A,a 1 herufi ya kwanza ya alfabeti ya Kiingereza. 2 barabara; tangu mwanzo hadi mwisho ***he knows the subject from A to Z*** analijua hilo somo barabara adj 1 *(naut)* -a daraja la kwanza. 2 *(colloq)* zuri sana *I am feeling an A* 1 najisikia vizuri sana. 3 -a daraja la juu *this essay is ~ material* insha hii ni ya daraja la juu.

a/an *indef art* 1 -o ote, fulani, moja k.m. ***buy a book*** nunua kitabu (chochote). 2 *(a certain one)* mmoja, yeyote mmojawapo *there is a man to see you* kuna mtu anataka kuonana nawe *a Mr. Juma* Bwana mmoja aitwaye Juma (`*an'* hutumika badala ya `*a'* kwa majina yanayoanza na irabu k.m. *an egg* yai moja *twenty miles an hour* maili ishirini kwa saa.

aback adv 1 *(arch)* nyuma kinyume. 2 *be taken* ~ shtuka, staajabu, shangaa, duwaa.

abacus n abakusi, abaki: kibao maalum chenye shanga kinachotumika kusaidia kuhesabu.

abaft *adv, prep (naut)* katika tezi, kuelekea tezi, karibu na tezi, nyuma ya chombo.

abandon vt 1 *(desert)* tupa; toka katika gea; telekeza; jitenga na ~ *wife and children;* acha, tupa, telekeza mke na watoto. 2 *(give up)* acha ~ *rights*/*a property* acha haki/mali. 3 *(phr)* **~ hope** kata tamaa. 4 *(phr)* **~ oneself to something** jiachia kabisa k.m. huzuni, furaha, dhambi, tamaa n hali ya kutojizuia, kujisahau, kujiachia *they danced with* ~ walicheza wakaji-jisahau. **~ed** adj 1 *(deserted)* -lioachwa, -liotupwa, -liotelekezwa, -kiwa *an ed village* kijiji kilichotelekezwa, mahame, tongo. 2 *(profligate)* -ovu, -potovu, fisadi, -asherati. **~ment** n 1 tendo/hali ya kutupa/kutupwa, kuacha kuachwa; tendo/hali ya ufisadi. 2 *(carelessness)* ulegevu, uzembe. 3 *(complete surrender) see* **abandon**.

abase vt tusha,fedhehesha,dhalilisha, vunjia heshima/hadhi, shushia hadhi

~oneself jitahayarisha, jifedhehesha, jiaibisha. **~ment** n utwezo, unyonge, udhalili, udhilifu. 2 unyenyekeo, unyenyekevu (kupita kiasi).

abash vt ona haya, aibishwa, fedheheshwa *to*

anaconda n *(zoo)* chatu (wa Amerika ya Kusini).

anaemia n *(med)* anemia: upungufu

wa damu. **anaemic** adj -enye anemia, -enye kupungukiwa damu.

anaerobe n *(bio)* anerobi: viumbe vyenye kuishi bila oksijeni katika mazingira yao. **anaerobic** adj -a anerobi.

anaesthesia n 1 *(med)* unusukaputi: hali ya kutokuwa na hisia; ganzi (za maumivu, baridi). 2 (*chem*) (*general*) ~ nusukaputi *local* ~ ganzi. **anasthetic** n nusukaputi, ganzi; tawi la kemia lishughulikalo na dutu zenye kutoa unusukaputi. **anaestetist** n *(med)* mtaalamu wa unusukaputi. **anaesthetize** *vt*. *(med)* tia nusukaputi, tia ganzi.

anagram n anagramu: neno liundwalo kwa kubadilisha herufi za neno jingine k.m. sukuma - sumaku.

anal adj. *see* **anus**.

analgesia n hali ya kutosikia maumivu. **analgesic** adj *(med)* -a kutuliza

maumivu. *n* kituliza maumivu.

analogy n analojia: hali au tabia ya kitu kufuata mkondo au sura ya kitu kingine kilichotangulia. **analogize vi** linganisha kwa kufananisha. **analogical** adj -a mfanano; -a ulinganifu. **analogous** adj -a kulingana, -a kufanana, -a kushabihiana. **analogous conditions** n hali zinazofanana. **analogue** n kifanani: kitu kinachofanana na kitu kingine (ingawa si cha asili moja nacho) mshabaha.

analyse vt 1 changanua; chambua. 2 chunguza ~ *the cause of failure* chunguza sababu za kutofaulu. 3 (*gram*) tenga sentensi katika sehemu mbali mbali za kisarufi. **analysis** n uchanganuzi; uchambuzi: utafiti wa asili ya vitu ili kuvumbua sheria zinazotawala nguvu zake mbalimbali. **analytical** adj. **analytically** adv. **analyst n** mchanganuzi; mchambuzi. **analytics** n taaluma/sayansi ya uchanganuzi.

be ~ed tahayarishwa. **~ ment** n fadhaa, haya, tahayuri, fedheha.

abate *vt*, *vi* 1 punguza; pungua, punguka. 2 komesha. **~ ment** n 1 kupunguza; kupungua, kupunguka. 2 kukomesha.

abattoir n machinjioni.

abb n *(lit)* mtiririko wa vitendo *see* **plot**.

abbess n *(rel)* mama mkuu, bi mkuu (katika nyumba ya watawa wa kike).

abbey n *(rel)* 1 makao ya watawa. 2 jumuiya ya watawa.

abbot n *(rel)* mkuu wa watawa katika nyumba ya watawa wa kiume.

abbreviate vt fupisha (hadithi, hotuba, neno n.k.); punguza, kusuru. **abbreviation** n ufupisho,kifupi, kifupisho, ufupishaji, k.m. mt. badala ya methali, TZ badala ya Tanzania.

ABC, abc n 1 alfabeti. 2 maarifa ya msingi *the ~ of driving* maarifa ya msingi ya udereva.

abdicate vi acha/ng'atuka kwenye cheo kikubwa k.v. ufalme. **abdication** n kukimbia majukumu.

abdomen n fumbatio, tumbo. **abdominal** adj -a fumbatio, -a tumbo ~ *pain* maumivu ya tumbo ~ *operation* operesheni ya tumbo.

abduct vt teka nyara (watu). **~ion** n kuteka nyara, kutorosha mtu. **~or** n mtekaji nyara, mtoroshaji.

abeam adv *(naut)* kwenye mstari wa pembemraba na chombo, kwa kukingama na chombo.

abed adj *(lit or arch)* kitandani.

aberrant adj -potovu, -liokengeuka; -enye kasoro. **aberration** n mkengeuko, kupotoka (kwa njia, tabia au akili); kasoro.

abet vt saidia, shawishi, shirikiana na (kutenda maovu). **aid and ~** saidia kutenda jinai. **~ment** n msaada, ushirika, mshawasha. **~ter, ~tor** n mshiriki; mshawishi (hasa kwa

anapeast n *(poet)* kipande cha mstari wa shairi chenye silabi fupi mbili na ndefu moja.

anarchy n 1 hali ya utawala huria. 2 kutokuwepo na serikali. 3 vurugu. **anarchism** n utawala huria; nadharia ya kisiasa inayosema kuwa serikali na sheria havitakiwi. **anarchist** n 1 mfuata utawala huria. 2 mpinzani wa aina yeyote ya serikali. **anarchical** adj -enye machafuko ya mambo ya kisiasa, -liojaa fujo.

anathema n 1 apizo la kanisa, laana. 2 kitu kichukiwacho sana. *vt* *(rel)* laani, apiza.

anatomy n 1 anatomia: sayansi inayohusu mwili na viungo vyake jinsi vilivyo. 2 *(slang)* mwili. 3 *(fig)* uchambuzi, uchanganuzi. **anatomical** adj -a anatomia. **anatomist** *n* mwana

anemometer

anatomia, mchangua maiti. **anatomize** vt 1 tenga sehemu (za mwili n.k.), katakata. 2 *(fig)* chambua, changanua.

ancestor n mhenga, babu/mababu (wa zamani) *common* ~ jadi moja. **ancestral** adj -a mababu, -a nasaba. **ancestress** n. **ancestry** n ukoo, jadi, kizazi cha mtu.

anchor n nanga ~ *rope* amari: kamba ya nanga. **let go/drop/cast the ~** tia nanga, tosa nanga. *vt*, vi 1 tia/toa nanga. 2 funga/kaza barabara *drop* ~ tia nanga. **~age** n 1 maezi/ melezi; mahali pa kutia nanga. 2 *(fig)* kivuli. jambo ambalo mtu analitegemea kwa hifadhi. 3 ushuru:gharama ya kutia nanga bandarini. **~ man n** mratibu wa kazi ya kikundi, mkuu wa kikundi.

anchorite n 1 sufii: mtu aliyejitenga na malimwengu (hasa kwa ajili ya dini). 2 mtu wa pekee. **anchoress** n sufii (wa kike).

anchovy n aina ya dagaa wa maji chumvi.

ancient adj si -a siku hizi, kongwe n mkongwe. **the ~s** n watu wa kale ~ *monuments* magofu, majengo ya zamani.

ancillary adj. 1 -dogo (kwa cheo/madaraka) ~ *road* barabara ndogo. 2 -saidizi ~ *staff*

mabaya), mbuya; msaidizi jinai.

abeyance n kutokutumika kwa muda *this rule is in ~* sheria hii haitumiki kwa wakati huu.

abhor vt chukia sana, chukizwa sana *~cruelty to animals* chukia ukatili kwa wanyama. **~rence** n chuki kubwa, karaha. **~rent** adj

abide vt 1 ngoja, ngojea. 2 stahimili, vumilia *he can't ~ him* hawezi kumvumilia vi 1 *(arch)* kaa mahali, tulia mahali, shinda mahali *and they abode there three days* wakakaa huko siku tatu. 2 *(phr)* **~ by** tii, shikilia, fuata, zingatia (ahadi, kusudi, amri, n.k.) *~ by an agreement* fuata mapatano. **abiding** adj 1 -a kudumu, -a milele. 2 *(leg)* tiifu *law abiding person,* mtii sheria, mwenye kufuata sheria.

ability n 1 uwezo (kimwili, kiakili) *to the best of my ~* kwa kadri ya uwezo wangu *a man of great ~* mtu mwenye uwezo mkubwa. 2 werevu.3 kipaji *a boy of abilities* mvulana mwenye vipaji vingi. **able** adj -enye uwezo, hodari (kimwili, kiakili) *to be able to do something* kuweza kumudu/kufanya jambo *drinkable* -a kunyweka. **ably** adv kwa ustadi, kwa akili.

ab initio adj *(leg)* toka mwanzo. **void~** batili toka mwanzo.

abject adj 1 duni, -nyonge kabisa, fakiri *~ poverty* ufukara, umaskini kabisa. 2 (*of persons*) -a kudharauliwa *~ behaviour* matendo duni, tabia ya kujidhalilisha mno *an ~ apology* kitendo cha kuomba msamaha kwa kujidhalilisha mno. **~ly** adv. **~ ion** n. **~ness n.**

abjure vt acha, kana (kwa kiapo). **abjuration n.**

ablate vt ondoa kwa kuyeyusha/ kukata/kumomonyoa/kukausha. **ablation** n.

ablaut n ablauti: kubadilishwa irabu ya mzizi wa neno ili kuonyesha nyakati k.m.: *sing, sang, sung,*

ablaze adj,adv 1 -a kuwaka *the house is~* nyumba inawaka moto. 2 -a kung'aa; -a kumeremeta *(fig) the face of the bride was ~with happiness* uso wa bibi harusi ulimeremeta kwa furaha.

wafanyakazi wasaidizi.

and *conj* na: neno linalounganisha na kuendeleza sentensi *he came ~ ate food* alikuja na kula chakula.

andante adj *(of music)* -a mwendo wa taratibu kiasi/polepole.

andiron n kishika vijinga (cha chuma).

androgen n *(bio)* androjeni: jamii ya homoni inayoleta hali ya uume katika kiumbe. **androgynous** adj 1 *(bio)* -a huntha, -a kiume na kike.

anecdote n mchapo, hadithi fupi (juu ya mtu au tukio la kweli). **anecdotal** adj.

anemia n *see* **anaemia**.

anemometer n *(met)* anemometa:

kipimaupepo.

aneurism; aneurysm

aneurism; aneurysm n *(med)* perema:

ugonjwa wa kuvimba tezi.

anesthesia n *see* **anaesthesia**.

anew 1 adv tena, upya, kwa mara

nyingine.

angel n 1 malaika. 2 *(fig)* mtu mzuri, mtu mpole na mwema. **~ic** adj -a malaika, -ema sana, takatifu.

angelica n *(bot)* mzizi wenye harufu

nzuri unaotumika katika dawa na upishi.

angelus n *(rel)* (kengele ya) Sala ya

Bikira Maria.

anger n hasira, ghadhabu, hamaki. vt hamakisha, ghadhibisha, kasirisha.

angina (pectoris) n *(med)* angina: ugonjwa wa moyo unaosababisha maumivu kifuani.

ablution n 1 kuosha; kuoga; kunawa. 2 (*ceremonial*) kutawadha, kutia tohara; kuosha maiti, kujitakasa *perform one's ~s* jiosha.

abnegate vt 1 kana. 2 jihini, jinyima. **abnegation** n.

abnormal adj 1 -siyo ya kawaida (hasa enye kuleta hisia hasi). **~ity** n.

aboard adv chomboni, katika ndege, melini *go* ~ panda chomboni; *welcome* ~ karibu(ni) chomboni.

abode n *(arch or lit)* makao, makazi, maskani, mastakimu.

abolish vt komesha, futa, ondoa kabisa ~ *tax*, futa kodi ~ *a law* tangua sheria. **abolition** n (*of slavery*) ukomeshaji wa utumwa.

A-bomb n bomu la atomiki.

abominate vt chukia mno, kirihi. **abominable** adj -a kuchukiza mno, makuruhi. **abomination** n

aboriginal adj (*of living creatures*) -a asili, -a kwanza, -a awali. **aborigine** n mwananchi wa asili. **A ~s** wananchi wa asili ya Australia.

abort vi avya, haribu (mimba) *vt.* 1 toa mimba. 2 komesha kitu kisitokee. **~ed** adj. **~ion** **n** 1 kutoa mimba. 2 kuharibika mimba. 3 mimba iliyoharibika; *(fig)* (jambo, mradi au mpango) usiofanikiwa. **~ionist** n 1 mtoaji mimba. 2 mtetezi wa haki ya kutoa mimba. **~ive** adj -siofanikiwa, viza ~*ive coup* maasi yasiyofanikiwa *prove ~ive* kuwa bila mafanikio, via.

abound vi 1 **~ (in/with)** sheheni. 2 jaa tele *the river ~ in fish*, mto umejaa samaki tele.

about[1] adv kadiri ya, kama ~ *as high as that tree* a kama mti ule.

about[2] adv *part* potepote, huku na

huko, mahali pote *the children were rushing* ~ watoto walikimbia huku na huko. 2 elekea nyuma. **~ face** geuka nyuma.

about[3] prep 1 hapa na pale *he walked ~ the town* alitembea hapa na pale mjini. 2 kuhusu,

angle[1] n 1 pembe *from all ~s* kutoka kila sehemu/pembe. 2 pembenukta: sehemu baina ya mistari miwili ikutanayo *corresponding* ~ pembe mshabaha *right* ~ pembe mraba *acute* ~ pembe kali *straight* ~ pembe mstari *reflex* ~ pembe kuu. 3 *(fig)* mtazamo *look at something from all ~s* angalia jambo kuzingatia mitazamo yote. *vi, vt* 1 geuka kipembe, pinda. 2 mili. **angular** adj -enye pembe au kona kali. 2 *(of a person)* king'onda, embamba sana na -enye mifupa iliyotokeza. 3 -gumu, -zito kufanya jambo. **angularity** n hali ya kuwa na pembe.

angle[2] vi vua samaki kwa mshipi. **~r** n mvuvi wa mshipi. **angling** adj uvuvi wa mshipi. **~ for something** *(fig)* pembeja: tumia mbinu/hila/ ujanja kupata kitu.

Anglican n Anglikana adj -a Kianglikana.

anglicize vt fanya kuwa kama Kiingereza. **anglicism** n umombo:msemo wa Kiingereza unaotumika katika lugha nyingine. **anglo** adj -a Kiingereza. **Anglophone** **adj** Anglofoni: -enye kutumia Kiingereza.

angora **n** 1 angora: paka, mbuzi au sungura mwenye manyoya marefu. 2 kitambaa kilichotengenezwa kutokana na manyoya ya angora.

angry adj 1 -enye hasira, -enye chuki, -enye hamaki *be* ~ kasirika. 2 *(of a cut, wound)* -enye kupwita. 3 (*sea, sky, clouds*) -a kutisha, iliochafuka. **angrily** adv kwa hasira/ghadhabu chuki.

angst n hofu kubwa (inayosababishwa na hali ya ulimwengu).

anguish n maumivu makali (ya moyo au akili), uchungu. **~ed** adj a kuonyesha/kusikia uchungu.

anima n 1 undani wa mtu. 2 hulka ya kike aliyonayo mwanamume.

animal n 1 mnyama *domestic* ~

mnyama afugwaye. 2 kiumbe mwenye uhai anayeweza kuhisi na kujongea k.m. mtu, mbwa, samaki n.k. 3 hayawani adj -a kinyama; -enye tamaa nyingi za kimwili. **~ism** 1 n unyama, uhayawani. 2 imani ya

juu ya *he wrote a story ~ a lion* aliandika hadithi juu ya simba *he is careless ~ his personal appearance* hajijali. 3 karibia ~ *to die* karibia kufa, taka kufa *he is ~ to leave* anakaribia kuondoka.

above[1] adv 1 juu *from ~* kutoka juu. 2 awali, juu *as was stated ~* kama ilivyosemwa hapo awali. 3 mbinguni. **~ board** adv wazi wazi *The discussion was ~* majadiliano yalikuwa bayana.

above[2] prep 1 juu ya *we flew ~ the clouds* tuliruka juu ya mawingu. 2 zidi wastani *the temperature has been ~ average* halijoto imezidi wastani. 3 zaidi ya, kuliko *to value humanity ~ wealth* kuthamini utu zaidi kuliko mali. **~ all** zaidi ya yote. **over and ~** zaidi ya hayo. 4 safi, sio kifani, zuri mno *she is ~ criticism* hana doa.

abrade vt sugua, chubua, kwaruza, chuna (k.m. ngozi). **abrasion** n (*of the skin),* mchubuko wa ngozi. **abrasive** n *(tech)* kichubuo, kikwaruzo, msasa adj -a kuchubua -a kukwaruza; *(fig)* -a kuchukiza ~ *voice* sauti ya madende, ya kuchukiza.

abreast adv sambamba, chanjari *(fig)* **be/keep ~ (of/with) the times** jua mambo yanayotokea wakati huo.

abridge vt fupisha (hasa maandishi), punguza *an ~ed edition* toleo lililofupishwa. **~ment** n ufupishaji.

abroad adv 1 ughaibuni, ng'ambo, ugenini *be or travel ~* kuwa/safiri ng'ambo. 2 kila mahali *there is a rumour ~ that* uvumi umeenea kwamba. 3 nje ya nyumba *you are ~ early this morning* umetoka nje mapema sana asubuhi hii.

abrogate vt *(leg)* tangua, batilisha. **abrogation** n.

abrupt adj 1 -a ghafula, -siotazamiwa. 2 (*of speech, writing or behaviour*) bila nadhari, -a mkato. 3 *(of a slope)* -kali, -kubwa.

abscess n usaha.

abscise vi pogoka, kongoka. **Abscission n.**

abscond vi toroka, jificha, kimbia kwa

kuwa binadamu ni mnyama tu. **~ity** n unyama.

animate vt 1 huisha. 2 changamsha,

sisimua *the debate was ~d* majadiliano yalikuwa ya kusisimua adj hai, -enye uhai, -a kuchangamka, -a kusisimua. **~ed cartoon** n katuni hai (wa sinema). **animation** n 1 uhai. 2 bidii, shauku. 3 utengenezaji wa katuni. **animism n** imani kuwa vitu vyote (miti, mawe upepo n.k.) vina roho.

animosity n chuki, uadui, uhasama. **animus** n 1 chuki. 2 hulka ya kiume aliyonayo mwanamke.

ankle n kifundo au tindi ya mguu ~ *deep* mpaka miguuni. **~ socks** n soksi. **~t** n mtali, furungu.

annals n kumbukumbu za kihistoria (mwaka hadi mwaka). **annalist** n mwandishi wa matukio ya mwaka hadi mwaka.

annex vt 1 teka, nyang'anya, pokonya, twaa kwa nguvu (nchi au shamba). 2 unga, ambatisha, jaliza. **~ation** n 1 kutwaa kwa nguvu, kunyang'anya, kupokonya, utekaji. 2 kuunga, kuambatisha. **~e** n 1 jengo dogo (lililounganishwa kutoka jengo jingine). 2 *(document)* kiambatisho.

annihilate vt hasiri, angamiza, teketeza. **annihilation** n maangamizo, kuteketea.

anniversary n 1 siku ya ukumbusho (wa jambo kila mwaka). 2 maadhimisho ya siku ya ukumbusho (yaani baada ya kuzaliwa Kristo).

Anne Domini adv katika mwaka wa Kristo.

annotate vt fafanua, ongeza

maelezo, fasili, eleza. **annotation** n maelezo, ufafanuzi.

announce vt 1 tangaza, piga mbiu. 2 fahamisha. 3 tambulisha. **~ment** n tangazo, mbiu. **~r** n mtangazaji.

annoy vt udhi, sumbua, kera, kefya.

~ance n udhia, usumbufu, kero *a look of*

kujificha. **~er** n.

absence n 1 kutokuwako *in my~* wakati sipo. **leave of ~** ruhusa ya kutokuwako. **~ of mind** usahaulifu. 2 kutokuwapo kimawazo. **absent minded** adj msahaulifu. **absent mindedly adv. absent mindedness** n. 3 (*lack*) ukosefu, ukosekano *there is an ~ of heat* hakuna joto. **absent** adj 1 -tokuwepo. vt **absent oneself (from)** acha kuja. **absentee** n. **absentism** n.

absolute adj 1 kamili ~ *trust* imani kamili. 2 (*despotic*) -enye amri zote peke yake, -a kidikteta. 3 (*infinite*) huru, isiyo na masharti wala mipaka. 4 halisi, bila shaka ~ *proof* ushahidi thabiti. **~ly** adv. **absolutism** n udikteta; nadharia ya siasa ya mtu mmoja kuhodhi madaraka yote.

absolution n 1 *(rel)* ghofira, msamaha. **absolve** vt 1 samehe, achilia, epusha ~ *from blame* ondoa hatiani. 2 ghofiri, ondokana na dhambi.

absorb vt 1 -fyonza, nyonya; sharabu ~ *ink* fyonza wino. 2 shughulisha *his work ~ed him* kazi yake ilimshughulisha sana. **~ent adj** -enye kufyonza. **~er** n kisharabu**. ~ing adj** *an ~ing novel* riwaya inayoteka. **absorption** n 1 ufyonzaji. 2 *(engrossment)* utekwaji (katika fikra au shughuli). **absorptive adj.**

abstain vi 1 jinyima, jihini, acha kufanya kutumia kitu *he ~ed from smoking* aliacha kuvuta sigara. **~er n** (mtu) ajinyimaye *total ~er*: asiyekunywa mvinyo kabisa. **abstemious** adj -a kujihini (chakula kinywaji n.k.). **~ness** n.

abstention n 1 kutokupiga kura. 2 mzio. **abstinence** n. **~ (from)** uzuiaji. **abstinent adj.**

abstract[1] adj 1 dhahania, -a kuwazika tu. 2 -soweza kushikika. **~ noun** nomino dhahania. **in the ~** kinadharia.

abstract[2] vt 1 toa katika, chomoa. *~ed* adj (*engrossed*) 1 -liotekwa kimawazo. 2 -lio fupishwa (k.m. kitabu au hotuba). **~edly** adv

abstraction n 1 usahaulifu; hali ya kushughulika na kuacha kuzingatia mengine. 2 utoaji/ung'oaji wa kitu k.m. ung'oaji jino. 3 dhana au wazo.

~ance jicho kali. **~ing** adj -a kuudhi, -a kusumbua, -a kukera. **~ingly** *adv***.**

annual adj 1 -a kila mwaka ~ *public*

holiday sikukuu ya kila mwaka. 2 -a mwaka ~ *income* mapato ya mwaka. 3 *(of plants)* a mwaka mmoja tu. n toleo maalum la kitabu la kila mwaka; tukio la kila mwaka; mmea wa msimu. **~ly** adv kila mwaka.

annuitant n mlipwa malipomwaka. **annuity** n 1 malipomwaka. 2 haki ya kupata au kulipwa malipomwaka. 3 bima ya malipomwaka.

annul vt batilisha, futa, tangua,

sitisha.

annunciate vt 1 tangaza, taja; bashiri. **Annunciation** n 1 *(rel) the ~* Kupashwa habari Bikira Maria na Gabrieli kwamba atamzaa Yesu Kristo. 2 sikukuu ya kukumbuka tangazo hilo.

anode n anodi: ncha chanya ambapo mkondoumeme huingilia kichanganuziumeme.

anodyne n *(med)* anodini: dawa itulizayo maumivu.

anoint vt *(rel)* paka mafuta. **~ment** n. **anomalous adj** -siokawaida; -a kipekee. **anomaly** n kioja: kitu kisicho kawaida.

antagonize

anon adv (*arch*) punde, halafu kidogo. **ever and ~** mara kwa mara.

anonymous adj bila jina, -siyotiwa

jina, -enye jina lisilojulikana *an ~ letter* barua bila jina *the author remains ~* mwandishi hajulikani.

anopheles n anofelesi: mbu aambukizaye ugonjwa wa malaria.

anorak n anoraki: koti fupi

(la baridi/mvua) lenye kofia.

abstruse adj -gumu kueleweka/

kufahamika, tata, -enye kutatiza. **~ly adv.** **~ness** n utatanishi.

absurd adj -a upuuzi, -a kipumbavu, -a kuchekesha. **~ity** n. **~ly** adv.

abundant adj - ingi, tele. *we have ~ food* tuna vyakula vingi sana. **~ly adv abundance** n.

abuse vt 1 tumia vibaya. 2 tukana, tusi. 3 dhulumu, onea. ~ n 1 matumizi mabaya. 2 tabia mbaya. 3 matusi; maneno machafu/makali. **abusive adj** *abusive language* lugha chafu. **abusively** adv. **abusiveness** n.

abut vi pakana na, -wa jirani na, egemea. **~ment** n mhimili (wa daraja au tao).

abyss n lindi kuu *(fig) the ~ of despair* kukata tamaa kabisa **abysmal adj** ~ *ignorance* ujuha kabisa. **abysmally adv.**

Abyssinia n Uhabeshi. **~n** n Mhabeshi adj -a kihabeshi.

academic adj 1 -a kitaaluma. 2 (*discussion*) -a kinadharia mno. ~ n ulama; mhadhiri. **~ally** adv. **~al** adj. **~als** n mavazi (joho na kofia) wakati wa mahafali au sherehe rasmi za chuo.

academy n 1 chuo (cha elimu ya juu). **Military ~** Chuo cha Jeshi. 2 akademia (chama cha maulama). **academician** n mwanachama wa chama cha maulama; mwanataaluma.

accede vi 1 kubali, ridhia. 2 pata au rithi cheo *when did he ~ to the throne?* alirithi lini kiti cha ufalme?

accelerando *n*, adv (*music*) mchapuko; kwa mchapuko adj -enye mchapuko.

accelerate 1 *vt*, *vi* chapuka, chapuza, zidisha mwendo; harakisha. **acceleration** n mchapuko. **accelerator** n kichapuzi.

accent n *(gram)* 1 kiinitoni. 2 lafudhi. 3 *(colloq)* msisitizo *this year the ~ is on youth*: mwaka huu msisitizo ni wa maendeleo ya vijana tamka kwa lafudhi; sisitiza; tia shadda; bainisha. ~*vt* tamka kwa lafudhi. **~ed** adj.

anorexia n ugonjwa wa kukosa hamu ya chakula. **anorexic** n mtu mwenye ugonjwa huo.

another adj *(additional)* -ingine ~ *thing* kitu kingine *give me ~ shirt* nipe shati jingine; *(difference) come ~ time* njoo wakati mwingine; *(similarity) he will be ~ Shaaban Robert* atakuwa kama Shaaban Robert *one way or ~* kwa njia moja au nyingine.

anoxia n unyongeo: hali ya kukosa

oksijeni hata ukapata ugonjwa wa nyongea (hasa kwa watoto wadogo).

answer n 1 jibu, itiko. 2 *(maths)* jawabu. 3 *(leg)* utetezi. *vt*, vi 1 jibu, itika ~ *the door* itikia hodi. 2 *(satisfy)* ridhisha, tosheleza. 3 *(solve)* toa jawabu, tambua. 4 *(be useful)* faa ~ *somebody's purpose* faa mtu. **~ to a description of somebody/ something** fanana na. 5 *(correspond)* lingana. 6 ~ *for* wajibika, kubali lawama *no case to ~* hakuna kesi. 8 ~ *somebody back* jibu, jibiza. **~able** adj -a kuweza kujibiwa; -a kuwajibika, *he is ~ able for his son's actions* anawajibika kwa matendo ya mwanawe.

ant n *(soldier)* chungu; *(termite, whiteant)* mchwa; (*brown*) siafu; *(red)* maji moto; koyokoyo; *(small black)* sisimizi, nyenyere ~ *hill* kichuguu.

antacid n kizimuaasidi: dawa izimuayo asidi, dawa ya kutuliza kiungulia.

antagonize vt chokoza, sababisha

uhasama/adawa. **antagonism** n uhasama, utesi, uadui, chuki, adawa. **antagonistic** adj. **antagonist** n mpinzani, adui.

antarctic

antarctic adj -a ncha ya kusini (ya dunia). *n* Antaktiki.

ante[1] n dau, chambele.

ante[2] adj -a kutangulia, -a kabla.

antecedent adj -liotangulia. *n* 1 (*of*

event, circumstance) kitangulizi. 2 *(gram)*

~uate vt tia mkazo. **~uation** n

accept vt 1 pokea ~ *a bribe* pokea rushwa. 2 kubali, kiri ~ *a fact* kubali ukweli. **~able** adj. **~ability** n ukubalifu. **~ance** n kukubali, ridhaa.

access n 1 *(means of)* njia ya kufikia. **~ road** barabara ya kuingilia. 2 *(liberty)* fursa ya (kukaribia, kutumia, kuingia) *easy of* ~ rahisi sana kuingia. 3 *(sudden burst)* kupandwa ghafla (na hisia, homa) *an ~ of anger* kupandwa hamaki/ hasira. **~ible adj** -a kuingilika, -a kufikika; -a kupatikana.**~ibility n** ufikikaji; upatikanaji.

accessary n msaidizi, mshiriki, hasa katika jinai. **accession** n 1 kupata au kupanda cheo. 2 (*increase*) nyongeza *recent ~ to the library* nyongeza za karibuni za vitabu vya maktaba. **accessory** n 1 *see* **accessary** 2 n kifuasi, kitu cha ziada *accessories of a bicycle* vifuasi vya baiskeli k.m. taa, kengele, pampu.

accidence n mbadiliko umbo.

accident n 1 ajali *highway* ~ ajali

barabarani. *(prov)* **~s will happen** ajali haina kinga. 2 bahati *I met him by* ~ nimekutana naye kwa bahati. **~al** adj -a bahati. **~ally adv.** kwa bahati.

acclaim vt 1 karibisha/pokea kwa shangwe, tangaza kwa shangwe (k.m. rais/mfalme). n himidi, shangwe. **acclamation** n shangwe *he was elected by* ~ alichaguliwa kwa kauli moja.

acclimatize vt *(fig)* zoea (mambo mageni, mazingira).

acclivity n mwinuko.

accolade n himidi, sifa kuu.

accommodate vt 1 patia mahali pakuishi. 2 patia nafasi *the house ~s ten people* nyumba ina nafasi ya watu kumi. 3 *(adapt)* rekebisha. 4 *(oblige)* fadhili, kirimu, -pa *to ~ somebody with a loan* fadhili kwa kumpa mkopo mtu. **accommodating** adj -a hisani, -enye hisani, maridhia. **accommodation n** 1 *(board)* nyumba/vyumba vilivyo tayari kukaliwa/kupangishwa. 2 marekebisho 3 nomino/kishazi/sentensi tangulizi: nomino, kishazi au sentensi inayorejewa na kiwakilishi au kirai. 3 *(pl)* mababu, wahenga; historia ya mtu au watu. **antecedence** n aula, kipaumbele, utangulizi.

antechamber n chumba cha kungojea. **antedate** vt 1 weka/toa tarehe ya nyuma (hasa kurudisha nyuma tarehe ya hati n.k.) 2 tangulia, tokea kabla ya.

antediluvian adj 1 -a zamani sana,

kongwe. 2 -liotangulia gharika kuu. n mtu wa kizamani.

antelope n paa; palahala.

antemeridiem adj -a wakati kati ya saa 6 usiku na saa 7 adhuhuri.

antenatal n -a kabla ya kuzaliwa au

kuzaa.

antenna n 1 kipapasio. 2 *(of redio)*

antena: waya za kupokelea mawimbi ya sauti; erio.

antenuptial adj -a kabla ya ndoa.

antepenultimate adj -a tatu toka mwisho.

anterior adj -a kutangulia, (*tech*) mbele ya.

anteroom n *see* **antechamber**.

anthem n 1 *(of nation)* wimbo wa taifa/nchi. 2 *(rel)* wimbo wa kanisa (aghalabu wa kwaya na kinanda).

anther n *(bot)* chavulio: sehemu za

stameni katika ua ambapo chavuo hutengenezwa.

anthill n *see* **ant**.

Anthology n diwani, koja (la kazi ya fasihi).

anthrax n kimeta.

anthropoid adj -a kufanana na mwanadamu

(kindness) fadhila, hisani. 4 maafikiano.

accompany vt 1 enda na, fuatana na. 2 andamana na *fever accompanied with delirium* homa iliyoandamana na kuweweseka. 3 *(mus)* pamba. **accompaniment** n 1 kifuasi, kiambata. 2 *(mus)* ala saidizi. **accompanist** n *(mus)* mpiga ala saidizi.

accomplice n mshiriki (jinai).

accomplish vt maliza, timiza,fanikisha. **~ment** n 1 utimilifu, ufanikishaji. 2 ustadi. **~ed** adj hodari, stadi *an ~ed dancer* mcheza ngoma hodari.

accord[1] n 1 makubaliano, maafikiano.2 mkataba. 3 uwiano. 4 *(phr)* **of her own ~** kwa hiari yake, bila kulazimishwa.

accord[2] vi 1 (**with**) patana (na),

lingana (na); kubaliana (na) vt *(formal)* jalia, pa, toa ~ *permission* toa ruhusa, -pa ruhusa ~ *a warm welcome* karibisha kwa shangwe. **~ance** n kukubaliana **in ~ance with** kwa mujibu wa, kwa kufuatana na. **~ant adj** -enye kupatana kulingana na. **~ing** (*conj*) *you will be paid ~ing as you work hard or poorly*: utalipwa kwa kadiri ya utendaji kazi wako. **~ing** (*prep*) *he will be paid ~ing to his work* atalipwa kufuatana

na kazi yake. **~ingly** adv.

accordion *n* kodiani.

accost vt kabili, laki *I was ~ed by a*

stranger nilikabiliwa na mtu mgeni.

account[1] n hesabu; akaunti. **current ~** n akaunti ya hundi. **savings ~***n* akaunti ya akiba. **deposit ~** n akaunti ya amana. **final ~** n hesabu za mwisho. **~ancy** n uhasibu. **~ant** n mhasibu.

account[2] vi 1 fikiria *He is ~ed*

innocent until he is proved guilty anafikiriwa kuwa hana hatia mpaka atakapotiwa hatiani. 2 eleza sababu ya. 3 -wa sababu ya angamizo, teka. **~able** adj -enye kuwajibika, -enye kuhusika. **~ability** n 1 mkokotoo manufaa. 2

au sokwe n sokwe (k.m. gorila).

anthropology n anthropolojia: elimu

ya binaadamu (hasa elimu ihusuyo habari zinazohusu asili na maendeleo

antiquary

yake ya awali). **anthropologist** n mwana anthropolojia. **anthropological** adj.

anti- *(pref)* -sopendelea; dhidi ya: kinyume na.

anti- aircraft adj -a kutungua ndege. **antibiotic n** kiua vijasumu.

antibody n zindiko; kingamwili.

antic n *(usually pl)* tendo/mwendo chekeshi.

Antichrist n *(rel)* mpinga Kristo, aduiwa Kristo (hasa anayesadikiwa kuwa atakuja muda mfupi kabla ya Kiyama).

anticipate vt 1 tangulia. 2 *(expect)* tumaini, dhani. 3 tazamia, tarajia. **anticipation** n. **anticipatory** adj -a kungojea, -a kutazamia, -a kuwaza ya mbele.

anticlerical adj dhidi ya ukasisi ~*laws* sheria dhidi ya ukasisi.

anticlimax n 1 mpomoko: upeo wa chini. 2 *(of speech/story)* kupwaya kwa ghafla.

anticlockwise adv kinyume saa. **anticyclone** n kitanguakimbunga, kinga ya kimbunga.

antidote n kiuasumu: dawa ya kupoza nguvu ya sumu.

anti-freeze kishushamgando.

antigen n antijeni.

anti-hero n shujaa pwaya.

anti-knock n *(of engine)* kizuianoki.

antimacassar n *(arch)* foronya ya kiti.

antipathy n uhasama, chuki, uadui.

put something to good ~ tumia kitu kwa manufaa. 3 maelezo. **call somebody to ~** taka mtu ajieleze. 4 (*phr*) **give a good ~** fanya vizuri. 5 *(phr)* **take something into ~** zingatia sababu. 6 **on ~ of** kwa sababu ya.

accoutrements n 1 vikorokoro, vitu

vidogovidogo vinavyotumika katika shughuli fulani, hasa safari. 2 vifaa vyote vya askari isipokuwa mavazi na silaha.

accredit vt 1 teua kuwa mwakilishi. 2

tambua. ~**ed** *part* adj -a kutambuliwa rasmi.~ation n

accretion n 1 uongezekaji au ukuaji wa kitu utokanao na kuongezewa au kulimbikiziwa vitu vya nje. 2 ongezeko (hasa la polepole).

accrue vi ongezeka, tokana na *the profits which ~ from work* faida zinazotokana na kazi.

acculturation n uzoeaji wa utamaduni/tabia ya kigeni.

accumulate vt kusanya, limbika. ~ vi

ongezeka, jikusanya. **accumulation** n. **accumulator n** 1 kilimbikizi umeme. 2 *(computer)* kilimbikizi namba.

accurate adj 1 -angalifu, barabara. 2 isiyo na hitilafu, sahihi. **accuracy n. ~ly** adv sawasawa.

accursed adj -liolaaniwa.

accuse vt shtaki, laumu, kengemeka, shutumu *~ somebody of commiting a crime* shitaki mtu kwa kuvunja sheria. **accusation** n mashtaka, lawama, shutuma, mkengemeko. **~r** n mshtaki. **~d** n mshtakiwa. **accusingly adv** kwa shutuma.

accustom vt zoea, zoeza. **~ oneself to** jizoeza. **~ed** adj 1 *(phr)* **be ~ed** zoea. 2 siku zote, *his ~ place* mahala pake pa kawaida.

ace *ji* 1 ree: karata ya kuchezea yenye ng'anda moja au dadu yenye alama moja. 2 *(colloq)* mtu hodari kabisa. k.m. mchezaji hodari wa mpira. 3 *(phr)* **within an ~ of** chupuchupu,

antipathetic adj.

anti-personnel adj -a kuumiza au kuangamiza watu.

antipode n 1 kinyume kabisa. 2 *(usu* (*pl*) *n* **~s** upande wa pili wa dunia (aghalabu kutoka hapo ulipo).

antipoison n *see* **antidote**

antiquary n mkusanya mambo ya kale. **antiquarian adj** -a kuhusu wakusanya mambo ya kale. **antique** n kitu cha kale/tunu *antique shop* duka la vitu na sanaa za kale adj -a kale. **antiquated** adj kuukuu, -siotumika. **antiquity n** 1 zamani za kale. 2 *(pl)* mambo ya kale k.v.

antisepsis

nyaraka, majengo; magofu n.k.).

antisepsis n zindiko.

antiseptic n antiseptiki: aina ya kemikali inayozuia kukua kwa bakteria kwenye jeraha, ngozi, n.k.

anti-social adj 1 -a kupingana na jamii. 2 -enye kuelekea kuvuruga ustawi wa jamii. 3 -siopatana na watu.

anti-tank adj *(milit)* -a kupigia vifaru *~gun* mzinga wa kupigia vifaru.

antithesis n tabaini, kinyume. **antithetical** adj. **antithetically** adv. **antitoxin n** antitoksini: dawa au

kemikali ya kuzuia au kuzimua sumu mwilini. **antitoxic** adj.

antitradewind n upepo (wa magharibi unaovuma kaskazini ya nchi za tropiki).

antler n pembe (ya paa).

antonym n kinyume.

anus n mkundu adj -a mkundu.

anvil n 1 fuawe. 2 *(anat)* kifuawesikio.

nusura.

acerbity n 1 ukali, uchungu (wa kitu, moyo au maneno). 2 *(pl)* **acerbities** maneno makali.

acetate n *(chem)* asetati.

acetic adj -a siki, -a asetiki.

acetylene **n** asetilini: gesi inayotumika kuwashia taa na kulehemia.

ache **n** mchonyoto, maumivu (yanayoendelea). ~ vi uma, wanga, changa, chonyota, *my head ~s* kichwa kinaniuma; *(fig) my heart ~s* moyo unaniuma; *(fig)* tamani sana *my heart ~d for her* nilikufa juu yake.

achieve vt maliza; timiza; faulu; fanikisha *~ one's purpose*: timiza lengo. **achievable** adj. **~ment** n mafanikio.

Achilles **n** *(fig)* ~ **heel** n udhaifu *spelling is my ~ heel* udhaifu wangu uko katika tahajia.

acid[1] adj -kali, chachu, -a asidi *(fig)* -a kubeza adv kwa bezo.

acid[2] n asidi .**~ify** *vt*. 1 *(chem)* fanya asidi. **~ity** n 1 uasidi. 2 *(heart burn)* kiungulia. **~ic** adj -enye asidi. **~ulous** adj *(fig)* 1 -enye chachu, kali. 2 -enye tabia ya ukali.

ack-ack **n** *(sl)* kombora la kutungulia ndege.

acknowledge **vt** 1 kiri, kubali. thibitisha *he didn't ~ defeat* hakukiri kushindwa; *(receipt of) I ~ your letter* ninathibitisha kupokea barua yako. 2 shukuru. 3 *(regard as)* tambua *he is ~d to be an expert of this subject* anatambulikana kuwa ni bingwa katika fani hii. 4 onyesha ishara ya kutambua *I passed her in the street but she didn't ~ me* nilipishana naye barabarani lakini akajifanya hakunitambua. **~d** adj -naetambuliwa. **~ment** n 1 kukubali, kukiri. 2 shukrani.

acme **n** upeo, kilele, kikomo *he reached the ~ of his ability* alifikia upeo wa uwezo wake.

acne n chunusi.

acolyte n 1 mtumishi (kanisani). 2 mfuasi.

anxiety n 1 wasiwasi, dukuduku.

2 hamu. **anxious** adj -a wasiwasi, -a dukuduku *be anxious* pata wasiwasi. dukuduku. **anxiously** adv.

any *pron*/*adv* -o ote **in ~ case/at ~ rate** kwa vyo vyote vile *the patient is not ~ better* mgonjwa hana nafuu.**~ body**/ *~ one will tell you* yeyote atakuambia. **is there ~body?** kuna mtu yeyote. **~ how**/ **~way** *adv* 1 vyovyote vile. 2 ovyo ovyo. 3 kwa njia yoyote. **~thing** *pron* kitu chochote *she does not do ~thing* hafanyi chochote. **~ place/ ~where adv** popote. **~wise** adv kwa kadiri yoyote, kwa namna yoyote.

aorta n *(bio)* mkole: mshipa mkubwa wa damu wa upande wa kushoto wa moyo.

apace adv kwa haraka, kwa kasi,

hima, chapuchapu.

apanage n 1 mirathi: mali anayopata mtu kutokana na urithi au cheo. 2 vifuasi asilia vya mtu au kitu.

apart adv 1 mbali. 2 pembeni, faraghani; chemba. 3 *(separately)* tofauti *a thing ~* kitu tofauti. 4 *(asunder, parted)* mbalimbali. 5 (*out*

apogee

of consideration) ~ *from* isipokuwa *set ~* weka mbali, tenga *force/draw ~* mamanua.

apartheid **n** siasa ya ubaguzi wa rangi.

apartment n 1 chumba, fleti *US ~*

house fleti. 2 *(pl)* **~s** vyumba vya kuishi (aghalabu hupangishwa).

apathy **n** hali ya kutojali. **apathetic**

adj -siojali. **apathetically** adv.

ape **n** 1 sokwe. 2 mwigaji (wa sauti na matendo ya wengine). 3 *(colloq)* mjinga, -sio na umbo au adabu nzuri. vt iga. **apish** **adj** 1 -a kisokwesokwe. 2 -a kuiga kipumbavu. **apishness** **n.**

aperient n *(medicine*) haluli: dawa

acorn **n** *(bot)* mbegu au tunda la muoka.

acoustic **adj** -a akustika, -a sauti, -a elimu ya sauti na kusikia. **~s** n 1 akustika, taaluma ya sauti. 2 mazingira sikizi *the ~s of this room are good* mazingira sikizi ya chumba hiki ni mazuri.

acquaint vt 1 julisha, pasha habari, fahamisha. 2 fahamiana na, zoeana na. 3 jizoeza ~ *oneself with one's work* jizoesha kazi *be ~ed withsomeone* fahamiana na mtu fulani. **~ance** n 1 uzoefu, ujuzi, maarifa. 2 mtu unayemfahamu, jamaa.

acquiesce vi 1 kubali, ridhia (kimya kimya). **~nce** n ridhaa. **~nt** **adj.**

acquire vt pata, jipatia kitu (hasa kwa kujifunza au kujizoeza au kwa jitihada) *~d taste* upendeleo zoefu. **~ ment** n upataji. **acquisition** n 1 kupata. 2 pato, kitu kipatikanacho. **acquisitive** adj -enye uchu/tamaa ya kupata. **acquisitiveness** n.

acquit vt 1 *(leg)* achilia **~ somebody of an offence** hukumu mtu kuwa hana hatia. 2 tenda ~ *oneself well (of a task* n.*k.)* tenda vizuri/vyema. **~tal** n kuachiliwa.

acre **n** ekari, eka (*fig*). **God's~** makaburini. **~age** n.

acrid **adj** -chungu; -kali (hasa kwa ladha au kwa harufu); -a ukali wa tabia au mwenendo. **~ity** n. **~ ness** n.

acriflavine n *(chem)* akrifilavini.

acrimony **n** ukali (wa tabia/maneno). **acrimonious** adj.

acrobat n mwanasarakasi. **~ic** adj -a kisarakasi. **~ics** n michezo ya sarakasi.

acronymy n akronimi: neno linaloundwa kutokana na herufi za mwanzo za majina k.m. **UNO** - *United Nations Organisation*.

acrophobia **n** woga wa kina.

across prep 1 (vuka) toka upande mmoja hadi upande mwingine *walk ~ the street* vuka barabara. 2 ng'ambo (ya), upande wa pili.

yakuharisha adj -a kuharisha.

aperitif n kiamshahamu: kinywaji cha alkoholi kinywewacho kabla ya kula ili kuamsha hamu ya kula.

aperture n kitundu, kiupenyo, uwazi mfinyu k.m. wa kupitishia mwanga katika kamera.

apex n kilele, ncha; kipeo.

aphasia n *(path)* afasia: ukosefu wa uwezo wa kusema au kuelewa lugha kwa sababu ya kuumia ubongo.

aphorism n methali, maneno/msemo mfupi wa busara.

aphrodisiac n mkuyati: dawa ya kuamsha tamaa (ya kiume au kike).

apiary n mahali penye mizinga ya nyuki; mahali pa kufugia nyuki. **apiarist** n mfuga nyuki. **apian** **adj** -a kuhusu nyuki. **apiculture** **n** ufugaji nyuki.

apiece adv kila moja, kila mojawapo *it costs two shillings* ~ inagharimu shilingi mbili kila moja.

aplomb n kujiamini.

apocalypse n *(rel)* ufunuo (hasa wa maarifa kutoka kwa Mwenyezi Mungu) *the A~* kitabu cha mwisho cha Agano Jipya chenye Ufunuo wa mtakatifu Yohana. **apocalyptic** adj -a kutabiri hali ya maafa makubwa; -a kiyama.

apocryphal adj -a wasiwasi; -a kubuniwa; siyothibitishwa.

apogee n 1 upeo wa sayari ikiwa mbali

apologia

kabisa na dunia. 2 upeo wa juu kabisa.

apologia n utetezi wa kimaandishi.

apology n 1 kuomba radhi

unconditional ~ kuomba radhi bila masharti. 2 utetezi (wa imani, vitendo, maisha n.k.). 3 *(fig)* mfano mbaya ~ *for a meal* mfano mbaya wa mlo. **apologize** **vi** omba radhi, kiri kosa *I*

acrostic **n** aina ya chemshabongo.

acrylic n. **~ fibre** n utembo bandia unaotumiwa kutengeneza nguo.

act *vt, vi* 1 *(take action)* tenda, fanya. 2 *(of stage)* cheza, igiza. 3 jifanya;(*feign*) ~ *for (represent)* wakilisha **~ (up) on** 1 (*a suggestion/ advice*) fuata; fuatilia. 2 athiri *this medicine ~s upon the heart* dawa hii inaathiri moyo. **~ as** fanya kazi ya *he ~ s as an interpreter* anafanya kazi ya ukalimani. **~ up** 1 jifanya, jifaragua. 2 leta maumivu au maudhi. ~*n* 1 tendo, kitendo, amali *in the ~* katika kutenda/kitendo. 2 sheria (iliyopitishwa na Bunge). 3 onyesho (katika tamthiliya). 4 *(pretence)* kujifanya, kujifaragua. **A~ of God** kudura. **~or** n 1 mtenda, mtendaji, mhusika. 2 *(player)* mchezaji. **~ress** n mtendaji wa kike. **~ion** n 1 tendo, kitendo, amali. **take** ~ anza kutenda, chukua hatua. **out of ~** mbovu. 2 *(gesticulation)* ishara za maungo. 3 *(effect)* athari, matokeo ~ *of medicine, salt n.k.* matokeo ya kutumia dawa, chumvi n.k. 4 *(fighting)* mapigano. 5 *(leg)* madai; mashtaka, daawa *criminal~* mashtaka ya jinai. **~able** adj *(leg)* -a kuchukuliwa hatua. 6 *(lit) (action of a play)* onyesho. **~ive** **adj** 1 -tendaji. 2 mashughuli. 3 hai *~ive members* wanachama hai. **~ive volcano** n volkeno hai. 4 *(gram)* tendi. **~ive voice** n kauli tendi. **~vate** **vt** amsha, chochea. **~ivism** n (*polit*) uhamasishaji kwa vitendo. **~vist** n mhamasishaji mtendaji. **~vity** n 1 hali ya utendaji; kushughulika; bidii, juhudi. 2 shughuli, utendaji, amali.

actual **adj** halisi, -liopo ~ *situation*

hali halisi. **~ity** n. **~ly** adv kwa kweli. **~ize** **vt** 1 maliza, timiliza. 2 hakikisha. 3 thibitisha.

actuary n mtakwimu bima. **actuarial** **adj.**

actuate vt 1 anzisha, washa (mashine). 2 chochea, shawishi *be ~d by (love, jealousy etc)* sukumwa na (mapenzi, wivu, n.k.).

acuity **n** welekevu, ukali, wepesi.

acumen n busara, upevu wa akili,

welekevu.

acupuncture **n** tiba vitobo. **acupuncturist** n

beg to apologize kumradhi, niwie radhi. **apologetic** **adj.** **apologetically** adv. **apologist** n mtetezi.

apophthegm n *see* **apothegm**.

apoplexy n *(med)* kiharusi. **apopleptic** adj 1 -a kiharusi. 2 -lioghadhibika sana (kiasi cha kubadilika rangi).

apostasy n ukanaji, uasi (wa dini,

imani, siasa). **apostate** n mwasi. **apostatize** **vi** asi.

a posteriori *adv, adj (lat) (reasoning)* mkasakisa (kupata sababu kutokana na matokeo/athari).

apostle n 1 *(rel)* mtume (mmojawapo wa mitume kumi na wawili wa Yesu Kristo). 2 kiongozi (wa imani mpya au tapo la kurekebisha dini fulani). **~s creed** n Imani ya Mitume adj 1 -a kitume 2 -a Papa.

apostrophe n 1 apostrofi: alama ya

kifupisho k.m. *can't* (badala ya *cannot*) Moh'd (badala ya Mohamed). 2 alama ya herufi k.m. ng'ombe.

apothecary n *(arch)* mfamasia: mtu anayechanganya na kuuza madawa.

apothegm msemo mkali.

apotheosis n. 1 ugeukaji mungu au

mtakatifu. 2 uondokanaji na maisha ya kilimwengu. 3 kilele cha heshima au fahari. 4 mfano kamili, mfano bora sana *she is the ~ of womanhood* yeye ni mfano bora wa wanawake.

appal vt tisha, ogofya, shtua **~ling** **adj** 1 -a kutisha, -a kuogofya. 2 -a hali mbaya sana. **~lingly** **adv.**

appanage n *see* **apanage**.

apparatus n 1 (seti ya) zana za kazi, vifaa; mashine (yenye kazi maalum). 2 ogani za mwili, sehemu za mwili zinazokamilisha mfumo wa kawaida

mtaalamu wa tiba hiyo.

acute adj kali. ~ **angle n** pembekali. ~ **accent** n alama ya lafudhi *(phr)* ~ *condition* mahututi. ~ *ly* adv. ~**ness** n.

ad *(colloq)* tangazo la biashara (*abbr of* **advertisement**).

adage n methali; msemo wenye

hekima.

adagio adj *(mus)* kipande cha muziki

(kinachopigwa taratibu).

Adam n Adamu. *(fig)* **Adam's apple**

kikoromeo, zoloto, kongomeo.

adamant n 1 jiwe linalosemekana

kuwa haliwezi kukatika wala kuvunjika. 2 *(fig) be* ~ shika kani, kaidi, kataa katakata. **adamantine** adj.

adapt vt rekebisha, badili, tengeneza, tohoa (ili kufaa matumizi fulani) ~ *ed from* iliyotengenezwa kutokana na; iliyotoholewa *the play has been ~ed from English* mchezo umetoholewa kutoka Kiingereza. ~**ability** n. ~**ation** n 1 mabadiliko, marekebisho. 2 utohozi. ~**able adj** 1 -enye kurekebishika. 2 epesi kubadilika (kufuatana na mazingira).

~**er** n adapta; kirekebishi.

add vt jumlisha, ongeza, unga. ~ **up**

jumlisha. ~ **in** tia ~ **to** vi ongeza. ~**ed** adj ilioongezwa. ~**ition** n 1 ongezeko. 2 kuongeza. ~**itional adj** -a ziada.

addendum n nyongeza.

adder n kifutu.

addict vi, *vt* **be** ~**ed to** zoea,

pendelea, tawaliwa na (hasa ubaya k.m. ulevi). *n* mtawaliwa (hasa wa ulevi ama desturi mbaya) *morphine* ~ mtawaliwa wa afyuni. ~**ion**/ ~ **edness** n. ~**ive** adj ~enye

applaud

mwilini *the breathing* ~ ogani zote zinazohusiana na kupumua.

apparent *adj* 1 dhahiri, wazi *heir* ~

mrithi dhahiri. 2 -a kuonekana *the ~ cause* sababu inayoonekana. ~**ly** adv inavyoonekana.

apparition n 1 shani la ajabu. 2 kivuli cha mfu (kionekanacho), mzuka.

appeal vi 1 omba, sihi. 2 kata rufaa. 3 vutia, pendeza n 1 *(for mercy)* ombi. 2 *(petition)* maombi, rufaa *allow an* ~ kubali rufaa. 3 mvuto, tamanisho. ~**ing** adj 1 -a kusihi. 2 -a kuvutia. ~**ingly**. adv **appellant** n mkata rufaa. **appellate** adj -a kukata rufaa. **appellate court** n mahakama ya kukata rufaa.

appear vi 1 tokea, onekana; jitokeza.

2 hudhuria, enda mbele ya (k.m. mahakama). 3 elekea, onekana *he ~s to be a hard worker* anaelekea kuwa mchapakazi. ~**ance** n 1 kujitokeza, kuhudhuria *put in an* ~ hudhuria, (agh kwa muda mfupi). 2 sura, wajihi, umbo. 3 *(pl) to all* ~ kadiri ionekanavyo.

appease vt tuliza; ridhisha. ~**ment** n

kuridhisha (hasa adui kwa kulegeza msimamo).

appellant n *see* **appeal**.

appellation n jina, cheo.

append vt ambatisha: ongeza mwishoni. ~**age** n 1 kiambatisho. 2 nyongeza.

appendix n 1 kiambatisho. 2 *(med)* kidole tumbo, kibole. **appendicitis** n ugonjwa wa kidole tumbo/kibole. **appendectomy** n upasuaji wa kuondoa kidole tumbo/kibole.

appertain vi (**to**) husu, husiana na.

~**ing** adj.

appetite n 1 hamu (ya chakula,

kinywaji n.k.) *the cook has no ~ for food* mpishi hana hamu ya chakula. 2 tamaa, uchu.

kuzoesha tabia mbaya.

additive n viungio, nyongeza.

addle *vt*, vi 1 vuruga, kanganya, changanya. 2 *(of eggs)* oza; ozesha. adj 1 -enye kukanganyikiwa. 2 viza. **~ brained** mtu aliye changanyikiwa.

address[1] n 1 *(postal)* anwani. 2 *(home)* maskani. 3 *(speech)* hotuba, mahubiri. 4 *(arch) (manners)* adabu, mwenendo. **form of** ~ mtindo (wa mawasiliano au kuitana). **~ee** n mpelekewa barua.

address[2] vt 1 andika anwani. 2

hutubia. 3 ita kwa jina na cheo. *(phr)* **~ oneself** to *(a piece of work)* jishughulisha na.

adduce vt toa, leta (ushahidi, sababu

n .k.). **adduction n.**

adeem vt *(leg)* batilisha *the legacy is ~ed* hiba imebatilshwa. **ademption** n *(leg)* batilisho, batiliko ~ *of legacy* batilisho/batiliko la hiba.

adept *adj*, n stadi, -bingwa, hodari.

adequate adj -a kutosha,-a kufaa kwa kusudi fulani. **adequacy/ adequateness** n utoshelevu.

adhere vi 1 nata, gandama. 2 *(to be*

faithful to) shika ~ *to a promise* shika ahadi. **~nce** n ufuasi, uaminifu. **~nt** n mfuasi. **adhesion** n 1 mnato, unataji, wambiso. 2 *(path)* mng'ang'aniano, muunganiko. **adhesive** adj -enye kunata/ kung'ang'ania n kitu kinachonata k.m. plasta.

adhibit vt 1 ingiza, anzisha; tumia. 2 tia dawa. 3 ambatisha. **~ion n** 1 kuingiza mwanzo; matumizi. 2 kutia dawa. 3 ambatisho.

ad hoc *(lat)* kwa kusudi maalum ~

committee kamati ya dharura (maalum).

adieu *interj* kwa heri; buriani *bid*

appetizer n kiamsha hamu: zoezi, kitafunio, kinywaji (kinachoongeza hamu ya chakula). **appetizing** adj -a kutamanisha; a kuchapukia.

applaud vt 1 piga makofi (kwa

apple

kushangilia). 2 unga mkono. **applause** n makofi; kusifu (kwa makofi, vifijo n.k.).

apple n tufaha *of the ~ eye* kipenzi.

Adam's ~ kikoromeo, zoloto *upset the ~cart* vuruga mipango.

appliance n chombo, kifaa *household ~s* vifaa vya nyumbani k.m. pasi, jiko la umeme n.k. *fire ~* kifaa cha kuzimia moto.

applique n nguo ya mapande, kipambio (juu ya kitambaa kingine).

apply *vt, vi* 1 tia, tumia. 2 (*of med*) paka; bandika, funga ~ *a bandage* funga bendeji. 3 (**for**) omba ~ *for a job* omba kazi. 4 *(refer to)* husika na, nenea, fanyia bidii, zamia (k.m. kimawazo). **applicable adj** -a kutumika, -faayo, -husikayo. **applicant** n mwombaji. **application** n 1 kutumia; kutumika. 2 mpako; mbandiko. 3 ombi, maombi *application form* fomu ya maombi. 4 *(use)* matumizi. 5 *(hardwork)* bidii. **applied adj** -a matumizi.

appoint vt 1 ajiri; teua ~ *a minister*

teua waziri. 2 panga (saa, siku au mahali pa kukutana). 3 *(formal)* amuru, agiza. **~ee** n mteule, mteuliwa. **~ed** adj 1 -liopangwa, -a miadi. 2 -lioteuliwa, -lioajiriwa. 3 *(of room)* -enye vyombo,- enye samani. **~ment** n 1 miadi: ahadi ya kuonana. 2 uteuzi, kuteua. 3 cheo cha kazi, wadhifa. 4 samani (fanicha).

apportion vt gawa, gawanya, kasimu,

~ment n.

apposite adj mwafaka, -a kufaa kabisa. **~ly** adv.

apposition n *(gram)* mrejeosawa **appositive n** *(gram)* kijalizo.

appraise vt tathmini, kadiria thamani; panga

somebody aga mtu

ad infinitum *(lat)* bila kikomo, milele, daima. **ad interim** adv kwa muda huu.

adipose adj shahamu (mafuta ya

mnyama). **adiposity** n unono, shahamu ~ *tissue* tishu ya shahamu.

adit n mlango hasa wa kuingilia

katika mgodi n.k. kujongea, kusogea.

adjacent adj -a kupakana, -a karibu;

-a jirani. **adjacency** n kupakana, ujirani, kukaribiana.

adjective n *(gram)* kivumishi. **adjectival** adj -a kivumishi ~*phrase* kikundi vumishi ~*clause* kishazi vumishi.

adjoin *vt, vi* pakana na. **~ing** adj -a

kupakana na, -a kuungana na ~*ing rooms* vyumba vinavyopakana.

adjourn *vt, vi* 1 ahirisha. 2 acha, funga (mkutano). **~ment** n uahirishaji.

adjudge vt 1 hukumu, amua, kata kesi. 2 amuru (mtu apewe kitu kisheria).

adjudicate *vt, vi* 1 hukumu, amua. 2 sikiliza kesi. 3 tamka *to ~ somebody bankrupt* kutamka kuwa fulani mufilisi. **adjudicator** n 1 hakimu, jaji. 2 mwamuzi. **adjudication** n 1 hukumu. 2 tamko la ufilisi.

adjunct n l kiongezo, kiungo (kilichoongezewa) 2 *(gram) (in clause)* kijalizo.

adjure vt 1 apisha. 2 *(implore)* taka

mtu afanye jambo fulani. **adjuration** n 1 kiapo, tendo la kuapisha. 2 kusihi kwa moyo.

adjust vt rekebisha, weka sawa ~ *oneself to the climate* jizoeza na mazingira mapya. **~er** n mkadiriaji wamadai ya bima. **~ment** n 1

urekebishaji. 2 zana za kurekebishia

bei. **~r** n mthamini. **appraisal** n tathmini.

appreciable adj -a kuonekana, -a kutambulikana; -a kupimika. **appreciably** adv kwa kiasi kikubwa. **appreciate** *vt, vi* 1 (*understand*) fahamu, tambua vyema. 2 *(enjoy)* furahia, pendezewa na. 3 (*estimate*

appropriate

highly) thamini sana. 4 *(thank)* shukuru *he appreciated his help* alimshukuru kwa msaada wake. 5 (*of land, property etc*) ongezeka thamani. **appreciation** n tathmini *write an appreciation of this poem* andika tathmini ya shairi hili. 2 kuthamini. 3 shukrani. 4 ongezeko la thamani. **appreciative adj** -a kuonyesha shukrani; -a kuelewa; -a kufurahia.

apprehend vt *(leg)* 1 kamata (mwizi

n.k.), shika, tia mbaroni. 2 *(arch) (understand)* fahamu, elewa, tambua. 3 *(formal) (fear)* hofia. **apprehensible** adj -a kukamatika. **apprehensive** adj -enye hofu, -enye wasiwasi. **apprehension** n 1 welewa. 2 hofu, wasiwasi. 3 ukamataji.

apprentice n mwanagenzi: mwanafunzi wa ufundi (k.m. useremala, uashi n.k.). **~ship** n 1 uanagenzi. 2 muda wa kujifunza.

apprise vt *(formal)* arifu, pasha habari *be ~d of* arifiwa juu ya.

approach *vt, vi (come nearer)* 1 karibia, sogea, sogelea, jongelea. 2 *(go to)* endea ~ *one's employer for higher pay* endea mwajiri na kuomba nyongeza ya mshahara. *n* 1 kukaribia. 2 njia, mlango wa kufikia. 3 kuongea (na mtu kwa mara ya kwanza). 4 mtazamo. **~able** adj 1 -kunjufu, -a kuingilika. 2 -a kufikia.

approbate vt *(formal)* kubali, idhinisha. **approbation n** 1 kukubali; idhini, kibali sifa. **approbatory** adj -a kusifu.

appropriate[1] adj -a kufaa. **~ness** n.

~ly adv.

appropriate[2] vt 1 jitwalia, iba. 2 *(set apart)* tenga; tengea, weka upande (kwa kazi muhimu). **appropriation** n 1 kutenga

virekebishio. **~able** adj -enye kurekebishika.

adjutant n mfawidhi. **adjutancy** n cheo cha usaidizi, ufawidhi, upambe.

adjuvant adj -enye msaada, -enye

kusaidia. *n* msaidizi.

ad lib adv (*colloq*) (*abbr of* **ad libitum**) huru, iso kipingamizi. **~** vi iga, rekebisha utakavyo.

ad libitum adv 1 huria. 2 (katika sanaa utendi) kwa kuongezea tendo. 3 *(music)* kwa kuongeza sehemu mojawapo katika mwongozo wa muziki (ambayo ni huria).

adman n *(US sl)* mtunzi wa matangazo ya biashara.

admass n watu wanaovutwa upesi

na matangazo ya vyombo vya habari.

administer vt 1 tawala, simamia, endesha. 2 toa, lisha ~ *an oath to* lisha kiapo, apisha ~ *punishment* toa adhabu, adhibu, tia adabu. **administration** n 1 utawala; himaya; uendeshaji; usimamiaji *administration of justice* utoaji wa haki. 2 sehemu ya uendeshaji katika serikali. **administrative** adj. **administrator** n msimamizi, mtawala, kabidhiwasii.

admire vt 1 tazama na kupendezwa;

stahi, penda. 2 *(wonder at)* staajabia, shangilia. **admirable** adj -a ajabu, -zuri, -a kusifiwa, -a haiba. **admirably** adv kwa mshangao. **admiration** n upendezewaji, uvutiwaji; mshangao, ajabu, tendo la kupenda (kustahi, kusifu, kushangaza, kustaajabu). **~r** n ashiki (wa mwanamke). **admiring** adj -enye kuonyesha kustaajabia, kusifu; -enye kuvutiwa, -enye kushangilia. **admiringly** adv kwa kustaajabu, kwa kusifu.

admiral n mkuu wa jeshi la wanamaji.

admit vi, *vt* 1 ruhusu kuingia, ingiza, pitisha ~ *into a house* ruhusu mtu kuingia ndani ya nyumba. 2 chukua, kuwa na nafasi ya *the hotel ~s only* 50 people hoteli inachukua watu 50 tu. 3 laza. *be ~ted into hospital*

wrongful appropriation matumizi songo, kitengo songo *appropriation bill* muswada wa matumizi ya fedha. 2 fungu (la fedha n.k.). 3 (tendo la) kujitwalia, wizi.

approve

approve *vt*, *vi* 1 sifu, penda. 2 *(sanction)* afiki, kubali, thibitisha, idhinisha ~ *the minutes of the meeting* thibitisha kumbukumbu za mkutano. **approving** adj. **approvingly** adv. **approval** n kibali, idhini; kukubali.

approximate *vt*, *vi* 1 karibia. 2 leta

karibu na (k.m. bei) adj ~ *(to)* -a kukaribia, karibu sana. **approximation** n kisio, kadirio. **approximately** adv takriban, karibu sawa na.

appurtenance n *(usu pl) (leg)* kiambato, kifuasi, kiongezo. **appurtenant** adj -a kuambata, -a kuhusu.

April n Aprili: mwezi wa nne adj -a Aprili.

a priori adj,adv kisamkasa (kupata matokeo kutokana na sababu).

apron n 1 kimori, aproni: nguo maalum inayovaliwa hasa wakati wa shughuli za uchafu *tied to mother's/ wife's ~ strings* anayetawaliwa na mama yake/mkewe. 2 sehemu iliyosakafiwa kwenye uwanja wa ndege kwa ajili ya kupakia, kupakua na kugeuzia ndege. 3 **~ stage** n jukwaa chomozi: sehemu ya jukwaa kwenye thieta inayochomoza kuelekea watazamaji.

apropos *adv*, adj -a kufaa *his points were very* ~ hoja zake zilifaa sana. 2 **~ of** prep kuhusu.

apse n sehemu ya kanisa yenye umbo la mviringo.

apt adj 1 -a kufaa *an* ~ *word* neno la

kufaa. 2 -epesi (kwa kujifunza n.k.), hodari. 3 -a kuelekea, -epesi wa *he is ~ to forget* ni mwepesi wa kusahau. **~ ness** n. **~ly** adv.

aptitude n 1 (**for**) kipaji ~ *test* mtihani wa kupima vipaji.

lazwa hospitali. 4 *(acknowledge)* kiri, ungama, kubali ~ *(to) guilt* kubali kosa. 5 ruhusu; acha nafasi kwa *it ~s of no doubt* haina shaka hata. **~tedly** adv hakika.
admissible adj 1 (*leg*) -a kukubalika, kubalifu, halali *admissible evidence* ushahidi wa kukubalika. 2 *(formal)* -a kufaa.
admissibility n kukubalika, ukubalifu.
admission n 1 ruhusa ya kuingia; kiingilio. 2 kukiri, kukubali, kuungama *on his own admission* kwa kukiri mwenyewe. **no admission** si ruhusa kuingia. **~tance** ruhusa ya kuingia, haki ya kuingia.

admix *vt, vi* changanya; changanyika. **~ture** n. mchanganyiko.

admonish vt onya, rudi, asa. **admonition** onyo dogo. **admonitory** adj -a onyo, -a kuasa.

ad nauseam adv kwa kiasi cha kuudhi, kwa kiasi cha kuchusha.

ado n udhia, fujo, ghasia, matata *much ~ about nothing* fujo za bure.

adobe n matofali ya udongo (yasiyochomwa) na nyasi.

adolescent adj -a balehe n 1 kijana (kuanzia kubalehe hadi miaka 18). 2 mzulufu, mzee kijana. **adolescence** n ujana (kipindi kati ya utoto na utu uzima).

adopt vt 1 panga utoto ~ *a child* panga mtoto ~ *ed child* mwana wa kupanga. 2 kubali ~ *a resolution/an idea* kubali azimio/wazo. 3 chukua/twaa na tumia *we have ~ted the British legal system* tumechukua mfumo wa sheria wa Kingereza. **~ion** n 1 kitendo cha kupanga mtoto. 2 kukubali. 3 kuchukua/ kutwaa. **~ive** adj -a kupanga.

adore vt 1 abudu, sujudu. 2 *(colloq)* penda mno, husudu, heshimu sana. **adorable** adj -a kupendeka mno, mahabuba. **adorably** adv.
adoration n 1 kuabudu. 2 tendo la kusujudu. 3 *(rel)* ibada ya kuabudu. **~r** n.

adorn vt pamba, remba. **~ ment** n 1 pambo, urembo. 2 upambaji, urembaji.

adrenalin n adrenalini. **adrenal** adj

adrift adj,adv 1 -a kuyoyoma, -a kuelea ovyo.

aqualung n kipafumaji: chombo cha

kupumulia kinachotumiwa na wapiga mbizi.

aquamarine n 1 zumaridi: kito cha thamani chenye rangi ya kijani iliyopauka. 2 rangi ya kijani

arbor; arbour

iliyopauka.

aquanaut n mzamiaji, mpigambizi

(anayeishi na kufanya kazi chini ya maji kwa muda).

aquaplane n ubaomaji: ubao maalum unaotumiwa katika mchezo wa kuvutwa na boti. *vi* 1 fanya mchezo huu. 2 teleza (kama gari juu ya barabara iliyojaa maji).

aquarium n tangisamaki, hodhisamaki: tangi la maji la kuwekea na kuonyeshea samaki na mimea ya bahari.

Aquarius n Ndoo: alama ya kumi na moja ya buruji.

aquatic adj -a majini, -a kuishi majini ~ *sports* michezo ya majini.

aquatint n 1 uchoraji kwenye shaba. 2 picha ya aina hii.

aqueduct n mfereji wa maji (agh.

hujengwa na mawe juu ya ardhi).

aqueous adj -a maji, -a majimaji.

aquiline adj -a tai, -enye kufanana na tai ~ *nose* pua kali (iliyopindika kama ile ya tai).

Arab **n** Mwarabu adj -a Kiarabu; -a Uarabu, Arabuni. **~ian** adj -a Kiarabu the ~ *Nights* Alfu lela ulela. **~ic** adj -a Kiarabu n Kiarabu. **~ist** n mwanafunzi au mtaalam wa mambo ya Waarabu.

arabesque **n** 1 (*art*) mchoro maalum

(wenye nakshi nyingi). 2 miondoko maalum (ya aina ya mchezo wa bale).

2 *(fig) he cut himself ~from us* alijitenga nasi.

adroit adj stadi, bingwa. **~ly** adv

kwa werevu, kwa ustadi. **~ness** n.

adulate vt sifu mno (hasa kwa

kujipendekeza), vika kilemba cha ukoka. **adulation** n. **adulator** *n* msifu, asifuye. **adulatory** adj.

adult n mtu mzima, ngumbaru;

mnyama aliyekua adj. **~hood** n utu uzima, ukubwa.

adulterate vt ghushi, changanya na kitu duni. **adulterant** n kighushi. **adulteration** n ughushi.

adultery n uzinzi, zinaa *commit* ~ zini. **adulterer** n mgoni, mzinzi. **adulterous** adj.

adumbrate vt 1 dokeza, gusia. 2 bashiri. **adumbration** n.

ad valorem adj,adv ~ *(tax)* (kwa) kufuatana na thamani ya kitu.

advance n 1 maendeleo. 2 *(finance)* chambele; mkopo. 3 *(pl)* kujipendekeza *he made ~s* alitongoza. 4 mapema, kabla ya; rubuni *he saw me in ~ of the meeting* aliniona kabla ya mkutano *he booked in ~* alirubuni. ~ *vt, vi* 1 endelea mbele, songa mbele, sogea. 2 toa ~ *an opinion* toa (kauli, shauri). 3 sogeza *the date was ~d* tarehe ilisogezwa mbele. 4 *(finance)* kopesha, toa karadha. 5 *(rare) (price/rent)* zidisha, pandisha. **~d** adj 1 -liotangulia, -lioko mbele. 2 *(of people and ideas)* -enye kuona mbele. *~d studies* masomo ya juu. 3 -lioendelea. 4 *(in years/age)* -zee. 5 -lioongezeka. **~ment** n 1 maendeleo. 2 *(position/rank)* kupanda.

advantage n 1 heri, nafuu. 2 faida, manufaa, mafao. **take ~ of** tumia (kitu fulani) kwa manufaa ya; jinufaisha; danganya. 3 **have/ gain/win an ~ (over)**, piku, kuwa na hali bora kuliko vt nufaisha. **~ous** adj -a manufaa, -a kuleta faida. **~ously** adv.

advent[1] n *(of important events, person etc)* majilio, kufika *the ~ of independence* majilio

arable adj -nayolimika ~ *land* ardhi

inayolimika.

arachnid n araknida: jamii ya anthropoda inayojumuisha nge, buibui, chawa, kupe, n.k.

arbiter n *see* **arbitrator**.

arbitrary adj 1 holela, -sio na mantiki, -sio na misingi maalum. 2 *(despotic)* -a kidikteta, -dhalimu.

arbitrate *vt*, *vi* 1 toa uamuzi.

2 patanisha, suluhisha. **arbitration** n maamuzi; usuluhishi. **arbitrator n** *also* **arbiter** msuluhishi, mpatanishi.

arbor; arbour n mahali penye kivuli cha miti (katika bustani). **~eal** adj

arc

-a miti, -a mtini. **~eous** adj 1 penye miti mizima 2 -a mitini *~animals* wanyama wa mitini. **~escent** adj -kama mti, -enye matawi. **~tum** n mahali penye mkusanyo wa miti kwa ajili ya maonyesho na mafunzo. **~culture** n ukulima wa miti.

arc n tao: sehemu ya duara au pindo ~ *welding* kulehemu kwa umeme. vi fanya tao.

arcade n njia tao (njia yenye paa la

tao). **~d** adj.

Arcadia n Arkadia: eneo mashambani ambapo watu wanaishi raha mustarehe. ~ **n** *adj*, n.

arcane adj -a kunga.

arch[1] n 1 tao; jengo la tao (lenye njia juu yake) *a bridge with three ~ es* daraja lenye matao matatu. 2 (*also* **~ way**) lango.

arch[2] adj 1 tundu. 2 chepe. **~ly** adv

kitundu; kichepe. **~ness** n.

arch[3] *(pref)* -kuu; *see* **archangel** n.k. **archaeology n** akiolojia, elimukale. **archeologist** n mwanaakiolojia.

ya uhuru.

Advent[2] n *(rel)* muda wenye Jumapili nne unaotangulia Krismas; kuja kwa Kristo; kuja kwa Kristo kwa mara ya pili. **~ist** n mtu anayeamini kuwa Kristo atakuja tena hivi karibuni *Seventh Day Adventist* Msabato.

adventitious adj -a bahati, -a nasibu.

adventure n tukio; tukio lisilo la kawaida/la hatari/la ajabu *a life of* ~ maisha yenye vituko. **~r/ress** n mpenda vituko. **adventurous** adj 1 -enye kuthubutu. 2 -a hatari. **adventurism** n ujasiri, bahatisho, jusura.

adverb n *(gram)* kielezi. **~ial** adj

ad verbum adv neno kwa neno.

adversary n adui; mshindani.

adverse adj -a kinyume; -baya, -siofaa ~ *effect* athari mbaya **~ly** adv vibaya. **adversity** n 1 shida, dhiki, taabu. 2 mkasa, maafa.

advert[1] vi 1 *(pay heed)* taja, gusia. 2 rejea.

advert[2] *see* **advertisement**.

advertise *vt*, *vi* tangaza, eneza habari **~ment** n *(abbr. advert)*. **~r** n mtangazaji. **advertising** n kutangaza matangazo (hasa ya biashara); utangazaji.

advice n 1 ushauri, nasaha; mawaidha

seek ~ tafuta ushauri. 2 *(pl) (comm)* taarifa (kutoka mbali).

advise *vt*, *vi* 1 shauri, nasihi, waidhi. 2 *(inform)* arifu, julisha. **~r** n mshauri *spiritual* ~ muaidhi. **~d** adj *well* ~ -a busara *ill* ~ si -a busara. **~dly** adv baada ya kutafakari sana; kwa makusudi. **advisory** adj -a ushauri *advisory committee* kamati ya ushauri. **advisable** adj bora, -a kufaa, -a busara.

advocate n 1 *(general)* mtetezi. 2 (*leg*) wakili. ~ vt tetea, pigania. **advocacy** n utetezi, uteteaji.

adze n tezo.

aegis, egis n himaya, uangalizi usimamizi

archaeological adj.

archaic adj -a zamani, -a kale,

-siotumika sasa. **archaism** n kikale: neno au msemo wa kale (usiotumika sasa).

archangel **n** *(rel)* malaika mkuu.

archbishop n *(rel)* askofu mkuu. **~ric**

n cheo (cha askofu mkuu); jimbo (la askofu mkuu).

archdeacon n *(rel)* kasisi mkuu.

archdiocese n jimbo la askofu mkuu. **arch-enemy** **n** 1 adui mkuu. 2 *(rel)* Shetani.

archer n mpiga mishale. **~y** n upigaji mishale, ufundi/mchezo wa kupiga mishale.

archetype n chapaasili, umboasili, kielelezoasili.

archipelago n funguvisiwa:

mkusanyiko wa visiwa vingi pamoja au bahari yenye mkusanyiko huu.

architect **n** 1 msanifu majengo. 2 muasisi (wa mipango maalum) *the ~ of our victory* muasisi wa ushindi wetu. **~ure** **n** usanifu majengo.

arid

~ural **adj.**

archives n 1 nyaraka. 2 hifadhi za nyaraka. **archivist** n mhifadhi nyaraka.

archway n *see* **arch**.

arctic 1 adj -a akitiki, -a kaskazini ya

dunia. 2 baridi sana.

ardent adj motomoto, -a shauku.

ardency n.

ardour n shauku, hamasa.

arduous adj 1 *(of work)* -a sulubu,

under the ~ of chini ya uangalizi/usimamizi wa.

aegrotat n igrotati: hati ya

kuthibitisha kwamba mwanafunzi hawezi kuhudhuria mtihani kwa kuwa mgonjwa. **~degree** n shahada igrotati.

aeon, eon n dahari: kipindi kirefu cha wakati kisichopimika.

aerate vt 1 ingiza hewa au gesi (katika uoevu, udongo n.k.). 2 safisha kwa hewa (k.m. damu). **aeration** n.

aerial adj 1 -a angani, -a hewani. 2 *(arch)* -a hewa, -a kama hewa. 3 *(lit) (immaterial)* -isoumbo. 4 -a ndege ~ *photograph* picha toka angani. n eriali, kipokea mawimbi.

aerie, aery/eyrie, eyry n 1 kiota cha tai.

aerobatics n sarakasi.

aerobic adj -a hewa, -enye kutaka

oksijeni. **~s** n mazoezi ya viungo vya kuongeza hewa.

aerodrome n kiwanja cha ndege

(kidogo).

aerodynamics n elimu mwendo (hewani).

aerogram n karatasi ya ndege.

aeronaut n mwanaanga, mwanahewa.

~ics n elimu ya usafiri anga.

aerophotography n upigaji picha

angani.

aeroplane n ndege.

aerosol n 1 erosoli, upulizaji (wa uturi, rangi, dawa ya mbu n.k.). 2 kipulizaji.

aerospace n anga.

aery *see* **aerie**.

ihitajiyo nguvu, gumu. 2 *(of road)* -enye mwinuko mkali. **~ly** adv.

are *v see* **be**.

area n 1 eneo, kipimo cha eneo. 2 sehemu ya dunia. 3 *(subject)* mawanda (ya shughuli za kitaalam).

areca n 1 (*tree*) mpopoo. 2 (*fruit*) popoo.

arena n uwanja (wa michezo, maonyesho n.k.) ~ *of war* medani.

aren't = **are not**, *see* **be**.

arete n ukingo mkali wa mlima.

argent adj -a rangi ya fedha.

argon n agoni: gesi iliyomo hewani, hutumika kwenye baadhi ya taa za umeme.

argot n msimo wa kikundi maalum.

argue vi, *vt* 1 toa hoja/sababu/maneno

ya kuthibitisha au kukanusha. 2 shindana kwa maneno, hojiana, bishana, gombana. ~ *somebody into/out of something* shawishi mtu afanye/asifanye jambo. 3 jadili. **argument** n 1 hoja. 2 mabishano, mashindano, majadiliano. 3 muhtasari wa habari zilizo katika kitabu. **argumentative** adj -bishi. **arguable** adj 1 -a kujadilika. 2 -wezayo kujengewa hoja/ushahidi. **argumentation** n kubishana, kutoa hoja, kuhojiana.

Argus n zimwi lenye macho mia moja. ~ **eyed** adj -enye kutazama sana, -angalifu, makini.

argy-bargy *(colloq)* n mabishano.

aria n wimbo wa sauti moja katika opera.

arid adj -kavu sana, yabisi, kame; *(fig)* -siovutia. **~ity** n ukame. **~ness** n

Aries

hali ya ukame.

Aries n Kondoo (alama ya kwanza ya buruji).

aesthete, esthetete n mjumi, mpenda uzuri (hasa katika sanaa). **aesthetic** adj. **aesthetics** n ujumi.

aether *see* **ether**.

aetiology *see* **etiology**.

afar adv mbali. **from ~** kwa mbali, kutoka mbali.

affable adj bashasha. **affably** adv **affability** n ubashasha, uchangamfu.

affair n 1 shauri, jambo, shughuli, neno *urgent* ~ amara, jambo

muhimu. 2 *(pl)* mambo *state ~s* mambo ya dola. **foreign ~s** mambo ya nchi za nje. 3 *have an ~ with* tembea fanya mapenzi na. 4 tukio.

affect[1] vt athiri; gusa, hisi *our position will not be ~ed by these events* msimamo wetu hautaathiriwa na matukio haya. **~ing** adj -enye kuathiri, -enye kuchoma moyo. **~ed** adj 1 *(diseased; injured)* -lioumia, -lioathirika, -lioshikwa na ugonjwa maumivu. 2 -lioguswa (na sikitiko, furaha, huzuni n.k.).

affect[2] vt jifanya, jisingizia, jitendekeza, jitia ~ *ignorance* jitia hamnazo, jitia mwapuza. **~ed** adj. **~ation n** tabia ya kujifanya. **~edness** n. **~ion** n *(love)* upendo, huba *mutual ~* kupendana, urafiki. **gain/win somebody's ~ion (s)** pendwa na. **~ionate** adj -enye moyo wa kupenda, -a kupenda, mpenda. **~ionately** adv *yours ~ionately* akupendaye.

affidavit n *(leg)* hati ya kiapo.

affiliate *vt, vi* shirikisha, jumuisha; kuwa sehemu ya. **be ~d to/with** shirikishwa na.~ n mshirika, majumui. **affiliation** n ushirikishaji; kushirikishwa; kushirikisha, ushirikishwaji.

affinity n 1 udugu; ukoo. 2 uhusiano (baina ya mimea, wanyama, lugha n.k.). 3 (*attraction)* mvuto.

affirm vt kiri, tamka kwa dhati;

thibitisha. **~ant** n mthibitishaji. **~ation** n uthibitisho. **~ative** *adj*, n -a kukubali, -a ndiyo *he answered in the ~ative* alikubali.

aright adv (*arch*) sawasawa, barabara.

sahihi, kwa jinsi iliyopasa.

arise vi 1 tokea, tukia; *(arch)* inuka. **aristocracy** n 1 tabaka/utawala wa

makabaila. 2 waungwana. 3 *(fig)* walio bora katika shughuli fulani. **aristocrat** n mtoto wa watu, mtu wa ukoo bora. **aristocratic** adj -a kikabaila, -a jamii ya watu wakuu **aristocratically** adv.

Aristotelean adj -a Aristotle.

arithmetic n sayansi ya namba.

~al adj.

ark n 1 safina: chombo kikubwa alichounda Mtume Nuhu kabla ya gharika *Noah's ~* safina ya Nuhu. 2 sanduku kubwa, *(rel) the A~ of the Covenant* Sanduku la Agano.

arm[1] n 1 mkono. **an infant in ~s** mtoto mchanga. **keep somebody at ~'s length** epukana na, epuka urafiki au kuzoeana na. **with open ~s** kwa mikono miwili. 2 chochote kitokacho kama mkono k.m ~ *of the sea* mkono wa bahari, ghuba. 3 tawi kubwa (la mti). 4 sehemu ya vazi inayofunika mkono. 5 **~chair n** kiti cha mikono adj *(fig)* -a kinadharia **~ chair critic** n mhakiki wa kinadharia. 6 **~pit** kwapa. 7 *the (long) ~ of the law* mamlaka ya sheria. 8 **~ hole** n mkono wa vazi. 9 **~let n** 1 kikuku. 2 kitambaa kinachovaliwa mkononi juu karibu na bega (hasa wakati wa msiba au kuonyesha cheo).

arm[2] n 1 *(usu pl)* silaha, zana za vita. **in ~s** -enye silaha. **lay down ~s** salimu amri. **take up ~s** jiandaa- kupigana. 2 **up in ~s** (**about**) pinga n sana na kuwa tayari kupigana. 3 **~s** ngao ya heshima. 4 **coat of ~s** n nembo. 5 tawi la jeshi, k.m. *the air ~* jeshi la anga. **~orial** adj -a nembo, -a shajara *~ orial bearings n* nembo; shajara. **~ada** n armada: kundi kubwa la manowari. **~ment** n *(usu pl)* 1 zana za vita (hasa mizinga

around

ya manowari). 2 jeshi lenye silaha. 3 matayarisho ya vita. **~s-race** n mashindano ya silaha. **~our** (**U.S. ~or**) n 1 vazi la kujihami

affix[1] vt funga, bandika, gandisha.

affix[2] *(gram)* n kiambishi.

afflatus n wahayi (ufunuo wa kidini).

afflict vt umiza, tesa, (kimwili/kiakili) *the ~ed* walio matesoni, wanaoteseka. **~ing** adj tesi. **~ion** n mateso, huzuni. **~ive** adj huzunishi.

affluence n ukwasi, wingi, utajiri. **affluent** adj -a ukwasi.

affluent n kijito.

afford vt 1 mudu, kuwa na uwezo *he*

can ~ to pay anamudu kulipa. 2 diriki, thubutu *I can`t ~ to displease him* sithubutu kumuudhi. 3 toa, pa *he ~ed me no chance* hakunipa nafasi. **~able adj** -enye kumudika.

afforest vt panda miti (ili kufanya

msitu). **~ation** n.

affranchise vt toa utumwani, komboa utumwani. **~ment** n ukombozi wa mtumwa.

affray n fujo, ugomvi hadharani.

affront vt tukana, adhiri, fedhehesha. n izara, tusi, kashifa. **~ed** adj. -liochukiwa/chukia.

Afghan n 1 Mwafghan. 2 ukaya au

blanketi la sufi.

aficionado n mshabiki.

afield adv **(far ~)** (*phr*) mbali na

nyumba/lengo n.k.

afire *adv*, adj *(poet)* -a kuwaka, -a kubimbirika moto *he was ~with rage* aliwaka kwa ghadhabu.

aflame *adv, adj* -a kuwaka, -a moto. 2 -ekundu kama moto. 3 *(fig) be ~d with* jawa na, shikwa na.

afloat adj,adv 1 *(floating)* -a kuelea.

2 (*on ship)* chomboni, melini. 3 *(awash)* -

wakati wa mapigano. 2 ngao chombo: bamba la metali liwekwalo kwenye chombo ili kukihami kisitobolewe na risasi au mizinga ya adui. 3 vyombo vya kivita (magari, vifaru, manowari, n.k.) vilivyowekewa mabamba ya chuma adj -enye vazi la kivita la chuma, -enye dereya. **~our plate** n dereya, bamba la chuma. **~ourer** n mtengeneza silaha; mtunzaji silaha za jeshi. **~oury** n 1 ghala ya silaha. 2 *(US)* kiwanda cha silaha. **~y** n 1 jeshi. 2 jumuiya ya watu wenye madhumuni maalum. **The Salvation ~y** Jeshi la Wokovu. 3 kundi kubwa *an ~y of helpers* kundi la wasaidizi *an ~y of red ants* kundi la siafu.

arm[3] vi, *vt* pa silaha, pa kitu cha

kulinda, tega bomu ~ *with answers to likely questions* tayarisha majibu ya maswali yanayoelekea kuulizwa. **~ed adj** -enye silaha *~ed robbery* unyang'anyi wa kutumia silaha *~ed forces* majeshi.

armadillo n armadilo: mnyama kama

kakakuona

Armageddon n amagedoni: (medani ya) vita; vita vya mwisho kati ya wema na waovu; (fig) mapambano makali ya vita.

armature n 1 deraya. 2 *(in motor*

cars) amecha: misuko ya waya katika jenereta au mota ya umeme ambayo huzunguka katika uga sumaku.

armistice n. mapatano ya kusimamisha vita kwa muda.

armoire n *(Fr)* kabati kubwa (aghalabu la nguo).

aroma n 1 harufu nzuri. 2 *(fig)* hali

au mazingira fulani maalum. **~tic** adj -enye kunukia vizuri, -enye kukolea viungo.

arose *v see* **arise**.

around adv 1 pande zote (za) kuzunguka, kandokando, pote, kila

arouse

liojaa maji. 4 *(out of debt)* -sio na deni. 5 (*of rumour*) -lioenea (k.m. uvumi).

afoot *adv*, *adj* 1 -nayotayarishwa,

-nayopikwa. 2 *(arch)* kwa miguu.

afore *adv*, prep *(naut)* mbele ya, lio

tangulia. **~-said** adj -liotajwa. *(leg)* **~ thought** kwa kusudi.

afortiori adv *(lat)* bila shaka, ni dhahiri.

afoul adv katika kugongana na.

afraid adj -oga, -a hofu *be* ~ ogopa,sikitika *I`m ~ I can't come* nasikitika sitakuja.

afresh adv tena, upya, kwa namna mpya.

Africa n Afrika ~ n adj -a Mwafrika; Kiafrika. **~nization** n Afrikanaizesheni: siasa ya kuwapa Waafrika kazi za madaraka. **~nize** *vt*.

Afrikaans n Kiafrikana. **Africaner** n Mwafrikana.

Afro- adj -a Kiafro, -a kiafrika.

aft adv 1 nyuma; *(naut)* tezini. 2 -a

tezini.

after adj -a baadaye, -a nyuma, -a kufuata *in ~ years* miaka inayofuata adv baadaye, halafu *conj; prep* baada ya, nyuma ya *(phr) ~all* hata hivyo; ingawaje *pref* -a baadaye **~noon** alasiri. **do something ~a fashion** fanya kitu kwa namna moja au nyingine. **a man ~ my own heart** mtu ninayefanana naye kitabia *(phr) be/get ~somebody* andama mtu.**~ birth** n kondo la nyuma. **~ care** n utunduizi baada ya kupona ugonjwa au kutoka gerezani. **~clap** n 1 itiko. 2 matokeo yasiyotarajiwa (agh mabaya). **~piece** n fasi, mchezo mdogo baada ya tamthilia maalum. **~ cabin** n *(naut)* chumba cha sitaha ya nyuma. n *(colloq)* visindikizo (baada ya mlo).

afterwards adv baadaye, halafu;

hatimaye.

mahali *I have been ~* nimeona mengi. 2 mnamo ~ *two o'clock* mnamo saa nane. 3 karibu.

arouse vt 1 amsha, shitua. 2 tia nguvu, tia ashiki, tia shonga.

arraign vt 1 shtaki. 2 laumu, kosoa.

~ment n.

arrange *vt*, *vi* 1 *(put in order)* panga,weka kwa utaratibu, safidi. 2 *(organize)* panga (kwa baadaye) ~ *a date for a meeting* panga tarehe ya mkutano. 3 tayarisha ~ *a meeting* tayarisha mkutano. 4 (**with/for**) afikiana, kubaliana. 5 suluhisha, patanisha. **~ment** n 1 mpango, utaratibu. 2 *(pl)* **~ments** n matayarisho, mipango *I made ~ments to send books* nilifanya mipango ya kupeleka vitabu. 3 (*music*) *see* **adaptation**.

arrant adj *(always of something or somebody bad)* *(derog)* -a hali ya juu, -a kupindukia *an ~ thief* mwizi wa kupindukia, mwizi mkubwa/ aliyekubuhu.

arras n *(arch)* mkeka wa kiwambazani, (namna ya) zulia la kupamba ukutani, kihangaisho.

array vt 1 panga askari tayari kwa

vita. 2 valia *~ed in professorial attire* amevalia kiprofesa. n 1 upangaji wa askari kwa ajili ya vita. 2 vazi *in ceremonial ~* katika vazi la sherehe.

arrears n 1 karisaji. 2 kiporo: kazi

iliyopaswa kuwa imefanywa lakini haijafanywa.

arrest vt 1 *(stop)* simamisha, zuia.

2 (*seize*) kamata, bamba, shika, tia mbaroni. 3 *(catch attention)* vuta nadhari. n 1 kukamata *resist an ~* goma kukamatwa *under ~* chini ya ulinzi. 2 *(stoppage)* kizuizi *cardiac ~* shituko la moyo. **~ing** adj -a kuvuta.

arriere pensee n *(Fr)* nia ya undani

katika fikra.

again adv 1 tena, mara nyingine. **~ and ~** tena na tena. **now and ~** mara kwa mara, **never ~** kamwe, abadani. 2 vilevile.

against prep 1 kwa kupingana/ kushindana, dhidi ya. 2 pinga. 3 kinyume cha; hitilafu 4 jitahadharisha na. 5 egemeza. 6 **over ~** kabiliana.

agape *pred adj* -a kuachama.

agar-agar n jeli ya mwani.

agaric n *(bot)* kiyoga tembo.

agate n ageti: aina ya jiwe gumu

lenye shondo.

agave n *(bot)* mkongepori.

agaze adv kwa kukodolea macho, kwa kutumbua macho.

age[1] n 1 umri. *(leg)* **~ of consent** n umri wa idhini. **over ~** n kuzidi umri uliowekwa. **under~** n umri pungufu wa uliowekwa. **old ~** n uzee, ukongwe. **~ group** n hirimu, rika. **be of an ~** -wa na umri wa kufanya jambo. 2 kipindi, zama *stone* ~ kipindi cha zana za mawe. 3 *(period)* kwa muda mrefu.

age[2] adj *(of persons)* -zee, -kongwe *an ~d man* mzee; *(of things)* kuukuu, -a kale, -a zamani. **~ ing** n kuzeeka. **~less** adj -a milele, -a kudumu mpaka mwisho, -siozeeka **~ long** adj -a umri mrefu. **~ old** adj -a miaka mingi.

agenda n ajenda.

agent n 1 wakala, ajenti. 2 nguvu za

asili au mtu anayetenda kupata matokeo fulani *rain and wind are* **~s** *that wear down rocks* mvua na upepo ni nguvu za asili zinazomomonyoa miamba. **agency** n 1 wakala, uajenti. 2 nguvu, njia ya kufanya kitu. 3 sehemu/ofisi ya biashara.

agglomerate vt kusanya kwa wingi, rundika. *vi* kusanyika, songamana. **agglomeration** n.

agglutinate vt ambatisha, bandika. **agglutination** n uambatishaji, uambishaji. **agglutinative** adj *(ling)* -enye kiambishi, -

arrive vi 1 fika, wasili. 2 **~ at** fika

mahali; fikia ~ *at a conclusion* fikia tamati/hitimisho. 3 tokea, fanyika.

arteriosclerosis

arrival n 1 ufikaji; majilio; mjo, ujaji. 2 *(pl)* wanaowasili.

arrogance n kiburi; majisifu; ufidhuli.

arrongant **adj** -enye kujisifu/ kujigamba, -enye kupenda makuu; fidhuli; -enye kiburi. **arrogantly** adv.

arrogate vi, *vt* 1 jitwalia bila haki,

jipatia (hasa kwa ujeuri), jitwaza, jipachika. 2 *(fig)* twaza, ambika, pachika.

arrow n 1 mshale. 2 alama ya mshale. **~ head** n chembe.

arrowroot n aina ya chakula chenye wanga kinachotokana na mimea.

arse n *(sl)* mkundu, matako. **silly ~/ ~hole** n pumbavu ~ *around/ about* poteza muda.

arsenal n 1 ghala, silaha. 2 kiwanda

cha zana za vita. 3 *(fig)* hifadhi ya nguvu.

arsenic n aseniki: kemikali (ngumu)

ya sumu yenye maumbile mengi *white* ~ aseniki nyeupe (namna moja ya sumu inayotumika pamoja na kemikali nyingine) adj -a kiaseniki.

arson *(leg)* uchomaji wa mali kwa makusudi *commit* ~ choma kwa makusudi.

art n 1 sanaa. **Theatre A~s** **n** Sanaa za Maonyesho. 2 ustadi/ufundi (k.m. wa kupiga muziki, kupiga picha, kuchora sanamu n.k.). 3 *(pl)* **~ s** n fani. **fine ~s** n sanaa, *faculty of ~s* kitivo cha fani ~ *exhibition* maonyesho ya sanaa ~ *school* chuo cha sanaa *work of* ~ kazi ya sanaa. 4 *(cunning)* werevu, ujanja. 5 **~ist** n msanii. **~iste** **n** msaniitendi, mwanasanaa. **~istic** adj -a sanaa, -stadi, -sanii, -zuri. **~istically** adv. **~istry** **n** ustadi, urembo, usanii.

enye kuambishika *agglutinative language* lugha ambishi bainishi.

aggrandize, aggrandise vt jiongezea/ jitwaza/jitwalia zaidi (hasa madaraka, cheo, utajiri, umaarufu n.k.). **~ment** n kujiongezea, kutwaza, kujitwalia zaidi.

aggravate vt 1 kuza, ongeza ubaya (wakosa, maumivu, jambo, taabu n.k.). 2 *(provoke)* kera, kasirisha, udhi. **aggravating** adj -a kukasirisha, -a kuudhi. **aggravation** n.

aggregate vt kusanya. *vi* jikusanya,

kusanyika, jumlika, jumuika n jumla; mkusanyiko. **in the ~** -ote pamoja, kwa jumla; *(in construction)* vifaa vigumu kama vile mawe, mchanga. **aggregation** n kokoto n.k. vinavyochanganywa na saruji. **aggregation** n 1 kusanyiko (la vitu).

aggression n uchokozi, ushari (wa

maneno au vitendo). **aggressive** adj 1 -shari, -gomvi, -chokozi; jeuri. 2 -a kutaka maendeleo, -a hima ~ *salesman* mwuzaji mwenye hima. **~ness** n uchokozi, ushari; hima.

aggressor n mchokozi, mshari.

aggrieve vt *(usu passive)* 1 tia uchungu, sikitisha, udhi, kera. 2 *(leg)* dhulumu. **~d** adj.

aggro n *(GB sl)* uhasama, uchokozi.

aghast adj -lioshikwa na woga au

mshangao, -liopigwa butwaa.

agile adj -nyumbufu, -epesi (wa mwendo). **agility** n.

aging n *see* **ageing.**

agitate vt 1 tikisa/tingisha, koroga. 2 hamakisha, fadhaisha, chochea. vi tikisika, hamasika; *(~ for)* shawishi; hamasisha; pigania. **~d** adj -enye wasiwasi, -enye kutia wasiwasi. **agitation** n 1 mkorogo, mtikiso/ mtingisho. 2 *(perturbation of mind)* msukosuko, wasiwasi, fadhaa. 3 *(discussion for)* majadiliano, mabishano; uchochezi. **agitator** n mchochezi (hasa wa kisiasa);

artefact n *see* **artifact**.

arterial adj 1 -a kiateri, -enye kufanana na ateri. 2 *(fig) (of road)* barabara kuu.

arteriosclerosis n *(med)* mkakamo ateri: hali ya mkauko wa vikole vya damu.

artery

artery n 1 ateri: mshipa mkubwa

upelekao damu toka moyoni mpaka kila sehemu ya mwili. 2 *(road)* njia kuu, barabara kuu. **arteriole** n kiateri, tawi la ateri.

artesian well n kisima cha chemchem. **artful** adj janja, erevu/-enye ustadi,

-enye hila. **~ness** n ujanja, udanganyifu, hila. **~ly** adv.

arthritis n ugonjwa wa baridi yabisi. **artichoke** n *(bot)* ua la rubaruti,

rubaruti.

article n 1 makala. 2 *(leg)* ibara,

kifungu. 3 kikorokoro *household ~s* vikorokoro vya nyumbani. 4 kibainishi.

articulate vt 1 eleza kwa ufasaha. 2

fungamana viungo. 3 tamka adj semi, -enye kueleweka. **~ness** n ufasaha. **articulation** n 1 hali ya kujieleza kwa ufasaha. 2 *(bio)* kiungo (cha goti n.k.), uungaji. **articulator** n kitamka.

artifact n kitu kilichobuniwa,

chombo/silaha (aghalabu ya kale), ughushi.

artifice n 1 ustadi. 2 hila, ulaghai, ujanja. **~r** n msani.

artificial adj 1. bandia 2. -a kinafiki. ~ **respiration n** uvutishaji hewa, upumuaji bandia. ~ **insemination** n uhimilishaji kibandia: utiaji shahawa za tovi (dume lililochaguliwa) kwenye uterasi ya mnyama ili atunge mimba. **~fertilizer** n mbolea ya chumvi chumvi. **~lly** adv kwa kughushi. **~ity**

mfitini.

aglow adj -enye kumeremeta, -enye kuwaka *be* ~ waka, ng'aa, meremeta.

agnail n kigozikucha (kigozi kilichochanika ukingoni mwa ukucha).

agnate n ndugu wa kuumeni adj 1 -a kuumeni, -a upande wa baba. 2 *(fig)* -a damu moja, -a asili moja, -a kutoka taifa moja, -enye udugu. 3 -a kufanana, -a kushabihiana.

agnostic n agnostiki: asadikiye kuwa

hatuna habari za Mungu wala hatuwezi kuzijua. adj. **~ism** n.

ago adv zamani, kale, kitambo,-liopita *long* ~ zamani sana *a little while* ~ punde hivi, kitambo kidogo.

agog adj kwa shauku *be* ~ *for something* ngoja kwa hamu *set* ~ tia hamu moyoni *be all* ~ jawa na hamu shauku.

agony n masumbuko makali, maumivu makubwa. **agonize, agonise** vi umia vibaya, -wa na maumivu makali, sumbuka, teseka sana (moyoni). vt umiza vibaya, sumbua, tesa. **agonizing** adj -a kuumiza sana, -a mateso, gumu sana.

agoraphobia n woga wa nafasi kubwa za wazi. **agoraphobic** *n, adj.*

agrarian

agrarian adj 1 -a kuhusu ardhi, mashamba, nchi na umilikaji ardhi. 2 -a wakulima.

agree vi 1 kubali. 2 patana, kubaliana, ridhiana, afikiana. 3 ~ (*with*) lingana, fanana. 4 ~ *(with)* chukua, afiki *the climate does not ~ with me* hali ya hewa hainichukui. 5 (*of sums, accounts etc*) oana, kuwa sawa. **~d adj** -liokubaliwa, **be ~d with somebody on/about something** kubaliana juu ya *~d upon* iliyokubaliwa *that's ~d!* imekubalika! sawa. **~able** adj 1 -a kupendeza, -zuri, -tamu, -latifu. 2 -a maridhia. **be ~able to** ridhiana na. **~ ableness** n 1 kupatana, kukubaliana. 2 adabu. **~ment** n 1 maafikiano 2 *(contract)* mapatano, kondrati, kandarasi, mkataba. **come to/arrive at/make/reach an ~ment with somebody**

n ubandia, tabia ya kughushi.

artillery n 1 mizinga mikubwa. 2 jeshi lenye kutumia mizinga ya namna hii. **~ wagon** n gari la kukokotea mizinga.

artisan n msanii, fundi mchundo.

artless adj -sio hila. **~ly** adv.

~ness n.

arty adj -a kujifanya/kujidai kuwa mpenda sanaa.

as *adv, conj* 1 *(in that degree, in like*

manner) hivyo hivyo *do ~ I do* fanya hivyo hivyo *such ~* kama *such things ~ chairs* vitu kama viti *he did the same ~ so and so* alifanya

ash

kama alivyofanya fulani. 2 *(since, because)* kwa sababu, kwa maana, kwa kuwa. 3 *(when, while)* wakati, pale, -po-, -poki- *~ he was going (when he was going)* alipokuwa akienda. 4 ~ *for instance* kwa mfano. 5 **so ~ to** ili *he ran so ~ to overtake him* alipiga mbio ili kumpita. 6 **as...as** almradi, madhali, kwa wakati wote ~ *long ~ you are here let's finish the work* almradi uko hapa njoo tumalize kazi ~ *far ~ (ever) I can* kwa kadiri niwezavyo *this ~ well ~ that* hiki na kile pia, hiki pamoja na kile *men ~ well ~ women* wanaume kwa wanawake. **~ to; ~ for** kwa mintarafu ya. **~ yet** hadi sasa. **~ from** kuanzia. **~ if/though** kana kwamba. **same ~**sawa na.

asafoetida n mvuje.

asbestos n asbesto.

asbestosis n uasbesto: ugonjwa uletwao na asbesto.

ascar n *(pl) (bio)* minyoo mviringo,askari.

ascend *vt, vi* panda, paa ~ *the throne*kuwa mfalme. **~ancy/~ency** n mamlaka. **~ant/~ent** adj. **ascent**. upaaji, upandaji *the ~ of mountain* upandaji mlima.

ascension n 1 *see* **ascent**. 2 mpao, kupaa. 3 **The A ~** sikukuu ya kupaa Yesu Kristo

patana na. 3 *(gram)* upatanifu.

agribusiness n viwanda vya huduma za kilimo.

agriculture n kilimo, ukulima, elimu ya kilimo. **agriculturalist** n. **agricultural** adj *agricultural officer* bwana shamba/afisa kilimo.

agronomy n agronomia: sayansi ya uchumi wa kilimo. **agronomic** adj -a (kuhusu) ukulima, -a mashamba, -a kilimo. **agronomist** n mtaalamu wa kilimo.

aground adj,adv *(of ship)* -liopwelewa/kwama *run* ~ pwelewa/ kwama miambani.

ague n *(arch)* homa. **aguish** adj 1

-a homa. 2 *(of person)* -enye-homa.

ah *interj* aa! (sauti ya kustaajabu,

ya furaha au ya kuhurumia) salale! Masalale!

aha *interj* enhe! sauti ya kustaajabu,

kufurahi au kukubali.

ahead adj,adv mbele; kabla. **go ~**

endelea, tangulia. **~ of** mbele ya. **look ~** jiandaa, jitayarisha. **get ~** faulu *the years ~* miaka ijayo.

ahem *interj* ukohozi au mgumio maalum wa ishara au onyo.

air-brick

aid vt saidia, auni. *(leg)* **~ and abet**

saidia katika jinai. *n* 1 msaada, amara ~ *without strings* msaada bila masharti. **first ~** n huduma ya kwanza. 2 *(pl)* visaidizi. **visual ~s** n vielelezo.

aide-de-camp n mpambe.

aide-memoire n kidokezi, kisaidizi

cha ukumbusho,ardhihali.

mbinguni.

ascertain vt hakikisha, yakinisha. **~able** adj. **~ment** n.

ascetic n mtu anayejinyima raha na anasa adj -a kujinyima anasa za mwili. **~ally** adv. **~ ism** n.

ascorbic adj -enye vitamini **c. ~ acid** n asidi askobiki, vitamini **c**.

ascribe vt 1 dhani kuwa sababu ya *he ~d his failure to bad luck* alidhani alishindwa kwa bahati mbaya. 2 -pa, patia, pachika. **ascription** n.

asdic n kipeleleza nyambizi.

aseptic adj -sio na bakteria. **asepsis** n.

asexual adj 1 -siojinsi. 2 -sio na nyege. **~ity** n.

ash[1] n *(bot)* mjivujivu (aina ya mti).

ash

ash[2] n jivu; *(fig) reduce* to *~s* teketeza. **~y** adj *(fig)* -eupe kwa uso. **~-bin/~-can** n pipa la taka adj (*bot*) -a mjivujivu; -a (rangi ya) majivu, kijivu. **~-pit** n shimo la kufukia majivu. **~-tray** n kisahani cha majivu. **A~ - Wednesday** n *(rel)* Jumatano ya Majivu, siku ya kwanza ya Kwaresima.

ashamed adj -enye kuona haya,

-enye kutahayari *be ~ of somebody/ something* aibishwa na, onea haya *I am ~ of you* unaniaibisha.

ashlar n jiwe la pembe mraba (lililochongwa).

ashore adv pwani, ufukweni *go ~* shuka pwani.

Asia n Asia. *n adj* Mwasia. **~tic** n adj.

aside adv 1 upande, kando, pembeni. 2 *(in private)* faraghani, kwa siri *set ~ (judgement)* futa, tangua hukumu. n 1 maneno ya pembeni *an ~* maneno (hasa katika tamthiliya) ambayo waigizaji wengine hawapaswi kuyasikia. 2 *(of speech)* mchepuko: maneno yanayoingizwa

AIDS n Ukimwi (Ukosefu wa Kinga Mwilini).

ail *vt*, *vi (arch)* 1 taabishwa, sumbuliwa. 2 ugua, umwa *what ~s him?* anasumbuliwa na nini?/anaumwa nini? **~ment** n ugonjwa, uele, maradhi.

aim *vt*, *vi* 1 piga shabaha, lenga. 2 elekeza, azimia. *n* shabaha, lengo, kusudi, azma. **~less** adj siyo na sababu, -siyo na lengo maalum. **~ lessly** adv.

ain't *(infml)* mkato wa maneno *are/is/ am/have/has/not*.

air n 1 hewa; upepo. **in the ~** -sio na hakika, -vumayo; hewani. **clear the ~** safisha hewa *(fig)* ondoa mashaka (kwa kusema ukweli). 2 **by ~** kwa ndege. 3 *(radio)* **on the ~** redioni, (sikika) hewani. 4 upepo mwanana 5 umbo, mandhari *has an ~ of importance* onekana kuwa mtu maarufu *(usu pl)*. **give oneself/put on ~s** jidai, jitwaza, jifanya mtu wa maana, ringa. *vt* 1 anika, kausha. 2 achia hewa ipite. 3 toa (mawazo n.k.). **~ing** n 1 kuanika *give an ~ing* anika kitu. 2 kupunga hewa *go for an ~ing* punga hewa. **~less** adj -enye fukuto, bila hewa, kutokuwepo upepo kabisa. **airy** adj 1 -enye wingi wa hewa. 2 (*trifling)* -epesi.

air-base n kituo cha ndege(za jeshi

la anga).

air-bed n godoro la upepo/hewa **~-bladder** n kibofu hewa.

airborn adj *(of plane)* -liokwisha ruka hewani; *(of people etc)* -liosafirishwa kwa ndege.

air brake n breki za upepo.

air-brick n matofali yenye matundu.

air-bus

air-bus n ndege kubwa isafiriyo masafa mafupi.

air-conditioner n kiyoyozi, kisafisha hewa. **air-conditioned** adj *(of houses, cars)* -lioyoyozwa.

katika hotuba ambayo yako nje ya hotuba.

asinine adj 1 -a punda, -a kama

punda. 2 *(fig)* -pumbavu sana.

ask *vt*, *vi* 1 *(question)* uliza hoji. **~ after** ulizia hali *~ the way/the time* uliza njia/saa. **~ for** tafuta *don't ~ for trouble* usitafute balaa. 2 (request) taka, omba, sihi. 3 *(invite)* alika, karibisha. **~ing** n *it's yours for the ~ing* ukiomba utapewa.

askance adv *(only in) look ~ at a*

person tazama (mtu) kichongochongo, tazama kwa shaka/kwa wasiwasi.

askew adv mshazari, upande *her*

nose was ~ pua yake ilikuwa ya mshazari.

aslant *adv*, *prep*. upande, mshazari.

asleep *adv, pref, adj* usingizini *(be) ~*

lala *sound/fast ~* lala fofofo. 2 *(of joints of the body)* -fa ganzi.

aslope adj -a (kwa) kuinama.

ASP *abbr. of* Afro-Shirazi Party

assail

(Muungano wa chama cha Waafrika na Washirazi).

asp n *(bot)* nyoka sumu(wa Misri na

Libya).

asparagus n *(bot)* asparaga: aina ya

boga.

aspect n 1 *(of people or things)*

sura. 2 kipengele. 3 (*of house, thing etc*) mwelekeo *a house with a southern ~* nyumba inayoelekea kusini. 4 *(gram)* hali. **~ual** *adj.*

asperity n ukali, hamaki, harara. *(pl)*

asperities n makali (k.m. maneno, hali ya

air-cooled adj -liopozwa kwa hewa.

aircover n ulinzianga (ulinzi wa

ndege za kivita kwa majeshi ya nchi kavu).

aircraft n ndege. ~ **carrier** n

manowari yenye kituo cha ndege.

air-crew n watumishi wa ndege.

air-cushion n mto wa upepo/hewa.

air-drop n kudondoshwa kwa watu, chakula, vifaa n.k. kwa kutumia miavuli.

air-field n *see* **aerodrome**.

air-force n jeshi la anga.

air-freight n uchukuzi wa mizigo kwa ndege.

air-gun *n* bunduki ya upepo.

air-hole n 1 tundu la kuingizia hewa. 2 povu la hewa.

air-hostess n mhudumu wa kike wa ndege.

air-jacket n *(naut)* vazi la kujiokoa.

airletter n *see* **aerogram**.

air-lift n uchukuaji wa watu au vifaa

kwa ndege (aghalabu katika dharura) vt chukua askari na vifaa kwa ndege.

air-line n shirika la ndege (za kuchukua abiria na bidhaa). **~r** n ndege ya abiria.

air-lock n 1 zuio la hewa, kizuizi cha hewa. 2 mvungu wa hewa.

air-mail n barua za ndege ~ *edition*

toleo la gazeti la kupelekwa kwa ndege.

airman n mwanahewa, mwanaanga.

air-mass n masi hewa.

air-passage n koromeo, njia ya pumzi.

hewa, ya maisha).

asperse vt kashifu, singizia, zulia jambo, sengenya; shutumu. **aspersion** n 1 kitendo cha kumkashifu mtu *(only in) cast* ~ kashifu. 2 unyunyiziaji maji ya baraka.

asphalt n lami vt tandaza lami.

asphodel n (*bot*) asfodeli: aina ya myungiyungi.

asphyxia n hali ya kukosa hewa ya

kutosha. **asphyxiate** vt kaba, nyima pumzi. **~tion** n.

aspic n nyamaute.

aspiration n 1 *(gram)* mpumuo. 2 hamu ya kupata (kitu bora n.k.). **aspire** vi gombea, tamani, weka lengo la kupata kitu fulani. **aspirant** n mgombea, mtamani.

aspirator n *(tech)* aspireta:

kisharabu.

aspirin n aspirini.

ass[1] n 1 punda/kihongwe. 2 *(fig)* mjinga, baradhuli *don't make such an ~ of yourself* usiwe mjinga kiasi hicho *a perfect ~* mpumbavu mkubwa.

ass[2] n *see* **arse**.

assagai n *see* **assegai**.

assail vt 1 (~ **somebody**/*something* **with**) shambulia vibaya, chokoza, sumbua ~ *somebody with questions* shambulia kwa maswali *~ed with the worries* sumbuliwa na mawazo. 2 *(fig) he ~ed the question with vigour* alilikabili swali kwa uthabiti. **~able** adj -a kushambulika. **~ant** n

assasin

mshambuliaji.

assasin n mwuaji. **~ation** n mauaji ya namna hiyo. **~ate** vt ua (aghalabu kwa kukodiwa na kwa sababu za kisiasa au dini).

airpillow n *see* **air cushion**.

air-plane n ndege.

air-pocket n kiriba hewa: kifuko cha hewa kinachosababisha ndege kushuka ghafla.

air-port n uwanja wa ndege.

air-pressure n kanieneo ya hewa.

air-raid n shambulio la ndege.

air-route n njia ya ndege.

alarm

air sea rescue n uokoaji wa watu kutoka kwenye ndege iliyoangukia baharini.

air-shaft n bomba la kuingizia hewa mgodini.

air-shed n banda la ndege.

airship **n** chombo anga.

air-sick adj -liyechefukwa angani.

~ness **n.**

air-space n 1 anga ya nchi (yaani iliyo ndani ya mipaka yake). 2 anga hewa.

air-terminal n kituo cha abiria wa

ndege.

air-tight adj 1 -sioruhusu hewa kuingia au kutoka. 2 *(of an argument etc)* -liothabiti.

air-umbrella n *see* **air-cover**.

airway n *see* **air route**.

air-worthy adj *(of plane)* -nayofaa

kusafiri angani.

aisle n njia baina ya viti katika majengo maalumu (k.m.) kanisa, sinema, bunge).

ajar adj (*of door*) -lio wazi kidogo,

-liofunguliwa kidogo.

assault n 1 uvamizi, shambulio (lolote la maombi, n.k.). 2 **~ (on, upon)** shambulio la ghafula (k.m. katika vita), uvamiaji; *(leg) ~ and battery* mashambulio ya nguvu, mapigo. vt 1 vamia. 2 najisi.

assay vt 1 pima ubora wa metali

(uliomo katika mawe yenye madini). 2 changanua kiasi cha dutu n.k. n *(chem)* uchanganuzi wa kiasi cha dutu (iliyomo katika mawe ya madini).

assegai n sagai, mkuki (wa Wazulu).

assemble vt 1 kusanya, leta pamoja. 2 *(mech.)* unga pamoja sehemu za mashine vi kusanyika, kutana pamoja. **assemblage** n 1 *(of people/things)* mkusanyiko, kongamano; *(art)* kitu kilichoungwaungwa k.m. mashine. 2 kuweka pamoja, kuunganisha. **assembly** n 1 kusanyiko, mkutano. 2 baraza **National assembly** Bunge. 3 uunganishaji pamoja wa sehemu za (mashine n.k.) *assembly shop/plant* karakana ya kuunganishia *assembly hall* bwalo, ukumbi wa mkutano *assembly line* mashine na/au watu wanaofanya kazi hatua kwa hatua katika kuunda au kutengeneza kitu. 4 *(mil)* kuita askari (kwa ngoma au tarumbeta).

assent vi (**to**) kubali, idhinisha. n

idhini, kibali, ikibali, ruhusa *by common ~* kila mtu akikubali *with one ~* kwa kauli moja.

assert vt 1 dai, tetea (haki) kwa

dhati. 2 tangaza, sema. **~ oneself** onyesha madaraka, jionyesha haki. **~ive** adj. **~vely** adv. **~ion** n utetezi wa haki; dai thabiti *mere ~ion* maneno matupu *~ion of his rights* dai la haki yake.

assess **vt** 1 kadiria, panga kiasi (cha kodi, faini n.k.). *~ing officer* mkadiriaji. **~able** adj 1 **~ment** n ukadiriaji, makadirio. **~or** n 1

associate

mkadiriaji. 2 *(leg)* mzee wa baraza.

asset n 1 *(usu pl)* **~s** raslimali, mali.

2 sifa au kitu chenye manufaa (k.m. ujuzi,

akimbo adj,adv *(phr)* **with arms ~** kwa kuweka mikono kiunoni/ nyongani.

akin adj 1 **~ (to)** -a kufanana na. 2

-liohusiana na.

alabaster n jasi, alabasta: jiwe jeupe laini lililofanana na marumaru.

a la carte adj,adv alakati: kwa

mchaguo wa chakula kutoka katika orodha ya vyakula.

alacrity n wepesi, hima, pamoja na

bashasha *do something with* ~ fanya upesi sana.

a la mode adv kwa mtindo wa kisasa. **alarm** n 1 kamsa, king'ora; onyo la hatari; yowe. **raise the ~** piga mayowe/king'ora, hadharisha. 2 hofu, wasiwasi (iliyoletwa kwa hatari iliyokaribu), mshituko wa hofu. ~ *vt* shitua, kamsisha; ogofya *be ~ed at something* ogopa; shtuka, **~ clock** n saa ya kengele. **~ing** adj -a kutia hofu, -a kutisha, -a kuogogofya. **~ist** n mvumishaji (wa

albeit

mambo ya kutisha).

albeit *conj* ingawa, ijapokuwa.

albino n zeruzeru, albino.

album n albamu: kitabu cha picha (majina ya watu, mashairi, stempu za posta n.k.).

albumen; albumin n uteyai.

alchemy n alkemia: kemia ya karne za

kati iliyokusudia kugeuza metali ya kawaida kuwa dhahabu. **alchemist** n mualkemia.

alcohol n kileo: dawa inayotokana na

sukari au vitu vyenye sukari vinapochacha, pombe; spiriti. **~ic** adj -a kileo, -a kulevya, -enye asili ya kulevya n mlevi sugu. **~ism** n taathira ya ulevi; dalili na hali ya ugonjwa

elimu, kipaji, n.k.).

asseverate vt *(formal)* nena kwa uthabiti. **asseveration** n

assiduity n 1 uangalifu katika

utendaji. **assiduous** adj -angalifu. **assiduously** adv.

assign vt 1 toa, -pa, gawia (vitu, kazi) ~ *the task to Ali* mpe kazi Ali. 2 teua, taja ~*the professor to the presidency* teua profesa kwa uraisi. 3 weka/panga (tarehe, siku ya kufanyika jambo). 4 *(leg)* hawilisha. **~able** adj. **~ment** n 1 utoaji. 2 uteuzi. 3 upangaji. 4 uhawilishaji. **~ation** n ahadi ya kukutana (aghalabu wapenzi), kuonana, miadi.

assimilate *vt*, *vi* 1 lishiza (chakula) baada ya mmeng'enyo *food that ~s easily* chakula kinacholishizwa kwa urahisi. 2 -wa/fanya mwenyeji; staarabika/staarabisha. 3 similisha. 4 chukua, pata (maarifa, fikra n.k). **assimilation** n 1 mlishizo. 2 usimilishaji: sera ya Wareno na Wafaransa ya kuwageuza wenyeji wafanane kama wao. **assimilative** adj.

assist *vt*, *vi* saidia, auni. **~ance** n

msaada/muawana. **~ant** n msaidizi.

assize n kesi inayoongozwa na jaji

na wazee wa baraza.

associate vt husisha, shirikisha, unganisha (watu au mambo katika fikira) ~ *Egypt with the Nile* husisha Misri na mto wa Nile. vi shirikiana na, ongea na, fanya urafiki na *a person to ~ with* mtu wa kushirikiana naye. n mshiriki, mwenzi, rafiki adj -lioshiriki, shiriki ~*judge* jaji mshiriki. **association** n 1 ushirikiano, mwungano ~ *of ideas* mwungano wa mawazo. 2 *(society)* ushirika, jumuiya, shirikisho, chama *articles of* ~ kanuni ya kampuni *form an* ~ unda chama. 3 *(meaning)* maana, ukumbusho *it has many old ~s for us* inatukumbusha mambo

assonance

mengi yaliyopita. **associative** adj.

uletwao na ulevi.

alderman n *(GB)* mjumbe; diwani

mshauri wa Baraza la Jiji au mji.

ale n *(GB)* aina ya bia. ~ **house** n kilabu ya pombe.

alert adj -a macho, -changamfu,

tayari. *n* tahadhari. **on the** ~ wa katika tahadhari, -wa macho, -wa tayari. *vt* tahadharisha. ~**ness n** hadhari, kuwa macho, kuwa tayari.

alfalfa n *(bot)* alfalfa: majani ya

kulisha ng'ombe.

alfresco adj *(of meals)* -a kuliwa nje adv nje.

alga n mwani, mchipwi.

algebra n aljebra. ~**ic** adj -a kialjebra. ~ **ically** adv kwa aljebra; kialjebra.

Algerian n Mwaljeria adj -a Aljeria,

-a Kialjeria.

alias adv pia aitwaye, kwa jina

jingine. *n* lakabu, jina la kupanga, jina bandia.

alibi n 1 *(leg)* udhuru (madai kuwa

mtu aliyeshtakiwa hakuwako pale jambo lilipotendeka). 2 kisingizio.

alien n mgeni adj -geni. ~ **to** -enye tabia zisizo sawa na, -a namna mbali, -siopatana na ~*-environment* mazingira ya kigeni.

alienable adj *(of property)* -a kusikika, kuuzika au kuhamishika. **alienate** vt *(from)* 1 *(of people)* farakisha, tenga; tenganisha. 2 *(of property)* sihia,

all

twaa, nyang'anya. **alienation** n 1 utenganishaji, mfarakano. 2 kunyang'anya. 3 mkengeuko.

assonance n *(ling & lit)* mshabaha wa irabu za shadda katika maneno mawili au zaidi. **assonant** adj.

assort vt gawanya, panga namna

mbalimbali vi patana, afiki, chukuana na ~*well with something* patana/chukuana vyema na. ~**ed** adj 1 anuwai, -a namna mbalimbali. 2 -liochanganyika, -liopangwa vizuri, -enye kupatana. ~**ment** n mkusanyiko wa vitu anuwai.

assuage vt tuliza, punguza, poza

(maumivu, hamu) ~ *thirst* tuliza kiu. **assuasive** adj -a kupoza.

assume vt 1 sadiki, ona (bila ushahidi/uthibitisho), (ji)chukulia. 2 twaa, chukua ~*office* twaa ofisi. 3 jifanya. **assumption** n 1 wazo, dhana, neno lisilohakikishwa **on the ~that** kwa kuamini kuwa 2 utwaaji. 3 *(rel) The ~ of Our Lady* Kupazwa kwa Bikira Maria Mbinguni.

assurance n 1 *(confidence)* imani, moyo wa kujiamini. 2 ahadi, uhakika. 3 *(rare)* majivuno/ufidhuli. 4 *(guarantee)* bima/dhamana *life* ~ bima ya maisha. 5 yakini, uhakikisho. **assure** vt 1 ahidi. 2 thibitisha hakikisha. 3 aminisha. 4 dhamini, wekea bima. **rest assured** (**that**) ondoa wasiwasi, poa, amini kuwa. **assuredly** adv kwa yakini, kwa hakika.

asterisk n. kinyota*: alama ya nyota

ambayo hutumika kuashiria jambo katika maandishi.

astern adv 1 (*naut*) shetrini. 2 (kwa) nyuma *fall ~ (of)* baki nyuma.

asteroid n asteroidi: gimba dogo, sayari ndogo.

asthma n pumu. ~**tic** adj -enye pumu.

astigmatism n *(med)* 1 uastigmati:

dosari katika jicho/lenzi inayozuia fokasi sahihi. **astigmatic** adj.

alight[1] vi 1 shuka, teremka (kutoka

kwenye farasi, motokaa n.k.). 2 tua *the bird ~ed on the branch* ndege alitua tawini. 3 *(fig)* **~ on** pata kwa bahati.

alight[2] adj (**be**) -inayowaka, inayong'aa, inayomeka *(fig) their faces were ~ with happiness* nyuso zao ziling'aa kwa furaha.

align *vt, vi* weka/panga katika mstari ulio sawa, linganisha. 2 fungamana. **~ment** n mfungamano, mfuatano. **~ed** adj fungamanifu. **non ~ed** adj -sio fungamana.

alike adj sawasawa,-enye kufanana,

-a kulandana adv kwa namna ile ile, kwa namna moja *treat everybody* ~ mtendee kila mtu sawa.

alimentary adj -a chakula. **the ~ canal** n njia ya chakula (mwilini).

alimony n masurufu (baada ya mume

kumwacha mke).

alive adj 1 -zima, hai. 2 -a kuendelea; -a kukumbusha *keep the discussion* ~ endeleza mjadala *the microphone is* ~ maikrofoni inafanya kazi. 3 **~ to** -enye kuelewa (fikra, wazo). 4 changamfu. **look** ~ changamka. 5 **~ with** jaa ~ *with lice* amejaa chawa.

alizarin n *(chem)* alizarini.

alkali n alikali (k.m. magadi, potasi,

amonia). **~ne** adj -a alikali. **alikaloid** n *(chem)* alikaloidi

all[1] adj 1 -ote, kila. **~ Saints' Day** 1 Novemba siku ya watakatifu wote. **~ Souls' Day**, 2 Novemba, siku ya Marehemu wote/ ~ *the people* watu wote. 2 -o -ote *beyond ~ doubt* bila shaka yoyote.

all[2] adv kabisa, -ote *she was ~ excited* alisisimkwa ~ *alone* peke yake, bila msaada wa mtu yeyote. **~ along** -ote -zima ~ *along the road* barabara nzima; *(colloq)* muda wote, tokea mwanzo. **~ the same** lakini; hata hivyo. **~the same to/ ~ one**

astir *adj*, 1 -enye kusisimkwa,

-a kufuruka. 2 *(dated)* -a macho, -lio amka adv kwa msisimko, kwa kufuruka.

astonish vt staajabisha, shangaza. **~ed** adj -lioduwaa, -lioshangazwa. **~ing** adj. **~ingly** adv. **~ment** n mastaajabu, mshangao, mduwao.

astound vt shangaza, staajabisha, tia

bumbuazi; shtusha. **~ing** adj.

astraddle *adv*, adj *see* **astride**

astral adj -a nyota, -a kutoka kwenye nyota.

astray adv nje ya *go* ~ potea, wa nje ya mstari; potoka *lead* ~ potosha, poteza.

astride adv kwa kutagaa, kwa kumagamaga, kimagamaga.

astringent *n* kunyasi: kitu kinachosababisha tishu laini kujikunyata na kubana mishipa ya damu adj 1 -a kunyasi. 2 *(fig)* kali ~ *remarks* maneno makali.

astro *(pref)* -a nyota,-a anga la juu.

astrodome n dirisha dogo (juu ya

ndege linalotumiwa na rubani).

astrolabe n astrolabu: chombo kilichotumiwa zamani kupimia urefu wa jua, nyota n.k.

astrology n unajimu. **astrological** adj. **astrologer** n mnajimu.

astronaut n mwanaanga.

astronomy n falaki. **astronomer** n

majusi, mwanafalaki. **astronomical** adj -a kifalaki/elimu ya sayari; *(fig)* -ingi mno.

astrophysics n astrofizikia: sayansi

ya hali ya nyota kikemikali na kimaumbile.

astute adj 1 -erevu, -epesi wa kung'amua. 2 -janja. **~ly** adv. **~ness** n.

all

to mamoja, sawa haidhuru; *(colloq)* choka sana. **~ out** *(colloq)* jitihada zote. **~ over** kila mahali, pote; -kwisha. **~ right** sawa. **~ told** kwa jumla. **~up (with)** kwisha, malizika.

all[3] n **my/his/their etc ~** kila kitu,

mali yote *he has lost his ~* amepoteza kila kitu.

all[4] *(in compounds)* 1 adj *prefix* -a kiwango cha juu kabisa; siyo na mipaka. **~ merciful** mwenye rehema zote. 2 *(of radio)* **~ -mains** volteji zote. **~ -round** -a kila kitu; stadi katika kila fani. **~ time high/low** *(colloq)* rekodi ya juu/chini/kabisa. *(of an aircraft) (phr)* **~ up weight** uzito wa jumla wa ndege angani.

all[5] *pron* 1 -ote, kila kitu *he wanted ~or nothing* alitaka kupata yote au kukosa yote. **~ (of)** kila mtu, -ote *~ of us want to go* sisi sote tunataka kwenda. **(not) at ~** kwa vyovyote; kabisa *if you are at ~ worried* ikiwa una wasiwasi wowote *he is not at ~ suitable* hafai kabisa. **not at ~** si kitu. **once (and) for ~** kwa mara ya mwisho; kwa jumla. **~ in ~** kwa jumla *~ in ~it was a good seminar* kwa jumla semina ilikuwa nzuri; tegemeo *she is ~ in ~ to him* yeye (mke) ndiye tegemeo lake (mume). **Allah** n Mwenyezi Mungu (katika Uislamu).

allay vt tuliza, punguza (maumivu matatizo, wasiwasi n.k.).

allege vt dai *~ that somebody is a*

thief dai kuwa fulani ni mwizi. **allegation** n dai. **~dly** adv kama inavyodaiwa.

allegiance n utii; wajibu. **oath of ~**

kiapo cha utii.

allegory n istiari. **allegoric(al)** adj

-a kiistiari.

alleluia *interj see* **hallelujah**

allergy n mzio *she has an ~ to coffee* ana mzio wa kahawa. **allergin** n kizio. **allergic** adj -a kuziza/kuzia. **be allergic to** -wa na

asunder adv 1 *(of two or more things)* mbalimbali *they were split ~* walitenganishwa mbalimbali. 2 vipande vipande *come ~* vunjika vipande vipande *tear ~* chana vipande vipande.

asylum n 1 kimbilio; mahali pa amani na usalama *political ~* kimbilio la hifadhi ya kisiasa. 2 *(old use)* hospitali watunzwapo wenda wazimu.

asymmetry n isopacha. **asymmetrical** adj kwa namna isopacha.

at prep 1 *(indicating place)* -ni, kwa ~ *home* nyumbani ~ *someone's* kwa fulani. at-home n tafrija inayofanyika nyumbani kwa wakati uliopangwa. 2 (*indicating direction or goal) aim* ~ lenga *throw* ~ rushia. 3 (*indicating action) ~work* kazini *the children are ~ play* watoto wanacheza *she is good ~ athletics* yeye ni hodari katika riadha. 4 (*indicating time) ~ once* mara moja ~ *five* saa kumi na moja ~ *first* mwanzoni ~ *last* hatimaye, mwishoni. 5 *(value)* bei ~ *two shillings a kilo* shilingi mbili kwa kilo ~ *a loss* kwa hasara. 6 ~ *war* vitani ~ *rest* mapumzikoni ~ *length* kwa kirefu; *(Idiom) not ~ all* sivyo kabisa; si kitu ~ *any rate* kwa vyovyote.

atavism n uibukaji wa tabia, sura, umbo n.k. la zamani au ambalo halikutokea kwa vizazi vingi. **atavistic** adj.

ate *v see* **eat**.

atelier n. *(Fr)* 1 studio. 2 karakana.

atheism n ukanaji Mungu: imani

kwamba hakuna Mungu. **atheist** n mkanamungu. **atheistic** adj -a kukana Mungu.

athirst adj (**for**) -enye kiu, -enye

shauku ya/-enye uchu wa.

athlete n. mwanariadha. **athletic** adj 1 -a riadha. 2 aliyekakawana, shupavu wa mwili; -a miraba minne. **athletics** n riadha.

athwart adv *(naut)* kwa kukingama.

atilt adj -a upande, -liokaa upande *run or ride*

mzio.

alleviate vt tuliza, punguza (ukali au uzito wa maumivu n.k.), fariji.

allure

alleviation n faraja, tulizo.

alley n **(also alley way)** 1 kichochoro. **blind ~** *(dead-end)* kichochorofunge: kichochoro kisichotoka. *(fig)* kazi ya kijungujiko. 2 njia nyembamba, njia.

alliance n 1 ushirikiano. 2 mwungano.

allied *see* **ally** *v*.

alligator n mamba (wa Marekani).

-pear n parachichi.

alliteration n takriri: marudio ya

silabi za mwanzo k.m. *kuno* kunena *kuno* kwa nini. **alliterative** adj -enye takriri. **alliteratively** adv.

allocate vt 1 tenga, gawia, gawanyia. 2 wekea ~ *funds* tenga fedha. **allocation** n 1 ugawaji, mgawanyo. 2 fungu, sehemu iliyotengwa.

allocution n hotuba rasmi, mahubiri,

mawaidha.

allomorph n *(ling)* alomofu: umbo

jingine la mofimu moja.

allophone n alofoni: umbo jingine la fonimu moja.

allot vt gawa, gawanya; tenga

~ *duties* gawa kazi. **~ment** n 1 mgao. 2 *(ground)* kikataa, kitalu.

allow vt 1 ruhusu, kubalia. 2 *(acknowledge, admit)* kiri, tambua. 3 *(money)* toa *the bank ~s 5% interest* benki inatoa riba ya asilimia tano (5%). 4 **~ for** zingatia, fikiria ~ *for damages* zingatia uharibifu. **~able** adj halali, -enye kuruhusiwa, -a kujuzu.

~ shambulia kwa farasi na mkuki *with one's hat* ~ akiwa na kofia upande.

Atlantic adj -a Atlantiki ~ *Ocean* Bahari ya Atlantiki.

atlas n atlasi: kitabu cha ramani.

atmosphere n 1 angahewa. 2 hewa ya mahali. 3 *(surroundings)* mazingira, hali *~of peace and calm* hali ya amani na utulivu. **atmospheric** adj -a hewa *atmospheric condition* hali ya hewa, -a angahewa. **atmospheric pressure** n kanieneo ya angahewa.

attach

atmospherics n mikwaruzo (ya redio).

atoll n kisiwa cha matumbawe.

atom n 1 atomu. 2 kipande kidogo

mno, chembe *not an* ~ hakuna hata chembe *smashed to ~s* imepondwa kabisa. **~ic** adj -a atomu. **~ic bomb** n bomu la atomu. **~ize** vt 1 fanya kuwa chembechembe. 2 puliza manukato kwa mrashi. **~zation** n.**~zer** n mrashi, kirashi.

atonal adj *(mus)* -siofuata mfumo

maalum wa sauti. **~ity** n.

atone vt (**for**) lipia kosa. **~ment** n

the A~ment (rel) upatanisho wa Mungu na binadamu kwa maisha na kifo cha Yesu; mateso na kifo cha Yesu.

atonic adj (*phon*) -sio -a toni.

atop adv **~ (of)** juu ya.

atrabilious adj *(rare)* -a huzuni,

-a majonzi.

atrocious adj 1 -ovu, -a kikatili,

-baya mno. 2 *(colloq)* -baya sana. **~ness** n. **~ly** adv. **atrocity n** 1 uovu, ukatili. 2 *(pl)* maovu.

allowance n 1 kukubali, kukiri; ruhusa. 2 posho, ruzuku, marupurupu. 3 kipunguzi.

alloy n aloi: mwungano wa metali zaidi ya moja kufanya aina mpya ya metali. *vt* 1 changanya metali bora na fifi. 2 *(fig)* dhoofisha, punguza thamani/ubora.

allude vi **(to)** dokeza, gusia, taja

juujuu tu. **allusion** n **(to)** dokezo. **allusive** adj -enye vidokezo.

allure vt vutia, shawishi, tamanisha.

n mvuto, ushawishi. **~ment** n kivutio, kitamanishacho. **alluring** adj -a kuvutia, -a kutamanisha.

alluvium

alluvium n kitope: udongo unaoachwa na mto/mafuriko n.k. **alluvial** adj -a kitope, -a aluvia.

ally vt **(oneself) with/to** ungana na; -wa na urafiki; shirikiana na. **allied to** *(of things)* husiana na, patana na, fanana na, fungamana na. **allied** adj -nayohusiana. *n* rafiki *(person or state)* msaidizi.

alma mater n shule/chuo alichosomea mtu.

almanac n shajara ya mwaka;

shughuli maalum katika mwaka.

almighty adj -enye nguvu zote, -enye enzi. *n (rel)* **The A~** n Mwenyezi Mungu, Mweza.

almond n *(bot) (tree)* mlozi, *(fruit)* lozi, badamu adj -a lozi/badamu, -liotengenezwa kwa badamu ~ *sweetmeat* halua ya lozi. **~-eyed** adj -enye macho ya lozi.

almost adv takriban, karibu, nusura.

alms n sadaka (itolewayo kwa maskini). **~box n** sanduku la sadaka. **~giving** n utoaji sadaka. **~house** n nyumba ya mafukara. **almoner** n 1 *(arch)* mtoaji sadaka. 2 *(hospital)* afisa ustawi wa jamii.

aloe n 1 mshubiri 2 *(also* **bitter ~s***)* shubiri.

atrophy n. *(med)* kufifia, kupungua,

kupotewa na nguvu mwilini; (*fig*) kuharibika kwa tabia. vt fifisha (mwili). vi fifia, pungua, potewa na nguvu (mwilini).

attaboy *interj (sl)* heko!

attach *vt, vi* 1 fungia, shikiza. 2 *(of documents etc)* ambatisha *no suspicion ~es to them* hawatiliwi shaka. 3 *(passive) be ~ed to someone* penda mtu sana, ganda. 4 **~ oneself to** jitia, jiingiza ~ *oneself to a party* jiingiza katika chama. 5 *(mil)* **~ed to** teuliwa kuwa kwenye kikosi kingine kama mtaalam. 6 *(seize)* tilia maana, ona, dhani ~ *much importance to* tilia maanani sana. 7 *(leg)* shika, kamata, chukua kisheria. **~ment n** 1 uambatishaji. 2 kiambatisho, kifuasi. 3 penzi, upendo. 4 kushika mali ya mtu kisheria. 5 **an ~ment to** kuteuliwa kufanya kazi fulani. **~e**' n mwambata **cultural ~e** n

attack

mwambata wa utamaduni. **~e -case** n mkoba (wa hati n.k).

attack vt 1 shambulia. 2 *(of words)*

suta. 3 *(of disease)* pata, shik(w)a. 4 anza. n 1 shambulio. 2 masuto. 3 kupat(w)a. 4. uanzaji. **~er n** mshambuliaji.

attain vt,vi 1 (**to**) fikia, fika ~ *to*

perfection fikia ukamilifu/ upeo. 2 pata ~ *power etc.* pata mamlaka n.k. **~able** adj. **~ment** n. 1. kupata *easy/difficult of ~ment* rahisi/-gumu kupatikana. 2 *(pl)* **~ments** elimu, ujuzi.

attainder n *(leg)* upotezaji wa haki za uraia na umilikaji wa mali (kufuatia hukumu ya kifo au kuharamishwa). **attaint** vt *(leg)* hukumiwa kukosa haki za uraia na umilikaji wa mali.

attar n halwaridi: manukato ya maua ya waridi.

attempt vt jaribu. n jaribio. **an ~**

on/upon somebody's life jaribio la kuua mtu. 2 **~ to do something/at doing something**

aloft adv juu sana.

alone adj 1 pekee, pweke, -enyewe *do it ~* ifanye peke yako adv peke yake. 2 **let ~** sembuse, kefu. **let well ~** -siingilie, -siguse, siendeleze, basi. **let somebody ~** achana naye. **along** adv 1 **all ~** siku zote, wakati wote. 2 **move ~** *(of movement)* songa mbele. 3 **~ with** pamoja na. 4 **get ~ with** kubaliana na, patana na, elewana na. 5 **~ side** kandokando, ubavuni.

aloof adv mbali, -liojitenga. **hold/stand keep (oneself) ~** -jitenga, -jitoa, kaa peke adj -a kujitenga, peke *He is ~ in character* ana tabia ya kujitenga. **~ness** n.

aloud adv kwa sauti (ya kusikika, bilakunong'ona).

alp n 1 alpu: mlima mrefu. 2 *(in Switzerland)* malisho ya milimani. 3

alternate

the Alps n safu za milima mirefu baina ya nchi za Ufaransa na Italia n.k.

alpenstock n mkongojo mrefu (watumiao wapanda milima).

alpha n alfa: herufi ya kwanza ya alfabeti, ya Kiyunani. **A~ and Omega** mwanzo na mwisho. **~ rays** miali alfa. **~ plus** -zuri kabisa.

alphabet n alfabeti, abjadi. **~ically** adv. **~ical** adj -a (kufuata) alfabeti *in ~ical order* kwa taratibu ya alfabeti.

already adj tayari *it is done ~* imekwishafanyika, imefanyika tayari.

Alsatian n mbwa (kama bweha) mlinzi (wa polisi) adj.

also adv na, tena, vilevile, pia. **~ ran** n mshinde.

altar n *(rel)* 1 madhabahu, meza ya kutolea dhabihu au kafara. 2 *(christian)* altare: meza panapopokewa ushirika Mtakatifu. *(phr)* **lead (a woman) to the ~** oa ~ - *cloth* n tandiko la altare. **~-piece** n *(rel)* picha au sanamu nyuma ya altare.

jaribio la kufanya kitu. 3 **an ~ at** babio.

attend *vt, vi* 1 shughulikia, sikiliza, tumikia. 2 (**on/upon**) uguza/ hudumia, lea. 3 hudhuria. 4 *(formal) (accompany)* fuatana/ambatana na *a method ~ed by great difficulties* njia inayoambatana na shida kubwa. **~ance** n 1 kuhudumia **be in ~ance on** ngojea, fuatana na, hudumia. 2 mahudhurio. 3 mkusanyiko. **~ant** adj 1 -a kufuatana na, -a kuambatana na. 2 -a kungojea, -uguzi. ~ *n* 1 mtumishi, mhudumu *library ~ant* mhudumu wa maktaba. 2 *(pl)* msafara, wajumbe wa mtu mashuhuri *Premier and his ~ants* Waziri Mkuu na msafara wake. **attention** n 1 uangalifu, usikivu, usikizi *pay give attention to* angalia, zingatia sikiliza, fanya kwa makini. **attract attention** vuta macho *draw attention* vuta nadhari. 2 *(pl)* wema. *attention Mr. X* aione X. 3 *(mil.) attention !* mguu sawa! *come to /stand at attention* tulia, kakamaa. **attentive** adj (**to**)

attrition

sikivu, angalifu. **attentively** adv. **attentiveness** n.

attenuate vt *(formal)* fanya -embamba,

kondesha, dhoofisha, punguza.

attest *vt, vi* 1 shuhudia, thibitisha.

~ a signature rasimisha sahihi. **~ed** adj mjarabu *~ed milk* maziwa mjarabu: yaliyothibitishwa kuwa hayana ugonjwa. 2 apa; apisha. 3 jiunga na jeshi. **~ to** shuhudia. **~ation** n uthibitisho.

attic n darini.

attire vt vaa, vika, visha n mavazi,

nguo.

attitude n 1 (*position*) jinsi (namna)

ya kusimama au kukaa, mkao. 2 mtazamo, fikra, msimamo, mwelekeo *a negative ~* mtazamo hasi dhidi ya mtu fulani. **attitudinize** vi jifanya, jifaragua (kwa kuchukua tabia na vitendo vya mwingine)/ sema, andika, tenda kwa namna ya

alter vt badilisha, geuza *that ~s matters* hiyo inabadilisha mambo. **~ation** n mabadiliko. **~able** adj -a kuweza kubadili/kubadilishwa.

altercate vi gombana, bishana vikali, zozana. **altercation** n mzozo, ugomvi, mabishano makali.

alterego n *(lat)* mwandani, mwenzi, sahibu.

alternate vt,vi (*of two things)* 1 kuja/fanya kwa zamu (moja baada ya moja), badilishana, pokezana *wet days ~d with sunny days* siku za mvua zilibadilishana na siku za jua. 2 **~ between** geuka kati ya hali na hali. 3 **~ with** fuatana, moja baada ya jingine adj -a moja baada ya moja, -a mpokezano, *(of dates)* -a kwanza, -a tatu n.k. *they met on ~ days* walikutana kila baada ya siku moja *~ member* mwanachama mbadala. **~ ly** adv kwa zamu, kwa mpokezano. **alternating** adj -a moja baada ya moja. **alternating current** n mkondogeu: mkondo (wa umeme) unaogeuza mwelekeo baada ya kitambo fulani. **alternation** n matukio ya zamu, ubadilishaji duru. **alternative** n 1 uchaguzi badili: fursa ya kuchagua kati ya mambo mawili au zaidi. 2 mbadala, kibadala *I have no alternative* sina uchaguzi/ hiari *is there no alternative* hakuna njia nyingine? adj -ingine, -a pili, -enye hiari kati ya mambo mawili, enye fursa ya kuchagua baina ya vitu viwili. **~ly** adv badala yake. **alternator** n altaneta: jenereta (inayogeuza mkondo wa umeme).

although *conj* ijapo (kuwa), ingawa.

altimeter n *(phy)* altimeta: chombo

cha kupimia urefu juu ya usawa wa bahari.

altitude n 1 mwinuko (kutoka usawa wa bahari) *at high ~* juu kutoka usawa wa bahari. 2 palipo juu kulingana na bahari.

altogether adv 1 pamoja, kwa pamoja; kwa jumla, pia *I will take them ~* nitavichukua pamoja. 2 kabisa *it is ~ untrue* ni uwongo kabisa n *in the ~* uchi.

altruism n ubinadamu; uungwana; utu: tabia ya kufikiria wengine kuliko nafsi yako au kuishi na kutenda mambo kwa ajili ya manufaa ya wengine. **altruist** n mwungwana, mwenye ubinadamu, mwenye utu. **altruistic** kuathiriwa.

attorney n 1 wakili, mwanasheria, power of ~ uwakili. 2 **A~-General** Mwanasheria Mkuu. 3 **State A ~** Wakili wa Serikali.

attract vt 1 vuta *a magnet ~s iron*

sumaku huvuta chuma. 2 pendeza, vutia. **feel ~ed to somebody** jihisi kuvutiwa/kupendezwa na mtu fulani. **~ion** n 1 mvuto. 2 kivutio **~iveness** n uvutivu. **~ive** adj. **~ively** adv.

attribute vt ona/dhani ndiyo sababu ya, fikiria kuwa tabia/matokeo ya *I ~ his illness to the rain* naona mvua ndiyo sababu ya ugonjwa wake. n 1 tabia, sifa ya kiasili ya *Mercy is an ~ of God* Huruma ni sifa ya Mungu. 2 ishara ya mtu au cheo chake. **attributable** adj. **attribution** n. **attributive** adj *(ling)* vumishi *~ adjective* kivumishi angama.

attrition n 1 msuguano. 2 kulika kwakusuguana *war of ~* vita ya msuguano (ambapo kila upande unasubiri vita idhoofishe kabisa upande mwingine). 3 *(Theol)* majuto.

attune vt (**to**) oanisha, patanisha; zoeza. **~ment** n.

atypical adj -isio kawaida.

aubergine n *(bot)* biringani.

auburn adj (*of hair*) hudhurungi/ kahawia.

auction n mnada *public ~* mnada wa

hadhara vt nadi *put up to ~* piga mnada. **~eer** n dalali, mnadi.

audacious adj 1 jasiri, shupavu. 2 fidhuli, safihi. 3 shujaa pite. **audacity n.** **~ly** adv.

audible adj -a kusikika *his speech*

was ~ hotuba yake ilisikika. **audibly** adv. **audibility** n.

audience n 1 hadhira *have an ~ with the President* kutana na Rais (kwa mazungumzo rasmi). 2 wasikilizaji (wa pamoja na

adj - sio na ubinafsi/choyo. **altruistically** adv kwa utu.

alum n shabu.

aluminium *(US)* **aluminum** n **aluminiamu**; *(chem)* alumini.

alumna n alumna: mwanafunzi wa kike aliyepitia chuo fulani.

alumnus **n** alumnasi: mwanafunzi wa kiume aliyepitia chuo fulani.

alveolar n adj *(phon)* -a ufizi.

always adv daima, sikuzote, kwa

kawaida, kila mara.

a.m. *(abbr) (lat) ante meridiem* asubuhi, baada ya saa sita usiku na

kabla ya adhuhuri.

amah n yaya.

amalgam n 1 mchanganyiko. 2 aloi ya zebaki. 3 *(dental)* aloi risasi. **~ate** *vt*, vi *(of classes, societies, races people, business companies*) changanya, unganisha, ungana. **~ation** n muungano, muunganisho, mchanganyiko, mchanganyo.

amanuensis n karani wa imla, mnakili; katibu.

amaryllis n nargisi.

amass vt kusanya, rundika, limbika.

amateur n 1 ridhaa: hali ya kujishughulisha na sanaa, michezo au utendaji wowote kwa kupenda bila kutegemea malipo. 2 mwanaridhaa adj -a ridhaa; -siostadi. **~ish** adj sio kamili; -sio stadi. **~ishness** n uanagenzi.

amaze vt staajabisha, shangaza *be ~d* staajabu, shangazwa. **~ment** n mshangao, mastaajabu. **blank ~ment** **n** bumbuazi, hali ya kuduwaa, butwaa. **amazing** **adj** -a kushangaza, -a kustaajabisha. **amazingly** adv kwa mshangao.

Amazon n 1 Amazoni: mto mkubwa wa

waliosambaa). 3 *(of a book)* wasomaji.

audio *pref/ adj* -a kusikia. **~ visual aids** n vielelezo (vya kusikia na kuona).

audit n ukaguzi wa mahesabu. vt kagua mahesabu. **~ing** n ukaguzi. **~** n mkaguzi wa mahesabu.

audition n 1 uwezo wa kusikia. 2

majaribio ya sauti/uigizaji/utumiaji wa ala n.k. vt *give an ~ to* jaribu/pima sauti n.k. (kwa ajili ya kuajiriwa). **auditor** n msikizi. **auditorium** n bwalo/ukumbi (wa mikutano, maonyesho n.k.). **auditory** adj -a kusikia, -a kusikizia.

au fait adj *(Fr)* -juzi, -stadi, -zoefu.

au fond adv *(Fr)* kimsingi.

auger n kekee.

aught n *(arch)* chochote, kitu chochote *for ~ I care/know* sijali chochote/sina habari.

augment *vt/vi* kuza, ongeza, zidisha; ongezeka. **~ation** n kuongeza, kuongezeka, ongezeko.

augur n mbashiri, mtabiri. vi, *vt* bashiri, tabiri ~ *well/ill* ashiria uzuri/ubaya wa jambo. **~y** n. ubashiri; (*omen*) ndege, ishara.

august adj -tukufu, adhimu.

August n Agosti: mwezi wa nane.

aunt n shangazi, mama mdogo/ mkubwa, mke wa mjomba au mke wa baba mdogo au mkubwa.

au pair n mtumishi wa nyumbani wa

kike (wa kutoka nchi nyingine ambaye ujira wake ni chakula, mavazi/malazi na masomo.

aura n hali inayoashiria wema au ubaya wa mtu.

aural adj -a sikio, -a kusikika ~

surgeon daktari wa masikio. **aurist** n mtaalam

Amerika ya Kusini. 2 jikedume: mwanamke mwenye nguvu na tabia kama za mwanaume.

ambassador n balozi. **~rial** adj -a kibalozi. **~ship** n ubalozi **ambassadress** n balaozi wa kike.

amber n kaharabu adj -a rangi ya kaharabu.

ambergris n ambari.

ambidextrous adj -enye kuweza kutumia mikono miwili kwa ustadi ulio sawa. **ambidexterity** n ustadi wa kutumia mikono yote miwili sawa.

ambience n mazingira, hali, mandhari. **ambient** adj -a mazingira, -a pande zote.

ambiguity n utata: hali ya kuwa na

maana nyingi.

ambiguous adj tata, -enye maana nyingi.

ambit n eneo, mipaka au viwango vya

ambitious

mamlaka na madaraka.

ambitious adj -enye nia au tamaa ya makuu, -a kutaka makuu. **~ly** adv kwa tamaa ya makuu. **ambition** n 1 tamaa ya makuu. 2 lengo *I have achieved my ambition* nimetimiza lengo langu.

ambivalent adj kinzani, -enye hisia/maana za kugongana k.m. "kupenda na kuchukia sawia." **ambivalence** n hisia kinzani.

amble vi enda dalji. ~ *n* dalji.

ambrosia n ambrosi: chakula cha miungu *(fig)* kitu kitamu chenye harufu ya kupendeza.

ambulance n gari la wagonjwa.

ambulatory adj -a kusogezeka, -a kuhamishika; *(leg)* -a kubadilika. **~ will** n wasia wa kubadilika; -enye nguvu ya kwenda.

ambuscade n *see* **ambush**.

ambush n uvamizi, mavizio *lay an ~*

wa magonjwa ya masikio.

aureole; aureola n 1 *(rel)* duara (inayochorwa kuzunguka vichwa vya watakatifu katika picha, kuonyesha utukufu wao/taji ya dhahabu). 2 taji takatifu. 3 duara linalozunguka mwezi.

au revoir *int (Fr)* kwa heri ya kuonana.

auric adj -a dhahabu.

auricle n 1 orikali: sehemu ya nje ya

sikio. 2 mojawapo ya chemba mbili za juu katika moyo.

auricular adj 1 -a kuhusiana na sikio, -liopatikana kwa kusikika. 2 -liofahamika kwa kutolewa taarifa.

auspice n *(pl)* 1 mtabiri anayetumia nyendo za ndege/ishara. 2 bahati njema. **auspicious adj** -heri -a bahati, -a ndege njema. **auspiciously** adv. **auspiciousness** n msaada, himaya, fadhili, *under the ~ of* kwa msaada wa.

Aussie n *(sl)* Mwaustralia.

austere adj 1 *(of person, his behaviour)* -a kushikilia maadili, -kali. 2 *(of a way of living, places, styles)* -a kawaida, sahili. **~ ly** adv. **austerity** n.

Australian n Mwaustralia adj -a Kiaustralia; -a Australia.

autarchy n mamlaka kamili, udikteta. **autarky** n kujitosheleza (hasa kwa

uchumi wa nchi).

authentic adj halisi, thabiti, -a kweli, hakika. **~ally** adv. **~ity** n uhalisi. **~ate vt** hakikisha, thibitisha (kuwa ni kweli). **authentication** n.

author n 1 mtunzi, mwandishi. 2 muumbaji. **~ship** n 1 utunzi. 2 utambulishi wa mwandishi wa kazi ya sanaa. **~ess** n mwandishi mwanamke.

authority n 1 mamlaka: uwezo wa kisheria wa kutenda jambo *lawful ~* mamlaka halali. 2 mtu mwenye mamlaka/amri; mkuu *he is the ~*

tayarisha uvamizi. *vt* vamia.

ameba n *see* **amoeba**.

ameer n *see* **emir**.

ameliorate *vt*, *vi* tengeneza, fanya zuri zaidi. **amelioration** *n*

amen n *(rel)* amina, amin, na iwe hivyo.

amenable adj (**to**) 1 *(of people)* -sikivu, -epesi kuongozwa, tiifu. 2 *(of cases, situations)* -a kufuata kawaida *this case is ~ to ordinary rules* shauri hilo lafuata kanuni za kawaida *~ to jurisdiction* -a kuwajibika. **amenability** n *(leg)* dhima.

amend *vt*, *vi* sahihisha, fanya zuri zaidi tengeneza, rekebisha. **~able adj** -a kurekebishika. **~ment** n marekebisho.

amends n fidia. **make ~ to somebody** fidia.

amenity n uzuri (wa mahali na mazingira) (*pl*) vistawishi: huduma zinazofanya maisha kuwa mazuri.

America n Marekani, Amerika. ~**n** adj -a Kimarekani ~*n* Mmarekani. **~ism** n Umarekani.

amethyst n ametisti: kito cha thamani chenye rangi ya zambarau.

amorous

Amharic n Kiamhari: lugha mojawapo

ya wahabeshi.

amiable adj maridhia, -pole, -ema, latifu. **amiability** n urafiki, usuhuba. **amiably adv** kwa upole, kisuhuba.

amicable adj -a amani, -a urafiki ~

relationship uhusiano wa amani. **amicably** adv kwa amani, kwa urafiki. **amicability** n.

amid prep *see* **amidst**.

amidst *also* **amid** prep *(poet)* kati ya, katikati ya, miongoni mwa, baina ya.

here yeye ndiye mwenye mamlaka hapa. 3 serikali *local* ~ serikali za mitaa. 4 bingwa *he is an ~ on Kiswahili* yu bingwa wa Kiswahili. **authoritarian** adj -enye kulazimisha utii, -a mabavu, -enye kuunga mkono mfumo wa namna hii. **authorita-nianism** n.
authoritative adj 1 -enye mamlaka. 2 -a amri 3 -a kuaminika. **authoritatively** adv.
authorize vt 1 *(give leave)* toa idhini, ruhusu. 2. *(order)* amuru, toa mamlaka. **authorized agent. ~** ajenti mwenye mamlaka.
authorization n.

autism n *(psych)* ugonjwa wa akili wa watoto. **autistic** adj.

auto *pref* -enyewe. **~car** n motakaa. **~biography** n tawasifu, habari za maisha ya mtu zilizoandikwa na yeye mwenyewe. **~biographic; ~biographical** adj.
~biographer n mwandishi wa tawasifu.

autocracy. n udikiteta: utawala wa mtu mmoja. **autocrat** n dikteta, mtawala pekee. **autocratic** adj. **autocratically** adv.

auto-dafe n *(pl)* **autos-dafe**: hukumu za mazishi ya kidini - (agh. huchomwa moto), kitendo cha imani.

autograph n 1 mwandiko binafsi,

sahihi halisi ya mtu. 2 *(book/album)* kitabu chenye sahihi, agh. za watu maarufu. **~y** n sayansi ya miandiko ya watu.

automatic adj 1 -a kujiendesha. 2

(actions) -liofanywa bila kufikiri *breathing is ~* kuvuta pumzi hufanywa bila kufikiri. n mashine ya kujiendesha. **~ally** adv. **automate** vt fanya ijiendeshe yenyewe. **automation** n utumiaji wa mitambo inayojiendesha.
automatism n. **automaton/automate** n 1 roboti: kitu

aver

kiendacho chenyewe au kwa mashine iliyowekwa ndani yake. 2 *(fig)* mtu atendaye kama roboti.

automobile n *(US)* motakaa.

amidships adv *(naut)* katikati ya

chombo.

amir n *see* **emir**.

amiss adj,adv -enye kasoro, -sio

sawa. **take something ~** chukizwa, udhika, onea chuki (uchungu) (*arch*.) *(phr) what is ~?* kuna nini?

amity n urafiki, uhusiano mwema.

ammeter n ameta: chombo cha kupimia mawimbi ya umeme kwa kutumia ampea.

ammonia n *(chem)* amonia: gesi yenye harufu kali ya kuchoma (mtu akiinusa huumia puani). **~ted** adj *(chem)* -enye amonia, -enye kuchanganyikana na amonia.

ammunition n risasi, baruti n.k. (zinazotumika katika silaha k.v. bunduki, kombora).

amnesia n usahaulifu.

amnesty n msamaha (hasa kwa

makosa ya kisiasa/kiserikali) **grant** ~ toa msamaha.

amoeba n *(biol)* amiba: jamii ya vijidudu vidogo sana visivyoonekana kwa macho, ambavyo huishi katika maji na udongo. **amoebic dysentry** n kuhara damu kunakosababishwa na vijidudu hivyo.

amok adv *(phr)* **run ~** charuka.

among(st) prep miongoni mwa, kati

ya *I'm ~ many* mimi ni miongoni mwa wengi.

amoral adj potovu, siojali maadili.

amorous adj -enye ashiki nyingi,

-a kuhusu/kuonyesha mapenzi. **~ly** adv .**~ness** n.

amorphous

autonomy n kujitawala. **autonomous**

adj huru.

autopsy n *see* **postmorterm**.

autumn n majira ya kupukutika kwa majani. **~al** adj -a wakati wa kupukutika.

auxiliary adj saidizi, -a kuongeza nguvu/msaada ~ *workers* wafanyakazi wasaidizi ~ *verb* kitenzi kisaidizi n 1 msaidizi/kisaidizi. 2 *(pl)* jeshi lisaidialo.

avail *vt, vi* 1 (lit) saidia; nufaika. 2 *(phr)* **~ oneself of** tumia, jipatia ~ *yourself of every opportunity* tumia kila nafasi. *n* mafanikio, faida, manufaa *it is of little ~* ina faida ndogo *it was of no ~* ilikuwa ya bure *to no ~* bila mafanikio. **~able** adj 1 -a kupatikana *the book is not ~able* kitabu hakipatikani *your ticket is ~able for one week only* tikiti yako ni halali (inaweza kutumika) kwa juma moja tu. 2 (*of person*) -wa na nafasi *are you ~able tomorrow?* una nafasi kesho? **~ability** n.

avalanche n 1 poromoko theluji (mlimani). 2 *(fig)* lundo (k.m. la barua).

avant garde *(Fr) n* watu wanaovumbua na kujaribu mawazo mapya kabisa yasiyokubalika kwa urahisi; *(fig)* viongozi wanamapinduzi adj -a majaribio.

avarice n ulafi wa mali, uchoyo, hamu kubwa mno ya kupata kitu.

avaricious adj.

avenge vt lipiza kisasi. **~ oneself**

- lipa kisasi. **avenging adj.**

avenue n 1 barabara yenye miti kando kando. 2 mtaa mpana wenye majengo pembeni. 3 *(fig)* njia ya kufikia jambo au lengo fulani (usitawi, utajiri n.k.)

aver vt 1 nena kwa uthabiti. 2 (*leg*)

average

thibitisha.

amorphous adj -sio na umbo wala

sura maalum.

amortize/**amortise** vt weka akiba, tenga fedha (kwa ajili ya kulipia deni). **amortization** n

amount **vi** fikia, pata, -wa sawa (na)

his debt ~s to 100,000 shs. deni lake linafikia shilingi laki moja *it ~s to the same thing* ni sawa tu. *n* 1 idadi, jumla, yote pamoja *the ~ of books* idadi ya vitabu. 2 *(quantity)* kiasi, kadiri *he paid only a small ~ of money* alilipa kiasi kidogo tu cha fedha.

amour n mapenzi.

amour-propre **n** 1 kujistahi. 2.

majivuno, majisifu.

amp **n** *see* **ampere**.

ampere n ampea: kizio cha kupimia mkondoumeme. **amperage** **n** nguvu za umeme kwa ampea.

ampersand n alama ya & (= na). **amphetamine** n amfetamini: aina ya

dawa ya kulevya.

amphibia **n** *(zoo)* amfibia: ngeli ya wanyama wanaoweza kuishi nchi kavu na majini pia. **~n** n 1 *(zoo)* amfibia: mnyama anayeishi nchi kavu na majini. 2 *(aircraft)* ndege inayoweza kutua nchi kavu na majini. 3 *(mech)* gari linaloweza kutembea nchi kavu na majini. **amphibious** adj -a kiamfibia. **amphibiology** **n** amfibiolojia: taaluma ya elimuwanyama inayoshughulikia amfibia.

amphitheatre n 1 uwanja duara

(wenye safu za viti kwa watazamaji). 2 safu za viti vilivyopangwa nusu-duara (kwenye jumba la maonyesho) *natural ~* uwanda uliozungukwa na vilima.

ample adj 1 kubwa; -enye nafasi. 2

-ingi, tele. 3 -a kutosha, maridhawa *a thousand shillings will be ~ for my needs*

average **n** wastani, kadiri *general*

~ wastani wa jumla adj -a wastani, -a kadiri, -a katikati, -a kawaida. *vt*, vi 1 tafuta wastani (kwa kuhesabu). 2 fikia wastani fulani *the rainfall ~s 40 inches a year* mvua hufikia wastani wa inchi 40 kwa mwaka.

averse **adj** -ona karaha, -wa na chuki ya *he is ~ to it* akirihishwa nacho. **~ness**/**aversion** **n** 1 chuki kubwa. 2 kitu kinachochukiwa *my pet aversion is* nichukiacho sana ni.

avert **vt** 1 zuia, kinga. 2 (**from**)

kengeua/geuza (macho, fikra n.k.) mbali na.

aviary n tundu kubwa, mahali pa kufugia ndege (hasa katika bustani ya wanyama).

aviation n sayansi na ufundi wa

vyombo vya anga. **aviator** n rubani.

avid adj (**for**) -enye shauku, -enye uchu. **~ity** n. **~ly** adv.

avocado n parachichi.

avocation n shughuli za ziada.

avocet n *(bio)* chokowe.

avoid vt epa, epuka; ambaa.

~able **adj.** **~ance** n.

avouch **vt** *(arch)* 1 thibitisha.

2 kiri, ungama, ahidi.

avow **vt** kiri, sema kwa waziwazi,

kubali. **~al** n.

avuncular adj ~ (**for**) -a mjomba. **await** **vt** 1 ngoja, ngojea, subiri. 2 tarajia.

awake/awaken vt,vi 1 amka; amsha, toa usingizini. 2 (**to**) tambua, zinduka adj -enye kuwa macho *he is ~* yu macho *be ~* fahamu, jihadhari, changamka. **~ing** n 1 kuzinduka. 2 utambuzi wa jambo (hasa baya) kwa mara ya kwanza.

shilingi elfu moja zatosha kabisa kwa haja zangu. **amply** adv -vya kutosha na zaidi. **~ness** **n.**

amplify **vt** 1 kuza nguvu; pazasauti. 2 eleza zaidi, zidisha, kuza, ongeza.

anagram

amplification n 1 ukuzaji nguvu, upazaji sauti. 2 ukuzaji, ziada, **amplifier** n amplifaya.

amplitude **n** 1 tambo: upepo wa

mbembeo. 2 ukubwa, upana, wingi.

ampoule **n** *(med)* kitabakero: kichupa

kidogo cha dawa ya sindano.

amputate vt kata kiungo cha mwili

(k.m mguu au mkono. **amputation** n kukata/kukatwa kiungo cha mwili. **amputee** n aliyekatwa kiungo cha mwili.

amuck adv *see* **amok**.

amulet **n** hirizi.

amuse vt chekesha, burudisha, furahisha ~ *oneself* jifurahia. **~ment** n kiburudisho, burudani, kichekesho, furaha *places of ~ment* sehemu za burudani. **amusing** adj. **amusingly** adv.

an *see* **a**.

anabolism **n** (*zoo*) uanaboli: hali ya jumla ya ujenzi wa kemikali mwilini.

anachronism n 1 jambo lililopitwa na wakati. 2 kosa la kikronolojia (k.m. *Mkwawa* alitazama saa yake wakati asingeweza kuwa na saa). **anachronistic** adj -a kizamani; -a kukosewa tarehe.

award vt 1 zawadia/tunza. 2 lipa, toa~ *damages* lipa fidia. n 1 tunzo, zawadi. 2 ruzuku ya masomo. 3 hukumu, uamuzi.

aware adj fahamivu, tambuzi, -enye kuwa macho, -wa -enye habari *be* ~ jua, fahamu *I am ~ that* ninafahamu kuwa, nina habari kuwa. **~ ness** n

axes

kutambua *self ~ness* kujitambua.

awash adj jawa na maji; elea.

away adv 1 *(kwa)* mbali, kutoka *I saw him some distance* ~ nilimwona kwa mbali *go* ~ ondoka *be* ~ -tokuwepo *he has gone* ~ amekwenda zake *he is* ~ hayuko, amekwenda zake. 2 *(onward, forthwith)* mara moja *right* ~ sasa hivi. 3 *(phr) take ~ with him!* mchukue, mwondolee mbali! *~with you!* toka hapa. 4 *(continuously)* bila kuacha. 5 *make ~ with* iba. 6 do ~ with achana na, futa; *(sl)* ua. 7 mbele ~ *across the horizon* mbele kupita upeo wa macho. 8 *pass* ~ kufa. 9 ~ *match* mechi ya nje ya nyumbani.

awe n 1 heshima (iliyochanganyika

na hofu). 2 kicho, hofu, woga *keep somebody in* ~ tisha *stand in ~ of somebody* heshimu, stahi sana ~ *stricken* ingiwa na hofu.

awful adj 1 -a kutisha, -a kuogopa,

-a kicho, -baya sana. 2 -a kuogofya *he is an ~ scoundrel* yeye ni mtu mbaya sana *I am in ~ pain* naumwa sana. **~ly** adv. sana.

awhile adv kwa muda mfupi, kitambo.

awkward adj 1 *(clumsy)* -iso stadi,

-zito kuelewa au kutenda; *(embarass)* -enye kufedhehesha. 2 gumu, si rahisi. 3 baya ~ *corner* kona mbaya. 4 (*of person)* korofi *an ~ customer* mteja mkorofi. 5 *(embarrassed)* -a kuleta mfadhaiko ~ *silence* ukimya wa kuleta mfadhaiko. **~ness** adj. **~ly** adv.

awl **n** msharasi.

awning n mfuniko (agh, wa turubai juu ya

mlango/dirisha kuzuia jua, mvua n.k.).

awry adj 1 -liopinda. 2 kombo *go* ~enda kombo.

ax/axe n shoka *he has an ~ to grind* ana sababu zake. vt 1 punguza (gharama, huduma, ajira). 2 fukuza (kazini) (*phr*) *get the ~* fukuzwa kazi.

axes n *see* **axis**.

axil n 1 kwapa. 2 (*bot*) kwapajani: sehemu iliyo kati ya kikonyo cha jani na shina. **~lary** adj *(bot)* -a kwapajani *~lary bud* tumbakwapa: chipuko iliyoko kwenye kwapajani.

axiom n usemi unaochukuliwa kuwa kweli bila uthibitisho wala hoja. **~atic** adj. **~atic (al) adj** -enye hakika dhahiri (bila uthibitisho).

axis n 1 *(math)* jira. 2 *(geo)* mhimili **axial** adj 1 -a jira. 2 -a mhimili.

axle n ekseli. **~-tree** n ekseli ya gari inayovutwa na ng'ombe, punda n.k.

ayah n yaya, mlezi wa watoto,

aye **adv** ndiyo, naam. n (*Parliament*) (*pl*) kura za ndiyo. *(old)* daima.

azure adj -a samawati, -a buluu. n samawati, buluu, rangi ya samawi.

B,b be: herufi ya pili katika alfabeti ya Kiingereza.

baa n mlio wa kondoo. vi lia kama kondoo.

baas n *(S. Africa)* bwana, bosi.

babble vi 1 bwabwaja, tamka sauti zisizo na maana au zisizozoeleka; ropokwa. 2 *(of water)* bubujika: toa sauti kama maji ya kijito. **~r** n mropokaji.

babe 1 n *(liter)* mtoto mchanga. 2 *(colloq)* -sio na ujuzi/uzoefu, -liye rahisi kudanganyika. 3 *(US. sl)* msichana au mwanamke mdogo.

babel n 1 *(rel)* **the Tower of ~** mnara wa

(hasa kwa ndege za vita). vt shambulia kwa ndege za vita; tupia makombora/mabomu kutoka hewani.

blizzard n dhoruba kali ya theluji. **bloat** vt vimba sana, fura. **~ed** **adj**

-liovimba sana, nene mno *~ed corpse* maiti aliyevimba sana *~ed with pride* -liovimba kichwa.

bloater n aina ya samaki aliyekaushwa kwa moshi na kutiwa chumvi.

blob n tone au kibonge cha kitu chororo au cha majimaji; waa la rangi. vt tia waa (la

Babeli. 2 ghasia, fujo, makelele (hasa ya sauti nyingi pamoja) *what a ~!* makelele gani haya!

babir(o'ussa) n *(bio)* aina ya nguruwe mwitu wapatikanao SriLanka.

baboon n aina ya nyani.

baby n 1 mtoto mchanga, mdogo katika familia au kikundi. **~ carriage** n gari la mtoto ~ *talk* lugha ya kitoto. 2 *(prov) throw out the ~ with the bath water* tupa jongoo na mti wake. 3 *(sl)* kidosho,kisura, mrembo. **~hood** *n*, adj -a kitoto *~ish behaviour* tabia ya kitoto. 4 **~-sitter** n mlezi wa muda. **~farmer** n mlezi wa watoto wa nje ya ndoa. **~sit** vt angalia mtoto wakati wazazi hawapo.

baccalaureate n 1 (Fr) mtihani wa mwisho wa Elimu ya Sekondari. 2 shahada ya kwanza.

baccarat n *(Fr)* kamari ya karata.

baccate adj -a mforsadi.

bacchanal n 1 mfuasi wa Bacchus. 2 sherehe ya walevi adj -a kufanana na *Bacchus*, -a kulewalewa. **~ian** adj -enye kelele na levi.

bacciferous adj -enye kuzaa matunda.

baccivorous adj -a mla matunda.

bachelor n 1 kapera: mtu ambaye hajaoa. 2 aliyehitimu shahada ya kwanza adj -a kumstahili mtu asiyeoa. **~hood**; **~ship n** ukapera.

back[1] n 1 *(of human body)* nyuma;-####-mgongo: sehemu ya mwili kuanzia shingoni hadi mwisho wa uti wa mgongo. **~bone** n uti wa mgongo. **~ ache** n maumivu ya mgongo. **~ to front** mbele nyuma. **talk behind someone's** ~ sengenya. **lie on one's** ~ lala chali. **break one's** ~ vunja uti wa mgongo, *(fig)* menyeka (na kazi). **break the ~ of** maliza sehemu kubwa/ngumu ya kazi. **get off someone's** ~ acha kumsumbua. **put one's ~ into** zamia/fanya kwa nguvu zote. **turn one's ~ on** kana, kwepa. **with one's ~ to the wall** kabiliwa na hali ngumu, zongwa na maadui. 2 egemea. **have/get one's own ~ (on somebody)** *(colloq)* jibu mapigo, lipiza kisasi. 3 sehemu ya kitu isiyotumika sana au

wino, rangi n.k.).

bloc n jumuiya, shirika.

block n 1 pande kubwa (la mti, jiwe,

blood

n.k.). 2 bloku: jengo kubwa lenye fleti, ofisi, maduka n.k. 3 kizuizi **traffic ~ /jam** n msongamano wa magari barabarani. **road ~** n kizuizi cha barabarani. 4 eneo lililo kati ya barabara nne zinazokutana. 5 vipande vya matofali ya saruji au mawe vya kujengea. 6 *(pulley)* kapi, gofia, roda. 7 kibao (kipande cha mti au chuma chenye herufi/sanamu zilizochorwa juu ya kipande hicho zikiwa alama ya chapa. 8 sehemu kuu ya injini ya petroli yenye silinda na vali. **have a ~ against something** pata kizuizi katika kufanya jambo. 9 mgawanyo wa viti katika jengo la maonyesho ya tamthilia, sinema n.k. 10 kichwa (k.m. kichwa cha mtu) *I'll knock your ~ off* nitakukata kichwa chako. 11 kiolezo cha kofia zinapotengenezwa. vt **~ (up)** zuia, ziba. **~ in** chora umbo, mpango wa sanamu au ramani bila kuchora kila kitu; funga. **~-chain n** mnyororo (wa baiskeli). **~ade** n 1 uzio wa kuzunguka jeshi; zingio *run a ~ade* epuka/penya. 2 *(US)* zuio, kizuizi. vt 1 husuru, zunguka kwa vita 2. zingia, zingira na zuia (mji au ngome). **~age n** 1 hali ya kuzuia. 2 kikwazo. **~ head** n *(colloq)* mjinga, kichwangumu, baradhuli. **~ house** n ngome yenye matundu ya kupenyeza bunduki. **~-letters** n herufi kubwa zilizotengwa.

bloke n *(sl) (GB)* mtu, mvuli, jamaa.

blond(e) n 1 (mzungu) mwenye nywele zenye rangi ya shaba au rangi ya kimanjano adj 1 -enye rangi ya shaba au kimanjano. 2 *(of person)* -enye nywele nyeupe/za rangi ya shaba au ya kimanjano.

blood n 1 damu. **~ bank** n benki ya damu *soldiers shed their ~ for their country* wapiganaji walikufa kwa ajili ya nchi yao. 2 *(temperament)* **in cold ~** kwa makusudi. **hot ~ed** adj -enye hamaki, mori. **make bad ~ between persons** chonganisha,

bloom

gombanisha. 3 undugu, ukoo. **~ is thicker**

kuonekana kwa urahisi. 4 *(sport)* beki.

back[2] adv 1 nyuma. **go ~ (up) on/ from one's word** vunja ahadi ~ *and forth* nenda rudi, huku na huko, mbele na nyuma. 2 (*place/condition*) -pa awali *put ~the book* rudisha kitabu mahali pa awali. 3 jibu, rudishia *If I hit you, would you hit me ~?* kama nikikupiga utanirudishia. 4 zamani, zama za zama, -liopita.

back[3] vt,vi 1 rudi(sha) nyuma. ~ **the oars**; ~ **the water** rudisha chombo nyuma kwa kasia. 2 ~ **(up)** unga mkono. 3 wekea dau. 4 ~ **down (from)** ghairi. ~ **out of** jitoa. 5 bambia, funika. ~**er** n mweka dau; mfadhili. ~**ing** n msaada; wafadhili; ala; waitikiaji. ~**ache** n *see* **back**[1]. ~**bencher** n mbunge (asiye na cheo kingine bungeni). ~**bite** *vt, vi* sengenya, teta. ~**biter** n. ~**board** n 1 mwegamo. 2 kiegemeo. ~**bone** n 1 *see* **back**[1]. 2 *(fig)* nguzo, tegemeo. 3 *(reliability)* utumainifu; uhodari *he has no ~* yu dhaifu, yu legelege (wa tabia). ~**breaking** adj (*of work*) -a sulubu. ~**chat** n ufyosi, majibu ya karaha/kijeuri. ~ **date** vt weka tarehe ya nyuma. ~**door** n mlango wa nyuma. ~ **drop** n pazia la nyuma (la jukwaa lililorembwa kuonyesha mandhari). ~**fire** 1 *vi-* ####- lipuka (mapema) ndani ya injini. 2 *(fig)* enda kinyume cha matarajio, enda upogo n mlipuko katika eksozi. ~**ground** n 1 usuli. 2 mahali pa nyuma (sehemu ya sanamu, picha n.k.). 3 mahali pa kufichia. 4 muziki wa chinichini. ~**hand** n kitengelenyuma. ~**handed** adj a (kutumia) kitengelenyuma. ~ **hander** n 1 kofi la kitengelenyuma. 2 rushwa. ~**lash** n 1 uduto wa gurudumu. 2 upinzani (hasa dhidi ya siasa au sera iliyoonekana kuungwa mkono awali). ~**log** n kiporo, limbikizo: kazi ambayo haikumalizika. ~ **number** n toleo la nyuma (la gazeti); kitu (chochote) cha zamani; mtu mwenye mawazo ya kizamani. ~**pay** **n** karisaji: malipo ya (fedha ya) nyuma. ~ **seat** n kiti cha nyuma cha gari. **take a~** jiweka nyuma nyuma. ~**side** n (*colloq*) makalio, matako. ~**slide** vi 1 rudia mazoea mabaya. 2 kengeua. ~**space** n *(of typewriter)* kurudisha nyuma. ~**stage** n nyuma ya jukwaa (la sanaa za maonyesho). *(pl)* ngazi ya nyuma. ~**stays** **n** *(naut) (pl)* kamba za kikono cha mlingoti (zinazoelekea tezi). ~ **street** n uchochoro; *(pl)* mitaani. ~ **stroke** n 1 pigo la nyuma. 2 mtindo wa kuogelea kimangalimangali/kichali. ~ **sword** n upanga. ~ **track** vi 1 rudi ulikotoka. 2 badilisha/legeza

than water damu ni nzito kuliko maji. **one's own flesh and ~** watu wa ukoo mmoja. **blue ~** n ukoo bora. 4 ukoo wa kifalme *prince of the royal ~* mwana wa mfalme. 5 *(arch)* kijana. vt 1 onjesha mbwa damu ya mawindo kwa mara ya kwanza 2 -pa mtu zoezi kwa mara ya kwanza. ~ **curdling** adj -enye kutia hofu. ~**ed** adj 1 -enye damu. 2 -a ukoo bora. 3 uaji, -a mauaji, -mwagaji damu. ~**-donor** n mtoaji damu. ~**-group** n aina ya damu. ~ **heat** n joto la kawaida la damu. ~ **hound** n 1 aina ya jibwa liwezalo kumtafuta mtu kwa kunusa harufu yake. 2 *(fig)* mpelelezi. ~**ily** adv 1 kwa damu. 2 kiibilisi. ~**less** adj 1 -siokuwa na damu. 2 -liopauka. 3 bila nguvu, bila kuchangamka. ~**-letting** n kuumika: kutoa damu kwa ajili ya kutibu. ~**-money** n *(informal)* malipo ya kuua ama kumsaliti mtu. 2 fidia (kwa ndugu waliopoteza ndugu zao). ~ **poisoning** n kusumu damu. ~**-red** adj -ekundu kama damu ~**-relation** n ndugu. ~ **relationship** n udugu wa damu. **half-~ relation** n ndugu wa mzazi mmoja. ~**ed** adj ~ **shot** adj (*of eyes*) -ekundu kwa damu. ~**stain** n doa la damu. ~ **stock** n ukoo bora. ~**-sucker** n mnyonyadamu, kupe. ~**-thirstiness** n hamu ya kuua, ukatili, kupenda kuua. ~ **sports** n kuwinda wanyama na ndege. ~ **thirsty** adj -enye hamu ya kumwaga damu, katili. ~**-vessel** n mshipa wa damu. ~**y** adj 1 -amu,enye damu. 2 *(cruel)* -kali, katili -a kiuaji. 3 *(sl) adj,adv* mno, kabisa *it's ~y hot* kuna joto kali.

bloom[1] n 1 ua lolote. 2 hali ya mmea kutoa maua, kuchanua. 3 upeo wa afya au ukamilifu wa mtu au wa kitu; kipindi cha kukamilika. **in ~** chanuka *in full ~* katika kupevuka, katika upeo wake *in the ~ of youth* katika upeo wa ujana *it has lost its ~* imepoteza uzuri wake. vi 1 toa maua,

blow

chanua. 2 kuwa na hali kamili (yaani sura nzuri ya afya kamili); sitawi. ~**y; ~ing** adj.

bloom[2] n kipande kinene cha chuma.

bloomer n *(sl)* kosa *make a ~* boronga, vuruga, koroga kosea. n *(pl arch)* suruali fupi (ya wasichana kwa kupandia baiskeli).

blossom n maua mengi (hasa ya miti ya matunda). **in ~** liochanua. vi toa maua, chanua. ~ **out** sitawi *he ~ed into a statesman*

msimamo. **~wash** n mkondo wa maji.

backward 1 adj -a (kuelekea) nyuma. 2 *(dull)* -enye maendeleo kidogo mno. **a ~ child** n mtoto mzito. 3 -a kurudi ~ *journey* safari ya kurudi. 4 -lio nyuma kimaendeleo ~ *country* nchi iliyo nyuma kimaendeleo. 5 -siojiamini, -enye aibu. **~s** adv 1 kinyumenyume *he walked ~s* alitembea kinyumenyume. 2 kabisa, fika *He knows it ~s* anaifahamu fika. **~ness** n hali ya kuwa nyuma. **~ly** adv.

bad adj 1 -baya *he has a ~ character* -####-ana tabia mbaya ~ *news* habari mbaya *from ~ to worse* zidi kuwa baya *a ~ leader* kiongozi mbaya *it's ~ luck*; *too ~* bahati mbaya. 2 -bovu ~ *teeth* meno mabovu *he speaks ~ English* anaongea Kiingereza kibovu. 3 -ovu. **a ~man** (*also fig* **~ hat**/**egg**/**lot**) mtu mwovu. 4 -chafu ~ *language* lugha chafu. 5 -tundu ~ *child* mtoto mtundu. 6 hafifu ~ *light* mwanga hafifu. 7 **go ~** oza, vunda. 8 **with ~grace** shingo upande. 9 *It wouldn't be a ~ thing* isingekuwa vibaya, ingefaa. 10 *have a ~ conscience* juta, sutwa na dhamira. 11 **~ blood** n uadui, chuki. 12 **~ debt** n deni lisilotegemewa kulipwa. 13 **be taken ~** ugua; ugua zaidi. 14 **feel ~** jisikia vibaya/mgonjwa; sikitika *I feel ~ I can't come* nasikitika kwamba siwezi kuja. 15 **call somebody ~ names** tukana, tusi. 16 *be on ~ terms with* toelewana na. 17 **~ tempered** adj -enye hasira. ~ n ubaya, uovu; ubovu. **go to the ~** potoka, haribika. **~temperedness** n. **~ly** adv 1 vibaya *he's ~ly wounded* amejeruhiwa vibaya. 2 sana *I ~ly want that dress* nataka lile gauni sana. 3 ovyo. 4 **~ly off** maskini.

bade *v see* **bid**.

badge n 1 tepe, beji. 2 *(fig)* ishara.

badger[1] n 1 melesi. 2 ngozi ya melesi.

badger[2] vt sumbua, udhi.

badinage n mzaha, masihara.

badminton n mpira wa vinyoya.

baffle[1] vt kanganya, changanya *it ~s description* haielezeki. **baffling** adj -a kukanganya/kukanganyikiwa. **~ment** n kuchanganyikiwa.

ameinukia kuwa mwanasiasa mashuhuri.

blot n 1 waa, doa. 2 ila, kasoro, aibu. vt 1 tia waa. 2 *(spoil)* hasiri, umbua, aibisha. 3 kausha kioevu (k.m wino, maji n.k.). **~ter; ~ting paper** n. 1 kikausho. 2 *(police)* kitabu cha matukio. **police ~ter** n kitabu cha polisi cha matukio. **~ one's copy book** haribu sifa yako.

blotch n doa.

blotto **adj** *(sl)* -liokuwa chakari;

-liolewa kabisa, -sio na fahamu sababu ya ulevi.

blouse n 1 blauzi. 2 gwanda la kazi

(aghalabu lenye mkanda kiunoni). 3 koti (kama avaalo askari kuzuia mvua au baridi).

blow[1] vi, vt 1 *(of air/wind)* vuma *it was ~ing hard* upepo ulikuwa unavuma sana. 2 tweta, hema. 3 *(of a bulb, fuse)* lipuka. 4 toa pumzi, pulizia, vivia, vuvuia ~ *a trumpet* piga tarumbeta, piga panda. **~ one'sown trumpet** jigamba. **~ one's nose** penga (kamasi). **~ hot and cold** sitasita, kutaka shauri, ghairighairi. 5 *(of flies)* taga mayai. 6 *(sl) (of money)* haribu, fuja. 7 **~ about** peperusha; peperuka. **~ away** peperusha; ondolewa, chukuliwa kwa nguvu za upepo. **~ in** ingia kwa ghasia, macheche au furaha kubwa. 8 *(fig)* oza. **~ out** zima kwa kupuliza; yeyuka (kwa sababu ya nguvu za umeme kupita kiasi). **~ out one's brains** jipiga risasi. **~ up** lipua; lipuka; *(fig)* kasirika; kuza ~ *up a picture* kuza picha. **~-hole** n 1 pua la nyangumi. 2 shimo la kutolea hewa. **~-out** n 1 mpasuko. 2 kupasuka (k.m. mpira). **~-pipe** n kipulizo. **~-torch** n kitambulio, stovu pulizi. **~ one's stock/stuck** lipuka kwa hasira. **~ someone's mind** staajabisha; fadhaisha. **~ down** angusha kwa upepo. **~ off steam** payuka.

blow[2] n 1 pigo; kipigo, kishindo; dharuba. **at a single ~** kwa dharuba/ pigo moja. **come to ~s; exchange ~s** pigana. **without striking a ~** bila kupigana. **~s fell thick and fast** ngumi zilimiminika. 2 *(disaster)* msiba, maafa, masaibu. 3 kupunga upepo; kubarizi.

blow[3] vi chanua, toa maua. n kuchanua. **in full ~** kwa usitawi kamili.

baffle[2] n kizibo: chombo cha kudhibiti mwendo wa gesi, uoevu, au sauti. **bag n** 1 mfuko. **hand~** n mkoba, kibogoshi. **kit ~** n shanta **mail ~** n mfuko wa barua. **sleeping ~** n fumba. **travelling ~** n mkoba wa safari. 2 *(of fishing)* mvuo. 3 *(of hunting)* mawindo. 4 *(pl)* (**of**) tele. 5 -####-(*sl derog*) mwanamke mbaya. **a ~ of bones** *(of people, animals)* -kondefu sana. **~ and baggage** vikorokoro. **let the cat out of the ~** toa siri nje (bila kukusudia). **~ under the eyes** uvimbe *he has ~under the eyes* macho yake yamevimba. vt,vi 1 tia katika mfuko, gunia n.k. 2 *(of hunting)* ua, kamata. 3 *(colloq)* chukua *she ~ged the best chair* alichukua kiti kizuri zaidi. **~gy adj** -a kupwaya, -liolegea.

baggage n mizigo; vikorokoro. 2 *(colloq) (arch)* msichana/mwanamke fidhuli. 3 hema na zana za jeshi. **~ room** n chumba cha mizigo *(of dhow)* feuli. **~ check** n hati ya mizigo/ msafara.

bah *int* puu! neno la kuonyesha dharau/ chukizo.

bail[1] n *(leg)* dhamana. **forfeit one's ~** poteza dhamana. **~bond** n hati ya kudhaminiwa. vt **~ up**/**out** dhamini.

bail[2] n *see* **bale.**

bailiff n 1 *(leg) (Eng)* afisa wa mahakama (hasa anayetwaa mali ya mdeni). 2 *(estate)* msimamizi wa mali. 3 *(leg) (Am)* mfanyakazi wa mahakama hasa tarishi au mlinda mlango. 4 msimamizi/meneja wa shamba.

bairn n *(Scot)* mtoto.

bait n 1 chambo. 2 ubembe (kitu kimvutacho mtu afanye jambo). vt,vi 1 tia chambo (katika ndoana), ambika. 2 chokoza.

baize n kitambaa cha sufi (agh. cha kijani na hutumika kwa kufunika meza).

bake vt,vi 1 oka (mkate, nyama n.k.). 2 kausha (kauka); choma (kwa joto la jua au la moto) *~d bricks* matofali ya kuchoma, fukutwa. **~r** n mwoka mikate. **~ry** n tanuri mikate. **baking powder** n hamira. **~r's dozen** kumi na tatu. **baking hot adj** -a joto mno. **half ~d** adj -sio na busara, -a kipumbavu.

blower n 1 blowa: chombo cha

kusukumizia hewa ndani ya chombo kingine. 2 mtengeneza vifaa vya glasi. 3 *(colloq)* simu. **~ing** n kupuliza. **~ing engine** n mashine ya kupulizia.

blowzy adj *(usu of a woman)* 1 -enye sura nyekundu. 2 chafu, -a ovyoovyo.

blubber[1] n shahamu (ya nyangumi na

wanyama/samaki wengine wakubwa wa baharini).

blubber[2] adj *(of lips)* nene, -liovimba.

blubber[3] vt,vi lia kwa sauti kubwa.

bludgeon vt 1 piga kwa rungu. 2 *(fig)* **~ somebody into doing something** lazimisha mtu kutekeleza jambo. n rungu.

blue *adj*, n 1 bluu, buluu, -a rangi ya samawati; kama maji ya bahari *dark~; navy ~* -a rangi ya nili; -a matusi. **~films** n filamu za matusi. **~ jokes** n utani wa matusi. **~ laws** n sheria ngumu (ya kikanisa n.k.). **~ ribbon** n nishani ya ushindi wa kwanza. **once in a ~ moon** kwa nadra. 2 **be ~** wa na moyo mzito; huzunika, udhika. **out of the ~** ghafla; bila kutegemea. 3 mfuasi mwaminifu. **a true ~** mfuasi

blunt

mwaminifu. 4 *(pl)* **the ~s** n 1 hali ya kuwa na huzuni/moyo mzito. 2 *(arch)* aina ya muziki wa jazi wa wawindaji. vt 1 fanya kuwa buluu. 2 **~ one's money** fuja fedha, tumia ovyoovyo fedha. **~ bell** n ua la buluu lenye umbo la kengele. **~-book** n 1 taarifa rasmi ya serikali au hati zilizojalidiwa kwa jalada la buluu. 2 *(US)* orodha ya majina ya watu maarufu kijamii. 3 kitabu cha mitihani. **~-bottle** n nzi wa chooni, nzi choo. **~-collar** adj -a kuhusu kazi za viwandani. **~-jacket** n baharia. **~-pencil** vt 1 hariri. 2 kagua *(censor)*. **~-Peter** n sero: kibendera (cha meli) cha buluu, alama ya kuondoka meli. **~-print** n 1 karatasi ya kuchorea picha/ramani ya jengo. 2 mpango makini. **~stocking** n *(derog)* mwanamke msomi. **bluish** adj -a kibuluubuluu.

baksheesh n bahashishi.

balance n 1 mizani, kapani. 2 usawa, -####- (wa uzito, nguvu n.k.). 3 baki, sazo. ~ *due* baki inayotakiwa ~ *brought down* baki ya kuanzia. ~ *in hand* masalio, faida tupu. 4 urari *trial* ~ urari, mlinganisho wa hesabu. **~ of trade** n urari wa biashara. 4 **strike a ~** fikia mapatano ya haki. **~ sheet** n mizania. vt,vi *(weigh)* pima katika mizani. 2 *(consider)* angalia pande zote za. 3 *(make equal)* sawazisha ~ *the accounts* sawazisha hesabu. 4 lingana. **~d** adj sawasawa ~*d diet* mlo kamili. 5 **in the ~** mashakani. 6 *keep one's* ~ simama bila kuanguka; -toyumba. 7 *on* ~ baada ya kufikiria yote. 8 *off* ~ -a kutetereka.

balcony n 1 roshani: ubaraza wa ghorofani. 2 *(in theatre)* viti vya juu.

bald **adj** 1 -enye upaa/upara. 2 **~**

headed; **~ pate** adj mtu mwenye upara. 2 -sio na nywele wala nyoya. 3 -sio na majani. 4 *(fig)* -kavu *a ~ statement* tamko bayana. **~ness** n. **~ly** adv *(always fig)* waziwazi, bila kuficha, kinaganaga.

balderdash n upuuzi, upumbavu (wa maneno).

bale[1] n mtumba, robota. vt fungasha (katika mitumba/robota).

bale[2] vt 1 (**also bail**) ~ *out* fua maji (katika chombo). 2 **~out (of)** chupa kwa mwavuli (kutoka kwenye ndege inayotaka kulipuka au kuanguka).

baleful adj -ovu, -a chuki -a kutaka kuumiza a ~ *look* jicho la chuki. **~ly** adv.

balk; baulk **n** 1 boriti kubwa. 2 *(hindrance)* kizuizi. vt,vi 1 zuia (kufikia lengo fulani). 2 sita. 3 simama.

ball[1] n 1 mpira *throw the* ~ tupa mpira. **the ~ is in your court** mpira uko kwako. 2 bonge, donge ~ *of mud* bonge la matope. **meat ~** n kababu. 3 *pl sl* (a) mapumbu, makende (b) *(int)* mavi, upuuzi mtupu. 4 *(arch)* risasi. 5 **eye ~** mboni ya jicho. 6 ~ *of the foot* sehemu ya wayo chini ya kidole -####-gumba. 7 **~ bearing** n gololi. 8 **on the ~** *(infront)* hodari. 9 **play** ~shirikiana. 10 **set the ~ rolling**

bluff[1] adj 1 *(of person)* raufu lakini

-sio na simile, -nyoofu. 2 *(steep)* -enye kuinuka ghafula. **~ly** adv. **~ness** **n** gengetao.

bluff[2] vt,vi danganya (kwa kujifanya). **~ somebody into doing something** hadaa/danganya mtu afanye kitu. **~it out** shinda majaribio/hali ngumu kwa kudanganya. **~ one's way out of something** epuka jambo kwa kujifanya n hila. udanganyifu, matumizi ya vitisho kupata mradi (bila kuvitekeleza). **call somebody's ~** chokoza mtu atekeleze vitisho vyake. **~er** n.

blunder vt,vi 1 enda kwa taharaki. 2

kosa (kijinga), boronga; yumba. **~along** sitasita. n kosa la kijinga. **~er** n mborongaji.

blunt adj 1 butu, -dugi, gutu *this knife is* ~ kisu hiki kibutu/kimesenea *be* ~ senea. 2 (*plain spoken*) -a kusema waziwazi, bila kuficha. vt 1 fanya butu, seneza. 2 punguza nguvu (ukali n.k.) ~ *the appetite* toa hamu. **~ness** n 1 ubutu. 2 unyoofu. **~ly** adv waziwazi, bila kuficha. **~-witted** adj -jinga, -zito wa akili.

blur n 1 waa, doa. 2 kiwi, uluwiluwi, ukungu. vt,vi 1 fanya kiwi, tia ukungu. 2 tia waa.

blurb n blabu: maelezo ya mkato ya mchapishaji kuhusu kitabu (nyuma ya kitabu).

blurt vt **~ something out** ropoka.

blush **n** 1 wekundu wa uso (dalili ya fadhaa, haya, hasira 2 rangi nyekundu, k.m ya ua, jua *the ~ of dawn* nuru nyekundu ya mapambazuko. 3 *(fig)* ua (la ujana n.k.). vi ona haya, tahayari *I ~ed for him* nilitahayari, alinitahayarisha. **~ing** adj 1 *(of person)* mwenye kuona haya/aibu. 2 -a rangi ya waridi. **~ingly** **adv.**

bluster vt,vi 1 *(of person)* foka, tenda kwa kiburi. 2 *(of wind and waves)* chafuka. 3 **~ out** tishia kwa kujigamba. **~ out threats** toa vitisho, tishia, tia hofu. **~ing** adj -a kujivuna, -a makeke, -a vitisho. n 1 mirindimo ya gharika, mivumo ya upepo mkali. 2 vitisho, makeke. **~y** **adj.**

anzisha (jambo, mazungumzo n.k.). 11 ~ **cok n** mtungi (wa tangi ya maji). 12 ~ **pen**; ~ **point pen** n bolpeni. vt,vi 1 tengeneza donge, fanya donge. 2 *(vulg)* lalana. 3 *(up)* boronga. **~s up** vurugu tupu.

ball[2] n dansi rasmi. ~ **dress** n gauni rasmi la dansi. ~ **room** n bwalo la dansi **have a ~** starehe sana.

ballad n wimbo-pendwa, utumbuizo: wimbo upendwao sana (hasa wa asili) wa mapenzi au masimulizi.

ballast n 1 *(of ship)* farumi. 2 *(of railway, road)* kokoto. 3 *(fig)* uthabiti wa akili. vt weka farumi; weka kokoto.

ballet n 1 bale: dansi yenye maigizo (bila maongezi wala nyimbo). 2 kundi la wacheza bale. ~ **dancer** n mcheza bale. **ballerina** n mcheza bale wa kike. ~ **mane** n shabiki wa bale.

ballistic adj -a kuhusu mwendo wa risasi/makombora n.k. **~s** elimu ya mwendo huu.

ballocks n *(vulg) see* **bollocks**.

balloon n 1 puto. ~ **barrage** n kizuio cha maputo. **hot air** ~ puto la hewa ya joto. 2 *(of cartoon)* sehemu inayobeba maneno ya wahusika. vi *(swell)* vimba kama puto. **~ist** n mwanaputo, mrukaji katika puto.

ballot n kura *secret* ~ kura ya siri.**~-box** n sanduku la kura. vi ~(**for**) pigia kura.

ballyhoo n *(colloq)* 1 utangazaji (wa vitu au watu) wa fujo na makelele. 2 fujo, makelele.

balm n 1 malhamu. 2 *(fig)* kitulizo, faraja. **~y adj** 1 *(of air)* mwanana, -enye kutuliza. 2 -nayoleta nafuu. 3 -a kunukia. 4 *see* **barmy**.

baluster n *see* **banister**

balustrade n uzio: safu ya viguzo vyenye ubao (juu ukingoni mwa roshani au ukingoni mwa ngazi ya kupandia).

bambino n 1 *(It)* mtoto mchanga. 2 -####-picha/sanamu ya mtoto Yesu.

boa n 1 chatu. 2 *(arch)* skafu ya manyoya.

boar n 1 nguruwe dume (asiyehasiwa). 2 nguruwe mwitu.

board[1] n 1 ubao. 2 *(pl)* **~s** n jukwaa.3 *(for advertisement)* ubao. **notice ~** n ubao wa matangazo *chess* ~ ubao wa sataranji. 4 *(stiff paper)* jalada, bango: karatasi nene ngumu *bound in (cloth) ~s* -liojalidiwa kwa bango. 5 chakula. ~ **and lodging** chakula na malazi. 6 *(fig)* **above ~** wazi, bila kuficha kitu, dhahiri. **sweep the ~** pata karibu kila kitu, shinda sana; *(fig)* faulu sana. 7 halmashauri, kamati, bodi *the ~ of directors* bodi ya wakurugenzi. ~ **of inquiry** n kamati ya uchunguzi. 8 **on ~** merikebuni, melini, ndani ya ndege. **go on ~** ingia melini. **go by the ~** *(of masts)* angukia chomboni. 9 *(of plans)* acha kabisa, telekeza. 10 *(compounds)*. ~ **room** n chumba cha mikutano. ~ **walk** n mbao za

bob

kutembelea.

board[2] vt,vi 1 funga/funika/ziba kwa mbao. 2 lisha/lishwa kwa mkopo (wa muda maalum) ~ *people* lisha watu. ~ **out** la chakula nje ya mahali pa kulala. 3 ingia, panda (merikebuni, melini, garini, n.k.). **~ing card** n cheti cha kuingilia chomboni *be ~ed* pakiwa; -lishwa. **~er** n mtu anayelishwa, mwanafunzi wa bweni/dahalia. **~-over/~up** funga kwa mbao. **~ing-house** n nyumba ya kupanga yenye huduma za malazi na chakula, nyumba ya wageni. **~ing-school** n shule ya bweni, dahalia.

boast *vt, vi* 1 jisifu, jiona, jigamba,

jinata *that's something to ~ of* hicho ni kitu cha kujivunia *without wishing to ~* bila kutaka kujisifu. 2 jisifia, jivunia jambo. n 1 majivuno, majisifu. 2 sababu ya kujisifia, kujinata. **~er** n. **~ful** adj. **~fulness** n hali ya kujinata.

boat n 1 mashua, boti. **ship's** ~ *n* hori. *(fig)* **be (all) in the same ~** -wa katika hali ileile. **burn one's ~** kata shauri, -torudi nyuma, piga moyo konde. 2 *(of gravy)* kibakuli cha mchuzi vi safiri kwa mashua. **go ~ing** safiri mashuani kwa kujifurahisha. **take to the ~s** *(of the crew and passengers)* kimbilia mashuani wakati wa

bamboo n mwanzi.

bamboozle vt *(colloq)* laghai, danganya, ghilibu.

ban n amri ya kupiga marufuku *There is a ~ on smoking* ni marufuku kuvuta sigara. vt 1 kataza, piga marufuku. **~ned** adj marufuku. **~ning order n** amri ya kupiga marufuku.

banal adj -a kawaida mno, -siovutia. **~ity** n 1 hali isiyovutia. 2 *(pl)* maneno yasiyo na maana; jambo duni (hafifu).

banana n 1 ndizi. 2 ~ **tree** n mgomba *a bunch of ~s* chane *a stalk of ~s* mkungu ~ *republic* nchi inayoendelea (hasa za Marekani ya Kati na Kusini) yenye siasa isiyo imara.

band[1] n 1 ukanda, ugwe. ~ **saw** n msumeno wa ukanda. 2 utepe. 3 *(stripe)* mstari, mlia. 4 *(of radio)* bendi. 5 **rubber/elastic** ~ n pete ya elastiki vt tilia ukanda/mstari.

band[2] n 1 jamii, kundi, kikosi. 2 bendi, beni: kikundi cha wapigaji ngoma au wanamuziki. **~master** n kiongozi wa bendi. ~ **man** n mwanabendi. ~ **stand** n jukwaa. (*phr*) **jump on the** ~ **wagon** fuata upepo. vi ~ (**together/with**) ungana, jiunga pamoja.

bandage n bendeji, kitambaa. vt funga bendeji.

bandana;bandanna n leso ya rangi ivaliwayo shingoni au kichwani yenye madoadoa mekundu au ya njano.

bandit n gaidi, jahili, mnyang'anyi, haramia. **~ry** *n*

bandoleer; bandolier n ukanda wa risasi uvaliwao mabegani.

bandy[1] vt 1 rushiana, tupiana, peana. 2 (**about**) *(often pas)* sambaza; tajataja.

bandy[2] adj *(of legs)* -a matege. **~-legged** adj -enye matege.

bane n 1 chanzo cha madhara *alcohol was the ~ of life* pombe ilikuwa -####-chanzo cha madhara katika maisha. 2 *(in compound)* sumu *rat's ~* sumu ya panya. **~ful** adj -ovu, ajali. **~-hook** n upondo wenye kulabu. **~-house** n banda la kuhifadhia, kuundia au kukalafatia mashua. ~ **man**/ **~-keeper** n baharia. **~-race** n mashindano ya mashua. ~ **swain** n *(naut)* serahangi.

bob[1] vt kata, punguza, fupisha

nywele (za mwanamke au msichana), *(of horse)* tia fugutu, fupisha mkia. ~ **tail** n mkia kipande, fugutu.

bob[2] vi rukaruka, ingia na kutoka.

~ **up** zuka, ibuka. **bob up and down** jitokeza, tinga. n 1 mzuko. 2 salamu/kutoa heshima kwa kukunja goti moja.

bob

bob[3] n *(sl)* sarafu ya zamani ya Kiingereza ya shilingi moja.

bobbin n kibiringo.

bobby n *(sl) (GB colloq)* polisi.

bobby pin n *(US)* chupio.

bob-cat paka shume.

bod n *(infm)* jamaa, mtu.

bode vt,vi 1 bashiri. 2 ~ **well/ill** takia heri/maovu, -wa na ndege mbaya. **boding** n hisia ya ndege mbaya.

bodkin n shazia (butu ya kushonea

tepe).

body n 1 mwili. **keep ~ and soul together** ishi. 2 **a dead** ~ n maiti, mfu, mzoga, kimba. 3 *(trunk)* kiwiliwili. 4 *(person)* mtu. **some~** *pron* mtu fulani. **any~** *pron* mtu yeyote. **every~** *pron* kila mtu. 5 **heavenly** ~ n sayari za juu, nyota, jua, mwezi. ~ **odour** n gugumu, kutuzi, kikwapa. 6 *(company)* jamii, shirika; (*of troops*) kikosi, kundi, jeshi *the ~ of a concert hall* sehemu inapokaa hadhira *governing* ~ baraza linalotawala *legislative* ~ baraza la kutunga sheria *the diplomatic* ~ kikundi cha mabalozi. 7 jumla, mkusanyo (wa habari, maarifa n.k.) *a ~of knowledge* jumla ya maarifa. 8 nguvu halisi *wine of good* ~

baya -a kuleta madhara. **~fully** adv.

bang[1] 1 n mshindo, mgoto. 2 kishindo. 3 *(sl US)* shauku kubwa. **go off/over with a ~** fanikiwa sana. vt 1 piga sana, gonga/gogota. 2 piga kelele. 3 *(sl vulg)* kaza. 4 **~ away** fanya kazi kwa juhudi. 5 **~ into** kutana na *adv, interj go* ~ lipuka kwa mshindo.

bang[2] n kuchega nywele usoni. vt chega nywele usoni.

bang[3] adv sawa kabisa, hapohapo *Your answer's ~ on* jibu lako ni sawa kabisa.

banger n *(sl)* 1 soseji. 2 fataki. 3 mkweche.

bangle n bangili, kikuku; kekee.

banian/banyan n 1 **~ -tree** n mbaniani. 2 baniani; mfanyabiashara wa Kihindu.

banish vt 1 fukuza nchini au sehemu ya nchi. 2 *(of emotions)* ondoa, fukuza, toa maanani. **~ment** n.

banister n mhimili wa mkono wa ngazi; *(pl)* uzio wa ngazi.

banjo n gambusi.

bank[1] n 1 tuta. 2 *(of river)* ukingo, ufuko (wa mto n.k.). 3 mkusanyiko, lundo la mawingu, matope n.k. 4 fungu. **sand ~** n fungu la mchanga. vt,vi 1 *(of aircraft)* ruka kiubavuubavu. 2 (**up**) fanya fungu, lundo, tuta.

bank[2] n benki *The ~ of Tanzania* Benki Kuu. 2 hifadhi. **blood ~** n hifadhi ya damu. 3 *(gambling)* fedha alizonazo mchezeshaji kulipia washindi *break the ~* filisi vt weka (fedha n.k.) benki. vi 1 *(colloq)* ~ (**on**) tegemea sana. **~er** n mwenye benki; mkurugenzi wa benki; mbia wa benki. **~er's card** n kadi ya mteja wa benki (inayotaja kuwa benki itawajibika kulipia cheki zote hadi kiasi fulani).

bank[3] n 1 *(of boats)* ubao (wa mpiga makasia). 2 mstari wa mashine aghalabu tapureta. **~ draft** n hati ya-####- benki ya kuidhinisha malipo. **~ rate** n kiwango cha riba ya benki.

divai halisi. 9 (*compounds*) **~guard** n mpambe; mlinzi binafsi. **~ servant** n hadimu/dobi. **~ snatcher** n mfukuaji maiti kwa uchunguzi wa elimumwili. **~-work** n bodi ya gari,matengenezo a bodi ya gari. **bodiless** adj -sio na umbo/msingi. **bodied** adj *(able)* -enye nguvu; *(full)* -a miraba minne.

bodily adj -a mwili, -a mfano wa mwili. **in bodily fear** katika hofu ya maisha. **bodily harm** n madhara ya mwili adv 1 -zima, kwa pamoja. 2 kimwili, binafsi.

Boer n Kaburu.

boffin n *(sl)* fundi au mwana sayansi

(hasa mchunguzi).

bog n kinamasi. vt,vi **~ down**

kwama. *(fig)* **~gy** adj.

bogey adj *see* **bogy**.

bold

boggle vi sita, wa na shaka, staajabu.

bogie n *see* **bogy**.

bogus adj -a uwongo, -a bandia;

-siomakinika; -siohalisi.

bogy/bogey/bogie n 1 zimwi,

dubwana. 2 kitu kinachotisha. 3 toroli; bogi.

bohemian *n, adj* 1 mgaagaa na njia. 2 mtu (hasa msanii) asiyefuata desturi za kawaida.

boil[1] n jipu; uvimbe, kirasa.

boil[2] *vt, vi* 1 chemka. *(fig)* **keep the**

pot ~ing pata riziki. **~ ing point** n kiwango mchemko *reach ~ing point* chemka. **~ing hot** *(colloq)* joto sana. 2 *(of the sea, person's feelings)* tutuma; *(fig)* kasirika sana, shikwa na ghadhabu, fura kwa hasira, panda hamaki. 3 tokosa; chemsha *~ eggs* tokosa mayai. **~ away** endelea kuchemka; chemka mpaka imekauka kabisa. **~ down** punguza kadiri ya kitu kwa kukichemsha *it ~s down to this*

bankrupt n muflisi/ suta *become* ~filisika. vt filisi adj -a kufilisika, muflisi ~ *of ideas* muflisi wa mawazo. ~ **cy** n taflisi.

banner n 1 bendera, beramu. 2 bango *join/follow the ~ of* unga mkono adj *(US)* bora. ~ **headline** n kichwa cha habari kikubwa; -a uzito/ muhimu wa kwanza.

bannister **n** *see* **banister**.

banns n *(pl)* tangazo la ndoa (hasa

kanisani).

banquet n dhifa. vt,vi andaa dhifa; shiriki katika dhifa.

banshee n kizimwi (ambacho kilio

chake chafikiriwa kuashiria kifo).

bantam n aina ya kuku mdogo.

~ **weight** n mwanamasumbwi wa uzito wa kati ya kilo 51 na 54.

banter vt fanyia mzaha, masihara. n

mzaha, utani/masihara. ~**ing** adj. ~**ingly** adv.

Bantu n Wabantu adj -a Wabantu,

-a Kibantu.

banyan n *see* **banian**.

baobab **n** mbuyu.

bap n mkate mdogo.

baptism n 1 ubatizo, tendo la kubatiza, ubatizaji. 2 kitu cha mara ya kwanza. ~ **of fire** *(of soldiers)* mapigano ya mwanzo adj -a ubatizo. **baptist** n baptisti. ~**ry** n mahali pa kubatizia. **baptise/ze** vt batiza.

bar n 1 pao, ufito, mche ~*of soap*

mche/mnara/kinoo cha sabuni. 2 mti, nguzo. 3 *(of door)* nondo, kipinga, pingo. 4 *(of gold)* mkuo. 5 (-dogo) komeo, kiwi. 6 ukanda mwembamba. 7 *(obstruction)* kikomo, kizuizi. 8 fungu la mchanga, matope (mlangoni mwa mto au mwa bandari). 9

matokeo yake ni; kiini chake ni. ~ **over** furumia, fufurika, furika. n **the**~ n hali joto ya kuchemsha; *(fig) reach a ~ing* fikia kikomo cha uvumilivu, -tovumilia tena. **be on the** ~ chemka. **bring something to the** ~ pika hadi kuchemka. **come to the** ~ anza kuchemka.

boiler n 1 bwela. ~**-suit** n bwelasuti, ovaroli, msurupwete. 2 mchemshaji.

boisterous adj 1 *(of person)* -a

makeke, -a machachari, -enye kelele na furaha. 2 *(of wind)* -a nguvu. 3 *(of sea)* -a kuchafuka, -enye mawimbi makali. ~**ly** adv. ~**ness** n.

bold adj 1 jasiri, -shujaa, -kakamavu,

thabiti. **make ~ (free) with something** tumia kitu bila ruhusa. 2 safi, -a waziwazi. **in ~ relief** -lioelezwa kinaganaga. 3 fidhuli, shupavu, -jeuri; -sioona haya. **as ~ as brass** fidhuli. **make** ~ thubutu. ~**-face** n *(in printing)* herufi nzito. ~**-faced** adj -sio na haya, -enye macho makavu, -shupavu. ~**ly** adv.

bole

~**ness** n.

bole n shina la mti.

bolero n 1 bolero: dansi ya

Kihispania. 2 bolero: kizibau kisicho na vifungo.

boll n tumba (ya pamba). ~**-weevil** n *(bio)* fukusitumba.

bollard n kizuizi, kizingiti, kigingi.

bollocks n *(pl) also* **ballocks** *(vulg)* 1 mapumbu. 2 upuuzi huo! mavi!

boloney *also* **baloney** *(US sl) n* 1

soseji. 2 upuuzi.

bolshy adj *(sl)* asi, jeuri.

bolster n 1 mto mrefu (wa kulazia kichwa). 2 kiegemeo, egemeo. vt 1 tegemeza, gadimu. 2

mhimili. 10 *(of music)* mstari ulalo wa nota ya muziki. 11 *(leg)* kizimba. 12 uwakili. **be/called to the** ~ kubaliwa uwakili. **case at** ~ kesi inayosikilizwa. **the** ~ jamii ya mawakili. **read for the** ~ soma

-####-

barb

sheria. 13 baa: mahali pa kuuzia na kunywa pombe, mvinyo, n.k. ~ **maid/man/tender** n mhudumu wa baa *coffee* ~ mkahawa. 14 *(of sunlight)* mwonzi. 15 *(military)* tepe la nishani. vt 1 *(obstruct)* zuia **be time -~red** -kinzwa na wakati.

barb n 1 *(bio)* kizari: kishore kidogo kwenye kikonyo cha unyoya. 2 chembe (cha mshale au ndoana). **~ed** adj 1 -a chembe. **~ed wire** n seng'enge. 2 -a bezo **a ~ed remark** n msemo wa bezo.

barbarity n 1 ukatili; ushenzi. 2 *(pl)*

vitendo vya ukatili. **barbarian** n mshenzi. **barbaric** adj -shenzi; katili. **barbarism** n 1 ushenzi. 2 matumizi mabaya ya lugha. **barbarous** adj 1 -shenzi,-a kishenzi. 2 *(cruel)* -katili. **~ly** adv.

barbecue n ikari (nguruwe, ng'ombe n.k.). aliyebanikwa bila kuchanguliwa. 2 *(frame)* uchaga. 3 sherehe ya kula ikari.

barbel n samaki wa maji baridi.

barber n kinyozi. **~'s itch (rash)** mwasho wa vipele (kutokana na kunyoa).

barbiturate n *(chem)* aina ya dawa ya

usingizi.

bard n mshairi, mtunga mashairi,

malenga.

bare vt funua, vua, bambua, weka wazi; bainisha ~ *one's head* vua kofia. **~the teeth** kenua meno. ~ **one's heart** weka wazi hisia za ndani adj 1 wazi, pasipo kitu. ~ **headed** adj kichwa wazi. ~ **footed** adj pekupeku. **in one's ~ skin** uchi. ~ **backed** adj mgongo wazi *~faced lie* uwongo wa wazi ~ *chested*

~ **(up)** shikilia, unga mkono.

bolt[1] n 1 komeo, kia. 2 radi. **a ~ from (out of) the blue** shani. 3 mshale. **shoot one's last** ~ fanya jaribio la mwisho. 4 *(screw)* bolti. vt komea, funga, kaza.

bolt[2] vi,vt 1 kurupuka, kimbia upesi. 2 meza (chakula) upesi. 3 *(of plants)* kua haraka sana. n kukurupuka. **make a ~ for it** kimbia upesi (kwa nia ya kujificha). ~ **hole** n mahali pa kujificha.

bolt[3] adv ~ **upright** wima kabisa.

bolt[4] vt chekecha, chunga.

bomb n kombora, bomu. ~ **bay** n chumba cha kuwekea mabomu (katika ndege). ~ **disposal** n uteguaji mabomu. ~ **proof** adj -enye kinga ya mabomu, -siolipulika. ~ **shell n** *(fig)* mastaajabu, fadhaa, mshangao. ~ **sight** n kilengea shabaha ya bomu (katika ndege). ~ **site** n eneo lililolipuliwa na mabomu. **go like a** ~ *(sl)* fanikiwa sana, fana mno *it costs a* ~ ni ghali sana. vt,vi 1 shambulia kwa mabomu. ~ **out** fukuza kwa mabomu toka katika jengo. 2 ~ **up** pakia (ma) bomu. **~er** n 1 ndege ya mabomu. 2 mtupaji mabomu. **~ard** vt shambulia kwa mabomu, piga mizinga, tupia makombora; *(fig)* shambulia, fululiza *~ard with questions* hoji sana, fululizia maswali, shambulia kwa

bone

maswali. **~ardment** n. **~ardier** n *(mil)* mtupa/mpiga makombora, mtega makombora.

bombast n maneno ya makeke, maneno matupu. **~ic** adj -a maneno matupu. **~ically** adv.

bonafide adj *(Lat)* halisi adv kwa

uaminifu, kwa nia njema. **bona fides** n *(leg)* uaminifu, nia njema.

bonanza n 1 bahati kubwa (k.m. kupata madini n.k.). 2 mafanikio; mwaka wenye mafanikio makubwa.

bonbon n *(Fr.)* peremende, pipi, lawalawa.

bond[1] n 1 kifungo, chochote kifungacho (k.m.

kifuawazi. 2 tupu, karibu tupu ~ *shelves* marafu matupu. 3 -sio zaidi ya, akali ~ *living* maisha ya kijungumeko. **~bones** n king'onda. **~ly** adv kwa shida *he can ~ read* anasoma kwa shida.

bargain **vt,vi** 1 jadiliana juu ya bei/malipo *they ~ed with the fisherman for a supply of fish* -####-

barium

walijadiliana na mvuvi kuwapatia samaki. 2 kubaliana, afikiana, patana *they ~ed on the price of sugar* walipatana (juu ya) bei ya sukari. 3 **~ for** tazamia, tegemea *we didn't ~ for Ali getting married so soon*! hatukutegemea Ali angeoa mapema kiasi hicho. 4 wekea masharti *the workers ~ed they should not have to work on Sundays* wafanyakazi waliweka masharti kwamba wasifanye kazi siku za Jumapili. 5 uza *he ~ed away his freedom* aliuza uhuru wake *drive a hard* ~ lazimisha mapatano kwa kuvutia upande wako *into the* ~vilevile *it's/that's a ~* nakubali, sawa. n 1 maafikiano, (ya kununua/kuuza au kubadilisha kitu), mapatano. **make a~/get the best of the ~** usipunjwe. **strike a ~** fikia mapatano. 2 kitu kilichonunuliwa/ kilichopatikana kwa bei nafuu ~ *sale* seli ya bei nafuu ~ *price* bei ya uhafifu. **~ing** *n*

barge[1] n 1 tishali: mashua kubwa ya bapa itumiwayo kupakulia na kupakilia mizigo (na watu) bandarini, mitoni na kwenye mifereji. **~ man** n mwendesha tishali. 2 mashua ya meli ya vita itumiwayo na maofisa. 3 mashua kubwa ya makasia itumiwayo kwa shughuli za sherehe.**~ pole** n upondo. *(colloq)* **I wouldn't touch him with a ~ pole** namchukia sana au simwamini kabisa.

barge[2] vi,vt 1 *(colloq)* gonga,

gongana, ingia ghafla na kwa vishindo *he ~ed into a wall* aligonga ukuta *they ~ed into each other* waligongana *he ~ed in on them while they were in a meeting* aliwaingilia ghafla mkutanoni. 2 (**about**) enda kwa haraka na ovyo ovyo. 3 ingilia *he ~ed into our discussion* aliingilia mazungumzo yetu.

barium n 1 bari: metali laini yenye

kamba, mnyororo, pingu n.k.). 2 mapatano, sharti, mkataba *his word is as good as his ~* yu mwaminifu sana. 3 hati/ dhamana. **debenture ~** n hati ya ukopeshaji. **~holder** **n** mwenye hati/dhamana (ya serikali). 4 kitu kinachounganisha (*fig) joined in the ~s of friendship* -unganishwa kirafiki. 5 *(comm.) in ~* (*of goods*) bidhaa zilizo forodhani ambazo bado hazijalipiwa ushuru. 6 *(pl)* minyororo; *(fig)* utumwa. **in ~s** -liofungwa, -lio katika hali ya utumwa. **break one's ~s** jikomboa. vt 1 gundisha. 2 weka bidhaa katika bohari ya ushuru. **~ed** adj -liozuiwa *~ed goods* bidhaa zilizozuiwa ili zilipiwe ushuru.

bond[2] *pref* -a utumwa. **~age** n utumwa; hali ya kufungwa. **~sman/servant** n mtumwa, -lio katika utumwa. n *(pl)* **~smen** n mdhamini/wadhamini.

bone n 1 mfupa. *(fig)* **a ~ of contention** kisa cha ugomvi *(of a person) he is a bag of ~s* mifupa mitupu, gofu la mtu. **have a ~ to pick with somebody** -wa na neno/shauri na mtu. **make no ~s of** -toogopa, -tosita, -tojizuia, fanya bila wasiwasi. **make old ~s** ishi muda mrefu *feel cold to the ~* ona baridi kabisa *feel something in one's ~s* -wa na hisia fulani juu ya. 2 (*of*

boner

fish) mwiba. **~less** **adj** -iso mifupa. vt 1 *(to bone meat, fish)* kutoa mifupa/miiba kwenye nyama, samaki. 2 *(sl)* iba. **~ up on** jifunza sana. **~ head** n *(sl)* mpumbavu. **~-dry** adj - kavu kabisa. *(fig)* **~-lazy/idle** adj mvivu kabisa. **~-meal** n mbolea ya mifupa. **~-setter** n muunga mifupa. **~ shaker** n *(sl) (of motor vehicle/ bicycle*) mkweche, spana mkononi, - iliochakaa sana. **big/strong ~d** **adj** -enye mifupa mikubwa/imara.

boner n *(sl)* kosa la kijinga.

bonfire n moto mkubwa aghalabu wa

kuchoma takataka au wa sherehe.

bongo n **~ drum** n kidogori, bongo.

bonhomie n *(Fr.)* ukunjufu, uchangamfu, ucheshi.

weupe unaofanana na fedha. 2

-####-

bark

~ meal n kemikali inayoingizwa katika utumbo kabla haujapigwa eksirei.

bark[1] n 1 gome, ganda. 2 ngozi. vt 1 bambua, gomoa. 2 chubua.

bark[2] vi,vt 1 bweka, toa sauti kama ya mbwa. 2 foka, sema kwa sauti fupi, kali na yenye hasira. **~ up the tree** 1 laumu/lalamika kwa makosa. 2 kosea, fanya kwa makosa. 3 banja, kohoa. 4 n adj *(fig)*. **~up the wrong tree** shambulia/laumu kwa makosa (yasiyo na sababu). **his ~ is worse than his bite** maneno yake ni makali kuliko matendo yake. n mbweko, mlio kama wa mbwa (au mnyama wa aina yake). **~er** n 1 mtangazaji (wa burdani); mnadi. 2 (*sl*) bastola

bark/bargue n *(naut)* 1 jahazi lenye milingoti mitatu, merikebu ya matanga matatu. 2 *(poet)* jahazi au chombo chochote cha kusafiria majini.

barley n shayiri. **pearl ~** n shayiri iliyosagwa. **~-sugar** n gubiti. **~ water** n maji ya shayiri.

barm n hamira, chachu.

barmy adj *(GB colloq)* punguani;

-pumbavu.

barn n kihenge: ghala ya nafaka, nyasi za kulishia wanyama. **~ door n** mlango mkubwa wa nyumba ya kuwekea nafaka au nyasi; *(colloq fig)* dango la wazi. 2 *(derog)* jengo lolote kubwa lisilo na kurubakuruba au madoido. 3 banda, shedi. **~ yard** n eneo la shamba lililozungukwa na nyumba.

barn-owl n *see* **owl**.

barnacle n chaza mdogo anayeganda kwenye chombo chini ya maji.

barnstorm vt,vi 1 zunguka

ukionyesha michezo ya kuigiza. 2 pita haraka ukitoa hotuba fupi katika sehemu nyingi, hasa

bonkers adj *(sl)* punguani.

bon mot n msemo wa kuchekesha.

bonny adj *(Scot)* 1 -zuri, -enye kuvutia. 2 -enye afya. **bonnily** adv

bonus n bonasi; malipo ya ziada, kifutajasho. **no claim ~** n bonasi ya kuendesha bila ajali.

bony adj 1 -enye mifupa/miiba

(ya samaki) mingi. 2 -embamba, -liokonda sana. 3 -enye mifupa mikubwa.

bon voyage *(Fr)* n safari njema, kwa

heri, buriani.

bonzer adj *(Ausl)* -zuri kabisa, -a kupendeza sana.

boo n sauti ya kushtusha au kuonyesha dharau *he can't say ~ to a goose* yu mwoga na mwenye aibu sana. vt,vi zomea.

boob[1] n 1 mjinga. 2 *(colloq)* kosa la

kijinga. vi *(colloq)* fanya kosa la kijinga.

boob[2] n *(vulg. sl)* titi.

booby n 1 mjinga. 2 **~ prize** n zawadi ya ushinde **~-trap** n mtego.

boode n *(sl US)* mapesa mengi,

michuzi.

boogie-woogie *(also* **boogy-woogy**) n bugibugi (aina ya muziki wa densi).

book n 1 kitabu *read a ~* soma kitabu. **cheque~** n kitabu cha cheki/hundi *exercise ~* daftari *go by*

book

the ~ shikilia mno sheria. 2 **the B~** n Biblia *swear on the B~* apa, kula kiapo. 3 kitabu, bunda (la tiketi, stempu n.k). **bring to ~** toa hesabu; shtaki; patisha adhabu kwa kosa *bring somebody to ~* adhibu; -taka ajieleze vitendo vyake. 4 *(pl)* hesabu, kumbukumbu za biashara. **keep the ~s** weka hesabu. **be in**

wakati wa uchaguzi.

barometer n kipimahewa.

barometric adj.

barouche n gari la farasi.

-####-

base

barrack[1] vt zomea.

barrack[2] n 1 *(usu pl)* kambi ya muundo maalumu ya jeshi. 2 jengo lolote lisilo na muundo maalumu wa kuvutia; banda.

barracuda n samaki mkali wa jamii ya kolekole apatikanaye katika sehemu za Carribbean.

barrage n 1 boma la kuzuia maji

mtoni. 2 *(mil) (fig)* ukuta wa mizinga ipigwayo mfululizo katika sehemu fulani. 3 vitu mfululizo *a ~ of questions* mfululizo wa maswali.

barred *v see* **bar.**

barrel **n** 1 pipa. ~**roofed** adj -enye

paa la mviringo. 2 mtutu, kasiba, mwanzi *single ~led* -enye mtutu mmoja *double ~led* -enye mitutu miwili. 3 kiasi kikubwa *a ~/~s of money* pesa tele 4 *(for fountain pen)* kineli cha wino. vt,vi 1 tia/miminia katika pipa. 2 *(sl)* (**along**) enda kasi. ~ **vault** n kuba yenye paa la mviringo.

barren adj 1 *(of land)* kame, jangwa.

2 *(of plants, female animals)* gumba, tasa. 3 *(fig)* -sokuwa na faida, bure. ~**ness** n.

barricade vt weka kizuizi. n kizuizi.

barrier n kizuizi. ~ **reef** n tuta, tumbawe.

barrister n wakili.

barrow[1] n 1 mkokoteni (wa gurudumu moja). 2 mkokoteni mdogo wa magurudumu mawili.

somebody's good/black/bad ~s pendeza/topendeza mtu fulani *take somebody's name off the ~s* futa jina lake katika orodha ya wanachama *read a person like a ~* tambua vema nia ya mtu *speak by the ~* -wa na tarifa sahihi *speak without ~* eleza habari kutokana na kumbukumbu *take a leaf out of a person's ~* iga (matendo ya) mtu fulani *that suits my ~* inanifaa. 5 **~ case** n kabati ya vitabu, kasha la vitabu. **~-keeping** n uwekaji hesabu. ~**keeper** n. **~-maker** n 1 mtengeneza vitabu. 2 mpokeaji fedha za bahati nasibu/dau/mashindano ya farasi. ~ **marker** n kalamu, kifaa cha kuwekea alama katika kitabu.**~ -seller** n mwuza vitabu. **~-shop** n duka la vitabu. **~-stall** n genge au kibanda cha kuuzia vitabu, magazeti (n.k.). ~ **stand** n *see* **~ stall**. **~-store***n (US)* duka la vitabu. **~-worm** n 1 siridado. 2 *(fig)* mpenzi wa vitabu, msomaji sana, mbukuzi. vt 1 andika katika kitabu. 2 *(of the police, traffic wardens)* fungua mashtaka *~ somebody for loitering* fungulia mashtaka kwa kuzurura. 3 weka /shika nafasi (kwa ajili ya safari, michezo n.k.), weka nafasi, (*of hotel*) chumba *~ through to* kata tiketi ya moja kwa moja. **fully ~ed up** imejaa. **~ing office** n ofisi ya tiketi. **~able adj** -a kushikika, a kununulika. **~ing n** mpango wa kushika/kuweka nafasi (ya safari, mchezo n.k.) adj -a kuagiza (au kuagizwa kutoa) tiketi. **~ing-clerk** n karani auzaye tiketi (za safari). ~ **binding n** ujalidi;

boom

kujalidi vitabu. ~ **binder** n. **~-end** n *(pl)* kishikiza vitabu. **~ish** adj 1 -a kuhusu vitabu, *(of person)* -a kupenda kusoma vitabu, -a kujua maarifa ya vitabuni tu. 2 *(of style)* mtindo wa lugha ya vitabuni. **~plate n** utepe wenye jina la mwenye kitabu. **~-post** n upelekaji vitabu kwa posta (kwa gharama ndogo). **~-rest n** kitegemezi cha vitabu mezani. **~ie** n *(sl) see* **~-maker**.

boom[1] n 1 boriti (inayoshikilia tanga kwa chini). 2 kishikizo cha kamera, au (mkono wa) maikrofoni. 3 (*at mouth of river, harbour)* kizuio.

boom[2] vt nguruma, vuma. ~ **out** nena kwa sauti nzito. *(of commerce)* sitawi ghafla, tangaa au shamirisha kwa ghafla. n ngurumo, ukuaji (wa ghafla wa biashara), ustawi wa

barrow[2] n kiduta, kilima (kilicho- jengeka kwenye eneo la makaburi).

barter vt,vi badilisha/badilishana (mali, bidhaa n.k.). ~ **away** badilisha kitu kwa kitu kingine bila kujali thamani halisi ya kitu. ~ **down** teremsha thamani ya kitu. *(fig)* ~ **away ones freedom** uza uhuru kwa kuubadilisha na kitu kingine. n mali kwa mali.

bascule n bembea. ~ **bridge** n daraja la bembea.

base[1] n 1 msingi, kitako, sehemu ya

chini. 2 *(math)* kizio (cha kuhesabia). 3 *(chem)* besi, aina ya

-####-

base

alkali. 4 *(mil)* kituo *military* ~ kituo cha jeshi. 5 (*in*) ~*ball* kituo kimojawapo katika vituo vinne vya mchezo wa besiboli. **~less** adj -sokuwa na msingi, -sothibitishwa. **~ness** n. **~ment** n sehemu ya nyumba iliyo chini ya ardhi. vt weka msingi, tegemeza ~ *taxation on income* kadiria kodi kutokana na mapato. **basal** adj -a msingi, -a muhimu.

base[2] adj 1 *(of persons, their behaviour thoughts etc)* -a chini; -ovu, -baya. 2 *(arch) (of minerals)* -a thamani ndogo. 3 (*of money)* -a bandia. 4 (*arch*) ~ **born** adj duni kwa asili; aliyezaliwa nje ya ndoa.

basic adj 1 -a msingi. 2 *(chem)*

-enye besi.

baseball n *(US)* besiboli: aina ya mchezo wa mpira wa gongo unaochezwa na timu mbili za watu tisa kila upande.

bash vt *(colloq)* piga sana, gonga, ponda n 1 kipigo cha nguvu. 2 *(sl) have a ~ at* jaribu jambo. **~ful** adj -enye haya/aibu/soni. **~fulness** n. **~fully** adv.

basil n mrihani/mrehani.

basilica n basilika: kanisa la mtindo wa Kirumi.

haraka. ~ **town** n mji uliostawi ghafla.

boomerang n *(Australia)* bumarengi; (*fig*) *(action which recoils)* hoja au pendekezo ambalo humrudia mtoaji na kumdhuru. vi rudia na kudhuru *his plan ~ed* mpango wake ulimrudia mwenyewe.

boon[1] n ombi; fadhila, upendeleo, faida, baraka, jamala.

boon[2] adj *(only in)* ~ **companion**

n mwandani.

boor n fidhuli; chepe. **~ish** adj -a

kifidhuli. **~ishness** n. uchepe.

boost vt 1 piga jeki, sukuma juu,

saidia. 2 *(electric)* ongeza nguvu ya umeme. 3 ongeza hadhi, thamani (ya mtu, kitu au mpango). n tendo la kuongeza nguvu matangazo, hadhi au thamani. **~er** n kiongeza nguvu (ya umeme au dawa), jenereta saidizi.

boot n 1 buti *my heart was in my ~s*

niliogopa mno. **put the ~ in** piga mateke, chukua hatua kali *the ~ is on the other leg* mambo yamegeuka, ukweli haupo. (*sl*) **get the** ~ fukuzwa kazini. **~licker** n barakala. **~leg** tengeneza pombe haramu. **~legger** n mwuza pombe haramu, aghalabu mfanya magendo *too big for one's ~s* -enye kiburi sana. 2

bore

sanduku; *(of motor car)* mahali pa mizigo nyuma au katika mvungu wa gari. vt 1 piga teke. 2 *(sl)*. ~ **(out)**- fukuza, achisha (mtu) kazi. **~ee** n buti ya mtoto (iliyotengenezwa kwa sufu), buti fupi ya kike. **~lace n** gidamu, kamba ya kufungia viatu. **~less adj** *1 (liter)* -a bure, bila faida, -isofaida. 2 bila viatu; *(sl)* mtu atembeaye bila viatu. **~-maker** n mshona buti. ~ **straps** n juhudi za mtu *he pulled himself up by own ~straps* aliinuka tena kwa juhudi zake mwenyewe. **~s** n mtumishi wa hoteli anayepiga rangi viatu, anayebeba mizigo n.k.

booth n 1 kibanda. 2 *(US)* kibanda cha simu.

basin n 1 beseni. 2 kibia, bunguu.

3 kilindi. 4 bonde lililotokana na mto. 5 kidimbwi.

basis n 1 dutu itumiwayo kuchanganyia vitu, sehemu muhimu ya mchanga-nyiko asili. 2 msingi *on a sound* ~ kwenye msingi thabiti.

bask vi 1 ota jua. 2 *(fig)* furahia (sifa na maneno mazuri).

basket n 1 kikapu; pakacha; tenga,

dahani, jamanda. **~ry** n 1 usukaji wa vikapu. 2 sanaa ya utengenezaji vikapu. **~ful n. ~like adj. ~-ball** n ~ mpira wa kikapu. **~-chair** n kiti cha henzirani. **~-work** (*also* **~ry**) *see* **basket** 1.

bas-relief n sanamu za kuchonga (zinazojitokeza kutoka msingi wake).

bass n 1 besi; sauti ya nne. 2 sauti

batch

nene, sauti nzito, sauti ya chini. 3 mwenye besi adj -enye besi. **basso** n baso, mwanabesi adj -enye sauti nene.

bassinet n *(arch)* tenga la mtoto.

bast n nyuzinyuzi, utembo, ufumwele.

bastard n 1 mtoto wa nje ya ndoa. 2 mkatili, mshenzi. 3 asiye na bahati. 4 kitu bandia. **~ize** vt 1 tamka au thibitisha mtu fulani ni wa nje ya ndoa. 2 potosha *~ized story* hadithi iliyopotoshwa. **~y** n *(leg)* hali ya kuzaliwa nje ya ndoa.

baste[1] vt shikiza, shulu, piga bandi. n shikizo, mshono wa shulu.

baste[2] vt rudishia (mafuta, mchuzi)

kwenye nyama.

baste[3] vt piga sana, tandika, ponda

twanga.

bastinado n pigo la nyayoni. vt chapa/piga

3 *polling* ~ kituo cha kupigia kura.

booty n mateka, nyara; mali ya wizi.

booze vi *(sl)* -nywa sana pombe. n *(sl)*

pombe. **~r** n mpenda pombe. **~ up n** sherehe na pombe nyingi,nafasi ya kulewa. **boozy** adj *(sl)* -levi. **boozily** adv. **booziness** n.

bop *v* 1 gonga, piga, dunda. 2 cheza

dansi huria.

bordello n danguro.

border n 1 mpaka *national* ~ mpaka wa (nchi) taifa ~ *town* mji wa mpakani. 2 ukingo. 3 pindo, utarazo vi 1 pakana na, karibia. 2 ~ **on/upon** fanana na, landa, -wa kama, karibiana na. vt *1* pinda upindo. 2 tia ukingo *~-land* n 1 eneo la mpakani (linalozunguka mpaka wa nchi zote). 2 hali kati ya vitu viwili (k.m. kati ya usingizi na kuamka). **~-line** n mpaka; kuweka mpaka. **~line case** n jambo lenye wasiwasi. **~ on/upon** *(fig)* pakana na.

bore[1] 1 toboa, pekecha, chimba.

2 bungua. n 1 *(calibre)* kipimo cha mtutu (wa bunduki, mzinga n.k.). 2 kitobo. **~r** n 1 mdudu anayepekecha. **grain ~r** n dumuzi. 2 kekee. **boring** adj. ~ **hole** n kisima, shimo lililochimbwa. **borings n** *(pl)* chembechembe

bore

(zitokazo katika tundu linalotobolewa).

bore[2] vt chosha, sumbua, (kwa

mazungumzo yasiyovutia). **~ to death/stiff** chosha kabisa. **~dom** n uchoshi. **boring** adj -a uchoshi n mchoshi. **~r** n.

bore[3] n *(tidal wave)* wimbi kubwa sana la kuchanua.

boric adj -a boriki. ~ **acid** n asidi boriki.

born *see* **bear** adj *(sl)* zaliwa, -liozaliwa *first ~child* kifungua mimba *last ~child* kitinda mimba ~ *again* Mkristo aliyeokoka *in all my ~ days* enzi zangu *Arusha* ~ mzaliwa wa Arusha *a gentleman* ~mwungwana halisi *a* ~

nyayoni.

bastion n 1 *(often five-sides)* mojawapo ya pande za ngome ambayo hujitokeza zaidi kuliko nyingine. 2 *(fig)* ngome ya jeshi (karibu na nchi ya maadui). 3 (*fig)* jambo lililohifadhiwa.

bat[1] n popo. *(sl)* **have ~s in the**

belfry -wa punguani. **as blind as a ~** kutoona kabisa; *(fig)* kutotilia manani yanayotokea. **~s/ ~ty** kichaa.

bat[2] n 1 mwendo *(sl)* **go off at a rare ~** piga mbio. 2 *(fig) he went on a ~* alichapa maji sana.

bat[3] vt 1 *(phr) ~ the eyes* pepesa macho. **he never ~ted an eyelid** hakushangaa hata kidogo; hakulala hata kidodo. 2 *(of cricket)* piga mpira kwa kutumia gongo. n 1 *(cricket)* gongo la kriketi *(fig) off the ~* tenda bila fikra. *(fig)* **do something off one's own ~** kufanya kitu bila msaada. 2 **~s man** n mchezaji wa kriketi mwenye zamu ya kupiga mpira.

batch n 1 bechi: idadi ya mikate,

keki, na vyakula vingine vya kuokwa/vilivyookwa kwa mkupuo mmoja. 2 jumla ya watu au vitu

bate

vinavyoshughulikiwa kama kundi.

bate vt punguza, fanya dogo. **with**

~d breath kwa kushika pumzi. n *(fig)* kisirani, ghadhabu *he was in an awful ~* alikuwa ameghadhabika sana.

bath n 1 kuoga. 2 maji ya kuoga. 3

birika, bafu chombo cha kuogea/ kusafishia. **hypo~** n chombo cha kusafishia filamu. 4 *(pl)* **swimming ~** n bwawa la kuogelea *vapour ~s* mafusho, mafukizo *public ~s* hamamu. **~ chair** n gari la kuchukua mgonjwa. **~robe** n nguo ya kushindia nyumbani. **~room** n chumba cha kuogea, bafu, hamamu. **~ tub** n hodhi, bafu. vi,vt oga; ogesha.

bathe vt 1 ogesha. 2 chovya, tia maji (au

poet mwenye kipaji cha ushairi.

borne *v see* **bear**.

borough n mji au sehemu ya mji iliyo na mwakilishi bungeni.

borrow vt 1 azima, kopa. 2 *(receive)* pokea, chukua. 3 *(imitate)* igiza, fuatisha. *(fig)* **~ed time** n kipindi cha maisha baada ya almanusra. **~ed** adj 1 -lioazimwa. 2 *(assumed)* -a kuiga, -a kujipa. **~er** n mkopaji.

borstal n *(GB)* chuo cha mafunzo kwa vijana wahalifu.

bort n vipande vya almasi.

bosh n upuuzi, porojo, maneno matupu.

bosky adj *(liter)* kichaka.

bosom n *(arch)* 1 kifua cha mtu (hasa mwanamke); matiti (ya mwanamke). 2 sehemu ya wazi inayofunika matiti. 3 *(fig)* ndani ya moyo (hisia za ndani za furaha au majonzi). **a ~ friend** n mwandani, sahibu. 4 katikati, baina *in the ~ of one's family* miongoni mwa ndugu zako.

boss[1] n 1 nundu, kinundu (k.m. kwenye ngao). 2 pambo (la ukutani, mlangoni, n.k.) lililoinuka, la vinundu.

boss[2] n *(colloq) (master)* bosi, mzee. vt tawala, amuru, simamia, ongoza *~ the show* fanya mipango yote. **~y** adj.

bottom

bosun/bos's n *see* **boatswain**.

botany n botania: sayansi ya muundo

wa mimea. **botanic** adj. **botanist** n mwanabotania. **botanize** *vi* botanisha:chunguza na kusanya mimea. **botanical garden** n bustani ya mimea.

botch n kazi mbovu. vi **~ something (up)** tengeneza ovyo, haribu kazi, vuruga, boronga. **~er** n mborongaji.

both adj -ote, -wili (mbili) *~ of us* sisi sote, wote wawili *they are ~ alike* wote wawili

chochote kama maji); osha *be ~d in* tota *be ~d in tears* lowana machozi. vi oga katika bahari, mto, kidimbwi; ogelea. **bathing** n kuogelea. **bathingcap n** kofia ya kuogelea. **bathing/costume/suit** n nguo ya kuogelea.

bathos n *(rhet)* mpomoko wa uandishi au hotuba.

bathysphere n batisfia: chombo cha

utafiti baharini; kizamia lindi.

batik n batiki: uchapaji urembo kwenye nguo kwa kutumia rangi na nta.

batiste n. melimeli.

batman n *(GB mil)* mtumishi/askari anayemhudumia ofisa wa jeshi.

baton n 1 *(police)* kirungu, kifimbo. 2 *(mus)* kifimbo (cha mwimbishaji).

battalion n batalioni: kikosi cha

askari ambacho kina kombania kadhaa na ambacho ni sehemu ya brigedi au rejimenti.

batten n taruma: kipande cha mti

kitumiwacho kuvifanya vipande vingine vikae mahali pake. vt,vi 1 kaza kwa taruma ~ *down the hatches* funga milango ya kushukia ndani ya meli. 2 ~ **on/upon** nenepa kwa kuwanyonya wengine.

batter[1] vt,vi 1 gongagonga sana. 2

ponda ponda. 3 *(mil)* piga

bay

makombora. *(phr)* ~ **about** umiza sana, bomoa. ~ **down** bomoa, vunja, tokomeza. ~ **in** vunjavunja, haribu kabisa. ~**ing-ram** n gogo la kuvunjia kuta, milango n.k.; fatuma.

batter[2] n 1 rojo ya ngano.

battery n *(mil)* 1 kikosi cha askari wa mizinga. **assault and** ~ shambulio. 2 kundi la mizinga mikubwa katika meli ya vita. 3 betri: seliumeme zaidi ya moja zilizoungwa pamoja. 4 seti ya vyombo au ala zitumikazo pamoja. 5

wanafanana *you can't have it ~ ways* amua/chagua moja adv ~ **... and** wote wawili ~ *the mother and the child* wote wawili mama na mtoto.

bother vt 1 sumbua, udhi; chokoza; kera; **I can't be ~ed** siwezi kusumbuliwa/kujisumbua. 2 ~ (**about**) sumbua; hangaika, jisumbua vi hangaika, ona wasiwasi, jikalifu, jitaabisha. n udhia, taabu, matata, usumbufu. **~ation** n. **~some** adj -enye udhia; -chokozi; -a kuudhi.

bottle n chupa. **~fed** adj -liolishwa kwa chupa. *(of a child)* **brought up on the ~** -liyekuzwa kwa maziwa ya chupa. **too fond of the ~** -nayopenda sana ulevi. **hit the ~** anza kuwa mlevi. vt tia /hifadhi chupani. **~ up one's anger** futika, zuia/ficha hamaki. **~-green** n. kijani kiwiti. **~-neck** n 1 (manufacturing process) kikwazo; tatizo katika uzalishaji au utekelezaji wa kitu/jambo. 2 sehemu nyembamba ya barabara pana. **~-nose n** pua iliyovimba. **~-party n** tafrija (ambako kila mmoja huenda na pombe yake).

bottom n 1 chini, upande/sehemu ya ndani au nje ya kitu *look at the ~ of the page* angalia chini ya ukusara *the ship went to the ~* meli ilizama. 2 nchani, mwisho, nyuma, isoheshimika *at the ~ of the garden* sehemu ya mwisho ya bustani. 3 kikalio; matako. *(sl)* **kick**

botulism

somebody's ~ piga mtu teke la matakoni. 4 msingi, asili, chanzo *get to the ~ of the trouble* gundua chanzo/msingi wa tatizo. 5 *(fig uses) the ~ has fallen out of the market* biashara imeshuka sana, imefikia kiwango cha chini sana. **at ~** kimsingi *he is a good fellow at ~* yu mtu mzuri kimsingi *from the ~ of my heart* kwa dhati kabisa *start at the ~of the ladder* anzia ngazi za chini *knock the ~ out of (an argument etc)* thibitisha kuwa haina maana adj *(attrib)* -a chini kabisa, -a mwisho *what's your ~ price* bei yako ya mwisho ni ipi? vi ~ **out** *(econ)* anguka; fikia kiwango cha chini na baki palepale. **~less** adj 1 -a kwenda chini mno; *(of chair)* -sio na kikalio; a kina kirefu; bila nguo za ndani (chupi n.k.). **~s up** maliza vinywaji. **~up** chini juu.

botulism n ubotuli: ugonjwa unaotokana na

msururu wa viota vya kutagia/kunenepeshea kuku.

batting n pamba ya kutengenezea

tandiko la kitanda.

battle vi pigana, shindana, pambana. n 1 mapigano baina ya majeshi, vita 2 mashindano, mapambano. 3 ushindi *youth is half the* ~ ujana ni nusu ushindi. **~-axe n** shoka la vita *(sl)* mwanamke jabari. **~-cruiser** n manowari. **~-dress** n vazi la kivita. ~ **field/ground** n medani, uwanja wa vita. **~ship** n manowari kubwa. **~-array** n mpango wa vita.

battlement(s) n buruji.

bauble n kitu kizuri chenye thamani

ndogo k.m. pambo la jaribosi.

bauxite n boksiti: madini ya asili

inayotoa alumini.

bawd n *(arch)* mwanamke mwenye

danguro. **~y** adj -pujufu. **~y house** n danguro. **~ly** adv.

bawl vt piga kelele, lia (kwa sauti kubwa); guta ~ *abuse at somebody* tukana kwa makelele. vi **~ somebody out** karipia. n ukelele; guto.

bay[1] n ghuba, hori; ~ *of Mexico*

Ghuba ya Mexico.

bay[2] n 1 kidaka, kishubaka. 2

~window n dirisha la kutokeza nje.

bay[3] vi gumia, bweka, lia (kama mbwa). *(idiom)* **~ at the moon** lilia kitu usichoweza kupata. n mlio wa mbwa, mbweko. **keep/hold at ~** simamisha (adui), zuia, kinga.

bay[4] *adj, n* -enye damu ya mzee;

farasi wa rangi ya damu ya mzee.

sumu inayotokea kwenye chakula kisichohifadhiwa vizuri.

boudoir n *(arch)* chumba cha faragha cha mwanamke (k.m. chumba cha kuvalia).

bough n tawi (la mti).

bought *v see* **buy**.

boulder n jabali.

boulevard n *(Fr/US)* njia pana (mjini aghalabu yenye safu ya miti pande zote).

bounce vt,vi 1 ruka (kama mpira), duta. 2 rushwa, tupwa kurudi nyuma au mahali ulipotokea ~ *in at the door* ingia kwa nguvu/fujo/ghafla ~ *out of a room* toka chumbani ghafla/kwa hasira. 3 laghai ~ *somebody into doing something* shawishi mtu afanye jambo fulani. 4 *(colloq) (of a cheque)* rudishwa (na benki kwa kutokuwa na fedha za kulipwa). 5 **~ (f)** 1 rudishwa nyuma; jirudisha nyuma. 2 rudi na nguvu mpya. n 1 pigo la ghafla, mruko *catch the ball on the* ~ daka mpira unapodundwa. 2 *(of person)*

bout

uchangamfu, makeke. **~ing** adj *(colloq) (of person)* -enye nguvu na afya. **~r** n mzuia fujo katika kilabu; mbabe. **bouncy** adj enye uchangamfu.

bound[1] vi ruka; kimbia kwa kurukaruka *his heart ~ed with joy* moyo wake ulinang'anika kwa furaha. n kuruka mbele; mruko. **by leaps and ~s** kwa mbio sana, upesi sana. **at a ~** kwa mruko mmoja.

bound[2] n *(usu pl)* 1 *(limit)* mpaka;

mipaka, kiasi *it is beyond ~s of my powers* ni nje ya mipaka ya uwezo wangu *beyond all ~s* pita kiasi. 2 upeo, kikomo, mwisho. **out of ~s** marufuku kuingia; -liokatazwa kuingia. vt 1 pakana na. 2 *(surround)* zunguka, -wa pande zote *it is ~ed by* imezungukwa na; imepakana na; **~less** adj.

bound[3] adj (**for**) tayari kuanza/kuelekea/kwenda *the ship is ~ for Bombay* meli inakwenda/inaelekea Bombay

bayonet

bayonet n singe. vt choma kwa singe. **bayou** n *(US)* kinamasi, mbuga yenye kinamasi/-enye tope la kunata.

bazaar n 1 (*of Iran, India & other*

Eastern countries) mtaa wenye maduka na karakana; mahali penye maduka na soko. 2 duka lenye bidhaa rahisi, duka lenye vikorokoro. 3 (mahali pa) seli/mnada uliokusudiwa kupata fedha za kuwafadhili wasiojiweza.

bazooka n bazoka: aina ya silaha inayotumika kufyatulia guruneti.

be vi *1 (irreg)* kuwa. (*indicating wish/hope/intention) I want to ~ a doctor* nataka kuwa daktari *he will ~ my savior* atakuwa mkombozi wangu *I intend to ~ with you on Sunday* nakusudia kuwa nanyi siku ya Jumapili. 2 *(with n/pron) (present: is, am, are)* ni *Saidi is a farmer* Saidi ni mkulima *I am his teacher* mimi ni mwalimu wake *they are sick* wao ni wagonjwa; *(past: was/were)* -likuwa *I was a mechanic* nilikuwa makanika *they were good friends* walikuwa marafiki wazuri; *(perfect ~en)* -mekuwa *she has ~en* sick amekuwa mgonjwa, *she has ~en* in Zambia amewahi kuwa Zambia. 3 *(with adj is, was, am, are, were) the sea is red* bahari ni nyekundu *the food was good* chakula kilikuwa kizuri *the boys are poor* wavulana ni masikini *they were foolish* walikuwa wajinga. 4 *(with adv) the eggs were on the table* mayai yalikuwa juu ya meza. 5 (*with n or prep indicating possession) the book is mine* kitabu ni changu. 6 (*indicating change from one quality to another) she is a teacher but she wants to ~ a doctor* yeye ni mwalimu lakini anataka kuwa daktari. 7 *(indicating existence) there is life on the moon* kuna uhai mwezini *there are ten children* kuna watoto kumi. 8 *(go, come) I have been to see my uncle* nimekwenda/kuja kumwona mjomba. 9 (*indicating unreal condition*). *If I were a king I would*

beak

let you live ningekuwa mfalme ningekuacha ukaishi *if I were to come* ningekuja. 10 *(purpose) the seminar was to enlighten the*

be ~ for enda/elekea *outward ~* kwenda nje.

bound[4] *v see* **bind** 1 lazimika *I am ~ to go* sina budi kwenda. **be ~ up in** shughulika sana (na). **~ up** -wa na shughuli nyingi. **~ up with** fungamana na. **~ary** n mpaka.

bounden adj *(arch) (only in)* **~ duty** *n*

wajibu wangu.

bounder n *(GB) (arch) (colloq)* ayari, safihi.

bounteous adj -karimu, -ingi *a year of*

~ harvest mwaka wa neema. **~ly** adv. **bountiful** adj *see* **bounteous. bounty** n 1 ukarimu. 2 *(gift)* zawadi. 3 sadaka. 4 *(premium)* bonasi **bountifully** adv.

bouquet n 1 shada la maua. 2 harufu ya divai. 3 *(fig)* sifa.

bourgeois n bwanyenye adj -a kibwanyenye. **~ie** n. **the ~ie** n tabaka la mabwanyenye.

bourne n *(arch)* 1 mpaka, mwisho. 2 nia, lengo.

bout n 1 *(of illness)* kuumwa sana

boutique

ghafla, kushikwa (na ugonjwa) *I had a ~ of malaria* nilibanwa na malaria. 2 kipindi cha zoezi/ kazi/shughuli. 3 pambano.

boutique n duka la nguo na urembo.

bovine adj 1 -a kuhusu ng'ombe. 2 -a kama ng'ombe. 3 -enye akili nzito.

bow[1] 1 vt,vi 1 inamisha kichwa (au

mwili). **~ and scrape** nyenyekea mno, jidhalilisha. 2 *(worship)* sujudu. 3 (*usu. pass)* kunja, pinda *his grandfather is ~ed with age* babu yake amepinda kwa uzee. 4 **~ (down to)** salimu amri, kubali kutii *~ to nobody* -tokubali kutawaliwa, dai nafasi ya juu. 5 *(to somebody's opinion)* kubali. 6 (**out of**) jitoa. n kuinamia. **~line** n *(naut)* aina ya fundo la kibaharia.

bow[2] n 1 upinde, uta. **rain~ n** upinde wa

villagers semina ilikusudiwa kuwaelimisha wanakijiji. 11 *(phr)* ~ *tired* choka ~ *angry* kasirika ~ *quiet* nyamaza ~ *available* patikana ~ *lost* potea ~ *off* ondoka ~ *about to* karibia ~ *over* kwisha ~ *for* unga mkono. 12 *(indicating obligation) you are to finish this work* lazima umalize kazi hii. 13 *pref* 1 kila mahali ~*smear* pakaza kila mahali ~*dew* enea umande kote. 2 elekeza (kisarufi) ~*mean* fanya omboleo, ombolezea. 3 vaa ~*jewelled* pambwa vito. 4 shadidisha ~ *labour* sisitiza jambo.

beach n pwani, ufukoni *lower part of the* ~ pwani *dry/upper part of the* ~ ufuko, ufuo *sandy* ~ mchanga. vt pweleza, pandisha pwani. **~comber** n 1 mtarazaki pwani, mgaagaa na upwa. 2 wimbi kubwa linalomalizikia pwani. **~ head** n kituo cha jeshi la uvamizi ufukoni.

beacon vt ongoza, tangaza kwa mnara wa taa. n 1 kioleza: kilichowekwa kuonya hatari n.k., chungu ya mawe, mlingoti, nguzo, mnara. 2 mwanga mkubwa wa kujulisha habari (ya hatari, furaha n.k.).

bead vt,vi pamba kwa vilulu, shanga, n.k.; *(to pearl)* kutoa povu, matone n.k. n 1 ushanga. 2 tone (la jasho/ maji). 3 povu. 4 (*idiom*) **draw a ~ on** lenga. 5 *(pl)* **~s** n shanga; *(rosary)* tasomebodyihi. **tell one's ~s** sali kwa kutumia tasbihi/rozari *belt of ~s* kundavi; *(circlet)* kogo. **~ ing** n nakshi; shanga. **~ed** adj. **~y** adj kama ushanga kwa udogo; -enye kung'aa sana *~y eyes* macho madogo tena ya umbo la mviringo.

beadle n bawabu wa kanisa.

beagle n 1 aina ya mbwa wa

kuwindia. 2 *(GB) (arch)* mpelelezi; jasusi.

beak[1] n 1 mdomo wa ndege (hasa

beak

uliochongoka na mgumu). 2 *(informal)* pua kama mdomo wa ndege. 3 silaha (kama panga) inayojitokeza kama mdomo wa ndege mbele ya jahazi.

beak[2] n *(sl)* 1 hakimu. 2 *(arch)* mwalimu.

beaker n 1 *(science)* bika. 2 kikombe

mvua. **~legs n** matege. **~ legged** adj -enye matege. **~ man** n mpiga upinde. 2 fundo, kifundo. 3 *(fig)* **have two strings to one's ~** -wa na njia mbili za kufanya kitu. 4 uta wa kupigia zeze. vt pinda ~ *a string* piga upinde. **~ing** *see* **bow** *v*, n.

bow[3] n *(naut)* gubeti, omo.

bowdlerize vt dhibiti kitabu kwa

kuondoa mambo yanayofikiriwa hayafai.

bowel n 1 uchengelele. 2 *(pl)* matumbo. **~s are loose** ninaendesha. **have the ~s open** pata choo. **keep your ~s open** usivimbiwe. 3 *(fig)* huruma *the ~s of compassion/mercy* hali ya kuonea huruma *the ~s (of the earth)* chini kabisa ya ardhi dunia.

bower n 1 nyumba (nzuri) iliyojengwa maalum kama mahali pa kupumzikia. 2 banda lililojengwa kwa matawi na majani yaliyosukwa. 3 *(poet)* chumba maalum (cha mwanamke) cha kufanyia shughuli zake za kibinafsi k.m. kujipodoa.

bowie-knife n shembea, sime.

bowl[1] n bakuli.

bowl[2] 1 *(for the game of bowls)* tufe. 2 *(pl)* mchezo wa kuvingirisha matufe chini.

boy

bowl[3] vi,vt 1 vingirika; tupa mpira/tufe (katika mchezo wa kriketi au tufe). 2 **~ along** enda upesi, enda mbio (kama kwa magurudumu). **~ over** 1 angusha. 2 shinda. 3 staajabisha sana. **~ out** toa mchezaji katika kriketi. **~er** n 1 mchezaji wa tufe; mtupaji mpira katika mchezo wa kriketi. 2 aina ya topi. **~ing** n 1 mchezo wa kuviringisha tufe. 2 kitendo cha kutupa mpira katika kriketi. **~ing alley/green** n kiwanja cha kuchezea tufe.

bowsprit n mlingoti wa maji; dasturi; bulina.

bow-window n *see* **bay-window**.

bow-wow vi bweka kama mbwa. n 1

bweko. 2 *(of children's language)* mbwa.

kikubwa.

beam n 1 mhimili, boriti. 2 mwali

wa mwanga. 3 *(naut)* mkalio. 4 *(sl of person)* **be on one's ~ ends** ishiwa fedha. 4 ishara ya kuelekezea ndege. **be on/off the ~** 1 *(aircraft)* fuata/potoka njia. 2 *(of a ship)* **on her ~ ends** lalia upande mmoja, karibia kuzama. vt,vi 1 *(of the sun, moon, stars)* toa mwanga na joto. 2 *(fig)* tabasamu, furahia, changamka, kenua meno. 3 ~ **something (to)** tangaza (kuelekea); elekeza.

bean n 1 haragwe: mbegu ya jamii ya kunde. *(sl)* **be full of ~s** -enye kuchangamka sana. **give somebody ~s** adhibu, kemea. *(sl)* **be without/not have a ~** kutokuwa na fedha. **spill the ~s** fichua, toa siri. **~pod** n ganda la maharagwe; mmea jamii ya kunde. **~-stalk n** shina la mharagwe. *(arch)* **old ~** n rafiki, mzee.**~ feast** n *(old use, colloq)* sherehe, dhifa. *(phr)* **I havent a ~** sina hata senti.

bear[1] n 1 dubu. 2 mtu mkali, asiye naadabu, mtu wa ovyo, mjeuri. **~ish** adj -a kijeuri; -a -ovyo, -zembe, dubu. **~ skin** n 1 ngozi ya dubu. 2 kofia za manyoya (za jeshi la kifalme).

bear[2] vt 1 chukua/beba ~ *a heavy load* chukua/beba mzigo mzito ~ *away the palm* shinda sana na kupata zawadi ~ *away the prize* nyakua zawadi. 2 *(endure)* vumilia, stahimili *she can't ~ cats* hawezi kuvumilia paka *I cannot ~ him* simpendi kabisa *he can't ~ the pain* hawezi kustahimili maumivu. 3 (*produce*) zaa ~ *fruits* zaa matunda. 4 onyesha kuwa na ~ *signs of* onyesha alama

beast

za *the letter ~s your address* barua ina anwani yako. 5 **~ oneself** kuwa kama ~ *oneself like a Professor* kuwa kama Profesa; jiheshimu, kuwa na adabu. 6 toa. **~ witness** toa ushahidi. **~ a hand** toa msaada. vi 1 **~ on** husiana na. 2 elekea, enda; geuka ~ *to the right* elekea upande wa kulia. 3 **~ with somebody** vumilia mtu ~ *with me* niwie radhi, nivumilie. 4 **~ down** shinda. **~ up** stahilimi, vumilia. **~ out** unga mkono, thibitisha. **~ on/upon** husiana; athiri. **~ in mind** kumbuka, zingatia. **~ a hug** kumbatia sana. **~able** adj -a kuvumilika, -a kustahimilika. **~er** n 1 mchukuaji, mjumbe,

box[1] n 1 kasha, bweta, sanduku. **letter ~ n** sanduku la barua. 2 kijaluba. 3 kiti cha dereva katika gari (linalovutwa na farasi). 4 *(in courts)* **witness** ~ n kizimba. 5 kibanda kidogo. **sentry ~** n kibanda cha mlinzi. 6 *(sl)* televisheni. vt 1 tia ndani, fungia (ndani ya kasha). 2 (**off**) tenga. **~ in/ up** bana sana *we were ~ed up* tulibanana. **~-office** n sehemu ya kukatia tiketi (katika sinema n.k.).

box[2] n pigo vi,vt piga ngumi. **(~with)** pigana ngumi/ndondi. **~ing** n mchezo wa ngumi. **~er** n. **~ing- gloves** n *(pl)* glovu za ndondi. **~ing-match/bout** n pambano la ndondi/ngumi. **~ing-weight** n uzito wa mwanandondi. **Boxing-day n** tarehe 26 Desemba.

boy n 1 mtoto mwanamume, mvulana *I have known him from a ~* ninamjua tangu utotoni *I have two ~s* nina wavulana/watoto wa kiume wawili. 2 mtu *he is a local ~* ni mwenyeji wa hapa. **old/dear ~** 1 rafiki *oh boy!* do!, da!, du!, lo! 2 *(derog)* boi, mtumishi mwanamume. **~ hood** n utoto, ujana. **~ish** n -a kivulana, -a mtoto wa kiume.

boycott

~ishness n uvulana, tabia ya uvulana. **~friend n** kipenzi (wa kiume). **~scout** n skauti (wa kiume).

boycott vt susa, susia, gomea ~ *trade* susa biashara. n kususa, kugomea; ususaji.

bra n *see* **brassiere**

brace n 1 kitu cha kufungia, kukazia. 2 *(clamp)* gango. 3 **~ and bit** n keikei. 4 *(pair)* jozi *five ~ of partridges* kwale kumi. 5 *(naut)* amrawi, shauti, baraji. 6 *(pl)* kanda za kushika suruali. *vt, vi* 1 changamsha, tia nguvu; kaza, kita, tegemeza. 2 saidia. **~ up** jiimarisha. **~ oneself up** jikaza. 3 *(naut)* sogeza, vuta tanga kwa amrawi. **bracing** adj (*of climate*) -a kuleta afya.

bracelet n 1 kikuku; bangili. 2 kekee. 3 *(pl)* *(hand cuffs)* pingu.

bracket n 1 mwango, kiango (cha mtiau chuma). 2 mabano, kikundi. **age ~** *n* kikundi cha watu wenye umri fulani, rika moja. vt,vi 1 weka mabano; fungua mabano. 2 weka

mwenye kuleta *payable to* ~ -a kulipwa kwa mwenye kuchukua. 2 mtu asaidiaye kubeba jeneza; mbeba machela, bendera n.k. 3 mpagazi, hamali. 4 **office ~er** n mwenye cheo. 5 *(of trees) good/bad ~ er* mti unaozaa vizuri/vibaya. **~ing** n 1 *(behaviour)* mwenendo; namna ya kusimama au kutembea. 2 *(patience)* saburi, uvumilivu *it's beyond ~ing* haistahimiliki. 3 *(production)* uzazi; zalisho. 4 *(meaning)* uhusiano, pande zote *consider the matter in all its ~ ings* angalia jambo kwa marefu na mapana. 5 *(position/condition)* mahali, hali, kikao; uelekeo, nyuzi *take one's ~ings* tafuta uelekeo *I have lost my ~ings* nimepotea, nimepoteza uelekeo; sijui niko wapi. 6 *(tech)* gololi. **armorial ~ings**. ngao ya heshima.

beard[1] n 1 ndevu. 2 kidevu (suke la

nywele za kidevuni). 3 *(of maize)* kireri.

beard[2] vi **~ed/~less** adj *(fig) ~ the*

lion in his den mchokoze simba katika pango lake, chokoa pweza mwambani.

beast n 1 mnyama. 2 *(farming)*

ng'ombe, fahali, mnyama anayebeba mizigo. 3 mtu katili, mtu mwenye mwenendo/tabia mbaya. **~ly** adj -a

beat

kinyama, -siofaa kutumiwa na watu; kama mnyama, *(colloq)* baya; *(colloq)* mno. *It is ~ly hot* kuna joto mno. **~ness** n 4 mshenzi. **~ly** adv mno, sana.

beat[1] vt 1 *(strike)* piga, gonga, chapa,bubuta. **~ing** n adhabu (hasa kwa kupiga; *(colloq)* kushindwa. **~ the record** vunja rekodi *(fig) ~ the air* shindana bure. **~ one's brains** fikiria sana. 2 *(surpass)* shinda, pita, tia fora. 3 *it ~s me* ninashangaa, sielewi hilo, gumu. 4 *(metal)* fua. 5 koroga barabara kwa nguvu (ili hewa iingie) *~ eggs* piga/vuruga/ koroga mayai. 6 *(various uses)* **~ one's breast** sikitika, sononeka sana; (*a retreat*) jirudi. **~ down price** fanya bei ipunguzwe; punguza bei *~ in* vunja, ponda. **~ hollow** shinda kabisa. **~ off (back)** shinda, fukuza. **~ it!** toka hapa! nipishe vi **~ about the bush** tangatanga, hangaika, pamoja.

brackish adj *(of water)* -a chumvi

kidogo, -a chumvi chumvi.

brad n msumari bapa (usio na kichwa). **bradawl** n kipatasi.

brag vi jigamba, jivuna, jisifu. *n*

majivuno, majisifu, makeke. **~ gart** n mjigambi, mjisifu.

braid vt sokota, suka. n 1 kigwe,

utepe, almaria. 2 zari; msuko, msongo. **~ing** *n,adj*.

brail n *(naut)* demani. vt teremsha/

tua tanga.

braille n breli: mfumo wa maandishi

yenye vidutu yatumiwayo na vipofu.

brain n 1 ubongo. **blow out one's ~s** jiua kwa kujipiga risasi kichwani. 2 *(sense)* akili *use the ~* tumia akili *have a good ~* -wa na akili nyingi *beat/rack one's ~s about something* fikiri sana *have something (eg. money) on the ~* fikiria daima juu ya (kitu). **pick somebody's ~(s)** chukua na tumia mawazo yake *it turned his ~* ilimvimbisha kichwa. 3 *(pl)* akili

brand

a person of/with ~s mwenye akili *~s trust* paneli ya wataalamu *the ~s of a canary* mpumbavu. 4 *(compounds)* **~ -box** n fuvu la kichwa. **~ child** n uvumbuzi, wazo jipya. **~ fag** n kuchoka kwa akili. **~ teaser** n chemsha bongo, fumbo. **~wash** *(derog)* tia kasumba. **~ drain** n uhamaji wa wataalamu. **~ storm** n 1 dalili za ugonjwa wa akili. 2 kupeana mawazo ili kutafuta njia mpya za kufanyia kazi. 3 mbinu ya kutatua tatizo/kujibu swali kwa kuchangia mawazo papo kwa papo kutoka kwa wote waliopo **~wave** n (*colloq*). wazo zuri la ghafla. 4 *(of good use (pl))* ubongo. **~-fever** n homa ya ubongo, joto la kichwani. **~-stem** n shina bongo. **~less adj** pumbavu, asiye na akili, baradhuli. **~y adj** -enye akili. vt *(sl)*

zungukazunguka.

beat[2] n 1 pigo *heart ~s* mapigo ya moyo. **dead ~** adv taabani, hoi. 2 kipimo cha muziki/shairi. 3 njia au mapito ya mara kwa mara. *(slang)* **the ~ of** kitu kilichozidi zaidi. *(fig)* **be off/out of one's ~** fanya jambo ambalo huna mazoea nalo.

beat[3] *attrib. adj* -a au kama wapinzani wa maadili ya jamii. **~en** adj *(esp)* 1 -liotiwa umbo au sura kwa kugongwagongwa. 2 *(of path)* -liochakazwa kwa matumizi. **go off/keep to the ~en track** fanya/tofanya kitu kisicho/cha kawaida. **be off the ~** choka.

beater n 1 kifaa cha kupigia k.m.

zulia **(carpet ~),** yai **(egg ~)**. 2 mswagaji, msakaji/mwingaji ndege (wanaowindwa kwa bunduki).

beatify vt 1 tangaza utakatifu,

tangaza kuwa marehemu ni mbarikiwa; tangaza mtu kuwa mwenye heri. 2 furahisha. **beatification** n. **beatific** adj -enye kuonyesha furaha kubwa, -a kufurahisha mno, -enye kubarikiwa.

become

beatitude n 1 hali ya heri. 2 **the Beatitudes** Ibada ya kubarikiwa kwa Kristo.

beatnik n 1 mpinzani wa maadili ya jamii. 2 mwigaji wa tabia au mavazi (yasiyo ya kawaida) yanayopingana na maadili ya jamii.

beau n *(arch)* 1 mzee ambaye

anapenda sana mtindo wa nguo zake. 2 shabiki wa wanawake. 3 mhusudu/ mpenzi wa msichana. 4 ~ **ideal** n wazo la mtu kuhusu uzuri na ubora. **the ~ monde** n jamii/tabaka la juu lenye kupenda ulimbwende.

beauty n 1 uzuri, urembo. **a ~** mrembo, mwanamke mzuri sana, kisura; *(sl)* toto shoo. ~ **salon/parlour n** duka la kurembea. **~queen** n msichana mshindi katika mashindano ya uzuri. ~ **sleep** n usingizi kabla ya saa sita usiku. **~-spot** n 1 mandhari mazuri. 2 kidoti kwenye uso (inasemekana kinaongeza uzuri). **beauteous** adj *(poet)* = **beautiful**. **beautician**

vunja kichwa na kumwaga ubongo.

braise vt pika (nyama, mboga n.k.)

kwa mvuke.

brake[1] n breki. vt 1 *apply the ~* funga breki *put the ~s on* zuia. **~-van n** behewa la breki.

brake[2] n gari linalokokotwa na farasi.

bramble n mkwamba.

bran n kapi, kumvi, wishwa.

branch n 1 tawi ~ *of a tree* tawi la

mti; utanzu, utagaa ~ *office* ofisi ya tawi ~ *road* njia panda/ inayochepuka. vi gawika, fanya panda. ~ **off** acha barabara kuu na fuata barabara ndogo. ~ **out** *(of a person or business)* enea (kama matawi n.k.); panua, ongeza panuka, ongezeka. ~ **forth** sitawi matawi; shamirisha. 2 sehemu. 3 mkono wa mto/bahari.

brand n 1 *(of fire)* kijinga. 2 *(of*

trade) rajamu, chapa. 3 *(stamp)* chapa (ya chuma yenye moto n.k.), mhuri. ~ **iron** n chuma chenye moto (kitumiwacho kwa kuchapa alama ng'ombe n.k.), alama (ichapwayo, itumiwayo katika kufanya biashara); *(fig)* alama ya aibu. 4 *(sort)* aina; namna *the best*

brandish

~s of coffee aina bora ya kahawa. 5 *(of plants)* maradhi ya mimea. 6 *(poet)* 1 upanga. 2 *(disgrace)* tia alama ya aibu, aibisha, -pa jina baya *be ~ed as a coward* -itwa mwoga. 3 ~ *new* mpya kabisa.

brandish vt tia tahabibu.

brandy n brandi, kilevi cha brandi.

brash adj *(colloq)* safihi, jeuri, fidhuli.

brass n 1 shaba nyeupe. ~ **plate** n kibao cha shaba cha mlangoni (agh. huandikwa jina). ~ **tacks** n pini; *(fig)* kiini cha jambo. **get down to ~ tacks** anza kuzungumza/jadili kwa uwazi/ukweli. **top ~** n maofisa viongozi wa

n mrembeshaji. **beautiful** adj -zuri, -a urembo. adv. **~ly beautify** vt fanya zuri, pamba, rembesha.

beaver n 1 buku. 2 manyoya yake. 3 nguo ya sufu (kama ya manyoya ya buku). 4 mtu mwenye nguvu afanyaye kazi sana *(colloq)* **~ away (at something)** fanya kazi kwa bidii. **becalm** vt tuliza, nyamazisha. **~ed** -wa shwari, simamishwa. vi *(of sailing ship)* **~ed** shindwa kwenda mbele (kwa sababu ya kukosa upepo). **~ed** *pred* adj.

became *v see* **become**.

because *conj* kwa sababu; minajili

ya, kwa kuwa. **~ of** kwa sababu ya.

beck n ishara (ya kichwa/mkono) **at**

one's ~ and call chini ya amri ya (wakati wote).

beckon vi pungia mkono, ashiria, ita/karibisha kwa kupunga mkono. vt **~ in** karibisha kwa kupungia mkono.

become vi 1 geuka, -wa; anza kuwa

~ *old* zeeka, konga, -wa mzee

bed

~ *thin* konda, sinyaa, -wa mwembamba. 2 **~ of** tokea, kuwa *what has ~of him* kimemtokea nini? ~ *ill* -wa mgonjwa ~ *interested* vutiwa, pata hamu ~ *known* julikana. 3 vt faa, pendeza, shamiri, falia. 4 chukua, pendeza, kaa *that hat ~s you* kofia ile inakukaa; inakupendeza sana. **becoming** adj -a kufaa, -a kupendeza. **becomingly** adv.

bed[1] n 1 kitanda *go to* ~ enda kulala *make a* ~ tandika. (*fig*) **a ~ of roses** maisha ya starehe/anasa. **a ~ of thorns** maisha ya taabu. **as you make your ~ so you must lie in it** *(prov)* utavuna ulichopanda *(arch) be brought to* ~ zaa; ugua. **take to ~/ keep to one's ~** -wa mgonjwa *put a child to* ~ -laza mtoto. **get out of ~on the wrong side** amka vibaya. **~ post** n besera. **between you and me and the ~** siri kati yangu mimi na wewe tu; **~ridden** adj -gonjwa kitandani. **~-rock** n msingi wa mwamba; *(fig)* kiini cha jambo. **~ price** n bei

ngazi za juu kabisa. **~ hat** n *(army sl)* afisa mwandamizi. 2 **~es** n vitu vya shaba nyeupe. 3 *the ~ (collective) (mus)* ala za muziki za shaba nyeupe. **~ band** n bendi ya matarumbeta. 4 *(impudence)* ufidhuli, ujuvi. 5 *(GB sl)* fedha. **~y** adj 1 fidhuli. 2 -a shaba nyekundu. 3 *(of voice)* -a kikengele. 4 -a kelele.

brassard n utepe wa mkononi.

brasserie n mgahawa wenye pombe.

brassiere **n** sidiria, kanchiri.

brat n *(sl)* toto tundu: mtoto aliye

mtovu wa adabu.

bravado n ujasiri/ushujaa (wa kujionyesha) *do something out of* ~ fanya jambo ili kuonyesha ushujaa.

brave adj 1 jasiri, -shujaa, -shupavu. 2 *(arch)* -zuri sana. vt kabili bila woga. n 1 morani wa wahindi wekundu. 2 *(arch)* mtu katili, muuaji. **~ry** n ujasiri.

bravo n (*interj)* heko, oyee, hongera.

bravura n maonyesho/muziki wenye madoido sana.

brawl n ugomvi wa kelele, ghasia,

mzozo, mapigano. vi 1 gombana (kwa ghasia), zozana, pigana. 2 *(of streams)* vuma. **~er** n mgomvi, mchokozi.

brawn n 1 musuli ngumu; nguvu ya musuli. 2 nyama ya nguruwe ya kumimina. **~y** adj.

bray n 1 mlio wa punda. 2 sauti kali

break

(kama ya tarumbeta). vi lia kama punda/tarumbeta.

braze vt lehemu kwa shaba.

brazen adj 1 -a kutokana na shaba

nyeupe. 2 -enye mlio mkali kama wa ala ya shaba nyeupe. 3 -enye rangi ya shaba nyeupe

ya mwisho/ya kwisha; rahisi mno adj -a chini kabisa. ~ **roll** n 1 vikorokoro vya kitanda vinavyoweza kubebeka (safarini). 2 *(foundation)* msingi. 3 godoro, matandiko. vt 1 patia kitanda/mahali pa kulala. *(fig)* **go to ~ with** jamiiana, lalana. **~room** n chumba cha kulala. **~-side** n kando ya kitanda cha mgonjwa *at somebody's ~* pamoja na mgonjwa *~ side manners* tabia ya mganga katika kufariji wagonjwa *Dr Shija has good ~ side manners* Dkt Shija anajua kuwafariji wagonjwa. **~-sore** n kidondamalazi (kutokana na kulala sana kitandani kwa mgonjwa). **~-spread** n shuka ya kitanda. **~-stead** n matendegu. **~-time** n saa ya kulala. ~ *stories* hadithi za kusimulia kitandani. **~ding** n matandiko. **~ded** adj.

bed[2] n 1 *(of plants)* tuta. 2 udongo ulio chini ya bahari (mto au ziwa) *-a ~ of sand* mahali penye mchanga, fungu

beep

la mchanga. vt ~ **(in/out)** pandikiza miche. ~ **(in)** weka au ingiza (kutoka/kwenye msingi n.k.) *the bullet ~ded itself in the wall* risasi iliingia ukutani.

bedaubed vt ~ **with** paka; rashia (kwa uchafu). **~ed** adj.

bedeck vt pamba, tia urembo, rembesha. **~ed with** *pred,adj*.

bedevil vt tatiza, sumbua. **~ment** n.

bedew vt *(arch)* tia umande,

nyunyizia/rashia maji. **~ed with** *pred adj* lowanishwa na, loa *a face ~ed with tears* uso ulioloa machozi.

bedim vt *(arch)* tia giza (macho).

~med *pred adj* -liotiwa giza, -liofifizwa.

bedlam n 1 *(arch)* hospitali ya vichaa. 2 *(fig)* ghasia, zahama, machafuko makelele.

Bedouin n bedui.

bee n 1 nyuki *(fig)* **have a ~ in his**

bonnet shikilia sana jambo fulani. **make a ~-**

iliyofuliwa. 4 -a kutokuwa na haya. **~faced** adj -enye kujikausha, bila haya. vt (**out**) jikausha, shupaa. **~ness** n.

brazier n seredani, jiko la mkaa.

breach n 1 uvunjaji ~ *of contract* uvunjaji mkataba ~ *of promise* uvunjaji ahadi ya ndoa ~ *of the peace* uvunjaji amani; upiganaji barabarani ~ *of confidence* kufunua siri. 2 tundu, upenyu, ufa (kama katika ukuta au boma palipobomoka) *the waves made a ~ in the sea wall* mawimbi yalisababisha ufa katika ukuta wa bahari *step into/fill the ~* jitokeza kusaidia vt toboa, vunja.

bread n 1 mkate. 2 chakula, riziki. 3 *(sl)* pesa. ~ **and butter** n mkate na siagi; *(sl)* njia ya kupatia fedha. ~ **and butter letter** n barua ya shukrani kwa ukarimu *quarrel with one's ~ and butter* gombana na mkuu/mwajiri. ~ **and butter issue** n suala linalohusu mambo muhimu katika maisha. **take the ~ out of somebody's mouth** ondolea/ nyang'anya riziki. ~ **winner** mkimu familia. ~ **basket** n 1 kikapu cha mkate. 2 eneo la nchi linalozalisha nafaka kwa wingi. 3 *(sl)* tumbo. **~-crumbs n** chembe za mkate *(political sl)* makombo, masalia ~ *line* foleni ya watu maskini wanaongoja mkate au chakula bure. **~-fruit** n shelisheli. **~-stuffs** n *(pl)* nafaka, unga wa mkate.

breadth n 1 upana, mapana ~ *of mind* uwezo wa kupokea na kuvumilia fikra tofauti. ~ **ways;** ~ **wise** adv kwa upana.

break vt,vi 1 vunja, pasua; vunjika,

katika *he broke the cup* alivunja kikombe *the rope broke* kamba ilikatika *it broke in two* ilipasuka

break

vipande viwili. ~ **the law/one's word** vunja sheria/ahadi ~ *a journey* vunja safari. 2 haribu. ~ **a radio** haribu redio *his health broke* afya yake iliharibika. 3 *(of dog, horse etc)* tia adabu, zoesha, fundisha, fuga *a well broken horse* farasi mwelekevu. 4 ~ **the back of** maliza sehemu ngumu. 5 ~ **the bank** filisi. 6 *(mil)* ~ **bounds** toka bila ruhusa. 7 ~ **cover** jitokeza (baada ya kujificha). 8 ~ **even** fanya biashara bila hasara wala faida. 9 ~ **faith**

line for nenda moja kwa moja kwa njia iliyo fupi kabisa. **~hive** n 1 mzinga. 2 *(US)* mkusanyiko wa majirani (kwa ajili ya kazi ya burudani). 3 mashindano ya kirafiki. **~-eater** n keremkeremu. **~ bread** n mchanganyiko wa asali na chavua (chakula cha watoto). **~'s wax** n nta; polishi ya sakafu.

beech n mti kama mfune.

beef n 1 nyama ya ng'ombe *roast* ~

nyama ya kubanika. 2 *(of people)* misuli nguvu. 3 *(US) (pl)* **beeves** ng'ombe walionona (agh. huchinjwa kwa chakula). vi *(sl)* kuwa na dukuduku, lalamika *stop ~ing* acha kulalamika. **~ up** imarisha. **~ eater** n mlinzi wa *(Tower of London)*. **~ steak** n steki ya nyama ya ng'ombe. **~ cattle** n ng'ombe wa nyama. **~ -tea** n supu ya nyama ya ng'o mbe (hasa kwa wagonjwa). **~fy adj** *(of a person)* -enye nguvu, -nene.

beefwood n mvinje.

beep n mwito, mlio wa moja kwa moja

beer

(k.m. kwenye simu).

beer n bia, pombe *local* ~ pombe ya

kienyeji k.m. ulanzi, buza, kangara n.k. **small** ~ n *(sl)* kitu kisicho muhimu/mambo hafifu; vikorokoro. **~y** adj *(of air)* -enye harufu ya bia (pombe); *(of person)* -levi. **~ money** n fedha za kichele.

beet n kiazisukari. **red** ~ n kiazisukari chekundu. **white** ~ n kiazi sukari cheupe. ~ **sugar** n sukari inayotokana na kiazisukari.

beetle[1] n kombamwiko, mende.

beetle[2] *(arch)* n nyundo ya mti,

mtambo wa kubomolea. vt ponda kwa mchi.

beetle[3] vt 1 ondoka haraka. **~ off**

ambaa. 2 adj -a kutokeza; -a kuning'inia. **~-browed** adj -enye nyusi zinazotokeza/ nzito.

saliti. 10 **~ new/fresh ground** lima sehemu mpya; *(fig)* anza kazi/mwelekeo mpya. 11 ~ **heart** vunja moyo, katisha tamaa. 12 **~ the ice** anza urafiki, ondoa ubaridi. 13 **~ a man** dhili, vunja, lazimisha kutoa siri. 14 **~ the news** tangaza/toa habari. 15 **~ an officer** fukuza afisa. 16 **~ open** vunja, fungua kwa kutumia nguvu. 17 **~ short** vunja. 18 **~ step** -tofuata mipigo, paraganya mwendo. 19 **~ wind** jamba, shuta. n 1 mpasuko; mvunjiko; mpasuo. 2 **~ of day/day** ~ mapambazuko. 3. mapumziko *without a* ~ bila kupumzika. 4 tofauti, badiliko, usumbufu *~in one's way of life* mabadiliko katika mwenendo wa maisha ya mtu. 5 nafasi, wasaa *give somebody a ~* mpa mtu nafasi. 6 *(colloq)* bahati *a lucky ~* bahati njema. 7 **make a ~** (**for it**) toroka. **~fast** n kustaftahi; kifungua kinywa, kisebeho. **~water n** ukuta wa kuvunja nguvu ya mawimbi. **~ neck speed** n mwendo wa hatari. **~er** n wimbi kubwa lenye povu (linaloishia mwambani au pwani). **circuit ~er** n *(elect)* kikate. **~age**

n 1 mvunjiko. 2 mahali/sehemu iliyovunjika. 3 *(usu pl)* vitu vilivyovunjika, hasara inayotokana na kuvunjika kwa vitu. **~able adj** pekechu, -a kuvunjika (kwa urahisi). **~ away** **vi** 1 *(prisoner)* toroka. 2 *(politics)* jitoa, jitenga. 3 *(habits)* acha. **~ down vt,vi** 1 vunja, bomoa,

breast

haribu; haribika, *my car has broken down* gari langu limeharibika *peace talks have broken down* mazungumzo ya amani yamevunjika. 2 *(of person)* vurugikiwa, changanyikiwa. 3 ainisha ~ *down expenditure* ainisha matumizi. 4 meng'enyuka, sababisha mabadiliko ya kikemikali. n 1 kuharibika. 2 uainishaji takwimu. 3 **nervous ~down** n kurukwa na akili. **broken down** adj -liokwisha. **~ in** vt 1 ingia jengo kwa nguvu. 2 ~ (**on, upon**) *(interrupt)* ingilia. 3 funza, tia adabu n wizi ndani ya nyumba. **~ into** vt 1 *see* **~ in** 2 anza (ghafla) *he broke into a run/song* alianza kukimbia/kuimba. 3 tumia sehemu ~ *into one's savings* tumia sehemu ya pesa zilizohifadhiwa. **~ off vt vi** 1 acha kusema, katiza maneno. 2 pumzika. 3 vunja. **~ off relations** vunja uhusiano. 4 *(of food)* mega. ~ **out vi** 1 tokea ghafla. 2 toroka. n kutoroka. ~ **through vt,vi** 1 penya, tengua. 2 shinda. 3 songa mbele (licha ya upinzani). n 1 kupenya.

befall vi *(arch) (used only in 3rd*

person) tokea, tukia kuwa *what has ~en him?* amefikwa na maafa gani?

befit vi stahiki; stahili, faa, pasa. **~ting** adj. **~tingly** adv.

befog vt 1 funika kwa ukungu. 2

fumba, tia wasiwasi. **be ~ged** fadhaika, kanganyika, -funikwa na ukungu; *(fig)* -wa na wasiwasi, babaishwa, tatanishwa, kanganywa.

before adv 1 kabla (ya), awali ya ~

everything else awali ya yote ~ *me* mbele yangu *two days* ~ *he died* siku mbili kabla hajafariki ~ *my time* kabla ya wakati wangu *he arrived* ~ *time* alifika mapema. 2 mbele ya *she stood* ~ *him* alisimama mbele yake *he was brought* ~ *the judge* aliletwa mbele ya hakimu. 3 kuliko *death* ~ *defeat* aheri kufa kuliko kushindwa. 4 *come/go* ~ tangulia *the day* ~ *yesterday* juzi. **carry all ~ one** fanikiwa katika yote unayofanya. ~ **hand** adv mbele, kwanza, kabla, awali *pay* ~ lipa kwanza, lipa kabla. **befriend** vt 1 fanya urafiki na. 2 fadhili, saidia, tendea wema.

beg vi 1 omba, sihi *he ~ged me to go* alinisihi niende. 2 ombaomba *he lives by ~ging* anaishi kwa kuombaomba.

behave

3 toa udhuru. 4 **go ~ging** -totakiwa *these things are going ~ging* vitu hivi havitakiwi. 5 (*polite phr*) *I ~ your pardon* naomba msamaha *I ~ to differ* nina wazo tofauti *we ~ to inform you* tunakuarifu. **~gar** n 1 mwombaji, ombaomba *~gars cannot be choosers* maiti hachagui sanda. 2 *(colloq playful or friendly use)* mtu. ~ **garly** adj maskini, nyonge, duni. ~ **gary** n umasikini mkubwa, ufukara *vt*1 fukarisha, filisi. **be ~gared** fukarika, filisika. 2 **~gar description** fanya maelezo kuwa duni na kutotosheleza.

beget vt 1 *(arch)* zaa (kama baba). 2

(*cause*) sababisha, wa sababu ya tukio fulani. **~ter** n.

begin vi 1 anza. ~ **with** anza na. ~ **on**

2 mwelekeo mpya. 3 *(of discovery)* uvumbuzi. 4 mafanikio mapya. ~ **up** vt,vi 1 vunja; vunjika. 2 *(of persons)* fifia. 3 *(of school)* anza likizo. 4 *(of work)* gawanya. 5 *(of gatherings)* tawanya. 6 *(of marriage)* tengana. 7 *(US)* chekesha sana n kuvunjika; mgao.

breast n 1 *(of human)* 1 kifua. 2 *(of women)* ziwa, titi. 3 *(of animals)* kidari. vt 1 kabili. 2 ~ **the tape** gusa kamba. **make a clean ~ of** kiri, ungama. **beat one's ~** omboleza sana. ~ **feed** *v* nyonyesha. ~ **bone** n mfupa wa kidari. **~-high** adv kwa kufikia kifuani. **~-pin** n bruchi ya tai. **~-plate** n deraya ya kifua. ~ **stroke** **n** mtindo wa kichura/kifua: mtindo wa kuogelea. ~ **work** n ukingo, kizuizi; ukuta wa udongo wa kujihami wenye urefu unaofikia kifuani.

breath

breath n 1 pumzi *in one* ~ kwa pumzi moja *bad* ~ kunuka mdomo *I caught my* ~ nilishika/ nilikata pumzi (kwa muda). **catch/hold one's ~** zuia pumzi; *(fig)* ngoja kwa hofu kubwa. **take ~** vuta pumzi. **waste one's ~** ongea bure. **take somebody's ~ away** shtusha; shangaza. **under the ~** kwa kunong'ona, polepole. **with bated ~** kwa hofu kubwa 2. upepo mwembamba. 3 *(instant)* dakika moja, kufumba na kufumbua. **in the same ~** hapohapo. *(fig)* **not a ~ of suspicion** hakuna hata chembe ya tuhuma. ~ **less** adj 1 -a kutwetatweta, -a kuhema. 2 -a kukata pumzi, -a haraka, -a kushinda roho. 3 *(of night)* -tulivu. **~y** adj (*of voice*) dogo. **~ily** adv. **~alyse** vt pima ulevi wa mtu (hasa dereva). **~alyser** n chombo cha kupimia ulevi (mtu akitoa pumzi, chombo kinachoonyesha amekunywa kiasi gani). ~ **taking adj** -a kustaajabisha, -a ajabu. **~e** vi,vt 1 vuta pumzi; pumua. **~e in** vuta pumzi. **~e out** toa pumzi. **~e hard** kokotoa roho, tweta, korota, koroma. 2 *(live)* ishi, -wa na uhai. **~e one's last** kata roho, -fa, fariki. 3 *(reveal)* toa *dont ~e a word* usimwambie mtu. ~ **er/~ing space** n nafasi ya kupumzika. **~ed** adj *(phon)* kavu, hafifu.

breech n tako; nyuma *load by the* ~ shindilia kwa nyuma. ~ **birth** n uzazi wa kutanguliza matako.

breeches (*also* **britches**) n *(arch) pl* suruali; *(fig) (of woman) wear the* ~ tawala nyumbani *too big for one's* ~ -enye majivuno.

something anza kufanya kitu. 2 *(start)* anzisha. **~ner** n mwanzishi, mwanzilishi; mwanafunzi. **~ning** *see* **begin** n mwanzo; awali; asili, chanzo *a good ~ning is half the battle* mwanzo mzuri ni nusu ya ushindi.

begone *vt(arch)* ondoka!nenda! ~ *with you!* potelea mbali!

begrime vt chafua sana. **~d** *pred adj* -liochafuka sana.

begrudge vt *(envy)* onea chuki au kijicho (kwa mtu kuwa na mali, kitu n.k.); onea wivu/husuda; -wa na inda.

beguile vt 1 **~ somebody (into)** danganya, laghai, ghilibu, ghuri. 2 **~ (with)** changamsha, furahisha, ondoa uchovu burudisha. 3 **~ (with)** pitisha wakati n.k. kwa furaha. **~ment** n. **~r** n mdanganyifu, mlaghai.

behalf n kwa niaba ya; kwa sababu ya *he came here on my ~* alikuja hapa kwa niaba yangu *we were uneasy on your ~* tulikuwa na mashaka/ wasiwasi juu yako.

behave vi, *vt* 1 tenda, -wa na tabia **~** *yourself* jiheshimu, shika adabu. **~d** adj. **well ~d** adj -enye mwenendo mzuri. 2 (*of machine)* fanya kazi.

behead

behaviour n mwenendo, tabia, mazoea,silika *good behaviour* adili, mwenendo mzuri, mazoea mazuri, matendo mema kwa wengine. **be on one's best behaviour** shika adabu sana *insubordinate behaviour* tabia ya kutotii, kutojali, kudharau. **behaviourist** n. **behaviourism** n *(psych)* nadharia ya mwenendo inayohusu kiamshi na mwitikio.

behead vt kata kichwa.

beheld vi *see* **behold**.

behest n *(old use; only in)* **at somebody's ~** kwa amri ya.

behind *(prep)* nyuma (ya) *he hid himself ~ the tree* alijificha nyuma ya mti ~ *the scenes* kisirisiri ~ *one's back* bila mtu kufahamu, sengenya. 2 nyuma kimaendeleo *he was ~ the other children in the class* alikuwa nyuma ya

breed vi,vt 1 zaa; zalisha. 2 fuga. 3

lea, adilisha, elimisha *a well-bred child* mtoto mwadilifu, mtoto aliyelelewa vyema. 4 leta *war ~s poverty* vita huleta ufukara. n 1 kizawa. 2 jamii ya wanyama. **half ~** chotara. **~er** n 1 mfugaji/mkuza kizazi bora cha wanyama. 2 (*of animals*) mzalishi. 3 kizalisha nguvumionzi. **~ing** n 1 uzazi. 2

brick

ufugaji bora. 3 malezi mema; tabia njema. **~ing season** n majira ya kuzaa.

breeze n 1 upepo mwanana. **land** ~ n mwanashanga. **sea ~** n matlai. 2 *(sl)* kazi rahisi. **in a ~** *(sl)* kirahisi. **shoot the ~** *(sl)* sogoa, piga soga. vt **~in/out** ingia/toka ghafula. **~ through** *(test etc)* pita bila matatizo. **breezy** adj 1 -a upepo. 2 -changamfu, -a furaha, bashashi. **breeziness** n ubashasha.

Bren-gun n bunduki ya Bren: aina ya bunduki inayotema risasi.

brer n *(US) (esp. in fables)* kaka,

ndugu.

brethren n *(formal)(pl)* 1 ndugu. 2

wanachama (wa shirika au weledi/ utaalamu maalumu).

brevet n *(mil)* hati ya kumpandisha

afisa cheo bila kuongeza mshahara.

breviary n *(rel. R.C.)* breviari: kitabu cha sala za kila siku zinazosemwa na mapadre.

brevity n 1 ufupi. 2 uchache wa maneno.

brew vt,vi 1 pika (pombe, chai); *(fig)*

they are ~ing trouble wanapika majungu/ghasia. 2 tayarisha, andaa *a storm is ~ing* dhoruba inajikusanya. n mpiko *local ~* pombe ya kienyeji. **~er** n mpika pombe, mtengeneza pombe. **~ery** n kiwanda cha pombe/bia.

briar n 1 mtemba (unaotengenezwa na mzizi

watoto wengine kimaendeleo darasani. 3 **leave ~** acha nyuma, bakiza. 4 *be ~ one (of time)* wa nyuma. n *(colloq)* matako *kick somebody's ~* piga teke adv nyuma **be ~** 1 baki nyuma. **~ the times** -a zamani, chelewa, kawia. 2 (*support*) unga mkono. **~ hand** *pred adj* 1 nyuma (ya). 2 -wa nyuma, chelewa *be ~ hand with something* kawia, -wa na karisaji/(deni) *not to be ~ hand in something* kutojicheleweshа.

behold vt *(arch)* ona (hasa kitu cha

kuvuta macho au kisicho cha kawaida), tazama, angalia *and ~!* tazama, kumbe! **~er** n aonaye, aangaliaye; shahidi.

beholden adj wiwa na (shukurani).

behove vt pasa, wajibika, -tokuwa na

budi *it ~s us* yatupasa, hatuna budi *it ~s you to say that* inakupasa kusema hivyo.

beige n rangi ya mchanga.

being *v see* **be**. n 1 kiumbe, kitu chenye uhai *a human ~* mtu, binadamu, mwanadamu. **a restless ~** n asiyetulia. 2 asili, hali. 3 kuwa, -enye kuwa *bring something into ~* umba, tukia, wa adj *for the time ~*

bell

kwa wakati uliopo *that ~ the case* kama ni hivyo.

bejewell vt pamba kwa vito. **~ed** adj

belabour vt 1 sisitiza sana. 2

shambulia. 3 piga sana.

belated adj 1 -liolimatika, -liochelewa. **~ly** adv.

belay vt 1 *(naut and mountainering)* funga *~ there!* basi. 2 weka salama; kaza.

belch vi *(eructate)* teuka, piga mbweuvt *(eject violently)* fokea, toa kwa nguvu. n 1 *(eructation)* mbweu. 2 *(spurt)* mbubujiko.

beldam(e) n *(arch)* 1 *(old use)* ajuza. 2 bibi

wa waridi mwitu). 2 waridi mwitu.

bribe n hongo, rushwa, mrungura, chai. *accept a ~* pokea rushwa. vt honga, toa rushwa/hongo. **bribable** adj. **~ry** n utoaji rushwa/hongo n.k.

bric-a-brac n vikorokoro.

brick n 1 tofali *a ~ house* nyumba ya matofali. *(fig)* **drop a ~** kosa. **make ~s without straw** jaribu kufanya kazi isiyo na mafanikio. 2 *(colloq)* rafiki. 3 kipande (chenye umbo la tofali) cha jibini. vt **~in/up** ziba kwa matofali *~ up a window etc.* jaza ukuta. **~ bat** n kipande cha

bride

tofali; *(fig)* maneno ya shutuma. **~field**; **~-kiln** n tanuru la kuchomea matofali, kiwanda cha matofali. **~ layer** n mwashi. **~ laying** n uashi. **~ work** n ujenzi wa matofali.

bride n bibi arusi, bi-arusi. **~ price/ wealth n** mahari. **bridal** n arusi adj

-a arusi, -a bibi arusi. **~groom** n bwana arusi. **~'smaid** n msindikizaji wa maarusi (wa kike).

bridge n 1 daraja, kantara, tingatinga.2 *(naut)* jukwaa (juu ya sitaha ya meli ambapo nahodha/maafisa hutoa amri zao. 3 sehemu ya juu ya pua. 4 kishikizi cha meno bandia. 5 mchezo wa karata. **~ head** n sehemu ya mbele ndani ya ardhi ya adui ambayo itatumika kumshambulia. vt 1 unganisha kwa daraja; jenga daraja la kuvukia. 2 shinda, tatua (angalau kwa muda). 3 saidia. 4 **~a/the gap** ziba pengo. **bridging loan** n mkopo wa kuziba pengo kwa muda maalum. **a lot of water has flowed under the ~ since then** mambo mengi yametokea tangu wakati huo.

bridle n 1 *(reins)* hatamu, ugwe,

kigwe (cha kuongoza punda, farasi, n.k.). **~ path** n kijia (kwa ajili ya wapanda farasi). vt,vi 1 valisha hatamu. 2 zuia, dhibiti, tawala *~ your tongue* chunga mdomo wako. 3 onyesha hasira/kiburi (kwa kuinua kichwa).

brief[1] n 1 muhtasari (hasa wa kesi mahakamani) *hold a ~ for (somebody)* tetea/unga mkono. 2 maagizo. **~case n** mkoba.

kizee mkorofi.

beleaguer vt zingira, shambulia kutoka pande zote.

belfry n mnara/chumba mnarani cha

kengele.

Belial n shetani, jini baya, afriti.

belie vt 1 singizia, ingiza yasiyo kweli. 2 onyesha kwa jinsi isiyostahili (isiyo kweli) *that action ~s him* tendo hilo halionyeshi tabia yake ilivyo, si stahili yake, si laiki yake.

belief n 1 imani. 2 dhana, wazo. **believe** vt amini, sadiki. vi 1 tumaini, tegemea. 2 jisingizia, jifanya. **make believe** jidai *I believe that I am right* ninaamini kwamba sikukosea *I believe so/not* naamini/siamini hivyo; nadhani/sidhani hivyo *believe in total abstinence* amini katika kufunga adj -a kuaminika, -a kutumainika. **believer** n muumini. **believeing** adj -enye imani, -tumainifu.

belittle vt dunisha; dhalilisha.

bell n 1 njuga, *(of cattle)* kivumanzi,

mbugi, kengele *ring the ~* piga kengele. **as sound as a ~** *(fig)* imara kabisa. **ring a ~** (*colloq*) kumbusha. 2 *(naut)* (migongo ya) saa. 3 **~ boy**/ **~ hop** **n** *(US) (in hotels)* mwandazi, mhudumu. **~ bottomed** adj *(of trousers*) iliyo pana sana chini. **~ bottoms** n bugaluu: suruali pana sana chini. **~ bouy** n

belladonna

boya lenye kengele. **~ tent** n hema lenye umbo la kengele. **~-founder** n mfua kengele. **~ wether** n kondoo dume kiongozi (anayevishwa kengele shingoni); *(fig)* kiongozi wa mzozo. vt *(fig)* **~ the cat** jihatarisha, fanya jambo la hatari.

belladonna n (*drug prepared from)* dawa inayotokana na mbeladona.

belle n mrembo *the ~ of the ball* mrembo kuliko wote katika kikundi.

vt 1 eleza, -pa maelezo/maagizo. 2 *(comm)* toa muhtasari. **~ing** n maagizo/maelezo, taarifa n.k. (itolewayo mapema k.m. kabla ya ndege kuruka).

brief[2] adj -fupi, -a muda/tukio/maelezo mafupi; -a kupita upesi *in ~* kwa ufupi, kwa muhtasari. **~ly** adv. **~ness** n.

briefs n chupi.

brier n *see* **briar**.

brig (*also* **~antine**) n 1 (*naut*)

bring

merikebu ya matanga (yenye milingoti miwili), baghala, kotia.

brigade n 1 brigedi (kikosi cha jeshi chenye askari wapatao 5,000). 2 kikundi/kikosi cha kazi maalum *building ~* kikosi cha ujenzi. **fire ~** n kikosi cha zima moto.

brigadier n brigadia. **~general** n brigedia jenerali.

brigand n mnyang'anyi (hasa aibaye vitu vya wasafiri katika misitu na milima).

brigantine n *see* **brig**.

bright adj 1 -enye kung'aa, ng'avu

bashashi. 2 -a furaha, -changamfu, -kunjufu. 3 -elekevu, -enye akili. 4 *(of colour)* kali. 5 maarufu *look on/at the ~ side (of things)* -wa na matumaini, -tokata tamaa (licha ya matatizo). **~en** vt,vi 1 **~ (up)** ng'arisha, changamsha; changamka. **~ness** **n.** **~ly** adv.

brilliant adj 1 -a kung'aa/kumetameta. 2 -zuri sana, tukufu, adhimu, -enye akili sana *he is ~* ana akili sana. n kito chenye pembe/pande nyingi. **brilliance; brilliancy** n mng'aro; uzuri; akili. **~ly** adv.

brilliantine **n** aina ya mafuta mazito

ya nywele.

brim n 1 *(of hat)* ukingo. 2 *(of*

container) mdomo, juu. **up to the ~** furifuri,

belles-lettres n *(Fr) (pl)* taaluma za fasihi.

bellicose adj *(liter)* -gomvi, -shari,
belligerent n *(nation, person)* mpigana

vita; mchokozi adj -enye kupigana vita, chokozi. **belligerency** *n*

bellman n (*pl:* **bellmen**) mpiga mbiu.

bellow vi 1 lia (kama fahali),

nguruma.2 tamka kwa makelele au kwa hasira. n ngurumo, mvumo, mlio (wang'ombe).

bellows n *(pl)* kiriba/viriba *a pair of* ~ jozi ya viriba.

belly n 1 *(colloq)* tumbo, kitambi. **~**

flop n *(colloq)* upigaji mbizi (wa kutanguliza tumbo). **~-laugh** n kicheko kikubwa. vi cheka kwa sauti kubwa. **~-button** n *(colloq)* kitovu. **~ landing n** *(of aircraft)* kutua kwa tumbo (bila kutumia magurudumu). **~ land** vi tua kwa tumbo. *(colloq)* lalamika bila sababu. **~-ache** n *(colloq)* msokoto wa tumbo. 2 mbinuko, kivimbe. **~ful** n *(colloq)* kinaa; kifu *I have had a ~ful of fighting* nimepigana kifu yangu. vi,vt ~ (**out**) tuna, vimba (kama tanga lililojaa upepo), tokeza.

belong vi (**to**) 1 -wa mali ya, -wa kitucha *the house ~s to May* nyumba ni (mali) ya May. 2 -wa -a, stahili kuwa; -wa/ishi (mahala), husu *put the book where it ~s* weka kitabu mahali pake *he does not ~ here* si wa hapa, haishi hapa. **~ing** n *(pl)* mali inayohamishika *personal ~ings* mali ya mtu binafsi.

beloved adj muhibu, -penzi, -pendwa adj *(be)* ~ *by all* pendwa sana na

bench

wote. n mpenzi, kipenzi, mpendwa, muhibu.

below adv 1 chini (ya) *she called from* ~ aliita kutoka chini ~ *the average* chini ya wastani *be/go ~ (in a ship)* teremka chini, n.k. *be ~ my dignity* -wa chini ya hadhi yangu. 2 mwishoni *affix the stamp* ~ bandika stempu mwishoni/chini. 3 **down ~ in the valley/down** ~ bondeni. **here ~** hapa duniani. **(speak) ~**

pomoni, -a kujaa kabisa. vi **~ (over)** jaa sana, furika ~ *over with happiness* jaa furaha tele *her eyes ~med with tears* machozi yalimlenga. **~ful** adj.

brimstone n 1 *(arch)* salfa, kibiriti. 2**fire and ~** n moto wa jahanamu.

brindled adj *(of animal)* -enye madoa,

-enye mabaka.

brine n 1 maji yaliyokifu chumvi. 2 maji ya bahari. **briny** *adj*, n **the ~** n bahari.

bring vt 1 leta ~ *me a book* niletee

kitabu. 2 *(induce)* shawishi, vuta ~ *him to agree* mshawishi akubali ~ *oneself* shawishika ~ *to his notice* mfahamishe ~ *an action against* shtaki, dai, anzisha mashauri ~ *to*

brink

bear (on) tumia. **~ low** dhalilisha, fedhehesha ~ *home* dhihirisha ~ *into question* tilia shaka ~ *tears to somebody's eyes* liza. **~ about** 1 sababisha. 2 *(of boat)* geuza. **~ back** 1 rudisha. 2 kumbusha. **~ down** 1 *(of prices etc)* shusha, telemsha. 2 (*of aircraft in war, government etc*) angusha. 3 *(of arith)* chukua. 4 *(arch)* **~ forth** (*creature*) zaa; toa matunda. **~ forward** 1 onyesha. 2 *(of meeting etc)* wahisha, tanguliza. 3 *(bookkeeping)* peleka mbele. **~ in** 1 anzisha. 2 leta faida, zaa, zalisha. 3 tumia. 4 toa uamuzi mahakamani. **~ into** anzisha ~ *into force/effect* anza kutekeleza ~ *into contempt* dharaulisha. **~ off** 1 okoa. 2 fanikisha *he brought it off* amefaulu. **~ on** 1 sababisha. 2 stawisha, saidia. **~ out** 1 sababisha kuonekana. 2 toa, anzisha. 3 *(of a book)* chapisha. 4 *(of workers)* sababisha kugoma. **~ over** geuza mawazo/mtazamo. **~ round** 1 amsha, tia mtu fahamu (baada ya kupoteza fahamu). 2 geuza. 3 ~ (**to**) elekeza. **~ through** 1 *(in illness)* ponya; *(naut)* simamisha. 2 *see* **~ round(1). ~ together** leta pamoja, funganisha, kutanisha *chance brought us together* tulikutana kwa bahati. **~ under** 1 tiisha. 2 jumlisha, weka pamoja. **~ up** 1 lea; funza. 2 tapika. 3 taja. 4 *(mil)* ~ *up the rear* peleka mbele tokea mwisho. 5 *(court)* leta mahakamani. 6 ~(**against**) *(usu pass)* kabili, tumiwa dhidi ya.

one's breath nong'ona.

belt n 1 mkanda, mshipi, ukanda *fasten the ~* funga mkanda. **hit below the ~** fanya faulo/ kosa. tighten one's kaza mkanda, vumilia shida, jinyima. 2 *(Geog)* ukanda, safu, mstari, eneo ~ *of trees* safu au mstari wa miti. **green-~** n ukanda/eneo la mashamba. **maize ~** n eneo/ukanda wa mahindi. 3 mkanda duara. **fan-~** n mkanda wa feni. **conveyor ~** mkanda wa mizigo. **~ -line** n barabara au reli inayozunguka mji vt 1 funga mkanda. 2 chapa kwa mkanda; *(colloq)* zibua kwa masumbwi. **~ing n** mcharazo *give a good ~ing* charaza barabara. 3 **~ along** *(colloq)* chapuka. 4 **~ out** amba kwa makelele. 5 **~ up** *(sl)* nyamaza.

bemoan vt *(poet)* lilia, sikitikia, huzunikia, ombolezea.

bemuse vt fadhaisha, shangaza. **~d** adj -liofadhaishwa, -lioshangazwa, -enye fadhaa, -enye kuchanganyikiwa.

bench n 1 benchi, fomu, ubao wa kukalia, kiti kirefu, *(of stone)* ufunga. ~ **mark** n alama teule. **back ~es n** viti vya wabunge wasio na wadhifa. **cross ~es n** viti vya wabunge huru. **front ~es n** viti vya wabunge wenye wadhifa. ~ **seat** n *(in a car)* kiti cha watu wawili au zaidi. 2 **the B~** n majaji, mahakimu; kiti au ofisi ya jaji; mahakama. **King's ~** n Mahakama (ya Kiingereza). **raise to the ~** fanya hakimu/askofu. ~ **warrant** n

bend

hati ya hakimu. 3 meza ya kazi (ya seremala n.k.), meza ndefu ya kufanyia kazi. vt *to ~ a player* kumtoa mchezaji nje, kumpumzisha mchezaji.

bend n 1 mzingo, kuruba, kona. **round the ~** kichaa. 2 *(in a rope)* fundo. 3 **the ~s** n maumivu (ya maungo yatokanayo na kuibuka haraka baada ya kupiga mbizi). vt,vi 1 pinda, kunja, zinga. ~ **the knee (to)** *(rhet)* inama, sali. **on ~ed knees** *(liter)* (kwa) kupiga magoti; katika ibada. ~ **a rule** *colloq)* legeza kanuni/sheria pinda sheria. 2 inama; nepa, nesa *branches bent under the weight of leaves* matawi yalinesa kwa uzito wa majani. 3 *(direct)* elekeza, ongoza (akili, macho n.k.) *~ one's mind to one's work* elekeza akili zote kazini. 4 **be bent on** dhamiria, nuia,

brink n ukingo, kando *be on the ~ of* -wa kando ya, -wa karibu kabisa (na hatari) *the ~ of death* chungulia kaburi. **~manship** n tabia ya kupenda kucheza na hatari hadi karibu kabisa.

briquette n tofali (lililotengenezwa kwa mavumbi ya mkaa kwa ajili ya kuchoma).

brisk adj 1 *(of persons, movement)*

-changamfu, -epesi (wa mwendo)

broad

~ *walk* kutembea haraka. 2 *(of weather)* -nayochangamsha; enye ubaridi na upepo kiasi. **~ly** adv. **~ness** n.

brisket n. kidari.

bristle n 1 *(of animals)* unywele, laika. 2 *(of brush)* uywele mfupi tena mgumu; ufumwele, utembo. vi 1 (*of hair*) **~ up** simama (kwa hofu). 2 *(fig)* kasirika, pandwa hamaki. 3 **~ with** onyesha (hasira); jaa tele *this job ~s with difficulties* kazi hii imejaa matatizo. **bristly** adj.

Britain n Uingereza. **British adj** -a

Uingereza, -a Kiingereza. n Mwingereza. **Britisher** n *(US)* Mwingereza. **Briton** n raia wa Uingereza, Mwingereza.

brittle adj -gumu lakini epesi

kuvunjika (kama chungu n.k.) *(fig) He has a ~ temper* yu mwepesi kukasirika. **~ness** n.

broach[1] n 1 *(arch)* waya wa kuchomea mshikaki. 2 ncha: mnara uliochongoka juu. 3 msharasi.

broach[2] vt 1 fungua (chupa); toboa

(kasiki) na tia mrija ndani yake ili kutoa mvinyo nje. 2 fanya kitu kijulikane kwa mara ya kwanza. 3 *(fig)* anzisha mazungumzo (ya mada fulani).

broach[3] vi,vt *(naut)* **~ to** enda joshi/

kwa upande.

jibidiisha. 5 ~ **somebody to** fanya asalimu amri; tiisha. 6 inika, funga. ~ **sail** funga tanga. **bent** adj danganyifu; ovu; kichaa.

beneath adv 1 chini ya. 2 -siostahili *he is ~ contempt* ni mtu duni, wa kudharauliwa *it is ~ him* haimfai kufanya.

benedick n mwanamume aliyeoa karibuni.

Benedictine n 1 Benediktini (mtawa), mbenediktini. 2 kileo cha kibenediktini.

benediction n baraka, dua (hasa baada ya ibada).

benefaction n ufadhili, fadhila, jamala, sadaka.**benefactor n** mfadhili, mtenda mema. **benefice** *n* wakfu. **beneficence n** ukarimu, upaji, wema. **beneficent** adj -karimu, -paji -ema, -fadhili.

beneficial adj -a kufaa, -a msaada,

-enye manufaa. **benefit** n 1 faida, msaada, fadhila. **the benefit of the doubt** -totia hatiani kwa kukosa. **benefit performance/concert/match** onyesho la hisani *public benefit* manufaa ya umma. 2 wema, upendeleo, manufaa. 3 ruzuku,

berth

posho. vi,vt fadhili, nufaisha, faa, faidi. **beneficiary** n mnufaishwa, mfadhiliwa.

benevolence n ukarimu, wema.

benevolent adj 1 -karimu, -saidizi. 2 -a kukirimu. **benevolent to/towards** karimu, saidizi kwa. **benevotently** adv.

benighted adj *(liter or old use)*- 1 -a kuchwelewa, ingiwa giza *we were ~* tulichelewa hadi usiku. 2 *(unenlightened)* -jinga, -shenzi, -siojua mambo.

benign adj 1 *(of persons)* -ema, -pole.

2 (*of disease)* hafifu, -epesi, -sio hatari. 3 *(of soil, climate)* -a kufaa, -anana. **~ity** n wema. **~ly** adv **~ant** adj *(formal)* -ema, fadhili. **~antly** adv.

broad[1] adj 1 pana. 2 -nayoshika eneo kubwa mno, -enye kuenea mahali pakubwa mno. ~ **plains** n nyanda. 3 kabisa. ~ **daylight** n kweupe kabisa. ~ **hint** n dokezo dhahiri/la wazi. 4 -a jumla. **in ~ outline** kwa jumla. 5 *(of the mind and ideas)* -pana, -nayokubali mawazo ya wengine. **a ~minded person** mtu anayekubali kusikiliza mawazo ya wenzake japo si lazima akubaliane nayo *a man of ~ views* mtu mvumilivu mwenye kuheshimu mawazo ya wengine. 6 *(of speech)* -enye lafudhi/mkazo unaoonyesha wazi athari za kimazingira (zinazoathiri kisanifu). 7 (*phrase*)

broad

It's as ~ as it is long hakuna tofauti, ni mamoja. 8 *(compounds)* **~ beans** n maharage. **~en** *vt,* vi **~(out)** panuka; panua. **~-sheet** n laha: karatasi pana lililochapwa au kuandikwa upande mmoja tu. **~ly** adv. **~ness n.**

broad[2] n 1 sehemu iliyo pana (ya kitu

fulani). 2 *(US slang)* mwanamke.

broadcast vt,vi 1 tawanya, eneza (k.m. habari, taarifa) pande zote kwa redio au televisheni. 2 zungumza, imba n.k. kwa njia ya redio au televisheni *the President will ~ this evening* Rais atazungumza kwa njia ya redio/televisheni leo jioni. 3 tangaza. 4 panda mbegu kwa kuzitawanya. n 1 tangazo, kipindi cha redio/ televisheni). 2 **~er** n mtangazaji. **~ing** *n,adj*.

broadside n 1 ubavu wa meli juu ya maji. 2 shambulio la mizinga yote ya upande wa manowari. 3 *(fig)* shambulio kali la maneno. 4 karatasi pana. adv **~ on (to)** kwa kuelekeza upande mmoja katika sehemu au lengo fulani. **~ sword** n upanga wa bapa. **~ ways adv** kwa kuelekea upana.

brocade n 1 hariri ya kimashariki iliyotariziwa. 2 nguo yoyote iliyo na taraza. **~d** adj.

broccoli n brokoli: aina ya mboga za majani zilizomo katika spishi ya kabichi ambazo maua yake huliwa.

brochure n brosha: kijitabu chenye

bent n kipaji, uwezo wa mtu *she has*

a ~ for sewing ana uwezo mkubwa wa kushona.

benumb vt *(arch)* tia ganzi, fifisha, poozesha. **~ed** adj -fa ganzi, pooza.

benzine n benzini.

bequeath vt 1 **~ to** rithisha. 2 *(fig)* achia *traditions ~ed to us* mila tulizoachiwa. **~al** n urithisho. **bequest** n wasia, urithi, mapokeo.

berate vt karipia, kemea.

bereave vt (**of**) 1 ondolea, twalia, tolea. **~ of hope** ondolea matumaini. 2 *(of death)* fiwa, acha katika hali ya ukiwa, nyang'anya. **~d** n. **the ~d** mfiwa, wafiwa. **~ment** n 1 (tendo au hali ya) kufiwa. 2 msiba.

bereft *v see* **bereave**.

beret n bereti: aina ya kofia.

berg n *see* **iceberg.**

beri-beri n beriberi (ugonjwa uletwao na ukosefu wa vitamini B_1 mwilini).

berry n 1 tunda dogo lolote (kama forosadi, fuu, kunazi). 2 mbegu au kokwa ya tunda k.m buni.

berserk adj **go ~** pagawa.

berth n 1 kitanda (ndani ya meli, treni, ndege au gari). 2 *(in a port)* bandari: mahali pa meli kutia nanga na kukaa gatini. *(fig)* **give a wide ~ to** epa,

beryl

ambaa kwa usalama, jiepusha na. 3 *(colloq)* mgodi, kazi *find a snug ~* pata mgodi/kazi/rahisi. vt 1 funga gati. 2 tafuta malazi (melini n.k.)

beryl n kito (aghalabu cha ahdhari).

beseech vt sihi, omba sana. **~ing** adj -enye kuomba. **~ingly** adv.

beset vt 1 zunguka na kushambulia. 2 zonga,

maelezo mafupi ya kimatangazo.

brogue n buti: kiatu kigumu cha ngozi

chenye wayo mnene na mgumu.

broil[1] n ugomvi, mzozo.

broil[2] vt,vi banika; *(fig)* -wa na joto kali; chemka *a ~ing day* siku yenye joto kali. **~er** n 1 kuku wa nyama. 2 siku yenye joto kali. 3 mgomvi.

broke vt *see* **break** *(sl)* **stony/flat/dead~** adj bila fedha, -liofilisika, -liowamba kabisa.

broken adj -liovunjika, -liokatika.

~ marriage n ndoa iliyovunjika *~spirit* moyo uliovunjika. 2 (*of*

brothel

languages) -baya, -bovu, -sio fasaha *~ English* Kiingereza kibovu/ kisicho fasaha. **~man** n mtu aliyekatishwa tamaa kabisa. **~ ground** n ardhi isiyo sawasawa. **~ hearted** adj -enye huzuni nyingi, -enye majonzi.

broker n 1 wakala. 2 dalali. **~age** n 1 ushuru wa dalali. 2 kazi au uanzishaji wa udalali.

brolly n *(colloq)* mwavuli.

bromide n 1 bromidi: dawa ya kutuliza. 2 *(colloq)* maneno mwanana. 3 mtu mchoshi.

bronchus n kikoromeo. **bronchial** adj. **bronchitis** n mkamba.

bronco n *(US)* farasi asiyefunzwa utii. **bronze** n shaba (nyeusi); rangi ya

shaba (nyeusi). vt tia shaba nyeusi adj -a shaba nyeusi; -enye rangi ya shaba. **~d** adj -liobadilika rangi (kuwa kama shaba) kutokana na jua. **~age n** enzi ya shaba.

brooch n bruki, bruchi, bronki,

bizimu.

brood n makinda/vifaranga yalioanguliwa pamoja; vitoto vya wanyama wengine vilivyoanguliwa kwa pamoja; *(joc)* kundi la

sumbua. **~ting sin** n tatizo la kudumu.

beside prep *(by side of)* kando ya, karibu ya/na ~ *the lake* kando/ karibu ya/na ziwa *he is fat ~ me* yeye ni mnene akilinganishwa nami. **be ~ oneself with joy** zuzuliwa na furaha.

besides *adv*, prep aidha, vilevile,

tena, zaidi ya hayo, licha ya hayo. **~nothing** siyo zaidi ya.

besiege vt 1 zingira (mji) vitani; zunguka, husuru. 2 **~ with** songa sana, songa pande zote *(fig) ~d with requests* ombwa na watu wengi mara nyingi. **~r** n.

besmear vt ~ with pakaza kote. **besmirch** vt chafua; *(fig)* chafua jina.

besom n ufagio uliotengenezwa kwa

fito na kufungwa katika kishikio kirefu.

besotted adj **~ by/with** pumbazwa (na ulevi, mapenzi, furaha nyingi n.k.).

besought *v see* **beseech**.

bespangled adj -liopambwa kwa zari.

bespattered *pred adj.* **~ with**

-liochafuliwa kwa kurushiwa matope, maji, mafuta; -liojaa madoa.

bespeak vt 1 agiza mapema, omba kabla. 2 ashiria, -wa ishara ya. 3 hutubia. 4 agiza (vifaa) adj -liofanywa kwa maagizo. **bespoke tailor/shoe maker** fundi wa kupima.

bespectacled adj -enye miwani, -enye kuvaa miwani.

best[1] adj *(independent superl) see* **good**, 1 bora kabisa, aali, -ema sana, -ote *the ~ student in the class* mwanafunzi bora kabisa darasani. **the ~ part of** takriban, sehemu kubwa kabisa ya *the ~ thing to do* jambo litakaloweza kuleta mapato

best

maridhawa *make the ~use of* tumia jambo

watoto. **~-hen** n koo la kuku. **~-mare** n farasi jike. vi 1 *(of birds)* atamia. 2 **~ (over/on)** *(fig)* waza sana, fikiri sana, tafakari. **~y** adj *(of hens)* -nayo kokoreka; *(fig) (of persons)* -lio kanyaga chechele. **~er** n koo la kuku.

brook[1] vt vumilia, stahimili *the matter*

~s no delay mambo hayastahimiliki.

brook[2] n kijito cha maji baridi. **~let** n kijito kidogo.

broom n 1 ufagio. *(fig)* **new ~** n kiongozi mpya (mwenye kurekebishamaovu aliyoyakuta). **iron ~** n fagio la chuma. 2 *(bot)* mfagio. **~stick** n mpini wa ufagio.

broomcorn n *(bot)* jamii ya mmea wamtama.

broth n mchuzi wa nyama *(fig) a ~ of a boy* mvulana mzuri.

brothel n danguro.

brother

brother n 1 ndugu mume, ndugu (wa tumbo moja) *older ~* kaka *husband's ~* shemeji, mwamu *~'s wife* wifi; shemeji *younger ~* mdogo wa (wa kiume) *mother's ~* mjomba. 2 *(rel)* mtawa, bruda. 3 *(int)* mwenzi. **~-in-law** n shemeji, mlamu, mwamu/muamu. **~liness** n undugu. **~ly** adj -a ndugu, -a kidugu.

brouhaha n ghasia, makelele.

brow n 1 nyusi. 2 paji *knit the ~s* kunja uso. 3 *(poet)* uso wa kilima, ukingo wa mteremko mkali.

browbeat vt onea, ogofya. **~ somebody into doing something** lazimisha mtu kufanya jambo.

brown adj hudhurungi, -a kahawia.

light ~ adj -a kahawia nyepesi *dark ~* -a kahawia iliyoiva. **~ shirts** n wanazi: wanachama wa chama cha Nazi. **in a ~ study** katika hali ya kufikiri sana (hata kusahau vingine), -liozama katika mawazo. **~ paper** n karatasi ya kaki ya kufungia vitu *~ bread* mkate (wa unga usiokobolewa) kahawia. **~ed off** *(slang)* -liochoshwa, -lioudhika. n 1 rangi

fulani kwa ufanisi (mkubwa). **put one's ~ foot foward** kazana, fanya chapuchapu. **with the ~ will** kwa nia njema kabisa. **~ man** msimamizi wa bwana harusi.

best[2] adv *(independent superl see* **well, better)** 1 vizuri kabisa *she was the ~ dressed woman in town* alikuwa mwanamke mvaa vizuri kabisa mjini. **as ~one may/can** kadiri inavyowezekana, kwa namna inavyowezekana. **think ~** amua njia bora kabisa *do as you think* ~ fanya kwa namna unavyoona ni bora. 2 kabisa, sana, kuliko *he is the ~ hated man in the village* yeye ni mtu anayechukiwa sana kijijini. **~seller n** kitabu kinachouzwa sana *his new novel is one of the season's ~ sellers* riwaya yake ni kitabu kinachouzwa sana msimu huu. 3 **had ~** -yapasa, afadhali *you had ~ come home early* afadhali urudi nyumbani mapema.

best[3] n *(pron.) (independent superl see* **better**) 1 watu wenye uwezo, hadhi au sifa; -wabora *he is the ~ in his profession* ana uwezo mkubwa kuliko wote katika kazi yake *we are the ~ of friends* sisi ni marafiki sana. 2 kitu, hali, mazingira, tendo bora. **be at one's ~** kuwa katika hali, afya njema. **be all for the ~** kuwa na matokeo mema mwisho (ingawaje mwanzoni hapakuwa na matazamio mema). **do something all for the ~** tenda jambo kwa nia njema (ingawa huenda isionekane hivyo). **be/dress in one's (Sunday) ~** valia nguo nzuri kabisa. **(even) at the ~ of times** (hata) pale mambo yanapoitika. **have/get the ~of it/of the quarrel deal/bargain** shinda, nufaika, faidi. **have/get the ~ of everything** faidi kila kitu. **with the ~** na mtu yeyote yule. **with the ~ of intentions** kwa nia njema kabisa. **do one's ~/the ~ one can** fanya liwezekanalo. **make the ~of a bad**

best

job/business jitahidi dhidi ya vikwazo. *make the ~ of one's way home* rudi haraka nyumbani licha ya matatizo. **make the ~ of things** ridhika (hata kama mambo hayaridhishi). **to the ~ of my knowledge** kadiri nijuavyo.

best vt *(colloq)* shinda.

bestial adj -a kihayawani, -a kinyama, -a kuchukiza. -a kikatili. **~ly** adv kikatili. **~ity** n ya kahawia. **~s out** n kufifia kwa mwanga wa umeme. **~stone** n jiwe la mchanga.

brownie n 1 kijini kidogo kisemwacho kuwa chafanya kazi ya kusaidia kazi za nyumbani. 2 **B~ (Guide)** skauti mdogo wa kike.

browse vi,vt 1 tafuna majani. 2 jilisha, chunga (kama wafanyavyo wanyama wala majani). 3 soma soma, pitiapitia kitabu, gazeti, n.k. bila lengo maalumu. n 1 malisho (majani laini, n.k.). 2 hali ya kuchunga mnyama.

bruin n *(fairy tales)* dubu (hasa

katika hadithi za watoto).

bruise vi vilia *he ~s easily* anavilia

kwa urahisi. n vilio la damu, alama ya pigo. **~r** n *(sl)* bondia apigaye ngumi kikatili.

bruit n 1 *(arch)* uvumi, mnong'ono.

2 sauti nyingi zisizo za kawaida zisikikazo (katika uchunguzi wa kiganga) katika mwili wa binadamu.

bubbly

vt eneza uvumi, vumisha.

brunch n *(colloq)* chakula cha saa tano asubuhi badala ya kifungua kinywa na chakula cha mchana.

brunette n mtu (hasa kijana wa kike)

mwenye nywele nyeusi na ngozi nyeusi kidogo adj -enye rangi ya kahawia au nyeusi.

brunt n 1 pigo kuu, nguvu kubwa,

mshtuko mkubwa. 2 sehemu kubwa.

brush n 1 burashi, ufagio *tooth* ~ mswaki. 2 kichaka. 3 mkia wa mbweha. 4 usafishaji kwa kutumia burashi. 5 pambano kali la muda mfupi. vt 1 piga burashi; fagia, pangusa, sugua. 2 **~ up** safisha kwa burashi; jikumbusha (masomo). **~ something aside/away** puuza. **~ somebody/something off** ondoa, fukuza, kataa. **~ down** safisha kwa burashi. **~ out** fagia (chumba). chambua kwa

1 unyama, tendo la kikatili, uhayawani. **commit ~ity** tenda ukatili. 2 ingilia mnyama.

bestiary n makusanyiko ya hadithi za wanyama za maadili.

bestir vt **~ oneself** jishughulisha, changamka.

bestow vt 1 tawaza, weka katika wadhifa. 2 **~ on/upon** toa, pa zawadi/msaada *~ a favour on somebody* fadhili, kirimu *~ ones's hand on somebody* olewa. **~ al** n.

bestrew vt **~ (with)** *(poet)* tawanya, tapanya. **~ed** adj -liotawanyika.

bestride vt kaa/simama magamaga.

bet n 1 dau; mapatano ya kupinga au kuwekeana. 2 fedha au kitu kilichowekwa kwa mapatano hayo. vt pinga, wekeana dau, pingana. **~ter** n mweka dau.

beta n beta (herufi ya pili ya alfabeti ya Kigiriki). **~ rays** n miali ya beta.

betake vt **~ oneself** endea.

betel n 1 tambuu. 2 mtambuu. 3 majani ya tambuu.

bethink vt **~ oneself of** jikumbusha *~ oneself to do* jishauri kufanya jambo.

betide vt pata. **woe ~ you** msiba

ukupate, ole wako.

betoken vt *(arch)* wa dalili ya, ashiria. **betook** *v see* **betake**.

betray vt 1 saliti, haini, danganya, ghilibu. 2 **~ (to)** fichua siri. 3 onyesha dhahiri, fichua. 4 toa ishara, onyesha. **~al** n usaliti. **~er** n msaliti, haini.

betroth vt *(old formal use)* funga

uchumba. **~al** n uchumba; ndoa. **~ed** adj.

bevy

better[1] (*see* **good**) adj 1 bora, zuri

(zaidi); aula, -a kufaa zaidi. **~ than one's**

kitana. **~ over** tia (rangi n.k.) kwa burashi. vi

~ by/ ~ past pita upesi sana. **~ wood** n kichaka. **~-work** n ufundi wa kupiga rangi mtindo wa kuchora picha ya rangi. *my coat needs a ~* koti langu linahitaji kupigwa brashi.

brusque adj 1 -a ghafla na fupi. 2

-kali; -siyo na adabu; -a kukatiza. **~ness** n.

brutal adj katili, -a kinyama, -a kihayawani. **~ity** n. **~ize** vt fanya kuwa katili; geuza hayawani. **~ly** adv.**brute** adj -a kinyama, katili. **~ force** n 1 mabavu, ubabe. 2 upumbavu. n 1 mnyama, hayawani. 2 mtu mbaya, baa, katili. **brutish** adj. **brutishness** n.

bubble n 1 kiputo: tone la hewa katika

kioevu, povu. 2 kisoimara: kitu ambacho hakina uimara wa aina yoyote; kisothabiti: kitu kisicho na ukweli wa aina yoyote. 3 sauti ya mbubujiko. 4 **~ tube** n pimamaji. 5 **~gum** n ubani, chingamu. vi 1 toa povu. 2 umuka. 3 chemka, toa kiputo. **~ over** furika, fura (kwa furaha, hasira n.k.).

bubbly adj 1 -lojaa viputo. 2 bashasha.

bubo

n shampeni.

bubo n mtoki: uvimbe manenani/kwapani. **~nic adj** -enye mitoki. **~ic plague** n tauni.

buccaneer n 1 haramia wa bahari. 2

jambazi.

buck n 1 dume (la wanyama jamii ya

paa, mbuzi, sungura, n.k.). 2 kifaa cha kuchezea sarakasi. 3 egemeo la mti wakati wa kupasua mbao. 4 mnyama aina ya paa (hupatikana zaidi Afrika Kusini). 5 *(colloq)* mtu wa miraba minne. 6 *(US)* dola; *(arch)* kijana maridadi. **~ fever** n homa ya kutetemeka; wasiwasi unaomwingia mtu anapokabiliwa na jambo geni (k.m. anapoanza madaraka mapya anapokumbana na tatizo gumu n.k.). vi 1 *(of horse/mule)* ruka hewani na kutua chini kwa kutanguliza miguu ya mbele huku kichwa kimeinama. 2 enda au

word bora kuliko matarajio. **do (something) against one's ~ judgement** fanya jambo shingo upande. **no ~than** ni hayo hayo. **the ~ part of** sehemu bora/kubwa zaidi. **see ~ days** -wana maisha bora zaidi. **one's ~ feelings** utu bora, idili. **his ~ half** *(colloq)* mkewe. 2 ahueni, afadhali, nafuu. **be ~ off without** -wa na furaha zaidi bila ya **know ~** -wa mweledi zaidi; kataa jambo (kwa kujua kwamba halina ukweli). **but I know ~** lakini najua sana (kuwa si kweli). **think (all) the ~ of somebody** enzi sana, heshimu sana. **think ~ of something** ghairi, fikiri tena (dhidi). **had ~** (ni) bora/vyema.

better[2] n **one's ~s** wakubwa wetu, watu wenye busara. **get the ~ of somebody or something** shinda, fanikiwa. **for ~ (or) for worse** kwa mema na mabaya, kwa vyovyote vile.

better[3] vt 1 fanya vyema zaidi *strivingto be ~ of* kujitahidi kupata kilicho bora. 2 shinda. ~ **oneself** jiendeleza (kiuchumi, kielimu, kicheo) zaidi. ~ **ment** n maendeleo, hali bora.

better[4] n *see* **bet**.

between prep baina (ya), kati (ya). ~ **ourselves** kati yetu wenyewe *I rushed ~ them* nilijitoma kati yao adv **(in)** ~ katikati (ya). **few and far** ~ moja moja, chache na zilizotawanyika. ~*n* **a go** ~ mshenga. **come/stand** ~ tenganisha. **little to choose ~ them** hakuna tafauti. ~ **and between** katikati, si hiki wala kile.

bevel n matemo, ukingo wa ubao

(for carpentry) piga ukingo wa ubao. **~-gear** n gia ya matemo, gia ya terebesha.

beverage n *(formal)* kinywaji chochote

isipokuwa maji.

bevy n 1 *(of people)* umati. 2 (*of animals*) kundi.

bewail

bewail vt *(poet)* lilia, omboleza, sikitikia.

beware vt,vi ~ **(of)** angalia, -wa

simama ghafla kwa mtikisiko au mshtuko. 3 gonga au gongana na kitu kwa ghafla. **pass the** ~ kwepa wajibu. ~ **up** 1 fanya haraka. 2 tia moyo. ~ **skin** n ngozi laini (k.m. ya paa/mbuzi) inayotumika kutengenezea glovu, mikoba n.k.). ~ **short** n aina ya risasi. ~ **tooth** n jino lililotokeza.

bucket$_1$ n 1 ndoo. *(sl)* **kick the** ~ aga dunia. **~-shop** n *(sl)* mwuza tikiti za kusafiria (agh. kwa ndege) kwa bei iliyopunguzwa. 2 **~ful** n ndoo tele.

bucket[2] vt 1 *(of horse)* endesha shoti. 2 *(of rain)* nyesha kwa nguvu.

buckhound n mbwa mwinda.

buckle n kishikizo, bakoli; bizimu.

vt,vi 1 ~ **(on)** funga kwa bakoli. 2 *(of shoe, belt, etc)* funga (kwa namna fulani). 3 ~ **to/down to** anza (kazi) kwa nguvu. 4 *(of metal work, etc)* pinda, pindika, kunjamana kwa sababu ya joto.

buckler n ngao ndogo, kikingio.

buckram n kitani nzito (namna ya

kitambaa kigumu) kinachotumika kujalidi vitabu.

bucksaw n msumeno (agh wa kutumiwa na watu wawili).

buckshee bure, bila malipo.

buffer

buckwheat n nafaka inayofanana na ngano.

bucolic adj 1 -a mashambani, kishamba. 2 -a wachungaji. n *(pl)* mashairi yaelezayo maisha ya vijijini/mashambani.

bud n 1 jicho (la ua), tumba. 2 chipukizi, kichomoza. 3 kizizi mbegu. **nip in the** ~ komesha upesi mwanzoni (mwa shauri n.k.). vi, *vt (-dd-)* chomoza, chipuka, mea, kua. **~ding adj. ~ding artist** n msanii chipukizi.

Buddhism n Ubudha. **buddhist** n

macho, tahadhari,-wa na hadhari ~ *lest you fall* angalia usije ukaanguka.

bewilder vt kanganya, tatiza. **~ment** n mkanganyiko, utatanishi.**~ed** adj -lio kanganyik(iw)a. **~ing** adj tatanishi.

bewitch vt 1 roga, fanyia uchawi,

sihiri. 2 *(fascinate)* pagaza, duwaza. **~ing** adj. **~ingly** adv.

beyond adv ng'ambo ya pili (ya), upande wa pili (wa), mbele ya *the forest and fields* ~ msitu na mashamba upande wa pili prep 1 mbele (ya). 2 kupita kiasi. ~ **measure** kupita (kadiri). 3 -wa nje.; kushinda, kupita *it is* ~ *his powers* iko nje ya uwezo wake ~*belief* isiyosadikika ~ *recall* -siokumbukika ~ *recovery* -sioponyeka, isiyopatikana tena ~ *compare* -siolinganishika. ~ **all reasonable doubt** bila shaka yoyote. 4 ila, isipokuwa *she has nothing* ~ *her beauty* hana zaidi ya/ila uzuri wake n pasipojulikana, ahera *the back of* ~ mahali pa mbali sana.

bhang n bangi.

bi- *pref* -enye vitu viwili, -a kugawika kwa mbili, -a mbili, -a njia mbili.

bias n *(dress-making)* mshazari. **cut on the** ~ kata mshazari. 2 upendeleo, upendelevu *have a* ~ *towards* pendelea. **~(s)ed** adj,adv -a chuki, baguzi vi athiri.

bib n bibu: kitambaa cha mtoto afungwacho shingoni alapo. *(fig)* **put on one's best ~ and tucker** vaa nguo nzuri, toka.

Bible n Biblia. **biblical** adj.

bibliography n bibliografia. **bibliographer** n mwandishi wa bibliografia. **bibliographic (al)** adj.

bibulous adj -levi, -a kupenda ulevi.

bicameral adj -enye mabunge mawili (k.m. Uingereza, House of Commons na House of Lords).

bicarbonate n *(chem)* bikabonati.

mfuasi wa Budha.

buddy n 1 *(sl)* ndugu, rafiki. 2 *(as*

address) yakhe.

budge vi,vt 1 jongea, sogea, enda,

mudu *it won't* ~ haijongei hata kidogo *I can't* ~ *it* siwezi kuijongeza. 2 *(fig)* badili (mawazo).

budget n 1 bajeti. 2 *(arch) (bundle)*

kipeto (cha nyaraka, hati n.k.). vi **~ for** wekea bajeti. **~ary** adj -a bajeti.

buff n 1 ngozi nene, imara na laini. 2

bila nguo, uchi. **in the ~** uchi, bila nguo. **stripped to the ~**uchi wa nyama. 3 rangi ya kimanjano. 4 *(colloq US)* shabiki. vt ng'arisha.

buffalo n nyati, mbogo.

buffer n 1 bafa: kifaa kitumiwacho

katika kupunguza athari ya nguvu ya msukumo wakati gari inapogonga kitu. **~ zone n** eneo la amani. 2 kinga: kitu au mtu anayemkinga mtu mwingine au kitu kingine kisipate mshtuko. 3 *(sl)* **old ~** n mtu aliyepitwa na wakati au mjinga. 4 sehemu ya hifadhi ya muda (hasa katika kompyuta). ~ **state** *n* taifa kati: taifa dogo lisilopendelea upande wowote ambalo liko kati ya mataifa mawili yaelekeayo kuchukiana. **~stock** n akiba: hifadhi ya kitu inayonunuliwa wakati bei ni nafuu na kuwekwa ili itumiwe wakati bei yake itakapokuwa ghali. vt 1 punguza mshtuko; punguza athari ya mgongano. 2 zuia kupata maumivu.

buffet

buffet[1] n *1* bafe: kaunta ya kuuzia

vyakula au vinywaji (k.m. katika treni). 2 kabati ya kuonyeshea vyombo vya kauri. 3 chakula ambacho kimewekwa kwenye meza ili walaji wajihudumie wenyewe. 4 mgahawa ambamo walaji hujihudumia wenyewe.

buffet[2] n 1 konde: pigo la mkono. 2

~ **of soda** n magadi.

big

bicentenary n 1 miaka mia mbili. 2 sikukuu ya kuadhimisha miaka mia mbili.
bicentennial *adj*, n.

bicephalous adj -enye vichwa viwili. **biceps** n musuli za mkono.

bicker vt bishanabishana, gombanagombana.

bicuspid *n* sagego.

bicyclist n *see* **bicycle**.

bid[1] *vt*, vi *(arch or lit)* 1 ambia *do as you are ~den* fanya unavyoambiwa. 2 takia ~ *farewell* takia heri, aga. 3 alika *the ~den guests* wageni walioalikwa. **~ding** n amri. **~dable** adj -tiifu.

bid[2] *vt*, vi 1 (**for**) (**on**) zabuni. 2 (**against**) shindana na (katika kuzabuni). 3 tafuta, jaribu kupata *politicians ~ for support* wanasiasa wanatafuta kuungwa mkono. 4 **~** (**fair to**) elekea. **today ~s fair to be fine** leo yaelekea kuwa nzuri. 5 *(of cards)* otea, arifia. n 1 zabuni. 2 jaribio *the army made a ~ for power* jeshi lilijaribu kutwaa madaraka. **~der** n mzabuni.

bide vt *(lit arch)* ngoja, subiri. **~ one's time** subiri wakati mzuri.

bidet n *(Fr)* chambio. **biennial** adj -a miaka miwili; -a kila

mwaka wa pili. **~ly** adv.

bier n tusi; kilili cha jeneza.

biff n (*sl*) konde, mdukuo. vt piga

makonde.

bifocal adj -enye lenzi mbili. **~s** n

miwani yenye lenzi mbili (ya kuwezesha kuona mbali na karibu).

bifurcate vi, vt *(of roads, rivers etc)* fanya panda. **~d** adj -a panda, -a ncha mbili.
bifurcation n panda.

kitu kipigacho kwa nguvu kubwa. vt 1 piga kwa nguvu. 2 gongagonga juu ya kitu. 3 tumia vibaya; fanyia ukatili. 4 **~ (about)** rusha kwa nguvu toka upande mmoja hadi mwingine (k.m. katika ndege au treni).

buffoon n 1 mchekeshaji, mpumbavu. 2 mtu mpumbavu mwenye fujo na makelele. vi chekesha, jipumbaza. **~ery** n upuuzi, upumbavu; uchekeshaji.

bug n 1 mdudu. **bed** ~ n kunguni. 2 *(esp. US)* kijidudu. 3 *(sl)* **big ~** n mtu mashuhuri, mwenye cheo kikubwa, kizito, bwana mkubwa. 4 *(colloq)* virusi, chembe-maradhi. 5 *(sl)* ubovu, kasoro. 6 kinasasauti (kilichofichwa cha kusikilizia au kunasia mazungumzo ya siri). vi 1 *(colloq)* tumia kinasasauti kusikilizia siri. 2 *(US sl)* chukiza, udhi adj -enye kunguni (au wadudu wengine wa aina yake).

bugaboo n 1 usumbufu. 2 chanzo chawoga/hasira.

bugbear n kitu kinachoogopwa/ kisichopendwa (kinachofikirika tu).

bugger n 1 *(leg)* mlawati, *(sl)* basha,

mende. 2 *silly* ~ mjinga. 3 **~y** n ulawiti. vt 1 lawiti. 2 **~ up** haribu kitu (hasa kutokana na ujuzi mdogo). 3 **~ off** ondoka, ambaa, toka. ~ **about** fanya kijinga, sumbua.

buggy n kigari (cha farasi cha magurudumu mawili).

bugle n tarumbeta ndogo, buruji. vi piga baragumu/tarumbeta.

build vt 1 jenga, ~ *a house* jenga nyumba. 2 unda. 3 anzisha na kuendeleza kitu. 4 fanya kitu kiongezeke polepole. 5 **~ in** jengea ndani ya kitu kingine. 6 **~ up** ongeza; ongezeka polepole; jaa majengo *built up areas* maeneo yaliyojaa majengo. 7 **~ upon/on** tegemea, tumia kama msingi. n 1 umbo *a man of powerful ~* mtu mwenye umbo la nguvu. 2 uumbaji n **~ing** n 1 ujenzi *~ing materials* vifaa vya ujenzi. 2 jengo. 3 *(naut)* uundaji. **~up** n 1 ujengekaji, ongezeko. 2 kitu kitokanacho na ujengaji au uundaji. **~er** *n,adj* -liojengeka *a well built person* mtu mwenye

big adj 1 kubwa *a~ house* nyumba

kubwa. ~ **shot/wig** n kizito, bwana mkubwa. ~ **words** n majivuno. **talk** ~ jidai, jisifu. ~ **hearted** adj -karimu sana. **get/grow too ~ for one's boots** vimba kichwa. **think** ~ -wa na mipango mikubwa. ~ **game** n wanyama (wakubwa) wa porini (k.v. tembo, simba n.k.). ~ **head** n mtu anayejivuna sana. **have ~ ideas** taka makuu. 2 maarufu *he's a ~ name* yeye ni maarufu. 3 -enye mimba pevu. ~**ness** n.

bigamy n *(leg)* kosa (katika nchi kadhaa) la kuwa na wake/waume wawili. **bigamist** n. **bigamous** adj.

bight n 1 kitanzi. 2 *(bay)* ghuba

bigot n mtu mwenye kushikilia itikadi yake, mlokole: mtu anayeng'ang'ania mawazo au imani yake kupita kiasi ~**ed** adj. ~ **ry** n.

bijou n *(Fr)* kito, jiwe la thamani adj -dogo na -a fahari.

bike n vi *see* **bicycle**.

bikini n bikini: aina ya vazi la kike la kuogelea lenye vipande viwili.

bilabial adj *(phon)* -a midomo.

bilateral adj -a pande mbili ~*symmetry* uenzipacha ~ *agreement* mapatano kati ya pande mbili (k.m. nchi mbili). ~**ly** adv. **ism n** sera ya kusisitiza mapatano kati ya nchi mbili (si zaidi).

bile n 1 nyongo. 2 *(ill humour)* chuki, hasira. ~ **duct n** kineli cha nyongo. **bilious** adj -a nyongo; -epesi wa kukasirika, -enye hasira. **biliousness** n.

bilge n 1 *(naut)* banduru *rest on its ~s* inika dau. 2 *(sl) (nonsense)* upuuzi; takataka *talk ~* ongea upuuzi.

bilharzia n kichocho.

bilingual adj -enye kusema lugha mbili (hasa kutoka utotoni), -a lugha mbili.

bilk vt danganya/kwepa kulipa.

bill[1] n 1 hati ya madai ya fedha, bili. **foot the** umbo zuri.

bulb n 1 tunguu. 2 balbu, glopu. ~**ous** adj.

bulbul n shore, teleka.

bulge n 1 uvimbe, mtokezo (wa mviringo juu ya uso wa kitu hasa kutokana na kanieneo iliyoko chini yake). 2 ongezeko (la ghafla na la muda) katika namba au ujazo. vi 1 tokeza, vimba, benuka, fanya mgongo. 2 panuka, ongezeka ghafla, jaa. 3 **bulging** adj .

bulk n 1 wingi, ukubwa. 2 *(chief*

part) sehemu iliyo kubwa ya. 3 (*cargo*) jumla ya shehena *load in ~* pakia shehena zilizofunguka *sell in ~* uza kwa mafungu; uza kwa jumla. **break ~** toa shehena. vi,vt -wa kubwa~ *large* -wa muhimu. 2 weka yote pamoja. ~**y** adj.

bulkhead n *(of ship or aeroplane)*

kiambaza cha kukingama; ukuta unaotenga sehemu mbili.

bull[1] n 1 fahali, ng'ombe dume. 2 dume la mnyama mkubwa kama tembo au nyangumi. **take the ~ by the horns** jasiri, kabili kwa ujasiri. 3 mlanguzi, katika soko la hisa. 4 ~ **fight** n mchezo wa kupigana na ng'ombe. vi 1 songa mbele kwa nguvu. 2 jaribu kupandisha bei adj -a kidumedume, -a kufanana na dume la ng'ombe. ~**shit** n mavi! upuuzi! ~ **head** n 1 bakarikichwa (samaki). 2 *(sl)* mjinga. ~ **headed** adj -kakamizi. ~**ock** n 1 fahali

bull

mdogo. 2 maksai. ~**-ring** n uwanja wa mchezo wa ng'ombe. ~**s-eye** n 1 katikati kabisa (hasa ya shabaha). 2 dirisha la mviringo.

bull[2] *(RC)* amri/tangazo la Papa.

bulldoze vt 1 sawazisha ardhi kwa buldoza. 2 lazimisha, shurutisha (mtu kufanya jambo). ~ **r** n buldoza.

bullet n risasi (ya bunduki). ~ **headed** adj 1 -enye kichwa cha mviringo. ~ **-proof** adj -siopenya risasi.

~ lipa gharama zote. 2 *(US)* noti ya benki. ~ **fold** n pochi ya fedha. 3 *(leg)* mswada. 4 tangazo, ilani. **fit/fill the** ~ faa sana. ~ **of fare** menu: orodha ya vyakula hotelini. ~ **board** n bango la kuwekea matangazo. 5 cheti cha idhini. ~ **of lading** n hati ya mizigo (melini). **clean** ~ **of health** cheti cha kuthibitisha afya. ~**of rights** n sheria ya haki za binadamu. vt 1 andikia bili. 2 tangaza.

bill[2] **n** 1 mdomo wa ndege (mgumu na

bind

uliochongoka). 2 *(geog)* fungu, rasi vi *(of birds)* busu. ~ **and coo** *(of lovers)* busiana na nong'onezana.

bill[3] n (*also* ~ **hook**) mundu.

billet n 1 nyumba ya kupanga (kwa

wanajeshi tu). 2 *(colloq)* kazi, cheo. vt (**on**) pangisha nyumba za kukaa (za watu binafsi).

billet-doux n *(pl) (Fr)* barua ya

mapenzi.

billhook n *see* **bill**[3].

billiards n biliadi: aina ya mchezo wakugonganisha mipira midogo kwenye meza maalumu. ~ **table** n meza ya biliadi. ~ **room** n chumba cha biliadi. ~ **player** n mcheza biliadi. ~ **ball** n mpira wa biliadi. ~ **cloth** n kitambaa cha biliadi.

billion n bilioni (katika mfumo wa

Amerika na Ufaransa mamilioni elfu, katika Uingereza mamilioni milioni).

billow n wimbi kubwa. *(pl) (poet)*

~**s** n bahari. vi jongea kama wimbi. ~**y** adj -enye mawimbi, -a kama mawimbi.

billy n 1 (*esp in Australia*) kopo la

kupikia (linalotumiwa kama birika).

billy-goat n beberu.

billy-(h)o n *(old sl)* **like** ~ sana *he ran like* ~

bulletin n taarifa rasmi ya habari.

bullion n kinoo au mkuo wa dhahabu au fedha.

bully[1] n 1 mwonevu, mkatili, dhalimu, mkandamizaji. 2 kuwadi (atongozaye wanawake kwa ajili ya wengine); mtu anayetetea malaya na kuwawekea kifua. 3 mpigo wa fimbo mbili mara tatu ili kuanza mchezo wa hoki. vt onea, dhulumu, tisha.

bully[2] adj *(sl)* -zuri. **it's ~ for you!**

oyee!

bully[3] n (*usu* ~**-beef**) nyama ya kopo.
bulrush n aina ya unyasi. ~ **millet**

n uwimbi.

bulwark n 1 boma, (hasa la ardhi). 2 *(fig)* kinga, ngao, kizuizi. 3 ukuta mdogo wa kuzungusha sitaha ya merikebu; ukingo wa mbavu za meli utokezao juu. 4 *(of small boat)* manjali *(of boat)* talibisi.

bum[1] n *(colloq)* matako.

bum[2] n *(colloq)* mdoezi, ombaomba.

~ **around** gaagaa, dusa. ~ **rap** n kifungo cha uonevu. ~**'s rush** kufukuza kwa nguvu. vi 1 doea, dusa. 2 ishi kikupe. ~**mer** n *(US)* 1 lofa, mkunguni; mvivu. 2 kitu kisicho na thamani. 3 hali mbaya isiyopendeza aihisiyo mtu.

bumble-bee n nyukibambi, nyuki

manyoya.

bumble vi 1 vuma. 2 tapatapa. **bumboat** n 1 mashua ya kupeleka posho.

bump vi,vt 1 gonga, gongana na, kumbana na *I have ~ed my head* nimejigonga kichwa. ~ **along** gonga.

bunk

2 ruka; rusha/rushwa. ~ **off** *(sl)* ua. ~ **into** kutana na (kwa bahati). ~ **up** pandisha, ongeza. ~**y** adj. n 1 pigo kama kwamba vitu viwili vimegongana. 2 mgongano, chubuko. 3 uvimbe. 4 *~s in the road* matuta ya

alikimbia sana.

biltong n *(of meat)* mtanda.

bimonthly adj,adv 1 (-a) kila miezi

miwili. 2 (-a) mara mbili kwa mwezi.

bin n pipa, kilindo: chombo cha kuhifadhia nafaka, vyakula, takataka n.k. *dust/litter* ~ pipa la takataka.

binary adj -a jozi ~ *operation* tendo

jozi ~ *expansion* ufafanuzi jozi.

bind vi,vt 1 **(up)** funga. 2 *(of books)*

jalidi. 3 gandisha,unganisha. 4 *(constipate)* funga choo. 5 **(over)** tia sharti, shurutisha, pasisha. ~ **oneself to do something** ahidi kufanya. 6 **(on)** *(old sl)* lalamalalama. 7 *(gram)* ambatisha, funga. **~er** n 1 mjalidi; mashine ya kujalidi. 2 jalada jepesi la kuwekea

binge

magazeti. 3 dutu ya kugandishia (k.m.lami). **~ery** n kitengo cha ujalidi. **~ing** adj -a lazima kutiiwa/kufuatwa *a ~ing agreement* makubaliano ya kubana n jalada.

binge n *(sl)* ulevi.

bingo n aina ya mchezo wa kamari.

binnacle n *(naut)* sanduku la dira

melini.

binocular(s) n *(pl)* darubini.

binomial n *(maths)* vipeo: iliyoundwa

na namba mbili zilizounganishwa na alama za (+) (-) (k.m x_2 - 4)

bio *pref* bio, -a kuhusu uhai.

biochemistry n biokemia.

biodegradable adj -a kuweza kuvundishwa na bakteria.

barabarani. **~er** n 1 dafrau; bamba. 2 kikombe kilichojazwa divai pomoni. 3 kitu kilichopo kwa wingi sana ~ *harvest* mavuno makubwa mno. **~er** adj -tele. **~er to ~er** adv msongamano wa magari.

bumpkin n mjinga, zuzu,

mshamba; mshenzi.

bumptious adj -enye kiburi/

majivuno/makelele; -a kujitokeza. **~ly** adv. **~ness** n.

bun n 1 mkate mdogo wa mviringo

namna ya keki, andazi. 2 **have a ~ in the oven** -wa na mimba. 3 *(of woman's hair)* fundo la nywele za kusokotwa kisogoni.

bunch n 1 kicha cha matunda, mkungu ~ *of bananas* mkungu wa ndizi. 2 *(informal)* kikundi cha watu. vi,vt songana, fungamana, kunjamana; kusanya, funga pamoja, tunga pamoja (k.m. shada la maua).

bundle n kifurushi, kipeto, fungu,

kitita, mzigo. vt 1 funga vitu vingi kwa pamoja. 2 tupa/weka bila mpango; tumbukiza. 3 ~ **out/off** ondosha kwa haraka/kwa fujo, tupatupa. ~ **up** tupa ovyo; vaa nguo nyingi ili kujikinga na baridi.

bung n 1 kizibo au kifuniko (kilichotengenezwa kutokana na raba, plastiki n.k.). 2 *(of nose)*. **~ed up** -liojaa makamasi. vt 1 ziba. 2 tupa hewani.

bungalow n nyumba isiyo na ghorofa. **bungle** vt 1 vuruga, boronga. 2 fuja,

tia fujo, chafua. 3 fanya kazi ovyo ovyo. **~r** n.

bunion n kivimbe (hasa cha kidole

gumba cha mguu).

bunk[1] n kitanda (chembamba kilichofungwa kwenye ukuta wa chumba melini au katika treni).

bunk

biography n wasifu: kitabu kinachoelezea maisha ya mtu. **biographer** n mwandika wasifu. **biographic(al)** adj -a kuhusu wasifu.

biology n biolojia, elimu viumbe. **biologist** n mwana biolojia. **biological** adj -a biolojia. **biological warfare** n vita vya kutumia bakteria haribifu.

biomass n jumla yote au uzito wa viumbe hai katika eneo au ujazo.

bionic adj -enye viungo bandia; -a kizimwi/kishetani

biosphere n sehemu ya dunia ambapo uhai wawezekana kuwepo.

bipartisan adj -a vyama viwili (vya

siasa).

bipartite adj -a sehemu mbili, -a

pande mbili ~ *agreement* makubaliano ya pande mbili.

biped[1] n mnyama mwenye miguu miwili adj -enye miguu miwili (kama mtu, ndege n.k.).

biped[2] adj *(zool)* kiumbe mwenye

miguu miwili.

biplane n ndege yenye mabawa mawili kila upande.

birch n 1 *bot* mbetula. 2 *(twigs)* (*also* - **rod**) fimbo za kutolea adhabu. vt adhibu kwa kuchapa fimbo.

bird n 1 ndege, nyuni ~*s of a feather* watu wa tabia moja. **~s of a feather flock together** *(prov)* Waswahili wa

bistro

Pemba hujuana kwa vilemba. **a ~'s eye view** mtazamo kutoka juu (angani), mtazamo wa jumla. **a ~ in the hand is worth two in the bush** heri kenda shika, kuliko kumi nenda uje. **early ~ n** mtu aamkaye au afikaye mapema. ~ **cage** n tundu la ndege. ~ **watcher** n mpenda kuangalia ndege. ~ **lime** n ulimbo. ~ **fancier** n mpenda ndege (hasa anayewafuga). **~call** n

~ **beds** jozi ya vitanda vilivyobebana (viwiliviwili). vi *(US)* 1 lala; chukua kitanda katika meli au treni.

bunk[2] vi toroka, toweka haraka

haraka.

bunk[3] *abbr. of* **bunkum**

bunker n 1 ghala ya mkaa au fueli melini. 2 *(mil)* handaki la kudumu. 3 *(of golf)* tuta (la kuzuilia). vt 1 jaza ghala ya mkaa/fueli melini 2. *(fig)* kuwa matatizoni.

bunkum n upuuzi.

bunny n 1 (jina la kitoto la) sungura. 2 ~ **girl** n kisungura: msichana anayevalia kama sungura (anayehudumia kwenye baa).

Bunsen n ~ **burner** n stovu ya Bunsen ya gesi.

bunt n 1 sehemu ya kati ya tanga

mraba. 2 mfuko (wa mshipi wa kuvulia samaki). *vt*, vi piga/ sukuma kwa kichwa au pembe.

bunting n aina ya vitambaa vya rangi-rangi kwa ajili ya bendera na mapambo (kwenye barabara na majumba wakati wa sikukuu).

buoy n 1 boya. 2 **life** ~ n chelezo, boya au kifaa cha kuokolea maisha. vt tia boya, weka vyelezo, funga pungu. 2 ~ **up** changamsha, tia moyo; eleza mtu au kitu majini kisizame. **~ancy** n 1 uelezi. 2 *(cheerfulness)* ukunjufu, uchangamfu. 3 *(the stock market)* bei kuendelea kupanda. **~ant** adj.

bur n 1 kichomanguo. 2 *(fig)*

mng'ang'aniaji.

burble vi bwabwaja, ongea kijinga;

nong'ona.

burbot n 1 gadidi, mkunga wa

majibaridi. 2 kambare mamba, kamongo.

burden n. 1 mzigo (mzito). **beast of** ~ n

sauti ya ndege *(colloq)*. ~ **brained** adj -jinga. 2 mtu. 3 *(sl)* msichana, bibie. 4 kuzomea *get* ~ zomewa.

biretta **n** bireta (aina ya kofia ya mapadre).

birth n 1 uzazi; kuzaliwa. **give ~ to**

zaa, jifungua. ~ **place** **n** mahali pa kuzaliwa. ~ **mark** n alama ya kuzaliwa. ~ **rate** n kima cha uzazi. ~ **control** n uzazi wa majira; udhibiti wa uzazi. 2 *(origin)* asili; ukoo, nasaba *Tanzanian by* ~ Mtanzania wa asili. ~ **right** n haki kutokana na asili; haki ya mtu kutokana na uzawa wake; urithi *a man of high* ~ mtu wa nasaba bora, mtoto wa watu. 3 *(beginning)* mwanzo, chanzo, chimbuko. ~ **day** n siku ya kuzaliwa.

biscuit **n** 1 biskuti. 2 *(US)* mkate mdogo mkavu. 3 *(of colour)* hudhurungi. **take the** ~ *(sl)* vunja rekodi.

bisect vt kata sawa, gawa kati. ~ **ion** n kukata sawa, kugawa kati. ~**or** n mstari wa katikati, mstari wa kugawa kati.

bisexual **adj** 1 -a jinsi mbili; -enye uke na ume, huntha. 2 -enye kutamani kufanya mapenzi na jinsi zote mbili n huntha; mpenda jinsi zote mbili. ~**ity** n.

bishop n askofu. **auxiliary** ~ n askofu msaidizi *(chess)* sataranja. ~**ric** n jimbo la askofu, dayosisi.

bison n baisani: aina ya nyati (wa Marekani na Ulaya).

bistro n baa ndogo; mkahawa; klabu ya usiku.

bit

bit[1] n 1 lijamu. *(phr)* **champ at the** ~ -wa na hamasa ya kuanza shughuli. (**take the** ~ **between one's teeth a**) (*of horse*) toroka b) makinika (katika kazi ngumu). 2 *(of tool)* msumari wa kekee.

bit[2] n 1 sehemu, kipande kidogo sana.chembe kidogo *a ~ of bread* kipande cha mkate. **tear to ~s** chana vipande vipande. 2 muda mfupi, kidogo. **waita** ~ ngoja kidogo *I don't care a ~* sijali hata kidogo. **a ~ at a time/ ~ by ~** kidogo kidogo, polepole. **~s and pieces**

mnyama wa kuchukua mizigo (farasi,punda, ng'ombe, nyati, ngamia); *(fig)* hamali. 2 **the ~ of proof** wajibu wa kuthibitisha. 3 shehena, bari. 4 kiitikio. 5 kiini, maana hasa ya jambo. vt ~ **somebody** twisha mizigo, sumbua,

burn

gandamiza.

bureau n 1 *(GB)* dawati, deski lenye mtoto wa meza. 2 *(US)* kabati la nguo lenye watoto wa meza. 3 ofisi (ya serikali au biashara hasa kwa ajili ya kuhifadhi taarifa) ~ *of Standards* Shirika la Viwango vya Bidhaa.

bureaucracy n urasimu. **bureaucrat** n mrasimu. **bureaucratic** adj -a kirasimu. **bureaucratically** adv.

burette n bureti.

burg n *(US sl)* mji; jiji. ~**ess** n

mwenyeji wa mji, raia; mpiga kura. ~**omaster** n mkuu wa mji, meya (wa mji wa Uholanzi au Ujerumani).

burgeon vi chipua, kua.

burglar n mwizi wa kuvunja nyumba. ~**y** n wizi. ~**-proof** *adj* -lioimarishwa dhidi ya wizi. ~ **alarm** n chombo cha kutoa tahadhari ya wizi. **burgle** *vt*, vi vunja nyumba kwa sababu ya kuiba.

burlap n turubai.

burlesque n uigaji (wa mambo ya kuchekesha) adj -a kuchekesha. vt igiza kwa namna ya kuchekesha.

burly adj -enye miraba minne, -enye maungo ya ukakamvu.

burn[1] n *(Scot)* kijito.

burn[2] vt 1 choma, unguza ~*t bricks*

matofali ya kuchoma. ~ **one's fingers** jiponza, bahatisha (yote kwa kutumaini kufaulu). 2 washa; waka *the fire is ~ing* moto unawaka. 3 ~ **with anger** kasirika sana. ~**ing glass** lensi ya kuwashia (kwa kutumia mionzi ya jua). 4 ~ **down** teketeza, angamiza. ~**out** pofu, choka

vikorokoro. 3 **do one's ~** timiza wajibu. 4 **every ~ as** sawasawa na. 5 **not a ~ (of it)** si kitu, usijali. 6 (*US*) **two ~s** n senti ishirini na tano. 7 **a nice ~ of goods/fluff/stuff** *(sl)* msichana mzuri.

bitch n 1 mbwa jike. 2 *(vulgar*, *derog)* mwanamke. vi lalama. **~y** adj -korofi. **~iness** n.

bite vt 1 uma, ng'ata, mega kwa meno. **~ one's lips** uma meno, uma kidole (kwa kuficha hasira), uma chanda. **~ the dust** anguka; uawa (hasa katika pigano). **~ off more than one can chew** jaribu kufanya mambo yanayozidi uwezo wako. **~somebody's head off** karipia/ kemea sana. **~ the hand that feeds one** nyea ago, nyea kambi; epukana na. **be bitten with** -wa na shauku ya. *(pro)* **once bitten twice shy** aliyeumwa na nyoka akiona ung'ongo hushtuka. 2 kamata, shika (k.m magurudumu). 3 umiza; penya. 4 *(of fish)* shika chambo. n 1 kuuma kwa meno; umo. 2 kipande. 3 chakula; kitafunio. 4 kushika chambo. 5 ukali, uchungu. **the ~r bitten** mwinda mwindwa. **biting** adj -kali, -a kuumiza, -a kuchoma. *~r* n mwenye kuuma, mdanganyifu.

bitten *v see* **bite**

bitter adj 1 -chungu; -kali. 2 -a kuleta huzuni; gumu kuvumiliwa. **to the ~end** hadi mwishoni, hadi kifo. **~sweet** n chungutamu. n 1 uchungu *we must take the ~ with the sweet*

black

tukipenda damu na usaha papo. 2 aina ya (bia) chungu; *(pl) (med)* dawa ya kusaidia umeng'enyaji; chuki, uhasama. **~ness n** uchungu; ukali.

bitumen n lami. **~ize** vt geuza kuwa lami; funika kwa lami. **bituminous** adj -a lami.

bivalve n adj 1 valimbili; -a valimbili.

2 *(zool)* koambili.

bivouac n kambi ya muda (bila kupiga

hema n.k.). vt piga kambi ya muda.

sana (kwa ajili ya jitihada ya muda mrefu; kwa mwanga mkali). vi 1 ungua, waka, teketea, ona jingi ~ *easily (of skin)* zingia kwa jua. 2 **~ into** *(a metal etc.)* tia alama/mkato, mchoro kwa moto. **~ up** kasirika. **~ someone's ears** *(sl)* kemea sana n kuchomwa. **~ing-hot** -enye kuungua sana. **~er** n 1 mchomaji 2 bana. **burning** n 1 mwako, mchomo. 2 *(of brick)* kuchoma. 3 (*of stomach*)

burnish

mchomo adj 1 -ingi, -kali a *~ing thirst* kiu kali. 2 -enye kukera, -lio muhimu *a ~ing question* swali muhimu. 3 -baya, -a aibu; kubwa *a ~ing shame* aibu kubwa.

burnish vt kwatua, ng'arisha.

burnouse n juba.

burp n mbweu. vt,vi piga mbweu,

teuka, chemka.

burr[1] n sauti ya kimadende, tamko la kukwaruza/konsonanti **R**. vt tamka kimadende/ konsonanti **R**.

burr[2] n *see* **bur.**

burr[3] n 1 kinoo. 2 *(med)* **~ drill**. n kekee ndogo.

burro n *(US)* punda mdogo.

burrow n kishimo (cha wanyama), kitundu (kipenyacho chini). vi,vt fukua, ingia, (kaa) shimoni; *(fig)* chungua sana ~ *one's way* fuatisha njia. **~er** n.

bursar n 1 *(for schools and colleges)* msarifu. 2 mtu aliyepata msaada kwa kulipiwa masomo. **~y** n msaada wa masomo.

burst vt 1 pasua, vunja. 2 toka,

penya, ingia kwa ghafla ~ *its banks* furika *he ~ a blood vessel* kapilari ilimpasuka. *(fig)* **~ one's sides with laughter** angua kicheko, vunjika mbavu. vi pasuka, lipuka *the bomb ~* bomu lililipuka; funguka ghafla *~asunder* pasuka *his heart will ~ with envy* moyo wake utapasuka kwa wivu. **~into tears** angua kilio,

bizarre adj -a kioja, -siokuwa -a kawaida, -a ajabu (kwa kuwa geni au kupita kiasi). **~ly** adv.

blab vi,vt payapaya, payuka, bwabwaja. **~ out secret** toa siri. **~ber** vt,vi = **blab**. **~ mouth** n domokaya, mmbea.

black adj 1 -eusi ~ *shoes* viatu vyeusi. 2 -chafu *your hands are* ~ mikono yako michafu. 3 -baya, ovu *he's not as* ~ *as you say* si mbaya kama unavyosema *today is a* ~ *day* leo ni siku mbaya. **be in someone's ~ books** chukiwa na fulani. 4 -a giza, -a utusitusi. n 1 *(colour)* weusi, kiwi. 2 *(person)* mweusi. 3 **in the ~** -wana pesa, -tokuwa na deni. 4 **in ~ and white** -lioandikwa; *(of films and photographs)* iso rangi. vt 1 fanya weusi (viatu n.k). 2 *(of strikes)* susa, kataa kushughulikia. **~en** vt 1 fanya weusi. 2 *(someone's name)* chafua jina, kashifu. **~ing n** dawa nyeusi ya kupiga viatu. **~ish** adj -eusi kidogo, -eusi -eusi. **~ness** n weusi; giza, ubaya. **~ art/magic** n uchawi, uramali, ulozi. **~ ball** vt piga kura kumkataa mtu asiingie kwenye kikundi/chama. **~ board n** ubao (darasani). **~ box** n kisanduku cheusi: chombo maalum (agh ndani ya ndege kinachorekodi mambo yote yanayotokea, kinatumika hasa kujua chanzo cha ajali au maafa). **B~ Death** n tauni (iliyoua maelfu ya watu katika karne ya 14) **.~ eye** n kuvia, kuvilia. **give someone a ~ eye** kumviliza mtu. **~eyed** adj -enye

bladder

macho meusi. **~ guard n** mwovu, baa, ayari, fasiki. vt tukana, tusi. **~ly** adj ovu, laghai. ~ **head n** chunusi. **~-lead n** risasi (katika kalamu ya risasi). **~ leg** n *(of strikes)* msaliti: anayeendelea kufanya kazi wakati wenzie wamegoma. vi saliti wafanyakazi. **~ list** n orodha ya watu/mashirika/nchi n.k wanaofikiriwa kuwa wabaya au wataadhibiwa *he can't get a job because he's on the employers'* ~hawezi kupata kazi maana yuko kwenye orodha ya watu wabaya vt weka mtu kwenye orodha hii. **~ mail** vt saliti; tisha mtu kwamba utafichua siri/maovu yake ili akupe fedha/upendeleo. n kupata pesa/ upendeleo kwa njia hii. **~mailer** n msaliti. **~mark** n alama mbaya (shuleni au kazini). **~ market** n magendo. **~marketeer** n mfanya magendo. ~ **Muslims** n Waislamu Weusi: kikundi cha watu weusi hasa Marekani ambacho, pamoja

toka machozi ghafla. **~ on** *(appear*

suddenly) zuka. **~ with** *(corn)* jaa tele (kwa nafaka). *(of person)* ~ *with envy etc.* -wa na husuda kubwa ~ *with joy* (*pride etc*) jawa na furaha kubwa (ona fahari kubwa n.k.). **~ upon somebody's sight** jitokeza ghafla ~ **somebody's ears** lialia; jipenyeza kwa nguvu. **~out** toka kwa nguvu; bubujika, buguika, foka. **be ~ing to** -wa na shauku sana. **~ in/(up) on** ingilia **~ (up) on** fikia, tokeza. n 1 mlipuko, mshindo, kuangua kicheko. 2 *a* ~ *in the water main* kupasuka kwa bomba la maji. 3

bush

jitihada ya muda mfupi.

bury vt 1 zika *he buried two children* amefiwa na watoto wawili. 2 fukia, ficha, setiri, futia mbali. **buried in thought** zama katika fikra fulani. 3 tupilia mbali; sahau. ~ **the hatchet** sameheana. 4 *(cover, overwhelm)* funikiza; angamiza. 5 funika kwa ardhi ~ *a dagger in somebody's chest etc*. choma sime kifuani. **~ing-beetle** n *(zool)* tuta. **~ing-ground** n *see* **burial ground. burial** n maziko, mazishi; kuzika *requisites for burial* vifaa vya mazishi. **burial-ground** n. makaburini, maziarani, mavani. **burial service** n ibada ya kuzika; talakini *say burial service* soma talakini.

bus n basi *he took a* ~ alipanda basi

miss the ~ kosa kitu, shindwa kutumia nafasi. **~ man** n dereva wa basi. **~ man's holiday** n mapumziko/likizo ya kufanya shughuli zinazofanana na zile za kazini. **~ stop** n kituo cha basi. *vt*, vi safiri/safirisha kwa basi.

busby n kofia ndefu ya manyoya ya askari-farasi.

bush[1] n 1 mti mfupi; kichaka, kituka, pori. **take to the ~** torokea msituni. **~fighter** n mpigania uhuru wa msituni. **~ lawyer** n wakili wa mitaani. **~ telegram** n ueneaji haraka wa uvumi; upelekaji habari kwa kutumia ngoma, moshi n.k. **~veld** n mbuga (Afrika Kusini). **~y** adj 1. -enye msitu mkubwa, -liojaa miti/vichaka. 2 -a vitawi vingi; -a manywele/madevu, -enye kivunga. ~ **whacker** n mfyekaji vichaka. **~ whack** vt 1

na kufuata Uislamu kinataka kujitenga na Wazungu na kuanzisha dola lao peke yao. **~out** n 1 giza tupu (kutokana na kuzimika kwa umeme ama kwa sababu ya hitilafu ya umeme ama kwa makusudi wakati wa vita). 2 *(plays)* kuzimika taa zote jukwaani. 3 kuzirai/kuzimia kwa muda mfupi. 4 *(of journalism)* kuzima kutangazwa kwa habari fulani. vt,vi fanya giza; ficha kabisa; zimia. ~ **power** n siasa kali ya kudai haki za watu weusi (hasa Marekani). ~ **pepper** n pilipili manga. ~ **sheep n** mtu anayetia aibu (katika familia, kikundi n.k.). ~**smith** n mhunzi. ~**spot** n mahali pa hatari (barabarani panapotokea ajali mara kwa mara).

bladder n 1 kibofu (cha mkojo). 2

mfuko (wa ngozi, mpira n.k. unaoweza kujazwa hewa au kioevu).

blade n 1 *(of plants)* jani, kijani. 2 (of sword) ubapa, kengee. 3 bapa la kasia. 4 *(fig) (arch)* mtanashati.

blah(blah-blah) n *(colloq)* blaablaa;

blank

maneno matupu.

blame vt 1 *(accuse)* laumu, shtaki, kengemeka, shutumu *I don't ~ you* sikulaumu *he is to ~* yeye ni wa kulaumiwa *they are to ~* wao ndio wa kulaumiwa. 2 **be to ~** -wa na hatia, stahili lawama. n shutuma, lawama. **lay/put/cast the ~ on somebody/at somebody's door** laumu mtu. **~less** adj -sio na lawama, -sio na hatia. ~ **worthy** *(also* **~able)** adj -a kulaumiwa, -a kustahili lawama.

blanch *vt, vi* (*also* **bleach**) 1 ondoa

rangi, fanya kupauka. 2 pauka, geuka -eupe *fear has ~ed his face* hofu imempausha uso. 3 *(of cooking)* chemsha kidogo tu.

blancmange n jeli nyeupe ya maziwa iliyotiwa katika chombo ili kuipa umbo maalum ~ *powder* mchanganyiko wa maziwa ya unga, gelatini ya unga, n.k.

bland adj 1 *(of person)* mwanana, mpole, shwari, mtulivu. 2 (*of food, drink*) -chapwa - sio na ladha. 3 *(of climate)* nzuri. 4 *(of story,*

ishi porini. 2 shambulia *beat about the ~* zungusha maneno, sema kwa kuzunguka zunguka bila kufikia shabaha ya mazungumzo. 3 **good wine needs no ~** chema chajiuza kibaya chajitembeza. **~ed** adj *(colloq) (US)* -liochoka sana; *(colloq)* Austral & n.Z.) -liopotea

bush

msituni.

bush[2] n bushi/sandarusi/bitani ya chuma. **~ing** n 1 bitani, kihani. 2 *(mech)* bushi.

bushbuck n mbawala, kulungu.

bushel n kipimo, kadiri ya pishi tisa. **hide one's light under a ~** ficha kipaji chako.

Bushman n 1 mwenyeji wa Kusini mwa Afrika katika mbari kuu ya wawindaji-wahamaji. 2 mtu wa msituni.

busily adv *see* **busy**.

business n 1 biashara; kufanya biashara *he is in the timber ~* anafanya biashara ya mbao *start a ~* anza biashara. ~ **address** n anwani ya biashara au ofisi. ~ **hours** n saa za kazi. ~ **like** adj -epesi; chapa kazi. -angalifu. ~ **man** n mfanyabiashara. 2 kazi, shughuli. **on ~** -wa katika shughuli. **I am here on ~** nipo hapa kwa shughuli. 3 kazi, wajibu, jambo linalopasa *It is my ~ to advise you* ni wajibu wangu kukushauri. **get down to ~** anza kufanya kazi iliyokusudiwa. **mind your own ~!** si shauri lako! haikuhusu! **mean**~! jali, -wa makini. **send somebody about his ~** fukuza na onya (mtu) asiingilie mambo. 4 madaraka; haki, *you have no ~ to interfere* usiniingilie. 5 jambo gumu, tatizo *what a ~ it is* tatizo gani hili. 6 jambo (la kukifu, kukera, kuchosha) *I am sick of the whole ~* jambo hili limenikifu. 7 (*colloq*) **the ~ end of a pin/a chisel** *etc* ncha ya kitu/chombo (inayotumika kufanyia kazi). 8 *(theatre)* ishara za uso kuelezea, kufasili sehemu wanazoigiza (tofauti na wasemavyo). 9 **like nobody's ~** vizuri/haraka sana.

busk vt piga muziki/imba barabarani (kwa ajili ya kupata fedha). **~er** n.

bust[1] n 1 kifua cha mtu; maziwa ya

character, etc.) -siokuwa na mvuto. **~ly** adj

blandish **vt** bembeleza, shawishi,

sifusifu, rairai. **~ment** **n** ubembelezaji, ushawishi.

blank adj 1 tupu; -sioandikwa kitu

chochote. **~ cheque** n cheki/hundi ilowazi, cheki isiyoandikwa kiasi cha fedha. **~ space** n nafasi tupu. **~ cartridge** n baruti tupu. 2 *(fig)* **give someone a ~ cheque** -pa mtu madaraka kamili *(of face, look)* -sioonyesha hisia, -liofadhaika, -a kushangaa, bila jambo lolote la kuvutia. 3 *(fig)* **~ wall** n patupu. **come up against a ~ wall** shindwa kupata habari/maelezo maoni n.k. 4 **~ verse** n ushairi usio na vina. 5 kabisa. **~ despair** kukata tamaa kabisa. n 1 pengo, nafasi tupu, nafasi wazi, uwazi. 2 *(in lottery)* tikiti isiyoshinda. *(fig)* **draw a~** topata yaliyotumainiwa. 3 **~ness** n.

blanket

~ly adv 1 (*in refusing*) kabisa. **point ~** adv kabisa, katakata. 2 bila kuonyesha mawazo, hisia, uelewa n.k.

blanket n 1 blangeti *(fig)* **born on the wrong side of the ~** mtoto wa nje ya ndoa *get between the ~s* lala kitandani. *(fig)* **a wet ~ n** mtu anayefanya wenzake wasifurahie mambo kwa kuonekana mwenye huzuni au mnyonge. 2 maki nene inayofunika kitu; pazia la ukungu au wingu la moshi adj -enye kuhusu watu wote/makundi yote/tabaka zote/ hali zote/namna zote. vt 1 funika kama lifanyavyo blangeti. 2 zuia; fanya kitu kisionekane, zima.

blare vi,vt *(also ~* **out forth** *(of trumpets, horns etc.)* lia sana; *(of person)* toa sauti, piga kelele n mlio (kama ule wa tarumbeta n.k.).

blarnely **n** *(colloq)* maneno ya

kulaghai; udanganyifu.

blase adj **~ (about)** -sioonyesha kufurahishwa na jambo fulani (agh. kwa sababu ya kutosheka nalo sana), kinaifu; -siochangamkia jambo.

mwanamke. 2 sanamu ya kichwa na mabega ya mtu.

bust[2] vt,vi 1 pasua, vunja pasuka; vunjika. 2 filisika. 3 **go ~** filisika,

but

shushwa/shusha cheo. 4 *(of police)* kamata, sachi, pekua. 5 **~ up** gombana; achana. n ugomvi, kuvunjika (kwa ndoa). n 1 kukamata, kusachi. 2 kushindwa kabisa.

bustard n ndege wa jamii ya korongo.

buster n 1 (*in compounds*) kombora

linaloangamiza kila kitu *tank* ~ kombora lenye kuharibu kabisa kifaru. 2 *(US sl.)* namna ya kusalimiana, yahe! yakhe!

bustle *vt*, vi harakisha; harakia. **~ somebody out** sukuma nje, toa nje. n 1 kukurukakara, pilikapilika. 2 *(arch)* kipanua-sketi (kwa nyuma).

busy **adj** 1 *(of person)* -enye kazi, mashughuli, -a shughuli (nyingi) *keep oneself* ~ jishughulisha. 2 *(of a road)* -enye magari mengi, kupitapita watu/magari mengi; *(of business)* -a shughuli nyingi *the ~ hours* saa za kazi. **get ~** anza *get ~ eating* anza kula *this is a ~ street* mtaa huu una magari/watu wengi. 3 *(of a telephone)* inatumika *the telephone line is ~* simu inatumika/inaongea. vt **~ oneself (with)** jishughulisha; shughulisha. **~ness** n. **~ body** n aingiliaye kati ya mambo ya wengine, duzi. **busily** adv.

but adv 1 tu *he left ~ an hour ago*

ameondoka saa moja iliyopita tu *she is ~ a child* yeye ni mtoto tu *can not ~ + inf* lazimika; isipokuwa, ila *all ~ me* wote isipokuwa mimi. **~ for** bila~ *for your help* bila msaada wako, ila kwa *conj* 1 lakini, isipokuwa *Juma was there ~ his father was not* Juma alikuwepo lakini baba yake hakuwepo. 2 *no man is so old ~ that he may learn* hakuna mtu aliye mzee ambaye hawezi kujifunza *I cannot ~ believe* siwezi kufanya jingine isipokuwa kuamini *anything ~* chochote isipokuwa.**~ then** lakini pengine. **~ that** hata hivyo, isipokuwa adv *~ yesterday*

blaspheme vt kufuru. n mjadhambi.

blasphemous adj -a kukashifu Mungu, (dini n.k.). **blasphemy** n maneno ya kumtukana Mungu, dini; kufuru. **blasphemously** adv.

blast vt 1 pasua kwa baruti, lipua. 2

haribu, angamiza. 3 karipia, chachafya. 4 *(curse)* laani. 5 **~off** *(of space craft etc.)* fyatuka kuelekea juu kutokana na kusukumwa na gesi. n 1 upepo mkali wa ghafla, upepo wa kishindo. 2 mkondo hewa mkali unaovukuta moto katika tanuri. (*of a furnace*) **in/out of ~** inafanya/ haifanyi kazi. 3 sauti ya ala za upepo, k.m tarumbeta. 4 mlipuko, mpasuko (wa baruti n.k.). **at full ~** *(colloq)* kwa nguvu/uwezo wote; mlio (wa baruti) adj -lioangamizwa, -lioharibiwa, -liolaaniwa. **~-furnace** n kalibu, tanuri. **~ing n** mpasuko (wa baruti n.k.). **~ing-powder** n baruti.

bleachers

blatant adj 1 dhahiri, wazi. 2 *(of action)* -enye makelele, -enye vishindo, -enye fujo, -a kujitokeza, kwa majivuno. **~ly** adv.

blather *n,v see* **blether**.

blaze[1] n 1 mwako, mmeko, ndimi za moto, mbimbiriko wa moto *in a ~* katika ndimi za moto *burst (out) into a ~* lipuka moto ghafla *in the ~ of day* wakati wa jua kali. 2 moto; jengo au nyumba inayowaka. 3 mng'aro wa rangi. 4 hasira ya ghafla. 5 *(pl) (sl)* motoni. **Go to~s!** potelea mbali! vi 1 waka. 2 ng'aa, meka. 3 onyesha hasira ya ghafla *~ with anger* waka kwa hasira. **~ away** piga mizinga, bunduki upesi na kwa mfululizo. 4 *(of news)* tangaza, eneza habari zikafika mbali adj 1 -a kung'aa. 2 -angavu. 3 dhahiri. 4 -a mnga'ro. 5 *he was working like ~s* alikuwa anafanya kazi kama punda.

blaze[2] 1 kata, weka alama (kwenye mti) ya utambulisho wa njia au mpaka. 2 *(fig) ~ a trail* onyesha njia kwa kuweka alama; -wa wa kwanza kufanya kitu na kuonyesha wengine jinsi ya kukifanya. n alama kwenye mti (iliyofanywa kwa kukata gome lake); alama nyeupe kwenye uso wa mnyama (k.m.) farasi au ng'ombe.

jana tu *he all ~ fell* karibu aanguke. vi

butane

~ me/no ~s usibishane na mimi. n *there are no ~s about it* hakuna shaka.

butane n butani (gesi ya kuwashia).

butch adj (*colloq*) (*of woman*)

-enye tabia ya kiume; *(of a man)* -enye kujifanya mbabe. n jike dume.

butcher n 1 bucha. **~'s shop** n bucha, duka la nyama. 2 *(murderer)* mwuaji, katili. vt 1 chinja (mnyama kwa chakula). 2 ua kwa ukatili. **~y** n 1 uchinjaji nyama (kwa ajili ya kuuza). 2 mauaji ya binadamu kikatili. 3 madhabahu/machinjioni.

butler n mhudumu mkuu atunzaye

vileo na maandalio ya meza n.k.); mtumishi mkuu (wa kiume) katika nyumba binafsi.

butt[1] n pipa kubwa.

butt[2] n 1 tako, kitako (k.m. cha bunduki). 2 *(of cigar or cigarette)* kichungi; kipande cha mwisho cha mshumaa/sigara iliyowashwa.

butt[3] n 1 *(usu pl. with def art)* renji,

lengo, kusudio, shabaha. 2 mtu anayedhihakiwa au kutaniwa sana.

butt[4] vt,vi 1 sukuma kwa kichwa,

kumba *(of horned animals)* piga pembe. 2 ~ **in** *(colloq)* jiingiza, ingilia, jidukiza. **~ into** gonga kwa kichwa; gonga kwa mbele.

butter n siagi *look as if ~ would not melt in one's mouth* anaonekana kuwa ni mnyamavu na asiye na hatia. vi paka siagi. *(fig)* **know which side one's bread is ~ed** jua pweza alipo *bread ~ed on both sides* usitawi, utajiri. **~somebody up** paka mtu mafuta kwa mgongo wa chupa. **~y** adj. **~-bean** n haragwe njano. **~cup** n kombe-mtindi. *~-dish (also* **~-boat**) n kidishi cha siagi. **~-fingers** n mtu asiyeweza kushika/kudaka kitu vizuri. **~milk** n 1 mtindi. 2 maziwa majimaji. **~ scotch** n namna ya peremende (tofi). **cocoa ~** n siagi ya kakau. **~y**

blazer n bleza: koti lenye kupwaya

kidogo na mara nyingine huwa lina alama ya skuli au klabu ya watu.

blazon n nembo (hasa kwenye ngao). **~ry** n 1 sanaa ya kuchonga nembo. 2 maonyesho ya kuvutia. vt remba (ngao, bango na nembo).

bleach vt,vi *(of colour)* pausha; fanya kuwa nyeupe (kwa nguvu za madawa au za jua). **~ing-powder** n 1 dawa ya kung'arisha au kuondoa madoa kwenye nguo (namna ya chokaa yenye harufu kali). 2 dawa ya klorini.

bleachers **n** *(pl) (US)* mabenchi (viti

na mbao za kukalia kwenye majukwaa ya viwanja vya michezo

bleary

visivyoezekwa). adj 1 *(of weather or country)* baridi, -a kufanya watu wajikunyate. **a ~ wind** n upepo wa baridi. 2 (*of place*) wazi, -a kuvumiwa na upepo mwingi. 3 *(fig)* pasipo matumaini; -a kutokuwa na wema. **~ly** adv. **~ness** **n.**

bleary adj 1 *(of eyes)* -enye utando, isiyoona vizuri. 2 *(of photograph)* si dhahiri. **~-eyed** **adj** -enye macho mekundu (kwa sababu ya usingizi, moshi, kulia sana n.k.).

bleat **vi** 1 lia kama kondoo, mbuzi au ndama. 2 sema kwa kudeka. n mlio kama wa kondoo, mbuzi au ndama.

bleed *vt, vi* 1 *(draw blood)* toa damu,

tokwa na damu. ~ **freely** tokwa na damu chapa. 2 *(extort)* toza fedha mno. ~ **someone white** chukua fedha zote za mtu. 3 ~ **for** onea imani/huruma *my heart ~s for him* namwonea huruma sana. 4 (*of plant*) toa utomvu. 5 *(of dye)* chururika, churuzika. 6 *(of air, water, gas etc.)* toa upepo, maji, gesi n.k. kutoka katika chombo. **~ing** n *(of plants)* machozi ya mti, utomvu. **~er** n 1 mtu mwenye mhina (ugonjwa wa kutokwa damu). 2 *(sl)* mshenzi. 3 *(sl)* jamaa. **~ing-heart** **n** 1 mtu mwenye huruma nyingi mno. 2 aina ya mimea (hasa bustanini) yenye maua yaliyo na umbo la moyo.

n *(GB)* ghala za vyakula katika vyuo.

butterfly n kipepeo. **have butterflies in the stomach** ogopa sana. **~-nut** n

by

kikazio, nati masikio.

buttock **n** tako.

button n 1 kifungo. ~ **hole** n tundu la

kifungo. 2 swichi, kitufe *you've only to press the ~* unahitaji kubonyeza kitufe tu. 3 uyoga mdogo ambao haujafunuka. 4 *(colloq) (pl)* mtumishi wa hotelini. vt 1 ~ **up** funga kwa vifungo. 2 kamilisha salama. 3 *(sl)* funga mdomo. **on the ~** safi kabisa. vi fungika (kwa vifungo). vt sumbua; pekecha tundu la kishikizo. **~-loop** n kitanzi cha kishikizo. ~ **up** *(colloq)* salama kabisa. **~ed up** adj *(of person)* -kimya.

buttress n gadi; kiegemezo. vt egemeza, gadimu, shikiza.

buxom adj *(of women)* -zuri tena

tipwatipwa.

buy vt nunua. ~ **back** nunua tena

(kitu ulichouza). ~ **in** nunua kwa matumizi ya baadaye; nunua mwenyewe kitu ulichonadi. ~ **off the judge** honga hakimu; zabuni na nunua kitu chako kwa bei ya juu zaidi kwa kulipa fedha. ~ **it off** ondoa/maliza (madai yasohaki) kwa kulipa. ~ **out** 1 tawala kwa kununua (kampuni). ~ **somebody over** honga. ~ **up** nunua bidhaa yote. 2 pata kwa kujitoa mhanga/kukosa jingine. n ununuzi. **~er** n mnunuzi, mshtiri. **~ers' market** n soko la mnunuzi/mteja.

buzz vi,vt 1 vuma (kama nyuki). 2

enda, tembea kwa haraka na kwa msisimko. ~ **off** *(sl)* ondoka, ambaa. 3 *(of the ears)* jawa na mvumo. 4 *(of an aircraft)* ruka karibu na ndege nyingine kwa namna ya kuitishia. n 1 mvumo (k.m wa wadudu, mazungumzo ya watu, au mashine). **give somebody a ~** *(sl)* pigia simu mtu. **~er** n mtambo uanzishao

bleep n sauti kali itolewayo na redio au rada (kuashiria jambo au kutahadharisha).

blemish n ila, baka, dosari, waa.

without ~ bila dosari. vt tia dosari.

blench vi nywea, (sita) kwa woga.

without ~ing bila kushtuka.

blend vi,vt patana, changanya *these*

things do not ~ vitu hivi haviwezi kuchanganywa, havipatani. n mchanganyiko; aina ~ *of coffee* aina ya kahawa. **~er n** mashine itumiwayo jikoni kusaga mboga, matunda, n.k.

bless vt 1 bariki. **God ~ you!** Mungu akubariki. 2 takia heri. 3 tukuza. 4 ~ *oneself with sign of the cross*

blind

fanya ishara ya msalaba. 5 **be ~ed with** wa na baraka. 6 *(colloq)* kuonyesha mshangao eg. ~ **me! ~ my soul** Mungu wangu!, Mtume! **~ed adj** takatifu, -enye heri, -enye baraka, -liobarikiwa. **the B ~ed Virgin** Bikira Maria. **~ness** n hali ya kubarikiwa, uanaheri. **~ing** n 1 baraka, mbaraka. 2 radhi, chochote kiletacho furaha, usitawi n.k. **a ~ing in disguise** bahati njema isiyotazamiwa. **what a ~ing** bahati gani hii! 3 dua la kumwomba Mungu alete heri, abariki mtu/ kitu. 4 *(pl)* **~ings** n idhini, ruhusa.

blether vi toa porojo, ropoka n

porojo. **~ing** adj.

blew *v see* **blow**.

blight n 1 baka: maradhi ya mimea yanayosababishwa na kuvu. 2 pepo mbaya aharibuye matumaini, raha n.k. 3 *a ~ upon my hopes/plans etc.* kisirani katika matumaini yangu. vt haribu, umbua, fisha, angamiza. **~er** n 1 mtu mwenye kuleta maudhi. 2 jamaa *(sl) you lucky ~!* una bahati sana.

blimey *int (sl, vulg)* -a kushangaza.

blind adj 1 *(of sight)* -pofu, -sioona *a ~ person* asiyeona ~ *of one eye* -enye chongo. ~ mvumo (umeme unapopita).

buzzard n aina ya mwewe.

by[1] adv *part* 1 karibu *there was*

nobody ~ when he hid the money

by

hapakuwepo na mtu yeyote karibu alipoficha pesa. 2 kupita *I can't get* ~ siwezi kupita. 3 **lay/put/set something ~** weka kitu kwa matumizi ya baadaye. 4 (*in phrases*) **~ and ~** baadaye. **~ the ~(e)**; **~ the way** licha ya hayo. **~ and large** kwa jumla.

by[2] prep 1 karibu na, kando ya,

pembeni mwa *sit ~ me/ ~ my side* kaa karibu yangu, kando yangu. **(all) ~ oneself** peke yako, mwenyewe tu. **have something ~ one** -wa na kitu karibu/tayari, weza kukipata kwa urahisi (ukikitaka). **stand ~ somebody** unga mkono, -wa na. 2 *(in reading the cardinal points)* kuelekea upande wa..... 3 *(showing direction of movement)* kupita, kupitia *we came ~ the forest* tumepitia porini. 4 kupitia *I go ~ the post office every morning on my way to work* ninapitia posta kila asubuhi niendapo kazini kwangu. 5 *(of time, esp. to indicate conditions and circumstances*) wakati wa *do you prefer travelling ~ night or ~ day*? unapendelea kusafiri usiku au mchana? 6 *(of time)* sio zaidi ya, ufikapo muda fulani *I'll finish writing ~ 2.00 p.m*. nitamaliza kuandika ifikapo saa nane mchana. 7 (*to form adverbial phrases of time, length, weight, number)* kwa *hire a car ~ the day* azima gari (dogo) kwa siku mojamoja *sell eggs ~ the dozen* uza mayai kwa dazani. 8 *(as agency)* kwa kupitia; kwa kusababishwa na *he makes a living ~ teaching* anaishi kwa kufundisha *he was killed ~ lightning* aliuawa na radi. 9 (phrasal *words) (indicating path or means of travel, transport, conveyance) travel ~ bus/ship safiri kwa basi/meli send something ~ post/hand* peleka kitu kwa posta/mkono. 10 *(indicating a part of body that is touched etc) take somebody ~ the hand* shika mkono wake. 11 **know/learn ~ heart** kariri. **know somebody ~ name/ reputation/sight** jua mtu kwa jina/

by-way

spot n sehemu ya mboni isiyoona; sehemu isiyoonekana vizuri; kushindwa kuelewa jambo. 2 *(fig) be ~ to something* kutoweza kutambua kitu *turn a/one's ~ eye to something* puuzia jambo, jifanya kwamba huoni. 3 -jinga, -zembe; -a harara, -sofikiri *in ~ haste* kwa haraka, pasipo kufikiria *~ rage* ghadhabu ya kijinga. 4 **a ~ corner n** kona bubu, kali. 5 **a ~ alley** n uchochoro usotoka. **~ flying n** urushaji ndege kwa kutumia vyombo (k.m. katika mawingu mazito, ukungu n.k.). **~turning** n kona katika barabara isiyoweza kuonekana kwa urahisi. 6 **a ~ side of somebody/something** penye ubovu. 7 **~ date** n kukutanishwa na msichana/mvulana

blink

(bila kuwa mmepanga) kwa mara ya kwanza. **~ drunk** adj -liolewa sana. **~er** (*colloq*) n kitiafora. vt 1 pofusha. 2 danganya, ondolea uwezo wa kuamua kwa urazini, tia kiwi cha macho. **~ fold** adv. *vt* 1 funga kidoto. 2 pumbaza. n 1 pazia (ya kukingia jua dirishani); ukingo wa kutiwa katika madirisha. **Venetian ~** n luva (agh. za plastiki) za kuzuia mwanga. 2 udanganyifu, hila, hadaa, ghiliba. **~ness** n upofu; hali ya kutoweza kuona kitu/ jambo. **~ers** *(GB = blinkers) n (pl)* vinga vya macho (kuzuia farasi asione pembeni). **~-stitch** n mshono usioonekana.

blink vi,vt 1 pepesa, kopesa. 2 **~ (at) the fact that** -tojali *he ~ed (at) the fact that* hakujali ukweli kwamba. 3 mwekamweka. 4 **~ at** shangaa. **~ers n** *see* = **blinders.**

blip n mweko (k.m. wa rada).

bliss n upeo wa furaha, furaha kamili. **~ fully** adv.

blister n 1 lengelenge. 2 *(eruptive*

disease) uwati. 3 *(plaster)* maturuturu kwenye mpako. vt 1 sababisha/tokeza lengelenge. 2 *(fig)* pinga vikali.

blithe; ~some adj *(chiefly poet.)*

-enye furaha, -kunjufu, -epesi wa moyo. **~r** n porojo. vi porojoa, piga domo. **~ly** adv.

blitz n 1 shambulio kali la ghafula

kumsikia (bila kufahamiana naye kabisa). 12 *(in adverbial phrases of manner) ~ accident/ mistake* kwa bahati mbaya, kwa makosa. **~ chance/good fortune** kwa bahati tu. **~ oneself** bila msaada, bila kusaidiwa. 13 kwa kufuatana/kulingana na *~ the Agreement* kwa kufuatana na Mkataba *~ my watch it is 2 o'clock* kwa kufuatana/kulingana na saa yangu sasa ni saa nane. 14 kwa kiwango cha *it needs to be increased ~ two feet* inatakiwa iongezwe kwa futi mbili. 15 *(to express square or cubic measurement) a carpet 30 metres ~ 20 metres* zulia mita 30 kwa 20 *(arith) (to express division/ multiplication by*) gawanya kwa 15 *divided ~* 3 *equals 5* 15 gawanya kwa 3 sawa na 5.

bye n 1 kitu kisicho muhimu (cha chini kihadhi). **by the ~** juu ya, zaidi ya. 2 *(of game)* kuingia duru nyingine bila mpinzani, bila mshiriki. 3 (also **bye bye**) pita kwa heri. **~s go to ~** enda kulala.

by-election n uchaguzi mdogo.

bygone adj -a zamani, -liopita. n *(pl)*

let ~ be ~ tuyasahau, yaliyopita yamepita, ya kale hayapo.

by-law n 1 sheria ndogo (za mji, kijiji, chama). 2 *(pl)* **~s** n taratibu, kanuni maagizo.

by-line n jina la mwandishi mwanzo wa makala (katika magazeti).

by-pass n barabara ya kando (inayozunguka mji/kijiji). vt kwepa (kwa kupita pembeni).

bypath n njia ndogo.

by play n maonyesho bubu.

by-product n pato la ziada.

byre n zizi la ng'ombe.

by-road n. barabara ndogo

byte n (*computing*) mego: fungu la habari lililohifadhiwa ndani ya kompyuta.

bystander n mtazamaji.

by-way n 1 barabara ndogo. 2 *(usu.pl)*

sehemu zisizofahamika vizuri.

byword

byword n 1 mithali. 2 **~for** mtu, kitu au mahali maarufu panapovuma kwa ubaya *his action became a ~ in the town* kitendo chake kilivuma mji mzima *a ~ of iniquity* tendo la kudharauliwa.

C,c n 1 herufi ya tatu katika alfabeti ya Kiingereza. 2 (*mus*) noti ya kwanza ya skeli ya kawaida. 3 mia (katika namba za Kirumi).

cab n 1 teksi, gari la kukodisha. **taxi-~** n teksi. **~-man** n dereva wa teksi. **~-rank** n *(also* **~ -stand**) kituo cha teksi. 2 chumba cha mwendeshaji (katika gari-moshi au katika lori kubwa).

cabal n njama, siri (kikundi kidogo chasiri, cha kula njama). **~istic** adj. **~ler** n mla njama; wasiri.

cabaret n (also ~**show**) tumbuizo (la nyimbo au dansi) mkahawani wakati wa chakula.

cabbage n kabichi. *(bio)* **~ butterfly** kipepeo mweupe. *(bot)* **~ rose** n waridi,taji.

cabin n 1 kibanda, kijumba cha makuti na magogo. 2 dambra; chumba katika ndege. 3 **~boy n** mhudumu melini. 4 **~class n** daraja la II (melini). **~-cruiser** n motaboti kubwa yenye dambra.

cabinet n 1 chumba kidogo, almari au sefu ya kuwekea ama kuonyeshea vitu; kabati. **medicine ~** n kabati la kuwekea madawa. **filing ~** n kabati yenye saraka za kuhifadhia mafaili. 2 baraza la mawaziri. **C ~ Minister** n Waziri katika Baraza la Mawaziri. **~ maker** n fundi samani.

cable n 1 kebo; kamba nene (ya katani au ya waya). 2 *(naut)* amari, utari, waya wa kushikia daraja /kuvutia vigari. **~car** n kigari cha kamba (milimani). 3 waya nene la kupelekea habari/umeme kupita chini ya bahari. 4 habari ichukuliwayo kwa sauti. **~gram** n kebo, simu. *vt* 1 peleka habari kwa

patwa na ajali (matata n.k.). **~ to a head** iva. **~ to pass** fanyika, -wa, tukia, jiri. 30 **~ under something** -wa chini ya. 31 **~ up (grow)** mea, ota, kua; fikia; *(appear)* tokea, zuka, onekana *~ up against somebody* pambana, gongana, kutana *your work has not ~ up to expectations* kazi yako hairidhishi. **~up with** fikia 32. **~ upon somebody** shambulia ghafla.

comedy n 1 futuhi; tamthiliya kuchekesha. 2 tukio au mkasa unaochekesha *musical ~* futuhi yenye muziki. **comedian** n chale, mtu wa mikasa/mizaha; mchekeshaji. **comedienne** n chale wa kike.

comely adj *(old) (arch) (usu of*

person) -zuri, -enye sura, maungo ya kupendeza. **comeliness** n.

comer n mjaji, anayekuja. **all ~s** n wajaji wote. **first ~** n mja awali, anayekuja kwanza. **late-~** n mchelewaji.

comestible n *(formal, usu pl)* chakula, kitu cha kula, kitu kinachofaa kuliwa.

comet n kimondo.

comeuppance n adhabu/maafa stahilifu.

comfit n *(old (arch)* 1 haluwa. 2 tunda

lililogandishwa kwa sukari. 3 kashata.

comfort vt fariji, liwaza, ondolea, majonzi. n 1 faraja, maliwazo; jamala. **cold ~ n** maliwazo yasiyoridhisha. **take ~** (**from**) jifariji. 2 tumbuizo, burudani. 3 raha, hali njema, starehe, anasa. **creature ~s** n mambo ya anasa *(US)* **~ station** n *(US)* choo cha umma. **~able**/*also* **comfy** adj -a kustarehesha; -a raha

simu (kupita baharini n.k.).

caboodle n *(sl)* kundi,jamii yote. **the whole ~** watu wote,vitu vyote; kila kitu.

caboose n 1 jiko kwenye staha ya meli. 2 *(US)* behewa la gadi (katika gari

ca`canny n 1 mgomo baridi. 2

uangalifu.

caesura

cacao n kakao. **~-tree** n mkakao.

cache n maficho ya vitu (k.m. dafina, silaha n.k.). vt ficha (fedha, vyakula n.k.), hifadhi mafichoni.

cachet n alama teule (ya ubora/uhalisi). **cachou** n kachu au lozenji, kipoteza harufu (peremende kwa ajili ya kupoteza harufu ya mdomoni).

cackle n 1 mteteo wa kuku. 2 kicheko cha sauti kubwa. 3 mpayuko. *(sl)* **cut the ~** funga mdomo vt *(of hen)* 1 tetea. 2 payuka. **~r n** mpayukaji. **cacography** n mwandiko au tahajia mbaya.

cacology n 1 uchaguzi mbaya wa maneno. 2 ukosefu wa matamshi.

cacophony n makelele, sauti kali zisizokubaliana, ukosefu wa ulinganifu katika sauti. **cacophonous** adj.

cactus n *(pl)* dungusi kakati, (jamii ya mimea kama mpungate n.k.).

cad n mhuni. **~dish** adj.

cadaver n *(med)* maiti. **~ous** adj kama maiti; dhaifu, ng'onda, -a kukonda sana.

caddy[1] kadi: kikopo cha kuwekea majani ya chai.

caddy[2]; **caddie** n *(in golf)* mbeba vingoe. **~ car**/ **~ cart** n kigari cha kubeba vingoe vt bebea vingoe.

cade adj *(of young animals)*

it's so ~able here hapa pana starehesha kweli. 2 -a kufariji, kutuliza *be ~able about somebody*, ridhika na. **~ably** adv. **be ~ably off** -wa na pesa za kutosha. **~er** n 1 mfariji. **the C~er** Roho Mtakatifu. 2 *(GB)* shali/ skafu/kashida ya sufu ya kuvaa shingoni. 3 *(GB)* chuchu (ya mtoto). 4 *(US)* blanketi zito.

commemorate

comic adj 1 -a kuchekesha, -chekeshaji; -a mzaha. 2 -a futuhi n 1 chale (katika sanaa za maonyesho/ muziki). 2 **~ book** n gazeti lenye hadithi za katuni.**~al** adj -a kuchekesha; -a kimzaha. **~ally** adv. **coming** adj *see* **come** -a kuja; -naokuja; baadaye. n 1 majilio *the Second Coming* Majilio ya Pili ya Yesu Kristo.

comity n uhusiano wa kirafiki ~ *of*

nations uhusiano wa kirafiki kati ya mataifa.

comma n mkato, koma. **inverted ~s** *n*

alama za kufungua na kufunga usemi, yaani ("....") au (`....').

command vt 1 amrisha, amuru. 2 *(control) (govern)* tawala; ongoza; -wa na amri juu ya (watu mali n.k.). 3 *(emotions)* zuia, tawala. 4 -wa na uwezo juu ya. 5 stahili, kuwa na ~ *respect and sympathy* stahili kupewa heshima na huruma. **~ a high price** stahili kuuzwa kwa bei ya juu. 6 *(front, overlook)* tawalia/dhibiti uwanda (kwa sababu ya kuwa juu) *the hill ~s the plains* kilima kinadhibiti uwanda. n 1 *(order)* agizo, amri. 2 utawala; ukuu *I'm at your ~* niko chini ya amri yako. **at the word of ~**amri inapotolewa. 3 uwezo *have a ~ of several languages* fahamu lugha kadhaa. **have ~ over oneself** jitawala. **~ post** n kituo cha kamanda. **~ing** adj 1 -kuu; -nayotawala *~ing heights of the economy* nguzo kuu za uchumi; nayostahili heshima. **~ant** n *(mil)* mkuu (wa boma, ngome, kikosi, kambi n.k.). **~eer** vt twaa (magari, nyumba) kwa matumizi ya jeshi. **~er** n kamanda, mkuu wa kundi la askari au manowari; amiri jeshi. **C~er- in - Chief** n Amiri Jeshi Mkuu. **~ment** n 1 amri ya Mungu. **the Ten C~ments n** amri kumi za Mungu. 2 amri, agizo.

commando n komando: kundi la jeshi kwa

-liyelelewa na binadamu (baada ya kumpoteza mamake).

cadence n 1 *(of music)* kiimbo mpandoshuko.

cadet n kadeti: mwanafunzi katika shule ya maofisa wa jeshi.

cadge vt,vi **~ from** ombaomba vitu (hasa kwa rafiki, ndugu), doea, dusa, pandia. **~r** n mdoezi.

cadi n kadhi.

cadre n 1 kada. 2 maofisa wa jeshi.

caduceus n nembo ya uganga.

caecum n *(anatomy)* sikamu:tawi butu

la utumbo kati ya utumbo mpana na utumbo mwembamba.

Caesar n Kaizari. **~ian operation/**

section n kuzaa kwa kupasuliwa/ kisu. **~ian** n.

caesura n kituo katika ushairi hasa

katikati ya mstari.

cafe n 1 mkahawa. 2 kahawa. ~ **au lait** n kahawa ya maziwa.

cafeteria n kafeteria; hoteli, mkahawa (ambamo wateja wanaji-hudumia wenyewe).

caffeine n *(chem)* kafeini.

caftan n kaftani; *(for males)* aina ya kanzu yenye masombo kiunoni; *(for females)* aina ya kanzu isiyokaza mwilini.

cage n 1 kizimba, tundu. **~d bird** ndege afungiwaye tunduni. 2 *(fig)* gereza. vt fungia tunduni.

cagey adj *(colloq)* -enye hadhari/siri. **cagily** adv kwa hadhari.

cagoule n koti la mvua (lenye kofia na mikono mirefu).

cahoots n *(sl)* **be in ~ with** -la njama,

kazi maalum.

commemorate vt fanya ukumbusho wa,

commence

fanya kumbukumbu ya, adhimisha sikukuu ya kukumbuka mtu (jambo fulani). **commemorative** adj. **commemoration** n ukumbusho (kwa sala, heshima, sikukuu, mchezo, karamu n.k.). **in commemoration of** kwa ukumbusho wa, kwa kumbukumbu ya.

commence vt,vi anza; amiri, anzisha. **~ment** n 1 mwanzo. 2 *(in US Universities, and at Cambridge and Dublin)* sherehe ya mahafali ya kutunuku shahada/stashahada.

commend vt 1 *(praise)* sifu, tukuza. 2*(entrust)* weka amana, weka mikononi mwa. **he ~ed his soul to God** aliweka roho yake mikononi mwa Mungu. 3 ~ *me to so-and-so* nisalimie fulani. 4 ~ *oneself/itself to* pendwa na; kubaliwa na. **~ble** adj -a kustahili kusifiwa. **~ation** n sifa.

commensurable adj -a kupimika kwa jinsi moja; -a kulingana, -a kadiri moja. **commensurate** adj 1 -a kipimo/kadiri iliyo sawa. 2 -a kufaa.

comment n neno, fasiri, wazo, maoni. **no ~** sina neno. vt **~ (on/upon)** toa mawazo/maoni. **~ary** n 1 sherehe. 2 tangazo mfululizo (juu ya tukio) wakati likitendeka *broadcast ~ on a football match* tangazo la mchezo wa kandanda. **~ate** vi toa maoni juu ya jambo fulani. **~ator** n 1 mtoa maoni. 2 mtangazaji (wa tukio).

commerce n 1 biashara, (hasa baina ya mataifa); ubadilishanaji na ugawaji wa bidhaa. **Chamber of C~** n chama cha wafanyabiashara. **Faculty of ~** n Kitivo cha Biashara. **commercial** adj 1 -a biashara *commercial radio,* redio ya biashara (inayojigharamia kutokana na malipo yatozwayo kwa vipindi vya biashara). **commercial traveller** n mchuuzi msafiri: mtu asafiriye kuonyesha vitu vya biashara na kupokea maagizo juu yake. 2 -nayoweza kuleta faida. 3 -a kupenda faida tu. n tangazo la biashara (katika vipindi vya TV au redio). **commercially** adv.

shirikiana na/panga na (hasa katika maovu).

caiman; cayman **n** *(bio)* kaimani: mamba wa Amerika Kusini.

cain n *(rel)* katili, kaini. **raise** ~ *(sl)*

fanya fujo.

cairn n haram, rundo, chungu (ya mawe kama alama au kumbukumbu).

caisson n 1 *(mil)* kasha la kigari cha makombora. 2 keisoni: kitundu cha kuzuia maji yasiingie ambacho wajenzi wa majini hutumia. ~ **disease** n maumivu ya viungo yasababishwayo na kufanya kazi ndani ya hewa iliyobanwa/nzito.

caitiff n *(poet) (arch)* 1 mtu mbaya, mtu mnyonge. 2 mwoga adj -baya, -a woga.

cajole vt 1 ~ **somebody into doing something** bembeleza, vuta kwa werevu, danganya kwa kusifusifu, rairai fulani apate kufanya ulitakalo. 2 ~ **something out of somebody** pata taarifa kwa hila, ujanja au werevu. **~ry** **n.**

cake n 1 keki. *(selling)* **like hot ~s**

(nunulika) sana na kwa haraka. **take the** ~ -wa wa kwanza, anza. **you can't have your ~ and eat it** amua moja. **piece of** ~ rahisi, nyepesi. 2 mseto, mchanganyiko wa mapishi/vyakula. **fish ~s** **n** keki/mseto wa

samaki. 3 kipande, donge, bumbaa. ~ **of soap** kipande cha sabuni. vi ganda, gandamana.

calabash n kibuyu; mboko. ~ **pipe** n buruma.

calaboose n *(US sl)* gereza, korokoro, mahabusi.

calamary n *(bio)* kalamari: ngisi mkubwa.

calamine n kalamini: aina ya mawe yenye zinki. ~ **lotion** n kimiminiko cha kalamina.

calamint n mkalaminti: aina ya mnanaa.

calamity n janga, balaa, msiba mkubwa; maafa. **calamitous** adj.

commercialize vt geuza -a biashara ili kupata faida *commercialize sports* geuza michezo iwe biashara. **commercialism** n.

commination n tishio la kulipiziwa kisasi na Mungu (hasa kwa wafanyao dhambi). **comminatory** adj.

commingle vt,vi changanya,

changanyika.

commiserate vt,vi *(with)* -pa mtu pole, sikitikia, hurumia. **commiseration** n.

commissar n kamisaa. **Political C~**

n kamisaa wa siasa: afisa wa chama, Wizara, Shirika, Jeshi n.k. katika jeshi la Urusi. **~iat** n 1 *(out of use)* idara ya jeshi kwa ajili ya ugawaji wa chakula. 2 ugawaji wa chakula. **~y** n 1 naibu, mjumbe; wakili; kamisaa wa jeshi (anayehusika na ugawaji wa chakula). 2 duka la chakula (la jeshi, kampuni n.k.). **~ial** adj.

commission n 1 tume. **Presidential C~** **n** Tume ya Rais. 2 utoaji mamlaka/wajibu (kwa mtu au kundi la watu); agizo, amri. 3 *(crime)* tendo, utendaji. ~ **of a crime** tendo la jinai. 4 hati ya kibali cha kupewa cheo katika jeshi. **get one's** ~ pata cheo cha ofisa. 5 asilimia ya faida (anayopewa mwuza bidhaa) *sell goods on* ~ uza bidhaa na kupata asilimia ya faida yake. 6 kazi (yenye ujira wake maalum) *she received the ~ to paint the President's picture* alipewa kazi ya kuchora picha ya Rais. 7 **in** ~ (*of ship*) -wa tayari kusafiri (yenye mabaharia na vyakula vyote vinavyohitajika). 8 **out of** ~ iliyoharibika, isiyofanya kazi tena *my radio is out of* ~ redio yangu imeharibika. vt 1 teua; agiza kazi kwa malipo maalum. 2 *(mil)* pa mtu cheo cha ofisa. 3 (*of warship*) tayarisha kwa pigano. **~ed** adj -enye cheo cha ofisa. **~er** n 1 mwanatume. 2 mkuu; kamishna. **District C~er** **n** Mkuu wa Wilaya. **Regional C ~er** **n** Mkuu wa Mkoa/

commissionaire

kamishna. 3 wakili wa serikali, mwenye kuagizwa, mwenye amri. **~er for oaths** **n** wakili wa kuapisha. **High C~er** n Balozi (katika nchi za Jumuiya ya Madola).

calcareous adj -enye chokaa; -enye kufanana na chokaa.

calcify vt,vi fanya (kuwa) chokaa; geuza/geuka kuwa chokaa. **calciferous** adj. **calcine** vt,vi 1 choma chokaa. 2 choma kwa moto mkali. **calcination** n 1 uunguzaji: uchomaji kwa nguvu kitu chochote. 2 mgeuko chokaa.

calcium n kalisi: metali laini nyeupe (hutokea kwenye mifupa, meno, na sehemu ya chokaa, marumaru n.k.).

calculate vt,vi 1 kokotoa. 2 dhani, ona, fikiri; pima. 3 *(intend, plan)* kusudia, kisia, azimia. ~ **up (on)** (*US*) tumainia. 4 pangwa. **calculating** adj. **calculation** n. **calculator** n kikokotoo.

calculus n 1 kijiwe. 2 *(maths)* kalkulasi.

calendar n 1 kalenda. 2 orodha ya kesi mahakamani, miswada bungeni n.k. inayofuata kalenda vt orodhesha.

calender n 1 mashine ya kunyoosha nguo. 2 *(textile)* kukuto. vt nyoosha; fingirisha.

calf n 1 ndama, mtoto wa mnyama. **cow in/with** ~ ng'ombe mwenye mimba. **slip her** ~ avya. **the golden** ~ n kuabudu mali, kuandaa kwa shangwe. **~-love** n mapenzi ya kitoto.

calibrate vt kadiria au rekebisha chombo cha kupimia au geji.

calibration n alama za vipimo/nyuzi (kwenye chombo).

calibre; caliber n 1 kipenyo cha mwanzi (wa bunduki au bomba lolote). 2 ubora wa tabia au akili. 3 *(capacity)* ukubwa; uhodari.

calico n kaliko: kitambaa kigumu cha pamba kama marekani au gamti.

caliph, calif n khalifa. **~ate** n milki ya khalifa.

calk[1] n 1 *(of horse)* njumu. 2 msumari wa kisigino cha kiatu. vt tia njumu.

calk[2] *see caulk.*

call n 1 mwito. **within** ~ karibu (karibu). 2

commissionaire n bawabu (wenye yunifomu maalum wa hoteli, senema n.k.).

commit vt 1 tenda, fanya. ~ **adultery** zini. ~ **a crime** fanya kosa la jinai. ~ **murder** ua. ~ **suicide** jiua. 2 peleka; kabidhi; tia. ~ **somebody for trial** peleka mahakamani ~ *a child to someone's care* kabidhi mtoto kwa mwingine ili amtunze. ~ **to writing** tia katika maandishi. ~ **to memory** jifunza kwa ghibu, hifadhi kwa moyo. ~ **to the flames** unguza ~ *to the earth* zika. 3 ~ **oneself** jipa sharti; ahidi *he has ~ted himself* amejipa sharti, ameahidi *without ~ting myself* bila ya kujifunga. 4 *~oneself to* diriki, kubali wajibu. **~tal** n 1 upelekaji, uwekaji *the ~tal of a body to the earth* kuzika. **~tal of somebody to jail** kupeleka mtu gerezani. **warrant of ~tal** hati ya kifungo. **~ted adj** 1 -enye msimamo. 2 -a kujitolea nafsi. ~ **ment** n 1 sharti; ahadi *honour your ~ments* heshimu ahadi zako.2 wajibu. 3 moyo, msimamo. **political ~ment n** msimamo wa kisiasa. 4 tendo la kupeleka (kifungoni n.k.).

committee n kamati. **executive** ~ n kamati ya utendaji. **steering** ~ n kamati ya uendeshaji *member of the* ~ mwanakamati.

commode n 1 almari. 2 kibago cha kuwekea kibakuli cha haja cha chumbani. 3 *(US)* choo.

commodious adj -enye nafasi (ya kutosheleza), -a kufaa; -kubwa, enevu. **~ness** n.

commodity n bidhaa, kifaa. **essential ~ n** bidhaa muhimu.

commodore n kamadori: ofisa wa jeshi agh. la majini au angani mwenye cheo cha juu ya kapteni; kapteni mwandamizi wa meli za biashara.

commune

common adj 1 -a pamoja,-a wote.

a ~ land n ardhi ya wote, ardhi ya umma. ~ **consent** n makubaliano ya pamoja/wote. ~ **knowledge** n habari inayojulikana na wote. ~ **ground** n *(fig)* hoja inayokubaliwa na wote katika majadiliano. ~ **room n** (*in schools, college*) chumba cha mapumziko. 2 -a kawaida. ~ **soldier** n askari wa kawaida,

(cry/shout) yowe, mlio, ukelele (kilio cha mnyama au ndege). 3 matembezi, maamkio, ziara fupi. **port of ~** n bandari ya kupitia tu. 4 *(vocation)* wito. 5 *(demand)* jambo la kupasa (la kubidi), dai. **~ loan/money; money on ~ n** mkopo unaoweza kudaiwa mara moja bila taarifa ya awali. 6 ujumbe. **~-bell** n kengele ya hatari; kengele ya kuita. **~ box** n kibanda cha simu. **~ boy** n tarishi (kijana). **~ girl** n malaya (atongozwaye kwa simu). **~-house** n danguro. 7 haja *there is no ~ to blush* hakuna haja ya kuona haya. 8 (*radio*) **~ sign** n alama ya kuitia. **~-over/roll-~** n kuita majina (shuleni,jeshini n.k.). **~ing** n wito; weledi. **~er** n 1 mgeni. 2 mpiga simu. vt 1 ita kwa sauti; piga mayowe. 2 zuru, pitia, tembelea, amkia *I ~ed on him* nilimtembelea *this train ~s at Mpanda Station* treni hii inapitia Mpanda. 3 ita, taja kwa jina la *we ~ him boss* tunamwita bosi *it is ~ed* inaitwa. **~ somebody names** tusi, tukana. **~ something one's own** dai (kitu) kuwa mali ya. **~ into being** buni, unda, umba, jaalia. **~ it a day** funga kazi, pumzika. **~ into play** ingiza, shirikisha, ita. 5 fikiria, chukulia. **~it a deal** jichukulie kuwa umebarikiwa. 6 *(compounds)* **~ a halt (to)** simamisha. **~ a strike** itisha mgomo. 7 *(of cards)* otea; ita.

calm

8 *(phrases)* **~ somebody to account** ita mtu ajieleze. **~ attention to** vuta nadhari ya. **~ into question** shuku, tilia (ma)shaka. **~ a meeting to order** anzisha mkutano. 9 *(with adverbial particles and preps)* **~ by** (*colloq*) pitia. **~ somebody down** karipia. **~ something down** ita; ombea. **~ for** dai, hitaji. **~ for prayer** adhini. **~ something forth** sababisha; tumia, changia. **~ something in** taka kitu kirudishwe. **~ something off** shikisha adabu; simamisha. **~ somebody out** ita (haraka); toa amri ya kuanzisha mgomo. **~ over** ita/soma (majina). **~ something/somebody up** pigia simu; kumbuka jambo; ita/andikisha jeshini. **~ up n** mwito, kuitwa jeshini. **~ on/upon** agiza, shurutisha; sihi, omba msaada. **~ up** kumbusha; ita juu. **~ off** vunja, simamisha, ondoa; ita kwingine *please ~ off your dog* zuia mbwa wako.

calligraphy n kaligrafia: sanaa ya kuandika vizuri.

kuruta. **~ sense** n maarifa ya kawaida. **~ practice** n jambo la kawaida (kutendwa). 3 *(Math)* -a shirika ~ *factor/multiple* kigawo/kigawe shirika. *(GB)* **~ Law** n sheria zisizoandikwa. **~-law wife n** kimada. **~ market** n soko la ushirikiano/ pamoja. 4 **~ noun** *(gram) n* nomino ya jumla. 5 *(colloq) (of persons, their behaviour and possessions)* hafifu, -baya. **~ manners** n tabia mbaya. **~ly** *adv*, n 1 eneo la ardhi lisilo na mwenyewe, ardhi ya jumuiya yote. 2 **in ~** kwa ajili ya wote, kwa wote. **in ~ with** pamoja na; sawa na *out of the* ~ si -a kawaida. **~er** n mwanachi wa kawaida. **~s n** *(pl) (arch)* 1 umma. 2 **the House of C~** n (*sometimes* **the Commons**) Bunge la Uingereza lililochaguliwa na wananchi). 3 **short ~s n** uchache/upungufu wa chakula *be on short ~s* -topata chakula cha kutosha. **~alty** n watu wa kawaida, makabwela. **~wealth** n 1 dola; jumuiya ya madola. 2 **The C~wealth** n (*also* **~wealth of Nations**) Jumuiya ya Madola: jumuiya ya nchi huru zilizokuwa chini ya utawala wa Kiingereza.

commotion n *(disorder, uproar)* vurugu, ghasia, makelele, vurumai, rabsha. **make a ~** piga kelele, fanya ghasia *in a state of ~* katika hali ya ghasia.

commune[1] n 1 wajima: kikundi cha

watu wanaoishi pamoja na kugawana mali zao. 2 kikundi cha watu wanaofanya kazi pamoja kwa faida ya wote. 3 eneo la kikundi. 4 (*in*

France etc) Halmashauri. **communal adj** 1 -a jumuia; -a kutumiwa na watu wote. 2 -a kuhusu vikundi mbalimbali katika jamii *communal disturbances* fujo kati ya vikundi mbalimbali (kwa sababu ya dini, taifa, rangi n.k.). **communalism** n ujima.

commune[2] vi 1 (**with**) jisikia kuwa

pamoja. **~ with the night** vaa usiku. 2 *(together)* badilishana mawazo n.k. 3 *(rel)* pokea komunyo/ushirika mtakatifu. **communicant** n 1 *(informer)* mpasha habari. 2 *(rel)* mpokeaji wa komunyo.

communicate vt,vi 1 *(share, pass)* toa, pasha, pitisha (habari n.k.). 2 *(with)* wasiliana na. 3 ungana na (kama nyumba, bustani, chumba

callipers n 1 kalipa: bikari ya

kupimia. 2 vyuma vya miguu vya kumsaidia kilema.

callisthenics n mazoezimwili (ya kutia viungo nguvu na uzuri).

callosity/callus n *(med)* sugu, sagamba. **callous** adj 1 -gumu, sugu. 2 *(of person)* -sio hisia, baridi, -siojali. **callously** adv. **callousness** n. **callow** adj -siyo na manyoya; -siyo na ndevu; -changa *a ~ youth* kijana asiyepevuka. **~ness** n.

calm adj 1 *(of weather)* shwari, -tulivu. 2 pole, kimya, makini, -nyamavu. **~ water** n maji matulivu. **pretty ~ about it** baridi, hata mshipa haumgongi. n 1 utulivu, amani, raha. 2 shwari *a dead ~* utulivu mkubwa. vi tulia, nyamaza. **~ down** tulia. vt tuliza, nyamazisha, fariji. **~y** adv. **~ness** n. **~ative** adj *(med)* -a kutuliza, -a kupoza n kipozamaumivu.

calomel n kalomeli: dawa ya kuharisha, aina ya haluli.

calorie/calory *(also calory)* n 1 kalori: kizio cha joto. 2 kizio/kipimo cha joto litolewalo na chakula. **calorific** adj.

calumniate vt zushia, zulia. **calumny n** *(formal)* uzushi, usingiziaji (wenye lengo la kuharibu jina).

Calvary n *(rel)* 1 Kalivari: kilima nje ya Jerusalem aliposulubiwa Yesu. 2 uwakilishi wa kusulubiwa kwa Yesu. 3 mateso makubwa.

calve vi 1 *(of cow etc)* zaa. 2 *(of a*

piece of ice) meguka. **calves** *see* **calf**.

Calvinism n *(rel)*mafundisho ya Calvin: kwamba kila kitu kilikwisha amuliwa na Mungu, amri ya Mungu. **Calvinist** n.

calypso n kalipso: wimbo wa ki-West Indies.

calyx n kalisi: sehemu ya nje kabisa ya ua iliyojengwa na sepali.

cam n *(mech)* kemu: kibadili mwendo.

kwa njia ya mlango, geti n.k.). 4 *(rel)* pokea Ushirika Mtakatifu/komunyo. 5 jieleza *that student can't ~ well* yule mwanafunzi hawezi kujieleza vizuri. **communication** n 1 mawasiliano. 2 njia za mawasiliano (k.m. simu, reli n.k.). 3 habari, taarifa *communication from the chair* taarifa ya mwenyekiti. **communication cord** *(in train)* mnyororo ya tahadhari. **communicable** adj 1 -enye kuwezekana kuelezwa. 2 *(of disease)* -a kuambukiza. **communicable disease** n maradhi ya kuambukiza. **communicative** adj -enye kupenda kuwasiliana. **communicativeness** n. **communicator** n.

communion n 1 *(sharing)* ushirikiano,

umoja. 2 kupeana/kushirikiana (mawazo, n.k); urafiki. 3 ushirika: jamii ya watu wenye kanuni zile zile za imani. 4 *(rel)* **(Holy) Communion** Komunyo: Karamu Takatifu, Ushirika Mtakatifu.

communique n taarifa. **joint ~** n taarifa ya pamoja.

communism n ukomunisti. **communist** n mkomunisti. **communist party** n chama cha kikomunisti.

community n 1 jumuia *religious ~*

jumuia ya watawa/mapadre. 2 umoja,

company

usawa *a ~ of interests* watu wenye mawazo sawa. **C~ Centre** n Jumba la Starehe. **~ chest** n akiba ya fedha ya jumuiya za kuwasaidia wenye dhiki. **~ singing** n uimbaji wa pamoja. **in ~** pamoja.

commute vt,vi 1 badilisha (aina ya

malipo k.m. pesa badala ya huduma). 2 punguza adhabu, toa tahafifu, -pa tahafifu. 3 badilisha (mkondo umeme). 4 safiri kila siku mjini (kwa treni/gari n.k.). **~r** n msafiri wa aina hii. **commutable** adj -a kuweza kubadilishiwa/ kupunguzwa au kusahilishwa . **commutation** n 1 ubadilishaji. 2 *(of punishment)* tahafifu. 3 *(US)* **commutation ticket** n tiketi ya muda. **commutator** n komutata: chombo cha kugeuzia mwelekeo

camaraderie n urafiki; udugu.

camarilla n kikundi cha njama.

camber n mbinukotuta, mbinuko. vt

binua.

cambiat n mlanguzi wa fedha.

cambium n *(bio)* kambi: seli kuzi.

cambric n kambriki: kitambaa chororo

cha lineni au pamba. **came** *see* **come**.

came *v* (*pt of*) **come**

came n risasi ya fremu ya dirisha.

camel n 1 ngamia. **~ ('s) -hair**

n manyoya laini aghalabu ya ngamia. 2 chelezo. 3 rangi ya madafu. 4 **~ -back** n kiraka, mpira hafifu wa kutengenezea tairi. **~eer** n mtunza ngamia.

cameo n 1 kito; sanamu. 2 taswira ya kitu, mtu au mahali.

camera n 1 kamera. **on** ~ inapigwa picha. 2 *(leg)* chumba cha mkuu wa mahakama. **in** ~ katika chumba cha hakimu; faraghani, si mbele ya watu; *(see in chambers)* kwa siri. **~ -man** n mpiga picha.

camisole n shimizi.

camlet n 1 *(arch)* kitambaa chepesi cha

can

hariri na manyoya ya ngamia. 2 nguo ya kitambaa hicho.

camouflage n kamafleji, majificho. vt

ficha kwa njia ya kudanganya.

camp[1] n 1 kambi; kituo; kigono. 2 *(fig)* kundi la watu wenye msimamo/imani/ itikadi moja. **~-meeting** n *(US)* mkutano wa kidini unaofanyika nje. **eye -~ n** kambi ya matibabu ya macho. ~ **-stool** n kiti cha kukunja; kiti cha safari. **~-follower n** 1 raia anayefuatana na

wa mkondo umeme.

compact[1] n mapatano, maafikiano,

mkataba.

compact[2] n bweta la poda (daima

huwa na kioo).

compact[3] vt unganisha; gandamiza;

gandisha adj *(firm)* -gumu, -a kubanana, imara; thabiti. 2 *(close)* -a karibukaribu. 3 *(brief)* fupi, -lioshikamana vizuri. **~ness** n.

companion[1] n 1 mwenzi, rafiki,

mwandani. **~ in distress** mwenzi katika shida. 2 **~ volume** n kitabu cha rejea/ mwongozo. **~able** adj. **~ship** n.

companion[2] n *(naut)* 1 dirisha la kupitisha mwangaza chini melini. 2 ~ *ladder way* ngazi ya ndani ya meli.

company n 1 kuwa pamoja na

wengine *I shall be glad of your* ~ nitafurahi kuwa pamoja nawe. **sin in good ~** watu bora zaidi wamefanya vile vile *keep ~ with* kuwa na urafiki na (hasa mwanamume kwa mwanamke) *keep (bear) somebody ~* enda naye, kaa naye. **part ~** achana (na) *two's ~ three's a crowd* wawili ni sawa akiongezeka mmoja ni vurugu. 2 wageni walioalikwa *a*

man is known by his ~ tabia ya mtu hujulikana kutokana na marafiki zake. **in ~** mbele ya watu. 3 mwenzi *he is good ~* ni mwenzi mzuri. 4 Kampuni. **private ~** n kampuni ya binafsi. 5 *(mil.)* kombania. 6 kundi la watu wafanyao kazi pamoja (k.m. wasanii, mabaharia).

compare vt,vi 1 **~(with)** linganisha *~these poems* linganisha mashairi haya *this is large ~d with that* hii ni kubwa ikilinganishwa na ile. **~ notes** badilishana mawazo. 2 **~ (to)** tofautisha/fananisha, mithilisha *it is not to be ~d to mine* isifananishwe na yangu *he ~d music to food* alifananisha muziki na chakula. 3 *(gram)* linganisha. n **beyond/ without/past ~** -sio kifani, bila mfano. **comparable (to, with)** adj -a kuweza kulinganishwa na, -a

jeshi wakati wa vita (hasa malaya). 2 barakala. vi ~ (**out**) fanya kambi, tua safarini, piga hema. vt *(mil)* weka kambini. **~ing-ground** n uwanja wa kupigia kambi.

camp[2] n 1 basha; msenge. 2 tabia/sura ya mwanamke.

campaign n 1 kampeni. 2 mapambano ya kijeshi. vi 1 fanya kampeni. 2 gombea uchaguzi. **~er** n mfany(i)a kampeni.

campanile n mnara wa kengele. **campanulate** adj -a mfano wa kengele;-enye umbo la kengele.

camphor n kafuri, kafuri maiti. **campus** n kampasi: eneo la shule kubwa au chuo.

camshaft n *(mech)* mtaimbokemu, kemshafti.

can[1] n 1 kopo; debe; mkebe *a ~ of sardines* kopo la dagaa *milk* ~ chombo cha maziwa. 2 *(US)* pipa la taka. 3 *(US sl)* gereza; choo; filamu iliyowekwa tayari kwa kutumia *carry the* ~ wajibika. vt 1 tia koponi *~ned fruit/ vegetables* matunda/ mboga za kopo. 3 *(US sl)* fukuza, toa kazini. 4 *(US sl)* acha ~ *that noise* acha kupiga kelele. **~nery** n kiwanda cha kutia vyakula makoponi. **~-opener** n kiboko, kifungua kopo.

can[2] *v* 1 weza, fahamu *he* ~ *read* anaweza kusoma *I* ~ *not understand* sifahamu, sielewi. 2 wezekana *it* ~ *not be true* haiwezi kuwa kweli *the food* ~ *be eaten* chakula kinalika *as often as I* (*possibly*) ~ kila

niwezapo. 3 *(colloq)* ruhusiwa ~ *I leave now?* naruhusiwa kuondoka?

canal n 1 mfereji. **Suez ~** n mfereji

wa Suez. 2 *(bio)* mfereji wa chakula. **~ize** vt chimba mfereji; *(fig)* elekeza.

canap'e n kitafunio.

canard n taarifa ya uwongo.

canary n kurumbiza.

canasta n kanasta (mchezo wa karata).

canaster n 1 *see* **canister** 2 *(arch)* tumbaku kufananishwa na. **comparative adj** 1 linganishi. **comparative linguistics** n isimu linganishi. 2 -a kulinganisha *live in comparative luxury* ishi maisha ya anasa ukilinganisha na. 3 *(gram*) linganishi **comparative adjective** n kivumishi linganishi. **comparatively** adv. **comparison** n 1 ulinganishi; mlingano. 2 *(likeness)* mfano, mithili, kifani *there is no comparison between them* havifanani hata kidogo, havilingani. 3 *(gram)* **degrees of comparison** viwango

linganishi *make/draw a comparison between* A and B linganisha baina ya A na B *stand (bear) comparison with* weza kulinganishwa na *by comparison* kwa kulinganisha. **comparisons are odious** si vizuri kulinganisha.

compartment n chumba (agh. behewa au ofisi iliyogawanywa katika sehemu kadhaa). **~alize** gawa katika vyumba; tenganisha.

compass n 1 *(magnetic)* dira. 2 *(circle)* duara, mzingo. 3 *(pl) also* **a pair of ~es** bikari. **string ~** n bikari ya uzi. 4 *(extent)* eneo, *(limit)* upeo, kikomo, mpaka. **~-window** n dirisha roshani

competent

vt see **encompass**.

compassion n huruma, kite *have* ~ *on somebody* onea (fulani) huruma. **~ate** adj -enye huruma, -pole. **~ate leave** n likizo ya huruma.

compatible adj **~(with**) 1 (*of ideas,*

arguments principles etc) -a kupatana; -a kulingana. 2 *(of people)* -a kutangamana,-a kuweza kuchukuana. **compatibility** n upatanifu, ulinganifu, hali ya kuchukuana.

compatriot n ndugu wa kwetu, wa nyumbani.

compeer n *(arch)* 1 mwenzi. 2 mtu aliyelingana na mwingine (kwa cheo au uwezo).

compel vt *(-ll-)* 1 **(to something)** lazimisha, shurutisha, juburu. **~ling adj** -a kuvutia sana. **a ~ling film** filamu ambayo inavutia sana.

ya mnoga.

cancel vt,vi 1 futa. 2 batilisha. 3 ~ **out** sawazisa. **~lation** n.

cancer[1] n 1 *(astro)* kaa. 2 *(geog)* **Tropic of ~** n Tropiki ya Kansa.

cancer[2] n *(med)* 1 kansa. **lung ~ n** kansa ya mapafu. 2 *(fig)* uovu 3 *(sl)* ~ **stick** n sigara. **~ated**; **~ous** adj -a kansa. **cancroid** adj 1 *(med)* -a kufanana na kansa. 2 *(bio)* - a kufanana na kaa. n kansa ya ngozi.

candelabrum n kinara cha mishumaa mingi. ~ **tree** n mti wenye umbo la kinara cha mishumaa.

candescent adj -nayong'aa. **candescence** n.

candid adj 1 wazi. 2 *(of photo)* bila kupanga. ~ **camera** n kamera ya picha zisizopangwa. **~ly** adv.

~ness n.

candidate n 1 *(of election)* mgombea uchaguzi; mteuliwa; mtaradhia. 2 *(of examination)* mtahiniwa. **candidacy**; **candidature n** ugombea uchaguzi.

candle n mshumaa *the game is not*

worth the ~ jambo halina maana/faida *burn the ~ at both ends* jichosha kwa kazi *he cannot hold a ~ to you* si kufu yako. ~ **stick** n kinara cha mshumaa.

candlemas n *(rel)* mweuo.

candour n unyofu, uwazi: tabia ya kunena bila kupendelea; tabia ya kunena ukweli.

candy n pipi, peremende, lawalawa. vt hifadhi kwa kuchemsha na kupika na sukari.

cane n henzirani; ufito wa mwanzi. **~-brake n** kichaka cha mwanzi. ~ **chair** n kiti cha henzirani. ~ **furniture** n samani/fanicha ya henzirani. **sugar~** n muwa. vt 1 piga na fimbo ya henzirani. 2 suka kiti cha henzirani.~ **-sugar** n sukari muwa.

canine adj -a mbwa; kama mbwa n 1 ~ **tooth** n chonge. 2 mbwa. 3 mnyama wa jamii ya

compendious adj *(of authors, books*

etc). -enye ufupisho kamili/makini. **compendium** n ufupisho kamili /makini.

compensate vt,vi fidia, toa fidia; lipia~ *for the lost book* fidia kitabu kilichopotea. **compensatory** adj. **compensation** n 1 fidia, dia.

compere n *(F)* mtangazaji (wa sanaa

za maonyesho, kipindi cha TV n.k.). vt tangaza.

compete vi shindana. **competition** n mashindano *open competition* mashindano ya wazi *throw something open to competition* tangaza ili kushindaniwa *business competition* mashindano ya biashara. **competitive adj** 1 -a ushindani, -a mashindano *competitive examination* mtihani wa mashindano. 2 *(of people)* -a kupenda kushindana. **competitor** n mshindani.

competent adj 1 -enye ustadi/uwezo/ uhodari. 2 *(legitimate)* halali,-a sheria. 3 -a kutosha -a kuridhisha. **competence/competency** n 1 uwezo, ustadi, uhodari; ufarisi. 2 *(lit)* *(moderate means)*, riziki, mali (si nyingi ila) za kutosha. 3 (*of a court*,

compile

a magistrate) uwezo wa kisheria.

compile vt 1 tunga; kusanya (maarifa, habari n.k.) ~ *a dictionary* tunga kamusi. **compilation** n mkusanyiko, mtungo. **~r** n.

complacence/complacency n ridhaa

(kupita kiasi). **complacent** adj 1 -a kuridhika, mno, -a kupendezwa. 2 **complacently** adv.

complain vi 1 nung'unika, lalamika. 2 *(accuse)* shtaki. **~ant** n *(leg)* mlalamikaji, mshtaki. **~t** n 1 *(lament)* malalamiko. 2 *(grumbling)* manung'uniko. 3 *(illness)* ugonjwa. **children's ~ ts** magonjwa ya watoto. 4 *(leg)* mashtaka. **lodge a ~t** andikisha shitaka.

complaisance n hulka ya kupendezesha/kuridhisha watu wengine;

mbwa (k.v. fisi bweha n.k.).

canister n 1 kopo (la kuwekea majani ya chai, unga n.k.) 2. kombora (k.m. ya gesi ya machozi).

canker n 1 *(med)* ugonjwa wa vidonda, (kinywani, masikioni), kidonda cha kinywani. 2 *(of plants)* kikwachu. 3 *(fig)* uovu. vt ozesha, haribu. **~ous adj.**

cannabis n bangi.

cannibal n mtu mla watu; mnyama alaye wenziwe. **~ism** n. **~istic** adj. **~ize** vt toa vipuli (kutoka kwa mashine iliyoharibika au kuukuu) ili kutengeneza nyingine.

cannon n 1 mzinga. **~-ball** n tufe la mzinga. **~-bone** n *(of horse)* mfupa baina ya goti na kwato. **~-fodder n** askari wanaofikiriwa si muhimu hivyo waweza kuteketezwa bila wakuu wao kujali. 2 mgongano katika mchezo wa biliadi (mpigo mmoja unaogusa mipira miwili) vt gonga kwa nguvu. **~ade** n mpigo wa mizinga mingi; mfululizo wa risasi.

canny adj -erevu, -janja; -enye hadhari, -angalifu. **cannily** adv.

canoe n mtumbwi, kiperea, nchoro.

outrigger ~ n ngalawa. vi endesha kiperea. **~ist** n mpiga makasia.

canon n 1 *(rel)* sheria/kanuni ya kanisa. ~ **law** n kanuni/sheria za kanisa. 2 kigezo. 3 vitabu vinavyotambulika (hasa vitabu ya Biblia ambavyo vinatambuliwa na kanisa). 4 orodha rasmi. 5 padri wa kanisa kuu. 6 sehemu kuu ya misa. ~ **ical** adj -a kuhusu sheria za kanisa. ~ **ical hours** n saa za sala. **~icals** n mavazi rasmi ya ibada;

(*gram*) kuhusu msingi wa neno. **~ize** vt 1 takatifuza: dumisha/tangaza kuwa mtakatifu. 2 idhinisha moja kwa moja. **~ization n.**

canopy n 1 kanopi: kitambaa/kipaa

kinachoning'inizwa juu ya kiti, kitanda n.k. 2 *(aircraft)* mfuniko wa chumba cha rubani 3. *(fig)* mwavuli; kivuli chochote kinachoning'inia *the ~ of the sky* anga,

uelekevu. **complaisant** adj.

complement n 1 kijalizo, kitimizo, kikamilisho; kiasi kamili. *(maths)* ~ **of a set** kikamilisho cha seti. 2 *(gram)* shamirisho. vt kamilisha, timiza; shamirisha. **~ary** adj 1 -a kutimizana, -a kukamilishana, -a kufanya kamili; -a -ote pamoja *farming and industry are ~ary* kilimo na viwanda hukamilishana. 2 *(maths)* **~ary angles** n vikamilisho vya pembe mraba.

complete adj 1 kamili, -zima, kamilifu, -timilifu. 2 kabisa *a ~ stranger* mgeni kabisa. ~ **surprise** n jambo lisilotegemewa kabisa. vt timiza, maliza *~ ones education* maliza masomo/kamilisha, ishiliza. **~ly** adv kabisa *my watch is lost ~ly* saa yangu imepotea kabisa. **~ness** n ukamilifu. **completion** n ukamilishaji, umalizaji; ukamilisho *you will be employed on completion of your studies* utaajiriwa umalizapo/ukamilishapo masomo yako.

complex adj 1 -enye sehemu/tabia nyingi, changamani. 2 -gumu kufahamika,-sioelezeka kwa urahisi, *(gram)* changamano. ~ **sentence** n sentensi changamano (*commerce*) *~ interest* riba changamano. *(Bio)* **~sugar** n sukari changamano. ~ **situation** n hali ngumu isiyoelezeka kwa urahisi. *(Psy)* **inferiority** ~ **n** hisia za udhalili. **superiority** ~ n majikwezo. **~ity** n.

complexion 1 rangi ya uso, (ya asili),

takaso ~ *cream* krimu ya uso. 2 *(disposition, quality)* sura, hali *that puts a new ~ on the matter* hiyo inalipa sura mpya jambo hilo/hili.

complicate vt tatiza, tatanisha, fumba;

fanya kuwa changamano. **~d** adj 1 -enye utata, mashaka, mafumbo, changamano *a ~d machine* mashine yenye muundo tata *~d business deals* mambo changamani. 2 gumu *~d questions* maswali magumu. **complication** n 1 hali ya kuwa tata; ugumu, kitu kiongezacho utata/ ugumu. 2 ugonjwa wa ziada; *(med)* ugonjwa mpya au unaotokea zaidi ya ule mtu alionao (na kufanya matibabu kuwa magumu) *measles with eye and ear complications* surua inayoambatana na matatizo ya macho na masikio.

mbingu.

cant[1] n 1 mwinamo. 2 msukumo wa ghafula unaosababisha kuinama. ~ vt,vi ~ (**over**) laza upande; pindua; pinduka.

cant[2] n 1 ulaghai, unafiki. 2 misimu (ya tabaka/kikundi fulani).

cantaloup(e) n aina ya tikiti.

cantankerous adj -gomvi, -enye hasira.

~ness n.

canteen n 1 kantini. 2 bweta/sanduku

la vyombo vya kulia. 3 *(mil)* vyombo vya chakula/maji vya askari.

canter n *(of horse)* mwendo wa matao *win in a* ~ shinda kwa urahisi. vt,vi enda kwa matao.

canticle n *(rel)* wimbo mfupi wa kidinihasa unaotokana na Biblia.

cantilever n shikizowenza. ~ **bridge** n daraja shikizowenza.

canto n sehemu kuu ya shairi refu.

canton n jimbo, mkoa (hasa Uswisi).

~al adj.

cantonment n kambi, makao ya wanajeshi.

cantor n *(rel)* kiongozi wa waimbaji katika kanisa au sinagogi.

canvas n 1 turubai. 2 *(sacking)* gunia. 3 *(of painting)* turubai ya kuchorea *under* ~ kambini, hemani *win by a* ~ shinda kwa nafasi ndogo.

canvass vt,vi 1 *(for)* pita na kuomba

(kura, michango n.k.); jadili kwa undani. **~er** n.

canyon n korongo kuu (lenye mto),

genge kuu.

cap n 1 chepeo (aina ya kofia) *put on one's*

complicity n **~(in)** ushiriki (katika mabaya); tendo la kula njama.

compliment n 1 sifa, maneno ya

kusifu *pay/make somebody a* ~ sifu; taadhimu *fish/angle for ~s* tafuta kusifiwa. 2 *(formal)* salamu *return the* ~ rudishia sifa. **my ~s to so and so** nisalimie fulani. **with ~s** pamoja na salamu za ... *pay one's ~s to somebody* enda kuamkia (n.k.) *~s (of the season)* heri ya Krismasi na mwaka mpya. vt 1 toa heshima, sifu. 2 salimu. **~ary** adj 1 -a kusifu; -a kusalimu; -a kuheshimu; -enye kutoa heshima. 2 -a dibaji ~ *title (in letter, book)* dibaji. 3 -a bure, -a hisani, -a heshima. **~ary ticket** n tikiti iliyotolewa bure.

complin(e) n *(rel) (RC and AC)* sajio: sala za mwisho jioni.

comply vi,vt tii, fuata, kubaliana. ~

(with) timiza, tekeleza (matakwa ya

component

mtu au kitu fulani). **compliance** n 1 tendo la kukubaliana, kuafikiana na; kulingana na, kufuatana na. **in compliance with** kulingana na. 2 radhi; ridhaa, ikibali, ukubalifu. **compliant** adj 1 -enye ikibali/ ridhaa; tiifu, sikivu, maridhia. 2 *(of yield)* -a kufuata wengine.

component adj -lio sehemu n *(component part)* kijenzi; kitu kisaidiacho kukamilisha kitu kingine.

comport vi,vt 1 heshimu, stahi ~ *oneself with dignity* jiheshimu, jistahi. 2 patana na, faa, chukuana na *his conduct does not ~ with his rank* tabia yake haichukuani na madaraka yake. **~ment** n mwenendo mzuri, staha. **compos** adj (*also* **compos mentis**) *(colloq)* -enye akili timamu, -enye welekevu kamili. **non compos mentis** n afkani, mwendawazimu, punguwani.

compose vt,vi 1 fanyiza, tengeneza *be ~d of* -wa na sehemu (nyingi); tengenezwa kwa; umbwa kwa *it is ~d of rock* -metengenezwa kwa jiwe. 2 tunga, buni, andika (wimbo, shairi, mawazo, hotuba). 3 *(printing)* panga herufi za chapa ili kuunda maneno au

thinking ~ fikiria jambo kwa makini. **~ and gown** *(for University)* bushuti na kofia ya mahafali. **~ in hand** kwa

unyenyekevu *if the ~ fits* ukiona kwamba yanakuhusu. **~ a pie** adv (*arch*) tangu kichwani hadi miguuni, kabisa *set one's ~ at somebody (of girl)* jaribu, vutia mwanamume *a feather in one's* ~ kitu cha kujivunia. 2 fataki. 3 *(of bottle)* kifuniko. **~ block** n faruma. 4 *(biol)* kikungu cha uyoga. 5 **Dutch ~** n (*see* **diaphragm**). vt 1 vika chepeo. 2 funika. 3 shinda, pita, -wa bora kuliko. **~ a joke** toa utani unaochekesha zaidi. **to ~ it all** mwisho wa hayo. 4 tunuku.

capability n 1 uwezo, uwezekano. **nuclear ~** n uwezo wa kupigana vita vya nuklea. 2 *(pl)* vipaji (vinavyoweza kuendelezwa) *that boy has great capabilities* mtoto yule ana vipaji vingi. **capable** adj 1 hodari, -stadi,-enye akili. 2 *(of persons)* -enye uwezo. *3 (of things/situations)* -enye uwezekano. **capably** adv.

capacity n 1 nafasi, ujazo, ukubwa *filled to ~ (of a room etc.)* -liojaa kabisa, liojaa pomoni, tele *seating~* idadi ya viti. 2 *(of person)* uwezo (wa kukumbuka au kujifunza) *show one's ~* onyesha uwezo wako. 3 wadhifa, cheo *in my ~ as Director* nikiwa ni Mkurugenzi. **capacious** adj -enye nafasi kubwa ndani. **capaciousness** n. **caparison** n *(of horse)* matandiko yaliyopambwa. vt tandika (farasi) matandiko yaliyopambwa.

cape[1] n juba.

cape[2] n rasi: **The ~ (of Good Hope)** n Rasi ya Tumaini Jema.

caper vi rukaruka kwa furaha, chachawa. n 1 kurukaruka kwa furaha, kuchachawa. 2 utundu. **cut a~/~s** rukaruka kwa furaha; tenda kama mwenda wazimu.

capita n *see* **per capita**.

capillary adj -a kapilari ~ *attraction* mvuto wa kapilari ~ *repulsion* msukumo wa kapilari n *(anat)* kapilari: mshipa mdogo wa damu. **capillarity** n ukapilari: uwezo wa

capital

sentensi. 4 tuliza. **~ oneself** jituliza, -wa makini. **~d** adj tulivu. **~dly** adv. ~ **r** n mtungaji. **composing frame** n fremu ya kupanga herufi. **composing machine** n mashine ya kupanga herufi. **composing stick** n chombo cha kuwekea herufi. **composition** n 1 utungo, insha, kitu. 2 kazi ya sanaa k.v. kitabu, maandiko, nyimbo n.k. 3 utungaji/usanii wa kitu. 4 *(agreements)* mapatano. **composition of creditors** n mapatano ya wawia. 5 *(mixture)* mchanganyiko. 6 *(ingredients)* vijenzi, sehemu mbalimbali, asili za kitu. 7 kupanga herufi za chapa. 8 *(Maths; Physics)* kivungo. **composite** adj -enye sehemu (vitu, tabia) zaidi ya moja, -liofanywa na sehemu nyingine au na vitu

comprehend

mbalimbali. **compositor** n mpanga herufi za chapa. **composure** n utulivu, makini.

compost n mchanganyiko (hasa wa

mimea kufanya mbolea), mboji, mbolea mkusanyiko. vt fanya mboji/ mbolea mkusanyiko.

compound[1] vt 1 *(mix)* changanya pamoja ili kupata kitu kipya na tofauti; unga. 2 *(settle)* tatua (tatizo), maliza ugomvi/deni. 3 *(add to, increase)* ongezea (tatizo, kosa, n.k.) adj 1 iliyotengenezwa kwa kuchanganya vitu viwili au zaidi; -lioungwa. 2 *(gram)* ambatani. **~ noun n** nomino ambatani. 3 *(make)* -enye sehemu nyingi ~ *interest* riba mchanganyiko. **~ fracture** n mvunjiko mkuu. **~ sentence** n sentensi ambatani.**~ word** n neno ambatani. n 1 mchanganyiko/ msombo: kitu kilichochanganywa au kutengenezwa na vitu viwili au zaidi.

compound[2] n 1 eneo maalumu (pengine hujengwa boma) lenye majengo, viwanja n.k. **a school ~** n eneo la shule. **a factory ~** n eneo la kiwanda. 2 ua, uga, kiwanja cha nyumba. 3 kambi ya wafanyakazi.

comprador n *(arch)* wakala wa kampuni au shirika la kigeni katika nchi. *(fig)* **~ bourgeoisie** n bwanyenye kibaraka.

comprehend vt 1 fahamu, tambua, jua. 2 -wa na, ingiza, jumuisha. **comprehensible** adj -a

kushuka au kupanda kwa kioevu katika neli kutokana na kani za mshikamano na mng'ang'anio kusukuma kwa nguvu za unywele.

capital[1] n *(arch)* kombe ya nguzo.

capital[2] n 1 makao makuu. 2 *(of letters of the alphabet)* herufi kubwa (eg. A,B,C.). 3 mtaji; raslimali; fedha. **floating ~** n mtaji geu. **fixed ~** n mtaji wa kudumu. **make ~ of** tumia kwa faida adj 1 *(arch colloq)* -zuri sana. **a ~ speech** n hotuba nzuri sana. 2 -kuu. **~ city** n Makao Makuu, jiji kuu; mji mkuu. 3 -a kifo. **~ punishment** n adhabu ya kifo. **~ offence** n kosa linaloadhibiwa kwa kifo. 4 -a mtaji. **~ levy** n kodi ya mtaji. **~ goods** n bidhaa zinazotumika kuzalisha mali. **~ expenditure** n matumizi ya mitambo/majengo. **~ gain** n faida tokana na mauzo ya raslimali.

capitalism n ubepari. **capitalist** n

bepari adj -a kibepari. **capitalistic** adj. **capitalize** vt,vi 1 andika kwa herufi kubwa. 2 geuza kuwa mtaji. 3 *(fig)* **~ (on)** tumia kwa faida yako. **capitalization** n.

capitation n kodi ya kichwa. **~ grant** n ruzuku maalum kwa kila mtu mzima.

capitulate vi salimu amri kwa masharti, jisalimishe (kwa masharti). **capitulation** n.

capon n. jogoo (aliyehasiwa). **cappuccino** n kapuchino: kahawa ya maziwa yenye povu.

caprice n (mwelekeo wa) kubadilisha wazo/msimamo/tabia ghafla. **capricious** adj 1 -geugeu. 2 kipande cha muziki mwanana.

caps *abbr of* **capital letters**. *see* **capital**[2].

capsize vt,vi *(esp of a boat in water)* pinduka, pindua.

capstan n *(naut)* roda/kapi kubwa; kitu kama gogo la kuzungusha kamba ya nanga n.k. na kuivuta.

capsule n 1 *(bot)* fumbuza. 2 *(med)*

kapsuli, kidonge. 3 kapsuli: sehemu

ya roketi yenye ala ambayo inaweza

kufahamika, -a kueleweka, -a maana, -a kutambulika. **comprehension** n 1 uwezo wa kufahamu, ufahamu, ujuzi, akili tambuzi *it is beyond my comprehension* siifahamu, siielewi, nashindwa kuelewa, inanizidi kimo, iko nje ya uwezo wangu wa kutambua. 2 eneo kubwa la maana au matumizi *a term of wide comprehension* neno lenye maana na matumizi mengi. 3 *(of exercise)* (zoezi la) ufahamu. **comprehensive** adj 1 pana *the comprehensive faculty*

uwezo wa kufahamu, akili tambuzi. 2 -enye vitu/ maarifa/ mambo mengi *he took a comprehensive view of the subject* alichungua alielewa habari zote za jambo hilo *a ~ school* shule ya sekondari kwa wote (bila vipaji au tabaka). **comprehensiveness** n. **comprehensively** adv .

compress vt 1 gandamiza, bana; shinikiza. 2 *(of ideas, words, etc)* fupisha. **~ible** adj -a kushindilika, -a kupunguzika kwa kugandamizwa/ kwa kushindiliwa. n kigandamizo: kipande cha nguo kilichobandikwa katika sehemu ya mwili kuzuia damu kutoka, kutuliza homa, n.k. **~ion** n 1 mgandamizo, mbano, msongo; shinikizo. 2 ufupisho. **~or** n kishinikizi: kitu chochote kinachokaza kwa kushindilia (au kubana, au kugandamiza); kompresa: mashine itumikayo kubana hewa au gesi.

comprise vt -wa na... ndani yake *the*

book ~s all sort of knowledge kitabu kina maarifa ya namna mbalimbali.

compromise n mwafaka, masikilizano, maafikiano (ambapo kila upande hulegeza masharti/madai yake). vt 1 patana, ridhiana, afikiana, kubaliana juu ya jambo. 2 *(endanger)* tia hatarini, tia matatani. 3 tuhumisha vibaya. **~ oneself** jiaibisha; jikashifu. **comptroller** n *(accounts)* (*also* **controller**) mdhibiti fedha.

compulsion n 1 shurutisho, ulazimishaji, sharti. **under ~** kwa kushurutishwa. **compulsive** adj - siyoweza kudhibitika: -a lazima, -a kulazimisha. **compulsive -liar** n mwongopaji aliyekubuhu. **compulsive smoking** n uvutaji ulokithiri. **compulsory** adj -a lazima, -a sharti *mathematics is a compulsory subject* hisabati ni somo la

kutenganishwa. **capsular** adj.

captain n 1 *(mil)* kapteni. 2 *(of games)* kapteni, nahodha. 3 *(of ship)*iation) rubani. vt ongoza. ~**cy** n.**caption** n 1 maelezo mafupi (ya habari katika kitabu, gazeti au chini ya picha). 2 kichwa cha makala.

captious adj 1 *(formal)* -epesi kulaumu/ kukosoa. ~**ness** n.

captivate vt pendeza mno, vuta kwa uzuri. **captivation** n mvuto.

captive n mfungwa; mateka adj fungwa, -a kutekwa. ~ **state** n hali ya kufungwa. ~ **audience** n hadhira tekwa: isiyoweza kuondoka (hivyo rahisi kushawishiwa). **take** ~ chukua mateka, teka nyara. **captivity** n. **captor** n.

capture vt 1 *(of people)* kamata, teka.2 *(of land)* twaa. 3 *(of mind)* vutia, teka. 4 *(of photograph)* hifadhi. n kukamata, kuteka; kukamatwa, kutekwa.

car n 1 gari, motokaa. ~ **park** n maegesho ya magari. ~ **port** n banda la kuwekea motokaa. 2 behewa; kiberenge. **dining** ~ n behewa la chakula.

carafe n chupa ya maji/divai (ya mezani).

caramel n karameli: sukari iliyounguzwa, gubiti.

carapace n gamba, ng'amba (la wanyama kama kobe, kaa, kasa).

carat n karati: kipimo cha kupimia usafi wa dhahabu/uzito wa vito vya thamani.

caravan n 1 msafara. 2 gari linalotumiwa kama nyumba vi ishi/safiri kwenye msafara. ~ **serai** n *Asia*) nyumba ya wageni (yenye ua mkubwa wa kuhifadhi ngamia, farasi, magari n.k. ya misafara).

caravel n *(arch)* jahazi.

caraway n kisibiti.

carbine n karabini:bunduki fupi.

carbohydrate n 1 kabohaidreti. 2 *(pl)* lazima.

compunction n majuto; haya, aibu.

compunctious adj.

compute vt kokotoa, fanya hesabu. **computation** n mkokotoo.

computer n kompyuta. ~ **services**

division n idara ya huduma za

conceive

kompyuta. ~**ise vt** hifadhi kwenye kompyuta, tumia kompyuta.

comrade n 1 rafiki, mwenzi, sahibu, mwandani. 2 ndugu, komredi. ~ **in arms** n mwanajeshi mwenza. ~**ship** n.

con[1] adv **pro and** ~ pande zote (hasi na chanya). **the pros and** ~**s** n hoja za pande zote.

con[2] vt *(naut)* shika usukani wa chombo.

con[3] vt *(forml)* chunguza kwa makini; jifunza kwa ghibu sana. ~ **over** sema kwa akili.

con[4] n mfungwa.

con[5] vt *(colloq)* danganya mtu. ~**man** n tapeli.

conation n *(philos)* uelekeo hiari: nia ya kutenda kwa hiari.

concatenate vt unganisha (kwa mfuatano), fuatana. **concatenation** n.

concave adj -a kubonyea, -enye shimo. ~ **lens** n lenzi mbonyeo. **concavity** n mbonyeo; ubonyevu.

conceal vt ficha, setiri ~ *something from somebody* ficha mtu jambo/kitu fulani. ~**ment** n. maficho. **a place of** ~**ment** mafichoni.

concede vt,vi 1 *(admit)* kubali, kiri, jitoa ~ *a point in an argument* kubali hoja katika majadiliano. 2 *(grant)* toa ruhusa, achia. 3 jitoa, jiweka chini (bila pambano). ~ **defeat** kubali kushindwa; salimu amri.

vyakula vya wanga (k.v. viazi, muhogo, mkate n.k.).

carbolic adj -a kaboliki. ~ **acid** n asidi kaboliki: dawa ya sumu itokayo katika makaa ya mawe, hutumika sana kusafisha vidonda na vyombo vya nyumbani au hospitalini.

carbon n 1 kaboni. ~ **dioxide** n dioksidi ya kaboni. 2 *(electrode)* elektrodi ya kaboni. 3 ~ **paper** n kaboni. ~ **copy** n nakala halisi. ~ **copying** n kunakili kwa kaboni. ~ **dating** n njia ya kupima umri wa vitu vya kale kwa kupima kiasi cha kaboni. **carbonize** vt kabonisha, geuza kuwa kaboni. ~**iferous** adj. **carbonated** adj -enye dioksidi ya kaboni. ~**ation n.**

carboy n chupa kubwa ndani ya jamanda, chupa ya ubapa.

carbuncle n 1 kito chekundu. 2 jipu kubwa.

carburettor n kabureta: kifaa kinachochanganya hewa na petroli kutoa msombo ulipukao.

carcase; carcass n 1 mzoga. 2 *(sl)* ~ **meat** n nyama mbichi. 3 gofu la kitu (k.v.jengo, chombo n.k.). 4 *(sl)* mwili wa mtu. **save one's** ~ jiokoa maisha.

carcinogen n *(med)* kisababisha kansa. ~**ic** adj.

card[1] vt chambua (sufi au katani). n

chombo cha kuchambua sufi.

card[2] 1 kadi. **wedding** ~ n kadi ya arusi. **post** ~ n postakadi. **membership** ~ n kadi ya uanachama. **library** ~ n kadi ya maktaba. 2 mtu wa mizaha, mcheshi. 3 **playing** ~ n karata *put one's ~s on the table* julisha mambo, nia *play one's ~s well* cheza vizuri, tumia akili *on the ~s* wezekana *have a ~ up one's sleeve* -wa na mpango wa siri. ~**index** n faharisi vt weka faharisi, tia faharisi. ~**sharp**/ ~**sharper** n mfyatuzi, mlaghai katika mchezo wa karata.

cardamom n iliki.

cardboard n kadibodi (karatasi nene kama ubao mwembamba).

conceit n 1 majivuno, kiburi, makuu. 2

wazo/kauli chekeshi. ~**ed** adj -enye makuu/kiburi/majivuno.

conceive vt,vi pata/tunga/shika/chukua mimba. 2 ona, waza, dhani, fahamu *~a liking for somebody* -mtia moyoni. ~ **an idea** tunga wazo. **conceivable** adj -a kuweza kubuniwa/kufikiriwa, -a kuwezekana. **conceivably** adv yawezekana. **conception** n 1 utungaji mimba; utungaji dhana. 2 wazo, dhana. **concept** n wazo, fikra, dhana. **conceptualism** n *(philos)*

umawazo, udhanifu. (**conceptive**, *also* **conceptual**) adj -a maana, -a akili, -a kuwaza moyoni, -a mawazo. **conceptualize** *v* -buni.

concentrate vt,vi 1 kusanya mahali

pamoja; leta pamoja, unganisha. 2 *(condense)* fanya -zito kwa kukausha maji/kushindilia/kugandamiza au kubana; ongeza nguvu ya kitu. 3 kolea *~d solution* mmumunyo kolezi. 4 makinikia. ~ **upon (on) something** makinikia jambo. ~**d** adj. kali; -liokolea. **concentration** n 1 kukoleza; mkusanyo wa mahali pamoja. **concentration camp** n kambi ya wafungwa wa siasa /wakimbizi/mateka wa vita. 2 ukolezi. 3 umakinifu.

concentric adj -a kati moja, -enye kitovu shirika *a system of ~ circles* mfumo wa duara za kati moja. ~**ity** n.

concern vt,vi 1 **(with/in/ about)** husu *it doesn't ~ you* haikuhusu. 2 shughulisha; hangaisha *don't ~ yourself with minor issues* usijishughulishe na vitu vidogo. 3 sikitisha *his very poor health ~s us* afya yake mbaya sana inatunyima raha. n 1 uhusiano, ipasayo; ihusuyo *it's no ~ of mine* hainihusu. 2 jambo, shughuli. 3 ushirika; shirika; kampuni. **a going** ~ kampuni inayofanyakazi, kampuni hai. 4 *(interest)* hisa *he has a ~ in business* ana hisa katika biashara. 5 masikitiko, *(anxiety)* shaka, hangaiko, tatizo, shauku. ~**edly** adv.

concert n 1 *(mus)* burudani/ maonyesho ya muziki. 2 umoja wa shauri *acting in ~* tenda kwa pamoja. **in ~ with** pamoja na. vt,vi fanya shauri pamoja, tengeneza kwa mapatano. ~**ed**

cardiac adj -a kuhusu moyo. ~ **arrest**

career

n shtuko la moyo. **cardiogram** n kadiogramu. **cardiograph** n kadiografu. **cardiology** n kadiolojia: taaluma (ya) moyo. ~ **muscle** n msulimoyo.

cardigan n sweta, fulana yenye vishikizo upande wa mbele.

cardinal[1] n *(rel)* kadinali: askofu mwenye cheo cha juu. **~ate**/**~ship** n.

cardinal[2] adj -kuu; -a maana; -a kiini cha jambo. ~ **numbers** n namba kamili. ~ **points** n sehemu kuu za dira (Kaskazini, Kusini, Mashariki, Magharibi). ~ **vein** n vena kuu.

care n 1 *(attention)* uangalifu, utunzaji. **take ~ of** angalia, tunza, shughulikia. **take ~** angalia, tahadhari, jihadhari. 2 *(responsibility)* uangalizi, wajibu, usimamizi. ~ **of** *(of letter)* kupitia kwa *(k.k)*. **~taker** n mwangalizi; mlinzi; msimamizi; kabidhi. **~taker government** serikali ya muda. 3 mashaka, taabu,wasiwasi *he is free from* ~ hana taabu. **~laden adj** enye wasiwasi/mawazo mengi. 4 *(US pl)* mzigo, tatizo *the ~s of bringing up a large family* matatizo ya kulea familia kubwa. **~free** adj bila mawazo, changamfu; *(derog)* siojali; purukushani. vi 1 ~ **(about)**jali *I don't ~ , I couldn't ~less, who ~s*! nani anajali. 2 ~ (**for**) *(like)* penda; *(look after)* tunza *would you ~ to come*? ungependa kuja; karibu. **~ful** adj - angalifu, -a makini, -enye kujali. **~fully** adv kwa uangalifu, kwa hadhari, kwa makini. **~fulness** n. ~**less** adj -zembe, vivu, -a ovyo ovyo. **~lessness** n.

careen vt,vi laza upande, (chombo au meli) ili itengenezwe chini, inika; pindua. vi lala upande (ubavuni). **~age** n *(naut)* ulazaji upande wa chombo; gharama zake; mahali pa kufanyia kazi hiyo.

career n (*profession*) 1 kazi, amali. ~

master/mistress n mwalimu,

mshauri kuhusu maisha/kazi baada ya kumaliza masomo. ~ **girl** n mwanamke anayejali sana kazi yake (k.m. kuliko kuolewa). 2 (matendo ya) maisha (ya watu). 3

adj 1 -enye kufanywa kwa pamoja. 2 kali.**~ed action** n tendo lililofanywa kwa pamoja. **~ina** n *(mus)* konsertina: aina ya ala ya muziki mithili ya kinanda cha mivukuto; kodiani.

concerto n koncheto (muziki wa ala

conclude

moja unaojitokeza zaidi katika okestra kuliko ala nyingine).

concession n 1 kukubali. 2 tahafifu. 3milki. **concessive** adj 1 -enye kuruhusu. 2 -a ridhaa; -tulivu; -sikivu. 3 *(gram)* -a kuridhia. **~aire** n miliki; mwenye hati ya kumiliki.

conch n kombe. **~ology** n elimukombe; elimu ya konokono na kombe za pwani.

concha n 1 *(bio)* sikio la nje; mvunguwa sikio. 2 *(arch)* paa la duara.

conchy n *(sl)* **conscientious objector** *see* **conscientious**.

concierge n *(Fr.)* bawabu, mlinda mlango.

conciliate vt 1 patanisha (hasa mtu

asiye rafiki), suluhisha. 2 tuliza (hasira ya fulani). 3 ungwa mkono. **conciliation** n usuluhishi, upatanisho *court of conciliation* baraza la usuluhishi. **conciliatory** adj.

concinnity n ufasaha (wa maneno);

umbuji.

concise adj *(speech or style of writing)* fupi, -enye habari nyingi katika maelezo machache; -dogo; -a muhtasari. **~ly** adv. **~ness** n.

conclave n 1 baraza la siri la makadinali linalomchagua papa; *(fig)* mkutano wa faragha.

conclude vt,vi 1 *(make an end)* hitimisha, maliza. 2 *(agreement)* fikia/panga mapatano. ~ **a treaty** kamilisha mkataba. ~ **a bargain** fikia mapatano; patana. 3 *(come to an end)* isha, fika mwisho; koma. 4 fikia uamuzi. **conclusion** n 1 hitimisho. 2 *(judgement)* uamuzi, hukumu; maoni (yanayotokana na kuzingatia suala zima) *jump to conclusion*

mkurupuko. **in full ~** kwa mwendo wa kasi sana vi kurupuka. **~ along/through** kwenda ovyo. **~ist** n mtu anayejali kusonga mbele katika amali.

caress vt papasa (kwa mahaba). n mpapaso (wa mahaba). **~ ing** n. **~ingly** adv.

caret n kareti: alama katika mstari wamaandishi inayojulisha kuwa neno lililosahauliwa limeandikwa juu yake.

cargo shehena, kago, mizigo. **~-ship/ plane** n meli/ndege ya mizigo.

caribou; cariboo n kuro, (wa Amerika ya Kaskazini).

caricature n 1 karagosi: picha/sanamu

iliyokuzwa mno kuliko kawaida yake kwa nia ya kuchekesha. 2 kuiga mtu kwa kusisitiza mambo fulani kwa nia ya kuchekesha; igiza, fuatisha na kugeuza picha (tendo, jambo) hata lichekeshe. **caricaturist** n mchora vikaragosi.

caries n karisi: kuoza kwa jino/mfupa. **carious** adj -enye (ugonjwa wa) karisi, -liooza (hasa jino). **cariosity** n.

carillon n seti ya kengele kwa ajili ya

kutoa ghani.

carmine n adj -ekundu.

carnage n mauaji ya watu wengi; umwagaji damu.

carnal adj -a mwili, -a kuhusu mwili; -a tamaa za mwili. **~ knowledge** n ngono. **~ly** adj.

carnation n aina ya ua.

carnival n 1 kanivali: sikukuu kubwa. 2 kipindi chenye sikukuu hizi kabla ya kwaresima.

carnivore n *(pl)* (of animals) wala nyama.

carob n karuba: mbegu zinazotumika badala ya kakao kutengeneza chakleti n.k.

carol n 1 *(rel)* wimbo wa Krismasi. 2 *(lit)*

amua jambo upesi bila kuzingatia suala zima. **in conclusion** mwishowe, hatimaye. **try conclusions with** shindana na. **a foregone conclusion** kitu cha wazi kabisa; kitu kilichokwishaamuliwa. **conclusive** adj -enye kuthibitisha, -enye kuondoa shaka, -a mwisho. **conclusive evidence** n ushahidi

unaothibitisha. **conclusiveness** n.

concoct vt 1 tengeneza kwa kuchanganya pamoja ~ *a new kind of soup* changanya namna mpya ya supu. 2 buni, tunga shauri/maneno ya uwongo/hadithi. **~ion** n.

concomitant n kiambata adj ambatani. **concomitance** n hali ya kuambatana au kufuatana na (kitu kingine).

concord n 1 mapatano, maelewano, upatanishi, itifaki. 2 mpangilio wa kialfabeti (wa maneno muhimu ya kitabu k.m. biblia). 3 mkataba na. **~ance** n upatano. **~ant adj** (**with**) -enye kupatana. n mapatano (kati ya dini na dola kuhusu dhima ya dini katika jamii).

concourse n 1 mkusanyiko, kundi,

umati. 2 makutano: sehemu ya wazi ambapo barabara na njia hukutana. 3 (*place*) uwanja wa mikutano, riadha n.k.; ukumbi wa stesheni ya gari moshi.

concrete adj 1 -a kushikika, -a kuonekana (wala si -a kuwazika tu); thabiti ~ *example* mfano thabiti ~ *noun* nomino mguso. 2 -a saruji. **~ block** n tofali la saruji. **~ mixer** n kichanganya zege *reinforced* ~ zege imara. vt,vi tia saruji, paka saruji; ganda (kama saruji).

concubine n 1 hawara, kimada. 2 mke mdogo (katika ndoa za mke zaidi ya mmoja). **concubinage** n uhawara.

concupiscence n ashiki, nyege.

concur vi 1 tokea/tukia tendeka kwa wakati mmoja. 2 (*agree in opinion*) afiki, kubali. **~rence** n. **~rent** adj -enye kulingana/kupatana; -enye kutendeka/kuwapo au kufuatana pamoja. **~rently** adv.

concuss vt (*often passive*) jeruhiwa

wimbo wa furaha. vi 1 imba kwa

carrick

furaha. 2 imba nyimbo za Krismasi. **~ler n** mwimbaji wa nyimbo za namna hii.

carotene (*also* **carotid**) karotini.

carouse vi sherehekea, fanya karamu (ya ulevi). **carousal** n.

carp[1] n kambare mamba, kamongo wa

maji baridi; samaki mrefu, mkubwa na hufanana na mamba.

carp[2] vi ~(**at**) kemea, karipia, lalamika, lalamalalama (kwa makosa madogomadogo yasiyo na msingi).

carpel n kapeli.

carpenter n seremala. vi fanya kazi ya seremala. **carpentry** n useremala.

carpet n zulia. *(colloq)* **be on the ~** karipiwa, kemewa. **sweep something under the ~** sukumizia kando, ficha, weka pembeni (ili kuchelewesha utekelezaji/kukwepa lawama). **stair~** n zulia la ngazini. **~ sweeper** n kifagia zulia. vt tandaza, tanda ~ *with fallen leaves* tanda na majani makavu; laumu, karipia.

carpology n kapolojia: tawi la elimu mimea linaloshughulikia matunda na mbegu.

carpus n *(anat)* kiungo cha kiganja na mkono. **carpal** adj (*anat*) -a kiungo cha kiganja na mkono.

carriage n 1 gari la farasi. **baby ~** *n*

(*US*) gari la mtoto. 2 behewa la garimoshi. 3 uchukuzi, upagazi. **~forward** n gharama za usafirishaji zinazolipiwa na mpokeaji bidhaa. **~ free**/**paid** n gharama zilizolipwa na mpelekaji bidhaa. 4 gurudumu bebaji. 5 sehemu ya mashine inayohamishika na inayoshikilia sehemu nyingine. 6 mkao wa mwili, mwendo wa kutembea. 7 **~ way** n *(part of road)* sehemu ya barabara inayotumiwa na magari. 8 **dual ~ way** n njia mbili: barabara iliyogawanywa sehemu mbili (kwa tuta, majani n.k.). **~able** adj (of roads) -a kuweza

ubongo (kutokana na kupigwa/ kishindo/mtikisiko mkali). **~ion** n 1 jeraha la bongo linalotokana na kupigwa/kugongwa). 2 (*shock*) mshtuko, mtikiso (wa nguvu).

condemn vt 1 laumu, shutumu; laani *we ~ed his bad behaviour* tulilaani tabia yake mbaya. 2 (*to convict*)

hukumu, tia hatiani. 3 weka, tuma, agiza fulani kuishi katika hali ya taabu au maumivu. **~ation** n shutuma; laana; lawama. 4 (*reject*) kataza, tupa *~ed house* nyumba iliyopigwa marufuku kukaliwa na mtu (kwa sababu ya ubovu). 5 (*arch*) twalia, taifisha k.v. mali ya magendo.

condense vt,vi 1 fanya zito; fanya umande/wingu; punguka na kuwa zito zaidi. 2 (*of steam*) tonesha: geuza mvuke uwe maji. 3 (*shorten*) fupisha, fanya muhtasari *a ~ed account of an event* muhtasari wa habari. n 1 kijazi, kondensa: chombo cha kukusanyia au kugeuzia nguvu ya umeme. 2 kitoneshi: chombo cha kugeuza hewa kuwa majimaji. **condensation** n 1 mtonesho. 2 ufupisho.

condescend vi **~ to somebody/ something; ~ to do something** 1 (*in a good sense*) fanya kitu, kubali kazi/cheo kilicho chini ya hadhi yako. 2 (*in a bad sense*) jishusha hadhi. 3 tenda wema (kwa lengo la kusimanga/kujionesha bora). **condescension** n.

condign adj (*of punishment*) kali,

iliyostahili.

condiment n kiungo, kikolezo cha kutia ladha katika chakula k.m. chumvi/pilipili.

condition n 1 sharti *on no ~* bila ya sharti/mapatano *on ~ that* ikiwa/endapo kwamba *contrary to the ~ we agreed upon* kwa kinyume cha mapatano yetu. 2 (*state*) hali, tabia; (*pl*) **~s** hali ya mambo muhimu kwa uhai. **under existing ~s** katika hali ya mambo ilivyo. 3 (*health*) afya, siha, rai, zima *out of ~* katika hali mbaya, -lioharibika *the ~ of my health* hali ya afya yangu *be in no ~ to do something* -toweza kufanya (jambo). 4 nafasi (ya kitabaka) katika jamii *people of all ~s attended* watu wa matabaka yote

kupitika kwa magari.

carrick n *(naut)* ~ **bend** n fundo

linalounganisha kamba mbili.

carrion n mzoga, nyama iliyooza;

chochote kichukizacho adj -liyooza; -a kuchukiza. ~ **crow n** *(bio)* kunguru mla mizoga.

carrot n 1 karoti; *(fig)* kishawishi, kivutio. 2 *(pl)* nywele nyekundu; mtu mwenye nywele nyekundu. 3 rangi ya karoti. **~y** adj. **the stick and the ~** vitisho na hongo; tunzo au faida inayoahidiwa (na mara nyingi isiyokuwa yakini). **hold out/offer a ~ to somebody** shawishi kwa kutoa tunzo au kufaidika na kitu.

carry vt,vi 1 beba, chukua, eleka *she carried the child on her back* alimweleka mtoto *he is ~ing the load on his head* ameubeba mzigo kichwani mwake. 2 peleka, pitisha *the pipes ~ water to the town* mabomba hupeleka maji mjini *copper carries electricity* shaba hupitisha umeme. 3 *(conquer)* shinda, faulu *our team carried the day* timu yetu ilishinda timu zote. ~ **everything before one** fanikiwa kila kitu, shinda kabisa. ~ **one's point** ungwa mkono. 4 himili *these pillars ~ the weight* nguzo hizi zinahimili uzito. 5 *(be pregnant) she is ~ing a child* yu mjamzito. 6 refusha, zidisha, endeleza ~ *the wall to ten feet* zidisha ukuta kufikia futi kumi. 7 (*with phrases*) ~ **weight** -wa na uzito *your reasons ~ no weight* sababu zako hazina uzito. 8 simama/ tembea *they ~ themselves like soldiers* wanatembea kama askari. 9 *(of guns)* enda mbali, fikia mahali/masafa. 10 *(of disease)* eneza. 11 ~ **too far** zidi; vuka mpaka. ~ **about** tembea na, enda na (kila mahali). ~ **away** beba. **be carried away** jisahau. ~ **off** nyakua, shinda; ua. ~ **it off** fanikiwa (katika hali ngumu) *cholera carried off 10 people* kipindupindu kiliua watu 10. ~ **on** endelea (licha ya matatizo); lalama. ~ **(with)** fanya mapenzi na. **~ings on** vitendo vya kijinga/ajabu. ~ **out** maliza,

cartoon

tekeleza. ~ **through** kamilisha. ~ **back** kumbusha *I was carried back to my youth*

walihudhuria. vt shurutisha,

condole

lazimisha *be ~ed* tawaliwa *my expenditure is ~ed by my income* matumizi yangu yanatawaliwa na mapato yangu. **~ed** adj 1 -enye masharti *~ed reflex* tendo la kujiendea *~ed reaction* mlipizo zoevu. 2 -enye hali fulani nzuri/mbaya n.k.. **~ed** adj. **~al** adj 1 sharti, -enye masharti, kutegemeana na. **~al sale** n uuzaji kwa masharti. 2 (*gram*) **~al sentence** n sentensi sharti.

condole vi (*grieve with*) hani, toa

(salamu za) rambirambi, -pa mkono wa pole. **~nce** n mbirambi, rambirambi, liwazo. **letter of ~nce** barua ya rambirambi.

condom n kondomu, mpira wa kiume. **condominium** n 1 miliki bia, utawala bia (wa nchi mbili au zaidi); mamlaka bia. 2 (*US*) nyumba ya majumui imilikiwayo na wakazi.

condone vt 1 samehe, jifanya kutoona, puuza. 2 *(of an act)* toa kafara, fidia. **condonation** n.

condor n aina ya tai mkubwa (wa Marekani ya Kusini).

conduce vi faa, saidia, elekea kuleta, changia. **conducive** adj.

conduct[1] n 1 mwenendo, tabia (nzuri

au mbaya), maadili mema. **code of~** n kanuni za maadili mema. 2 usimamizi, uongozi, uendeshaji, ufuataji maadili mema. ~ **of business etc** n utaratibu wa shughuli n.k. ~ **-money** n gharama za shahidi.

conduct[2] vt 1 (*lead*) ongoza, peleka, chukua *~ed tour* ziara iliyoongozwa. 2 (*manage*) endesha. 3 (*phys*) pitisha/ruhusu *iron ~s heat* chuma hupitisha joto. 4 ~ **oneself** (*behave*) tenda. 5 *(mus)* ongoza, imbisha. 6 fanya kazi ya kondakta. ~ **oneself towards somebody** jiweka kwa jambo la mtu fulani. **~ion** n upitishaji (k.m. umeme katika waya). **~ion of heat** upitishaji wa joto. **~ion system** n mfumo wa upitishaji joto, umeme, maji. **~ive** adj -enye

nilikumbuka ujana wangu *their courage will ~ them through* ujasiri wao utawasaidia. n 1 *(of a gun range)* masafa. 2 uchukuzi, ubebaji. **carrier** n 1 mchukuzi *common carrier* uchukuzi wa aina yoyote; mpagazi; hamali; kampuni ichukuayo bidhaa. 2 **aircraft carrier** n manowari ya kuchukulia ndege (agh. za vita). 3 keria: kiungo cha chuma cha kuchukulia mizigo n.k. katika baiskeli au motokaa. 4 **electric carrier** n kipitisha umeme. 5 *(biol)* kichukuzi. 6 *(of disease)* mwenezaji. **carrier-bag** n mfuko wa karatasi au plastiki. **carrier-pigeon** n njiwa-kijumbe.

cart n mkokoteni, rukwama. **put the ~ before the horse** pindua jambo, fanya visivyo, fanya kinyume cha mambo. ~ **away** ondolea mbali. ~ **bad** n mzigo wa kujaa rukwama; vitu vingi. ~ **wright** n mtengeneza rukwama; mwendesha rukwama. vt,vi 1 beba/chukua kwa mkokoteni. 2 *(colloq) (around)* beba kwa mkono. 3 *(derog)* swaga. ~ **wheel** n 1 gurudumu (la mkokoteni). 2 kuvingirika kisarakasi.

carte blanche *(F)* n mamlaka kamili. **give a person ~** pa mtu mamlaka

afanye apendavyo.

carte du jour (F) n menyu (ya siku ile).

cartel n 1 muungano wa wakiritimba (ili kudhibiti biashara).

cartilage n gegedu, tishu.

cartography n usanifu wa ramani.

cartographer n.

carton n katoni.

cartoon n 1 katuni. 2 picha ya kuchekesha. **~ist n** mchora katuni hasa ya kuigiza mambo yanayotendwa na watu. vi,vt chora picha ya kuchekesha kama kielezo. 3 filamu ya sinema ambayo wahusika wake ni picha zilizochorwa; ashiria mtu maalum katika picha ya

cartouche

kuchekesha.

uwezo wa kupitisha. **~ivity** n.

conductor n 1 (*guide*) mwongozaji,

kiongozi. 2 (*US*) msimamizi; mwangalizi wa abiria, kondakta anayekusanya nauli. 3 (*phys*) kipitishi (cha joto au umeme) ~ *rail* reli inayopitisha umeme. **conductress** n kondakta wa kike.

conduit mfereji, bomba (la maji);

bomba la kupitishia waya/nyaya za umeme.

cone n 1 pia. 2 (*bio*) sonobari. 3 koni. 4 (*of ice cream*) koni. **~-pulley** n. kapi ya pia.

coney n *see* **cony**.

confabulate vi (*also inform* **confab**)

zungumza, ongea. **confabulation** n mazungumzo (ya kirafiki, faragha).

confection n 1 tamutamu. 2 vazi (agh. kwa wanawake). 3 mchanganyo; (*of clothes*) tayari kwa kuuza. **~er** n mtengezaji/mwuzaji vitamutamu. **~ery** n vitamutamu, kiwanda/duka la vitamutamu.

confederacy n 1 shirikisho; mwuungano (wa majimbo, nchi, vyama au watu). 2 njama. **be in** ~ kula njama (na). **confederate** adj -lioungana pamoja kwa mapatano au mkataba. n 1 mwenzi. 2 mshirika, msaidizi katika uovu. vt,vi 1 ungana kwa mapatano. 2 fanya njama. **confederation** n.

confer vt,vi 1 ~ **something on/upon** tunukia, tunza (shahada; heshima; n.k.). ~ **a degree** tunukia shahada. ~ **(with somebody) (on/about something**) shauriana, jadiliana na **~ment** n.

conference n mkutano.

confess vt,vi 1 kiri, kubali kosa *he ~ed that he stole the money* alikiri kuwa aliiba zile fedha. 2 tubu, ungama. **~edly** adv. **~ion** n 1 kukiri, kukubali. 2 ungamo. 3 (*creed*) tangazo la imani, ushuhuda. 4 (*rel*) maungamo adj -a maungamo, -a imani. **~ional** *adj*, n (*rel*) kizimba cha maungamo. **~or n** (*rel*) 1 mwungamishi (padri mwenye

cartouche n katushi: 1 kibamba cha madini chenye maandiko. 2 ganda la risasi lililotengenezwa kwa karatasi.

cartridge n 1 ganda, kibweta cha risasi. **ball ~** n risasi bila baruti. 2 kikuto cha filamu, ukanda (wa kunasia sauti n.k.). 3 kibweta cha wino (katika kalamu za wino). **~-belt** n ukanda wa risasi.

carve vt 1 chonga. 2 kata nakshi. 3 piga mtai; kata nyama (iliyopikwa) mezani. **~ out** bandua; gawanya katika vipande vingi; *(fig)* fanikiwa kwa juhudi kubwa *he ~d out a career for himself in the army* alifanikiwa (baada ya jitihada kubwa) kupanda cheo jeshini. **~r** n mchongaji; mkata nyama.

caryatid n kariatidi: sanamu ya mwanamke iliyotumika kama nguzo.

cascade n 1 maporomoko (makali lakini madogo) ya maji. 2 kitu kilichopangwa katika mfululizo wa matukio. 3 kitu kitokeacho ghafula na kwa vurumai; kitu kiangukacho kwa wingi.

case[1] n 1 *(affair)* jambo, kadhia *it is a~ of stupidity not negligence* ni suala la ujinga si uzembe. **a ~ in point** mfano. **a ~ study** n uchunguzi kifani. 2 **it is the ~** ndiyo, naam, ni kweli. **in any ~/in no ~** kwa vyovyote. 3 *(med)* mgonjwa anayeuguzwa *five ~s of malaria* wagonjwa watano wa malaria. 4 *(of grammar)* uhusika. 5 *(leg)* kesi, daawa. **~ at bar** kesi inayosikilizwa. **make out a ~ (for)** jengea hoja za kutetea jambo fulani *~ for the defence/ prosecution* hoja ya mshitakiwa/mshitaki. **~-law** n sheria ya desturi.

case[2] n 1 kasha; sanduku; bweta, jamanda. 2 *(covering)* kifuniko. **pillow ~** n foronya. 3 *(printing)* **upper-~** *n* herufi kubwa. **lower-~** n herufi ndogo. vt 1 tia, weka bwetani, kashani; fungia ndani. 2 *(US sl)* chunguza kabla ya kuiba. **casing** *see*

case n kifuniko, kizingio. **~ of rubber** kizingio cha mpira. vt tia matiki adj **~-hardened** *(fig)* sugu (kutokana na maisha).

casein n *(chem)* kasini: protini kuu ya maziwa.

mamlaka ya kusikiliza maungamo). 2 muungamaji. 3 shahidi (mtu anayejitolea kuteswa au kufa kwa ajili ya dini yake).

confetti n *(pl)* chengechenge za rangi mbalimbali (ambazo hutupiwa maarusi n.k.).

confide vt,vi 1 **~ to** ambia siri. 2

kabidhi *they ~d their children to the neighbour* walikabidhi watoto wao wa jirani. 3 **~ (in)** -wa na imani. **confiding** adj -a kweli; -a kuaminika, -a kuamini wengine. **confidingly** adv. **confidant** n msiri (agh. wa mambo ya mapenzi). **~nce** n 1 matumaini, imani *put one's ~nce in somebody* wa na imani naye. **have ~nce in** tegemea, tumainia. 2 maneno ya siri, siri iliyotolewa kwa mtu mwingine *give a ~nce to somebody* dokolea siri. **take into ~nce** mwamini. **~nce trick/ ~ence game** n kuiba kwa ghiliba kima-chomacho, ulaghai, utapeli. 3 hakika I had every *~nce that we should win* nilikuwa na hakika kwamba tutashinda. **~ nt** adj 1 -tumainifu, -enye imani. 2 -enye hakika, -enye kujiamini. **~ntly** adv. **~ntial** adj 1 (*of information*) -a siri. 2 *(of a person)* -enye kuamini mno. **~ntiality** n. **~ntially** adv.

configuration n umbo, sura; namna ya

kupanga.

confine vt 1 wekea mipaka ~ *your*

remarks to the subject usitoke/ usizungumze nje ya mada. 2 fungia, zuia *she is ~d to her room* amezuiliwa chumbani mwake. 3 **be ~d** (*passive only*) (*old use*) jifungua, zaa; -wa kitandani tayari kwa kujifungua. **~d** adj. **~ment** n 1 kifungo. 2 uzazi, kuzaa, kujifungua. **~s** n 1 mipaka *beyond the ~s of human knowledge* nje ya mipaka ya ujuzi wa binadamu.

confirm vt 1 (*strengthen*) thibitisha,

imarisha (nguvu, maoni, haki n.k.); tia nguvu, tegemeza. 2 (*ratify*) idhinisha, sahihisha, yakinisha. 3 (*rel*) tolea kipaimara, tia (bandika)

Confucian

mikono baada ya ubatizo. **~ed** adj imara;

cash n pesa, fedha (noti na sarafu). **hard (spot)** ~ n fedha taslimu. ~ **sale** *n* kuuza kwa fedha taslimu, fedha mkononi. ~ **on delivery/~ down** n malipo wakati wa kupokea bidhaa. ~ **discount** n aheri.~ **customer** n mnunuzi anayelipa fedha taslimu. **petty** ~ **book** n daftari ya matumizi madogomadogo. ~ **book** n daftari ya fedha taslimu. **~-desk** n kaunta ya keshia. ~ **flow** n mapato halisi.**~-register** n mashine ya kuhesabia fedha. ~ **dispenser** n mashine maalumu inayotunza na kutoa fedha. vt,vi 1 lipa/pata fedha. ~ **a check** lipwa fedha (kwa kutoa cheki). 2 faidi; tumia kwa faida. **cashier** n keshia.

cashew 1 n korosho, kanju. 2 mkorosho, mkanju.

cashier vt fukuza jeshini.

cashmere n kashimiri: kitambaa

cha sufi/manyoya ya mbuzi wa Kashmiri.

casino n kasino: jengo la starehe hasa ya kamari.

cask n pipa, kasiki. **casket** n kibweta, kijaluba, kikasha; *(US)* jeneza.

cassava n muhogo. **dried** ~ n makopa. ~ **leaves** n kisamvu.

casserole n 1 maziga. 2 chakula

kilichookwa kwenye maziga.

cassette(s) n kaseti, kanda.

cassock n *(rel)*, kanzu/vazi la makasisi, wahudumu na waimbaji wa kanisani.

cast vt 1 tupa, rusha. ~ **a dice** tupa

dado. ~ **an anchor** tupa/tia nanga. ~ **a vote** piga kura. **~ing vote** n kura makata. ~ **something in somebody's teeth** laumu. 2 kalibu, subu; mimina katika kalibu. 3 *(of snake)*, jinyonyoa jichuna, jiambua.

castanet(s)

4 ~ **up** jumlisha, kokotoa. 5 geuza, elekeza (macho). ~ **about for** angaza, tafutatafuta. ~ **an eye over** tupia jicho. 6 *(theatre)* pangia

kabisa, -a siku nyingi. **~ation** n 1 uthibitisho; shahada, ushahidi, hakika. 2 (*rel*) kipaimara.

confiscate vt (*as punishment*) nyang'anya, chukua ngawira; taifisha. **confiscation** n.

conflagration n moto mkubwa, (hasa unaoteketeza majengo na misitu).

conflict n 1 mapigano; vita; mapambano; ugomvi. 2 (of opinions, desires etc) mgongano. ~ **of law** n mgongano wa sheria. **be in** ~ **with** pingana na, -tokubaliana na. **a wordy** ~ ushindani wa maneno, ubishi mkali, mzozano, mgogoro. vi (~ **with**) pingana au -tokubaliana na. **~ing** adj.

confluence/**conflux** n ndagano: mahali mito miwili inapoungana. **confluent** adj.

conform vt,vi 1 ~ **(to)** fuata, kubali (sheria, kanuni, viwango vilivyokubaliwa), tii, patana na. ~ **oneself** kubali kupatana na. 2 ~ **(to)** fanya sawa na. **~able** adj tiifu, kubalifu, -a kukubaliana na. **~ity** (*also* **~ance**) n usawa, ulinganifu, ukubalifu, tendo au tabia inayokubaliana na. **in ~ity with** kwa kupatana na, kwa kufuata. **~ist** n mfuata kanuni/desturi n.k.

confound vt 1 (*perplex*) shangaza, fadhaisha, staajabisha, tunduwaza. 2 (*arch*) ~ **(with)** changanya (mawazo n.k.). 3 angamiza, shinda (mpango, tumaini). 4 aibisha. **~ed** adj 1 -lostaajabu, -lofadhaika. 2 -a laana. **~edly** adv. **~ly** adv sana.

confraternity n kundi la kidini linalotenda jamala na kutoa sadaka

kwa jamii.

confrére **n** mwenzi (wa kazi, wa chama).

confront vt 1 (*oppose*) ~ **somebody with** kabili. 2 (*set opposite , bring before*) kabiliana ana kwa ana. 3 -wa mkabala na. **~ation** n.

Confucian adj n -enye kumfuata Konfyushasi (mwana falsafa na

mwalimu wa maadili wa Kichina). **~ism** n.

confuse vt 1 ~ **(with)** changanya, tinga, tanza. 2 (*perplex*) hangaisha, tia wasiwasi, tatiza,

wahusika dhima katika mchezo. 7 *(naut)* legeza (kamba). 8 *(printing)* kadiria nafasi (itakayohitajiwa). 9 *(knitting)* **~ on** fuma safu ya kwanza ya vitanzi. **~ a net** tupa wavu. **~ a horoscope** piga falaki, bao ~ *a new light on a problem* leta mtazamo/ mwanga mpya (juu ya jambo). **~ somebody aside** achana na mtu, telekeza. **~ away** *(usually pass)* acha (kutokana na kuvunjika kwa meli). **~ down** sononesha ~ *(in one's lot) with somebody* jiunga pamoja na. **~ off** anza safari. **~ off clothes** tupa nguo. **~ offs** n mitumba. **~ off** legeza, fumua. **~ out** toa, fukuza. **~ out devils** fukuza pepo. **~ away** n mtu aliyevunjikiwa na meli. adj -enye kuvunjikiwa na meli. n *(throw)* 1 mtupo, mrusho. 2. kalibu. **~ iron** n kalibu ya chuma adj *(fig)* kaidi, bishi, gumu. 3 kitu kilichoumbwa katika kalibu. 4 *(squint)* kengeza kidogo. **a ~ in the eye** kuwa na kengeza kidogo. 5 wachezaji: seti ya wachezaji (k.m. katika filamu ya sinema) aina, sifa.

castanet(s) n kitoazi, kayamba.

caste n 1 (*Ind.*) tabaka (litokanalo na kazi, vyeo, weledi, n.k.). 2 *(fig)* hadhi, nafasi katika jamii. **lose** ~ shuka hadhi.

castellan n liwali.

castellated adj -enye buruji; -enye

ngome.

castigate vt 1 adhibu vikali (kwa kupiga au kukemea). 2 rudi. **castigation** n. **castigator** n.

castle n ngome, husuni, nyumba yenye boma; kasri. **~s in the air/~s in Spain** njozi, ndoto za mchana; mawazo ya tamaa isiyowezekana.

castor[1] n 1 gurudumu (la samani): gurudumu lifungwalo kwenye miguu ya samani (kiti, meza n.k.) kurahisisha mjongeo wa samani 2.

kijaluba cha chupa au bati cha kuwekea sukari, chumvi, n.k.

castor[2] n 1 *(bot)* mbarika, nyoyo, mbono. ~ **oil** n mafuta ya mbarika, kastoroli. **~ bean** n mbegu za mbarika, nyonyo. **~ sugar** n sukari laini.

tatanisha. 3 (*fail to distinguish*) kanganya *don't ~ me with Joseph* usifikiri mimi ni Joseph. **~dly** adv. **confusion n** 1 mchafuko, kakara, shaghalabaghala. 2 rabsha, ghasia. 3 kiwewe.

confute vt bainisha/dhihirisha kosa,

onyesha, bainisha ukweli. **confutation** n.

congeal vt,vi ganda, gandisha, -wa ngumu *his blood ~ed* (*fig*) mwili ulimsisimka (kwa hofu), kacha.

congenial adj 1 (*of persons*) -enye hulka moja. 2 (*of things, occupation etc*.) -inayofanana/kukubaliana na matakwa/hulka ya mtu *a ~ job* kazi inayochukuana na hulka ya mtu. **~ity** n. **~ly** adv.

congenital adj (*esp disease or defect*) -a kuzaliwa na, kizaliwa *a ~ disease* ugonjwa wa kuzaliwa nao. **~ idiot** n mpumbavu; (*fig*) mpumbavu kabisa.

conger (*also* ~ **eel**) n mkunga wa baharini.

congest vt 1 songa, jaza sana, banana.

2 (*med*) jaa/jaza uoevu *his lungs are ~ed* mapafu yake yamejaa. vi 1 -wa na damu nyingi mno. 2 fanyiza msongano. **~ed** adj 1 (*over crowded*) -a kusongana mno, -a kujaa sana *the streets were ~ed with people* kulikuwa na msongamano wa watu barabarani. 2 (*of parts of the body eg. brain*) -enye mavilio ya damu, -enye damu nyingi kuliko kiasi *his lungs were ~ed* mapafu yake yalikuwa na damu nyingi. **~ion** n.

conglomerate 1 *adj*, n -liyoundwa

katika bonge; bonge. 2 mkusanyiko wa vitu. 3 (*comm*) shirikisho; makampuni. vt,vi kusanya/unda katika bonge/kitu kimoja. **conglomeration** n.

congratulate vt 1 pongeza, -pa mkono wa tahania, -pa hongera, hongeza. 2 ~ *(oneself)* jipongeza; (*after*

conjunct

accident/danger) shukuru. **congratulatory** adj. **congratulation** n (*often pl*) hongera,

castrate vt hasi; hanithisha.

castration n.

casual adj 1 *(accidental)* -a bahati, -a

nasibu; -a ajali. 2 *(occasional)* -a nadra, -siyo -a kudumu. ~ **labourer** n kibarua. 3 (*informal*) -a kawaida, -sio rasmi. ~ **clothes** n nguo za kawaida. ~ **friendship** n urafiki wa kawaida/usio wa karibu; -liotokea bila mpango au bila kutegemewa. ~**ness** n.

casualty n 1 ajali (agh. mbaya) inayosababisha kifo. 2 majeruhi: mtu aliyejeruhiwa; aliyeuawa au aliyepotea vitani. ~ **ward n** wadi ya majeruhi.

casuarina n mvinje.

casuistry n *(derog) (fig)* ulaghai: kupindua mambo kwa kutumia hoja za ulaghai. **casuist** n.

casus belli n *(latin)* kisa cha vita (mapigano, ugomvi).

cat n 1 paka, nyau. **wild** ~ n gwagu, paka shume, paka nunda. **let the ~ out of the bag** fichua siri (bila kukusudia) *it's raining ~s and dogs* mvua inanyesha kwa wingi. **wait for the ~ to jump** bana, tulia kwanza (mpaka uone upepo unaelekea wapi). **see which way the ~ jumps** ngojea fikira za watu wengine kabla ya kutoa shauri lako. **like a ~ on hot bricks** -enye wasiwasi sana. **set/put the ~ among the pigeons** leta vurugu, sababisha wasiwasi. **~-and-dog life** maisha ya ugomvi. **has the ~ got your tongue** *(sl)* wabana kimya. **it makes a ~ laugh** inafurahisha sana. **even a ~ may look at the King** hata watu wa chini wana haki zao. **when the ~ is away the mice will play** paka akiondoka panya hutawala. (*compounds etc.*) ~

catabolism

burglar n mwizi wa kuparamia kuta. ~ **call** *v* zomea. n zomeo. ~ **fish** n kambare. ~ **nap/sleep** n usingizi (wa kuiba). ~ **walk** n ujia, uchochoro (hasa kwenye daraja). **~er waul** vi lia kama paka n mlio kama wa paka. **~'s eye** n 1 kiashiria njia. 2 aina ya kito ambacho huonyesha mwale wa mwanga ndani yake. ~ **'s pan** n 1 kibaraka, kikaragosi. 2

pongezi, mkono wa tahania.

congregate vt,vi kusanya; kusanyika, kutana, kutanika *people quickly ~d around the speaker* watu walikusanyika haraka na kumzunguka msemaji. **congregation** n 1 mkusanyiko wa watu; mkutano, usheha. 2 (*rel*) mkusanyiko wa waumini, usharika. 3 (*of a University*) mahafali. **congregational** adj.

congress n 1 mkutano wa watu (wa shughuli maalum). 2 *(US)* Bunge la Marekani; (India) chama cha siasa cha Kongresi. **~ional** adj. **~man/woman** n. mbunge.

congruence/**congruency** n mlingano, ulinganifu. **congruent** *n, adj.* **congruous** adj 1 -a kupatana, -a kulingana. 2 (*geom*) -a mlingano, -liolingana. **congruent lines** n mistari iliyolingana. **congruity** n.

conic(al); **coniform** adj kama pia,

-enye umbo la pia.

conifer n aina ya msonobari, mpia. **~ous** adj.

conjecture vt bahatisha, kisia, dhani, bunia. n kisio, bahatisho. **conjectural** adj.

conjoin vt unga, unganisha. vi ungana.

~t adj. **~tly** adv.

conjugal adj -a ndoa; -a mume na

mkewe, -a unyumba. ~ **rights** n haki za unyumba/ndoa.

conjugate vt (*gram*) nyambua kitenzi. vi (*biol*) ungana. **conjugation** n.

conjunct *adj*, n -a kuunga, -liounganika; muungano. **~ly** adv. **~ion** n 1 mwungano. **in ~ion with** pamoja na, kwa kuungana na. 2 (*gram*) kiungo (k.m. na, ya, wa). 3 mwingiliano, mchanganyiko. **~ion of circumstances** mwingiliano wa mambo. **~ive adj** 1 -a kuunganisha, -a kiunganishi. n kiunganisho. **~ively** adv. **~ure** n mwungano wa matukio *that ~ure of flood and*

conjure

drought resulted in famine mwungano wa

(naut) upepo mdogo ufanyao viwimbi vidogo juu ya maji wakati bahari imetulia. **~gut** n uzi wa utumbo wa mnyama, kano.

catabolism n *(biol)* ukataboli.

cataclysm n 1 gharika, mafuriko ya maji. 2 maafa makubwa (badiliko la ghafla k.v. mafuriko, vita, n.k.). 3 mabadiliko ya ghafla ya mambo.

catafalque n jukwaa lililopambwa kwa ajili ya jeneza (agh la mtu mashuhuri).

catalepsy n mkakamao (wa miguu

na mikono). **cataleptic** adj.

catalogue n 1 katalogi. 2 orodha ya vitu. vt andika katalogi; ingiza katika katalogi.

catalysis n *(chem)* uchocheaji. **catalyst** n kichocheo **catalytic** adj.

catamaran n *(naut)* chelezo au muunganisho wa mitumbwi miwili pamoja.

catapult n 1 manati, panda, fyata. 2 *(inancient times)* mtambo wa kutupia mawe katika vita. 3 chombo cha kurushia ndege katika manowari au ndege nyingine. vt rusha ndege.

cataract n 1 maporomoko ya maji. 2 *(of the eye)* mtoto wa jicho: aina ya ugonjwa wa macho.

catarrh n 1 mafua; ugonjwa wa makamasi mengi. 2 makamasi. **~al** adj.

catastrophe n msiba mkuu,

machafuko, maangamizi, balaa. **catastrophic** adj.

catboat n mashua ya mlingoti na

tanga moja.

catch vt,vi 1 kamata, gwia, bamba ~*a thief* kamata/bamba/gwia mwizi. 2 shika, daka ~ *the ball* daka mpira

~*a knife* shika kisu. 3 *(fig)* pata, shikwa na ~ *a cold* pata mafua. **~fever** shikwa na homa. 4

mafuriko na ukame ulisababisha njaa.

conjure *vt*, vi 1 fanya mizungu, kiinimacho, mazingaombwe. 2 omba, sihi sana. 3 **~ up** (*of spirits*) ita; (*fig*) buni, vuta picha, kumbusha; (*of meal*) tengeneza. **a name to ~ with** mtu muhimu. **~r/conjuror** n mfanya kiinimacho, mazingaombwe, mizungu. **conjuration** n 1 maneno ya kunuizia uchawi; matabano, matagonya.

conk[1] n (*GB*) (*sl*) pua.

conk[2] vi **~ out** 1 (*colloq*) (*of machine*) haribika, shindwa (kufanya kazi ipasavyo) *the engine ~ed out* injini iliharibika/imenoki.

conman n tapeli.

connect *vt*, *vi* 1 unganisha; unganika *the two towns are ~ ed by a railway* miji miwili hii imeunganishwa na reli. 2 (*associate*) husu; husisha *the subjects are ~ed* mambo haya yanahusiana, yanafungamana. **~ with** husiana na. **well ~ed** husiana na watu maarufu. **~er** n. **~edly** adv. **~ion. connexion n** 1 uhusiano/mwunganisho; (*coherence*) uwiano *these affairs have no ~ion with each other* mambo haya hayawiani, hayahusiani. 2 kuunganisha kiungo. 3 (*relation*) ndugu; jamaa, ahali. 4 kuunganisha safari kwa kubadili vyombo vya usafiri. 5 (*context*) muktadha, mintaarafu ya. **in ~ion with this** kwa mintarafu ya. 6 (*rel*) madhehebu. 7 (*in business*) mbinu, washiriki katika biashara. 8 (*collection*) wateja. **~ive** adj 1 -a kuunganishia. 2 (*gram*) kiunganisho. 3 kiangama cha ushirikisho.

conning-tower n (*on warship*) mnara wa rubani wa manowari.

connive vi **~ at something** 1 fumbia macho, achilia kwa makusudi (kosa lifanyike), jitia mwapuza. 2 kula njama; *(abet)* shiriki katika tendo kwa siri ~ *at a crime* kula njama.

connivance n. **~r** n.

connoisseur n mwonjaji, mjuzi, mfahamivu, mmaizi.

connote vt maanisha kwa maana nyingine, ashiria **connotative meaning** n maana

kuta, fuma *I caught the boys stealing* niliwakuta watoto wakiiba ~ *somebody in the act of doing something* gundua mtu kosa lake. 5 wahi. **~ a train** wahi treni. **~ somebody** fuma mtu akifanya jambo. 6 ~ (up) fikia aliye mbele *you have to work hard to ~ up with the rest* huna budi kufanya kazi sana uwafikie wenzako. 7 nasa, kwama *the nail caught her dress* msumari ulinasa nguo yake. 8 fahamu, tambua; sikia *I ~ your meaning* nafahamu maana yako. 9 **~ sight of** ona kwa kitambo kidogo. 10 piga *he caught me on the nose* alinipiga pua. 11 pata *you will ~ it* utaipata; *(of woman) (sl)* pata mimba. 12 jaribu kushika. **a drowning man ~es at straws** mfa maji haachi kutapatapa. n 1 kudaka. 2 hila; mtego *there's a ~ in it* pana mtego. 3 vuo. 4 mwindo; pato la bahati. **~ one's breath** ziba pumzi (kwa mshtuko). **~ fire** shika moto. **~er** n (*basketball*) mdakaji. **~ing** adj 1 *(esp. of disease)* -a kuambukiza. 2 *(attractive)* -a kuvutia; -a kuwaka. **~ crop** n mazao yanayokua kwa haraka sana yanayopandwa kati ya mimea mingine (k.m. maharage kati ya mahindi).

catchment n eneo lililo chanzo cha maji ya mto/bwawa. **~ area/basin** n *(of school)* eneo ambamo wanafunzi wa shule moja wanatoka.

catchpenny adj 1 *(derog)* zuri nje tu lakini hafifu sana. 2 -lotengenezwa kwa madhumuni ya kuuza haraka bila kuweka makini.

catchword n 1 kidahizo. 2 *(mil)*

(password) neno la siri. 3 neno linalorudiwarudiwa. **~ phrase** n msimu.

catchy adj 1 -a kusikiza, -a kuvuta

masikio (sauti, wimbo n.k.). 2 *(tricky)* -danganyifu, -a hila; -erevu.

catechism

catechism n *(rel)* katekisimu.

catechist n mkatekista. **catechetic(al)** adj -a kujibizana. **catechize** vt *(rel)* fundisha, pima ujuzi wa dini kwa maswali na majibu; fundisha katekisimu. **catechumen** n mkatekumeni: mwanafunzi wa dini ya Kikristo (anayetaka kubatizwa).

matilaba **connotation** n kidokezo.

connubial adj -a mke na mume, -a unyumba.

conquer vt 1 shinda (adui, tabia au mazoea mabaya). 2 kamata, twaa (kwa nguvu hasa wakati wa vita). **~or** n mshindi. **conquest** n 1 ushindi; ushinde. 2 (*spoils*) mateka, nyara, nchi zilizotekwa. 3 kipenzi *make a conquest* (*of*) vutia mtu (kwa mapenzi), pata, pendwa.

consanguinity n udugu wa nasaba. **conscience** n dhamiri. **good bad ~** n dhamiri njema/mbaya; moyo wenye raha/wasiwasi kwa ajili ya matendo. **have a clear ~** -wa na moyo safi. **guilty ~** n shitakiwa na dhamiri. **for ~ 'sake** tosheleza dhamiri *I would not have the ~ to do that* nisingalikuwa na moyo wa kufanya hivyo. **in all ~/upon my ~** kwa dhamiri yangu/ kwa mawazo yangu. **have no ~** -toweza kutofautisha mema na mabaya. **~ money** n malipo ya ria. **~-stricken** adj jawa na majuto. **conscientious** adj -a kufanya kwa makini, -angalifu sana. **conscientious objector** n mtu akataaye kufanya kitu (k.m. huduma ya jeshi) kwa sababu hakipatani na maadili yake. **conscientiousness** n.

conscious adj 1 -a kuona, -a kufahamu, -a kusikia *he was ~ of a smell* alisikia harufu *become ~ of something* tambua jambo *the man who was hurt was still ~* yule mtu aliyeumia alikuwa bado na fahamu zake. 2 (*of others, feelings*) -a kujua, -a kufahamu moyoni (nafsini). 3 -a kuweza kufikiri na kuamua. 4 -a makusudi. **~ly** adv. **~ness** n 1 fahamu, utambuzi. 2 (*perception*) akili. **he lost ~ness** alizimia, alizirai. **he regained ~ness** alipata

conscript/conscribe

fahamu tena.

conscript/conscribe n (*US* **conscriptee**) mwanajeshi kwa mujibu wa sheria vt andikisha jeshini kwa mujibu wa sheria. **~ion** n.

consecrate vt **~ (to)** 1 weka wakfu. 2 toa (tenga) kwa ajili ya dini, Mungu au kusudi fulani. 3 tukuza, fanya takatifu. 4 (*inaugurate*) zindua **~d** adj -liofanywa takatifu, wakfu. **consecration** n 1 ufanyaji wakfu, kuweka wakfu. 2 *consecration in Mass* mageuzo. **consecrator** n mweka wakfu. **consecratory**

category n. aina, namna, jinsi; jamii, kundi. **categorical** adj dhahiri, -a hakika, halisi, pasi shaka. **caregorically** adv. **categorize** vt

ainisha, pambanua, bainisha.

cater vi andaa; patia. ~ **for** patia (chakula, michezo, mazungumzo n.k.). **~er** n mwandazi, mchukuzi wa chakula. **~ing** n.

caterpillar n 1 kiwavi. 2 katapila, tingatinga.

catharsis n 1 *(med)* kuharisha, kuendesha. 2 *(psych)* kutoa/ kupoza hisia zilizochemka, mtakaso hisia. **cathartic** n aina ya haluli.

cathedral n kanisa kuu la dayosisi.

catheter n *(med)* katheta: neli ya kuingiza uoevu katika mishipa ya mwilini.

cathode n *(phys)* kathodi.

catholic adj pana (wa mawazo, mitazamo n.k.). **the ~ church** n Wakristo wote. **Roman C ~** n Mkatoliki. **C ~ism** n ukatoliki, mafundisho na imani ya dini ya Katoliki.

ca-o'nine-tails n kato la ncha tisa; kiboko, mjeledi.

catsup n *see* **ketchup**

cattle n *(pl oxen)* ng'ombe *(sl)*. **head of ~** kundi la ng'ombe. ~ **cake** n mashudu. ~ **grid** n kizuio cha ng'ombe: shimo barabarani linalofunikwa na vyuma linaloruhusu gari kupita lakini si ng'ombe. ~ **trespass** n kuingia kwa mifugo (kusiko halali). ~ **man** n mchungaji wa ng'ombe. ~ **pen/~ shed** n zizi, boma la ng'ombe.

catty adj *(used esp. of a woman)*

-enye chuki ya kichini chini. **cattiness** n.

cavalier

Caucasian n wa jamii/asili ya Kihindi - Kizungu.

caucus n 1 mkutano (wa siri) wa wanachama wa kuchagua wagombea viti.

caul n *(physiol)* tandabui, zalio. **born with a**

adj. -a kutunzwa, -enye kuwekwa wakfu.

consecutive adj 1 mfulizo, -a kufuatana/kufuata, moja baada ya moja *three ~ days* siku tatu mfulizo. 2 (*gram*) (*of a sentence*) -enye matokeo yaliyofuatana. **~ly** adv. **consecution** n mfululizo, mfuatano wa matukio.

consensus n muafaka, makubaliano

(juu ya shauri). **consensual** adj 1 -enye muafaka, -a kuridhiana, -a kukubaliana, pamoja. 2 (*phys*) -a

kisilika (kwa mwendo).

consent vi **~ (to)** ridhia, kubali,

wafiki, toa idhini. n ridhaa, idhini, ruhusa, radhi. **age of ~** umri wa utu uzima. **with one ~** kwa kauli moja.

consequence n 1 matokeo (ya jambo). **in ~ (of)** kwa sababu hiyo. **in ~ of something** kwa ajili ya jambo fulani. **bear the ~s** kubali matokeo. 2 umuhimu, umaarufu, cheo. **it is of no ~** sio muhimu. **a person of ~** mtu maarufu. **consequent** n tokeo la jambo, mfululizo; (*gram*) kishazi kifuasi adj 1 **consequent on/upon** -a kufuata, -a kufuatana na. (*law*) **consequent damage** n hasara inayofuatia. 2 (*maths*) *consequent number* namba fuasi katika uwiano. **consequential** adj -a kufuata. **consequential loss** n hasara inayoandamana na. 2 (*pompous*) -enye majivuno, -enye makuu. **consequently** adv kwa hiyo, hivyo.

conservatoire n (*esp. in Europe*) chuo

consider

cha muziki.

conservatory n (*US*) 1 kibanda cha kukuzia miche. 2 (*mus*) chuo cha muziki.

conserve vt linda, tunza, hifadhi, weka vizuri. n (*usu pl*) **~s** n matunda ya kopo; jamu. **conservation** n 1 hifadhi; (*of game, forest*) hifadhi ya wanyama/misitu; (*mech*) *conservation/of momentum* hifadhi ya nguvu mwendo. **conservancy** n 1 tume ya hifadhi ya mali asili. 2 hifadhi rasmi ya mali asili. **conservatism** n ushikiliaji (wa) ukale/mfumo

~ *(fig)* -enye bahati.

cauldron n sufuria kubwa, jungu kubwa.

cauliflower n koliflawa: aina ya

kabichi.

caulk vt *(naut)* kalafati.

cause n 1 asili, chanzo *the ~ of*

the fire was carelessness chanzo cha moto ule kilikuwa ni uzembe. 2 sababu *there is no ~ for anxiety* hakuna sababu ya kuwa na wasiwasi. 3 kusudi, ajili *fight in the ~ of justice* pigana kwa ajili ya haki. 4 *(leg)* kesi, daawa. **~-list** n *(leg)* orodha ya kesi vt sababisha. **~less** adj bila sababu. **causation** n 1 usababisho; kusababisha. 2 wiano wa sababu. **causative** adj -a kuleta, -a kufanyiza, -a kutendesha, -a kusababisha.

causerie n 1 mjadala usio rasmi.

causeway n barabara iliyoinuka juu

kidogo (hasa kupitia maji au kinamasi).

caustic adj 1 -enye kuchoma kama

moto, -a kuunguza ~ *soda* magadi. 2 *(of words)* -kali, -chungu, -a dhihaka n namna ya dawa ichomayo bila moto, kwa mfano magadi. **~ally** adv.

cauterize vt *(med)* choma kwa chuma au dawa kali (ili kuondoa vijidudu mwilini), tia pisho; unguza. **cautery**; **cauterization** n.

caution n 1 uangalifu, hadhari,

tahadhari. 2 onyo; shauri. 3 *(sl)* mchekeshaji ~ *money* arubuni vt onya; tahadharisha. **cautious** adj -angalifu, -enye hadhari. **cautiousness** n. **cautiously** adv. **~ary adj** -a kushauri/onya.

cavalcade adj maandamano ya wapanda farasi.

cavalier n *(arch)* mpanda farasi mvulana adj 1 -fidhuli, -a kiburi, -a kutakabari. 2 *(arch)* kunjufu.

uliopo; kutopenda mabadiliko. **conservator** n 1 mhifadhi. 2 mwangalizi (wa makumbusho n.k.). **conservative** adj 1 -enye kushikilia ukale; -siyependa kubadili mambo *The Conservative Party* Chama cha *Conservative*. 2 -a kulinda, -a kutunza. 3 -enye hadhari, -a kiasi. n mtu asiyependa mabadiliko.

consider vt 1 (*deliberate on*) fikiria, dhukuru, angalia. **one's ~ed opinion** wazo la mtu baada ya kufikiria sana. 2 *(take into account)* zingatia, kumbuka, pima. **all things ~ed** baada ya kufikiria yote. 3 wazia, dhania, fikiria, ona. **~able** adj kubwa, -ingi. **~ably** adv mno, sana. **~ate** adj (*important*) -a kustahili kufikiriwa; -enye kufikiria wengine; -enye huruma; -enye busara *it was ~ate of him* alifanya busara. **~ately** adv. **~ateness** n. **~ation** n 1 (*deliberation*) fikira, shari, nadhari. **take into ~ation** angalia. **under ~ation** inayofikiriwa. **give something careful ~ ation** fikiria kwa makini. **leave out of ~ation** sahau, shindwa kufikiria. 2 *(kindness)* huruma, wema. 3 (*motive, reason*) sababu, kisa, jambo, hoja *these are the ~ations which influenced him in making his plans* haya ndiyo mambo ambayo yalimwathiri sana katika kufanya mipango yake. **on no**

consign

~ation (isiwe) kwa vyovyote vile, hapana kabisa. 4 (*rare use*) umuhimu. 5 (*compensation, reward*) tuzo, malipo. **~ing** prep -kwa kuzingatia, -kwa kulinganisha *he scored highly ~ing his long illness* amefaulu sana ukilinganisha na kipindi kirefu alichokuwa mgonjwa.

consign vt (**to**) 1 peleka, pelekea, safirisha (mizigo, bidhaa n.k.). 2 toa, tokea, pa, aminisha. **~ee** n wakili. **~er**, **~or** mwakilishaji. **~ment** n mali. **~ment note** n hati ya mali.

consist vi 1 (**of**) -wa na. 2 (**in**) tegemea. **~ence**/ **~ency** n 1 kuwa na msimamo, hali ya kuwa na fikira (desturi, tabia n.k.) zile zile daima. 2 uthabiti. 3 uzito, ugumu *mix flour and milk to the right ~ency* koroga pamoja unga na maziwa ili kupata uzito (ugumu) ufaao. **~ent** adj 1 (*of person, his behaviour, principles etc)* -enye msimamo, thabiti, -aminifu, -a kulingana, sawa. 2 **(with)** kwa kupatana/kukubaliana, -a kushikilia jambo; -

cavalry n 1 askari farasi. 2 kikosi cha magari ya deraya n.k.

cave n 1 pango; shimo (kwenye mwamba/kilima). 2 tundu. vi **~ in** 1 achia, poromoka; poromosha; bomoka. 2 *(surrender)* shindwa, salimu amri. **~-dweller** n. mtu aishiye mapangoni agh wa zamani. **~ -man n** mkazi wa mapangoni; mshenzi.

caveat n 1 *(leg)* uahirishaji wa kesi.

2 *(formal)* tahadhari; kivuo.

cavern n *(lit)* pango, shimo. **~ous** adj.

cavil vi **~ (at)** lalamika; laumu, kosoa bila msingi. **~ler** n.

cavity n pengo, kijishimo, mvungu.

cavort vi *(colloq)* chacharika, rukaruka.

caw vi lia (kama kunguru). n mlio wa kunguru.

cayenne, (~pepper) n pilipili kichaa, mwachaka.

cease vi,vt koma; isha, acha, hulu. **~ from** komesha, simamisha. **without** ~ kwa mfululizo. **~-fire** n kusimamisha mapigano/vita; kukoma kwa vita. **~less** adj -isiyo na/bila mwisho, -a daima. **~ lessly** adv.

CCM n *(abbr of)* Chama Cha Mapinduzi.

cedar n seda: mti wa mbao aina ya mkangazi.

cede vt toa kwa mwingine (haki, ardhi n.k.), achia.

ceiling n 1 dari; *(of boat)* darumeti. 2 kikomo cha juu (bei, mshahara, kuruka kwa ndege).

celebrate vt,vi 1 adhimisha, sherehekea. 2 sifu, heshimu, tukuza. 3 ainisha (misa). **~d** adj maarufu. **celebrant** n *(rel)* padri (aongozaye misa maarufu); kasisi afanyaye Ushirika Mtakatifu. **Concelebrant** n (mapadri) kusoma misa kwa pamoja. **celebration** n maadhimisho, sherehe. **celebrity** n. umaarufu, umashuhuri; mtu maarufu, mashuhuri.

nyofu. **~ly** adv.

consistory n (*rel- R.C.*) (*also* **C~ Court**) Baraza linaloundwa na Papa na Makadinali (kwa shughuli za kanisa). **consistorial** adj.

console[1] vt fariji, tuliza, liwaza, poza moyo ~ *somebody for a loss* tuliza mtu kwa hasara aliyoipata. **consolable** adj -enye kuweza kufarijika. **consolation** n faraja, maliwazo, kitulizo; (*of person*) mfariji. (*sports*) **consolation prize** n zawadi ya kufariji/ kufuta jasho. **consolatory** adj -enye faraja, -a kufariji.

console[2] n 1 kiweko. **~ mirror** n kioo

chenye kiweko. **~ table** n meza yenye kiweko. 2 chumba cha vifaa vya elektroniki. 3 redio au TV ya kabati.

consolidate vt,vi 1 (*make firm*) imarisha, (ji)zatiti. 2 (*unite*) unganisha, fanya moja. **~d fund** n mfuko wa jumla. **consolidation** n.

consomme n supu nyepesi ya nyama.

consonance n 1 upatanifu. 2 ulinganifu *be in ~ with* lingana na; (*mus*) ulinganifu wa sauti. 3 konsonanti: upacha wa konsonanti za mwisho za maneno tofauti (k.m. *t* katika maneno *fit, hot, bet* ya Kiingereza). **consonant** adj -a kupatana, -a kulingana, sawa. **consonant with** -enye kuchukuana na. **consonant to** muwafaka, kubalifu, kabuli. **consonant** n konsonanti **consonantal** adj.

consort[1] n 1 mume au mke (hasa) wa mtawala *the queen* ~ mke wa mfalme *the prince* ~ mume wa malkia. 2 meli inayofuatana na nyingine (hasa kwa ajili ya ulinzi wakati wa vita).

consort[2] vi **~ with** 1 andamana na, fuatana na. 2 patana, afikiana. **~ium** n ubia (wa mashirika, mabenki n.k.).

conspectus n muhtasari; maelezo ya jumla, vidokezo.

conspicuous adj 1 -enye kuonekana

waziwazi, -enye kuvutia. **be** ~ onekana wazi *make oneself* ~ jionyesha. **~ consumption** n matumizi ya ufahari/kujichana. **~ly** adv. **ness**

celerity n wepesi.

celery n figili.

celestial adj -a mbingu;-a peponi.

The C~ Empire n Ufalme wa China.

celibacy n useja, ujane (hasa

kwa misingi ya dini). **celibate** n mjane, mseja, mtu asiyeoa, (hasa kasisi) adj kapera; -a ujane.

cell n 1 seli, chumba kidogo (hasa

katika gereza n.k.). 2 kijumba cha sega. 3 seli, chembe ya uhai *living* ~ chembe hai *single living* ~ chembe moja hai *the brain ~s* ubongo. 4 *(electricity)* betri, jiwe. **dry ~** n seli umeme kavu. **electric ~ n** seli umeme. 5 *(of a party)* shina ~ *leader* mjumbe, balozi. **~ular** adj 1 -enye seli. 2 -enye vitundu vitundu vidogo; -a vitundu tundu.

cellar n sela: ghala iliyo chini ya ardhi. **~age** n 1 ushuru wa kukodi sela. 2 ukubwa wa sela.

cello n selo: vailini kubwa. **~ist** n mpiga selo.

cellophane n selofeni: aina ya karatasi

ya plastiki.

celluloid n 1 seluloidi; aina ya

plastiki. 2 filamu.

cellulose n selulosi: tishu iundayo sehemu kubwa ya mti na mmea.

Celsius n selisiasi.

cement n 1 saruji. 2 *(in teeth etc)*

sementi. vt tia sementi juu/ndani ya; unga kwa sementi; *(fig)* imarisha, unganisha. **~friendship** imarisha urafiki. **~ation** n. ~ **mixer** n kichanganya saruji.

cemetery n makaburini, mavani, maziara.

cenotaph n mnara wa kumbukumbu

n.

conspire vt,vi 1 -la njama. 2 (*of events*) unganisha, jumuisha, ungana *events ~d to bring about his failure* kushindwa kwake kumetokana na mambo mengi. **conspirator** n mla njama, haini. **conspiracy** n njama, kigwena. **conspiratorial** adj.

constable n *(GB)* 1 konstebo; polisi (wa daraja la chini). **special ~** n raia afanyaye kazi ya polisi wakati maalumu. 2 *(hist)* ofisa mkuu wa kifalme. **constabulary** n jeshi la polisi.

constant adj 1 -a siku zote, -a daima, -a kawaida. 2 (*firm*) thabiti, imara n (*maths*) kisobadilika. **~ rate** n kima kisichobadilika. **~ly** adv. **constancy** n 1 uthabiti. 2 uaminifu.

constellation n kilimia; (*fig*) kundi.

consternation n fadhaa, hofu kuu na

constipate

mshangao.

constipate vt funga choo. **~d** adj. **constipation** n kufunga choo, hali ya kufunga choo (ya kutopata choo barabara); uyabisi wa tumbo (choo).

constituent adj 1 -a sehemu ya kitu kizima. 2 (*of assembly*) -enye haki na uwezo wa kufanya au kubadilisha katiba. n 1 mpiga kura. 2 sehemu ya kitu kizima. 3 (*gram*) ~ **part** n kiamba jengo. **constituency** n jimbo la uchaguzi.

constitute vt 1 (*establish*) anzisha (shirika), toa madaraka kwa (kamati n.k.). 2 (*form, compose*) fanya, fanyiza; -wa na; -wa na. 3 (*appoint*) teua, weka madarakani. **constitution** n 1 katiba ya nchi, chama n.k. 2 (*of a person*) gimba, tambo, zihi. 3 (*of a thing*) umbile; (*act/ manner*) *the constitution of the solar* mjengo wa mfumo wa jua. **constitutional** adj 1 -a kikatiba *constitutional law* sheria ya katiba. 2 (*lawful*) halali, -a kutii sheria. 3 -a asili, -a umbile, -a afya n (*dated colloq*) matembezi mafupi kwa ajili ya afya **take a constitutional walk** tembea, nyosha miguu, (kwa ajili ya afya). **constitutionalism** n imani kwamba serikali sharti ifuate misingi ya katiba. **ist** n. **~ly** adv kwa mujibu wa

ya wafu (waliozikwa kwingine).

cense vt 1 fukiza. 2 fanya ibada kwa kufukiza. **~r** n chetezo.

censor n 1 mkaguzi (wa vitabu,

filamu n.k.). 2 mdhibiti. 3 *(ancient Rome)* afisa anayehesabu wafu na kusimamia maadili ya taifa. vt kagua, ondoa sehemu za kitabu n.k. ambazo zinadhaniwa zina walakini.

~ial adj. **~ship** n ukaguzi, udhibiti. **~ious** adj -kali, dodosi, -a kutafuta makosa/kasoro.

censure n lawama; karipio *motion of ~* hoja ya lawama *pass ~* laumu. vt laumu; karipia; kosoa. **~ (for)** laumu; kwa. **censurable** adj.

census n sensa; hesabu ya idadi ya

watu.

cent n 1 senti. 2 **per ~** n asilimia *five per ~* tano kwa mia, asilimia tano *agree one hundred per ~* kubali kabisa.

centaur n kentauro: mnyama wa hadithini aliye nusu binadamu nusu farasi.

centenary/centennial n miaka mia; sikukuu ya ukumbusho ya kila mwaka wa mia; kipindi cha miaka mia adj -enye miaka mia; -a baada ya miaka mia. **centenarian** n mzee mwenye umri wa miaka mia au zaidi adj -enye miaka mia au zaidi.

center n *see* **centre**.

centering/centring n kishikiza tao.

centigrade adj sentigredi, -enye

digrii 100.

centimetre/centimeter n sentimita: kipimo cha sehemu moja kwa mia ya mita.

centipede n tandu.

centre n 1 kati, katikati *at the ~*

of the town katikati ya mji; *(fig)* sehemu muhimu sana. **~ of gravity n** kitovu cha mvutano. 2 kituo; kitovu. **health ~** n kituo cha

katiba. **constitutionalize** vt fanya -a katiba. **constitutive adj** 1 jenzi. 2 (*original*) -a asili. 3 -a katiba -a sehemu ya kitu.

constrain vt 1 lazimisha, shurutisha. 2 bidi. 3 (*limit*) zuia. **~ed** adj -lobanwa. **~t n** kikwazo, kizuizi, kigingi. **~edly** adv.

constrict vt 1 bana, songa, minya, binya. 2 zuia ukuaji, dumaza; (*fig*) finya. **~ed** adj *a ~ed outlook* mtazamo finyu. **~ion** n. **~or** n 1 (*surgical*) kibano. 2 (*anat*) msuli bana. 3 chatu.

construct vt 1 jenga. 2 fanya, fanyiza; unda. 3 buni. **~ion** n 1 ujenzi, uundaji. 2 jengo, nyumba (chochote kilichojengwa au kuundwa). 3 mjengo. 4 (*gram*) muundo wa

consume

maneno au sentensi. 5 tafsiri, maana *his statement does not bear such a ~ion* maelezo yake hayana maana hiyo. **~ive** adj -a kutoa maoni yanayosaidia; jenzi.

construe vt,vi 1 fasiri; tafsiri; eleza maana, chambua; (*infer*) fahamu maana yake *he was mis ~d* alieleweka vibaya. 2 changanua; chambua; unda, unganisha kisarufi *~ a sentence* chambua sentensi. 3 (*of sentence*) wezekana kuchambuliwa au kutafsiriwa.

consubstantiation n (*rel*) imani kuwa damu na mwili wa Yesu Kristo upo pamoja na divai na mkate (katika Ekaristi Takatifu). **consubstantial** adj -enye asili moja.

consul n balozi mdogo. **~ar** *adj.***~ship** n Ubalozi Mdogo. **~ate** n 1 ofisi ya balozi mdogo. 2 Ubalozi Mdogo.

consult vt,vi 1 taka shauri. 2 tafuta maoni (katika kitabu n.k.). 3 shauri, elekeza, fanya shauri. **~ in** toa shauri. **~ with** shauriana. **~ant** n mshauri, mwelekezi; bingwa. **~ation** n 1 ushauri, uelekezi, mashauriano. 2 mkutano wa kushauriana. 3 kitendo cha kushauriana. **~ative** adj.

consume vt,vi 1 -la, -nywa. 2 (*of fire*) teketeza; tumia; maliza. 3 haribu, fuja *~ away* haribika, oza. **consumable** adj. **consuming** adj. **~r** n mlaji, mnunuzi, mtumiaji. **~r goods** n bidhaa zitumiwazo (chakula, nguo, gari

afya. 3 kiini ~ *of the question* kiini cha swali ~ *of the fruit* kiini cha tunda. 4 ~ *of interest* mtu anayevutia au mahali panapovutia. 5 msimamo wa kati; wale wenye msimamo wa kati (kisiasa, kidini, kifalsafa). vt 1 weka/chukua katikati; -wa katikati. 2 lenga; waza *all eyes were ~d on the teacher* macho yote yalimlenga mwalimu ~ *one's hopes on something* weka matumaini yote juu ya jambo fulani. 3 -wa katikati. **centric(al)** adj. **centricity** n *(tech)*. **~-bit** n kitoboleo, kekee. **~-fold**/ ~

ceremonious

spread/ ~-piece n pambo la katikati ya meza. **~ -spread** n kurasa mbili za katikati za gazeti. **central** adj -a katikati; hasa karibu na katikati; *(principal)* -kuu; -a maana. **central registry** n masijala kuu. **central heating** n upashaji joto katika mabomba (kutoka kituo kikuu) *central committee* kamati kuu. **the central government** n serikali kuu *(US)* kituo cha simu. **centralism** n mfumo wa mamlaka kutoka sehemu moja, mfumo katikati, ukatikati. **centralize** vt,vi leta/weka katikati; weka chini ya makao makuu. **centralization** n.

centrifugal adj pewa; kirukia pewa: mwendo unaoelekea nje. **~ force** n kani nje, -enye kuelekea nje ya nukta. **centrifuge** n mashinepewa.

centripetal adj tovu **~ force** n kani tovu -enye kuelekea ndani ya nukta. **~ acceleration** n mchapuko kitovu.

centring n *see* **centering**.

centrist n mwanasiasa mwenye msimamo wa kati.

century n 1 karne. (muda wa miaka mia). 2 *(in cricket)* mabao 100.

ceramic adj -a ufinyanzi; -a vyombo vilivyofinyangwa; -a kauri. **~s** n 1 vyombo vya udongo. 2 sanaa ya ufinyanzi. **ceramist** n mfinyanzi.

cereal n 1 nafaka k.v. mahindi, ngano n.k. 2 chakula cha nafaka (hasa cha kifungua kinywa) adj -a nafaka.

n.k.) *~r cooperative shop* duka la ushirika la walaji *~r wants* mahitaji ya wanunuzi *~r sales resistance* uzito wa kununua bidhaa (wa wateja). **consumption** n 1 ulaji. 2 utumiaji; ufujaji. 3 (*med*) kifua kikuu. **consumptive** adj 1 -enye kifua. 2 -haribifu; -a kutumia. n mgonjwa wa kifua kikuu. **consumptiveness** n. **consummate** vt 1 kamilisha, timiliza, maliza, isha. 2 kamilisha/timiliza ndoa kwa ngono. **~d marriage** n ndoa

iliyokamilishwa, /ndoa kamilifu. **~ly** *adv,adj* 1 -kamili, -timilifu, bora; stadi. **consummation** n 1 kilele, ukamilisho; tendo la kumaliza kutimiza/kukamilisha. 2 *consummation of marriage* mfumo wa kukamilisha ndoa kwa ngono; kukamilishwa kwa ndoa.

contact n 1 mgusano, mawasiliano, mpambano *come into* ~ kutana, wasiliana; gongana, pambana. **be in ~ with** gusana *be in ~ with somebody* wasiliana na mtu, gusana na mtu, kabiliana na mtu. **~ lens** n lenzi (ya plastiki) inayoambatanishwa na mboni (kuonea vizuri). 2 *(med)* mtu aliyekutana na/kuwa na mgonjwa mwenye maradhi ya kuambukiza ~ *infection* uambukizaji kwa kugusana ~ *poison* sumu mgusano. 3 (*elect*) kiungo cha umeme; (*device*) kipitishio *make ~* unganisha waya za umeme (ili nguvu ya umeme iweze kupita) *break ~* kata umeme. 4 (*pl*) **~s** n mwunganisho; (*of people*) uhusiano miongoni mwa watu *~s man* mpatanishi (wa kesi ya kampuni na serikali); mtu wa kati, msuluhishi. **~s** n wahusika, washirika. **business ~s** n watu unaohusiana nao kibiashara. *vt*, *vi* kutana, gusana, wasiliana, ungana.

contagious adj (*of people or disease*) -a kuambukiza. **~ disease** n ugonjwa wa kuambukiza; (*fig*) -a kuenea upesi kwa kuigana; -a kuathiri. **contagium** n kiambukizi (k.m. virusi). **contagion** n 1 uambukizaji (kwa kugusana, kukaribiana). 2 ugonjwa wa kuambukiza; (*fig)* uenezaji wa mawazo potofu/mashauri maovu/ umbeya/uvumi.

contain *vt*, vi 1 -wa na (vitu) ndani *this cup ~s water* kikombe hiki kina maji ndani yake. 2 -wa kadiri ya, -wa sawa na *a gallon ~s eight pints* galoni ni sawa na painti nane. 3 chukua/weka *how much does this bottle ~*? chupa hii huchukua kadiri gani? 4 dhibiti, zuia (uharibifu) *~oneself* jizuia. 5 (*geom*) -wa

cerebral adj 1 -a ubongo. 2 -enye kutumia akili tu. ~ **palsy** n *(med)* ugonjwa wa kupooza. **cerebellum** n

ubongonyuma. **cerebration** n ufanyaji kazi wa ubongo, kufikiri. **cerebro-spinal** adj *(anat)* -a ubongo na uti wa mgongo. **cerebro-spinal meningitis (fever)** n homa ya uti wa mgongo. **cerebrum** n ubongombele.

ceremonious adj 1 -a sherehe; -a ibada, -a mviga. 2 -a kupenda utaratibu/itifaki/uungwana. **stand on ceremony** shikilia mno utaratibu. **ceremony** n 1 mviga/utaratibu/ vitendo maalumu (agh. vinavyo-

cerise

ambatana na dini/ibada n.k.) katika sherehe (k.v. arusi, maziko, uzinduzi wa jengo, tambiko nk.). 2 kawaida za desturi na za kiungwana. **Master of ceremonies** n Mfawidhi wa sherehe. **ceremonial** adj -a kufuata utaratibu maalum (hasa wa dini, ibada n.k.) rasmi, -a sherehe. n utaratibu rasmi, sherehe n.k., taadhima, utaratibu. **~ness** n.

cerise adj -enye rangi nyekundu isiyoiva.

cert n *(sl)* kitu chenye uhakika *see*

certain.

certain adj 1 yakini, -a hakika, bila

shaka *make* ~ hakikishia *feel* ~ -wa na uhakika *for* ~ kwa yakini, hakika. 2 fulani *a ~ place* mahali fulani *a ~ man* mtu fulani. 3 kidogo; kiasi *there was a ~ doubt about his health* kulikuwa na shaka kidogo kuhusu afya yake *to a ~ degree* kwa kiasi fulani. 4 *(fixed)* maalum. 5 (*inevitable*) -a hakika; hapana budi *he is ~ to go* ana uhakika wa kwenda *he is ~ to die* ni lazima afe. **~ly** adv bila shaka. **~ly not!** la hasha, katu! hata! **~ty** n 1 hakika, yakini *it is a dead ~ty* ni hakika kabisa, hakuna shaka yoyote. 2 jambo linalokubalika; jambo linaloelekea kuwa hakika. **for a ~ty** kwa hakika.

certificate n 1 hati (ya uthibitisho)/ cheti ~ *of birth, marriage etc*. cheti cha kuzaliwa ndoa n.k. **degree** ~*n* shahada. vt -toa cheti/hati n.k. **~d** adj iliyohitimu. **certify** vt,vi hakikisha,

mpaka wa. 6 *(maths)* ~ *a number* gawanyika. **~er** n 1 chombo (agh. sanduku, chupa n.k.) cha kutilia vitu. 2 kontena: kasha kubwa la chuma la kusafirishia mizigo.

contaminate vt chafua, tia uchafu,

najisi (k.m. kwa kugusa). **contamination** n.

contemn vt (*liter*) dharau, tweza, hizi, beza.

contemplate vt,vi 1 tazama sana (kwa macho au kwa kufikiri) *it is ~d* inafikiriwa. 2 tafakari; zingatia. 3 (*intend*) kusudia, azimu, nuia. 4 (*look forward*) tazamia. 5 taamali, dhukuru. **contemplation** *n.* **comtemplative** adj 1 -enye kufikiri sana; -a kutafakari. 2 (*rel*) -a kisufii n sufii; usufii.

contemporary adj 1 -a wakati ule ule. 2 -a kisasa, -a siku hizi n 1 mtu wa hirimu au rika lilelile (la mwingine). 3 (*persons, newspaper etc*) wakati ule ule *we were contemporaries at school* tulisoma wakati uleule mmoja chuoni (*pl*) *our contemporaries* wenzetu wa kisasa/siku hizi. **contemporaneous** adj ~ (**with**) -a kutokea/kuanza/ kuishi wakati mmoja.

contempt n 1 (*scorn*) dharau, twezo, bezo *treat with ~* dharau, beua, tweza, hakiri. **beneath** ~ *adj* hastahili hata kudharauliwa; hata tusi ghali. 2 aibu. 3 ~ **of court** n kudharau mahakama. **~ible** adj -a kudharauliwa, duni, hafifu. **~uous adj.**

contend vt,vi 1 pambana, shindana, pingana, bishana. ~ **for/with** shindania. 2 shikilia kauli, dai. **~er n. ~ing** adj.

content[1] n 1 kadiri *the gold ~ of the ring* kadiri ya dhahabu ndani ya pete. 2 (*pl*) yaliyomo, fahirisi *table of ~s* fahirisi. 3 (*subject matter*) maudhui. 4 ujazo, uwezo (wa kuchukua).

content[2] adj 1 ~ (**with**) ridhi, ridhika. 2 (**to**) -wa radhi/ tayari (kufanya n.k.) *I am ~ to work in Mtwara* niko tayari/nafurahi kufanyia kazi Mtwara n radhi; ridhaa, kinaa *to one's heart's ~* kwa kutoshelezeka, ridhika. vt,vi ridhisha. **be ~ed** ridhika, -wa radhi. **be self ~ed** kinai. **~ed** adj. **~edly** adv. **~ment** n.

thibitisha *this is to ~ that* hii ni kuthibitisha kwamba. **certifiable** adj -a kuthibitika (agh. kwa kutoa hati) *certifiable as a lunatic* -a kuweza kuthibitika kuwa na wazimu. **certified cheque** n hundi halali *he was certified insane* alithibitishwa kuwa mwenda wazimu. vi **(to) certify** toa ushahidi kuwa kitu ni sahihi.

certitude n *(formal)* yakini, uhakika. **cerulean** adj *(formal)* -a (rangi ya) samawati, -a buluu.

cervix n *(anat)* mlango wa kizazi. **cervical** adj.

cess n kodi, ushuru, (agh. wa mazao).

cessation n kukoma; kuacha (kwa muda) *~ of hostilities* kuacha kupigana/uhasama.

cession n *(leg)* 1 kutoa, kuachia kwa mapatano. 2 kilichoachiliwa, kilicho-tolewa.

cesspit n (*also* **cesspool**) n 1 shimo la maji machafu. 2 *(fig)* mahali pachafu *~ of iniquity* mahali palipojaa maovu.

chafe vt 1 chua, sugua (ngozi n.k. ili kupasha moto). 2 chubua, kwaruza vi *(fig)* ona udhia, ghadhibika, -wa na hasira *~ under insults* udhika kwa sababu ya matukano. n hasira, uchungu.

chaff[1] n 1 kapi, kumvi, wishwa. 2

majani yaliyokatwa na kukaushwa kwa chakula cha ng'ombe, farasi n.k. 3 kitu cha bure. vt kata majani kwa ajili ya chakula cha mifugo. **~ -cutter** n kikataukoka.

chaff[2] n utani; mzaha. vt tania; fanyia

mzaha.

chaffinch n kurumbiza: aina ya ndege aimbaye.

chaffing-dish n kipashamoto.

chagrin n hangaiko/uchungu wa moyo (kwa sababu ya kushindwa, kufanya kosa n.k.). vt huzunisha.

chain n 1 mnyororo; mkufu. **in ~s** kifungoni

contention n 1 ushindani, ugomvi,

ukinzani *bone of ~* chanzo cha ugomvi. 2 hoja. **contentious** adj -gomvi; -shindani, -bishani, -a kuleta ubishi. **contentiousness** n.

conterminous adj 1 (*see* **coterminous**) -a jirani; -liopakana. 2 -lioafiki.

contest vt,vi 1 jadili, toa hoja, bisha. 2

~ a seat in Parliament gombea kiti cha Bunge (*strive for)* shindana, shindania, gombea; pinga *~ an action* pinga madai. n 1 shindano, pambano. **~able** adj -a kujadilika. **~ant** n mgombea, mshindani. **~ed** adj -a kugombewa.

context n 1 muktadha. 2 mazingira ambamo jambo hutokea. **~ual** adj. **~ure** n 1 taratibu, mtindo. 2 ufumaji.

contiguous adj **~(to)** -a kugusana, -a kupakana, -a karibu, -a jirani; (*geom*) -liotangamana. **contiguity** n ujirani; hali ya kuwa karibu.

continent[1] adj -a kujizuia, -enye

kutawala tamaa (hasa ashiki). **continence** n kujizuia/kutawala tamaa (hasa ashiki).

continent[2] n bara, kontinenti. **~al** adj -a bara, -a kontinenti. n 1 mkazi wa bara la Ulaya. **~al breakfast** kifungua kinywa cha chai/kahawa na mkate tu.

contingency n 1 tukio la nasibu/bila kutarajiwa *in such a ~ we cannot agree* mambo yakitokea hivi hatuwezi kukubali. 2 (*pl*) **contingencies** matumizi yanayotokea/ya dharura; matumizi mengine *be prepared for all contingencies* -wa tayari kwa lolote litakalotokea. **contingent** adj 1 -sio hakika, -a bahati, -a kuwezekana (lakini hakuna hakika kwamba

itatokea). 2 **contingent upon** yamkini; -a kutegemea jambo jingine. n (*mil*) kikosi cha ziada/saidizi.

continuant n (*gram)* kifulizwa: sauti ambazo hutamkwa kwa mwendelezo.

continue vt,vi 1 endeleza, fuliza, zidi,

au utumwani. 2 mfuatano/ mfululizo/mtungo, mlolongo wa mambo, vita, matukio n.k. ~ *of mountains (lakes, villages etc)* safu ya milima, maziwa, vijiji n.k. 3 kipimo cha urefu wa futi 66 vt funga (kwa mnyororo). **~-gang** n. kikundi cha wafungwa (waliofungwa minyororo wakifanya kazi). **~ letter** n barua - mkufu: barua maalum ambayo mpokeaji huombwa kutoa nakala na kuzipeleka kwa watu wengine ambao nao hufanya vivyo hivyo. **~-mail** n deraya. **~-smoker** n mvutaji sigara kwa mfululizo (akizima anawasha nyingine). ~

chair

stitch n mshono - mkufu. **~-stores** n mtungo wa maduka (ya tajiri mmoja). **~ reaction** n mlipizano/mjibizano. **~ saw** n msumeno wa mnyororo.

chair n 1 kiti. 2 kiti, mahali au cheo; mwenyekiti; uenyekiti *address (appeal to) the ~* elekeza mazungumzo kwa mwenyekiti. **take the ~** shika uenyekiti; -wa mwenyekiti. 3 nafasi na kazi ya profesa. 4 *(US) electric ~* kiti cha kuua. vt 1 ongoza (mkutano). 2 chukua mtu kitikiti (agh. kwa shangwe); beba juu. **~man/ ~ person** n mwenyekiti, kinara. **~manship** n uenyekiti.

chalet n 1 nyumba ndogo hasa katika milima ya Uswisi. 2 nyumba ndogo katika kambi ya kupumzikia.

chalice n *(rel)* 1 kalisi: kikombe maalum cha divai kitumiwacho wakati wa ibada ya Kikristo. **~ veil** n kifuniko cha kalisi.

chalk n 1 chaki; chokaa. **~-pit** shimo la chokaa. **he does not know ~ from cheese** mbumbumbu. **better by a long ~** bora zaidi. **as different/ like as ~and cheese** tofauti kabisa. vt 1 paka chaki, fanya alama kwa chaki. 2 **~ up** weka rekodi; *(of sport)* pata. 3 **~ out** eleza kwa jumla. **by a long ~** kwa mbali sana. **~y** adj.

challenge vt 1 ita kuja kushindana (katika michezo n.k.), karibisha kwenye mashindano. 2 *(mil)* simamisha na kudai jina. 3 *(leg)* pinga, kana, bisha. 4 taka sababu za kuthibitisha shauri au neno. 5 tania; toa changamoto *this situation is a ~ to the government* hali hii ni changamoto kwa serikali. n 1 mwito wa kuja

sedeka ~ *the debate* endeleza mjadala. 2 anza upya/baada ya/tena. 3 dumu, kaa, shinda ~ *in (at) a place (office etc.)* endelea kukaa. **~d** adj. **continual** adj -a moja kwa moja, -a mfulizo; -a siku zote, -a kila siku, -a daima, -a kuendelea n **continually** adv. **continuance** n 1 kudumu, kuendelea *of long continuance* -a kudumu, -a muda mrefu. 2 ufulizaji, wakati ambapo jambo linaendelea. 3 (*leg*) kuahirisha *continuance of drought* kuendelea kwa ukame. **continuation** n 1 mfulizo. 2 mwandamano, mwendelezo. **continuity** n 1 mwendelezo, mfululizo, mfulizo. 2 maneno ya kuendelea/kuunganisha sehemu za kipindi. 3 uendelezaji; hali ya kuendeleza. **continuous** adj -a moja kwa moja, -a siku zote; isosita *continuous furnace* tanuu isiyozimika *(math) continuous function* husisho endelevu; *continuous numbers* nambari endelevu. **continuously** adv. **continuum** n mwendeleo (*phys. math*) endelezo.

contort vt 1 umbua, potoa, nyonganyonga. 2 (*of face*) kunja, finya, kunyata. **~ion** n 1 upotozi, mageuzo. 2 (*of face*) finyo, kasikasi, kunjo. **~ionist** n mpindaviungo.

contour n 1 umbo, sura, namna. 2 (*geog*) kontua. **~ line** n kontua ~ *interval* nafasi kati ya kontua. vt piga kontua. **~-farming** n kilimo cha kontua. **~-map** n ramani ya kontua.

contra (*pref*) dhidi ya, kinyume cha.

contraband n 1 uingizaji au utoaji wa magendo. 2 bidhaa za magendo.

contraceptive n kuzuia mimba; dawa

contract

ya kuzuia mimba, kingamimba adj -a kuzuia mimba. **contraception** n uzuiaji mimba.

contract[1] vt **~ (with)/(for)** fanya mkataba; fanya mapatano; afikiana. 2 **~ out (of)** kataa, tupilia mbali (masharti ya mkataba). 3 (*illness*) pata/patwa na, shikwa na. 4 (*of debts*) wiwa, daiwa. **~or** n kontrakta. **~ual** adj -a mkataba. n 1 mapatano, maafikiano, maagano, mkataba; kondrati *breach of ~* kuvunja mkataba ~ *of carriage* mkataba wa uchukuzi. 2 (*of marriage*) ahadi ya ndoa.

kushindana *issue a* ~ ita kuja kushindana. 2 neno la kukaidi, kubishana. 3 ulizo la mlinzi (k.m. Ni nani anayekuja?). 4 kichocheo. 5 chochezi. **~r** n mpinzani.

chamber n 1 *(arch)* chumba (hasa cha kulala). 2 *(pl)* chumba cha jaji (cha kusikizia kesi); *(not US)* vyumba vingi katika jengo kubwa. 3 baraza la wabunge. **Upper C~** n baraza la juu (seneti). 4 Ofisi za wanasheria (hasa katika mahakama). 5 chama. **C~ of Commerce** n chama cha wafanya biashara. 6 chemba (nafasi ndani ya mwili wa mnyama au mmea) *nasal* ~ chemba ya pua. **~lain** n *(old use)* msimamizi mkuu wa nyumba yamfalme; mtunza mali. **~ of horrors** n chumba cha maonyesho ya vitu vya kuogofya. **~-maid** n mhudumu wa kike (aandaliaye vyumba vya kulala hotelini). **~ -pot** n chombo cha kuendea haja.

camelion n 1 kinyonga, lumbwi. 2 kigeugeu.

chammy-leather n *see* **chamois leather**.

chamois n (*pl* **chamois**) swala. **~ leather** *(also chammy/ shammy leather)* ngozi laini (ya swala, mbuzi kondoo) (agh. hutumika kung'arishia vitu, hasa magari).

champ vt,vi *(of horse)* tafunatafuna

chakula au lijamu kwa sauti. *(fig)* **~(at the bit**) -tokuwa na subira, -wa na harara. n *(sl)* *see* **champion.**

champagne n shampeni.

champaign n mbuga, tambarare.

champion (*also* **champ**) n 1 bingwa, mshindi (wa mashindano ya mbio, ngumi n.k.); shujaa. 2 mtetezi, mgombea. vt tetea, pigania, saidia, linda adj *(colloq)* bora, -a kwanza, -a kupita ingine. **~ship** n ubingwa, ushindi, mashindano.

chance n 1 bahati *by (any)* ~ kwa bahati *a happy* ~ bahati njema. 2 nasibu *a game of* ~ bahati nasibu. 3 *(opportunity)* nafasi *he lost his* ~ alipoteza nafasi yake *the ~s are against me* inaelekea nitashindwa. 4 *(probability)* uwezekano: *there is no~ of it* haiwezekani; si yumkini *an off* ~ matumaini kidogo. **take one's ~** jaribu bahati. **the main ~** nafasi ya

contract[2] vt,vi 1 punguza, fupisha;

punguka, nywea *iron ~s when it cools* chuma hunywea kinapopoa. 2 bana, kacha, -wa -embamba, fanya kunyanzi. **~ile** adj -a kuweza kunywea. **~ility** n. **~ion** n 1 mpunguo; ufupisho, mnyweo; kunywea. 2 (*wrinkle*) mfinyo/ mkunyato *muscle ~ion* kukaza/kubana kwa misuli, maumivu ya misuli. 3 (*gram*) kufupisha, mkato.

contradict vt 1 kana, kanusha; pinga, bishia (jambo lililotajwa). 2 (*of facts*) hitilafiana, pingana. **~ion** n ukinzani, kujipinga; kupingana *be in ~ion with* hitilafiana na *~ion in terms* mikingamo; maelezo yanayopingana yenyewe. **~ory** adj.

contradistinction n tafautisho linganishi. **contradistinguish** vt **contradistinguish from** tofautisha kwa kulinganisha.

contralto n sauti ya chini ya kike; mwanamke mwenye sauti ya chini.

contraption n (*colloq*) dude, dubwana. **contrary** adj 1 -a kinyume, -a namna nyingine kabisa. 2 (*of the wind*) -sio faa, hasimu, kingamo. 3 bishi, kaidi. n kinyume. **~ to** kinyume cha. **to the ~** kinyume. **on the ~** hata, sivyo, hasha *have you just come*? *on the ~ I came a long time ago* ndio kwanza umekuja? hasha, nimekuja kitambo *advise to the* ~ shauri

vinginevyo. 3 **by contraries** kinyume cha mategemeo; kinyume. **contrariety** n (*formal*) ukinzani, uhasama (wa asili n.k.). **contrariwise** adv kinyume, kwa namna nyingine.

contrast vt,vi **~** A (**with**) **and** B -wa mbalimbali na; -wa kinyume cha, -wa namna nyingine kabisa; tofautisha ~ *with* onyesha tofauti kwa kulinganisha. n 1 utofautishaji; tofauti, hitilafu, kinyume. **by/in ~ with** hitilafiana na, kinyume cha, tofauti na *sharp* ~ hitilafu kubwa sana, tofauti kubwa.

contravene vt 1 vunja (sheria n.k.), halifu, asi. 2 pinga. **contravention** n uasi, uhalifu, uvunjaji wa sheria.

contretemps n (*Fr)* mgogoro; bahati mbaya.

kupata pesa. vt 1 *(risk)* bahatisha; jaribu *I'll ~ it*

chancel

nitabahatisha. 2 tukia, kuta kwa bahati ~ *upon* kuta *if I ~ to see him* nikibahatika kumwona *it ~d that* ilitokea kwamba. **chancy adj** (*colloq*) -a hatari; mashaka; -sio ya uhakika.

chancel n *(rel)* sehemu ya wanakwaya na makasisi kanisani.

chancellery 1 nafasi/idara/nyumba ya Mkuu. 2 ofisi ya ubalozi.

chancellor n 1 Mkuu wa Serikali, Waziri Mkuu (k.m. katika Shirikisho la Ujerumani). 2 Mkuu wa Chuo Kikuu the. **C~ of the Exchequer** n *(GB)* Waziri wa Fedha. **The Lord High C~** n Jaji Mkuu wa nchi (katika Uingereza). 3 *(GB)* Katibu Mkuu wa Ubalozi. **~ship; ~ry** n.

chancery n 1 mahakama kuu katika

Uingereza inayoshughulikia haki na usawa. 2 masijala ya nyaraka za umma.

chancre n kidonda (agh.cha kaswende).

chancrous adj.

chandelier n shada la taa zenye

mapambo linaloning'inia.

chandler n mwuzaji (au mtengenezaji) mishumaa, sabuni, mafuta n.k. *ship's ~* mwuza kamba na zana za meli.

change vt,vi 1 badili; badilisha; geuza; geuka. **~ step** badili mwendo, badili hatua ~ *one's mind* ghairi. **the property ~d hands** mali iliuzwa kwa mwingine. 2 vunja, chenji ~ *a* 100 *shillings note* vunja noti ya shilingi mia moja. 3 **~ up/down** badili gia. **~into** geuka. n 1 mageuzi, mabadiliko; mabadilisho; badiliko ~ *of administration* mabadiliko ya utawala. 2 kitu cha lazima ili kugeuza/kubadili; kitu cha kubadilisha *take a ~ of clothes with you* chukua nguo za kubadili *for a ~* kwa kubadilisha hali/mambo *get no ~ out of (somebody) (colloq)* kutopata msaada wowote. 3 *(coins)* senti, kichele; *(fig) get ~*

contribute vi,vt **~ to** 1 saidia; toa. 2 changa; changia, shiriki. 3 (*of newspaper*) andikia (makala). **contributor** n. **contribution** n 1 msaada, sadaka. 2 mchango; hisa. 3 habari, makala za gazeti. 4 malipo ya lazima *lay under contribution* lazimisha mtu/nchi kulipa mchango. **contributory** adj -enye kusaidia; -enye kusababisha *contributory negligence* uzembe unaosababisha.

contrite adj -enye toba, -enye majuto. **~ly** adv. **contrition** n majuto, toba *perfect contrition* majuto kamili.

contrive vt,vi 1 panga kwa ustadi;

simamia. 2 tunga, buni; vumbua, fanya n mvumbuzi; msimamizi. **contrivance** n 1 hila. 2 uwezo wa kuvumbua. 3 kitu kilichovumbuliwa. **~d** adj a ku(ji)lazimisha.

control n 1 madaraka au mamlaka ya kuongoza, kuamuru au kuzuia. **be in ~of** -wa na amri juu ya. **get/be/come/bring under ~** dhibiti, zuia. **get out of ~** shindikana kutawala, *as your children are out of ~* wanao hawaambiliki/ hawakanyiki. **have/keep/get ~ over** tawala, -wa na mamlaka juu ya, amirisha *have ~ over your children*

controversy

tawala wanao. **lose ~** shindwa kuzuia hasira *take ~ of this project* chukua uongozi wa mradi huu. 2 usimamizi udhibiti, uongozaji ~ *of finance* udhibiti wa fedha. **birth ~** n upangaji (wa) uzazi. 3 kuzuia, kurekebisha. **a ~ over something** kuzuia jambo (lisifanyike). 4 (*of experiments etc.*) kigezo/kiwango cha jaribio. 5 (*of machines etc.*) virekebishi, kidhibiti, viendeshi *volume ~* urekebishaji wa sauti *aircraft ~ tower* mnara wa kuongozea ndege. 6 kituo cha magari ya mashindano. vt 1 tawala, amrisha, zuia, simamia, dhibiti ~ *oneself* jitawala/jiheshimu. **~ing interest** n umilikaji hisa kubwa wa kumwezesha mtu kuwa na kauli kubwa juu ya sera (katika kampuni). 2 chunguza, hakiki. 3 (*of prices*) rekebisha. **~able** adj. **~ler** n msimamizi, mtawala/ mdhibiti.

controversy n ubishani, mabishano.

without/beyond ~ bila kupingwa. **controversial** adj -a kuelekea kuleta

out of somebody -mlipia/lipiza kisasi. 4 baki *no ~ given* hakuna baki/chenji. **~able adj** -a kigeugeu, -a kuweza kubadilika badilika, badilifu; -a

kuelekea kubadilibadili. **~less adj. ~ ableness**; **~ability** n ugeuzo, ugeukaji. **~ful** adj. **~ling** n 1 kubadilisha mtoto mzuri kwa mbaya (kwa siri). 2 *(in traditional stories)* mtoto mbaya/mjinga, kioja aliyebadilishwa na mwingine aliyeibiwa.

channel n 1 mlangobahari. 2 mlizamu, mfereji, mfumbi. 3 njia (ambayo kwayo habari, mashauri n.k. yaweza kupitia) *follow the proper ~s* fuata ngazi (zilizowekwa). 4 mkanda. 5 (radio, TV) idhaa; bendi. vt 1 chimbua/elekeza mfereji. 2 (*fig)* elekeza *he ~ed his abilities into business* alielekeza uwezo wake kwenye biashara.

chant vt imba ~ *somebody's praises (fig)* sifia, sifu fulani kila mara. n 1 mkarara, uimbaji wa zaburi. 2 *(of crowd)* kurudia kuimba.

chantry n wakfu.

chanty n *(also* **shanty**) wimbo wa

kuvutia makasia.

chaos n machafuko, vurumai, vurugu, fujo. **chaotic** adj. **chaotically** adv.

chap[1] vi,vt chubuka, pasuka; chubua, pasua *the skin of my hands is ~ped* ngozi ya mikono yangu imepasuka. n mchubuko.

chap[2] n *(sl)* mtu (mwanamme), jamaa *a funny/queer* ~ mtu wa ajabu *young* ~ kijana *a good* ~ mtu mwema.

chap[3] n taya ya chini (hasa ya mnyama k.m. nguruwe); mashavu. **lick one's ~s** ngojea kwa shauku/hamu kubwa. **~/crest fallen adj** -lokata tamaa, -sohali.

chapel n 1 kanisa dogo. 2 *(arch)* kanisa la wasio Waanglikana au Wakatoliki; ibada katika kanisa hilo. 3 tawi la chama cha wafanyakazi wapiga chapa. **~goer** n.

chaperon n mchunga/mtunza mwari, somo. vt fuatana na msichana mahali asiporuhusiwa

mabishano; *(of person)* -enye kupenda ubishani. **controversialist** *n* mbishani. **controversially** adv. **controvert** vt (*rare*) pinga, bishania, kanusha, kana.

contumacy n ukaidi, ubishani wa kupita kiasi. **contumacious** adj -kaidi, bishi mno. **contumely** n 1 ufidhuli, ujuvi, twezo. 2 matusi. **contumelious** adj -a ufidhuli, juvi, -a kutweza.

contuse vt viliza, vilisha damu. **contusion** n mavilio (ya damu).

conundrum n kitendawili, fumbo,

chemsha bongo (la kuchekesha) *set*

~s tega vitendawili, mafumbo.

conurbation n muunganomiji: mwingiliano wa miji ambayo hapo awali ilikaa mbalimbali kuunda jamii moja kubwa.

convalesce vi pata ahueni, pata ashekali. **~nce** n muda wa kupata ahueni. **~nt** adj -enye ashekali. n ahueni. **~nt home** n nyumba ya

converse

mapumziko. **~nt period** n kipindi cha ahueni.

convection n myuko (upitishaji wa joto katika uoevu). **convector** n kifaa cha kupitisha joto (chumbani n.k.).

convene vt,vi ita/itisha/fanya mkutano; kusanyika kwa mkutano. **~r** n mwitishaji.

convenience n 1 hali inayofaa, isiyo na taabu au wasiwasi. **at your ~** kwa nafasi yako *at your earliest* ~ mapema iwezekanavyo *a marriage of* ~ ndoa ya kufaana. **a public ~** n choo cha umma. **make a ~ of** tumia huduma ovyo. **~ food n** chakula kilicho rahisi kutayarisha. **convenient** adj 1 -a kufaa. 2 -enye kufikika kwa urahisi, karibu *be convenient for somebody* -mfalia *would it be convenient for you to come tomorrow* unaweza kuja kesho; *(colloq)* -lioko mahali panapofikika kwa urahisi. **~ly** adv kwa kufaa/urahisi/manufaa; bila matata/shida.

convent n *(rel)* 1 jumuia ya watawa

kwenda peke yake.

chaplain n kasisi (wa jeshi, Chuo Kikuu n.k.). **~cy** n.

chaplet

chaplet n 1 taji la maua. 2 tasbihi. 3

mtungo wa shanga.

chapman n mchuuzi.

chapter n 1 sura; mlango, somo *a ~ of accidents* mfululizo wa ajali *to the end of the ~* mpaka mwisho kabisa wa mlango. **~ and verse** rejeo kamili. 2 *(rel)* mkutano wa mapadri. 3 tawi, kikundi cha chama n.k. 4 enzi.

char[1] vi safisha nyumba, ofisi n.k. kwa malipo ya saa au siku. **~-woman; ~-lady** n mwanamke mnadhifishaji: mwanamke anayelipwa kusafisha nyumba. vt unguza. vi ungua mpaka kuwa mkaa, fanya/kuwa nyeusi kwa kuungua.

char[2] n *(sl)* chai.

charabanc n basi (linalotumika kwa

safari za burudani).

character n 1 tabia; moyo; silika ya mtu, hulka. **in/out of ~** ilio/isio kawaida (ya mtu fulani) *he has a bad* ~ana tabia mbaya. 2 sifa bainifu. 3 unyoofu, ukunjufu wa moyo *takes ~ to speak the truth always* inahitaji unyoofu kusema kweli daima. 4 mtu wa ajabu; wa tabia za kiajabu/kipekee *that man is a real ~* mtu yule ni wa ajabu. 5 mhusika (katika riwaya, tamthiliya n.k.). 6 herufi *in large ~s* kwa herufi kubwa. 7 *(arch)* uthibitisho wa sifa zilizobainishwa. *~less (derog)* bila sifa; -a kawaida. **~istic** adj -a kawaida/tabia (ya mtu, kikundi) *it is ~istic of him to ask for money* ni kawaida yake kuomba hela n sifa bainifu *what are the ~istics of a savannah plain*? Ni nini sifa bainifu za ukanda wa savana? **~ization** n *(lit)* uchoraji, uumbaji wa mhusika (katika riwaya n.k.); ubainishaji wa tabia. **~ize** vt 1 eleza sifa (tabia, kawaida), ainisha. 2 -wa kawaida ya, -julikana kwa *his work is characterized by sloppiness* kazi yake huonyesha uzembe, *the indigenous cow is*

wanawake. 2 makazi ya watawa wanawake. **enter a ~** -wa mtawa.

conventicle n *(rel)* 1 (jengo la) mkutano wa siri wa dini.

convention n 1 mapatano, maagano, makubaliano. **the Hague C~** n Mapatano ya Hague. 2 mkutano (wa siasa, dini n.k.) wa wanachama kwa kusudi maalum k.m. uchaguzi. 3 jambo la desturi, kawaida, mila. **~al** adj 1 *(often derog)* -a desturi, -a kawaida, -a mazoea. **a ~al greeting** salamu ya kawaida. 2 -enye kufuata mila, jadi n.k. **~alist** n mwanadesturi.

converge vi **(at, on, upon)** kutana,

elekea. **~nce** n *(maths)* kukutana. **convergent** *adj (maths)* -enye kukutana.

conversant adj -zoefu, -enye kujua/

kufahamu vizuri. **be ~ with a subject** -fahamu vema mada. **conversance** n.

converse[1] vi zungumza, ongea, sema,

semezana n *(arch)* mazungumzo, maongezi. **conversation** n mazungumzo, maongezi. **enter into conversation** anza kuzungumza *hold/have conversation* wa na mazungumzo. **conversational** adj 1 -a maongezi, -a mazungumzo *in a conversational tone* kwa sauti ya maongezi. 2 *(of words)* -a kawaida. **conversationalist** n msemaji sana, mtu anayejua sana kuzungumza.

converse[2] adj 1 a kinyume cha, -a upande wa pili; -liogeuzwa au kubadilika. n *(logic)* kinyume chake. **~ly** adv.

convert n mtu aliyebadili dini, msimamo. **make a ~** ingiza mtu katika imani nyingine (dini, siasa n.k.) vt 1 *(change)* geuza, badili (hali, dini, fedha matumizi n.k.). 2 *(of religion)* badili. **~ to Islam** silimu. **~ from Islam** ritadi. **~ from Islam to Christianity** tanasari. 3 *(Rugby football)* kamilisha (jaribio) kwa kufunga goli. **~ed** adj. **~ible** adj 1 -a kuweza kubadilika, *a* kugeuka, -a kubadilika *a ~ible (car)* kigeukaumbo, kibandawazi. 2 **~ible currency n** fedha yenye kubadilishika/kusarifika. **conversion** n 1 ubadilishaji, kubadili, ugeuzaji. **conversion of**

~ized by its hump ng'ombe wa kienyeji ajulikana kwa nundu yake.

charge' d'affaires

charade n *(usu pl)* **~s** n mchezo wa

kukisia neno kutokana na viigizo bubu; *(fig)* kitendo kisicho cha maana, kitendo cha kupotosha ukweli/cha uongo.

charcoal n 1 mkaa, makaa. ~ **burner** n mchoma makaa; sigiri.

chard n **Swiss ~** n mchadi:aina ya kiazi sukari ambacho majani na shina lake huliwa.

charge[1] vt,vi 1 shtaki. **~ somebody (with)** shtaki mtu kwa. 2 *(attack)* shambulia, rukia, endea kwa nguvu. 3 *(load)* shindilia fataki; pakia chomboni; tilia, jaza (pomoni). 4 *(demand price)* toza, dai malipo. **he ~ed me twenty shillings** alinitoza shilingi ishirini. 5 *(with responsibility)* kabidhi, dhaminisha, -pa jukumu au wajibu, -wa na dhima *he ~d himself the task of looking after our school* alichukua dhima ya kuiangalia shule yetu. 6 *(command, instruction)* amuru, lazimisha, agiza *the judge ~d the jury* jaji aliwaamuru wazee wa baraza. 7 *(of battery)* chaji. 8 dai *he ~d that I don't work* alidai kwamba sifanyi kazi. 9 **~ up to** rekodi, weka. **~able** adj -a kutozwa; -a kushtakiwa; -a kuweza kulaumiwa. **~d adj** -liochemka; nyeti *face a ~* jibu mashtaka, kabiliwa na mashtaka. **~- sheet** n kitabu cha mashtaka.

charge[2] n 1 shtaka *bring a ~* fungulia shtaka, shtaki. 2 shambulio *the soldiers made a sudden ~* askari walifanya shambulio la ghafla. 3 bei, malipo. **~ account** n akaunti ya malipo. 4 mshindilio, fataki, kiasi cha baruti au cha umeme katika chombo cha kuwekea nguvu za umeme; marisau. 5 wajibu, madaraka. **put somebody/be in ~ (of)** kabidhi pesa madaraka. **take ~** twaa madaraka. 6 maagizo, maelekezo. 7 **take/give somebody in ~** peleka mtu polisi/ shtaki.

charge' d'affaires n balozi mdogo,

kaimu balozi.

charger[1] n 1 *(arch)* farasi (wa ofisa

something into something else ubadilishaji wa kitu kuwa kitu kingine. 2 *(rel)* kubadili dini. **~er n** 1 tanuri ya kutengeneza chuma. 2 chombo cha kubadilisha mwelekeo wa umeme. 3 chombo cha kubadilisha masafa. 4 chombo cha kubadilisha umbo la habari.

convex adj -a mbinuko/ -a mbenuko, -a kubinuka. **~ lens n** lenzi mbinuko. **~ly** adv. **~ity** n.

convey vt (**to**) (**from**) 1 chukua, beba, peleka. 2 wasilisha, fikisha, julisha, eleza *words cannot ~ my feelings* maneno hayatoshi kueleza hisia zangu *~ one's meaning* beba maana yake *this ~s nothing to me* hii haina maana kwangu. 3 *(leg)* hawilisha. **~land** hawilisha ardhi. **~or/~er** n

convulse

mchukuzi/kichukuzi. **~er belt** n mkanda wa kuchukulia. **~ace** n 1 gari, chombo cha uchukuzi. 2 uchukuzi, upelekaji. 3 *(leg)* uhawilishaji; hati ya kuhawilisha (mali). **~ancer** n mwanasheria anayeandaa hati ya kuhawilisha. **~ancing** *(leg) n* kuhawilisha.

convict vt tia hatiani, ona na hatia. **be ~ed** onekana na hatia n mfungwa. **~ion** n 1 kupatikana na hatia. 2 kusadikisha, kusadiki sana. **carry ~ion** sadikisha kabisa, ondoa shaka. **be open to ~ion** tayari kuthibitishiwa. 3 imani, msimamo *it is my own ~ion* ni imani yangu, ndivyo ninavyoamini.

convince vt thibitishia, ridhisha *we*

couldn't ~ him of his mistake tulishindwa kumridhisha kwamba amekosea *I am ~d that he is honest* nimeridhika kabisa kwamba ni mwaminifu. **~d** adj. **convincing adj** -a kusadikisha, -a kuaminisha, -a kuondoa mashaka.

convivial adj 1 anisi, changamfu, kunjufu. 2 -a raha/anasa; -a kupenda raha. **~ity** n.

convoke vt ita, itisha (mkutano). **convocation** n 1 mkutano. 2 *(rel)* baraza la wakuu wa kanisa. 3 baraza la watu waliohitimu kutoka chuo kimoja.

convoluted adj 1 *(bio)* -lioviringika. 2 *(of argument etc*) -gumu kueleweka. **convolution**

mwanajeshi).

charger[2] n *(arch)* sahani kubwa, sinia.

chariot n kibandawazi (cha kukokotwa na farasi). **~eer** n dereva wa kibandawazi.

charisma n 1 haiba kubwa. 2 kipaji (kitolewacho na Mungu). **~tic** adj.

charity n 1 sadaka. **live on ~** ishi kwa sadaka. **a ~ ball** densi la kuchangisha fedha kusaidia maskini. **~ walk n** matembezi ya hisani (ya kuchangia fedha). 2 wema, fadhila, hisani, huruma. **out of ~** kwa moyo, kwa wema. 3 shirika au chama cha kusaidia wenye shida. **~ begins at home** *(prov)* wema wa mtu huanza kwao. **charitable** adj 1 -enye huruma, -enye fadhila, -enye hisani. 2 *(of institutions etc.)* -a kutoa msaada. **charitably** adv.

charivari n kelele nyingi (za sauti

mchanganyiko).

charlady n *see* **char**[1]

charlatan n tapeli, laghai, mjuvi. **~ry** n.

charlock n *(bio)* mharadali mwitu. **charm** n 1 ucheshi, uzuri, haiba, mvuto. 2 hirizi, talasimu, kago, fingo. vt 1 *(attract)* vuta kwa uzuri/mapenzi n.k.; sisimua, furahisha, pendeza kwa wema. **I'm ~ed to see you!** nimefurahi sana kukuona. 2 roga, fanyia uchawi. **~er** n 1 mchawi. 2 mtu mcheshi, mtu mwenye haiba. **snake ~er** n mcheza na nyoka. **~ing adj** -cheshi, changamfu. **~ingly** adv.

charnel-house n nyumba ya kuhifadhia maiti au mifupa.

chart n 1 ramani (inayotumiwa na

mabaharia), chati. 2 chati (yenye michoro, jedwali n.k.). vt 1 chora ramani; onyesha katika chati. 2 chunguza hali ya safari baharini. 3 sawiri mawazo.

charter n 1 hati; mkataba; idhini. **~ member** n mwanachama mwanzilishi *the Great C ~ (Magna Carta)* Hati

chatter

n mzingo.

convoy vt sindikiza kwa ajili ya ulinzi. n 1 ulinzi wa njiani. 2 *(guard)* walinzi wa msafara. 3 msafara wenye walinzi.

convulse vt sukasuka, tikisa sana *the country was ~d by civil war* nchi ilitikiswa na vita vya wenyewe kwa wenyewe *be ~d with laughter* angua kicheko *be ~d with anger* fura kwa hasira. **convulsion** n 1 *(violent disturbance)* msukosuko, machafuko. 2 kicheko cha kuvunja mbavu. 3 mtukutiko wa maungo (kwa kifafa, dege, mashetani n.k.).

cony/coney

convulsive adj.

cony/coney n 1 sungura; kwanga, pelele, wibari. 2 ngozi ya sungura.

coo vi lia polepole (kama njiwa); sema kwa sauti ya chini. n kulia polepole (kama njiwa).

cook vt,vi 1 pika; pikwa; pikika; iva. **~ somebody's goose** komesha mtu. 2 andika kwa uongo ~ *the books/ accounts* andika hesabu za uongo. 3 **~ up** buni; zua habari. n mpishi **too many ~s spoil the broth** manahodha wengi chombo huenda mrama. **~house n** jiko la kambi/meli. **~er** n jiko, chombo cha kupikia. **~ery** n upishi. **~ery book** (*also* **~ book**) n kitabu cha mapishi.

cookie(cooky) n *(US)* biskuti.

cool adj 1 -a baridi kidogo. **get ~** poa. 2 -tulivu *as ~ as a cucumber (fig)* tulivu kabisa, asiyetaharuki kabisa. **keep ~** *(fig)* tulia. 3 **play it ~** shughulika bila kuhangaika *it cost me a ~ hundred shillings* imenigharimu takribani shilingi mia moja. 4 *(impudent)* -shupavu; -fidhuli; -safihi. 5 baridi, -so -a kirafiki. 6 *(sl)* -zuri *you look real ~* unapendeza sana. vt,vi 1 poa, poza; zimua. 2 tulia; tuliza. **~ it** tulia. 3 **~ down/off** tulia, poa. **a ~ing off period** kipindi cha kutulizana (wakati wa ugomvi kati ya wafanyakazi na menejimenti). 4 **~ one's heels** ngojeshwa. **~ing tower n** mnara poza. n 1 baridi. 2 utulivu. **~ness n.** **~ant** n kimiminiko cha kupozea. **~er** n 1 kipozaji. 2 *(sl)* jela.

coolie n *(sl. derog)* kibarua, kuli.

ya Haki za Binadamu. **~ed accountant** n *(GB)* mhasibu msajiliwa. **~ed bank** n benki yenye idhini. 2 kukodi meli, ndege n.k.. vt kodi chombo; idhinisha. **~-party** n *(comm)* mapatano ya kukodi (chombo, meli n.k.).

charterhouse n nyumba ya watawa.
charwoman n *see* **char**[1].

chariness n hadhari. **charily**/**chary** adj -enye hadhari, -angalifu. **chary (of)** -woga (wa).

chase[1] vt,vi 1 fukuza, kimbiza. **give ~ (to)** kimbilia, saka, fuata, kimbiza, fukuza. 2 **~ away/off** fukuza. 3 **~down/up** jaribu kupata. 4 **~ about** kimbiakimbia *(colloq)* n msako. **goon a wild goose ~** tafuta kitu bure (bila tumaini la kufaulu), ufukuzaji.**~r** n 1 msakaji. **woman ~r** n mfukuzia mabibi. 2 farasi mruka viunzi.

chase[2] n 1 fremu, nakshi, mfuo. 2

(of gun) kasiba. vt tia temsi/nakshi.

chasm n shimo kubwa, genge, ufa

mkubwa, korongo; *(fig)* tofauti kubwa iliyopo baina ya hisia za watu.

chassis n *(pl)* 1 chesisi, kiunzi, fremu ya chombo km. gari, redio n.k.

chaste adj 1 -siozini; bikira, safi. 2 -siyopambwa, sahili. **~ly** adv. **chastity** n.

chasten vt 1 *(discipline)* rudi; hidi, taadibu. 2 pambua, zima, nyosha.

chastise vt adibu, tia adabu. **~ment** n.
chasuble n *(rel)* kasula.

chat vi 1 ongea, piga soga/

gumzo, porojo. 2 **~ somebody up** tongoza; piga porojo. **~ty** adj -ongezi, -gumzi. n maongezi, mazungumzo; soga, porojo *have a* ~ zungumza.

chateau n kasri, ngome.

chattel n mali inayohamishika (km.

viti, gari n.k.).

coop n tundu, kizimba (cha kuku n.k.). vt funga, zuia (katika tundu au kizimbani).

co-op n *(colloq) see* **cooperative**.

cooper n mtengeneza mapipa.

cooperate vi shirikiana. **co-operation** n ushirikiano *in cooperation with* kwa kushirikiana na. **co-operative** adj -a kushirikiana, -a ushirika, -a kupenda kusaidia *a cooperative spirit* moyo wa kushirikiana.
cooperative societies n

(*also coops*) vyama vya ushirika. **cooperative shop** n duka la ushirika. **co-operator** n mshiriki.

co-opt vt *(of a committee)* shirikisha. **~ed member** n mjumbe mshirikishwa.

co-ordinate adj 1 -a namna sawa, -a kadiri/cheo kile kile. 2 -a kulingana sawa. 3 ambatanishi. ~ **clause** n kishazi ambatani. vt ratibu n watu/vitu sawa. **co-ordination** n 1 uratibu. 2 hali ya kuwa namna/kadiri/cheo sawa *coordination point* kituo cha uratibu. 3 *(of muscles)* kupatana, kukubaliana. **co-ordinator** n mratibu.

coot n 1 aina ya ndege anayeishi mjini. 2 *(sl)* mjinga/mpumbavu *as bald as a* ~ -enye upara kabisa.

cootie n *(army sl)* chawa.

cop[1] n *see* **cooper**[2.]

cop[2] vt,vi 1 **~ it** adhibiwa. 2 **~ out (of)** kwepa, acha (jambo/wadhifa n.k.). ~ **-out** n kukosa/kukwepa kuwajibika. 3 **~ a plea** kiri kosa na kuomba radhi. n (sl) kushika, kukamata *it's a fair* ~ ni kukamatwa kihalali/palepale unapokosea. **not much** ~ sio na maana, bure.

copal n sandarusi.

cope vi ~ (**with**) weza, vumilia.

copeck/kopek n kopeki: senti ya

Kirusi.

coping n *(archit)* kigongo cha ukuta. **~ stone**

chatter vi 1 payapaya, bwabwaja, payuka, ropoka. 2 lia/toa sauti kama tumbili, ndege n.k. 3 tatarika (k.m meno kwa baridi au hofu). n 1

mpayuko, mbwabwajo *be involved in idle ~* piga domo. 2 *(of machine)* mtatariko. **~box; ~er** n mpayupayu, mpayukaji, mlimi.

chauffeur n dereva, mwendeshaji

wa motokaa (wa mtu binafsi).

chauvinism n 1 uzalendo pofu. 2

ujinsia. **chauvinist** n. **chauvinistic** adj.

chaw vt *(vulg)* tafuna. **~-bacon** n

mshamba.

cheap adj 1 rahisi, bahasa. **go** ~ uzwa rahisi. **on the** ~ *(colloq)* rahisi, bila shida, kwa bei tupa. 2 hafifu, isiyo na thamani, duni. **~jack** adj hafifu, duni. 3 -sio ungwana; -sio staarabu; -sio aminifu. **feel** ~ ona haya/aibu. **hold** ~ dharau, dunisha. **make oneself** ~ jihakirisha, jishusha hadhi, jidhalilisha. 4 -a kilemba cha ukoka. ~ **flattery** kilemba cha ukoka. 5 ~ **gibe** utani mbaya n urahisi *(of price)* **dirt** ~ rahisi mno. **~ly** adv kwa urahisi *he got off ~ly* aliupatia. **~ness** n. **~en** *vt, vi* shuka/shusha thamani, pungua/punguza bei. 2 vunjia heshima, dhalilisha, fakirisha *don't ~ yourself* usivunje heshima yako, usijivunjie heshima, usijidhalilishe. **~skate** n *(sl)* bahili; mnyimi.

cheat n 1 mdanganyifu, laghai. 2 udanganyifu, hila. vt,vi 1 danganya, laghai, hadaa, kenga. 2 *(of shopkeeper)* punja. 3 *(in exam)* iba, ibia.

check[1] vt 1 cheki, pima usahihi, peleleza, angalia kwa makini. 2 zuia, simamisha. 3 ~ **something off** tia alama ya kuonyesha usahihi, usawa. ~ **something up.** ~ **up on something** kagua au linganisha kupata usahihi. ~ **up on somebody** chunguza usahihi wa sifa/madai ya mtu. 4 *(US)* weka, hifadhi (mzigo, bahasha, koti) chini ya ulinzi. 5 ~ **in** jiandikishe (hotelini, kazini) kwamba umefika. 6 ~**out** ondoka, aga; toa (kwa mfano kitabu maktabani). ~ **over** kagua, angalia.

n *(fig)* kiishilizo.

copious adj 1 ingi, furufuru, tele, -a

kufurika. 2 *(of writer)* -lioandika sana. **~ly** adv. **~ness** n.

copper[1] n 1 shaba nyekundu. *(attrib)* ~ **wire** n udodi. ~ **cable** n kebo ya shaba. 2 *(vessel)* sufuria kubwa (hasa ya kuchemshia nguo). 3 *(coin)* senti, fulusi, sarafu ya shaba. 4 ~ **beech** n mti (wa) shaba: mti wenye majani ya rangi ya shaba. ~ **bottomed** adj meli iliyopakwa shaba kwenye kitako; (*fig*) salama kabisa, -enye uhakika. **~plate** n bamba la shaba

(lililonakshiwa) ~ *plate hand writing* mwandiko mzuri. ~ **smith** n mfua shaba. vt paka shaba kitako cha meli.

copper[2] (*also* **cop**) n *(sl)* polisi.

copra **n** mbata.

coppice/copse n msitu mdogo.

Copt n Mkhufti: mtu wa asili wa Misri.

copula n 1 *(gram)* kitenzi shirikishi, kopula. 2 *(med)* kiungo.

copulate vi ~ **(with)** jamiiana. (*of animals*) pandana. **copulation** n. **copulative** adj 1 *(formal)* -a kuunga, -a kuunganisha. 2 *(gram)* shirikishi. **copulative verb** n kitenzi shirikishi. n *(gram)* kishirikishi.

copy vt,vi 1 (**out**) nakili *make a ~ of something* nakili. 2 iga, fuatisha. 3 ~ **from/off** ibia (mitihani n.k.). n nakala. **attested** ~ n nakala iliyoshuhudiwa. **certified** ~ n nakala iliyothibitishwa *fair ~* nakala safi *did you get your ~ of the book/ newspaper?* ulipata nakala yako ya kitabu/gazeti?. 2 maandiko (tayari kuchapwa). **good** ~ **n** habari za kuvutia. **~-cat** n mwigaji. **~ist** n mtu anayenakili; mwigaji mtindo; mtengeneza nakala. **~- book** n daftari la hati mkato *blot your ~book* haribu sifa yako. **~-boy/girl** **n** kijana tarishi (katika ofisi ya gazeti). **~-desk** **n** meza ya mhariri. **~hold** *(GB)* n ukodishaji wa ardhi; ardhi iliyokodishwa n mkodishaji wa ardhi. **~right** n haki ya kunakili. vt pata haki ya kunakili. **~writer** **n** mwandishi wa matangazo (agh ya

cheer

~er n 1 kitu/mtu anayecheki. 2 mtu anayepokea mizigo n.k. 3 mpokea hela (dukani n.k.). 4 *(US) (pl)* dama. **~er-board** n *(US)* bao la mchezo wa dama au sataranji. n 1 zuio, kizuio; udhibiti. **hold somebody in ~** zuia. **~s and balances** taratibu za vyombo vya dola kudhibitiana ili kuzuia matumizi mabaya ya madaraka. 2 usahihi, kupima, kusahihisha; kuhakiki. **~ list n** orodha ya kupimia/kukagulia. **~point n** kituo cha ukaguzi wa magari/mashindano n.k. **~ up n** *(med)* kupimwa. 3 tikiti, cheti, risiti, stakabadhi ya uthibitisho wa kuwekea kitu. **~room n** chumba cha mizigo. 4 hundi. **bad ~ n** hundi batili. **~ book n** kitabu cha hundi. 5 *(chess)* **~ mate** n kushindwa kabisa. vt shinda *(fig)* zuia na shinda.

check[2] n mirabamiraba; kitambaa cha

kunguru adj -a milia, -a miraba.

cheek n 1 shavu. **~ by jowl** iliokaribiana; -naoshirikiana. **turn the other ~** -tolipiza kisasi. **~bone** n kituguta, kitefute. 2 tako. 3 *(impudence)* usununu, ufidhuli, usafihi. **~y adj** -enye kiburi, fidhuli, safihi. **~ly adv** kitefute. vt safihi, fanyia ufidhuli.

cheep vi lia (kama makinda ya ndege yaliavyo). n mlio wa namna hii.

cheer n 1 *(arch)* hali ya kuwa na

matumaini, furaha *be of good ~* furahia, changamka. 2 *(old use) good ~* vyakula na vinywaji vizuri. 3 ukelele wa kufurahia, kushangilia, kusifu, kutia moyo au bidii. **~ leader** n kiongozi wa mashabiki (wakati wa mashindano). 4 kwa afya yako: msemo wa kunywa na kutakia heri/afya. **~y** adj -a furaha, -changamfu, -kunjufu, -a bashasha. *vt, vi* 1 **~ somebody (up)** changamsha, fariji. 2 **~ (on)** shabikia kwa nguvu. **~ful** changamfu. **~fulness** n. **~less** adj -a huzuni, bila chochote cha kufurahisha, -liosonona.

cheerio

cheerio *(int) (at parting)* kwa heri;

buriani.

biashara).

coquette vi piga ubembe, bemba, tia

ashiki kwa kujishaua. **coquetry** n ubembe; tabia ya kushawishi/vutia/ tamanisha wanaume. n mbembe. **coquettish** adj. **coquettishly** adv.

coracle n mashua ndogo ya fito na ngozi.

coral n *(red)* marijani, fedhaluka;

(white) matumbawe. **~ reef** n mwamba tumbawe adj -enye rangi ya waridi au nyekundu. **~ lips** n midomo myekundu.

cord n 1 kamba; mshipi; ugwe. 2 kiungo cha mwili kilicho kama mshipi. **the vocal ~s** n vitunga mlio, nyuzi sauti. **umbilical~** n kiungamwana/rulela. **spinal ~** n uti wa mgongo. 3 *(elec)* waya, uzi. 4 *see* **corduroy** *(pl)*. vt funga kamba. **~age** n 1 kamba. 2 kamba zitumiwazo melini.

cordial adj 1 -kunjufu, -changamfu *give a ~ welcome* pokea kwa furaha, karibisha vizuri. 2 -kali, -enye nguvu. **a ~ hatred** n chuki kali/ya dhati. n kinywaji (hasa cha matunda cha kuchangamsha mwili). **~ly** adv. **~ity** n.

cordite n baruti (isiyotoa moshi).

cordon n kizuizi cha askari. **a sanitary ~** n kizuizi cha askari cha karantini. **corduroy** n 1 kodrai. 2 *(pl)* (*also* **cords**) suruali za kodrai. **~ road** n njia ya miti (kupita matope n.k.).

core n 1 *(of fruit)* kokwa. 2 kiini, maana *get to the ~ of the subject* fikia kiini, gusa kiini/maana *rotten to the ~* -liooza kabisa. vt toa kokwa. **~r n** kisu cha kutolea kokwa.

co-respondent n mshitakiwa mwenzi

(kwa kuzini na mume/mke wa mshitaki katika daawa ya talaka).

coriander n giligilani. **~ leaves** n kitimiri.

cork n 1 koki, gome muoki, gome jepesi la muoki. 2 kizibo (cha gome muoki). vt ~ (**up**) ziba; *(feelings)* zuia kabisa. **~ed adj** 1 -enye ladha mbaya (kutokana na koki iliyooza). 2 *(sl)* liolewa sana. **~screw** n kizibuo. **~age** n

cheese[1] n jibini, chizi. 2 *(sl)* picha ya mwanamke mzuri. **~cloth** n shashi. **~monger** n mchuuza jibini. ~ **paring** n ubahili uliokithiri. **cheesy** adj -a jibini, -enye jibini; kama jibini; *(sl)* duni; hafifu. ~ **cake** n keki ya jibini; *(sl)* picha ya umbile la kiwiliwili cha mwanamke.

cheese[2] vt *(sl)* **~off** chosha, udhi sana. **say** ~ cheka.

cheetah n duma.

chef n mpishi mkuu (katika hoteli).

chef- d' oeuvre n kazi bora kabisa (ya

msanii n.k.).

chemical adj -a kemia. n kemikali; madawa.

chemise n *(arch)* shimizi.

chemist n 1 mkemia; mtaalam wa kemia. 2 mfamasia.

chemistry n kemia

chemotherapy tibakemikali.

chenille n uzi wa mahameli

(unaoshonewa kupambia mavazi na samani).

cheque n cheki, hundi; *(draft)* hawala. **cross a** ~ funga hundi. **travellers** ~ n hundi ya wasafiri. **dishonoured** ~ n cheki iliyokataliwa. **~-book** n kijitabu cha hundi.

chequer n 1 ruwaza yenye miraba ya rangi tofauti. 2 **~ed cloth** n nguo yenye mirabaraba. vt tia/andika mirabaraba kwa rangi tofauti. **~ed career** n maisha ya kupanda na kushuka.

cherish vt 1 tunza, lea, hifadhi kwa

upendo mkubwa. ~ **illusions** fuga/ ishi na matumaini/hisia/njozi.

cheroot n biri iliyo wazi pande zote.

cherry n *(tree)* mcheri; *(fruit)* cheri

adj -ekundu. ~ **lips** n midomo myekundu.

malipo ya huduma kwa ajili ya vinywaji vilivyoletwa na wanywaji wenyewe mkahawani.

corker n *(dated sl.)* 1 jambo la ajabu. 2 wazo lisilopingika.

cormorant n mnandi.

corn[1] n 1 *(grain)* nafaka (hasa mahindi, mchele, ngano na mtama) ~ *meal* unga wa sembe n.k. ~ *flour/starch*

corn

unga wa mahindi n.k. **~-cob** n konyo au gunzi la hindi. ~ **pone** n mkate wa mahindi. 2 punje moja ya nafaka au pilipili manga. **~crake n** kwekakweka (ndege).

corn[2] n sugu/sagamba katika kitengele cha mguu hasa katika kidole cha mguu. **tread on somebody's ~s** udhi mtu.

corn[3] vt hifadhi nyama kwa chumvi. **~ed beef** n nyama ya kopo, bifu (iliyohifadhiwa kwa chumvi).

cornea n konea: sehemu ya mbele ya jicho (iliyo ngumu) inayowezesha miali ya mwanga kupenya.

cornelian n akiki.

corner n 1 pembe, kona *standing at a street* ~ kusimama kwenye pembe ya barabara *just round the* ~ nyuma (hapo) kwenye kona; karibu sana *turn the* ~ kata kona; *(fig)* pata ahueni/nafuu (baada ya maradhi/kipindi kigumu) *cut off a* ~ pita moja kwa moja (badala ya kuzunguka). **cut ~s** tumia njia za mkato, pinda sheria (ili kufanikisha kitu). **drive somebody into** ~ tia mashakani. **be in a tight**.~ -wa hatarini, -wa katika hali ngumu. 2 *(secret or remote places)* mahali pa siri *they searched all ~s* walitafuta kila kipembe. 3 *(region quarter)* sehemu *to the four ~s of the earth* pote duniani, pembe zote za dunia. 4 *(comm)* kununua bidhaa zote za aina fulani (kwa ajili ya kuhodhi na kudhibiti bei). 5 *(foot- Hockey)* kona. ~ **kick** n mpira wa kona. ~ **stone** n jiwe la msingi; *(fig)* msingi/kiini cha jambo. *vt*, *vi* 1 sukumia kwenye pembe/kona; *(fig)* weka katika hali ngumu. **~ed animal n** mnyama aliyezingwa. 2 dhibiti

cherub n 1 malaika mdogo: mmoja wa makerubini. 2 *(of child)* mtoto mzuri. **~ic** adj.

chess n sataranji, chesi. **~man** n kisanamu cha sataranji. **~board** n ubao wa sataranji.

chessel n kalibu ya jibini.

chest n 1 kasha, sanduku (la kuhifadhia nguo, fedha, madawa n.k.). **~ of drawers** n almari. **medicine ~** n sanduku la madawa. 2 kifua; *(of animals)* kidari. **~ complaint** n maumivu ya kifua. **get something off one's ~** toa dukuduku. **keep/hold one's cards close to one's ~** -wa msiri, bania siri.

cheval-glass n kioo kikubwa (kilichotundikwa).

chevron n tepe ya V (ionyeshayo cheo cha askari cha koplo au sajini).

chew vt vi 1 **~ (up)** tafuna. **~ing gum** chingamu. **bite off more than one can ~** jaribu kuliko uwezo. 2 **~ over; ~ (up) on** fikiria, tafakari. **~ the rag** *(dated sl)* jadili mambo (hasa ya magomvi au tofauti za zamani); lalamika. **~ the cud** cheua. **~ out** *(colloq)* karipia. n 1 kutafuna. 2 kipande cha tumbaku. **~ed up adj** enye wasiwasi sana.

chiaroscuro n msambazo wa mwanga wa vivuli (hasa katika uchoraji).

chic n ulimbwende, umaridadi

adj maridadi, -a kufuata mtindo.

chicanery n ulaghai wa kisheria, hila, werevu, udanganyifu; hoja potofu.

chick n kifaranga (cha kuku), kinda (la ndege); *(sl)* msichana, kijana.

chicken n 1 kifaranga *don't count your ~s before they are hatched* usinunue mbeleko na mwana hajazaliwa. 2 *(fig)* (*also* **spring ~**) msichana mzuri. **she is no ~** amezeeka, si kijana. 3 *(used mainly by children)* joga. **~ hearted/ livered adj** joga. **~ out of** acha kufanya kwa sababu ya woga. 4 nyama ya kuku. **~ feed** n chakula cha kuku; *(fig)* kitu kisicho na thamani. **~pox** n tetekuwanga. **~ -run** n uga wa kuku.

(kwa kununua bidhaa zote). 3 *(of vehicles)* kata/ pinda kona.

cornet n buruji.

cornucopia n 1 *(myth)* pembe itoayo chakula na vinywaji bila kikomo. 2 alama (ya pembe hii) inayoonyesha wingi wa neema.

corny adj *(sl)* -a kale, -liochakaa. **~joke n** mzaha uliochakaa.

corolla n *(bot)* korola: jumla ya petali

katika ua.

corollary n matokeo.

corona n *(pl.)* korona, taji la nuru, kianga cha mwezi; jua. **~l** adj -a korona/kaakaa. **coronet** n 1 kitaji, shada la maua, taji dogo, pambo la kichwa 2 *(bot)* shada.

coronary adj *(med)* -a moyo. ~

arteries n ateri za moyo. **~ thrombosis** n kitomoyo, shtuko la moyo.

coronation n kutawaza/kutawazwa.

coroner n *(leg)* afisa mchunguzi wa

vifo (vya ghafla/visivyo vya kawaida). **~'s inquest** n baraza la utafiti wa sababu ya kifo.

corporal[1] n *(mil)* koplo.

corporal[2] adj -a mwili, -a kuhusu

mwili ~ *punishment* adhabu ya kutandikwa. **corporeal** adj -a kimwili (badala ya kiroho). **~ needs n** mahitaji ya mwili.

corporate adj -a shirika, -a pamoja ~ *body* shirika ~ *name* jina la shirika ~ *responsibility* madaraka ya pamoja. **corporation** n 1 ushirika, shirika *public corporation* shirika la umma. 2 madiwani, manispaa *the mayor and corporation* meya na madiwani wake. 3 *(colloq)* kitambi. 4 *(US)* kampuni, shirika *corporation tax* kodi ya shirika.

corps n 1 kundi la wanajeshi (agh wa kazi). **carrier ~** n kikosi cha wachukuzi. 2 jeshi la askari. 3 **diplomatic ~** n jamii ya mabalozi. 4

chicle n ubani.

chide vt **~ somebody (for)** karipia, kemea.

chief adj -kuu, -enye cheo cha juu kabisa. **C~ Justice** n Jaji Mkuu; -a

chiffon

kwanza (kwa umaarufu). **the ~idea** wazo kuu. **~ly adv** hasa, aghalabu. n 1 mkuu wa kundi; idara au shirika n.k. 2 mtemi, kiongozi, chifu. **Commander -in- C~** n Kamanda Mkuu, Amiri Jeshi. C~ **of Staff** Mnadhimu Mkuu. **in ~ /~ly** adv hasa, aghalabu. **~tain** n mtawala wa jadi, mtemi. **~taincy** n utemi.

chiffon n shifoni.

chiffonier n almari, saraka.

chignon n julfa/shungi la kisogoni.

chigoe/chigger n *see* **jigger**

chilblain n uvimbe unaotokana na baridi kali (hasa mikononi na miguuni). **~ed adj.**

child n 1 mtoto, kijana. **~'s -play n** *(fig)* kazi rahisi *be with ~ (arch)* -wa mjamzito *have a ~* zaa, jifungua. **~ welfare** n usitawi wa watoto. **~-bearing; ~ birth** n kuzaa, kujifungua. **~ hood** n utoto. **second ~hood** n ukongwe. **~ish** adj -a kitoto; -puuzi; jinga. **~ishness** n utoto; upuuzi, upumbavu; ujinga. **~less** adj bila mtoto; gumba, tasa. **~like** adj -a kama mtoto; -nyofu, tiifu, -sikivu. 2 *(follower)* mfuasi. 3 zao.

chile; **chili** n *see* **chilli**.

chiliad n elfu; miaka elfu moja.

chill n mzizimo *take the ~ off something* pasha moto kidogo. 2 homa ya baridi. 3 *(fig)* fadhaa, kuvunjika moyo *cast a chill over* vunja moyo, poozesha adj 1 -a mzizimo *a ~ breeze* upepo wa baridi. 2 sio -a kirafiki *a ~ welcome* makaribisho yasomlahaka. *vt, vi* 1 tia baridi, zizimisha. 2 *(depress)* vunja moyo, fadhaisha. 3 zizima, geuka kuwa baridi. **~y** adj 1 -a mzizimo. 2 *(of person)* -baridi, asiye rahisi kufanya naye urafiki.

chilli n (*also* **chilly**, **chile**, **chili**) pilipili; kundi.

corpse n maiti; mzoga.

corpulent adj -nene sana. **corpulence** n.

corpus n 1 mkusanyo (wa maandishi

yote ya mwandishi mmoja/aina moja/mada moja). 2 mwili. 3 (*leg*) **writ of habeas ~** n amri ya kufikisha mfungwa kortini. 4 *(rel) C~ Christ* Sikukuu ya Ekaristi Takatifu.

corpuscle

corpuscle n chembechembe za damu, chembedamu. **corpuscular** adj -a chembe za damu.

corral n 1 zizi. 2 boma. vt 1 tia zizini. 2 *(sl)* teka, kusanya; fungia zizini, tengeneza boma.

correct vt 1 rekebisha, sahihisha,

kosoa. 2 *(punish)* rudi, tia adabu. 3 rekebisha, ondoa kasoro ~ *a malformity/disorder* ondosha kilema cha mwili; ponyesha adj 1 sahihi, fasaha ~ *(clear) style* mtindo fasaha. 2 *(of manner, conduct)* muwafaka, barabara; bila kosa. **~ly** adv. **~ness** n. **~ion** n 1 usahihishaji, utoaji makosa; sahihisho, rekebisho. 2 *(arch) a house of ~ion* chuo cha mafunzo, jela *speak under ~ion* sema kwa sharti (kwamba unaweza kusahihishwa). 3 *(punishment)* adhabu, marudi, rada. 4 *(improvement)* matengenezo. **~ional** adj.

correlate vi,vt ~ (**with**) wiana, husiana, patana; patanisha. **correlation** n uwiano, uhusiano. **correlative** adj 1 *(word or thing)* -a uwiano, -enye uhusiano. 2 *(gram)* **correlative conjunction** n kiunganishi wiani.

correspond vi 1 ~ (**with**) fanana,

kubaliana, tangamana; lingana. 2 **~ (to)** -wa sawasawa, fanana na. 3 ~ (**with**) andikiana barua; wasiliana (kimaandishi). **~ingly** adv. **~ing adj** *the ~ing time last year* ikilinganishwa na) mwaka jana wakati kama huu. **~ence** n 1 ulinganifu, tangamano, kukubaliana, uhusiano *one-to-one ~ence* uhusiano wa moja kwa moja. 2 barua; mawasiliano (ya kimandishi); kuandikiana barua *~ence education* elimu kwa njia ya

pilipili hoho.

chime[1] n 1 *(usu pl)* sauti za seti ya

kengele. 2 sauti ya kengele. vt,vi 1 lia; liza kengele, piga kengele; tambulisha saa kwa kugonga. 2 **~ in**

ingilia mazungumzo (kwa kukubali) au kuunga mkono ~ *in with* patana na, lingana na.

chime[2] n *(of cask etc.)* ukingo uliojitokeza.

chimera n 1 *(myth)* kimaira: mnyama katika hadithi mwenye kichwa cha simba, mwili wa mbuzi na mkia wa nyoka, atokaye moto kinywani. 2

zimwi. 3 wazo/ndoto yoyote ya ajabu sana. **chimerical** adj -a kubuniwa tu.

chimney n 1 dohani. **~-sweep** n msafisha dohani. 2 *(of lamp)* yai, chemli; *(mountaineering)* mwanya.

chimpanzee/chimp n sokwe.

chin n kidevu *keep one's ~ up (colloq)* piga moyo konde. ~ **-wag** n *(colloq)* mazungumzo; soga; umbea.

china n 1 kauri. **~ closet** n kabati la vyombo. **~ware** n vyombo vya udongo. **~-clay** n udongo laini mweupe wa mfinyanzi, wa kauri. 2 vyombo (vikombe, sahani, mabakuli) vya kauri.

chine n 1 uti wa mgongo (wa

mnyama). 2 sarara.

chink[1] n tundu, upenyu/ufa

mwembamba, mwanya (wa ukuta).

chink[2] n mlio (kama wa fedha, glasi

n.k. zikigongana). vt,vi toa mlio (wa fedha, glasi n.k. kwa kuzigonganisha).

chintz n kaliko: kitambaa cha pamba

kilichotiwa rangi (agh. hutumika kwa mapazia

posta. **~ent** n 1 mwandishi wa makala (katika magazeti n.k.); mleta habari. 2 mtu anayeandikiana barua na mwingine. 3 *(comm)* vyombo vinavyohusiana (k.m. benki, mashirika).

corridor n ushoroba. **~ train** n garimoshi lenye ushoroba/ujia wa kuingilia vyumbani. **~s of power** n mahali panapofanyiwa kampeni zisizo rasmi; mlango wa nyuma.

corrigendum n korijenda: orodha ya makosa na masahihisho katika kitabu.

corrigible **adj** -a kurekebishika.

corroborate vt thibitisha, (kwa kutoa ushahidi wa ziada). **corroboration** n uthibitisho, ushuhuda. **in corroboration (of)** kwa ithibati. **corroborative** adj -a kuthibitisha, -a kuelekea kuthibitisha. ~ **evidence** n ushahidi wenye ithibati.

corrode *vt, vi* -la, haribu, lika. **corrosion** n uharibifu, ulikaji (k.m. wa kutu). **corrosive** adj *(substance)* -enye ukali wa kuharibu/kubabua. n dawa yenye ukali.

corrugate vt,vi kunjakunja (kama migongogongo midogo), kunjamana, weka matuta. **~d** adj -enye mikunjo. **~d iron** (**sheets**) n mabati (ya kuezekea). **corrugation** n migongogongo, mikunjokunjo, makunyanzi.

corrupt vt,vi 1 potosha, shawishi kufanya mabaya *he was ~ed by the life in the city* alipotoshwa na maisha ya mjini. 2 toa rushwa/hongo. 3 haribu, chafua. 4 oza, ozesha. **~ible** adj. **~ibility** n adj 1 *(of persons, their actions)* -ovu, -so na maadili, -soaminika kuhongeka. 2 -enye kupokea/kutoa rushwa. ~ **practices** n vitendo vilivyopotoka, matendo maovu; *(of language)* potovu *this is a ~ text* haya ni matini yaliyoharibiwa/ghushiwa. **~ion** n 1 utoaji/ulaji rushwa/hongo/mlungura, ufisadi, upotovu. 2 uozo, ubovu, uchafu. 3 uharibifu.

corsage n 1 badisi. 2 *(US)* shada (la

kifuani).

corsair n *(hist)* 1 haramia wa baharini.

na kufunikia samani).

chip vt,vi 1 ~ **(off/from)** bambua; bambuka; banja. 2 kata vibanzi, chonga. 3 ~ **away** banduka, meguka. 4 ~ **in** ingilia kati (mazungumzo); changa, toa mchango. n 1 kibanzi. ~ **board** ubao wa vibanzi. 2 kokoto. **a ~ of the old block** mwana anayemshabihi sana baba yake. **have a ~ on one's shoulder** -wa -kali kutokana na kuogopa/kujiona kudharauliwa/ kudhalilishwa. 3 *(gambling)* kibao. **when the ~s are down** mambo yakiiva; mambo yakiwa magumu sana 4. *(usu pl)* chipsi *fish and ~s* chipsi na samaki. 5 *(electr)* kisilikoni. 6 kindu, upapi. **~ping** n *(usu pl)* kokoto, vibanzi.

chiromancy n utabiri (wa kuangalia

kiganja/kitanga cha mkono, kupiga ramli (kwa kiganja).

chiropody n utabibu wa vitengele vya mguu. **chiropodist** n tabibu wa vitengele vya mguu.

chiropractor n tabibu maungo: mtaalam wa kurekebisha maungo.

chirp/chirrup n mlio mwembamba (wa ndege au mdudu). vi 1 lia kama ndege au mdudu. 2 ongea kwa uchangamfu. **~y/chirrupy** adj -changamfu, -a furaha. **~ily** adv. **~iness** n.

chisel n patasi; juba. vt 1 kata, chimba, umba (kwa patasi). 2 *(sl)* danganya, laghai, ghilibu. **~ler** n mdanganyifu, tapeli.

chit[1] n *(sl)* 1 kitoto. 2 kisichana.

chit[2] n cheti, kinoti, barua ndogo. **chitchat** n porojo, soga,mazungumzo, maongezi.

chitterlings n utumbo wa nguruwe n.k. unaopikwa.

chivalry n 1 uungwana, adabu; uadilifu. 2 *(arch)* mila, desturi (za waungwana wa Enzi za Kati). **chivalrous** adj.

chive n kitunguu jani.

chivy/chivvy vt fuatafuata; sumbua, kera.

chloride n kloridi ~ *of lime* shabu (hutumika

2 meli ya haramia wa baharini.

corse n *(arch or poet)* maiti.

corset n koseti (nguo ya ndani ya

cortege

kubana kuanzia kiunoni hadi mapajani).

cortege n wasindikizaji, waandamanaji wa sherehe maalum (ya rais, mfalme n.k.) agh. kwa ajili ya mazishi, n.k.

cortex n gamba; ganda; gome; tabaka la nje ya ubongo. **cortical** adj.

coruscate vi metameta, memeteka,

ng'aa. *(fig)* **coruscating wit** n uchekeshaji werevu. **coruscation** n.

corvee n *(arch)* shokoa.

corvette n manowari ndogo (ya kusindikiza meli ya shehena).

cosh n *(GB sl)* rungu. vt *(GB sl)* piga kwa rungu.

cosher *adj, n see* **kosher**.

co-signatory *adj*, n mtiaji sahihi mwenzi.

cosmetic adj -a kipodozi. n *(usul. pl)* kipodozi. **~ian n** mtaalamu wa vipodozi.

cosmopolitan adj 1 -a kuhusu/kutoka sehemu zote za dunia. 2 -a kidunia; pana (kutokana na uzoefu wa sehemu nyingi za dunia) *a ~ outlook* mtazamo wa kidunia adj *(person)* -enye mtazamo wa kiulimwengu. n 1 msafiri wa dunia. 2 mlimwengu: mtu mwenye mtazamo wa kimataifa. 3 kiumbe/mmea wa duniani pote. **cosmopolitism** n.

cosmos n ulimwengu. **cosmic** adj -a

(kuhusu) ulimwengu mzima. **cosmic rays** n miali ulimwengu. **cosmogony** n nadharia kuhusu chanzo cha ulimwengu. **cosmography** n kosmografia: maelezo ya sura ya dunia katika ramani. **cosmology** n 1 kosmolojia: sayansi kuhusu ulimwengu. 2 tawi la sayansi lishughulikalo na muundo na umbo la

kusafishia maji na kuua vijidudu).

chlorinate vt tia klorini (hasa kwenye maji). **chlorination** n. **chlorine** n *(chem)* klorini.

chloroform n klorofomu; nusu kaputi.*vt* tia nusukaputi.

chlorophyll n klorofili: kemikali ya

rangi ya kijani ipatikanayo katika mimea.

chock vi kaza kwa kabari; *(boat)* zuia kwa kipande cha ubao. **~ up** kaza kwa kabari/jaza pomoni. n kigingi, kipande, kabari ya kukuzia. **~-a-**

chop

block adj -a kujaa kabisa, pomoni. **~full (of)** adj -liojaa kabisa.

chocolate n chokoleti adj 1 -a chokoleti. 2 *(colour)* kahawia *hot* ~ kinywaji moto cha chokoleti.

choice n 1 chaguo, uchaguzi *my* ~ chaguo langu. 2 **Hobson's ~** n chaguo lisilo chaguo (kwa sababu hakuna hiari nyingine). 3 haki au uwezo wa kuchagua adj 1 -zuri, bora; -teule, -liochaguliwa kwa uangalifu. 2 *(of language)* -a matusi. **~ness** n.

choir 1 kwaya. 2 eneo la wanakwaya

kanisani. **~-boy; chorister** n mwanakwaya. **~master** n kiongozi wa kwaya. **choral** adj -a kuimba au waimbaji ~ *service* ibada ya kuimba. **choral(e)** n 1 wimbo rahisi wa kanisani unaoimbwa na kwaya pamoja na waumini. 2 kiitikio, mkarara. 3 kwaya.

choke vt,vi 1 kaba/songa roho, zuia

pumzi, tia kabali. 2 kabwa, paliwa *a voice ~ed with sobs* sauti ya kwikwi. 3 ~ **(up)(fill up)** zibwa, jaa kabisa *the pipe is ~d up with rubbish* bomba limezibwa na takataka. 4 **~ back** zuia, ficha (hasira, masikitiko n.k. kwa shida). 5 **~ down** meza haraka au kwa shida. 6 **~ off** *(fig)* epua; kemea, karipia. n 1 kukabwa, kupaliwa. 2 *(of vehicle)* choki. ~**-damp** n gesi ya kaboni (migodini).

choker n 1 kola iliyosimama. 2 ushanga wa

ulimwengu. **cosmonaut** n *also* **astronaut** mwanaanga (wa Kirusi).

cosset vt engaenga, endekeza; dekeza.

cost[1] vt,vi 1 *(cost)* gharimu, patikana kwa bei/gharama fulani *the house ~s 4 ml shs to build* nyumba inagharimu shs mil 4 kujenga *dictionary making ~s much time* kutunga kamusi huchukua muda mwingi. 2 (*result in*

cosy;[2] **cosey**

the loss of) patisha/ingiza hasara; hasiri *careless driving may ~ you your life* uzembe katika kuendesha gari unaweza kuhasiri maisha yako. 3 *(industry and comm)* kadiria bei (kwa kuzingatia gharama za uzalishaji). **~ing** n *(Industry)* upangaji/uwekaji/ ukadiriaji bei *the ~ing department* idara ya kupanga bei n 1 bei, gharama *the ~ of living* gharama za maisha *the ~ of a house* gharama/bei ya nyumba *the ~ price of an article* gharama za kutengeneza kitu; bei ya kununulia (itolewayo na mfanyabiashara). **~ accounting** n hesabu za kuonyesha gharama. 2 **~s** *(leg)* gharama za kesi (zitolewazo na aliyeshindwa kesi). **at all ~s** kwa vyovyote vile. **at the ~ of** kwa kupoteza *count the ~* kadiria hasara. **~ly** adj 1 -a gharama kubwa, -a thamani kubwa. 2 -enye kufanywa kwa gharama kubwa.

co-star vt 1 -wa nyota pamoja (na),

shiriki na wengine kama mababe. 2 ingiza mababe wawili katika filamu. n mbabe mwenzi.

coster monger n mchuuzi anayeuza matunda/mboga mitaani.

costive adj *(liter)* -enye kufunga tumbo; -a kufunga choo, -enye uyabisi wa tumbo. **~ness** n.

costume n 1 mavazi (maalum) (agh.

kwa kipindi, nchi, cheo maalum au taifa fulani) *national* ~ vazi la taifa. 2 maleba: mavazi ya shughuli/majira maalumu. vt ~ *a theatre etc*. leta/ shona maleba n.k. kwa ajili ya michezo. 3 suti ya mwanamke. *swimming* ~ vazi la kuogelea ~ *jewellery* vito bandia. **costumier** n mtengenezaji, muuzaji na mwazimishaji wa mavazi ya sherehe

skafu ya kubana shingo.

choky n *(sl)* jela, korokoro.

choler n (*arch, lit.*) hasira. **~ic** adj.

cholera n kipindupindu, waba.

choose vt,vi 1 chagua, hitari, pambanua *pick and* ~ chagua.2 amua (baina ya kitu kimoja na kingine). 3 taka, hiari, kusudia *whether he ~s or not* akitaka asitake. **choos(e)y** adj angalifu katika kuchagua, gumu kupendeza.

chop[1] vt,vi 1 kata, katakata. 2 *(of wood)* chanja, changa, tema (kuni) *~ping block* gogo la kuchanjia kuni.

3 *(strike)* piga (kuelekea chini). 4 **~ away/off** kata; katilia mbali. 5 ~ *down* chengua. 6 **~ out** toa ~ *out part of the play* toa sehemu ya tamthilia. 7 **~ up** katakata, kata vipandevipande. 8 *(of wind)* badili mwelekeo ghafla. **~ and change** badili kila mara (mipango, mawazo n.k.). **~ logic** bishabisha (juu ya vitu vidogo). n 1 pigo la kukata. 2 kipande cha nyama chenye mfupa wa mbavu. 3 pigo (la mkono). 4 kishindo cha maji yakirushwa. **~py** adj *(of the sea)* -a mawimbi mawimbi; *(of wind)* -nayobadilika- badilika. **~per** n 1 shoka. 2 *(sl)* helikopta. 3 *(pl)* meno. **~ house** n hoteli/mkahawa (hasa unaopika nyama). **be for/get the** ~ fukuzwa.

chop[2] n muhuri; rajamu.

chopchop adv chapuchapu.

chopper n (in India) paa, kipaa, kisusi.

chop-sticks n *pl* vijiti (wanavyotumia Wachina kulia chakula).

chop-suey n chopsue (chakula cha kichina cha nyama ya kukaanga kwa wali na vitunguu).

chord[1] n 1 utari. 2 upote. 3 mtambuko (mstari unaounga nukta mbili za kivimbe). 4 *(anat.)* ukano, mshipi, ugwe.

chord[2] n *(mus)* kordi: noti za msingi

zinazoafikiana zikipigwa kwa wakati mmoja au pamoja. **touch the right** ~gusa hisia.

mbalimbali.

cosy[1] adj -a kufurahisha/kuburudisha

na kuleta raha *it's very ~ here* mahali hapa pazuri/panaburudisha. **a ~ little job** kazi ndogo ya malipo makubwa adv kwa furaha/raha.

cosy;[2] **cosey** n kifuniko (cha birika la

cot

chai) au yai lililochemshwa.

cot[1] n 1 *(poet)* kibanda. 2 kifuniko

(hasa kinachofunika kidole ili kisiumie).

cot[2] n 1 kitanda kidogo chembamba

(kinachoweza kubebwa kwa urahisi) cha mtoto mdogo. 2 kitanda cha safari. ~ **death n** kifo cha ghafla cha mtoto mchanga (agh usingizini bila kuugua).

cotangent n *(maths)* kotanjiti.

cote n kibanda (kwa ajili ya kuku, njiwa n.k.).

coterie n genge (watu wenye mawazo mamoja).

coterminous adj enye mpaka/kituo kimoja.

cottage n nyumba ndogo hasa ya

kijijini/shambani. ~ **hospital** n hospitali ndogo ya kitongojini. ~ **industry** n kiwanda kidogo. **cotter** n mkazi katika nyumba ndogo mashambani. **~r** n mtu aishie kwenye nyumba ndogo (mkulima; kibarua wa mashambani).

cotton[1] n pamba. ~ **wool** n pamba. **~-cake** n mashudu ya pamba agh. hutumiwa kama chakula cha ng'ombe. **~-gin** n kinu cha kuchambulia pamba. **~-grass** n pamba mwitu. **~-mouth** n nyoka wa majini mwenye sumu. **~-tail** n *(US)* mnyama aina ya sungura.

cotton[2] vi *(sl)* 1 kubaliana. 2 -wa na urafiki. ~ **on (to)** *(colloq)* fahamu, elewa. ~ **up to** jenga urafiki; jaribu kufanya urafiki.

strike a ~ kumbusha.

chore n 1 kazi ya kuchosha. 2 kazi ndogo ndogo za kila siku.

choreography n koregrafia: elimu ya miondoko ya dansi/ngoma jukwaani **choreographer** n.

chortle vi chekelea n kuchekelea.

chorus n 1 kiitikio, kibwagizo, mkarara, kipokeo. 2 kwaya. 3 mlio/ sauti za umati wa watu/watu wengi pamoja. **in ~** wote kwa pamoja *a ~ of approval* mlio wa kukubali/ kuitikia. 3 *(drama)* wazumi. 4 kikundi cha waimbaji na wachezaji katika tamthilia/filamu. *vi* imba/sema kwa pamoja. **~-girl** n msichana (wa

chronology

kikundi) aimbaye na kucheza katika tamthilia/ filamu/maonyesho.

chow n *(sl)* chakula.

chowder n *(US)* mchuzi wa samaki auchaza na mboga.

chrism n *(rel)* krisma: mafuta matakatifu ya ibada nyingine za Kikristo.

Christ n *(rel)* Kristo **Jesus C~ n** Yesu Kristo *C~ Child* Mtoto Yesu. **C~ian** n mkristo adj -a kikristo *~ian name* jina la ubatizo *~ian era* enzi ya ukristo (tangu kuzaliwa kwa Kristo), zama za ukristo. **~ianity** n ukristo. **C~ endom** n wakristo, mataifa ya Kikristo. **~en** vt 1 batiza. 2 -pa jina la kubatiza. **~ening** n. **C~ mas** n (*also* **Xmas**). **C~mas day** n Noeli, Krismasi: siku ya kuzaliwa kwa Yesu, tarehe 25 Desemba *a merry/happy C~mas* heri/salam za Krismasi *Father C~mas* Baba Krismasi: mtu ambaye anaaminiwa hutoa zawadi kwa watoto wakati wa Krismasi. **~mas box** n zawadi ya Krismasi (itolewayo kwa watu ambao wamehudumia mwaka mzima k.m. wazoa takataka. **~mas carol** n wimbo wa Krismasi. **~mas eve** n mkesha wa Krismasi. **~mas tree** n mkrismasi, mvinje.

chrome n kromu: chumvichumvi inayotumiwa kutoa rangi ya manjano. **~ steel** n aloi ya chuma cha pua na kromiamu.

cotyledon n kotiledoni.

couch vt,vi 1 jilaza (kwa ajili ya kupumzika au kulala). 2 lala kwa kuvizia; weka mahali pa maficho au pa kuvizia. 3 *(of animals)* jikunyata na kulala usingizi. 4 fuma, tarizi. 5 kuweka maelezo katika mtindo maalumu. 6 shusha (mkuki, panga, n.k.) tayari kwa kushambulia. n 1

kochi: samani itumiwayo kwa kukalia au kulalia. 2 kitanda cha mgonjwa wakati anapofanyiwa uchunguzi.

couchant adj *(heraldry, of animals)*

-liolalia miguu na kuinua kichwa juu (kama afanyavyo paka).

couch-grass n *(bot)* ukoka.

cough vi, *vt* 1 kohoa. **~ out** kohoa, toa kohozi. 2 (*draw attention*) jikohoza *~ down a speaker* nyamazisha msemaji. **~ up** ondoa kooni kwa kukohoa. *~ up a fish bone* toa mwiba wa samaki kwa kukohoa. **~ up** *(sl)* toa, changa, kabidhi bila kupenda. **~-drops** n vidonge (peremende) vya kikohozi.

could *pt of* **can**.

council n 1 halmashauri; baraza. **City C~** n Halmashauri ya Jiji. **Revolutionary C~** n Baraza la Mapinduzi *Executive C~ (Cabinet)* Baraza la Mawaziri. **Legislative C~** n Baraza la Kutunga Sheria. 2 mkutano. **~ of war** mkutano wa kushauriana mambo ya vita. **~ board** n meza ya mkutano ya halmashauri. **~ chamber** n chumba cha mikutano ya halmashauri. **~lor** (*also* **~-man**) n diwani, mjumbe wa baraza.

counsel n 1 *(also advice)* ushauri, mawaidha, wasia. **give ~** shauri, toa ushauri/wasia *take/ hold ~ with somebody* pata ushauri kutoka kwa mtu *keep one's own ~* setiri siri. 2 *(with indef. art or in pl but not with numerals) a ~ of perfection* ushauri mzuri kabisa ambao hauwezi kufuatwa. 3 mshauri; wakili, mwanasheria *~ for defence* wakili wa utetezi *~ for prosecution* wakili wa mashitaka. **King's/ Queen's ~** n wakili mwandamizi (wa serikali) vt shauri, nasihi/usia. **~lor** n 1 mshauri. 2 *(US)* wakili.

chromatic adj -a rangi; enye rangi nyingi.

chromium n *(chem)* kromiamu.

chromosome n *(biol)* kromosomu: nyuzinyuzi katika kiini cha seli zenye jeni; uwezo wa/ programu ya kurithisha tabia na maumbile.

chronic adj 1 -a kudumu; -a kuendelea siku nyingi; -a donda ndugu; -a kuselelea (kama ugonjwa au mazoea) ~ *invalid* mgonjwa wa siku zote. 2 *(sl)* kali mno. **~ally** adv.

chronicle n tarihi, wendo vt andika (tarihi).

chronology n 1 wendo, utaratibu wa

kupanga miaka na matukio. 2 elimu

wendo. **chronological** adj -a wendo ~ *age* umri makuzi.

chronometer n kipimawakati, kronometa; saa.

chrysalis n buu.

chubby adj nenenene, tipwatipwa,

-liojaa.

chuck n 1 kofi la mahaba. 2 mtupo; kuacha kazi. **give somebody the ~** fukuza. vt 1 tupa ~ *me the ball* nitupie mpira. 2 **~ under the chin** papasa/piga kimchezo/mahaba chini ya kidevu. 3 ~ *away* tupa. 4 **~ in/up** acha. **~ up ones job** acha kazi ~ *it* (*sl*) Acha! 5 **~ out** fukuza. **~er out** n mbabe n 1 kufukuzwa kazi *he got the* ~ alifukuzwa kazi. 2 kofi la mahaba (chini ya kidevu).

chuckle n kicheko cha chinichini. vi

jichekea, chekelea. **~-head** n (*sl*)

mpumbavu, bwege.

chug vi titima.

chum n 1 rafiki.2 *(US)* mwenzi katika chumba. vi 1 **~ up with** jenga urafiki na; suhubiana. 2 kaa chumba kimoja na. **chummy** adj kirafiki, kama rafiki.

count[1] n aina ya lodi (katika Bara la Ulaya isipokuwa Uingereza). **~ess n** mke wa lodi.

count[2] vt,vi 1 ~ (**from**) (**to**) hesabu, taja mlolongo wa idadi. *(colloq)* **~noses** hesabu idadi ya watu. **~less adj** bila idadi, -ingi mno, -siohesabika, pasi na idadi *there are ~less examples etc.* kuna mifano

countenance

chungu mzima *there are 10 ~ without the visitors* wako 10 tukiacha wageni. **~able noun** n nomino ya idadi. 2 jumlisha, ingiza. 3 *(fig)* (ji) hesabu. 4 -wa na thamani/maana *he doesn't ~* hana maana *every minute ~s* kila dakika ina thamani. **~ against** athiri, fanya mtu afikiriwe vibaya. **~ among** fikiriwa. **~ down** hesabu kurudi nyuma. **~ in** ingiza, ongeza/jumuisha. **~ me in** nimo. **~ on** tegemea, tumainia *may ~ on you* naweza kukutegemea. **~ out** hesabu moja moja; *(boxing)* hesabia muda; ondoa; *(of parliament)* tangaza kuwa hakuna akidi. **~ up** jumlisha *it ~s for much* ina maana sana/kubwa. n 1 hesabu; kuhesabu *ask for a ~* omba kuhesabu kura. **keep ~ of something** weka hesabu ya. **lose ~** shindwa kuhesabu. **take the ~/be out for the ~** hesabiwa muda. 2 kujali *take no ~ of* -tojali. 3 shitaka.

countenance n 1 uso, sura *a person*

with a fierce ~ mtu mwenye sura ya ukatili. 2 fikra zilizotulia, utulivu, udhibiti wa nafsi. **put out of ~** fadhaisha, tahayarisha. **keep one's ~** tulia, -toonyesha hisia, kaza uso kuzuia kicheko n.k. *give ~ to a plan* kubali shauri vt kubali, unga mkono *I cannot ~ it* siikubali.

counter[1] n 1 kaunta: sehemu ya mfuto k.m. meza, ambapo vitu hununuliwa/huuziwa. **sell under the ~** uza kwa mlango wa nyuma. 2 kipande, sarafu (ya kuhesabu katika michezo fulani). 3 mtu ahesabuye. 4 (*math.*) kihesabio.

counter[2] adv kinyume, kwa kubadili *run ~ to* shindana na; enda kinyume na, pinga adj -a kinyume; -a kukabili. vt,vi 1 kabili, jibu mapigo, pinga *(pref)* 1 kinyume cha. 2 jibu la. 3 lingana na. 4 dhidi ya.

counteract vt kinza, zuia, shinda. **~ion** n. **~ive**

chump n 1 kigogo. 2 pande la nyama~ *chop* pande la nyama ya paja la kondoo. 3 *(sl)* mpumbavu, mjinga. **silly ~ n** mpumbavu. 4 *(sl)* kichwa. **off one's ~** wazimu.

chunk n 1 kipande kinene (cha kitu chochote, k.m. cha mkate, jibini

n.k.). **~y** adj.

church n 1 kanisa. ~ **register** n rekodi za uzazi, harusi, na vifo katika parokia. ~ **yard** n sehemu ya makaburi katika eneo la kanisa. 2 ibada katika kanisa. ~ **goer** mwenda kanisani mara kwa mara. 3 jamii ya makasisi *go into the* ~ -wa kasisi, ingia ukasisi. 4 **the C~ of Christ** Wakristo wote, kundi zima la wakristo. **the C~ of England** kanisa la Anglikana. ~ **service** n ibada ya kanisa.

churl n 1 mtu asiye na adabu, mshenzi; mtu wa hasira. 2 (*arch*) mtu wa tabaka la chini (hasa mkulima). **~ish**

cine

adj. **~ishness** n.

churn n 1 chombo cha kusukia maziwa, tungu. 2 gudulia kubwa la maziwa. vt,vi 1 ~ **up** tengeneza siagi kwa kusuka maziwa. 2 vurugavuruga (kama upepo unavyovuruga bahari). 3 charuka, vurugika. 4 ~ **out** tengeneza/toa kwa wingi bila ubora.

chute n 1 njia ya kuteremshia magogo,

makaa n.k. 2 poromoko la maji. 3 *(colloq abbr. of parachute)* mwavuli.

chutnee; chutney n achari.

cicada n nyenje.

cicatrice/**cicatrix** n kovu.

cicerone n gambera, kiongozi (wa kuonyesha na kuelezea sehemu za kuvutia/kitalii).

cide n 1 tendo la kuua mtu. 2 mtu au kitu kinachoua. **cidal** adj

cider n sida: kinywaji/pombe ya matufaha. **~press** n kikamua tufaha.

adj.

counter-appeal n rufani dhidi ya rufani. vt kata rufani dhidi ya rufani.

counter-attack n jibu la mapigo. vt

rudishia shambulio/pigo.

counter-attraction n mvuto shindani; mivutano.

counterbalance see **counterpoise** vt

sawazisha. n usawazisho (uzito ulio sawa na uzito mwingine k.m. mizani).

counterblast n jibu kali na lenye nguvu; upepo mshindani.

counterblow n pigo linalojibu pigo jingine; midundano.

counter-change n kubadilisha (nafasi/ sehemu/vifaa n.k.); mabadilishano.

counter charge n (*leg*) shitaka la mshitakiwa (dhidi ya mshitaki).

countercheck n 1 kuzuia kinachopinga. 2 kaguo. vt 1 kagua tena. 2 zuia kinachopinga.

counter-claim n dai kinzani. vt leta dai juu ya dai.

counter-clockwise adv *see* **anti clockwise**.

counter-espionage n ujasusi pinzani: ujasusi dhidi ya ujasusi.

counterfeit vt ghushi, buni; iga, (kwa nia ya kudanganya). n bandia,mfano adj -a bandia, -a kubuni; -a kughushi; -a kuiga. **~er** n. **~ing** n.

counterfoil n kishina (cha stakabadhi, barua ya fedha, hawala n.k.)

counter intelligence n *see* **counter espionoge**

counter-irritant n kipoza maumivu.

countermand vt 1 tangua amri, (kwa kutoa amri ya kinyume). 2 kurudisha nyuma (k.m. kundi la askari) kwa kutoa amri kinyume na ile iliyotolewa kwanza. n utoaji amri

cigar n biri. **~ette** n sigara, sigareti. **~holder** n kishika sigara. **~ lighter** n kiberiti cha sigara.

cilia n *pl* (*anat)* kope (*bot*, *bio)* vijisinga, vinywele vya jani. **~ry** adj *~ry muscles* visuli lensi.

cinch n 1 (*of horse*) mkanda wa tandiko. **cincture** n (*arch.lit*) mshipi, ukanda. vt zungusha ukanda/ mshipi. 2 *(sl)* jambo la uhakika/ yakini vt hakikishia.

cinchona n (*bot*) mkwinini: jamii ya miti ambayo magome yake hutumika kutengenezea dawa kama kwinini n.k.

cinder n 1 kipande cha mkaa/kuni ambacho kimeungua kiasi. 2 kipande cha lava. 3 mabaki baada ya kutoa chuma chenye matapo. 4 (*pl*) majivu. ~ **-track** n *(athletics)* uwanja wa kukimbia (uliotengenezwa na majivu).

cinderella n 1 kisonoko. 2 (*metaph.*) mtu au kitu ambacho uzuri/uwezo wake haujatambulika.

cine *pref* (*used for cinema in compounds*) ~ **camera** n kamera senema.

cinema

cinema n 1 jumba la kuonyeshea filamu. 2 filamu, sinema. **~tograph** n chombo cha kupigia picha za sinema. **~tography** n elimu/sanaa ya upigaji picha za sinema.

cinnamon n mdalasini adj -a kahawia

isiyoiva.

cipher; cypher n 1 tarakimu 0, sifuri. 2 tarakimu ya kiarabu (yoyote toka 1 hadi 9). 3 (*secret writing*) maandishi ya kimafumbo ~ *key* kifumbuzi. 4 *(fig)* mtu/kitu duni, yahe, hohehahe. *vt*, vi (*colloq*) 1 jumlisha; fanya hesabu; gawa. 2 andika maandishi ya kimafumbo.

circa *adv*, prep (*lat.*) mnamo (mwaka fulani). **~ 1500** mnamo mwaka 1500.

circle n 1 duara; mviringo (kama wa sahani), kitu mfano wa duara; familia moja *have black ~s under the eye* kunjamana kwa ngozi za inayotangua amri ya awali.

countermine vt,vi 1 tega bomu dhidi ya bomu lingine. 2 zuia pigo kwa kulivuruga kabla ya kutokea kwake. n mpango wa kupinga shambulio; mpango dhidi ya shambulio la adui lililopangwa.

counteroffensive n kujibu (mapigo/shambulio).

counter offer n fadhila ya kujibu fadhila.

counterpane n firashi.

counterpart

counterpart n 1 nakili. 2 *(of a person)*

mwenzi. 3 *(of a thing)* kifanani.

counterplot n hila ya kupindua hila, hila dhidi ya hila.

counterpoint n *(mus)* 1 utumbuizo;

kijalizo cha wimbo. 2 ujalizaji wa wimbo.

counterpoise vt sawazisha, tia uzito

upande ulio mwepesi ili kusawazisha pande zote mbili. n 1 (jiwe lenye) uzito ulio sawa na uzito mwingine. 2 hali ya urari/mizani/usawazisho.

counterpoison n dawa inayozuia sumu. **counter revolution** n kupinga mapinduzi. **~ry** *n*, adj.

countersign vt 1 tia sahihi (hati n.k.) iliyokwisha tiwa sahihi na mwingine. 2 thibitisha kwa kutia sahihi. n 1 *(mil)* neno, ishara, itikio la siri (ya

kupishwa askari walindao zamu). 2 utiaji/uwekaji sahihi.

countersink vt 1 *(tech)* panua tundu la kuingizia skrubu. 2 shindilia skurubu ndani ya tundu.

countervail vt,vi 1 sawazisha; tumia

nguvu dhidi ya kikinzani chenye athari mbaya au chenye hatari. 2 -wa/pata nguvu sawa ya

macho na kuwa nyeusi zaidi achokapo mtu. 2 (ring) pete, taji. 3 mfululizo kamili *come full ~* malizia, rudia mahali pa kuanzia. 4 jamii ya watu wenye mawazo/kazi zinazofanana *he was praised in academic ~s* alisifiwa na jamii ya wanataaluma. **in business ~s** miongoni mwa wafanyabiashara. *vt,* vi zungusha; zunguka, enda mwendo wa duara. **~t** n 1 kiduara. 2 kitaji. **circular** adj kiduara, -a duara, -a mviringo. **circular saw** n msumeno gurudumu. n waraka, ilani (kwa wote wanaohusika). **circularize** vt peleka kwa watu wengi.

circuit n 1 duru, mzunguko, njia ya kuzunguka *you have to make a wide ~* inakupasa uzunguke mbali. 2 ziara: safari ya kutembelea eneo maalumu (k.v. jaji anayetembelea mahakama na walio chini yake). 3 (*electr*) mzunguko umeme, saketi *a short ~* mkato wa mzunguko wa umeme. 4 kundi la sinema, chini ya utawala/kampuni moja. vt zungusha. vi zunguka. **~ous** adj -a kuzunguka zunguka. **~ously** adv.

circulate vt,vi 1 zunguka *blood*

circus

circulates in the body damu inazunguka mwilini. 2 *(spread)* enea; eneza, vumisha *the news ~d rapidly* habari zilienea haraka *circulating library* maktaba (ya kuazimisha vitabu). **circulation** n 1 mzunguko (agh wa damu). 2 uenezaji, usambazaji. 3 jumla ya magazeti yanayouzwa kila toleo. **circulatory system** n mfumo wa mzunguko wa damu.

circumcise vt tahiri, tia jando, tia kumbi. **circumcision** n 1 tohara. **circumcision rites** n jando, kumbi.

circumference n mzingo, kivimbe. **circumlocution** n maneno ya kuzungusha, maneno mengi.

circumnavigate vt zunguka kwa meli ~ *the globe* zunguka dunia kwa meli. **circumnavigation** n.

circumscribe vt 1 zungushia mstari. 2 wekea mipaka; zuia. **circumscription** n 1 kuweka/wekewa mipaka. 2 (*coins*) mwandiko (unaozungukia sarafu).

kufidia. 3 pata/lipwa sehemu ya ushuru juu ya maduhuli (yaliyofidiwa na nchi iingizayo bidhaa).

counterweight n uzito wa kusawazisha. **country** n 1 nchi. 2 shamba *in the*

~side mashambani. **~life** n maisha ya shamba. **town and ~ planning** mpango wa miji na vijiji. **go up** ~ enda bara. 3 **the ~** n wananchi; taifa kwa jumla. **go to the ~** itisha uchaguzi mkuu (kwa haki ya kuunda serikali mpya). 4 *(as attrib.)* **~ club** n klabu ya kiungani. **~ cousin** n *(colloq)*. jogoo la shamba, mshamba **~-folk** n wenyeji wa mashambani, wanavijiji, watu wa vijijini. **~gentleman** n mwinyi. **~ party** n chama cha maslahi ya wakulima. **~ house** n nyumba ya shamba. **~man/women** n 1 mwananchi. 2 mkazi wa shamba. **~ seat** n nyumba kijijini (agh. ya mtu tajiri). **~side** n

shamba. **countrified** adj -a kimashamba, -enye desturi za kishamba.

county n *(GB)* mkoa; *(US)* wilaya. ~

family ukoo wa asili (katika mkoa/ wilaya).

coup n mapinduzi. **~d'etat** n mapinduzi ya serikali. **~de grace** n pigo la kifo.

coupe n 1 gari la farasi la abiria wawili. 2 *(US)* motokaa ya watu wawili yenye milango miwili.

couple n 1 vitu au watu wawili

wanaohusiana (mtu na mkewe); wachumba, maharusi. 2 *(fig) they go in ~s* huenda wawili wawili. 3 mbilitatu, kadhaa. vt,vi 1 (**on**) unga, unganisha; ungana (fikirani). 2 oana; jamiiana. 3 *(of animals)* pandana. 4 **~ with** unganisha, husisha. **~d with this** pamoja na hayo. **~r** n kiunganisho. **coupling** n 1 kiungo. 2 uunganishaji; uunganaji. 3 njia inayounganisha mizunguko miwili ya umeme ili umeme upite kati yake. **coupling-pin** n *(tech)* pini ya kiungo.

coupon n 1 kuponi: hati itolewayo kumwezesha mtu kupata kitu, huduma au malazi. 2 kipande cha tangazo lililochapishwa kinachokatwa na kutumiwa kama fomu ya kuagizia kitu au maelezo. 3 sehemu ya/kipande cha hisa kinachoonyesha kiasi na

circumspect adj 1 -enye hadhari, -a

kuangalia kila upande, -angalifu. **~ion** n uangalifu, hadhari. **~ly** adv.

circumstance n (*usu pl*) 1 hali, hali ya

mambo *the ~s do not permit it* hali hairuhusu. **under good ~ you can see the island** hali (ya hewa) ikiwa nzuri unaweza kuona kisiwa. **in/ under the ~s** kwa hali ilivyo *under no ~s* kamwe, kwa hali yoyote ile. 2 mazingira *you must know the ~s of the crime* huna budi kufahamu mazingira ya jinai. 3 jambo *you have overlooked one ~* umesahau jambo moja. **circumstantial** adj 1. (*of description*) -enye kueleza habari zote. 2 ~ *evidence* ushahidi usio kizibiti. **~ly** adv.

circumvent vt 1 (*formal*) zuia (mpango) usitekelezwe. 2 epuka (tatizo, sheria) kwa ujanja, ghilibu. **~ion** n.

circus n 1 sarakasi. 2 kiwanja mfano wa duara cha kuonyeshea michezo.

3 wachezaji wazungukao mjini kuonyesha michezo yao; tamasha. 4 makutano: sehemu ambapo barabara nyingi hukutana.

cirrus n *(Meteorol)* mavundevunde;

mawingu mepesi mepesi ya juu sana.

cissy *n*, adj *see* **sissy**.

cistern n tangi la maji (k.m.juu ya choo au nyumba).

citadel n ngome (ya kulinda mji). 2 *(fig)* mahali pa usalama, mahali pa kukimbilia (wakati wa hatari).

cite vt 1 dondoa kama mfano (kutoka kitabuni n.k.) ili kuthibitisha hoja. 2 (*US*) taja (mtu) kwa ujasiri wake vitani. 3 (*leg*) ita shaurini/ mahakamani. **citation** n 1 dondoo. 2 mtajo. 3 hati inayoambatana na tamko la tuzo. 4 *(US)* tamko katika kutaja kumbukumbu rasmi (k.m. ushujaa katika vita).

citizen n 1 raia; mwananchi *born ~*

raia wa kuzaliwa *naturalized ~* raia wa kuandikishwa. **~ of the world** mlimwengu: tarehe ya riba.

courage *n* ushujaa, ujasiri, ushupavu. **take ~** jipa moyo. **take one's ~in both hands** jipiga moyo konde *have the ~ of one's convictions* -wa na moyo wa kufanya unaloamini. **~ous adj.**

courier n 1 mjumbe; tarishi. 2 mtu

anayesindikiza na kuwafanyia watalii mipango ya safari.

course[1] n 1 mwendo. **the ~of events** jinsi mambo yanavyoenda. **in the ~ of his childhood** wakati wa utoto wake. **in the ordinary ~ of nature** kwa kawaida. **in (the) ~ of time**

course

hatimaye *in the ~ of the conversation* wakati wa mazungumzo. **in due ~** kwa wakati wake **let nature take her** ~ yaache mambo yalivyo. 2 njia, uelekeo *(naut) a northerly ~* uelekeo wa kaskazi *there is no other ~ open* hapana njia nyingine. **take a middle ~** fuata njia isiyoelemea upande mmoja *take a different ~* fanya vingine. **as a matter of ~** mambo kama yalivyo/yanavyotarajiwa kuwa. 3 (*series of lectures, treatments etc*.) kozi: mfulizo wa masomo; mfululizo wa matibabu. 4 *(part of meal)* sehemu ya mlo. 5 uwanja (wa kushindania mbio za farasi n.k.). **stay the ~** endelea hadi mwisho (licha ya matatizo); -tokata tamaa. 6 tabaka, mstari (wa matofali au mawe katika nyumba). 7 **on/off ~** sawa/mrama.

course[2] vt,vi 1 kimbiza, fukuza (hasa sungura) kwa kutumia mbwa. 2 *(of liquids)* tiririka.

courser n *(poet)* farasi mwenye mbio.

court[1] n 1 kitala. 2 mahakama, korti. **appellate ~** n mahakama ya rufani. **civil ~** n mahakama ya madai. **high ~** n mahakama kuu. **primary ~** n mahakama ya mwanzo. **contempt of ~** n kudharau mahakama. **open ~** n mahakama ya wazi, (ambapo wasikilizaji wowote wanaruhusiwa). **be ruled/put out of ~** kataliwa mahakamani. **take to** ~shitaki. 3 ua (wa nyumba). **~yard n** uga, uwanja. 4 kiwanja cha michezo. **~card n** karata ya

mtu afurahiaye popote atakapoishi. **~ship** n 1 uraia. 2 mambo yampasayo raia bora. **~ry** n kundi zima la wananchi/raia.

citrus *n*, adj mti wa jamii ya mchungwa, mlimau, mdimu, n.k. **citric** adj sitriki. **citric acid** n asidi sitriki: asidi itokanayo na matunda ya jamii michungwa, milimau n.k., mbalungi; balungi. **citron** *n,adj* -a mti wa jamii ya michungwa, milimao n.k.

city n 1 jiji; mji mkubwa. 2 mji

uliopewa haki maalum za kujitawala ~ *centre* katikati ya mji. ~ **fathers** n madiwani wa jiji. ~ **slicker** n jambazi au mhuni (aghalabu wa jijini). 3 raia wa jiji.

civet n 1 ~ *cat* ngawa. 2 fungo.

civic adj 1 -a kiraia, -a uraia. 2 -a jiji; -a kuhusu mji au wakaao mjini ~ *centre* mahali palipo na ofisi za jiji na majengo ya serikali. **~s** n uraia: elimu ya utawala wa mji, kazi na haki za raia.

civil adj 1 -enye kuhusu raia. ~ **servant** n mtumishi wa serikali. **the** ~ **service** n utumishi wa serikali. ~ **marriages** n ndoa za kiserikali. ~ **rights** n haki za raia (kisiasa, kisheria, kijamii). ~ **war** n vita vya wenyewe kwa wenyewe. 2 -a madai. ~ **case** n kesi ya madai. **~Defence Corps** n ulinzi wa raia (dhidi ya shambulio la adui hasa kutoka angani). ~ **defence corp** n mgambo. ~ **disobedience** n uasi, uvunjaji sheria. 3 -a kuhusu ujenzi. ~ **engineer** n mhandisi ujenzi (barabara, daraja, n.k.). **civilly** adv kwa adabu, kwa unyofu, kwa unyenyekevu. **civility** n unyenyekevu, adabu heshima, uungwana. **civilian** n raia (asiye askari) adj *in ~ian clothes* -enye kuvaa nguo za kiraia.

civilization n ustaarabu; hali bora ya kuishi *the ~ of Egypt* ustaarabu wa Misri. **civilize** vt staarabisha.

civvies/civies n *pl (sl)* nguo za kiraia adj **in** ~ -liovaa nguo za kiraia.

clack vi fanya kishindo; alika. n 1

kishindo. 2 mwaliko.

mzungu (katika mchezo wa karata). **~ier** n mtumishi wa kitala. ~ **martial** **n** mahakama ya kijeshi vt shtaki kijeshi. **be** ~ **martialled** shtakiwa kijeshi.

court^{2} vt 1 jipendekeza kwa heshima. 2 bembeleza *pay ~ to (a woman)* fanya urafiki, posa (mwanamke), bemba. 3 karibisha/chokoza (hatari, maafa, n.k.). **~ship** n 1 posa, uchumba, ubembelezi. 2 kipindi cha posa.

courtesan n malaya, kahaba (hasa wa matajiri).

cover

courtesy n 1 adabu, heshima, ustahifu, uungwana *treat with ~* stahi, heshimu. 2 kuheshimu, kitendo cha heshima. 3 ~ *title (GB)* cheo cha heshima. 4 **by ~ of** kwa fadhila ya. **courteous** adj -a adabu, -a heshima, stahifu. **courteousness n. courtly** adj -enye adabu, -a heshima, stahifu. **courtliness** n.

cousin n binamu: ndugu (waliozaliwa

na ndugu wa baba na mama). **~ly** adj.

cove^{1} n ghuba ndogo.

cove^{2} n *(GB dated sl.)* jamaa.

coven n mkutano wa wachawi. **covenant** n 1 *(leg)* mkataba, hati, mapatano. **deed of ~** hati iliyothibitishwa kisheria (agh. kuhusu mali). 2 ahadi ya maandishi ya kutoa malipo ya ufadhili kwa vipindi vilivyopangwa. vt,vi agana, patana, kubaliana, andikiana mkataba. **~ed adj** liofungwa na mkataba.

coventry n *(phr)* **send a person to ~** tenga mtu kabisa (kwa kukataa kuongea naye).

cover vt 1 funika; funikiza. 2 ~ **over**

tandaza. ~ **up** fungia, ficha, funika kabisa. n kuficha; mbinu/namna (ya kuficha). vi danganya; enea, tanda *the water ~s the whole plain* maji yameenea uwanda mzima. 3 **be ~ ed with** pambwa na; jaa; rashia; pakaza (tope). 4 *(of money)* tosha *100 shs will ~ my needs* shilingi mia zitanitosha/tosheleza. 5 *(protect)* kinga, wekea bima, tetea, linda. 6 *(of guns/fortress)* tawala. 7 safiri; maliza *~ten*

clad *old pp. of clothe* adj *poorly ~*

-liojiambika maguo, -lovalishwa, -lofunikwa.

claim vt 1 dai, taka haki. 2 *(assert oneself)* nena kwa dhati (ili kuthibitisha ukweli); taja. 3 stahili, hitaji. n 1 dai, madai ~ *of right* madai ya haki. 2 *statement of* ~ maelezo ya madai *a ~ for damages* madai ya gharama *lay ~ to something* dai ujira au ushuru *a legal ~ to something* daawa. 3 kilichodaiwa. 4 machimbo/miliki ya mtu. ~**ant** n mdai.

clairvoyance n ubashiri. **clairvoyant** mbashiri.

clam n chaza; *(sl)* mnyamavu. **~ bake** n (*US*) mandari ya ufukoni ambapo chaza na vyakula vingine huokwa; tafrija; mkutano wa siasa. vt 1 chimba chaza, enda kutafuta chwago. 2 **~ up** *(colloq)* nyamaza (ghafla), kataa kuongea.

clamber

clamber vi panda, kwea kwa shida

(hasa kwa kutumia mikono na miguu), paramia, sombea. n mpando, mparamio, usombeaji.

clammy adj 1 -a kunata *a face ~ with sweat* uso unaonata jasho. 2 -a unyevu, -a baridi na -enye kunata, ~ *hands* mikono baridi. **clammily** adv.

clamour n makelele, ghasia, (hasa ya watu wanaolalamika kwa hasira au

wanaodai haki). vi, vt fanya makelele/ghasia. **~ for** piga kelele kwa ajili ya kitu fulani *the troops were ~ing to go home* majeshi yakipiga makelele kutaka kwenda nyumbani. **~ against something** pinga jambo kwa kupiga kelele. **clamorous** adj -a makelele, -a ghasia. **clamp**[1] n klempu, kibanio; (*naut.*) kipingo. vt bana, kaza, funga kwa gango. **~ down (on)** *(colloq)* bana, tia shinikizo (ili kuzuia kitu); -wa mkali. **~ down** n kubanwa.

clan n 1 ukoo, uzawa; mbari; jamii ya watu wa mlango mmoja. **~ nish** adj *(derog)* -a kupenda ukoo, -a kulindana kiukoo; -a kukaa kiukoo. **~s man** n mtu wa ukoo. **~nishness n.**

miles in an hour safiri maili kumi kwa saa moja. 8 *(sports)* linda; kaba. 9 *(comprise)* jumlisha, -wa na *the speech ~ed all the main issues* hotuba ilikuwa na mambo yote muhimu. 10 *(of a journalist) he ~ed the meeting* alielezea habari za mkutano *he ~s sports* yu mwandishi wa habari za michezo. **~ing letter** n barua iliyoambatishwa ya maelezo (ya ziada). 11 **~ in** fukia kabisa

(shimo n.k.); funika. 12 jiingiza; jitetea. **~ oneself with disgrace** jiingiza fedhehani. n 1 kifuniko, kawa. 2 nguo (kitambaa cha maandalizi) ya meza. 3 kinga, maficho. **take ~** jificha. **break ~** jifichua. 4 jalada. **read a book from ~ to ~** soma kitabu chote. **~ girl n** msichana anayepigwa picha za kuwekwa kwenye majalada ya magazeti. 5 *(insurance)* fedha za fidia (dhara likitokea). **~ note n** hati ya bima ya muda. 6 *(comm)* fedha, dhamana. 7 **under ~of** kwa kisingizio cha. 8 bahasha. **under separate ~** ndani ya bahasha nyingine. 9 **under plain ~** isiyo na kitambulisho/alama. 10 magugu. **~age n** taarifa za matukio. **~let** n firashi.

covert[1] n maficho, kichaka.

covert[2] adj -a siri, -liofichwa, -a hila. **~glances** n kutupa macho kwa siri. **~ly** adv.

covet vt tamani (hasa mali ya mwingine), taka sana; ona shauku ya (kitu kisicho halali au kisicho chako). **~ous** adj. **~ous** (**of**) -enye tamaa (shauku, uchu) (hasa ya mali ya mwingine). **~ousness** n.

covey n kundi (la ndege).

cow[1] n 1 ng'ombe jike. 2 jike la mnyama (kama tembo, kiboko n.k.). 3 *(derog sl)* mwanamke *till the ~s come home* daima. **~-bell** n kengele inayofungwa ng'ombe. **~ boy** n 1 chunga ng'ombe (katika tambarare za Amerika). 2 mfanyabiashara asiye mwaminifu. 3 mhuni, mdanganyifu.

~-catcher n ngao (ya gari), fremu ya chuma iliyofungwa mbele ya injini ya garimoshi inayoondoa vizuizi vya relini. **~-fish** n samaki-ng'ombe (samaki mwenye kichwa kama cha ng'ombe). **~herd** n mchunga ng'ombe, mchungaji wa ng'ombe. **~hide** n ngozi ya ng'ombe. **~man** n *(pl)* **~men** mkama ng'ombe. **~shed**/ **~-house** n zizi la ng'ombe. **~-**

clandestine adj (*formal*) -a siri, -a

kificho. **a ~ marriage** n ndoa ya siri. **~ly** adv.

clang vi,vt fanya sauti kubwa (k.m.

vyuma vikigongana) *he ~ed the bell* alipiga kengele. n sauti kubwa (ya kengele, tarumbeta au ndege). **~er** n. *(sl)* **drop a ~er** sema kitu cha kuaibisha; kashifu. **~our** n sauti kubwa ya mfululizo. **~rous** adj.

clap[1] *vt,* vi 1 piga makofi (kwa kushangilia) ~ *one's hands* piga makofi (ya shangwe). 2 ~ *in prison* tia mtu jela ~ *duty on goods* toza ushuru. **~ eyes on somebody** (*colloq)* ona. 3 pigapiga kwa kiganja kuonyesha upen do.**~per** n 1 mtu/kitu kifanyacho mlio/sauti ya mpasuko (k.v. ulimi wa kengele). 2 mtu ashangiliaye. 3 ulimi wa mtu anayesema sana. n 1 sauti ya

mpasuko kama wa radi. 2 kofi.

clap[2] n (*sl*) kisonono.

claptrap n. (*colloq*) maneno matupu, mapuo (hasa ya kujipendekeza ili kuwavuta watu).

claque n 1 washangiliaji wa kukodishwa. 2 kundi la watu wanaowarairai watu wengine kwa ajili ya manufaa yao. 3 upuuzi, jambo lisilo na maana.

claret n 1 bordo (namna ya divai nyekundu). 2 (*sl*) damu. **tap somebody's ~** toa damu ya pua kwa kumpiga mtu konde. 3 rangi nyekundu; ngeu.

clarify vt 1 eleza wazi, bainisha. 2

safisha; safika; chuja. **clarification** n. **clarity** n uwazi, ubayana.

clarinet/clarionet n (*mus*) zumari. **~ist** n mpiga zumari.

clarion n panda, parapanda, baragumu *(attrib)* -a sauti kuu na -lio wazi; *(fig)* ~ *call* wito ulio wazi.

clarionet n *see* **clarinet.**

clash n 1 mgongano. 2 mapigano, makinzano, mabishano, mapambano. *vt, vi* 1 gonganisha,

pox n ndui ya ng'ombe.

cow[2] vt ogofya, tisha.

cowage n upupu, kiwavi.

coward n mwoga adj -oga,-enye hofu. **~ly** adj. **~ice** n woga.

cower vi nywea, jikunyata; jikunja (ili kujificha au kwa hofu).

cowl n 1 ukaya (namna ya kofia); kifuniko cha bomba la moshi. 2 kifuniko (cha injini ya gari). 3 kanzu yenye kofia. **~ing** n kifuniko (cha mashine n.k.).

cowpea n kunde.

cowrie; cowry n kauri.

coxa n *(anat)* nyonga. **~l adj.**

coxcomb n fidhuli; mfuauji, mtanashati.
coxswain n sarahangi.

coy adj -enye haya,-enye soni, -enye

kudai kuona haya. **~ly** adv. **~ness** n.

coz n *(arch) (sl)* binamu.

cozen vt danganya, laghai, ghilibu, nyenga. **~ somebody into doing something** danganya mtu afanye jambo. **~ something out of** chukua kitu kwa hila. **~age** n udanganyifu.

cozy n *see* **cosy**.

crab[1] n 1 kaa. *(fig)* **catch a ~** piga kasia vibaya. **~ wise** adj upogoupogo

crab[2] n *(also* **~-apple)**. tofaa pori.

crab[3] vi *(colloq)* lalamika; nung'unika; kosoa, laumu. **~bed** adj 1 -epesi kughadhabika. 2 *(of hand writing)* -siosomeka kwa urahisi. 3 *(of writings/authors)* -sioeleweka kwa urahisi.

crack[1] vt,vi 1 tia ufa, fanya upenyu.

the ~ of dawn *(colloq)* wakati wa mapambazuko. 2 alisha; alika, fanya mwaliko; *(of voice)* wa kali; kwaruza. 3 banja; kwaruza. 4 *(chem)* safisha; yeyusha mafuta

pambanisha; gongana, pambana; ingiliana. **the two weddings ~ed** harusi hizo mbili ziliingiliana. 2 *(oppose)* ~ *with* kinzana (na), umana (na) *colours that* ~ rangi zisizooana.

clasp n 1 kifaa (chenye sehemu mbili) cha kufungia au kushikia vitu pamoja (k.m. kifungo, bizimu). 2 kipande cha madini ya fedha, n.k. kwenye medali chenye jina la vita (kwa askari) au kampeni inayofanywa. 3 kushika kwa nguvu (kwa vidole au mikono). 4 kupeana mkono. 5 mkumbatio. *vt* 1 funga (k.m. kwa kifungo au bizimu). 2 *(embrace)* kumbatia. 3 kamata, shika. 4 fumbata ~ *hands* shikana/peana mikono. ~ **knife** n kisu cha kukunja.

class n 1 (*social*) tabaka *working* ~

tabaka la wafanyakazi. **~ consciousness** n hisia za kitabaka. **~ struggle** n mapambano ya kitabaka, harakati za kitabaka. 2 (*of travel*) daraja. 3 (*of school*) darasa (la watu wafundishwao pamoja). **~room** n darasa. **~mate** n mwanafunzi mwenza. 4 jamii ya vitu vya namna moja *more in a* ~ (*of its own*) -a pekee. 5 (*mil*) marika. 6 *(gram)* ngeli. vt **~ify** 1 tabakisha. 2 ainisha. **~ified** adj 1 -loanishwa. **~ified ad** n tangazo dogo (katika gazeti la biashara). 2 -a siri *~ified information* habari za siri. **~ification** n 1 upambanuzi; uainishaji. 2 mpango wa aina mbalimbali; mgawanyo wa aina mbalimbali. **~ism** n 1 urasimi. 2 fani, kauli bora; usomi wa fasihi (sanaa) iliyothaminiwa kuwa bora. **~y** adj (*colloq)* -a mitindo, -a tabaka/daraja la juu. **~less** adj -siyo na tabaka.

classic n 1 sanaa au kazi ya kiwango cha juu sana (inayotambuliwa na kutumiwa kama mfano bora). 2 fasihi, historia na falsafa ya Wayunani na Warumi. **the C~s** n maandishi/maandiko bora (hasa ya Wayunani na Warumi wa zamani) adj 1 -lio bora kabisa; -lio maarufu sana. 2 (*of style in costume, etc.)* -a jadi, -a kimapokeo. 3 -siopambwa sana; -sionakshiwa. **~ist** n. **classical** 1 adj -a kuhusu utamaduni na elimu ya Wayunani na Warumi wa zamani. **a ~al scholar** n mwanazuoni wa elimu na lugha. 2 (*music)* muziki dhati.

clatter n 1 sauti ya vitu vinavyogongana. 2 makelele, maongezi yenye makelele. vt vi fanya makelele; gonganisha ~ *down* anguka

mazito. 5 (*colloq and sl. uses*). **~ down on** chukulia hatua kali (za kinidhamu). **~ up (to be something)** sifu mno, kuza. **~ up** kosa nguvu (kwa uzee); pata kichaa; *(of a vehicle)* haribu; haribika, vunjika. **~ a bottle** fungua chupa na nywa kilichomo. **~ a joke** toa

mchapo, piga porojo.

crack[2] n 1 ufa, mwatuko. 2 kishindo, mwaliko. **the ~ of doom** siku ya kiyama. 3 kipigo cha ghafula. **give somebody a ~ on the head** piga kichwani. 4 mzaha, dhihaka, jibu la kuchekesha. 5 *(sl)* stadi, mwenye akili, bora, bingwa. 6 *(sl)* majaribio. **have a ~ at something** jaribu kitu. 7 **~-brained** adj -enye kichaa/ wazimu; pumbavu. **~ed** adj -enye wazimu. **~er** n 1 biskuti/mkate mkavu. 2 fataki ya kuchezea (ialikayo ikipasuka). 3 kibanguzi: chombo cha kubangulia (mathalani korosho, nyonyo n.k.). **~-jack** n 1 *(sl)* mtu stadi, bora kabisa. 2 kitu bora kabisa. **~ers** adj *(GB sl)* -enye wazimu.

crackle vi lia, data, chakarika; alikaalika (kama fito zikipasuka au kuchomwa moto). n mwaliko. **crackling** n 1 (*see* **crackle**). 2 ngozi ya nguruwe (iliyookwa).

crackpot n mtu mwenye mawazo ya

ajabu; pumbavu. **~ ideas** n mawazo ya ajabu.

cracksman n mwizi (wa kuvunja nyumba).

cradle n 1 susu, kitanda kidogo cha mtoto; mlezi. 2 *(fig)* chanzo, chimbuko *Lamu is the cradle of Swahili poetry* Lamu ni chanzo cha ushairi wa Kiswahili. 3 *(naut)* kiunzitegemeo. 4 farasisimu. vt 1 laza, weka (katika kitanda n.k.). 2 *(hold)* lea; shika ~ *the telephone receiver* rudisha simu.

craft n 1 ufundi, ustadi. 2 hila; werevu, ujanja; udanganyifu. 3 (*handicraft*) kazi ya mikono. **arts and ~s** n sanaa na kazi za mkono. 4 chombo, mashua, jahazi, meli; muundo. **~ly** adv. **~iness** n. **~y** adj janja. **~sman** n fundistadi. **~smanship** n ufundistadi.

crag n jabali, mwamba uliochongoka. **~giness** n. **~gy** adj. **~sman** n fundi wa kupanda majabali.

cram vt,vi 1 jaza kabisa, shindilia, songa,

kwa kishindo, teremka kwa kishindo.

clause n (*gram*) kishazi. 2 (*leg*) sharti; mlango, sura moja katika mapatano au sheria, ibara *attestation* ~ ibara ya ushuhuda.

claustrophobia n 1 (*med*) klaustrofobia: woga aupatao mtu awapo shimoni/pangoni. 2 chumba kidogo; mahali (popote)

palipofinywa/palipobanwa.

clavicle n mtulinga.

claw n 1 kucha (la mnyama au ndege). 2 (*of crab, lobster etc.*) gando/ koleo. *vt,* vi 1 papura, piga makucha. 2 shika kwa kucha au kwa vidole. **~ away (off)** (*of ship*) acha bandari. **~ at/back** *(colloq)* pata kitu tena kwa jitihada. **~ hammer** n nyundo koleo.

clay n 1 udongo wa mfinyazi. 2 *(arch)* mwili wa mwanadamu; maiti *we are but* ~ sisi ni udongo tu ~*-cold* adj -a baridi sana (hasa kwa maiti). **~ey** adj -enye/ -liofunikwa na udongo wa mfinyanzi.

clean adj 1 safi, -eupe. 2 -sio na waa; -sio na hatia *have* ~ *hands* wa bila kosa wala hatia. 3 -enye udhu/tohara. **make a ~ breast of something** ungama. 4 mpya, -sotumika bado *start a* ~ *slate* anza upya 5 -enye kupendeza. **~ -limbed** adj -a maungo mazuri. 6 stahifu *have a* ~ *tongue* -wa na lugha stahifu. 7 kamilifu kabisa. 8 *(of tree)* bila mafundo. 9 aminifu. 10 stadi *a* ~ *boxer* mwanamasumbwi stadi. 11 -enye kufaa kwa chakula *un* ~ *animals* wanyama haramu/ wasioruhusiwa na dini kuliwa (k.m. nguruwe) adv kabisa, pia *we* ~ *forgot you were coming* tulisahau kabisa kuwa unakuja *come* ~ jitakasa kabisa ~ *cut* adj -lotengenezwa vizuri ~*living adj* bikira ~*shaven*, adj lonyolewa vizuri. **~ through** katikati; kote. vt,vi 1 safisha, takasa; osha. 2 fua. 3 *(sl)* **be ~ed out** filisiwa. **~out** 1 safisha. 2 chukua fedha zote (kwa kushinda au kuiba). **~up** safisha sana *(fig)* ~*up the city* safisha mji (kwa kuondoa wahalifu). **~ er** n mnadhifishaji. **take somebody to the ~ers** filisi. **dry ~er n** dobi ~ *fingers (fig)* -siopokea wala kutoa hongo. **~ly** adj nadhifu adv kwa unadhifu. **~liness** n.

cleanse vt 1 safisha sana; eua. **~r** n kifaa cha sokomeza. 2 bukua. **to ~**

crash

(up) a subject kariri, hifadhi, andaa kwa mtihani (kwa kufundisha harakaharaka). **~mer** n mbukuzi. **~full** adj pomoni.

cramp n 1 *(also* **~ iron)** gango, jiriwa. 2 mkakamao (wa ghafla hasa kutokana na baridi au kazi). vt 1 bananisha, weka katika nafasi ndogo; viza. 2 sababisha mkakamao misuli. 3 tia gangoni. **~ed** adj 1 -enye nafasi ndogo. 2 -liyobanwa.

crampon n upanga njumu (unaowekwa

kwenye viatu ili kupanda milima/ kutembelea kwenye barafu).

crane n 1 korongo. 2 winchi. vt,vi nyosha (shingo).

cranial adj *(anat)* -a fuu la kichwa. **craniology** n kraniolojia: elimu ya fuu la kichwa. **cranimerty** n upimaji wa ukubwa wa fuu la kichwa. **cranium** n fuu la kichwa.

crank[1] n kombo. **~shaft** n fito kombo. vt 1 komboa. 2 hendeli. **~ up** anzisha kazi ya mashine kwa kuzungusha mpini wake.

crank[2] n mtu mwenye mawazo ya ajabu na kuyashikilia sana *a fresh air* ~ mtu apendaye kuwa na madirisha wazi hata kama kuna baridi kiasi gani. **~y** adj *(of people)* -enye mambo ya ajabu; -enye wazimu; *(of machines)* -sio imara; *(naut)* -enye uwezekano wa kupinduka.

cranny n ufa mdogo, mwanya. **crannied** adj -enye nyufa nyingi.

crape n kitambaa cheusi chenye

mikunjo (kilichotumiwa zamani kushonea nguo ya mfiwa). vt funika, visha kitambaa hicho.

crap vt nya. n 1 mavi. **have a** ~ nya. 2 *(sl)* upuuzi.

craps n mchezo wa kamari unaochezwa kwa dadu. **shoot ~** cheza mchezo huu.

kusafishia.

clear adj 1 -eupe, -angavu. 2 dhahiri, wazi *make* ~ eleza wazi; dhihirisha, funua. **~cut** adj dhahiri kabisa ~ *headed/sighted* -enye kuelewa haraka *a* ~ *case* jambo la wazi, dhahiri. 3 bila kizuizi wala shida; bila shaka. **it's ~ sailing** hakuna taabu yoyote *the coast is* ~ hakuna hatari yoyote. 4 bila hitilafu, bila hatia/lawama, bila mgogoro. 5 kamili *three* ~ *days* siku tatu kamili ~ *voice* sauti wazi (isikikayo vizuri) ~ *speaker* msemaji asikikaye vizuri. **~ about/on** -enye hakika. **in the ~** -siotuhumiwa adv 1 kwa wazi, kwa dhahiri. 2 kabisa *the prisoner got ~ away* mfungwa alitoroka kabisa. 3 **~ (of)** pasipo, bila, mbali na. vi,vt 1 safisha, takasa; safika, takata, ondolea (vizuizi, shida, mashaka, hatia). 2 epuka, jihadhari. **keep ~ of something** jitenga. 3 weka wazi. **~ the way!** acha njia (iwe) wazi ~ *the ground for negotations* ondoa vikwazo ili kurahisisha mazungumzo. 4 *(of liquids etc.)* chuja. 5 fyeka ~ *the bush* fyeka magugu/gugu. 6 kiuka, pita juu ya au kando ya bila kugusa kitu. 7 pata faida ya **we ~ ed** shs 50,000 tumepata faida ya sh. 50,000.8 (tax etc.) lipa *he ~ed his debts* alilipa madeni yake. 9 **~ away** ondoa ~ *away the plates* ondoa sahani; (*of mist*) tanzuka *the clouds have ~ed away* mawingu yametanzuka ~ (*something*) *off* ondoa, maliza (ote); uza rahisi; potelea mbali; (*fig*) penya, puruka. ~ **out** kumba; ondoka; ondoa. **~(something) up** tengeneza, panga vizuri *(of weather)* takata; fumbua, tatua *they ~ed their problems* walitatua matatizo yao; safisha. **~ly** adv kwa dhahiri *he is not ~ly intelligent* ni dhahiri kwamba hana akili. 10 *(pass over)* pitisha *(for cargo, ship)* maliza taratibu za kuondoa (mizigo, meli) bandarini. 11 pata idhini (ya kuingia bandarini, kutua uwanjani). **~ance** n 1 kusafisha, kuondoa (vizuizi, shida n.k.). **~ance sale** n seli ya kumaliza vitu. 2 ruhusa *~ance certificate* hati ya ruhusa (ya kuondoa mizigo). 3 nafasi (iliyoachwa baina ya vitu viwili). 4 *(mil)* kibali cha kujiuzulu jeshini; kibali cha kusoma nyaraka za siri. **~ing** n 1 mahali peupe (pasipo miti katika mwitu); palipofyekwa, chenge. 2 tendo la kusafisha. **~ing house** n ofisi ya kubadilishia hundi za benki.

cleat n 1 (*naut*) makari *anchor*~ mangili. 2 njumu: msumari unaojitokeza kwenye kiatu

crash[1] n 1 kishindo (cha kuanguka au mpasuko). 2 mgongano. **~ barrier** n kizuizi cha hatari. **~-dive** n uzamaji ghafla wa nyambizi kuepa shambulio. vi 1 tua/zama kwa haraka. 2 anguka/vunjika vipande

crash

vipande kwa kishindo. 3 gonga; gongana. 4 pata kwa nguvu. **gate ~** ingia kwa nguvu. **~-landing** *n (of*

aircraft) kutua/anguka (kwa nguvu na kwa kishindo). ~ **helmet n** kofia ya kinga. ~ **pad** n *(sl)* mahali pa kulala wakati wa dharura. **~-programme n** mpango wa dharura. 5 *(of company)* filisika. **~ing adv** *(sl)* sana, kabisa. **a ~ing fool** n mpumbavu kabisa.

crash[2] n kitambaa cha kitani.

crass adj (*of such qualities as*

ignorance, stupidity etc) sana, kabisa. ~ **ignorance/stupidity** n kipeo cha ujinga/upumbavu. ~ **behaviour** n vitendo vya kijinga. **~ness n.**

crate n 1 sanduku/kasha la kuchukulia bidhaa. 2 *(of fish etc)* tenga. 3 *(of beer)* kreti. 4 *(sl)* mkweche, ndege au gari la zamani lililochakaa. vt funga ndani ya kasha n.k.

crater n 1 kasoko: shimo la katikati ya mlima/zaha/volkano. 2 shimo (baada ya mpasuko).

cravat n skafu.

crave vt,vi 1 ~ **(for)** sihi, omba. 2 tamani sana, taka sana, onea shauku/uchu; hitaji. **craving n.**

craven n mwoga adj -oga.

craw n tumbo la kuku.

crawfish n *see* **crayfish**.

crawl vi 1 tambaa; jikokota. **~ to somebody** jipendekeza. 2 enda polepole. 3 jaa viumbe watambaao ~ *with vermin etc.* jaa wadudu n.k. 4 *(of skin)* sisimka. n 1 kutambaa, mtambao. 2 kuogelea kipaka. **~y** adj. **~y feeling** n msisimko. **~er** n 1 mtambaazi. 2 *(of baby)*

cha mwanariadha.

cleave vt 1 pasua, kata, (vipande viwili), tenga kwa nguvu, chana chana. 2 (*penetrate*) penya ~ *one,s way through the crowd* penya katikati ya watu *cloven hoof* kwato yenye pande mbili (k.v. ng'ombe mbuzi n.k.); (*fig*) kwato ya shetani. **cleavage** n 1 mpasuo; mpasuko. 2 mfarakano, mgawanyo. 3 *(colloq)* nafasi katikati ya matiti. vi (*arch)* nata, shikamana na, ganda ~ *to one's opinion* shikilia mawazo (yake). **~r** n shoka au kisu kikubwa agh. cha kukatia nyama.

clef n *(music)* kitambulisho (cha mistari ya noti).

cleft[1] n ufa, mwanya.

cleft[2] n *see* **cleave** ~ *palate* kaakaa lililopasuka *in a ~ stick* katika hali ya kutokuwa na njia, katika hali ya kutokuwa na tamaa.

clemency n 1 huruma; upole. 2 (*of atmosphere etc)* hali nzuri; joto kidogo; hali mwanana. **clement** adj -anana, -pole, -enye huruma, -ema.

clench vt 1 kaza msumari kwa kuukunja na kuugandamiza. 2 funga sana, shika sana, kaza sana (k.m. meno, ngumi), fumba sana (mikono)

clergy n *(collective) n* 1 mapadri, wachungaji, makasisi wa kanisa. **~man/cleric** n mhudumu wa kanisa, padri; kasisi ~ *in holy orders* padri.

clerical adj -a kuhusu mapadri, wachungaji na makasisi. n mbunge, mfuasi (mjumbe) wa chama cha dini.

clerihew n (*liter*) kipande cha ubeti chenye mzaha.

clerk n 1 karani. **clerical** adj -a kuhusu makarani *a clerical error* kosa la maandishi, kosa katika kunakili (kufuatisha) *town ~* katibu wa mji *chief ~* karani mkuu ~ *of the works* msimamizi wa majengo ~ *to the cabinet* karani wa baraza la mawaziri. 2 (*US*) *(of shop)* mwuzaji.

clever **adj** 1 stadi, mahiri, -juzi *be ~ with one's hands* wa hodari kwa kazi ya mikono *a* ovaroli ya kutambalia. 3 *(GB sl.)* mtu mwenye kujidhalilisha.

crayfish (*also* **crawfish**) n kamba wa maji baridi.

crayon n 1 chaki/penseli laini ya rangi. 2 picha/mchoro wa chaki/penseli ya rangi au makaa. vt chora kwa chaki/ makaa.

craze vt,vi 1 tia kichaa; tia wasiwasi, rusha akili. 2 pata wazimu. n 1 wazimu, kichaa. 2 mtindo

(unaopendwa sana na kudumu kwa muda mfupi).

crazy adj ~ **(about)** 1 -enye

kupenda/kutamani sana. 2 jinga; -enye wazimu (kichaa, mafuu). **go ~** pata wazimu. **drive somebody** ~ tia wazimu. 3 -liochangamka, -enye kupenda sana kuliko kiasi *he is ~ about the cinema* mshabiki wa sinema. 4 *(of buildings etc.)* -sio salama, karibia kuvunjika au kuanguka; *(of a ship)* -lioharibika, isiyofaa kwa safari. **~ bone** n *see* **funny bone**. **craziness** n. **crazily** adv.

creak vi 1 toa sauti ya mkwaruzo, kereza. n mkwaruzo, mkerezo. **~y** adj. **~ily** adv.

cream n 1 malai. 2 sehemu iliyo bora ya kitu au jambo lolote *the ~ of the students* wanafunzi bora. 3 dawa ya viatu (ifananayo na malai). 4 *(chem) ~of tartar* hamira, soda. vt engua malai, fanya kama malai. **~y** adj -enye rangi ya malai. **~er** n 1 mashine ya kutenga malai. 2 mwiko au chombo cha kukusanyia malai. **~ery** n 1 duka la kuuza siagi, maziwa, jibini. 2 kiwanda cha kutengenezea siagi.

crease n 1 *(on cloth)* mkunjo, mfinyo, upanga. 2 *(cricket)* mstari katika kiwanja cha kriketi. vt,vi 1 kunja. 2 chekesha sana, vunja mbavu.

create vt 1 umba, huluku. 2 sababisha, onyesha. 3 *(invent)* buni, vumbua, tunga, anzisha. **creation** n 1 uumbaji, kuhuluku. 2 vitu vyote vilivyoumbwa. 3 kazi za sanaa *the women were wearing the newest creations of the Paris dress designers* wanawake walikuwa wakivaa mitindo mipya kabisa ya washonaji wa Paris. **creative** adj -a kubuni;

~ *workman* fundi, stadi, waria. 2 -enye akili, hodari *be ~ at something* wa hodari kwa jambo fulani ~ *dick* mtu anayetambia akili yake. 3 janja. **~ness** n.

clew (*US* **clue**) n 1 bonge la uzi. 2 (*naut*) kitanzi. vt,vi 1 (*of ball of e.g. thread*) zonga zonga, kunjakunja. 2 (*naut*) ~ *up* kunja tanga; maliza kazi; pambana na kazi.

cliche n mchuuko, istiari iliyochakaa.

click[1] n 1 mwaliko sauti: sauti ya kualika kama vile kidole, mtambo wa bunduki, n.k. 2 kidoko. 3 (*of horse*) mwaliko wa kwato (wa miguu ya mbele na nyuma inapokutana). vt alisha, liza kidoko, piga kidoko *~one's tongue* piga kidoko ~ *one's heels* gonganisha visigino (vya miguu).

click[2] vi (*sl*) 1 eleweka *the point suddenly ~ed up* wazo lilieleweka. 2 elewana mara moja.

client n mteja **~ ele** n wateja.

cliff n jabali; mteremko wa ghafula agh. wa mwamba (wa mlima au mahali palipochongoka), genge, (hasa ukingoni mwa bahari) ~ *-hanger* tukio la taharuki sana. **~y** adj.

climacteric n *(med)* mabadiliko muhimu katika maisha ya mwanadamu (kati ya miaka 45 na 60).

climate n 1 tabia ya nchi (yaani joto, baridi, upepo, mvua n.k.); hali ya mambo ilivyo *political* ~ hali ya siasa ilivyo. **climatic** adj. **climatology** n taaluma ya hali ya nchi. **climatologist** n.

climax n upeo; kilele. vt,vi fikia/fika/

fikisha kilele(ni). **climactic** adj -a juu kabisa, -a upeo, a kileleni.

climb vi,vt 1 (*slope upwards*) kwea,

panda. 2 (*of plants*) tambaa. **~ing plant** n (mmea) mtambazi. **~ up** 1 paramia, panda, sombera. **~ down** shuka; kubali kosa. 2 paraga. n 1 upandaji, uinukaji. 2 ukwezi; *(fig)* -ja kwa matao ya chini (kiri kosa) *~ing irons* pingu za mkwezi. **~er** n mkwezi; mtu

bunifu. **creativity** n kipaji cha kubuni/kutunga. **creator** n muumba, mwumbaji; *(rel)* Mwenyezi Mungu.

creature n 1 kiumbe *dumb ~s* wanyama *poor ~* maskini! *lovely ~* mrembo/mtu mwenye sura nzuri. 2 kibaraka, kikaragosi.

creche n *(GB)* kituo cha kulelea

watoto wachanga.

credence n 1 imani. **give ~ to** amini, sadiki. **letter of ~** hati ya utambulisho. **credentials** n hati ya utambulisho, sifa.

credible adj -a kusadikika, -a kustahili kusadikika, -a kuaminika. **credibility** n.

credit n 1 muamana. 2 mkopo, karadha. **buy/sell on ~** nunua/ uza kwa mkopo. **~ account n** (**US charge account**). **~ card** n kadi ya mkopo. **~ note** n hati ya kudai. **letter of ~** n hati ya muamana. **~ squeeze** n sera ya kubana utoaji mikopo. **~ balance** n baki ya upande wa malipo. 3 *(book-keeping)* mpe: maingizo ya fedha zilizotolewa. 4 sifa njema, heshima. **give ~ (to)** sifia, tambua. **do/reflect ~** ongezea sifa. 5 imani *the rumour is gaining ~* uvumi unazidi kuaminika *she has five books to her ~* ameandika vitabu vitano. vt 1 amini. 2 kopesha. 3 fanya maingizo ya. **~able** adj. **~or** n mwia. **ably** adv.

credo n *see* **creed**

credulity n 1 wepesi wa kuamini

(kusadiki) bila ushuhuda. 2 ujinga.

credulous adj 1 -epesi kuamini (kusadiki) bila ushuhuda. 2 -jinga.

creed/credo n imani; kanuni za imani.

creek n 1 *(GB)* hori. 2 kijito. **be up the** ~ wa taabuni.

creel n tumbi.

creep vi 1 tambaa. 2 *(of age, time)* enda polepole, fikia/ingia polepole. 3 nyata, nyapa. **~ up to** nyatia, nyemelea. n **the ~s** *(sl)* mtu anayejipendekeza; misisimko, hali ya damu kusisimka. **it gave me the ~s** ilinisisimsha

anayejiendeleza; mmea unaotambaa.

clime n (*poet*) tabia ya nchi.

clinch vt 1 *see* **clench**. 2 kaza msumari kwa kuugongomea. 3 *(of boxers)* shikana; kamilisha ~ *a deal/an agreement* fikia/kamilisha mapatano. 4 (*colloq*) kumbatiana. n mshikamano, mkazo. **~er** n jambo/neno mkata.

cling vi **~ to/together** shikilia, ng'ang'ania; gandama, ambatana. **~y** adj.

clinic n 1 kliniki. 2 hospitali maalumu. 3 mahali pa ushauri (wa kiganga) au matibabu. **~al** adj 1 -a hospitali, -a kuhusu mafundisho ya utibabu (uganga) yanayotolewa katika hospitali. **~al thermometer** n kipima joto. 2 adilifu.

clink[1] n sauti ya mgongano wa kauri au glasi. vt,vi fanya/ fanyiza sauti ya mgongano wa kauri au glasi.

clink[2] n (*sl*) gereza, jela *be in* ~ -wa gerezani *go to* ~ nenda jela.

clinker[1] n mabaki ya mkaa.

clinker[2] n (*sl*) kosa kubwa.

clip[1] vt shikiza, bana, funga weka pamoja kwa kibao (n.k.) n kishikizo, kibano.

clip[2] vt 1 kata (kwa makasi), dira, punguza, fupisha ~ *a hedge* (*or the wool from a sheep's back*) dira, (kata) uga wa mimea, manyoya

(mgongoni mwa kondoo). 2 ~ *somebody's wings* fanyia mtu inda asifikie lengo lake. 3 (*of ticket*) toboa. 4 (*colloq*) piga vizuri; ruka au fupisha sauti mwishoni mwa neno. n 1 kukata; mkato. 2 (*for hair*) kudira. 3 (*of sheep*) kunyoa. 4 pigo. 5 (*colloq*) mwendo wa kasi. **~ping** n makala iliyokatwa kutoka gazetini. **~per** n 1 (*of person*) mkataji manyoya. 2 (*pair of*) **~pers** n mkasi. 3 merikebu iendayo kasi sana (kwa matanga) .

clique n genge: kikundi cha watu

wenye mawazo yanayofanana. **cliquish** adj.

damu kwa hofu. **~er** n 1 kiumbe mwenye kutambaa, mtambaa. 2 (kwa nafaka) mtambo wa uchukuzi. **~y** adj -enye msisimiko.

cremate vt unguza/choma maiti (badala ya kuzika). **cremation** n.
crematorium/**crematory** n tanuu ya

kuchomea maiti.

creole n 1 chotara. 2 *(ling)* krioli: lugha ya machotara/ vizalia.

creosote n *(chem)* kresoti: aina ya mafuta mazito yatokanayo na lami (hutumika kuhifadhia mbao). vt paka kresoti.

crepitate vt,vi alika; alisha. **crepitation** n.

crepuscular adj tusitusi; *(zool)* -a kuonekana au kusikika wakati wa utusitusi.

crescent n 1 hilali, mwezi mwandamo, mwezi kongo. 2 safu ya nyumba yenye umbo la hilali. **the** ~ n *(fig)* Uislamu adj -a hilali, -enye umbo la mwezi mwandamo.

crest n 1 *(tuft)* shungi, kishungi; kilemba, kishada. 2 *(top)* kilele, ncha ya juu. **on the ~ of a wave** wakati wa nyota ya jaha. 3 upanga wa jongoo, undu. 4 nembo ya kinasaba. 5 kufika kileleni. **~ed** adj. **~fallen** adj -liovunjika moyo, -a huzuni, -sio na raha.

cretaceous adj *(geol)* -a chaki .**~ age** n kipindi ambapo miamba ya chaki iliumbika.

cretin n 1 mdumavu wa akili. 2 *(sl)*

mpumbavu. **~ism** n. **~ous** adj -liodumaa.

crevasse n mwanya, ufa mkubwa (hasa katika mto wa barafu).

crevice n ufa mdogo, mwanya (kwenye

mwamba, ukuta n.k.).

crew[1] n *(collective noun)* 1

wafanyakazi melini, katika ndege au gari moshi. **ground ~ n** mafundi ndege (katika kiwanja cha ndege). 2 kundi la watu wafanyao kazi pamoja. **~-cut** n mtindo wa kukata nywele na kuwa fupi sana. ~ **list** n koli. vi *I'll*

clitoris n kinembe, kisimi.

cloak n 1 joho. 2 kifuniko; pazia; kitu

kinachoficha sababu/mawazo ya ukweli. vt ficha; setiri, valisha; funika. **~and dagger** adj -a kuhusu upelelezi, -a siri. **~-room** n 1 chumba cha kuwekea makoti, mizigo n.k. 2 (*euphem*) choo.

clobber[1] n (*GB sl*) mavazi na vifaa.

clobber[2] vt 1 *(sl)* twanga, umiza vibaya. 2 shinda vibaya.

clock[1] n 1 saa kubwa (ya mezani, ukutani, au mnarani) *put the ~ back* rudisha nyuma; rudia mambo ya zamani. *(arch)* **against the ~** kabla ya saa iliyopangwa. *(sl)* **sleep/work around the ~** lala/fanya kazi saa 24. vt,vi 1 pima muda unaotumiwa kwa jambo. 2 (*GB sl*) piga. 3 **~ in (out)** ripoti, jiandikisha saa ya kufika/ kutoka kazini. **~ up** fikia. **~wise** adv kwa mzunguko wa akrabu, kisaa *turn the handle ~wise* zungusha mkono upande wa kulia. **anti ~wise** adj,adv kinyume saa. **~work** n mtambo wa saa, chombo cha aina hiyo *like ~work; with ~ work* kwa taratibu, kwa mpango uliowekwa, bila tatizo lolote. **~ watching n** tabia ya kungoja saa ya kufunga kazi ifike.

clock[2] n kipambo kinachofumwa kwenye soksi.

clod n 1 bonge, donge (hasa la

close

udongo). 2 (*colloq*) mjinga, mshamba. **~hopper** n mtu mzito wamwili, mshamba. **~hoppers** n (*colloq*) viatu vizito kama vya mkulima. **~dish** adj.

clog[1] n 1 kizuizi, kizibo. vt ziba (agh. kwa uchafu), zuia; zibika, zuilika.

clog[2] n 1 mtalawanda, kiatu cha gongo (kiatu chenye soli ya mti). 2 kibao kinachofungwa miguuni mwa mnyama ili asizurure; (*fig*) kizuizi. vt 1 ziba (bomba nk.). 2 zuia. **~gy** adj.

cloister n 1 makazi ya watawa.

utawani. 2 ujia (mrefu, mwembamba) wenye matao, (agh. wa nyumba ya watawa). vt 1

~ for you next week nitakuwa baharia wako wiki kesho.

crew[2] pt of **crow**[2].

crib[1] n 1 hori (ya kuwekea chakula cha mfugo). 2 mlezi. 3 *(US)* tangi, boksi, kasha (la kuhifadhi mahindi n.k.).

crib[2] n kazi iliyonakiliwa kwa kuibiwa,

crick

maandishi yaliyoghushiwa, maandishi yaliyokaririwa. vt,vi *(of students)* ibia (kazi ya mwingine kwa kunakili), ghushi, nakili.

crick n kishingo.

cricket[1] n *(bio)* nyenje, chenene.

cricket[2] n kriketi. *(colloq)* **not ~** si desturi, si haki. **~er** n mcheza kriketi.

crier n 1 mnadi. **town ~** n mpiga mbiu. 2 *(of a young child)* mlia ovyoovyo.

crikey *(int) (colloq)* loo!, lahaula.

crime n 1 jinai, uhalifu, kosa. **~fiction n** riwaya za jinai. **commit a ~** tenda kosa la jinai. 2 manza, kosa la kijinga. 3 *(in the army)* uvunjaji kanuni; kuvunja sheria. 4 aibu, jambo la kutia huruma, dhambi. **~ sheet** n rekodi ya makosa ya askari. **criminal** adj -a jinai, halifu. **criminal court** n mahakama ya jinai. **criminal record** n historia/kumbukumbu ya jinai. **criminal procedure** n taratibu za kesi ya jinai. **of a criminal nature** -a jinai, -a kijinai **institute criminal proceadings against somebody** shtaki mtu *Criminal Investigation Department* Idara ya Upelelezi wa Jinai n mhalifu, mvunja sheria. **habitual criminal** n mhalifu sugu. **criminally** adv. **criminology** n elimu jinai.

crimp vt sokota, tia mawimbi (agh. katika nywele).

crimplene n krimplini.

crimson n nyekundu iliyoiva, damu ya mzee adj -ekundu iliyoiva. **turn ~** geuka rangi kuwa nyekundu iliyoiva. vt,vi -wa nyekundu

weka/ishi kwenye nyumba ya watawa. 2 (*fig*) **live a ~ed life** ishi maisha ya kutengwa kama watawa.

clone n (*bio*) aina ya kiumbe kilichoumbwa na kiumbe kimoja bila kujamiiana.

close[1] adj 1 karibu ~ *to the house* karibu na nyumba. **a ~ call/ thing/shave** kuponea chupuchupu. **~ up** picha ya karibu ~ *friends* marafiki sana. 2 -liopangwa karibu karibu; -liosongana. **~ weave** n mfumo wa karibu. 3 kali *in ~ confinement* chini ya ulinzi mkali *keep a ~ watch* chunga vikali. 4 -a makini *make an ~ inspection* kagua kwa makini. 5 -a siri; -a faragha: -liofichwa *she is very ~ about her life* ni msiri sana kuhusu maisha yake. 6 **~fisted adj** bahili, -nyimifu; -choyo. 7 (*sports, games*) karibiana sana *it was a ~game* walikaribiana sana (katika mashindano). 8 (*weather*) -enye jasho na joto; -inayobana; zito sana; inayokaza *the sweater is a ~ fit* sweta inabana. 9 ~ *friend* mwandani, -a kusafiana nia. 10 (*phonetics*) (*of vowels*) -a juu. **~d n** funge. (*season*) **~ season** wakati ambapo uwindaji ni marufuku (ili wanyama wazae) adv karibu karibu sana. **~ at hand** hapa hapa. ~

close

by/to karibu na. **~ upon** karibia. **~ up to** karibiana na. **~ness** n. **~ly** adv kwa makini; karibukaribu sana.

close[2] n 1 uwanja, uga (wa kanisa/shule). 2 njia iliyofungwa *break ~* kumwingilia mtu katika ardhi yake. **~ cropped** adj (*hair, grass*) fupi sana. **~ together** karibu karibu adv **sail ~ to the wind** karibia kuvunja sheria/mila/miiko. **~hauled** adj -lioenda joshi.

close[3] vt,vi funga ~ *the doors* funga milango; (*fig*) -fa. **~d book** n fumbo, jambo lisiloeleweka, uchawi; jambo lililokwisha. **~ accounts** funga hesabu. 2 ~ *one's eyes* funga, fumba macho, -totia maanani, jifanya huoni ~ *a debate* maliza mjadala. **~ down** funga (duka n.k.). **~ up** sogeza/ziba kabisa. 3 fungika, fumbika, jifunga *the theatre ~s on Monday* thieta hufungwa kila Jumatatu. 4 songa, kubali. **~ with (agree)** kubali, patana, -wa karibu; (*of war*) ~ *with the enemy* anza kupigana. **~ with the land** karibia pwani. **~d circuit** n -a nyaya maalum. **~d shop** n iliyoiva.

cringe vi 1 **~ (at)** nywea, jikunyata. 2 ~(**to/before somebody**) nyenyekea, jifanya kama mtumwa. 3 **~ (at)** udhika. n kujikunyata; unyenyekevu.

crinkle vt,vi vungavunga; kunjakunja; nyonganyonga. n mkunjo. **crinkly** adj *(of materials)* -enye mkunjo; *(of hair)* -enye kusokotana.

crinoline n 1 nguo nzito na ngumu. 2 *(arch)* skuta (kitanua sketi).

cripes *int (expressing astonishment etc)* mshangao, mstuko: lahaula! Mungu Wangu! Yesu! Mtumee!

cripple n kiwete. vt 1 fanya mtu

kiwete. 2 haribu, dhoofisha kabisa, hasiri, vunja adj -a kiwete, -a kwenda chopi; **~dom; ~hood** n.

crisis n 1 kipeo/upeo wa mgogoro; kilele cha hatari/ugonjwa n.k. 2 hali ya hatari, hali ya wasiwasi mkubwa *reach a ~* fikia upeo wa tatizo.

crisp n kaukau adj 1 *(esp. of food)* ngumu, kavu, -a kuvunjika kwa urahisi. 2 *(of hair)* -a pilipili,-a kipilipili. 3 *(of weather)* -a baridi. 4 *(of style, manners)* -epesi, thabiti, bila shaka. 5 *(firm)* -gumu kidogo, -bichi. vt,vi 1 sokota; sokoteka. 2 kausha; wa kavu. **~ly** adv. **~ness** n. **~y** adj.

criss-cross n mistari mkingamo adj *(of lines)* -liokingama. vt,vi kingama adv kinyume.

criterion n kigezo.

critic n 1 mhakiki. 2 *(fault finder)* mkosoaji. **~al** adj 1 *(of a crisis)* -a kipeo (cha matatizo n.k.). 2 *(of the work of art)* -a kihakiki. **~al thinking** n umakinifu. 3 *(of fault finding)* -a kukosoa. **~ally** adv *she is ~ally ill* yu mgonjwa taabani.

criticism n 1 kazi ya mhakiki, ufundi wa kutoa maoni kuhusu sanaa, fasihi n.k. 2 uhakiki. 3 ukosoaji. **criticize** vt vi **criticize (for)** 1 hakiki. 2 kosoa. **critique** n tahakiki,

wanachama (tu); (*of a shop etc*) fungwa. ~ **in** -wa fupi *the days are closing in* siku zinakuwa fupi (*of radio*) maliza matangazo. ~ **in/on/~ d upon** zingira na shambulia *the enemy ~ d upon us* adui alituzingira na kutushambulia n mwisho, hitimisho *at the ~ of the day* jioni *at the ~ of this century* mwisho wa karne hii *draw/bring something to a ~* maliza.

closed adj (*of society, system*) -liojitenga, -liotengwa kwa shughuli maalum; -a siri. ~ **session** n mkutano wa siri, wa faragha .

closet n 1 chumba cha faragha. 2 (*US*) chumba cha kuhifadhia vitu; kabati. 3 (*arch*) *water ~* choo, msala. vt ~ *oneself* jitenga; jifungia. **be ~ed with somebody (together)** kutana faraghani (kwa shauri, kwa kusoma n.k.) adj -a siri *come out of the ~* tangaza kwamba ni msenge/msagaji/

basha.

closure n 1 ufungaji. 2 (*Parl*) uamuzi (wa kufunga kwa kura). **move the ~** toa hoja ya kumaliza mkutano (kwa kupiga kura); funga mkutano.

clot n 1 donge (la damu). 2 (*sl*) jinga; pumbavu. vi ganda *the blood is ~ted* damu imeganda.

cloth n 1 nguo, kitambaa cha namna

yoyote; (*woollen*) sufu; (*linen*) kitani, bafta; (*calico*) marekani, ulaiti, gamti; (*black*) kaniki; baibui; (*of gold*) zari; (*loin-cloth*) shuka, kikoi, kitambi; (*table cloth*) kitambaa cha meza; *turban ~* kilemba. 2 (*naut*) tanga, gamti, maradufu. 3 (*rel*) *a man of the ~* kasisi. **~es** n 1 mavazi, libasi, nguo; in plain **~es** katika nguo za kiraia *put on/take off one's ~es* vaa/vua. 2 (*bed-clothes*) nguo za kitandani. **~es -basket** n tenga la kuwekea nguo za kufua. **~es -horse** n ubao wa kuanikia nguo. ~ **es-line** n kamba ya kuanikia nguo. **~es -man** **n** mchuuzi wa mitumba/nguo kuukuu. ~ **es-moth** n nondo mla nguo. **~es -peg** n kibanio. ~ **es-prop** n (*also* **~es-post)** mwegamo (wa kamba ya kuanikia nguo). **~ier** n (*arch*) mchuuza nguo au vitambaa. **~ing** n nguo, mavazi, libasi *articles of ~ing* mavazi. **the ~ing trade** **n** biashara ya nguo. **~e** vt 1 vika, visha. ~ **oneself** vaa, jivisha. 2 (*fig*) fumba, uhakiki.

croak vi 1 ~ **(out)** koroma, lia kama chura au kunguru), kwaruza *his voice was ~ing* sauti yake ilikuwa ikikwaruza. 2 *(grumble)* nung'unika, guna. 3 bashiri mabaya. 4 *(sl)* -fa. n 1 mlio kama wa chura/ kunguru. 2 mkoromo, mkwaruzo.

croceate adj -a zafarani.

crochet n kroshia. **~-hook**; **~-needle** n kulabu. vt,vi fuma kroshia.

crock[1] n mtungi; chungu/gae. **~ery** n

vyombo vya udongo (vikombe n.k.).

crock[2] n 1 *(colloq)* farasi mkongwe. 2 *(of motorcar)* mkweche. 3 (*colloq*)

crocodile

mkongwe (dhaifu, asiyejiweza). *vt*, vi 1 ~ **up** dhoofisha; dhoofika, kongoka. 2 zeeka; zeesha.

crocodile n 1 mamba, ngwena. (*idiom)*~ **tears** n majonzi ya uongo. 2 *(GB- colloq)* mlolongo wa watu katika safu mbili.

croft n *(GB)* shamba dogo (agh. lililozungushiwa uzio). **~er** n mpangaji wa mwenye shamba dogo.

cromlech n kaburi la kale.

crone n ajuza, bi kizee.

crony n mwandani, shoga.

crook n 1 bakora. 2 mapindi (ya mto,njia). **~-back(ed)** n kibiongo. 3 *(colloq)* mkora, jambazi; mdanganyifu. 4 **on the** ~ *(sl)* kwa ukora. vt vi pinda, potoa; pindika, potoka. **~ed** adj -sionyooka, -enye matege, -a upogoupogo; halifu, -sio aminifu.**~edly** adv. **~edness** n.

croon vt,vi imba (bila kutamka maneno au kwa sauti ndogo). **~er** **n** mwimbaji atumiaye sauti ndogo.

crop[1] n 1 zao. **cash ~** n zao la biashara. **food ~s** n mazao ya chakula. **forage ~s** n mazao ya malisho. ~ **rotation** n mbadilisho wa mimea.

eleza ~ *in a sweet language* fumba/eleza kwa lugha tamu.

cloture n (*US*) **closure**.

cloud n 1 wingu; mavundevunde. ~ **bank** n mawingu mazito yaliyo chinichini. **~-burst** n tufani ya mvua. **~capped** adj -lofunikwa na mawingu. 2 (*of mass of things moving together*) kundi. **~ of bees** kundi la nyuki. 3 (*of smoke, dust, sand*) ghubari. 4 jambo linalotia hofu, wasiwasi, tishio, n.k. *the ~ of hunger* tishio la njaa. 5 utusitusi ulio kwenye uoevu au kioo. **have one's head in the ~s** (*fig*) wa ndotoni, -

clout

wa mbali kimawazo. 6 fifisha *age has ~ed his memory* umri umefifisha kumbukumbu yake. vt 1 tia kivuli/giza, ficha mwangaza *it has ~ed over* kumetanda. ~ **up**/**over** tanda, funika (na mawingu) *~ed her eyes* machozi yalimlengalenga. 2 (*aggrieve*) kanganya, vunga, huzunisha. 3 (*defame*) aibisha, tweza, pata huzuni. **~y** adj. **~less** adj. **~iness** n.

clout n (*arch*) 1 (*colloq*) pigo (hasa la

mkono). 2 kitambaa (hasa cha kusugulia au kusafishia). 3 (*of shoe*) njumu. 4 (*US sl*) uwezo wa kushawishi/kutenda hasa kisiasa. vt 1 (*colloq*) piga. 2 pigilia njumu ya kiatu.

clove[1] n **garlic** ~ kidole cha kitunguu saumu.

clove[2] n 1 mkarafuu. 2 karafuu,

clover n (*bot*) klova: jamii ya mimea yenye majani ya pande tatu (hupendwa sana na ng'ombe, mbuzi n.k). **live in** ~ kaa katika hali ya neema.

clown n 1 chale, damisi/ mcheshi. 2

mpumbavu. 3 mtovu wa adabu. vi chekesha.

cloy vt kinaisha, kifu. ~ **the appetite** toa hamu ya kula. **~ing** adj

club n 1 rungu. ~ **footed** adj -enye miguu iliyopindika. 2 (*in cards*) pau, mavi ya mbuzi. 3 chama, shirika la watu; klabu. vt 1 piga kwa rungu; 2 ungana; shirikiana. ~ **together** shirikiana. **~bable** adj - kunjufu; **in the** ~

2 *(pl)* mavuno. 3 kundi la watu au vitu vinavyoonekana au kutengenezwa pamoja. vt,vi 1 nyoa, kata fupi (nywele n.k.). 2 *(of animals)* -la machipukizi/vilele vya mimea. 3 **~ (with)** otesha, panda mazao. 4 zaa *the peas ~ped well* njegere zimezaa vizuri. 5 **~ up** onekana kwa ghafula, tokea, onekana, zuka. **~ out** tokeza juu ya ardhi. **~-eared** adj -enye masikio yaliyofupishwa, yaliyokatika kidogo.

crop[2] n 1 gole. 2 mpini wa mjeledi/ mchapo. 3 mkato mfupi wa nywele. **~per** n 1 mmea utoao mazao. **a good/bad/heavy ~per** n mmea unaotoa mavuno mazuri/mabaya/ mengi. 2 mtu au chombo cha kuchengea. 3 **come a ~per** *(colloq)* anguka sana, shindwa (k.m. katika mtihani).

croquet n *(sports)* krokei (mchezo wa

kupitisha tufe za mti kwenye duara za chuma kwa kuzipiga kwa nyundo. vi cheza tufe za miti.

croquette n kababu, chopsi.

crosier;crozier n *(rel)* fimbo ya kiaskofu.

cross[1] n 1 msalaba *pectoral* ~ msalaba wa kifuani. 2 alama ya msalaba (k.m. x, +). **make one's** ~ tia dole. 3 *(fig)* jaribu/taabu, majonzi. **bear one's** ~ beba msalaba/mzigo wako. 4 mchoro/mstari unaokata herufi (k.m. katika herufi `t'); *(bot, bio)* uzazi mchanganyiko. 5 njia panda. 6 (*dress making)* mshazari, mshono kingamo 7 nishani ya ushujaa (e.g. **Victoria~**).

cross[2] vt,vi 1 pitana; kingama, kingamana, kunja (mikono, miguu). ~ **somebody's palm with silver** patia hela (hasa mtabiri). ~ **words with somebody** pigana/bishana na mtu. **keep one's fingers ~ed** *(fig)* tumaini (kuwa kila kitu kitakwenda sawa). ~ **my heart!** kweli! haki ya Mungu. 2 ~ (**off/out/ through**) kata kwa mistari. ~ **a cheque** funga cheki. **~ed cheque** n cheki iliyofungwa. ~ **one's t's and dot one's i's** wa sahihi na mwangalifu sana. 3 *(of river, road etc*) ~ (**from**); ~ (**to**) vuka, enda ng'ambo ya pili. ~ **somebody's path** kutana na; *(pass)* pita; kata. ~ **one's mind** kumbuka, jiwa na wazo, ingia ghafula katika fikira. 4 zuia, kingama, pinga. 5 kutana njiani, pishana. **~ed line** n kuingiliana kwa makosa katika simu. 6 *(be athwart)* kata, kingamiza. 7 ~

mjamzito.

cluck n 1 kidoko. 2 mlio (wa kuku

anayeita vifaranga vyake). vi 1 piga kidoko. 2 lia, fanya mlio kama kuku.

clue n alama, dalili, dokezo, ishara (ya kuonyesha njia, maana n.k.) *give somebody a* ~ dokeza, ashiria *be without a* ~ wa gizani; tokuwa na habari. **~in/up** (*sl*) arifu. **~less** adj jinga.

clump n 1 kichaka. 2 bonge (la

udongo). 3 fungu. 4 soli (nene);

kishindo. *vt*, vi 1 tembea kwa kishindo. 2 panda pamoja.

clumsy adj 1 (*of person*) -zito, -si stadi, si -elekevu. 2 -a ovyo, -jinga; goigoi. **clumsily** adv. **clumsiness** n.

clung *pt, pp of* **cling.**

clunk vi, n (fanya) sauti ya mgongano wa metali nzito.

cluster n 1 kishada. 2 (*of people,*

things etc) fungu, kundi. vi kusanyika; zunguka. **~ together/ round** zunguka, kusanya, konga.

clutch[1] vt **~ (at)** 1 kamata imara, fumbata, shika. 2 **~ at** jaribu kukamata *a drowning man will ~at any straw* mfa maji haachi kutapa n 1 kukamata, mfumbato. 2 klachi.

clutch[2] n jumla ya mayai yanayoatamiwa; idadi ya makinda yaliyototolewa.

clutter n mparaganyo, vurugu,

mkusanyiko wa ovyo wa vitu. vt **~ up** panga ovyoovyo, paraganya, vuruga. **~ up the paths** zagaa njiani.

co- *pref* 1 mshiriki katika kazi, mwenzi ~*editor* mhariri mshiriki ~*wife* mke mwenza. 2 pamoja na, -a mchanganyiko wa vitu viwili ~*education* shule ya mchanganyiko. **~adjutor** n 1 mshirika katika kazi; msaidizi, mwenzi. 2 (*rel*) msaidizi wa askofu. **~axial** adj -enye

(**with**) zalisha kwa kuchanganya (mbegu n.k.). 8 *(rel)* **~ oneself** fanya/onyesha alama ya msalaba. 9 **~ off/out** futa.

cross[3] adj 1 *(colloq)* -kali, -a hasira, -a chuki, -a kuchacha. **as ~ as two sticks** -enye kukasirika sana, -enye hamaki mbaya. **be ~** fanya chuki. 2 -a kwenda upande, -a mshazari, kingamizi. 3 -a kukabili, -a kuelekea. 4 -a kukingama, -a

kupandana, -a kupinga njia; *(of winds)* mbisho, tanga mbili. **~ness** n. **~-bones** n *(pl (of a sign)* mifupa ya paja iliyopandana inayochorwa chini ya fuvu la kichwa kuashiria mauti au hatari. **~-breed** n uzalishaji mtambuka. vt zalisha kwa mtambuka. **~-bred** adj. **~-current** n mikondo pishani; *fig)* maoni tofauti na (maoni) ya wengi. **~-fertilization** n uchavushaji mtambuko. **~-fire** n *(mil)* mashambulio ya risasi kutoka pande mbili; *(fig)* hali ya kuulizwa maswali na watu mbalimbali *be caught in ~ fire* jikuta katikati ya mambo/mzozo. **~-grained** adj 1 *(of wood)* -enye nyuzi zinazopishana. 2 *(fig)* -kaidi, -a chuki, korofi. **~-index n** *see* ~ **reference**. **~-legged** adj -a kukaa kimarufaa. **~-over** n 1 kipito cha reli. 2 koti lenye kufunga. 3 mbadilishano wa jeni kati ya kromosomu. **~-pollination** n *(bio)* uchavushaji mtambuko. **~-purposes** n (*of persons*) kuwa na malengo yanayopingana; hali ya kutoelewana, suitafahumu *they were talking at ~ purposes* kila mtu alikuwa akiongea vyake. **be at ~ purposes** -toelewana, pingana. **~ -reference** n marejeo mtambuko (ili kupata maelezo zaidi). **~-roads** n *(pl)* njia panda; *(fig)* (*in life*) kipindi cha kufanya maamuzi muhimu ya maisha. **~-stitch** n mshono kingamo. **~-word** n (*also* **cross-word puzzle**) chemsha bongo, fumbo la maneno (katika jedwali mraba).

crossbar n mwamba.

cross-beam n boriti ya kukingama, mtambaapanya.

cross-bench n *(in U.K Parliament)* benchi la wabunge huru wasiopigia kura chama chochote.

crossbow n uta, upinde.

cross-check vt vi thibitisha tena (kwa njia

mhimili wa pamoja.

coach n 1 matwana farasi. **drive a ~ and horses through something** kwamisha jambo kwa kufichua upungufu wake, onyesha kasoro zake. 2 behewa la abiria. 3 (**motor~**) basi (liendalo safari ndefu). 4 kocha, mwalimu wa michezo. 5 (*US*) daraja la pili (katika vyombo vya usafiri). vt zoeza, fundisha kwa undani (hasa kwa kuandaa).

coagulate vt gandisha. vi ganda, tungamana. **coagulant** n dutu inayogandisha kioevu. **coagulation** n.

coal n makaa ya mawe. **live ~s** n

coalesce

makaa ya moto. **dead ~s** n makaa baridi. **carry ~s to Newcastle** rudisha tende Manga. **haul somebody over the ~s** kemea, karipia. **heap ~s of fire on somebody** lipa me ma kwa maovu vi,vt pakia makaa melini. ~ **field** n bondemakaa, machimbo ya makaa (mahali penye machimbo ya makaa). ~ **gas** n gesi ya makaa. (*arch*) **~ing station** n (*for ships*) stesheni ya makaa. ~ **-mine**/**pit** n mgodi wa makaa. ~ **scuttle** n ndoo ya makaa. ~ **face** n kiambaza cha makaa. ~ **tar** n lami.

coalesce vi ungana, changanyika. **~nce** n.

coalition n muungano, mseto ~

government serikali ya mseto.

coaming n kizibalango: ukingo

ulioinuka kuzuia maji yasiingie melini.

coarse adj 1 (*rough*)-a kukwaruza;

(nguo) isiyo laini. 2 (*inferior*) duni, hafifu. 3 (*rude*) -shenzi, bila adabu, -sio na adabu ~ *language* lugha ya matusi. 4 -enye chengachenga. **~n** vi kwaruza; potosha. **~ness** n.

coast n 1 pwani; mwambao, ufuko. 2 *(US)* mtelemko (ambapo unaweza kushuka kwa kuteleza *the ~ is clear* hamna hatari. *vi* ~ **(along)** 1 pita pwani pwani kwa, ambaa pwani, sairi. 2 (*of cars*, *bicycles etc*) telemka mlima bila kutumia nishati. ~ **guards** n

nyingine).

cross-country adj -a kukatambuga.

crosscut n mkato; njia ya mkato. *vt* kata toka upande huu mpaka upande

wa pili wa adj *(of a saw)* -enye meno maalum ya kukata nyuzi za mbao.

cross-examine vt (*also* **cross-question**) dodosa; dadisi, hoji, saili (ili kuthibitisha ushahidi uliotolewa). **~-examination** n.

cross-eyed adj -enye (macho ya) makengeza.

cross-heading n *(in a newspaper)* kichwa kidogo cha habari kinachodokeza yaliyomo.

crossing n 1 kivuko. (*of roads*) **zebra~** n kivuko cha miguu. 2 makutano ya barabara na reli, tambukareli. 3 safari ya meli *did you have a good ~* ulikuwa na safari nzuri?

cross-patch n 1 *(colloq)* mtu mwenyehasira. 2 hasira, ghadhabu.

crossquestion vt *see* **cross -examine**.

cross-section n 1 picha ionyeshayo sehemu za ndani ya kitu. 2 *(fig)* kiwakilishi; kundiwakilishi, mfano halisi wa kitu au jambo *~ of the voters* kundi wakilishi la wapiga kura.

cross-walk n kivuko cha barabara, kivuko milia.

cross-wise adv kwa kukingama.

crotch n 1 *(of a tree)* panda. 2 pachipachi (ya suruali, kaptura, miguu n.k.). 3 *(of person)* msamba.

crotchet n 1 mawazo ya ajabu na kijinga. 2 ulalamishi. 3 *(music)* robo noti. **~y** adj lalamishi, -enye hasira.

crouch vi jikunyata; jikunja; chutama. n hali ya kujikunyata; kujikunja; kuchutama.

croup[1] n kifaduro. **~y** adj.

croup[2] n *(of certain animals)* tako.

walinzi wa pwani. **~-line** n ukanda wa pwani. **~-wise** adj & adv (a) pwani pwani. **~er** n 1 chombo cha mwambao. 2 chombo cha kuteleza kisicho na magurudumu. 3 kikalio cha glasi/sahani/sinia (kuzuia meza isipate unyevu/maji). 4 mkeka mdogo wa kuwekea glasi.

coat n 1 koti ~ *hanger* kitundika nguo; kitundika koti. **turn one's ~** badili msimamo/chama n.k; jiunga na adui au kundi jingine. **you must cut your ~ according to your cloth** fanya jambo kulingana na uwezo wako. **trail one's ~ (-tails)** zusha ugomvi. **on someone's ~ tails** (*US*)

kwa msaada wa mwingine. 2 kitu chochote kinachofunika (k.m. manyoya/sufu/nywele n.k.). 3 mpako; mkono *give something a ~ of paint* paka rangi. vt 1 funika. 2 paka (kwa rangi). **~ tail** n sehemu ya chini ya koti iliyo pana. **~ing** n 1 mkono. 2 kitambaa cha kutengenezea koti. **~tee** n kikoti.

coax vt bemba, bembeleza, rairai,

shawishi; (*of fire*) vuvia ~ *somebody into doing something* bembeleza mtu afanye jambo fulani ~ *something out of somebody* pata kitu kwa kumbembeleza mtu. **~er** n. **~ing n.** **~ingly** adv.

cob n 1 (*corn*) bunzi, guguta. 2 farasi mfupi mnene. 3 kotwe dume.

cobalt n kobalti: aina ya chuma ~ *blue* rangi ya nili iliyoiva.

cobble[1] n (*also* **~stone**) (jiwe) mango. vt tandaza mawe chini (wakati wa kujenga barabara).

cobble[2] vt 1 shona (hasa viatu vilivyoharibika), tia kiraka. 2 weka ovyo ovyo. **~r n** 1 mshona viatu. 2 mlipuaji. 3 kinywaji baridi cha divai, sukari na malimau. 4 aina ya pai ya matunda.

cobra n swila, firi.

cobweb n utando wa buibui.

coca n (bot) 1 koka: mojawapo ya magugu yapatikanayo Amerika ya Kusini yenye majani yanayofanana na majani ya chai. 2

croupier n mhazini, mkusanyaji na

mlipaji pesa katika mchezo wa kamari.

crow[1] n 1 *(of a cock)* kuwika. 2 *(of a baby)* kucheka. vi 1 wika. 2 cheka, lia kwa furaha. 3 ~ **about/over** jivunia. 4 cheka, shangilia.

crow[2] n 1 kunguru. **as the ~ flies** kwa mwendo wa moja kwa moja. **to eat ~** salimu amri kwa lazima;

dhilishwa, twezwa. **have a ~ to pick (to pluck) (with somebody)** kamia, -wa na jambo baya la kuzungumza na mtu. 2 *see* ~ **bar**. **~ 's-foot n** kijikunjo kwenye pembe la jicho. **~'s -nest** n kidungu juu ya mlingoti wa chombo.

crowbar n nondo.

crowd n 1 kundi, halaiki, umati, kaumu. 2 watu, umma *follow the ~* fuata mkumbo/mkondo. 3 *(colloq)* genge. 4 lundo. vt,vi *(colloq)* songa, jaza sana; jaa, songamana. **~ round** zunguka, songa. **~ on sail** tweka matanga yote. **~ in** penya/penyeza kwa wingi. **~ through** gagamiza, penyeza kwa wingi. **~ out** (*of a group*) toka, zuia *your article was ~ed out* makala yako haikupata nafasi/ilizuiliwa. **~ed** adj -liojaa, -liosongamana.

crown n 1 taji la mfalme/malkia; uwezo/amri ya mfalme/utawala wa mfalme; mfalme. ~ **colony** n koloni la kifalme. **~ ed head n** mfalme/ malkia. **~ lands** n milki za kifalme. ~ **prince** n mwana wa mfalme atakayerithi ufalme. **~ witness n** shahidi upande wa serikali. 2 utosi, sehemu ya juu ya kofia, kileleta; sehemu ya jino inayoonekana. 3 uzuri; ukamilifu, utimilifu. 4 taji la maua la kichwani kama dalili ya ushindi. 5 *(arch)* sarafu ya Kiingereza ya thamani ya shilingi tano. vt 1 visha taji, tawaza. 2 (*reward*) tuza. 3 kamilisha. 4 tukuza. 5 -wa matokeo ya; fanikisha *success will ~ his efforts* ushindi utakamilisha/ utapamba jitihada zake; atafanikiwa katika juhudi zake. **that ~s it all** hiyo inakamilisha yote. 6 -wa juu ya *a hill ~ed with trees* kilima chenye miti kileleni. 7 ziba jino. **~-wheel** n *(tech)* gurudumu lenye meno.

majani yaliyokaushwa ya mikoka.

cocaine n kokeini: aina ya dawa ya kulevya.

coccyx n (*anat*) kifandugu, kitokono.

cochineal n kochinili: rangi nyekundu

inayotokana na kochinili jike.

cochlea n (*anat*) komboli: sehemu iliyoko ndani kabisa ya sikio ambayo inafanana na kitu kama springi ambamo mawimbi ya sauti hufasiriwa kuwa fahamu).

cock[1] n 1 jogoo, jimbi; kikwarakucha.~ **and bull story** hadithi ya kipuuzi isiyo ya kuaminika. ~ -a doodle -doo kokoriko, mlio wa jogoo. ~

cock

-a hoop adj -a kufurahi sana, -enye kujigamba adv kwa kujigamba. ~ **crow** n alfajiri. **~-fight** n mashindano ya kuchi. **live like fighting ~s** -ishi kama lodi. ~ **of the walk (often derog)** kiongozi, mtu anayetawala/kandamiza wengine. **~erel** n kijogoo, pora. 2 ndege dume. 3 *(of water tap)* bilula, chombo/vali ya kufungulia na kufunga k.v. maji n.k. 4 (*of gun*) kibiri. **position of** ~ iliyopangwa tayari kufyatuliwa. **go off at half** ~ anza (sherehe/mipango) kabla matayarisho hayajawa sawa. 5 (*vulg sl*) mboo. **~up** simamisha. ~ **up one's ears** tega masikio. **~ed to one side** iliyokaa/-simama. 6 ~ **up** (*sl*) haribu, chafua, udhi *they completely ~ed up our plans* waliharibu mipango yetu. vi (*colloq*) tambatamba; injika risasi. ~ **up** weka upande (kofia/ kichwa). **~ed** adj. **~-eyed** adj 1 (*sl*) -enye makengeza, -a upogo. 2 (*sl*) -pumbavu; puuzi. **~y** adj -enye majivuno, -enye kiburi -enye sodai, -a kujiamini mno.

cock[2] n rundo (la majani makavu; samadi n.k.). vt rundika. **~ade** n 1 kishada cha kasha la kofia. **~atoo** n 1 kasuku kishungi. 2 (*Aust. & NZ colloq*) mkulima mdogo. **~chafer** n tutu.

cock-horse n kinyago cha farasi wa

kuchezea watoto.

cockle n 1 (*Phr.*) **~s of the heart** hisia za

crozier n *see* **crosier**.

crucial adj -a maana sana; *(colloq)* -a muhimu sana.

crucible n 1 kalibu; kikalibu. ~ **steel**

n chuma cha pua cha kalibu; chungu

cha kuyeyushia madini. 2 *(colloq)* majaribio makali. ~ **of suffering** majaribio ya matuo (maumivu n.k.).

crucify vt 1 sulubisha, sulubu. 2 *(torment)* tesa. **crucifixion** n. **crucifix** n *(rel)* msalaba (wenye sanamu ya Yesu Kristu).

crude adj 1 -bichi, -siosafishwa (k.m.kama sukari guru)/ghafi. **~oil n** mafuta yasiyosafishwa. 2 *(rude)* -sio adilifu. 3 -sio stadi, -siokamilishwa vema au -liofanywa ovyoovyo. 4 *(of statistics)* -siorekebishwa, -siosahihishwa, -sioficha. **~ly** adv. **~ness** n. **crudity** n.

cruel adj katili, jahili, dhalimu. **~ly** adv. **~ty** n.

cruet n 1 ndiani (kichupa cha kuwekea viungo k.v. pilipili, chumvi n.k. mezani). 2 *(rel)* chombo kidogo chenye divai au maji. ~ **stand** n kiweko cha ndiani.

cruise vi 1 *(of ships)* vinjari, enda huko na huko, zunguka. 2 *(of vehicle)* enda kwa kadiri. 3 tafuta mpenzi barabarani. 4 linda doria. n safari za burudani/kutalii. **~r** n 1 manowari ya kasi. 2 *(of a police vehicle)* gari la doria. **cabin ~r** n motaboti yenye nafasi ya kulala.

crumb n 1 chembe ya mkate. 2 **the** ~*n (of a loaf)* nyama ya mkate. **pick up the** ~ okota/lamba makombo. 3 *(fig)* kiasi kidogo. vt 1 funika kwa chembechembe za mkate. 2 fikicha. **~y** adj.

crumble vt,vi 1 fikicha, vunja, meng'enya. 2 *(fig)* **hopes that ~d to dust** matarajio yaliyoshindikana kabisa. **crumbly** adj.

crummy adj *(sl)* chafu; hafifu, -a thamani ndogo.

crump n *(army sl.)* pigo kubwa, mlio wa kombora lipasukalo. vt *(colloq)* piga

moyo. **warm the ~s of one's heart** pendeza sana. 2 mashua, boti ya bapa. 3 *(of shell fish)* kamba; kaa; chaza.

cockney 1 mkukni: mtu wa London

(hasa sehemu ya mashariki). 2 lafudhi ya kikukni.

cockpit n 1 (*of aeroplane*) dungu, chumba cha rubani; (*fig*) eneo ambapo vita vimewahi kupigwa mara nyingi. 2 kiwanja cha kupiganishia kuchi.

cockroach n mende, kombamwiko.
cockscomb/coxcomb n 1 undu, kilemba, upanga wa jogoo. 2 mmea kishungi (mmea wenye vishada vya maua ya njano na mekundu). 3 chepeo ya mchekeshaji.

cocksparrow n shoredume (*fig*)

mgomvi, kijana mgomvi; mwenye kujiona.

cock-sure adj 1 hakika kabisa. 2 -juvi tena -enye majivuno; -enye kujiamini sana.

cocktail n 1 kokteli: kileo kikali cha mchanganyiko wa divai n.k. 2 mchanganyiko wa maji ya matunda. 3 mseto wa saladi na matunda.

coco n *(also* **~ palm, ~nut palm**)

mnazi. **~nut** n nazi. **green ~nut** n dafu; koroma ~ *leaf* kuti; (*for thatch*) makuti ya mbale, makuti ya viungo; *(for screen, enclosure)* makuti ya kumba, makuti mazimi (*fibre,*) ~ *coir* makumbi *(cleaned fibre)* usumba ~ *shell* kifuu ~ *oil* mafuta ya nazi ~*shoot* kitale ~ *grate* chicha ~ *milk* tui *which accounts for the milk in the* ~ *nut (joc)* sasa yote imeelezwa.

cocoa n kakao. ~ **bean** n kokwa za kakao. ~ **nib** n kotiledoni ya kakao.

cocoon n kifukofuko.

cod[1] n *(also* **~-fish)** chewa. **~-liver oil** n mafuta ya chewa. **~ling** n

chewa mdogo.

cod[2] vt,vi *(arch, colloq)* fanyia mzaha, cheza kombora.

crumpet n 1 *(cookery)* mkate laini wa hamira. 2 *(US) sl* kichwa. 3 *(sl) (female)* mtia ashiki.

crumple vt,vi 1 kunjakunja. 2 **~ (up)** kunjakunja; vunjavunja; kunjamana.

crunch

crunch vi,vt 1 saga kwa meno, chakacha, tafuna kwa kelele/kishindo. 2 kanyaga/vunjavunja changarawe, theluji kwa miguu/gurudumu. n 1 kusaga kwa meno *when it comes to the ~ (colloq)* wakati wa kukata shauri ukifika..., mambo yakiiva.

crupper n 1 mtafara, kitanzi cha

mkiani cha tandiko la punda (farasi n.k.). 2 tako (la farasi).

crusade n 1 vita vya msalaba, vita vya dini (vya zamani), vita vitakatifu. 2 harakati au mapambano yoyote dhidi ya yale yanayoaminika kuwa maovu. vi ~ (**for/against**) shiriki katika vita takatifu kwa/dhidi ya. **~r** n.

crush vt,vi 1 seta, ponda, vyoga, gandamiza; kunjika, pondeka. **~ ruthlessly** ponda. 2 tiisha, vunja nguvu ya; *(ruin)* angamiza ~ *one's way through* penya, swaga. **~ out** kamua. n 1 msongano (wa watu), ghasia. 2 mbano, msongo. 3 *(colloq)* **have a** ~ **on somebody** husudu mtu; tamani mtu. 4 *(biol)* kilingo. 5 sharubati/kinywaji cha matunda. **~ing** -a ushindi/ushinde; -baya mno ~*ing blow* pigo angamizi.

crust n 1 gamba la mkate. 2 *(on rice)* matandu. 3 *(on teeth)* ukoga. 4 *(on water)* ukoga, gaga. 5 umbo/uso wa dunia. 6 *(of salt)* chunyu. 7 *(biol)* ganda, kigaga. vt,vi gandamanisha; gandamana. **~y** adj 1 -enye gamba. 2 kali, -enye ghadhabu.

crustacean n krasteshia: wanyama

wenye magamba kama kaa, kamba, uduvi.

crutch n 1 gongo (la kutembelea mgonjwa au kilema). 2 *(support)* tegemeo; *(fig)* msaada wa hali. 3 pachipachi ya suruali, kaptura na

shere.

coddle vt 1 ivisha taratibu (kwa joto lisilo kali sana). 2 engaenga, tendekeza, dekeza; endekeza.

code n 1 mkusanyiko wa sheria zilizopangwa kwa mfumo maalum. **penal ~** n kanuni ya adhabu. 2 mfumo wa kanuni na taratibu zilizokubaliwa na jamii/tabaka/ kikundi cha watu. 3 ishara (mfumo wa alama zinazo-tumiwa katika maandishi ya siri au yaliyofupishwa; alama ya siri. **break a ~** gundua jinsi ya kufumbua siri. vt *(also* **en~)** andika kwa kutumia alama za maandiko ya siri; simba. **codify** vt panga kanuni, weka katika mpango ulio wazi. **codification** n.

codeine n kodeini : kitulizaji kitengenezwacho kutokana na kasumba.

codex n kodeksi: kitabu cha miswada ya kale.

codger n *(colloq)* mzee wa vituko;

jamaa.

codicil n kiambatisho cha wasia

(kinachofafanua zaidi au kutangua sehemu ya wasia huo).

codling **n** tofaa la kupikwa.

coefficient n 1 kizigeu wiano kati ya vipimo viwili. 2 *(maths)* kizidishi.

coequal *adj*, n sawasawa (hasa kwa umri, cheo, uwezo n.k.).

coerce vt 1 shurutisha, lazimisha,

gagamiza. 2 *(often pass)* dhibiti, onea. **coercion** n. **coercive** adj.

coeval adj 1 -enye hirimu, rika moja. 2 -a wakati mmoja.

coexist vi ishi pamoja chanjari (kwa amani). **~ence** n .**~ent** adj.

coffee n kahawa. **~-bean** n buni.

~cup n kikombe cha kunywea kahawa. **~-grounds** n *(pl)* machicha ya kahawa. **~-house**

miguu; kiraka *(see crotch)*.

crux n 1 sehemu ya jambo ambayo ni ngumu kutatuliwa. 2 kiini (cha jambo) ~ *of the matter* kiini cha jambo.

cry vi,vt 1 toa sauti, guta, paza sauti; piga yowe. 2 lalama, lalamika. **~ for the moon** omba miujiza. 3 lia,

toa machozi. **~ one's eyes/heart out** lia sana. **~ oneself to sleep** lia mpaka kupatwa usingizi. **give a child something to ~ for/about** adhibu mtoto kwa kulia pasi sababu. 4 tangaza. 5 **~ at** lilia, pigia kelele. **~ down** dharau, shusha heshima, punguza thamani. **~ off** jitoa (katika jambo ulilaohidi au kupatana juu yake). n 1 kilio, mlio, ukelele, ukemi. **give a ~** piga kelele. **in full ~** *(of dogs)* bweka wote pamoja; *(of peoples) (fig)* shambulia (mtu) **much ~ and little wool** *(prov)* mwenye kelele hana neno. **within ~ (of)** hapa hapa, kando. 2 *(of sorrow)* yowe, unyende. 3 *(of happiness)* kigelegele, hoihoi. 4 *(of complaint)* lalamo. 5 kugutia. *(fig)* **a far ~** mbali sana; tofauti sana. 6 kilio *have a good ~* lia sana ili kupata tulizo *have one ~ out* acha alie mpaka atulie. **~ing** *n*, adj kubwa sana. **~ing need** **n** haja kubwa sana. **~ing-baby** n mlialia.

crypt n chumba chini ya ardhi (hasa chini ya kanisa). **~ic** adj -a siri, -a fumbo, -a kufichwa. **~ically** adv.

crypto - *adj* -a siri, -a mficho. **a ~ fascist** n mtetezi wa siri wa mafashisti. **~gram** n maandiko ya mficho (ya siri). **~grapher** n mwandishi/mfichua msimbo.

crystal n 1 fuwele. 2 chembechembe

(jiwe kama kioo). **as clear as ~** angavu kabisa, dhahiri kabisa adj -angavu, -a kung'aa. **~line** **adj** -liotengenezwa kwa fuwele; kama fuwele, angavu mno. **~lography** n elimu ya fuwele. **~-gazing** n utabiri wa kutumia tufe la kioo. **~lize** *vt*, vi 1 ganda/gandisha; fanya, fanyika kitu kama kioo. 2 dhihirika/ dhihirisha (kwa mawazo n.k.). 3 gandisha kwa shata la sukari. **~lization** n. **~lized fruits** n matunda yaliyogandishwa kwa sukari, kashata za matunda.

cub n 1 mtoto wa wanyama fulani wamwitu

n mkahawa. **~-mill/ grinder** n kinu cha kusagia kahawa (buni iliyokwisha kukaangwa). **~-pot** n mdela. **~-room** n mkahawa mdogo. **~-set** n seti ya vyombo vya kahawa. **~-stall** n. genge la kahawa. **~-tree** n mbuni.

coffer n 1 sanduku, kasha kubwa (hasa la kuwekea fedha au vito). 2 *(pl)* mahali pa kuhifadhia dafina. **the C~s of the State** Hazina ya Serikali. 3 kibao cha nakshi; darizi. **~ dam** n *see* **caisson**.

coffin n jeneza. *(fig)* **a nail in one's ~** kitu kinachoharakisha kufa mtu. vt tia maiti katika sanduku.

coffle n mlolongo wa wanyama, watumwa n.k. waliofungwa pamoja.

cog n 1 jino la gurudumu (agh. gia). **be a ~in the machine** *(fig)* mtu/kitu kisichokuwa muhimu katika shirika, serikali, tasnia n.k. **~ -wheel** n

gurudumu meno.

cogent adj *(of arguments)* -zito na kubalifu; -a maana. **cogency** n.

cogitate vi,vt tafakari **cogitation** n 1

kutafakari. 2 *(pl)* mawazo, mafikara, tafakuri. **cogitative** adj. **cogitatively** adv.

cognac n brandi (ya Kifaransa). **cognate** adj 1 **~ (with)** -enye asili au chanzo kimoja (k.m. viumbe, lugha). 2 inayohusiana (na). n 1 neno lenye uhusiano na neno jingine. 2 *(pl)* **~s** n jamaa wa damu. 3 *(gram)* **~ object** n shamirisho yenye mzizi mmoja na kitenzi (k.m. ota ndoto).

cognition n utambuzi, ufahamu, ujuzi. **cognitive** adj tambuzi. **cognizable** adj -a kutambulikana. **cognizance** n 1 (*leg*) utambuzi, uzingatifu; kutambua. **take cognizance of** tambua; zingatia 2. haki/mamlaka ya kushughulikia jambo kisheria *fall within one's cognizance* -wa ndani ya uwezo wa ... (kushughulikia). 3 nembo. **cognizant** adj.

cognomen n 1 *(surname)* jina la ukoo. 2 jina (kama simba, chui, mbweha).

cube

2 *(of a person)* limbukeni; safihi. 3 chipukizi, kijana anayejifunza ufundi fulani, mkurufunzi ~ *(scout)* skauti chipukizi ~ *reporter* mwandishi wa habari chipukizi. vt,vi 1 *(of animals)* zaa. 2 saka watoto hasa wa dubu. **~bing** *n*; **~by hole** n 1 kijichumba. 2 mahali padogo.

cube n 1 mchemraba, mchemrabasawa. **~ root** kipeo cha tatu. 2 *(of sugar n.k.)* kidonge cha sukari vt 1 *(math)* peua mara tatu. 2 *(cookery)* kata vipande vidogo vidogo vya kimraba. **cubic** adj -a mchemraba. **cubic unit** n kizio cha ukubwa. **cubism** n uchoraji wa kutumia maumbo ya jometri. **cubist** n. **cubital** adj. **cuboid** adj kimchemraba.

cubicle n 1 kijichumba agh hutengwa kwa bango. 2 behewa dogo.

cubit n dhiraa.

cuckold n *(arch)* mume wa mke

aliyezini. vt zini.

cuckoo n kukuu adj *(sl)* mjinga, kichaa.

cucumber n tango, tangopepeta.

cud n cheua. **chew the** ~ cheua, tafuna- tafuna (kama ng'ombe, mbuzi); *(fig)* fikirifikiri, dhukuru.

cuddle vt,vi 1 kumbatia. 2 **~ up (to/together)** kumbatiana, lala karibu/unono, jongele(an)a, pakana. n kukumbatiana; kupakatana. **~some; cuddly** zuri kwa kukumbatia.

cudgel n kigongo, kirungu. **take up the ~s for** pigania, tetea vt 1 piga kwa gongo. 2 *(fig)* **~ one's brains** fikiri sana, tafuta sana shauri la kufaa, jaribu kukumbuka.

cue[1] n 1 ishara (k.m. maneno ya mwisho ya mwigizaji katika tamthiliya) inayoonyesha jambo la kufanywa na mwenzake. 2 kidokezi. **take one's ~ from somebody** fuata nyayo. **~ in** *(fig)* toa habari kwa, fuata msimamo wa mwingine.

la kupachikwa.

cohabit vi kaa kinyumba. ~**ation** n.

cohere vi 1 *(of parts or whole)*

ambatana, shikamana, fungamana. 2 *(of arguments)* fuatana kwa taratibu, chukuana, patana. ~**nce** n. ~**nt** adj 1 -a kuambatana, -a kufungamana. 2 -a kuchukuana *(of speech)* -a wazi,-enye kueleweka. **cohesion** n mwambatano, mshikamano; hali ya kuendelea kushikana pamoja. **cohesive** adj.

cohort n 1 *(in ancient Roman*

Armides) divisheni. 2 kundi la watu waliofungamana. 3 mwenzi, rafiki.

coiffeur n *(fr)* mtengeneza nywele. **coiffure** n *(fr)* mtindo wa utengenezaji nywele; mchano wa nywele.

coign n *(US fig)* ~ **of vantage n** mahali pafaapo kuonea kitu vizuri.

coil vt,vi zungusha, zongomeza, kunja, viringisha. n 1 koili: sukepindi la

coin

nyaya (za umeme). 2 mzingo, mkunjo. **ignition** ~ *n* koili mwasho 3 *(of contraceptive)* koili, kidude.

coin n 1 sarafu. **false** ~ n sarafu za

bandia *the other side of the ~ (fig)* kwa upande mwingine *pay somebody back in his own ~* tendea mtu kama alivyokutendea, akutendaye mtende, mche asokutenda. vt 1 tengeneza sarafu. ~ **money** n *(fig)* pata donge kubwa. 2 *(of new words)* buni, tunga ~ *a new terminology* unda istilahi mpya. ~**age** n. ~**er** n mtengeneza sarafu bandia.

coincide vi 1 ~ **(with)** *(of two or more objects)* lingana, fanana (kwa eneo au umbo). 2 *(of events)* tukia, sawia/ wakati mmoja. 3 *(of ideas etc)* patana, oana, afikiana. ~**nce** n 1 ulinganifu, upatanifu, utukizi. 2 jambo litukialo kulingana na jingine (kwa nasibu au ajabu). ~**nt**; ~**ntal** adj -a nadra, tukizi.

cue[2] n fimbo ya kuchezea biliadi.

cuff[1] kofi. vt piga kofi.

cuff[2] n 1 sijafu (la mkono au mguu).

culture

off the ~ papohapo, bila kujiandaa, kiurafiki *an off the ~ speech* hotuba isiyoandaliwa **play it off the** ~ faragua (kufuatana na hali ilivyo). 2 *(pl)* ~**s** n pingu. ~**-links** n vipingu vya sijafu.

cuirass n deraya (vazi la kiaskari

kama kizibau cha ngozi ngumu au chuma). ~**ier** n *(mil)* mpanda farasi aliyevaa deraya.

cuisine n upishi, mapishi.

cul-de-sac n *see* **blind alley**.

culex n kuleksi: aina ya mbu.

culinary adj -a jikoni, -a upishi, -enye kupikika.

cull vt 1 chuma; chagua; kusanya;tenga. 2 ua (wasiohitajika kudhibiti ustawi). ~ **elephants** punguza/ua tembo. *n* kitu kilichotengwa, takataka.

cullender n *see* **colander**.

cullet n kipande cha kioo.

culminate vt ~ **in** (*of hopes, careers etc*) fikia kilele/upeoishia. **culminant** adj. **culmination** n.

culottes n *(pl)* sketi; kaptura.

culpable adj -a kulaumika; -a kustahili adhabu. ~ **negligence** n uzembe unaostahili adhabu. **culpably** adj. **culpability** n.

culprit n mkosaji, mhalifu, mkosefu.

cult n 1 *(also religion)* madhehebu.

2 upendo wa mtu (kwa kitu, kazi, mchezo n.k.). 3 kikundi cha watu wanaopenda sana vitu vya kisasa, mitindo ya kisasa n.k.

cultivate vt 1 lima; palilia. 2 *(improve)*

coir n makumbi ya nazi; *(cleaned)*

usumba.

coitus/coition n ngono, mtombo;

mtombano, mlalano. **~interruptus** **n** azili, katiza kujamiiana, chomoa kumwaga nje.

coke[1] n mkaazimawe: makaa ya mawe yasiyo na gesi.

coke[2] n koka-kola.

coke[3] n *(sl)* kokeini.

col n mwegama, genge (la mlimani).

cola n *(bot)* mkola; kola.

colander n kung'uto; chujio.

cold[1] adj 1 -a baridi ~ *weather* hali ya (hewa) ya baridi. **~ storage** n chumba cha baridi. **give somebody the ~ shoulder** *(fig)* -tothamini, dharau *have ~ feet* -wa na hofu ya kufanya jambo *leave one ~* -tovutwa na. **in ~ blood** kikatili. **~ -chisel** n patasi ya kukatia metali baridi. **~ -fish** **n** mtu asiyechangamkia watu. **~ -snap** **n** kipindi (kifupi) cha baridi. **~ -sore** n kidonda cha homa (mdomoni). **~ -steel** **n** silaha ya kukatia au kuchomea. **~ -sweat** **n** kijasho

chembamba. **~ -war** **n** vita ya maneno na propaganda. **~ -blooded** adj *(fig) (of persons, actions)* katili; -a damu baridi: -enye damu inayobadilika kufuatana na hali ya hewa. ~ **hearted** adj -sio na huruma, -siostuka; baridi. 2 *(fig)* sio -ema, hasimu; *(of sex)* -sionyegereka/ashiki. 3 *(of colours)* -agiza. **~ly** adv. **~ness** n 1 baridi *(be left) out in the ~* dharauliwa, sahauliwa kabisa. 2 mafua. **catch a** ~ shikwa na mafua. 3 *(phys)* kiwango cha kuganda.

coleslaw n kachumbari ya kabichi.

colic n mchango: msokoto wa tumbo (bila kuharisha). **~ky** adj.

coliseum n uwanja mduara.

colitis n *(med)* uvimbe wa utumbo mpana.

endeleza, kuza (mtu, tabia); -wa makini, lea kwa wema. 3 jengaurafiki. **cultivable** adj. **cultivation** n. **cultivator** n mkulima; kaltiveta. **~d** adj 1 -enye elimu na adabu njema. 2 -liolimwa.

culture n 1 utamaduni. 2 kukua na kukomaa (kwa akili na mwili wa binadamu kutokana na mafunzo au uzoefu wa kutenda kazi). 3 hali ya maendeleo ya maarifa, elimu ya watu. 4 ulimaji, utunzaji (wa nyuki n.k.). 5 ustaarabu: fani zote, imani,

culvert

mila na desturi, asasi za kijamii zitambulishazo jamii/mbari. 6 *(bio)* ukuzaji wa bakteria (kwa ajili ya matibabu au uchunguzi wa kisayansi). **~d** adj *(of persons)* 1 -lioelimika, -liostaarabika. 2 *(of artifact)* -liosanifiwa/tengenezwa na binadamu. **cultural** adj.

culvert n kalvati, mtaro (chini ya ardhi) wa kupitishia maji au kebo za umeme.

cumber vt ~ (**with**) zuia; pinga; sumbua, elemea. n kipingamizi, kizuizi. **~some** adj -zito, -a kulemea; -a udhia, -sumbufu.

cumbrous adj *see* **cumbersome**.

cummerbund n mahazamu, masombo. **cumulative** adj -a kukusanywa kidogo kidogo, -a kulimbikiza. ~ **records** n kumbukumbu za kulimbikiza/ limbikizi.

cumulus n kumulasi: wingu zito kiasi.

cuneiform adj -a kikabari.

cunning adj 1 -erevu, -janja; -a hila,

baramaki, karamshi. 2 *(arch)* hodari, -stadi. 3 *(US)* -a kuvutia. n 1 werevu, ujanja; hila. 2 *(old use)* ustadi, ufundi.

cunt n 1 kuma. 2 kujamiiana. 3 *(vulg) (of woman)* malaya. 4 *(of person)* korofindo.

cup n 1 kikombe. **he is in his ~s** amelewa. 2 *(fig)* kufikwa, kitu kinachomjia mtu *his ~ was full* uchungu, furaha yake ilikamilika *between ~ and lip* kitambo kidogo kabla ya kupata. **the parting ~** n kinywaji cha mwisho kabla ya

collaborate vi 1 shiriki katika kazi. 2 shirikiana kisaliti na adui. **collaboration** n **collaborationist** n mshiriki katika usaliti. **collaborator** n mshiriki, kibaraka.

collage n kolagi: picha itengenezwayo kwa kugandishwa vipande vipande vya karatasi, nguo, metali n.k.

collapse vi,vt 1 vunjika, anguka,

poromoka, gwa. 2 zimia, zirai, poteza fahamu/nguvu/uwezo/moyo. 3 *(apparatus)* kunjana, kunjamana. 4 kunjisha, fanya -jikunje. **collapsible** adj -a kukunjika. n 1 poromoko, uangamio. 2 mzimio, kukata tamaa. 3 ~ **of the lung** mzimiko wa pafu. **~of the dollar** kuporomoka kwa (thamani) ya dola.

collar n 1 ukosi, kola. 2 ukanda wa shingo ya farasi/mbwa. 3 mkwiji, skafu, kashda. ~ **-stud n** kifungo, kibanio. 4 kiungo cha chuma cha kuungia mabomba. 5 ~ **-bone n** mtulinga. vt 1 kamata *the police ~ed the thief* polisi alimkamata mwizi. 2 *(dated, colloq)* chukua bila ruhusa.

collate vt 1 linganisha, pambanisha

(hasa maandiko). 2 *(arrange)* panga kwa taratibu (k.m. kurasa za vitabu

collateral

tayari kutiwa jalada). 3 weka pamoja (habari). 4 *(rel)* teua, chagua (kiongozi wa dini). **collation** n 1 ulinganisho. 2 chakula chepesi.

collateral adj 1 sambamba, bega kwa

bega. 2 -enye asili moja lakini wazazi mbalimbali (k.m. watoto wa ndugu wawili). 3 -a ziada, -a nyongeza. ~ **-evidence** n ushahidi wa nyongeza. n dhamana ya mkopo.

colleague n mwenzi, mshiriki (mmojawapo wa watu wawili au zaidi wafanyao kazi pamoja).

collect[1] n *(rel)* sala fupi ambayo

inabadilika kufuatana na siku.

collect[2] vt vi 1 kusanya, leta pamoja, changa.

kuagana. **one's ~ of tea** kitu kimpendezacho. 3 *(of sports)* kombe. **World ~** n Kombe la Dunia vt fanya umbo la kikombe; umika, piga chuku. **~ping** n mwumiko, umiko ~ *glass* chuku, ndumiko. **cup final** (*football*) fainali ya mashindano (ya kugombea kikombe). ~ **bearer** n mwandazi divai katika karamu kitaluni au makao ya mfalme.

cupboard n kabati. **~ love** n mapenzi

njaa, mapenzi tumbo.

cure

cupel n kupeli: chombo cha kuchuja, kujaribu dhahabu, fedha n.k..

Cupid n 1 Mungu wa mapenzi (wa Kirumi). 2 picha/sanamu (ya mvulana mzuri) ya alama ya mapenzi.

cupidity n uchu, tamaa (hasa ya fedha au mali).

cupola n 1 kuba. 2 ~ *furnace* tanuri la kuba.

cuppa n (*sl*) (*GB*) kikombe cha chai.

cupping n see **cup**.

cupric adj enye kupri/shaba.

cur n 1 mbwa (koko), kijibwa. 2 mtu mwoga; safihi. **~rish** adj.

curate n padre/kasisi msaidizi. **curacy** n ofisi/kazi ya padre msaidizi.

curator n afisa mwangalizi (wa jumba la makumbusho/sanaa n.k.).

curb n 1 lijamu. 2 (*fig*) kizuio, udhibiti. 3 *see kerb*. 4 sugu lililoota katika kifundo cha mguu (wa nyuma) wa farasi. vt 1 dhibiti, zuia (hasira, matumizi ya fedha n.k.). 2 tawala (farasi).

curd n magandi, maziwa ya mgando, mtindi. vt,vi 1 ~(**le**) gandisha; ganda; gandamana. 2 (*fig*) ogofya, ogopesha, tisha *his blood ~ led* mwili ulimsisimka, alijaa hofu.

cure n dawa *this disease has no ~* maradhi haya hayana dawa. 2 matibabu *his ~ took a*

2 chukua, zoa ~*-a child* chukua mtoto. 3 kusanyika, kutanika; konga. 4 ~ **oneself** jitayarisha; jikusuru. 5 hifadhi, pata nakala/sampuli (ya kitu). **~ed adj** tulivu, makini. **~edly** adv. **~ion n** mkutano; halaiki, mkusanyiko/ ukusanyaji. 2 mchango (wa fedha)/ sadaka. 3 *(of poems)* diwani. 4 lundo. **~ or n** mkusanya. **~ of customs** mtoza ushuru/kodi. **~ive** adj 1 -a pamoja n kundi, shirika linalomilikiwa na wafanyakazi wake. **~ive leadership n** uongozi wa pamoja. 2 -a umma. **~ivefarm** n shamba la umma/ujamaa. 3 *(gram)* **~ivenoun n** nomino wingi. **~ively** adv. **~ivism** n ujima: mfumo a ujamaa ambamo nyenzo/zana kuu za uzalishaji mali humilikiwa na dola au umma. **~ivize** vt unganisha; jumuisha; weka chini ya mamlaka moja; fanya jamaa. **~ivization** n ujima, ujumuishaji.

colleen n *(Irish)* msichana.

college n 1 chuo cha elimu (agh sehemu ya chuo kikuu); walimu na wanafunzi wanaofanya sehemu ya Chuo Kikuu. **C~ of Agriculture** n Chuo cha Kilimo. 2 baraza, chama; jamii ya watu wenye nia moja. **Sacred C ~; the C~ of Cardinals** baraza la makadinali. **collegiate** adj. **collegian** n 1 mwanachuo.

collide vt **~ (with)** gongana; pambana *the ships ~d in the fog* meli ziligongana katika ukungu. **collision** n mgongano, dafrao; mapambano *be in/come into collision (with)* pingana, pambana; gongana *head-on* **collision** mgongano wa uso kwa uso.

collier n 1 mchimba makaa (ya mawe). 2 meli (ichukuayo shehena) ya makaa ya mawe. **~y** n mgodi wa makaa ya mawe.

colligate vt,vi 1 unga, unganisha, jiunga, jihusisha. 2 leta, weka pamoja (matukio au habari).

collocate vt *(with) (of words)* tangamana, tokea/enda pamoja.

collocation n tangamano, utokeaji/uendaji pamoja wa maneno.

colloquial adj *(of words, phrases, style)* kimazungumzo; -a simo. **~ly** adv. **~ism** *n*

year matibabu yake yalichukua mwaka *no ~ for the disease* maradhi haya hayana dawa. 3 kupona *I can't guarantee you a ~* sikuhakikishii kuwa utapona. 4 (*rel*) nafasi/kazi ya upadre; kasisi. vt,vi 1 ponya, ponyesha. **~-all** n kiponya madhila/maradhi yote. 2 hifadhi (nyama, samaki n.k. kwa kutia chumvi au dawa asiozе), kausha; koleza. 3 ondolea mbali; tatua tatizo, ondoa. **~ poverty** ondoa ufukara. **curative** adj -a kuponya, -a kuweza kuponya (ugonjwa). n dawa *what can't be ~d must be endured* lililovia limevia. **curable** adj -a kuponyeka, -a kuweza kuponyeshwa.

curette

curability n.

curette n chombo cha madaktari cha kuchunia au kukwangulia.

curfew n 1 amri ya kutotembea

wakati fulani (agh usiku fulani). 2 ishara ya kuanza kutotembea. 3 kipindi cha kutotembea.

curio n kazi ya sanaa (yenye thamani kutokana na upekee wake). **~shop** n duka la sanaa.

curious adj 1 chunguzi, -enye kutaka kujua. 2 (*inquisitive*) dadisi *it was a ~ situation* ilikuwa hali ya ajabu. 3 -a tunu, -a kipekee. **~ly** adv. **curiosity** n 1 (*inquisitiveness*) upekuzi, udadisi, uchunguzi, utafiti. 2 kitu cha pekee, tunu, udaku *as a matter of curiosity* ningependa kujua.

curl vt,vi 1 (*of hair*) kunja, pinda,

pota, tia mawimbi. 2 jipindapinda. 3 jinyonganyonga. 4 ~ **up** anguka, kunjamana. **~er** n kitia mawimbi. **~ing irons/tongs** n (*arch*) vifaa/ vikoleo vya kunyoshea/kutilia mawimbi nywele. **~y** adj a mawimbi. **~y kit n** seti ya kutengeneza nywele.

curmudgeon n (*colloq*) mtu mwenye hamaki; bahili.

currant n 1 zabibu kavu 2. tunda dogo kama zabibu la rangi ya zambarau.

colloquium n kongamano, semina ya

wataalamu. **colloquy** n *(formal)* mazungumzo, maongezi. **engage in ~** zungumza.

collude vi *(arch)* kula njama, shirikiana, saidiana (hasa katika hila au udanganyifu). **collusion** n njama, ushirika, mapatano (hasa katika udanganyifu); maafikiano ya siri (ya hila, ujanja).

collywobbles n *(pl)* *(colloq)* kuumwa tumbo; woga, wasiwasi.

colon[1] n utumbo mpana.

colon[2] n koloni, nukta pacha.

colonel n kanali. **~ship** n ukanali, cheo cha kanali.

colonnade n safu ya nguzo.

colony n 1 koloni. 2 *(collection)* jamii/kundi la wanyama/mimea, watu wa maslahi moja *a ~ of plants/insects* kundi la mimea/ wadudu wanaoishi pamoja. **colonial** adj -a kikoloni: *(Hist)* **Colonial Office** n *(GB)* Wizara ya Makoloni. **colonial hangover** n kasumba ya kikoloni. **colonialism** n ukoloni. ukoloni mkongwe. **neo- colonialism** ukoloni mamboleo. **colonist** n mkoloni; mlowezi, setla; mkazi wa

koloni. **colonize** vt tia ukoloni, anzisha koloni, tamalaki/twaa nchi ya wengine. **colonization** n ukoloni. **colonizer** n mkoloni, mtwaa nchi ya wengine.

color n *(US)* *see* **colour**.

~imeter n kipimarangi, kibainisha rangi.

colossal adj -kubwa mno; -enye nguvu kubwa. **colossus** n 1 sanamu kubwa mno. 2 *(giant)* jitu, pandikizi la mtu,sifa za mtu zilizozidiana.

colostrum n dang'a.

colour[1] n 1 rangi *there isn't enough ~ in the picture* picha haina rangi ya kutosha *~ blind* kipofu rangi. **~blindness** n upofu rangi. **~scheme n** mpangilio/ mchanganyo/mfumo

current[1] adj 1 -a desturi, -a kawaida. 2 - liyopo, -a wakati uliopo, -a sasa, -a kukubaliwa na wengi *~ events/ affairs* mambo leo *~ periodical* jarida la sasa. 3 (*of money*) zinazotumika *~ assets* raslimali *~ account* akaunti ya hundi. **~ly** adv. **currency** n 1 desturi, matumizi, kuenea *give currency to a rumour* eneza uvumi. 2 sarafu, fedha *currency note* noti *foreign currency* fedha za kigeni.

current[2] n 1 mkondo (wa maji, hewa, gesi, umeme n.k.). 2 mfulizo wa mambo, mfuatano (wa mambo).

curriculum n mtalaa. **~ developer** n mkuza mitalaa. **~ vitae** n maelezo binafsi ya mtu (kuhusu elimu, ujuzi n.k.).

cushitic

curry[1] vt 1 chana nywele za farasi n.k. 2 tengeneza ngozi iwe laini, isioze. **~ favour** jipendekeza.

curry[2] n mchuzi wa viungo. **~-powder** n bizari. vt unga (mchuzi) na viungo.

curse n 1 laana, apizo, hizaya. **be under a ~** laaniwa, teseka kwa laana. 2 sababu ya hasara, nuksi *gambling is often a ~* kucheza kamari ni nuksi. 3 tusi. 4 (*colloq*) **the ~**wakati wa hedhi. 5 **not give/care a (tinker's) ~** - tojali kabisa. vt,vi 1 laani, apiza. 2 **~d with** teseka na, sumbuliwa na. 3 tukana sana, tolea matusi. **~d** adj (*also* **curst**) -laanifu, - liolaniwa; -a kuchukiwa, -a kuchukiza mno. **~ly** adv.

cursive adj (*of handwriting*)

ulioviringwa na kuunganishwa.

cursory adj -a haraka, -a juu juu tu

give a ~ glance to tupia macho. **cursor** n kishale.

curt adj (*of speech*) -a maneno ya mkato, -a kukatiza; -sio adabu.

curtail vt katiza, fupisha, punguza,

kata. **~ment** n.

curtain n pazia. **draw a ~ over something**

wa rangi. ~ **-wash** n rangi (za maji) za kupaka kuta. 2 rangi za wasanii. **powder ~s** n rangi za unga. **oil ~** n rangi ya mafuta. **water ~** n rangi ya maji. 3 *(of events, descriptions)* sura, maana, maono. **give/lend ~ to** elekea kuthibitisha jambo fulani *give false ~ing to* sema uwongo; danganya. 4 *(of facial expression)* **high ~** n uso wa kunawiri/ mwekundu. **~ful** adj -liosharabu rangi, changamfu, -a kupendeza. **~less** adj -sio na rangi/ -angavu; *a ~less person* mtu baridi, asiyechangamka. **be off ~**zingia. **change ~** geuka rangi. 5 *(of skin)* rangi ya mtu. ~ **bar** n kalabaa: ubaguzi wa rangi. ~ **problem** n tatizo la ubaguzi. 6 *(pl)* bendera, beramu *called to the ~s* -itwa jeshini. **nail one's ~ s to the mast** amua, tangaza/ng'an g'ania/shikilia msimamo. **sail under false ~s** *(fig)* -wa mnafiki. **show oneself in one's true ~** *s* bainisha tabia halisi ya mtu ilivyo. **come off/pass an examination with flying ~s** fanikiwa vizuri kabisa. **stick to (one's) ~s** kataa kabisa kuacha imani yako/shikilia imani yako. 7 **local ~** *(lit)* maelezo ya kina/kinaganaga kuonyesha hali halisi ya mahala au

combat

wakati. ~ **ful** adj.

colour[2] vt,vi 1 paka/tia rangi, -wa mwekundu. 2 *(up)* pata rangi; *(blush)* iva uso, geuka rangi. 3 *(exaggerate)* piga chuku, tia chumvi, potosha *his hate ~ed his account* chuki yake iliathiri maelezo aliyoyatoa; *(misrepresent)* potosha; singizia. **~in** jaza rangi. **~ing** n kitu kinachotia rangi, rangi (ya ngozi) ya uso; mtindo wa utiaji rangi wa msanii. **coloration** n 1 mpangilio wa rangi. 2 jumla ya imani/ misimamo n.k. ya mtu/kundi/ taifa. **colorific** adj 1 -a rangi nyingi. 2 -enye kutoa rangi.

colt[1] n 1 mwana farasi dume. 2 *(youth)* kijana mdogo asiye na uzoefu. **~ish** adj 1 -a mwana farasi. 2 -enye ujuzi mdogo.

column n 1 nguzo, mhimili; mnara. 2 kitu chenye umbo la nguzo. **spinal~** n uti wa mgongo. 3 safu ya chapa. 4 mpango wa vitu kwa safu safu. 5 mlolongo. **a ~ of cars/ships** mlolongo wa magari/meli. **~ of figures** safu ya tarakimu. **~ist** n mwandishi wa habari anayeshughulikia mada au makala maalum.

coma n usingizi mzito; hali ya kuzimia. **be in**

(*fig*) -tozungumzia tena jambo hilo. **~-call** n kuita mchezaji mbele ya pazia apigiwe makofi. **~ raiser** n mchezo mfupi kabla mchezo halisi. **~s** n (*sl*) mwisho *it'll be ~s for you* itakuwa mwisho wako. vt funika kwa pazia. **~ off** kata/gawanya (k.m. chumba) kwa pazia.

curts(e)y n heshima (itolewayo kwa

kukunja goti). vt toa heshima (kwa kukunja goti).

curve n 1 kizingo, tao, pindi. 2 (*math*) mchirizo. *vt*, vi kunja, pinda, peta ~ *to the right* pinda kulia. **curvature** n mpindo, mpindiko.

cushion n 1 mto. 2 takia. vt 1 tia mto chini. 2 linda (kutokana na dhiki) mabadiliko mabaya. 3 punguza nguvu.

cushitic n Kikushi: mojawapo ya lugha

cushy

za kundi la Afro-Asia.

cushy adj (*sl*) (*of a job etc*.) -siohitaji juhudi kubwa; -enye raha, -a dezo.

cusp n ncha (agh. ya jani/jino).

cuspidor n chombo cha kutemea mate.

cuss n 1 (*sl*) laana. **not give/care a ~**

-tojali kabisa. **not worth a tinker's ~** bure kabisa. 2 mtu. **~ed** adj kaidi. **~ness** n.

custard n faluda, kastadi.

custard-apple n 1 (*tree*) mtopetope, mtomoko. 2 (*fruit*) topetope, tomoko.

custody n 1 ulinzi, utunzaji/usimamizi, uangalizi. 2 ulezi, malezi. 3 kifungo. **take somebody into ~** funga/ kamata. **give into ~** peleka polisi. **be in ~** -wa rumande. **custodian** n mtunzaji, mlinzi; mwangalizi, msimamizi.

custom n 1 desturi, mila *native law and ~* sheria na mila za kienyeji. 2 kawaida, mazoea, ada. 3 uteja fulani *I shall take my ~ elsewhere* nitanunua mahali pengine. 4 (*pl*) ushuru (wa

a ~. go into a ~ wa katika usingizi mzito, poteza hisia/fahamu, zirai, zimia kwa muda mrefu adj 1 -enye kuzimia. 2 -enye usingizi/kusinzia.

comb n 1 kitana; chanuo. 2 undu wa jogoo. 3 *honey* ~ sega la nyuki. 4 kichambuzi, kichaguzi (mashine inayochagua k.v. pamba). 5 kuchana *give one's hair a* ~ chana nywele. vt,vi 1 chana. **~ one's hair** chana nywele. 2 *(for wool, cotton etc.)* chambua kwa chanuo au kichambuzi. 3 chakura, tafuta kila mahali. 4 **~out** *(fig)* ondoa (vitu, watu wasio takiwa). 5 *(of waves)* kunjamana na inuka, vimba.

combat vt,vi (**against/with**) 1 pigana,

shindana na. n mapambano,

mapigano. **single ~** n mapigano kati ya watu wawili tu. **~ant** adj enye kupigana. n mpiganaji adj -a kupigana, -a kushindana, -a vita. **~ive** adj chokozi, -enye uchu wa kupigana. **~iveness** n upiganaji, tabia ya ugomvi. **~ively** adv.

combine[1] n 1 shirika la makampuni ya biashara. 2 **~ harvester** n kivuna nafaka (kinachovuna na kupurura sawia).

combine[2] vt,vi **~ (with)** ungana; unga, unganisha; changanya, shirikisha. **~d operations/exercises** n shughuli mchangamano. **combination** n 1 mchanganyo; muungano; uunganishaji. 2 mchanganyiko; ushirikiano *enter into combination with* ungana na. **combination room** n *see* **common room** chumba (kitumiwacho na wanafunzi na walimu shuleni/chuoni) cha kupumzikia. 3 (*pl*) **combination** n nguo ya ndani (inayovaliwa mwili mzima). 4 pikipiki yenye kigari ubavuni. 5 fomula. **combination lock** n kufuli la kufunguliwa kwa namba.

combustion n mwako. **internal ~**

engine n injini ya mwako wa ndani. **combustible** adj 1 -a kuweza kuwaka.2 *(excitable)* -a harara. n kitu chenye mwako. **combustibility** n *(physics)* uunguzaji, mwako.

come vi 1 **~ (to/from) (with)** ja, wasili, fika ~ *and see me* njoo tuonane ~ *this way* pita huku. 2 **~ (into/ onto/in/on etc)** ingia. **~ into the** nje). **~s house** n forodha. **~s clearance** n hati ya utakaso (wa ushuru). **~s duty** n ushuru wa forodha the. **Customs** n idara ya Forodha. 5 **~built** n -a matakwa ya mteja. **~made** adj -a kupima. **~ary** adj 1 -a desturi, -a mazoea, -a kawaida. 2 -a mila. **~ary law** n sheria ya mila. **~arily** adv. **~er** n mteja mnunuzi, mshitiri; (*colloq*) jamaa, mtu.

cut[1] vt,vi 1 kata; (*of minor cuts*) chanya, kwaruza; (*of grass*) fyeka; (*of nails*) punguza; (*of parts*) mega; (*of time, story etc*.) fupisha; (*of inscription*) chonga, toboa. 2 (*suitability for use*) kata *the matchet ~s well* panga linakata vyema; (*of material*) katika. 3 (*of class, lecture etc.*) kacha. 4 (*of lines*) kata, pishana. 5 (*of sport*) betua. 6 choma moyo, umiza *his words ~ me deeply to the quick* maneno yake yaliniumiza sana. 7 (*with nouns or pronouns*) *~firewood* tema/chanja/changa kuni.

~planks pasua mbao. **~ the cards/ pack** kata karata. **~ one's coat according to one's cloth** tumia kulingana na mapato; -tokuwa na tamaa mno katika mipango. **~ (off) a corner** katiza. **~ a disc/record** rekodi kwenye sahani ya santuri. **~ the ground from under someone's feet** bomoa misingi yake (ya hoja, mipango n.k.). **~ no/not much ice** tovutia, -tostua. **~ one's losses** acha mpango kabla ya kula hasara zaidi. **~ a tooth** ota jino. **~ one's teeth on** jifunza; pata uzoefu. **~ both ways** -wa msumeno *the law ~ both ways* sheria ni msumeno. **~ somebody to ribbons** adhiri, umbua kabisa. 8 (*with an adj as comp*) **~ somebody dead** -pa kisogo, jifanya huoni. **~ it fine** (*colloq*) acha hadi dakika ya mwisho. **~ open** tumbua, pasua. **~ short** fupisha *to ~ a long story short* kwa kifupi. 9 **C~!** ingilia; wacha, simamisha (kupiga picha). 10 (*with pp*) **~ and dried adj** -lokwisha amuliwa. **~ flowers** n maua ya mapambo. **~ glass** n gilasi zilokatwa nakshi. **~place/rate** n bei poa/tupa, bwerere, dezo. **~tobacco** n tumbaku iliyo katwakatwa. 11 (*with adv and prep*) **~ across** katiza; pinga; vuka mipaka. **~ at** lenga kupiga. **~ away** ondoa kwa kukata. **~ back** punguza ~ *back expenses* punguza gharama. **~ down** angusha; ua; jeruhi (kwa silaha ya kukata); punguza kuvuta sigara *~somebody down to size* punguza majivuno/ujeuri, onyesha kuwa mtu hastahili anachodai.

cut[2] n 1 ukataji; mkato. **~ and thrust** n (*fig*)

room ingia/karibu chumbani. 3 **~to something** fikia *the number of his children ~s to thirty* idadi ya watoto wake inafikia thalathini. **~ to little/nothing** tofanikiwa, -wa kazi bure *she never came to much* hakufanikiwa. **~ to this/ that** maanisha, wa na maana ya, -wa hivyo (ilivyo) *if it ~s to that* kama mambo ndiyo hayo. *(with fixed phrases)* **~ to an agreement** afikiana. **~ to blows (with)** anza kupigana. **~ to a decision** amua. ~

come

to an end isha; malizika. **~ to fruition** iva, komaa, zaa matunda. **~ to a halt/standstill** simama. **~ to light** julikana, tangazwa. **~ to one's notice/attention** tambuliwa fahamika. **~ to one's senses/oneself** zinduka pata fahamu; jirudi. **~ to terms (with somebody)** fanya suluhu, kubaliana, afikiana. 4 (tokea) (anza) kuwa. **~ into flower** tokea/anza kuwa ua; chanua. **~ into bud** chipua. **~into contact** kutana, gusa,wasiliana. **~ into focus** jitokeza, jiengua. **~ into money/ a fortune/legacy etc** rithi/ pata/pesa. **~into operation** anza kufanyakazi. **~ into one's own** stahiki, pata heshima/sifa. **~ into power** twaa madaraka.**~ into sight/ view** tokeza, onekana. 5 **~ to somebody (from somebody)** achiwa, rithi (shwa). 6 **~ to somebody** tukia, tokea, -ja *nothing will ~to you* hutadhurika. 7 elewa/tambua/ona hatimaye. **~ to realize** -ja kung'amua. 8 **how ~ (that)** vipi, imekuwaje. 9 ja, jia; tokea; wa (mahala) *her decision came as a surprise* uamuzi wake ulitushangaza. 10 -wa, tokea kuwa, -ja kuwa. **be as clever/stupid as they** ~ kuwa hodari/ mpumbavu sana. 11 *(colloq)* jifanya, jitia *don't ~ the bully* usijitie ungambi/ubabe/ umwamba. 12 **to ~** baadaye *the life to ~* maisha ya baadaye. 13 *(colloq uses)* ifikapo, ijayo *she will be 15 ~ December* atakuwa na miaka 15 ifikapo Desemba. 14 *(colloq) (of sex)* mwaga/tema/kojoa (*with adverbials and preps*) 1 **~ about** fanyika, tukia, jiri. 2 **~ across** kuta, kutana na; ona kwa bahati; tokea (kwa) *I ~across John in the market* nilikutana na John sokoni. 3 **~ after somebody** fuatia, fukuzia, fuata kwa kukimbilia. 4 **~ again** rudi. **please ~ again** karibu tena. 5 **~ against** kuta, gongana; shambulia. 6 **~ along** fanya haraka, jitahidi,

come

endelea, fika ~ *along now you know the*

mabishano makali. 2 upunguzaji. 3 makato. 4 pande. **let** kipande. 5 (*of clothes*) mtindo, mshono. 6 mbetuo, mchinjo. 7 simango. 8 msuso. 9 **short ~** n njia ya mkato. 10 **a ~ above** bora zaidi. 11 tambuka reli, tambuko. 12 mchongo, kinyago. **~out** n kidhibiti umeme. **~ in** ingilia; *(of cars)*

jipachika. **~ into** katiza. **~ into pieces** gawanya. **~ off (from)** ondoa kwa kukata; zuia; ingilia;

tenga; gawanya; nyima urithi; (*mil*) zingira. ~ **out** kata; (*of engine etc*.) acha kufanya kazi, simama; (*omit/stop*) acha; (*of competition*) shinda. **~ it/that out**! acha magomvi/maneno. **be ~ out for** toa kwa *have one's work ~ out for one* kabiliwa na kazi kubwa. **~ up** katakata; (*mil*) teketeza (*usu pass*) umia; (*sl*) kosoa, lima. **~up rough** -wa mgomvi. 13 (*in compounds*) **~purse** n mchomozi, mwizi wa mfukoni. **~throat** n mwuaji adj kali sana; katili ~ *throat competition* mashindano makali sana. **~throat razor n** kisuwembe. **~ting** n 1 korongo maalum. 2 (*of newspaper*) kipande cha gazeti (kilichokatwa na kuhifadhiwa). 3 (*of plants*) kipandikizi, kitawi. 4 (*of films etc*.) uhariri (kwa kuondoa sehemu zisizotakiwa adj kali, -a kuumiza, -a kuchoma. **~ter** n 1 dau. 2 kikata. 3 mkataji. **tailor's ~ter** n mkataji wa nguo.

cutaneous adj -a ngozi.

cute adj 1 -erevu, -enye akili. 2 (*US*

colloq) bashashi, -zuri, -a kuvutia. **~ness** n. **~ly** adv.

cuticle n (*bio*) ukaya wa ukucha.

cutlass n 1 panga. 2 jambia.

cutler n mjumu: mfua na mwuza visu, nyembe n.k. **~y** n 1 biashara ya mjumu. 2 vilia: vyombo vitumiwavyo kulia mezani k.m. kisu, uma, kijiko.

cuttlefish n ngisi.

cutworm n sota.

cwt *see* **hundred weight**.

answer jitahidi, unalijua jibu. 7 ~ **alongside** egeka, egemea. 8 ~ **apart** vunjika, katika, pasuka. 9 ~ **at somebody/something** fikia, pata, shambulia. 10 ~ **away** (**from**) achia, ondoka. 11 ~ **back** rudi, kumbuka *his name came back to me* nilikumbuka jina lake. ~ **back at** jibu, lipiza (kisasi). 12~ **before somebody/something** sikilizwa na, shughulikiwa na; tanguliwa na. ~ **back** n kurudi (tena); majibu; fidia *his case will ~ before Judge Nyalali* kesi yake itasikilizwa na Jaji Nyalali. 13 ~ **between** (*interfere*) ingilia kati; zuia *it is not good to ~ between a man and his wife* haifai kuingilia kati ya mume na mke. 14 ~ **by** pita; jia; pata kitu (kwa juhudi/bahati) ~ *by my house* pita nyumbani kwangu. 15 ~ **down** (collapse) anguka, poromoka; *(of rain, snow etc)* nyesha, -nya; *(of prices)* shuka, teremka; *(be reduced)* pungua. ~ **down a peg** shuka cheo. ~ **down in the world** angamia, shuka cheo. **~s /boils down to ~** ishia; maanisha; *(of tradition)* pokewa, rithishwa. ~ **down upon** kemea, adhibu, wia mkali. ~ **down on the side of somebody** unga mkono. ~ **down to earth** amini kama ilivyo, acha ndoto, tambua hali ilivyo. 16 ~ **forth** jitokeza, tokea mbele. 17 ~ **forward** karibia; jitokeza, jongea karibu, patikana. 18 ~ **from** zaliwa, chimbuka, tokea. 19 ~ **in** *(of the tide)* jaa *(become seasonable)* anza (kupendwa) *when do mangoes ~ in*

maembe yanapatikana lini? *(fashionable) how does this style ~ in* mtindo huu unapendelewaje/ unapokelewaje? ~ **in handy/ useful** faa, -wa na manufaa. ~ **in for**, pata, vuta *you'll ~ in for a scolding* utakaripiwa *she's ~ in for a large amount of money* amerithi fedha nyingi. ~ **in on** shiriki, jiunga. 20 ~ **near** jongea, karibia *he*

come

came near to failing alikaribia kushindwa. 21 ~ **of** -wa -a nasaba; tokana na; tokea *she ~s of a given family* -wa -a ukoo/ nasaba fulani *what came of your conversation* mazungumzo yenu yalikuwa na matokeo gani? 22 ~ **off** toka, tukia, fanyika; fanikiwa. ~ **(something)** dondoka; kimbia, okoka, banduka. ~ **off a winner/loser** shinda/ shindwa. ~ *off victorious /badly* pata ushindi/ hasara (*colloq*) ~ **off it!** acha! 23 ~ **on** fuata *you go first I'll ~ on later* tangulia nitakufuata baadaye; endelea *his child is coming on fine* mtoto wake

cyanide n (*chem*) sianidi: aina ya sumu kali.

cybernetics n saibenetiki: sayansi ya mfumo wa mawasiliano na nadharia ya udhibiti wake (katika wanyama na mashine).

cycle n 1 muhula mzima, kipindi au

mambo yanayojirudia (k.m. majira),

mbembeo. 2 duru, mzunguko wa kitu, mafuatano *the ~ of the seasons of the year* mafuatano ya nyakati za mwaka *the life-~ of bee* mzunguko wa maisha ya nyuki. 3 (*of woman*) hedhi. 4 mkusanyiko wa mashairi/nyimbo (agh. unaohusu tukio moja au mtu mmoja). vi panda baisikeli. **cyclic** *n, adj.* **cyclical** adj. **cyclist** n mpanda baiskeli.

cyclone n tufani, kimbunga. **cyclopaedia** n *see* **encyclopaedia**

cyclops n (*myth*) zimwi lenye jicho

moja tu, kashkash.

cyclostyle n 1 mashine ya kurudufu. 2 (*of a pencil*) kalamu ya kuandikia stensili. vt rudufu.

cygnet n mtoto wa bata maji.

cylinder n 1 (*geom*) silinda. 2 mcheduara, mwanzi; *(tech)* silinda *two ~s* silinda mbili. 3 (*of a pistol*) silinda ya risasi *working on all ~s* kwa nguvu/bidii zote. **cylindric(al)** adj.

cymbal n matuazi, tasa.

cynic n mbeuzi. **~al** adj beuzi.

~ism n ubeuzi. **~ally** adv.

cynocephali n 1 *(myth*) mtu mwenye

kichwa cha mbwa. 2 nyani mwenye kichwa cha mbwa.

cynosure n 1 kivutio kikuu *he was the ~ of every eye* kila mtu alivutiwa naye (na uzuri wake).

cypher n *see* **cipher**.

anaendelea vizuri; kuta, vumbua, gundua. ~ **on!** njoo! endelea! (kwa mchezaji) anza kucheza ~ *on let's have game* njoo tucheze. 24 **~out** tokea wazi, tangaa/bainika *his book has ~ out* kitabu chake kimechapishwa *the whole affair has ~ out* jambo lote limejulikana ~ *out with a remark* sema ghafula *the workers will ~out again* wafanyakazi watagoma tena. **~out first** -wa wa kwanza ~ *out in a rash* pata vipele ~ *out at so much* afiki jumla *(of stains etc.) these ink stains won't ~ out* madoa haya hayatoki. **~out against/ for** pinga/unga mkono. 25 **~ over** (*from a distance*) fika; *(change)* geuka, enda upande mwingine, badili mawazo *what has ~ over you* limekutokea jambo gani ~ *over funny/dizzy/faint* jisikia vibaya, taka kuzimia. 26 **~ round** zunguka; *(visit)* zuru, tembelea; *(recover)* pata fahamu ~ *round to somebody's way of thinking* badili mawazo. 27 **~ short of** pungukiwa na; -wa na upungufu wa. 28 **~ through** *(recover from illness)* pata nafuu, pona; pita *your posting has just ~ through* ajira yako imepitishwa. 29 **~ to** pata fahamu ~ *to one's senses* pata fahamu baada ya kuzimia; husu *when it ~s to politics* inapohusu siasa; *(colloq)* jitambua. **~ to grief**

cypress n mvinje (wenye majani ya

rangi nzito ya chanikiwiti).

cyst n uvimbe (uliojaa maji). ~

its n *(med)* kuvimba kibofu.

cytology n sitolojia: tawi la biolojia

linaloshughulikia mambo yote yanayohusu seli.

cytoplasm n sitoplazimu: sehemu izingirayo kiini cha seli na iliyozungukwa na kiwambaseli.

Czar(*also* **tsar**) n Zari (mfalme wa

Urusi kabla ya mapinduzi). **C~ina** n Zarina.

D, d herufi ya nne katika alfabeti ya Kiingereza. 2 (Roman numeral) 500/ **'d** (*abbrev. of* **had**, **should**, **would**) I'd rather go today ningependa kwenda leo.

dab[1] *vt, vi* 1 tona; tonea. **~ with a sponge** tona kwa sifongo. 2 pangusa kidogo. 3 **~ at** gusia, gusa n kutona.

dab[2] n *also* **~ hand** *(colloq)* bingwa (katika michezo n.k.).

dabble vt,vi 1 chovyachovya. 2 **~ at/in** *(art, politics etc)* fanyafanya, jifunza juujuu, jifanyia. **~r** n.

dactyl n *(lit)* silabi tatu (ndefu zikifuatiliwa na mbili fupi).

dad; ~dy n *(colloq)* baba. **~long legs** n aina

matumaini. 3 kitu/jambo/mtu anayevunja matumaini ya mwingine.

disapprobation n *(formal)* kutoridhia, rai katavu, kutounga mkono.

disapprove vt,vi **~ (of)** -tokubali,

-toridhia, -topenda *my parents ~ of my leaving home* wazazi wangu hawakubali niondoke nyumbani. **disapproval n. disapprovingly** adv.

disarm vt,vi 1 nyang'anya silaha.

2 *(of a country)* punguza/acha kutumia silaha, punguza majeshi. 3 poza, vunja nguvu; zima. **~ament** n upunguzaji wa silaha za vita.

ya mdudu (mwenye miguu mirefu).

dado n 1 kiweko cha ukuta (chenye rangi tofauti).

daemon n *see* **demon**.

daffodil n ua la rangi ya manjano.

daft adj -pumbavu, bozibozi.

dagger **n** 1 hanjari; sime; *(curved)* jambia. **at ~s drawn** tayari kupigana. **look ~s** tazama kwa chuki/uadui sana. 2 *(printing)* alama ya kurejea.

Dail Eireann n Bunge la Ireland.

daily n 1 gazeti la kila siku. 2 *(colloq)* mtumishi wa nyumbani (ambaye hakai pale anapofanya kazi) adj -a kila siku. **one's ~ bread** riziki. ~ **dozen** **n** mazoezi ya maungo (ya kila siku) adv kila siku.

dainty n kitafunio, kitafunwa; *(pl)* mapochopocho adj 1 -rembo,

tanashati. 2 *(fastidious)* -teuzi; chaguzi, -enye machagu; -enye kidomo. 3 *(of things)* zuri, laini; rahisi kuharibika. 4 *(of food)* ladhidhi, tamu, tamanishi. **daintiness** **n.**

dairy n 1 banda la kuhifadhi maziwa na kutengenezea bidhaa za maziwa. 2 duka la kuuzia maziwa na bidhaa zake. 3 kiwanda cha maziwa na bidhaa zake. ~ **farm** n shamba la kufugia ng'ombe wa maziwa. ~

damn

cattle **n** ng'ombe wa maziwa. **~maid** **n** mwanamke anayefanya kazi kwenye banda la ng'ombe wa maziwa. **~man** **n** mwuza maziwa na bidhaa zake; mfanyakazi katika shamba la kufugia ng'ombe. ~ **products** **n** bidhaa za maziwa.

dais n kikwezeo.

dale n *(esp in n. England and in poetry)* bonde. **~sman** n mkazi wa mabondeni.

dally vt,vi 1 **~(with)** chezacheza, tongozatongoza, fanya ubembe. 2 ~ **with an idea** fikiriafikiria. 3 poteza wakati (kwa

disarrange vt pangua, chafua, fuja,

vuruga. **~ment** **n** mchafuko, fujo, mtawanyiko, vurugu.

disarray *vt,n* vuruga, fanya kuwa

mchafukoge. **in ~** mchafukoge.

disassemble vt tenganisha, changua,

bomoa.

disassociate vt,vi *see* **dissociate.**

disaster n baa; msiba; maafa. **disastrous** **adj.**

disavow vt *(formal)* kana, kataa. **~al**

n.

disband vt,vi *(of organized groups)*

vunja, tawanya; fumukana, tawanyika. **~ment** n.

disbar vt toa kwenye uwakili, fukuza, achisha uwakili.

disbelieve vt,vi ~ **in** -tosadiki,

-toamini. **disbelief** n hali ya kutoamini, kutosadiki, ukosefu wa imani. **~r** n.

disbench vt achisha uhakimu.

disbud vt kata chipukizi.

disburden vt ~ **(of)** *(formal)* ondolea mzigo, matatizo; tuliza ~ *one's mind* pumzisha akili.

disburse vt,vi toa fedha, lipa *disbursing official* ofisa mlipaji. ~ **ment** n.

disc (*also* **disk**) n kisahani, rekodi. ~ **brake** **n** breki kisahani. ~ **jockey** n diskojoka. 2 *(anat.)* gegedu. 3 diski. **floppy** ~ n diski laini (inayohamishika). **hard** ~ n diski ngumu (isiyohamishika). ~ **drive** n kiendesha diski.

discard vt tupa, acha n 1 kitu

kilichotupwa au kuachwa. 2 karata iliyotupwa.

uvivu, uzembe), chelewa, kawia, faitika. **dalliance** **n** utongozaji (wa mzaha/utani).

dam[1] n lambo, bwawa, boma la kuzuia maji (mtoni, baharini n.k.); *(of irrigation channels)* kuko vt **~ (up)** tengeneza bwawa; zuia maji; *(fig)* zuia (hisia n.k.)

dam[2] n mvyazi (hasa mnyama).

damage n 1 hasara; madhara. **cause ~s to somebody** tia hasara. 2 *(pl leg)* fidia vt haribu; hasiri; vunja. **be ~d** haribika; vunjika.

dame n 1 *(arch)* mwanamke (hasa aliyeolewa). 2 *(US sl,)* mwanamke. 3 *(GB)* cheo cha heshima ya juu cha mwanamke. 4 mke au binti wa Lodi. 5 jina (la kitu kinachofananishwa na mwanamke). **D~ Nature** n Asilia. **D~ Fortune** n Bahati.

damfool adj *(also* **damned fool)** pumbavu kabisa/sana.

dammit; damnit *interj* al-la!; potelea mbali! *as near as* ~ karibu sawa kabisa!

damn vt 1 laani, apiza. 2 *(of God)* hukumu kwenda motoni, tia/takia adhabu ya milele. 3 sema kuwa kitu fulani ni hafifu; shutumu; puuza, toa thamani *a book ~ed by the critics* kitabu chapwa (kwa maoni ya wahakiki) ~ *with faint praise* sifu kidogo (kiasi cha kuonyesha kuwa hupendi). 4 (*as interj to express strong emotion*) *I'll be ~ed if I accept your order* sikubali kamwe/ng'oo! maagizo/amri zako ~ *you* mshenzi we! ~ *his impudence*

Damocles

ufidhuli wake ulaaniwe n 1 matusi. 2 **I don't give/care a ~** hainiumi sikio wala ndewe; sijali kabisa. **not worth a ~** bila thamani. **~able** **adj** *(also* **~ed)** 1 -a kuchukiza mno; *(colloq)* baya sana sana *he spoke ~ well* aliongea vizuri sana *you 'll get ~ all* hupati kitu. 2 -a kustahili laana, -enye kulaaniwa milele; maluuni. **~ation** n 1 kulaani/kulaaniwa, ulaanifu. 2 laana: adhabu ya kutengwa na Mungu. **eternal ~ation** n laana ya milele.

Damocles n *sword of* ~ tishio (linaloweza

discern vt tambua, maizi, ona, fahamu. **~ing** adj tambuzi. **~ible** **adj.** **~ment** n utambuzi.

discharge *vt,vi.* 1 *(dismiss)* ondoa,

fukuza, toa (kazini). 2 *(of liquid, gas etc.)* toa, toka; foka. 3 *(let off)* piga, fyatua (bunduki), tupa (mshale). 4 *(release)* fungulia, ruhusu, achilia. 5 *(unload)* shusha, teremsha, pakua (shehena). 6 lipa, maliza (deni); feleti. 7 *(execute)* timiza, tekeleza n 1 mshuko. 2 kutoa. 3 mlipuo/mfyatuko. 4 kuruhusiwa; kuachiliwa; kuachilia. 5 *(of a boil)* kutoka usaha. 6 *(of duty)* utimizaji.

disciple n mwanafunzi; mfuasi wa

dini. **the Twelve D~s** wanafunzi kumi na wawili wa Yesu. **~ship** **n.**

discipline n 1 nidhamu. 2 ufundishaji wa nidhamu. 3 adhabu. 4 somo vt 1 fundisha nidhamu. 2 -pa adhabu, adhibu. **disciplinary** adj. **disciplinarian** n mdhibiti nidhamu *be a good disciplinarian* -wa mdhibiti nidhamu mzuri.

disclaim vt kana, kanusha; *(legal)* kataa haki. **~er** n 1 kanusho, katao la haki/dai. 2 hati ya kukataa.

disclose vt ~ (**to**) funua; toa/toboa; arifu; fichua. **disclosure** n.

discolour *vt, vi* geuza (haribu) rangi, chujua, fichua; geuka (haribika) rangi; kwajuka. **~ation** **n.**

discomfit vt 1 fadhaisha, aibisha, bumbuaza; udhi. 2 *(baffle)* kanganya. 3 fanya mipango ya mtu ivie, tibua mipango. *(roust) (arch.)* shinda kabisa. **~ure** n.

discomfort vt sumbua, kera n 1 usumbufu, kero, adha. 2 aibu/soni (kidogo).

discommode vt *(formal)* sumbua.

discompose vt babaisha, vuruga akili, udhi, tia wasiwasi. **discomposure** n.

disconcert vt 1 tia wasiwasi, babaisha, kanganya, vuruga akili. **~edly** adv. **~ment** n.

kutokea wakati wowote).

damp vt,vi *(also* **~en)**. 1 fifiza kazi/nguvu ya kitu; punguza mbembeo polepole hadi kusimama kabisa. 2 tilia gesi yenye sumu; palia kooni. 3 fanya kuwa na unyevunyevu ~ *somebody's spirits* punguza ari ya mtu ~ *down a fire* punguza mwako wa moto (kwa kutia majivu); *(fig)* punguza (furaha, raha, n.k.). 4 *(of voice or musical instrument)* punguza sauti. 5 **~ off** *(of plants)* oza kwa unyevu mwingi n 1 unyevu, umajimaji. 2 harufu mbaya ya hewa au gesi yenye sumu (hasa katika mgodi wa makaamawe). 3 hali ya kukatisha tamaa adj 1 pwetepwete, -a majimaji, chepechepe kidogo; -bichi kidogo. **~ clothes** n nguo zenye unyevunyevu. 2 -enye ari ndogo; -enye hali ya kupombogea/kutia majonzi/masikitiko. **cast a ~ over** *(fig)* tia mashaka/masikitiko/ wasiwasi; punguza matumaini. 3 *(also fire ~)* -a gesi ya sumu/hatari. **~ness n** unyevunyevu, umajimaji, upwetepwete

damper n 1 valvu ya kudhibiti uingizaji wa hewa katika moto. 2 **put a ~ on** punguza furaha/starehe. 3 kizingiti.

damsel n kijana mwanamke, msichana; mwanamwali.

dance vt,vi 1 dansi, cheza

ngoma. 2 chachawa; rukaruka *the children ~ed for joy* watoto

dapper

walichachawa. 3 *(of a child)* vinyavinya, chezesha. **~ attendance upon somebody** sikiliza na fuata (matakwa ya mtu) kwa makini. **~ to somebody's tune** tii. **~r** n mcheza ngoma n 1 *(series of movements and steps)* dansi. **lead somebody a (pretty) ~** endesha mtu; -pa mtu matatizo. 2 mkusanyiko wa wacheza dansi. **~ing.** adj **~ing-master** n mweledi wa kudansi/ mwalimu wa dansi. **dancing place** n batobato.

dander n *(colloq only) get one's ~up*

pandisha hasira. **get somebody's ~ up** kasirisha mtu, udhi. 2 *(of hair)* mba; magamba (madogomadogo kutoka kwenye

disconnect vt **~ (from)** vunja

(muungano wa vitu), tenga, achanisha ~ *a plug* toa plagi ~ *a telephone* kata simu. **~ed** adj -sioungana, -siopangwa vizuri. *(of words or thoughts)* -siofungamana vizuri, -siofuatana barabara. **~ion; disconnexion n.**

disconsolate adj -enye huzuni, majonzi/sikitiko sana, -siofarijika, -sio na faraja, -sio na furaha. **~ly** adv.

discontent n 1 kutoridhika; ukosefu wa ridhaa, chuki *show* ~ nung'unika vt,vi -toridhika, -totosheka; -toridhisha *he was ~ed with his job* hakuridhika na kazi yake. **~ment n** kutotosheka; kutoridhisha.

discontinue vt,vi acha; komesha;

achisha; maliza. **discontinuance** n. **discontinuous** adj -sioendelea, -sioungana. **discontinuity n.**

discord n 1 kutokupatana, kutokuelewana, utesi. 2 *(music)* sauti zisizolingana. **~ant** adj 1 -a kutoelewana, -a kutopatana. 2 siooana. **~antly** adv. **~ance** n.

discotheque n (*colloq abbr* **disco**) disko; jumba la starehe ambapo watu hucheza muziki uliorekodiwa.

discount n kipunguzo, turuhani. *(of goods)* **at a ~** kwa bei nafuu, isiyopatikana kwa shida, aheri. **~ broker** n dalali, mlanguzi; *(fig)* -sio na thamani *Is justice at a ~ these days* je haki haithaminiwi siku hizi vt 1 punguza bei. 2 lipa, pokea thamani ya sasa ya hawala isiyotazamiwa kulipwa bado. 3 -toamini kabisa kabisa; puuza, chukulia ilivyo. **~ able** adj.

discountenance vt 1 nyima msaada/idhini/ruhusa/upendeleo; -tokubali, -topendelea. 2 vunja moyo.

discourage vt 1 vunja moyo, katisha/ tamaa. **~ a person from doing something** katisha tamaa (mtu) asifanye jambo. 2 pinga, wekea vikwazo. **~ment** n.

discourse n hotuba, mhadhara; mahubiri *hold a ~ with (formal)* wa

ngozi au manyoya ya ndege).

dandle vt 1 vinyavinya. 2 chezesha (k.m. mtoto mikononi).

dandruff n mba.

dandy n 1 mlimbwende, mmbuji, mtanashati, mfuauji adj *(sl)* bora sana, safi sana. **dandified** adj -lovalia kitanashati/kimaridadi. **dandify** vt fanya maridadi.

danger n 1 hatari, janga, baa. 2 jambo/ kitu kisababishacho hatari. **put in** ~ hatarisha, tia hatarini *he is out of* ~ ameanza kupona, amenusurika. 3 alama/rangi ya hatari. **the signal is at** ~ ishara inaonyesha hatari. ~ **point** n sehemu ya hatari. ~ **zone** n eneo la hatari. ~ **money n** malipofidia: malipo ya ziada yatolewayo kwa ajili ya kazi ya hatari. **~ous** adj. ~ **ous (to/ for)** -a hatari; -enye kudhuru. **be on ~ous ground** -wa mahali pa hatari. **~ously** adv.

dangle vt,vi 1 ning'inia; ning'iniza *keep someone dangling* mwache mtu hewani. 2 *(fig)* shawishi. 3 ~ **round/about** nyemelea.

Daniel n 1 hakimu mwadilifu. 2 mtu mwenye busara nyingi.

dank adj -enye unyevunyevu unaotia

kinyaa.

dapper adj *(usually of a small person)* nadhifu; chapuchapu.

dappled

dappled adj -enye madoadoa, -enye mabaka, paku vt tia madoadoa ya mviringo ya rangi mbalimbali. **~grey n** *(horse)* farasi mwenye rangi ya kijivu na madoadoa yaliyoiva.

Darby and Joan n *(married couples)* wazee (mke na mume) wapendanao.~ **club** n klabu ya wazee.

dare vi,vt thubutu, jusuru, jasiri; *(defy challenge)* pinga *I wont ~ do that again* sitathubutu kufanya hivyo tena. **I ~ say** bila shaka! nathubutu kusema. ~ **devil** n jasiri, jahili (asiye mwangalifu). **daring** adj hodari,

na mazungumzo ya makini na vi ~ **upon** hutubia, toa mhadhara, hubiri. **discourteous** adj -sio na heshima, adabu, staha. **discourtesy** n.

discover vt gundua, tambua; funua,

fichua. **~er** n. **~y** n 1 ugunduzi, ugunduaji. 2 jambo jipya, geni, lisilojulikana kabla; ajabu; kitu kilichogunduliwa. 3 (*legal*) *order for ~y* amri ya kudhihirisha.

discredit vt 1 (*dishonour*) aibisha, punguza sifa, tahayarisha, tia fedheha. 2 (*disomebodyelieve*) -toamini, -tosadiki, -tothamini. 3 tia shaka, onyesha uongo n 1 aibu. 2 shaka, kutoamini. **~able** adj. ~ **ably** adv.

discreet adj 1 -makinifu. 2 -a tahadhari kubwa (kabla ya kutenda), angalifu, -enye hadhari; -teuzi maneno. **~ly** adv. **discretion** n 1 busara, akili, makini, hadhari *he has reached years of discretion* amefikia utu uzima, amekomaa. **Discreation is the better part of valour** *(prov)* busara ni bora kuliko ushujaa. 2 hiari *at your own discretion* kwa hiari yako. **discretioary** adj.

discrepancy n tofauti, hitilafu. **discrepant** adj.

discrete adj -sio ungana, peke. **~ness** n. **discriminate** vt,vi 1 ~ **(between/from)**tofautisha, tenga, ona tofauti, pambanua. ~ **between so and so** ona tofauti, pambanua baina ya fulani na fulani. 2 ~ **(against)** bagua, pendelea *laws which do not ~ against anyone* sheria zisizopendelea. **discrimination** n ubaguzi; upambanuzi. **disriminatory** adj.

discursive adj 1 -enye kutangatanga

(kimatendo, mawazo); -sio na mpango; -sio na msimamo. 2 -enye kufuata mantiki au hoja maalum. **~ly** adv. **~ness** n.

discuss n kisahani vt ~ **(with)** jadili, zungumza. **~able** adj. **~ion** n majadiliano, mjadala, mazungumzo. **it is under ~ion** imo katika

disdain

jasiri, -sio na hofu n ujasiri.

dark n 1 giza. ~ **room** **n** chumba cha kusafishia picha. 2 utusitusi, weusi; mazimbwe-zimwe; *(fig)* ujinga. **be in the ~about something** -tokukijua kitu; -wa gizani. 3 machweo. **before** ~ kabla ya kuchwa. **after** ~ baada ya kuchwa adj 1 -a giza. **The ~ Continent** n Bara la Giza, -a zama za giza. **a ~ horse** mtu asiyetegemewa kushinda. 2 -eusi. 3 *(of colour)* -sio na mwanga mkali, -nayokaribia nyeusi. **~ blue** **n** buluu nzito, buluu iliyokoza. 4 *(secret)* -a siri -a mafambafamba. **keep something** ~ tunza, sitiri. 5 *(difficult to understand)* -a fumbo, -gumu. 6 *(wicked)* -ovu. 7 *(unenlightened)* -jinga; -shenzi *look on the ~ side of things* ona mabaya tu. **~en** vt,vi 1 tia giza; fifiza, tia kivuli, tanda (mawingu). **~en somebody's door** *(facet)* tembelea mtu. 2 *(sadden)* huzunisha. **~y; ~ey** *(derog)* mtu mweusi.

darling n mahabubu, mpenzi, kipenzi adj -penzi.

darn vt tililia, shona (kufuata nguo namna ilivyofumwa) n 1 mtililio, mshono wa kutililia. 2 kiraka. **~ing -ball/ ~ing-egg** n dopa. **~ing needle** n sindano ya utililiaji. **~er** *n*

dart vi 1 kupuka, (toka, enda) upesi

kwa ghafula. ~ **in** kupukia ndani. ~ **out** kupukia nje, tokeza kwa

date

ghafula kama ulimi wa nyoka). 2 tupa (piga, vurumisha) kwa ghafla na haraka n 1 kigumba (hasa kitumiwacho katika mchezo wa datsi). 2 mruko, mchupo wa ghafula. **~s** n mchezo wa datsi. **~s board** n *(of game)* ubao wa datsi.

dash n 1 mvumburuko: mwendo wa kukurupuka; mfyatuko *make a ~ for shelter (safety)* kimbilia kivulini/ mahali pa salama. 2 mwatuko. 3 mshindo wa mawimbi yakatikapo. 4 *(small quantity)* kiasi kidogo (lakini muhimu). **add a ~ of pepper** ongeza kiasi kidogo cha pilipili. 5 *(line)* kistari, dashi. 6 *(vigour)* bidii; ujasiri; nguvu; wepesi; hima. **cut a** ~ onyesha uhodari/ufundi n.k. 7 **the** *~n* mbio fupi (hasa meta 100). 8 (*W. Africa*) rushwa, mlungura vt 1 *(throw violently)*

kujadiliwa, inajadiliwa.

disdain vt dharau, tweza, beza, bera, (kwa kiburi, dharau) n dharau, kiburi, makuu, usodai. **~ful** adj. ~ **fully** adv.

disease n ugonjwa, maradhi, uele, ndwele. **communicable ~** n maradhi ya kuambukiza. *~ of the mind/mental ~* ugonjwa wa akili. **~d** adj -gonjwa.

disembark 1 vt,vi ~ **(from)** shusha, teremsha; shuka, teremka (kutoka chomboni, melini). **~ation** n.

disembody vt tenga mwilini, toa (roho kutoka mwilini); achia huru. **disembodied spirit** n pepo.

disembowel vt tumbua, toa matumbo.

disembroil vt toa katika matatizo/ mkanganyiko, tanzua.

disenchant vt 1 zingua, opoa uchawi.

2 fumbuliwa macho, poteza imani *he is ~ed with the government* amepoteza imani na serikali. **~ment** n kupoteza imani.

disencumber **vt** ondolea mzigo. **disendow** vt ondolea/twalia wakfu/ruzuku.

disenfranchize vt (*see disfranchise vt*)

disengage vt,vi kong'oa; namua, toa,

ondoa. ~ **(from)** achanisha; nasuka. **~d** adj. **~ment** n.

disentail vt (*legal*) batilisha wakfu.

disentangle vt,vi ~ **(from)** 1 fundua,

funua. 2 eleza; fumbua, dhihirisha, dadavua. **~ment** n.

disequilibrium n ukosefu wa msawazo, ukosefu wa urari.

disestablish vt ondolea hadhi ya taasisi, vunja uhusiano (kati ya taasisi na serikali). **~ment** n.

disfavour n 1 kutopendelea; chuki,

fyatua/tupa/gea kwa nguvu. 2 *(destroy)* haribu ~ *a person's hopes* vunja matumaini ya fulani. 3 tia kwa haraka; fanya kwa haraka. ~ **along** pita mbio. ~ **away** toweka haraka, kurupuka. 4 *(usu a/the ~ of) (sound of waves)* pigapiga; rukaruka. **~ing** adj 1 changamfu, -enye uhai. 2 mtanashati. **cut a ~ing** vutia sana. **~ed** **adj** 1 -liovunjika moyo. 2 *see* **damned.** **~-board** n 1 kinga matope/maji/upepo/theluji/ n.k.; kioo (cha mbele). 2 dashibodi: ubao/paneli ya gari inayoshikilia mita na vipimo vingine.

dastard n *(arch)* mwonevu; mwoga, (afanyaye ukatili mahali ambapo yu salama). **~ly** **adv.**

data n data: habari, vitu, n.k. vitumiwavyo katika kufikia hitimisho fulani.

date[1] n 1 tarehe *what ~ is it* tarehe ngapi. 2 kipindi maalumu (cha jambo fulani). **out of** ~ -a zamani, -a kale. **up to** ~ -a siku hizi, -a sasa, -pya, -enye kwenda na wakati *his books are up to* ~ mahesabu yake hayakucheleweshwa. **to** ~ hadi leo. 3 miadi. **make a** ~ weka miadi vt,vi 1 tia tarehe, andika mwaka, mwezi na siku ya jambo fulani. 2 ~ **from** anzia (enzi, karne, mwaka). **bring up to** ~ fanya kuwa -a kisasa/kileo. **dating from** tangu. **it ~s from** -lianzia. ~ **back to a period** rejea kipindi. 3 anza kupitwa na wakati. **be out of** ~ -wa -a zamani. 4 -pa miadi, weka miadi. ~ **less** adj 1 sio na tarehe, (siku, mwezi na mwaka). 2 -sio na mwanzo, -isiyokumbukwa chanzo chake. **~ed** adj -lopitwa na wakati. ~ **line** **n** mstari wa tarehe. **international ~line** n mstari wa tarehe wa kimataifa, (mstari unaogawanya dunia katika sehemu mbili za kuhesabu siku na tarehe).

date[2] n tende. **~palm** n mtende.

datum n (*see* **data**)

daub vt,vi 1 kandika, paka, siriba (ovyoovyo). 2 chora picha zisizo nzuri. 3 tia uchafu, chafua n 1 picha iliyochorwa ovyovyo. 2 msiribo, mkandiko. **~er** n mkandikaji, mpakaji rangi, mchoraji asiye na ujuzi.

daughter n binti, mtoto wa kike. **~ly** adj -a binti; kama binti. **~-in-law** n mkwe; mke wa

kutokubalia. 2 kuchukiwa vt -topendelea, -tounga mkono.

disfigure vt umbua, haribu sura, rembua *be ~d* umbuka; kwajuka; sawijika. **~ment** n.

disforest vt fyeka/ondoa msitu.

disfranchise/(*also* **disenfranchise)** vt 1 nyima haki ya uraia (hasa haki ya kupiga kura). 2 nyima jimbo, haki ya

dishonest

kuchagua Mbunge. **~ment** n.

disgorge vt 1 tapika; kokomoa; (*fig*) (*yield up*) rudisha (kitu kilichotwaliwa kwa makosa). 2 (*of rivers etc*.) mimina.

disgrace n aibu, fedheha; tahayari, soni. **~ful** adj. **~fully** adv vt tia aibu, fedhehi, tahayarisha, tweza.

disgruntled adj ~ (**at/with**) -sioridhika, -siopendezwa na; -enye chukichuki.

disguise vt 1 ficha, funika ukweli. 2

geuza uso (umbo) ili kudanganya n mavazi ya kujigeuza (ya uigaji), umbo la uwongo, hila. **under the** ~ **of** kwa kujifanya. **blessing in** ~ bahati iliyojitokeza kwanza kwa sura ya balaa, kufa kufaana.

disgust n ~ (**at/with**) karaha, ikirahi, maudhi, unyarafu vt chukiza, chafua moyo; kirihi. **~ingly** adv. ~ **edly** adv. ~ **ing** adj.

dish[1] n 1 sahani; kombe; bunguu. **a ~ful** sahani tele. 2 (*food*) chakula **standing~** n chakula kinacho-andaliwa kila siku. 3 **the ~es** n vyombo vya udongo (sahani, bakuli, vikombe). ~ **washer** n mashine ya kuoshea vyombo. ~ **water** n maji yaliyooshea vyombo. ~ **cloth**; ~ **rag** n kitambaa cha kufutia sahani. ~ **cover** n kawa. 4 (*sl*) mtanashati (hasa msichana). **~y** adj.

dish[2] vt ~ **up** pakua; (*fig*) tayarisha, toa hoja. ~ **out** gawa. 2 *(colloq)* vuruga. ~ **plans** vuruga mipango ya mtu.

dishabille n (*usu* **in** ~) (*usu of woman*) uvaaji wa nguo usiokamilika, kuvaa nguo ovyo

mwana wa kiume.

daunt vt 1 katisha tamaa. 2 ogofya, tia kitata, tisha, tia hofu. **nothing ~ed** bila kukata tamaa. **~less adj** hodari, jasiri, siyo na hofu, -shupavu. **~lessly adv.**

davenport n 1 *(GB)* dawati dogo lenye saraka.2*(US)* sofa kubwa (linaloweza kufanywa kitanda), kochi refu.

davit n *(naut)* manjanika, winchi (hasa ya melini ya kupandishia na kuteremshia mashua).

Davylamp n taa ya wachimba migodi (iliyozingirishwa wavu wa waya).

Davy-Jones n chini (ya bahari) *go to Davy Jones's locker* zama chini ya bahari.

dawdle vt,vi kawia, poteza wakati (kwa kuchezacheza/kwa uzembe); ajizi, enda polepole, piga ubwete, susurika. **~er** n.

day

dawn n 1 mapambazuko, alfajiri, mawio, macheo; weupe wa alfajiri. 2 *(fig) (beginning)* mwanzo, asili chimbuko vt,vi 1 pambazuka. 2 *(begin)* anza. 3 ~ **(on/upon somebody)** *(fig)* fahamika polepole. **it ~ed upon me** nilianza kufahamu, ilinielea. **~ing** n 1 kupambazuka, kucha. 2 (**on/upon**) *(fig)* kuanza kufahamu/kuelewa.

day n 1. siku. ~ **off** n siku ya kupumzika kazi. 2 *(time of daylight)* mchana, kutwa. 3 wakati, muda *all* ~ mchana kutwa. ~ **by** ~ kila siku. **the ~ after tomorrow** kesho kutwa. **the ~ before yesterday** juzi. **this ~ week** siku kama leo baada ya juma moja. **~ after ~; from ~ to ~** siku kwa siku. **daily** siku hadi siku. **~ in ~ out** siku nenda rudi. **good** ~ *(formal) (greeting)* hujambo. **one of these ~s** katika siku za karibuni /usoni. **the other** ~ juzi juzi. **call it a** ~ gotoka *let's call it a* ~ tugotoke. **that will be the** ~ kamwe siku hiyo haitatokea. **not to be one's** ~ siku ya ndege mbaya. **win/ lose the** ~ shinda/shindwa *we have won the* ~ tumeshinda. **better ~s** n siku za fanaka. **evil ~s** n siku za nuksi. **fall on evil ~s** pitia wakati mgumu; pata mkosi. **in our ~s** katika enzi yetu. **to end one's ~s** kufa; kupitisha siku za mwisho za uzeeni. 4 kazi (ya ovyo.

disharmony n kutotangamana;

kutokuwa na mwafaka. **disharmonious** adj.

dishearten vt vunja moyo, ondoa imani *become ~ed* vunjika moyo.

dishevelled adj (*of hair*) timtimu, chafu, -sio safi; (*of appearance*) -sio nadhifu.

dishonest adj 1 -sio aminifu,

-danganyifu ~ *person* ayari, mwizi.

~ly adv. **~y** n.

dishonour vt 1 aibisha, fedhehesha; tahayarisha. 2 (*refuse to redeem*) -totekeleza (ahadi, deni); kataa kulipa (hundi, hawala); (*of a bank*) ~ *a cheque* kataa kulipa fedha ya hundi, -totambua hundi n 1 aibu, hizaya, fedheha. 2 kukataa *notice of* ~ notisi ya kukataa. **~able** adj. **~ably** adv.

disillusion *vt* ondosha fikra dhanifu/njozi/ruya, **~ed** adj -lioishiwa imani/ hamu, -lioachana na njozi. **~ment** n.

disincentive n kivunja motisha/ raghba/moyo; ukatishaji tamaa.

disincline vt 1 (*usu passive*) **be ~d for something**; **be ~d to do something** -tokuwa na hamu/ari ya kutenda jambo. 2 -tochangamkia jambo. **disinclination** n. **disinclination (for something/to do something)** ukosefu wa ari (ya kufanya jambo), kutotaka/ kutokuwa na ari/hamu ya kutenda jambo.

disinfect vt ua viini vya maradhi/

vijidudu, safisha, takasa. **~ant** n kipukusi: kemikali ya kuzuia au kuua viini vya maradhi. **~ion** n.

disinfest vt ondoa wadudu/vinyama vidogovidogo (k.m. panya). **~ation** n *disinfestation officer* ofisa muua/mwondoa wadudu.

disentranchize *v see* **distranchise** *vt*

kibarua cha kutwa). **work by the ~** kufanya kazi za kibarua. 5 tarehe *which ~ of the month is it?* ni tarehe ngapi? 6 mwisho, ukomo *everything has its ~* kila kitu kina siku yake *the theory etc has had its ~* umaarufu wa nadharia umegota. **~-boarder** n mwanafunzi (asiyekaa boda lakini hupata chakula cha mchana shuleni). **~-book** n 1 shajara: kitabu cha kumbukumbu za kila siku. 2 *(comm)* kitabu (cha mahudhurio ya kutwa). **~ break** n mapambazuko, alfajiri, macheo. **~-care centre** n kituo cha chekechea,

daze

mahali pa kutunza watoto wadogo mchana. **~light** n 1 macheo, mchana; mwangaza wa mchana. **in broad ~light** mchana; hadharani adj 1 mchana kutwa, kutwa mzima 2 siku nzima adv kwa siku nzima. **~ school** n shule ya kutwa. **~spring** n *(poet)* macheo. **~time** n mchana *in the ~time* wakati wa mchana. **~work** n 1 kazi ya mchana. 2 kazi ya kutwa, kazi ya siku.

daze tunduwaza, tia bumbuwazi; changanyikiwa. **in a ~** -liotunduwaa. **~dly** adv.

dazzle vt fanya kutoona vizuri kwa

sababu ya mwanga mwingi n mng'ao/mng'aro.

deacon n 1 shemasi. 2 mhudumu wa kanisa. **~ess** n mhudumu wa kike.

dead adj 1 *(of plants, persons)*

-liokufa. **the ~** n wafu, marehemu. **D ~ men tell no tales** ya kale hayanuki. **wait for a ~ man's shoes** subiri kurithi cheo. **rise from the ~** fufuka. **~ march** n wimbo wa mazishi *~ as a doornail* kufa fofofo. 2 *(matter)* -siowahi kuwa na uhai (k.m. jiwe). 3 kimya tuu, -liotulia kabisa. **the ~ hours of the night** usiku wa manane *be at/come to/reach a ~ end* fikia mwisho kabisa, kwama. 4 *(of languages, customs etc.)* -liokufa, -siotumika sasa (k.m. lugha ya Kiyunani). **~ letter** n sharti/kanuni ambayo imepuuzwa, isiyo na nguvu tena; barua iliyowekwa na posta baada ya kumkosa mpelekewa na kushindika na kumrudishia mpelekaji. 5 *(of hand etc.)* -liopooza; -liokufa ganzi kwa baridi; *(colloq) ~ to the world; -* liolala fofofo. 6 kamili, kabisa. **~ calm** n

disinflation n udhibiti wa mfumuko wa bei (ambapo bei na mishahara havipandi na kushuka ovyoovyo).

disinform *v* toa taarifa ya uongo kwa makusudi. **~ation** n taarifa ya uongo

disingenuous adj (*formal*) -enye hila,

-danganyifu, laghai. **~ly** adv. **~ness** n.

disinherit vt toa katika urithi, nyima mrithi haki ya kurithi. **~ance** n.

disintegrate vt,vi 1 changua, vunja,

vunjika, changanua. 2 tenga sehemu mbalimbali. **disintegration** n uchangukaji.

disinter vt (*formal*) 1 fukua, chimbua (kitu kilichozikwa). 2 *(bring into view)* (*fig*) vumbua, gundua. **~ment**

dismember

n.

disinterested adj 1 -sio na raghba,

-siopendelea, -enye haki. 2 siojali, -siotaka faida. **~ly** adv. **~ness** n.

disjoin vt kongoa, tenganisha, achanisha.

disjoint vt 1 vuruga mpango, pangua. 2 tenga viungo, changua, ambua, tangua. **~ed** adj (*of speech and writing*) -sio na mtiririko, -siofuatana, -sio ungana, -sio na mantiki. **~edly** adv. **~edness** *n.*

disk n (*computer*) kisahani, diski (ya kurekodia taarifa ndani ya kompyuta.

disjunctive adj -a kutenganisha, -a

kuachanisha, -a kutengua; *(gram)* -enye kueleza tafauti, ukinzani, uteuzi kati ya mambo mawili (mfano ama -au-). **disjunction** n 1 mwachano, kutenganisha, kuachanisha. 2 (*maths*) funduo. *~adv*.

dislike vt chukia, -topenda, -totaka n

chuki. **take a ~to somebody** chukia mtu, anza kuchukia mtu. **likes and ~s** mapendezi na

utulivu kamili. ~ **shot** n -enye shabaha kali. ~ **sleep** n usingizi wa pono. ~ **silence n** kimya kabisa. ~ **heat n** suluhu katika shindano, sare. **go into/be in a ~ faint** zimia kabisa. ~ **loss** bila fidia; hasara tupu; *(sl)* (mtu) asiye na msaada wotewote. ~ **centre** n katikati

deal

kabisa, kitovu. 7 -sioweza kutumika tena. **a ~ match** n njiti ya kibiriti iliyokwishatumika. 8 *(of sounds)* -zito; *(of colours)* -siong'ara sana, -liochujuka. 9 *(various uses)* ~ **ahead** mbele. ~ **fall** n mtego wa gogo. ~ **slow** polepole kabisa. ~ **sure n** hakika kabisa. **~line** adj muda wa mwisho wa kutenda jambo. ~ **pan** n *(of face)* adj -enye kujikausha; -sioonyesha hisia. ~ **weight** n uzito wa jumla (wa chombo na mizigo). ~ **wood** n mti mkavu; *(fig)* mtu mjinga; -sioweza kitu; -liokwisha (vunyenge). **~lock** n 1 mkwamo; kushindwa kabisa (kufikia maafikiano). **break the ~lock** fanya hali ya kutokuafikiana itoke. **~en vt,vi** 1 punguza; *(of feelings)* tuliza; fifisha *drugs to ~en pain* dawa za kutuliza maumivu. **~ly** adj 1 -a kufisha; uaji, angamizi; -a kudhuru sana, -a kutilifu mwili, -a kuhatarisha. 2 chushi. 3 apizi/laanifu. 4 -a kama kifo. 5 *(colloq)* kali, -liozidiana. *(of aim)* **~ly shot** n dango kali. **~liness** n.

deaf adj 1 -ziwi, -sioweza kusikia vizuri/kabisa *a ~ person* kiziwi. 2 -a kuziba masikio; -siotaka kusikiliza. **turn a ~ ear to something** -pa kisogo jambo fulani *the ~* viziwi. **~ness n.** **~mute** n bubukiziwi adv kama kifo, mno. **~en** vt 1 hanikiza. 2 zuia msikiko/vishindo. **~ening** adj.

deal[1] n ubao wa msonobari ~ *furniture* samani ya msonobari. ~ **table** n meza ya msonobari.

deal[2] n 1 *(portion)* sehemu. 2 *(quantity)* kiasi, kiwango *a great ~ of* kiasi kikubwa sana, kiwango kikubwa, tele. **a good ~ of** kiasi fulani, -ingi kidogo *that's saying a good ~* inatosha, umesema vya kutosha.

deal[3] vt,vi 1 *(of cards etc)* gawa/ gawanya. ~ **out** gawa, gawanya (kwa watu kadhaa) ~ *out cards* gawa karata (kwa wachezaji). 2 ~

dealt

somebody a blow/ ~ a blow at/to somebody

machukizo; raha na karaha.

dislocate vt 1 tegua, tengua. 2 (*disturb*) vuruga; fuja, chafua, haribu *constant power cuts may ~ business* ukatizaji umeme wa mara kwa mara huenda ukavuruga biashara. **dislocation** n.

dislodge vt ~**(from)** 1 ng'oa, ondoa (kwa kutumia nguvu) toka mahali pake. 2 fukuza (toka mafichoni).

disloyal adj ~ **to** -asi, -sio -aminifu. **~ly** adv. **~ty** n.

dismal adj 1 -a kuhuzunisha, -a majonzi, -a kusikitisha, -sio na raha. 2 -a ovyo; baya. **~ly** adv.

dismantle vt 1 pambua, kongoa. 2 vunja, bomoa. **~ment** n.

dismast vt ondoa, vunja milingoti ya chombo (kwa dhoruba, tufani, mzinga n.k.).

dismay n hofu, fazaa; mvunjiko wa moyo. **stricken with ~** -lioshikwa na hofu, -liofadhaishwa.

dismember vt 1 kata kiungo, changua; rarua. 2 (*fig*) gawa; gawana (dola/

nchi). **~ment** n.

dismiss vt ~ **(from)** 1 fukuza, ondosha (hasa katika kazi). 2 (*allow to go*) ruhusu, fungulia. 3 toa fikrani, puuza; (*leg*) futa, tupilia mbali *the judge ~ed the case* jaji alifuta kesi. 4 (*of cricket*) toa. **~al** n. **~ible** adj.

dismount vt,vi ~ **(from)** 1 shuka, teremka. 2 shusha, teremsha, toa *~from one's horse* shuka juu ya farasi. 3 angusha, (toka kwenye farasi, pikipiki, n.k.).

disobey vt,vi asi, kaidi, -totii, puuza (amri). **disobedience** n ~ **(to)** kutotii, uasi *disobedience to orders* kutotii amri. **disobedient** adj. **disobediently** adv.

disoblige vt (*formal*) 1 kataa kusaidia/ kufikiria wengine. 2 bughudhi, -tojali (matakwa, haja) ya mwingine. **disobligingly** **adv.**

piga; *(fig)* umiza; tafrisha. 3 ~ *in something* uza *the market ~s in assorted goods* soko linauza bidhaa za aina mbalimbali; tumia muda katika kufanya jambo *do not ~ in gossip* usishiriki umbea. 4 ~ *with somebody/at a place* fanya biashara (na). (*treat*) ~ **with** kuwa na muwasala na, lahiki; *(of affairs)* shughulikia; jihusisha na; *(of a book)* ongelea, husu. 5 ~ **well/badly by somebody** tendea/fanyia vyema, vibaya n 1 mgawo. 2 mpango, haki. **a new** ~ mpango mpya wenye manufaa. **a square** ~ n haki halali. 3 mapatano (katika biashara), maafikiano. **it's a** ~ tumekubaliana *do a ~with somebody* weka/fikia mapatano na. n **a raw/rough** ~ maonevu. **~ing n. ~er** n 1 mchuuzi, mfanyibiashara *~er in a commodity* muuza bidhaa. 2 mgawa karata.

dealt vt *see* **deal**[3].

dean[1] n bonde (jembamba lenye kijito na miti).

dean[2] n 1 paroko (mkuu wa makasisi wa parokia). 2 *(of faculty)* mkuu wa kitivo. 3 *(of students)* mshauri. 4 mkuu wa mabalozi (katika nchi moja). **~ery** n 1. ofisi/ nyumba ya padre mkuu. 2 parokia zilizo chini ya paroko mmoja.

dear adj 1 *(expensive)* ghali, -a thamani nyingi, -enye wakifu. **that's too ~** ni ya wakifu mkubwa; ni ghali mno 2. **~ (to)** *(beloved)* -penzi, mahabubu, -a kupendeza. **hold somebody ~** penda sana 3. *(form of address)* **~ friend** rafiki mpendwa. **~ Amina** mpendwa Amina. **~ Sir** Bwana *(exclamation) oh* ~ maskini! **~ me!; ~** ~! masalale! mama wee! n mpenzi, kipenzi, mhibu. **~ly** adv. **~ness n. ~y; ~ie** n *(colloq)* kipenzi (hasa mtoto kwa mama yake).

dearth n **~ (of)** upungufu, ukosefu, uhaba, uchache *a ~ of food* upungufu wa chakula.

death

deary n *see* **dearie**.

death n 1 mauti, kifo, ufu. **at ~'s door** chungulia kaburi. **he's working himself to ~** anafanya kazi sana. **bore somebody to ~/stiff** chosha mtu. **sick to ~ of somebody** choshwa na mtu. **~-bed** n kitanda cha mauti *on his ~-*

disorder vt chafua; fuja, vuruga n 1 fujo, vurugu; machafuko, ghasia. 2 (*illness*) ugonjwa, maradhi. **~ed** adj -liovurugika *~ed mind* akili iliyovurugika. **~ly** adj 1 -sio taratibu, -sio na mpango, -a mvurugiko, -liochafuka. 2 (*riots*) -a ghasia. *~ly house* danguro; kasino. **~ly person** mkorofi. **~liness** n.

disorganize vt vuruga, pangua, tangua. **disorganization** n.

disorientate/*(US)* **disorient** vt *(lit, fig)* kanganya. **disorientation** n.

disown vt 1 kana, kataa. 2 achia radhi, kanusha.

disparage vt umbua, aziri, shushia hadhi. **~ment** n. **disparagingly** adv.

disparate adj -lio tofauti kabisa, sio

linganishika n *(pl)* vitu tofauti. **disparity** n tofauti, hali ya kutofautiana kabisa.

dispassionate adj -siopendelea;

-sioathirika na jazba, -siohemkwa. **~ly** adv. **~ness** n.

dispatch;despatch vt ~ **to** 1 *(of errand)* tuma; (*of material*) peleka. 2 maliza (k.m. kazi chakula n.k.) haraka. 3 ua; fisha; nyonga n 1 haraka; kufanya upesi, wepesi;

displease

ufanisi. 2 barua, waraka, ripoti inayopelekwa na kijumbe. 3 upelekaji, utumaji (wa barua, waraka, ripoti). 4 uuaji, ufishaji. **~er** n msimamizi wa usafirishaji ~ *boat* mashua ya kupelekea barua ~ *book* kitabu cha barua za mkono *~-box* sanduku la kuchukulia nyaraka za serikali *~-rider* mtu apelekaye habari kwa pikipiki

dispel vt ondoa, fukuza, tawanya, (fikra, mashaka n.k.).

dispense vt,vi 1 gawa, toa (haki, msaada n.k.). 2 **~ (with)** acha kutumia, achana na, fanya bila ya, achilia. 3 changanya na toa dawa. **dispensable** adj si -a lazima; si -a muhimu. **~r** n 1 mgawanyaji wa dawa. 2

bed karibia kufa. **~-bed confession** n maungamo ya mwisho. **~ duties** n ushuru wa mirathi. **~ rate n** kiwango cha vifo; idadi ya vifo kwa mwaka. 2 kuua/kuawa, kifo. **accidental ~** n kifo cha ajali. **~ by misadventure** kifo cha bahati mbaya. **~ sentence** n hukumu ya kifo. **die a natural ~** -fa kipinda/kibudu; *(of person)* -fa kawaida. **be in jaws of ~** -wa hatarini, ingia kwenye mdomo wa mamba. **be in at/the ~** shuhudia kifo; *(fig)* shuhudia mwisho wa amali. **put somebody to ~** ua. **stone somebody to ~** rujumu. **~roll n** orodha ya watu waliouawa vitani. **~ trap** n mazingira ya kifo; machinjioni. **~ -warrant** n hati inayoruhusu kuua mhalifu. 3 **be the ~ of** sababisha kifo/ajali. **catch one's ~** *(of cold)* pata mafua makali. **~ blow** n pigo la kufa; *(fig) that was a ~-blow to my hopes* hilo lilikuwa pigo la wisho la matarajio yangu. *(of 14th c.)* **the Black D~** n tauni. (**a fate**) **worse than ~** a kutisha mno. 4 *(fig)* kuharibika, mwisho *the ~ of our plans* kuharibika kwa mipango yetu. **~ chamber** n chumba cha waliohukumiwa kifo. **~-cap** n uyoga wa sumu. **~ -house** *n*; **~'s head** n fuvu (la kichwa) lenye mifupa iliyokingama ikiwa ni ishara ya hatari. **~rattle** n mkoromo (wa kifo). **~toll** n idadi ya watu waliokufa katika ajali. **~ watch** n kukesha na mgonjwa aliyekaribia kufa. **~less** adj -a milele, -siyo na mwisho, -siokufa; -a azali/aushi. **~less fame** n sifa isiyokufa. **~like**

debacle

adj kama kifo, kama mauti.

debacle n 1 mbio za kuhangarara, ghuma, haikahaika. 2 kuvunja kivangaito; maafa makubwa. 3 anguko (k.m. la serikali); gharika ya ghafula.

debag vt vua suruali kwa nguvu.

debar vt **~ somebody from** pinga, zuia, kataza (mtu) kwa sheria.

debark vt,vi **~ation** n *see* **disembark debase** vt 1 shusha hadhi, cheo, thamani; vunja bei. **~ currency** shusha thamani ya fedha za nchi. **~d** adj ilioshushwa hadhi, cheo au thamani. **~ment** n.

debate vt,vi jadili; jadiliana; fanya mdahalo. *(consider)* **~ upon** fikiri, zingatia n mjadala, kimiminio. **dispensary** n 1 zahanati. 2 (*in hospitals*) chumba cha dawa. **dispensation** n 1 mgawanyo, mgawo. 2 (*divine*) mpango wa Mungu. 3 (*special leave*) ruhusa, kibali (cha kuvunja kanuni). 4 mfumo wa dini (katika kipindi fulani maalum).

disperse vt,vi 1 tawanya, tawanyisha; tawanyika, enea; eneza. 2 toweka *the fog ~d* ukungu ulitoweka. **dispersal** n. **dispersion** n. **dispersive** adj. **the Dispersion** n *see* **Diaspora**.

dispirit vt vunja moyo; katisha tamaa; huzunisha. **~ed** adj. **~edly** adv.

displace vt 1 hamisha, ondoa mahali

pake (makazi, nchi, ofisi). **~d persons** n wakimbizi: watu waliolazimishwa kuhama (kwa sababu ya vita n.k.). 2 shika nafasi ya mwingine. **~able** adj. **~ment** n 1 kutwaa mahali pa mwingine. 2 uhamisho. 3 nafasi ya maji iliyotwaliwa na chombo/kitu kinachoelea; maji ya kujaza nafasi hiyo.

display vt 1 onyesha. 2 tandaza, pamba (ili kitu kionekane waziwazi) n 1 maonyesho. 2 (*show off*) takabari, kukoga; mikogo.

displease vt chukiza; kasirisha; udhi,

kera. **be ~d with something** topendezwa/ kerwa na jambo fulani. **displeasing (to)** adj -a kero, -a chuki, -a maudhi. **displeasure** n chuki, maudhi, kero.

disport vt **~ oneself** (*formal*) chezacheza, jifurahisha, jiburudisha (majini, juani n.k.).

dispose vt,vi 1 panga ~ *the boats in port* panga mashua bandarini. 2 **~ of** tupa, maliza, angamiza, ondoa ~ *of vehicles* ondosha/tupilia mbali mikweche. 3 **~ to** elekeza; tayarisha. **be ~d to** taka, penda; elekea. 4 amuru ~ *of* amuru. **man proposes, God ~s** (*prov*) mja hutaka, Mola hujaalia/huamuru. **disposable** *adj* -a kutupika, -a kutupa (baada ya kutumika). **disposal** n *disposal* **(of)** 1 utumiaji; utupaji *disposal of waste* utupaji wa uchafu. 2 udhibiti; mpangilio; upangaji. 3 haki ya kutumia kitu, mamlaka, idhini. **at your disposal** chini ya mamlaka yako *means at my disposal* uwezo nilionao. 4 uuzaji; utoaji. **disposition** n 1 (*character*) tabia, silika,

majadiliano; *(official)* hoja; mdahalo. **~r** n mjadili; mdahili. **debatable adj** -a mashaka, -sio thabiti; -a kuweza kujadiliwa.

debauch vt potosha; fisidi; zaini, rairai, (haribu) kwa zinaa/ uasherati/ulevi n kipindi cha ufisadi. **~ed** adj. **~ee** n fisadi. **~ery** n.

debenture n 1 stakabadhi ya mkopo, hati ya malipo ya kurejeshewa kodi iliyokatwa kwenye bidhaa zilizotengenezwa/zilizozalishwa au zilizoingizwa nchini. 2 karadha (iliyokopeshwa kwa dhamana ya raslimali). 3 dhamana ya ushirika. ~ **bond** n karadha ya dhamana ya ushirika. **~ issued at discount** karadha yenye turuhani/kipunguzo. **~ issued at premium** mikopo yenye ziada. **~ stock** n jumla ya mikopo.

debilitate vt dhoofisha, ondolea nguvu, fanya dhaifu, sawijisha. **debility** n.

debit n mtoe, mdaiwa; hesabu (iliyoandikwa upande wa madeni katika daftari) (kinyume cha mpe). **~ balance** n baki katika hesabu ya mtoe *enter a sum to the ~ side* ingiza fedha upande wa mtoe vt rajisi madeni. **~ somebody with a sum** sajili mtu na deni lake. **debt** n deni **be in ~** wiwa, -wa mdeni, daiwa **have in one's debits** wia. **run/get**

decarbonize

into debt wiwa, pata madeni. **bad debt** *(written off)* deni lisiloweza kulipwa. **debt or n** mdeni, mwiwa; mdaiwa. **debtor-creditor relationship** n uhusiano wa mwiwa na mwia.

debonair adj -a bashasha, -kunjufu;

-changamfu; -cheshi.

debouch vi 1 tokeza. 2 toka mafichoni na ingia hadharani.

de-brief vt uliza, hoji kupata taarifa

(kutoka kwa mtu uliyemtuma).

debris n kifusi, mabaki ya mvunjiko, mabaki ya nyumba.

debt n (*see* **debit**)

moyo, welekea. 2 (*inclination*) elekeo. 3 mpangilio, mpango. 4 madaraka; mamlaka.

dispossess vt nyang'anya, pokonya; pora. **~ somebody of something** nyang'anya mtu kitu. **~ion** n.

disproportion n kutolingana, kutowiana, ukosefu wa urari. **~ate** adj -siolingana.

disprove vt kanusha, kana; bainisha

uwongo. **disproof** n kanusho, ushahidi unaokanusha.

dispute vt,vi 1 ~ (**with/against somebody**) bishana; jadiliana. 2 jadili; pinga; saili (ukweli wa...). 3 shindana, tetea. **disputable** adj -enye mashaka, si hakika, si yakini, -enye kuzua mjadala. **disputant** n mshindani, mbishani; mkaidi. **disputation** n mashindano, majadiliano, mabishano. **disputatious** adj -kaidi; -gomvi; -bishi, -shindani n shindano (la maneno); mabishano,

mzozo, ugomvi. **in** ~ inayogombaniwa *trade* ~ mgogoro wa kazi. **beyond/past all ~** si jambo la kushindania, jambo linalokubaliwa, lisilo mjadala. **without ~** bila mgogoro/ubishi.

disqualify vt 1 **~ somebody (for something/from doing something)** (*debar*) futa, ondolea haki, harimisha, batilisha. 2 (*render unfit, incapacitate)* zuia, -tostahilisha, ondoa ustahili, ondolea nguvu. **disqualification** n.

disquiet vt fadhaisha, tia wasiwasi, hamanisha, sumbua n fadhaa, wasiwasi, hamaniko; hangaisho. **~ing** adj hamanishi. **~ingly** adv. **~ude** n wasiwasi.

disquisition n **~ on something** hotuba ndefu; maandiko marefu (yaliyofafanuliwa sana au kutiwa madoido).

disrate vt (*naut.*) shusha/teremsha (baharia) cheo.

disregard vt -tojali, puuza, dharau, bekua *we may ~ this item* tunaweza kuacha jambo hili n dharau, kupuuza, mbekuo.

disremember vt (*US*) -tokumbuka, sahau *I*

debug vt 1 tafuta na ondoa kasoro,

matatizo kwenye kompyuta au mashine. 2 tafuta na ondoa vinasa sauti kwenye kuta, chumba, nyumba n.k.

debunk vt *(sl)* 1 fichua maringo/ majivuno, dhihirisha ukweli kwa kuonyesha mambo yasiyo ya kweli yanayopamba kitu au mtu . 2 *(unmask to disclose, to renounce)* umbua.

debut n limbuko vt tokea/jitokeza/fanya kwa mara ya kwanza. 2 uingiaji rasmi katika chama. ~ **ant(e)** n limbukeni.

deca *pref.* kumi.

decade n muongo: kipindi cha miaka kumi.

decadence n kufifia, kushuka kiwango, kuharibika, uoza (kwa sanaa, fasihi, maadili). **decadent** adj.

decalcify *(chem)* *vt* 1 ondoa chokaa; ondoa chokaa kwa kemikali. **decalcification** n.

Decalogue n **the D~** n Amri kumi za Mungu.

decamp vi 1 vunja (kambi, chama, ago). 2 ~ **(with)** ondoka ghafla na kwa siri. **~ment** n.

decant vi chingirisha, gida. **~er** n kigida (chupa au chombo cha kugidia divai n.k).

decapitate vi kata kichwa (hasa ikiwa ni adhabu). **decapitation n.**

decarbonize vt ondoa kaboni.

decasyllable

decarbonization n.

decasyllable n. silabi kumi.

decasyllabic adj *(poetic)* -enye silabi kumi.

decathlon n seti ya michezo kumi katika riadha.

decay vi 1 oza. 2 anguka. 3 dhoofu n

uozo. 2 kuanguka. 3 kudhoofika.

decease vi *(formal)* *(of a person)* -fa, fariki

~ed the fact sikukumbuka jambo lile.

disrepair n uchakavu.

disrepute n tabia/sifa mbaya, utovu wa heshima *bring into* ~ aziri *fall into* ~ poteza heshima/sifa njema. **disreputable** adj -enye tabia/sifa mbaya; -a ovyo *he is disreputable looking* ni mtu ovyo. **disreputable to** -enye kuashiria vibaya kwa.

disrespect n utovu wa heshima/adabu, ufidhuli, usafihi, ujuvi *treat somebody with* ~ -tomheshimu mtu, vunjia mtu heshima. **~ful** adj. **~fully** adv.

disrobe vt,vi vua (hasa mavazi rasmi).

disrupt vt 1 vunja, vuruga. 2 (*discussion*) katiza, ingilia kati, dakiza; tenganisha. **~ion** n. **~ive** adj.

dissatisfy vt -totosheleza, -toridhisha *to*

be dissatisfied with living condition kutoridhika/kutoridhishwa na hali ya maisha. **dissatisfaction** n. ~ **(with somebody/something)/(at doing something)** kutoridhika, kutotosheka.

dissect vt 1 changua, kata vipande vipande; tenga sehemu mbalimbali za mnyama, mimea n.k. (ili kuchunguza muundo wake). **~ed plateau** n uwanda uliogawanyika (katika milima na mabonde). 2 (*fig*) chambua, hakiki kwa makini au kwa undani kila sehemu. **~ing room** n chumba cha kufanyia mazoezi ya upasuaji viumbe. **~ion** n uchunguzi; sehemu.

dissemble **vt,vi** (*formal*) ficha (hisia, kitu, nia, maono n.k.). 2 danganya, ghilibu, fanya unafiki. **~r** n mdanganyifu, mnafiki.

disseminate vt eneza, tawanya, sambaza (maoni, imani n.k.). **dissemination** n.

dissent vi 1 ~ **from** -wa na maoni

tafauti, -tokubali, -towafiki. 2 kataa (imani ya kanisa la Kianglikana) n mfarakano wa mawazo, kutokubaliana, kutowafiki. **dissension** n mfarakano, ugomvi. **~ient** adj -enye kuona vingine, -siokubali *a ~ient voice* -a kukataa, -a kupinga, -enye kukaidi, -enye

dunia n kifo, mauti; kufa. **the ~d** n *(legal)* marehemu, hayati. **deceit** n *see* **deceive decedent** n *(US)* marehemu.

deceive vt **~ (in/into)** danganya, hadaa, ghilibu, laghai. **~ oneself** jidanganya. **~r** mdanganyifu, ayari. **deceiving adj. deceivingly** adv. **deceit** n ughushi; udanganyifu, ulaghai, kengo. **deceitful** adj. **deceitulness** n. **deceitfully** adv. **deception** n udanganyifu; kudanganya; hila. **deceptive** adj -a kudanganya; -a hila; -a kutia mashaka, -danganyifu.

decelerate vt,vi punguza; pungua mwendo, punguka mwendo. **deceleration** n upunguzaji mwendo.

December n Desemba, mwezi wa

kumi na mbili.

decennial adj -a kila mwaka wa kumi.

decent adj 1 -a adabu, -a heshima *dress* nguo ya heshima. 2 -zuri, -a kupendeza; stahifu, -a kufaa; ~ *weather* hali ya hewa inayofaa ~ *meal* chakula kizuri; *(colloq)* -a kupendeka, -a wastani. **~ly** adv kwa adabu, kwa heshima. **decency** n 1 adabu, heshima; ustahifu; mwenendo mwema *have the decency to* stahi, onyesha heshima. 2 *(pl)* **the decencies n** kanuni za adabu.

decentralize vt gatua madaraka; *(of govt.)* toa madaraka mikoani. **decentralization** n.

deci- *(pref)* -a sehemu ya kumi.

decibel n kizio cha kupimia kiwango cha sauti.

decide vt,vi 1 kata shauri, amua ~ *a*

dispute amua ugomvi, amua mabishano. 2 hukumu. **~d** adj *(in all*

deck

senses) 1 *(determined, resolute)* thabiti, imara, -a nguvu, -enye nia. 2 *(clear)* dhahiri, wazi. **~dly** adv bila shaka, kwa vyovyote. **decision** n 1 uamuzi, hukumu, maamuzi, mkataa. **binding decision n** hukumu ya mkataa *come to decision* fikia uamuzi, azimia

shauri tafauti n mbishi.

dissertation n 1 tasnifu: andiko au maelezo marefu ya mada fulani (yanayohudhurishwa kwa digrii ya chuo kikuu). 2 insha; hotuba.

disservice n **(a) ~ (to)** tendo

linalodhuru/lisilosaidia.

dissever vt (*formal*) tenga, kata vipande vipande; achana, katika.

dissident adj -a kupinga, -pinzani n

mpinzani. **dissidence** n.

dissimilar adj **~ (from/to)** -siofanana, -enye kutofautiana na. **~ity** n. **dissimilitude** n tofauti, umbalimbali. **dissimilation** n (*ling.*) msigano: kutofautiana kwa sauti zilizofanana kiasi hapo awali.

dissimulate vt,vi *see* **dissemble**. **dissimulation** n.

distaff

dissipate vt,vi 1 tapanya, tawanya; tawanyika; sambaza; sambaa. 2 (*waste by extravagance*) badhiri, fuja, fanya ubadhirifu/ufasiki. **dissipation** n utapanyaji; ubadhirifu. **~d** adj -a uasherati; badhirifu.

dissociate (*also* **disassociate**) vt,vi

~ (from) tenga; jitenga; kata, weka mbali. 2 (*repudiate connection*) kaidi; kanusha, kana; jitoa. **dissociation** n 1 kutenga; kujitenga. 2 kukanusha; kukaidi.

dissolute adj fisadi, -potovu;

-asherati; -levi; -ovu. **~ly** adv. **dissolution** n 1 **dissolution (of)** (*disintegration*) mvurugiko, kuoza, kuharibika. 2 mwisho, kikomo; mauti. 3 utanguzi. 4 kuvunjika (kwa chama, ushirika au ndoa). **dissolution of partnership** n utanguzi wa ubia. **dissolution of Parliament** n kuvunja Bunge.

dissolve vt,vi 1 (*melt*) yeyusha. **~in (to)** yeyuka. **~ in (to) tears** angua kilio. 2 vunja; vunjika; komesha, tangua; tanguka, isha ~ *a marriage* vunja ndoa ~ *a committee* vunja

final decision uamuzi wa mwisho. 2 (*resolution*) uwezo wa kukata shauri, kuamua, kuhukumu *lacking decision* -siokuwa na uamuzi thabiti. **decisive** adj 1 *(clear)* -enye uwezo wa kuamua, -a mkataa *a decisive battle* vita vya kuamua mshindi na mshinde, mapambano ya mkataa, -a kukata shauri/maneno. 2 -enye uamuzi *a decisive man* mtu mwenye uamuzi. 3 -a wazi *a decisive victory* ushindi wa wazi. **decisively** adv. **decisiveness** n.

deciduous adj *(of trees)* -a kupukutika majani yake; *(of ants)* -a kupukutika mbawa zake.

decimal adj -a miongo; -a sehemu za kumi, -a desimali ~ *number* numerali ya desimali, ushuria n sehemu ya kumi, ushuria.

decimate vt 1 *(hist)* ua kila mtu wa

kumi. 2 angamiza, ua idadi kubwa ya watu. **decimation n.**

decimetre n desimita.

decipher vt fumbua (fasiri) maandiko ya siri/ya fumbo; tambua maana ya maandishi yasiyosomeka. **~able** adj.

deck n sitaha *after* ~ sitaha tezi. **clear the ~s** *(for action)* jitayarisha kwa jambo au mapambano ~ *hand* muhudumu sitahani. 2 *(US)* jozi ya karata. 3 *(comm)* mkusanyo wa kadi zenye matobo katika faili moja. **~-cargo** n shehena, mizigo iliyowekwa sitahani. **~-chair** n kiti cha stahani. **~- house** n kibanda, kijumba kilicho kwenye sitaha katika meli, kijumba cha sitahani. **~ passenger** n abiria wa sitahani. **~er** n *(in compounds)* -enye ghorofa maalumu ya sitaha. **a double ~er bus** n basi

declaim

la ghorofa. **~ (with/out in)** vt 1 pemba, remba, pamba ~ *oneself out in fine clothes* jipamba kwa mavazi mazuri. 2 funika, tia sitaha chomboni.

declaim vt 1 sema kwa ukali. ~

against kemea, kengemeka, shambulia kwa maneno. 2 *(practise speaking)* jifunza usemaji, tongoa (mashairi), tongoa; hubiri. **declamation** n 1 usemaji; kuhutubia. 2

kamati. 3 toweka polepole, fifia, potea. **dissoluble; dissolvable** adj. **~nt** n kiyeyushi adj -enye kuyeyusha.

dissonant adj 1 -a sauti tafauti (zisizoafikiana, zisizo nzuri); -a makelele. 2 -enye hitilafu. **dissonance** n 1 sauti zisizolingana; ukosefu wa muwafaka, makelele. 2 tofauti, hitilafu (za imani, vitendo n.k.).

dissuade *vt* **~ somebody (from)** shawishi (mtu) asifanye jambo, vuta, shauri dhidi ya, geuza mawazo (ya mtu mwingine). **dissuasion** n. **dissuasive** adj.

dissyllable n (*US*) *see* **disyllable**. **dissymetry** n hali ya kutokuwepo na

ulinganifu/urari. **dissymetric (al)** adj.

distaff n kijiti cha kukunjia uzi (chenye bonge la uzi) unaokunjwa kwa mkono. **on the ~ side** kukeni.

distance

distance n 1 umbali; masafa, kitalifa

part of the ~ sehemu ya umbali (fulani) *a good ~off* mbali kidogo na hapo *a short ~ from* karibu na. **at a ~** kwa mbali *within calling* ~ karibu vya kutosha kusikika/kuitika, kitambo kidogo. **in the ~** huko mbali. **keep somebody at a ~** fanya mtu asikuzoee. **keep one's ~** (*fig*) kaa mbali, jitenga usizoeleke. **some ~** mbali kiasi *within walking* ~ karibu tu. **long ~** adj (*of races, journeys*) -a masafa marefu, mbio ndefu, safari ndefu; (*of telephone calls*) simu kutoka/kwenda mbali. **middle ~** adj (*of races*) mbio za umbali wa kati. 2 (*space of time*) muda, kitambo vt **~(from)** weka/kaa mbali na, pita mbali kabisa, acha nyuma. **distant** *adj* 1 **distant** (**from**) -a mbali *have a distant recollection* kukumbuka kwa mbali *a distant relative* ndugu wa mbali. 2 (*of degree of similarity*) -siofanana sana, -a kufanana kidogo sana. 3 (*cold, reserved*) -siozoeleka, baridi, si -kunjufu *we are on distant terms* hatukuzoeana sana. **distantly** adv.

distaste n (**a**) **~** (**for**) kutopenda, kuchukia, maudhi, chuki *he looked at me with/in ~* aliniangalia kwa chuki. **(to) ~ful** adj -a

makelele, ugomvi; hotuba kali. **declamatory** adj.

declare vt,vi tangaza, tamka, arifu.~ **(to be) innocent** toa hatiani. ~ **war (on/against)** tangaza vita. 2 nena kwa nguvu/uthabiti. 3 *(to customs officials)* onyesha mali mpya. 4 ~ **for/against** unga mkono/pinga. 5 *(int)* onyesha mshangao *well I* ~ loo!! **~d** adj -a wazi. **~dly** adv kwa nguvu sana. **declarable** adj. **declaration** n 1 azimio, tamko, tangazo. **Arusha Declaration n** Azimio la Arusha. 2 taarifa *declaration of the polls* taarifa ya matokeo ya uchaguzi. 3 hati ya kujulisha/kueleza habari. **declarant** n mtamkaji.

declassify vt tangua (agh habari

iliyokuwa siri na kuifanya bayana). **declassification** n.

decline vi,vt 1 *(refuse)* kataa, kana. 2 *(slope)* inama. 3 *(go down)* shuka *a declining birthrate* kushuka kwa kima cha uzazi. 4 pungua, punguka. 5 *(decay)* dhoofika; fifia n 1 mteremko. mwinamo. 2 kushuka, kupungua nguvu; kudhoofu; kufifia (hasa kwa kuugua kifua kikuu) *go into* ~ dhoofika. **declination** n 1 mkengeuko wa mshale wa dira. 2 mwinamo. 3 *(US)* kukataa. **declinometer** n kipimo-mwinamo.

declivity n mteremko. **declivitious adj.** **declutch** vi tengua klachi (ya motokaa), kanyaga klachi.

decoct vt pata vijenzi halisi vya kitu kwa kukichemsha ili kuondoa vingine visivyo muhimu. **~ion** n.

decrease

decode *vt* simbua. **~er** n chombo cha kufasiria maandishi ya siri. *see* **code**.

decoke vt *see* **decarbonize**.

decolonize vt ondoa katika ukoloni,

toka katika ukoloni, toa uhuru. **decolonization n.**

decompose *vt, vi* 1 *(analyse)* changanua, vunja; changuka; geuza hali ya asili. 2 *(rot)*

maudhi, -a chuki. **~fully** adv. **~fulness** n.

distemper[1] n (upakaji) rangi ya maji vt paka rangi ya maji.

distemper[2] n ugonjwa wa mbwa na baadhi ya wanyama (wa kukohoa na kukosa nguvu).

distend vt,vi vimbisha; vimba; tanua; tanuka; futuka. **distensible** adj. **distension** n.

distil vt,vi 1 ~ **something (from something)**; ~ **something off/out** tonesha, tona, geuza kuwa mvuke. 2 tiririsha; dondoka (kwa matone). **~lation** n utoneshaji. **~ler** n toneshaji. **~lery** n kiwanda cha kutonesha.

distinguish vt,vi 1 ~ **from** pambanua, bainisha, weka mbali. 2 tofautisha ~

distress

between two things tofautisha vitu viwili. 3 (*perceive*) ona, tambua. 4 **oneself** jipatia sifa *he greatly ~ed himself* alijipatia sifa bora. **~able** adj -a kutambulikana; -a kuonekana dhahiri. **~ed** adj maarufu, -a heshima, mashuhuri, bora *look ~ed* onekana mtu wa heshima.

distinct adj 1 (*different*) ~ **(from)** tofauti na *these matters are entirely ~ from each other* mambo haya yanatofautiana kabisa. 2 (*clear*) dhahiri, wazi, -liosikika kwa urahisi. **~ness** n. **~ly** adv. **~ion** n 1 kutofautisha; utofautishaji *a ~ion without difference* utofautishaji usio halisi. 2 tofauti. 3 (*honour*) heshima, sifa; hali ya kuwa bora *a man of ~ion* mtu wa sifa/heshima maalum *gain ~ion* pata sifa. 4 alama ya heshima, zawadi, nishani. **~ive** adj -a kutofautisha; -a pekee *~ive features* sifa bainishi.

distort vt 1 geuza/badili umbo (hali ya kawaida). **a face ~ed by pain** uso uliobadilika kwa maumivu. 2 potosha habari/ukweli. **~ion** *n.*

distract vt ~ (**from**) 1 (*draw attention*) vuta (mawazo, fikra), vuruga (mawazo); ondoa katika shughuli. 2 (*occupy*) shughulisha. **~ed** adj. **~ed (with/by)** -liochanganyikiwa; -enye wasiwasi. **~edly** adv. **~ion** n 1 (*attention*) kuvuta mawazo, kuondoa katika shughuli. 2 (*unsettlement*) fadhaa; mashaka; wasiwasi,

oza; ozesha; haribu; haribika. **decomposition** n.

decompress vt ondosha kani, punguza

msukumo, gandamua. **~ion** n. **~or** n chombo cha kupunguzia msukumo (kipunguza msukumo).

deconsecrate vt tangua wakfu. **decontaminate** vt ondoa uchafu n.k., twahirisha. **decontamination** **n.**

decontrol n ondoa udhibiti, acha huru.

decor n nakshi/mapambo, marembo na vitu vyote vinavyokamilisha (sura; mandhari, chumba, jukwaa n.k.). **~ate** vt 1 pamba, remba, tia nakshi. 2 paka rangi; *(with badge or medal)* visha/tunuku nishani. **~ate with an order** tunukia nishani. **~ator** n mpaka rangi, mtia nakshi, mpambaji. **~ation** n 1 pambo; kupamba; urembo; kuremba. 2 *(medal)* nishani; cheo cha heshima. **~ative** adj -a kufaa kwa kupamba, -a mapambo, -a urembo. **~ative stitches** n mishono ya mapambo, mishono nakshi (urembo); darizi.

decorticate vt ponoa, ambua gamba. **sisal is ~d to get fibre** katani huponolewa ili kupata nyuzi zake. **decorticator** **n** furutile.

decorum n adabu, heshima, staha. **with due ~** kwa adabu zote. **decorous** *adj* -a adabu, -a heshima, stahifu.

decoy n mtego; (*bait*) chambo vt tega, nasa, (kwa kudanganya, werevu) vuta ~ *somebody into doing something* tega mtu afanye jambo.

decrease vt,vi 1 punguza; pungua, punguka, fifia n upunguaji, kupungua. **crime is on the** ~ uhalifu unapungua.

decree

decree n amri, agizo, makataa, hukumu. ~ **absolute** n makataa. **~nisi** n hukumu maalum ya talaka vt toa amri, amuru, agiza, tangaza mkataa.

decrepit adj -dhaifu (kwa sababu ya uzee au kuchakaa), -kuukuu, -kongwe, -chakavu. **~ude** n ukongwe; udhaifu; uchakavu;

hangaiko; wazimu *you drive me to ~ion* unanitia wazimu. 3 *(rest)* pumzisho, kitulizo; mchezo, burudiko.

distrain vt **~ (upon)** (*leg*) piga tanji; shika/zuia mali ya mtu (kumlazimisha alipe deni), lipisha ~ *upon somebody's property* piga tanji n tanji.

distraught adj -enye kuhangaika, -enye wasiwasi, -liochanganyikiwa, -liofadhaishwa.

distress vt,vi dhikisha, tesa; huzunisha; tia wasiwasi. **~ oneself** jitesa; ona

distributary

wasiwasi *be much ~ed* huzunishwa/ sikitishwa na. **~ed area** n eneo la dhiki/lisilo na kazi. **~ing** adj. **~fully; ~ingly** adv. n 1 dhiki; majonzi, huzuni *companion in* ~ rafiki katika dhiki ~ *committee* kamati ya wenye shida, wasio na kazi. 2 hali ya hatari; tatizo/shida kubwa. **~ signal** n alama ya hatari. 3 maumivu, mateso, uchungu.

distributary mkono wa mto.

distribute vt ~ (**to/among**) 1 gawanya; gawa. 2 tandaza, sambaza. **distributor** n mgawaji; (*electr*) kigawi, distribyuta. **distribution** n 1 mgawanyo; ugawaji; maenezi, usambazaji. 2 (*Maths*) uenezaji. **distributive** adj -a kugawanya; -a kusambaza; -a kueneza. **distributive share** n hisa mgawanyo.

district n 1 wilaya ~ *magistrate*

hakimu wa wilaya. 2 (*of town*) mtaa, kiambo. **the D~ of Columbia** jiji la Washington, eneo la serikali ya Muungano ya Marekani. 3 jimbo la uchaguzi.

distrust vt shuku, tuhumu. **~ (of)** *n* shaka. **~ful** adj -a kushuku, -enye mashaka, -sioamini. **~fully** adv. **~fulness** n.

disturb vt 1 (*disarrange*) chafua, fuja,vuruga. **~ the peace** vuruga/vunja amani. 2 sumbua *do not ~ me* usinisumbue. **~ance** n 1 ghasia, usumbufu, machafuko, vurugu. 2 (*emotional*) kuchanganyikiwa *mental disturbance* mvurugiko wa akili.

disunite vt,vi tenganisha, farakanisha;

mtambariko.

decry vt tweza; laumu, tuzua, paka matope.

decumbent adj -a kulala chini. **dedicate** *vt*, vi **~ to** 1 weka wakfu, (weka) kwa matumizi mema au kusudi jema (kama vile matumizi ya dini au utukufu wa Mungu); tabaruku, zindua. 2 (*devote*) toa (weka, funga kabisa) kwa ajili ya kusudi fulani maalumu. 3 andikia ukumbusho au heshima ya mtu (au kusudi maalumu) *this book is ~d to my children* kitabu hiki ni kwa heshima ya watoto wangu. 4 toa hidaya; tunukia. 5 ~ **oneself to** jitolea kwa dhati. **dedication** n. **~d** adj.

deduce vt fikia hitimisho (kutokana na ithibati iliyopo). **deducible** adj.

deduct vt toa, punguza, ondosha; kata. **~ion** n 1 kutoa; kukata, kukatia; kuchukua. 2 (*of salary*) makato. 3 mambo yaliyofasiriwa (au kukisiwa hivyo). **~ive** adj -liopatwa kwa kufasiri mambo mengine yalivyo. **~ively** adv.

deed n 1 tendo, kitendo *be rewarded for one's good ~s* pewa tuzo kwa kitendo chema *great ~* tendo kuu (la ushujaa, la ujasiri) *a foul ~* tendo ovu. 2 hati rasmi ya makubaliano/ mkataba. ~ **poll** n hati (inayotiwa sahihi ya mtu mmoja) ya kumgawia mwingine ardhi, hati ya kubadilisha jina. **title ~** n hati ya kumiliki. ~ **box** n kasha mnamowekwa hati hizi.

deem vt (*formal*) ona kuwa, chukulia kuwa, fikiria kuwa, amini kuwa ~ *it an honour to do something* chukulia kuwa jambo la heshima kufanya

deface

kitu.

deep adj 1 -a kwenda chini, -enye kina, -enye uketo. ~ **water** n kina, lindi *ten feet ~ in water* kina cha futi 10 majini ~ *river* mto wenye uketo. **in ~ water(s)** (*fig*) -wa na matatizo makubwa. 2 -liowekwa ndani sana; -liokuwa nyuma sana; -a ndani. 3 -pana. 4 -sana, kabisa ~ *red* -ekundu sana ~ *secret* siri sana. **(be) ~ in thoughts (study** etc.) zama katika mawazo, -wa mbali kimawazo. 5 (*of voice*) -zito, nene, -a chini. 6 (*of feeling etc.*) -ingi; -zito; -kuu, kubwa ~ sorrow majonzi makuu ~ *mourning*

tengana, farakana. **disunity n. disunion** n 1 mfarakano, utengano. 2 (*discord*) kutopatana, ugomvi.

disuse n kutotumika *this path has fallen into* ~ njia hii haitumiki. **~d** adj -siotumika tena.

disyllabic adj -enye silabi mbili. **disyllable** n *(US)* **(dissyllable)** silabi mbili.

ditch n handaki; mtaro, mfereji *make a last ~stand* linda/pigana mpaka mwisho; endelea mpaka mwisho. dull

diverge

as ~ water -jinga kabisa vt 1 tengeneza/chimba/safisha handaki. 2 *(sl)* telekeza, acha, tupa *he ~ed his old car* alitupa mkweche wake. 3 tupa handakini.

dither vi 1 (*arch*) tetemeka. 2 (*colloq*) tapatapa, sita, shindwa kuamua la kufanya n mtetemeko; (*colloq*) hali ya kutapatapa, hali ya kushindwa kuamua la kufanya.

ditto n (*abbr*. **do)** 1 mshabaha ule ule. 2 kama kwanza, sawa sawa ~ *marks* alama za mshabaha. **~ somebody** kubaliana na fulani, afiki hoja yake; sema kitu kilekile kama fulani. **say ~ to** *(colloq)* sema kitu kilekile kama; kubaliana na.

ditty n wimbo mfupi mwepesi.

diuresis n (*med*) ongezeko la mkojo. **diuretic** adj -a kuongeza mkojo, -a *slim countries*) baraza kukojoza n dawa ya kukojoza.

diurnal adj 1 (*of daylight*) -a mchana. 2 (*daily*) -a kila siku. 3 (*astron*) -a siku nzima.

divagate vi 1 tangatanga. 2 ~ **from**

acha (njia/lengo n.k.), kengeuka; zungukazunguka.

divan n 1 kiti kisicho na egemeo. 2 (*also* ~ **bed**) kochi kitanda. 3 (*in Muslim countries*) baraza.

dive vi 1 zamia majini; (*person*) piga mbizi. 2 tia mkono ghafla (mfukoni, chomboni n.k.). 3 (*go deeply into*) jitia kabisa, zamia. 4 (*of aeroplanes etc.*) piga, mbizi, shuka, ghafla. ~

huzuni kubwa ~ *sleep* usingizi mzito. 7 (*fig*) -gumu kueleweka *a ~ mystery* fumbo kubwa. 8 (*fig*) -enye kuzama, -siyo ya juujuu *a woman with ~insight* mwanamke mwenye mawazo yaliyozama. 9 siri. **he is a ~ one** msiri. **~ly** adv. **~ness** n. **~en** vt,vi 1 enda chini; -wa na kina; ongeza uketo. 2 zidisha adv chini sana; ndani. **still waters run ~** (*prov*) kimya kingi kina mshindo. **~ freeze** vt gandisha chakula n.k. ili kuhifadhi. **~ freezer** n jokofu gandishi. **~ mined** adj *(of coal)* -a kutoka machimboni. **~ drawn** adj pumzi iliyoshushwa kwa nguvu. **~ rooted** adj -siyo rahisi kutolewa; enye mizizi imara. **~ seated** adj -iliyojijenga, -enye nguvu n (*poet*) **the ~** n bahari.

deer n mbawala, paa, kulungu. **~ skin** n ngozi ya mbawala iliyohifadhiwa. **~ stalker** n mwindaji wa mbawala; kofia ya kitambaa yenye mikia miwili (mmoja mbele mwingine nyuma). **~ stalking n** mchezo wa kuwinda mbawala kwa kuwanyemelea.

de-escalate vt punguza eneo au nguvu

ya vita n.k.

deface vt 1 umbua, (kwa kuandika/ kuchora juu yake), fuja. 2 fanya maandiko yasisomeke (k.m. juu ya jiwe la kaburi). **~ment** n.

defacto

defacto adj -siopingika, -enyewe, halisi adv kenyekenye: bila kupingwa, moja kwa moja.

defalcate vi fuja/badhiri amana. **defalcation** n budhara, ubadhirifu wa amana.

defame vt kashifu, haribu jina. **defamation** n. **defamatory** adj.

default n 1 kushindwa kufanya jambo; kupuuza. 2 kosa (la kutofanya ipasavyo), mwepuza. **win a case (a game) by ~** shinda kesi (au mchezo) kwa kuwa washindani wamepuuza. **be in ~** kosekana. **~ of** bila, kwa kukosa vi 1 shindwa kutekeleza wajibu/kufuata mkataba. 2 shindwa kulipa madeni. 3 shindwa kufika mahakamani. **~er** n 1 mwenye kosa la kutoonekana, kutolipa deni. 2 askari aliyehukumiwa kijeshi.

defeat vt 1 shinda, zidi nguvu, vota. 2 vunja, angamiza n 1 ushinde; kushindwa. 2

bomb vt,vi shuka ghafla na kudondosha mabomu n 1 mzamo, mzamio; kupiga mbizi *make a ~ into one's pocket* tia mkono mfukoni. 2 (*colloq*) mkahawa/baa isiyo ya heshima. **diving-bell** n chombo cha mpiga mbizi. **diving-board** n ubao wa kupiga mbizi. **~bomber**; **~r** n mpiga mbizi. **pearl ~ r** n mzamia lulu.

diverge vi achana, fuata njia mbalimbali. **~nce** n muachano; tofauti. **~nt views** n mawazo yanayotofautiana.

divers

divers adj (*arch*) kadhaa; zaidi ya moja.

diverse adj -a namna mbalimbali, anuwai. **diversify** vt 1 fanya tofautitafouti/anuwai/mbalimbali. 2 (*of business etc.*) panua biashara kwa kutengeneza/kuuza bidhaa za aina nyingine. **diversity** n hali ya kuwa anuwai, tofauti. **~ly** adv.

divert vt ~ (**from**) 1 chepua. 2 (*relieve, amuse*) liwaza, burudisha. 3 potosha, vuta kwingine. **diversion** *n* 1 njia ya mchepuko. 2 (*passtime*) mchezo, liwazo, pumzisho. 3 *(stratagem)* mbinu (ya kuvutia macho kwingine), hila (ya kudanganya adui). **diversionist** n. **diversionary adv.**

divest vt,vi (*formal*) 1 **~ somebody of** vua; vulia; twalia. 2 uzulu, vua madaraka, nyang'anya. 3 **~ oneself** achana na.

divide vt,vi 1 gawa; gawanya; gawanyika; tenga *the road ~s the village* barabara inagawa kijiji. 2**~ into**/**by** gawa kwa ~ *6 by 3* gawa 6 kwa 3. 3 (*set at variance*) gombanisha; gawanya, leta kutokukubaliana. **opinions are ~d on this matter** watu hawakubaliani kuhusu swala hilo. 4 (*classify*) pambanua, ainisha. 5 (*in parliament*) piga kura. 6 **~ up** gawana *they ~d up the money* waligawana pesa. n mpaka; (*Geog.*) kigawa mito. **the Great ~** n mpaka kati ya uhai na mauti.. **division** n 1 (*separation*) kutenga, mtengo. 2 (*Math*) ugawanyaji *division sign* alama ya kugawanya. 3 (*distribution*) mgawo, kigawe, mgawanyiko, mgawanyo *division of labour* mgawanyo wa kazi. 4 (*partition*) mpaka, kitu cha kutengea. 5 (*part*) sehemu ya kitu kilichogawanyika au kilichojitenga. 6

maangamizo. **~ist** n mtu anayetegemea kushindwa tu. **~ism** n hali ya kutazamia kushindwa tu.

defecate vi (*med*) kunya, -enda choo/ haja kubwa. **defecation** n.

defect[1] n dosari; kasoro; walakini; upungufu. **inherent ~ n** dosari ya kimaumbile. **latent ~***n* dosari iliyofumbika. **patent ~**dosari dhahiri. **~ive** adj -enye kasoro/ upungufu. **mentally ~ive** adj -enye upungufu wa akili.

defect[2] vi ~ (**from/to**) asi; saliti. **~or** *n* mwasi; msaliti. **~ion** n uasi; usaliti.

defend vt **~ (against/from)** 1 (*guard*) linda, kinga, hami. 2 (*speak for*) tetea. 3 (*sport*) linda (goli). **~er** n mlinzi; mtetezi. **defence** n 1 ulinzi, hali ya kulinda/kujihami/kujikinga. 2 kulinda usishambuliwe. 3 (*anything which protects*) ngome, ngao, kinga; (*pl military defences*) 1 *defences* silaha, ulinzi 2 *defence area* ngome. 3 (*legal*) utetezi 4 *defence counsel* wakili wa utetezi. **defenceless** adj bila ulinzi/kinga; bila utetezi.

defencelessly adv. **~lessness** n. **~ant** n mshitakiwa; mdaiwa. **defensible** adj 1 -a kulindika. 2 (*capable of vindication*) -a kuthibitika. **defensive** adj 1 -enye mwelekeo wa kujilinda/ kujitetea; -a kujikinga *defensive weapon* silaha za kujikinga/kujilinda. 2 (*often derog*) -tetezi *why is he always so defensive*? kwa nini anajiteteatetea. n **be/act on the defensive** -wa katika hali ya kujilinda/jikinga/jihami/jitetea. **defensively** adv.

defer[1] *vt~* ahirisha *payment on ~red terms* kulipia kidogo-kidogo, kununua kwa kubandika. **~ment** n.

defer[2] vi ~ (**to**) kubali kushindwa (hasa kwa sababu ya kuonyesha heshima); ridhi kwa kustahi, stahi. **~ence** n kukubali kushindwa (kwa kuonyesha heshima); ridhaa (ya kustahi); staha. **in ~ence to** kwa staha; kwa kustahi. **~ential** adj -enye kuonyesha staha. **~entially** adv.

defiance n uasi; ufidhuli; kutojali; ujasiri (wa wazi). **defiant** adj.

deficiency n upungufu, uchechefu, kasoro. ~

kutoafikiana; kutofautiana mawazo. 7 (*mil*) divisheni. 8 (*Parliament*) kugawanyika makundi mawili kwa ajili ya kuhesabu kura. **division bell** n kengele ya kuwaashiria wabunge kuwa kuna kupiga kura. 9 (*in govt.*

establishments) idara *budget division* idara ya makadirio ya fedha. **divisional** adj. **divisive** adj -enye kugawa/kutenganisha. **divisiveness** n. **divisor** n (*Maths*) kigawanyo. **divisible** adj -a kugawanyika. **divisibility** n.

dividend n 1 (*comm*) gawio. 2 (*Math.*) kigawanyo, hesabu yenye kugawanyika. 3 **pay ~s** leta faida.

dividers (*Maths*) kigawanyi; (*compass*) bikari.

divine[1] vt,vi agua; bashiri, tabiri. **divination** n uaguzi; ubashiri, utabiri. **~r** n mwaguzi. **~-rod** n fimbo ya mwaguzi.

divine[2] adj 1 -a Mungu, kama Mungu; takatifu ~ *service* ibada takatifu. 2 (*surpassing*) (*colloq*) bora sana; -tukufu; -a fahari n mjuzi wa mambo ya Mungu (dini). **divinity** n 1 Uungu; Umungu; utukufu wa Mungu. 2 **D~** n Mungu. 3 tawhidi, theolojia.

divorce n 1 talaka *grounds for* ~ sababu za talaka. 2 mtengano, mwisho wa ushirikiano (wa vitu viwili vilivyoshikamana) vt **~ (from)** 1 taliki, tangua ndoa. 2 (*fig*) (*separate*) tenga; tenganisha. **~e** mtalaka.

divot n majani yaliyong'olewa na udongo wake.

divulge vt funua, toa wazi, toboa, fumbua (siri). **~nce** n.

divvy n (*colloq abbr. of* **dividends**).

dixie n sufuria kubwa ya chuma (itumiwayo na majeshi au kambini).

dizzy adj 1 -enye kizunguzungu/ kisulisuli; -a kutia kizunguzungu. 2 (*perplexed*) -enye -kuchanganyikiwa, -enye wasiwasi; (*sl*) -jinga, -pumbavu vt tia kizunguzungu; tia wasiwasi. **dizzily** adv. **dizziness** n.

djin n jini.

disease n utapiamlo. **mental ~** n upungufu wa akili. **deficient** *adj.* **deficit** n hasara; upungufu, (hasa kwa fedha au mali); nakisi, kasoro.

defilade vt (*mil.*) jilinda dhidi ya mashambulizi ya maadui, jihami, jikinga n mashambulizi, mapambano ya kivita.

defile[1] vt,vi najisi; chafua, tia taka;

baka. **~ment** n.

defile[2] n 1 ushoroba, njia nyembamba ya mlimani. 2 korongo vi (*of troops*) enda katika mlolongo/msururu.

define vt 1 (*explain meaning*) fasili; (*duties etc.*) eleza wazi kabisa, baini, fafanua. 2 weka mpaka ~ *a country's boundaries* weka mipaka ya nchi. 3 eleza sifa bainifu (za kitu). **definable** adj. **definite** adj 1 -enye mpaka. 2 wazi. 3 -enye msimamo. **definitely** adv 1 -a waziwazi. 2 ndio! haswa! kabisa! **definition** n 1 fasili, ufafanuzi. 2 udhahiri/udhihirishaji wa umbo. 3 ubainifu wa taswira (katika lenzi, picha n.k.). **definitive** adj 1. -a mkataa, -a kumalizia, -a hakika 2. bora kabisa.

deflate vt 1 (*of tyre*) toa upepo. 2 (*fig*)

punguza majivuno. 3 punguza jumla ya fedha zitumiwazo ili kudhibiti bei. **deflation** n. **deflationary** adj.

deflect vt,vi **~** (**from**) vuta upande, kengeusha; enda upande. **~ion** n. **~or** n.

deflower **vt** (*liter or old use*) bikiri.

defloration n.

defoliate vt teketeza majani; pukuta.

defoliation n. **defoliant** adj.

deforest vt fyeka/kata miti ya mwituni; haribu mwitu.

deform vt kashifu; haribu umbo/sifa; umbua. **~ed** adj -enye kwenda kombo; -lioumbuka; -enye kasoro. **~ation** n ugeuzi (kuwa baya); kilema; kombo, upotovu. **~ity** n ulemavu.

defraud vt 1 danganya; fanya hila, laghai,

do vt,vi 1 fanya, tenda *what are you ~ing tomorrow*? unafanya nini kesho *I'll ~ my best/all I can/all in my power* nitafanya kila niwezalo. **when in Rome ~ as the Romans**

do

~ (*prov*) ukiwa Roma tenda kama Warumi *she is ~ing her homework* anafanya zoezi (la nyumbani). **what's ~ne can't be un~ne** *(prov)* maji yakimwagika hayazoleki. **no sooner said than ~ne** fanyika mara moja. **well begun is half ~ne** *(prov)* mwanzo mzuri ni nusu ya kufanikiwa. **easier said than ~ne** rahisi kusema kuliko kutenda. 2 tengeneza *I have ~ne 10 copies* nimetengeneza nakala 10. **~ it yourself** *(abbr* **DIY**) fanya mwenyewe (hasa ujenzi, useremala, ukarabati n.k. bila kuajiri wafanyakazi). 3 soma, jifunza *I am ~ing zoology at the University* nasoma zoolojia Chuo Kikuu. 4 (*Maths*) pata jawabu *she can ~ this sum* anaweza kupata jawabu la hesabu hii. 5 (*attend to*) shughulikia *I'll ~ you now* nitakushughulikia sasa. 6 (*with nouns*) ~ *one's teeth* piga mswaki ~ *one's hair* chana nywele ~ *the dishes* safisha vyombo ~ *the flowers* panga maua ~ *one's duty* timiza wajibu. **patience and perseverance will ~ wonders** *(prov)* mstahimilivu hula mbivu ~ *time* (*sl.*) fungwa jela ~ *good* tenda wema; saidia *this medicine will ~ you good* dawa hii itakusaidia. 7 (*with gerunds*) ~ *the cooking* pika ~ *the washing* fua. 8 (*with the pp and perfect tenses*) maliza; timiliza; isha *it is ~ne* imemalizwa, imetimizwa. 9 **~ (for)** faa; tosha *will it ~ for you*? itakufaa? *this will never ~* haifai kabisa *it is not ~ne to talk with your mouth full* si vizuri/haifai kuzungumza na chakula kinywani. 10 (*with passive force colloq*) *what's ~ing*? kuna nini? *Nothing ~ing*! Hamna! endelea *the patient is ~ing well* mgonjwa anaendelea vyema. 11 (*for vehicles etc.*) enda, safiri *this old car only ~es* 40 *kilometres an hour* mkweche huu unaenda kilomita arobaini tu kwa saa. 12 **~ somebody (out of something)** (*colloq*) tapeli;

do

punja; rubuni; iba. 13 iga; igiza *he ~es Kinjeketile well* anaiga Kinjeketile vizuri. 14 **~ somebody/oneself well** *(colloq)* kimu, hudumia (kwa chakula malazi n.k.). 15 (*colloq*) zuru, tembelea *she did Tanzania in two weeks* alitembelea Tanzania kwa wiki

ghilibu.

defray vt lipa gharama, lipia, gharimia.

defrost vt yeyusha barafu; ondoa ukungu. **~er** n (*tech*) kiyeyusha barafu; kiondoa ukungu.

deft adj stadi. **~ness** n.

defunct adj 1 -fu, marehemu. 2

-liovunjwa, -liotenguliwa, -liofishwa. 3 -siotumika siku hizi, -lioachwa n marehemu, hayati, mfu.

defuse vt toa fyuzi; (*of a bomb*) tegua bomu; (*fig*) lainisha, tuliza.

defy 1 kataa katakata; taka shari; taka vita *I ~ you to do it* thubutu! fanya uone! 2 dharau; asi, -totii; -toogopa. 3 (*provoke*) chokoza, tolea ujuvi; kaidi; fanyia kiburi. **~ somebody to do something** taka mtu afanye jambo ambalo ni muhali kwake/hatokubali kulifanya. 4 shinda, leta shida zisizoweza kuondolewa; shindikana kutatuliwa. **her boldness defies competition/description** ujasiri wake hauna kifani. **defier** n.

degauss vt tengua nguvu za sumaku.

degenerate vi,vt ~ **(into)** haribika tabia, sawijika; potoa adj -lioharibika tabia; pungua (kiafya), -liosawijika, -liopotoka n mpotovu, asherati. **degeneration** n **degeneracy** n 1 upotovu, mtenguko wa maadili, ugeukaji vibaya, uharibifu wa tabia. 2 upungufu. 3 udhoofu.

degrade vt,vi 1 shusha daraja/cheo au hadhi. 2 ~ *oneself* jivunjia heshima/hadhi. **degradation** n.

degree n 1 (*for angles, temperature*) nyuzi, digrii. 2 (*rank*) cheo; hadhi; daraja; manzili. 3 hatua, daraja (ya maendeleo), kiasi. **by ~s** hatua kwa hatua. **to a high ~** sana, mno. **to what ~** (kwa) kiasi gani; hatua ya uzito (kwa jambo). **third ~** n ulazimi- shaji wa mtu kukiri (wa mateso makali). 4 *(academic)* digrii, shahada. **Ph.D ~** n shahada ya Udaktari wa Falsafa. 5 (*gram*) kiwango cha ulinganisho wa vivumishi na vielezi (k.m. **thin**, **thinner**, **thinnest**) 6. kiwango *they differ to a certain ~* mbili. 16 iva, ivisha *the beef was ~ne to a turn* nyama iliiva barabara. 17 husika na; tokana na *~n't have anything to ~ with him* usihusike na huyu *have agreat deal to ~ with* husika sana na. 18 (*in greetings*) *how ~ you ~ (formal)* u hali gani? *how (are) you ~ing*? vipi mambo? 19 ~ *oneself proud* jifurahisha, jiridhisha. 20 ~ *to death* ua; (*fig*) haribu; chusha. 21 *make ~ with* tumia (ingawa haitoshi/ hairidhishi), jishikiz(i)a. 22 ~ *your own thing* (*sl.*) shika taimu yako, shika hamsini zako. 23 (*with* adv *particles and preps*) **~ away with** futa, tangua; ua. **~ well/badly by somebody** tendea wema/mabaya. **be hard ~ne by** onewa. **~ as you would be ~ne by** *(prov)* tenda upendavyo kutendewa. **~ somebody down** (*colloq*) laghai, danganya; sengenya, teta. **~ for** fanyia kazi za nyumbani; fanya mipango ya. **be ~ne for** haribika, kwisha. **~ in** (*sl*) ua. **be ~ne in** choka sana. **~ out** fagia, safisha; panga. **~ over** piga rangi upya; piga; umiza. **~ up** karabati, tengeneza, fufua; (*of dress etc.*) funga (na vifungo n.k.); fanya kifurushi; chosha. **~ with** hitaji, taka; (*tolerate*) vumilia; (*pass time*) fanya *what did you ~ with yourselves yesterday* mlifanya nini jana? mudu/weza/ishi bila *we will ~ without his help* tutamudu bila msaada wake n 1 *(sl)* (*swindle*) hila, ujanja, kuiba. 2 (*colloq*) (*party*) tafrija. 3 desturi, kanuni. 4 **fair dos/do's** (*GB*) *(as an exclamation)* haki, tutendeane haki (katika kugawana). **~ings** n 1 (*sl*) shughuli;

do,doh

mishughuliko, mambo. **~er** n mtendaji. **wrong-~er** n mkosaji.

do,doh[1] n noti ya kwanza na ya nane katika skeli.

do[2] (*abbr*. of **ditto**).

doc (*colloq abbr of* **doctor**).

docile adj 1 -tiifu, -sikivu, -elekevu. **docility** n.

dock[1] vt ~ **(off)** (*of tail)*, fupisha, punguza. 2 kata, punguza (mshahara, chakula).

dock[2] n (*of court*) kizimba.

dock[3] n 1 gati, bunta. **dry ~** n guda.**~yard** n gatini. 2 *(pl)* bandari vt,vi 1 (*of ship*) pandisha

wanatafautiana kwa kiwango fulani.

dehorn vt ng'oa pembe (ya mnyama).

dehumanize vt toa (ondoa) utu, dunisha, umbua, dhalilisha. **dehumanization** n.

dehumidify vt ondoa unyevunyevu.

dehydrate vt kausha, pweza. **~d** adj --liopwezwa, -lionyauka. **~d eggs** n mayaipwea. **dehydration** n kuishiwa/kukausha maji.

de-ice vt ondoa barafu; zuia kufanyika kwa barafu. **~r** n kiondoa barafu.

deicide n 1 muuaji wa mungu; mwangamizaji wa viwakilishi vya mungu. 2 tendo la kuua/au kuharibu sanamu ya mungu.

deictic n (*gram*) kionyeshi bainishi.

deify fanya mungu; abudu au heshimu kama mungu. **deification n** kufanya (kitu au mtu) Mungu, kuabudu au kuheshimu (kitu au mtu) kama Mungu.

deign

deign vi **~ to do something** kubali, ridhia, jidhili. **~ to listen** -wa na idhilali ya kusikiliza *he did not ~ to answer* hata/wala hakujibu.

deism n (*rel*) imani ya uungu bila kukubali ufunuo wala mizengwe yake. **deist** n muumini asiyekubali ufunuo. **deity** n 1 uungu, umungu. 2 mungu. **the D~** n Mwenyezi Mungu.

deject vt huzunisha, vunja moyo, tia majonzi. **~ed** adj -enye huzuni. **~edly** adv. **~ion** n huzuni, majonzi, moyo mzito. **he left in ~ion** aliondoka na huzuni kubwa.

de jure *adv,adj* kwa sheria; -a halali; kisheria.

dekko n (*sl)* deku. **to have a ~** kudeku, kutupia jicho.

delate vt (*arch*) laumu; suta, sengenya, aili. **delation n** aili, lawama. **delator** n mtesi; mbea; mchonge.

delay vt,vi 1 kawiza/kawisha, chelewesha; kawia, chelewa. 2 ahirisha, faitisha n kukawia; ucheleweshaji, usiri; taahira *without*

gudani; funga gatini. 2 unganisha vyombo viwili vya anga. **~er** n hamali, kuli.

docket n 1 muhtasari (wa barua, hati n.k). 2 (*comm*) orodha (ya bidhaa, kazi zilizofanywa). 3 lebo (juu ya bidhaa iliyofungwa kueleza vitu vilivyomo, matumizi au jinsi ya kuunganisha) vt 1 andika (muhtasari wa barua, hati n.k.). 2 orodhesha (bidhaa; kazi zilizofanywa). 3 andika lebo.

doctor n 1 daktari, tabibu, mganga. 2daktari (wa falsafa): mtu mwenye shahada ya juu kabisa katika somo.**~ of laws** n daktari wa falsafa katika sheria vt 1 (*colloq*) ganga, tibu. 2 (*mend, repair*) tengeneza. 3 ghushi. **~ food** ghushi chakula: fanya chakula/kinywaji kiwe kibaya kwa kuongeza kitu kingine. **~ the accounts** ghushi hesabu. 4 (*of animals*) hasi. **~ate** n shahada ya udaktari. **~ial** adj -a udaktari.

doctrine n 1 kanuni, mafundisho (ya dini, vyama vya siasa n.k.), imani *it is his* ~ ndiyo imani yake. **doctrinaire; doctrinar** n mnadhariasugu adj -a kanuni/nadharia tupu *doctrinaire socialism* ujamaa wa nadharia tu. **doctrinal** adj -a kanuni, -a mafundisho; -a madhehebu (ya dini).

document n hati, nyaraka vt thibitisha kwa kutoa hati/-pa hati, toa hati. **~ation** n uandikaji wa hati; hifadhi

ya hati. **~ary** adj 1 -a hati, -enye kuandikwa. **~ary evidence** n ushahidi ulioandikwa 2. (*of film*) -a mambo yasiyokuwa ya kubuni; -a maisha halisi n filamu ionyeshayo hali halisi.

dodder vi (*colloq*) jikongoja, enda mwendo wa kutetemeka (kwa udhaifu, uzee, ugonjwa). **~er** n. **~y** adj.

dodeca (*pref*.) kumi na mbili. **~gon** n pembe kumi na mbili. **~hedron** n umbo lenye sura kumi na mbili **~syllable** n mstari wenye silabi kumi na mbili.

dodge vt,vi 1 (piga) chenga, kwepa (ili

usionekane, au usikamatwe). 2 tumia hila (werevu) ili kukwepa jambo n 1 chenga. 2 hila, ukwepaji. **~r** n.

~ bila kukawia *make no ~ in doing something* usichelewe kufanya kitu.

delectable adj 1 -a bashasha, anisi. 2 tamu. **delectation** n furaha, anasa, bashasha, burudani *for the delectation of his guests* kwa ajili ya kuwafurahisha wageni wake.

delegate n mjumbe, mwakilishi vt 1 wakilisha. 2 tuma; agiza ~ *authority* naibisha mamlaka ~ *to* wekea; agizia. **delegation** n 1 ujumbe. 2 uwakilishi, uwakilishaji *lead a delegation* ongoza ujumbe. **delegacy** ujumbe, uwakilishi.

delete *vt*~ (**from**) futa, ondoa (herufi, neno, maandiko). **deletion** n.

deleterious adj (*formal*) -haribifu, -a

kudhuru, -a kuumiza.

delft (*also* **delf**) ~-*ware* vyombo vya udongo (vya Uholanzi) vyenye nakshi za buluu.

deliberate vt,vi ~ (**over/on/upon**) fikiri sana, taamali; shauriana, jadiliana adj 1 -a kusudi. 2 -angalifu, -a hadhari, bila haraka. **~ly** adv kwa

delineate

makusudi/kudhamiria. **deliberative** adj -a kufanya shauri. **deliberation** n 1 (*discussion*) mashauriano, majadiliano. 2 (*consideration*) fikira; uangalifu, hadhari; taamuli.

delicate adj 1 laini, -ororo, -epesi *her skin is ~* ngozi yake ni nyororo. 2 -zuri, -a kuvutia, -a kupendeza. 3 -epesi kudhuriwa, dhaifu, -epesi kuugua *he is in ~ health* hana afya nzuri *a ~ looking child* mtoto dhaifu (anayehitaji matunzo zaidi). 4 -a kutaka uangalifu mkubwa. 5 (*of colours*) -a kupendeza; -siokoza. 6 (*of the senses or instruments*) -kali, -a kuweza kupima tofauti ndogo sana *a ~ sense of smell* hisia nyingi za kunusa. 7 angalifu sana; -a adabu, -a kujali wengine; -a kutafakari. 8 (*of food, its flavour*) -tamu, -sio na ladha kali. **~ly** adv. **delicacy** n 1 uzuri, ulaini, wororo, mtiririko. 2 (*refinement*) adabu; malezi mema, murua. 3 (*care*) unyeti, uangalifu. 4 (*nice dish*) chakula kitamu, mapochopocho. **delicatessen** n 1 duka la vitoweo; duka linalouza vyakula vilivyopikwa

dodgy **adj.** 1 -a hatari 2 -enye hila.

doe n sungura/swala/digidigi jike. **~s**

kin n ngozi ya sungura, swala, digidigi.

doff vt (*old use*) vua (kofia, nguo,

mavazi). **~ one's hat** amkia mtu kwa kuvua kofia.

dog n 1 mbwa; mbwa dume. 2 (*in phrases*) **every ~ has his day** kila mtu ana siku yake, iko siku. **give a ~ bad name** (**and hang him**) paka mtu matope/haribu jina la mtu (na watu wataendelea kumfikiria vibaya). **help a lame ~ over a stile** saidia mtu wakati wa dhiki/matatizo. **let sleeping ~s lie** acha mambo kama yalivyo, usimwamshe aliyelala, ukimwamsha utalala wewe. **love me love my ~** ukimpenda baniani upende winda wake. **he doesn't stand/have (even) a ~'s chance** hana uwezo wowote (wa kushinda, kushiriki). **go to the ~s** potoka, haribika; haribikiwa, kwisha. **throw/give to the ~s** tupa (kama takataka), sukumiza. **lead a ~s life** ishi maisha ya taabu. **lead somebody a ~'s life** sumbua/ghasi mtu kila wakati *treat somebody like a ~* tendea vibaya, dhalilisha **a ~ in the manger** mtu mwenye inda

doggerel

(anayewazuia wengine wasifaidi kitu fulani ambacho hakimsaidii yeye). **be the under ~** -wa mtu wa kushindwa tu. **be top** ~ (*colloq*) -wa kiongozi, -wa mwenyewe. **die a ~'s death/die like a ~** -fa kifo cha aibu/dhiki. **dressed like a ~'s dinner** (*colloq*) amevalia maridadi sana/kufuata mitindo mipya kabisa. **look like a~'s breakfast/ dinner** onekana shaghala- baghala. **a case of ~ eat** ~ hali ya unyang'au. **you can't teach an old ~ new tricks** (*prov*) si rahisi kumbadilisha mzee. 3 (*colloq*) jamaa. **a sly ~** n mtu mjanja. 4 **a hot ~** n mkate wenye soseji. 5 (*in compounds*). ~ **biscuit** n biskuti za mbwa. **~'s body** n mtu wa chini (afanyaye kazi za ovyo). **~collar** n mkanda wa mbwa; (*colloq*) kola ya padre. **~days** n siku za jua kali. **~-eared** adj (*of a book*) -enye visikio, -enye vikunjo. **~fight** n mapigano baina ya ndege za kivita. **~house** n kibanda cha mbwa. (*sl*) **be in a ~ house** aibika. **~-paddle** n mtindo wa kuogelea kama mbwa. **be~-tired** -wa taabani kwa

tayari; duka la mapochopocho.

delicious adj -a kupendeza sana (hasa kwa ladha, harufu n.k.), -tamu; -zuri. **~ly** adv.

delight vt,vi 1 pendeza sana; anisi, furahisha sana; teremesha. 2 **~ed with** furahishwa, pendezwa na. 3 **(take) ~ in** furahia *she ~s in criticizing people* anafurahia kukosoa watu n 1 furaha; nderemo *give ~ to somebody* furahisha. 2 kitu kiletacho furaha *javelin is my chief* ~ kutupa mkuki kunanifurahisha. **~ful** adj. **~edly** adv. **~fully** adv.

Delilah n (*of a woman*) 1 Delila (Mwanamke katika Biblia aliyemshawishi na kumsaliti Samson). 2 shawishi na habithi.

delimit/delimitate vt wekea mpaka.

delimitation n.

delineate vt 1 onyesha kwa kuchora/

kusawiri/kueleza; chora, sawiri. 2

delinquency

fafanua kwa maneno, eleza kinaganaga. **delineation** n.

delinquency n 1 ukosaji, uhalifu;

kutowajibika. 2 kosa, hatia *juvenile~*, uhalifu wa vijana. **delinquent** n mkosaji, mwenye hatia, mhalifu *juvenile delinquent* mtoto mhalifu adj -kosaji, -enye hatia; siowajibika. **delinquently** adv.

deliquescent adj -lioyeyuka kuwa majimaji. **deliquescence** n mmumunyisho maji. **deliquesce** vi (*chem*) -wa majimaji kwa kuvuta maji hewani.

delirious adj zezeta, -a kupagawa,

-enye kupayuka- payuka/kuweweseka kwa ugonjwa au ulevi, -a kupayuka; -a kuchachawa *be ~ with joy* jawa na furaha, pagawa kwa furaha. **delirium** n mapayo, weweseko; wazimu, mazezeta. **~ tremens** n mapayo ya ulevi.

deliver vt 1 peleka (barua, vifaa n.k.), wasilisha; (*fig*) ~ *the goods* tekeleza wajibu. 2

uchovu/kuchoka sana. **~-watch** n (*naut*) zamu ya saa mbili katika meli **~vane** n (*naut*) kibendera. **~ eat ~** adj katili -a unyang'au. **~like** adj a kama mbwa. **~gy**/ **~gie** n (*child's word for*) mbwa vt fuata karibu sana, andama. **~ somebody's footsteps** fuata mtu kila aendapo. **~ged** adj (*obstinate*) -kaidi, shupavu, -gumu. 2 (*firm*) kakamavu, -siokata tamaa, thabiti.

doggerel n mashairi hafifu.

doggo adv **lie ~** (*sl*) lala kimya kabisa; jificha.

doggone (*US sl*) neno la mshangao kama salaale! **that ~ cat** yule paka mshenzi.

dogie n ndama mkiwa (asiye na mama).

dogma n 1 imani, mfumo wa imani

unaofundishwa na kanisa. 2 (*usu derog*) imani (ambayo watu wanatakiwa kukubali bila kusaili).

~tic adj 1 -enye kutangazwa kama imani ya kanisa. 2 *(of a person)* -enye kulazimisha kauli (bila kutaka kusailiwa). 3 *(of statement)* -liotolewa/lazimishwa bila kuthibitishwa. **~tics** n elimu ya imani za dini. **~tism** n kung'anga'nia/kulazimisha kauli/imani/tabia. **~tize** vi, *vt* shikilia/ lazimisha kauli, shauri, maneno.

doh *see* **do**.

doily n kitambaa cha mapambo

(kinachowekwa chini ya sahani, glasi n.k.).

doldrums n 1 mahali baharini karibu na ikweta ambapo kwa kawaida hakuna upepo kabisa. 2 (*colloq*) **in the ~** katika hali ya huzuni, kusononeka.

dole vt ~ (**out**) gawia (chakula, fedha

kidogo kidogo watu wenye shida) n wasio na kazi. **be/go on the ~** anza kupata posho hii kwa sababu ya kukosa kazi. **~ful** adj -a huzuni, -a majonzi, -enye moyo mzito.

doll n 1 mwanasesere; mtoto wa bandia. 2 *(sl)* kidosho vt,vi **~ up** jipamba, jipara. **~y** n 1 (*child's word for*) mwanasesere. 2 toroli. 3

~ from okoa, ponya, opoa, fanya huru (tokana na hatari, utumwa, kifungo, maumivu, mauti, dhambi n.k.). 3 toa **~** *oneself of an opinion* toa mawazo ~ *a speech/ lecture* toa hotuba/mhadhara ~ *an order* toa amri. 4 (*give birth to*) zaa, jifungua; zalisha. 5 **~ up/over (to)** kiri, toa, kabidhi. 6 anzisha (mpango); peleka dhidi ya. (*fig*) **~ a blow** piga. **~er** n mwokozi, mkombozi. **~ance** n 1 **~ance from** wokovu, ukombozi, uhuru. 2 afua, nusura. 3 (*utterance*) kutoa mahubiri/ hotuba. 4 (*leg*) (*sentence*) hukumu. **~ancy** n 1 uokoaji, ukombozi, kuopoa, kufanya huru. 2 kupeleka, kukabidhi, kuwasilisha, kutoa (barua bidhaa n.k.). 3 uwasilishaji. **on ~y** wakati wa kuwasilisha. **take ~y of** pokea. **~y note** n hati ya kuwasilisha/kupokea. **~y van** n gari la ugawaji. 4 kuzaa; kuzalisha. 5 namna ya kuongea/kutoa hotuba n.k. 6 pigo. 7 (*mode of speaking*) jinsi ya kusema.

demand

dell n bonde; kibonde kilichopamba

msitu.

delouse vt ondolea chawa.

Delphian; Delphic adj -tata,

-siyoeleweka, -a fumbo.

delta n 1 herufi **d** ya alfabeti ya

Kigriki. 2 (*of a river*) delta. 3 ~ *rays* miali delta ~ *metal* madini ya delta.

deltoid adj -a pembetatu ~ *muscle* musuli wenye pembe tatu n umbo la pembe tatu.

delude vt **~ with/into** danganya; laghai; tia mchanga wa macho ~ *somebody with promises* -pa mtu ahadi za uongo; (*refl*) ~ *oneself* jidanganya. **delusion** n 1 kudanganya; kudanganywa. 2 madanganyo, ghiliba. 3 maono/imani za uwongo (hasa kama dalili ya wazimu) *he is a victim of delusion* anadanganyika sana, amerukwa na akili; majinuni. **delusive** adj danganyifu, -a kudanganya, -a uwongo.

deluge n gharika, mafuriko ya maji; mvua kubwa sana. **the D ~** n gharika wakati wa Nuhu vt **~ (with)** gharikisha; funikiza; (*also* **~y bird**) (*sl*) kidosho.

dollar n 1 dola. **American ~** n dola ya Marekani.

dollop n (*colloq*) chakula kilichopakuliwa.

dolour n huzuni; majonzi. **~ous** adj -a huzuni, -zito, -a kuhuzunisha.

dolphin n (*bio*) pomboo (mnyama kama nyangumi mwenye urefu wa futi 8-10).

dolt n mjinga, baradhuli; zuzu. **~ish** adj.

domain n miliki. 2 (*fig*) uwanja (wa elimu n.k.) *that is my domain* huo ni uwanja wangu. 3 (*maths*) kao.

dome n 1 kuba. 2 (*US sl*) kichwa (hasa kipara). 3 **~d** adj -enye umbo la kuba; -liofunikwa na kuba.

domestic adj 1 -a nyumbani, -a jamaa *a ~ person* mtu anayependa kukaa

nyumbani, mkaa nyumbani ~ *science* sayansi kimu, maarifa ya nyumbani. 2 -a nchini, -a ndani, -a kienyeji. **~ flights** n safari za ndege za ndani. **~ news** n habari za nchini. 3 (*of animals*) -liofugwa na binadamu; -enye kukaa na binadamu. **a ~ animal** n mnyama anayefugwa n mtumishi wa nyumbani. **~ally** adv. **~ate** vt (*chiefly in pp*) 1 idilisha; zoeza kazi za nyumbani *she's not at all ~ated* hapendi/hawezi kazi za nyumbani. 2 (*of animals*) fuga. **~ation** n. **~ity** n 1 (kupenda) maisha ya nyumbani, maisha ya familia. 2 (*pl*) mambo ya nyumbani.

domicile n (*formal*) makao, makazi;

nyumba, maskani vi fanya maskani, anzisha makazi. **domiciliary** adj (*formal*) -a kimakazi *domiciliary visit* ziara ya afisa wa serikali/mganga nyumbani kwa kufanya upekuzi/ matibabu.

dominate vt,vi ~ (**over**) 1 (*rule*)

tawala, -wa na amri juu ya, amuru. 2 (*of a place esp. a height*) -wa refu kuliko, tawalia, angalia kutoka juu. **domination** n. **dominant** adj 1 -a nguvu, -a kutawala. 2 (*of heights*) -lio juu ya n noti ya tano katika skeli. **dominantly**

nyeshea sana.

de luxe adj -a hali ya juu sana, -a fahari; -a anasa tupu.

delve vt,vi 1 (*old use*) chimba. 2 **~ into** chungua/chunguza sana (kitabu, elimu, masomo).

demagnetize vt sumakua, ondoa nguvu za sumaku. **demagnetization** n.

demagogue n 1 mhemshaji/mhisishi, msukumizi: kiongozi wa kisiasa anayeshawishi watu kwa kutumia hisia badala ya fikra zao. 2 mfitini. **demagogic** adj. **~ry/demagogy** n.

demand vt 1 dai, taka (kwa nguvu au kwa haki). 2 (*require*) hitaji *this work ~s great care* kazi hii inahitaji uangalifu mkubwa n ~ **(for)** 1 dai, madai, kutaka kwa nguvu; kudai. 2 **on** ~ itakapohitajiwa *payable on ~* (-a kulipwa) idaiwapo. ~ **(note)** n hati ya madai. **in** ~ -enye kutafutwa/kupendwa sana. *This ~ is fair* dai hili la haki. 2 *(need)* mahitaji, matilaba, tamaa. ~ **curve** n mchirizo wa mahitaji. ~ **schedule** n jedwali la mahitaji. (*pl)* **~s** matakwa. 3 **~s on somebody's good nature** kumhitajia mtu kwa wema wake *I have many ~s on my time* nina mambo mengi muhimu ya kutimiza. **~ing** adj -a kuhitaji uangalifu mkubwa/bidii nyingi.

demarcate vt 1 aua, weka mpaka/mipaka. 2 tenga. **demarcation n** 1 kuaua, kuweka mpaka/mipaka. 2 mpaka/mipaka; mwauo *line of demarcation* mpaka. 3 mtengano.

dèmarche n (*F*) 1 hatua au taratibu za kisiasa (hasa za kuanzisha sera mpya). 2 ujumbe wa kidiplomasia wa kutoa malalamiko.

demean vi,vt 1 (*debase*) ~ **oneself** jitweza, jidharau, jidhalilisha. **~our** n mwenendo; mazoea; adabu.

demented adj -enye wazimu, kichaa. **be** ~ fadhaika; (*med*) -a kiendawazimu. **~ly** adv. **demential** n kichaa; ukichaa.

demerara n demerara: guru (kutoka Guyana). ~ **sugar** n sukari-guru.

demerit n 1 kosa. 2 upungufu, kasoro, dosari, adv. **dominance** n.

domineer vi ~ (**over**) fanya jeuri; kandamiza, onea. **~ing** *adj* -jeuri, -onevu. **~ingly** adv.

dominie n (*Scot*) mwalimu.

dominion n ~ (**over**) 1 mamlaka, utawala *be under the ~ of* tawaliwa na, -wa chini ya. 2 miliki. 3 (*old use*) moja ya nchi za madola zilizokuwa zikijitawala k.m. (Kanada na Australia).

domino n dhumna, dadu, domino.

don[1] vt *(old use)* vaa nguo.

don[2] n (*SP*) bwana, mwungwana. 2 (*GB*) mhadhiri, mwalimu wa chuo kikuu. **~nish** adj -a kama mhadhiri; -a kinadharia tu.

donate vt toa/-pa msaada (kwa fedha n.k.), changa. **donation** n utoaji msaada; msaada, mchango. **donor** n

mfadhili, mhisani, mtoa msaada/ mchango. **blood donor** n mtoaji damu; mtu anayejitolea damu.

done vt *see* **do**.

donga n (*S. Africa*) korongo.

donkey n 1 punda. ~ **engine** n injini ndogo ya mvuke (hasa kwenye meli). ~ **jacket** n koti fupi zito la mfanyakazi. **~work** n kazi ya sulubu. **~'s years** muda mrefu. **that was ~'s ago** ilikuwa zamani sana. 2 (*stupid person*) mpumbavu; mpuuzi. 3 (*fig*) **talk the hind leg off a** ~ bwabwaja.

don't, do not, 1 *see* **do**. 2 **do's and ~s** masharti na miiko.

doodle vi (*colloq*) chorachora.

doodlebug n (*colloq*) kombora (katika vita kuu ya pili).

doom n 1 maangamizi, kifo, hukumu *to go to one's ~* kufa, kuangamia. 2 (*also* **~'s day**) siku ya hukumu ya mwisho, mwisho wa dunia, siku ya Kiyama. **till ~'sday** milele vt ~ (**to**) (*usu, passive*) hukumu. **~ed to misery** -lioandikiwa tabu *stories ~ed to oblivion*

hitilafu.

demesne n 1 (*leg*) umilikaji ardhi *hold in* ~ -wa mwenye ardhi. 2 milki, shamba kubwa.

demi (*prefix*) nusu.

demijohn n chupa kubwa (iliyotiwa ndani ya mfuko wa mianzi).

demilitarize vt ondoa majeshi; kataza mambo ya kivita/ kijeshi. **~d zone** n ukanda usio na majeshi, ukanda uliokatazwa mambo ya kivita/ kijeshi.

demise n 1 (*leg*) mauti; kufa; kifo. 2 uhawilishaji vt hawilisha.

demist vt ondoa unyevu (katika madirisha ya gari n.k.). **~er** n.

demit vt,vi ng'atuka, acha kazi, jiuzulu, **demision** n.

demo n (*colloq*) *see* **demonstration**. **demobilize/demob** vt changua (askari, manowari); ruhusu askari kwenda kwao (baada ya vita). **demobilization**

demonstrate

n.

democracy n 1 demokrasia: mfumo wa serikali unaoshirikisha wananchi kupitia wabunge (waliochaguliwa). 2 nchi yenye kuhimiza na kuruhusu haki za uraia kama uhuru wa kusema, kuabudu, kutoa maoni na kushiriki, kusisitiza utawala wa sheria, utawala wa walio wengi, pamoja na kuheshimu haki za wachache. 3 jamii ambamo watu wote ni sawa na hakuna hisia za kitabaka. **democratic** adj 1 -a demokrasi, -enye kuunga mkono demokrasi; -a kidemokrasi. **democrat** n 1 mwanademokrasia; mpenda demokrasia. **Democrat** n (*US*) mwanachama wa Chama cha Democrat. **democratize** vt fanya iwe -a kidemokrasi; fanya -a demokrasi. **democratization** n.

démodé adj -a kale, -a zamani *it is* ~siyo ya kisasa, ni ya zamani, imepitwa na wakati.

demography **n** demografia: taaluma ya hadithi za kusahaulika.

door n 1 mlango; *(of two halves)*

tarabe. **back ~** n mlango wa nyuma, mlango wa uwani. **front ~** n mlango wa mbele, mlango mkubwa *be on the* ~ kusanya tikiti mlangoni; simama mlangoni. 2 *(fig)* nyumba. **next ~** (**to**) nyumba ya pili (jirani). **next ~ to** *(fig)* karibu na. **two/three ~s away/down/off** nyumba ya pili/tatu kutoka--. **~ to ~** nyumba hadi nyumba. **out of ~s** nje (ya nyumba). **within ~s** ndani (ya nyumba). **at death's ~** karibu ya kufa. **lay something at somebody's ~** sema kuwa fulani anawajibika kwa jambo fulani, laumu, shutumu. **show somebody to the ~** sindikiza mgeni *show somebody the ~* fukuza, toa nje. 3 *(fig)* namna ya kupata (kufikia) kitu. **a ~ to success** njia ya kupata mafanikio. **close the ~ against**

somebody zuia mtu kufanya jambo, vunja uwezekano. **send the ~ in someone's face** zuia mtu asiingie, zuia mpango wa mtu. *(compounds)* **~ bell** n kengele ya mlango. **~ case/frame** n fremu ya mlango. **~ handle** n mkono wa kitasa cha mlango. **~keeper** n bawabu. **~ knob** n kitasa cha rungu/nundu. **as dead as a ~nail** kufa fofofo. **~plate** n kibandiko cha kutia jina (namba) la mwenye nyumba, kipande cha anuani. **~post** n mhimili, mwimo. **as deaf as ~post** kiziwi kabisa. **~step** n ngazi za mlangoni. **~stopper** n kishikizi/kizuizi cha mlango. **~ way** n mlangoni.

dope n 1 rangi ya kung'arisha, vanishi. 2 *(colloq)* dawa ya kulevya (k.m. afyuni, kasumba, bangi). 3 *(sl)* maelezo, habari. 4 mpumbavu vt 1 -pa dawa (hasa inayolevya). 2 changamsha kwa dawa ya kulevya (k.m. farasi au mbwa katika mashindano). 3 laza kwa dawa. **~y** adj 1 jinga. 2 -liolala nusu, levi; *(sl)* -liopumbazwa na dawa ya kulevya (bangi n.k.). **~-fiend** n *(sl)* mtumwa wa dawa za kulevya.

dormant adj -a kulala, -siotumika kwa muda, -liolala, bwete (-enye uwezo wa kuamka/kukua/kuendelezwa baadaye) *a ~ volcano* volkano bwete: volkano ambayo haijalipuka. **dormancy** **n** ubwete.

dormitory **n** bweni, dahalia. **~ town**

takwimu ya kima cha uzazi, vifo, maradhi n.k. kuonyesha hali ya jamii fulani.

demolish vt 1 (*of buildings*) bomoa, vunja. 2 (*of arguments*) tilifu, angamiza; bomoa; (*jocular*) -la. **demolition** n.

demon n 1 pepo mbaya; jini mbaya; shetani. 2 mtu katili/mwovu/ mharibifu/mwangamizi; (*colloq*) -enye juhudi, shababu ~ *for work* hodari wa kazi. **~ic** adj. **~ism** n. **~ology** n. **~iac** adj 1 -enye pepo mbaya. 2 -a shetani. 3 katili, -ovu sana. **~iacal** adj. ~ **iacally** adv.

demonetize vt 1 ondolea fedha thamani. 2 acha kutumia madini fulani kama sarafu.

demonstrate *vt*, vi 1 fafanua kwa kutoa sababu dhahiri (mifano); thibitisha. 2 onyesha wazi, dhihirisha; (*manoeuvre*) onyesha mbinu (katika jeshi). 3 andamana. **demonstrator** n. **demonstrable** adj -a kuthibitishika, -a kudhihirika *it is demonstrable that*

demoralize

inathibitishika kwamba. **demonstration** n 1 (*proof*) uthibitisho, ushahidi; mafafanuzi. 2 (*certainty*) uthabiti, hakika. 3 (*show*) maonyesho. 4 (*also demo*) maandamano. **demonstrative** adj 1 -a kuonyesha wazi, -a kuashiria (maono, upendo, furaha, chuki, n.k.). 2 -a kuainisha. 3 (*gram*) kionyeshi. **demonstrative pronoun** n kiwakilishi kionyeshi. **demonstratively** adv. **demonstrativeness n.**

demoralize vt 1 vunja moyo (k.m. wa askari vitani). 2 chafua, haribu moyo/tabia/hali. **demoralization** n.

demote vt teremsha/shusha cheo, **demotion** n.

demotic adj (*of languages*) -a kila siku, -a kawaida, maujudi, -a umma, -a mitaani.

demur vt ~ **(to/at)** kinza, bisha; kataakataa; sita; onea shaka n makinzano, kani, ubishi, kusita *obey without* ~ tii bila kusita *make no* ~ usisite, usikaidi, usibishe.

demure adj 1 -nyamavu; -pole, -enye kumakinika, -kimya. 2 taratibu. 3 -enye haya.

n mji wa makazi (ambapo watu huishi lakini wanakwenda kufanya kazi mji mwingine).

dorsal adj *(anat)* -a mgongoni, -a nyuma ~ *sound* sauti za nyuma ya ulimi.

dory n boti ndogo ya makasia yenye tako bapa.

dosage n kipimo na masharti ya matumizi ya dawa.

dose n 1 kipimo cha dawa. 2 *(sl)* ugonjwa wa zinaa vt 1 nywesha dawa, -pa dawa; -nywa dawa.

doss n ~ **house** n nyumba ya kulala

wageni ya bei nafuu; hoteli ndogo; usingizi mfupi vi *(sl)* lala katika hoteli. ~ **down** enda kulala. ~ **out** lala nje! **~er** n mzururaji.

dossier n jalada la hati/nyaraka zenye habari za mtu au tukio.

dot[1] n 1 nukta, alama ndogo, kitone. **on the** ~ *(colloq)* juu ya alama *come at five on the* ~ njoo saa 11 juu ya alama. 2 kitu kionekanacho kama tone. **the year** ~ zama za kale vt 1 tia (alama ya) tone/nukta. **~one's i's and cross one's t's** *(fig)* fanya kuwa wazi na -a uhakika, kamilisha kila kitu. 2 fanya/funika kwa nukta. ~ **about** tia nukta huko na huko. **be ~ted about** tapakaa, tawanyika. **sign on the ~ted line** *(fig)* kubali bila kukawia au upinzani. **~ty** adj 1 -liotapakaa madoa. 2 *(colloq)* punguani; -pumbavu; -jinga.

dot[2] n *(Fr)* mahari.

dotage n uzulufu: kipindi cha upungufu

wa akili kutokana na uzee. **dotard** n mtu katika hali hii.

dote vi ~ **(on/upon)** penda sana, pendelea; tunuka.

dottle n bumba la tumbaku lililobakia

kwenye kiko.

double adj 1 maradufu. 2 *(in pairs)*

-wili, kwa jozi. 3 tengenezwa kwa ajili ya

~ly adv. **~ness** n.

demurrage n 1 fidia ya kuchelewa. 2 faini ya kuchelewesha kukomboa mizigo; haka ya meli (kwa kuchelewa gatini).

demystify vt fichua, weka wazi, umbua.

den n 1 tundu (la mnyama wa mwitu); kitundu, pango. 2 majificho/makutano ya waovu, (wevi n.k.). 3 chumba cha faragha cha kazi.

denary adj *see* **decimal**.

denationalize vt 1 ondoa utaifa. 2 rudisha kwa watu binafsi kilichotaifishwa. **denationalization** n. **denaturalize** vt 1 geuza desturi za asili. 2 ondoa haki ya mtu kuwa na taifa (au nchi) fulani, nyima uraia. **denaturalization** n

denatured adj -siofaa kwa kula au kunywa; -lioharamishwa.

denature vt badilisha tabia;

nyang'anya asili.

dentist

denrology n elimu (ya) miti.

dengue n (*med*.) kidingapopo, homa ya vipindi.

denier n denyi (kipima uzito agh. wa sufi, nailoni n.k. katika kitambaa).

denigrate vt paka matope, vunjia ulua, aziri. **denigration** n.

denim n denimu: kitambaa cha pamba

kigumu agh. hutumiwa kushonea ovaroli, dangirizi.

denizen n (*of persons*) mkazi, mwenyeji; mlowezi. 2 (*of animals and plants*) kiselea.

denomination n 1 madhehebu. 2 (*currency*) kima, kiwango. **money of small ~s** fedha za kichele *reduce to the same* ~ badili fedha kwa kima kile kile. **~al** adj. **denominate** vt taja, watu au vitu viwili. 4 *(of flowers)* -enye zaidi ya duara moja ya petali. 5 -enye kazi/faida mbili. ~ **dealing** *n,* adj (u)janja, (u)kauleni, (u)danganyifu, (u)ndumakuwili. **~dealer** n mdanganyifu, ndumakuwili, kauleni n 1 kitu kilicho mara mbili (ya ukubwa/nguvu/mwendo, n.k. wa kawaida). 2 (*counterpart*) mwenzi wa mtu/kitu kingine, nakala, rupia kwa nyenziye ~ *of his father* anafanana na baba yake. 3 *(Tennis)* mchezo wa watu wawili kila upande. 4 **at/on the ~** chapuchapu, shoti, haraka. 5 mwigizaji badili. **~or quits** pata potea adv 1 mara mbili **cost ~** gharimu mara mbili. 2 kwa

double

jozi vt,vi 1 rudufu, zidi/zidisha mara mbili, ongeza/ongezeka. **~ up in a room** weka watu wawili katika chumba kimoja. 2 ~ **up/over/across** kunja/kunjika, pinda/pindika mara mbili; *(of a pair of trousers)* sega, pania. 3 *(naut)* zunguka, badili mwelekeo haraka (pitia rasi). 4 fumba. 5 ~ **back** rudi mbio haraka ~ *up (with pain)* jikunja (kwa maumivu); (*with laughter*) angua kicheko ~ *as (play)* igiza wahusika wawili; fanya kazi mbili; *(in room/ bed)* lala wawili wawili adj,adv *(in compounds)* **~barrelled** adj *(of a gun*) -enye mitutu miwili *~-barrelled gun* bunduki yenye mitutu miwili; *(fig, of a compliment, etc)* -enye utata. ~ **bass** n *(music)* zeze chini. **~-bedded** adj (*of a room*) -enye vitanda viwili; chumba cha watu wawili. **~-bind** n kuwa katika ugumu wa kuamua; shaka. ~ **-breasted** adj *(of a coat)* -enye safu mbili za vifungo. **~-check** vt kagua/ chunguza maradufu; saliti; danganya. **~-cross** n tendo la kudanganya au kusaliti. **~decker** n meli/basi/kitanda cha ghorofa. ~ **take** kuchelewa kung'amua/kutambua jambo. ~ **talk n** kusema kinyume. ~ **think** n uwezo wa kuamini mambo mawili yanayopingana. **~-edged** adj -enye sehemu mbili za makali; *(fig, of an argument, compliment)* -enye utata. **~-entry** adj *(of a cash book)* maingizo mawili. **~-entry system** n mpango wa maingizo mawili. **~-faced** adj -nafiki; *(of a cloth)* -enye nyuso mbili. ~ **first** n shahada ya daraja la kwanza kwa ajili ya kufaulu masomo mawili kwa wakati mmoja. **~jointed** adj -enye viungo vinavyokunjika isivyo kawaida. ~ **park** *vt, vi* egesha gari njiani kando ya gari lingine. **~-quick** adj -a mbio, -a haraka adv upesi sana, haraka sana. **~-stop** n *(music)* sauti mbili kwa

ita, -pa jina. **denominative** adj.

denominator n (*Math*) asili: namba ya chini ya mstari katika hesabu za sehemu :, ɸ.

denote vt 1 maanisha; onya; onyesha,

-wa ishara ya. 2 -wa dalili ya, -wa ishara ya maana fulani. 3 -wa jina la. **denotation** n 1 maana halisi ya neno. 2 jina. **denotative** adj.

denouement n 1 sehemu ya mwisho ya hadithi/mchezo baada ya kilele (ambapo mambo yanawekwa wazi). 2 sehemu ya mwisho ya shani; mfululizo baada ya kilele.

denounce vt 1 shutumu; kana hadharani, suta. 2 tangaza kusudi la kufuta mkataba/mapatano. **~ment** n. **denunciation** n masuto, shutuma. **denunciator** n. **denunciatory** adj.

dense adj 1 (*of liquids, vapor*) -nene, -zito. 2 (*of people and things*) -ingi; -liosongamana. 3 (*colloq*) -pumbavu, -enye uzito wa kuelewa. **~ness n. density** n msongamano, uzito ~ *of water* msongamano, uzito wa maji. 2 upumbavu, uzito wa kuelewa.

dent n kibonyeo vt bonyeza vi bonyea.

dentist n daktari wa meno. **~ry** n utaalamu wa meno. **dental** adj -a meno. **dentifrice** n dawa ya mswaki. **dentition** n 1 mpango wa meno. 2

denude

kuota meno. **denture n** meno bandia.

denude vt acha wazi, acha rabana *a*

tree ~d of leaves mti uliopukutika majani *a hill ~d of trees* kilima kisichokuwa na miti. 2 (*deprive*) twalia. **denudation** n.

deny vt 1 kana, kanusha. 2 (*refuse*)

kataa. 3 (*withhold*) nyima, hini. **deniable** adj. **denial** n 1 kanusho *give a flat denial* kanusha, kataa kabisa. 2 *(withholding) denial (of)* kunyima, kuhini; hiana.

deodorant n kiondoa harufu (agh. kutuzi/kikwapa). **deodorize** vt ondoa harufu.

depart vi 1 **~ (from)** uka, ondoka, enda. 2

pamoja (za noti). **doubly** adv 1 mara mbili. 2 *to be doubly*

faithful kuwa -aminifu sana.

doublet n 1 jaketi la kubana. 2 jozi ya kufanana. 3 nenokikoa: neno moja kati ya jozi yenye asili moja lakini maana tofauti.

doubt n shaka, wasiwasi; tashwishi; tuhuma. **beyond all reasonable ~** bila shaka yoyote. **~ as to something** tilia shaka. **be in ~** kuwa katika shaka/ wasiwasi *make no ~* usiwe na shaka, usitie shaka *there is no ~ about it* hapana shaka juu jambo hili *throw ~ upon something* tilia jambo shaka *vt, vi* -wa na shaka, ona shaka; shuku, tuhumu; -tosadiki ~ *somebody's word* -toamini maneno yake. **~ful** adj ~ (**about/of**) 1 *(irresolute)* -enye wasiwasi, -a shaka. 2 *(uncertain)* si hakika, si yakini, -siojulikana, si dhahiri. **~fulness** n. **~less** adv bila shaka, hakika, kwa yakini.

douceur n 1 zawadi; bahashishi. 2 rushwa.

douche vt *(of medicine)* piga bomba (ya kusafisha, ya kuogesha) n *(of medicine)* 1 msukumo wa maji ya kupiga bomba.

dough n kinyunya. 2 *(sl.)* pesa, ngamia.

dough-nut n donati, aina ya maandazi. *~y adj* laini, kama kinyunya.

doughty adj *(old use or joc.)* 1 shujaa.

2 madhubuti.

dour adj 1 kali. 2 -kaidi. 3 sononi:

-enye kusononeka. **~ly** adv. **~ness** n.

douse;dowse vt 1 lowesha, mwagia

maji; chovya majini; zamisha. 2 *(naut)* teremsha tanga; funga kishubaka; anguka majini; tua tanga. 3 zima (taa).

dove n 1 njiwa (wadogo zaidi kuliko wafugwao); alama ya amani. 2 mpatanishi (katika utesi). 3 *(fig)* mpenzi. 4 *(colour)* mpigania amani, mwanachama wa watetezi wa amani. **~coloured adj** -a rangi ya njiwa. **flutter the ~ cotes** shtua watu

(*die*) fariki dunia, -fa, shikwa na faradhi ~ *this life* fariki dunia. 3 (*deviate from)* acha, kengeuka ~ *from old customs* acha desturi za zamani ~ *from truth* sema uongo. **the ~ed** n marehemu (aliyefariki hivi punde). **~ure** n 1 kuondoka, kwenda *take one's ~ure* ondoka. **~ure platform** n mahali pa kuondokea. 2 kuacha, kubadilika, mkengeuko ~ *ure from a law* ukengeukaji sheria. **a new ~ure** n jambo jipya, *a new ~ure in mathematics* mwelekeo/mtazamo mpya katika hesabu. 3 (*death*) kifo.

depasture vt chunga, peleka malishoni; (*of cattle*) -la/lisha majani.

depend vi **~ on/upon** 1 tegemea *that~s; it (all) ~s* inategemea; -fungamana na, fuatana; inamia; elekea. 2 amini; tumainia; -wa na hakika juu ya. **~ upon it** usiwe na shaka *the old man still ~s on his son* mzee bado anatumainia mwanae. **~able** adj -a kutegemea. **~ant; ~ent** n 1 mtegemea mtu, anayelelewa (mtoto, mtumishi). 2 mfuasi; *pl* watu wanaotegemea kulelewa na mtu mwingine. **~ence** n **(on/upon)** 1 (hali ya) kutegemea (mtu au kitu). 2 imani *I have a lot of ~ence on her* nina imani sana naye. 3 (*addiction*) uraibu. **~ency** n 1 koloni. 2 kitegemea. **~ent** adj 1

deposit

tegemezi. **~ent clause** n kishazi tegemezi. **~ent economy** n uchumi tegemezi. **~ent on/ upon** -a kutegemea *victory is ~ent on the weather* ushindi unategemea hali ya hewa.

depict vt 1 onyesha kwa mchoro, picha n.k.; sawiri. 2 eleza, fafanua. **~ion** n.

depilate vt ondoa nywele. **depilatory**

adj -a kuondoa nywele, -a kunyonyoa nywele n dawa ya kunyonyoa nywele.

deplane vt (*usu of troops*) toka, chupakutoka kwenye ndege.

deplete vt 1 ~ (**of**) punguza sana, tumia hadi karibu kumaliza. 2 (*rare*) maliza kabisa, toa vitu vyote hadi pasibaki kitu. **depletion** n.

deplore vt sikitikia, jutia; laani; laumu.

wapole/wakimya. **~-cote** n tundu la njiwa. **~eyed** adj -enye macho ya njiwa (kwa upole na usafi). **~hawk n** mwewe. **~tail** vt,vi *(mortise)* unganisha (mbao) kwa kufanya vipande viwili viumane; *(fig)* umana, kubaliana n kiungo cha mbao; kuumana. **~tail-joint maker** n mtengeneza viungo vya kuumana.

dowager n 1 mjanekike mrithi (wa mali au cheo cha mumewe). 2 *(colloq)* mwanamke wa makamo mwenye hadhi kubwa.

dowdy adj 1 -enye kuvaa ovyo, asiyevutia. 2 -a kizamani (kitabia, kimavazi, kimatendo).

dowel n (~ **-pin**) kiwi, pini isiyo na kichwa, kijiti kiingizwacho ndani ya tundu kuviweka vitu pamoja.

dower n 1 haki ya mke mfiwa

(kutokana na mali ya mumewe), sehemu ya urithi (wa mali ya mume) apewayo mjane mwanamke. 2 mahari. 3 kipaji (k.m. akili) vt 1 lipa mahari. 2 -pa kipaji.

down[1] n *(fine hair)* laika, malaika;

manyoya laini (ya makinda ya ndege); ndevu laini (za kwanza za kijana). **~y** adj laini, -ororo, -a laika.

down[2] adv 1 *(with vv of motion)* chini

the flag was hauled ~ bendera ilishushwa chini *come* ~ shuka. 2 *(with vv of motion)* lala; anguka chini *the boxer knocked his opponent* ~ mwanamasumbwi alimwangusha chini mpinzani wake. 3 *(with vv indicating change of stance but not of position in space)* kuelekea/kwenda *sit* ~ kaa chini/kitako *bend* ~ inama. 4 *(with vv indicating position or state)* kuwa katika hali ya kushuka *Juma isn't ~ yet* Juma hajawa tayari kushuka *there are no lights in the streets because the lamp posts are* ~ taa za mitaani haziwaki kwa sababu nguzo zote zimeanguka chini. 5 kutoka sehemu maarufu zaidi kwenda sehemu isiyo maarufu. 6 (*with vv to indicate reduction to a smaller volume, less*

down

degree etc.) *the tyre is* ~ tairi halina upepo *the*

deplorable adj. **deplorably** adv.

deploy vt *mil*.) eneza, sambaza, panga (tayari kwa mapigano); (*fig*) tumia *he ~ed his arguments* alitumia hoja zake. **~ment** n.

deplume vt nyonyoa, toa manyoya;

(*fig*) uzua, vua nishani n.k.

deponent n (*leg*) shahidi wa maandishi.
depopulate vt 1 punguza sana idadi ya watu, angamiza watu *AIDS is depopulating some villages* ukimwi unaangamiza watu katika baadhi ya vijiji. **depopulation** n.

deport[1] vt fukuza nchini (mtu

asiyetakiwa). **~ation** n. **~ee** n.

deport[2] vt **~** (**oneself**) -wa na tabia/

mwenendo (wa namna fulani maalum) ~ *oneself with dignity* -wa na adabu, jiheshimu, jichunga, jistahi. **~ment** n mwenendo; mwendo.

depose vt,vi uzulu, ondosha madarakani. **~ (to** *+ gerund)* (*leg*) toa ushahidi (hasa baada ya kuapa kortini), shuhudia, thibitisha (kwa kiapo). **deposition** n.

deposit vt 1 weka ~ *the papers on the table* weka karatasi mezani ~ *money in a bank* weka fedha benki. 2 (*of a river*) acha mashapo/tope *the river*

~s mud on the fields mto huacha matope katika mashamba. 3 lipa sehemu ya fedha kama amana/ rubuni, weka amana/rubuni. n 1 amana; uwekaji amana ~ *account* hesabu ya amana. **~ slip** n stakabadhi ya amana. 2 arbuni *he put a ~ on the car* aliliwekea gari arbuni. 3 (*sediment*) mashapo. 4 (*of drink*) machicha. **~or** n *fig* hazina. **~ory** n *(store)* depo, ghala, bohari.

depot n 1 (*store*) depo, ghala, bohari. 2 (*mil.*) kambi la kuruta. 3 (*US*) stesheni ya garimoshi au basi.

deprave vt haribu tabia; potosha, kengeusha. **depravation** n. **depravity** n upotovu, uharibifu wa tabia, mkengeuko.

storm has died ~ dhoruba imetulia *the fire is burning ~* moto unafifia *the price of fish is ~* bei ya samaki imeshuka. 7 *(with reference to writing) write the address ~* andika anwani (kwenye karatasi) *put me ~* andika jina langu, niandikishe. 8 kuanzia wakati wa nyuma hadi baadaye *the history of phonology ~ to Chomsky* historia ya fonolojia hadi kufikia wakati wa Chomsky. 9 *(include the lower limit in a series)* kuanzia kiwango cha chini katika mfululizo *from old men ~ to small children* kuanzia wazee hadi watoto wadogo. 10 (*used in various phrases*) **D ~ with** hatutaki. **up and ~** huku na huko. **money/cash ~ n** arubuni. **~ payment** n malipo ya kwanza (arubuni). **be ~ and out** (*colloq*) tolewa nje kwa kuangushwa chini (katika masumbwi), shindwa kurudi katika pambano la masumbwi. **get ~ to business** anza kuchangamkia kazi. **be ~ on somebody** chukia mtu. **~ in the dumps** (*colloq*) katika sura ya majonzi. **~ on one's luck** patwa na mikasa. **come ~ in the world** shuka hadhi. **come ~ on somebody** karipia. **~ to earth** -enye kuhusika na mambo halisi. **turn upside ~** geuza juu chini. **hunt/track ~** winda, saka. **~ with** umwa, ugua. **be ~ for** andikishwa kwa prep 1 *(direction)* chini *tears ran ~ his face* machozi yalimtiririka usoni. 2 *(position)* mbele; kusini *Kilwa is further ~ the coast* Kilwa iko kusini zaidi ya mwambao. 3 *(time)* **all ~ the ages** toka zamani. *(fig) (colloq)* **all ~ the line** pote *fall ~ a hole* anguka kwenye shimo *run ~ the hill* shuka mlima (kwa kukimbia) *cut ~ the middle* kata katikati *pace up and ~ the room* tembea huku na huko chumbani n **ups and ~s** mema na mabaya. **have a ~ on him** mchukie. vt *(a drink)*

Downing Street

gugumia. **~ tools** -goma kazi. **~ beat** n *(music)* pigo la kwanza. **~ cast** adj 1 -enye huzuni, -zito *be ~ cast* vunjika (moyo). 2 *(of eyes)* -a kutazama chini. **~-draught** n mjongeo wa gesi, hewa kuelekea chini. **~fall** n 1 maanguko, maangamizi; *(~ of rain)* mvua nyingi. 2 ushinde. **~-grade** vt teremsha cheo/ hadhi/umuhimu. **~-hearted** adj -enye huzuni,-enye kuvunjika moyo. **~hill** adj -a kuja/ kwenda chini, -a kuteremka mlima chini. *(fig)* adv **go ~hill** haribikiwa. **~pour** n mvua kubwa. **~ town** adv *(US)* mjini; katika/kuelekea sehemu ya chini ya mji; sehemu iliyo na shughuli nyingi za kibiashara.

deprecate vt (*formal*) lalamika, pinga. **deprecation** n. **deprecating** adj. **deprecatory** adj 1 -a kulalamika. 2 -a kujihami dhidi ya lawama. **a deprecatory smile** n tabasamu la kinafiki.

depreciate vt,vi 1 chakaa; chakaza; pungua thamani; punguza thamani. 2 (*disparage*) kashifu, shusha hadhi, dhalilisha. **depreciative/ depreciatory** adj. **depreciation** n uchakavu, upunguzaji thamani.

depredation n (*usu pl*) 1 uharibifu mkubwa (wa mali). 2 unyang'anyi, ujambazi.

depress vt 1 (*lower*) inamisha; sukuma/vuta chini, kandamiza, bonyeza. 2 (*make dejected*) huzunisha, sikitisha, fadhaisha. 3 punguza nguvu, dhoofisha. 4 shusha (bei, mishahara n.k.). **~ed** adj -enye huzuni. **~ed classes** n tabaka za chini (za watu wanaokandamizwa). **~ive** adj. **~ing** adj -a kufadhaisha/ kuvunja moyo. **~ion** n 1 huzuni; *(psych)* majonzi; mfadhaiko. 2 bonde; mwinamo, mbonyeo. 3 mdororo wa shughuli za uchumi, mdodo. 4 upunguaji wa kanieneo ya angahewa. **deprive** vt ~ (**of**) nyima, nyang'anya, poka. **deprivation** n. **~d** **adj.**

deride

depth n 1 kina: urefu wa kwenda chini, uketo. **in ~** adj,adv barabara, kwa kina; -a kuzamia. **be/get out of one's ~** -wa katika maji marefu kuliko urefu wako; (*fig*) fanya jambo linalokuzidi kipimo/uwezo wa kuelewa. 2 usomi/mawazo/maono yaliyobobea/topea. 3 **the ~ (s)** n kina, lindi, ndani kabisa *~s of ignorance* lindi la ujinga *~ of night* usiku wa manane *~s of the sea* vilindi *in the ~ of my heart* moyoni kabisa *in the ~of the country* shambani kabisa. **~ charge** n (*mil.*) bomu la majini. **~-gauge** n pima kina.

deputation n 1 wajumbe, wawakilishi. 2 agizo, ujumbe. **depute** vt kaimisha, naibisha, toa kazi/madaraka n.k. kwa mtu mwingine ili awakilishe; weka naibu/makamu/kaimu. **deputize** vi **(for)** kaimu, fanya badala ya mtu mwingine, -wa naibu. **deputy** n 1 kaimu; naibu; makamu *she will be my deputy when I am away* atakuwa kaimu wangu wakati sipo *deputy minister* naibu waziri. 2 (*in some countries eg. France*) mbunge.

~trodden adj -a kudhulumiwa; -a kuonewa; -a kudhalilishwa. **~ward** adj 1 -a kwenda chini, -a kuteremka. 2 *(of price)* -a kushuka; *(of a commodity)*-a kushuka thamani. **be on the ~ path** elekea uharibifu; fifia. **~-at-heel** adj 1 *(of shoes)* -liyochakaa. 2 (kwa mtu) liyevaa nguo zilizochanika.

Downing Street n mtaa wa London

ambapo ni makazi ya waziri mkuu; *(colloq)* Serikali ya Uingereza.

downright adj kweli, -enye kuwa

wazi adv kwa wazi, kabisa, sana; dhahiri. **~ness** n.

downs n nchi ya vilima vyenye majani mafupi; ukanda wa juu usio na miti.

downstairs adj -a kwenda chini; -a

ghorofa ya chini zaidi adv *(of place)* chini, chini kwa kushuka ngazi, kwenda chini.

dowry n mapambo (vitu vitolewavyo na bibi arusi kwenda kwa bwana arusi).

dowse vt *see* **douse**.

doxology n wimbo wa kumsifu Mungu.

doyen n kiongozi wa mabalozi.

doyley *see* **doily**.

doz *abbr. of* **dozen**.

doze vi sinzia. **~ off** pata usingizi wa kimang'amung'amu n usingizi mwepesi *have a ~* lala kidogo. ~

(**at**) gona n gonezi.

dozen n 1 dazeni: fungu la vitu kumi na viwili. **talk nineteen to the** ~ porojoa. 2 **~s of** idadi kubwa ya.

draconian adj -kali sana, -katili, -onevu; -a dragoni, -a zimwi.

draft[1] n 1 kundi dogo la askari

(lililotolewa katika kundi kubwa kwa kazi

derail vt,vi angusha/anguka treni; toa katika reli *the train was ~ed* treni ilianguka.

derange vt 1 *(make mad)* tia kichaa/ wazimu. 2 haribu, vuruga.

derby n mashindano ya farasi n (*US*) pama.

derelict n 1 mali (meli, chombo)

iliyotelekezwa/tupwa. 2 ombaomba, maskini, msikwao adj (*esp. of ship*) -lioachwa; -liotupwa ~ *vessel* chombo kihame ~ *old house* mahame. **~ion n** hali ya kuachwa. **~ion of duty** uzembe mkubwa, kutowajibika, kutotimiza wajibu.

deride vt kejeli; dhihaki; beza, beua.

derision n kejeli; dhihaka; dharau *hold in derision* dhihaki, dharau. **derisory** adj 1 (*also derisive*) -a kudhihaki/kukejeli. 2 -a kustahili dhihaka, -a kudharauliwa, -a

de rigueur

kupuuza *derisory salary* mshahara wa dhihaka/kubeza.

de rigueur adj -a lazima.

derive vt,vi **~ (from)** 1 zalisha, pata

kutokana na, tokana na, chimbuka *it ~d from* asili/mwanzo/chimbuko lake ni. 2 (*math*) nyambua. 3 (*gram*) nyambulisha. **derivation** n 1 (*origin*) asili, mwanzo, chimbuko. 2 umbo na maana ya asili ya neno. 3 (*gram*) unyambulishaji: uundaji maneno mapya kutokana na viini au mashina. 4 (*Math.*) unyambuaji. **derivative** adj 1 zalika, kitokanacho; (*derog*) -sio asili, -sio na uasili, -enye kuigaiga *a derivative poem* shairi lisilo na uasili, shairi la kuigaiga. 2 (*Math.*) -nyambuo. 3 (*gram*) n kinyambuo: kitu kinachotokana na kitu kingine.

derm adj -a ngozi. **~atitis** n ugonjwa

wa ngozi. **~atology** n elimu ya ngozi (hasa magonjwa yake). **~atologist** n daktari wa ngozi.

derogate vi **~ (from)** shusha/punguza, (hadhi, heshima, mamlaka n.k.). **derogation** n.

maalumu). 2 *(US)* kikundi cha watu wanaoitwa jeshini; kuitwa jeshini. ~ **card** n barua ya kuitwa jeshini. 3 (*sketch, design*) kielezo, kielelezo, rasimu, ramani; mfano (wa kazi). 4 mswada jaribio la kwanza, mchoro wa kwanza; mwandiko wa upesi (wa kujaribia, wa kufikiria) wa hati. **~sman** n *see* **draughtsman** *(leg)* msawidi. 5 hati ya malipo itolewayo na benki; ulipwaji wa fedha kwa kutumia hati hiyo. vt 1 *(select, separate)* tenga (chagua) kundi dogo (katika kundi kubwa la askari); ita jeshini. 2 *(design)* andika (piga) sanamu ya; sawidi, chora jaribio la awali.

draft[2] adj 1 -enye kufanya kazi ya

kubeba. ~ **animals** n wanyama wavutao mizigo (k.m. punda). 2 -liotoka pipani. ~ **beer** n bia inayotolewa katika pipa.

drafty adj *(US) see* **draughty**.

drag[1] vt,vi 1 kokota, buruta; enda

pole na kwa shida; kawia, chelewa. ~ **one's feet** vuta miguu; *(fig)* fanya shingo upande. ~ **somebody into doing something** lazimisha/fanya mtu afanye jambo bila hiari. ~ **up (a child)** lea vibaya mtoto. ~ **up** leta, ingiza (swali/hoja). 2 *(search)* tafuta majini kwa kutumia wavu. 3 vuta (nanga). 4 vuta kiubavubavu mshipi wa kuvulia. 5 ~ **about** vuta popote. ~ **down** shusha hadhi, fanya nyonge. ~ **in** (*colloq*) vuta ndani, ingiza. ~ **on** endelea na jambo hilohilo kwa namna isiyopendeza/kwa kuchosha ~ *on a miserable existence* endelea katika maisha ya dhiki. ~ **out** vuta, endeleza kwa muda mrefu; refusha

drag

bila sababu.

drag[2] n 1 *(hindrance)* kizuio, mgogoro, mzigo; *(net)* jarife, juya. 2 *(colloq)* mzigo, mtu anayechosha. 3 *(sl)* mavazi ya kike yanayovaliwa na mwamume. 4 *(sl)* mkupuo wa sigara. ~ **chain** n mnyororo wa kuburura. **~y** adj *(colloq)* -enye sura mbaya, -siopendeza, -nayochosha.

draggled adj *see* **be~**.

dragoman n mkalimani (wa Kiarabu,

derogatory adj. **derogatory (to)** -a kushusha heshima/hadhi, -a kuaibisha. 2 -a matusi.

derrick n 1 **~-crane** n winchi, slingi, manjanika: mashine ya kuinua vitu vizito (hasa katika meli). 2 fremu za mashine za kekee.

derring-do *n (old use)* tendo la ushujaa.

dervish n 1 darweshi: walii/muumini wa kiislamu anayeshikilia jadi na kutenda kufuatana na Hadithi bila kujali wakati wala mabadiliko; mwana tablighi. 2 mtu anayejisahau katika kucheza muziki.

desalinate *(also* **desalinize**) vt ondoa chumvi (toka kwenye maji ya bahari). **desalination** n.

descale vt kwangua/para mashapo/makoko.

descend *vt*, *vi* 1 (*go or come down*) shuka, enda/-ja chini, teremka. 2 (*slope*) inama. 3 (*of origin*) **be ~ed from** toka, tokana na (babu fulani),

desiccate

zaliana, -wa katika ukoo wa... 4 rithishwa (na); rithiwa *his bravery ~s from his father* ameurithi ushujaa kwa baba yake. 5 ~ **(upon)** shambulia kwa ghafla; (*fig*) tembelea ghafla. 6 ~ **to** jishusha. **~ant** n dhuria. **~able** adj -a urithi. **descent** n 1 mshuko, mteremko, mwinamo. 2 (*ancestry*) nasaba, ukoo, uzazi. 3 urithi, kurithiwa. 4 **descent on/upon** shambulio la ghafula; *(colloq)* kutembelea kusikotegemewa, ugeni usiotegemewa.

describe vt 1 eleza, toa wasifu. 2 chora, (hasa maumbo ya jiometri). 3 ~ **as** ita. **description** n 1 maelezo. 2 *(colloq)* jinsi, namna, aina. **descriptive** adj -a kueleza, -a kutoa wasifu.

descry vt ona, weza kuona (hasa mbali).

desecrate vt 1 najisi, kufuru; haramisha. **desecration n.**

desegregate vt ondoa ubaguzi (hasa

ubaguzi wa rangi). **desegregation** n.

desensitize vt haribu/punguza fahamu (za mwanga au maumivu)/ milango ya fahamu;

Kituruki, Kiajemi).

dragon n dragoni; zimwi; mnyama

mtambaachi mkubwa wa kubuni (mwenye mbawa na kucha, na daima hupumua moto). **~'s blood** n gundi nyekundu; *(colloq)* mtu mkali. **~-fly** n kerengende.

dragonnade n mateso kwa kutumia

jeshi.

dragoon n askari mpanda farasi. vt ~ **into** lazimisha, tisha kwa nguvu; sumbua. ~ **somebody into doing something** lazimisha mtu kufanya jambo.

drail n ndoana kubwa yenye mshipi na chubwi.

drain vt 1 ~ **away/off** toa maji kwa

mifereji/bomba. 2 kausha. ~**ing board** n kichanja cha kukaushia vyombo. 3 *(drink)* -nywa yote. 4 ~ **(away/off); ~ (of)** *(fig)* fifisha, dhoofisha, nyonya ~ *somebody of his strength etc*. chosha mtu. 5 nyonya usaha, unyevu (kwa bomba). 6 nywa/maliza kunywa (agh. ndani ya glasi). 7 ~ **the cup of** pitia (hasa matukio/maisha mabaya). n 1 mfereji, mfumbi, bomba la kutoa maji. **throw money down the** ~ ponda mali, tumia pesa vibaya. **go down the** ~ potea bure, teketea, haribika. 2 jambo linalofifilisha/nyonya. **brain** ~ n uhamaji wa wasomi/mabingwa toka nchi moja hadi nyingine (wakitafuta maslahi). 3 kinywaji kidogo, tone. **~age** n 1 mtiririsho. 2 *(sewers)* mfereji, bomba la maji machafu. **~age system** n mfumo wa kuchukua

maji machafu. **~age-area/~basin** n eneo ambalo maji ya mto hutokea. **~age-tube** n *(med)* neli ya usaha.

drake n bata dume.

dram n 1 dramu (kipimo cha uzito); ya wakia. 2 kiasi kidogo sana cha ulevi. **take a ~** nywa kidogo.

drama n 1 drama; tamthiliya. 2

mfululizo wa mambo/matukio ya kuvutia. **~tic** adj -a drama; -a kutia shauku/kuvutia; *(of*

tia ganzi. **desensitization** n.

desert[1] n jangwa adj kame; -siolimwa.. 2 -siokaliwa na watu. **~ification** n kugeuza jangwa (kwa kukata miti na kuharibu mazingira).

desert[2] vt,vi 1 acha; toka *the streets*

were ~ed mitaa ilikuwa mitupu. **a ~ed village** n mahame. 2 telekeza *he ~ed his wife* alimtelekeza mkewe. 3 toka *his courage ~ed him* ujasiri wake ulimtoka. 4 (*mil*.) toroka. **~er** n mtoro. **~ion** n.

deserve vt,vi 1 stahili. 2 *(idiom) ~ well/ill of* stahili kutendewa vizuri/ vibaya. **~d** adj -liostahili. **~dly** adv. **deserving** adj -a kustahili, stahilifu. **deserts** n ustahili; (*reward*) thawabu.

deshabille n *see* **dishabille**.

desiccate vt kausha kabisa (ili kuhifadhi). **~d fruit** n tunda lililokaushwa. **desiccative** adj.

desiderate

desiccator n. **desiccant** n *(US)* kikausho.

desiderate vt *(want)* taka sana, hitaji. **desideratum** n kitu kinachotakiwa sana.

design vt,vi 1 *(draw)* chora. 2 *(of book etc)* sanifu. 3 *(of ideas)* buni, panga. 4 *(intend)* kusudia, nuia, azimia n 1 mchoro, picha, kielelezo. 2 usanifu, ruwaza, nakshi. 3 mpango, plani, kielelezo. 4 kusudi, nia, madhumuni, maarubu. **have ~s on/against** -wa na kusudi baya/hila *He has ~s on that young girl (colloq)* anamtaka msichana yule. **~er** n 1 msanii mchoraji. 2 mbuni. **~ing adj** -erevu, -janja; -a hila n uchoraji, ubunifu (wa mashine n.k.). **~edly** adv makusudi.

designate vt 1 onyesha; dhihirisha

~boundaries onyesha mipaka. 2 *(denote)* taja; -wa dalili ya; -wa na maana fulani. 3 *(appoint)* teua (mtu) kwa kazi fulani *he ~d me as his successor* aliniteua niwe mrithi wake adj -teule. **the bishop ~** n askofu mteule. **designation** n uteuzi (wa mtu kushika cheo fulani); jina, cheo; maelezo.

a person, behaviour) -enye kuonyesha hisia kwa namna ya kuvutia/mno, -enye kupenda kuigiza. **~tically** adv. **~tics** n *usu with sing* 1 sanaa ya kuandaa na kuonyesha tamthiliya. 2 tabia ya kujionyesha. **~tist** n mwandishi wa tamthiliya/drama. **~tis personae** n *pl (lat)* (orodha ya) wahusika wa tamthiliya. **~tize** vt 1 igiza tamthilia/ drama; geuza hadithi kuwa ya kidrama; -wa na tabia ya kidrama. 2 geuza. 3 tia chumvi, igiza. **~tization** n. **~turgy** n sanaa ya kutunga tamthiliya.

drank *pt of* **drink**.

drape vt 1 ~ (**around/over**) funika na kitambaa. 2 ning'iniza nguo kuzunguka au juu ya kitu. 3 **~ (with)** funika/pamba. 4 pumzisha, laza, bwaga. **~r** n *(GB)* mwuza nguo *a ~r's shop* duka la nguo. **~ry** n 1 biashara ya kuuza nguo. 2 nguo. 3 nguo zinazoning'inia, mapazia.

drastic adj *(of actions, methods,*

medicines) kali; -enye athari kubwa; -enye matokeo ya haraka *~ steps* hatua kali **~ally** adv.

draught(*US* **draft)** n 1 *(current of air)* upepo, hewa ipitayo katika chumba. 2 mvuo wa samaki kwa wavu. 3 kina cha maji chenye kuwezesha meli ielee. 4 mnywo, funda, mvuto, mfyonzo; kuvuta/kunyonya uowevu kutoka katika chombo (mf. pipa). *~ beer* bia ya kasiki. 5 funda *a ~ of water* funda la maji. 6 *(pl) (US)* drafti. vt *see* **draft**. **~ horse** n farasi avutaye mizigo mizito. **feel**

the ~ *(sl)* -ishiwa; sikia upepo. **~-board** n ubao wa drafti. **~sman** n mrasimu, msawidi. **~smanship** n urasimu.

draw n 1 kuvuta. 2 *(of lottery)* kuchezesha bahati nasibu *when will the ~ take place*? bahati nasibu itachezeshwa lini? 3 suluhu, sare *the game ended in a ~* mchezo ulikuwa sare. 4 kivutio; mvutiaji *Mr Mrema is a great ~ at meetings* anavutia sana watu kuja mkutanoni. 5 kufuta **be quick on the** ~ -wa mwepesi kufuta/ kuchomoa (upanga, bastola); *(fig)* mwepesi kuelewa mambo. vt,vi 1 vuta. ~ **aside** chukua mtu pembeni. ~ **the curtains** vuta/funga pazia. 2 kokota. **plough ~n by the tractor** plau linalokokotwa na trekta. ~ (**out**); (**from/out of**) ondoa kwa kuvuta; zidua; zibua

desire vt 1 taka sana; tamani *leaves much to be ~d* hairidhishi kabisa. 2 (*sexual*) ashiki, tamani. 3 *(request)* omba. **I ~d her to sit down** nilimwomba aketi n 1 hamu; tamaa; uchu, shauku. 2 *(formal)* ombi. 3 kitu kinachotamaniwa/takiwa. **what is your heart's ~** kitu gani unacho-tamani kuliko vyote. 4 *(sexual)* ashiki. **desirable** adj 1 -a kufaa. 2 -a kutamanisha. **desirability** n. **desirous adj** *(formal/official) (of)* -enye kutaka. **desirous of peace** -enye kutaka amani.

desist adj *(formal)*. **~ (from)** vi acha, hulu.

desk n 1 meza (ya kuandikia), dawati, deski. **~ work** n *(often derog)* kazi ya ofisi *reception* ~ mapokezi, maulizo ~ *clerk* karani wa mapokezi. 3 *(journalism)* meza ya

destine

mhariri.

desolate vt *(make sad)* huzunisha, tia majonzi, tia ukiwa adj 1 -a ukiwa; -enye huzuni, -enye majonzi. 2 -lioachwa, -liotelekezwa, -liotupwa, hame. **-~ly adv. desolation n.**

despair vi kata tamaa; -fa moyo n kukata tamaa, kufa moyo. **be the ~ of** katisha tamaa. **~ing** adj. **~ingly adv.**

despatch *n,vt see* **dispatch**.

desperado n jahili.

desperate adj 1 -enye kukata tamaa, -liokata tamaa, bila tumaini, tayari kufanya lolote (kutokana na kukata tamaa). 2 -siofuata sheria (kutokana na kukata tamaa/kutokuwa na matumaini tena) ~ *criminal* jahili. 3 -baya sana, -a hatari *the country is in ~ state* nchi iko katika hali mbaya sana. 4 -enye kuwa na mahitaji makubwa ya kitu. 5 -a mwisho kabisa *a last ~ effort* jaribio la mwisho kabisa. **~ly adv. desperation n.**

despicable adj -enye kustahili dharau/twezo; -enye kuleta hizaya.

despise vt tweza, dharau, hakiri.

despite *n, prep*. **~ of/in spite of** licha ya. **~ his**

~ *a cork* zibua kizibo ~ *a nail* zidua msumari. 3 *(in card games)* kata ng'anda. **to ~ a winner** kupata tiketi ya ushindi; tafuta/bahatisha mshindi. **~ a blank** -topata chochote. **~ somebody's teeth** poza mtu, maliza ukali wake. 4 **~** (**from/ out of**) chota ~ *water from a well* teka/chota maji kisimani; *(of money/from one's account)* chukua *to ~ rations* kuchukua posho. **~ it mild** *(fig)* -wa wa kiasi; -totia chumvi nyingi; -wa taratibu. **~ tears/applause** sababisha machozi/makofi *the news drew tears* habari ile ilimliza. 5 **~** (**to**) vuta, vutia *he drew my attention to* alinionyesha *I don't feel ~n to him* sivutiwi naye. 6 vuta, ingiza ndani *to ~ a deep breath* vuta pumzi kubwa. **~ one's first/last breath** zaliwa/-fa. 7 *(of a chimney)* acha nafasi ya hewa kupita; -jengwa ili kupitisha hewa/moshi. 8 **~(out)** sababisha/ shawishi (mtu) kuongea, kuonyesha hisia zake. 9 enda karibu, karibia *Republic day is ~ing near* siku ya Jamhuri inakaribia. **~ near** karibia. **~ ahead** enda mbele ~ *ahead from others* enda mbele kuliko wengine. **~**

draw

off/back rudi nyuma. 10 sababisha kusogea/kuja. 11 chora ~ *a line* piga mstari ~ *picture (fig)* eleza kwa maneno. **~ the line** weka mpaka; kataa; weka kiwango; kataza. **~ a distinction (between)** onyesha tofauti. **~ a parallel/ comparison/analogy between**. linganisha; onyesha ulinganifu. **~ the line (at)** weka kikomo; eleza jambo lisiloruhusiwa; kataa kuendelea. 12 andika ~ *a cheque (on a bank for a sum of money)* andika cheki; *(of writers)* chota, sawiri. 13 *(of a ship)* -hitaji kina (ili kuelea) *the ship ~s six metres of water* meli yahitaji kina cha mita sita za maji ili ielee; *(of competition)* toka sare, fungana. 14 *(of the features)* kunjamana, umbuka; umbua, rembua. 15 *(special uses with prep and adv particles)* **~ apart** tengana. **~ away** zidi kutangulia. **~ back** kaa mbali; *(fig)* sita; onyesha kutotaka n kizuizi, dosari, kipingamizi. **~ in** *(of a day)* fikia mwisho wake; -wa fupi zaidi. **~ down** vuta. **~ for** jaribu bahati, pigia kura. **~ into** shawishi kujiunga. **~ on** *(of a period of time)* karibia, ingia *night drew on* usiku ulikaribia. **~ off** ondoa. **~ on somebody** tumia. **~ somebody on** vutia, shawishi. **~ on somebody** tishia kwa silaha. **~ out** *(of a day)* -wa refu, refuka; nyosha; refusha. **~ up** *(of vehicle)* simama/simamisha; tayarisha, tunga; *(US*

wishes licha ya matakwa yake. **~ful adj** (*arch. see* **spiteful**). **~fully** adv.

despoil vt nyang'anya, pora, ghusubu.**~ation** n. **~ment** n uporaji. **~er** n mporaji.

despondency n hali ya kukata tamaa, ukataji tamaa. **despondent** adj. **be despondent** kata tamaa, -fa moyo. **despondently adv.**

despot n 1 dikteta, mtawala mwenye

mamlaka yote. 2 *(tyrant)* mdhalimu. **play the** ~ fanya udhalimu; -wa dikteta. **~ie adj. ~ism** n.

dessert n kitindamlo (tamutamu, matunda n.k.). **~ spoon n** kijiko cha pudini.

destabilize vt yumbisha, chochea ghasia, vuruga amani.

destine vt kusudia, taka *I was ~d never to see her again* nilitakiwa

destiny

nisimwone tena *this is ~d for Zanzibar* hii inakwenda Unguja. **destination n** mwisho wa/kikomo cha safari; makusudio.

destiny n 1 *(power)* takdiri. 2 *(that which happens)* majaliwa, kudura, bahati.

destitute adj 1 hawinde, mkata, fukara. 2 **~ of** -a kukosa, sio kuwa na ~ *of sympathy* kukosa huruma. **destitution n** ufukara.

destroy vt 1 haribu, bananga, vunja;

(completely) angamiza, teketeza, tilifu. 2 *(usu of animal)* ua. **~er n** 1 mharabu; mwangamizi. 2 manowari (ya kulinda meli nyingine). **destruction** n 1 uharibifu, uvunjifu, maangamizo. 2 uteketeaji, uangamiaji. **destructible** adj. **destructive** adj 1 -a kuharibu, -haribifu, harabu, -a kutilifu. 2 -a shari. **destructiveness n.**

destructor n tanuri (la kuchomea

takataka); kichomataka.

desuetude n 1 kutotumika. 2 **to fall into** ~

passive) (of troops etc.) panga, simama hima. **~back** n 1 kizuizi, kipingamizi. 2 marejesho (ya kodi/ushuru). **~ bar** n kifungo kitenganishacho mabehewa. **~bridge** n daraja (ulalo, mtatago) ya kuinuliwa. **~er** n 1 mtoto wa meza. 2 *(daughtsman)* mrasimu, mchoraji, mwandika hundi. **~ers** n chupi (ya zamani). **~ing** n 1 uchoraji (picha, ramani, vielelezo n.k.). 2 *(picture)* picha, mchoro, kielelezo, taswira. **out of**

drawl

~ing -liochorwa vibaya. **~ing board** n ubao wa kuchorea (k.v. wa mrasimu). **~ing room** n *(US)* sebule, ukumbi.

drawl vt,vi kokota/kokoteza/vuta maneno (sauti) n usemi wa kukokoteza maneno, uvutaji maneno.

dray n rikwama: mkokoteni wa magurudumu manne kwa ajili ya kuchukulia mizigo mizito.

dread n (*also* **a ~ of**) *stand in ~ of* ogopa sana, hofia n woga vt,vi ogopa, hofia. **~ed part** adj -enye kuhofiwa sana. **~ful** adj -a kuogopesha; *(colloq)* -siopendeza *stand in ~ of somebody* kuwa katika hofu. **~fully** adv. **~fulness** n.

dream n 1 ndoto, njozi, ruya *I had a ~* niliota. **~-land** n ulimwengu wa njozi. 2 usingizi. **go about in a ~** (*colloq*) tembea kama unaota, tangatanga ndotoni. 3 *(colloq)* mtu mzuri anayevutia. **sweet ~s**! lala unono, **~like** adj kama ndoto vt,vi 1 **~ (about/of)** ota ndoto. 2 waza, -wa na taswira. **~ away** poteza wakati. 3 **~ up** *(colloq)* fikiria, buni (mpango). **~er** n. **~y** adj 1 -a kama ndoto, -enye kuota ndoto, -enye kusinzia *~y eyes* macho ya kusinzia *a ~y person* mtu afanyaye mambo kama kwamba anasinzia; awazaye sana mambo yasiyoweza kuwa. 2 *(of things, experiences)* -sio dhahiri; -sio ya kweli; *(colloq)* -a kupendeza; -a kutuliza, -a kufariji. **~ily** adv.

dreary;drear adj 1 -a kuchosha. 2 -a

kutia huzuni, -a kufanya moyo mzito. **drearily** adv.

dredge[1] vt nyunyizia ~ *meat with flour* nyunyiza unga juu ya nyama. **~r** n chombo cha kunyunyizia unga, sukari n.k;

kutotumika tena.

desultory adj -badilifu -siyo na taratibu, geugeu, -a kuchezacheza.

detach vt 1 tenga; bandua; kata. 2 peleka kikosi cha askari kutoka jeshi kubwa. **~able adj.** **~ed** adj 1 *(of the mind, opinion)* adilifu, siopendelea; -siyovutwa/ sioshawishiwa na watu wengine. 2 -sio na hisia, sioonyesha hisia; *(aloof)* -liokaa kando. 3 *(house)* nayokaa peke yake. **~ment** n 1 mtengo; mabanduko. 2 *(of soldiers, war-ships)* kikosi kinachotumika kwa kazi maalum. 3 *(impartiality)* uadilifu, hali/tabia ya kutokuvutwa na maneno au fikra za watu; *(aloofness)* upweke: kukaa kando.

detail n 1 kila kitu. 2 utondoti. **in thefullest ~** kwa utondoti, kinaganaga. **go/enter into ~s** chunguza kwa utondoti *explain in ~* eleza kinaganaga. 3 *(mil)* kikosi maalum cha askari vt 1 ~ **(to/for)** tongoa; eleza kila kitu kwa ukamilifu, eleza

determine

kwa kusimulia habari yote. 2 tuma, agiza, amuru kufanya kazi maalum.

detain vt 1 kawisha, kawiza, chelewesha. 2 weka kizuizini, zuia. **~ee n** mtu aliye kizuizini. **detention n** 1 kizuizini *put in detention* weka kizuizini. **preventive detention n** uzuizi wa hadhari. 2 uzuiliwaji (agh mtoto shuleni kama adhabu).

detect vt gundua;ona.**~ion n** ugunduzi; upelelezi. **~ive n** mpelelezi, askari kanzu, kachero adj -a upelelezi. **~or n** kigunduzi. **lie ~or n** kigundua uongo.

detente n maridhiano (hasa baina ya

mataifa).

deter vt shusha/vunja moyo; zuia, punguza ari (kwa kutia shaka, hofu, vitisho n.k.). **~rent** n kizuio, kigingi.

detergent adj -a kusafisha n dawa kali ya kusafishia; sabuni (ya unga/maji).

deteriorate vt,vi pungua/punguza

kinyunyizio, mrashi.

dredge[2] n kizoa taka (chini ya maji). vt ~ (**up**) zoa taka (chini ya maji mtoni n.k.) kwa wavu. 2 vua kwa wavu. **~r** n merikebu ya kuvua/kuzoa/ kuvuta takataka.

dregs n 1 masimbi, mashapo, makapi,

machicha. **drink to the last ~**

dribs and drabs

kunywa pasipo kusaza. 2 *(fig)* kitu kisichofaa, takataka.

drench vt rowesha, mwagia maji *get ~ ed (to the skin*) rowana kabisa. **~ing** n uchepechepe.

dress vt,vi 1 visha/vaa nguo. **be ~ed in** vaa *she was ~ed in red* alivaa nguo nyekundu. 2 ~ **up** valia (vizuri/rasmi); vaa nguo za kutokea. 3 visha ~ *your children* visha wanao, patia mavazi. 4 tayarisha (kwa matumizi) *to ~ a chicken* kumtayarisha kuku (kwa kupika). 5 tengeneza nywele. ~ **down** *(fig)* karipia, kemea. 6 funga (kidonda). 7 vutia. 8 panga (askari). **~er** n 1 meza (kabati) ya jikoni. 2 *(US)* kabati la kujipambia. 3 muuguzi msaidizi anayesaidia kufunga vidonda. 4 mtu anayewasaidia waigizaji kuvalia rasmi kabla ya mchezo kuanza. n nguo, mavazi. **evening ~** n vazi la jioni. **morning ~** n vazi la asubuhi. **~ coat** n koti jeusi wavaalo wanaume jioni. **~ rehearsal** n zoezi la mwisho (la mchezo/tamthiliya ngoma) ambapo wahusika wanavaa mavazi yao ya mchezo. **full ~** n mavazi rasmi. **~maker** n mshonaji magauni. **~ing** n 1 uvaaji. 2 *(med.)* kufunga vidonda; bendeji ya vidonda. 3 masala; chatne, siki. 4 dondo/wanga. 5 *(manure)* mbolea, samadi. **~ing-case** n kishubaka cha kuwekea vyombo vya safari. **~ing-gown** n vazi livaliwalo wakati mtu anapopumzika. **~ing -room** n chumba cha kuvalia nguo. **~ing-table** n meza ya kujipambia. **~y** adj *(colloq of persons)* -enye mavazi mazuri, maridadi, mtanashati.

drew *pt. of* **draw**.

dribble vi 1 tiririka, dondoka. 2 toa

kidogo kidogo udenda/uderere/mate; *(football)* chenga, piga chenga. **~r** n.

thamani/manufaa/matumizi; fifia, haribika; chakaa. **deterioration** n.

determine vt,vi 1 *(limit, define)* ukilia, amua. 2 **~ to do something; ~upon doing something** kusudia, dhamiria. 3 tambulisha; tafuta; pata; bainisha. **~a number** tambulisha namba. 4 *(fix beforehand)* weka/panga muda (miadi, tarehe). 5 *(settle, decide)* amua; nuia; fanya uamuzi, kata shauri. 6 **~ somebody to do something** fanya, shurutisha, sababisha *what ~d you to go to Morogoro* kitu gani kilikufanya kwenda Morogoro. 7 pambanua ~ *the meaning of a word* pambanua maana ya neno. **determinable adj. determinant** n 1 kiukilia, kitu (mtu) kinachodhihirisha/tambulisha/ yakinisha/onyesha manuizi. 2 kiamuzi, kitu (mtu) kinachoamua /maliza/kata/shauri. **determinate** adj thabiti, imara; -dhahiri; -enye mipaka. **determination** n 1 *(resoluteness)* uamuzi (mkata), azimio; kuamua; ushupavu. 2

detest

(*resolve*) azma, kusudi, nia, dhamiri. 3 *(of word etc)* kupambanua. 4 (*of number etc)* utambuzi; upataji; utafutaji; kutambulisha. **~r n** *(gram)* kibainishi.

detest vt chukia sana, kirihi, sinya. **~ment** n. **~able** adj -a karaha, -enye makuruhu. **~ation** n chuki, karaha; makuruhu.

dethrone vt uzulu, ondoa (mfalme).

detonate vt,vi lipua; lipuka. **detonation n. detonator** n.

detour n njia ya mchepuo/mzunguko. **make a** ~ chepuka.

detract vt ~ (**from**) 1 punguza (thamani). 2 *(slander)* punguza sifa; dunisha; kashifu. ~ **ion** n. **~or** n mkashifishaji.

detrain vi,vt *(of troops etc.)* teremsha, shusha; shuka (toka garimoshi).

detribalize vt 1 tenga mtu kutoka **detriment** nkabila lake. 2 vunja mila au desturi za kabila/mbari. **detribalization n.**

detriment n hasara; dhara. **to the ~ of** -enye

driblet n tone linaloanguka; kiasi kidogo *by ~s* kidogo kidogo.

dribs and drabs *(colloq)* kiasi kidogo.

dried *pt, pp of* **dry**.

drift n 1 mkondo (k.m. wa maji); mwelekeo wa mkondo; mvuto wa meli (chombo nje ya uelekeo wake kwa mkondo). 2 *(heap)* lundo, chungu (ya majani, mchanga n.k.) iliyofanywa kwa upepo/bahari n.k. 3 maana, mwelekeo *I see his ~* naelewa maana yake. 4 hali ya kwenda bila malengo wala mwelekeo. 5 mwelekeo (usio na mpango) *the ~ is towards war* tunaelekea kwenye vita n 1 kwenda pepe. 2 mvuto, mwelekeo. 3 vitu vilivyopwelewa. **~-anchor** n nanga ya pepe. **~-ice** n mabonge ya barafu yanayochukuliwa na mkondo. **~-net** n jarife (la kusambaza). **~-sand** n mchanga unaopeperushwa. **~-wood** n mbao zilizopwelewa vt 1 chukuliwa. 2 tangatanga hapa na pale, zurura. 3 -enda pepe/kombo/mrama; fuata upepo. **~er** n mzururaji; boti ya kuvulia.

drill[1] n keekee *vt, vi* toboa shimo kwa keekee.

drill[2] n 1 mafunzo ya wanajeshi juu ya matumizi ya silaha; kwata. 2 mafunzo kamili yenye mazoezi mengi ya kurudiarudia. 3 taratibu (k.m wakati wa dharura).

drill[3] n mfuo (wa kupandia mbegu) vt panda mbegu katika mfuo.

drill[4] n dreli (aina ya kitambaa kigumu).

drink[1] vt,vi 1 -nywa. 2 ~ **down/off/**

up -nywa yote. 3 ~ **in/up** pokea (sikia/ ona) kwa furaha; pokea akilini; *(of plants)* nywa. 4 kunywa sana. 5 ~ (**to**) takia heri, kwa afya ya.

drink[2] n 1 kinywaji, kileo *soft ~* kinywaji baridi. 2 ulevi, kileo, pombe *strong ~* pombe kali *have a ~* kunywa (kinywaji). **be in ~/the worse for ~/ under the influence of ~** wa katika hali ya kulewa. **take to ~** ingia ulevini. 3 *(colloq)* **the ~** n bahari; ziwa, mto. **~able** adj -a kunyweka. ~ (*pl*); **~ables** n vileo.

drive

~er n mnywaji; mlevi. **~ing** n unywaji. **~ing-**

kuleta hasara/dhara. **~al (to)** adj -enye kuleta hasara/dhara.

detrition n kuisha/kupungua kutokana

na msuguano.

detritus n mabaki/unga utokanao na kusagika kwa mchanga, mawe n.k. (ya kusugua).

detrop adj kisonoko, ziada mbovu.

deuce n 1 karata ng'anda mbili. 2 *(tennis)* sare. 3 *(devil)* shetani, ibilisi. **what the ~** balaa gani. **~d** adj,adv -baya mno.

Deuteronomy n kumbukumbu ya Torati.

devalue vt (*also US* **devaluate**) shusha thamani. **devaluation n.**

devastate vt 1 teketeza, haribu, bananga. **devastating adj. devastation** n.

develop vt,vi 1 kuza; kua. **~ing country** n nchi inayoendelea ~ *quickly* vuvumka. 2 jitokeza, funuka, dhihirika. 3 *(of films)* safisha. 4 *(of land)* endeleza (kwa kujenga). 5 *(explain)* fafanua, eleza. **~er** n 1

devil

mwendelezaji. **land ~er** n mwendelezaji ardhi. 2 *(of film)* developa. **~ment** n 1 *(augmentation)* kukuza; kuendeleza, kusitawisha. 2 *(growth)* maendeleo, usitawisho. **community ~ment** n maendeleo ya jamii, usitawi wa jamii. **~ment Studies** n Taaluma ya Maendeleo. 3 *(film)* kusafisha picha. 4 *(explanation)* ufafanuzi (wa wazo, mada, maana).

deviate vi 1 chepuka. 2 kengeuka, potoka (katika maadili). 3 hitilafiana. **deviation** n mkengeuko, mchepuko. **deviant** n mwacha maadili/desturi. **deviance** n. **deviationist** n mkengeuka, mtu anayekengeuka misingi ya kijamii au ya mfumo wa siasa uliopo. **deviationism** n.

device n 1 hila; mbinu, mpango *leave somebody to his own ~s* mwache afanye apendavyo. 2 *(contrivance)* chombo, ala, kitu (cha kufikilia lengo/kufanyia jambo fulani). 3 *(emblem)* chapa, alama, sanamu, picha

bout n mfululizo wa kulewa. **~-ing-fountain** n mashine inayorusha maji ya kunywa. **~ingwater** n maji ya kunywa.

drip vt,vi 1 dondoka, tona; dondosha, tonesha. **~ping-wet** adj iliyorowa chepechepe. **~dry** *(of fabric)* adj inayokauka haraka bila kukamuliwa. vt 1 anika bila kukamua. 2 nyonyota n 1 tone, ndondondo, kutona. 2 *(sl)* (mtu) asiyevutia watu. **~ping** n *(of meat)* mafuta ya nyama iliyobanikwa. **~pingpan** n sinia la kukusanyia matone.

drive vt 1 swaga. **~ somebody into the corner** *(fig)* weka mtu katika hali ngumu, bana sana. 2 endesha (motokaa, garimoshi n.k.). **driving licence** n liseni ya kuendeshea gari. **driving school** n shule ya udereva. **driving test** n mtihani wa udereva. **driving lessons** n mafunzo ya udereva. 3 chukua/peleka kwa gari ~ *a friend to town* mchukue rafiki mjini (kwa gari). 4 enda/tembea kwa gari. **~ in** n *(and attrib.)* mgahawa, sinema n.k. ambako watu huingia na magari yao. 5 *(usu passive)* endesha. **driving belt** n ukanda wa kuendeshea. 6 *(of wind, water)* peleka/tupa/sukuma. 7 *(of rain, ship)* enda upesi au kwa nguvu/ kwa kasi. 8 **~ in; ~into** pigilia, kongomea. 9 piga kwa nguvu. **~ home** *(fig)* elewesha barabara. **let ~ at** piga, rushia kombora, lenga. 10 sababisha; fanya (kitu kitokee), lazimisha. 11 sulubisha, fanya/ fanyisha kazi sana. **~ away at (one's work)** fanyia kazi sana. 12 fukua; toboa (kwa nguvu) (shimo, tundu). 13 endesha shughuli (agh. biashara). **~ a hard bargain** -wa mkali kwenye biashara, -wa mgumu. 14 **~ at** -wa na maana ya; maanisha; kusudia. 15 ahirisha. 16**~ off** fukuza, rudisha nyuma n 1 *(in US also* **~ way**) njia ya binafsi ya kwenda nyumbani. 2 matembezi

drivel

kwenye gari ya binafsi *to take for a~* kutembeza ndani ya gari (ya binafsi). 3 nguvu ya kupiga/kurusha mpira; mpigo. 4 bidii, nguvu, wepesi; uwezo wa kuendesha mambo, msukumo. 5 kampeni. 6 mashindano. 7 *(mech)* chombo cha kuendeshea. **right hand ~** n kuendeshea kulia. **four wheel ~** n endesha kwa magurudumu manne. **~r** n 1 dereva *be a good/bad ~r* kuwa dereva hodari/asiyefaa. 2 msimamizi (wa gari, farasi, watumwa). **in the ~r's seat** kwenye uongozi; *(mech)* kiendesha

itumikayo kama nembo/ urembo/ pambo. 4 kitu au usemi utumiwao kuleta athari fulani ya kisanii.

devil n 1 shetani, ibilisi; *(fig)* adui mbaya. **between the ~and the deep (blue) sea** katika hali ya atiati ukashindwa kuamua jambo; kimbia kufiwako kwenda kuliwako nyama. **give the ~ his due** mtendee kila mtu haki yake (hata kama ni adui). **go to the ~** nenda zako! haribika! kwisha! *play the ~ with* umiza, haribu. **the D~** n shetani. **~'s advocate** n mchochea mjadala kwa kuonyesha ila au kasoro ya kitu. **lucky ~** n mwenye bahati. **speak/talk of the ~and he is sure to appear** hatajwi (akitajwa tu hutokea). 2 *(usu* **poor** ~) *(as interjection)* masikini! 3 *(arch)* **printer's ~** n kijana atumiwae kama tarishi mwanagenzi katika ofisi ya uchapaji, mwanasheria mwanagenzi. 4 *(colloq)* msisitizo.

devil-fish

what/who/why/where the ~ nini/ nani/kwa nini/wapi ...(kutegemea muktadha). **~ may-care** adj *(carefree)* asiyejali. 5 *(tech)* mashine ya kuchambua vt 1 *(spice a dish)* koleza chakula (hasa kwa viungo vyenye pilipili). 2 **~ for** fanya kazi kama mchapaji/mwanasheria mwanagenzi. **~ish** adj 1 kama shetani. 2 -baya mno; ovu sana; -uaji; -katili adv kikatili. **~ry** (*also* ~ **ment)** n 1 ushetani, uibilisi. 2 -ukatili; -uovu. 3 uchawi. 4 *(rel.)* elimu ya mizimu.

devil-fish n karwe.

devious adj 1 -a mchepuko, -a kuzunguka, -enye kuruba. 2 -janja, -a kichinichini. **~ness n.**

devise vt 1 tunga, buni. 2 **(~ to)** rithisha mali (hasa ardhi) n wasia (wa mali, ardhi, n.k.). **~e** n mtu anayerithishwa mali. **~r** n msimamizi wa mirathi. **devising adj.**

devisor n *see* **deviser** n.

devitalize vt ondoa nguvu, dhoofisha, fifiza, fifiliza. **devitalization n.**

devoid adj **~ (of)** pasipo, bila; -kosefu *he is ~ of sense* (*fear, shame etc.*) hana akili/hofu/haya, n.k. *a country ~ of inhabitants* nchi isiyo na wakazi.

mitambo. 4 *(golf)* rungu ya kupigia mpira mbali; kingoe. **driving** adj -enye nguvu/uwezo.

drivel vi payuka, payapaya, bwabwaja*n* upuuzi, mapayo, mapiswa. **~ler;** *(US)* **~er** n mpayukaji.

drizzle n manyunyu, mvua ya rasharasha vi nyunya, nyonyota. **drizzly** adj.

drogue n 1 *(naut)* nanga ya majini. 2 dango (kilengwa shabaha) (katika mazoezi ya ndege za vita). 3 ~ **parachute** n parachuti ndogo itumikayo kuitoa kubwa kwenye mfuko wake.

droll adj -a kuchekesha n mchekeshaji. **~ery** n kichekesho, shere ya kufurahisha, uchekeshaji.

dromedary n ngamia (mwenye nundu moja).

drone n 1 nyuki dume. 2 mvivu;

(*colloq*) kupe. 3 mvumo. 4 msemaji hotuba isiyosisimua vt,vi 1 vuma. 2 ongea bila kusisimua/kuchangamka. 3 **~ on** endelea kuchosha *the meeting ~ on for hours* mkutano uliendelea kwa saa nyingi.

droop vt,vi 1 inama; inamisha; fifia (kwa uchovu). 2 huzunika, nyong'onyea n kuinama. **~ingly** adv.

drop[1] n 1 tone **have a ~** kunywa pombe. **in ~s** kidogo kidogo. 2 pombe (kidogo). **take a ~ too much** lewa. 3 kiasi kidogo. **only a ~ in the ocean** kiasi kidogo sana. 4 *(med)* dawa ya matone. 5 *(decrease)*

drove

kipunguo ~ *in price* kipunguo cha bei. 6 kitu kiangukacho/ kiteremshwacho. ~ **curtain** n pazia zinazoteremshwa katika mchezo **at the ~ of a hat** mara moja. 7 peremende (ya mviringo).

drop[2] *vt, vi* 1 anguka; ponyoka; poromoka; poromosha. **~ out of somebody's hands** angusha; ponyoka. **~ into a habit** zoea, ingia katika tabia. **~ anchor** shusha nanga. 2 tona, dondosha; dondoka. 3 koma; isha, malizika *the matter ~ped* jambo hilo likamalizika. 4 *(utter)* toa (neno); ambia. 5 acha, achia, toa. ~

devoir n *(arch)* 1 wajibu. **do one's**

~ timiza wajibu wako. 2 *(usu pl)* **pay one's ~s** wekea heshima, stahi.

devolve vt,vi **~ (on/upon)** 1 kabidhi, hamishia (kazi, madaraka, zamu n.k.) kwa. **~ (to/upon)** kabidhiwa ~ *a responsibility to somebody* kabidhi madaraka kwa mwingine. 2 rithiwa. **devolution** n 1 *(transfer of rights)* kukabidhi madaraka, kazi, haki, wajibu n.k.; ugatuzi. 2 urithishaji.

devote vt tenga (k.v. muda) kwa madhumuni maalumu; toa. ~ **oneself/something to** jifunga/ jizatiti/jitolea kufanya kitu fulani. **~d** adj 1 -enye bidii, -a kushika kazi kwa moyo. 2 -aminifu. 3 -a kupenda sana, shabiki; -a kujisabilia. **be ~d to work** -wa na moyo katika kazi. **~d**

diaeresis

to good works -a kujitoa kwa mambo mema/fadhila. **~e** n 1 *(rel)* **~e (of)** mfuasi wa dini (agh. mtawa, sufii, walii). 2 mpenzi wa michezo, shabiki n.k. **devotion** n 1 moyo wa ibada (wa dini, wa kumwabudu Mungu). 2 *(earnestness)* upendo, mapenzi *mother's devotion to her children* mapenzi ya mama kwa watoto wake. 3 bidii; moyo. 4 kujifunga. **devotion to learning** moyo wa kupenda kujifunza. 5 (*pl)* ibada, sala. **devotional** adj.

devour vt 1 -la kwa ulafi/kwa harakaharaka. 2 meza/teketeza. 3 kuwa katika lindi la wasiwasi/ mawazo. **be ~ed by anxiety** jawa na wasiwasi. 4 zamia katika fikra. **~er n.** **~ingly** adv.

devout adj 1 -enye kumcha Mungu n msalihina. 2 *(of prayers, wishes)* -a moyo, -a dhati. **~ness n.** **~ly** adv.

dew n umande. **~y** adj -enye umande.

~-drop n tone (la umande). **~-fall** n umande (ulioanguka). ~ **point n** kiwangoumande.

dewlap n shambwelele: ngozi

inayoning'inia chini ya shingo ya ng'ombe.

dexter adj -a kulia, -lio upande wa kulia.

a hint dokeza ~ *a line* andika barua fupi. 6 *(of leaves)* pukutika. 7 pungua, punguka; tulia ghafula. 8 *(with adv. particles & preps) (in car)* teremsha ~ *me at the office* niache/nidondoshe ofisini. ~ **away** ondoka, pungua; toweka. ~ **back** rudi, baki nyuma. ~ **behind** chelewa, fuata nyuma (kwa kuwa huwezi kumudu mwendo). ~ **down** anguka; zuru. ~ **off** pungua; acha; teremsha; sinzia. ~ **on somebody** angukia mtu fulani. ~ **into** tumbukia. ~ **out of** acha kushiriki, jitoa, kana. ~ **out** n mtu anayejitoa/anayeacha kushiriki. 9 *(colloq.)* poteza fedha (katika kamari n.k). ~ **a brick** fanya kosa, sema kwa makosa. ~ **dead** *(sl)* potea, ambaa, ondoka. ~ **something like a hot potato** acha mara moja (kwa sababu ya matatizo/unyeti). **~let** n kitone.

dropsy n jongo.

dross n 1 mavi (ya chuma, ya madini), dongo la chuma. 2 *(fig)* takataka, kisichofaa; kilichochanganywa na kitu kingine (hivyo kufanya kisifae). **~y** adj.

drought n 1 ukame, ukavu.

drove[1] *pt of* **drive**.

drove[2] 1 kundi (la ng'ombe, kondoo n.k.) linaloswagwa. 2 umati, halaiki. 3 juba; patasi (ya mwashi). **~r** n mchuuza ng'ombe; mswaga mifugo

mnadani/gulioni.

drown vt,vi 1 zama majini, -fa maji;

zamisha majini, fisha maji. 2 ~ **(out)** *(of sound)* hanikiza. 3 (*fig*) *a face ~ in tears* uso uliorowana machozi; ~ *in sleep* -wa katika usingizi mzito (hasa kutokana na uchovu; lala fofofo *to ~ one's sorrows in drink* kufifilisha huzuni kwa kunywa pombe, kusahau matatizo kwa kulewa.

drowse vt,vi ~ **(away/off)** sinzia, shikwa na usingizi n lepe la usingizi. **drowsy** adj -enye kusinzia, -enye lepe, -zito kwa usingizi. **drowsily** adv. **drowsiness** n.

drub vt piga mfululizo (kwa mkono/ fimbo); *(fig)* sisitiza jambo, lazimisha mtu akubali/aseme. **~bing** n kipigo *give a good/sound ~bing* piga mtu barabara; shinda

dexterity n 1 ustadi; ubingwa; umahiri; wepesi (aghalabu wa kutumia mikono au mwili). 2 wepesi wa akili (katika kujenga hoja au kuelewa jambo). **dexterous adj.**

dhobi n dobi.

dhoti n doti.

dhow n dau, jahazi.

diabetes n *(med)* (ugonjwa wa) kisukari. **diabetic** adj -enye kisukari.

diabolic(al) adj 1 -a shetani, -a ibilisi. 2 -ovu sana, -baya sana, -katili. **diabolism** n 1 umilikaji; uabudu; ushughulikiaji mashetani. 2 tabia ya kishetani.

diacritic n alama ya kutofautisha matamshi ya herufi. **~al** adj.

diadem n taji.

diaeresis n *(gram)* alama ya

diagnose

kutofautisha matamshi ya irabu mbili tofauti zinazofuatana.

diagnose vt tambua/baini ugonjwa/matatizo n.k. (kwa kuangalia dalili zilizopo), zuza. **diagnosis** n utambuzi/ubainishaji wa ugonjwa. **diagnostic adj** -a kuchunguza na kubainisha ugonjwa, -a uaguzi. **diagnostician** n. **diagnostics n** elimu ya uchunguzi wa aina na sababu za ugonjwa.

diagonal adj -a hanamu, -a kutoka

pembe mpaka pembe iliyoielekea, -a kukata mraba pembe kwa pembe, -a mshazari n hanamu, mshazari.

diagram n mchoro, kielelezo. **~atic(al)** adj.

dial n 1 uso wa saa; diski yenye namba. 2 bamba linaloonyesha vipimo agh. kwa kutumia mkono. 3 kizungusho (kitu kinachozungushwa kupata namba, mita fulani k.m. ya redio). 4 chombo cha simu chenye nambari juu yake vt piga simu ~ *a number* piga namba: zungusha namba za simu (ili kupata namba fulani). **~ing code** n namba ya sana.

drudge vi **~ at** fanya kazi ya kuchosha n mfanya kazi ya sulubu na yenye kuchosha. **~ry** n kazi ngumu.

drug n 1 dawa (itumiwayo kwa matibabu). **dangerous ~** n dawa ya hatari. 2 dawa ya kulevya *trafficking in ~s* upitishaji wa madawa ya kulevya *the ~ habit* tabia ya kutumia madawa ya kulevya. **a ~ on the market** biashara iliyochina, bidhaa zisizonunulika. **~-pedlar** n muuza madawa ya kulevya. **~ addict** n mlevi wa madawa. **~ dealer/pusher** n mwuza madawa vt 1 nywesha dawa (hasa mbaya, sumu, kileo). 2 tia dawa/ghoshi (chakula na vinywaji). **~gist** n 1 *(GB)* muuza madawa. 2 *(US)* muuza madawa, vyakula na vinywaji. **~ store** n *(US)* duka la madawa na vinywaji vya kulevya (bangi, marijuani, mirungi).

drugget n zulia la sufu.

drum n 1 ngoma. **~fire** n mfululizo wa milio/milipuko ya mizinga vitani. **~ head court-martial** n mahakama ya kijeshi wakati wa mapambano. **~ major** n kiongozi wa bendi ya jeshi. **~ stick** n mkwiro; *(fig)* mguu wa kuku/bata. 2 pipa vt,vi 1 piga ngoma,

dry

lia/liza/ngoma. 2 **~ (on)** lizaliza sauti kama za ngoma k.m. kugongagonga meza, chezesha-chezesha miguu sakafuni. 3 **~ up** ita kwa ngoma, piga chando; *(fig)* fanya kampeni. 4 **~ into** sisitizia mtu jambo. 5 **~ out** fukuza; tuma (ujumbe) kwa ngoma. **~mer** n mpiga ngoma; *(colloq) (US)* mfanyabiashara msafiri.

drunk *pp of* **drink** adj -liolewa **get ~** lewa. **~ with something** *(fig)* jawa na *~ with joy* jawa na furaha n mlevi. **~ard** n mlevi. **~en** adj 1 -a kulewa; levi, -a ulevi. 2 -a kusababishwa na ulevi, -enye kuonyesha ulevi/kulewa. **~enness** n. **~enly** adv.

drupe n *(bot)* tunda lenye nyama yenye majimaji na kokwa katikati k.m. tunda damu, embe.

dry adj 1 -kavu. **~ as a bone/bone ~** kavu kabisa *~maize* mahindi makavu. 2 *(waterless)* kame. 3 -liokauka *a ~ well* kisima

kupiga. ~ **tone** n mlio wa kupiga.

dialect n lahaja. **~al** adj.

dialectic(s) n upembuzi: kuhakiki ukweli wa nadharia au wazo kwa mjadala wa kimantiki. **~al adj** 1 -a kipembuzi. 2 *~al method* mbinu -pembuzi. **~al meterialism n** uyakinifu pembuzi. **~ian** n mpembuzi.

dialogue n 1 mazungumzo (agh. bainaya pande mbili/watu wawili). 2 maandiko (yaliyotungwa kama kwamba watu wanasemezana). 3 mabadilishano ya mawazo.

dialysis n *(chem)* 1 dialisisi: utenganishaji wa koloidi kutoka katika kitu kilichomo kwenye mmunyo na kukiacha kipenye katika kiwambo penyu. 2 usafishaji damu kwa mashine ya figo.

diameter n kipenyo. **diametrical** adj 1 -enye kupingana kabisa; -a kinyume kabisa *be in diametrical opposition to*

dibber

something kuwa na msimamo tofauti kabisa. 2 -a/-enye kuhusu/-lio katika kipenyo. **diametrically adv.**

diamond n 1 almasi; *(fig)* **rough** ~ n mtu anayeonekana mkatili lakini ana moyo mzuri. 2 ~ **cut n** chombo (chenye ncha ya almasi) cha kukatia kioo. 3 umbo la almasi *(of playing cards)* uru. 4 *(baseball)* kitovu cha uwanja wa besiboli. 5 **~back** n nondo; *(US)* nyoka mwenye madoa ya almasi. **~drill n** kekee ya almasi. **~-field** n mgodi wa almasi. ~ **wedding** n ndoa ya miaka sitini. **~point** n chombo chenye ncha ya almasi agh. hutumiwa kuchimbulia vitu; makutano ya reli.

diaper n 1 kitambaa chororo au cha

pamba kitumikacho katika kutengeneza vitambaa vya meza na taulo. 2 nepi. 3 darizi ya almasi; nakshi vt nakshi, tarizi.

diaphanous adj *(of fabric)* -epesi na

ororo; -a kupenya nuru, -enye kuona.

diaphragm n 1 kiwambo (cha moyo, sikio n.k.); kitangaa. 2 kiwambo cha ngoma (simu

kilichokauka. 4 *(of wine)* -chungu, -siyo tamu. 5 *(colloq)* -enye kuleta kiu. 6 -siosisimua, -a kuchosha. ~ **as dust** isiyosisimua, isiyovutia. 7 -sioonyesha hisia. 8 waziwazi, dhahiri ~ *facts* ukweli dhahiri. *(compounds)* ~ **battery;** ~ **cell** n betri. ~ **clean** safisha kwa mvuke au petroli. ~ **cleaner** n dobi. ~ **cleaning** n kusafisha kwa dawa. ~ **eyed** adj -a macho makavu. ~ **dock** gudani. ~ **goods** n bidhaa kavu. ~ **nurse** n yaya. ~ **rot** n uozo unaofanyika bila unyevu (hasa wa mbao/miti mikavu); *(fig)* upotovu wa jamii usio dhahiri. **~shod** adj,adv bila kulowanisha miguu, miguu au viatu vikavu. ~ **walling** n kujenga ukuta wa mawe. **drily** adv. ~ **out** vt,vi kauka; kausha; anika; *(of hands)* futa; acha ulevi. ~ **off** kausha. ~ **up** kauka, sahau kiini cha usemi; *(fig)* ~ **up!** nyamaza! kaa kimya! **~ness** n. **~ing** adj. **~ly** adv.

dual

dual adj -a mbili, -enye mbili ~ *control* udhibiti wa watu wawili ~ *ownership* umilikaji wa watu wawili ~ *purpose* -enye matumizi mawili (k.m. gari kwa mizigo na abiria) ~ *economy* uwekevu. **~ity** n.

dub vt 1 -pa cheo cha uungwana.

2 -pa jina la utani. 3 paka ngozi mafuta (ili ilainike). 4 *(of film)* weka/badili sauti nyingine (hasa ya lugha nyingine). 5 nakili. **~bin** n mafuta mazito ya kulainishia ngozi.

dubious adj 1 ~ **(of/about)** *(of*

persons) -a wasiwasi na, -enye mashaka. 2 *(of persons)* -a kutia wasiwasi, -sioaminika, -a kutia mashaka. 3 *(of things/actions etc.)* -iletayo wasiwasi, -sioaminika. **~ly** adv. **~ness** n. **dubitative** adj -enye shaka, -enye kusitasita, -a wasiwasi. **dubiety** n shaka.

duchess n mke (au mjane) wa mwana mfalme.

duck[1] n 1 bata, salili; *(white backed)* kotwe. **a lame** ~ n mlemavu; kitu kisicho na faida; shirika lenye matatizo kifedha. **play ~s and drakes with** ponda mali; -wa mwepesi kuzoea jambo fulani. **take to it like a ~ to water** jifunza, zoea bila matatizo. **like water off ~'s back** bila kuleta matokeo yoyote, bila ya hofu, -sio na athari. **~s and drakes** n

n.k.). 3 kizuia mimba:chombo cha mpira kinachowekwa ukeni kuzuia mimba. 4 *(photography)* mboni mwanga. **~etic** adj.

diarchy n serikali thaniya: serikali ya

watawala wawili.

dirrhoea n kuhara, kuendesha.

diary n 1 shajara: kitabu cha

kumbukumbu za kila siku. **diarist** n.

diaspora n 1 **the D~ n** kutawanyika kwa Wayahudi miongoni mwa watu wa mataifa. 2 upatiaji makazi kando ya Palestina kwa Wayahudi waliosambaa; makazi ya Wayahudi hao. **The Black ~** n Waafrika weusi popote walipo duniani (kutokana na kutawanyika kwao).

diatribe n tahakiki ndefu yenye machungu, makemeo na matusi.

dibber *also* **dibble** n muo, (kijiti cha kuchimba makoongo ya kupandia mbegu). **dibble** vt 1 piga koongo

dice

kupandia. 2 panda mbegu kama kwamba umetumia koongo.

dice n *(pl) (sing formal)* **die** *(colloq dice)* dadu. **The die is cast** uamuzi umekwishafanywa, mambo yameiva. *(sl)* **no ~** haifai kitu! vt,vi 1 cheza dadu; cheza kamari, tia mirabumirabu. **~ box** n kikopo au kisanduku cha kuchezea dadu. **~ with death** *(colloq)* hatarisha maisha. 2 kata katika michemraba midogo midogo. **~y** adj *(colloq)* -a mashaka; -a hatari.

dichotomy n mgawo wa sehemu mbili;mwainisho wa uwili (agh. wenye kukinzana).

dick n *(sl)* 1 mboo. **take one's ~** apa, thibitisha. 2 askari kanzu, mpelelezi, kachero.

Dickensian adj -a Dickens; shabiki

wa kazi za Dickens; mwanafunzi wa Dickens

mchezo wa kurusha mawe majini. **~ling** n mtoto wa bata. **an ugly ~** n mtoto mzito (kiakili) ambaye baadaye hubadilika na kuwa na akili sana.

duck[2] vt,vi 1 kwepa. 2 zama/zamisha

majini kwa muda mfupi n kuzama; kuzamisha. 2 kukwepa. **~ing** n. **give a ~ing** sukumiza majini.

duck[3] n kitambaa kizito cha pamba

(kitani).

duck[4] n *(sl)* kipenzi, muhibu.

duct n mchirizi, kichirizi, kifereji kinyweleo.

ductile adj 1 (*of metal*) -a kufulika

uzi. 2 (*of clay, etc*) -a kunyumbuka, -a kufinyangika, -a kunama; -a kinamo

duet

~ clay udongo wa kinamo; (*of a person*) -enye kuathiriwa/ kutawaliwa/kushawishika kwa urahisi. **ductility** n.

dud *n,* adj 1 (*sl*) (*of thing or person*)

-siofaa/sio na faida, bunga, dude.

dude n (*US*)(*sl*) mlimbwende, mtanashati. **~ ranch** n (*US*) ranchi kwa ajili ya utalii.

dudgeon n mfundo. **in high ~** -wa na mfundo mkubwa.

duds n tambara, (*sing only*) rapurapu.

due n (*sing only*) 1 haki, stahili *give somebody his ~* mpe mtu sifa/haki yake hata kama humpendi. **give the devil his ~** (*prov*) uwe adili hata kwa mtu mbaya. 2 (*tax*) (*pl*) kodi, ushuru, ada adj 1 -a haki, stahili; (*befitting*) -a kupasa. **with ~ respect** kwa heshima ipasayo, pamoja na kuheshimu. **in ~ time; in ~ course** kwa wakati upasao. 2 ~ (**to**) -a kulipwa *the debt ~ to him will be paid today* deni lake atalipwa leo. 3 (*expected*) -tazamiwa; *the ship is ~ today* meli inatazamiwa kufika leo. 4 **~ to** kwa sababu ya, sababishwa na *it is ~ to the sun* ni kwa sababu

(mtunzi maarufu wa riwaya).

dicker vt *(trade bid)* shindania bei.

dickey (*also* **dicky**) n 1 **~ bird** n (neno watumialo watoto) ndege. 2 **~ seat n** kiti cha ziada cha nyuma cha kukunja katika gari la viti viwili. 3 sehemu ya shati ya mbele iliyogeuzwa.

dicky adj -siojisikia vizuri, dhaifu, -a wasiwasi.

dicotyledon n dikotiledoni: mmea ambao mbegu yake ina kotiledoni mbili (k.m. harage).

dictaphone n diktafoni: kinasa sauti cha simu ya ofisi.

dictate vt **~ (to)** 1 *(read aloud)* semaau soma kwa sauti ili mwingine aandike yaliyosemwa, toa imla. 2 toa masharti. 3 amuru *(declare) I wont' be ~d to* sitaamrishwa n *(pl)* mwongozo: kanuni/amri zinazomwo-ngoza mtu kutenda jambo. **dictation n** 1 maamuru. 2 imla. 3 *(orders)* amri nzito; maonyo makali *I will not submit to dictation* sikubali kuamrishwa. **dictator** n dikteta: mtawala wa mabavu (hasa aliyejitwalia madaraka kwa nguvu). **dictatorial adj. dictatorship** n.

die

diction n uteuzi na matumizi ya maneno; mtindo na jinsi ya kuongea.

dictionary n kamusi: kitabu cha orodha ya maneno yaliyopangwa kwa kufuata utaratibu maalumu au kwa kufuata alfabeti pamoja na maana zake.

dictum n 1 tamko rasmi juu ya jambo fulani; tamko lenye mamlaka kuhusu kitu fulani. 2 msemo.

did *v see* **do**.

didactic adj 1 -lokusudiwa kufundisha.2 *(usu derog)* -enye kutaka kufundisha kila mahali; -enye kupenda kuhubirihubiri. **~ally adv. ~s** n elimu ya kufundisha.

diddle vt **~ somebody (out of something)**

ya jua *his death was ~ to an accident* kifo chake kilisababishwa na ajali adv moja kwa moja, barabara, sawasawa. **the ship will sail ~ South** meli itasafiri kusini moja kwa moja. **duly** adv ipasavyo, kwa wakati wake.

duel n 1 *(hist)* mapigano rasmi ya watu wawili mbele ya mashahidi (agh. ya bastola au panga) kwa madhumuni ya kuamulia ugomvi/kutetea hadhi. 2 mapambano kati ya watu wawili wenye uwezo sawa, wenye kutofau- tiana mawazo/msimamo n.k. **~list**; **~ist n** mpambanaji wa shindano la aina hii.

duenna n (*esp in a Spanish or Portuguese family*) mwanamke ajuza mtunza wasichana.

duet n 1 muziki wa sauti mbili au watu wawili. 2 (*fig*) mazungumzo ya watu wawili.

duffer n 1 (*colloq*) bozi, mzito wa

akili, zebe.

duffle; duffel n kitambaa kigumu cha

sufu. **~ coat** n koti refu la sufu lenye vifungo vya mbao.

dug[1] n 1 kiwele; chuchu.

dug[2] *pt,pp of* **dig**.

dugong n nguva.

dug-out n 1 mtumbwi. 2 handaki la

vita.

duiker n (*Abbotts*) mindi; (*common*)

funo.

duke n 1 mwinyi. 2 mwana mfalme

mtawala (huru) wa jimbo. **~dom** n *see* **duchy**.

dulcet adj (*usu of sounds*) -tamu, -ororo
dulcify vt fanya kuwa -tamu na ororo.

dull adj 1 (*of colour, sound*) -liofifia. 2 -a mawingu *a ~ day* siku ya mawingu *~ weather* hali ya mawingu. 3 goigoi *a ~ pupil* mtoto goigoi. 4 -a kuchusha; -a kuchosha; -siopendeza *a ~ play* mchezo

(colloq) danganya, kenga, tapeli.

die[1] n 1 *see* **dice**. 2 *(pl) (stamp, punch)* chapa, kipande cha metali cha kupigia chapa sarafu, (nishani, karatasi n.k.).

die[2] vi 1 -fa, fariki; kata roho ~ *of an*

illness -fa kwa maradhi ~ *of laughter* angua kicheko ~ *by one's own hand* jiua. 2 *(phrases)* **~ in one's bed** kufa kwa uzee. **~ with one's boots on** kufa ukiwa bado ukingali na nguvu, ukingali unapigana. **~ in the last ditch** pigana kwa namna zote ili kutetea kitu/jambo fulani. **~ game** kabili kifo kishujaa. **~ hard** kufa tu baada ya mapambano makali. **~ in harness** kufa ukiwa bado unafanya kazi. 3 **be dying for something/to do something** taka sana kitu. 4 acha kufahamika, potea *his fame will never* ~ sifa yake kubwa haitapotea. 5 **~- hard** **n** mkaidi, asiyependa mabadiliko; asiyekubali kushindwa. 6 *(used with adverbial particle)* ~ *away* isha, poteza nguvu, fifia. **~ back** *(of plants)* kauka hadi kwenye mizizi ambayo baadaye huchipua. **~ down** *(of fire in a fire place)* fifia; *(of excitement)* pungua. **~ off** kufa moja baada ya nyingine.**~ out** toweka kabisa, fikia mwisho.

diesel

diesel n dizeli. ~ **engine** n injini ya dizeli. **~electric locomotive** n injini itumiayo dizeli yenye kutoa mkondoumeme.

diet[1] n 1 mkutano wa kujadili mashauri ya kitaifa, ya kimataifa au ya kikanisa. 2 *(in certain countries)* bunge (hasa la Japani).

diet[2] n 1 chakula, mlo. **balanced ~**

n mlo kamili. 2 utaratibu maalumu wa chakula (agh. kwa mtu anayetaka kupunguza uzito/unene). **~ary** adj 1 -enye kuhusu chakula. 2 -a kuhusu mwiko, mzio, ugunga. **~etics n** ugunga, elimu-lishe. **~ician** n mgunga, mwanalishe vt gunga, kula kwa kufuata maelekezo, taratibu na miko iliyowekwa.

differ vi 1 tofautiana, hitilafiana, achana; -topatana. 2 **~(from somebody) (about/on something)** -tokubaliana. **agree to** ~ kubali kutofautiana. **~ence** n 1 tofauti, hitilafu, hali ya kuwa mbalimbali. **~ence of opinion** tofauti usiopendeza/furahisha *a ~ speech* hotuba ya kuchusha. 5 butu, sio kali *a ~ knife* kisu kibutu *a ~ pain* maumivu hafifu yasiyo makali. 6 (*of trade*) -liolala, -siochangamka, -siotoka, iendayo polepole; (*of goods*) -liododa *vt, vi* 1 fifisha, chujusha. 2 fanya zito/ goigoi. 3 chukiza, chosha akili. 4 poza, tuliza. 5 fanya butu. 6 tia giza, tia utusiutusi. **~ ness** n. **~ard** n bozi; mzito wa akili.

dumb adj 1 bubu ~ *animal* mnyama bubu. **strike ~** shitua mtu asiweze kusema, pigwa bumbuazi. **~ show** n mchezo wa kibubu. 2 (*silent*) -a kimya, -a kunyamaa. 3 (*US*) (*colloq*) -pumbavu, bozi ~ *blonde* msichana mrembo mpumbavu. **~ly** adv. **~ness** n ububu. **~bell** n 1 (*of gymnastics*) chuma chenye uzito cha mazoezi ya viungo vya mwili. 2 (*sl*) (*US*) mjinga. **~found/be ~ed** vt pigwa na bumbuazi. **~ waiter** n 1 meza yenye rafu zinazozunguka itumikayo kugawia chakula. 2 (*US; in GB food-lift*) kasha lenye vyakula

dung

lichukuliwalo kwa kambarau kutoka jikoni hadi chumba cha chakula.

dum-dum n **~ bullet** n risasi ifanyayo uwazi/uharibifu mkubwa.

dummy n 1 mwigo (utumikao badala ya kitu halisi) a *baby's* ~ chuchu bandia, nyonyo. 2 (*attrib*) bandia. **a ~ gun** n bunduki (ya) bandia. 3 (*in card games esp. bridge*) mchezaji ambaye karata zake zimewekwa wazi mezani. 4 mchezaji wa akiba. 5 mpumbavu. 6 (*publishing*) mfano wa kitabu. 7 (*attrib*) **~ run** n jaribio/mazoezi (ya kupigana, kulenga shabaha n.k.) adj -a kuigiza, -a bandia.

dump vt,vi ~ (**down**) 1 tupa, weka

ovyoovyo; tupa (takataka) jalalani; anguka ghafula (kwa kishindo). 2 uza kwa bei nafuu katika nchi nyingine bidhaa zisizotakiwa katika soko la nyumbani ~ *goods on the market* jaza bidhaa sokoni n 1 jaa la taka, dampo. 2 lundo la taka. 3 ghala (akiba) kubwa (hasa ya zana za vita). 4 (*sl*) genge, sehemu au mahali pachafu k.m. mji au kijiji. **~ cart**; **~er** (**~ truck**) n gari la taka, lori la taka, tipa: gari libebalo na kumwaga mchanga, kokoto n.k.

za mawazo. **makes no ~ence** ni mamoja tu, ni sawa tu *that makes all the ~ence* hiyo hubadili hali ya mambo kabisa. 2 kutokukubaliana, mfarakano mdogo. 3 kiwango cha vitu kutofautiana. 4 kiasi, kadiri iletayo tofauti, hitilafu. **~ent** adj mbalimbali, siokuwa sawa na -ingine, tofauti. **~ently** adv. **~ential** *n, adj* 1 difrensha. 2 *(Math) ~ential equations* milinganyo tenguo. 3 *(wage)* tofauti (katika asilimia) za ujira kati ya wafanyakazi wenye ujuzi na wale wasio na ujuzi wa kiwanda kile kile. **~entiate vt** 1 tofautisha, pambanua, ainisha. 2 *(Math)* tengua. 3 **~entiate between** tendea tofauti. **~ entiation** n utofautishaji, upambanuzi. 2 utenguzi.

difficult adj -gumu; -zito, -a shida; -a

fumbo. **~y** n 1 shida, matatizo, dhiki, ugumu *the ~y is to make good choice* tatizo ni kufanya uchaguzi mzuri *I have ~y in saying* napata shida/ninashindwa kusema. 2 *(pl)* **be**

digit

in ~ies, -wa na matatizo, wamba *get oneself into ~ies* jitia matatani *be in financial ~ies* wamba. **make ~ies** leta ubishi.

diffident adj -siojiamini, -enye haya. **diffidence n.**

diffract vt *(of a beam of light)* sambaa.

~ion n msaambazo.

diffuse vt,vi *1* eneza, tawanya. 2 enea,vavagaa, tawanyika. 3 *(of gases and liquids)* changamana polepole. **diffusible; diffusive adj. diffusiveness n** ueneaji, usambaaji. **diffusion** n mweneo, msambao. *~adj* 1 -a kutumia maneno mengi zaidi. 2 -a kutawanyika pande zote. adv **~ly ~ ness n** uenevu.

dig vt 1 chimba. 2 *(sl)* furahia; elewa.3 *(with adv. particles & prep)* **~in/~ into something** anza kula, kamata! ~ *something in* chimbia, changanya. ~ **something into something** tia, choma, chocha. ~ **oneself in** jikita; jizatiti. ~ **something/somebody out** chimbua, chokonoa, fukia n 1 kikumbo, pigo. 2 machimbo. (*colloq*) vyumba vya kupanga **~ger** n 1 *(usu in compounds)* mchimbaji. **gold ~ger** n mchimba dhahabu. 2 mashine ya

dumpling n 1 andazi la kinyunya kilichopikwa kwa mvuke au kuchemshwa lenye nyama au matunda ndani. 2 pudini ya kinyunya iliyookwa yenye matunda ndani.

dumps n (*pl*) **(down) in the ~** -a kujisikia vibaya vibaya, -sio na raha.

dumpy adj -fupi na -nene.

dun[1] adj kahawia -jivujivu n

chambobandia.

dun[2] vt dai deni/madeni kwa nguvu *n*

mdai madeni; mtu anayekusanya malipo ya madeni.

dunce n zuzu, mbumbumbu. **~'s cap** n kofia ya karatasi (aliyokuwa akivishwa zuzu darasani kama adhabu).

dunderhead n mpumbavu. **~ed** adj.

dune n chungu ya mchanga.

dung n 1 mavi/kinyesi cha mnyama

dungaree

(hasa ng'ombe). 2 samadi. ~ **cart** n gari la (kubebea) samadi. **~hill** n lundo la samadi (shambani).

dungaree n 1 kitambaa cha dangirizi. 2 (*pl*) *~s* dangirizi.

dungeon n (*hist*) gereza la chini ya

ardhi.

dunk vt chonya, chovya (mkate, ugali) ndani ya mchuzi, maziwa.

duo adj wili n jozi, mbili; wanamuziki wawili.

duodunary;duodecimal adj -a kumi na mbili; iendeleayo kwa kumi na mbili; kumi na mbili; *(pl)* (*maths*) mfumo wa kumi na mbili.

duodenum n (*anat*) duodeni, mbuti.

duologue n mazungumzo baina ya watu

kuchimbulia, eksikaveta. 3 *(sl)* Mu-Australia. **~ging** n 1 uchimbaji. 2 *(pl)* mahali ambapo panachimbwa metali agh. dhahabu. 3 *(pl, colloq)* **(also digs)** chumba/vyumba vya kupanga.

digest[1] vt,vi 1 *(of food)* meng'enya; meng'enyuka. 2 *(consider)* fikiria, waza. **~ible adj.** **~ibility** n. **~ion** n mmeng'enyo wa chakula. **~ive** adj -a mmeng'enyo wa chakula. **~ive system** n mfumo wa mmeng'enyo wa chakula.

digest[2] n muhtasari, ufupisho ~ *of cases* muhtasari wa kesi.

digit n 1 kidole. 2 tarakimu. **~al** *adj* -a kidole, -a tarakimu. **~al clock/watch** n saa isiyokuwa na mishale, saa ya tarakimu. **~al computer** n kompyuta n ionyeshayo

dignify

mahesabu kwa tarakimu.

dignify vt ~ **(with)** tukuza, zidishia

heshima. **dignified** adj. **dignitary** n mwadhamu, mheshimiwa, mtu mwenye cheo. **dignity** n 1 heshima; hadhi. **human dignity** n hadhi ya utu. **beneath one's dignity** - siolingana na hadhi ya mtu. 2 *(greatness)* ukuu; ubora. 3 *(rank)* cheo, hadhi. **stand on one's dignity** ng'ang'ania kuheshimiwa. 4 utulivuna makini ya tabia au mtindo.

digraph n herufi mbili zinazowakilisha sauti moja k.m. sh/katika neno sheria.

digress vi *(of speech, writing)* toka nje ya mada. **~ion** n. **~ive** adj.

digs n *see* **dig**.

dike; dyke n 1 handaki; mfereji. 2 boma (la kuzuia maji yasienee yakifurika). 3 *(fig)* kizuio vt zuia kwa boma.

dilapidated adj -liochakaa, bovu, gofu. **a ~ old car** mkweche. **dilapidation n.**

dilate vt,vi 1 tanua; panua; vimbisha;

tanuka; panuka; vimba. 2 ~ **up on** sema/andika kwa mapana na marefu.

wawili (hasa katika mchezo).

dupe vt danganya. n mtu anayedanganywa. **~ry** n udanganyifu, ulaghai.

duplex adj -a mara mbili, -a mara dufu n (*US*) nyumba yenye kuishi familia mbili; nyumba yenye ghorofa mbili.

duplicate adj -a nakili, -a maradufu.

~ **key** n ufunguo wa nakili/ziada n nakala, kifani *made in* ~ imerudufiwa vt 1 nakili. 2 rudufu, andika/fanya -ingine. 3 (*increase*) zidisha kwa mbili. **duplicator** n mashine ya kurudufia. **duplication** n. **duplicity** n 1 unafiki. 2 undumakuwili.

durable adj -a kudumu sana; -a aushi n (*usu pl*) vifaa vinavyodumu k.v. friji. **durability** n.

durance n 1 kifungo. **in ~** (*old use*)

kifungoni.

duration n muda, kitambo *for the ~ of the war* kwa muda wote wa vita.

duress n vitisho (k.m. vya kufungwa au kupigwa).

during prep wakati (wa), muda wote; kwa kipindi cha.

dusk n magharibi, utusitusi. **~y** adj

-enye rangi nyeusi, -a utusitusi. **~iness** n.

dust[1] n 1 vumbi; tifutifu. **bite the** ~uawa; jeruhiwa; shindwa kabisa. (**humbled**) **in (to) the ~** nyanyaswa, dhalilishwa. **shake the ~ off one's feet** ondoka kwa ghadhabu au dharau. **throw ~ in a person's eyes** laghai, danganya mtu. ~ **bowl** n jangwa (lililotokana na kulima ovyo). **~-coat** n vazi la kuzuia vumbi. ~ **jacket** n ganda (la kitabu) la vumbi *also* **~-cover**; **~pan** n kibeleshi (cha kuzolea vumbi/taka). ~ **sheet** n shuka la kuzuia vumbi (la samani zisizotumika). **~storm** n dhoruba ya vumbi. **~-wrapper** n see **~-jacket**. 2 **a ~** kiwingu cha vumbi. **what a ~** (*fig*) vurumai. **kick up/make/raise a ~** (*sl, fig*) fanya fujo/ghasia. 3 (*in compounds*) **~bin** n pipa la taka. 4 *pl* mabaki ya mwili wa binadamu. **~-cart** n gari la (kuchukulia) taka. **~man** n

dilatable adj **dilation** *n*

dilatory adj 1 -vivu, -zembe, goigoi, si -epesi, si -tendaji. 2 *(delaying)* -a kukawia, -a kuchelewa; -a kukawilisha, -a kuchelewesha.

dilemma n mtanziko (hasa katika kuchagua moja katika mawili) *you are on the horn of a* ~ huna budi kuchagua, ukipenda usipende.

dilettante (*pl* **dilettanti**) n ajifunzaye kitu kijuujuu; mbabaishaji; mpenda sanaa wa ridhaa adj -a kijuujuu; -a ridhaa. **dilettantism** n.

diligence n bidii, uangalifu, jitihada,

juhudi. **diligent** adj. **diligent (in)** -enye bidii, -angalifu, -enye juhudi, -enye jitihada. **diligently** adv.

dilly-dally vi sitasita; poteza wakati,

fanya ajizi.

dilute vt 1 zimua. 2 *(fig)* fifilisha, fifiliza ~ *skilled labour* changanya vibarua na wataalamu badala ya

dine

kuajiri wataalamu peke yao. **dilution** n. **diluent** adj -a kuzimulia, zimulifu, -liozimuliwa n kizimuo.

dim vt,vi tia giza; fifiliza; punguza mwanga adj 1 -a gizagiza. 2 *(indistinct)* sio dhahiri, -sioonekana vizuri, -liofifia; -siosikilika vyema. 3 *(of eyes, eyesight)* -sioweza kuona vizuri, -iliyoingia giza. **take a ~ view of** (*colloq*) angalia vitu kwa upande wa ubaya; -toridhika na jambo; angalia vibaya, -topenda. 4 (*colloq, of persons*) -jinga, -sio na akili; -sio na maarifa. **~ly** adv. **~ness** n. **~-wit** n mjinga.

dime n sarafu ya Marekani na Kanada yenye thamani ya 1/10 ya dola.

dimension n 1 ukubwa; kadiri. 2 kipimo cha aina yoyote. 3 kivimbe. **~al** adj.

diminish vt,vi punguza; pungua, punguka.

diminuendo n *(Mus.)* sauti ipungukayo

mwondoa/mzoa taka (katika mapipa).

dust[2] vt 1 **~ something (down/off)** pangusa, futa meza n.k; kung'uta (nguo). 2 nyunyizia kitu kama unga (vumbi, sukari; mchanga, dawa ya unga n.k.). **~er n** kifutio, dasta, kitambaa cha kufutia vumbi. (*fig*) **~ a person's jacket** piga mtu. **~-up** (*colloq*) mapigano, mzozo. **~y** adj 1 -enye mavumbi; -a kama vumbi. 2 -siovutia. 3 (*colloq*) **it's not so ~y** siyo vibaya.

dust[3] n debe/pipa la taka.

Dutch adj -a Kiholanzi; -enye kutoka Uholanzi. **D~ auction** n mnada wa kushusha bei. **D ~ courage** n ujasiri wa kilevi. **D~oven** n jiko la bati la kuweka mbele ya moto. **D~ treat** n karamu ya kujilipia. **go ~ (with somebody)** gawana matumizi, changizana. **talk like a ~uncle** asa n *pl* 1 **the D~** Waholanzi. 2 (lugha ya) Kiholanzi; (*colloq*) **double** ~ n Kichina; lugha isiyoeleweka.

duty n 1 wajibu *it is my* ~ ni wajibu wangu. 2 kuwajibika. ~ **call** n ziara ya wajibu. 3 zamu. **on** ~ kuwa kwenye zamu. **off** ~ kuwa mapumzikoni. **(as) in ~ bound** kama (ilivyo) ada. **do ~ for** shikia

duvet

zamu, tumika badala ya. 4 ~ (**on**) ushuru; kodi. **~free** *adj* -siolipiwa ushuru. **dutiful** adj. ~ (**to**) tiifu, -sikivu; -a kufanya wajibu (ipasavyo). **dutifully** adv.

duvet n mfarishi.

dwarf n kibete, kibushuti. **~ish** adj -liovia, -liodumaa adj -dogo; -fupi (kuliko -a kawaida) vt 1 fanya kuonekana kama kwamba ni -dogo (kwa kupambanua, kwa kulinganisha). 2 (*hinder growth*) kundaalisha, dumaza.

dwell vi 1 **~ in/at** kaa, ishi. 2 **~ on/upon** fikiri sana, eleza sana, andika sana; (*music*) ~ *on a note* refusha noti. 3 (*of a horse*) simama (kabla ya kuruka). 4 (*tech*) simama (mtambo wa mashine n.k.). **~er** *n* mkazi. **~ing house** n nyumba ya kukaa. **~ing-place** n makazi.

dwelt *pt of* **dwell**.

polepole.

diminution n *1* upunguaji; mpunguo, kipunguo. 2 mpunguzo. **diminutive** adj 1 -dogo sana. 2 *(gram, of a suffix)* -enye kuonyesha udogo n neno lililoundwa kwa kuongezwa kiambishi cha kuonyesha udogo.

dimple n kibonyo kidogo (hasa katika shavu au kidevu) vt,vi bonyea kidogo shavuni au kidevuni.

din n 1 kelele. 2 mshindo. 3 ghasia vt,vi fanya kelele/mshindo/ghasia, chagiza, fanyia ging'izo. ~ **something into somebody** chagiza.

dinar n dinari, fedha inayotumika Mashariki ya kati na Afrika ya Kaskazini

dine vt,vi *(formal)* 1 -la chakula kikuucha siku. ~ **out** -la chakula hotelini au kwa marafiki. 2 karibisha mtu kwa chakula kikuu cha siku; kirimu. **dining car n** behewa la kulia chakula. **dining room** n chumba cha kulia. **dining table n** meza ya chakula. ~**r** n 1 mla chakula (kikuu hasa cha kutwa). 2 behewa la kulia chakula; *(US)* mgahawa wenye umbo

ding-dong

la behewa la kulia chakula.

ding-dong n mlio wa kengele (agh. wa mfululizo) adj. ~ **struggle/battle** n mapambano makali, vuta nikuvute adv kwa mshindo wa sauti zinazofuatana mfululizo.

dinghy;dingey n *(naut)* kihori.

dingle n kibonde (hasa chenye

uvuli wa miti).

dingy adj 1 -chafuchafu; -enye gizagiza; ovyoovyo. **dingily** adv. **dinginess** n.

dinky adj 1 -zuri, nadhifu. 2 *(derog)* dogo sana, -siomuhimu.

dinner n 1 mlo mkuu wa siku/kutwa; dhifa. 2 chakula rasmi kinacho-andaliwa kwa ajili ya mgeni. **~-jacket** n koti jeusi linalovaliwa na wanaume kwenye sherehe rasmi jioni. **~-**

dwindle vi (*also* ~ **away**) pungua, fifia.

dyarchy n *see* **diarchy**.

dye vt,vi 1 tia rangi. ~ **in the wool/ grain** tia rangi (nguo n.k.) ikiwa ingali ghafi (ili ikolee). ~**d** in the **wool** adj (*fig*) kabisa; kamili. 2 remba, tia rangirangi/nakshi. 3 chukua rangi, kolea, pata rangi n 1 rangi, (za nguo). **fast** ~ n rangi isiyochujuka. 2 kubuhu, makuruhu. **a scoundrel of the deepest** ~ mhalifu mkubwa mno. ~**r** n mtiaji rangi nguo, mtia rangi. ~**stuff** n dawa ya rangi. **~-wood** n mtirangi (unatoa rangi). **~-works** n kiwanda cha kutia rangi.

dysuria

dying *pre cont. of* **die**.

dyke *see* **dike**.

dynamic adj -a elimumwendo; (*of person*) -enye nguvu. ~**al** adj. ~**ally** adv. **dynamism** n 1 nguvu. 2 (*pl*) uwezo wa mtu/kitu. ~**s** n elimumwendo.

dynamite baruti kali vt lipua kwa baruti.

dynamo n dainamo: chombo cha kuzalisha umeme mfululizo. ~**meter** n kipimanguvu.

dynast n mtawala wa kinasaba, Lodi. ~**y n** nasaba (jamaa, jadi, ukoo) ya mfalme.

dyne n daini: kizibo cha kani (katika mfumo meta).

dys (*pref*) -baya, -a shida ~**raphia** adj

-sioweza kuandika vizuri. n ~**menorrhoea** n maumivu makali ya hedhi.

dysentery n ugonjwa wa kuhara damu. **dysenteric** adj.

dyslexia n kutoweza kusoma vizuri.

dyspepsia n 1 kutomeng'enya chakula (tumboni). 2 (*heartburn, eructation*) kiungulia. **dyspeptic** adj & n.

dysuria n (*med*) kukojoa kwa maumivu.

service huduma za mlo mkuu. **~-set** n seti ya vyombo vya chakula.

dinosaur n dinosau pia dinosaria: mnyama mkubwa sana wa zamani (mwenye umbo la kenge).

dint n 1 *see* **dent**. 2 **by ~ of** kwa

kufanya; kwa kutumia; kwa sababu ya *he succeeded by ~ of hard work* amefaulu kwa kufanya kazi kwa bidii.

diocese n jimbo (la askofu), dayosisi. **diocesan** adj *& n.*

dip vt,vi 1 **~ in/into** chovya, zamisha. **~ stick n** kijiti cha kupimia oili/mafuta. 2 ogesha (kondoo, ng'ombe) kwa dawa katika josho. 3 teremsha na kutweka tena upesi. **~ a flag** amkia kwa bendera ~ *the head lights* punguza nuru ya taa za gari. 4 inama, nepa, enda chini, teremka kidogo *the sun ~ped below the horizon* jua lilizama chini ya upeo wa macho. 5 **~ into** *(fig)* ~ *into one's purse* tumia pesa. **~ into the future** jaribu kufikiria yajayo ~ *into a book* somasoma, angalia angalia kitabu n 1 mchovyo; mzamo. 2 dawa ya kuogeshea mifugo. 3 mbetuko; mwinamo, mteremko. 4 mkao wa bendera inapoteremshwa au kutwekwa. 5 kuogelea (kwa muda

direct

mfupi).

diphtheria n *(med.)* dondakoo: ugonjwa wa koo unaoambukiza ambao husababisha kupumua kwa shida. **diphtheritic** adj.

diphthong n *(ling.)* irabu unganifu,

irabu-pacha k.m. ai katika laiti.

diploma n diploma; stashahada, hati ya sifa.

diplomacy n 1 diplomasia. 2 upatanishi, usuluhishi. 3 *(cunning)* werevu/ujanja/ustadi wa kushughu- lika na watu wengine (ili mambo yote yafanikiwe); busara; hekima. **diplomat** n 1 mwanadiplomasia; balozi. 2 bingwa katika uhusiano na watu. **diplomatic** adj 1 -a kidiplomasia. **diplomatic corps** n maafisa wa ubalozi katika nchi. **diplomatic immunity** n huria kwa wanadiplomasia.

diplomatic relations n uhusiano wa kibalozi. 2 -erevu; -a busara. -a hekima. **diplomatically adv.**

dipper n 1 kata; upawa. 2 *(US)* **the Big (Little) ~ n** Nyota Kuu za Kaskazini.

dippy adj *(sl)* -enye wazimu.

dipsomania n hamu/kiu ya ulevi. **~c** n mtu mwenye hamu kubwa ya ulevi; ugonjwa wa ulevi.

dire; ~ful adj 1 -a kutisha, -a kuogofya, -enye misiba, -baya. 2 kubwa sana.

direct[1] adj 1 nyoofu, -a moja kwa moja *a ~ hit* kupiga shabaha barabara ~ *road* njia ya moja kwa moja. 2 -a kweli, -siotetereka. 3 -a wazi, -aminifu, bila kuficha *he gave a ~ answer* alijibu waziwazi. 4 *(various uses)* **~ action** n migomo. ~ **speech** n kauli halisi. ~ **tax** n kodi ya dhahiri. ~ **object** n yambwa tendwa. **~current** n mkondo fulizo adv moja kwa moja *the child went ~ to its mother* mtoto alikwenda moja kwa moja kwa mama yake. **~ness** n.

direct[2] vt,vi **~ (to)** 1 elekeza, ongoza, onyesha. 2 andika, peleka. 3 ~

direful

something to somebody elekeza, lenga, kusudia. 4 simamia, ongoza, dhibiti. 5 **~ to/ towards** geuza, badili; amuru, simamia, agiza. **~ion** n 1 *(course)* mwelekeo, uelekeo; jiha *in the ~ion of* upande wa, kuelekea. **in all ~ions** kila upande. 2 majira. **have a good/poor sense of ~ion** weza/-toweza kutambua vizuri majira au uelekeo. 3 *(often pl)* maelekezo, maagizo. 4 *(pl)* anwani (ya barua, kifurushi). 5 uongozi, uratibu, usimamizi. **~ional adj. ~ive** n agizo, maelekezo. **~ly** adv 1 moja kwa moja. 2 *(at once)* mara, mara moja, bila kuchelewa. 3 *(plainly)* wazi, bila kuficha. **~or** n mkurugenzi. **managing ~or n** mkurugenzi mwendeshaji. **Board of ~ors** n Bodi ya Wakurugenzi. **film ~or** n mwendeshaji filamu. **~orship n** nafasi ya/kipindi cha ukurugenzi. **~orate** n 1 kurugenzi. 2 bodi ya wakurugenzi. **~ory** n 1 kitabu chenye orodha ya majina, anwani, kazi na habari nyinginezo za watu (wa mtaa, mji n.k.). **a telephone ~ory**

n kitabu cha orodha ya simu.

direful adj *(liter) see* **dire**

dirge n wimbo wa maziko/ maombolezo.

dirt n 1 uchafu; taka; ukoko *the compound was covered with* ~ eneo lilitapakaa/jaa uchafu. 2 udongo, kifusi *a ~ road (US)* barabara ya udongo. **as cheap/common as ~,** duni, -a hali ya chini. **fling/throw ~at somebody** haribu sifa za mtu, kashifu. **treat a person like ~** dharau mtu. **~ farmer** n *(US)* mtu anayefanya kazi zake zote. **~ cheap** adj rahisi sana. 3 mawazo/ mazungumzo machafu. **~y** adj 1 chafu, -enye taka. 2 *(of the weather)* -enye upepo mwingi, -a mvua nyingi. 3 -enye mawazo/mazungumzo machafu; -enye matusi. 4 choyo; -sio na heshima. **~y** vt,vi chafua, tia taka. **do the ~y on somebody/play a ~y trick** fanyia vibaya/hila. **give a**

disappoint

~y look angalia vibaya/kwa jicho kali. **wash one's ~y linen in public** fichua hadharani siri za ndani**. ~ily** adv.

dis- *(pref)* 1 tenda kinyume cha. **~obey** vt -totii. **~arm** nyang'anya silaha. 2 sio ~*honest* -sio aminifu.

disability n 1 udhaifu; upungufu,

ulemavu *be under a* ~ -wa na upungufu (fulani). 2 kilema *permanent* ~ kilema cha kudumu; kutoweza *legal* ~ kutoweza kisheria. **disable vt** 1 lemaza. **disabled** adj lemavu. **disabled soldier** n askari mlemavu (aliyeumia vitani). 2 nyima/ondolea uwezo. **disablement n.**

disabuse vt **~ (of)** *(formal)* weka mtu

sawa (kimawazo), elimisha; sahihisha.

disadvantage n 1 upungufu, kasoro, hitilafu. 2 hali ngumu, kizuizi (katika kufanikisha jambo) *at a* ~ katika hali ngumu. **~ ous** adj. **~ ous (to)** inayoleta madhara. **~ously** adv.

disaffected adj -sioridhika, -a kukosa/ kupoteza imani; asi. **disaffection n** chuki

(hasa ya kisiasa), kukosa imani.

disagree vi **~ (with)** 1 -tokubaliana na, toafikiana, tofautiana. 2 dhuru; -tofaa *this food ~s with me* chakula hiki kinanidhuru. **~able adj** 1 -siopendeza, -enye kusumbua, baya. 2 -enye hasira, kali. **~ ableness** n. **~ably adv.** **~ment** n.

disallow vt kataza.

disappear vi 1 toweka, potea; didimia; fifia. 2 *(come to an end)* isha, koma; potea. 3 *(fig)* ambaa, tokomea. **~ance** n.

disappoint vt 1 -toridhisha, sikitisha. 2 vunja matumaini/matarajio (yanayotegemewa kutoka kwako), batilisha; *(fig)* angusha. **~ed** adj. **~ed (in/at) (with)** sikitishwa kwa jambo (na mtu). **~ing** adj. **~edly** adv. **~ment** n 1 masikitiko, maudhi. 2 hali inayovunja

E,e n herufi e; herufi ya tano ya alfabeti ya Kiingereza.

each adj 1 kila moja ~ *person* kila mtu. 2 (*pron*) 1 kila (mtu, kitu, jambo, n.k.). 2 (*used in apposition*) -ote, pamoja *we ~ helped the minister* sote tulimsaidia waziri. 3 (*used adverbially*) kila moja/kipande *~of the members* kila mwanachama. 4 (*as reciprocal object*) **~ other** wao kwa wao, sisi kwa sisi/nyinyi kwa nyinyi *they help ~ other* wanasaidiana *they see ~ other* wanaonana.

eager adj ~ (**for something/to do something**) -enye hamu/shauku/moyo *be ~ to leave* -wa na hamu ya kuondoka. **~ beaver** n (*colloq*) mchangamkia kazi. **~ly** adv. **~ness** n.

eagle n tai. ~ **eyed** adj -enye macho makali. **~t** n kinda la tai.

ear[1] n 1 sikio. **be all ~s** sikiliza kwa makini/shauku. **fall on deaf ~s** tosikilizwa, pita kienyeji. **feel one's ~s burning** hisi/ona mtu anakuteta. **give one's ~s** (**for something/to do**) jitoa mhanga, fanya liwezekanalo. **go in (at) one ~ and out** (**at**) **the other** haisikilizwi, haitiwi maanani. **have**

ephemeral adj -a muda mfupi, -a kupita.

epic n utendi adj -a utendi; *(colloq)*

-nayofaa kusherehekewa, -a kishujaa, -a kama utendi *of ~ proportions* kubwa mno.

epicentre n kitovu cha zilizala.

epicure n mteuzi, machagu, kidomo. **~an** adj *(person)* -enye kupenda anasa. **epicurianism** n.

epicycle n *(geom)* duara linalozunguka nje ya duara jingine.

epidemic n magonjwa ya mlipuko *adj*(magonjwa) -a mlipuko. **epidemiology** n elimu ya magonjwa ya mlipuko.

epidermis n ngozi ya nje. **epidermic** adj.

epiglottis n kidakatonge, kimio.

epigram n shairi fupi au usemi unaochekesha. **~atic** adj *(of a person)* -enye mafumbo.

epigraph n mchoro, maandishi (juu ya

an ~ to the ground tahadhari, kaa macho. (**have**) **a word in somebody's ~** nong'oneza, -pa siri. **have/win somebody's ~** sikilizwa, pokelewa vyema. **over head and ~s** sana *over head and ~ in debt* daiwa kope (si zako), lemewa madeni. **pick up one's ~** sikiliza/ shughulika mara, tega sikio. **turn a deaf ~** (**to**) kataa kusaidia. **up to the/one's ~s in** (**work, etc**) shughulika sana; lemewa sana. **be wet behind the ~s** -wa mshamba. **out on one's ~** fukuzwa kazi, timuliwa. **~ache** n maumivu ya sikio. **~drop** n 1 dawa ya sikio (ya kutiririsha ndani). **~drum** n kiwambo cha sikio. 2 herini, kipuli. **~ful** n karamu ya maneno; karipio. **~ lobe** n ndewe. **~mark** n (*of cattle*) alama; kipuli; *(fig)* tabia, mwenendo, kawaida

earth

maalumu inayotambulisha. vt tia, wekea alama; (*set aside*) tenga kwa ajili ya. **~piece** n *(see ~* **phone***)*. **~phone** n chombo cha kusikilizia. **~-place** n sehemu ya kofia inayofunika masikio. **~-log** n kiziba sikio (cha kujikinga na kelele au maji). **~-ring** n hereni. **~shot** n umbali wa kuweza kusikia sauti. **~trumpet** n kineli kama tarumbeta kisaidiacho watu wasiosikia vizuri. **~ wax** n nta/taka za masikio. 2 uwezo wa kusikia. 3 kitu chenye umbo la sikio (k.m. mkono wa birika, bilauri, n.k.). **~ed** adj -a masikio. **long-~ed** adj -enye masikio marefu.

ear^2 (*of corn, etc*) n shuke. **earl** n cheo cha mtu mashuhuri wa Uingereza. **~dom** n cheo cha mtu mashuhuri wa heshima wa Uingereza.

early adj,adv 1 mapema. **bright and ~** asubuhi na mapema *~ in life* katika ujana, siku za ujana *an ~ riser* mraukaji *~ fruit* matunda ya mlimbuko (*to*) *keep ~ hours* wahi kulala na kuamka *at the earliest possible moment* mapema iwezekanavyo *eat an ~-dinner* -la chakula cha jioni mapema. 2 *(ancient)* -a kale, -a zamani. 3 (*near the beginning*) mwanzo, mwanzoni *~ in the year* mwanzoni mwa mwaka. **The ~ bird gets/catches the worm** (*prov*) aamkaye mapema huvuna neema. **~days** (**yet**) mapema mno (kusema, kujua). **earlier on** mwanzoni. **~warning** adj -a (kuashiria) mapema.

earn vt 1 chuma, pata (kwa kazi). 2 (*deserve*) sanamu, sarafu n.k).

epilepsy n kifafa. **epileptic** adj -a

kifafa. n mtu mwenye kifafa.

epilogue n hitimisho la kazi ya sanaa agh. shairi.

equal

Epiphany n Epifania, sikukuu ya Majusi.

episcopal adj -a maaskofu, -a kuhusu maaskofu. **the ~ church n** (*esp US, Scot*) Kanisa la Kianglikana. **~ian** adj mfuasi/mwumini wa Kanisa hili. **episcopate** n 1 kazi ya uaskofu, ofisi/enzi/kipindi cha uaskofu. 2 *(bishops)* jamii ya maaskofu.

episode n tukio/kisa katika mfululizo wa matukio. **episodic** adj.

epistemology n epistemolojia: elimu ya ufahamu.

epistle n *(old use or joc)* barua,

waraka. **the E~s** n Nyaraka za Mitume katika Agano Jipya. **epistolary** adj -a waraka.

epistrophe n neno linalorudiwa mwisho wa kila fungu la maneno.

epitaph n wasifu wa marehemu

(agh. huandikwa kaburini).

epithet n wasifu, sifa (maelezo) inayoongezwa katika jina la mtu (kitu) kuashiria tabia yake.

epitome n 1 kifano. 2 muhtasari, ufupisho wa habari. **epitomize** vt 1 fanya muhtasari. 2 -wa kifano cha.

epoch n (mwanzo wa) kipindi

maalum katika historia **~ making adj** -enye kuanza kipindi kipya cha historia. **~al** adj.

eponym n jina la mtu/shetani/kitu litolewalo kwa mtu/kitu mahali fulani.

epsilon n *(Greek)* epsiloni (herufi E,e).

stahili. **~ing** n (*pl*) **~ings** mapato *~ing capacity* uwezo wa kuchuma. **~ings yield** n (*comm*) urari kati ya faida ya mwaka na mtaji.

earnest[1] adj -enye ari, -enye bidii, -a moyo. n **in ~** kwa bidii, kwa moyo *do/say in ~* fanya/sema kwa dhati. **~ly** adv. **~ness** n.

earnest[2] n arbuni.

earth n 1 **the ~** dunia; ulimwengu; ardhi. **come down/back to ~** ondoka ruuyani/ndotoni. 2 uso wa dunia (*to*) *drop to ~* tua ardhini; (*dry land as opposed to sea*) nchi kavu. **move heavens and ~** (**to do something**) fanya juu chini kupata jambo. **how/why/where/who, etc on~** vipi tena/mbona/wapi sasa/nani tena. 3 (*soil*) udongo. **~ closet** n choo, lindi. **~ nut** n karanga. **~ work** n boma la udongo. **~ worm** n nyungunyungu. 4 (*animal's hole or lair*) pango, shimo (la mnyama). **run/go to~** (*of a fox*) kimbilia shimoni. **run something/somebody to ~** (*fig*) saka, gundua baada ya kutafuta sana. 5 (*elect*) waya au njia ya kugusia kukamilisha mzunguko wa umeme. vt 1 **~up** funika kwa udongo, fukia. 2 (*elect*) tia waya wa umeme ardhini. 3 (*of fox*) jificha pangoni. **~born** adj -liozuka ardhini; -liozaliwa duniani, -a binadamu. **~bound** adj (*fig*) -enye mwanzo wa kilimwengu, -enye kuelekea duniani; -sioweza kuacha dunia; -sio bunifu. **~en** adj -a udongo, -liofinyangwa. **~enware** n vyombo (vitu) vya udongo. **~ly** adj 1 -a dunia hii. 2 (*colloq*) -a kuwezekana; -enye kufikirika. **no ~ly use** (*colloq*) haifai hata kidogo *there is no ~ly chance* (*sl*) hakuna uwezekano. **~quake** n zilizala: tetemeko la ardhi. **~ shine** n mwako wa dunia: mwangaza unaotoka duniani na kuonekana kwenye sehemu ya kiza ya mwezi. **~y** adj 1 -a udongo. 2 *(fig)* fidhuli.

ease n raha, utulivu, amani. **at ~** starehe, poa, tuli; kwa utulivu/ starehe; (*after pain*) faraja. **be ill at~** taharaki, tahayari. **be/feel at ~** tabaraki; tabaradi. **put at ~** starehesha, poza, tuliza. **stand at ~** (*as a mil command*) mguu upande. **take one's ~** tulia, acha kufanya kazi. **with ~** bila kuhangaika. vt,vi 1 **~ (of)** fariji; (*of pain*) tuliza, punguza maumivu; (*make easy*) rahisisha *~ oneself* enda chooni *~ down* punguza mwendo, legeza

Epsom salts n haluli ya chumvi.

equable adj 1 *(of climate)* sawasawa, -siobadilikabadilika *an ~ climate* hali ya hewa isiyobadilikabadilika. 2 *(of persons) he has an ~ temper* habadilikibadiliki (kitabia). **equably** adv.

equal adj 1 sawa, sawasawa, -a kulingana *twice three is ~ to six* mbili mara tatu ni/sawa na sita *all things being ~* mambo yote yakiwa sawa. **on ~ terms** kwa usawa *(to) get ~ with somebody* kulingana na fulani. 2 **~ to something/to doing something** -enye uwezo/ujasiri *be ~ to the ocasion* weza, mudu, -toshindwa. **are you ~ to it?** waiweza? n 1 *(in age)* hirimu, marika. **live as ~s** ishi kama marika kwa usawa. 2 *(in condition, quality)* mwenzi *she has no ~* hana kifani. vt -wa sawa na, lingana na, landana. **~ity** n. **~itarian** n *see* **egalitarian**. **~ize** vt sawazisha. **~ization** n ulinganifu, usawazishaji. **~izer** n kisawazishaji. **~ly** adv.

equate vt **~ (with)** linganisha na, sawazisha. **equation** n 1 **equation (with)** kusawazisha, kulinganisha. 2 *(maths)* mlinganyo. **equation of a circle** mlinganyo wa duara.

equanimity n utulivu (wa moyo, tabia), upole.

equator n ikweta, istiwai. **~ial** adj -a

ikweta, -a karibu na ikweta.

equerry n mpambe/katikiro wa

mfalme (rais, malkia).

equestrian adj -a kupanda farasi. **~ skill** n ustadi wa kupanda farasi *~statue* sanamu ya mawe ya mpanda farasi. n mpanda farasi stadi. **equi** *(prefix)* sawa. **~angular** adj -enye pembe sawa. **~distant (from)** adj -enye umbali sawa. n *(maths)* umbali sawa. **~lateral** adj -enye pande zote sawa. **~lateral triangle** n pembetatu sawa. **~librate** vt sawazisha, linganisha. **~libration** n. *(in circus)* **~librist** n mnegaji (juu ya kamba), msawazishaji, mtu mwenye ujuzi wa kusawazisha katika mizani. **~librium** n 1 ulinganifu, usawa. **be in ~librium** simama sawa, -wa na ulinganifu, tulia. 2 *(maths)* msawazo. **~librium price** n bei sawa (ambapo bidhaa na mahitaji

east

mwendo; (*make loose*) legeza. 2 **~ off/up** punguza hali ya wasiwasi; tulia; punguza makali. **~fully** adv. **~fulness** *n.*

easy adj 1 rahisi, epesi *people who are ~ to get on with* watu ambao ni rahisi kuelewana nao *~ victim* mtu ambaye ni rahisi kudanganyika. 2 (*quite, comfortable*) -a raha, tulivu, radhi, siyo na taabu *an ~ chair* kiti cha raha *an ~ life* maisha yasiyo na taabu *~ money* pesa ipatikanayo bila jasho *on ~ terms* -a kulipia kidogokidogo *by ~ stages* (*of journey*) kwa awamu ndogondogo *within ~ reach* -a kufikika kwa urahisi; karibu *woman of ~ virtue* mwanamke mtembezi *I'm ~* (*colloq*) sina ubishi, sina neno adv kwa urahisi *~ come ~ go* kinachopatikana kwa urahisi hupotea kwa urahisi *go ~* punguza kazi/kasi. **go ~ on with** -wa mwangalifu *take it/things ~* -tofanya kazi kwa bidii sana, -tojisumbua. **easier said than done** kusema ni rahisi kuliko kutenda. **stand ~** (*mil*) legeza mwili. **easily** adv 1 kwa urahisi. 2 bila shaka; kwa mbali sana *he is easily the best singer* yeye ni mwimbaji bora kwa mbali sana. **easiness** n. **easygoing** adj 1 (*of persons*) pole, si gumu, si kali; radhi. 2 (*careless*) zembe, vivu, -siojali.

easel n kiegemeza picha/sanamu; kiegemeza ubao (wa kuandikia).

easement n *(leg)* haki ya njia katika ardhi (ya mtu mwingine).

east n **the~** n mashariki, matlai. **the Far E~** n Mashariki ya Mbali. **the Middle E~** n Mashariki ya Kati adj -a mashariki. **E~ End** n mtaa wa mashariki ya London wenye magati, (maskani ya wakukni) adv mashariki. **~ward/~bound** adj -a kuelekea mashariki *~ ward wind* pepo za matlai. **~erly** adj -a mashariki. **~ erly winds** n pepo za matlai. **~ern adj** -a mashariki (nchi,

Easter

jimbo, wilaya, tarafa, kata, mji, n.k.). **~erner** n mtu wa mashariki. **~ernmost** adj -a mashariki kabisa.

Easter n Pasaka. **~ egg** n yai lililopakwa rangi; yai lililotengenezwa kwa chokuleti vinalingana).

equine adj *(formal)* -a farasi, -a kama farasi.

equinox n ikwinoksi: siku mlingano

(ambapo jua huvuka mstari wa ikweta na usiku na mchana kuwa sawa). **equinoctial** adj -a (karibu ya) ikwinoksi.

equip vt **~ (with)** tayarisha, andaa,

zatiti. **~age** n *(former times)* zana za

erg

safari, gari na masaisi. **~ment** n 1 *(collective noun)* vifaa. 2 uwekaji/ maandalizi ya vifaa.

equipoise n 1 ulinganifu, mlingano. 2 kilinganishi.

equitation n *(usu joc)* upandaji farasi. **~ school** n shule ya upandaji farasi. **equity** n 1 usawa, sawa, haki. 2 *(often pl)* hisa zisizo na riba ya kudumu. **equitable** adj -a sawa, -a haki *equitable interest* masilahi ya haki *equitable distribution* mgawano sawa. **equitably** adv.

equivalent n adj 1 **~ (to)** -a kulingana, sawa, -linganifu, mamoja. **~ equations** n milinganyo sawa. **~ sets** n seti sawa. 2 kisawe. **equivalence** n usawa, ulinganifu.

equivocal adj 1 *(of words)* -a kauleni,

-enye maana mbili au zaidi. 2 -a shaka. 3 *(of character)* -enye kupotosha, babaishi. **equivocate** vi tatiza maneno, sema maneno yenye maana isiyo dhahiri (hasa kwa kusudi la kutatiza au kudanganya). **equivocation** n 1 matumizi ya kauli tata. 2 kupotosha watu. 3 misemo isiyo dhahiri.

era n enzi.

eradicate vt ng'oa, futa, komesha. **eradicable** adj. **eradication** n.

erase vt futa, pangusa. **erasable** adj -enye kufutika. **~r** n kifutio. **erasure** n mfuto.

ere *adv*, prep *(old use, or poet)* kabla. **~ long**

(kwa ajili ya Pasaka).

eat vt,vi 1 ~ **(up)** -la. ~ **it's head off** (*a horse*) kula mno, gharimu zaidi kumlisha kuliko thamani yake. ~ **one's heart out** umia kimoyomoyo. ~ **one's words** futa usemi; omba radhi. ~ **out of somebody's hand** mtii sana, mkubalia sana ~ *somebody out of house and home* kula sana kwa gharama ya mwingine; (*destroy*) -la na haribu, mong'onyoa *be ~en up with* (*jealousy, etc.*) jaa (wivu, n.k.). 2 ~ **into** tumia/maliza sehemu. **~ing house/place** n mkahawa, hoteli. **~ing apple** n tufaha linaloliwa bila kupikwa. **~ings** n (*sl*) chakula, maakuli. **~able** adj -a kulika. **~ables** n vyakula.

eaves n (*pl*) pembe la paa linaloning'inia, upenu, mchirizi, mdoya.

eavesdrop vi sikiliza kwa siri mazungumzo ya watu. **~per** n dukizi.

ebb vi 1 (*of tide*) pwa. 2 (*fig*) (*lessen*)pungua, fifia; dhoofika. n 1 maji kupwa/mafu *the tide is on the* ~ maji yamekupwa. 2 (*fig*) hali duni, kudhoofika; kupungua *be at a low* ~ kuwa katika hali duni. **~-tide** n kupwa.

ebony n (*poet*) mpingo adj (*of colour*) -a mpingo; -eusi kabisa *the ~ keys of a piano* vipande/ funguo nyeusi za kinanda.

ebullient adj 1 -enye kububujika. 2

-enye kujaa furaha. **ebullience** n mchemko.

eccentric adj 1 (*of person*) -a pekee, si -a kawaida. 2 (*of circles*) sio duara. n 1 mtu wa kipekee. 2 chombo cha kubadilisha mwendo duara uwe mwendo wa kurudi nyuma na kwenda mbele. **~ity** n 1 upekee wa tabia,

economy

tabia ya kipekee. 2 kitendo au tabia ya ajabu, isiyo ya kawaida.

ecclesiastic n kasisi, padri adj -a padri, -a dini. **~al** adj -a kanisa la Kikristo; -a padri. **~al history** n historia ya kanisa. **~lly adv.**

echelon n 1 mpango (wa ngazi unaotumika na vikundi vya askari jeshi, ndege za vita, manowari, n.k.). 2 (*often pl with sing*

kabla ya muda mrefu. **~now** kabla ya sasa.

erect adj -a kusimama wima. **~ly** adv. **~ness** n. vt 1 *(construct)* jenga, unda. 2 simamisha, simika. **~ile** adj *(physiol)* -a kuweza kusimika/ kudinda/kusimama/kuwa gumu/ kutanua mishipa ya damu. **erection** n 1 usimikaji, usimamishwaji; *(physiol)* kusimika/kudinda dhakari/ kinembe. 2 ujenzi; jengo. **erector** n mtu/chombo kinachosimika/ simamisha kitu fulani.

eremite n *see* **hermit**.

erg n *(phys)* egi: kizio cha kazi (kipimo

ergo

cha metriki cha kani au nishati).

ergo adv *(Lat) (usu hum)* basi, kwa

hiyo, hivyo.

ergonomics n taaluma ya mazingira, hali na ufanisi wa wafanyakazi (wanaohusika na mashine).

ermine n 1 jamii ya kicheche wa

Ulaya. 2 ngozi ya kicheche. 3 vazi la ngozi ya kicheche (agh vazi la jaji).

erode vt,vi *(of acids, rains etc)* momonyoa. **erosion** n *soil erosion* mmomonyoko wa udongo. **erosive** adj.

erogenous adj -enye kutia nyege. ~ **zone** n sehemu za unyegevu/ nyegereshi

erotic adj -a ashiki. **~a** n *pl* vitabu, picha, mashairi ya kutia ashiki/nyege. **~ism** n ashiki. **erotomania** n wehu wa mapenzi.

err vi *(formal)* kosa, potoka *it is better*

to ~ on the side of mercy afadhali kuwa mwingi wa huruma kuliko kuwa mwingi wa mateso. **~oneous** adj -enye kosa, -sio sahihi. **~oneusly** adv. **~oneusness** n kosa. **spelling ~ors** n makosa ya tahajia *clerical* ~ kosa la maandishi. **~or less** adj -siokosa/waa. **in ~or** kwa makosa. **~atic** adj 1 *(of person or his behaviour)* -siotabirika, -enye kukosakosa. 2 -potovu; *(of things, e.g. a clock)* -enye

meaning) ngazi. **the upper ~s of the government** ngazi za juu za serikali.

echo n 1 mwangwi. ~ **chamber** n mahala pa mwangwi. ~ **sounding** n upimaji masafa kwa mwangwi. ~ **sounder** n kipima kina/masafa. 2 *(likeness)* kifano; mtu anayefanana na mwingine. vi,vt ~ **something** (**back**) 1 (*of places*) rudisha mwangwi. 2 -wa mwangwi wa. 3 rudia maneno, n.k. ya wengine.

eclat n mafanikio ya kusifika,io ya wazi; sifa kutoka kwa watu wote.

eclectic adj (*of persons, methods, etc*)

-siofuata mfumo/msimamo mmoja (wa mawazo, nadharia, n.k.). **~ism** n.

eclipse n 1 kupatwa mwezi au jua. 2 (*fig*) kupoteza nguvu/umaarufu, n.k.. *vt* 1 (*of the moon, a planet, etc*) patwa; zuia mwanga. 2 (*fig*) zima; pita kwa mbali sana; fanya wengine waonekane hawana kitu. 3 (*of feelings*) maliza. ~ **ecliptic** n njia ya jua adj -a kupatwa jua/mwezi.

eclogue n shairi fupi (juu ya maisha mazuri ya shambani).

ecology n ikolojia: elimu ya uhusiano wa viumbe na mazingira. **ecological** adj. **ecological system** n (*also* **ecosystem**) mfumo wa ikolojia. **ecologically** adv. **ecologist** n.

economy n 1 uwekevu, iktisadi, ukabidhi. 2 uchumi. **economic adj** 1 -a kiuchumi *economic assistance* msaada wa kiuchumi. 2 -enye kufidia gharama *economic rent* kodi yenye kufidia gharama. **economics** n *pl* uchumi: sayansi ya uzalishaji, usambazaji na utumiaji bidhaa.

ecstasy

economist n 1 mtaalam wa uchumi, mchumi. 2 msarifu. **economical** adj -ekevu, -enye kupunguza gharama, angalifu katika matumizi; kabidhi; (*cheap*) rahisi. **economize** vt,vi punguza gharama, sarifu, bana matumizi.

ecstasy n 1 upeo wa hisi (hasa furaha) *she was in ~ about her new job* amefurahia mno kazi yake mpya. 2 (*rel*) hali ya roho kuungana na Mungu katika upeo wa kumwombea, n.k.).

mwendo usioaminika. **~atically** adv. ~ **atum** n kosa (katika uandikaji au uchapaji) *an ~atum slip* karatasi yenye orodha ya makosa katika kitabu.

errand n 1 safari fupi k.m. kwenda benki na kurudi.**to run ~s/to go on ~s for somebody** tumwa na mtu. ~ **boy** n tarishi. 2 nia/madhumuni ya safari hiyo *what is his ~?* ameendea nini? **a fool's ~** n safari ya kuzurura.

errant *adj, n* 1 -enye kuvinjari, -a kutembeatembea kutafuta mambo ya ujasiri (uhodari n.k.). 2 -enye kwenda ovyo/kupotea; -bembe; tembezi. 3 -a kukosea, -enye kupotoka. **~ly** adv.

erstwhile adv zamani, kale.

escape

eructation n *(formal)* kokomoko, cheuo, mbweu agh. ya volkano.

erudite adj *(formal)* alimu, -enye maarifa, -enye elimu, juzi. **~ly** adv. **erudition** n maarifa, elimu, ujuzi.

erupt vi fumuka, ripuka, foka, (hasa kwa volkano). **~ion** n kufoka kwa volkano; *(fig)* kuzuka (kwa vita, magonjwa, n.k.); kutokwa na upele, meno. **~ive** adj.

erysipelas n *(Med)* erisipela: ugonjwa wa ngozi uletao homa na ngozi kuwa nyekundu.

escalate vt,vi ongeza, endeleza,

shadidisha hatua kwa hatua. **escalation** n. **escalator** n eskaleta: ngazi za umeme katika jengo.

escalope n kipande cha mnofu

(bila mfupa).

escapade n tendo la ujasiri, utundu,

utani linalosababisha maneno au matata.

escape n 1 kutoroka, utorokaji. 2 kuokoka, kuponyoka; njia/chombo cha kuokolea/kutolea kitu/mtu *he had a narrow ~* aliponea chupuchupu. ~ **velocity** n kasi

3 (*frenzy*) hali ya kurukwa na akili; kurusha akili; kurukwa na akili. **ecstatic** adj -liojaa furaha/huzuni. **ecstatically** adv.

ecumenical adj 1 -a ekumeni ~ *Council* (RC) Mtaguso wa kanisa (unaoitwa na Papa). 2 -a kupenda muungano wa madhehebu yote ya Ukristo. **~ism** n *(also* **ecumenism***)* imani au tapo la kuleta umoja wa wakristo wote. **~ly** adv.

eczema n ukurutu.

eddy n 1 (*of wind, smoke, fog, mist, dust, water etc*) mzunguko, mzingo, mkondo wa maji unaozunguka zunguka. 2 chamchela, kinyamkela. vi enda kwa kuzungukazunguka; zungukazunguka.

Eden n (*Bible*) bustani ya Edeni; (*fig*) mahali pa raha, peponi.

edge n 1 (*of a weapon*) machinjioni, makali. **give an ~ to** tia makali, noa. **set one's teeth on ~** tia meno ganzi; (*give offence*) udhi. **on ~** -a wahaka, -enye kiherehere. **take the ~ off something** punguza makali; (*fig*) utamu, furaha, maana. **give somebody the ~ of one's tongue** karipia vikali. **have the ~ on** zidi (kidogo). 2 (*of a river, rock*) ukingo *the ~ of a cliff* ukingo wa mwamba. 3 (*of a cloth*) upindo. 4 (*of a place*) mpaka vt 1 tia makali, noa. 2 (*of a cloth*) tia upindo. 3 *(of a road, etc)* tia ukingo/mpaka. 4 penya; penyeza *he ~d through the crowd* alipenya katikati ya umati wa watu. 5 ~ *away* toka/jitoa polepole/kwa hadhari ~

effect

one's way into the room jipenyeza pole pole chumbani. **~ out** 1 ondosha polepole. 2 shinda/zidi kidogo. **~ways**; **~wise adv.** upande, ubavuni *I could not get a word in ~ways* sikuweza kusema hata neno moja. **edging** n ukingo; (kwa nguo) upindo *edging -shears* mkasi wa majani. **edgy** adj -enye wahaka, -enye wasiwasi sana. **edgily** adv.

edible adj -a kulika. n (*pl*) vyakula, chakula. **edibility** n.

edict n amri; sheria.

edifice n jumba; (*fig*) ruya, ndoto. **edify** vt

mwelekeo ya kuponyokea: kasi inayohitajika kukiwezesha chombo fulani (hasa cha anga) kujitoa kwenye eneo la nguvu za mvutano fulani; *(of gas, smoke, etc)* mvujo, kuvuja; chombo cha kutolea mvuke, gasi, n.k. *an ~ pipe* bomba la kutolea moshi, mvuke n.k. *an ~ valve* vali ya kutolea hewa, kupumulia n.k. 3 kimbilio: kitu kinachobadilisha/sahaulisha mawazo kwa muda, mfano muziki, michezo, kileo, n.k. **~e** n mtoro, mfungwa aliyetoroka. **escapism** n ukwepaji (wa matatizo). **escapist** n mkwepaji, mtu mwenye tabia ya kukwepa/ kukimbia (mambo). vt,vi 1 ~ *(from)* toroka, kimbia, toka *the prisoner has ~d* mfungwa ametoroka *gas ~s from an open pipe* gasi hutokea kwenye bomba lililo wazi. 2 okoka, nusurika, epa *he ~d from injury* amenusurika. 3 -toangaliwa, -

escarpment

totambuliwa; sahauliwa, pitiwa *this issue ~d my notice* suala hili limenipitia.

escarpment n mharara, genge.

eschatology n *(rel)* tawi la theolojia linalojishughulisha na kifo, hukumu, pepo na jehanam.

eschew vt *(formal)* epukana na, kwepa. **escort n** 1 mlinzi, kikundi cha walinzi. 2 msindikizaji. vi fuatana na, sindikiza.

escritoire n dawati, meza yenye

saraka.

escutcheon n 1 ngao yenye nembo ya cheo au nasaba ya mtu. **a blot on one's ~** doa/waa kwenye sifa ya mtu. 2 *(of a padlock)* kifuniko cha tundu la ufunguo.

esophagus n *(also* **oesophagus**) umio.

esoteric adj -a ndani, -a siri; -a kuhusu kikundi fulani tu, faragha (k.m. siri za jandoni).

espalier n 1 mitambazi; mimea inayotambaa kwenye uchaga. 2 uchaga ambamo mimea hutambaa.

especial adj -a kipekee, mahsusi; maalumu *for your ~ benefit* kwa faida yako mahsusi.

adilisha, rekebisha maadili. **edification** n ujenzi wa maadili.

edit vt 1 (*book, film, etc.*) hariri. 2 ongoza/simamia kazi ya uhariri. 3 panga data ili ziingizwe kwenye kompyuta. 4 ~ **out** ondoa maneno wakati wa kuhariri. **~ion** n toleo. **~or** n mhariri. **~orial** adj -a mhariri *~orial staff* wahariri n tahariri. **~orship** n. **~orialise/ize**. vt andika tahariri; (*often derog*) changanya mawazo binafsi na mambo ya kweli.

educate vt elimisha, funza, fundisha, somesha *an ~d person* (*a person of education*) msomi, mtu aliyeelimika; mjuzi. **educator** n mwalimu, mwelimishaji. **education** n 1 elimu. 2 maadilisho, malezi. **educational/ educative** adj. **educationist/ educationalist** n mtaalamu wa elimu.

eel n mkunga *as slippery as an* ~ -sioshikika; (*fig*) (*of a person*) asiyeaminika, asiyechukulika.

eerie; eery adj -a kutia hofu, -a kioja, -a kutisha. **eerily** adv.

efface vt 1 futa, futilia mbali ~

memories sahau; sahaulisha. 2 ~ **oneself** jificha, jifanya si mashuhuri *a self-effacing person* mtu mpole, mwenye haya. **~ment** n.

effect n 1 (*result*) athari, matokeo. **the ~s of drought** athari za ukame. **of no** ~ bure, -siofaa. **in** ~ kwa

effeminate

kweli; (*of a rule, law, etc*) inayotumika *the rule is still in* ~ kanuni bado inatumika. **bring/carry/ put something into** ~ tekeleza; fanya itumike. **come into** ~ tumika. **give** ~ **to** fanya iwe na maana/matokeo/ taathira. **take** ~ toa matokeo yanayotakiwa; fanya kazi *the medicine is taking* ~ dawa inafanya kazi; anza kutumika/kutekelezwa. 2 mawazo/hisia anayoyapata mtazamaji, msikilizaji, msomaji, n.k. 3 **to this/ that** ~ kwa maana hii/ile. **to the** ~ **that ...** inayosema kuwa. **to the same** ~ inayotoa habari hiyohiyo. 4 (*effects*) (*pl*) (*property*) vyombo, mali. **no ~s** (*written often N/E by banker*) hundi iliyokataliwa. vt timiza, tekeleza; (*to*) ~ *an insurance* anzisha bima.

~ly adv zaidi; hasa, hususa.

esperanto n esperanto: lugha bandia iliyoundwa kutumiwa na watu wote duniani.

espionage n ujasusi.

esplanade n uwanja; barabara pana

hasa kando ya bahari, kwa watu kutembelea.

espouse vt *(of man)* 1 oa. 2 *(support)* unga mkono. **espousal** n 1 utetezi. 2 *(old use usu pl)* **espousals** n posa, ndoa.

espresso n ~ **coffee n** kahawa inayote-ngenezwa kwa mvuke mkali, spreso. **esprit** n *(F)* uchangamfu, werevu. ~ **de corps** n moyo wa mshikamano, kupenda, kusitawisha na kuheshimu jamii au shirika.

espy vt *(usu joc)* chungulia, gundua

(kosa), ona.

Esq *(abbr)* **Esquire**.

Esquire n *(GB)* cheo cha heshima

esteem

kinachoandikwa baada ya jina la ukoo, huandikwa **Esq**. baada ya jina k.m. *John Smith Esq.*, badala ya Mr. John Smith.

essay[1] n insha. **~ist** n mwandishi wa insha.

essay[2] n *(effort)* juhudi; jaribio vt 1 jaribu; jitahidi. 2 *(arch) (try, prove)* hakiki, pima.

essence n 1 asili; nafsi; dhati; hali. 2 (*extract, perfume*) uto; uturi; marashi; (*domestic science*) ariki. 3 moyo, kiini, kitovu ~ *of the matter* kiini/kitovu cha jambo *time is the* ~ *of the contract* muda au wakati ndio kiini cha mkataba. **essential** adj 1 -a lazima, muhimu *it is essential that* ni muhimu kwamba. 2 -a msingi. **essentials** n *(usu pl)* mambo ya msingi, mambo muhimu. **essentially** adv kimsingi.

establish vt 1 weka, anzisha, unda, asisi. 2 *(make firm)* imarisha, weka imara, zatiti, rasimisha; thibitisha. 3 *(appoint)* weka, amuru, taifisha (kanisa) *he ~ed his son in his*

~ive adj 1 -a kufaa, -enye nguvu, -enye matokeo yanayotarajiwa. 2 -a kupendeza, -a kufaa, -enye kufaa kazi/kupigana. **~ively** adv. **~iveness** n. **~ual** adj (*not used for persons*) -enye kuleta matokeo yanayotakiwa. **~ually** adv. **~ualness** n. **~uate** vt tekeleza, timiza, fanya. **~uation** n.

effeminate adj (*of man, derog*)

-a (kama) kike. **effeminacy** n.

effervesce vi toa gesi; (*fig of persons*) changamka. **~nce** n. **~nt** adj.

effete adj -liochakaa, -liyokwisha, haifu. **~ness** n.

efficacious adj (*not used of persons*) -a

kufaa, -enye kuleta matokeo yanayotakiwa. **~ly** adv. **efficacy** n.

efficient adj 1 -a kufaa, madhubuti, fanisi. 2 (*of persons*) hodari, stadi, -enye ufanisi. **~ly** adv. **efficiency** n utendaji bora, ustadi; ufanisi.

effigy n sanamu, kinyago *in* ~ katika sanamu. **burn/hang somebody in ~** choma/nyonga sanamu ya mtu (kama ishara ya chuki).

efflorescence (*formal*) n 1 uchanuaji (maua). 2 (*crystals*) chunyu. **efflorescent** adj.

effluent n 1 mto, mfereji utokao katika mto mkubwa zaidi. 2 maji machafu

egg

yanayotoka kwenye kiwanda.

effluvium n uvundo, harufu mbaya. **efflux** n utoaji; utokaji (wa gesi au

kioevu) ~ *of time* kupita wakati.

effort n 1 bidii, juhudi, jitihada, nguvu *make an* ~ jitahidi, fanya bidii, tumia nguvu. 2 (*colloq*) matokeo ya jitihada/nguvu; kitu kilichofanywa kwa jitihada/nguvu *that's a good* ~ umejitahidi. **~less adj** pasipo na haja ya bidii/jitihada/nguvu *he is an ~less singer* ni mwimbaji stadi (asiyehitaji kufanya bidii).

farm alimweka mtoto wake katika shamba lake. 4 *(prove)* kubalisha, shuhudia, sadikisha ~ *a reputation for* jenga jina la. **~ed** adj imara, thabiti, madhubuti. **~ment** n 1 kuimarisha, kuweka, kuanzisha. 2 serikali; shirika; kampuni, n.k.; dini ya taifa kisheria; *(of a department)* idara na ikama. 3 **E ~ment** n (*GB*) wenye nchi, wenye madaraka.

estaminet *(US) n* kijimkahawa cha bia, mvinyo, kahawa, n.k.

estate n 1 shamba. ~ **agent** n mkadamu, wakala: mnunuzi/mwuzaji wa kati. **housing ~** n eneo la makazi. **industrial ~** n eneo la viwanda. **fourth ~** n (waandishiwa) habari. 2 milki, mali. **personal ~** n mali ya mtu binafsi. 3 tabaka la watu. 4 *(old use)* hali. 5 stesheni wagoni: gari dogo lenye nafasi ya abiria na mizigo ndani.

esteem vt 1 *(formal)* sharifu, enzi, tukuza. **your ~ed letter** barua yako

esthetic

tukufu. 2 *(consider)* ona, chukulia ~ *it a privilege* ona/chukulia jambo kuwa ni heshima. n taadhima, enzi. **estimable** adj -a kusifiwa. **estimation n** 1 heshima, sifa *be held in high estimation* tukuzwa, heshimiwa sana. 2 *estimation (judgement)* maoni, tafkira *in my estimation* kwa maoni yangu.

esthetic adj *see* **aesthetic**.

estimate vt,vi **~ (at)** kadiria, kisia. **make ~** fanya makadirio. **estimative** adj. n makadirio. **The E ~s** makadirio ya matumizi na mapato ya Serikali *at a rough* ~ kwa kukadiria/kukisia. **estimator** n.

estop vt *(leg)* kataza, zuia, zibia. **be ~ped** zibiwa. **~pel** n *(leg)* katazo, zuio, kuzibia, kuzibiwa: kanuni ya sheria inayomzuia mtu kukana au kukanusha ushahidi aliokwishatoa na kusema kuwa ni kweli.

estrange vt **~ (from)** farikisha, tenganisha. **become ~d from** tenganishwa na, farakana na. **~ment** n.

estuary n mlango wa mto.

effrontery n ujuvi, usafihi, usodai; kiburi (*to*) *have the ~ to* kutokuwa na soni; kuthubutu.

effulgent adj (*liter*) -a kuang'aa, -enye kutia nuru, mwangaza, mng'ao *be ~ with joy* ng'aa kwa furaha. **effulgence** n mng'ao.

effusion n 1 utoaji; utokaji (wa gesi au kioevu); kumwaga; kumwagika, n.k. 2 (*derog*) maneno mengi yaliyojaa hisia. **effuse** vt toa (hewa, kioevu, gesi, n.k). **effusive** adj kunjufu; -ingi wa maneno, (katika kuonyesha upendo, shukurani). **effusively** adv. **effusiveness** n.

eft n *see* **newt**.

e.g. *(abbr of* **for example***)*

egalitarian *n*, adj (*person*) -enye kupenda usawa; -enye usawa. **~ism** n.

egg[1] n yai. **a bad ~** n yai viza; (*colloq*) mtu wa ovyo, mhalifu. **assure as ~s is ~s** dhahiri, wazi kabisa; bila shaka. **in the ~** changa, bado kukua. *put all one's ~s in one basket* weka matumaini yote katika jambo moja *walk on ~s* enda kwa uangalifu. **teach one's grandmother to suck ~s** kufunza sogora jambo alijualo *have ~ on one's face* onekana mjinga/bwege *~ cup* kikombe cha yai. **~ nog** n. kileo kilichoongezewa maziwa, yai na viungo yai. **~ white** n ute wa yai. **~ yolk** *n* kiini cha yai. **~ shell** n kaka la yai. **~ head** n (*colloq*) (*usu derog*) msomi, mtoa nadharia.

egg

~ plant n mbilinganyi;biringanya. **~whisk** n chapo.

egg[2] vt **~ on** sukuma, chochea,

himiza.

ego n nafsi. **~ trip** n kitendo/vitendo vya kufurahisha nafsi. **~centric** adj -enye ubinafsi. **~ism** n 1 nadharia ya ubinafsi. 2 ubinafsi. **~ist** n. **~istical** adj. **~istically** adv **~tism** n majisifu; ubinafsi. **~tistic** adj. **~tistically** adv.

egregious adj -a kupita kiasi/upeo (kwa ubaya) *~ folly* ujinga kupita kiasi; baya sana. **~ness** n.

et al adv (pamoja) na wengine.

et cetera (*Lat usu shortened to* **etc**.) 1na kadhalika. 2 *(pl)* **~s** n mengineyo, vitu vya ziada.

etch vt chora juu ya metali kwa kutumia asidi kwa ajili ya kutolea nakala; tengeneza picha kwa asidi; *(fig)* ganda akilini. **~ing** n sanaa ya uchoraji wa kutumia asidi; nakala ya picha iliyochorwa na asidi. **~er** n mchoraji asidi.

eternal adj 1 -a milele, -a daima *~ life* uzima wa milele. 2 *(colloq)* isiyoisha. **the ~ triangle n** mgogoro wa mapenzi ya wawili kwa mmoja n 1 **the E~ n** Mungu. 2 kitu kinachodumu milele. **~ly** adv. **eternity n** 1 milele, daima dawama, *(the next world)* ahera, kuzimuni. 2 **an eternity** n muda mrefu. 3 *(pl)* ukweli wa milele.

ether n 1 *(phy, chem)* etha: aina ya nusu kaputi. 2 *(poet)* anga ya juu.

eunuch

~eal adj 1 *(chem)* -a etha. 2 *(poet)* -a mbinguni, -a peponi, kuliko -a duniani.

ethic n **an ~** n mfumo wa maadili. **~s** n (*pl*) 1 maadili. 2 elimuadili. **~al** adj.

Ethiopian n 1 Mhabeshi. 2 adj -a kihabeshi.

ethnic adj -a kabila/mbari au makabila ya walimwengu; *(colloq)* -a fulani. **~ ally** adv. **ethnography** n ethnografia: maelezo ya kisayansi kuhusu mbari, mila, utamaduni n.k. ya binadamu. **ethnographer** n. **ethnographic** adj. **ethnology** n ethnolojia: sayansi ya makabila/mbari za binadamu, mahusiano kati yao. **ethnologist** n Mwethnolojia.

ethos n maadili ya jamii au taifa.

ethyl n ethili: radikali ya kikaboni itokanayo na ethani. **~ alcohol** n alkoholi ethili.

etiology n *(med)* elimu ya chanzo cha

magonjwa; utoaji wa sababu za magonjwa.

etiquette n adabu, taratibu za itifaki/ mahusiano, miiko *~ of the bar* adabu ya uwakili *professional ~* adabu ya

egress n 1 uhuru/haki/uwezo wa kutoka. 2 njia ya kutokea.

Egypt n Misri. **~ian** n Mmisri adj -a Misri, Kimisri. **~ology** n elimu ya mambo ya kale ya Misri. **~ologist** n.

eh *interj* lo, nini, ati; au siyo; ulisemaje?

eider/**~duck** n somateria: aina ya bata mkubwa. **~ down** n manyoya ya kifuani mwa somateria; (*quilt*) mfirashi.

eight adj nane *he is* ~ ana miaka minane. **have one over the** ~ lewa sana n nane. **~teen** *adj,n* kumi na nane. **~teenth** adj -a kumi na nane. **~some** n wachezaji wanane. **~ty** n themanini. **~ies** n miaka ya themanini. **~ieth** adj -a themanini.

either adj -o-ote, mojawapo ~ *answer is correct* jibu lolote ni sawa *choose* ~ *basket* chagua kikapu kimojawapo *pron* ~ (**of**) -ote mbili; -o -ote, mojawapo *I don't like* ~ sipendi chochote/vyote viwili... **or** *conj*~ ama ... au ~ *do this or that* ama fanya hili au lile adv (*with neg*) wala *he is not clever or wise* ~ si mwerevu wala si mwenye busara *I shall not go* ~ wala siendi *I can't* ~ hata mimi.

ejaculate vt 1 toa neno ghafla, tamka (ghafla). 2 kojoa, mwaga (agh manii). **ejaculation** n. **ejaculatory** adj.

eject **vt** 1 ~ **from** fukuza, toa kwa nguvu. 2 (*of volcano, etc.*) tupa. 3

elder

(*of aeroplane*) toka kwa dharura. **~ion** n. **~or** n. **~or seat** n kiti cha dharura.

eke vt 1 ~ **something out** fanya kitu kidumu zaidi kwa kutumia uangalifu mkubwa au kukiongezea ili kitosheleze. 2 ~ *out a living* pata riziki kwa shida sana.

elaborate adj -liochanganuliwa;

-liofanywa kwa uangalifu; -liofafanuliwa kwa undani; (*of artwork*) -lionakishiwa sana. vt eleza kinaganaga; fafanua. **~ly** adv. **~ness** n. **elaboration** n.

weledi/utaalamu; miiko ya kazi.

etude n *(mus)* utungo wa muziki unaotumiwa kama zoezi.

etymology n etimolojia: elimu ya asili na historia ya neno; maelezo ya asili na historia ya maneno. **etymologist** n. **etymologic (al)** adj.

eucalyptus **n** *(bot)* kalitusi, mkalitusi.

Eucharist n *(rel)* Ekaristi. **Holy E~** *n*

Ekaristi Takatifu; Karamu ya Bwana. **~ic(al)** adj.

eugenics n yujeniki, udhibiti hali:

sayansi ya uzalishaji watoto wenye afya (kwa nia ya kustawisha hazina ya jeni ya watu).

eulogize vt sifu sana katika hotuba au maandishi. **eulogist** n. **eulogistic** adj. **eulogy** n maneno ya kusifu; taabini.

eunuch n towashi.

eupeptic

eupeptic adj -enye mmeng'enyo mzuri

(wa chakula tumboni). **eupepsia** n.

euphemism n usafidi, tasifida: (mifano ya) matumizi ya maneno ya staha badala ya yale yenyewe k.m. aga dunia badala ya kufa. **euphemistic** adj. **euphemistically** adv.

euphony n utamu wa sauti; sauti ya

kupendeza. **euphonic; euphonious** adj.

euphoria n wingi wa furaha, hali ya kufurahia. **euphoric** adj.

euphuism n mbwembwe katika

mwandiko na kusema.

Eurasian n chotara wa Mzungu na Mwasia, -enye wazazi wa Kizungu na Kiasia adj -a Ulaya na Asia.

e'lan n (*Fr*) uchangamfu; ukunjufu, bidii.

eland n pofu.

elapse vi (*of time*) pita.

elastic adj 1 nyumbufu, -a kunyumbulika, -a kunapukia. **~bands** n mipira (ya kunyumbulika). 2 -a kubadilika ~ *temperament* tabia ya kubadilika ~ *rules* kanuni nyumbufu/za kubadilika. n mpira. **~ity** n mnyumbuko. **~ity of demand** n mnyumbuko wa mahitaji.

elate vt (*usu pass*) furahisha, sisimua adj (*arch*) -a furaha. **elation** n furaha.

elbow n kiwiko, kivi. **out at ~s** (*of clothes*) tambara; (*of a person*) aliyevaa matambara *up to the ~s in work* kuwa na kazi kupindukia. **at one's ~** karibu na. vt jisukuma, jiingiza kwa nguvu/mabavu katika kundi la watu; toma, piga kikumbo, jipenyeza. **~-grease** n msuguo wa nguvu, kazi ngumu (*to*) *put ~-grease into a piece of work* fanya kazi kwa nguvu. **~-joint** n kiungo cha kiwiko (cha mkono). **~-room** n nafasi a kutosha.

elder[1] adj -enye umri mkubwa kuliko; kubwa ~ *brother* kaka mkubwa. n 1 mzee. **the ~s** n wazee. 2 mzee wa kanisa. **~ly** adj zee, -enye kuzeeka. **eldest** n 1 mkubwa kabisa kwa umri. 2 **eldest child** n kifungua mimba.

elder

elder[2] n msambuku (mti mdogo

unaozaa fuu nyekundu au nyeusi zitumikazo kutengeneza mvinyo).

El Dorado n El Dorado; nchi ya

kufikirika ya utajiri hasa wa madini.

elect vt 1 chagua kwa kupiga kura. 2 chagua, amua adj -teule. **President** ~*n* Rais mteule. **the ~** n wateule. **~ion n** uchaguzi. **by ~ion** n uchaguzi mdogo. **general ~ion** n uchaguzi mkuu *~ion campaign* kampeni ya uchaguzi. **~ioneer** vi pigia/fanyia kampeni (ili mtu fulani achaguliwe). **~ioneering** n ufanyaji kampeni. **~ive adj** 1 -enye uwezo wa kuchagua. 2 nayochaguliwa kwa kupigiwa kura. 3 (*US*) -a hiari, -a ziada. **~or** n mpiga

eureka *interj* nimeipata!

eurhythmics n ulinganishaji wa mwendo wa mwili hasa kwa mfumo wa kufanya mazoezi ya mwili kwa muziki.

Europe n Ulaya. **Eurodollar** n dola ya Marekani iliyo katika benki za Ulaya. **~an** n Mzungu adj -a kizungu. **~anize** vt fanya kizungu **E~ an Economic Community** n Jumuiya ya Uchumi ya Ulaya.

Euro-vision n. mfumo wa televisheni

ya Ulaya.

euthanasia n eutanasia: kifo cha huruma (kwa mgonjwa aliyeteseka sana kwa maradhi yasiyotibika).

evacuate vt,vi 1 hama. 2 ~ **somebody** hamisha. 3 *(of bowel)* nya. **evacuation** n. **evacuee** n mtu anayehamishwa/anayenyeshwa.

evade vt 1 *(of a blow, attack, obstacle)* epa, epuka. 2 *(of duty)* kwepa, tega. ~ **paying tax** kwepa kulipa kodi. **evasion** n 1 kuepa, kukwepa; werevu. 2 kisingizio, maneno ya kukwepa *resort to evasions* chenga, danganya. **evasive** adj -a kuepaepa, -a kukwepa. **evasively** adv. **evasiveness** n.

evaluate vt tathmini. **evaluation** n tathmini. **evaluator** n mthamini.

evanescent adj -enye kusahaulika

upesi; -a kufifia; -a kupita.

evening

evanescence n.

evangelical adj 1 -a kiinjili. 2 -a kiprotestanti, -a kilokole. n mlokole. **evangelist** n mwinjilisti, mmoja kati ya waandishi wa injili (John, Luka, Matayo, Marko). **evangelism** n. uinjilisti; ulokole. **evangelistic** adj. **evangelize** vt fundisha Injili; shawishi mtu kuingia ukristu.

evaporate vt,vi 1 vukiza; *(be absorbed)* nywewa. 2 toweka; fariki dunia. **evaporation**

kura. **~oral** adj -a kupiga kura. **the ~oral roll/register** n rejesta ya orodha ya wapiga kura. **~orate** n wote wenye sifa ya kupiga kura.

electric adj 1 -a umeme ~ *current*

mkondo wa umeme ~ *chair* kiti cha umeme (cha kufisha wahalifu) ~ *motor* mota ya umeme. 2 *(of speech, personality, etc.)* -a kuchangamsha sana. **~al** adj 1 -a umeme. **~al engineer** n mhandisi umeme. 2 (*fig*) (*e.g. of news*) -a kushtusha sana, -enye kuleta wasiwasi. **~ally** adv. **~ian** n fundi umeme. **~ity** n 1 umeme. 2 elimu umeme na asili yake. **electrify** vt 1 tia umeme (ili kuendesha mashine, kuwasha taa); peleka umeme. 2 (*fig*) (*astonish*) shtusha sana. **electrification** n.

electro *pref* (*in compounds*) -a kuhusu umeme. **~-cardiogram** n elektrokardiogramu. **~-chemistry** n elektrokemia, kemia ya umeme. **~-dynamics** n nguvu za umeme. **~magnet** n sumaku umeme. **~meter** n elektromita: kipimo cha nguvu umeme. **~plate** vt paka/chovya madini (mf. fedha) kwa elektrolisisi. **~cute vt** ua kwa umeme. **~cution** n. **~de** n elektrodi. **~lysis n** elektrolisisi: uchanganuaji dutu kwa nguvu za

elevate

umeme. **~n** n elektroni. ~ **n flow** n mtiririko wa elektroni. **~nic** adj -a elektroni. **~nics** n sayansi na teknolojia ya elektroni (mf radio, TV). **~scope n** elektroskopu. **~therapy** n utabibu wa umeme.

eleemosynary adj (*formal*) -a

kutegemea msaada/sadaka.

elegant adj -a jamala, -a madaha, -a sanaa; sanifu. **~ly** adv. **elegance** n.

elegy n shairi/wimbo wa huzuni, maombolezo. **elegiac adj** 1 *(of metre)* -enye huzuni, -a msiba. 2 -a kuomboleza, -enye maombolezo.

element n 1 *(science)* elementi. 2 *(according to the ancient philosophers)* vitu vya asili: ardhi, hewa, moto, maji. **out of one's** ~ sio mahali pake. 3 *(pl)* **the ~s** nguvu za asili; hali ya hewa. 4 *(pl)* mwanzo, madokezo ya awali.

n mvukizo.

Eve n *(in the Bible story of the Creation)* Hawa, Eva, mwanamke wa kwanza.

eve n mkesha *Christmas E~* Mkesha wa Noeli.

even[1] adj 1 *(level)* sawasawa, bapa. 2 linganifu, -enye urari. 3 *(of temper)* tulivu, -siokasirika kwa urahisi. 4 *(of amounts, distances, values)* imara, isiyobadilika *be/get ~with somebody* lipiza kisasi. **~ odds** n matumaini sawa *at an ~ pace* kwa muda/mwendo usiobadilika. **break ~** *(colloq)* -topata faida wala hasara. 5 sawa. **an ~ chance** n fursa sawa. **~ handed** adj -a haki. 6 *(of numbers)* shufwa. **~ numbers** n namba shufwa. **~ powers** n vipeo shufwa vt sawazisha. **make ~/~ up** linganisha, sawazisha. **~ly** adv. **~ness** *n.*

even[2] adv 1 *(used to invite a comparison between what happened and what might have happened) He never ~ opened the letters* hata barua hakuzifungua kamwe ~ *now she does not believe me* hata sasa haniamini. **~ so** hata hivyo. 2 **~ if/ though** *(to call attention to the extreme nature of what to follow)* hata kama ~ *if you die* hata ukifa ~ *if you go, it is all the same to me* hata kama ukienda ni mamoja kwangu.

even[3] n *(poet)* jioni. **~song** n Sala ya Jioni (kwa kabila la Kiingereza). **~tide** n *(poet)* jioni.

evening n 1 jioni. 2 (*attrib*) ~ **dress n**

event

vazi la jioni. ~ **paper** n gazeti la mchana/jioni. ~ **prayer** n sala ya jioni.

event n 1 tukio. **in the natural/ normal/usual course of ~s** kwa mfuatano wa mambo. 2 kutokea. 3 matokeo. **at all ~s** chochote kile kiwacho. **in that ~** kama hivyo ndivyo. **in the ~** kama inavyotokea. 4 shindano. **~ful** adj.

eventual adj -a baadaye; hatimaye. **~ly** adv mwishowe.

ever adv 1 *(any time)* wakati wowote

5 msingi, sifa ya lazima na muhimu (ya kitu fulani). 6 dalili, ishara *there is no ~ of truth in his statements* hakuna dalili zozote za ukweli katika maneno yake. 7 *(maths)* memba; *(electric)* waya kinzi (wa umeme). **~al** adj 1 -a vitu/nguvu ya asili. 2 -enye hisia kali. **~ary** adj -a asili, -a mwanzo. **~ary colours** n rangi za msingi. **~arily** adv.

elephant n tembo, ndovu. **a white ~** n mzigo; mali ya gharama kubwa isiyo na faida/matumizi. **~iasis** n matende. **~ine** adj -kubwa mno, -a kama tembo, nzito *an ~ine memory* kumbukumbu ya kuaminika.

elevate vt **~ (to)** *(formal)* nyanyua,

ongeza, inua; *(fig)* kuza, adilisha, pandisha *~ the voice* ongeza sauti, sema kwa sauti kubwa. **~d railway** n reli inayopita juu kwa juu (hewani). **elevation** n 1 upandaji cheo/hadhi. 2 *(height)* urefu wa kwenda juu, kipeo, kimo. 3 *(hill)* kilima, mwinuko. 4 *(drawing)* picha/ramani ya upande mmoja wa jengo. 5 pembe (mwinuko). **elevator** n 1 *grain elevator* ghala ya nafaka. 2 *(US)* lifti, kambarau. 3

eleven

kipandishi.

eleven *n*, adj 1 kumi na moja. 2 timu ya wachezaji/wanachama kumi na mmoja. **~th** adj -a kumi na moja. **at the ~th hour** dakika za mwisho. **~ses** n *pl (GB)* kitafunio na kinywaji cha asubuhi (mnamo saa tano).

elf n kibwengo; *(mischievous child)*

mtundu. **~in** adj -a kibwengo, tundu, tukutu. **~ish** adj cheshi.

elicit vt **~ something (from somebody)** vuta/shawishi/bembeleza mtu ajibu *~ the truth* shawishi mtu aseme kweli. **~ation** n.

elide vt dondosha irabu/silabi katika kutamka k.m. Mungu badala ya Muungu. **elision** n *(from elide)* ufupisho wa matamshi ya neno.

eligible adj **~ (for)** -a kufaa, -a kustahiki, -stahilifu. **elegibility** n.

eliminate vt 1 **~ (from)** futa, ondosha, acha. ~

nothing ~ happens here kwa wakati wowote hakuna kinacho- fanyika hapa. 2 wakati wowote hadi sasa *have you ~ been there* umepata kufika mahali pale. 3 kuliko wakati wowote *it is darker than ~* kuna kiza kuliko wakati wowote mwingine. 4 *(chiefly in phrases)* daima, kila mara. **for ~ and ~** dumu daima, daima dawamu *~since I was a boy* tangu nilipokuwa kijana. 5 *(colloq) run as fast as you ~ can* kimbia kasi kadiri unavyoweza. 6 *how did you ~manage?* uliwezaje kweli? *did you ~ !* Loo! *did you ~ hear such a story* umewahi kusikia hadithi ya aina hii. 7 *(old use)* daima *I shall ~ be at your service* nitakuwa daima tayari kukutumikia. 8 *yours ~* (*used at the end of the letter)* wako daima. 9 **~ so, ~ such a** sana. **~green** adj *(tree, shrub)* -siokauka, -enye majani mwaka mzima. n mmea wenye majani mwaka mzima. **~lasting** adj 1 -a milele, -a kudumu *~lasting life* uzima wa milele. 2 -sioisha *~ lasting quarrels* ugomvi usioisha n **the E~ lasting** n Mungu. **~lastingly** adv kila wakati. **~more** adv milele *for ~* hata milele.

every adj 1 kila. **~ thing** *pron* kila kitu *you have ~ reason to be happy* una kila sababu ya kufurahi. 2 -ote *she used ~ cent* alitumia fedha zote *he ate ~ single/last bit of the food* alikula chakula chote. 3 **~ time** adv kila mara. **he comes late ~ time**

evolve

anachelewa kila mara. **~ one of them** kila mmoja; wote (kwa jumla). **in ~ way** kwa kila hali. **~body/ one** *pron* kila mtu. **~ day** *pron* kila siku adj -a kawaida *my ~ day clothes* nguo zangu za kawaida. **~ where** adv kila mahali. **~ now and again/ ~ now and then/~ so often** mara moja moja. **~ bit as** sawasawa kwa kila hali *she's~ bit as intelligent as you* ana akili sawasawa na wewe kwa kila hali.

evict vt **~ (from)** fukuza mpangaji

(kutoka shamba/nyumba kwa kutumia sheria). **~ion** n. **~ion order** n hati ya kumfukuza mpangaji.

evidence n 1 ushahidi, ushuhuda. **give ~** toa ushahidi. **(be) in ~** onekana wazi au kwa urahisi *Hamisi was no where in ~* Hamisi hakuonekana popote. **turn Queen's/King's/***(US)* **State's ~** (*of a criminal*)

somebody (from something) toa katika mashindano. 2 *(inform or euph)* ua. **elimination** n.

elite n kikundi/tabaka aali la watu wenye uwezo (kipaji au nafasi nzuri katika jamii) *an educated* ~ mwanazuoni; tabaka la wasomi. **elitism** n imani kuwa tabaka aali linapaswa kutawala. **elitist** *n, adj.*

elixir n 1 maandalizi ambamo

wanasayansi wa zamani walitaka kubadili chuma kuwa dhahabu. 2 tiba inayoponyesha magonjwa yote ~ *of life* kioevu cha maisha (ambacho humfanya mtu aishi milele).

Elizabethan adj -a wakati wa malkia Elizabeth I wa Uingereza. n mtu aliyeishi wakati wa malkia Elizabeth I (k.m. Shakespeare).

elk n kulungu wa kaskazini Ulaya na Asia.

ellipse n umbo yai; duaradufu. **elliptic; elliptical** adj -a umbo la yai.

ellipsis n udondoshaji wa maneno. **elliptical** adj *(of a sentence)* -liodondosha maneno.

elocution n ufasaha. **~ary** adj. **~ist** n mtu azungumzaye kwa ufasaha.

elongate vt,vi refusha; refuka adj (*Bot*,

emasculate

zool) refu. **elongation** n mwongezeko wa urefu; *(of a line, etc)* kipande kilichorefushwa.

elope vi **~ with** hala, toroka (hasa mtu na mchumba ili waoane bila idhini ya wazee). **~ment** n.

eloquence n umbuji, lugha ya kushawishi. **eloquent** adj. **eloquently** adv.

else adj *(with indef or interr pron)* 1 *(besides)* tena, juu ya hayo, zaidi *what ~ shall I say?* nitasema nini tena (zaidi)? *did you see anybody* ~ ulimwona mtu mwingine (zaidi)? 2 *(otherwise)* **(or) ~** ama sivyo, au, la sivyo; vinginevyo *take care or ~you will fall* jihadhari ama sivyo/la sivyo utaanguka *he's joking (or) ~ he's mad* anatania ama sivyo ni toa ushahidi dhidi ya washitakiwa wenzako. 2 *(usu in pl)* alama, ishara. **bear/give/show ~ of** onyesha ishara za. vt *(rare)* shuhudia/thibitisha, onyesha. **evident** adj dhahiri, wazi. **evidently** adv.

evil adj 1 ovu, fisadi, baya. **~ minded adj** -enye mawazo maovu ~ *tempered* -enye hasira mbaya *the ~ one* Shetani, Ibilisi. **~ spirits** n pepo wabaya. 2 *(unfortunate)* -enye kisirani, -a ndege mbaya. **~ eye** n kijicho *fall on ~ days* pata visirani. n uovu, ubaya. **~-doer** n mwovu. **choose the lesser of two ~s** chagua -lio afadhali (ingawa yote mawili ni mabaya). **~ly** adv vibaya.

evince vt *(formal)* dhihirisha.

eviscerate vt tumbua, toa matumbo.

evoke vt 1 ita. **~ spirts** ita pepo. 2 amsha, leta. **~ feelings** amsha, leta hisia. **evocative** adj. **evocation** n.

evolve vt,vi 1 kua, geuka *my feelings have ~d* hisia zangu zimekua. 2 endeleza taratibu/kiasili; *(of plan)* zindua kiasili. vi funuka. **evolution** n 1 mageuko/mabadiliko

evulsion

(ya polepole au yasiyoingiliwa kati). 2 nadharia ya mageuko kutoka sahili kuwa tata. 3 mwendo uliopangwa/ maalum (wa majeshi, wacheza dansi, n.k.). **evolutionary** adj.

evulsion n kutoa kwa nguvu.

ewe n kondoo jike.

ewer n chungu kikubwa (chenye kishikizo kwa ajili ya kuhifadhi maji).

ex *(pref)* -a zamani. **~-president** n rais wa zamani.

exacerbate vt *(formal)* 1 zidisha (maumivu, ugomvi, hasira, chuki, uchungu, n.k.). 2 *(irritate)* kasirisha, chukiza. **exacerbation** n.

exact[1] adj 1 sahihi, hasa, barabara,

kamili *his ~ words* maneno yake hasa. 2 -enye uwezo kamili. **an ~ memory** n kumbukumbu iliyo barabara. **~ly adv** kabisa, kamili *that's*

kichaa/mwehu. **~where** adj penginepo, mahali pengine.

elucidate vt *(formal)* eleza, fafanua; fumbua. **elucidation** n.

elude vt 1 epuka kwa hila/mbinu. 2 *(baffle)* fumba, tatiza. **elusion** n. **elusive** adj -a kuepuka kwa hila; telezi. **~ness** n. **elusory** adj.

Elysium n *(GK myth) (final bliss)* peponi, ahera; *(happiness)* raha mustarehe, nderemo. **Elysian** adj -a peponi, -a raha mustarehe.

em n *(pron)(colloq)* 1 herufi m. 2 *(of a print)* kipimo cha kupimia idadi ya chapa katika mstari.

emaciate vt *(usu passive)* dhoofisha; kondesha *He is ~d by hard work* amedhoofishwa na kazi ya sulubu. **emaciation** n.

e-mail n imeli: waraka wa elektroniki

emanate vi **~ (from)** *(formal)* anzia; tokea. **emanation** n.

emancipate vt ~ (from) komboa.

emancipator n. **emancipatory** adj. **emancipation** n ukombozi. **women's emancipation** ukombozi wa wanawake.

emasculate vt 1 hasi, hanithisha. 2 *(weaken)* dunisha, dhoofisha sana. **emasculation** n.

embalm

embalm vt 1 *(of corpse)* tia dawa (maiti) ili isioze. 2 *(preserve carefully)* linda/hifadhi isisahaulike. *(perfume)* tia harufu nzuri. **~ern** mtu atiaye dawa (maiti) ili isioze. **~ment** n.

embankment n ukuta/tuta lililojengwa kando ya mtaro, barabara, handaki, mto, n.k. **embank** vt jengea/fanya tuta kando ya mtaro, barabara, handaki, mto, n.k.

embargo n 1 kikwazo. 2 *(fig)* kizuizi.**lift/raise/remove an ~ (from somebody)** ondoa kikwazo; anza kufanya biashara na. **place/lay somebody under (an)~**; **put an ~ on somebody** wekea kikwazo

~ly right ni sawasawa kabisa *it's ~ ly two o' clock* ni saa nane kamili; *(answer or confirmation)* sawa, kabisa, hasa. **~ness; ~itude** n.

exact[2] vt **~ (from)** 1 toza, lipisha kwa nguvu. 2 hitaji, taka *this work ~s closest attention* kazi hii inataka/ inahitaji uangalifu sana. 3 *(compel)* shurutisha, lazimisha; sisitiza *~ obedience* tiisha, shurutisha/ lazimisha kutii. **~ing** adj. **~ion** n 1 kutoza, kulipisha kwa nguvu. 2 kitu kinacholipwa k.m. kodi.

exaggerate vt,vi kuza, piga chuku, tiachumvi. **exaggeration** n.

exalt vt 1 *(promote)* pandisha (cheo, hadhi). 2 *(praise)* tukuza sifu sana, kuza. **~ation** n nderemo, furaha.

examine vt 1 **~ (for)** chunguza. 2 **~ in** tahini, pima; pimwa. 3 kozi. **examination/exam** n 1 mtihani *pass an examination* pasi/faulu mtihani. 2 uchunguzi. **under examination** katika kuchunguzwa *medical examination* uchunguzi wa kitabibu. 3 *(leg)* kuhoji kwa wakili. **examinee** n mtahiniwa. **examiner** n mtahini, mchunguzi.

example n 1 mfano. **set an ~** onyesha mfano. **for ~** kwa mfano,

excess

mathalani. 2 kielelezo. 3 funzo, fundisho *let this be an ~ to you* liwe fundisho kwako *make an ~ of somebody* adhibu kama fundisho/mfano kwa wengine. **exemplar** n sampuli, mfano. **exemplary** adj. **exemplify** vt onyesha kwa mfano, -wa mfano.

exanimate adj -sio na uhai.

exasperate vt udhi, kasirisha,

ghadhibisha, kera. **exasperation** n.

excavate vt chimbua, fukua (hasa kwa ajili ya utafiti wa vitu vya kale). **excavator** n mtu au mashine inayochimbua. **excavation** n. uchimbuaji; sehemu inayochimbuliwa au iliyochimbuliwa (yaani shimo).

exceed vt 1 zidi, -wa zaidi ya. 2 vuka/pita

mtu fulani, acha kufanya biashara na. **~ed** adj -liowekewa kikwazo/kizuizi na mtu fulani.

embark vi,vt 1 panda, ingia, pakia. 2 ~ **on/upon** anza; anzisha. **~ation** n upakiaji chomboni.

embarrass vt 1 tahayarisha, aibisha. 2 *(old use)* zuia, sumbua. **~ing** adj. **~ingly** adv. **~ment** n 1 aibu. 2 shida *financial ~ments* shida ya fedha *an ~ of riches* mali nyingi kupita kiasi.

embassy n ubalozi, ofisi/kazi ya balozi; balozi na wafuasi wake *(to) send somebody with an ~* kumtuma mtu na mabalozi au wajumbe.

embattle vt andaa askari kwa vita.

~ed adj *(of an army)* -liowekwa tayari kwa vita; *(fig)* -enye kujihami; *(of a tower or building)* -enye ukuta juu wenye nafasi za kupigia risasi.

embed vt *(usu passive)* **~ (in)** tia ndani ya.

embellish *vt* **~ with** pamba; rembesha, tia nakshi; *(of a story)* piga chuku, tia chumvi. **~ment** n mapambo, urembo; kupiga chuku, kutia chumvi.

ember n *(usu pl)* 1 kaa la moto; kijinga cha moto. 2 *(pl)* majivu.

embezzle vt badhiri amana. **~ment** n. **~r** n mbadhiri amana, mbadhirifu.

embitter vt chukiza, tia uchungu sana.

emblazon vt **~ (with)** 1 pamba (ngao,

emend

bendera, n.k.) kwa nembo mbalimbali. 2 sifu mno. **~ment** n.

emblem n nembo; ishara. **~atic** adj -wa (kama) ishara ya. **~atic (of)** -wa kama nembo. **~atize** vt tumia/ tumika kama nembo.

embody vt **~ (in)** 1 pamba, mawazo/ maono. 2 jumuisha, unganisha. 3 -pa pepo mwili. **embodiment** n *he is the embodiment of*

(kiwango kilichowekwa). **~ingly** adv mno.

excel vt,vi **~ (in/at)** fanya vizuri

kuzidi wengine, -wa bora kabisa, tia fora. **~lence** n. **~lence (in/at)** ubora, uzuri. **~lent** adj bora sana, aali. **~lently** adv. **E~lency** n Mheshimiwa, Mtukufu. **Your E~ lency** Mheshimiwa.

excelsior n. *(US)* 1 alama ya ubora wa bidhaa. 2 takataka za randa (za kufungia vitu vinavyovunjika kwa urahisi k.m. kauri).

except *(prep)* isipokuwa, ila. vt **~ from** acha, -tohesabu. **present company ~ed** ukiacha waliopo hapa. **~ing** *(prep) (used after not, always and without)* kuacha, kutoa *not ~ing* bila kuacha/kutoa. **~ion** n 1 jambo la pekee, jambo lisilofuata kawaida. *with the ~ion of* isipokuwa. 2 *(objection)* kinzano, maudhi, kikwazo. **take ~ion to** udhiwa/kerwa na, kinza. **~ionable** adj -nayochukiza. 3 *(gram)* -siofuata kanuni. **~ional** adj -sio -a kawaida, -a pekee, bora sana. **~ionally** adv.

excerpt n dondoo. vt dondoa.

excess n 1 ziada. **an ~ of** ziada ya. **in ~ of** zaidi ya kupindukia, kuzidi. **to ~** mno, -a kupindukia. 2 *(pl)* **~es** n

exchange

maovu/matendo mabaya ya kupindukia; kujiachia. **~ive** adj kubwa mno; -a ziada, -liozidi. **~ luggage** n mizigo yenye uzito uliozidi. **~ively** adv.

exchange n 1 kubadilishana *an~ of views* kubadilishana mawazo *in ~ for* badala ya. 2 *(of money)* kubadilisha/ mabadilishano ya fedha *rate of ~* kima cha mabadilishano ya fedha *foreign ~* fedha za kigeni. **~ Control** n Udhibiti wa fedha za kigeni. 3 ofisi. **labour ~** n ofisi ya kazi, leba *telephone ~* ofisi ya simu. 4 soko. **Stock E ~** n Soko la Hisa. vt badilishana *~ presents* peana zawadi *~ greetings* salimiana, amkiana. **~ blows** pigana. **~ words (with)** bishana. **~able** adj.

exchequer n 1 **the E~** n *(GB)* Wizara ya F(edha. **Chancellor of the E~** n (*GB*) Waziri wa Fedha. 2 ugavi wa fedha; hazina.

goodness ni mfano halisi wa wema.

embolden vt tia moyo, -pa moyo, tia hamasa.

embonpoint n *(F, usu euph)* unene.

embosom vt *(poetic)* kumbatia, tia moyoni.

emboss vt ~ **with** chora/tunisha kwa

kugandamiza. **~ed** adj -liogandamizwa/tunishwa.

embouchure n 1 mlango wa mto;

(of mus instruments) kilimi, mtapa.

embowel vt *(arch)* tumbua, toa matumbo.

embrace vt 1 kumbatia; kumbatiana, piga pambaja. 2 *(accept)* kubali, pokea kwa moyo; tumia kwa bidii. 3 *(include)* jumuisha, ingiza. 4 *(takein)* fahamu, tambua. 5 *(of religion)* fuata. n kumbatio, pambaja. **~able** adj. **~ment** n.

embrangle vt tatanisha.

embrasure n 1 tundu ukutani (la kupenyeza mzinga au bunduki). 2 buruji, agh. katika jumba.

embrocation n fututa, dawa ya kuchua. **embroider** vt,vi 1 tarizi, nakshi, tia almaria. 2 *(fig) (a story)* piga chuku, tia chumvi. **~y** n 1 almaria, nakshi, *(stitches)* taraza. 2 *(of story)* kupiga chuku adj *~y stitches* mshono tarizo.

embroil vt ~ somebody/oneself (in) gombanisha, chochea, husisha na ugomvi. **~ment** n.

embryo n 1 kiinitete. 2 kitu kilicho katika hatua za mwanzo. **~nic** adj. **~logy** n embriolojia: taaluma ya maisha ya kiinitete.

embus vt,vi *(mil)* tia/pakia/panda gari.

emend vt sahihisha, rekebisha

emerald

(maandiko). **~ation** n.

excise[1] n ushuru. ~ **duty** n *(leg)* ushuru. ~ **officer** n afisa wa ushuru. ~ **revenue** n mapato ya ushuru.

excise[2] vt kata (sehemu ya mwili,

kitabu, n.k.); ondoa, toa. **excision** n.

excite vt 1 sisimua, chochea *an exciting book* kitabu cha kusisimua *the freedom fighters ~ d the peasants to rise against the colonialists* wapigania uhuru waliwachochea wakulima kupigana na wakoloni. **be ~d** sisimka *don't ~ yourself* tulia. 2 *(cause)* amsha *~ attention* tazamisha, vuta macho *~ desire* tamanisha, tia shauku/ashiki/tamaa, sisimua *drugs that ~ the nerves* madawa yaamshayo neva. **~ment** n msisimko, taharuki, mpwitompwito *be in a state of ~ment* sisimkwa, taharuki, -wa na mpwitompwito. **excitable** adj. **excitability** n. **~dly** adv.

exclaim vt,vi 1 guta (kwa mshangao, maumivu/hasira n.k.), tamka ghafla (kwa mshangao (hasira, maumivu). 2 **~ against** shutumu, pinga vikali. **exclamation** n tamko/neno la

excursion

mshangao; usiyahi *exclamation mark* (*US exclamation point*) alama ya mshangao (!). **exclamatory** adj -a mshangao. **exclamatory sentence n** sentensi ya mshangao.

exclude vt **~ (from)** 1 (*remove, shut out*) toa, acha, tenga *~ him from the list* mtoe katika orodha *be ~d from* achwa *~ from the mind* ondoa katika mawazo. 2 *(refuse)* zuia *~ from membership of a club* zuia mtu kuingia katika kilabu. **exclusion** n. **excluding** prep mbali na, kuondoa, bila ya *excluding the children there were* 20 *people* mbali na watoto kulikuwa na watu 20. **exclusive** adj 1 *(of persons)* nayejitenga (kwa kujiona bora), -siyechanganyika na wengine, pweke. 2 *(of a group/society)* maalum (kwa watu fulani tu). 3 -a pekee *Dictionary making is not his exclusive employment* utungaji kamusi si kazi pekee anayoifanya. 4 *exclusive of* pasipo, bila kuhesabu, mbali na. **exclusively** adv.

excogitate vt *(formal or hum)* handisi, fikiria, buni (mpango). **excogitation** n.

emerald n zumaridi.

emerge vi **~ (from)** 1 ibuka; zuka. 2*(of facts, ideas)* jitokeza, julikana, dhihirika; *(after defeat)* fufuka. **~nce** n. **~nt** adj. **emersion** n mwibuko; mzuko; utokezi.

emergency n 1 dharura. **~ brake** n breki za dharura ~ *leave* likizo ya dharura. 2 *state of ~* hali ya hatari. 3 tukio *be ready for any ~* jiandae kwa tukio lolote. 4 *(attrib use)* -a kutumika wakati wa dharura *an ~ exit* mlango wa dharura.

emeritus adj -liostaafu na kubaki na cheo/heshima. **professor** *~n* profesa wa heshima (baada ya kustaafu).

emery n msasa.

emetic n tapisho adj -a kutapisha. **emigrate** vt **~ (to/from)** hama, hajiri. **emigrant** n mhamaji, mhajiri. **emigration** n. **emigratory** adj. **emigre** n mhamaji wa kisiasa, mkimbizi (agh wa kisiasa).

eminent adj tukufu, adhimu, maarufu. **~ly** adv. **eminence** n 1 mwadhama; ukuu, ubora, utukufu (wa daraja, cheo,tabia, sifa, uwezo). 2 kilima, mwinuko. 3 *(R.C.)* **His/Your E~** Mhashamu/mwadhamu Kadinali.

emir n kadhi; sheikh.

emissary n mjumbe.

emit vt toa. **emission** n. **emission (of)** kutoa; kutokeza, utokezaji (wa mwanga, joto, harufu, n.k.).

emollient n dawa ya kulainisha

ngozi; dawa ya kutuliza maumivu adj -a kulainisha, -a kutuliza.

emolument n *(usu pl formal)* mshahara, ujira.

emotion n mhemuko, hisia kubwa, jazba, mshtuko, mchomo wa moyo *(to) appeal to the ~s* gusa hisia. **~al** adj 1 -enye mhemuko/jazba *(psych) ~al disturbance* mvurugiko wa akili. 2 -ilioelekezwa kwenye mhemuko. **~less adj** bila hisia kubwa/ mhemuko. **~ally adv.** **emotive** adj -enye kuamsha hisia. **~alism** n

excommunicate vt *(rel)* tenga na kanisa. **excommunication** n.

excoriate vt *(formal)* chubua, chuna

(ngozi); *(fig)* kosoa sana. **excoriation** n.

excrement n kinyesi. **~al** adj.

excrescence n tezi, kinundu (kitu

kisicho cha kawaida kinachojitokeza katika mwili au mmea). **excrescent adj** -a kuzidi kadiri inayotakiwa, -a zaidi.

excreta n takamwili (zitokazo kama kinyesi, mkojo, jasho). **excretion** n. **excrete** vt -nya, toa takamwili.

excruciating adj *(of pain, bodily or mental)* -a kutesa sana, kali sana.

exculpate vt **~ (from)** toa katika hatia/ lawama, burai, ondolea tuhuma. **exculpation** n. **exculpatory** adj.

excursion n 1 matembezi/safari fupi (agh. ya kikundi cha watu). ~

excuse

ticket n tikiti ya bei nafuu. 2 (*Astron*) mchepuko kutoka njia kuu.

excuse n 1 udhuru, sababu; kisingizio. **in ~ of** kwa kisingizio cha vt 1 *(pardon)* samehe, wia radhi. **~ me** kumradhi, niwie radhi, samahani ~ *my coming late* nisamehe kwa kuchelewa. 2 **~ from** ruhusu, achilia. **excusable** adj. **excusably** adv.

ex-directory adj *(of telephone numbers)* isiyoorodheshwa (kwa faragha/usalama).

execrate vt chukia mno, kirihi, laani, apiza. **execration** n. **execrable** adj karaha, makuruhu; *(of weather)* mbaya sana.

execute vt 1 tekeleza, fanya, timiza. 2 *(leg)* tekeleza; funga/bana kisheria ~ *a will* tekeleza wasia; tia sahihi ~ *a legal document* tia sahihi mkataba wa kisheria. 3 adhibu kifo, ua ~ *a criminal* ua mhalifu (kwa sheria). 4 *(of concert)* cheza, onyesha (jukwaani). **executant** n mtekelezaji mpango; mpiga

hali ya kuhemkwa mno.

empty

empanel;impanel vt orodhesha (jina la mtu) katika jopo/baraza la wazee.

empathy n *(psych)* uwezo wa kuhisi maono ya mwingine.

empennage n sehemu ya mkia wa

ndege/eropleni.

empire n ufalme, milki, *(sovereignty)* himaya, enzi kuu *British* ~ Falme ya Uingereza.

emperor n mfalme mkuu (hasa atawalaye falme mbili au zaidi). **empress** n mfalme wa kike.

emphasize vt tia mkazo, kaza, sisitiza. **emphasis** n mkazo **emphatic** adj -a nguvu, -a mkazo; *(distinct)* dhahiri, waziwazi. **emphatically** adv.

emphysema n *(med)* ugonjwa wa kuvimba mapafu na kupumua kwa shida.

empirical adj jarabati, -a kutegemea majaribio, (si ya kutegemea nadharia/si -a kubahatisha). **empiricism** n matendo jarabati. **empiricist** n mwanafalsafa jarabati. **~ly** adv.

emplacement n *(mil)* mahali pa kuwekea mizinga, n.k.

emplane vt,vi panda/pakia kwenye ndege.

employ vt 1 ajiri. 2 *(make use of)* tumia. 3 ~ **in** (*often pass*) shughulika; (ji)shughulisha. n kazi *I am in his* ~ nafanya kazi kwake. **~able** adj. **~ee** n mwajiriwa, mfanyakazi. **~er** n mwajiri. **~ment** n 1 ajira *thrown out of ~ment* fukuzwa kazi. **be in/out of ~ment** -wa na/kuwa bila kazi. **~ment agency** n wakala wa ajira. 2 *(use)* matumizi.

emporium n 1 chete kuu, gulio. 2 mahali penye biashara nyingi; duka kubwa.

empower vt wezesha, -pa idhini/ mamlaka.

empty adj tupu *an ~ bottle* chupa tupu; *(colloq) on an ~ stomach* bila kula chakula

muziki. **execution** n 1 *(performance)* utekelezaji, utimizaji (wa jambo). **put/carry something into execution** tekeleza, timiza jambo. 2 ustadi katika uchezaji/ upigaji (mf. muziki). 3 *(of weapons)* uharibifu, uangamizaji. 4 kuua (kisheria). **executioner n** chakari. **executive** adj 1 -a utendaji. **executive duties** n kazi za utendaji *executive secretary* katibu mtendaji. 2 -enye mamlaka/madaraka ya uamuzi. **~ order** n amri ya Rais n 1 **the executive** n serikali. **Executive Committee n** Halmashauri Kuu. 2 *(in the civil service)* mtendaji, mtekelezaji. 3 *(business)* bosi, meneja.

executor; executrix n kabidhi wasii: msimamizi wa mirathi.

exegesis n ufafanuzi/fasili ya maandiko (hasa matakatifu). **exegete** n. **exegetic(al)** adj.

exempt vt ~ (from) samehe (kodi, kazi), achilia, ruhusu. **~ion** n

exhaust

ruhusa (ya kutofanya), kusamehewa, ondoleo, msamaha.

exequies n *(pl)* maziko.

exercise n 1 *(use)* matumizi;kutumia *the ~ of the imagination* matumizi ya ubunifu *the ~of his duty shows his zeal* utekelezaji wa wajibu wake unaonyesha bidii aliyonayo *~ of patience* subira. 2 *(practice)* mazoezi *he does ~s every morning* anafanya mazoezi kila siku asubuhi. 3 jaribio, shindano, zoezi *the pupils were given an ~ by their teacher* wanafunzi walipewa zoezi na mwalimu wao. **~ book** n daftari (la mazoezi). 4 *(usu pl)* mazoezi ya kijeshi, drili. 5 *(US pl)* sherehe *graduation ~* mahafali. vt,vi 1 tumia *~ authority* tumia madaraka. **~ patience** fanya subira. 2 fanya mazoezi; zoeza; jizoeza *you don't ~ enough* hufanyi mazoezi ya kutosha. 3 *(usu passive)* sumbua, hangaisha (moyo) *this problem is exercising our minds* tatizo hilo linasumbua akili zetu. **exercitation** n *(arch)* 1 mazoezi. 2 onyesho la umahiri.

exert vt **~ (on/upon)** tumia, weka/

wekea. **~ pressure** tumia nguvu, gandamiza. **~ oneself** fanya jitihada, jitahidi. **~ion** n 1 bidii,

~words maneno matupu yasiyo na maana; *(math) ~ set* seti tupu. n *(pl)* vitu visivyo na

empurple

kitu ndani k.v. chupa za bia. **~handed** adj mikono mitupu. **~headed** adj pumbavu vt,vi **~ (out)** mwaga, mimina mbali, toa; toka -ote -liyomo, -wa tupu *the river empties into the sea* mto unaingia baharini. **emptiness** n.

empurple vt tia rangi ya zambarau. **~d** adj -liojaa rangi ya zambarau.

empyrean n mbingu; mbinguni adj -a

mbinguni.

emu n emu (ndege wa Australia mfano wa mbuni).

emulate vt igiza, iga, fuatisha; husudu; jaribu kushinda mwingine (kwa ustadi, tabia, akili, uwezo, ushujaa), shindana na. **emulation** n. **emulative** adj. **emulator** n.

emulous adj -enye moyo au shauku ya kufaulu/kupata (kuendelea, kusitawi) *with ~ zeal* kwa shauku ya kufaulu.

emulsion n emalshani: ugiligili au weupe ~ *paint* rangi ya maji. **emulsive** adj. **emulsify** vt gandisha.

enable vt wezesha, -pa uwezo. **enabling part adj** -enye kuwezesha.

enact vt 1 fanya kuwa sheria, toa *as by law ~ed* ilivyotungwa kisheria. 2 tenda kama kwenye maigizo. **enactment** n.

enamel n 1 enameli: rangi ngumu ya kupaka ~ *ware* vyombo vya enameli. 2 tabaka ngumu ya nje juu ya jino, gamba la jino vt paka enameli.

enamoured vt *(usu in passive)* **be ~of** tamanisha, penda, pendezwa na; vutiwa na, furahia na taka kutumia.

enbloc adj *(Fr)* kwa jumla; kwa pamoja.

encage vt funga tunduni.

encamp vt piga kambi. **~ment** n kambi (hasa

juhudi. 2 matumizi *~ion of authority* kutumia madaraka. 3 *(difficulty)* ugumu.

exeunt *v (Lat) see* **exit**.

exfoliate *vt, vi* 1 *(of bark, skin, minerals, etc)* bambua. 2 para, parura (magamba, n.k.). 3 achana; jigawa katika tabaka, fanya tabaka. 4 (ji) tandaza. **exfoliation** n.

exgratia n *(lat)* **~ payment** n malipo ya hiari (yasiyowajibu kisheria).

exhale vt,vi toa pumzi; toa mvuke (harufu, uvundo) ~ *air from the lungs* toa hewa mapafuni. **exhalation** n.

exhaust[1] n ekzosi. **~ pipe** n bomba la ekzosi.

exhaust[2] vt 1 chosha kabisa ~

oneself by hard work jichosha kwa

exhibit

kazi ngumu. 2 tumia -ote, ondoa -ote, maliza -ote. **~ a drum** maliza pipa zima. 3 sema yote ~ *a subject* sema yote kuhusu mada fulani. **~ion** n 1 kuishiwa nguvu, uchovu kabisa, mavune. 2 kutumia -ote. **~ive adj** kamilifu, -a kumaliza kabisa. **~ively** adv.

exhibit n 1 maonyesho. 2 *(leg)* kizibiti, ushahidi. 3 *(US)* maonyesho. vt 1 onyesha hadharani (kwa mnada au kwa mashindano). 2 dhihirisha, onyesha (uwezo, n.k. wa mtu). **~or** n mwonyeshaji. **~ion** n 1 maonyesho. 2 kuonyesha, (tabia, maarifa n.k.). **make an ~ ion of oneself** fanya vituko hadharani, jiaibisha. 3 *(GB)* ruzuku ya fedha (apewayo mwanafunzi shuleni au chuoni). **~ioner** n mwanafunzi apokeaye ruzuku shuleni/chuoni. **~ionism** n 1 tabia ya kujitangaza, (kujitwaza); kuonyesha sehemu za siri za mwili hadharani. 2 **~ionist** n mjitwazaji: mtu anayeonyesha sehemu za siri hadharani.

exhilarate vt *(usu passive)* sisimka

sana, jaza matumaini/furaha, furahisha sana. **exhilarating news** n habari za kusisimua. **exhilaration** n ukunjufu, ubashasha.

exhort vt **~ somebody to something/to do something** *(formal)* sihi, shawishi ~

ya jeshi).

encase vt ~ **(in)** funga katika kasha, sanduku, funika pande zote. ~**ment** n.

encash vt badilisha hundi kwa fedha taslimu ~**ment** n.

encaustic adj -a kuokwa, -a kutia rangi kwa kuchoma pamoja na rangi.

enceinte *n*, *adj* 1 *(arch) (of woman)*

encounter

mjamzito. 2 n uzio (katika ngome).

encephalic adj -a ubongo. **encephalitis** n uvimbe wa ubongo.

enchain vt 1 vuta; funga minyororo; *(fig)* shika; shikilia. ~**ment** n.

enchant vt 1 *(delight)* pendeza mno, furahisha. 2 roga, sihiri; fanya mazingaombwe. ~**er** n mchawi wa kiume. ~**eress** n mchawi wa kike. ~**ingly** adv. ~**ment** n 1 uchawi; maliwazo. 2 kurogwa. 3 furaha, raha.

enchase vt tia (kama kito) katika

kiunzi k.m. pete; tia nakshi.

encircle vt zunguka, zingira; fanya duara. ~**ment** n.

enclair adv *phrase (F)(used in telegrams, official dispatches, etc)* katika lugha ya kawaida, -sio katika lugha ya mficho.

enclasp vt kumbatia.

enclave n nchi iliyozungukwa na nchi nyingine k.m. Lesotho.

enclitic n kiangama (k.m. -we katika mwanawe au -pi katika wendapi?).

enclose vt ~ **(with)** 1 zunguka kabisa; zungushia ukuta au boma. 2 tia/ funga (kitu) ndani (ya kasha, bahasha, furushi). **enclosure** n 1 kiwanja kilichozungushiwa ua au boma *the enclosure of common land* kuzungushia ua ardhi ya wote (kijiji, n.k.) kwa faida ya mtu

somebody to vacate an old building sihi mtu kuhama kutoka jumba kuukuu. ~**ation** n. ~**ative** adj.

exhume vt *(dig up)* fukua; chimbua (hasa maiti kaburini). **exhumation** n.

exigency n dharura, hali ya kuhitaji sana. **exigent** adj 1 -a kuhitaji kushughulikiwa haraka. 2 *(derog)* -enye madai mno.

exiguous adj *(formal)* dogo mno, si -a kutosha. **exiguity**; ~**ness** n.

exile n 1 kuhamisha; kufukuzwa mbali na kwao. 2 mkimbia kwao. **in** ~ mbali na kwao (sababu ya siasa, n.k.) *go into* ~ enda uhamishoni. vt fukuza, hamisha (kwa nguvu).

exoteric

exist vi -wa hai, ishi, wapo *he ~ed on grass* aliishi kwa kula majani *where does it ~* huishi/hupatikana wapi? makao yake wapi? *do spirits~?* mizimu ipo? ~**ence** n 1 kuweko, kuishi *there is no such thing in ~ence* hakuna kabisa kitu cha namna hiyo *come into ~ence* kuwepo. 2 **an** ~**ence** n maisha *lead a happy ~ence* kuwa na maisha mazuri. ~**ent** adj -a wakati huu, nayobaki. ~**ential** adj -enye kuhusu maisha. ~**entialism** n falsafa inayokiri kwamba dunia haina mantiki na binadamu yu peke yake, hivyo binadamu yu huru kuchagua mwenyewe na anawajibika kwa vitendo vyake. ~**entialist** n mfuasi wa falsafa hiyo.

exit n 1 kutoka kwa mchezaji jukwaani *make one's* ~ ondoka. 2 mlango wa kutoka (kwenye ukumbi wa sinema, n.k.). vi 1 toka, ondoka. 2 *(drama) Pl* **exeunt** toka jukwaani. **E~ Ayubu** Ayubu anatoka. **exodus** n *(sing only)* kutoka, kuhama, kuondoka kwa watu wengi pamoja. *(rel.)* **Book of E~** n Kitabu cha Kutoka. **the Exodus** n Kutoka kwa Waisraeli Misri (1300 KK).

ex-officio *adv*, *adj (Lat)* kwa cheo, kwa

wadhifa wake.

exogamy n ndoanje: desturi ya kuoza watu wasio wa kabila/taifa moja. **exogamic** adj.

exonerate vt ~ **somebody (from)** toa katika

binafsi. 2 *(thing enclosed)* kitu kilichotiwa ndani ya kingine (kama barua katika bahasha).

encode vt simba, andika katika lugha mficho.

encomium n *(formal)* sifa za juu kabisa. **encomist** n.

encompass vt zingira, zunguka, funika; jumuisha.

encore *interj.* Rudia! Tena! vt *(of a song, etc)* taka kurudiwa au kuendelea kwa wachezaji wale wale *the audience ~d the singer* hadhira ilimtaka mwimbaji arudie tena. n kurudia tena wimbo/mchoro, n.k. kwa mwito wa wasikilizaji.

encounter vt 1 kabiliwa na (adui,

encourage

hatari, matatizo, n.k.). 2 kutana na (rafiki) bila kutegemea. n **~ (with)** pambano.

encourage vt **~ somebody in something/to do something** tia moyo, tumainisha *feel ~d by his progress* tiwa moyo na maendeleo yake. **~ment** n.

encroach vi **~ on/upon** 1 twaa isiyo haki. 2 ingilia mali ya mwingine ~ *on somebody's land* ingilia ardhi ya mwingine. **~ment** n.

encrust;incrust vt **~ (with)** funika

kwa gamba; funika kwa vito au madini yenye thamani. vi tanda. **~ment** n.

encumber vt **~ (with)** 1 zuia, tatiza, -wa mzigo kwa, elemea *be ~ed with many responsibilities* sumbuliwa na majukumu mengi. 2 jaza, lundika *a hall ~ ed with useless things* bwalo lilojazwa vikorokoro. **encumbrance** n.

encylic(al) n waraka wa Baba Mtakatifu adj -a waraka wa Baba Mtakatifu.

encyclopaedia; encyclopedia n ensaiklopidia: kitabu au seti ya vitabu vinavyotoa taarifa kuhusu mambo mengi. **encyclopedic/paedic** adj. -a ensaiklopidia.

lawama/hatia,achilia huru. **exoneration** n.

exorbitant adj *(of a price, charge or demand)* -a kupita kiasi, kubwa mno, ingi mno *the price of this is ~* bei ya hiki ni kubwa mno, ni ghali sana. **~ly** adv.

exorcise vt **~ (something from); (somebody of)** punga pepo, lema. **exorcism** n. **exorcist** n mpungaji pepo.

exoteric adj *(of doctrines, modes of*

speech) -a watu wote, -a kufahamikana na watu wote.

exotic

exotic adj *(of plants, fashions, words, ideas)* 1 -a kigeni, -a kutoka nchi za nje. 2 geni, sio -a kawaida, -a ajabu. **~ fashions** n mitindo ya ajabu. **exotism** n.

expand vt,vi 1 panua, tanua; panuka; kuza *the farm was ~ed by 100 hectares* shamba lilipanuliwa kwa hekta 100. 2 kunjua; funua. 3 *(of a person)* -wa mkunjufu. 4 ~ *on* fafanua, eleza zaidi. **~ed** n *(maths)*. **~ed form** n ufafanuzi. **~ible** adj. **expanse** n eneo pana na wazi. **expansion** n 1 *(tech)* mtanuko. 2 uenezi, upanuzi. **expansion pipe** n bomba panuzi. **expansion policy** n sera ya upanuzi. **expansive** adj 1 -enye kutanua; -enye kutanuka, kuvimba, -a mtanuko. 2 *(of persons, speech)* kunjufu, wazi. **expansively** adv. **expansiveness** n.

exparte adj *(leg)* -a kupendelea kufadhili, kusaidia, kufaidi upande mmoja tu adv kwa kupendelea kufadhili, kusaidia, kufaidi upande mmoja.

expatiate vi **~ upon** simulia kwa maneno mengi, eleza/andika kwa kirefu. **expatiation** n. **expatiatory** adj.

expatriate vt 1 **~ oneself** hama/ondoka kutoka nchini mwako; ishi nje ya nchi yako; kataa uraia wako. 2 kanusha, fukuza nchini. n 1 mtu akaaye nje ya nchi yake. 2 mtaalamu kutoka nchi ya kigeni. **expatriation** n.

expect *vt, vi* tazamia; tarajia *when do you ~ him* mnamtazamia lini? *we were ~ing some money from him* tulitarajia kupata fedha

end n 1 mwisho, kikomo *the ~ of the road* mwisho wa barabara. **begin/start at the wrong ~** anza vibaya. **get hold of the wrong ~ of the stick** elewa vibaya. **keep one's ~ up** *(GB)* endelea/wa na uso mkunjufu hata katika matatizo. **at a loose ~** bila chochote cha kufanya. **on ~** wima *place the box on its ~* simamisha kasha wima; mfululizo, bila kukoma *four hours on ~* saa nne bila kukoma. **~ on** ncha zinapokutana. **~ to ~** kutana/ kutanisha ncha kwa ncha. **go (in) off the deep ~** chukua bila kujizuia; shindwa kujizuia. **make (both) ~s meet** ishi kulingana na kipato chako. **(reach) the ~ of the line/road** *(fig)* fikia mahali ambapo huwezi tena

end

kuendelea. 2 kipande kilichobakia *a cigarette ~* kipande cha sigara kilichobakia. **~ papers** n kurasa tupu za mwisho wa kitabu. **~point** n hatua ya mwisho ya jambo. 3 mwisho, kikomo, hatimaye *the ~ of the month* mwisho wa mwezi *the ~ of the story* mwisho wa hadithi. **(be) at the ~; at the** ~ (**of**) mwisho *the fighting was at an ~* mapigano yalifikia kikomo. **come to an ~** isha *the conference came to an ~*mkutano uliisha. **come to a bad ~** isha vibaya; adhirika *if you don't stop racketeering you will come to a bad ~* usipoacha ulanguzi mwishowe utaadhirika/utafungwa jela. **draw to an ~** karibia mwisho. **make an ~ of something; put an ~ to something** komesha. **in the ~** hatimaye. **no ~ of** *(colloq)* mno, sana *he thinks no ~ of himself* anajiona sana. **without ~** pasipo kufikia mwisho, bila mwisho. 4 kifo *she is nearing her ~* anakaribia kufa. 5 kusudi, madhumuni, lengo *gain one's ~* pata kitu mtu alichokusudia *to no ~* bila mafanikio. **the ~ justifies the means** *(prov)* kusudi zuri huhalalisha njia ya kulifikia, bora kufika. vt,vi maliza, isha *the game ~s here* mchezo unaishia hapa *~ your argument* malizeni ubishi wenu. **~ in something** -wa matokeo ya; ishia *the plan ~ed in failure* mpango haukufaulu. **~ off** maliza *he ~ed off teaching at 2.00 pm* alimaliza kufundisha saa nane mchana. **~ up** ishia, maliza, hitimisha *if you go on stealing you will ~ up in jail* ukiendelea kuiba utaishia kifungoni. **~ing** n mwisho, kikomo. **~ less** adj -siokuwa na mwisho, -enye kuendelea *~less chain* mnyororo usiokuwa na mwisho (ambao mwisho wake umeunganishwa). **~most adj** mwisho kabisa.

kutoka kwake *I ~ not* sitegemei. **I ~ so** natumaini. *(of woman)* **be ~ing (a baby)** wa mja mzito. **~ancy** n kungojea, matazamio; matarajio; mategemeo. **state of ~ancy** n hali ya matazamio. **life ~ancy** n matarajio ya muda wa kuishi. **~ant** adj -a kungojea *an ~ ant mother* mja mzito n *(candidate)* mgombea. **~antly** adv. **~ed** adj -

expend

liotarajiwa. **~ed income** n mapato yanayotarajiwa. **~ation** n 1 mategemeo; matarajio. **contrary to ~ations** kinyume cha matarajio. **fall short of/not come up to one's ~ations** kuwa pungufu ya matarajio. 2 *(pl)* matazamio ya urithi. **~ative** adj -a kutazamiwa.

expectorate vt,vi 1 kohoza. 2 *(formal)* tema makohozi/damu/balaghamu. **expectorant** n dawa ya kikohozi.

expedient adj *(usu pred)* -a kufaa, -a manufaa kwa lengo fulani *~ plan* mpango wa kufaa kwa lengo fulani. **expedience;expediency** n 1 manufaa. 2 *(derog)* kuangalia faida yako tu.

expedite vt *(formal)* himiza, harakisha. **expeditious** adj *(formal)* -a haraka, -enye kuwahi. **expeditiously** adv kwa wepesi, kwa haraka. **expedition n** 1 *(formal)* wepesi, haraka, hima. **with expedition** upesi (safari yenye lengo maalumu). 2 **expeditionary force** n kikosi cha jeshi kinachopelekwa vitani ugenini.

expel vt 1 **~ (from)** fukuza, ondosha *~ from a community/society* fukuza kutoka jamii/chama. 2 toa (pumzi, hewa, n.k.).

expend vt 1 **~ something on/upon something/in doing something** tumia (fedha, nguvu, akili, fikira, n.k.). 2 maliza, tumia yote. **~able adj** -enye kutolewa mhanga *the general considered his troops ~ able* jenerali aliona kwamba majeshi yake yanaweza kutolewa mhanga. **~iture** n 1 matumizi, harija, gharama. **capital ~iture** n matumizi wekezi. **recurrent ~iture** n matumizi ya kawaida. **revenue ~iture** n matumizi ya mapato. 2 kiasi cha matumizi. **expense** n 1 gharama, harija. **at the expense of** kwa kusabilia/kuchuuza kwa hasara ya, kwa gharama ya *spare no expense* fanya bila kujali

~ways; ~wise **adv** pembe hadi pembe, mwishoni, kwa (kutanguliza) mwisho.

endanger

endanger vt hatarisha, ponza.

endear vt **~ somebody/oneself to somebody** fanya upendeke *his kindness ~ed him to all* ukarimu (wema, upaji) wake ulifanya watu wote wampende. **~ oneself to** jifanya upendwe na mtu. **~ingly** adv. **~ment** n ubembelezi; neno, usemi wenye kuonyesha upendo k.m. mpenzi, mahabubu.

endeavour; (*US* **endeavor**) vi *(formal)* jaribu; jitahidi n juhudi, bidii; jitihada. **(to) make an ~** fanya bidii *(to) make every ~ to* fanya kila jitihada.

endemic *n*, *adj* ugonjwa ulioenea

unaowapata watu fulani mara kwa mara k.m. malaria hapa Afrika Mashariki.

endogamy n ndoa ndani, ndoa kati ya watu wa ukoo mmoja.

endorse vt 1 andika jina nyuma ya/katika cheki au hati fulani, wekea mkono/sahihi (kama uthibitisho). 2 *(accept)* idhinisha, unga mkono. 3 *(usu pass)* andika kwenye leseni kwamba dereva amevunja sheria. **~ment** n.

endow vt **~ (with)** 1 toa fedha, mali,

n.k. kuwa wakfu. 2 **be ~ed (with)** jaliwa *he is ~ed with great gifts* amejaliwa vipaji vingi (akili, maarifa, karama, n.k.). **~ment** n 1 mali iliyowekwa wakfu. 2 kipaji, majaliwa *~ment policy* bima ya maisha.

endue vt *(usu pass)* **be ~d with** jaliwa na, patiwa.

endure vt,vi 1 *(last)* ishi, dumu, endelea. 2 *(remain firm)* vumilia, stahamili. **endurable** adj -a kuvumilia; -a kustahamilika; -a kuchukulika. **enduring** adj. **enduringly** adv. **endurance** n uvumilivu, ustahamilivu, jambo la kuvumilia. **beyond endurance** -siovumilika. **endurance test** n kipimo cha uvumilivu.

enema n 1 enema: uingizaji wa maji

gharama, usijali gharama! **at somebody's expense** kwa gharama/fadhila ya;

experience

(fig) dhidi ya *we had a good laugh at his expense* tulicheka dhidi yake. **put somebody to the expense of** hasiri, ingiza gharama. *free of expense* isiyo gharama *expense account* hesabu ya matumizi. 2 (*pl*) gharama. **trading expenses** n gharama za biashara *preliminary expenses* gharama za mwanzo *supplementary expenses* gharama za ziada. **expensive** adj -ghali, -a bei kubwa. **expensively** adv **expensiveness** n.

experience n 1 uzoefu (wa mambo yamaisha), tajriba *he has much ~ in leading young people* ana uzoefu mkubwa katika uongozi wa vijana. 2 tukio (linaloathiri maisha ya mtu). vt pitia, pata uzoefu katika jambo fulani *I have ~d many problem in my life* nimepitia matatizo mengi katika maisha yangu. **~d** adj -enye uzoefu; mjarabu *an ~d driver* dereva mwenye uzoefu. **experiential** adj -nayotokana na uzoefu wa mtu; -a tukio/hisia.

experiment n jaribio, jaribu *by way of ~* kwa majaribio. **make ~s** fanya majaribio. vi jaribu. **~ation** n. **~al** adj -a kujaribia, -a majaribio *an ~al school* shule ya majaribio. **~ally** adv.

expert n bingwa, stadi. **~ witness**

n shahidi bingwa adj stadi, mahiri. **~ise** n 1 ubingwa. 2 *(comm)* ripoti ya tathmini. **~ly** adv. **~ness** n.

expiate vt lipia, fidia kosa.

expiation n.

expire vi 1 *(of a period of time)* isha, malizika, fikia mwisho *his duty ~s today* zamu yake inaisha leo. 2 *(liter)* fa. **expiration** n 1 *(formal)* upumuaji, utoaji pumzi. 2 **expiration (of)** mwisho, kwisha, kumalizika (kwa). **expiratory** adj -a kupumulia. **expiry** n **expiry** (**of**) mwisho, kwisha, kumalizika (kwa muda fulani). **expiry date** n tarehe ya mwisho kutumika.

explain vt 1 **~ something to somebody** eleza; fafanua; fasili *~ the riddle to him* mfumbulie

mkunduni. 2 bomba la kuingizia maji mkunduni.

engage

enemy n 1 **~ (of/to)** adui. 2 **the ~** majeshi ya adui. 3 mwanajeshi adui. 4 jambo linalodhuru. **enmity** n uadui, uhasama *be at enmity with* wa adui na.

energy n 1 nguvu; bidii. 2 nishati. **energize** vt tia nishati, changamsha. **binding ~** n nishati babadu. **kinetic ~** n nishati mwendo. **potential ~** n nishati tuli. **thermal ~** n nishati joto. **energetic** adj -enye nguvu, bidii, juhudi. **energetically** adv. **energetics** n elimunishati.

enervate vt dhoofisha, legeza. **enervation** n.

enfamille adj *(F)* nyumbani.

enfant terrible n *(F)* mtoto/kijana

mkorofi.

enfeeble vt dhoofisha, ondolea nguvu, nyong'onyeza.

enfetter vt tia pingu, zuia kama mfungwa.

enfilade vt 1 -pigia bunduki/mizinga mstari mzima. 2 panga bunduki/ mizinga ili ziweze kupiga mstari mzima. n kupiga mstari mzima.

enfold vt **~ (in)** 1 funga kwa

kuzungushia. 2 kumbatia.

enforce vt **~ (on, upon)** 1 lazimisha, tiisha, shurutisha utiifu; *(of law)* tekeleza sheria. 2 tia nguvu. **~able** adj. **~ment** n.

enfranchise vt 1 -pa wananchi haki ya kushiriki katika uchaguzi k.m. wa wabunge, wajumbe wa halmashauri, n.k. 2 weka huru, toa katika utumwa. **~ment** n.

engage vt,vi 1 ajiri ~ *an accountant* ajiri mhasibu. 2 ahidi, jipa sharti, hakikishia. 3 **~ in** shiriki katika, jishughulisha na ~ *in politics* jishughulisha na siasa. 4 **be ~ed to marry** chumbia; chumbiwa. 5 *(usu pass)* vutia *nothing ~s her* havutiwi na chochote. 6 *(mil)* shambulia, anza kupigana. 7 ~ **(with)** (*of parts of a* machine) fungamana; funganisha pamoja; fumbo.

explore

2 dhihirisha, toa sababu. **~ something away** eleza vinginevyo (kumtoa mtu hatiani), (ji)tetea *I can* ~ naweza kuelezea. **explanation** n 1 maelezo; ufafanuzi; fasili *say something in explnation of one's conduct* toa maelezo ya mwenendo wake. 2 *(reason)* sababu, kisa, hoja (za kuelezea). **explanatory** adj fafanuzi, -a kueleza *this statement is self explanatory* hoja hii inajieleza.

expletive n mapayo (k.v. matusi, viapo, n.k.).

explicate vt *(formal)* eleza na fafanua kwa undani, chambua. **explicable** adj *(formal)* -a kuelezeka, -a kufafanulika. **explication** n. **explicatory** adj -a kuelezea. **explicit** adj 1 wazi, dhahiri. **explicit faith** n imani kamilifu. 2 *(of a person)* -nyofu, msema kweli. **explicitly** adv. **explicitness** n.

explode vt,vi 1 *(blow up)* lipua; lipuka. 2 *(of feelings)* bubujik(w)a ~ *with anger* hamaki ~ *with joy* bubujikwa furaha. 2 *(of an idea, theory)* tangua, lima, haribu. **explosion** n 1 mlipuko *gas explosion* mlipuko wa gesi. 2 **explosion (of)** *(of feelings)* kupandwa (na jazba; uanguaji kicheko, n.k.). 3 mfumuko, ongezeko kubwa la ghafla (agh. la watu, magonjwa n.k.). **explosive** adj -enye kulipuka *explosive issue* suala nyeti. n kilipukaji *high explosive* baruti kali. **explosively** adv.

exploit[1] n tendo (la ujasiri, ushujaa,

sifa, n.k.).

exploit[2] vt 1 chimba (madini, mgodi);tumia/endeleza (nguvu za maji/za asili) 2 *(derog)* nyonya. **~er** n mnyonyaji; mchimbaji; mtumiaji, mwendelezaji. **~ation** n unyonyaji; utumiaji, uendelezaji.

explore vt 1 talii, tafiti, peleleza.

2 chungua; gundua; chunguza. **~r** n mpelelezi; mgunduzi; mchunguzi, mtafiti *the ~rs preceded the colonialists* wapelelezi waliwatangulia wakoloni.

expo

(motoring) ~ *the first gear* weka/ingiza gea ya kwanza. 8 ~ **upon** anza; anzisha. **engaging** adj

egender

cheshi; -a kuvutia. **engagingly** adv. **~ment n** 1 *(promise)* ahadi, miadi. 2 shughuli. 3 *(betrothal)* ahadi ya ndoa/uchumba. ~ **ment ring** n pete ya uchumba. 4 mapigano, vita. 5 kwa gea. **~d** adj 1 -enye kazi. 2 *(telephone)* inatumika, inaongea.

engender vt sababisha *crime is often ~ed by poverty* uhalifu agh husababishwa na umaskini.

engine n 1 injini. ~ **driver** n 1 dereva (hasa) wa treni. 2 *(old use)* mashine au zana. **~er** n 1 mhandisi. 2 *(US)* dereva wa treni. 3 **the ~ers** n kikosi cha ufundi/uhandisi. **er** vt 1 handisi. 2 panga au anzisha jambo fulani. **~er a project** panga na anzisha mradi. **~ering** n uhandisi.

English adj -a Kiingereza, -a Uingereza n 1 Kiingereza. **the Queen's/King's E~** Kiingereza sanifu *in plain E~* kwa Kiingereza chepesi. 2 *(pl)* **the E~** Waingereza.

engorge vt -la kwa wingi na kwa pupa. **~ment** n.

engraft vt ~ **(into/upon)** pandisha/ unganisha (mche katika shina la mmea mwingine). ~ **(in)** *(fig)* zoeza mwingine mawazo fulani, ingiza (moyoni/akilini mwa mwingine).

engrave vt ~ **on/upon**. 1 chonga,

tia/kata nakshi. 2 ~ **with** chonga maandishi. 3 ~ **on/upon** sisitiza sana ili mtu apokee na kukumbuka; *(fig)* kaa/weka katika kumbukumbu. **engraving** n sanaa ya utiaji nakshi; picha, sanamu iliyonakshiwa.

engross vt 1 *(occupy, absorb) (usu*

pass) jishughulisha sana na *he was ~ed in his work* aliizamia kabisa kazi yake; *(active)* shughulisha, vuta. 2 vt *(legal)* andika (k.m. hati ya kisheria) kwa maandishi makubwa au kwa mtindo rasmi wa kisheria. **~ment** n. **~ing** adj -a kuvutia sana.

engulf vt meza (kama mawimbi yamezavyo

exploration n upelelezi; ugunduzi; uchunguzi. **exploratory** adj.

expo n *see* **exposition**.

exponent n ~ **(of)** 1 mfasiri, mwakilishi, mtetezi. 2 namba kipeo. **~ial** adj. **~ial function** n kipeo husisho.

export n 1 biasharanje. 2 mahuruji,

bidhaa nje. vt uza/toa nje ya nchi kuuzwa. **~er** n muuzaji bidhaa nje. **~able** adj. **~ation** n.

expose vt 1 *(uncover)* weka/acha wazi, funua ~ *to danger* hatarisha ~ *food* funua chakula. 2 *(disclose)* fichua; kashifu. 3 *(display)* onyesha (bidhaa, n.k.). 4 *(photo)* ingiza mwanga. 5 ~ *oneself* onyesha sehemu za siri za mwili hadharani. n 1 muhtasari wa jambo fulani. 2 ufichuaji kashfa. **exposition** n 1 ufafanuzi, ufasiri; maelezo. 2 *(abbr* **expo)** maonyesho ya kimataifa. **expositive** adj. **exposure n** 1 mfichuo. 2 kuwa wazi *indecent exposure* kuwa uchi hadharani. 3 *(photo)* picha *exposure meter* kipima mwanga. 4 mwelekeo (wa chumba au nyumba).

expostulate vi ~ **(with somebody) (on/about something)** pinga, lalamikia (kiungwana). **expostulation** n.

expound vt ~ **(to)** eleza, fasili, eleza kinaganaga.

express[1] adj 1 halisi; dhahiri, wazi. ~ **condition** n sharti dhahiri *an ~ command* amri dhahiri. 2 *(speedy)* -a kwenda mbio sana, isiosimama mara kwa mara, -a haraka *an ~ letter* barua ya haraka *an ~ train* treni ya moja kwa moja; treni kasi. ~ **way** n *(US)* barabara pana (kwa ajili ya magari yaendeshwayo kwa kasi). n 1 treni kasi. 2 *(US)* kampuni ya kusafirisha mizigo kwa haraka na usalama. 3 huduma za haraka (zitolewazo na posta, reli na barabara za kusafirisha mizigo, n.k.). **~ly** adv 1 kabisa, kwa dhati, kwa hakika *you are ~ly forbidden to go* huruhusiwi kabisa kwenda. 2 hasa, kwa

extempore

madhumuni ya *the function was ~ly for children only* tamasha ilikuwa hasa kwa

mashua). **~ment** n.

enhance vt ongeza, zidisha (ubora, moto, nguvu, n.k.). **~ment** n.

enigma n fumbo, swali, mtu/kitu/hali

enough

inayotatanisha. **~tic** adj -a kutatanisha, -a fumbo. **~tically** adv.

enjoin vt 1 ~ **(on somebody)** agiza;

amuru. ~ **(to)** amuru. 2 ~ **from** kataza.

enjoy vt 1 faidi, furahia. 2 faidika na. vi 1 ~ **oneself** furahia, furahi. 2 -wa na. 3 ona raha, furahi. **~able** adj. ~ **ably** adv. **~ment** n 1 raha, furaha; ridhaa. 2 milki na matumizi; -kuwa na *the ~ment of good health* kuwa na siha.

enkindle vt washa, amsha, chochea.

enlarge vt,vi kuza, ongeza, ongezeka, tanua. ~ **on/upon** elezea zaidi. **~ment** n ~ *of photograph* kukuza picha.

enlighten vt elimisha, taalamisha; ongoa. **~ed part** adj. -enye kuelimika, -enye kutaalamika; -ongofu. **~ment** n.

enlist vt,vi 1 ~ **(in)** andika/ jiandikisha, andikisha (jeshi). **~ed man** n askari. 2 ~ **(in, for)** pata msaada, saidia. **~ment** n.

enliven vt changamsha.

en masse adj *(F)* kwa jumla, -ote

pamoja, kwa pamoja.

enmesh vt ~ **(in)** tatiza; tega, kamata, zonga.

ennoble vt 1 fanya mtu awe muungwana. 2 adilisha, kuza (hadhi).

ennui n uchovu (wa akili).

enormous adj -kubwa mno; -a kupita kiasi. **~ly** adj. **~ness** n.

enormity n 1 uovu uliokithiri. 2 uhalifu mkubwa. 3 ukubwa uliopita kiasi.

watoto tu.

express[2] vt 1 peleka kwa njia ya

haraka barua/mzigo; eleza; dhihirisha, onyesha; simulia. ~ **oneself** jieleza n.k. 2 ~ **(from/out of)** *(formal)* kama, kamua. **~ion** n 1 *(facial)* sura *she had an ~ion of sorrow* alikuwa na sura ya huzuni. 2 *(words)* neno, usemi, msemo. **beyond/past ~ion** isiyoelezeka (to) *give ~ion to something* dhihirisha/ eleza jambo fulani. **find ~ion in** jitokeza katika, jidhihirisha kwa. 3 *(feeling)* onyesha hisia *she sang with ~ion* aliimba kwa kuonyesha hisia. 4 *(Maths)* uonyesho. 5 *(pl)* **cognate ~ions** n misemo ya mshabaha, misemo inayoshabihiana, misemo inayofanana. 6 kusema *freedom of ~ ion* uhuru wa kusema/kutoa mawazo. **~ionless** adj. **~ive adj.** **~ive (of)** -enye maana, -enye kuelezea, -enye kuonyesha hisia. **~iveness** n. **~ionism** n *(of painting, part, etc)* fasihi halisia-nafsi. **~ionist** n.

expropriate vt ~ **(from)** pokonya,

nyang'anya; taifisha. **expropriation** n.

expulsion n ~ **(from)** ufukuzaji, utoaji *the ~ of students from this college* ufukuzaji wa wanachuo kutoka kwenye chuo hiki.

expunge vt ~ **(from)** *(formal)* futa

maandishi n.k. (toka kitabuni n.k.).

expurgate vt ondoa maneno machafu n.k. katika kitabu. **expurgation** n.

exquisite adj 1 bora sana, -zuri sana.

2 *(of pain, pleasure, etc)* kali; tamu. **~ly** adv. **~ness** n.

ex-service adj. ~ **man** n mwanajeshi

aliyeacha kazi.

extant adj -liopo hadi leo, -enye kuwapo (hasa nyaraka, n.k.).

extempore adv *(spoken or done)* bila kujiandaa, papo hapo *speak ~* sema bila kuandaa adj -enye kutungwa na kusemwa

enough adj -a kutosha. **more than ~** mno, zaidi ya kiasi cha kutosha n kadiri ya kutosha *have ~* shiba, tosheka, kinai *~ is as good as a feast* shibe ni sawa na karamu. **be ~** tosha adv kiasi cha kutosha/kufaa *has been good ~ to give me* kwa hisani yake amenipa *it is ~* basi! *sure ~* kama tulivyotazamia. **oddly/ strangely ~** kwa ajabu, ni ajabu kwamba.

enquire; enquiry

enquire; enquiry n *see* **inquire; inquiry.**

enrage vt kasirisha, ghadhibisha.

enrapture vt pendeza mno,

furahisha sana.

enrich vt **~ (with)** 1 tajirisha; sitawisha. 2 *(of soil)* rutubisha. **~ment** n.

enrol vt,vi ~ (in) andikisha;

jiandikisha *~ for a course* jiandikisha kuchukua kozi. **~ment** n.

en route adv. **~ (from/to)** njiani, katika safari, kupitia kwenda mahali.

ensconce vt weka *he ~d himself on the couch* alikaa kwenye kochi.

ensemble n *(F)* 1 jumla. 2 *(music)*

kipande cha muziki kinachoshirikisha wote, kikundi cha wanamuziki wapigao pamoja (kidogo kuliko bendi). 3 *(trade use)* suti ya kike.

enshrine vt **~ (in)** *(formal)* tunza,

hifadhi sana.

enshroud vt funika kabisa.

ensign n 1 *(esp naval)* bendera. 2 (*US*)

cheo cha chini cha askari wa majini. 3 *(old use)* tepe (inayoonyesha cheo), askari aliyebeba bendera ya kikosi.

enslave vt tia utumwani; tawala kabisa (moyo, tamaa, akili) *be ~d by one's passions*

papo hapo *an ~ speech*

extend

hotuba ya papohapo. **extemporaneous; extemporary** adj. **extemporize** vi ongea bila kujiandaa, faragua.

extend vt,vi 1 *(stretch out)* nyosha,

tandaza (mwili, mikono, n.k.). 2 *(stretch)* vuta, endeleza, eneza (waya, kamba, n.k.). 3 *(prolong)* ongeza, refusha *~ a line* refusha mstari. **~ credit** ongeza muda wa mkopo. **~ time** ongeza muda. 4 *(reach)* -enda hadi, fikia *the region ~s as far as that river* mkoa unafikia mto ule. 5 **~ something (to somebody)** toa, -pa (msaada, mwaliko, salamu n.k.) kwa mtu fulani *~ a welcome* karibisha. 6 *(usu passive)* fanya kutumia nguvu *he won without being fully ~ed* alishinda bila kutumia nguvu zote. **extension** n 1 upanuzi, uenezi *the extension of trade* upanuzi wa extension biashara. 2 nyongeza *an extension to a hotel* nyongeza ya hoteli. **extension education** n elimu ya nje ya vyuo. 3 *(of telephone)* mkondo. 4 *(gram.)* mnyambuliko. **extensive** adj 1 -a kuenda mbali, -enye eneo kubwa, -kubwa. **extensive farming** n kilimo chenye eneo kubwa. 2 kubwa sana *the storm caused extensive damage* kimbunga kilisababisha hasara kubwa sana. **extensiveness** n. **extensively** adv. **extent** n 1 **~ (of)** urefu, eneo, ukubwa. 2 *(degree)* kadiri *to a certain/to some ~* kwa kiasi fulani *to what ~?* kwa kiasi gani? *to such an ~ that* kiasi kwamba. **extensor** n *(biol)* musuli wa mpanuko.

extenuate vt punguza/poza ubaya/ukubwa/makali ya kosa. **extenuating adj. extenuating circumstances** n mambo ya kupunguzia ukubwa wa kosa/hatia. **extenuation** n. **extenuatory** adj.

exterior adj -a nje. *(maths)* **~ angles n** pembe za nje. n 1 nje, sura/umbo la nje. **on the ~** kwa nje, kwa juu juu. 2 picha ya maisha ya nje. **~ize** vt *see* **externalize**.

extract

exterminate vt angamiza; teketeza,

maliza; ua wote. **extermination** n.

tawaliwa kabisa na tamaa za mwili. ~**ment** n.

ensnare vt ~ **(in)** tega, kamata kwa hila/werevu.

ensue vi ~ **(from)** tokana na, tokea/ tukia kwa sababu ya, fuatia, tokea baadaye. **ensuing adj** liyofuata.

ensure vt,vi (*US* = **insure**) 1 hakikisha. 2 ~ **against** salimisha, okoa, linda, hami. 3 -pa, pata. 4 *(formerly) see* **insure**.

entail vt ~ **(on)** lazimisha, fanya iwezekane, hitaji, taka; (*leg*) weka wakfu. n wakfu.

entangle vt ~ **(in)** tega, tatanisha, tatiza, zongomeza; (*fig*) ingia au ingiza matatizoni/katika hali ngumu. ~**ment** n 1 mtego, tatizo. 2 *(pl)* mtego wa seng'enge.

entente n *(F)* maelewano. ~ **cordiale** n maelewano (hasa kati ya serikali

entertain

mbili).

enter vt,vi 1 ingia; *(stage direction in a printed play) ~ Hamlet/Kinjeketile* Hamlet/Kinjeketile anaingia. 2 jiunga na shiriki, -wa mwanachama/ mshiriki wa. 3 ~ **into (with)** anza, fungua, fungulia. ~ **into** anza kushughulika na ~ *into details* anza kushughulika kwa undani. ~ **into somebody's feelings** hurumia, elewa kwa ndani ~ *into the spirit of the occasion* jiingiza kikamilifu katika shughuli, -wa sehemu ya. 4 ~ **(in/up)** ingiza/orodhesha (majina, taarifa kitabuni). 5 *~ for; ~ somebody for* jiandikisha; andikisha kwa mashindano. 6 ~ **on/upon** ingia, anza kumiliki.

entrance n 1 mlango/lango/njia ya kupitia, kuingia, kutokea kwa mchezaji katika jukwaa. 2 kuingia *(to) force ~* ingia kwa nguvu. 3 haki ya kuingilia. **fees** ~ *n* malipo, kiingilio. ~ **examination** n mtihani wa kuingilia. **entrant** n 1 mwingiaji. 2 mshindani. **entry** n 1 kuingia. 2 mlango; ruhusa ya kuingia. **no entry** hakuna ruhusa kuingia. 3 ingizo. 4 *(of a dictionary)* kitomeo. 5 orodha/idadi ya washiriki katika mashindano.

enteric adj -a matumbo ~ *fever* homa ya

exterminatory adj.

external adj 1 -a nje, lio nje. ~

examiner n mtahini wa nje. ~ **auditing** n ukaguzi hesabu wa nje ~ *economy* uchumi wa nje, iktisadi za nje. 2 *(med)* **for ~ use** -a kutumika kwenye ngozi tu; *(foreign)* -a nchi nyingine, -a kigeni, -a nje. ~ **affairs n** mambo ya nje. 3 *(unessential)* -a juu juu. n *(sl)* ~**s** n sura ya nje, maonekano, -sio -a kiini. ~**ize/ exteriorise** vt fanya -a nje/geni. ~**ly** adv.

exterritorial adj -a nje ya sheria za

nchi (k.m. mabalozi n.k.). ~**ity** n.

extinguish vt 1 zima. 2 komesha, fisha. 3 futa. ~ **debt** futa deni. **fire** ~**er** n. kizimamoto. **extinct** adj 1 *(of species, ect)* -liokufa, -liokwisha, -siopo sasa. 2 -liozimika *extinct volcano* zaha/volkano zimwe. **extinction** n 1 kufa, kukomesha, kufisha. 2 kuzimika, kuzima.

extirpate vt 1 *(root out)* ng'oa. 2 *(destroy)* haribu kabisa, komesha kabisa, angamiza. **extirpation** n. **extirpator** n.

extol vt sifu sana, tukuza ~ *somebody to the skies* tukuza mtu sana.

extort vt ~ **(from)** pata kwa kutumia nguvu; pokonya, ghusubu. ~**ion** n kutoza (kupata) kwa nguvu, kutaka bei kubwa sana kwa kitu, kughusubu. ~**ionate** adj 1 -a kupokonya, -a kughusubu. 2 *(of price)* ghali mno.

extra adj -a ziada, -a nyongeza. ~

fare n nauli ya ziada adv zaidi sana, zaidi na zaidi. ~ **special** n zuri mno *try ~ hard* jitahidi zaidi na zaidi (kuliko kawaida). n 1 ziada *music is an ~ at our school* muziki ni somo la ziada shuleni kwetu. 2 *(film)* mwigizaji mdogo, mwigizaji wa ziada. 3 *(of newspaper)* toleo maalum *pref.* -a nje, -a ziada.

extract vt 1 toa; *(tooth, root)* ng'oa;

(nails, etc) kongoa, zidua; (*from*

extracurricular

bundle etc) chopoa. *(fig)* ~ **information** pata

matumbo, taifodi. **enteritis** n mwako wa tumbo.

enterprise **n** 1 jambo kubwa (hasa la ujasiri). 2 moyo wa utendaji, uhodari *he has no* ~ hana bidii. 3 shughuli *commercial* ~ shughuli za biashara. **enterprising** adj jasiri, hodari. **enterprisingly** adv.

entertain vt 1 **~ (to)** kirimu, karibisha. 2 burudisha *(to) ~ angels unawares* kuwakaribisha wakuu bila kuwafahamu. 3 **~ (with)** pendeza, furahisha. 4 *(consider)* wa tayari kufikiria, kuridhia, kuwazia ~ *an appeal* kubali kusikiliza rufani ~ *an illusion* kuwaza na kuwazua juu ya jambo lisilowezekana, kufurahia kama kwamba linawezekana.

enthral

~ment n takrima; burudani. **~ment allowance** n jamala/takrima. **~ing** adj -a kupendeza, -a kufurahisha. **~ingly** adv. **~er** **n.**

enthral vt 1 vutia sana/kabisa furahisha sana. 2 fanya mtumwa, tia utumwani; *(usu fig)* teka *~led by woman's beauty* tekwa na uzuri wa mwanamke.

enthrone vt *(of king or bishop)* tawaza, simika; *(fig)* taadhimu. **~ment** n.

enthuse vi **~ over** *(colloq)* onyesha

shauku. **enthusiasm** **n** shauku. **enthusiast** n mwenye shauku *a sports enthusiast* shabiki, mpenzi wa michezo (riadha). **enthusiast** **adj** -a shauku *(to) become enthusiastic over something* -wa na shauku kubwa kuhusu kitu. **enthusiastically** adv.

entice vt laghai; shawishi. **(to) ~ away from** shawishi aache jambo moja ashike jingine. **~ment** n.

entire adj zima, -ote *the ~ village was destroyed* kijiji kizima kiliharibiwa. n mnyama asiyehasiwa. **~ly** adv. **~ty** n.

entitle vt 1 **(be ~d)** itwa, -wa na jina *a book ~d "Mashetani"* kitabu kinachoitwa Mashetani. 2 **~d to do something** -pewa haki (ya) *you are not ~d to have an office car* huna habari (kwa hila/ vitisho). 2 *(of liquid)* zidua. 3 (*from a book, speech, etc*) dondoa. n kiziduo; dondoo, sehemu. **~ion** n 1 kutoa, uziduaji. 2 *(crushing)* kusindika. 3 *(lineage)* asili. **of Tanzanian ~ion** -a asili ya Tanzania. **~ive** adj. **~or** n.

extracurricular adj nje ya masomo,

nje ya mihutasari.

extradite vt *(leg)* rejesha (mkosaji)

ahukumiwe katika nchi aliyofanya makosa. **extradition** n.

extrajudicial n *(leg)* -a nje ya mahakama ~ *statement* maelezo nje ya mahakama.

extramarital adj -a nje ya ndoa *~relations* mapenzi nje ya ndoa.

extramural adj 1 *(of a town/city)* -a nje ya mipaka. 2 -a nje ya chuo ~ *students* wanafunzi wa jioni wanaochukua mafunzo ya Chuo Kikuu. **~ prisoner** n mfungwa wa nje.

extraneous adj -a nje; -siofungamana na, -siohusiana na.

extraordinary adj 1 -a ajabu, -a pekee, -sio -a kawaida. ~ **beauty** n uzuri wa pekee. 2 *(irregular)* -a dharura. **~ meeting** n mkutano wa dharura. 3 maalum. **ambassador ~** n balozi wa ziada. **extraordinarily** adv.

extrapolate 1 *(math)* bashiri thamani ya tarakimu (kwa kutumia tarakimu zilizopo). 2 tabiri (mambo ya baadaye kutokana na habari zinazofahamika tayari). **extrapolation** *n*

extrasensory adj -a nje ya hisia. **~ perception** n *(abbr ESP)* maono ya mambo bila kutumia hisia zo zote.

extraterrestrial adj -a nje ya dunia *~life/creatures* maisha/ viumbe wa nje ya dunia.

extra-territorial adj *see* **exterritorial**.

extravagant adj 1 badhirifu. 2 *(of ideas, speech, behaviour)* -a kupita kiasi. **extravagance** n budhara, ubadhirifu. **~ly** adv. **extravaganza** n *(arts)* maonyesho yenye

haki ya kuwa na gari la kazini. **~ment** n.

entity n 1 kitu/chombo kamili. 2 kuishi, kuwepo.

entomb vt zika; -wa kaburi la **~ment** n.

entomology n entomolojia: elimu wadudu. **entomological** adj. **entomologist** n mwanafunzi/bingwa wa elimu wadudu.

entourage n msafara (wa kiongozi mashuhuri) *Presidential* ~ msafara wa Rais.

entr'acte n mapumziko (katikati ya

mchezo).

entrails n matumbo, utumbo.

entrain vt,vi *(of troops)* pakia, ingia (katika gari la moshi).

envy

entrance vt **~ (at, with)** vutia/pendeza/furahishwa na.

entrap vt (*esp passive*) 1 nasa mtegoni. 2 **~somebody** (**into doing something**) ponza tegea. **~ment** n mtego.

entreat vt sihi. **~ing** adj. **~ingly** adv **~y** n kusihi.

entree n *(F)* 1 ruhusa/haki ya kuingia. 2 *(course of meal)* chakula kinacholetwa baada ya kula samaki na kabla ya nyama.

entrench vt 1 zungushia handaki,

zungushia boma (la kulinda maji, kambi, jeshi). 2 fanya madhubuti. **~ed clauses n** vifungu (vilivyofungwa) vya katiba, fungu madhubuti. **~ment** n.

entrepot *n* 1 bohari. 2 eneo la biashara (ya ndani na nje), kituo cha kuhifadhi na kusambaza bidhaa.

entrepreneur n mjasiriamali, mwekezi, mwaminishi. **~ship** n.

entrust vt amini, aminisha (kukamilisha au

madoido

eye

mengi.

extreme adj 1 kabisa, mno ~ *cruelty*

ukatili mno *to the ~ left* kushoto kabisa. 2 *(fig)* -a kuzidi kiasi, bila kadiri ~ *views* mawazo yasiyo na kadiri. n 1 mwisho, kipeo. **e~ unction** n Mpako wa Mwisho. 2 *(pl)* sifa zenye kutofautiana sana *love and hate are ~* upendo na chuki ni sifa zinazotofautiana sana. **go to ~s** vuka mpaka, zidi. **~ly** adv. **extremist** n mtu asiye na kadiri, mtu mwenye siasa kali sana. **extremism** n siasa isiyo na kadiri. **extremity** n 1 ncha, kikomo, mwisho. 2 upeo (hasa wa mateso au huzuni). 3 *(pl)* mikono na miguu. 4 *(pl)* vitendo vya kikatili (vya kulazimisha utii, kulipiza kisasi, n.k.).

extricate vt **~ (from)** nasua, toa. **extricable** adj. **extrication** n.

extrinsic adj -a nje, si -a kiini, si -a msingi.

extrovert n 1 *(psych)* msondani. 2 bashashi, mcheshi. **extroversion** n.

extrude vt,vi 1 toa/toka/sukumia/ tokeza nje. 2 *(tech)* subu kwa kalibu. **extrusion** n. **extrusive** adj.

exuberant adj 1 -enye kusitawi sana, tele. 2 changamfu sana, kunjufu sana, -enye kufurahia maisha *in ~ health* -enye afya nyingi. **exuberance** n. **~ly** adv.

exude vt,vi toa, toka (maji, jasho, n.k.); rishai, rishaika. **exudation** n.

exult vi **~ (at, over)** furahia sana, shangilia sana. **~ation** n.**~antly** adv.

eye n 1 jicho *where are your ~s* huoni? **an ~ for an ~** jicho kwa jicho; kulipiza kisasi. **~s right/ left/front** macho kulia/kushoto/ mbele *as far as the ~ can see* upeo wa macho *if you had half an ~* ungekuwa na akili kidogo. **in the ~s of the law** kufuatana na sheria **in my ~s** kwa mawazo yangu. **under/before my very ~s** mbele yangu kabisa; bila kuficha. **up to the ~s in (work, etc)** tingwa na. **with**

kulinda kitu), kabidhi.

entwine *also* **entwist** vt **~ (with/ round)** sokota, pota, nyonga (kamba).

enumerate vt taja moja moja, hesabu. **enumeration** n.

enunciate vt,vi 1 taja, tamka wazi, tangaza, hubiri. 2 elezea nadharia wazi au kwa uwazi. **enunciation** n.

envelop vt **~(in)** funga, gubika, funika. **envelope** n 1 bahasha. 2 gubiko la baluni au chomboanga.

envenom vt 1 tia sumu/uchungu/ukali. 2 *(fig)*chukiza.

environs n 1 maeneo yanayozunguka mji. 2 wanamazingira. **environ** vt zunguka, zingira. **environment** n mazingira, hali. **environmental** adj **environmentally** adv. **environmentalist** n.

envisage vt taamali, hisi, fikiria ~ *a danger* hisi hatari.

envoy n mjumbe (wa serikali), balozi

mdogo.

envy n husuda, wivu, kijicho *out of* ~ kwa wivu, kwa uhasidi *filled with*

enzyme

~of me/at my success jaa kijicho kwa mafanikio yangu, wanatoa kashfa yote kwa sababu ya kijicho tu. vt onea husuda, husudu, onea wivu; tamani (mali au haki ya mwingine) *I ~ you* na kuonea wivu *I ~ your good fortune* nakuonea kijicho kwa bahati yako nzuri, ninahusudu bahati yako. **envious** adj -enye kijicho. (**to**) **make somebody envious** fanya aone kijicho. **enviable** adj 1 -a kuleta wivu, -a kulilia ngoa. 2 -a kufanikiwa sana, a kuhusudiwa. 3 -enye husuda; hasidi.

enzyme n kimeng'enya.

eon n *see* **aeon**.

epaulet; epaulette n mapurendi; nyota

eye

an ~ to kwa kutazamia *I can do it with my ~s closed* ni rahisi sana kwangu. **be all ~s** tazama kwa makini. **be in the public ~** fahamika/julikana, onekana mara kwa mara hadharani. **close/shut one's ~s** fumba macho. jifanya kutoona. **give somebody a black ~/black somebody's ~** tia ngeu. **have an ~ for** jua kutambua/kuelewa. **have an ~ to** lenga. **keep an ~ on,** angalia kwa makini *keep one's ~s open/ skinned/peeled* angalia/chunga sana. **make ~s at** angalia kwa mapenzi. **make somebody open his ~** shtua. **Mind your ~!** *(infomal)* Angalia! *open the ~s* fumbua jicho. **open somebody's ~s to** onyesha, elewesha, fahamisha. **see ~ to ~** patana na, elewana na. **see something with half an ~** ona mara moja. **set/clap ~s on** ona. **never take one's ~s off** angalia kwa makini sana. 2 tundu, kitundu *~ of needle* tundu la sindano. 3 *(of a storm)* kiini. *(in compounds)* **~ball** n mboni ya jicho. **~-ball to ~-ball** ana kwa ana. **~-bath/~-cup** n chombo cha dawa ya macho. **~-brow** n nyusi. **raise one's ~-brows** onyesha mshangao *up to one's ~ brows in work* -wa na kazi nyingi mno, tingwa na kazi. **~-full** n upeo wa macho. **have an ~-full (of)** tazama kwa muda mrefu. **~-glass** n rodi; *(pl)* miwani. **~lash** n ukope. **~let** n tundu, kitundu. **~lid** n kigubiko cha jicho. **hang on by the ~lids** ning'inia, shikiza kwa shida. **~-**

eyrie, eyry

opener n kitu kinachozindua. **~-piece** n lenzi ya kukuzia (darubini, n.k.). **~-shade n** kinga ya macho. **~-shadow** n rangi ya kupambia macho. **~shot** n upeo wa macho. **~sight** n uwezo wa kuona kwa macho. **bad ~sight** n kiwaa. **~-socket** n tundu la kishimo cha jicho. **~sore** n chukizo. **~ strain** n uchovu wa macho. **~tooth** n jino chonge *give one's ~teeth (for)* fanya lolote (ili kupata kinachotamaniwa). **~wash** n 1 dawa ya kukoshea macho. 2 *(colloq)* ghiliba. **~ witness** n shahidi aliyeona. **~d adj** -a macho. **brown ~d girl** n msichana mwenye macho ya kahawia. vt tazama, angalia.

eyrie, eyry n *see* **aerie**.

za mabegani (kwa wanajeshi).

epenthesis n kuongeza herufi au sauti

katika neno. **epenthetic** adj.

epergne n bakuli la kuwekea maua

F,f n herufi ya sita katika alfabeti ya

Kiingereza.

fa n (*mus*) noti ya nne katika mfumo wa Solfa.

Fabian adj (*of person*) -enye kukawilisha kwa hila ili kumchosha adui. n (*GB*) (mfuasi) mwenye kuleta mabadiliko ya Kijamaa taratibu.

fable n 1 hekaya (za kufunza maadili).

2 kauli za uwongo. 3 ngano fupi adj -a kubuniwa. **~r** n. **fabulist** n 1 mtungaji ngano, mwandishi wa kisa. 2 mwongo. vt (*arch*) 1 simulia hadithi za kubuni. 2 eleza uwongo.

fabric n 1 (aina ya) kitambaa. 2 (*arch*) jengo. 3 (*of a building*) kiunzi; (*of a society*) mfumo.

fabricate **vt** 1 (*construct*) tengeneza,

jenga. 2 (*invent*) buni, tunga, zua (jambo la uwongo), ghushi (hali). **fabrication** n. **fabricator** n.

fabulous adj 1 -a uwongo; -a kubuniwa; -a kuishi katika ngano tu; -a ajabu. 2 (*colloq*) -zuri sana. **~ly** adv sana!

facade n upande wa mbele wa nyumba; (*fig*) sura ya kinafiki.

face n 1 uso, wajihi *fall on one's ~*

anguka kifudifudi. **bring two parties ~ to ~** kutanisha pande mbili ili zikabiliane. **come ~ to ~ with somebody** kutana uso kwa uso. **look somebody in the ~** kazia mtu macho. **be unable to look somebody in the ~** shindwa

(kwa sababu ya kuwa -embamba, laini); -a kuharibika; -a kuvunjika kwa urahisi; (*fig*) *a ~ excuse/ argument* udhuru/hoja hafifu, isiyoridhisha. n karatasi nyepesi. **flimsily** adv. **flimsiness** n.

flinch vi **~ (from**) 1 shtuka, jivuta kidogo (mwili shauri ya maumivu). 2 kwepa kidogo.

fling **vt,vi** 1 vurumiza, vurumisha, tupa kwa nguvu *(to) ~ caution to the winds* fanya mambo bila kujali matokeo *be flung into prison* tupwa gerezani *she flung an angry look at him* alimtupia jicho la hasira ~ *oneself into* jishughulisha kwa nguvu. 2 rusharusha ~ *one's hands about* rusha rusha mikono. 3 ondoka

flint

kwa hasira/nguvu h*e flung off without saying goodbye* aliondoka kwa hasira bila kuaga. n 1 kutupa/kurusha/ kuvurumuza. **have a ~ at** jaribu; jaribia. 2 aina ya dansi ya (Kiskoti). **have one's ~** starehe bila kifani.

flint n 1 namna ya jiwe gumu sana. 2 ~ *stone* jiwe la mango; (*of cigarette lighter*) jiwe la kiberiti. **~y** adj gumu sana; katili.

flip vt,vi 1 shtua, rusha kwa kidole. 2(*fig*) geuza, bingirika. 3 (*sl*) pata wazimu. 4 (*sl*) jaa shauku, sisimka sana (kwa ajili ya mtu/jambo). 5 **~ through** soma juujuu, somasoma. n 1 mrusho mdogo; kipigo cha haraka. 2 (*colloq*) mruko wa muda mfupi kwa eropleni (kwa kujifurahisha) adj -siokuwa na makini/ukweli. **the ~ side** *(colloq)* upande wa pili wa sahani ya santuri.

flip-flop (*colloq*) n ndara.

kumtazama mtu kwa sababu ya aibu au woga. **set one's ~ against somebody** pinga sana. **show one's** ~ tokea, onekana, jitokeza ili kuonekana. **in (the) ~ of** kabiliwa na, licha ya *I could do nothing in the ~ of these problems* sikuweza kufanya lolote nilipokabiliwa na matatizo haya. **fly in the ~ of** pinga waziwazi. **in one's~ ; in the** ~ usoni, pajini; pasipo kujaribu kuficha *death stared at him in the ~* alijikuta kwenye mauti. **to one's ~** bayana (bila kuficha au kuogopa) *tell him so to his ~* mweleze bayana. 2 *(compounds*)

face

~ **ache** n kipanda uso. ~ **card** n karata ya sura ya mzungu. ~ **cloth** n taulo ndogo ya kunawia uso. ~ **cream** n krimu ya uso. ~ **lift(ing)** n operesheni ya ngozi ya uso (kufanya uonekane laini/wa kijana). ~ **powder** n poda ya uso. 3 *(expression/look)* sura. **keep a straight** ~ -toonyesha hisia. **make/ pull ~s** geuza/finya uso. **put on/wear a long** ~ onekana mwenye kufikiri sana au kuhuzunika. 4 (*various senses)* **have the ~ (to do something)** thubutu. **lose** ~ adhirika. **put a good/bold/brave ~ on** fanya ionekane kuwa nzuri, -wa na ujasiri wa kukabili jambo. **put a new ~ on** badili sura ili ionekane tofauti. **save (one's)** ~ jiepusha na aibu. ~ **saver** n tendo la kuepusha aibu . ~ **saving** *n, adj.* **on the ~ of it** inavyoonekana. 5 sura, sehemu ya mbele *north ~ of the mountain* upande wa kaskazini wa mlima *a diamond has many ~s* almasi ina sura nyingi. ~ **value** n thamani liyoandikwa. (*fig*) **at ~ value** bila kuangalia kwa undani; (*fig*) jinsi kitu au mtu anavyoonekana kijuujuu. 6 ukubwa na mtindo wa sura ya kalibu ya kuchapa. **~less** adj (*fig*) -sojulikana/tambulika. vt 1 elekea, tazama, kabili *the house ~s the bank* nyumba inatazamana na benki. **About/Left/Right ~** (*US mil. commands*) = *(GB)* **About/ Left/Right turn**) nyuma/kushoto/ kulia geuka. 2 kabili (kwa kujiamini). **~ it out** kabili kishujaa. ~ **the music** kabili matatizo/hatari n.k. (bila kuogopa). ~ **up to** kubali hali ilivyo. **let's ~ it** (*colloq*) lazima tukiri. 3 tambua kuwepo kwa. 4 kabili *the problem that ~s us* tatizo ambalo linatukabili. 5 ~ (**with**) funika kwa tabaka la kitu kingine n (*GB dated, colloq*) tatizo kubwa linalomkabili mtu ghafla au pasipo kutegemea. **facial** adj -a uso. **facial massage** n kukanda na kupodoa uso. **facing** n 1 kibandiko. 2 mkono, mpako

flippant adj -puuzi, -a purukushani; -a kejeli, -a mzaha. **~ly** adv. **~flippancy** n.

flipper n 1 kikono (cha nyangumi, pomboo n.k). 2 mpira ufungwao miguuni (wakati wa kuogelea) (kwa kujifurahisha tu); bemba.

flirt vi 1 ~ **(with)** onyesha mapenzi

(kwa kuchezea). 2 chezea, fikiria (bila makini). ~ **with danger** chezea hatari. n mbembe. **~ation** n. **~atious** adj.

flit vi 1 rukaruka, kwa wepesi na haraka ~ *to and fro* ruka huku na huko, pita kwa wepesi au kimya. 2 (*colloq*) hama/ondoka kimyakimya (kukwepa madeni n.k.). n (*colloq*) kuhama/kuondoka kwa siri.

float n 1 chelezo, boya. 2 jukwaa lenye magurudumu; gari lenye jukwaa vt,vi 1 elea. 2 fanya (kitu) kielee. 3 (*comm*) pata msaada (wa fedha)/mtaji kuanzisha jambo; anzisha shirika n.k (kwa kuuza hisa). 4 (*finance*) acha fedha ibadilikebadilike thamani bila kizuizi, ondoa udhibiti wa thamani ya fedha. 5 eneza ~ *a rumour* eneza uvumi. **~ing** adj 1 inayobadilika-

floor

badilika; geuzi; geugeu. 2 **~ing debt** n deni ambalo sehemu yake sharti ilipwe inapotakiwa. **~ing rib** n (*anat*) ubavu usioungana na kidari. **~ation** n (upataji mtaji wa) kuanzisha kampuni n.k.

flock[1] n 1 (*usu sheep, goats*) kundi. ~ **and herds** n kondoo na ng'ombe. 2 (*of people*) umati; kiasi kikubwa. 3 (mkusanyiko wa) waumini (wa kikristo); watu walio chini ya mtu mmoja *a priest and his ~* padre na waumini wake vi kusanyika; -ja/enda wengi pamoja *the children ~ed to see the magician* watoto walikusanyika kumtazama mfanya mazingaombwe. ~ **out** toka kwa makundi.

flock[2] n kibonge cha sufu au nywele; (*pl*) taka za sufu au pamba zitumiwazo kujaza godoro n.k.

floe n pande kubwa la barafu linaloelea.

flog vt 1 tandika/chapa kiboko au mjeledi. ~ **a dead horse** poteza nguvu bure. ~ **something**

(wa rangi au kitu tofauti)

k.m. kwenye ukuta.

facet n uso/sehemu: upande mmoja wa

jiwe au kito kilichokatwa; (*fig*) kipengere.

facetious adj -chekeshi, kebehi,

-a mzaha, -a utani (mbaya). **~ly** adv. **~ness** n.

facile n -epesi kufanyika au kupatikana; -sio na maana, -epesi mno; (*of speech, of writing*) -a kufanyika kwa urahisi pasipo kujali ubora wake. **facility** n 1 (*ease*) urahisi, wepesi, hali iwezeshayo mtu kujifunza kitu kwa urahisi. 2 (*pl*) vifaa, nyenzo. **facilitate** vt (*of an object, process*) rahisisha, punguza shida, saidia.

facsimile *n* nakala halisi ya mwandiko, mchoro, picha.

fact n 1 tendo, jambo ambalo limetendeka au limefanywa. **accessary before the ~** (*leg*) mtu aliyemsaidia mhalifu kabla ya tendo kufanyika. **accessary after the ~** *(leg)* mtu aliyemsaidia mhalifu baada ya tendo. 2 ukweli, jambo la hakika. **a ~ of life** ukweli usioepukika. **the ~s of life** (*colloq, euphem*) maelezo kuhusu jinsi watu wanavyozaliana (kama wanavyosimuliwa watoto). **~ finding** adj -enye kutafuta/ kuchunguza ukweli. **in ~; in point of ~; as a matter of** ~ kwa kweli. **~ual** adj -enye ukweli. **~um** n (*leg*) kanuni, taarifa ya kweli.

faction n 1 kikundi kidogo ndani ya

kundi zima. 2 ugomvi baina ya vikundi tofauti vya chama au jumuiya moja. **factious** adj.

factitious adj (*formal*) -liobuniwa, bandia; -si -a asili.

factor **n** 1 (*arith*) zao mtiririko; namba

kamilifu. 2 kweli/hali inayosaidia kuleta matokeo; kipengele 3. wakala; mtu anayenunua na kuuza kwa riba. **~ize** vt tafuta zao mtiririko.

factory n 1 kiwanda. 2 (*hist*) kituo cha biashara katika nchi ya kigeni.

to death rudiarudia kitu hadi kinachusha. 2 (*sl*) uza (bidhaa kuukuu au za wizi). **~ging** n kuchapa kwa kiboko au mjeledi.

flood **n** 1 mafuriko *The Flood* (*rel*)

Gharika. 2 wingi, mbubujiko ~ *of tears* mbubujiko wa machozi. 3 **~ tide** n maji kujaa. **~ gate** n mlango wa kuzuia/kutoa maji. **~lights** n (*pl*) taa kubwa zenye mwanga mkali. **~light** vt angaza kwa taa kubwa. vt,vi 1 furika. 2 (*of rain*) sababisha mafuriko. 3 **~ out** furika; lazimisha kuhama kwa sababu ya mafurikio; (*fig*) ~ *the market* jaza/sheheneza bidhaa (ili kuteremsha bei). 4 **~ in** -ja kwa wingi.

floor n 1 sakafu. **wipe the ~ with something** shinda mtu (k.m. kwenye ugomvi au mabishano). **~ board** n ubao wa sakafu; mbao. **~ show** n maonyesho (katika hoteli, mkahawa n.k.). 2 ghorofa. **ground ~***n* (*GB*) ghorofa ya chini. **first ~** (*GB*)

floozy

ghorofa ya kwanza; (*US*) ghorofa ya chini. 3 chini (ya bahari, pango n.k.). 4 sehemu ya bunge wanapokaa wajumbe. **take the ~** ongea katika mdahalo/majadiliano. **the ~** n haki ya kuzungumza/ongea hadharani *the delegate has the* ~ mjumbe ana haki ya kuzungumza. 5 *(of prices)* bei ya chini kabisa. **~ing** n vifaa vya kutengenezea sakafu. vt 1 sakafia. 2 angusha ~ *a man in a boxing match* angusha mtu kwenye ndondi. 3 (*of a problem, argument*) tatiza, shinda; changanya.

floozy; floozie n malaya.

flop vt,vi 1 enda/anguka kwa kishindo; jipweteka, jitupa. 2 **~ down** weka/ angusha kizembe. 3 (*sl*) (*of a book, a play for the theatre etc*) shindwa, -tofanikiwa. n 1 kishindo. 2 (*sl*) ushinde (wa kitabu, mchezo n.k.). **~py** adj laini sana. **~py disk n** sahani/diski laini/tepe adv kwa kishindo. **flop-house n** hoteli ya hali ya chini kabisa (agh ya wanaume).

flora n flora: mimea yote ya nchi fulani au ya kipindi maalum. **~l** adj -a maua. **florescence** n hali ya maua kuchanua; wakati mmea unapotoa maua. **floriculture** n kilimo cha maua. **florist** n muuza maua. **florid** adj 1 -

factotum n **(general)** ~ mtumishi wakazi zote.

fail

faculty n 1 welekevu (ustadi, uwezo) wa kufanya tendo lolote *be in possession of all one's faculties* wa na akili timamu. 2 weza kusikia, kusema, kuelewa, kuona n.k. 3 (*university*) kitivo cha chuo kikuu. 4 (*US*) wahadhiri wote katika chuo kikuu; wahadhiri, maprofesa wa kitivo.

fad n mtindo wa muda; kivutio. **~dy**

adj -enye mambo mengi ya kupenda na kutopenda; chaguzi. **~dily** adv. **~dist** n.

fade vt,vi 1 **~ (away)** fifisha; fifia; chujusha; chujuka. 2 (*of colour*) pauka; pausha *the colour of the dress ~ed* rangi ya gauni ilichujuka. 3 (*cinema/radio/broadcasting*) punguza/pungua sauti. ~ *up/in* ongeza sauti.

faeces (*US* **feces**) n (*pl*) mavi, kinyesi.

faerie; **faery** n *see* **fairy**.

fag n (*colloq*) 1 kazi ya kuchosha/ ngumu. 2 (*sl*) sigara. 3 (*US, sl derog*) mende, mfiraji; mmendewa, mfirwaji. vt,vi 1 **~ (at)** (*colloq*) fanya kazi ya kuchosha. 2 **~ (out)** (*colloq*) (*of work*) chosha sana *the work ~ged him out* kazi ilimchosha sana. **~ged (out)** adj -liochoka kabisa. **~-end** **n** 1 (*colloq*) mabaki, kitu kilichosalia/kisichofaa. 2 kipande cha sigara kilichotupwa; kichungi. **~got**/(*US also* **-~ot**) n 1 tita (la kuni, la pao za chuma). 2 maini yaliyotiwa viungo. 3 *(US sl. derog*) mende, mfiraji.

Fahrenheit **n** Farenhaiti: pimajoto (yenye kuonyesha maji kuganda katika digrii 32 na kuchemka katika digrii 212).

faience n (*F*) vyombo vya udongo vilivyotiwa nakshi.

fail[1] n (*only in*) **without** ~ bila kukosa.

fail[2] vi,vt 1 **~ (in)** shindwa, feli, -tofaulu *they ~ed the examination* walifeli/walishindwa/hawakufaulu mtihani. 2 (*of examiners*) felisha, angusha *the examiners* liorembwa/nakshiwa sana; -enye mapambo na rangi nyingi mno; (*of music etc.*) -liotiwa madoido mengi mno. 2 (*of a person's face*) -ekundu (kwa asili). **floridly** adv.

floss n nyuzi za hariri juu ya kimvugu. **~ silk** n hariri iliyosokotwa kwa nyuzi hizo. **candy ~** n sukari laini iliyotengenezwa kwa mfano huo. **~y** adj.

flotation **n** *see* **floatation**.

flotilla n msafara wa manowari ndogo.
flotsam n (*leg*) mabaki ya meli/shehena

yanayoelea baharini.

flounce[1] vi jitupatupa; enda kwa

vishindo/haraka/hasira/makeke ~ *out of the room* toka chumbani kwa makeke. n kujitupatupa; kwenda kwa hasira/makeke.

flower

flounce[2] n (*often ornamental*) lesi au pambo la kitambaa katika upindo wa nguo. vt sawazisha kwa pambo la lesi/kitambaa.

flounder[1] vi tapatapa; hangaika (kwa bidii bila mafanikio); (*fig*) sita, tatanika, -wa na wasiwasi ~ *through an explanation* tatanika katika utoaji maelezo.

flounder[2]*n* (aina ya) wayo.

flour **n** unga ~ *mill* mashine, kinu cha kusagia unga ~ *moth* nondo aharibuye unga. vt funika kwa/ nyunyizia unga. **~y** adj.

flourish vt,vi 1 sitawi; fanikiwa; shamiri *his business is ~ing* shughuli/biashara yake inafanikiwa. 2 pepea, punga; tikisa *she ~ed a knife* alipepea kisu. 3 *(of a famous person)* -wa mchangamfu na mwenye ari. 4 tia mapambo, nakshi, urembo (katika muziki, maandishi n.k.). n usitawi; mapambo, nakshi, madoido katika maandishi; milio na vishindo vya matarumbeta, chereko.

flout vt pinga; dhihaki, dharau. n dhihaka, dharau.

flow vi 1 bubujika, tiririka *the river~s into Lake Malawi* mto ule unatiririka katika ziwa

~ed the

faint

whole class watahini walifelisha darasa lote. 3 (*often with an indirect object*) haribika, kosekana, -totosheleza *the crops ~ed because of cold* mazao yaliharibika kwa sababu ya baridi *the rain ~ed this year* mvua hazikuwa za kutosha mwaka huu. **~ safe** (*attrib adj) (of a mechanical device*) kinga, chombo chenye uwezo wa kuepusha hatari. 4 (*of health, eyesight etc*) dhoofika, pungua nguvu. 5 acha, sahau, kosa; (*in many cases with the inf. making a neg. of an affirm*) *we never ~ to write* hatusahau/hatuachi kuandika *his hopes ~ed to materialize* matumaini yake hayakufanikiwa. 6 filisika *the parastatals ~ed* mashirika ya umma yamefilisika. 7 **~ in** -tokuwa imara, tokamilika *Juma is strong but ~s in endurance* Juma ana nguvu lakini si mvumulivu *words ~ me* nashindwa kujieleza. **~ing** n kasoro, dosari (la tabia) prep bila. **~ure** n 1 kushindwa, kutofaulu. 2 hali ya kutofanyika kwa jambo *heart ~ure* kushindwa kwa moyo kufanya kazi kama kawaida yake. 3 ushinde; jaribio au jambo lililoshindikana; mshinde. 4 (*bankruptcy*) kufilisika. 5 kudharau, kuacha au kutoweza (kufanya jambo).

faint adj 1 (*of things perceived through the senses*) dhaifu; hafifu; -enye hofu. 2 (*of things in the mind*) -a mashaka, si dhahiri *I haven't the ~est idea* sina habari hata kidogo, sielewi kabisa. 3 (*of the body's movements and functions*) -nyonge, nyong'-onyevu. 4 (*pred only*) (*of persons*) -a kizunguzungu; -enye kuelekea kupoteza fahamu. 5 (*pred only*) (*of persons*) -liochoka/dhaifu sana. 6 (*of actions*) dhaifu. 7 **~ heart** n woga ~ *hearted* adj -oga. **~ly** adv. **~ness**. vi 1 zirai, ghumiwa. 2 fifia, dhoofu. 3 kuwa dhaifu, fifia. n kuzirai. **in a (dead)** ~ zirai kabisa.

fair[1] adj 1 (*just*) -a haki, -a kutopendelea. **give/get a ~ hearing**

faith

sikilizwa, -pa/pata nafasi ya kujitetea. ~ **minded** adj -siopendelea upande wowote. 2 -a kadiri, -a watani, -zuri kiasi, -zuri vya kuridhisha ~ *condition* hali nzuri *the goods arrived in ~ condition* bidhaa ziliwasili katika Malawi. 2 *(of hair, articles of dress)* ning'inia. **~ing robes** n magauni ya kuning'inia. 3 -wa matokeo ya, tokana na; *success~s from hard work* mafanikio yanatokana na bidii katika kazi; *(of the tide)* jaa. n *(sing. only)* 1 mtiririko, mbubujiko, mkondo. 2 *(abundance)* wingi kiasi *a good ~ of water* mtiririko wa maji mengi *a ~of angry words* mbubujiko wa maneno ya hasira/makali. **~ chart/diagram** n mchoro wenye kuonyesha hatua kwa hatua uhusiano au utaratibu wa vitu katika mfumo.

flower n 1 ua. **in** ~ -enye maua, -liochanua. **~-bed** n kitalu cha maua. **~-bud** n tumba la ua. **~ garden** n bustani ya maua. **~-girl** n msichana muuza maua. **~ children/ people** n *(colloq in the 1960's)*

flu

washabiki wa Mahipi, wahuni; washabiki wa upendo na amani. **~-power** n mawazo ya watu kama hao. **~-pot** n chungu cha (kuoteshea) maua**. ~-show** n maonyesho ya maua. 2 **the ~ of** kipeo cha (uzuri/umuhimu) *the ~ of the nation's youth* wabora miongoni mwa vijana wa taifa. 3 **~ of speech n** misemo, mbinu na madoido. **~ed adj** -liopambwa maua. vi toa maua; chanua. **burst into ~s** pamba, tapakaa maua. **~y** adj -enye maua mengi; *(fig)* -enye misemo mingi ya madoido. **~ language** n lugha ya madoido. **~less** adj -sio na/toa maua.

flu n *(colloq abbr of)* **influenza**.

fluctuate vi *(of levels, prices etc)*

panda na kushuka, badilikabadilika. **fluctuation** n kupanda na kushuka, mabadilikobadiliko.

flue n dohani.

fluent adj *(of a person)* -enye kusema lugha (bila shida); *(of speech)* sanifu; fasaha ~ *Swahili* Kiswahili fasaha. **~ly** adv. **fluency** n ufasaha.

fluff n 1 kibonge cha sufi, manyoya, malaika. 2 *(colloq)* kosa (katika kutenda jambo). vt 1 ~ **(out)** kung'uta, timua. 2 *(colloq)* kosea (katika kutenda jambo n.k.). **~y** adj -liopamba sufu/manyoya, kama sufu.

fluid adj -a ugiligili, -oevu, -a kuweza

hali nzuri vya kutosha. 3 *(of the weather)* -zuri na kavu. **~ weather friend** n rafiki wakati wa neema tu. 4 maridhawa, -a kuridhisha; -ingi; (*of the skin/hair*) -eupe; nywele nyeupe/za dhahabu. 5 safi, -sio doa/alama *~ copy* nakala safi. 6 (*of speeches, promises*) tamu, -a kupendeza. 7 (*old use*) -zuri, -rembo. **the ~ sex** n wanawake. **~ness** n. **~ ish** adj. ~**ish** adv 1 kwa haki/idili *play ~* cheza kwa haki. **~ enough** (*colloq*) sawa, vizuri, kwa usafi. 2 (*old use*) kwa upole, kwa heshima. **~ly** adv 1 kwa kiasi *speaks English ~ly well* ana sema Kiingereza vizuri kidogo. 2 (*colloq*) kabisa.

fair[2] n 1 soko (ambalo agh. hufunguliwa katika vipindi maalum na hutoa pia huduma za starehe). **a day before/after the ~** mapema mno/kwa kuchelewa mno. 2 maonyesho. **~ ground** n uwanja wa maonyesho. **International Trade F~** n Maonyesho ya Biashara ya Kimataifa. **book ~** n maonyesho ya vitabu. **~ing** n zawadi iliyonunuliwa kwenye maonyesho.

fairway n (*of ship*) mlango bahari unaopitika; (*golf*) njia safi (kati ya vishimo vya gofu na majani marefu).

fairy n 1 kichimbakazi. **~lamps/lights** n vitaa vidogovidogo vya rangi vitumiwavyo kwa mapambo. **~ land** n nchi ya vichimbakazi, hadithi za vichimbakazi, uongo hasa wa mtoto. 2 (*sl.derog*) msenge.

fait accompli n *(F)* jambo lililokwisha fanywa na kuhitimishwa.

faith n 1 imani. **~ cure** n kuponya kwa imani. **~ healing** n kuganga kwa imani. 2 (*promise*) ahadi,

fake

miadi. 3 dini, itikadi. 4 utiifu, uaminifu. **in good ~** kwa nia njema. **in bad ~** kwa nia ya kudanganya. **give/pledge one's ~ to** ahidi kusaidia. **keep/break ~ with** kuwa/tokuwa mwaminifu. **~ful** adj 1 -aminifu. 2 -a kweli, halisi. 3 **the ~ful** n (*pl*) waumini (agh. Wa Kiislamu au Kikristu). **~fully** adv kwa uaminifu. **yours ~fully** wako mwaminifu. **~fulness** n. **~less** adj. -danganyifu -ongo, -sioaminika. **~lessly** adv. **lessness** n.

kumwagika (k.m. maji, hewa); *(of ideas etc)* -sio imara, -a kuweza kubadilika. n *(chem)* ugiligili, uowevu; *(colloq)* giligili. **~ity** n ugiligili.

fluke[1] n bahati njema (isiyotegemewa). vt bahatisha; -wa na bahati *he ~d* alibahatisha.

fluke[2] n 1 *(of anchor)* ncha ya nanga. 2 mkia wa nyangumi.

fluke[3] n mnyoo bapa (katika ini la kondoo).

flume n mfereji wa kupitishia maji

kwenye kinu (mtambo, mashini); korongo lenye mto (wa matumizi ya kiwanda).

flummox vt *(colloq)* fadhaisha,

fluster

duwaza.

flung *pp of* **fling**.

flunk vt,vi ~ (**out**) *(US colloq)* feli, shindwa, -tofaulu (mtihani); felisha.

flunkey; flunky n *(derog)* 1 mtumishi (aliyevaa sare maalumu). 2 mtu anayejikomba.

fluorescent adj *(of substances)* -enye kuakisi mwanga. **fluorescence** n.

fluorine n *(chem) (symbol F)* florini.

fluoride n *(chem)* msombo, kampaundi yoyote ya floraidi. **fluoridate/ fluoridize** vt tia floraidi kwenye maji ili kuzuia kuoza kwa meno. **fluoridation**; **fluoridization** n **fluor** n aina ya kito cha thamani chenye florini. **fluorspar** n madini ya kalisiamu floraidi.

flurry n 1 mvumo wa upepo; mwanguko wa theluji/mvua (wa ghafla na wa muda mfupi). 2 *(fig)* kiherehere, haraka yenye wasiwasi, hangaiko. vt hangaisha, fadhaisha *be flurried* hangaika, ona wasiwasi.

flush[1] adj 1 **~ (with)** -liosawazishwa,

-a kulingana na. 2 *(pred)* -a kujaa mpaka juu; -enye wingi wa (fedha n.k.). **~ with money** -

fake vt ~ **(up)** igiza kazi ya sanaa kwa udanganyifu, buni. n mwigo, bandia adj -a bandia.

falcon n 1 kipanga. ~**er** n mfugaji vipanga. 2 mwindaji awindaye kwa msaada wa vipanga waliofugwa. ~**ry** n ufugaji/uwindaji wa vipanga.

fall n 1 kuanguka; kuporomoka; maanguko. 2 *(decrease)* kupungua, kushuka. 3 (*error*) kosa, dhambi. **The ~ of Man** dhambi ya Adam na Hawa, Dhambi ya Asili. ~ **guy** n (*colloq*) -mwenye kuonewa, mwenye kusukumiziwa mabaya. 4 (*ruin*) maangamizi. 5 *(death)* mauti. 6 (*defeat*) kushindwa, kutekwa (mji). 7 *(descent)* mteremko. 8 kiasi cha mvua iliyonyesha *a heavy ~ of rain* mvua kubwa. 9 maporomoko ya maji. 10 mshuko, mpunguo wa sauti. 11 (*US*) majira ya majani kupukutika. vi 1 ~ **(down/over)** anguka, gwa; (*with force in a mass*) poromoka. ~**on one's feet** (*fig*) -wa na bahati. ~ **short** tofika. ~ **short of** -tofikia, punguka; *(of lambs)* zaliwa. ~ **flat** pooza, -topendeza; lala/anguka kifudifudi; *(of leaves)* pukutika; (*of rain*) -nya, -nyesha; (*in drops*) dondoka. ~ **into (a river, hole)** tumbukia *let* ~ angusha, bwaga. ~**in love with** penda/husudu kitu au mtu fulani. (**to**) ~ **into sections** fanya katika makundi madogo. ~ **on** (**the enemy etc**.) endea, shambulia, rukia (adui n.k.). ~ **over one another for** gombania au pigania kitu

false

kimoja. ~ **under** -wa chini ya/ katika. 2 *(be ruined)* angamia, haribika. 3 (*error*) kosa. 4 (*from hand, slip*) ponyoka. 5 (*diminish*) punguka, pungua; (*mercury etc. in thermometer*) shuka; (*of temperature*) zidi kuwa baridi. 6 (*slope*) teremka, shuka. 7 *his face fell* alionyesha huzuni. ~ **in esteem** shikwa na butwaa, pigwa na bumbuwazi. ~ **sick** ugua. ~ **vacant** (wa) wazi. 8 (*special uses*) ~ **about (laughing/with laughter)** (*colloq*) angua kicheko, cheka sana. ~ **away** acha, potea, -toonekana. ~ **among** angukia; kutana na. ~ **asleep** shikwa na usingizi, sinzia. ~ **away** konda; asi; (*be lost*) potea; (*lapse*) kufuru, kosa. ~ **back** enda nyuma, rudi. ~ **back on** tegemea; (*decrease*) punguka. ~ **down on something** (*colloq*) shindwa. ~ **foul of** kosana na. ~ **in** tumbukia; (*of walls*) bomoka; (*soldiers*) jipanga. ~ **off** punguka. ~

enye fedha nyingi, -liojaa fedha.

flush[2] n 1 *(of water)* kufoka, kububujika. 2 bubujiko la damu; kuiva uso; wekundu usoni. 3 msisimko wa hisia (hasira, furaha n.k.). 4 ustawi, ukuaji. **the (first)** ~ machipukizi ya kwanza ya mmea *in the first ~ of youth* katika nyakati za ujana *in the full ~ of health* katika afya nzuri. vt,vi 1 *(of a person, his face)* iva uso (-wa mwekundu) kwa sababu ya bubujiko la damu. 2 *(of heat, health, emotions etc)* iva uso kwa sababu hiyo; *(fig)* jawa na msisimko/hasira, furaha, majivuno. 3 *(of a latrine)* vuta maji.

flush[3] n *(in card games)* seti ya karata za aina moja *royal* ~ seti ya karata tano za juu za aina moja.

flush[4] vt,vi 1 *(of birds)* bumburusha.

2 ~ **from/out of** kurupusha, timua.

fluster vt,vi vuruga; tia msukosuko;

flute

ingia/tia wasiwasi. n mvurugiko; wasiwasi; msukosuko *be in a* ~ -wa na msukosuko/wasiwasi, hangaikahangaika.

flute[1] n filimbi; zumari. vi piga filimbi/zumari. ~ **player** n mpiga filimbi/zumari.**flutist**; *(US)* **flautist** n mpiga filimbi/zumari.

flute[2] vt tia nakshi ya mifuo. **fluting** n nakshi ya mifuo.

flutter vt,vi 1 *(of birds)* pigapiga mabawa (bila kuruka), papatika; papatisha; rukaruka hewani. 2 pepesuka; yugayuga; hangaika; *(of loose material)* pepea; *(agitate)* tia wasiwasi, ogofya; *(of the heart)* dunda upesi. n 1 fazaa; wasiwasi; msukosuko. 2 *(usu sing)* papatiko. 3 mtetemeko, mtikisiko (wa sauti) katika redio, kinasa sauti n.k. 4 *(colloq)* kamari; burudani.

fluvial adj -a mto/mtoni.

flux n 1 mfululizo wa mabadiliko. 2

(sing only) mtiririko; mbubujiko. 3 dutu ya

out (with somebody) kosana, gombana; (*soldiers*) tawanyika. **~-out** n cheche za mnururisho zinazotokana na mlipuko wa bomu la nyuklia. **~through** shindwa; shindikana; (*of religion*) asi. **~ to** shika kazi; (*be allotted to*) -wa mali ya/kazi ya. 9 angukia *Workers' day ~s on Saturday this year* Sikukuu ya Wafanyakazi itaangukia Jumamosi mwaka huu. 10 tamkwa. **the ~en** n waliofia vitani. **~en woman** n *(old use)* mwanamke aliyepoteza ubikira wake, asherati.

fallacy n dhana yenye kosa; hoja ya uwongo, kosa, uwongo. **fallacious** adj. **fallaciousness** n.

fallen *pp of* **fall.**

fallible adj -a kuweza kukosa, -a kuweza kuwa na kosa. **fallibility** n.

fallow n ardhi/shamba lililolimwa na

kuachwa bila kupandwa mbegu adj -a kulimwa na kuachwa bila kupandwa mbegu.

false adj 1 si kweli, -a uongo, si halisi.

falsetto

2 nafiki; -danganyifu; -ongo; -mbea. 3 (*artificial*) si -a asili. 4 -a bandia. **a ~ bottom** n kitako-bandia. **under ~ pretences** kwa udanganyifu. **sail under ~ colour** 1 *sl* (*of a ship*) safiri na bendera isiyo halali. 2 (*fig*) jifanya kuwa tofauti na ulivyo adv kwa udanganyifu. (**to**) **play** ~ danganya. **~ hood** n 1 uwongo. 2 kusema uongo *guilty of ~hood* kosa la kusema uongo. **~ly** adv. **~ness** n. **falsify** vt 1 danganya. 2 potosha. **falsification** n. **falsity** n 1 uwongo; udanganyifu. 2 uhaini.

falsetto n sautikike (sauti ya

mwanamume ya juu inayofanana na ya kike).

falsies n (*pl*) (*colloq*) sidiria iliyojazwa

ili kukuza matiti.

falter vi,vt 1 sita. 2 (*of the voice*)

gugumia. **~ingly** adv.

kurahisisha kuyeyusha vyuma.

fly[1] n nzi. **a ~ in the ointment** dosari ndogo inayochafua sherehe/furaha. **there are no flies on him** *(fig sl)* mjanja, yu mwerevu. *(compounds)* **~-away** adj *(of clothes)* -a kupwaya; *(of persons)* badhirifu; -liopoteza fikra. **~-blow** n yai la nzi. **~-blown** adj *(of meat)* -lioanza kuoza (kwa sababu ya mayai ya nzi ndani yake); *(fig)* chafu; bovu. **~-boat** n mashua ieleayo. **~book** n kijaruba cha kuwekea chambo (nzi) cha kuvulia samaki.**~-by-night** n mtu atembeaye usiku; mtu asiye mwaminifu. **~-catcher** n mtego wa nzi; shore kishungi, tiva. **~-fish** vi vua samaki kwa nzi bandia. **~fishing** n kuvua samaki kwa nzi bandia. **~ing-leaf** n ukurasa mtupu usiopigwa chapa (mwanzoni au mwishoni mwa kitabu). **~-over** n (*US* = **over pass**) barabara, daraja n.k. ipitayo juu ya barabara nyingine. (*GB*) **~past** n gwaride la Wanaanga.

fly

~-wheel n gurudumu tegemeo. **~-paper** n karatasi yenye kunata ya kunasia nzi. **~-sheet** n waraka/sekula ya kurasa. **~-swatter**; **~-whisk** n mwengo, mgwisho. **~-trap** n mtego wa kunasia nzi. **~-weight** n *(of boxing)* uzito wa chini. **~er;flier** adj 1 mnyama, gari n.k. liendalo kasi mno. 2 mfanyakazi ndani ya ndege hasa rubani. **~ing** adj 1 -a kuruka. 2 -a muda mfupi; -a haraka, -a mbio sana. 3 -siyokazwa; -a kupwaya. 4 *(compounds)* **~ing -ant** n kumbikumbi. **~ ing boat** n ndege (eropleni) ya majini. **~ing -bomb** n roketi yenye bomu la kupiga mbali. **~ing -club** n chama cha watu wapendao mchezo wa kuruka (hewani). **~ing -colours** n bendera za kupamba/kupepea (agh. wakati wa sherehe). **~ing -column** n *(mil)* kikosi cha jeshi chenye uwezo wa kwenda haraka na kufanya mashambulizi chenyewe. **~ing -field** n uwanja wa ndege. **~ing -fish** n panzi la bahari: samaki wa nchi za tropiki awezaye kuruka. **~ing -fox** n nundu. **~ing -jump** n urukaji unaoanza kwa kukimbia. **~ing -saucer** n kisahani kinachosemekana kilionekana kikipita angani. **~ing -squad** n kikosi cha polisi cha kufukuza wahalifu chenye gari za kasi sana. **~ing -visit** n ziara ya muda mfupi; kupitia.

fly[2] vi,vt 1 ruka, puruka. **~ high** -wa na tamaa ya (kuendelea, kukuza hali n.k.). **~ up** ruka angani. **the bird has flown** mtu anayetafutwa

fame n *see* **famous**.

familiar adj 1 **~ with** -zoefu. 2 (*wellknown*) -a kujulikana; (*of a person*) mashuhuri. 3 -a siku zote, -a kawaida. 4 -a kusuhubiana sana, -a karibu. 5 -enye kujipendekeza/ kujikomba. n rafiki, mwenzi. **~ly** adv. **~ity** n 1 mazoea; uzoefu. 2 urafiki; utani. 3 (*knowledge*) kujua sana, ujuaji. **~ity breeds contempt** (*prov*) ukicheza na mbwa utaingia naye msikitini. 4 (*pl*) vitendo vya kirafiki (sana). **~ize vt** 1 jizoeza. **~ize oneself with** jizoeza. 2 eneza, tangaza.

family n 1 familia. 2 watoto (wa mtu fulani). 3 ahali, jamaa, aila *extended* ~ jamaa *nuclear* ~ ndugu wa karibu. 4 ukoo; nasaba. 5 kundi (la viumbe vya aina moja). 6 (*attrib*) -a jamii/jamaa/familia. **~ doctor** n daktari wa familia. **~ hotel** n hoteli yenye bei nafuu kwa familia. **~ likeness** n kufanana kwa watu wa familia moja. **~ man** n mtu apendaye kukaa nyumbani na familia yake; mwenye familia. **~ name** n jina la ukoo. **~ planning** n uzazi wa majira; upangaji (wa) familia . ~

fancy

tree n chati ionyeshayo uhusiano wa aila; shajara. **in the ~ way** (*sl*) mja mzito. **familial** adj -a kifamilia; -a jamii; -a ukoo.

famine n njaa, gumba; (*attrib*) -a njaa.**famish** vi,vt taabika kwa njaa, -wa na njaa; taabisha kwa njaa *I am ~ed* (*colloq*) nina njaa sana.

famous adj 1 maarufu; mashuhuri *make* ~ fanya maarufu. 2 (*colloq*) zuri sana; -a kutosha. **~ly** adv. **fame** n umaarufu. **famed** adj mashuhuri.

famulus n katibu myeka; msaidizi wa

profesa; hadimu.

fan[1]*n* (*colloq*) shabiki.

fan[2]*n* pepeo, feni. vi,vt (*fig*) tia mshawasha. **~ belt** n mkanda wa feni. **~ light** n dirisha juu ya mlango lenye umbo la feni. vi,vt 1 pepea, punga. 2 (*grain*) pepeta; peta. 3 **~ up** puliza moto; fukuta. 4 **~ out** tanda.

fanatic n mlokole (hasa wa dini), mtuashikiliaye sana jambo bila akili adj (*also*

ametoroka. 2 endesha ndege (hewani n.k.); safiri; safirisha (kwa ndege) *every day people ~ to Zanzibar from Dar es Salaam* kila siku watu husafiri kwa ndege kwenda Zanzibar kutoka Dar es Salaam. 3 kimbia; kimbilia; enda mbio, pita upesi. **~ off** toka (enda) ghafla. **~ open** funguka (dirisha, mlango n.k.) ghafla. **~ at somebody** rukia, shambulia. **~ in the face of** pinga;

fly

kana; katalia hadharani/wazi; kuwa dhidi ya/kinyume kabisa cha mambo. **~ into a rage /passion/temper** pandwa na hamaki, hasira. **~ to arms** twaa silaha kwa ari. **~ to bits/~into pieces** pasuka na kutawanyika vipande vipande. **~ to the rescue** kimbilia kuokoa maisha. **make the feathers/fur ~** sababisha fujo/ugomvi. **make the money ~** fuja mali. **send somebody ~ing** piga/gonga mtu ili aanguke kifudifudi au kwa mgongo. **send things ~ing** vurumisha vitu pande zote. 4 rusha (tiara, kishada) hewani; pandisha bendera. 5 hajiri.

fly[3]*n* 1 *(also colloq, pl. used with sing. meaning)* lisani, mhalibori. 2 kipande cha turubali kwenye mlango wa hema au gari. 3 ncha ya bendera iliyo mbali na mlingoti.

fly[4] adj *(sl)* -erevu, janja; -siodanganyika.

foal n mwana farasi/punda. **in/with ~**

(of a mare) -enye mimba. vi,vt (*of horse*) zaa.

foam n 1 povu, ukafu. 2 *(also~-rubber)* sponji (agh. hutengenezea matakia, magodoro n.k.). **bath ~** n sabuni itowayo povu inayotiwa katika maji ya kuoga. vi toa povu; *(fig) ~ing with rage* kutazama kwa hasira; kufoka kwa hasira. **~y** adj.

fob[1]*n* 1 mfuko mdogo wa kutia saa;

ubindo wa saa. 2 kinyororo cha saa.

fob[2] vt **~ somebody off with something/something off** danganya mtu apokee kitu kisicho na thamani.

fo'c'sle n *see* **forecastle**.

focus n 1 fokasi, kitovu: mahali miale ya nuru

~al) -a kilokole, -a mno, -a kukithiri. **~ally** adv. **~ism** n.

fancier n shabiki/mpenzi wa (jambo,

mtu, mnyama fulani).

fancy n 1 ubunifu *mere* ~ wazo tu,

ndoto tu. 2 fikira, wazo, ndoto *the ~ took him* wazo lilimjia. 3 **a ~** (**for**) mapenzi, upendeleo. **take a ~ to** penda. **take/catch the ~ of** furahisha, vutia. **a passing ~** n kitu kivutiacho kwa muda mfupi. **~ free** adj siopenda, -a utani/kutania, a mzahamzaha adj 1 -a kupendeza. 2 (*esp of small things*) -liorembwa; -a kupendeza macho; -a urembo. 3 (*extravagant*) -a mno, ghali sana. **~ dress** n nguo iliyorembwa inayovaliwa kwenye sherehe maalum. **~ work** n mashono ya urembo. 4 (*sl derog*) **~ man n** kuwadi wa malaya. **~ woman** n (*derog*) kimada; kipenda roho. 5 -liofugwa kwa ajili ya uzuri/urembo. 6 (*US, of goods*) bora. 7 -liobuniwa, -liowazi. **fanciful** adj 1 (*of persons*)

fanfare

bunifu sana, dhanifu, nayofuata ndoto tu. 2 -a njozi, -a kutunga; -enye umbo la ajabu. **fanciful drawings** n michoro ya ajabu. **fancifully** adv. vt 1 (*imagine*) waza, tunga moyoni, dhani *just ~/~ that* ona! ajabu! zuri. 2 (*like*) penda, vutiwa na *I don't ~ his looks* sivutiwi na sura yake. 3 hisi; fikiri, labda *I ~ he is out* nadhani ametoka *I ~ so* naona hivyo. 4 taka. 5 **~ oneself** jiona.

fanfare n (*music*) mshindo wa

matarumbeta.

fang n 1 chonge, jino la mnyama (hasa kwa wala nyama). 2 jino lenye sumu (la nyoka). 3 shina la jino.

fanny n (*US sl*) matako; (*GB*) kuma.

fantastic adj 1 -a kutisha; -a ajabu ~ *dreams* ndoto za ajabu. 2 (*of ideas, plans*) -a kuwazika tu; -siowezekana; pumbavu. 3 (*sl*) safi *John is a really ~ boy* John ni mvulana safi sana! **~ally** adv.

fantasy n 1 uwezo wa kubuni/

au moto ikutanapo; mahali kitu kionekanapo vizuri zaidi kwa macho. **out of ~** -enye mauzauza. 2 kiini, mahali penye jambo hasa. vt **~ (on)** 1 weka fokasi, lenga. 2 **~ on** lenga, sisitiza. **focal** adj -a fokasi, -lio kwenye fokasi; -liolenga. **focal-plane** n 1 eneo la kutazamia. 2 *(shutter)* pazia la fokasi.

fold

fodder n 1 chakula kikavu, nyasi kavu (kwa ajili ya kulisha mifugo). vt lisha (mifugo) kwa nyasi kavu.

foe n *(poet)* adui.

foetus;fetus n kijusi. **foetal; fetal adj. fog** n 1 ukungu, mavunde, kungugu *be in a ~ (fig)* -toelewa -tojua, chaganyikiwa. **~-bank** n ukungu mzito juu ya bahari. **~-bound** adj -sioweza kuendelea na safari kwa sababu ya ukungu. **~horn** n parapanda ya kutangaza hatari ya ukungu baharini. **~ signal** n ishara ya ukungu relini. 2 hali ya ukunguukungu kwenye picha au filamu. vt,vi funikwa; funika na ukungu; *(fig)* changanya, pumbaza. **~gy** adj 1 -enye ukungu. 2 *(fig)* -sioelewa/jua *I haven't the ~giest idea* sina hata fununu. **~giness** n.

foible n kosa/hitilafu ndogo (ya tabia, fikra za mtu) *one of his ~s is to think he can sing* moja ya kasoro zake ni kujiona kuwa anaweza kuimba (kumbe wapi).

foil[1] n 1 jaribosi. 2 mtu/kitu kinacho

dhihirisha uzuri/ubora wa kingine kwa kuvilinganisha.

foil[2] n kitara kisicho na ncha kali (cha kufanyia mazoezi, kuchezea).

foil[3] vt zuia; kwamisha.

foist vt **~ something off on somebody; ~ somebody off with something** ghilibu mtu akubali kitu kisicho na thamani.

fold[1] vt,vi 1 kunja, pinda. 2 *(the arms)* **~ one's arms** kunja mikono/ kumbatia; ~ *somebody to one's breast* kumbatia; kunjamana, jikunjakunja. **~ (up)** *(fig)* kumbatia mtu kifuani. 3 kunjikana; *(colloq)* filisika, shindwa kibiashara. 4 funga; kunja; funika. 5 changanya; koroga n kunjo, kibonde; *(of*

kuwaza/kutunga taswira; matokeo ya mawazo ya kinjozi. 2 ndoto, njozi, ruya. **fantasize** vt,vi **fantasize (about)** ota (ukiwa macho), waza.

fantasia n sanaa ambamo mtindo na fani ni muhimu kuliko muundo.

far adj 1 -a mbali. **be ~** (**from**) -wa

mbali sana (kutoka); (*fig*) -wa tofauti kabisa na. 2 **the Far East** n Mashariki ya Mbali. 3 chokomeani. **the ~ end** mwisho, chokomeani adv mbali *we did not go ~* hatukwenda mbali. **~ between** mara chache. **as ~ as** hata, mpaka, hadi. **~ and wide** kotekote *as ~ as the eye can reach* upeo wa macho *he is not ~ off sixty* yeye anakaribia (miaka) sitini. **how ~**? umbali gani? **~ from** (*let alone, not to mention, not only*) licha ya, sembuse. **~ from it** hasha, sivyo. **~ be it from me** siwezi; sipendi, mbali, sithubutu *in so ~ as I am concerned* kwa kadiri inavyonihusu mimi *so ~ so good* mpaka hapo sasa mambo ni mazuri. (**to) go ~ to** 1 enda mbali *it won't*

fare

go very ~ haifiki mbali sana *that's going too ~* hilo linavuka mpaka. **as ~ back as** tangu *~ into the night* hadi usiku wa manane. 2 (*compounds*) **~ fetched** adj -sioaminika. **~ flung adj** (*rhet*) -lioenea sana, -liotapakaa, liotawanyika. **~ reaching** adj -enye athari nyingi. **~ seing** adj -enye kuona mbali. **~ sighted** adj -enye kuona mbali; (*fig*) -enye kuzingatia ya mbele, angalifu. **~ famed** adj -enye kufahamika sana, maarufu. **~gone** adj -lioingiliwa sana; lio zama (na ugonjwa, ulevi n.k.). **~ out** tofauti kabisa, -a ajabu. 3 (*with other adv & preps*) **~ away** mbali sana *~away beyond the river* mbele sana ya mto. **~ from** hata kidogo. **~ off** mbali sana. **by ~** kwa mbali. **go ~** (*of persons*) enda mbali, penda sana; (*of money*) weza kununua bidhaa/huduma. **go/carry too ~** vuka mpaka, zidi. **as/so ~ as** hadi, hata mpaka, kwa kadiri; (*with qualifying* adj & *adv*) sana, kwa kiasi kikubwa *this is ~better* hii ni afadhali sana. **~ and away** (*with comp and super*) kwa mbali. **~ away** adj -a mbali, -a zamani. **~ther** adj -a mbali zaidi *at the ~ther end* mbali zaidi *~ther back* nyuma zaidi; (*later*) mbele; (*additional*) -a zaidi adv mbali zaidi *~ther off* si zaidi ya *nothing is ~ther from my thoughts* mawazo yetu hayatofautiani sana. **~ ther most** adj

man's loin cloth used as a pocket) kibindo. **~ mountain** n mlima kunjamano. **~er** n 1 folda (kifuko cha karatasi ngumu cha kubebea karatasi). 2 kijitabu cha matangazo, ratiba n.k., brosha.

fold[2] n 1 zizi, boma la mifugo. 2 *(fig)*

foliage

kundi la waumini. **return to the ~** rejea katika kundi la waumini nyumbani.

foliage n majani (ya mmea). **foliaceous** adj 1 -a jani, -enye viungo kama jani. 2 -enye tabaka nyembamba. **foliar** adj *(bot)* -a jani -enye kufanana na majani. **foliate** vt chanua adj -enye umbo la jani. **foliation** n.

folio n 1 ukurasa, folio, sahifa. 2 *(of*

ledger) kurasa mbili za daftari zinazoelekeana,(upande mmoja wa matumizi na wa pili wa mapato). 3 namba ya ukurasa wa kitabu. 4 ukurasa mkubwa na karatasi iliyokunjwa mara moja; kitabu kikubwa chenye kurasa namna hii.

folk n 1 watu kwa jumla. 2 *(incompounds)* **~ dance** n ngoma ya jadi. **~lore** n elimu ya mila na desturi za jamii fulani, sanaa (ya) jadi. **~medicine n** madawa ya kienyeji, mitishamba. **~-music** n muziki wa jadi. **~ tale** n ngano, hadithi. 3 *(pl) (colloq)* ndugu wa familia moja, jamaa *my old ~s at home* ndugu zangu wa nyumbani. **~sy adj** *(colloq)* cheshi; kunjufu.

follicle n kinyeleo, kinyweleo.

follow vt,vi 1 fuata, andama *don't ~ him* usimfuate. **~ on** fuata baada ya muda. **~ through** kamilisha pigo; maliza jukumu; timiza ahadi. 2 fuata/shika njia. 3 elewa, fahamu (hoja, jambo linalojadiliwa) *do you ~ my argument?* unaelewa hoja yangu. 4 fanya kazi fulani. **~ the law** fanya kazi ya uanasheria. 5 iga; igiza, fuatisha vitendo vya mtu fulani, fuata nyayo. 6 tokana na *it ~s from what you say that* kutokana na unavyo sema inaonekana kwamba. 7 **~ something out** fuatia jambo hadi mwisho. **~something up** fuatilia. **~-up** n kitu (k.m. barua, waraka n.k.) kinachofuatilia kitu kilichotangulia; ufuatiliaji. **~er** n 1 mfuasi; muunga mkono;

mbali kabisa *on the ~ ther side of the street* upande wa pili wa mtaa. **~thest** adj & adv mbali sana, mbele kabisa, mbele kupita kina kikuu. **at the ~thest** 1 mwisho kabisa. 2 (*of time*) kwa kuchelewa kabisa.

farce n 1 kichekesho; mchezo (jambo,hadithi) wa kuchekesha sana; (*joke*) utani; upuuzi. 2 matukio halisi ya upuuzi/kuchekesha. **farcical** adj. **farcically** adv.

fare[1] n nauli; uchukuzi *what is the ~?*

fare

nauli ni kiasi gani?; (*passenger*) msafiri, abiria.

fare[2] n (*food*) mlo. **bill of ~** n orodha ya vyakula (vya karamu hotelini). **be fond of good ~** penda sana kula. vt,vi 1 (*proceed*) (*old use*) enda, safiri; endelea *how did you ~?* uliendeleaje? **he ~d well** alifanikiwa. **you may go farther and ~ worse** unaweza kuendelea na kupata shida zaidi. 2 (*happen*) tukia, tokea. 3 (*get on*) -wa na hali, patwa na mambo. 4 (*be entertained*) tendewa, lishwa. 5 **~ forth** anza safari. **~well** *interj*. kwaheri, buriani n kuaga, maagano. **say/bid well to** aga, sema kwaheri adj *~ well speech/dinner* hotuba/karamu ya kuagana.

farina n unga wa nafaka. **~ceous** adj -a wanga.

farm n 1 shamba. **~ hand**/**~ worker** n kibarua wa shamba. **~ yard** n uwanja baina ya majengo shambani. 2 **~ house** *or* **~ stead** n nyumba ya mkulima shambani. vt,vi 1 (*land*) lima; (*animals*) fuga. 2 **~ out** (**to**) toa kazi ikafanywe na wengine; kabidhi mtoto alelewe na mlezi. **~er** n mkulima; mfugaji. **~ing** n ukulima.

farrago n 1 mchanganyiko wa vitu, mparaganyo. 2 mchuuzi wa vitu mchanganyiko.

farrier *n* 1 mfua njumu za farasi. 2 mganga wa farasi.

farrow vi (*of pigs*) zaa. n vitoto vya

nguruwe; uzaaji.

(disciple) mwanafunzi. 2 mfuatiliaji. **~ing** adj -nayofuata. **the ~ing** n jambo

fool

linalofuata;kundi la wafuasi. **he has a large ~ing** ana wafuasi wengi.

folly n upuuzi; upumbavu.

foment vt 1 kanda/chua kwa dawa/maji

moto. 2 *(excite) (fig)* chochea; chokoza. **~ation** n 1 majimoto/ dawa ya kukanda/kuchua. 2 *(instigation)* uchochezi; uchokozi.

fond adj 1 *(pred only)* **be ~ of** penda.

2 -enye upendo *a ~ mother* mama mwenye upendo. 3 -nayopenda mno (hadi kuwa -jinga). 4 -a ndoto, matumaini, matarajio ambayo uwezekano wake wa kutimizika ni mdogo sana. **~ly** adv 1 kwa upendo. 2 kwa matumaini ya kijinga. **~ness n** upendo.

fondant n peremende laini yenye kuyeyuka mdomoni.

fondle vt papasa/tomasatomasa kwa

mahaba; bembeleza *~ somebody's hair* gusa nywele kwa mapenzi.

font[1] n 1 fonti: kisima cha maji ya ubatizo. 2 kitungi cha mafuta katika taa. **~al** adj 1 -a asili. 2 -a chemchemi. 3 -a ubatizo.

font[2] n see **fount**.

fontanel; fontanelle n utosi wa mtoto mchanga.

food n chakula, maakuli *~ chain* (mfuatano wa) mlishano *~ crops* mazao ya chakula. **~-stuff** n vyakula *~ for thought* jambo la kuwazia. **~less** adj bila chakula.

fool[1] n 1 mpumbavu. **be a ~ for one's pains** fanya jambo lisilokuletea pato wala shukurani. **be/live in a ~'s paradise** -wa na furaha ya kipumbavu isiyodumu. **be sent/go on a ~s errand** tumwa/fanya jambo lisilo na faida. **make a ~ of somebody** danganya, ghilibu mtu; mfanye mtu aonekane

fart vi (*not in polite use*) sura, shuta, jamba. n ushuzi.

farthing n (*formerly*) sarafu yenye thamani ya robo ya peni *it is not worth a brass* ~ haina thamani yoyote; bure ghali *without a* ~ bila fedha mfukoni. **it does not matter/ he does not care a ~** haitishi/hajali.

fascia n *see* **dash board**.

fascinate vt,vi 1 vutia sana. 2 pumbaza kwa kukazia macho. **fascinating** adj. **fascination n.**

fascism n 1 ufashisti. 2 serikali ya mrengu wa kulia inayogandamiza watu. **fascist** n fashisti adj -a kifashisti.

fashion n 1 **a/the** ~ mtindo. **after/ina** ~ kwa kadri/kiasi fulani. **after the** ~ **of** kwa mtindo wa. 2 mtindo wa kisasa. **be all the** ~ pendwa sana. **come into/go out of** ~ kuingia/ kutoka kwa mitindo. **follow/be in the** ~ fuata mtindo. **set the** ~ anzisha mtindo. **a man/woman of** ~ shabiki wa mitindo. ~ **plate** picha ionyeshayo mtindo wa nguo. vt unda. **~able** adj -a mtindo/-a siku hizi. **a ~able hotel** hoteli ya kisasa.

fast[1] vi funga (kula n.k.) n 1 (*period of*) mfungo, saumu. 2 siku ya kufunga. **break one's** ~ futuru.

fast[2] adj 1 imara, kikiki, madhubuti. **hard and ~ rules** sheria ngumu na imara. 2 amini, aminifu *a* ~ *friend* rafiki mwaminifu. 3 (*of colours*) -a kudumu, -siochujuka adv imara, thabiti. **stand** ~ simama imara (kataa kuyumbishwa). **stick** ~ simama imara; kwama. ~ **bind**, ~ **find** (*prov*) kilichofungwa imara si rahisi kupotea. **play ~ and loose with** badilisha msimamo mara kwa mara. **~en** vt,vi 1 ~ **(up/down)** kaza, komea *~en all the doors* komea milango yote. 2 ~ **(on/upon) a nick name** tunga, pachika, -pa mtu jina la utani. **~en an accusation on/upon somebody** tuhumu mtu. 3 funga *the window won't ~en* dirisha halitafunga. 4 **~en on/upon** shikilia *he ~ened on her argument* ameshikilia hoja yake. **~ener** n kishikizo *a zip ~ener* zipu. **~ening** n.

fast[3] adj 1 -a upesi, -a haraka *a ~ trip* safari ya haraka. 2 (*dated*) (*of person, his way of living*) -a anasa, fujaji *a ~ man* mwanamume mfujaji mpumbavu. **play the ~** jifanye mpumbavu. **There is no ~ like an old ~** *(prov)* mzee mpumbavu ndiye mpumbavu hasa. 2 *(in the Middle Ages)* mchekeshaji (aliyeajiriwa na mtawala au muungwana). 3 **April ~** n mtu aliyedanganywa kwenye sikukuu ya wapumbavu (yaani tarehe 1 Aprili). **All F~s' Day** n Sikukuu ya Wapumbavu. 4 *(used attrib, colloq)* mpumbavu. vi,vt 1 **~(about/around)** -wa kama mpumbavu, chezacheza *stop ~ing (about!)* acha upuuzi. 2 ~ *something (out of something)* danganya. **~ery** n tabia ya kipumbavu; matendo/ mawazo/matamshi ya kipumbavu. **~-hardy** adj jasiri mno/pasibusara; -a kujihatarisha bure. **~-hardiness** n ujasiri (bila busara) wa kipumbavu. **~ish** adj pumbavu. **~ ishtalk** n upuuzi *he is ~ish* hana akili. **~ishly** adv. **~ishness** n. **~proof** adj -sio na hitilafu.

fool[2] n aina ya chakula kitamu (kinachotengenezwa kwa matunda na malai au faluda).

foot n 1 mguu, kanyagio, wayo. **on ~** (kwenda) kwa miguu, kwa kutembea; *(fig)* -lioanzishwa tayari *the project is on* ~ mradi umeshaanza (na sasa unaendelea). **be on one's feet** -wa wima; simama, inuka (ili kusema jambo fulani) *the Minister was on his feet at once to answer the charge* Waziri alisimama mara moja kujibu shitaka; *(fig)* -wa na afya njema baada ya kuugua. **fall on one's feet** *(colloq)* -wa na bahati, bahatika. **have feet of clay** -wa mnyonge au mwoga. **have one ~ in the grave** karibia kufa (k.m. kutokana na uzee), chungulia kaburi. **keep one's feet** -toanguka (k.m. wakati unatembea kwenye utelezi. **put one's ~ down** *(colloq)* kataa; pinga; shikilia msimamo. **put one's ~ in it** *(colloq)* sema au fanya kosa au upuuzi; boronga. **put one's feet up** *(colloq)*, pumzika huku miguu imenyooshwa, miguu juu. **put one's best ~ forward** tekeleza kazi yako haraka iwezekanavyo. **set something/ somebody on its/his ~** wezesha mtu/kitu kijitegemee. **set something on ~** anzisha kitu/jambo. **sweep somebody off his ~** tia mtu ari/jazba, hamasisha sana. **under ~** chini, ardhini. 2 hatua, mwendo *swift of ~* mwendo wa haraka, mwendo mwepesi. 3 sehemu ya chini (ya kitu); tako *at the ~ of a hill* chini ya mlima. 4 sehemu ya mwisho ya mguuni mwa kitanda au kaburi. 5 *(measure)* futi. 6 kipimo cha mkazo katika mashairi. 7 *(mil. old use)*

mali, fisadi. 3 (*of a watch/clock*) -enye kukimbia *my watch is* ~ saa yangu inakimbia. 4 (*of a surface*) -enye kufanya iwe haraka/iwe na mwendo. 5 (*of photographic film*) -a muda mfupi adv 1 haraka, upesi *he speaks* ~ anasema upesi. 2 **live ~** ishi kifisadi; (*old use*) *she lives ~ by* anaishi karibu.

fastidious adj (*in matters of food*) -enye machagu, gumu kuridhisha; haraka kukosoa. **~ly** adv. **~ness** n.

fat adj 1 -a mafuta, nene; (*of animals*) nono *a ~ man* mtu mnene. **~ head** n mpumbavu. 2 -liojaa *a ~wallet* pochi iliyojaa noti. **a ~ lot** (*sl*) nyingi sana; *(ironic)* kidogo sana. 3 -enye rutuba ~ *lands* ardhi yenye rutuba. n 1 mafuta. 2 *(animal)* shahamu. **chew the ~** endelea kunung'unika. **live off the ~ of the land** ishi maisha ya anasa. **the ~'s in the fire** mambo yameharibika. **(to) put on ~** nenepa. **~-tish** adj -nene nene. **~ness** n. vt nenepesha. **kill the ~ted calf** (*fig*) karibisha kwa furaha kubwa (mtu aliyerudi). **~ten** vt **~ten (up)** nenepesha; nonesha. **~ty** adj -a mafuta, shahamu n (*colloq*) mnene.

fate n 1 jaala , majaliwa. **as sure as ~** hakika. **the F~s** n miungu wa kike watatu wa Kigiriki (wa majaliwa). 2 kifo, mauti; maangamizi vt (*usu pass*) andikwa. **it was ~d** imeandikwa (na Mungu); tabiriwa kuwa. **fatal** adj **~ (to)** -a kufisha, -a mauti; -baya *fatal accident* ajali ya kufisha *his long absence was fatal to our plans* kutokuwepo kwake kwa muda mrefu kuliharibu mipango yetu. **fatal** -a jaala. **fatally** adv. **fatalism** n falsafa ya jaala/majaliwa. **fatalist** n muumini wa falsafa ya jaala. **fatalistic** adj -a jaala/majaliwa. **fatality** n 1 msiba, baa. 2 kifo cha ajali/vita n.k. 3 mauti, athari mbaya (ya ugonjwa). **~ful adj** 1 -a jaala, -a majaliwa. **~ful events** matukio ya majaliwa. 2 -enye kutabiri.

father n 1 baba *adoptive* ~ baba wa kupanga *putative* ~ baba wa kudhaniwa *step* ~ baba wa kambo. **the child is ~ to the man** (*prov*) matendo ya utotoni yatajidhihirisha ukubwani. **the wish is ~ to the thought** (*prov*) imani yetu ni kwa yale mambo tunayotaka kuwa kweli. **~-in law** n baba mkwe. **~-figure** n mzee anayeheshimika (kwa ushauri wake wa kibaba). 2 (*usu pl*) mababu *sleep with one's ~s* zikwa pamoja na mababu. 3 mwanzilishi, kiongozi wa kwanza. **F~s of** askari wa miguu. 8 *(compounds)* **~-and mouth disease** n shuna, ugonjwa wa midomo na miguu. **~-ball** n soka, kandanda. **~ bath** n beseni la kunawia miguu. **~-board** n kibao cha mwinamo anachokanyaga dereva. **~-bridge** n daraja la waendao kwa miguu. **~-fall** n sauti ya hatua. **~-fault** n *(sport (tennis)* kosa la hatua (la kuruka msitari wakati wa kupiga mpira mara ya kwanza). **~-hills** n vilima vidogo chini ya mlima mkubwa au safu za milima mikubwa. **~-hold** n *(in climbing)* kidato; *(fig)* mahali pa usalama. **~-lights** n taa za chini za jukwaa. **the ~-lights** *(fig)* kazi ya uigizaji. **~ loose; ~ loose and fancy free** adj huru bila dhima. **~-man** n mtumishi wa kiume, mkaribishaji wageni; mtumishi anayekuwa mezani wakati wa chakula. **~-mark** n see **~-print; ~-note** n rejeo/tanbihi chini ya ukurasa. **~-path** n njia ya miguu. **~-plate** n *(of a train)* kijukwaa cha kusimamia dereva na mchochea moto. **~-pound** n kipimo cha kazi (cha kunyanyua ratili moja futi moja). **~-print** n wayo. **~-race** n mashindano ya mbio. **~-rule** n rula ya mti au metali (urefu wa inchi 12). **~-slog** vi *(colloq)* enda mbali kwa hatua kubwa na kishindo. **~-slogger** n *(colloq)* mwendaji wa miguu, mtu anayekwenda mwendo mrefu kwa miguu. **~-sore** adj -enye jeraha la miguu kutokana na kutembea. **~-step** n sauti ya hatua; wayo. **follow in one's father's ~ step** fuata vitendo vya baba; fuata nyanyo. **~-stool** n kibao cha kuwekea mguu. **~-sure** adj -siotetereka; -siochukua hatua potovu; imara. **~-wear** n *(tradesman term for)* viatu. **~-work** n namna ya kutembeza miguu kwenye dansi au mchezo wa ngumi. vt,vi 1 fuma mguu wa soksi. 2 **~ it** *(colloq)* nenda kwa miguu, tembea. **~ the bill** *(colloq)* lipa (gharama). **~ed** adj *(in compounds)* -enye miguu kama ilivyoonyeshwa. **sure -~ed** adj -siotetereka, imara. **~ing** n *(sing only)* 1 usimamaji; mahali pa kusimamia *he lost his ~ ing* aliteleza; alikunguwaa. 2 nafasi (katika jamii kikundi n.k.). **be on a friendly ~ing with** *(your neighbours*) -wa na uhusiano mzuri na majirani zako. 3 hali *on a peace/war ~ing* katika hali ya amani/vita. **~age n** urefu unaopimwa kwa futi (hasa filamu). **~er** n 1 *(colloq)* soka, kandanda. 2 *(compounds)* **a six-~en** n mtu mwenye urefu wa futi sita.

footle vi,vt *(colloq)* chezacheza, fanya upuuzi, danganya. **footling** adj -sio na maana au

the Church waanzilishi wa kwanza wa Kikristo katika (karne tano za mwanzo). **F~ of the Nation** n Baba wa Taifa. **City F~s** n madiwani. 4 **Our (heavenly)** ~ Mungu (Baba). 5 padre, kasisi; kiongozi katika nyumba ya mapadre *the Holy* ~ Baba Mtakatifu. 6 jina la kupanga ~ *Christmas* Baba Noeli. **~-hood** n ubaba. **~-land** n nchi ya kuzaliwa kwetu. **~less** -liofiwa na baba, yatima. **~ly** adj *~ly love* mapenzi ya baba. vt 1 asisi jambo/ wazo. 2 kubali kuwa baba (wa mtoto/mwandishi wa kitabu n.k). 3 **~ on/upon** -pa ubaba wa mtoto; twisha mzigo.

fathom n kina cha maji (futi sita, au mita 1.8), wari mbili. vt pima kina cha; elewa. **~less** adj -siopimika kina; -sioeleweka.

fatigue n 1 uchovu, mavune. 2 (*of metals*) kuchoka (kutokana na matumizi mengi). 3 kazi ya sulubu; (*of soldiers*) kazi zisizo za kijeshi (kupika, kulima). **~-party** n kikosi cha wanajeshi n.k. kinachopewa kazi hizo. (*pl*) **~s** n nguo za wanajeshi. vt chosha.

fatuous adj -pumbavu, -sio na maana. **~ reply** n jibu la kipumbavu. **~ly** adv. **fatuity; ~ness** n.

faucet n (*esp. US*) bilula, mfereji. **faugh** *interj* Yeh! sauti ya kuonyesha hasira au kinyaa.

fault n 1 kosa, hatia, taksiri, dosari. **at** ~ -enye hatia/makosa; katika hali ya kutatizwa. **to a** ~ kupita kiasi. **find** ~ (**with**) lalamikia. **~-finder** n mtu asiyeridhirika. **~ finding** n kutafuta makosa. 2 kosa, lawama *the ~ lies with you* lawama ni yako. 3 jambo lililofanywa kwa makosa; (*of tennis*) mpira uliopigwa vibaya. 4 *(of rocks)* ufa, muatuko vt kosoa, laumu *no one could ~ his implementation* hakuna ambaye angeweza kukosoa utekelezaji wake. **~less** adj. **~lessly** adv. **~y** adj -enye kosa, -baya, ovyo *the work was done in a ~y manner* kazi ilifanyika ovyo. **~ily** adv.

faun n (*Roman myth*) Mungu wa mashambani mwenye pembe na miguu ya mbuzi.

fauna n fauna: mkusanyiko wa wanyama wote katika mazingira fulani.

faux pas n tendo/neno linalovunja heshima k.m. kujamba.

muhimu, -a upuuzi.

fop n maridadi, mlimbwende, mno. **~pery** n. **~pish** adj.

for[1] *(prep)* 1 *(indicating destination or progress towards) set out ~ the beach* elekea pwani *passengers ~ Mombasa* abiria waendao Mombasa. 2 *(indicating intention) built ~ rough roads* -lioundwa kwa barabara mbovu. 3 *(indicating ultimate possession) make some coffee ~ the guests* tayarisha kahawa kwa ajili ya wageni. **be ~ it** *(colloq)* weza kuadhibiwa au kupata shida, pata *you are ~ it now* utaipata sasa. 4 *(indicating preparation for) be ready ~ the long drought* jiandae kwa ukame wa muda mrefu. 5 *(indicating purpose) read ~ fun soma* kwa kujifurahisha. **what ~** kwa sababu/ kazi gani. 6 *(introducing complement) they were taken ~ crooks* walidhaniwa wahuni. **~ certain** kwa uhakika/yakini. 7 *(with an object of hope, wish, search, inquiry etc) hope ~ the best* omba Mungu. 8 *(indicating endowment) an aptitude ~ mathematics* kipaji/ kipawa cha hisabati. 9 *(indicating liking) has a taste ~ wine* anapenda mvinyo. 10 *(indicating suitability) a man ~ the job* mtu anayefaa kazi. 11 *(after adj) too little ~ the day's wage* kidogo mno kwa ujira wa siku. 12 kwa kuzingatia *it is quite an achievement ~ a foreigner* ni mafanikio makubwa kwa mgeni. **~ all that** licha ya yote hayo. 13 *(representing)* mwakilishi, kwa niaba ya; badala ya, kwa/badala ya. **stand ~** wakilisha. 14 *(in defence or support of) she was ~ mult-partism* aliunga mkono/alitetea vyama vingi. 15 *(with regard to) ~ my part* kwa upande wangu *I am hard up ~money* kuhusu fedha nimeishiwa kabisa. 16 kwa sababu ya *blame ~ the delay* laumu kwa (sababu ya) kuchelewa. 17 *(after a comparative) my shoes are the worse ~ wear* viatu vyangu vimezidi (kwa) kuchakaa. 18 licha ya; dhidi ya *~ all you say, I still enjoy his company* bado nafurahia usuhuba wake licha ya yote usemayo. 19 kwa kiasi cha *reserve two seats ~ $ 50* weka/shika viti viwili vya (kiasi cha) $ 50. 20 *(in exchange for)* **plant two trees ~ every tree you cut down** panda miti miwili kwa kila mti unaoukata. 21 *(in contrast with) ~ one enemy she had a hundred friends* kwa kila adui mmoja alikuwa na marafiki mia moja. 22 *(duration) I shall be away ~ three weeks* nitakuwa sipo/ nitaondoka kwa majuma matatu. 23 *(distance) we walked ~ twenty*

favour/favor n 1 fadhila *win a person's ~* pata fadhila za fulani. **be/stand high in somebody's ~** pendwa na mtu fulani. **be in/out of ~** (**with somebody**) pendwa/-topendwa na. **find/lose ~with somebody/in somebody's eyes** pata/kosa fadhila mbele ya fulani. 2 msaada, kuunga mkono, kukubali kusaidia. **in ~ of** (kwa) upande wa, niaba/kuunga mkono/faida ya; kwa ajili ya. 3 upendeleo. **without fear or** ~kwa haki kabisa, bila kuogopa au kupendelea. 4 msaada, wema. **do somebody a** ~tendea mtu wema. **do a ~ for somebody** fanya wema/toa msaada kwa mtu fulani. 5 pambo, tunu. vt,vi 1 unga mkono, fadhili, *fortune ~s the brave* bahati humwendea shujaa. 2 pendelea. 3 ~ **somebody with something** (*old use or formal*) -pa fursa; fanyia jambo *the child will ~ us with a song* mtoto atatuimbia. 4 (*of circumstances*) wezesha, rahisisha. 5 *(old use)* fanana na, landana na *the girl ~s her mother* msichana yule anafanana na mama yake. **ill/well~ed** adj -enye sura mbaya/nzuri. 6 ~ **with** -pa, tolea, wezesha. **~able** adj -enye kufaa; -enye kusaidia. **~ably** adv. **~ite** n 1 kipenzi, mpenzi. 2 **the ~ite** (*racing*) farasi anayetegemewa kushinda. 3 mtu anayependelewa. **~itism** n upendeleo.

fawn[1] n 1 mtoto wa paa, paa mdogo

(asiye na umri wa zaidi ya mwaka). 2 (*colour*) rangi ya paa kama hudhurungi, madafu.

fawn[2] vi (**on**) (*of dogs*) 1 onyesha furaha na upendo (kwa kurukaruka na kutikisa mkia). 2 *(of persons)* jipendekeza, jikomba; bembeleza.

fax vi ~*something* (**through**) (**to somebody**). tuma kwa faksi, faksi n 1 mfumo wa kufaksi (nakala za) nyaraka. 2 nakala iliyofaksiwa.

faze vt (*usu with a neg*) shtua, hangaisha, sumbua *It doesn't ~ a bit* hainisumbui hata kidogo.

fealty n (*in feudal times*) kiapo, ahadiya kumtumikia mtu *take an oath of ~* kula kiapo cha uaminifu kwa bwana.

fear (*dread*) 1 hofu, woga. **for ~ of** kwa hofu ya. **for ~ that/lest** kwa kuhofia ili kwamba jambo lisitokee. 2 wahaka *he is in ~ of his life* ana wahaka wa maisha yake. 3 uwezekano *no kilometers without meeting a soul* tulitembea kwa kilomita ishirini bila kukutana na mtu. 24 *(as part of the subject) ~ a man to chair a women's association is impossible* kwa mwanaume kuwa mwenyekiti wa chama cha wanawake ni muhali.

for[2] *conj* kwa kuwa; kwani, kwa maana, maana *I asked her to join us ~ she was all alone* nilimtaka aungane nasi kwani alikuwa mpweke. **forage** n 1 chakula cha farasi (punda, ng'ombe). 2 kutafuta chakula. *(mil)* **~-cap** n kofia ya kazi ya askari. vt **~ (for)** tafuta chakula, tafuta (kitu chochote); nyang'anya. **~ for oneself** jitegemea. **~r** n mtafutaji chakula.

foramen n *(anat)* tundu, shimo dogo, kilango.

forasmuch as adj *conj* kwa kuwa, kwa sababu.

foray n uvamizi. vt vamia.

forbad/farbade *pt. of* **forbid**.

forbear[1] vt,vi **~ (from)** stahamili, vumilia; epuka. **~ance** n. **~ing** adj.

forbear[2] n *(US* **forebear)** *(usu pl)* mhenga.

forbid vt kataza, kanya, piga marufuku *~ somebody the house* kataza mtu nyumbani. **God ~** Mungu apishe mbali! **~den** adj -liokatazwa, mwiko. **~den fruit** n jambo linalotamaniwa sana lakini mwiko/marufuku. **~ding** adj -a kuogofya, -a kutisha, -kali. **~dingly** adv.

forby(e) *(arch.) prep/adv* tena, zaidi ya.

force n 1 kani, nguvu *the ~ of a blow*

nguvu ya pigo *by sheer ~* kwa nguvu tu. **in ~** *(usu of people)* kwa wingi. **in full ~** kwa nguvu zote. 2 *(energy)* bidii, juhudi, jitihada. **join ~s with** unganisha nguvu/juhudi. 3 *(violence)* jeuri, dhulumu. 4 **by ~** kwa nguvu/mashauri ya nguvu. 5 **the ~** n polisi. 6 *(pl)* **~s** n majeshi. **join the ~s** jiunga na jeshi. 7 *(gram)* maana, *what is the ~ of `for' here? `for'* ina maana gani hapa? 8 *(leg)* amri, sharti, nguvu. **be in ~** tumika. **put a law into ~** fanya sheria itumike. vt 1 lazimisha; shurutisha, vunja/pasua kwa nguvu. **~ a person's hand** shurutisha mtu kufanya kitu. **~an entry** ingia

~ (*colloq*) haiwezekani. 4 kicho, uchaji *the ~ of God* uchaji wa Mungu. **~ful** adj -a kutisha, -a kuogofya *a ~ful story* hadithi ya kutisha. **~fully** adv. **~ fulness** n. **~less** adj jasiri, shupavu. **~lessly** adv bila hofu. **~lessness** n. **~some** adj (*usu jokingly*) -enye sura ya kutisha, -a kuogofya. vt,vi 1 ogopa, hofu. 2 chelea. 3 **~ for** -wa na wasiwasi wa ~ *the worst* -wa na wasiwasi kuwa jambo baya limetokea au litatokea. 4 -cha, ogopa ~ *God and obey your parents* ogopa Mungu na watii wazazi wako.

feasible adj 1 a kuwezekana, -a kutendeka. 2 (*colloq*) yamkini, -a kuaminika. **feasibility** n uwezekano *feasibility study* uchunguzi wa uwezekano/hali halisi.

feast n 1 (**~day**) sikukuu; sherehe. 2 karamu. 3 (*fig*) kitulizo cha akili au hisi. vt,vi 1 (*entertain*) kirimu, karibisha; (*delight*) furahisha; (*enjoy*) jifurahisha. **(to) ~ one's eye on something** furahisha macho kwa kuangalia jambo fulani. 2 shiriki; shirikisha katika karamu; -la; lisha sana (na kusaza).

feat n tendo gumu (la ajabu, la ujasiri, la uhodari, la nguvu) lifanywalo vizuri; tendo kubwa.

feather n unyoya. **a ~ in one's cap** kitu cha kujivunia. **as light as a** ~ -epesi sana. **in full/high ~s** kuwa katika furaha, hali/ afya nzuri. (**to**) **show the white ~** onyesha woga. **birds of a** ~ (**flock together**) Waarabu wa Pemba hujuana kwa vilemba. **~-bed** n godoro la manyoya. vt penda mno; fanyia huruma/karimu; saidia. **~-bed the farmers** toa misaada kwa wakulima. **~-brained; ~ headed** adj -jinga; pumbavu; -enye mawenge. **~weight** n (*boxing*) uzito wa unyoya. **~y** adj -a laini na epesi kama unyoya. vt 1 pamba (kwa manyoya), tia manyoya. **~ one's nest** 1 jitajirisha; jiletea raha, jianisi. 2 elea, pepea kama unyoya. 3 ~ *one's oar* pindisha kasia ili bapa likae juu ya maji.

feature n 1 sehemu ya uso (pua, midomo n.k.). 2 (*pl*) sura, uso. 3 sifa/sehemu muhimu *the geographical ~s* sura ya nchi (k.m. milima, maziwa, mabonde n.k.). 4 makala/habari maalum katika gazeti. 5 filamu (ndefu ya hadithi). vt 1 -wa sifa/sehemu muhimu ya. 2 fanya kuwa muhimu, maarufu. 3 onyesha *a film that ~s a new singer* filamu kwa nguvu. **~ landing** n kutua kwa dharura. **~ land** vt,vi tua kwa dharura. 2 *(fasten growth)* komaza mmea haraka (kwa kutumia joto n.k.); *(fig)* ~ *a pupil* fanya mwanafunzi ajifunze kwa muda mfupi kwa kumpa masomo ya ziada. 3 fanya jambo kwa kujilazimisha ~ *a laugh* cheka kwa kujilazimisha (wakati mtu hana furaha). **~-feed** vt **(~-fed)** lazimisha (mnyama, mfungwa, mgonjwa) kula au kunywa. **~ful** adj *(of person, his character, of argument)* 1 -enye nguvu; -enye kani. 2 -a kujitokeza; -a maana. **~fully** adv. **~fulness** n. **~ majeure** n *(leg)* jambo lisilozuilika; nguvu kubwa. **~-meat** n kima (nyama iliyokatwakatwa au kusagwa na kutiwa viungo, hutumika k.m. kujazia kuku kabla ya kumpika). **~meat balls** n kababu. **forcible** adj 1 -liofanywa kwa nguvu. **forcible entry** n kuingia kwa nguvu. 2 *(of a person, his acts words etc)* -enye kuvuta, -enye kushawishi. **forcibly** adv.

forceps n koleo (inayotumiwa na madaktari hasa wa meno).

ford n kivuko cha maji mafupi. vt vuka mto kwa miguu/kwa gari. **~able** adj.

fore adj *(attrib only)* -a mbele, -a kutangulia, -a omo. **to the ~** tayari kufanya jambo; papo hapo; maarufu. **come to the ~** -wa maarufu *adv* *(naut)* mbele. **~ and aft** tezini na omoni; kwa urefu wa meli ~ *and aft sail* tanga lisilo mraba *int (golf)* oha! (tamko la kutahadharisha walio mbele kuwa mchezaji anataka kupiga mpira). **~arm** n kigasha, mkono (tangu kiko mpaka kitanga). **~arm** vt *(usu passive)* -pa silaha kabla/ mapema; weka tayari (kwa vita). **~bode** vt *(formal)* 1 -wa dalili ya. 2 agua, bashiri. **~boding** n ubashiri. **~cast** vt tabiri n utabiri *the weather ~* utabiri wa hali ya hewa. **~castle** n *(in some merchant ships)* sitaha ya gubeti. **~close** vt,vi **~close (on)** *leg)* chukua mali ya mkopaji aliyeshindwa kulipa kwa wakati uliokubaliwa. **~closure** n. **~court** n baraza (iliyojengewa) mbele ya nyumba. **~doom** vt *(usu passive)* **~doom (to)** panga kwa kudra, *an attempt ~doomed to failure* jaribio lililopangiwa kushindwa. **~father** *n (usu pl)* mhenga. **~-feet** n *see* **~foot. ~finger** n kidole cha shahada. **~foot** n mguu wa mbele wa mnyama *cross a ship's ~foot* kata njia ya meli. **~- front** n 1 sehemu ya mbele kabisa. 2 *(mil)* mstari wa mbele. **~gather** vi *see* **forgather. ~ground** n

inayomwonyesha mwimbaji mpya. **~less** adj -sio pendeza; sio na umuhimu, -sio na sifa muhimu.

February n Februari: mwezi wa pili.

feces n *see* **faeces**.

feckless adj -zembe; -sojali wajibu; -sofanikiwa. **~ness** n. **~ly** adv.

fecund adj -a kuzaa sana, -enye kizazi kikubwa. **~ity** n kizazi kikubwa, uzaaji.

fed *pt, pp of* feed.

federal adj 1 -a shirikisho 2. -a kuhusu serikali ya shirikisho. **~ist** n. **~ism** n. **federate** vt,vi (*of State, Society, Organizations*) unganisha, ungana kuwa shirikisho. **federative** adj. **federatively** adv. **federation n** 1 shirikisho. 2 uundaji wa shirikisho. 3 kitendo cha kuungana.

fee n 1 ada, karo; kiingilio. 2 (*legal*)

mali ya kurithi *estate in ~ simple* mali inayorithiwa na mrithi yeyote ~ *tail* mali inayorithiwa na warithi wa aina fulani tu. vt 1 lipa ada/karo/kiingilio. 2 weka mtu kwa malipo (k.m. wakili).

feeble adj dhaifu, hafifu, nyonge. ~ **-minded** adj punguani. **feebly** adv. **~ness** n.

feed n 1 chakula; malisho *be off one's ~* -tokuwa na hamu ya chakula. 2 bomba la kupelekea vitu (malighafi) kwenye mashine; mali ghafi inayopelekwa kwenye mashine kwa bomba. **~-back** n 1 mwitiko: majibu ya utekelezaji wa maazimio. 2 mwangwi katika redio. 3 (*colloq*) habari azitoazo mtumaji wa bidhaa kwa mtengenezaji n.k.; majibu, maoni. vt,vi 1 ~ **on** lisha; -la *lions ~ chiefly on meat* simba hula nyama ~ *one's face* kula kila mara. ~ **oneself** jilisha chakula. ~ **up** lisha chakula bora. **be fed up (with)** (*fig,sl*) choshwa na. **~ing-bottle** chupa ya kunyonyeshea. 2. ~ **to** lisha/-pa chakula. 3 (*chiefly of animals, colloq or hum of persons*) -la chakula. 4 (*of a belt*) tawanya, gawa mali ghafi kwenye mashine. **~on** -la (kama chakula). **~er** n 1 *(of plants and animals)* mlaji *be a large ~er* wa mlishaji. 2 kitu kizidishacho au kitia nguvu kitu kingine. 3 (*often attrib.*) njia za reli, n.k. zinazoingia

1 mbele, sehemu ya mandhari (hasa kwenye picha) iliyo karibu ya mtazamaji. 2 *(fig)* mahali penye kuonekana vizuri. **~head** n paji la uso *a broad ~head* bapa la uso. **a projecting ~head** komo la uso. ~ **knowledge** n kujua kitu kabla hakijatokea. **~land** n rasi. **~leg** n mguu wa mbele (wa mnyama). **~mast** n *(naut)* mlingoti wa mbele. **~most** adj -a mbele, -a kwanza; -kuu adv. kwanza; muhimu. **first and ~most** kwanza kabisa. **~name** n *(as used in official style)* jina la kwanza (sio la ukoo). **~ordain** vt amuru mbele; teua kabla. **~runner** n 1 mtangulizi, mtakadamu. 2 dalili/ ishara ya mambo yatakayotokea. **~sail** n *(naut)* tanga kuu la mbele. **~see** vt ona mbele; jua ya mbele/yajayo. **~seeable** adj -enye kutabirika. **~seeable future** n kipindi cha karibuni ambacho matokeo yake yanatabirika. **~sight** n uwezo wa kutabiri; uangalifu katika kujitayarisha kwa mambo ya baadaye; busara ya kuganga yajayo. **~taste** n. limbuko. **~show vt** tabiri, onyesha dalili ya mwonjo wa awali *a ~ show of suffering* mwonjo wa kwanza wa mateso. **~tell** vt agua, tabiri, bashiri *~tell somebody's success* tabiri ushindi wa fulani. **~thought** *n* mawazo/mipango ya busara kwa faida ya baadaye; kuona mbali. **~time** n *(arch)* nyakati za zamani; zama za kale. **~token** vt toa dalili/ ishara ya; onya mapema. n ishara/dalili ya yajayo. **~told** *pt pp of ~tell.* **~warn** vt onya (asa, kanya) mapema. **forego** vt *see* **forgo**.

foreign adj 1 -geni, -a kigeni, -a

nchi za nje. ~ **affairs** n mambo ya nchi za nje. 2 ~ **to** -siohusu; -sio -ake *a ~ body in the eye* kitu kilichoingia jichoni (k.m. uchafu) ~ *languages* lugha za kigeni. **~er** n mgeni anayeishi katika nchi.

forelock n kishungi, shore juu ya paji. **take the occasion by the** ~ tumia wasaa barabara.

foreman n 1 msimamizi; mnyapara. 2

(leg) kiongozi wa baraza la wazee.

forenoon n *(old use)* asubuhi, mchana kabla ya saa sita.

forensic adj -a mahakama (na mambo, maneno yake); -a barazani, -inayohitajika na mahakama. ~ **skill** n ustadi unaohitajika na

katika njia kuu. 4 chupa ya kunyonyeshea; bibu.

feel n (*sing only*) 1 **the ~ n** hisia za kugusa (mfano ugumu, ulaini, uororo n.k.). 2 **the ~** n msisimko unaotokana na kuguswa au kupapaswa. 3 kugusa. 4 **get the ~ of** anza kuzoea. vt,vi 1 hisi, jua kwa kugusa/kushika n.k. ~ *the pulse* hisi/pima mapigo ya moyo. ~ **one's way** tembea kwa uangalifu (kama katika giza au kipofu afanyavyo), papasa; tahadhari katika kutenda mambo fulani. 2 ~ **(about) (for)** papasa papasa, tomasa, sunza *he felt about in the dark for his bed* alisunza ili aone kitanda chake. 3 (*through contact*) sikia *I can ~ a thorn in my* shoe nasikia mwiba ndani ya kiatu changu. 4 (*not through contact*) ona. **(to) ~ the weight of something** fahamu umuhimu wa jambo fulani *I ~ it my duty to* natambua ni wajibu wangu *the chairman felt the force of his argument* mwenyekiti aliona uzito wa hoja yake. **~ somebody out** jaribu kujua maoni ya mtu kwa uangalifu. 5 jisikia, jiona, ona *I ~ ill* najisikia mgonjwa. **to ~ quite oneself** kujiona barabara ~ *cold/ happy* ona baridi/ furaha. 6 -wa na uwezo wa kuhisi *a corpse does not ~* maiti hana uwezo wa kuhisi. 7 **~ for/with one; ~ pity for somebody** onea huruma, hurumia. 8 **~ as if/ though** hisi/jihisi kana kwamba *he felt as if he was flying* alijiona kana kwamba alikuwa anapaa. 9 onekana, onekana kama *it ~s like wood* inaonekana kama ubao *it ~s soft* inaonekana ororo. 10 **~ like** (*of persons*) jisikia, taka, penda, pendelea *we shall go together if you ~ like it* tutakwenda wote ukipenda. **~ equal to** jihisi sawa na; (*colloq*) ~ **up to** -wa na nguvu/uwezo wa. 11 patwa na, sumbuliwa na *she ~s the loss of her father* msiba wa baba yake unamhuzunisha *he does not ~ the cold at all* baridi haimsumbui. 12 fikiria kwamba, waza kuwa, onelea *the committee felt the project to be feasible* kamati imefikiria kwamba mradi unawezekana kutekelezwa. 13 furahia, changamkia, elewa vizuri. **~ er** n (*of insects, animals*) 1 papasi. 2 (*test*) hoja itolewayo ili kupima mawazo ya watu wengine. **put out ~s/a ~** pima mawazo ya wengine kwa kuwapa maswali maalum. **~ing** n 1 uwezo wa kuhisi *the ~ing in his legs is weak* uwezo wa kuhisi katika miguu yake ni dhaifu.2 hisia *a ~ing of hunger* hisia ya njaa. **a ~ing of joy** hisia ya furaha; (*of an opinion*) (*usu sing*) wazo la wote. 3 (*pl*) hisia za mtu *hurt a man's ~ings* mahakama.

foreplay n unyegereshano/utianaji nyege (kabla ya tendo).

foreshadow vt -onyesha dalili/ishara ya *the clouds ~ rain* mawingu huwa dalili ya mvua.

foreshore n ufuko (ulioendelezwa).

foreshorten vt *(in drawing pictures)* chora picha kwa mlingano/uwiano na kitu chenyewe.

foreskin n govi.

forest n 1 msitu. **~ reserve** n pori, hifadhi ya msitu. 2 mbuga. 3 *(fig)* mandhari inayofananishwa na msitu *a ~ of masts* msitu wa milingoti. **~er** n bwana miti/misitu. **~ry** n elimu misitu.

forestall vt bananga, vuruga (mipango ya mtu) kwa kufanya jambo mapema bila kutegemewa/kuwahi.

foreswear *v see* **forswear**.

foretop n *(naut)* kishungi juu ya mlingoti wa meli.

forever *adj* milele, daima.

foremore adv milele na milele. **forewoman** n *see foreman*.

foreword n dibaji.

forfeit vt 1 poteza, twaliwa, nyanganywa (kwa adhabu ya kosa). 2 toa haka. n 1 haka, fidia; faini. 2 *(pl)* mchezo ambao mchezaji hutoa vitu kadha kwa kufanya makosa na kurudishiwa kwa kutoa faini ya kichekesho. **~ure** n utwaliwaji wa mali kama haka, usabiliaji.

forgather; **foregather** vi kutana, onana.

forgave *pt of* **forgive**.

forge[1] n 1 karakana ya kulehemu na kufua vyuma. 2 karakana yenye kalibu. vt 1 unda kwa kulehemu na kuponda kwa nyundo *(fig) their friendship was ~d by shared adversity* urafiki wao ulitokana na matatizo

udhi mtu, tia uchungu wa moyo. 4 huruma; uelewano *he does not show much ~ ing for the sufferings of others* hana huruma na wenziwe, haonei huruma wenzake. **good ~ing** n urafiki, uelewano. **ill/bad ~ing** n chuki, uhasama. 5 chuki; hasira *his failure aroused strong ~ings in teachers* kufeli kwake kumeibua chuki kubwa miongoni mwa walimu wake. 6 mapenzi *he has much ~ing for (art, beauty etc.)* ana mapenzi makubwa ya (sanaa, uzuri n.k.) adj -enye huruma; -ema; -enye kuonyesha hisia zake. **~ingly** adv.

feet *n, pl of* **foot**.

feign vt (*arch*) 1 tunga, buni; zua ~ *a story* tunga hadithi. 2 jifanya, jisingizia. ~ **madness** jifanya kichaa.

feint n kisingizio, mwigo, hila, uwongo *(to) make a ~ of doing something* singizia kufanya jambo fulani. vi fanya shambulio la uongo (katika vita, ngumi ili kupoteza lengo/ kudanganya adui).

felicitate vt ~ somebody (on/upon something)(*formal*) pongeza, -pa hongera. **felicitation** n. **felicitous adj** (*formal*) (*of words/remarks*) fasaha,teule; -a kufurahisha, -a heri, zuri. **felicity** n 1 (*formal*) furaha kuu, nyemi. 2 sudi, baraka. 3 ufasaha, maneno fasaha.

feline adj -a (kama) paka, -a jamii ya paka. ~. **felinity** n.

fell[1] *pt of* **fall**

fell[2] n ngozi ya mnyama yenye manyoya.

fell[3] n mbuga yenye majabali na vilima. **fell**[4] adj -kali, -katili; jeuri *with one*

~ *swoop* kwa pigo moja kali.

fell[5] vt angusha; kata (mti) ~ *a seam* (*in sewing*) shona jongo mlazo n. **flat ~ seam** n jongo mlazo. **~er** n mkata miti; (*of machine*) kata miti.

fellah n mkulima (katika nchi za Kiarabu).

fellow n 1 (*colloq*) mtu, jamaa

(mwanaume au mvulana) *a good* ~ mtu mzuri

yaliyowapata kwa pamoja. 2 buni, ghushi. **~r** n mdanganyifu, mbini. **~ry** n 1 ubuni, ughushi, udanganyifu. 2 hati au maandishi yaliyobuniwa/ghushiwa. **forging** n kipande cha metali kilicholehemiwa au kupondwa.

forge[2] vi **~ahead** endelea mbele *(in a race etc)*, ongoza.

forget vt,vi 1 **~ (about)** sahau, pitiwa *never to be forgotten* -siosahaulika *let's ~ our differences* tusahau tofauti zetu. 2 **~ oneself** jichukua visivyo, jisahau, fikiria zaidi juu ya wengine kuliko binafsi. **~ful** adj -sahaulifu. **~fully** adv. **~fulness** n usahaulifu.

forgive vt,vi 1 **~ somebody for doing something** samehe, ghofiri ~ *me* niwie radhi, kumradhi, nisamehe ~ *each other* sameheana. 2 achilia, burai *do please ~ his debt* tafadhali mburaie deni lake. **forgivable** adj -a kusameheka. **forgiving** adj -enye huruma; -enye msamaha, -lio tayari kusamehe. **forgivingly** adv. **~ness** n msamaha, buraa. **ask for ~ness** omba msamaha.

forgo vt samehe, achilia.

form

forgone *pp of* **forgo**.

forgot *pt of* **forget**.

forgotten *pp of* **forget**.

fork n 1 uma. ~ **lunch/supper bufe** *n*

(mlo wa watu wengi). 2 *(for gardening)* rato. 3 *(of roads)* njia panda. 4 **~-lift truck** n foko. vt,vi 1 inua, beba kwa foko ~ *in manure* chimbia mbolea kwa reki/rato. 2 *(of a road, river)* gawanyika, fanya mikondo/mikono katika, *(of persons)* geuka (kushoto au kulia). 3 **~ something out; ~ up/out** *(colloq)* lipa. **~ed** adj -enye kugawanyika sehemu mbili au zaidi; -a uzandiki.

forlorn adj *(poet or liter)* -pweke; -kiwa, -sio na mategemeo; -liotupwa. ~ **hope** n shughuli isiyo na mategemeo ya kufaulu. **~ly** adv. **~ness** n upweke; ukiwa.

form n 1 umbo, sura, jinsi *what is its~?* ina umbile gani? *she has a good* ~ ana umbo zuri.

lucky ~ mtu mwenye bahati *my good* ~ rafiki yangu! *old* ~! rafiki! *poor ~!* masikini! *what do you ~s think*? vipi jamani? mwambaje? 2 mwenzi, mshiriki. **be hail ~ well met with somebody** -wa na urafiki wa juu juu/wa unafiki. 3 (*attrib*) wa aina moja. **~ country man** mwananchi mwenzio; mpenzi wa chama/ushirika (lakini si mwanachama). 4 mwanazuoni, msomi. **Research ~ n** Mchunguzi. 5 (sehemu) moja ya jozi. **~ feeling** n huruma. **~ship** n 1 urafiki. 2 uanachama, ushirika. 3 uanazuoni.

felony n jinai (kuua, kuunguza nyumba ya mtu n.k.). **felonious** adj. **felon** n mkosaji.

felt[1] n kitambaa gandamizo; (*tarred*) -a kuezekea. vt tengeneza kitambaa gandamizo.

felt[2] *pp of* **feel**

female adj -a mwanamke, -a kike. n 1

mwanamke, jike. 2 (*tech*) parafujo pokeaji.

feminine adj 1 -a kike, -a wanawake. 2 (*gram*) -a (jinsi ya) kike. **femininity** n ujike: hali ya kuwa mwanamke. **feminism** n tapo la kupigania ukombozi, haki, na usawa wa wanawake; nadharia ya usawa wa wanawake. **feminist** n mtetezi wa nadharia ya haki na usawa wa wanawake. **feminize** vt,vi 1 fanya/kuwa -a kike. 2 pa/pata/chukua tabia ya kike.

femur n fupa la paja.

fen n mbuga yenye kinamasi.

fence n 1 ua. **come down on one side or the other of the ~** unga mkono upande mmoja au mwingine. **come down on the right/wrong side of the ~** kuwa upande wa mshindi/ mshinde. **mend one's ~s** patana na, leta suluhu. **sit on the ~** (*usu derog*) kaa chonjo/kando, jivuta; -tojitia upande huu wala ule. **~-sitter** n asiyejiingiza kokote. 2 ukingo. 3 upokeaji/mpokeaji wa mali iliyoibwa. vt,vi 1 tenga na zungushia ua. 2 zuia kwa ukingo. 3 pokea mali iliyoibwa. 4 shindana kwa kitara; (*fig*) epuka kujibu swali. **fencing** n vifaa vilivyotumiwa kujenga kitalu; mchezo/ufundi wa kushindana kwa vitara. **~r** n mtumiaji kitara/upanga/sime. **~less** adj bila kitalu.

2 *(prescribed order)* taratibu, desturi; mtindo *literary* ~ fani, mtindo wa maandishi. **good/bad** ~*n* desturi njema/mbaya. 3 *(pattern)* muundo, aina ~ *of government* muundo wa serikali. 4 *(gram)* umbo la neno (katika matamshi au tahajia) *different in ~ but identical in meaning* yanatofautiana kwa umbo lakini yana maana sawa. 5 maadili, taratibu (za jadi); hali ya mwili. **in/out of ~; on/off ~** -wa katika hali nzuri/mbaya. *(esp. of horses and athletes)* **out of ~** -sioelekea kushinda. *do something for ~'s sake* fanya jambo kutimiza mradi/ada. 6 kawaida katika kufanya jambo (k.m. salamu, usemi). 7 fomu *application ~s* fomu za maombi. 8 uchangamfu, ubashasha *he was in great ~ at the party* alikuwa na ubashasha kwenye karamu. 9 *(seat)* fomu, benchi. 10 kidato. **~less** adj bila umbo, ovyo. **~lessly** adv. vt,vi 1 unda; umba (sura); tunga ~ *words and sentences* unda maneno na kutunga sentensi. 2 fanya, fanyiza, tengeneza, panga *~two rows* panga/fanya mistari miwili. 3 anzisha ~ *a class of adults* anzisha darasa la watu wazima. 4 -wa sehemu ya, fanya *this building ~s part of the school buildings* jengo hili ni sehemu ya majengo ya shule. 5 **~ into** *(mil)* enda/fuata mpango maalum *the section ~ed three ranks* kikosi kiliunda/kilifuata safu tatu. 6 fanyika, chukua, kuwa umbo/sura *the idea ~ed in his mind* wazo lilipata umbo akilini. **~al** adj 1 *(prescribed)* rasmi, -a utaratibu uliozoeleka/kubalika *~al dress* vazi rasmi. 2 *(of garden etc)* pacha. 3 -a sura au umbo la nje; -a fani. 4 **~al grammar** sarufi maumbo. **~ally** adv. **~alism** n urasmi. **~alist** n mrasimu, mshika desturi. **~ality** n 1 urasmi, urasmi wa. 2 kanuni, urasimu. *(leg)* **~alities** n urasmi wa kisheria. **~alize** vt rasimisha. **~at** n 1 umbo na ukubwa wa kitabu (maandishi, karatasi, ujalidi). 2 muundo *the examination ~at* muundo wa mitihani. **~ation** n 1 uumbaji, utengenezaji *the ~ ation of characters* uumbaji wa wahusika. 2 muundo au mpango. **~ative** adj -enye kupatia umbo, -enye kuumba, -enye kutengeneza, -enye kujenga.

formaldehyde n *(chem)* gesi ya maji ya kidhuru bakteria.

former adj 1 -a awali, -a kipindi cha

mwanzo, -a zamani. 2 *(also as pron)* **the ~** *(contrasted with the latter)* -liotajwa mwanzo,

fend vt,vi **~(off)** jikinga/linda/jilinda

dhidi ya. **~ for oneself** jitegemea, jikimu. **~er** n 1 kinga. 2 bamba.

fennel n shamari (kiungo jamii ya karoti)

fenugreek n uwatu.

feral adj 1 (*of an animal*) -kali, -siofugwa, -a mwituni.

ferment n 1 uchachu chachu, hamira. 2 msisimko. **be in a ~** sisimkwa; umuka. vt,vi 1 vundika; chachusha; chachuka; umua. 2 (*stir up*) chochea, leta mkoroganyo. **~ation** n.

fern n kangaga, dege la watoto, madole matano. **~y** adj. **~ery** n.

ferocious adj -kali; -katili. **ferocity** n ukali, ukatili.

ferret n 1 aina ya nguchiro. 2 chunguzi. **~y** adj. vt 1 winda na cheche/nguchiro; tafutatafuta, peleleza, chunguza. 2 **~ something out/ ~ about (for something)** gundua kwa kuchunguza, chunguza.

ferro (*pref*) -enye chuma.

ferro-concrete n zege madhubuti/kali. **~ous** adj -enye (kuhusu) chuma.

ferrule n 1 (*ring*) pete. 2 kifuniko nchani mwa bakora/ mwavuli n.k.

ferry n kivuko. vt,vi 1 vusha. 2 safirisha; vuka. **~ boat** n mashua ya kuvushia. **~ man** n mvushaji. **~**

pontoon n pantoni.

fertile adj 1 -enye kuzaa sana; -enye rutuba. 2 -enye uwezo wa kuzaa. 3 -enye mawazo, mipango mingi. **fertility** n. **fertilize** vt 1 rutubisha. 2 tungisha mimba. **fertilizer** n mbolea (k.m. ya chumvichumvi, samadi, mboji n.k.). **fertilization** n 1 rutubisho. 2 utungisho.

ferule n rula bapa ya kuwachapia watoto shuleni.

-a mwanzoni.

formica n fomaika.

formidable adj 1 -a kuogofya, -a

kutisha. 2 gumu; ngome. **formidably** adj.

formula n 1 virai vinavyotumika sana kwenye mazungumzo, k.m. *how d'you do ?* uhali gani? *excuse me* samahani *thank you* asante. 2 fomyula, k.m. H_2 0 (maji); 0 oksijeni. **~te** vt eleza kwa usahihi na kueleweka; unda/eleza kwa utaratibu. **~tion** n.

fornication n uzinzi. **fornicate** vt zini.

forrader adv *(colloq)* mbele zaidi *there is a sign of getting ~* kuna dalili ya kuendelea mbele.

forsake vt telekeza, tupa; toroka ~

one's parents telekeza/toroka wazazi.

forsooth adv (*old use) (used in irony)* kwa kweli, kwa hakika.

forswear vt 1 acha (kufanya jambo) ~ *smoking* acha kuvuta sigara. 2 **~ oneself** sema uongo chini ya kiapo.

fort/~ress n ngome; husuni, boma.

forte[1] n kipaji, uwezo, *his special ~ is teaching* uwezo/kipaji chake ni katika kufundisha.

forte[2] adj,adv *(mus)* kwa nguvu/sauti. **fortissimo** adj,adv kwa sauti kubwa

sana.

forth adv 1 *(formal)* mbele, kwa mbele *from this day ~* kutoka leo na kuendelea. **and so ~** na kadhalika. **back and ~** kwenda mbele na nyuma. 2 *(arch)* nje. **~coming** adj 1 -liokaribu kutokea. 2 *(pred)* patikana, -tayari kutumika/kuja. 3 *(of a person)* -lio tayari kusaidia/kutoa habari.

forthright **adj** kweli, wazi.

forthwith adv mara moja, bila kukawia.

fervent adj 1 (-enye) moto, -enye

kuwaka. 2 -enye ari, -enye hamasa; (*of feeling*) kali. **fervency** n. **fervid** adj -enye ari, hamasa; -enye bidii. **fervour** n ari, hamasa; bidii.

fester vi 1 tunga usaha. 2 (*fig*) kereketa/choma (moyo).

festival n 1 sikukuu; sherehe. 2 tamasha (la muziki, filamu n.k.). **festal** adj -a sikukuu; -a sherehe; -enye kuchangamka. **festive** adj 1 -a sikukuu; -a sherehe. 2 -enye kuchangamka. **festivity** n 1 furaha/ shangwe ya sikukuu. 2 (*pl*) sherehe; sikukuu.

festoon n ushanga/utungo wa maua,

karatasi za rangirangi, vitambaa vya rangirangi n.k. (kwa ajili ya mapambo). vt pamba kwa ushanga, utungo wa maua n.k.

fetch vt,vi 1 leta *go and* ~ nenda kalete. **~ and carry (for)** fanyia mtu kazi ndogondogo; tumikia. 2 (*be sold for*) uzwa kwa; pata *the car will ~ a good price* gari litauzwa kwa bei nzuri. 3 (*colloq*) piga. 4 toa, toza (machozi, kite n.k.). **~ up** 1 toa; leta. 2 komesha. 3 tapika. 4 fik(i)a (kiwango). n 1 tendo la kwenda kuchukua kitu. 2 hila. **~ing** adj (*colloq*) -enye kuvutia, -a kupendeza.

fete *n* (*usu outdoor*) fete: sherehe za kuchangisha fedha kwa shughuli maalum. vt sherehekea; laki kwa shangwe.

fetid adj -a kunuka, -enye uvundo, -enye harufu mbaya.

fetish n 1 miungu ya masanamu. 2 kitu kinachopendwa na kuabudiwa mno. ~ism n.

fetter n pingu za miguu, mnyororo; (*fig. usu pl*) kizuizi, kipingamizi. vt 1 tia pingu; (*fig*) zuia. 2 *make a ~ of* penda mno, husudu.

fettle n. **in fine/good ~** katika hali nzuri ya uchangamfu/uzima.

fetus n *see* **foetus**.

feud n ugomvi mkubwa; uhasama wa muda mrefu baina ya watu wawili, familia, kikundi

fortify vt 1 **~ (against)** imarisha

(mahali) dhidi ya mashambulizi (kwa kuta, mahandaki, bunduki). 2 *(of a person)* jikinga na (baridi, maadui n.k.), jiimarisha. **fortification** n 1 kuimarisha, kutia nguvu. 2 kitu kinachoimarisha. 3 *(pl)* ngome.

fortitude n ushupavu, uvumilivu (wakati wa maumivu, shida, taabu, hatari n.k.), ustahimilivu.

fortnight n wiki mbili, siku kumi na nne *~'s rest* mapumziko ya majuma mawili *this day a ~* wiki mbili kuanzia leo. **~ly** adj,adv -a wiki mbili; kila wiki mbili.

fortuitous adj *(formal)* -a bahati, -a nasibu. **~ly** adv. **~ness** n. **fortuity** n.

fortune n 1 bahati **the ~ (s) of war** matokeo ya vita. **try one's ~**

bahatisha, jaribu bahati. **tell somebody his ~** bashiri, pigia ramli. **~teller** n mpiga ramli, mwaguzi. 2 ustawi, neema, baraka, mafanikio. 3 mali, utajiri, fedha nyingi. **come into a ~** rithi fedha nyingi. **marry a ~** oa mtu tajiri. **a small ~** n fedha nyingi. **make a ~** pata/tengeneza fedha nyingi, tajirika. **~ hunter** n mtu atafutaye utajiri kwa ndoa. **fortunate** adj -a bahati, -enye bahati *I was fortunate in finding* nilibahatika kugundua *how fortunate!* bahati iliyoje! **fortunately** adv.

forty *n*, *adj* arubaini *a woman of* ~mwanamke wa miaka arubaini. **fortieth** -a arubaini.

forum n *(in ancient Rome)* baraza.

forward adj 1 -a mbele, -a kutangulia; -a kuendeleza/kuelekea mbele. 2 *(of plants, crops, seasons, children)* -liostawi, -liokua, -nayoendelea vizuri. 3 -a kimbelembele. 4 -enye shauku. 5 *(of opinions etc)* -a mbele ya wakati. 6 *(comm)* -a kutumika baadaye *~ prices* bei za kutumika baadaye. n *(in games)* fowadi. **~ness** n. vt 1 himiza/sukuma mbele (mambo, kazi n.k.). 2 peleka; safirisha; tuma, (mizigo, barua n.k.) **~ goods to somebody** pelekea mtu mizigo *~ my letters to the new station* peleka barua zangu kwenye kituo kipya (cha kazi). **~ing agent** n wakala wa usafirishaji mizigo. **~ing instructions** n

cha watu n.k.

feudal adj -a kikabaila ~ *society* jamii ya kikabaila. **~ stage** n hatua ya ukabaila. **~ system** n mfumo wa kikabaila, nyarubanja. **~ism** n ukabaila. **~ist** n kabaila. **feudatory** adj -enye kumtumikia kabaila n mtwana wa kabaila.

fever n 1 homa. **~ heat** n joto la homa. **yellow ~** n homa ya manjano. **typhoid** ~*n* homa ya matumbo. 2 (*excitement*) msisimko. **at/to ~ pitch** kusisimka sana. ~**ed** adj -enye msisimko mkubwa. **~ ish** adj -enye dalili ya homa. **~ishly** adv.

few adj 1 chache *a man of ~ words* mkimya *every ~ days* kila baada ya siku chache *not a ~* si haba. 2 **no ~er than** -sio pungufu ya. 3 (*positively*) **a ~** kiasi kidogo. **some~; a good ~; quite a ~; not a ~** kiasi cha kuridhisha, maridhawa, tosha. 4 **the ~** wachache. **a ~ of** (*positive*) baadhi, chache *I know a few of them* nawafahamu baadhi yao *have a ~* (*colloq*) -nywa pombe kiasi cha kutosha. **~ness** n.

fey adj 1 (*Scot*) -enye hisia ya kukaribia kufa. 2 -enye uwezo wa kutabiri. 3 -a kuzimu.

fez n tarbushi; kitunga.

fiancé *(feminine* **fiancée**) n mchumba.

fiasco n kushindwa kabisa (kwa jambo); kazi bure, hasara (tupu).

fiat n 1 amri, agizo (litolewalo na mtawala).

fib n (*colloq*) uwongo (hasa wa jambo

lisilokuwa muhimu). vi ongopa.

fibre

~ber n mwongo. **~bing** n kusema uwongo.

fibre (*US* **fiber**) n 1 ufumwele, utembo, ung'ong'o, unyuzi. 2 bonge/ donge/bao/bamba la nyuzinyuzi. **~ board** n bamba (la) nyuzi; hadibodi. **~ glass** n kioo nyuzi: bamba/bati/ bodi la mseto wa glasi na nyuzi. 3 umbile, msuko; (*fig*) (*of person*) tabia. **of strong moral ~** adilifu. **fibrous** adj.

maagizo ya ufikishaji/usafirishaji mizigo. **~(s)** adv 1 mbele, kwa mbele *go* ~ sogea, nenda mbele. 2 kwa kuendelea mbele *from this day* ~ kuanzia leo na kuendelea. **look ~ to something** ngojea/tarajia/tegemea kwa furaha. **bring ~** onyesha. **come ~** jitolea, jionyesha. 3 **backward(s) and ~s** mbele na nyuma.

fosse n handaki; shimo refu na jembamba (agh. kwa ajili ya ngome au maji).

fossil n 1 kisukuku. 2 *(colloq)* mtu asiyekubali kupokea mambo mapya, mtu wa zamani. **~ation** n. **~iferous** adj. **~ize** vt,vi -wa kisukuku.

foster vt 1 lea; kimu. **~brother/sister** n ndugu wa kulea. **~ child** n mtoto wa ziwa/kulea. **~ parents** n walezi. **~ father/mother** n baba/mama mlezi. 2 kuza, endeleza ~ *musical ability* kuza kipaji/uwezo wa muziki. **~er** n. **~age** n kukimu. **~ing** n mtoto wa kulea.

fought *pt, pp of* **fight**.

foul adj 1 -a kuchukiza, -a kukirihi; *(of smell)* -a kunuka; (*taste*) -mbaya sana *a drink with a ~ taste* kinywaji chenye ladha mbaya *a ~ meal (sl)* chakula kibaya; ~ *smelling latrine* choo kinachonuka. 2 chafu, -a taka *a ~ market* soko chafu. 3 ovu, potevu, fasiki, *(of language)* -a matusi; *(of the weather)* -a dhoruba, -liochafuka. **~ spoken/-mouthed** adj -enye maneno machafu. **by fair means or ~** kwa halali au dhuluma. 4 **~ play** n *(in sport)* dhambi, kosa; kuvunja sheria; *(crime)* mauaji, uhalifu wa kutumia nguvu *It is ~ play* ni kosa la jinai. 5 -liotatizwa; -liozongomezwa *a ~ rope* kamba iliyozongomezwa. 6 *(of a flue, pipe, gun-barrel etc)* -lioziba, chafu. 7 **fall ~ of** *(of a ship)* gongana na; zongomezwa na; *(fig)* pata msukosuko, andamwa na. 8 **through fair and** ~ kwa mema na mabaya, kwa njia yoyote ile. **~ly** adv. **~ness** n. vt,vi **~ up** 1 tia taka, chafua. 2 pambana, gongana; tatiza; zongomeza. 3 fanya faulu/dhambi.

foulard n kitambaa cha hariri.

found[1] *pt,pp of* **find**.

found[2] vt 1 weka msingi wa, anzisha. 2 fadhili ili kianzishwe ~ *a new institute* fadhili taasisi mpya. 3 **~ something on/upon** weka

fibula n (*anat*) fibula, goko, muundi.

fickle adj (*of moods, the weather etc*) -a kubadilika badilika, -geugeu *a ~ lover* mpenzi (aliye na) kigeugeu. **~ness** n.

fiction n 1 (*untruth*) habari za kubuniwa. **a polite/legal ~** n jambo linalofikiriwa kuwa kweli japokuwa laweza kuwa uwongo kisheria au kijamii. 2 tanzu ya fasihi inayojumuisha masimulizi ya kubuni. **fictitious adj** -a uwongo; -a kubuni.

fiddle n 1 (*colloq*) fidla. **fit as a ~**

mzima sana. **have a face as long as a ~** -wa na sura ya masikitiko. **play second ~ (to)** chukua nafasi ya usaidizi. **~-faddle** n upuuzi; mambo madogomadogo. **~ stick** n upinde. **~sticks** *int* upuuzi. 2 (*colloq*) utapeli, ughushi, ubabaishaji. vt 1 (*colloq*) piga udi/fidla. 2 **~ (about) (with)** chezacheza na, chezeachezea. 3 (*sl*) badilisha ili kuvuruga. **~ r** n mpiga fidla; mghushi. **fiddling** adj (*colloq*) -siokuwa -a maana.

fidelity n **~ (to somebody, something)** 1 uaminifu. 2 usahihi.

fidget vt,vi **~ (about) (with)** fazaisha; riaria, hangaika, tukuta; hangaisha *stop ~ing* acha kuriaria/kutukuta. n 1 (*usu* **the ~s**) hali ya kutukuta/ kuriaria. 2 mtukutu. **~y** adj -siotulia; tukutu.

fie *interj* aibu *~ on you* huoni aibu.

field n 1 mbuga ya malisho, shamba *a ~ of wheat* shamba la ngano. 2 (*usu in compounds*) uwanja *a landing ~* (*for aircraft*) uwanja wa ndege. **~ events** n *pl* mashindano ya kuruka/ kutupa (si ya kukimbia). **~ glasses** n bainokula/darubini. **~sports** n michezo ya nje, kuwinda, n.k. 3 (*usu in compounds*) eneo la machimbo, mgodi *gold ~* mgodi wa dhahabu. 4 uwanja wa kitaaluma *this is in my ~* hili lipo katika uwanja wangu (wa kitaaluma). **~ work** n utafiti ufanywao nje ya maabara/maktaba, utafiti/kazi ya uwandani. 5 eneo (la matumizi n.k.) *magnetic ~* eneo la sumaku. 6 *(mil)* uwanja wa mapambano *battle ~* uwanja wa vita. **~ day** n siku ya mazoezi ya kijeshi; (*fig*) siku maalum. **have a ~ day** (*fig*) fanya sherehe, -wa na ushindi. **~ hospital** n hospitali ya muda vitani. **F~ Marshal** n Jemadari

juu ya misingi ya *a story ~ed on facts* hadithi inayotokana na ukweli. **~ation** n 1 uanzishaji (wa shule, mji, taasisi n.k.). 2 kitu kilichoanzishwa (k.m. taasisi,

shirika, chuo, hospitali n.k.). 3 mfuko wa fedha kwa ajili ya kutoa misaada. 4 *(often pl.)* msingi wa jengo. **~ation stone** n jiwe la msingi. 5 kanuni/msingi wa jambo, imani n.k. 6 **~ation cream n** krimu ya usoni (inayotangulia kupakwa kabla ya vipodozi vingine). **~er/ ~ress** n mwanzilishi, mwasisi.

found[3] vt yeyusha madini na kuimimina ndani ya kalibu. **~ry** n kalibu; kiwanda cha kukalibu madini (cha mhunzi).

founder vt,vi 1 *(of a ship)* zama (kwa kujaa maji). 2 *(of a horse)* anguka/kwama kwenye matope (kutokana na uchovu). 3 *(of a plan)* shindwa kabisa. n *(of horses)* uvimbe (katika mguu).

foundling n mwana mkiwa aliyetelekezwa na wazazi wake, mtoto wa kuokotwa.

fount n 1 *(poet)* chemchemi. 2 *(poet or rhet)* chanzo, asili. 3 *(also* **font***) (printing)* fonti (seti ya herufi za aina fulani). **~ain** n 1 chemchemi (agh. iliyojengwa kwa kutumia bomba. **drinking- ~ain** n mashine/ chemchemi ya maji baridi ya kunywa. **~ainpen** n kalamu ya wino. 2 *(fig)* chanzo, asili. 3 *(of burst pipe etc)* mbubujiko. **~ainhead** n chanzo, asili.

four *n, adj* namba 4 (nne) *a child of ~*mtoto wa miaka minne *on all ~s* kwa kutambaa. **be on all ~s with** -wa sawasawa na. **~- figured** adj a namba 1000-9999. **~ letter word** n tusi. **~ fold** adj mara nne. **~-in-hand** n gari la farasi wanne *(US colloq)* tai ya shingoni. **~-part** adj -lioimbwa na sauti nne. **~pence** adj mapeni manne. **~-ply** adj -enye tabaka nne. **~-poster** n kitanda chenye miti ya chandarua, pazia n.k. **~-pounder** n mzinga utupao risasi za ratili nne. **~ score** *adj, n* themanini; -a themanini; korija nne. **~some** n 1 mchezo wa wachezaji wanne. 2 watu wanne. **~square** adj

-enye umbo mraba; *(fig)* -nyofu. **~teen** *n,adj* kumi na nne, -a kumi na nne; **~teenth** *n; adj* -a kumi na nne kumi na nne. **one ~teenth** n moja ya kumi na nne. **~thly** adv nne. **~-way** adj -enye njia nne. **~wheel** adj -enye

Mkuu. ~ **gun** n mzinga. 7 (*sports and athletics*) washindani/washiriki wote; wasasi wote. vt,vi 1 (*cricket and baseball*) -wa tayari kudaka au kuzuia (mpira) *she ~ed the ball well* aliudaka mpira vema. 2 (*of football teams*) ingiza; panga, chezesha timu uwanjani. **~er** n **;** **~ sman** n (*cricket etc*) mdaka/ mzuia mpira. 3 (*colloq*) jibu *he ~ed that question well* alijibu vizuri swali hilo.

fiend n 1 shetani, ibilisi. 2 katili, dhalimu; jeuri. 3 (*colloq*) mtu aliye-athiriwa sana na jambo/kitu fulani. **drug-~** n mlevi wa madawa. **~ish** adj. **~ishly** adv.

fierce adj kali, katili; -a nguvu. **~ly** adv. **~ness** n.

fiery adj 1 -a moto; -a joto, -enye kuwaka. 2 (*fierce*) kali; -a harara. **fierily** adv. **fieriness** n.

fiesta n (*Sp*) sikukuu/tamasha la kidini. **fife** n filimbi. vi,vt piga filimbi. **~r** n mpiga filimbi.

fifteen *n*, adj kumi na tano. **~th** adj -a kumi na tano.

fifth *n*, adj (-a) tano. **~ column** **n** vibaraka wasaliti. **~ly** adv.

fifty n hamsini. **the fifties** n miaka ya 50. **go ~-~ (with); be on a ~-~ basis (with)** pata/-wa nusu kwa nusu. **a ~-~ chance** n tumaini la sawa kwa sawa/nusu kwa nusu. **fiftieth** *n*, adj.

fig n mtini; (*fruit*) tini. **not care/give a ~ (for)** kutojali hata kidogo, kuona upuuzi mtupu!

fight n 1 pambano, mapigano. **put up**

a good/poor ~ pigana kishujaa/ ovyoovyo; (*brawl*) (*fig*) ugomvi. 2 ari na uwezo wa kupigana *they still had ~ left in them* bado walikuwa na ari na uwezo wa kupigana. **show** ~ onyesha/wa na moyo wa kupigana. vi,vt 1 pigana; fanya vita; shindana. ~ **with (against) somebody, something** pigana na. ~ **for something** pigania, shindania. ~ **to a finish** pigana mpaka kufikia uamuzi.~ **shy of** epukana na. 2 (*of battle*) pambana; *(of election)* gombea. 3 ~ **something down** shinda; kandamiza, zima. **to ~ one's way** sukuma/pita kwa nguvu, pigania. ~ **off** rudisha nyuma; zuia kwa nguvu. ~ **it out** pambana hadi suluhu ipatikane. **~ing chance**

magurudumu manne. ~ **wheel drive** adj -enye kuendeshwa kwa magurudumu yote manne.

fowl n 1 *(old use)* ndege. 2 ndege wanaofugwa hasa kuku. 3 nyama ya kuku, ndege. **~er** n mwindaji ndege. **~ing-piece** n bunduki ya marisau (ya kupigia ndege). **~pox** n ndui. **~-run** n uwanja wa kuku (agh. huzungukwa na kizuizi). ~ **typhoid** n kideri. **~pest** n mdondo; kideri.

fox n 1 mbweha. 2 mjanja. **~hole** n

(mil.) handaki. **~hound** n mbwa wa kuwindia mbweha. **~hunt vi** winda mbweha. n uwindaji mbweha. **~y** adj 1 -a kama mbweha. 2 janja, -enye hila vt *(colloq)* 1 laghai; danganya. 2 tatanisha, kanganya n *(colloq)* laghai, ayari.

foyer n sebule, ukumbi.

fracas n tafrani, ugomvi wenye kelele.

fraction n 1 sehemu ndogo, kipande. 2 *(math)* sehemu. ~ **indices** n vipeo sehemu; tarakimu isiyo kamili (k.v. ½, _, (0.76). **~al** adj 1 -a sehemu, -a hesabu ya sehemu. **~al distillation** n mkeneko sehemu. 2 -dogo sana. **~ate** vt *(chem)* tenganisha kwa kukeneka.

fractious adj gomvi; -enye hasira.

fracture n mvunjiko; kuvunjika *he has*

a ~ of the leg amevunjika mguu. vt,vi vunja; vunjika.

fragile adj -a kuvunjika upesi *(of a*

person) dhaifu. **fragility** n.

fragment n kipande, sehemu; kigae. **~ary** adj -a vipande vipande, -siokamilika, -a sehemusehemu. **~ation** n kuvunjavunja katika vipande. **~ation bomb** n bomu la kuvunjika vipandevipande.

fragrant

fragrant adj 1 -a kunukia, -enye harufu nzuri; -tamu. 2 *(fig)* -a kupendeza. **fragrance** n harufu nzuri.

frail adj 1 *(of person)* dhaifu. 2 *(of*

n uwezekano wa kufanikiwa ikiwa unajitahidi sana. **~er** n 1 mpiganaji. 2 ndege ya kivita.

figment n kitu kilichobuniwa au kutungwa ~ *of one's imagination* kitu kilichobuniwa; ndoto.

figure n 1 (*number*) tarakimu (hasa kutoka 0 mpaka 9). **double ~s** n makumi: tarakimu kuanzia 10 hadi 99. **single ~s** n mamoja/epesi. 2 (*pl*) hesabu *quick at ~s* -elekevu wa kuhesabu. 3 (*appearance*) umbo. **have a fine ~** -wa na umbo zuri. **cut a fine/poor/sorry ~** onyesha sura nzuri/mbaya/ya masikitiko. 4 mchoro (k.m. wa mtu, mnyama, ndege n.k.), sanamu. **~ head** n sanamu ya kuchonga (ya kichwa na kifua tu au umbo zima) inayotumiwa kama pambo juu ya gubeti; *(fig)* mkubwa wa jina tu, mtu mwenye cheo kikubwa lakini kisicho na madaraka hasa/ya haja. 5 bei *buy something at a low ~* nunua kitu kwa bei ndogo **what is your** ~? kiasi gani? wauzaje? 6 mtu, hasa tabia yake *dominating ~* mtu mashuhuri sana. 7 **~ of speech** n tamathali ya usemi. 8 mchoro, kielelezo, chati n.k.. vt,vi 1 fikiria/waza moyoni; onyesha. 2 **~** (**in**) onekana; jitokeza, wa mashuhuri *he ~s in Kiswahili* yu mashuhuri katika Kiswahili. 3 **~ something out** elewa, piga hesabu. **~ somebody out** elewa mtu *I can't ~ that man out* simwelewi mtu huyu. 4 **~ (on)** (*US*) kisia, kadiria, dhani, tegemea *I ~ him (to be) honest* nadhani yu mwaminifu. 5 (*represent*) -wa mfano wa. **~d** adj -liotiwa nakshi. **figuration** n ufanyizaji wa umbo; umbo; uumbaji wa taswira. **figurative** adj -a kitamathali, kistiari, -a methali. **figuratively** adv. **figurine** n sanamu ndogo.

filament n uzi, waya (ndani ya balbu). **filature** n kiwanda cha kusokota nyuzi za hariri.

filch vt dokoa; sogeza.

file[1] n tupa. vt piga tupa, kata kwa tupa; chonga. **filings** n cheche/punje za tupa.

file[2] n faili, jalada. vt 1 faili, hifadhi

jaladani. 2 andikisha jambo mahakamani, sajili.

file[3] n safu. (**in**) **single ~; (in) Indian ~** *things)* -a kuvunjika upesi; isio imara. 3 dogo *a ~ chance* nafasi ndogo. **~ty** n udhaifu *(pl.* **~ties)** kasoro.

frame n 1 kiunzi (agh. cha majengo). **~ house** n nyumba ya mbao. 2 *(of picture, window, glasses etc)* fremu (k.m.fremu ya picha au ya miwani). 3 mwili, umbo, gimba. 4 jengo la mbao na vioo la kulinda mimea dhidi ya baridi. 5 **~ of mind** n hali (ya muda) ya akili; hasira/furaha *in a cheerful ~ of mind* katika hali ya furaha. 6 *(more usu* **~work***)* mfumo. 7 *(photography)* sehemu ya picha moja katika filamu *~ work* kiunzi; mhimili. vt,vi 1 tengeneza; tunga, buni *~ a sentence* tunga sentensi. 2 tia fremu (k.m. picha). 3 endelea; elekea kuendelea; endeleza; toa matumaini ya kuendelea. 4 *(sl)* singizia, zulia mtu uongo. **~-up** n uongo uliozuliwa kumtia mtu hatiani, kusingiziwa; kusingizia.

franc n faranga.

France n Ufaransa.

Franco *pref (used in compounds)* -a Ufaransa; -a Wafaransa. *The ~-German War* Vita vya Wafaransa na Wajerumani. **~phile** n mshabiki wa Ufaransa. **~phobe** n mtu mwenye chuki dhidi ya Ufaransa, mtu aichukiaye Ufaransa. **~phone** adj -nayotumia Kifaransa.

franchise n 1 **the ~** n haki kamili za uraia zinazotolewa na nchi au mji, (hasa haki ya kupiga kura kwenye uchaguzi). 2 *(chiefly US)* haki maalum inayotolewa na utawala kwa mtu au kampuni.

francolin n kwale.

frangipane n halua ya lozi.

frangipani n mjinga, msanapiti.

frank[1] adj -a kusema kweli, -a

kusema wazi/bila kuficha *be quite ~* sema kweli, sema wazi. **~ly** adv. **~ness** n.

frank[2] vt weka stempu au alama; gonga barua kuonyesha kuwa gharama ya usafirishaji imeshalipiwa. **~ing machine** n mashine inayoweka bei ya stempu.

sanjari. **the rank and ~** n askari (wasio maofisa); (*fig*) watu wa kawaida; akina kabwela/yahe. vi fuatana, andamana katika safu. **~ in/out** ingia/toka kwa safu.

filial adj -a mtoto ~ *love* mapenzi ya mtoto kwa wazazi.

filibuster n 1 mberegezaji, mtu anayezuia upitishaji wa maamuzi katika mikutano, hasa bunge kwa hotuba ndefu. 2 hotuba ya namna hiyo. vi beregeza.

filigree n temsi.

filings n *pl see* **file**[1]

fill vt,vi 1 **~ (with)** jaa; jaza ~ *a tank with petrol* jaza tangi petroli. **~ in** jaza (ili kukamilisha). **~ in an application form** jaza fomu ya maombi. **~ in for** (*colloq*) chukua nafasi ya (kwa muda). **~ out** tanuka, vimba, nenepa; (*esp US*) **~ in, ~ up** jaza au jaa kabisa ~ *up a tank* jaza kabisa tangi. **~ing station** n kituo cha petroli. 2 jaza nafasi ya kazi (na tekeleza kazi hiyo); weka mtu katika nafasi ya kazi. **~ the bill** kidhi haja; faa sana. n 1 shehena kamili. **have one's ~ (of something)** (*colloq*) choshwa na. 2 tosha kujaza, maridhawa. **~ing** n kijazi, kijazo (k.m. risasi ya meno)).

fillet n 1 utepe (wa nywele). 2 sarara; mnofu wa samaki. vt 1 kata mnofu. 2 toa miiba ya samaki.

fillip vt,vi 1 piga kwa kidole. 2 amsha, shtua. n 1 kipigo cha kidole. 2 (*fig*) motisha, kichocheo.

filly n 1 mwana farasi jike. 2 (*sl outdated*) msichana mchangamfu.

film n 1 utando; utando wa macho. 2 filamu, sinema. **the ~s** n sinema. **~ star** n mchezaji sinema mashuhuri. **~y** adj -a utando, -a utusitusi. vt,vi 1 piga picha za sinema. 2 **~ (over)** tanda; tandaza. 3 tokea vizuri/vibaya katika picha. **~able** adj -enye kufaa kutolewa picha ya sinema.

filter n 1 chujio. 2 (*of camera*) kichujio. **~ tip** n kichungi. vt,vi 1 safisha kwa chujio, chuja. 2 (*fig of a crowd, traffic, news, ideas etc.*) penya, sambaa, ingia. **filtrate** vt,vi *see filter v.*

frankfurter; frankfurt n soseji ya ng'ombe na nguruwe.

frankincense n ubani, uvumba.

frantic *adj* -enye wayowayo (kwa hasira, maumivu, majonzi n.k.) *drive somebody ~* fanya mtu akasirike; tia wazimu. **~ally** adv.

fraternal adj -a kidugu. **~ly** adv. **fraternity** n 1 udugu. 2 chama, shirika, jamii ya watu wenye hali moja. 3 *(US)* chama cha wanafunzi wanaume. **fraternize** *vi*~ **(with)** suhubiana (na). **fraternization n. fratricide** n *(person guilty of)* kuua/muuaji wa kaka/dada. **fratricidal** adj.

fraud n 1 udanganyifu, ulaghai; hila. 2 mdanganyifu, laghai. **~ulent** adj danganyifu, laghai. **~ulently** adv.

fraught adj 1 -liojaa, -enye kuleta hatari/maafa/huzuni n.k. 2 -liojaa vitisho; -enye wasiwasi.

fray[1] n *(lit, fig)* ugomvi; mashindano.

fray[2] vt,vi 1 *(of cloth, rope, etc.)* chakaa, chakaza (kutokana na msuguano wa muda mrefu). 2 *(fig)* choka; chosha; ghadhibika; ghadhibisha.

frazzle n hali ya kutambarika. vt,vi tambarika; tambarisha.

freak n 1 kituko,kioja,shauri tendo/jambo lisilo la kawaida. 2 (*also* **~ of nature**) mtu/mnyama au mmea usio wa kawaida (k.m. mbuzi mwenye miguu mitano); dubwana, dubwasha. vi,vt *(sl)* **~ out** -wa na mhemko, pandwa na mori (kama vile kutokana na madawa ya kulevya). **~ out** n hali ya kupoteza akili kwa sababu ya madawa ya kulevya. **~ish** adj -a kioja. **~ishly** adv. **~ishness** n. **~y** adj.

freckle n 1 doa katika ngozi (kutokana na jua). 2 *(pl)* **~s** mabakabaka. vt,vi pata/sababisha madoa katika ngozi.

free adj 1 *(of a person)* huru; -ungwana; -siofungwa. **~man** n muungwana. **~ born** *n*, adj mtu huru. 2 *(of a state, its citizens, and institutions)* huru, -nayojitawala. 3 -siozuiwa; huria, -lioachwa huru. **allow somebody/give somebody/ have a ~ hand** -pa mtu/ ruhusu

filtration n tendo la kupenya/kupita/kuchuja.

filth n uchafu, taka; kinyaa, najisi adj -enye kutia kinyaa; (*colloq*) -chafu sana. **~y rich** adj (*colloq*) tajiri sana. **~ily** adv. **~iness** n.

fin n pezi, chombo kilicho/kitumiwacho kama pezi. **tail-~** (*of an aircraft*) mkia wa ndege.

final adj 1 -a mwisho. 2 -a kukata maneno; makataa. n (*often pl*) 1 fainali. 2 mtihani wa mwisho. 3 (*colloq*) toleo la gazeti litolewalo mwisho wa siku. **~ist** n 1 mshindani wa fainali. 2 mwanachuo wa mwaka wa mwisho. **~ly** adv 1 hatimaye, mwishowe. 2 kabisa *he was finally cured* alipona kabisa. **~e** n (*mus*) sehemu ya mwisho ya utungo; mwisho. **~ity** n makataa, mwisho. **~ize** vt hitimisha, kamilisha, maliza.

finance n 1 (sayansi ya) usimamizi wa fedha (hasa za umma) *expert in* ~mtaalamu wa wa fedha *the Minister of ~ (G.B. Chancellor of the Exchequer)* Waziri wa Fedha. ~ **house/company** n kampuni ya fedha/karadha/mikopo. 2 (*pl*) fedha (hasa za serikali na kampuni). vt gharamia. **financial** adj -a fedha. **financial year** n mwaka wa fedha. **~financially** adv. **financier** n bepari; stadi katika mambo ya fedha.

finch n aina ya shorewanda wadogo.

find[1] n ugunduzi; kitu cha thamani kilichopatikana agh. kwa bahati.

find[2] vt 1 ona, pata (baada ya kutafuta

kitu kilichopotea). ~ **one's voice/ tongue** weza kuzungumza (baada ya kuwa kimya). 2 tambua, ng'amua ~ *a solution to the problem* ng'amua utatuzi wa tatizo. ~ **one's feet** anza kusimama na kutembea (k.m. mtoto); weza kufanya mambo bila kutegemea wengine. ~ **oneself** jitambua, jijua. 3 fika, fikia *water always ~s its own level* maji hufikia usawa wake. 4 gundua, kuta (kwa bahati); tambua. ~ **somebody (out)** gundua. ~ **somebody out** gundua mtu akifanya kosa. 5 ona, kuta, ng'amua *do you ~ that hard work brings rewards?* unaona kuwa bidii inalipa? *take us as you ~ us* tuchukulie kama tulivyo. 6 tafutia, toa; patia. ~ **somebody oneself in** patia/jipatia (kitu). **all found** patiwa kila kitu *wanted a good cook, 6000 shillings a month and all*

mtu/-wa na uhuru wa kufanya jambo bila kushauriana na mwingine/ wengine. ~ **agent** n mtendaji huria (awezaye kutenda jambo bila kizuizi). **F~ church** n Kanisa Huria; Kanisa lisilo chini ya udhibiti wa dola/serikali. ~ **enterprise** n uchumi huria. **~-and-easy** adj bila taadhima. ~ **fall** n kuanguka/kujirusha toka kwenye ndege bila mwavuli (mpaka unapohitajiwa). ~ **fight** n mapigano ambayo yeyote aliyepo aweza kujiunga; mapigano yasiyo na kanuni. **~-for-all** ugomvi/majadiliano huria (ambayo yeyote anaweza kutoa maoni bila kuzuiwa). ~ **hand** adj *(of drawings)* -liochorwa kwa mkono tu (bila kutumia vifaa kama rula, bikari); -a kukakata. ~ **handed** adj karimu; si mkono wa birika. ~ **hold** n *(leg)* umilikaji ardhi bila masharti. ~ **holder** n mmilikaji ardhi asiyekuwa na masharti. **~house** n *(GB)* kilabu cha pombe za aina zote. ~ **labour** n wafanyakazi wasio wanachama wa vyama vya wafanyakazi. ~ **lance** n (*in middle ages*) mamluki; mwandishi/ mtengenezaji filamu huria (anayetoa huduma zake popote). vi fanya kazi ya uandishi huria. ~ **liver** n mwanisi: mtu ajiingizaye kwenye raha (hasa ya chakula na vinywaji) bila kizuizi. ~ **living** n adj maisha ya anasa. ~ **love** n *(old use)* uhusiano wa mapenzi bila kuoana; mapenzi huria. ~ **kick** n *(football)* mpira wa adhabu. ~ **port** n bandari huria (ambayo wafanyibiashara wote wanaweza kuitumia bila vizuizi vya kodi n.k.). ~ **range** adj *(of poultry)* -a kienyeji; -siofungiwa ndani. **~speech** n uhuru wa kusema. ~ **spoken** adj bila kuficha mawazo; -liosemwa kwa bahati. ~ **standing** adj -siotegemezwa popote. ~ **stone** n jiwe mchanga. ~ **style** n *(swimming)* mashindano yasiyo na mkambi maalumu. ~ **thinker** n mtu asiyefuata mafundisho ya dini ya asili bali atumiaye mantiki. ~ **thinking** adj bila kufuata mapokeo ya vitabu vya dini. ~ **thought** n fikra zisizofuata mapokeo ya dini. **~-trade** n biashara huria (bila vikwazo vya kodi, ushuru). **~-translation** n tafsiri isiyo ya neno kwa neno. **~-verse** n shairi guni. **~-way** n *(US)* baraste. **~-wheel** **vi** enda kwa baiskeli bila kupiga pedali, *(fig)* tenda/ishi kwa kujiamulia. **~-will** n hiari (ya moyo), utashi. **~-will** adj -a hiari. 4 ~ **from** bila. ~ **of** nje ya; bila. 5 bure, pasipo malipo *admission ~* kiingilio bure ~ *of income tax* pasipo malipo ya kodi ya mapato *get for ~* pata kitu bure. ~ **list** n orodha ya watu wa kuingia bure; orodha ya vitu vinavyoweza kuingia bila kulipiwa

found anatafutwa mpishi mzuri, mshahara shilingi 6000 na atapatiwa chakula na malazi bure. 7 (*leg*) hukumu, amua. ~ **for** amua kutoa ushindi kwa ~ *for the defendant* upande wa

fine

utetezi umeshinda. 8 ona *how did you ~ the play*? uliuonaje mchezo? 9 ~ **out** chunguza, tafiti, tafuta ~ *out the price of coffee* tafuta bei ya kahawa. **~er** n 1 mtu apataye/aonaye kitu kilichopotea. 2 (*of camera*) kitafuta kilengeo. **~ing** n (*usu pl*) 1 matokeo. 2 uamuzi wa mahakama.

fine[1] n faini. vt toza faini. **~able** (*also*

finable) adj inayotozeka faini.

fine[2] n (*only in*) **in ~** (*old use*) kwa

kifupi; mwishowe.

fine[3] *adj* 1 -angavu, -zuri *it is a ~ day* ni siku angavu. **one ~ day** (*in story telling*) siku moja *one of these ~ days* iko siku hapo baadaye. 2 -a kupendeza *a ~ view* mandhari ya kupendeza. **~ art** n sanaa za uchoraji, uchongaji, ufinyazi n.k. **~-spun** adj -liosokotwa vyema. 3 ororo, laini; -liyofanywa kwa ustadi na epesi kuharibika. 4 (*slender*) -embamba sana, -dogo sana ~ *distinction* ubainisho mdogo, mkali. **not to put too ~ a point on it** eleza waziwazi/bayana. 5 *(of metal)* safi ~ *gold* dhahabu safi. 6 (*healthy*) -a afya. 7 (*of speech or writing*) -liotiwa chumvi, -sio kweli. **call somebody/something by ~ names** taja kitu kwa kutumia tasifida; (*of somebody*) vika kilemba cha ukoka. **~ly** adv 1 kwa kupendeza, kwa uzuri. 2 katika vipande vidogo sana. **~ness**. ~*n*, adv (*colloq*) zuri *that suits me ~* inanifaa sana. **~ry** n umalidadi; mavazi mazuri *in all her ~* kwa umalidadi wake wote.

finesse n werevu, uwezo wa kufanya

jambo kwa maarifa na upole; (*cards*) jitihada za kushinda kwa kutumia mbinu. vt ~ **somebody into doing something** shawishi mtu kwa ujanja na upole kufanya kitu fulani.

finger n kidole, chanda. **little-~** n kidole cha mwisho. **ring-~** n kidole cha pete. **middle ~** n kidole cha kati. **index/fore ~** n kidole cha shahada. **somebody's ~s are all thumbs** mtu

ushuru wa forodha; **~ on board n** (*abbr* **fob**) *(comm)* huduma hadi bandarini. ~ **pass** n ruhusa ya kusafiri bure/bila kulipa nauli. **~-loader** n *(sl)* doezi. 6 (*of place or time)* bila shughuli; isiyotumiwa *(of persons)* bila kazi. **have one's hands ~** -wa bila shughuli; -wa katika hali ya kuweza kujiamulia mambo. 7 -ja/toa kwa wingi *a ~ flow of water* mtiririko wa maji mengi. 8 bila aibu/kizuizi. **make ~ with** tumia kitu bila aibu (kama chako). 9 **make somebody ~ of** -pa mtu haki ya uwanachama wa kikundi, uraia n.k. **~man** n mtu aliyepewa haki ya uraia wa jiji. vt ~ **(from/of)** 1 weka huru, komboa; okoa. 2 ondosha; komesha, batilisha ~ *a country of cholera* komesha kipindupindu katika nchi. 3 ondolea kizuizi/shida/matata. **~d man** n mtumwa aliyeachiwa

freebooter

huru. **~dom** n 1 uhuru *the ~dom of the seas (international law)* haki ya meli kusafiri baharini bila kuingiliwa na manowari *give a friend the ~dom of one's house* -pa rafiki ruhusa ya kutumia nyumba kama yake. 2 hiari, chaguo. 3 **give/receive the ~dom of a town/city** -pa mtu/pokea haki zote za uraia wa mji/jiji. **~domfighter** n mpigania uhuru.

freebooter n haramia (wa baharini).

Freemason n mwanachama wa chama cha siri cha kusaidiana. **~ry** n 1 mfumo wa chama hicho. 2 kuoneana huruma na kusaidiana baina ya watu wenye kazi moja na wa jinsi moja.

freeze vt,vi 1 ganda. **freezing point** n kiwango cha kuganda. 2 ~ (*of liquids*) ganda. **make one's blood ~** ogofya. 3 ona baridi sana. 4 ~ **(over/up)** ganda, fanya/tia baridi sana; gandisha; funika na barafu *frozen food* chakula barafu. **freezing mixture** mchanganyiko wa kugandishia. 5 dhibiti *price freezing (fin)* kusimamisha bei. 6 ~ **somebody out** *(colloq)* ondosha/zima mtu kwenye biashara, jamii n.k. kwa mashindano/kutomjali n.k. 7 ~ **on to something** *(colloq)* shikilia kitu kwa nguvu. 8 simama tuli, tulia k.m. mnyama ili kutoshtua. ~ **up** *(of an actor)* kutoweza kusema/kufanya kitu kwenye jukwaa. n 1 kipindi cha majira ya baridi sana. 2 *(fin)* udhibiti mkali, usimamishaji wa mapato, mishahara n.k. 3

mzito katika kutenda jambo, goigoi. **burn one's ~s** pata matatizo, ingia matatani kutokana na uzembe. **lay a ~ on** gusa *don't lay a finger on this book* usiguse kitabu hiki. **lay/put one's ~ on** tambua kiini cha kosa, tatizo n.k. **not lift/raise/stir a ~ (to help somebody)** -tosaidia mtu. **put the ~ on somebody** *(sl)* fichua (mhalifu). **twist somebody around one's litle ~** tawala mtu kabisa. **work one's ~s to the bone** chapa kazi sana. **~-alphabet** n mfumo wa kutumia vidole kuzungumza na kiziwi, lugha ya viziwi wasiosikia. **~-board** n daraja la fidla. **~-bowl** n tasa (la kunawia mikono). **~-mark** n alama za vidole (vichafu). **~-nail** n ukucha. **~-plate** n kizuizi cha uchafu katika kitasa cha mlango. **~-post** n ubao unaoelekeza njia kwa picha ya kidole. **~-point** n alama ya kidole. **~-tip** n ncha ya kidole. **have something at one's ~ tips** jua sana, -wa na uzoefu mkubwa wa jambo fulani *pull your ~ out* (*sl*) fanya/chapa kazi. **~stall** n kifuniko/ kinga ya kidole (kilichojeruhiwa). vt 1 gusa, papasa, tomasa, shikashika, tia vidole ~ *a piece of cloth* gusa kitambaa. 2 (*US sl*) taja (agh. mhalifu).

finial n umbo la nakshi juu ya jengo maalum k.m. mnara.

finical adj. **finicking**; **finicky** adj -enye machagu.

finis n (*sing only*) (*Lat*) mwisho, tamati.

finish vt,vi 1 maliza, timiza, hitimisha; akidi *that long walk ~ed me* ile safari ndefu nusura inimalize. **~ somebody off** (*sl*) ua, teketeza. **~ something off/up; ~ up** maliza -ote. **~ up with** maliza -ote, malizia na. **~ with** maliza na; fikia mwisho wa; vunja urafiki. 2 ishiliza, kamilisha *the table is beautifully ~ed* meza ilikamilishwa kwa ustadi. **~ing school** n shule binafsi ya kuwatayarisha wasichana kwa

finite

maisha ya utu uzima. n (*sing only*) 1 mwisho. **be in at the ~** kuwepo wakati wa mwisho *a fight to the ~* pigano hadi mwisho. 2 ukamilifu. **~ed** adj. **~ing** adj.

finite adj 1 -enye kikomo/-enye kwisha/mpaka. 2 (*gram*) -enye kukubaliana na kiima katika idadi na nafsi.

deep-~ n sehemu ya friji ya kugandishia. **~r** n friza; mashine ya barafu; chumba cha barafu.

freight n 1 (nauli ya) uchukuzi wa mizigo. 2 shehena, mizigo. **~ liner** n meli ya mizigo. **~ train** n *(US)* treni ya mizigo. vt **~ with** pakia mizigo (melini); peleka/chukua mizigo. **~er** n meli/ndege ya mizigo. **French** adj -a Kifaransa; -a Wafaransa; -a Ufaransa. **take ~ leave** jiondokea bila kutoa taarifa au kuruhusiwa. **~ chalk** n jasi. ~

fresh

dressing n masala ya mafuta na siki. **~ fries** n *(pl. see* **chips** *n)*; **~ horn** n tarumbeta sikio. **~ window** n dirisha kubwa (liwezalo kutumika kama mlango). n Kifaransa. **the ~ n** Wafaransa. **~ man/woman** n Mfaransa. **~ kiss** n kufyonzana ulimi. **~ letter** n mpira, kondomu.

frenzy n wazimu; mhemuko. vt *(usu in pp)* tia wazimu/kichaa/mhemuko. **frenzied** adj -enye wazimu/ kichaa. **frenziedly** adv.

frenetic adj -enye wayowayo, -enye msukosuko/kiherehere sana; -enye wazimu.

frequent vt enda (mahali) mara kwa mara; -wa/onekana (mahali) mara kwa mara/kwa kawaida *frogs ~ wet place* vyura kwa kawaida huonekana mahali penye unyevunyevu adj -a mara nyingi; -a mara kwa mara, -a kawaida. **~ly** adv. **frequency** n 1 marudio, kufanyika mara kwa mara. 2 idadi ya marudio *frequency meter* kipimo cha idadi ya marudio.

fresco n 1 fresko: uchoraji wa sanamu ukutani (wakati chokaa/lipu ingali mbichi). 2 picha/sanamu iliyochorwa namna hiyo. vt chora sanamu kwa namna hiyo.

fresh adj 1 -bichi; -pya ~ *milk* maziwa mabichi. **~man** n mwanafunzi mpya wa chuo kikuu. 2 *(of food)* -siotiwa chumvi; -siotiwa kwenye kopo/kugandishwa; *(of water)* -baridi; -sio ya bahari ~ *water fish* samaki wa maji baridi. 3 -pya au tofauti. **break ~ ground** *(fig)* anza kitu kipya; pata habari mpya. 4 *(of air, wind, weather)* safi; baridi; mwanana. **~ breeze/wind** n upepo mwanana. 5 -enye afya; -a nguvu; -a kupendeza *a ~ complexion* sura ya kupendeza (ionyeshayo afya). 6 *(US colloq)* safihi, fyosi adv. *(in hyphened*

fiord; fjord n fiodi: mkono wa baharikati ya magenge, milima n.k.

fir n msonobari; mbao za msonobari. **~-cone** n tunda la msonobari.

fire n 1 moto. **lay a ~** koka moto. **light/make a ~** washa moto. **set on ~** choma moto, tia moto, unguza. **make up a ~** chochea. **catch ~** shika moto. **between two ~s** katikati ya hatari mbili. **set on ~** choma moto. **strike ~ from** pekecha moto. **he never set the Thames on ~** hatatia fora; hatafanya la ajabu. **there is no smoke without ~** (*prov*) pafukapo moshi pana moto. **play with ~** chezea moto/hatari. 2 (*blaze*) mwako; uteketezaji. **~ and sword** mauaji na uteketezaji (vitani). **~ risks(s)** visababisha moto. 3 (*brightness*) wangavu. 4 (*excitement*) juhudi, harara. 5 (*energy*) nguvu. 6 mshindo wa bunduki; kupiga bunduki. **open/cease ~** anza/ simamisha mashambulio. **under ~** shambuliwa. **running ~** n mfululizo wa mashambulio; (*fig*) mfululizo wa maswali, shutuma n.k. 7 (*comp. words*). **~-alarm** n king'ora (cha moto). **~ arm** n silaha ya moto, bunduki, bastola, n.k. **~-ball** n kimondo; (*mil.*) sehemu ya katikati ya bomu la atomi. **~bird** n ndege wa kimarekani mwenye rangi ya manjano na nyeusi. **~bomb** n bomu la moto. **~box** n chumba cha fueli. **~brand** n kijinga cha moto; (*fig.*) mchochezi wa mambo (katika jamii au kisiasa). **~break** n kinga ya moto sehemu iliyolimwa na kukatwa miti kusudi kuzuia moto usiingie katika msitu. **~brick** n tofali lisiloathiriwa na

fire

moto. **~ brigade** n zimamoto: kikosi maalum cha kuzima moto. **~bug** n (*sl*) mtu mwenye kuchoma nyumba kusudi. **~ clay** n udongo usioshika moto, agh. hutumiwa kwa kutengenezea matofali ya kukinga moto. **~ control** n udhibiti (wa) mapigo ya bunduki. **~ cracker** n fataki. **~ damp** n mitheni. **~ dog** n *see* **andiron.** **~ drill** n mazoezi ya utaratibu unaotakikana kufuatwa kama kumetokea moto. **~eater** n mshari. **~ engine** n gari la zima -moto. **~escape** n ngazi/njia ya kinga (ya) moto, ngazi za wazimamoto za kuokolea watu (wakati wa hatari ya moto). **~extinguisher** n kizima moto: kifaa cha kuzimia moto. **~fighter** n mzimamoto (hasa moto wa misitu). **~fly** n kimemeta, kimulimuli. **~guard** n kiunzi cha waya wa

compounds) sasa hivi *~-caught fish* samaki aliyevuliwa sasa hivi. **~ly** adv *(only with pp, without hyphen)* sasa hivi *~ly picked tomatoes*

nyanya zilizochumwa sasa hivi. **~er** n *see* **~man**. **~ness** n. **~en** vi,vt 1 burudika; tia/pata nguvu. 2 zidi, kazana *the breeze ~ened* upepo ulizidi. **~et** n kijito kidogo.

fret[1] vi,vt 1 *(harass)* -wa na wasiwasi,jisumbua; -pa taabu, hangaisha. 2 chakaza, kwa kusugua au kutafuna. *n* wasiwasi; wahaka. **~ful** adj -sio ridhika; -enye kiherehere. **~fully** adv.

fret[2] vt tia nakshi (kwa kuuchimba

ubao). **~saw** n msumeno wa nakshi. **~-work** n ubao uliotiwa nakshi kwa kuchimbwa.

fret[3] n vituta gitaa (vya kuelekezea

mahali pa kubonyeza waya wa gitaa, gambusi n.k.).

Freudian adj -a nadharia za udodosi nafsi za Sigmund Freud. **~ slip** n *(colloq)* kujikwaa, kuteleza ulimi.

friable adj -a kupukutika kwa urahisi. **friability** n.

friar n mtawa (wa kiume). **~y** n

nyumba ya watawa hawa.

fricasee n nyama/kuku wa kupaka (anayekaangwa na kufanywa mchuzi).

friction n msuguano (wa vitu au mawazo).

Friday n Ijumaa **Good ~** *n* Ijumaa Kuu. **man ~** n mtumishi mwaminifu (kutokana na hadithi ya Robinson Kruso).

fridge n *see* **refrigerator**

fried *pp, pt of* **fry**.

friend n 1 rafiki, sahibu. **be ~s with/**

make ~s/make a ~ of fanya urafiki. **a ~ in need is a ~ in deed** akupendaye kwa dhiki ndiye rafiki. 2 tabia au kitu kinachosaidia. 3 msaidizi, mfadhili. 4 **F ~** n *(rel)* mwanachama

metali cha kuzuilia moto. **~hose** n bomba la mpira la kuzimia moto. **~irons** n vichocheo, koleo ya moto. **~light** n mwangaza wa moto; kijinga; tita la kuni la kuwashia moto. **~man** n mwangalizi wa moto katika tanuu au injini ya moto; mzimamoto. **~place** n mekoni; ukingo wa fito wa kuzuilia moto nyumbani; jiko. ~ **plug** n plagi, kiunganishio cha mpira wa zimamoto. **~power** n uwezo wa kupiga silaha (unaopimwa kwa idadi na uzito wa milipuko kwa kila dakika). **~proof** adj -sioungua, -sioshika moto. **~raising** n uchomaji nyumba kwa makusudi. **~side** n sebule ya kuotea moto *sit at the ~ side* (*fig*) tulia nyumbani; ishi maisha ya nyumbani. **~station** n makazi ya zima moto na vifaa. **~stone** n jiwe lisoshika moto. **~walking** n tambiko au sherehe ya kukanyaga mawe ya moto kwa miguu mitupu. ~ **water** n (*colloq*) pombe kali hasa kama vile wiski, jini n.k.. **~wood** n kuni. **~-work** n fataki: chombo chenye baruti na

firkin

kemikali kitumiwacho kwa kufanyia michezo. vt,vi 1 tia moto, choma moto, unguza, teketeza. 2 kaanga, choma, oka katika tanuu. ~ **bricks** choma matofali. 3 chochea kuni. 4 piga bunduki ~ *a salute* toa salamu ya heshima (kwa kupiga mzinga). ~ **a shot** piga bunduki. ~ **at/into/on/ upon something/somebody** piga risasi, fyatulia risasi. ~ **away** endelea kupiga risasi. **firing line** n mstari wa mbele wa mashambilizi. **firing squad/party** *n* kikosi cha wauaji/watoa salamu za rambirambi (jeshini) (*colloq*) anza mara moja. 5 fukuza kazini. 6 (kwa bunduki) lia. 7 lipuka; waka. ~ **up** *(usu flare up)* kasirika, hamaki, sisimua. ~ **somebody with something** sisimua, tia hamu, hamasisha.

firkin n kasiki dogo.

firm[1] adj 1 imara, thabiti, -gumu.

be on ~ ground -wa na uhakika; -wa thabiti katika maoni *be ~ on one's legs* simama tisti. 2 (*resolute*) shupavu *be ~ in one's beliefs* shikilia. 3 (*of a person, his body, its movements, characteristics etc*) -siotetereka, madhubuti, -liotengamaa. vt,vi (*make/become*) -wa imara, jikita; imarisha, kita, shupaza adv kwa imara *stand ~* (*lit or fig*) shupalia jambo. **~ly** adv. **~ness** n.

wa Ushirika wa Marafiki. **~liness** n. **~ly** adj -a kirafiki, -ema *be ~ly to a cause* wa rahisi kukubali; wa tayari kusaidia. **~ly nation** n taifa rafiki *in a ~ly way* kirafiki *F~ly Society* Chama cha kusaidiana. **~ship** n urafiki, usuhuba.

frieze n ukanda wa nakshi uwekwao

kiambazani (agh. juu).

frigate n *(GB)* manowari sindikiza;

(US) manowari ya ukubwa wa kati.

fright n 1 hofu, tisho. **get a ~** shtuka. **give somebody a ~** shtusha mtu. 2 *(colloq)* mtu/kitu cha kuchekesha. vt *(poet)* tisha. **~en** vt ogofya, shtua, tisha.**~ en somebody into something** tisha mtu kufanya kitu ~ *en away* kimbiza, fukuza. **~ened** adj -liotishwa. **~ful** adj 1 -a kutisha; -a kitisho, -a kuogofya. 2 *(unpleasant)* -baya, -a kuchukiza. **~fully** adv sana.

frigid adj 1 baridi ~ *zone* ukanda wa baridi. 2 *(of a woman)* hanithi, -sio na ashiki. 3 *(of manner)* baridi, si -kunjufu. **~ly** adv. **~ity** n.

frill n 1 marinda ya pindo. 2 *(pl)* madoido *put on ~s* deka, fanya madaha. vt tia, funga virinda vikunjo/kunjamana. **~ing** n marinda. **~ed** adj -enye virinda. ~ adj *(colloq)* -enye urembo/marinda mengi.

fringe n 1 matamvua; taraza. 2 shore. 3 ukingo, pembezoni, pembeni. ~ **area n** mpakani. ~ **benefits** n marupurupu. ~ **group** n kikundi ndani ya kundi; *(fig)* sehemu isiyo muhimu sana. *vt*, *vi* tia matamvua, tarizi; -wa mpaka/ukingo.

frippery n mavazi ya umaridadi kupita kiasi; takataka; *(pl)* mapambo hafifu/ya ovyo (kwenye nguo, nyumba n.k.).

frisk vt,vi 1 chachawa, randa, rukaruka. 2 papasa (kutafuta silaha n.k.). n mruko, mchezo (wa kurukaruka). **~iness** n. **~y** adj.

frisson n *(F)* msisimko.

fritter[1] vt **~something away/(down)** fuja, poteza.

firm[2] n washirika, wabia (katika biashara, kampuni).

firmament n the ~ n anga, mbingu.

first[1] adj 1 (*abbr 1st*) kwanza; -a awali; -a mwanzo. **at ~ sight** ilivyoonekana kwa mara ya kwanza. **in the ~ place** kwanza kabisa. **~ thing** n jambo la kwanza. **~ things** ~ -a muhimu kwanza, panga kufuatana na umuhimu wa jambo. **not to know the ~ thing about something** kutofahamu chochote kuhusu jambo fulani. 2 (*special uses, compounds*) **~aid** n huduma ya kwanza. **~ base** n *(base ball)* kituo cha kwanza. **get to ~ base** (*fig*) anza vizuri. **~ class**

fish

n daraja la kwanza adj safi sana; -a daraja la juu ~ *class entertainment* burudani safi kabisa *travel* ~ *class* safiri kwa daraja la kwanza. **~ cost** n (*comm*) gharama bila faida. **~ fruits** n mlimbuko, mavuno ya kwanza ya msimu; (*fig*) matunda ya mwanzo ya kazi za mtu. **~ hand** adj,adv -a asili, -a moja kwa moja, -liopatikana kutokana na chimbuko ~ *hand information* habari/ushahidi kutoka kwa mtu aliyekuwapo wakati jambo linatokea *at ~ hand* moja kwa moja. **~ name** n jina la kwanza (sio la ukoo). **~ night** n usiku wa kwanza (wa mchezo). **~ nighter** n mtazamaji wa mara kwa mara wa maonyesho hayo. **~ offender** n mhalifu wa mara ya kwanza. **~ person** n (*gram*) nafsi ya kwanza. **~ rate** adj -a hali ya juu, bora, aali; (*colloq*) vizuri sana *she is getting on ~-rate* anaendelea vizuri sana. **~ly** adv.

first[2] adv 1 kwanza. **~ of all** kwanza. **~ and foremost** awali ya yote. **~ come ~ served** wa kwanza kwanza. **~ and last** kwa jumla; zaidi ya yote; mwanzo na mwisho. **~ born** n kifungua mimba. 2 kwa mara ya kwanza *when did you ~ see this*? ulikiona lini kwa mara ya kwanza? 3 kuliko *he will resign* ~ atajiuzulu kuliko. n 1 **at ~** mwanzoni. **from the ~** tokea mwanzo. **from ~ to last** toka mwanzo hadi mwisho. 2 (*in examination, competitions*) nafasi ya kwanza; mwenye kushika nafasi ya kwanza. 3 (*at University*) digrii ya daraja la kwanza.

firth n hori nyembamba; (*esp in Scotland*)

fritter[2] n kaimati.

frivol vt,vi 1 fanya upuuzi, shughulika na mambo yasiyo na maana. 2 **~ away one's time/money** poteza wakati/fedha kipuuzi. **~ous** adj 1 -a kipuuzi. 2 *(of persons)* -sio na makini; -enye kupenda anasa; puuzi.

frizz

~ity n 1 upuuzi. 2 *(pl)* maneno/ mambo yasiyo na maana. **~ly** adj.

frizz *vt (of hair)* sokota; sokoteka. n hali ya kusokoteka. **~y** adj.

frizzle vt,vi 1 toa sauti ya kukaanga

kwa mafuta. 2 kaanga; chachatika.

fro adv. **to and ~** kwenda na kurudi; mbele na nyuma.

frock n 1 gauni. 2 kanzu, vazi la mtawa.

frog[1] n chura. **have ~ in the throat**

koroma. **~man** n mpiga mbizi. **~ march** vt chukua (mfungwa) kifudifudi kwa kushikwa na watu wanne; sukuma mtu mbele (kwa kushika mikono yake nyuma). **~gy** adj.

frog[2] n ala, kipande cha ukanda cha

kuchomeka upanga au singe.

frolic n 1 kuchezacheza. 2 masihara, mzaha. **~king** n kuchezacheza, kurukaruka. **~some** adj.

from *(prep)* 1 *(from a place, starting point)* toka, kutoka *he is ~ Tarime* ametoka Tarime *he is ~ home* ametoka nyumbani *where are you ~* umetoka wapi? 2 *(starting a period of time) in the past* tangu ~ *childhood* tangu utotoni ~ *that day* tangu siku ile ~ *the beginning to the end* tangu mwanzo hadi mwisho; *(in the future)* kuanzia ~ *tomorrow* kuanzia kesho. 3 *(showing giver, sender etc)* kutoka kwa *a letter ~ my mother* barua kutoka kwa mama yangu. 4 *(separation, removal, prevention, escape)* toka *released ~ prison* achiliwa kutoka gerezani *refrain ~ laughing* jizuia kucheka *a shelter ~the rain* kinga ya mvua. 5 *(showing lower limit)* kuanzia

mlango wa mto.

fiscal adj -a hazina ya serikali. ~ **year** n mwaka wa fedha.

fish n 1 samaki, nswi. **a pretty kettle of ~** hali ya matata/vurumai. **have other ~ to fry** -wa na shughuli nyingine muhimu zaidi. **there's as good ~ in the sea as ever came out of it** *(prov)* iko siku *drink like a*

fish plate

~ kunywa pombe mno. 2 mlo wa samaki. ~ **and chips** chipsi na samaki. 3 (*compounds*) ~ **-ball/~ -cake** n andazi la samaki na viazi vya kupondwa. ~ **bone** n mwiba wa samaki. ~ **-hook** n ndoana. **~-knife** n kisu cha kulia samaki. **~-monger** n mchuuzi/muuza samaki. **~-paste** n lahamu ya samaki. **~-slice** n kisu cha kupakulia samaki mezani. **~-wife** n mwanamke muuza samaki; (*colloq*) mwanamke mwenye mdomo mchafu. **~y** adj 1 -enye shombo. 2 (*colloq*) -sioaminika. vt,vi 1 vua samaki. ~ **in the sea** (*fig*) jaribu kupata kitu kwa njia za kuzunguka. ~ **in troubled waters** jaribu kupata faida kutokana na machafuko fulani. 2 ~ **up (out of) (from)** toa, chomoa ~ *from one's pocket* chukua sarafu kutoka mfukoni. 3 ~ **for compliments** (*informal derog*) tafuta sifa ~ *for information* tafuta habari kwa njia za kuzunguka. **~ing** n kuvua samaki. **~ing-line** n mshipi. **~ing-rod** n ufito wa kuvua. **~ing-tackle** n vifaa vya uvuvi. **~er** n mvuvi; mtu anayeishi kwa kuvua samaki. **~erman** n mtu anayeishi kwa kuvua samaki, mvuvi. **~ery** n 1 sehemu ya uvuvi (baharini, mtoni, ziwani n.k.) *in-shore ~eries* uvuvi wa karibu na pwani.

fish plate n taruma la reli.

fission n mgawanyo/mpasuko (mfano wa chembe hai au wa nguvu za atomu). **~able** adj -a kuweza kugawanyika, -a kuweza kupasuka kwa nguvu za atomu. **fissile** adj -a kuweza kupasuka/kuchanika. **fissiparous** adj (*of cells*) -a kuongezeka kwa njia ya mpasuko/ kugawanyika. **fissure** n ufa.

fist *n* ngumi, konde *hit with a ~* piga

ngumi/konde *put up your ~* jitayarishe kupigana. **~icuffs** n (*pl*) (*usu hum*) kupigana

mangoes sell ~ shs 10/= embe zinauzwa kuanzia shilingi kumi. 6 *(source taken from)* -tokana na; kutoka kwa *ideas drawn ~ Shaaban Robert* mawazo yanayotokana na Shaaban Robert. 7 *(material used in process) the bridge is made ~ steel* daraja limetengenezwa kwa chuma *(change) the price has risen ~ 20/= to 30/=*

bei imepanda kutoka sh 20/= hadi 30/=. 8 (*distinction or difference*) *distinguish the good ~ the bad* pambanua wema na ubaya *(reason, cause, motive)* kwa sababu ya *what does it stem ~?* sababu yake nini? ~ **fatigue** kutokana na uchovu. 9 *(judging by)* kwa kuangalia, kutokana na ~ *her appearance you would think she was young* kwa kuangalia umbo lake ungedhani ni kijana. 10 (with adv *& prep phrases)* ~ **above/below** toka juu/chini. ~ **afar** toka mbali. ~ **over there** toka kule.

frond n kuti.

front n 1 **the ~** mbele; upande ulio

muhimu. ~ **page news** n habari muhimu (ziwekwazo ukurasa wa kwanza wa gazeti). **(be) in the ~ rank** *(fig)* -wa mashuhuri; julikana. ~ **runner** n anayeongoza; *(in elections etc)* -enye kuelekea kushinda. **come to the ~** *(fig)* jitokeza; julikana, fahamika. **in ~** adv mbele. **in ~ of** prep mbele ya. 2 *(war)* medani, uwanja. *(fig)* **domestic ~** n *(colloq)* nyumbani. 3 barabara ya ufukoni/ pwani. 4 **have the ~ (to do something)** -wa juvi, thubutu (kwa ubaya). **put on/show/ present a bold ~** kabili jambo kwa ujasiri. 5 **(shirt) ~** n kifua. 6 (*theatre*) ukumbi. 7 *(met)* mpaka baina ya tungamo hewa ya baridi na ya uvuguvugu. 8 *(poet, rhet)* paji, uso. 9 kiongozi au kikundi cha watu kinachoficha njama za mtu fulani. 10 *(polit.)* umoja. vt,vi 1 tazama; elekea *the hotel ~s the ocean* hoteli inaelekea bahari. 2 *(old use)* kabili, pinga. **~age** n 1 upande wa mbele wa (nyumba, shamba). 2 upande unaoelekea barabarani (njiani n.k.). **~al** adj -a mbele *~ al attack* shambulio la ana kwa ana, pigo la usoni. n mbele. **ier** n 1 mpaka *~disputes* ugomvi wa mpaka. **~ier(s) man** n mtu wa mpakani; mwanzilishi wa makazi karibu na

mpaka. 2 *(fig)* kikomo; mpaka (kati ya yanayofahamika na yasiyofahamika). **~ispiece**

ngumi.

fistula n nasuri.

fit adj 1 **~ (for)** -a kufaa; laiki, -enye kustahili *the meal is ~ to eat* chakula kinafaa kuliwa *that post does not ~*

fit

you cheo/kazi ile si laiki yako *the proposed time is ~ for us all* muda uliopendekezwa unatufaa sote. 2 sawa, -a haki *it is not ~ that you should abuse your teacher so* sio haki kumtukana hivyo mwalimu wako. **think/see ~ (to do something)** amua kufanya kitu fulani. 3 -wa tayari *feel ~ to do something* -wa tayari kufanya jambo fulani; (*also colloq, as an adv*) *we laughed ~ to burst* tulivunjika mbavu kwa kucheka. 4 -enye afya nzuri *feel ~ as a fiddle* -wa mzima kabisa. **~ly** adv. **~ness** n 1 ubora wa. 2 siha, uzima. vt,vi 1 kaa, enea, faa, tosha *his clothes ~ him* nguo zake zimemkaa *it ~s you like a glove* imekukaa; kama ulizaliwa nayo *it ~s me* inanitosha, imenienea ~ *tight* saki, bana. 2 **~ (on)** jaribu kuvaa (nguo, viatu ili kupima). 3 weka; kaza; pachika ~ *a new door* weka mlango mpya. 4 **~ (for)** andaa; kuwa barabara/ laiki/imara. 5 **~ in (with)** patana na *my outing must ~ in with yours* matembezi yangu lazima yapatane na yako. 6 **~ somebody/something out/up** -pa matumizi, -pa vifaa vinavyohitajika. n jinsi mavazi yakaavyo *a good/bad* ~ nguo ikaayo vizuri/vibaya mwilini. **~ment** n kifaa, zana. **kitchen ~ment** n zana za jikoni. **~ter** n 1 fundi (cherehani) anayepimisha na kushonesha nguo. 2 fundi wa kuunganisha sehemu za mashine, injini, mitambo n.k. **~ting** adj -a kufaa; stahiki. n 1 kujaribisha nguo kwa fundi. 2 zana, kifaa (cha kudumu). **electric light ~ting** n zana ya taa za umeme; (*pl*) samani, fanicha, vyombo.

fit[2]*n* 1 ugonjwa wa ghafla wa muda

mfupi *a ~ of coughing* kushikwa na kikohozi (kwa muda); kikohozi *a fainting ~* kuzirai.2 kifafa *epileptic ~* kifafa *hysteria ~* kulialia/ chekacheka ovyo. **have a ~** (*colloq*) shtuka mno. **give somebody a ~**

five

(*colloq*) kasirisha, shtua. 3 shambulio la

n picha ya mwanzo kitabuni.

frost n 1 jalidi. **~-bite** n ugonjwa wakuganda tishu kwa jalidi. **~-bitten** adj -enye ugonjwa wa jalidi. **~-bound** adj *(of the ground)* -enye jalidi. 2 theluji nyembamba. 3 *(colloq)* jambo lisilofanikiwa. vt,vi 1 gandisha; *(of cake)* ikiza. 2 ua, haribu mimea kwa jalidi. 3 fifisha kioo kisione. 4 **~ (over/up)** funika kwa theluji, jalidi. **~ing** n kuikiza. **~y** adj 1 -a baridi kali. 2 *(fig)* -sio kunjufu; baridi. **~ily** adv. **~iness** n.

froth n 1 povu, fuo. 2 *(folly)* upuuzi.

vt,vi toa povu, foka, umuka. **~y** adj. **~ily** adv. **~iness** n.

froward adj *(arch)* -kaidi; -korofi; -asi, -siosikia.

frown vi 1 kunja kipaji. 2 **~ on/upon** chukia; sinya, -topendelea *gambling is very much ~ed upon here* kamari haipendelewi kabisa hapa. **~ing** n. **~ingly** adv.

frowsty adj -enye hewa nzito; -a kuvu.
frowzy adj 1 -a kunuka, -enye uvundo. 2 chafu, kuukuu.

froze *pp,pt of* **freeze**.

fructify vt,vi zaa (mmea); zalisha, rutubisha, (fanya) kutoa faida (mavuno); fanikisha. **fructification** n.

frugal adj **~ (of)** wekevu, -angalifu

(hasa katika matumizi ya chakula/ fedha); -a kudunduiza. **~ly** adv. **~ity** n.

fruit n 1 tunda. **~ cake** n keki ya matunda. **~ fly** n nzi-tunda ~ *fritter* (*s*) n kaimati ya tunda. **~ salad** n saladi ya matunda. **the ~s of the earth** mazao ya ardhi. *(fig often pl)* faida. 2 mafanikio; matokeo. 3 **~-machine** n *(GB colloq)* mashine (ya kuchezesha kamari ya sarafu). **~erer** n muuza matunda. **~ful** adj -a kuzaa matunda; -a faida; *(fig)* -enye matokeo mazuri. **~fully** adv. **~fulness** n. **~less** adj bure, -sio na matunda; *(fig)* -sio na mafanikio.

~lessly adv. **~le(s)sness** n. **~y** adj 1 -a kama tunda. 2 *(colloq)* -a kuchekesha (agh kwa mambo ya ngono). 3 *(colloq)* kali, zito *He has*

ghafla la muda mfupi; mlipuko *a ~ of anger* hasira ya ghafla, ya muda. **in by ~s and starts** kwa vipindi vifupi mara moja moja. **~ful** adj -enye kutokea kwa vipindi; (*restless*) -a kugeuka geuka. **~ fully** adv. 4 kujisikia *when the ~ was on him* alipojisikia.

five *adj,n* -tano *she is ~* (*years old*) ana umri wa miaka mitano. **~ figured** adj -a tarakimu tano. **~ fold** adj -a mara tano adv mara tano. **~r** n (*colloq*) (*GB*) noti ya pauni tano; (*US*) noti ya dola tano. **~s** n (*GB*) mchezo wa mpira uchezwao kwa mkono au kibao kwenye uwanja.

fix[1] vt,vi 1 kaza, kongomea, imarisha. 2 **~ on** kazia, elekeza (macho, fikra n.k.) juu ya; kodolea (macho). 3 (*of objects*) vuta/vutia macho, tazamisha *the lady's dress ~ed his attention* gauni la mwanamke lilimvutia macho. 4 amua, panga *~ a date for a journey* panga siku ya safari. 5 tengeneza kwa/tia dawa (filamu, rangi) ili zisififie kwa mwanga wa jua. 6 **~ up (with something); ~ something up (with somebody)**, pangia; panga, tayarisha *~ up a friend for the night* -pa rafiki malazi. 7 **~ on/upon** chagua. 8 (*sl*) toa rushwa, honga *It's a major offence to ~government officials* ni kosa kubwa kuwahonga maafisa wa serikali. 9 lipiza kisasi; tengeneza. 10 (*colloq*) tengeneza *~ one's hair* chana, nywele. **~ a radio** tengeneza redio. **~ed** adj -a kudumu; thabiti; siobadilika/geuka/sogea. **~ed assets** n rasilimali za kudumu. **~ed capital** n mtaji wa kudumu. **~ed point** n nukta tuli. **~ed price** n bei moja. **~edly** adv kwa ukakamavu. **~edness** n.

fix[2] n 1 matatizo, matata, mkwamo. **get somebody into a ~** tia mtu matatani. **be in a ~** kwama. 2 kutambua mahali kwa kuangalia nyota. 3 (*sl*) sindano ya dawa za kulevya. **~ate** vt

flag

1 kodolea/kazia macho. 2 **be ~ed (on)** (*colloq*) tawaliwa na tamaa ya. **~ation** n 1 (*of film etc*) kutengeneza kwa dawa. **~ation (on)** tamaa kuu (ya).**~ative** n dawa ya kutengeneza filamu n.k.; dawa ya kugandisha (meno, nywele n.k.). **~ity n** (*phyl*) uthabiti, ugumu, uimara. **~ ture** n 1 chombo/zana iliyowekwa mahali pa kudumu (agh hununuliwa pamoja

a ~y voice ana sauti nzito. **~ion** n 1 kufaulu; kupevuka. 2 kuzaa matunda; kupata mafanikio.

frumenty n uji wa ngano.

frump n mtu anayevaa mitindo ya

zamani isiyovutia. **~ish** adj. **~ y** adj.

frustrate vt zuia mtu asifanye atakavyo, vunja moyo, katisha tamaa; pinga (mipango isifanyike). **frustration** n.

fry[1] vt,vi kaanga *fried chicken* kuku wa kukaangwa. **~ing-pan** n kikaango. **out of the ~ing-pan into the fire** toka katika tatizo moja na kuingia jingine kubwa zaidi, ruka majivu ukanyage makaa *~er/frier* kuku mchanga afaaye kwa kukaanga.

fry[2] n 1 samaki wachanga. 2 **small ~** chekechea; watu wasio muhimu.

fuck vt,vi *(taboo word sl)* tomba. **~**

about zubaa; chezacheza. **~ (it)!** tamko la kuonyesha hasira, vuruga. **~ off** toka. **~ something up** haribu. **~ all** n bure *I did ~ all* nilifanya kazi bure, sikufanya kitu. n kutomba *I dont care/give a ~* sijali kitu/kabisa. **~er** n mpumbavu. **~ing** adj. **~ing well** adv hasa, hakika.

fuddle vt pumbaza, lewesha. **get ~d**

lewa. n ulevi, kuchanganyikiwa.

fuddy-duddy n *(colloq)* mzee msumbufu; zee.

fudge n 1 peremende laini ya maziwa, sukari na chakleti. 2 *interj (dated)* upuuzi. 3 udanganyifu katika kazi. vi,vt 1 vuka mpaka; danganya; ibia. 2 -totimiza ahadi, shindwa; kwepa.

fuel n fueli (k.m. kuni, makaa, mafuta n.k.); *(fig)*kichochezi, kichochea. *vt*, vi tia/pata fueli. **add ~ to the flames** chochea/palilia.

fug n ufukuto (wa hewa mbaya chumbani), hewa nzito. **~gy** adj -enye ufukuto.

fugacious adj -a kupita, -a kutoweka (baada

na nyumba). 2 (*colloq*) mtu/kitu kinachoonekana sana mahali/ kinakuwepo kila wakati *he is a ~ture at the bar* hakosekani kwenye baa. 3 (*of games*) (ratiba ya) pambano.

fizz vi 1 toa povu, toa sauti kama gesi (k.m. soda/bia inapofunguliwa). 2 (*colloq*) shampeni. **~y** adj.

fizzle **vi** ~ *out* fifia, malizia/malizika

kwa unyonge/kinyonge.

fjord **n** *see* **fiord**

flabbergast vt (*colloq*) shangaza; pumbaza, duwaza.

flabby adj 1 (*of the muscles flesh*) teketeke, dhaifu, tepetevu 2. (*fig*) nyonge, -sio imara, -sio thabiti, legelege. **flabbily** adv. **flabbiness** n.

flaccid adj -enye kutepeta, tepetevu. **~ity** n.

flag[1] n bendera, baramu. ~ **of convenience** bendera ya bandia (itumikayo kumficha mwenye meli ili aepuke kutoa ushuru). **lower/ strike one's** ~ teremsha bendera kama ishara ya kuonyesha kukubali ushinde. (*compounds*) **~-captain** n kapteni wa meli ya admeri. **~-day** n siku ya kutoa michango ya kusaidia wenye shida. **~-officer** n admeri. **~-pole**/**~-staff** n mlingoti (wa bendera). **~-ship** n manowari yenye bendera ya admeri. vt 1 pamba kwa bendera. 2 simamisha gari, treni n.k. kwa bendera. vi legea, tepeta; (*diminish*) fifia, pungua; (*fig*) nyong'onyea, choka.

flag[2] n *(also* **~-stone**) jiwe bapa linalotumiwa kusakafia.

flag[3] n (*bot*) kangaga.

flagellant

flagellant n mtu anayejipiga mijeledi (kama malipizo ya dini). **flagellate** vt piga mijeledi. **flagellation** n.

flageolet *n* filimbi, zumari, nai.

flagon n kuzi la divai.

ya muda mfupi). **fugacity** n.

fugitive n **~ (from)** mtoro; mkimbizi

adj 1 -a kupita. 2 -toro.

fulcrum n egemeo (la wenzo).

fulfil vt timiza, maliza, kamilisha. **~ment** n.

fulgent adj *(poet or rhet)* -a kung'aa, -a kuwaka, -enye mwangaza.

fuliginous adj -enye masizi; -a giza kidogo.

full[1] adj 1 **~ (of)** -liojaa; tele. ~ **up** pomoni; *(colloq) (from excessive eating)* -liovimbiwa. 2 **~ of** -liokaa akilini, -a kushughulisha/kufikiria mno *she was ~ of a trip* safari ilimkaa sana akilini *he is ~ of himself* anajipenda, anajivuna. 3 nene, kibonge, tipwatipwa *a girl with a ~ figure* msichana tipwatipwa, -liojaa. 4 *(of clothes)* pana, -a kuvalika kwa urahisi. 5 -nayofikia kiwango kinachohitajika; -enye kukomaa; -zima. 6 kamili. 7 *(phrases and compounds)* **at ~ speed** kwa kasi zote. **in ~** kikamilifu. **in ~ career** -lio katika upeo wa maendeleo. **to the ~** kwa ukamilifu. **~ back** n *(in football)* mlinzi, beki. **~ blooded** adj shababi, -enye nguvu na uchangamfu; menyu. **~ blown** adj *(of flowers)* -liochanua. **~ board** n *(in a hotel)* -enye kutoa malazi na chakula. **~ dress** n vazi rasmi *~-dress rehearsal* zoezi lenye mavazi rasmi. **~ face** adj uso kwa uso, uelekeano wa ana kwa ana. **~ fashioned** adj *(trade use, of garments)* -a kupima, -liotengenezwa kwa kufuata gimba. **~ fledged** adj (*of a bird*) -enye kuweza kuruka; *(fig)* -liokubuhu, -liotopea. **~ grown** adj -liokomaa. **~ house** n kujaa kabisa. **~ length** adj *(of a portrait)* -zima, -nayoonyesha -ote; -a urefu wa kawaida. **~ marks** n *(pl)* alama zote. **~ moon** n mwezi mchimbu/mpevu. **~ page** n ukurasa mzima. **~ scale** **adj** *(of drawings, plans etc)* -a kipimo sawa na kitu chenyewe; halisi;

(*colloq*) kamili. **~ stop** n nukta, kituo kikubwa. **come to a ~ stop** simama kabisa. **~ time** n kamili adj -a kudumu, -a muda wote. **~ time worker** n mtumishi wa kudumu. **~y** adv 1 kwa ukamilifu; kabisa. 2 angalau. **~ness** n. **in the ~ness of time** kwa wakati uliopangwa/ tegemewa; mwishowe.

flagrant adj -baya na wazi, dhahiri,

-sio na haya. **~ly** adv. **flagrancy** n.

flail **n** ala ya kuputia. vt puta.

flair n kipaji, kipawa, wepesi, karama *(to) have a ~for something* -wa na kipaji cha jambo fulani.

flak *n* (*G*) mzinga wa kupigia ndege.

flake n 1 chembe, sehemu ndogo ndogo *snow* ~ vipande vidogo vya theluji. 2 (*of metal*) mavi. vt,vi banduka. (*fig*) **~ out** zimia; anguka kwa uchovu. **flaky** adj **flakiness** n.

flambeau n mwenge.

flamboyant adj 1 -enye kumeremeta kuzidi kiasi, -a rangi inayong'ara sana. 2 *(of person)* mshaufu. **~ly** adv. **flamboyance** n ushaufu.

flame n 1 mwale, mwako wa moto,

ulimi wa moto. 2 *(colloq)* mpenzi, mchumba. 3 mwako (wa upendo, wa hasira, wa shauku). **(to) fan the ~** chochea moto *~-tree* kifabakazi *~ -thrower* silaha ya moto. vt 1 waka, lipuka, toa moto. 2 fanana na miale kwa rangi. 3 **~ out (up)** waka kwa hasira. **flaming** adj -nayowaka, -a moto sana.

flamingo n flamingo, korongo.

flammable adj *see* **inflammable**.

flange n kigingi, kipande (ulimi) kinachotokeza (katika gurudumu, boriti n.k.).

flank n 1 ubavu, upande wa mtu au

nyama. 2 kando, upande (mlima, jengo, msafara). 3 sehemu ya pembeni ya jeshi *a ~ movement* mwendo wa kupita upande, mzunguko. vt,vi zunguka pembeni; shambulia kutoka pembeni; (pita, weka) ubavuni kwa (upande wa, kando ya). vi -wa kandoni; pakana na. **~er** n mchezaji wa pembeni.

flannel n 1 fulana. 2 tambara (la kusafishia) *face* ~ tambara la uso. 3 (*pl*) suruali ya fulana (hasa ya

full[2] vt takasa nguo. **~ler** n mtakasa

nguo. **~ers earth** n udongo wa mfinyanzi (wa kutakasia vitambaa).

fulminate vi foka; vuvumka; lipuka. **~ (against)** kemea, pinga vikali, shutumu. **fulminant** adj -enye kuvuvumka. **fulmination** n. **fulminator** n. **fulminatory** adj.

fulness n *see* **fullness**.

fulsome **adj** *(of praise, flattery, etc)* mno, -enye kuvisha kilemba cha ukoka ~ *praise* sifa za kinafiki/ uongo. **~ly** adv.

fumarole n ufa mdogo kwenye mlima wa volkano (unapopitia mvuke).

fumble vt,vi 1 papasa, tafutatafuta. 2 babaisha, babia; shughulikia jambo kwa wasiwasi (bila kujiamini). **~r** n.

fume n *(US pl)* 1 harufu kali ya moshi; mvuke mzito, fukizo. 2 *(liter)* hangaiko, kiherehere. 3 hasira, ghadhabu. vt,vi 1 **~ (at)** toa mvuke; fuka moshi *pass away in ~s* kasirika; *(fig)* foka, onyesha hasira, kasirika. 2 *(of wood, etc)* tia moshi, fukiza. **fumigate** vt fukiza, tia buhuri ~ *tomato plants* fukiza miche ya nyanya. **fumigation** n ufukizaji. **fumigator** n.

fun n 1 kujifurahisha; burudani, mchezo, raha *there is plenty of ~ out here* kuna burudani nyingi sana hapa I don't see the ~ of it ni kipi cha kuchekesha. **have ~** furahia; starehe. **~-fair** n kiwanja cha michezo. **~ and games** *(colloq)* mzaha, burudani za kuchangamsha. **make ~ of; poke ~ at** fanyia mzaha, tania; dhihaki. **for/in ~** kwa utani, kwa mzaha, kwa

kujifurahisha. 2 jambo/mtu anayefurahisha, kichekesho. 3 *(attrib. colloq)* -a kuchekesha *a ~ hat* kofia ya kuchekesha/kufurahisha. **~ny** adj 1 -a kuchekesha *he is trying to be ~ny* anajaribu kufanya mzaha. **a ~ ny man** n mtu wa kuchekesha; mcheshi. 2 -geni, -a ajabu -sio sawa; -gumu kufahamika *there is something ~ny about this letter* kuna jambo lisiloeleweka katika barua hii. **~ny -bone** n mfupa wa kiko unaopitisha neva-ulna. **~ny business** n *(sl)* udanganyifu. **~ny farm** n *(sl)* hospitali ya magonjwa ya kichwa/ akili. **the ~nies** n *(pl)* katuni. **~nily** adv *~nily enough*

flat

michezo wakati wa joto); (*US sl*) upuuzi adj -a fulana.

flap n 1 pigo. 2 (*of cloth, paper etc*)

kifuniko. 3 (*of aircraft wing*) upindo, lisani. (*fig*) **be/get in a ~** hangaika, tapatapa. vt,vi 1 pigapiga, piga (mabawa); punga. 2 tapatapa, papatika.

flapjack n keki (ya kukaanga katika

samli); (*US*) gole.

flapper n 1 chombo cha kupigia nzi n.k. 2 pezi pana. 3 (*sl 1920's*) mrembo.

flare vi 1 waka, toa moto. 2 tanuka. **~d** adj -liyotanuka. **~d skirt** n sketi pana. **~d trousers** n suruali pana. **~ up** lipuka (moto, hasira n.k.). n 1 mwako. 2 mwako wa kuashiria hatari. **~-up** n 1 lipuko. 2 magomvi ya ghafula.

flash n 1 mwako, nuru ya (mwanga wa) kumulika ghafula. (*fig*) **in a ~** kufumba na kufumbua. **a ~ in the pan** limbuko. 2 **~ light** n taa; (*naut*) mmuliko; (*US*) tochi; *(also ~* **bulb**) taa ya picha. **~ gun** n tochi ya picha. **~ point** n (*of gas*) kiwango cha kuwaka mafuta. n 1 (*fig*) mahali pa hatari (ambapo vita vinaweza kuzuka wakati wowote). 2 **news** *~n* taarifa motomoto/za ghafla (zinazopokelewa ili kutangazwa na vyombo vya habari). 3 (*mil*) medali ya utepe kwenye sare ya jeshi. vi 1 waka, mulika ghafla na kuzimika. 2 (*fig*) -jia ghafla (akilini) *it suddenly ~ed upon him* ghafla yakamjia; pita upesi sana *the train ~ed past* treni ilipita haraka sana. 3 enda upesi news ~ed across the world habari zilitangaa upesi duniani pote. 4 **~ back** rejea ghafula; kumbuka, kumbusha. **~ back** n kumbusho (la ghafula). **~y** adj -shaufu, -a maringo, -a madaha. **~ily** adv.

flask n 1 chupa ndogo (ya maabara). 2 **powder** *~n* pembe ya baruti. 3 kiriba cha mvinyo.

flat adj 1 sawasawa; bapa *the floor is ~* sakafu iko sawasawa. **~ land** n

flatter

ajabu ni kamba. **~ niness** n.

funambulist n mwana sarakasi (anayetembea juu ya kamba).

function n 1 shughuli, kazi *~s of marketing* shughuli za mauzo. 2 *(ceremony)* tamasha, adhimisho. 3 *(maths)* namba tegemezi. 4 kazi. vt fanya kazi; faa; shughulika *the telephone is not ~ing* simu haifanyi kazi. **~al** adj -a kufaa kazi; -enye kuathiri/inayohusu kazi; -a kutenda; -a kazi maalum. **~al head** n kiongozi mtendaji. **~alism** n utenzi, utendaji: kanuni/nadharia inayodai kuwa kazi ya kitu itawale muundo na vifaa vyake. **~alist** n. **~ary** n *(pl* **~ ries**) *(often derog)* mtendaji (wa shughuli za kiofisi), mtenzi mrasimu.

fund n 1 *(of commonsense/humour/ amusing stories)* hazina *a ~ of funny stories* hazina ya hadithi za kufurahisha. 2 *(often pl)* mfuko wa fedha, hazina (kwa makusudi maalum). **school ~s** n mfuko wa shule. **public ~s** n mfuko wa serekali; fedha ya serikali. **reserve ~s** n mfuko wa akiba. **~ raising** n kuchangisha fedha. **no ~s n** taarifa (ya benki) kuwa mwandika hundi hana fedha kwenye akaunti yake. vt 1 fadhili, gharimia. 2 *(fin)* badili deni la muda mfupi kuwa la muda mrefu kwa riba maalum.

fundamental adj **~** (**to**) -a asili; -a

msingi; -a muhimu n msingi; asili; kanuni. **the ~s** n misingi na kanuni. **~ly** adv. **~ism** n hifadhi ya misingi ya dini ya Kikristo, ulokole. **~ist** n mfuasi wa misingi ya kale ya dini ya Kikristo *religious ~ists* waumini wakereketwa.

funeral n 1 mazishi; maziko *provide a ~* zika *attend a ~* hudhuria mazishi *perform ~ service (Muslims*) soma talakini. 2 *(attrib use)* kwa/-a mazishi/maziko *a ~ procession* msafara wa mazishi *a ~ parlor (US)* ofisi inayoshughulikia mazishi. **it's/that's my/your ~** *(colloq)* hilo ni shauri langu/lako. **funereal** adj 1 -a (kufaa) mazishi. 2 -a huzuni, -a kusikitisha.

fungus n **~es** 1 ukungu, kuvu. 2 *(mushroom like growth)* uyoga, kiyoga. **fungicide** n kiua kuvu, dawa ya kuvu. **fungoid** adj -a kuvu. **fungous adj** -a kuvu, -nayoletwa na kuvu.

ardhi tambarare. ~ **bottomed** adj (*of boat*) bapa, -enye kitako. ~ **car** n (*US*) behewa la mizigo (lisilo na bodi). ~ **fish** n samaki wa jamii ya wayo. ~ **footed** adj -enye nyayo bapa; (*colloq*) thabiti, imara. **~foot** n polisi. **~racing/the F~** n mashindano ya farasi bila kuruka viunzi. ~ **top n** (*colloq*) *see* **aircraft carriers.** 2 (*insipid*) baridi, dufu; -sio tamu, chapwa *the dance fell* ~ ngoma haikufana *his speech fell* ~ hotuba yake haikukolea. 3 (*of liquor*) siyo na gesi. 4 -a kuteremsha *sing* ~ imba kwa kiteremsho. 5 (*depressed*) -enye moyo mzito. 6 -a wazi kabisa *he gave a ~ denial* alikana kabisa *that's* ~ basi! 7 *(of a tyre/foot ball)* -liokwisha pumzi. 8 (*comm*) **~rate** n bei moja. 9 (*of colours*) -siyo vivuli, bapa. 10 (*of battery*) -liokufa, -siochaji. 11 (*of characters, lit.*) bapa. 12 ~ **spin** n (*of aircraft*) kushuka kwa kasi; (*colloq*) (*of a person*) kuchanganyikiwa adv 1 kwa kutandazwa/kulaza *fall ~ on one's face/back* anguka kifudifudi/chali *the earth quake laid the city* ~ tetemeko la ardhi liliteketeza mji. 2 moja kwa moja. ~ **broke** n kuchalala, kukaukiwa, mwambo. 3 ~ **out** kwa nguvu zote; hoi. n 1 mahali sawa na papana; (*usu near sea*) wangwa. 2 *(of sword)* ubapa ~ *of the hand* kitanga cha mkono. 3 (*mus*) kiteremsho. 4 (*US*) pancha, gurudumu lililokwisha upepo. **~tish** adj. **~ly** adv kabisa, waziwazi; bila furaha. n 1 (*US apartment*) nyumba ya ghorofa. **block of ~s** n maghorofa. **~ten** vt,vi **~ten out** sawazisha, laza, nyoosha, tandaza *I ~tened myself against the wall* nilijibana ukutani; (*of aircraft*) enda sawa baada ya kushuka; *(fig)* aibisha sana, maliza, dhalilisha, gonga.

flatter vt 1 sifu mno; jipendekeza; rai; bembeleza. 2 furahisha, pendeza *be ~ed by an invitation* pendezwa na mwaliko. 3 (*of picture, image*) fanya

fleet

-zuri kuliko -a kweli. 4 ~ **oneself** jivuna (bila haki); jifurahisha. **~er** n. **~ry** n ubembelezaji; sifa isiyostahilika.

flatulence n riahi, gesi tumboni. **flatulent** *adj.*

flatware n vyombo vya kulia, kupakulia chakula.

fungal adj.

funicular adj **~ (railway)** treni iliyo katika mwinamo/mteremko, (inayoendeshwa kwa waya na injini).

funk n *(colloq)* 1 hofu kuu, woga

mkubwa *be in a* ~ ogopa sana. 2 mwoga. **~-hole** n handaki; mbinu za kuepea kulitumikia jeshi. *v,vi* 1 ogopa, onyesha woga; kwepa/ shindwa (kwa woga) *we ~ ed telling him the truth* tulikwepa/shindwa kumwambia ukweli. **~y** adj *(US sl) (of music)* -enye hisia na mdundo.

funnel n 1 bomba, faneli. 2 *(of ship*

etc) dohani *two/three ~ed* -enye dohani mbili/tatu. vt,vi penya/pita kama katika faneli/dohani.

fur n 1 manyoya (ya mnyama), nywele ndogondogo. **make the ~ fly** fanya fujo. ~ **and feather** n wanyama na ndege wa manyoya. 2 ngozi ya wanyama yenye manyoya (hasa iliyotengenezwa nguo) *(attrib) a ~ coat* koti la manyoya. 3 utando (ukoga, uchafu) wa ulimi. **~ry** adj -enye manyoya; -enye utando.

~rier n mwuzaji/mtengenezaji ngozi za manyoya.

furbish vt ng'arisha, sugua, safisha;

fanya kama mpya.

furcate adj -a panda; -a kugawanyika. **furcation** n.

furl vt,vi *(of sails, flags, umbrellas etc)* kunja; kunjika.

furlong n yadi 220, mita 201, sehemu moja ya nane (_) ya maili moja.

furlough n likizo, livu (ya kupumzika kwa watumishi wanaokaa ughaibu).

furnace n 1 tanuu. 2 kalibu *blast* ~ tanuu *house-heating* ~ tanuu la joto.

furnish vt **~ something (to somebody); ~somebody/something with something** toa/-

flaunt vt,vi koga, ringa. **~ oneself** jishaua, tamba, punga kwa madaha.

flautist n mpiga filimbi.

flavour/flavor n ladha; *(fig)* namna; mtindo. vt koleza, unga; tia viungo. **~ed** adj. **~ing** n ladha. **~less** adj -sio na ladha.

flaw n 1 (*crack*) ufa. 2 dosari, ila, hitilafu, upungufu. vt,vi tia dosari; pata ufa *his character is ~ed* tabia yake ina dosari. **~less** adj -sio na dosari.

flax n kitani. **~en** adj. **~en hair** n nywele zenye rangi ya kitani.

flay vt chuna, sopoa; (*fig*) kosoa sana. **flea** n kiroboto. **with a ~ in the ear** karipio kali. **~-bite** n alama ya kuumwa na kiroboto; (*fig*) jambo dogo sana. **~-bitten** adj (*fig*) (*of an animal's colouring*) -a madoadoa. **~market** n (*colloq*) gulio, mjajaro; soko la mitumba. **~ pit** n (*colloq*) mahali pa starehe palipochakaa na pachafu.

fleck n 1 kipaku, kidoa. 2 chembe. vt tia vipaku.

fledged **adj** (*of birds*) -enye mabawa ya kurukia, -enye nguvu ya kurukia *fully ~* (*fig*) -liofunzwa na -enye uzoefu wa muda mrefu. **fledg(e)ling** n kinda (kifaranga) la ndege; (*fig*) kijana asiye na uzoefu.

flee vi kimbia.

fleece n 1 manyoya ya kondoo; lundo la manyoya ya kondoo ya mkato mmoja. 2 kitu kilichofanana na manyoya ya kondoo k.m. mawingu. **~ somebody (of something)** (*fig*) ibia mtu kwa ujanja; tapeli; (*by charging high prices*) gonga. **fleecy** adj.

fleet[1] n 1 kundi la manowari chini ya

fleet

kamanda (kiongozi) mmoja; manowari zote za nchi moja. 2 kundi la meli, ndege, motokaa n.k. chini ya kiongozi mmoja au miliki moja.

fleet[2] adj (*poet. liter*) -epesi (katika

mwendo); -enye kasi kubwa. **~ly** adv. **~ness** n.

pa/patia, pasha mtukitu/habari; nunua/weka samani/fanicha. **~ed with** -enye samani/fanicha. **~ed house** n nyumba yenye fanicha. **~ings** n *(pl)* fanicha na vyombo.

furniture n fanicha, samani.

furore (US furor) n makelele, vifijo *create a ~* piga vifijo, tia msisimko.

furrow n 1 mfuo; mtaro; mkondo. 2

(wrinkle, crease) kunjo, finyo, kunyanzi. vt tengeneza mfuo; tia makunyanzi *(fig) ~ one's brow* kunja uso.

furry adj *see* **fur**.

further *adv,adj* 1 (*often used for* **farther**) mbali, mbele zaidi *don't go ~ than here* usiende mbali zaidi ya hapa. 2 (*not interchangeable in this sense with* **farther**) zaidi; ziada *what ~ news do you have* una habari gani zaidi *until ~ notice* hadi baadaye. 3 (*also ~* **more**) zaidi ya hayo, pia vt saidia; endeleza *~ your studies* endeleza masomo yako. **~ance** n maendeleo; ukuzaji. **~more** adv juu ya hayo, zaidi ya hayo, zaidi. **~ most** adj mbali kabisa.

furtive adj 1 -a siri, -a kufichaficha, -a kichini chini *a ~ glance* mtazamo wa siri. **~ly** adv. **~ness** n.

fury n 1 *(anger)* ghadhabu, kiruu. 2 harara. **furious** adj -a ghadhabu, -enye hasira, -kali mno, -a nguvu

sana *the fun became fast and furious* mchezo ulipamba moto hasa *get furious* ghadhibika. **furiously** adv. 3 *(of wind)* dhoruba, tufani. 4 mwanamke mkali.

fuse **vt,vi** 1 yeyusha; yeyuka. 2 ungana; unganisha. 3 *(electric)* katika (waya wa fuzi). n *(electric)* fyuzi. **time ~***n* fyuzi inayolipuka katika muda uliotegeshwa. **fusibility** n. **fusible** adj. **fusion** n kuunganisha; kuyeyusha; mchanganyiko. **fusion bomb** n bomu (kama) la haidrojeni.

fuselage n kiunzi cha ndege/eropleni.

fusillade n *(US)* mfululizo wa kupiga

~ing adj -epesi; -a muda mfupi tu, -a kupita, -a mara moja *pay somebody a ~ ing visit* tembelea mtu kwa muda mfupi tu.

flesh n 1 nyama *lions are ~-eating animals* simba ni wanyama walao nyama. **~ and blood** hali ya ubinadamu, utu; udhaifu. **it's more than ~ and blood can bear** imepita kiwango cha kuvumilia. **one's own ~ and blood** ndugu wa karibu. **in the ~** katika maisha, katika umbo la mwili *he is nicer in the ~* ni mzuri zaidi ukimwona. **go the way of all ~** kufa. **have/demand one's pound of ~** dai malipo bila huruma. **make a person's ~ creep** tisha/ogopesha mno mtu. **put on/lose ~** nenepa/ konda. **~pots** n (*pl*) mahali pa starehe. **~ wound** n kidonda kidogo, kidonda cha juu. 2 **the ~** n matamanio ya kimwili. 3 mwili *in the ~* mwenyewe, nafsi yake *he was there in the ~* alikuwepo yeye mwenyewe. **the spirit is willing but the ~ is weak** nia ipo lakini nguvu hakuna. 4 nyama ya matunda/mboga. **~ly** adj -a mwili; -a tamaa za mwili. **~y** adj nene, nono, -a nyama. **~ings** *n* (*pl*) nguo za rangi ya mwili (kama zile zinazovaliwa na wachezaji wa bale).

flew *pt of* **fly**.

flex[1] n kamba ya umeme (ya taa, pasi n.k.).

flex[2] vt kunja, nyumbua (mkono,

mguu). **~ one's muscles** nyumbua/ chezea/nyoosha misuli. **~ible** adj -a kunyumbulika, -enye kupindika; (*fig*) -nayoweza kubadilika kwa urahisi kupokea mazingira mapya; (*of persons*) -enye uwezo wa kubadilisha (mipango, malengo). **~ibility** n.

flibbertigibbet n mpiga domo; mtu

fling

asiyetulia, kirukanjia.

flick n 1 papaso; pigo jepesi na la haraka. 2 mfyekuzo. **~-knife** n kisu cha kukunjua kwa mshtuo. 3 (*sl*) filamu za sinema. **the ~** n sinema. vt 1 piga kidogo (mf. kwa kiboko n.k.); papasa. 2 ~ **something away/off** pangusa.

flicker vi (*of light*; (*fig*) *of hopes, etc*)

bunduki.

fuss n msukosuko; mhangaiko, wasiwasi, kiherehere. **make a ~** hangaika; lalamika; ingiwa na wasiwasi. **make a ~ of somebody** sumbukia, hangaikia. **kick up a ~** leta fujo kwa ajili ya mtu. **~pot** n *(colloq)* machagu. vi,vt hangaisha; tia wasiwasi; hangaika; sumbuka sana. **~y** adj -enye kuhangaika; -enye kusumbuka mno; -enye kuchagua; -enye madoido mno, -enye mapambo mno. **~ily** adv. **~ iness** n.

fustian n 1 kitambaa kizito cha pamba. 2 *(fig)* makeke; mikogo adj -a maringo; bure.

fusty adj 1 -enye kunuka ubichi/ ukuvu/ukungu/unyevunyevu. 2 *(fig)* -enye mawazo ya kizamani. **fustiness** n.

futile adj 1 -isioleta manufaa, -sio na maana, -isiyofanikiwa chochote. 2 *(of persons')* -siyefanya lolote la maana. **futility** n.

future adj -a baadaye, -takaokuja *the ~ life* ahera, kesho. n 1 wakati ujao. **for the ~** kwa siku za baadaye. 2 mategemeo ya baadaye *this job has no ~* kazi hii haina mategemeo. **in ~** tangu leo, hapo baadaye. 3 *(pl) (comm)* bidhaa zilizonunuliwa lakini zitakazolipwa baadaye. **~less** adj -isio na mafanikio baadaye. **futurism** n

fuze

usasa: falsafa na mtindo wa sanaa unaokwenda na wakati/upingao mambo ya zamani na ya mapokeo. **futurist** n msanii wa tapo la kilele. **futuristic** adj. **futurity** n *(pl)* **futurities** wakati ujao, matukio ya baadaye.

fuze n *see* **fuse**.

fuzz n 1 sufi, (kitu) timtimu. 2 **the ~** n *(US) (sl)* polisi. **~y** adj 1 timtimu, -enye kutuna na kujifumba; -liofunikwa na nywele za kipilipili. 2 *(of image)* -sio dhahiri, -siobainika au kutambulika sawasawa. **~iness** n.

memeteka; wakawaka; tikisika, yumbayumba. n 1 (*usu sing*) kutikisika, kuyumbayumba. 2 mwako wa mtetemeko *a ~ of the eyelid* mpepeso.

flight[1] n 1 kuruka *the art of* ~ ufundiwa kuruka. 2 safari ya angani; masafa ya mruko. **~ deck** n (*on an aircraft carrier*) sitaha ya kupurukia na kutulia; (*in an airliner*) chumba cha rubani, n.k.. 3 mwendo wa hewani. 4 kundi la ndege (au vitu virukavyo pamoja) hewani. **in the first ~** katika nafasi ya mbele, -enye kuongoza. 5 kupita kwa haraka. 6 *(of stairs)* ngazi. 7 kundi la ndege katika jeshi la anga la nchi. **~ Lieutenant** n Luteni wa jeshi la anga. **~y** adj -geugeu. **~iness** n.

flight[2] n kukimbia; ukimbizi *put to ~* fukuza/kimbiza maadui. **take ~; take to ~** kimbia.

flimsy adj (*of material*) -sio na nguvu

G,g herufi ya saba ya alfabeti ya Kiingereza; *(US sl)* dola elfu moja.

gab n *(colloq)* porojo. **stop your ~**

(sl) nyamaza. **have the gift of the ~** -wa na kipaji cha kuzungumza. vt *(colloq)* piga porojo. **~by** adj -enye porojo.

gabardine;gaberdine n gabadini: aina ya kitambaa cha sufu laini na imara.

gabble vt,vi sema upesi upesi bila kutamka vizuri maneno, tatanika; *(of traditional doctor)* rogonya. n msemo usioeleweka; urogonyaji.

gable n ukuta wa pembetatu katikati ya paa la nyumba ya mgongo. **a ~ house** n nyumba ya mgongo.

gad vi **~ about** *(colloq)* tangatanga,

zurura kutafuta buruda. **~ about** n mzururaji.

go

responsibility umevuka mpaka wa madaraka yako *that's ~ing beyond a joke* imezidi. **~ by** pita *he went by in a hurry* alipita haraka sana. **~ by something** fuata, ongozwa na *~ by the book* fuata sheria barabara. **~ by/under the name** tumia jina (fulani), itwa (fulani). **~ -by** n. **give somebody/something the ~-by** *(colloq)* puuza, dharau. **~ down** *(of a ship)* zama; (*of the sun, moon)* tua; *(of food and drink)* telemka, mezwa *the piece of meat won't ~ down* siwezi kuimeza nyama hii; ondoka chuo kikuu (baada ya kuhitimu; *(of the sea, wind etc)* pungua, tulia; *(of prices)* poa, shuka *the price of meat has ~ne down* bei ya nyama imeshuka. **~ down to the coast/ village** tembelea pwani/kijijini n.k. **~ down before somebody** shindwa au pinduliwa. **~ down (in something)** andikwa; kumbukwa *you will ~ down in history as a hero* utakumbukwa kuwa shujaa mkuu. **~ down to be** endelea *the liberation of man ~es down to the present century* ukombozi wa binadamu umeendelea hadi karne hii. **~ down (with**

gadfly n 1 nzi (anayeuma ng'ombe/ farasi), pange. 2 mtu anayeudhi wengine makusudi kwa chokochoko na uchokozi, mtu mwenye gubu.

gadget n *(colloq)* kifaa cha kazi kidogo, kidude. **~ry** n ala, zana (zote) pamoja.

gaff[1] n uloo. vt vua kwa uloo.

gaff[2] n **blow the ~** *(sl)* toa siri; *(US) stand the ~* vumilia.

gaffe n kosa; tendo la kutia aibu.

gaffer n 1 *(colloq)* msimamizi, mnyapara. 2 mzee, shaibu.

gag n 1 kifaa cha kuweka mdomoni (ili kinywa kikae wazi). 2 maneno anayoongezewa mtu na mwigizaji, ufaraguzi wa ziada. 3 kichekesho, hadithi ya kuchekesha. vt,vi 1 tiakifaa (tambara, pamba n.k.) kinywani; nyamazisha; *(fig)* nyima uhuru wa kujieleza/kusema. 2 ingizia maneno, semea. 3 *(colloq)* tapika (kiuongo).

gaga adj punguani.

gage[1] n *(old use)* 1 dhamana; ahadi, amana. 2 glavu/changamoto ya kupigana (kushindana), mwaliko wa kupigana (kushindana). **throw down the ~ to somebody** alika mtu kupigana. vt *(old use)* weka amana/rehani; weka ahadi.

gage[2] n see **gauge**.

galax

gaggle n 1 kundi la mabata Bukini.

2 *(hum)* kundi la wasichana/ wanawake wasemi.

gaiety n 1 uchangamfu; shamrashamra. 2 sherehe; maadhimisho; tafrija.

gaily **adv** *see* **gay**.

gain n ongezeko la mali/uwezo/

nguvu; chumo, pato; faida. **ill-gotten ~s** faida/pato lisilo halali *a ~ in wealth* ongezeko la utajiri *a ~ in strength* ongezeko la nguvu.

somebody) *(of a story)* kubaliwa, pendwa (na msikilizaji) *the story won't ~ down with my son* mwanangu hatapenda hadithi hii *the idea of the second wife does not ~ down well with the first wife* fikra za kuoa mke wa pili hazikubaliwi na mke wa kwanza. **~ down (with something)** ugua; pata ugonjwa *the beggar has gone down with cholera* yule ombaomba amepata kipindupindu. **~ for somebody** -enda kumchukua (fulani) *~ for the children* enda kuchukua watoto; shambulia *the audience went for me in the seminar* wasikilizaji walinishambulia katika semina; husu *what I said about your friends ~ es for you too* nilichosema kuhusu rafiki zako kinakuhusu na wewe pia; penda *I don't ~ for detective nowels*

go

sipendi riwaya za upelelezi. **~ for nothing/little** puuzwa; -tothaminiwa. **~ forth** *(formal)* tolewa. **~ forward** enda mbele; endelea. **~ in** ingia *(of the sun, moon etc)* funikwa na mawingu; ingia mashindanoni. **~ in for something** fanya, shiriki (katika mtihani; mashindano n.k.). **~ into something** ingia *~ into the army* ingia jeshini; *(investigate)* peleleza, chunguza kwa makini *~ into fits of laughter* kauka kucheka. **~ into mourning** vaa nguo nyeusi kama ishara ya msiba. **~ off** *(explode)* lipuka; fyatuka; *(go bad)* poteza uzuri/ubora; *(of milk)* ganda; *(of meat etc)* oza; *(of fish)* china; *(sleep)* lala; poteza fahamu; *(sale of goods)* uzwa rahisi; *(of events)* enda/endelea (vema) *the discussion went off well* mjadala uliendelea vema; *(as a stage direction in a printed play)* toka jukwani. **~ off somebody/ something** chushwa na; kinai. **~ off with somebody/something** iba, toweka na (kitu), torosha *He has ~ne off with your sister* amemtorosha dada yako. **~ on** *(of time)* pita *As days went on* kadiri siku zilivyopita; *(behave)* endelea na tabia (hasa mbaya) *if she ~es on like this she will be divorced* akiendelea na tabia hii atatalikiwa; *(happen)* tokea, endelea kufanyika *there is nothing ~ing on there* hakuna lolote linalofanyika pale; *(theatre)* tokea jukwaani; *(take one's turn)* fanya zamu. **tell him to ~ on** mwambie afanye zamu yake. **~ on something** kubali, saidiwa na (k.m. ushahidi). **~ on the dole/social security** (*US*) **welfare** lipwa posho na serikali wakati wa kukosa ajira. ~

~ful adj -a pato, -enye kuzalisha mali/fedha. **~fully** adv -kwa manufaa, kwa faida. vt,vi 1 pata; chuma; ongeza ~ *experience* pata uzoefu ~ *weight* nenepa ~ *wealth* chuma mali. **~ ground** piga hatua. **~ time** chelewesha kwa hila kwa manufaa yako, vuta muda, pata muda zaidi wa kufanya jambo baada ya kuchelewa. **~ the upper hand** shinda. 2 **~ (from)** faidi *he ~ed a lot from his trip* alifaidi sana kutokana na safari yake. 3 *(of a watch or clock)* -enda haraka, kimbia *our clock ~s four minutes a day* saa yetu hukimbia dakika nne kwa siku. 4 **~ on/upon** karibiana na, sogelea, pita, fika mbele kabla/mbele ya; enda kasi kuliko; *(of the sea)* momonyoa ardhi. 5 fika mahali (baada ya juhudi). **~ings** n *(pl)* tija; pato; ushindi.

gainsay vt *(liter) (chiefly in neg and interr)* kana, kaidi *there's no ~ing* haipingiki, hakuna upinzani, haikanikiki.

gainst *(poet) see* **against**.

gait n mwendo *an unsteady* ~ mwendo wa kupepesuka, kuyumbayumba.

gal n *(dated colloq)* msichana.

gala *n* tamasha, shangwe *(attrib) a ~ day* siku ya shangwe/fete ~ *week* wiki ya shangwe/fete.

galantine n nyama nyeupe ya mifupa (iliyoungwa, ikakunjwa, ikapikwa na kuliwa baridi).

galaxy n (pl **-xies**) 1 kundi la nyota. **the G ~** n kundi la nyota na sayari ikiwemo yetu. 2 kundi la watu mashuhuri/wazuri. **galactic** adj *(astron)* -a galaksi, -a falaki kubwa

gale

angani.

gale n 1 upepo mkali, dhoruba *it is*

blowing a ~ kuna dhoruba. 2 mpasuko wa kelele *a ~ of laughter* kicheko kikubwa.

gall[1] n 1 nyongo. **~ bladder** n kibofu nyongo. **~ stone** n jiwe: ugumu unaoota kwenye nyongo. 2 uchungu, chuki. 3 *(colloq)*

on the pill anza kutumia vidonge vya kuzuia mimba. **~ on about something** ongea kirefu, bwata. **~ on (at somebody)** gombeza, kefyakefya, zoza. **be ~ing on (for)** *(of age/time)* karibia *I'm ~ing on (for) fifty* nakaribia miaka hamsini. **be ~ne on**

go

(*sl*) pumbazwa. **~ on to something/ to do something** endelea (na) ~ *on to the next item on the agenda* endelea na dondoo linalofuata katika ajenda. **~ on (with something/doing something)** endelea, vumilia. **~ on (with you)!** *(colloq)* ondoka hapa. **~ings-on** n *pl (colloq)* matukio, mambo (agh. ya ajabuajabu). **on ~ing** adj -enye kuendelea. **~ out** toka, ondoka (chumbani, nyumbani n.k.); toka (kwenda kwenye burudani karamu n.k.; *(of fire, light)* zimika; *(of fashion)* -wa zilipendwa; *(of a government)* acha madaraka, jiuzulu (kutoka madarakani); *(as used by the workers)* goma. **we shall get better by ~ing out** tutapata mishahara mizuri zaidi kwa kugoma; *(of a year)* isha. **~ out to** hama nchi yako; safiri. **~ out to somebody** *(of the heart, feelings)* hurumia, -wa pamoja na. **~ out with somebody** *(colloq)* -tembea na, -wa mpenzi wa. **~ over** *(colloq)* pokelewa, furahisha *the game did not ~ over well with the spectators* mchezo haukuwafurahisha watazamaji. **~ over something** chunguza kwa makini; *(review)* rudia. **~ing over** n *(colloq)* kuchunguza; uchunguzi; *(sl)* piga; *(beating)* kung'uta *they gave him a thorough ~ing -over* walimkung'uta. **~ over to somebody/something** badili kitu kimoja kwa kingine *he went over to Rex* amebadili sigara aliyokuwa akivuta kwa Rex. **~ round** tosheleza wote *we don`t have enough drinks to ~ round* hatuna vinywaji vya kuwatosheleza wote; zunguka. **~ round (to a place/ to do something)** zuru, tembelea, tembea. **~ round the bend** *(colloq)* pata wazimu, kasirika, -wa mwehu. **~ through** pitishwa, idhinishwa *the motion did not ~ through* pendekezo halikuidhinishwa. **~ through something** *(of discussion)*

go

jadili kwa undani; *(paper, book etc)* pitia; *(search)* pekua, shiriki; *(suffer)* teseka, pitia *you `ll have to ~ through the hardships*

ufidhuli.

gall[2] n *(of an animal esp a horse)*

lengelenge, kidonda, chubuko *vt.* 1 chubua; kwaruza. 2 *(fig)* tweza, dhilisha; umiza.

gall[3] n kinundu cha mti kinachooteshwa na wadudu.

gallant adj 1 shujaa, hodari. 2 *(gay)* -zuri, bora, -a fahari. 3 *(chivalrous)* -enye kuheshimu/kujali wanawake. n maridadi, mshaufu (anayejali/ heshimu sana wanawake). **~ly** adv. **~ry** n 1 ushujaa. 2 kujali/ kupendelea/kuheshimu wanawake. 3 (*pl* **-ries**) matendo/maneno ya kupamba/kubemba.

galleon n jahazi kubwa la zamani (la Kihispania).

gallery **n** 1 nyumba ya sanaa. 2 watu wakaao kwenye viti rahisi vya juu kwenye thieta. **play to the ~** jipendekeza kwa umma. 3 *(in theatre, church etc)* orofa ya juu. 4 ujia (mrefu mwembamba) ulioezekwa juu. 5 chumba kirefu na chembamba. 6 njia (ya mlalo ndani ya machimbo ya madini).

galley n 1 *(hist)* manchani inayoendeshwa na watumwa au wahalifu. ~ **slave** n mtumwa aliyehukumiwa kuvuta makasia katika manchani. 2 trei ya kuwekea herufi. ~ **proof** n gali: chapa ya kwanza katika kipande kirefu cha karatasi.

Gallic adj -a Wafaransa; -a Ufaransa; -a Kifaransa. **~ism** n neno/msemo wa Kifaransa katika lugha ya kigeni.

gallivant vi **~ about/off** *(not used in the simple tenses)* tangatanga, tembeatembea, zurura, chungachunga (kutafuta burudani).

game

gallon n galoni, lita 4½

gallop n *(of a horse, etc)* mwendo wa

shoti *at full ~* mbio sana. vt,vi 1 enda shoti; endesha shoti. 2 fanya (soma, enda n.k.) kwa haraka, chapuka.

utalazimika kuteseka; *(of a book, edition etc)* uzwa; maliza, tumia (fedha). **~ through with something** timiza, kamilisha, endelea hadi mwisho. **~ to/towards something** changia, saidia kufanya *the savings will ~ towards the car I want to buy* akiba itachangia fedha za kununulia gari nililokusudia. **~ together** enda pamoja, ambatana *war and famine ~ together* vita na njaa huenda pamoja; endana, chukuana *the black coat and white*

shirt ~ together koti jeusi na shati jeupe vinachukuana. **~ under** zama; *fig)* shindwa; *(of business)* filisika. **~ up** panda *the prices will ~ up* bei zitapanda; *(of buildings)* jengwa; *(explosion, fire)* lipuliwa, teketezwa; ingia chuo kikuu; -enda mjini (agh. mji mkuu). **~ up something** panda, kwea mlima, mti, ngazi. **~ with somebody/something** ambatana; fuatana *~ with him* fuatana naye; *(of views etc)* kubaliana; *(together)* enda pamoja; ambatana *the table ~es with the dining chairs* meza inaambatana na viti vya kulia; *(match)* chukuana *this suit doesn`t ~ with white shoes* suti hii haichukuani na viatu vyeupe; *(colloq) (of a young man and a girl)* tembea/fuatana. **~ without (something)** kosa, vumilia kutokuwa (na kitu fulani) *you will have to ~ without a breakfast* utalazimika kuvumilia kukaa pasipo kifungua kinywa ~ *without saying* inafahamika pasi kuelezwa, bila kupingwa. **~ing** n 1 hali ya njia, barabara kwa matembezi n.k. *go while the ~ing is good* ondoka wakati hali inaruhusu. 2 kuondoka *(usu) (pl) (lit, and fig)*. **comings and ~ings** kuja na kuondoka. 3 mwendo, kasi. n *(all uses colloq) all systems ~* mambo tayari (kuondoka). **all the ~** -enyewe, -a kisasa. **at one**

god

~ kwa mpigo mmoja. **be full of ~**; **have plenty of ~** -wa na bidii/juhudi nyingi. **be on the** ~ shughulika. **have a ~ (at something)** jaribu. **near** ~ ponea chupuchupu. **no** ~ mwanzo mbaya; *(impossible situation)* hali isiyowezekana/mbaya *it's no ~ asking to ~ to the disco* haiwezekani kuomba kwenda disko. **no ~ area** eneo lililopigwa marufuku. ~ **between** msuluhishi; tarishi; *(of a marriage)* mshenga; *(of seduction)* kuwadi.

goad n 1 mkosha, fimbo (ya kuswaga ngo'mbe). 2 *(stimulus)* mchocheo, kichocheo.

gallows n *(pl) (usu with sing v)* kiunzi

cha miti cha kunyongea. ~ **bird** n mtu anayefikiriwa anastahili kunyongwa *send somebody to the* ~ hukumu mtu kunyongwa.

Gallup poll n kura fatiishi; kura ya kupima mawazo ya watu juu ya masuala mbalimbali (kwa kuuliza kikundi kiwakilishi cha watu).

galore adv kwa wingi, teletele.

galoshes n *(pl)* **(pair of)** ~ mabuti ya mvua (yanayovaliwa juu ya viatu).

galumph vi *(colloq)* rukaruka kwa furaha kuu.

galvanize vt 1 paka madini (chuma, bati). **~d iron sheet n** bati. 2 ~ **somebody (into doing something)** shtua, amsha. **galvanization** n. **galvanometer** n galvanometa. **galvanism** n nguvu ya umeme kutoka kwenye betri. **galvanic** adj 1 -a nguvu ya umeme wa betri. 2 *(fig) (of smiles, movements, etc)* -liotokea ghafla.

gambit n 1 mwanzo wa mchezo wa sataranji. 2 *(fig)* mwanzo wa jambo (shughuli).

gamble vi,vt cheza kamari; bahatisha. ~ **away one's fortune** poteza mali kwa kamari n kubahatisha *it's pure* ~ ni kubahatisha tu. **take a ~ (on something)** jaribu bahati. **~r** n mchezaji kamari; mtu anayebahatisha. **gambling** n kucheza kamari. **gambling den/house** n mahali pa kuchezea kamari/nyumba ya kamari.

gambol n *(usu pl)* mruko, kuchachawa. vi rukaruka, chachawa.

game[1] n 1 mchezo (wenye sheria/ kanuni). **be off one's** ~ -tokuwa katika hali nzuri ya kucheza. **have the ~ in one's hands** -wa na hakika

game

ya kushinda. **play the** ~ fuata kanuni ya mchezo; *(fig)* -wa wazi na mwaminifu *~s master/mistress* mwalimu wa michezo shuleni. **~smanship** n *(colloq)* mbinu ya kushinda michezo. 2 vyombo vya kuchezea bao n.k. 3 *(international contest)*

vt swaga; chochea.

goal n 1 kikomo, mwisho (wa mbio). 2 *(football posts)* goli; *(score)* bao,

goli. ~ **keeper** n **(~ie** *colloq)* n golikipa, mlinda mlango. ~ **line n** mstari wa goli. ~ **post** n nguzo ya goli. ~ **mouth** n golini. 3 *(in life etc)* lengo.

goat n mbuzi. **he-~** n beberu; denge la mbuzi. **she ~ (or nanny ~)** n mbarika. **get one's ~** *(sl)* udhi, kasirisha. **play/act the giddy ~** fanya upumbavu. **separate the sheep from the ~s** tenga wema na wabaya. **~ee** n ndevu (kama) za mbuzi (beberu). ~ **-heard** n mchunga mbuzi. **~skin** n vazi lililotengenezwa kwa ngozi ya mbuzi.

gob[1] n *(vulg)* ute unaoteleza, fundo

(la mate).

gob[2] n *(derog sl)* mdomo. **shut your** ~ funga kidomo/bakuli lako.

gob[3] n *(US sl.)* baharia, mwanamaji.

gobbet n tonge; *(of meat)* chinyango. **gobble**[1] vt **~ up** -la kwa pupa.

gobble[2] vt gooka.

gobbler n bata mzinga dume. **gobbledygook** Kichina; lugha isiyoeleweka.

goblet n bilauri (*agh* ya divai).

gobblin n zimwi, jini, afriti.

go-cart n gari la mkono.

god n 1 mungu. **the ~s** n miungu. 2

godown

G~ n Mungu, Mola, Allah, Muumba. **G~ willing** Mungu akipenda *G~ be with you* Mungu awe nanyi *G~ forbid! ~ preserve us!* Mungu aepushie mbali **G~'s truth!** haki ya Mungu! **thank G~!** shukuru Mungu. 3 mungu mdogo *he thinks he is a* ~ anajifanya mungu mdogo. 4 *(theatre)* **the ~s** n viti vya juu. 5 *(compounds)* **~child** *n*; **~daughter/~son** n mtoto wa ubatizo.

Olympic/Commonwealth/ East African G~s Michezo ya Olympiki/Madola/Afrika Mashariki. 4 *(single round in some contests e.g. tennis*) raundi *win five ~s in the first set* shinda raundi tano katika seti ya kwanza. 5 *(scheme, plan)* hila, shauri *play a dangerous ~* -wa na shabaha yenye hatari/hila za kichinichini. **beat somebody at his own ~** shinda mtu katika ujanja wake. **make ~ of somebody** fanyia mzaha/dhihaki mtu *the ~ is up* mambo/njama yame-fichuka *don't play ~s with me* usinichezee, usinidanganye. **give the ~ away** toa siri/nia. **play somebody's ~** endeleza hila/ mpango wa mtu (bila kujua). 6 *(collective)* mawindo, wanyama/ndege wa kuwinda. **big ~** n wanyama wakubwa (agh. tembo, simba, nyati n.k.). **fair ~** n wanyama wanaoruhusiwa kuwindwa; *(fig)* mtu/shirika linaloweza kukosolewa/kushutumiwa. **~ bag** n mfuko wa mawindo. **~ bird** n ndege wa kuwinda. **~ cock** n kuchi. **~ keeper** n mlinzi wa wanyama/ndege wa kuwinda. **~laws/act** n sheria za kuhifadhi wanyama. **~ licence** n leseni ya kuwinda na kuua wanyama wa kuwinda. **~ reserve** n hifadhi ya wanyama. **gamy** adj -enye harufu ya wanyama pori.

game[2] adj shujaa. **be ~ for/to do something** -wa tayari. **~ly** adv kwa uhodari, kwa ushujaa.

game[3] vi,vt cheza kamari. **gaming house/room/table** n nyumba ya kamari iliyokatiwa leseni.

game[4] adj *(of arm, leg)* -enye kilema. **gamete** n gameti: seli pevu za uzazi.

gamma n gama: herufi ya tatu ya

gap

alfabeti ya Kigriki. **~-rays** n miali gama.

gammon n paja la nguruwe (na sehemu ya mgongo); nyama ya nguruwe iliyokaushwa kwa moshi. vt kausha kwa moshi nyama ya nguruwe.

gammy adj *(colloq)* lemavu.

gamp n *(colloq)* mwavuli (agh mkubwa, ovyoovyo).

gamut n **the ~** n upeo wa kitu/jambo/ hisia.

~father/~mother n baba/mama wa ubatizo. **~-damn (ed)**/*(US)* **~dam** *adv,adj (sl vulg)* mno, sana. **~ fearing** adj -chaji mungu, -cha mungu. **~forsaken** adj 1 *(of place)* -a ovyo, baya sana, la kukatisha tamaa. 2 **G~'s acre n** *(old use)* makaburini, uwanja wa kanisa. **~s end** n bahati kubwa (isiyotegemewa). **~speed** n *wish somebody ~speed* takia mtu safari ya heri. **~dess** *n* Mungu wa kike. **~head** n uungu. **the G~head** mungu. **~less** adj kafiri, -siomjua/-siotambua Mungu, -ovu. **~like** adj -a kimungu, kama mungu. **~ly** adj -enye kucha mungu. **~liness** n.

godown n ghala, bohari.

go-getter n *(colloq)* mwenye bidii, jasiri.

goggle vi **~ (at)** kodolea macho. **~-box** n *(sl)* televisheni. **~-eyed** adj -enye macho ya gololi/tunguja. **~s** n miwani mikubwa ya kuzuia upepo, maji, vumbi n.k.

goitre n tezi.

gold n 1 dhahabu. **worth one's weight in ~** -enye thamani kubwa, muhimu sana. 2 utajiri. 3 *(fig)* kitu cha thamani sana; tabia nzuri *a heart of ~* moyo mkunjufu/mkarimu. 4 rangi ya dhahabu. **~ beater** n mtengeneza mabamba ya dhahabu, mfua dhahabu. **~-digger** n mchimba dhahabu; *(sl)* mwanamke anayetafuta mapenzi kwa sababu ya hela. **~ field n** machimbo ya dhahabu. **~-dust** n mavumbi ya dhahabu. **~-foil**; **~-leaf** n jaribosi/ bamba/karatasi ya dhahabu. **~mine**

good

n mgodi wa dhahabu; *(fig)* mradi wa utajiri/tija. **~-plate** n vyombo (vijiko, sahani n.k.) vya dhahabu. **~-rush** n kikaka cha kutafuta dhahabu iliyogunduliwa. **~ smith** n sonara, mfua dhahabu. **~en** adj 1 -a dhahabu, kama dhahabu, -enye rangi ya dhahabu. 2 -a thamani sana, -a tunu; -zuri mno *a ~en opportunity* nafasi ya kufaa sana. **the ~en age** n (katika hadithi za kiyunani) zamani za ustawi, heri na furaha kubwa; kipindi cha upeo wa ustawi wa fasihi na sanaa. **~en handshake** n kiinua mgongo kikubwa anachopewa mtu wa cheo anapostaafu. **the ~en mean** n kanuni ya kutovuka mpaka/ya suluhu (katika tabia ya mtu). **the ~en rule** n kanuni ya muhimu/ya msingi/gezi (k.m.

run the ~ (of something) pitia mambo yote.

gander n bata dume la bukini.

gang n 1 kundi/jamii ya watu wafanyao kazi pamoja (agh. wahalifu), genge. 2 *(colloq)* kundi la wahuni. vi **~ up (on)** piga maro, changia. **~ster** n jambazi *~ster films* filamu za kijambazi. **~er** n msimamizi, mnyapara.

gangling adj *(of a person)* mtu njorinjori/ngongoti.

ganglion n ganglioni: kifundo cha

neva; *(fig)* kitovu cha kani/juhudi/ shughuli.

gang-plank n ubao wa kuingilia/ kushukia melini.

gangrene n 1 gangrini: uozo wa sehemu ya mwili kutokana na ukosefu wa damu. 2 *(fig)* uovu. *vt, vi* ozesha; oza. **gangrenous** adj.

gangway n 1 njia, ulalo, ubao wa kuingilia melini. 2 *(US* **aisle**) nafasi kati ya viti au safu za watu; *(GB in the House of Commons) members above the ~* wabunge mashuhuri *int* hodi! nipishe!

gannet n membe mweusi.

gantry n mhimili wa chuma wa kushikilia winchi au selo ya reli.

gaol;jail n (*usu* **jail** *in US*) gereza, kifungo *put in ~* funga jela *four years in ~* miaka minne kifungoni. **~ bird** n mfungwa. **~ break** n kutoroka gerezani. **~er/jailer, jailor n** mlinzi wa gereza, askari jela.

gap n 1 ufa; kipenyo; uwazi. 2 nafasi, pengo; hitilafu. **bridge/fill/stop a ~** ziba/zuia pengo. **credibility ~** n

gape

kutoaminika, ukosefu wa kuaminiana. **generation ~** n migongano ya kizazi. **~-toothed adj** -enye mwanya. 3 mlango (kati ya milima).

gape vi **~ (at somebody/something)** 1 achama. 2 piga miayo; *(of earth etc)* atuka, pasuka, fanya ufa. n miayo, mwachamo wa watendee wenzio kama unavyopenda kutendewa). **~en wedding** n maadhimisho ya miaka 50 ya ndoa.

golf n gofu vi cheza gofu. **~ball** n mpira wa gofu. **~-club** n 1 klabu ya gofu. 2 kigoe/kingoe cha gofu. **~-course** n uwanja wa gofu. **~er** n mchezaji wa gofu.

Goliath n Goliati; *(fig)* pandikizi la

mtu.

golliwog n mwanasesere mweusi.

golly *int (sl)* loo! tamko la kuonyesha mshangao.

golosh n *see* **galosh**.

gondola n gondola: mtumbwi/mashua ndefu iliyotumika katika mifereji ya Venice *~ car* jukwaa la bidhaa la reli. **gondolier** n mwendesha gondola.

gone *pp of* **go**.

goner n *(sl)* kitu kilichoharibika kabisa/liokwisha.

gong n upatu; *(sl)* nishani, medali. *vt*

ashiria kwa upatu.

goniometer n goniometa (kipima

pembe).

gonna *(US sl)* **going to** *see* **go**.

gonorrhoea/rhea n kisonono.

good adj 1 -ema, -zuri *a ~ car* gari zuri *a ~ blade (i.e. sharp)* wembe

good

mkali. 2 -a kufaa; -a maana. 3 -enye kumudu/kuweza kutenda, hodari, bora *she is a very ~ teacher* yeye ni mwalimu hodari sana. 4 -a kupendeza, -a manufaa *the news he brought was ~* habari alizotupasha zilitupendeza. **have a ~ time** jifurahisha *(colloq) a ~ time girl* msichana mpenda starehe tu. **(all) in ~ time** kwa wakati

mdomo. *(pl)* **the ~s** n miayo ya ugonjwa wa kuku; *(joc)* kushikwa na miayo.

garage n 1 gereji. vt weka gereji.

garb n 1 *(style of)* vazi, nguo. 2 kuvaa mavazi/nguo maalum *in clerical ~* katika mavazi ya kipadre. vt *(usu passive)* valia, vaa *~ed as a sailor* -liovaa mavazi ya kibaharia.

garbage n 1 takataka za chakula, *(US)* takataka zozote. **~ can** n *(US)* pipa la taka. 2 *(colloq)* karatasi n.k zisizokuwa na maana, data isiyo na maana katika kompyuta *literary ~* maandishi yasiyo na maana/machafu.

garble vt potoa wazo (kwa kutoka-milisha au kuchagua upande fulani; changanya wazo *~d version of a story* mateuzi potofu ya hadithi.

garden n 1 bustani *market ~* bustani (ya maua/matunda/mboga) ya biashara *kitchen ~* bustani ya mboga (kwa matumizi ya nyumbani). **lead somebody up the ~ path (***colloq)* danganya mtu *common or ~ variety* aina ya kawaida. 2 *(pl)* **~s** n bustani kubwa kwa maburudisho ya wote; bustani ya hadhara. 3 *(compounds)* **~ centre n** mahali panapouziwa mbegu, mimea au vifaa vya kulimia bustani. **~ city/suburb** n mji/kitongoji chenye sehemu nyingi wazi zilizopandwa miti mingi. **~ party** n karamu bustanini. vi lima bustani. **~er** n mkulima wa bustani. **~ing** n kilimo cha bustani.

gardenia n mgadenia.

gargantuan adj -kubwa sana.

gargle vt,vi gogomoa. n dawa/maji ya kusukutua/kugogomoa; ugogomozi.

gargoyle n mlizamu ambao kinywa chake ni sanamu ya mtu au mnyama.

garish adj -shaufu, -a rangi nyingi

gas

sana, -enye marembo kupita kiasi. **~ly** adv. **~ness** n.

garland n shada la maua. vt visha shada la maua.

unaofaa. **be a ~ thing** -wa jambo la manufaa *lower taxes are a ~ thing for all the people* kodi nafuu ni jambo la manufaa kwa watu wote. **be a ~ thing that** -wa na bahati kuwa. **have a ~ night** lala vizuri. **start/arrive/in ~time** anza/fika/ondoka mapema. **put in/say a ~ word for somebody** tetea mtu. 5 fadhili, karimu *be ~ enough to* tafadhali. **be ~ to somebody** fadhili mtu. *(in exclamations of surprise, shock etc)* **~God!~ Heavens!** Mungu wangu! subuhana. 6 kamili, -a kutimiza, mno *give somebody a ~ scolding* mkaripie mno *he had a ~ excuse* alikuwa na kisingizio/sababu nzuri. **have a ~ mind to do something** tamani, -wa na hamu kubwa kufanya kitu. **all in ~ time** wakati utakapowadia. 7 kakamavu, -enye nguvu *her hearing is still very ~* bado anasikia vizuri. 8 -a kuchekesha *she told us a ~ story* alitusimulia hadithi ya kuchekesha *as ~ as a play* kichekesho, senema ya bure. 9 -a kufaa kuliwa, -pya, -bichi *this meat is still ~* nyama hii bado inafaa kuliwa. 10 -a kuaminika, -a hakika *the brakes on this car are ~* breki za gari hili zinaaminika *~ for 1000/=* inayofaa kwa sh 1000/= *my car is ~ for another two years* gari langu litafaa kwa muda wa miaka miwili ijayo *be ~ for a ten mile walk* -wa tayari kutembea maili kumi *this ticket is ~ for one year* tiketi hii inafaa kwa muda wa mwaka mmoja. 11 *(of behaviour)* -enye adabu; -pole *a ~ child* mtoto mwenye adabu. **as ~ as gold** -ema sana/tulivu. 12

good

adilifu. **a ~ person** n mtu mwadilifu. **~ works** n misaada, fadhila kwa wasiojiweza. 13 sawa *I thought it ~* niliona sawa. 14 *(in forms of greetings)* **~ morning/afternoon/evening** hujambo? habari za asubuhi/ mchana/jioni. **~ morning** subalkheri. **~afternoon** masalkheri. **~night** alamsiki, usiku mwema. 15 (*as a polite but often ironical, patronizing or indignant form of address) my ~ man* mume wangu (we). **your ~ lady** mke wako. **the ~ people** malaika. 16 *(considerable)* -ingi *it takes a ~ deal of time* inachukua muda mrefu. 17 zaidi ya, si chini ya *we waited for a ~ hour* tulingojea kwa zaidi ya saa moja. 18 mno *a ~ deal of money* fedha nyingi mno. 19 **as ~ as** sawa na *he is as ~ as called me a thief* aliyoyasema ni sawa na kuniita mwizi. 20 **make ~** faulu, shinda, fanikiwa *he made ~ as a mechanic* alifaulu katika kazi yake ya

garlic n kitunguu saumu *a clove of* ~ tumba la kitunguu saumu.

garment n vazi, nguo.

garner n *(poet, rhet)* ghala, bohari. vt

weka ghalani, hifadhi; kusanya.

garnet n ganeti; kito chekundu.

garnish vt ~ **with** pamba (hasa chakula mezani) *meat ~ed with vegetables* nyama iliyopambwa na mboga. n kipamba chakula.

garret n upenu.

garrison n askari walinzi wa mji, ngome, boma. vt weka askari walinzi (bomani/mjini/ngomeni).

garrotte; garotte vt ua (mtu) kwa kukaba koo/kutia kabali; nyonga. n kunyonga; chombo cha kunyongea mtu.

garrulous adj semi, -enye kubwabwaja. **garrulity** n.

garter n ukanda (wa mpira) wa kushikiza soksi. **the G~** n nembo ya/cheo cha heshima kubwa sana Uingereza.

gas n 1 gesi. ~ **bag** n mfuko wa gesi; *(colloq)* mtu anayebwabwaja. ~ **bracket** n kiango cha gesi. ~ **fire** n moto wa gesi (wa kutia joto chumba). ~ **fitter** n fundi gesi, fundi wa kutia vifaa vya gesi katika jengo. ~ **helmet;** ~ **mask** n chombo/kofia/helmeti la kuzuia gesi isiingie puani. ~ **holder/**~ **meter** n mita ya gesi. ~ **main** n bomba kubwa la kugawia gesi majumbani. ~ **tar** n lami ya gesi. ~ **chamber** n chumba chenye gesi cha kuulia watu/wanyama. ~**cooker/ stove/oven** n jiko la gesi. ~ **fittings** n vifaa k.m. mabomba kwa ajili ya kuwashia gesi. ~**light** **n** mwanga utokanao na gesi. ~**poker** **n** kiwashia moto cha gesi. ~**works** **n** *(pl)* mahali gesi ya makaa inapotengenezwa. 2 *laughing* ~ nusu kaputi. 3 *(US colloq)*(*abbr of*

gash

gasoline) petroli. **step on the** ~kanyaga eksileta; ongeza mwendo; *(fig)* harakisha, tia mwendo. ~ **station** n *(US)* kituo cha petroli. 4 umakanika. **make something** ~ fidia *make ~ a loss* fidia hasara, timiza (shabaha, haja) *they made ~ their escape* walitimiza shabaha yao ya kutoroka *the wall will have to be made ~ before painting* itakubudi kutengeneza ukuta (kuziba nyufa n.k.) kabla ya kupaka rangi; thibitisha madai. 21 *(phrases and compounds)* ~ **breeding** n adabu, uungwana; jamala. ~ **fellowship** n adj uhusiano mzuri, urafiki mwema; ukunjufu. ~ **for-nothing** *n, adj* -onyo; nyangarika. ~ **hearted** adj -pole. ~ **humoured** adj changamfu, -enye uchangamfu. ~ **looking** adj -enye sura ya kupendeza, jamili. ~ **looks** n sura ya kupendeza. ~ **luck** n bahati njema. ~ **money** **n** fedha halisi; *(colloq)* mshahara mzuri. **throw** ~ **money after bad** poteza fedha kwa kujaribu kunusuru zilizopotea. ~ **natured** adj tulivu, -karimu. ~

goods

neighbour n jirani mwema. ~ **sense** n busara. ~**-tempered** adj -pole**.** n 1 (kitu) chema/adili/-a faida/-a thamani. **do** ~ auni, saidia. **for the** ~ **of** kwa manufaa/faida ya. **do somebody** ~ nufaisha mtu. **be up to no** ~ tenda/jishughulisha na maovu. **be no/not much/any/some** ~ (-wa) kazi bure, -tosaidia. 2 **for** ~ kabisa. 3 **to the** ~ faida. 4 *(pl)* wema, -wa bora. ~**-bye** *int n* kwa heri *say ~-bye to* aga; agana na. **G~ Friday** n Ijumaa Kuu. ~**ish** adj kubwa, mbali/zuri kidogo *a ~ distance away* mbali kidogo ~ *food* chakula kizuri kiasi. ~**ly** adj 1 -zuri, -enye sura mwanana. 2 -ingi, kubwa. ~**ness** n 1 wema, uzuri, hisani. **have the** ~ **ness to** kwa hisani yako. 2 *(strength, quality)* nguvu, utamu *(in exclamations) G~ness Gracious/G~ness me!* Mungu wangu! *Thank ~ness!* shukuru Mungu! ~**ness knows!** sijui!; Mungu Shahidi! ~**will** **n** 1 urafiki, ukarimu, mapenzi. 2 *(of trade)* sifa njema, jina. ~**y** n *(colloq)* peremende; halua; kitu kizuri. ~**y** n mtu ajifanyaye kuwa mtakatifu.

goods n *(pl)* 1 bidhaa, mali inayohami- shika. ~ **and chattels** n *(leg)* mali ya mtu. 2 shehena, mizigo (ichukuliwayo na garimoshi n.k.). ~ **train** n *(US)* *(freight train)* gari (moshi) la mizigo. **piece of** ~ *(colloq)* mtu.

goof n *(sl)* mjinga; mpumbavu. vt,vi ~ **(of)** fanya jambo la kijinga, bananga.

(fig) (colloq) mbwabwajiko; kuringa. *vt,vi*. 1 ua/kufa kwa gesi. 2 *(colloq)* bwabwaja, piga soga. **~eous** adj -a gesi, kama gesi. **~ify** vt,vi geuza/geuka kuwa gesi **~ ification** n. **~sy** adj 1 -a gesi, -liojaa gesi. 2 *(of talk etc)* -a kubwatabwata; -a mbwembwe. **~oline/~olene** n *(US)* petroli**.**

gash n jeraha kubwa. vt jeruhi kwa kukata.

gasket n gasketi.

gasp vi,vt 1 tweta *I ~ed with surprise* nilitweta kwa kushtuka. 2 **~ (out)** sema kwa kutweta ~ *out life* kata roho. n kutweta; kuhema kwa shida kwa sababu ya maumivu au mshangao *beat one`s last ~ (fig)* choka kabisa; karibia kufa; -wa hoi.

gastric adj -a tumbo ~ *fever* homa ya tumbo ~ *juice* n majitumbo ~ *ulcer* kidonda tumbo. **gastritis** n uvimbe -tumbo.

gastronomy n gastronomia: sayansi ya mapishi, uchaguzi, utayarishaji na ulaji bora. **gastronomic** adj.

gate n lango; kizuizi. **~ crash** vt ingia (katika nyumba, tafrija au uwanja) bila idhini au kiingilio. **~ crasher** n mpandiaji. **~ house** n nyumba iliyo karibu na lango. **~ keeper** n bawabu. **~legged table n** meza ya miguu ya kukunjuka. **~ money n** fedha za kiingilio. **~ post** n nguzo ya lango. **between you(and) me and the ~ post** n kwa siri sana. **~ way** n njia inayofungwa kwa lango; *(fig)* mbinu/njia ya kukabili/kufikia (jambo). vt zuia mwanafunzi abakie shuleni (kama adhabu).

gateau n *(F)* keki ya malai.

gather vt,vi 1 *(of people, things etc)* dunduliza, kusanya; kusanyika, konga ~ *crowd of people* kusanya umati wa watu *the clouds are ~ing* mawingu yanakusanyika. **be ~ed to one's**

gay

fathers fariki. 2 *(of flowers, berries etc)* chuma. 3 pata polepole ~ *rust* pata kutu ~ *information* pata habari kidogo kidogo, duduliza/kusanya habari ~ *speed* ongeza mwendo. 4 *(understand, conclude)* elewa, fahamu *what did you ~ from his statement?*

goon n *(sl)* 1 mjinga; zebe. 2 *(US)* mtu anayeajiriwa kutisha watu.

goose n 1 bata bukini. **cook somebody's ~** zima mtu; komesha. **kill the ~ that lays the golden eggs** *(prov)* haribu cha baadaye kwa tamaa ya sasa, kula mbegu. **be unable to say boo to a ~** -wa mwoga sana. **all one's geese are swans** chongo kuona kengeza, sifu mno kila kitu. **~-flesh** n kimbimbi. **~step** n kwenda bila

Goth

kukunja magoti. 2 mbumbumbu. **gosling** n mtoto wa bata maji/bukini.

gooseberry n zabibubata. **play ~berry** -wa kisikimtu wa wapenzi wawili.

Gordian adj *(only in)* ~ **knot n** fundo/ fumbo gumu kufungua; jambo gumu (kutatua). **cut the ~ knot** tatua tatizo kwa nguvu au bila kujali masharti.

gore[1] n damu iliyoganda. **gory** adj

-enye/ -liotapakaa damu; -a kumwaga damu, -a kikatili.

gore[2] n *(of cloth)* kijambia; pembe;

kipande cha pembe tatu cha nguo n.k.. vt piga pembe, guta.

gorge[1] n 1 korongo. 2 umio; vilivyo

kwenye matumbo *it made his ~ rise* kilimtia kichefuchefu; kilimuudhi.

gorge[2] vi,vt **~ (oneself) (on/with something)** lafua. n ulafi, kuvimbiwa.

gorgeous adj 1 -zuri sana, -enye marembo (mapambo) mengi. 2 -a kufurahisha, -a kupendeza, tamu. **~ly** adv.

Gorgon n *(Gk myth)* Gogoni: mmoja wa ndugu wa kike watatu wenye nywele za nyoka; mtu anayetisha; mwanamke anayechukiza.

gorilla n sokwe.

ulielewa nini kutokana na usemi wake? 5 *(in sewing)* fanya marinda. 6 *(of a boil)* tunga usaha, iva. **~ing** n 1 kukutana; mkutano; mkusanyiko. 2 kutunga usaha.

gauche adj shamba. **~rie** n mshamba. **gaucho** n mchunga ng'ombe (wa Amerika ya Kusini).

gaud n urembo. **~y adj** -a urembo

mno. **~iness** n.

gauge; (US gage) n 1 geji *standard* ~ geji ya kawaida *take somebody's~ (fig)* pima, tathmini, kisia tabia ya mtu. 2 kipimia mvua/nguvu ya upepo/unene n.k. *rain* ~ kipimia mvua. 3 *(railway)* geji: upana kati ya reli. 4 *(of wire etc)* geji: unene wa waya, bati n.k.. vt pima, kadiria, kisia; *(fig)* kisia.

gaunt adj *(of a person)* ~ liokonda sana kwa dhiki. **~ness** n.

gauntlet[1] n 1 glavu ya chuma (iliyova- liwa na askari wa zamani sana). **throw down/pick up/take up the** ~ dai/kubali kupigana. 2 glavu ngumu ya kuendeshea gari n.k..

gauntlet[2] n *(only in)* **run the ~** kimbia kati ya safu mbili za watu na pigwa nao kadri upitavyo; *(fig)* kabiliwa na hatari/kashfa n.k..

gauze n 1 shashi; kitambaa chembamba sana kinachoona; wavu wa nyuzi (kama chandarua). 2 wavu wa nyuzi za madini *wire* ~ wavu. **gauzy** adj.

gave *pt of* **give**.

gavel n nyundo ya dalali, mwenyekiti n.k. ya kunyamazishia watu/kutulizia fujo.

gawk n thakili, mtu mzito, mwenye aibu. vi *(colloq)* kodolea macho. **~y** adj. **~iness** n uzito.

gawp ~ (at) *see* **gawk** *vi.*

gay adj 1 -changamfu, bashashi. 2 -a

gaze

kufurahisha, -a kupendeza ~ *colours* rangi zinazofurahisha/zinazopendeza. 3 *(colloq)* hanithi, msenge; basha. **gaily** adv kwa

gosh *int (sl)* (*also* **by** ~) kumbe, loo.

gosling n *see* **goose**.

gospel n 1 **G~** injili. 2 *(doctrine, tenets)* imani. 3 **~ truth** n (jambo la) kweli kabisa.

gossamer n 1 utando. 2 kitambaa cha shashi nyepesi sana *(attrib) a ~ veil* veli ya shashi nyepesi.

gossip n 1 umbeya, udaku. 2 uandishi wa habari za watu za binafsi k.m. katika gazeti. *(attrib)* **the ~ column** n safu ya habari za binafsi. 3 *(chat)* soga, maongezi. 4 mbeya, mdaku vi sema/andika habari za binafsi; piga domo/umbeya.

got *pp, pt of* **get**.

Goth n 1 Mgothi (kabila mojawapo la

Ujerumani); mshenzi. **G~ic** adj 1 -a Kigothi; -a Wagothi. 2 *(arch)* -a matao yaliyochongoka; (*of printing*

gotta

type) -nene; -a kijerumani. n (*of language*) Kigothi *(archit)* mjengo wa Kigothi.

gotta (*Us sl* **have got to**) ni lazima.

gotten *(US) pp* of **get**.

gouache n rangi ya maji; upakaji wa rangi hiyo.

gouge n patasi, bobari, ukombe. vt ~

(out) chimba kwa ukombe; toa, ngo'a. **~ out somebody's eye** toa jicho.

goulash n nyama na mboga iliyoto- koswa na kutiwa pilipili hoho, supu (ya nyama).

gourd n kitoma, kibuyu.

gourmand n mlafi, mtu apendaye chakula. **gourmet** n kidomo (wa chakula); mjuzi wa kuchagua chakula kizuri, mvinyo n.k. **gormandize** vi lafua, -la sana

gout n jongo. **~y** adj -enye jongo.

uchangamfu. ~**ness** n.

gaze vi ~ **(at)** angaza/kazia macho. ~ **(upon, on)** ona.

gazelle n swala.

gazette n gazeti la kiserikali (kuhusu ajira mpya, vyeo n.k.). vt *(usu passive)* **be ~d** chapishwa katika gazeti la serikali.

gazetteer n faharasa ya majina ya kijiografia.

gazump vi,vt *(colloq)* danganya kwa kuongeza bei (baada ya makubaliano na kabla ya kusaini mkataba).

gear n 1 gia (k.v. ya gari) *change* ~

badili gia. **high/low** ~ **n** gia kubwa/gia ndogo. **in/out of** ~ n katika gia/bila gia. **top/bottom** ~ n gia ya juu/ya chini. ~ **box** n giaboksi. ~ **shift/lever/stick** n mkono wa kubadilishia gia. 2 zana zenye kazi maalum *the landing ~ of an aircraft* miguu ya kutulia ndege. 3 vifaa jumla *hunting* ~ vifaa vya kuwindia *(modern, colloq)* nguo, mavazi *party* ~ nguo za sherehe. vt,vi ~ **up/down** weka gia ya juu/ya chini. ~ **to** rekebisha kitu kikidhi matakwa ya wakati huo ~ *the country's economy to wartime requirements* rekebisha uchumi wa nchi kukidhi mahitaji ya wakati wa vita.

gecko n mjusi kafiri.

gee[1] **(also ~ up)** *interj (command to horse)* endelea; hamasisha. ~ **-~** n neno atumialo mtoto kwa farasi.

gee[2] *(also* **~-whiz)** int *(US)* mshangao unaoonyesha kupenda au kustaajabu, salaale! lo!

geese n *pl of* **goose**.

geezer n *(sl)* shaibu.

Geiger n *(esp* **G~-counter)** gaiga:

kipima mnururisho.

geisha n geisha: msichana au

mwanamke wa Kijapani anayewaburudisha watu kwenye tafrija n.k. kwa kuimba na

govern vi,vt 1 tawala. 2 *(control)* zuia; dhibiti ~ *one's temper* zuia hasira. 3 *(usu passive)* ongoza *be ~ed by the opinions of others* ongozwa na mawazo ya watu wengine. 4 *(gram esp of verb or prep)* miliki, goeka. **~ing** adj -enye kutawala, -a utawala. **~ance** n utawala; uongozi; udhibiti. **~ment** n 1 serikali. **G~ment House** n Ikulu. **responsible ~ment** n serikali ya madaraka. 2 utawala *democratic ~ment* utawala wa kidemokrasi adj -a kiserikali. **~or; guv'nor** n 1 gavana. **G~or General** n Gavana Mkuu. 2 mjumbe wa bodi ya shule, hospitali n.k. 3 *(colloq)* mkuu; mwajiri; baba; *(sl)* bosi. 4 kirekebisho kinachojiendesha (katika mashine, kudhibiti gesi, mvuke n.k) msimamizi. 5 *(tutor)* mlezi. **~ess** n mwalimu wa kike wa watu binafsi/ wa familia fulani.

gown n 1 gauni. 2 joho (linalovaliwa agh. na majaji, wahadhiri n.k.). vt visha. **~ed solicitor** n mwanasheria mwenye joho.

grab vt ~ **(at)** nyakua; chopoa. n 1 unyakuzi *make a ~ at something* nyakua kitu. **up for ~s** *(US sl)* -enye

gradation

kupatikana kwa urahisi. 2 kinyakulio. **~ber** n mpendapesa; mnyakuzi. **land ~ber n** mnyakuzi ardhi.

grabble vi tutusa; chakura; tambaa.

grace n 1 *(elegance)* uzuri, madaha,

madahiro, matuko. 2 **airs and ~s** namna ya kusema/kutenda iliyokusudiwa kuleta mvuto. 3 huba, upendeleo, hisani, nia njema. an act **of** ~ jambo la hiari/bure/upendo. **days of** ~ muda wa nyongeza (unaoruhusiwa baada ya siku ya kudaiwa kupita). **be in somebodys good ~s** ungwa mkono/pendelewa na. 4 **have the ~ to do something** tambua kuwa ni haki na sawa kufanya jambo. **do something with a good/bad** ~ fanya jambo kwa hiari/shingo upande. 5 sala ya mlo. 6 Rehema na neema za Mungu. **in a state of** ~ katika hali ya neema *fall from* ~ kosa/jikosesha rehema. 7 *(title)* **His/Her/Your G~** muhasham mtukufu. vt pamba; tunuka. **~ful** adj 1 -zuri, -enye madaha. 2 -a upendeleo. **~fully** adv. **~less** adj 1 -baya, bovu. 2 bila adabu. 3 -a bila neema ya Mungu. **~lessly adv. gracile** adj -

kucheza.

general

gel n kitu kiteketeke kama jeli. vi fanya kuwa jeli; gandisha *it doesn't ~ (colloq)* haiji, haileti.

gelatin(es) n jelatini:gundi-gundi (ya mifupa, nyama n.k.). **~ous** adj.

geld vt hasi. **~ing** n maksai.

gelignite n baruti (ya asidi naitriki na gliserini).

gem n 1 kito; johari. 2 kitu kinachotha-miniwa sana kwa sababu ya uzuri wake. **~med** adj -liopambwa na vito.

geminate adj -a jozi. vt gawa/panga

katika jozi. **gemination** n.

Gemini n mapacha.

gen *(sl)* **(the)** ~ habari. vt **~ up** toa/pasha habari, elewesha.

gendarme n *(in France and some other countries, but not in GB or US)* polisi. **~rie** n *(collective sing)* kikosi cha polisi.

gender n 1 jinsi (mume au mke); jinsia *~ question* suala la kijinsia. 2 *(gram)* ngeli (za maneno) *feminine ~* jinsi ya kike *masculine ~* jinsi ya kiume *neuter ~* jinsi isiyo ya kike wala ya kiume.

gene n jeni: sehemu ya DNA inayorithisha tabia au umbile fulani. **~tic** adj 1 -a jeni/-a jenetiki. 2 -a kinasaba/kijeni *a ~tic defect* hitilafu ya kinasaba. **~s** n jenetiki. **genealogy** n (elimu ya) nasaba, kizazi, ukoo. **~tree** n shajara ya nasaba. **genealogical** adj. **genealogically** adv.

genera *n pl of* **genus**.

general adj 1 -a jumla; -a -ote; si maalum *a matter of ~ interest* jambo la kuhusu watu wote. ~ **knowledge** n maarifa, malimwengu *~ paper* karatasi ya maarifa. ~ **practitioner** n daktari anayetibu magonjwa yote *~ clauses* ibara za jumla. ~ **degree** n digrii ya jumla; embamba, zuri. **gracious** adj 1 -fadhili; -zuri; -enye hisani; -enye neema. 2 *(of God)* rehema. 3 **Good Gracious!** lahaula; masikini wee! **graciously** adv. **graciousness** n.

gradation n 1 mgeuko wa polepole. 2 daraja la maendeleo/ustawi. 3 mabadiliko ya tabaka. 4 *(philol)* apofonia. **gradate** vi,vt panga katika madaraja, geuka polepole. **grade** n 1 cheo, daraja, hadhi. 2 *(US)* darasa. 3 alama, maksi. **make the grade** *(colloq)* fikia kiwango kinachotakiwa.4 *(US)* mteremko, mwinamo. **on the up/down grade** kupanda/kushuka. **grade crossing** n njia panda (ya reli), tambukareli. vt 1 panga katika madaraja. 2 sawazisha ardhi. 3 **grade up** pandisha mbegu bora (ya ngo`mbe).

gradient

gradient n mteremko, mwinamo. **gradual** adj *(of a slope)* -sio na

mteremko mkali; -a polepole, asteaste. **~ly** adv. **~ness** n.

graduate n 1 mtu aliyepata digrii *~/ post ~ student* mzamili. 2 *(US)* mtu aliyehitimu mafunzo katika taasisi ya elimu (chuo, shule n.k.). vt,vi 1 tia alama za vipimo. 2 panga kwa madaraja. 3 pata digrii, hitimu. 4 (*chiefly US*) toa digrii/diploma/cheti n.k.). **graduation** n mahafali.

graffiti n *(usu pl)* grafiti: michoro ya mikwaruzo/maneno ukutani.

graft[1] n 1 kipandikizi: chipukizi lililopandikizwa katika mmea mwingine. 2 *(surg)* kipandikizi: kipande cha ngozi au cha mfupa n.k. cha mtu au mnyama kilichotiwa mwilini mwa mtu mwingine au katika sehemu nyingine ya mwili uleule. vt pandikiza chipukizi/ngozi katika mti, mtu au mwili; unganisha.

graft[2] n rushwa. vi 1 -la rushwa. 2 suka mpango, fuata desturi ya udanganyifu (mara nyingi katika biashara). **~er** n mla rushwa.

grail n *(usu* **the Holy G~)** kikombe

ama sahani iliyotumiwa na Kristo wakati wa Alhamisi kuu/Karamu ya Mwisho.

(common) -a desturi, -a kawaida, -a siku zote. **in ~; as a ~ rule** kwa kawaida/-desturi, mara nyingi *of ~ application* -a kutumika kwa kawaida. 2 -a kudokeza, -a jumla

generate

jumla ~ *idea/outline* dokezo, maelezo ya juujuu tu *a ~ statement* maelezo ya juu-juu tu. 3 *(chief, principal)* -kuu, -kubwa. **~ election** n uchaguzi mkuu. **~ meeting** n mkutano mkuu n *(milit)* jenerali. **~ization** n 1 jambo, shauri, neno, maono maarifa n.k. ya kijumla jumla (bila kuhoji au kufikiria mambo yote), jumuisho. 2 majumui. **~ize** vi, vt **ize~(from/about)** 1 fikia hitimisho la jumla; toa kauli ya jumla. 2 eleza jambo jumlajumla, jumuisha. 3 ingiza katika matumizi ya jumla, sambaza/fanya itumike kote. **~ly** adv 1 mara nyingi, kwa kawaida/desturi. 2 kwa jumla. **~ship** n 1 ujenerali. 2 maarifa ya vita. 3 ustadi wa usimamizi (wa shughuli n.k.). **~issimo** n jemadari mkuu wa majeshi yote (ya nchi kavu, anga na majini). **~ity** n 1 kauli ya jumla. 2 **the ~ity (of)** idadi kubwa (ya); wengi *the ~ity of students passed the examination* wengi wa wanafunzi walifaulu mtihani.

generate vt fanyiza; leta; zalisha ~ *electricity* zalisha umeme. **generator** n jenereta. **generation** n 1 kizazi *three generations* vizazi vitatu (baba na wanawe na mjukuu). 2 kufanyiza, kuzalisha. 3 kizazi: kipindi cha wastani cha umri wa mtu wa kuoa na kuwa na watoto. 4 rika, watu waliozaliwa wakati mmoja, wa rika moja. **generative** adj -zazi *generative organs* viungo vya uzazi *generative grammar* sarufi fafanuzi/zalishi.

generic adj -a jenasi; -a ainasafu; -a kuhusu -ote.

generous adj 1 *(liberal)* karimu; paji. 2 -ingi, kubwa *a ~ portion* fungu kubwa/jingi. **~ly** adv. **generosity** n ukarimu.

genesis n 1 asili, mwanzo, chimbuko. 2 *(rel)* **G~** n Mwanzo: kitabu cha

kwanza cha Agano la Kale.

genial adj 1 -kunjufu, -changamfu;

-enye huruma. 2 -enye kupendeza, a joto. **~ly**

grain n 1 *(collective sing)* nafaka.

~ elevator n ghala. 2 mbegu; punje. 3 chembe *~s of sugar* chembe- chembe za sukari; *(fig)* kiasi kidogo. 4 kizio kidogo kabisa cha uzito. 5 mpangilio asili wa fumwale katika mbao. **be/go against the ~** fanya kinyume cha msimamo/ada.

gram[1] n choroko *green/black ~* choroko kijani/nyeusi.

gram[2] n gramu.

grammar n 1 sarufi. 2 kitabu cha sarufi. **~ school** n *(GB)* shule ya sekondari (inayoelemea taaluma). **~ian** n mwanasarufi. **grammatical** adj -a kisarufi *grammatical error* kosa la kisarufi. **grammatically** adv.

gramme n *see* **gram**

gramophone n santuri, gramafoni.

grant

grampus n pomboo; mtu anayekoroma.

granary n ghala ya nafaka.

grand[1] adj 1 -kubwa; -kuu *(official title) G~ Master* Mkuu, ashrafu; *(sports)* bingwa wa mchezo wa sataranji. *G~* **Vizier** n (*arch*) Waziri Mkuu Uturuki ~ *finale* kilele, mwisho maalum. **~ entrance** n lango kuu. 2 muhimu; maalum. 3 -tukufu; -a fahari ~ *clothes* nguo za fahari. 4 -enye kujiona, -a majivuno. 5 *(colloq)* -a kupendeza, zuri sana. 6 kamili *the ~results of our efforts* matokeo kamili ya jitihada zetu. 7 -adilifu. 8 *(phrases)* **~ opera** n opera: maigizo ya dhamira makini yatekelezwayo kwa kuimba. **~ piano** n piano babu kuu. **G~ Prix** n mashindano ya kimataifa ya mbio za magari. **~ stand** n jukwaa maalum (lenye paa). **~ly** adj. **~eur** n fahari, ukuu, utukufu. **~iloquent** adj -a kujivuna/maneno; -semi, -a kupiga domo. **~iose** adj 1 -a fahari, -a kujionyesha. 2 -a kujivuna; adhimu.

grand[2] *(pref)* **~ child** n mjukuu. ~

son/daughter n mjukuu wa kiume/kike. **~ parent** n babu/bibi. **~ father/mother** n babu/bibi. **~ nephew/niece** n mjukuu wa

adv. **~ity** n ukunjufu,

gentleman

uchangamfu.

genie n jini.

genital adj -a viungo vya uzazi. n *(pl)* **~s**. viungo vya uzazi.

genitive adj **~ (case)** *(gram)* -a chanzo; milikishi.

genius n 1 kipaji. 2 mtu mwenye kipaji hicho. 3 **a ~ for** kipaji/uwezo asilia wa *a ~ for languages* kipaji cha lugha. 4 **the ~ (of)** busara, roho ya namna fulani maalum. 5 **one's good/ evil/ ~** pepo mwema/mbaya anayetawala, anayelinda, anayeongoza mahali au watu wengine; mtu anayewaathiri sana wenzie ~ *loci* mazingira ya mahala; *(evil)* afriti. *6* (*pl* **genii**) jini, zimwi.

genocide n uangamizaji wa kabila, taifa kwa mauaji au uwekaji wa masharti muhali kuishi.

genre n *(F)* 1 namna, aina, jinsi. 2 *(of liter)* tanzu. **~-painting** n uchoraji wa picha kutokana na mambo ya kawaida ya maishani.

gent n *(colloq abbr of gentleman)* mwanamume. **the/a G~s** n *(GB colloq)* choo cha wanaume.

genteel adj *(usu ironic in modern use; but serious in former use)* -a kiungwana; -a daraja kubwa *living in ~ poverty* jaribu kuishi maisha ya juu ingawa maskini sana; kufa kiofisa. **~ly** adv. **gentility** n uungwana; ubwana *living in shabby gentility* jitwaza, iga maisha ya juu.

gentian-violet n *(med)* jivii.

gentile n mataifa adj -a mataifa;

asiye Myahudi.

gentle adj 1 -pole, raufu; latifu, si kali *a ~ breeze* upepo mwanana *a ~ slope* mteremko usio mkali. 2 (*of a family*) ungwana. **~folk** n *(pl)* waungwana. **~ness** n upole, uraufu. vt 1 fundisha/ongoza farasi kuwa mpole. 2 bembeleza, tuliza. **gently** adv kwa upole,

mjomba/shangazi. **~uncle/aunt** n mjomba/shangazi wa baba/mama. **~ father clock** n saa babu kuu. **~-dad**/**grandad** n *(colloq)* babu. **~ma** n *(colloq)* bibi. **~pa** n *(colloq)* babu.

grandee n *(hist)* Mhispania au Mreno wa cheo cha juu.

grange n nyumba ya shamba.

granite n itale/matale.

granivorous adj -a kula nafaka.

granny;grannie n *(colloq for)* bibi, nyanya ~ *knot* fundo la lifu lililofungwa vibaya.

grant vt 1 toa ruhusa, toa idhini, ridhia ~ *somebody permission/a request to do something* toa idhini kwa mtu kufanya jambo fulani. 2 kubali (kuwa jambo fulani ni kweli) ~ *the*

granule

truth of what someone says kubali ukweli wa mtu. **take something for ~ed** chukulia jambo fulani kuwa la kweli au litatukia. **take somebody for ~ed** ona wa kawaida, -totambua hadhi ya mtu. n hiba.

granule n chembe ndogo, kijichembe. **granular** adj -a chembechembe. **granulate** vt,vi fanya chembechembe. **granulated adj** chembechembe *granulated sugar* sukari mchanga. **granulation** n. **granulator** n.

grape n zabibu. **sour ~s** n zabibu mbichi (kwa kuzikosa) *(comp)* **~-shot** n marisau. **~-sugar** n glukozi; sukari matunda. **~-vine** n mzabibu; *(fig)* mnong'ono, uvumi.

grape-fruit n balungi.

graph n grafu. **~ paper** n karatasi ya

grafu. **~ic** adj 1 -a ishara/alama zinazoonekana (k.m. maandishi, michoro, vielelezo n.k.). 2 -a wazi, -a bayana, -enye kutoa picha wazi (akilini) *(comp)* **~ic arts** n sanaa za maandishi, kuchora, kunakshi n.k.. n vitu vitokanavyo na sanaa hizo. **~ically** adv kwa kuandika au kuchora; *(fig)* bayana,

kinyerenyere; kwa uangalifu *hold it gently* shika kwa uangalifu.

gentleman n 1 muungwana, bwana,

mwanaume. **~'s agreement** n

gentry

kuaminiana; mapatano ya kiungwana. 2 *(hist)* mtu wa daraja kubwa. **~ at arms** mlinzi wa mfalme. 3 *(hist)* mtu aliyeruhusiwa kuwa na silaha ingawa si wa daraja kubwa. 4 *(dated use)* mwinyi. 5 *(pl)* njia ya heshima ya kuwaita wanaume waliohudhuria *Ladies and G~* Mabibi na Mabwana. 6 njia ya kuanza barua rasmi. **~ly** adj -a kiungwana. **gentle-woman** n (**pl gentlewomen**) see **lady**.

gentry n *(pl)* **(the)** **~** n watu wa daraja kubwa kidogo.

genuflect vi piga goti (katika kuabudu au kuheshimu). **~ion; genuflexion** n.

genuine adj -a kweli; halisi ~ *article*

bidhaa halisi *a ~ purchaser* mteja halisi. **~ly** adv. **~ness** n.

genus n 1 jenasi: uainishi spishi zenye sifa zinazofanana; *(bio)* nasaba ~ *Homo* wanadamu. 2 jinsi, namna, aina; jamii.

geo *pref* dunia. **~centric** adj -enye/-a kuwakilisha dunia kama kitovu. **~dess** n upimaji dunia. **~physics** n elimu ya fizikia ya dunia. **~politics** n *(pl)* siasa ya nchi kama inavyoathiriwa na jiografia.

geography n jiografia. **geographer** n mtaalam wa jiografia. **geographical** adj. **geographically** **adv.**

geology n jiolojia. **geologist** n mtaalamu wa jiolojia. **geological** adj. **geologically** adv.

geometry n jiometri *analytical* ~ jiometri changanuzi/chambuzi. **geometric; geometrical** adj -a kijiometri. **geometric progression** **n** mwendelezo jiometri. **geometrically** adv.

George n 1 **St ~** Mtakatifu George

waziwazi, dhahiri.

graphite n grafati: aina ya kaboni laini, nyeusi (ya kutengeneza penseli).

grapnel n 1 nanga ndogo (-enye makombe mengi). 2 chombo cha kushikia meli za adui.

grapple vi 1 **~ (with)** kamatana na,

ng'ang'ania; pambana na. 2 **~ with** *(fig)* shughulikia, jitahidi sana kushinda/kukamilisha jambo fulani. n **grappling-iron/grappling-hook** n kulabu; ndoana.

grasp vt,vi 1 shika, fumbata kitu kwa nguvu; fahamu/elewa ~ *somebody's hand*, shika mkono wa fulani ~ *somebody's meaning* elewa hoja ya fulani. 2 **~ at** jaribu kukamata/kuchukua; pokea/kubali kwa moyo mkunjufu ~ *at an opportunity* jaribu kuchukua nafasi *a man who ~s at too much may lose everything* mtaka yote hukosa yote.

n (power) kushika kwa nguvu; uwezo wa kushika, umahiri, ufahamu *have a thorough ~ of the problem*, elewa vizuri tatizo *within/beyond one`s ~* -enye kueleweka/sio eleweka. **~ing** adj -enye uchu/uchoyo wa (fedha n.k.).

grass n 1 majani. **not let the ~ grow under one's feet** *(fig)* tekeleza jambo (bila kuchelewa), -tocheleweshа jambo. 2 nyasi. 3 malisho ya wanyama; malishoni *put land under ~* geuza shamba liwe malisho. **turn/put animals etc out to ~** peleka wanyama malishoni. 4 *(comp)* **~roots** n *(polit)* umma. **~snake** **n** ukukwi. **~ widow(er)** **n** mjane wa muda; mwanamke anayeishi mbali na mume kwa muda. **~land** n ukanda wa mbuga. vt,vi 1 funika kwa majani/nyasi; lisha wanyama majani/ nyasi. 2 ~ (**on somebody**) (*GB sl*) chongea, toa habari, saliti. **~y** adj.

grasshopper n panzi.

grate[1] vt,vi 1 kuna, paruza ~ *coconut* kuna nazi. 2 **~ (on)** kwaruza (kwa makelele) *(fig)* udhi, sumbua. **gratingly** adv. **~r** n kikalio/mbuzi. **coconut ~r** n mbuzi.

grate[2] n chanja ya chuma kwenye tanuri.

(mtakatifu mlezi wa Uingereza) *St ~s` cross* Msalaba mwekundu kama ule wa bendera ya Uingereza 2. *(sl) (aircraft)* kiendeshaji kinachoji- endesha *int by G~ (dated)* aaa! lo!

georgette n hariri nyembamba.

Georgian adj 1 -a wakati wa mfalme George I, II na wa III wa Uingereza. 2 mkazi wa Georgia (ya Urusi na ya

get

Marekani).

geriatric adj -a utibabu wa wazee. **~s** n utibabu wa wazee. **~ian** n daktari wa magonjwa ya wazee.

gerontology n jerontolojia: sayansi inayohusika na uzeekaji (hasa wa binadamu).

germ n 1 mbegu ~ *cell* seli zazi; *(fig)* asili, chanzo cha wazo n.k. 2 kijidudu; kiini cha maradhi. vi *(fig)* chipua, mea. **~icide** n kiua vijidudu (hasa bakteria). **~icidal** adj. **~inate** vi,vt chipua, mea, ota. **~ination** n uotaji, kuchipua, kumea.

German n Mjerumani; lugha ya Kijerumani adj -a Kijerumani; -a Ujerumani. **~ic** adj -a kundi la lugha zinazohusiana na Kijerumani.

germane adj **~ (to)** -nayohusu kabisa.

gerrymander vt fanya hila katika uchaguzi (katika kupanga mpaka wa majimbo ya uchaguzi kwa ajili ya kupendelea mtu/chama/tabaka fulani. n hila katika uchaguzi.

gerund n kitenzi nomino.

Gestapo n Gestapo: polisi wa siri wa Kijerumani wakati wa utawala wa Nazi.

gestation n 1 kuchukua mimba; ujauzito. 2 *also* **~ period** n kipindi cha kuchukua mimba; ujauzito; *(fig)* kipindi cha kukua kwa wazo.

gesticulate vi ashiria, tumia mikono,

kichwa n.k. wakati wa kuzungumza. **gesticulation** n.

grating n kiunzi cha nondo (agh. huwekwa dirishani kwa usalama).

grateful adj 1 **~ (to somebody) (for something)** -a kushukuru, -enye shukurani *we are ~ to you for your help* tunakushukuru kwa msaada wako. 2 *(liter)* tamu, -a kupendeza *trees that afford a ~ shade* miti yenye kivuli cha kupendeza. **~ly** adv. **~ness** n. **gratitude** n. **~ (to somebody) (for something)** shukrani. **gratify** vt 1 pendeza, furahisha, anisi *we were all gratified with/at the results* tulifurahishwa na matokeo. 2 tosheleza *gratify a child's thirst for knowledge* kidhi haja ya mtoto ya kutaka kupanua maarifa. **gratifying** adj.

gratis

gratification **n.**

gratis adv bure adj -a bure.

gratuitous adj 1 -a bure, bilashi. 2 bila kisa/sababu *a ~ insult* matusi bila sababu.

gratuity n 1 kiinua mgongo. 2 bahashishi.

grave[1] n kaburi. **have one foot in the ~** chungulia kaburi. **~-clothes** n sanda. **~ stone** n tofali linalowekwa juu ya kaburi likiwa na jina la marehemu. **~yard** n makaburini, sehemu ya makaburi. **~ digger** n mchimba kaburi.

grave[2] adj -a kuhitaji makini, -kubwa;

-a mashaka, -a hatari. **~ offence** n kosa kubwa *the situation is more ~* hali ni mbaya.

grave[3] vt *(arch or liter)* chora/chonga *~n image* sanamu ya kuabudika.

grave[4] n alama itumikayo kuonyesha jinsi irabu inavyotamkwa katika neno fulani.

gravel n changarawe. **~-pit** n shimo la changarawe. **~ly** adj *(of a voice)* madende/makwarukaru. vt 1 mwagia changarawe. 2 kanganya.

graving-dock n gati kuu, jahabu.

gravitate vi **~ to/towards** elekea, vutiwa *young people in the rural areas seem to ~*

gesture n 1 ishara ya mikono au kichwa (kutoa wazo, hisia n.k.). 2 tendo la kuonyesha hisia/mtazamo *as a ~ of friendship he gave us his new book* alitupatia kitabu chake kipya kama ishara ya urafiki; utumiaji wa ishara. vi ashiria.

get vi,vt 1 *(obtain, receive)* pata ~ *a present* pata zawadi. ~ **an illness** pata ugonjwa. 2 -wa ~ *wet* rowa ~ *lost (sl)* ambaa! potea! ondoka! 3 fanya, sababisha ~ *the food ready* andaa chakula. ~ **something done** kamilisha, maliza kufanya. 4 anza; anzisha ~ *going* anza *when the*

get

women ~ talking wanawake wanapoanza kuongea. 5 pata (kujua, kusikia, n.k.) *when you ~ to know her you will like her* utakapomfahamu vizuri utampenda. 6 shawishi, leta *you'll never ~ him to understand* huwezi kumweleweshа *I can't ~ him to talk* nashindwa kumshawishi aongee. 7 pewa adhabu ~ *six months* pewa kifungo cha miezi sita. ~ **told off** *(colloq)* semwa, karipiwa. 8 *(colloq)* elewa, pata *I didn't ~ the joke* sikuuelewa mchapo wenyewe *I don't ~ you* sikuelewi/pati. 9 *(esp. in perfect tenses)* tatanisha, pata *I have got you there!* Nimekupatia! 10 -wa na, miliki *we have got a big house* tuna nyumba kubwa. 11 **have got to** paswa, lazima *I have got to finish this job* lazima nimalize kazi hii. 12 weza, fanikiwa. 13 *(non idiomatic intransitive uses with adverbial particles and preps)* enda. ~ **across** vuka. ~ **back** rudi. ~ **home** fika nyumbani. ~ **off** toka. ~ **a move on** fanya haraka *where can it have got to?* iko wapi/imepotelea wapi? ~**somewhere** piga hatua. ~ **nowhere/not ~ anywhere** -tofika popote. ~ **there** *(colloq)* fanikiwa. 14 *(non idiomatic transitive uses)* peleka. patisha: *I'll ~ you home before midnight* nitakurudisha kabla ya saa sita usiku ~ *your clothes on* vaa *I'll ~ you to the station early* nitakupeleka/fikisha stesheni mapema. 15 *(idiomatic uses with adverbial particles and preps)* ~ **about** *(of somebody who has been ill)* tembeatembea, pata nafuu; *(of news, rumour, story)* enea; *(of a person infml)* safiri, zunguka. ~ **above oneself** jivunia, jiona. ~ **something across (to somebody)** *(colloq)* elewesha. ~ **ahead (of somebody)** pita (mtu); fanikiwa zaidi. ~ **along** weza; endelea; ondoka. ~ **along with** *towards the urban areas* vijana wa vijijini wanavutiwa na maisha ya mijini. **gravitation** n. **gravity** n 1 *(phys)* mvutano. 2 *(phys)* **specific gravity n** uzito halisi. 3 kiwango (cha juu) cha umakini. 4 *(of a situation)* uzito, ukubwa.

gravy n 1 mchuzi; n rojo. ~ **boat** n bakuli la mchuzi. 2 *(sl)* marupurupu, michuzi. **~-train** n chanzo cha fedha nyingi na za urahisi *get on the ~-train* ajiriwa katika sehemu kama hiyo.

gray *adj,n see* **grey**

graze[1] vt,vi 1 *(of cattle, sheep etc*) -la majani. 2 lisha, chunga. **grazingland** n malishoni, machungani. **grazier** n mchungaji wanyama.

graze[2] vt,vi 1 paruza, chubua kidogo. 2 gusa, papasa. n mchubuko,

great

mkwaruzo.

grease n 1 shahamu iliyoyeyushwa. 2

grisi; bereu. **~-gun** n chombo cha kuingizia grisi katika mashine. **~-paint** n *(of actors)* rangi iliyochanganywa na shahamu ya kupaka usoni. vt paka, tia grisi (hasa katika viungo vya mashine). ~ **one's palm** n -pa rushwa. **~r** n mpaka/mtia grisi katika mashine. ~ **proof** adj *(of paper)* isiyoruhusu grisi ipite. **greasy** adj -enye shahamu, -enye grisi; -a kuteleza *a greasy path* njia ya kuteleza. **greasy-spoon** n *(sl)* mkahawa mchafu. **greasily** adv. **greasiness** n.

great adj 1 kubwa, -ingi *a ~ enemy*

adui mkubwa *a ~ deal of rain* mvua nyingi ~ *with child (old use)* mja mzito; *(attrib. only) she is a ~singer* yeye ni mwimbaji mkuu/mkubwa. ~ **coat** n koti zito. 2 -enye/-a uwezo mkubwa; mashuhuri ~ *men* watu mashuhuri. 3 adhimu, -kuu, muhimu. 4 *(colloq) (preceding another* adj *which is weakly stressed; implying surprise, contempt etc) what a ~ big lie from a child!* uwongo gani mkubwa huo kutoka kwa mtoto mdogo! 5 (also **G~er**) *used as a distinctive epithet of the larger of two.* **G~ Britain** n (*abbr* **GB)** Uingereza, Wales na Scotland ukiondoa

elewana na/patana na. ~ **along with you!** *(colloq imper)* ondoka; acha! usiniambie! ~ **around** *see* ~

get

round. ~ **at somebody/something** fikia; pata. **~-table** adj -enye kufikika; -enye kupatikana. ~ **at somebody** *(bribe)* honga, -pa rushwa; *(taunt)* chokoza, kera. ~ **at something** gundua, pata ~ *at the truth* gundua/pata ukweli. **be ~ting at** *(colloq)* maanisha. ~ **away** toroka. ~ **-away** n kutoroka *make one's ~ away* toroka. ~ **away with something** fanikiwa bila kugunduliwa (katika jambo ovu) *you'll never ~ away with it* watakugundua. ~ **back** rudia kwenye madaraka (baada ya kuyapoteza). ~ **back at somebody/~ one's own back (on somebody)** lipa kisasi. ~ **by** pita/kubalika, weza, ishi. ~ **down** *(of children*) ondoka mezani (baada ya kula); shuka, teremka; shusha. ~ **somebody down** *(colloq)* sononesha; fadhaisha. ~ **something down** *(swallow)* meza; *(write)* andika. ~ **down to something** anza kufanya kitu kwa makini. ~ **home (to) somebody** eleweka wazi. ~ **in** fika; *(to a car etc)* panda; *(of election)* chaguliwa. ~ **somebody in** ita mtu (fundi, daktari n.k.) nyumbani (ili kutoa huduma). ~ **something in** kusanya; jaliza, weka akiba. ~ **into** *(of clothes)* vaa; ingia katika hali fulani ~ *into trouble* ingia matatani. ~ **a girl into trouble** *(colloq)* tia msichana mimba. ~ **into bad company** shirikiana na waovu; jifunza, zoea. ~ **into one's head that** elewa kuwa. ~ **off** anza. ~ **off lightly/cheaply** -topata adhabu kali. **tell somebody to ~ off/where he ~s off** *(colloq)* -pa mtu ukweli wake. ~ **somebody/-something off** tuma, peleka (barua n.k.). ~ **off** *(bus etc)* shuka, telemka. ~ **somebody off** okoa (kwenye adhabu). ~ **somebody off to sleep** laza. ~ **something off** ondoa; vua. ~ **something off (by heart)** kariri.

get

~ **off with somebody** *(colloq)* fanya mapenzi na. ~ **off with something** pata (adhabu ndogo) *he got off with a fine* alipata faini tu. ~ **on** endelea, songa mbele; *(of time)* pita. ~ **on something** panda. ~ **on one's feet** simama; *(fig)* pata nguvu mpya; fufuka, inuka. **be ~ting on for** *(of time age)* karibia. ~ **on to somebody** wasiliana na *(colloq)*

Ireland ya Kaskazini. **the G~ Lakes** n mfululizo wa maziwa matano makubwa katikati ya mpaka wa Kanada na Marekani. **the G~ War** n vita vikuu vya 1914-18. 6 *(with agent nouns; attrib only)* -enye umaarufu; -a umashuhuri sana *a ~ eater* mlaji sana ~ *landowner* kabaila maarufu. 7 *(combined with words indicating quantity) a ~ deal* -ingi sana *a ~ number of* idadi kubwa ya *a ~ while ago* zamani sana. 8 *(colloq)* -zuri, safi; -a kuridhisha **that`s ~!** safi sana. 9 *(colloq pred only)* ~ **at** -enye uwezo wa. ~ **on** -enye weledi (*prefixed to*

greaves

a kinship words in grand to show further stage in relationship) ~*-grandchild* kilembwe ~ *grandfather* babu wa baba/mama ~-*grandmother* bibi wa baba/mama. **~ly** adv sana, kwa wingi. **~ness** n ukuu, ukubwa, umuhimu, umashuhuri.

greaves n *(pl)* deraya (za miguuni).

grebe n kibisi.

greed n ulafi, uroho. **~y** adj 1 **~y (for something/to have something)** -lafi, -enye uroho; -enye tamaa *~y for honours* -enye tamaa ya cheo. 2 **~y (to do something)** -enye shauku. **~ily** adv. **~iness** n.

Greek n Mgiriki, Giriki; *(ancient)* Myunani; lugha ya Kigiriki, Kiyunani. **be ~ to one** -toeleweka *it's all ~ to me* haieleweki kabisa adj -a Kigiriki/Kiyunani. **Grecian** adj -a Kigiriki, -a Kiyunani.

green adj 1 -a kijani, -a chanikiwiti *give somebody/get the ~ light (colloq)* -pa mtu/pata ruhusa ya kuendelea na jambo fulani. 2 *(of fruit, wood)* -bichi ~ *oranges* machungwa mabichi ~ *wood does not burn well* kuni mbichi haziwaki vizuri. 3 -sio na uzoefu; -sioendelea, mshamba, -sioelimika *he is still ~ at his job* hana uzoefu katika kazi yake. 4 *(fig)* -a kusitawi, -enye nguvu. 5 *(of the complexion)* -a kufifia, -gonjwa, -a kusawajika. **~-eyed** adj -enye wivu/ husuda, -a kijicho. **the ~-eyed monster** n kijicho, husuda. ~ **with envy** -enye kijicho sana. 6 *(special compounds)* **~-back** n *(US)* dola, noti ya fedha za Marekani. **~-fingers** n *(colloq)* ustadi katika shughuli za bustanini. **~-fly** n

tambua/gundua (ujanja, hila n.k.). ~ **on (with somebody)** elewana/patana na. ~ **on (with something)** endelea na. ~ **on with it!** fanya haraka! ~ **out** *(of secret etc)* julikana, fichuka. ~ **something out** *(of words)* sema; *(of produce)* toa; chapisha; tawanya; *(of meeting etc)* ondoka. ~ **out of (doing) something** kwepa; *(fig)* acha polepole. ~ **something out of somebody** pata jambo kutoka kwa mtu. ~ **over somebody** *(colloq)* sahau. ~ **over something** *(of ilness etc)* pata ahueni/nafuu; *(overcome)* shinda. ~ **something over (with)** maliza, fikia mwisho wa (kitu kibaya au chenye matatizo). ~ **something over (to somebody)** elewesha *I can't ~ over it* nashindwa kuamini. ~ **round somebody** shawishi mtu. ~ **round something** epa; zunguka. ~ **round to doing something** (pata muda wa kushughulikia jambo (baada ya mengine yenye maana kushughulikiwa). ~ **through (to)** fikia, fika, wasiliana na. ~ **through (something)** pita, faulu, shinda ~ *through an examination* faulu mtihani. ~ **through (with) something** maliza, fikia mwisho. ~ **through to somebody that** elewesha mtu/pasha mtu habari kuwa. ~ **somebody through (something)** saidia mtu kushinda/kufaulu. ~ **something through** hakikisha jambo linatekelezwa; *(of proposal, bill in parliament etc)* pitisha kuwa sheria; pitisha. ~ **to** fikia hali fulani. ~ **together** kutana (kwa dhifa, majadiliano n.k.). ~ **together** n

ghost

kukutana; mkusanyiko (kwa ajili ya tafrija, mkutano n.k.). ~ **it/something together** *(colloq)* panga, ratibu/simamia jambo. ~ **oneself together** *(colloq)* weza kujizuia; jitawala. ~ **people/things together** kusanya. ~ **up** inuka; *(from bed)* amka; *(mount)* panda; *(of wind, sea)* anza kuchafuka/ kucharuka. ~ **somebody/something up** inua; amsha, andaa vizuri (kitabu n.k.). ~ **up** n mtindo/mpango wa kitabu/jarida/mavazi (hasa usio wa kawaida). ~ **something up** tayarisha, panga. ~ **up to something** fikia; shughulika/fanya lisilo la kawaida. ~ **somebody with child** *(arch)* tia mimba.

gewgaw n kishaufu, pambo.

geyser n 1 chemchemu ya maji moto. 2 chombo cha kupashia maji moto (hasa kwa (aina ya) kidukari. ~**-grocer** n muuza duka la mboga na matunda. ~ **grocery** n biashara/uuzaji wa mboga na matunda. ~**-horn** n zuzu, mshamba. ~**-house** n nyumba ya kioo (ya kuhifadhi mimea). **greenroom** n chumba (cha mapumziko). ~**-stuffs; ~s** n *(pl)* mboga za majani. ~**-tea** n majani ya

grey;gray

chai yaliyokaushwa kwa mvuke. ~**-wood** n mbuga (hasa wakati wa kiangazi); msitu uliostawi. n 1 kijani, chanikiwiti. 2 *(pl)* mboga za majani (kabla au baada ya kupikwa) (US) *Christmas ~s* matawi ya msonobari ya kupambia. 3 eneo linaloota majani kwa matumizi ya wote/kwa mchezo wa tufe kuzunguka shimo katika uwanja wa gofu. ~**ery** n majani ya kijani, kijani cha mimea michanga. ~**ish** adj -a kijanikijani *(in compounds)* ~**ish-yellow** n njano-kijani ~**ishness** n. **Greenwich** n Griniwichi. **Greenwich mean time** n (*abbr* **GMT)** wastani wa majira ya jua; saa ya ulimwengu.

greet vt ~ **(with)** 1 salimu, amkia;

pokea kwa kuonyesha hisia; *(in a letter)* andika maneno kuonyesha urafiki, heshima n.k. *the news was ~ed with dismay* habari zilipokewa kwa fadhaa. 2 *(of sights and sounds)* onekana, sikika. **ings** n maamkizi, salamu. ~**ing-card** n kadi ya salamu.

gregarious adj -a kuishi makundi- makundi; -enye kupenda kushirikiana na wengine. ~**ly** adv. ~**ness** n.

Gregorian adj -a Papa Gregory. 1 ~ **chant** muziki wa ibada wa Papa Gregory. 2 ~ **calendar** n kalenda ya Papa Gregory (iliyopangwa kama ilivyo sasa).

gremlin n zimwi (linalosemekana linasababisha matatizo ya mitambo).

grenade n kombora. **grenadier** n *(formerly)* askari mtupa makombora; *(now)* askari wa kikosi cha miguu cha Uingereza.

grenadine n sharubati ya komamanga.

grew *pt of* **grow**.

kutumia gesi au umeme).

gharry n (*India*) gari (linalovutwa na farasi).

ghastly adv kama kifo adj 1 mahututi; -a kupauka *he was looking ~* alionekana mahututi. 2 -a kutisha, -a kuogopesha *a ~ accident* ajali mbaya mno. 3 *(colloq)* -a ovyo, -siopendeza.

ghee n samli.

gherkin n namna ya tango dogo (la kutengenezea achari).

ghetto n 1 *(hist) (of a town)* mtaa wanakokaa Wayahudi. 2 sehemu ya jiji wanakokaa maskini au watu wanaobaguliwa.

ghost n 1 pepo, zimwi *there are ~s in the room* chumbani mna pepo/vizuka. **raise a ~** ita/pandisha pepo *I don't believe in ~s* siamini mambo ya pepo. 2 roho. **give up the ~** kata roho, -fa, fariki dunia. **the Holy G~** n Roho Mtakatifu. 3 kivuli, kitu hafifu *a ~ of a smile* kicheko hafifu sana. **not have the ~ of a chance** -toweza kufanikiwa/ kushinda kabisa. **~ town** n mahame, ganjo. 4 **~writer** n mwandishi anayemtungia mwingine

ghoul

kazi (bila yeye kutajwa jina). 5 (*television)* taswira, rudufu. vt,vi tungia mwingine. **~ly** adj 1 kivuli; hafifu; -a mzuka; -a kama mzuka. 2 (spiritual) *(arch)* -a kiroho. **~ly advice** ushauri wa kiroho.

ghoul n 1 *(in stories)* zimwi mla maiti. 2 mtu katili sana. **~ish** adj.

Gl n askari wa jeshi la Marekani.

giant n 1 *(in fairy tales)* jitu. 2 pandikizi (la mtu/mnyama n.k.); *(fig)* mtu mwenye akili au kipaji kikubwa. 3 *(attrib)* -kubwa sana, -enye nguvu sana. **~ess** n jitu la kike.

gibber vi tatarika; payapaya, bwata. **~ish** n payo; maneno ya kipuuzi.

gibbet n 1 kiunzi cha kunyongea. 2 kifo cha kunyongwa. 3 kiunzi cha kuonyesha walionyongwa. vt nyonga kwa kitanzi; *(fig)*

grey;gray adj 1 -a rangi ya kijivu. 2

-enye mvi *she has ~ hair* ana mvi. **~-board** n shaibu. **~-headed** adj -zee, -a siku nyingi. **~ matter** n ubongo. n kijivu *she is dressed in ~* amevaa nguo ya kijivu. vt,vi -wa na rangi ya kijivu, ota mvi. **~ish** adj

grid

kijivukijivu. **~hound** n mbwa mwindaji. **ocean ~** n meli ya abiria iendayo kasi.

grid n 1 *(of electricity)* fito umeme (mfumo wa waya wa kupitisha umeme). 2 miraba fito, mstari ramani. 3 kiunzi cha fito (za chuma) zinazokingamana, chanja. 4 kiunzi cha waya za redio. 5 fitokaangio (za kukaangia nyama). **~dle** n kiokeo, chuma. **~iron** n 1 fito, kaango, chanja. 2 *(US)* kiwanja cha mpira wa miguu.

grief n 1 huzuni, ghamu. 2 kitu kiletacho huzuni. **bring to ~** tia nuhusi. **come to ~** pata maumivu, balaa, huzuni n.k.; angamia. **~-stricken** adj -liopatwa na msiba/hasara/majonzi, -enye huzuni. **grievance (against)** n nung'uniko, lalamiko, dai *air one's grivance* toa manung'uniko *have a grievance against somebody* -wa na kisa na, lalamikia mtu. **grieve** vt,vi 1 sikitisha, huzunisha. 2 sikitika, huzunika. **grievous** adj 1 -a kuhuzunisha, -a kusikitisha *a grievous massacre* mauaji ya kuhuzunisha. 2 kali sana *grievous pain* maumivu makali *grievous punishment* adhabu kali. **grievously** adv.

griffin (*also* **griffon; gryphon**) n (*GK*

myth) mnyama (katika hadithi) mwenye mwili wa simba na kichwa na mbawa za tai.

grill n 1 chanja/wavu wa kuchomea nyama n samaki n.k. 2 nyama/ samaki n.k. iliyochomwa. **~ room** n chumba cha kuuzia vyakula vilivyobanikwa katika hoteli. **mixed ~** n mchanganyiko wa nyama tofauti k.m. steki, maini n.k.. vt,vi 1 choma nyama, samaki n.k.; jianika katika jua/joto kali sana. 2 *(of the police)* hoji mkosaji kwa ukali.

grille n dirisha lenye nondo.

grim adj 1 -kali; -zito; -katili. 2 *(ghastly)* baya, -a kutia hofu, -a kuogofya. **hold on like**

dharau.

gibbon n sokwe.

gibbous adj 1 -a mwezi mwandamo. 2 -enye kubenuka; -a kibyongo.

gibe (*also* **jibe**) vi **~ (at)** kebehi, dhihaki; beza. n bezo.

giblets n sehemu za ndani za ndege (nyuni).

giddy adj 1 -enye kizunguzungu. 2 -enye kupenda raha; -sio na makini; -sio na msimamo thabiti. **giddily** adv. **giddiness** n.

gift n 1 zawadi, hiba, tunu. 2 kipaji. **~ from God** karama, kipawa. 3 uwezo/ mamlaka ya kutoa kitu. vt tunukia, -pa zawadi. **~ed** adj -enye kipaji, -liojaliwa.

gig n 1 *(hist)* gari dogo la farasi lenye magurudumu mawili. 2 *(naut)* mashua ndogo (ya meli kubwa agh. kwa matumizi ya nahodha). 3 *(colloq)* onyesho la muziki.

gigantic adj -kubwa kabisa, -refu mno, -a kupita kiasi *he has a ~ appetite* yu mlaji sana.

giggle vi chekacheka. n kicheko. **giggly** adj.

gigolo n 1 mwanamume anayekodishwa na mwanamke (kucheza naye dansa). 2 kijana kipenzi cha mwanamke mzee tajiri (anayetunzwa naye).

grid

gild[1] vt chovya/paka dhahabu. **~ the lily** haribu uzuri wa kitu kwa kukipamba sana. **~ the pill** pendezesha kitu kinachochukiza. **~ed youth** n kijana maridadi na tajiri. **~er** n. **~ing** n. **gilt** n mpako wa dhahabu. **take the gilt off the ginger bread** ondoa uzuri wa kitu. **gilt-edged stocks/securities** n vitegauchumi madhubuti.

gild[2] *see* **guild**.

gill n yavuyavu: shavu la samaki. *vt*

toa/tumbua mashavu (ya samaki).

gillie n *(Scot)* mhudumu wa mwindaji au

~ death, shikilia kwa nguvu zote. **~ly**

grip

adv.**~ness** n.

grimace n mkunjo wa uso. **make ~s**

finya uso vi kunja uso kwa maumivu au kuchekesha n.k..

grime n masizi; nongo; uchafu. vt chafua kwa masizi/taka/uchafu. **grimy** adj -enye taka, -chafu, -enye masizi. **~ faced** adj -enye uso mchafu. **~ness** n.

grin vi,vt 1 kenua. **~ and bear it** vumilia maumivu/hasara n.k. bila kulalamika, jikaza kisabuni, kufa na tai shingoni. 2 eleza/jieleza kwa tabasamu. n tabasamu.

grind vt,vi 1 **~ (down) (to/into)** saga ~ *down to flour* saga mpaka kuwa unga. 2 sagika. 3 **~ (down)** *(usu passive) (fig)* dhalilisha ~ *down the poor* onea watu maskini. 4 *(of tools etc)* noa ~ *a knife* noa kisu. 5 kereza, kwaruza; *(of teeth)* saga meno. **~ to a halt** *(of a vehicle)* simama kwa breki za kukwaruza; *(fig) (of a process)* simama polepole *the scarcity of raw materials brought our industry ~ing to a halt* uhaba wa mali ghafi umesababisha kiwanda chetu kusimama polepole. 6 endesha kwa kuzungusha ~ *a coffee mill* endesha kinu cha kahawa kwa mkono. 7 **~ (away) (at)** fanya kazi/soma kwa bidii na kwa muda mrefu ~ *away at one's work* fanya kazi kwa bidii sana ~ *for an examination* bukua. n *(colloq)* kazi ya kuchusha ya muda mrefu. **~er** n 1 mashine/kisagio; chego, gego *coffee ~er* mashine ya kusaga kahawa. 2 *(in compounds)* msagishaji; mnoaji *a knife ~er* mnoa kisu. **~-stone** n kinoo, cherehe; *(for grinding grain)* kijaa. **keep one's nose to the ~stone** shurutisha kufanya kazi kwa bidii bila kupumzika.

grip n 1 kushika, kukamata sana kwa mkono n.k. **be at ~s with**; **come to ~s with the enemy** shambulia, shikamana sana *have a strong ~* shika imara; *lose one's ~ on*

gripe

something ponyokwa na kitu. 2 nguvu/uwezo wa kushika *have a* good ~ of a problem *(fig)*

mvuvi.

gimbals n vigango (vya dira, horometa n.k.); viungo viunganavyo katika mashine.

gimcrack n kinyangarika, kitakataka, kitu hafifu adj -a ovyo, bure. ~ **ery** n.

gimlet n kekee ndogo. ~ **eyes** n macho makali.

gimmick n *(colloq)* hila/ujanja wa ku(ji)tangaza/kujitambulisha, vitimbi.

gin[1] n 1 mtego (wa wanyama). 2 **(cotton)** ~ kinu cha kuchambulia pamba. vt 1 tega mtego wa kufyuka. 2 chambua pamba kwa kinu.

gin[2] n jini: aina ya pombe kali.

ginger n 1 tangawizi. ~ **beer/ale** n soda ya tangawizi. ~ **bread n** keki/mkate wa tangawizi. 2 bidii; nguvu; uchangamfu *~group (in parliament)* kikundi cha kuchemsha/ kuchangamsha serikali. 3 rangi ya hudhurungi nyekundu. **~y adj. ~ly** adv kwa hadhari sana, kwa uangalifu sana, kwa makini sana. ~ **up** changamsha.

gingham n ging'amu.

gipsy;Gypsy n 1 ~ mzururaji. 2 **G~** n mhamaji mzururaji (agh. mwenye asili ya kihindi apataye riziki yake kwa biashara ya farasi, kuuza vikapu, utabiri n.k.).

giraffe n twiga.

gird vt *(poet or rhet)* 1 ~ **on** vaa, funga (kiunoni). 2 ~ **up** funga (kwa

girder

shipi). ~ **up one's loins** jiweka tayari/jitayarisha (kwa kazi, vita); jifunga kibwebwe. 3 zunguka, zingira (mji, kisiwa, n.k.) *a town ~ed with mountains* mji uliozingirwa na milima.

girder n boriti, mhimili (wa mbao au chuma).

girdle[1] n 1 kanda; *(after child birth)* mkaja. 2 kitu kinachozingira kama mkanda. vt ~ **about/around/with** zunguka, zingira.

fahamu sana jambo. **take a ~ on oneself** *(colloq)* jikaza. 3 *(in a machine etc)* sehemu inayoshika/bana; klachi. 4 (*also* ~ **sack**) *(US)* begi/mfuko wa msafiri. vt,vi 1 shika, kamata sana. 2 vutia *the film ~ped the audience* filamu ilivutia hadhira. 3 fahamu jambo. 4 *(of tires)* shikamana, kwama.

gripe vt,vi 1 uma/umwa tumbo. 2 nung'unika, lalamika. n malalamiko. **~r** n mlalamikaji. **(the) ~s n** *(colloq)* maumivu makali ya tumboni, msokoto wa tumbo. ~ **water** n dawa ya msokoto wa tumbo.

grippe n **the** ~ n mafua.

grisly adj -a kutisha, -a kuogofya.

grist n nafaka ya kusagwa. **it's all ~ to the mill/all is ~ that comes to his mill** *(prov)* yote ni faida kwako, kila kitu kinaleta faida. **~-mill** mashine ya kusaga nafaka.

gristle n wamba-ngoma; nyama ngumu

inayovutana.

grit n 1 mchanga; changarawe *throw ~ in the bearings* haribu mpango. 2 *(courage)* ujasiri na uvumilivu *he has no ~* si jasiri. vt ~ **one's teeth** kereza meno; *(fig)* jikaza kisabuni. **~ty** adj 1 -enye mchanga. 2 mtu jasiri/imara. **~s** *n, pl* nafaka (aina ya shayiri) iliyokobolewa; unga wa nafaka (aina ya shayiri).

grizzle vt *(colloq) (esp of children)*

lialia, nung'unika bila kuacha. n kulialia *have a good ~* nung'unika.

grizzled adj -enye mvi; -a kijivu. **grizzly** -a kijivu; -enye mvi. n (*also* **grizzly bear**) dubu mkubwa na mkali wa Marekani ya kaskazini.

groan vi,vt 1 gumia, piga kite; koroma. 2 *(of things)* toa sauti ya kuelemewa. 3 ~ **(out)** simulia kwa sauti ya huzuni/maumivu. 4 ~ **down** zomea. n kite, mgumio.

groats n *pl* unga wa nafaka zilizokobolewa (hasa aina ya shayiri).

gross

girdle[2] n *(Scot) see* **griddle**.

girl n 1 msichana. 2 mwanamke afanyaye kazi katika ofisi, dukani n.k.. **house ~***n* msichana wa kazi. **~ (friend)** n rafiki wa kike, mpenzi. *(GB)* **G~ Guide** n *(US)*. **G~ Scout** n skauti wa kike. **~ hood** n usichana. **~ish** adj -a msichana; -a kisichana. **~ishly** adv. **~ishness** n.

giro n mfumo wa kuhawilisha fedha/ mali, jiro.

girth n 1 kipimo cha mzingo *a circle/ waist/barrel 30 metres in ~* duara/ kiuno/pipa lenye mzingo wa mita 30 *his ~ is increasing* ananenepa. 2 *(in harness)* ukanda unaopitishwa tumboni mwa farasi (kufungia matandiko).

gist n **the ~** n kiini; mambo muhimu *the ~ of somebody's remarks* kiini cha (maneno ya mtu), maana hasa *the ~ of the matter* kiini cha jambo.

give vt,vi 1 **~ (to)** -pa, toa, patia, gawia *~ alms* toa sadaka *~ a message* toa/pa ujumbe *~ medicine* -pa dawa *the sun ~s us light* jua hutupa mwanga. 2 **~ for something; ~ to do something** -lipa, lipia *How much did you ~ for your new farm?* ulilipa kiasi gani kwa shamba lako jipya? 3 **~ (to)** kabidhi, wekesha, salimisha; -pa *~ the customs officer your luggage* kabidhi mizigo yako kwa afisa wa forodha. 4 ruhusu, kubali, achilia, -pa. **~ somebody ten minutes** ruhusu mtu dakika kumi. **~ somebody trouble** sumbua; fanyia fujo/matata. 5 ambukiza *you have*

give

~n me a rash umeniambukiza upele. 6 jitolea. **~ your life to the cause of God** jitolea maisha kwa ajili ya kazi za Mungu. 7 *(used in the imper to show preference) ~ us a proper salary or fire us* tupe mshahara halali ama sivyo tufukuze. 8 *(used with a noun in a pattern that may be replaced by one in which the noun is used as a verb) ~ a push* sukuma *~ somebody a ring* pigia mtu simu *~ a smile* tabasamu. 9 *(in fixed phrases)* **~ or take** kama/ kiasi cha *he is forty years old, ~ or take a year* ana kiasi cha miaka arubaini. **~ somebody to best** *(old use)* kiri/ kubali ubora (wa mtu) *~ somebody understand that* taarifu,

grocer **n** mwuza duka (la vyakula na

bidhaa ndogo ndogo). **~'s (shop)** n duka la bidhaa za vyakula na matumizi ya nyumbani (k.m. sabuni n.k.). **~y** n 1 biashara ya kuuza vyakula. 2 duka (la vyakula k.m. pilipili, bizari). 3 *(pl)* **~ies** n bidhaa za vyakula na matumizi ya nyumbani.

grog n pombe kali inayochanganywa na maji.

groggy adj dhaifu; legevu.

groin n 1 kinena. 2 *(archit)* ukingo katika paa. 3 *(US) see* **groyne**. *vt* jenga kwa kuba.

groom n 1 saisi. 2 **bride~** n bwana arusi. vt 1 *(of horses)* tunza (kwa kulisha, kusafisha, kuchana). 2 *(of apes, monkeys)* safisha manyoya. 3 *(usu in pp, of persons) well ~ed* -liopunwa, nadhifu (hasa nywele, ndevu, nguo); *(colloq)* andaa/tayarisha mtu kwa wadhifa fulani.

groove n 1 mfuo. 2 *(routine)* mazoea, desturi. **be stuck in/get into a ~** fuata kawaida/desturi/mkondo. **in the ~** *(dated sl)* katika hali nzuri ya kufanya jambo; furahishwa. vt tia mfuo. **~r** n *(sl)* mtu asiyepitwa na wakati. **groovy** adj -a sasa, kisasa, kileo.

grope vi,vt **~ (about) (for/after)** *(lit or fig)* tafuta kwa kupapasa (kama kipofu au mtu aliye gizani), papasa *(in the dark)* tutusa *~ one's way* tafuta njia kwa kupapasa. **gropingly** **adv.**

gross[1] n dazeni kumi na mbili.

gross[2] adj 1 -sio na adabu, chafu *~ language* tusi. 2 *(of food)* -baya (kisichovutia); -enye mafuta mengi *~ eater* mlaji anayependa chakula kibaya. 3 (of the senses) zito na -siochangamka. 4 wazi, dhahiri sana *~ injustice* udhalimu dhahiri. 5 *(of vegetation)* -a kusitawi sana. 6 *(of persons)* -nene kupita kiasi, nono. 7 jumla, kamili/yote; ghafi *~ profit* faida ya jumla. **~ national product**

grot

(**GNP**) n Jumla ya Pato la Taifa. 8 **in (the) ~** jumla jumla. vt leta kipato cha jumla *exports sales of cotton ~ed one million last month*

fahamisha, hakikishia (mtu fulani) kuwa. **~ it to somebody to** *(colloq)* adhibu, karipia *G~ it to him!* Mpe! **~ somebody what for/a piece of one's mind** *(colloq)* adhibu, kemea, -pa ukweli wake. **~ way** rudi nyuma; *(of support)* shindwa kuhimili. **~ way (to something/somebody)** pisha; *(replace)* badiliwa na; *(abandon oneself)* jiachia; *(concede)* kubaliana na ~ *way to demands* kubaliana na madai. 10 legea; pinda, nepa, bonyea *the bow does not ~ well* upinde haupindiki vizuri *this matress ~s comfortably* godoro hili linabonyea vizuri. 11 **~n** *(pp) (in formal documents)* -liotolewa *~n under my hand and seal on this tenth day of February, 1996* -liotolewa kwa idhini na muhuri wangu leo tarehe kumi mwezi Februari, 1996; *(in reasoning)* ikiwa, iwapo *~n the opportunity he could make a good politician* ikiwa atapewa nafasi anaweza kuwa mwanasiasa bora; -liokubaliwa; -liopangwa *the ~n time and place* mahala na saa iliyopangwa *the ~ n conditions* masharti tuliyo kubaliana. **be ~n to something/ doing something** -wa na tabia ya, penda *~n to gossiping* -enye tabia

give

ya utetaji ~ n *to drink* penda kunywa pombe. 12 **what ~s** *(colloq)* kuna nini? 13 (*uses with adv particles and prep*).**~ somebody away** kabidhi bibi arusi (kwa bwana arusi wakati wa arusi). **~ something away** toa sadaka; -pa mtu; *(lose unnecessarily* tupa; *(distribute)* gawa, toa bure ~ *awa clothes* gawa/toa nguo bure; fichua, toa siri ~ *away a secret* fichua siri. **~away** n *(colloq)* vitu vitolewavyo bure *at ~ away prices* rahisi sana *the examination was a ~ away* mtihani ulikuwa rahisi mno; kitu kifichuliwacho *the child's face was a ~ away* uso wa mtoto ulifichua kosa lake. **~ something back (to somebody); ~ somebody back something** rudisha ~ *the book back to the teacher* rudisha kitabu kwa mwalimu. **~ something forth** *(old use or liter)* toa (moshi, hewa n.k.). **~ in (to somebody)** kubali kushindwa *terrorists gave in* magaidi walikubali kushindwa. **~ something in** kabidhi, wasilisha (ripoti, karatasi n.k.) *the commission gave in the report to the Minister* tume iliwasilisha ripoti kwa Waziri. **~ one's name in (to somebody)** julisha/tangaza nia/madhumuni (ya kugombea uchaguzi n.k.). **~ something off** toa (moshi, hewa n.k.). **~ on to** elekea; mwezi jana uuzaji wa pamba umechuma pato ghafi la shilingi milioni moja. **~ly** adv. **~ness** n.

grot n *(poet) see* **grotto**.

grotesque adj 1 -a ajabu (hata kuchekesha), -a kioja. 2 *(art)* -enye sura (za binadamu/wanyama n.k.) za ajabu. n jambo la kuchekesha, kioja cha kuwazika. **~ly** adv. **~ness** n.

grotto n pango.

grotty adj *(sl)* -a kuchukiza, -a kutopendeza.

grouch vi *(colloq)* nung'unika; lalamika. n mnung'unikaji; mlalamikaji. **~y** adj.

ground[1] n 1 chini; ardhi *fall on the* ~ anguka chini *(in compounds)* ~ *to air missiles* makombora ya kutungulia ndege ~ *controlled* kuelekezwa/ dhibitiwa kutoka chini. **above ~** adj hai. **below ~** adj -liokufa na kuzikwa. **fall/be dashed to the ~** shindikana, fifia, shindwa, katishwa tamaa. **get off the ~** *(of an aircraft)* ruka; *(fig)* anza utekelezaji, zinduliwa. 2 nafasi, eneo. **cut off the ~ from under somebody's feet** wahi/bashiri/gundua mipango ya mtu (na kumuaibisha). **cover (much) ~** safiri sana; *(fig. of lecture, meeting etc)* shughulikia mambo mengi. **gain ~** songa mbele, piga hatua; fanikiwa. **give/lose ~** rudi nyuma, rudishwa nyuma. **hold/stand/keep one's ~** simama imara, shikilia msimamo. **shift one's ~** geuza/ badili msimamo. **suit somebody down to the ~** faa kikamilifu/sana *common ~* mwafaka. **forbidden ~** n mwiko. **meet somebody on their own ~** kutana na mtu mahali pake, kubaliana na masharti, ridhisha. 3 ardhi, udongo. **break fresh/new ~** lima shamba jipya; *(fig)* anza jambo jipya; chimbua kitu. 4 *(of sports)* eneo, kiwanja, uwanja; (*of fishing*

group

~*s*) mvuo; *(of hunting)* eneo. 5 *(pl)* bustani *the State House ~* bustani inayozunguka Ikulu. 6 chini (ya bahari, mto n.k.). **touch ~** *(of a ship)* pwelewa; *(fig)* fikia mambo muhimu baada ya mazungumzo ya juujuu tu. 7 *(pl)* punjepunje (agh. za kahawa), mashapo. 8 *(usu pl)* sababu. **on the ~s of** kwa sababu ya. **~s for divorce** sababu za kutoa/kudai

chungulia. **~ out** *(finish)* isha, malizika. **~ something out** gawa; peleka ~ *out tea* gawa chai. **~ out to be; ~ it out that somebody is** tangaza *The Minister ~s Mr Pandu out to be the Director* Waziri amemtangaza bwana Pandu kuwa Mkurugenzi. **~ upon; ~ on to; ~ over** *(sl)* acha ~ *over gabbling* acha kubwata. **~somebody/something over (to somebody)** kabidhi, peleka ~ *somebody over to the police* peleka/kabidhi mtu polisi. **be ~n over to something** jiachia, jikita,

jishughulisha sana (katika tamaa, dhambi, huzuni n.k.); *(set aside)*

glad

tengwa kwa shughuli maalumu *the last week before examinations was ~n over to revision* wiki ya mwisho kabla ya mitihani ilitengwa kwa ajili ya marudio. **~ up** salimu amri. **~ somebody up** *(lose hope in)* achana na, pigia mahuru; *(colloq)* acha, achana na *she gave up her friend* ameachana na rafiki yake *(lose hope of seeing*) -tomtarajia mtu, kata tamaa *our mother arrived after we had ~n her up* mama yetu aliwasili baada ya sisi kukata tamaa. **~ somebody up for lost** kata tamaa (ya kumwona au kumwokoa). **~ somebody/one self/something up (to somebody)** salimisha, kabidhi *the bandit gave himself up to the police* jambazi lilijisalimisha kwa polisi ~ *up one's seat to someone* pisha mtu. **~ something up** acha. **~ up drinking** acha kunywa pombe. **~ up the ghost** -fa, aga dunia n hali ya kunyumbuka/pindika/ nepa/bonyea *wooden chairs have no ~ up in them* viti vya mbao havibonyei; *(fig) (of a person)* hali ya kujitoa/kushindwa/ kujisalimisha/ kukubali. **~ and take** maafikiano, makubaliano *there must be a ~ and take in settling any dispute* lazima kuwa na maafikiano katika kusuluhisha ugomvi wowote. **~r** n mpaji, mtoaji.

given *pp of* **give**.

gizzard n firigisi; finingi; *(fig, colloq)* koromeo *it ticks in my* ~ ni wazo/ jambo nisilopenda kabisa.

glace adj *(of fruits)* -liotiwa sukari;

talaka. **be/give/have ~s for** -wa/-pa/-wa na sababu ya. 9 mji, sehemu wazi (isiyo na mapambo) *a dress with blue flowers on a white* ~ gauni lenye maua ya buluu na mji mweupe. 10 *(compounds)* **~-bait** n chambo. **~-fish** n samaki wa kilindi. **~ -floor** n orofa ya chini. **be/get in on the ~-floor** *(colloq)* wa waanzilishi. **~nut** n (*also* **earthnut/peanut)** karanga. **~-plan** n ramani ya nyumba ardhini. **~-rent** n kodi ya kiwanja. **~sman** n mtunzaji kiwanja cha mchezo. **~sheet** n turubai la kutandika agh. chini ya hema. **~speed** n *(aviat)* kasi ya ndege ardhini. **~crew/staff** n *(aviat.)* wahudumu uwanjani. **~swell** n mawimbi mazito (yanasabaishwa na dharuba ya mbali). **~work** n *(usu fig)* maandalizi, matayarisho ya kazi n *(usu fig)* msingi. vt,vi 1 *(of a ship)* kwama baharini, panda mwamba; *(of aircraft)* zuiliwa kuruka. 2 **~ arms** *(mil)* weka silaha chini. 3 **~ something on something** tumia kama msingi. 4 **~ somebody in something** funda/-pa mtu (mafunzo ya) msingi; *(elect.)* unganisha waya n.k. wa umeme na ardhi. **~ing** n mafundisho hasa ya msingi. **~less** adj bila sababu/msingi maalum.

ground[2] vt *pt pp of* **grind** ~ *rice* unga wa mchele. **~ glass** n kioo kisichoona (kwa kusagwa).

group n 1 jamii, kundi, kikundi *so and so's* ~ kundi la akina fulani. 2 *(cultivating together)* chaa. 3 *(mil)* kikosi. **~-captain** n ofisa kiongozi

grouse

wa jeshi la anga. 4 *(math)* kikundi. 5 *(mus)* bendi. vt,vi panga/weka katika makundi *~ed data* data ya vikundi.

grouse[1] n kwale wa Ulaya.

grouse[2] *(colloq)* vi nung'unika,

lalamika n manung'uniko, malalamiko.

grout[1] n *(construction)* niru, chokaa

laini, rojo *cement* ~ machicha ya saruji. vt paka niru; ziba kwa chokaa.

grove n kijisitu.

(of leather, cloth) laini, iliyong'arishwa.

glacial adj 1 -a theluji, -a barafu,

-a enzi ya barafu *the ~ era/epoch* kipindi ambacho eneo la kaskazini mwa dunia lilifunikwa na barafu; *(fig)* -a baridi sana *~ manner* tabia baridi. **~ly** adv. **glaciation** n. **glacier** n mto (wa) barafu.

glad adj 1 *(pred only)* -enye furaha *they will be ~ to hear* watafurahi

glade

kusikia *make ~* furahisha. 2 -a kufurahisha *~news* habari za kufurahisha. **give somebody the ~**

eye *(sl)* tazama kibembe, kwa macho ya kurembua. **give somebody the ~ hand** *(sl)* karibisha, salimu kwa uchangamfu (hasa kwa lengo la kufaidi kitu). **~ rags** n *(sl)* nguo za sherehe/tafrija. **~den** *vt*. furahisha. **~ness** n. **~some** adj *(liter)* -a furaha. -kunjufu. **~ly** adv.

glade n uwanja/uwazi (katika mwitu).

gladiator n *(in ancient Rome)* mtu

aliyefunzwa kupigana na watu au wanyama kwa silaha kwa ajili ya maonyesho. **~ial** adj.

glamour (*US* **glamor)** n 1 heba/haiba,mvuto. 2 ubembe, uzuri unaovutia kimapenzi *~ girl* msichana mwenye ubembe. **glamorize** vt -fanya kuwa zuri (kwa kupiga chuku). **glamorization** n.

glance vi,vt 1 **~ at** tupia jicho, angalia kidogo, chungulia, tazama mara moja *he ~d at his watch* alitazama saa mara moja. 2 **~ at/ through/over/down** pitia kwa haraka, pitisha macho. 3 **~ aside/ off***(of weapon or blow)* paruza. 4 *(of bright objects, light)* mweka, metameta. n 1 tazamo la haraka, mtupo wa jicho *loving ~* tazamo la mahaba/kimapenzi *cast a ~* tupia jicho. **at a ~** kwa tazamo la haraka; mara moja. **at first ~** kwa kuangalia mara ya kwanza; kwa kuangalia juujuu. 2 mweko (wa visu, mapanga, taa n.k.).

gland n 1 tezi *swollen ~ (in groin)* mtoki; *(in throat)* makororo, findofindo. **adrenal ~** n tezi adrenali. 2 *(bot)* kitunga utomvu. **~ular**

grovel vi tambaa, lala kifudifudi; *(abase oneself)* jidhili, pigia magoti, angukia *~ in the dirt (fig)* nyenyekea kabisa, jifanya mnyonge. **~ler** n.

grow vi,vt 1 kua; mea, ota *the child is ~ing well* mtoto anakua vizuri *maize ~ well in Iringa* mahindi yanaota vizuri huko Iringa. **~ out of** -wa kubwa kuliko/kua; zidi. 2 *(increase)* zidi, ongezeka. **~ on/upon** zidi kupendeza *she ~s on you* anazidi kukupendeza *the book grows on me* kitabu kinaniteka, kinazidi kunipendeza; acha kufanya (kwa uzee) *I' ve ~n out playing football* nimeacha kucheza mpira; tokana na *his troubles ~ out of his laziness* matatizo yake yanatokana na uvivu wake. **~ up** komaa, pevuka, -wa -zima *what do you want to do when you ~ up?* unataka kufanya nini utapokuwa mtu mzima?; kua *friendship grew up between the two students* urafiki ulikua kati ya wanafunzi hawa wawili. **~ing pains** n *pl* maumivu ya viungo; *(fig)* matatizo ya mwanzoni mwa shughuli fulani **~n up** n mtu mzima. 3 -wa **~ older** konga, chakaa *~ smaller* pungua *~ taller* refuka. **~ dark** -wa giza. 4 *(agrc.)* panda, lima, otesha *he ~s three crops a year* anapanda mara tatu kwa mwaka. 5 fuga, acha kitu kikue *~ a beard* fuga ndevu, acha ndevu zikue. 6 **~ to be/like etc** zoea *I grew to like cheese when I lived in Germany* nilipokuwa Ujerumani nilianza kuzoea jibini. **~er** n 1. mwoteshaji 2. mmea (unaokua kwa

guano

njia fulani) *a fast/slow ~er* mmea unaokua upesi/polepole. **~th** n 1 kuzidi; kukua; ukuaji. 2 ongezeko. **~th rate** n kima cha ongezeko. 3 *(vegetatition)* ulimaji, uotaji *this year's ~th of maize has been good* uotaji wa mahindi mwaka huu ulikuwa mzuri. 4 maendeleo; kuenea eneo. 5 maotea. 6 *(med)* kushika ugonjwa k.m. kansa, donda ndugu.

growl vi,vt 1 nguruma. 2 *(complain)*

nung'unika. 3 **~ (out)** sema kwa kunguruma. n mngurumo; manung'uniko. **~ingly** adv.

grown *pp of* **grow**.

groyne *(US* **groin)** n bomazuizi, kinga (baharini).

adj -a (kama) tezi. **~ule** n tezi ndogo.

glare n 1 mweko, mng'ao mkali. 2 jicho la hasira/ukali n.k. *(fig) in the full ~ of publicity* machoni mwa watu, hadharani. vi,vt 1 mweka. 2 **~(at)** kazia macho. **glaring** adj 1 -a kutia kiwi. 2 kali. 3 -a waziwazi,

gleam

dhahiri. 4 *(of colours)* -siovutia.

glass n 1 kioo *he has a ~ eye* ana jicho la bandia. 2 kitu kilichotengenezwa kwa kioo; gilasi, bilauri *give me a ~ of milk please* tafadhali nipe gilasi ya maziwa *he has had a ~ too much* amelewa; darubini *the captain looked through his ~* nahodha alitazama katika darubini yake; barometa. **the ~ is falling** kanihewa/anga inashuka; *(also looking~)* kioo; *(pl)* (*rarely* **eye ~es**) miwani *I can't see without my ~es* sioni bila miwani yangu; *(binoculars)* darubini ya vioo viwili. **magnifying ~** n kioo cha kukuza kitu. 3 *(compounds)* **~-blower** n mtengenezaji vyombo vya kioo agh chupa, bilauri n.k.. **~ cutter** n mkataji vioo; kikata kioo. **~ house** n jengo la kioo, kibanda cha kioo, (kwa kuotesha mimea). *(prov)* **people who live in ~ houses shouldn't throw stones** usiwalaumu wenzio ilihali wewe unatenda vivyohivyo. **~ware** n vyombo vya kioo. **~-wool** n nyuzi nyembamba za kioo. **~-works** n *(pl)* kiwanda cha kioo. vt **~ (in)** tia kioo (madirishani n.k.). **~ful** n bilauri tele, glasi nzima. **~y** adj 1 -a kama kioo. 2 *(of the sea)*. -eupe. 3 *(of a look/stare/eye)* baridi.

glaucoma n glakoma: ugonjwa unaotanua mboni ya jicho na kutatiza kuona.

glaucous *n,adj* 1 -a kijani/buluu jivu. 2 *(of leaves, etc)* -enye mavumbi/ ukungu.

glaze vt,vi **~ (in)** 1 tia/weka kioo. 2 **~ (over)** ng'arisha; weka utando (wa kioo). 3 **~(over)** *(of the eyes)* kauka, -wa baridi, poteza hisia. n mpako wa rangi ya kioo; ng'arisho. **glazier** n fundi wa kutia kioo (madirishani n.k).

gleam n 1 kimulimuli. 2 *(fig)* kiasi

kidogo, dalili ndogo (ya kutu-mainisha, kufurahisha n.k.) *a ~ of hope* dalili ya

grub[1] n 1 funza. 2 *(sl)* chakula. **~by** adj 1 -chafu, -enye taka. 2 *(of fruit)* -enye funza. **~bily** adv. **~biness** n.

grub[2] vi,vt *(sl)* -la; pekua. **~ about** chimbachimba. *(of soil)* **~ up** tifua; fukua;

grudge vt sunza, toa shingo upande. n mfundo, kinyongo *bear a ~ against* -wa na kisasi dhidi (ya), -wa na kinyongo na. **grudgingly** adv.

gruel n *(of rice)* ubwabwa, fuka, uji wa mapande; *(of milk and maize flour)* uji, farne.

gruelling adj gumu sana, -a kuchosha. **gruesome** adj -a kutisha, -a kuogofya; kuchukiza. **~ly** adv. **~ness** n.

gruff adj *(of behaviour)* -a tabia mbaya; *(voice)* -nene, -a kukwaruza. **grumble** vt,vi 1 **~(at/about/over something)** lalamika; nung'unika *~ over trivial issues* lalamika kwa mambo yasiyo na maana. 2 **~ (out)** nung'unika. 3 vuma, nguruma. n lalamiko. **~r** n.

grumpy adj -enye harara, -enye hamaki; -enye chuki. **grumpily** adv. **grumpiness** n.

grunt vt,vi 1 koroma. 2 *(of persons)*

guna *~ out an answer* mumunya jibu n mkoromo. **~er** n 1 mguno. 2 nguruwe.

gryphon n see **griffin**

guano n guano: mavi ya ndege wa

guarantee

baharini yatumikayo kama mbolea.

guarantee n (*in law* **guaranty**) 1 *(written promise)* dhamana. 2 mdhamana. 3 **(guarantor)** mdhamini. 4 (*in law* **guaranty**) *(something offered)* rahani *he offered his house as a ~* aliweka nyumba yake rahani. 5 *(colloq) (assurance)* hakikisho *passing an examination is not always a ~ of getting a job* kufaulu mtihani hakumhakikishii mtu kupata kazi. vt 1 dhamini, weka rahani, toa uhakikisho *he does not ~ habitual criminals* hadhamini wahalifu sugu. 2 *(colloq) (without legal obligation)* ahidi *we ~d to pay you well*

matumaini. vi ng'aa,

glean

mulika.

glean vt,vi 1 buga. 2 kusanya,pata kidogo kidogo (habari n.k.). **~er** n mbugaji. **~ings** n *(pl)* masazo ya mavuno; *(fig)* habari ndogondogo (zinazokusanywa hapa na pale).

glebe n 1 shamba lililowekwa wakfu (kwa matumizi ya dini au maskini). 2 *(poet)* shamba, ardhi.

glee n 1 raha (inayotokana na mafanikio). 2 wimbo wa kwaya. ~ **club** n kwaya, chama cha waimbaji. **~ful** adj. **~fully** adv.

glen n bonde jembamba.

glib adj 1 *(of a person)* -epesi wa

kusema (lakini si mkweli), -enye ulimi laini, -a maneno matamu (matupu). 2 *(of words)* rahisi *a ~ answer* jibu rahisi. **~ly** adv. **~ness** n.

glide vi nyiririka, teleza. n 1 kunyiririka, kuteleza. 2 *(phonetics)* kiyeyusho. **~r** n *(aviation)* nyiririko. **gliding** n mchezo wa kunyiririka.

glimmer vi mulika kidogo kidogo n

mwangaza hafifu (wa taa, mshumaa n.k.), kimeto; *(fig)* dalili *there's not a ~ of hope* hakuna dalili ya matumaini hata kidogo.

glimpse n tazamo la mara moja, kuona kidogo tu. vt (*also* ~ **of**) ona mara moja.

glint vi metemeta; ng'aa. n kimeto.

glissade vi teleza. n kuteleza.

glisten vi nang'anika, mweka mweka, meremeta, waka *her eyes ~ed with tears* macho yake yalilengalenga machozi.

glitter metameta, ng'aa n kimulimuli, kimeto. **~ing adj** -a kuvutia, -a kumetameta.

gloaming n *(poet)* **the ~** n utusitusi wa jioni.

tuliahidi kukulipa vizuri. **guarantor** n mdhamini. **guaranty** n *(leg)* dhamana, mdhamana; rahani.

guard n 1 ulinzi *you will be on ~ today* utakuwa mlinzi leo *the militia was orderd to keep ~* mgambo aliamriwa kulinda lindo. 2 tahadhari, kujihadhari, kujikinga. **be on/off one's ~** jihadhari, jikinga *he was on his ~ against pick pockets* alijihadhari na wezi wa mifukoni. 3 askari, kikosi cha askari walinzi, mlinzi. **change ~** *(mil)* badilisha walinzi. **mount ~** ingia lindoni (kama mlinzi). **relieve ~** chukua nafasi ya mlinzi aliyemaliza zamu. **stand ~** kuwa mlinzi, linda. 4 (also *called* **warder**) askari jela (wanaolinda jela). 5 *(GB) (of a*

railway train) gadi. 6 *(pl)* **G~s** n walinzi wa kiongozi wa nchi/mfalme. 7 gadi, askari (wenye kumlinda, kumpa heshima, kumsindikiza mtu) *the President inspected the ~ of honour* Rais alikagua gwaride la heshima. 8 *(compounds)* **~ boat/ ship** n. mashua/meli ya doria. **~ house** n *(mil)* nyumba ya walinzi; mahabusu. **~ room** n chumba cha walinzi; mahabusu. vt 1 linda *~ a bridge* linda daraja. 2 **~ against** (ji) hadhari, (ji)linda kwa uangalifu *~ against malaria* jikinge dhidi ya malaria. **~ed** adj *(of statements)* -a hadhari ya *~ed answer* jibu la hadhari. **~edly** adv kwa hadhari. **~ian** n 1 *(official or private legal use)* mlezi. 2 mwangalizi. **~ianship** n ulezi; ulinzi.

guava n *(tree)* mpera; *(fruit)* pera.

gubernatorial adj *(US, Nigeria)* -a gavana, -a kuhusu gavana.

gudgeon n samaki wadogo ambao

hutumiwa kama chambo.

guerden n *(poet)* zawadi, tuzo, malipo vt toa zawadi, tuza.

guerrilla;guerilla n askari wa msituni; mpiganaji wa kuvizia (agh. wa vita vya msituni), apiganaye katika vikundi vidogo msituni. **urban ~** n mpiganaji wa kuvizia (wa mjini). ~ **warfare/war** n vita vya msituni/vya askari wa msituni.

gloat vi ~ **(over something)** angalia (kwa wivu/uchoyo/ubaya/husuda); chekelea/cheka (kwa bezo/inda). ~**ingly** adv.

globe n 1 tufe, mviringo. **the** ~ dunia. 2 ramani ya tufe. 3 bakuli la mviringo la kioo.~-**fish** n bunju.

glow

~-**trot** vi zunguka dunia, safiri nchi nyingi. ~-**trotter** n msafiri duniani, mtembezi sana. **global** adj -a ulimwengu; -a jumla. **globally** adv. **globule** n tone. **globular** adj -enye umbo la tufe, -enye umbo la tone.

glockenspiel n marimba ya chuma.

gloom n 1 utusitusi. 2 *(sorrow)* huzuni, majonzi, ghamu, sononeko *cast a ~ over* tia ghamu, sonenesha, huzunisha. ~**y** adj 1 -a gizagiza. 2 -a huzuni,-a ghamu -zito *become ~y* sononeka, kuwa na huzuni *see the ~y side of things* ona ubaya tu.

glory n 1 sifa kuu, adhama. 2 uzuri. 3 fahari *the glories of Zimbabwe* fahari za Zimbabwe. 4 hali ya kuwa tukufu; utukufu (wa Mungu na malaika) *G ~ to God in the highest* Utukufu kwa Mungu juu. 5 raha ya mbinguni *go to ~* fariki dunia. ~-**hole n** chumba/dawati lenye vikorokoro vi jivunia, furahi. **glorify** vt tukuza; adhimisha, faharisha, kuza. **glorification** n. **glorious** adj 1 adhimu. 2 -a kuleta sifa kuu. 3 *(colloq)* -a kupendeza; -a kufurahisha *have a glorious time* furahi sana. 4 *(ironic)* -ubaya sana *it's a glorious mess!* ni fujo tupu! **gloriously** adv.

gloss[1] n 1 mng'ao, king'aa uwongo. ~ **paint** n rangi inayong'aa. 2 sura (danganyifu). vt ~ **over** sitiri, funika. ~**y** adj. ~**iness** n.

gloss[2] n maelezo, ufafanuzi. vt,vi fasiri, fafanua. ~**ary** n sherehe, faharasa.

glottis n koo. **glottal** adj -a koo/glota. **glottal stop** sauti ya koo/glota.

glove n glavu. **be hand in ~ with** kuwa chanda na pete na. **fit like a ~** kaa sawasawa. **handle somebody without ~s** bishana vikali/bila huruma *handle with kid ~s* shughulikia kwa hadhari sana. ~

guess vt,vi 1 ~ **(at)** kisia, bahatisha

I should ~ your age as kwa kukisia/ kubahatisha umri wako ni. 2 *(think)* ona, dhani *I ~ you got it wrong (US colloq)* nadhani umekosea. n dhanio, kisio. **it is any body's ~** hakuna mtu mwenye hakika. **at a ~** kwa kubahatisha. **make a lucky ~** bunia, bahatisha *your ~ is as good as mine* ni vigumu kukisia. **by ~** kwa kubahatisha. ~**timate** *(modern colloq)* n kubahatisha kwa kukisia na kufikiri. ~ **work** n kazi ya kubahatisha.

guest n mgeni. ~ **room** n chumba cha wageni. ~ **of honour** n mgeni wa heshima. ~ **house** n nyumba ya wageni. ~ **night** n usiku wa karamu (ya wageni wa klabu). **paying ~** n mgeni alipaye kodi ya malazi na chakula (kwenye nyumba ya mtu).

guffaw n kicheko kikubwa. vt angua kicheko.

guide n *(of a person or instruction)*

1 kiongozi. **Girl G~** n skauti wa kike *teacher's guide* kiongozi cha mwalimu *railway ~* kiongozi cha safari za gari moshi. 2 kiashirio, kishawishi. ~**lines** n mwongozo (agh. kutoka kwa wenye madaraka). 3 ~ **book** n kitabu cha kuongoza

guild

wageni/wasafiri. 4 kielekezi. ~**d missile** n kometi inayoongozwa. vt ongoza, elekeza, onyesha njia. **guidance** n 1 kuongoza; kuongozwa; uongozi *for your guidance* kwa mwongozo wako. 2 ushauri(kwa kazi).

guild n chama, ushirika (wa watu wenye matakwa au shughuli za namna moja). ~ **socialism** n mfumo wa kuongoza kiwanda kwa baraza la wanachama.

guilder n gilda (sarafu ya Uholanzi).

guile n hila, ujanja *get it by ~* pata kwa ujanja. ~**less** adj. ~**ful** adj.

guillotine n gilotini: bamba la kukata kichwa (kwa wahalifu Ufaransa); kisu cha kukatia makaratasi; *(in parliament)* ukatishaji mjadala (wa kupinga mswada). vt kata (kwa

compartment n kidawati/kishubaka garini.

glow vi 1 ng'aa, waka (bila kutoa ndimi za moto). 2 *(fig)* waka; chachawa, sisimka ~ *with pride* sisimka kwa fahari n mng'aro *the* ~

glower

of the sky at sunset mng'aro wa mbingu wakati wa magharibi. **~-worm** n kimulimuli. **~ing** adj -a kung'ara; *(fig)* -enye shauku. **~ingly** adv.

glower vi **~ (at)** kunja uso, tazama

kwa hasira au kwa kutisha. **~ingly** adv.

glucose n glukosi.

glue n gundi. vt **1 ~ (to)** ganda; gandisha, natisha (kwa gundi) ~ *up a broken object* unga kwa gundi kitu kilichovunjika. 2 kazia, ambatana, ganda *his eyes were ~d to the picture* alikodolea macho picha *Mary is always ~d to her mother* Mary anamganda mama yake, habanduki kwa mama yake. **~y** adj.

glum adj -enye masikitiko, -enye uzito wa moyo/jitimai. **~ly** adv. **~ness** n.

glut vt **~ (with)** 1 sheheneza, furisha, jaza sana. 2 kula mno; shiba kupita kiasi. n furiko, ulevi. **~ton** n 1 mlafi. 2 mpenzi mkubwa wa kitu fulani *a ~ ton for work* mpenda kazi sana. **~ tonous** adj lafi. **~ ton ously** adv. **~tony** n ulafi.

gluten n protini inayobaki baada ya

kutoa wanga. **glutinous** adj -a kunata.

glycerine *(US* **glycerin***)* n gliserini.

gnarled adj *(of tree trunk)* -enye vifundo vingi, -a kupindapinda, -a vinundunundu; *(of hands/ fingers)* -a misuli iliyokakamaa, -liofinyangika, -liovingirika.

gnash vt,vi *(of teeth)* kereza, saga meno.

gnat n aina ya visubi; *(fig)* jambo dogo linaloudhi. **strain at a ~** sita kwa jambo dogo.

bamba/kisu) kichwa, karatasi.

guilt n hatia. **~less** adj -tokuwa na hatia; -safi *~less of robbery* -siokuwa na hatia ya ujambazi. **~y** adj. **~y (of)** 1 -liofanya kosa *plead ~y of an offence* kiri kosa. 2 -enye hatia, -enye kuonekana na hatia *~y look* -enye uso wa hatia *look ~y* onekana kuwa na hatia *~y conscience* hisia ya hatia, majisuto *be found ~y* onekana na hatia *find ~y* ona/patwa na hatia. **~y or not ~y** una makosa au huna.

guinea n gini (sarafu ya zamani ya

dhahabu yenye thamani ya shilingi ishirini na moja) **~-corn** n mtama. **~-fowl** n kanga; *(crested)* kororo; chepeo. **~-pig** n 1 nungubandia (agh. hutumiwa kwa majaribio). 2 mjaribiwa.

guise n 1 *(old use)* mtindo wa vazi. 2 **in/under the ~ of** kwa kusingizia, kwa kutumia/kujifanya; -enye umbo la.

guitar;guitor n gita.

gulch n *(US)* bonde jembamba.

gulf n 1 ghuba. **Persian ~ n** Ghuba ya Uajemi. 2 *(cavity)* shimo kubwa; korongo refu; *(fig)* tofauti kubwa bainishi.

gull[1] n shakwe.

gun

gull[2] n *(simpleton)* mjinga, zuzu, mshamba. vt danganya, ghilibu, laghai. **~ibility** n. **~ible adj** -enye kudanganywa.

gullet n umio; koo.

gully mvo, korongo. **~ hole** n mfereji wa maji machafu, mtaro.

gulp vt,vi **~ (down)** gugumia (maji,

chakula); meza kwa pupa, bwia. ~ **back/down tears** n zuia machozi.

gum[1] n ufizi wa meno, sine. **~boil** n jipu la ufizi.

gum[2] n 1 sandarusi; gundi, ulimbo.

gnaw vt,vi 1 ~ **(at)** tafuna; guguna, ng'wenya *the rats ~ed a basket* panya waliguguna kapu. 2 ~ **(at)** *(of feelings)* tesa, sumbua, udhi.

gnome n *(in tales)* kizimwi (kinachoishi chini ya ardhi na kulinda dafina) *the ~s of Zurich* wenye mabenki Uswisi.

gnu n kongoni.

go vi 1 ~ **(from to)** -enda, ondoka *she*

go

will ~ to Arusha atakwenda Arusha *let them ~* waache waondoke. ~ **away** nenda zako *all hope has gone* matumaini yote yameondoka. 2 kaa, -wa mahali pake pa kawaida *where does the book go?* kitabu kinakaa wapi?; ingia (ndani ya). 3 ~ **(from/ to)** fika, fikia *the river ~es to the ocean* mto huu hufika baharini *the differences between the friends ~es back a long way* kutoelewana kwa hawa marafiki wawili ni kwa muda mrefu. ~ **a long way** *(last)* dumu *he makes his wages ~ a long way* hutumia mshahara wake kwa uangalifu; *(endure) (colloq)* -wa kiasi cha kuvumilika. ~ **a long way/far towards doing something** changia, saidia. ~ **(very) far** dumu; *(of a person, future tense)* fanikiwa. ~ **too far** vuka mpaka, zidi *you've ~ne too far!* umezidi. ~ **(any) further** pita/kiwango fulani *I've ~ne as far as I can in this job I can't ~ any further* nimefikia kikomo changu katika kazi hii. ~ **as/so far as to do something** thubutu. **as far as it ~es** kwa kiasi fulani. *His views are valid as far as they ~* hoja zake ni za msingi kwa kiasi fulani. ~ **to great lengths/ trouble (to do something)** jitahidi/hangaika sana; -wa mwangalifu kufanya jambo vizuri. ~ **as low/high as** *(of a price)* shuka/panda hadi, fikia kiwango fulani. ~ **one better (than somebody)** fanya vizuri zaidi (kuliko mtu mwingine). 4 ~ **on a journey/trip/outing** safiri, fanya safari. ~ **for a walk/swim** enda kutembea/kuogelea. ~ *walking* tembea. 5 *(in the pattern ~ prep n)* enda (mahali palipodhamiriwa). ~ **to school** enda shule. ~ **to church** enda kanisani. ~ **to sea** -wa baharia. 6 ~**to somebody** -wa mali ya mtu, rithiwa, gawiwa, enda kwa *when the man died his property went to his grand children* mtu yule

2 *chewing* ~ ubani. 3 (*also* ~ **tree**) mkalitusi. **up a ~ tree** *(sl)* kwa shida sana. ~ **boot** n buti ya mpira. ~ **shoe** n *(US)* raba; *(sl)* mpelelezi. vt gandisha, tia gundi, paka gundi. ~**my** adj.

gum[3] n *(esp. n England) (in oaths etc)* Mungu.

gumption n *(colloq)* akili, busara.

gun n 1 bunduki. **be going great ~s**

endelea vizuri sana. **blow great ~s of the wind** vuma kwa nguvu sana. **stand/stick to one's ~s** shikilia msimamo wako *(be) sure as a ~* (-wa na) hakika kabisa. ~ **barrel** n mtutu. ~ **boat** n manowari ndogo inayobeba mizinga. ~ **boat diplomacy** n *(fig)* diplomasia ya vitisho. ~ **cap** n fataki. ~ **carriage** n gari la mzinga. ~ **cotton** n baruti ya pamba iliyolowekwa kwenye asidi. ~ **fire** n mlio/mapigo ya bunduki/mzinga. ~ **man** n jambazi. ~**metal** n mchanganyiko wa madini ya shaba na bati au zinki. ~ **powder** n baruti. ~ **room** n *(in a warship)* chumba cha maofisa wa ngazi za chini. ~ **running** n magendo ya silaha. ~ **runner** n mwendesha/mfanya magendo ya silaha. ~ **shot** n mpigo wa bunduki; masafa ya bunduki. ~ **smith** n mfua bunduki. 2 mwindaji. 3 **big** ~ n *(colloq)* mtu maarufu au mwenye madaraka makubwa, mheshimiwa. vt ~ **somebody (down)** piga mtu risasi. ~**ner** n

gunny

mpiga mizinga; *(in the navy)* ofisa msimamizi wa silaha. ~**nery** n utengenezaji/utumiaji wa mizinga.

gunny n gunia.

gunwale n ukingo wa juu wa meli/mashua.

gurgle vi bubujika; sukutua; gugumia. n mbubujiko wa maji.

guru n guru: mwalimu wa dini wa Kihindu; *(colloq)* mwalimu au mtu mashuhuri anayeheshimiwa.

gush vi 1 *(of water)* foka, mwagika. 2 *(talk too much)* bubujika, zungumza kwa shauku. n *(outburst)* bubujiko; kufoka. ~**er** n kisima cha

alipokufa mali yake iligawiwa/ ilirithiwa na wajukuu zake *the gold medal went to Bayi* medali ya dhahabu ilienda kwa Bayi. 7 -wa *he went red with rage* aliwiva kwa hasira *he will ~ mad* atakuwa kichaa. **~ broke** ishiwa fedha; -tokuwa na fedha. **~ flat** *(of liquid)* -tokuwa na gesi. **~ native** iga maisha ya wenyeji. **~ put** *(colloq of machines)* haribika *(fig) my project has gone put* mradi wangu umeharibika. **~ scot-free/ unchallenged/unpunished** -toadhibiwa, -topingwa. 8 fanya kazi, enda *my watch is not ~ing* saa yangu haiendi, haifanyi kazi. **a ~ing concern** n shughuli hai iliyostawi *I've been ~ ing all day* nimekuwa nikifanya kazi siku nzima. 9 zoea, -wa katika hali fulani (kila mara) *you need not ~ armed while in town* huhitaji kuwa na silaha unapokuwa mjini *she is six months ~ne* ana mimba ya miezi sita. 10 *(after How)* endelea *How's the work ~ing?* Kazi inaendeleaje? *His plans are ~ing well* mipango yake inaendelea vizuri. **~ easy (on/with somebody/ something)** -tokuwa mkali, fanyia uungwana; wa mwangalifu; -wa mpole *~ easy asteaste!* **~ slow** *(of traffic)* sota, enda pole pole; *(of workers in factories etc)* fanya mgomo baridi. **~ slow** n mgomo baridi. **be ~ing strong** endelea kusitawi, -wa na

nguvu bado *Born in 1900 but still ~ing strong* alizaliwa 1900 lakini bado ana nguvu. 11 tumia, fanya kazi kwa *this car ~es by petrol* gari hili linatumia petroli. 12 *(in progressive tense only)* patikana *that's the best house ~ing* hii ndiyo nyumba bora inayopatikana. 13 **~ (to somebody) for** uzwa kwa bei (fulani) *the radio went cheap* radio iliuzwa kwa bei rahisi. 14 **~ on/in** *(of money)* tumika kwa *half my income ~es on food* nusu ya pato langu hutumika kwa

chakula. 15 telekezwa, potea *his sight is ~ing* uwezo wake wa kuona unapotea. 16 semekana, sadikiwa *the story ~es that....* inasemekana kuwa... 17 kwa wastani, kwa jumla, ilivyo. **as people ~** watu walivyo kwa wastani *one hundred and fifty for a button is not bad as things ~ today* bei ya shilingi mia moja na hamsini kwa kifungo kimoja sio mbaya sana ukifikiria jinsi bei ya vitu ilivyo

mafuta yanayofoka. **~ing** adj **~ingly** adv.

gusset n upapi wa nguo, kijambia.

gust n dharuba (ya ghafla); mvua, moto n.k. wa ghafla *(fig) a ~ of passion* fumuko la hamaki, hasira,huba. **~y** adj.

gustation n *(formal)* kuonja.

gusto n kufurahia kufanya jambo fulani *eat with ~* kula kwa kufurahia.

gut n 1 *(colloq)* matumbo; utumbo. **hate somebody's ~s** chukia mtu mno. 2 *(pl) (colloq)* yaliyomo (katika kitu/jambo fulani) *his speech had no ~s* hotuba yake haikuwa na lolote (la maana). 3 *(pl) (colloq)* ujasiri: *he has no ~s* yu mwoga. 4 uzi wa utumbo (utumikao kwa kutengenezea zeze n.k.). vt 1 *(remove ~s)* tumbua. 2 *(destroy)* teketeza *a house ~ted by fire* nyumba iliyoteketezwa kwa moto. **~less** adj -oga.

gutta-percha n (aina ya) mpira.

gutter[1] n 1 mchirizi, mfereji; mlizamu. 2 **the ~** n *(fig)* ufukara, ukata *thelanguage of the ~* lugha ya matusi *take the child out of the ~* toa mtoto kwenye ufukara. **the ~ press** n magazeti ya matusi na kashifa. **~snipe** n msikwao.

gutter[2] vi *(of a candle)* waka kwa

vipindi (hata nta kutiririka upande mmoja).

guttural adj *(of sounds)* -a kooni.

guv'nor n bosi *see* **governor**.

guy[1] n 1 *(sl)*jamaa. vt dhihaki; fanya/

onyesha sanamu ya mtu (kwa lengo la kubeza, kuchoma moto n.k.). 2 sanamu (inayovalishwa na kuchomwa moto siku ya Novemba 5 Uingereza). 3 mtu aliyevaa kiajabuajabu; kinyago.

guy[2] *(also* **~rope)** n kamba ya kukazia/ kuinulia hema n.k.

guzzle vt,vi la/ nywa kwa pupa. **~r** n. **gybe**

siku hizi. 18 anguka, poromoka, angamia *first the roof and then the walls went in the storm* paa liling'oka kwanza kisha kuta ziliporomoka *she is far gone* yu mahututi; *(colloq)* yu mwenda wazimu. **let oneself ~** jifurahisha. 19 -fa *he has gone* amekufa. **dead and ~ne** amekufa na kuzikwa. 20 amuliwa *The election went in his favour* alishinda uchaguzi. 21 *(various phrases)* **~ it** tenda kwa bidii; jiingiza katika ubadhirifu. **~ it alone** fanya pekee (bila msaada). 22 *(of words, tune)* pangiliwa *I'm sure of how the words ~* nina hakika jinsi maneno yanavyo pangiliwa. 23 *(colloq as informal request)* enda *~ and dust the table* nenda kafute meza *now you have ~ne and done it* (*(sl)* umeshaharibu. 24 toa mlio au sauti maalum *`Bang'went the door* mlango ulijifunga `mba'. 25 *(of competitors in a race)* anza *ready, steady ~* kuwa tayari, kaa sawasawa, anza (kukimbia) *here ~es* haya tunaanza. 26 *(to express future)* -ta *I'm ~ing to live on campus* nitaishi chuoni *we are ~ing to have rain today* huenda mvua itanyesha leo *my son is ~ing to be ten tomorrow* mwanangu atatimiza umri wa miaka kumi kesho. 27 **~ as you please** *(atrrib adv)* huru. 28 *(idiomatic uses)* **~ about** tembea, randaranda; *(of rumours, stories)* enea; *(of a ship)* badili njia. **~ about something** anza kuifanya kazi.

go

please ~ about it more carefully tafadhali ifanye kwa uangalifu zaidi. **~ about one's business** jishughulisha na mambo yako. **~ about with somebody** fuatana na, -wa na mtu mwingine mara kwa mara. **~ after/something** jaribu kupata kitu fulani. **~ against somebody** pinga *do not ~ against your employer* usipingane na mwajiri wako; elekea/tokea vibaya *the game is ~ing against them* wanaelekea kushindwa. **~ against something** enda, -wa kinyume na *it will not ~ against my tastes* haitakuwa kinyume na vionjo vyangu. **~ ahead** endelea *they are ~ ahead people* ni watu wanaopenda maendeleo *may I leave? yes ~ ahead* naweza kuondoka? ndiyo bila wasiwasi. **~ ahead n** ruhusa ya kuendelea. **~ along** endelea: *the lessons will be easy as you ~ along* masomo yatakuwa rahisi kadiri unavyoendelea. **~ along with somebody** sindikiza, fuatana na *she will ~along with her boy friend* atamsindikiza mpenzi wake; *(agree)* kubaliana na *we can't*

(*US* **jibe**) vi,vt *(naut) (of a sail or boom)* zinga, pembea toka upande mmoja wa tanga hadi wa pili.

gymkhana n tamasha ya michezo (agh. ya farasi, magari n.k.).

gymnasium (*also* **gym**) n 1 ukumbi wa michezo ya mazoezi ya viungo. 2 shule ya sekondari.

gymnast n mwanasarakasi. **~ics** n mazoezi ya viungo vya mwili, sarakasi. **~ic** adj.

gynaecology; gynecology n jinakolojia: elimuuzazi. **gynaecologist** n mwana jinakolojia. **gynaecological** adj.

gyp[1] n udanganyifu. vt danganya.

gyp[2] n **give somebody ~** *(sl)* karipia/adhibu (bila huruma); tesa.

gypsum n jasi.

Gypsy n *see* **gipsy**.

gyrate vi zunguka katika duara. **gyration** n mzunguko; kuzunguka. **gyratory** adj.

gyro *(pref)* giro (duara). **~compass** n diragiro. **~scope** n gurudumu tuzi.

~ along with him on that argument hatuwezi kukubaliana na yeye katika hoja ile. **~ at somebody/something** shambulia, vamia *they went at it tooth and nail/hammer and tongs* walishambuliana vikali; shughulikia kikamilifu. **~ away** ondoka. **~ away with somebody** ondoka na, chukua *she has ~ne away with my book* ameondoka na kitabu changu. **~ back** rudi; rudi nyuma *our friendship ~es back to the 1960s when we were at Makerere* urafiki wetu ulianza zamani katika miaka ya 60 tulipokuwa Makerere. **~ back on/upon** vunja (*k.m.* ahadi). **~ before (something)** tangulia. **~ behind** tafuta. **~ behind somebody's back** sengenya, fanyia mtu kitu pasipo yeye kujua. **~ beyond something** vuka mpaka, zidi *you are ~ing beyond your*

H,h n herufi ya nane ya alfabeti ya Kiingereza. **drop one's h's** acha kutamka /h/ katika maneno k.m. kusema *apana* badala ya hapana.

ha *interj lo,ha* (*when repeated in print*) (Ha! ha! Ha!) kicheko.

habeas corpus n (*Lat leg*) **(writ of)~** amri ya kumfikisha mfungwa kortini (hasa kuangalia uhalali wa kumfunga).

haberdasher n mwuzaji nguo (na vikorokoro vyake). **~y** n duka la nguo.

habiliments n (*liter or hum*) mavazi.

habit n 1 mwenendo, tabia. **be in/fall into/get into the ~ of** -wa na tabia ya. **get somebody into the ~ of** zoesha mtu tabia ya. **fall/get out of the ~ of** acha tabia ya. **make a ~ of something** zoea kufanya. 2 mazoea, desturi. **creature of ~** mtu wa mazoea. **do something out of~/from force of ~** fanya jambo kwa sababu ya mazoea/desturi. 3 *(old use)* hali (ya akili au mwili). 4 vazi la kitawa. **riding ~ n** vazi la mpanda farasi (koti na sketi). **~ual** adj 1 -a mazoea, -a desturi, -a kawaida. 2 -zoefu, -liokubuhu ~ *ual thief* mwizi mzoefu. **~ually**

ya katani au juti kama gunia). **hetero** *pref* anuwai/mbalimbali; kinyume, tafauti. **~dox** adj -enye kufuata imani tafauti na wingi wa watu. **~doxy** n. **~geneous** adj tafauti/tafauti/aina aina/mbalimbali. **~geneity** n. **~sexual** adj -a kuvutiwa na mtu wa jinsi tafauti.

het-up adj -liosisimkwa, -liopagawa, -liochaga.

heuristic adj -a nadharia ya kujifunza kwa uvumbuzi, -a kubahatisha njia ya kufumbua matatizo kwa kujaribujaribu.

hew vt,vi 1 ~ **down/away/off** tema,

kata. ~ **down a tree** kata mti; (*colloq*) ~ *somebody to pieces* katakata. 2 chonga *~n timber* mbao zilizochongwa. 3 pata kwa shida/juhudi kubwa ~ *out a career for oneself* jipatia kazi kwa shida na juhudi kubwa. **~er** n (*colloq*) mkata miti (*colloq*) *~ers of wood and drawers of water* watu wafanyao kazi ngumu, watwana, makabwela, wavuja jasho.

hex n uchawi. **put the ~ on** roga.

adv.**~uate** *vt*. **~uate somebody/ oneself to something** (ji) zoeza. **~ude** n (*formal*) desturi, mazoea. **~ue** n mtu aliyezoea kwenda mahala fulani *a ~ of Cosy Cafe* mtu aliyezoea kwenda Cosy Cafe. **~able** adj -a kukalika (na watu). **~at** n (*of plants, animals*) mazingira, makazi ya asili; nyumbani. **~ation** n 1 kukaa, kuishi *houses fit for ~ation* nyumba zinazofaa kukaliwa. 2 (*liter*) makazi; nyumba.

hacienda n (*in Latin American Countries*) gunda (lenye nyumba).

hack[1] vt,vi **~ (at)** katakata; tema. **~ing cough** n kikohozi kikavu. **~saw** n msumeno wa kukatia chuma.

hack[2] n 1 farasi wa kukodi. 2 mtu

hail

(anayepewa kazi ya kuandika iliyo ngumu na inayochusha, au ambaye anaandika kazi hafifu). vt tembea barabarani na farasi. **~ work** n kazi ya uandishi wa kutafuta pesa tu.

hackles n manyoya ya shingoni mwa jogoo. **have one's/get somebody's ~ up** kasirika; kasirisha; -wa tayari kupigana.

hackney n farasi wa kupandwa/

kukokota gari. **~ed** adj (*esp. of sayings*) -liochusha (kwa sababu ya kutumika mno).

had *pp of* **have**.

haddock n chewa mdogo.

Hades n (*Gk myth*) kuzimu.

Hadj, Hajji n Al-Haji, Haji.

haft n mpini.

hag n mchawi; ajuza mwenye sura mbaya (hasa anayedhaniwa kuwa mchawi). **~-ridden** adj anayeweweseka; anayesumbuliwa na mawazo.

haggard adj (*of a person, his face*) -liotambarajika, -liosawajika.

hexagon n pembe sita. **~al** adj.

hey *int* ala! we!

hey-day n wakati wa ushababi/ uraha/neema.

hi *interj halo*! mambo?

hiatus n ufa, pengo; pungufu. **hibernate** **vi** 1 bumbwaa (ili kupitisha majira magumu). 2 kaa bila kazi. **hibernation** n.

hibiscus n haibiskasi (ua jamii ya bamia).

hiccup;hiccough vi -wa na kwikwi. n kwikwi.

hick *n*, adj (*sl. deroq*) mshamba.

hid *pt of* **hide**[1].

hidden *pp of* **hide**[1].

hide[1] vt,vi 1 **~ (from)** jificha; ficha

kitu *the stars were hidden by the clouds* nyota zilifichwa na mawingu. 2 jificha *don't ~* usijifiche. **~ and seek** n kibe n (*US = blind*) maficho ya wapiga picha/wawindaji. **~out/away** n maficho. **hiding** n

high

(*used of persons*) **be in/go into hiding** enda mafichoni; jificha. **come out of hiding** toka mafichoni *hiding place* maficho.

hide[2] n 1 ngozi ya mnyama (iliyotengenezwa tayari kwa kuuzwa). 2 (*colloq*) ngozi ya binadamu. **save one's ~** jinusurisha (kutokana na adhabu au kipigo). **tan somebody's ~** piga mtu. **~-bound** adj -enye akili finyu; -enye kufuata/kushikilia sana sheria, mila, desturi n.k. **hiding** n kipigo *give somebody a good hiding* piga mtu barabara.

hideous adj hunde, -enye sura mbaya sana; -a kutisha. **~ly** adv.

haggle vi **~ (with somebody) about/over something)** bishana (hasa kwa ajili ya bei).

hagiology n hagiolojia: maandiko yanayoeleza maisha na hadithi za watakatifu.

haha n ua/ukuta mfupi bustanini.

hail[1] n 1 mvua ya mawe. **~-stone** *n*kijiwe (cha mvua ya mawe). **~ storm** n tufani ya mvua ya mawe. 2 (*fig*) wingi/mfululizo (wa matusi, ngumi n.k.). vt,vi 1 -nya mvua ya mawe. 2 **~ (something) down (on somebody)** (*of blows etc*) angushia, piga, tolea kwa nguvu na haraka *~ curses on somebody* tukana mtu sana, tolea matusi mfululizo.

hail[2] vt,vi 1 ita (na kusalimu, kusifia kukaribisha, n.k.) *~ a taxi* ita teksi *he was ~ed as a hero* alisifiwa kama shujaa. 2 **~ from** toka, tokea *where does the ship ~ from*? meli inatoka wapi? n salamu, wito. **~-Mary** (*rel*) Salamu Maria. **within ~** (*esp of ship*) karibu kiasi cha kuweza kusikia wito. **be ~-fellow-well-met (with somebody)** (*sometimes derog*) kunjufu (mno).

hair n 1 nywele; usinga; (*of beard*) ndevu; (*of hand and arm*)(ma)laika; (*pubic*) (ma)vuzi; (*of animals*) singa, manyoya *comb ~* chana nywele. **get in somebody's ~** udhi/kera mtu. **get somebody by the short ~s** (*sl*) weka mtu mkononi. **keep your ~ on** (*sl*) poa, tulia; usipandwe na mori. **let one's ~ down** (*of a woman*) achia nywele zianguke mabegani; (*fig*) jiachia (baada ya kipindi cha kubanwabanwa). **lose one's ~** pata upara; kasirika. **make one's ~ curl** *(fig)* shtua sana. **make one's ~stand on end** ogofya. **put one's ~ up** tengeneza nywele (kwa kuzifunga utosini). **split ~s** ona/ jifanya kuona/shughulikia/sisitiza tofauti ndogo sana (za maana n.k.). **~-splitting** n kuona tofauti ndogo sana; mabishano ya bure. **tear one's ~** onyesha huzuni kubwa. **not turn a ~** -toonyesha kujali/wasiwasi *to a ~* (*of describing something*) hasa, kabisa. 2 (*compounds*) **~ ('s) breadth** n chupuchupu; umbali mdogo sana (baina ya) *escape by a ~'s breadth* nusurika, ponea chupuchupu. **~-brush** n brashi ya nywele. **~-cloth** n kitambaa chenye manyoya. **~-cut** n kunyoa; (mtindo wa) kukata nywele. **~-do** n. mtindo wa kutengeneza nywele. **~-dresser** n mtengeneza nywele (k.m. msusi, kinyozi). **~-dye** n rangi

hie vi (*arch or joc*) enda chapuchapu.

hierarchy n mfumo wa ngazi/ tabaka/msonge za madaraka, utawala msonge; kundi la watu wenye mamlaka; kundi la maaskofu (nchini); uongozi wa kikasisi. **hierarchic**(**al**) adj.

hieroglyph n 1 hieroglifu: picha inayowakilisha neno; sauti au silabi iliyotumiwa katika maandiko ya Wamisri wa kale n.k. 2 alama ya siri isiyoeleweka. **~ics** n maandiko ya hieroglifu adj -a maandiko ya hieroglifu.

hi-fi *n*, adj (*colloq abbr.of*) **high fidelity** *see* **high higgle**

higgle vi bishana, shindania jambo. **~dy-piggledy** adj,adv -a hobela- hobela, hobelahobela n fujo.

high adj 1 -juu, -refu (kwa kwenda juu) *The clouds are ~ in the sky* mawingu yako juu angani *Kilimanjaro is the ~est mountain in Africa* Kilimanjaro ndio mlima mrefu kabisa barani Afrika. **~ and dry** adj (*of a ship*) -liokwama; nje ya maji; (*fig*) -liopitwa na wakati, -liotelekezwa, -liotengwa. (**do something**) **with a ~ hand** fanya jambo kwa kiburi. 2 -kuu, -a juu; muhimu. **a ~ official** n afisa wa cheo cha juu *~ society* tabaka la juu. **the Most ~** *(in the Bible*) Mungu. **~ and low** watu wa matabaka yote katika jumuia, watu wote. 3 (*of sounds*) kali; -a kidato cha juu *speak in ~ tone* ongea kwa sauti kali ya kidato cha juu. 4 -a juu; kali; kubwa. **~ prices** n bei kubwa/ya juu. **~ words** n maneno makali. **~ living** n maisha ya juu; anasa. 5 **~ time** n wakati wa kufanya jambo *it is ~ time you left* wakati wa kuondoka umewadia, afadhali ufunge virago! 6 -enye heshima, ema, adili(fu) *a girl of ~ character* msichana mwenye tabia njema. **~ ideals** n maadili mema. 7 **H~ Church** n Kanisa la Anglikana la UMCA (ambalo huwapa maaskofu na mapadri mamlaka ya kutoa sakramenti). **H~-Churchman** n muumini wa kanisa. 8 (*of food esp. meat and game*) -liovunda. 9 (*colloq*) -liolewa, -levi. 10 (*colloq*) -liolewa bangi/madawa. 11 n kiwango cha juu. **from (on)** ~ kutoka mbinguni *the income reached a new ~ this year* mapato yalifikia kiwango cha juu mwaka huu. 12 (*compounds*) **~ ball** n (*US*) pombe kali na soda au maji (ndani ya glasi ndefu). **~est bidder** n mzabuni wa juu.

(ya kupaka) nywele. **~-line** n maoteo ya nywele kwenye ngozi; (*attrib*) -embamba sana *a ~line space* nafasi nyembamba sana. **~-net** n wavu wa kufungia nywele. **~-oil** n mafuta ya nywele. **~-piece** n kipande/kibandiko (cha nywele bandia), wigi. **~-pin** n chupio (ya nywele). **~-pin bend** n kona kali hasa kwenye mwinuko mkali. **~-raising** adj -a kutisha, -a

half

kuogofya. **~-shirt** n shati lililoshonwa kwa kitambaa cha manyoya. **~-slide** n kibanio (cha nywele). **~-spring** n kamani, utumbo wa saa. **~ style** n mtindo

wa nywele. **~stylist** n msusi. **~-trigger** n kifyatuo cha bunduki (kinachotoa risasi hata kwa kuguswa kidogo tu). **~less** adj bila nywele; -enye upara. **~like** adj. **~y** adj -a kama nywele, -liojaa nywele. **~iness** n.

haj n hija: safari takatifu ya kuhiji Makka.

hake n aina ya chewa.

halal n nyama halali *~goat* nyama halali ya mbuzi.

halberd n mkukishoka. **~ier** n askarianayetumia mkukishoka.

halcyon adj -a heri ~ *days* siku za heri.

hale adj (*usu of old persons*) (*rare except in*) **~ and hearty** adj -enye nguvu na afya, -zima sana.

half n nusu ~ *of two is one* nusu ya mbili ni moja *cut in ~/into halves* kata nusu kwa nusu. **(do something) by halves** (fanya jambo) ovyoovyo. **go halves (with somebody) in something** gawana nusu kwa nusu *too clever etc. by* ~ erevu mno n.k. **one's better ~** (*colloq*) mke/mume (wa mtu) adj,adv nusu; kwa kiwango kikubwa *~-cooked* bichi -sioiva sawasawa; **~-dead** adj (*colloq*) -iliochoka kabisa, hoi. **not ~-bad** (*sl*) si mbaya, nzuri vya kutosha. **not ~** sana, haswa *he didn't ~ swear*

~ born adj -a uzao bora, habunion. **~boy** n (*US*) kabati refu lenye saraka. **~brow** *n*, adj (*person*) -enye (mambo) makuu (agh. hutumiwa kwa kudharau). **~ chair** n kiti kirefu cha mtoto. **~-class** adj daraja la kwanza/juu. **~ colour** n (*of complexion*) rangi nyekundu iliyokolea. **H~ Commissioner** n Balozi wa nchi ya Jumuia ya Madola katika nchi nyingine ya Jumuiya ya Madola. **~ Court** n Mahakama Kuu. **~ day n** (*only in*) ~ *days and holidays* sikukuu. **~ explosive** n baruti kali yenye mshindo mkubwa. **~ falutin** adj (*colloq*) -a mbwembwe. **~ fidelity** n. adj (*abbr.hi-fi*) (*of radios*, *records*, *tapes etc*) -enye kutoa sauti safi. **~-flier;flyer** n mtu mwenye tamaa kubwa ya kufanikiwa katika maisha. **~ flown** adj -enye makeke, -enye majisifu/ mbwembwe. **~ flying** adj (*fig*) (*of persons*) -enye tamaa sana. **~ frequency** n (*abbr. hf*) -a masafa marefu. **H~ German** n Kijerumani sanifu. **~-grade** adj -a daraja ya juu. **~-handed** adj onevu, -dhalimu. **~-handedly** adv. **~hat** *adj*, n fidhuli, -enye makuu. vt dharau, dhalilisha. **the ~ jump** n kuruka juu. **be for the ~ jump** (*sl*) stahili adhabu kali *you'll be for the ~ jump* utaipata, utakiona. **~ keyed** adj (*of sound*) kali; (*fig*) -enye mpapatiko. **~land** n milimani, uwanda wa juu. **~-level** adj (*attrib only*) (*of conferences etc*) -a ngazi ya juu. **~ life** n (a) maisha ya kisasa na ya anasa (*in W. Africa*) hailaifu: mtindo wa muziki na dansi. **~ light** n (*usu pl*) sehemu ya picha yenye kuakisi wanga; (*fig*) sehemu yenye kuvutia au kuonekana waziwazi vt sisitizia; -pa umuhimu. **~ Mass** n (*in R.C. Church*) Misa kuu. **~-minded** adj -enye msimamo, -enye maadili. **~-mindedly** adv. **~-mindedness** n. **~-necked** adj (*of a dress*) -a kukaba roho. **~-pitched** adj (*of sounds*) -kali, *(of roof)* -a paa -liochongoka. **~-powered** adj -enye juhudi, -enye nguvu nyingi. **~-pressure** n kanieneo ya juu; (*fig*) shupavu, -enye juhudi. **~-priced** adj ghali. **~ priest** n kuhani mkuu. **~-principled** adj -enye msimamo, nyofu. **~-ranking n adj** (*of officers*) -enye cheo cha juu. **~ rise** adj maghohorofa marefu. **~road** n barabara kuu, (*fig*) njia ya moja kwa moja. **H~ school** n sekondari ya juu. **the ~ seas** n bahari kuu. **~-sounding** adj (*of style*) -enye kuvutia; -a mbwembwe. **~-spirited** adj changamfu, -epesi, kunjufu; (*of a horse*) -enye kwenda mbio. **~ spot** n tukio muhimu. **~ street** n barabara kuu/muhimu (katika mji). **~ table** n meza kuu. **~ tea** n mchanganyiko wa chai na

alitukana sana *was she annoyed*? *Not* ~ alikasirika? Sana! mno! (*in compounds*) ~ **a dozen** n sita. ~ **and** ~ n kitu kilichote ngenezwa kwa nusu mbili tofauti. **~-back** n (*in football/hockey*) hafubeki. **~-baked** adj (*colloq*) -jinga; -sio na uzoefu *a ~-baked man* mtu mjinga ~ *baked ideas* mawazo ya kijinga. **~-blood** n ndugu waliochangia mzazi mmoja, ndugu

halibut

wa kambo. **~-breed**/**~caste** n chotara. **~-brother** n kaka wa kambo. **~-cock** adj (*of a gun*) -liofunguliwa nusu. **go off at ~-cock** (*fig*) shindwa kufanya jambo kwa sababu ya haraka. **~-hardy** adj (*of plants*) -nayohitaji kinga kutokana na jalidi. **~-hearted** adj -a shingo upande. **~-heartedly** adv. **~-holiday** n nusu siku. ~ **an hour**; **a ~-hour** n nusu saa, dakika thelathini. **~-hourly** adj,adv -a kila nusu saa. **~-length** adj (*of a portrait*) nusu. **at ~-mast** (*of a flag*) nusu mlingoti. **~-pay** n nusu mshahara *he is placed on half-pay* anapata nusu mshahara. -**penny** n nusu peni. ~ **penny-worth;** ~ **ha'p'orth** n -nayogharimu nusu peni. **~-price** adv bei/kiingilio nusu. **~-seas-over** *pred* adj (*colloq*) -liolewa kiasi. **~-sister** n dada wa kambo. **~-size** adj -a nusu umbo la kawaida. ~ **term** n mapumziko/ likizo (katikati ya muhula wa shule). **~- timbered** adj -liojengwa kwa mbao na matofali/mawe n.k.. **~-time** n (*of work*) ya nusu siku; (*of sport*) hafutaimu, mapumziko. **~-tone** n. picha isiyo ya rangi (agh. katika kitabu). ~ **track** n gari la askari lenye magurudumu ya minyororo nyuma. **~-tracked** *adj*; **~-truth** n usemi wenye ukweli nusu. **~-way** adj nusu njia, katikati; (*incomplete*) -sio kamili -a juujuu adv kwa kuafikiana *meet a person ~-way* -wa tayari kuafikiana. **~-witted** adj -enye akili pungufu, -sio na busara. **~-wit** n punguani. **~-yearly** *adj*, *adv.* -a kutendeka/kutokea kila nusu mwaka, mara mbili kwa mwaka. **halve** vt gawa nusu kwa nusu, punguza kwa nusu yake.

halibut n halibati: aina ya samaki mkubwa wa chakula cha jioni. **~-tension** adj (*electric*) -enye volteji kubwa. ~ **tide** n maji kujaa, maji makuu. ~ **toned** adj -a juu (katika jamii au kisomo). ~ **treason** n uhaini. ~ **up** n (*colloq*) mtu mashuhuri; mtu wa cheo cha juu. ~ **water** n *see* **~tide. ~-water mark n** alama yenye kuonyesha kikomo cha juu cha maji kujaa; (*fig*) upeo wa mafanikio. **~way** *n*; ~ **road** barabara kuu. **H~ way Code** n kanuni/sheria za barabara. **~-way-man** n haramia, mnyang'anyi adv juu (*lit*,*fig*) lipa bei kubwa. **live** ~ ishi kitajiri (kwa vinono na vinywaji kochokocho). **fly** ~ (*fig*) -wa na tamaa kubwa. **hold one's head** ~ jiamini, jiona. **run** ~ (*of the sea*) kabiliwa na mkondo mkali na maji makuu; *(of the feelings)* chacharika. **search/look/hunt ~ and low (for something)** tafuta kila mahali. **~ly** adv sana *he spoke ~ ly of her* alimsifu sana. ~ **ness** n 1 (*opposite of lowness*) hali/sifa ya juu. 2 (*title*) Mstahiki, mtukufu.

hijack (*also* **high-jack**) vt teka nyara. **~er** n mteka nyara.

hike vi (*colloq*) tembea umbali mrefu (kwa burudani). n matembezi marefu. **~r** n mtembeaji wa masafa marefu. **hitch-~** vi (*colloq abbr hitch*) omba lifti.

hilarious adj -a kikwakwa. **hilarity** n kikwakwa. **~ly** adv.

hill n 1 kilima. ~ **side** n ubavuni mwa kilima *a steep* ~ kilima kikali. ~ **top** n juu ya kilima, kilele cha kilima. 2 mwinuko. 3 **ant~** n kichuguu. **~y** adj -enye vilima. **~-billy n** (*colloq often used derog, in SE of the US*) mshamba, mkulima, mfanya kazi wa

hint

shambani/wa milimani; *(attrib)* -a wakulima wa milimani.

hillock n kiduta.

hilt n mpini, (wa upanga, sime au

baharini aliwaye.

halitosis n harufu/pumzi mbaya (ya mdomo), kishuzishuzi.

hall n 1 ukumbi, bwalo *the Town/City*

halyard

Hall ukumbi wa Mji/Jiji. **dance ~** n ukumbi wa dansi. 2 (*in colleges at English Universities*) bwalo *dine in ~* kula bwaloni. 3 ~ *(of residence)* bweni. 4 (*in England*) nyumba kubwa mashambani, (agh ya mtu mwenye ardhi nyingi). 5 sebule.

hallelujah n *interj* aleluya.

hall-mark n chapa inayopigiwa fedha au dhahabu kuonyesha ubora wake; (*fig*) sifa bainifu. vt tia chapa.

hallo interj *see* **hullo**.

hallow vt (*usu passive*) fanya wakfu; *(reverence)* tukuza**.** n (*only in*) **All H~'s Day** n sikukuu ya watakatifu wote (1 Novemba). **~e'en** n mkesha wa sikukuu ya watakatifu wote (31 Oktoba).

hallucinate vt -ota njozi. **hallucination** n ndoto, njozi. **hallucinatory**, **hallucinogenic** adj (*of drugs*) (madawa) yenye kuleta njozi.

halo n duara ya mwangaza/nuru (hasa inayozunguka kichwa cha picha ya mtakatifu).

halt n 1 kusimamisha (*chiefly mil*, *of soldiers*). **call a ~ (to)** simamisha kwa muda mfupi (safari/mwendo); (*fig*) kukomesha *it is time to call a ~ to vandalism* (*fig*) wakati umefika kukomesha uharibifu. 2 (*more general use*) **come to a ~** simama, (kwa muda). 3 kituo kidogo cha treni. vt,vi (*as a mil command*) simama, hima *the officer ~ed his troops for a rest* ofisa alisimamisha kikosi chake kwa mapumziko H ~ ! Hima! vi sita; tembea/sema kwa kusitasita *talk in a ~ing voice* zungumza kwa sauti ya kusitasita. **~ing** adj -a kusitasita; -a kuchechemea. **~ingly** adv.

halter n 1 hatamu:kamba ya

jambia n.k.). **(up) to the ~** kabisa.

him *pers pron* yeye (mwanamume); yule *give it to ~* mpe *that's ~* ndiye hasa (yeye). **~self** *pron* 1 (*reflex*) mwenyewe (mwanaume) *the injured man came to ~self* mtu aliyeumia alipata fahamu tena *he found ~ self in the ditch* alijikuta shimoni. (**all**) **by ~self** peke yake; bila msaada *he lives by ~self* anaishi peke yake. 2 (*emph*) mwenyewe *did you see the Director ~self?* ulimwona Mkurugenzi mwenyewe? 3 hali ya kawaida (ya mtu) *he is not ~self today* hayupo katika hali yake ya kawaida leo.

hind[1] n paa jike.

hind[2] adj -a nyuma ~ *legs* miguu ya nyuma (ya mnyama). **~ quarters** n (*of mutton or beef*) nyama ya miguu ya nyuma na kiuno. **~most** adj -a nyuma kabisa; -a mwisho. **~sight** n utambuzi (baada ya jambo kutokea).

hinder vt zuia ~ *somebody from doing something* zuia mtu kufanya kitu fulani; (*delay*) kawilisha, chelewesha. **~ance** n kizuizi, kipingamizi.

Hindi *n*, adj (*of a language*) Kihindi; -a Kihindi.

Hindu n Baniani, Mhindu. **~ism** n dini ya Kibaniani/Kihindu. **~stani** adj -a Kihindustani. n Kihindustani (mojawapo ya lugha za Kihindi).

hinge n bawaba; (*fig*) kiini cha jambo; kanuni kuu (ya jambo fulani) *his mind is off its ~s* (*or un~d*) ana wazimu. vt,vi 1 pigilia bawaba. 2 **~ on/upon** tegemea.

hint **n** dokezo. **drop (somebody) a ~** dokeza kwa kufumbia. **take a ~** tambua na kufanya lililodokezwa. vt,vi 1 **~ (to**

hinterland

somebody) dokeza. 2 **~ at** gusia, dokezea.

hinterland n bara.

hip[1] n nyonga. **smite ~ and thigh**

kufungia/kuongoza farasi. 2 kitanzi.

halyard n henza, jarari.

ham

ham n 1 paja agh. la wanyama. 2 hemu: paja la nguruwe lililokaushwa ~ *and eggs* mayai yaliyokaangwa na hemu. 3 ~ *(actor)* mwigizaji mbovu *a radio* ~ mtangazaji/mpokeaji (ujumbe wa) redio wa ridhaa ~ *handed/fisted* zito (katika kutumia mikono). ~ **burger** n hambaga: kababu ya nyama iliyosagwa (agh inayoliwa ndani ya mikate miwili).

hamadryad n 1 kizimwi wa mitini. 2 koboko mkubwa wa India .

hamlet n kijiji, kitongoji.

hammer n 1 nyundo. **be/go at it ~ and tongs** bishana/gombana kwa kelele nyingi; fanya kwa bidii sana. **throwing the** ~ n mchezo wa kutupa nyundo (nzito). ~ **and sickle** n nyundo na nyengo. 2 (*in a piano*) kinyundo. 3 (*of guns*) hama: kitu kinachopiga na kulipusha risasi. 4 nyundo (ya dalili). **be/come under the** ~ uzwa mnadani. 5 (*bone of ear*) nyundo. 6 (*compounds*) **~-beam** n kombamoyo. **~-head** n kichwa cha nyundo ~*shark* papa-nyundo. **~-lock** n (*wresting*) maongonyo. vt,vi **~in/ out/down (at)** 1 piga nyundo ~ *in* gongomea; (*nails*) pigilia ~ *down the lid of a box* gongomea mfuniko wa sanduku ~ *into shape* rekebisha. ~ **something into somebody's head** sisitizia mtu jambo (kwa kurudia sana). ~ **something out** (*metal*) babatisha. 2 **~-out** *(fig)* toa/ fanya kwa bidii; fikia kwa kujadili sana ~ *out solution* fikia suluhisho kutokana na mjadala mkali. 3 ~ **away at** endelea kufanya kazi. 4 piga mfululizo. 5 (*colloq*) shinda, twanga.

hammock n kitanda cha bembea. **hamper**[1] n jamanda.

hamper[2] vt zuia.

shinda sana. **~-bath** n kipipa ambacho kinamfika mtu kwenye nyonga. **~-bone** n (*biol*) mfupa wa nyonga. **~-pocket** n mfuko wa pembeni (mwa suruali n.k.). **~-flask** n chupa ndogo (ya brandi) inayochukuliwa katika mifuko ya nyonga.

hip[2] n tunda la waridi mwitu.

hip[3] adj (*also hep*) (*sl*) kisasa,

-nayofuata mambo/ mitindo ya kisasa.

hippie n *see* **hippy**.

hippo n (*colloq abbr of* **hippo potamus**).

Hippocratic adj **~ oath** kiapo cha uaminifu cha madaktari.

hippodrome n (*in ancient Greece and Rome*) kiwanja cha mashindano ya magari ya kukokotwa.

hippopotamus n kiboko.

hippy;hippie n (*late 1960s*) hipi, mwasi wa mila/utamaduni.

hire vt ~ **(out)** kodi; kodisha; panga; pangisha ~*out boats* kodisha mashua; kodi. n kodi, malipo ya kukodisha/kupangisha. **for** ~ kwa ajili ya kukodishwa. (**pay for/buy**) **on** ~ **purchase** bandika, (lipa/ nunua) kwa polepole; mkopo. **~ling** n (*derog*) mfanyakazi wa kukodiwa; mamluki.

hirsute adj -enye nywele kuruwili;

-enye nywele na ndevu ndefu na za matimutimu.

his *adj*, *pron* -ake (mwanamume) *a friend of* ~ rafiki yake.

hiss vi,vt 1 fanya sss kama nyoka. 2 ~ **(off)**; ~ **(at)** fanya zii! zomea. n 1 sauti ya sss kama ya mlio wa nyoka. 2 sauti ya zii!

history n 1 historia. **make** ~ fanya

kitendo/jambo la kihistoria. **ancient** ~ n historia ya kale; hadithi ya zamani. **modern** ~ n historia ya sasa (kuanzia 1453). 2 maelezo

hamster n buku (agh. hufugwa na watoto).

hamstring n ukano wa mvungu wa

hand

goti. vt lemaza (kwa kukata ukano wa mvungu wa goti); (*fig*) haribu, vuruga (uwezo au ufanisi).

hand[1] n 1 mkono, kitengele. **at ~** karibu. **at somebody's ~s** kutoka kwa *I did not expect such treatment at your ~s* sikutarajia kitendo kama hicho kutoka kwako. **bind somebody ~ and foot** funga mikono na miguu; (*lit. fig*) zuia mtu asiweze kufanya chochote. **serve/wait on somebody ~ and foot** tumikia mtu sana. **by ~** kwa mkono *this sweater is made by ~* sweta hii imefumwa kwa mkono *the letter was sent by ~* barua imepelekwa kwa mkono. **bring up a baby/a calf by ~** lisha mtoto/ndama kwa chupa. **eat/feed out of one's ~** (agh. ndege) fugika; (*fig*) -wa tayari kutii lolote. **from ~ to ~** pokezana mkono kwa mkono. **fight ~ to ~** pambana, pigana kwa kukaribiana sana. **give/land (somebody) ~ (with something)** saidia mtu. **give one's ~ on a bargain** kubaliana kwa kushikana mkono. **have one's ~ full** -wa na shughuli/kazi nyingi. **~ in ~** kwa kushikana mkono kwa mkono. (*fig*) **H~s off!** Acha! Usiguse! **H~s up!** Mikono juu! **~ over ~** kwa kutumia mikono yote; (*fig*) kwa haraka na uthabiti. **in ~** tayari, mkononi *cash in ~* fedha taslimu; (*of work etc.*) -nayoshughulikiwa. *the matter is in ~* jambo linashughulikiwa. **in the ~s of** mikononi mwa; juu ya *the matter is in your ~s* ni juu yako. **in good ~s** salama, inayotunzwa vizuri *the child is in good ~s* mtoto anatunzwa vizuri. **not lift a ~; not do a ~'s turn** -tosaidia kabisa. **lift/raise a/one's ~ against somebody** tishia, shambulia. **live from ~ to mouth** ishi maisha ya kijungumeko; -wa maskini. **(get something) off one's~s** jitoa (katika wajibu); ya

hit

matukio ya zamani. 3 matukio yanayohusishwa na mtu au kitu *the inner ~of an affair* undani wa jambo. 4 **natural ~ n** elimu viumbe; maelezo yenye mpango kuhusu hali za maisha. **historian** n mtaalamu wa historia, mwanahistoria. **historic** adj -a kihistoria, -enye kukumbukwa katika historia, -enye umuhimu kihistoria. **historic times** n nyakati ambazo historia yake ipo na imerekodiwa. **historical** adj 1 -a historia; si -a hadithi tu. **historical events** n matukio ya kihistoria halisi; -sio ya kufikiria tu. 2 -a kuhusiana na historia. **historically** adv. **historicity** n tabia ya historia, uhalisi wa matukio. **historiographer** n mwandishi wa historia. **historiography** n uandishi wa historia.

histrionic adj 1 tamthilia/thieta/ uigizaji. 2 -a unafiki, -a uwongo. **~s** n 1 maigizo (ya kwenye thieta). 2 tabia za kitamthilia au kithieta (hasa zilizotiwa chumvi).

hit vt,vi 1 piga; gonga ~ *somebody on the head* piga mtu kichwani. **~ a man when he is down**; **~ a man below the belt** fanya kinyume cha sheria za masumbwi; (*fig*) shinda kwa hila. **~ it**; **~ the nail on the head** pata, patia kabisa. **~ it off (with somebody togather)** patana. **~-and-run** *attrib* adj (*of a road accident*) -a kugonga mtu na kukimbia. 2 **~ somebody hard** hasiri. 3 pata, fikia. **~ the right path** pata njia. **~ the head lines** (*colloq of news*) pewa umuhimu wa kwanza katika gazeti; vuma sana gazetini. **~ the road** (*colloq*) anza safari. 4 piga. **~ out (against)** piga kwa nguvu; (*fig*) shambulia kwa nguvu. 5 **~ on/upon something** pata kwa bahati/bila kutegemea. 6 ~ **something/ somebody off** (*colloq*) elezea kwa kifupi na kwa usahihi; dokeza. n 1

achana na. **on ~** -liopo. **on one's ~** chini ya madaraka ya; mikononi mwa. **out of ~** -sioweza kudhibitiwa *the crowd was out of ~* umati ulikuwa haudhibitiki. **shake ~s (with)** shikana mikono. **take a ~ (in)** saidia, shiriki. **take something/somebody in ~** chukua madaraka ya. **be to ~** (*commerce*) pokelewa *your letter is to ~* barua yako imepokelewa. **wash one's ~s of** nawa mikono, jitenga na. **win ~s down** shinda kwa urahisi. **(rule) with a heavy ~** (tawala) kwa ukali. **win a lady's ~** kubaliwa uchumba. 2 (*pl*) uwezo, mamlaka, madaraka. **in somebody's ~s** chini ya madaraka ya mtu fulani *the house is no longer in my ~s* sina madaraka tena. **change ~s** badili umiliki. 3 (*sing only*) mkono, athari *there's someone's ~ in this* pana mkono wa mtu. 4 (*sing only*) **at first ~** moja kwa moja *I received the news from him at first ~* nilipata habari toka kwake moja kwa moja. **at second ~** kwa kupitia njia nyingine *I received the news about him at second ~* nilipashwa habari zake kwa kupitia mtu mwingine. 5 (*sing only*) ustadi, weledi *he's a good ~ at something* yu stadi wa kufanya kitu. **get one's ~ in** jizoeza (tena). **keep one's ~ in** dumisha umahiri (wa kufanya mambo). 6 mtendaji mzoefu; *(labourer)* kibarua, mfanyakazi; *(nautical)* baharia. **all ~s** watu wote, kila mtu. 7 mshiriki. **have a ~ in something** -wamo (katika jambo fulani). 8 (*watch, clock etc*) mshale, akrabu. 9 upande *left ~* mkono wa kushoto *right ~* mkono wa kuume (wa kulia). **on every/either ~; on all ~s** toka/kila upande, pande zote. **on the one ~** kwa upande mmoja. **on the other ~** kwa upande mwingine. 10 (*sing only*) mwandiko *he writes a legible ~* mwandiko wake unasomeka. 11 (*formal*) sahihi *given under my ~ and seal* idhinishwa kwa sahihi na muhuri wangu. 12 (*cards*) karata (alizoshika mchezaji). **have a good/bad/poor ~** -wa na karata nzuri/mbaya. **play a good/bad ~** cheza (karata) vizuri/vibaya. **play into somebody's ~s** fanya jambo litakalo mnufaisha mtu mwingine; mchezaji (karata); mchezo mmoja (wa karata). **take a ~ at something** shiriki; cheza karata. 13 kipimo kama inchi nne; nusu shubiri. 14 (*colloq*) makofi. **give somebody a good ~** pigia makofi. 15 *(compounds)* **~bag** n begi, mkoba. **~-barrow** n mkokoteni unaosukumwa. **~bill** n tangazo (linalotolewa

pigo. **~ man** n (*sl*) mtu anayelipwa ili aue. 2 ushindi. **~ songs** n nyimbo zinazovuma/zinazosifika sana. **make a ~** (**with somebody**) (*colloq*) pendeza sana mtu; penya moyoni. **~ parade** n orodha ya rekodi mashuhuri zinazouzika sana. 3 utani mkali, kebehi, dhihaka.

hitch vt,vi 1 **~ something up** vuta. 2 funga; fungia; nasa ~ *a horse to a fence* fungia farasi bomani. 3 (*also*-**hike**) **~ (a ride/lift)** (*colloq*) omba lifti/msaada wa gari. n 1 mvuto; kumbo. 2 fundo. 3 kikwazo.

hither adv (*old use*) huku. **~-to** adv

mpaka sasa.

HIV (*abbr*) kirusi kinachoondosha kinga ya mwili/kinachosababisha UKIMWI *be ~positive* wa na Ukimwi.

hive n 1 (*also* **bee~)** mzinga wa nyuki; nyuki walio mzingani. 2 mahali penye watu wengi wanaoshughulika. vt,vi 1 kusanya nyuki katika mzinga. 2 ingia mzingani; ishi pamoja kama nyuki. **~ off (from)** (*fig*) jitenga (na kuwa chombo kinachojitegemea); gawa na fanya huru.

hives n ugonjwa wa mabaka ngozini.

hoar adj (*liter*) (*of hair*) -a mvi, (*of a person*) -enye mvi. **~frost** n jalidi. **~y** adj -enye mvi (kwa uzee); zee sana. **~iness** n.

hoard n akiba; hodhi; hazina. vt,vi **~ (up)** weka akiba; hodhi. **~er** n. (*US bill board*) *(often temporary)* ua wa mbao (unaotumika kwa matangazo).

hoarse adj 1 (*of voice*) -liopwelea,

-a madende. 2 (*of a person*) -enye sauti iliyopwelea, -enye madende. **~ly** adv. **ness** n.

hoax n mzaha, shere, dhihaka; hila. vt dhihaki, cheza shere, fanyia mzaha; danganya

kwa mkono). ~ **book** n kiongozi, kijitabu cha maelekezo. ~ **brake** n breki ya mkono. ~**clap** n (pigo la) makofi. ~**cuff** n pingu. vt tia pingu. ~**ful** n -chache; kiasi kidogo; konzi; ukufi *only a ~ of people attended the meeting* watu wachache tu walihudhuria mkutano; kiasi cha kuweza kujaza kitengele; (*colloq*) tukutu, sumbufu. ~**-grenade** n kombora la mkono. ~**-hold** n kishikizi; kitu cha kushika wakati wa kupanda. ~**-luggage** n mizigo ya mkononi. ~ **made** adj -a mkono; -liotengenezwa kwa mkono. ~ **maid** n mjakazi, mtumishi wa kike. ~**-me -down** n mtumba. kitu ambacho kimeshatumika. ~**-picked** adj -liochaguliwa kwa makini. ~**rail** n papi za ngazi. ~**saw** n msumeno (wa mpini mmoja). ~**shake** n kupeana mikono. ~**stand** n kusimama kwa mikono. ~**work** n kazi ya mkono. ~**writing** n mwandiko, mkono. ~**y** adj 1 fundi, -epesi. ~**ly** **adv** kwa kazi (hasa za mikono). ~**y man** n mtu mwepesi wa kazi (hasa za mikono): wepesi kufanya kazi yoyote. 2 (*of things, place*) -a kuchukulika;

hand

(*useful*) -a kufaa kutumiwa kwa urahisi *come in ~y* faa wakati mwingine. 3 karibu, tayari,-siokuwa mbali. ~**ily** adv ~**iness** n.

hand[2] vt 1 pa; leta; saidia kwa mikono *please ~ me that pencil* tafadhali niletee kalamu hiyo. 2 ~ **down (to)** rithisha *the house was ~ed down to his son* mtoto wake alirithi nyumba yake. 3 ~ **something on to somebody** pitisha *please ~ this book on to Mary* tafadhali nipitishie kitabu hiki kwa Maria. 4 ~ **out (to somebody)** (*colloq*) toa sadaka. **hand-out** **n** taarifa iliyotayarishwa na mkuu na kutolewa (agh. kwa waandishi wa habari); (*of school*) kitini; sadaka kwa maskini. 5 ~ **over (to somebody)** peleka mtu kwa polisi n.k.. ~ **something over (to somebody)** kabidhi. 6 ~ **it to somebody** (*colloq*) msifu mtu; -pa (mtu) haki yake.

handicap n 1 kikwazo. 2 kilema, upungufu. vt 1 zuia. 2 lemaza *~ped people* vilema, kimzaha.

hob n bamba la chuma juu ya moto

jikoni.

hobble vt,vi 1 chechemea; chopea, pecha. 2 funga miguu miwili ya

hoi polloi

mnyama (k.m. punda/farasi) ili asiende mbali n mwendo wa kuchopea. ~ **skirt** n sketi inayobana sana (inayomzuia mvaaji kutembea vizuri).

hobby n 1 jambo alipendalo mtu; jambo la kupitishia muda (kwa kujiburudisha). 2 (*arch*) farasi mdogo. ~**-horse** n farasi wa mbao (wa kuchezea/kwenye bembea), farasi wa fito au matete; (*fig*) (*of conversation etc*) mada anayoipenda mtu na anayoirudia rudia.

hobgoblin n pepo mbaya.

hobnail n njumu. ~**ed** adj (*of boots*

etc) -enye njumu.

hob-nob vi ~ **(together) (with somebody)** suhubiana (na); fanya urafiki (na).

hobo (*US sl*) mzururaji.

Hobson's choice n *see* **choice**.

hock[1] n goti la mguu wa nyuma wa

mnyama.

hock[2] vt (*sl*) weka rehani. n **in** ~ rehani.

hockey n hoki: mpira wa magongo. **ice** ~ n hoki ya barafuni. ~ **stick** n kigoe cha mpira wa magongo.

hocus-pocus n mrogonyo, udanganyifu. vt,vi rogonya, vunga, chezea.

walemavu.

handicraft n kazi ya mikono (kama

kufuma, kusuka vikapu, kufinyanga n.k.).

handiwork n kazi ya mikono; kitu kilichofanywa kwa mikono agh. ya mtu fulani.

handkerchief n leso.

handle n 1 mpini; (*of a cup*) mkono; (*of a bucket*) utambo; *(of a door or box)* kipete. ~ **bar** n (*often pl of a bicycle*) usukani. **fly off the** ~ (*colloq*) hamaki, pandisha. (*fig*) **give a** ~ **(to somebody) (against somebody**) toa nafasi, kisingizio kinachoweza kudhuru/kuumiza. 2 (*sl*) cheo; jina la heshima *have a ~ to one's name* -wa na jina la heshima k.m. Alhaji. vt *1* gusa, shika ~ *the ball* gusa mpira kwa mikono. 2 simamia; shughulika; ongoza, tawala. 3 (*treat*) tendea. 4 (*comm*) nunua; uza *he does not ~ perishable goods in his shop* hafanyi

hang

biashara ya bidhaa zinazoharibika upesi. **~r** n mtu afunzaye na kuwatunza wanyama k.m. mbwa wa polisi.

handsel n zawadi (kwa ajili ya kuanza maisha mapya, mwaka mpya). vt 1 toa zawadi. 2 zindua; takadamu.

handsome adj 1 -enye umbile zuri; (*of men*) -zuri, -enye sura nzuri; (*of women*) -enye umbo zuri. 2 (*of conduct*) kubwa. **H~is as/that ~does** (*prov*) mwungwana ni kitendo.

hang n 1 (*sing only*) mning'inio, mkao *the ~ of a dress* mning'inio wa gauni. 2 **get the ~ of something** (*colloq*) elewa jinsi ya kutumia (teknolojia, mashine, wazo n.k.); pata/ona maana au umuhimu wa kilichosemwa au kuandikwa. **not give/care a ~** (*colloq*) (*euph for damn*) -tojali chochote. **vt,vi** 1 tundika, angika, ning'iniza, ngoeka ~ *the pictures on the wall* tundika picha ukutani ~ *the towel on the line* angika taulo kwenye kamba. 2 (*pt, pp* **~ed**) nyonga *he ~ed himself* alijinyonga *he was ~ed for murder* alinyongwa kwa kuua 3 (*mild equivalent of damn-dated*) *I'll be ~ed if I*

hod n chano, karai.

hodge-podge n *see* **hotch-potch**.

hoe n jembe. *vt, vi* lima; palilia (kwa

jembe). **Dutch ~** n jembe la kusukuma.

hog n nguruwe; (*fig*) mtu mchafu/

mlafi/mchoyo. **go the whole ~** fanya kitu kwa ukamilifu. **~-wash** n makombo, rojorojo; (*fig*) (*esp of something said or written*) -sio na maana, upuuzi. vt,vi chukua/-la zaidi ya unavyotakiwa; chukua/-la kwa ulafi na uchoyo. **~ish** adj lafi na -enye choyo.

hogshead n 1 pipa kubwa, (hasa la kutilia pombe). 2 kipimo cha lita 240.

hoi polloi n *(derog)* **the ~** n (*pej*)

hoist

makabwela, polo.

hoist vt inua, pandisha kwa roda. **~ a sail** tweka tanga. n chombo/kifaa cha kuinulia/kupandishia; roda; (*colloq*) kuvuta, kusukuma. **give somebody a ~** sukuma/vuta mtu ili kumsaidia kupanda.

hoity-toity adj (*colloq*) -enye kichwa kikubwa, -enye maringo/kujidai *don't be so ~* usiwe na kiburi, usijidai.

hold[1] vt,vi 1 shika, kamata. **~oneself well** jiweka imara; simama vizuri. **~ the line** shikilia simu. 2 zuia. **~ one's breath** zuia pumzi (kwa woga n.k.). **~ one's fire** acha kupiga risasi kwa muda. **~ one's tongue/peace** nyamaza, kaa kimya. **there is no ~ing somebody/ something** haizuiliki, haiwezekani kumzuia/kuzuia. 3 shikilia. **~ oneself in readiness (for)** jitayarishe (kwa hatari), kaa tayari (kwa dharura). **~ one's sides with laughter** shikilia mbavu, cheka sana/vunjika mbavu. 4 weka; -wa na uwezo wa kuweka; chukua *this tank ~s 30 litres*

come sitakuja kabisa; wallahi siji! 4 (*various uses*) ~ *a door* tia mlango bawaba. **~ by a hair/a single thread** (*of a person's fate*) -wa katika hali mbaya/ngumu; tegemea kitu kidogo; wa mashakani sana. **~ one's head** inamisha kichwa hasa kwa aibu. **~ fire** (*of a gun*) kawia kufyatuka; (*of events*) kawia kutokea/kuanza. **let things go~** (*colloq*) puuza, -tojali. **~ in the balance** -wa na matokeo yenye mashaka, -wa mashakani. 5 acha *leave ~ing until the right time* acha mpaka wakati ufaao. 6 (*compound*) **~man** n chakari, mnyongaji. **~ dog** adj (*of somebody's look*) -danganyifu na -liotahayari; -enye aibu. **~over** n kasumba; uchovu baada ya

hangar

kulewa sana; mabaki ya habari; sheria za zamani; (*with adverbial particles and preps*) *colonial ~ over* kasumba ya kikoloni. **~ about/a round** randaranda. **~ back** sita. **~ on** shikilia kwa nguvu; vumilia. **~ on (a minute)** (*colloq*) ngoja kidogo. **~ on/upon somebody's words/lips** sikiliza kwa makini. **~ on to something** ng'ang'ania; shikilia imara. **~ out** (*sl*) ishi; panga. **~ something out** tundika, anika, angika (nguo mbichi) juani zikauke; onyesha. **~ together** (*of persons*) saidiana; shirikiana *if we dont ~ together we shall fail* tusiposhirikiana tutashindwa; patana, lingana *the evidence of the witnesses ~s together* ushahidi wa mashahidi unalingana. **~ up** kata simu. **~ up on somebody** (*colloq*) kata simu kabla mtu mwingine hajamaliza kuongea. **be hung up** cheleweshwa; katishwa tamaa; fadhaika. **~-up** n 1 shida, matatizo. 2 fadhaa. **~er** n kiango (cha kutundikia vitu) (*in compounds*) *clothes-/dress-~er* kiango cha nguo. **~er-on** n mtu anayejitiatia, mdoezi. **~ing** n 1 kufa kwa kunyongwa. 2 (*usu.pl*) pazia.

hangar n banda la ndege.

hangnail n kigozikucha.

hank n kibonge, kidonge (cha uzi, hariri).

tangi hili linaweza kuweka lita 30. **(not) ~ water** (isiyo) kubalika. **~ something in one's head** kumbuka. 5 fanya watu wasikilize, sisimua *the speaker held his audience spellbound* msemaji aliwasisimua wasikilizaji wake. 6 ona; chukulia, amini. **~ somebody in high/low esteem** heshimu/dharau mtu. **~ something dear/cheap** kuza/shusha thamani ya kitu, thamini sana/ kidogo. 7 linda; shikilia. **~ the fort** (*fig*) -wa na madaraka mwenyewe anapoondoka. **~ one's ground** simama tisti. **~ one's own** kacha, -torudi nyuma. 8 fanya, anzisha, endesha ~ *a meeting* fanya mkutano. **~ court** (*fig*) karibisha, starehesha, kubali kuwa na maongezi na (washabiki/ wapenzi). 9 -wa na haki ya, miliki. 10 -endelea vizuri. 11 shika nafasi. **office ~er** n mwenye ofisi. 12

hold

himili, beba *the new car ~s the road well* gari hili jipya linahimili barabara. 13 *(uses with adverbial particles and preps)*. **~ something against** acha kitu kiathiri wazo la mtu *don't ~ his political views against him* usimchukulie kuwa na makosa kwa sababu ya mawazo/ msimamo wake kisiasa. **~ back** sita. **~ somebody/something back** fanya mtu/kitu kisite; zuia; (*of secret*) ficha. **~somebody/ something down** shikilia; kandamiza. **~ a job down** (*colloq*) dumu kazini (kwa kuonyesha uwezo). **~ forth** sema kwa kujikweza; jigamba; hubiri. **~ something forth** toa; pendekeza. **~ something in** zuia ~ *in one's temper* jizuia (hasira). **~ off** jitenga, kaa/baki mbali; chelewesha. **~ somebody/ something off** zuia mtu/kitu mbali. **~ on** simama imara (kwenye matatizo/hatari); (*usu imper*) acha ~ *on a minute* acha kwanza kidogo! **~ on to** shikilia; -tokubali kutoa mali n.k.. **~ something on** shikilia; weka *bolts and nuts ~ the wheels on* parafujo na nati hizi vinashikilia magurudumu mahali pake. **~ out** shikilia; -tojisalimisha; dumu, endela kuwepo; *(of hand)* nyosha *the workers are still ~ing out for higher wages* wafanyakazi bado wanaendelea kudai mishahara ya juu. **~ out on** kataa kupatana/ kushirikiana. **~**

hanker vi ~ **after/for something** taka sana, tamani sana ~ *after wealth* tamani sana mali. **~ing** n tamaa *have a ~ing for power* -wa na tamaa ya madaraka.

hanky n *(child's word for* **hand-**

kerchief) leso.

hanky-panky n hila.

Hansard n kumbukumbu rasmi za mijadala ya bunge.

hap n (*archaic*) bahati; jaha. vt,vi tukia. **~less** adj (*arch*) -a bahati mbaya, -sio na bahati. **~ly** adv 1 kwa bahati; kwa nasibu. 2 huenda,

hard

labda.

haphazard n bahati adj -a ovyo adv

ovyo ovyo, shaghalabaghala ~ *attempt* jaribio la ovyoovyo/lisilo na mpango/la wasiwasi.

happen vi 1 (**to**) tukia, jiri, tendeka. ~ **again** tukia tena *it so ~ed that* ilitokea kuwa. 2 -wa na bahati; bahatisha; bahatika *as it ~s* kwa bahati. 3 ~ **on/upon** ona/pata kwa bahati. ~ **on somebody** pata mtu kwa bahati. **~ing** n (*often pl*) tukio.

happy adj 1 -a furaha; -a bahati;

-lioridhika. **as ~ as the day is long** -enye furaha kabisa. 2 fadhiliwa; furahishwa. 3 -enye kufaa, inayosibu *a ~ idea* wazo linalofaa. ~ **go lucky adj** -siojali; -enye kuchukua maisha yalivyo. **happily** adv. **happiness** n.

hara-kiri n kujiua kwa kujikata matumbo kama ishara ya **samurai** ya kuwajibika.

harangue n makemeo; mahubiri. vt,vi hubiri/kemea kirefu.

harass vt 1 sumbua, bughudhi. 2 shambulia

somebody/ something out wa na mtu/kitu; toa. ~ **something over** ahirisha. ~ **something over somebody** tumia kitu kutisha; tishia. ~ **to something** fanya mtu atimize ahadi/mkataba, shikilia kuwa mwaminifu kwa; endelea kushikilia. ~ **somebody to something** fanya mtu aweke ahadi n.k.. ~ **somebody (up) to ransom** shikilia mtu mateka (ili kudai vitu

hold

mbalimbali). ~ **together** shikamana. ~ **somebody/ something together** fanya ishikamane. ~ **somebody/ something up** shika, zuia; chelewesha; shikilia kwa nguvu/vitisho (ili kuibia n.k.). ~ **up** n ushikiliaji wa nguvu, wizi; fanya kuwa mfano. ~ **somebody up to derision/scorn/ ridicule** dhihaki mtu. ~ **with something** kubali.

hold[2] n 1 mshiko; kushika; uwezo wa kushika. 2 amri, madaraka *he has great ~ over him* ana madaraka makubwa juu yake. 3 mahali pa kushikia. 4 (*boxing and wrestling*) mashiko. **~all** n begi kubwa la kubebea nguo. **~er** n 1 kishikizi, kishikilia. 2 mwenye madaraka; mpangaji; mmiliki; mshikaji. **~ing** n kiwanja, shamba; umilikaji (agh wa ardhi). **small ~ ing** n shamba dogo. **~ing company** n kampuni mama.

hold[3] n sehemu ya meli ya kuwekea mizigo.

hole n 1 tundu, shimo. **make a ~ in** tumia kiasi kikubwa cha *the hospital charges made a large ~ in his savings* gharama za hospitali zilipunguza kiasi kikubwa cha akiba yake. **pick ~s in** tafuta kosa. **a square peg in a round ~** mtu asiyefaa katika cheo fulani. 2 (*colloq*) hali ngumu, mbaya; hali ovyo ovyo. 3 shimo la mnyama; (*fig*) maficho; pango. **~-and-corner** adj (*colloq attrib*) -a chinichini, -a siri. 4. (*golf*) goli; pointi za magoli. vt,vi 1 toboa. 2 ~ **(out)** tia mpira (wa gofu) shimoni. ~ **up** (*sl*) jificha.

holiday n 1 sikukuu; siku ya mapumziko. 2

mara kwa mara. ~ **ment** n.

harbinger n dalili *heavy clouds is the ~ of rain* mawingu mazito ni dalili ya mvua.

harbour n 1 bandari. ~ **dues** n kodi ya kutia nanga. 2 (*fig*) mahala pa kinga/hifadhi. vt,vi 1 hifadhi, linda, ficha. 2 hodhi (mawazo). 3 tia nanga bandarini. ~**age** n mahala pa hifadhi.

hard (*contrasted with soft*) adj 1

-gumu *a ~ wood* mti mgumu *a ~ nut to crack* (*fig*) tatizo kubwa; mtu asiyechukulika. 2 (*contrasted with easy*) -gumu/isio rahisi (kueleweka) ~ *words* maneno magumu ~*subject* somo gumu *he finds it ~ to understand* anaona vigumu kuelewa. 3 -a dhiki, -a shida, -a tabu. ~ **going** adj kazi ngumu. ~ **times** n siku za dhiki. **learn something the ~ way** jifunza kwa

hard

tabu. 4 kali, korofi *a ~ father* baba mkali. **be ~ on somebody** fanyia mtu ukali; tendea bila huruma. **take a ~line** -wa na msimamo mkali. 5 (*of the body*) -kavu, kakamavu, -liokakamaa ~ *muscles* misuli mikavu. **as ~ as nails** -enye nguvu; (*fig*) katili. ~**hearted** adj -enye moyo mgumu. 6 -enye bidii/juhudi ~ *worker* mfanyakazi mwenye bidii. 7 (*of the weather, sound*) kali **a ~ winter** n kipupwe kikali *a ~ drought* ukame uliokalifisha. 8 (*various uses*) **~ and fast (rules etc)** mkata, -siobadilishwa. ~ **cash** n fedha taslimu; kichele ~ *of hearing* -enye uziwi. ~ **back/cover** n kitabu chenye jalada gumu (kinyume na jalada laini). ~ **board** n hadibodi, bango. ~ **core** n kifusi; msingi/ kiini; sugu ~ *core criminal* jambazi sugu. ~ **court** n kiwanja cha sakafu. ~**currency** n fedha isiyobadilika ovyo thamani/ inayoaminika (kimataifa). ~ **drug** n dawa ya kulevya (k.m. heroini). ~**headed** adj -tendaji, -enye kutenda. ~ **labour** n kazi ngumu. ~ **liquor/drink** n kinywaji kikali. ~ **luck/line** n bahati mbaya, -a kusikitisha. ~ **luck story** n hadithi ya kusikitisha. ~ **shoulder** n sehemu ya kando ya barabara ya

(*often pl*) (**US vacation**) likizo. ~**-maker** n mtu aliye likizoni; mtalii.

Holiness n utakatifu, uwalii. **His/ Your H** ~Baba Mtakatifu.

holistic adj 1 -a jumla; -enye

holystone

kujali/chukulia kitu kizima/chote badala ya sehemu za kitu *a* ~ approach mkabala wa jumla. 2 (*medical*) tiba ya mgonjwa.

holler vt,vi (*sl*) piga makelele.

holloa *interj* halo.

hollow adj 1 tupu; -a wazi. ~ **ware** n kibia. 2 (*of sounds*) sauti kama itokeayo sehemu wazi/shimoni. 3 (*fig*) -enye hila; ongo, nafiki ~ *victory* ushindi wa kirahisi mno. 4 -a kuingia ndani; -a kubonyea. ~ **eyed** adj -enye macho ndani. 5 (*colloq; as adv*) **beat somebody** ~shinda hasa, kabisa. n shimo; kibonde. vt ~ **(out)** fukua; komba.

holly n mholi: mti wenye majani yaliyo na ncha kali.

Hollywood n makao makuu ya utengenezaji filamu Marekani.

holm n kisiwa kidogo katika mto (hasa wakati wa mafuriko).

holm-oak n mwaloni.

holocaust n maangamizi makuu (hasa

ya watu kwa kuchomwa moto, mabomu n.k.) *a nuclear* ~ maangamizi ya watu kwa bomu la nyuklia.

holograph n holografu: maandishi yaliyoandikwa na mtu mwenyewe.

holster n mfuko wa bastola.

dharura. **~ware** n vifaa vya bati vitumiwavyo nyumbani k.m. sufuria, vikaango, misumari *military ~ware* zana za kijeshi *computer ~ware* zana na vifaa vya mitambo ya kompyuta. **~ water** n maji ya chumvichumvi. **~ wood** n mti/ubao mgumu k.m. mninga, mvule, mpingo n.k. **~ness** n. adv 1 kwa nguvu, kwa bidii *work* ~ fanya kazi kwa bidii *pull* ~ vuta kwa nguvu. **~ hitting** adj -lioeleza waziwazi. **~working** adj -enye kufanya kazi kwa bidii; chapa kazi. 2 kwa vikali sana *it is raining* ~ inanyesha sana. 3 kwa matatizo, kwa tabu *my ~ earned wealth* mali

hare

yangu niliyoipata kwa tabu. **be ~ hit** hasirika sana hasa kwa fedha. **be ~ pressed (for something**) banwa sana na jambo. **be ~ put to it (to do something)** -wia vigumu *I was ~ put to it to explain how I got the new car* iliniwia vigumu kueleza jinsi nilivyopata gari jipya. **be ~ up** wamba, -tokuwa na fedha. **be ~ up for (something)** -wa mhitaji wa kitu, kosa kitu. **~ boiled** adj gumu, yai lililo- chemshwa. 4 **~baked** adj -liookwa mpaka likawa gumu. **~ bitten** adj (*of a person*) -enye kupigana kishupavu; *(fig)* sugu, -siojali. 5 karibu, mara *follow ~ after somebody* fuata mtu karibu. **~ by** karibukaribu, sio mbali, karibu. **run somebody ~** kimbiza/ fukuzia/fuata karibukaribu. **~ship** n taabu, shida, dhiki. **~en** *vt,vi*-wa/fanya/gumu, madhubuti, imara; shupaza; shupaa ~ *the heart* shupaza moyo. **be ~ to** -tojali jambo/kitu fulani, fanywa sugu. **~ off** (*of young plants, esp. seedlings*) imarika, tayari kwa kupandikizwa mahali pengine. **~hood** n ujasiri, ushupavu. **~y** adj 1 -enye nguvu; -nayoweza kustahimili taabu. 2 (*of plants*) -sioharibika kwa baridi. 3 shupavu, jasiri. **~iness** n.

hardly adv 1 chache, kidogo tu *we had ~ rested* hatukudiriki/ hatukuwahi kupumzika. 2 (*used to suggest that something is improbable, unlikely or unreasonable*) *I can ~ give you a drink today* sidhani kama naweza kukununulia kinywaji hivi leo. 3 (*neg. in meaning*) chache, kwa nadra sana ~ *anybody came to the*

holy adj 1 -takatifu; -a kuhusiana na Mungu/dini. **the H~ Bible; H-Writ** n Biblia Takatifu. **the H~ Land** n nchi ya Palestina. **the H~ City** n Yerusalemu. **H~ Week** n Juma la Mateso. **H~ Communion** n Komunyo; Ekaristi Takatifu. **H~ Father** n Baba Mtakatifu. **~ ground** n sehemu takatifu. **~ water** n maji ya uzima. **a ~ war** n jihad, vita vya kidini. 2 -a kumcha Mungu *a ~ man* mcha Mungu *live a ~ life* ishi kwa kumcha Mungu. 3 **a ~ terror** n *(sl)* mtoto mtundu. n **the H~ of Holies** n chumba/ mahali patakatifu, takatifu; (*fig*) mahali popote patakatifu.

holystone n jiwe la mchanga laini la

kusugulia meli/sitaha ya meli. vt

homage

sugua (kwa mchanga).

homage n 1 heshima kuu. **do/pay ~** (**to somebody**) toa heshima. 2 (*in feudal times*) heshima, utiifu kwa mtawala.

homburg n kofia laini.

home n 1 nyumbani, makazi, maskani. **at ~** nyumbani; (*football, etc*) uwanja wa nyumbani. **the ~ team** n timu ya wenyeji/nyumbani; (*of invitation*) -wa nyumbani (kupokea wageni). **at ~ n** tafrija ya nyumbani (ambayo wageni wanatarajiwa kufika wakati maalum). **not at ~ (to)** -tokaribisha/-topokea wageni. **make oneself/be/ feel/ at~** starehe, ondosha ugeni; jisikia nyumbani. **at ~ in** zoea. **be ~ and dry** (*colloq*) fanikiwa. **a ~ from ~** mahali mtu anapojisikia yu mwenyeji. **nothing to write ~ about** (*colloq*) hakuna cha ajabu/maana. 2 kituo cha wasiojiweza. 3 (*often attrib*) maisha ya kifamilia. **~ economics** n sayansi kimu. **~ help** n (*GB*) mtu aliyeajiriwa kusaidia wasiojiweza. 4 (see **habitat**) maskani, makazi asilia. 5 (*in sport and in various games*) golini; kituoni. (*baseball*) **the ~ plate** n kituo cha nyumbani. **~ run** mzunguko wa mpigo

meeting ni watu wachache sana waliofika mkutanoni. 4 vikali, kwa ukali *the child was scolded* ~ alikaripiwa kwa ukali sana.

hare n 1 sungura. 2 **start a ~** anzisha hoja, mjadala (usiohusiana

harem

na suala kuu). **first catch your ~ then cook him** usikate mbeleko na mwana hajazaliwa. **run with the ~ and hunt with the hounds** ridhisha kila upande; -wa ndumila kuwili *mad as a March* ~ kichaa kabisa. **~-brained** adj -a harara; pumbavu. **~lip** n mdomo uliojigawa (tangu kuzaliwa).

harem n 1 nyumba ya harimu. 2 harimu.

haricot n **~ (beans)** maharage

madogo meupe.

hark vi (*chiefly imper*) 1 **~ at** *(colloq)* sikiliza! msikilize! 2 **~ back (to)** rejea/kumbuka jambo lililofanywa au lililosemwa.

harlequin n mchekeshaji, mtu wa mzaha. **~ade** n mchezo wa kuigiza ambao sehemu kubwa inachukuliwa na mchekeshaji.

harlot n (*arch*) malaya, kahaba.

harm n madhara *there is no ~ in doing so* hakuna madhara kwa kufanya hivyo. **do somebody ~** umiza mtu. **out of ~'s way** mahali pa salama. vt dhuru. **~ful** adj -a kudhuru. **~fully** adv. **~less** adj 1 si -a kudhuru, si-a shari, -pole. 2 -sio na hatia. **~lessly** adv.

harmattan n hamatani, kipupwe; upepo mkali wenye vumbi jingi uvumao katika pwani ya Afrika Magharibi.

harmonica n kinanda cha mdomo. **harmonium** n kinanda.

harmony n 1 upatanifu (katika maono, mtazamo n.k.), amani. 2 (*music*) mwafaka,

mmoja. **the ~ straight/stretch** n mwisho wa mbio fulani. 6 (*attrib*) **one's ~ town** makazi ya kudumu. **Ministry for H ~ Affairs** n wizara ya mambo ya ndani. 7 (*compounds*) **~-baked** adj -liopikwa/ -liotenge nezwa nyumbani. **~ brewed** adj pombe iliyotengenezwa nyumbani/ya kienyeji. **~coming n** kurudi nyumbani. **~cured** adj (*of food esp bacon*) -liokaushwa nyumbani. **the ~ front** n raia (wakati wa vita). **~grown** adj (*of food*) -liopandwa/-liozalishwa nchini. **~ guard** n mwanamgambo wa Uingereza (1940-57). **~land** n nchi ya asili. **~ made** adj (*of bread, cakes, etc.*) -liotengenezwa

homo

nyumbani. **~ Rule** n utawala wa wananchi wenyewe. **~sick** adj -a kutamani/kukumbuka nyumbani. **~spun** adj nguo iliyofumwa kwa mkono; -a nyumbani. **~stead** n nyumba iliyozungukwa na shamba; (*US*) shamba lililotolewa na serikali kwa kuishi na kulima. **~ thrust** n shambulio (kwa silaha au maneno) la nguvu. **~truth** n ukweli unaouma. **~work** n kazi ya nyumbani, zoezi (kwa mwanafunzi) la kufanyiwa nyumbani; *(colloq)* matayarisho (ya majadiliano, kuandika ripoti n.k.). **~ less** adj -sio na makazi *like* ~ -a kama nyumbani. **~ward** adj -a kuelekea nyumbani. **~ward(s)** adv kwa kuelekea nyumbani adv 1 nyumbani, nchini. 2 hasa, barabara. **bring something/come ~ to somebody** fahamisha barabara. **drive a point/an argument** ~ eleza barabara. **~ly** adj 1 -a kawaida *a ~ meal* mlo wa kawaida. 2 -a kama nyumbani, -a kukumbusha mtu nyumbani kwao. **~liness** n (*US*) (*also of people, their features*) -siovutia. **~y** (*also* **homy**) adj (*US colloq*) -a kama nyumbani. **homing** adj (*of pigeons*) -enye silika ya kurudi nyumbani; *(of torpedoes, missiles)* -enye uwezo wa kufikia shabaha iliyolengwa.

homicide n uuaji wa binadamu; muuaji wa binadamu. **~ squad** n (*US*) kikosi cha upelelezi wa mauaji hayo. **homicidal** adj.

ulinganifu wa sauti. **harmonic** adj *(of sound)* -a hamoniki, linganifu, -enye kuoana/ kuchukuana. **harmonics** n sauti za hamoniki. **harmonious** adj 1 -enye mpangilio mzuri/wenye kuridhisha, linganifu. 2 patanifu. 3 *(of music)* tamu. **harmonize** vt patanisha, linganisha. vi lingana patana, chukuana. **harmonization** n.

harness n 1 lijamu na hatamu. **in ~** (*fig*) kufanya kazi ya kawaida *he*

has

died in ~ alikufa angali akifanya kazi yake. **work/run in double ~** shirikiana na mwenzi katika kazi. 2 (*in a loom*) sindano (ya kufumia). vt 1 funga/visha farasi lijamu na kigwe. 2 tumia mto, maporomoko ya maji agh. kutengeza umeme.

harp n kinubi. vi 1 piga kinubi. 2 **~ on something** (*fig*) zungumza kwa kurudiarudia na kuchosha ~ *upon the same thing* rudiarudia yale yale. **~er** n. **~ist** n mpiga kinubi.

harpoon n chusa. vt vua kwa chusa,

piga chusa.

harpy n (*Gk myth*) 1 mwanamkendege: kiumbe mkali mwenye sura ya mwanamke na kiwiliwili cha ndege. 2 mwanamke katili na mchoyo.

harridan n ajuza/bibi kizee mkali

sana.

harrier n 1 mbwa wa kuwindia

sungura; (*pl*) kundi la mbwa hao pamoja na wawindaji. 2 mkimbiaji wa mbio ndefu.

harrow n haro. vt 1 piga haro. 2 (*fig*) huzunisha, tia uchungu.

harry vt 1 shambulia mara kwa mara; vamia

homily n hotuba, mahubiri, waadhi.

homiletic adj. **homiletics** n ustadi wa kuhutubia, kuhubiri.

hominy n uji.

homo[1] n (*lat*) mtu. ~ **sapiens** n ukoo safu wa kisasa, binadamu.

homo[2] (*pref*) -a kufanana, -a jinsi moja. **~genous** adj (*formed of parts*) -a jinsi moja. **~geneity** n namna moja, hali moja. **~genize** *vt* fanya kuwa -a jinsi moja; suka

homocentric

maziwa (ili kuchanganya mafuta na mtindi).

homocentric adj -enye kiinishirika.

homoeopathy n tiba inayotoa dalili za ugonjwa (kwa mtu asiye na ugonjwa huo) **homoeopath** n tabibu wa tiba hiyo.

homograph n homografu: neno lenye tahajia sawa na lingine lakini maana au matamshi tofauti.

homonym n homonimu: neno linalofanana na jingine lakini lenye maana tofauti.

homophone n homofoni: neno linalotamkwa kama jingine lakini tofauti katika tahajia, maana au chanzo.

homosexual n basha; msenge adj -a

kibasha; kisenge, -enye kuvutiwa na jinsi yake. ~ **practices** n vitendo vya kibasha (ubasha). **~ity** n ubasha; usenge.

Hon, (*abbr*) *see* **honorary; honorable.**

hone n kinoo, jiwe la kunolea. vt noa. **honest** adj -aminifu, -nyofu; -a kweli. **to be quite ~ about it** kusema ule ukweli. **make an ~ woman of somebody** (*dated use*) oa mwanamke (baada ya kujamiiana). ~

na kupora. 2 sumbua, udhi.

harsh adj 1 (*of texture, voice etc*)

kali; -siopendeza, -a kuchukiza. 2 kali, katili *a ~ punishment* adhabu kali/katili. **~ly** adv. **~ness** n.

hart n ayala.

hartebeest n kongoni.

harum-scarum n (*colloq*) mtu mwenye harara, msojali adj -a harara, -siojali.

harvest n 1 mavuno. ~ **festival** n (*rel*) sikukuu ya mavuno. ~ **home** n sikukuu inayofanywa na wakulima mwishoni mwa mavuno kwa ajili ya wafanyakazi wao. ~ **moon** n mwezi mpevu. 2 (*fig*) matokeo *reap the ~ of your work* vuna matunda ya kazi yako/ulichopanda. vt vuna. **~er** n 1 mvunaji. 2 mashini ya kuvunia.

has *see* **have. ~-been** n (*colloq*) zilipendwa.

hash

hash n 1 chinyango iliyopikwa na

kupashwa moto. 2 (*muddle*) fujo. **make a ~ of something** fanya (jambo) ovyoovyo, vuruga. **settle somebody's ~** komesha (mtu). 3 (*colloq*) bangi. vt ~ (**up**) katakata (nyama).

hashish n bangi.

hasp n kipete.

hassle n (*colloq*) mabishano; ugomvi, mzozo. vt,vi bishana; gombana.

hassock n takia la kupigia magoti

(mf. kanisani).

hast (*arch*) *thou* ~ una.

haste n haraka, hima. **Make** ~ fanyahima. **More ~ less speed** *(prov)* haraka haraka haina

intention n nia njema. **earn an ~ penny** pata fedha kihalali. **~ly** adv kwa uaminifu. **~y** n uaminifu; ukweli.

honey n 1 asali ya nyuki. (*fig*) **~-dew** n asali ya mimea; utomvu; tumbaku tamu (tumbaku iliyotiwa asali). 2 (*colloq*) mpenzi. **~ed** adj -a kama asali, tamu kama asali. **~-comb** n sega; (*piece of*) pambo lenye umbo la sega. vt toboa matundu matundu.

honeymoon n fungate; (*fig*) kipindi cha maelewano mazuri mwanzoni mwa shughuli fulani. vt kaa fungate.

honk n mlio wa bata bukini mwitu; honi. vt,vi piga/liza honi; lia.

honour(*US* **honor**) n 1 heshima,

utukufu, adhama *show ~ to one's parents* heshimu, onyesha heshima

honour

kwa wazazi. **do somebody ~; do ~ to somebody** toa heshima/ heshimu mtu. **maid of ~** n mpambe (hasa wa malkia) *guard of ~* gwaride la heshima. 2 sifa njema; uaminifu; uadilifu. **on one's ~** kwa sifa/uaminifu wake. **an affair of ~** (*hist*) pambano la kutetea hadhi. **be/feel (in) ~ bound to do something** wajibika (sio kwa sheria). **one's word of ~** ahadi, kutimiza jambo. **pay/incur a debt of ~** lipa deni kwa heshima. **put somebody on his ~** amini mtu. 3 (*in polite formulas*) kuheshimu, kustahi (mtu). **do somebody the ~ of** fanyia mtu heshima. **have the ~ of/to** -wa na heshima ya *(formal style) I have the ~to write to you* nina heshima kukuandikia. 4 **Your/His** ~ Mheshimiwa, Mtukufu. 5 **an ~ n** mtu/jambo lenye kuleta sifa *she is an ~to her group* yeye ni mfano mzuri kwa kikundi chake. 6 (*pl*) maadhimisho ya heshima, cheo, nishani. **full military ~** n heshima zote za kijeshi (agh. kwa mazishi ya shujaa au kukaribisha kiongozi wa heshima). **do the ~s** (*colloq*) (*of the table,house etc.*) karibisha. 7 *(pl)* (*in universities*) nafasi ya juu katika

baraka. **~n** vi,vt harakisha, fanya haraka, hima. **hasty** adj -a haraka *a ~y departure* kuondoka kwa haraka *speak ~y words* ropoka. **hastily** adv. **hastiness** n.

hat n kofia, chepeo, heti. **go/come ~ in hand** njoo/nenda kuomba msamaha. **pass/send round the ~** changisha fedha. **talk through one's ~** (*sl*) payapaya, bwabwaja *keep information under one's ~* tunza siri, funika kombe *lift ones's ~ to somebody* toa heshima. **take off one's ~ to** (*fig*) vulia kofia; shangilia. (*US*) **throw one's ~ into the ring** ingia/ingiza kwenye mashindano/ulingo. **~ in hand** kwa unyenyekevu. **~ off to**... (*fig*) makofi! tunashangilia...! **my ~!** ala! **a bad ~** n (*sl*) (mtu) mwovu. **~-band** n utepe wa kofia. **~-pin** n chupio ya kufungia kofia. **~ trick** n magoli matatu mfululizo. **~less** adj bila kofia. **~ter** n mtengeneza kofia. **as mad as a ~ter** kichaa kabisa.

hatch[1] n 1 mfuniko wa mlango. *(esp)* **~ way** n mfuniko wa sitaha; dirisha baina ya vyumba viwili (hasa jiko na chumba cha kulia). **under ~** n chini ya silaha. 2 sehemu ya chini ya mlango uliogawika.

hatch[2] vt,vi angua (yai). **don't count**

have

one's chickens before they're ~ed (*prov*) usikate mbeleko na mwana hajazaliwa. 2 buni, tunga *a plot* buni njama, kula njama. **~ery** n mahali pa kuangulia (hasa mayai ya samaki).

hatch[3] vt chora/chimba mistari sambamba. **~ing** n mistari hiyo.

hatchet n kishoka. **bury the** ~patana, acha ugomvi. **~ face** n uso wa upanga.

hate vt chukia, -wa na kinyongo na; (*colloq*) juta. n chuki, kinyongo. **~ful** adj -a kuchukiza, -a kinyongo, -a kuchukia. **hatred** n chuki, kinyongo, kisirani.

digrii. **~s degree n** digrii ya daraja la juu. 8 (*in card games*) karata ya thamani kubwa. vt 1 heshimu, tukuza, adhimu. 2 *(comm)* pokea na lipa kwa wakati maalum ~ *a debt* lipa deni ~ *one's signature* kiri/kubali sahihi na kulipa fedha. **honorary** adj 1 (*shortened in writing to* **Hon**) (*of a position*) -sio na malipo *the honorary secretary* katibu asiyelipwa. 2 (*of a degree, rank*) -a heshima *an honorary member* mjumbe wa heshima. **honorarium** n honoraria, tunzo (isiyodaiwa). **honorific** adj (*of expression*) -a heshima. **~ able** *(US* **honorable)** adj 1 -a heshima, tukufu *~able*

hooch

burial mazishi ya heshima. 2 **~able** (*abbr*. **Hon**) Mheshimiwa. **Right ~able** (*abbr*. **Rt Hon**) jina la heshima kwa wenye vyeo maalum k.m. waziri n.k. **~ably** adv.

hooch n (*US sl*) pombe kali.

hood n kifuniko; (*of rain coats*) ukaya; (*of universities*) skafu; (*of cars*) kifuniko; *(US)* boneti. vt *(chiefly in pp)* -funika na.

hoodlum (*also* **hood**) n jambazi (la

kutisha).

hoodoo n (*chiefly US*) kisirani, ndege mbaya. vt leta mkosi/bahati mbaya.

hoodwink vt **~ somebody (into)** hadaa.

hooey n (*sl*) upuuzi; puo.

hoof n kwato. **cattle on the ~**

ng'ombe wazima/hai. vt piga kwa kwato; (*sl*) piga teke.

hook n 1 kiopoo. **a clothes ~;a crochet ~** n kulabu. **a fish ~** n ndoana/chango. **~ line and sinker** *(from fishing)* (*fig*) kabisa, zimazima, -ote. **a fruit ~** n kigoe, upembo. **be on the ~** (*colloq*) -wa/kabiliwa na uamuzi mgumu wa kufanya. **be/get off the ~** ondokana na tatizo.

haughty adj -enye kiburi; -enye

maringo, -a majivuno/kujivuna. **haughtily** adv. **haughtiness** n.

haul vt,vi kokota, burura, buruta. ~

down one's flag/colours salimu amri. ~ **somebody over the coals** karipia, kemea. n 1 kukokota. 2 pato (linalopatikana kwa jasho/kukokota, hasa uvuvi wa samaki kwa nyavu) *a good ~ of fish* samaki wengi walipatikana. **~age** n usafirishaji (wa bidhaa) *road ~age* usafirishaji wa barabara. 3 gharama ya usafirishaji. **~ier** n msafirishaji; mwenye magari ya kusafirisha bidhaa.

haulm n (*collective, sing*) mashina na matawi ya njegere, maharagwe, mbatata (hasa baada ya mavuno).

haunch n tako.

haunt vt 1 tembelea/ingilia/kalia/ rudia mara kwa mara. 2 (*esp of ghosts and spirits*) fanya maskani, makao. 3 (*of mind*) sumbua/tawala. n makao *the ~ of criminals* makao ya wahalifu.

hauteur n majivuno, maringo. **Havana** n biri ya Havana Cuba.

have vt,vi *aux* (*pres) I ~, he/she has, we/you ~, pt,pp had*) 1 -wa na *April has thirty days* Aprili ina siku thelathini. 2 pata, patia, chukua; kubali *I didn't ~ much difficulty*

haven

sikupata shida sana. **let him ~ it** (*sl*) mwache akione. **~ had it** (*sl*) -wa na wakati ngumu. 3 ~ **something done** sababisha/amuru kitu kifanywe. 4 (-wa na) lazima, sharti *I ~ to go* lazima niende. 5 ~ **somebody do something** taka mtu afanye jambo. 6 ~ **something done to you** wahi/pata kufanyiwa jambo *he had his pocket picked* aliwahi kuibiwa, alichomolewa. 7 (*colloq*) danganya *mind she doesn't ~ you* angalia asikudanganye; shinda; patia *you had me there*! umenipatia kwelikweli! 8 (*with it*

~ **nosed** *adj* -enye pua iliyopinda. ~ **worm** n tegu. 2 (*for cutting*) nyengo. **by ~ or by crook** kwa vyovyote vile. 3 (*cricket, golf*) pigo la kushoto; (*boxing*) pigo (la) kiko. vt,vi 1 vua; ngoeka, koeka; ~ *a quiet husband* (*fig*) koeka mume mpole. 2 tengeneza ndoana/kiopoo. 3 **~ it** *(sl)* toroka. 4 **~-up** n (*of radio*) idhaa mbili au zaidi zenye matangazo ya kufanana; idhaa muungano. **~ed** adj 1 -enye umbo la kulabu, -enye viopoo. 2 **~ed** (**on**) (*sl*) -lioathiriwa na; -liotawaliwa na. **~er** n (*US sl*) malaya.

hookah n buruma.

hooky;hookey n **play ~** *v (US sl)* toroka (shuleni).

hooligan n mhuni. **~ism** n uhuni.

hoop[1] n pete (la chuma/plastiki/mti);

hop

(*of circus, game/croquet*) duara, gurudumu *put somebody/go through the ~(s)* (*fig*) ingiza/pitia katika mateso, sumbua sana; (*of a cask*) zingirisha bamba mbavuni.

hoop[2] n *see* **whoop**.

hooray *int see* **hurrah**.

hoot n 1 mlio wa bundi. 2 mlio wa honi. 3 sauti ya kuzomea. **not care a ~/two ~s** (*sl*) -tojali kabisa. vi,vt 1 piga honi; lia kama bundi. 2 zomea *students ~ed and jeered at the teacher* wanafunzi walimzomea mwalimu. **~er n** king'ora, honi. *(sl, GB)* pua.

Hoover n kivuta vumbi. vt safisha

zulia n.k. kwa kivuta vumbi.

hooves *pl of* **hoof**.

hop[1] n 1 mhopi: mmea mrefu wa kutambaa. 2 *(pl)* mbegu za mhopi. **~garden**/**~field** n shamba/bustani ya mhopi. **~-pole** n

and a clause) sema, eleza *as Marx has it*... kama asemavyo *Marx*... 9 (*used with adverbial particles and preps*). **~ something back** rudishiwa *you'll ~ it back* nitakurudishia. **~ somebody down** karibisha mtu. **~somebody/ something in** -wa na mtu/kitu (chumbani, nyumbani n.k.). **~ it off/away (with somebody)** (*sl*) jamiiana na, kazana, tombana na. **~ somebody on** (*colloq*) danganya mtu. **~ something on** (a) vaa (b) -wa na shughuli *I ~ nothing on tomorrow* sina shughuli yoyote kesho. **~ something out** toa, ng'oa *~ a tooth out* ng'oa jino. **~ one's**

sleep out maliza usingizi. **~ it out with somebody** elewana kwa kuambizana ukweli, toa fundo. **~ somebody over/round** -wa na mgeni. **~ somebody up** pata mgeni (*usu passive*) (*colloq*) peleka mtu mahakamani; shitaki *he was had up for robbery* alishitakiwa kwa wizi n *pl* (*of people and countries*) *the ~s* matajiri. **the ~s and ~-nots** n matajiri na maskini.

haven **n** (*fig*) kimbilio; mapumzikoni, mahali pa usalama.

haversack n shanta.

havoc n maangamizi, uharibifu mkubwa, nakama; vurumai. **play ~ with/among; make ~ of** haribu, umiza; vuruga.

haze

haw *vi,n see* **hum**.

haw-haw *n,interj* kikwakwa.

hawk[1] n 1 mwewe. **~-eyed** adj -enye macho makali (yawezayo kuona upesi na mbali). 2 mwanamabavu: mtu apendaye matumizi ya nguvu za kijeshi katika siasa za nchi za nje.

hawk[2] vt kohoa. **~ up** toa makohozi, safisha koo.

hawk[3] vt **~ (about/around)** tembeza

nguzo/waya za kusimamisha mhopi. **~picker**; **~per** n mchuma mhopi, mashine ya kuchuma mhopi. vi chuma mhopi.

hop[2] vi,vt 1 (*of persons*) ruka kwa mguu mmoja, chupa (*of other living creatures* e.g. *frogs)* rukaruka. **~ off/it** *(sl)* ondoka, ambaa. **~ping mad** adj (*colloq*) -liokasirika sana, -liofura hasira. 2 vuka dimbwi kwa kuruka. n 1 mruko wa mguu mmoja. **on the ~** -a kuchachawa, -a mchachariko . **catch somebody on the ~** shughulisha mtu. 2 mruko mfupi, mchupo. **~ skip/step and jump** n zoezi la (mchanganyiko wa) kuchupa, kupiga hatua na kuruka; (*athletics*) miruko mitatu (*colloq*) densi isiyo rasmi. 3 (*flying*) kituo katika safari ndefu. **~ scotch** n (*of children*) mchezo wa vipande/ vyumba. **~ped-up** adj *(US sl)* -liochajiwa kupita kiasi,-liozidishiwa nguvu. **~per** n chano, mdudu arukaye (k.m. tunutu, panzi n.k.); (*in Australia*) Kangaruu. **~-light**/**~-casement** n dirisha

hope

lifunguliwalo kwa juu lenye bawabu chini.

hope n 1 matumaini; tarajio *have ~ of something* tarajia kupata kitu. **hold out some/no/little/not much ~ (of something)** -wa/tokuwa na matarajio ya kitu fulani. **be past/beyond ~; not have a ~** -wa bila/ondoa matumaini *in the ~ of doing something* kwa matarajio ya kufanya jambo fulani. **live in ~ (s) of something** -wa na matarajio ya kitu fulani. **raise somebody's ~s** -pa mtu moyo/matumaini. 2 tegemeo, tumaini *the village farm was the ~ of the villagers* shamba la kijiji lilikuwa ndilo tegemeo la wanakijiji. **~ chest** n (*US*) saraka la vifaa vya harusi (kwa msichana anayetaka kuolewa); *(GB see* **bottom drawer**). vt,vi tumaini; tarajia; tegemea *I ~ -to do something* natarajia kufanya jambo fulani. **~ against ~** endelea kutarajia ingawa matumaini hayapo *hoping to hear from you* natarajia utawasiliana nami. **~ful** adj 1 -enye matumaini. 2 -a kutia/leta matumaini. 3 (*as n*) **(young) ~ful** n mtoto

biashara; (*fig*) eneza ~ *news* eneza habari. **~er** n mchuuzi, guoguo.

hawser n (*naut*) utari.

hay n nyasi kavu. **make ~** kausha nyasi, geuza nyasi (ili zikauke). **make ~ of** vuruga. **make ~ while the sun shines** linalowezekana leo lisingoje kesho, tumia nafasi iliyopo. **~ cock** n tita la nyasi kavu shambani. **~ fever** n kikohozi/mafua yaletwayo na vumbi. **~ fork** n uma wa kubebea nyasi kavu shambani. **~ loft** n ghala ya nyasi kavu. **~maker** n mkausha nyasi. **~ making** n kukausha nyasi. **~rick**; **~ stack** n lundo la nyasi (lililofungwa tayari kuhifadhiwa ghalani). **~ wire** n waya wa kufungia marobota ya nyasi kavu *pred* adj (*colloq*) -lio ovyo ovyo/ vurugika; -enye wasiwasi/ hamaniko, fadhaa/wazimu. **go ~wire** (*of persons*) hangaika, hamanika, pata wazimu; (*of something e.g a plan*) vurugika.

hazard n 1 hatari *navigation ~s* hatari za usafiri (wa baharini). **at all ~s** licha ya hatari zote, lolote/liwe liwalo. 2 *game of* ~ mchezo wa dadu. vt jaribu, bahatisha, hatarisha *I'll ~ a guess* nitabahatisha. **~ous** adj -enye hatari *a ~ous jump* mruko wa hatari.

haze[1] n ukungu, (*thin*) utusitusi; (*fig*) kuchanganyikiwa, hangaiko, fadhaa. vt,vi **~ over** jaa/tia ukungu. **hazy** adj 1 -enye ukungu.

haze

2 (*fig*) si dhahiri; sio na uhakika; -enye wasiwasi. **hazily** adv. **haziness** n.

haze[2] vt (*US*) tesa, onea, dhalilisha. **H-bomb** n *see* **hydrogen**.

he *pron* 1 yeye (mwanamume) *that is ~! there ~ is*! ni yule! huyo! *it is~, ~ is the man* ndiye. 2 (*as pref*) -a kiume ~ *goat* beberu. **~ man** n dume. 3 (*liter style*) **~who** yule ambaye, yeyote ambaye.

head n 1 kichwa; (*fig*) maisha *it costed him his ~* amepoteza maisha yake. 2 kipimo cha

anayeelekea kufaulu; tumaini. **~fully** adv 1 kwa mategemeo/ matarajio. 2 natarajia; itarajiwe. **~ fulness** n. **~less** adj 1 -sio na matumaini; -sioleta matumaini. 2 -sioponyeka. **~lessly** adv. **~lessness** n.

horizon n 1 upeo wa macho. 2 (*fig*)

upeo wa fikira, elimu, ujuzi n.k.. **~tal** adj -a mlalo, (-a kwenda) sambamba na upeo wa macho. ~ **tal bar** n mtaimbo wa mlalo. **~tally** adv.

hormone n homoni.

horn n 1 pembe (ya mnyama). 2 kitu/ chombo cha pembe *a ~ handle spoon* kijiko cha pembe. **~ rimmed** adj (*of spectacles*) -enye fremu ya pembe. **a ~ of plenty** *see* **cornucopia**. 3 (*mus*) baragumu, siwa, mbiu, gunda. 4 honi a motor

hors de combat

~ honi ya motakaa. 5 kitu kama pembe (k.m. kichwani mwa konokono). **draw in one's ~s** tulia; jivuta; jirudi. 6 pembe za mwezi mchanga. **on the ~s of a dilemma** kabiliwa na uchaguzi mgumu (kati ya vitu viwili visivyopendeza), -tokuwa na uchaguzi wa haja. 7 (*compounds*) ~ **bill** n hondohondo ~ *blower* mpiga baragumu/gunda/siwa. **~pipe** n dansi la baharia (la mtu mmoja). vi (*sl, only in*) **~ in (on)** ingia bila kukaribishwa, dukiza, vamia. **~ed** adj -enye pembe. **a ~ed goat** n mbuzi mwenye pembe. **~less** adj -sio na pembe. **~like** adj -a kama pembe. **~y** adj -a pembe; gumu kama pembe, sugu; *(sl)* -liojaa nyege, mshongo.

hornet n nyigu, mavu. **stir up a ~s'**

nest; bring a ~s' nest about one's ears chokoza maadui; jiletea matata.

horology n maarifa ya kutengeneza

saa, wakati, usanifu saa.

kichwa ~*'s length* urefu wa kichwa *John is taller than Mary by a* ~ John amempita Mary urefu kwa kichwa. **be ~ and shoulders above somebody** (*fig*) pata/zidi sana (kwa uwezo au akili). 3 **~ (s)** upande wa sarafu wenye kichwa. **~s or tails?** Kichwa au Mwenge? **be unable to make ~ or tail of something** -toweza kuelewa kitu. 4 mtu *the entrance fee is 200/= per* ~ kiingilio ni Shs 200/= kwa kila mtu. 5 (*pl unchanged*) moja katika kundi, idadi *fifty ~ of sheep* kundi la kondoo hamsini. 6 akili; uwezo wa kufikiri *he made it up out of his own* ~ alitunga mwenyewe. 7 kipaji *he has a good ~ for leadership* ana kipaji cha uongozi. 8 (kitu kama) kichwa (kwa umbo, kazi au mahali) *the ~ of a nail* kichwa cha msumari *the ~ of a hammer* kichwa cha nyundo. 9 sehemu ya juu/mwanzo *at the ~ of the list* mwanzoni mwa orodha. 10 sehemu ya juu/ya mwisho wa kitu *the ~ of a bed* kichwani mwa kitanda. 11 (*of plants*) kishada cha majani au maua juu ya shina *a ~ of cabbage* kabeji. 12 (*often attrib*) mtawala, mkuu, kiongozi *the ~ of the school* mkuu wa shule *crowned ~s* mfalme na malkia. **H~ of State** n Mkuu wa Nchi. 13 sehemu ya mbele (*of a ship*) omo *at the ~ of a queue* mwanzo/mbele ya

head

mlolongo/foleni *at the ~ of a ship* omoni. 14 (*chiefly in proper names*) rasi. 15 kiasi cha maji kinachowekwa kwa sababu maalumu (k.m. ya kuzalisha nguvu za umeme) *~ of a steam* nguvu ya mvuke. 16 kichwa cha habari *this essay has several ~s* insha hii ina vichwa vya habari kadhaa. 17 povu (agh. la maziwa, pombe n.k.). 18 ncha/mdomo/kichwa cha jipu (lililoiva) *the boil came to a* ~ jipu liliiva. **come to a ~** (*fig*) iva; fikia upeo (wa hatari) *misunderstanding has come to a* ~ kutoelewana kumefikia hatua ya hatari. 19 (*various phrases*) **above/over one's ~** ngumu kuelewa. **talk above their ~s** ongea pasipo kueleweka. **an old ~ on young shoulders** busara aliyonayo kijana. **bite somebody's ~ off** kemea kwa hasira; jibu vikali. **eat one's ~ off** (*of a horse*) kula sana (na fanya kazi kidogo). **give somebody his ~** ruhusu mtu

horoscope n buruji (hasa kwa

kutazama nyota zilivyo mtoto azaliwapo) *cast a* ~ piga falaki. **horoscopy** n ufalaki, uaguzi.

horrendous adj -a kuogofya, -a kutisha. **~ly** adv.

horror n kitisho, tisho; chukizo. **chamber of ~s** n makusanyo ya vitu, vielelezo n.k. vya kutisha/kikatili. **strike with ~** ogofya; shtusha. **~ film** n filamu ya kutisha. **~ struck/stricken** adj -a kutishwa, -a kustushwa. **horrible** adj 1 -a kuogofya; -a kutisha. 2 (*colloq*) -baya, -siopendeza. **horribly** adv. **horrid** adj 1 -a kutisha. 2 (*colloq*) -a kuchukiza *be horrid to somebody* fanyia vibaya, sumbua, chukiza mtu. **horridly** adv. **horridness** n. **horrific** adj (*colloq*) -a kutisha. **horrify** vt ogofya, shtusha, tisha.

hors de combat *pred* adj (*F*) -sioweza kuendelea kupigana (hasa kwa

hors-d'oeurve

sababu ya kujeruhiwa).

hors-d'oeurve n *pl* kuchangamsha

kinywa (mwanzo wa mlo).

horse n 1 farasi. **a dark ~** n mtu ambaye bahati/nyota yake haijajulikana. **a ~ of another colour** jambo tofauti kabisa. **back the wrong ~** unga mkono mshinde katika shindano. **be/get on one's high ~** dai/kazania kupewa heshima inayostahili. **eat/work like a ~** -la sana/fanya kazi kwa bidii. **hold one's ~** taradadi, sita. **look a gift ~ in the mouth** pokea kitu bila shukrani. **(straight) from the ~'s mouth** *(of tips, advice, information)* halisi, toka kwa mwenyewe/ mhusika. 2 (*collective sing*) askari wapanda farasi *~ and foot* askari wapanda farasi na wa miguu. **~ artillery** n mizinga inayovutwa na farasi. 3 kiango, kitegemezi, farasi *a clothes ~* kiango cha kuanikia nguo *a towel* ~ kiango cha

afanye atakavyo. **go to one's ~** (*of liquor*) levya; lewesha, tia kiburi/majivuno. **have a good ~ on one's shoulder** -wa na uwezo wa kutenda/busara. **~ over heels** kichwangomba; (*fig*) kabisa **keep one's ~** tulia. **keep one's ~ above water** (*fig*) epuka madeni/matatizo n.k. **keep one's ~ down** epuka hatari/uharibifu. **laugh/scream one's ~ off** cheka/lia kwa nguvu sana. **lose one's ~** changanyikiwa! **(go) off one's ~** pata wazimu. **(stand etc) on one's ~** simama kichwangomba *I could do it* (*standing*) *on my ~* (*colloq*) ni rahisi mno; hainipi shida. **on one's own ~ be it** shauri hako. **over one's ~; above one's ~/over another's ~/over the ~s of others** mbele ya mtu/watu waliotangulia/stahili zaidi. **put our/your/their ~s together** shauriana. **put something into a person's ~** endekeza/

head

shauri mtu. **put something out of one's ~** sahau, acha kufikiria, acha wazo fulani. **put something out of somebody's ~** sahaulisha. **take something into one's ~** amini kitu fulani. **talk one's ~ off** zungumza kupita kiasi. **talk somebody's ~ off** chosha (mtu) kwa maongezi. **two ~s are better than one** (*prov*) penye wengi hapaharibiki neno. **turn somebody's ~** pumbaza, tia kiburi; lewesha ajivune. **(be) weak in the ~** pungukiwa na akili. 20 (*compounds*) **~ ache** n maumivu ya kichwa; (*sl*) tatizo, shida *it gives me a ~ache* inanisumbua akili. **~ band** n utepe/ukanda wa kichwa. **~ dress** n ukaya, dusumali, kilemba. **~ gear** n kofia, chepeo. **~ hunter** n muuaji anayehifadhi vichwa vya maadui zake; (*fig*) mtu anayeshawishi kwa nguvu ujiunge na shirika, jeshi n.k. **~ lamp**/**light** n taa ya mbele (ya gari, meli n.k.). **~ land** n rasi. **~ line** n kichwa cha habari (*pl*) habari kwa ufupi (agh katika radio). **~man** n (*pl men*) mjumbe. **~ master** n mkuu wa shule (mwanamume). **~mistress** n mkuu wa shule (mwanamke). **~ on** adj,adv (*of collisions*) uso kwa uso. **~phones** n *pl* vipokea sauti vinavyobanwa kichwani. **~piece** n kofia ya chuma; (*colloq*) bongo, akili. **~quarters** n (*sing or pl*) makao makuu. **~ rest** n msamilo. **~room** n nafasi. ~

kutundikia taulo. 4 (*compounds*) **~back** n. (*only in*) **on ~back** mgongoni mwa farasi. **~box** n gari la kubebea farasi. **~ breaker** n mfunga farasi. **~droppings/dung** n samadi/mavi ya farasi. **~flesh** n nyama ya farasi; (*pl*) farasi. **~fly** n nzi mkubwa (asumbuaye farasi/ ng'ombe). **~hair** n manyoya (ya shingo/mkia) ya farasi. **~laugh** n kikwakwa, kicheko cha kukwaruza na cha kelele. **~man** n mpanda farasi (hasa bingwa). **~manship** n ubingwa wa kupanda farasi. **~meat** n nyama ya farasi. **~ play** n mchezo wenye ghasia na kelele. **~pond** n bwawa la farasi la kuogea na kunywa maji. **~power** n (**hp**) nguvu farasi. **~ race** n mashindano ya mbio za farasi. **~ sense** n busara ya kawaida. **~ shoe** n njumu/kiatu cha farasi; (kitu) -enye umbo la kiatu cha farasi *a ~ shoe desk* dawati lenye umbo la kiatu cha farasi. **~ whip** n mjeledi/kiboko cha farasi. **~ woman** n mwanamke

hot

mpanda farasi. **horsy** adj 1 -a kupenda farasi. 2 -a kuhusu farasi.

hortative adj (*formal*) -a kuonya; -a

kutia moyo/kuhimiza.

horticulture n kilimo cha bustani, ukulima wa bustani. **horticultural** adj. **horticulturalist** n mkulima wa bustani.

hosanna n *int* hosana (tamko) la

kumsifu Mungu au kumwabudu).

hose[1] n mpira wa maji (wa kunyweshea bustani au kuzimia moto). **~pipe n** bomba la mpira. vt 1 ~ (**down**) nywesha/mwagilia maji (bustani n.k.). 2 safisha (motokaa n.k.) kwa kutumia bomba la mpira.

hose[2] n (*collective, as pl*) soksi. **hosier** n mwuza soksi, nguo za ndani. **hosiery** n bidhaa za mwuza soksi, fulana n.k.

set n *see* ~ **phones**. **~ship** n ukuu (agh. wa shule). **~stall** n sehemu ya hatamu inayovishwa kichwani. ~ **stone** n jiwe linalowekwa kichwani mwa kaburi. ~ **wind** n upepo wa mbisho. **~word** n kitomeo. **~ed** adj (*in compounds*) -enye kichwa *three ~ed* -enye vichwa vitatu *long ~ed* -enye kichwa kikubwa. **~less** adj -sio na kichwa. vt,vi 1 ongoza *Kimathi ~ed Mau Mau* Kimathi aliongoza Mau Mau. 2 -wa juu/ mwanzo. 3 gonga kwa kichwa, piga

hear

kichwa. 4 **~something/somebody off** badilisha mwelekeo; rudisha *(fig)* zuia. **~er** n 1 kuanguka/ kupiga mbizi kwa kutanguliza kichwa. 2 (*football*) kupiga mpira kwa kichwa. **~ing** n kichwa cha habari. **~long** *adv,adj* 1 -a kutanguliza kichwa *fall ~long* anguka kwa kutanguliza kichwa. 2 -a ubahau, bila kufikiri *a ~long decision* uamuzi bahau. **~strong** adj -kaidi, -bishi. **~y** adj (*of alcoholic drink*) -a kulevya haraka.

heal vt,vi 1 ponya; pona. 2 maliza ~ *a quarrel* maliza ugomvi. **~er** n. **~ing** adj.

health n 1 afya, siha *dangerous to* ~-a kuhatarisha afya. **drink the ~ of somebody/somebody's ~** kunywa kwa afya ya ~ *centre* kituo cha afya ~ *food* chakula bora *World Health* Organisation (**WHO**) Shirika la Afya Duniani. 2 uzima *in good* ~-enye uzima. **~ful** adj 1 -enye afya njema/nzuri. 2 zuri *a ~ful climate* hali ya hewa nzuri. *~y adj* -enye afya/siha, (*fig*) maridhawa *~y bank balance* salio maridhawa. 2 -a kuweza kuleta afya (km hali ya hewa/mtindo wa maisha/lishe bora). 3 -a kuonyesha afya bora. 4 -a kawaida. **~ily** adv. **heap** n 1 fungu, rundo *a big ~ of books* rundo kubwa la vitabu. **be struck/knocked all of a ~** (*colloq*) pigwa na bumbuwazi; kanganyikiwa. 2 ~ **(of)** (*colloq*) tele, -ingi *we have ~s of books* tunavyo vitabu vingi. 3 **~s** (*adv colloq*) sana *she is feeling ~ better* ana nafuu sana. vt ~ **(up)** 1 rundika; limbikiza. 2 ~ **something on/upon somebody/something; ~ somebody/something with something** jazia; rundikizia, sheheneza (na).

hear vt,vi 1 sikia. 2 ambiwa, arifiwa, sikia (habari) *I ~ that he was ill* nimearifiwa kuwa

hospice n 1 nyumba ya kupumzikia wasafiri. 2 hospitali ya wagonjwa mahututi.

hospitable adj -karimu. **hospitably** adv. **hospitality** n ukarimu.

hospital n hospitali. **hospitalize** vt laza mgonjwa hospitalini.

host[1] n 1 wingi. 2 (*arch*) jeshi.

host[2] n 1 mwenyeji, (mwenye kukaribisha wageni). 2 mwenye hoteli *reckon without one's ~* fanya mipango bila mawasiliano na wanaohusika. 3 *(bio)* kimelea. **~ess** n mwenyeji wa kike mhudumu wa kike. **air ~** mhudumu wa kike katika ndege.

Host n hostia: Mkate Mtakatifu.

hostage n 1 kole, mateka. 2 **give ~s to fortune** fanya uamuzi unaoweza kudhuru baadaye.

hostel n hosteli, dahalia *youth ~*

hosteli ya vijana. **~ry** n (*arch*) hoteli.

hostile adj -a uadui, -a uhasama, -enye uadui. **~ly** adv. **hostility** n 1 uadui, uhasama. 2 *(pl)* vita.

hot adj 1 -enye joto, -a moto *it's ~ today* leo kuna joto *I like ~ tea* napenda chai ya moto. **be in/get**

hot

into ~ water -wa matatani, aibika. **be/get ~ under the collar** kasirika/ pandwa mori. **make a place/make it too ~ for somebody** *(fig)* fanyia mtu visa mpaka ahame. 2 -kali *this curry is ~* mchuzi huu ni mkali. 3 -a hasira; -a kisirani; -kali. **he has a ~ temper** ana hasira; mkali. **be ~ on the trail of somebody/on somebody's tracks** karibia windo (kinachofuatiwa). 4 *(in hunting)* (harufu) kali, bichi. 5 *(of music, esp jazz)* motomoto. 6 *(sl)* (*of stolen goods*) -sioweza

yu mgonjwa. ~ **about something** pata habari juu

hearse

ya jambo fulani. ~ **from somebody** pokea barua, habari n.k. toka kwa. ~ **of somebody/ something** jua. ~ **tell of** sikia watu wakizungumzia. 3 sikiliza; (*of a judge in a law court*) sikiliza kesi. ~ **somebody out** sikiliza mpaka mwisho. **not ~ of** kataa kutoa ruhusa, kataa kufikiria. 4 **H~! H~!** Toboa! Sawa! (msemo wa kuonyesha kuafiki, wakati mwingine huonyesha kejeli). **~er** n msikilizaji. **~say n** tetesi, uvumi, fununu *know from ~say* pata habari kutokana na uvumi *~ say evidence is not accepted in law courts* uvumi haukubaliwi katika ushahidi mahakamani. **~ing** n 1 usikivu, uwezo wa kusikia *her ~ ing is poor* hasikii vizuri *hard of ~ ing* kiziwi kiasi. 2 umbali wa kusikia/ kusikiwa. **within/out of ~ing** karibu/mbali kuweza kusikia/ kusikiwa. 3 nafasi ya kusikilizwa (katika mazungumzo). **gain a ~ing** pata nafasi ya kujitetea. **give somebody/get a fair ~ing** sikiliza mtu bila upendeleo. 4 *(leg)* usikilizaji wa kesi mahakamani. **~ken** vi *(arch)* sikiliza.

hearse n gari la kuchukulia jeneza mazikoni.

heart n 1 moyo ~ *attack* shtuko la

moyo. 2 kiini cha hisia, (hususa mapenzi) undani wa tabia ya mtu *a man with a kind ~* mtu mwenye roho nzuri/huruma. **after one's own~** -enye kupendeza nafsi; -a kuafikiana. **at ~** kimoyomoyo, kwa kweli; kimsingi. **have something at ~** penda moyoni, vutiwa/pendezewa na. **from (the bottom of) one's ~** kwa yakini, kwa dhati. **in one's ~ of ~s** moyoni. **to one's ~'s content** kiasi chake. **with all one's ~** kwa utashi/moyo wote *I love you with all my ~* nakupenda kwa moyo wangu wote. **~ and soul** kabisa *I am yours ~ and soul* mimi ni wako wa daima *break a person's ~* vunja

kuuzwa hadharani, bomu. 7 (*as adv*) sasa. **blow ~ and cold** *(fig)* yumbayumba (katika uamuzi), shindwa kuwa na uamuzi. **give it to somebody ~** adhibu/ karipia vikali. 8 -enye nyege. 9 (*special use with nouns and particles*) **~ air** n maneno matupu/ ahadi za uongo. **~bed n** tuta lenye mbolea au samadi, la kuotesha mboga; *(fig)* mahali penye maovu (mabaya, fitina) mengi. **~blooded** n -enye harara (ya moyo), -a hamaki. **~ cross bun** n keki yenye alama ya msalaba (inayoliwa Ijumaa Kuu). ~ **dog** n soseji katika mkate. **~foot** adv kwa bidii, enda upesi. **~gospeller** n (*colloq*) mhubiri mwenye mhemko/bidii sana; **~head** n mkaidi; mkali. ~ **headed** adj -enye harara, -kali; -kaidi. **~house** n kibanda (agh. cha kioo) cha kuoteshea maua na matunda. ~ **line** n simu ya moja kwa moja kati ya wakuu wa serikali mbalimbali. ~ **money** n mfuko wa fedha unaopelekwa mahali penye kupata riba kubwa. ~ **news** n habari motomoto. **~plate** n kisahani cha jiko, jiko la kisahani kimoja. ~ **potato** n (*fig*) (*colloq*) jambo gumu au lisilopendeza kushughulikia; suala nyeti. ~ **rod** n (*US sl.*) gari lenye; mbio kuzidi magari yote. **the ~ seat** n kiti cha umeme (cha kunyongea); (*fig*) hali ya mtu ambaye analazimika kuamua mambo

hour

magumu (k.m. wakuu wa serikali). ~ **spot** n (*colloq*) sehemu yenye matatizo/fujo za kisiasa. ~ **spring** n chemchemi ya maji moto. **~stuff** n (*sl*) mtu/kitu bora. **~tempered** adj -enye hasira. ~**water-bottle** n mpira wa majimoto. vt,vi **~ something up** (*colloq*) pasha moto; *(fig)* iva; shikwa na harara. **~ly adv** kwa harara, kwa hamaki.

hotchpotch n mchanganyiko *his article is a ~ of other people's ideas* makala yake ni mchanganyiko wa mawazo ya wengine.

hotel n hoteli. **residential ~** n hoteli yenye makazi *the ~ trade* biashara ya hoteli. **~ier** n mtunza hoteli.

hottentot n 1 Mhotento/Mkhoisan (mtu mweusi wa kabila moja la Afrika Kusini). 2 Kikhoisan.

hound n 1 mbwa mkubwa wa kuwindia

heart

moyo; sikitisha. **cry one's ~ out** wazia sana (agh kwa siri). **do one's ~ good** tia moyo. **get/learn/know something by** ~ kariri. **have a** ~onyesha huruma. **have a change of ~** badilisha mawazo/msimamo. **have the ~ to** (*usu neg*) -wa na moyo mgumu, -tokuwa na huruma. **have one's ~ in something** vutiwa/pendezewa na kitu. **have one's ~ in one's boots** katishwa tamaa sana. **have one's ~ in one's mouth** ogopa sana. **have one's heart in the right place** -wa na moyo mzuri; -wa mkweli. **have one's ~ set on something** taka sana. **lose** ~ kata tamaa. **lose one's ~ to somebody/something** penda sana mtu/kitu. **set one's ~ on something/having something/doing something etc** taka sana; -wa na shauku kupata/kufanya kitu. **take (fresh) ~ (at something)** jiamini. **take something to ~** athiriwa na jambo. **wear one's ~ on/upon one's sleeve** onyesha hisia kwa uwazi. 3 katikati ya (kitu); kiini (cha jambo) *in the ~ of the forest* katikati ya msitu *the ~ of the matter* kiini cha jambo. 4 (*of land*) rutuba *in good ~* katika hali nzuri *out of ~* katika hali mbaya. 5 (*cards*) kopa. 6 (*as a term of endearment to a person*) *dear ~* mpenzi *sweet ~* mpenzi. 7 (*compounds*) **~ache** n huzuni kubwa. **~beat n** pigo la moyo. ~ **breaking** adj -a kuhuzunisha sana; -a kuvunja moyo. ~ **broken** adj -enye huzuni nyingi. **~burn** n kiungulia. ~ **burning** n kijicho. ~ **disease** n afkani, ugonjwa wa moyo. **~-failure** n moyo kusita/ kufa. **~felt** adj -a dhati. ~ **rending** adj -a kuhuzunisha sana. **~sick** adj -enye huzuni, -enye kusononeka. ~ **strings** n upendo, mapenzi. **~ed** adj *(in compounds) hard ~* -enye moyo mgumu

hearth

faint-~ -oga. **~less** adj -katili; -sio na huruma. **~-searching** n -kujichunguza. **~lessly** adv. **~lessness** n. **~en** vt tia moyo; changamsha. **~y** *follow the ~s* winda na mbwa *Master of H ~s* Mkuu wa Uwindaji. 2 *(dated, colloq)* mtu mbaya, (mjuvi), fidhuli; duni, mshenzi. vt fukuza, winda na mbwa; fuatafuata, sumbua.

hour n 1 saa *a four ~s' journey* mwendo wa saa nne. **at the eleventh ~** katika dakika za mwisho. **the small ~s** usiku mkubwa/wa manane. **~glass** n shisha. ~ **hand** n akrabu, mkono wa saa. 2 kipindi, muda, wakati wa siku *come at an early ~* wahi, fika mapema *they bother me at all ~s of the day and night* wananisumbua wakati wote *in the ~ of danger* wakati wa hatari. 3 *(pl)* wakati agh wa kazi. **work long ~s** fanya kazi mchana kutwa. **after ~s** adv baada ya saa za kazi. **out of ~s** baada/nje ya saa za kawaida. keep good/bad/early/**late/regular ~s** amka/lala, anza/maliza kazi, ondoka/rudi nyumbani/mapema/ umechelewa. **~ly** adj -a kila saa, -a kutokea (kufanyika) kila saa moja

houri

adv baada ya kila saa, saa yoyote, wakati wowote.

houri n hurulaini.

house n 1 nyumba. **get on like a~ on fire** (*of people*) elewana haraka sana, fanya urafiki baada ya muda mfupi wa kufahamiana. **under ~ arrest** kuzuiliwa nyumbani. 2 (*usu with a pref*) kibanda, jengo, nyumba *hen ~* kibanda cha kuku *store~* ghala. **ware~** n bohari. **custom~** jengo la ushuru. **the H~ of God** n Nyumba ya Mungu, kanisa. ~ **of cards** n nyumba ya karata; (*fig*) mpango wa wasiwasi. ~ **of ill fame** *(old use)* danguro. **on the ~** kwa gharama ya kilabu au kampuni. 3 bunge *enter the H~* chaguliwa kuwa mbunge. 4 **keep a good ~** fadhili/kimu nyumba vyema. **keep open ~** -wa tayari kupokea wageni nyumbani wakati wowote, -wa mkarimu. **set/put one's ~ in order** nyoosha mambo yako. 5 ukoo, jamaa agh. ya watawala. 6 *(theatre)* hadhira. **bring down the ~/bring the ~ down** shangiliwa sana na wote waliopo. 7 (*compounds*) ~ **agent** n wakala wa nyumba. **~boat** n mashua nyumba, mastakimu. **~bound** adj -liozuiliwa nyumbani. ~ **breaker** *(US* **~wrecker**) n jambazi (avunjaye nyumba ili aibe); mtu anayeajiriwa kubomoa

adj 1 -a kweli, kunjufu. 2 zima, -enye nguvu, -enye afya njema. **~ily** adv 1 kwa nia njema, kwa hamu. 2 sana *I am ~ily glad that you sent me a letter* nimefurahi sana kwamba umeniletea barua. **~ening news** n habari za kutia moyo/ kuchangamsha.

hearth n 1 meko. 2 (*fig*) nyumba *fight for ~ and altar* tetea makazi na imani. **~-rug** n zulia la meko. **~stone** n figa.

heat n 1 joto, hari *the ~ is very tiring* joto linachosha sana. 2 **(the)** ~ (*fig*) shauku, mhemko, msisimko, harara *in the ~ of the argument* wakati mjadala ulipopamba moto. 3 (*sports*) mchuano; mchujano 4. (*of female animals*) joto. **be in/on/at** ~ shikwa na nyege. 5 (*compounds*) **~-capacity** n ujazojoto. **~-flash** n joto kali (agh. kutokana na mlipuko wa bomu la atomiki). **~-pump** n mashine ya kupitisha joto. ~ **shield** n kinga-joto. **~-spot** n sehemu ya mwili inayoathiriwa zaidi na joto. **~-stroke** n ugonjwa wa kuzirai ghafla kutokana na joto jingi. **~-wave** n wimbi la joto; kipindi cha joto kali. vt,vi ~ **(up)** pasha moto. **~ed** adj -enye mhemko, -a kusisimua, kali; -enye hamaki. **~edly** adv. **~er n** kikanza. **a gas-~er** n kikanza cha gesi. **~ing** n kupashajoto. **convection**-~**ing** n kupasha joto kwa myuko.

heath n 1 pori, nyika; mbuga. 2 (*plant*) mmeapori: namna ya mimea iotayo nyikani; ua lenye umbo la kengele.

heathen n 1 mpagani, kafiri. 2 (*colloq*) mshenzi. 3 (*attrib*) *a ~ country* nchi ya wapagani. **~ish** adj.

heather n mmeapori (wenye maua

heavy

madogo meupe au ya zambarau). **take to the** ~ (*in olden times*) -wa mhalifu, haramia, jahili. **~-mixture** n (*of cloth*) nguo ya rangi inayofanana na mimeapori.

heave vt,vi 1 inua, nyanyua (kitu kizito);

majumba. **~coat** n koti la nyumbani. **~craft** n maarifa ya utunzaji wa nyumba. **~dog** n mbwa mlinzi/anayelinda nyumba. ~ **father/mother** n mlezi wa makazi ya watoto. ~ **flag** n bendera ya shirika la meli. **~fly** n nzi. **~ful** n nyumba iliyojaa (watu). **~hold** n kaya. **~hold guards** n watumishi/ wanajeshi wa mfalme. **~hold word** n neno/jina litumikalo na wengi. **~holder** n mwenyeji, mwenye nyumba. **~keeper** n msimamizi/ mtunzaji wa nyumba. **~lights** n taa za sinema (n.k.). **~maid** n mhudumu wa nyumbani. ~ **maid's**

how

knee n uvimbe wa goti. **~man** n (*GB*) daktari msaidizi wa mtaalam akaaye hospitali. **~master** n mwalimu mlezi wa bweni. ~ **party** n wageni wa siku kadhaa shambani. ~ **physician** n daktari akaaye hospitali. **~proud** adj -enye fahari kubwa ya kutunza nyumba. **~room** n nafasi. **~sparrow** n shorewanda. ~ **surgeon** n daktari mpasuaji akaaye hospitali. ~ **top** n (*chiefly in*) **cry/publish/proclaim something from the ~tops** tangaza hadharani. ~ **trained** adj (*of domestic pets*) -liofunzwa, -liofundishwa kuwa safi katika nyumba. ~ **warming** n sherehe ya kuhamia nyumba mpya. **~wife** n mke afanyaye kazi za nyumbani. ~ **wifely** adj -a kuhusu mke afanyaye kazi za nyumbani. **~wifery** n kazi za mke wa nyumbani. **~work** n kazi za nyumbani. vt 1 -pa nyumba, karibisha. 2 weka/hifadhi vitu (agh. vyombo na vitabu) n makazi. **housing association** shirika la kujenga na kugawa nyumba (bila kupata faida). **housing estate** eneo la nyumba za kupanga au kuuz(w)a.

hove *pt, pp of* **heave**.

hovel n kibanda kibovu.

hover vi 1 vinjari, zungukazunguka

angani *the helicopter ~ed over the airport* helikopta ilizungukazunguka juu ya uwanja wa ndege. **~craft** n hovakrafti: chombo kiendacho majini na nchi kavu kwa kuelea

ng'oa ~ *the anchor* ng'oa nanga. 2 toa ~ *a sigh* shusha pumzi kwa nguvu. 3 (*colloq*) tupa, vurumisha ~ *a stone through a door* vurumisha jiwe mlangoni, tupia fatuma. 4 ~ **(at/on something)** vuta. **~-ho!** harambee! 5 (*of breath, waves etc.*) panda na kushuka kwa nguvu na utaratibu. 6 **~ to** (*of sailing ship*) elea, tua(ma) bila kutia nanga. 7 **~ in sight** (*naut*) onekana. n unyanyuaji (kwa nguvu); uvurumishaji (kwa kishindo).

heaven n 1 pepo, mbinguni. 2 *H ~*

Mungu *Good H~s!* Mungu Wangu! *H ~ forbid* Mungu apishe mbali. **~set** adj -a bahati njema. 3 mahali pa raha zote. 4 *(often* **the~s)** anga, mbingu. **move ~ and earth** fanya kila linalowezekana *the ~s opened* (*colloq*) mvua ilinyesha ghafla. **~ward(s)** adv kuelekea mbinguni. **~ly** adj 1 -a mbinguni. **~ly angel** n malaika wa mbinguni. **the ~ly bodies** n jua, mwezi na sayari zote. **the ~ly city** n peponi, paradiso. 2 -a uzuri wa peponi. 3 (*colloq*) -a kupendeza mno, zuri mno.

heavy adj 1 -zito *that stone is very ~* jiwe lile ni zito sana. **~ heart** n moyo mzito. **~-weight** n mwanamasumbwi wa uzito wa juu (kilo 79.3 au zaidi). 2 kubwa (kuliko kawaida), -ingi *~-guns* mizinga *~ rain* mvua kubwa. **~duty** n kazi ngumu sana. **find something ~ going** ona ugumu (katika kutenda jambo). **find somebody (rather)~ going** ona mchoshaji, choshwa na mtu. 3 (*of persons*) zito; (*of writing or*

hebdomadal

painting) -siovutia, -a kuchusha; (*of parts in a play for the theatre*) -zito; (*of bodily states*) -a kuzubaa. 4 (*compounds*) **~-handed** adj -enye mkono mzito. **~-hearted** adj -enye huzuni, -enye moyo mzito adv kwa uzito. **~-laden** adj -enye mzigo mzito; (*fig*) -enye moyo mzito. **heavily** adv *a heavily loaded cart* mkokoteni uliopakiwa sana. **heaviness** n.

hebdomadal adj -a kila wiki *H~ Council*

juu ya hewa. 2 (*of persons*) ngojea. *(fig)* **~ between life and death** karibia kifo.

how adv 1 jinsi (gani); namna gani;

je; kwa vipi ~ *is the car driven?* gari linaendeshwa namna gani? ~ *did they catch you*? walikukamata namna gani/walikukamataje? **~'d ye do** n (*colloq*) vurumai, hali ya mambo ni shaghalabaghala. 2 kiasi

howdah

gani, -ngapi ~ *much*? kiasi gani? **~ old are you** una umri gani?/una miaka mingapi? **And H~!** naam! Sawa! Na kweli! 3 (*introducing an indirect statement*) jinsi, *he told me ~ he had been mistaken for a thief* alinieleza jinsi alivyodhaniwa kuwa ni mwizi. 4 (*in exclamations*!) ~ *intelligent he is*! ana akili kama nini! 5 (*in asking for opinion etc.*) ~ *is that* una maoni gani? unaonaje? una maana gani? **H~ come**? kwa nini; vipi ~ *come you are always late*? kwa nini unachelewa kila wakati. **H~ so** kweli? kwa vipi? unaweza kuthibitisha kuwa hivyo ndivyo? **H~ about going for a walk** unaonaje tukitembea kidogo ~ *do you find your new home*? unayaonaje makazi yako mapya? **~ beit** *(conj. arch)* hata hivyo. **~ever adv** kwa hali yoyote, hata kama *I will never agree ~ ever hard you try to persuade me* sitakubali kwa hali yoyote/hata unishawishi namna gani *conj* hata hivyo. **~soever** adv kwa hali yoyote.

howdah n (*Ind*) kiti chenye mwavuli (kilichofungwa mgongoni mwatembo).

howitzer n mzinga wa masafa mafupi.

howl n 1 mlio mkali (agh. wa mbwa mwitu). 2 kilio cha maumivu makali.3 (*of amusement*) kikwakwa. 4 (*of wind*) mvumo. vt,vi lia kwa ukelele (k.m. mbwa); (*of wind*) vuma; (*with laughter*) cheka kwa sauti kubwa. **~ down** zomea, zima ~ *down the lecturer* zima mhadhiri. **~er** n kosa la kijinga; kichekesho. **~ing** adj *(sl)* sana, mno, -a wazi, tupu *it was a*

Baraza la kila wiki.

Hebrew n 1 Mwebrania; Myahudi. 2 (*language*) (*in Old Testament*) Kiebrania; (*modern*) Kiyahudi adj -a Kiyahudi. **Hebraic** adj -a Kiebrania.

hecatomb n (*in ancient Greece*) kafara; kafara (agh. ya kuchinjwa maksai 100).

heck n *(sl euph)* jahannamu (*used in*

exlamations) ch! *what the* ~! Lo! mambo gani haya!

heckle vt hanikiza. **~r** n.

hectre n hekta (eka 2.47).

hectic adj 1 -a wekundu uliokithiri; -ahoma; -a kifua kikuu. 2 (*colloq*) -enye msisimko na shughuli nyingi; -enye mishughuliko mingi *a ~ life* maisha yenye msisimko na shughuli nyingi.

hecto *pref* (*in comb*) mia moja *~gramme* gramu mia moja.

hector *vt, vi* onea; fanya ufidhuli.

he'd *abbr of he had/would* alikwisha; ange/-ngali.

hedge n 1 ua wa miti iliyooteshwa. **~ hop** vi rusha ndege chinichini (k.m. wakati wa kunyunyizia mimea dawa). **~-row** n safu ya miti inayofanya ua. **~-sparrow** n shorewanda wa Uingereza na Amerika. 2 (*fig*) kinga *buy assets as a ~ against inflation* nunua rasilmali kama kinga ya wakati wa kushuka kwa thamani ya fedha. vt,vi 1 weka/zungushia ua, zingira kwa ua. 2 (*fig*) epa kutoa jibu la moja kwa moja. 3 (*colloq*) chukua tahadhari ya hasara. 4 chenga: ua.

hedgehog n nungunungu.

hedonism n imani ya kuwa anasa ni kitu muhimu katika maisha; maisha ya anasa. **hedonist** n muumini wa imani hiyo. **hedonistic** adj.

heed vt (*formal*) sikiza ~ *advice* sikiza ushauri. n **pay/give ~ (to); take ~(of)** tilia maanani. **~ful** adj -angalifu, tiifu. **~ful (of)** *~ing injustice* ulikuwa uonevu wa wazi kabisa. **a ~ing shame** n aibu kubwa sana/tupu.

hoyden n jikedume, msichana mjeuri/ shupavu. **~ish** adj.

hub n hebu: kitovu cha gurudumu;

hullo

(*fig*) kitovu cha shughuli (agh. biashara n.k.).

hubble-bubble n buruma.

hubbub n makelele, ghasia, zahama.

hubby n *(GB)* (*colloq*) mume

hubris n *(Gk)* kujiona, kiburi, kujivuna.

huckaback n kitambaa kigumu cha

kutengenezea taulo.

huckster n mchuuzi.

huddle vt,vi 1 songa; songamana; songana, banana. 2 **~ up against** banana, jibana na. 3 rundika. n rundo, chungu, mkusanyiko (wa vitu au watu). **be in/go in a ~** (*colloq*) (*of persons*) kutana pembeni/faragha.

hue[1] n rangi. **~d** adj (*in compounds*) -enye rangi.

hue[2] n (*only in*) **~ and cry** n makelele (agh ya kufukuza mwizi au kutoridhika) *raise a ~ cry* piga makelele.

huff[1] n hasira, chuki. **be in/get into a ~** nuna, -wa na shonde. **~ish**; **~y** adj -enye kuchukia upesi.

huff[2] vi pumua kwa nguvu, tweta.

hug vt 1 kumbatia. 2 *(fig)* ng'ang'ania, shikilia ~ *old beliefs* ng'ang'ania imani za zamani. 3 **~ the shore** (*of a ship*) ambaa

sikivu. **~less** adj (**of**) -zembe -siosikivu, -siojali. **~lessness** n.

heehaw n mlio wa punda; kikwakwa.

heel n kisigino. **at/on the ~ of something, at/on somebody's ~** nyuma/karibu sana (kutoka nyuma) na kitu/mtu *the school children were at the ~ of the thief* wanafunzi walimkaribia kabisa yule mwizi. **bring/come to ~** (*of a dog*) fuatisha/fuatana na bwana wake; (*fig*) tiisha, shikisha adabu. **down at ~** (*of shoes*) -enye kisigino kilichochakaa; (*of a person*) anayevaa viatu vilivyochakaa; chafuchafu. **head over ~s** chini juu; (*fig*) sana. **kick/cool one's ~s** ngojeshwa, lazimishwa kusubiri. **lay somebody by the ~s** funga. **show a clean pair of ~s** kimbia/toroka (kwa haraka sana). **take to one's ~s** kimbia. **turn on one's ~** geuka ghafla. **under the ~ of** (*fig*) -liotawaliwa na.

hefty adj (*colloq*) bonge.

hegemony n **hegemonia**/mamlaka/ amri agh. ya dola moja juu ya dola nyingine.

Hegira/Hejira n Hijra. **the ~** n mwanzo wa kalenda ya Kiislamu.

heifer n mtamba/mfarika wa ng'ombe; mnyama ambaye hajazaa. **heigh-ho** *int* (*of worry, boredom etc.*) oh!

height n 1 urefu (wa kwenda juu), kimo *measure your ~* pima kimo chako *this table is four feet in ~* meza hii ina kimo cha futi nne. 2 sehemu ya juu; kilele, upeo *the fair*

heinous

was at its ~ maonyesho yalikuwa yamepamba moto hasa *the ~ of an argument* upeo wa majadiliano. **~en** vt,vi 1 refuka/refusha (kwa juu). 2 zidi/zidisha (kiwango) *the exam results ~ened his ambitions* matokeo ya mtihani yalizidisha matarajio yake.

heinous adj (*of crime*) -a kuchukiza;

-baya sana, ovu sana. **~ly** adv. **~ness** n.

heir n mrithi *~ to the throne* mrithi wa ufalme.

pwani. 4 **~ oneself (with pleasure/ delight) over something** jawa na furaha, jipongeza n kumbatio.

huge adj -kubwa mno. **~ly** adv. **~ness** n.

hugger-mugger n vurugu; siri adj

-enye vurugu; -a siri adv kwa vurugu; kwa siri.

hula n hula: dansi/ngoma kama nachi ya wenyeji wa Hawaii.

hulk n 1 (*old ship*) chombo cha zamani (kitumiwacho kama stoo, zamani kilitumiwa kama jela); meli ya ovyo. 2 jitu la ovyo, kubwa (na jinga).

hull n ganda, kumvi. vt menya kumvi, ambua, goboa.

hullabaloo n ghasia, makelele.

hullo (*also* **hallo, hello**) *int*erj 1 aisee!,

hum

halo! 2 (*in answering a telephone*)

hum vi 1 vuma (kama nyuki); imba

(hali midomo imefungwa). **~ming bird** n ndege mvumaji. **~ming top** n pia. 2 pamba moto, changamka. 3 *(sl)* nuka. 4 *(usu* **~ and haw/ha** (*colloq*)) uma ulimi, sitasita katika kusema. n mvumo.

human adj 1 -a binadamu, -a watu *~ rights* haki za binadamu. 2 -enye ubinadamu, -enye utu. **~ly** adv. **~e** adj -ema, -enye huruma, pole. **~eness** n. **~ism** n 1 elimu ya ubinadamu (inayohusu binadamu kwanza na mahitaji yake kuliko misingi ya dini). 2 utu, moyo wa kupenda watu. 3 sanaa (karne 14-16) yenye misingi ya Ugiriki na Urumi. **~ist** n mwanafunzi/mfuasi wa elimu ya ubinadamu, mpenda utu; mwanafunzi wa sanaa ya Ugiriki/Urumi adj -a ubinadamu. **~itarian** adj

~ **apparent** **n** mrithi mstahiki. ~ **presumptive** n mrithi mdhaniwa/asiyestahiki. ~**ess** n mrithi (wa kike). ~**loom** **n** kitu kinachorithiwa kizazi hadi kizazi.

Hejira n *see* **Hegira**.

held *pt, pp of* **hold**.

helicopter **n** helikopta.

helio (*pref*) -a kuhusu jua. **heliacal** *adj* (*astron*) -enye kuhusiana/ kukaribiana na jua. ~**graph** **n** heliografu: chombo kinachoashiria kwa kuakisi mionzi ya jua. ~**scope** **n** shamsibini: chombo cha kutazamia jua bila ya kuumiza macho. ~**therapy** n utabibu kwa kutumia jua. ~**trope** **n** heliotropu: ua linalopenda kuelekea jua, lenye rangi ya zambarau nyeupe kidogo; rangi/harufu ya ua hilo.

heliport n uwanja wa helikopta.

helium **n** heliamu. **(He)**.

helix n 1 hesi. 2 *(arch)* msokoto. 3 mzingo ndani ya sikio. **helical** **adj** -enye hesi; -liosokotwa.

hell n 1 (*Rel*) jahannamu, motoni. 2 mahali/hali ya mateso *make your life a* ~ fanya maisha yako yawe ya mateso *give somebody* ~ sumbua mtu. 3 (*colloq in exclamation, to express anger, or to intensify a meaning*) *a* ~ *of a noise* kelele nyingi mno *go to* ~ potelea mbali *what the* ~ balaa gani? **for the ~ of it** bila sababu maalum. **ride ~ for leather** haraka iwezekanavyo. **~ cat** n mtu mkali/mwenye ghadhabu (hasa mwanamke). ~**ish**

help

adj -a kishetani; baya mno. **be ~ bent on something** (*sl*) nuia kutenda kitu bila hadhari.

Hellene n Myunani halisi, Mgiriki wa kisasa. **Hellenic** adj -a Kiyunani; sanaa na utamaduni wao. **Helleniasm** n 1 utamaduni/ utaifa wa -a hisani, -a fadhila, -a huruma. n mfadhili, mwanahuruma. ~**itarianism** n. ~**ity** n 1 binadamu. 2 ubinadamu. 3 huruma, wema, utu. 4 *the ~ities* sayansi za jamii. ~**ize** vt fanya/kuwa binadamu; staarabisha; fanya -a utu. ~**kind** n wanadamu, walimwengu.

humble adj 1 -nyenyekevu, -enye soni, -siyetaka makuu *eat ~ pie* omba radhi (kupita kiasi), piga magoti; jidhalilisha. 2 (*of persons*) -a chini, -nyonge, -siokuwa muhimu; (*of things*) -a kimaskini, duni *a ~ occupation* kazi duni. vt dunisha, shusha hadhi, dhalilisha. **humbly** adv.

humbug n 1 unafiki; ghiliba, ulaghai. 2 mnafiki; laghai, ayari *(GB)* gubiti *interj* upuuzi. vt laghai, danganya ~ *somebody into doing something* ghilibu mtu atende jambo.

humdinger n (*US sl*) mtu/kitu kilicho bora au cha ajabu.

humdrum adj -a kuchusha; -a kawaida.

humerus n *(pl)* muungabega.

hung

humid adj (*esp of air, climate*) -enye unyevunyevu. ~**ify** vt fanya nyevu. ~**ity** n unyevu.

humiliate vt aibisha, fedhehesha; shushia/vunjia hadhi, dhalilisha. **humiliation** n aibu, fedheha. **humility** n unyenyekevu.

hummock n kilima kidogo, kiduta. ~**y** adj.

humour, (**US humor**) n 1 kichekesho, uchekeshaji, ucheshi *sense of* ~ ucheshi *the book has a lot of* ~ kitabu kina vichekesho vingi. 2 hali ya mtu *he is in a good* ~ yu mchangamfu, yu mkunjufu *he is not in the ~ for playing with the children* hana moyo wa kucheza na watoto. **out of ~** kutojisikia mkunjufu, kutofurahi, kusonona. 3 ridhisha, kubalia ~ *a patient* ridhisha mgonjwa (kwa kutimiza matakwa yake). ~**ist** **n** mchekeshaji,

Myunani. 2 mafumbo, nahau (za Kiyunani). **Hellenist** n 1 mtu anayozungumza Kiyunani. 2 mtaalamu wa Kiyunani.

hello *interj see* **hullo**.

helm[1] n (*archaic*) *see* **helmet**.

helm[2] n usukani wa boti/meli *the man at the ~* rubani; (*fig*) kiongozi *the ~ of state* Serikali. **~s man** rubani.

helmet n helmeti: kofia ya chuma/plastiki gumu (agh. huvaliwa na wanajeshi, wazima moto, wapanda pikipiki n.k.). **~ed** adj -enye helmeti.

helot n 1 mtumwa. 2 (*fig*) hohehahe.

help n 1 msaada, auni, muawana. **be of ~ (to somebody); be (of) any/much/some ~ (to somebody)** saidia mtu fulani *it wasn't much ~* haikusaidia sana. **lend somebody one's ~** -pa mtu msaada *his public lecture was a great ~ to us* mhadhara bayana wake ulikuwa (wa) msaada mkubwa kwetu. 2 **a ~** msaada/mtu anayesaidia, mtumishi wa kutwa wa nyumbani, msaidizi *my ~ is sick today* mtumishi wangu yu mgonjwa leo. 3 njia, dawa *there's no ~ for it* hakuna dawa/njia ya kuweza kusaidia, haikwepeki. **~ful** adj -enye msaada; -a kusaidia. **~fully** adv. **~fulness** n. **~less** adj 1 bila msaada. 2 -siojiweza. **~lessly** adv.**~lessness** n. **~er** n. msaidizi. **~ing** n mpakuo mmoja wa mlo *a ~ of rice and chicken* mpakuo wa wali na kuku. vt,vi 1 saidia, auni *that won't ~* hiyo haisaidii *he knows how to ~ himself* anajua jinsi ya kujisaidia *~ somebody across* saidia mtu kuvuka (mto

helter-skelter

n.k.). **~ down** saidia kuteremsha/ endeleza. **~ in** saidia kuingia (garini n.k.) *~ off/or with his coat* saidia kuvua/kuvaa koti. **~ out** toa msaada, kwamua. **~ up** saidia mtu (kupanda ngazi n.k.). 2 **~ somebody/oneself (to something)** (ji)gawia chakula, vinywaji n.k.

chale. **~ous** adj. **~ously** adv.

hump n 1 kibyongo (*of a cow, camel etc.*) nundu. **~back** n mtu mwenye kibyongo. **~backed** adj -enye kibyongo, -enye nundu. 2 kero, hasira; mfadhaiko. **have/give somebody the ~** *(sl)* kera/kereka vt **~ (up)** bong'oa, pinda.

humph *int* mmh! sauti ya kuonyesha wasiwasi/kutoridhika.

humus n mboji.

hunch n 1 kipande kinene; kibyongo; nundu .**~backed** n -enye kibyongo. 2 **have a ~ that** *(colloq)* fikiri/hisi kwamba. vt **~ (up)** bong'oa, pinda.

hundred n adj mia *two ~* mia mbili *~s* mamia *~s of people* mamia ya watu *in ~s* kwa mamia *a ~ and one* mno *a ~ to one* kwa bahati sana. **a ~fold** adj -a mara mia adv kwa mia adj -a mia, -a sehemu mia kwa moja. n sehemu mia kwa moja. **~weight** n ratili mia na kumi na mbili. **~th** *n*, adj sehemu moja ya mia; -a mia.

hung *pt,pp of* **hang**.

hunger

hunger n 1 njaa. **be/go on (a) ~**

strike goma kula (kwa sababu ya kupinga/kudai kufunguliwa. **~ march** n maandamo ya wasio na kazi kutangaza mateso yao.**~marcher** n. 2 hamu, tamaa, shauku *a ~ for love* hamu ya mapenzi. vi **~ for** tamani/taka sana. **hungry** adj 1 -enye njaa; -enye kuleta njaa. 2 (*of soil, land*) -sio na rutuba. 3 *(fig)* -enye shauku *~ for something* -wa na shauku ya kitu fulani. **hungrily** adv.

hunk n kipande kinene (hasa cha mkate).

hunkers n *pl* (*colloq*) matako; mapaja. **on one's ~** kwa kuchutama/chuchumaa.

he ~ ed me to some food alinigawia chakula *~ yourself to some drinks* jihudumie vinywaji mwenyewe (kwa kiasi chako). 3 zuia/jizuia; epuka/ epusha; acha *I could't ~ laughing* sikuweza kujizuia kucheka *I cannot ~ doing it* siwezi kuacha kufanya *it can't be ~ed* haizuiliki. 4 **So ~ me God** (*in an oath)* Mungu nisaidie. **~ mate/meet** n mwenzi (hasa mke na mume).

helter-skelter adv shaghalabaghala; harakaharaka n kitelezi msokoto kirefu (agh. katika uwanja wa maonyesho ya biashara).

helve n mpini (hasa wa shoka).

hem[1] n pindo. **~ming stitch** n mshono mficho. **~ stitching** n pindo/rembo. **~ming line** n pindo hasa la gauni/ sketi. **~ming slip** n mshono mficho. vt 1 pinda. 2 **~ about/around/in** funga; zunguka, zingira; zuia *the street boys were ~med in by the police* watoto wazururaji walizingirwa na polisi.

hem[2] *interj h'm* sauti ya kukohoa (ya kuonyesha wasiwasi au ubishi au kuvuta usikivu). vi 1 kohoa. 2 kohoa (kuvuta usikivu). 3 kokota maneno.

hematite, haematite n mtapo chuma.

hemi (*pref*) nusu. **~sphere n** 1 nusu tufe/mviringo. 2 nusu ya dunia. **the Eastern ~sphere n** (Ulaya, Asia, Africa). **the Western ~sphere** n Amerika Kaskazini na Kusini. **the Northern/Southern ~sphere** n Kaskazini/Kusini mwa ikweta.

hemo/haemo adj -a damu. **~globin n** himoglobini. **~philia** n. hemofilia: ugonjwa wa damu kutoganda. **~philiac** n. **~rrhage n** hemoraji:

herald

kutoa/utokaji wa damu. **~rrhoids n** bawasiri, puru.

hemp n 1 katani. **Indian ~** n bangi. **~en** adj -a

hunky-dory adj *(sl)* shwari; bora,

-zuri.

hunt n 1 **a/the ~** kuwinda; mawindo. 2 msako, kutafuta *the ~ for the criminals* msako wa wahalifu. 3 (*esp in GB*) kundi la wawindaji (wa mbweha na paa) wanaotumia mbwa na farasi; mawindoni. **~ ball** n sherehe rasmi ya wawindaji. **~er** n mwindaji; farasi wa kuwindia. 4 saa ya mfukoni (yenye kifuniko cha chuma). **~ing** n kuwinda, uwindaji. (*attrib*) **~ ing horn** n baragumu la kuwinda. **~ing ground** n *(fig)* mawindoni: mahali penye mategemeo ya mtu kupata anachokitafuta. **happy ~ ing ground** *(joc)* mbinguni. **~ress** n (*liter*) mwanamke mwindaji. vi,vt 1 winda. 2 tafuta, saka. **~ for a lost pencil** tafuta kalamu iliyopotea. **~ down** saka, tafuta na pata *~ down a criminal* saka mhalifu. **~ for/out/up** tafuta. **~ out** tafuta. 3 fukuza *~ the dog out* fukuza mbwa. **~sman** n 1 mwindaji. 2 kiongozi wa mbwa wa kuwindia.

hurdle n 1 kiunzi (cha kufanyizia zizila muda n.k.). 2 kiunzi, (kinachorukwa katika mashindano ya mbio na ya farasi) *~ race* mbio za kuruka viunzi. 3 *(fig)* kikwazo,

husk

jambo lililo gumu kufanywa. vt,vi 1 **~ off** tenga kwa viunzi. 2 ruka viunzi. **~r** n mtengeneza viunzi; mruka viunzi.

hurdy-gurdy n kinanda, (agh hupigwa kwa kuzungusha mkono).

hurl vt tupa kwa nguvu, vurumisha. n mtupo wa nguvu; kutupa kwa nguvu.

hurling n mchezo wa Ireland unaofanana na mpira wa magongo.

hurly-burly n makelele, fujo, ghasia, vurumai.

katani ~ *rope* kamba ya katani.

hen n 1 kuku; (*ready to lay*) tembe; (*laying*) koo. **~ bane** n dawa ya usingizi. **~-coop** n tundu la kuku. **~-house** n banda la kuku agh. la miti. **~-party** n (*colloq*) tafrija ya wanawake pekee. **~-pecked** adj mtu anayetawaliwa na mkewe. **~-roost** n 1 kituo cha kuku usiku. 2 ndege jike. **guinea-~** n kanga jike. **pea ~ n** tausi jike.

hence adv (*formal*) 1 kuanzia hapa; tangu sasa *a month* ~ mwezi mmoja tangu sasa. 2 kwa hiyo, kwa sababu hiyo. **~forth**; **~-forward** adv tangu sasa na kuendelea. 3 (*poet rhet*) toka! ondoka!

henchman n kibaraka, mfuasi bubu/ mnyenyekevu.

henna n 1 hina. 2 (*plant*) mhina. **~ed** adj -liopakwa hina.

hepatitis n (*med*) homa ya manjano (inayoashiriwa na ini kuvimba). **hepatic** adj -a maini.

hepta (*pref*) saba. **~gon** n pembesaba. **~gonal** adj.

her *pron* (*fem*) (*3rd p. sing obj) give ~ the pencil* mpe kalamu; *(poss. adj)* -ake *that is ~ book* kile ni kitabu chake. **~self** (*refl pron)* yeye mwenyewe *she is ~ self again* amerudia hali yake ya kawaida *she came by ~self* amekuja mwenyewe *she lives by ~self* anaishi peke yake. **~s** *poss. pron* (*fem.*). *this book is ~s* kitabu hiki ni chake.

herald n 1 (*hist*) mpiga mbiu; mtabiri; kijumbe. 2 dalili, ishara *clouds are a ~ of rain* mawingu ni dalili ya mvua. 3 mhifadhi majina ya nasaba ya jamaa vt tangaza, ashiria, piga mbiu. **~ic** adj -a nasaba. **~ry** n elimu ya nembo, unasaba na historia ya koo za kale.

herb

herb n mimea ya msimu/viungo;

mitishamba *medicinal ~s* mitishamba. **~aceous** adj -a mimea, -a mitishamba, -enye mimea. **~age** n majani mateke. **~al** adj -a mitishamba. **~alist** n mtaalamu wa mitishamba. **~arium** n hebaria: mahali pa

hurrah *interj* mlio wa shangwe (wa

kushangilia); riboribo! shangalia.

hurricane n tufani, kimbunga *~lamp/lantern* kandili, fanusi, taa ya chemni.

hurry n 1 haraka. **in a ~** haraka haraka. **don't ~** usifanye haraka *be in a ~* -wa na haraka. 2 mapema, hivi karibuni *I won't go there again in a ~* sitaenda tena pale hivi karibuni. vt,vi harakisha, fanya haraka. **~ away** enda/ ondoka haraka. **~ up** fanya haraka, harakisha. **hurried** adj -liofanywa kwa haraka; -enye haraka. **hurriedly** adv.

hurt vt,vi 1 umiza; dhuru; uma, wanga. 2 (*of feelings*) tia uchungu, sononesha. 3 (*bad effect*) leta madhara. n 1 maumivu; madhara. **~ful** adj -enye kuumiza; -a kudhuru; -enye kutia uchungu.

hurtle vi enda, ruka kwa mbio sana; vurumishwa.

husband n mume. vt hifadhi, tumia kwa uangalifu ~ *one's strength* hifadhi nguvu. **~man** n (*old use*) mkulima. **~ry** n ukulima *animal* ~ ufugaji.

hush *vt, vi* nyamaa, nyamaza, nyamazisha. **H~!** Nyamaza! kimya! **~ something up** ficha, fanya iwe siri. n **a/the ~** ukimya; utulivu. **~ money** n (pesa) kifunga mdomo. **~-~** adj (*colloq*) -a siri sana.

husk n ganda, kapi, kumvi, kumbi. vt

hussar

koboa, ambua; fua. **~y** adj 1 kavu kama kapi. 2 (*of voice*) -a mikwaruzo, -liopwelea. 3 (*of a person*) (*colloq*) kipande. n 1 mbwa wa Kieskimo. 2 kipande cha mtu. **~ily** adv. **~iness** n.

hussar n askari mpanda farasi, askari

kuhifadhia mimea iliyokaushwa. **~icide** n sumu ya mimea/majani. **~ivorous** adj -enye kula majani.

Herr n (*German*) Bwana.

herring n heringi: aina ya samaki majichumvi. **~-bone** n (*sewing*) mshono mwibasamaki.

hertz n (*phys*) hezi: kipimo cha mzunguko mmoja kwa nukta. **~ian** adj (*phys*) -a hezi. **~ian wave** n sumakuumeme.

hesitate vi sita *don't ~ to* usisite; usiwe na wahaka. **hesitant** adj -enye kusita; -enye wasiwasi, -a wahaka. **hesitantly** adv. **hesitance; hesitancy** n. **hesitation** n kusita; wasiwasi *without the slightest hesitation* bila ya kusita; bila ya wasiwasi wowote.

hessian n kitambaa-katani (nguo nzito wa farasi.

hussy n mwanamke asiye na maana/

thamani; msichana mjeuri/mjuvi.

hustings n *(pl)* **the ~** kampeni ya uchaguzi (hotuba, mabango n.k.).

hustle vt,vi 1 songa, sukumiza, sukuma, harakisha (kwa mkukumkuku). 2 (*esp US*) (*colloq*)

laghai, uza/pata kitu kwa nguvu (hasa kwa kudanganya). 3 (*US sl*) -wa malaya. n (*sing only*) mkukumkuku *Manzese bus stop was a scene of ~ and bustle* kituo cha basi cha Manzese kilikuwa mahala pa mkukumkuku. **~r** n 1 pwaguzi, laghai. 2 (*US sl*) malaya.

hut n kibanda. **~ment n** ago/kambi la vibanda. **~ted** adj.

hutch n tundu, kirimba, kizimba (hasa cha sungura).

hybrid adj mahuluti. **~ maize** n mahindi mahuluti. n 1 chotara. 2 *(bio)* mvyauso. **~ize** vt vyausa, zalisha chotara. **~ization** n uvyausaji.

hydra (*myth*) n haidra: joka kubwa labaharini lenye vichwa vingi.

hydrant n bomba la maji (la mtaani

linaloweza kutumika kuzima moto, kusafisha barabara n.k.).

hydrate n *(chem)* haidreti: chumvi

maji. vt,vi changanya kemikali na maji.

hydraulic adj haidroli: -nayoendeshwa kwa maji/kioevu. **hydraulics** n *pl* haidroliki: sayansi ya matumizi ya maji kupata nishati.

hydro *pref* haidro -a kuhusiana na

maji, -a maji. **~electric** adj -a umeme wa nguvu za maji. **~foil**, **~ plane** n boti mpao. **~logy** n haidrolojia: sayansi ya maji. **~meter** n haidromita: chombo cha

kupimia uzito wa maji na viowevu. **~pathy** n utabibu kwa kutumia maji. **~phobia** n 1 kalabi: ugonjwa wa kushindwa kunywa maji kwa sababu ya koo kujikaza; ugonjwa wa kichaa cha mbwa. 2 woga wa maji. **~phyte** n kimeamaji (k.m. mpunga, majimbi). **~phitic** adj -a majini. **~tropism** n uelekeomaji. **~ponics** n haidroponi: sayansi ya kuotesha mimea kwenye maji. **~us** adj -a majimaji. **~gen** n haidrojeni. ~ **gen bomb** (*also* **H - bomb**) bomu la haidrojeni. **~carbon** n haidrokaboni. **~chloric** adj. -a haidrokloriki. **~electric** umeme wa nguvu za maji, -a

hyena, hyaena n fisi.

hygiene n elimusiha; usafi. **hygienic** adj -a afya, -a kuleta afya, -a bila vijidudu vya maradhi. **hygienically** adv.

hymen n kizinda.

hymn n wimbo wa kidini (wa kumsifu Mungu). vt tukuza Mungu kwa kuimba. **~al** n kitabu cha nyimbo za dini.

hyper *pref* -a zaidi, -a kupita kiasi.

~bole n mbalagha: kutia chumvi sana katika kuelezea kitu. **~bolic** adj. **~critical** adj -enye kukosoa mno, -enye kuhakiki mno, -enye kutafuta makosa. **~market** n duka kuu (lenye eneo kubwa na aina zote za bidhaa agh nje ya mji).

hyphen n kistariungio (-). vt (*also* **~ate**) unganisha na kistari ungio.

hypnosis n kiinimacho; hiponozi: hali ya kuwa kama katika usingizi mzito ambapo mtu anaweza kukuamrisha na wewe ukatenda bila kujijua. **hypnotic** adj. **hypnotism** n. **hypnotize** vt laza/pumbaza akili. **hypnotist** n mtu apumbazaye akili.

hypochondrial n kunyong'onyea; unyong'onyevu, ulegevu wa moyo (hasa wa kuona mashaka juu ya afya). **hypochondriac** *adj*, n.

hypocrisy n unafiki, uzandiki.

hypodermic

hypocrite n mzandiki, mnafiki. **hypocritical** adj. **hypocritically** adv.

hypodermic adj (*of drugs etc*) -a chini ya ngozi. ~ **syringe** n sindano ya kuingiza chini ya ngozi n dawa ya kuingiza chini ya ngozi.

hypotenuse n kiegana: upande mrefu wa pembetatu, -enye pembe mraba.

hypothesis n nadharia tete. **hypothetical** adj -a nadharia tete; -a kubuni, -sio na uhakika.

hysteria n 1 umanyeto, mpagao. 2 mpwitompwito (wa jumla), jazba. **hysterical** adj. **hysterically** adv.

I,i n herufi i; (herufi ya tisa katika alfabeti ya Kiingereza); namba moja (1) ya Kirumi *pron* mimi.

ibex n mbuzi mwitu (mwenye pembe kubwa zilizopinda) wa milima ya Alps na Pyrenees).

ibid; ibidem adv (*Lat*) katika kitabu (msitari, kifungu, ukurasa) kile kile kilichotajwa.

ibis n kwarara.

ice[1] n 1 barafu. **break the ~** *(fig)* anza kuchangamkiana na mgeni; anza kitu kigumu/nyeti; vunja ukimya *cut no ~ (with somebody)* -toathiri; -toingia. **keep something on ~** weka kwenye friji/jokofu; *(fig)* weka akiba *be skating on thin ~ (fig)* tembea mleoleoni, chezea hatari. 2 chakula kitamu kilichogandishwa. **cream ~s** n malai. 3 *(compounds)* **~ Age** n Enzi ya Barafu. ~ **berg** n siwa barafu; *(fig)* mtu baridi. **~boat** n mashua barafu. ~ **bound** adj *(of harbours, etc.)* -liokingwa na barafu. **~box** n sanduku la barafu (la kuwekea chakula). **~cap** n kilele

inexplicit adj si wazi/bayana/dhahiri; -a mafumbo; -sio fafanuliwa.

inexpressible adj -sioelezeka ~ *sorrow* majonzi yasiyoelezeka. **inexpressive** adj -sioonyesha, -siojulisha; -sio elezeka kwa maneno *inexpressive of anger* (uso usioonyesha kukasirika).

inextinguishable adj -siozimika;

-siotulizika.

in extremis adj -a kukaribia kufa, mahututi; *(fig)* -wa katika shida kubwa.

inextricable adj -siochangulika;

-siodadavulika; -sioachanishika; -siochanganulika.

infallible adj 1 -enye hakika, -sioweza kukosa/kukosea. 2 -sioshindika; -sio kosea, -a uhakika. **infallibility** n.

barafu (k.m. kilele cha mlima wa Kilimanjaro). **~-cream** **n** aiskrimu. **~cube** n kipande cha barafu (agh. kilichogandishwa katika friji). **~ fall** n poromoko barafu. **~field** n uwanda barafu. **~floe** n barafu tandavu (inayoelea).**~-lolly** n shikirimu ya kijiti. **~ man** n *(US)* mtembeza/ muuza barafu. **~pack** n mapande ya barafu yaliyotanda juu ya bahari; mfuko wa barafu (agh. hutumika kutuliza homa). **~-show** n maonyesho juu ya barafu. **~pick** n chombo cha kuvunjia barafu. **~rink** n uwanja wa ndani wa barafu. **~-skate** n kiatu cha kutelezea barafuni.

ice[2] vt,vi 1 fanya kuwa baridi sana. **~d drinks** **n** vinywaji baridi sana. 2 **~ over/up** funika, funikwa na barafu;tanda kwa barafu *the pond was ~d over* bwawa lilifunikwa na barafu. **the wings of the aircraft had ~d up** mabawa ya eropleni

identify

yafunikwa na barafu. 3 funika (agh. keki) kwa sukari unga.

icicle n mchirizi wa barafu.

icing n 1 kiikizo. 2 mkusanyiko wa barafu kwenye mabawa ya eropleni.

icy adj -a kama barafu, baridi sana; -liofunikwa kwa barafu. **icy cold** adj baridi sana. **icily** adv *(lit, fig)* kwa kupooza.

ichneumon n 1 nguchiro mla mayai ya mamba. 2 (*also* **~ fly)** nzi mtagia mayai kwenye mabuu ya wenzake.

icon n taswira *(in the Eastern Church)* ikoni: sanamu/picha ya mtakatifu, sanamu/picha takatifu. **~clast** n mpinzani wa mila ya kuabudu sanamu k.m. katika Ulaya Mashariki na Walokole wa Uingereza katika karne ya 17; *(fig)* mtenguamila.

id n *(psych)* **(the)** ~ silka.

idea n 1 dhana, wazo, nia *I have no ~* sijui, sina habari/wazo lolote. 2 *(plan)* mpango; azimio; nia, lengo. 3 *(opinion)* fikira, shauri. 4 *(feeling)* imani, hisia, jinsi ya kufikiri *the young ~* fikira ya kitoto. 5 *(conception)* kujua, kutambua, utambuzi. **put ~s into somebody's head** mpe mtu tumaini. 6 *(in*

infamous adj 1. -enye sifa mbaya, -ovu sana, -a aibu/fedheha. **infamy** n tabia/kitendo kibaya.

infant n 1 mtoto mchanga/mkembe ~

school shule ya awali/chekechea. **~ mortality** n vifo vya watoto

infantry

wachanga. 2 *(leg)* mtoto (chini ya miaka 18). 3 *(attrib)* changa; -a kitoto. **~icide** n 1 kosa la uuaji wa mtoto mchanga. 2 uuaji wa watoto

wachanga. **~ile** **adj** 1 -a kitoto *~ile paralysis* polio. 2 -a mwanzoni. **~ilism** (*med*) n kuvia. **infancy** n 1 ukembe. 2 mwanzo; uchanga *aviation is no longer in its infancy* urukaji hewani umekomaa *a nation still in its infancy* taifa linaloinukia. 3 *(leg)* utoto, umri chini ya miaka 18.

infantry n askari wa miguu. **~man** n askari (katika kikosi cha miguu).

infatuate vt **be ~d with/by somebody** pumbazwa, lewa (upendo, ashiki n.k.); tia ashiki (hamu, upendo); *(with worldly goods etc)* ghururika na dunia. **infatuation (for)** n hali ya kutia ashiki, kupenda mno/ovyo.

infect vt **(with)** ambukiza; eneza; chafua; *(fig)* athiri *become ~ed* ambukizwa; *(of wound)* ingiwa vidudu; *(air, water)* chafua. **~ion** n 1 maambukizo, ambukizo; kuambukiza; kuenea; kuingia vidudu. 2 ugonjwa wa kuambukiza. 3 *(fig)* athari **~ious** adj 1 -a kuambukiza; -a kuenea. 2 *(fig)* -enye kushawishi/kuvutia.

infelicitous adj -siofaa; -siokubalika, -siostahili. **infelicity** n udhaifu.

infer vt **(from something) (that)** ona, fahamu (kwa kujua sababu yake); hitimisha/amua (kutokana na). **~able** adj. **~ence** n. **~ential** adj.

inferior adj dhalili; -a chini, duni n mtu wa chini (kwa cheo, uwezo n.k.), udhalili. **~ity** n udhalili. **~ity complex** n udhalili, (hali ya) kutojiamini, kutojitosheleza.

inferno n jehanamu, motoni; tukio la kutisha

exclamations): what an ~! haya mambo gani!

ideal adj 1 -lio bora, kamilifu. 2 *(unreal, fanciful)* -a njozi. n maadili/ wazo/mfano bora/kamilifu. **~ly** adv. **~ize** vt fanya/ona kama kamilifu. **~ization** n. **~ism** n 1 kanuni za maisha fulani. 2 *(in art) (opposite of realism)* ulimbwende. 3 *(in philosophy)* udhanifu.**~ist** n mdhanifu. **~istic** adj.

identical adj 1 **~ (to/with)** sawa sawa. 2 pacha, -a kufanana *be* ~ fanana. 3 **~ twins** n mapacha. **~ly** adv.

identify vt 1 tambua; tambulisha. 2 **~ something with something** fananisha. 3 **~ with somebody/ something** jihusisha; tegemeza; shirikisha, funganisha. **identification** n. **identity** n 1 sura, kufanana, kuwa sawa kabisa *give one's identity* jitambulisha. **identikit** n sura ya mtu iliyochorwa (agh. ya

ideogram

mhalifu) *prove one's identity* thibitisha nafsi. **identity card/disc/certificate** n kitambulisho. 2 utambulisho.

ideogram ideograph n idiogramu:

maandishi yasiyohusishwa na sauti bali dhana au kitu. **ideographic** adj.

ideology n itikadi. **ideological** adj.

ideologically adv.

id est (i.e.) yaani.

idiolect n lugha ya binafsi.

idiom n 1 lugha; lahaja. 2 nahau; mbinu. **~atic** adj 1 -enye nahau, -a mbinu. 2 -a nahau. **~atically** adv.

idiosyncrasy n upekepeke, tabia (nia, desturi, mwenendo, mazoea n.k.) ya mtu peke yake.

idiot n 1 zuzu. 2 *(colloq)* mpumbavu. **idiocy** n uzuzu; *(folly)* upumbavu mtupu. **~ic** adj. **~ically** adv.

idle adj 1 -sio na kazi; -liotulia,

(agh. mteketeo mkubwa). **infernal** adj -a jehanamu; -a shetani; ovu kabisa; *(colloq)* baya sana, -a kuchusha, -a kuchukiza. **infernally** adv.

infertile adj gumba, tasa; *(of land)* -sio na rutuba; kame. **infertility** n.

infest vt *(of rats, insects etc)* jaa tele,

inflame

tapakaa/zagaa *a house ~ed with rats* nyumba iliyojaa/tapakaa panya. **~ation** n

infibulation n mfyato, ufyataji: hali ya kufunga kuma kwa bizimu/kushona kuzuia kujamiiana.

infidel n kafiri adj kafiri. **~ity** n

(conjugal) uzinzi; udanganyifu,

kukosa uaminifu.

infighting n *(boxing)* mapigano ya

karibu; *(fig)* mashindano makali, mashindano ya kikatili.

infill (*also* **infilling**) n 1 kujenga majengo ya kujazia. 2 kifusi, vifaa vya kujazia pengo.

infiltrate vt,vi **~ something (into something); ~ (into/through)** (*water*) penya; penyeza. **~ soldiers** penyeza askari (katikati ya maadui); *(of ideas)* ingia akilini. **infiltration** n.

infinite adj 1 -sio na kikomo, -sio na mwisho, (*maths*) isiyokoma. 2 -siopimika, -kubwa sana; -ingi sana. **the ~** n Mungu. **~ly** adv. **~simal** adj -dogo mno; *(maths)* kiduchu. **infinitude** n *(formal)* wingi usio na mwisho, pasipo kiasi. **infinity** n pasipo mwisho/kikomo; *(maths)* namba isiyo na kikomo. **infinitive** n *(gram)* kitenzijina adj -a kitenzi jina. **infinitival** adj.

infirm adj 1 dhaifu (hasa kwa sababu ya uzee au ugonjwa). 2 goigoi, -sio thabiti, pungufu wa akili/mawazo ~ *of purpose* -a kusitasita. **~ity** n. **~ary** n hospitali; *(schools etc)* zahanati. **~arian** n.

-siotumika. 2 vivu, legevu. 3 -sio faa; -a bure. vi,vt 1 ~ **(away)** -wa bila kazi; -wa vivu/zembe. 2 *(of a car)* endelea kuwaka (wakati gari limesimama). **~r** n. **idly** adv. **~ness** n.

idol n 1 sanamu; kijimungu. 2 *(great favourite)* kipenzi *he is the ~ of his parents* anapendwa na wazazi wake. **~ater** n 1 mwabudu sanamu, mwabudu kijimungu. 2 mpenzi. **~atress n** mwanamke mwabudu sanamu. **~atrous** adj -a kuabudu sanamu. **~atrously** adv. **~atry** n 1 kuabudu sanamu; mapenzi makubwa. **~ize** vt abudu kama mungu; penda mno. **~ization** n.

idyll n 1 masimulizi mafupi (hasa mashairi) ya habari za maisha ya shambani/vijiji. 2 kipindi cha amani na furaha. **~ic** adj -zuri sana; -a kupendeza sana (kuhusu maisha ya shambani).

if *conj* 1 ikiwa, iwapo, kama ~ *you ask me, I will help you* kama ukiniomba nitakusaidia ~ *he should come please call me* iwapo atakuja niite ~ *you will wait a moment I will help you* kama utasubiri kidogo

ilk

nitakusaidia ~ *I were rich I would buy a car* laiti ningekuwa tajiri ningenunua gari ~ *we'd started in time we would have finished earlier* kama tungeanza mapema tungemaliza mapema. 2 *(if meaning when, whenever)* kama/kila ~ *you mix yellow and blue you get green* ukichanganya manjano na buluu unapata kijani. 3 **(even)** ~ hata kama *we'll finish even ~ it takes us all week* tutamaliza hata kama itatuchukua wiki nzima *even ~* ingawa, ijapokuwa *I'll escort her even ~I'll be late for the movie* nitamsindikiza ingawa nitachelewa sinema. 4 **as ~** kana kwamba *it isn't as ~ we don't know the work* si kana kwamba hatujui kazi. 5 *(colloq) (if replacing whether, to introduce an interrogative clause)* kama *let me know ~ you are coming* niambie kama utakuja. 6 *(a wish or unfulfilled condition)* **~ only** laiti (kama) n *too many ~ s and buts* ngonjera, taraghani.

igloo n msonge (wa barafu).

igneous adj *(of rocks)* -lioundwa na volkano.

infix vt ambika kati. n *(gram)* kiambishi kati.

inflame *vt, vi* 1 washa; waka; tia moto, choma. 2 hamasisha, tia hamaki, chochea; kasirisha. 3 *(of sore etc.)* vimba; vimbisha. **inflammable** adj 1 -a kuwaka, -a kuwashika; -a kuchomeka, -a kushika moto. 2 -a hamaki. **inflammation** n 1 mwako, moto. 2 *(swollen place)* uvimbeuchungu. **inflammatory** adj 1 *(med)* -enye uvimbe. 2 -a

inflate

kuhamakisha/kuhamasisha/kuchochea.

inflate vt **~ something (with)** 1 shinikiza; jaza (upepo). 2 *(expand)* vimbisha, panua *~d language* maneno mazuri yasiyo na maana. 3 *(fig)* tia moyo/kiburi/tumaini. **~ with pride** vimbisha kichwa. 4 *(enlarge)* ongeza, kuza; fumuka/futuka ~ *the currency* ongeza fedha katika nchi ili kupandisha bei ya vitu. **inflation** n 1 kuvimba. 2 kupanda kwa gharama za maisha (kutokana na ongezeko la fedha). 3 *(econ)* mfumko/mfutuko (wa bei). **inflationary** adj.

inflect vt 1 badili, geuza. 2 *(gram)*

nyambulisha majina, vitenzi n.k. 3 pinda. 4 *(phy)* (*of light*) pindisha. 5 *(mus)* badili sauti. **~ive** adj. **~ion** n 1 mabadiliko. 2 *(gram)* unyambulisho wa maneno. 3 kupinda (nuru). 4 *(mus)* mahadhi. **inflexible** adj 1 -siopindika, -sionyumbuka. 2 *(fig)* -gumu, -siobadili; -shupavu; thabiti, madhubuti. **inflexibility** n. **inflexibly** adv.

inflict vt **~ something (on/upon).** 1 piga, umiza, tesa ~ *a penalty* toa adhabu, tesa. 2 lazimisha, shurutisha ~ *one's friendship on somebody* shurutisha urafiki. **~ion** n.

inflight adj -enye kutukia/kutolewa wakati ndege inapaa.

inflorescence n 1 shaziua: hali ya kuwa na maua. 2 *(lit or fig)* kuchanua; ustawi.

inflow n 1 kumiminikia ndani, kutiririkia ndani. 2 *(tech)* bomba la kutiririkia (maji). **~ing** adj.

influence vt athiri; vuta, shawishi. **~(on/upon)** n 1 uwezo wa kuathiri/ kuvutia. 2

ignite *vt*, *vi* washa, tia moto. **ignition** n mwako. **ignition key** n ufunguo wa gari.

ignoble adj -sioheshimika; -a aibu. **ignobly** adj. **ignominious** adj -a aibu, -a kufedhehesha, -a kutahayarisha, -a kuadhirika. **ignominy** n aibu, fedheha, utwezo.

ignorance n **~(of)** n ujinga. **ignoramus** n mjinga. **ignorant** adj 1 **ignorant (of)** -jinga, -siojua *(to) be ignorant of a subject* kuwa mbumbumbu; -tojua jambo fulani. 2 -a kijinga *an ignorant question* swali la kijinga.

ignore vt -toangalia, -tojali.

iguana n gongola: mjusi mkubwa kuliko gonda.

ikon n *see* **icon**.

il- *pref* kinyume cha, -sio.

ilk n **of that/his ~** *(colloq hum)* -a

ill

namna (jinsi, jina) ile.

ill adj 1 *(usu pred)* -gonjwa. **fall/be taken ~** -wa mgonjwa, ugua. 2 *(attrib)* baya, -ovu, -a madhara. **it's an ~ wind that blows nobody any good** *(prov)* hakuna baya lisilokuwa na uzuri wake. **~ weeds grow apace** *(prov)* ubaya huvuma haraka kuliko wema. 3 *(compounds)* **~-advised** adj -sio na busara, pumbavu. **~ affected (towards)** adj -siopendelea jambo fulani.**~-bred** adj -liolelewa vibaya; jeuri. **~-breeding** n tabia mbaya. **~-favoured** adj -baya, -enye sura mbaya, -a kuchukiza. **~-gotten** adj -liopatikana kwa njia mbaya (magendo, wizi n.k.). **~-humoured** adj -enye usununu. **~-judged** adj -lioamuliwa vibaya. **~-looking** adj -enye sura mbaya. **~-mannered** adj -sio na adabu nzuri, fidhuli. **~-natured** adj -kali, -enye hasira. **~omened** adj -enye bahati mbaya, kisirani, chimvi. **~-tempered** adj -gomvi. **~-timed** adj -liopangiwa muda mbaya, -liofanywa wakati mbaya/usiofaa. n 1 madhara, uovu. **do** ~ fanya baya/uharibifu. 2 mkosi, kisirani; matatizo, shida *the ~s of life* matatizo ya maisha. 3 *(compounds)* **~-disposed (towards)** adj -enye nia ya mvuto, ushawishi, athari. 3 uwezo (kutokana na nafasi) *he used his ~ to get his wife the job* alitumia uwezo wake kumpatia kazi mke wake. **influential** adj -enye kuvutia, -enye kushawishi; -enye uwezo *an influential person* mtu mashuhuri. **influentially** adv.

influenza n *(colloq abbr flu)* mafua,

homa ya mafua.

ingenuous

influx **n** kumiminikia ndani; kuingia kwa wingi.

inform vt,vi 1 **~ somebody (of something)** julisha, arifu, pasha habari, fahamisha *a well-~ed person* mjuzi, mweledi wa mambo. **I am ~ed** nimeambiwa, nimesikia habari. 2 **~ against/on somebody** shtaki; toa habari juu ya; semea. **~ant** n kijumbe mtoa habari. **~er** n mtoa habari, mbega. **~ation** n 1 **~ation (on/about)** kuarifu, kuarifiwa/kupashwa habari. 2 habari, taarifa *a piece of ~ation* taarifa fupi. **~ ation bureau** n ofisi ya habari. **~ative** adj -enye taarifa nyingi, -a kuarifu; -a kujuvya, -enye kuelewesha.

informal adj 1 *(irregular)* -sio rasmi, si -a taratibu, -a kienyeji. 2 -lio nje ya taratibu. **~ly** adv. **~ity** n.

infra- adv chini, baadaye. **~ dig** *pred adj* -siolingana na hadhi yake *pref.* **~ -red** adj -a miali isiyoonekana (chini ya upinde). **~-structure** n muundo msingi, kikorombwezo.

infraction n kosa, uvunjaji sheria.

infrequent adj -a mara chache, -a nadra. **~ly** adv. **infrequency** n.

infringe vt 1 vunja; asi; halifu. 2 **~**

(upon) ingilia *don't ~ on other's rights* usiingilie haki za wengine. **~ment** **n.**

infuriate vt ghadhibisha, kasirisha sana.

infuse vt 1 **~ into/with** jaza, tilia (moyo, ujasiri n.k.). 2 lowesha; lowana (ili kutoa ladha); nywesha; nywea. **infusion** n 1 kujaza, kutilia. 2 unyweshaji (dawa, mimea n.k.). 3 uchanganyaji *infusion of new blood*

kudhuru; -a kutopenda jambo fulani. **~-fated** adj -enye kisirani, -enye mkosi. **~-luck** n bahati mbaya. **~-starred** adj -enye bahati mbaya -enye nyota mbaya. **~ treat; use** vt tesa, dhulumu. **~-treatment;~ usage** n ukatili, uonevu, dhuluma. **~-will** n uadui; ukatili, roho mbaya adv vibaya; ovyoovyo, -kwa kutoridhisha. **be/feel ~ at ease** -jiona vibaya/pweke; -ona haya. **speak ~ of somebody** sema mtu vibaya, sengenya. **~ness** n ugonjwa.

illegal adj haramu, -a kinyume cha sheria, -sio halali ~ *act* kitendo cha kinyume cha sheria. **~ly** adv. **~ity** n.

illustrate

illegible adj -siosomeka. **illegibly** adv. **illegibility** n.

illegitimate adj. 1 -a kinyume cha sheria. 2 -a haramu ~ *child* mwana haramu. 3 *(of a conclusion in an argument, etc)* -sio na mantiki, -liohitimishwa vibaya. **~ly** adv. **illegitimacy** n.

illiberal adj 1 -siostahili mtu huru; -

siopenda uhuru (wa mawazo, maisha n.k.) -enye fikra finyu, -siokuwa na uvumilivu. 2 bahili. **~ly** adv. **~ity** n.

illicit adj haramu; -liyokatazwa ~ *trade* biashara ya haramu ~ *relationship* uhusiano usio halali/usioruhusiwa. **~ly** adv. **~ness** n.

illimitable adj -kubwa sana, -sio na

mipaka/kikomo.

illiterate adj *(person)* -tojua kusoma wala kuandika ~ *person* mtu asiyejua kusoma na kuandika; mjinga. **illiteracy** n.

illogical adj -sio na mantiki. **~ly** adv. **~ity; ~ness** n.

illuminate vt 1 tia nuru, angaza, mulika. 2 pamba (barabara n.k.) kwa taa. 3 pamba herufi kwa rangi ya dhahabu. 4 *(explain)* eleza, fafanua. **illumination** n 1 mwanga, nuru, mwangaza. 2 *(pl) (coloured illustration)* herufi za mapambo za rangi ya dhahabu/fedha; rangi za kumetameta. 3 *(usu*

uchanganyaji wa damu mpya.

ingathering n mkusanyo, mavuno.

ingenious adj 1 *(of a person)* -erevu, stadi; bunifu, vumbuzi. 2 *(of things)* -liofanywa kwa maarifa/werevu. **~ly** adv. **ingenuity** n.

ingenuous adj *(formal)* -sio na hila,

nyofu, -kunjufu; -adilifu, kweli. **~ly** adv. **~ness** n. **ingenue** n (msichana)

ingest

mtulivu/mnyofu; mwanamwali (agh. katika tamthiliya).

ingest vt *(formal) (lit. or fig) (food etc)*akia, meza. **~ion** n.

inglorious adj 1 -a aibu/fedheha,

pasipo heshima. 2 -siofahamika; duni. **~ly** adv.

ingoing adj -pya; -nayoingia,

-nayohamia.

ingot n kipande, kidonge (cha metali chenye umbo la tofali); kibongemetali.

ingraft vt *see* **engraft**.

ingrained adj 1 -liotopea, -liokolea

sana ~ *habits* tabia iliyotopea/ iliyojengeka. 2 -ingi, -liojazana, -lioshika. **~ dirt n** uchafu ulioshika.

ingratiate vt **~ oneself with somebody** jipendekeza, jikomba, rairai. **ingratiatingly** adv.

ingratitude n utovu wa shukrani, kutokuwa na shukrani, kutoshukuru. **ingrate** *(arch)* adj -sio na shukrani,-siofadhila. n mtu asiye na shukrani.

ingredient n kiambato.

ingress n *(formal)* kuingia; mwingilio; haki ya kuingia *free* ~ kusabilia, kuingia; kiingilio

pl) kupamba mji (barabara n.k.) kwa taa; taa za kupambia mji (barabara n.k.). **illumine** vt *(liter)* 1 tia nuru. 2 -pa mwanga wa kiroho.

illusion n 1 njozi, uongo *entertain/ indulge in* ~ jitia katika ndoto/fikra za uwongo. **be under an ~** danganyika. **cherish an ~/the ~ that**... penda kuamini. **have no ~s about somebody/something** -todanganyika; fahamu fika 2. kudanganyika kimawazo. **~ ist** n mfanya mazingaombwe. **illusive; illusory** adj -a kinjozi, -a uongo.

illustrate vt 1 eleza kwa mifano, picha

im

au kielezo. 2 chora picha/vielezo katika kitabu/jarida. **illustrator** n mchoraji picha/vielezo katika vitabu. **illustration** n 1 kielezo. 2 *(explanation)* kueleza kwa mifano. **illustrative** adj -enye kutoa ufafanuzi au mifano kwa jambo fulani. **illustrious adj** maarufu, mashuhuri; adhimu. **illustriously** adv.

im- *(pref)* kinyume cha; siyo, pasipo, bila.

image n 1 sanamu, picha *an ~ of Jesus Christ* sanamu (picha) ya Yesu Kristo. 2 kifani, mfano, nakala *he is the ~ of his father* anafanana na baba yake *God created man in his own ~* Mungu amemuumba binadamu kwa mfano wake. **be the (very/spitting) ~ (of something/ somebody)** fanana kabisa na mtu/kitu fulani. 3 taswira; fikra, dhana. 4 tamathali za usemi *speak in ~* zungumza/andika kwa kutumia tamathali za usemi. 5 sura (kama inavyoonekana katika kioo, maji, kamera n.k.). vt 1 chora/chonga sanamu, picha (ya kitu fulani). 2 akisi. **~ry** n matumizi ya tamathali za usemi katika mazungumzo/ maandishi; sanamu, picha, michoro.

imagine vt 1 *(for a mental picture of)* waza, fikiria, dhani *I can't ~ being a doctor* sifikirii kuwa daktari. 2 dhania, kisia, amini *I ~ him to be clever* namkisia kwamba yu hodari. **imaginable** adj -a kuweza kufikirika/ kubunika. **imaginary** adj -a mawazo tu, -a kufikirika, -a kubuni. **imagination** n 1 ubunifu. 2 wazo, fikra, dhana. **imaginative** adj bunifu, -enye uwezo wa kufikiri/kubuni; -bure.

ingroup n kikundi cha ndani.

ingrowing adj -a kukua ndani, (k.m.

ukucha). **ingrown** adj. **ingrowth** n.

inhabit vt sakini, ishi. **~able** adj. **~ant** n mkazi.

inhale vt,vi vuta hewa (hadi ndani ya mapafu), jaza mapafu *~cigaratte smoke* jaza moshi wa sigara ndani ya mapafu. **~r** n kivutia hewa.

inharmonious adj si -linganifu, -sio

patana.

inherent adj -a asili ~ *defect* dosari ya asili. **~ly** adv.

inherit vt,vi rithi *she ~ed her mother's kindness* alirithi ukarimu wa mama yake. **~ance** n urithi; mirathi. **~or** n. **~able** adj.

inhibit vt zuia, kataza. **~ somebody (from doing something)** zuia mtu kufanya jambo. **be ~ed** zuiwa; (*psych*) jizuia. **~ion** n kuzuia, kusita; *(psych)* kujizuia. **~ory** adj.

inject

inhospitable adj -sio karimu; *(of places)* -siokalika. **inhospitality** n utovu wa ukarimu; kutokalika.

inhuman adj -a kinyama, -katili, sio -a kiutu. **~ity** n ukatili, unyama. **~e** adj -a kikatili, -sio na huruma.

inhume vt (*liter*) zika, fukia.

inimical adj **~ (to)** *(formal)* -a (kuleta)

uhasama; -a kudhuru.

inimitable adj *(formal)* -sio na kifani; -sioigika.

iniquitous adj *(formal)* ovu sana, dhalimu. **~ly** adv. **iniquity** n udhalimu, uovu.

enye mawazo/fikra nyingi.

imam n imamu.

imbalance n kutolingana uzito/nguvu, kutokuwa na urari (k.m. wa hesabu).

imbecile adj -punguani; -pumbavu. n

punguani; bozi, zembe, pumbavu. **imbecility** n 1 upuuzi; upunguani. 2 *(pl)* matendo/maoni ya kipumbavu/ kipuuzi.

immediate

imbed vt *see* **embed**.

imbibe vt 1 *(formal)* -nywa, sharabu. 2 (*learn*) jifunza, hifadhi akilini (mawazo, maarifa n.k.).

imbroglio n ghasia, machafuko, nazaa, (hasa ya kisiasa au hasira).

imbue vt **~ with** (*formal*) tia moyoni, jaza (shauku) *~d with sympathy/ hatred etc*. -liojaa huruma/chuki n.k.

imitate vt 1 iga, fuatisha, nakili *it is*

advisable to ~ good manners ni bora kuiga tabia njema *parrots ~ human speech* kasuku huiga sauti ya binadamu. 2 fanana; fananisha na, wa kama *a paper was designed to ~ a Bank note* karatasi ilisanifiwa ili ifanane na noti ya benki. **imitator** n mwigaji. **imitation** n 1 uigaji. 2 mfano, bandia. 3 mwigo *imitations of animal cries* miigo ya sauti za wanyama. **imitative** adj -a kuiga; -a kufuatisha. **imitativeness** n.

immaculate adj safi kabisa, pasipo

mawaa; pasipo kosa, pasipo dhambi. **the ~ conception** n *(RC Church)* Bikira Maria, Mkingiwa Dhambi ya Asili. **immaculacy** n. **~ly** adv.

immanent adj **~ (in)** *(of qualities)*

-a ndani, -a asili; *(of God)* -a kuwepo kila mahali daima. **immanence** n.

immaterial adj 1 **~ (to)** *(unimportant)* -sio na umuhimu/maana sana, si kitu *it is quite ~*

initial adj -a mwanzo; -a kwanza, -a

awali *~ capital* mtaji wa kuanzia *~ letter* herufi ya kwanza; *(esp pl)* herufi za mwanzo za majina ya watu k.m. F.R. *(for Felix Rajabu)*. *vt* tia herufi za kwanza za jina kama sahihi. **~ly** adv.

initiate vt 1 anza; anzisha. 2 **~ somebody into a group** ingiza mtu katika kikundi. 3 **~ somebody into something** fundisha, funda. **~ somebody into traditional customs** tia mtu jandoni/unyagoni/kumbini. n mtu aliyeingizwa chamani/kundini; mtu aliyetiwa jandoni. **initiation** n mwanzo; kuingiza; kufundwa, kufunzwa n.k.; jando. **initiator** n. **initiative n** 1 ari, uwezo wa kuanzishia mambo/kuvumbua njia n.k.; moyo wa kujituma *he has no initiative* hana ari mwenyewe *do something on one's own initiative* fanya jambo mwenyewe *have the initiative* -wa na nafasi ya kuanzisha *take the initiative (in doing something)* anza (kufanya jambo). 2 haki, uwezo wa raia wa kutoa hoja zao nje ya bunge (kama ilivyo Uswisi).

inject vt **~ (something into somebody/something); ~somebody/something (with something)** ingiza/jaza (uowevu) kwa nguvu; piga sindano *~ something into somebody's arm* piga sindano mkononi mwa mtu. **~ion** n

in-joke

1 kuingiza. 2 (dawa ya) sindano *give an ~* piga sindano *fuel ~ion* utemaji fueli.

in-joke n mzaha/utani wa wachache

injudicious adj *(formal)* si -a busara;

si -a akili; -sio -a hekima. **~ly** adv.

injunction n amri ya kisheria (agh.

iliyoandikwa) *prohibitory ~* amri ya kukataza.

injure vt 1 dhuru, umiza. 2 jeruhi.

~d adj -liojeruhiwa *~ somebody's feelings* muumiza mtu. **the ~d** n majeruhi. **injurious** adj **injurious (to)** -a kudhuru, -a kuumiza; -a kutia hasara. **injury** n 1 dhara; uharibifu *do somebody an injury* umiza mtu. 2 jeraha

haidhuru; haina maana ~ *alterations* mabadiliko yasio na maana. 2 -sio na mwili, -a pepo, -a roho.

immature adj -changa, -siopevuka ~ *seeds* mbegu changa ~ *girl* kigori. **immaturity** n uchanga, hali ya kuwa bado kukomaa/kupevuka.

immeasurable adj -siopimika; -a

kupita kiasi; -sio na mwisho/mpaka, kadiri. **immeasurability** n.

immediate adj 1 *(instant)* -a mara moja; -a sasa hivi ~ *answers* majibu ya mara moja. 2 *(close)* -a karibu sana; -a jirani *the* ~ *relatives* ndugu wa karibu *the* ~ *heir to the throne* mrithi wa ufalme anayefuata.

immemorial

immediacy *n.* **~ly** adv 1 sasa hivi; papo hapo; moja kwa moja; mara moja. 2 karibu moja kwa moja *(conj)* mara tu ~ *I have the news I will let you know* mara nipatapo habari nitakuambia. **~ness** n.

immemorial adj -a zamani za kale,

-a kale sana. **from time ~** tangu zama (ni) za kale.

immense adj -kubwa sana. **~ly** adv

mno, kwa kiasi kikubwa; *(colloq)* sana; kwa wingi; hasa; tele. **immensity** n ukubwa (wa kupita kadiri); (pl. **immensities)** vitu vikubwa mno.

immerse vt **~ (in)** 1 chovya; tosa; zamisha; tumbukiza. 2 *(occupy fully)* shughulisha, zama katika shughuli (mawazo, kitabu n.k.). **immersion** n 1 mchovyo; mzamo; tumbukio. 2 *(occupation)* kushughulika, uzamaji katika shughuli (mawazo, kitabu n.k.). **immersion heater** n kichemshio (cha umeme).

immigrate vi **~ (to/into)** ingia nchi kwa kusudi la kukaa, hamia nchi nyingine. **immigrant** mhamiaji. **immigration** n uhamiaji *immigration officer* ofisa uhamiaji.

imminent adj *(of events, esp dangers)* -a karibu sana, -a kuelekea kutokea upesi *rains* *sustain no injury* nusurika, -topata jeraha.

injustice n udhalimu, jambo lisilo la

haki *do somebody an* ~ elewa vibaya (bila sababu); -totendea (mtu) haki.

ink n wino. **~-bottle/pot** n chupa ya wino, kidau. **~-pad** n kikausho. **~ stand** n kishikizo cha chupa ya wino. **~-well** n kidau. vt paka/tia wino. **~ in** andika kwa wino. **~ out** futa kwa wino. **~y** adj -liopakwa wino; -eusi kama wino, -a giza sana.

inkling n kidokezo, fununu *give somebody/have/get an* ~ *(of something)* -pa/pata/sikia fununu (ya kitu).

inlaid *pt, pp of* **inlay**.

inland adj 1 -a bara ~ *regions* mikoa ya bara. 2 -enye kupatikana ndani ya nchi. **~ Revenue** n *(GB)* kodi ya bidhaa za ndani; *(colloq)* Idara ya Kodi (ya bidhaa za ndani) adv kuelekea bara.

inlaws n *pl (colloq) (of parents)* wakwe, *(sing.)* mkwe *father*~ baba mkwe; *(of sisters/brothers)* shemeji/wifi.

inlay vt **(in/into/with)** tia njumu/ vipambo/vipande vya mbao/metali kwenye ubapa wa kitu k.m. sakafu, mlango n.k.. n 1 njumu; vipambo; vipande vya mbao n.k.; kitu kilichotiwa njumu. 2 *(dentistry)* uzibaji/jino kwa dhahabu, plastiki n.k.

inoffensive

inlet n 1 njia; mlango. 2 *(creek)* hori, ghuba ndogo. 3 *(of cloth)* upapi.

in loco parentis adv *(Lat)* kwa niaba ya, badala ya wazazi.

inmate n mkazi (mwenzi) (agh. katika hospitali, jela n.k.).

in memoriam adv *(Lat)* kwa ukumbusho.

inmost adj -a ndani kabisa, chokomeani; *(fig)* -a siri sana; -a faragha mno.

inn n hoteli, mkahawa. **~ keeper** n mwenye hoteli. **I~ of Court** n *(GB)* vyama vya

are ~ mvua ziko karibu *his death is* ~ kifo chake kiko karibu. **~ ly adv. imminence** n.

immobile adj -sioenda; -siojijongeza;

-sioweza kuendeshwa; tuli kabisa.
immobilize vt -fanya isiweze kusogea/kujongea; simamisha kabisa, fanya jeshi/gari lishindwe kusonga mbele; zuia fedha zisitumike. **immobilization** n.
immobility n.

immoderate adj -a kupita kiasi, -ingi mno, -a kukithiri, -sio na kadiri. **~ly** adv.

immodest adj 1 pasipo haya. 2 -chafu, -baya, -potovu ~ *acts* matendo machafu/ya upotovu. **~y** n 1 upujufu, ukosefu wa haya/adabu. 2 uhayawani, upotovu. **~ly** adv.

immolate vt **~ (to)** *(formal)* tolea

impair

kafara, dhabihu, tambika. **immolation** n kutolea kafara, kudhabihu, kutambika.

immoral adj 1 -baya, -ovu. 2 -enye

tabia mbaya, -sio adilifu; *(licentious)* fisadi;fasiki/asherati ~ *purposes* dhamira ya kifisadi/potovu. 3 *(of books)* chafu. **~ity** n 1 ubaya, uovu. 2 tabia mbaya, upotovu, ukosefu wa maadili; ufisadi *acts of* ~ vitendo vya kiovu/kifisadi.

immortal adj -a kuishi milele, -siokufa; -siosahauliwa n **the ~s** miungu ya Kiyunani na ya Kirumi; wasiokufa. **~ity** n maisha ya milele, uzima/uhai usio na mwisho, kutokufa; sifa njema ya milele/inayodumu. **~ize** vt -pa maisha ya milele; -pa sifa za daima.

immovable adj 1 -siohamishika (k.m. jengo, mimea) ~ *property* mali isiyohamishika. 2 thabiti, imara, madhubuti n *(pl)* **~s** mali zisizohamishika. **immovability** n.
immovably adv.

immune adj **~ (from/against /to)**

(from disease) -enye kingamaradhi; *(from harm by poison etc.)* -sioweza kudhurika kwa sumu n.k.. **immunity** n 1 *(exemption)* kinga *diplomatic* ~ kinga ya kidiplomasia (kuhusu

mawakili; nyumba za vyama hivyo London.

innards n *pl (colloq)* 1 tumbo na matumbo. 2 sehemu ya ndani.

innate adj -a hulka, -a asili, -a maumbile. **~ly** adv.

inner adj -a ndani; -a ndani zaidi. **the ~ man** n nafsi, undani wa mtu; tumbo. **~most** adj chokomeani.

inning n *(baseball/cricket)* 1 kipindi. 2

(pl) zamu ya timu kupiga mpira; *(fig)* muda wa kutawala (wa chama); kipindi cha harakati za maisha. **have a good ~s** *(colloq)* -wa na maisha marefu na ya furaha.

innocent adj 1 **~ (of)** -sio na kosa/hatia; maasumu. 2 -sio na ubaya, -siodhuru. 3 -siojua/tambua uovu. 4 -jinga. n 1 maasumu. 2 mjinga; punguani. **~ly** adv. **innocence** n.

innocuous adj -siodhuru, -sio na madhara, -sioumiza.

innovate vt vumbua, anzisha jambo

jipya. **innovator** n mvumbuzi. **innovation** n uvumbuzi, bidaa.

innuendo *n* kijembe, masengenyo, chongezi.

innumerable adj -siohesabika, -ingi

mno.

inoculate vt **~ somebody (with/ against something)** chanja (ili kukinga na maradhi); *(fig)* tia kasumba. **inoculation** n chanjo; kuchanjwa *have an inoculation against small pox* chanjwa ndui.

inoffensive adj -siodhuru; -sio -kali,

inoperable

-sio shari.

inoperable adj *(of tumours etc)* -siotibika kwa operesheni; -sioweza kufanyiwa operesheni.

kodi ya forodha, upekuzi n.k.). 2 *(from disease)* kinga maradhi. **immunize** vt -pa kingamaradhi; kaga; fanya sugu. **immunization** n. **immunology** n. elimu ya kingamaradhi.

immure vt *(formal)* funga, tia ndani; weka kizuizini.

immutable adj (formal) -siobadilika, -siogeuka. **immutably** adv. **immutability** n.

imp n shetani mdogo, kishetani, pepo mbaya. **~ish** adj -tundu. **~ishly** adv. **~ishness** n.

impact n **~ (on)** 1 mgongano; dharuba. 2 athari, matokeo. vt gonga; pambanisha; songanisha (kwa kugonga).

impair vt haribu; dhoofisha. ~ **ment***n*.

impala

impala n swalapala.

impale vt fuma. **~ment** n.

impalpable adj -sioonekana; -sio shikika; -siohisika; -sioeleweka. **impalpability** n. **impalpably** adv.

impanel vt *see* **empanel**.

impart vt 1 **~(to)** pa, gawa. 2

arifu, pasha ~ *news to somebody* pasha mtu habari.

impartial adj adilifu, -adili;

-siopendelea, -enye haki. **~ly** adv kwa uadilifu, kwa idili. **~ity** n uadilifu, idili.

impassable adj -siopitika *the rivers are ~* mito haipitiki, haivukiki. **impassability** n.

impasse n 1 kichochoro kisichotoka/ kilichofungwa mwishoni. 2 shida kubwa; kipingamizi, kizuizi.

impassioned adj -enye hamaki/hamasa. **impassive** adj baridi, -tulivu,

-sioonyesha hisia. **~ly** adj. **~ness** n.

inoperative adj *(of laws, rules etc)*

-siofanya kazi, -siotumika, -liotanguka.

inopportune adj *(esp. of time)* si -a

wakati wake, -siofaa (kwa wakati ule) *it is ~* si wakati wake. **~ly** adv.

inordinate adj *(formal)* -sio na mpaka, -siozuiliwa vizuri; -a kuzidi, -ingi mno. **~ly** adv.

inorganic adj 1 -sio na uhai; -sioelezeka kiitimolojia. 2 -sio -a kikaboni ~ *chemistry* kemia isiyo ya kikaboni. **~ally** adv.

in-patient n mgonjwa aliyelazwa hospitali.

inpouring n *(formal)* mmiminiko adj -enye kumiminika.

input n pembejeo.

inquest n **~ (on)** uchunguzi rasmi wa kisheria (agh. wa kifo ambacho chanzo chake hakijulikani).

inquietude n wasiwasi, jakamoyo.

inquire vt 1 uliza ~ *the way* uliza njia ~ *how to do something* uliza jinsi ya kufanya. 2 ~ **about/ concerning/ upon** ulizia, uliza kuhusu (jambo fulani) ~ *about the accident* uliza kuhusu ajali. ~ **after** ulizia hali (ya afya ya mtu). ~ **for** taka, omba (kuona). ~ **into** chunguza, dadisi. **~r** n mdadisi. **inquiring** adj dadisi. **inquiringly** adv. **inquiry** n 1 maulizo; kuuliza *inquiries* maulizo. 2 kutafuta habari, uchunguzi *hold an inquiry into* peleleza, chunguza *court of inquiry (mil)* mahakama ya kuchunguza mashtaka (dhidi ya mtu) *preliminary inquiry* uchunguzi wa awali. **inquisitive** adj dadisi, -a kulabizi, -enye udaku *inquisitive person* mdadisi, mdukizi. **inquisitively** adv. **inquisitiveness** n. **inquisition** n uchunguzi (agh. rasmi) *the inquisition* (*also called the Holy Office*) Mahakama ya Kanisa Katoliki ya kukomesha uasi (hasa karne ya 15

insensitive

na 16). **inquisitor** n. **inquisitorial** adj.

impassivity n.

impatient adj 1 **~ for something/to do something** -a haraka, -enye pupa, bila subira. 2 **~ (at something/with somebody)** -sio vumilivu, -sio mili *grow* ~ kosa subira, -wa mwenye pupa. 3 **be ~ of** kasirishwa na kitu fulani. **~ly** adj. **impatience** n.

impeach vt 1 onyesha wasiwasi juu ya tabia ya mtu. 2 tuhumu. **~ somebody for/of/ with something, ~ somebody for doing something** (*legal*) shtaki mtu (agh. kwa kosa la kutumia madaraka vibaya). **~ment** n.

impeccable adj maasumu, -siokosea,

bila kosa. **impeccability** n. **impeccably** adv. **impeccant** adj.

impecunious adj (*formal*) fukara, mkata.

impede vt zuia, kwamisha. **impediment** n kizuizi, kikwazo (*of speech*) kigugumizi (*of marriage*) kipingamizi cha ndoa. **impedimenta** n (*pl*) mizigo ya msafiri, vikorokoro (agh. vya majeshi).

impel vt **~ (to)** sukuma; lazimisha;

himiza; chochea. **~lant** *adj, n.* **~ler**

impersonal

n.

impend vi karibia, -wa karibu. **~ence; ~ancy** n. **~ing** adj.

impenetrable adj. **~ (to)** 1 -siopenyeka; -siopitika ~ *to water* -siopenya maji. 2 *(unintelligible)* sioeleweka, -siotambulikana, -a fumbo. **impenetrability** n.

impenitent adj -siotubu; -a moyo mgumu. **~ly** adv. **impenitence** n.

imperative adj 1 -a haraka, muhimu, -a kuangaliwa mara moja. 2 -a kuamuru; (*necessary*) -a lazima, -a sharti. 3 -a kusikiwa, -a kutiiwa; -liotolewa (-liofanywa) kwa thabiti. n (*gram*) kitenzi cha kuamuru k.m. *Go!* Nenda! **~ly** adv.

imperceptible adj -sioeleweka; -

inroad n shambulio la ghafla (ili kuharibu). **make ~ on/upon** ingilia.

inrush n mmiminiko.

insane adj -enye wazimu, -enye kichaa *an ~ asylum* hospitali ya vichaa. **~ly** adv. **insanity** n wazimu, kichaa.

insanitary adj -enye kudhuru afya;

chafu, -sio safi (kiafya).

insatiable adj **~ (of/for)** *(formal)* -siotosheka, -sioridhika kamwe/kabisa; -lafi. **insatiably** adv. **insatiate** adj *(formal)* -sioridhika, -siotosheka.

inscribe vt **~ (on/in/with)** andika; weka alama, chora *~d stock (comm)* bidhaa ambazo majina ya wanaozimiliki yameorodheshwa. **inscription** n mwandiko; maneno yaliyoandikwa kwenye mnara wa ukumbusho, sarafu, medali n.k.

inscrutable adj -siotambulikana; -siofahamika, -sioeleweka; -a fumbo.

insect n mdudu. **~ powder** n dawa (poda) ya kuulia wadudu. **~icide** n kiuwa wadudu. **~ivorous** adj -enye kula wadudu.

insecure adj 1 -sio salama/imara/ madhubuti; -a hatari. 2 -enye shaka, -enye wahaka. **insecurity** n.

inseminate vt 1 otesha, zalisha. 2 tia mbegu, himilisha. **insemination** n uhimilishaji *artificial insemination* uhimilishaji bandia, kuzalisha kwa chupa.

insensate adj 1 *(formal)* -sio hisi, -siotambua. 2 pumbavu, -siofikiri.

insensible adj 1 -liopoteza fahamu

(kwa kuumia, ugonjwa n.k.); -siohisi, -siotambua. 2 **~ (of)** -siofahamu. 3 **~ (to)** -siohisi, -liokufa ganzi; -siojali;-sio na imani/huruma. 4 *(of changes)* dogo/-a polepole sana. **insensibly** adv. **insensibility** n *(formal)* kutoona; kutotambua; kutohisi.

insensitive adj **~ to** -siohisi; -siojali

siotambulika (kwa sababu ya udogo). **imperceptibly** adv.

imperfect adj 1 -enye dosari, -kosefu, (*in growth, development*) -viza, -liovia. 2 *(gram)* **~ (tense)** n isiotimilifu. n *(gram)* hali inayoendelea/isiyotimilifu. **~ion** n. **~ly** adv.

imperial adj 1 -a kifalme (hasa wa Kiingereza); -a kibeberu ~ *laws* sheria za ufalme/kifalme. 2 (*grand*, *magnificent*) bora, -kubwa. 3 *(of weights and measures)* -a Kiingereza ~ *measurements* vipimo vya Uingereza (k.v. painti, galoni. n 1 kionja mchuzi. 2 kipimo cha ukurasa (63 x 95 cm). **~ly adv. ~ism** n ubeberu (kiuchumi, kisiasa, kiutamaduni). **~ist** n. **~istic** adj. **imperious** adj 1 -a kuamrisha *he is very* ~ anajiona; -a sharti. 2 -a haraka sana. **imperiously** adv. **imperiousness** n. **imperium** n dola, ufalme wenye mamlaka makubwa.

imperil vt hatarisha.

imperishable adj -sioharibika; -siooza; -a kudumu milele.

impermeable adj. **~ (to)** *(formal)* -siopenyeka.

impermissible adj -sioruhusiwa.

impersonal adj 1 -sioathiriwa na hisia (za mtu binafsi); -siohusishwa na

impersonate

mtu maalum. 2 *(of verbs)* vitenzi visivyohusishwa na vitu hai *it is raining* mvua inanyesha. 3 -sio a kibinadamu ~ *forces* nguvu za asilia (k.v. upepo). **~ ly adv.**

impersonate vt iga, jifanya (mtu mwingine), jisingizia. **impersonation** n 1 kuiga/kuigwa. 2 hali ya kuiga. **impersonator** n.

impertinent adj 1 -fidhuli, -safihi,

-a ufyosi/fyosi *he was* ~ *at me* alinifidhulikia. 2 -siohusiana (na kitu kinachonenwa). **impertinence** n. **~ly adv.**

imperturbable adj (*formal*) -tulivu,

-siosisimka, -siohangaika/ hangaishwa.

(hisia za) wengine. **~ly** adv.

insentient

insensitivity n.

insentient adj -sio na hisia, -sio na uhai.

inseparable adj **~ (from)** -siotengeka, -siochangukana ~ *friends* marafiki wasiotengana, (marafiki wa) chanda na pete; marafiki wa damu.

insert vt ingiza, tia, weka. n kitu kilichoingizwa. **~ion** n kuingiza, mwingizo; kitu kilichoingizwa/tiwa.

in-service *attrib adj* (-a) kazini ~ *training* mafunzo kazini.

inset n 1 kitu kilichotiwa (ndani ya kitu kingine). 2 kipachikwa: ramani/picha ndogo iliyopigwa chapa katika ramani/picha kubwa. vt ingiza, pachika.

inshore *adj, adv.* -a ufukoni; karibu na ufuko ~ *current* mkondo wa ufukoni.

inside n 1 ndani; upande wa ndani ~ *out* ndani nje (nje ndani) *(fig) know something ~ out* fahamu fika/kwa undani/barabara *turn every thing ~ out* pindua kila kitu kabisa. 2 sehemu ya ndani ya barabara/njia. 3 *(colloq)* tumbo na matumbo adj -a ndani -a (kutoka) ndani. **~ track** n *(in racing)* njia ya ndani; *(fig)* kushika mpini; hali ya kufaidika *an ~ job (sl)* wizi wa ndani (kwa msaada wa mmoja wa wahusika/wenye mali) *adv, prep* 1 ndani. **~ of** *(colloq)* katika; chini ya *we cannot finish the construction ~ of two weeks* hatuwezi kumaliza kujenga kwa wiki mbili. 2 *(GB sl)* ndani, jela. **~r** n 1 alwatani, mwenyeji, mjuzi wa mambo (kutokana na nafasi yake katika chama, shirika n.k). 2 wanachama.

insidious adj -enye kudhuru kwa siri.

~ly adv. **~ness** n.

insight n. **~ (into/something)** umaizi, utambuzi. **gain ~ into something** pata ujuzi wa kitu.

insignia n alama za cheo (kama

imperturbability n.

impervious adj ~ **(to)** 1 -siopitisha kitu, -siopenyeka ~ *to water* -siopenya maji, -siovuja. 2 *(fig)* -kaidi, -siosikia *he is ~ to criticism* hasikii ushauri.

impetigo n upele ambukizi wa malengelenge.

impetuous adj -a harara; -a haraka; -a bidii (bila kufikiri); -a kishindo. **~ly** adv. **impetuosity** n.

impetus n kichocheo, nguvu, msukumo.

impiety n 1 kufuru. 2 tendo/neno la

kukufuru. **impious** adj -a kukufuru, bila heshima. **impiously** adv.

impinge vi,vt **~on/upon** athiri, husu.

~ment n.

implacable adj -siosuluhishika;

-sioridhika; -siotulizika. **implacability** n. **implacably** adv.

implant vt 1 **~ in** tia/kaza/jenga fikira moyoni, tia/kaza ndani imara. 2 *(bio)* pandikiza, gandamanisha (mnofu au mmea) katika kiumbe kingine. **~ation** n.

implausible adj -siowezekana kuwa kweli, -a shaka. **implausibly** adv.

implement n kifaa, chombo (cha kazi). vt tekeleza ~ *a contract* tekeleza mkataba. **~ation** n.

implicate vt **~ (in)** husisha/ingiza mtu (lawamani/hatarini). **implication** n 1 kuhusisha/kuingiza lawamani/

impose

hatarini. 2 maana, kidokezi.

implicit adj **~ (in)** 1 inayojitokeza (bila kutajwa), -liodokezwa. 2 thabiti. **~ belief** n imani thabiti. **~ly** adv. **imply** vt *(indicate)* dokeza, -wa na maana, onyesha bila kutaja.

implore vt **~ (for)** omba sana, sihi, rairai ~

nishani, tepe, taji n.k.).

insignificant adj -sio na maana; -sio na thamani; -dogo. **~ly** adv. **insignificance** n.

inspire

insincere adj -nafiki; si -aminifu,

-danganyifu. **~ly** adv. **insincerity** n.

insinuate vt 1 **~something/oneself (into)** penyeza/jiingiza (polepole na kwa hila). 2 **~ (to somebody) that** dokeza, singizia; pigia kijembe. **insinuation** n.

insipid adj chapwa, -sio na ladha. **~ly** adv. **~ness** n. **~ity** n.

insist vt,vi **~ on/that** sisitiza; shikilia. **~ent** adj. **~ence** n.

in situ adv *(Lat)* mahali pake pa asili. **insofar** adv *see* **in.**

insole n soli ya ndani (katika kiatu),

wayo wa ndani.

insolent adj **~ (to)** fidhuli, jeuri; -enye dharau. **~ly** adv. **insolence** n.

insoluble adj 1 *(of substances)* -sioyeyuka. 2 *(of problems etc)* -siotatulika, -siofumbulika.

insolvent adj muflisi, -sioweza kulipa deni, -liofilisika. n muflisi; suta, mtu asiyeweza kulipa deni. **insolvency** n.

insomnia n kurukwa na usingizi, kukosa usingizi. **~c** n.

insomuch adv hata, kwa kiasi. **~ as/ that** kwa kiasi kwamba.

insouciance n kutojali; kutohusika. **insouciant** adj -siojali.

inspan vt (*S. African*) fungia (farasi, ng'ombe n.k.) gari.

inspect vt kagua, angalia. **~ion** n kukagua; ukaguzi.**~or** n 1 mkaguzi *~or of weights and measurements* Mkaguzi wa mizani na vipimo.

something from somebody omba sana kitu kutoka kwa mtu fulani. **imploring** adj. **imploringly** adv.

implosion n mlipuko kwa ndani. **implode** vi pasukia/lipukia ndani.

impolite adj -sio na adabu, pasipo heshima; -sio staha.**~ly** adv. **~ness** n.

impolitic adj -sio busara.

imponderable adj *(phy)* 1 -siokadirika, -sio nzito. 2 *(fig)* -siopimika, dogo sana. n *(pl.* **~s)** visivyokadirika, visivyopimika, sifa/hisia zisizopimika.

import vt **~ (from/into)** 1 ingiza bidhaa kutoka nchi za nje. 2 maanisha, -wa na maana; onyesha. n *(usu pl)* 1 maduhuli: bidhaa ziingizwazo *~s & exports* maduhuli na mahuruji: bidhaa zinazoingia na zinazotoka. 2 uingizaji. 3 maana, umuhimu *matters of* ~ mambo ya maana. **~er** n. **~ation** n.

important adj 1 -a maana, muhimu. 2 *(of a person)* -enye madaraka makubwa, kubwa *look* ~ jifanya kuwa mtu wa maana. **~ly** adv. **importance** n.

importunate adj 1 -a kuombaomba, -a

kuchosha kwa maombi, -enye udhia. 2 *(of affairs)* -a muhimu na haraka. **~ly** adv. **importunity** n. **importune** vt **importune (for)** 1 ombaomba sana. 2 *(of a prostitute)* dai; omba mno; tongoza.

impose vt,vi 1 **~ on somebody** amuru, lazimisha. 2 *(exact)* **~ on** toza, lipiza ~ *a tax on something* toza kodi kitu. 3 **~ upon something** tumia nafasi/nzuri/kasoro n.k. (kwa manufaa) ~ *an obligation upon somebody* lazimisha mtu ~ *hands on*

impossible

somebody wekea mikono. **imposing** adj -a kuvutia (kwa sababu ya ukubwa, sura n.k). **imposingly** adv. **imposition n** kutoza; kuweka; kutumia (vibaya). **imposition of something upon somebody** kutoza mtu ushuru wa kitu *imposition of conditions*

2 *(of police force)* mrakibu. **~orate** n ukaguzi.

inspire vt **~ something (in somebody); ~ somebody (with something/to do something)** 1 tia moyo, tia msukumo, vutia. 2 fungulia mlango wa heri. **~d** adj -enye wahyi. **inspiration** n 1 msukumo, kariha, zinduko. 2 **inspiration (to/for)** mfano wa kuvutia, mtu/kitu kitiacho msukumo, mvuto. 3 wazo zuri/la heri lijalo ghafla. 4 ufunuo, wahyi, mwongozo wa kiungu.

instability

instability n kutotengemaa; kuyumba-yumba, kutokuwa thabiti/imara; udhaifu, kutosimama tisti.

install; instal vt **~ somebody/ something (in something)** 1 simika. 2 weka, funga chombo mahali (kwa matumizi). 3 sakini, jipanga. **~ation** n 1 msimiko; uwekaji wa chombo; usakini. 2 chombo kilichowekwa (kwa matumizi).

installment n sehemu, fungu (la deni, malipo, mali, maandiko, hadithi n.k.); hisa ~ *system* mfumo wa kubandika, mfumo wa malipo ya kidogo kidogo; *pay by ~s* lipa kidogo kidogo.

instance n 1 mfano, namna *for* ~ kwa mfano, mathalani *in this* ~ hapa, kwa upande huu/namna hii *in the first* ~ kwanza. 2 *at the ~ of somebody* kwa ombi la fulani vt toa kama mfano; taja.

instant adj 1 -a mara moja, -a papo

hapo. 2 -a haraka. 3 *(abbr. inst) (comm; dated)* -a mwezi huu *the 2nd* ~ siku ya pili ya mwezi huu. **~ly** adv mara moja *conj* mara. n mara *do it/this ~ly* fanya sasa hivi *wait an* ~ ngoja kidogo, ngoja kwanza *I'll come in an* ~ nitakuja sasa hivi. **~aneous** adj -a mara moja, papo hapo. **~aneously** adv.

instead adv badala ya *if Jimmy is not willing to go with you, take John* ~ kama Jimi hataki kwenda nawe mchukue Joni badala yake. **~ of** *(prep phrase)* badala ya.

instep n kiganja cha mguu (juu ya

wayo); sehemu ya juu ya wayo.

kuweka masharti.

impossible adj -siowezekana; -siofanyika *it is ~ for me to* haiwezekani *make it ~ for somebody to* fanya iwe ngumu kwa mtu (kufanya) *you are* ~ wewe ni mtu mgumu, huwezekani. **the ~ n** kisichowezekana *suppose the* ~ fikiria jambo lisilowezekana (kutokea). **impossibly** adv. **impossibility** n kutovumilika.

impost n kodi; ushuru; ada.

impostor n ayari, laghai (ambaye anajifanya mtu mwingine). **imposture** n ulaghai, utapeli.

impotent adj pasipo nguvu, dhaifu,

-siofaa neno; *(of males)* hanithi, -siofaa. **~ly** adv. **impotence** n.

impound vt 1 kamata (mali) kisheria. 2 fungia (wanyama waliopotea) bomani.

impoverish vt 1 fukarisha, fanya kuwa maskini. 2 *(weaken)* punguzia nguvu, dhoofisha, chakaza. **~ed adj** maskini; -liochakaa, dhaifu. **~ment** n 1 umaskini, ufukara. 2 udhaifu.

impracticable adj -siotekelezeka,

muhali; *(of routes)* -siopitika, -sioweza kutumika. **impracticably** adv. **impracticability** n. **impractical** adj -siofaa/weza kutendwa; -sioweza kutenda.

imprecate vt **~ on/upon somebody** *(formal)* laani mtu. **imprecation** n laana, apizo **imprecatory** adj.

imprecise adj -sio sahihi, -enye kosa.

imprecision n. **~ly** adv.

impregnable adj -sioshindika; -a

kuweza kuzuia/kuhimili mashambulio yote, -sioingilika. **impregnably** adv. **impregnability** n.

impregnate vt **~ (with)** 1 tia/-pa mimba. 2 kifu. 3 jaza.

instigate vt **~ something/somebody to do something** chochea. **instigator** n mchochezi. **instigation** n uchochezi ~ *to revolt* chochea maasi.

instil vt **~ something into somebody** 1 ingiza, tia taratibu/polepole, kidogo kidogo. 2 fundisha kidogo kidogo. **~lation** n.

instinct n silika *pred,adj* **-~ with**

-liojaa *a poem ~ with sorrow* shairi lililojaa huzuni. **~ive** adj -a silika,

insular

bila kufikiri. **~ively** adv.

institute[1] n taasisi; chuo *I~ of*

Kiswahili Research Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili *I~ of Finance Management* Chuo cha Usimamizi wa Fedha.

institute[2] vt 1 anzisha, asisi ~ *proceedings* anzisha mashauri. 2 **~ somebody (to)** teua. **institution** n 1 kuanzisha asasi. 2 chama, shirika; taasisi. 3 sheria/desturi/ya kawaida. 4 jumba la ustawi wa jamii (k.v. nyumba ya watoto yatima/wazee). **institutional** adj -a jengo la ustawi wa jamii. **institutionalize** rasimisha; anzisha/geuza kuwa sheria/desturi; peleka/weka mtu (yatima, kichaa n.k.) katika nyumba ya ustawi wa jamii.

instruct vt 1 funza, fundisha. 2 *(give orders)* agiza, amuru. 3 pasha habari, arifu. **~or** n mwalimu. **~ion** n 1 mafunzo, mafundisho. 2 *(pl)* maagizo; mwongozo, maelekezo. **~ional** adj -a mafunzo; -a kielimu. **~ive** adj -a kufundisha,-a kuelimisha. **~ively** adv.

instrument n 1 chombo, zana, kifaa. 2 *(mus)* ala. 3 chombo; mtumishi. 4 *(leg)* hati rasmi. **~ation** n upangaji wa muziki wa ala; utengenezaji wa zana za kisayansi. **~al** adj 1 -a kutumika; -a kusaidia; -a kuhusika *he was ~ al in her getting a promotion* alihusika na kupanda kwake cheo. 2 -a ala *~al music* mziki wa ala. **~alist** n mpiga mziki wa ala. **~ality** n wakala, njia.

insubordinate adj asi; -kaidi; -a dharau. **insubordination** n.

impresario n 1 meneja wa kikundi cha

impromptu

sanaa. 2 mdhamini wa burdani, hadhara.

impress vt **~ (on/upon)/with** 1

gandamiza, *(imprint)* piga chapa/ mhuri n.k. 2 *(influence)* shawishi; athiri, vutia ~ *something on somebody's memory* tia kwenye/athiri fikra za mtu *I was not much ~ed* sikuvutiwa sana *how did that ~ him?* jambo hilo lilimvutia namna gani? *be favourably ~ed* pendezwa mno. n chapa; alama ya muhuri. **~ion** n 1 chapa, alama. 2 toleo, chapa (jumla ya nakala za vitabu zilizopigwa chapa pamoja). 3 *(notion)* fikra, wazo, maono; picha *it is my ~ion* nionavyo *be under the ~ion that* fikiria kwamba, pata picha/wazo, ona. **~ionism** n mbinu ya uchoraji, uandishi, uandikaji (usiotiwa madoido). **~ionist** n. **~ionistic** adj. **~ionable** adj -epesi kuathiriwa, -epesi kushawishika. **~ionability** n. **~ive** adj -a kuvutia; -enye kuathiri; -enye kuchochea hisia (za ndani) *~ive ceremony* sherehe iliyovutia. **~ively** adv. **~iveness** n.

imprest n masurufu: fedha anayopewa mtumishi wa umma kutumia kwa kazi maalum.

imprimatur n *(RC Church)* kibali rasmi; ithibati ya kupiga chapa kitabu *the book has received the ~ of the Government* kitabu kimepata ithibati ya serikali; *(fig)* kibali, idhini.

imprint vt **~ with/on** 1 chapa; piga

muhuri. 2 tia moyoni *ideas ~ed on the mind* fikra zilizotiwa moyoni n alama, wazo moyoni.

imprison vt funga, tia kifungoni/ gerezani/jela. **~ment** n kifungo *life ~ment* kifungo cha maisha.

improbable adj si yamkini, -sioelekea kuwa kweli; -sioelekea kufanyika *I think the story is ~* ninafikiri hadithi hii si yamkini. **improbably** adv. **improbability** n kutoelekea kuwa kweli.

insubstantial adj 1 -sio kitu/dutu, -sio halisi. 2 -sio na maana; -sio na msingi.

insufferable adj 1 -siovumilika,

-siostahimilika. 2 -enye majivuno mengi, -enye kujiona sana.

insufficient adj haba, pungufu,

-siotosha. **~ly** adv. **insufficiency** n.

insular adj 1 -a kisiwa. 2 -enye tabia

insulin

kama za watu wa visiwani; (agh) -enye mawazo, maarifa n.k. finyu ya mumo humo tu. **~ism** n. **~ity** n. **insulate (from)** vt 1 funika kwa mpira, hami (ili nguvu ya umeme, joto isitoke n.k.). 2 tenga, kinga. **insulator** n kihami. **insulation** n.

insulin n insulini: dutu inayotumika

kutibu ugonjwa wa kisukari.

insult vt tukana; fedhehesha. n tusi. **~ing** adj. **ingly** adv.

insuperable adj -sioshindika; -sioondoleka. **insuperability** n.

insupportable adj -siovumilika, -siostahimilika.

insure vt **~ (against)** kata bima ~ *one's life* kata bima ya maisha. **the ~d** n mwenye bima. **the ~r** n mweka kampuni ya bima. **the insurant** n *(leg)* mlipaji wa bima. **insurance** n 1 bima. 2 malipo ya bima *insurance policy* hati ya bima. 3 *(safeguard)* kinga.

insurgent n askari mwasi adj -asi;

pinzani.

insurmountable adj -sioshindika,

-sioondoleka.

insurrection n upinzani (dhidi ya serikali); maasi. **~ary** adj. **~ist** n mpinzani; mwasi.

impromptu adj -a papohapo,

improper

-siotayarishwa kabla ~ *speech* hotuba ya papo kwa papo (bila kutayarishwa kabla) adv papo hapo; bila maaandalizi *he spoke* ~ aliongea pale pale.

improper adj 1 -siofaa *vulgar language is ~ before children* lugha ya matusi haifai mbele ya watoto; -sio vizuri, si adabu *it is ~ for children to shout while adults are talking* sio vizuri kwa watoto kupiga kelele watu wazima wanapoongea. 2 *(indecent)* -chafu. 3 -sio sawa, sio sahihi. **~ly** adv. **impropriety** n utovu wa adabu, *(indecency)* upujufu, uchafu; jambo lisilofaa.

improve vt,vi 1 endeleza; -wa -zuri zaidi; fanya vizuri zaidi. **~ on/upon** tengeneza vizuri zaidi *things are improving* mambo yanaanza kutengemaa; *(of health)* pata nafuu. 2 tumia vizuri (wakati, faida, hali). **~ment** n 1 kuendeleza. 2 maendeleo; kufanya vizuri zaidi. **improvable** adj -enye kutengenezeka, -enye kustawishika.

improvident adj *(formal)* -siofikiria wakati ujao; badhirifu. **~ly** adv. **improvidence** n. ubadhirifu.

improvise vt,vi 1 faragua. 2 tunga (tengeneza, vumbua) papo hapo *~d song* wimbo uliotungwa wakati ulipokuwa ukiimbwa; tengeneza kwa haraka bila vifaa vyake hasa. **improvisation** n. ufaraguzi.

imprudent adj -sio busara, -a kijinga. **~ly** adv. **imprudence n** tendo la kijinga.

impudent adj -fidhuli, -juvi, -safihi;

jeuri. **~ly** adv. **impudence** n ufidhuli, usafihi.

impugn vt *(formal)* bisha, tia/tilia

shaka. **~able** adj -enye kubisha, bishi.

impulse n 1 msukumo *give an ~ to*

endesha, sukumiza; *(desire)* shauku, raghba, hamu, mihemko ya ghafula. **on the ~ of the moment** mvuto wa ghafla *insane* ~ msukumo

intact adj -zima, kamili; -sioharibiwa,salama.

intaglio n kutia nakshi kwa kuchonga;

kito chenye nakshi.

intake n 1 kipenyo, kiingizio, mlango, mkondo. 2 idadi (iingiayo/iingizwayo katika kipindi fulani) *university* ~ idadi iingiayo chuo kikuu. 3 eneo lililokaushwa maji (yatokanayo na bahari n.k.).

intangible adj tatanishi, -sioweza kueleweka kwa urahisi; -sioshikika ~ *ideas* mawazo yasiyoshikika ~ *assets (of business)* mali isiyopimika (k.v. hadhi, uaminifu n.k.).

integer n namba kamili; kitu kizima;

(*math*) namba kamili. **integral** adj 1 -a lazima, muhimu (katika kamilisha kitu/jambo) *the arms and legs are integral parts of a human being*

intensify

mikono na miguu ni sehemu muhimu za mwili wa binadamu. 2 -zima, -kamilifu. 3 *(math)* -a rejeo; -lio na namba kamili. **integrally** adv. **integrate vt** 1 unganisha; fungamanisha; kamilisha; changanya. 2 fanya/-wa sawa. **integration** n. **integrity** n 1 uaminifu; uadilifu; msimamo. 2 uzima, ukamilifu.

integument n *(formal)* kifuniko, ngozi, ganda.

intellect n 1 akili; uwezo wa kufikiri;

bongo. 2 *(collective sing or in pl)* watu wenye akili. **~ual** adj 1 -a akili, -enye akili ~ *ual development* ukuzi wa akili 2. -somi, -enye kupendelea taaluma. n msomi. **intelligence** n 1 akili *intelligence test* jaribio la kupima akili. **intelligence quotient** n kiwango cha akili. 2 habari, taarifa *intelligence service/agency* shirika la ujasusi/ upelelezi. **intelligent** adj -enye akili. **intelligently** adv. **intelligentsia** n (*usu collective sing* **the intelligentsia**) wamaizi, wasomi.

intemperate adj *(formal) (of a person or his behaviour)* -sio na kadiri; -sio na simile; -a kupita kiasi; -siojitawala ~ *habits (esp)* ulevi

wa kiwazimu *irresistible* ~ msukumo

in

usiozuilika. 2 mhemko wa ghafla *on* (*an*) ~ mara moja, bila kutafakari. **impulsion** n msukumo, kutaka kwa ghafla; kichocheo. **impulsive** adj *(of persons, their conduct)* -a msukumo; -a harara; -a kuamua ghafla. **impulsively** adv. **impulsiveness** n.

impunity n kupona/kuepuka adhabu. **with ~** bila hofu ya kuadhibiwa wala kuumia.

impure adj 1 -chafu; -enye najisi; -liochanganywa. 2 -a ashiki, -kware. n unajisi. **impurity** n uchafu, takataka; najisi.

impute vt **~ (to)** (*formal*) shutumu, tuhumu, zulia; dhania. **imputation** n tuhuma, shutuma; kudhania, kuzulia *imputation on a character* kusingizia, kusuta.

in[1] adv *part* (*contrasted with* **out**) 1 ndani ya *(used with many vv) come* ~ ingia. **give ~** salimu amri. 2 **be ~** -wa nyumbani; fika, wasili *is the train ~ yet?* garimoshi limefika? *(of crops)* vunwa; patikana *mangoes are ~ now* embe zinapatikana sasa; ingia *the new fashion is ~* mtindo mpya umeingia *the new Director is ~ power* mkurungezi mpya ameshika madaraka/ameingia kwenye madaraka. 3 **be ~ for something** patikana na jambo baya; -wa tayari kufanya jambo, pata. **have it ~ on something** taka kulipiza kisasi. **be ~ on something** *(colloq)* husika kwenye shirika, -wa na sehemu/fungu kwenye jambo/kitu. **day ~, day out; week ~, week out; year ~, year out** siku nenda rudi, kila siku, mara nyingi. **~ and out** kuingia na kutoka mara kwa mara. **be (well) ~ with somebody** patana na, -wa katika hali ya urafiki na, elewana na mtu. 4 *(preceding a n)*. **an ~-patient** n mgonjwa aliyelazwa hospitalini.

in[2] prep (*for use of/ in/ with many nn and vv*) 1 *(of place)* -ni, katika, kwenye *the village ~ which he was born* kwenye kijiji alichozaliwa ~ *Tanzania* Tanzania; *children playing ~ the street* watoto wanaocheza mtaani ~ *school/church/mosque* shuleni/kanisani/msikitini. 2 *(of direction)* kwa ~ *this direction* kwa upande huu ~ *all directions* (kwa) pande zote. 3 *(indicating*

wa kupita kiasi. **~ly** adv. **intemperance** n.

intend vt 1 **~ (for)** kusudia, nuia, azimu, dhamiria *this was ~ed for us* hii ilikusudiwa sisi *what do you ~ to do*? unakusudia kufanya nini? 2 **~ (by)** *(old use)* maanisha *what do you ~ by this word?* unamaanisha nini? **~ed** n mchumba (wa kike).

intense adj 1 *(of qualities)* -a nguvu, -kali sana ~ *heat* joto kali sana. 2 *(of feelings etc)* kali sana *(of persons)* -enye jaziba/mhemko. **~ly** adv sana.

intensify vt,vi ongeza, zidisha (nguvu n.k.); ongezeka, zidi. **intensification** n. **intensifier** n. **intensity** n mkazo; nguvu, ukali. **intensive** adj 1 makini; shadidi *intensive agriculture*

intent

kilimo shadidi. **intensive care** n uangalizi makini wa wagonjwa *intensive care unit* kitengo cha wagonjwa mahututi. 2 *(gram)* -a nguvu; -a kutia mkazo.

intent adj 1 -enye dhamira/shauku, makini. 2 **~ on/upon something/ doing something (of persons)** -a kuazimia/kudhamiria. n 1 *(chiefly leg)* azimio, dhamira *criminal* ~ dhamira ya jinai *with good* ~ kwa dhamiri njema. *do something with* ~ fanya kitu kwa kudhamiria 2 *(pl) to all ~s and purposes* kwa kila hali. **~ion** n nia, kusudi, dhamira *for the ~ion of* kwa kusudi la, kwa nia ya. **~ioned** adj -enye nia *well ~ioned* -enye nia njema. **~ional** adj -a makusudi. **~ionally** adv kwa kudhamiria.

inter[1] vt *(formal)* zika.

inter[2] *(prep)* baina, kati ya; miongoni mwa.

interact vi athiriana, ingiliana, tendana. **~ion** n. **~ive** adj.

interalia adv *(Lat)* pamoja na mambo mengine.

interbreed vt,vi zalisha kwa kuchanganya damu (baina ya makabila, jamii n.k.), hulutiana.

intercalary adj *(of a day or month)* -a

siku iliyoongezwa (29 Feb); *(of a year)* -a

direction of motion or activity) ndani ya, katika *he put his hands ~ the pockets* aliweka mikono yake mifukoni *they fell ~love* walipendana *cut the orange ~ two* kata chungwa katika vipande viwili. 4 *(of time when)* kwenye, mnamo, wakati wa ~ *1990* mnamo mwaka wa 1990, mnamo mwaka 1990 ~ *his youth* katika ujana wake ~ *the morning* wakati wa asubuhi. 5 *(of time)* katika, baada ya ~ *the presence of* wakati akiwepo *I shall be back ~ a short-time* nitarudi katika muda mfupi/baada ya muda mfupi. 6 *(indicating inclusion)* kwenye *seven days ~ a month* siku saba kwenye mwezi ~ *his thirties* kwenye miaka ya thelathini. 7 (*indication of ratio*) kwa *one ~ five* moja kwa tano. 8 *(of dress etc)* -wa na/-enye/katika, -liovaa *the woman ~ white* yule mwanamke mwenye nguo nyeupe ~ *uniform* katika sare. 9 *(indicating physical sorroundings, circumstances etc) go out ~ the rain* nenda, toka kwenye mvua *sleep ~ the open* lala nje/sehemu ya wazi. 10 *(indicating state or condition) ~ good order* katika hali nzuri ~ *a hurry* kwa haraka ~ *secret* kwa siri ~ *poverty* kwenye/katika umasikini. 11 *(indicating form, shape, arrangement) ~ three parts* katika sehemu tatu ~ *groups* katika makundi. 12 *(indicating the method of expression, the medium, means, material etc) speaking ~ Kiswahili* akisema kwa Kiswahili ~ *two colours* kwa rangi mbili ~ *few words* kwa maneno machache. 13 (*indicating degree or extent*) kwa ~ *large quantities* kwa kiasi kikubwa ~ *great numbers* kwa idadi kubwa. **all**

inane

kwa jumla. 14 *(indicating identity) you will always have a good friend ~ me* nitakuwa rafiki yako siku zote. 15 *(indicating relation, reference, respect) ~ every way* kwa kila njia *young ~ year* mdogo kwa miaka *weak ~ the head* sio na akili, punguani. 16 *(indicating occupation, activity etc) he is ~ the army* ni askari. 17 **~ camera** *(leg)* faragha; *(colloq)* kwa siri. **~ that** kwa sababu, kwa kuwa. **~ as/so far as** kwa kiasi kwamba, kwa vile. **~ itself** hasa, katika uhalisi wake. **~ as such/much as adv** kwa sababu/ kwa kuwa. 18 **~ for it!** patwa, patikana *you are ~ for it!* umepatikana. **be ~ for something** fungwa. **~lieu of** badala ya. **~ itself** yenyewe.

mwaka mrefu.

intercede vi **~ (with somebody) (for somebody)** ombea; tetea; sihi. **intercession** n kusihi; sala ya kuombea.

intercept vt 1 kamata, zuia njiani, ingilia kati. 2 (*math*) kutana. **~ion** n. **~or** n ndege ya kuzuia (adui).

interchange vt 1 *(of two persons etc.)* badilishana (mashauri n.k.) *we ~d books* tulibadilishana vitabu. 2 *(each of two things)* badili ~ *the position of two objects* badili nafasi za vitu viwili. **~able** adj -enye kubadi-lishana. n 1 badiliko; badilisho. 2 *(also) ~ station* stesheni ya kubadilisha njia ya kusafiri. 3 mahali pa kuingilia baraste (bila kuvuka barabara nyingine).

intercollegiate adj baina ya vyuo ~ *games* michezo baina ya vyuo.

intercommunicate vi wasiliana, pashana habari. **intercommunication** n.

intercom n *(colloq)* mawasiliano ya ndani.

intercommunion n ibada ya pamoja (ya madhehebu mbalimbali) ya meza ya Bwana.

intercontinental adj kati ya mabara.

intercourse n 1 *(social)* maingiliano, ushirikiano, kubadilishana (mawazo, n.k.); *(comm)* biashara; kubadilishana vitu. 2 (*sexual*) ~kujamiiana *see* **coitus**.

interdenominational adj baina ya madhehebu, -a kuhusu madhehebu mbalimbali.

interdepend vi tegemeana, husiana. **~ent** adj -a kutegemeana. **~ence** n. **interdict** vt *(formal)* kataza, piga marufuku, zuia (kwa amri ya serikali; *(rel)* tenga. n *(esp RC)* ilani: amri ya Kanisa ya kutenga watu, ibada zake. **~ion** n.

interdisciplinary adj -enye kuhusu maeneo ya taaluma zaidi ya moja, -enye kuingiliana.

interest n 1 moyo wa kupenda kujua/ kujifunza jambo/kitu fulani, shauku ***he has a considerable ~ in world news*** anapenda sana

in[3] n *(only in)* **the ~s and (the) outs**

chama cha kisiasa kilichoshika hatamu na kile kilichoondoka; sehemu tofauti; undani wa jambo.

inability n kutoweza.

inaccessible adj -siofikika, -sioendeka *(of book)* -sioeleweka. **inaccessibility** n.

inactive adj 1 -a kimya, -liotulia, zima. 2 *(dull)* -vivu, -legevu, -zito. **inactivate** vt fanya kuwa tuli. **inactivity** n. **inaction** n kimya; kuzubaa.

inaccurate adj si sahihi. **inaccuracy** n. **inadequate** adj **~ for something/to do something** -siotosha; -siofaa; -pungufu. **~ly** adv. **inadequacy** n.

inadmissible adj -sioruhusiwa, -sio halali, -siokubalika, -a kutokubalika. **inadmissibility** n.

inadvertent adj *(formal)* -sio -angalifu, -a kupitiwa, -a kughafilika. **~ly** adv. **inadvertence** n kutokuwa mwangalifu, kupitiwa.

inalienable adj *(formal) (of rights etc)*

-sioondolewa; -sioachanika; -sioachanishika.

inalterable adj -siogeuzika;

-siobadilika. **inalterability** n.

inane adj -sio na maana, -puuzi,

inanimate

-pumbavu. **~ly** adv. **inanity** n.

inanimate adj 1 -fu, -siokuwa na uhai. 2 *(spiritless, dull)* baridi, -liopooza, chapwa ~ *conversation* mazungumzo (maneno) yaliyopooza.

inanition n *(formal)* 1 utupu. 2 udhaifu/kuwa hoi kutokana na njaa.

inapplicable adj **~ (to)** -siofaa, -siopasa.

habari za ulimwengu ***he listened with great ~*** alisikiliza kwa shauku kubwa. 2 mvuto, raghba ***a novel of great ~*** riwaya ya kuvutia sana. 3 upendeleo, kitu mtu anachopenda. 4 ***his main ~is fashion*** hasa anapenda mitindo; *(often pl.)* faida, manufaa, maslahi ***public ~*** manufaa ya umma ***it is to your ~ to build a house*** kujenga nyumba ni kwa faida/manufaa yako. 5 ushirika, hisa ***have an ~ in a company*** -wa na ushirika/hisa katika kampuni fulani ***sell one's ~ in the company*** uza hisa katika kampuni fulani. 6 riba ***the society charges five per cent ~ on a loan*** chama hutoza riba ya asilimia tano kwenye mkopo ***lend at*** ~ kopesha kwa riba. **with ~** *(fig)* kwa nguvu/kiasi kikubwa zaidi *return somebody's hospitality with* ~ lipa ukarimu wa mtu kwa kiwango kikubwa zaidi. 7 *(often pl)* kikundi cha watu wenye kazi/biashara n.k. ya aina moja *the industrial ~s* wenye viwanda vya biashara kwa pamoja *the shipping ~s* maslahi ya kampuni za meli kwa pamoja. vt **~ somebody in (something)** tia moyo wa kupenda, vutia, tamanisha. **~ed** adj **~ (in)** 1 -a kupenda, -a kupendelea, -a kupendezewa. 2 -liovutika, -liovutiwa, -lioshawishika/shabikia. **~ing** adj -a kupendeza. **~ingly** adv. **interface** n 1 eneo linalomilikiwa na sehemu mbili. 2 *(fig)* eneo/ kipengee kinachojitokeza katika nyanja mbalimbali.

interfere vi 1 **~ (in something/with)** *(of persons)* jiingiza, jitia kati, jidukiza, ingilia. 2 **~ (with)** *(of persons)* chezea, haribu *do not ~ with this machine* usichezee mashine hii. 3 **~ with**, *(of events, circumstances etc)* zuia, ingilia, pinza, katiza. **~nce** n.

intergovernmental adj -enye kuhusu serikali mbalimbali; -a kati ya serikali mbalimbali.

interim n muda, wakaa. **in the** ~ kwa wakati huu; katika muda/kipindi fulani cha kati, -a muda ~ *order* amri ya muda ~ *constitution* katiba ya muda.

interior adj 1 -a ndani. 2 -a bara, si -a pwani. 3 -a nchini, si -a kigeni. **the ~ n** 1 upande wa ndani, ndani. 2 bara. 3 *Ministry of the I~* Wizara ya Mambo ya Ndani.

interject vt chachawiza, hanikiza. **~ion** n kihisishi: neno la kuonyesha mshangao (k.m. ee! loo! ati! kumbe! haya! hebu! weye!).

inappreciable adj 1 -dogo sana. 2

-siothaminika, -siotambulika.

inapproachable adj -siosogelewa, -siofikika; *(of person)* -sioambilika.

inappropriate adj **~ to** -siofaa. **~ness** n.

inapt adj 1 -siohusiana (na somo/jambo linalojadiliwa). 2 *(unskilled)* -si stadi, mbumbumbu. **~itude** n kutohusiana na; kukosa ustadi.

inarticulate adj *(of speech)* 1

-siotamkwa vizuri; -sioweza kusema dhahiri, -sioweza kujieleza kwa ufasaha. 2 -siounganika.

inattention n kutokuwa makini; uzembe; kutokuwa na usikivu. **inattentive** adj.

inaudible adj -siosikika. **inaudibility** n. **inaugural** adj -a kuzindua, -a kuanzisha, -a kufungua ~ *ceremony* sherehe ya kuzindua. **inaugurate** vt 1 zindua, fungua, ingia rasmi. 2 *(begin)* anzisha, simika/tawaza. 3 tambulisha (afisa mpya, profesa n.k.) katika sherehe maalum/rasmi. **inauguration** n.

inauspicious adj -a ndege mbaya, -a kisirani, -a nuksi. **~ly** adv.

inauthentic adj isio kweli wala halisi; isioaminika wala kutegemewa. ~**ity** n.

inboard adj *(naut)* -wa ndani ya kiunzi.

inborn adj -a kuzaliwa nao; -a asili; -a silika, -a maumbile.

inbound adj *(of ship)* -a kuelekea nyumbani.

inbred adj 1 -a kuzaliwa nao; -a asili.

2 -liozaliwa na wazazi wa nasaba moja. **inbreeding** n uzao baina ya wazazi wa nasaba moja.

incentive

inbuilt adj (*of feelings qualities etc*) -a kuzaliwa nayo; -a kuundwa nayo.

interlace *vt, vi* **~ (with)** fumana, ingiana, sokotana. **~ment** n.

interlard vt **~ with** *(formal)*

intermix

changanya (hasa lugha na maneno ya kigeni), tia kati, ingiza kati.

interleave vt **~ (with)** changanya kurasa tupu na zilizoandikwa kitabuni.

interleaf n gombo.

interlink vt,vi ungana; unganisha; fungana.

intelock vt,vi unganisha; fungamana,

ungana.

interlocutor n 1 mshiriki katika mazungumzo/majadiliano. **interlocution** n mazungumzo. **~y** adj 1 -a mazungumzo. 2 *(law)* -a muda *~y order (decree)* amri ya muda ~ *y proceeding* katikati ya shauri.

interloper n mdukizi.

interlude n 1 pumziko kati ya matukio/ vipindi viwili. 2 pumziko kati ya maonyesho mawili ya mchezo; muziki unaopigwa wakati huu. 3 nafasi kati ya sehemu za nyimbo za dini/zaburi.

intermarry vt **~ (with)** *(of tribes, races etc)* oana kimseto, changanya damu. **intermarriage** n ndoa ya mseto.

intermeddle vt jitia kati, jishughulisha na (hasa mambo ya watu wengine), ingilia.

intermediary n 1 mwamuzi; mshenga; msuluhishi. 2 kitu cha kati adj **~ (between)** -a kishenga; suluhishi kati. **intermediate** adj -a kati, -a baina ya n 1 mwamuzi; wasta. 2 kitu cha kati. **intermediately** adv.

interment n maziko; kuzika.

interminable adj pasipo mwisho, -a

kufululiza; -a kuchosha; -a kuchusha (kutokana na urefu). **interminably** adv

incalculable adj 1 -siopimika (kwa kuwa -kubwa au -ingi). 2 -siotabirika. 3 *(of a person, character etc)* geugeu; -sioaminika.

incandescent adj -a kutoa nuru ikiwa na joto. **incandescence** n.

incantation n nuio, tabano.

incapable adj **~ (of)** -sioweza. **drunk and ~** adj -levi kabisa. **incapability** n.

incapacitate vt ~ **somebody (for/from)** 1 ondolea nguvu/ uwezo/haki n.k.; -towezesha. 2 toa (kwa kutofikia kiwango), -topasisha. **incapacity** n. ~ **(for something/for doing something/to do something)** kutoweza; ukosefu wa uwezo.

incarcerate vt *(formal)* funga jela. **incarceration** n.

incarnadine *(poet)* adj -ekundu. vt fanya kuwa nyekundu.

incarnate adj 1 -enye mwili (kiwiliwili), *(of somebody's character)* -enye umbo (hasa la binadamu) *a devil* ~ shetani mwenye umbo la binadamu. 2 *(of an idea, ideal etc)* -a kujitokeza kama binadamu. vt 1 -pa umbo la mtu; -pa mwili. 2 tekeleza wazo. 3 *(of a person)* -wa mfano wa binadamu (kisifa). **incarnation** n 1 kuwa na mwili; kuwa na umbo (hasa la binadamu). **the incarnation** n kupata mwili (kwa Yesu Kristo). 2 kuwa mfano halisi (wa tabia n.k.).

incautious adj -sio hadhari, si -angalifu; -a harara. **~ly** adv.

incendiary n 1 *(person)* mchomaji mali (kwa moto) kwa nia mbaya. 2 mchochezi adj 1 -a kuchoma, -a kuteketeza; chochezi. 2 *(bomb)* -a kusababisha moto. **incendiarism** n.

incense[1] n ubani; udi; *(smoke)* buhuri *burn* ~ fukiza.

incense[2] vt kasirisha, ghadhibisha.

incentive n **~ (to something/to do something/to doing something)** kichocheo, kifuta jasho, milele, daima dawama.

intermingle vt,vi **~ (with)**, changanya, changamanisha, changanyikana; seta.

intermission n kituo; pumziko *without* ~ bila kituo/pumziko.

intermittent adj -a vipindi, -a kwenda na kurudi, si -a kufululiza. **~ly** adv.

intermix vt,vi *see* **mix** changanya. ~

ture mchanganyiko.

intern

intern[1] vt funga, zuia. **~ment** n. **~ee** n mfungwa.

intern[2] n *(US also* **interne**) *(US)* daktari mkufunzi (anayemaliza mafunzo kwa kukaa hospitalini chini ya uangalizi wa daktari) (GB **houseman**). **~ship** *n*

internal adj -a ndani ~ *injury* maumivu ya ndani. **~ combustion** n 1 mwako wa ndani. 2 -a nchi yenyewe ~ *affairs* mambo ya ndani ya nchi. 3 -a asili, -a moyoni. **~ly** adv.

international adj -a mataifa, -a kati/

baina ya mataifa; -a kimataifa ~ *court of justice* mahakama ya mataifa ~ *conferences* mikutano ya kimataifa ~ *competitions* mashindano ya kimataifa. **~ money order** n hawala ya fedha ya kimataifa. **the 1st/2nd/3rd ~** n vyama vitatu vya Kisoshalisti vya kimataifa vilivyoundwa mwaka 1864, 1889 na 1919. **~ism** n umataifa, nadharia inayotetea maslahi ya kimataifa. **~ist** n mtu anayetetea/unga mkono umataifa. **~ize** vt fanya -a kimataifa, fanya mali ya mataifa. **~ization** n. **~ly adv. ~e** n. **the ~e** n wimbo wa kimapinduzi wa kijamaa.

interne n *see* **intern**[2]

internecine adj *(usu of war)* -enye kuleta madhara pande zote.

internee n *see* **intern**[1]

internet n intaneti mtandao wa mawasiliano

inception

marupurupu; motisha *give* ~ toa motisha.

inception n *(formal)* mwanzo; chanzo.

incertitude n *(formal)* wasiwasi, shaka.
incessant adj -a kufululiza; -naorudiwa, -siokwisha. **~ly** adv.

incest n kujamiiana kwa maharimu.

~uous adj -a kujamiiana kwa maharimu, -enye kosa la kujamiiana baina ya maharimu.

inch n 1 inchi. 2 kiasi kidogo, chembe. **~ by ~** kidogo kidogo. **by ~es** kidogo tu *the bus missed me by ~es* basi lilinikosakosa kidogo tu; kidogokidogo. **every ~** kabisa, hasa *she is every ~ a doctor* ni daktari hasa. **within an ~ of** karibu sana. **not yield an ~** kutokubali hata chembe. vt,vi sogea kidogokidogo.

inchoate adj *(formal)* -a kuanza; -lioanza tu; -siokamilika, -siokuzwa **inchoative** adj -a kuonyesha mwanzo wa tendo/hali. *(gram)* **~ verbs** n vitenzi vianzishi (vya tendo/hali) k.m. **get** katika *get dark* na **fall** katika *fall ill*.

incidence n 1 jinsi jambo linavyoathiri mambo *the ~ of disease* jinsi ugonjwa ulivyoathiri (kwa kuenea, hatari zake n.k.). 2 *(phys)* tokeo *angle of ~* pembe ya kuingilia.

incident[1] adj **~ to** *(formal)* -a kawaida/kutegemewa katika (jambo fulani) *the social obligations ~ to life in diplomatic services* shughuli za kijamii ambazo ni za kawaida katika kazi za kibalozi.

incident[2] n 1 kadhia, tukio. **border ~** n tukio (la mapigano madogo) mpakani. 2 *(in a play/poem)* tukio katika mchezo/shairi. 3 *(modern use)* tukio linalozibwazibwa na utawala (ili lisijulikane). 4 tukio linalovutia wengi. **~al** adj. **~al (to)** 1 inayo-ambatana na (lakini si -a lazima). 2 -dogo -dogo; -a dharura; -a ziada. 3 -nayoweza kutokea; -a kawaida (katika mazingira fulani) *discomforts ~ to pregnancy* matatizo ya kawaida wakati wa ujauzito. **~ally** adv.

incognito

incinerate vt choma (mpaka kuwa majivu), ya kimataifa wa ki kompyuta .

interpellate vt kata kauli (waziri); katiza kwa kuuliza swali (kutaka maelezo).
interpellation n 1 swali, ulizo. 2 kukatiza mtu kwa maswali.

interpersonal adj -a/-nayofanywa kati ya watu wawili.

interphone n *(US) see* **intercom**.

interplanetary adj -a baina ya sayari.
interplay n uhusiano, mwingiliano.

Interpol n *(International Police Commission)* Shirika la Polisi la Kimataifa.

interpolate vt 1 toma maneno, tia

interrupt

maneno (yasiyokuwamo katika kitabu, hati, maandiko) *the book has been ~d* kitabu kimetomwa maneno yasiyokuwamo kilipoandikwa. 2 *(maths)* jaza nambari zihusuzo. **interpolation** n.

interpose vt,vi 1 weka kizuizi, pinga

(k.m. kura ya turufu). 2 ingilia kati, jitia kati; chachawiza. 3 **~ (oneself) between; ~ in** -wa kati ya, -wa kiungo kati ya *~ between disputants* suluhisha ugomvi; amua.
interpositon n.

interpret vt 1 *(translate)* fasiri. 2

(explain) eleza, fafanua. 3 *(consider)* dhani/fikiria (kuwa maana yake). 4 *(of dreams)* agua. **~ation** n fasiri; maelezo; ufafanuzi *interpretation of statutes* fasiri/ufafanuzi wa sheria, fasiri ya sheria *interpretation of maps* ufafanuzi wa ramani.
~er n 1 mkalimani. 2 mwaguzi.

interracial adj -a kati ya; -a kuhusu

watu wa mataifa/asili tofauti.

interregnum n kipindi ambacho mtawala mpya hajachaguliwa kushika nafasi ya mtawala wa zamani; pumziko, muda kati ya matukio mawili.

teketeza. **incinerator** n tanuri la kuchomea taka. **incineration** n uchomaji (mpaka kuwa majivu); uteketezaji.

incipient adj -a kwanza, -inayoanza.

incise vt kata, chanja, toja. **incision** n mkato, chanjo; *(small)* mtai; *(ornamental)* chale, tojo. **incisive** adj 1 -kali, -enye kukata. 2 *(of a person's mind)* -enye akili, -erevu; -a kuenga. 3 *(of remarks)* -kali. **incisively** adv. **incisor** n *(of human beings)* kato, chonge; meno ya mbele.

incite vt **~ somebody (to something/ to do something)** chochea; shawishi, vuta. **~ment** n.

incivility n *(formal)* ufidhuli, utovu wa adabu, ujuvi.

inclement adj *(formal) (of weather or climate)* kali; baridi; -a dhoruba **inclemency** n.

inclination n 1 mwinamo *an ~ of the*

head kuinamisha kichwa *an ~ of the body* kuinama (kwa kuonyesha heshima) ~ *of a roof* mwinamo wa kipaa. 2 ~ *(to something/to do something)* mwelekeo; matakwa, kupenda. 3 *(math)* mbetuko. **incline vt,vi** 1 inama; inamisha; inika. 2 *(liter) (usu passive)* elekeza. 3 *(math)* betuka. 4 **incline to/towards something** elekea. n mwinamo; mteremko.

inclose;inclosure n *see* **enclose; enclosure**.

include vt -wa pamoja na; tia/weka

ndani; -wa na ndani *Price is sh.* 500/= *postage ~d* bei ni sh. 500/= pamoja na gharama za posta. **inclusion** n. **inclusive** adj. **inclusive (of)** 1 pamoja na. 2 -ote pamoja *inclusive terms (at a hotel etc)* gharama ya huduma zote, bei yote (bila kuwa na gharama nyingine k.m. za chakula n.k.). **inclusively** adv.

incognito adj -liojificha; -siotambulika (kwa kutumia jina la bandia) adv

incognizant

interrelate vt,vi husisha; husiana, shirikiana. **interrelation** n ~ *of/ between* uhusiano (wa pande zote/ baina ya). **interrelationship** n.

interrogate vt hoji, saili, dodosa.

interogator n mhojaji. **interrogation** n 1 masaili. **interrogation point** n alama ya kuuliza. 2 kuhoji, kuuliza, kusaili. 3 kutahini kwa mazungumzo. **interrogative** adj 1 -a kuuliza. 2 *(gram)* -a kuuliza *interrogative pronouns (eg. who, which)* viwakilishi vya kuuliza (k.m. nani, kipi). **interrogatively** adv. **interrogatory** adj -a kuuliza *order of interrogatories* amri ya maulizo.

interrupt vt,vi 1 dakiza, chachawiza. 2 ingilia, katiza; pinga. **~er** n mtu/ kitu kinachopinga/katiza/chachawiza. **~ion** n madakizo, katizo, zuio,

intersect

pingamizi *there were many interruptions* vilikuweko vipingamizi vingi.

intersect vt,vi 1 gawa kwa kukata/

pitisha/laza kimkingamo. 2 *(of lines)* kingamana, katana. **~ion** n 1 kukatana, mkingamano. 2 *(maths)* ungano, nukta (mistari inapokingamana/kutana).

intersperse vt 1 **~ among/between**

changanya, tawanya 2. **~ with** changanyika. **interspersion** n mchanganyo.

interstate adj -a kati ya nchi na nchi ~ *pact* mkataba kati ya majimbo/ nchi.

interstellar adj baina ya nyota ~ *space* anga baina ya nyota.

interstice n ufa, mwanya; kipenyo, kitundu.

intertribal adj baina ya makabila ~ *war* vita baina ya makabila.

intertwine vt,vi pota, sokota; potana, sokotana.

interval n 1 muda/wakati baina ya

matukio mawili (hasa maonyesho ya mchezo)

bila kutambulika.

incognizant adj -a -sio na dhamira/

hisia, -a kutotambua *be ~ of something* kutokuwa na habari. **incognizance** n.

incoherent adj -sioeleweka, *(of speech)* -sioshikamana, -siofungamana, -sio na taratibu. **~ly** adv. **incoherence** n.

incombustible adj *(formal)* -siochomeka; -siowaka, -sioungua.

income n mapato, chumo, pato, kipato *live within one's ~* ishi kwa kutumia pato lake. **national ~** n pato la taifa. **~ tax** n kodi ya mapato.

incoming adj -nayoingia, -liofika. **~ tide** n maji kujaa.

incommensurate adj **~ (to/with)** 1 -siolinganishika, -siofananishika. 2 -siolingana (kwa ukubwa, hadhi n.k.) -siopimika, -siofanana.

incommode vt *(formal)* sumbua, udhi,

bughudhi.

incommunicable adj 1 -sioelezeka. 2 *(of a person)* baridi. **incommunicado** adj *(of somebody in confinement)* -liotengwa; -siowasiliana, -liokatiwa mawasiliano (na watu wengine). **incommunicative** adj -siowasiliana, -siosema.

incommutable adj -siobadilishika, -a hali moja.

incomparable adj 1 **~ (to/ with)** -siolinganishika, -sioweza kufananishwa, -siofanana (na kitu). 2 -a kupita -ote; bora sana. **incomparably** adv.

incompatible adj **~ (with)** kinyume; -siopatana, -siochukuana (na); -sioingiliana na *excessive smoking is ~ with good health* kuvuta sigara kupita kiasi ni kinyume cha afya bora. **incompatibility** n.

incompetent adj -siojimudu, -sioweza. **~ly** adv. **incompetence**/ **incompetency** n.

at ~s kwa vipindi *at short ~s* mara kwa mara, kwa vipindi vifupi. 2 nafasi baina ya vitu/vituo viwili *coconut trees planted at ~s of ten meters* minazi iliyopandwa kwa nafasi ya mita kumi. 3 *(music)* tofauti ya sauti baina ya noti mbili.

intervene vi 1 *(of events, circumstances)* ingilia kati. 2 **~ (in)** (*of persons*) jitia kati; ingilia. 3 *(of time)* -ja, (-wa) kati ya. **intervention** n 1 kuingilia, kujitia kati. 2 *(armed)* uvamizi.

interview n mahojiano, masaili. vt hoji,

saili, dodosa. **~er** n mhojaji. **~ee** n mhojiwa, msailiwa.

interweave vt,vi **~ (with)** fuma; fumana; sokota; sokotana.

interwind vt,vi sokota; sokotana,

zongomeza.

intestate adj -sioacha wasia.

intestine n matumbo *small ~* chango, uchengelele *large ~* utumbo mpana. **intestinal** adj -a matumbo.

intra -

intimate[1] adj 1 -a ndani, -a moyo, -a moyoni.2 -a siri *~ friend* msiri, mwandani. **be/get on ~ terms (with) somebody** -wa rafiki/ mwandani wa. 3 *(thorough, complete)* kamili, -a -ote; -a undani *~ knowledge* kujua sana. n msiri, rafiki mwema, mwandani. **intimacy** n 1 urafiki wa karibu sana; *(euphem)* ngono, kujamiiana. 2 *(pl)* vitendo vya kimapenzi (k.m. kukumbatiana, kupigana busu n.k.). **~ly** adv.

intimate[2] vt **~ something (to somebody); (to somebody) that,** arifu, tangaza, eleza; onyesha wazi wazi. **intimation** n.

intimidate vi **~ (into)** tisha, ogofya.

intimidation n.

into prep 1 *(indicating motion/direction to a point within)* katika, kwenye, ndani ya *come ~ the house* ingia ndani ya nyumba. 2

incomplete adj -siokamili, pungufu. **~ly** adv.

incomprehensible **adj** -sioeleweka. **incomprehesion** n kutoelewa, kushindwa kuelewa.

inconvenience

incompressible adj -sioweza

kushindiliwa; -siobanika; gumu sana.

inconceivable adj -siowazika;

-siofahamika; *(colloq)* -sioaminika; -a kushangaza.

inconclusive adj *(of evidence, arguments, discussions, actions)* -enye shaka; -siohitimishwa; -sioamuzi; -siosadikisha. **~ly** adv.

incondite adj *(of literary compostion*

etc) -siosanifiwa; -sio -a kistadi.

incongruous adj **~ (with)** -siopatana; -siofaa mahali. **~ly** adv. **incongruity** n hitilafu, tofauti.

inconsequent adj -siofuatana; -siofungamana (na yaliyosemwa au kutendwa hapo awali) *(of a person)* -nayesema/-nayefanya mambo bila mpango. **~ly** adv. **~ial** adj.

inconsiderable adj -dogo, -sio na thamani.

incosiderate adj -siojali hisia za wengine, -siofikiria wengine.

inconsistent adj **~(with)** 1 -siopatana, -siowiana, -siofuata utaratibu. 2 kinzani. **~ly** adv. **inconsistency** n.

inconsolable adj -siofarijika, -siotulizika.

inconsonant adj -siopatana.

inconspicuous adj -sioonekana kwa

urahisi; -siojitokeza; -dogo sana. **~ly** adv.

inconstant adj -enye kubadilika, -sio

(indicating change of condition/result) -ni; kuwa; kwa *she `ll get ~ trouble* atangia matatani *the rain changed ~ snow* mvua iligeuka kuwa theluji **be ~ something** *(mod use, colloq)* jiingiza, zamia. 3 *(maths)* kwa *4 ~ 24 (= 24 divide by 4) goes 6* 24 kwa 4 huwa 6.

intolerable adj -siovumilika, -siostahamilika *it is an ~ situation* hali hii haivumiliki. **intolerably** adv. **intolerant** adj. **intolerant (of)** -siovumilivu, -siostahamili. **intolerantly** **adv.** **intolerance** n.

intonation n lafudhi; kiimbo. **intone** vt ingiza kiimbo, tia kiimbo (sema kwa sauti ya kuimba).

in toto adv *(Lat)* kwa jumla.

intoxicate vt 1 levya, lewesha, lewa *he is ~d* amelewa. 2 rusha akili, tia jazba, shindwa kujitawala. **intoxicating** adj. **intoxication** n. **intoxicant** n 1 kileo, kilevi adj -a ulevi.

intra - *pref forming* adj -a ndani ya,

katika *~cellular* -a ndani ya seli *~cranial* -a ndani ya fuvu la kichwa. **~ molecular** adj *(physics)*

intractable

-a ndani ya molekyula *~mural* -a ndani ya (kanisa, chuo n.k.) *~muscular* -a ndani ya musuli *~cuterine (med)* -a katika uzazi. **~uterine device** n (IUD) kitanzi, kidude cha kuzuia mimba. **~venous** adj -a katika mishipa.

intractable adj siodhibitiwa kwa

urahisi; gumu kushughulikia/tawala.

intransigent adj -siotaka/kubali mapatano/maafikiano; -enye msimamo usiobadilika. **intransigence** n.

intransitive adj -sio kikomo. **~verb** n kitenzi kisichoelekezi. **~ly** adv.

intrench vt *see* **entrench**.

intrepid adj -jasiri, shujaa, hodari,

(na) msimamo, geugeu. **inconstancy** n.

inconsumable adj 1 -sioungua. 2 *(in*

Pol Econ) -siofaa kutumiwa (bila kutengenezwa kwanza).

incontestable adj -siopingika; -siokanika; -siokanushika.

incontinent adj -sioweza kujizuia;

(med) -sioweza kujizuia kukojoa na kunya. **incontinence** n. **~ly** adv *(lit.)* mara moja; huria; holela.

incontrovertible adj *(formal)*

-siokanika; -siopingika.

inconvenience n usumbufu, taabu, takilifu; maudhi. vt sumbua, taabisha, udhi. **inconvenient** adj -sumbufu; -siofaa. **inconveniently**

inconvertible

adv.

inconvertible adj -siobadilishika,

-siosarifika. **inconvertibility** n.

incorporate *vt, vi* ~ **(in/into/with)**

unga, unganisha, shirikisha, ungana na, -wa shirika. **incorporate** adj -liounganishwa; -lioshirikishwa. **incorporation** n.

incorporeal adj *(formal)* -sio na mwili (umbo la wazi).

incorrect adj -kosefu, -sio sahihi.

~ness n. **~ly** adv.

incorrigible adj *(of a person, his faults, etc)* -siorudika; -siorekebishika.

incorruptible adj 1 -sioharibika,

-siochakaa, -siooza. 2 *(honest)* -sioshawishika, -siohongeka. **incorruptibility** n.

jabari. **~ly** adv. **~ity** n.

intricate adj tatanishi, -enye kutatiza, -enye kutatanisha. **~ly** adv. **intricacy** n.

intrigue vi,vt **~(with somebody) (against somebody)** -la njama; vutia sana. n 1 kula njama, kigwena. 2 mapenzi ya kuibana. **~r** n.

intrinsic adj *(of value, quality)* -a asili, halisi ~ *value of a coin* thamani ya madini ndani ya sarafu. **~ally** adv.

introduce vt 1 wasilisha. 2 ~ **into/to** anzisha, anza, leta. 3 ~ **somebody (to somebody)** tambulisha, *(make acquainted)* julisha. 4 ~ **(into)**, ingiza, penyeza. **introduction** n 1 utambulisho, ufahamisho *letter of introduction* barua ya utambulisho. 2 kutambulisha (watu). 3 utangulizi. 4 *(of a textbook)* kitabu cha msingi (wa somo fulani). **introductory** adj 1 -a mwanzo; -a kuanzisha. 2 -a utambulisho.

introspect vt jipima, jichungua, jifikiria (kupata hali halisi ya mawazo, hisia n.k.). **~ion** n. **~ive** adj.

introvert vt *(mind/thought)* geuza ndani, elekeza ndani, peleka ndani. n mndani. **introversion** n.

intrude vi,vt **~ (oneself) on/upon somebody; ~ (oneself/something) into something** dukiza, ingia ~ *on*

invalid

somebody's privacy ingilia faragha ya mwingine ~ *into other people's affairs* ingilia/jidukiza katika mambo ya wengine; leta/ingiza pasipo adabu (kwa jeuri au ufidhuli), jipenyeza, jidukiza. **~r** n. **intrusion** n **intrusion (on/upon/into)** 1 kujipenyeza, kujidukiza, kuingilia. 2 dukizo. **intrusive** adj.

intrust vt *see* **entrust**.

intuit vt,vi hisi, jua, ng'amua (kwa

maono juu ya kitu). **intuition** n 1 *(power of)* kipaji/uwezo wa kuelewa/ kuhisi kitu haraka (bila kufikiria sana). 2 welewa, ujuzi (usiohitaji kufikiri/wala ushahidi) *intuition as to the character of a person* ujuzi (maono)

increase n nyongeza, ongezo,

ongezeko ~ *in* kuongezeka; kukua, kupanuka *be on the* ~ anza kukithiri, ongezeka. *vt, vi* ongeza, zidisha; kithiri. **increasingly** adv.

incredible adj -siosadikika; *(colloq)* -a kushangaza; -sioaminika, -a ajabu sana. **incredibility** n **incredibly** adv. **incredulous** adj -siosadiki, -sioamini *be* ~ tosadiki ~ *smile* tabasamu la mshangao. **incredulity** n.

increment n 1 nyongeza. 2 faida, mapato. **~al** adj.

incriminate vt tia hatarini; ponza. **incrimination** n. **incriminatory** adj.

incrust vt,vi *see* **encrust**.

incrustation n utando, mtomo, gamba; kufanya gamba.

incubate vt,vi 1 atamia (mayai); atamiza mayai (kwa kutumia taa kubwa). 2 *(of bacteria etc.)* pevuka; pevusha, kuza. **incubation** n kuatamiza, kukuza *incubation period* muda wa kupevuka (agh. wa vijidudu vinavyoleta ugonjwa). **incubator** n kitamizi, kiangulio, kitotoa. **incubative** adj. **incubatory** adj.

incubus n *(nightmare)* jinamizi; ndoto mbaya; balaa.

inculcate vt ~ **something (in somebody)** *(formal)* funda, fundisha,

indecision

kazia mawazo *inculcate in young people the `ujamaa' ideology*, fundisha/kazia vijana itikadi ya ujamaa. **inculcation** n.

inculpate vt *(formal)* tia hatiani; shutumu; laumu **inculpative** adj. **inculpatory** adj.

incumbent adj **be ~ on/upon somebody (to do something)** hapana budi, -wa wajibu, -a kubidi *it is ~ upon me* imenipasa, imenibidi, ni wajibu wangu, ni juu yangu. n 1 padri wa mji, kasisi. 2 mtu ashikiliaye cheo fulani ~ *Member of Parliament* mbunge aliyepo. **incumbency** n.

juu ya tabia ya mtu (bila kuwa na sababu thabiti) *have an intuition of something* hisi. **intuitive** adj -enye kuweza kuhisi. **intuitively** adv.

inundate vt **~ (with)** gharikisha, funikiza maji, furika katika; *(fig) (fill up)* jaza, zidi, eneza, songa *be ~d with requests* -wa/lemewa na maombi mengi. **inundation** n.

inure;enure vt,vi **~ oneself/somebody to** zoeza; zoea; lemaza ~*d to* -zoevu wa.

invade vt vamia; shambulia; ingilia ~ *a state* vamia nchi ~ *somebody's privacy* ingilia faragha ya mwingine ~ *somebody's rights* ingilia haki ya mtu. **~r** n. **invasion** n 1 uvamizi, shambulio. 2 *(encroachment)* kuingilia. 3 *(leg)* ~ *of somebody's rights* kuingilia haki ya mtu. 4 *(med)* kuingia kwa maradhi. **invasive** adj -a kuingilia (kivita), -a uvamizi; -nayoelekea kusambaa.

invalid[1] adj batili, -liotanguka; -a bure *declare* ~ futa (cheti, hati n.k.). **~ate** vt fanya batili, batilisha, tangua. **~ation** n. **~ity** n.

invalid[2] adj 1 -gonjwa, -sio na nguvu, -siojiweza. 2 -nayofaa kwa wagonjwa ~ *chair* kiti cha kiwete. vi,vt tendea kama asiyejiweza ~ *somebody home* achisha mtu (hasa

invaluable

askari) kazi kwa ugonjwa n.k.

invaluable adj **~ (to)** -a thamani sana, -a tunu, -siokadirika kwa kuwa na thamani sana (kwa kuwa na manufaa n.k.).

invariable adj -siobadilika, -siogeuka, sawasawa. **invariably** adv sikuzote, kila wakati.

invective n shutuma; matusi. ~ **language n** lugha chafu.

inveigh vi **~ against somebody/ something** sema kwa hasira, shutumu, kemea, shambulia kwa maneno.

inveigle vt **~ somebody into (doing) something** vuta kwa werevu (hila n.k.), laghai; shawishi, ghilibu. **~ment** n.

incur vt ingia/pata ~ *a debt* ingia/pata

deni ~ *expenses* gharamia, lipia ~ *the expenses* lipia gharama.

incurable adj -sioponyeka, -siotibika. n mtu asiyeponyeka. **incurably** adv.

incurious adj -siodadisi, -a kutodadisi. **incuriosity** n.

incursion n **~ on/upon** vamio la ghafla (la askari wa adui); *(fig)* kuingilia, mwingilio.

incurved adj -liobonyea, -liobinukia

ndani. **incurvation** n.

incus n fuawe (ya sikio).

indebted adj **~ to somebody** -enye kuwiwa, -enye deni; -a kupaswa kushukuru *be* ~ wiwa, -wa na deni; paswa kushukuru; fadhiliwa *he is ~ to me* anawiwa nami. **~ness** n.

indecent adj 1 *(of behaviour, talk etc) (immodest, obscene)* -sio na heshima, -a aibu. **~ assault** n shambulio la kuaibisha mtu hadharani. ~ **exposure** kuonyesha uchi hadharani. **~ behaviour** n tabia mbaya. 2 *(colloq)* -sio sahihi, -siofaa. **indecency** n. **~ly** adv.

indecipherable adj -siosomeka;

-siotambulikana, -sioweza kueleweka; siosimbulika.

indecision n kusita moyoni, kutoamua, kutoweza kuchagua/kukata shauri. **indecisive** adj -a shaka, -sio dhahiri; -a kusita; -sio amuzi. **indecisiveness** n. **indecisively** adv.

indeclinable

indeclinable adj *(gram)*

-sionyambulika.

indecorous adj (*formal*) -sio adilifu,

-sio na heshima/staha; -siofaa. **~ly** adv. **indecorum** n utovu wa adabu/ heshima/staha; ufidhuli; jambo lisilofaa.

invent vt 1 buni, vumbua. 2 tunga,

unda. **~ive** adj. **~or** n. **~ion** n 1 uvumbuzi, ubunifu *(something ~ed)* bidaa. 2 *(untruth)* uwongo, hila. 3 *(~iveness)* akili ya kuvumbua/kubuni n.k.; werevu.

inventory n 1 orodha, hesabu; (ya vitu/ bidhaa).

invert vt pindua, geuza. **~ed commas** n alama za mtajo. **inversion** n. **inverse** adj 1. -a kinyume, mbalimbali, -a kupinduka, pindu. 2 *(math) inverse matrix* solokinyume/pindu *inverse property* tabia ya kinyume n kinyume; *(math) inverse of relation* kinyume cha uhusiano. **inversely** adv.

invertebrate adj 1 -sio na uti wa mgongo. 2 *(fig) (of person)* legelege. n (*bio*) mnyama asiye na uti wa mgongo, msouti wa mgongo

invest vt 1 **~ (in)** wekeza, tega uchumi ~ *money* tega fedha (uchumi). 2 **~ in** *(colloq)* nunua (kitu cha manufaa). 3 **~ with** -pa, vika, pamba ~ *with authority* -pa madaraka. 4 *(besiege)* zunguka, zingira, fanya mazingira. **~ment** n kitega uchumi. **~or** n. **~iture** n usimikaji/uingizaji; kuweka/kukabidhisha/kuingiza (katika kazi cheo, daraja, n.k.).

investigate vt 1 chungua, chunguza,

involve

peleleza ~ *a murder* chunguza mauaji. 2 tafuta habari ya, hoji, hakiki. **investigator** n. **investigation** n.

inveterate adj *(esp. of habits, feelings)* -a zamani; -a nguvu; -zoevu, -liojijenga *an ~ thief/drunkard etc* mwizi/mlevi kupindukia/mzoefu/ aliyekubuhu.

invidious adj chochezi, -nayoleta chuki. **~ly** adv.

invigilate vi simamia (wanafunzi wanaofanya) mtihani. **invigilator** n. **invigilation** n.

invigorate vt tia nguvu/uzima,

indeed adv 1 kweli, hasa, ndiyo, naam. 2 *(to intensify)* sana *I am very glad* ~ nimefurahi sana *thank you very much* ~ asante sana; hasha. 3 (*as a comment to show interest, suprise, irony etc)* kweli, hasa *who is she ~!* kweli/hasa yeye ni nani!

indefatigable adj (*formal*) -siochoka, -siochoshwa.

indefeasible adj *(formal)* -siotanguka.

indefectible adj -sioshindwa; -siokosa;

-sioharibika.

indefensible adj -siolindika ~ *behaviour* -sioweza kutetewa.

indefinable adj -sioelezeka; siofasilika.

indefinite adj -sio dhahiri; -sio na

mwisho, -sio na mipaka *the ~ article see* **a, an**. **~ly** adv.

indelible adj *(of marks, stains, ink or (fig) of disgrace)* -siofutika; -sioondoleka ~ *ideas* fikra zisizofutika ~ *pencil marks* alama za penseli zisizofutika.

indelicate adj *(of a person, his speech, behaviour etc)* si -a adabu, -siofaa, -chafu, pujufu. **indelicacy** n.

indemnify vt 1 **~ somebody (for something)** lipa, fidia, (agh. gharama aliyoipata mtu mwingine). 2 **~ somebody (from/against something)** linda, kinga. **indemnification** n. **indemnity** n fidia bima.

indemonstrable adj -sioonyesheka, -siodhihirika.

indent vt,vi 1 tia pengo, bonyeza.

2 *(in printing)* jongeza msitari ndani *you must ~ the first line of each paraghaph* lazima kujongeza ndani msitari wa kwanza wa kila aya. 3 **~ (on somebody) for something** *(comm)* agiza bidhaa kwa njia ya agizo maalum. n *(comm UK)* hati ya kuuza bidhaa nje; hati maalum ya

imarisha, tia moyo.

invincible adj -sioshindika,

-sioshindikana (kwa sababu ya kuwa na nguvu nyingi). **invincibly** adv. **invincibility** n.

inviolate adj -a wakfu; -siodhurika;

-siokiukwa. **inviolable** adj -siokiukwa; -siodhurika; wakfu; -a heshima.

invisible adj -sioonekana *become* ~

toweka; tokomea. **~ exports/ imports** n fedha inayopatikana kutokana na huduma, riba ya mtaji, utalii n.k.. **~ mending** n mshono uliofichika. **~ ink** n wino ambao mwandiko hauonekani mpaka karatasi ipashwe moto. **invisibility** n. **invisibly** adv.

invite vi 1 *(guests)* karibisha; alika. 2 *(attract)* vuta, shawishi. 3 ita, taka, omba. n *(colloq)* aliko. **inviting** adj **invitingly** adv. **invitation** n.

invoice vt tengeneza ankara/bili. n ankara; bili.

invoke vt 1 omba kwa Mungu/sheria

n.k. 2 **~ something on/upon** omba; sihi. 3 *(by magic)* ita. **invocation** n.

involuntary adj -siokusudiwa, pasipo

kutaka; bila kujua. **involuntarily** adv.

involute adj -enye sehemu nyingi, -liotata, -liosokotwa kuzunguka; (kwa jani) kunjwa kwa ndani pembeni. **involution** n.

involve vt 1 **~ (in)** husisha; ingiza

invulnerable

matatani *I 'm not ~d in this matter* sihusiki, simo katika shauri hili. 2 -wa sababu ya, sababisha; maanisha. 3 **~d** adj tata, -gumu. **be/ become/ get ~d in something/with somebody** husika kwenye kitu fulani na mtu fulani. **~ment** n.

invulnerable adj -siodhurika *be* ~ -todhurika.

kuagizia vitu. **~ation** n 1 kuagiza; kuagizwa. 2 pengo; kighuba; kujongeza.

indenture n mkataba, (agh. wa watumishi au mwanagenzi) *take up one's ~s* pata/pokea/rudishwa nakala ya mkataba (baada ya kipindi kwisha); maliza mkataba (wa utumishi). vt fanya mkataba (wa utumishi).

independent adj 1 ~ **(of)** huru ~ *means* pato lisilotegemea kazi. 2 -enye kujitawala, -lio huru, -enye kujitegemea. n ~ **MP** n mbunge anayejitegemea. **~ly** adv. **independence** n uhuru; upweke, upekee; kujitegemea. **independency** n.

indepth adj -a kina *an~ analysis* uchanganuzi wa kina.

indescribable adj -sioelezeka, -a kushangaza. **indescribably** adv.

indestructible adj -sioweza kuharibika. **indestructibility** n.

indeterminate adj -sio wazi, -sio -a dhahiri; si yakini. **indeterminable** adj. **indeterminably** adv. **indeterminacy** n. **indetermination** n.

index n 1 kielezo, alama, ishara. ~

finger n kidole cha shahada. 2 faharasa *the ~ card* kadi ya faharasa. 3 **~number/figure n** nambari faharasa. 4 *(alg)* nambapeo. vt faharisisha, orodhesha. **~er** n.

India n Uhindi ~ *paper* karatasi

nyembamba sana. **~man** n (*formerly*) meli (iliyosafiri baina ya Uhindi na Ulaya). **~-rubber** n kifutio. **Indian** n 1 Mhindi. 2 **American** ~**n/West** ~**n** Mhindi mwekundu adj 1 -a Kihindi. ~ n **Ocean** n Bahari ya Hindi. **~n club** n rungu la mazoezi. **~n corn** n mahindi. **in ~ n file** -moja baada ya ingine. **~n ink** n wino mweusi agh hutengenezwa Uchina na Ujapani. **~n red** adj -ekundu, udongo mwekundu. **~n summer** n mwisho wa majira ya joto; *(US) (fig)*

invulnerability n.

inward adj -a ndani; -a moyoni. **~s** adv ndani, rohoni. **~ly** adv. **~ness** n.

inwrought adj -liopambwa kwa urembo.

iodine n aidini: madini ya joto.

ion n *(phys)* ioni. **~ize** vi,vt badilika

kuwa ioni. **~ization** n uionishaji. **~sphere** n tabakaioni.

iota n herufi ya Kigriki; *(fig)* chembe,

kiasi kidogo sana *not an ~ of truth in the statement* maneno haya si kweli hata kidogo.

IOU n = **I owe you** naahidi kulipa

(deni), hati ya kukiri deni, hakiri deni.

ipse dixit *(Lat)* ni kauli halisi yake.

Iran n Uajemi. **~ian** n Mwajemi, mwenyeji wa nchi ya Uajemi adj -a Uajemi; -a Kiajemi.

irascible adj *(formal)* -a hamaki, -epesi kukasirika. **irascibility** n.

irate adj *(formal)* -a hasira, furufuru,

-a harara.

ire n *(poet or formal)* hasira, ghadhabu, ufurufuru. **~ful** adj.

iridescent adj -enye rangi kama upinde wa mvua, -a rangi upindemvua. **iridescence** n.

iridium n **(ir)** *(chem)* iridiamu.

iris n 1 mboni. 2 airisi: aina ya mmea

-maua wa majani ya umbo la upanga.

Irish adj 1 -a Ireland. ~ **potatoes** n mbatata, viazi mviringo ~ *stew* supu ya nyama ya kondoo. n lugha ya Kiairishi. 2 **the I~** *n* Waairishi, watu wa Ireland.

irk vt udhi, kera, sumbua *it ~s me to (do something)* nakerwa (kufanya). **~some** adj -a

indicate

kurudiwa na mawazo ya ujana uzeeni.

indicate vt *(fig)* onyesha; elekeza; dokeza; ashiria. **indication** n alama, dalili, ishara. **indicative** adj 1 -a kuarifu *indicative mood* hali ya kuarifu. 2 **~indicative of/that** -wa dalili, alama ya. **indicator** n indiketa; kiashirio; dalili, alama.

indices n *pl of* **index**.

indict vt *(leg)* shitaki rasmi. **~able** adj. **~ment** n shtaka rasmi lililoandikwa.

indifferent adj **~ (to)** 1 -siojali *he is ~ to everything* hajali chochote. 2 -a kawaida; *(of medium, quality)* -a vivi hivi, -a kadiri. **~ly** adv. **indifference** n kutojali, kutojiingiza, kutojihusisha *it is a matter of indifference to me* sijali.

indigenous adj **~ (to)** -a asili, -enyeji. **~ tribe** n mbari/kabila la asili.

indigent adj *(formal)* fukara. **indigence**

n.

indigestion n kuvimbiwa. **indigested** adj 1 -sio na umbo. 2 -siofikiriwa vyema; -siomeng'enywa; -sio na mpango. **indigestible** adj -siomeng'enyeka.

indignant adj -a kuudhika, -enye

uchungu (hasira, hamaki, hasa kwa sababu ya kudhulumiwa) *feel ~ at something* udhika kwa jambo fulani *he was ~ to learn about the news* alikasirishwa na habari. **~ly** adv. **indignation** n uchungu,hasira (isababishwayo na dhuluma/tabia mbaya); msononeko.

indignity n ufidhuli, kitu kinachomvunjia mtu heshima.

indigo n nili. **~ (blue)** n bluu iliyoiva. **indirect** adj 1 -sionyooka, -a kuzunguka, sio dhahiri ~ *rule* utawala wa kuwatumia viongozi wananchi usio wa moja kwa moja ~ *taxation* kodi isiyo dhahiri. 2 -siokusudiwa, -siolengwa *an ~ outcome* matokeo yasiyokusudiwa. 3 (*gram*) **~ speech** n kauli kuudhi, -a kero, sumbufu.

irrational

iron n 1 chuma *as hard as* ~ -gumu sana; -a kama chuma. **rule with a rod of ~/with an ~hand** tawala kwa ukali. **a man of ~** mtu mgumu; mtu asiye na huruma, mkatili. **an ~ fist in a velvet glove** ukatili uliofichika. **strike while the ~ is hot** udongo upate uli maji; samaki mkunje angali mbichi. **I~ Age** n *(prehistoric)* Enzi ya Chuma. **~ curtain** n *(fig)* pazia la chuma, mpaka baina ya nchi zisizobadilishana habari wala biashara. **~ lung** n mashine ya kuvutia hewa. **~ rations** n akiba ya chakula cha dharura. 2 *(esp in compounds)* vifaa vya chuma. **(flat) ~** n pasi **fire ~s** n koleo; kingoe chenye kichwa cha chuma; chombo cha kutilia chapa. **have too many ~s in the fire** -wa na mambo mengi ya kufanya kwa wakati mmoja. *(pl)* **~s** n pingu, minyororo 3. *(compounds)* **~-clad** adj -liolindwa kwa chuma. **~-foundry** n kiwanda cha (kukalibu) chuma. **~-grey** *adj*, n rangi ya chuma. **~-monger** n mfanyabiashara wa bidhaa za chuma. **~-mongery** n biashara ya vyombo vya chuma. **~-mould** n doa la kutu/wino. **~-side** n askari mpanda farasi wa karne ya 17; *(fig)* mtu mbishi; mkaidi. **~-ware** n vyombo vya chuma. **~-work** n kifaa kilichotengenezwa kwa chuma k.v. reli. **~-works** n *(usu with sing v)* kiwanda cha chuma. vt,vi piga pasi ~ *out* ondoa kwa kupiga pasi k.v. mikunjo; *(fig)* ondoa, suluhisha k.v. ugomvi. **~ing-board** n ubao wa kupigia pasi.

irony n 1 kejeli; kinaya. 2 jambo la

kinyume. **ironic; ironical** adj -a kejeli, -a kinaya. **ironically** adv.

irradiate vt *(formal)* 1 angaza, mulika, *(fig)* toa mwanga (juu ya jambo), dokeza. 2 tia nuru; ng'arisha, -wa angavu (kwa furaha).

irrational adj 1 bila mantiki/akili. 2

bila sababu; *(math)* -siowiana, witiri

irreconcilable

~ *numbers* namba witiri/zisizowiana. **~ly** adv.

irreconcilable adj *(formal) (of persons)* -

taarifa iliyotajwa. ~ **object** n yambiwa.

individual

~ly adv. **~ness** n.

indiscernible *adj* -siofahamika; -sio tambulika, -siobainika.

indiscipline n utovu wa adabu; ukosefu wa nidhamu.

indiscreet adj 1 si -a busara/akili.

2 -sio na hadhari; -sio na adabu. **indiscretion** n kuvunja miiko ya jamii; kusema/kutenda bila hadhari.

indiscrete adj -siogawanyika katika sehemu.

indiscriminate adj -sio chagua kwa busara/mpango. **~ly** adv. **indiscrimination** n.

indispensable *adj* **~ to** -a lazima/ sharti/msingi. **indispensability** n.

indisposed adj 1 -gonjwa kidogo *he is ~* yu mgonjwa kidogo. 2 **~ for/to do something** -a kutopenda/ kutotaka/kutoridhika *he is ~ to go* hapendi/hataki kwenda. **indisposition** n 1 ugonjwa, kutojisikia vizuri. 2 **~ for/to do something** kutopenda, karaha.

indisputable adj -siokanika,

siopingika, dhahiri. **indisputability** n.

indissoluble adj 1 -siotanguka, -siovunjika, -a daima. 2 -sioyeyuka.

indistinct adj si wazi/dhahiri shahiri/ bainifu,-siotambulikana vizuri. **~ly** adv. **~ness** n. **indistinguishable** adj -sio tafautishika; -siotambulikana; -siobainika; -sioonekana dhahiri.

indivertible adj -siogeuzika; -sioweza kupelekwa upande mwingine.

individual adj 1 -a binafsi. 2 -a mmoja mmoja ~ *help* msaada wa mtu mmoja mmoja ~ *problems* matatizo ya binafsi. n 1 mtu binafsi. 2 *(colloq)* mtu, binadamu. **~ly** adv. **~ism** n 1 ubinafsi. 2 nadharia ya ubinafsi. **~ist** n mbinafsi; mfuasi wa nadharia ya

sioweza kupatanishwa; *(of ideas, actions)* -siopatana.

irrecoverable adj *(formal)* -siopatikana tena; -siorekebishika; -siolipika ~ *losses* hasara isiyolipika.

irredeemable adj *(of paper currency)* 1 -siobadilishika kwa sarafu *(of government annuities)* -siodaika. 2 -siorudishika, -siookoleka.

irredentist n *(In politics)* mtu anayedai kuunganishwa kwa nchi zenye asili moja/kitamaduni n.k.

irreducible adj **~ (to)** *(formal)* 1 -isiopunguka; -siopunguzika, -sioweza kupunguzwa. 2 -siorekebishika.

irrefutable adj -siokanikana, -siokanushika; kweli, dhahiri.

irregular adj 1 -si -a kawaida; -siofuata kanuni ~ *attendance* mahudhurio ya wasiwasi, kutohudhuria mara kwa mara. ~ **troops** n askari wasio wanajeshi, askari wa mgambo. 2 -siolingana; -siokuwa na taratibu. 3 *(gram)* -siofuata kanuni za kunyambulika, -siotabirika. n *(usu pl)* mwanamgambo. **~ly** adv. **~ity** n.

irrelevant adj **~ (to)** -siopasa, -siohusu. **irrelevance; irrelevancy** n.

irreligious adj -sioshika dini; -a kupinga dini.

irremediable adj -siorekebishika; -sioponyeka.

irremissible adj -siosameheka.

irremovable adj -sioondosheka, imara, madhubuti.

irreparable adj *(of injury, loss etc)*

-siorekebishika; -siotengenezeka.

irreplaceable adj -siofidika ~ *loss* hasara isiyofidika

irrepressible adj -siozuilika, -siotulizika; -siodhibitika.

ubinafsi. **~istic** adj -enye ubinafsi, -a kujipendelea; -a nadharia ya ubinafsi. **~ity** n 1 nafsi, (tabia, sifa za mtu binafsi). 2 hali ya pekee. 3 *(usu pl)* **~ities** n mapendeleo, matakwa ya mtu binafsi. **~ize** vt 1 bainisha,

indivisible

pambanua. 2 shughulikia kipekee/kimoja kimoja. **~ization** n.

indivisible adj -siogawanyika, -sio

changulika. **indivisibility** n.

Indo- *pref (in compounds)* -a Kihindi *I~ European language* familia ya lugha zizungumzwazo sehemu za Ulaya na Magharibi ya Asia.

indoctrinate vt ~ **somebody with** funza, fundisha, funda (hasa dhana au fikra maalum), tia kasumba. **indoctrination** n.

indolent adj 1 -a ukunguni, -vivu, -tepetevu. 2 *(med)* -sioleta maumivu. **indolence** n.

indomitable adj -sioshindika; thabiti; -siokata tamaa.

indoor adj *(attrib only)* -a ndani (hasa ndani ya nyumba), -a kufanywa ndani ya nyumba. **~s** adv ndani ya nyumba, ndani *keep ~s* kaa nyumbani.

indorse vt *see* **endorse**. **~ment** n. **indrawn** adj 1 -liovutwa (ndani). 2 -sio changamfu, baridi, -liojivuta.

indubitable adj pasipo shaka; bayana, wazi; hakika.

induce vt 1 ~ *somebody to do something* vuta, shawishi, pembeja. 2 *(cause)* anzisha, sababisha ~ *labour (in child birth)* anzisha uchungu. 3 *(of electricity)* dukiza; toa umeme. **~ment** n mvuto, kishawishi, kivutio, motisha.

induct vt ~ **somebody (to/into as)** ingiza; simika; *(US)* ita jeshini. **~ion** n 1 kuingiza, kusimika. 2 kudukiza umeme; kupitisha umeme. 3 matumizi ya visa kufikia kanuni/wazo la jumla. 4 *(maths)* hoja tama. 5 *(US)* kuitwa jeshini. ~ **coil** n pindi la kuingiza

irreproachable adj -siolaumika, -sio

na hatia, -sio na kosa.

irresistible adj -siokatalika,

-siozuilika; -siokanika.

irresolute adj -a kusitasita, -sio

island

shupavu, -sio na uamuzi. **irresolution** **n.**

irrespective adj **~ (of)** bila kujali; bila

kuangalia/zingatia.

irresponsible adj 1 -siowajibika, -siopaswa. 2 *(unreliable)* -sioaminika; -siotumainiwa. **irresponsibility** n utovu wa nidhamu/uaminifu, kutowajibika.

irresponsive adj -nyamavu, baridi. **be ~** -tojibu, kaa kimya.

irretentive adj -sahaulifu *have an ~*

memory kuwa msahaulifu.

irretrievable adj -siopatikana tena; -siotengenezeka.

irreverent adj -sioheshimu vitu vitakatifu, safihi (wa vitu vitakatifu). **~ly** adv.

irreversible adj -siogeuka; -siotangulika; -siobadilika; *(math)* -siogeuzika.

irrevocable adj -a makataa; -siotenguka; -siobadilika.

irrigate vt 1 mwagilia, nywesha. 2 jenga mabwawa/mifereji kwa ajili ya umwagiliaji. 3 osha kidonda (jeraha n.k. kwa maji yanayotiririka). **irrigation** n umwagiliaji, *(attrib) an irrigation project* mradi wa umwagiliaji.

irritate vt 1 kasirisha; sumbua; kera,

udhi. 2 washa; choma. **irritation** n. **irritable** adj -enye kuudhika upesi; -enye harara. **irritably** adv. **irritability** n. **irritant** adj -a kuwasha; -a kusumbua, -a kukera. n kitu

umeme. ~ **-pipe** n bomba la kuingiza umeme. ~ **-valve** n vali ya kuingiza umeme. **~or** n kidukiza/kiingiza umeme. **~tive** adj 1 -a kufuata mantiki kupata wazo la jumla. 2 -a kudukiza/ kuingiza umeme au sumaku.

indue vt *see* **endue**.

indulge *vt, vi* 1 endekeza;deka ~

inebriate

somebody in his whims etc. endekeza matakwa ya mtu. ~ **oneself** jipendeza, jiachia, jifurahisha. 2 ~ **in** jiingiza ~ *oneself in excessive drinking* jiingiza katika ulevi wa kukithiri ~ *oneself in prayer* jitoa kwa sala, shikilia sala ~ *in sin* jiingiza katika dhambi. **~nt** adj -pole, -ema mno, taratibu *~nt parents* wazazi dekezi/wema mno. **~ntly** adv. **~nce** n 1 kudekeza, kuendekeza. 2 *(of desires) ~ in* kujiachia, kujitoa kwa kujiingiza katika uzoefu wa kujifurahisha. 3 *(rel)* rehema, kipenda roho, upendeleo. 4 kitu mtu anachopendelea; starehe *to have a cup of coffee every evening is my ~nce* kahawa ndio kitu ninachopendelea kila jioni.

induna n jumbe.

indurate vt,vi fanya sugu/-gumu; gandamiza; shupaza. **induration** n. **indurative** adj.

industry n 1 bidii ya kazi, uchapaji kazi. 2 viwanda, tasnia. **industrial** adj -a kiwanda. **industrial action** n mgomo *take industrial action* goma. **industrial alcohol** alkoholi ya viwanda *industrial dispute* mgogoro wa kiwanda/kazi *industrial estate* eneo la viwanda *industrial workers* wafanyakazi wa viwandani *industrial states* nchi za viwanda *industrial relations* uhusiano wa wafanyakazi kiwandani. **industrial revolution** n mapinduzi ya viwanda. **industrialism** n utasinia, mfumo wa uchumi unaotegemea viwanda. **indutrialist** n 1 mwenye kiwanda, mtasinia. 2 shabiki wa viwanda. **industrialize** vt jenga kiwanda, anzisha/endeleza mfumo wa viwanda. **industrialization** n ujenzi wa viwanda. **industrious** adj -enye bidii ya kazi, -chapakazi.

kinachowasha/sumbua.

irruption n kuingia kwa ghafla na nguvu; kudukiza.

isinglass n utandogundi (unaotengenezwa na vibofu hewa vya samaki).

Islam n Uislamu; Waislamu wote; nchi zote za Kiislamu. **I~ic** adj -a Kiislamu.

island n kisiwa, kitu kifananacho na

kisiwa (kwa kuwa peke yake au kuzungukwa na kitu kingine) *traffic ~* kizingwa barabara: mahali katikati ya barabara pa kutenga

isle

magari. **~er** n mzaliwa/mkazi wa kisiwani.

isle n *(not much used in prose, except in proper names)* 1 kisiwa *the Zanzibar ~s* Visiwa vya Zanzibar. 2 kijisiwa kidogo.

ism n itikadi/nadharia maalumu.

isn't *see* **be**[1]

isobar n isobaa: mstarikani (sawa) unaochorwa kwenye ramani kuunganisha au kuonyesha sehemu zenye msukumo wa hewa wa kiasi kimoja.

isolate vt ~ **(from)** tenga. **isolation** n. **isolation (from)** kukaa upweke, upekee; kutenga *isolation hospital/ward* hospitali/wadi ya wagonjwa wa kuambukiza. **isolationism** n *(in international affairs)* siasa ya kujitenga (kutojihusisha na mambo ya nchi nyingine). **isolationist** n mtu aungaye mkono siasa ya kujitenga.

isosceles adj *(of a triangle)* -a pembe/pande pacha. ~ **triangle** n pande/pembetatu pacha.

isotherm n hali joto sawa: mstari wa ramani unaounganisha mahali penye kadiri ile ile ya joto.

isotope n isotopu: atomi yenye uzito

tofauti na atomi nyingine.

indwelling adj (*formal*) -enye kukaa

ndani; -enye kukaa moyoni.

inebriate vt *(formal or joc)*levya. n

mlevi adj -levi. **inebriation;**

inedible

inebriety n ulevi.

inedible adj -siolika .

ineffable adj (*formal*) -siyoelezeka.

~ **happiness** n furaha isiyoelezeka, furaha isiyokifani.

ineffaceable adj -siofutika.

ineffective adj -sio na nguvu uwezo/ ufanisi; hafifu, dhaifu, -siofaa. ~**ness** n.

ineffectual adj -sioweza kufanikisha jambo; -siojiamini.

inefficient adj -zembe, -sio na ufanisi -siofanya kazi vizuri. ~**ly** adv. **inefficiency** n uzembe.

inelastic adj yabisi/kavu; -sionyumbuka, -siovutika; -sioweza kubadilika/kufaa hali fulani. ~**ity** n. **inelegant** adj si -zuri, -sio na madaha, -siopendeza. ~**ly** adv. **inelegance** n.

ineligible adj ~ **(for)** -siostahiki,

-siofaa, -siojuzu (kuchaguliwa/ kuteuliwa n.k.). **ineligibility** n.

ineluctable adj -siozuilika; -sioepukika, -siokwepeka *death is* ~ kifo hakiepukiki.

inept adj 1 -siostadi, -sioelekevu. 2

-pumbavu, -siofaa, -a upuuzi. ~**ly** adv. ~**itude** n upumbavu, upuuzi.

inequality n 1 kutokuwa sawa; tofauti, (ya cheo, utajiri n.k.). 2 *(pl) (of surface)* kutokuwa tambarare.

inequity n upendeleo; dhuluma. **inequitable**

Israel n Uyahudi.

issue *vt*, *vi* 1 ~ **(out/forth) (from)** -ja, toka. 2 ~ (**something to somebody**); ~ **(somebody with something)** toa, gawa (kwa ajili ya matumizi). 3 ~ **(to)** chapisha, toa stempu/noti mpya. n 1 kutoka; kitokacho. 2 kutoa. 3 toleo. 4 suala, hoja **join/take ~ with somebody (on/about something)** jadili/toa hoja (juu ya jambo); bishana. **the point/matter at ~** suala linalojadiliwa. 5 matokeo. 6 *(leg)* mtoto, dhuria.

isthmus n shingo ya nchi (iunganishayo mabara mawili.

it *pron* 1 *(used of lifeless things, or animals; when sex is unknown or unimportant)* hiki, hicho; huyo; huyu; hii, huu ~ *is a book* hiki ni kitabu. 2 (*used to refer to group of words which follow infinitive phrases)* ~ *iseasy to learn Kiswahili* ni rahisi kujifunza Kiswahili; *(construction with for)* ~ *was hard for her to live on beer brewing* ilikuwa vigumu kwake kuishi kwa kupika pombe; *(gerundial phrase)* ~ *is no use trying to win me back* haitasaidia kujaribu kurudisha roho yangu; *a clause: does* ~ *matter what you do next?* ina tofauti yoyote kuwa utafanya nini baadaye? 3 *(used to refer backwards or forwards to identify somebody or something except when the identity of the person is known)* ~ *is the milkman* ni muuza maziwa. 4 *(used as a formal or meaningless word to supply a subject) dealing with weather, atmospheric condition etc* kuna ~ *is hot* kuna joto; *(for time)* ni ~ *is 18th of January* ni tarehe 18 ya Januari; (*for distance)* ~ *is five kilometres to Kileleni* ni kilometa tano hadi Kileleni; *(vaguely for the general situation or for something that is understood from context) you've had* ~ utakiona. 5 *(used to bring into prominence one part of a sentence)* ~ *was his second book which made him famous* ni kitabu chake cha pili kilichomfanya mashuhuri (*the object of a verb*) ~ *is the pocket dictionary that I want* ni kamusi ya mfukoni niitakayo *(the object of a prep)* ~ *was Jimmy I gave the book to ni Jimmy* niliyempa kitabu (*an adverbal adjunct)* ~ *was on Monday that I saw him* ilikuwa Jumatatu nilipomwona ~*s (poss)* adj -ake *the dog wagged* ~ *s tail* mbwa alitikisa mkia wake. ~ **self** *reflex pron* -enyewe. **by ~self** -enyewe *the machine works by ~self* mashine

adj *(formal)* -sio haki.

ineradicable adj -sioondoleka; -siong'oleka; -siofutika.

inert adj 1 -fu, kama kifu, kama kufa. 2 -tepetevu, baridi. **~ia** n 1 ukunguni, uzito. 2 *(phy)* inesha.

inescapable adj -sioweza kuepukwa, -sioepukika.

inessential adj -sio -a lazima, siyo

muhimu, -sio -a msingi.

inestimable adj -siokadirika (kwa ukubwa, thamani, wingi, n.k.).

inevitable adj -sioepukika; -siozuilika

~ *accident* ajali isiyoepukika *accidents are ~* ajali hazina kinga *fig*) -a kuonekana/kusikika kila mara; -a kutarajia (kuwepo/kutokea).

infant

inevitability n.

inexact adj -sio sahihi, -enye kosa,

-enye hitilafu; si halisi. **~itude** n *terminological ~itudes (joc euphem)* uongo.

inexcusable adj -siosameheka. **inexhaustible** adj 1 -sioisha,

-siomalizika (kwa kuwa ingi), -ingi mno. 2 *(unwearied)* -siochoka. **inexhaustibility** n.

inexorable adj -sio na huruma, -siosamehe; -kali; -siobadilika wala kuzuilika. **inexorably** adv.

inexpedient adj -siofaa, siyo faida. **inexpedience** n. **inexpediency** n.

inexpensive adj -sio ghali, rahisi, -a bei nafuu. **~ness** n.

inexperience n ukosefu wa uzoefu/ujuzi. **~d** adj -sio na uzoefu/ujuzi/tajriba.

inexpert adj si -stadi, si -bingwa.

inajiendesha yenyewe, peke yake.

italic adj *(of printed letters)* -a italiki,

-a mlazo. n *(pl)* herufi mlazo/za italiki. **~ize** vt piga chapa kwa herufi mlazo/za italiki.

itch

itch **n** *(with def or indef art but rarely pl)* 1 mwasho *I have an ~* kitu kinaniwasha; nawashwa. 2 *(usu with the indef art or a poss adj)* shauku; hamu, uchu. vi 1 washa *my hand ~es* kiganja changu kinawasha. 2 ~ **for** *(colloq)* -wa na hamu. **have an ~ing palm** -wa na hamu ya kupata fedha/utajiri. **~y** adj.

item n 1 kitu kimoja (agh. katika orodha). 2 aya; maelezo; kipengee ~ *of news* kipengee cha habari adv pia, aidha *(used to introduce successive articles in a list)* ~ *three* kitu cha tatu. **~ize** vt andika/toa kitu kimojakimoja; orodhesha; chambua.

iterate vt kariri, rudiarudia, sisitiza.

iteration **n.**

itinerary n 1 mpango/utaratibu wa

safari; njia ya safari. 2 shajara ya safari adj -a safari. **itinerant** adj -a kuzungukazunguka, -a kutembea- tembea, -a kuvinjari. **itinerate** vi vinjari, zungukazunguka, tembeatembea. **itineration** n.

izzard

it'll *it will*. **it's** *it is/it has*.

I've I have

ivory n meno/pembe ya ndovu; *(attrib)* rangi ya pembe ya ndovu. ~ **tower** n mahali palipojitenga/ pasipofanana na hali halisi ya maisha.

ivy n mwefeu: aina ya mmea unaotambaa wenye majani yenye ncha tano. **ivied** adj -liofunikwa na mwefeu.

izzard n *(arch)* herufi z.

inexpiable adj *(of offence)* -siolipika; -siosameheka; *(of resentment etc)* -siotulizika, -siofutika.

inexplicable adj -sioelezeka; -siofumbulika.

J,j n herufi ya kumi katika alfabeti ya Kiingereza.

jab vt,vi 1 ~ at dukua, piga mduke.2~ **something into something/somebody** piga kwa nguvu. 3 ~ **something out** chokoa n mdukuo, kipigo cha nguvu, dharuba *(colloq)* sindano.

jabber vt,vi payuka, bwabwaja, bwata. n kupayuka. **~er** n mpayukaji.

jacana n sile, maua.

jacaranda n mjakaranda.

jack n 1 **J~** (*familiar form of*) **John. J~ Frost** n jalidi. **J~ in Office** n kiongozi mdogo mwenye makuu/ kujikuza, mrasimu; kimangimeza. **a~ of all trades** mjuaji wa kila kitu, mwenye kujaribujaribu kila kazi. **before one can say J~ Robinson** kufumba na kufumbua. **J~ is as good as his master** mtumishi na mwajiri wake wote sawasawa. 2 *(colloq)* mtu. **every man ~** kila mtu. 3 *(usu portable)* jeki. 4 *(in the game of bowls)* mpira. 5 bendera ya meli (kuonyesha utaifa). **the Union J~** Bendera ya Uingereza. **~ staff** n mlingoti wa bendera kwenye meli. 6 *(in a pack of playing-cards)* mzungu wa tatu, ghulamu. 7 *(compounds)* **~-in-the-box** n mwanasesere katika kasha. **~-o- lantern** kitu kisichoshikika (mf. moshi, gesi); *(fig)* fikra za kinyozi; boga lililokatwa mfano wa uso wakati wa sherehe ya Halloween. **~rabbit** n sungura mkubwa. **~tar** n *(old name for)* baharia. vt **~ something in** *(sl)* telekeza. ~ **something up** inua kwa jeki.

jackal n mbweha.

jackanapes n 1 mtu mwenye majivuno;

jocund adj *(liter)* cheshi, changamfu, kunjufu. **~ity** n ucheshi, uchangamfu, ukunjufu.

jodhpurs n *(pl)* jodipa: suruali za kupandia farasi.

jog vt,vi 1 shtua; shtusha; tingisha kidogo, kutua, piga kikumbo. *(sl)* ~ **somebody's memory** kumbusha fulani. 2 *(go slowly)* enda polepole kwa mwendo wa wasiwasi. 3 ~ **along/on** jikongoja, endelea pole pole kwa uvumilivu. 4 *(mod colloq)* jogi: kimbia polepole kama zoezi la viungo. **~ger** n mkimbiaji wa zoezi la viungo. **~ging** n 1 kujogi, zoezi la viungo la kukimbia. 2 kikumbo, mkutuo. 3 *(also* ~ **trot)** mwendo wa polepole.

joggle vt,vi tikisa, sogeza/vuta kwa kushtua taratibu. n mtikiso mdogo wa pole pole.

john n *(sl)* choo.

John Bull n Mwingereza (yeyote); taifa la Waingereza; Mwingereza hasa, tabia ya Kiingereza.

joie de vivre n *(F)* kufurahia

maisha.

join vt,vi 1 ~ **something to something/ ~things together/up** unga, unganisha ~ *battle* anza kupigana. ~ **hands** shikana mikono; *(fig)* ungana, shirikiana. ~ **forces (with...)** fanya kazi na, shirikiana na. 2 jiunga na, ingia ~ *the university* jiunga na/ingia chuo kikuu ~ *the association* jiunga na/ingia chama. ~ **up** *(colloq)* jiunga na jeshi. 3 ~ **(somebody) in something** ungana na, changanyika na, fuatana na *the next group*

mtukutu. 2 mtoto mtundu/mtukutu.

jackass n punda dume; mpumbavu. **laughing ~** n *(in Australia)* mkumburu.

jack-boot n buti buti linalofika magotini (k.m. buti ya mpanda

jamb

farasi).

jackdaw n ndege mweusi jamii ya

kunguru.

jacket n 1 jaketi. **dust a person's ~** piga mtu. 2 *(cover)* kifuniko, kidhibiti joto. 3 maganda ya viazi. 4 ganda (la kitabu). vt funika.

jack-fruit n fenesi.

jack-knife n kisu kikubwa cha kukunja. vi *(esp of an articulated truck)* kunjika.

jack-plane n randa ya kati.

jackpot n jumla ya fedha za kushindaniwa katika mchezo wa karata. **hit the ~** kuwa na bahati, pata ushindi mkubwa.

jacobin[1] n mwanamapinduzi wa

wakati wa Mapinduzi ya Ufaransa (1789) adj -a kishindo. **~ism** n.

Jacobin[2] n njiwa mwenye kishungi.

jade[1] n jiwe la thamani lenye rangi ya kijani kibichi.

jade[2] n 1 farasi aliyechoka na kuzeeka. 2 *(either contemptuous or playful)* mwanamke. **~d** adj hoi.

jag n ncha chonge; jino (la msumeno). **~gy; ~ged adj.** vt keketa, kata (pasua) na kufanya mapengo; chana ovyoovyo.

jaguar n chui (wa Amerika ya Kusini na Kati).

jail n *see* **gaol**.

will ~ us tomorrow kikundi kingine kitaungana nasi kesho. n kiungo, fundo. **~er** n seremala (agh. katika ujenzi wa nyumba). **~ery** n useremala (agh. wa shughuli za ujenzi wa nyumba). **~t** adj -a pamoja ~ *account* akaunti ya pamoja

Jonah

~ *communique* taarifa ya pamoja *during their ~ lives* walipokuwa wanaishi pamoja. **~ly** adv kwa pamoja. n 1 maungio 2 kiungo, fundo. **out of ~t** *(of bones)* teguka, shtuka. **put somebody's nose out of ~** *(fig)* pindua; fadhaisha; komesha. 3 *(of an ox, a sheep etc)* pande la nyama (k.m. mguu, paja, mkono). 4 *(sl)* mahali pa kuchezea kamari, kunywea vileo au madawa ya kulevya. **clip ~t** n baa ya gharama kubwa. 5 *(sl)* sigara yenye bangi. vt 1 unganisha kwa kiungo. 2 gawanya kiungoni.

jointure n *(leg)* urithi wa mke (mali

inayowekwa kwa urithi wa mke baada ya mume kufariki.

joist n boriti *(for carrying deck of vessel)* darumeti.

joke n kichekesho; dhihaka, mzaha,

masihara. **have a ~ with somebody** fanyia masihara; taniana na. **make a ~ about** fanyia mzaha/kichekesho. **a practical ~** n utani (wa vitendo). **play a practical ~ on somebody** tania mtu (kwa vitendo). **it's no ~** siyo mchezo; sio utani. **the ~ of the village** kichekesho. vi fanya mzaha/dhihaka/utani. **jokingly** adv. **~r** n 1 chale, mcheshi, mfanya mzaha/masihara. 2 *(sl)* jamaa. 3 *(playing cards)*jokari.

jolly adj -a furaha, -changamfu,

-liochangamka adv *(colloq)* sana *he was ~ miserable* alikuwa na huzuni sana *he'll ~ well have to do it* lazima afanye. vt *(colloq)* bembeleza. **jollification** n shamra shamra. **jollity** n.

jolly-boat n mashua (ya meli).

jolt vt,vi tingisha, rusharusha; *(fig)* shtua *the news ~ed us* habari zilitushtua ~ *along the*

jakes n (*sl*) choo.

jalopy n *(colloq)* mkweche, gari au ndege mbovu.

jalousie n dirisha la luva.

jam[1] n mraba, jemu. **money for ~** *(sl)* kitu kipatikanacho bure/kwa bahati. **~- jar; ~-pot** n kopo la jemu. **~ session** n kupiga mziki papo kwa papo; faraguzi la muziki.

jam[2] vt,vi 1 **~ (in/under/between etc)** bana; banwa; shindilia. 2 **~ (on)** kwama; kwamisha; funga kwa nguvu ~ *on the brakes* funga breki kwa nguvu. 3 songamana; rundika. 4 zuia, ingilia mawasiliano ya redio n 1 msongamano. 2 kukwama; mkwamo. 3 *(sl)* hali ngumu/ matata/ mashaka.

jamb n 1 mwimo, mhimili. 2 *(pl)* kuta za meko; mafiga.

jamboree

jamboree n 1 jamborii: hafla ya furaha. 2 mkusanyiko mkubwa (wa watu) hasa wa maskauti.

jampack vt *(colloq)* furika; jaa pomoni.

jangle vt,vi lia ovyo; kwaruza (kama kengele zisizopigwa vizuri); *(quarrel)* gombana, zozana. n ukelele; mikwaruzo.

janitor n 1 bawabu. 2 *(US)* mhudumu wa ofisi.

January n Januari, mwezi wa kwanza.

japan n vanishi ngumu nyeusi. vt paka vanishi.

jape n *(old use)* mzaha, utani.

jar[1] n 1 *(usu harsh)* mkwaruzo/ mtetemeko (wa sauti). 2 mshtuko.

jar[2] n gudulia; chupa kubwa, dumu,

mtungi. **~ful** n. vt,vi 1 ~ **against/on** gonga na kutoa sauti inayokera. 2 ~ **on** chukiza, kera. 3 shtua; shtuka. 4 ~ (**with**) achana; gongana; farakana. **~ring** adj -a kusababisha

road rushwarushwa (na gari n.k.). n 1 mshtuo, mtikisiko. 2 *(fig)* mshtuko. **~y** adj.

Jonah n kisirani; mtu atolewaye kafara ili asilete nuksi.

josh

josh *(US) (sl)* vt,vi cheza shere; fanya utani, tania.

joss n (*China*) sanamu ya mungu (iliyochongwa kwenye jiwe). **~-house** n hekalu la Kichina. **~-stick** n udi.

jostle vt,vi songa, sukuma, kumba. **don't ~ against me** usinisukume.

jot[1] vt **~ something down** andika upesi/mara moja (ukumbusho). **~ter** n kidaftari. **~tings** n *pl* kumbukumbu.

jot[2] n kipande kidogo, nukta *there's not a ~ of truth in it* si kweli hata kidogo.

joule n *(elect.) (abbr.J)* jouli.

journal n 1 gazeti; *(periodical)* jarida. 2 shajara, kitabu cha mambo ya kila siku, habari za kila siku *(naut)* batli. 3 daftari la kuwekea hesabu kabla ya kuandika katika daftari kubwa. 4 *(sl)* **the ~s** n (katika bunge) rekodi za shughuli za kila siku. **~ese** n lugha chapwa za magazeti. **~ism** n uandishi wa habari. **~ist** n mwandishi wa habari. **~stic** adj -a uandishi wa habari.

journey n safari, mwendo *prepare for*

a ~ funga safari *set out on a ~* anza safari. **pleasant ~** n safari njema. vi safiri.

joust n *(hist)* mapambano (vita) ya

mikuki mirefu kwa kutumia farasi. vi shindana (hasa kwa wapanda farasi).

Jove n Jupita: Mungu wa Kirumi. **by~!** Loo!

jovial adj -a bashasha, -liojaa furaha. **~ly** adv. **~ity** n.

jowl n taya; mashavu. **~y** adj.

joy n furaha, shangwe, nderemo *full of ~*

mfarakano; kali. ~**ringly** adv.

jardiniere n chungu/dumu lililopambwa (la kuwekea maua ndani ya nyumba au dirishani).

jargon[1] n (aina ya) madini ya zirikoni.

jargon[2] n 1 istilahi, lugha ya kitaalamu. 2 lugha isiyoeleweka.

jasmine n yasimini/asmini.

jaundice n homa ya nyongo ya manjano; (*fig*) wivu, husuda. vt *(usu passive)* athiri kwa wivu/husuda.

jaunt n mandari; matembezi. vt fanya mandari. ~**ing car** n gari la farasi la mandari. ~**y** adj -a madaha, -enye kujiamini/kutosheka. **jauntily adv. jauntiness** n.

javelin n mkuki (agh. katika michezo) ~ *throw* kutupa mkuki.

jaw n 1 **(lower/upper)** ~ taya, utaya. ~**-bone** n mfupa wa taya. ~**-breaker** n *(colloq)* neno gumu kutamka. 2 *(pl)* kinywa *(sing)* sehemu ya chini ya uso; taya la chini. 3 mwingilio wa bonde, pango (hasa wa

jemmy;jimmy

mahali pa hatari) *(fig) into/out of the ~s of the death* ingia/toka kwenye hatari. 4 *(pl)* (*machine*) kibanio. 5 (*colloq*) kidomo, payo; soga kubwa. 6 *(colloq)* mahubiri/wasifu/hotuba ndefu na ya kuchosha. ~ **(at)** *(colloq)* piga domo; hubiri.

jay n ndege kama kunguru mdogo mwenye rangi nyingi na milio mingi; *(fig)* mlimi, mpayukaji. ~**-walker** n mtu atembeaye bila kujali usalama barabarani. ~**-walk**. vi kata barabara bila kujali usalama barabarani.

jazz n jazi (muziki uliobuniwa na

Wamarekani weusi tangu karne ya 20). ~ **dancer** n mcheza jazi. vt 1 cheza katika mtindo wa jazi. 2 ~ **something up** *(fig, colloq)* changamsha. ~**y** adj *(colloq)* -a kijazi; maridadi, -zuri; -enye kelele.

jealous adj 1 -wivu. **be** ~ ona wivu. 2 ~ **(of** furaha tele *wish somebody ~ (of something)* kumtakia mtu furaha (ya). ~**-bells** n kengele za shangwe. ~**-ride** n *(sl)* matembezi kwa motokaa (agh. bila ruhusa ya mwenye gari). ~**-stick** n *(sl) (aviation)* usukani. vt,vi furahia, furahiwa na. ~**ful** adj. ~**fully** adv. ~**less** adj -sio na furaha. ~**lessly** adv. ~**fulness** n. ~**lessness** n. ~**ous** adj. ~**ously**

judiciary

adv. ~**ousness** n.

jubilant adj -a shangwe; -a ushindi. **be** ~ -wa na shangwe. ~**ly** adv. **jubilation** n. **jubilee** n jubilii; sikukuu ya ukumbusho. **silver jubilee** n jubilii ya mwaka wa ishirini na tano. **golden jubilee** n sikukuu ya ukumbusho wa mwaka wa hamsini. **diamond jubilee** n sikukuu ya ukumbusho wa mwaka wa sitini.

Judaism n 1 Uyahudi. 2 dini ya Kiyahudi. **Judaic** adj.

Judas n 1 Yuda (aliyemsaliti Yesu), mhaini, msaliti. 2 ~**-hole** n (kwa mlango) kitundu cha kuchungulia.

judder vi tetemeka sana, tingishika

sana.

judge n 1 *(leg)* hakimu; kadhi *(High Court)* jaji. ~ **made law** n kanuni zinazotokana na maamuzi ya mahakama. 2 *(competition)* mwamuzi. 3 *(critics)* mhakiki, mtaalam. vt,vi 1 hukumu, toa hukumu. 2 amua. 3 *(estimate)* kisia, dhani, ona ~ *it good to do something* ona vema kufanya jambo fulani ~ *a man by his actions* mpime mtu kwa matendo yake. ~**ment** n 1 hukumu *binding ~ment* makataa. **concurring ~ment** n hukumu ya mwafaka *dissenting ~ ment* hukumu isiyowafiki. **the Last ~ment/~ment Day** n siku ya kiyama/hukumu ya mwisho *sit in ~ on somebody* hukumu mtu fulani ~ *ment seat* n kiti cha hukumu. 2 *(opinion)* shauri, maoni *in my ~ment* kwa maoni yangu. 3 *(wisdom)* akili, busara; ujuzi. 4 *(taste)* akili ya kutambua au kuchagua mazuri *use your ~ment* tumia uamuzi wako.

judiciary n Idara ya Mahakama; jamii ya majaji *independence of the* ~ uhuru wa mahakama. **judicature** n 1 usimamiaji haki.

somebody/something) -enye ngoa kijicho. 3 **~ (of somebody/ something)**, -wa mwangalifu. 4 *(in the Bible of God)* -enye kutaka upendo wote. **~ly** adv. **~y** n.

jean n 1 aina ya kitambaa kigumu cha pamba. 2 **~s** jinzi.

jeep n jipu: aina ya gari la sulubu/kazi.

jeer vi,vt **~ (at somebody)** zomea. **~ingly** adv.

jehad n *see* **jihad**.

Jehovah n Mungu (katika Agano la Kale).

jejune adj *(formal) (of writing)* -siovutia, -siosisimua, -sioridhisha; kavu, chapwa; -a kitoto; -a kipuuzi. **~ly** adv. **~ness** n.

jell vi,vt *(colloq)* (*cause to*) ganda,

dhihirika (katika umbo), pangisha, tengemaa. **~(ish)** adj kama jeli.

jellaba n juba lenye kofia (linalovaliwa na waarabu wanaume).

jelly n jeli. **~-fish** n kiwavi (wa baharini). vt,vi gandisha kuwa jeli. **jelled** adj -a jeli.

jemmy;jimmy n mtaimbo/mtalimbo, nondo (agh. hutumiwa na wezi

jeopardize

kufungulia milango).

jeopardize vt hatarisha. **jeopardy** n **be/place put in ~** -wa/weka/ingia hatarini.

jeremiad n malalamiko, manung'uniko (marefu).

jerk[1] n 1 *(of a thing/muscles)* mkutuo,mshtuko *the tractor started to move with a* ~ trekta lilianza kuondoka kwa mshtuko. 2 *physical ~ s (colloq)* michezo/mazoezi ya viungo. 3 *(sl)* boza, bwege, mpumbavu vt,vi shtua; shtusha; shtuka; kutua ~ *somebody out of something* shtua mtu atoke katika hali fulani. **~y** adj. **~ily** adv. **~iness** n.

2 jamii ya majaji. **judicial** adj 1 -a jaji, -a kimahakama *judicial murder* hukumu ya kifo isiyo haki. 2 -a haki,

judo

-siopendelea. **judicious** adj *(formal)* -enye akili, -a busara. **judiciously** adv. **judiciousness** n.

judo n judo: mchezo wa mieleka uchezwao sana na Wajapani.

jug[1] n 1 jagi, dumu. 2 *(sl)* gereza, jela. **~ful** adj.

jug[2] vt 1 *(usu in pp)* pika katika chungu kilichofunikwa. 2 *(colloq)* funga gerezani.

juggernaut n 1 imani ya kutoa kafara/mhanga. 2 *(colloq)* tela, gari kubwa la usafirishaji.

juggle vi,vt 1 **~ (with)** fanya kiinimacho; fanya mizungu. 2 *(distort etc)* chezea (ili kudanganya); ghushi. **~r** n.

jugular adj -a shingo, -a koo ~ *vein* halkumu.

juice n 1 maji ya matunda/nyama n.k.; juisi *(of grated coconut)* kasimile, tui. 2 *digestive/gastric* ~ maji- tumbo. 3 *(colloq)* mafuta; umeme; gesi. **juicy** adj 1 -enye maji mengi. 2 *(colloq)* nayovutia (kwa sababu inaongelea tabia/kashfa za mwingine) *give me all the juicy details* leta umbeya wote. **juiciness** n.

ju-jitsu n (*Japan*) mchezo wa mwereka wa kujilinda/kujihami.

juju n (*West Africa*) 1 uchawi, ushirikina, ulozi. 2 kinyago cha uchawi.

juke-box n sanduku la santuri.

July n Julai: mwezi wa saba.

jumble vi,vt **~ (up)** changanya, vuruga, fuja. n fujo, vurugu, mchanganyiko. **~-sale** n seli ya mtumba/vikorokoro.

jumbo adj kubwa sana.

jerk[2] vt ng'onda/hifadhi nyama kwa kuikata vipande virefu na kukausha juani.

jerry n 1 ~ **builder/building n** mjenzi/ujenzi wa nyumba duni. 2 **~can** n jarikeni, kipipa. 3 *(army sl)* askari wa Kijerumani. 4 *(sl)* msala; chombo cha kujisaidia (chumbani).

jersey n 1 (~ **wool**) kitambaa cha sufu; fulana nzito, jezi, sweta. 2 ng'ombe wa kisasa (ambaye asili yake ni Jersey).

jest n kichekesho; masihara, mzaha, utani. **in** ~ kwa mzaha, kimzaha *a standing* ~ kichekesho. vi ~ **(with)** toa mzaha; chekesha; fanya masihara, tania *it's not a matter of* ~ si utani. **~ing** adj. **~ingly** adv.**~er** n mcheshi, damisi.

Jesuit n 1 Mjesuti: mwanachama wa chama kimojawapo cha Kikristo. 2 *(derog)* mtu mwenye hila/mwerevu sana. **~ical adj.**

Jesus Yesu: mwasisi wa dini ya Kikristo.

jet[1] n 1 mchirizi wa ghafla (wa maji,

mvuke) kutoka kwenye upenyo. ~ **propulsion (engine)** n injini ya jeti. ~ **(air craft/air liner/fighter)** *n* jeti. **the** ~ **set** n matajiri (agh. husafiri sana kwa ndege). 2 upenyo, bomba (la kutokea maji, hewa, n.k.). vt,vi 1 to(k)a kwa nguvu, bubujika, foka (kwa nguvu). 2 *(colloq)* safirisha kwa

jiggered

jeti.

jet[2] n 1 jeti: namna ya jiwe jeusi

sana linalotumika kufanya vifungo na mapambo ya mavazi. ~ **black** adj -eusi tititi.

jetsam n shehena n.k. iliyotoswa baharini kupunguza uzito wa jahazi (meli, chombo n.k.); shehena iliyotupwa baharini na kukokotwa pwani. **flotsam and** ~ n *(fig use)* watu wasio na mbele wala nyuma, watu wasio na kazi wala makazi.

jettison vt tupa shehena baharini (ili kupunguza uzito wa jahazi n.k.) tupa/acha kitu/jambo lisilohitajika ~ *redundant workers*

jump n mruko, ruko; chupo. **long/**

high ~ n (mchezo wa) kuruka chini/juu. 2 mshtuo. **give somebody a** ~ shtua. **the ~s n** *(colloq)* kutetemeka. 3 kupanda kwa ghafla *yesterday there was a ~ in the price of rice* jana bei ya mchele ilipanda ghafla. vi,vt 1 ruka; chupa. ~ **down somebody's throat** varanga. **~ing-off place** mahali pa kuanzia.

junta

~ed-up adj *(colloq)* -enye majivuno, -enye kujidai, mjivuni. 2 ruka juu yao. ~ **the rails/track** acha reli. 3 shtuka, chachawa. 4 panda ghafla, ruka *the price of oil has ~ed* bei ya mafuta imepanda ghafla. 5 ~ **at** ruka, pokea kwa furaha, vamia. ~ **to conclusions** fikia uamuzi bila kutafakari. ~ **on/upon** karipia. 6 ~ **(one's bail)** toroka dhamana. ~ **a claim** pokonya eneo la mwingine (kwenye machimbo). ~ **the gun** anza mapema, wahi. **(go and)** ~ **in the lake** *(colloq)* toka hapa. ~ **the queue** ruka foleni, *(fig)* -tofuata utaratibu.

jumper n 1 sweta. 2 *(US)* aproni. 3 mrukaji, kirukaji.

junction n 1 njia panda. 2 mwungano ~ *box* kasha la mwungano wa waya za umeme.

juncture n 1 mwungano. 2 hali ya jambo. *(esp in the phrase)* **at this** ~ kwa hali ya mambo yalivyo/yalivyokuwa.

June n Juni: mwezi wa sita.

Jungle n *(usu* **the** ~ *sing, or pl)* msitu. **the law of the** ~ *(fig)* kanuni ya mwenye nguvu mpishe/mabavu. **jungly** adj -a kimsitu.

junior n mdogo (wa umri au cheo) *he is my* ~ yeye ni mdogo kwangu *(US schools and colleges)* mwanafunzi wa mwaka wa tatu (kati ya minne) ~ *common room* ukumbi wa wanafunzi adj -dogo (kwa umri); -a chini ~ *class* darasa la chini.

juniper n mreteni.

junk[1] n 1 *(rubbish)* takataka, vikorokoro. ~ **dealer/shop** n mwuza/duka la vikorokoro/bidhaa kuukuu (zilizotupwa).

fukuza/ punguza wafanyakazi wasiohitajika.

jetty n gati, bunta.

Jew n Myahudi. **~ess** n Myahudi wa kike. **~ish** adj.

jewel n 1 kito (k.m. almasi). 2 almasi bandia. 3 *(fig) (beloved)* kipenzi; tunu, mtu/kitu cha thamani. vt 1 pamba kwa vito *(usu in pp)* a *~led ring* pete yenye vito a *~led watch* saa yenye almasi bandia. **~ler** n muuza vito. **~ry; ~lery** n mapambo ya vito.

Jezebel n *(derog)* kahaba, malaya.

jib[1] n 1 tanga la mbele la pembe tatu. **the cut of man's ~** sura ya mtu. 2 mkono wa winchi.

jib[2] vi *(of a horse, etc)* simama ghafla; kataa kwenda; *(fig)* kataa kuendelea. **~ at** *(fig)* sita.

jibe vi *(US)*1 *see* **gibe**. 2 *see* **gybe**.

jiffy n *(colloq)* muda mfupi. **in a ~**

sasa hivi, punde, mara moja *I shall come in a ~* nitakuja sasa hivi, punde.

jig n 1 muziki wa dansi la yosayosa. 2 *(appliance)* kiongozi. vt,vi 1 cheza dansi la yasayosa. 2 rukaruka; rusharusha.

jigger n 1 tekenya, funza. 2 toti: kipimo cha pombe kali kwenye mabaa.

jiggered adj *(pred only, colloq)* 1 -lioshangazwa *(well) I 'm ~!* nimeshangazwa. 2 hoi, -liochoka *I'm*

jiggery-pokery

~ niko hoi.

jiggery-pokery n *(colloq)* udanganyifu, ulaghai, upuuzi; mapayo.

jiggle vt,vi tingisha, vuta/sogeza kwa kushtua taratibu.

jigsaw n msumeno mdogo wa kutengenezea mapambo. **~ (puzzle)** n mchezo-fumbo (wa kupanga vipande ili kupata picha kamili).

jihad n jihadi; vita takatifu; *(fig)* kampeni

junk[2] n jahazi la Kichina.

junket n 1 mtindi mtamu. 2 mandari yenye chakula. vi enda mandari ya chakula. **~ing** n kufanya karamu.

junkie;junky n mlevi wa madawa ya kulevya.

junta n halmashauri ya utawala, baraza la majeshi (waliopindua

Jupiter

serikali).

Jupiter n 1 *(of ancient Rome)* Jupita: Mungu Mkuu wa Warumi. 2 Jupita (sayari iliyo kubwa).

jury n 1 baraza la wazee wa mahakama. **grand ~** n baraza la uchunguzi wa awali. **~ box** n kizimba cha mzee wa mahakama. **coroner's ~** n wazee wa mahakama wanaotoa uamuzi wa sababu ya kifo. 2 *(in competition)* waamuzi *(fig) the ~ of public opinion* uamuzi wa umma. **~man** n mzee wa baraza; mwamuzi. **jurist** n mwanasheria. **juror** n mzee wa baraza. 3 mtu anayeapishwa, mtu anayekula kiapo. **juridical** adj -a sheria; -a taratibu za kisheria. **jurisdiction** n mamlaka; mamlaka ya kisheria; utekelezaji wa sheria *the issue is within my jurisdiction* suala hili lipo katika mamlaka yangu. **jurisprudence** n 1 sayansi na falsafa ya sheria za binadamu. 2 maarifa ya sheria.

jury-mast n *(naut)* mlingoti wa muda (uliotiwa badala ya mwingine uliovunjika au kupotea).

just[1] adj 1 -a haki, nyofu, -adilifu *a ~ sentence* hukumu ya haki *a ~ person* (mtu) mwadilifu. 2 *(well-deserved)* -enye kustahiki; -liostahili. **~ification** n 1 kitu au sababu zinazothibitisha. 2 kuthibitisha jambo kuwa ni haki, kusadikisha. 3 haki, halali *without ~ification* bila ya haki/ uthibitisho. **in ~ification (for/of something/somebody)** kwa kuthibitisha/ kutetea jambo. **~ify** vt 1 tetea, thibitisha uhalali wa jambo/ tendo *~ify the punishment you meted out* thibitisha uhalali wa adhabu uliyoitoa. 2 -wa na sababu ya kufanya jambo, halalisha *finishing your work early does not ~ify your loitering*

kali (inayopinga au kuunga mkono mafundisho ya jambo fulani).

jilt vt vunja uchumba/mapenzi. n mvunja uchumba.

Jim Crow n *(Us derog)* mtu mweusi.

jiminy *int (colloq)* lahaula.

jim-jams n *(pl (sl)* **the ~ n** woga wa kupita kiasi; wasiwasi, kutetemeka (kwa woga).

jimmy n *see* **jemmy**.

jingle n 1 mlio (wa njuga, sarafu,

funguo, kengele n.k.). 2 maneno yenye vina (yenye lengo la kuvutia k.m. katika tangazo la biasahra). vt 1 liza (njuga, sarafu, funguo, kengele n.k). 2 *(of verse)* tia vina rahisi.

jingo n *(pl)* mzalendo bubu (anayedharau nchi nyingine); ushari (kwa sababu ya uzalendo huu). **By ~** *(dated sl)* lahaula, kweli (kabisa). **~ism** n ugomvi, ushari, tabia ya kutaka vita. **~ist** n. **~istic** adj zalendo mno; -a shari, -anayetaka vita.

jinks n *(only in)* **high ~** n vigelegele,

hoihoi, shangwe, vifijo.

jinn n *see* **genie**.

jinx n *(colloq)* mtu/kitu chenye mkosi; nuksi. **put a ~ on somebody** tia mtu mkosi.

jitney n *(US colloq)* 1 *(old use)* senti tano. 2 basi dogo.

jitters n *(pl)* **the ~** n *(sl)* wasiwasi; woga wa kupita kiasi; kutetemeka kwa woga.

jittery adj **~bug** n dansi la yosayosa (miaka ya 1940); mtu achezaye dansi hilo. vt cheza dansi la yosayosa.

jive n jaivu: aina ya dansi.

job[1] n 1 kazi. **on the ~** *(colloq)* -wa

Job[2] n *(from the Book of ~ in the old Testament)* Ayubu; mvumilivu, mstahamilivu. **try the patience of ~** -wa

kumaliza kazi kwako mapema sio sababu ya kukufanya uzurure. 3 *(of print)* rekebisha. **~ifiable** adj. **~ ifiably** adv.

just[2] adv 1 *used (GB) in the perfect*

tenses and (US often) with the simple

justice

past tense placed with the v to indicate an immediate past (GB) sasa hivi, ndio kwanza *I have ~ finished my work* ndio kwanza nimemaliza kazi yangu. **~ now** sasa hivi. 2 *(followed by* n *phrases and clauses)* hasa *this is ~ the person I wanted to see* huyu ndiye hasa mtu niliyetaka kumwona. 3 **~ as (+adj+as)** sawasawa na *it is ~ as good as mine* ni kizuri sawasawa na changu *(introducing adverbials of time)* wakati *he brought it ~ as you were leaving* alikileta wakati ule ule ulipokuwa unaondoka *(introducing clauses of comparison)* jinsi ~ *as you find it difficult to depend on your pay* jinsi inavyokuwia vigumu kutegemea mshahara wako. 4 (*with adv*) **~ here** hapa hapa. 5 *(used to indicate approximation)* takribani *it was ~ about 9.00 a.m.* Ilikuwa takribani saa 3.00 asubuhi tu. 6 (*only*) **He ~ managed to get the fare** amefanikiwa kupata nauli tu *I have ~ enough money for food* nina fedha za kununulia chakula tu *I am ~ an ordinary person* mimi ni mtu wa kawaida tu. 7 *(used in familiar colloqual style)* hebu ~ *look at this and see how good it is* hebu tazama hiki na uone jinsi kilivyo kizuri. 8 *(colloq)* sana, mno *the story was ~ too good* hadithi ilikuwa nzuri mno. 9 wakati huuhuu/uleule. **~ now** muda huu; muda kitambo, punde *Saida left ~ now* Saida ameondoka punde.

justice n 1 haki *treat all men with ~* tendea watu wote haki. **do ~ to** tenda haki. **do oneself ~** jitendea haki, -fanya jambo kulingana na uwezo wako. 2 mamlaka ya kisheria. **bring somebody to ~** peleka mhalifu mahakamani akahukumiwe. 3 jaji wa Mahakama Kuu. **Chief J~** Jaji Mkuu. **~ of the Peace** *(JP)* hakimu wa Amani. **Department of ~** *(US)* Ofisi ya Mwanasheria Mkuu. **justiciary** n Mamlaka ya Jaji

jut

ngumu kuvumilia; kera sana, -wa sumbufu. **a ~'s comforter** n mtu anayeongeza uchungu kwa mtu aliyetakiwa kumliwaza.

jockey n mpanda farasi katika mashindano vt,vi hadaa, laghai, danganya, ghilibu. **~ for position** *(in racing)* kumbakumba washindani wengine ili kupata nafasi nzuri; *(fig)* jaribu kwa ufundi au ujanja kupata manufaa fulani.

jocose adj *(formal)* cheshi; -a mzaha.

jocund

~**ly** adv. **~ness; jocosity** n. **jocular** adj cheshi, -a mzaha. **jocularly** adv. **jocularity** n. mzaha, masihara.

au Jaji Mkuu.

jut vi **~ out** tokeza. n kutokeza.

jute n kitani.

juvenile n kijana, mtoto ~ *court* mahakama ya watoto ~ *books* vitabu vya watoto ~ *delinquency* uhalifu wa vijana.

juxtapose *v* weka sambamba.

juxtaposition n.

K,k n herufi ya kumi na moja katika alfabeti ya Kiingereza).

kaaba n kaaba: jengo takatifu (linalozungukwa wakati wa hija, Makka).

Kaiser n Kaizari: mfalme wa Ujerumani kabla ya 1918.

kampong n (*in Malaysia*) boma, uzio, kijiji.

kale n kale: aina ya kabichi. **kaleidoscope** n nelibini.

kangaroo n kangaruu. **~ court** n mahakama isiyo halali (iliyoundwa ili kuwaadhibu watu walioikosea jamii).

kaolin n kauri.

kapok n sufi.

kaput adj (*pred only*) (*sl*) -lioharibika; -liokwisha.

karat n *see* **carat**.

karate n kareti: mbinu za kujihami kwa mikono na miguu.

kayak n kayaki: mtumbwi wa Kieskimo

kink

-maker n mtu mwenye kuathiri uteuzi wa mfalme/uchaguzi wa viongozi. **~pin** n komeo; (*fig*) mtu muhimu. **~size(d)** adj kubwa sana ~ *size cigarettes* sigara kubwa sana. ~**like**; **~ly** adj -a kifalme; -a fahari, -kuu. **~ship** n ufalme, utawala. **~dom** n 1 ufalme, himaya. **the United K~dom (the UK)** Uingereza. 2 (*of God*) ufalme wa Mungu *gone to ~dom come* (*colloq*) aga dunia. 3 migawano mikuu ya viumbe/maumbile duniani *the animal ~dom* jamii ya wanyama na binadamu *the vegetable ~dom* jamii ya mimea *the mineral ~dom* ulimwengu wa madini/miamba/ mawe. 4 (*realm or province*) eneo, sehemu.

kink n 1 pindokombo; waya/nywele; kasoro, dosari. 2 (*fig*) wazo lisilo kawaida. vt,vi fanya pindokombo. **~y** adj -enye tabia ya ajabu, -a kichaa.

kiosk n 1 kibanda cha simu. 2 kibanda cha kuuzia bidhaa.

kip[1] n ngozi ya mnyama mdogo iliyotengenezwa.

kip[2] n *(GB. sl)* chumba, kitanda cha wageni (katika nyumba ya kupanga). vi lala, korota.

uliofunikwa kwa ngozi ya sili.

kebab n mshikaki.

keel[1] n 1 meli ya wachimba mkaa/kuchukua mkaa. 2 shehena ya makaa.

keel[2] n mkuku. **(keep) on an even ~** *(of a ship)* bila kuyumbayumba; (*fig*) tulia. vi,vt pindua; pinduka **~ over** pinduka. **~ haul** vt 1 buruza mtu majini nyuma ya meli (kama adhabu). 2 kemea/adhibu vikali.

keen[1] adj 1 (*of feelings, points & edges etc*) kali, -enye makali; (*fig*) **a ~ wind** n upepo mkali. 2 (*of persons, their character)* -enye bidii, hodari. 3 (*of the mind, interest*) sana, -enye kupenda sana. **be ~ on** (*colloq*) penda. **~ly** adv. **~ness** n.

keen[2] (**Irish**) n maombolezo. vi,vt omboleza.

keep vt,vi 1 weka, zuia; fanya kuwa ~ *the class quiet* nyamazisha darasa. **~ somebody indoors** zuia mtu asitoke nje. **~ eye on** (*colloq*) angalia kwa makini, linda. **~ something in mind** kumbuka. 2 endeleza, weka ~

keep

somebody waiting ngojesha, fanya mtu aendelee kungoja. ~ *somebody going* wezesha mtu kuendelea *shs 10,000/= will ~ me going for four days* shiiling 10,000/= zitanitosheleza kwa siku nne. 3 **~ somebody/something from doing something** zuia, kinga *you must ~ the wall from falling* lazima uzuie ukuta usianguke *we couldn't ~ from crying* hatukuweza kujizuia kulia. 4 **~ something (back) (from)** ficha *I can't ~ anything* (*back*) *from you* siwezi kukuficha kitu; zuia, kata *the employer ~s back 3000/= a month for my pension* mwajiri wangu hukata 3000/= kila mwezi kwa ajili ya kiinua mgongo changu. **~ something to oneself** (*often imper*) hifadhi, dhibiti, kaa na (kitu) ~ *your views to yourself* usiseme/usitoe maoni yako; nyamaza. 5 (*with an implied complement*) timiza ~ *a promise* timiza ahadi ~ *the law* fuata sheria. 6 adhimisha ~ *one's birthday* adhimisha siku ya kuzaliwa. 7 linda. 8 hifadhi, tunza ~ *the money for me* nitunzie fedha zangu. **~ a firm/tight hold on** shika imara. 9 ruzuku, kimu; fuga *his salary ~s him and his family*

kipper n samaki aina ya heringi (ainaya samaki aliyekaushwa kwa moshi na kutiwa chumvi). vt kausha samaki (aliyetengenezwa kwa chumvi).

kirk n (*Scot*) kanisa.

kismet n (Turk) kudura.

kiss vt,vi busu. **~ the hand** busu mkono. **~ the book** apa kwa neno la Mungu. **~ the dust/ground** onyesha utii, uwawa. **~ the rod** kubali adhabu ya viboko. **~-in- the-ring** n mchezo wa watoto ambao mmoja humfukuza mwenziwe na akimkamata humbusu. n 1 busu. 2 peremende. **the ~ of life** n kuingiza hewa ndani ya mtu kwa kutumia njia ya mdomo kwa mdomo. **~er** n (*sl*) domo; bakuli.

kit n (*collective sing*) 1 vyombo, vifaa,

knack

zana (agh nguo) za askari au msafiri, *the whole ~ and Kaboodle* (*colloq*) (*US sl*) watu/vitu/vikorokoro vyote. **~-bag** n fuko, shanta 2 vifaa vya kazi. 3 **do-it- yourself ~** n seti ya sehemu za kifaa zinazoungwa na mnunuzi. vt **~ somebody out/up** (**with something**) -pa vifaa vyote vinavyohitajika katika shughuli fulani.

kitchen n jiko, meko; *(GB)* chumba cha kulia (chakula) pamoja na shughuli nyingine. **everything but the ~ sink** vitu vingi mno (zaidi ya inavyohitajika). **~-garden** n bustani ya mboga na matunda. **~-sink drama** n (*GB in 1950's and 1960's*) tamthilia inayoakisi maisha ya mfanyakazi (agh jinsi anavyotambua hali ya kisiasa, uchumi, kijamii n.k.). **~ unit** n vifaa vya jikoni vilivyounganishwa pamoja. **~ware** n vifaa vya jikoni. **~ette** n chumba kidogo cha kupikia chakula.

kite n 1 mwewe; kipanga. 2 tiara, kishada. **fly a ~** (*fig*) pima mawazo ya watu kwa jambo fulani. **~-balloon** n putotiara la kijeshi.

kith n (*only in*) **~ and kin** jamaa, ndugu na marafiki.

kitsch *n*, adj (*in the arts, design etc*) -enye ulimbwende/madoido yasiyo na maana.

mshahara wake unamkimu yeye na familia yake *he ~s cattle on his farm* anafuga ng'ombe katika shamba lake. 10 weka ~ *a note of something* weka kumbukumbu ya kitu ~ *a ledger* tunza daftari. **~ accounts** tunza mahesabu. 11 -wa na, miliki ~ *a shop* -wa na duka. **shop~er** n mwuza duka. 12 tunza, simamia. **~ a house** tunza nyumba. **~ open house** -wa tayari kukaribisha wageni/marafiki. 13 **~ on/to** endelea. **K~ cool** (*fig*) tulia! poa! **~fit** kaa imara/bora wa afya ~ *to the left* enda upande wa kushoto ~ *straight on* enda moja kwa moja ~ *right* enda upande wa kulia. 14 **~ (on) doing something** endelea kufanya jambo, fanya jambo mara kwa mara ~ *smiling* endelea kutabasamu *my shoe ~s* (*on*)

keep

coming off kiatu changu kinatoka mara kwa mara. **~ going** endelea bila kusimama/kukoma. 15 (*of food*) -toharibika, kaa *the food will ~ till tomorrow evening* chakula hakitaharibika/kitakaa hadi kesho jioni. 16 *(uses with adverbial particles and preps)* **~ at something** shikilia; kazania; fanyia kazi, sikate tamaa. **~ somebody at something** kazania mtu aendelee na jambo fulani, himiza, tia ari. **~ away (from) (something)** epuka, kaa mbali na ~ *away from the dog* mwepuke yule mbwa. **~ somebody/something away (from)** epusha, zuia asikaribie. **~ back (from something)** kaa/baki nyuma. **~ somebody back** zuia mtu asiende mbele. **~ somebody down** gandamiza, dhulumu. **~ something down** zuia ~ *down your anger* zuia hasira yako; punguza ~ *down your expenses* punguza matumizi yako. **~ in** (*eg of fire*) endelea kuwaka *the fire will ~ in till I come back* moto utaendelea kuwaka mpaka nitakaporudi. **~ in with somebody** endelea kuwa na uhusiano mzuri, elewana/patana. **~ somebody in** zuia kama adhabu. **~ off** kaa mbali. **~ off something** -sikaribie kitu fulani, -tojihusisha na. **~ somebody/ something off** zuia ~ *your hands off me* usiniguse. **~ on (doing something)** endelea, shikilia. **~ on working** endelea kufanya kazi. **~ something on** endelea kuvaa. **~ somebody on** endelea kumwajiri mtu. **~ on at somebody** sumbua kwa malalamiko, maswali n.k. **~ out (of something)** kaa mbali, -tojiingiza. **~ somebody/something out (of something)** zuia kuingia ~ *out of my business*

kitten n mtoto wa paka *have ~s* (*colloq*) -wa na wahaka/ wasiwasi, wayawaya. **~ish** adj. **kit** n mtoto wa paka.

kitty n 1 (*in some card games*) mfuko wa fedha za michezo; (*colloq*) mfuko wa fedha. 2 (*of a child's language*) nyau.

kiwi n kiwi: ndege (wa New Zealand) asiye na mbawa; (*sl*) mwenyeji wa New Zealand.

kleptomania n udokozi. **~c** n mdokozi.

knack n welekevu, weledi, ustadi *there's a ~ in it* lazima ujifunze kwa kutenda *get the ~* -wa na ustadi (ubingwa), elewa *have the ~*

knacker

of doing something -wa na ustadi wa kufanya kitu.

knacker n 1 mchinja farasi. 2 mtu anayenunua nyumba, meli, mashine kuukuu ili avunje na kupata vifaa. **~'s yard** n mahali pa kuvunjia vyuma vikuukuu. vt chocha. **~ed** adj (*GB*) -enye kuchoka sana, hoi.

knap vt vunja mawe kwa nyundo.

knapsack n shanta.

knave n 1 (*old use*) ayari, laghai. 2 (*laying cards*) mzungu wa tatu, ghulamu. **~ry** n. **knavish** adj. **knavishly** adv.

knead vt (*dough/clay/muscles*) kanda.

knee n 1 goti. **bring somebody to his ~s** tiisha mtu. **fall drop on one's ~s** angukia (kwa kuomba msamaha). **be on/go down on one's ~s** piga magoti (kwa kuabudu). 2 sehemu ya nguo (agh suruali) inayofunika magoti. 3 (*compounds*) **~breeches** n suruali fupi iliyofungwa chini ya magoti. **~ cap** n pia ya goti/kifuu cha goti/kibandiko cha goti. **~-deep** adj,adv -nayofikia magoti. **~capping** n kupiga risasi miguuni. **~high** adj,adv -a magotini.

kneel vi **~ (down)** piga magoti.

knell n mlio wa kengele (ikigongwa moja moja kama kwa maziko); (*fig*) ishara ya mwisho/kifo cha kitu. vt (*fig*) piga kengele

usingilie shughuli zangu. **~ to something** timiza, fanya jambo lililokubaliwa ~ *to your promise* fanya kama ulivyoahidi, timiza ahadi yako. **~ to oneself** jitenga, epuka kukutana na watu. **~ somebody/ something under** tawala, zuia ~ *the*

kernel

fire under zuia moto usienee. **~ up (with somebody)** enda kwa kasi/ mwendo sawa na mtu mwingine *Juma kept up with his classmates* Juma aliendelea sawa na wenzake. **~ up with the Joneses** shindana na majirani (katika kuhodhi vitu) (gari, nguo n.k.). **~ somebody up** chelewesha mtu kulala mapema *Don't ~ the children up* usiwacheleweshe watoto kulala. **~ something up** zuia kitu kisizame au kuteremka chini ~ *up your courage* jijasirishe zaidi; fuata, heshimu ~ *up old customs* endeleza/fuata mila za kale; endelea *we will ~ up the discussion the whole day* tutaendelea kujadili mchana kutwa; tunza *it costs me a great deal to ~ up my farm* inanigharimu sana kulitunza shamba langu. **~ it up** endelea. n 1 riziki, chakula. 2 mnara wa ngome/boma. 3 **for ~s** (*colloq*) kwa kudumu, daima, abadani *this is mine for ~s* hii ni mali yangu kabisa/abadani. **~er** n 1 mlinzi, mwangalizi. 2 (*in compounds*) **gate ~er** n bawabu. **park ~er** n mwangalizi wa hifadhi. **~ing** n 1 hifadhi, ulinzi. **in safe ~ing** mahali pa usalama. 2 (*in verbal senses*) ufugaji. **in/out of ~ ing (with)** -a kupatana/-siopatana na. **~sake** n kumbukumbu, ukumbusho.

keg n kikasiki, kipipa.

kelp n 1 majani ya bahari, mwani. 2 majivu ya mwani.

ken n (*only in*) **beyond/outside my ~** (*colloq*) nje ya ujuzi/utambuzi wangu. vt (*Scot*) fahamu, tambua.

kennel n 1 kibanda cha mbwa. 2 chaa ya kufuga na kufundisha mbwa vt,vi weka/tunza mbwa.

kept vt *see* **keep**.

kerb *(also* **curb)** n ukingo wa barabara (wa kikuta). **~stone** n jiwe la ukingo wa barabara.

(agh kama onyo).

knelt vi *pt, pp of* **kneel**.

knesset n Bunge la Israeli.

knew vt *pt of* **know**

knickerbocker n **~s** kaboka.

knickers n *pl* 1 (*US*) (*inform*) chupi ya

mwanamke. 2 (*old use*) kaptura mkunjo. **get one's ~ in twist** (*GB sl*) changanyikiwa.

knick-knack n kikorokoro.

knife n (*pl* **knives**) kisu; jisu, *(for tapping palm -trees)* kotama *pocket* ~ kisu cha kukunja, kijembe. **get one's ~ into somebody** dhamiria kudhuru. **war to the ~** uhasama mkali, kukinzana na, vita vya kufa na kupona *before you could say* ~ kufumba na kufumbua. **~ edge** n

knock

makali ya kisu. **on a ~-edge of** (*a person awaiting important outcome, result etc.*) -enye mashaka/wasiwasi mwingi *be/go under the ~* pasuliwa. vt kata/choma kwa kisu.

knight n 1 (*in the Middle Ages*) shujaa wa ukoo bora anayepewa daraja la juu katika jeshi baada ya kuonyesha uhodari wote. **~ -errant** n shujaa wa ukoo bora aliyekwenda kutafuta ushujaa. 2 (*GB modern use*)cheo cha hadhi/heshima kinachotolewa kwa kulitumikia taifa (mwenye cheo hiki huitwa "Sir" kabla ya jina lake). 3 *(GB history)* **~ (of the shire)** Mbunge wa jimbo. 4 (*game of chess*) kete yenye kichwa cha farasi. vt pa cheo, tunza cheo cha 'Sir'. **~hood** n 1 cheo/heshima ya shujaa wa ukoo bora. 2 watu wenye cheo hiki. **~ly** adj.

knit vt,vi **~ something** (**up**) (**from/into**) 1 fuma ~ *a sweater* fuma sweta. 2 (*join closely*) unga; unganisha. 3 weka pamoja. **~ one's/the brows** kunja uso. **~ter** n mfumaji. **~ting** n 1 kufuma. 2 nyuzi za kufumia. **~ting-machine** n mashine ya kufumia. **~ting-needle** n sindano ya kufumia. **~wear** n (*trade use*) nguo zilizofumwa.

kerchief n kitambaa; leso.

kerf n mkato wa msumeno.

kernel n kiini *wheat* ~ kiini cha

mbegu ya ngano; (*fig*) ~ *of*

kerosene

argument kiini cha hoja.

kerosene n kerosini, mafuta ya taa.

ketch n mashua/chombo kidogo cha milingoti miwili.

ketchup n kechapu: nyanya na viungo tamutamu.

kettle n birika, kandirinya *put the* ~ *on* teleka birika.

kettle-drum n ngoma ya shaba nyeupe.

key[1] n 1 ufunguo (wa mlango, saa n.k.). ~ **hole** n tundu la ufunguo. ~ **money** n kilemba. **~ring** n pete ya ufunguo. **master/skeleton** ~ n ufunguo malaya. 2 ~ **(to)** (*fig*) ufumbuzi. 3 ufunguo wa saa. 4 (*of text book*) majawabu, (*translation*) tafsiri. 5 (*also attrib*) mlango *a* ~ *position* nafasi maalumu. 6 (*attrib*) muhimu ~ *industry* tasnia muhimu (kwa ajili ya uendelezaji wa viwanda vingine). **~stone** n (*archit*) jiwe la kiungo kwenye tao; (*fig*) msingi/jambo muhimu. 7 kibao cha tapureta/piano/kinanda/filimbi ~ *board* msururu wa vibao hivyo. 8 *(music)* ufunguo (mfululizo wa noti wenye mfumo maalumu); (*fig*) namna/mtindo wa sauti/mawazo *in a minor* ~ kwa huzuni *all in the same* ~ bila kuonyesha hisia; kwa sauti ya namna moja. ~ **note** n noti ya msingi; (*fig*) wazo linalojitokeza.

key[2] vt linganisha sauti (kwa kukaza/ kulegeza nyuzi). ~ **something in** patanisha kitu na vingine. ~ **something into something** patanisha/ unganisha vitu. ~ **somebody up** chochea/amsha mtu.

key[3] n kisiwa kidogo/tambarare (cha matumbawe).

knives n *pl of* **knife**.

knob n 1 kirungu. 2 kifundo, kinundu. ~ **kerrie** n rungu. **~bly** adj -enye fundo. **~ble** n kirungu kidogo.

knock n 1 pigo; bisho *a* ~ *at the door* kupiga/kubisha hodi, bisho mlangoni *he got a slight* ~ *on the fore-head* alipata pigo hafifu pajini. ~ **for** ~ (*of an Insurance Company*) kulipia kile kile kilicholipiwa bima. 2 (*of a petrol engine*) kuvunjika, kuharibika, kunoki. 3 (*cricket*) zamu (ya kupiga). 4 (*sl*) lawama; hasara. **~er** n 1 mtu/kitu kinachobisha mlango. ~ **up** n mtu anayeamsha wafanyakazi asubuhi. vt,vi 1 bisha, gonga ~ *at the door* bisha mlango, bisha/piga hodi. ~ **against something/somebody**

knock

gonga/gongana na kitu/mtu. ~ **one's head against a brick wall** (*fig*) jisumbua bure. 2 (*sl*) shangaza; shtusha 3 (*of a petrol engine*) noki, vunjika, haribika. 4 (*sl*) kosoa. 5 (*compounds*). **~-about** adj (*of clothes*) zinazofaa kwa kazi. **~-down** adj (*of prices eg at an auction*) -a bei nafuu; -a chini na mwisho; *(fig)* -a kushangaza, -a kuduwaza. **~-kneed** *adj*, -enye magobwe. **~out** *adj*, *n* (*abbr KO*) pigo la ushindi/ushinde (kwenye mchezo wa masumbwi); (*sl*) -a usingizi (*of a tournament*) mashindano ya kutoana; (*colloq*) (*person, thing*) -a kuvutia, -a kupendeza, -a usingizi *~out pills* dawa za usingizi. 6 (*uses with adverbial particles and props*). ~ **about** (*colloq*) kuzurura. ~ **about (with somebody)** -wa na uhusiano (wa kimapenzi) na, tembea na. ~ **somebody/something about** piga mara kwa mara; fanyia ubaya. ~ **something back** (*sl*) -nywa ~ *back a pint of beer* -nywa bia; shangaza. ~ **somebody down** angusha; gonga. **you could have ~ed me down with a feather** nilishangaa sana, niliduwaa/shikwa na bumbuazi. ~ **something down** bomoa, haribu; changua katika sehemu ~ *down the furniture* fungua fanicha katika sehemu (kupata wepesi wa kusafirisha). ~ **something/somebody down (to something)** uzia mtu kitu kwenye mnada. ~ **down prices** punguza bei. ~ **something in** pigilia, gongomea ~ *in a nail* pigilia msumari. ~ **off (work)** pumzika. ~ **somebody off** (*sl*) tongoza na kutelekeza. ~ **something off** punguza/tunga/maliza haraka; (*cricket*) funga haraka haraka; *(sl)* vunja; iba ~

khaki n kaki adj -enye rangi ya kaki, -a kaki.

khan[1] n khan: cheo cha watawala na maofisa wa Asia ya Kati, Afghanistan n.k. (*in olden times*) (jina la cheo la) mfalme wa Waturuki; Watarta wa Mongolia.

khan[2] n (*in the East*) hoteli yenye ua (inayotumiwa na misafara).

kibbutz n kibuzi; shamba/makazi (ya

kid

kijamaa Israeli). ~**nik** **n** mwanakibuzi.

kick[1] n 1 teke. **get more ~s than halfpence** shukrani ya punda ni mateke. ~ **back** n (*US sl*) bahashishi; kiasi cha fedha (apewacho mtu kwa kumpatia mwingine mapato). 2 (*colloq*) msisimko. **do something for ~s** fanya kwa kusisimka. **be on a** ~ (*sl*) zama katika shughuli. 3 (*colloq*) nguvu. **he has no ~ left in him** amechoka, yu hoi. 4 kushtua kwa nguvu. ~ **start (er)** n pedali ya kuwashia pikipiki. vt,vi 1 piga teke. ~ **the bucket** *(sl)* fariki. ~ **a goal** (*Rugby football*) funga goli. ~ **one's heels** kaa bure/bila kazi. ~ **somebody up stairs** (*fig*) toa mtu mahali fulani kwa kumpa cheo kikubwa zaidi. 2 *(of a gun)* shtuka baada ya kufyatuliwa. 3 (*special uses with adverbial particles and preps*) ~ **against/at** pinga, onyesha kuudhika/kulalamika/kutoridhika; kaidi. ~ **off** *(football)* anza mchezo. ~ **something off** vua kwa kupiga teke, kwa kutupa/kurusha miguu ~ *off one's slippers* vua ndara kwa kupiga teke. ~**off** n kuanza. ~ **somebody out** fukuza mtu. ~ **something up** pandisha kitu kwa kukipiga. ~ **up a fuss/shindy/ row/stink** (*colloq*) sababisha fujo, leta vurumai kwa kubisha. ~ **up one's heels** (*of a horse*) rukaruka baada ya kutumikishwa; (*fig*) jifurahisha.

kid[1] n 1 mwana mbuzi. 2 ngozi ya mwana mbuzi. ~ **gloves** n glavu za ngozi ya mwanambuzi. **handle somebody with ~ gloves** (*fig*) shughulikia kwa unyenyekevu (pasipo kuwa mkali). 3 (*sl*) mtoto (*US sl*) kijana *college ~s* vijana wa chuo. ~**dy** n (*sl*) kitoto, mtoto mdogo. vt (*of a goat*) zaa.

kid[2] vt,vi (*sl*) (kwa kuongopa) tania; danganya *don't ~ yourself*, usijidanganye.

off a bank vunja benki. ~ **it off** (*sl*) acha! ~ **on** (*Rugby*) gonga mpira kwenda mbele wakati wa kujaribu kuudaka ~ *or effect* n (*colloq*) matokeo mabaya; mwambukizano. ~ **somebody out**

know

(*boxing*) angusha mpinzani kiasi cha kushindwa kuendelea; (*fig*) shangaza; duwaza, zimisha. ~ **somebody out** (**of**) toa shinda (mpinzani). ~ **something out** kung'uta ~ *out one's pipe* kung'uta kiko (ili kutoa tumbaku). ~ **(things) together** gonganisha/weka vitu haraka haraka, haraka/ovyo ovyo. ~ **your/their heads together** tumia nguvu kuzuia mtu/watu wasigombane, waache ujeuri; gonganisha vichwa vyenu. ~ **up (tennis)** zoezi fupi kabla ya mchezo. ~ **somebody up**, (*GB colloq*) amsha mtu (*GB colloq*) chosha, taabisha, (*US sl*) shambulia, piga; (*US vulg sl*) (*of a man*) jamiina na; tia mimba. ~ **something up** piga/rusha juu kwa ngumi; panga/weka/tengeneza pamoja haraka; (*of cricket*) funga. ~ **up copy** (*in newspaper etc*) tayarisha mswada kwa uchapishaji. ~ **into** fundisha kwa nguvu; kutana na (bila kutegemea). ~ **off** ua.

knoll n kilima kidogo; mwinuko, kiduta, kuchuguu.

knot n 1 fundo *tie/make a* ~ piga fundo *make a* ~ (*fig*) funga *the marriage* ~ kufunga ndoa/pingu za maisha. 2 utepe wa mapambo (wenye mafundo). 3 shida, taabu, tatizo. **tie oneself in/up in/into ~s** jibabaisha; changanyikiwa. 4 (*of trees*) kifundo.~ **hole** n shimo la kifundo. 5 (*of persons*) kikundi. 6 (*naut*) noti: mwendo wa futi 6080 (mita 1853) kwa saa *ship of 16 ~s* meli inayokwenda noti 16 kwa saa. vt,vi fanya/funga fundo. ~**ty** adj 1 -enye kifundo ~ *ty tree* mti wenye vifundo. 2 gumu kufahamu. ~**ty problem** n tatizo gumu kutatuliwa.

knout n mjeledi wa ngozi (uliotumika Urusi kutolea adhabu). vt piga kwa mjeledi.

know vt,vi 1 jua, fahamu, elewa, tambua ~ *one's business/what's what/the ropes/a thing or two* -wa na ujuzi wa jambo fulani; elewa

kidnap vt iba mtoto; teka nyara. **~per** n mtekaji nyara; mwizi wa watoto.

kidney n 1 figo. **~ bean n** haragwe jekundu. ~ **machine** n mashine ya figo (mashine itumiwayo kufanya kazi ya figo kwa mgonjwa wa mafigo).

kill vt,vi 1 ua; fisha. **~ somebody/ something off** ua; ondosha ~ *time* jishughulisha wakati wa kungoja. 2 poteza, haribu, fifisha *the red carpet ~s your curtains* zulia jekundu linafifisha rangi ya) mapazia. 3 shinda; piga kura ya vito. **~ joy** n mtu anayeharibu furaha ya wengine. 4 vutia sana. **~ somebody with kindness** haribu mtu kwa kumfanyia huruma sana, dekeza sana. **dress to ~** vaa ili kuvutia watu. n 1 kuua. **be in at the ~** shuhudia kuuawa mnyama. 2 (*in hunting*) windo. **~ing** adj (*colloq, dated*) -a kuchosha, -a kuchekesha sana. **make a ~ing** fanikiwa sana. **~ingly** adv. **~er** n muuaji.

kiln n tanuru, joko. vt kausha jikoni.

kilo[1] n *pl* (*abbr of*) **~gram** kilo.

kilo[2] *pref 1000*. **~gram** n kilo: (gramu 1000). **~metre** n kilomita: mita 1000.

kilt n sketi ya mikunjo ifikayo magotini, kitambaa cha tarta. **~ed regiment** n askari wa kiskoti wavaao sketi hizo.

kimono n kimomo: kanzu refu jembamba la Kijapani.

kin n aali; ukoo, mlango; jamaa, ndugu. **next of ~** n ndugu wa karibu zaidi. **~dred** n 1 ukoo, udugu *claim ~dred with somebody* dai kuwa wa ukoo mmoja na fulani. 2 familia, ndugu, jamaa adj (*attrib only*) -a asili moja; -a namna moja, -a kufanana. **~ly** adj 1 -ema, -pole. 2 (*of climate*) tulivu. 3 halali. **~liness** n. **~folk** n ndugu, jamaa. **~sman** n ndugu/ jamaa wa kiume. **~swoman** n ndugu/jamaa wa kike. **~ship n** uhusiano wa damu; kufanana kwa tabia.

kind[1] adj -ema, -enye huruma,

king

utaratibu wa jambo fulani; -wa na uamuzi wa busara; jua unachofanya. **~ better than to do something** jua ni vizuri kutofanya jambo fulani. **~ about/of** fahamu jambo fulani, -wa na habari kuhusu. 2 fahamu, tambua, jua (mtu), fahamiana na; tofautisha/pambanua mtu/kitu. **make oneself ~n to somebody** jitambulisha. **be ~n to** julikana na *he's ~n to the police* anajulikana na polisi. **be ~n as** julikana kama. **~ somebody from somebody** tofautisha, pambanua. **~ something from something** weza kutofautisha kitu. **not~ somebody from Adam/from a bar of soap** (*colloq*) -tofahamu (mtu) kabisa. 3 jua vizuri. 4 weza kutambua. (*compounds*) **don't-~** n (*colloq*) msailiwa asiyejua maswali ya kura ya maoni. **~-all** n *(derog)* sogora, mjuaji. **~-how** n akili ya kutengeneza vitu n.k., ujuzi wa mbinu za utekelezaji; ufundi ustadi, ubingwa wa ufundi. n (*only in*) **in the** ~ (*colloq*) -enye habari. **~able** adj **~ing** adj. -stadi, -juzi, -enye maarifa; -erevu, -janja. **~ingly** adv 1 kwa makusudi. 2 kwa ujuzi *in a ~ing manner* kwa ujuzi, kwa utambuzi. **~ledge** n 1 elimu; maarifa. **~ledgeable** adj -enye maarifa mengi/akili/ fahamu. 2 ujuzi. 3 ufahamu, utambuzi.

knuckle n 1 konzi. 2 (*in animals*) goti, kongoro. vi **~ down to something** (*colloq*) anza kazi fulani kwa bidii, zamia. **~ under** jitoa, salimu amri.

koala n (*zool*) koala: dubu mdogo wa Australia migodini.

kohl n wanja wa manga.

kohlrabi n aina ya kabichi.

kola n mkola. **~ nuts** n kola.

kook n (*sl*) mjinga. **~y** adj -a ujinga.

kookaburra n (*Australia*) mkumburu.

kopec(**k**) n see **copeck**.

kopje; koppie n (*in South Africa*) kilima kidogo, mwisho, kiduta.

Koran n Kurani, Msahafu.

-karimu. ~ **hearted** adj -ema, -enye huruma. **~ly** adv 1 kwa huruma/ ukarimu. 2 (*in polite formulas*) *will you ~ly close the door* tafadhali funga mlango. 3 kirahisi, kawaida *take ~ ly to* kubali kirahisi. **~ness** n wema, huruma. **out of ~ness** kwa huruma. **do/show somebody ~ness** onyesha huruma/wema.

kind[2] n 1 namna, kabila. 2 aina, ngeli, namna *a ~ of dog* namna ya mbwa *all ~s of things* kila aina ya vitu *coffee of a ~* kinywaji kama kahawa. **nothing of the ~** si kitu kama hicho, si hivyo; hata kidogo. **something of the ~** kitu kama hicho *this ~ of* -a aina hii ya *what ~ of*? -a namna gani? **~ of; ~a** kwa kiasi fulani *I ~ of expected* nilitarajia kiasi. 3 asili, tabia *they differ in ~* wanatofautiana sana. 4 **in ~** (*of payment*) vitu/bidhaa (si fedha) *repay somebody in ~* tendea fulani jinsi ulivyotendewa naye; lipiza kisasi.

kindergarten n shule ya chekechea, shule ya watoto wadogo, shule ya awali.

kindle vt,vi 1 washa moto. 2 *(excite)* amsha, chochea. **kindling** n vijiti vya kuwashia moto.

kine n *pl* (*old form*) ng'ombe.

kinetic adj -a mwendo. ~ **art** n sanaa mwendo. ~ **energy n** nishati mwendo. **~s** n *pl* (*with sing v*) elimumwendo.

king n 1 mfalme. **turn ~'s evidence** toa ushahidi dhidi ya mhalifu mwenzi. 2 mtu mashuhuri. 3 (*chess game*) kete kuu; (*playing cards*) mzungu wa nne. 4 kitu kikubwa katika kundi la vitu/wanyama. **the ~ of beasts** n simba. **the ~ of the forest** n mwaloni. **the ~ of terrors** n kifo. 5 (*compounds*) **~bird** n shore. ~ **bolt** n komeo kubwa. **~crab** n kaa mkubwa. **~craft** n ustadi wa kutawala. ~ **cup** n ua kubwa la njano. **~fish** n nguru. **~fisher** n mdiria/chepea. ~

kosher n adj (*food, foodshop*) -enye

Kwela

kutimiza kanuni za Kiyahudi.

kourbash n (*in Turkey/Egypt*) mjeledi; kiboko.

kowtow; kotow n (*former Chinese custom*) kusujudu (kama ishara ya heshima/utii), kusujudia. vt **~** (**to**), sujudia; rairai, nyenyekea.

kraal n (*in South Africa*) 1 kijiji (kilichozungushiwa boma). 2 zizi.

Kremlin n Kremlin: ngome ya mji wa Moscow. **the K ~** Makao Makuu ya Chama na Serikali ya Urusi.

krona n korona: sarafu ya fedha ya Sweden.

krone n sarafu ya fedha ya Denmark au Norway.

kudos n (*colloq*) heshima (kwa sababu ya tendo); sifa.

kudu n tandala.

Ku-Klux-Klan n jumuia ya siri ya ubaguzi wa rangi Marekani.

kulak n (*Russian*) kulaki: mkulima tajiri.

kungfu n kungfu: riadha ya kujihami, karate ya Kichina.

kwashiorkor n unyafuzi, chirwa.

Kwela n (*South Africa*) Kwela: aina ya jazi.

Ll n 1 herufi ya kumi na mbili katika alfabeti ya Kiingereza. 2 namba 50 ya Kirumi.

la n (*music*) la: noti ya 6 katika muziki.

lift

anapokufa na hairithishwi). ~ **expectancy** n miaka ambayo mtu anatarajiwa kuishi. **~-giving** adj -a kuhuisha. **~-guards** n walinzi,

laager n 1 *(in S. Africa)* kambi iliyopangwa kati ya duara ya magari. 2 *(mil)* maegesho ya magari ya kivita. vt,vi 1 egesha magari katika duara. 2 jihami nyuma ya magari.

lab n (*colloq*) (*abbr of*) **laboratory**.

label n 1 kitambulisho (chenye maelezo/anwani ya mzigo). vt weka kitambulisho chenye maelezo/anwani ya kitu/mzigo. (*fig*) **~ somebody (as something)** -pa/pachika mtu (cheo, sifa, jina) *he was ~led a thief* alipachikwa jina la wizi.

labial adj -a midomo; -a kufanyika kwa midomo; (*phon*) ~ *sounds* sauti za midomo k.m. m,p,b. **labio-** *pref* -a mdomo.

laboratory n maabara, lebo.

labour *(US)***labor** **n** 1 kazi *division of* ~ mgawanyo wa kazi. **hard ~** n kazi ngumu. **manual** ~ n kazi ya mikono/sulubu. ~ **saving** adj -a kupunguza kazi. 2 kazi. **a ~ of love** kazi afanyayo mtu kwa upendo. 3 wafanyakazi. ~ **Exchange** n ofisi ya leba. **the ~ Party** n Chama cha Leba/Wafanyakazi. ~ **leaders n** viongozi wa Chama cha Leba; viongozi wa Chama cha Wafanyakazi. ~ **Day n** (*US*) sikukuu ya wafanyakazi; Jumatatu ya kwanza ya mwezi Septemba. ~ **union** n (*US*) Chama cha Wafanyakazi. 4 uchungu wa uzazi *a woman in ~* mwanamke mwenye uchungu. vt,vi 1 fanya kazi, tumika; jitahidi. 2 enda/ pumua polepole na kwa shida. 3 ~ **under somebody/something** teseka, pata shida ~ *under a disadvantage* teseka kwa shida ~ *under a delusion* jidanganya. 4 fanya kazi kwa undani/urefu mno. **~ed** adj 1 -a shida/taabu. ~ **breathing n** upumuaji wa shida, taabu. 2 -enye kutafakuri mno. **~er** n mfanyakazi, kibarua.

lactate

~ite n mwanachama/shabiki wa chama cha Leba. **~ious adj** 1 (*of work etc*) -harubu, -a kuchosha. 2 -enye kuhitaji makini. 3 gumu. **~iously** adv.

labret n ndonya.

labyrinth n 1 njia za mzingo; (*fig*) matata mengi, mchanganyiko wa mambo. 2 (*bio*) waokozi katika sehemu za kuogelea. **L~ Guards** n (*pl*) kikosi cha farasi katika jeshi la Kiingereza. ~ **history** n (*biol*) kumbukumbu ya maisha kamili ya kiumbe. ~ **insurance/ assurance** n bima ya maisha. **~-jacket** n jaketi/koti okozi. **~like** adj -enye kufanana na kiumbe chenye uhai; -enye kufanana na kiwakilishwa. **~line** n 1 kambaokozi: kamba ya kuokolea maisha (ambayo hufungwa kwenye boya au meli); kamba ya wapiga mbizi; (*fig*) tegemeo kuu; kitu kinachotegemewa kwa uhai wa mtu. **~long** adj -a maisha, -a maishani. **~-office** n ofisi ya bima ya maisha. **~-preserver** n (*US*) **~ jacket** n (*GB*) rungu la kujilinda. **~-saver** n (*colloq*) kitu/mtu amsaidiaye mwenzake katika matatizo (*esp in Australia*); mwogeleaji aokoaye watu waliozama. **~-sentence** n adhabu ya kifungo cha maisha. **~-size(d)** adj (picha) -enye ukubwa sawa na kitu chenyewe. **~-span** n (*biol*) maisha ya kiumbe/kitu. **~-support system** n vifaa kwenye chombo cha anga/ hospitali ambavyo humsaidia mtu kuishi. **~time** n maisha. **the chance of a ~ time** bahati inayotokea mara moja katika maisha. **in somebody's ~ time** katika maisha ya mtu. **~-work** n kazi ya kudumu, kazi yenye kumshughulisha mtu maisha yake yote. **~less** adj -fu, -liokufa; -siokuwa na uhai; -enye kuchusha, -siovutia. **~lessly** adv. **~r** n (*sl*) mtu aishiye kwa namna fulani (*sl*) mfungwa wa maisha.

lift vt,vi 1 inua, pandisha, nyanyua, kweza. ~ **up one's eyes (to)** angalia, tazama (juu). ~ **up one's voice** paaza sauti. 2 ~ **off** (*of a space craft*) tweka; ruka, ondoka. 3 (*of clouds, fog*) panda, potea *the fog*

light

began to ~ ukungu ulianza kutoweka. 4 chimbua; (*root crops*) ng'oa. 5 iba, sogeza. 6 ondoa (agh kizuizi, upigaji marufuku). n 1 kuinua; msaada. **give somebody a ~**-pa mtu lifti/msaada, beba; (*of a person's spirits*) fariji, changamsha. 2 (*US elevator)* lifti *~-and-force pump* pampu la kuvuta na kusukuma. **~-attendant/boy/man** n opereta wa lifti.

ligament n kano.

ligature n 1 uzi, bendeji itumikayo kufunga mishipa n.k. 2 (*printing*) herufi

sikio la ndani. **~ine** adj.

lace n 1 (*shoes*) kamba. 2 lesi, gangiri, kimia. **~-glass** n kioo chenye marembo. **~-pillow** n mto wa kufuma lesi. vt,vi **~ (up)** 1 funga viatu kwa kamba. 2 pamba nguo kwa lesi. 3 **~ something with something etc** tia (pombe kali) kidogo n.k. 4 **~ into somebody** piga mtu. **lacing** n. **lacy** adj -a kimia, -a lesi.

lacerate vt 1 papura, kwaruza (agh. ngozi). 2 (*fig*) tia uchungu. **laceration** n.

lachrymal adj -a machozi ~ *glands* tezi za machozi. **lachrymose** adj lizi, -enye machozi.

lack n utovu, ukosefu, upungufu, uhitaji *no ~ of* tele *for ~ of* kwa sababu ya ukosefu wa (*naut*) ~ *of stability* mleoleo. vt,vi **~** (**in**) -tokuwa na; kosa, pungukiwa na, hitaji *we ~ books* hatuna vitabu *they ~ed for nothing* hawakuhitaji/ hawakukosa kitu *he ~s good manners* hana adabu *the borrower ~s not, he who ~s is the owner of the vessel* mwenye kuazima hatoi, mtovu ni mwenye chombo; -tovu, -enye kukosa. **~-lustre** adj -a mazimbwezimbwe, bila uhai.

lackadaisical adj -enye kupuuza, -enye kuchoka, zembezembe, -sio na bidii. **~ly** adv.

lackey n mtumishi wa kiume; (*fig*) mnyonge; kikaragosi.

laconic adj -a maneno machache. **~ally** adv. **laconism** n.

lacquer n vanishi; behedani vt paka vanishi/behedani.

lactate vt tunga maziwa; nyonyesha maziwa. n (*chem*) chumvi ya maziwa. **lactation** n. **lactic** adj -a

lactose

maziwa ~ *acid* asidi ya maziwa yaliyochachuka.

lactose n (*chem*) laktosi.

lacuna n uwazi, pengo. **~l; ~ r** adj.

lacustrine adj -a ziwa ~ *dwelling* kijiji cha zilizounganishwa f na l kuwa fl.

light[1] adj 1 (*of colour*) -siokoza, -sioiva angazi, -a ~ *brown* kahawia isioiva, hafifu. 2 (*of a place*) -enye mwanga.**~ coloured** adj -enye rangi isiyoiva. n 1 nuru, mwanga *the ~ begins to fail* mwanga unaanza kufifia *day ~* mchana. **in a good/bad ~** (*of picture etc*) -a kuonekana vizuri/vibaya; (*fig*) eleweka vizuri/vibaya. **see the ~** (*liter or rhet*) zaliwa; baini; tangazwa; tambua; -okoka. **be/stand in one's ~** kinga nuru; (*fig*) zuia mtu mafanikio/maendeleo yake. **stand in one's own ~** zuia kazi yako isionekane; fanya kinyume na matakwa yako. **~ year** n (*astron*) kipimo cha umbali kati ya nyota. 2 taa. **~s out** muda wa kuzima taa. **the northern/southern ~s n** miali ya mwanga katika ncha za kaskazini na kusini. 3 mwako wa moto; kiberiti *strike a ~* washa moto; washa kiberiti. 4 uchangamfu (usoni mwa mtu). **the ~ of somebody's countenance** (*biblical*) kupendezwa kwake. 5 ufafanuzi; uvumbuzi unaobainisha, kuelewa. **come/bring something to ~** funua, funuka, (*ji*)tokeza, bainisha. **shed/throw (a) new ~ on something** fafanua zaidi, toa habari/taarifa mpya. **in the ~ of** kutokana na, kwa kuzingatia *by the ~ of nature* kwa akili za asili. 6

light

jinsi (ya utendaji); hali *I have never looked upon the matter in that ~* sijawahi kuchukulia jambo hili katika mtazamo huu. 7 uwezo, kipaji. **according to one's ~s** kufuatana/ kulingana na kipaji chake. 8 mtu maarufu, mashuhuri, mtu anayechukuliwa/tolewa kama mfano. 9 dirisha, sehemu ya kupitishia mwanga. 10 (*paintings*) uangavu, sehemu ya mwanga (ya picha). 11 (*compounds*) **~house** n mnara wa taa wa kuongozea meli. **~ship** n meli yenye taa za kuongozea meli nyingine. vt,vi 1 washa. 2 toa mwanga, mulika. 3 **~ up** washa, mulika *~ing-up time* muda wa kuwasha taa za barabarani pamoja na magari; (*colloq*) anza kuvuta/washa (sigara au kiko). 4 furahia mno. **~ up (with)** (*of a person's face or expression*) -wa angavu. 5 ongoza; ongozwa kwa mwanga wa kitu. 6 **~ something up** fanya iwe na mwanga. **~er** n 1 kiberiti cha chuma/plastiki. 2 mtu/kitu kihusikacho na kuwasha taa. **~en** vt,vi 1 ng'arisha; mulika. 2 -wa angavu. 3 toa mwale

ziwani ~ *plain* uwanda wa ziwa.

lad n kijana (mwanamume); mvulana. **ladder** n 1 ngazi, (*naut*) kipande *mount/climb the ~* panda ngazi. 2 (*US=run*) kufumuka kwa soksi. **~ proof** adj -siofumukika. vi *(of stockings)* fumuka.

laddie n *see* **lad**.

lade vt pakia shehena, sheheni. n (**with**) adj 1 -enye shehena, -enye mizigo, -liojaa. 2 (*over-burdened by grief*) -a kulemewa. **lading** n shehena, mizigo. **bill of lading** n hati/idhini ya kuchukulia mizigo; orodha ya mizigo melini.

la-di-da adj -a mzofafa, -a mbwebwe; -a kujifaragua, kujidai.

ladle n (*of soup*) upawa, ukasi; (*of water*) kata. vt **~ (out)** gawa kwa upawa/kata; (*fig*) toa (heshima/sifa n.k.) kwa wingi. **~ful** n kata tele.

lady n 1 bibiye, mke wa lodi. 2 bibi. **~ in-waiting** n bibi mpambe. **~ of the house** mama mwenye nyumba. 3 mwanamke yeyote; (*pl*) mabibi. **Ladies and Gentlemen** mabibi na mabwana. 4 mke *your ~/wife* mke wako 5 **Ladies** (*used as sing n*) choo cha wanawake. 6 (*attrib*) -a kike *a ~ doctor* daktari wa kike. 7 *(compounds)* (*rel*) **Our L~** n Bikira Maria **L~ Day** n (*rel*) sikukuu ya kupashwa habari ya kuzaliwa bwana (tarehe 25 Machi). **~-killer** n (*slang*) mtekaji wanawake. **~-love** n mchumba/mpenzi (mwanamke). **~'s maid** n mtumishi wa bibi. **ladies' man** n mwanaume anayependa wanawake. **~ like** adj -a adabu, -a malezi mazuri.

lag[1] n (*sl*) mfungwa *an old ~* mtu aliyefungwa mara nyingi. vt 1 tia gerezani. 2 bamba.

lag[2] vi kawia, chelewa, enda polepole *~behind* kawia. n *(time)* ~ muda wa

lambaste

kuchelewa. **~gard** n mvivu, goigoi mchelewaji.

lag[3] n kihami. vt hami/fungia/vingirishia kitu (kuzuia joto kupita).

wa radi; metameta.

light[2] *adj* 1 (*in weight*) -epesi, rahisi, sahala. **~horse**/**~-armed** adj askari wenye silaha nyepesi. 2 polepole; -a makini, -tulivu, -angalifu *walk with ~ footsteps* nyemelea; nyata. **~-handed** adj. -a mkono mwepesi. **~ handedly** adv **~-fingered** adj -epesi kutumia vidole; stadi katika kuiba. 3 pungufu, shoti. 4 (*of beer, wines*) -sio kali sana; (*of food*) laini; (*of meals*) -dogo; (*of sleep*) lepe, -sio zito; (*of books, plays, music*) -a kuburudisha; (*of soil*) laini, -epesi; (*of work*) rahisi; -epesi; (*of taxes, punishment*) -dogo, -epesi; (*of a syllable*) -siokuwa na mkazo. **make ~ work of something** fanya bila shida. 5 -sio nguvu; -sio muhimu; -dogo *a ~attack of illness* ugonjwa usiokuwa na nguvu/mdogo. **make ~ of** dharau. 6 pumbavu; -sio makini; -puuzi. **~minded** adj. **~mindedness** n. 7 changamfu. **~ heart** n moyo mchangamfu. **~ hearted** adj. **~ heartedly** adv. **~ heartedness** n. 8 -enye tabia mbaya, fisadi, kware. 9 -a kizunguzungu. **~ headed** adj. **~ headedly** adv. **~ headedness** n. 10 (*compounds*) **~-o-love** n mwanamke kigeugeu; malaya. **~weight** *n,adj* (*man or animal*) chini ya uzito wa wastani; (*boxing*) uzito mwepesi (kati ya kg 57 na 61); (*fig*) mtu asiye muhimu. **~-heavyweight** n mwanamasumbwi mwenye uzito kati ya kg 72.5 na 79.3 adv kwa wepesi, kwa urahisi *travel ~* safiri na mizigo michache. **~ly** adv. **~ness** n. **~en** vt,vi punguza; punguka uzito *~en a ship's cargo* punguza shehena melini. **~some** adj -epesi; -enye miondoko ya kupendeza; cheshi. vi **~ on/upon** bahatisha *~ upon a rare commodity in a village shop* bahatisha kupata bidhaa adimu katika duka la kijiji.

lighter n tishali. vt safirisha kwa tishali. **~age** n nauli ya tishali.

lightning n radi *a flash of ~* mwale/ kimulimuli cha radi. **like ~** adj -epesi kama radi. **with ~ speed** haraka sana. **~bug** n (*US*) kimulimuli, kimetameta. **~ rod-conductor** n ufito wa kuzuia radi. **~ strike** n mgomo wa kushtukiza.

lights n mapafu; yavuyavu (ya wanyama kama kondoo, nguruwe nk.) kwa ajili ya chakula.

ligneous adj -enye mti; -a mbao. **lignite** n

lager n bia isiyo nzito wala kali sana; **lagoon** n wangwa.

laic adj -siokuwa -a dini, -a kawaida.

n mtu wa kawaida, mlei. **~al** adj. **~ize** vt toa katika utawala wa dini, fanya (agh. padri) awe mtu wa kawaida.

laity n mlei, watu wa kawaida (wasio weledi).

laid *pp of* **lay**.

lain *pp of* **lie**.

lair n 1 malalo ya mnyama wa mwitu; tundu/pango; *(fig)* pango/maficho ya majambazi. 2 banda (la ng'ombe). vt,vi enda mlaloni; -wa/-weka mlaloni.

laird n (*Scot*) kabaila, mmilikaji ardhi, lodi.

laissez-faire n uholela: hali ya kuacha mambo yajiendee kiholela.

lake[1] n ziwa. **~ dwellings** n makazi

fukweni mwa ziwa. **The Great ~s** n (*N. America*) maziwa matano makubwa. **the L~ District** n (*GB*) sehemu yenye maziwa mengi. **~ poets** n washairi waliokaa huko (Coleridge, Wordsworth n.k.)

lake[2] n (*colour*) ngeu.

lakh n (*India and Pakistan*) laki.

lam vt,vi (*sl*) bubuta, dunda, kung'uta. **~ into somebody** bubuta mtu, karipia.

lama n mchungaji/mtawa wa madhehebu ya Kibuda (Tibet na Mongolia). **~sery** n makao ya watawa wa kibuda.

lamb n 1 mwanakondoo, nyama ya mwanakondoo. 2 maasumu; mpenzi. **like a ~** *(to the slaughter)* (kufa) kingoto, kimyakimya. vt zaa (vikondoo), gwisha. **~ kin** n mwanakondoo mchanga. **~skin** n ngozi ya mwanakondoo. **~'s wool** n sufu ya mwanakondoo.

lambaste vt (*sl*) tandika, kong'ota,

makaamawe yasiokomaa.

like[1] adj sawa, -a kufanana. **as ~ as** -enye kufanana kabisa, sawasawa kabisa. **in ~ manner** hivyo. **~ father ~ son** *(prov)* rupia kwa nyenzie, mtoto wa nyoka ni nyoka; kufanana kwa baba na mtoto. **be ~** fanana na, landa; -wa sawa, twaana. **~-minded** adj -lio na mawazo/ malengo n.k. sawa adv 1 **~ as** (*archaic*) kwa namna ile ile. 2 kwa

like

uwezekano, labda. **~ enough; most/very ~; as ~ as not** penginepo; kwa uwezekano mkubwa *conj* 1 kama *she can't cook ~ her father does*, hawezi kupika kama baba yake. 2 (*non-standard use*) kama vile, kana kwamba *it looks ~ rain* inaonekana kana kwamba mvua itanyesha. n 1 mtu/kitu kama hicho *I never heard the ~* (*of it*) sijasikia kitu kama hicho. 2 **the ~ of** (*colloq*) watu/vitu vya namna hiyo *the ~ of us* watu kama sisi prep 1 kama, kama vile. **nothing ~** pasipo kifani. **something ~** kitu kama. 2 elekea **feel ~** jisikia kama *do you feel ~ having a rest*? ungependa kupumzika? **looks ~** onekana kama *he looks ~ winning* inaonekana kama anashinda. 3 ndivyo ilivyo *that is just ~ him* ndivyo alivyo. 4 namna, kama *don't talk ~ that* usizungumze namna hiyo. 5 (*colloq, sl*). **~ anything** mno; kama inavyopaswa. **~ mad/crazy** mno. **~ hell/blazes** kwa nguvu; (*as an int*) wala! **~n** vt **~n something to something** fananisha, linganisha. **~ness** n 1 mshabaha, mlingano, ufanani *have a ~ness* -wa mfano mmoja, fanana, landa *they have a great ~ness* wamefanana sana. **in the ~ of** katika mfanano. 2 kifani, taswira, sanamu, picha inayofanana na mtu mwenyewe *take somebody's ~ness* fanya mchoro wa sanamu ya mtu fulani.

like[2] vt 1 penda *she ~s him* anampenda. 2 (*In neg sentences*) kataa, sita, -topenda *I didn't ~ to disturb you* sikutaka kukusumbua. 3 (*with should, would*) *they would ~ to come* wangependa kuja. 4 pendelea, chagua, taka *I ~ this more than that* napendelea hii kuliko ile. **if you ~** kama unataka, ukipenda. 5 faa kiafya, penda *the food doesn't ~ me* chakula hiki hakinifai. **likable**/**~able** adj -enye kupendeka *she is likable/ ~able* anapendwa. **liking** n mapenzi, matakwa, upendeleo *have a linking*

buta; karipia sana.

lambent adj (*liter*) 1 -a kumetameta. 2 (*of eyes/sky*) -a kung'aa. 3 (*of humour, wit*) bashasha. **lambency** n.

lame[1] adj 1 kiguru, kiwete *be* ~ chechea, -enda chopi he has *a ~ leg* amelemaa mguu. 2 (*of metre*) -a mikingamo. 3 (*unsatisfactory*) -siofaa, si -zuri, -a wasiwasi. vt lemaza. **~ly** adv. **~ness** n.

lame[2] n kitambaa chenye nyuzi za dhahabu au fedha.

lament vt,vi **~ (for/over)** lia, omboleza; sikitika. n 1 kilio, maombolezo; sikitiko. **~able** adj. **~ably** adv. **~ation** n.

laminate *vt, vi* fanya tabaka jembamba, chana (katika) tabaka; funika kwa tabaka. **~d** adj *~ plastic sheets* fomeka.

lamp n 1 taa. *street ~s* taa za barabarani. **table ~ n** taa ya kusomea (*lantern*) kandili, fanusi; kibatari. 2 **~light** n mwanga/nuru ya taa. **~lighter** n (*hist*) mwasha taa barabarani. **~-post** n nguzo ya taa (barabarani). **~-shade** n kifuniko cha taa.

lampoon n stihizai, kushtumu/ kukashifu mtu. vt stihizai.

lance n (*hist*) mkuki, fumo, lansi *break a ~ with somebody* bishana sana na mtu. **~ corporal** n koplo lansi. **~r** n askari wa farasi. **~s** n *pl* (*with sing v*) dansi ya watu wanane au zaidi. vt choma kwa fumo; pasua, tumbua (jipu) n.k. **~t** n kisu kidogo (kinachotumika kupasulia). **lancinating** adj (*of pain*) -a kuchoma, kali.

land n 1 ardhi, nchi kavu *travel over ~* safiri nchi kavu *go by ~* enda kwa gari, treni n.k. 2 shamba, konde; kiwanja *work on the ~* fanya kazi shambani. **~army** n (*GB*) kikosi cha wafanyakazi wa kike wa shamba wakati wa vita vikuu vya pili *Our ~ is about ten hectares* shamba letu lina ukubwa wa hekta kumi. **~ agent** n (*chiefly GB*) (*US real estate agent*)

for penda *to one's liking* kama mtu apendavyo.

likely adj kuelekea, -a kufaa, -a kutaka kuwa *it is ~ to* yaelekea ku *they are ~ to lose* wanaelekea kushindwa *he is not ~ to succeed* haelekei kufaulu adv huenda, labda. **very/most ~** huenda. **as ~ as not** haikosi. **likelihood** n uwezekano, uelekeo (wa jambo kutokea kuwa kweli n.k.) *there is small likelihood that he is telling the truth* kuna uwezekano mdogo kuwa anasema kweli.

likewise adv kadhalika, vivyo *do ~* fanya hivyo *conj* pia; zaidi ya hayo.

lilac n lilaki: maua ya rangi ya zambarau isiyoiva.

Lilliputian n kibeti, kiduranga adj -dogo sana, -a kibeti.

lilt n mwendo/mpigo wa wimbo/ ngoma; mahadhi. vt imba kwa mapigo yenye mkazo.

lily n yungiyungi. **~-livered** adj -oga. **~-white** adj -eupe pepepe

limb n 1 kiungo (mkono, mguu) *there is pain in all my ~s* maungo yote yaniuma. 2 tawi. **leave somebody/ be/go out on a ~** acha mtu; jitenga; (*colloq*) jiweka katika hali ya hatari. 3 (*colloq*) **~ of the devil/satan** mtoto mkaidi. **~er** adj laini. vt,vi **~ (oneself) up** -fanya mazoezi ya mwili (kwa ajili ya kuulainisha).

limbo n 1 **in ~** kusahaulika. 2 sehemu ya kuzika vitu. 3 limbo (*rel.*) sehemu ya ahera ziendako roho za watoto na watu wema wasiobatizwa.

lime[1] n ndimu. ~ **tree** n mdimu. ~ **juice** n juisi/maji ya ndimu.

lime[2] n 1 chokaa. 2 **~-kiln** n tanuu, chomeo la chokaa. **(bird) ~** n ulimbo. vt 1 paka kwa ulimbo. 2 nasa ndege kwa ulimbo. **~light** n taa yenye nuru kali (kwenye jukwaa) *he is fond of the ~ light* apenda kujitokeza, kujionyesha mbele ya watu. **be in the ~light** wa maarufu, julikana. **~stone** n gange, mawe ya

mwangalizi/msimazi wa shamba; wakala wa mashamba/viwanja. 3 nchi, taifa (la asili ya mtu) *my native* ~ nchi yangu ya asili *distant ~s* nchi za mbali. **the ~ of the living** maisha ya sasa *I'm still in the ~ of the living* bado nipo *the promised~/ the ~ of Promise* Nchi ya Ahadi (*Canaan*). 4 (*compounds*) **~ fall** n kukaribia nchi kavu (kutoka majini). **~ forces** n jeshi la nchi kavu. **~ holder** n mmilikaji wa ardhi. **~ lady** n mwanamke mwenye hoteli/nyumba ya kupangisha. **~ locked** adj -liozungukwa na nchi kavu ~ *locked countries* nchi zisizokuwa na bandari. **~ lord** n kabaila; mwenye hoteli/nyumba ya kupangisha. ~ **lubber** n (*used by sailor*) (mtu) asiye baharia. **~mark** n alama (k.m. mnara, n.k.); alama ya mpaka; (*fig*) jambo/tukio/wazo muhimu (linalodhihirisha) upeo au mabadiliko. **~ mine** n mabomu ya ardhini. **~ owner** n mmiliki ardhi. **~ rover** n landrova: gari madhubuti la barabara mbaya. **~ slide** n mporomoko wa ardhi; (*in election*) ushindi mkubwa *~slide victory* ushindi mkubwa sana. **~ slip/slide** n. **~s man** n mtu asiye baharia. vt,vi 1 (*of aircraft*) tua; (*of ship*) fika pwani, teremka pwani *the aeroplane ~ed at night* ndege ilitua usiku *the passangers ~ed when the ship anchored at the harbour* abiria waliteremka (pwani) meli ilipotia nanga bandarini. **~ on one's feet** (*fig*) -wa na bahati; nusurika. 2 **~ somebody/oneself in something** ingia matatani. **~ up** (*colloq*) wasili; jikuta, ishia *because of his bad behavior one day he ~ed up in jail* kutokana na tabia yake mbaya siku moja alijikuta jela *Juma ~ed up this morning unexpectedly* Juma aliwasili asubuhi hii bila kutegemewa. 3 (*colloq*) pata ~ *a good job* pata kazi nzuri. 4 (*sl*) piga/ chapa (kibao/ngumi) *he ~ed him*

landscape

one... alimpiga kibao kimoja ... **~ed** adj -a ardhi; -enye kumiliki ardhi/shamba. **~less** adj -siokuwa na ardhi/shamba. **~ing** n 1 kushuka/ kutua/ kuteremka pwani (nchi kavu). **~ craft** n meli ya kushushia pwani/ufukoni (magari ya kivita, askari n.k.). **~ field/strip** n kiwanja cha kutua ndege. **~ gear** n marandio. **~ net** n fuko la kutilia/kuzolea samaki. 2 (*also* **~ place** *n*) gati, bunta. **~ party** n kikosi cha askari (agh. wa kutuliza fujo). **~ stage** n kikwezo. 3 jukwaa la ngazi.

landscape n 1 mandhari, sura ya nchi. 2

limerick

chokaa.

limerick n shairi cheshi (lenye mistari mitano).

limey n (*US sl*) Mwingereza.

limit n 1 mpaka, upeo, kikomo *that's the ~ !* basi! *there's a ~ to my patience* uvumilivu wangu una kikomo *there's a ~ to every thing* hakuna lisilokuwa na kikomo *you're the ~* umezidi, mtu hawezi kukuvumilia *set a ~* weka mpaka. **within ~s** kwa kiasi fulani *city ~s* mipaka ya jiji. **without ~** bila kikomo. **off ~s** ni marufuku. 2 *(of business)* mpango. 3 ua, mzingo. vt 1 zuia, wekea mpaka/kikomo. **~ ed** adj -dogo, finyu, chache; -enye mipaka. **~ed liability company** (**Ltd**). n kampuni yenye dhima ya kikomo *L~ ed Monarchy* utawala wa kifalme ulio na mipaka. **~less** adj bila kikomo. **~ation** n 1 kikomo, mpaka. 2 ufinyu, upungufu; udhaifu *he knows his ~s* anafahamu udhaifu wake.

limn vt (*old use*) chora (picha), fanya taswira.

limousine n limuzini: gari la anasa (agh. kiti cha mbele na cha nyuma vimetengwa na kioo).

limp[1] vi chechemea, chopea. n mwendo wa chopi.

limp[2] adj 1 teketeke, laini; legevu, -nyong'onyevu. 2 -sio na nguvu. **~ly** adv. **~ness** n.

limpet n 1 koanata. 2 (*fig*) mtu anayeshikilia (kwa kupachikwa/ ng'ang'ania cheo). **~ed mine** n bomu linalotengwa kwenye meli.

limpid adj -eupe, -angavu. **~ly** adv. **~- ity** n uangavu, weupe; usafi.

linchpin n kipini cha chuma (mwisho wa ekseli) kinachofanya gurudumu lisiachie; (*fig*) kiungo muhimu,

mtu/kitu muhimu katika shughuli/ sehemu fulani.

line[1] n 1 (*cord*) kamba; ugwe; uzi; waya. **fishing ~** n ugwe wa kuvulia samaki

uchoraji/usanii wa mandhari. ~ **gardening/architecture** n usanifu wa bustani/majenzi kimandhari.

lane n 1 barabara nyembamba,

uchochoro. **it is a long ~ that has**

no turning hakuna marefu yasiyo na ncha. 2 ujia; (*in sports*) mstari *inside* ~ mstari wa ndani. 3 njia ya meli/ndege n.k.

language n 1 lugha *the ~ of the Nyamwezi* Kinyamwezi. **dead ~** n lugha ya kale (ambayo haizungumzwi tena). **~ laboratory** n maabara ya lugha. **professional ~** n lugha ya kitaalam/kieledi. 2 ishara zitumiwazo kwa mawasiliano. **computer ~** n lugha ya kompyuta. 3 maneno, misemo itumiwayo katika kikundi fulani. **technical ~** n lugha ya kifundi. 4 **bad/strong ~** n lugha chafu, kali, -liojaa matusi n.k.

languish vi nyong'onyea, dhoofika, fifia, punguka. **~ for somebody** taka mtu sana ~ *for love* teseka kwa mapenzi. **languid** adj -legevu; -chovu, -nyong'onyevu *be* ~ nyong'onyea, choka. **~ly** adv. **languor** n unyong'onyevu, udhaifu, ulegevu; uchovu.

langur n ngedere (mwenye mkia mrefu).

lank adj 1 -embamba na refu, -a kimbaombao. 2 (*of hair*) -ilionyoka. **~y** adj (*of a person, his arms or*

lapse

legs) -a njorinjori; -lonjo.

lanolin n lanolini: shahamu inayotokana na sufu.

lantern n fanusi, kandili. **~jawed** adj -enye mataya marefu membamba.

lanyard n 1 ugwe wa filimbi. 2 kamba (ya kufungia vitu melini).

lap[1] n 1 paja; mapaja. 2 kipande cha

vazi (kinachofunika mapaja). **be/live in the ~ of luxury** ishi maisha ya anasa. **in the ~ of the Gods** *(of future event)* kwa kutegemea kudra, mashakani. **~ dog** n kijibwa cha

telephone ~ waya wa simu *hang the clothes on the* ~ anika nguo kwenye kamba. **party/shared ~** n simu inayomilikiwa na watu zaidi ya mmoja. 2 mstari (uliochorwa) (*games*) *cross the* ~ vuka mstari. **linage** n 1 idadi ya mistari. 2 malipo juu ya idadi ya mistari katika aya. 3 alama ya mstari mwilini, kunyanzi; mistari kwenye kiganja. 4 kontua; umbo la nje. 5 (*of people/things*) safu, foleni. **in (a) ~** kwenye mstari *on the* ~ (*of exhibitions*) sawa na macho ya watazamaji. 6 mpaka *the ~ between Kenya and Uganda* mpaka kati ya Kenya na Uganda. 7 Ikweta *cross the* ~ vuka Ikweta. 8 reli, njia moja ya reli. **reach the end of the ~** (*fig*) fikia mwisho; fikia kuachana. 9 shirika la usafiri *an air~* shirika la usafiri wa ndege *shipping* ~ shirika la usafiri wa meli. 10 mwelekeo; mkondo; njia *you should keep to your own* ~ shikilia msimamo wako *communication ~s*, njia za mawasiliano. **choose/follow/take the ~ of least resistance** fuata njia iliyo rahisi. **take a strong/firm ~** (**over something**) chukua mweleko imara. **do something along/on sound/ correct etc ~s** tumia njia/mbinu sahihi. (**be**) **in/out of ~** (**with**) kubaliana/-tokubaliana na. **bring something into ~** patanisha, sababisha makubaliano. **come/fall into ~ (with)** kubali, shawishi maafikiano. **toe the ~** (*fig*) -wa na nidhamu, tii. **the party ~** n itikadi ya chama. 11 mfuatano, ukoo. 12 (*writing/print*) mstari wa maneno. **drop somebody a ~** (*colloq*) andikia barua. **read between the ~s** (*fig*) ona maana iliyofichika. **Marriage ~s** n (*GB colloq*) cheti cha ndoa. **~s** n maneno ya mwigizaji; mistari inayoandikwa kama adhabu (agh. kwa wanafunzi wa shule za msingi). 13 mstari wa mbele. **front ~** n vikosi vilivyo mstari wa mbele karibu na adui. **all along the ~** katika kila hali. **go up**

line

the ~ enda mstari wa mbele. 14 *(mil)* safu ya mahema, vibanda kambini. 15 **the ~** n (*GB army*) jeshi la askari wa miguu; (*US army*) jeshi. 16 (*mil*) safu mbili sambamba za askari. 17 (*naval*) **~ abreast** n (meli) zilizokaa sambamba. 18 shughuli; kazi. **his ~ is banking** anafanya/kazi benki. 19 (*trade use*) aina ya bidhaa. 20 **Hard ~s** n bahati mbaya! pole. 21 (*sl*) **shoot a ~** jigamba. ~ **shooting** n. ~ **shooter** n. 22 (*colloq*) **give somebody/get/have a** ~ on **something**

kupakata. **~top** n kompyuta ndogo ya kupakata. vt,vi 1 funika/funga kwa nguo n.k. 2 pitana, pandana *the iron sheets on the roof ~ over* mabati yamepandana. n mapandano; mzunguko mmoja (katika mbio).

lap[2] vi,vt **~ up** 1 -nywa (kwa kulamba kama paka). 2 (*colloq*)(*of human beings*) pokea, twaa upesi/kwa shauku, papia. 3 (*of water*) piga (piga), fanya sauti kama mnyama anayekunywa kwa ulimi (k.m. mawimbi madogo pwani). 4 -wa mbele kwa mzunguko mmoja (kwenye mashindano), zunguka wenzako. n kunywa kwa ulimi kulambalamba; sauti ya unywaji kwa ulimi.

lapel n mkunjo (wa koti) kifuani.

lapidary adj -enye kutia nakshi katika mawe/kito; -lionakshiwa; (*fig*) nadhifu, fasaha *a ~ speech* hotuba fasaha. n mtianakshi mawe/kito.

lapis lazuli n kito cha nili na zari, rangi ya nili.

lapse n 1 kuteleza (kwa ulimi/matendo/ maandishi) ~ *of memory* kupitiwa ~ *of the tongue* kuteleza ulimi. 2 **~ (from) (into)** kupotoka, kuanza kutoka kwenye mstari/kuwa na tabia isiyohisi. 3 (*of time*) kupita *the ~ of time* kupita kwa muda. 4 (*leg*) kupotea, kuisha kwa haki (kwa kutotumia au kutoiomba tena). vi 1 **~ (from) (into)** potoka; shuka hadhi. 2 (*leg*) poteza haki (kwa kutodai au kutoihuisha).

lapwing

lapwing n pigile: aina ya ndege.

larboard n *(arch see* **port side**).

larceny n (*leg*) wizi, wivi. **larcener** n. **larch** n mti wa aina ya msonobari.

lard n mafuta ya nguruwe. vt tia mafuta ya nguruwe (katika nyama), tia bekoni kuongeza utamu. **~ with** (*fig*)(*often derog*) tia mbwembwe (hadi kuchusha).

larder n chumba au kabati ya kuhifadhia chakula na nyama.

large adj 1 (*in size, importance*) -kubwa; (*in*

toa/pata habari zaidi juu ya jambo fulani. **~ar** adj -a mstari; -a mistari *~ar measure* vipimo; (*maths*) *~ar combination* matangamano mstari *~ar equation* milinganyo mstari *~ar geometry* jometrii mstari *~ar translation* uhamisho mstari *~ar transformation* mbadiliko mstari. **~ation** n uchoraji mistari. **~man** n (*electricity*) fundi (wa) waya (za simu/umeme). vt,vi 1 tia alama za mstari. **~d paper** n karatasi zenye mistari ~ *in a contour* chora kontua kwenye ramani. 2 -wa na mistari, funika na mistari; kunjika katika mistari *pain had ~d her forehead* maumivu yalisababisha uso wake kujikunyata. 3 **~-up** panga mstari/foleni; simama mstarini. **up** n mpangilio; foleni, safu; ratiba. 4 fanya, panga mstari/jipanga *crowds of people ~d the street to cheer their leader* vikundi vya watu vilijipanga katika mtaa kumshangilia kiongozi wao.

line[2] vt **~ something (with something)** 1 weka kitambaa ndani; ongeza vitu katika sanduku, mfuko. 2 (*fig*) jaza, -wa na fedha nyingi *he ~d his purse well* amepata pesa nyingi, alitengeneza pesa kweli.

lineage n nasaba, ukoo, jadi. **lineal** adj -a nasaba, ukoo, jadi. **lineal descendant** n dhuria.

lineament n (*formal*) sura, umbo.

linen n kitani, nguo ya kitani (hasa shati na nguo za meza na kitanda).

links

~-draper n mwuza nguo za kitani na pamba. **wash one's dirty ~ in public** toa siri za nyumbani hadharani adj -a kitani.

liner n 1 meli/ndege ya abiria 2 ~ **(train)/freight ~** n gari moshi la bidhaa.

linesman n (*sports*) mshika kibendera.

linger vi kawia, limatia, kaa karibu. n **~ing** adj -a muda mrefu, -a kudumu *~ing disease* ugonjwa wa muda mrefu. **~ingly** adv.

lingerie n nguondani za kike.

lingo (*joc or derog*) kilugha, lugha isiyofahamika; istilahi.

quantity) -ingi. ~ **of limb** -enye miguu, mikono mikubwa. ~ **scale** adj kubwa ~ *scale farmer* mkulima mkubwa (mwenye shamba kubwa) ~ *scale map* ramani yenye vipimo/skeli kubwa. 2 (*liberal*) -ema, -karimu ~ *hearted* -ema, -a huruma, -karimu ~ *minded* -enye kupokea mawazo ya wengine. n (*only in*) **at ~** huru *the bandits are still at ~* yale majambazi bado hayajaka- matwa/yako huru; kwa undani *talk at ~* zungumza kwa undani; kwa jumla; hobelahobela, bila lengo. **~ly** adv kwa majivuno *his failure was ~ly due to laziness* kushindwa kwake kumetokana hasa na uvivu wake; kwa ukarimu, bure. **~ness** n. **largish** adj kubwa kiasi.

largesse; *US* **largess** n zawadi; ukarimu mkubwa.

largo (*music*) adj kwa polepole kabisa.

lariat n kamba ya kufungia mifugo (farasi, ng'ombe n.k.); kamba yenye kitanzi.

lark[1] n kipozamataza.

lark[2] vi cheza kwa furaha/kimzaha. n mzaha, mchezo *what a* ~!, inafurahisha namna gani! furaha iliyoje!

larn vt,vi (*dial*) -jifunza/funza.

larrup (*colloq*) charaza viboko.

larva n lava; (*of mosquito*) kiluwiluwi; (*of a bee*) jana; (*of a fly*) buu; (*of a butterfly*) kiwavi. **~l** adj.

larynx n zoloto: sehemu ya mwanzo ya koromeo inayohusika na utoaji sauti,

laryngitis n uvimbe wa zoloto.

lascar n baharia wa Kihindi.

lascivious adj -kware, -a kiasherati. **~ly** adv. **~ness** n.

laser n leza: chombo cha kukuza na kushadidisha miale kuelekea upande mmoja. (*attrib*) ~ **beams** n mwangaza leza.

lash n 1 mjeledi; mchapo, kiboko; kipigo cha mjeledi/kiboko. **the** ~ n adhabu ya kupigwa viboko. 2 **eye** ~ n kope. vt,vi 1 chapa, piga;

lingual adj -a ulimi, -a lugha.

audio-~methods n mbinu za kusikiliza na kusema. **bi~** adj -a lugha mbili. **multi~** adj -a lugha nyingi. **lingua franca** n lugha ya biashara/mawasiliano (k.m. Kiswahili katika eneo la lugha nyingi mbalimbali).

linguist n 1 mwana isimu. 2 mjuzi wa lugha kadha. **~ic** adj -a isimu, -a lugha. **~ics** n isimu: sayansi ya lugha (maumbo, miundo, matamshi, maana na matumizi). **applied ~ics** n isimu matumizi.

liniment n dawa ya kuchua, fututa.

lining n bitana. **every cloud has a silver ~** (*prov*) baada ya dhiki faraja.

link[1] n 1 pete (ya mnyororo). 2 (*person or thing*) kiungo *missing* ~ kiungo muhimu kinachokosekana; mnyama (kiungo) kati ya sokwe na binadamu. **~man** n mtu wa kati; (*in games*) mchezaji (wa) kiungo. 3 kifungo (cha mkono wa shati). 4 kipimo cha urefu (sawa na sentimita 20). *vt,vi* ~ **(up)** unga; ungana; jiunga na; unganisha; husiana; husisha ~-*arms* unganisha mikono. **~age** *n*; **~up** n unganisho.

link[2] n (*hist*) mwenge, tochi, taa. **~boy**; **~man** n mbeba mwenge/ tochi/taa. ~ **man** n mtangaza programu.

links n (*pl)* 1 kiwanja cha kuchezea

linnet

gofu. 2 mbuga za majani karibu na bahari.

linnet n biliwili (wa nchi za baridi).

lino; ~leum n zulia la mpira/plastiki.

Linotype n linotaipu: herufi za kupangwa.

linseed n mbegu za kitani. **~-oil** n

mafuta ya kitani.

linsey-woolsey n kitambaa cha sufu na pamba hafifu.

lint n nyuzi za pamba; kitambaa (cha kufungia kidonda), bandeji.

sukuma (k.v. kiungo cha mwili) *the rain was ~ing* (*against*) *the window* mvua ilipiga dirishani. 2 ~ **somebody into (a state)** amsha, chochea. ~ **out** (**against/at somebody/ something)** shambulia (kwa kupiga au kwa maneno). 3 ~ **one thing to another**; ~ **things together** fungasha, funga pamoja kwa nguvu. ~ **something down** kaza, funga. ~ **up** n chombo kilichofaraguliwa/ kilichoundwa kwa haraka/bila makini. **~ing** n 1 kamba ya kufungia. 2 kipigo, mchapo. 3 (*pl*, *colloq*) tele, chungu nzima *mangoes with ~ings of cream* embe na malai chungu nzima *~ings of drink* vinywaji tele.

lass/lassie n msichana; mpenzi. **lassitude** n uchovu, kuchoka.

lasso n kamba yenye kitanzi (ya kukamatia wanyama). vt kamata kwa kamba yenye kitanzi.

last[1] adj 1 -a mwisho. ~ **but not least** -a mwisho katika orodha lakini si kwa umuhimu *this is our ~ hope* hili ndilo tumaini letu la mwisho *he is the ~ person I would like to talk to* yeye ni mtu wa mwisho ambaye ningependa kuongea naye; nisingependa kuongea naye *the ~ thing in mass media* kitu cha mwisho/kitu kipya kabisa katika utawanyaji wa habari. 2 -liopita. ~ **year** mwaka uliopita/jana ~ *night* usiku wa kuamkia leo. n **the ~ of** mwisho. **breathe one's ~** (*liter*) kata roho; fariki. **at (long) ~**

last

mwishowe, hatimaye. **to/till the ~** hadi mwisho (*liter or rhet*) hadi kifo. **~ly** adv (*in making a list*) mwisho, mwishoni. 2 mwisho *she was well when I saw her ~* alikuwa na afya njema nilipomwona mara ya mwisho. vi 1 **~ (out)** endelea, dumu, kaa *will Salehe ~ in his new job*? Salehe atakaa kwenye kazi yake mpya? 2 tosha *we have enough food to ~* (*us*) *four days* tuna chakula cha kututosha kwa siku nne. **~ing** adj -a kudumu.

last[2] n foroma (kiatu); mguu: kibao cha

kutengenezea viatu *stick to one's ~* fanya yale tu uwezayo kuyamudu.

latch 1 kia; komeo, kiwi *the door is on the ~* kitasa hakijafyatuliwa, mlango umefungwa

lintel n linta.

lion **n** 1 simba. **a ~ in the way** pinga-mizi. **the ~'s share** fungu kubwa kabisa *put one's head in the ~`s mouth* jihatarisha. ~ **hearted** adj shujaa. 2 mtu mashuhuri. **~ess** n simba jike. ~ **hunter** n 1 mwindaji wa simba. 2 (*fig*) mtu anayekusanya watu mashuhuri. **~ize** vt tendea mtu kama mtu mashuhuri, tukuza.

lip n 1 mdomo. **bite one's ~** onyesha hasira/ghadhabu. **curl one's ~** onyesha dharau/beza. **pay/give ~ service to something** unga mkono kwa maneno matupu au kinafiki. **hang on/upon somebody's ~s** sikiliza kwa shauku *smack/lick the ~s* lambitia, onyesha (dalili za) furaha. **keep a stiff upper ~** jizuia, vumilia. 2 ukingo *pouring ~* mdomo wa chombo 3 (*sl.*) (maneno ya) ujuvi/ufidhuli *none of your ~* acha ufidhuli. vt 1 gusa kwa midomo, busu. 2 tamka. 3 (*of waves*) lamba/piga (mwamba n.k.). **~ped** adj -enye mdomo/ukingo (*combined forms)* **~reading** n (*to deaf people*) kusoma midomo. **~ring** n ndonya. **~salve** n dawa ya midomo. **~-service** n maneno matupu. **~stick** n rangi ya midomo.

liquefy vt,vi yeyusha; yeyuka. **liquefice** yeyusha barafu. **liquefaction** n. **liquescent** adj epesi kuyeyuka, -nayoyeyuka.

liqueur n kinywaji kikali, kitamu.

liquid n 1 uwoevu kitu kama maji, kimiminiko. 2 (*phon*) konsonanti l au

listen

r adj 1 -oevu, -a majimaji, -a kimiminiko. ~ **gas** n gesi oevu/ miminiko. 2 (*of sound*) laini, -ororo. 3 -eupe, angavu. 4 -enye kubadilika-badilika. 5 (*in finance*) epesi kusarifika ~ *assets* mali rahisi kubadilishika kwa pesa taslimu. **~ate** vt,vi 1 lipa deni. 2 filisi, filisika. 3 (*sl*) ua. **~ation** n ulipaji deni. **go into ~ ation** filisi; filisika. **~ated** adj filisika/filisiwa. **~ator** n mfunga hesabu (wa kampuni/duka); mfilisi. **~ity** n umajimaji, uoevu; uwezo wa kupata pesa, ukwasi. **~ize** vt ponda matunda n.k. yawe rojorojo. **~izer** n kigeuza maji, kioeshaji.

liquor n 1 (*GB*) pombe, kileo; (*US*) pombe kali. 2 (*cooking*) maji ya kupikia pombe. 3 maji yatokanayo na kupika/kuloweka chakula.

kwa komeo. 2 kitasa, kikomeo. **~-key** n ufunguo wa kikomeo/kitasa. **~-key child** n (*colloq*) mtoto anayeachwa peke yake (wazazi wake wanapokwenda kazini). vt,vi 1 funga kwa komeo. 2 ~ **on** (**to**) (*colloq*) ng'ang'ania; elewa.

late adj 1 -liochelewa, -liokawia *be* ~ chelewa. 2 (*of night*) -kuu, -kubwa ~ *night* usiku mkuu, usiku wa manane. 3 mwishoni ~ *summer* mwishoni mwa majira ya joto. 4 -pya, -a kisasa. 5 -liopita. 6 hayati, marehemu. 7 **of** ~ (hivi) karibuni. **at (the)** ~ **st** kabla au siyo zaidi ya adv 1 baadaye, kwa kuchelewa. **Better** ~ **than never** (*prov*) kawia ufike. ~ **in the day** baadaye sana. **~r on** baadaye. **early** ~ wakati wote *and she is at school early and* ~ yuko shuleni muda wote. **sooner or ~r** sasa au wakati mwingine ujao. 2 karibuni. **latish** adj -enye kuchelewachelewa, -liotaahari. **~ly** adv hivi karibuni, juzijuzi.

lateen n (*naut*) (*only in*) ~ **sail** n tanga la pembe tatu.

latent adj fiche. ~ **ambiguity** n utata fiche.

lateral adj 1 pembeni, -a mbavuni, -a kando. ~ **erosion** n mmomonyoko wa kingoni. 2 (*phon*) kitambaa.

laterite n ngegu.

laugh

latex n ulimbo wa mpira.

lath n uwasa; upapi.

lathe n kerezo.

lather n 1 povu (la sabuni). 2 jasho jingi. vt,vi 1 toa jasho. 2 toa povu. 3 (*colloq*) chapa, piga.

Latin n Kilatini; watu wenye asili ya

Kilatini adj -a Kilatini. ~ **America** n Amerika ya Kusini. **the** ~ **Church** n Kanisa Katoliki. **the** ~ **Quarter** n (*of Paris*) Sehemu ya ukingo wa kusini wa Mto Seine (wanakoishi wanafunzi na wasanii kwa karne nyingi). **~ist** n msomi wa Kilatini. **~ize** vt fanya -a Kilatini. ~ **phrases** n nahau za Kilatini *I speak Latin* ninasema Kilatini.

vt chuja, keneka, tonesha. **~up** -lewesha na pombe kali. **~ish** adj *(of person)* -liopenda ulevi.

liquorice n urukususu, susi.

lira n *(sl*. **lire**) lira: fedha ya Kitaliana.

lisle n kitambaa kigumu cha pamba.

lisp vt,vi sema kitembe, piga kitembe.

n kitembe. **~ing** adj. **~ingly** adv.

lissom; ~e adj -epesi, -a madaha. **~ness** n.

list[1] n 1 orodha. (*leg*) ~ **price** n bei iliyotangazwa. **the active** ~ n orodha ya maofisa wa jeshi (wanaoweza kuitwa jeshini). **the free** ~ n bidhaa zisizolipiwa ushuru; watu wanaoingia senema/mchezoni nk. bila kulipa. 2 ukingo; mtanda (wa nguo). 3 (*arch*) *pl*. kiwanja cha mashindano *enter the* ~ *against* jiandikisha kushindana na. vt orodhesha; andikisha.

list[2] vi (*of ship*) egemea, lala upande. n kuegemea, kulala upande.

list[3] vt,vi (*old use*) sikiliza.

list[4] vi (*old use*) taka, chagua, penda *he does as he ~s* anafanya apendavyo.

listen vi sikiliza; sikia ~ *to somebody singing* sikiliza mtu akiimba ~ *in*

listeria

(*to*) *somebody* pulikiza, sikiliza mtu katika redio; sikiliza (kwa siri). **~er** n msikilizaji. **~ing post** n (*mil*) kituo cha kupulikiza maadui; (*fig*) mahali pa kupata maelezo mbalimbali.

listeria n bakteria yenye kusumisha chakula.

listless adj -tepetevu, -legevu,

-nyong'onyevu, -zito (kutokana na uchovu). **~ly** adv. **~ness** n.

lit *pt, pp. of* **light**.

litany n litania: sala za kuomba za padri na

latitude n 1 latitudo. 2 (*pl*) maeneo. **high ~s n** maeneo yaliyo mbali na Ikweta. **low ~s** n maeneo yaliyo karibu na Ikweta. 3 (*space, liberty, choice*) nafasi, uhuru, hiari. 4 *(photo)* wakati wa salama wa kuangaza filamu. **latitudinal** adj. **latitudinarian** *adj,n* mvumilivu, mwenye upeo/upana wa mawazo.

latrine n choo.

latter adj 1 -a karibuni, -a baadaye. **~ -day** adj -a sasa. 2 (*also as pron*) *the* ~ -a pili, (miongoni mwa yali-yotajwa), -liofuata. **the former and the ~** -a kwanza na -a pili. **~ly** adv karibuni, sasa.

lattice n kiunzi cha fito; waya zinazokingamana. (*attrib*) **~ window** n dirisha la vipande vya vioo kwenye fremu ya risasi. **~d** adj.

laud vt (*formal*) sifu; himidi adj -enye kusifika. **~ably** adv. **~atory** adj *(formal)* -a kusifu.

laudanum n laudanumu: dawa ya kupoza itengenezwayo kwa afyuni.

laugh vi,vt 1 cheka. ~ **at** cheka dhihaki; dharau; puuza. ~ **in somebody's face** dharau bayana. ~ **one's head off** vunja mbavu (kwa kicheko). ~ **on the other side of one's face** badilika (kutoka kwenye

launch

furaha na kuwa na majonzi). ~ **over** cheka huku unaendelea kufanya jambo. ~ **up one's sleeve** cheka/ furahi kirohoroho/kwa siri. **He ~s best, who ~s last, He who ~s last ~ longest** (*prov*) kutangulia si kufika. 2 ~ **away** puuza kwa kucheka kwa dharau. ~ **down** nyamazisha kwa kicheko. ~ **off** ondoa aibu kwa kucheka. 3 -wa katika hali fulani kwa kucheka. ~ **oneself silly** vunja mbavu (kwa kucheka). **have the last** ~ shinda/fanikiwa hatimaye. **~able** adj -a kuchekesha. **~ably** adv. **~ing** adj -a furaha/kuchekesha. ~ **gas** n gesi ya usingizi. **~ingly** adv. **~ter** n kicheko.

launch[1] vt,vi 1 (*of a ship, esp one newly built*) shua, zindua. 2 ~ **something** (**against/at**) (*fig*) anzisha/anza; lenga; tuma. 3 anza ~ *a man into business* tia mtu katika biashara. ~ **out**; ~ (**out**) **into** anza. n 1 kushua (merikebu, meli watu wakiitikia.

litchi n *see* **lychee**.

liter n *see* **litre**.

literal adj 1 (*exact*) hasa, halisi, -a maneno yenyewe, -a maana iliyo wazi ~ *translation* tafsiri sisisi. 2 -a herufi ~ *error* kosa la kuruka herufi. 3 *(of person)* kavu; -a kawaida; -siobunifu. **~ly** adv neno kwa neno *he did* ~ *nothing* hakutenda chochote.

literacy n kujua kusoma na kuandika.

literary adj -a maandishi, -a fasihi; -a waandishi ~ *man* mwandishi au mpenda fasihi ~ *property* haki ya mwandishi/mtunzi ya mrabaha na faida zinazotokana na kazi yake ~ *criticism* uhakiki wa fasihi. **literate** adj 1 -enye elimu, -somi. 2 -enye kujua kuandika na kusoma. n mtu ajuaye kuandika na kusoma, mwenye elimu ya kadiri/ya kutosha. **literati** n wasomi, maulama, wanazuoni. **literature n** 1 fasihi. 2 vitabu/ maandiko mbalimbali (ya nchi au kipindi fulani). 3 maelezo; matangazo.

lithe adj -a kupinda/kunengua/kugeuka kwa urahisi, -epesi, -a madaha. **~ness** n.

lithography n lithografia: tendo la kuandika/kuchora na jiwe. **lithograph** n lithografu. **lithographic** adj -a lithografu.

litigate vi,vt enda mahakamani, fungua madai mahakamani. **litigation** n. **litigious** adj 1 gomvi, -a kupenda daawa. 2 -enye kuleta ubishi. **litigant**

little

n mdai, mwenye daawa adj -a daawa.

litmus n (*chem*) litmasi: dutu/utomvu wa zambarau (ambao hugeuka kibuluu kwa asidi na mwekundu kwa alkali). **~-paper** n karatasi iliyopakwa litmasi.

litotes n tamshi poza/kinyume lenye

kurahisisha mambo agh. husemwa kinyumenyume k.m. si mbaya, nzuri n.k.

litre/liter n lita.

mpya). 2 kutuma chombo angani.

launch[2] n mashua (agh. itumiayo injini).

laundry n 1 udobi. 2 **the ~** n nguo chafu (zinazohitaji kufuliwa na kunyooshwa). **~ man** n dobi wa kiume. **launder** vt,vi fua na nyoosha nguo, -wa dobi. **launderette** n mahala/mashine ndogo ya kufulia (ya kukodi). **laundress** n dobi wa kike.

laureate n *poet* ~ malenga wa ushairi.

laurel n laurusi: mti aina ya mdalasini. **look to one's ~** chunga heshima; fahamu jinsi ya kuwashinda washindani. **rest on one's ~s** ridhika na mafanikio mtu aliyoyapata. **win/ gain one's ~s** pata heshima/sifa. **~led** adj.

lav (*colloq abbr of*) **lavatory**.

lava n lava.

lavatory n maliwato, msala.

lave vt (*poet*) nawa; ogesha; (*of a stream*) tiririka (polepole).

lavender n mrujuani; rangi ya urujuani. **~ water** n manukato ya

lay

mrujuani.

lavish adj 1 **~ (of something/in doing something)** -karimu mno, paji mno. 2 (*of what is given*) -ingi mno, tele; -a kupita kiasi ~ *expenditure on luxuries* matumizi makubwa katika anasa. vt **~ on** toa kwa wingi; toa kwa ukarimu mno ~ *care on the first child* jali mno mtoto wa kwanza. **~ly** adv.

law n 1 sheria **~-giver** n mtoaji sheria (k.m. Musa kwa Wayahudi, Soloni kwa Wagiriki). **~-officer** n mwanasheria wa serikali (*US*) polisi. **break the ~** vunja sheria. **lay down the ~** toa hoja ya nguvu; amuru, sema kwa nguvu. **~ abiding** adj -enye kufuata/kutii sheria. **~ breaker** n mvunja sheria. **take the ~ in one's hands** jichukulia sheria mkononi. **go to ~** (**against somebody**); **have the law on somebody** (*colloq*) shitaki mahakamani. **~ court** n mahakama. **~ suit** n daawa, kesi; madai. 2 (*esp of games or art)* kanuni. **be a ~**

litter n 1 takataka. **~bin/~basket** n pipa/kapu la takataka. **~ bug** *n*; **~ out** n (*colloq*) anayetupa takataka. 2 **a ~** fujo, machafuko. 3 majani ya kulalia wanyama. 4 vitoto vyote vya uzazi mmoja (mkumbo mmoja); (*pigs*) vibwangala. vt,vi 1 **~ something (up) with something** chafua, fuja; tia takataka. 2 **~ something (down)** tandika majani chini. 3 *(of animals)* zaa.

little adj 1 -dogo; chache; haba *the ~ finger* kidole kidogo *a ~ money* pesa chache. 2 fupi *a ~ sleep* lepe la usingizi. 3 kijana *a ~ boy* mvulana mdogo *the ~ ones* watoto *the ~ Nyereres* Nyerere wadogo. **the ~ people/folk** n (*esp. Ireland*) vichimbakazi. 4 (*to emphasize a feeling*) -zuri *she's a nice ~ thing* ni kisichana kidogo kirembo *her poor ~ efforts to please* jitihada zake ndogo za kupendeza *so, that's your ~ game* ndiyo mchezo wako ehe! *he knows his ~ ways* anajua hila zake. 5 **a ~** kidogo *a ~ rice* wali kidogo. **not a ~** (*euph*) -ingi *not a ~ trouble* matatizo mengi. 6 (*of a person*) -dogo, -fupi *a ~ man* mtu mfupi. 7 (*insignificant*) -nyonge, hafifu, duni. 8 (*of intelligence*) pungufu n 1 kidogo. **~ by ~** kidogo kidogo *take up ~ by ~* chota kidogo kidogo *a ~ of everything* kidogo kila kitu *a ~ of this and a ~ of that* kidogo hapa na kidogo pale *a ~ makes us laugh* hata jambo dogo linatuchekesha. **~**

littoral

or **nothing** si chochote, kidogo sana *he got a ~ of it* alipatapata *what ~ remained* kidogo kilichobaki. (*of time*) **after a ~** baadaye kidogo. **for a ~** kwa muda mfupi adv 1 kidogo, punde *a ~ complicated* -a matatizo kidogo *a ~ more* bado kidogo *~ tired* -enye kuchoka kidogo *~ more than a thief* ni mwizi kweli. 2 (*with verbs think, dream, suspect*) *~ did I suspect* sikushuku hata kidogo *think~ of somebody* dharau. **~ness** n 1 udogo. 2 unyonge, udhaifu, uhafifu, uduni.

littoral adj -a pwani. n pwani.

liturgy n liturujia: kawaida ya ibada na sala ya dini, kawaida ya Ushirika Mtakatifu. **liturgial adj.**

live[1] adj 1 -hai, -enye uhai *~ weight* uzito wa mnyama hai. 2 -a moto; motomoto; -a kuwaka; (*of issues*) motomoto, -a kisasa, sasa

unto oneself puuza kanuni. 3 *(natural~)* kanuni *the ~ of self-preservation* kanuni za kujihifadhi. **~ful** adj -a kufuata sheria; halali. **~fully** adv. **~less** adj -a kuvunja sheria, halifu. **~less acts** n vitendo vya kihalifu. **~lessly** adv. **~lessness** n. **~yer** n mwanasheria.

lawn[1] n (uwanja wenye) nyasi zinazotunzwa vizuri. **tennis ~** n uwanja wa tenisi. **~-mower** n mashine ya kukata nyasi. **~tennis** n tenisi.

lawn[2] n bafta.

lax adj 1 -zembe; -sio kali; -sio angalifu. 2 (*of the bowels*) -a kuhara *have ~ bowels* hara. **~ity** n. **~ly** adv. **~ative** n haluli, dawa ya kuharisha adj -a kuharisha, -a kuendesha.

lay[1] n (*chiefly in*) **the ~ of the land** sura ya nchi.

lay[2] adj 1 (RC) -a mtu wa kawaida, -a

lay

mlei ~ *brother* bruda mfanyakazi. 2 -sio -eledi ~ *opinion* mawazo ya watu wa kawaida. **~man** n (mtu) mlei, asiye mtaalam.

lay[3] n (*lit*) wimbo; utenzi.

lay[4] n mwenzi katika kujamiiana/ kukazana.

lay[5] vt,vi 1 weka, laza; tandaza *he laid his hand on my shoulder* aliweka mkono wake begani mwangu. **~ a snare/trap/an ambush (for somebody/something)** tega mtego/tegea mtu, tayarisha mtego/uvamizi. 2 (*of non-material things, and fig uses*) weka. **~ (one's) hands on something/somebody)** nyang'anya; chukua *he keeps everything he can ~ his hands on* huchukua kila kitu anachokiona; umiza, jeruhi; pata; (*eccles*) bariki. **~ing-on of hands** uwekaji wakfu; kufanya kasisi; uthibitisho. **~ the blame for something on somebody** laumu, twisha/tupia lawama. **~ a (heavy) burden on somebody** pa kazi/wajibu mzito; pa mateso. **~ one's hopes on** wekea matumaini. **~ a strict injunction on somebody (to do something to)** amuru. **~ great/ little store by/on something**, thamini sana/kidogo. **~stress/emphasis/ weight on something** fanya kuwa muhimu, sisitiza. **~ a tax on something** toza kodi. 3 sababisha hali fulani. **~ somebody to rest** zika. **~ somebody**

hivi ~ *coals* makaa ya moto; (*of bullets, bombs*) -enye marisawa; (*elect*) -enye umeme. **~ wire** n waya moto/wenye umeme; (*fig*) (*persons*) mchangamfu. 3 *(radio/TV) a ~ broadcast* tangazo la moja kwa moja (lisilorekodiwa kabla). 4 **~ -birth** n mtoto aliyezaliwa hai. 5 -a nishati; mashughuli; -a hima.

live[2] *vt,vt* 1 ishi, -wa na uzima, -wa hai. 2 endelea kuishi, dumu. **~ on** jikongoja, endelea kuishi. **you/we ~ and learn** kuishi kwingi kuona mengi. **~ and let ~** -wa mvumilivu *long ~ somebody*! adumu fulani maisha marefu! ~ *honestly* -ishi kwa uaminifu ~ *to be....* ishi hadi... **~ through**, shinda majaribio mengi, vumilia ~ *as man and wife* kaa kinyumba. **~ to oneself** jitenga, ishi pekee. 3 pata riziki. **~ by** tegemea. **what does he ~ by** kazi yake nini? **~ by one's wits** ishi kwa ujanja/mbinu. **~ off the land** tegemea riziki kwa kilimo. **~ on something** ishi kwa kutegemea kitu. **~ on your salary** ishi kwa kutegemea mshahara wako *what does*

livid

he ~on anaponea nini? ~ *on one's name/reputation* ishi kwa sifa/jina zuri. 4 **~(in/at)** (*reside*) ishi, -kaa; (*of room etc*) *not fit to ~in* haifai kuishi ndani yake, haikaliki. 5 **~ on** (*in memory etc*) dumu, ishi katika kumbukumbu ya watu. **~ together** ishi pamoja. **~ in/out** (*of domestic servants*) ishi kazini/ nyumbani, nenda na kurudi kila siku. 6 nenda. **~ up to something** fuata; fikia matarajio fulani. **~ something down** sahaulisha yaliyopita. **~ with something** vumilia. 7 **~ it up** ishi maisha ya mishughuliko na anasa, furahia maisha. 8 ishi uonavyo; chagua kuwa mwaminifu. **~ a lie** ishi kinafiki. **livable; ~able** adj 1 -a kukalika; -enye kufaa kuishi. 2 -a kuvumilika. **~lihood** n kazi, riziki. **earn a ~lihood** chuma riziki. **~long** adj (*only in*) **the ~long day** mchana kutwa. **the ~long night** usiku kucha adj 1 -epesi; changamfu, -cheshi, -kunjufu. 2 (*of non-living things*) -a kwenda mbio **have a ~ly time** sisimkwa, changamka. **look ~ly** changamka. **make things ~ly for somebody** changamsha, sisimua mtu. 3 (*of colour*) kali, -enye kung'aa. 4 hai, kama kweli/halisi. **~liness** n. **~n** vt,vi **~ up** changamsha, sisimua; sisimka. **~r** **n** mtu apendaye kuishi kwa

under a/the necessity/ obligation lazimisha, shurutisha. ~ **somebody under contribution** lazimisha mtu atoe mchango. ~ **something to somebody's charge** -pa wajibu. 4 (~+*n*, *adj or adv phrases*) ~ **something bare** onyesha kwa uwazi kabisa, fichua. ~ **something flat** sambaza, tandaza. ~ **something open** fichua, onyesha waziwazi, funua, eleza; kata. ~ **oneself open to something** jiweka katika hali ya kulaumiwa, kushukiwa n.k. ~ **something waste** angamiza, teketeza. 5 tuliza. ~ **somebody's doubts**

lay

ondosha mashaka. ~ **a ghost/spirit** fukuza/punga mizimu/mashetani. 6 *(of birds and insects)* taga mayai. 7 (*usu passive*) (*story*) tokea (katika mahali fulani). 8 tayarisha, andaa, panga ~ *the table* andaa meza ~ *the fire* tayarisha moto mekoni. 9 weka dau. 10 tandika, funika ~ *carpet on the floor* tandika zulia sakafuni. 11 (*sl*) jamiiana; kaza, tia. 12 (*use with adverbial particles and preps*) ~ **about one** (**with something**) pigapiga, piga pande zote. ~ **something aside** weka akiba; weka chini, acha (tabia fulani n.k.). ~ **something back** laza geuza/geuka, pindua/pinduka. ~ **something by** weka akiba. ~ **somebody/oneself down** laza/jilaza. ~ **something down** lipa; anza kujenga meli n.k.; geuza shamba kuwa sehemu ya malisho; hifadhi (divai) ghalani (agh. chini ya ardhi). ~ **something down; ~ it down that** agiza, panga (kanuni, sheria, utaratibu n.k.). ~ **down one's arms** weka silaha chini (kama ishara ya kusalimu amri). ~ **down the law** amuru. ~ **down one's life** jitolea mhanga. ~ **down office** jiuzulu. ~ **something in** weka akiba ya. ~ **off** (*colloq*) acha kufanya kazi; pumzika; acha kufanya jambo la kuudhi. ~ **somebody off** achisha kazi kwa muda. ~ **off** n muda ambao watu wanakuwa wameachishwa kazi. ~ **something on** weka gesi, maji, umeme kwenye jengo; *colloq*) toa, panga. ~ **it on (thick/with a trowel)** visha kilemba cha ukoka. ~ **something out** tanda, tandaza; osha/tayarisha (maiti) kwa kuzika; (*colloq*) tumia fedha; panga. ~**out** n mpango; mpangilio wa (kurasa, tangazo, kitabu n.k.), utaratibu. vt ~ *out one's money carefully* tumia fedha kwa uangalifu; weka mipango/utaratibu wa kazi, panga. ~ **oneself out** (**to do something**) jitahidi; jiandaa. ~

namna yake (nzuri au mbaya).

liver n ini. **~ish** adj -enye kuugua ini;

-enye kukasirika ovyo.

livery n 1 mavazi maalum, sare ya mtumishi ~ *servant* mtumishi mwenye sare rasmi. **in/out of ~** -liovaa/-siova sare rasmi. 2 *(fig) (poet)* vazi. 3 ~ (**stable**) n banda la farasi wa kukodishwa. **liveried** adj -liovaa vazi rasmi. ~ **man** n mtunza farasi.

lives *pl. of* **life**.

live-stock n (*esp. farm*) mifugo.

livid n rangi ya risasi; samawati; kijivu (*of person or his looks*) -liokasirika sana, -liofura kwa hasira. **~ly** adv.

living

living adj 1 hai, -zima *not a ~ soul* hakuna mtu yeyote. **within ~ memory** -enye kukumbukwa na watu walio hai. 2 (*of a likeness*) hasa, halisi *she is the ~ image of her mother* anafanana sana na mama yake. 3 -enye nguvu; hai, -enye kusisimua. **the ~** n 1 (watu) wanaoishi/wazima *the ~ and the dead* wazima na wafu. n *(conditions)* hali za kuishi ~ *standard* kiwango cha maisha. 2 maisha; riziki. **a ~ wage** n mshahara wa kujikimu *earn one's/make a ~* pata riziki. **for ~** ili kupata riziki ~ *costs* gharama za maisha. ~ **room n** sebule, baraza *good ~* maisha ya starehe, raha. 3 kazi na mshahara wa padri/mchungaji.

lizard n mjusi; (*burrowing*) guruguru. **monitor -~ n** kenge.

Llama n lama: mnyama kama kondoo

wa Amerika ya Kusini.

lo *int* (*old use*) tazama. ~ **and behold** ajabu iliyoje!

load n 1 mzigo, shehena; (*fig*) wajibu, madaraka makubwa (ya usimamizi au utunzaji wa jambo) *a heavy ~ on one's shoulders* madaraka makubwa aliyonayo mtu. **take a ~ off somebody's mind** ondolea mtu mashaka. **~s of** (*colloq*) kiasi kikubwa, tele. ~ **line** n mstari wa ujazo/shehena ya meli. 2

over (*US*) (**GB**

lay

stop over) (*journey*) simama kwa mapumziko. **~over** n mapumziko ya safarini. ~ **something up** weka akiba; jichimbia kaburi *you're ~ing up trouble for yourself in the future* unajichimbia kaburi; simamisha shughuli za meli kwa ajili ya matengenezo. ~ **somebody up** (*usu passive*) sababisha (mtu abaki kitandani).

lay[6] *pt of* **lie**[2]

lay-about n (*GB sl*) lofa, mtu asiyetaka kufanya kazi.

lay-by n (*GB*) sehemu ya kuegeshea magari kando ya barabara.

layer n 1 safu, tabaka, rusu. **~-cake** n keki ya rusu. 2 (*gardening*) chipukizi lililofungiwa ardhini. 3 kuku wa mayai. vt panga juu kwa juu, fungia chipukizi/kichomozi cha mti ardhini; chomeka ardhini.

layette n mavazi na mahitaji mengine ya mtoto mchanga.

layfigure n sanamu ya binadamu (agh. hutumiwa kuvalishwa nguo kwa maonyesho).

lay-man n *see* **lay**.

lazar n (*arch*) mtu maskini mwenye ugonjwa (agh. mkoma). **~etto** (*also* **~ et, ~ette)** n 1 nyumba ya kuuguza maskini wenye ukoma na magonjwa ya kuambukiza. 2 jengo/meli iliyowekwa karantini.

Lazarus n ombaomba; fukara, fakiri. **lazy** adj -vivu, -zembe, -tepetevu. **~-bones** n mvivu, mkunguni, mtepetevu. **lazily** adv. **laziness** n. **laze (away)**. vt,vi jikalia, kaa kwa uvivu, -wa vivu.

lea n (*poet*) mbuga, uwanja wa nyasi.

leach vt chuja ~ *out/away* ondosha. n mchujo ardhi, chujuko (la ardhi).

lead[1] n 1 risasi *an ounce of* ~ risasi ya bastola. **~-ore n** miamba iliyo na risasi. ~ **poisoning** n ugonjwa unaosababishwa na sumu ya risasi. ~ kiwango cha kazi ifanywayo na dainamo, mota, injini n.k.; kiasi cha umeme kinachotolewa na jenereta. **~shedding** n kukata umeme mahala fulani na kuupeleka unakohitajika zaidi. *vt, vi* 1 ~ **something into something** pakiza, sheheni, pakia. ~ **somebody with something** twisha, bebesha; (*fig*) lemeza. 2 (*of a gun*) tia risasi *he ~ed him with favours* alimtendea/alimsheheneza fadhili nyingi. **~ dice (against somebody)** (*fig*) fanyia mtu jambo lisilokuwa na manufaa kwake *a ~ed question* swali lenye mtego. **~ed** adj (*sl*) -liojaa, -enye fedha nyingi. **~er** n. **~ing** n

lobe

upakiaji.

loadstar/**loadstone** n *see* **lode**.

loaf[1] n 1 mkate, boflo *a ~ is better than none* afadhali kidogo kuliko kukosa kabisa. 2 ~ *sugar* sukari kibonge. 3 chakula chenye umbo la boflo. 4 (*sl.*) **use one's ~** fikiri kwa makini, tumia akili.

loaf[2] vt,vi (*colloq*) randa, zurura ~ *away one's time* zurura. n kuzurura. **~er** n mzururaji; lofa.

loam n udongo tifutifu wenye rutuba. **~y** adj.

loan n 1 mkopo, karadha *take a ~* kopa. 2 kukopesha; kukopa; kuazima *have something on ~ (from somebody)* azima kitu, chukua kitu kwa mkopo. **collection** n picha n.k. zilizoazimwa (kwa maonyesho). ~ **office** n ofisi ya mkopo/karadha. ~ **word** n neno la mkopo. vt (*of money*) kopesha; azima.

loath;loth adj (*pred only*) ~ *to do something* -totaka kufanya jambo. **nothing ~** adj -enye kutaka; kwa hiari *be ~ for somebody to do something* -tokubali mtu kufanya kitu. **~e** vt chukia kabisa, zia *I ~e him* namchukia kabisa *~e doing something* chukia kufanya kitu; (*colloq*) -topenda. **~ing** n chuki; karaha. **~some** adj -a kuchukiza, makuruhu.

loaves n *pl.*of **loaf**.

lob vi,vt rusha mpira juu mfano wa tao. n mpira uliorushwa juu.

works n kalibu ya risasi. 2 *(also* **black ~**) risasi ya kalamu. 3 timazi; chubwi. **cast/heave the ~** pima urefu wa maji. **swing the ~** (*sl*)

lead

kwepa/kacha kazi kwa kulaghai. 4 (*pl*) bati la risasi, mapaa yaliyoezekwa na mabati ya risasi; fremu za risasi. **~ed** adj. **~en** adj 1 -a risasi. 2 -enye rangi ya kijivu. 3 zito. **~en heart** n moyo mzito. **~ing n** nafasi kati ya mistari ya chapa.

lead[2] n 1 kuongoza; mwongozo, welekezo. **follow somebody's ~** fuata uongozi wa. **give somebody a ~** mpe mtu mfano/dokezo. **take the ~** tangulia, ongoza. 2 **the ~** n nafasi ya kwanza. (*attrib*) **the ~ story n** (*journalism, news broadcasting*) habari iliyopewa uzito wa kwanza. **a ~** n kadiri ya kutangulia *have a ~ of five metres* tangulia kwa kiasi cha mita tano. **take over/lose the ~** tangulia/rudi nyuma (katika shughuli). 3 kamba ya kuongoza mbwa, kigwe. 4 (*drama*) mhusika mkuu; mwigizaji mkuu. 5 mfereji (uelekeao kwenye kinu). 6 (*electr*) waya wa umeme. 7 (*in card games*) haki ya kucheza kwanza. vt,vi 1 ongoza ~ *an army* ongoza jeshi ~ *the way* tangulia, ongoza njia. **~ in** n utangulizi; waya wa simu za upepo na televisheni. 2 ongoza ~ *a blind man* ongoza kipofu. **~ somebody astray** (*fig*) potosha mtu, shawishi ~ *somebody by the nose* tawala mtu kabisa. **~ somebody on** (*fig*) shawishi mtu afanye zaidi ya alivyotegemea ~ *a woman to the altar* (*joc*) oa. 3 tangulia. **~ off** anza. 4 ongoza/ athiri/shawishi (mawazo au vitendo); fanya (kufikiri) *what led you to this idea* kitu gani kilikufanya ufikiri hivyo. 5 elekea; *(fig)* sababisha, leta *your work seems to be ~ing no where* kazi yako inaonekana haielekei popote. **~ up to** fanya matayarisho. **All roads ~ to Rome** (*fig*) kuna njia nyingi za kukufikisha mahali fulani. 6 (*cause somebody to*) ishi, pitisha, endesha maisha. **~ somebody a dog's life** fanya mtu

leaf

aishi maisha ya dhiki, taabisha (*in card games*) anza. 7 **~ with** *(journalism)* pa uzito wa juu/kwanza. **~er** n 1 kiongozi, mkuu, msimamizi. 2 wakili mkuu (kwa kesi fulani). 3 (*GB*) (*newspaper*) habari yenye uzito wa kwanza. 4 chipukizi. 5 ukano. **~erless** adj.

lobby n 1 sebule, ukumbi. 2 *(division)*

~ *(in House of Commons)* ukumbi wa mahojiano baina ya wabunge na watu wengine, ukumbi wa bunge; kikundi shawishi: kikundi kinachowashawishi wabunge juu ya mswada/sheria fulani. vt shawishi wabunge (ili kupigia au kutopigia kura mswada). **~ist** n mshawishi wabunge.

lobe n 1 (*of an ear, lung, brain etc*) ndewe adj -enye umbo la ndewe. 2 kitu kinachofanana na umbo la ndewe.

lobster

lobster n kambamti; kambakoche. **~ pot** n mtego wa kamba.

local adj 1 -a mahali maalum, -a mahali palepale. **~ colour** n mambo ya kienyeji (yanayoongezwa katika hadithi ili kuipa ladha). **~ custom** n mila ya mahali. **~ government** n serikali ya mitaa ~ *habitation* makao, makazi. **~ option/veto** n mfumo wa kukataza jambo kwa kupiga kura k.m. kukataza uuzaji wa pombe. **~ purchase order** n dhamana ya ununuzi ~ *relief not indicated by contours* sura ya mahali ambayo haikuonyeshwa kwa kontua. **~ time** n saa za mahali pale. 2 -a (kuathiri) sehemu ~ *anaesthetic* dawa ya ganzi n (*usu. pl.*). 1 mkazi wa mahali fulani, mwenyeji. 2 (*colloq*) kilabu, baa. 3 habari za mahali pale pale (katika gazeti). **~ly** adv. **~e** n mahali; mandhari. **~ism n** 1 kupendelea mambo ya mahali pake (mji, mkoa n.k.); fikra finyu (kutokana na kujua mambo ya mahali pake tu). 2 mbinu, nahau, matamshi (ya lahaja fulani). **~ity n** 1 mahali. 2 (*neighbourhood*) janibu; mtaa. 3 (*a sense*) utambuzi wa mahali. **~ize** vt fanya (kuwa) ya mahali fulani, weka/zuilia mahali maalum ~ *the disease* zuia maradhi katika eneo fulani tu. **~zation** n.

locate vt 1 tambua/onyesha mahali pa ~ *the industrial area on the map* onyesha eneo la viwanda katika ramani. 2 weka mahali. 3 **be ~d** -wa/wekwa mahali. **location** n 1 mahali maalumu. 2 kuonyesha/ kutambua mahali. 3 mahali pa kupigia (sehemu ya) picha za sinema. 4 *(South Africa)* kitongoji (walikolazimika kuishi Waafrika). **locative** *n*, adj (*gram*) -a mahali.

~ership n uongozi. **~ing** adj kuu; -a kwanza; maarufu. **a ~ ing article** n maoni ya mhariri. **~ ingcase** n kesi ya msingi. **~ inglight** (*colloq*) n mtu maarufu. **~ ing question n** swali linaloelekeza kwenye jibu n uongozi, usimamizi. **~ingrein** n hatamu (ya kuongoza farasi). **~ingstrings** n *pl* kamba ya kumwongoza mtoto anayefundishwa kutembea. **in ~ing-strings** (*fig*) kuongozwa/kuelekezwa kama mtoto mdogo.

leaf n 1 jani; (*of a coconut tree*) kuti; (*colloq*) petali. **in ~** adj -enye majani. **come into ~** ota majani. **~-bud** n sehemu jani linapoota. **~-mould** n mboji. 2 karatasi (katika kitabu). **take a ~ out of somebody's book** fuata mfano wa mtu, -iga, chukua mtu kama mfano. **turn over a new ~** ongoka, jirekebisha na anza upya. 3 bamba, kipande chembamba cha chuma (agh. cha dhahabu). 4 kipandemeza: ubao unaoweza kutolewa kufanya meza iwe ndogo zaidi vi **~ through (a book, etc)** pitia (kwa kusoma) haraka haraka. **~less** adj -siokuwa na majani. **~y** adj -liofunikwa na majani, -enye majani **.~let** n 1 jani changa. 2 ukurasa (wenye matangazo).

league[1] mapatano baina ya watu/ vikundi/mataifa yenye malengo sawa; shirikisho, washiriki, wanachama katika mapatano. **The L~ of Nations** n Shirikisho la Mataifa (1919-1946). **be in ~ with** shirikiana na; -wa na shauri moja na. 2 (*sports*) ligi. vt,vi shiriki, shirikiana.

league[2] n (*old*) kipimo cha urefu (kama maili 3).

leak vt,vi 1 vuja. ~ (**out**) **to** (*of*

learn

news, secrets etc) (*cause to*) toka; fichuka, julikana. n 1 upenyu, mvujo, ufa, tundu. 2 gesi/maji yanayovuja. **~age** n 1 kuvuja, mvujo. 2 kufichuka (siri). 3 kiasi kinachovuja/kinachofichuka. **~y** adj.

leal adj (*Scot or lit*) -aminifu, -tiifu.

lean[1] adj 1 (*of persons and animals*) -embamba, -liokonda *become* ~ konda, dhoofika; (*of meat*) -nofu -siokuwa na mafuta. 2 -siozalisha; hafifu; ~ *years* miaka ya mavuno machache/mwambo. *n* mnofu/nyama

loci n *pl of* **locus**.

lock[1] n 1 shungi la nywele. 2 *pl.* **~s** n nywele.

lock[2] n 1 kufuli, kifungio *be under ~ and key* fungwa kwa ufunguo. **~smith** n mtengeneza makufuli. 2

locus

(*of a gun*) mtambo. **~ stock and barrel** n kitu kizima, zimazima; kabisa. 3 (*of canal*) mlango ~ *chamber* mlango/ chumba cha kuzuia maji. **~ keeper** n mlinda lango (la mfereji). 4 hali ya kukwama, kushikamana. **~jaw** n pepopunda. **~nut** n nati kifungo. 5 *(motoring)* mkato wa usukani. vt,vi 1 funga kwa ufunguo. **~ the stable door after the horse has bolted/has been stolen** fanya tahadhari baada ya mambo kuharibika. **~ something away** hifadhi kitu mahali pa salama; *(fig)* tunza/hifadhi (moyoni). **~ somebody in** fungia mtu ndani. **~ somebody out** fungia mtu nje; zuia mtu asiingie. **~ out** n kufungia nje (kuzuia wafanyakazi wasiingie sehemu zao za kazi mpaka masharti fulani yatimizwe). **~ something/ somebody up** fungia kwa ufunguo; funga nyumba n.k. (kwa funguo); tia mtu ndani; weka/wa na rasilimali isiyouzika kwa urahisi. **~up** n korokoroni, mahabusi; (*colloq*) jela adj -enye kufungika kwa kufuli. 2 fungika. 3 funga; kwama. 4 fungamana. **~ on to** (*of a missile*) tafuta na fuata (shabaha) kwa rada. **~er** n 1 kabati ndogo (agh. ya kuwekea nguo za michezo, kazi, n.k.). 2 kasha/chumba kidogo melini (cha kuhifadhia nguo, risasi, mavazi, n.k.). **be in/go to Davy Jone's ~er** zama baharini.

locket n kibweta kidogo (agh. huvaliwa shingoni kwenye mkufu).

loco adj (*sl*) mwendawazimu.

locomotion n mwendo; uwezo wa

kwenda. **locomotive** adj -enye nguvu ya kwenda. n kichwa cha garimoshi *locomotive works* kiwanda cha garimoshi.

locum (**tenens**) n padri/daktari anayekaimu/fanya kazi kwa muda badala ya mwingine.

locus n 1 sehemu/mahali maalum pa kitu;

isiyokuwa na mafuta. ~**ness** n.

lean[2] vi,vt 1 enda upande, egama. ~ **over backward(s) (to do something)** (*colloq*) fanya juu chini kumridhisha mtu, kupata kitu. 2 ~ **(on/upon)** egemea. 3 egemeza. 4 ~ **towards** elekea. 5 ~**on/upon** tegemea. ~**ing** n (*of mind*) mwelekeo. ~**-to** n kibanda kinachoegemea nyumba nyingine.

leap vi,vt 1 ruka; chupa. ~ **at** pokea/ kubali kwa furaha nyingi. **look before you** ~ fikiri kabla ya kutenda. 2 ruka; rusha ~ *a horse over a fence* rusha farasi juu ya ua. n mruko; ruko. **by ~s and bounds** upesi sana. **a ~ in the dark** jaribio (ambalo matokeo yake hayabashiriki. ~**-frog** n mchezo wa kurukiana. ~**-year** n mwaka mrefu (ambamo mwezi wa Februari unakuwa wa siku 29).

learn vt,vi 1 jifunza ~ *one's lessons* jifunza masomo. ~ **by heart** kariri. 2 arifiwa, pata habari, ambiwa *I have yet to ~ if the train arrived* sijapata habari kama treni ilifika. 3 (*vulgar or dialect*) fundisha *I'll ~ you*! nitakufundisha! ~**ed** adj -enye elimu, -juzi ~**ed man** n msomi *the ~ed professions* utaalamu (ualimu, uhakimu, n.k.) *my ~ed colleague* msomi mwenzangu. ~**edly** adv. ~**ed** n mwanafunzi. ~**ing** n elimu, ujuzi, usomi *a man of great ~ing* mtu mwenye ujuzi, mtaalamu.

lease

lease n mkataba wa kupangisha/ kukodisha nyumba, duka, shamba n.k.; hati ya kukodisha. **let on** ~pangisha, kodisha. **take on** ~ panga, kodi. **give/get a new ~ of life** -pa/pata nguvu mpya. vt panga/pangisha; kodi/kodisha. ~**hold** n nyumba/duka/shamba lililopangishwa/iliyokodishwa adj -a kukodi; -a kupanga. ~**holder** n mpangaji.

leash n ukanda/ugwe wa kufungia/ kuongoza wanyama (hasa mbwa) *hold in* ~ zuia kwa ukanda; (*fig*) dhibiti. **strain at the** ~ (*fig*) wa na shauku kuwa huru; -wa na shauku kupata fursa ya kufanya jambo. vt zuia/funga kwa ukanda/ugwe.

least adj 1 dogo kuliko -ote, -lio dogo. (*maths*) ~ **common multiple** n kigawe kidogo cha shirika (KDS). ~ **common denominator** n kigawe kidogo cha asili (KDA). **the ~ said**

kituo. 2 (m*aths*) mchirizo; lokaso. 3 ~ **classicus** n aya muhimu

locust

(katika somo fulani).

locust n nzige.

locution n msemo, mtindo wa kusema, mbinu ya kutumia maneno; nahau.

locutory n ukumbi, baraza (ya nyumba ya watawa).

lode n mstari, uzi wa madini ndani ya mawe; tabaka ya madini ardhini. ~**star** n nyota iongozayo, nyota ya Kaskazini; (*fig*) mwongozo, kiongozi. ~**stone** n sumaku.

lodge n 1 nyumba/chumba cha bawabu, mpagazi, n.k. 2 nyumba ya shamba. 3 (*GB*) makao ya mkuu wa chuo. 4 nyumba ya kukutania wanachama. vt,vi 1 pangisha mtu chumba cha kulala (kwa muda); weka (watu) kwa muda. 2 ~ **at/with** panga. **lodging** n (*usu. pl.*) 1 nyumba/chumba/vyumba vya kupanga kwa muda *take lodgings* panga (katika nyumba ya kupanga). *I'm lodging here* nimepanga hapa. 3 ~ **in** ingia; kwama; tia; kwamisha. 4 ~ *a complaint (against somebody*) shtaki, toa lalamiko dhidi ya ~ *an appeal* kata rufaa. 5 weka, tia. ~**r** n mpangaji wa muda *take ~rs* pangisha. **lodging house** n nyumba ya kupanga.

lodgment n 1 kushtaki. 2 (*mil*) eneo lililotekwa kutoka kwa adui. 3 (*accumulation*) limbikizo.

loft[1] n 1 darini. 2 roshani (katika kanisa au ukumbi).

loft[2] vt (*of golf, cricket*) piga juu. ~**y** adj 1 (*not used of persons*) -a juu sana, -refu. 2 (*of thoughts, aims, feelings etc.*) -a fahari sana. 3 -a kiburi, -a kujidai, shaufu. ~**ily** adv. ~**ness** n urefu, kiburi, ubora.

log[1] n gogo la mti, kigogo *like a* ~ bila fahamu, bila kujitambua. **sleep like a** ~ lala fofofo. ~ **cabin** n nyumba ya magogo. ~ **jam** n mkwamo wa magogo yanayoelea majini; (*US*) mkwamo. ~ **rolling** n kuungana mkono.

the better ni bora kukaa kimya ~ *said soonest mended* (*prov*) heri kutosema zaidi. 2 (*phrases*) **at ~** angalau (*not*) *in the ~* kidogo tu; hata kidogo *to say the ~* (*of it*) bila kutia chumvi adv (*the*) ~kidogo, kwa kiasi kidogo. **~ of all** kabisa; jambo la mwisho *no one can object ~ of all Mariamu* hakuna anayeweza kupinga, hata Mariamu *I would ~ of all want to hurt you* jambo la mwisho ninalotaka kufanya ni kukuudhi wewe. **~wise; ~ways** adv walao, angalau.

leather n 1 ngozi (iliyotengenezwa iwe laini na isioze). 2 (*compounds*) **~ jacket** n lava wa aina ya inzi. **~ neck** n (*US,sl*) askari mwana maji. vt chapa, piga (hasa na ukanda wa ngozi). **~y** adj -a ngozi, -gumu kama ngozi. ~**ette** n ngozi mwigo/bandia.

leave vt,vi 1 toka, ondoka; *we shall~ here tomorrow* tutaondoka hapa kesho. **~ for** ondoka kwenda/ kuelekea (mahali fulani) ~ *for Nairobi* ondoka kwenda Nairobi. 2 (*of a thing, person, work, place*) acha

leave

~ *your books here* acha vitabu vyako hapa ~ *a guest at home* acha mgeni nyumbani *she expects to ~ the job* anatarajia kuacha kazi *when did you ~ school*? ulimaliza shule lini? **be/get nicely left** (*colloq*) danganywa; telekezwa. **~ somebody/something behind** sahau, acha *don't ~ me behind* usiniache. **~ somebody/something alone** -tosumbua, -toingilia, -togusa. **~ well alone** (*prov*) usitie ufundi kwenye kitu kizuri, acha mambo yalivyo. **~ off** acha; koma, isha, hulu *where did we ~ off*? tulikomea/tuliachia wapi *when did you ~ off your spectacles*? lini umeacha kuvaa miwani yako? ~ **something/somebody out** ruka, acha (kumshughulikia). ~ **something over** ahirisha, acha (kwa muda). **~ it at that** achia hapo, acha kusema/ kufanya zaidi. **~ somebody to himself/to his own devices** acha huru. **~ something unsaid** acha kusema jambo. **~ much/a lot/ something/to be desired** -toridhisha. **~ nothing to be desired** ridhisha. **~ go/hold** (**of something**) achilia. 3 baki, bakisha ~ *some money for clothes* bakisha kiasi cha fedha kwa ajili ya nguo *eight from ten ~s two* kumi ukitoa nane hubaki mbili. **to be left until called for** ikae/iachwe hadi mwenyewe aje kuchukua. 4 -pa, achia; kabidhi. **~ word** (**with somebody**)

~ging n ukataji miti.

log[2] n 1 kipimamwendo wa meli baharini. 2 (*also* **~book**) batli:

long

kitabu chenye habari zote za safari ya merikebu (meli). 3 kitabu cha safari za ndege, gari n.k.; (*colloq*) kitabu cha usajili wa motakaa. vt andika katika batli.

logarithm n (*maths*) logi. **~ic** adj.

loggerheads n (*only in*) **at ~ (with somebody)** gombana, -topatana, sigana.

logic n mantiki. **~al** adj -enye mantiki

a ~al argument hoja yenye mantiki. **~ally** adv. **~ality** n kuwa na mantiki. **~ian** n.

logistics n (*mil.*) utaratibu wa ugavi na usafirishaji wa watu na vitu.

logo n nembo; msemo.

loin n 1 kiuno. **gird up one's ~** (*biblical*) jitayarisha kwa safari; jifunga kibwebwe. **sprung from the ~s of** zaliwa na. **~-cloth** n msuli.

loiter vi zurura, randa, tanga. n mzururaji.

loll vi,vt **~ (about/around)** 1 jikalia, pumzika/lala/kaa kivivu. 2 (*of a tongue*) **~ out** ning'inia/ning'iniza ulimi nje *the dog ~ed its tongue out* mbwa alining'iniza ulimi nje.

lollipop n peremende kijiti. ~ **man/ woman** n *(colloq)* mtu avushaye watoto barabarani.

lolly n 1 *(colloq)* peremende kijiti. **iced ~** n aisikrimu ya kijiti.

lone adj 1 *(attr only)* -a pekee, -a kukaa peke yake. **play a ~ hand** *(fig)* fanya jambo pasipo msaada. **~ly** adj -pweke, bila rafiki, -a ukiwa *feel ~ly* jisikia upweke. 2 pweke, -siotembelewa mara kwa mara. **~liness** n upweke. **~ some** adj pweke, -a ukiwa.

long[1] adj 1 -refu. 2 (*in phrases*) kubwa; -enye uwezo. **have a ~ arm** onyesha madaraka. **the ~ arm of the law** uwezo mkubwa wa sheria.

(**for somebody**) -pa/ achia maagizo n.k. ~ *the matter to somebody* achia mtu shauri alishughulikie ~ *a teacher on duty in charge of the school* achia/kabidhi madaraka ya shule kwa mwalimu wa zamu. 5 **~ something (to somebody); ~ somebody something (at the time of one's death)** rithisha, acha/achia (mali, madeni, mjane, watoto n.k.). 6 (*of directions*) pita ~ *the post office on your right* pita posta upande wa kulia. n 1 ruhusa, idhini. **~ of**

leaven

absence likizo/ruhusa (ya kutokuwepo) ~ *to appeal* ruhusa ya kukata rufaa. **by/with your** ~ kwa ruhusa yako, kumradhi. 2 likizo, livu *emergency* ~ likizo ya dharura *sick* ~ likizo ya ugonjwa. **take French** ~ toroka, enda likizo bila ruhusa. **on ~** likizoni. 3 kuondoka. **take** (**one's**) **~** (**of somebody**) aga, agana na. **~ taking** n kuaga/kuagana. **take ~ of one's senses** fanya kama mwenda wazimu; pata wazimu. **leavings** n (*pl*) mabaki, masalio, masazo, makombo.

leaven n 1 chachu, hamira. 2 (*fig*) athari, kichocheo. vt 1 chachua, tia hamira. 2 athiri, geuza.

lecher n fisadi; fasiki, mzinzi, mkware (wa kiume). **~ous** adj -zinifu, kware, asherati. **~y** n ukware, uzinzi, uasherati.

lectern n marufaa: meza ya kusomea kitabu (agh. kanisani au darasani).

lecture n 1 mhadhara *deliver a* ~ toamhadhara; makaripio. 2 hotuba ya kuonya. vt,vi 1 **~ (on)** toa mhadhara. 2 **~ somebody (for)** kemea/onya (kwa hotuba ndefu); hubiri. **~r** n mhadhiri. **~ship** n uhadhiri.

led *pt, pp of* **lead**[2]

ledge n 1 kishubaka, shubaka, kibao (kitokezacho ukutani). 2 (*of rock*) mwamba chini ya maji (hasa karibu ya ufukwe).

ledger n 1 leja: daftari kubwa ya hesabu. 2 **~/legerline** n (*music*) mstari mfupi chini au juu ya mistari mitano ya noti.

lee n mahali pasipoelekea upepo. **~** (**side**) n demani *under the ~ of a house* upande wa

make a ~arm for something nyosha mkono (kuchukua). 3 -a muda mrefu, -a kukaa. **~ time no see** (*colloq as greetings*) habari za siku nyingi/masiku. 4 *(in phrases concerned with extent in time)* **~**

long

bond n *(fin)* mkataba wa miaka ishirini au zaidi. **take a ~ cool/hard look at something** fikiria kwa makini, fikiria kwa mapana na marefu. **take the ~ view** angalia mbali. **in the ~ term** kwa kuangalia mbali. **~ term** *attrib* adj -a muda mrefu. 5 *(compounds)*. **~ boat** n mashua kubwa kuliko zote melini. **~bow** n upinde mrefu. **draw the ~bow** tia chumvi, piga chuku. **~ distance** *attrib* adj -a masafa marefu *a ~-distance runner (athletics)* mkimbiaji wa masafa marefu. **~ drink** n kinywaji kinachoandaliwa kwenye bilauri kubwa k.m. bia. **a ~ dozen** n kumi na tatu. **~hand** n mwandiko wa mkono (ukilinganisha na hati mkato). **~-haired** adj -enye nywele ndefu; *(fig)* -somi; -a sanaa; si -a kawaida. **~ headed** adj -janja, erevu; -enye kuona mbali (kwa mawazo). **the ~ jump** n *(athletics)* kuruka chini. **~ metre** n ubeti wenye mistari minne yenye silabi nane. **~ odds** n *pl (in betting)* -siowiana kabisa, -a kupishana sana. **~ play(ing) disc/record** n *(abbr LP)* sahani ya santuri ndefu. **~range** *attrib* adj -a muda mrefu/masafa marefu. **~ shore-man** n kuli. **~ sighted** adj -a kuona mbali; -enye kufikiri mbele. **~ time** *attrib* adj -a muda mrefu. **~ ton** n ratili 2240. **~ wave** n mawimbi ya masafa marefu. **~-winded** adj -refu na -a kuchosha (katika mazungumzo/maandishi), -enye maneno mengi. n 1 muda mrefu, kipindi kirefu *the experiments will take* ~ majaribio yatachukua muda mrefu. **at the ~est** sanasana; muda mrefu kabisa *I can wait three days at the ~est* siwezi kungoja zaidi ya siku tatu. **the ~ and the short of it** hali ya jumla; yote yanayohitajiwa kusemwa. 2 *(esp in Latin)* silabi ndefu adv 1 **(for)** ~ (kwa) muda mrefu. **as/so ~ as** (*conditional*) mradi *you may lend me some money as ~ as you do not attach strings*

look

to it unaweza kunikopesha pesa mradi huweki masharti yoyote. 2 (*in numerous compounds*) **~-drawn out** adj -liorefushwa (bila sababu). **~lived** adj -lioishi sana, -enye maisha marefu.

nyumba usioelekea upepo. **~ward** adj -a demani. **~way** n 1 mwendo wa chombo kikichukuliwa upande wa demani. 2 (*fig*) uhuru wa kuwa na fikra/ matendo tofauti *make up ~-way* fidia muda, rudia mahali.

leech n 1 ruba *stick like a ~* (*fig*) ganda. 2 mnyonyaji. 3 (*old use*)

leg

daktari.

leek n liki: mmea kama kitunguu (wenye tumba jeupe).

leer n jicho/tabasamu la husuda/ufisadi. vi **~(at somebody)** tazama kwa jicho la husuda/ufisadi.

lees n masira, masimbi. **drink/drain to the ~** (*fig*) pata matatizo/mateso makubwa, teseka kupita kiasi.

left[1] *pt,pp of* **leave**. **~overs** n masazo, makombo; kiporo.

left[2] *adj*, *n*, *adv* kushoto; -a kushoto *~side* upande wa kushoto *turn* ~geuka kushoto. **the ~ (wing)** n wanasiasa wa mrengo wa kushoto (wapendao mabadiliko ya kijamaa). **~hand** adj -a kushoto. **~handed** adj (*of a person*) -enye kutumia mkono wa kushoto. **a ~ handed compliment** n wasifu tata; wasifu wenye mashaka. **~ist** n mwanasiasa wa mrengo wa kushoto.

leg n 1 (*of animal, person, garment, chair, table, stool etc.*) mguu. **be all ~s** (*of a person*) -wa -lonjo, njorinjori. **be off one' s ~** pumzika. **be on one's ~s** (*or joc* **on one's hind ~s)** simama (ili kuzungumza/ kuhutubia); (*after an illness*) -wa mzima, pona. **be on one's last ~s** choka, -wa na mavune, -wa hoi; chungulia kaburi, karibia kufa. **feel/find one's ~s** (*of a baby*) anza kusimama/kutembea; (*fig*) tambua uwezo/kipaji, vipaji n.k,; jiamini. **give somebody a ~ up** saidia mtu wakati wa shida. **pull somebody's ~** tania. ~ **pull**; **~ pulling** n utani. **run somebody off his ~s** chosha (mtu) kwa kazi *shake a ~* (*colloq*) cheza dansi; (*imper*) fanya haraka; anza *show a ~* (*colloq*) amka kitandani; (*imper*) ongeza bidii *not have a ~ to stand on* shindwa kujitetea *stretch one's* **~standing** adj -liodumu muda mrefu, -a muda mrefu (bila kutimizwa). **~-suffering** adj -stahamilivu. 3 muda mrefu, zamani. **~ ago** zamani sana *~ after her wedding* muda mrefu baada ya ndoa yake. 4 (*with n indicating duration*) -zima, -ote *all day ~* siku nzima; mchana kutwa *all my life ~* maisha yangu yote. 5 **no/any/much ~er** zaidi (ya muda fulani), tena *I cannot wait any ~er* siwezi kungoja zaidi *she is no ~er working here* hafanyi kazi hapa tena hivi sasa. **~evity** n maisha marefu. **~itude** n longitudo. **~itudinal** adj 1 -a longitudo. 2 -a kukata kwa urefu. **~ways**; **~wise** adv *see* **lengthways**.

long[2] vi **~ for something/for somebody to do something** tamani sana. **~ing** n hamu, shauku adj -enye (kuonyesha) hamu/shauku *the children are ~ing for a break* watoto wanatamani sana kupumzika. **~ing eyes** n macho yaonyeshayo hamu/shauku (hasa ya mapenzi). **~ingly** adv.

loo n (*GB colloq*) msala.

loofah, loofa n dodoki.

look vi,vt 1 **~ (at)** tazama, angalia. **to ~ at him/it etc**. (*in passing judgement*) ukimwangalia kwa nje. **L~ before you leap** (*prov*) tahadhari kabla ya kufanya jambo. **~ing glass** n kioo (cha kujitazamia). **~ somebody/something in the eye(s)/face** angalia mtu usoni; kabili. 2 onekana *~ ill* onekana mgonjwa *~ oneself* onekana kama kawaida ya mtu alivyo. **~one's age** lingania/oana na umri wake *you don't ~ your age* huonekani kuwa mzee kiasi hicho. **~ one's best** pendeza *she ~s her best in skirts* anapendeza akivaa sketi. **~black** (**at**) angalia kwa hasira. **~ blue** sononeka; nuna. **~ good** pendeza vutia; onekana kuwa na maendeleo mazuri. **good~ing** adj -enye sura/umbo la kupendeza. **~ small** onekana duni. **L~ alive!** Changamka! **L~ here!** Sikiliza! Angalia! **L~ sharp!** Changamka! Fanya haraka! **~ well** *(of persons)* onekana mwenye afya njema; *(of things)* onekana -a kupendeza, vutia; *(of a person wearing something)* pendeza. 3 **~ like/as if** onekana kama, elekea *it ~s like we will win* inaelekea tutashinda. 4 angalia *~ where you are going* angalia unakokwenda! 5 onyesha (kwa sura). 6 (*uses with adverbial particles and preps)* **~ about (for something)** tafuta; angalia kwa makini, chunguza. ~

~*s* nyoosha miguu (kwa matembezi), punga hewa *take to one's ~s* kimbia *walk one's ~s off*; *walk somebody off his ~s* chosha mtu kwa kutembea. 2 (*support of a bed*) tendegu *be on its*

legacy

last ~s karibia kwisha. 3 sehemu ya safari; sehemu moja ya mfululizo wa mashindano ya michezo. **~ged** adj (*in compounds*) *long ~ged* enye miguu ya milonjo, njorinjori *two ~ged* -enye miguu miwili *three ~ gedrace* mbio za miguu mitatu (kufungana miguu). **three ~ged stool** n kigoda. **~ging** n *(usu pl*) soksi ndefu za ngozi/nguo. **~gy** adj -lonjo, njorinjori.

legacy n 1 urithi; hiba *leave a ~ to* rithisha, achia urithi; (*for religious purposes*) wakifia. 2 (*fig*) kitu kinachorithishwa na mababu au waliotangulia, urithi.

legal adj halali; -a haki; -a kisheria. **~advice** n ushauri wa kisheria. **~ adviser** n mshauri wa kisheria. **~ aid** n msaada wa kisheria. **~ capacity** n uwezo wa kisheria. **~ practitioner** n mwanasheria ~ *profession* jamii ya wanasheria, uwakili ~ *tender* fedha halali kwa malipo. **~ly** adv. **~ism** n ushikiliaji mno wa sheria. **~ity** n uhalali; haki. **~ize** vt halalisha. **~ization** n uhalalisho.

legate n balozi (wa Papa). **legation** n ubalozi mdogo.

legatee n (*leg*) mrithi.

legend n 1 ngano, hekaya. 2 ngano na hekaya hizi kwa jumla. 3 maandishi katika sarafu/medali/ramani n.k.. **~ary** adj -a hadithi za kale.

leger *see* **ledger** (2)

legerdemain n 1 kiinimacho, mizungu, miujiza. 2 (*fig*) hoja za uongo.

leghorn n 1 kuku wa Mediterania. 2 kofia ya majani makavu.

legible adj (*of handwriting, print*) -a

kusomeka, dhahiri. **legibly** adv. **legibility** n.

legion n 1 kikosi cha askari 3,000-6,000 wa

about one fanya uchunguzi **~ after somebody/something** tunza; sindikiza kwa macho. **~ at something** *(special uses)* **not ~ at something** *(usu with*

will, would) -toangalia, -tofikiria; -tochunguza; *(in polite requests)* angalia. **good/bad etc. to ~ at** -enye sura ya kupendeza/kuchukiza n.k,. onekana vizuri, vibaya n.k. **~ away (from something)** kwepesha macho. **~ back (on/to something)** *(fig)* tazama nyuma, kumbuka ya nyuma. **never ~ back** usirudi/tazame nyuma; endelea (bila kukatishwa). **~ down on somebody/something** *(colloq)* angalia kwa dharau/chuki. **~ for somebody/something** tafuta; tarajia *it is too early to ~ for results* ni mapema mno kutarajia matokeo. **~ forward to something** ngojea kwa hamu/shauku. **~ in (on somebody)** tembelea (mtu) kwa muda mfupi. **give somebody/get a ~-in** *(colloq, sport, etc.)* toa/pata nafasi, fursa (ya kushinda n.k.) *you won't get a ~- in with such strong competition* hutapata fursa ya kushinda/huwezi kushinda katika ushindani mkali namna hiyo. **~ into something** chunguza;

look

peleleza; soma kwa kupitia (kitabu n.k.); angalia ndani ya kitu. **~ on** -wa mtazamaji, tazama, **~er on** n mtazamaji. **~ on/upon somebody/something as** ona kama *do you ~ on him as an authority on biology?* unamwona kama bingwa wa biolojia? **~ on/upon somebody something with** ona mtu/jambo kuwa ni *he seems to ~ on me with distrust* anaelekea kutoniamini. **~ on to** elekea *the hotel room ~s on to the beach* chumba cha hoteli kinaelekea ufukoni. **~ out (of something) (at something)** tazama. **~ out on (to)/over** elekea. **~ out (for somebody/something)** jihadhari, -wa macho -wa tayari kwa. **L~ out!** Tahadhari! **~-out** n **keep a good ~-out (for)**; **be on the ~-out (for)** -wa mwangalifu, -wa macho; *(mil)* mahali pa kulindia, ulingo; mlinzi *(sing only) (prospect)* jambo la kutarajiwa, matarajio *that's your own ~ out!* shauri yako! **~ something out for somebody** chagulia mtu kitu (baada ya kukichunguza). **~ over something** kagua, chunguza. **~ something over** kagua sehemu mojamoja. **~-over** n ukaguzi. **~ round** *(fig)* angalia uwezekano

Kirumi. 2 **British L~** n Chama cha askari wa Kiingereza waliotoka vitani 1921. **Foreign ~** n (*French*) askari wa kigeni wanaopigana vita katika nchi ya kigeni. **the L~ of Honour** n

lend

nishani ya Wafaransa. 3 *(Lit or rhet*) wingi, jeshi. **~ary** *adj*, n 1 askari wa Kirumi. 2 askari wa kigeni katika jeshi la Ufaransa adj -a askari wa Kirumi; -a askari wa kigeni wa jeshi la Ufaransa.

legislate vt tunga sheria. **legislation** n utungaji sheria; sheria zilizotungwa. legislative adj -a kutunga sheria. **legislative assembly** n baraza la kutunga sheria. **legislative draftsman** n msawidi sheria. **legislator** n mbunge. **legislature** n baraza la kutunga sheria, bunge.

legitimate adj 1 -halali, -a ndoa ~

son/daughter mtoto wa ndoa/halali. 2 -a maana ~ *purpose* kusudi la maana. 3 halisi *the ~ theatre* tamthilia halisi. 4 halali. **~ly** adv. **legitimacy** n. **legitimatize** vt halalisha.

legume n jamii kunde. **leguminous** adj -a jamii kunde.

leisure n 1 wasaa/nafasi/wakati (wa mapumziko). **at ~** bila kazi *at your ~* kwa nafasi yako. 2 (*attrib*) wakati wa mapumziko *~ time/hours* muda/saa za mapumziko. **~ly** adv taratibu, polepole *work ~ly* fanya kazi polepole. **~d** adj -enye wasaa/nafasi *the ~d classes* matabaka tajiri.

leitmotif/leitmotiv n dhamira kuu (yenye kujirudia); dhamira, ishara (inayoashiria wazo/mtu).

lemon n 1 limau. 2 mlimau. 3 rangi ya limau. 4 bwege. **~ drop** n bonge la sukari iliyochemshwa na kutiwa limau. **~ squash** n kinywaji cha limau. **~ squezer** n chombo cha kukamulia limau. **~ sole** n aina ya samaki mpana. 4 (*GB*) (*sl*) mtu mjinga na asiyevutia. **~ade** n maji ya limau (yaliyotiwa sukari na maji).

lemur n komba wa bukini.

lend vt 1 azima; (*of money*) kopesha. ~ *a*

(kabla ya kufanya jambo); geuza kichwa (kuangalia kila upande). **~ round (something)** tembelea/zungukia mahali, (ili kuangalia). **~ through something** durusu. **~ something through** kagua kitu kwa makini. **~ to something** chunga, angalia. **~ to somebody for something/to do something** tegemea mtu kwa jambo/ kwa ajili ya kufanya jambo. **~ to/towards** elekea. **~ up** angalia juu; tengemaa, ongezeka bei au ufanisi. **~ something up** tafuta kitu kitabuni n.k. **~ somebody up** tembelea mtu. **~ somebody up and down** kagua mtu; tazama (mtu) kwa dharau. n 1 mtazamo, kutazama *let me have a ~ at your leg* hebu

loom

nitazame mguu wako. 2 sura, kuonekana. **give something/get a new ~** -pa/pewa sura mpya. 3 *(pl)* sura (ya mtu). **~er** n *a good ~er* mtu mwenye sura nzuri.

loom[1] n kitanda cha mfumi.

loom[2] vi (**large**) onekana kama

-kubwa (kwa kutisha); *(fig)* tisha (kwa kufikiriwa kubwa).

loon n *(Scot and arch)* mjinga, mkunguni. **~y** *n*, adj *(sl)* -enye kichaa, wazimu *he is a ~y* ana wazimu. **~y bin** n *(sl)* nyumba/ hospitali ya wendawazimu.

loop n 1 kitanzi, kishwara; *(colloq)*

(contraceptive) kitanzi. 2 *(also* **~line**) reli au waya wa simu wa mzingo. 3 mzingo (unaofuatwa na ndege au pikipiki) wenye umbo la kitanzi. 4 pindo katika herufi. vt,vi 1 piga kitanzi. 2 pinda ili kufanya umbo la kitanzi. **~hole** n 1 kitundu (cha kupenyezea bunduki, kuangalia, kupitishia hewa n.k.). 2 *(way of escape)* mwanya, njia ya kuokoka.

loopy adj *(sl)* -enye wazimu, kichaa.

loose adj 1 *(unfastened)* -liofunguka,

-lioachwa (huru), -lioachiwa. **break/ get ~** funguka; jitoa kifungoni, toroka. **let something ~** achia huru. **~box** n sehemu katika zizi/behewa ambayo humwezesha farasi kutembea tembea). **~leaf** *attrib* adj *(of a*

hand (with something) saidia, auni ~ *an ear* sikiliza. **~ing-library** n maktaba ya kuazimisha (vitabu). **~ something**

length

to somebody; **~ somebody something** azima/azimisha. 2 **~ something to something** changia, ongeza *his ideas lent expertise to the discussion* mawazo yake yalichangia utaalamu kwenye mjadala *his actions ~ credence to his good reputation* matendo yake yanaonyesha ukweli wa sifa yake. 3 **~ oneself to something** kubali, -faa *it ~s itself to* inafaa kwa. **~er** n.

length n 1 urefu *be 5 miles in* ~ -wa na urefu wa maili tano; (*period of time*) muda wa *the ~ of our stay was two days* tulikaa kwa muda wa siku mbili. **at** ~ mwishowe; hatimaye; kwa muda mrefu; kwa undani. **(at) full** ~ lala kwa kujinyoosha. **keep somebody at arms ~** kataa urafiki na mtu, epa. 2 kadiri, kiasi. **go to any** ~ **(s)** fanya kila linalowezekana (kupata utakacho). 3 kipande cha (nguo, bomba n.k. kinachotosha shughuli fulani) *I need a ~ of dress material* ninahitaji kipande cha kitambaa cha gauni. 4 kipimo cha kitu mwanzo hadi mwisho; urefu. **~en** vt,vi refusha. **~ways**; **~wise** *adv*, adj kwa urefu. **~y** adj -refu mno.

lenient adj -pole; -enye huruma. **lenience/leniency** **n.** **~ly** adv. **lenity** n (*formal*) huruma, upole.

lens n lenzi, kioo (cha miwani, darubini n.k.) *concave* ~ lenzi mbonyeo; *convex* ~ lenzi mbinuko.

lent *pp of* **lend.**

Lent n kwaresima **~en** adj -a kwaresima *with a ~ en face* -enye uso wa huzuni.

lentil n dengu; adesi.

lento adj,adv (*music*) polepole. **Leo** n Simba: alama ya Zodiaki. **~nine** adj -a kama simba.

leopard n chui. **~ess** n chui jike.

leper n mkoma, (*fig*) mtu anayeepukwa na wengi kwa ajili ya ufidhuli wake.

notebook) -siounganishwa, -siofungwa. 2 *(not tight)* -siokazwa, -a kupwaya, -liolegea *a ~ tooth* jino linalolegea. **come ~** legea. **have a screw ~** (*colloq*) fyatuka akili, -wa na kasoro kichwani. **have a ~ tongue** ropokaropoka. **have ~ bowels** endesha, harisha. **ride with a ~ rein** achia farasi huru; *(fig)* achia mtu (afanye apendavyo); *(of a bolt etc)* legea. 3 -siofungika vizuri. **at a ~ end** (*fig of a person*) -wa bila shughuli, kutojua la kufanya. 4 *(of talk, behaviour etc)*. -potovu, -baya. **(be) on the ~** -wa fisadi. **play fast and ~ (with somebody)** chezea, ghilibu, danganya. 5 -sio sahihi; -

lorgnette

siofuata taratibu. 6 *(of the human body)* -sioshikana vizuri, -siopangwa vizuri. 7 -legelege, zembe. vt 1 legeza. 2 achia huru. vt,vi **~n (up)** 1 fungua; fumua; legeza. 2 (*of soil*) chimbua, tifua.

loot vt,vi pora, teka nyara. n mali iliyoporwa; mateka; nyara; kuteka nyara. **~er** n mporaji, mteka nyara.

lop[1] vt **~ (away/off)** kata; pogoa; punguza matawi.

lop[2] vi *(chiefly in compounds)* ning'inia. **~ eared** adj -enye masikio yanayoning'inia. **~ sided** adj -a kwenda upande.

lope vi tembea/ruka kwa hatua kubwa

(k.v. sungura). n hatua za kuruka.

loquacious adj -enye domo, -enye maneno mengi, -semaji, -limi. **~ly** adv. **~ness** n. **loquacity** n.

lord n 1 mtawala mkuu (wa kiume) *our*

sovereign ~ and king mfalme mtawala wetu. 2 **the L~** n Mungu, Mwenyezi Mungu, Mola; Bwana. **L~! Good L~! L~ knows!** Yarabi! **Our L~**'s Bwana Wetu Yesu Kristu **the L~'s Day** **n** siku ya Bwana, Jumapili. **the L~'s Prayer** n sala ya Bwana, Baba Yetu. **L~'s Supper** n Ushirika Mtakatifu. 3 (*peer, nobleman*) lodi, mwungwana; gabi. **as drunk as ~** -liolewa chakari. **House of L~s** n Baraza la Malodi (Uingereza). 4 *(in feudal times)* bwana, mwinyi. 5 (*joc,also* **~ and master**)

leprosy n ukoma. **leprous** adj.

leprechaun n (*Irish*) zimwi mwema.

lesbian n msagaji adj -enye kusaga

lest

~ism n.

lese-majesty n 1 uhaini. 2 *(joc)* ujeuri.

lesion n donda, jeraha.

less adj 1 (*for what is measured by size, degree, duration, number etc*) -dogo zaidi, -dogo *there is ~ money these days* siku hizi fedha ni ndogo *no ~ a person than the President came* Rais ndiye aliyefika hasa adv kidogo (zaidi) *he drinks ~ these days* amepunguza kunywa. **any the ~** bado ... ingawa *I don't think any the ~ of her for failing her exam* bado ninamwamini ingawa ameshindwa mtihani wake. **even/still ~** sembuse/seuze *I don't believe he stole the money still ~ the car* siamini kuwa aliiba pesa sembuse gari. **no ~ than** si chini ya *she bought no ~ than 6 pairs of khangas* alinunua siyo chini ya jozi sita za khanga. **none the ~** hata hivyo, walakini *I know he's cunning none the ~ he's very charming* najua ni mjanja hata hivyo ni mchangamfu n kidogo *the ~ the better* kikiwa kidogo ni bora zaidi *in ~ than an hour* -siozidi saa moja; prep kasoro, kosa, toa *a month ~ two days* mwezi kasoro siku mbili; *500/= ~ 50/= tax* Shilingi 500/= kasoro Shilingi 50/= za kodi. **~en** vt,vi punguza; punguka; fanya -dogo. **~er** adj -dogo zaidi, -lio -dogo *to a ~er degree* kwa kiasi/kadiri ndogo zaidi.

lessee n (*leg*) mpangaji. **lessor** n mpangishaji.

lesson n 1 somo. 2 (*portion of Bible*) somo, sura. 3 onyo; fundisho *let that be a ~ to you* naliwe fundisho kwako *teach him a ~* mrudi, mwadhibu asifanye tena.

lest *conj* 1 ili...si; sijekuwa (kwa hofu) *take heed ~ he falls* tahadhari asije akaanguka *I hurried ~ I be late* niliharakisha ili nisichelewe. 2 (*after fear*) kuwa *we were afraid ~ he should get here too late* tulihofu kuwa atachelewa.

mume; kiongozi wa tasnia *the ~s of creation* binadamu. 6 mtu mwenye cheo/madaraka. 7 Mheshimiwa. **My ~** Mheshimiwa vt (*chiefly in*) **~ it over somebody** tawala/ongoza kimwinyi. **~ly** adj 1 -a heshima; -a fahari. 2 *(arrogant)* -a kama mwinyi; -enye kiburi. **~liness** n. **~ship** n 1 **~ over** n utawala, miliki, mamlaka. 2 *His/Your ~ship* Mheshimiwa, Bwana.

lore n elimu, maarifa ya mapokeo.

lorgnette n miwani yenye mpini (ishikwayo mkononi).

lorn

lorn adj *(poet of hum)* pweke.

lorry n lori.

lose vt,vi 1 poteza *~a knife* poteza kisu *~ weight* konda. **~ one's cool** (*colloq*) hamaki; haha. **~ in** choka na, -tovutwa tena na. **~ one's reason/senses** pata wazimu, pandwa na jazba. **~ one's temper** kasirika. **~ A to B** nyang'anywa/pokonywa A na B. 2 *(passive)* potea, -fa, *they were lost in the forest* walipotea msituni. **be lost to** -toathiriwa na kosa, -tosikia *he is lost to shame* hasikii, hana aibu. **be lost in** shikwa/jawa na (mawazo, mshangao n.k.) *be lost in astonishment* shangaa, shikwa na mshangao *be lost in thought* zama katika mawazo. 3 poteza. **~ one's place** (*in a book etc.*) poteza. **~ oneself/one's way** potea. **~ sight of** sahau, -tozingatia, -toweza kuona *he lost sight of the fact that* alisahau kwamba. 4 chelewa. 5 kosa kuona/kusikia n.k. *lost the last part of the speech* sikusikia sehemu ya mwisho ya hotuba. 6 kosesha *your obstinacy will ~ you your job* ujeuri wako utakukosesha kazi yako. 7 shindwa *we lost the match* tulishindwa katika pambano *a lost cause* jaribio/tendo ambalo limeshindwa/litashindwa tu. **(play) a losing game** (cheza) mchezo wa kushindwa *~-out to* rithiwa na. 8 ~ *by/in/on something* haribikiwa, pata hasara *the story does not ~ in the telling* hadithi haipotezi utamu katika kusimulia. 9 (*of a watch etc.*) chelewa, poteza majira. 10 poteza bure (muda, juhudi, nafasi n.k.) *I shall ~ no time in doing it* nitaifanya mara moja *be lost on* shindwa kushawishi/kuvutia *my arguments were not*

let

let[1] vt,vi 1 ruhusu, toa ruhusa, acha *her father ~ her go to the film with us* baba yake alimruhusu aende sinema nasi ~ *me know* niarifu. 2 (*imper use*) **~ 's go** twende ~ *them all come* na waje wote ~ *me see* hebu nione ~ *the water boil* acha maji yachemke. 3 (*hire*) pangisha, kodisha *she ~s rooms in her house* anapangisha vyumba nyumbani mwake *he ~s his car* anakodisha gari lake. 4 (*with adj/n/v/prep*). **~ alone** licha ya, sembuse. **~ somebody alone** mwache, usimsumbue ~ *him alone now* usimsumbue sasa. **~ be** acha ~ *him be* mwache. **~ drive at** lenga, tupa (kupiga). **~ blood** toa damu. **blood-~ting** n kutoa damu. **~ down** angusha; (*clothes*) refusha *you'll have to ~ the hem down* itakubidi kurefusha gauni lako. **~ somebody down** sikitisha *you ~ me down by not finishing the work* umenisikitisha kwa kutotekeleza kazi yako. **~-down** n sikitiko ~ *drive/fly* piga kwa nguvu. **~ drop/fall** angusha (*fig*) toa siri (kwa makusudi au kwa bahati tu). **~ go** acha, achia huru, fungulia ~ *pass* samehe, fumbia macho *the judge ~ the prisoner go* hakimu alimwachilia mfungwa ~ *oneself go* acha kujizuia; jiachia. **~ in** ruhusu kuingia; fungua; fumbulia *he ~ Maria in on the secret* alimfumbulia Maria siri. **~ oneself (somebody) in for** jiingiza/jitia bila kujua (katika taabu, shughuli n.k.). **~ into** ingiza, ruhusu kuingia *he ~ the children into the room* aliwaruhusu watoto waingie chumbani *the window ~s good air into the room* dirisha linaingiza upepo mzuri chumbani. **~ loose** acha huru, fungulia *he ~ the goat loose* alifungulia mbuzi; (*fig*) ondoa, acha, onyesha *he ~ loose his anger at us* alituonyesha hasira yake. **~ off** piga, fyatua (bunduki n.k.); samehe (fulani) *I'll ~ you off this time but don't do it again* sasa ninakusamehe lakini

letter

usirudie tena. **~ on** (*colloq*) toa (siri) *he didn't ~ on that he knew anything* hakuonyesha kuwa anajua mambo yoyote. **~ out** toa, ondoa *she ~ the water out of the sink* aliachia maji kutoka kwenye beseni; (*clothes*) ongeza upana *because she put on weight she had to ~ out her clothes* kwa sababu alinenepa ilimbidi aongeze upana wa mavazi yake. **~ something pass** puuza; -totia maanani. **~ through** ruhusu kupita, pisha *please ~ me through* nipishe. ~

lost on him hoja zangu

zilimwingia. 11 **~ oneself in something** *(reflex)* zamia, jisahau *he lost himself in his work* alijisahau katika kazi yake. **~r** n 1 mshinde. **loss** n kupotea; upotezaji; kupotewa *loss of blood* kupoteza damu *loss of*

lotus

expectation of life kupoteza matazamio ya uhai *loss of memory* kupotewa na kumbukumbu *we retired without loss of life* tulirudi bila mtu kuuawa. 2 msiba; maangamizi. 3 hasara *insure against loss* katia bima za hasara *total loss* hasara tupu *loss leader (comm)* bidhaa inayouzwa kwa bei ndogo ili kuvutia wateja. 4 kukosa, kushindwa kupata *the loss of a contract* kukosa mkataba. 5 kipunguo, hasara *be a ~ deal (of a person)* -wa bure/hasara tupu. 6 *(in expressions) be at a loss* changanyikiwa, tatanika; -tojua (la kufanya/kusema).

lot[1] n *(colloq)* 1 **the whole** ~; **all the ~** idadi yote, -ote. 2 **a** ~ (**of**); **~s (and ~s**) -ingi *a ~ of people* watu wengi, umati wa watu *a good ~* -ingi -a kutosha *quite a ~* -ingi -a kutosha. 3 (*used adverbially*) sana *he is a ~ better today* anajisikia afadhali sana leo.

lot[2] n 1 bahati nasibu. **draw/cast ~s** piga kura (kwa kuokota karatasi kutoka kwenye kasha). 2 **the ~** n uamuzi/uchaguzi unaotokana na bahati nasibu *it fell to my ~* iliniangukia. 3 bahati (ya mtu). **cast/throw in one's ~ with somebody** amua kushirikiana na. 4 namba ya kitu katika orodha ya vitu vinavyouzwa kwa mnada. 5 fungu la vitu vinavyofanana. 6 **a bad ~** (*colloq*) mtu mbaya. 7 sinema, studio na uwanja unaoizunguka *(esp US)* kiwanja *a parking ~* mahali pa kuegeshea magari *a vacant ~* kiwanja cha kujengea. **~tery** n bahati nasibu. **~tery ticket** n tikiti ya bahati nasibu *(fig) is marriage a ~tery*? Je, ndoa ni bahati nasibu? **~ to** n mchezo wa bahati nasibu; bingo; tombola.

loth *see* **loath**.

lotion n losheni.

lotus n yungiyungi (la Misri na Asia). **~ eater** n mpenda starehe, mtu anayejitumbukiza

up pungua ukali, punguza jitihada *the rain ~up after an hour* baada ya saa moja mvua imepungua *he never ~ up working hard* hapunguzi jitihada yake kazini. **~-up** n (*colloq*) pungufu, kikomo *it was raining all day without ~-up* mvua ilinyesha siku nzima bila kikomo.

let[2] n kupangisha, kukodisha *this room is a good ~* chumba hiki ni kizuri kupanga/kupangisha. **~ting** n chumba/nyumba ya kupangisha.

let[3] vt (*archaic*) zuia. n kizuio; mgogoro; pingamizi.

lethal adj -a (kusababisha) mauti, -a kuua.

lethargy n uchovu, kukosa nguvu, uzito. **lethargic** adj -zito, -enye usingizi. **lethargically** adv.

lethe n (*Gr*) mto wa jehanamu unaosababisha kusahau yaliyopita.

letter n 1 (*of alphabet*) herufi. 2 barua, waraka. **~-bomb** n bomu la barua. **~-box** n *(US* **mailbox**) sanduku la posta. **~-case** n mkoba wa barua. **~head** n karatasi yenye anwani. **~-paper** n karatasi za barua. **~-perfect** adj -enye kujua kwa moyo. **~-press** n maandiko (katika kitabu cha picha). 3 *(phrases)* **keep (to) the ~of an agreement** fuata sheria/makubaliano neno kwa neno bila kuzingatia maana. **to the** ~ kwa makini, kabisa. 4 (*pl*) elimu, fasihi *a man of ~s* mwandishi; msomi *the profession of ~s*

lettuce

uandishi. **~ed** adj -enye elimu. vt chapa herufi; pamba na herufi za alfabeti. **~ing** n maneno; uandikaji wa herufi.

lettuce n saladi.

leucocyte *(US* **leukocyte**) n selidamu nyeupe.

leukaemia (*US*) **leukemia** n lukemia: ugonjwa wa damu.

levant vi toroka (hasa pasi kulipa gharama au madeni fulani).

levee n (*US*) boma la kuzuia maji, ukingo wa katika anasa.

loud

loud adj 1 -enye sauti kubwa, -a makelele; -a kusikika kwa urahisi *a ~ speech* hotuba yenye kusikika kwa urahisi; kubwa. **~-hailer** n kipaza sauti. **~-speaker** n kipaza sauti, bomba. 2 (*of behaviour, colours*) -a kujitangaza, -a mvuto adv kwa sauti kubwa. **~ly** adv. **~ness** n.

lough n *(in Ireland)* mkono wa bahari, ghuba; ziwa.

lounge vi kaa, simama (kwa kujiegemeza)/kivivu; jikalia, tandawaa. **~r** n mtu akaaye/ asimamaye namna hii. n 1 kukaa/ kusimama kivivu. 2 ukumbi, sebule (agh. katika hoteli) wa kupumzika. **~ suit** n suti (ya kiume). **~ chair** n kiti cha kupumzikia. **~ lizard** n *(dated sl)* mwanamme ambaye analipwa kwa kucheza dansi na wanawake kwenye mahoteli. **~-bar** n baa nzuri katika nyumba ya vileo.

lour;lower vi 1 ~ **at/on/upon** nuna, onekana na hasira. 2 *(of the sky, clouds)* -wa zito sana. **~ ingly** adv

louse n chawa. (**sl**) **lousy adj** -enye chawa; *(colloq)* -baya, -ovyo *a lousy trick* hila mbaya; *(sl)* -ingi *be lousy with money* -wa na fedha nyingi, jaa kishenzi.

lout n baradhuli. **~ ish** adj.

louvre;louver n luva. **~d** adj.

love n 1 upendo, mapenzi, huba *a mother's ~ for her children* mapenzi ya mama kwa watoto wake. **give/ send somebody one's ~** tuma salamu (zenye upendo). **play for ~** cheza kwa kujifurahisha tu. **not to be had for ~ or money** -sioweza kupatikana (kwa njia yoyote). **there is no ~ lost between them** hawapendani. **a labour of ~** kitu mtu anachofurahia kufanya; kumfanyia mtu kitu kwa sababu ya upendo. **for the ~ of** *(in appeals etc)* kwa jina la..... **~feast** n *(rel)* karamu ya pamoja (iliyoadhi- mishwa na Wakristo wa zamani kudumisha upendo); ibada ya pamoja. 2 mapenzi, mahaba. **be in ~ (with**

udongo/kitope.

level n 1 usawa *on a ~ with* sawa na (cheo, daraja, ardhi n.k.) *on different ~s* usawa usiolingana, mbalimbali *be on the ~* -wa sawa; (*fig*) sema ukweli; (*flat area*) mahali pa sawa *find one's ~* fikia kiwango chako sawa. 2 pimamaji. 3 kiwango *rise to higher ~s* fikia viwango vya juu zaidi; ngazi *top ~ officials* maafisa wa ngazi ya juu. 4 **on the ~** (*colloq*) kweli, wazi adj 1 sawa (bila kuinuka) *a ~ crossing* tambuka reli; njia panda ya reli na barabara, chekereni; makutano. 2 usawa *~ race* mbio za kukaribiana. 3 **have a ~ head** -wa tulivu, bila papara. ~ **headed** adj tulivu. **do one's ~ best** fanya vizuri uwezavyo. vt,vi 1 sawazisha. ~ **something down/up** linganisha/ sawazisha vitu. 2 bomoa (nyumba, ukuta n.k.), angusha; shusha *~ to the ground* bomoa kabisa. 3 (*aim*) elekeza, lenga *~ a gun at* lenga shabaha. 4 **~ off** (*airplane*) fanya ndege iwe sambamba na ardhi; (*fig*) fikia kiwango (ambapo hutegemei kupanda zaidi). **~ler** *n* msawazishi: mtu ambaye anataka kuondoa tofauti zote za jamii.

lever n wenzo. vt inulia (vitu vizito). **~age** n nguvu ya wenzo *(fig)* n nguvu, uwezo wa kushawishi.

leveret n mtoto wa sungura, kititi.

leviathan n 1 (*in the Bible*) lewiathani, mamba. 2 kitu chochote kikubwa mno; dubwana.

levitate vt,vi anga; angama; elea.

liar

levitation n.

levity n 1 purukushani. 2 utovu wa staha.

levy vt,vi 1 ~ (**on**) toza. 2 (*of soldiers*) andikisha kwa lazima. ~ **war upon/ against** anzisha vita. 3 **~ on** twaa/ kamata kisheria. n 1 ada, kodi. 2 *pl* makundi ya wanajeshi *development ~* kodi ya maendeleo.

lewd adj -pujufu, fisadi; asherati, -zinifu. **~ness** n. **~ly** adv.

lexicon n 1 msamiati, maneno. 2 kamusi. **lexical** adj -a msamiati/maneno. **lexically** adv.

love

somebody) penda mwanamke/ mwanamme *John is in ~ with Mary*, John anampenda Mary. **fall in ~ (with somebody)** penda mwanamke/mwanamume. **make ~ (to somebody)** lala; jamiiana, fanya mapenzi; onyesha kupendana na. 3 *(compounds)* **~ affair** n uhusiano wa kimapenzi. **~ bird** n kasuku mdogo; *(pl)* watu waliopendana sana. **~-child** n mwanaharamu. **~-knot** n fundo mapenzi. **~-letter** n barua ya mapenzi. **~-lorn** adj -a simanzi (agh. kwa kumkosa mpenzi); -a kunyong'onyea (agh. kutokana na mapenzi). **~-making** n kujamiiana (na mambo yote yanayohusiana na kitendo hicho). **~-match** n ndoa itokanayo na mapenzi tu. **~-philtre/-potion** n dawa ya mapenzi. **~-seat** n benchi mfano wa S yenye sehemu mbili za kukalia zilizopeana migongo. **~-sick** adj -a simanzi, nyong'onyevu (kwa sababu ya mapenzi). **~sickness** n ugonjwa wa mahaba. **~-song** n wimbo wa mapenzi. **~-story** n hadithi ya mapenzi/huba. **~-token** n hidaya. 4 *(colloq)* mpenzi, kipenzi (agh. mke, mme, au mtoto) *come here my ~* njoo hapa kipenzi changu. 5 mpenzi. 6 (*in games*) bila, bure. **~ all** bila bila; hakuna bao pande zote. **~less** adj -siopenda; -siopendwa; pasipo penzi. vt 1 penda *~ one's parents* penda wazazi. 2 abudu. 3 *(colloq)* penda sana; furahia. **lovable** adj -a kupendeka. **~ly** adj 1 -zuri sana, -a kupendeza; -a kufurahisha. 2 *(colloq)* safi, -a kuchangamsha, -a kuburudisha *what a ~ly meal!* chakula safi sana. **~liness** n. **~r** n 1 mpenzi *they are ~rs* ni wapenzi. 2 *(of music, football etc.)* mpenzi, shabiki. **~like** adj -enye mapenzi. **loving** adj -enye upendo. **~-cup** n bilauri/kata ya pombe (ambayo huzungushwa kwa zamu kutoka mnywaji mmoja hadi mwingine). **~-kindness** n wema,

low

huruma, *(of God)* rehema. **lovingly** adv.

low adj 1 -a chini; fupi *a ~range of hills* vimilima vifupi. ~ **shoe** n kiatu kisicho cha mchuchumio. **~-lying land** n nyanda za chini. 2 -a chini ya (usawa wa) kawaida. ~ **tide/water** n maji kupwa. **~-water mark** n alama ya chini kabisa, mwisho mwa kupwa. **be in ~ waters** *(fig)* wamba. 3 *(of sounds)* -a chini ya pole; -a kunong'ona *speak in a ~voice* ongea kwa sauti ya chini; nong'ona. **~-keyed**

lexis n msamiati. **lexicographer** n mwana leksikografia. **lexicography** n leksikografia; usawidi kamusi. **lexicology** n (*ling.*) elimu msamiati, leksikolojia: sayansi ya maana na matumizi ya maneno.

liable adj 1 **~ for** -a kuwajibika kisheria *John is ~ for his son's debts* John anawajibika kisheria kulipa madeni ya mwanae. 2 -a kupaswa, -a kustahili. **be ~ to something** paswa, stahili *tax evaders are ~ to heavy penalty* wanaokwepa kodi wanastahili adhabu kali. 3 -a kuelekea, -enye kuwezekana. **be ~ to do something** -wa na uwezekano wa kufanya jambo *he is ~ to get a loan* anaelekea atapata mkopo. **liability** n 1 dhima. **limited liability** n dhima ya ukomo. **limited liability company** n kampuni ya dhima zenye ukomo. **public unlimited liability** n dhima isiyo ukomo. 2 wajibu, kupaswa ~ *to military service* wajibika kujiunga na jeshi. 3 (*pl*) **liabilities** n madeni; kuwiwa. 4 (*colloq*) kikwazo.

liaise vi **~ (with/between)** (*colloq*) -wa kiungo kati ya kikundi kimoja na kingine; wakilisha, shirikiana, husiana. **liaison** n 1 ushirikiano, uhusiano; kiungo. **~ officer** n afisa ushirikiano. 2 kufanya mapenzi yasiyo halali.

liana n mtambaa.

liar n mwongo.

lib

lib n (*colloq abbr for* **liberation**)

ukombozi *women's ~* ukombozi wa wanawake.

libation n tambiko/sadaka ya kinywaji (mvinyo, maziwa n.k.).

libel n 1 (kuchapisha) maandishi ya kukashifu; maandishi yenye kutweza hadhi ya mtu *criminal ~* kashifa za kijinai. 2 **~ on** (*colloq*) dhalala, kashfa. vt kashifu (kwa maandishi), singizia vibaya/bure. **~ler** n. **~lous;**(*US*) **~ ous** adj.

liberty n 1 uhuru; haki/uwezo wa kujiamulia la kufanya *people defended their ~* watu walilinda uhuru wao. **at ~** (*of a person*) huru *we are at ~ to stay with them* tuko huru kuishi

adj *(fig)* -sio makeke. **~-pitched** adj *(music)* -a sauti ya chini. 4 *(of people)* -a tabaka duni/la chini; nyonge *men of ~ birth* watu wa tabaka duni. **be brought ~** dhalilishwa. 5 shenzi *~ manners* tabia za kishenzi. **~ life** n maisha ya kishenzi. 6 dhaifu, nyonge *he is in a ~ state of health* afya yake imedhoofu. **be in ~ spirits** sononeka; -wa nyonge; -tochangamka. **~spirited** adj. 7 *(of a supply of anything)* **be/run ~** punguka, karibia kwisha, -wa haba *food supplies are running ~ in this town*, kuna uhaba wa chakula mjini hapa; -a kiasi kidogo, -dogo, a chini. 8 *(of amounts) ~ prices* bei za chini. **~ latitudes** n latitudo karibu na Ikweta. **have a ~ opinion of somebody** -tomthamini. **L~ church** n waumini (wasiopenda utawala msonge na ulibwende katika kanisa). **L~ churchman** muunga mkono. 10 *(phrases)* **bring/lay somebody/ something ~** dhoofisha; *(bankrupt)* filisisha; fedhehesha; dunisha. **lie ~** *(fig)* kaa kimya; fichama. 11 *(compounds)* **~-born** adj -a koo duni. **~-bred** adj -enye tabia za kishenzi, -siostaarabika. **~brow** n adj *(person)* -siosomi, -siopendelea mambo ya kitaaluma, hasa sanaa. **~er case** n *(in printing)* herufi ndogo. **L~er Chamber/House** n Bunge (la kutunga sheria). **~ comedian** n chale kwenye

lucerne

kichekesho. **~ comedy n** vichekesho. **~er deck** *n (in the navy)* baharia wa kawaida. **~-down adj** *(colloq)* -a kishenzi, -a fasiki. **give somebody/get the ~ down (on something/somebody)** *(colloq)* toa/ fahamu siri juu ya jambo/mtu. **~lander** n mkazi katika nyanda za chini. **~ lands** n *(pl)* (maeneo yaliyo katika) nyanda za chini. **L~ Latin** n Kilatini kisichosanifu (kikilinganishwa na Kilatini kikongwe). **L ~ Mass** n Misa ndogo (agh. iendeshwayo bila ya nyimbo). **L~ Sunday/Week** n Jumapili na Wiki mara baada ya Pasaka. **L~ermost** adj -a chini kabisa. **L~ness** n. *~adv* chini *buy ~ and sell high* nunua kwa bei ya chini uza kwa bei ya juu. n kitu, jambo, hali ya chini. **~er** vt,vi 1 shusha, teremsha; inamisha *~er a flag* teremsha bendera. **L~er away** *(naut.)* teremsha/shusha (mtumbwi, nanga, tanga n.k.). 2 punguza *~ er the rent of a house* punguza kodi ya nyumba. 3 **~er oneself** -tojiheshimu, jishushia hadhi, jidhalilisha. 4 dhoofisha. **~ly** adj duni, -a hali ya chini.

nao. **set somebody at ~** achia mtu, pa mtu uhuru, toa mtu utumwani. **~ of conscience** uhuru wa kuamini agh. dini. **~ of speech** uhuru wa kusema (fikra za mtu) hadharani. **~ of the press** uhuru wa kuandika na kuchapisha (majarida, vitabu n.k.) bila kuingiliwa. 2 kutenda jambo bila ruhusa ya mwenyewe; kutenda yasiyo haki. **take the ~ of doing something** jiamulia *he took the ~ of using my car while I was away* alijiamulia kutumia gari langu pasi na ruhusa yangu nilipokuwa sipo. **take liberties with somebody** zoeana na mtu kupita kiasi. 3 (*pl*) fadhila au haki zilizotolewa na mamlaka fulani *the liberties given by Scopo* haki zilizotolewa na Scopo. **libertarian n** mpigania uhuru wa mawazo, dini;

uhuru wa kufikiri na kutenda.

liberal adj 1 -karimu, -paji; -ema *she is ~ with her money* yu mkarimu na fedha zake. 2 -enye mawazo mapana na huru; -siokuwa na upendeleo. 3 (*of education*) -a elimu (ya kupanua mawazo). **the ~ arts n** masomo ya sanaa na sayansi za jamii k.m. historia, lugha n.k. 4 *(politics in GB)* -a chama (cha *Liberal)* chenye kupendelea mabadiliko ya wastani. n mpenda maendeleo na mabadiliko. n

licence

mwanachama wa chama hicho. **~ism** (*views/ideas/principles*) n msimamo, fikra za kupenda mabadiliko. **~ize** vt panua, legeza masharti (ya biashara n.k.). **~ization** n. **~ity** n ukarimu, upaji, ufadhili, kutobagua, kutopendelea *his ~ities have made him poor* ukarimu wake umemfilisi.

liberate vt **~ from** komboa, fanya huru. **liberation** n ukombozi *liberation committee* kamati ya ukombozi.

libertine n mwasherati, mkware *chartered ~* mkware anayevumiliwa na jamii.

libido n *(psych)* ashiki, nyege.

libidinous adj -a ashiki.

Libra n Mizani: alama ya Zodiaki.

library n 1 maktaba *a walking ~* (*fig*) mjuzi. **mobile ~** n maktaba inayosafiri *public ~*

~liness n.

lower vi *see* **lour**.

loyal adj -aminifu; -tiifu. **~ist** *n*

mwaminifu (kwa mkuu wa serikali). **~ly** adv. **~ty** n 1 uaminifu. 2 *(pl)* aina za mahusiano, uwajibikaji, utiifu.

lozenge n 1 pipi/peremende ya kifua. 2 msambamba; *(of playing cards)* uru, kisu.

LSD n dawa kali ya kulevya.

Ltd *see* **limited**.

lubber n mtu mzito.

lubricate vt 1 lainisha, legeza kwa mafuta. 2 *(fig)* rahisisha kufanyika kwa jambo. **lubricant** n mafuta ya kulainisha. **lubrication n** kutia mafuta, ulainishaji.

lucent adj *(liter)* 1 -angavu, -a kung'ara. 2 -eupe.

lucerne n luserini: majani ya kulisha

lucid

ng'ombe *(US* alfalfa).

lucid adj 1 -a kufahamika kwa urahisi, wazi, dhahiri. 2 -enye akili timamu ~ *interval* wakati wa mzinduko. 3 *(poet)* -angavu, -eupe. **~ly** adv. **~ity** n uangavu, weupe, udhahiri.

Lucifer n 1 shetani, ibilisi. 2 zuhura.

luck n 1 bahati, nasibu, sudi. **as ~ would have it** kwa bahati mbaya/ nzuri. **bad ~** n bahati mbaya, shari, kisirani, nuksi. **bad**~ pole! bahati Mbaya! *out of* ~ -enye bahati mbaya *better ~ next time* bahati njema safari ijayo *good* ~ kisimati *he is in* **~** ana bahati nzuri; anapendelewa, ameneemeka *good ~ (to you)* nakutakia mafanikio/kila la kheri *it's just my ~* nina mkosi/nuksi. **be down on one's ~** *(colloq)* -wa na bahati mbaya, -wa na matatizo, -wa na nuksi *try one's ~* bahatisha *worse ~* kwa bahati mbaya. **~less** adj -enye kisirani. **~y** adj -enye bahati, -a bahati njema, -a heri. **be ~y** wa na bahati nzuri, bahatika *he 's a ~y dog!* ana bahati njema! *how ~y* bahati

maktaba ya umma *reference* ~ maktaba ya marejeo. 2 (*attrib*) -a maktaba ~ *edition* toleo la kitabu kikubwa na chenye jalada gumu. 3 chumba cha kuandikia na kusomea katika nyumba binafsi. 4 mfulululizo wa vitabu vya aina na jalada la namna moja vilivyotolewa na mchapishaji mmoja. **librarian** n mkutubi: mwangalizi wa maktaba **librarianship** n ukutubi.

libretto n kitabu cha maneno ya opera. **lice** n *pl of* **louse**.

licence; (*US* **license**) n 1 (*permission*) ruhusa, hati; leseni *driving* ~ leseni ya kuendesha gari *teaching* ~ hati ya kufundishia. **on ~** n (*GB*) leseni ya kuuza vileo katika baa. **off ~** n (*GB*) leseni ya kuuza vileo katika stoo (bila ruhusa ya kunywa hapo hapo), duka lenye vileo. 2 kupuuza sheria/kanuni/mila n.k.; ufisadi, kuutumia vibaya uhuru. **poetic ~** n uhuru wa kishairi (wa kukiuka kanuni za kawaida za lugha). **license** (*also* ~). vt pa leseni *shops ~d to sell alcohol* maduka yenye leseni ya kuuza vileo ~ *the hawker to sell*

lichen

clothes -pa mchuuzi leseni ya kuuza nguo. **~e** n mtu mwenye leseni (hasa ya vileo). **~er** n mtoa leseni. **licentiate** n mtaalam mwenye leseni/ cheti cha kazi yake. **licentious** adj -asherati; fisadi; -kware. **licentiously** adv. **licentiousness** n.

lichen n kuvu, ukungu (wa miti na miamba).

lich-gate/lychgate n lango la kupitishia maiti kanisani.

licit adj halali, -a sheria, -nayo kubalika kisheria.

lick vt 1 ramba. ~ **a person's boots** ramba miguu, jipendekeza sana. ~ **one's lips** jiramba kwa uchu. ~ **one's wounds** jipa nguvu baada ya kushindwa. ~ **something off/ ~something up** ramba. ~ **into shape** (*fig*) funza/tengeneza barabara. ~ **the dust** (*rhet*) anguka chini, shindwa kabisa; -fa. 2 (*esp waves/flames*) gusa gusa, pitia *the waves ~ed the banks of the river* mawimbi yalipita katika kingo za mto. 3 (*colloq*) shinda, piga sana, twanga. ~ **an opponent** shinda mpinzani wako. 4 (*sl*) piga mbio, enda mbio *as hard as one can* ~ nzuri. **~ily** adv.

lucrative adj -a kuleta faida, -enye faida.

lucre n *(in a bad sense)* fedha, faida, mali; *(filthy)* ~ fedha iliyopatikana kwa njia mbaya *for filthy* ~ kwa hela tu.

ludicrous adj -a kuchekesha, -puuzi, -a mzaha; pumbavu.

ludo n ludo: aina mojawapo ya michezo ya kutumia dadu/kete.

luff n *(naut.)* mbele ya tanga. vt,vi *(naut)* bisha.

lug vt kokota, burura, buruta. n mkokoto, mbururo.

luge n *(Fr)* luji: gari telezi katika theluji.

luggage n mizigo. ~ **carrier** n uchaga wa mizigo. **~-rack** n kichaga cha mizigo kwenye basi au treni. **~-van n** behewa la mizigo.

lugger n chombo chenye tanga la pembe nne.

lugsail n *(naut.)* matanga pembe nne.

lunacy

lugubrious adj *(formal)* -a majonzi,

-zito. **~ly** adv. **~ness** n.

lukewarm adj 1 *(of liquids etc)* -a uvuguvugu, fufutende. 2 *(fig) be* ~ vuvuwaa. **~ly** adv. **~ness** n.

lull *vt*, liwaza, bembeleza, tuliza. n utulivu. **~aby** n wimbo wa kubembeleza mtoto; sauti nyororo zitokanazo na upepo au mawimbi.

lumbar adj -a kiuno. **~lumbago** n maumivu ya kiuno.

lumber[1] n 1 *(GB)* makorokoro. ~

room n chumba cha kuhifadhia makorokoro. 2 *(timber)* mti; mbao; magogo. **~man; ~jack** n mkataji miti, mpasua mbao. ~ **mill** n kiwanda cha mbao. vt ~ **something (up) (with)** jaza makorokoro (takataka n.k.).

upesi sana. n 1 kuramba. **a ~ and a promise** (*colloq*) kunawanawa/ kusafisha/kuogaoga. 2 (*also* **salt ~**) mahali mifugo inapopatia magadi/chumvi. 3 (*sl*) **at a great ~**; **at full ~** mwendo mkubwa; kwa kasi sana. **~ing** n (*colloq*) kurambisha; kipigo; ushinde *Pan African FC got a ~ing last night* timu ya Pan African ilipata kipigo/ilirambishwa mchanga.

licorice n *see* **liquorice**

lid n 1 kifuniko *tea pot* ~ kifuniko cha birika. 2 *eye* ~ ukope wa jicho. **~less** adj.

lie[1] vi danganya, sema uwongo *she is lying* anadanganya. n uwongo *tell a* ~sema uwongo. **give somebody the ~** shitaki mtu kwa kudanganya. **~ detector** n kijaluba cha kupimia mabadiliko kifiziolojia (k.m. mapigo ya moyo, kupumua hasa wakati mtu

lie

anapohojiwa); kibaini uongo.

lie[2] vi 1 lala, jinyoosha juu ya kitanda, ardhi n.k. ~ *on one's back* lala chali ~ *back* jinyoosha ~ *face downwards* lala kifudifudi *her body ~s at the cemetery* amezikwa makaburini. **take something lying down** kubali kutukanwa pasi na ubishi. **~ down under (an insult)** kubali bila kupinga. **~ in** kawia kuamka (kutoka kitandani); -wa katika uchungu kitandani (ili kuzaa mtoto). **lying -in hospital** (*old use*) hospitali ya uzazi. **~ up** lala kitandani au chumbani kwa ugonjwa. **~ with** (*old use biblical, now usu* **sleep with**) jamiiana. **let sleeping dogs ~** *(prov)* usimwamshe aliyelala, ukimwamsha utalala wewe. **~-a bed** n mvivu, asiyetaka kuamka kitandani. 2 (*of things*) -wa juu ya *the coat lay on the floor the whole night* koti lilikuwa juu ya sakafu usiku kucha. 3 (*of abstract things*) -wa, -wa katika hali fulani *I know where his interest ~s* nafahamu mambo anayoyapendelea *the car's trouble ~s in the gear box* tatizo la gari limo ndani ya gia boksi. **~ at somebody's door** husika, laumika *at whose door should the defeat ~*? nani alaumiwe kwa kushindwa kwetu? **~ with somebody** wajibika *it ~s with you to appoint your deputy* unawajibika kumteua naibu wako. **as far as in me ~s** kwa kadri ya uwezo wangu. 4 -wa mahali. **~ to** (*of a ship*) karibia kusimama, kabili upepo. 5 kaa, baki *the youth*

lumber[2] vi enda kwa kishindo, -wa zito *the army tanks ~ed past* vifaru vya jeshi vilipita kwa kishindo.

luminous n 1 -a kung'aa *~paint* rangi ya mng'ao. 2 *(fig)* dhahiri, wazi; -a kufahamika kwa urahisi. **~ity** n. **luminary** n 1 jua, mwezi, nyota, kitu kingaacho angani. 2 *(fig)* mtu mashuhuri (kwa usomi au maadili yake).

lummy;lumme *(GB sl.)* lahaula!

lump[1] vt *(only in)* **~ it** *(colloq)* vumilia

jambo, mezea *if you don't like it you can ~it* upende usipende inakupasa kumezea.

lump[2] n 1 bonge, fumba; jumla. **~ sum** n malipo yote (kwa pamoja). **in the ~** kwa bunda, kwa jumla, kwa pamoja. **~ sugar** n sukari ya kibonge. 2 uvimbe mwilini. **a ~ in the throat** msongo wa moyo, donge. 3 *(colloq)* mtu mnene na mzito. vt,vi **~ together** 1 tia pamoja, changanya; jumuisha. 2 budaa. **~ish** adj *(of a person)* fupi na nene, bongebonge; pumbavu; zito. **~y** adj -liobudaa, -enye mabongebonge; *(of water)* -enye viwimbi.

lunacy n 1 wazimu, kichaa, umajinuni. 2 *(pl)* matendo ya kichaa. **lunatic** n kichaa, majinuni. **lunatic asylum** n

lunar

hospitali ya kutibu vichaa adj -enye kichaa. **lunatic fringe** n kundi la watu wachache wenye siasa/mawazo makali, wenye vitendo vya ajabu.

lunar adj 1 -a mwezi *a ~ month* mwezi unaofuata kuandama kwa mwezi. 2 -a umbo la mwezi mwandamo. ~ **module** n njia ya chombo kinachozunguka na kutua mwezini. ~ **orbit** n kuzunguka mwezi.

lunch n chakula cha mchana vt,vi 1 -la chakula cha mchana. 2 karibisha kwa chakula cha mchana. (*formal*) **~eon** n.

lung n 1 pafu, buhumu; (*of animal)* yavuyavu. ~**ish** n kambaremamba. **~ power** n nguvu ya sauti. 2 *(fig)* eneo wazi/uwanja karibu na jiji.

lunge n mwendo/mrukio wa ghafla mbele. vi

are lying around idle in town vijana wanakaa bure mjini *the soldier lay in the cell for one more night* askari alikaa rumande kwa usiku mmoja zaidi. ~ **heavy on something** lemea, dhuru. ~ **over** ahirishwa kwa jambo. 6 enea, zagaa, tanda *the game lay before us* wanyama walizagaa kila mahali mbele yetu. **find out/see how the land ~s** (*fig*) jifunze, chunguza,

lied

dadisi jinsi hali ya mambo ilivyo. 7 (*legal*) kubalika *his appeal will not ~in the court of law* rufaa yake haitakubaliwa na mahakama. n (*sing only*) mkao/mlalo wa kitu. **the ~ of the land** jinsi sura ya nchi ilivyo (*fig*) hali ya mambo.

lied n (*G*) wimbo/shairi la Kijerumani. **~er-singer** n mwimbaji wa nyimbo hizo.

liege adj (*leg*) (*only in*) ~ **lord/ sovereign** n (*feudal times*) mtawala, mwinyi. ~ **man** n (*pl*) watwana wa mwinyi.

lien n dai la kumiliki (mpaka deni limelipwa).

lieu n (*only in*) **in** ~ (**of**) badala ya.

lieutenant n 1 luteni. 2 (*in compounds*) *second* ~ luteni usu *~colonel* luteni kanali ~ *general* luteni jenerali ~ *commander* luteni kamanda. 3 naibu, mbadala, wakili. **Lord L~** n (**of the Country**) Mwakilishi wa Malkia. **lieutenancy** n uluteni.

life n 1 uhai. ~ **force n** nishati uhai. 2 viumbe/vitu hai (watu, wanyama na mimea). 3 maisha. **a matter of ~ and death struggle** mapambano ya kufa na kupona ~ *insurance* bima ya maisha. **bring to ~** huisha. **come to ~** pata fahamu baada ya kuzimia; changamka. **run for ones ~/for dear ~** kimbia ili kujiokoa/kunusuru maisha. **this ~** maisha ya hapa duniani. **the other ~**; **future/ eternal/everlasting ~** n maisha ya peponi; ahera. **with all the pleasure in ~** kwa raha mustarehe. 4 **take somebody's ~** ua mtu. **take one's own ~** jiua, jinyonga. **a ~ for a ~** mtu kwa mtu, kulipiza kisasi. **can not for the ~ of one** haiwezekani hata kama mtu akijitahidi kiasi gani. **not on your ~**! (*colloq*) la hasha! thubutu. 5 kipindi katika maisha (k.m. kuzaliwa hadi kufa) *he lived here all his ~* enda/rukia (k.m. kwa lengo ya kupiga) ~ *forward* enda/rukia mbele ~ *out at somebody* lenga kupiga mtu ghafla.

lurch[1] n msepetuko. vi sepetuka, enda mrama, pepesuka; (*naut)* lalia/elemea upande mmoja.

lurch[2] n *(only in)* **leave in the ~** acha katika shida.

lure vt vuta, shawishi; tega. n 1 *(bait)* chambo. 2 *(attraction)* mvuto, kishawishi.

lurid adj 1 -a rangi za kuwaka. 2 *(fig)*

-a kutisha, -a kuogofya. **~ly** *adv.* **~ness** n.

lurk vi jificha, jibanza, vizia ~**ing place** n mafichoni.

luscious adj 1 tamu sana; -enye harufu

nzuri. 2 *(of the arts)* -enye madoido sana.

lush adj 1 *(of vegetation)* -a kusitawi sana. 2 -a anasa. n *(us. sl.)* mlevi.

lust n ashiki, hawaa; tamaa. vi ~ **after/for** tamani ~ *after a woman* tamani mwanamke. **~ful** adj. **~fully** adv.

lustre;luster n 1 mng'aro. 2 *(fig)* sifa, heshima, fahari. **lustrous** adj.

lusty adj -a nguvu, -enye afya njema/ siha. **lustily** adv.

lysol

Lutheran adj 1 -a Kilutheri, -a mfuasi

wa Luther n Mlutheri.

luxuriant adj *1* -a kuota sana, -a kusitawi sana, tele. 2 -liopambwa sana, -a ufasaha. **luxuriance** n.

luxury n 1 anasa. 2 *(attrib)* -a anasa. ~ **hotel** n hoteli ya anasa. 3 *(rare pleasure)* tunu. **luxuriate** vi (**in**) furahia, jistarehesha. **luxurious** adj 1 -a anasa; -a tunu. 2 -enye kustarehesha/kuanisi. 3 tele. **luxuririously** adv. **luxuriousness** n.

aliishi hapa maisha yake yote *the ~ of the government* maisha ya serikali ilipokuwa inafanya

life

kazi *he was given a ~ sentence* alipata kifungo cha maisha. **~ annuity** n fedha alipwazo mtu mpaka atakapokufa *for ~* kabisa, kwa maisha. **~ cycle** n hatua anuwai za maisha kamili ya kiumbe (k.m. mbu kuanzia yai, kiluwiluwi, pupa hadi mdudu kamili). **~ interest** n (*legal*) mapato (kutokana na mali fulani) apewayo mtu wakati wa uhai wake tu. **~ peer** n mjumbe wa baraza la malodi (Uingereza) ambaye cheo chake hakirithiki. **have the time of one's ~** (*colloq*) jistarehesha sana. **early/late in ~** mapema, mwanzoni/mwishoni mwa maisha. 6 uhusiano, uchangamfu, starehe *there is little ~ in the villages* vijijini hakuna shughuli nyingi/hapakuchangamka; maisha yamedorora vijijini *the children are full of ~* watoto wamechangamka/ wana raha. **true to ~** (*of a story, drama etc.*) -enye kutoa picha halisi ya maisha; (*of interest/way of living*) -a kupendeza, -a kuvutia *put more ~ in your work* fanya kazi yako ivutie, changamkia kazi zaidi. **the ~ (and soul) of the party** mtu aliye mchangamfu sana katika kikundi. 7 wasifu *a ~ story of Julius Nyerere* wasifu wa Julius Nyerere. 8 mfano/ kielezo chenye uhai *a ~ drawing* picha iliyochorwa kwa kutumia mfano wa kiumbe hai, vitu hai. **to the ~** kwa usahihi. **as large as ~** -enye ukubwa wa kawaida (*colloq and in joke*) -enyewe, binafsi; kwa uhakika; pasipo shaka yoyote. 9 maisha baada ya kunusurika. 10 (*compounds*) **~belt** n mkanda wa kujiokolea. **~-blood** n kiini; damu muhimu kwa uhai; (*fig*) jambo lenye athari kubwa; kitu kinachotia nguvu. **~-boat** n mashuaokozi (ya kuokolea watu au inayochukuliwa melini). **~buoy** n boyaokozi (chelezo cha kuopolea/kuokolea watu katika hatari ya majini). **~ estate** n milki ya maisha (ambayo mtu hutumia hadi

lycee n shule ya sekondari Ufaransa.

lyceum n *(U.S)* ukumbi (wa mikutano, maonyesho n.k.).

lye n maji magadi.

lying *see* **lie**[2] adj -nayolala. n kulala. **~-in** n kuzaa.

lymph n limfu *~ glands* tezi za limfu. **~atic** adj 1 -a limfu. 2 *(of person)* tepetepe, zito. **~ fluid** n giligili ya limfu *~ system* mfumo wa limfu.

lynch vt ua kiholela (agh kwa kunyonga na bila nafasi ya kujitetea) *the crowd ~ed him* kundi la watu lilimuua. **~ law** n kunyonga bila kufuata sheria.

lynx n linksi: pakamwitu mwenye macho makali sana. **~-eyed** adj -a macho makali sana.

lyre n kinubi.

lyric n 1 shairi la hisia. 2 *(pl)* maneno ya wimbo. **~al** adj 1 -a shairi la hisia. 2 -enye kusisimka, -liojaa shauku. **~ist** n mtunzi wa (maneno ya) nyimbo.

lysol n dawa ya mafuta inayotumika

kama kidhurubakteria na kiuavijidudu.

Mm n herufi ya kumi na tatu katika alfabeti ya Kiingereza; alama ya Kirumi yenye maana ya elfu moja.

militancy n mapambano, hali ya kuwa katika mapambano**.**

military adj -a kijeshi, -a kivita. n the ~ n

ma *(colloq abbr of)* **mama**

ma'am n bibie.

mac *see* **mackintosh**.

macabre adj -a kutisha; -a kuashiria kifo; uchuro. **danse ~** n ngoma ya uchuro/kifo.

macadam n **~ road** n barabara (iliyotengenezwa kwa maki kadhaa za mawe na changarawe). **~ize** vt fanya barabara ya namna hiyo.

macaroni n makaroni: aina ya tambi.

macaroon n keki au biskuti ndogo iliyotengenezwa kwa sukari, yai na nazi/lozi.

macaw n aina ya kasuku wa Amerika Kusini (mwenye mkia mrefu).

mace[1] n 1 rungu. 2 *(of Parliament etc*) fimbo, mesi. **~ bearer** n *(Parliament)* mbeba fimbo/rungu *a ceremonial* ~ fimbo rasmi.

mace[2] n *(spice)* basibasi.

macerate vt lainisha (kwa kulowesha majini), dhoofisha kuwa laini. **maceration** n.

Mach n *(aviation)* mechi. **~ number** n uwiano wa mwendo wa ndege na mwendo wa sauti.

machete n panga, mundu.

machiavellian adj -erevu; danganyifu.

machination n njama, hila.

machine n 1 mashine, mtambo; (*sewing*) cherahani. 2 kikundi kinachoongoza chama cha siasa. 3 *(of person)* mtu atendaye bila kufikiri. **~ -gun** n bombomu. **~-made** adj -liotengenezwa kwa mashine. **~ tool** n mashine ya samani. vt endesha mashine, fanya kitu kwa kutumia mashine. **machinist** n mtengeneza mashine, mwangalizi wa mashine. **~ry** n 1 sehemu au vyombo vya mashine kwa jumla. 2 utaratibu (k.m. wa serikali, chama n.k.), urasimu.

machismo n ujana dume, udume.

askari, wanajeshi; jeshi. militarism n kuamini/kupenda kutumia nguvu za kijeshi katika siasa. militarist n mtu apendaye/anayeamini katika nguvu za kijeshi. militaristic adj.

militate vi ~ against zuia, pinga.

militia n (usu the ~) jeshi la mgambo. ~man n mwanamgambo.

milk n 1 maziwa the ~ of human kindness huruma ya kibinadamu. It's no use crying over spilt ~ maji yaliyomwagika hayazoleki. ~ and water (fig) hafifu; baridi. 2 (compounds) ~ bar n mkahawa wa kuuzia vinywaji vya maziwa, shikirimu n.k. ~-churn n gudulia la maziwa. ~ loaf n mkate mtamu. ~maid n mkama maziwa (mwanamke). ~man n muuza maziwa (majumbani). ~-powder n maziwa ya unga. ~round n njia anayopitia mwuza maziwa. ~ shake n sharubati, maziwa (baridi). ~sop n mwanamume mwoga/mnyonge;kijana mwoga. ~-tooth n jino la utoto. ~-white adj -eupe kama maziwa. 3 utomvu wa mimea/maji ya mimea (yaliyo kama maziwa) coconut ~ tui; maji ya nazi. ~ weed n nyasi zenye utomvu kama maziwa. 4 dawa iliyo kama maziwa ~ of magnesia maziwa magnesi. v,vi 1 kama ng'ombe/mbuzi/kondoo n.k.; gema utomvu n.k. (kutoka kwenye miti); (fig) kamua mtu (ili atoe fedha, habari). 2 toa maziwa. ~ing machine n mashine ya kukama ng'ombe. ~y adj -a maziwa; kama maziwa. the ~y way n kilimia: nyota ndogo nyingi sana pamoja (kama wingu jeupe) mbinguni usiku.

mill n 1 kinu. flour ~ n kinu cha **sugar ~** n kinu cha kusindika miwa. **steam ~** n kinu cha mvuke **oil ~** kinu cha kusindika mafuta. **put somebody/go through the ~** -pa/fanya mazoezi makali; pitisha/pitia katika hali ngumu. **~ dam** n bwawa la kinu. **~ pond** n dimbwi (kinu) (of the sea) tulivu/shwari kabisa. **~ race** n mkondo wa maji kwa ajili ya kuzungusha gurudumu la kinu**. ~ stone** n jiwe la kusagia. **~ stone round the neck** (fig) mzigo mzito. be between the upper and nether ~ stone banwa sana. **~wheel** n gurudumu la kinu. **~wright** n mjenzi na mtengezaji wa vinu (hasa vya maji na upepo). **2** kiwanda; karakana**. ~ hand** n mfanyakazi wa kiwanda. 3 kijimashine/kijinu cha kusaga (k.m. kahawa, pilipili n.k.). vt,vi 1 saga kwenye kinu **~ flour** saga unga. 2 unda kwenye kinu **~ steel** unda

mackerel n samaki wa jamii ya bangala. ~ **sky** n mawingu yenye mistari.

mackintosh n *GB* koti la mvua, mpira.

macro- *(pref*) -kubwa, -makro. ~ **biotic** adj -nayorefusha uhai. **~biotic food** n chakula cha mboga asilia tu. **~cosm** n ulimwengu, jumla.

macron n makroni: alama ya urefu (-) juu ya vokali.

mad adj 1 -enye wazimu, -enye kichaa. **go ~** shikwa na wazimu, rukwa na akili. **drive somebody ~** sumbua sana mtu *a bit* ~ punguani. **as ~ as a hare/hatter** kichaa kabisa. 2 -enye kutaharuki/jazba, -liojaa shauku, -enye mhemko. **be/go ~** taharuki, hamaki, chukia sana. **like ~** sana sana, mno. **be ~ about somebody** penda sana mtu. 3 -enye kukasirika, -enye hasira. **be ~ about something** kasirikia kitu/jambo. **~cap** n mtu mwenye harara. ~ **house** n hospitali ya wendawazimu; *(fig)* ghasia nyingi, vurumai. ~ **man/woman** n mwendawazimu. **~ly** adv kwa hasira nyingi, kwa wazimu. *(colloq)* ~ **ness** n wazimu; ujinga. **~den** vt tia wazimu, kasirisha sana; kera sana.

madam n 1 bibi, mama. 2 *(colloq)* kuwadi wa kike (anayeongoza danguro). 3 *(colloq)* mwanamke/ msichana mpenda kuamrisha (watu).

madame n *pl (sl)* Bibi (hutumika mbele ya majina ya wanawake walioolewa).

madder n 1 *(bot)* mmea utoao rangi nyekundu. 2 rangi nyekundu (ya mmea).

made *pt, pp of* **make**.

mademoiselle n *pl* **mesdemoiselle**(s)

(Bi kwa wasichana au wanawake wasioolewa).

Madonna n *(rel)* Bikira Maria (sanamu au picha yake). ~ **lily** n lili (ua jeupe).

madrigal n 1 wimbo wa kupokezana. 2 shairi fupi la mapenzi.

maelstrom n 1 (fig) machafuko, fujo,

chuma cha pua katika fito chuma. 3 fanya mikato kwenye ukingo (k.v. wa sarafu). ~ **about/around** (cattle, crowds of people) enda hobelahobela, zunguka/tembea katika makundi na bila mpango. **~er** n msagishaji.

millennium n 1 kipindi cha miaka elfu. 2 (rel) milenia: miaka elfu ya utawala wa Kristo duniani kama ilivyotabiriwa katika Biblia; (fig) kipindi cha baadaye cha furaha na neema ndani ya jamii. millenarian n mtu anayeamini kutokea kwa milenia. millenary adj -a miaka elfu, -a milenia.

millepede n see millipede.

millet n mtama; serena, lulu bullrush ~ wimbi, ulezi; uwele ~ stalk bua stalks of sweet ~ vikita ~ flour unga wa mtama.

milli- pref mili: sehemu moja ya elfu ya kipimo. ~gram n miligramu. ~litre n mililita. ~metre n milimeta.

milliard n (GB) (US see billion) elfu moja milioni.

milliner n mshona kofia za kike; mwuza mapambo na kofia za kike;

million

million n milioni, 1,000,000. make a ~ -wa milionea. ~aire n milionea; mtu mwenye dola/pauni milioni moja na zaidi; tajiri mkubwa. ~th n sehemu moja ya milioni adj -a milioni. ~ fold mara milioni moja.

millipede jongoo.

milometer n see mile.

milord n (Fr word formerly used for) bwana (wa Kiingereza), Mwingereza tajiri.

milt n 1 (spleen) wengu. 2 (of fish)

vt (of fish) toa mbegu za kiume. ~er n samaki dume atoaye mbegu.

mime n 1 uchezaji bubu. 2 mchezo

vi iga. ~sic n uigaji, ufananisho. ~tic adj -a kuiga, -lioigwa. mimic adj -liyoigwa; -liyoigizwa. n 1 mwigaji. 2 mwigo wa lafudhi.

msukosuko. 2 kizingia cha maji, chunusi.

maestro n bingwa wa muziki.

Mae West n (sl) koti la uokoaji

maffick

maffick vt sherehekea sana ushindi.

Mafia n Mafia: chama cha siri katika Sisilia, Italia na Marekani kinachopinga serikali halali na kujishughulisha na ujangili na ujambazi.

magazine n 1 ghala/bohari/stoo ya silaha na zana nyingine za vita. 2 chemba (ya risasi katika bunduki). 3 gazeti (agh la wiki/mwezi/mwaka).

magdalen n malaya aliyeongoka.

magenta adj -a rangi ya damu ya mzee

n rangi ya damu ya mzee.

maggot n 1 funza, buu. 2 (arch) matamanio. **have a ~ in one's head** -wa na wazo la ajabu.

Magi n Majusi, Mamajusi.

magic n 1 uchawi. **as if by** ~; **like ~** -a kimaajabu, ajabu. **black/white** ~n uchawi/uganga. 2 (for finding offender) mburuga. 3 (conjuring) mazingaombwe, kiinimacho, mzungu. 4 (fig) mvuto adj -a uchawi, -enye uchawi. **~ eye** n (colloq) kiongozea mbali, kiongoza toka mbali n.k. ~ **lantern** n projekta. **~al** adj -a ajabu; -a mwujiza; -a kichawi. **~ally** adv. **~ian** n mchawi; mfanya mazingaombwe.

magistrate n hakimu, mwamuzi District ~ Hakimu wa Wilaya Resident ~ Hakimu mkazi. **magistracy** n uhakimu. **the magistracy** mahakimu kwa jumla. **magisterial** adj 1 -a hakimu, -a kihakimu. 2 -a nguvu, -enye mamlaka, -enye amri.

magnanimous adj karimu. **~ly** adv. **magnanimity** n.

magnate n mkwasi: mtu tajiri sana. **magnesium** n (chem) magnesi. **magnesia** n vt 1 iga, (hasa kwa dhihaka). 2 (of things) fanana sana. mimicry n uigaji, wigo.

mimeograph n kirudufu. vt rudufu.

minaret n mnara wa msikiti.

minatory adj -a kutisha, -a kuogofya.

mince vt,vi 1 kata vipande vidogo,

not to ~ matters/one's words sema waziwazi, bila kuficha. 2 sema/tembea kwa kujifanya/kujifaragua/kujidaidai. n kima (nyama ya kusaga). ~meat n minsi: mchanganyiko wa zabibu, matunda, mafuta, sukari, unga n.k. wa kufanyia keki. make ~meat of (colloq) shinda kabisa (mtu au majadiliano); maliza; (US) nyama. ~r n mashine ya kusaga (nyama). mincing adj -a madaha, -a maringo take mincing steps tembea kwa maringo. mincingly adv.

mind n 1 kukumbuka; kumbukumbu. **call/bring something to ~** kumbuka. **have/keep/bear something in ~** kumbuka jambo fulani. **go/pass from/out of ones ~** sahaulika**. it passed from my ~** niliisahau. **put somebody in ~ of something** kumbusha. **out of sight out of ~** (prov) asiyekuwepo na lake halipo. **time out of ~** mara nyingi. 2 maoni; mawazo. **presence of ~** uwezo wa kuamua/kutenda haraka. **be out of one's/not in one's right ~** -wa na wazimu**. be of the same ~** -wa na mawazo sawa; (of one person) shikilia wazo/uamuzi wa awali. **to my ~** kwa mawazo yangu, nionavyo. **bend one's ~** athiri, tia athari za kudumu katika mawazo ya mtu (kwa imani n.k.). **~ing** adj -a kuathiri mawazo ya mtu. **blow one's ~** (colloq) (of drugs, extraordinary or sensational sight, sounds etc) tia jazba (katika mawazo**). ~-blowing** adj -a kutia jazba. **~ boggling** adj -a kustaajabisha. have something on one's ~ sumbuliwa na wazo fulani. keep one ~ on endelea kumakinikia /kufikiria. read somebody's ~ soma mawazo ya mtu. ~ reading n kubuni; ung'amuzi. ~ reader n. take one's/somebody's ~ off something (ji) sahau (lisha) (mawazo). 3 nia dhamira, dhati. be of/in two ~s sita; -wa na mashaka, vutwa huko na huko. change one's ~ ghairi; badilisha mawazo/nia. give one's ~ to something makinikia, shughulikia. have a good ~ to (do something) taka, elekea (kuamua). **have half**

magnesi ~ oxide oksidi ya magnesi.

magnet n 1 sumaku. 2 (fig) mtu/kitu kinachovutia. **~ic** adj 1 -a sumaku. **~ic pole** n ncha sumaku. **~ic field** n ugasumaku. **~ic North** n Kaskazini kisumaku. **~ic tape** n ukanda/utepe wa sumaku. 2 -enye

nguvu ya kuvuta. **~ism** n 1 nguvu ya sumaku; usumaku. 2 (fig) nguvu ya kuvuta; mvuto. **~ize** vt tia sumaku; (fig) vuta (kwa ajili ya tabia, akili n.k.).

magneto n (tech) mashine ya umeme; magneto.

Magnificat n (rel) utenzi wa Maria.

magnificent adj -zuri kabisa, -tukufu,

-adhimu. **~ly** adv. **magnificence** n.

magnify vt 1 kuza. 2 tia chumvi. 3 tukuza, adhimisha, sifu, kuza. **magnifier** n kiookuzi. **magnification** n ukuzaji, uadhimishaji.

magniloquent adj -a maneno; -a maneno ya fahari; shaufu, -piga domo. **~ly** adv. **magniloquence** n.

magnitude n 1 (size) ukubwa. 2 (greatness) ukubwa, ubora, ukuu, cheo.

magnolia n mti wenye majani meusi na maua yanayong'aa na kunukia.

magnum n chupa kubwa ya mvinyo (nusu galoni).

magpie n 1 (bio) ndege wa jamii ya kunguru. 2 (fig) mpiga domo. 3 (fig) kijizi, mdokozi.

magus n see **magi** mnajimu.

Mahatma n (India) jina apewalo mtu mwenye heshima kuu (kutokana na mapenzi na utu wake).

mahogany n 1 mkangazi, mbambakofi. 2 (arch) meza ya kulia. 3 rangi ya mbambakofi.

maid n 1 mwanamwali, mwali, bikira. **old ~** n mwanamke asiyeolewa. **~ of honour** n mtumishi wa malkia au binti yake; mpambe wa Malkia/Bibi arusi; matroni. 2 (arch poet)

a ~ to do something elekea/vutiwa kufanya jambo. know one's ~ jua unalotaka, -wa na uamuzi. make up one's ~ amua, azimu, kusudia, kata shauri. make up one's ~ to do something amua kufanya jambo; (reconcile) kubali we are poor we must make up our ~ to that lazima tukubali kwamba sisi ni maskini. set one's ~ on doing something kusudia, dhamiria. speak one's ~ sema ukweli wake bila kuficha. 4 moyo, fikra. enter somebody's ~ ingia katika fikra za mtu. have/give one's ~ to something fikiria sana. an open ~ on something -wa tayari great ~s n watu mashuhuri; wataalam. sound in ~ -enye akili timamu. **person of unsound ~** mtu asiye na akili timamu. vt,vi 1 (observe, watch) angalia, tunza. **~ out (for something)** jihadhari, angalia. ~ your own business shika lako, usijitie (si yako). ~ one's S's and Q's wa na adabu nzuri**. ~ you!** unajua! 2 sumbuliwa (na), jali do you ~ my smoking? naweza kuvuta sigara? would you ~ shutting the door tafadhali ufunge mlango. never ~ haidhuru; usijali, si kitu. **~er** n (in compounds) mwangalizi machine ~er mwangalizi wa mashine. ~ed adj 1 ~ to do something -a kuelekea/kutaka kufanya. 2 -enye mawazo ya. **strong- ~ed** adj jeuri, -enye msimamo, imara, -enye kujali. ~ful adj. ~ful of zingatifu. ~fully adv. ~fulness n. ~less adj 1 **~less of** -siojali; -sahaulifu. 2 -sio na akili, -siohitaji akili. ~lessly adv. ~lessness n.

mine[1] n 1 mgodi, shimo; chimbo (la (fig) hazina; (explosive) bomu la kutega. ~ detector n chombo cha kugundua mabomu. ~ disposal n kutegua mabomu. ~-field n sehemu iliyotapakazwa mabomu ya kutega; sehemu yenye migodi mingi. ~-layer n meli/ndege ya kutega mabomu baharini. ~-sweeper n chombo cha kuondoa mabomu baharini. vt,vi 1 chimba mgodi; chimba. 2 weka mabomu; haribu kwa mabomu. 3 (fig) dhoofisha. ~r n 1 mchimba madini. 2 askari wa kutega mabomu ardhini. ~ral n madini adj -a madini. ~ ral pitch n lami. ~ral water n maji yenye madini (hasa yanayoweza kutibu); (GB) maji ya soda. ~ral wool n sufu madini. ~ralogy n elimu madini. ~ralogist n mtaalamu wa madini. mining n uchimbuaji wa madini mining company kampuni ya migodi.

mine[2] poss pron -angu through no fault of ~ si kosa langu poss adj (in poet & biblical style

msichana. 3 (house servant) mtumishi mwanamke. **~en** n 1 (arch or poet) msichana, binti. 2 mwali, mwanamwali. 3 (hist) mashine ya kukata shingo adj 1 -a msichana/-a mwanamwali. 2 -a kwanza. **~en name** n jina la ukoo (kabla ya kuolewa). **~en speech** n hotuba ya kwanza Bungeni (kwa/Mbunge mpya). 3 -a bikira. 4 (compounds) **~en head** n ubikira. **~en like; ~enly adj** -a kibinti; -enye adabu, pole, tulivu.

mail[1] n 1 barua za posta. ~ **bag n** mfuko wa barua za posta. ~ **boat n** meli ya barua**.** ~ **box n (US letter box)** sanduku la posta. ~ **man n** mtu anayepeleka barua. ~ **order n** ununuzi kwa posta. ~ **train n** gari moshi lenye behewa la posta. **2** posta. vt peleka kwa posta, postia. **~ing list n** orodha ya watu wanaopelekewa matangazo n.k.

mail[2] n (arch) daraya, nguo za pete za chuma. **the ~ed fist** n (tishio la) wanajeshi**.**

maim vt lemaza, atilisha (mguu, mkono, jicho n.k.) **he was ~ed** in the war alilemazwa vitani.

main[1] adj (attrib only) 1 kuu ~ road **~idea** wazo kuu, muhimu. 2 -ote, kubwa. **do something by ~ force** fanya jambo kwa nguvu zote. 3 (compounds) ~ **deck n** sitaha kuu. **~land** n bara Tanzania ~ land Tanzania bara. ~ **mast** n mlingoti mkuu. ~ **spring** n spiringi kuu; kamani ya saa; (fig) kiini, chanzo hasa cha jambo. ~ **stay** n kamba itokeayo kwenye mlingoti mkuu hadi kwenye mlingoti wa mbele; (fig) tegemeo kuu, nguzo. ~ **stream** n mwelekeo tawala, mawazo ya walio wengi. **~ly** adv kwa kiasi kikubwa, hasa.

main[2] n 1 (often the ~s) bomba kuu (la maji, gesi); njia kuu ya umeme; bomba/mfereji mkuu wa maji machafu. ~ s set n redio ya umeme. 2 in the ~ kwa kiasi kikubwa, kwa jumla, aghalabu. 3 (poet) bahari.

maintain vt 1 dumisha, endeleza ~order dumisha amani ~ friendship dumisha urafiki. ~ an open mind on something wa tayari kusikiliza, kuzingatia maoni ya wengine. 2 (support) lisha, kimu, gharimia. 3 (assert) shikilia, sema, sisitiza; thibitisha. 4 tunza ~ roads tunza/ fanyia matengenezo

only) ~ eyes macho yangu.

mingle vt,vi ~ (with) changanyika, changanya.

mingy adj (GB colloq) -choyo,bahili.

mini (pref) dogo; fupi.

miniature n 1 kisanamu; mfano mdogo. in ~ -dogo. 2 (atrrib) -dogo ~ model mfano mdogo wa kitu. miniaturist n mtengenezaji wa sanamu/picha ndogo ndogo.

minim n minimu: nusu noti.

minimum n kiasi/kadiri iliyo ndogo

iwezekanavyo adj -a mwisho (kwa dogo), -dogo sana; -a chini kabisa. ~ wage n kima cha chini. minimal adj -dogo kabisa. minimize vt 1 punguza kabisa. 2 punguza sifa; dharau.

minion n (derog) mtumishi (anaye

jipendekeza). the ~s of the law polisi; askari jela.

minister n 1 waziri Prime M~ Waziri Mkuu ~ without portfolio waziri bila wizara maalumu. 2 mjumbe wa serikali (chini ya balozi). 3 ~ of religion mchungaji; mhubiri. vi ~ to tumikia; saidia. ~ial adj 1 -a waziri. 2 -a wizara/baraza la mawaziri. ministration n utumishi; msaada. ministry n 1 wizara. 2 the ministry n jamii ya makasisi na wachungaji; uchungaji. enter the ministry -wa mchungaji. ministrant attrib adj (formal) -a kutumikia n msaidizi, mtumikiaji.

minnow n samaki mdogo wa mtoni. Triton among the ~s mtu aonekanaye mkubwa mbele ya wanyonge.

minor adj 1 -dogo, -a chini, hafifu ~ breach uvunjaji mdogo. 2 (mus) in a ~ key (fig) kwa huzuni, kwa kusononeka. n (leg) mtoto mwenye umri chini ya miaka kumi na nane. ~ity n 1 (leg) utoto. 2 wachache, walio wachache. be in a ~ity -wa

Minotaur

I'm in a ~ity of one niko peke yangu. ~ity government n serikali ambayo ina chini ya nusu ya nafasi za wabunge. ~ity programme n

barabara. 5 hifadhi, linda. ~able adj.

maintenance n 1 kukimu; matengenezo. maintenance order n (leg) amri ya kukimu mke, mtoto au mume (itolewayo na mahakama). maintenance gang/men n kikosi cha kufanya matengenezo ya barabara. retail price maintenance n udumishaji bei za rejareja.

maisonette n nyumba ndogo ya

ghorofa moja.

maize n 1 (plant) muhindi. 2 **(grain)** mahindi. 3 **(cob)** gunzi, kigunzi, kibunzi. 4 **roasted ~** bisi. 5 **(flour)** unga wa mahindi; sembe; dona.

majesty n 1 ukuu wa enzi, utukufu, uadhama, ujalali/ujalalati. 2 **your/his/her M ~** Mtukufu/jalali Mfalme, mtukufu, jalalati Malkia. **majestic** adj -adhimu, -tukufu, -a fahari. **majestically** adv

major[1] adj 1 -kubwa, kuu, -enye maana zaidi ~ road barabara kuu ~ operation operesheni kubwa. ~ scale n (music) skeli kuu. vi ~ in something taalimikia somo fulani katika chuo kikuu ~ in linguistics taalimikia isimu.

major[2] n 1 meja. ~ general n meja jenerali.

major-domo n mtumishi mkuu wa nyumba kubwa (agh ya mwana mfalme/mtawala/mfalme mdogo).

majority n 1 wingi, zaidi ya nusu. 2 a/ the ~ (of) walio wengi ~ judgement hukumu ya wengi. be in the ~ -wa zaidi ya nusu. a ~ verdict n uamuzi wa wengi. 3 (full age) umri wa utu uzima. attain one's ~ fikia utu uzima kisheria; pata umeja (cheo cha *meja*).

make vt,vi *1* ~ something from/(out) of something; ~ something into something tengeneza **~ a brick** tengeneza tofali**. ~ a boat** unda boti. **~ a house** jenga nyumba; **(create)** umba, huluku **God made man** Mungu alimuumba, alimhuluku binadamu; **(of tea, coffee etc**) pika **~ tea** pika chai. **show somebody/let somebody see what one is made of** onyesha sifa/ ngvu uwezo wa mtu. **be as clever etc as they ~ them** -wa na akili (TV, radio) kipindi kwa ajili ya wachache. ~ity judgement n hukumu ya wachache.

Minotaur n (Gk myth) Minoto: zimwilionekanalo nusu mtu na nusu mnyama.

minster n kanisa kubwa.

minstrel n 1 (in the Middle Ages)

~sy n sanaa na nyimbo za watunzi na mwimbaji msafiri.

mint[1] n (leaves) nanaa;(plant)mnanaa.

mint[2] n 1 kiwanda cha kutengenezea/ kupiga chapa sarafu. 2 make/earn a ~ (of money) pata pesa nyingi. 3 (atrrib of medals, stamps, prints, books etc) -pya. in ~ condition -pya; safi kabisa. vt 1 piga chapa sarafu. 2 buni (maneno n.k.).

minus prep kasoro, bila he came back

alirudi vitani bila mkono mmoja adj ~ sign n alama ya kutoa. n kutoa.

minuscule adj -dogo sana.

minute[1] n 1 dakika. ~ gun n mzinga

~ hand n mshale wa dakika. ~man n mwanamgambo (aliye tayari kupigana wakati wowote). 2 (short time) kitambo kidogo muda mdogo just a ~ ngoja kidogo any ~ wakati wowote. in a ~ sasa hivi. to the ~ juu ya alama. the ~ (that) mara tu. up-to-the ~ attrib adj -a kisasa kabisa. 3 (pl) kumbukumbu (za mkutano n.k.). vt andika kumbukumbu.

minute[2] adj 1 -dogo sana, -dogodogo.2 (trifling) hafifu. 3 (exact) halisi, barabara; angalifu sana. ~ly adv. ~ness n.

minutiae n pl mambo madogo madogo.

minx n msichana fidhuli, asiye na

miracle n 1 muujiza. ~ play n (in the

Middle Ages) maigizo ya maisha ya Kristo/Watakatifu wa Kikristo. 2 ~ of maajabu ya, mfano wa ajabu. miraculous adj -a muujiza; -a kustaajabisha. miraculously adv.

sana. 2 chimba, toboa **~ a hole** toboa/chimba shimo **~ a hole in the ground** chimba shimo ardhini. **~ a hole in one,s finances** mega/ punguza sana fedha. **3** tunga, weka **the laws were made to protect** people sheria zilitungwa kuwalinda watu. **4** fanya, sababisha (kufanyika kwa jambo) **~ a treaty** fanya mkataba **~ a disturbance** fanya fujo **the news made him sad** ile habari ilimsikitisha **his jokes made us laugh** masihara yake yalituchekesha. **~ one's hackles rise** kasirisha. **~ one's hair stand on end** tisha. **~ something go round** fanya kitu kitoshe/kidumu. **~ oneself useful** saidia. **~ it worth somebody's while (to do something) l**ipa. **~ do with something** ridhika na. **~ do and mend** mudu kwa kushikiza. **5 ~ believe** jifanya, jisingizia. **6** kadiria, fikiria, chukulia **how large do you ~ the audience** unafikiria hadhira ni kubwa kiasi gani. **7** chukuana, enda pamoja; **(of persons**) -wa kufu ya **Asha and Ali are made for each other** Asha ni kufu ya Ali **bread and butter are made to be eaten together** mkate na siagi huliwa pamoja**. 8** pata **he ~s nine hundred shillings every day** anapata shs 900 kila siku **he made a name for himself** alijipatia umaarufu**. ~ a pile/packet (colloq)** jipatia fedha nyingi sana. **~ one's living** jipatia riziki**. 9 (of games) funga; shinda. 10 (of the tide) anza the tide is making fast maji yanaanza kujaa kwa haraka. 11 fanikiwa. ~ or break/mar ama ushinde au uangamie. a made man mtu aliyefanikiwa. 12 lazimisha, shurutisha she made me drink beer alinishurutisha kunywa bia. 13 onekana kama, onyesha kama kwamba, fanya kuonekana kama. 14 lingana, -wa sawa na twelve things ~ a dozen vitu kumi na viwili ni sawa na dazeni moja. 15 it ~ s sense! ni sawa. 16 -wa (in a series); mara this ~s the second time you are late umechelewa (tena) kwa mara ya pili sasa. 17 (colloq uses) safiri/enda kitambo. ~ it in time wahi, fika kwa wakati uliotakiwa. 18 chagua; teua he was made the Prime Minister aliteuliwa kuwa Waziri Mkuu. 19 toa he made two proposals alitoa mapendekezo mawili. 20 ~ something of somebody/something; ~ something/somebody something fanya kuwa the coach wants to ~ them an excellent team kocha anataka wawe timu bora don't ~ smoking a habit usiwe na mazoea ya kuvuta sigara. 21 ~ (an) application (to somebody) (for something)**

mirage n 1 mazigazi. 2 alinacha.

mire n kinamasi, matope. be in the ~ (fig) pata matatizo. sink into the ~ kwama. drag somebody/ somebody's name through the ~ fedhehesha, chafua jina. vt,vi 1 pakaza matope, kwamisha kwenye matope. 2 (fig) tatiza. miry adj -enye tope.

mirror n 1 kioo (cha kujitizamia). ~

image n taswira geu. 2 (fig) kiakisi. vt akisi.

mirth n furaha, kicheko. ~ful adj. ~fully adv. ~less adj bila furaha.

mis- pref -baya, vibaya; (ku)to...~trust n kutoamini.

misadventure n shari. death by ~ kifo cha ajali.

misadvise vt potosha, shauri vibaya/

visivyo.

misalliance n uhusiano mbaya (hasa

katika ndoa); ndoa ya wasokufu.

misanthrope n mchukia wanadamu

wenziwe; mkaa pweke. misanthropic adj -a kuchukia watu; -a kudharau (kuepukana na) watu. misanthropy n kuchukia watu; chuki ya watu.

misapply vt tumia vibaya the town

council officials misapplied our development levy maafisa wa halmashauri ya mji walitumia vibaya kodi yetu ya maendeleo. misapplication n.

misbecome vt -siowezekana. misbecoming adj -siofaa.

misbegotten adj 1 mwanaharamu, haramu. 2 (colloq) duni, nyonge, -a kudharaulika, -a bure.

misbehave vt,vi kosa adabu, -wa na tabia mbaya. misbehaviour (US= misbehavior) n.

omba. ~ arrangements for panga, fanya mipango. ~ a decision amua. ~ a guess at kisia. ~ an impression on vuta, vutia. ~ a request for omba. ~ a success of something fanikiwa. 22 (of arguments, evidence etc) lenga. ~ against dhuru, haribu, athiri. 23 (compounds) ~ shift adj -a muda. ~ up n mpangilio wa chapa/herufi, tabia, hulka; vipodozi. ~ weight n punje, kiasi kidogo cha kujazia; (fig) kitu cha thamani ndogo kinachojazia pengo. 24 (with adverbial particles and prepositions) ~ after somebody kimbilia; fukuza, fuatia. ~ at somebody fuata kwa hasira. ~ away with something -iba. ~ away with oneself jiua. ~ for somebody/ something elekea; changia. ~ off toroka. ~ off with iba na kutoroka. ~ something out elewa I couldn't ~ out her handwriting sikuelewa maandishi yake. ~ out that/~ somebody out to be dai. he ~s himself to be extremely wealthy anajidai ni tajiri sana. ~ out (with somebody) endelea, patana how are you making out with your new boss? unaendeleaje na mkuu wako mpya? ~ out a case

jenga hoja. ~ over badilisha, hamisha, hawilisha. ~ something up kamilisha we need one more player to ~ up the team tunahitaji mchezaji mmoja zaidi kukamilisha timu yetu; buni your reason for being late is made up sababu ya kuchelewa kwako ni ya kubuni tu; (colloq) patana (baada ya kugombana); unda, -wa na the committee is made up of ten people kamati ina watu kumi; tayarisha, tengeneza; ongeza mafuta ~ up a bed tandika kitanda. ~ somebody/ oneself up (ji)tayarisha (kwa mchezo n.k.) (ji)paka vipodozi. ~ up one's/somebody's mind fikia uamuzi juu ya jambo fulani. ~ up for fidia. ~ up for lost time harakisha (ili kufidia muda uliopotea). ~ up to somebody jipendekeza. ~ it up to somebody fidia mtu kwa kitu alichokosa au madhara/hasara aliyopata. ~ it up (with somebody) maliza uhasama/ugomvi. n 1 utengenezaji, mtindo these shoes are a good ~ viatu hivi vimetengenezwa vizuri. on the ~ (sl) -enye kutaka faida; (US sl) -enye kutongoza. 2 (elect) kutana, kamilisha (mzunguko). ~r n the/our M~r Muumba, Mungu; (esp in compounds) mtengenezaji, muundaji. making n 1 kufanya, kusitawi, kuendelea. be the making of sababisha kustawi be in

miscalculate vt,vi kokotoa vibaya,

kosea. miscalculation n.

miscall vt ita kwa jina lisilo, kosea

miscarry

<="" p="">

miscarry vt 1 (of plans, etc) -tofaulu, tokea vibaya, haribika, enda kombo the plan miscarried mpango haukufaulu/haukufanikiwa. 2 (of letters etc) kosa kufikishwa/kufika the letter miscarried barua haikufika. 3 (of a woman) haribu mimba. miscarriage n 1 kuharibika mimba. 2 miscarring of justice n upotoshaji wa haki. 3 kutowasilisha, kutofika mahala utakiwapo.

miscast vt 1 (of a play) pangia sehemu vibaya, chagua vibaya waigizaji. 2 (of an actor) pangiwa, pewa nafasi -siyoimudu.

miscegenation n uchotara, usuriama; kuzaa watoto chotara.

miscellaneous adj 1 anuwai. 2 (of person) mtu mwenye sifa/tabia anuwai/kadha/tafauti-tafauti. miscellany n mchanganyiko wa vitu vya namna mbalimbali. miscellanea n mchanganyiko wa maandishi.

mischance n bahati mbaya by ~ kwa bahati mbaya.

mischeif n 1 madhara; hasara; uharibifu. to do somebody a ~ kumdhuru. 2 fitina. make ~ (between) tia fitina. ~ making n kufitini. 3 utundu, utukutu the child did it out of ~ mtoto alifanya kwa utundu. 4 utani (usio na nia mbaya). 5 mtundu. mischievous adj 1 -enye fitina. 2 -tundu. 3 -tani, -enye utani. mischievously adv. mischievousness n.

misconceive vt,vi 1 elewa vibaya. 2 ~ of elewa jambo visivyo. misconception n.

misconduct n 1 mwenendo mbaya, **professional ~** kinyume cha miiko ya weledi, tabia mbaya ya kazi. 2 uongozi mbaya. vt 1 ~ oneself (with somebody) -wa na tabia mbaya. 2 ongoza vibaya.

the making tayarishwa. 2 have the makings of -wa na sifa za/zinazostahili he has in him the makings of a leader anazo sifa za kiongozi. 3 (pl) viambajengo; viambaupishi.

malacca n ~ cane n bakora.

malachite n malakati: jiwe lenye rangi ya chanikiwiti/kijani.

maladjusted adj -liorekebishwa visivyo; (of a person) -sioweza kujirekebisha kulingana na mazingira, -siochukuana na mazingira. maladjustment n.

maladroit adj -zito, -siostadi. ~ly adv.

~ ness n.

malady n ugonjwa, uele, maradhi.

malaise n uchovu, unyonge.

malapropism n matumizi mabaya ya maneno (hasa kwa kuyafananisha).

malapropos adj -siofaa kimatumizi/-ki wakati adv -sio kwa wakati, mahali pake.

malaria n malaria adj -a malaria. malcontent adj -sioridhika. n mtu asiyeridhika.

male adj 1 -a kiume. 2 (of parts/tools) dume: enye kuingia ndani ya nyingine. n (man). dume

malediction n laana, maapizo. maledictory adj -a laana.

malefactor n mwovu, mhalifu (k.m. mwizi, mwuaji n.k.).

maleficent adj -a kudhuru. maleficient n.

malevolent adj -enye nia mbovu/ mbaya, -a kukubuhu, habithi. ~ ly adv. malevolence n.

malfeasance n uhabithi; (leg) kutenda ubaya; tendo ovu/haramu (kinyume cha sheria).

misconstrue vt elewa vibaya. mis-

n welewa/fasili mbaya.

miscount vt,vi 1 hesabu vibaya. 2 kosa makisio n 1 kuhesabu vibaya (hasa

kura, vitu n.k.).

miscreant n (dated) baa, mtu mwovu.

misdate vt kosea tarehe.

misdeal vt,vi (of playing cards) gawa vibaya. n mgawanyo mbaya (wa karata).

misdeed n tendo baya; kosa.

misdemeanour (US) misdemeanor n (leg) kosa dogo.

misdirect vt ongoza/elekeza/onyesha

vibaya. ~ion n.

misdoing n see misdeed.

mise en scene n (of a play) mandhari; (fig) mazingira (ya tukio).

miser n 1 bahili. ~ly adj. ~liness; ~y n umaskini, taabu, mateso, maumivu suffer ~y from the stomach ache pata maumivu tumboni; teseka. put the animal out of its ~y ua mnyama (aliyeumia sana). 2 (pl) baa. 3 (colloq) hohehahe; mlalamishi. ~able adj 1 -enye taabu; maskini; duni, -nyonge what a ~able life! maisha gani haya ya taabu! 2 -enye kusababisha taabu/umaskini. 3 hafifu.

misfire vi 1 (of a gun) -tolipuka;

-tofyatuka. 2 (of motor-engine) -towaka. 3 (colloq of joke, etc) -tofanikiwa. n kutofyatuka; kutowaka; kutolipuka; kutofanikiwa.

misfit n 1 vazi lisilo sawa na kimo,

vazi lisilokaa. 2 (fig) mtu asiyefaa/ asiyechukuana na wenziwe.

misfortune n msiba, taabu, balaa; bahati mbaya.

malformation n hitilafu katika ujenzi/

uundaji/uumbaji. malformed adj -liolemaa, -enye kilema/hitilafu.

malfunction vi -wa na hitilafu/kasoro,

-totenda ipasavyo. n kasoro, kushindwa kutenda.

malice n ~ (towards) n uovu, kijicho, nia ya kudhuru wengine. ~ aforethought n uovu wa kudhamiria; kusudio la uovu. bear ~ to somebody onea mtu kijicho. malicious adj -ovu, -enye kijicho, -enye nia mbaya.

malign adj (of things) -a kudhuru. vt

singizia; sengenya; kashifu. ~ancy n 1 hali ya kuwa na uovu, ubaya, chuki. 2 (of disease) dhara; donda ndugu. ~ity n chuki kuu, uovu mkuu. ~ ant adj 1 (of persons) -enye nia mbaya. 2 (of diseases) -enye kudhuru/kuua ~ant disease ugonjwa unaoelekea kuleta kifo. ~antly adv.

malinger vi jisingizia kuugua, tega

mallard

~er n mtegaji.

mallard n bata mwitu.

malleable adj 1 -a kufulika/kubadilika umbo. 2 (fig) (of a person's character) -elekevu, -epesi kuongozwa. malleability n kufulika, kufulikana.

mallet n 1 nyundo ya mti. 2 rungu la kuchezea polo.

malnutrition n utapiamlo.

malodorous adj (formal) -a kunuka vibaya, -enye harufu mbaya.

malpractice n mwenendo mbaya; upurukushani kazini, kuzembea kazi/wajibu.

malt n kimea cha pombe ~ liquor pombe ya kimea. vt,vi (fanya) kuwa kimea. ~ star n mtengeneza kimea.

misgive vt -wa na shaka, -wa na wasiwasi my heart ~s me moyo wangu umejaa wasiwasi. misgiving n -wasiwasi, mashaka.

misgovern vt tawala vibaya. ~ment n.

misguide vt 1 elekeza vibaya. 2 shauri vibaya. ~d adj -jinga, -liopotoka.

mishandle vt 1 shughulikia vibaya. 2 tendea mtu vibaya.

mishap n bahati mbaya; ajali.

mishear vt elewa vibaya, -tosikia vema.

mishmash n shaghalabaghala.

misinform vt potosha I was ~ed

misinterpret

~ation n.

misinterpret vt tafsiri/elewa/eleza vibaya. ~ation n.

misjudge vt,vi pitisha uamuzi/kadiria vibaya; elewa/ fikiria vibaya.

mislay vt weka (kitu) pasipo pake,

I have mislaid my wallet nimepoteza pochi yangu.

mislead vt potosha be misled potoshwa.

mismanage vt simamia/ongoza vibaya; haribu madaraka/taratibu. ~ment n

mismatch v tochukuana. n kutochukuana

misname vt (usu possive) taja kwa jina lisilo lake.

misnomer n matumizi mabaya ya neno/ jina; kosa, kioja.

misogamy n kuchukia ndoa. misogamist n.

misogyny n kuchukia wanawake. misogynist n mchukia wanawake.

misplace vt 1 weka mahali pasipo pake; weka mahali pas**ipofaa/ pasipostahili. 2 (usu**

malthusianism n nadharia ya Malthus (kuwa idadi ya watu inaongezeka haraka zaidi kuliko uzalishaji mali).

maltreat vt onea; dhulumu. ~ment n uonevu; dhuluma.

malveration n (formal) matumizi mabaya (ya fedha za umma); ubadhirifu (wa fedha za umma).

mamba n black ~ n songwe. green ~ n hongo.

mamma/mama n (colloq) mama.

mammal n mamalia. ~ian adj -a mamalia.

mammary adj (bio) -a ziwa. ~gland tezi ya ziwa.

mammon n utajiri, ukwasi (unaofikiriwa kuwa na athari mbaya). M ~ n Mungu wa uchoyo/ulafi.

mammoth n mamothi: tembo wa kale adj kubwa mno.

mammy n 1 (child's word) mama. 2 (US derog) yaya mweusi wa watoto wa wazungu.

man n 1 (human being) mwanaadamu, binadamu. one's ~ of business wakala, wakili wake (mtu). 2 (individual person) mtu all men watu wote. a ~ about town mpenda starehe/kula maisha. ~ of the world mjuzi wa mambo ya ulimwengu. a new ~ aliyebadilika (tabia, nia). the ~ in the street mtu wa kawaida. a

~ of letters n msomi, mwandishi (wa vitabu, fasihi). the inner ~ n tumbo. old ~ n mzee. young ~ n mvulana, kijana. white ~n mzungu. I 'm your ~ nakubali shauri lako. best ~ n kungwi, mfuasi mkuu wa bwana arusi. every ~ for himself (and devil take the hindmost) kila mtu na wake. to a ~; to the last ~ wote. be one's own ~ wa huru, fanya utakalo. 3 mwanamume my young ~ mvulana wangu; mtu wa kiume! how can a ~ stand it? mtu awezaje kuvumilia? 4 (husband) mume they are ~ and wife wao ni mume na mke. 5 mtumishi wa kiume (jeshini, kazini, nyumbani). 6 (of chess)

passive) penda mtu/kitu isivyo stahili.

misprint vt chapa vibaya. n mategu.

misprision n (leg) kuficha kosa. ~ of treason n kuficha uhaini.

mispronounce vt tamka vibaya.

n.

misquote vt dondoa vibaya. misquotation n.

misread vt 1 soma visivyo. 2 elewa

misrepresent vt wasilisha/hudhurisha visivyo, tafsiri vibaya.

misrule n kutawala vibaya. vt tawala vibaya.

miss[1] n 1 M~ binti, Bi. M~ (Anna) Kyomo Bi Anna Kyomo. 2 msichana; binti. 3 (vocative) dada, mama. ~y n (colloq familiar) msichana; binti.

miss[2] n kukosa shabaha, kutopata, kutofanikiwa, kutofuma. give something a ~ (colloq) acha makusudi, kwepa. a ~ is as a good as mile (prov) kukosa ni kukosa hata kama ni kidogo. vt,vi 1 kosa kupata/kuona/kusikia/kufuma. ~ the

target kosa shabaha,kosea lengo ~ one's way potea njia he ~ed the train alichelewa garimoshi can't ~ it huwezi kuikosa; usikose ~ the obvious toelewa iliyo wazi/dhahiri. 2 kumbuka (kwa hamu ya kuona tena) we all ~ you tunakukosa sote we shall ~ you if you go ukienda tutakukumbuka. 3 ~out (on something) (colloq) kosa nafasi, kosa kufanya jambo. ~ something out acha; sahau; -toingiza kitu. ~ing adj -sioonekana, -liopotea.

missal n (rel) misale.

misshapen adj -lioumbuka, -lioumbika vibaya.

missile n kombora (attrib) ~ site/base n kituo cha kurushia makombora. guided ~ n kombora linaloongozwa kwa mitambo ya

vipande. 7 (as a vocative) bwana listen ~ sikiliza bwana! 8 (in compounds) ~ at-arms n (middle ages) askari mpanda farasi. ~ eater n mlawatu. ~handle vt vurumisha; sogeza kwa nguvu, sukuma. ~-hater n siyependa wanadamu wanaume. ~-hole n shimo kwenye maungio ya bomba. ~hour n kazi inayofanywa na mtu mmoja kwa saa moja. ~-hunt n uwindaji (wa watu). ~-made adj -liyotengenezwa na watu. ~of-war n manowari. ~ -power n ikama: idadi ya watu wanohitajika (kiwandani, vitani n.k.); utumishi. ~ servant n mtumishi wa kiume. ~-sized adj kubwa; -a kufaa wanaume; -a kipimo cha mtu mzima. ~ slaughter n uuaji wa mtu bila makusudi. ~-trap n mtego wa kutegea watu. vt 1 toa/peleka, tia watu (kwenye amali); pakia wanamaji; wekea wanajeshi. 2 ~ oneself piga moyo konde. ~ful adj shupavu. ~fully adv. ~fulness n. ~hood n 1 utu uzima (wa mwanaume). 2 ujana-dume, urijali. 3 uanaume. ~ kind n 1 wanadamu. 2 (contrasted with womankind) wanaume. ~like adj -a kiume, -enye tabia (nzuri au mbaya) za kiume. ~nish adj 1 -a kiume. 2 (of

manacle

) -a kama mwanaume.

manacle n pingu. vt tia pingu.

manage vt,vi 1 ongoza; simamia;

(control) tawala, tiisha. 3 ~ (to do something); ~ (with/ without something/ somebody) weza; fanikiwa I could ~ another glass naweza kunywa gilasi nyingine. 4 (transact) fanya shughuli; (be in charge of) tunza I can ~ (do by myself) naweza we will ~ very well tutafaulu vizuri. ~able adj 1 -liowezekana. 2 (tractable) -a kutii, -tiifu; -sikivu. ~ment n 1 uongozi; menejimenti. 2 (skill) werevu, shauri la akili, mbinu. ~r n meneja. ~ress n meneja wa kike. ~rial adj -a meneja, -a uongozi, -a utawala.

manatee n nguva.

mandarin n 1 (hist) afisa wa juu katika serikali ya China. 2 Kichina sanifu. 3 mrasimu; kiongozi (agh mpinga maendeleo). 4 ~ duck n bata mdogo wa

elektroniki.

mission n 1 ujumbe (kwa kazi maalumu) (agh. katika nchi ya kigeni). 2 (rel) misheni. 3 ~ in life wito. 4 (esp. US) kazi maalum. ~ary n mmisionari adj -a misheni, -a misioni.

missive n (hum) barua (agh ndefu),

waraka.

misspell vt kosea tahajia.

misspend vt tumia vibaya, poteza, fuja Kiro misspent his youth Kiro alitumia vibaya ujana wake.

misstate vt kosea kusema/kueleza.

~ment n.

missus;missis n (colloq/sl) (used with the, my, his, your) mke where is your ~ mke wako yuko wapi?

mist n 1 umande; ukungu. 2 utando

machoni (agh. hutokana na machozi); (fig) ukungu; kitu chochote kinachosababisha mtu kushindwa kuelewa maana. vt,vi ~ (over) funika na ukungu/utando. ~y adj. ~ily adv. ~iness n.

mistake n kosa. by ~ kwa makosa. and no ~ bila shaka he is a fool and no ~ yeye ni mpumbuvu bila shaka. vt,vi 1 kosa, kosea, fahamu/fikiria visivyo. there is no mistaking ni dhahiri. 2 ~

mister

dhania visivyo kweli, changanya na I always ~ Kurwa for Doto mara kwa mara huwa nadhania Kurwa kuwa ni Doto. be ~n (about something) kosea if I'm not ~n kama sikosei. by ~ bila kukusudia.

mister vt, n always written Mr Bwana (jina la kumtaja mwanamume pamoja na jina lake Mr Mugabe Bwana Mugabe.

mistime vt fanya kitu wakati usio wake.

mistletoe n mlimbo: mmea ambao matunda

China. ~ orange n chenza; kangaja.

mandate n 1 amri, agizo; hukumu. 2 uwakili; mamlaka. 3 udhamini ~; government serikali ya udhamini. vt weka chini ya udhamini (wa). ~d adj 1 see mandate. 2 (of country) -a kudhaminiwa. mandatory n mtu, nchi iliyopewa uwakili, mamlaka, agizo au amri adj -a lazima mandatory injunction amri ya kutenda; amri ya kulazimisha/lazima.

mandible n 1 utaya. 2 (kwa ndege)

mandolin n gambusi.

mandragora n mandragora: mmea wenye sumu unaofanyiwa dawa ya kutapisha au ya usingizi.

mandrill n (bio) nyani mkubwa mkali wa Afrika ya Magharibi.

mane n manyoya ya shingoni (mwa mnyama k.v. farasi au simba); nywele za singa.

manes n (lat) mizimu (ya watu wa

maneuver n,v see manoeuvre.

manganese n manganizi.

mange n ugonjwa wa upele wa wanyama. mangy adj 1 -enye upele huu. 2 hafifu, -liochakaa, duni. mangily adv.

manger n hori.

mangle[1] n guruto. vt gurutia, kamua

kwa guruto.

mangle[2] vt 1 rarua, tatua, pasua. 2 (fig) (spoil) haribu (kwa kufanya makosa mabaya).

mango n (tree) mwembe; (fruit) embe; (large) dodo.

mangrove n mkandaa, mkoko, msindi ~ swamp bwawa la mikoko.

mania n 1 wazimu. 2 ~ (for) moyo wa kupenda sana; shauku kubwa, ushabiki

yake hutoa ulimbo.

mistook v pt of mistake

mistranslate vt tafsiri visivyo. mistranslation n.

mistreat vt tesa, sumbua, fanyia/tendea vibaya. ~ment n.

mistress n 1 mwanamke mkuu wa kaya; bimkubwa. 2 mwalimu wa kike the Kiswahili ~ mwalimu (wa kike) wa Kiswahili. 3 bingwa/mweledi wa kike she is a ~ of handcraft ni mjuzi wa kazi za mikono. 4 (in stories of the 18th c) bibi. 5 (poet) mpenzi. 6 kimada, hawara.

mistrial n (leg) kesi iliyobatilishwa/ batili.

mistrust vt -toamini, tilia shaka, dhania vibaya. n ~ (of) shaka, tuhuma. ~ful adj -enye kutia shaka. ~fully adv.

misunderstand vt elewa visivyo,elewa

~ing n kutoelewana, kukosa maelewano, suitafahamu there is some ~ ing between Mary and John kuna suitafahamu kati ya Mary na John.

misuse vt tumia vibaya. n matumizi

mite[1] n 1 kimchango, msaada kidogo contribute one's ~ toa uwezayo. 2 kitu kidogo a ~ of a child kitoto kidogo sana.

mite[2] n mdudu mdogo mharibifu (k.v. utitiri, nyenyere n.k.).

mitigate vt,vi punguza; punguka ukali (k.v. wa maumivu) ~ pain punguza

maumivu. mitigating circumstances n hali inayopunguza uzito/ukali wa makosa, madhambi n.k. mitigation n.

mitre(US= miter) n 1 kofia ya kiaskofu. 2 (carpentry) kingamo: namna ya kuunga vipande viwili vya mbao.

mitt n 1 glovu (yenye tundu moja la

vidole vinne na moja la kidole gumba). 2

mkubwa he has a ~ for dancing anapenda sana kucheza dansi. ~c n. ~cal adj. manic-depressive adj, n (mtu) anayefurahi na kuhuzunika kupita kiasi.

manicure n 1 utunzaji wa mikono na kucha. 2 tiba ya mikono na kucha. vt tunza kucha. manicurist n mtunzaji mikono na kucha.

manifest adj dhahiri, wazi, bayana. vt onyesha, toa wazi; dhihirisha; baini ~ oneself jidhihirisha, jionyesha, jitokeza n orodha ya shehena melini. ~ation n 1 onyesho, kufunua, kutoa wazi. 2 dalili, alama. ~ ly adv. ~o n manifesto: hati/ilani ya kutangaza sera, kanuni n.k.

manifold adj -a namna nyingi, -a mara nyingi. vt (US duplicate) rudufu. n bomba.

manikin n 1 kibete, kijitu, mbilikimo. 2 (figure) sanamu ya binadamu.

manila, n 1 ~ (hemp) katani, mkonge. 2 ~ paper/envolope n karatasi/bahasha ngumu. 3 biri la manila. 4 mji mkuu wa visiwa vya Philippine.

manioc n 1 muhogo. 2 wanga wa muhogo.

manipulate vt 1 fanya; endesha; tengeneza; tawala kwa ufundi. 2 (of persons) miliki/tawala kwa werevu au hila; chezea. manipulation n. manipulator n.

manna

manna n 1 (bible) mana: chakula walichopewa Wayahudi walipokuwa jangwani. 2 (fig) kitu kinachotolewa/ patikana bila matarajio; kiburudisho cha roho kisichotarajiwa.

mannequin n 1 mwonyesha mitindo; mwanamke anayeonyesha mitindo ya nguo. 2 sanamu ya kujaribia/ kuonyesha nguo.

manner n 1 njia; jinsi, namna. **(as) to the ~ born** fanya jambo kama mtu amezaliwa nalo. 2 (sing only) mwenendo. 3 (pl) tabia, adabu. **comedy of ~s** mchezo wenye kichekesho kuhusu tabia za (sehemu fulani ya) jamii; dhihaka (ya tabia/ desturi). 4 ***(literature/art)*** mtindo. 5 aina, namna. **all ~ of** kila aina ya.

glovu ya besiboli. 3 (sl) ngumi; mkono.

mitten n 1 see mitt 2 glovu (inayo

funika kiganja na nyuma ya kiganja tu).

mix vt,vi 1 changanya ~ work with

pleasure changanya kazi na starehe. 2 ~ (with) (of persons) ishi pamoja katika jamii/jumuiya) he doesn't ~ well haelewani na watu. 3 ~ something/somebody up (with something/somebody) vuruga, boronga; kosea (kwa kufananisha) dont ~ me up with my brother usinifananishe na kaka yangu. be/get ~ed up in/with something ingizwa/ jihusisha na shughuli fulani don't get ~ed up in this business usijiingize katika shughuli hii. ~-up n hali ya kutatanisha. ~ed -up adj -enye kuchanganyikiwa. n mchanganyo, mchanganyiko; mseto. ~ed adj -enye mchanganyiko a ~ school shule ya mchanganyiko (wavulana na wasichana). have ~ed feelings (about something) wa na shaka/ wasiwasi juu ya mtu/kitu. ~ed blessing n kitu chenye faida na hasara/uzuri na ubaya. ~ed farming n ukulima wa mchanganyiko/mseto. ~ed grill n nyama mchanganyiko iliyobanikwa. ~ed marriage n ndoa ya watu wasiokuwa na rangi/dini moja. ~ed metaphor n sitiari mchanganyiko. ~er n 1 mchanganyaji; kichanganyi. 2 (colloq) a good/bad ~er n mtu aishiye vizuri/vibaya na watu. ~ture n mchanganyo; mchanganyiko; (medical) dawa (ya

miz(z)en

a cough ~ture dawa ya kikohozi. the ~ture as before (colloq) utaratibu ule ule (kama ilivyokuwa hapo nyuma).

miz(z)en n (naut) ~ (mast) n galme. ~ (sail) n tanga la galme.

mizzle vi (dial or colloq) nyunya.

mnemonic adj -a kusaidia kukumbuka. ~s n mbinu elimu ya kumbukumbu.

mo (sl abbr for) moment.

moan vi,vt piga kite.

by no ~ of means kwa vyovyote vile. **in a ~** kwa namna/kiasi fulani. **in a ~of speaking** kwa namna fulani. ~ed adj 1 (in compounds) ill ~ed adj -enye tabia mbaya. **well ~ ed** adj -enye tabia nzuri. 2 -enye kuonyesha upekee. **~ism** n 1 upekee (kitabia/mazungumzo). 2 mtindo (unaotumika mno) maalumu katika sanaa/fasihi. **~ly** adj -enye adabu njema, -enye heshima.

manoeuvre; maneuver n 1 maneva, luteka. 2 werevu, hila, ujanja. vi,vt 1 fanya maneva/luteka. 2 tumia hila/ werevu/ujanja; shawishi. **manoeuvrable adj** -a kushawishika. **manoeuvrability n. ~er** n.

manor n 1 shamba kubwa la mwinyi/ kabaila. 2 **~ house** n (modern use) jumba kuu linalozungukwa eneo la ardhi ~ial adj.

mansard n ~ (roof) paa la migongo miwili (ambapo mmoja una mteremko mkali zaidi ya mwingine).

manse n nyumba ya mchungaji (hasa

mansion n 1 kasri, jumba kubwa. 2 (pl, in proper names) jumba la ghorofa.

mantel n maungio ya meko; (in modern houses, usu ~ piece) shubaka juu ya meko.

mantilla n mtandio, mdongea (unaovaliwa na wanawake wa Kihispania).

mantis n (praying ~) vunjajungu: aina ya panzi.

mantle n 1 joho; (fig) kifuniko. 2 utambi wa taa ya gesi. vt,vi 1 funika, tanda. 2 (old use or liter) (of blood) ingia, jaza/jaa kwenye mishipa, enea; (of the face) iva.

manual adj -a mikono (mil) ~ exercises mazoezi ya mikono ~ labour kazi za mikono. n 1 kitabu cha mwongozo; kitabu cha kiada. 2 see key board.

manufacture vt 1 tengeneza, zalisha (katika kiwanda). 2 tunga, buni. n 1 utengenezaji; uzalishaji. 2 (pl) vitu vilivyotengenezwa/zalishwa kiwandani. ~ r n mtengenezaji; mwenye kiwanda.

manumit vt achia huru, toa utumwani.

moat n handaki la maji (linalozunguka boma). vt zungushia (boma) handaki la maji.

mob n 1 kundi la watu wenye fujo; ghasia ya watu ~ law/rule sheria mkononi. 2 the ~ n watu; umma; (sl) kundi la majambazi. vt,vi songamana (kwa ghasia). ~ster n mmojawapo wa majambazi.

mob-cap n kitambaa/ushungi/kofia ya mwanamke (ivaliwayo ndani ya nyumba inafunika nywele zote).

mobile adj 1 -a kwenda; -a kuweza kwenda. 2 (of face, person) -epesi kugeuka. ~ clinic n kliniki itembeayo (agh. kwa gari). mobility n.

mobilize vt,vi andaa watu kufanya jambo, hamasisha. mobilization n.

mocassin n 1 ngozi ya swala; sapatu za ngozi ya swala. 2 (bio) ~ snake nyoka mkali kama pili (Amerika).

mocha n 1. moka: kahawa safi kabisa. 2 ladha ya mchanganyiko wa kahawa na chokleti.

mock vt,vi 1 **~ somebody; ~ at somebody** dhihaki. **~ing bird** n ndege mwigo (anayeiga milio ya ndege wengine). 2 katisha tamaa. **make a ~ of** fanyia mzaha/dhihaki. **~-up** n mfano wa kitu (kinachokusudiwa kutengenezwa); ***(printing)*** pesta mwigo; mzaha; dhihaka adj -a kuiga; -a mzaha; bandia; -siohalali ~ exam mtihani wa majaribio. ~er n. ~ingly adv. **~ery** n dhihaka. **~-heroic** n -enye kudhihaki ushujaa (katika fasihi).

mod adj (colloq) -a kisasa; -a madaha. n M~ (1960 GB) kijana aliyevaa nguo za kisasa na kupanda skuta.

mode n 1 namna; mtindo. 2 (gram) hali. 3 (maths) modi. 4 (music) hali ya ngazi. 5 (commerce) kati. modal adj 1 (gram) -a hali. 2 (maths) modi. **~modal class** n daraja modi. modality n hali, namna.

model n 1 mfano, kielelezo, mtindo; kifani. 2 artist's ~l kifani cha msanii. 3 ***(perfect example)*** kitu/mtu mwendo, mfano mzuri. 4

manumission n.

manure n 1 samadi; mbolea. vt tia mbolea katika ardhi.

manuscript n muswada. in ~ bado

kuchapishwa.

many adj,n 1 -ingi, maridhawa, tele; kadha wa kadha. a great/good ~ kadha wa kadha; -ingi sana. one too ~ zaidi, -ingi kuliko inavyotakiwa/ inayostahili. have one too ~ (colloq) lewa kidogo. be one too ~ for shinda (kwa werevu), weza. the ~ umma, kaumu. 2 ~ a (used with sing n rather liter, usu replaced by ~ and pl n) -ingi ~ a man watu wengi. ~ sided adj -enye pande nyingi; (fig) -enye uwezo/vipengele vya aina nyingi.

Maoism n nadharia ya siasa na

matendo ya Mao Tse-Tung. Maoist n mfuasi wa nadharia hiyo.

map n ramani ~ reading usomaji ramani. ~ reader n msomaji ramani. ~ scale n kipimia ramani, skeli. off the ~ (colloq), -siofikika/ ingilika; mbali; (fig) -sio muhimu. on the ~ (colloq) -a muhimu. vt chora ramani; onyesha kwenye

maquis

~ out panga ~ out one's time jipangia wakati.

maquis n the ~ n maki; wapigania uhuru/jeshi la msituni la wazalendo wa Kifaransa wakati wa Vita Kuu II.

mar vt haribu, hasiri, umbua be ~red sawajika, umbuka, haribika. make or ~ fanikiwa sana au haribu kabisa.

marabou n (bird) kongoti.

marabout n 1 murabiti: mtawa wa Kiislamu, hasa wa Afrika Magharibi. 2 hekalu juu ya kaburi la murabiti.

marasmus n nyongea.

marathon n marathoni: mbio za masafa

mtu anayeonyesha mitindo mipya ya nguo **she is a fashion ~l** anaonyesha mitindo mipya ya nguo.

model vt,vi 1 ~ (in) finyanga, fanyiza (umba) kwa kufuata mfano; fanya mfano. 2 onyesha mtindo. 3 **~ oneself on/upon somebody** fuata mfano wa mtu mwingine, iga mtu mwingine. **~ler n** mfinyanzi. **~ling** n ufinyanzi; uonyeshaji mitindo.

modem n modemu: kidude cha kuunganisha kompyuta na vifaa vingine kupitishia data.

moderate adj -a kiasi; -a kadiri; -a

wastani n mtu mwenye siasa, tabia, mwendo wa kiasi. ~ly adv. vt,vi 1 punguza (joto, ukali, harara, nguvu); tuliza ~ one's demands punguza madai. 2 simamia mjadala/mtihani (wa chuo kikuu); rekebisha mtihani. moderation n 1 kiasi; kadiri; wastani; usimamizi wa mjadala/ mtihani. 2 pl moderations n (also mods) mitihani ya shahada ya kwanza (oxford). moderator n 1 msimamizi (wa mjadala, michezo n.k.) mtahini. 2 mpatanishi. 3 (physics) kipunguzo cha nutroni katika funguatomu. 4 msimamizi wa baraza/mahakama ya kanisa.

modern adj 1 -a kisasa. 2 -a siku hizi;-pya. n mtu (mwandishi n.k.) wa kisasa. ~ism n 1 usasa; zama hizi. 2 (rel) kufuata mambo ya kisasa badala ya desturi za kale. ~ist n mtu wa kisasa. ~istic adj. ~ity n kuwa wa kisasa, usasa. ~ize vt fanya kuwa -a kisasa, geuza upya.

modest

ization n.

modest adj 1 -siojivuna. 2 -a wastani,

~y n staha; wastani with due ~y pamoja na adabu zipasazo in all ~y bila kujivuna.

modicum n kadiri, kiasi kidogo.

modify vt 1 geuza, badilisha, badili

(gram) vumisha. modifier n (gram) kivumishi. modification n ubadili; badiliko; uvumishi. modifiable adj -a kubadilishika;

marefu (kiasi cha maili 26); (fig) majaribio ya ustahamilivu.

maraud vi nyang'anya, teka nyara. ~er n.~ing adj.

marble n 1 marumaru. 2 (pl) sanaa za marumaru. 3 gololi. 4 (attrib) -a kama marumaru a ~ breast mtu asiye na huruma. ~d adj -enye kupakwa rangi ya marumaru.

marcel n utengenezaji wa mawimbi katika nywele.

March[1] n Machi: mwezi wa tatu.

march[2] vi,vt 1 tembea/enda kama askari Quick ~! mbele tembea! ~ing orders n amri ya kwenda maneva, vitani n.k.; (fig) kufukuzwa. ~ out toka (hasa kwa kususa/ kukasirika). 2 peleka. n 1 mwendo wa kijeshi. a ~ past n gwaride. steal a ~ on somebody wahi mtu. on the ~ kwenda kama askari. a line of ~ njia inayofuatwa na askari. a forced ~ kutembea kwa haraka na dharura. 2 mwendo; safari. 3 (time) matukio. the ~ of events matukio; maendeleo ya mambo. 4 wimbo/muziki wa kijeshi. ~er n.

march[3] n (usu pl) (hist) mpaka wa nchi (hasa baina ya Uingereza na Uskoti au Walesi)**;** eneo linalogombaniwa vi ~ **upon/with** (arch) pakana.

Mardi Gras n (F) siku ya mwisho kabla ya kuanza Kwaresma.

mare n farasi jike. **a ~'s nest** uvumbuzi wa uongo au usio na maana.

margarine n majarini.

margin n 1 ukingo, ubavu, pembeni. 2 (of book, writing) pambizo, nafasi (ya kandoni). 3 (extra amount) ziada. 4 sehemu/eneo karibu na mpaka/ kikomo/mwisho. escape something by a narrow ~ ponea chupu chupu. 5 tofauti baina ya bei halisi na bei ya kuuzia kitu; faida ya muuzaji. vt eleza pembeni. ~al adj -a pembeni. ~al land ardhi isiyo na rutuba. ~al seat/constituency n kiti cha ubunge ambapo Mbunge alimzidi mpinzani wake -a kugeuzika.

modish adj -a kisasa, -a (kufuata) mitindo.

modiste n (formal) mshonaji (nguo).

modulate vt,vi rekebisha; geuza; (mus) badili ufunguo (sauti n.k.). modulation n kubadili sauti; urekebishaji. modulator n

module n 1 kipimo. 2 kitengo/kiunzi huru. 3 sehemu sawa/lingano. command ~ n kiunzi/kitengo huru cha nahodha; chombo cha anga. modular adj.

modus operandi n (Lat) utaratibu/mbinu ya utendaji, jinsi ya kufanya/kushughulikia jambo.

modus vivendi n (Lat) namna ya kuishi; mapatano ya muda.

mogul n (colloq) mtu maarufu, tajiri, kigogo.

mohair n mahea: nguo/nyuzi/kitambaa kilichotengenezwa kwa manyoya ya mbuzi, (wa aina ya Angora).

Mohammedan n see Muhammad.

moiety n sehemu/nusu ya kitu (kilichokatwa/gawanywa).

moil vi (only in) toil and ~ fanya/chapa kazi kwa bidii.

moist adj -a majimaji, -a unyevu;

chelema a ~ atmosphere hewa yenye unyevunyevu. ~en vt rowesha kidogo, tia maji kidogo. ~ure n unyevu.

moke n (GB sl) punda.

molar n gego.

molasses n molasi.

mold n see mould.

mole[1] n (spot) kiwaa cheusi, baka jeusi.

mole[2] n fuko: mnyama mdogo anayefukua chini. blind as a ~ /bat pofu; toona vizuri.~hill

kwa kura chache.

marijuana, marihuana n (also called hashish, cannabis, pot) bangi.

marimba n (mus) marimba.

marinade n marinadi: achari ya mvinyo, siki na viungo. vt (also marinate) lainisha kwa kutia marinadi.

marine adj 1 -a bahari, -a baharini; -a mambo ya bahari ~ painter mchoraji picha za baharini. 2 -a meli; -a majini; -a biashara ya baharini ~ insurance bima ya meli na mizigo. n 1 askari wa manowari. 2 (shipping) merchant/mercantile ~ n jamii ya marikebu/meli zote za taifa fulani. 3 ~ corps jeshi la wanamaji. the M~s n jeshi zima la wanamaji. tell that to the ~s acha uongo! waeleze watoto. marina n bandari, mapumziko/starehe (ya ngarawa za kujifurahishia). maritime adj -a bahari, -a ubaharia; -a pwani, iliyo pwani. ~r n baharia, mwanamaji (hasa anayesaidia kuongoza meli). master ~ n nahodha (wa meli ya biashara).

marionette n karagosi.

marital adj 1 -a ndoa. ~ obligations n majukumu ya ndoa. 2 -a mume.

marjoram n majorama: aina ya kiungo cha chakula (pia hutumika kama dawa).

mark[1] n 1 alama; doa **a ~ on the face** alama usoni **a ~ on the shirt** doa kwenye shati**. 2** dalili, ishara**. 3 give somebody/get/gain good/bad ~** pa/maksi nzuri/mbaya**. 4** shabaha. **be/fall wide of the** ~ kosa; kosea**. hit/miss the ~ (fig**) patia/kosea**. easy ~** (colloq) mtu anayedanganyika kwa urahisi**. beside the ~** haihusiki/haimo. 5 umashuhuri**. make one's ~** -wa mashuhuri**. 6 the ~ n** kiwango; kawaida **not be/feel (quite) up to the ~** -tojisikia vizuri. **be up to/below the ~ fikia/-tofikia kiwango. 7** mkato (ufanywao na mtu asiyejua kusoma na kuandika) badala ya saini. **8 (athletics)** mstari (wa kuanzia mashindano**) on your ~** s kwenye mstari**. 9 (with numbers)** alama ya kuonyesha aina ya chombo. vt **1 ~ something on/with something; ~ something down/up tia alama; piga chapa. ~-up n ongezeko la bei.**

n kichuguu. make mountains out of ~ hills tia chumvi, kuza jambo.

mole[3] n (breakwater) bomazuizi (baharini).

molecule n (chem/physics) molekuli.

molest vt sumbua, udhi, kera, (kwa

makusudi). ~ation n.

moll n mwanamke hawara/mwenzi wa mhalifu; malaya.

mollify vt tuliza, ridhisha mtu, bembeleza. mollification n.

mollusc (US mollusk) n moluska: vinyama kama konokono, koa, kombe, pweza, ngisi n.k.

mollycoddle n mlimbwende kupindukia vt engaenga; dekeza.

Moloch n (Bible) Mungu ambaye watoto walitolewa kwake kama dhabihu; (fig) tishio; anga.

Molotov n (saying, mil) ~ cocktail n

bomu la mkono.

molt v see moult.

molten n pp of melt adj -lioyeyuka; -a kuyeyushwa ~ metal metali iliyoyeyuka.

molto adv (mus) sana.

mom n US (colloq) mama.

moment n 1 kitambo kidogo, muda

mfupi sana, kufumba na kufumbua; wakati **at that ~** wakati ule ule **go this ~** nenda sasa hivi **for the ~** kwa sasa. **not for a ~** hata kidogo, kamwe! **2 the ~** (used as conj) mara. **3 (importance)** maana, thamani. **man of the ~** mtu mwenye sifa za siku hizi. **of great/ small/little/no ~** -enye maana kubwa/ndogo/n.k. sasa. **~ary** adj -a mara moja, -a kupita upesi sana; -a kuweza kutokea wakati wowote **be in ~ ary expectation of something** tumaini kuwa jambo laweza kutokea wakati wowote (hivi karibuni**). ~**

~ing-in n wino wa kutilia alama (usiofutika). 2 (passive) -wa na alama (ya asili/ inayoonekana) a zebra is ~ed by stripes pundamilia ana mistari. 3 toa maksi; sahihisha. 4 tia alama ya pata/ kosa. 5 zingatia, angalia. 6 ~ my words zingatia maneno yangu. a ~ed man mtu anayeangaliwa kwa jicho baya. 7 -wa kitambulisho cha; onyesha. 8 -wa dalili ya, ashiria. 9 ~ time chapa miguu; (fig) subiri (mpaka hali itakapo ruhusu kuendelea). 10 ***(use with adverbial particles)*** **~ something off** weka alama juu ya kitu (kuonyesha mipaka, vipimo n.k.). **~ something out** tia mipaka ya kitu. **~ somebody out for something** amua tangu mapema kumpa mtu kitu/cheo n.k**. ~ ed adj** dhahiri, wazi. **~edly adv. ~ing n** (esp) madoadoa (ya manyoya, ngozi). **~r n 1** mtu au chombo kitiacho alama. 2 mtu anayerekodi pointi/magoli/alama mchezoni. 3 alama ya bendera/jiwe n.k. lionyeshalo masafa. 4 msahihishaji.

mark[2] maki: fedha ya Kijerumani.

market n 1 soko. the ~ sokoni. (to) bring one's egg/hogs to the wrong~ haribikiwa na mipango/shindwa kwa kuomba msaada pasipostahili. ~ day n chete, gulio. ~ place/square n sokoni. ~-town n gulio. go to ~ enda sokoni (kununua vitu). go to a bad/good ~ (to) fanikiwa. ~ garden n bustani ya ya mboga za kuuza. ~ price n bei ya sokoni. 2 utashi, kutakiwa kwa soko. 3 ununuzi na uuzaji. be on/come on (to) the ~ uzwa. be in the ~ for something -wa tayari kununua; (fig) -wa tayari kufikiria jambo fulani. put something on the ~ uza kitu. up/down ~ adj -a tabaka la juu/ chini. ~ research n utafiti wa soko. vi,vt 1 uza/nunua sokoni. 2 peleka/ tayarisha kwa ajili ya kuuza. ~ able adj -a kuuzika, -inayouzika. ~ing n elimu ya soko.

marksman n mlengaji hodari. ~ ship n uhodari wa kulenga.

marl n maga: udongo mzuri wenye chokaa. vt tia maga.

marlinespike n kitenga mshipi, kipande cha chuma cha kutengea nyuzi za kamba.

marmalade n mamaledi: jemu iliyotengenezwa kwa machungwa.

arily adv. **~ous** adj -a maana sana**. ~ously** adv. **~ousness** n.

momentum n 1 momenta: nguvu

monarch

(fig of events) msukumo, nguvu.

monarch n 1 mfalme; (fig) mtawala mkuu. 2 (biol) kipepeo mkubwa (wa rangi nyeusi na ya machungwa). ~ic; ~al adj. ~ism n mfumo wa ufalme. ~ist n mfuasi wa ufalme. ~y n ufalme.

monastery n nyumba kubwa ya utawa. monastic adj -a utawa; -a nyumba ya watawa. monasticism n maisha ya utawa.

monaural adj -a sikio moja, -a kipazasauti kimoja, -a mono.

Monday n Jumatatu.

money n fedha (sarafu, noti) inayotumika katika kuuza na kununua. be coining/minting ~ tajirika harakaharaka. be in the ~ (sl) tajirika. make ~ chuma fedha. (pay) ~ down lipa fedha taslimu. put ~ into something wekeza. ready ~ n fedha taslimu. monetary adj -a mambo ya fedha, -a fedha. monetary policy n sera ya fedha. monetize vt 1 toa fedha zianze kutumika nchini. 2 panga thamani ya sarafu; utajiri. marry ~ oana na tajiri. get one's ~'s worth faidi; pata kitu cha thamani ya fedha alizotoa mtu. ~ makes the mare go fedha ni motisha ya mambo. pl monies n raslimali, fedha, mali. (compounds) ~ bags n sl tajiri, kizito. ~-box n sanduku la fedha. ~ changer n mvunja fedha. ~-lender n mkopesha fedha, mkopeshaji fedha. ~-order n hawala ya fedha. ~ spinner n (colloq) kitabu, mchezo, mradi wenye kumimina hela. ~ed adj -enye mali the ~ed interest mabepari. ~less adj fukara.

monger n mfanyi biashara, mchuuzi, mwuzaji.

mongolism n upunguani wa kuzaliwa na kichwa bapa. mongol n punguani, taahira.

mongoose n nguchiro.

marmoreal adj (poet) -eupe, baridi, -liong'arishwa kama marumaru; -a marumaru.

marmot n panyabuku.

marocain n marokoni: aina ya kitambaa chepesi cha hariri au sufu.

maroon[1] **vt** acha/weka/telekeza (mtu au watu) katika kisiwa au nchi isiyo na watu.

maroon[2] **adj** (rangi ya) damu ya mzee.

maroon[3] **n** fataki (agh. hutumika kama kitoa ishara/hadhari)

marque n(hist) letters of ~ kibali cha uvamizi; mamlaka anayopewa mtu kutumia meli kwa mashambulizi, uvamizi, uharibifu n.k.

marquee n hema kubwa. marquetry n nakshi za fanicha.

marriage n 1 ndoa, nikahi. ask in ~ give in ~ oza. take in ~ oa/olewa. ~ lines n (colloq) cheti cha ndoa. 2 (usu wedding) harusi. ~able adj (of a young person) -a kufaa kuoa/kuolewa a person of ~able age mtu aliyefikia umri wa kuoa/kuolewa. ~ability n. married adj 1 -enye kuoa/kuolewa married woman mwolewa: mwanamke aliyeolewa. 2 -a ndoa. marry vt,vi 1 funga ndoa; (of male) oa; (of female) olewa. 2 (of a priest, a civil official) fungisha ndoa. 3 marry (off) oza. 4 pata kwa ndoa. marry wealth pata mali kwa ndoa.

marrow n 1 uboho. chilled to the ~ ona baridi kali. 2 (fig) kiini. the pith and the ~ sehemu ya lazima. 3 (vegetable) mumunye, mung'unye.

Mars n 1 (Roman myth) mungu wa vita. 2 **(astron) Mars** (jina la Sayari mojawapo).

marsh n bwawa, ziwa lenye matope; ~-gas n mitheni. ~y adj.

marshal n 1 jemadari. field ~ n jemadari mkuu. 2 msimamizi wa sherehe/matukio muhimu. 3 afisa wa mahakamani. 4 (US) mkuu wa idara ya polisi/zimamoto. vt 1 panga. ~ling yard n mahali pa kupanga (mabogi ya) treni. vt ongoza kwa heshima/taadhima. ~ somebody into a room

mongrel n mbwa chotara; (person) (derog) chotara, suriama adj -a

chotara, -a mchanganyiko.

monies n see money.

monitor n 1 msimamizi; (school)

kiranja. 2 (radio) msikilizaji na mtoaji habari za kituo cha nje. 3 (warship) manowari ndogo. 4 chombo cha kujaribia usafirishaji wa matangazo ya redio/TV; chombo cha kufuatilia urukaji wa makombora, n.k. vt,vi fuatia, simamia; (radio) sikiliza kituo cha nje.

monk n mtawa wa kiume, sufii. ~ish adj.

monkey n (small light) tumbili; ngedere; (small dark) kima;(colobus) mbega. ~ business utundu. have a ~ on one's back (sl) -wa mlevi wa bangi n.k.; -wa na chuki/kinyongo/ donge ~ face uso wa paka. get one's ~ up (sl) -wa na hasira, kasirika. put somebody's ~ up (sl) kasirisha mtu. (compounds) ~-bread n buyu. ~-jacket n koti fupi (livaliwalo na mabaharia). ~-nut n karanga, njugu (nyasa). ~ puzzle n arokaria: mti usiopandika kwa sababu una miiba mingi. ~ tricks n utundu. ~-spanner; ~ wrench n 1 (tech) spana (ya matairi). 2 (mischievous child) mtundu. 3 (sl) pauni 500 au dola 500. vi ~ about (with) 1 chezea. 2 iga.

mono- (pref) -a moja tu, -a mara moja tu, -enye moja tu.

monochrome n picha/mchoro wa rangi moja adj -a rangi moja.

monocle n rodi: miwani ya jicho moja.

monoculture n kilimo cha zao moja.

monogamy n ndoa ya mke/mume

mmoja. monogamist n mtu mwenye mke/mume mmoja. monogamous adj -a ndoa moja. ~ marriage n ndoa ya mke/mume mmoja.

monogram n monogramu: chapa ya herufi mbili au zaidi zilizo changanyika pamoja,

ongoza mtu chumbani.

mart n **1 soko; gulio. 2 duka la dalali/ mnadi.**

martial adj **1 -a vita, -a kijeshi. ~ law** n **sheria za kijeshi. 2 shujaa; -enye kupenda vita. ~ly** adv.

martin n **(house) ~ mbayuwayu.**

martinet n **kidikteta.**

martingale n **1 hatamu. 2 (of cards) kamari marudufu.**

martyr n shahidi (wa dini), mfiadini. make a ~ of oneself jitoa mhanga. be a ~ to something teswa/umwa sana kutokana na. vt ua/umiza kishahidi. ~dom n mateso/kifo cha kishahidi.

marvel n **1 ajabu, kitu/jambo la**

its no ~

si ajabu. 2 ~ of something mfano wa ajabu/zuri/bora. vi **1 ~ at something shangaa, staajabu, ona ajabu. 2 ~ that/why etc shangaa kwamba/kuwa/kwa nini. ~lous** adj **-a ajabu, -a kushangaza. ~lously** adv.

Marxist n **Mfuasi wa Maksi ~ criticism uhakiki wa Kimaksi ~ party chama cha Kimaksi. Marxism** n **(esp) Umaksi.**

marzipan n **haluwa au keki (ya unga wa mlozi na sukari).**

mascara n **wanja.**

mascot n **nyota (ya jaha); kileta bahati, mleta bahati.**

masculine adj **-ume, -a kiume, dume. (gram) ~ gender** n **jinsia ya kiume. masculinity** n **uume.**

maser n **chombo cha kuongeza wimbimaikro.**

mash n **(of food and feed) 1 mseto**

(kwa ajili ya kuku, ng'ombe, nguruwe n.**k.) 2 togwa. 3 viazi vya kupondwa.** vt **1 seta; ponda; ~ ed potatoes viazi vilivyopondwa. ~**

moja juu ya nyingine.

monograph n **monografia: kitabu,**

makala yenye habari ya jambo/kitu/ elimu moja tu.

monolingual

monolingual adj **-a lugha moja a ~ dictionary kamusi ya lugha moja.**

monolith n **nguzo ya jiwe tu; nguzo**

~ic adj **-a mnara mkubwa; -a mfumo wa mawazo ya aina moja.**

monologue n **mazungumzo binafsi.**

monomania n **monomania: kushikia**

~c n **-enye monomania; mgonjwa wa wazimu/wazo moja.**

monoplane n **ndege ya bawa moja.**

monopoly n **1 uhodhi; ukiriritimba. ~**

n ubepari kiritimbi. 2 haki ya pekee. monopolist n **mhodhi. mkiritimba. monopolize** vt **kiritimba, hodhi. monopolization** n.

monorail n **reli moja; mfumo wa treni ya reli moja.**

monosyllable n **silabi moja k.m. la, tu answer in ~s jibu "ndiyo au la"; jibu kwa mkato. monosyllabic** adj

monotheism n imani kwamba kuna Mungu mmoja tu. **monotheist** n mwamini Mungu mmoja. monotheistic adj -enye kuamini Mungu mmoja.

monotone n **toni moja, kidatu kimoja speak in ~s sema kwa toni/kidatu kimoja.**

monotonous adj **-siobadilika; -a kukinaisha, kinaishi. monotony** n **ukinaifu, kutobadilika mwenendo; uchovu (ubaridi, uchoshi) (kwa kutobadilika mambo). ~ly** adv.

monotype n **monotaipu: mashine**

er n kipondeo.

mask n barakoa; (of head, face) kinyago. do something under a/the ~ of friendship jifanye rafiki, fanya kwa kujifanya; kificho; kisingizio. throw off one's ~ (fig) jifichua, jionyesha wazi (tabia na malengo ya mtu) (gas) ~ n kichuja hewa. vt 1 vaa kinyago/barakoa. 2 ficha.

masochism n kufurahia/kupata ashiki kutokana na kuumia/kudhalilishwa.

mason n mwashi. ~ic adj. ~ry n.

masque n tamthiliya ya muziki na ngoma.

masquerade n 1 dansi ya vinyago. 2 (fig) kujifanya kisingizio. vi ~ (as) jifanya. ~r n.

mass[1] n 1 ~ (of) fungu; wingi; bonge. 2 the ~es n umma the great ~ of the people idadi kubwa ya watu, watu wengi sana in the ~ kwa jumla the workers in the ~ did not want to strike wafanyakazi kwa

mass

~ meeting mkutano wa hadhara. ~ communications; M~ Media n vyombo vya habari. ~ observation n uchunguzi/mafunzo ya desturi za watu wa kawaida. ~ production n uzalishaji kwa wingi (wa bidhaa moja). 3 (science) masi/tungamo. vt,vi kusanya; kusanyika. ~y adj imara; kubwa sana; zito. ~ive adj 1 kubwa, -nene; -zito. 2 (fig) imara. ~ively adv. ~ iveness n.

mass[2] n (rel) misa high ~ misa kuu low ~ misa ndogo.

massacre n mauaji ya kinyama (ya

vt ua ovyo watu wengi.

massage vt kanda, chua. n kuchua musuli, kusinga. masseur n msingaji mwanaume. masseuse n msingaji mwanamke.

massif n mrundikano wa milima.

mast n mlingoti; nguzo. sail before the ~ fanya kazi kama baharia wa kawaida. ~ head n ncha ya mlingoti.

inayopanga/chapa herufi kwa herufi.

monsieur n (Fr) bwana.

monsoon n monsuni: pepo za msimu katika Bahari ya Hindi; masika (yatokanayo na pepo hizo).

monster n 1 jitu la kutisha, dubwana. 2 (unnatural) jinamizi. 3 (brutalperson) mtu mkali; katili. 4 (giant) pandikizi. monstrous adj 1 -kubwa mno, -a ajabu. 2 (terrifying) -a kuogofya, -a kuchukiza. 3 pumbavu, baya sana. monstrosity n dubwana; udubwana, kitisho; kioja. monstrously adv.

montage n kupanga filamu.

montane adj -a milima.

month n mwezi what ~ is it? huu ni mwezi gani? it is the fifth ~ ni mwezi wa tano. a ~ of Sundays muda mrefu sana. ~ly adj ~ly pay mshahara wa mwezi. n 1 jarida linalotoka kila mwezi. 2 (pl) (arch). ~lies n hedhi, damu, mwezi adv kila mwezi, a mwezi. calendar ~ n mwezi wowote katika mwaka. lunar ~ n kipindi mwezi unapokamilisha mzunguko wa dunia.

monument n 1 (memorial) jengo/

mnara/sanamu ya ukumbusho, kumbukumbu. 2 kazi ya mfano bora (istahiliyo kukumbukwa). ~al adj -kubwa sana; -a sifa za daima; -a ukumbusho ~al ignorance ujinga mkubwa mno ~al mason mwashi wa mawekaburi.

moo n mlio wa ng'ombe. vt (of cows) lia. ~-cow n (child's word for) ng'ombe.

mooch vt,vi 1 ~ (about) (colloq) tangatanga, susurika, zurura; (sl US) doea.

mood[1] n (gram) hali.

mood[2] n (temper) hali ya moyo be in the ~ for something tamani kitu; jisikia have ~s -wa na sununu. ~y adj -enye tabia ya kubadilika-badilika, -enye kununa; -enye kukasirika. ~ily adv. ~iness n usununu.

moolah n (sl) fedha.

master n 1 tajiri, mwajiri. be one's

-wa huru (attrib) stadi (anayejitegemea). 2 mkuu wa kaya mwanamume. be ~ in one's own house mudu mambo yako mwenyewe. 3 nahodha, kapteni. 4 mwenye mbwa, punda n.k. 5 mwalimu wa kiume the Kiswahili ~ mwalimu wa Kiswahili. head ~ n mwalimu mkuu (wa kiume). 6 ~ of waria, stadi he is ~ of the language ni stadi wa lugha hii; mwamuzi. 7 the M~ n Yesu Kristu. M~ of Arts/Science etc n shahada ya pili. 8 (with a boy's name) bwana mdogo, kibwana. 9 old ~s n wachoraji maarufu wa karne kati ya 13 na 17; michoro ya wachoraji hawa. 10 ~mind n mwanzilishi mwamba. ~ mind up vt panga, endesha, anzisha mipango; (attrib) tawala, -a juu. ~ thought n fikra tawala. 11 cheo. M~ of Ceremonies n Msimamizi Mkuu wa Sherehe. 12 (compounds) ~ at arms n Afisa wa polisi katika

manowari na melini. ~-key n ufunguo malaya. ~piece n kazi bora. ~stroke n ustadi mkubwa; tendo la akili sana. ~ plan n mpango mkuu. vt 1 -wa mjuzi/ mweledi/mmbuji/hodari n.k. 2 shinda, tawala. ~less adj -sio na ujuzi. ~ful adj -enye makuu, -enye kupenda kutawala wengine; stadi. ~ly adj stadi sana. ~ship n 1 utawala, madaraka. 2 ualimu. ~y n 1 ~y (of) ustadi, ujuzi, uwezo kamili, umahiri (to) gain the ~y of tawala (kabisa). 2 ~ (over) madaraka, utawala.

masticate vt tafuna. mastication n.

mastiff n mastini:jibwa lenye masikio lepelepe.

mastitis n uvimbe wa titi (of animals) kinyungi.

mastodon n mastodoni: mnyama mkubwa wa kale kama tembo.

mastoid n mfupa wa nyuma ya sikio. ~itis n uvimbe wa mfupa huu.

masturbate vi,vt (of a man) piga punyeto; (of woman) jisaga. masturbation n.

mat[1] n mkeka; kirago; jamvi; busati. vt 1

moon[1] n 1 the ~ mwezi full ~ mwezi mpevu new ~ mwezi mchanga. once in a blue ~ (colloq) mara chache tu. cry for the ~ taka sana kitu kisichowezekana. promise somebody the ~ toa ahadi nyingi. 2 (compounds) ~beam n mbalamwezi, mwali wa mwanga wa mwezi. ~-calf n 1 dubwana. 2 mpumbavu. ~-face n uso mviringo. ~light n mbalamwezi. vi fanya kazi nyingine na kulipwa (wakati umeajiriwa kwingine). ~light night usiku wa mbalamwezi. a/no ~ -a/sio mbalamwezi. ~lit adj -liomulikwa na mwezi. ~ shine n

moon

(sl US) gongo. 3 (poet) mwezi. ~less adj bila mbalamwezi; usiku wa giza. ~stone n kito rangi ya buluu yenye kijani kibichi. ~struck adj -enye wazimu.

moon[2] vi,vt 1 ~(about/around) zurura, susurika; zama ndotoni. 2 ~ away pitisha wakati ovyo. ~y adj -enye kunyong'onyea.

Moor n chotara wa Kiberiberi na Kiarabu. ~ish adj.

moor[1] n mbuga, nyika. ~-fowl/game n kwale mwekundu. ~-cock n kwale dume. ~ hen n kwale jike. ~ land n mbuga.

moor[2] vt funga chombo ufukoni; tia

~ing mast n mlingoti wa kufungia chombo. ~ings n (pl) 1 kebo, amari, minyororo. 2 maezi.

moose n aina ya kongoni (apatikanaye Amerika Kaskazini).

moot adj (only in) a ~ point/ question -nayohitaji kujadiliwa; -a kinadharia, -sio na maana kiutendaji/ -kuigiza ~ court mahakama bandia. vt leta kwa majadiliano.

mop[1] n 1 ufagio; tamvua. 2 a ~ of hair nywele za matimutimu. vt pangusa kwa ufagio; tamvua/piga deki. ~ up futa ~ up ones tears futa machozi; (colloq) maliza, komesha. ~ the floor with somebody shindwa kabisa.

mop[2] n (arch only in) ~ and mow kunja

tandika jamvi n.k. 2 tatizika; tatiza.

mat[2], matt (US also matte) adj (of

surfaces, eg paper) -siong'aa.

matador n matadoo: mcheza ng'ombe.

match[1] n njiti ya kiberiti. ~ box n ganda la kiberiti. ~ wood n miti itumikayo kutengenezea viberiti; vipande vya mbao.

match[2] n 1 (equal) mwenzi; sawa;

mshindani be a ~ for -wa sawa na, weza be more than a ~ for -wa na uwezo zaidi ya mwingine. 2 kulingana we shall never see his ~ hututaona mtu anayefanana naye they are a good/bad ~ wanalingana vizuri/vibaya. 3 mechi return ~ mechi ya marudiano. 4 (marraige) ndoa; mwenzi wa ndoa. make a ~ of it oana. ~ maker n mtu apendaye sana kuwa mshenga. vt,vi 1 lingana na; linganisha, landanisha.

matchet

(arch) oza; oana.

matchet n see machete.

matchlock n goboli: bunduki ya kizamani.

mate[1] n 1 (colloq) mwenzi; rafiki yes,no ~ ndio, siyo yakhe! aisee! 2 (colloq) mume/mke. 3 (naut) sarahangi. 4 msaidizi cook's ~msaidizi wa mpishi surgeon's ~ msaidizi wa mpasuaji. 5 (of animals) dume/jike. vt ~ (with) (of animals) pandana.

mate[2] n,v (in chess) see checkmate.

matelot n baharia.

material[1] n 1 nyenzo, vitu vya kutengenezea/kujengea vitu vingine **raw ~ mali ghafi**. 2 kitambaa. 3 vifaa **writing ~s n** vifaa vya kuandikia. 4 taarifa inayotumiwa kuandikia maandiko.

material[2] **adj** 1 -a mwili. 2 yakinifu. 3 (leg) muhimu, -a kiini ~ evidence ushahidi unaoathiri kesi. 4 muhimu, zito. ~ism n 1 uyakinifu. 2 tamaa ya vitu/anasa. ~ist n

uso.

mope vi huzunika, jisikitikia, sononeka. the ~s n huzuni. ~y adj -enye huzuni/masikitiko.

moped n baiskeli moto.

moquette n kitambaa kizito cha mazulia.

moral adj 1 -adilifu, -nyofu. 2 -ema, adili. 3 (having moral sense, free will) -enye hiari/akili ya kuchagua mema au mabaya, -enye utashi. 4 -enye kuonyesha haki. a ~ certainty n jambo linaloelekea kuwa kweli ~ law kanuni ya mema na mabaya a matter of ~ obligation wajibu,

lipasalo he gained ~ victory alishindwa, lakini akashinda uungwana/utu. ~ courage/ cowardice n moyo wa kuthubutu/ kutothubutu. give somebody ~ support saidia kwa kuunga mkono mawazo yake. n 1 (of story etc) fundisho. 2 (pl) maadili he has no ~s mtu huyu si mwadilifu, hana murua offensive to the ~s of the community -a kukiuka maadili ya jamii. ~ly adv. ~ist n mwadilifu; mwalimu wa maadili. ~istic adj (often derog) -enye kuhubiri. ~ity n 1 uadilifu, murua; maadili. 2 (character) tabia. 3 ~ity (play) n mchezo/tamthiliya ya maadili. ~ize vt,vi 1 fafanua/elezea wema au ubaya. 2 ~ (about/on/upon) adilisha. 3 (often derog) hubiri. ~e n moyo, imani, nguvu,hamasa.

morass n kinamasi; (fig) utata. ~y adj -enye kinamasi.

moratorium n ruhusa ya kukawiza

malipo ya deni/jambo lolote kwa muda.

morbid adj 1 -gonjwa, -enye kuugua. 2 (of the mind) chafu; -enye kuwaza mambo ya kutisha au mambo ya kuchukiza. ~ity n. ~ness n. ~ly adv.

mordant adj -a kuuma; -a kukejeli.

more adj 1 zaidi. neither ~nor less si zaidi wala si pungufu. 2 no ~ hakuna tena zaidi what ~? nini tena. 3 a little ~ kiasi kidogo zaidi (of food) have some ~ ongeza (chakula) have you any ~ apples unayo

myakinifu. ~istic adj. ~istically adv. ~ize vt,vi fanya kuwa kitu, tokea; pata umbo/mwili, timizwa/kamilishwa. ~ization n.

maternal adj -a mama, -a upande wa mama. ~ly adv.

maternity n -a uzazi ~ nurse mkunga ~ hospital hospitali ya uzazi.

matey adj ~(with) (colloq) changamfu, rafiki; zoeana na (to) get ~ with somebody fanya urafiki na mwingine.

mathematics n (abbr maths; US math) hisabati, hesabu. mathematical adj. mathematically adv. mathematician n.

matinee n maonyesho ya alasiri.

matins n (rel) sala ya alfajiri.

matriarch n mamamkuu (katika familia au kabila). ~y n utaratibu wa jamii ambapo mama ndiye mkuu wa familia. ~al adj.

matric n see ~ulation.

matricide n 1 kumwua mama yako. 2 aliyemuua mama yake.

matriculate vt,vi 1 ingiza; ingia katika Chuo Kikuu, ingizwa katika Chuo Kikuu; shinda mtihani wa kuingia Chuo Kikuu. 2 (formally) shinda mtihani wa mwisho. matriculation n.

matrilineal adj -a kufuata nasaba kukeni. matrilocal adj -enye mila ya maharusi kuhamia kukeni.

matrimony n ndoa, kuoana. matrimonial adj -a ndoa. matrimonial cases n kesi za ndoa.

matrix n 1 chanzo. 2 (mould) kalibu.

3 mawe ya asili (yenye madini, vito n.k.). 4 (math) solo. 5 (bio) matriki.

matron n 1 matroni: mwanamke wa makamo anayetunza shule n.k.. 2 mwanamke anayeangalia wauguzi wa hospitali. 3 mwanamke aliyeolewa au

matofaa mengine? I have some ~ nina mengine kuzidi; (of epidemics) ~ outbreaks milipuko zaidi ~ than enough zaidi kupita kiasi ~ than kuliko, zaidi ya, fauka ya see ~ of somebody ona mtu mara nyingi adv 1 zaidi and what is ~ zaidi ya hayo you need to rest ~ unapaswa kupumzika zaidi ~ beautifully kwa vizuri zaidi the ~ zaidi you should work ~ fanya kazi zaidi. be no ~ -fa, isha

mores

zidi kuwa. 2 tena, once ~ rudia tena/mara nyingine we saw him no ~ hatukumwona tena. 3 ~ or less takriban, kwa kadiri. 4 ~ and ~ kwa hatua, zaidi na zaidi. no ~ than si zaidi ya n zaidi, nyongeza. ~over adv aidha, zaidi ya.

mores (pl) desturi, mila, maadili.

Moresque adj -a Kiislamu.

morganatic n. ~ marriage n ndoa baina ya mume mwenye nasaba/hadhi ya juu na mke wa nasaba/hadhi ya chini.

morgue n 1 nyumba ya maiti. 2 (in newspaper or office) jalada la kumbukumbu ya maisha ya watu mashuhuri ambao hawajafa bado.

moribund adj mahututi, -a kukaribia

morn n (poet) asubuhi.

morning n asubuhi early ~ alfajiri, mapambazuko good ~! subalkheri. ~s adv asubuhi/kila asubuhi. ~-room n sebule ndogo. ~-sickness n kichefuchefu cha mjamzito asubuhi. the ~-star n zuhura, nyota ya asubuhi.

morocco n ngozi laini iliyotokana na ngozi ya mbuzi (hutumika kufanyia majadala ya vitabu.).

moron n punguani, taahira, mtu aliyevia akili, mtu mwenye akili afkani; (colloq) mpumbavu, zuzu. ~ic adj.

morose adj -a uchusa, -enye huzuni, -enye kununa; -a chuki. ~ly adv. ~ness n.

mjane. ~ly adj.

matt adj = mat².

matted adj see mat¹.

matter n 1 mata, maada. 2 maudhui. 3 machapisho/maandishi. postal ~ n waraka wa posta. printed ~ n vitabu, magazeti. reading ~ n -a kusomwa, vitabu n.k.. 4 jambo, kisa, hoja, habari defamatory ~ kiumbuzi, kashifa. ~ of fact n jambo la kweli (hakika). ~ -of-fact adj (of a person, his manner) -a kawaida; -lio baridi ~ of law jambo la sheria. subject ~ of course jambo la kawaida/kutarajiwa, desturi. ~-of course adj -a kutarajiwa; -a kutegemewa. no laughing ~ jambo zito, si mchezo, si masihara. no ~ haidhuru, mamoja what is the ~? kuna nini? a hanging ~ n kosa la kunyongwa leave the ~ hanging achia jambo hewani (bila ufafanuzi/jibu kamili) as ~s stood kama mambo yalivyokuwa. for that ~ ilivyo (to) make ~s worse vuruga/chafua mambo. 5 umuhimu, maana. with/be) no ~ haidhuru, si kitu, isio na maana/umuhimu. no ~ who/ what/where etc yeyote (awaye), chochote/lolote (litokealo). 6 be the

mattins

with) -wa na. 7 (quantity, amount) kadiri, kiasi cha a ~ of 10 miles kadiri ya maili kumi. vi pasa, faa, -wa na maana/umuhimu it ~s a lot ni cha maana sana what does it ~ kwani ina umuhimu/maana gani?

mattins n see matins.

mattock n jembetezo.

mattress n godoro.

mature vt,vi 1 pevuka; pevusha; iva,

(of bills) -wa tayari (kwa madai) adj 1 -zima; -pevu; -bivu. 2 (ready) kwa makini, kamili, -liotengenezwa. 3 (of bills) tayari kulipa. ~ly adv. maturity n. maturate vi pevuka. maturation n upevu, kukua.

matutinal adj (formal) -a kutokea asubuhi.

maudlin adj lizi, -epesi kuona huzuni

morpheme n (ling) mofimu.

morphia; morphine n afyuni.

morphology n mofolojia; umbo. morphological adj.

morrow n 1 (liter) siku inayofuata/ iliyofuata, kesho yake on the ~ of war baada ya vita. 2 (arch) asubuhi.

morsel n chembe; funda.

mortal adj 1 -enye kufa all human beings are ~ binadamu wote hufa. 2 -a kufisha; -liosababisha kifo. ~sin n dhambi ya mauti. 3 -a kudumu hadi kifo. ~ enemies n uadui unaodumu

hadi kufa/kifo. ~ combat n mapambano baina ya watu wawili (hadi mmoja kufa). 4 (colloq) sana, kubwa/ndefu sana. n binadamu. ~ly adv 1 kwa kufisha. 2 sana, mno. ~ity n 1 hali ya kuweza kufa, mauti. 2 vifo. ~ity rate n kiwango cha vifo. 3 idadi ya vifo there was a high ~ ity watu wengi walikuwa wanakufa. ~ity tables n (insurance) jedwali za makadirio ya uhai.

mortar n 1 (for building) mota. 2 (forpounding) kinu. 3 (gun) kombora. vt changanya sementi na mchanga. ~- board n 1 kibao cha udongo, ubao mota (mwashi anapojenga). 2 (cap) kofia inayovaliwa na wanachuo wa chuo kikuu.

mortgage n 1 rehani, poni.2 (document) hati ya kuweka rehani chattel ~ rehani ya chombo. vt,vi ~ (to) (for) weka rehani. be ~d up to the hilt weka rehani kila kitu. ~r n mwekewa rehani. mortagagor n mweka rehani.

mortician n (US) msimamizi wa mazishi.

mortify vt,vi 1 aibisha, dhalilisha.

2 ~ the flesh jinyima, jirudi, tawala matamanio. 3 oza. mortification n.

mortise;mortice n tunduunganishi. vt unga kwa kilimi; tia kilimi. ~ lock n kia.

mortuary n nyumba ya maiti adj -a

kipumbavu.

maul vt umiza vibaya, ponda the critics ~ed his new play wahakiki waliponda tamthiliya yake mpya.

maulstick n fimbo nyepesi ishikwayo na mpiga rangi kusaidia mkono ulioshika brashi.

maunder vi enda, sema, tenda kivivu.

Maundy Thursday n (rel) Alhamisi Kuu.

mausoleum n kaburi kubwa (zuri).

mauve n (rangi ya) urujuani adj -enye rangi ya urujuani.

maverick n (US) 1 ndama wa mwaka mmoja asiyepigwa chapa. 2 mpinzani.

maw n (of animals) 1 tumbo, shingo/ koo. 2 (fig) kitu cha hatari (kinachoweza kumeza/kuangamiza watu n.k.).

mawkish adj -a (kuonyesha) hisia ya kijinga. ~ly adv. ~ness n.

maxi-/ pref kubwa; refu.

maxilla n (bio) taya (agh. la juu).

maxim n neno la hekima, kanuni,

maximum n upeo, mwisho adj -a mwisho, -a upeo. maximize vt ongeza hadi upeo. maximization n.

May[1] n Mei, mwezi wa tano. M~

Queen n Malkia wa uzuri. M~ Day n Mei Mosi; sikukuu ya wafanyakazi duniani. ~fly n mdudu aonekanaye mwezi Mei tu.

may[2] aux verb 1 (of possibility or probability) weza; wezekana I ~ go naweza kwenda; labda nitakwenda; omba (ruhusa). 2 (of permission) ~ I go? Niende? ~ you be happy nakutakia heri. 3 (to express purpose) we eat that we ~ live tunakula ili tuishi. ~ be adv labda, huenda. as soon as ~ be mapema iwezekanavyo. ~day n (radio telephone) (neno la) ishara/ilani ya kimataifa ya kuomba mazishi.

mosaic[1] n picha mpangilio; nakshi

(za mawe n.k.) adj -a picha mpangilio.

Mosaic[2] adj -a Musa. (the) ~ law n Taurati: vitabu vitano vya kwanza vya Agano la Kale.

mosey vi (sl) ~ along zurura, tembea tembea.

Moslem n Mwislamu adj -a Kiislamu.

mosque n msikiti.

mosquito n mbu. **~net** n chandalua. **~ proof** adj -siopitisha mbu. **~craft** n manowari ndogo yenye (mwendo wa kasi).

moss n kuvumwani. **~ grown** adj ~y adj -liofunikwa kwa kuvumwani. a rolling stone gathers **no ~** (prov) mtu asiyetulia mahali pamoja hawezi kufanikiwa.

most adj -ingi kupita -ote; -ingi sana. **at~** si zaidi ya. **at the very** ~sanasana, sio zaidi ya. **for the ~ part** kwa kawaida; kwa jumla **in ~cases** mara nyingi **~ people** karibu watu wote. **make the ~ of** tumia kila nafasi, tumia vizuri sana adv 1 kupita/kuliko yote **~ faithful** mwaminifu kuliko wote. 2 hasa, zaidi **what pleased you ~?** ni kitu gani kilikufurahisha hasa zaidi? 3 kabisa, sana **~ certainly** kabisa. 4 (dial and US colloq) karibu **~ everyone enjoys football** karibu kila mtu anafurahia mpira**. ~ly** adv kwa kawaida; hasa; karibu yote.

mote n chembe (k.m. ya vumbi). the ~ in somebody's eye kosa dogo alilofanya mtu (likilinganishwa na makosa ya wengine).

motel n moteli: hoteli ya wenye magari.

moth n nondo. ~ ball n dawa ya mende. in ~ balls (fig) ghalani. ~ eaten adj 1 -lioliwa na nondo. 2 (fig) -liochakaa, -a zamani. ~proof adj -sioliwa na nondo. clothes ~ n nondo mla nguo.

mother n 1 mama (mzazi, mlezi wa kike); (term of respectful reference) mama. 2 kiini, chanzo. necessity is the ~ of invention

msaada wakati wa shida angani au baharini.

mayhem n 1 (old use, and US) kosa la kuharibu kiungo cha mwili. 2 msukosuko, fujo, vurumai.

mayonnaise n kachumbari nzito ya mayai, malai, mafuta, siki n.k.

mayor n meya. ~ess n 1 mke wa meya. 2 meya mwanamke. ~alty n muda/cheo wa/cha umeya.

maze n 1 mzingile, mwanambije. 2 tazaa, mazonge. ~d adj.

me object pron mimi, -ni-; mi it is ~ ni mimi he called ~ aliniita with ~ pamoja nami from ~ toka kwangu.

mead n pombe ya asali.

mead;meadow n malisho, konde la majani.

meagre (US=meager) adj 1 (of persons) -embamba, -a kimbaombao. 2 (of things) haba, -chache, kidogo. ~ly adv. ~ness n.

meal[1] n 1 mlo. 2 chakula. ~ time nwakati wa chakula/kula.

meal[2] n unga (wa nafaka). ~ly adj -a unga; (of potatoes when boiled) -enye unga. ~ bug n kidungata. ~y mouthed adj -oga kusema ukweli, -enye kukwepa kusema wazi.

mealie n (South Africa) (pl) mahindi; kibunzi cha muhindi. ~ meal n unga wa mahindi.

mean[1] adj 1 ovyo, baya, duni. 2 (of

behaviour) -a aibu, -a hila a ~ trick hila feel ~ ona haya/aibu. 3 bahili,

mean

(US) katili. 5 (of rank) chochole, kabwela, -sio nasaba. ~ness n. ~ie; ~y n.

mean[2] adj 1 -a kati, -a kadiri/wastani ~ price bei wastani n 1 kati, wastani. happy/golden ~ n wastani wa kufaa. 2 (maths) wastani. 3 (pl) ~s n njia, uwezo

(prov) shida hufunza. 3 kiongozi wa jumuiya ya watawa (wa kike). M~ Superior n Mama Mkuu. 4 the ~ counrty n nchi ya kuzaliwa. ~-of pearl n lulumizi. ~ in law n mama mkwe. ~liness n umama. ~ tongue n lugha mama, ya kwanza. ~ wit n 1 akili ya kuzaliwa. ~ ship n meli inayopatia meli nyingine vifaa ~ 's day sikukuu ya mama. 2 asili, chanzo. ~ hood n umama. ~ less adj -siokuwa na mama. ~ like adj kama mama. ~ly adj. vt tunza/lea

kama mama.

motif n motifu: wazo/kipengee kinachorudiwa (hasa katika muziki).

motion n 1 mwendo put/set something in ~ sababisha kitu kiende. ~ pictures n sinema. 2 msogeo. go through the ~s (colloq) fanya kitu kwa namna isiyo ya dhati. 3 (proposal) pendekezo, hoja move a ~ toa hoja/pendekezo. 4 (kwenda) choo have a ~ pata choo. vt 1 ashiria, (kwa mkono); konyeza. 2 elekeza, ongoza. ~ somebody in ashiria mtu aingie ndani. ~ away fukuza (kwa mkono). ~less adj -siojongea.

motive n 1 nia, maarubu, matilaba. 2

(reason) sababu (ya kutenda jambo) adj -enye kuendesha; -a kusogea/ tenda. motivate vt tia hamasa/ motisha; sababisha. motivation n motisha; sababu ya kufanya jambo.

motley adj 1 -a rangi anuwai. 2 -enye tabia mbalimbali. n vazi la mchekeshaji. wear the ~ cheza/ fanya kama mpumbavu au mchekeshaji.

motor n 1 mota. ~-cycle; ~ bike n pikipiki ~ boat motaboti. ~ car n motokaa. ~ cade n msafara wa motokaa, pikipiki n.k.. ~ coach n basi la kitalii. ~way n baraste kuu, barabara ya motokaa ziendazo kasi. ~ man n dereva wa garimoshi. 2 musuli wa mwendo. ~ nerve n neva mwendo adj 1 -a mwendo. 2 -a musuli. vt,vi enda kwa motokaa. ~ize vt,vi tayarisha magari/ motokaa/pikipiki kwa uchukuzi; patia magari. ~-vehicle n motokaa.

mottle vt tia madoadoa. ~d adj -enye

jinsi, namna. by all ~s! hakika, Inshallah! by any ~s! kwa njia yoyote. by fair ~s or foul kwa njia yoyote ile. by no ~s hasha, hata kidogo by some ~s or other kwa namna, njia moja au nyingine. by ~s of kwa njia ya, kwa kutumia. by no manner of ~s haiwezekani kabisa ~s of communication njia ya mawasiliano ~s of payment njia ya malipo. ways and ~s njia/mbinu (hasa za serikali za kupatia pesa). 4 (pl) (wealth) fedha, mali, utajiri a man of ~s tajiri. ~s test n kipimo cha uwezo/kipato. 5 wasaa, maishilio, nafuu it is within my ~s nina uwezo. (to) live beyond one's ~s kuishi kupita kipato/kutumia zaidi ya uwezo wako.

mean[3] vt 1 (of words, sentences etc) maanisha that's what I ~ hiyo ndiyo maana yangu what did he ~ by saying that? alikuwa na maana gani kwa kusema vile? who do you ~? nani? it ~s yaani; maana yake. 2 ~ (by) dhamiria, taka, kusudia vema. (to) ~ business (colloq) dhamiria sana (kufanya kitu); amua. (to) ~ mischief dhamiria madhara. (to) ~ no offence - todhamiria kosa. 3 ~ something to somebody -wa na maana. ~ a lot to somebody pendwa na mtu it ~s a great deal to me ina maana kubwa kwangu. 4 ashiria; elekea. 5 ~ well (by) -wa na nia njema. ~ ing n maana, kusudi adj -lio na maana. ~ingful adj. ~ingfully adv. ~ingless adj -sio maana. ~ingly adv.

meander v (of a river) fuata mkondo;

~ings n mipindopindo; uzururaji; uporojoaji.

meantime n see meanwhile. in the ~ kwa sasa.

meanwhile adv wakati ule ule; kitambo, sasa hivi, punde si punde; kwa sasa.

measles n 1 surua. 2 (of pigs) tegu. measly adj 1 -enye surua. 2 (fig) -enye tegu. 3 duni, hafifu.

measure n 1 kipimo; kimo. take somebody's ~ (fig) pima/angalia tabia, akili, uwezo n.k. wa mtu. give full/short ~ toa kiasi kamili/ pungufu give extra ~ toa nyongeza. made to ~ (of clothes) iliyopimwa madoadoa.

motto n wito.

mould/mold[1] n udongo wa mboji, udongo mweusi mzuri.

mould/mold[2] n 1 kalibu. 2 (pattern) kielezo. 3 tabia. be cast in the same ~ -wa na tabia zinazofanana be cast in heroic ~ -wa na tabia ya kishujaa. vt ~ something in/from/out of) 1 (in clay) finyanga, umba. 2 (in metal) subu kwa kalibu. 3 (character) ongoza; nyoosha. ~ing n 1 kusubu, kuumba. 2 (of wood) nakshi, mchoro.

mould[3] n 1 kuvu development of ~ kuota kuvu. 2 kunyonyoka. vt ota kuvu. ~ly adv. ~er vi oza, liwa na kutu, kuvu kama koga; vunjikavunjika; chakaa.

moult v nyonyoka manyoya, mabawa nk.

mound n 1 tuta.2 kilima. 3 lundo. vt

mount vi,vt 1 panda, kwea ~ the pulpit panda mimbari ~ a horse panda farasi. ~ the throne tawazwa, kuwa mfalme. 2 (of blood) sisimka his colour ~ed alikuwa mwekundu (kwa hasira). 3 ~ (up) zidi; ongezeka. 4 onyesha mchezo jukwaani. 5 weka mahali pake; angika/tundika (picha); wekea fremu. 6 (mil uses) fanya. ~ a guard (at over) linda ~ an offensive fanya shambulio; (of large animals) panda (jike). n 1 (of a picture) kiunzi. 2 farasi. 3 baiskeli.

mountain n mlima. ~ chain/range n safu ya/msururu wa milima. ~ pass n ujia mwembamba mlimani. ~sickness n hali ya ukosefu wa oksijeni kwenye milima mirefu. ~ dew n wiski ya kiskoti. ~eer n 1 mkaa mlimani. 2 mpanda mlima. ~eering n kupanda milima. ~ous adj -enye milima; kubwa sana. mount n mlima, kilima.

mountebank n ayari; mdanganyifu;

Mountie n (Canada colloq) polisi mpanda farasi.

mourn vt,vi ~ (for/over) huzunika; omboleza; lilia huzunikia. ~er n mwombolezaji. ~ful adj -enye huzuni/majonzi. **~fully** adj kwa majonzi, kwa huzuni**. ~ing n** 1 huzuni,

~ of spread kipimo cha mweneo. 2 kiasi, kiwango. in some ~ kwa kiasi fulani. beyond ~ kupita kiasi. without ~ bila kiasi. 3 (music, poetry) mapigo, mwendo. tread a ~ with somebody cheza dansi na. 4 chenezo, kipimo, kigezo. greatest common ~ n (abbr GCM) namba kubwa kabisa inayogawa namba nyingi zote sawasawa/bila kuacha mabaki. 5 hatua, mashauri, matendo take ~s to rectify the situation chukua hatua za kurekebisha hali. set ~s to wekea mipaka. 6 sheria (iliyopendekezwa). vt,vi 1 pima (ukubwa/kiasi n.k.). 2 tathmini. ~ somebody angalia tabia ya mtu. 3 ~ up to the job -wa na uwezo wa kufanya kazi. ~ one's length anguka kifudifudi. ~ swords against/with somebody (fig) pimana nguvu na. ~ one's strength (with somebody) jaribu nguvu/uwezo. 4 fikia, -wa na (urefu wa n.k.). it ~s six feet urefu wake ni futi sita. 5 ~ out/off toa kidogo kidogo; pambanua. ~d adj -a taratibu; -a sawasawa; (of language) -liofikiriwa, zito. measurable adj -a kupimika. ~less adj bila kikomo, -sio na mipaka. ~ment n 1 kipimo. inside ~ment n vipimo vya ndani; (transportation) bidhaa zinazogharimiwa kwa kipimo badala ya uzito. 2 (pl) vipimo (vya marefu, mapana na kina).

meat

meat n 1 nyama; (without bones) mnofu, chinyango; (with rice etc) kitoweo lean ~ mnofu (bila shahamu); **(US of fruits, nuts, shellfish)** nyama. 2 (arch) chakula, mlo**. one man's ~ is another man's poison** halali yako ni haramu ya mwingine. ~ and drink kipenzi, -enye kupendwa sana **football is his ~ and drink** mpira wa miguu ni mchezo anaopenda sana, ndio ulevi wake. 3 (fig) uzito, mambo ya maana **this short article contains a lot of** ~ makala hii ndogo ina mambo ya maana. 4 **(combined forms) ~ball** n kababu. ~ **chopper** n kishoka. ~ **grinder** n kisagio nyama **~loaf** bofulo ya nyama. **~-safe** n kabati ya nyama, chakula. (GB) ~ **tea** n chai kuu (jioni); chai pamoja na nyama. **~less** adj bila nyama. ~y adj (fig) -enye maana, muhimu.

Mecca n 1 Maka. 2 (fig) tarajio,

mechanic n 1 makanika, fundi mitambo. 2 mbinu **~s of writing short stories** mbinu za utunzi wa hadithi fupi. ~al adj 1 -a majonzi, kilio, msiba**. 2 go into/be in ~ing** anza kwenda eda/kuvaa nguo za kufiwa (nyeusi)/msiba. ~ing band n utepe wa msiba. ~ing-ring n pete ya ukumbusho wa marehemu.

mouse n 1 panya; (fig) (mtu) mwoga. ~-trap n mtego wa panya vi (of a cat) kamata. ~r n paka akamataye panya. mousy adj (esp of hair) -a rangi kahawia kavu; (of a person) -oga, -enye haya.

mousseline n melimeli.

moustache; (US mustache) n masharubu.

mouth n 1 mdomo. by word of ~ kwa mdomo. down in the ~ -enye majonzi, -nayosikitika. out of the ~s of babes and sucklings (prov) kauli ya busara/hekima inayotolewa na maasumu. laugh on wrong side of one's ~ lalamika; sononeka. look a gift-horse in the ~ pokea kitu bila shukurani. put words into somebody's ~ ambia mtu la kusema, sema kuwa mtu amesema neno, singizia. take the words out of somebody's ~ dakia maneno, wahi kusema. ~ful n kinywa tele; funda. ~-organ n kinanda cha mdomo. ~piece n mdakale; chombo cha kupulizia kinanda au chombo cha muziki; msemaji (kwa niaba ya). 2 uwazi, tundu. vt,vi 1 sema bila sauti. 2 sema kwa madaha. 3 kula; gusa kwa mdomo.

move vt,vi. hama; sogeza; hamisha. ~ heaven and earth fanya kila liwezekanalo. 2 ~ (house) hamishia (vyombo, samani) kwenye nyumba nyingine. ~ out hama. ~ in hamia. 3 ~ on sogea, enda mbele (kwa shuruti). **~ somebody on** shurutisha mtu kwenda mbele/ kusogea. ~ along/down/up endelea mbele. 4 (excite) sisimua, gusa hisi. 5 (advice) toa pendekezo/hoja ~ the court omba mahakama (kufanya jambo fulani). 6 sukuma/tuma Salome's appeal ~ed (us) to come ombi la Salome lilitusukuma/vuta kuja. 7 ~ for omba rasmi. **8 (in compounds) ~ away** ondoka. ~ forward sogea mbele. **movable** adj 1 -a kusogezeka. 2 (varying) -a kubadilika n (pl) mali inayosogezeka/ hamishika (k.v. samani n.k.); mali binafsi. n 1 mwendo. 2 (turn) zamu (katika mchezo). 3 (action) tendo, jambo (katika kazi). 4 on the ~ kusonga mbele; kuhamahama. get a **~ on!** (sl) fanya haraka. make a ~ hamia mahali pengine; anza

umakanika, -a mitambo ~ **al engineer** mhandisi mitambo **~al advantage** (of machine) manufaa ya kimakanika **~al efficiency (of engines)** ufanisi wa kimakanika (katika injini); -a kufanya, kufanyika kama kwamba kwa mitambo. 2 (persons) -enye kutenda bila kufikiria, -a kufanya kama mashine**.** **~ally** adv kimashine, bila kufikiri. ~s n umakanika.

mechanism n 1 mashine, mtambo. 2 utaratibu wa kufanya jambo. **mechanistic** adj. (phil) **~ theory** n nadharia inayoamini kwamba asili ya ulimwengu na vitu vyote vilivyomo ni mata. **mechanize vt** tumia mashine. **mechanization** n.

medal n nishani. ~list n mpewa nishani. ~lion n nishani kubwa; pambo.

meddle vi 1 ~ (in something) ingilia **don't ~ in other people's affairs** usiingilie mambo ya watu wengine. **2 ~ (with something**) gusa, chezea. **~r** n mdukizi, mdakuzi. **~some adj** -liopenda kudukiza.

media n the ~ vyombo vya habari, njia za mawasiliano (redio, magazeti n.k.).

mediaeval adj see medieval.

medial adj 1 -a kati. 2 -a wastani. median adj -a kati n (math) kati.

mediate vi,vt 1 ~ (between) patanisha, suluhisha. 2 leta suluhu/mapatano adj -a kati ya. mediation n upatanisho.

medicine n 1 sayansi na fani ya kuzuiana kutibu maradhi; uganga, tiba, udaktari. 2 dawa **give ~ to** -pa dawa, nywesha dawa. **~-ball** n mpira wa babucheza. **~-chest** n sanduku la dawa. **~-glass** n bilauri ya dawa. 3 adhabu inayostahili. **take one's** ~ (fig) stahimili machungu/ adhabu. **get a dose of one's own** ~ fanyiwa kama ulivyomfanyia mwenzako. 4 uganga (wa kienyeji) **practise** ~ fanya uganga vt (arch) ponyesha; tibu. **~-man** n 1 mganga. 2 mchawi. **medic** n (colloq abbr for medical student) mwanafunzi wa tiba/uganga. **medical** adj -a tiba, -a uganga, -a dawa **to be under medical orders/ treatment** endelea na matibabu, tibiwa **medical man/practitioner** daktari, mganga, tabibu **medical examination** uchunguzi wa kitabibu kufanya/ kutenda. 5 uhamisho. ~ment n 1 mwendo, mwondoko; mabadiliko; tendo/kitendo. 2 mzunguko. 3 (progress) maendeleo; kubadili/ kuhama mahala. 4 (of mus composition) sehemu ya mtungo. 5 **(commerce)** kupanda na kushuka bei. 6 kunya. 7 **(of group)** tapo. ~r n mtoaji hoja/pendekezo. **the prime ~r** n mtu anayehusika hasa katika kuanzisha jambo; muasisi.

movie n (colloq) 1 filamu. 2 the ~s

mow vt 1 fyeka/kata majani, nyasi. ~ down fyeka. ~er n mashine ya kukatia majani. n rundo la majani ya ng'ombe; banda la majani.

Mozambique n Msumbiji.

Mr (abbr) Bwana, see Mister

Mrs (abbr) Bibi, mke wa.

Ms Bi, Bibi.

much adj -ingi, tele ~ **time** wakati mwingi ~ **pain** maumivu mengi. **how ~ (is it)?** bei gani? kiasi gani; idadi gani? **be up to ~** -wa na thamani/maana **~ trouble** matatizo mengi. **not ~ of a** si zuri, si -a haja. make ~ of elewa; tia maanani; kuza. **think ~ of** penda, heshimu. **this/that ~** kiasi hiki (kidogo). ~as ingawa. ~ the same vilevile. **(with)/without so ~ as** (na)/bila hata adv sana, mno **it is too ~ (costly)** ghali sana **~ too dear** ghali sana/mno. **~ more** zaidi sana. **be too ~ for** zidi nguvu, shinda, lemea**. ~ to somebody's surprise** kwa mshangao.~ more/less seuze; sembuse **~ as I hate it, I must...** ingawa nachukia, sina budi **I thought as ~** nilifikiri hivyo **it is as ~ (as) saying** ni kama kusema. **as ~** bali kile kile; hivyo **so ~** kubwa mno/ sana **so ~ so that** kwa kiasi kikubwa kwamba **not so ~ X as Y** y kuliko x. **~ness** n (only in colloq phrase) **~ of a ~ness** karibu sawasawa, hakuna tofauti.

mucilage n ulimbo; gundi la mimea. mucilaginous adj.

muck n 1 samadi, uchafu. **~-raker** n (usu fig) mdaku. **~ raking** n udaku. 2 taka; (colloq) kitu kitiacho kinyaa. vt,vi **~ something (up)** chafua, vuruga, haribu. 2 ~ about (GB sl) zurura. 3 ~ out safisha zizi. ~ heap n lundo la taka. make a ~ of something (colloq) chafua,

medical juris-prudence sheria za tiba n (colloq) mwanafunzi wa tiba; matibabu. **medically adv. medicament** n dawa. **Medicare (US)** n mpango wa serikali wa kutibu watu (agh. wazee). **medicate** vt tibu, tumia dawa, wekea dawa. **medicated soap** n sabuni yenye dawa. **medicinal** adj 1 -a dawa. 2 -a kuponya. medico n (colloq) daktari, mwanafunzi wa uganga.

medieval adj -a enzi za kati (mnamo miaka 1100-1500**). ~ist** n msomi wa mambo za zama za kati.

mediocre adj hafifu, duni, -a hivi hivi; **mediocrity n.**

meditate vt,vi 1 taamali, tafakari, zingatia. 2 ~ (up) (intend) azimu. meditation n taamuli, tafakuri, mazingatio. meditative adj -a mazingatio. meditatively adv.

Mediterranean n -a Mediterania **the ~** Bahari ya Mediterania.

medium n 1 wastani, tabia/sifa ya wastani. **the happy ~** kukwepa misimamo, kutobana sana wala kulegeza mno, wastani wa kufaa. **2 (means)** njia, chombo ~ **of circulation** njia ya mawasiliano **by the ~ of** kwa njia ya **~ of exchange** kibadilishio. **3** mtu anayewasiliana na mizimu. **4 (pl**) mazingira adj -a kati, -a kadiri, wastani. **~ wave** n masafa/mawimbi ya kati (-a urefu kati ya mita 100 na 1000).

medley n 1 mchanganyiko. 2 (mus) wimbo mseto (unaochanganya nyimbo mbalimbali).

medulla n (bio) medula: kiunga ubongo cha wanyama.

meed n 1 (poet) (reward) tunzo, (merit) stahili.

meek adj pole, vumilivu, sikivu, nyenyekevu. ~ly adv. ~ness n.

meerschaum n shamu: udongo laini mweupe unaotumika kufanyizia viko vya tumbako. ~ (pipe) n kiko cha mishamu.

meet[1] adj (arch) -zuri, -a kufaa, -a kustahili; -a haki it is ~ and just ni vyema na haki.

haribu. ~ y adj chafu. **mucus** n ute, utetelezi; kamasi, golegole. **mucous** adj -a kamasi; -a ute. **~ membrane** n utando telezi.

mud n tope **~ hut** kibanda cha udongo **~ wall** ukuta wa udongo**. fling/ sling/throw ~ at** paka mtu tope, haribia mtu jina. **~-bath** n kuoga tope za madini (dawa ya yabisi); kuoga matopeni. **~ flat** n upwa tope. **~ slinger** n mchafua jina/sifa. **~guard** n madigadi. vt tia tope, tibua; chafua, vuruga. **~dy** adj 1 -enye tope. 2 -a giza, -sio safi, -lio chafuka; (fig) -liokanganyikiwa.

muddle *vt,vi 1* ~ (up) vuruga, tatanisha; chafua, tibua. ~ something/somebody up with something/syomebody (colloq) changanya vitu/watu wawili. 2 ~ along/on boronga, bananga. ~ through maliza jambo kwa kubahatisha. n (usu a muddle) mkanganyo. ~ headed adj pumbavu; -liokanganyika.

mudfish n kambare.

muesli n muzili: kiamshakinywa cha

nafaka, njugu na matunda makavu.

muezzin n mwadhini.

muff

muff[1] n nguo za kuzuia baridi (mikononi au miguuni).

muff[2] n mchezaji mzito (hasa kwenye kriketi). vt shindwa kudaka mpira; shindwa kufanya vizuri, fanya kosa.

muffin n mafini: mkate mdogo wa

muffle[1] vt 1 ~ (up) funika kwa nguo (hasa shingo na kichwa). 2 punguza kelele kwa kufunika (ngoma, kengele) kwa nguo. ~r n 1 kitambaa cha shingoni. 2 (US) see silencer n.

muffle[2] n mdomo wa juu (wa mnyama k.v. panya).

mufti n 1 mufti. 2 (usu in ~) nguo za kiraia (avaazo mtu anayevaa sare).

mug[1] n 1 magi. 2 (sl) uso, mdomo.

meet[2] vt,vi 1 kutana. ~ (with) pata/ patwa, kumbana na ~ with impediments kumbana na vikwazo. 2 fahamu, fahamiana, juana they met the professor at the farm walifahamiana na profesa shambani. 3 pokea, laki, ridhia ~ somebody's wishes ridhi(sha) matakwa ya mtu ~ somebody's request kidhi ombi la mtu ~ the requirements tosheleza mahitaji. 4 faa. ~ the case tosheleza. ~ somebody half way (fig) patana, fanya suluhu. ~ all

expenses lipa gharama zote. 5 gusa; gusana, patana; kimu, tosheleza mahitaji. make (both) ends ~ ishi kulingana na mapato. 6 onekana, sikika. ~ somebody's eye/ear onekana/sikika; ridhisha. there is more than ~s the eye kuna mambo mengi zaidi ya yanayoonekana kwa macho, kuna mengi yaliyojificha. 7 -wa tayari, jiandaa kwa ~ with political changes jiandaa kwa mabadiliko/mageuzi ya kisiasa. 8 pambana, pinga, kabili (kwa vita). ~ ing n mkutano, kusanyiko annual general ~ing mkutano wa mwaka a secret ~ing mkutano wa siri. ing~-house n jengo la mikutano (agh. ya Quakers) ya sala. ~ing-place n mahali pa kukutania.

meet[3] n 1 (GB) mkutano (wa wawindaji, watu wanaosaka, wapanda baiskeli n.k.). 2 (US) mashindano athletic ~ mashindano ya riadha.

megacycle n mibembeo milioni.

megadeath n kifo cha watu milioni kwa mpigo, hasa kwa (bomu la nyuklia).

megalith n megalithi: jabali, mnara wa

(miamba mawe).

megalomania n (ugonjwa wa) kupenda makuu. ~c n mpenda makuu.

megaphone n megafoni, bomba, paza sauti.

megaton n megatoni: nguvu ya baruti/ bomu sawasawa na tani milioni moja.

melancholy n ghamu, huzuni adj -enye uzito wa moyo. melancholia n ugonjwa wa ghamu. melancholic adj -enye huzuni, -

mug[2] n (sl) mpumbavu a ~'s game kitu ambacho hakiwezi kuleta faida.

mug[3] vt (colloq) vamia mtu na kumwibia; iba kwa nguvu. ~ger n mvamizi, jambazi. ~ging n uvamizi.

mug [4] vi (sl) ~ something up soma sana (kwa ajili ya mtihani). n mtu asomaye sana.

muggins n (colloq) mpumbavu.

muggy adj (of the weather, a day etc)

mugginess n.

mugwump n (US) mshaufu.

Muhammad n Muhammad: Mtume na Mwasisi wa Uislamu.

mulatto n chotara, suriama.

mulberry n forosadi.

mulch n matandazo: majani yanayotiwa shinani mwa miche kuhifadhi unyevu. vt weka matandazo.

mulct vt ~(in/of) 1 toza faini. 2 nyang'anya. n faini.

mule n 1 nyumbu, baghala. as obstinate/stubborn as a ~ kaidi sana. 2 (colloq of a person) mkaidi; shupavu. 3 aina ya mashine ya kusokotea. ~ teer n mwendesha nyumbu. mulish adj -kaidi, -shupavu. mulishly adv. mulishness n.

mull[1] vt unga, tengeneza (divai, bia)

mull[2] n rasi.

mull[3] vt ~ something over/over something fikiria jambo.

mulla(h) n sufii, ulama.

mullet n aina za changu.

mulley adj (US) bila pembe. n (US) ng'ombe asiye na pembe.

mullion n nguzo ya mawe kati ya dirisha.

enye uzito wa moyo.

melange n mchanganyiko.

melee n vurumai, ghasia nyingi.

meliorate vt,vi rekebisha, (kuwa zuri zaidi). melioration n.

meliorism n imani ya kuwa wanadamu wanaendelea kujirekebisha kuwa bora.

mellifluous adj (of sounds) -tamu, laini, -zuri, ororo.

mellow

mellow adj (of fruit) 1 -bivu, -lioiva vizuri, laini na tamu. 2 (of earth) -enye kukomaa vizuri. 3 (of colour) zito. 4 (of sound) ororo. 5 -enye busara, tulivu. 6 (colloq) changamfu, levi kidogo. vt,vi iva, -wa tamu.

melodrama n 1 melodrama: mchezo wa kuigiza wa kusisimua hisia, kupiga chuku, kuchoma moyo, kusikitisha, kuhuzunisha (agh. wenye mwisho mwema). 2 tabia, lugha ya kutia chumvi. ~tic adj. ~tically adv.

melody n tuni, lahani. melodic adj

-a sauti tamu. melodious adj -a tuni, -a maghani. melodiously adv.

melon n tikiti maji.

melt vt,vi 1 yeyusha; yeyuka. ~ away isha, malizika, yeyuka. ~ something down yeyusha kitu (ili kukitumia kama mali ghafi). 2 (of food) lainisha, mung'unya; meng'enyeka. 3 (of persons) lainika; tia/sikia huruma ~ into tears toa machozi. 4 (of colours) fifia. ~ing adj (fig) tamu sana, laini, ororo; -a kusikitisha. ~ing-pot n chungu cha kuyeyushia madini/metali; (fig) mahali pa mchanganyiko mkubwa wa wahamiaji. ~ing point n kiwango cha kuyeyukia.

member n 1 mwanajumuiya ~ of a party, society etc mwanachama M~ of the household mwanakaya. M~ of Parliament (MP) Mbunge (Mb). 2 sehemu, kiungo cha mwili the unruly ~ (arch) ulimi. ~ ship n

~ed adj -enye nguzo ya mawe kati ya dirisha.

multi- (pref) -enye -ingi. ~ coloured adj -enye rangi nyingi. ~cellular adj -enye seli nyingi. ~ farious adj

-a namna nyingi; -ingi tena mbalimbali. ~ form adj -enye maumbo mengi, -a namna nyingi. ~lateral adj -enye wahusika wengi ~lateral trade biashara kati ya nchi tatu au zaidi. ~ millionaire n tajiri sana (mtu mwenye kiasi cha milioni kadhaa za fedha). ~ national adj -a kimataifa; -a zaidi ya mataifa mawili. n kampuni ya kimataifa. ~party adj -a vyama vingi.

multiple adj -enye sehemu nyingi, -a mara nyingi. ~ choice (question) n (swali) lenye majibu mengi. n kigawe 40 is a multiple of 10, 40 ni kigawe cha 10.

multiplex adj -enye sehemu/maumbo mengi.

multiply vt,vi zidisha, leta wingi. ~ something by something zidisha namba fulani kwa namba nyingine. multiplican n kizidishio; hesabu ya kuzidishwa. multiplication n kuzidisha. ~ table jedwali la kuzidisha. multiplicity n wingi. multiplier n kizidishi.

multitude n 1 wingi, kundi. 2 the ~

jeshi; umati, kaumu. multitudinous adj -ingi, tele.

mum[1] adj (colloq) keep ~ kaa kimya int kelele! kimya! ~'s the word usiseme chochote, kimya, usimwambie mtu!

mum[2] n (colloq) mama. ~my n

(chiefly child's word) mama.

mumble vt,vi 1 munyamunya. 2 (of

eating) mumunya.

mumbo-jumbo n marogonyo; mapayo.

mummer

mummer n mwigizaji wa mchezo bubu. ~y n 1 mchezo bubu. 2 sherehe zisizo na maana (hasa za kidini).

uanachama.

membrane n utando. membranous adj.

memento n ukumbusho, kumbukumbu.

memo n see ~randum.

memoir n 1 kitabu cha kumbukumbu. 2 (pl) habari za maisha.

memorandum n 1 taarifa ~ of appeal rufani ~ of association katiba ya kampuni. 2 maandiko ya kukumbusha habari.

memory n 1 kumbukumbu; kukumbuka; (past event) mambo yaliyokwisha pita. commit something to ~ kariri, hifadhi, tia moyoni. repeat/speak from ~ kariri keep in ~ tia moyoni, kumbuka not in the ~ of man zamani sana (hata mtu hawezi kukumbuka). to the best of my ~ kadiri ninavyokumbuka childhood memories kumbukumbu za utotoni. in ~ of somebody; to the ~ of somebody kwa kumbukumbu ya. 2 kipaji/uwezo wa kukumbuka; nafasi/kiasi cha kurekodi mambo (ndani ya kompyuta) Asha has a bad ~ Asha ana kumbukumbu mbaya/ hakumbuki. 3 kina (masafa) cha kuweza kukumbukia. within living ~ wakati wetu loss of ~ kupotewa na kumbukumbu refresh one's ~ jikumbusha. 4 heshima baada ya kifo of blessed ~ marehemu of sad ~ -a kukumbusha majonzi. memorable adj -a kukumbukwa, -a sifa kubwa, mashuhuri. memorably adv. memorial n 1 kumbukumbu, ukumbusho/kumbukizi. 2 hati yenye maombi. 3 sanamu ya ukumbusho. 4 (pl) memorials n makumbusho adj -a kumbukumbu. memorialize vt 1 peleka hati ya maombi. 2 wekea ukumbusho. memorize vt kariri, soma kwa ghaibu. ***memorization n.***

memsahib n mamsabu, bibi.

men n pl of man.

menace vt hamanisha, ogofya, kamia,

tisha ~ a country with war tishia nchi kwa vita. n hamaniko, tishio, kamio, hatari. menacing adj. menacingly adv.

menage n kaya.

menagerie n nyumba za wanyama (kwa

mummify vt tia mumiani. mummification n. mummy n maiti iliyotiwa mumiani.

mumps n matumbwitumbwi.

munch vt,vi tafuna kwa nguvu.

mundane adj 1 -a ulimwengu huu, -a kidunia. 2 -a kawaida sana; -a kuchosha, -siosisimua. ~ly adv.

municipal adj -a manispaa ~ corporation shirika la manispaa. ~ly adv. ~ity n manispaa, baraza la mji.

munificent adj -karimu, -paji. munificence n (formal) (of something given) wingi wa ukarimu, ukarimu mkubwa. ~ly adv kwa wingi.

muniments n (leg) nyaraka ambazo

munition n (usu pl, in combination)

there was no shortage of ~s hatukupungukiwa na silaha, tulikuwa na silaha tele. vt -pa silaha. ~ factory n kiwanda cha zana za vita/silaha.

mural adj -a ukutani. n sanamu/picha iliyochorwa ukutani.

murder vt 1 ua (kwa kusudi). 2 haribu, vunja. n 1 kuua (kwa kudhamiria); mauaji yasiyo na sababu. 2 (colloq) mateso, jambo gumu kabisa. cry blue ~ (colloq) piga mayowe/makelele sana. M~ will out (prov) mambo hayafichiki. ~er n mwuaji. ~ess n mwuaji wa kike. ~ous adj 1 -a kiuaji. 2 katili. ~ously adv.

murk n giza, utusitusi. ~y adj -eusi,

~ily adv.

murmur vt,vi 1 vuma. 2 ~ (at/against) nung'unika. 3 nong'ona. n 1 mvumo. 2 manung'uniko. 3 mnong'ono.

murphy n (sl) kiazi, mbatata.

murrain n 1 ugonjwa wa kuambukiza wa ng'ombe k.m. kimeta. 2 (old use) a ~ on you! Mungu akulaani!

maonyesho), mkusanyiko wa wanyamapori (hasa wa sarakasi).

menarche n kuvunja ungo, kuingia

hedhi mara ya kwanza.

mend vt,vi 1 rekebisha, fanyiza ~ the clothes tengeneza nguo ~ matters rekebisha mambo. 2 ongoka. its never too late to ~ bado kuna muda wa kujiongoa. 3 pona, pata

mendacious

my leg is ~ing well mguu wangu unapona vizuri. 4 ongeza ~ the fire chochea moto ~ one's pace ongeza mwendo. on the ~ -enye kupata nafuu/ahueni. ~er n mtengenezaji. ~ing n utengenezaji.

mendacious adj -ongo, danganyifu. ~ly adv. mendacity n (formal) uwongo, udanganyifu.

Mendelian adj -a nadharia ya jenetiki ya Mendel.

mendicant n mwombaji adj -a kimaskini, -a ombaomba.

menfolk n (pl) (colloq) wanaume.

menial adj -a mtumishi wa nyumbani;

~ duties utumishi, (kazi za) uboi. n mtumishi wa nyumbani, boi.

meningitis n (med) uvimbe wa tando za uti wa mgongo na ubongo; homa ya uti wa mgongo.

menopause n (wakati wa) kukatika

menses n hedhi. menstruate vi -wa na hedhi, ingia mwezini. menstrual adj. menstruation n.

mensuration n 1 mpimo (wa marefu na maeneo). 2 elimu ya kupima marefu na maeneo. mensurable adj.

mental[1] adj 1 -a akili, -a kichwa. ~ age n umri/ukomavu wa akili. ~ arithmetic n hesabu za kichwa ~ aberration kosa la akili. ~ cruelty n ukatili wa kiakili. 2 -enye ugonjwa wa akili; mwenye kichaa (wazimu).

muscle n musuli, tafu, (sinew) ukano. a ~ man n pande la mtu. he did not move a ~ alitulia tuli. vi (colloq) ~ in (on something) jishirikisha kwa nguvu. ~ -bound adj -enye musuli, kakamavu, -lioshupaa. muscular adj 1 -a musuli. 2 -enye nguvu ya mwili, -enye maungo; -a kukakawana.

muscovite n mkazi wa Moscow.

muse vt ~ (over/on/upon) fikiri; tafakari, waza, taamali. n 1 taamuli. musingly adv. M~ n (GK myth) Mungu wa kike (kati ya watoto tisa wa Zeus waliolinda na kuendeleza ushairi, nyimbo, dansi n.k.). 2 kipaji/kipawa cha mshairi.

museum n (jumba la) makumbusho. a ~ piece n kifaa/kitu kinachofaa kuhifadhiwa makumbusho; (fig) kitu/mtu aliyepitwa na wakati.

mush[1] n kitu kirojorojo; (US) uji (wa mahindi). ~y adj (colloq) lizilizi; -enye kuonyesha hisia.

mush[2] vi tembea katika theluji (kwa gari linalokokotwa na mbwa) n matembezi katika theluji na mbwa.

mushroom n uyoga. (attrib) ~growth

-liokua upesi ~ cloud wingu la bomu la nyuklia ~ poisoning sumu ya uyoga. vi 1 go ~ing enda kung'oa uyoga mbugani. 2 enea, sambaa upesi.

music n muziki (attrib) ~ lesson/ ~teacher somo/mwalimu wa muziki. face the ~ kabili matatizo/ wahakiki/shutuma kijasiri. set/put something to ~ tunga/tia sauti (ya muziki). ~ box n kisanduku cha muziki. ~-hall n (GB) ukumbi wa maonyesho. ~-stand n dawati la kuimbishia. ~ stool n kigoda cha mpiga kinanda. ~al adj -a muziki, -enye kipaji cha muziki; -a kupenda muziki. ~-chairs n mchezo wa viti na muziki. ~ comedy n 1 komedi yenye muziki. 2 sinema yenye muziki. ~ally adv. ~ian n mwanamuziki. ~ianship n ustadi wa muziki.

musk

musk n 1 maski: tezi ya kulungu itumikayo katika utengenezaji wa manukato. ~deer n

~ deficiency n *upungufu wa akili ~ health utimamu wa akili. ~ home/hospital* n *mahali pa wagonjwa wa akili. ~ illness* n *ugonjwa wa akili. ~ patient* n *mgonjwa wa akili. ~ reservation* n *kusita kimoyomoyo. ~ retardation* n *taahira ya akili. ~ly* adv. *~ly defective* adj *-enye akili pungufu/taahira. ~ity* n *akili; tabia, fikira.*

mental[2] adj *-a kidevu.*

menthol n *mentha. ~ated* adj *-enye mentha.*

mention vt *taja nena. not to ~; without ~ing licha ya it was*

expressly ~ed ilitajwa wazi. don't ~ it si kitu, haidhuru. n *kutaja she made no ~ of your coming hakutaja lolote kuhusu kuja kwako. honourable ~* n *tuzo la sifa (ya mwanafunzi katika mtihani). ~ed* adj.

mentor n *mshauri, mnasihi.*

menu n *menyu, orodha ya vyakula.*

mercantile adj *-a biashara, -a kufanya biashara. ~ marine* n *meli za biashara ~ agent wakala wa biashara ~ law sheria ya biashara. mercantilism* n *nadharia kongwe ya uchumi yenye kuthamini zaidi utajiri wa fedha.*

Mercator's Projection n mtupo Mercator: Uchoraji wa ramani ya dunia kwa mistari mustatili toka ikweta na meridiani.

mercenary n mamluki, askari wa kukodiwa adj -enye kufanya kwa tamaa ya fedha; -a kutaka faida tu for ~ ends kwa ajili ya faida.

mercer n mwuza nguo (za hariri, za pamba na za sufu). **~ize** vt imarisha nyuzi za pamba.

merchandise n **bidhaa.**

merchant n 1 mfanyi biashara ~ law sheria ya biashara. ~ navy n meli za biashara (za nchi moja); baharia/ mwanamaji wa meli hizo ~ prince mfanya biashara tajiri. 2 mwenye duka. 3 (GB sl) shabiki; mlevi; mtu mwenye tamaa (ya kitu) a speed ~ shabiki wa spidi, mtu apendaye kuendesha gari kwa kasi sana. ~ man n meli merikebu ya kupakia bidhaa.

kulungu asiye na pembe. ~ rat n *panya wa majini. 2 mimea yenye harufu ya maski. ~ melon* n *tikiti. ~ rose* n *waridi lenye kunukia vizuri sana. ~y* adj *-enye harufu ya maski.*

musket n *gobori. ~eer* n *askari wa*

~ry n *1 maarifa ya kupiga bunduki. 2 (old use) kupiga gobori.*

Muslim n *mwislamu.*

muslin n *melimeli.*

musquash n *manyoya ya panya wa*

muss n *(US) vurugu, fujo.* vt *~ (up)*

mussel n *kome.*

must[1] *aux v 1 havina budi; sharti, lazima you ~ go sharti uende he ~ be honest yampasa kuwa mwaminifu ~ you shout! kwani mpaka upige kelele! 2 hakika it ~ be Mary hakika ni Mary.* n *(colloq) jambo la lazima (la kuona au kusikia) that film is a ~ ni lazima uone filamu hiyo.*

must[2] n *maji ya zabibu.*

must[3] n *ukungu; kuvu. ~y* adj *-enye koga/kuvu, -baya; (fig) -liopitwa na wakati; -liopooza. ~iness* n.

must[4] n *hasira kali* adj *(of male elephant or camel) -kali sana. go ~ pata wazimu; (of animals) kasirika.*

mustache n *(US) see moustache*

mustachio n *(arch) masharubu (agh. marefu).*

mustang n *farasi mwitu.*

mustard n *1 mharadali. 2 haradali. ~ gas* n *sumu ya mvuke (iliyotumika katika vita kuu ya kwanza). ~ plaster* n *plasta ya haradali. as keen as ~ hodari, epesi sana. grain of ~ seed kitu kidogo kinachoweza kukua na kuwa kikubwa sana.*

muster n *gwaride. pass ~ faa, tosha;*

vt,vi kutana; kutanisha; piga paredi. ~ (up)

mercury n ***1 (chem) zebaki. 2 M ~***

(Roman Myth) Mjumbe wa miungu; (astronomy) Zebaki. mercurial adj ***1 (of persons) geugeu. 2 -a zebaki. 3 (fig) changamfu; janja; erevu*** n ***dawa ya zebaki.***

mercy n ***1 rehema, huruma, upole,***

wema they had no ~ on me hawakunionea huruma. 2 (pardon) msamaha beg for ~ omba msamaha. be at the ~ of -wa chini

mere

be left to the tender ~/mercies of achiwa kwa/ uteseke. 3 bahati njema, faraja, liwazo. ~ killing n ***(colloq) see euthanasia, 4 M~ on us! Mungu! Tusamehe! merciful*** adj ***-enye rehema, -a huruma; -pole. merciful(to) -enye kuonyesha huruma mercifully*** adv. ***merciless*** adj ***dhalimu, katili, bila huruma, merciless (to) -sioonyesha huruma. mercilessly*** adv.

mere[1] adj ***tu, tupu ~ accident ajali tu ~ words maneno matupu. ~ly*** adv ***tu he said it ~ ly as a joke alisema tu kwa utani.***

mere[2] n ***dimbwi, ziwa dogo.***

meretricious adj ***-enye uzuri wa sura tu; -enye kung'aang'aa tu, kudanganya macho. ~ly*** adv.

merge vt,vi *1 ~ (into/in/with), (comm) (of business companies) unganisha; ungana our company ~d with the company which sells machines kampuni yetu imeungana na kampuni inayouza mashine the government will ~ the chemical industries serikali itaunganisha viwanda vya kemikali. 2 ~ into badilika polepole, geuka taratibu. ~r* n *kuunganisha; kuungana; muungano.*

meridian n ***1 meridiani; nusu ya***

(fig) upeo, kipeo, usitawi. meridional adj ***-a kusini, -a kusini ya Ulaya; -a meridiani.***

meringue n ***keki (ya ute wa mayai***

merino n ***merino: namna ya kondoo***

merit n *1 ustahili, tabia nzuri, sifa njema. 2 matendo mema. affidavit of ~s* n *kiapo cha*

courage jipa moyo, thubutu; ita, kusanya nguvu.

mutate vt,vi ***badilika; badilisha. mutable*** adj ***-enye kuweza***

kubadilika. mutability n. ***mutation*** n ***mabadiliko.***

mutatis mutandis adv ***(Lat) pamoja na mabadiliko yanayofaa.***

mute[1] adj ***1 kimya. 2 (of a person)***

bubu. 3 (of a letter in a word) hafifu. n ***1 bubu. 2 (of musical instrument) kibana sauti.*** vt ***punguza sauti. ~ly*** adv.

mute[2] vi,vt ***(of birds) nya.***

mutilate vt *kata, ondoa, haribu sehemu ya; kata kiungo cha mwili; (cripple) lemaza; (remove essential part) ondoa (toa, haribu) sehemu yenye maana sana. mutilation* n *kuatilika.*

mutiny n *maasi, uasi, (agh. ya mabaharia na maaskari).* vi *~ (against) asi, halifu. mutineer* n *mwasi. mutinous* adj *-a kuasi, halifu.*

mutt n ***(sl) 1 mtu anayekosea bila kutambua, mjinga. 2 mbwa chotara.***

mutter vt,vi ***1 semea mashavuni/***

chinichini. 2 nung'unika. 3 (of thunder) nguruma. n ***manung'uniko. ~er*** n ***mnung'unikaji.***

mutton n *nyama ya kondoo. as dead as ~ -liokufa kabisa. ~ dressed as lamb (hutumika kwa) mzee anayevaa kama kijana; mzee kijana. ~-head* n *(colloq) mpumbavu. ~-chop* n *(fig) sharafa.*

mutual adj *-a wote wawili, -a wenyewe; -a pande mbili ~ affection upendano ~ agreement maafikano, mapatano ~ help kusaidiana; (in cultivating, building) ujima ~ friend rafiki wa wote wawili. ~ insurance company* n *bima ya ubia ~ wills wasia za kuhusiana. ~ly* adv.

muumuu n ***gauni pana na refu/kanzu.***

ustahilifu on its ~s kwa ustahilifu wake. vt stahili; -wa na thamani ya. make a ~ of something dai stahili/utambuzi/ kutambuliwa; stahili. he ~s it ni stahili yake, amestahili. ~ocracy n mfumo wa serikali unaoongozwa na wataalamu na weledi. ~orious adj -enye kustahili -a kupongeza/kutunuka. ~oriously adv.

mermaid n (in children's stories) nguva (jike). merman n nguva (dume).

***merry** adj 1 -a furaha; -a kufurahisha, -changamfu, kunjufu wish somebody a ~ Christmas takia mtu heri ya Krismasi a ~ laugh kicheko cha furaha. make ~ -wa na furaha, -wa mchangamfu. ~ maker n mcheshi, mtu mchangamfu. ~ making n kufurahi, kuwa na furaha. ~ go round n bembea yenye farasi, magari ya kuwafurahisha watoto. 2 (old use) -a kufurahisha. 3 -liolewa kidogo.*

mesalliance n kuoana na mtu wa tabaka la chini.

mescal n meskali: aina ya mpungate.

Mesdames n pl of madame.

mesdemoiselles n pl of mademoiselle.

***mesh** n 1 tundu la wavu, kimia, jicho (la wavu). 2 (pl) ~es n wavu, kimia. (mechanics) in ~ -lioingiana. vt,vi tega, nasa. ~ (with) ingiana, umana; (fig) patana. ~y adj.*

***mesmerism** n (old use) kiinimacho, kutia usingizi. mesmeric adj. mesmerist n mtia kiini macho. mesmerize vt tia mtu usingizi, fadhaisha.*

mess[1] n 1 fujo, machafuko, takataka here's pretty ~ mambo gani haya! haya matata ya kutosha make a ~ of things haribu, fanya vibaya. vt,vi 1 ~ something (up) vuruga. ~ up 1 n (colloq) fujo, kutokuelewana. 2 ~ something/somebody about chezea; fanya mambo bila mpango, fanya purukushani make a ~ of something vuruga watu. ~y adj -a fujo, -chafu.

***mess[2]** kikundi cha watu wanaokula chakula pamoja (hasa wanajeshi); mlo; mesi, bwalo la kulia chakula. ~jacket n jaketi la mesi. ~ mate*

***muzzle** n 1 pua na mdomo wa wanyama (uliochongoka kama wa mbwa, mbweha, n.k.). 2 (to prevent biting) kifungo cha mdomo. 3 (rifle) mdomo, kitundu (cha kasiba, mtutu). ~ velosity n mwendo wa risasi*

inapoacha mtutu. vt fungia mdomo, tilia kifungo cha mdomo (wa mbwa

muzzy

(fig) zuia (mtu, jamii, vyombo vya habari n.k.) kutoa habari; nyamazisha vyombo vya habari.

muzzy adj 1 -enye wasiwasi, -a kupumbazika. 2 -enye ukungukungu, -sio wazi.

my poss adj -angu.

mycology n maikolojia: sayansi/taaluma ya kuvu.

myan(h) n ~ bird n mina: kwezi wa Asia anayeigiza sauti ya binadamu.

myelitis n (path) uvimbe wa neva kuu.

myopia n mayopia: kutoweza kuona mbali. myope n mwenye mayopia.

myriad n ~ (of) wingi sana, idadi kubwa mno.

myrimidon n mtu (mtumishi, mtumwa) atekelezaye amri bila kusaili, kibaraka.

myrrh n manemane.

***myself** pron mimi mwenyewe, nafsi I live by ~ naishi (mimi) mwenyewe. I hurt ~ nilijiumiza (mwenyewe).*

***mystery** n 1 fumbo, mwujiza. 2 siri; ~ piay n tamthilia juu ya maisha ya Yesu. mystic adj -a siri, -sioelezeka; -a fumbo; -a maana/nguvu ya roho. n mchaji (mtu ajaribuye kumshiriki Mungu kwa kujitoa na kutafakari sana habari za Mungu). mystical; mystic adj. mysterious adj -a fumbo, -sioelezwa; -a kiujiza/ajabu. mysteriously adv. mysticism n imani/mafundisho ya kumfikia Mungu kwa tafkira. mystify vt fumba; tatanisha, tatiza, changanya.*

n

message

vt,vi ~ with somebody; ~ together -la chakula pamoja.

message **n** 1 habari, taarifa, agizo **special ~** risala. 2 ujumbe**. messenger** n mjumbe, mtume; tarishi.

Messiah n Masiha, Kristo. **Messianic** adj -a Masiha, Masiha, -a Kristo.

Messieurs n pl of monsieur.

Messrs n (abbr of Messieurs) Mabwana.

messuage n (leg) nyumba pamoja na kiwanja.

met pt pp of meet.

Met n *(abbr of) Meteorological.*

metabolism n umetaboli: hali ya ujenzi na uvunjajivunjaji wa kemikali mwilini. metabolic adj -a umetaboli.

metacarpal adj (anat) -a mfupa wa

metacarpus n kiganja cha mkono.

metal n 1 metali. 2 ~ work n kazi ya ~ worker n 1 mfua metali/ chuma. 2 kitu cha metali. 3 kokoto (za kutengenezea barabara/reli. 4 (pl) reli ya gari moshi the train left/ jumped the ~s gari liliacha reli. vt tengeneza barabara kwa kokoto. ~lic adj -a metali. ~lurgy n ufuaji metali; maarifa ya ufuaji wa metali. ~lurgist n bingwa wa metali. ~lurgical adj. ~-works n kiwanda cha metali.

metamorphose vt,vi ~(somebody/ something) (into) geuza, badili kabisa (tabia, umbo). metamorphosis n metamofosisi: ugeuzaji kabisa umbo/tabia.

metaphor n sitiari. ~ical adj -a sitiari. ~ically adv.

metaphrase n tafsiri (inayokaribia) sisisi.

metaphysics n *1 metafizikia: falsafa ya kuchunguza chanzo cha uhai na maarifa. 2 mazungumzo ya hewani, udhanifu.*

<="" p="">

mystique n fumbo; ustadi wa siri/pekepeke.

myth n 1 kisasili: hadithi inayoeleza asili ya watu, matukio n.k.. 2 (fiction) uwongo. 3 mtu/jambo lililobuniwa. ~ical adj -a visasili, -a uwongo, -a kubuniwa. ~ology n 1 mithiolojia: elimu ya visasili. 2 visasili. ~ologist n mwanafunzi wa mithiolojia. ~ological adj -a mithiolojia, -a visasili, -a kubuniwa.

metaphysical adj.

metatarsal n (anat) -a mfupa wa

mete vt ~ out gawa. ~ to pimia.

meteor n kimondo. ~ic adj -a kimondo; kimondo (fig) -a kuvuma kwa muda mfupi; -a haraka sana. ~ite n mavi ya nyota; jiwe lililotoka katika nyota.

meteorology n metorolojia: elimu inayohusika na upimaji wa hali ya hewa. meteorologist n mwanametolojia. meteoroligical adj.

meter[1] n mita electricity ~ mita ya

umeme.

meter[2] n see metre.

methane n methani.

methinks vi (old use) nionavyo mimi.

***method n** 1 (system, order) utaratibu, desturi. there is ~ in madness jambo analolifanya si la kijinga. 2 (way, plan) mbinu; njia ~ of teaching mbinu za kufundishia. ~ical adj -liofanywa kwa utaratibu; -enye utaratibu. ~ically adv. ~ology n methodolojia.*

Methodism n Umethodisti:madhehebu ya Kikristo yaliyoanzishwa na John Wesley. Methodist adj -a imani ya Methodist n muumini wa umethodisti.

methought pt of methinks.

meths n pl (colloq abbr for)methylated spirits.

Methuselah n (in the Bible) Methusela: mtu aliyeishi muda mrefu kuliko wote (miaka 969); (fig) mtu mwenye umri mkubwa sana.

methyl n (chem) ~ alcohol n alkoholi

methili. ~ated adj -liyomethilishwa. ~ated spirit(s) n spiriti iliyomethilishwa.

meticulous adj -angalifu sana katika mambo madogo madogo; -angalifu na sahihi. ~ly adv. ~ness n uangalifu sana (katika mambo

madogo).

métier** n **kazi/weledi/shughuli (inayomfaa hasa mtu); ubingwa wa mtu (katika kazi, biashara** n.**k.).

metre[1] (US = meter)** n **mizani,mapigo. metrical** adj **-enye mizani.

metre[2] (US = meter)** n **mita, meta.

Metro

adj -a mita. metric system** n **mfumo wa mita. metricize; metricate** vt **geuza kuwa katika mfumo wa mita. metrication** n. **metrical** adj **-a mita.

Metro** n **the ~ metro: reli za chini ya ardhi.

***metronome** n metronomi: chombo cha kupiga/kuongoza mwendo wa mapigo (ambacho mwendo wake unaweza kubadilishwa); kupigia mapigo.*

***metropolis** n mji mkuu wa nchi; makao makuu. metropolitan adj 1 -a mji mkuu. 2 -a uaskofu mkuu metropolitan bishop askofu mkuu (wa sehemu/jimbo lenye maaskofu wengi). metropolitan France n Ufaransa. n 1 mkazi wa makao makuu. 2 M~ n askofu. metropole n nchi za kati contradictions between the metropole and the periphery mikinzano kati ya nchi za kati na nchi za pembezoni.*

***mettle** n ushupavu, ujasiri. be on one's~; put somebody on his ~ amka/hamasisha mtu aonyeshe ushupavu wake. ~ some adj hodari, kunjufu sana.*

mew** n **(also miaow) nyau, mlio wa

vi fanya mlio wa nyau the cat is ~ing paka analia nyau.

mews** n **1 (old use) mtaa wa vibanda (mazizi) vya farasi nyuma ya mtaa wa makazi. 2 (modern use) mabanda yaliyogeuzwa kuwa nyumba/gereji.

mezzanine** n **mezanini: ghorofa kati ya ghorofa ya chini na ghorofa ya kwanza.

mezzo *adv* ***(musical direction) kwa***

~ soprano *n* ***mwimbaji wa sauti ya kati (ya sauti ya kwanza na sauti ya pili).***

mi,me *n* ***(mus) noti ya tatu (katika mfumo wa do-re-mi-fa).***

miaou;miaow *n* ***see mew.***

miasma *n* ***ukungu mbaya (wa kuleta***

(fig) mazingira machafu; athari mbaya. ~tic *adj* ***-enye ukungu mbaya.***

mica *n* ***ulanga. ~ceous*** *adj.*

mice *n* ***pl of mouse.***

mickey *n* ***take the ~ (out of somebody) (sl) kejeli, cheza shere.***

mickle, *also muckele n (Scot) wingi, chungu nzima many a little makes a ~ haba na haba hujaza kibaba.*

micro- pref mikro, dogo sana.

microbe *n* ***vijiumbe maradhi.***

microbiology *n* ***mikrobiolojia.***

microchip *n* ***microchipu: kijipande cha silikoni chenye sakiti changamano ya elektroniki.***

microcosm *n* *mfano mdogo wa ulimwengu; binadamu; mfano (mdogo); mwakilishi wa mfumo mzima prisons are a ~ of society magereza ni mfano mwakilishi wa jamii.*

microdot *n* *mikronukta: picha ambayo imepunguzwa hadi ukubwa wa nukta.*

microelectronics *n* *mikroelectroniki.*

microfiche *n* ***kipande cha mikrofilamu.***

microfilm *n* ***mikrofilamu: filamu ya picha zilizopunguzwa kabisa*** *vt* ***piga picha za mikrofilamu.***

micrometer *n* ***mikromita:chombo chakupimia vitu vidogo sana.***

micron n mikroni: kipimo cha urefu cha moja ya milioni ya mita.

micro-organism n kijiumbe, kidubini.

microphone n mikrofoni.

microprocessor n maikro-prosesa:kompyuta ndogo.

microscope n hadubini. microscopic;

microscopical adj dogo sana (kuweza

kuonekana kwa macho).

microwave n wimbi maikro.

***mid adj** -a kati in ~ air angani ~ course katikati ya njia in ~ August katikati ya mwezi wa Agosti ~ latitude latitudo ya kati pref (poet) katikati ya, miongoni mwa. ~ most adj,adv (-lio) katikati kabisa. ~day n adhuhuri, jua la utosini, saa sita ya mchana ~day meal chakula cha mchana. ~land n sehemu ya katikati ya nchi. The M~lands n Wilaya za kati ya Uingereza. ~night n 1 saa sita ya usiku. 2*

midden

atrrib) usiku wa manane. burn the ~night oil kesha, kaa usiku kucha ukifanya kazi. the ~night sun** jua la usiku la nchi za Aktiki na Antaktiki. ~**ship n katikati ya meli/merikebu. ~shipman n mwanamaji manowarini (mwenye cheo chini ya Luteni); afisa mwanamaji mkurufunzi. ~st n (lit or arch) sehemu ya katikati. in our ~ist miongoni mwetu prep katikati ya, miongoni mwa. ~stream n katikati ya mkondo, mto. in ~ stream (fig) katikati ya jambo/shughuli/tukio n.k.. ~summer n katikati ya majira ya joto ya ulaya. M~ day n Juni 24. ~ madness n kilele cha wendawazimu. ~way adj,adv ~ way between katikati (ya), nusu kwa nusu. ~-week n siku za kati ya juma (Jumanne hadi Alhamisi, hasa Jumatano). ~ winter n katikati ya majira ya baridi ya ulaya.

midden n fungu la taka au mavi.

***middle n** 1 the ~ katikati the ~ of the room katikati ya chumba. ~ of the road (of policies) kati kwa kati, -a kadiri. 2 (colloq) kiuno. 3*

(atrrib use). ~ age n utu uzima. M~ Ages n Enzi ya Kati. ~ aged adj -a makamo. ~ spread n (colloq) kitambi (kinachotokana na kuanza kuzeeka). ~-class adj tabaka la kati. take/follow a ~ course fuata njia ya kati. ~ distance n masafa ya kati. ~ finger n kidole cha kati. the M~ Kingdom n (old name for) China. ~man n mtu wa kati; mlanguzi. ~most adj -a kati kabisa, -a katikati. ~-watch n (on ships) zamu (baina ya saa sita na saa kumi za usiku). ~ weight n uzito wa kati (kati ya kilo 66.6 na 72.5). ~ blouse n blausi mpwayo. middling adj -a katikati; (moderate) -a wastani adv kiasi, kwa wastani. n (usu pl) bidhaa za daraja la pili.

middy n (colloq)(abbr of)

.

***midge n** usubi.*

midget n** 1 kibete.2 (attrib)-dogo sana. midriff n 1 kiwambotao. 2 fumbatio; tumbo**.

midwife n** mkunga. ~ry n ukunga**.

***mien n** sura ya mtu (inayoonyesha hali aliyonayo).*

***might n** uwezo, nguvu, ukuu. with all one's ~; with ~ and main kwa nguvu zote ~ is right mwenye nguvu umpishe. ~y adj 1 (lit, biblical) -enye nguvu/uwezo/ amri/ukuu. 2 kubwa sana. high and ~y -enye majivuno sana adv (colloq) sana think oneself ~y clever jifikiria kuwa na akili sana. ~ily adv.*

***migraine n** kipandauso.*

***migrate vi** ~ (from/to) hama, hajiri;*

***hamia.** migration n kuhama, uhamiaji; wahamaji (kwa pamoja). migratory adj -enye tabia ya kuhama. migrant n mhamiaji adj -hamaji. migrant labour n wafanyakazi wahamaji.*

***mike n** (colloq abbr for) microphone.*

***milady n** (dated form of address) siti.*

milage n see mileage.

***milch adj** -enye kutoa maziwa, -a maziwa ~*

cow ng'ombe wa maziwa.

***mild** adj 1 -pole; -dogo; laini ~ attack of fever homa kidogo. 2 (of food, drink, tobacco) sio kali. 3 ~ steel n chuma cha pua (kinachopindika bila kukatika). ~ly adv kwa upole. to put it ~ly bila kutia chumvi.*

***mildew** **n** kuvu, ukungu. vt,vi ota ukungu/kuvu.*

***mile** **n** maili he is feeling ~s better today (colloq) anajisikia afadhali sana leo. ~ometer n mita inayoonyesha maili zilizosafiriwa na gari. ~stone n jiwe la maili; (fig) jambo/tukio muhimu la kihistoria. ~age n 1 umbali (kwa maili). 2 malipo/posho ya usafiri/usafirishaji (kwa maili).*

millieu n mazingira.

militant adj -liotayari kupambana, -a

kutaka mapambano. n mtu

N,n n herufi ya kumi na nne katika alfabeti ya Kiingereza.

nab vt *(colloq)* kamata, shika, bamba.

nabob n *(old use)* tajiri mpenda anasa.

nacelle n fumbatio/funiko la injini ya ndege.

nacre n lulumizi. **~ous** adj.

nadir n nyayoni; *(fig)* cheo (kadiri) cha chini; kilindi, lindi, sehemu ya chini kabisa.

nag[1] n *(colloq)* farasi (agh. mzee).

nag[2] vt,vi **~ (at)** sumbua, kefya. **~er** n.

naiad n *(Gk myth)* zimwi wa maji.

nail n 1 ukucha. **fight tooth and ~** pigana kufa na kupona. **~-brush** n brashi ya kucha; **~-file** n tupa ya kusugua kucha. **~-scissors** n

nick[1] n 1 (alama ya) mtai. 2 **in the ~ of time** wakati ufaao hasa. 3 *(sl)* **in the ~** korokoroni; jela. vt 1 kata; tia mtai. 2 *(GB) (sl)* iba *he ~ed my pen* aliniibia peni yangu.

nick[2] n *(sl) (only in)* **in good/poor ~** katika hali nzuri/mbaya.

nickel n 1 nikeli. 2 *(coin)* sarafu ya Marekani yenye thamani ya senti 5. vt chovya nikeli.

nicknack n *see* **knick-knack**.

nickname n jina la utani, lakabu. vt -pa jina la utani.

nicotine n nikotini; sumu iliyo katika tumbaku.

niece n mpwa (wa kike); mtoto (wa kike) wa kaka/dada.

niff n *(GB sl, dial)* mnuko. **~y** adj *(sl)* -enye

mkasi wa kucha. **~-polish/varnish** n rangi ya kucha. 2 msumari. **as hard as ~s** -enye afya na nguvu kabisa; -sio na huruma, katili. **hit the ~ on the head** patia hasa, gonga. **right as ~s** kweli kabisa. **(right) on the ~** mara (moja). vt 1 kongomea, pigilia misumari. **~ a lie (to the counter)** thibitisha/onyesha kuwa kauli fulani ni uongo. **~ somebody down (to something)** fanya/bana mtu aseme alichodhamiria. **~ something down** gongomea, shikiza. **~ something up** gongomea, fungia/shikizia (dirisha mlango) misumari. 2 vutia, teka (mtu), kamata.

nainsook n nguo laini ya pamba.

naive adj 1 -nyofu, -sio na hila;

-jinga; shamba. **~ly** adv. **~te; ~ty** n usungo, ushamba.

naked adj 1 -tupu, uchi. 2 -siokuwa na ala *a ~ sword* jambia bila ala. **see something with the ~ eye** ona kwa macho. **the ~ truth** ukweli mtupu. **~ly** adv. **~ness** n.

namby-pamby adj *(of persons, talk)* -enye hisia za kijingajinga. n mtu mwenye hisia za kijingajinga, asiye na msimamo.

name n 1 jina *change of ~* kubadili jina *full ~* jina kamili *list of ~s* orodha ya majina *assumed ~* lakabu

nap

in one's own ~ kwa uwezo wa binafsi, kwa nguvu *do something in somebody's ~* fanya kitu kwa jina la fulani. **go under the ~ of** fahamika kwa jina la *know somebody by ~* fahamu mtu kwa jina lake *mention no ~s* usitaje majina. **in the ~ of** kwa jina la; kwa ajili ya; kwa amri ya. **in the ~ of God** haki ya Mungu! kwa jina la Mungu, Bismillahi. **call somebody ~s** tukana/kashifu mtu. **put/enter down one's ~ for** jiandikisha, andikisha jina. **not have a penny to one's ~** -tokuwa na fedha kabisa. **lend one's ~ to** ruhusu jina litumike kwa faida ya wengine. **take somebody's ~ in vain** tumia vibaya/kashifu jina la mtu. **~ day n** siku ya sherehe ya somo. **~ dropping n** tabia ya kujikombakomba kwa majina ya wakubwa. **~ drop vi** tumia majina ya wakubwa kujikomba. **~ part n** mshikilia jina la mchezo/mwajina. **~ plate** n kibao cha mnuko.

nifty adj *(sl)* 1 maridadi, -zuri. 2 -enye mnuko. 3 -epesi; hodari.

niggard n mchoyo, bahili. **~ly** adj -a chonyo, -enye kutolewa roho upande. **~liness** n ubahili, uchoyo.

niggle vi shughulikia mambo madogo madogo; lalamikia mambo madogo madogo. **niggling adj** dogodogo.

nigh *adv*, prep *(arch and poet)* karibu *draw ~* karibia.

nimbus

night n 1 usiku. **~ after night** kila usiku uchao. **all ~** (**long**) usiku kucha. **~ and day** usiku na mchana, kutwa kucha. **at ~** usiku. **by ~** wakati/majira ya usiku. **get a ~ off** pumzika kazi ya usiku. **last ~** usiku wa kuamkia leo. **to~** leo usiku, usiku huu. **have a bad ~** lala vibaya. **good ~!** alamsiki. **have a ~ out** enda kutembea jioni. **make a ~ of it** kesha kwenye starehe. **~ into day** fanya kazi ya mchana usiku. **work ~s** fanya kazi usiku. 2 *(compounds)* **~ bell** n kengele ya kumwamshia daktari usiku. **~-bird** n bundi; mtu atembeaye usiku, mzururaji. **~ cap** n kofia ivaliwayo usiku; *(usu alcoholic)* kinywaji cha kulalia. **~club** n klabu ya usiku. **~-dress; ~ie; ~y** n *(colloq)* vazi (la kike) la usiku. **~ fall** n kuchwa, utusitusi. **~ jar** n upwaju. **~life** n starehe za usiku. **~ -light** n taa ndogo iwakayo kucha. **~ -long** adj -a usiku kucha. **~mare** n jinamizi. **~ safe** n kisanduku cha benki (cha kuwekea amana usiku). **~-school** n masomo ya jioni. **~-shade** n mtunguja. **~shirt** n shati refu (la kiume) la kuvaa usiku. **~-soil** n choo kizolewacho usiku. **~-time** n usiku. **~-watch** n mkeshaji; zamu ya kukesha. **in the ~ -watches** wakati wa mkesha. **~-watchman** n mlinzi wa usiku, korokoroni. **~ly** adj,adv -a usiku, -a kila usiku; kila usiku.

nightingale n ndege aina ya kinega.

nihilism n kano: ukataaji wa dini na

sheria za ubinadamu zote. **nihilist** n. **nihilistic** adj.

mlangoni. ~ **sake** n somo. 2 sifa *have a bad ~* -wa na sifa mbaya. **win a good ~ for oneself/make one's ~** fahamika, jipatia sifa njema. 3 mtu mashuhuri. vt 1 ~ **(after**/(*US*) **for)** -pa jina *the boy was ~d after his grandfather* kijana alipewa jina la babu yake. 2 taja ~ *what you want* taja unachotaka. 3 ~ **(for)** teua. **~ for an office** -pa cheo. 4 ainisha ~ *all animals in Serengeti* ainisha/taja majina ya wanyama wote katika Serengeti. 5 toa bei ~ *your price* sema uwezo wako, utatoa ngapi. **~less** adj 1 bila jina. 2 -siofaa kutajwa (kwa kuwa -baya mno). 3 -sioelezeka.

namely adv yaani.

nankeen n 1 marekani: nguo ya pamba ya manjano. 2 *(pl)* **~s** n suruali ya marekani.

nanny n yaya.

nanny-goat n mbuzi jike.

nap[1] n usingizi kidogo *have a* ~ lala

kidogo. vi lala kidogo. **catch somebody ~ping** kuta usingizini; fuma, shtusha, shtukiza.

nap

nap[2] n manyoya (nywele) mafupi ya nguo (zulia). vt (kwa nguo) tia/tengeneza manyoya mafupi nguoni.

nap[3] n *see* **napoleon**[2].

napalm n napamu: aina ya grisi (ya kutegenezea mabomu). ~ **bomb** n bomu la (girisi la) napamu.

nape n kikosi, ukosi.

napery n *(old use)* vitambaa vya

mezani; vitambaa/nguo za nyumbani.

naphtha n nafta: mafuta mepesi yanayowaka. **~lene** n naftalini: dawa yenye harufu kali inayotumika kufukuza wadudu (mende, nondo n.k.).

napkin n **(table)** ~ n 1 kitambaa cha

nil n bila, sifuri *the result of the game was ~* matokeo ya mchezo yalikuwa bila.

Nilotic adj -a Niloti; -a mto Nile na kandokando zake.

nimble adj 1 epesi, hodari (-a kazi),

elekevu. 2 *(of the mind)* kali, epesi. **nimbly** adv. ~ **ness n.**

nimbus n 1 wingu la mvua. 2 halo:

niminy-piminy

uzingo wa mtakatifu.

niminy-piminy adj -a kujidaidai;

-a kujifanya/kujitendekeza.

nincompoop n mpumbavu, punguani, fala.

nine *adj, n* tisa *a girl of ~* msichana wa miaka tisa. ~ **days' wonder** kitu

kipya kivutiacho na kusahaulika mara. **dressed up to the ~s** liovaa kilimbwende, liovaa malidadi sana. ~ **times out of ten** mara nyingi, karibu kila mara. **ninth** *adj,n* sehemu ya tisa; -a tisa. **the ninth hour** dakika ya mwisho. ~ **to five** saa (za kawaida) za kazi. **~teen** *adv,n* kumi na tisa. **a boy of ~teen** mvulana wa miaka 19. **(talk) ~teen to dozen** sema bila kunyamaza, bubujika. ~ **teenth** *adj,n* -a kumi na tisa; sehemu ya kumi na tisa. **~ty** *adj,n* tisini. **~ty times out of a hundred** karibu kila mara. **the ~ties** miaka ya tisini. ~ **fold adj,adv** (-a) mara tisa.

ninny n mpumbavu, zuzu.

nip n 1 mminyo, mfinyo, mbinyo. 2 mkato. 3 pegi (ya kileo). vt,vi 1 minya, finya, binya, nyakua. 2 *(of dog)* uma. 3 *(destroy)* haribu.~ **something in the bud** haribu mwanzoni, zuia maendeleo. 4 *(colloq)* ~ **in** (*of car*) ingia; *(of dress)* punguza upana. ~ **along** enda upesi. ~ **ping** adj kali; baridi sana. **~py** adj *(colloq)* 1 epesi. **look ~ py** fanya chapu chapu. 2 *(GB)* baridi sana.

nipper n 1 *(of crab)* gando, gendi. 2 *(pl)* *(colloq)* *(forceps)* kibano, koleo. 3 *(GB*

mikono/mezani. 2 winda, nepi.

napoleon n 1 sarafu ya dhahabu (ya

Kifaransa ya faranga 20). 2 (*also* **nap**) mchezo wa karata.

nappy n *(GB colloq)* **napkin**. **narcissism** n *(psych)* kujihusudu, kujipenda. **narcissistic** adj -enye kujihusudu, -enye kujipenda.

narcissus n *(bot)* nasisa.

narcotic adj -a dawa ya kutia usingizi. n dawa ya kulevya. **narcosis** n *(med)* usingizi (wa dawa).

nark[1] n *(GB sl)* mpelelezi, kachero.

nark[2] vt *(GB sl)* kera, udhi.

narrate vt simulia, hadithia. **narrator** n msimuliaji. **narration** n usimuliaji, masimulizi. **narrative** n hadithi, masimulizi; *(attrib)* -a kusimulia ~ *literature* fasihi ya kusimulia.

narrow adj 1 -embamba.2 dogo,chache; -a shida *living in ~ circumstances* ishi maisha ya shida. 3 chupuchupu, nusura. **a ~ escape** n kuponea chupuchupu. **a ~ squeak** n *(colloq)* nusura. 4 halisi, hasa. 5 finyu. **~-minded** adj -lio na mawazo finyu. **~-mindedly** adv. **~ mindedness** n. vt,vi -wa/fanya kuwa embamba ~ *something down* fanya kuwa chache. **~ly** adv 1 kidogo tu, kwa shida *he ~ly escaped failing* kidogo tu ashindwe 2. kwa uangalifu *watch his movement ~ly* angalia

native

mwenendo wake kwa uangalifu. **~s** n mkono wa bahari/mto.**~ness** n.

narwhal n nyangumi mwenye pembe.

nasal adj -a pua; -a puani, -a mwanzi wa pua, -a nazali ~ *sounds* sauti za nazali. n nazali. **~ize** vt nazalisha, puza.

nascent adj -enye kuanza kuota/ kuondokea, -a chanzo.

nasty adj 1 baya, -siopendeza. 2 chafu, -sio murua, fisadi. 3 -enye chuki. 4 -enye hatari. 5

colloq) kitoto.

nipple n 1 chuchu. 2 kitu chenye umbo la chuchu.

Nipponese adj -a Japani.

nirvana n *(in Buddhism)* nirvana: hali ya kujisahau binafsi kwa kuungana na Mungu.

nisi n *(Lat,leg)* isipokuwa. **decree** ~*n*

amri halali isipokuwa pale inapokuwa na sababu za kubatilishwa katika muda uliowekwa.

nit n yai la chawa, utitiri, n.k.

no

nitrate **n** naitreti.

nitre/niter n shura. **nitrous** adj -a (kama) shura.

nitric adj -a naitrojeni, -enye

naitrojeni. **nitrochalk** n mbolea ya kukuzia majani. **nitrogen** n naitrojeni. **nitrogenous** adj -enye naitrojeni, -a naitrojeni.

nitro glycerine n baruti kali.

nitty-gritty n. **the ~** n *(colloq)* kiini, masuala ya msingi.

nitwit;nit n *(colloq)* punguani. **~ ted** **adj.**

nix n *(sl)* hapana, la *say ~to* kataa.

no adj 1 hapana, hakuna, hamna *there is ~ food* hakuna chakula *I have ~ money* sina pesa *~ doubt* hapana shaka *~ mistake* hapana kosa,si kosa *it's ~ distance* si mbali *he had ~ luck* hakuwa na bahati *he is ~ fool* yeye si mpumbavu. 2 marufuku *~ entrance* marufuku kuingia *~ smoking* usivute sigara. **~ nonsense!** hapana upuuzi! 3 *(in phrases)* **it's ~ go** *(colloq)* haiwezekani. **be ~ good/ use** -wa bure. **be ~ wonder (that)** tokuwa jambo la ajabu (kwamba). **in ~ time** haraka sana, mara moja. **~ -go- area** n eneo ambapo polisi/jeshi hawawezi kuingia. **~ - man's - land** **n** eneo katikati ya majeshi mawili ya maadui; eneo huru *rain or ~ rain* mvua inyeshe isinyeshe. 4

balaa, wasiwasi. **~crossing** **n** tambukareli balaa. **nastily** adv. **nastiness** n.

natal adj -a kuzaliwa kwao. **~ity** n

kima cha uzazi.

nation n taifa *law of ~s* sheria ya mataifa. **~-wide** adj -a taifa zima. **~al** adj -a taifa, -a watu wote (wa taifa fulani). **N~al Anthem** n wimbo wa taifa. **N~al Assembly** n Bunge. **the N~al Debt** n Deni la Taifa. **~al monument** n kumbu-kumbu ya taifa. **~al park** **n** mbuga/eneo la burudani (la taifa). **~ al service** n kipindi cha kujenga taifa; jeshi la kujenga taifa. ~**al** n mtu wa taifa fulani; raia; mwananchi. *(pl)* **~als** wananchi. **~ality** n. **~alism** n 1 utaifa; uzalendo. 2 kupigania uhuru. **~alist** n 1 mfuasi wa utaifa; mzalendo. 2 mpigania uhuru. **~ alistic** adj -a uzalendo/kizalendo. **~ality** n uraia. **~alize** vt,vi 1 taifisha. 2 andikisha uraia. 3 geuza/fanya taifa. **~alization** n.

native n 1 mzaliwa, mwenyeji. 2 *(of animals, plants)* asili ya *the black mamba is a ~ of Africa* songwe ni nyoka wa asili ya Afrika adj 1 **~ land** **n** nchi ya watu/kwao ~ *law and customs* sheria ya mila/kienyeji. 2 *(inborn, natural, original)* -a maumbile, hulka. ~ **intelligence** n akili ya kuzaliwa. 3 **~ to** *(of plants, animals)* -a asili ya. **the lion is ~ to Africa** simba ni wa asili ya Afrika. 4 *(of metal)* halisi. **nativity** n uzaliwa; siku ya kuzaliwa. **the**

natter

Nativity n Kuzaliwa kwa Yesu Kristo. **a Nativity Play** **n** tamthilia ya kuzaliwa kwa Yesu.

natter vt *(GB colloq)* 1 piga soga. 2 nung'unika.

natty adj *(colloq)* 1 nadhifu, safi, malidadi. 2 -epesi, -stadi. **nattily** adv.

natural adj 1 -a asili, -a kawaida *she has a ~ ability in languages* ana kipaji cha lugha ~ *disaster* maafa ya asilia ~ *forces/phenomena* matukio asilia. ~ **gas** n gesi asilia. ~ **history** n botania na zoolojia, elimuviumbe. ~ **justice** n adili ya maumbile, idili. ~ **law** n sheria/kanuni asilia. ~ **philosophy** n *(old use)* sayansi agh.

(*with -ing) there is ~ mistaking what was meant* haiwezekani kukosea ni jambo gani lilimaanishwa/lilikusudiwa adv *(used with comp)* zaidi *he's ~older* hajazeeka zaidi~ *fewer than a hundred* haipungui mia moja *he will come ~ more* haji tena *whether or ~* kwa vyovyote *whether or ~ you will come* upende usipende utakuja. n kukataa; hapana *I won't take ~ for an answer* hakuna kukataa *the ~es have it* wapingaji wameshinda *(particle)* hapana, la *are you tired? No* Umechoka? Hapana. **~body/ ~one** *(pron)* hakuna, si mtu

nob

~ body is there hapana mtu *~ body knows* hakuna ajuaye *a mere ~ body* mtu wa bure. ~ **how** adv *(colloq)* kwa njia yoyote ile.

nob[1] n *(sl)* mkubwa, tajiri, kizito, mtu wa hadhi (ya juu).

nob[2] n *(sl)* kichwa.

nobble vt 1 lewesha (farasi) ili asishinde mbio. 2 *(colloq)* pata kitu kwa ujanja.

noble adj 1 -a kilodi; *(Islam)* sharifu. 2 adili, -enye tabia nzuri. n *(also)* **~man** n lodi; *(Islam)* sharifu; mtu mwenye cheo (daraja) kikubwa. **nobly** adv vema, vizuri, kwa uadilifu. **nobility** n 1 ulodi; *(Islam)* usharifu. 2 *(character)* wema, uadilifu, uungwana. 3 *(class)* malodi, waungwana; *(Islam)* masharifu.

noctambulist n mtembea usingizini. **noctambulism** n.

nocturnal adj -a usiku.

nocturne n 1 *(music)* muziki wa polepole/wa kulaza. 2 mchoro unaohusu mambo ya usiku.

nod vt,vi 1 **~ (to/at)** kubali/amkia kwa kichwa. 2 **~ (off)** sinzia; angusha kichwa kwa kusinzia. **Homer sometimes ~s** *(prov)* hata mtu ashuhuri hufanya kosa. 3 ashiria kwa kichwa. n 1 ishara ya kichwa. 2 **the Land of N~** n usingizi. 3 **on the ~** *(US sl)* kwa mkopo.

noddle n *(colloq)* kichwa.

node n 1 (*bot*) kinundu; chomozo, jicho. 2 (*anat*) kivimbe. 3 (*tech*) nukta inayokutanisha

fizikia. ~ **religion** n dini asilia (ya akili ya binadamu sio ya ufunuo). ~ **resources** n maliasili. ~ **science** n sayansi asilia (bayolojia,kemia na fizikia). ~ **selection** n uchaguzi asilia (namna wanyama na mimea inavyoweza kulinganisha maisha yao na mazingira). 2 *(of abilities etc)* -a maumbile *he's ~ orator* ana kipaji cha usemaji. 3 -a kawaida *die a ~ death* -fa tu kwa kawaida *as is ~* kama ilivyo kawaida *running comes ~ to him* kukimbia ni kawaida kwake ~ *note (music)* noti/sauti ya kawaida. 4 halisi *speak in a ~ voice* tumia sauti halisi. 5 *(inevitable)* pasipo budi, sharti ~ *result (consequence, effect)* tokeo la faradhi. 6 (*arch*) haramu. ~ **child** n mwanaharamu. n 1 **a ~ for something** inayofaa/stahili *he's a ~ to win the race* bila shaka atashinda mbio. 2 *(old use)* punguani. 3 *(music)* alama ya kuashiria sauti ya kawaida. **~ism** n 1 tanakala/uasili. 2 *(philosophy)* falsafa asili (kueleza asili ya maumbile kwa historia ya viumbe). **~ist** n mwanaviumbe, mtaalam achunguzaye mimea, wanyama, wadudu. **~ize** vt,vi 1 andikisha uraia. **~ized citizen** n raia wa kuandikishwa. 2 *(of words)* tohoa. 3 zoelea (tabia za nchi nyingine), zoelea (ugenini) **~ization** n

nautch

kuandikisha uraia. **~ization papers** n cheti cha uraia. **~ly** adv 1 kwa asili. 2 kwa urahisi, kwa desturi, kwa kawaida. 3 *(neccesarily)* bila shaka, wazi. 4 bila kujidai.

nature n 1 *(world)* ulimwengu,

viumbe vyote *laws of ~* utaratibu wa jambo la asili, kawaida ya vitu vyote. ~ **study** n elimu mimea/ viumbe. ~ **worship** n kuabudu nguvu za asili; *(natural appearance)* umbo, sura. **call of ~** n haja *let ~ take its course* acha mambo yatokee kama kawaida yake. 2 asili, nguvu asili. **~cure n** matibabu asilia. **pay the debt of/pay one's debt to ~** kufa. **in the course of ~** katika hali ya asili ya maisha *it's in the ~ of things* ni tabia zisizoepukika. **be in state of ~** wa katika hali ya asili; *(joc)* uchi. 3 *(habit)* desturi; mazoea; hulka *proud by ~* -enye desturi ya kujivuna *a woman with a kind ~* mwanamke mwenye desturi njema *a man's second ~* tabia nzuri/ mbaya ya mtu *it's in my ~* ni tabia yangu. **by ~** kwa kawaida. **human ~** n utu (dhidi ya unyama). **good ~** n ukarimu. **good-/ill ~d** adj enye tabia njema/mbaya. 4

mistari miwili n.k. **nodule** n kinundu, kifundo, kivimbe. **nodular** adj.

Noel n Noeli, Krismasi.

nog n kileo (agh chenye mayai).

noggin n 1 kipimo kidogo (agh robo painti) cha pombe. 2 *(sl)* kichwa.

noise n 1 sauti, mlio,kishindo, uvumi. **make a ~ (about something)** lalamika, piga kelele. **make a ~ in the world** wa mashuhuri, pata umaarufu. 2*(uproar)* makelele, zahama. **a big ~** n mtu maarufu. vt ~ **something abroad** tangaza, eneza

non-

habari. **noisy** adj -a makelele, -a kishindo kikubwa/ghasia. **noisily** adv kwa kelele/sauti. ~ **less** adj pasipo mlio/sauti; -a kimya. **~lessness** n ukimya.

noisome adj -a kuchukiza, -a kutia kinyaa, -a kukirihi.

nomad n mhamahamaji. **~ic** adj -nayohamahama. **~ism** n kuhamahama, uhamahamaji.

nom de plume n lakabu.

nomenclature n (mfumo wa) istilahi, utaratibu wa majina; kutia majina.

nominal adj 1 dogo ~ *consideration* malipo chembe~ *rent* kodi ndogo ~ *value* thamani ndogo; thamani iliyo-tajwa, thamani bayana. 2 -a jina tu; iliyotajwa ~ *capital* rasilimali iliyotajwa, rasilimali bayana ~ *plaintiff* mdai wa jina tu. 3 si halisi. 4 *(gram)* -a nomino. **~ly** adv kwa jina, kwa maneno tu. **nominative** n *(gram)* -a kiima.

nominate vt **~ 1 somebody (for)** pendekeza (jina la mtu kwa cheo/kazi, n.k.). 2 **~ somebody (to)** teua. **nominator** n mpendekezaji. **nomination** n1 pendekezo *nomination paper* hati ya mapendekezo. 2 uteuzi. **nominee** n 1 mtu aliyependekezwa. 2 mteule/ mteuliwa.

non- *(pref)* si, sio, -tokuwa. **~-alcoholic** adj sio kileo **~-alignment** n kutofungamana (na

(kind) jinsi, namna, aina *anything of that ~* chochote cha namna hii. 5 kama, namna ya *a request in the ~ of a command* ombi la namna ya amri.

naturism n (ukaaji) uchi. **naturist** n mkaa uchi.

naught n *(old use and poet)* **all for ~** bure, kazi bure. **set at ~** dharau, beza. **bring to ~** haribu; shinda.

naughty adj 1 -tundu; -tukutu. 2 *(books, magazines)* -chafu. **naughtily** adv. **naughtiness** n.

nausea n 1 kichefuchefu, kigegezi. 2 kuchafuka moyo, kinyaa. **nauseous** adj -a (kuleta) kichefuchefu; -a kuchafuka moyo. **~te** vt tia kichefuchefu/kigegezi; chafua moyo.

nautch n nachi: maonyesho ya ngoma

ya wasichana wa kihindi. ~ **girl** n mcheza nachi/ngoma wa kike.

nautical

nautical adj -a baharia; -a ubaharia. ~ **mile** mita 1852.

nave n ukumbi wa kanisa.

navel n kitovu.

navigate vt,vi ongoza chombo majini/angani, safiri baharini; *(fig) ~ a Bill through Parliament* shawishi Wabunge kupitisha mswada. **navigable** adj 1 *(of rivers, seas etc.)* -a kupitika kwa chombo. 2 *(of ships etc.)* -a kuweza kusafiri majini/ angani. **navigability** n. **navigation** n 1 uongozaji vyombo majini/angani *hazard to navigation* hatari kwa usafiri (wa baharini/angani). 2 usafiri wa majini/angani. **navigator** n 1 nahodha. 2 baharia. 3 mwongoza njia.

navvy n *(GB)* kibarua.

navy n uanamaji, jeshi la wanamaji. **merchant ~** n uanamaji wa biashara. **naval** adj 1 -a jeshi la majini. 2 -a manowari.

nay adv siyo, la, a-a. n kura ya hapana *I will*

upande wowote).~ **-appearance** adj kutoonekana (tena). ~ **aggression** n kutotaka ugomvi/vita, n.k. ~ **aggression pact** n makubaliano ya kuzuia vita. **~-combatant** n mtu (agh mwanajeshi) asiyepigana vitani. **~-commissioned** adj *(esp. milit)* ofisa wa cheo cha chini.**~-committal** adj -siojihusisha (na upande wowote). ~ **-compliance** n kutoafiki, kutotekeleza.**~-conductor** n kisicho pitisha umeme.**~conformist** n mtu asiyefuata desturi za jamii. ~ **conformity** n kutokukubaliana na

nonage

kanuni za jamii. **~-consummation** n kutokamilisha ~*-consummation of marriage* kutokamilisha ndoa (kwa kujamiiana). ~ **-contagious** adj sio ambukiza. ~ **-contentious** adj sio na ugomvi.**~-cooperation** n kutoshirikiana. **~essential** adj sio ya lazima; sio ya muhimu. **~-event** n *(colloq)* mpango uliovurugika. **~-existence** n kutokuwepo. **~-existent** adj sio kuwepo. -sio na uhai. **~-fiction** n maandishi yasiyo ya kubuni. **~-flammable** adj sioshika moto. **~-intervention**; **~-interference** n kutoingilia. **~-moral** adj -siokuwa -a maadili. **~-observance** n kutofuata sheria/masharti. **~-payment** n kutolipa. **~-performance** n kutotimiza, kutotekeleza. **~-resident** adj siomkazi. n asiyeishi hotelini, n.k. **~-skid** adj *(of tyres)* sioserereka. **~-smoker** n asiyevuta sigara; behewa la abiria wasiovuta sigara. **~-stick** adj -sionata. **~-stop** adj,adv bila kusimama, moja kwa moja. **~-union** adj 1 siojiunga na chama/jumuia ya wafanyakazi. 2 tofuata kanuni za chama/jumuiya. **~-violence** n kutotumia nguvu, kutumia njia za amani. **~acceptance** n kutokubali. **~-access** n kutofikia, kutoingilia. **~-affiliated** adj siyoungana na ingine (k.m. kampuni, shirika).

nonage n *(leg)* utoto.

nonagenarian n mzee mwenye umri wa miaka kati ya 89 na 100 adj -enye miaka kati ya 89 na 100.

nonce n *(arch, or lit) (only in)* **for the ~** kwa wakati huu tu. **~-word** n neno linaloundwa kwa ajili ya muktadha maalumu.

nonchalant adj tepetevu; sioonyesha kupenda; sio na raghba, sio na papara. **~ly**

not take ~ sitakubali kukataa kwako.

Nazi n Nazi: mwanachama wa chama kilichoanzishwa na *Hitler* adj -a Nazi.

neap n **~ (tide).** maji mafu.

near[1] adv 1 karibu *he lives ~ me* anaishi karibu nami. **as ~** karibu *as ~ as I can remember* kama ninavyoweza kukumbuka. **~ at hand** karibu, si siku nyingi *it is ~ on/upon* ni karibu *it lasted ~ a century* imedumu karibu karne moja. 2 bado *he was ~ dead with fright* alikaribia kufa kwa woga. 3 karibu na *be nowhere ~ something* -wa mbali na kitu. **~by** karibu na, siyo mbali.

near[2] adj 1 -a karibu, (kwa jamaa)

-wa jamaa ya *those ~ and dear* wale wapenzi na ndugu. 2 -a upande (wa gari ulio karibu na ukingo wa barabara) wa kushoto/kulia. 3 -sio mbali. **a ~ thing/escape** n kunusurika, kuponea chupuchupu. **~ miss** n bomu linalolipuka karibu. 4 *(miserly)* -a choyo, bahili, -nyimivu. vt,vi karibia, sogea, jongea *be ~ing*

necessary

completion karibia kumalizika. **~ness** n. *(prep)* karibu na *she lives ~ the bank* anaishi karibu na benki. **~ly** adv karibu, karibukaribu. **pretty ~** adv takriban. **not ~ly** mbali na *it is ~ly one o' clock* inakaribia saa saba.

neat adj 1 nadhifu, malidadi, liopangwa vizuri, -enye kuvutia (kwa sura na umbo). 2 -enye tabia ya unadhifu. 3 *(of liquor)* kavu, siozimuliwa 4. *(colloq)* erevu. **~ly** adv. **~ness** n.

neath adv *see* **beneath**.

nebula n jamii ya nyota nyingi za mbali sana. **~r** adj. **nebulous** adj -a kama wingu; -a unyenyezi, si wazi, si dhahiri.

necessary adj -a lazima, -a faradhi,

-a sharti, -a kujuzu *it is ~ for me to go* ni lazima niende *more than ~* a lazima hasa *as he deems ~* kama aonavyo ni lazima. **necessaries** n *pl* mahitaji muhimu ya lazima. **necessarily** adv. **necessitate** vt lazimisha,

adv. **nonchalance** n.

non compos mentis *(Lat)* adj *(leg)* sio na akili timamu; *(colloq)* liochanganyikiwa.

nondescript *n, adj (person or thing)*

Nordic

-sioainishika, sioelezeka vizuri, -a hivi hivi.

none *(pron)* 1 bila, kutokuwepo,hakuna *~ of us* hakuna kati yetu. **~ the less** hata hivyo. **~ but** hakuna mwingine isipokuwa. **~ other than** enyewe *it was ~ other than the chairman* alikuwa ni mwenyekiti mwenyewe. 2 acha! *~ of that* acha! *~ of your stupidity* acha upumbavu wako adv sio, hapana *I am ~ the wiser for your information* sikunufaika na taarifa yako.**There are ~ so deaf as those who will not hear** *(prov)*wanaokataa kusikiliza ndio viziwi.

nonentity n 1 mtu asiye na hadhi, mtu duni. 2 hobela hobela 3. jambo la kuwazika tu, ndoto.

nonesuch; nonsuch n mtu/kitu kisicho kifani.

non-pareil *adj, n (formal)* teule, bila kifani; sio kifani (kwa kuwa zuri, bora).

nonplus vt duwaza, pumbaza; shangaza.

nonsense n upuuzi. **nonsensical** adj sio na maana; -a upuuzi.

non-sequitur n *(Lat) (logic)* hitimisho lisilofuata mantiki.

noodle[1] n baradhuli, mpumbavu.

noodle[2] n nudo: chakula aina ya tambi. **nook** n pembe, kipembe; kificho, upenu.

noon n adhuhuri, saa sita mchana. **~day; ~tide** n adhuhuri.

no-one; no one *pron see* **nobody**.

noose n tanzi, kitanzi, shalaka, kishwara. **put one's head in the ~** *(fig)* (jisababisha kukamatwa, jifunga mwenyewe. vt tega *~ a cord* fanya kitanzi katika kamba.

sababisha juzu *misunderstandings often necessitate war* kutoelewana mara nyingi husababisha vita. **necessitous** adj *(formal)* -a umaskini, -a ufukara. **necessity** n 1 haja, shida *he was driven to steal by necessity* shida ilimsababisha aibe. **for use in case of necessity** itumike wakati wa shida. **be under the necessity of** lazimishwa na. **bow to necessity** kubali wajibu. **necessity is the mother of invention** shida huzaa maarifa. **of necessity** kwa vyovyote, haiepukiki, lazima. **make a virtue of necessity** fanya jambo kwa moyo mkunjufu. 2 kitu cha lazima/muhimu *food and drink are necessities* chakula na kinywaji ni vitu vya lazima. **necessities of life** mahitaji muhimu ya lazima kwa kuishi. 3 hali ya ufukara *in necessity* katika hali ya ufukara. 4 (jambo la) lazima *is it a necessity that you go to Tanga?* ni lazima uende Tanga?

neck

neck n 1 shingo. **break one's ~** *(fig)*

fanya kazi kwa bidii. **breathe down somebody's ~** wa karibu sana na mtu, fuata nyuma, fuatafuata, ingilia mno shughuli za mtu. **get it in the ~** *(sl)* umia sana, pata machungu; karipiwa sana. **have the ~** thubutu. **risk one's ~** jihatarisha. **save one's ~** *(infl)* okoka kunyongwa; epuka adhabu/fedheha. **stick one's ~ out** jiweka hatarini, thubutu. **win/lose by a ~** shinda/shindwa karibu sana. **up to one's ~ in** *(fig)* wa na shughuli nyingi. **~ and crop** kabisa. **neck and ~** bega kwa bega; sawa kwa sawa. **~ of the woods** *(esp. US sl)* eneo/sehemu ya *I don't know anyone in this ~ of the woods* sifahamu mtu yeyote hapa. **~ or nothing** kufa na kupona. 2 rasi ~ *of land* rasi . 3 *(compounds)* **~ band** n ukosi. **~cloth** n tai. **~erchief** n leso. **~lace** n mkufu. **~ let** **n** mkufu. **~ line** n *(women's clothes)* mstari wa juu (wa nguo). **~tie** n tai. **~wear** n *(comm)* tai n.k.. vi *(sl)* busanabusana.

necro *(pref)* -a kuhusu mauti. ~

mancy n ufundi wa kuwasiliana na mizimu (ili kufahamu mambo ya baadaye). **~mancer** **n.** **~polis** n *(esp. ancient) also* makaburini, mava(ni). **~psy** n (*also* **necroscopy**) uchunguzi wa maiti. **~sis** n kuoza kwa sehemu ya mwili.

nope *int (sl)* la, hasha!

nor[1] *conj* wala *neither... nor* si... wala

neither Daudi ~ Abdallah si Daudi wala Abdalla ~ *must we forget* wala tusisahau.

nor[2] *(pref)* **north**.

Nordic *n, adj* watu wa Kinodiki; -a

nchi za Skandinavia (Denmark,

norm

Finland, Norway na Sweden).

norm n 1 kaida, kawaida, kanuni, cheo cha kawaida. 2 ngwe, kiwango. **~ative** adj -a kusanifisha; sanifu.

normal adj -a kawaida/desturi, -a siku zote. **a ~ school** n chuo cha Ualimu n kawaida. **~ly** adv. **~ity; ~cy** n. **~ize** vt fanya kawaida. **~ization** n.

Norse n lugha ya Norway adj -a Norway.

north n 1 kaskazini. **the ~** n upande wa kaskazini, nchi za Kaskazini. 2 *(attrib)* -a kaskazini *N~ Pole* Ncha ya kaskazini ~ *winds* kaskazi. **~east** n kaskazini mashariki. **~west** n kaskazini magharibi. **the N~-West Passage** n njia ya baharini kutoka Atlantiki mpaka Pasifiki (kupitia Kaskazini ya Kanada na Alaska). **~-easter** n upepo kutoka kaskazini mashariki. **~-eastern** adj -a kaskazini mashariki. **~-eastward** adj (-a) kuelekea kaskazini mashariki. **~-western** adj -a kaskazini magharibi. **~erly** adj *(of winds)* -a kaskazini adv *(of wind)* kaskazini. **~ wards** adj -a kuelekea kaskazini. **~ern** adj -a kaskazini. **the ~ern lights** n miali ya kaskazini ya dunia. **~erner** n mwenyeji/mkazi wa sehemu ya kaskazini mwa nchi. **~ ernmost** adj -a kaskazini kabisa.

Norwegian adj -a Norway; mtu wa Norway.

nose n 1 pua *speak through the* ~semea puani. **bite/snap somebody's ~ off** jibu vikali. **count/ tell ~s** hesabu watu. **cut off one's ~ to spite one's face** kata pua uunge wajihi, jiumiza ili kulipa kisasi. **follow one's ~** enda mbele moja kwa moja. **keep a person's ~ to**

nectar n 1 *(myth)* kinywaji cha miungu ya Kigiriki. 2 mbochi, nekta: majimaji matamu katika maua; kinywaji kitamu sana.

nectarine n nektarini: aina ya tini.

nee adj -a kuzaliwa Mrs Brown ~ Robinson, Bibi Brown aliyekuwa Robinson.

need n 1 **~ (for)** haja (ya). **if ~ be** ikiwa lazima, ikibidi. **stand in ~ of** hitaji *there is no ~ for me to do this* hakuna haja ya mimi kufanya hivi *there is no ~ to hurry* hakuna haja ya kuharakisha. 2 mahitaji *my ~ s are few* mahitaji yangu ni machache. 3 *(poverty)* umaskini, ufukara; ukata.

neglect

a friend in ~ is a friend in deed *(prov)* akufaaye kwa dhiki ndiye rafiki. vt,vi 1 hitaji, taka *I ~ it* nakihitaji. 2 lazimika, wa jambo la lazima *he ~ not come* si lazima aje *you ~ not have spoken* haikuwa lazima useme. **~ful** adj. **do the ~ ful** fanya kinacho hitajika; toa pesa (inayohitajika). **~fully** adv. **~less** adj sio -a lazima, -a bure. **~less to say** ni wazi kwamba, inajulikana kwamba. **~lessly** adv. ~**s** adv lazima, sharti, hakuna budi. n **~s must when the devil drives** *(prov)* hali yatulazimisha. **~y** adj maskini.

needle n 1 sindano; *(packing)* shazia, *(magnetic)* dira *thread a ~* tunga sindano. **look for a ~ in a haystack** *(prov)* tafuta kitu kisichoweza kupatikana/kuonekana. **as sharp as a ~** -enye akili kali, epesi. **~ woman** n mshonaji (mwanamke). **~craft/work** n ushonaji. 2 *(of wood etc)* kipande chembamba. 3 majani ya msonobari. 4 *(of mountain etc)* ncha. 5 *(of record player)* sindano. 6 **the ~** n *(sl)* mhemko *give somebody the ~* chokoza. vt 1 shona. 2 *(fig)* chokoza.

ne'er adv *(poetic)* asilani, kamwe. **~-do-well** n mtu wa bure, mpotovu.

nefarious adj -ovu, -baya sana. **~ness** n ubaya, uovu. **~ly** adv.

negate vt 1 kana, kanusha. 2 tangua. **negation** n 1 kukana, kukanusha. 2 ukosekanaji (wa sifa au maana). **negative** n 1 kukana *he replied in the negative* alikana/kataa.2 *(of*

the grindstone fanyisha kazi bila kupumzika. **look down one's ~at somebody** dharau; tendea ufidhuli. **pay through the ~** lipa gharama kubwa sana. **poke/stick one's ~ into** ingilia. **turn one's ~ up at** dharau. **as plain as the ~ on one's face,** dhahiri. **(right) under his very ~**

notch

palepale; mbele yake. 2 hisi za kunusa. 3 kitu chenye umbo kama pua, kitu kilicho mbele kabisa. 4 *(compounds)* **~-bag** n mfuko wa chakula cha farasi. **~-band** n sehemu ya hatamu (ipitayo juu ya pua). **~-bleed** n mnoga, muhina; kutokwa na muhina. **~-cone** n kichwa cha roketi. **~-dive** *(of aircraft)* n mteremko wa kutanguliza kichwa. vi anguka kwa mteremko mkali huku kichwa kimetazama chini. **~-flute** n zumari ya pua. **~ gay** n fungu la maua.**~ -rag** n *(sl)* leso ya mfukoni. **~-ring** n hazama. **~-wheel** n gurudumu la mbele la ndege. **~d** adj -enye pua *long ~d* -enye pua ndefu *short ~d* -enye pua kipande. vt,vi 1 sogea mbele polepole. 2 **~ something out** vumbua/gundua (kwa kunusa). 3 **~ about (for something)** nusa nusa; *(fig)* dadisi. **~ into something** dukiza, ingilia kati. **~y;nosy** adj -dadisi. n *(sl)* mdadisi. **~ parker n** mdadisi.

nosh n *(GB sl)* chakula. **~-up** n chakula kizuri. vi *(colloq)* -la.

nostalgia n kiu/hamu ya nyumbani/ mambo yaliyozoewa. **nostalgic** adj -enye hamu/kiu ya nyumbani/ mambo yaliyozoewa. **nostalgically** adv.

nostril n tundu ya pua, mwanzi wa pua. **nostrum** n dawa ya uwongo.

not adv si, siyo, hapana. **~ so** sivyo.

~at all; **~ a bit** si kitu; hata kidogo, hasha *~but what* hata hivyo; ingawa. **~ to say;~ only** licha ya *~ a man spoke* hakusema mtu hata mmoja *as likely as ~* huenda, labda.

nota bene vt angalia kwa makini.

notable adj -a kutambulika, -enye sifa,mashuhuri. n mtu mashuhuri/ maarufu. **notably adv. notability** n. **notary** n **~ public**

photograph) negativu. 3 *(gram)* kanusho. 4 *(maths)* uhasi adj 1 -a kukana, -a kukanusha. 2 hasi *negative number* namba hasi *negative attitude* mwelekeo hasi *negative criticism* uhakiki/maoni hasi. **the negative pole** ncha hasi. vt 1 kanusha. 2 *(render useless)* tangua. **negatively** adv. **negativism** n ukanaji.

neglect vt 1 totunza, toangalia, -tojali.

neglige;negligee

2 *(slight)* telekeza. **~ed child** n mtoto aliyetelekezwa. 3 *(do carelessly)* zembea; puuza; purukusha *I ~ed to do that* nilipuuzia kufanya hivyo. n 1 kupuuza; uzembe; upurukushani. 2 hali ya kutotunzwa. **~ful** adj -vivu, -zembe; sahaulifu. **~fulness** n uzembe, usahaulifu. **negligence** n uzembe, upurukushani. **gross negligence** n uzembe wa halin ya juu. **negligent** adj -zembe, -enye upurukushani *be negligent of something* zembea jambo. **negligently** adv. **negligible** adj -sio muhimu; dogo sana.

neglige;negligee n vazi (la kike) la kulala; vazi pana lisilo rasmi.

negotiate vt 1 **~ with somebody** jadiliana na mtu, fanya shauri ili kuafikiana. 2 *(of money)* badili kwa fedha. 3 ~ *something (with somebody)* patana (juu ya). 4 pita. **negotiable** adj 1 -a kuweza kujadiliwa *that dispute is negotiable* ule ugomvi waweza kujadiliwa. 2 -a kubadilishika *the cheque is not negotiable* cheki haibadilishiki. 3 *(of road etc)* -a kupitika *the bridge is negotiable* daraja linapitika. **negotiator** n mpatanishi.

Negro n Mnegro (hasa anayeishi Marekani) adj -a Kinegro. **Negress** n mwanamke mweusi.**~id** adj -a watu weusi; -a Kinegro, a kama watu weusi.

neigh vi lia (kama farasi). n mlio (wa farasi).

neighbour n jirani, mtu akaaye karibu. vt,vi **~ (on/upon)** wa jirani, kuwa karibu. **~hood** n ujirani; (watu waishio katika) eneo (linaloongelewa) *that thief is feared by the whole ~hood* mwizi yule anaongopwa na watu wote wa eneo lile *in the ~hood of* upande wa, karibu ya. **~ly** adj -a ujirani mwema, karimu; -ema. **~liness** n.

n mthibitishaji rasmi.

notation n mwandiko.

notch n 1 mkato wa umbo la *v*; *(US)* njia nyembamba katika milima. 2 *(of arrow)* koleo. 3 *(in upright poles for building)* makwa. vt fanya mkato wa umbo la v. **~ up** *(colloq)* pata, fanikiwa.

note n 1 muhtasari. 2 *(memorandum)* ukumbusho; maneno ya kukumbusha. **marginal ~s n** maelezo ya pembeni. **~ book** n daftari. 3 barua; maneno machache *drop me a ~* niandikie barua. **~paper** n karatasi ya barua. 4 *(music)* noti. **sound a ~ of warning (against something)** onya, tahadharisha. **strike the right ~** *(fig)* gusa watu kwa maneno. **strike/sound a false ~** udhi watu. 5 **bank ~ n** noti. 6 *(fame)* sifa, jina *a person of ~* mtu mkubwa/mashuhuri *worthy of ~* yafaa ifahamike, -a kufaa, bora. 7 fahamu *take ~!* fahamu. 8 maoni, tajriba *compare ~s* peana maoni. vt 1 angalia, ona. 2 **~ something (down)** kumbuka,andika. **~d adj** maarufu. **~worthy** adj -a kufaa kuangaliwa.

nothing n 1 hakuna kitu, si kitu *there is ~ to be done* hakuna lolote la kufanya *he has five foot ~* ana futi tano kamili.2 *(phrases)* **be ~ to** tovutia, topendwa. **come to ~** tofanikiwa. **go for ~** tokuwa na maana *all my work went for ~* kazi yangu ilikuwa bure. **have ~ to do with** tohusu *it has ~to do with you* haikuhusu, tohusika. **make ~ of** toelewa, toka kapa. **mean ~ to** tokuwa na maana kwa. **to say ~ of** sembuse. **think ~ of** chukulia (jambo) kuwa kawaida, tojali. **think ~ of it** usijali. **for ~** bure, bila malipo; bila zawadi; bila lengo. ~ **but** tu. ~ **for it but** ila...tu *there's ~ for it but to* tunachoweza kufanya ni, hapana zaidi ya. n **~ doing!** La hasha! **~ness** n hali ya kutokuwepo kitu.

notice n 1 notisi, taarifa, tangazo *put a ~ in the newspaper* tangaza gazetini *a ~ of marriage* tangazo/taarifa ya ndoa. **~-board** n ubao wa matangazo

nous

our employer has given us a month's ~ mwajiri wetu ametupa notisi ya mwezi mmoja ya kusimama kazi *a tenant was given ~ to quit* mpangaji alipewa notisi ya kuhama nyumba.

neither *adj, pron* 1 *(used with a sing n or pron)* si....o ote, si.... wala; hata *of the two~ man lived here* kati ya

nerve

hawa wawili hapana hata mmoja aliyeishi hapa. **~.... nor** si.... wala *I can ~ eat nor drink* siwezi kula wala kunywa *~Martin nor Selemani came* hakuja Martin wala Selemani. 2 *(after a negative clause etc)* wala; hata *I'm not going ~ is she* siendi mimi wala yeye.

Nelly n *(only in)* **not on your ~** *(GB sl)* thubutu.

nemcon adv (*abbr Lat*) bila kupingwa; kwa kauli moja.

nemesis n 1 kudra; adhabu ya haki (iliyostahili kwa kosa lililofanywa); mshindani/adui asiyeshindika. 2 **N~** n mungu wa kike wa kisasi.

neo- *(pref)* -pya, mamboleo. **~- colonialism** n ukoloni mamboleo.

neolithic adj -a neolithi, -a enzi ya mawe. **~ man** n mtu wa neolithi/enzi ya mawe.

neologism (*also* **neology**) n 1 neno jipya. 2 kuunda/kutumia maneno mapya.

neon n *(chem)* neoni. ~ **sign** n tangazo la neoni. ~ **light** n taa ya neoni.

neonatal adj -enye kuhusu mtoto aliyezaliwa papo.

neophyte n muumini mpya (wa dini, imani).

neoplasm n *(path)* tezi; uvimbe.

nephew n mpwa (wa kiume); mtoto (wa kiume) wa kaka/dada.

nephritis n uvimbe wa/kuvimba kwa mafigo.

ne plus ultra n *(Lat)* kikomo, kiwango

cha mwisho, kilele (cha kitu, jambo), upeo.

nepotism n upendeleo wa ndugu (agh katika kuajiri).

do something at short ~ fanya jambo bila kupata nafasi ya kujiandaa. 2 kuweka maanani, kufahamika. **be beneath one's ~** wa kitu cha kutotiwa/wekwa maanani. **bring something to somebody's ~** fahamisha mtu jambo fulani. **come to somebody's ~** arifiwa/tambua/pata habari sit up and take anza kupata ahueni. **make somebody sit up and take ~** amsha. **take no ~(of something)** tojali, toangalia kwa makini. 3 uhakiki wa kitabu/mchezo mpya n.k. katika jarida. vt,vi 1 angalia, fahamu, ona. 2 hakiki. **~ able** adj -a kuonekana kwa urahisi. **~ably** adv. **notify** vt julisha, arifu, tangaza. **notification** n kutaarifu; taarifa. **notifiable** adj liolazimu kujulishwa (hasa magonjwa yanayopaswa kujulishwa kwa vyombo vinavyo husika).

notion n 1 wazo, fikira *I have no ~* sifahamu hata kidogo. 2 dhana. 3 *(pl) (US)* vikorokoro. **~al** adj 1 *(of knowledge)* -a kufikirika, -a kuwaza tu. 2 dogo, -a mfano.

notorious adj -enye sifa mbaya, -a kuvuma kwa ubaya. **~ly** adv. **notoriety** n.

notwithstanding *(prep)* licha adv hata hivyo *(conj)* ijapokuwa.

nougat n kashata.

nought n 1 si kitu, si neno. **come to ~** batilika, tanguka, shindikana. **bring somebody/something to ~** batilisha, tangua; angamiza, haribu. **set somebody/something at ~** tojali, pinga, dhalilisha. 2 sifuri.

noun n *(gram)* jina, nomino.

nourish vt 1 lisha; stawisha; rutubisha. 2 tunza (jambo) moyoni. **~ment** n chakula.

nous n akili; busara.

nouveau riche

nouveau riche n *(F)* mtu aliyetajirika hivi karibuni, tajiri wa juzijuzi.

novel[1] adj pya, geni ~ *ideas* mawazo mapya. **~ty** n 1 upya, ugeni. 2 kitu kipya; shani. 3 *(fig) (pl)* vikorokoro.

novel[2] n riwaya. **~ette** n riwaya fupi. **~ist** n mwandishi wa riwaya. **~ize** vt badili iwe

Neptune n 1 *(Roman)* (mungu wa)bahari. 2 Neptuni: sayari mojawapo iliyo mbali sana na jua.

nerve n 1 neva. ~ **cell** n seli ya neva. ~ **centre** n fungu la seli neva; *(fig)* kuni. 2 *(pl)* wahaka, hali ya wasiwasi; msukosuko *in a state of ~s* katika hali ya wasiwasi. **get on one's ~s** sumbua, kera. **war of ~s n** vita vya kuumbuana/kuvunja

nescience

moyo; jitihada za kumshinda mshindani kwa kumvunja moyo. **~-racking** adj -enye kutisha/ kuogofya sana; enye kusumbua (hasa kihisi) *suffer from ~s* wa na wahaka. 3 ujasiri, ushupavu *a man of* ~ mtu shupavu. **have the ~ to do something** wa na ujasiri; thubutu *he had the ~ to call me a liar* alithubutu kuniita mwongo *have a ~ (colloq)* thubutu **lose/regain one's** ~ogopa/pata moyo. 4 *(old use)* ukano. **strain every ~ to do something** jitahidi sana, fanya juu chini. 5 mbavu za kati za jani. vt **~ oneself for something/to do something** jipa moyo; kusanya nguvu. **~less** adj 1 legevu, dhaifu. 2 -siotishika, tulivu. **~lessly** adv. **~lessness** n. **nervous** adj -1 -a neva *nervous system* mfumo w a neva *a nervous breakdown* fadhaa; kuchanganyikiwa, kuharibikiwa akili. 2 -enye wahaka, -oga. 3 *(tense)* -enye wasiwasi, liokacha. **nervousness** n wasiwasi,woga; kiherehere. **nervy** adj 1 *(GB) (colloq)* -enye wasiwasi/mfadhaiko. 2 *(sl)* -enye kudiriki, -enye ukavu wa macho, fidhuli.

nescience *(formal)* umbumbumbu. **nescient** adj -jinga *be nescient of something* -tojua kitu fulani.

ness n rasi.

-ness *suff* (*with adj forming uncontable n*) sifa, hali au tabia ya kuwa. **good**~ n uzuri. **quiet**~ n ukimya.

nest n 1 kiota, tundu. **foul one's own ~** jiaibisha, nyea kambi. ~ **egg** n akiba ya fedha (kwa matumizi ya baadaye). 2 mahali pa kupumzikia, starehe. 3 mkusanyiko wa vitu vya aina moja vinavyoingiliana (hasa kasha, meza n.k.). 4 *(fig)* maficho; kivuli *a ~ of crime* maficho ya majambazi. vi tengeneza/tumia kiota. **go ~ing** tafuta viota kama riwaya (k.m. tamthiliya. **~la** n riwaya sahili.

November n Novemba: mwezi wa kumi na moja.

novena n *(rel)* novena.

novercal adj *(arch)* -a mama wa kambo.

novice n 1 mwanafunzi, mwanagenzi; limbukeni. 2 mwanafunzi wa utawa, mnovisi. **noviciate**; **novitiate** n.

now adv *1* sasa, sasa hivi; mara moja. **(every) ~ and then/again** mara kwa mara ~ *then* ehe! sasa! *~then what's troubling you?* ehe sasa nini kinakusumbua? **just ~** sasa hivi. **up to ~** mpaka sasa. **by ~** hadi/mpaka sasa. **~adays** adv siku hizi. **~aday** adj -a siku hizi. 2 *(conj)* kwa kuwa ~ *(that) you have mentioned it* kwa kuwa umetaja. **~... ~ /then** mara ... mara ~ *hot ~ cold* mara joto mara baridi.

noway adv *(sl)* si... haiwezekani, sahau *will you help me*? *noway, do it yourself* nisaidie! sahau ifanye mwenyewe.

nowhere adv si...mahali popote *I went ~* sikuenda popote *the man is ~ to be seen* yule mtu haonekani mahali popote. **be/come in ~** shindwa kabisa.

nowise adv *(old use)* kwa njia yoyote. **noxious** adj -a kudhuru, -enye madhara, -a kuchukiza, -baya. ~ **thing** n kitu cha kudhuru. **~ly** adv. **~ness** n.

nozzle n ncha ya neli ya mpira/metali.

nuance n tofauti ndogo (katika maana ya neno, rangi, maoni n.k.).

nub n 1 *(fig)* kiini (agh cha jambo/

hadithi). 2 chenga (ya makaa).

nubile adj -a kuoleka, liofikia umri wa

kuolewa. **nubility** n.

number

nuclear adj 1 -a kiini. 2 -a nyuklia ~ *weapons* silaha za nyuklia ~ *energy* nishati ya nyuklia

vya ndege (ili kuchukua mayai). **~le** vt,vi 1 **~le (down)** tulia, starehe, jituliza (mahali pa starehe/kupumzikia). 2

neutral

~le up (**against/to**) jikumbatiza. 3 pakata, fumbata. **~ling** n kinda; *(chicken)* kifaranga.

net[1] n 1 wavu; kimia; jarife *mosquito ~* chandarua. 2 *(fig)* mtego. 3 **~ ball** n mpira wa pete, netiboli. **the ~s n** *(cricket)* sehemu ya mazoezi. **~work n** mistari ipitanayo, tandabui, mfumo mtandao. **spy ~work n** mfumo wa upelelezi. vt 1 vua kwa wavu. 2 funika kwa wavu. **~ting** n 1 wavu. 2 kutega wavu.

net[2]; **nett** adj ~ *price* bei halisi (haipunguziki). **~ gain/profit** n faida halisi, faida tupu. vt pata faida halisi.

nether adj *(arch)* -a chini *the ~ world* ahera, jahanamu. *(joking style)* **~ garments** n suruali. **~most** adj chini sana.

Netherlands n Uholanzi. **Netherlander** n Mholanzi.

nettle n upupu. **~ rash** n mwasho wa upupu. vt udhi *he was ~d by my words* maneno yangu yalimuudhi.

neural -*adj* a neva, -a mshipa wa fahamu. **~gia** n ugonjwa wa neva (hasa kichwani).

neurasthenia n uchovu wa neva, udhaifu uletwao na uchovu wa neva. **neurasthenic** *adj, n.*

neuritis n uvimbe wa neva.

neurology n nyurolojia; elimu ya neva. **neurological** adj -a nyurolojia. **neurologist** n mtaalam wa nyurolojia. **neurosis** n fadhaa, kuchanganyikiwa, jakamoyo. **neurotic** adj -enye fadhaa/ jakamoyo, -a kuathiri mfumo wa neva. n mtu mwenye fadhaa/ jakamoyo.

neuter *(gram)* adj 1 sio na jinsi; *(of verb)* -siochukua shamirisho. 2 *(of plants)* -siokuwa na pistili wala stameni. n tasa; mnyama aliyehasiwa. vt hasi.

neutral adj 1 siosaidia upande wowote

~ *energy plant* mtambo wa nishati ya nyuklia. **nucleus** n 1 kiini. 2 chanzo, asili.

nude adj 1 tupu, lio uchi, bila kuvaa nguo. 2 *(art)* bila mapambo. n uchi. **in the ~** uchi *paint from the ~* chora picha ya mtu aliye uchi. **nudist n** mtu anayependa kukaa uchi, anayeamini kuwa kukaa uchi juani na katika upepo/hewa huleta afya bora. **nudist camp/colony** n mahali pa wanaopenda kukaa uchi juani. **nudity** n kukaa uchi.

nudge vt ashiria kwa kudukua/kugusa na kiwiko. n muashirio wa kudukua/ kugusa na kiwiko.

nugatory adj hafifu, sio na thamani, -a bure.

nugget n kipande, kibamba (cha dhahabu au madini).

nuisance n adha, usumbufu, kero *a perfect ~* mchoshi. **be a ~** -wa msumbufu.

nuke n *US (sl)* bomu la nyuklia.

null adj batili, liotanguka. **~ and void** -liotanguka/batilika kufa. **~ify** vt batilisha. **~ity** n. **~ification** n.

numb adj -enye ganzi, -zito. 1 vt tia/ fanya ganzi. 2 **be** ~ **to** tosikia, tojali.**~ly** adv. **~ness** n.

number n 1 hesabu; kiwango; idadi; watu kadhaa *(written)~ of people tarakimu.* **his/your~ is up** *(colloq)* ame/umepatikana; utakufa. **in ~** kwa idadi, kwa jumla. **to the ~of** kufikia. **without ~** sio na idadi, sio hesabika. **times without ~** mara nyingi mno; kila mara. **~ plate** n kipande cha namba ya gari. 2 namba. **the ~ three** n namba tatu. **~one n** wahedi. **look after/take care of~ one** jiangalia, jitunza. **negative** ~ *n* namba hasi. **nominal ~** n namba ya jina. 3 *(of magazine, etc)* toleo. **back ~** n toleo la nyuma *(fig)* liopitwa na wakati. 4 *(mus)* onyesho, wimbo (katika mfululizo). 5 *(gram)* idadi. 6 *(pl)* wingi they

numbskull

defeated us by ~s walitushinda kwa wingi wao. **in great ~ s** tele, ingi. 7 *(pl) (arithmetic)* hesabu. vt,vi 1 tia hesabu/namba *my days are*

katika vita. 2 sio pendelea upande wowote. 3 sio na sifa zinazobainika *I am* ~ mimi simo *a ~ person* mtu

neutron

asiyependelea upande wowote. 4 **~ gear** n gia huru, sioinjikwa. **~ity** n kutosaidia upande wowote katika vita *declaration of ~ity* tamko la kutokuwa upande wowote. **~ize** vt 1 tangua, batilisha; zimua *~ize a poison* zimua sumu.2 tokuwa upande wowote. **~ization** n.

neutron n nutroni.

never adv 1 asilani, kamwe, hata *she ~ goes to dances* haendi densini asilani *it has ~ been used* kamwe haijawahi kutumika *~ despair* usikate tamaa kamwe *~ ceasing*; *~-ending* adj sio kwisha *~-failing* adj -sioshindwa. **~-more** adv -si tena kabisa *~-to-be forgotten* adv -siosahaulika. 2 hata kidogo *I~ slept a wink last night* sikulala hata kidogo. 3 *(phrases)*. **Well l~ (did)!** lahaula. n **~mind!** usijali. **the N~ n ~ Land n** nchi iliyobuniwa. **on the ~ - ~** kwa kubandika.

nevertheless adv hata hivyo.

new adj 1 -pya *nothing new* hakuna (lolote) jipya. **~ moon** n mwezi mwandamo. **~ Year** n Mwaka Mpya. **~ Testament** *n* Agano Jipya *start/lead a ~ life* anza maisha mapya. **~ World** n Amerika *~ trial* kusikilizwa upya. 2 *(strange, novel)* -geni *she is ~ to me* yeye ni mgeni kwangu. **~from** kutoka juzijuzi *a worker ~ from school* mfanyakazi aliyetoka shuleni juzijuzi. 3 *(modern)* -a siku hizi, -a kisasa. **a ~ fashion** n mtindo wa kisasa adv karibuni. **~-born** adj -liozaliwa karibuni *a ~ born baby* mtoto aliyezaliwa karibuni. **~-built** adj -liojengwa karibuni, -pya. **~-coined** adj -lioanzishwa karibuni; liobuniwa karibuni *~-coined word* neno jipya. **~comer** n mgeni (asiye mwenyeji). **~ found** adj -liopatikana hivi karibuni. **~-laid** adj *(of an egg)* -liotagwa karibuni. **~ly** adv karibuni *a ~ly married couple* waliooana karibuni. **~ly-weds** n maharusi.**~ness n.**

newel n nguzo/mhimili ya katikati ya

nib

~ed sina siku nyingi za kuishi. 2 pata, fikia *the people ~ed fifty* watu walipata hamsini. 3 **~ somebody/something among** hesabia. 4 *(mil)* ita, taja namba. **~less** adj ingi, pasipo idadi, sio na namba, siohesabika.

numbskull n *(US) see* **numskull**.

numeral adj -a numerali, -a hesabu,

-a tarakimu. n numerali, tarakimu, herufi ya hesabu. **Arabic ~** n namba k.v. 1,2,3,4, n.k. **Roman ~** n namba k.v. I, II, III, IV, n.k.. **numerable** adj -enye kuhesabika. **numerate** adj -enye ujuzi wa hesabu. **numeration** n hesabu, kuhesabu *~ system* mfumo wa numerali. **numerator** n kiasi. **numerical** adj -a numerali *numerical methods* mbinu za numerali. **numerous** adj ingi.

numinous adj -a kuogofya; -a Mungu.

numismatics n elimu ya sarafu na nishani. **numismatist** n msomi wa elimu ya sarafu na nishani.

numskull n mpumbavu, baradhuli.

nun n mtawa wa kike(wa chama cha dini). **~nery** n nyumba ya watawa wa kike.

nuncio n mjumbe au balozi wa Papa (Baba Mtakatifu). **nunciature** n ofisi ya mjumbe wa Papa.

nuptial adj -a arusi. n arusi.

nurse n 1 muuguzi, nesi. 2 mlezi, yaya. **~ maid** n yaya; *(fig)* mtunzaji wa wengine.**wet~** n mama wa kunyonyesha. 3 kulea *put a child out to ~* peleka mtoto kwa mlezi. **~-child** n mtoto wa kupanga. vt 1 *(of a baby)* nyonyesha *nursing mother* mama anaye nyonyesha. 2 tunza; uguza magonjwa; ponyesha. **~ a cold** shughulikia mafua. **nursing home** n hospitali ndogo ya binafsi. 3 angalia, tunza *she ~d her beer all evening* alitunza bia yake jioni (yaani isimalizike mapema). 4 *(in the mind)* weka, fikiri.

nymph

nursery n 1 ~ (**school**) n shule ya watoto wadogo /vidudu/chekechea /awali. 2 chumba cha watoto. **~-rhyme** n wimbo wa watoto. 3

ngazi.

news n *pl* 1 habari (za mambo yaliyotokea karibuni), taarifa. **The n ~** n *(on the radio)* taarifa ya habari *break the ~* toa habari (hasa ya msiba) ~ *of death* tanzia *he is in the ~* habari zake zimechapishwa gazetini/zimetangazwa redioni. **no ~ is good ~** *(prov)* ukisikia kimya jua ni shwari. **~agent** n mwuuza magazeti. **~agency** n shirika la habari. **~cast** n taarifa ya habari. **~caster** n mtangazaji wa taarifa ya habari. **~-boy** n mvulana mwuuza magazeti (kwa kuyatembeza mitaani). **~ letter** n kijarida. **~monger** n mdakuzi, mmbea, mzushi. **~ paper** n gazeti *popular ~paper* gazeti pendwa. **~ paper man** n mwandishi wa magazeti/ habari. **~-print** n karatasi za magazeti. **~reel** n filamu ya taarifa ya habari. **~-room** n 1 chumba cha habari (redioni n.k.). 2 chumba cha kusomea magazeti; maktaba. **~-sheet** n gazeti rahisi. **~-stand** n kibanda cha kuuzia magazeti. **~ less** adj sio na habari. **~y** adj -enye michapo, -enye habari za mambo yaliyotokea.

newt n mnyama mdogo wa majini kama mjusi.

Newtonian adj linalohusiana na Newton n mfuasi wa Newton.

next adj 1 **~ (to something/ somebody)** -enye kufuata; kando *their house is ~ to ours* nyumba yao inafuata nyumba yetu *the ~ best (thing)* kitu kinachofuata kwa ubora *~ door* nyumba ya pili. **~ door to** *(fig)* inayokaribia. **~ but one** -nayofuata baada ya. 2 *(of time)* wakati ujao *~ week* wiki ijayo *in the ~ few days* siku chache zijazo *the ~day* kesho yake adv baada ya hapo; halafu *what will you do ~*? utafanya nini baada ya hapo *come ~* fuata.

nexus n 1 kiungo. 2 mfululizo.

nib n nibu.

nibble

nibble vt,vi 1 **~ (at)** nyofoa. 2 *(fig)* onyesha kuvutiwa (bila kutoa uamuzi). n unyofozi.

nice adj 1 -zuri, -a kupendeza; -ema, -enye hisani *a ~ fellow!* mtu mwema *it was ~ of you* nakushukuru kwa wema wako, ulifanya vema bustani ya miche. **~-man** n mtunza bustani ya miche. **nurs(e)ling** n 1 mtoto mchanga. 2 mmea mchanga.

nurture n 1 malezi. 2 mafunzo; elimu. vt 1 lea. 2 elimisha.

nut n *1* kokwa; njugu; lozi. **ground/ pea~** n njugu nyasa, karanga; bambara. **hard ~** n njugumawe. **coco~** n nazi. **a hard ~ to crack** tatizo gumu, kitu/mtu ambaye vigumu kumshughulikia. **~-brown** adj -enye rangi ya karanga iliyokaangwa. **~-butter** n siagi ya karanga. **~crackers** n kitu cha kubanjia kokwa. **~shell** n ganda, gamba la kokwa. *(fig)* **(put something) in a ~shell** (sema) kwa muhtasari, kwa ufupi. 2 *(tech)* nati. **~s and bolts** mambo ya msingi na rahisi. 3 *(sl)* kichwa. **off one's ~** wazimu. **~-house** n hospitali ya vichaa. 4 *(pl)* vibonge vya makaa. vi **go ~ting** chuma kokwa. **~s** adj *(sl)* kichaa. **be ~s about/over somebody/something** penda sana, shabikia. **~ty** adj 1 -enye ladha ya karanga/njugu. 2 -enye njugu nyingi. 3 *(sl)* liopenda sana. 4 *(sl)* -enye wazimu. **~tiness** n.

nutmeg n kungumanga; (*spice*)basibasi.
nutriment n chakula bora.

nutrition n lishe.

nutrient adj -a virutubishi. n kirutubishi. nutrition n lishe. **nutritious** adj rutubishi. **nutritive** adj rutubishi *nutritive value* thamani ya chakula. n mlisho.

nuzzle vi,vt 1 gusagusa/kumba kwa pua. 2 **~ up (against/to)** sugua/sukuma kwa pua.

nylon n nailoni.

nymph n 1 mwanamwali mzuri. 2 *(fairy)* zimwi. 3 tunutu. **~et** n mwanamwali anayetamaniwa. **~o** n (*colloq*) *(abbr of* **~omaniac)** n ugonjwa wa mwanamke kuwa na ashiki sana. **~omaniac** *n*, *adj*.

sana. 2 nyeti, -enye kuhitaji uangalifu. 3 *(ironic)* -gumu, -baya. 4 -a machagu. 5 -enye makini; -enye uangalifu. **~ly** adv 1 kwa vizuri; kwa wema. 2 *(colloq)* vizuri sana; sawa, barabara. **~ness** n. **~ty** n 1 usahihi. 2 *(pl)* **~ties** undani, mambo madogo madogo. **to a ~ty** barabara, sawasawa kabisa.

niche n 1 kishubaka, pembe. **have a ~ in the temple of fame** -wa na mafanikio yasiyosahaulika. 2 *(fig)* mahali pafaapo *make a ~ for oneself* pata sehemu inayofaa.

#

O[1]**o** n 1 herufi ya kumi na tano ya alfabeti ya Kiingereza. 2 sifuri.

o[2]**,oh** 1 *interj sl o,oh* mlio wa mshangao/hofu. 2 ee, enyi. 3 *(to stress)* oh no! la, hasha. **o'** prep *(abbr of) o'clock.*

oaf n bwege. **~fish** adj **~shness** n.

oak n mwaloni *(attrib)* -a mwaloni *~door* mlango wa mwaloni. **~en** adj *(esp. lit poetic)* -a mwaloni.

oakum n nyuzinyuzi za kamba iliyo- chakaa na kufumuliwa (hutumika kwa kukalafati).

oar n kasia; mpiga kasia. **pull a good~** -wa mpiga makasia mzuri. **put/shove/stick one's ~ in** jidukiza, jiingiza. **rest/lay on one's** pumzika kwa muda (wakati wa kazi). **chained to the ~s** liolazimishwa kufanya kazi kwa bidii na kwa muda mrefu. **~lock** n kishwara. **~sman/ ~swoman** n mpiga kasia. **~smanship** n upigaji wa kasia. vi piga kasia.

oasis n oasisi: mahali penye miti na chemchemi katika jangwa; *(fig)* mahali/jambo lenye raha.

oast n **~-house** n tanuru la kukaushia maua yatumiwayo kutengeneza pombe.

oat n *usu (pl)* shayiri. **sow one's wild ~s** piga maisha ujanani. **be off one's ~s** *(colloq)* tojisikia vizuri. **feel one's ~s** *(colloq)* changamka. **~cake** n keki ya shayiri. **~meal** n

orate vi *(joc)* hutubu. **oration** n hotuba rasmi. **orator** n msemi, msemaji, mhutubu, mwenye ufasaha wa

order

kusema. **oratorical** adj -a ufasaha wa kusema; -a hotuba. **oratory** n 1 ufasaha wa kusema/kuhutubu, usemaji. 2 kanisa dogo, kijumba cha kusalia.

orb n 1 tufe (hasa jua, mwezi au moja ya sayari). 2 kitu chenye umbo la tufe; mviringo; duara. 3 *(poetic)* jicho.

orbit n mzunguko; mzingo ~ *of the earth* mzingo wa dunia *the earth's ~ round the sun* mzingo wa dunia kuzunguka jua *eye-~* mzingo wa jicho. vt,vi enda kwa mzingo, weka (kitu) katika mwendo wa kuzunguka. **~al** adj. **~al velocity** n mwendo wa kuliweka tufe kwenye mzingo.

orchard n shamba la/kiunga cha miti ya matunda. *~man* n mkulima wa shamba la (miti ya) matunda.

orchestra n 1 *(mus)* okestra: kundi la watu wapigao muziki pamoja. 2 **~pit** n ukumbi wa wapigao muziki kwenye thieta. 3 **~stalls** n viti vya mbele katika thieta. **~l** adj -a okestra. **~te** vt *(mus)* tunga; panga, tengeneza utaratibu (kwa ajili ya okestra).**~tion** n.

ordain vt 1 **~that** amua; amuru, agiza. 2 fanya kasisi/padri. **ordinand** n mtaka ukasisi. **ordination** n 1 utaratibu, mpango. 2

unga wa shayiri.

oath n kiapo, kasama, yamini; *(curse)* laana, apizo. **put on/under** ~ apisha. **upon your ~!** apia! **exchange ~s** apiana *administer an* ~ apisha *commissioner for ~s* kamishina wa viapo *~ of allegiance* kiapo cha utii *take an ~ on the Koran* apa yamini; kula yamini. **swear on/take an ~** kula kiapo.

obdurate adj shupavu, gumu; kaidi. **obduracy** n.

obeisance n kuinamisha kichwa (ishara ya kuheshimu, kustahi), kusujudu. *pay* ~ shika miguu.

object

obelisk n 1 mnara mrefu wenye pande

mraba zilizochongoka juu. 2 *(printing)* alama (- au +) iliyotumika zamani katika maandishi.

obese adj *(of persons)* nene sana, -enye kitambi. **obesity** n.

obey vt,vi tii, sikia; tumikia. **obedient**

adj -tiifu, -sikivu; (katika barua) *your obedient servant* wako mtiifu. **obedience** n. **obediently** adv.

obfuscate vt 1 fumba, tatiza, changanya. 2 tia giza. **obfuscation** n.

obi n *(Japan)* kibwebwe kivaliwacho na watoto/wanawake.

obiterdictum n msemo wa kando.

obituary n tanzia ~ *notices* taarifa za waliofariki. **obituarist** n mtangaza tanzia.

object n 1 kitu; jambo ~ *lesson* somo linalofundishwa kwa vielezo; tukio/ hadithi yenye funzo/onyo **no ~** bila kizuizi *money is no ~* fedha si kizuizi. 2 *(aim, purpose)* nia, kusudi, madhumuni *my ~ is* kusudi langu ni; nataka; ndiyo nitakayo. *fail in one's ~* shindwa kutimiza kusudi. 3 (*gram*) shamirisho *direct ~* yambwa *indirect~* yambiwa. *vt, vi* 1 kataa, bisha, pinga. **~ to somebody** bishia mtu, katalia mtu. 2 **~ (against somebody) that** pinga, toa sababu

ibada/tendo la kufanya ukasisi/upadre. **Sacrament of Ordination** Sakramenti ya Upadre. **ordinance** n 1 amri, agizo, sheria. 2 *(rel)* ibada.

ordeal n majaribu, mateso *go through an ~* pita katika majaribu *~ by fire* jaribu la moto *trial by ~* hukumu ya majaribu.

order n 1 mpango, taratibu *arrange in alphabetical ~* panga kialfabeti. **in ~ of** kwa kufuata, kwa mpango wa. 2 **in ~** sahihi, sawa. **in good ~** kwa utaratibu, hali ya utendaji safi *my watch is in good working ~* saa yangu inaenda sawasawa *the engine is not in good working ~* injini haiendi vizuri. **out of ~** bovu. 3

ordinal

amani, utulivu *law and ~* sheria na amani. 4 nidhamu, taratibu (za midahalo). **call to ~** kumbusha nidhamu. **point of ~** swala la utaratibu. **be in ~ to do something** ruhusiwa. **O~! O~!** tusikilizane! **~of the day** taratibu ya siku/agizo la siku. 5 amri *he is under ~ to go* alipewa amri ya kwenda. **by ~of** kwa amri ya. **under the ~s of** amriwa na, chini ya amri ya. 6 agizo *we have received two ~s for ploughs* tumepata maagizo mawili ya plau. **on ~** imeagizwa. **made to ~** (kitu) kilichotengenezwa kwa maagizo *(colloq) a tall/large ~* jambo gumu la kutekeleza **~-book** n kitabu cha maagizo; vitu vilivyoagizwa *your ~ has been sent* maagizo yako yamepelekwa. 7 maagizo (ya maandishi) ya kulipa fedha au kuidhinisha kutenda jambo. 8 aina, jinsi, cheo, daraja, tabaka *the lower ~* watu wa tabaka ya chini *ability of a high ~* uwezo wa juu kabisa. 9 upadri, ukasisi. **be in/take (holy) ~** wa padri/kasisi; pewa upadiri/ ukasisi. 10 chama/shirika la watawa *The Franciscan ~* Shirika la Wafransiska. 11 kanuni *the ~ of prayers* kanuni ya sala. 12 *(bio)* oda. 13 hawala, hundi, hati *money ~* hawala ya fedha. 14 madhumuni, kusudi. **in ~ that/to** makusudi; ili. **in ~ to do that** ili kufanya hivyo. 15 kibali *I have an ~ to see the house nina* kibali cha kuangalia nyumba. vt 1 panga. 2 amuru, agiza. 3 *(phrases)* **~ about** amrishaamrisha, peleka huku na kule. **~ away** fukuza. **~ back** rudisha. **~ing** n mpango, mpangilio. **~ly** adj 1 kwa mpango, -zuri. 2 makini, -enye adabu, -a amani n askari

kupinga/dhidi ya. ~**or** n mpinzani; mbishi. **~ify** vt 1 toa kielelezo ili kuthibitisha. 2 eleza waziwazi (kwa kuonyesha kitu hasa). **~ion** n 1 katazo, kinzano, kipingamizi, kizuizi *there is no ~ion* hakuna kipingamizi *raise ~ions* toa vipingamizi/vizuizi. 2 *(feeling of dislike)* uchungu, chuki, kutopenda; **take~ ion to something** pinga jambo. **~ionable** adj -a kuchukiza. **~ionably** adv .**~ive** adj 1 -a kuhusu jambo/kitu. 2 bila upendeleo *my advice is quite ~ive* shauri langu nimelitoa bila upendeleo. 3 *(gram)* -a shamirisho. n 1 *(phil)* halisi. 2 *(mil)* lengo, shabaha. **~ivism** n *(phil)* nadharia inayotazama mambo kama yalivyo. **~ively** **adv.** bila upendeleo. **~ivity**

objurgate

n kutopendelea.

objurgate vt *(liter)* kemea, karipia. **objurgation** n kemeo, karipio.

oblate adj *(geom)* -a kubenuka. **oblation** n *(rel.)* sadaka, dhabihu.

oblige vt 1 **~ somebody to do something** lazimisha/taka mtu aahidi/ afanye jambo. 2 **be ~d to do something** shurutishwa, lazimishwa *we were ~d to shut the window* tulilazimishwa kufunga dirisha. 3 fadhili ~ *me by closing the door* nifanyie hisani unifungie mlango/tafadhali ufunge mlango. *Iam much ~d to you* nakushukuru sana. **obligate** vt **obligate somebody to do something** wajibisha *he was obligated to help me* aliwajibika kunisaidia. **obligation** n 1 wajibu, faradhi, sharti *undertake an obligation* wajibika *meet one's obligation* timiza wajibu. 2 ahadi, lazima. 3 deni. **put/be under an obligation** shurutisha; fadhili (ili naye aone anadaiwa). **obligatory** adj -a lazima, -a kujuzu, -a wajibu.

oblique adj 1 -a mshazari, -a kukingama ~ *prism* mche shazari ~ *line* mstari shazari. 2 -a kuzunguka; si wazi ~ *reference to* mtajo usio wazi. **~ly** adv kwa kukingama. **obliquity** n 1 mshazari; mafyongo. 2 upotovu; ufidhuli.

obliterate vt futilia mbali, ondoa kabisa, haribu. **obliteration** n.

oblivion n hali ya kusahau/ kusahauliwa, kutokumbukwa kabisa *buried in* ~ sahauliwa

mtumishi. **medical ~ly** n msaidizi (katika hospitali ya jeshi). **~liness** n.

ordinal adj -a mpango. **~ numbers** n

nambari za mpango.

ordinary adj -a kawaida, -a desturi ~ *days's work* kazi ya kawaida an

orient

~ person mtu wa kawaida. **in an ~ way** ikiwa mambo ya kawaida. in the ~ **way** kama kawaida. n 1 kawaida. **in ~** a kudumu; mara nyingi, kwa desturi. **out of the ~** si -a kawaida, -geni. 2 *(rel)* askofu. **ordinarily** adv. **ordinariness** n.

ordnance n 1 mizinga; zana za vita. 2 *(mil)* **~ survey** n upimaji halisi wa ramani ~ *(survey);* ~ *map* ramani ya upimaji halisi wa nchi. **~ corps** n kundi linalohusika kutoa/kuagiza vifaa vya jeshi.

ordure n mavi, kinyesi, taka, samadi.

ore n mbale: mawe yenye madini.

organ n 1 ogani: sehemu ya mwili au mmea ifanyayo kazi maalum k.v. mapafu, moyo, mizizi n.k. ~ *of speech* ogani za matamshi. 2 chombo ~ *of public opinion* magazeti, redio n.k.. 3 kinanda. **~ blower** n mpuliza kinanda. **~ist** n mpiga kinanda. **~ic** adj 1 -a ogani; -a kiumbe hai. **~ic chemistry** n kemia kaboni. 2 -a mfumo, -a sehemu zinazolingana. **an ~ic whole** n mfumo unaolingana. **~ically** adv. **organism** n kiumbehai, kiumbe cha kikaboni.

organdie n ogandi: kitambaa kama doria au shashi.

organization n 1 mpangilio, utaratibu, mfumo. 2 *(association)* chama, shirika. **organize** vt 1 simamia, andaa, ratibu, panga. 2 unda/anzisha chama cha wafanyakazi. **organized** adj enye mpango/utaratibu *highly organized forms of life* viumbe hai vyenye mfumo tata *organized labour* vyombo vya wafanyakazi. **organizer** n mtungaji; msimamizi; mwandalizi.

orgasm n *(sexual)* mshindo, mshushio; upeo

kabisa. **oblivious** adj *oblivious of* -siotambua; sio na kumbukumbu *be oblivious of what was happening* siotambua lililokuwa likitendeka.

oblong adj -a mstatili. n mstatili.

obloquy n aibu, fedheha, masuto, kashfa.

obnoxious adj -a kuchukiza, makuruhu. **~ly** adv. **~ness** n makuruhu; karaha.

obscene adj -chafu, -pujufu. **~ly** adv. **obscenity** n.

obsess

obscure adj -a giza, -sio

onekana/eleweka vizuri. vt fanya giza, zuia isionekane, vuruga. **~ly** adv. **obscurity** n 1 giza, uvunguvungu. 2 *(indistinctness)* fumbo. *live in obscurity* ishi katika mashaka. **obscurantism** n 1 upingaji wa kupata maarifa/ufunuo. 2 kutoeleweka kwa makusudi, uvungaji wa (makusudi).

obsequies **n** mazishi.

obsequious adj ~ **(to/towards)** -enye kutii kwa unyenyekevu sana/ kujipendekeza sana, -a kurairai, -enye kujikomba. **~ly** adv. **~ness** n unyenyekevu; ukombi.

observe vt,vi 1 angalia kwa makini; chunguza; hoji. 2 fuata, shika kanuni; adhimisha (sherehe). 3 toa wazo. **~r** n 1 mwangalizi, mtazamaji; mchunguzi. 2 mfuata kanuni. **observing** adj -epesi kutambua. **observingly** adv. **observable** adj -a kuonekana; -a kutazamika. **observably** adv. **observance** n 1 kushika mila na desturi. 2 kanuni za dini, mila. **observant** adj 1 -epesi kutambua, -elekevu *be observant of something* angalia sana kitu fulani. 2 angalifu, chunguzi; sikivu, tiifu. **observantly** adv. **observation** n 1 kuangalia *by personal observation* kwa kutazama/ kuchunguza mwenyewe kwa macho. **be under observation** angaliwa. **keep somebody under observation** angalia mtu kwa makini. **observation car** n *(in a train)* gari la kuangalilia mandhari. **observation post** n kituo cha uchunguzi/ kuangalia maadui. 2 uelekevu wa kutambua *a man of no observation* mtu asiye na uelekevu. 3

wa raha ya kujamiiana.

orgy n 1 karamu ya ulafi, ulevi na

uasherati. **orgiastic** adj -a karamu ya ulafi n.k. 2 *(colloq)* kiasi kingi mno.

orient adj 1 *(of the sun)* -a mashariki,

-a matlai; -a thamani. n **the** ~ nchi

orifice

za Mashariki (k.v. Uchina, Japan n.k.). **~al** adj -a mashariki, -a pande za Asia. n mtu wa nchi za mashariki. **~alist** n mtaalamu wa mambo ya nchi za mashariki. **~ate vt** 1 jenga kuelekea mashariki (kama ni kanisa ili upande wa madhabahu ukabili mashariki). 2 elekeza mahali *~ate oneself* fanya uelewe mahali ulipo; elewa mazingira. **~ation** n maelekezo ya mazingira.

orifice n tundu; kitundu, kipenyo, mdomo.

origin n 1 asili; chanzo, mwanzo, chimbuko. 2 *(ancestry)* wazazi, ukoo, jadi, nasaba. 3 *(cause)* sababu. **~al** adj 1 -a asili; -a kwanza. 2 *(peculiar)* -pya, geni, ajabu. 3 *(inventive)* bunifu, -enye akili za kubuni. n 1 lugha ya kwanza/asili (ya utungo), mtindo wa kwanza. 2 asili. 3 *(of person)* mbunifu, mtu wa (mtindo wa) pekee. **~ality** n 1 kuwa na akili za kubuni (za kutunga, za kuvumbua). 2 *(singularity)* ajabu, upya. **~ally** adv 1 kwanza; kwa asili. 2 kwa ubunifu, kwa akili za kubuni. ~ **vt,vi** ~ **from/in something**; ~ **from/with somebody** tokana na *her novel ~ated from a short story* riwaya yake ilitokana na hadithi fupi. **~ator** n mwanzilishi; mtungaji; mwenye kubuni; mzushi; mvumbuaji.

oriole n *(bio)* kiambizi; (**golden**) ~ *n* umbia.

orison n *(archaic)* sala.

ormolu n 1 shaba iliyopakwa rangi kufanana na dhahabu. 2 vyombo vya shaba za dhahabu.

ornament n pambo, madoido. vt pamba, remba, tia madoido. **~al** adj -a kupamba, -a urembo. **~ation** n 1 kurembwa, kutiwa madoido. 2 pambo, urembo.

(remark) wazo *make an observation* toa wazo. 4 *(usu pl)* (taarifa zilizokusanywa na kuhifadhiwa). **observatory** n mahali pa kuangalilia jua/mwezi/nyota.

obsess vt *(usu passive)* **~ed (by/with)** shika, shikilia, jaza *he is ~ed by fear* amejawa na hofu. **~ion** n 1

obsolete

kushikwa na hofu/wazo n.k. 2 (*desire*) **~ion (about/with something/somebody)** tamaa, shauku (inayojaa moyoni) isiyotulizika. **~ive** adj -enye kushika/shikilia (tamaa, shauku).

obsolete adj -siotumika siku hizi, -kongwe, -liopitwa, -siofaa (kwa neno) *it is ~* imefutwa, haifai. **obsolescent** adj -siofaa kwa sasa; -liyopitwa na wakati. **obsolescence** n hali ya kitu kutofaa kutumiwa sasa, hali ya kupitwa na wakati.

obstacle n kizuizi, kikwazo: *put ~s in the way* weka vizuizi njiani.

obstetric(al) adj -a ukunga; -a kuzalisha; -a uzazi *an ~ ward* wadi ya uzazi. **~ian** n daktari wa uzazi. **~s** n tiba ya uzazi.

obstinate adj 1 -kaidi, -bishi, -enye inadi. 2 *(of disease)* sio tibika kirahisi, -siokubali dawa kwa urahisi. **~ly** adv. **obstinancy** n ukaidi, usugu.

obstreperous adj 1 tundu; tukutu. 2 -a makelele. **~ness** n. **~ly** adv.

obstruct vt 1 zuia, pinga, kinza. 2 ~ *a bill in parliament* zuia mswada bungeni. **~ion** n 1 kuzuia. 2 *(obstacle)* kizuizi, kipingamizi. **~ionism** uzuiaji, upingamizi. **~ionist** n mzuiaji, mkinzani. **~ive** adj -a kuzuia, -a kipingamizi. **~ively** adv.

obtain vt,vi pata, jipatia; nunua. 2 *(of rules, customs)* kubalika; tumika. **~able** adj -a kupatikana *it is ~able* inapatikana; inakubalika.

obtrude *vt, vi* **~ upon** jiingiza, jitia kati, jidukiza. **obtrusion** n kujidukiza, kujiingiza **obtrusive** adj -enye kudukiza. **obtrusively** adv.

ornate adj -a mapambo; -a/ -enye

madoido. **~ly** adv. **~ness** n.

ornery adj *(US colloq)* kaidi; -enye hasira.

ornithology n elimundege.

osteopathy

ornithologist n ornithological adj.

orotund adj *(formal)* 1 -enye majivuno/ kiburi. 2 -enye staha/hadhi.

orphan n yatima, (mwana) mkiwa adj -a yatima. vt fanya yatima. **~age** n nyumba ya yatima.

orthodox adj 1 -enye imani kamili/ halisi. 2 sahihi, halisi, barabara. **~y** n imani halisi/inayokubalika. matamshi sahihi yaliyokubaliwa.

orthography n tahajia. **orthographic** *adj.*

orthop(a)edics n tiba mifupa; **orthopediki**: utibabu wa kasoro na magonjwa ya mifupa. **orthopaedic** adj a (kasoro na magonjwa ya) mifupa.

oryx n choroa.

Oscar n *(US)* zawadi (ya kila mwaka) ya mshindi wa sinema.

oscillate vt,vi 1 pembeza, bembe(z)a; *(fig)* wayawaya. 2 *(elect)* bembea. **oscillating current** n mkondo bembeo. **oscillation** n mbembeo. **oscillator** n kibembeo; chombo cha kufanya mibembeo ya umeme. **oscillograph** n *(elect)* osilografu: kipima mibembeo. **oscilloscope** n *(elect)*. osiloskopu, kionyesha mibembeo.

osier n 1 aina ya matete. 2 ufito wa kusukia viti, meza n.k..

osmosis n *(phy)* osmosisi: mfyonzo, mnyonyo wa uoeve.

osprey n furukombe.

ossify vt,vi fanya/fanyika ngumu kama mfupa; *(fig)* -tobadilika; fanya kutobadilika.

obtuse adj 1 pumbavu. 2 butu ~ *angle* pembebutu. **~ness** n.

obverse n 1 sehemu ya juu ya sarafu. 2 uso wa kitu chochote kinachotarajiwa kuwakilishwa.

obviate vt ondoa; toa.

obvious adj wazi; dhahiri, -a kuonekana wazi; -a kueleweka *it was* the ~ thing to do lilikuwa jambo dhahiri kutenda. **~ly** adv. **~ness** n.

occasion n 1 nafasi, fursa, wasaa *take this ~ to do something* chukua fursa hii kufanya jambo fulani; *(particular time)* wakati maalum (kwa jambo fulani); wakati ufaao *on the present* ~ kwa wakati uliopo *we have met on several ~s* tumeonana mara nyingi. **on ~** mara kwa mara; ikibidi. **rise to the ~** onyesha uwezo unaohitajika. 2 haja; sababu *if the ~ arises* kama ikihitajika *this is no ~ for laughter* hakuna sababu ya kucheka. 3 tukio. vt sababisha. **~al** adj 1 -a mara moja *~al showers* rasharasha. 2 -a kufaa wakati fulani. **~ally** adv mara chache.

Occident n *(liter) the* ~ nchi za (Ulaya Magharibi na Marekani), Magharibi. **~al** adj -a Magharibi. n mwenyeji wa nchi za magharibi.

occult adj 1 -a mizungu. 2 liofichwa, -a siri, -a fumbo. **the ~** n kitu kilichofichwa (kinachofahamika kwa watu maalum).

occupy vt 1 twaa, shika, miliki, chukua. 2 ishi katika nyumba/miliki nyumba. 3 *(use, give work to)* chukua (muda), shughulisha, tumia. **~ somebody's mind** shughulisha akili ya mtu. 4 -wa na, shika ~ **an important post** -wa na cheo kikubwa. **occupant** n 1 mkaaji, mwenyeji. 2 mmiliki, mmilikaji. **occupancy** n. **occupation** n 1 shughuli, kazi, biashara. 2 *(taking possession)* kutwaa, kumiliki. 3 kipindi/muhula wa kumiliki. **occupational** adj -a shughuli, -a kazi. **occupier** n.

occur vi 1 tokea. 2 *(enter the mind)*. **~ to** ingia mawazoni *an idea ~s to me* wazo hunijia. 3 -wapo *mistakes do ~* makosa hutokea. **~rence** n tukio, kadhia *of frequent ~rence* -liotokea mara nyingi.

ossification n. **osseous** adj -a mifupa, -a kama mfupa. **ossuary** n mahali pa kupokea/hifadhi mifupa ya wafu; pango la mifupa.

ostensible adj 1 -a juu juu, sio kweli/ halisi. 2 liobashiriwa; liotangazwa. **ostensibly** adv.

ostentation n majivuno, kuonyesha

ufahari, ushaufu. **ostentatious** adj shaufu, a kujidai/kujishaua. **ostentatiously** adv.

osteopathy n matibabu (ya magonjwa) kwa kuchezesha mifupa. **osteology** n elimu mifupa (ya watu na wanyama). **osteopath** n mganga wa mifupa.

ostler n *(old use)* saisi.

ostracize vt 1 *(people)* tenganisha, tenga. 2 *(ancient Greece)* fukuza nchini (kwa miaka 5 hadi 10). **ostracism** n

ostrich n mbuni.

other *adj, pron* 1 -ingine. **the ~** -a pili. **every ~** *(alternate)* kila -a pili; kila -ingine. **on the ~ hand** upande mwingine ~ *people* watu wengine. **~ than** zaidi ya, -sipokuwa *some ~ day* siku nyingine. **the ~day** juzijuzi. **one after the ~**; **one after an ~** moja baada ya ingine; mfululizo. **~ things being equal** kama mambo mengine yote yangekuwa sawa. **the ~s** -ingine. **or ~** fulani *someone or ~* mtu fulani. 2 tofauti *I do not want her ~than she is* simtaki tofauti na alivyo. prep ~ **than** isipokuwa, ila *there's no teacher here ~ than me* hakuna mwalimu hapa isipokuwa mimi adv vinginevyo. **~ -worldly** adj -enye kuhusu/kufikiria dunia nyingine; -a kutopenda mambo/anasa za dunia. **~ness** n utofauti, wingine. **~wise** adv 1 vinginevyo *he is stubborn but ~wise likeable* ni mkaidi vinginevyo hupendeka *all his speeches, political and ~wise* hotuba zake zote za siasa na vinginevyo. 2 kwa namna, upande mwingine *conj* la/ama sivyo *do it now ~wise you will regret it* ifanye sasa ama/la sivyo utajutia.

otiose adj *(formal)* sio na maana, bila matumizi maalum, siohitajika; sio na kazi.

ocean n 1 bahari. **~ going adj** -enye kusafiri baharini. 2 ~ *of (colloq)* -ingi *he has ~s of money* ana pesa

ochre;ocher

nyingi. **~ic** adj -a bahari kuu, -a kupita baharini; -a kuishi baharini. **~ography** n elimu ya bahari.

ochre;ocher n *(red)* ngeu, ngegu, ukaria.

o'clock n = *(of the clock) what ~? it is eight* ~ saa ngapi? saa mbili.

octagon n pembenane. **~al adj** -enye pembe nane.

octane n oktani.

octave n 1 *(music)* sauti nane. 2 *(poetry)* ubeti wenye mistari minane.

October n oktoba: mwezi wa kumi. **octogenarian** n mzee mwenye umri wa miaka themanini hadi themanini na tisa adj -enye umri wa miaka themanini.

octopus n pweza.

oculist n daktari wa macho. **ocular** adj -a macho; kwa macho; kwa kuona. **ocularist** n mtengeneza macho ya bandia.

odalisque n suria; kimada.

odd adj 1 -moja (pasipo mwenzi wake); -moja au zaidi (katika seti/jozi). 2 *(number)* witiri ~ *degree* nyuzi witiri ~ *number* namba witiri ~ *power* vipeo witiri. 3 pamoja na -ingine *a hundred ~ shilings* shilingi mia moja na ushei. 4 -sio -a mara kwa mara, -a muda (mfupi), -sio -a kawaida *at ~ times* katika nyakati fulani ~ *moments* nyakati fulani ~ *job* kazi za pembeni. 5 *(worthless)* -a ovyo, hafifu. 6 *(ridiculous)* -a mzaha; -a kuchekesha; -a ajabu ~ *man* mtu wa ajabu. **~ man out** mtu/kitu kilichobaki (baada ya vingine kuwa kwenye seti); *(colloq)* mtu aliyejitenga, aliye tofauti na wenzake wote *how ~!* ajabu! **~ly** adv kwa namna ya pekee. **~ity** n ugeni, ajabu, shani, kioja. **~ments** n 1 *(pl)* vikorokoro. 2 mabaki, masalia.

odds n *(pl)* 1 nafasi/uwezekano (wa kufaulu

otoscope n otoskopu: chombo cha

kupimia tundu la sikio

ottoman[1] n kiti kirefu (kisicho na mgongo au mkono) chenye matakia.

Ottoman[2] n Uturuki; Mturuki adj -a kituruki.

oubliette n gereza la shimoni.

ouch *interj* aaa! uui!

ought *(aux)* bidi; paswa, takiwa *I ~ to* napaswa, imenipasa, imenibidi.

out

ounce n *(abbr oz.)* 1 wakia. 2 *(pharm)*

aunsi.

our adj -etu. **O ~ Father** n Mungu Baba. **O ~ lady** n Bikira Maria. **O ~ Lord** n Bwana Wetu (Yesu Kristu). **~s** *pron, pred* adj -etu *a friend of ~s* rafiki yetu *~s was a lovely garden* bustani yetu ilikuwa nzuri *it became ~s by purchase* tulikipata kwa kununua. **~selves** *pron* sisi wenyewe! *did it by ~selves* tulifanya sisi wenyewe. *We all by ~selves* sisi wenyewe (bila msaada); wenyewe (bila kufuatana na mwingine).

oust vt **~ somebody (from)** ondosha, toa, fukuza.

out adv *part* 1 (kwa) nje *he is ~* hayumo (nyumbani) *we don't go ~ these days* hatutoki/hatutembei siku hizi *be ~* tokuwepo; *(of book in library)* tolewa, azimwa; *(of a dress)* -siotumika siku hizi; *(of workers)* goma; *(be mistaken)* kosa *I was ~ in my calculations* nilikosea katika hesabu zangu *you're not very far ~* hujakosea sana; *(of cricket)* tolewa. 2 toa, toka ~ *of the way*! *simile!* habedari! nipishe. **~ with it** toa; sema! onyesha!. *(in expressions)* **be ~ and about** pata ahueni *the book is ~* kitabu kimetoka *the chickens are ~* vifaranga vimeanguliwa *the roses are ~* mawaridi yamechanua *the secret is ~* siri imetoka, imejulikana, imefichuliwa *the sun is ~* jua limechomoza. 3 huko (mbali) *my cousin is ~ in America* ndugu yangu yuko huko Amerika. 4 *(indicating exhaustion, extinction)!* kuzimika/kwisha *the light is ~* taa

au kushindwa kufanya jambo) *the ~are in our favour* tuna nafasi nzuri ya ushindi. 2 kutokuwa sawa. **make ~ even** sawazisha mambo. 3

off

kutopatana. **be at ~ (with somebody) (over/on something)** bishana; gombana; zozana. 4 tofauti. **it makes no ~** hakuna tofauti; haidhuru; mamoja. **what's the** ~? haidhuru. 5 **~ and ends** n takataka; vikorokoro. 6 **the ~ n** (*gambling*) matumaini.

odium n chuki. **odious** adj -a kuchukiza, makuruhu, -a ikirahi. **odiously** adv.

odometer n odometa: chombo cha kupima masafa yaliyosafiriwa.

odour;(US)odor n 1 harufu, *(pleasant)* manukato; *(unpleasant)* uvundo; *(of body)* gugumu; *(of perspiration under armpits)* kikwapa, kutuzi. 2 sifa, upendeleo. **be in good/bad ~ with** pendelewa/topendelewa na. **~less** adj sio harufu. **odoriferous** adj -a kunukia; -a manukato. **odorous** adj *(poet)* -a kunukia.

odyssey n safari ndefu (yenye matukio mengi).

oecumenical adj *see* **ecumenical**.

Oedipus complex n *(psych)* (dhana ya) mapenzi ya binti kwa baba/mtoto wa kiume kwa mama yaliyofungamana na chuki ya binti kwa mama/mtoto wa kiume kwa baba.

o'er adv *see* **over**.

oesophagus n *see* **esophagus**.

of prep 1 (*indicating separation in space or time*) kutoka, kutokea. 2 *(indicating origin, authorship)* -wa; ya/za. 3 *(indicating cause)* kutokana na, ya, wa. 4 *(indicating relief, riddance)* na. 5 *(indicating material or substance)* ya.

off[1] adj 1 *(of horses, vehicles)* -a upande wa kulia *the ~front wheel* gurudumu la mbele upande wa kulia *the ~ horse (of a pair)* farasi aliye upande wa kulia. 2 -lio mbali zaidi. 3 -sio fanya kazi; -enye shughuli kidogo tu. ~ imezimika *the lease is* ~ mkataba umekwisha. 5 (*indicating completion*) kumaliza *before the week is* ~ kabla wiki haijamalizika. **cry one's eyes ~** lia sana (hadi dukuduku linakwisha). **~ and ~** kabisa, kupindukia. **~and away** kwa mbali sana *she was ~and away the most intelligent* aliwazidi wote

outback

akili kwa mbali sana. 6 kwa kutopatikana ~ *of print* sichopatikana. 7 *(in phrases)* **be ~ for** tafuta. **~ to** -enye nia, -enye kujaribu/kutarajia. **all ~** kwa jitihada zote. 8 **~ of** nje ya *fish cannot live ~ of water* samaki huishi majini tu; *(of motive or cause)* (ku)tokana na *he did it ~ of kindness* alifanya kutokana na huruma; *(from, among)* 5 ~ *of 10 failed* watano kati ya kumi walishindwa; *(by the use of)* kutokana na *she made a shirt ~ of a kitenge* alishona shati kutokana na kitenge; *(without)* pasipo *I'm ~ of money* nimeishiwa (pesa) *~of work* pasipo na kazi; *(origin or source)* kutoka/kutokea kwenye. **be ~ of it** tokaribishwa tokubaliwa, pweke; tohusika. 9 *(used as n)* **the ins and (the) ~s** wale walio ndani (ya shughuli fulani) na wasiokuwemo *(of details)* adj -a nje; towezekana. *put the letter in an ~ tray* weka barua katika trei ya (vitu vinavyokwenda) nje *your request is ~ of question* ombi lako haliwezekani. vt *(sl or colloq)* timua, fukuza.

outback *adj*, *n* *(e.g. in Australia)* porini, mbugani, sehemu za mbali (na miji).

outbalance vt pita, shinda, zidi uzito.

outbid vt piku; shinda katika mnada.

outboard *attrib* adj -a nje ya chombo (cha majini).

out-bound adj *(of a ship)* -a kuelekea mbali.

outbrave vt kabili kishujaa.

outbreak n kuzuka (kwa maasi, vita); mlipuko (wa hasira, ugonjwa n.k.).
outbuilding n kibanda (zizi, jiko) njeya nyumba kubwa.

outburst n kutoka kwa ghafla (k.m.

hewa katika puto, mvuke n.k); mlipuko (wa

hours saa baada ya kazi maalum.

off[2] *adverbial particle* 1 *(distance)* mbali *the University is seven miles* ~ Chuo Kikuu kiko umbali wa

off

maili saba; *(time)* muda *the general elections are not far* ~ uchaguzi mkuu hauko mbali; *(departure)* kuondoka *he's* ~ ameondoka ~*we go*, tunaondoka *take your hat* ~*!* ondoa kofia yako hiyo!. 2 vunjika, tofanyika! *the meeting is ~/broken~*, mkutano umevunjika/umevunjwa *the debate over language policy is* ~ mjadala juu ya sera ya lugha hautafanyika. 3 katika *the water/gas/electricity is* ~ maji/gasi/umeme umekatika. 4 -a mapumziko *the workers were given a day* ~, wafanyakazi walipewa siku moja ya mapumziko. 5 *(of food)* -liochacha. 6 *(in a theatre)* -a nyuma au kando ya/pembeni mwa jukwaa. 7 *(phrases)* **~ of**; *(US)* ~ *(prep)*. **on and ~; ~ and on**, mara chache *he comes here on and* ~ huja hapa mara chache. **right/straight ~** mara moja.

off[3] prep 1 toka, puuza *fall* ~ *a tree* anguka toka mtini *the car rolled* ~ *the slope* gari lilibingirika kwenye mteremko *cut another piece* ~ *the material* toa kipande kingine kwenye kitambaa *cut* ~ *the price* punguza bei. 2 *(of a road or street)* mchepuo, liochepuka. 3 nje kidogo *a building* ~ *the swamp area* jengo karibu na kinamasi *an island* ~ *the coast* kisiwa nje kidogo ya pwani. 4 *(colloq)* acha (tabia fulani) *he is* ~ *drinking)* ameacha tabia ya ulevi. **~ish** adj *(colloq)* -liojitenga (na shughuli za wengine). **~-licence** n liseni ya kuuza vileo vya kuchukua na kunywea kwingine; stoo/duka (linalouza vileo). **~-load** vt teremsha mizigo. **~-print** n lopoo: nakala (ya makala iliyo chapishwa katika kitabu, jarida). **~-hand** adv bila maandalio; bila kufikiri; kwa haraka, mara moja adj -sioandalia *be ~-hand with somebody* -tomjali mtu sana. **~-handed(ly)** adj,adv *(of behaviour)* -a kukatiza; bila kujali.

off[4] *pref (compounds)* **~-beat** adj *(colloq)* si -a kawaida, tofauti. **~-day**

offer

hasira); kuangua kicheko.

outcast *n*, *adj* mtu aliyetengwa na jamii.

outcaste *n*, *adj (e.g. in India)* mtu asiye na tabaka.

outgrow

outclass vt shinda, -wa bora kuliko.

outcome n matokeo *what will be the* ~ *of this?* matokeo yake yatakuwa nini?

outcrop n sehemu ya mwamba inayotokeza juu ya ardhi. ~ *rock* miamba nundu.

outcry n 1 makelele (ya hofu,

ghadhabu, hasira), yowe. 2 makelele (ya kupinga).

outdated adj liopitwa na wakati.

outdistance vt acha nyuma.

outdo vt pita, shinda, zidi fanya vizuri

zaidi *he was not to be ~ne* alikuwa hakubali kushindwa.

outdoor *attrib adj* -a nje *~clothes* mavazi ya kutokea nje wakati maalum (k.m. wa baridi kali, mvua n.k.). **~s** *adv*, *n* nje.

outer adj -a nje *the* ~ *man* umbo la nje la mtu (wajihi, vazi n.k.). **~most** adj -a mbali zaidi (kutoka kati); -a nje/juu kabisa.

outface vt tumbulia macho; thubutu; aibisha.

outfall n mdomo wa mto.

outfield n *(usu* **the** *~) (cricket and baseball)* sehemu ya uwanja mbali na mpiga mpira. **~er** n.

outfight vt shinda katika pambano.

outfit n 1 mavazi (yote yanayohusu shughuli/kusudi maalumu); zana (zote zinazo-husu shughuli fulani). 2 *(colloq)* kampuni. vt visha; toa/uza mavazi/zana. **~ter** n mwuza nguo.

n (*colloq*) siku mbaya.

offal n 1 matumbo/viungo vya ndani

vya mnyama. 2 takataka

offence;offense n 1 **an ~ against** kosa, dhambi, hatia; kuvunja sheria *an ~ against the law* uvunjaji wa sheria *be convicted of an ~* onekana na kosa. **capital ~** n kosa lenye adhabu ya kifo. 2 uchungu, chuki. **give/cause ~ (to somebody)** chukiza (mtu). **take ~ (at something)** chukizwa (na mtu). **no ~!** niwie radhi. 3 mashambulizi *weapons of ~* silaha za kushambulia. 4 kitu kinachoudhi/ chukiza/kera. **~less** adj. **offend** vi,vt 1 **offend against** kosa; kosea. 2 chukiza, udhi; tia uchungu. 3 kasirisha, udhi. **offender** n mkosaji, mhalifu.**offensive** adj 1 -a kuchokoza; -a kuchukiza; -baya. **offensive odour** n harufu mbaya *offensive to the morals of the community* -a kuvunja murua wa jamii *offensive words* matusi, maneno ya kuchukiza. 2 -a kukasirisha. 3 *(attacking)* -a kushambulia, -a shari, -a kutaka vita *offensive weapon* silaha ya kudhuru. *n* shambulio, mashambulizi. **take the offensive** anzisha/leta vita/ mashambulizi. **peace offensive** n kampeni ya kuleta amani. **offensively** adv. **offensiveness** n.

offer vt,vi 1 ~ **something to somebody; ~ somebody something; ~ something for something** toa; tolea, ahidi. **~ battle** -pa adui nafasi ya kupigana. **~ one's hand** toa mkono ili kusabahiana. **~ one's hand in marriage** posa. 2 **~ (to)** onyesha ~ *no resistance* toonyesha upinzani. 3 tukia; tokea. **as occasion ~s** nafasi inapotokea. n 1 ahadi (ya kufanya jambo/kutoa kitu) *an ~ of marriage* posa. 2 bei inayotolewa. **goods on ~** bidhaa ziuzwazo. **be open to an ~** wa tayari kupatana bei. **~ing** n 1 kutoa *the ~ing of bribes* kutoa

office

hongo. 2 sadaka. 3 kitu kitolewacho *peace ~ing* kitu kinachotolewa kurudisha maelewano baada ya ugomvi. **~tory** n sadaka (zinazotolewa kanisani).

office n 1 ofisi. **~-block** n jengo (kubwa) la ofisi. **~-boy** n tarishi. 2 Wizara; Idara *planning ~* Idara ya mipango *the Foreign ~*

outflank vt zunguka; *(outwit)* shinda kwa akili.

outflow n mbubujiko (wa maji, gesi n.k.).

outfox vt shinda kwa ujanja (mjanja mwenzake).

outgo n matumizi (ya hela).

outgoing adj 1 -nayotoka/hama,

-nayoondoka ~ *tenant* mpangaji ahamaye. 2 changamfu. **~s** n matumizi.

outgrow vt kua sana (hata nguo hazifai kwa kuwa ndogo); pita (mwingine) kwa kukua upesi; acha katika kukua (desturi mbaya, fikira za utoto); -wa

outgrowth

kubwa kuliko. ~ *one's strength* kua haraka mno.

outgrowth n 1 matokeo. 2 chipukizi.

out-herod vt **~ Herod** shinda. (katika ukatili, ulafi n.k.).

outhouse n banda la uwani; *(US)* choo ya nje.

outing n matembezi, mandari: *go for an ~* enda matembezi.

outlandish adj -a kigeni, -a ajabu. **~ness** n.

outlast vt ishi, dumu kuliko.

outlaw n haramia; mhalifu. vt *(ban)* harimisha; *(person)* fukuza (kwenye jamii). **~ry** n.

outlay n matumizi (kwa ajili ya

shughuli).

outlet n 1 mlango, tundu la kutokea maji/mvuke n.k. 2 *(fig)* fursa ya kutoa (hisia n.k. kutumia nguvu n.k).

outline 1 mstari wa kuonyesha umbo au mpaka *a map in ~* ramani ya mistari. 2 muhtasari. vt 1 chora mstari. 2 eleza kwa

Wizara ya Mambo ya Nje. 3 madaraka; cheo **~ bearer** n mtu mwenye madaraka/cheo fulani. 4 wajibu. 5 fadhila; huduma; msaada *perform the last ~ for* zika, toa heshima za mwisho. **~r** n 1 ofisa *assessing ~r* mthamini *public ~r* ofisa wa serikali *superior ~r* ofisa wa juu *police ~r* afisa wa polisi *prison ~r* ofisa wa jela. 2 *(in the army/police)* afande. 3 mtu mwenye madaraka *~rs of a society* viongozi wa chama. **official** adj 1 -a serikali, -enye madaraka rasmi. **official liquidator n** mfunga hesabu rasmi. **official receiver** n mpokezi rasmi. **official secrets** n siri za serikali. 2 *(formal)* -a kawaida, -a taratibu. n ofisa. **officially** adv kwa urasimu; kwa utaratibu. **officialdom** n utawala; urasimu. **officialese** n lugha ya kirasimu. **officiate** vt **officiate (as) (at)** 1 fanya kazi ya mtu wa cheo fulani. 2 *(rel)* salisha; ongoza. **officious** adj -a kuingilia, -a kujitiatia. **officiously** adv. **officiousness** n.

offing n sehemu ya bahari iliyo mbali (lakini inayoonekana) *gain an ~* zidi kuwa mbali toka pwani; *(fig)* karibu. **have something in the ~** -wa na kitu kinachoelekea kutokea karibu.

off-scourings n *(usu fig)* takataka, uchafu; masimbi; machicha.

offset vt fidia; sawazisha. vi chipua. **offshoot** n chipukizi; *(liter or fig)* ziada.

off-shore adj 1 -a bara. **~ shore wind** n pepo za bara. 2 mbali kidogo na pwani (kwa baharini). 3 **off-shore purchases** n *(US)* bidhaa zinunuliwazo na Marekani kutoka

oil

nchi nyingine ili kutoa msaada kwa

nchi nyingine.

off-side adj,adv *(football, hockey)* -a

kuotea, -nayo otea.

offspring n mtoto; *(of bird)* kinda.

offstreet n mbali na barabara kuu.

oft adv *(in poetry)* mara nyingi.

muhtasari.

outlive vt ishi dumu kuliko; dumu hata jambo lisahauliwe.

outlook n 1 mandhari. 2 matarajio. 3 mitizamo, msimamo (wa mambo).

outlying adj -a mbali, -a nje (na kiini).
outmanoeuvre vt shinda/pita kwa ujanja.

outmarch vt tangulia mbele ya, enda upesi kuliko.

outmatch vt shinda, pita.

outmoded adj -a mtindo wa zamani.

outmost adj *see* **outermost**

outnumber vt zidi, -wa -ingi kuliko.

out-of-date adj -liopitwa na wakati, -siotumika tena.

out-of-door(s) adj *see* **outdoor**

out-of-the-way adj 1 -isiyo barabarani,
outpace *v* enda haraka zaidi, zidi mwendo.

out-patient n mgonjwa asiyelazwa (hospitalini), mgonjwa wa nje.

outperform *v* tenda bora kuliko mwingine.

outplay vt *(of games etc)* shinda, zidi (katika ustadi wa kucheza).

outpoint vt *(boxing etc)* shinda kwa

outside

pointi.

outpost n 1 *(mil)* mahali wanapolinda askari mbali na kundi kuu la jeshi. 2 makazi ya mbali, kituo cha mbali.

outpouring n 1 mbubujiko, miminiko. 2 *(usu* **~s***)* kutoa dukuduku/mihemko.

output n 1 mazao ya kiwanda, mgodi n.k.; nishati/nguvu inayotolewa; habari zitokazo kwenye kompyuta.

~-times adv *(archaic)* mara nyingi; mara kwa mara.

often adv 1 mara kwa mara, mara nyingi *more ~ (usually)* aghalabu, kwa kawaida, kwa desturi *many times and ~* mara nyingi. 2 *(in phrases)* **how** ~? mara ngapi? **as ~ as** kila mara. **as ~ as not;more ~ than not** mara nyingi sana; mara kwa mara; aghalabu. **every so ~** mara mojamoja. **once too ~** mara moja zaidi; mara ya mwisho.

ogle vi,vt **~(at)** tazama kwa matamanio.

ogre n *(in fables)* zimwi. **~ish** adj -a kizimwi. **~ss** n zimwi (la kike).

ohm n *(elect)* omu: kizio cha

nishati.

oho *interj* aha!

oil n 1 mafuta *palm-~* mawese *cod-liver ~* mafuta ya samaki. 2 *(phrases)* **burn the midnight ~** soma usiku. **pour ~ on the flame(s)** kasirisha zaidi; zidisha ugomvi. **pour ~ on troubled waters** fanya/sema/tuliza (kwa namna ambayo unamaliza ugomvi/hasira). **smell of the midnight ~** onekana kwamba umekesha ukisoma. **strike ~** pata mafuta (kwa kuchimba); fanikiwa; *(fig)* tajirika sana. *(compounds)* ~ **bearing** adj (tabaka ya jabali) yenye madini ya mafuta. ~ **burner n** chombo kiendacho kwa mafuta. **~-cake** n mashudu. **~-can** n kopo la kutilia mafuta. **~-cloth** n kitambaa kisichopenyeza maji. **~-colours n** rangi za mafuta. **~ field** n eneo la visima vya mafuta. **~-fired** n *(of a furnace)* -enye kutumia mafuta kuwaka. **~- palm** n mchikichi. **~-paper** n karatasi ya

ointment

mafuta. **~-rig** n mtambo/mashine ya kuchimbia mafuta. **~-silk** n hariri mafuta. **~-skin** n kitambaa cha mafuta (kisichopenyeza maji). **~-tanker** n meli ya mafuta. **~-well** n kisima cha mafuta. vt lainisha kwa mafuta ~ *the machine* tia mafuta kwenye mashine (ili kuilainisha); *(fig)* fanya mambo yaende vizuri. ~ *(more usu* **grease**) *somebody's palm* -pa mrungura/ honga. **~ed** adj *(usu* **well-~ed)** *(sl)* -liolewa kidogo. **~er** n 1 kopo la mafuta.

outrage n kitendo kiovu cha ukatili, jeuri, ufisadi *an ~ against morals* kitendo cha ufisadi kinachopinga kabisa maadili. vt tendea uovu, halifu. **~ous** adj 1 -a kufedhehesha; -a kifisadi, -a kikatili. 2 *(of price)* -a kuruka. **~ously** adv.

outrange vt -wa na masafa marefu zaidi.

outrank vt -wa cheo cha juu kuliko, zidi kwa cheo.

outre adj -enye kuvuka mipaka (ya maadili, desturi nk.).

outride vt kimbiza farasi kuliko. **~er** n msindikizaji msafara (kwenye farasi, pikipiki n.k.).

outrigger n mrengu, ndubi, parapi.

outrigged adj -enye mrengu.

outright adv 1 *(at once)* mara, papo hapo; moja kwa moja *he killed him ~* alimwua papo hapo. 2 *(openly)* wazi, dhahiri adj -a wazi.

outrival vt shinda.

outrun vt shinda kwa mbio, tangulia mbele ya; *(fig)* zidi.

outsail vt safiri (baharini) haraka kuliko.

outsell vt uza kuliko nyingine.

outset n mwanzo. **at the ~** mwanzoni. **from the ~** toka mwanzo.

outshine vt shinda, pita (kwa uzuri n.k.).

outside n 1 upande wa nje *from the ~* kutoka nje *on the ~* nje. 2 sura *know only the ~ of something* fahamu sura tu ya kitu. 3 *(limit)* upeo; mpaka. **at the (very)** - sanasana. 4 jalada. 5 *(of football etc)* wingi ~ *left* wingi wa kushoto adj 1 -a nje. 2 *(of place)* -a mwisho.

outsize

3 *(work)* -a nje ya kiwanda. 4 *(of price)* -a juu kabisa adv nje; barabarani; mbele ya nyumba prep nje ya. n 1 mtu asiye wa jamii/kundi/ chama; mtu asiyekubaliwa na jamii. 2

2 fundi mafuta. 3 meli ya mafuta. **~y** adj 1 -enye mafuta. 2 laini. 3 janja. **~iness** n *also see* **oleaginous**.

ointment n lihamu; dawa ya kuchua.

okapi n okapi : aina ya paa wa Afrika ya kati.

okay *(abbr* **OK***)* adj,adv *(colloq)* sawa, -safi. vt kubali/kubalia. n kukubali; kibali *I have got my ~ for* nimepata kibali cha.

okra n *(plant)* mbamia, mbinda; *(pods)* bamia, binda.

old adj 1 -enye umri wa *how ~ are you?* Una miaka mingapi/umri gani? 2 zee; kongwe. **an ~ man** n mzee, shaibu. **an ~ woman** n ajuza; *(colloq)* mke. **~age** n uzee; ukongwe. **~ age pension** n pensheni ya uzeeni. **~ and young** watu wote, kila mmoja; *(of things)* -a zamani; kuukuu, liochakaa. 3 -a zamani; -a muda mrefu. **in the ~ days** zamani. **the good ~ days** nyakati njema za kale; zama za. **~ boy/girl** n mwanafunzi wa zamani wa shule. **one of the ~school** mtu wa kale, anayeshikilia mambo ya zamani. **~ country** n nchi ya zamani (mtu alikohama). **the O~ World** n Ulaya, Asia na Afrika. **~ soldier** n askari wazamani/muda mrefu. **~ guard** n mfuasi/shabiki wa zamani/muda mrefu. **~ offender** n mhalifu wa muda mrefu. **an ~ hand (at something)** mtu mwenye ujuzi mwingi (kutokana na kufanya kazi fulani kwa muda mrefu). ~

omega

fashioned adj -liopitwa na wakati, -a kale. **~ hat adj** *(colloq)* -a kale ~ *time world* -a wakati uliopita. **~ timer** n mtu wa siku nyingi;mtu aliyejihusisha na mahali/kitu (fulani) kwa muda mrefu. **come the ~ soldier (over somebody)** *(colloq)* dai kuwa na ujuzi mwingi kutokana na kufanya kazi muda mrefu. 4 *(worn out)* -kuukuu, -liochakaa. 5 *(colloq) (used infront of names and addressing people)* mzee *listen ~ man* sikiliza mzee. **~ Harry/ Nick/Scratch** Shetani. **the ~ man** n baba; mume. **the ~ woman** mke. n 6 *(used as intensifier) (sl)* sana. **a high ~ time** wakati mzuri sana (hasa katika starehe). **any ~ thing** kitu chochote kiwacho. n zamani, kale. **in days of ~** siku za zamani. **the men of ~** watu wa kale. **~ish** adj -a zamanizamani; *(colloq)* safihi. 3 *(racing)* farasi asiyetegemewa kushinda.

outsize adj kubwa sana. n kipimo kikubwa sana (cha nguo).

outskirts n *pl* kiunga (cha mjini), pembezo, kando.

outsmart vt *(colloq)* shinda kwa akili; hadaa.

outspan vt,vi fungulia farasi/ng'ombe/ punda katika gari.

outspoken adj -enye kusema yalivyo, bila kuficha *an ~ man* mtu asiyeogopa kusema ukweli. **~ly** adv. **~ness n.**

outspread adj -enye kuenea/ kutandazika; -lionyooka.

outstanding adj 1 -liobaki, -liosalia;

-liopo ~ *debts* madeni yaliyobaki. 2 *(prominent)* -liojipambanua/jitokeza.

outstation n kituo cha mbali/mbugani.

outstare vt kodolea sana macho (kushinda mwingine).

outstay vt kaa, baki zaidi kuliko muda unaofaa **~ one's welcome** kaa mahali muda mrefu mno (hata kuchukiza wenyeji wako).

outstretched adj -lionyooshwa sana

(hasa mikono ya mtu).

outstrip vt shinda, pita, zidi.

outtalk vt hinikiza, shinda katika kuongea/mazungumzo.

outvalue vt -wa -a thamani kubwa kuliko; thaminisha zaidi.

outvie vt shinda (katika mashindano)

~ *each other* shindana.

outvote vt shinda kwa kura nyingi zaidi.

outwalk vt shinda kwa mwendo. **outward**

zeezee. **~en** adj *(arch, liter)* -a zamani, -a kale. **in ~en days** siku za kale. **~ster** n *(colloq)* (mtu) mzee.

oleaginous adj -a mafuta; -a kuteleza, laini, -enye mafuta.

olfactory adj -a kunusa; -a kuhusu

harufu ~ *nerves* neva za harufu.

oligarchy n utawala wa serikali ya

wachache. **oligarch** n mjumbe wa serikali hiyo.

olive n 1 **~ (tree)** n mzeituni. **wild ~ tree** n mchekele ~ *grove* bustani ya mizeituni; *(fruit)* zeituni. 2 jani/tawi la mzeituni (alama ya amani). **hold the ~-branch** -wa tayari kuzungumzia amani adj -a zeituni. **~ oil** n mafuta ya zeituni.

Olympic adj -a Olimpiki: *Olympic*

games michezo ya Olimpiki. **Olympiad** n kipindi cha miaka minne baina ya Michezo ya Olimpiki. **Olympian** adj *(of manners etc)* -zuri kabisa; -a kama Mungu n mmojawapo wa miungu ya Kigiriki.

ombudsman n **the O ~** n Mchunguzi

Maalum (anayechunguza malalamiko ya wananchi).

omega n 1 omega: herufi ya mwisho ya

omelet(te)

alfabeti ya Kiyunani. 2 *(end)* mwisho. **alpha and ~** mwanzo na mwisho.

omelet(te) n kimanda, kiwanda *sweet ~* andazi la mayai lenye sukari na jam.

omen n ndege, fali; *(sign)* ishara, dalili *good ~* ndege njema, dalili ya bahati njema *bad ~* ndege mbaya, kisirani *of ill ~* -a ndege mbaya. vt onyesha dalili, -wa ishara ya. **ominous** adj -a ndege mbaya, -a kisirani; -a kuogofya. **ominously** adv.

omit vt 1 **~ to do/doing something** acha, ruka; kosa, -shindwa *do not ~ to do that*

adj 1 -a upande wa nje; -a

kuonekana, -a usoni. 2 a kuelekea nje **~ly** *(also* **~s***)* adv kwa nje, usoni. **~-bound** adj *(of ship)* -enye kuondoka kwenda mbali.

outwear vt,vi 1 dumu zaidi. 2 chakaa;

chakaza mpaka isiwe na thamani

over

tena.

outweigh vt 1 pita kwa uzito (kwa

nguvu). 2 wa na uzito/maana zaidi, shinda (kwa uzito)/maana zaidi.

outwit vt shinda kwa akili.

outwork n boma la mbele. vt shinda

(kwa bidii, wepesi wa kazi).

ouzel n kizamiadagaa.

ova *pl of* **ovum. ovary** n ovari.

oval adj -enye umbo la yai.

ovation n makofi ya shangwe, vifijo.

oven n joko, oveni. **~ware** n vyombo

vinavyostahimili joto/vinavyotumika jikoni.

over[1] prep 1 juu ya *spread a mat ~ the floor* tandika mkeka juu ya sakafu *the sky is ~ our heads* mbingu iko juu ya vichwaa vyetu *be ~ one's head (colloq)* shinda kuelewa. 2 -enye kutawala/ kuongoza, -enye cheo cha juu zaidi *Juma is ~me in the office* Juma ni kiongozi wangu ofisini. 3 -ote, sehemu zote *she has travelled all ~ Africa* ametembea Afrika kote. 4 kule, upande mwingine *who is ~ there?* nani yuko kule (upande mwingine) *look ~ the wall* angalia upande wa pili wa ukuta *~the way* upande wa pili wa barabara. 5 **~** mpaka mwisho wa muda wa, -ote, hadi *can you stay ~ Sunday* unaweza kukaa Jumapili yote. 6 zaidi ya *they worked for ~ 3 hours* walifanya kazi kwa zaidi ya saa 3. **~and above** zaidi ya (hayo). 7 wakati ule ule (wa shughuli) *he went to sleep ~ his work* alisinzia wakati

usiache kufanya hayo. 2 ruka, acha. **omission** n 1 kitendo cha kuacha; kukosa kufanya, kutotenda; *(error)*. kosa 2 jambo lililoachwa/ lililorukwa.

omnibus n *(old use)* basi (gari kubwa la abiria) *(attrib)* makusudi mengi pamoja; jungu kuu *an ~ volume* vitabu vingi vilivyo katika jalada moja *~ train* garimoshi la abiria.

omnipotence n kudura. **omnipotent** adj -enye kudura *the Omnipotent God* Mwenyezi Mungu.

Omnipresent adj -enye kupatikana/ kuwa kila mahala.

omniscience n *(formal)* maarifa/kujua yote. **omniscient** adj -enye maarifa yote.

omnivorous adj -a kula chochote; *(fig) an ~ reader* msomaji wa kila kitabu.

on[1] adv *part* 1 *(to show progress, activity) come ~* fanyafanya; fanya haraka. *work ~* endelea na kazi. **and so ~** na kuendelea, na kadhalika. **later ~** baadaye. **~ and ~** bila kukoma/kusita. 2 *(to show places)* kuwa juu ya; kuvaa *your hat is not ~ straight* hukuvaa sawa kofia. **~ to**, prep juu ya. 3 *(contrasted with off) the lights are ~* taa zinawaka; endelea kuwepo *is water ~?* maji yangalipo?, maji yako? 4 *(combined with be and have in various meanings) what's ~?* kuna nini? *have you anything ~ tonight*? unafanya chochote leo usiku? **be ~**

once

about something *(colloq)* endelea kuzungumzia/kulalamika juu ya jambo. **be ~ at somebody** *(colloq)* sumbua, kera, fuatafuata. *be ~to somebody/something* wasiliana na; jua juu ya *be ~ to a criminal* wa na habari juu ya mhalifu. **be ~ to a good thing** shikilia jambo jema, fanikiwa. 5 kwa kuelekea. **head ~collision** n kugongana uso kwa uso.

on[2] prep 1 juu ya, -ni *put posters on*

the wall bandika mabango/picha ukutani *suffer disaster ~ disaster* pata makosi juu ya mkosi. 2 *(indicating time) ~ Sunday* Jumapili *let's meet ~ 1st May* Tukutane Mei Mosi ~

akifanya kazi yake. 8 kuhusu *we talked ~ his problems* tulizungumza kuhusu matatizo yake adv 1 *(full, turn)* **fall ~** angukia **turn~** geuka/geuza. **roll ~** biringika. 2 *(upwards, outwards)* **boil ~** furumia. 3 *(from start to finish)* **look ~** pitia; angalia toka mwanzo hadi mwisho. **think ~** fikiria. 4 tena *say it ~* sema. **(all) ~ again** tena (toka mwanzo). **~ and ~ again** tena na tena, mara nyingi. 5 kwa kuvuka/

over

kwenda upande wa pili *come ~to our house* karibu nyumbani. **~ against** *(lit)* kinyume cha; kwa kukinzana na. 6 nayobaki *is there any wine left~?* kuna divai iliyobaki? 7 zaidi *children of thirteen and ~* watoto wenye miaka kumi na tatu na zaidi. 8 liokwisha; -liofikia mwisho *the meeting is ~* mkutano umekwisha. 9 *(from one to another) go ~to the enemy* jiunga na adui *~to you!* kwako! 10 sehemu zote, kote *she is famous all ~ Tanzania* ni maarufu kote Tanzania *pref* mno, -a kupita kiasi, liozidi, sana. **~-cook** vi,vt ivisha mno. **~-excited** adj enye mpwito-mpwito, liohemkwa/sisimka mno. **~-payment** n malipo yaliyozidi.

over[2] n *(cricket)* idadi ya mipira inayotupwa mfululizo.

overact vt,vi zidisha mbwembwe (hasa katika kuigiza).

overall adj -a jumla adv kwa jumla. n *(pl)* ovaroli, bwelasuti.

overarch vt fanya tao juu ya.

overarm adj,adv *(cricket etc)* -enye/kwa kurusha mkono juu ya bega.

overawe vt tisha, ogofya, fadhaisha;

stahisha mno.

overbalance vt,vi 1 angusha; anguka. 2 pita, zidi (kwa uzito n.k.).

overbear vt shinda; tiisha. **~ing** adj

-enye nguvu; -enye kutiisha/ kulazimisha wengine; dhalimu.

Fridays kila Ijumaa ~ *arrival* nitakapofika. ~ *time* kwa wakati unaotakiwa/ulioahidiwa. 3 *(indicating direction)* **turn one's back ~ somebody** tojali mtu, pa kisogo. 4 *(indicating charge) put tax ~ cigarettes* wekea sigara kodi. 5 *(indicatinga proximity)* karibu na *a town ~ the coast* mji karibu ya pwani. 6 kuhusu, juu ya *a lecture ~ publications* mhadhara juu ya machapisho *be keen ~ the law* jihusisha mno na sheria. 7 *(indicating membership) she is ~ the commission* yeye ni mjumbe wa tume. 8 *(expressing the basis/reason for something)* kwa *a book based ~ facts* kitabu tokana na matukio halisi. 9 *(followed by* n *or adj) (indicating action, manner, state) ~ business* kikazi *~ tour* kitalii *buy something ~ the cheap (colloq)* nunua kwa bei rahisi *be ~ fire* ungua.

onanism n punyeto; kujamiiana kuliko katishwa.

once adv 1 mara moja *Juma came here ~* Juma alikuja hapa mara moja *we go to the cinema ~ a week* huwa tunakwenda sinema mara moja kwa wiki. **~ more** tena, mara nyingine. **~ or twice**; **~ and ~ again**; ~ **in a while** mara chache tu. **(for) this**

oncoming

~; (just) for ~ mara hii tu. 2 hapo kale, hapo nyuma, wakati fulani *he ~ lived here*, hapo nyuma/wakati fulani aliwahi kuishi hapa. *(in story-telling style)* **~ upon a time** hapo zamani. 3 **never~**; **not ~** hata mara moja *he never ~ agrees with us* hakubaliani nasi hata mara moja. 4 **at ~** mara moja, bila kuchelewa; papo hapo *come here at ~* njoo hapa mara moja *at ~ he collapsed* papo hapo alizirai; wakati huohuo; kwa wakati mmoja *don't do many things at ~* usifanye mambo mengi kwa wakati mmoja. **all at ~** ghafla *all at ~ I saw him* ghafla nilimwona. **get/give somebody/something the ~-over** *(colloq)* tupia kitu/mtu macho, pitia.

oncoming adj -nayofuata, -nayokuja. n kuja, kufika.

one adj 1 -moja ~ *hundred*, mia moja. 2 -a kwanza *standard ~* darasa la kwanza *book ~* kitabu cha kwanza *chapter ~*, sura ya kwanza. 3 -moja (fulani) ~ *day* siku moja fulani, siku moja. 4 sawa *they all did it in ~*

overbid vt,vi 1 *(at an auction)* shinda bei. 2 toa bei zaidi ya thamani ya kitu. 3 *(bridge)* taja thamani isiyoweza kufikiwa; taja thamani zaidi ya mwenzio. n kushinda bei; kutoa bei ya juu sana; *(bridge)* kutaja thamani zaidi.

overblown adj 1 *(of flowers)* -liochanua, wazi kabisa; -lioanza kuharibika. 2 -enye madoido mengi mno, -a kupita kiasi.

overboard adv kutoka kwenye chombo, toka chomboni *fall/jump ~* anguka/ruka kutoka kwenye chombo

overdue

throw somebody~ (fig) tupa, telekeza. **go ~** *(colloq)* vutiwa mno na.

overbore; overborne vt *see* **overbear**.

overbuild vt jenga (nyumba) nyingi sana, jaza nyumba mno *overbuilt area* eneo lililojaa nyumba.

overburden vt lemeza, twisha mawazo mazito mno (k.m. huzuni). n udongo wa juu ya ardhi (ambao ni sharti uondolewe ili kufikia mkaa wa mawe).

overcall vt,vi *see* **overbid**.

overcapitalize vt kadiria mtaji mkubwa kupita kiasi. **overcapitalization** n.

overcast adj 1 *(of the sky)* -liotanda

mawingu *the sky is ~* mawingu yametenda angani. 2 *(fig)* -a huzuni, -a majonzi.

overcharge vt 1 toza fedha nyingi mno, uza ghali mno. *(overload)* tia -ingi mno n 1 malipo ya kupita kiasi. 2 *(elect)* chaji kubwa kupita kiasi.

overcloud vt 1 tanda(za) (mawingu). 2 *(fig)* tia majonzi, huzuni, uzito.

overcoat n koti kubwa la kuvaa juu ya

nguo nyingine.

overcome vt 1 shinda. 2 **be ~ with/by** dhoofishwa/lemewa/jawa na.

style wote walifanya mtindo sawa/mmoja. **be at ~ (with somebody)** -wa na mawazo sawa. **It's all ~ (to somebody)** -ote sawa, ni mamoja. **become ~; be made ~** ungana; oana. 5 *(phrases)* ~ **and all** kila mtu. **all in ~** (ote) kwa pamoja. **~ or two** chache. **by ~s and twos** mmojammoja *people began to leave the meeting in ones and twos* watu walianza kuondoka mkutanoni mmojammoja. **~ up (on somebody)** -wa na nafuu (zaidi ya mwingine), zidi. **number** ~ *(colloq)* (mtu) mwenyewe. *he's always thinking of number ~* daima anajifikiria mwenyewe tu *indef pron* 1 kitu kimoja; mojawapo *the big book and the little ~* kitabu kikubwa na kidogo *which ~ do you like* ni kipi unachokitaka? *pick me out some good ~s* nichagulie nzuri *~ of my girls* mmojawapo wa wasichana wangu; *(colloq)* -le: *I want the red ~* nataka

only

ile nyekundu. 2 *person pron* fulani. *the little ~s* watoto. **the Holy O~** Mungu. 3 **~ another** -an -a *they hate ~ another* wanachukiana. 4 *impers pron* mtu *she is not ~ to give up easily* yeye si mtu wa kukata tamaa kirahisi. 5 *(compounds)* **~-armed** adj -enye mkono mmoja. **~-armed bandit** n *(colloq)* mashini ya kamari inayoendeshwa kwa sarafu. **~eyed** adj chongo. **~-horse** adj -enye kuvutwa na farasi mmoja; *(fig)* -siokuwa na vitu vingi, duni. **~-idead** adj -lio na wazo moja tu. **~-man** adj -enye kufanywa na mtu mmoja tu. **~-sided** adj -a upande mmoja; -a upendeleo. **~time adj** -a zamani. **~track mind** n -enye wazo moja tu. **~way street** n njia moja (hairudi). **~self** *reflex pron* mwenyewe *one must do it ~self* mtu lazima akifanye mwenyewe.

onerous adj -zito, -a kutaabisha; -a kuhitaji jitihada nyingi.**~ly** adv. **~ness** n.

on going adj -enye kuendelea, -enye

kufanyika muda wote.

onion n 1 kitunguu *spring, green ~* kitunguu kibichi. 2 *(sl)* kichwa. **be off one's ~** -wa na kichaa. *know one's ~s (sl)* fahamu kazi yako tokana na uzoefu/tajriba. **~-skin** n ganda la kitunguu; karatasi nyepesi,nyembamba na ngumu sana.

overcrop vt lima mno hadi ardhi inapoteza rutuba.

overcrowd vt songamana songa. **overdo** vt 1 fanya (kazi) kupita kiasi. 2 *(exaggerate)* tia chumvi, zidisha. 3 *(cooking)* ivisha mno.

overdose n kuzidisha kiasi cha dawa kinachohitajiwa. vt -nywa/toa dawa kupita kiasi.

overdraft n ovadrafti: deni katika

akaunti ya benki.

overdraw vt 1 toa, -wekua zaidi (kuliko fedha zilizopo) *~one's account* wekua fedha zaidi (kuliko zilizowekwa). 2 *(lit)* tia chumvi.

overdress vt,vi jionyesha kwa mavazi (zaidi ya inavyopaswa).

overdrive n gia ya mbio (inayoongeza mwendo bila kutumia petroli nyingi).

overdue adj -a kuchelewa, -a kupitiliza muda *long ~* -liopitiliza

overeat

muda mrefu.

overeat vt,vi -la kupita kiasi, lafua. **over-estimate** vi kadiria kupita kiasi, thamini mno, kuza thamani. n kisio la juu.

overfeed vt,vi -la/lisha mno.

overfill vt,vi jaa/jaza mno.

overfishing n tabia ya kuvua samaki wengi kuliko kiasi hata kupunguza idadi yao mtoni, ziwani, baharini n.k.

overflow vt,vi 1 furika *the toilet is ~ing* choo kimefurika. 2 **~ with** -jaa, jawa na *the mother was ~ing with happiness* mama alikuwa amejawa na furaha. n 1 mafuriko. 2 *(superfluity)* ziada. 3 *(outlet)* mahali pa kutokeza maji.

overgrown adj 1 -liokua upesi mno. 2 -liofunikwa kwa majani au miti. **overgrowth** n 1 kukua upesi mno. 2 majani/mimea

online adj -liounganishwa/tawaliwa/ dhibitiwa na kompyuta kuu.

onlooker n mtazamaji *the ~ sees most of the game (prov)* mtazamaji (ndiye) mfaidi yote.

only adj -a pekee, -a peke ~ *child* mtoto pekee adv 1 tu, basi *he* ~ yeye tu *he can ~ say 'no'* anaweza tu kusema `la' *if ~ he would come* laiti angekuja. 2 ~ **too** sana, kabisa. *I shall be ~ too glad* nitafurahi sana *the news proved ~ too true* habari zilithibitika kuwa ni kweli kabisa *conj* ila, lakini, isipokuwa *I would do it with pleasure ~ I have no time*

onomatopoeia

ningeifanya kwa furaha lakini sina nafasi. **~that** isipokuwa, kwamba, ila tu.

onomatopoeia n onomatopia/tanakali sauti: ujenzi wa neno kwa kuiga sauti/mlio wa kitu.

onrush n mmiminiko mkali.

onset n 1 shambulio. 2 mwanzo (wenye nguvu) *at the first ~* mwanzoni mwa.

onshore adj,adv -a ufukoni; kuelekea ufukoni.

onslaught n shambulio, mvamio.

onto prep *see* **on**.

ontology n ontolojia: idara/nadharia (yametafizikia) inayojishughulisha na asili ya uhai/maisha.

onus n **the ~** n daraka, wajibu; mzigo, jukumu *~ of proof* dhima ya kuthibitisha *the ~ lies with you* wajibu wako (kuthibitisha)/kazi kwako (sasa).

onward adj,adv mbele.

oodles n *(sl)* **~ of** wingi, chungu (nzima) *~ of money* pesa kibao/ chungu nzima.

oomph n *(sl)* mvuto, bidii.

ooze n matope, kinamasi. vt,vi vuja, tona, chirizika *their courage ~d away* uhodari wao ulitoweka kama maji yalivyotiririka. **oozy** adj iliyoota sana na kufunika ardhi.

overhang vt,vi 1 tokeza juu ya. 2 elekea/tishia kutokea. n sehemu inayotokeza.

overhaul vt 1 chunguza kwa makini (na kutengeneza ikibidi); *(of engine)* suka upya; *(colloq) go to the doctor to be ~ed* enda kwa daktari kwa uchunguzi (kuhusu afya).

overhead adv juu (ya kichwa) adj 1 -a juu (ya kichwa). 2 *(of business)* -a uendeshaji; (*expenses/charges*) gharama za uendeshaji k.v. kodi, ushuru, mishahara n.k..

overhear vt sikia bila kukusudia; *(deliberately)* dukiza.

overheat vt,vi pata/pasha joto kupita

kiasi chake.

overjoyed adj -a kufurahi mno, -liojaa furaha.

overkill n uwezo wa kuharibu/kuua n.k. uliozidi kiasi.

overland adv kwa nchi kavu adj -a

nchi kavu.

overlap vt,vi 1 pishanisha; pishana. 2 *(fig)* lingana kwa mambo mengine. n kitu kilicho juu ya; sehemu zinazolingana.

overlay vt tia/weka juu ya, funika,

override

tandaza. ~ **something with something** funika kitu na kitu kingine. n kifuniko.

overleaf adv upande wa nyuma/pili wa (karatasi n.k.).

overleap vt,vi rukia upande wa pili;

(fig) enda mbali, jaribu kupita kiasi, zidi.

overload vt jaza mno, pakia (gari n.k.) kuzidi kiasi; *(elect)* tia chaji nyingi zaidi.

overlook vt 1. tazama kutoka juu; -wa juu ya. 2 togundua; toangalia; totilia maanani. 3

1 -a matope, -a kinamasi. 2 majimaji.

opal n opali: kito chenye rangi ya maziwa na maji. **~escent** adj -a opali. **~ine** adj -a opali. n kito cheupe kinachobadili rangi.

opaque adj 1 -siopenyeka nuru. 2 -sio metameta. 3 -pumbavu. 4 gumu kuelewa; -enye utata wa maana. **opacity** n 1 hali ya kutopitisha nuru. 2 utata wa maana. **~ly** adv. **~ness** *n.*

op art n sanaa dhahania mauzauza inayotatanisha ya kisasa.

open adj 1 wazi, -eupe *the door is open* mlango u wazi. **~ eyed** adj -enye macho wazi, -lio na makini; -a mshangao. **~-mouthed** adj -lafi; -liopigwa bumbuazi, lioduwaa. **~ vowel** n irabu wazi. **~ work** n nakshi/urembo katika lesi n.k.. 2 -sio zingirwa, -sio ua, -sio na kizuizi. **the ~ sea** n bahari kuu. **an ~ river** n mto unaopitika bila kizuizi. 3 siofunikwa, wazi, siokipaa *an ~ boat* mtumbwi wazi *an ~ drain/sewer* mtaro *in the ~ air* nje. **~-air** *attrib* adj -a kufanyika nje *an ~-air dance* dansi inayochezewa nje. **~ prison** n kifungo/ jela ya nje; isiyobanabana. **~ air theatre** n uwanja wa nje wa maonyesho; maonyesho ya nje, jengo la tamthilia lisilo na paa. 4 -liochanua; -liosambazwa *the flowers were all ~* maua yote yalikuwa yamechanua *the papers lay ~ on the floor* karatasi zilisambaa kwenye sakafu. **with ~ hands** kwa moyo mkunjufu, kwa wingi wa fadhila. **~handed adj** karimu. **~ hearted** adj (m) kweli. **with ~ arms** kwa upendo/raghba. **~ order** adj *(of troops)* -lioachana sana kwa nafasi; -a watu wote; -a bure, -a wazi *an ~ competition* mashindano ya watu wote/wazi. **the ~door** n sera ya biashara bila ushuru, huru; kuruhusu wafanyabiashara wa kigeni nchini. **the ~shop** n kiwanda ambapo wafanya kazi wanachama na wasio wanachama wana maslahi na utetezi sawa. **keep ~ house** wa karimu kwa watu wote. 5 -siotolewa uamuzi. **~ ended adj** *(of a debate etc)* wazi, -sio na hatima maalumu. **an ~question** n swali lisilokuwa na jibu moja/lisilohitaji kukatiwa shauri. **an ~ verdict** n uamuzi usomshitaki mtu/unaodhihirisha sababu ya kifo bila kusema kama ni cha ajali/makusudi/faradhi n.k.. **have/keep an ~ mind (on something)** tofikia uamuzi; -wa tayari kupokea mawazo/mashauri mapya n.k. 6 dhahiri *an ~*

samehe. 4 simamia.

overlord n *(old)* kabaila.

overly adv mno, kwa kuzidi kiasi.

overmantel n rafu za mapambo (juu ya meko).

overmaster vt tawala kabisa; shinda.

overmuch adj -ingi mno adv kwa wingi mno.

overnight adv 1 usiku kucha adj -a

usiku. 2 *(fig)* -a ghafla sana.

overpass n tambukabaraste.

overpay vt lipa mno. **~ment** n. **overplus** n baki; ziada.

over-populated adj lio na watu wengi mno. **overpopulation** n.

overpower vt shinda (kwa nguvu nyingi); tiisha. **~ing** adj -lioshinda kwa nguvu, -enye nguvu nyingi *an ~ing stink* harufu mbaya tena kali sana.

overprint vt 1 *(photog)* chapa kuwa nyeusi kuliko ilivyokusudiwa. 2 chapa nakala nyingi. 3 chapa maandishi juu ya maandishi mengine. n maandishi yaliyogandamizwa.

over-produce n zalisha kupita kiasi. **overproduction** n.

overrate vt thamini zaidi kuliko inavyostahili.

overreach vt 1 shinda kwa hila, ghilibu, rubuni. 2 ~ **oneself** jiharibia kwa kutaka kufanya kupita kiasi.

override vt 1 puuza; fanya kinyume; *(of a horse, donkey etc)* chosha kwa kuendesha.

overrule

overrule vt batilisha, tangua.

overrun vt 1 *(mil)* tanda nchi/mahali,

(agh na kutia hasara). 2 enea *weeds have ~*

scandal -kashfa dhahiri. **an ~ letter** n barua inayo chapishwa jaridani. 7 -siolindwa, -siokingwa. **be/lay oneself ~ to something** kaa bila kujikinga; karibisha. 8 -siohitimishwa, -siofungwa, -siokamilika. 9 *(phrases)* **~and shut** adj wazi, dhahiri shahiri. **~ cast** adj -a juu ya ardhi. **an ~ cheque** n hundi wazi. **~ court** n mahakama wazi/hadharani. **the ~ season** n *(fishing and shooting)* msimu huru/wa uwindaji/pasipo kuzuiwa. **an ~ secret** n siri isiyokuwa siri; siri ya wazi. **the O~ University** Chuo (Kikuu) Huria: chuo kikuu ambapo masomo yanaendeshwa kwa njia ya posta, redio, televisheni n.k.. **~ weather; an ~ winter** n majira shwari ya baridi/yasiyo kuwa na barafu nyingi. n **the ~** nje. **come (out) into the ~** *(fig)* jitokeza toa wazo/mpango n.k. hadharani adv waziwazi, bila siri; kwa ukweli; kwa watu wote. **~ness** n uwazi; unyofu. *vt, vi* 1 fungua; funguka; funua; funuka ~ *the door* fungua mlango ~ *the pot* funua chungu.**~ one's eyes** shangaa; zinduka. **~ (somebody's) eyes to something** fumbua, elewesha. 2 toboa; kata ~*a well* chimba kisima ~ *a road through a forest* kata, toboa barabara katikati ya msitu. **~ something up** fungua, fungulia, endeleza; tandaza, sambaza; kunjua ~ *out a folding mat* kunjua/tandaza mkeka. **~ one's mind/heart to somebody** toa/tangaza maoni/hisia za mtu. 3 fungua/anzisha rasmi ~ *a shop* fungua(rasmi) duka ~ *a meeting* fungua (rasmi) mkutano ~ *a project* anzisha/zindua mradi. **~ the bidding** anza kunadi. **~ fire (at/on)** anza kupiga bunduki/risasi. 4 **~ with** anza na. 5 **~ out** onekana **~er** n mfungua, kifungua. **opening** n 1 nafasi wazi *there's an ~ing in the treasury* kuna nafasi ya kazi hazina. 2 kipenyo; mlango; tundu, ufa. 3 mwanzo; *the ~ing of a speech* mwanzo wa hotuba. **the ~ing night** usiku wa kwanza wa kuonyesha. 4 nafasi/uwanja wazi, upenu adj -a kwanza. **~ ing time** n saa/wakati wa kufungua (shughuli).

opera n opera: mchezo wa kuigiza *comic* ~ opera ya kuchekesha. **grand ~** n opera kali (isiyo na mzaha). **~-cloak** n koti la usiku (la madaha). **~-glass** n darubini ya kutazamia opera. **~-house** n jumba la opera. **~tic** adj.

operate vt,vi 1 tenda kazi, endesha ~ *a machine* endesha mashini. 2 *(med)* **~ (on somebody) (for something)** fanyia *the whole garden* magugu yameenea pote bustanini. 3 pitiliza (muda uliopangwa).

oversea(s) adj -a ng'ambo (ya bahari), -a ughaibuni adv ughaibuni, ng'ambo *from* ~ toka ng'ambo.

oversee vt simamia. **~r** n msimamizi.

oversell vt uza kwa wingi mno (kuliko vitu vilivyoko); *(fig)* sifia mno; toa madai ya kupindukia.

overset vt,vi pindua, tibua; pinduka, tibuka.

oversexed adj -lio na ashiki kupita kiasi.

overshadow vt 1 tia kivuli juu. 2 *(fig)* toa maanani.

overshoe n buti inayovaliwa juu ya kiatu cha kawaida.

overshoot vt 1 kosea shabaha (kwa

kupiga juu au mbele zaidi). 2 ~ *the mark* piga chuku, tia chumvi; zidi. 3 *(lit, fig)* -enda mbali zaidi.

overshot vt *pt,pp of* **overshoot** adj **~wheel** n gurudumu lenye kuzungushwa na nguvu maji.

overside adv kwa upande, ubavuni mwa (meli, jahazi, n.k.).

oversight n 1 *(error, neglect)* (kosa la) kupitiwa na jambo. 2 *(supervision)* usimamizi, uangalizi.

oversimplify vt rahisisha mno (hadi kupoteza maana). **oversimplification** n.

oversize adj kubwa kupita kiasi. **overskirt** n sketi ya juu.

oversleep vi chelewa kuamka, pitiliza usingizi, lala mno.

overspend vt *(pt, pp* **overspent**) tumia mapesa mengi au zaidi ya kiasi kilichopangwa.

overspill n kufurika (kwa watu/kitu), kuzidiana ~*town* mji unaojengwa kupokea

operesheni, pasua. **operating-table/ theatre** n meza ya kupasulia. 3 *(of an army)* fanya maneva. 4 *(of a stock broker)* nunua na kuuza. **operable** adj -a kutibika kwa operesheni/kupasuliwa. **operation** n 1 kufanya kazi, kutenda; utendaji. **come into operation** tumika; anza kufanya kazi. **be in operation** tumika; shughulika. 2 kazi, shughuli. 3 *(med)* upasuaji. **operation set** n vyombo vya kupasulia. 4 sehemu maalum ya kazi. 5 *(math)* tendo la kugawa, kuongeza, kuzidisha kutoa n.k., ukokotoaji. *binary operation* tendo jozi. 6 *(mil)* *(pl)* **operations** n nyendo za vikosi vya jeshi, wakati wa vita/maneva. **operation room** n chumba cha kudhibiti/kuongoza mambo. 7 *(polit)* operesheni, kampeni. **operational** adj 1 -a uendeshaji. **operational cost/ expenditure** n gharama ya uendeshaji. **operational research** n uchunguzi wa njia bora za kutumikisha kifaa n.k. 2 -nayo fanya kazi *the computer is already operational* kompyuta tayari inafanya kazi. **operative** adj 1 -a kutenda kazi; -a kutumika *become operative* tenda kazi, anza kutumika *this law became operative on 1 April* sheria hii ilianza kutumika tarehe moja Aprili. 2 **operative words** n maneno yenye athari za kisheria; maneno muhimu. 3 -a kupasua. n mfanyakazi, fundi mitambo. **operator** n 1 mfanyakazi,

operetta

mwendeshaji. 2 *(telephone)* mpokeaji/mtumaji simu, **opereta**. 3 *(sl)* mwerevu, hodari.

operetta n *(music)* opereta: opera fupi ya kuchekesha.

ophthalmia n ofthalmia: ugonjwa wa macho. **ophthalmic** adj -a ofthalmia. **ophthalmology** n ofthalmolojia **ophthalmoscope** n chombo cha kufanyia uchunguzi wa macho.

opiate n dawa (ya kutuliza) adj -a kutia usingizi. vt tia afyuni.

opine vt ~ **that** *(formal)* wa na/toa maoni.

opinion n 1 oni, wazo,dhana. *expressed ~* kauli. **in my/your ~**; **in the ~of somebody** kwa maoni yangu/yako; ya mtu. **act up to one's ~s** tumia/ongozwa na maoni yako. **a**

watu waliofurika.

overstate vt tia chumvi; piga chuku.

~ment n chuku, kutia chumvi.

overstay vt kaa zaidi ya muda unaotakiwa. **~one's welcome** chosha

overwhelm

watu kwa kukaa.

overstep vt vuka/kiuka mipaka (ya

jambo, madaraka n.k.).

overstock vt weka/nunua bidhaa nyingi kuliko inayoweza kuuzwa; weka mifugo zaidi ya unayoweza kulisha. n mizigo (bidhaa n.k.) iliyozidi.

overstrung adj -epesi kusisimuka/ kuhemkwa.

overstuff vt jaza mno (kuliko inavyotakiwa). **~ed** adj

oversubscribed adj *(fig)* -liochangiwa/ ombwa kupindukia.

overt adj -a wazi/hadharani. **~ and**

covert charges mashtaka ya wazi na ya kisiri. ~ **market n** soko mjinga.

overtake vt 1 kuta; pita. 2 pata kwa

ghafla *he was ~n by a storm* alikumbwa na dhoruba.

overtax vt 1 toza ushuru kupita kiasi. 2 *(overstrain)* lemea; chosha ~ *one's strength* jichosha mno.

overthrow vt 1 pindua; angusha ~ *a regime* angusha serikali. 2 *(ruin)* angamiza; shinda; vunja. n maangamizi, mapinduzi.

overtime n ovataimu: saa za ziada adv *work* ~ fanya (kazi ya) ovataimu.

overtone n *(pl)* *(music)* alama ya juu ya

noti, kidokezo; *(often pl)(fig)* vidokezo vya

matter of ~ jambo lisilohakika, si yakini, jambo linalojadilika. **be of the ~ that** dhani, ona. **have a good/bad/high/low ~of somebody/ something** heshimu/dharau n.k. mtu *I am of your* ~nakubaliana nawe. 2 maoni, imani, ya kundi ~ *of the court* maoni ya mahakama. **public ~** n maoni ya umma. 3 ushauri/shauri *get a lawyer's* ~ pata shauri la mwanasheria. **~ated; ~ative** adj -lioshikilia maoni yake, -shupavu.

opium n afyuni. **~ den** n maskani ya watumiaji/wavutaji afyuni ~ *extract* afyuni ~ *poppy* ua la afyuni; *(fig)* kasumba.

opponent n mshindani, mpinzani adj -enye upinzani, pinzani, -shindani.

opportune adj 1 *(of time)* -a kufaa, -a wakati maalumu. 2 *(of event)* -liotokea wakati unaofaa. ~ *ly adv.* **opportunism**. n msimamo wa liwezekanalo/kufuata upepo, kuongozwa na matukio katika kuamua jambo la kufanya. **opportunist** n mfuata upepo, mtu atumiaye matukio halisi katika maamuzi yake; mtu mwenye kuangalia masilahi yake zaidi kuliko haki au uhalali wa jambo. **opportunity** n nafasi, fursa, wasaa *take the opportunity of* tumia

option

nafasi ya, tumia fursa.

oppose vt 1 pinga; shindana; kataa. 2

~**(against/to)** -linganisha; shindanisha. **opposite** adj 1 **opposite (to)** mkabala, -a kuelekeana, -a/ -enye kukabili *opposite sides* pande zilizoelekeana. 2 kinyume. 3 wajina (wa), wa cheo/nafasi sawa (katika kundi jingine). **one's opposite number** mtu mwenye cheo sawa na chako katika asasi nyingine. **opposition** n 1 upinzani. **be in the opposition** -wa pinzani. 2 kuelekeana, kukabiliana; *(resistance)* upinzani, kupinga, uzuizi, pingamizi.

oppress vt 1 kandamiza; dhulumu; onea. 2 *(fig)* elemea, songa; taabisha. **~ion** n 1 ukandamizaji. 2 *(trouble)* mateso, kuteseka, kutaabika. **~ive** adj 1 -dhalimu, kandamizaji. 2 zito,-a kuelemea,-a kusonga, -a taabu. **~or n** dhalimu; mkandamizaji. **~ively** adv.

maana halisi.

overtop vt 1 *(rise above)* inuka juu ya;

nyanyuka. 2 *(excel)* shinda; pita (kiwango cha kawaida).

overtrump vt piku mapiku.

overture n 1 *(music)* lele, yaleli. 2 *(fig)* mwanzo. 3 *(often pl)* mazungumzo ya awali (kabla ya mjadala).

overturn vt,vi pindua; pinduka,

angusha; anguka. n mpinduko.

overweening adj -a kujivuna; -a kutakabari; -a kinaya.

overweigh vt zidisha uzito wa kawaida. vi shinda kwa uzito. ~**t** n uzito kupita kiasi cha kawaida/kilicho halali adj 1 *(of person)* nene sana. 2 liozidi (kwa uzito). **~ted** adj liolemewa.

overwhelm vt 1 shinda kabisa,

overwind

angamiza; *(of feelings)* zidi, jawa na *be ~ed with* jawa/shindwa na. 2 *(overrun)* ingia kwa shari/nguvu; funika, gharikisha. 3 *(cover)* funikiza.

overwind vt jaza mno (saa).

overwork vt,vi fanya/fanzisha kazi ya kupita kiasi, chosha; *(fig)* tumia mno. n kazi ya kupita kadiri.

overwrought adj 1 -liohamanikana. 2 -liotiwa madoido mengi.

ovulate vi fanya/taga mayai. **ovulation** n.

ovum n *(pl.)* ovari. **oviduct** n mirija ya ova. **oviform** adj umbo la yai. **oviparous** adj *(zool)* -enye kutaga mayai. **ovoid** *n*, adj -enye umbo la yai. n kitu chenye umbo la yai.

owe vt,vi 1 **~ somebody something; ~something to somebody; ~for something** wiwa; -wa na deni *be ~d a debt* wia deni, dai *he ~s me money* namdai, awiwa nami;

opprobrious adj *(formal)* -a kuaibisha, -a aibu, -a kufedhehesha. **~ly** adv. **opprobrium** n dharau; aibu, fedheha; haya.

oppugn vt pinga, bishania.

opt vi 1 **~for something** chagua, fanya uchaguzi; amua. 2 **~ out of** amua kutoshiriki, jitoa.

optic adj -a macho. n jicho. **~als** n elimu ya nuru. **~al** adj -a macho. **~al illusion** n mazingaombwe, madanganyo ya macho, mauzauza *~al instrument* ala ya macho (miwani, darubini n.k.). **~ian** n mtengenezaji/mwuzaji miwani.

optimism n msimamo wa kutegemea mazuri, kuwa na matumaini mema. **optimist** n mwenye msimamo wa kutegemea mazuri. **optimistic** adj. **optimistically** adv.

optimum n hali ya kufaa kabisa, bora kabisa; upeo adj -enye hali ya kufaa kabisa; -a juu kabisa. **optimise; -ze** vt fanya kuwa bora kabisa.

option n 1 uchaguzi, hiari, haki ya kutenda *the ~ is yours* uchaguzi ni

optometer

wako *there is no ~* hakuna budi, sharti, hakuna hiari, lazima *I have no ~ but to go* ni lazima niende *imprisonment without the ~ of a fine* kifungo bila hiari ya kulipa faini *none of the ~s is satisfactory* hakuna uchaguzi wa haja, uchaguzi wa aina yoyote hauridhishi. **local ~** n haki ya kuamua (jambo) kwa kura. 2 mambo ya kuchaguliwa. **leave one's ~s open** tojifunga (na jambo). **~al** adj. **~ally** adv.

optometer n optomita: chombo

kinachopimia macho nguvu ya kuona mbali. **optometrist** n mpimaji wa macho.

opulence n utajiri, mali; ukwasi. **opulent** adj. **opulently** adv.

opus n utungo (wa kitabu, wimbo n.k.). **magnum ~** n utungo mkuu wa msanii.

or *conj* 1 au, ama. **~ else** kama sivyo; la sivyo, ama sivyo. **whether... ~** *whether you*

namwia. 2 *(owe to)* wajibika, paswa na pasa; -wa na (kitu) kwa sababu ya; -wa haki ya *I ~ respect to my father* inanipasa kumheshimu baba *~ no thanks to omebody* -tomwia mtu shukrani. 3 **~ something to something** pata kwa, tokana na *I ~ my wealth to my father* utajiri wangu unatokana na baba yangu *I ~ my succes to hard work* mafanikio yangu yanatokana na jitihada zangu. **owing** adj -enye kudaiwa, -siolipwa bado *money is owing by me* nawiwa fedha na mtu prep **owing to** kwa sababu ya *it is all owing to you* yote ni juu yako/kwa sababu yako *owing to the floods the road is impassable* kwa sababu ya mafuriko barabara haipitiki.

owl n bundi. **~et** n bundi mchanga (kifaranga). **~ish** adj kama bundi; nzito/enye busara; -a kujifanya/ kuonekana nzito. **~ishly** adv.

own vt,vi 1 miliki. 2 kiri, tambua. 3 **~ up** kiri (kwa moyo) adj -enyewe *my ~* -angu mimi *be (all) on one's ~* -wa peke yake *I live on my ~* nakaa peke yangu; -enyewe *she can work*

ozone

on her ~ anaweza kufanya kazi mwenyewe. **be one's ~ man/master** jitegemea, wa huru *come into one's ~* stahili; onyesha. **hold one's own** simama kidete, jihami, shikilia yako *he made the house his ~* alijifanya yuko kwake. **~ brother/sister** ndugu wa mama na baba mmoja. **get one's ~ back** *(colloq)* lipa kisasi. **~er** n mmilikaji mwenyewe. **~er -driver** n dereva mwenyewe. **~er occupied** adj -a kukaliwa na mwenyewe. **~erless** adj bila mwenyewe. **~ership** n umilikaji.

ox n 1 ng'ombe. 2 maksai; ng'ombe wa kufugwa *strong as an ~* -enye nguvu nyingi sana. **~bow** n 1 nira ya ng'ombe. 2 ziwapinde. **~eye** *(bot)* n mmea wenye maua kama jicho. **~-eyed** adj -a macho makubwa kama ya ng'ombe. **~hide** n ngozi ya ng'ombe. **~tail** n mkia wa ng'ombe.

oxbridge n vyuo vikuu vya Oxford na/ au Cambridge.

oxide n (*chem*) oksaidi *mercuric ~* oksaidi ya zebaki. **oxidize** vt,vi oksidisha. **oxidation** n uoksidishaji.

come ~ not it's all the same to me uje usije ni mamoja kwangu. 2 **~ so** kama hivyo, kitu kama hicho; hivi.

oracle n 1 *(ancient Greece) (place)*

mizimuni; uaguzi; mwaguzi; jibu la mizimuni. 2 kahini/mwaguzi aliyetoa majibu hayo. 3 mshauri, mtu mwenye busara *work the ~ (fig)* fanikiwa kwa njia ya sirisiri. **oracular** adj.

oral adj -a mdomo; -a kinywa; -a kunena; -a maneno, -sioandikwa; simulizi *~ exercises* mazoezi ya kusema. **~ literature** fasihi simulizi. ~**ly** adv.

orange n chungwa; *(bitter)* danzi;

(mandarin) chenza; kangaja; rangi ya machungwa. **~ade** n maji ya machungwa **~ -peel** n ganda la chungwa. **~ry** n shamba la michungwa.

Oxonian adj -a Oxford. n mwanafunzi wa Chuo Kikuu cha Oxford.

oxygen n oksijeni (hewa safi). **~ mask** n kifuniko cha oksijeni (cha uso). **~tent** n kihema cha oksijeni. **~ate; ~ize** vt patia oksijeni.

oyes;oyez *interj* (maneno ya kunyamazisha watu mahakamani) sikilizeni.

oyster n chaza. **~-bed/bank** n mahali ambapo chaza huzaa. **~-knife** n kisu cha kufungulia chaza.

oz *abbr of* **ounce**.

ozone n *(chem)* ozoni; *(fig)* kitu kinachochangamsha; *(colloq)* hewa safi ya kuburudisha pwani. **~ layer** n tabaka ozoni.

P, p herufi ya kumi na sita ya alfabeti ya Kiingereza. **mind one's ~'s and q's** -wa na adabu/mwangalifu, ongea kwa adabu.

pa n *(colloq)* baba.

pabulum n chakula; *(fig) mental ~* kilisha akili, jambo la kutafakari.

pace n 1 hatua. 2 mwendo (wa

kutembea, kukimbia). **keep ~ with somebody/something** enda sambamba/sawasawa na. **go at a good ~** enda/tembea kwa haraka. **go the ~** enda kwa kasi sana; *(fig)* fuja pesa. **set the ~ (for somebody)** ratibu/ongoza mwendo; pimia mwendo *stand/stay the ~* himili, weza kufululiza na wengine. **~-maker/setter** n mwekaji/ mwongozaji wa mwendo; kifaa cha kurekebisha mapigo ya moyo. **put somebody through his ~s** pima uwezo wa mtu. vi,vt 1 tembea polepole; enda dalji. 2 **~ something off** tembea tembea, pima kwa hatua *~ off a room* pima chumba kwa hatua. 3 pima mwendo (wa mtu/ mnyama katika

plight[1] n *(arch)* 1 ahadi *give one's ~ to* toa ahadi kwa. 2 rehani. vt ahidi *(only in)* **~ one's troth** ahidi kuoa.

plight[2] n hali mbaya, taabu.

Plimsoll n 1 **~ line/mark** n alama yakudhibiti kiasi cha shehena. 2 *(pl)* **~s** n raba.

plinth n msingi wa nguzo.

plod vi,vt jikokota (kufanya kazi/

kutembea n.k.) *~ through a textbook* soma kitabu kwa taabu. n 1 kazi ngumu. 2 mshindo. **~der** n mtu ajikokotaye/mzito lakini mwenye bidii. **~ding adj. ~dingly** adv.

plonk[1] n chubwi: sauti ya kitu kiangukapo katika kioevu. vi **~ (down)** dondosha.

plonk[2] n *(sl)* mvinyo rahisi.

plosive adj *(phon)* -a kipasuo n kipasuo.

plot n 1 *(of land)* kiwanja. 2 *(of*

mashindano/mazoezi).

pachyderm n *(zool)* pakidema: mnyama mwenye ngozi nene sana k.v. tembo, kiboko, kifaru.

pacifism n upinzanivita (nadharia ya kupinga vita vyo vyote). **pacifist** n mpinzanivita. **pacify** vt suluhisha, patanisha, tuliza, fanya/leta amani. **pacifier** n 1 msuluhishi, mpatanishi. 2 mpira wa mtoto, titibandia. **pacific** adj -a kupenda amani, -tulivu, pole n *the Pacific/ Pacific Ocean* Bahari ya Pasifiki. **pacifically** adv. **pacification** n suluhu. **pacificatory** adj.

pack n 1 mtumba, furushi, bunda, robota, mzigo. 2 *(usu derog)* genge, kundi *a ~ of thieves* kundi la wezi *a ~ of nonsense* upuuzi kabisa *a~ of lies* uongo mtupu. 3 kundi la wanyama *wild dogs hunt in ~s* mbwa mwitu huwinda kwa vikundi. 4 jozi/seti ya karata. 5 kiasi (cha nyama, samaki iliyohifadhiwa makoponi kwa msimu mmoja). 6

pad

(*compounds*) **~-animal/ horse** n mnyama/farasi anayebeba

mizigo. ~ **man** n *(arch)* mchuuzi. **~-saddle** n saruji la mizigo. **~-thread** n kitani. 7 **~-ice** n barafu tandavu baharini. vt,vi 1 ~ **(up) (in, into)** funga furushi/mzigo; fungasha. ~ **one's bags** jiandaa/ jitayarisha kuondoka. ~ **it in** acha (jambo). **~up** *(colloq)* acha kufanya kazi; *(sl)* anguka, shindwa. 2 songa,jaza; songamana.3 funga kwa uangalifu kwa kuwekea vitu nyororo ~ *the glasses in cotton* funga glasi kwa uangalifu kwa kutumia pamba. 4 *(sl)* pachika silaha. 5 ~ **somebody off** fukuza, ondosha harakaharaka. **send somebody ~ing** fukuza mtu bila staha. **~er** n mtu/kitu kinachofungia mizigo/chakula. 6 funga/hifadhi makoponi. 7 chagua wanakamati (ambao unahisi wata kupendelea katika maamuzi). **~age** n kifurushi, kirobota. **~age deal/ offer n** *(colloq)* pendekezo/mpango wa jumla. **~age tour** n *(colloq)* safari ya utalii ambayo mambo yote yamelipiwa pamoja. **~age store** n *(US)* stoo ya bia. **~aged** adj -enye kuwekwa pamoja. vt funga katika furushi. **~ing** n 1 kufunga mizigo *do one's ~ing* funga mizigo. 2 *(stuffing)* kitambaa (majani makavu n.k.) cha kuzuia

*story)*mtiririko/msuko (wa hadithi). 3 njama. vt,vi 1 *(math)* chora, tia alama (kwa kuonyesha majira ya mshale n.k. katika ramani n.k.) **~ting paper** n karatasi ya kuchorea ramani. 2 kula njama. 3 tunga mtiririko (wa hadithi). 4 ~ **(out)** gawa, weka michoro/alama n.k. **~ter** n.

plough *(US)* **plow** n 1 plau *follow the ~* lima; -wa mkulima. **put one's hand to the ~** *(fig)* anzisha/anza kazi. ~ **boy n** kijana mwongoza plau. 2 zana kama plau. **snow ~ n** plau/kifaa cha kuondolea theluji njiani. 3 shamba lililolimwa kwa plau. 4 kundi la nyota zifanyazo umbo la plau. vt,vi 1 ~ **(back)** lima kwa plau; *(fig)* wekeza upya/tena. ~ **a lonely furrow** *(fig)* fanya kazi bila msaada. ~ **the sand** fanya kazi ya bure. 2 ~ **through** kata, penya kwa nguvu *the ship ~ed through the heavy waves* meli ilikata mawimbi mazito. 3 *(sl)* kataa mtahiniwa ~ *under* lima chini sana kwa plau. ~ **up** fukua mizizi. *(compounds)* **~-beam** n mhimili wa plau. **~-disc** n kisahani cha plau. **~-handle** n plau. **~man** n mlimaji.

plummet

plover n kitwitwi.

plow n *(US) see* **plough**

ploy n hila.

pluck vt,vi 1 nyonyoa (manyoya); futua. 2 ~ **something out/up** vuta, ng'oa (magugu); chuma; konyoa. 3 *(sl)* ~ **at** ng'ang'ania, vuta ~ *somebody by the sleeve* vuta usikivu wa mtu (kwa kumgusa). 4 *(GB sl)* ~ **up courage** piga moyo konde, jipa moyo. ~ **at something** ng'oa kitu. 5 *(sl)* iba. n 1 ujasiri, ushupavu. 2 kitu kilichotolewa ndani (k.m. moyo, ini n.k.). 3 manyakuo. ~ **y** adj. ~ **ily** adv.

plug n 1 kizibo; *(naut)* nguruzi. 2 plagi. 3 *(of tobacco)* bumba/ msokoto/ kibonge (cha tumbaku). 4 *(sl)* tangazo la biashara linalovutia. **pull the** ~ tangaza kitabu. vt 1 ziba, funga. 2 ~ **(something) in** unganisha plagi. 3 *(sl)* piga risasi; piga konde. 4 ~ **(up)** unganisha na umeme. 5 *(colloq)* ~ **(something) in, away at** shughulikia, fanyia kazi sana. 6 tangazisha, vumisha. **~ging** n 1 tendo la kuzuia kwa plagi. 2 pigo la ngumi.

plum n 1 plamu: tunda kama zambarau. 2 ~

kitu kisivunjike au kuharibika wakati wa kusafirisha, kibibo, kisongo. **~ing-case** n kasha la mbao. **~ing-needle** n shazia.

packet n 1 kifurushi,pakiti,kichopa, kibumba. 2 *(GB sl)* taabu, tatizo *catch/stop/get a ~* umia/jeruhiwa sana. 3 *(sl)* kibunda, hela nyingi. 4 **~-boat** n meli ya posta.

pact n maafikiano, mapatano; makubaliano.

pad n 1 kitu ororo cha kinga. 2 ngao/ kinga/pedi (ya mguu, mwili n.k.). 3 kitita/pedi ya karatasi za kuandikia. 4 pedi ya kupigia mhuri. 5 unyayo laini wa mbwa, mbwa mwitu, n.k. 6 jukwaa la kurushia makombora. 7 *(sl)* kitanda, chumba cha kulala. vt 1

paddle

jaza vitu vyororo. 2 ~ **something out** *(books, speeches etc)* refusha bila sababu *~ded-cell* chumba chenye kuta zilizojaa vitu vyororo (katika hospitali ya wagonjwa wa akili). **~ding** n vitu vyororo vya kujazia. vt,vi tembea, enda kwa miguu.

paddle n 1 kafi, kasia. 2 kupiga kasia/ kafi polepole. ~ **- box** n ubao unaofunika sehemu ya juu ya gurudumu la kafi. ~ **steamer** n meli inayoendeshwa na magurudumu ya kafi. **~-wheel** n gurudumu la kafi. vi,vt 1 piga kafi; endesha mtumbwi kwa kafi ~ *one's own canoe* jitegemea. 2 tembeatembea majini (pasipo viatu). 3 *(colloq)* tembea, piga chapa. 4 piga ubao.

paddock n 1 uwanda wenye nyasi (hasa kwa ajili ya mazoezi ya farasi). 2 zizi la farasi wanapokusanyika kabla ya mashindano.

paddy[1] n mpunga. **~-field** n shamba la mpunga.

paddy[2] n *(colloq)* hasira.

Paddy n Mwairish (jina la kupanga). **~-wagon** n *(US sl)* karandinga la kupeleka washtakiwa gerezani.

padlock n kufuli vt funga kwa kufuli. **padre** n *(GB colloq)* kasisi, padiri;

(*mil*) padiri/mchungaji (jeshini).

cake n keki ya plamu. 3 **~-tree** mplamu. 4 *(fig)* kitu bora; kazi yenye mshahara mzuri.

plumb n 1 timazi, chubwi. **out of ~** si

wima, tenge. 2 (kwa wima) uzi wa timazi adj 1 sawasawa, kiwima. 2 *(sl)* kabisa, sawasawa kabisa, halisi adv 1 sawa kabisa. 2 *(US colloq)* hasa. vt *(fig)* fikia mizizi/kiini cha jambo. **~-rule** n rula ya bildi.

plumber n fundi bomba. **plumbing** n 1 ufundi bomba. 2 mabomba; matanki n.k..

plume n nyoya. **borrowed ~s** adj *(fig)* -a kuazimwa tu. vt 1 *(of birds)* jipuna. 2 ~ **oneself (on something)** jipongeza; *(of birds)* jipuna. **plumage** n manyoya ya ndege.

plummet n timazi, chubwi bildi. vi

poromoka.

plummy

plummy adj 1 -enye kazi bora; *(fig)* zuri, -a kuvutia.

plump[1] adj -nenenene, -a mviringo;

(of animals) -nono. vi ~ **up/out** nenepa. **~ness** n unene, unono.

plump[2] vi 1 ~ **(one self/somebody/ something) down** anguka, dondoka; angusha/dondosha. 2 ~ **for** chagua, pigia kura adv 1 ghafla *come ~ into the water* tumbukia majini ghafla *run ~ into something* gonga ghafla. 2 bila kuficha, waziwazi adj -a wazi, dhahiri.

plunder vi,vt ~ **(of)** 1 teka nyara. 2

pora. n 1 nyara 2 mapato (kwa wizi, unyang'anyi n.k.). ~ **er** n.

plunge vt,vi 1 ~ **(into)** tumbukiza, tosa; tumbukia (majini n.k.). 2 *(of ship)* sukasuka, enda mrama. 3 *(of cards)* cheza karata/kamari sana; pata madeni. 4 piga mbizi. n 1 mbizi. **take the ~** *(fig)* chukua hatua kali, fanya uamuzi mkali. 2 mtupo, mwendo wa ghafula, mruko, mshindo. **~r** n kizibuo.

paederasty n ulawiti (hasa kwa kijana wa kiume).

paediatrics n tawi la tiba inayohusu watoto na magonjwa yao. **paediatric** adj. **paediafrician** n daktari wa watoto na magonjwa yao.

paean n wimbo wa kusifu/shukrani.

paedophilia n hali ya kuvutiwa kimapenzi na watoto. **paedophile** n mtu avutiwaye na watoto kimapenzi.

pagan n mpagani adj -a kipagani. **~ism** n.

page[1] n 1 *(hist)* askari mwanafunzi. 2 mtoto mtumishi, tarishi. vt pitapita na kuita majina (hotelini, kilabuni n.k.).

page[2] n ukurasa, laha. vt tia namba za kurasa. **paginate** vt tia namba za kurasa. **pagination** n.

pageant n 1 tamasha, mchezo wa

paint

kuigiza mambo (habari, matokeo) ya zamani. 2 *(vain show)* tamasha/ sherehe (hasa zenye maandamano) *beauty* ~ mashindano ya uzuri (ya wasichana). **~ry** n.

pagoda n (India, China, Japan etc)

hekalu.

paid *pt of* **pay**.

pail n ndoo. ~ **ful** n ndoo tele.

paillasse; palliasse n godoro la majani. **pain** n 1 maumivu; uchungu; kuumia. ~ **-killer** n kituliza maumivu; dawa ya kutuliza maumivu. 2 *(stabbing pain)* kichomi. **labour ~ s** n uchungu wa kuzaa. 3 *(mental ~)* huzuni, ghamu, sikitiko *it gives me ~ to tell you that* inanipa uchungu/ghamu, kukuambia kwamba. 4 *(arch)* adhabu. **on/under ~ of death** kwa kuchelea kifo. **a ~ in** the neck *(sl)* kero, adha. vi,vt 1 umiza, tia uchungu. 2 huzunisha, kera. **~ed** adj -a kuhuzunishwa. **~ful** adj -a kuumiza; -a kuhuzunishwa. **~less** adj bila maumivu,-sioumiza. **~lessly** adv. **~s** n *(pl)* jitihada, bidii. **be at ~s to do something**

plunk n *see* **plonk**.

plural adj 1 -ingi. 2 *(gram)* wingi n

wingi. **~ism** n 1 wingi. 2 *(usu derog)* kushika cheo zaidi ya kimoja. 3 *(phil)* mfumo unaotambua mawazo/ misimamo/dini mbalimbali. **~ity** n 1 wingi; hesabu/namba zaidi ya moja. 2 kushika vyeo zaidi ya kimoja *~ity offices* kuwa na ofisi nyingi. **~ize** vi fanya -ingi.

plus *(conj)* pamoja na, zaidi ya, na adj -a kujumlisha; chanya. n kujumlisha; alama ya +; *(fig)* sifa bora. **~-fours** n *(pl)* kaboka (suruali pana ya chini ya magoti).

plush n kitambaa kama mahameli adj -a anasa, -a kitajiri. **~y** adj *(sl)* safi, tanashati.

Pluto n 1 *(Roman myth)* Mungu wa kuzimuni. 2 *(astr)* Pluto. **~cracy** n utawala wa tabaka la matajiri wenye nguvu za kimadaraka / mamlaka. **~crat** n mtu ambaye ana mamlaka kutokana na utajiri wake. **~cratic** adj utawala wa kitajiri.

pocket

ply[1] n *(layer)* 1 tabaka (la mbao au

kitambaa). **three ~ -wood** tabaka kadhaa zilizogundishwa. 2 *(strand)* uzi ~ *wool for knitting* sufu ya nyuzi tatu (katika ufumaji).

ply[2] vi 1 fanya kazi. 2 enda na kurudi

mara kwa mara. 3 **~ a trade** fanya biashara. ~ **somebody with** pa/lisha/nywesha kila wakati. 4 shambulia kwa maneno.

pneumatic adj -a hewa, -a kuendeshwa kwa nguvu/kani ya hewa ~ *tyres* tairi hewa. **~s** n elimu ya tabia ya hewa.

pneumonia n nimonia, kichomi.

poach[1] vt vukiza yai. **~ed egg** n yai la maji.

poach[2] vt,vi 1 **~ (on/for)** chukua/winda iso halali. 2 *(fig)* ingilia kazi ya mwingine ~ *on somebody's preserves* twaa kazi ya mwingine. **~er** n jangili. **~ing** n ujangili.

pock n kiduduiko, vishimo vya makovu ya

jitahidi, jikalifu. **take (great) ~s (over something/to do something)** jitahidi sana. **spare no ~s** fanya kila liwezekanalo. **~staking** adj -enye kujitahidi, -angalifu, -a bidii za kazi.

paint n 1 rangi. 2 dalia (ya uso). **~-box** n sanduku la rangi. 3 *(pl)* rangi (za kuchorea). **~-brush** n brashi ya kupakia rangi. vt,vi 1 paka (tia) rangi ~ *the town red (colloq)* enda kustarehe sana; toka na kusherehekea sana jambo. 2 chora picha za rangi. **~ something in** ongezea picha kwa kuchora zaidi. **~ something out** ficha/futa kwa kuchora au kupaka rangi. 3 *(fig)* fafanua, eleza habari. **not so black as he is ~ed** siyo mbaya kama anavyoelezwa. 4 jirembesha ~ *one's face* paka dalia usoni. **~er** n 1 mchoraji. 2 mpaka rangi. **~ing** n 1

painter

kupaka rangi. 2 kuchora picha (ya rangi). 3 picha/mchoro wa rangi; ustadi wa kuandika picha. **~ress** n *(arch)* mpaka rangi wa kike; mwandishi wa picha za rangi wa kike; mchoraji wakike.

painter n kamba za kufungia mashua. **cut the ~** fungua kamba. 2 *(fig)* jitenga; achanisha.

pair n 1 jozi *a ~ of shoes* jozi ya viatu *a ~ of scissors* mkasi *a ~ of trousers* surali *a ~ of spectacles* miwani adj -a jozi, mbili mbili. 2 watu au wanyama wawili wanaoshi-rikiana sana; mume na mke *in ~s* wawili wawili. vt,vi panga/ weka/linganisha wawili; wa, linganisha viwili/wawili/ mbili/n.k. **~ off** weka/enda kwa jozi.

pajamas *(US) see* **pyjamas** pajama, nguo nyepesi za kulalia/ndani.

pal n *(colloq)* mwenzi, rafiki vi **~up (with somebody)** fanya urafiki. **~ly** adj *(colloq)* -a kirafiki; rafiki.

palace n 1 kasri; hekalu; jumba kubwa, jumba la mtawala/mkuu wa nchi/ mfalme/askofu n.k. 2 **the** ~ *n* watu mashuhuri; vigogo. ~ **revolution** n mapinduzi ya wenyewe kwa wenyewe/ya ndani. **palatial** adj -a jumba kubwa; -a anasa; -a kasri.

ndui. **be ~ marked** duduika. **be ~ed with** -wa na/jaa vidimbwi.

pocket n 1 mfuko. **(be) in someone's ~** wa kibaraka wa mtu fulani; nunuliwa na mtu. **pick somebody's ~** -chomoa, chomolea. **put one's pride in one's ~** kubali aibu ili kutimiza lengo. **be/live in each other's ~s** -wa pamoja siku zote. **line one's ~s** jitajirisha (hasa kwa njia zisizo halali). **put one's hand in one's ~** kuwa tayari kutoa au kutumia pesa. 2 mali, fedha. **be in/out of ~** pata faida/hasara. **out-of ~ expenses** gharama/matumizi halisi. 3 kishimo, kifuko, kibonge, chungu *air ~* kifuko cha hewa *~s of resistance* upinzani wa hapa na pale *~ of gold in the rock* kibonge cha dhahabu katika jabali. 4 kitu kidogo *a ~ dictionary* kamusi ndogo *a ~ camera* kamera ndogo. 5 *(compounds)* **~- book** n kitabu kidogo cha kuandikia; *(US)* pochi ~ *-handkerchief* leso, hanchifu. **~ knife** n kisu kidogo cha kukunja;

pod

kijembe. **~- money** n kichele, fedha kidogo za kununulia vitu vidogo vidogo. **~ful** n kiasi kinachojaa mfuko. vt 1 tia mfukoni, futika. **~an insult** vumilia udhia. **~ one's pride** ficha aibu. 2 shikilia (fedha n.k.) pasipo haki; iba. 3 *(billiard)* funga bao.

pod n ganda. vt,vi 1 menya kunde, harage *they are as like as two peas in the ~* wanafanana sana. 2 **~ (up)** weka (ma)ganda.

podgy adj *(of person)* nene na fupi.

podium n 1 jukwaa. 2 mimbari.

poetry n mashairi; ushairi *write ~* tunga/buni mashairi *a line of ~* mstari/ubeti *a piece of ~* shairi. **poem** n shairi. **poesy** n *(arch)* ushairi, mashairi. **poet** n mshairi, mtunga mashairi. **poetess** n mshairi wa kike. **poetic(al)** adj -a mashairi; -a kishairi. **poetic justice** haki halisi. **poetically** adv. **poetics** n elimu ya ushairi.

pogrom n uuaji wa kikatili wa jumuiya ya watu.

poignant adj 1 kali, -enye kutia

palaeo- (*US*) **paleo**. *pref* -a kale/zamani.

palanquin n machela yenye paa.

palatable adj -tamu, -a kupendeza; (*fig*) -a kukubalika akilini *it was not ~ to them* haikuwapendeza.

palate n 1 kaakaa: paa la kinywa. 2 *(taste)* maonjo. **palatal** adj -a kaakaa. **palatalization** n.

palatinate n *(hist)* upalitanati (wilaya ya Ujerumani ya zamani).

palaver n *(hist)* baraza, majadiliano (kati ya wageni/wenye biashara na wenyeji); *(colloq)* bughudha. vi piga soga/gumzo.

pale[1] n 1 kiguzo. 2 mpaka. *(esp fig)* **beyond/outside the ~**-liovuka mpaka, siokubalika kijamii. **paling** n uzio/boma la viguzo. **palisade** n 1

palm

boma, ua (wa viguzo vilivyo chongoka). 2 *(pl) (US) n* genge (agh kando ya mto). vt tengeneza ua kwa viguzo.

pale[2] adj -liokwajuka ~ *blue* samawati, buluu hafifu *turn* ~ kwajuka, sawajika vt,vi sawajika, kwajuka. **~ before/by the side of something** *(fig)* shindikana; onekana dhaifu (mbele ya kitu kingine). **~ly adv. ~ness** n. **palish** adj -enye rangi iliyofifia.

paleolithic (*also* **palaeolithic)** adj -a enzi ya zana za mawe.

paleontology n paleontolojia: elimu

ya visukuku. **paleontologist** n mwanapaleontolojia.

palette n kibao cha kuchanganyia

rangi. ~ **knife** n kisufugutu.

palfrey n *(arch, poet)* farasi (agh kwa ajili ya mwanamke).

palindrome n palindromu: neno linalosomeka kwa namna moja kwa mbele au kinyume k.m.

uchungu.

point n 1 ncha kali (ya kalamu, pini, kisu, n.k.). **not to put too fine a ~ on it** kusema ule ukweli. 2 ncha- chonge. 3 nukta (ifanywayo na kitu, kama vile kalamu). **decimal ~ n** desimali *four ~ six* nne nukta sita (4.6). 4 alama (halisi au ya kufikirika) ya eneo, mahali au wakati. **a ~ of view** mtazamo. *(US)* **at this ~** mahali hapa; sasa, wakati huu. **be at the ~ of death** -wa mahututi. **be on the ~ of doing something** karibia kufanya jambo fulani. **if/when it comes to the ~** wakati ukifika. **~ duty** n zamu ya polisi wa usalama barabarani katika kituo maalum. 5 *(printing)* kizio cha kupimia ukubwa wa herufi. 6 alama (kwenye skeli); kizio cha kupimia, kiwango. **boiling ~** n kiwango mchemko. **possession is nine ~s of the law** hamadi kibindoni. 7 pointi,

point

alama, kizio cha kupatia pointi katika mchezo. *win/be beaten on ~s* shinda/shindwa kwa pointi. 8 *(of compass)* alama, nyuzi. 9 wazo (kuu/kiini), jambo. **carry/gain one's ~** shawishi mtu akubaliane na wazo lako. **come to/get to/reach the ~** sema kile (hasa) unachotaka kusema. **get/see/miss the ~** pata/ ona/shindwa kuona ambacho mtu anajaribu kusema. **make one's ~** jenga hoja. **make a ~ of doing something** chukua kitu kuwa muhimu au cha lazima kufanya. **stretch a ~** kwenda mbali zaidi ya kiwango kinacho ruhusiwa.**take somebody's ~** elewa/kubaliana na kile asemacho mtu. **(get/wander) away from/off the ~** sema kitu kisichohusiana na habari isemwayo. **a case in ~** jambo/ mfano halisi mmojawapo. **in ~of honour/ conscience** kitu muhimu kwa dhamira/hadhi ya mtu. 10 sababu **no/not much ~ in doing something** hakuna sababu ya msingi (ya kufanya kitu fulani). **What's the ~** Ya nini? usihangaike bure. 11 sifa. 12 soketi/njia ya kupitia umeme. 13 maungio (ya kubadilishia njia ya reli). **~s man** n mlizi wa njia panda ya reli. 14 umuhimu. vt,vi 1 **~ (to)** elekeza; onyesha sehemu/uelekeo wa. **~ something at/ towards** elekeza, lenga. 2 **~ something out** onyesha. 3 tia nukta; *(fig)* kazia, sisitiza. 4 kazia maungio ya matofali yaliyojengwa. 5 *(of a dog)* jiweka tayari. **~ed** adj 1 liochongoka, -enye ncha kali; *(fig)* lioelekezwa dhidi ya mtu fulani. 2 *(fig)* -a wazi, -liolenga wazi. 3 kali. **~ edly** adv. **~er** n

ama, ana, ini n.k.

pall[1] n subaya, deuli. ~ **bearer** n 1

mbeba jeneza/msindikiza jeneza mazishini. 2 *(fig)* guo zito na jeusi *a~ of smoke* moshi mzito.

pall[2] vi ~ **(on/upon)** chosha, kinaisha. **pallet** n 1 godoro la majani makavu. 2 toroli, bao la kubebea mizigo.

palliasse n *see* **paillasse**.

palliate vt *(formal)* tuliza, punguza

(maumivu, ugonjwa); punguza/ samehe ukubwa wa kosa (la jinai n.k.). **palliation** n urahisishaji kosa; setiri, upunguzaji wa maumivu. **palliative** adj. **palliation** n.

pallid adj -liokwajuka; -losawajika, -a kuonekana gonjwa (-a uso n.k.). **~ly** adv. **~ness** n. **pallor** n kukwajuka; msawajiko.

palm[1] n kiganja, kitanga cha mkono. **grease/oil somebody's** ~ toa rushwa, honga. **have an itching** ~ penda kula rushwa/kuhongwa. **have somebody in the** ~ **of one's hand** weka mkononi, tawala. vt ficha katika kitanga cha mkono. ~

palm

something off (**on somebody**) tapeli, toa/pa kwa hila. **~ist** n mtabiri asomaye kitanga. **~istry** n usomaji kitanga.

palm[2] n 1 mti wa jamii ya mchikichi n.k. *coconut* ~ mnazi *date* ~ mtende. ~ **tree** n mchikichi ~ *kernel* kiini/nazi/kokwa. **~oil** n mawese. ~ **wine** n tembo. **P~ Sunday** n Jumapili ya Matawi. 2 jani la mnazi (alama ya ushindi). **bear/carry off the** ~ shinda. **yield the** ~ **to somebody** kubali kushindwa (na mwingine). **~y** adj -liositawi; -lioneemeka. **~er** n *(formally)* hujaji arejeaye kutoka Nchi Takatifu na jani la mnazi.

palpate vt chunguza kwa kugusa, papasa. **palpation** n. **palpable** adj -a kugusika; -a kuhisika; -a dhahiri. **palpably** adv.

palpitate vi 1 *(of the heart)* pigapiga, puma. 2 *(of a person, his body)* tetemeka, pwita. ~

1 mshale, akarabu. 2 fimbo (fito) ya kuelekezea/kuonyesha. 3 mbwa wa kuwinda, mwepesi kuonyesha alipo ndege au mnyama. 4 *(mil)* mlenga shabaha/mzinga. **~less** adj 1 *(fig)* -sio na maana/sababu *a ~less speech* hotuba isiyo na maana. 2 *(sport)* -sio

poise

na pointi. **~lessly adv.** **~-blank** adv 1 *(of a shot)* papo kwa papo; kulengwa/pigwa kwa karibu mno. 2 kinaga- ubanga, waziwazi. adj -a papohapo, -a wazi. **~illism** n uchoraji wa kutumia nukta; utonaji.

poise vt,vi 1 weka sawasawa (kama mtungi n.k.) kichwani; tuliza sawasawa. ~ **oneself on one's toes** chuchumia, tengenea; *(fig)* wa tayari. 2 pembeza, jinega; *(weigh)* pima; *(fig)* jisawazisha. 3 *(hover)* elea angani. 4 **~d in suspense** -wa na shaka, sitasita. n 1 mwendo, mkao (k.m. kuinua kichwa, kusimama wima n.k.). 2 mtu mwenye kujiamini *a man of* ~ mtu makini.

poison n sumu *they hate each other like* ~ wanachukiana sana sana *die of* ~ -fa kwa sumu. ~ **gas** n gesi ya sumu. ~ **pen** n mtu aandikaye barua za kashifa zisizo na jina la mwandishi. ~ **pen letter n** barua za kashifa. 2 maadili mabaya/maovu. vt 1 tia/lisha sumu *I have a ~ed hand* nina kidonda mkononi. **~er** n msumishaji; muuaji atumiaye sumu. **~ous** adj -enye sumu; ovu; fisadi.

poke vi,vt 1 sukuma, piga kikumbo; tia mdukuo. 2 chochea, choma,sukumiza ~ *the fire* chochea moto. ~ **fun at** dhihaki. 3 chakura; tomasa. 4 dukiza. ~ **one's nose into somebody's business** jidukiza katika mambo ya watu. 5 ~ **(about)** papasapapasa kwa kutafuta. 6 fanya shimo kwa kudukua, kuchakura. n msukumo, kikumbo, mdukuo. *~r* n mchokoo wa chuma.

poker n poka: mchezo fulani wa karata. **~face** n *(colloq)* uso ubao: uso usioonyesha mhemko/hisia.

poky adj *(of room)* dogo, -a maskini.

polar adj 1 -a ncha za dunia; -a nchi ya baridi sana. ~ **lights** n nuru ya kaskazini au kusini. *(math)* ~ **coordinates** n majiranguzo n ~ *front* mkabala/mkingamo wa ukanda wa baridi na

with fear papa kwa hofu. **palpitation** n mpapatiko wa moyo.

palsy n 1 kupooza. 2 ugonjwa wa

kutetemeka mwili. vt 1 pooza.2 tetemeka.

palter vi ~ **with** laghai, fanya mzaha.

paltry adj hafifu, dhaifu; -dogo; -a bure. **paltriness** n.

pampas n *(pl)* savana: mbuga za Amerika ya Kusini. ~ **grass** n nyasi.

pamper vt dekeza, engaenga. **pamphlet** kijitabu, kabrasha.

pan[1] n 1 sufuria; kiokamikate. **frying** ~ n kikaango, tawa. ~ **cake** n gole, chapati ya maji. **P~ cake Day** n Jumanne ya kabla ya Kwaresima. ~ **cake landing** n kutua kwa tumbo kwa ndege; poda. 2 mtitio wa ardhi. 3 **brain** ~ n funiko la juu la ubongo. 4 sahani ya mizani.5 sinia la kusafishia metali anuwai. 6 mtambo baruti. 7 **hard** ~ n udongochi mgumu. 8 *(sl)* uso. vt 1 ~**something off/out** safisha (mchanga wenye dhahabu) ndani ya sinia. ~ **out** toa dhahabu; *(fig)* faulu, fanikiwa; tokea.

panhandle

2 *(colloq)* kosoa sana, kengemeka.

pan[2] vi,vt *(cinema and TV)* elekeza

kamera kulia/kushoto (ili kuvinasa vitu vinavyojongea).

pan- *(pref)* -a -ote ~-*African* -a

Afrika yote.

panacea n suluhisho/utatuzi; dawa/tiba ya kila kitu.

panache n mbwembwe.

panchromatic adj -a pankromatiki:

-enye kunasa/kupokea rangi zote.

pancreas n kongosho. **pancreatic** adj -a

joto. ~ **bear n** dubu mweupe aishiye karibu na ncha ya

polish

kaskazini. 2 kingamo. **~ity** n. **~ize** vt kingamiza. **~ization** n.

pole[1] n 1 ncha *North P*~ Ncha ya Kaskazini. **~s** n pembe za dunia. **be ~ s apart** -wa mbalimbali kabisa, hitilafiana kabisa. 2 mwisho wa sumaku; pembe ya hatari ya umeme. ~ **star** *n* nyota ya kaskazini.

pole[2] n 1 ufito; upondo/boriti;

pao; mpiko; *(post)* nguzo, mhimili, mwimo kiopoo. **up the ~** *(sl)* katika matatizo; kichaa kidogo. 2 kipimo cha urefu (yadi tano na nusu). vt 1 sukuma/endesha kwa upondo. 2 toa, andaa nguzo/mhimili n.k. ~ **vault** n (mchezo wa) kuruka kwa upondo; upondo wa kurukia.

pole-axe n 1 shoka la vita. 2 shoka la mchinjaji. vt piga/chanja kwa shoka; *(fig)* chinja, haribu.

polecat n kicheche.

polemic n hoja; bishano, mikingamno; shindano, mjadala. **~s n** ubishi; taaluma ya mjadala adj (*also* ~ **al**) -a mjadala/mabishano. **~ally** adv. **~ist** n.

police n polisi *military* ~ polisi wa

jeshi. ~ **constable n** askari, konstebo. vt 1 simamia (mahali) kwa kutumia polisi ~ *the streets* zuia uhalifu barabarani. *(compounds)* **~dog** n mbwa wa polisi. ~ **force** n jeshi la polisi. **~man** n polisi, askari polisi. ~ **office** n ofisi ya polisi. **~- state** n (nchi yenye) utawala wa mabavu/udikteta. **~-station** n kituo cha polisi. **~-woman** n polisi wa kike.

policy[1] n 1 sera *self-realice* ~ sera yakujitegemea. 2 *(prudence)* busara.

policy[2] n hati *insurance* ~ hati ya bima.

polio (*also* **~myelitis**) n polio; kupooza (miguu/mikono n.k.).

kongosho *pancreatic juice* maji kongosho.

panda n panda: aina ya dubu wa rangi nyeusi na nyeupe apatikanaye Tibeti. **P~ car** n *(GB)* gari la doria la polisi. **P~ crossing** n *(GB)* kivuko milia cha kujiwashia taa.

pandemic adj 1 -a pote. 2 *(of disease)* -a kuenea kote n maradhi yaliyoenea nchi nzima.

pandemonium n makelele mengi,ghasia kubwa, vurumai, zogo.

pander vi 1 shawishi, tia moyo. 2

kuwadia n kuwadi.

pane n kioo cha dirisha.

panegyric n hotuba ya wasifu;

maandishi ya wasifu. **~al** adj -a wasifu. **~ist** n.

panel n 1 paneli: kipande kimojawapo katika vipande mbalimbali vilivyoungwa kufanya mlango. 2 sehemu ya vifaa vya kuendeshea chombo. 3 jopo; orodha ya wanajopo. 4 paneli: kundi la wazungumzaji waliochaguliwa kuwa wasemaji wakuu katika majadiliano kadhaa. 5 *(leg)* majina ya wajumbe wa baraza la wazee vt pigilia/weka upapi ~ *a door* pigilia paneli mlangoni. **~ling** n paneli za ukutani.

pang n maumivu ya ghafla makali;

kichomi, mchomo *~s of hunger* maumivu ya njaa *birth ~s* uchungu wa kuzaa.

panga n panga; mundu.

pangolin n *(bio)* kakakuona.

panhandle *(US)* n sehemu nyembamba

panic

ya nchi. vt *(sl)* ombaomba. **~r** n *(sl)* mwombaji.

panic n 1 hofu kubwa inayomwingia

mtu ghafla. 2 muda wa kushikwa na hofu. ~ **stricken** adj -lioshikwa na hofu kubwa ya ghafla hata kutofikiri sawasawa. vt,vi -wa na

polish vt,vi 1 ~ **up** ng'arisha;

ng'arika; kwatua; sugua. 2 *(of character)* adibisha, ongoza, noa. 3 ~ **something off** maliza haraka. n 1 ulaini; mng'aro; mwanga. 2 polishi: dawa ya kung'arisha/kukwatulia. 3

politburo

(*fig*) ustaarabu, malezi mazuri, adabu. **~er** n mng'a rishaji.

politburo n kamati kuu ya chama (hasa katika chama cha kikomunisti).

polite adj taratibu, pole, -a adabu,

-a heshima. ~ **ly** adv. **~ness** n.

politic adj 1 -a kufaa, -a busara. 2 **the body** ~ n dola.

politics n siasa *racial* ~ siasa ya ubaguzi (wa rangi). **political** adj -a siasa, -a kisiasa *political party* chama cha siasa. **political asylum** n hifadhi ya kisiasa. **political economy** n uchumi/ikitisadi ya kisiasa. **political prisoners** n wafungwa wa kisiasa *~al offence* jinai ya kisiasa. **politician** n mwanasiasa. **politicize** vt,vi tia mwako wa kisiasa. **politick** vi jihusisha na siasa.

polity n 1 dola; serikali.

poll[1] n **(~ parrot)** kasuku.

poll[2] n 1 (upigaji) kura, kuhesabu kura. 2 kichwa. **~ tax** n kodi ya kichwa. 3 kutafuta maoni ya watu kwa kuwahoji. vt,vi 1 pata kura; piga kura. **~ing booth/station** n kituo cha kupigia kura. **~ing day** n siku ya kupiga kura. 2 tafuta maoni ya watu kwa kuwahoji. **~ster n** mtafuta maoni. 3 kata ncha za matawi/pembe n.k..

pollard vt pogoa, kata kilele cha mti.

pollen n chavua. **pollinate** vt chavusha. **pollination** n mchavusho. **cross pollination** n mchavusho tambuko. **self pollination** n kujichavusha; mchavushopweke.

pollute vt chafua *waste from industries ~ the sea* uchafu kutoka viwandani huchafua bahari.

wasiwasi, hangaika, shikwa na hofu. **~ky** adj. **~-monger** n mtiaji, mchochea hofu.

panjandrum n mkubwa, jina la mzaha (apewalo mkubwa mwenye majivuno); kizito.

pannier n shogi.

pannikin n kikombe cha bati, kopo, bilauri ya chuma; kitu kilichomo katika kikombe hicho.

panoply n 1 deraya. 2 *(fig)* mavazi maridadi. **panoplied** adj.

panoptic adj -enye kuonekana yote. **panorama** n 1 mandhari yote. 2 picha za mandhari yote. 3 mfululizo wa mambo mbalimbali, maisha na matukio yake. **panoramic** adj.

pan-pipes n aina ya zumari.

pansy n 1 ua. 2 *(derog)* msenge.

pant vi,vt 1 tweta, hema, kukuta. 2 **~ for** taka sana, tamani. 3 **~ out** sema pamoja na kutweta. n mtweto wa harakaharaka.

pantaloon n 1 mhusika zuzu (katika mchezo). 2 *(US) (hist)* suruali.

pantechnicon n *(GB)* gari la

kuchukulia samani.

pantheism n kuabudu miungu wengi; imani kuwa Mungu yumo ndani ya wengi; imani kuwa Mungu yumo ndani ya kila kitu na kuwa kila kitu ni Mungu. **pantheist** n mwabudu- miungu. **pantheistic** adj -a kuabudu miungu. **pantheon** n 1 hekalu la miungu yote. 2 miungu yote ya dini fulani.

panther n chui mweusi. **American ~** n Chui wa Amerika.

panties n *(pl, colloq)* suruali (kipande) za watoto; chupi.

pantile n kigae (cha kuezekea kilichobinuka/pinda).

panto n *(colloq abbr of)* **pantomime**.

pollutant n kichafuzi. **pollution** n uchafu.

polo n polo: mchezo wa wapanda farasi wa kupiga tufe kwa fimbo. **water ~** n mchezo wa mpira wa waogeleaji ~ *stick* fimbo ya kuchezea polo.

poltergeist n *(in folklore etc)* pepo

mbaya mwenye makeke/ ghasia.

poltroon n mwoga *he is a ~* yu mwoga. **~ ery** n woga.

ponce

poly prep 1 -ingi. 2 *(colloq abbr for)* **polytechnic**.

polyandry n mfumo ambao mwanamke anakuwa na waume wengi. **polyandrous** adj.

polychrome adj -a marangirangi,-liopakwa rangi aina aina. **polychromy** n utiaji rangi nyingi.

polygamy n mitala. **polygamist** n aoaye wake wengi. **polygamous** adj -a mitala, -a wake wengi *polygamous marriage* ndoa ya wake wengi *potentially polygamous marriage* ndoa inayoweza kuwa ya wake wengi.

polyglot adj -a lugha nyingi. n mzungumzaji wa lugha nyingi.

polygon n pembenyingi, poligoni *a ~ is a many-sided figure* poligoni ni umbo lenye pembe nyingi. **~al** adj -a pembe nyingi.

polymorphous adj -a maumbile mengi; -enye kupitia hatua nyingi (za maendeleo, kukua n.k.). **polymorphic** adj. **polymorphism** n.

polyphony n *(music)* sauti nyingi. **polyphonous** adj -a sauti nyingi.

polypus n *see* **polyp**.

polysyllable n neno la silabi nyingi. **polysyllabic adj** -enye silabi nyingi. *polysyllabic word* neno lenye silabi zaidi ya tatu.

polytechnic n chuo cha ufundi anuwai *adj* -a

pantograph n 1 pantografu: chombo

paper

cha kunakilia mchoro au ramani. 2 chombo cha kupokelea umeme ndani ya gari (toka waya za juu).

pantomime n 1 mchezo wa kuigiza

kwa ajili ya watoto (uliojaa vichekesho, nyimbo n.k.). 2 mchezo bubu. **pantomimic** adj -a mchezo bubu.

pantry n 1 stoo ya vyombo vya kulia. ~ **man** n mwangalizi wa stoo ya vyombo vya maakuli. 2 stoo ya chakula.

pants n *(pl)* (pair of ~)*(GB)* chupi;*(US)* suruali. **bore/ scare/talk etc the ~ off one** chosha sana. **scare the~ off** ogofya/tetemesha sana. **catch somebody with his ~ down** fuma.

panty-hose n *see* **tights**.

panzer adj -a kikosi cha vifaru n kifaru.

pap n 1 uji, ubwabwa. 2 *(fig)* rahisi

mno; vitabu/magazeti rahisi rahisi.

papa n *(child's word for)* baba.

papacy n cheo (kazi, utawala) cha papa. **papal** adj -a baba mtakatifu.

paparazo n **paparazi** mwandishi wa habari au mpigapicha anayewaganda/fuatafuata watu mashuhuri kupata habari motomoto au picha teule.

paper n 1 karatasi *a ~ bag* mfuko wa karatasi. **(be/look) good on** ~ onekana zuri katika karatasi/ kinadharia/kimaandishi. **put pen to** ~ *(dated for)* anza kuandika. ~ **backed** adj *(of books)* liojalidiwa kwa karatasi. ~ **back** n kitabu chenye jalada la karatasi. ~ **hanger** n mgundisha karatasi ukutani. ~ **knife** n kisu cha kukatia/kufungulia barua. ~ **tiger** n tishio la bure tu. ~ **mill** n kiwanda cha karatasi. ~ **weight** n uzito wa kukinga karatasi (zisipeperushwe). 2 **news** ~ n gazeti. 3 ~ **money** n noti. 4 *(pl)* hati (ya kuonyesha cheo cha mtu). ~ **work** n urasimu, kazi ya mafaili *send in one's ~s (mil)* jiuzulu. 5

ufundi anuwai.

polytheism n imani ya kuabudu miungu wengi. **polytheist** n. mwabudu miungu mingi.

polythene adj -a plastiki laini.

pomegranate n komamanga.

pommel n 1 mduara wa saruji/ matandiko ya farasi au punda. 2 kinundu cha mpini wa upanga.

pomp n fahari/ufahari; makuu, majivuno. **~ous** adj -enye makuu, -enye majivuno, -a kujidai. **~osity** n ushaufu, majivuno, makuu. **~ousness** n.

pompom n pambo-duara (liwekwalo kwenye kofia, nguo, viatu n.k.).

ponce n 1 kuwadi. 2 msenge. vi ~

poncho

about -wa kama msenge.

poncho n poncho: joho kama kawa.

pond n dimbwi (hasa ambapo wanyama hunywa maji).

ponder vt,vi ~ **(over)** fikiri, tafakari, waza *he ~ed a variety of issues* alitafakari masuala kadhaa. **~able** adj (phys)-a kupimika, mambo yawezayo kufikiriwa/kukadiriwa n.k. **~osity** n. **~ous** adj 1 zito sana, kubwa. 2 *(dull)* zito, bwege. **~ously** adv.

pone n *(also* **corn** ~) mkate wa mahindi.

poniard n *(arch or poet)* jambia. vt choma kwa jambia.

pontiff n 1 Papa, Baba Mtakatifu. 2 (*arch*) kuhani mkuu; askofu. **pontifical adj** 1 -a Papa; -a kuhani mkuu; a askofu. **pontificals n** mavazirasmi ya maaskofu. 2 -enye makuu. **pontificate** n ofisi ya Papa; utawala wa Papa vi hubiri.

pontoon[1] n pantoni. ~ **bridge** n daraja la pantoni.

maswali/karatasi ya mtihani. 6

papier

makala. vt bandika karatasi (ukutani); funika kwa karatasi. ~ **over the cracks** *(fig)* setiri/ficha makosa. ~ **the house** toa tiketi za bure kwa mchezo (ili kurubuni watu). **~-stainer** n mtengenezaji wa viungo vya karatasi. **~y** adj -a makaratasi.

papier-mache n pepamashi: karatasi

zilizosagwa au kukatwakatwa na kulowekwa maji zikafanywa kama plasta ya kutengeneza vitu k.m. trei n.k.

papist n *(derog)* mroma: mfuasi wa kanisa la kikatoliki.

papoose n mtoto; mbeleko.

paprika n pilipili mboga.

papyrus 1 mafunjo. 2 karatasi za

mafunjo zilizotengenezwa na Wamisri; maandiko yaliyo katika mafunjo.

par[1] n 1 wastani; kiwango/thamani, kiasi cha kawaida. **above/below /at** ~ juu ya/chini ya/katika wastani. **on a ~ (with)** sawa na. **up to ~** *(colloq)* vizuri kama kawaida. ~ **of exchange** kiwango cha kawaida cha kubadilishana fedha.

par[2] *see* **parr**.

parable n fumbo; hadithi ya mafumbo(yenye mafundisho) *speak in ~s* ongea kwa mafumbo. **parabolical** adj -a kimafumbo.

parabola n parabola, -a mchirizo/ mchoro wa pia. **parabolic** adj -a parabola.

parachute n mwavuli, parachuti. **parachutist** n mtu arukaye kwa parachuti.

parade vi,vt 1 *(of troops)* kusanya

(kwa ajili ya gwaride; ukaguzi n.k.); fanya gwaride. 2 onyesha, tembeza. n 1 gwaride. ~ **ground** n uwanja wa gwaride. 2 maonyesho. *make a ~ of one's virtues* jaribu kuwavutia watu kwa kujionyesha. 3 njia ya matembezi

pantoon[2] n mchezo wa karata.

pony n 1 farasi mdogo. ~ **tail n** mtindo wa nywele. ~ **trekking** n kutembea kwa kumpakia/kumpanda farasi mdogo.

pooh-pooh vt *(colloq) (an idea etc)*

dharau, beza, cheka.

pool[1] n 1 dimbwi. 2 **swimming** ~ n bwawa la kuogelea. 3 kilindi cha mto.

pool[2] n 1 *(gambling)* fedha zilizowekwa poni na wacheza kamari. **football** ~ n kamari ya kutabiri matokeo ya mpira. 2 mpango wa kubia biashara na kugawana faida (ili kuepuka ushindani). 3 *(US)* aina ya biliadi. 4 fedha/huduma za kuchangia; mchango wa ubia. vt changa/changizana; fanya ubia.

poor adj 1 maskini, fukara. **the** ~ n

mafukara, maskini. ~ **box** n *(in church)* kisanduku cha maskini. ~ **house** n nyumba ya maskini (wanao hudumiwa na serikali). ~ **law n** sheria ya kulinda/kuhudumia maskini.

poppet

~ **rate** n kodi ya kuwakimu maskini. **~relief** n msaada kwa maskini. 2 chache *a ~ supply of food* ugavi wa chakula kichache. 3 -a kustahili huruma /msaada, nyonge *a ~ creature* maskini, kiumbe ~ *me!* maskini miye! 4 duni, hafifu. ~ **consolation** n kitulizo duni. **~ly** adv vibaya adj -gonjwa *feel ~ly* -ugua, ona vibaya. **~ly off** maskini, -enye fedha kidogo. **~ness** n ukosefu, upungufu, uduni. ~ **-spirited** adj -oga; liokata tamaa.

pop[1] adj *(colloq abbr for popular)*

pendwa. ~ **art** n sanaa pendwa/ mpito. ~ **song** n wimbo pendwa. ~ **festival** n tamasha pendwa (la muziki n.k.). n *(colloq)* sanaa ya kupita, sherehe ya kawaida.

pop[2] vt,vi 1 *(of corks)* zibua. ~ **the**

question *(sl)* posa. **~eyed** adj -enye macho pima, -enye macho ya popo. ~ **gun** n bunduki ya kitoto (inayotumia vizibo). 2 *(with adv & prep)* ~ **in** pitia, tembelea. ~ **something into something** tia/ weka mara moja ~ *something*

aghalabu pwani.

paradigm n kielelezo (cha mfumo wa miundo agh kisarufi). **~atic** adj

paradise n 1 peponi, barazahi. 2 furaha kuu. 3 Bustani ya Aden. 4 mahali pa

parapet

raha. **paradisiac**; **paradisiacal** adj -a peponi, -a bustani ya Adeni.

paradox n kweli kinza(ni); kweli iliyokama uwongo, neno linaloonekana kama kwamba ni la kinyume kumbe ni sahihi, fumbo la maneno. **~ical** adj. **~ically** **adv.**

paraffin n 1 **~ (oil)** mafuta ya taa. 2 **~ wax** n nta ya mishumaa. **liquid ~** n mafuta ya nyonyo.

paragon n kifano; mfano bora.

paragraph n aya, ibara. vt gawa katika aya.

parakeet n kasuku mdogo na mwenye milele mirefu.

parallel adj *(of lines)* lio sambamba. **~ bars** n nguzo zilizo sambamba (kwa ajili ya michezo ya viungo) n 1 msambamba. **~ of latitude** msambamba wa latitudo. 2 mfano, kifani *without* ~ -sio na kifani. 3 kufananisha, mlinganisho. vt 1 fananisha. 2 -wa sambamba. **~ism** n *(lit or fig)* usambamba. **~ogram** n msambamba.

paralyse, (US) paralyze vt,vi 1 pooza, poozesha. 2 fadhaisha, duwaza. **paralysis** n kiharusi; *(fig)* hali ya kutokuwa na nguvu, kupooza. **paralytic** *n, adj* 1 mtu aliyepooza; *(fig)* (mtu) asiyejiweza. 2 (mtu) aliyelewa sana.

paramedic n mhudumu anayemsaidia daktari (kwa kazi zinazoambatana na udaktari lakini zisizo za kidaktari).

parameter n parameta, kigezo.

paramilitary adj -enye hadhi ya kijeshi.

paramount adj *(formal)* kuu; kubwa ~ *chief* chifu mkuu *of ~ importance* muhimu sana, -

into a drawer quickly etc weka kitu katika saraka kwa haraka. **~ off** ondoka ghafla; fariki. **~ over/across to** tembelea. 3 *(sl)* weka rehani. **go ~** enda kwa vishindo. 4 piga bunduki. 5 kaanga bisi. **~corn** n bisi. 1 kishindo (kama kizibo kinapozibuka ghafla). 2 *(sl)* soda. 3 **in ~** hali ya kuwa katika rehani.

pope n 1 Papa, Baba Mtakatifu. **~ry** n *(in hostile use)* mambo ya Roma; ukatoliki. **popish** adj -a kikatoliki; -a upapa.

popinjay n 1 *(arch)* kasuku. 2 sanamuya kasuku iliyowekwa mtini kwa kulengea. 3 maridadi, mfuauji; mwenye kujinaki.

poplar n mpopla: mti mrefu, mnyofu unaokua haraka sana.

poplin n poplini: aina ya kitambaa cha kutengenezea mashati, n.k.

poppet n kipenzi *(used to a child) come here my little* ~ njoo hapa

poppy

kipenzi changu.

poppy n mpopi: aina ya mmea/ua

jekundu (hutumika kutengenezea kasumba).

poppycock n *(sl)* upuuzi.

populace n umma, wananchi.

popular adj 1 -a umma, -a watu ~

government serikali iliyochaguliwa na walio wengi. **~ front n** muungano wa kupinga ufashisti n.k. 2 pendwa. **~ novel** n riwaya pendwa. 3 inayopendwa *be* ~ pendwa na wengi *make oneself* ~ fanya mambo yatakayokufanya upendwe na watu ~ *science* sayansi ya kufaa watu kwa kadiri ya elimu yao. **~ity** n. **~ly** adv. ~**ize** vt 1 *(spread)* eneza kwa watu. 2 *(simplify)* rahisisha, fanya ifae watu wa kawaida. **~ization** n.

populate vt jaza watu. **population** n 1 (idadi ya) watu (wa nchi, mji n.k.). 2 *(bio)* mimea au wanyama wa sehemu fulani. **populism** n mfumo wa serikali/siasa inayojali maoni na fikra za umma. **populist** n mtu anayefuata

enye umuhimu mkubwa. **~cy** **n.**

paramour n *(arch)* hawara, kimada (wa mtu aliyeoa).

paranoia n wazimu (agh) siotibika wa kujiona unaonewa kila wakati. **~c**; **paranoid** *n,adj*.

parapet n 1 ukuta mfupi wa pembeni (mwa daraja n.k.). 2 *(mil)* kizuio (cha mawe, udongo n.k.).

paraphernalia

paraphernalia n vikorokoro; vifaa,

zana.

paraphrase n ufafanuzi, fasili, maelezo. vt fafanua, fasili.

paraplegia n *(path)* paraplejia: kupooza kwa sehemu ya chini ya kiwiliwili. **paraplegic** *n, adj* -enye paraplejia.

parasite n 1 kimelea. 2 *(of a person)* kupe, mnyonyaji. **parasitic**, **parasitical** adj.

parasol n mwavuli wa jua.

paratroops n *pl* jeshi la miavuli.

paratrooper n askari wa miavuli.

parboil vt tokosa; *(fig)* tia joto sana.

parcel n 1 kifurushi. **~ post** n upelekaji vifurushi kwa posta. 2 **part and ~ of** sehemu muhimu ya. **a ~ of land** sehemu ya ardhi. vt **~ out** gawa katika mafungu. **~ up** funga vifurushi.

parch vt *(of heat, sun etc)* kausha, choma, tia joto.

parchment n 1 karatasi iliyotengenezwa kwa ngozi. 2 karatasi inayofanana nayo.

pardon vt samehe. **P~ me!** Niwie radhi! **beg somebody's ~** omba radhi. **~ somebody for something** samehe. n msamaha, samahani. **~able** adj -a kusameheka. **~ably** adv. **~er** n *(in the Middle Ages)* mtu mwenye leseni ya kuuza msamaha wa Baba Mtakatifu, muuza

mfumo huo. **populous** adj -enye watu wengi, -a kujaa watu.

porcelain n kauri. **~ clay** n kaolini adj -a kauri.

porch n baraza.

porcine adj -a nguruwe,kama nguruwe.

porcupine n nungu, nungunungu.

pore[1] n kinyweleo, kitundu kidogo. **porous** adj -enye vinyweleo, -enye kunyonya/kunywa unyevunyevu; -enye kuvuja. **porousness** n. **porosity** n.

pore[2] vi **~ over something** soma kwa makini.

pork n 1 nyama ya nguruwe. 2 *(US)* **~ barrel** n *(sl)* mradi wa serikali/ruzuku yenye kuzaa faida ya kujijenga kisiasa kwa watu. **~ butcher** n muuza nyama ya nguruwe. **~er** n nguruwe wa nyama.

pornography n ponografia: picha au maandishi yenye kutia ashiki. **pornographic** adj -a kiponografia.

porphyry n mwamba wa kito chekundu.

portion

porpoise n pomboo.

porridge n uji.

porringer n bakuli lenye kishikio.

port[1] n 1 *(harbour)* bandari. **free ~** *n*

bandari huru (ambayo iko wazi kutumiwa na nchi zote bila kutozwa ushuru). 2 mji/jiji lenye bandari (k.m. Dar es Salaam). 3 *(fig)* mahali pa usalama, kimbilio. **any ~ in a storm** mahali pa usalama (wakati wa shida). **~ after stormy seas** mapumziko baada ya hali ngumu.

port[2] n *(naut)* mlango wa ubavuni mwa meli. **~ hole** n dirisha dogo ubavuni mwa meli/ndege; uwazi ubavuni mwa meli (kuruhusu mwanga/hewa).

rehema.

pare vt menya; kata, punguza. **parings** n *(pl)* kilichomenywa; kilichokatwa. **nail-parings** n kucha zilizokatwa.

paregoric n dawa ya kutuliza neva. **parent** n mzazi. ~ **company** *n (comm)* kampuni mama. **~age** n ukoo, nasaba, uzawa. **~al** adj. **~ally** adv. **~hood** n hali ya kuwa mzazi.

parenthesis n mabano. **in** ~ kwenye mabano; *(fig)* -liotengwa. **parenthetic; parenthetical** adj. **parenthetically** adv.

par excellence adv *(F)* kwa kiwango

cha juu kabisa, hasa.

pariah n (India) mtu wa tabaka la chini; *(fig)* mtu aliyetengwa na jamii.

parochial

~ **- dog** n (India) mbwa koko.

pari passu adv *(L)* kwa wakati mmoja; sawasawa, sawia.

parish n parokia. ~ **pump** adj *(usu attrib)* -a kuhusu mtaa/sehemu ile. **~-register** n kitabu cha parokia. **civil** ~ n mtaa (katika serikali ya mitaa). **~ioner** n mkazi wa parokia. **go on the** ~ pata msaada (wa chakula n.k.).

parity n usawa; kulingana. ~ **of**

exchange viwango rasmi vya kubadilisha fedha.

park n 1 bustani. **ball** ~ n *(US)* kiwanja cha michezo.2 mbuga zinazozunguka nyumba ya shamba. 3 **car** ~ n maegesho ya magari. 4 **national** ~ n mbuga za taifa. 5 *(mil)* kiwanja cha kuwekea mizinga na zana. vt,vi 1 egesha. 2 *(colloq)* weka kitu mahali. ~ **ing lot** n maegesho. ~ **ing meter** n mita ya maegesho. ~ **ing** n maegesho.

Parkinson's adj ~ **disease** n *(path)* ugonjwa wa kutetemeka/kukakamaa. ~ **law** n *(hum)* nadharia kwamba kasi ya kazi hufuatana na muda uliotengwa.

port[3] n upande wa kushoto wa meli/

ndege (mtu anapokabili gubeti mbele).

port[4] n **(~-wine)** porto: divai nyekundu nzito tamu.

portal *n* mlango mkubwa, lango.

portcullis n mlango wa chuma wenye kuinuka na kushuka.

portend vt *(formal)* bashiri, tabiri. **portent** n 1 ishara. 2 kitu cha ajabu. **portentous** adj -a kutisha; -a ajabu. **portentously** adv.

porter[1] n bawabu, mngoja mlango. ~ **'s lodge** n nyumba ya bawabu.

porter[2] n 1 hamali, mchukuzi; mpagazi; *(US)* mhudumu (katika behewa la kulala la treni). ~ **age** n upagazi; ushuru/gharama ya upagazi. **portable** adj -a kuchukulika, -a kubebeka. **portability** n. **~house** n **~(steak)** n nyama ya kiuno.

portfolio n 1 mkoba, sanduku/jalada la kutia hati, barua n.k.. 2 uwaziri. 3 *(of bank)* orodha ya fedha zilizowekwa kwa faida.

porthole n *see* **port**[2].

portico n *(archit)* varanda yenye

matao na nguzo.

portiere n pazia zito la mlangoni.

portion n 1 sehemu, fungu. 2 **marriage** ~ n mahari. 3 *(inheritance)* urithi. 4 majaliwa. vt 1 ~ **something out (among, between)** gawa sehemu. 2 ~

Portland

something to somebody gawia, pa.

Portland n **P** ~ **cement** n saruji.

portly adj nene, -enye kitambi.

portmanteau n kasha la ngozi la kuchukulia nguo. ~ **word** n neno lililoungwa.

portray vt 1 chora picha/taswira. 2 eleza,

parky adj *(sl) (of air, weather)* -a

baridi.

parlance n usemaji, msemo *common ~* msemo wa kawaida.

parley n mkutano, mazungumzo (hasa baina ya maadui). vi **~ (with somebody)** fanya mashauri.

parliament n bunge. **~arian** n mbunge stadi/maarufu/mjuzi wa kanuni za bunge. **~ary** adj -a bunge.

parlour,(US)**parlor** n 1 ukumbi,sebule. **~ maid** n *(not US)* kijakazi angojaye meza; *(GB)* mhudumu wa mezani. **~ games n** michezo ya ndani (ya nyumba). 2 *(esp US)* chumba cha kupokelea wageni. 3 chumba cha wateja. **~-car** n *(US)* behewa la starehe.

parlous adj *(formal)* -a hatari.

parochial adj -a parokia; *(fig)* finyu

a ~ outlook mtazamo finyu. **~lyt**

parody

adv. **~ism** n.

parody n mwigo wa kubeza. vt iga kwa kubeza.

parole n ahadi ya mfungwa kutotoroka; kifungo cha nje. **on ~** achiwa huru baada ya kutoa ahadi hiyo. **break one's ~** vunja ahadi kwa kujaribu kutoroka. vt achia mfungwa baada ya kutoa ahadi hiyo.

paroquet n *see* **parakeet**.

paroxysm n mshtuko, mshindo (wa maumivu, hasira, kicheko n.k.) wa ghafla.

parquet n sakafu ya vipande vya mbao.

parricide n muuaji/mauaji ya baba au ndugu wa karibu.

parrot n 1 kasuku. 2 mtu anayeiga tu (kama kasuku). **~ fever** n homa ya kasuku. vt iga kama kasuku.

simulia, fafanua. 3 igiza. **~al** n. **portrait** n picha, taswira. **portraitist** n. **portraiture** n.

Portugal Ureno. **Portuguese** adj -a Kireno n 1 Mreno. 2 (lugha ya) Kireno.

pose[1] n 1 mkao; sura, hali. 2 *(pretence)* kujifanya; sura ya kinafiki. vt,vi 1 panga/tayarisha mkao. 2 *(pretend tobe)* jifanya, jidai. 3 leta/ toa hoja/swali. 4 jiweka tayari kwa ajili ya kuchorwa/kupigwa picha. 5 **~as** jifanya. **~ur** n *(fem* **poseuse)** mpenda makuu; mnafiki.

posh adj *(sl)* maridadi, -zuri sana, -a anasa/tajiri. vt,vi *(sl)* **~ oneself up** jikwatua, jirembesha.

posit vt toa hoja, dai.

position n 1 *(place)* mahali. **in ~**

mahali pake, sawa. **out of ~** tokuwa mahali pake. 2 *(condition)* hali, namna. 3 msimamo *what's your ~ on this problem?* waonaje juu ya jambo hili? 4 uwezo *be in a ~ to* weza. 5 nafasi. 6 kazi, cheo *people of ~* watu maarufu!. vt weka, panga. **~al** adj -a mahali.

positive adj 1 -a hakika; halisi. 2 (*definite*) waziwazi, bayana, dhahiri. 3 -a kujenga; -a kusaidia *a ~ suggestion* wazo la kujenga. 4 *(math)* chanya *~ number* namba chanya. 5 *(electr)* chaji/umeme upatikanao kwa kusugua kioo na hariri, umeme utokanao na ukosefu wa elektroni. 6 *(of photo)* picha (sura kwenye karatasi). **~ness** n. **positivism** n *(phil)* falsafa umbile: falsafa inayozingatia tu mambo yanayoonekana na kujulikana vema na wanadamu. **positivist** n.

posse n 1 kikundi (cha sungusungu, polisi, wanamgambo).

possess vt 1 miliki, -wa na, hodhi. 2 tawala, shika *fear ~ed him* hofu ilimtawala. 3 **~ oneself of** *(arch)* miliki. **be ~ed of** wa na. 4 **be ~ed** pagawa, wa na pepo *be ~ed by the devil* -wa na shetani. 5 shughulisha. **~ion** n 1 kumiliki; mali, miliki *take ~* shika, twaa, kamata. 2 kupagawa/kupandwa na pepo. 3 *(pl)* **~ions** mali. **~ive adj** 1 -a kumiliki, -enye tamaa (ya kumiliki), -enye tamaa ya kuweka kwenye kiganja. 2 *(gram)* milikishi, -enye

parry vt 1 zuia, pangua konde;*(fig)*

epuka (swali). n kuzuia,kupangua.

parse vt changanua, ainisha, pambanua maneno kisarufi.

parsimony n *(formal)* ubahili.

parsimonious adj.

parsley n kitimiri, kotimiri.

parson n mchungaji; *(colloq)* kasisi. **~'s nose** n *(colloq)* kikundu cha kuku.**~ age** n nyumba ya mchungaji.

part n 1 sehemu, kipande, kiasi. **for**

the most ~ kwa kiasi kikubwa. **in** ~ kwa kiasi fulani. **~ owner** n mmiliki bia. **~-time** adj -a muda maalumu. **~-timer** n mfanyakazi wa muda maalumu. 2 *(pl)* janibu. 3 nafasi, wajibu. **play a big/small ~ (in something)** -wa mshiriki mkuu/-wa na nafasi kubwa/ndogo (katika). **take ~ (in)** shiriki. 4 upande. **for my** ~ kwa upande wangu. **take someone's ~** unga mkono. 5 **take something in good ~** chukulia kitu vizuri/bila kinyongo. 6 **(spare) ~** kipuri, spea. 7 *(gram)* aina. **~s of speech** n aina za maneno. 8 **person of many ~s** mtu mwenye vipaji vingi. 9 *(mus)* sauti. **~ly** adv. vt,vi 1 gawa; tenga. 2 **~ with** acha, achia; achanisha; achana

particular

na. 3 **~ one's hair** piga wei. **~ing** n 1 wei, mpaka (wa nywele). 2 mfarakano; kuagana, kuachana, kuondoka. **at the ~ing of the ways** njia panda; *(fig)* wakati wa kuchagua. **~ial** adj 1 -a sehemu, -sio kamili, -a kiasi. 2 **~ial (towards)** -a kupendelea. 3 **~ial to** a kupenda/kupendelea. **~ially** adv. **~iality** n 1 pendeleo. 2 **~iality for** kupenda. **~ition** n 1 kugawanywa; mgawanyo *The P~ition of Africa* kugawanywa kwa Afrika. 2 kitenganishi. 3 sehemu, chumba. **~itive** *n, adj* (-a) kugawa, (-a) kutenga.

partake vt,vi *(dated, formal)* **~ of something** 1 shiriki, onja; chukua sehemu ya. 2 -wa na hali/sifa fulani. **parterre** n 1 *(in a garden)* sehemu tambarare yenye tuta la maua/nyasi. 2 *(in a theatre)* gorofa ya juu ya

kuonyesha kumiliki.

possible adj 1 yawezekana, yamkini *as soon as* ~ upesi iwezekanavyo, kwa haraka sana. 2 -a kufaa *the one* ~ *man* mtu anayefaa. 3 -a yakini. n mtu/kitu kiwezacho *do one's* ~ fanya uwezavyo. **possibility** n 1 uwezekano. 2 kitu kinachowezekana. **possibly** adv labda, kwa kadiri iwezekanavyo *I cannot possibly do it* siwezi kabisa kuifanya (haiwezekani) *as soon as you possibly can* upesi uwezavyo/iwezekanavyo *how can we possibly do that?* Tunawezaje kufanya hivyo?

possum n *(animal)* kifaurongo. **play ~** jifanya kulala n.k..

post[1] n 1 mhimili, nguzo *lamp ~s* nguzo za taa *starting* ~ mahali pa kuanzia mbio *winning* ~ mahali pa kumalizia mbio. 2 *(door~)* mwimo, mhimili. 3 *(bed ~)* tendegu, mhimili wa kitanda. vt 1 **~ (up)** bandika; weka matangazo. 2 **~ (over)** jaza matangazo. **~er** n 1 tangazo, picha kubwa (inayobandikwa ukutani), bango. 2 **bill (~ er)** n mbandikaji matangazo/mabango.

post[2] n 1 posta *a heavy* ~ mfuko mzito wa barua *has the ~ come yet?* barua zimefika? *by return of* ~ kwa posta ijayo *send something by* ~ peleka kitu kwa posta. **~man** n mtu wa posta. **~mark** n mhuri wa posta. 2 *(post office)* posta. **the P~ office n** Shirika la Posta. **~ office box n** (P.O.) sanduku la posta (S.L.P.) *by registered* ~ kwa rejesta. **~ free** adj -liokwisha lipiwa stempu; -enye kupelekwa bila malipo. 3 *(hist)* tarishi, mjumbe, tume. vt,vi 1 peleka barua na vifurushi kwa posta, tia posta. 2 **~ (up)** andika katika daftari. 3 **keep somebody ~ ed** fahamisha fulani juu ya habari yote. 4 enda kwa farasi. **~age** n ada ya posta. **~ age stamp** n stempu *extra ~age* gharama zaidi ya posta *inland/ foreign ~age* gharama ya kusafirisha barani/nchi za nje kwa posta. **~al** adj -a posta. **~al order** n hundi ya posta. **~al service** huduma za posta. **~al savings bank** n benki ya akiba ya posta. **~card** n postikadi. **picture ~card** n postikadi ya picha. **~code** n simbo. **~restante** n *(F)* mahali pa barua zinazongojea. **~master** n postamasta. **P~master General** *n* Postamasta Mkuu. **~mistress** n postamasta (wa kike). **~ -paid** adj liokwisha lipiwa stempu. **~age** *n* ada ya posta. **~stamp** n stempu *extra* ~gharama zaidi ya posta *inland/foreign* ~gharama ya

ukumbi,sehemu ya nyuma ya ukumbi.

parthenogenesis n kuzaa bila kujamiiana/kurutubisha yai.

Parthian adj -a Parthia. ~ **shot/shaft** n neno la mwisho (katika ugomvi/ kuachana).

participate vi ~ **(in)** shiriki, -wa katika. **participant** n mshiriki. **participation** n kushiriki.

participle n *(gram)* badiliko la kitenzi kuonyesha hali inayoendelea *present* ~ wakati uliopo, hali ya kuendelea.

particle n 1 chembe. 2 *(gram)* kishirikishi.

parti-coloured; (*US*) **parti-colored** adj -a rangi mbalimbali kwa kila sehemu.

particular adj 1 -a pekee. 2 maalumu, mahsusi. **in** ~ hasa. 3 -enyewe hasa, halisi, kamili kabisa. 4 ~ **(about/over)** -enye kuchagua sana, -enye kujali sana; angalifu juu ya; gumu kuridhisha. n habari kwa urefu ukamilifu. **go into ~s** toa habari kwa urefu/ukamilifu. **~ly** adv zaidi, hasa. **~ity** n ukamilifu. **~ize** vt,vi taja, orodhesha; pambanua.

partisan

partisan n 1 mfuasi mwenye ari (wa chama, kikundi). 2 mpiganaji mzalendo adj -enye kufuata bila kupima. **~ship** n.

partner n 1 mbia. 2 mwenzi; patna vt -wa mbia/mwenzi wa. **~ship** n ubia.

partridge n kware.

parturition n kujifungua, kuzaa.

party n 1 chama. ~ **spirit** n moyo na ushabiki wa chama (hasa cha kisiasa). **multi ~ system** n mfumo wa vyama vingi. 2 mojawapo wa watu/upande (katika ugomvi, mashauri, daawa). ~ **wall** n ukuta wa mpaka. 3 ushirika, kikosi (hasa cha shughuli, kazi). 4 dhifa, karamu. **lack the ~ spirit** -tofurahia karamu. **make up a** ~ ungana kwa ajili ya karamu. 5 mshiriki. 6 *(hum)* mtu.

parvenu n mtu aliyetajirika/kupata ukuu kwa

kusafirisha barani/nchi za nje kwa posta. **~al adj** -a posta. ~**order** n hundi ya posta. **~service** n huduma za posta. **~savings bank** n benki ya akiba ya posta.

post[3] n 1 mahali pa kazi; *(mil)* kilindo.

2 *(of trade)* kituo cha biashara, mahali pa kufanya biashara (porini). 3 cheo, daraja, nafasi katika kazi. **the last** ~ kamsa. vt 1 panga/weka walinzi. 2 tuma/peleka mahali pa kazi.

post[4] *(pref)* 1 baada ya ~ *war* baada ya vita. **~natal** adj baada ya kuzaa ~ *primary* baada ya msingi. **~date** vt weka tarehe ya mbele.

posterior adj **~ (to)** -a nyuma; -a baadaye n matako *kick somebody's* ~ piga mtu matakoni.

posterity n 1 watoto. 2 vizazi vya baadaye.

postern n 1 mlango wa nyuma. 2 ujia

pot

au mlango wa pembeni.

post graduate adj -a uzamili; -a masomo ya baada ya shahada ya mwanzo (ya Chuo Kikuu) *a ~ course* kozi ya uzamili. n *~student* mzamili.

posthumous adj -a baada ya kufa ~ *novel* riwaya iliyochapishwa baada ya mwandishi kufa. 2 *(of a child)* liozaliwa baada ya kufa baba.

postiche n nywele za bandia.

postmeridiem adv *(p.m.)* muda tangu saa sita mchana hadi saa sita usiku.

post-mortem n 1 uchunguzi wa maiti. 2 *(colloq)* mapitio ya tukio n.k. la wakati uliopita adj -a uchunguzi wa maiti.

postpone vt ahirisha. **~ment** n.

postposition n *(gram)* mwao tamati.

postprandial adj -a baada ya chakula cha jioni.

postscript n *(abbr PS)* 1 nyongeza ya maneno

ghafla.

paschal adj 1 -a Pasaka ya Wayahudi. 2 -a Pasaka.

pasha n *(hist)* pasha. Mkuu wa mkoa katika serikali ya zamani ya Uturuki.

pass n 1 kufaulu mtihani. 2 kuwa katika hali fulani; hali. 3 **come to/ reach a pretty/sad/strange ~** fikia hali ya ajabu. **come to ~** tokea. **bring to ~** tekeleza; timiliza. 4 pasi, kibali, pasipoti. 5 *(football)* pasi. 6 kupitisha mkono juu ya kitu (kama vile wafanyavyo wacheza mazingaombwe). 7 pigo la kwenda mbele (katika mchezo wa kupigana kwa panga).**make a ~ at (a woman)** *(sl)* tongoza. 8 *(card games)* kumruka mchezaji. **hold the ~** *(fig)* tetea hoja. **sell the ~** *(fig)* saliti. 9 njia nyembamba ipitiayo katika milima. 10 *(compounds)* **~-book** n kitabu cha benki; *(S Africa)* pasi. **~key** n ufunguo malaya, ufunguo mkuu. **~word** n neno la siri la kumtambulisha mtu kwa walinzi (agh. katika jeshi). vi,vt 1 pita, nenda. **~ er by** mpita njia. 2 acha mtu/kitu nyuma au katika upande fulani na kwenda mbele. 3 ruka, pitia. 4 (*of*

pass

time) tumika, malizika. 5 tumia (muda), pitisha. 6 **~ (from)** badilika toka hali moja hadi nyingine. 7 pa, pitisha *please ~ me the book* tafadhali nipe kitabu hicho. 8 sema, tamka. **~ the time of day with somebody** ongea/sogoa na *~ a comment* sema kitu. 9 tawanya *he was found guilty of ~ing subversive documents* alipatikana na hatia ya kutawanya maandishi ya kupotosha umma. 10 pitisha; pita; idhinisha, kubali *the Bill ~ed and became law* mswada ulipitishwa na kuwa sheria *most of the candidates ~ed* watahiniwa wengi walishinda. 11 fikia mwisho; kufa; vuka mpaka. 12 fanyika, tendeka, tokea *what was ~ing between you two?* kulikuwa na nini kati yenu wawili? 13 **~ something on something/somebody** hukumu, toa (uamuzi, ushauri n.k.) *~ sentence on an accused man* hukumu mshitakiwa. **~ one's word** toa ahadi. 14 *(card games)* ruka (zamu ya mchezaji). 15 *(in football, hockey etc)* pasia Juma ~ed the ball to Daudi Juma alimpasia Daudi mpira. 16 pita, kuwa nje ya mpaka, zidi. 17 kubaliwa bila lawama; pita bila kuonekana au kusailiwa. 18 enda, fanya kitu kiende au kwenye barua. 2 taarifa za ziada au za mwisho.

postulant vt dai n dai, daawa, dhana.

postulation n. **postulator** n.

posture n 1 mkao. 2 hali. 3 *(of mind)* msimamo. vt,vi 1 weka/panga katika mkao. 2 jifanya, jidai. **posturing** n.

posy n 1 shada (fungu) la maua. 2 *(arch)* mithali.

pot[1] n 1 chungu; sufuria. **tea~** n birika la chai *chamber* ~ poti. 2 *(fig)* **a big ~** n *(colloq)* kizito, mtu maarufu. 3 *(games) (colloq)* kikombe. 4 *(sl)* bangi. 5 *(colloq)* kiasi kikubwa. **~ s of money** pesa kibao. 6 *(phrases and proverbs)* **go to ~** *(sl)* haribika.**keep the ~ boiling** -wa na fedha kusogeza siku; fanya jambo liendelee.**take ~ luck** chukua kilichopo, bahatisha. **the ~ calling the kettle black** nyani haoni kundule/mandole. 7 *(comp)* **~-bellied** adj *(of a person)* -enye kitambi; *(of a stove)* -enye kitako cha mviringo. **~-belly** n kitambi, kitumbotumbo. **~-boiler** n kitabu chapwa (cha kutafutia pesa tu). **~-bound** adj *(of a plant)* -enye mizizi

pot

tele. **~-boy**; **~-man** n *(hist)* mhudumu katika baa. **~-hat** n *(sl)* kofia mviringo. **~head** n *(sl)* mvuta bangi. **~ herb** n kiungo. **~-hole** n shimo barabarani; shimo refu katika mwamba. **~-house** n *(arch)* kilabu (ya pombe). **~ - hunter** n msasi anayeua chochote anachokikuta msituni kwa kufikiria chakula au faida tu; mtu anayeingia katika mashindano kwa ajili ya kupata zawadi tu. **~ roast** n nyama iliyokaushiwa chunguni. **~ shot** n kupiga (risasi) ndege/mnyama aliye karibu. **~ -trained** adj *(of a small child)* -liofunzwa kutumia poti. **~ter** n mfinyanzi. **~ter's wheel** n gurudumu la mfinyanzi. **~tery** n 1 vyombo vya udongo. 2 ufinyazi, mahali pa kufinyanga.

pot[2] vt,vi 1 hifadhi (nyama, samaki n.k.) katika chungu. 2 **~ (up)** pandaa chungu. 3 piga risasi mnyama bila kulenga shabaha, ua kwa njia hiyo. 4 *(billiards)* ingiza mpira kwenye kishimo. 5 *(colloq)* weka (mtoto)

kijongee; pitisha. 19 pitisha majeshi mbele (kwa ajili ya kukaguliwa. 20 *(with adv and prep)* ~ **something/ somebody by** pita, puuza, tojali. ~ **for** kubalika kama/kuwa. ~ **off** *(of events)* fanyika, tendeka; acha kujali/ kuangalia; *(of pain)* isha. ~ **something or somebody off as** jifanye kuwa. ~ **over** acha kuzingatia; tojali, acha, sahau. ~ **out** *(colloq)* tumia. ~ **out (of something)** maliza. ~ **something on somebody/something** toa (uamuzi, ushauri n.k.). ~ **in/into** chaguliwa. ~ **something off** kwepa. ~ **up** puuza. ~ **away** *(euphem)* -fa. ~ **something on** -pa mtu mwingine, pitisha. **~ing out ceremony/parade**

passe,passee

sherehe/gwaride la kumaliza mafunzo. ~ **through something** -wa na uzoefu, pitia. 21 ~ **water** kojoa. **~able** adj 1 -a kupitika. 2 -a kadiri, -a wastani, -a kuridhisha. **~ably** adv. **~age** n 1 kitendo cha kupita, mpito. **a bird of ~age** ndege wa kuhama, mpita njia. 2 njia, pito, upenyo. 3 safari. 4 **~age (way)** n njia; (nyumbani) ukumbini. 5 yapitayo baina ya watu wawili katika mazungumzo *have angry ~ages with somebody* wa na mabishano makali. 6 ~ **ages of arms** n *(fig)* mapigano; mabishano. 7 dondoo, maneno, fungu la maneno yaliyonukuliwa katika kitabu. 8 kupitishwa kwa mswada kuwa sheria. **~ing** adj -a kupita, -a mara moja n 1 kupita. 2 kifo; kufariki, kufa. **~ing-bell** n kengele ya kujulisha kifo/mazishi. **in ~ing** kwa kupitia tu, wakati wa kusema adv *(arch)* sana.

passe,passee adj -a zamani, -liopitwa (na wakati).

passenger n 1 abiria, msafiri, *(colloq)* mwanatimu, mwanachama, n.k. ambaye ni mzembe, mshiriki.

passepartout n utepe wenye gundi

(wa kushikizia picha); ufunguo malaya.

passim adv kwa kutokea kila mara (katika kitabu); pote.

passion n 1 hisia kali; *(of anger)* hamaki; *(of love)* uchu, mapenzi makali; mlipuko wa hamaki *fly into a* ~ kasirika sana. 2 **the P** ~ n mateso ya Yesu Kristo. **P~ Sunday** n kwenye poti.

potable adj nayonyweka, nayofaa kunywewa. **potation** n *(liter)* 1 kunywa. 2 kinywaji. 3 *(pl)* ulevi.

potash n (chumvichumvi za) potashi.

potassium n potasiamu. ~ **carbonate** n magadi. ~ **nitrate** n shure.

potato n kiazi, mbatata, kiazi ulaya *(fig/sl)* **small ~** n watu wadogo, akina yakhe. **sweet ~es** n viazi vitamu ~ *bed* tuta. ~ **beetle** n mdudu ashambuliaye majani ya viazi. **~-masher** n kipondeo cha viazi.

poteen n *(Irish)* gongo.

potent adj -enye nguvu. **~ate** n mtu mwenye nguvu, mkuu, mtawala. **~ial** adj -a kuweza kuwa, -a kuwezekana . **~iality** n nguvu zisizodhihirika; uwezekano. **ially** adv.

pother n 1 vumbi/moshi wenye harufu

kali. 2 ghasia. vt,vi hangaisha; hangaika.

potion n (kiasi cha) dawa/sumu ya maji *a love* ~ dawa ya mapenzi.

pound

pot-pourri n 1 mchanganyiko wa maua (makavu), miti shamba na viungo vingine. 2 *(music)* muziki mchanganyiko.

pot-sherd n kigae, gae, kigeranja, kigerang'enza.

pottage n *(arch)* supu nzito.

potted adj *(often derog)* -liofupishwa na kurahisishwa.

potter *(US* = **putter)** vi 1 paraza, fanya kazi bila kutia makini; cheza cheza na kazi. vt ~ *away one's time* poteza muda/wakati. 2 tembelea mahali; poteza wakati, wa mzembe.

potty[1] adj *(GB dated colloq)* 1 hafifu, dogo, -sio muhimu. 2 ~ **(about somebody/something)** *(of a person)* pumbavu, -enye wazimu/kichaa.

Jumapili ya Mateso. **P~ Week** n Wiki ya Mateso (ya Yesu Kristo). **~-flower** n ua la mkarakara. **~-fruit** n karakara. **~less** adj. **~ate** adj -enye kutekwa na hisia kali, -enye kujawa na/-enye kuonyesha hisia kali, shauku, n.k. **~ately** adv.

passive adj -a kutoonyesha hisia, -a

kukaa tu, baridi.~ **resistance** n upinzani wa kimyakimya, baridi *(gram)* ~ *voice* kauli ya kutendwa; kauli iliyotajwa. **~ly** adv. **~ness** n.

pastiche

passivity n.

Passover n Pasaka (ya Wayahudi).

passport n 1 pasi, pasipoti. 2 *see* **pass**. 3 *(fig)* njia bora (ya kufaulu).

past adj 1 -liopita, -a zamani. **~master n** mtu mwenye kumbukumbu au utaalamu mkubwa juu ya kitu/somo. 2 *(gram)* ~ **tense** n -a wakati uliopita. **the~** n. 1 zamani, mambo ya zamani yaliyopita, wakati uliopita. 2 maisha ya nyuma (ya mtu). 3 *(gram)* wakati uliopita prep *& adv* 1 kupita *it is half ~ two* ni saa nane na nusu. 2 kufikia na kupita umbali wa ~ *the butcher's shop* kupita mbele ya duka la nyama. **be/get ~ it** *(colloq)* toweza tena kufanya ya zamani. 3 kuvuka kiwango (cha kufanya kitu) *the old man is ~ work* mzee amevuka kiwango cha kufanya kazi/amekuwa mzee mno kuweza kufanya kazi *I'am ~ doing such things* siwezi tena kufanya vitu hivi.

pasta n pasta (k.v. tambi n.k.).

paste n 1 lahamu; gundi. 2

mchanganyiko laini wa unga na maji (wa kugandamishia karatasi n.k.). ~ **board** kitu laini mfano wa ubao kilichotengenezwa kwa kuganda- manisha karatasi nyingi pamoja. 3 vyakula vilivyopondwa na kuwa laini. 4 *(poetic)* embwe. 5 *(of artificial gems)* vitobandia. vt 1 gandamishia. ~ **something down** shikiza kwa gundi. **~something up** bandika/funga kwa gundi; *(of printing)* tengeneza kurasa za kitabu (kabla ya kuchapisha). 2 *(colloq)* twanga, kung'uta, ambatisha kwa mchanganyiko.

potty[2] n poti: chombo cha mtoto cha kwendea haja.

pouch n 1 pochi, kifuko. 2 kifuko cha macho. 3 mbeleko ya kangaruu, kifuko cha mbegu katika mmea- vt tia mfukoni, futika; futuka.

pouf; pouffe n 1 takia. 2 *(derog slang)* msenge.

poultice n dawa ya moto ya kubandika (kama ugali laini wa moto). vt ~ **something** bandika dawa.

poultry n kuku, mabata n.k.. ~ **-farm** n shamba la kuku. **poult** n kifaranga. **poulterer** n mwuza kuku, mabata n.k..

pounce vi ~ **on/at** rukia/shambulia

ghafla, vamia.

pound[1] n 1 *(of money)* pauni. *(GB)* ~ **(sterling)** pauni: pensi mia moja. 2 *(of weight)* ratili: wakia/aunsi 16. **~age** n 1 ushuru ulipwao kwa kila pauni/ratili. 2 asilimia ya jumla ya mapato ya biashara. **~er** n 1 kitu chenye uzani wa ratili fulani *a six ~er* mzinga wenye risasi za ratili sita.

pound[2] n zizi la kuwekea wanyama

(ng'ombe, mbuzi, farasi n.k.) waliopotea; uga wa magari (agh. yaliyokamatwa).

pound[3] vt,vi ~ **(away) (at/on)** 1 twanga, ponda. 2 chakaza; funda. 3

pour

enda, kimbia kwa nguvu. **~er** n mchi au chombo chochote kinachotumika kwa kutwangia au kusagia.

pour vt,vi 1 mimina; mwaga. *(fig)* ~

cold water on something katisha tamaa (mtu). ~ **missiles on a town** shambulia mji kwa makombora. ~ **oil on troubled water** tuliza fujo kwa maneno ya upole. 2 toka/ingia kwa wingi; miminika. 3 *(of rain)* mwagika, anguka kwa wingi *the rain is ~ing down* mvua inanyesha sana. **it never rains but it ~s** *(fig)* hakuna msiba usiokuwa na mwenziwe.

pastel n 1 picha iliyochorwa kwa rangi za krayoni. 2 ~ **shades** n rangi zilizopakwa kwa juujuu na laini.

pastern n kiungo cha kwato ya farasi.

pasteurize vt ondoa vijidudu (hasa

bakteria) katika maziwa kwa kupasha moto kutumia njia ya Louis Pasteur. **pasteurization** n.

pastiche n kazi ya sanaa iliyoigwa.

pastille

pastille n 1 kidonge (kidogo kitamu

chenye dawa ya koo n.k.), pipi ya kikohozi.

pastime n burudani.

pastor n *(rel)* 1 mchungaji. ~**al** *adj,n* 1 -a ufugaji, -a kuchunga n.k.; *(rural)* -a maisha ya shamba. ~**al poem n** shairi kuhusu maisha ya shamba. 2 -a mchungaji, -a askofu *(rel) ~al letter* barua ya askofu *~al staff* fimbo ya askofu ~ *al responsibilities* wajibu wa mchungaji. ~**alist** n mchungaji, mfugaji. ~**ate** n 1 *(rel)* upadre, ukasisi, uchungaji. 2 jumuia ya wachungaji.

pastry n vitobosha. ~**-cook** n mwoka vitobosha.

pasture n malisho ~ *right* haki ya kuchunga. vt,vi 1 chunga. 2 lisha, -jilisha. **pasturage n.**

pasty adj 1 -a lahamu. 2 *(of face)* -eupe; -sio wa afya.

pat[1] n 1 kikofi (cha kuonyesha upendo, kupongeza, kushangilia, furaha n.k.). 2 kishindo kidogo (kama cha kupiga kwa kitu bapa). 3 kibonge, hasa cha siagi. *vt*, vi pigapiga (kwa kikofi); papasa ~ *on the back* pongeza, shangilia. ~ **oneself on the back** jipongeza.

pat[2] adv kwa wakati ufaao, mara moja, bila kusita; sawia; papo hapo, papo kwa papo, mara. **stand** ~ kataa kubadili (msimamo/uamuzi), shikilia msimamo.

patch n 1 kiraka. ~ **pocket** n mfuko wa

pout vt,vi bibidua midomo n kubibidua. ~**ingly** adv. ~**er** n 1 *(of person)* mwenye midomo mikubwa. 2 *(bio)* njiwa mwenye uwezo wa kuvimbisha gole.

poverty n 1 umaskini, ufukara, ukata. 2 *(deficiency)* upungufu. ~ **stricken** adj hohehahe, fukara.

P.O.W. *(abbr*. **prisoner of war)** *see* **prisoner**.

powder n 1 *(for face etc)* poda. ~ **puff** n kisifongo poda. ~ **room** n maliwato ya wanawake. 2 *(of soap etc)* unga. 3 baruti. **not worth ~ and shot** siostahili kupiganiwa. ~ **magazine n** ghala ya baruti. ~ **flask/horn** n kibweta cha baruti. vi 1 paka poda. 2 tumia poda. ~**ed** adj -enye ungaunga; -a mchanga-mchanga. ~**ed milk** n maziwa ya unga. ~**y** adj.

power n 1 uwezo. **more ~ to your elbow** safi, endelea! ~ **boat** n (*see* **motor boat)**. ~ **dive** n ndege ipigayo mbizi hewani. ~ **driven** adj -enye nguvu ya injini; -a mitambo/ uwezo. ~ **house/station** n kituo cha umeme. ~ **point** n soketi. 2 nguvu. **mechanical** ~*n* uwezo makanika; randa. 3 mamlaka, kazi, amri *have somebody in your* ~ wa na mamlaka/amri juu ya, weza kudhibiti *the party in* ~ chama kinachotawala *have* ~ *over* miliki, tawala, wa na amri/mamlaka juu ya. 4 *(authority)* mwenye nguvu, mkubwa *the big ~s* mataifa makubwa. **the ~s that be** wenye madaraka/mamlaka. ~ **politics** n siasa za mabavu. **Great P~s** n mataifa makubwa. 5 *mental* ~ akili. 6 mungu, mzimu *the ~s of darkness* mashetani. 7 *(maths)* kipeo. 8 madaraka *the ~s of the President* madaraka ya Rais. 9 mtu/ shirika lenye mamlaka (au uwezo wa kuathiri). 10 *(colloq)* kiasi kikubwa *the holiday did him a ~ of good* likizo ilimsaidia sana vt tia nguvu/nishati. ~**ful** adj -enye nguvu, -enye uwezo. ~**less** adj -sio na nguvu, -sioweza kufanya kitu fulani; dhaifu *become ~less* potewa nguvu.

pow wow n baraza la Wahindi wa asili; *(colloq)* baraza, mkutano. vi fanya mkutano.

pox n 1 *(syphilis)* sekeneko, kaswende. 2 *(arch)* ndui.

practice n 1 mazoezi ~ *makes perfect* mazoezi huleta ufanisi *you must do a lot of ~*

kiraka. 2 plasta (ya kufungia kidonda). 3 kitambaa/pamba ya kufunga kwenye jicho lililoumia. 4 kidoa. 5 kiwanja, shamba dogo, kiunga, konde. 6 **not a ~ on** haifikii hata kidogo. 7 **go through/hit/ strike a bad ~** wa/fikia wakati wa mkosi/mgumu wa majonzi. **~work** n nguo iliyoundwa kwa viraka mbalimbali vya nguo; *(fig)* kazi iliyofanywa kwa kuchanganya vitu vidogovidogo. vt 1 tia kiraka. 2 **~ up** tengeneza, chomelea, unganisha-

pathos

unganisha ~ *up a quarrel* patana; patanisha kwa muda. **~y** adj. **~ily** adv. **~iness** n.

pate n *(colloq)* kichwa.

patella n kilegesambwa.

patent adj 1 wazi, dhahiri, bayana ~ *ambiguity* utata dhahiri ~ *defect* dosari dhahiri. 2 **letters ~** n amri ya serikali ya kuruhusu utengenezaji wa kitu kilichogunduliwa na kukilinda kisiigwe na watu wengine. 3 -enye kulindwa na serikali isiigwe na watu wengine. 4 **~ leather** n ngozi iliyopakwa rangi ngumu inayong'aa sana. 5 -a asili; -a akili; -a mtu mmoja peke yake. **~ly** adv wazi. n 1 hataza: kibali rasmi kilichotolewa kwa kutengeneza bidhaa. 2 chombo kipya au namna mpya ya kufanyiza bidhaa n.k.. **~ office** n ofisi ya hataza ~ *agent* n *hataza*. vt andikisha hataza. **~ee** n mwenye hataza.

paterfamilias n *(hum)* baba, mkuu wa familia.

paternal adj 1 -a baba, -a kama baba. 2 -a kuumeni. **~ly** adv. **~ism** n kukimu watu bila kuwapa madaraka, kutawala watu kama watoto. **paternity** n ubaba, kuumeni *paternity suit* madai ya ubaba, kudai ubaba. **paternoster** n *(rel)* 1 Baba Yetu, sala ya Bwana.

path n 1 **~(way)**, **(foot) ~** njia ya miguu. **~finder** n mvumbuzi, mtangulizi; msaka njia; *(mil)* ndege tangulizi. 2 uwanja wa mbio. 3 njia ambamo kitu hupitia (k.m. mwezi).

pathetic adj 1 -a kusikitisha/kutia

lazima ufanye mazoezi sana *I am out of ~* sijafanya mazoezi. 2 utekelezaji, utendaji *put a plan into ~* tekeleza mpango *in ~* kwa vitendo. 3 mazoea, desturi. **make a ~ of** -wa na mazoea/desturi ya *the ~ of closing shops on Sundays* desturi ya kufunga maduka Jumapili *a matter of common ~* ni jambo la mazoea; jambo la kawaida. 4 *(of doctor, lawyer)* kazi, weledi ~ *of law* uwakili ~ *of medicine* udaktari. 5 hila. **sharp ~** n tendo la ujanja *(pl) currupt ~s* rushwa. **practicable** adj 1 -a kuweza kufanyika/kutumika. 2 *(of roads)* -a kuendeka, -a kupitika. **practicability** n. **practical** adj 1 -a utendaji *practical problems* matatizo ya kiutendaji. 2 *(of persons, their character)* -a busara. **practicality** n. **practically** adv. **practicably** adv.

practise (*US* **practice**) vt,vi 1 fanya mazoezi *practise the piano* jizoea kupiga kinanda. 2 -wa na desturi,

practician

tenda. **practise what you preach** tenda unavyosema. 3 fanya kazi *practise medicine* tibu *practise law* fanya kazi ya sheria. 4 **~ on/upon; ~ to do something** lalia; okota; lia njama. **~ d** adj -eledi, -liobobea.

practician n *see* **practitioner**. **practitioner** n *(leg)* 1 mweledi (hasa daktari/mwanasheria). **general** ~ *n* (**GP**) daktari wa kawaida. 2 fundinjaa.

praetor n *(also* **pretor**) *(ancient Rome)* hakimu.

pragmatism n 1 nadharia ya vitendo. 2 ubwana. **pragmatist** n. **pragmatic** adj -a vitendo. **pragmatically** adv.

prairie n uwanda mpana wa majani

(usio na miti); mbuga pana katika Amerika ya Kaskazini.

praise vt 1 sifu, himidi. 2 *(glorify)*

adhimisha, tukuza. n 1 kusifu; sifa, himidi. 2 **sing somebody's/one's own ~s** sifia/jisifu sana. 3 sifa; utukufu. **~ worthiness** n. **~worthy** adj.**~worthily** adv.

huruma. 2 *(colloq)* makuruhi, -a karaha, -a ovyo. 3 ~ **fallacy** n upotokaji wa kuvihuisha visouhai. ~**ally** adv.

pathology n patholojia: sayansi/elimu ya magonjwa. **pathologist** n mwanapatholojia. **pathological** adj. **pathologically** adv.

pathos n huruma; huzuni; uwezo wa kutia huruma; hali ya kusababisha hisia za huruma au huzuni.

patience

patience n 1 subira, uvumilivu; ustahamilivu. **be out of ~ with** -toweza kumvumilia tena/zaidi. **the ~ of Job** uvumilivu mkubwa. 2 mchezo wa karata wa mtu pekee tu. **patient** adj -stahamilivu, -enye subira n mgonjwa. ~**ly** adv.

patina n mg'ao.

patio n *(Spanish)* 1 ua. 2 baraza, ukumbizo, ufinga.

patois n lahaja.

patrial n mtu mwenye sifa za kuwa

raia wa Uingereza.

patriarch n 1 (mwanamume) mkuu wa familia au ukoo. 2 babu; mzee wa umri mkubwa anayeheshimika sana. 3 *(rel)* askofu mkuu. ~**al** adj. ~ **ate** n chuo cha askofu mkuu; makao ya askofu mkuu.

patrician *(ancient Rome)* muungwana, mtoto wa watu, mtu wa ukoo bora.

patricide n 1 uuaji baba. 2 muuaji wa baba yake.

patrimony n urithi kutoka kwa baba. **patrimonial** adj.

patriot n mzalendo. ~**ism** n uzalendo. ~**ic** adj. ~**ically** adv.

patrol vt,vi linda/fanya doria (katika mji, kambi n.k.). n 1 doria. 2 watu, meli au ndege za doria. 3 *(US)* ~ **wagon** n karandinga.

patron n 1 mlezi. 2 *(rel)* ~ **saint** n mtakatifu

pram n *see* **perambulator**

prance vi 1 *(of horse)* rukaruka, chachawa. 2 *(of person)* tembea kwa madaha/mikogo; randa, chezacheza (kwa furaha).

prank[1] n mzaha *play a ~ on somebody* fanyia stihizai, mzaha, n.k.. ~**ish** adj -a mzaha; -enye kupenda mzaha.

prank[2] vi jipanga kiajabu (aghalabu

kwa kivutia macho ya mtazamaji) ~ *a meadow with flowers* pamba konde kwa maua. ~ **oneself (out)** jipamba; jiona.

prate vt ~ **about** bwata, bwabwaja n kubwata. ~**r** n. **prating** adj.

prattle vt,vi bwabwaja, bubujika

maneno; toa maneno mengi (kama mtoto); ongea kitoto. n maneno ya kitoto; vijineno, mapayo. ~**r** n.

prawn n kamba.

praxis n 1 desturi, mila. 2 matumizi ya sanaa, sayansi au ufundi.

pray vt,vi 1 ~ **(to God)(for something)** sali. **past ~ing for** -wa mahututi. ~ **for** ombea. 2 ~

precinct

somebody for something/to do something *(liter rhet)* omba; sihi. 3 tafadhali, kumradhi ~ *tell me* tafadhali niambie. ~**er** n 1 dua; sala. ~ **er leader** n imamu, msalishaji *the Lord's P ~er* Sala ya Bwana *say a ~er* sali. ~**er book** n kitabu cha sala. 2 ibada. **Evening P ~er** n Ibada ya Jioni. ~**erful** adj -enye kuomba, -a kusali, zoevu kwa kuomba/kusali. ~**er meeting** n mkutano wa maombi. ~**er -mat**; -**er rug** n ms(w)ala.~**ful** adj -enye kuomba, -a kusali, zoevu kwa kuomba/kusali.

pre- *(pref)* kabla ya. ~ **selection** n uchaguzi wa awali.

preach vt,vi 1 hutubu, hubiri. ~ **(to)** hubiria. 2 shawishi, shauri. 3 ~ **ify** vi hubiria mno. ~ **er** mhubiri.

mlezi. 3 mteja wa kila siku katika duka. **~ess** n mlezi, (wa kike). **~age** n 1 ulezi; uungwaji mkono na mlezi. 2 haki/mamlaka ya kuteua watu. 3 udhalilishaji. 4 uteja (wa kudumu). **~ize** vt 1 lea, linda. 2 dhalilisha. 3 wa mteja wa (mara kwa mara). **~izing** adj. **~izingly** adv. **~ymic** n jina la ukoo adj -a jina la ukoo.

patten n kiatu cha mti, mtalawanda.

patter[1] vt,vi tarakanya/taraganya, sema upesi upesi (bila kufikiri maana ya maneno). n 1 lugha ya kikundi cha watu fulani (k.m. wezi n.k.). 2 utaraganyo/mtarakanyo.

patter[2] vi fanya vishindo vidogovidogo (k.m. kwa kutembea). n vishindo

pax

vidogovidogo vya mfulizo *the ~ of footsteps on a floor* vishindo vya mtu anayetembea kwenye sakafu.

pattern n 1 kiolezo, ruwaza. 2 *(design)* bombwe. 3 sampuli. 4 pambo (la kwenye zulia, pazia au karata). 5 mkondo, mwelekeo, mpangilio. vt 1 **~ something upon/after something/somebody** fuata mtindo/ fulani. 2 piga ruwaza. 3 pamba.

paucity n *(formal)* uchache, uhaba.

paunch n tumbo (hasa kubwa), kitambi. **~iness** n.

pauper n mkata, ombaomba, maskini. **~ism; ~ization** n. **~ize** vt fukarisha.

pause n kituo; mapumziko, pauzi. **give ~ to** fanya (mtu) asite na afikirie kwanza *he made a ~* alisita, alitua kwa muda. vt tua kwa muda, pumzika kidogo.

pave vt tia kibamba. *(fig)* **~ the way for** andalia njia. **paving-stone** n kibamba. **~r** n mtengenezaji vibamba. **~ment** n 1 njia ya miguu (iliyojengwa pande za njia kwa waenda kwa miguu). **~ment-artist** n msanii (wa vibamba, mawe njiani).

pavilion n 1 *(sport)* kibanda cha wachezaji na watazamaji. 2 banda la maonyesho.

paw n 1 wayo wa mnyama mwenye makucha.

preamble n dibaji.

prearrange vt panga kabla. **~ment** n mipango ya awali.

prebend n mshahara (wa kasisi utokanao na michango ya kanisa).

precarious adj -a hatari, -a mashaka,

-a wasiwasi. **~ness** n. **~ly** adj.

precast adj *(of concrete)* -lioundwa/finyangwa mapema.

precaution n hadhari, uangalifu *take ~* jihadhari. **~ ary** adj.

precede vt,vi tangulia, sabiki. **preceding** adj tangulizi, -liotangulia. **~nce** n nafasi ya kwanza, umuhimu wa kwanza. **have/take ~nce (over)** fikiriwa kwanza, pewa umuhimu wa kwanza. **~nt** n kigezo; kitangulizi (cha jambo). **set/create/establish a ~nt (for something)** weka kigezo; wa mfano (wa kurejelea). **~nted adj.**

precentor n *(rel)* mtoa kongwe; mkurugenzi wa muziki (kanisani).

precept n 1 maadili. 2 agizo, mwongozo. **~or** n *(formal)* mwalimu.

precession n *(astron)* **~ of the equinoxes** mabadiliko ya ikwinoksi.

precinct n 1 ua, (hasa wa kanisa). 2 *(pl)* mazingira ya jirani. 3 mpaka. 4

precious

(*US*) jimbo la uchaguzi; kituo cha polisi. 5 eneo (lenye masharti ya kulitumia). **pedestrian ~** n eneo la wenda kwa miguu. **shopping ~** n -a maduka tu.

precious adj 1 -a thamani, -a tunu,

ghali *~ stone* kito. 2 -a thamani kubwa, -a kupendwa sana. 3 *(colloq)* kabisa, mno *a ~ fool* mpumbavu. 4 *(of language)* -a kujifanya fasaha (kupita kiasi). **~ly** adv. **~ness** n. **preciosity** n ufasaha uliokithiri.

precipice n genge, jabali, poromoko; *(naut)*

vt 1 parura. 2 *(of person)* gusagusa.

pawky adj -janja; -a mzaha. **pawkiness** n. **pawkily** adv.

pawl n 1 wenzogurudumu, wenzo- mtaimbo. vt,vi kaza kwa wenzo- gurudumu.

pawn[1] n 1 kitunda. 2 *(fig)* kibaraka.

pawn[2] n rahani; uwekaji rahani *his watch is in ~* saa yake ameiweka rahani. vt 1 weka/ tia rahani. 2 *(fig)* ahidi. ~ **broker** n mweka rahani. ~**shop** n duka la rahani. ~**-ticket** n tiketi ya rahani.

pawpaw n (*tree)* mpapai; *(fruit)* papai.

pax n 1 amani (neno la watoto wa shule wavulana lenye maana: tuache

pay

ugomvi bwana). 2 *(rel)* busu/alama/ ishara ya amani.

pay vt,vi 1 lipa; lipia. 2 pa zawadi;

fidia. 3 lipa deni. **put paid to something** komesha, maliza ~ *a visit* enda kutazama, tembelea, zuru. ~ **a compliment to** salimu, sifu. 4 ~ **(to)** toa/pa heshima; jali. 5 n *(phrases)* ~ **one's way** lipa kila kitu, -toingia kwenye madeni. ~ **as you earn (abbr PAYE)** kodi ya mapato (inayokatwa kwenye mshahara). ~**able** adj 1 -a kulipwa *~able on demand* -a kulipwa idaiwapo *~able to bearer* -a kulipwa kwa aliye nayo. ~**ee** n mtu wa kulipwa, mlipwaji. ~**er** n mtu wa kulipwa, mlipaji. 6 *(with adv particles and preps)* ~ **something back** rudisha (pesa n.k.). ~**somebody back/out for something** lipiza kisasi, adhibu. ~ **for** lipa, lipia; adhibika kwa. ~ **something** weka fedha benki/katika akaunti. ~ **somebody off** lipa na kuachisha kazi; lipa malipo/madeni yote. ~ **out** lipa/tumia fedha; *(naut)* legeza/achia kamba. ~ **up** lipa yote. ~ **dirt n** udongo wenye madini. ~ **load** n shehena ya kulipiwa (k.v. mizigo, abiria n.k.); bomu katika kombora. ~**master** n mlipaji. ~ **master general** n mkuu wa idara ya mishahara hazina. ~ **off** n saa ya kumaliza deni/kulipiza kisasi. ~**office** n ofisi ya mishahara. ~ **packet n** (bahasha ya) mshahara. ~ **phone/station** n *(US)* kibanda

ombwe. **precipitious** adj -a kama genge, -enye mwinuko mkali sana.

precipitate vt,vi 1 *(hasten)* himiza, harakisha. 2 angusha, poromosha, tupa chini. ~ **something/somebody into something** tupa/ingiza kwenye/katika. 3 *(chem)* tenganisha maungo na myeyusho. 4 poza mvuke n vumbi/taka liangukalo katika maji yakituama adj -a harara; -a haraka; -epesi. ~**ly** adv. **precipitation** n 1 haraka nyingi; harara. 2 kutuama, kuanguka chini (k.m. vumbi katika maji). 3 kunyesha kwa mvua, theluji, n.k.

precis n muhtasari; ufupisho wa

maneno, beti, barua, n.k. vt fupisha.

precise adj 1 *(accurate)* sahihi, sawasawa kabisa *at that ~ moment* wakati uleule. 2 wazi, dhahiri. 3 *(careful)* -a taratibu, -angalifu. 4 -a kushika desturi/kawaida barabara. ~ **ly** adv kwa usahihi/uangalifu; kabisa. **precision** n usahihi, utaratibu, kutokuwa na makosa mahususi.

preclude vt ~ **somebody from doing something** zuia. **preclusion** n. **preclusive** adj.

precocious adj 1 -enye kukomaa upesi akili. 2 -enye akili za mtu mzima. 3 *(of plant)* -enye kupevuka mapema. ~**ly** adv. ~**ness** n. **precocity** n.

precognition n 1 ubashiri. 2 kujua

jambo kabla halijatokea.

preconceive vt waza kabla ya *~d notion* wazo kabla ya kuona/kujua.

predispose

preconception n.

preconcerted adj -liokubalika mbele.

precondition n sharti la mwanzo.

precursor n mtangulizi, mjumbe. ~**y**

adj tangulizi, bashirifu.

predatory adj 1 -a kunyang'anya/

cha simu. ~ **roll/sheet** n orodha ya wapokea mshahara. ~ **slip** n karatasi ya maelezo ya mshahara na makato yake. **~ment** n malipo; kulipa *deferred ~ment* malipo yaliyoa- hirishwa. **~ment voucher** n hati ya malipo.

paynim n *(arch)* asiye mkristu.

pea n njegere; choroko; dengu; adesi;*(pigeon)* mbaazi; *(cow)* kunde. **as like as two ~s (in a pod)** enye ufanana sana, pacha. **sweet ~** n maua yanayofanana na njegere. **~-pod** n

peal

ganda la njegere. ~ **soup** n mchuzi mzito wa njegere/kunde zilizokaushwa. ~ **souper** n ukungu mzito. ~ **green** adj enye rangi ya kijani, a njerege mbichi. **~-fowl, ~-hen** n tausi jike. **~-chick** n kinda la tausi.

peace n 1 amani. **make ~ (with)** letaamani, patana *disturb the ~* vuruga amani. **breach of the ~** fujo, ghasia, vurumai. **Justice of the P ~** n Hakimu *keep the ~* kaa kwa amani, fuata sheria. 2 *(often* **P~**) Mkataba/Mapatano ya amani. 3 utulivu, kimya. **at/in ~** kwa amani. **at ~ with** hali ya mapatano. **hold one's ~** kaa kimya, acha ubishi. **make one's ~ (with somebody)** maliza ugomvi. ~ **maker** n 1 mpatanishi, msuluhishi. **~offering** n dhabihu, uradhi, kitulizo. **~-officer** n ofisa amani mwenye dhamana ya usalama kama askari polisi. ~ **pipe** n kiko cha amani (cha Wahindi Wekundu) cha ishara ya amani kitumiwacho kama kielelezo cha amani. **~able** adj -tulivu, -a kutaka amani, -siokuwa na ugomvi; -sokuwa na ghasia. **~ableness** n. **~ably** adv. **~ful** adj 1 -tulivu, -enye kimya. 2 -a kupenda amani *~ ful coexistence* kuishi pamoja kwa amani. **~fulness** n.

peach[1] *vt*, vi **~(against/on/ upon) somebody** *(sl)* semea, saliti.

peach[2] n 1 *(tree)* mpichi; *(fruit)* pichi.2 *(sl)* mtu au kitu kinachopendwa/ kinachothaminiwa sana. ~ **coloured** adj -enye rangi ya pichi. **~y** adj. **~ery** n shamba la mipichi.

peacock n tausi dume. ~ **butterfly** *n*

kipepeo tausi. ~ **blue** n buluu kali.

kuteka/kupora. 2 *(of animals)* -a kuwinda (na kula wanyama wengine). **predator** n.

predecease vt *(leg)* -fa mbele, tangulia kufa.

predecessor n 1 mtangulizi ~ *in title* mtangulizi katika milki. 2 kitu kilichotangulia.

predestinate vt *see* **predestine**. ~ *adj* -liojaaliwa, -lioamuliwa/andikwa kabla. **predestination** n majaaliwa; nadharia ya kwamba yote yatokeayo ni maamuzi ya Mungu na binadamu hana utashi nayo; nadharia ya kwamba Mungu ameamua kuwa wengine watakwenda mbinguni na wengine motoni. **predestine** vt **~ somebody to something/to do something** *(of God, fate)* amua kabla; amulia kabla.

predetermine vt 1 amua kabla. 2 ~ **somebody to do something** shawishi (mtu) kufanya kitu (kabla hajaamua kukifanya). **predetermination** *n*

predicament n mashaka, hali ngumu; hatari *he was in the same ~* alikuwa katika mashaka yale yale.

predicate vt 1 *(formal)* semea, arifu. 2 sababisha, leta. n *(gram)* kundi arifu; kiarifu: neno au kundi linalotoa maelezo/taarifa juu ya kiima, k.m. **is beautiful** yu mrembo, katika **Upendo is beautiful** upendo yu mrembo. **predication** n. **predicative** adj *(gram)* arifu, -a maelezo.

predict vt tabiri, bashiri, agua. **~ion** n. **~able** adj. **~ability** n.

predigest vt andaa chakula ili kiweze kumeng'enywa kwa urahisi (kwa ajili ya mtoto).

predilection n **a ~ for** upendeleo.

predispose vt *(formal)* **~ somebody to something/to do something** elekeza,

predominate

ongoza, vuta. **predisposition** n **predisposition to something/to do something** kuelekeza; maelekezo.

peak n 1 kilele, upeo, kikomo. 2 *(naut) ~ of sail* uberu. vi 1 chongoka, fikia kilele/upeo. 2 **~ and pine** dhoofika. **~ed; ~y adj** liochongoka; liodhoofika.

peal n 1 mlio wa kengele. 2 seti ya

kengele mbalimbali (zipigwazo pamoja). 3 *a ~ of thunder*

peanut

ngurumo, radi. vt,vi 1 lia, vuma, nguruma *the bell ~ed* kengele ililia. 2 vumisha, liza, piga.

peanut n njugu, karanga. **~ oil** n mafuta ya karanga. **~ butter** n siagi ya karanga. **~ politician** n *(US sl)* mwanasiasa uchwara.

pear n *(tree)* mpea; *(fruit)* pea.

pearl n lulu vi 1 tafuta lulu; chomeka/ pamba lulu. **~-barley** n shayiri iliyo katika umbo la punje ndogondogo kama lulu. **~-diver; ~-fisher** n mzamia lulu. **~oyster n** chaza/kombe lulu. **~ies** n vifungo vya rangi ya lulu. **~-shell** n kombe ya lulu. **~-white** n nyeupe pe. **~y** adj -enye umbo kama lulu, -enye kutoa lulu. **cast ~s before swine** toa kitu cha thamani kabisa kwa mtu

asiyekithamini.

peasant n mkulima (mdogo). **~ farming** n kilimo cha kujikimu. **~ry** n wakulima.

pease n **~-pudding** n pudini ya njegere.

peat n mboji. **~-bog** n shimo la mboji. **~y** adj.

pebble n 1 changarawe, mbwe. **~-dash** n chokaa yenye vijiwe au changarawe za mviringo. **pebbly** adv.

peccable adj -a kutenda dhambi.

peccadillo n vikosa/vidhambi vidogo.

peck[1] n 1 kipimo cha vitu vikavu (lita 9.091). 2 *(fig) a ~ of troubles* matatizo mengi.

peck[2] vt,vi 1 **~at** donoa, gogota; *(colloq)* onjaonja chakula. **~ing order** n mpangilio wa nafasi katika jamii (kufuatana na nguvu, hadhi n.k.). 2 fanya/pata kwa kudonoa. 3 *(colloq)*

predominate vi **~ (over)** pita, zidi, shinda. **predominant** adj. **predominant (over)** -enye nguvu au athari juu ya wengine; kuu. **predominantly** adv. **predominance** n.

preeminent adj -a kushinda wengine wote, -enye sifa, fahari, cheo, uzuri, n.k., zaidi. **preeminence** n. **~ly** adv.

pre-empt vt 1 *(formal)* wahi kununua kabla ya wengine kupewa nafasi. 2 wahi kufanya jambo kabla ya wengine. **~ion** n *right of ~ ion* haki ya kununua kwanza (kabla ya wengine) au mbele. **~ive** adj *(leg)* -a haki ya shufaa.

preen vt 1 *(of birds)* puna manyoya kwa mdomo. 2 *(of person)* jinadhifisha. **~ oneself on** *(fig)* jivunia.

pre-exist vi wako/ishi kabla. **~ence**

maisha ya roho kabla ya mtu kuzaliwa. **~ent** adj.

prefab = *(colloq abbr of)* **prefabricated house** *see* **prefabricate**.

prefabricate vt tengeneza majengo

kabla ya kuyaunganisha. **~d house** n nyumba iliyojengwa kwa vifaa vilivyotengenezwa mbele/kabla.

preface n dibaji. vt andika dibaji. **~ something with something/by doing something** anza. **prefatory adj** -a utangulizi (wa kitabu).

prefect n 1 *(ancient Rome)* gavana,

hakimu mkuu. 2 *(school)* kiranja. 3 *(France, Japan)* mkuu wa wilaya; *(France)* mkurugenzi wa polisi wa Paris. **~ure** n 1 *(France, Japan)* wilaya. 2 *(France)* makao makuu ya polisi.

prefer vt 1 **~ (to)** stahabu, hitari; penda zaidi *he ~s to die rather than (to) surrender* anaona heri kufa kuliko kujisalimisha 2. leta (mashtaka, maombi, n.k.). **~ a charge/charges against somebody** shitaki mtu. 3 **~ somebody (to somebody)** pandisha cheo. **~able** adj afadhali, zaidi, heri, -ema zaidi, bora. **~ably adv. ~ence** n 1 upendeleo,hiari *a mark of ~ence* alama ya

busu mara moja. n 1 mdonoo, udonoaji. 2 busu la haraka (lisilo na mapenzi). **~er** n *(GB sl)* pua; *(US sl)* dhakari. **keep your ~ er up** changamka; usikate tamaa. **~ ish adj** -enye njaa.

pectoral adj -a kifua, -a kidari. n 1 *(bio)* kifua cha chini cha panzi. 2 *(rel)* -liovaliwa kifuani. **~ cross** n msalaba wa Askofu (unaovaliwa

pedicab

kifuani).

peculate vt,vi iba mali ya umma. **peculation** n wizi wa mali ya umma. **peculator** n mwizi wa mali ya umma.

peculiar adj 1 -a pekee. 2 **~ (to)**

-a kupatikana/kutumika tu *an animal ~ to Africa* mnyama anayepatikana Afrika tu. 3 *(strange)* geni, ajabu. **~ity** n 1 hali ya kitu kuwa cha pekee sana. 2 sifa au kitu bainishi; kitu cha ajabu, kioja. **~ly** adv.

pecuniary adj *(formal)* -a fedha, -enye kuhusika na fedha.

pedagogy n ufundishaji. **pedagogic/ pedagogical** adj. **pedagogue** n mwalimu *(colloq)* mwalimu anayefuata mno mambo ya kanuni na elimu ya vitabuni.

pedal n pedali. **~-board** n ubao wa pedali vt piga pedali adj -a miguu.

pedant n kalallahu: mtu ashikiliaye sana elimu ya vitabuni, elimu ya ufundi, na kushikilia mno sheria. **~ic** adj -enye kushikilia sana elimu ya vitabuni na sheria. **~ry** n tabia ya kutawaliwa na kanuni na elimu ya vitabuni.

peddle vt,vi 1 chuuza; uza rejareja. 2 eneza (umbea n.k.). **~r** n mchuuzi. **peddling** adj -dogodogo, -siokuwa muhimu.

pederasty n ufiraji/ulawiti wa wavulana. **pederast** n mfiraji wa wavulana.

pedestal n 1 kiweko (cha nguzo au mnara). 2 kiegemezo. **knock somebody off his ~** tweza mtu. **set somebody on a ~** kweza mtu.

upendeleo. 2 kiteule, kitu kilichohitariwa *this is my ~ence* napenda hiki. 3 hisa,uteuzi. **~ence share** hisa maalum ya upendeleo. **~ential** adj -a kupendelea/upendeleo. **~ment** n kuzidisha cheo, kupandisha cheo; kupata kazi/daraja bora.

prefigure vt 1 ona mbele. 2 onyesha/ bainisha/eleza kabla.

prefix vt ambisha awali; tia mwanzoni; tanguliza. n 1 *(gram)* kiambishi awali. 2 neno au jina lililotiwa kabla ya jina la mtu, k.m. Bw., Bi, Dk.

pregnant adj 1 -enye mimba ~ *woman* mjamzito. 2 *(of words, actions)* -a maana nyingi *this is a very ~ word* neno hili lachukua maana nyingi. **~ with** adj -liojawa na. **pregnancy** n mimba, ujauzito. **pregnable** adj *(of fort etc)* -lioweza kukamatwa/ kuingilika.

prehensile adj *(bio) (of tail etc)* -enye nguvu ya kushika.

prehistoric; **~al** adj -a kabla ya historia, -a zamani za kale. **prehistory** n.

prejudge vt kata maneno kabla ya kusikia kisa chake, hukumu bila kusikiliza. **~ment** n.

prejudice n 1 maoni/hisia za mapenzi/ chuki bila sababu. 2 *(leg)* athari, madhara, dhuluma *to the ~ of somebody* kuelekea kumletea fulani madhara. **without ~ (to)** bila kuleta athari/madhara kwa haki/madai yaliyopo. vt 1 pendelea, bagua; chukiza. **~ somebody (against/in favour of somebody/something)** fanya upendeleo kwa/dhidi ya. 2 dhuru, athiri; haribu/punguza upendeleo wa mtu. **prejudicial** adj.

prelate n askofu. **prelacy** n uaskofu; jamii ya maaskofu.

prelim *(colloq abbr for* **preliminary)** 1

preliminary

mtihani wa awali. 2 kurasa za mwanzo (kabla ya kurasa za matini).

preliminary adj -a mwanzo, tangulizi ~ *inquiry* uchunguzi wa mwanzo. n 1 kitangulizi, utangulizi. 2 *(pl)* **preliminaries**

pedestrian n mwenda/mtembea kwa miguu adj 1 -a kuhusu kwenda kwa miguu. ~ **crossing** n kivuko cha wenda kwa miguu (barabarani). 2 *(of writing/speech)* -iso na mvuto; zito.

pediatrics n matibabu ya watoto (na magonjwa yao). **pediatrician** n mganga wa watoto.

pedicab n (Asia) garibaiskeli: gari la abiria wawili linaloendeshwa na baiskeli.

pedical;pedicle

pedical;pedicle n *(bot)* kikonyo.

pedicure n utunzaji/tiba ya miguu (agh wa kucha sugu n.k.).

pedigree n 1 ukoo, nasaba, jadi, hesabu ya vizazi. 2 *(of animals)* ukoosafu. **~d** adj -a ukoosafu. **~d cattle** n ng'ombe wa ukoosafu.

pediment n kenchipambo: sehemu ya mbele ya nyumba; -enye umbo la pembe tatu.

pedlar;peddle n see **peddle. pedometer** n pedomita.

pee vi *(colloq)* kojoa. n *(colloq)* mkojo. **peek** vi ~ **(at)** chungulia n kuchungulia.

peek-a-boo n *(of children)* mchezo wa kuficha uso.

peel vt,vi ~ **(off)** 1 menya, ambua; ambuka, kemba. 2 *(skin)* chuna; chunuka. n ganda. **~er** n kimenyeo. **~ings** n *pl* maganda.

peep[1] vi lia (kama kinda la ndege au panya). n chi-chi: mlio wa kinda la ndege au panya.

peep[2] vi 1 ~ **(at)** chungulia kwa kuibia. **~ing Tom** n mtu achunguliaye watu kwa siri (bila wao kutambua). 2 chomoza, onekana (kwa sehemu tu) *the sun ~ed out from behind the clouds* jua lilichomoza kidogo tu katika mawingu. n 1 kuchungulia kwa kuibia. 2 mapambazuko, mwanzo. **~-hole** n tundu la kuchungulia. **~-show** n nelikioo (ya filamu), (maonyesho yaliyomo ndani ya kisanduku chenye tundu). **~er** n 1 mtu achunguliaye. 2 *(sl)* jicho.

mambo ya mwanzo/ awali.

prelude n **~ to** mwanzo (wa matendo, habari, muziki n.k. unaotangulia matendo n.k. yenyewe hasa); dibaji. vt 1 anzisha, tangulia.

premarital adj -a kabla ya ndoa.

premature adj -a kabla ya wakati wake; -a haraka. ~ **baby** n kabichi/ (mtoto) njiti. **~ly** adv kabla ya wakati wake. **prematurity** n.

premeditate vt waza, azimu, panga mapema, dhamiria. **~d** adj -enye kudhamiriwa. **~d murder n** mauaji yaliyodhamiriwa. **premeditation** n kudhamiria. **premier** adj -a kwanza, -kuu. n waziri mkuu. ~ **ship** n uwaziri mkuu.

premiere n onyesho la kwanza (k.m. la filamu, mchezo wa kuigiza n.k.).

premise/premiss n 1 kauli -gezi/ kigezo: kauli ambayo ndiyo msingi wa maelezo au hitimisho. 2 kigezo mantiki: mojawapo ya sehemu mbili za kwanza katika hitimisho la kimantiki. 3 *(pl)* kipande cha ardhi chenye majengo; nyumba au sehemu ya nyumba na eneo linaloandamana nayo. 4 *(leg)* maelezo ya mali na majina (ya wenye mali) katika sehemu ya kwanza ya mkataba wa kisheria. vt ~ **(something/that)** sema kwanza.

premium n 1 zawadi; bonasi. **put a ~ on somebody** fanya mtu ashawishike kufanya jambo fulani. **put a ~ on something** shawishi. 3 ada *insurance* ~ malipo ya bima. 4 malipo ya uanagenzi. 5 thamani ya juu. **at a ~** *(fig)* -liothaminiwa sana.

premonition n wasiwasi,jakamoyo (ya kuwa jambo litatukia). **premonitory** adj -enye jakamoyo.

prenatal adj -a kabla ya kuzaliwa.

prentice n *(old use) (short for*

prerecord

apprentice) **try his ~ hand** jaribu kufanya bila ufundi.

preoccupy vt shughulisha; fikirisha. **preoccupation** n mshughuliko; jambo lenye

peer[1] n 1 mwenzi, aliye sawa (kwa

cheo n.k.) *you will not find his* ~ hutaona mfano wake. ~ **group** n rika. ~**less** adj bila kifani. 2 *(GB)* lodi; mwinyi; mwanachama wa Baraza Kuu. ~**ess** lodi mwanamke; mke wa lodi. ~**age** n 1 *(GB)* mamwinyi; malodi. 2 umwinyi. **raise somebody to the ~age** teua kuwa lodi. 3 kitabu cha orodha ya mamwinyi.

peer[2] vi ~ **(at/into)** kazia macho,

pelt

angalia kwa makini.

peeve vt *(colloq)* kera, udhi. ~**d** adj *(colloq)* lioudhika/ kereka. **peevish** adj -enye kuudhika. **peevishly** adv. **peevishness** n.

peg n 1 mambo, kigingi. **a square ~ in a round hole** mtu asiyefaa kwa kazi aliyonayo. **buy clothes off the** ~ nunua nguo za kutungua. 2 mambo ya ubao/ya kuunganishia mbao. 3 **clothes ~** n kibanio. **take somebody down a ~ or two** aibisha, umbua. 4 *(plug)* kizibo. 5 *(music)* hesi (ya kulegeza kuvuta kamba za vayolini n.k.). 6 hoja; kisa, sababu. 7 pegi (agh wiski, brandi n.k.). ~ **board** n bao lenye tundu na vijiti (kwa mchezo au maonyesho). ~**-leg** n mguu bandia. vt,vi 1 ~ **something down** funga kwa mambo/kigingi. ~ **somebody down** *(fig)* bana. 2 ~ **something out** onyesha (mipaka /ramani n.k.) kwa mambo. 3 *(of prices/wages)* weka kima cha bei/ mishahara. 4 ~ **away at** endelea kwa kasi ileile kufanya kazi. ~ **out** *(colloq)* -fa, kata kamba. **level ~ging** n *(fig)* kuendelea kwa kasi ileile.

peignoir n kanzu; vazi refu la nyumbani la mwanamke.

pejorative adj -a kukashifu. ~**ly** adv. **pekoe** n majani ya chai (ya daraja

la juu).

pelf n (u*su derog or joc)* fedha, mali.

pelican n mwari: aina ya ndege kama

mwendambize.

kumshughulisha mtu.

prepackaged/prepacked adj *(of products)* - liofungwa kabla ya kuuzwa.

preordain vt amua, agiza kabla.

prepare vt,vi 1 tayarisha, andaa, zatiti

~ *for examination* jiandaa kwa mtihani. 2 pika ~ *a meal* pika chakula. 3 *(construct)* fanya. 4 **be ~d to** weza, kubali, -wa tayari. ~**dness** n. prep n *(schoolboy slang for* **preparation)** kazi ya nyumbani. **preparation** n 1 kutayarisha; matayarisho; kuandaa; maandalizi. 2 *(mixture)* mchanganyiko (wa chakula, dawa n.k.); *(medicine)* dawa. 3 *(colloq abbr prep)* kazi ya nyumbani. 4 *(usu pl)* maandalizi. **preparatory** adj -a matayarisho. **preparatory school** *(US)* shule ya matayarisho kwa sekondari/ chuo kikuu; *(GB)* shule ya msingi ya binafsi adv kwa njia ya matayarisho.

prepay vt lipa mbele/kabla; lipia ada mbele.

prepense adj -liokusudiwa mbele,

-liopangwa kabla *malice* ~ -a nia ya kudhuru. ~**ly** adv.

preponderant adj -a kuzidi, -kubwa, -ingi (kwa uzito, nguvu, idadi n.k.). **preponderance** n. ~**ly** adv. **preponderate** vi zidi, -wa na nguvu (nyingi); zidi kwa uzito, idadi, athari n.k.

preposition n *(gram)* kihusishi. ~**al** adj *(gram)* -a kihusisi.

prepossess vi *(formal)* pendeza, vutia *his conduct ~ed me in his favour* tabia yake ilinivutia. ~**ing** adj -a kuvutia, -a kupendeza. ~**ion** n mvuto.

preposterous adj -sio na maana/ mantiki; -a upuuzi. ~**ly** adv. ~**ness** n.

prepuce n govi, zunga.

prerecord vt rekodi (ukanda) mapema.

prerequisite

prerequisite n sharti adj -a sharti.

pelisse n *(arch)* joho refu la mwanamke.

pellet n 1 *(of gun)* marisawa. 2 *(med)* kidonge. vt tengeneza/piga na marisaa.

pell-mell adv kwa vurumai, haraka haraka bila mpango adj -a fujo.

pellucid adj *(lit, fig)* angavu; -eupe; bayana. **~ly** adv.

pelmet n upapipazia.

pelt[1] n ngozi ya mnyama ikiwa na manyoya.

pelt[2] vt,vi 1 **~ something (at**

pelvis

somebody), **~ somebody** (**with something**) shambulia kwa kutupia vitu k.v. mawe n.k. tupia (mawe, matope n.k.), vurumishia, rujumu. 2 *(of rain)* nya sana, nyesha kwa nguvu n **at full ~** kwa kasi zote, haraka iwezekanavyo.

pelvis n fupanyonga. **pelvic** adj.

pen[1] n 1 kizizi, ua, kizimba, tundu. 2 kizimba cha nyambizi. vt funga. **~ somebody up/in** funga (kama) katika kizizi/ kizimba.

pen[2] n 1 kalamu (ya wino). 2 (mtindowa) uandishi; kazi ya uandishi. 3 *(with compounds)* **~ holder** n mpini wa kalamu. **~ and ink** vifaa vya kuandikia. **~-and-ink** adj -liochorwa kwa kalamu na wino. **~-friend/~-pal** n rafiki wa kalamu. **~knife** n kisu kidogo cha kukunja. **~manship** n sanaa au mtindo wa kuandika. **~-name** n lakabu. **~-pusher** n *(colloq)* karani. vt andika (barua n.k.).

penal adj -a adhabu. **~ servitude** n kifungo na kazi ngumu. **~ code** n kanuni ya adhabu. **~ colony/ settlement** n makazi ya kuadhibia. **~ly** adv. **~ize** vt 1 adhibu, tia hatiani. 2 **~ize something (for something)** taabisha, onea, pa adhabu. **~ization** n. **~ty** adhibu n 1 adhabu *inflict ~ty* **~ty clause** *(comm)* ibara ya adhabu katika mkataba. **on/under ~ty of death, etc** kwa adhabu ya kifo n.k.. 2 *(sports)* penalti. **~ty area** eneo la adhabu/penalti.

penance n 1 kutubu; toba, malipizi. **do ~ (for something)** tubu, ungama, fanya malipizi. 2

prerogative n haki/hiari/ridhaa. **royal ~** n haki ya pekee ya kifalme. **~ writ** n haki ya pekee *be the ~ of* -wa haki ya.

presage n dalili, ishara (ya mambo

yatakayo kuja); ndege (mbaya au njema).

presbyterian n **P ~ Church** n kanisa la Kiprotestanti (linaloongozwa na wazee wenye cheo sawa); muumini wa kanisa hilo. **~ism Upresibiteri**. n mfumo wa uongozi wa kanisa la Presibiteri. **presbyter** n mzee wa kanisa. **presbytery** n 1 uongozi wa baraza la mkoa wa kanisa la Presibiteri. *(RC)* nyumba ya paroko.

prescient adj *(formal)* -enye kujua, -a kuweza kubashiri (mambo yatakayokuja). **~ly** adv. **prescience** n.

prescribe vt 1 agiza, amuru. 2 shauri. **~ something (for something)** shauri/agiza matumizi ya. **prescript** n amri, agizo. **prescription** n 1 maagizo. 2 agizo la daktari *make out a prescription for a medicine* andika maagizo ya matumizi ya dawa. **prescriptive** adj -enye kuagiza, -enye kuelekeza. **prescriptive grammar** n sarufi elekezi.

present adj 1 -liopo *be present* -wapo*he is ~* yupo. **~ company excempted** *(colloq)* ukiacha waliopo. 2 -a sasa, -a siku hizi, -a wakati huu *the ~ government* serikali ya sasa. 3 *(arch)* -a mara moja, tayari; -a wakati wa kufaa. 4 **~ to** -nayokumbukwa (na). n 1 wakati uliopo, wakati wa sasa, siku hizi. **at ~** sasa, wakati huu. **for the ~** kwa wakati huu. **up to the ~** mpaka sasa. 2 *(gram)* wakati uliopo. 3 *(pl) (leg)* **by these ~s** kwa hati hii. **~-day** adj -a siku hizi. **~ly** adv 1 sasa hivi, hivi karibuni. 2 sasa. **presence** n 1 kuwapo mahali, sehemu n.k. *in the presence of* mbele ya, machoni pa, panapo *your presence is requested* kuwepo kwako kunahitajiwa.

preside

presence-chamber n baraza/sebule kuu (wanamopokelewa watu wa heshima). 2 sura, umbo; namna mtu anavyojichukua au anavyoonekana. vt 1 **~ something to somebody; ~ somebody with something** toa, unukia, tuza *~ a cheque at the bank (for payment)* toa hawala katika benki (kwa

(RC) kitubio, maungamo.

pence *see* **penny**.

penchant n kupenda, upendeleo; mwelekeo. **a ~ for** upendeleo, mapenzi kwa.

pencil n 1 penseli, kalamu ya risasi. 2 *(with compounds)* **~-case** n mkebe wa penseli.**~ sharpener** n kichonga penseli. **eyebrow ~** n wanja (wa

pennant; **pennon**

penseli). vt andika/chora kwa penseli.

pendant n 1 lozi ya kidani; jebu. 2

(naut) see **pennant**.

pendent adj 1 -a kuning'inia. 2 *see*

pending.

pending adj -a kungoja uamuzi *(prep)* 1 wakati wa. 2 kabla; mpaka.

pendulous adj *(formal)* -a kubembea,

-a kuwayawaya, -a kuyumbayumba, -enye kuning'inia.

pendulum n 1 timazi. 2 mizani ya

saa. 3 **the swing of the** ~ *(fig)* kuyumbayumba kwa maoni ya watu (umma) kutoka upande hadi upande.

penetrate vt **~ (into/to/through**) 1 ingia, penya. 2 ingia moyoni. **be ~d with** ingiwa (moyoni)/jawa na; *(comprehend)* fahamu/ingia akilini, elewa maana. 3 enea. **penetrating** adj elekevu, -a akili nyingi. **penetratingly adv. penetration** n 1 kupenya/kuingilia; upenyaji; *(understanding)* busara, welekevu. 2 *(power of piercing)* nguvu ya kupenya, ukali. **penetrative** adj penyezi, ingizi, makini. **penetrable** adj 1 -a kupenyeka, kuingilika. 2 *(intelligible)* -a kueleweka.

penguin n 1 pengwini: ndege mnene wa majini mwenye rangi nyeusi na nyeupe na miguu mifupi asiyeweza kuruka juu.

kulipwa fedha). 2 fichua, onyesha, dhihirisha. 3 **~ somebody to somebody** tambulisha rasmi. 4 *(arms)* **~ something at somebody** lenga. 5 *(mil)* **~ arms** toa heshima (kwa silaha). 6 *(reflex)* hudhuria, fika. 7 *(theatre)* onyesha n zawadi, tuzo. **give away a ~, make somebody a ~ of something** tunukia, zawadia. **~ee** n anayefikishiwa/anayepewa/tunukiwa zawadi. **~er** n mtangazaji (wa kipindi cha redio/TV); mtoa zawadi. **~ation** n 1 kupa, kutoa, kuwasilisha. **payable on ~ation** -liopasa kulipwa kwa kutoa kitu. 2 tuzo, zawadi (hasa iliyotolewa mbele ya watu). 3 maonyesho.

presentable adj -a kupendeza, -zuri, -a kufaa; -a kupendeza mbele ya watu. **presentably** adv.

presentiment n 1 wasiwasi, hofu *have a ~ of something* wa na wasiwasi kwamba kitu fulani kitatokea.

preserve vt 1 **~ from** tunza, linda. 2

hifadhi (kwa kukoleza, kukausha, n.k.). 3 *(of game)* hifadhi. n 1 jemu. 2 hifadhi (za wanyama). **poach on another's ~** shiriki/ingilia kazi (ambayo kwa kawaida ni ya mtu mwingine). **preservable** adj. **~r** n kihifadhi; mlinzi, mhifadhi, mwokozi. **preservation** n kulinda; hifadhi; kuhifadhi hali *be in a good state of preservation* -wa katika hali ya kutunzwa vizuri. **preservative** adj -a kulinda, -a kuponya, -a kuhifadhi n dawa ya kuzuia kitu kisioze.

preside vi 1 **~ at** -wa mwenyekiti. 2

ongoza. **~ over a company** ongoza kampuni ya biashara.

president

president n rais(i). **~al** adj -a rais(i) **~ial Commission** n Tume ya Rais(i). **presidency** n 1 urais(i). 2 ofisi ya rais(i).

presidium *(in communist countries)* Kamati ya Kudumu ya Utendaji.

press n 1 mgandamizo. 2 shinikizo, kisindiko; mtambo wa kusindika. 3 **the** ~ waandishi wa habari/magazeti. **the freedom of ~ n** uhuru

penicillin n *(med)* penisilini.

peninsula n rasi, peninsula, musoma, mkono wa nchi. **~r** adj -a musoma, -a rasi, -a peninsula.

penis n uume, mboo, dhakari. **penitence** n ~ **(for)** majuto (kwa kutenda mabaya/maovu/dhambi). **penitent** adj -enye kutubu/kujuta n *(rel)* mtu anayetubu. **penitently** adv. **penitential** adj -a majuto, -a malipizi. **penitentially** adv.

penitentiary n gereza, jela ya kuwarekebisha wahalifu sugu/ wakubwa adj -enye kurekebisha wahalifu.

pennant; **pennon** n bendera (ndefu

nyembamba ya kuashiria au

pennon

kutambulisha meli).

pennon n *see* **pennant**.

penny n 1 *(until 1971 UK)* sarafu yenye thamani ya 1/12 ya shilingi. 2 thamani ya 1/100 ya pauni; 1/5 ya shilingi. 3 *(US colloq)* senti. 4 *(phr)* **(cost) a pretty** ~ pesa nyingi. **in for a ~, in for a pound** ukishaanza jambo huna budi kulimaliza. **(be) ~-wise and pound foolish** wa mwangalifu katika mambo madogo lakini mfujaji wa makubwa. **a** ~ **for your thoughts** vipi? **take care of the pennies and the pounds will take care of themselves** kubwa hutokana na dogo. **turn/make an honest** ~ pata riziki kihalali. 5 *(compounds)* **~-a-line** adj (maandishi) dhaifu, duni. ~ **dreadful** n *(colloq)* riwaya ya thamani ndogo. **~-pincher** n *(colloq)* bahili. **~pincking** adj bahili. ~ **whistle** n filimbi. **~-worth** n kiasi cha thamani ya peni. **a good/bad ~ worth** bei nzuri/mbaya. 6 **spend a** ~ *(colloq)* kojoa. **The ~ dropped** maana ilieleweka. **penniless** adj fukara, siye na senti hata moja, hohehahe.

penology n elimu ya kifungo na adhabu za malipo; taaluma ya adhabu za sheria na uendeshaji wa jela.

pension[1] n *(F)* kiinua mgongo;

pensheni, malipo ya uzeeni. **draw one's** ~

wa

magazeti. ~ **agent** n afisa uhusiano/ mtangazaji (wa wasanii). ~ **box** n kibanda cha waandishi wa habari. ~ **conference** n mkutano baina ya waandishi habari. ~ **cutting/ clipping** n kipande kilichotolewa gazetini/jaridani (kwa kukata). ~ **gallery** n ukumbi wa waandishi habari bungeni. ~ **lord** n kizito wa magazeti. ~ **photographer** n mpiga picha wa gazeti. 4 upigaji chapa (*also* **printing** ~) kiwanda/mtambo wa kupiga chapa. **in the** ~ mtambo, vitabu, n.k.. ~ **mark** n alama ya maktaba (kwenye kitabu). 5 umati (wa watu), msongamano; zahama. 6 kabati (la nguo, vitabu n.k.). 7 ~ **gang** n kundi (la kukamata watu na kuwalazimisha wajiunge na jeshi). vt,vi 1 gandamiza. 2 minya; *(of button, etc)* bonyeza, bofya. 3 *(of fruit)* kama, sindika. 4 *(of clothes)* piga pasi, nyoosha. 5 *(mill)* bana. 6 *(argument)* ~ **something on/upon somebody** sisitiza. 7 ~ **for** sihi; dai sana,himiza. 8 **be ~ed for** pungukiwa na. 9 *(of people)* songamana. 10 ~ **somebody for something** dai; sukuma. 11 **Time ~es** hapana muda (wa kupoteza). 12 ~ **(down)/ (up) on somebody/ something** lemea, gandamiza. 13 ~ **on/forward** endelea kwa bidii adj 1 -a haraka, -a hima. 2 muhimu. 3 -a kudai. n chapa ya sahani ya santuri.

pressure n 1 shinikizo; kanieneo. ~ **cooker** n sufuria ya mvuke. ~ **gauge** n geji ya kanieneo. 2 mkazo, mbano, mlemeo *exert* ~ bana. **be/come under** ~ banwa. **bring** ~ **to bear**

pretext

on somebody/put ~ on somebody/put somebody under ~ (to do s th) shurutisha. ~ **group** n kundi shawishi: kundi/shirika la watu linalojaribu kuvuta serikali/wabunge/wananchi wawe upande wao. **at high** ~ kwa nguvu/kasi sana. **pressurized** adj

(of an aircraft, a submarine etc) -enye kudhibiti kanieneo.

prestidigitator n mfanya mazinga- ombwe. **prestidigitation** n mazingaombwe.

prestige n 1 sifa njema, hadhi kubwa (kwa ajili ya matendo, maarifa, tabia n.k. inayojulikana). 2 heshima, fahari kuu

chukua/jiwekea pensheni. **on (a)** ~ pata pensheni. vt lipa pensheni. ~ **somebody off** lipa pensheni, staafisha mtu. ~**able** adj -a kustahili pensheni. ~**er** n mpokeaji pensheni.

pension[2] n nyumba ya kupangisha. **en**

~ kama mpangaji.

pensive adj -enye kufikiri kwa makini; -liozama katika mawazo. ~**ly** adv. ~**ness** n.

penstock n mlango wa maji (katika

bwawa au mfereji).

pentagon n pembetano. ~**al** adj -enye pembetano. **the P~** n Makao Makuu ya jeshi la Marekani.

pentameter n *(English verse*) shairi la

pepper

mapigo matano.

Pentateuch n torati: vitabu vitano vya kwanza vya Biblia.

pentathlon n *(in modern Olympic Games)* mashindano ya riadha ambamo kila mchezaji hushiriki katika michezo mitano.

Pentecost n Pentekoste.

penthouse n 1 upenu. 2 *(US)* nyumba juu ya paa.

pentup adj -liobanwa; -liogandamizwa ~ *up feelings* hisia zilizogandamizwa.

penultimate *n, adj* (neno, silabi n.k.) -a pili kutoka mwisho.

penumbra n kivuli (chepesi); kisuka.

penurious adj *(formal)* masikini; bahili. ~**ly** adv.~**ness** n.**penury** n umasikini.

peon n 1 *(in India and Pakistan)* tarishi; askari (wa zamu). 2 (*in Latin America*) mlowezi, kibarua. 3 *(hist)* mtumwa (Marekani). ~**age** n uajiri wa vibarua/watumwa.

(inayotokana na mafanikio, mali, n.k.).

prestressed adj -liotiwa nondo.

presume vt,vi 1 dhania, kisia, waza. 2

(*dare*) thubutu, fanya pasipo ruhusa/ pasipo haki. ~ **upon something** tumia vibaya. 3 ~ **upon somebody's good nature** tumia vibaya ukarimu wa mtu. **presuming** adj. **presumption** n 1 kiburi, ufidhuli, usafihi, ujuvi. 2 *(probability)* jambo linalowezekana. **presumptive** adj -a kutazamiwa, -a kusadikiwa, -a kutarajiwa *heir presumptive* mrithi mdhaniwa *presumptive evidence* ushahidi wa kukisiwa. **presumptively** adv. **presumptuous** adj *(formal)* -enye kiburi, fidhuli, -juvi; -enye kujiamini mno. ~**ly** adv.

presuppose vt 1 dhani. 2 *(imply)* hitaji; maanisha. **presupposition** n dhanio.

pretend vt,vi 1 jifanya, jisingizia ~ *to be* jisingizia kuwa; jifanya kuwa. 2 danganya. 3 ~ **to** dai. ~**edly** adv. ~**er** n. **pretence** n (US **pretense**) 1 kujifanya, kujisingizia. **false ~s** n *(leg)* hila,ulaghai. 2 kisingizio. **pretentious** adj -a kujidai.**pretentiously** adv. **pretentiousness** n.

preternatural adj -sio -a kawaida, -si

-a desturi, -a ajabu.

pretext n kisingizio.

pretty

pretty adj 1 -zuri; safi; -a kupendeza. 2 *(colloq)* -kubwa -ingi. **a ~ penny** pesa nyingi. 3 (kwa mwanariadha) hodari. n *(used of a child)* kipenzi. **my** ~ kipenzi changu. **come to/reach a ~ pass** fikia hali ngumu adv kiasi. ~ **much/ nearly/almost** karibu *it is ~ hot* joto kiasi *I'm ~ well* sijambo kidogo/kiasi. **sitting** ~ *(colloq)* katika nafasi nzuri. **prettily** adv. **prettiness** n.

prevail vi 1 ~ **(over/against)** shinda. 2 enea, tapakaa. 3 ~ **on/upon somebody to do something** shawishi. ~**ing** adj -a kawaida; -lioenea. ~**ing winds** n pepo za kawaida. ~**ing fashions** n mitindo iliyoenea. **prevalent** adj *(formal)* -lioenea, -a kuenea, tele. **prevalence**

people n *(collective with pl v)* 1 watu kwa jumla. 2 watu wa eneo/jamii fulani *the ~'s army* jeshi la umma/wananchi/wanakijiji *the ~ of Gezaulole* wanakijiji wa Gezaulole. 3 watu, wananchi. 4 *(colloq)* jamaa, ndugu *come and meet my ~* njoo uonane na jamaa/ndugu zangu. 5 *(not collective)* taifa; mbari; kabila. vt *fill with ~* jaza watu *a densely ~d village* kijiji kilichojaa watu.

pep n *(sl)* nguvu, msisimko. **~pill n** kidonge cha kuchangamsha mwili *put some ~ into a fellow* hamasisha mtu. **~ talk** n gumzo la kusisimua wasikilizaji. vt **~ up** tia nguvu, sisimua, hamasisha.

pepper n pilipili *(red)* ~ pilipili hoho ~ *corn* n pilipili manga. **~ mill** n mashine ya kusagia pilipili. **~ box/pot** n kiwekea pilipili. vt,vi 1 tia pilipili. 2 nyunyizia. 3 tupia, rushia, shambulia na ~ *somebody with stones* tupia mtu mawe ~ *somebody with questions* tupia mtu maswali. **~y** adj 1 -enye pilipili. 2 (*fig*)

pepsin

-epesi kukasirika, -enye harara. **~ and salt** n rangi ya nguo iliyofumwa kwa nyuzi zenye vidoa vyeusi na vyeupe.

pepsin n pepsini: enzaimu ya kusahilisha mmeng'enyo. **peptic** adj -enye pepsini; a mmeng'enyo.

per prep kwa (kila) (moja) ~ *month* kwa (kila) mwezi (mmoja) ~ *cent* kwa kila mia. **~capita** adv kwa kila mtu.

peradventure adv *(arch)* 1 labda. 2 *(after if and lest)* kwa bahati *if ~ you meet him* iwapo utakutana naye kwa bahati.

perambulate vi,vt *(liter)* tembea, randaranda. **perambulation** n. **perambulator n** *(common colloq abbr pram)* kigari cha mtoto.

perceive vt *(formal)* tambua, ona,

fahamu. **perceivable** adj -a kuonekana, -a kutambulika. **perceptive adj** -a kuhusu utambuzi; tambuzi, ng'amuzi. **perceptible** adj *(formal)* -enye kuonekana, -a kutambulika. **perceptibility n. perception** n *(formal)* utambuzi. **perceptively** adv. **percipient** adj n.

prevaricate vi *(formal)* ongopa, epa

kusema ukweli wote. **prevarication** n. **prevaricator** n.

prevent vt 1 **~ somebody (from doing something; something (from happening)** zuia; kinza, kataza. 2 *(arch)* ongoza. **~able** adj. **~ion** n kuzuia; zuio; kukinga; kinga. **~ ion is better than cure** *(prov)* heri kuzuia kuliko kuponya; hadhari kabla ya hatari/athari. **~ive** adj -a kuzuia; -a kulinda; -a kukinga; -a hadhari. **~ive custody** n kifungo cha hadhari. **~ive detention** n kizuizini. **~ive medicine** n utafiti wa dawa za kinga. **~ive officer** n afisa forodha mzuiaji magendo. **~ative** n kinga.

preview n onyesho la awali (la filamu, mchezo n.k) kabla ya kuonyeshwa kwa wote. vt onyesha mchezo, filamu, n.k. kabla ya kuonyeshwa kwa wote.

previous adj 1 -a kwanza, -liotangulia,

-a zamani ~ *convictions* makosa ya zamani. 2 -a pupa/harara. 3 ~ *to* kabla. **~ly** adv.

prevision n utabiri.

prey n 1 mawindo; mateka; nyara. **beast of ~** n mnyama mbua, mnyama mkali. **bird of ~** n ndege mbua k.m. tai. **be/fall ~ to**

prick

shikwa/kamatwa; *(fig)* sumbuliwa sana na. **be a ~ to fears** shikwa na hofu vi **~ on/upon** 1 winda. 2 iba. 3 *(harass)* sumbua sana. **~ on somebody's mind** sumbua mtu kwa mawazo, chezea akili ya mtu.

price n 1 bei. **every person has his ~** kila mtu anaweza kuhongwa. **put a ~ on somebody's head** toa zawadi ya kumkamata mhalifu (akiwa hai au amekufa). **asking ~** n bei ya mwanzo/ya kuanzia kuuza kitu. **~ control** n kudhibiti bei. **~-list** n orodha ya bei ya mauzo. **list ~** n bei iliyopendekezwa na mtengenezaji. 2 thamani. **beyond/ above/without ~** -enye thamani isiyopimika. 3 dau **What ~**? kuna matumaini gani? (*used to sneer at the failure of something*) ovyo! bure! *bride ~* mahari. vt weka/panga bei. **~ oneself/one's goods out of**

(formal) tambuzi.

percent n asilimia. **~age** n asilimia, sehemu *a small ~age of his income is taxed* sehemu ndogo ya mapato yake hutozwa kodi.

perch[1] n 1 kitulio cha ndege. 2 *(colloq)* wadhifa wa juu (alio nao mtu) *come off your ~* acha kujikweza. 3 *(also rod, pole)* kipimo cha urefu, aghalabu juu ya ardhi, yadi 5½ vt,vi tua; kaa juu ya; *(chiefly in pp) (of buildings)* -wa juu ya (kitu kilicho juu).

perch[2] n **nile ~** n (*fish*) sangara.

perchance adv *(arch)* kwa bahati; labda.

percolate vt,vi **~(through)** *(of liquids)* penya; penyeza; chuja. **~r** n chungu, kunguto.

percussion n kugonganisha; mgongano, mshindo. **the ~ (section)** n sehemu ya ngoma, tumba n.k. **~ist n** mpiga ngoma.

perform

perdition n *(formal)* kuangamia kabisa; kuteseka milele.

peregrination n *(formal)* kusafiri; safari.

peremptory adj *(formal) (of commands)* -a kutuwa, -siopingwa, -siosailiwa; *(of a person, his manner)* -enye amri kali,-enye kuamuru. **~writ** n *(leg)* amri ya kufika mahakamani. **peremptorily** adv.

perennial adj 1 -a mwaka. 2 *(of plants)* -a kuishi zaidi ya miaka miwili. 3 -a kudumu. **~ly** adv.

perfect adj 1 kamili, timilifu, -enye kila kitu. 2 bila kasoro. 3 sahihi; safi. 4 timamu *(attrib only)*; zima; hasa. 5 -liofikia kiwango cha juu kabisa. 6 *(of grammar)* timilifu. **~ly** adv kabisa, vizuri kabisa, barabara. vt kamilisha. **~ible** adj -enye kuweza kukamilishwa, -enye kuweza kusahihishwa. **~ibility** n. **~ion** n 1 ukamilifu. 2 upeo. 3 usitawi. 4 ubora. **~ionism** n nadharia ya ukamilifu. **~ionist** n 1 mtu aaminiye kwamba mwanadamu anaweza kushinda. 2 *(colloq)* mtu asiyeridhika na chochote mbali na anachofikiri kuwa ndicho.

the market weka bei kubwa mpaka bidhaa zisiuzike. **~ly** adj ghali. **~less** adj 1 -a thamani mno. 2 *(sl)* -a kuchekesha!

prick n 1 mchomo, maumivu (yatokeayo baada ya kuchomwa na sindano, mwiba, n.k.). **kick against the ~s** *(fig)* jiumiza, jisumbua bure. 2 alama/kitundu/kitobo (kitokeacho baada ya kuchomwa na sindano, mwiba, n.k.). 3 kitu kilichochomoza na chenye ncha kali k.m. pembe. 4 *(vulgar)* mboo *(term of abuse) you silly ~* mpumbavu we!. vt,vi 1 choma *(fig) his conscious ~ed him* dhamira yake ilimsuta/umiza. 2 toboa *~ a hole in something* toboa tundu. 3 hisi maumivu makali (kutokana na) kuchomwa au kutogwa. 4 **~ something out/off** atika, pandikiza katika kitu. 5 **~ up one's ears** simamisha masikio, sikiliza kwa makini. **~le** n mwiba. vt,vi 1 chomachoma, washa. **~ly** adj 1 -enye kuchomachoma; -enye miiba. **~ ly pear** n mpungate. 2 **~ly heat** n vipele vya harara. 3 *(colloq)* -enye kuudhika haraka;

pride

-enye harara.

pride n 1 kiburi, majivuno, usodai. **false ~** n majivuno yasiyo na msingi. 2 *(display)* fahari, makuu; kujikweza mno. **take (a) ~ in somebody/something** ona fahari juu ya mtu/kitu. **~ of place** nafasi yenye hadhi kubwa. 3 heshima *wound somebody's ~* haribu heshima ya mtu. 4 kitu cha kujivunia, kitu cha kusifiwa sana, tunu, kipenzi. 5 **the ~ of** kipeo. 6 kundi. **~of lions** kundi la simba. vt *(reflex)* **~ oneself on/upon something** jidai, jivunia.

prie dieu n kibao cha kupigia magoti wakati wa kusali.

priest n 1 kasisi, padri. **~ ridden** adj

-liotawaliwa mno na mapadri. 2 kuhani. **~craft** n ujanja wa makuhani au makasisi. **~ess** n kasisi wa kike. **~ hood** n jumuiya makasisi. **~ly; ~like** adj -a padri, -a kasisi, -a kuhani.

prig n 1 mjuvi, mtu anayejiona bora sana. **~gish** adj juvi/-enye kujiona. **~gishly** adv. **~gishness** n.

prim adj 1 taratibu, -a makini *she is ~* hataki

perfervid adj *(formal)* -a bidii/ juhudi nyingi.

perfidy n uhaini; hiana; usaliti; ulaghai. **perfidious** adj *(formal)* haini, saliti; laghai. **perfidiously** adj. **perfidiousness** n.

perforate vt toboa, pekecha, toboa safu za matundu. **perforation** n vitobo; kutoboa. **perforator** n kitoboleo.

perforce adv sharti, lazima, hapana budi.

perform vt,vi 1 tenda, tekeleza ~ *one's duty* timiza wajibu. 2 cheza/imba/piga muziki; onyesha (mbele ya hadhira). **~er** n mchezaji/mwimbaji/ mutribu. **~ance** n 1 utendaji; uigizaji; upigaji muziki, n.k. 2 *(achievement)* tendo bora, tendo kuu (la ujasiri, akili, ustadi n.k.). 3 *(action)* maonyesho, mchezo.

perfume

perfume n manukato, marashi, uturi. vt tia marashi/manukato. **~r** n mtengeneza/mwuza marashi/uturi *a ~r's shop* duka la marashi. **~ry** n kiwanda cha marashi.

perfunctory adj -a kutimiza wajibu;

-a uzembe, bila uangalifu, -a purukushani; *(of persons)* zembe. **perfunctorily** adv.

perfuse vt,vi pulizia, nyunyiza, fukiza, eneza.

pergola n mtambalio wa mimea.

perhaps adv labda; huenda.

peri-*pref*.

pericarp n *(bio)* perikapi, ganda.

pericranium n utandoubongo.

perigee n Perigi: sehemu ya njia ya kuzunguka sayari karibu kabisa na dunia.

perihelion n Perihelini: sehemu ya njia ya sayari karibu kabisa na jua.

peril n 1 hatari kubwa. 2 kitu au jambo lisababishalo hatari. vt hatarisha. **~ous** adj -enye hatari. **~ously** adv.

upuuzi, yu baridi, ana makini. 2 nadhifu. vt kunja uso/bibidua mdomo.

primacy n 1 ubora. 2 uaskofu mkuu.

primaeval adj *see* **primeval**.

prima facie *adv,* adj *(L)* (kama) inavyoonekana mwanzoni. ~ **evidence n** *(leg)* ushahidi wa kutosha (mpaka inapothibitika vinginevyo).

primary adj -a kwanza, -a awali; -a msingi. ~ **colours** n rangi za msingi: nyekundu, buluu na manjano ~ *school* shule ya msingi ~ *assembly (meeting)* mkutano wa awali wa siasa. *(USA)* **primaries** uchaguzi wa mwanzo. 2 *(important)* -a muhimu, kuu, -a maana. **primarily** adv kwanza; hasa. **prima** adj 1 -a kwanza, -a asili. 2 *(important)* -kuu, -a msingi. **prima donna** n mwimbaji mkuu wa kike katika opera; *(colloq)* -enye majivuno. **prima ballerina** n mchezaji mkuu wa kike katika balei.

prince

primate[1] n askofu mkuu. **~ship** n uaskofu.

primate[2] n mamalia wa hali ya juu.

prime adj 1 -kuu, -a kwanza. **P~ Minister** n Waziri Mkuu. **P~ Meridian n** Meridiana Kuu. 2 *(math)* tasa. ~ **number** n namba tasa. 3 bora ~ *meat* nyama bora. 4 -a asili, -a msingi. ~ **cost** n bei ya uzalishaji tu. ~ **mover** n chanzo cha nguvu; *(fig)* mwanzilishi *in ~ condition* katika hali ya asili. n 1 upeo, ukamilifu, usitawi, uzima *he is past his ~* amezeeka *the ~ of life* ujana. 2 sehemu iliyo bora. 3 mwanzo. 4 *(rel)* ibada ya alfajiri. vt 1 andaa ~ *a gun (hist)* tia baruti kwenye bunduki ~ *a pump (fig)* weka rasilimali/fedha katika mradi (ili kuuendeleza). 2 somesha mafundisho ya kwanza, erevusha, julisha mambo. 3 pa/jaza na chakula au kinywaji. 4 paka rangi ya mkono wa kwanza. 5 tia maji (mafuta, petroli) kidogo. 6 pewa/pa taarifa za kweli. **~er** n *1 (of school)* kitabu cha kwanza 2 fataki (kwa kuwasha baruti) 3 mpako/mkono wa kwanza wa rangi. **priming** n 1 baruti. 2 mpako/mkono wa kwanza wa rangi.

primeval *(also* **primaeval)** adj 1 -a asili. 2 -a

perimeter n mzingo.

period n 1 kipindi. 2 wakati.3 (kuingia) hedhi/mwezi. 4 nukta; kituo kikuu. 5 *(gram)* sentensi kamili. 6 kipindi cha ugonjwa. 7 *(astron)* muda wa mzunguko mmoja. 8 *(in school)* kipindi. **~ic** adj 1 -a muhula, -a kipindi, -a kurudiarudia, -enye kutokea kwa vipindi. 2 -enye aidini. **~ic table** n jedwali ya dutu/elementi kwa uzito wa atomu na tabia za kawaida. **~ical** n jarida (litolewalo kila baada ya kipindi fulani). **~ically** adv kila baada ya kipindi fulani.

peripatetic adj 1 -a kutangatanga, -a kwenda huko na huko, -a kuzunguka, -a kurandaranda.

periphery n 1 ukingoni, pembezoni. **peripheral** adj -a ukingoni; -a pembezoni.

periphrasis n 1 kuongea kwa mafumbo/kuzungukazunguka. 2 *(gram)* kutumia mafungu badala ya maneno ya mkato k.m. fanya aanguke badala ya `angusha.' **periphrastic** adj.

permanganate

periscope n periskopu: darubini ya

kuonea juu ya upeo wa macho inayowezesha mtu aliye katika nyambizi n.k. kuona nje ya upeo wa macho yake. **periscopic** adj -a periskopu.

perish vi *vt* 1 fa, hiliki, angamia. **~ the thought** Mungu apishe mbali. 2 *(of things)* chakaa, fifia; chakaza, fifisha. 3 toweka, isha, *(of cold)* sumbua, dhikisha. **~able** adj *(esp of food)* -a kuharibika upesi; si -enye kudumu. **~er** n *(sl)* mtundu; msumbufu.

peristyle n *(arch)* nguzo zizungukazo jengo, baraza yenye kinga za nguzo.

peritonitis n uvimbe wa ngozi ya fumbatio.

periwig n *see* **wig**.

periwinkle[1] n konokono mdogo wa

pwani (anayeliwa).

periwinkle[2] n periwinka: aina ya mmea

kale.

primitive adj 1 -a asili, -a kale. 2 -siostaarabika, shenzi n mchoraji au mchongaji wa zamani za kale. **~ly** adv. **~ness** n.

primogeniture n 1 uwanambee; kuwa mwanambee. 2 *(leg)* mfumo ambao kwao mali ya mzazi hurithiwa na mtoto wa kwanza wa kiume.

primordial adj 1 -a kwanza. 2 -a asili.

primp vt *see* **prink**.

primus n **(~ stove)** stovu.

prince n 1 mwana mfalme. **the P~ of Peace** Kristo. **P~ Consort** n mme wa Malkia. **~dom** n dola ya mwana mfalme. 2 mtoto wa kiume katika ukoo wa kifalme. **~ly** adj -a kustahili ufalme; zuri, -a fahari. **~ss** n kibibi, binti mfalme. **principality**

principal

n himaya ya mwana mfalme.

principal adj -kuu n 1 mkuu. 2 *(fin)* rasilimali, mtaji. 3 wakala. 4 *(leg)* mhalifu mkuu. 5 *(of house)* kombamoyo kuu. **~ly** adv kwa kiasi kikubwa, kwa kawaida.

principle n 1 kanuni. 2 maadili; msimamo *of no ~s* -siokuwa na maadili. **in ~** kwa jumla, kimsingi. **on ~** kimsimamo. **~d** adj -enye msimamo/maadili.

prink vt **~ oneself (up)** vaa malidadi, *(of bird)* puna.

print[1] n 1 chapa. 2 alama *foot ~s* nyayo *finger ~s* alama za vidole. 3 kitabu; chapisho. 4 kitambaa cha maua. 5 *(of a book)* **in ~** kilichochapishwa na kinachouzwa. **out of ~** kitabu kisichopatikana; kutopatikana *in large ~s* kwa maandishi makubwa. 6 picha, mchoro. 7 mwandiko wa wima. **~ - seller** n mwuza michoro. vt,vi 1 tia alama; *(fig) (impress)* ingiza moyoni, tia moyoni.2 piga chapa *his paper is now being ~ed* gazeti lake liko mtamboni. 3 **~ (off)** safisha picha; **~ out** n karatasi za kompyuta zilizochapwa. 4 *(of plate or film)* chapisha. 5 weka alama/mchoro (kwenye nguo/kitambaa). **~able** adj -a

utambaao wenye maua ya samawati.

perjure vt *(reflex)* ~ **oneself** sema uwongo (baada ya kuapa kusema ukweli). **~r** n mtu asemaye uwongo (baada ya kuapa kusema ukweli). **perjury** n kosa la kusema uwongo (baada ya kuapa kusema ukweli).

perk[1] vi,vt 1 ~ **up** *(of a person)* changamka. 2 ~ **(somebody/ something) up** changamsha; inua (kichwa), peleka kifua mbele. **~y** adj 1 -liochangamka. 2 -enye kujikweza. **~ily** adv. **~iness** n.

perk[2] n *(colloq, usu pl)* marupurupu.

perk[3] vi,vt *(colloq)* penya, jichuja.

permafrost n udongo jalidi.

permanent adj -a kudumu. ~ **wave** *n*

mtindo nywele wa kutia mawimbi ya kudumu. **~ly** adv. **perm** n *(colloq abbr for)* 1 *(permanent wave)* mawimbi ya kudumu. 2 *(football)* mabadiliko ya mpangilio wa bahati nasibu wa wachezaji. **perm** vt tia nywele mawimbi ya kudumu. **permanence** n kudumu. **permanency** n 1 kudumu. 2 kitu cha kudumu.

permanganate n mrututu.

permeate

permeate vt,vi ~ **(through/among)** sambaa/penya na enea. **permeation** n upenyaji na ueneaji, usambaaji. **permeable** adj. **permeability** n uwezo wa kupenyeka; mpenyo.

permit vt,vi ruhusu. n ruhusa, idhini, kibali. **permissible** adj -a kukubalika, -a kuruhusika. **permissibly** adv. **permission** n ruhusa, idhini. **permissive** adj 1 -enye kuruhusu. 2 -enye kutoa uhuru (wa kuona na kutenda). **permissiveness** n.

permute vt badili mpangilio. **permutation** n *(math)* hitari: mabadiliko ya mpangilio wa seti ya vitu.

pernicious adj ~ **to** -enye madhara; -a kudhuru. **~ly** adv. **~ness** n.

kuchapika. **~er** n mpiga chapa. **~ing - ink** n wino wa kupigia chapa **~ing -machine; ~ing press** n matbaa. **~ing office** n matbaa; kiwanda cha kupiga chapa.

prior[1] adj ~ **(to)** -a awali, -a mbele,

-liotangulia, kabla ~ *claim* dai la awali ~ *notice* taarifa ya awali/ mbele adv ~ **to something** kabla ya jambo ~ *to his appointment* kabla ya kuteuliwa kwake.

prior[2] n *(rel)* mkuu wa nyumba ya

watawa. **~ess** n Mama mkuu wa nyumba ya watawa. **~y** n nyumba ya watawa.

priority n aula, kipaumbele, umuhimu wa kwanza; haki ya kutangulia. *first/ top* ~ aula ya kwanza.

prise vt *see* **prize**.

privilege

prism n mche. **~atic** adj 1 -a mche. 2 -enye rangi anuwai zilizoiva.

prison n gereza, jela *commit to* ~ funga, peleka gerezani. ~ **officer** n ofisa wa magereza. **remand** ~ n mahabusi. ~ **breaker** n mtoroka gerezani. **~-breaking** n kutoroka jela. **~er** mfungwa. ~ **er of conscience** n mfungwa wa kisiasa. **~er of war** n mfungwa wa vita.

pristine adj *(formal)* -a zamani za kale, -a asili; bichi; safi kabisa.

prithee *int (arch)* tafadhali.

private adj 1 -a binafsi ~ *property* mali ya binafsi. ~ **school** n shule ya kulipa/binafsi. ~ **enterprise** n biashara binafsi. ~ **means** n mapato binafsi (yatokanayo na mali/ vitegauchumi vya mtu binafsi). 2 -a faragha, -a siri *keep something* ~ weka vitu faraghani. ~ **parts** n uchi, sehemu za siri. 3 -sio nakazi/cheo rasmi (katika serikali au shirika). **retire into ~life** acha kazi ya serikali. ~ **member** n *(GB)* mbunge huru asiye na chama. 4 ~ **soldier** n askari (asiye na cheo) n 1 askari. 2 faragha, siri. **in** ~ faraghani, sirini. **~ly** adv. **privacy** n 1 faragha *right to privacy*

pernickety adj *(colloq)* -enye kujali mambo madogo madogo; -enye nongwa; -enye gubu/machagu.

peroration n *(formal)* muhtasari wa hotuba; maneno ya kuhitimisha hotuba.

peroxide n *(chem)* peroksaidi *hydrogen ~* peroksaidi ya haidrojeni. vt *(of hair)* paka peroksaidi.

perpendicular adj **~ (to)** -a wima, -a mstatili. n mstari wima; hali ya kuwa wima. **~ly** adv.

perpetrate vt fanya kosa; -wa na hatia. **perpetrator** n mkosaji. **perpetration** n ukosefu, kufanya kosa.

perpetuate vt dumisha, endeleza. **perpetuation** n udumishaji, uendelezaji. **perpetual** adj 1 -a kudumu; -a kuendelea kwa muda mrefu. 2 -a kurudiarudia, -siokoma/ isha. **perpetually** adv. **perpetuity** n 1 kuendelea, kudumu. **in perpetuity** pasipo mwisho, milele. 2 *(leg)* ndondo mwaka/mali aushi.

perplex vt 1 **~ (with)** tatiza; fadhaisha. 2 tatanisha, kanganya. **~ed** adj. **~edly** adv. **~ity** n 1 mfadhaiko; mkanganyo. 2 kitu kinachosababisha mfadhaiko/ mkanganyiko.

perquisite n marupurupu.

per se adv peke yake.

person

persecute vt 1 tesa, adhibu (agh. waajili) ya imani. 2 sumbua.

persecutor n mtesaji. **persecution** n mateso, usumbufu.

persevere vi **~ (at/in/with)** stahamili, vumilia. **persevering** adj -enye kuvumilia. **perseveringly** adv kwa uvumilivu. **perseverance** n uvumilivu.

Persia n Uajemi. **P~n** *n,adj* Mwajemi; lugha ya Kiajemi; -a Kiajemi.

persiflage n mzaha.

persist vi 1 **~ in something** shikilia, chagiza;

haki ya kutoingiliwa *do something*

in strict privacy fanya kitu faraghani sana. 2 siri.

privateer n *(formerly)* merikebu mamluki: merikebu yenye ruhusa ya kufanya vita pekee. 2 nahodha wa merikebu. *(pl)* **~s** n mabaharia wa merikebu hii.

privation n 1 ufukara. 2 hali ya kukoseshwa/kunyimwa.

privilege n 1 marupurupu. 2 faida kubwa *listening to him was a ~* ilikuwa ni faida kubwa kumsikiliza. 3 haki *diplomatic ~* haki za kidiplomasia *parliamentary ~* haki ya Bunge. 4 upendeleo, fadhila. 5 heshima *I was ~d to see the President* nilipewa heshima ya kumwona Rais. vt pendelea. **~d** adj -liobahatika. **~d class** n tabaka la

privy

matajiri. **under-~d** adj wachochole, maskini.

privy adj 1 *(leg)* -a siri. **be ~ to** jua siri, shiriki siri. 2 **P ~ Council** n Baraza (la ushauri la Mfalme). **~ seal** n lakiri ya Mfalme. **P ~ Purse** n ruzuku ya mfalme n *(arch)* choo. **privily** adv kwa siri. **privity** n 1 uhusiano *privity of contract* uhusiano katika mkataba *privity of estate* uhusiano katika miliki. 2 siri, maarifa ya siri.

prize[1], **prise** vt **~ up (out, open)** fungua kwa nguvu (kwa mtaimbo, n.k.).

prize[2] n 1 tuzo, zawadi. 2 *(fig)* kitu cha thamani, azizi, dafina. 3 **~ fight** n shindano la masumbwi la kulipwa. **~ fighter** n bondia wa kulipwa. **~- fighting** n mashindano ya masumbwi (ya kulipwa). **~ring** n ulingo wa masumbwi. 4 **~ man** n mshindi wa tuzo ya uanazuoni. **~ winner** n mshindi wa tuzo. vt thamini sana, tunuka.

prize[3] n mateka; nyara (aghalabu meli au mizigo yake) wakati wa vita. **~- money** n 1 fedha itokanayo na mauzo ya nyara. 2 dau.

pro[1] n *(usu only in)* **the ~s and cons (of something)** ubaya na uzuri. **~ and con** adv kwa ubaya na uzuri.

kataa kubadili kauli/msimamo. ~ **in doing something** ng'angania kufanya kitu. ~ **with** endelea kushughulikia. 2 endelea kuwepo/kuishi. **~ence** n. **~ent** adj. **~ently** adv.

person n 1 mtu; mwenyewe. **in** ~ kwa nafsi yake, mwenyewe *he was present in ~* alihudhuria yeye mwenyewe. **in the ~ of** ambaye ni. **~ to ~ call** *(of telephone)* mwito binafsi. 2 mwili, kiwiliwili; maisha.3 *(gram)* nafsi. **~a** n *(psych)* hulka bayana. **~ a grata** n *(Lat)* mtu anayekubaliwa nchini. **~a non grata** n mtu asiyekubalika nchini. **~able** adj -enye sura nzuri; maridhia. **~age** n 1 mtu (mashuhuri). 2 mhusika katika michezo (ya kuigiza). **~al** adj 1 -a mtu binafsi. 2 -enyewe *make a ~al appearance* fika mwenyewe. **~al assistant** msaidizi mahususi. 3 -a mwili *~al cleanliness* usafi wa mwili. 4 -a kushambulia mtu binafsi,-a kukashifu, -a kusuta, safihi. 5 **~al property/estate** n *(leg)* mali binafsi inayohamishika. 6 *(gram)* **~al pronoun** kiwakilishi nafsi. n makala fupi kuhusu mtu binafsi. **~ally** adv 1 kwa nafsi ya mtu, kwa mtu binafsi. **~ality** n 1 nafsi (ya mtu). **~ality cult** n kuabudu mtu (agh. kiongozi wa siasa n.k.); nafsi. 2 haiba; tabia, hulka. 3 masuto *(pl)* **~alities** maneno mabaya kuhusu mtu *indulge in*

perspex

~alities toa maneno mabaya kuhusu mtu. 4 mtu mashuhuri. **~alize** vt 1 tia alama binafsi. 2 -pa kitu nafsi. 3 fanya chako. **~alty** n *(leg)* mali binafsi. **~ate** vt 1 igiza. 2 *see* **im ~ate/im~ ation** n. **~ify** vt 1 -pa nafsi. 2 *(embody)* -wa mfano wa. **~ification** n tashihisi. **the ~ ification of** mfano halisi wa sifa ya. **~nel** n watumishi; utumishi. **~ nel manager** n meneja utumishi. **airline ~ nel** n watumishi wa shirika la ndege. **perspective** n 1 taswira (kuandika picha kwa jinsi ya kulinganisha ukubwa, kimo urefu, upana n.k. kama vitu vionekanavyo kwa macho). **in** ~ kwa mlingano, kionekanavyo. **out of** ~ bila maono halisi. 2 uhusiano. **in the/its right/wrong** ~ kwa/bila uhusiano sahihi/halisi. 3 *(lit, fig)* mtazamo; maono, wazo; matumaini.

perspex n plastiki ngumu (itumikayo kama kioo kwenye magari). **perspicacious** adj (*formal*) -epesi kuelewa na kukata shauri.

pro[2] n *(pl) (colloq) (abbr)* **professional (player)**.

pro- *(pref)* -enye kuunga mkono. **~-government** adj -enye kuunga mkono serikali. **~ consul** n kaimu balozi.

probable adj -lioelekea kutokea/kuwa,

yamkini *it is ~* inaelekea *the ~ result will be* matokeo yake yanaelekea yatakuwa *~ cause* sababu ya kumkinika. n anayeelekea kuchaguliwa. **probability** n welekeo. **in all probability** huelekea, yamkini. **balance of probabilities** n kipimo cha welekeo. *no probability of* hakuna welekeo wa uwezekano. **probably** adv huenda, labda, yumkini.

probate n uthibitisho wa wasia;

process

kuthibitisha (wasia); hati ya uthibitisho (wa wasia). vt thibitisha.

probation n 1 majaribio *on ~* katika majaribio. 2 **the ~ system** n *(leg)* mfumo wa majaribio (ya wahalifu kuishi bila kufanya kosa). ~ **officer** n ofisa wa majaribio. **~ary** adj -a majaribio. **~er** n 1 nesi mwanafunzi (katika majaribio). 2 *(leg)* mhalifu (aliye chini ya majaribio/uangalizi).

probe n 1 *(med)* kipima kidonda: kifaa butu cha kupimia kina cha kidonda n.k. 2 *(journalism)* uchunguzi (wa jambo). vt 1 pima kina cha kidonda.2 chunguza jambo kwa undani/makini.

probity n *(formal)* uaminifu, unyofu, uadilifu.

problem n tatizo; utata; mzozo; mgogoro. ~ **child** n mtoto sugu/ mtukutu. ~ **play/ novel** n tamthiliya/riwaya ya matatizo/maadili ya kijamii. 2 swali, hoja. 3 mashaka, fumbo, neno gumu. **~atic** adj tatanishi. **~atically** adv.

proboscis n 1 mkonga, mwiro. 2 *(of*

insect) mrija. 3 *(joc)* pua ya mtu.

procedure n utaratibu. **procedural** adj -a utaratibu, -a mwenendo.

proceed vi 1 **~ to something/to do**

perspicacity n.

perspicuous adj dhahiri, bayana, wazi; *(of person)* -enye uwezo wa kueleza wazi. **perspicuity** n.**~ly** adv. **~ness n.**

perspire vi toa/toka jasho. **perspiration** n 1 (kutoa) jasho. 2 *bathed in perspiration* liorowa jasho. **perspiratory** adj -enye kutoa jasho.

persuade vt 1 **~ somebody that.., ~ somebody of something** shawishi. 2 fanya mtu ashawishike. 3 **~ somebody into/out of (doing) something** shawishi mtu kufanya/kutofanya kitu. **persuadable** adj -enye kushawishika. **persuasion** n 1 ushawishi, mvuto; kushawishi. 2 imani. 3 madhehebu, waumini; kundi la watu wenye imani fulani. **persuasively** adv. **persuasiveness** n. **persuasive** adj.

pert adj 1 -juvi, -fidhuli, safihi. 2 *(US)* changamfu. **~ly** adv. **~ness** n.

pertain vi **~ to** *(formal)* fungamana

pestilence

(na), faa.

pertinent adj **pertinent (to)** *(formal)* 1 -a kufaa, -a kupasa. 2 -a kufungamana na. **pertinence** n. **pertinently** adv.

pertinacious adj *(formal)* 1 *(resolute)*

-siokata tamaa, thabiti, -shupavu, -enye kushikilia nia. 2 *(obstinate)* -kaidi. **~ly** adv. **pertinacity** n.

perturb vt *(formal)* sumbua; tia wasiwasi. **~ation** n.

peruke n nywele za bandia ndefu.

peruse vt *(formal)* durusu, soma kwa makini. **perusal** n.

pervade vt enea kote, sambaa/zagaa *ideas that ~ the society* mawazo yaliyoenea kote. **pervasion** n. **pervasive adj** -a kuenea kote, -a kusambaa pote. **pervasively** adv. **pervasiveness** n.

something endelea mbele, enda, shika njia *he ~ ed to say* aliendelea kusema. **~ with something** anza; endelea na. 2 **~ from something** toka. **~ (from)** tokana (na) hali. 3 **~ against somebody** shtaki.

proceeding n 1 kutenda/utendaji (wa) jambo; namna ya kutenda jambo/ kitu. 2 tendo, jambo lililotendwa. 3 *(pl)* **take/start legal ~s (against somebody)** shtaki, dai sheriani. 4 *(pl)* kumbukumbu, mashauri mafupi.

proceeds n *(pl)* mapato.

process n 1 njia, jinsi, namna. 2 mfuatano/mlolongo wa mambo; maendeleo. **in ~ of time** wakati wa. 3 mfanyiko tendani *the Bessemer ~* mfanyiko tendani wa Bessemer. 4 *(leg)* hati. **~ server** n

proclaim

mwasilishi hati. **legal ~** n daawa, mashtaka, hukumu. 5 **in ~** wakati inapofanyika. vt tengeneza, tenda; *(photography)* safisha. **~ing** adj -a utengenezaji vi andamana. **~ion** n mfuatano, msululu; (demonstration) maandamano *walk in a ~ion* andamana. **~ional** adj -a maandamano.

proclaim vt 1 tangaza, piga mbiu, eneza, toa ilani *~ somebody a traitor* tangaza mtu kuwa haini. **~ war** piga mbiu ya vita, tangaza vita. 2 onyesha, bainisha. **proclamation** n.

proclivity n **~ (to/towards something/ to do something)** mwelekeo, tabia; *(aptitude)* welekevu *he has a ~ to steal* ana tabia ya kuiba.

procrastinate vi ahiri, kawia, chelewa, sitasita. **procrastination** n. **procrastination is the thief of time** *(prov)* kuchelewa ni kupoteza muda.

procreate vt,vi zaa. **procreation** n. **procreative** adj. **procreator** n.

proctor n 1 mlezi wa wanafunzi. 2 **the king's/Queen's P~** n kadhi. **~ial** adj.

procure vt,vi 1 pata, patia. 2 *(arch)* sababisha, leta. 3 kuwadia, tuma. **procurable** adj. **~ment** n. **procuration** n 1 wakala; uwakala. 2 tendo lililoidhinishwa na

pervert vt 1 potosha. n mpotovu. **perverse** adj 1 *(of persons)* kaidi. 2 *(of circumstances)* -a kinyume (na matakwa ya mtu). 3 *(of behaviour)* -potovu. ~**ly** adv. ~**ness** n. **perversion** n upotovu. **perversity** n ukaidi.

pervious adj 1 -a kupenyeka; -a kuvuja. 2 -a kuingilika; *(fig)* -enye kusikiliza (ushauri, mawazo).

pesky adj *(colloq)* -enye matata, sumbufu, -enye kuchukiza/kuudhi.

pessary n dawa ya kutia ukeni;

kingamimba.

pessimism n kukosa rajua: tabia ya

kuona kuwa mambo yote ni mabaya (ya kutazamia misiba, taabu n.k.). **pessimist** n msorajua. **pessimistic** adj bila rajua.

pest n 1 mdudu/mnyama mharibifu. 2 *(colloq)* msumbufu. ~**icide** n kiuadudu. ~**ology** n pestolojia: elimu ya wadudu.

pester vt ~ somebody/with something/for something/to do something sumbua, udhi, chokoza, chagiza.

pestiferous adj -ovu; -enye kuleta maradhi.

pestilence n ndwele yoyote yenye kufisha agh tauni. **pestilent; pestilential** adj 1 -a kudhuru, -enye madhara, -a kuharibu afya, -baya, -haribifu. 2 *(colloq)* sumbufu, -a maudhi.

pestle n mchi. vt twanga, funda (kupata unga).

pet[1] n 1 kipenzi *his mother's ~* kipenzi cha mama yake. 2 mnyama kipenzi. ~ **name** n jina la kimapenzi. ~ **aversion** n kitu/mtu anayechukiwa sana. vt busu; tomasatomasa; papasapapasa (kimapenzi).

pet[2] n chuki ya ghafula, mfundo wa moyo. ~**tish** adj -a chukichuki. ~**tishly** adv. ~**tishness** n.

petal n petali.

petard n kombora dogo. **hoist with one's own ~** *(prov)* mchimba kisima kaingia

mwanasheria, uteuzi wa wakala. 3 kukuwadia; ukuwadi. **procuratory** n uwakili. ~ n kuwadi. ~**ss** n kuwadi wa kike. **procurator** n 1 wakili. 2 **procurator fiscal** n mwendesha mashtaka.

prod vt ~ **(at)** 1 dukua; chokoa. 2 *(fig)* chokoza, chochea. n 1 mdukuo *give a ~* tia mdukuo. 2 uchochezi. 3 chombo chenye ncha.

prodigal adj ~ **of** -fujaji, badhirifu *be ~ of something* -wa mfujaji wa kitu. ~ **son** n mwana mpotevu. n mbadhirifu. ~**ity** n.

prodigious adj 1 -a ajabu. 2 -ingi mno. **prodigy** n mwujiza; ajabu; kioja. **infant prodigy** n mtoto mwerevu sana, mtoto mwenye akili za ajabu.

produce vt 1 leta, onyesha.2 tengeneza, tunga, buni. 3 zaa, taga. 4 sababisha, leta, fanyiza. 5 *(maths)* ongeza urefu *(of play, book etc)* toa ~ *a play* tunga mchezo n mazao,mavuno. **producible** adj. ~**r** n 1 mfanyizaji, mtenda kazi, mzalishaji (mali). 2 *(of play)* mtoaji/ mwonyeshaji mchezo. **product** n 1 mazao; bidhaa. 2 matokeo. 3 *(maths)* zao. **production** n 1 uzalishaji. ~ **line** *see* **assembly line**. 2 maz

mK

(mali). 2 *(of play)* mtoaji/ mwonyeshaji mchezo. **product** n 1 mazao; bidhaa. 2 matokeo. 3 *(maths)* zao. **production** n 1 uzalishaji. ~ **line** *see* **assembly line**. 2 mazao; bidhaa. 3 *(of play)* utoaji/ uonyeshaji. **productive** adj 1 zalishi; *(of land)* -enye rutuba. 2 ~ **of** -enye kusababisha/kuzalisha, -enye kutoa -ingi; hodari kwa kutoa (kufanyiza, kuzaa). 4 nayozaa matunda (ya kazi). **productiveness** n. **productively** adv. **productivity** n tija. **productivity agreement** n marupurupu (kutokana na uzalishaji zaidi).

profane adj 1 *(contrasted with sacred)* -a ulimwengu/dunia. 2 -enye kukufuru ~ *language* maneno machafu. **profanity** n mwenendo/ tabia/lugha mbaya/chafu. 2 *(pl)* matusi. ~**ness** n. **profanation** n utoaji maneno ya kufuru; utumiaji wa lugha chafu, upujufu.

profess vt,vi 1 tangaza, toa kauli/hoja, sema wazi. 2 *(rel)* shuhudia, ungama, kiri; weka nadhiri. 3 -wa mweledi, fanya kazi ya. 4 dai;

mwenyewe.

peter[1] vi ~ **out** *(of supplies etc*) -toweka taratibu, isha taratibu.

Peter[2] n **rob P~ to pay Paul** kata pua uunge wajihi.

petit-bourgeois n *(F)* bwanyenye uchwara.

petite adj *(of person)* dogo; -nadhifu.

petition n ombi ~ *of right* ombi la haki; *(rel)* dua. vt,vi 1 ~ **for** omba. 2 ~ **somebody (for something/to do something/that..)** lalama; lalamika. **~er** n mlalamikaji.

petrify vt,vi 1 geuza kuwa jiwe, fanya jiwe. 2 ogofya sana, tisha; *(fig)* ondolea uwezo wa kufikiri (kwa kutisha). **petrifaction** n.

petro 1 *pref*. 2 -a mwamba -a petroli.

petrol n petroli, mafuta yaliyosafishwa na kutumika kuwashia injini. **~eum** n mafuta. **~eum jelly** n grisi. **~ogy** n petrolojia: taaluma ya asilimwamba.

petticoat n gaguro shimizi.

petty adj 1 dogodogo, -dogo; -siokuwa muhimu. 2 ~ **cash** n fedha za kichele. ~ **larceny** n udokozi. 3 ~ **officer** n ofisa wa cheo cha chini wa manowari. 4 uchwara ~ *trader* mfanyabiashara uchwara/mdogo. 5 *(of person/mind)* -enye

pharynx

kujishughulisha na mambo madogo madogo; finyu. **pettily** adv. **pettiness** n. **pettifogging** adj -enye kujishughulisha na mambo madogo madogo. **pettish** adj -enye hasira -a chukichuki. **pettishly** adv. **pettishness** n.

petulant adj isovumilivu; -enye kuudhika (bila sababu), -enye chukichuki. **~ly** adv. **petulance** n.

pew n benchi la kanisani; *(colloq)*

kiti *take a* ~ keti chini. **~-opener** n mtu anayeketisha/karibisha watu kwenye benchi hilo.

jidai. **~ed** adj -nayojidai; *(rel)* -lioweka nadhiri *I don't ~ to be an expert* sijidai kuwa mtaalamu. **~ed** adj. **~edly** adv. **~ion** n 1 weledi, ubingwa. 2 **~ion of** kauli; ungamo, nadhiri. 3 *(leg)* **the ~ion** jamii ya weledi/mabingwa/maulama. **~ional** adj 1 -a weledi. 2 -a kazi ya kulipwa (agh. katika michezo). ~ **ional** n mchezaji wa kulipwa. **~ionalism** n 1 sifa za ubingwa/weledi. 2 *(of games)* uajiri wa wachezaji wa kulipwa. **turn ~ional** anza kuwa mchezaji wa kulipwa. **~or** n 1

proffer

profesa *assistant ~or* profesa msaidizi *associate ~ or* profesa mshiriki *(US) full ~ or* profesa. 2 mwalimu. 3 mtangaza imani. **~orship** n uprofesa. **~orial** adj -a kiprofesa.

proffer vt toa, -pa. n zawadi.

proficient adj ~ **(in)** hodari, -enye maarifa, stadi, bingwa *be ~ in language* -wa stadi wa lugha. **proficiency** (**in**) n ustadi, n.k. **~ly** adv.

profile n 1 umbo kwa upande, sura ya (umbo la) mtu au kitu kwa upande (si kwa mbele yake) *in ~* kama -onekanavyo kwa upande. 2 ukingo wa kitu. 3 maelezo mafupi (juu ya mtu). vt toa sura ya umbo, toa maelezo mafupi; chora kwa upande *be ~d against something* -wa mfano wa kitu.

profit n 1 mafaa, manufaa *to one's ~* kwa mafaa yake. 2 faida *at a ~* kwa faida *make ~ on something* pata faida kwa kitu. ~ **and loss account** n akaunti ya faida na hasara. ~ **margin** n faida halisi. **~sharing** n kugawana faida (waajiri na waajiriwa). vt,vi 1 ~ **from/by** faidi. 2 saidia; saidiwa (na), pata faida (kwa) *it ~ed him nothing* haikumfaidia chochote. 2 *(arch) (of things)* -wa na manufaa kwa. ~ **able** adj. **~less** adj. **~lessly** adv. **~ably** adv. **~eer** n mlanguzi vt langua. **~eering** n.

profligate adj 1 *(of person)* fisadi, safihi; -asherati. 2 *(of money)* badhirifu. n 1 mpotovu, fisadi, safihi; mwasherati. **profligacy** n.

pro-forma n kifani. ~ **invoice n** ankara kifani.

profound adj 1 *(deep)* -a ndani sana, -a kina; kubwa, -ingi ~ *sleep* usingizi mnono. 2 *(significant)* -a maana sana. 3 zito. 4 -a

pewter n pyuta; mseto wa bati na risasi *(attrib)* ~ *mugs/dishes* vyombo vya pyuta.

peyote n peyote, dungusi, mpungate wa Mexico.

phagocyte n *(bio)* fagositi: seli nyeupe za damu.

phalange n *see* **phalanx**.

phalanx n 1 falanksi: kikosi cha askari waliosongamana. 2 kundi la watu wenye nia moja. 3 kifupachanda.

phallus n picha/taswira ya dhakari (kama ishara ya nguvu ya uzazi). **phallic** adj.

phantasm n 1 zimwi. 2 njozi. **~agoria/ ~agory** n sura/taswira ya watu na vitu inayobadilika. **~al** adj -a njozi, -a kuwazika tu.

phantom n 1 zimwi (katika njozi). 2 *(vision)* njozi. **~ship** n meli njozi.

phantasy n *see* **fantasy**.

Pharaoh n Farao, Firauni.

pharisee n 1 mfarisayo. **pharisaical**

adj. **pharisaism** n. 2 *(hypocrite)* mnafiki, mzandiki.

pharmacy n 1 famasia: utayarishaji na utoaji madawa. 2 duka la dawa. **pharmaceutic (al)** adj -a madawa. **pharmacist** n mfamasi. **pharmacology** n taaluma ya madawa. **pharmacologist** n mtaalamu wa madawa. **pharmacopoeia** n kitabu cha orodha ya madawa na matumizi yake.

pharos n mnara wa taa (baharini).

pharynx n koromeo. **pharyngeal** adj.

pharyngitis n uvimbe wa koromeo.

phase n 1 awamu, mkupuo. 2 sura ~*s of the moon* sura za mwezi. vt panga (mipango) (agh kwa awamu). **~in /out** ingiza/ondoa polepole/hatua kwa hatua.

pheasant n kwale. **~ry** n banda/ kiota cha

kuhitaji/kuonyesha maarifa mengi ~ *books* vitabu vyenye mambo mengi ~ *writers* waandishi wenye maarifa mengi ~ *thinkers* watu wenye fikra nyingi.

prohibit

~ly adv. **~ ness n. profundity** n.

profuse adj 1 maridhawa, tele. 2 **~ in** paji sana *be ~ in one's apologies* omba radhi mno. **~ly** adv. **~ ness** n. **profusion** n.

progenitor n 1 mzazi; babu. 2 *(fig)* muasisi. **progeny** n uzao; watoto.

prognosis n 1 ubashiri, utabiri; ishara, dalili. 2 *(med)* ubashiri (wa maendeleo ya ugonjwa kutokana na dalili/ishara zake). **prognostic** adj. **prognosticate** vt bashiri, tabiri. **prognostication** n. **prognosticative** adj. **prognosticator** n.

program(me) n 1 utaratibu/mpango (wa mfuatano wa mambo ya kutekelezwa).**~ music** n muziki unaoashiria hadithi/matukio yanayojulikana. **~ note** n maelezo mafupi juu ya maonyesho. 2 *(politics, etc)* programu, mpango. 3 *(of computer)* programu. vt 1 tengeneza programu ya kompyuta. **~d course***n* kozi inayodhibitiwa hatua kwa hatua. **~d learning** n kujifunza kwa kozi ya aina hiyo. **~r n** mtengeneza programu. 4 *(radio)* mfuatano wa vipindi.

progress n 1 mwendo wa mbele; kuendelea mbele; maendeleo *make* ~ endelea. 2 safari ya kiserikali (inayofanywa na mkuu wa dola). vi endelea, songa mbele, piga hatua. **~ion** n 1 uendeleaji, kuendelea, kwenda *modes of* ~ aina za miondoko k.m. kutambaa. 2 kuendelea mbele. **~ive** adj 1 -a kuendelea mbele. 2 -a kuongezeka hatua kwa hatua. 3 -a kupendelea maendeleo ~ *ive movement* genge la kimaendeleo. 4 -a moja kwa moja, -a kidogo kidogo n mpenda maendeleo. **~ively** adv. **~iveness** n.

prohibit vt 1 **~ somebody (from doing something)** kataza; zuia; piga marufuku. **~ion** n 1 makatazo. 2 kizuizi. **~ionist** n. **~ive** adj 1 zuizi, -a kukataza. 2 ghali sana. **~ory** adj -a kukataza; -a kuzuia

kwale.

phenobarbitone n finobabitoni: aina ya dawa ya usingizi; kitulizaji.

phenomenon n 1 *(fact)* kitu, jambo. 2*(curiosity)* tukio, shani, ajabu, kioja. **phenomenal** adj 1 -a ajabu sana. 2 kubwa, -ingi mno. 3 nayotambulika na hisia. **phenomenally** adv.

phew *int* uhu! lo! (mlio wa uchovu).

phial n chupa ndogo, kichupa (agh cha kuwekea dawa).

philander vi 1 zini, -wa zinifu. 2 bemba, laghai (katika mapenzi). **~er** n mzinifu, mwasherati, mbembaji.

philanthropy n huruma; ufadhili; mapenzi juu ya binadamu, uhisani. **philanthropic(al)** adj. **philanthropically** adv. **philanthropist** n.

philately n ukusanyaji wa stempu. **philatelist** n.

philia n (*suffix*) mapenzi ya, ashiki ya *Tanzaphilia* ashiki ya Tanzania.

philistine n mshenzi, mshamba.

philology n filolojia: taaluma ya kukua kwa lugha. **philologist** n. **philological** adj.

philosophy n 1 falsafa. **moral ~** n falsafa ya maadili. **natural ~** n falsafa ya maumbile. **Doctor of P~** n Daktari wa Falsafa. 2 *(calmness)* siasa. philosophical adj 1 -a falsafa. 2 -enye kufuata taratibu za mantiki. **philosophically** adv. **philosophize** vi toa falsafa. **philosopher** n mwanafalsafa: mtu achunguaye falsafa. **philosopher's stone** n dutu maalum iliyoaminiwa kuwa ingebadili metali kuwa dhahabu. 2 mtu makini/mtulivu.

philtre *(US* **philter**) n dawa ya mapenzi.

phlebitis n uvimbe wa vena.

photo

phlegm n 1 kohozi. 2 utulivu, upole/ usiri (wa utendaji). **~atic** adj. **~atically** adv.

project

~ory injunction amri ya kukataza.

project n mradi, mpango. vt,vi 1 panga; sanifu. 2 **~ something (on (to) something)** tupa/ onyesha (mwanga, picha, mwali, n.k.). 3 **~ something on to somebody** singizia (bila kukusudia). 4 onyesha, toa picha/sifa. 5 vurumisha. 6 chomoza. 7 chora picha/ramani ya kitu. **~ile** adj -a kutupa, -a kutupwa mbele, -a kuvurumisha; -a kurusha *~ile force* nguvu ya kutupa kitu n kombora. **~ion** n 1 mtupo; mvurumisho. 2 mchomozo. 3 usanifishaji mipango. 4 *(drawing)* sanamu; picha; ramani; utoaji/utupaji kivuli au picha mbele. **~ion room** n chumba cha projekta (cha kuonyeshea picha za sinema katika kiambaza). **~ionist** n

mwonyeshaji picha za sinema. **~or** n projekta: chombo kitupacho picha mbele k.m. katika sinema.

prolapse vi *(med)* chomoza, tokeza (mbele au chini), telezea (chini au mbele).

prolegomena n *(pl)* dibaji, maelezo ya kwanza (hasa katika kazi ya kitaaluma).

prole n *(colloq) see* **proletariat. proletariat** n 1 (tabaka la) wafanyakazi. 2 *(arch)* tabaka la chini. **proletarian** n mfanyakazi (wa tabaka la chini) adj -a mfanyakazi *proletarian internationalism* mshikamano wa kimataifa wa wafanyakazi.

proliferate vi,vt kua/zaa/enea upesi;

zaana/zaliana. **proliferation** n. **non proliferation treaty** n mkataba wa kuzuia ueneaji wa silaha za nyuklia. **prolific** adj 1 -a kuzaa sana. 2 *(active)* -a kufanya mengi.

prolix adj *(of speaker, speech, writer etc.)* -a kuchosha. **~ity** n.

prologue n dibaji, utangulizi, shairi la utangulizi.

prolong vt refusha. **~ed** adj refu sana; -liorefushwa. **~ation** n urefushaji.

prom n *(abbr of)* **promenade**.

phobia n hofu, woga wa kutopenda kitu fulani.

phoenix n finiksi: ndege wa hadithini uarabuni ambaye baada ya kila miaka 500 au 600 alijichoma moto na kufufuka pale pale katika majivu.

phone[1] n *(ling)* foni. **phonics** n foniki: elimu ya kutumia sauti kufundishia kusoma. **~tic** adj -a jinsi yakutamka, -a fonetiki *phonetic transcription* unukuzi kifonetiki, unukuzi finyu. **~tician** n mwanafonetiki. **~tics** n fonetiki: elimu ya sauti za usemi. **phonic** adj 1 -a sauti; -a fonetiki. **phonograph** n gramafoni, santuri.

phone[2] n (*sl*) *see* **telephone**. simu *be on the ~* zungumza kwa simu *get somebody on the ~* pigia mtu simu *hang up the ~* rudisha chombo cha simu; kata simu. vt,vi piga simu.

phoneme n *(ling)* fonimu, sauti bainifu. **phonemic** adj 1 -a fonimu. 2 **phonemics** elifonimu, fonimiki.

phoney;phony adj *(sl)* -a bandia.

phonology n fonolojia: tawi la isimu linaloshughulikia mfumo wa sauti za lugha. **phonological adj.**

phosgene n fosjeni: gesi ya sumu isiyona rangi ($COCL_2$).

phosphate n 1 fosfati: chumvi ya asidi fosforiki. 2 mbolea.

phosphorescence n mmemetuko: utoaji mwanga bila moto. **phosphorescent** adj.

phosphorous n *(chem)* fosforasi: elementi kama nta ya njano isiyo, metali ambayo huwaka haraka; nyekundu ambayo hutengenezewa viberiti. **phosphoric/phosphorous** adj -a fosforasi.

photo *(pref)* 1 -a mwanga. **~-cell** n adj betri ya mwanga. **~-synthesis** n usanidinuru. 2 foto. **~genic** adj -enye kutoa mwanga; -enye kutoka vizuri katika mwanga. **~finish** n mwisho wa karibu mno, ushindi wa

photograph

promenade n 1 matembezi; mahali pa

prompt

kutembelea ~ *concert* maonyesho ambapo watazamaji/wasikilizaji wengi husimama. 2 *(US)* dansi rasmi ya vyuo au shule za sekondari. vi,vt tembeatembea; tembezatembeza.

prominent adj 1 -a kutokeza; -a kuchomoza. 2 *(of persons)* -a kujulikana, mashuhuri; maarufu. **~ly** adv. **prominence** n 1 utokezo. 2 *(renown)* umaarufu; umashuhuri. **bring something into prominence** sifia. **come into prominence** julikana; tokeza.

promiscuous adj 1 -liochangamana,

-sio na taratibu, -a shaghalabaghala. 2 vivi hivi, -a fujofujo; -ovyoovyo. *(of sexual relation)* zinzi. **promiscuity** n. **~ly** adv.

promise n 1 ahadi. 2 kiaga, miadi. 3 agano. 4 matumaini, taraja *break a ~* vunja ahadi *keep a ~* timiza/tekeleza ahadi. **claim somebody's ~** dai kilicho ahidiwa. vt,vi 1 ahidi, toa ahadi. **the P~d land** Kanaan; Peponi. 2 *(give prospect of)* tia tumaini, elekeza. **~ well** onyesha matumaini, elekea kufanikiwa. **promising** adj. **promissory** adj -a/-enye ahadi. **promisory note** waraka wa ahadi; hawala.

promontory n rasi.

promote vt 1 **~ to** -pa daraja, pandisha cheo. 2 saidia kuanzisha/kupanga/ kusimamia; kuza. 3 tangaza, jenga *milk ~s health* maziwa hujenga afya. **~r** n mtangazaji; *(of sports)* mdhamini. **promotion** n 1 kupanda cheo. 2 kuanzisha. 3 ukuzaji.

prompt[1] adj mara, -a papohapo. **~ly** adv. **~ness** n. **~itude** n upapo, wepesi.

prompt[2] vt 1 chochea, shawishi. 2 ~

somebody (*of theatre*) kumbusha maneno (katika maonyesho ya tamthiliya); kukumbusha maneno. **~ copy** n nakala ya mkumbushaji. **~-box** n mahali pa mkumbushaji. **~er** n mkumbushaji.

kuamuliwa na picha. ~ **copy** n fotokopi: mashini ya kunakili kwa picha. vt nakili kwa mwanga. ~**electric** n *(phys)* -a umeme-mwanga, inayopata umeme kutokana na mwanga. ~**print** **n** *(print)* chapa, foto, picha. ~**telegraphy** n simu picha.

photograph n picha. vt 1 fotoa, piga picha. 2 toka/onekana vizuri katika picha. ~**er** n mpiga picha. ~**ic** adj -a picha, -a kupiga picha. ~**y** n 1 upigaji picha; sanaa ya kupiga picha. **photometer** n *(phy)* fotomita,kipima mwanga, kipimanuru. **photo- metric(al)** adj (*phys*) -a kupimia mwanga. **photometry** n.

photostat n fotostati: *see* **photocopy**. **phrase** n 1 *(gram)* kirai: fungu la maneno ambalo ni sehemu ya sentensi. 2 msemo. ~**-book** n kitabu cha misemo. 3 *(mus)* kifungu cha muziki *as he ~d it* kama alivyosema. ~**ology** n uteuzi wa maneno; jinsi ya kutumia maneno. ~**ological** adj.

phrenetic adj *see* **frenetic**

phrenology n frenolojia: ujuzi wa tabia (moyo, akili n.k.) ya mtu kwa umbo la kichwa chake. **phrenological** adj. **phrenologist** n.

phthisis n kifua kikuu (cha mapafu). ~**ical** adj -a kifua kikuu.

phut vi haribika, vunjika. *(lit or fig) (colloq)* **go** ~ haribika.

phylum n *(bio)* jamii, ukoo, mgao wa

juu kabisa katika ulimwengu wa wanyama.

physic n *(colloq)* dawa.

physical adj 1 *(natural)* -a maumbile;-a viumbe. 2 *(corporeal)* -a mwili ~ *strength* nguvu za mwili ~ *education* elimu ya mazoezi ya viungo ~ *examination* kukaguliwa afya ~ *science* sayansi ya vitu visivyo na uhai. 3 *(external)* -a nje -a sura, -a asili. ~**ly** adv kimwili *he is ~ly unfit* hajiwezi kimwili. **physician** n tabibu, daktari, mganga.

physics n fizikia. **physicist** n mwanafizikia, mtaalamu wa fizikia.

pick

promulgate

promulgate vt 1 tangaza rasmi, toa

ilani. 2 eneza (imani, wazo, elimu). **promulgation** n. **promulgator** n.

prone adj 1 -a kifudifudi *fall* ~ anguka kifudifudi. 2 ~ **to** -a kuelekea. **accident** ~ adj -a kupata ajali mara kwa mara. ~**ness** n.

prong n kidole cha uma. ~**ed** adj -a uma. vt choma, tumbua.

pronoun n *(gram)* kiwakilishi nomino. **pronominal** adj *(gram)* -a kiwakilishi nomino.

pronounce vt,vi 1 tamka *how do you ~ that?* unatamkaje hiyo? 2 nena wazi; tangaza. 3 ~ **for/against somebody** *(leg)* pitisha/toa hukumu. **pronunciation** n matamshi. ~ *sentence* tamka adhabu. ~ **on/upon** toa wazo/maoni. ~**able** adj -a kutamkika. ~**d** adj wazi, thabiti. ~**ment** n tangazo, maelezo (ya nia au ya shauri); hukumu.

pronto adv *(sl)* upesi, kwa haraka,

mara moja, chapuchapu.

pronunciamento n manifesto, tamko.

proof n 1 ushahidi; thibitisho, ithibati *convincing* ~ ushahidi wa kutosheleza, ithibati. ~ *to the contrary* kinyume cha ushahidi. **the ~ of the pudding is in the eating** ukweli unajitokeza katika vitendo. 2 uelekezaji, hali ya kujaribu (kuona kama kitu ni cha kweli au la). 3 jaribio, uchunguzi (wa kuyakinisha). 4 prufu, nakala ya kitabu n.k. ya kujaribia. ~**read** vt,vi soma/ sahihisha prufu. ~ **reader** n msomaji wa prufu. 5 kiwango sanifu cha ukali wa vinywaji vikali adj 1 ~ **(against)** hodari; thabiti, imara ~ *against temptation* imara, -siovutwa na majaribio. 2 -siopenyeka *rain-~ coat* koti lisilopenyeka mvua. **fool-~** adj -sioshindika.

prop[1] n 1 mhimili, nguzo; *(of person)* tegemeo *pit ~s* mihimili ya migodini ya kutegemeza upande wa juu wa mashimo ya makaa n.k. *he was the ~ of his parents during their old age* alikuwa tegemeo la wazazi wake

physiognomy n 1 (elimu ya kutambua tabia kwa kuangalia) uso. 2 sura/umbo la nchi. **physiognomical** adj. **physiognomist** n.

physiology n fiziolojia. **physiological** adj -a fiziolojia. **physiologist** n mwanafiziolojia.

physiotherapy n tibamaungo. **physiotherapist** n mtaalamu wa tibamaungo.

physique n umbo, maungo, umbile.

pi n pai: herufi ya Kigiriki hasa itumiwapo katika hisabati kuashiria uwiano wa mzingo wa duara na kipenyo chake (3.14159).

piano n piano adj,adv *(mus)* kwa sauti laini/ndogo. **pianist** n mpiga piano. **pianissimo** adv *(music)* sauti laini, kwa sauti ndogo sana.

pianoforte *see* **piano** n.

piazza n 1 (Italy) uwanja, soko, gulio.

2 (*US*) baraza.

pica n 1 pika: aina ya herufi katika

uchapishaji. 2 ugonjwa wa kula kisichofaa (k.m. udongo).

picador n pikadore: mpanda farasi

anayechokoza ng'ombe katika mchezo wa ng'ombe.

picaresque *(lit)* nayohusu hadithi/visa vya wahuni.

picalilli n chatini.

pick[1] n 1 sululu, mchokoo. 2 chombo kidogo kama kijiti cha kiberiti *a tooth* ~ kitu cha kuchokolea meno.

pick[2] n 1 uteuzi; uchaguzi. 2 kiasi kilichochumwa k.m. matunda. 3 kiteule, kitu kilicho bora. **the ~ of (the bunch)** kilicho bora kuliko vyote. vt 1 chokoa. **~ holes in an argument** *(fig)* tafuta kasoro; *(of flowers)* chuma. **~ somebody's brain** pata mawazo/habari kutoka kwa mtu; chota akili. **~somebody's pocket** chomoa/iba fedha/mali mfukoni. **~ and steal** iba, dokoa. 2 chokonoa.

property

wakati wa uzee wao. vt,vi **~ something (up)** saidia, weka sawa; *(of a horse)* kataa kuruka kikwazo.

prop[2] n *(colloq abbr of)* **properllor/propeller.**

prop[3] n *(colloq abbr of)***property**.

propaganda n propaganda; ueneaji

habari; *(derog)* kauli/mawazo finyu. **propagandist** mweneza habari; mpiga propaganda. **propagandize** vi eneza habari.

propagate vt,vi 1 zaa, zalisha. 2 *(spread)* eneza, tangaza. **propagator** n. **propagation** n.

propane n propani (C 3 H 8): gesi (inayotumika kama fueli).

propel vt sogeza mbele, sukumia mbele; endesha. **~lant** adj -enye kusukumia mbele. n kitu kinachosukuma mbele. **~ler** n rafadha. 2 **~ler - blade** n *(tech)* jembe la rafadha. **~ler-shaft** n *(tech)* mtaimbo endeshi. **propulsion** n 1 nguvu ya kusogeza mbele, kusukuma, kupeleka mbele. 2 msukumo. **jet propulsion** mwendo wa jeti.

propensity n **~ to/towards something/to do something/for doing something** mwelekeo, hulka.

proper adj 1 -a kufaa, -a kustahili, -stahiki, sawa. 2 -a adabu, -a heshima; sahihi; -zuri. 3 halisi *in ~ condition* katika hali halisi. **~ fraction** n sehemu halisi. 4 **~ to** -a kuhusiana hasa na, maalumu kwa. 5 *(gram)* kamili. 6 *(colloq)* kabisa, hasa ~ *telling off* karipio *he was given a ~ telling off* alikaripiwa vikali. **~ly** adv 1 kwa kufaa, vizuri. 2 kikamilifu; hasa.

property n 1 miliki; rasilimali. 2 mali *immovable ~* mali isiyohamishika. **a man of ~** tajiri. **personal ~** n mali ya mtu binafsi. **common ~** n mali ya wote. **real ~** n ardhi na majengo. 3 umilikaji. 4 tabia; asili, nguvu. 5 *(theatre, abbr. prop)* vitu, vyombo, vifaa. **stage ~** n vifaa vya jukwaani. **~ man/master**

~ one's teeth chokonoa meno. 3 chagua, teua. **~ a quarrel with** chokoza (kwa makusudi), anzisha ugomvi. 4 chambua. 5 onja, -la kidogo. **~ at** onja; *(of birds)*

pick-a-back

donoa. 6 *(of guitar)* piga (kwa kuvuta). *(special uses)* **~at (somebody)** karipia; kosoa. **~ something off** chuma, ondoa. **~ somebody off** piga risasi (mojamoja). **~ on** onea. **~ out** chagua; *(recognise)* tambua. **~ something out** elewa (kwa kusoma/angalia kwa makini). **~ over** chunguza/kagua na kuchagua. **~ up** inua, chagua. **~ oneself up** jiinua, inuka. **~ up (health)** pata nafuu. **~ up speed** ongeza/pata mwendo. **~ up with somebody** fahamiana na. **~ up** n sehemu ya santuri inayoshikilia sindano; pikapu; *(sl)* mtu ambaye unafahamiana naye bila kujulishwa. **~-me-up** n kinywaji cha kutia nguvu. **~er** n mtu au kitu kinachookota kitu kingine; mchumaji. **~ ing** n kuchuma. **~ing and stealing** kuiba vitu vidogo vidogo/rahisi.

pick-a-back adv kiyongoa *carry* ~beba mgongoni au begani; yongoa *be carried* ~ yongolewa.

picket n 1 kigingi. 2 askari wa doria. 3 watu waliowekwa mlangoni (wakati wa mgomo) ili kushawishi wengine wagome. **~ing n.** vt,vi 1 pigilia fungu kwa kigingi. 2 wekea walinzi, weka walinzi. 3 shawishi wengine kugoma; zuia. **flying ~** n wafanyakazi washawishi (kutoka mahali pengine).

pickle n 1 achali. 2 hali. **in a sad ~** katika hali mbaya. vt 1 hifadhi katika achali, tengeneza kwa achali. 2 **~d** adj *(sl)* -liolewa.

picnic n 1 mandari. 2 *(colloq)* jambo rahisi *it's no ~* si rahisi vt -la mandarini. **~ker** n.

picture n 1 picha; sanamu; mchoro. 2 *(fig)* taswira; maono. 3 mfano, mithali. **be the ~ of health** onekana mzima sana *he is the ~ of his father* anafanana sana na baba yake. 4 masimulizi, maelezo. **be/put somebody in the ~** elewa/elewesha. 5 *(pl)* sinema, filamu. 6 (*compounds*)

piece

~-book n kitabu cha picha/mapicha. **~-card** n

n

prophet

mtunzaji vifaa vya michezo ya kuigiza. **propertied** adj -enye mali.

prophet n 1 nabii, mtume. **The P~** Mtume n Muhammadi. 2 *(foreteller)* mwaguzi; mbashiri. 3 mwanzilishi, mwasisi. **prophecy** n uaguzi; ubashiri; utume, unabii. **prophesy** vi, *vt* agua, bashiri, tabiri. **~ic** adj -a nabii, -a kubashiri *the ~ ic books* vitabu vya manabii. **~ical** adj. **~ically** adv.

prophylactic adj -a kukinga/kuzuia

(ugonjwa/mikosi, n.k.) n dawa ya kukingia/kuzuia ugonjwa. **prophylaxis** n tiba ya kuzuia maradhi.

propinquity n 1 *(of ideas)* ufananaji, mfanano. 2 udugu.

propitiate vt tuliza, ridhisha. **propitiation** n. **propitiatory** adj. **propitious** adj **propitious to somebody/for something** -a neema, -a heri; -a kupendelea *be propitious to somebody* mpendelee mtu fulani. **propitiously** adv.

proponent n mpendekezaji, mtetezi.

proportion n 1 uwiano, urari. **in ~ to** kwa kuwiana na. **get something/be out of (all/any) ~(to)** fanya iwe/isiwe na uwiano na. 2 *(pl)* **~s** n ukubwa; vipimo; kadiri. 3 sehemu; hisa. 4 *(math)* kadiri ya uhusiano baina ya seti mbili za namba. vt 1 **~ (to)** linganisha. 2 gawanya, gawa. **~able** adj. **~al** adj **~al (to)** -a uwiano, -a kuwiana, -a urari. **~ed** adj -a uwiano, -a urari. vt wianisha. **~ ately** adv.

propose vt,vi 1 shauri. 2 pendekeza ~ *somebody as a chairperson* pendekeza mtu awe mwenyekiti. **~ the toast** takia heri na afya. 3 **~ marriage (to somebody)** posa. **~r** n. **proposal** n 1 shauri. 2 pendekezo. 3 posa. 4 mradi. **proposition** n 1 neno, shauri, kauli, tamko. 2 swali, fumbo, suala. 3 wazo, rai, pendekezo. 4 **a tough proposition** *(colloq)* mtu/jambo/suala gumu (kushughulikia).

propound vt 1 toa, leta, nena ~ *a*

mzungu. **~-gallery** n makumbusho ya sanaa/ picha. **~-goer** n mshabiki wa sinema. **~ hat** n kofia ya kike yenye ukingo mpana. **~-palace/theatre** n jengo la sinema. vt chora picha; sawiri. **~ something to oneself** waza, fikiria. **~sque** adj 1 -enye sura nzuri, -a kupendeza macho. 2 *(of people, manner, dress etc)* -a ajabu ajabu, si -a kawaida. 3 *(of language)* -enye kusisimua.**~squeness** n. **~squely** adv. **pictorial** adj -a picha, -enye picha *pictorial art* sanaa ya picha n gazeti lenye picha.

piddle vt *(colloq or children's lang)*

kojoa. n mkojo.

piddling adj dogodogo, sio muhimu.

pidgin n pijini: maneno ya lugha mchanganyo yanayotumiwa kama lugha ya mawasiliano.

pie n pai. **have a finger in the** ~ itia/ ingilia kati; husika, jihusisha. **as easy as** ~ rahisi sana. **~ in the sky** raha ya mbinguni; ndoto za mchana.

piebald adj *(of horse)* -a rangi mbili, -enye madoa ya rangi mbili.

piece[1] n 1 kipande. **(be) in ~s** vipande vipande. **break (something) to ~s** vunjika-vunjika (kutokana na ajali. **come/take (something) to ~s** gawanya, vunjavunja) **go (all) to ~s** changanyikiwa, haribikiwa. **a ~ of cake** *(sl)* rahisi sana. **~ by ~** kimoja kimoja. **of a ~ with something** *(fig)* -a tabia moja, -enye kulandana. 2 tukio/ kipande *a ~ of luck* bahati *a ~ of advice* ushauri *a ~ of furniture* samani, fanicha. **give somebody a ~ of one's mind** -pa mtu ukweli. **say one's ~** toa maoni, nena; tongoa. 3 *(of cloth etc)* kipande, kipimo maalum/rasmi. **~ goods** n vitambaa. 4 *(in art generally)* kazi; *(mus)* tungo. 5 *(coin)* sarafu. 6 bunduki; mzinga. 7 sehemu/kitu kimoja kati ya seti. 8 *(of work)* kipande. **~ work** n kipande. vt **(~ together)** unganisha.

piece

~ *something out* unganisha/ kamilisha (hadithi; nadharia; kitu). **~meal** adv kidogo kidogo, hatua kwa hatua adj -a kidogo kidogo ~ *meal solution* tanzuo la hatua kwa hatua.

prospect

riddle toa kitendawili.

proprietor n mwenye mali; mmiliki mali. **proprietress** n mwenye mali (wa kike). **proprietary** n kundi (la wenye kumiliki) adj 1 -nayomilikiwa, -a mwenyewe. 2 -a kama mmiliki. **proprietary medicine** dawa ya pekee iliyohifadhiwa isiigwe.

propriety n *(formal)* 1 adabu, utaratibu, uzuri, makini. 2 urazini; usahihi *I doubt the ~ of doing that* nina shaka na usahihi wa kutenda hivyo.

pro rata adv *(Lat)* kwa uwiano, (kwa) kulingana na. **prorate** vt gawa sawa sawa.

prorogue vt ahirisha (kikao cha bunge). **prorogation** n.

prosaic adj -sio changamfu, -siovutia, baridi. **~ally** adv. **prosy** adj *(of speakers, authors)* baridi, -a kuchusha. **prosily** adv. **prosiness** n.

proscenium n *(in theatre)* sehemu ya jukwaa mbele ya pazia.

proscribe vt 1 kataza (mtu) kisheria, piga marufuku. 2 *(arch)* tenga. 3 kana. **proscription** n kukataza; kukana; kupiga marufuku; kutenga. **proscriptive** adj.

prose n 1 nathari: lugha ya mjazo

(isiyo ya kishairi).

prosector n mpasua viumbe vilivyokufa (kwa ajili ya mafunzo).

prosecute vt 1 **~ somebody (for something)** shtaki; endesha mashtaka. 2 *(formal)* endelea na ~ *research on* endelea na uchunguzi wa. **prosecution** n. **prosecutor** n. **Public Prosecutor** n mwendesha mashtaka wa serikali.

proselyte n mbadili dini/ imani/itikadi/chama. **proselytize** vt hamasisha/ shawishi watu kubadili dini, itikadi, n.k.

prosody n arudhi. **prosodic** adj -a arudhi.

piece[2] n *(Fr)* ~ *de resistance* 1 chakula kikuu. 2 tukio kuu.

pied adj -a rangirangi; -a madoadoa; -arangi nyeusi na nyeupe.

pied-a-terre n chumba/nyumba ya ziada/akiba.

pier n 1 gati (itokezayo baharini). 2 *(pillar)* msingi, nguzo. **~-glass** n kioo kikubwa (cha kutundika ukutani).

pierce vt,vi 1 toboa, choma. 2 *(of ears etc)* toga, dunga. 3 *(of cold, pain etc)* penya, ingia moyoni, umiza *(of army)* penya. **piercing** adj -a kupenya, -kali; -a nguvu; -a kuchoma. **piercingly** adv.

piety n uchaji Mungu. **filial ~** n adabu/utiifu kwa mzazi.

piffle n *(colloq)* upuuzi. vi ongea upuuzi. **piffling** adj -a kipuuzi, -sio na maana.

pig n 1 nguruwe. **buy a ~ in a poke** nunua kitu bila kukiona au kujua thamani yake. **bring one's ~s to the wrong market** shindwa katika kufanikisha jambo (k.m. kuuza kitu). **~s might fly** maajabu yanaweza kutokea, wapi! ~ **headed** adj kichwa ngumu; jeuri. ~ **headedly** adv. ~ **headedness** n. ~ **skin** n ngozi ya nguruwe; *(sl)* shogi. ~ **sty** n banda la nguruwe. ~ **tail** n nywele zilizofungwa nyuma na kuning'inia mabegani. ~ **wash/swill** n chakula cha nguruwe. ~ **boat n** nyambizi. 2 *(colloq)* mchafu, mlafi, mwenye tabia mbaya. **make a ~ of oneself** -la sana, -wa mlafi. 3 ~ **iron** n mkuo wa chuma. vi **~ it; ~ together** ishi pamoja kwenye mazingira machafu. **~gish** adj *(derog of a person)* kama nguruwe, -chafu; -lafi. **~gishly** adv. **~gishness** n. ~ **gery** n shamba la nguruwe. **~gy** n 1 *(informal)*

pilfer

kiguruwe. 2 *(informal) (usu of a child)* mlafi; mchoyo. **~let** n mtoto wa nguruwe.

pigeon n 1 njiwa. **green** ~ n ninga. **speckled** ~ n kinda. **clay** ~ n kisahani cha kupimia shabaha. 2 *(compounds)* **~-breast/chest** n kifua kilichotokeza nje. **~-hole** n tundu la njiwa; shubaka. vt ahirisha kitu. ~ **toed** adj -

prosopopoeia n aina ya tashihisi.

prospect[1] n 1 mandhari; *(fig) (of the mind)* maono. 2 (pl) matazamio;

prospect

matarajio *the ~s of heavy rains have diminished* matazamio ya mvua nyingi yamepungua. 3 matumaini. 4 mteja (wa kutumainiwa). **~ive** adj -a kutazamiwa. **~ively** adv kwa matazamio.

prospect[2] vt ~ **(for)** tafuta (madini).

~or n mtafuta (madini). **gold ~or** n mtafuta dhahabu. **~ing** n. kutafuta (madini); utafutaji (wa madini).

prospectus n muhtasari (wa chuo, kampuni, n.k.).

prosper vi sitawi, fanikiwa; -wa na

heri; *(lit or rhet)* (*of God*) barikiwa *may God ~ you* Allahu/Mungu bariki. **~ity** n usitawi, neema, baraka, ghanima. **~ous** adj -enye usitawi; -a ghanima; -a neema. **~ously** adv.

prostate n *(anat)* ~ **gland** n tezi kibofu (ya mamalia dume).

prosthesis n 1 elimu ya viungo bandia(meno, miguu, mikono). 2 viungo bandia. 3 *(gram)* kuongeza sauti mwanzoni mwa neno.

prostitute n malaya; kahaba. vt 1 *(reflex)* fanya ukahaba. 2 tumia vibaya. **prostitution** n umalaya; ukahaba.

prostrate adj -a kifudifudi; *(fig)* -chovu; -lioshindwa. vt 1 angusha chini. 2 sujudu; nyenyekea. 3 *(usu passive)* shinda, choka. **prostration** n uchovu, ulegevu (wa nguvu); unyong'onyevu; mavune.

protagonist n *(lit)* 1 nguli; mhusika mkuu. 2 mwongozaji.

protean adj geugeu, -a kugeukageuka.

protect vt hami, linda, hifadhi; *(of medicine)* zinga, kinga. **~ion** n 1 ulinzi; kinga *give ~ion* linda. **~ion money** *n* fedha za ulinzi (pesa zinazodaiwa na wahalifu). 2 mfumo wa

enye matege.

pigment n pigmenti: rangi ya asili. vt paka pigmenti. **~ation** n kiwango cha rangi ya asili.

pigmy n *see* **pygmy**.

pike[1] n 1 mkuki mrefu mwembamba. **~staff** n mpini wa mkuki. *(colloq)* **as plain as ~ staff** dhahiri/wazi kabisa.

pike[2] 1 barabara.2 kodi ya barabara(ni).

pike[3] n samaki mkubwa wa maji baridi (anayefanana na ngege).

pilaf n *see* **pilau**.

pilaster n nguzo chomozi.

pilau n pilau; wali uliopikwa pamoja na nyama na viungo mbalimbali.

pilchard n dagaapapa.

pile[1] n 1 fungu, chungu, rundo. **funeral~** n chungu ya kuni za kuchomea maiti. 2 *(sl)* hela nyingi. **make one's ~** pata/chuma fedha. 3 jumba kubwa; maghorofa. 4 betri. **atomic ~ n** kidhibiti atomu. vt,vi 1 lundika, tuta, omekeza, jaza. ~ **arms** simamisha silaha. ~ **it on** piga chuku, tia chumvi. ~ **on the agony** tia chumvi (katika kuelezea machungu). 2 **~up** lundikana, ongezeka, kusanyika; *(of a crash)* gongana mfululizo. 3 ~ **into/out of** ingia/toka bila mpango.

pile[2] n *(post)* nguzo, mhimili wa chuma/saruji wa kushikilia daraja. vt wekea nguzo. ~ **driver** n kishindilia nguzo. ~ **dwelling** n nyumba iliyosimama juu ya nguzo.

pile[3] n manyoya laini (ya nguo, zulia n.k).

piles n bawasiri, kikundu, futuri.

pilfer vt dokoa. **~age** n (hasara ya)

pilgrim

udokozi. **~er** n.

pilgrim n haji, hujaji. **P~ Fathers** *n*

Waingereza waliolowea Marekani na

kulinda viwanda (dhidi ya ushindani wa viwanda vya nje). 3 ulinzi. **~ionism** n ulindaji; ukingaji. **~ive** adj 1 -a kuhifadhi; -a kukinga. **~ive shoes** n viatu vya kujikinga. **~ive colouring** n rangi ya kujikinga. 2 **~ive (towards)** -enye kutaka

prove

kulinda. **~ive foods** vyakula vya kinga mwili. **~or n** mlinzi, mhifadhi. **~orate** n nchi lindwa: nchi iliyo chini ya ulinzi wa nchi nyingine.

protege n mfuasi; mlindwa.

protein n protini.

pro tempore *(abbr* **protem)** *adv* kwa sasa, kwa wakati huu.

protest vt lalamika; pinga. **~er** n mpinzani; mlalamikaji. **~ingly** adv. ~ *n* lalamiko; taarifa (ya kulalamika au kupinga), kupinga, upingaji *under* ~ kwa kupinga. **~ation** n *(formal)* kukataa; kushuhudia; shahada.

Protestant n 1 Mprotestanti. **P~ism** n uprotestanti, imani/mafunzo ya Uprotestanti adj -a kiprotestanti.

proto- *pref* 1 -a asili. 2 -a awali, -a kwanza.

protocol n 1 itifaki, protokali. 2 hati za awali.

proton n protoni: dutu chanya (katika nyuklia ya atomu).

protoplasm n protoplazimu: sehemu hai za seli. **~ic** adj -a protoplazimu.

prototype n sampuli kifani, sampuli ya awali; mfano wa awali.

protract vt 1 endeleza, refusha, zidisha. **~edly** adv. 2 chora kwa kipima pembe. **~or** n kipima pembe.

protrude vt,vi tokeza; benua; chomoza. **protrusion** n. **protrusive** adj.

protuberant adj -liotokeza; -liovimba; -liobinuka. **protuberance** n.

proud adj 1 *(in a good sense)* -a kujivunia. 2 *(ina bad sense)* -a kiburi, -a majivuno. 3 -a

kuanzisha koloni la Massachussets na Plymouth 1620. vi hiji. **~age** n hija *go on a ~age* enda hija.

pill[1] n kidonge, tembe *take a ~* meza kidonge. **sweeten/sugar the ~** punguza makali, lainisha mambo. **~ box** n mkebe wa vidonge; (*mil*) ngome ndogo (chini ya ardhi). 2 **the ~** n kidonge cha kuzuia mimba. **be/go on the ~** anza kutumia vidonge vya kuzuia mimba.

pillage n utekaji nyara, uporaji. vt teka nyara, pora.

pillar n 1 nguzo, mhimili, mwimo. **(driven) from ~ to post** endeshwa n.k. huko na huko. 2 *(fig)* **~ of the faith** muumini, mfuasi imara, shabiki. **~ box** n sanduku la barua barabarani.

pillion n 1 kiti cha nyuma (cha farasi, pikipiki, n.k.). **the ~ passenger** n abiria aliyekalia kiti cha nyuma.

pillory n mkatale (wa kumfungia mtu kichwa na mikono). vt 1 tia mkatale. 2 *(fig)* kashifu hadharani.

pillow n 1 mto, takia. **take counsel of one's ~** -toamua jambo mpaka siku ya pili. 2 mhimili. vt pumzisha, beba; pumzika. **~-case/slip** n foronya. **~-fight** n (mchezo wa watoto wa) kupigana kwa kutumia mito.

pilot n 1 rubani. **drop the ~** achisha

kazi mshauri anayeaminika sana. **P~ Officer** n afisa wa chini katika jeshi la anga. 2 *(attrib)* -a majaribio *a ~ project* mradi wa majaribio. 3 *(with compounds) ~-balloon* puto chunguzi (ambalo hurushwa angani na kuangaliwa linavyokwenda ili kupima nguvu ya upepo na sehemu ambayo upepo unaelekea). **~-boat** n jahazi ongozi. **~-engine** n kiberenge. **~-fish** n samaki kiongozi. **~-light/burner** n mwenge mdogo. vt ongoza/endesha ndege, meli, treni n.k.

pinch

pimento n 1 pilipili Jamaica. 2 mpilipili Jamaica.

pimp n kuwadi. vi **~ (for somebody)** tongozea, kuwadia.

fahari *it was a ~ day for Tanzania* ilikuwa siku ya fahari kwa Tanzania. 4 **~ flesh** n punye la kovu. 5 *(compounds)* **house ~** adj -enye kujali nyumba. **purse ~** adj -enye kujivuna kwa sababu ya utajiri. **~ly** adv.

prove vt,vi 1 **~ (to)** thibitisha *until the contrary is ~d* mpaka ithibitike vinginevyo. **the exception ~s the rule** kawaida ni kama sheria. 2 (*run*

provenance

out) tokea, onekana. **provable** adj -a kuthibitika, -a kuhakikika. **~n** adj *(leg)* -liothibitishwa, jarabati.

provenance *(US* **provenience**) n chimbuko; mahali (pa) asili.

provender n foda; chakula (chang'ombe au farasi); malisho, majani, nyasi; *(colloq)* chakula.

proverb n 1 methali. 2 **the Book of P~s** Mithali. 3 mfano halisi *he is a ~ for hypocrisy* ni mfano halisi wa unafiki. **~ial** adj -a kufahamika sana, -a kutumika sana.

provide vt,vi 1 **~ for somebody/ something** toa; andaa, auni. **~ against something** weka kinga, jikinga na. 2 taja; *(prepare)* weka wazi. 3 **~ something (for somebody); ~ somebody with/something** kimu. **~d** *conj*. **~ d that); providing (that)** kwa sharti kwamba; alimradi/ mradi. **provision** n utoaji wa vitu kwa siku za mbele. 2 kiasi kinachotolewa. 3 *(pl)* vyakula, chakula (bidhaa n.k.). **~nce** n 1 *(arch)* uwekevu; ubanifu (wa hali). 2 **P~ence** n majaliwa, amri ya Mungu. **~nt** adj 1 -enye busara, -a kuona mbali. 2 -ekevu, -a kuweka akiba. **~ently** adv. **~r** n mpaji, mkimu *a good ~r* mkimu mwema *a ~r of office supplies* mgavi wa vifaa vya ofisi. **~ential** adj -a kudra, -a bahati njema; -a kufaa. **~ntialy** adv.

province n 1 jimbo, mkoa. 2 **the ~s** *n*

shamba nje ya mji. 3 uwanja (wa kitaaluma). 4 jimbo la askofu. **provincial** adj 1 -a jimbo, -a mikoani, -a bara. 2 mshamba. 3 -enye mawazo finyu. **provincially** adv kishamba, kigeni, kimawazo finyu. **provincialism** n 1 tabia lugha/mwenendo wa mtu wa

pimple n chunusi. ~**d; pimply** adj -enye chunusi.

pin[1] n 1 pini. ~**s and needles** mwasho baada ya mwili kufa ganzi. **don't care a** ~ -tojali kabisa. **there isn't a ~ to choose between them** hawana tofauti. **neat as a new** ~ safi sana. 2 **safety** ~ n pini, kikwasi. 3 *(compounds)* ~ **table** n meza ya kuchezea mchezo wa tufe. ~ **ball** n mpira wa tufe. ~ **cushion** n kichomekea pini. ~ **head** n *(colloq)* zuzu. ~ **money** n pesa za matumizi madogomadogo (ambazo mke anapewa na mume). ~ **point** n ncha ya pini; ncha/eneo dogo vt baini; lenga. ~ **prick** n *(fig)* kikero, jambo dogo lenye kuchukiza. ~ **stripe** adj -enye mistari. 4 *(pl) (colloq)* miguu (ya mtu).

pin[2] vt 1 funga/bandika kwa pini. ~ **something on somebody** sakazia, sukumia. ~ **one's hopes on somebody** tegemea. ~ **up** n picha iliyobandikwa ukutani (ya mtu unayempenda). 2 bana. ~ **somebody down** bana (ili aeleze lengo lake/atimize ahadi). ~ **somebody down to something** bana/ fanya akubali (kutimiza ahadi, makubaliano n.k.).

pinafore n (namna ya) gwanda (linalovaliwa na mwanamke juu ya nguo nyingine ili kutozichafua).

pince-nez n miwani ya kupachika puani.

pincers n (*pl*) (*also* **a pair of** ~)

koleo. ~ **movement** *n (mil)* kushambulia mbele na nyuma kwa wakati mmoja.

pincette n kibano kidogo, kikoleo.

pinch vt 1 finya *he ~ ed his brother*

alimfinya kaka yake. 2 bana sana *my finger was ~ed in the door* kidole changu kilibanwa mlangoni. **see where the shoe ~s** ona tatizo lilipo.

pinchbeck

3 umia, pata athari ya *be ~ed with cold/hunger* banwa na baridi/njaa. **be ~ed for money** kosa fedha. 4 *(colloq)* iba, dokoa. 5 -wa bahili; bana matumizi. 6 *(sl) (of the police)* kamata, bamba. n 1 mfinyo *give somebody a* ~ finya mtu. 2 shida, mashaka, dhiki *feel the* ~ -wa

shamba/bara; ushamba, ubara.

provisional adj -a muda, -a kitambo. ~**ly** adv.

proviso n kivuo, sharti. ~**ry** adj -enye masharti.

provoke vt 1 chokoza; kasirisha. 2 chochea; sababisha. ~ **somebody to**

psalm

do something/into doing something sababisha mtu kufanya kitu. **provoking** adj. **provocation** n 1 uchokozi, ushari. 2 kitu kinachokera/kinachoudhi. **provocative** adj 1 -a kukasirisha; -a kuchokoza. **provocatively** adv.

provost n 1 mkuu (wa chuo kikuu); mudiri. 2 *(in Scotland)* meya. 3 ~ **marshal** n mkuu wa polisi jeshini.

prow n gubeti; omo.

prowess n ushujaa; uhodari; ujasiri; umahiri.

prowl vt zungukazunguka (katika kuwinda). ~**er** n.

proximity n *(formal)* ujirani, kuwa karibu; kupakana na. **proximate** adj *(formal)* -a karibu; -a pili yake; -a jirani.

proxy n 1 wakili; wakala. 2 *(of voting)* **vote by** ~ piga kura kwa kuwakilisha. ~ **vote** n kura ya kuwakilisha.

prude n mtu mwenye adabu/staha mno; mtu anayejidai kuwa ana adabu. ~**ry** n. **prudish** adj. **prudishly** adv.

prudent adj -enye busara, -a taratibu;

-angalifu. **prudence** n busara, wekevu. ~**ly** adv. ~**ial** adj -enye kuhusu busara, -enye sifa ya busara.

prune[1] vt 1 ~ **something from something,** ~ **something off something,** ~ **something away** punguza; kata; changa; pogoa (matawi). 2 *(fig)* ondoa kisichotakiwa. **pruning** n. **pruning knife** n kisu cha kupogolea. **pruners** n makasi ya kupogolea.

katika mashaka/dhiki. 3 mfinyo; kiasi kidogo. 4 **at a~**; **if it comes to the ~** ikibidi; ikiwa hakuna budi.

pinchbeck n dhahabu bandia adj -a bandia.

pine[1] n msonobari adj -a msonobari.

pine[2] vi (~ **away**) dhoofika, konda,

sinyaa, nywea (kwa sababu ya ugonjwa, huzuni, n.k.). ~ **for something; ~ to do something** tamani sana kitu.

pineapple n *(plant)* mnanasi; *(fruit)* nanasi.

ping n *(of bullet)* mlio wa "pa". vi lia kama risasi.

pingpong n mpira wa meza.

pinion[1] n kipapatio; *(poet)* bawa. vt 1

kata kipapatio, bawa. 2 ~ **(to/ together)** funga mikono kwa pingu/ kamba.

pinion[2] n pinioni: mpinimeno.

pink[1] n (rangi ya) waridi. 2 *(flower)* waridi. **in the ~ of health** zima sana. ~ **eye** n ugonjwa wa macho adj 1 -a waridi. 2 *(colloq)* -enye kuelekea mrengo wa kushoto (katika siasa). **~ish** adj. **~ness** n wekundu mweupe. **~y** adj -a waridi.

pink[2] vt 1 choma, penyeza, (kwa upanga). 2 ~ **(out)** pamba/tia nakshi ngozi. **~ing shears** n mkasimeno.

pink[3] vi *(of internal combustion engine)* toa sauti ya mlipuko.

pinnace n mashua ya meli kubwa.

pinnacle n 1 mnara mrefu juu ya paa ya nyumba. 2 *(summit)* kileleta cha mlima. 3 *(culminating point)* upeo, kipeo *at the ~ of his prosperity* katika upeo wa usitawi wake. vt weka mnarani, fanya mnara.

pint n painti *a gallon contains 8 ~s of fluid* golani moja ina painti 8 za

pipe

prune[2] n 1 plamu kavu. 2 mtu mjinga.

prurient adj -enye nyege mno, -enye ashiki kubwa. **prurience**; **pruriency** n ukware. **~ly** adv.

pry[1] vi **~(into)** chunguza, ulizia, dadisi, peleleza. ~ **(about)** dukiza. **~ingly** adv.

pry[2] vt 1 banua; inua. 2 *(fig)* ~ *a secret out of somebody* toa siri toka kwa mtu.

psalm n zaburi ~ *book* kitabu cha zaburi. **~ody** n 1 sanaa ya kuimba

psephology

zaburi. 2 kitabu cha zaburi na muziki wake. **~ist** n mtunga zaburi. **psalter** n kitabu cha zaburi zeze la kiyahudi.

psephology n *(US)* taaluma ya mwenendo wa uchaguzi **psephologist** n.

pseudo *(pref)* uongo; bandia adj *(colloq)* bandia; -a uongo; -a kujifanya. **~nym** n jina bandia; jina la kukopa, jina la kujipachika. **~nymous** adj -enye kuandika kwa jina la bandia.

pshaw *int* mawe! bure! upuuzi!

psyche n 1 roho; moyo (wa mtu). 2 akili. **~delic** adj *(of drugs)* -a kuchochea njozi.

psychiatry n taaluma na tiba ya magonjwa ya akili. **psychiatric** adj. **psychiatrist** n.

psychic[1] n bingwa wa maono.

psychic[2] adj -a akili.

psycho *pref* -a nafsi, -a akili, a maono. **~analysis** n tiba nafsia; uchunguzi nafsia. **~linguistics** n isimu nafsia. **~logical warfare** n vita vya kimawazo/kiimani/kisaikolojia.

psychology n saikolojia, elimu nafsia. **psychological** adj. **psychologist** n mwanasaikolojia.

psychopath n mgonjwa wa akili (hasa mwenye kutumia nguvu). **~ology** n sayansi ya ugonjwa wa akili.

kiowevu.

pioneer n 1 mtangulizi; mwasisi; mpelelezi. 2 *(mil)* payonia: askari wa kikosi tangulizi chenye kutengeneza njia na madaraja n.k. 3 **Young P ~s** n Chipukizi. vi,vt peleleza; ongoza; tangulia.

pious adj 1 -cha Mungu. 2 *(arch)* -a kutii wazazi. **~ly** adv.

pip[1] n **the ~** ugonjwa wa makamasi (wa kuku); *(fig)* maudhi; hasira. **give somebody the ~** kasirisha, chukiza. **have the ~** -wa na hasira.

pip[2] n 1 alama katika dadu/karatasi. 2 *(GB colloq)* nyota (katika bega la vazi la askari). 3 mlio wa kuonyesha majira *the six ~s of the time-signal* milio sita ya kuashiria wakati.

pip[3] vi,vt 1 piga risasi. 2 shinda. **be ~ ped at the post** shindwa mwishoni kabisa.

pip[4] n mbegu ya tunda/chungwa. vt ondoa mbegu (kwenye tunda).

pipe n 1 bomba, paipu. 2 zumari, filimbi. 3 *(pl)* **the ~s** ; **bag ~s** n zumari ya Kiskoti. 4 (mlio wa) filimbi; wimbo wa ndege. 5 muluzi wa serahangi. 6 kiko, mtemba. **put that in your ~ and smoke it** itabidi ukubali upende usipende, kazi kwako. 7 koromeo. 8 *(compounds)* ~ **clay** n mfinyanzi mweupe (wa kufinyanga viko); chaki. ~ **cleaner** n kisafishia kiko. ~ **dream** n ndoto ya mchana; njozi. ~ **laying** n kuweka mabomba. **be in the ~ line** -wa katika maandalizi. ~ **line** n njia ya bomba. **~ful** n ujazo wa kiko, kichanja cha viko. vt 1 piga filimbi/zumari. ~ **rack** n ubao wa kuhifadhia mitemba. 2 pitisha uowevu/kimiminiko katika bomba. 3 piga king'ora. ~ **away** toa ishara kuondoka kwa meli. ~ **down** nyamaza. ~ **up** anza kuimba/kucheza/kusema. 4 pamba nguo kwa kichuruzio. **~r n** mpiga zumari. **he who plays the ~r calls the tune** anayegharamia (kitu) ndiye mwenye madaraka nacho/mwamuzi.

pipsqueak

~tte n kidodezi, kineli. **piping** adj 1 -enye sauti ya filimbi. **the piping times of peace** wakati wa kusikiliza muziki wa burudani. 2 -enye sauti nyembamba (kama makinda ya

psychosis n kichaa; wendawazimu; kurukwa akili.

psychosomatic adj *(of disease)*

-nayosababishwa na matatizo ya akili.

psychotherapy n matibabu ya kisaikolojia.

ptomaine n sumu iliyo katika vyakula vilivyooza.

pub *(abbr for* **public house***)* bwalo; baa.

puberty n ubalehe; kupevuka. **pubescence** n 1 kubalehe. 2 malaika laini ya miti (majani wadudu). **pubescent** adj -nayebalehe; -enye malaika laini.

pubes n see **pubic**.

pubic adj -a mbeleni, -a kinena

~ **hair** n (*also* **pubes**) mavuzi.

pudding

public adj 1 -a watu wote; -a umma,

-a wananchi; -a serikali. ~ **house** n kilabu. ~ **transport** n usafiri wa umma. ~ **enemy** n adui wa jamii/umma. 2 *(compounds) notary* ~ mthibitishi rasmi, wakili ~ *auction* mnada wa hadhara. ~ **address system** n mfumo wa kupaza sauti. ~ **affairs** n mambo ya taifa. ~ **benefit** n faida ya umma. ~ **document** n hati ya serikali. ~ **highway** n barabara kuu (ya wote). ~ **interest** n manufaa/maslahi ya umma. ~ **relations n** uhusiano. ~ **relations offficer** n ofisa uhusiano. ~ **school** n *(US and Scot)* shule ya serikali; *(GB)* shule ya kulipa. ~**-spirit** n moyo wa kusaidia jamii. ~ **utilities** n mashirika ya huduma za umma. **~-spirited** adj. ~ n 1 the ~ n watu, umma. 2 kundi la watu. **in** ~ hadharani, kadamnasi.

publican n 1 *(Roman time)* mtoza ushuru. 2 mwenye baa.

publication n 1 uenezi. 2 uchapishaji. 3 chapisho. **publicist** n mwandishi wa habari (agh. za kisasa zenye kuvutia umma), mwenezi habari. **publicity** n 1 kujulikana, kuwa hadharani. 2 utangazaji. **publicity agent** n afisa mwenezi. **publicize** vt tangaza, eneza

ndege). **pipinghot** adj. joto sana; (*of news*) motomoto n 1 kipande cha bomba. 2 sauti ya upigaji wa zumari. 3 *(dom sc)* kichuruzio.

pipsqueak n *(sl)* kidude, kijitu.

piquant adj kali;(fig)-a kutia shauku,-a kuchangamsha.**~ly** adv. **piquancy** n.

pique vt 1 kera, udhi (kwa kutweza). 2 chokoza (udadisi, shauku). 3 **~oneself on something** jivunia. n kiburi, chuki, hasira.

pirate n 1 haramia; meli ya maharamia. 2 mwizi (wa haki za kunakili). vt iba (kazi ya mwingine). **piratical** adj. **piratically** adv. **piracy** n uharamia; wizi.

pirouette n mzunguko kwa ncha za

vidole vya miguu vi zunguka kwa kutumia ncha za vidole vya miguu.

pis aller n njia pekee/ya mwisho.

Pisces n (Zodiac) Samaki. **piscary** n 1 haki ya kuvua samaki (katika bwawa la mtu mwingine). 2 mahali pa kuvua samaki. **piscatorial; piscatory** adj -a wavuvi; -a kuvua samaki; shabiki sana wa kuvua samaki. **pisciculture** n uzalishaji samaki (kwa kupandisha). **pisciculturist** n. **piscina** n. bwawa la samaki. **piscine** adj -a samaki.

piss *(vulg)* vt,vi 1 kojoa; kojolea. 2 **P~ off** Ondoka, Potea! **~ed** adj -liolewa kabisa. **~ed off** -liokasirika, -lioudhika. n mkojo.

pistil n pistili: sehemu ya ua inayotoa mbegu.

pistol n bastola. **hold a ~ to somebody's head** tisha mtu ili afanye kitu. vt piga kwa bastola.

piston n pistoni. ~ **engined** adj -a injini ya pistoni. ~ **ring** **n** ringi/pete ya pistoni. ~ **rod** mkono wa pistoni.

pit[1] n 1 shimo. 2 *(mine)* mgodi, machimbo. ~ **head** n mlango wa mgodi (wa mkaa wa mawe). **~-man** n mfanyakazi mgodini. ~ **prop** n nguzo ya mgodini. 3 mtego wa shimo. **~fall** n mtego wa shimo uliofunikwafunikwa; *(usu fig)* hatari isiyoonekana. 4 mvungu (katika mwili au mmea). **the ~ of the stomach**

habari. **publish** vt 1 chapisha. 2 tangaza. **publisher** n mchapishaji.

puce n hudhurungi.

puck[1] n *(in folklore)* kichimbakazi, mtundu. **~ish** adj -tundu. **~ishly** adv.

puck[2] n tufe la mpira wa magongo (hoki) barafuni.

pucker vt,vi ~ **(up)** kunja; finya; kunjamana, finyana; (ji)kunyata n kikunjo; finyo, kunyanzi.

pud n *(sl) see* **pudding**.

pudden n *(colloq) (only in)* ~ **-head** n zuzu, mpumbavu.

pudding n 1 pudini. ~ **face** n uso mkubwa na mnene. 2 aina ya soseji. **black** ~ **n** soseji ya utumbo wa nguruwe. 3 kitu kama pudini. 4 ~

puddle

stone n mwamba wenye tabaka la vijiwe vidogo.

puddle n 1 kidimbwi. 2 tope (iliyochanganywa na mchanga). vt 1 kanda; kandika udongo. 2 koroga chuma (kilichoyeyushwa). **~r** **n** mkandaji; mkandikaji, mkorogaji.

pudenda n *(pl) (formal)* sehemu ya nje ya uchi (agh. wa mwanamke).

pudgy adj kibonge; fupi na nene.

puerile adj -a kitoto; -a upuuzi. **puerility** n 1 utoto; upuuzi; uhafifu.

puerperal adj -a uzazi ~ *fever* homa ya uzazi.

puff[1] n 1 mpumuo; mpwito. 2 **(powder-)** ~ kipakazi (poda). 3 kitambaa laini kinachobandikwa kwenye nguo kama urembo. 4 **~-pastry** n kinyunya chepesi. 5 tahakiki inayosifia kupita kiasi. 6 **~-adder** n bafe, kifutu. **~-ball** **n** kuvu yenye umbo la mviringo (agh. hupasuka linapokomaa). **~y** adj. **~ness** n. uvimbevimbe.

puff[2] vi,vt 1 pwita, toa pumzi kwa nguvu,

sehemu ya chini ya mbavu. 5 kovu ya ndui. 6 *(GB) (theatre)* viti vya kati sakafuni; watu wakaao hapo. 7 gulio la biashara maalumu *wheat*-~ gulio la ngano. 8 **the** ~ n *(rhet, biblical)* jahanamu. 9 kituo cha huduma za magari (ya mashindano). 10 *see cock~*. vt 1 *be ~ted with* -wa na vishimo/makovu ya ndui. 2 **~ against** pambanisha.

pit[2] n *(US)* kokwa. vt toa kokwa. **~-a-pat** adv kwa hatua/mapigo mepesi.

pitch[1] n lami, bereu. **as dark/black as ~** -eusi kabisa, giza kabisa *mineral* ~ madini meusi. vt paka lami (bereu).

pitch[2] vt,vi 1 weka piga (hema, kambi n.k.) ~ *camp* piga kambi. 2 tupa, vurumisha. **~ fork** n uma ya nyasi. vt tupa. 3 *(mus)* rekebisha sauti. 4 anguka, angusha. 5 *(sl)* simulia, hadithia. 6 enda mrama, tupwa huko na huko, sukasuka. 7 tua, tulia. 8 **~in** anza kazi kwa bidii. **~ into** shughulika kwa bidii; piga. ~ **on** kuta; angukia; patia; pata. **~ upon (somebody)** chagua fulani kwa bahati. 9 tia mwinamo katika paa ya nyumba. **~ed battle** n mapigano/vita vya majeshi yalioandaliwa rasmi. n 1 mrama; msukosuko. 2 mtupo, mvurumisho. 3 uwanja wa kuchezea (kriketi n.k.). 4 mahali pa kuuzia vitu, hasa sokoni au barabarani. **queer somebody's ~** vuruga/zima mipango ya mtu. 5 mwanguko (hasa wa paa); mshuko, mwinamo, anguko, mtelemko. 6 kiwango *come to a* ~ iva, endelea sana *the highest* ~ kipeo. 7 *(mus)* uzito wa sauti. 8 *(tech)* nafasi kati ya meno ya gurudumu.

pitcher n gudulia; jagi. **little ~s have**

pitfall

long ears watoto wadogo husikia upesi. n mtupa mpira.

pitfall n *see* **pit**[1].

pith n 1 moyo mwororo (laini) wa bua n.k.; kitu chororo; upande wa ndani wa ganda la chungwa; *(of coconut)* joya; *(of shoot of coco-nut tree)* kitale; kilele, shaha; *(bio)* ubongo; mtima. ~ **hat/helmet** n kofia ya jua. 2 nguvu; juhudi; wepesi. 3 *(fig)* kiini, maana. **of ~ and moment** muhimu sana. **~y** adj -a nguvu; -a maana sana.

hema. 2 puliza. **~ed up** -wa na kiburi, majivuno. 3 **~ something out** zima kwa kupulizia; furisha, vimbisha. 4 sifia kupita kiasi.

pug vt kanda (udongo wa kufanyia

matofali), finyanga. n udongo uliokandwa.

pugilist n *(formal)* bondia; mwanamasumbwi, mwanadondi. **pugilism** n upiganaji ndondi. **pugilistic** adj -a ndondi.

pugnacious adj *(formal)* -gomvi,

-piganaji. **~ly** adv. **pugnacity** n.

puissant adj *(arch)* -enye uwezo

mkubwa; mashuhuri. **puissance** n.

puke vi,vt *(sl)* tapika.

pukka(h) adj *(Anglo - Indian sl) (dated sl)* halisi; bora.

pulchritude n *(formal)* uzuri wa umbo. **pulchritudinous** adj.

pule vi lialia (kwa sauti ya chinichini).

pull n 1 uvutaji; unywaji mfululizo. 2 mvuto. 3 nguvu ya kwenda dhidi ya mvuto. 4 (colloq) uwezo wa kushawishi/kupata msaada. 5

pulley

kishikizio. 6 *(printing)* prufu; chapa (kwa ajili ya ukaguzi/masahihisho). vt,vi 1 vuta; kokota; buruta. ~ **to pieces** rarua vipandevipande; *(fig)* kosoa; maliza; burura. 2 *(of a boat)* pwezua, shua. **~in together** *(fig)* fanya pamoja, shirikiana. ~ **one's weight** wajibika. 3 **~ at/on** vuta; -ng'oa; nyonya. 4 *(sl)* **~ a fast one** (*colloq*) danganya. ~ **a muscle** umia msuli; shtuka musuli. ~ **proof** chapa prufu. 5 *(in games)* piga kushoto kwa makosa. 6 *(sl)* iba; vamia na kunyang'anya. 7 ~ **somebody/something about** vuta huku na huko; tendea mtu mabaya. ~ **something apart** rarua (makala, maandishi, dhana n.k.). ~ **something down** haribu. ~ **somebody down** *(of illness, etc)* dhoofisha; *(fig)* dhalilisha. ~ **in (of a train)** ingia katika stesheni; *(of motor vehicle or boat)* elekea. ~ **somebody in** vutia;

pit-pat *see* **pit**[2]

pittance n ujira mdogo (kuliko inavyostahili).

pitter-patter n ndondondo (mlio wa

maji yanayodondoka).

pituitary adj ~ **gland** n tezi pituitari:

teziubongo.

pity n 1 huruma. **for ~'s sake** kwa

huruma; jamani! **out of ~** kutokana na huruma. **take/have ~ on** onea huruma, hurumia. 2 jambo la kusikitisha *what a ~!* inasikitisha, bahati mbaya. vt hurumia; sikitikia *I ~ you* nakusikitikia. ~ **ing** adj -enye kuonyesha huruma/masikitiko. **~ingly** adv. **piteous** adj -a huzuni, -a kuhuzunisha, -a kutia huruma. **piteously** adv. **pitiable** adj 1 -a kusikitisha, -a kutia huruma, -a kuhuzunisha. 2 *(wretched)* baya; nyonge, hafifu. **pitiful** adj 1 -a kusikitisha. 2 -a kudharaulika. **pitiless** adj gumu; -katili, -sio na huruma.

pivot n 1 egemeo; *(fig) (of discussion)*msingi/kiini. 2 *(mil)* mtu aendeshaye kikosi cha askari. vt,vi ~ **on** egemeza; geuka/zunguka katika egemeo. **~al** adj -a mnenguo/maana; *(fig)* -a maana sana, -a msingi.

pixie;pixy n kizimwi.

pizza n piza: chapati ya mseto wa nyanya/jibini n.k.

placard n bango. vt bandika bango ukutani; tangaza habari kwa bango.

placate vt tuliza.

place n 1 mahali. 2 jiji, mji, kijiji n.k.. **go ~s** *(colloq)* fanikiwa zaidi na zaidi. ~ **name** n jina la mahali k.v. mlima, mji. 3 jengo/sehemu maalum. 4 ukurasa/sehemu katika maandishi. 5 cheo, daraja. **keep one's** ~ jua nafasi yako; heshimu wakubwa. 6 nafasi ya kitu au mtu (kati ya washindi). 7 hatua (katika majadiliano n.k.). **in the first/ second, etc** ~ kwanza/ pili. 8 nyumba, nyumbani. 9 *(in proper names)* mtaa. 10 *(football, Rugby)* ~ **kick** kiki ya kuweka mpira chini. 11

(colloq) (of the police) kamata. ~ **oneself in** kaza misuli ya tumbo. ~ **something in** *(colloq)* pata. ~ **something off** egesha; simamisha pembeni.~ **out** toa; chomoka; chomoa; *(of person)* jitoa. ~ **out of something** ondoka. ~ **(somebody) out (of something)** okoa. ~ **(something) over** *(of a vehicle, boat, etc)* weka kando. ~ **(somebody) round** saidia (kupata nafuu ya gonjwa/udhaifu. **~through/ ~ round** fanikiwa (licha ya shida, n.k.). ~ **somebody through** saidia (mtu) kupona; saidia mtu kuepukana na matatizo, saidia mtu ashinde mtihani. ~ **through** n tambara la kusafishia bunduki. ~ **oneself together** jizuia; jikaza. ~ **(something) up** vuta juu, simama. ~ **somebody up** kemea, karipia. ~ **up** simama; simamisha. ~ **up to with somebody/something** fanya uhusiano uwe wa karibu zaidi.

pullet n tembe.

pulley n roda, kapi. ~ **block** n gongo lenye roda/kapi.

pullman

pullman n *(also* ~ **car***)* behewa la kulala.

pullover n sweta.

pullulate vi zaa/chipua kwa wingi. **pullulation** n.

pulmonary adj -a mapafu.

pulp n 1 nyama ya tunda; moyo. 2 kitu chororo au laini. ~ **magazines/ literature** n magazeti/fasihi chapwa. 3 ubao uliosagwa kutengeneza karatasi; rojo ya ubao vt ororesha; lainisha. **beat somebody to ~** piga mtu sana. **~y** adj.

pulpit n mimbari. **the** ~ **n** mapadri, wachungaji.

pulsate vt 1 pigapiga; dundadunda;

rindima; tetemeka. 2 tetemesha, rindimisha. **pulsation** n 1 pigo moja; pigo la moyo. 2 kupigapiga; kudunda; kupuma. **pulse** n 1 papo, pigo la moyo; kipigo cha mshipa wa damu. 2 *(fig)* msisimko, mhemko. **feel somebody's ~** pima papo. vt puma.

(compounds) **in ~** katika nafasi yake; *(fig)* -a kufaa. **out of ~** si katika nafasi yake; *(fig)* -siofaa. **in ~ of** badala ya. **give ~** achia. **give ~ to** achia nafasi kwa, rithiwa na. **make ~ for** acha nafasi kwa ajili ya; achia; tanguliwa na. **take the ~ of** chukua nafasi ya, -wa badala ya. **take ~** tukia. **pride of ~** nafasi ya juu. **~man**, **~-seeker** n mtafuta cheo. vt 1 weka (kitu) mahali fulani, panga (kitu) katika nafasi yake. 2 teua (mtu). 3 weka, wekeza. 4 agiza bidhaa. 5 uza/sukuma bidhaa. 6 *~confidence in* -wa na imani na. 7 kumbuka/tambua mtu. 8 *(racing)* shika nafasi. **be ~d** -wa kati ya washindani watatu wa mwanzo, -wa mshindi.

placebo n kipozauongo: dawa ya

kutuliza/kupoza.

placenta n mji/kondo; kondo la

nyuma.

placid adj *(of sea etc)* tulivu,

mwanana, -pole. **~ly** adv. **~ity** n.

plafond n dari lililorembwa.

plage n ufuko.

plagiarize vt iba maandishi/mawazo/

maandiko n.k. ya mtu mwingine (na kuyatumia bila kukiri kuwa ni yake). **plagiarism** n wizi wa maandishi/ mawazo n.k. ya mtu. **plagiarist** n mwizi wa maandishi (mawazo).

plague n 1 **the ~** tauni. ~ **spot n** kovu la tauni; eneo lililoingiliwa na tauni; kiini/chanzo cha au dalili ya maadili potovu. 2 sababu ya msiba,

plaice

baa, adha, n.k. vt ~ **(with)** sumbua, kera (hasa kwa maombi mengi au kwa kuhoji), udhi, taabisha. **plaguy** adj *(colloq)* -enye kusumbua/kuudhi. **plaguily** adv kwa kusumbua, kuudhi; kwa uchokozi.

plaice n wayo.

plain[1] adj 1 *(clear)* dhahiri, wazi. ~ **sailing**

pulsimeter n kipimo cha papo.

pulse n jamii ya kunde.

pulverize vt,vi 1 ponda; saga; fanya unga; twanga; chua. 2 -wa unga/ vumbi; *(fig)* bomoa. **pulverization** n.

puma n puma: mnyama kama simba

apatikanaye Marekani.

pumice n ~ **(stone)** fuwawe.

pummel vt piga mfululizo (kwa ngumi).

pump[1] n pampu: bomba ya kuvutia maji au mafuta; chombo cha kujazia upepo/hewa. ~ **room** n (*at a spa*) chumba cha kugawanyia/sambazia maji ya dawa. vt 1 vuta kwa bomba; jaza upepo. 2 sukuma *the heart ~s blood in the body* moyo husukuma damu mwilini. 3 *(fig)* dadisi; hoji; jaza maarifa.

pump[2] n viatu (bila gidamu vya kuchezea dansi).

pumpernickel n mkate (agh. mweusi).

pumpkin n boga.

pun n mchezo wa maneno. vi ~ **(on/upon)** chezea maneno. **~ster** n mchezea maneno.

punch[1] vt 1 piga ngumi/konde. 2 *(US)*

punish

chunga ng'ombe. n 1 pigo la konde/ ngumi. ~ **ball; ~ing ball** n gunia la kufanyia mazoezi ya ubondia. 3 *(fig)* ladha, nguvu. **pull one's ~es** shambulia kidogo tu, punguza nguvu ya mashambulizi. ~ **drunk** adj *(in boxing)* -liochanganyikiwa (baada ya kupigwa). ~ **line** n kipeo cha hadithi. **~up** n *(colloq)* mapigano ya ngumi.

punch[2] n 1 panchi. 2 mhuri/chapa. vt toboa kwa panchi.

punch[3] n panchi: kinywaji kilichotengenezwa kwa mvinyo au pombe kali (iliyochanganywa na maji ya moto yaliyotiwa sukari, limau, na viungo). ~ **bowl** n bakuli la mvinyo.

adj *(fig)* rahisi na isiyo na matatizo *make one's meaning* ~ toa maana waziwazi. 2 rahisi, -a kawaida, sio na mapambo/marembo *in ~clothes* -liovaa mavazi ya kawaida; raia ~ *clothes policeman* askari kanzu. 3 *(of persons, their thoughts, action etc)* nyofu, -a kweli. **to be ~ with you** kwa kusema kweli. **in ~ words** waziwazi ~ *dealing* unyofu; uaminifu. **~ spoken** adj msema kweli. 4 *(of appearance)* si zuri, dufu. **~ song/chant n** muziki wa sauti nyingi pamoja. **~ly** adv. **~ ness** n.

plain[2] n uwanda, tambarare *coastal* ~ uwanda wa pwani. **~sman** n mkazi wa nyanda tambarare.

plaint n 1 *(leg)* dai, shtaka, mashtaka; hati ya mashtaka. 2 malalamiko, kilio. **~iff** n mdai *nominal ~iff* mdai wa jina tu.

plaintive adj -a huzuni, -a majonzi. **~ly adv. ~ness** n.

plait n 1 msuko; msokoto.2 *(braid)* kigwe, ugwe. vt suka; sokota.

plan n 1 ramani ya jengo. 2 michoro ya mashine. 3 picha, ramani, kielelezo. 4 mpango. **(go) according to** ~ tokea/-wa kama ilivyopangwa. vt 1 nuia. **~ to do something** panga, fanya mipango. 2 chora/tayarisha ramani. 3 ~ **(out)** panga/fikiria mapema (jambo). **~ned economy** n uchumi unaopangwa na kudhibitiwa na dola. **~ner** n mpangaji, mwana mipango. **~less** adj -sio na mpango.

plane[1] n randa vt piga randa. **~ away/ down** sawazisha kwa randa.

plane[2] n 1 uso (wa kitu) ulio sawa sawa, ubapa. **~ table** n kipimapembe ubapa *on the same ~ as* katika

plasm

usawa mmoja. 2 ubapa mkuu wa kuhimili ndege. 3 *(colloq)* ndege, eropleni. 4 *(fig)* hatua, kiwango ~ *of development* kiasi cha maendeleo. **~ sailing** adj (*see* **plain sailing**). vi,vt **~ down** paa, teremka, tua (bila kutumia injini) adj -enye uso uliosawasawa (usioinuka wala kushuka). **~ geometry** n jometri bapa.

punch[4] n Panchi: nguli wa mchezo wa karagosi wa Uingereza. **as proud/ pleased as P~** -enye furaha; -enye majivuno.

punctilio n 1 umakinikiaji wa mila na desturi. 2 ushikiliaji sana itifaki. **~us** adj *(formal)* -enye kushikilia itifaki. **~ usly** adv. **~usness** n.

punctual adj -a wakati upasao, -siochelewa. **be ~** wahi. **~ly** adv. **~ity** n.

punctuate vt 1 tenga maneno, weka vituo vya uandishi. 2 ingiza; ingilia mara kwa mara. **punctuation** n.

puncture n pancha. vt toa/toka upepo, toboa; pata pancha.

pundit n bingwa; mbukuzi; mbobezi.

pungent adj *(of smell, tastes; fig of remarks)* chungu; kali. **~ly** adv. **pungency** n.

punish vt 1 **~ somebody (with/by something) (for something)** adhibu; adhibisha. 2 chakaza; *(boxing)* twanga ngumi. 3 *(colloq)* kula/ kunywa/tumia sana. ~ *an opponent* shinda vibaya; twanga. **~ a dish** kula kwa hamu kubwa. **~able** adj -a kustahili adhabu, -a kupasiwa adhabu. **~ment** n 1 adhabu *administer ~ment* tekeleza adhabu, timiza adhabu. **capital ~** n adhabu ya kifo *corporal* ~ adhabu ya

punk

viboko. **punitive/punitory** adj -a adhabu, -a kuadhibu.

punk n 1 mti uliooza (sehemu); uyoga wa mitini; uozo. 2 *(colloq)* uchafu, takataka. 3 mtu asiye na maana/wa ovyo.

punnet n kikapu/ungo mdogo (wa kuwekea matunda).

punt[1] n 1 mashua (isiyo na mkuku). vt 1 endesha mashua (kwa upondo); piga upondo. **~er** *n*; **~er-pole** n upondo.

punt[2] vt betua. n mbetuo.

punt[3] vi *(of card games)* pinga; weka dau. n upingaji; uwekaji dau.

planet n sayari. **~arium** n (jengo la)

chombo cha kuigiza nyendo za sayari. **~ary** adj 1 -a sayari. 2 -a ardhi. 3 -a kuzunguka; -a kuhama. **~oid** n sayari ndogo.

plangent adj *(of sounds)* -a mwangwi, -a kutetemeka.

plank n 1 ubao mnene na mpana. ~ **bed** n kitanda cha chaga/mbao (bila godoro). 2 kanuni muhimu/ya msingi katika siasa. vt 1 weka/funika kwa mbao. 2 ~ **down** laza chini; *(colloq)* lipa mara moja.

plankton n *(bio)* planktoni.

plant n 1 mmea, mche. ~ **louse** n chawa (wa) mmea. 2 mtambo, vifaa, mashine (za viwandani). 3 kiwanda, karakana. 4 hila, mtego. 5 askari kanzu anayejiunga na majambazi ili awashike/ajue yao. vt 1 panda, atika, pandikiza, otesha; *(fig)* ingiza wazo (akilini). 2 weka, kaza, simamisha, piga ~ *a blow* piga ngumi ~ *a bullet* piga risasi. 4 anzisha, asisi; lowea. 5 *(sl)* jifanya/jificha (ili kuhadaa); sakazia/tungia uongo. **~er** n mkulima mwenye shamba kubwa; mlowezi; mashine ya kupandia. **~ation** n shamba kubwa, mgunda.

plantain n *(fruit)* ndizi; *(plant)* mgomba.

plaque n 1 bamba la taarifa, mapambo n.k. ukutani. 2 *(med)* utando.

plash[1] n sauti ya mapigo ya maji k.m. wakati wa kupiga kasia. vt,vi piga maji, maziwa n.k.

plash[2] vt pinda/suka matawi (kufanya uga).

plasm n *see* **plasma**.

plasma

plasma n *(biol)* plazma: maji ya damu.

plaster n 1 plasta, kikandiko, lipu:

mchanganyiko wa chokaa, mchanga na maji. ~ **board n** bao la karatasi na jasi. ~ **cast** n ganda (la piopi); sanamu ndogo ya piopii. ~ **of Paris** n *(POP)* plasta ya jasi, piopi. 2 plasta (ya vidonda n.k.). vt 1 piga plasta, tia lipu; kandika *his hair is ~ed with oil* nywele zake

puny adj -dogo na dhaifu; dhalili, duni. -a hali ya chini.

pup n 1 mbwa mchanga, watoto wa baadhi ya wanyama. **sell somebody a ~** (colloq) danganya, tapeli 2 kijana fidhuli

pupa n pupa: hali ya mdudu kati ya kuwa kiluwiluwi na mdudu mzima; *(of bees)* jana.

pupil[1] n mwanafunzi. ~ **teacher** n mkufunzi.

pupil[2] n mboni. **~lary** adj.

puppet n 1 karagosi. 2 *(fig)* kibaraka. ~ **play** n mchezo wa karagosi. **~ry** n ufundi wa kuchezesha karagosi. ~ **show** n mchezo wa karagosi. ~ **-state** n dola kibaraka.

puppy n 1 kitoto cha mbwa. 2 kijana mwenye majivuno/mjuvi, fidhuli. ~ **love** n mapenzi ya kitoto; mapenzi ya kwanza/uzuzu. ~ **fat** n unene wa kitoto.

purblind adj 1 nusukipofu. 2 *(fig)* pumbavu. **~ness** n uzito (wa akili), upumbavu, uzito.

purchase vt 1 nunua. 2 pata kwa gharama *a dearly ~d victory* ushindi uliopatikana kwa hasara kubwa. ~ **tax** n 1 kodi ya manunuzi. 2 kitu kilichonunuliwa. 3 *(sing only)* mshikilio. 4 thamani. **purchasable** adj -a kununulika. ~ **price** n bei ya kununulia. ~ **r** n mnunuzi.

purdah n 1 buibui. 2 ukaya. 3 desturi ya kutawisha wanawake. **be in ~**

purloin

tawa.

pure adj 1 safi. 2 menyu; tupu; halisi. 3 -sio na doa, safi kabisa. 4 *(of sounds)* dhahiri. 5 kwa ajili ya nadharia tu. 6 tu, tupu. ~ **and simple** tupu *stupidity ~ and simple* upumbavu mtupu. ~ **blood** n damu menyu/safi. ~ **ly** adv kabisa. **~ness/purity** n usafi, utakaso, utakatifu; udhu. **purifier** n kitakaso; kisafishi. **purify** vt 1 safisha; takasa; chuja. 2 fanya -ema. 3 *(correct)* sahihisha. **purification** n utakaso. **purist** n mtu anayesisitiza ufasaha, mkuntu. **purity** n 1 usafi, weupe, utakatifu. 2 tohara, udhu. 3 ufasihi, uhalisi, ubora. **purism** n 1 usafi; utakatifu; ufuauji. 2 hali ya

zimetiwa mafuta mengi. 2 ~ **something with something; ~ something on something** bandika, pakaza (dawa). ~ **down** tia sakafu. ~**er** n mpiga lipu. ~**ed** adj -liolewa chakari.

plastic adj 1 *(of materials)* -a plastiki, -a kinamo, -a kunyumbuka. ~ **explosive/ bomb** n bomu la plastiki. 2 -a kuumba/ kutengeneza. ~ **surgery** n utengenezaji upya wa viungo. 3 *(fig)* -enye kuathirika kwa urahisi n plastiki. ~**ity** n .

plasticine n plastisini: dutu kama udongo wa mfinyazi itumikayo kutengeneza modeli.

plate n 1 bamba, kipande cha chuma au glasi. ~ **glass** n kioo cha dirisha. 2 sahani. **give somebody something on a** ~ *(colloq)*pa mtu kitu pasi yeye kukishughulikia. **on one's** ~ -a kushughulisha. **have a lot/enough on one's** ~ tingwa, -wa na mengi ya kukushughulisha. ~ **rack** n kichanja cha vyombo. 3 vyombo vya fedha au dhahabu (kama vile vijiko, vikombe, sahani). ~ **powder n** unga wa kusafishia na kung'arishia fedha. 4 *(in printing)* pleti, bamba; picha ya kitabuni. 5 kipande cha chuma chenye jina la mtu. **dental** ~ n menobandia; 6 kombe la dhahabu (kwa ajili ya zawadi ya ushindi). vt 1 chovya vitu vya madini katika madini ya namna nyingine. 2 ~ **with** funika kwa bamba/chuma. ~**ful** n ujazo wa sahani moja; sahani tele. ~**-mark** n alama ya mtengenezaji. ~**r** n mchovyaji vyombo kwenye dhahabu, fedha n.k. **plating** n mpako/mchovyo. **gold** *plating*

mpako/mchovyo wa dhahabu *plating with gold* kuchovya dhahabu. **platter** n 1 *(US)* kombe. 2 *(GB arch)* chano. **platter** n *see* **plate.**

plateau n uwanda wa juu, nchi iliyoinuka ikawa tambarare.

platelayer n fundi wa reli.

platform n 1 jukwaa. 2 ulingo, mahali palipoinuka kando ya njia ya reli n.k. ~ *ticket* tikiti ya msindikizaji/ kuingilia stesheni. 3 programu (ya chama cha siasa hasa itolewayo kabla ya uchaguzi). ~**oratory** n uzungumzaji wa kuvutia jukwaani.

platinum n platinamu: madini nzito tena nyeupe ya thamani. ~ **blonde** n *(colloq)* kung'ang'ania mno usahihi wa taratibu.

puree n 1 rojo ya matunda/mboga. **purge** vi 1 takasa, safisha. 2 harisha (tumbo). ~ **somebody (of/from something); ~ something away (from somebody)** 1 *(rel)* takasa. 2 safisha tumbo (kwa kuharisha). 3 *(leg)* lipiza, safisha. ~ **one's contempt** fanya itakiwavyo baada ya kudharau mahakama. 4 *(pol)* safisha (chama) kwa kuondoa wakorofi n 1 haluli. 2 kusafisha. **purgation** n 1 utakaso. 2 kusafisha tumbo (kwa kuharisha). **purgative** n haluli adj -enye haluli, -a kuharisha. **purgatorial** adj -a mahali pa kutakasia (dhambi ndogo). **purgatory** n *(rel)* 1 toharani. 2 mahali pa mateso ya muda.

purl[1] vt 1 pindapinda; fuma kwa kupindapinda. 2 pindua. n ugwe uliozungushiwa waya wa dhahabu na fedha. 2 mfumo uliopindwa.

purl[2] vi bwabwajika; (kwa mto) bubujika, tiririka. n kubwabwajika.

purler n 1 anguko. **come a** ~ anguka vibaya. 2 pigo.

purlieus n 1 kiungani. 2 ujirani. 3 pambizoni.

purlin n mwamba; mtambaa panya.

purloin vt iba; nyang'anya;

purple

kwepua. ~**er** n.

purple n 1 zambarau. 2 vazi la kifalme; vazi la kadinali. **born in the** ~ mwanafamilia ya kifalme. **raise somebody to the** ~ teua kuwa kadinali. ~ **heart** n dawa ya kusisimua; nishani ya Marekani adj -a zambarau. **purplish** adj. -a zambarau zambarau.

purport n maana ya jumla, madhumuni *(purpose)* kusudi. vt 1 elekea kumaanisha. 2 dai.

purpose n 1 azma, nia; matilaba;

kusudi. **on** ~ kwa makusudi. ~ **built adj** -liotengenezwa maalumu. **of set** ~ kwa makusudi. **to the** ~ inayofaa. **to little** ~ -enye athari ndogo. **serve/answer one's** ~ faa

mwanamke mwenye nywele nyeupe kama fedha. **platitude** n maelezo ya kawaida/chapwa. **platitudinous** adj -lio kawaida.

Platonic adj -a Plato au mafundisho yake. ~ **love/friendship** n mapenzi ya taamuli (si kwa ngoa, ashiki, wala tamaa).

platoon *(mil)* platuni: kundi la maaskari walio chini ya amri ya luteni.

platypus n kinyamadege: mnyama mdogo (wa Australia) ambaye hutaga na kunyonyesha.

plaudit n makelele, makofi vifijo, (vya kuunga mkono/kukubali).

plausible adj 1 -enye kuelekea; -enye kukubalika; *(of person)* -enye kutoa hoja za kukubalika. **plausibly** adv. **plausibility** n.

play n 1 mchezo.**a ~ on words** kucheza na maneno. **child's ~** n kitu cha kawaida na rahisi. ~ **boy** n mpenda sana starehe. ~ **fellow/mate** n mwenzi (katika mchezo). **~-ground** n kiwanja cha michezo. **~-pen** n sanduku/tenga (ambamo mtoto huweza kuachwa akacheza). ~ **room** n chumba cha michezo ya watoto. **~-school group** n vichekechea: kundi la watoto wachezao pamoja chini ya uangalizi maalum. **~-suit** n nguo za kuchezea. **~thing** n *(fig)* mtu anayechezewa. ~ **time** n muda/ kipindi cha kucheza, mapumziko. 2 kucheza, namna ya kucheza mchezo. **in/out of** ~ ndani/nje (ya uwanja). **fair** ~ n *(fig)* usawa, haki kwa wote. **foul** ~ n kinyume na sheria; *(fig)* njama. 3 zamu katika mchezo *it is John's* ~ ni zamu ya John. 4 kamari. 5 tamthilia. **as good as a** ~ -a kufurahisha, -a kupendeza, senema ya bure. ~ **acting** n kuigiza tamthilia; *(fig)* kujisingizia. **~-bill** n tangazo la (tamthilia, mchezo n.k.). **~goer** n mpenda kutazama tamthilia. **~house** n jumba la kuonyeshea tamthilia. ~ **wright n** mwandishi wa michezo ya kuigiza. 6 mwendo mwepesi. 7 nafasi ya kufanya jambo *allow full ~ to one's ability* toa nafasi ya kutumia uwezo wake. 8 kazi, kitendo, shughuli. **be in full** ~ tumika kikamilifu. **bring something into** ~ anza kutumia/kutumika. **come into** ~ anza kufanya kazi, anza kushughulika. vt,vi 1 cheza. ~ **with** jifurahisha. 2 ~ **at something/being something)** jifanya kuwa

immoral ~ kusudi baya, mambo yasiyo ya maana. vt *(lit)* kusudia. **~ful** adj -enye nia; -enye maana. **~less** adj bure, -sio na lengo/maana. **~lessly** adv. **~ly** adv kwa makusudi; kwa madhumuni **purposive** adj -enye nia/kusudi. **~fulness** n.

purr vt 1 *(of a cat)* koroma; toa sauti ya furaha.

purse n 1 pochi. **hold the ~ strings** dhibiti matumizi. **tighten/loosen the ~ strings** punguza/ongeza matumizi. 2 fedha. **the public ~** n hazina. **~r** n mhasibu; afisa wa fedha katika meli. 3 fedha za kuzawadia. 4 mkoba.

pursue vt,vi 1 fuatilia, fukuzia. 2 andama, ganda; shikilia. 3 endelea na. 4 saka; shikilia; abudu. **~r** n. **pursuit** n **(in) pursuit of** ukimbizaji, ufukuziaji. 2 kazi *hot pursuit* ukimbizaji wa nguvu. *he is angaged in literary pursuit* anashughulika na uandishi.

purulent adj -enye usaha. **purulence** n.

purvey vt ~ **(to)** patia chakula/nyama kama muuzaji, uzia chakula/nyama. 2 ~ **for** lisha jeshi, shule, hospitali, n.k.. **~ance** n utoaji chakula; ulishaji. **~or** n mtoa chakula; mlishaji.

put

purview n 1 eneo. 2 upeo wa macho;

uelewa/utambuzi. 3 vifungu vya sheria. 4 uwanja, medani.

pus n usaha, udusi.

push vt,vi 1 sukuma, sekua. ~ **past** pita. ~ **questions** hojihoji. 2 himiza. shawishi. ~ **oneself** jitutumua. 3 uza madawa ya kulevya. 4 ~ **somebody for something** sukuma, himiza. **be ~ed for something** pata shida kupata/kuona kitu. 5 ~ **somebody/oneself to something/to do something** himiza/endesha mtu; jihimiza. 6 *(press)* bonyeza. 7 **be ~ing thirty/forty**, etc *(colloq)* karibia miaka thelathini/ arubaini, n.k. 8 *(compounds)* ~ **bike** n baiskeli. *(special uses)* ~ **along** *(colloq)* ondoka. ~ **somebody around** onea; sumbua. ~ **forward/on (to a place)** endelea kwa nguvu. ~ **oneself forward** jitokeza;

unafanya kitu; fanya mzaha. 3 ~ **a joke/ prank/trick (on somebody)** hadaa; tania. 4 shiriki katika mchezo; cheza *he ~s football for our club* huchezea mpira klabu yetu. 5 ~ **(as/at)** shika nafasi fulani katika mchezo *Juma ~s in goal/as goalkeeper* Juma hushika nafasi ya mlinda mlango. ~ **somebody as/at** ingiza katika timu. 6 *(cricket, football etc)* piga/gonga mpira kwa namna maalumu. ~ **ball (with)** *(fig, colloq)* -wa tayari kufanya kwa ushirika; shirikiana. 7 *(of chess)* sogeza (kete); *(of cards)* cheza (karata). ~ **one's cards well** *(fig)* tumia nafasi yako vizuri/vibaya. 8 ~ **fair** fuata kanuni/ sheria; fanya kama inavyotakiwa. ~ **hard** cheza kwa bidii. ~ **the ball, not the man** cheza mpira usipige watu; *(fig)* wa mwaminifu na kutenda haki. ~ **the game** fuata sheria za mchezo; *(fig)* -wa mkweli bila upendeleo; fuata

haki. 9 piga chombo/ala ya muziki, fungua chombo cha muziki k.v. santuri ~ *the flute* piga zumari. ~ **(something) back** piga kanda baada ya kuirekodi. ~ **back** n chombo kinachorudisha nyuma kanda iliyorekodiwa; kurudisha nyuma kanda. 10 igiza tamthilia, onyesha maigizo. ~ **the fool** fanya mambo kijinga. ~ **the man** fanya mambo kiume. 11 yumba-yumba, wayawaya, chezacheza. 12 endesha/enda kwa mfululizo. 13 ~ **(something) on/upon something** piga risasi. 14 ~ **a fish** chosha samaki kwenye mshipi. 15 *(special uses)* ~ **down to somebody** zungumza kwa kujishusha (ili mtu asijihisi mnyonge na akuunge mkono). ~ **something down** dhalilisha/dunisha kitu kwa makusudi, punguza umuhimu wake. ~ **somebody in,** ~ **somebody into a place** pigia muziki wakati wa kuingia. ~**into somebody's hands/the hands of somebody** jiingiza/ jiuza/pa faida. ~ **one person off against another** gonganisha/ chonganisha. ~ **(something) off n** mchezo wa marudiano. ~ **on upon (something)** chochea. ~**something out** fikia kikomo/ kilele. **be ~ed out** kwisha; pitwa na wakati. ~**up** cheza kwa nguvu; *(colloq)* wa mtukutu. ~**something up** tukuza; taaradhi. ~ **up to somebody** jipendekeza. ~ **(somebody) up** *(colloq)* pa taabu, taabisha. ~ **with** chezea. ~**er** n 1 mchezaji. 2 *(arch)* mwigizaji. 3 mpigaji kinanda n.k.; rekodiplea, santuri. ~**ful** adj cheshi, -a kucheza, -a mzaha,-purupuru. ~**fully** adv. ~**fulness** n. ~**ing** n. ~ **ing field** n kiwanja cha michezo. ~**let** n tamthilia fupi.

jitiatia. ~ **off** *(colloq)* ondoka. ~ **somebody/something over** angusha, pindua (mtu/kitu); ambaa. ~ **(a boat, etc) off/out** sukuma mbali na ukingo. ~ **somebody through** wezesha kufanikiwa. ~ **something through** fikisha mwisho. ~ **something up** lazimisha kupanda. ~ **up the daisies** *(sl)* zikwa kaburini n 1 msukumo. 2 jitihada. 3 **get somebody the** ~ *(sl)* fukuzwa (kazi). **give somebody the** ~ *(sl)* fukuza (mtu) kazi. 4 lengo la kujiendeleza. 5 **at a** ~ ikibidi/ ikilazimu until it comes to the ~mpaka itakapolazimu.

pusillanimous adj -oga, -a kuogopa

haraka. **pusillanimity** n.

puss, pussy n 1 paka; pusi (*hasa hutumika katika kumwita*). 2 *(vulgar)* kuma, tupu (ya mwanamke). 3 *(colloq)* msichana. ~**foot** vi enda kimya kimya, enda kwa kunyapia.

pustule n chunusi, lengelenge. **pustular** adj.

put vt 1 weka, tia. 2 jiweka ~**one**

put

self/something in/into somebody's hands (ji)kabidhi, (ji)weka mikononi. ~ **somebody in his proper place** shikisha/tia adabu. ~ **oneself in somebody's/somebody else's position** jiweka katika nafasi ya. 3 pachika, tupia, wekea. ~ **the blame on somebody** tupia lawama. ~ **pressure on** himiza sana; lazimisha. ~ **a strain on somebody/something** elemea. 4 athiri maendeleo. ~ **an end to** maliza, ondoa. ~ **an end to ones life** jiua. ~ **the brakes on something** *(fig colloq)* punguza kasi/mwendo. 5 sababisha. ~ **oneself to death** jiua. ~ **somebody to death** ua. ~ **somebody at his ease** tuliza. ~ **somebody to (great) expense** sababisha gharama (kubwa). ~ **somebody to (great) inconvenience** sumbua sana. ~ **somebody to the indignity of doing something** dhalilisha/tweza. ~ **somebody in mind of something** kumbusha. ~ **somebody/something out of his/its misery** tuliza hofu, maumivu, n.k.; *(of animals)* ua. ~ **somebody on (his) oath** apisha. ~ **somebody/ something to the test** pima. ~ **somebody in the wrong** fanya (mtu) aonekane mkosaji. ~ **something right** rekebisha. ~ **somebody**

plaza n uwanda (katika Hispania); *(US)* mahala penye soko/gulio.

plea n 1 *(leg)* maelezo ya mshitakiwa mahakamani. 2 ombi. 3 sababu,

pleach

kisingizio *on the ~ of ill health* kwa sababu ya ugonjwa.

pleach vt suka.

plead vt,vi 1 **~ for/against somebody** wakilisha mtu mahakamani, kiri. **~ guilty/not guilty** kiri/kana kosa. 2 tetea (mahakamani). 3 ~ (**with somebody**) (**for something to do something**) sihi. 4 toa maelezo, jitetea. 5 tetea hoja. **~ings** n *(pl) (leg)* maandishi rasmi ya utetezi. **~ingly** adv.

please vi,vt 1 (*imper*) (*abbr of* **if you**~) tafadhali. 2 pendeza; ridhisha *he is hard to ~* ni vigumu kumpendeza, hapendezeki *be anxious to ~ somebody* wana hamu ya kumpendeza mtu. **~ God** Mungu akipenda, Inshaallah; penda, taka *just as you ~* upendavyo, hiari yako. **as much as you ~** kadiri upendavyo. **if you ~** *(ironic)* tafadhali, kama unaridhika. **pleasing** adj -a kupendeza, -zuri, -tamu, -a anasa. **~d** adj -enye furaha. **pleasingly** adv. **pleasure** n 1 furaha; anasa; starehe; ridhaa. **take~ (doing) something** furahi kufanya kitu *I have much ~ in* ninayo furaha kuu *the ~ is mine* ni furaha yangu *man of ~* mtu mpotevu; fisadi; asherati *sensual ~* furaha za mwili, ashiki. *(compounds)* **~boat** n meli, mashua ya starehe. **~ -ground** n uwanja wa burudani/ starehe. **~ -steamer n** meli ya starehe. **~ -trip** n safari ya starehe. vt **pleasure somebody** *(arch)* furahisha mtu kwa kujamiiana naye. **~loving**/ ~ **-seeking** adj -a kutafuta starehe. 2 ridhaa, utashi. 3 kivutio, kipenda roho, vianisi. **pleasurable** adj -enye kuanisi. **pleasurably** adv.

pleasance n 1 *(arch)* furaha; anasa; eneo la burdani. 2 bustani iliyounganishwa na nyumba. **pleasant** adj anisi, -a kufurahisha. **pleasantly** adv.

pleat n mkunjo, rinda. vt kunja,

fanya/tia marinda, *(see* **plait)**.

right/straight sahihisha. 6 andika, weka alama. 7 **~ something to somebody, ~ it to somebody (that)** pendekeza, ambia. 8 kadiria. **~ a price/value** kadiria bei/thamani. **~ something at** kadiria. 9 tupa. **shot ~** n kutupa tufe. 10 *(with adv particles and preps)* **~ (a ship) about** badilisha welekeo. **~ oneself about** hangaika; sononeka. **~ something about** eneza. **~ something across over** wasilisha. **~ across ideas** elewesha; *(of business)* fanikisha. **~ something across somebody** danganya, laghai. **~ something aside** weka; *(of money)* limbikiza, dunduliza, weka akiba; sahau. **~ something away** weka mahali pake;

put

(*of money*) weka akiba; *(of food)* -la, -nywa mno!; *(give up)* sahau. **~ somebody away** weka kizuizini (agh. katika jela) au hospitali ya vichaa; *(of pets)* ua. **~ back** rudi. **~ something back** rudisha; *(fig)* chelewesha. **~ something by** weka akiba. **~ something down** weka chini; *(of plan)* tua; *(store)* hifadhi; *(of accelerator)* kanyaga; *(of rebellion)* komesha; *(of note)* andika. **~ somebody down** tetemesha; dhalilisha; nyamazisha. **~down n** dhalilisho. **~ somebody down as** hesabu, fikiria. **~ somebody down for** andika jina (katika orodha ya mchango). **~ something/somebody down to** weka kwenye akaunti; dhania kuwa. **~ something forth** toa. **~ something forward in/for something** pendekeza; tanguliza, peleka mbele. **~ somebody forward** pendekeza. **~ in** ingilia. **~ in/into** *(naut)* ingilia, tia nanga. **~ in for something** toa maombi rasmi. **~in for leave** omba likizo. **~ something in** ingiza; toa/leta rasmi, fanya. **~ something in/into something** tumia. **~ in a good word for somebody** semea (ili kutetea). **~ somebody in** ajiri, wajibisha; (*politics*) chagua. **~ off** *(naut)* ondoka. **~ something off** ahirisha; *(of clothes etc)* vua, ondoa. **~ somebody off (something)** ahirisha mpango wa; *(excuses)* kwepa. **~ somebody off** zuia. **~ somebody off his stroke** sitisha. **~ something on** vaa; jifanya; ongeza; *(of show, etc)* panga; simamia; *(of clock)* peleka mbele. **~ somebody on** laghai. **~ on n** ulaghai; *(of hotels)* zidisha bei. **~ it on** jitiatia. **~ money on** weka dau. **~ out** *(naut)* ondoka. **~ something out** zima; *(of bone)* tengua; kopesha pesa kwa riba; *(produce)* zalisha; *(broadcast)* tangaza. **~ one's hand**

plebeian *(also* **pleb)** *(colloq abbr.)* adj

pliers

mchochole n mtu wa hali ya chini.

plebiscite n kura ya maoni.

plectrum n mnyakuo wa gita: chuma kivaliwacho kidoleni kupigia gita.

pled *pp of* **plead**.

pledge n 1 ahadi; dhamana; kiapo *under ~ of secrecy* katika siri, faragha. **take/sign the ~** ahidi kuacha pombe. 2 rehani *lying in ~* kuwa katika rehani *put in ~* weka rehani *take something out of ~* komboa kitu cha rehani. 3 zawadi, ishara; *(fig)* **~ of love** mtoto. 4 kunywa kwa afya/furaha ya. 5 mdhamini. vt 1 weka rehani. 2 apa; apisha; ahidi *~ one's word of honour* jifunga kwa kiapo, weka sharti, diriki, ahidi. 3 -nywa kwa afya ya. 4 **~ oneself** jidhamini, jiwekea dhamana. **~ oneself for somebody** mdhamini mtu.

plenary adj 1 -enye uwezo, -sio na mipaka kamili *~ power* uwezo kamili. 2 *(of meeting)* -a wote. **plenarily** adv. **plenipotentiary** n mjumbe mwenye mamlaka kamili adj -enye mamlaka kamili (kwa niaba ya serikali yake).

plenitude n ukamilifu, wingi.

plenty n **~ (of)** wingi (wa), maridhawa *~ of food* chakula tele. **the horn of ~** hali ya neema. **in ~** kwa wingi *live in ~* ishi katika anasa adv *(colloq)* sana. **plenteous** adj -a wingi, maridhawa. **plenteously** adv. **plentiful** adj -ingi, maridhawa. **plentifully** adv.

pleonasm n utumiaji wa maneno yasiyohitajika. **pleonastic** adj.

plethora n 1 wingi kupita kiasi. 2 ugonjwa wa kuwa na seli damu nyekundu nyingi kupita kiasi. **plethoric** adj.

pliable adj 1 -a kupindika kwa urahisi. 2 *(of mind)* -enye kushawishika kwa urahisi. **pliability** n. **pliancy** n. **pliant** adj. **pliantly** adv.

pliers *(pl)* n **(pair of)** ~ koleo; chamburo.

out toa mkono. **~ one's tongue out** toa ulimi; tusi. **~ somebody out**

putative

sumbua, changanya, fadhaisha. **~ somebody out (of)** fukuza. **~ something through** fanikisha; kamilisha. **~ somebody/something through** unganisha. **~ somebody through something** fanya apitie. **~ somebody through it** pima kwa uangalifu; *(of interrogation)* tesa. **be hard ~ to it to do something** ona ugumu, wia ngumu. **~ something together** unda. **~ ones' heads together** shauriana. **~ up (at)** panga, kaa. **~ up for somebody** simama (katika uchaguzi). **~ something up** inua; *(of building)* jenga; *(of notice)* bandika; *(of rent, etc)* pandisha; *(store)* hifadhi; *(supply)* toa; *(of sword)* futika; *(of hunting)* shtua. **~ something up for auction** peleka mnadani. **a ~ up job** ulaghai, udanganyifu, kazi ya hila. **~ somebody up** karibisha. **~ somebody up for something** pendekeza. **~ somebody up to something** chochea. **~ up with somebody/ something** vumilia, stahimili.

putative adj liodhaniwa ~ *father* baba wa kudhaniwa.

putrefy vt,vi oza; ozesha; vunda. **putrefaction** n. **putrescent** adj -a katika kuoza, -a katika kuvunda. **putrescence** n.

putrid adj 1 -liooza, inayovunda. 2 *(sl)* baya, chafu; -a kutia kinyaa. **putridity** n.

putsch n maasi, jaribio la mapinduzi.

putt vt,vi *(golf)* piga mpira kuelekezea shimoni. **~ing green** n eneo la shimo. **~ing -iron/er** n kigoe (cha gofu). **~ee** n patisi.

putter vt,vi *see* **potter**.

putty n puti. **~-knife** n kisu cha kujazia puti. vt jazia puti.

puzzle n 1 fumbo; kitendawili. 2 mkanganyiko. 3 chemsha bongo. vt,vi kanganya. **~ over something** fikiria sana (jambo fulani). **~ something out** jaribu kupata ufumbuzi wa jambo. **~ment** n utata. **~r** n fumbo.

pygmy n 1 mbilikimo. 2 kibete adj 1 -a

mbilikimo. 2 -a kibete.

pyrex n kioo kigumu kisichovunjika kwenye moto mkali *a ~ bowl* bakuli la kioo kigumu.

pylon[1] n *pl* pajama.

pylon[2] n 1 nguzo ya chuma kiunzi cha

chuma cha kuegemeza nyaya za nguvu ya umeme. 2 mlango (wa hekalu la kimisri). 3 nguzo ya mipaka, nguzo ya pambo.

pyorrhoea n kimenomeno: ugonjwa wa ufizi kutoa usaha.

pyramid n haram, piramidi. **~al** adj.

pyre n kimbwi.

pyrethrum n pareto.

pyrotechnics n *pl* ujuzi wa fataki na baruti; maonyesho ya fataki; *(fig) (irony)* ufasaha. **pyrotechnical** adj.

Pyrrhic adj -a ushindi mgumu. ~

victory n ushindi uliosababisha hasara kubwa.

python n chatu.

pyx n *(rel)* kikasha cha kuhifadhia Ekaristi.

Q,q herufi ya kumi na saba ya alfabeti katika Kiingereza.

qua *conj* kama, -kiwa ni, -ilivyo.

quack[1] vt 1 lia (kama bata). 2 bwata, payuka. n mlio (wa bata) **~- ~** n bata (jina litumiwalo na watoto).

quack[2] n bingwatapeli: mtu ajifanyaye mjuzi/mtaalamu (hasa katika tiba). **~ery** n utapeli wa kitaalamu.

quadrangle; quad n 1 pembenne: umbo lenye pande nne na pembe nne k.m. mraba, mstatili. 2 *(court)* behewa kati ya nyumba;

querulous adj lalamishi, -gomvi. **~ ness** n. **~ly** adv.

query n 1 swali. 2 alama ya kuuliza. vt 1 saili, taka maelezo zaidi juu ya jambo. 2 ~ **whether/if** uliza, dadisi. 3 tia/weka alama ya kuuliza.

quest n kutafuta, uchunguzi. **in ~ of** -kitafuta, chunguza. vi tafuta, chunguza.

question n 1 swali *put a ~ to somebody* uliza mtu swali. **~master** n mwenyekiti wa jopo la michezo ya maswali na majibu. **~ time** n kipindi cha maswali bungeni. **~ mark** n alama ya kuuliza. 2 mada, suala. **in ~ -**

uwanja wenye nyumba pande zote.
quadrangular adj.

quadrant n 1 roboduara. 2 chombo cha kupimia pembe za kimo.

quadratic adj 1 -a mraba. 2 *(maths)* **~ equation** n hesabu ya kipawa cha pili.

quadrennial adj -enye kudumu miaka minne, -a miaka minne.

quadrilateral adj -a pembe nne.

quadrillion n 1 *(GB)* milioni kwa

kipawa cha nne. 2 *(US)* milioni kwa kipawa cha tano.

quadroon n suriama wa chotara; mtoto wa chotara.

quadruped n mnyama wa miguu minne. **~al** adj -a miguu minne.

quadruple adj 1 -a sehemu nne. 2

-enye kukubaliwa na pande nne/watu wanne n mara nne. vt zidisha kwa nne.

quadruplet n mmoja kati ya mapacha wanne (waliozaliwa).

quadruplicate adj -lionakiliwa mara nne. **in ~** nakala nne.

quaff*(lit) vt, vi* gugumia; gugumiza. **~er** n.

quagmire n 1 bwawa, kinamasi. 2 *be in a ~* kwama.

quail vt **~ (at/before)** tetema kwa hofu, jikunyata, nywea.

quaint adj -enye kuvutia, -a kupendeza (kwa uzamani/ugeni wake). **~ly** adv.**~ness** n.

quake vt,vi *(of the earth, person, etc)*tetemeka *~ with cold* tetemeka kwa baridi. n *(colloq abbr for)*

quantum

earthquake n tetemeko la ardhi.

nayozungumziwa/jadiliwa. **out of the ~** haiwezekani. **be some/no etc ~ of** -wa/ -tokuwepo na mjadala. **come into ~** jadiliwa; -wa muhimu. **Q~!** swali! hoja! **put the ~** itisha/pigisha kura. 3 upingaji (kadamnasi); uonyeshaji wasiwasi. **beyond (all)/without ~** bila shaka, dhahiri. **call something in ~** saili suala; onyesha wasiwasi juu ya kitu. vt 1 uliza, hoji, saili. 2 **~ (whether/if)** *(doubt)* kuwa na shaka *I ~ whether* nina shaka kwamba *it cannot be ~ed* haiwezi kushukiwa. **~ able** adj -enye shaka, si hakika; tata. **~ably** adv. **~er** n msaili. **~ingly** adv.

questionnaire n hojaji, kidadisi.

queue n 1 foleni. 2 msururu wa magari. 3 msuko wa nywele (wa mkia). vt **~ (up) (for something)** panga foleni; tia shungi.

quibble n kukwepa swala la msingi. vi **~ (over)** jadili mambo yasiyo ya msingi (ili kukwepa swala muhimu). **~r** n. **quibbling** adj.

quick adj 1 -epesi, -a haraka *a ~*

quiet

luncheon mlo mwepesi *in ~succession* kwa haraka, haraka; upesi *be ~* fanya haraka, harakisha; chapuka. **(in) ~ time** kwa mwendo wa kawaida (wa askari). **Q~ March** *interj* (kwa mwendo wa haraka) mbele tembea! **~change actor** n mchezaji abadilishaye nguo haraka. **~ freeze vt** gandisha (chakula) haraka ili ladha isipotee. 2 hodari, -elekevu, -enye akili *~ at figures* -a kipaji cha hesabu. **a ~ wit n** werevu. 3 (*arch*) hai, -zima, -enye uhai *~ with child* -enye mimba. **the ~ and the dead** wazima na wafu. n 1 nyama chini ya ngozi (agh. kucha). **cut somebody to the ~** choma sana moyoni. **~ly** adv upesi, haraka. **~ness** n. **~ change** adj -liobadilika kwa haraka. **~en** *vt, vi* 1 harakisha, ongeza mwendo. 2 chochea, sisimua; sisimka. 3 *(give life to)* huisha, fufua; fufuka. 4 *(of child in womb)* shtuka. **~set** adj -a ua wa miti. **~ie** n jambo lililofanywa kwa haraka. **~-lime** n chokaa isiyolowa maji. **~-lunch/bar** n mkahawa, hoteli ya kujihudumia. **~sand** n mchanga didimizi. **~ sighted** adj -enye macho makali. **~ silver** n 1 zebaki. 2 *(fig)* mabadiliko ya tabia, mwenendo. **~-tempered** adj -a hasira fupi. **~-witted** adj -erevu.

Quaker n 1 mwanachama wa Jamii ya Marafiki; kundi la Wakristo ambalo halipendelei mikutano rasmi na halipendelei ghasia au vita. 2 kitu kitetemekacho/mtu atetemekaye.

qualify vi,vt 1 **~ somebody to do something** stahili; stahilisha, wezesha. **~ for something** stahili kuwa na, weza; ruhusu. 2 **~ somebody (for something/to do something/as something)** wa na/pata sifa, -wa na uwezo. **~ing test** n jaribio la ustahilifu. 3 wekea mipaka; pambanua. 4 *(gram)* vumisha. 5 **~ somebody as** elezea sifia. **qualified** adj 1 -enye sifa zinazostahili. 2 -enye mipaka. **qualifier** n 1 sharti. 2 *(gram)* kivumishi. **qualification** n 1 sifa (itokanayo na mafunzo, mtihani, n.k.), tabia, uwezo. 2 mipaka, kikwazo, sharti *he endorsed the plan without qualification* alikubali mpango bila kikwazo. **qualificatory** adj.

quality n 1 aina; ubora; tabia; jinsi. 2 sifa *a person of good* ~ mtu mwenye sifa, mtoto wa watu *inferior* ~ duni, sifa duni. *marketable* ~ sifa ya kununulika. **qualitative** adj bora, stahilifu.

qualm n 1 shaka, wasiwasi. 2 kigagazi, kichefuchefu.

quandary n utata, shaka; mshangao.

quantify vt pima/eleza kiasi cha. **quantification** n. **quantitative** adj -a kiasi. **quantity** n 1 sifa ya kitu inayoweza kupimwa k.m. ukubwa, uzito, n.k.. 2 kiasi, idadi, wingi. 3 *(often pl)* idadi kubwa. 4 **an unkown quantity** n *(maths)* alama ionyeshayo idadi isiyofahamika; *(fig)* mtu/kitu kisichoweza kutabirika. **quantity surveyor** n mkadiria ujenzi. **bill of quantity** n bili ya makadirio ya ujenzi.

quantum n 1 kiasi, kinachotakiwa. 2 *(Physics)* namba za kwanta. **~ theory** n nadharia ya kwanta (kwamba katika unururishaji nishati ya elektroni hutolewa kwa kiasi maalumu, wala si mfululizo)

quarantine n karantini. vt weka karantini.

quarrel n 1 ugomvi, mzozo **pick a ~ (with somebody)** zusha ugomvi. 2 kisa cha ugomvi. vi **~ (with somebody)** (**about something**) 1

quid[1] n mshuku.

quid[2] n *(GB sl)* pauni ambayo haijavunjwa.

quid pro quo n *(Lat)* malipizo.

quiescent adj -siojongea, -liotulia; -tulivu, nyamavu. **~ly** adv. **quiescence** n.

quiet adj 1 -siojongea, tulivu. 2 -nyamavu/kimya. **be** ~ nyamaza! *become* ~ -wa kimya. 3 *(of colours)* -siong'aa. 4 -liofichika; -a siri. **keep something ~** fanya siri. **on the** ~ kwa siri. n utulivu, kimya, amani. vt,vi *(usually* **~en)** tulia, nyamaa; tuliza. **~ly** adv. **~ness** n. **~ism** n falsafa ya unyenyekevu; usufii. **~ist**

n mnyenyekevu, sufii. **~tude** n *(lit)* utulivu.

quietus n *(formal)* 1 malipo; stakabadhi. 2 *(death)* kifo, mauti *get one's* ~ fariki dunia *give somebody his* ~ ua.

quiff n bwenzi, sunzu, junju.

quill n 1 **(~-feather)** unyoya mkubwa

wa mkia. 2 unyoya wa kuandikia. 3 mwiba wa nungu.

quilt n mfarishi. vt tengeneza mfarishi. **quin** n *(colloq abbr of)* **quintuplet**. **quince** n tunda aina ya pea.

quincentenary n adhimisho la miaka mia tano adj -a miaka mia tano.

quinine n kwinini.

quinquagesima n *(rel)* Jumapili kabla ya Kwaresima.

quinquennial adj -a kila mwaka wa tano; -enye miaka mitano. n adhimisho la miaka mitano mitano. **quinquennium** n *(pl. quinquennia)* kipindi cha miaka mitano.

quinsy n halula.

quintessence n 1 mfano kamili; kiini halisi. 2 sehemu muhimu.

quintet n 1 *(mus)* sauti tano, waimbaji watano (watu watano wakiimba pamoja). 2 kikundi

gombana. 2 ~ **with** -tokubaliana, -toafikiana; lalamikia. **~some** adj gomvi. **~someness** n ugomvi, ubishi.

quarry[1] n 1 windo, mnyama (ndege)

awindwaye *become the ~ of* -wa mawindo ya.

quarry[2] n 1 machimbo. 2 karakana ya mawe. vt chimba, chimbua; vunja mawe n.k.. **~man** n mvunja/ mchimba/mpasua mawe.

quart n kwati, kisaga. **try to put a ~ into a pint pot** *(fig)* jaribu kufanya jambo lisilowezekana.

quarter n 1 robo: *a ~ of century* robo karne *a ~ of an hour* robo saa *a ~ of the price* robo ya bei. **a bad ~ of an hour** tukio la muda mfupi lisilopendeza. 2 robo saa *a ~ to eight* saa mbili kasorobo. 3 kwota: kipindi cha miezi mitatu ambapo kodi na malipo mengine hulipwa. 4 *(US)* senti ishirini na tano. 5 mguu na tako (la mnyama k.v. ng'ombe n.k.). 6 upande *from every ~* toka kila upande/kila mahali *nothing will come from this ~* hakuna kitakachotoka huku. 7 mtaa, makazi. **industrial ~** n mtaa wa viwanda. **married ~s** n makazi ya watu waliooa (hasa ya wanajeshi) *take up ~s* pangisha. 8 robo ya mwezi. 9 **at close ~s** karibu, karibu sana. 10 nafasi (hasa wakati wa kupigana) *ask for ~* omba msamaha/huruma. **give ~** samehe, hurumia. 11 *(compounds)* ~ **binding** n jalada la ngozi nyembamba. **~day** n *(of payments)* siku ya robo mwaka. **~-deck** n *(naut)* shetri, sitaha ya nyuma. **~final** n robo fainali. **~ light** n kidirisha cha gari. vt 1 gawa sehemu nne. 2 *(ml)* tafutia malazi. **~master** n 1 *(of a ship)* serehangi;

queer

baharia msimamizi. 2 *(army)* ugavi. ~ **master general** n Afisa Ugavi Mkuu. **~staff** n gongo. **~ly** adj -a mara nne kila mwaka, -a kila mwezi wa tatu adv kwa kila mwezi wa tatu.

quartet n (muziki wa) waimbaji/ wapigaji wanne.

quarto n 1 kwato. ~ **size** n ukubwa wa kwato. 2 kitabu chenye kurasa kadiri ya urefu wa inchi 12 na upana wa inchi 9.

quartz n kwatzi: namna ya jiwe gumu jeupe

cha tano.

quintuplet n 1 moja kati ya tano. 2 **~s** n watoto watano pacha.

quip n stihizai, kejeli, mzaha. vt kejeli. **quire** n kitita, fungu la karatasi (za

kuandikia) ishirini na nne zilizokunjwa na kufanya kurasa nane.

quirk n mazoea/tabia fulani pekee ya mtu/kitu; mabadiliko ya ghafla.

quirt n fimbo yenye mkono mfupi ya kuchapa. vt chapa kwa kutumia fimbo.

quisling n kibaraka, msaliti.

quit vt 1 *(leave)* acha, ondoka, ondosha ~ *hold of something* achilia kitu. **be ~ of** ondolewa ~ *one's office* acha kazi ~ *the army* acha jeshi. 2 *(acquit)* achilia. **~ter** n aachaye kazi kabla haijamalizika adj -lioachiliwa; lioondokana na *we are well ~ of the thief* tumeondokana na mwizi huyo.

quite adv 1 kabisa; hasa, kamwe ~

blind yu kipofu kabisa. ~ **the thing** *(colloq)* kidhaniwacho/kifikiriwacho kuwa ni sahihi. 2 kwa kiasi fulani ~ *a good singer* mwimbaji mzuri kiasi. 3 kweli *they were all ~ happy* kwa hakika wote walifurahi kweli. 4 *(indicating agreement/ understanding)*, sawa, si kitu, sijali.

quits adj -a lipizo sawa (kwa kivita au kwa maudhi). **be ~ (with somebody)** ridhiana, patana, peana sawa. **let's cry ~** tusameheane. **call it ~** acha (ugomvi) *I will be ~* nitalipa kisasi. **quittance** n 1 agizo la msamaha, malipo. 2 msamaha (wa deni). 3 hati ya msamaha (wa deni); stakabadhi, risiti.

quiver[1] vt,vi tetemeka. n mtetemo.

quiver[2] n podo, ziaka. **a ~ full of children** familia kubwa. **have an arrow left in one's ~** -wa na hoja (jambo).

qui vive n *(only in)* **on the ~** -wa macho (na jambo litakalotokea); -wa tayari, -wa na hadhari.

la kung'aa. **~ite** n

quasar n *(astron)* mawimbi/mwanga wa radio ya mbali sana.

quash vt 1 tangua, batilisha, tupilia mbali. 2 *(suppress)* komesha, nyamazisha.

quasi- adj *pref (with noun or adj)* kwa/ kama kiasi fulani.

quatercentenary n sherehe ya miaka mia nne.

quatrain n *(poetry)* tarbia, unne; ubeti wa mistari minne.

quaver vi 1 *(of voice/sound)* tetema, tetemeka. 2 imba/sema kwa sauti ya mtetemo. n sauti ya mtetemo; mtetemeko. **~y** adj -a kutetemeka.

quay n gati, liko, diko, kikwezo. **~age** n ushuru wa gati.

queasy adj *(of food)* 1 -a kuchefua moyo, -a kichefuchefu. 2 *(of the stomach)* -a kuchefuka. 3 *(fig) (of person)* -enye wasiwasi, oga. 4 *(of person)* -enye kuchefuka kwa urahisi. **queasiness** n. **quesily** adv.

queen n 1 malkia. 2 mke wa mfalme. 3 ~ **mother** n mame malkia. **~ant/ bee** malkia wa mchwa/nyuki. **~bee** *(fig)* n mtu mwenye maringo. **beauty ~** n mshindi wa shindano la urembo 4 *(sl)* rambuza. vt **~ it over somebody** tawala kama malkia. **~ly** adv kimalkia.

queer adj 1 -geni, -siokuwa -a kawaida. 2 -enye kusababisha wasiwasi. 3 **in ~ street** *(GB sl)* -enye shida; -enye madeni. 4 *(colloq)* -gonjwa kidogo. 5 *(derog)* -senge; basha. n *(derog) (sl)* rambuza,

quell

msenge. vt *(sl)* haribu, potosha. **~ly** adv. **~ness** n.

quell vt *(poet and rhet)* zima.

quench vt 1 zima; zimisha (moto). 2 *(thirst)* kata (kiu). 3 (*hope*) ondoa, fisha, komesha. 4 poza (chuma) katika maji. **~less** adj -

quixotic adj -enye ukarimu (kupita kiasi). **~ally** adv.

quiz n jaribio la maswali, chemsha

bongo, fumbo, mtihani mdogo. vt 1 uliza maswali (hasa ya mtihani). 2 *(arch)* chokoza, dhihaki adj 1 -tani. 2 chokozi. **~ly** adv.

quoin n kona ya nje ya nyumba;

pembe ya chumba. vt kaza, inua kona za nyumba.

quoit n pete (duara) ya chuma (ya mchezo).

quondam adj -a zamani, -a siku

zilizopita (lakini si sasa).

quorum n akidi.

quota n sehemu ya haki (iliyopasa);

idadi ya kikomo, kiasi (kilichopasa).

quotation n 1 kidondoa. 2 dondoo. **~-mark(s)** n alama za kudondoa (`') au (" ") *put words into ~ marks* weka maneno katika alama za dondoo. **quote** vt 1 **quote (from)** dondoa, tumia maneno ya mtu mwingine. 2 toa maneno kushuhudia. 3 taja. n *(colloq)*

quoth

dondoo. **quotable** adj -a kudondoleka. **quotability** n.

quoth vt *(arch)* asema; alisema; nasema.

quotidian adj *(of fevers)* -a kila siku, -a kawaida. n ~ *fever* homa inayorudia kila siku.

quotient n *(maths)* hisa.

Quran n *see* **Koran**.

siozimika.

quern n kinu (cha mkono) cha kusaga.

R,r n 1 herufi ya kumi na nane katika alfabeti ya Kiingereza. 2 **the three R's (reading, (w)riting and (a)rithmetic K3** kusoma, kuandika na kuhesabu (kama msingi wa elimu).

rabbi n 1 rabi: mwanasheria (wa sheria za Kiyahudi). 2 mwalimu/bwana: neno la heshima litumiwalo na Wayahudi. 3 kiongozi wa dini ya Kiyahudi. **~nate** n 1 ofisi/ muda/kipindi cha urabi. 2 jumuiya yote ya marabi. **~nic(al)** adj -a utaalamu wa dini/ sheria za Kiyahudi.

rabbit n 1 sungura. **~-hole/-burrow** n shimo la sungura pori. **~-hutch** n kijumba cha mbao cha sungura (afugwaye). **~ punch** n pigo la ngumi nyuma ya shingo. **~-warren** n eneo lililojaa mashimo ya sungura pori. 2 *(fig)* sehemu ya njia nyembamba na ya kupindapinda. 3 *(colloq)* mchezaji duni (agh. katika tenisi). vt winda sungura.

rabble[1] n 1 msongamano wa watu; umati wenye zogo. 2 **the** ~ *(contemptuous)* watu duni, wanyonge na wenye kudharauliwa; akina yahe.

rabble[2] n chuma chenye kupinda (upande mmoja) cha kukorogea; chuma kilichoyeyushwa.

rabies n 1 kichaa cha mbwa. **rabid** adj 1 *(of dogs)* -enye kichaa. 2 kali sana; -enye hasira iso na urazini *go* ~ ghadhibika, -wa mkali sana.

race[1] n 1 *(origin)* asili kabisa. 2

(group) jamii. 3 *(ancestry)* mbari. **racial** adj 1 -a jamii; -a mbari *racial discrimination* utenganisho wa kimbari *racial segragation*

ota upya. **~r** n mtu ambaye/kitu ambacho huzaa. **reproducible** adj -a kutengenezeka upya. **reproductive** adj -a uzazi; -a uwezo wa kuzaa (wanyama au mimea). **reproduction** n 1 kuzaa; uzazi. 2 nakala halisi. 3 *(fresh growth)* kuota upya; kitu kinachoota upya.

reproof vt fanya tena kitu (k.m. koti) kisipenyeke maji.

reprove vt **~ somebody (for something)** shutumu, laumu. **reprovingly** adv. **reproof** n 1 lawama, mashutumu. 2 hali ya kuonyesha kulaumu/kushutumu *looks of reproof* uso wa kulaumu/ kushutumu.

reptile n mtambaazi: mnyama wa ngeli ya reptilia. **reptilian** adj -a reptilia, -enye kutambaa.

republic n 1 jamhuri. 2 jamii (ya waandishi n.k.). **~an** adj -a jamhuri. **~an** n 1 mtu apendaye serikali ya jamhuri. 2 *(US)* mwanachama wa *R~an Party*. **~anism** n falsafa/sera ya serikali ya jamhuri.

repudiate vt 1 kana. 2 kataa kukubali/ kukiri. 3 kataa kutimiza wajibu; kataa kulipa ~ *a debt* kataa kulipa deni. **repudiation** n.

repugnant adj 1 -a kuchukiza, -a

kukirihi, -a kutia kinyaa. 2 (*contrary*) kinzani, -a mgongano. **repugnance** n 1 kinyaa. 2 ukinzani, mgongano.

repulse vt 1 rudisha nyuma (maadui); shinda; fukuza. 2 kataa (msaada); fanya mtu asizoee, katisha tamaa kwa kufanyia inadi. n 1 kufukuza/kufukuzwa; kushindwa. 2 kanyo, makatazo *suffer a* ~ rudishwa nyuma (vitani). **repulsion** n 1 kinyaa. 2 kurudishwa nyuma;

ubaguzi wa kimbari. 2 -a ukoo. **racialism** n 1 ukinzani wa kimbari/kijamii. 2 imani kuwa jamii au mbari ya watu fulani ni bora zaidi kuliko nyingine. **racism** n ubaguzi wa kimbari.

race[2] n 1 shindano la mbio *horse* ~ shindano la mbio za farasi *motor* ~ shindano la mbio za magari ~ *track* uwanja wa mbio. **~-card** n ratiba na orodha ya mbio za farasi. **~-course** n uwanja wa mashindano ya mbio za

racy

farasi. **~horse** n farasi wa mashindano. **~-meeting** n siku ya mashindano ya mbio. **~-track** n barabara ya mbio. 2 mkondo wa maji wa kasi. 3 *(lit)* njia ya jua au mwezi; *(fig)* maisha. vt,vi 1 *(with/against somebody)* shindana katika mbio. 2 miliki/ shindanisha farasi wa mbio. 3 kimbiza/endesha mtu/kitu kwa mwendo mkali. **racing** n mashindano ya mbio. **~r** n 1 mtu/farasi/baiskeli inayoshiriki katika mashindano ya mbio. 2 mtu, chombo, n.k. chenye mbio sana.

rack[1] n 1 uchaga/chanja. 2 shubaka la kuwekea mizigo ndani ya gari/basi. 3 chano cha wanyama. 4 chuma au reli yenye meno ambamo meno ya gurudumu huingia.

rack[2] n (*usu.* **the** ~) kitanda cha kutesea. **be on the ~** *(fig)* teseka, -wa katika tabu, dhiki, shida kubwa. vt 1 tesa, kwa kutumia kitanda cha kutesea; *(of disease or of mental agony)* tesa sana *he was ~ed with grief* aliteseka sana kwa huzuni. 2 **~ one's brains** piga bongo, tafakari. 3 nyanyasa (wapangaji nyumba) kwa kuwatoza kodi kubwa. **~ rent** n kodi ya kinyonyaji.

rack[3] n 1 *(lit.)* mawingu madogo

yanayopeperushwa. 2 *(only in)* **~ and ruin** angamia.

racket[1] n 1 *(sing. only)* ghasia, makelele,zahama. 2 utapeli, ulaghai (wa kudanganya ili kupata fedha). 3 jaribio. **stand the ~** kubali lawama, kubali adhabu yako; shinda jaribio. 4 msukosuko/pilikapilika. vi **~(about)** piga kelele; ishi maisha ya pilikapilika. **~eer n** laghai, mlanguzi, tapeli. **~eering** n.

kufukuzwa. 3 *(phys)* hali ya vitu kukimbiana/kutotangamana. **repulsive** adj. 1 -baya, chushi, -a kutia kinyaa, -a kukirihi. 2 -siovutia. **repulsiveness** **n.** **repulsively** adv.

reputation n sifa *of good* ~ -enye sifa

njema *of bad* ~ -enye sifa mbaya *live up to one's* ~ ishi kufuatana na sifa ya mtu. **reputable** adj -a sifa njema, zuri, -a kuheshimika. **reputably** adv. **repute** n sifa *ill repute* sifa mbaya *a specialist of repute* mtaalamu mashuhuri *know somebody by repute* fahamu mtu kwa sifa yake. vt **be reputed as/to be** julikana/sifika kwa (*attrib.*) adj -a kusifika, -a kujulikana, -enye kusemekana *he is reputed to be the father* inasemekana kuwa ndiye baba. **reputedly** adv.

request n ombi, matakwa *by* ~ kwa

maombi *I have a ~ to make* nina ombi. vt ~ **something (from/of somebody); ~ somebody to do something** taka, sihi, omba *may I ~ you* tafadhali ~ *somebody's presence* alika mtu, omba mtu ahudhurie.

requiem n ~ *mass* misa ya wafu.

require vt 1 *(need)* taka, hitaji *whatever is ~d* chochote kitakiwacho. 2 **~ something (of somebody); ~ somebody to do something; ~ that** *(often passive) (formal)* shurutisha, taka kwa nguvu, amrisha, lazimisha. **~ somebody to do something** shurutisha mtu kufanya jambo. **~ment** n mahitaji, matakwa; masharti. **requisite** n. **requisite** (**for**) mahitaji adj -liotakiwa; lazima, -liohitajiwa. **requisition** n hali ya kuhitaji/kutaka/kulazimisha (jambo lifanywe); mahitaji rasmi (ambayo agh huandikwa) *requisition order* hati ya mahitaji. **requisition (for)** vt andika/peleka mahitaji. *requisition somebody's services* taka/hitaji huduma za fulani.

requite vt 1 **~ something/somebody (with something)** (*formal*) lipa. 2 lipiza kisasi. **requital** n.

reredos n *(church-altar)* pambo la ukutani nyuma ya altare.

re-run n *(cinema, TV)* marudio (ya

racket[2] n (*also* **racquet**) 1 raketi. 2 *(pl)* mchezo wa (kutumia) raketi. 3 kiatu cha kutembelea juu ya theluji.

raconteur n mtambaji, mweledi wa

masimulizi.

racquet n *see* **racket**[2].

racy adj 1 *(of speech or writing)*

changamfu, -enye kusisimua. 2 -enye tabia/sifa za namna yake; -enye kuvutia. **~ of the soil** -enye

radar

kuchangamsha; -enye alama za uasili. **racily** adv. **raciness** n.

radar n rada: chombo kitumiwacho na marubani kuonyesha vitu kwenye skrini vitu (k.m. ndege, nchi, n.k.) vinavyokaribia eneo lao.

radiate vt 1 nururisha. 2 **~ from**

ingia na kutoka katika umbo la miali; onyesha. 3 sambaa kama nusuvipenyo. **radiation** n mnururisho. **radiant** adj 1 -enye kupeleka miali ya mwanga; angavu, -a kung'aa, ng'avu. 2 *(of person)* ng'avu, -enye kuonyesha furaha/ upendo. 3 *(Phys)* -liosafirishwa kwa miali *radiant energy* nishati ng'avu. **radiance** n. **radial** adj -enye kuhusu miali au nusu kipenyo; -a miali; -liopangwa kama miali au nusu kipenyo. **radially** adv.

radiator n rejeta.

radical adj 1 -a kiini, -a msingi; -a mzizi. 2 *(politics)* -a siasa kali. n 1 mtu mwenye siasa kali. 2 *(maths)* kipeo; *(chem)* radikali. **~ism** n siasa kali. **~ly** adv kimsingi; sana, kabisa.

radicle n *(bot.)* kitungamizizi.

radio[1] n 1 redio. 2 simu ya upepo. 3 matangazo ya redio. **~link** n matangazo ya redio yanayounganisha sawia watu wa miji tafauti. **~gram**; **~gramophone** n rediogramu. 4 **~ telescope** n darubini inayogundua nyota, sayari, n.k. kwa kutumia mawimbi na mwangi wa redio. **~set** n chombo cha kupatia habari kipindi, filamu, n.k.). vt rudia (filamu/ sinema/kipindi), n.k.

rescind vt *(leg)* tangua, futa, vunja,

batilisha. **rescission** n.

rescript n 1 agizo/tangazo rasmi (hasa litolewalo na mtawala). 2 agizo la Papa.

rescue vt **~ somebody from something/somebody** okoa, saidia *a ~ team* kikosi cha waokoaji. n wokovu, msaada, kuokolewa. come/**go to the ~/to somebody's ~** saidia, okoa mtu. **~r** n mwokozi.

research n utafiti, uchunguzi ~ *work*

kazi za uchunguzi. vi **~** (**into**) chungua, tafiti. **~er** n mchunguzi, mtafiti.

reseat vt 1 toa/pa/kiti kipya ~ *a chair* weka kitako kipya. 2 kaa tena.

resemble vt fanana, landa, shabihi *they ~ each other* wanafanana. **resemblance** n.

resent vt chukia, udhiwa, kasirikia, sonona *he ~s her coming* anachukia kuja kwake. **~ful** adj -enye chuki, enye kero, -a kuudhi. **~fully** adv. **~ment** n uchungu, chuki, maudhi, hasira, mfundo.

reserve vt 1 weka akiba, limbika; ahirisha *the judgement was ~d* hukumu iliahirishwa; 2 setiri; bakiza, saza. 3 weka/shika/chukua nafasi. **all seats ~d** viti vyote vimechukuliwa. **all rights ~d** *(leg)* haki imehifadhiwa. **~d** adj *(person)* kimya, -siyoonyesha hisia kwa urahisi. **~dly** adv. **reservation** n 1 kusita, shaka; ajizi (ya kukubali jambo) *accept something without reservation* pokea kitu kwa moyo mkunjufu *accept a plan with reservation* pokea mpango kwa shaka. 2 *(US)* ardhi iliyohifadhiwa kwa matumizi maalumu *the Indian reservation* ardhi iliyotengwa kwa matumizi ya Wahindi wa Asili. 3 *(esp US)* kuishika/kuchukua/kuweka nafasi agh. ya usafiri. n 1 akiba, limbiko ~ *fund* mfuko wa akiba *a ~ player* mchezaji wa akiba. 2 *(mil)* **the R~** n askari wa akiba (ambao wako nje ya jeshi lakini wanaweza

kuhitajiwa wakati wowote). 3 hali ya kitu kuwekwa kama akiba. 4 hifadhi. **game** ~ n

(katika meli, ndege n.k.).

radio[2] *(pref)* -a miali, -a radiamu. **~-active** adj nururishi, -enye uwezo wa kunururisha. **~-activity** n unururifu, chembe alfa au chembe beta za mnururisho. **~graph** n picha ya eksirei (miale-X). **~grapher** n mtaalamu wa picha za eksirei (miale-X). **~graphy** n fani ya upigaji picha za eksirei (miale-X). **~isotope** n isotopu (redio). **~location** n rada. **~logy** n rediolojia: taaluma inayohusu eksirei (miale-X) na radiamu nyingine. **~logist** n

rage

mtaalamu wa eksirei (miale-X). **~therapy** n tibaredio: matibabu kwa njia ya eksirei. **~therapist** n mtaalamu wa tibaredio. **~copy** n *see* **~logy**. ~ **telephone** n simu ya redio. ~ **telegraph** n simu ya upepo ya redio. ~ **telegram** n telegramu ya redio.

radish n figili.

radium n radiamu.

radius n nusu kipenyo.

raffia n 1 chane (kama za ukindu). 2 *(palm)* mwale, mondo.

raffish adj safihi; -siopendelewa na watu; -enye tabia mbaya. **~ly** adv.

raffle n bahati nasibu. vt **~something (off)** uza (kitu) kwa kutumia bahati nasibu; (pigia) kura kwa fedha.

raft n 1 chelezo. 2 boya. vt,vi safirisha kwa chelezo. **~er; ~sman** n mtu anayesafirisha magogo/mbao kwa chelezo.

rafter[1] n kombamoyo, pao. **~ed** adj

-enye kujengwa kwa kombamoyo/ pao.

rafter[2] n *see* **raftsman**

rag[1] n 1 kitambaa (cha kusafisha). 2 tambara. **the ~ trade** n *(sl)* biashara ya kutengeneza na kuuza nguo. 3 kitu kilichochakaa; mabaki ya kitu. **~-bag** n mfuko wa matambara; mchanganyiko wa vitu; *(sl)* mtu aliyevaa ovyo. 4 matambara ya kutengenezea karatasi. 5 *(used contemptuously)* gazeti. **~amuffin** n

mbuga (za hifadhi ya wanyama) *a forest ~* hifadhi ya msitu. 5 kizuizi. 6 haya, kimya *~ of manner* mkimya. **reservist** n askari wa akiba/msaada.

reservoir n 1 hodhi, ziwa, bwawa, tangi la maji. 2 *(fig)* hazina.

reset vt 1 noa upya (msumeno, n.k.). 2

panga upya. 3 *(printing)* seti upya.

resettle vt,vi pa/pata makazi mapya.

reshuffle vt panga upya, badilisha, changanya *~ the personnel* badilisha wafanyakazi ofisini *~ the cabinet* badilisha baraza la mawaziri. n upangaji upya, ubadilishaji.

reside vt 1 **~ (in/at)** ishi, kaa; -wa na nyumba/makao/makazi *~ abroad* ishi ng'ambo. 2 **~ in** (*of power, rights*) -wa mikononi mwa/chini ya. **~nce** n 1 kuishi, kukaa *nce area* eneo la makazi. **in ~nce** (*official*) nyumbani; *(of students)* Chuoni. 2 nyumba. **~ncy** n nyumba ya balozi, makao ya wageni (wa nchi). **~nt** n 1 *(inhabitant)* mwenyeji, mkaaji, mkazi. 2 **R~nt** Balozi adj -a mkazi, -a kukaa, a kuishi. **~nt magistrate** n hakimu mkazi. **~nt physician** n daktari mkazi (katika eneo la hospitali). **~ntial** adj -a kukaa watu, -a makazi *the ~ntial part of the town* eneo la makazi.

residue n mabaki, masalio, masazo,

machicha. **residual** adj -a masazo, **residuary** adj -liobaki, -a mabaki *residuary clause* ibara baki *residuary legatee* muusiwa wa mabaki/masazo.

resign vt,vi 1 ~ (**from**) jiuzulu; jitanibu. 2 **~ somebody/oneself ton somebody/something** toa, weka mtu chini ya madaraka ya fulani. 3 **~ oneself to something/be ~ed to something** kubali bila kulalamika, -wa tayari kukubali, kubali matokeo ya maisha. **~ed** adj. **~edly** adv. **~ation** n 1 kujiuzulu, kuacha kazi, kujitoa. 2 hati ya kujiuzulu. 3 *(submission, acquiescence)* kukubali.

resolve

resile vi nyumbuka, nepa, nesa. **resilience** *(also* **resiliency)** n unyumbukaji, mnepo,

mtu/mtoto mchafu. **~ged** adj 1 (of clothes) -liopasuka, -liotatuka, lioraruka. 2 -sio sawa, -sio kamili. 3 -enye umbo/pande -sio sawa. **~gedness** n. **~gedly** adv.

rag[2] *vt, vi* tania; dhihaki, piga makelele n *(colloq)* makelele yenye fujo; sherehe/maandamano yenye makelele na shamrashamra nyingi. **~day** n siku ya sherehe ya wanafunzi (agh. mara moja kwa mwaka) yenye lengo la kutafuta pesa kwa ajili ya kuwasaidia wenye matatizo.

rage n 1 ghadhabu, kiruu, hasira kali.

raglan

be in/fly into a ~ with something kasirikia sana mtu. 2 tamaa, uchu. **all the ~** shauku kubwa ya kitu. **~ for** kuwa shabiki wa. 3 **be (all) the ~** *(colloq)* tamaniwa sana, shabikiwa sana. vt,vi 1 kasirika sana, ghadhibika, hamaki. 2 *(of storm)* chafuka, sukasuka. 3 *(of disease)* endelea vikali, chaga, -wa kali sana.

raglan n kikoti au sweta isiyo na vipindo kwenye mabega. ~ **sleeve** n mkono shingo.

ragout n mchuzi (wa nyama na mboga za majani).

ragtag n **the** ~ **and bobtail** watu hohehahe, makabwela.

ragtime n *(in the 1920s)* ngoma ya watu weusi Marekani.

raid n 1 shambulio la ghafla la vita.

2 uvamizi wa polisi. 3 shambulio la kupora fedha. vt,vi 1 shambulia. 2 vamia. 3 pora. **~er** n mtu, meli, chombo n.k. kifanyacho mashambulio.

rail[1] n 1 mti/ubao/chuma ambacho ni sehemu ya ua/uzio. 2 ubao/mti/chuma cha kutundikia vitu; reli *go off the ~s (of train)* toka relini; *(fig)* haribika, enda kombo; *(colloq)* pata wazimu. **~ing** n kitalu. **~-car** n kiberenge. **~-fence** n kitalu. **~-head** n mwisho wa reli inayojengwa. **~-road** n *(US)* njia ya reli. vt *US* 1 safirisha mizigo kwa reli. 2 harakisha mtu kukubali kitu; pitisha hoja kwa haraka. 3 peleka mtu gerezani kwa hila. ~ **off/in** zungusha/ zunguka kitalu. **~way** n reli. 2 kuvutwa. **resilient** adj -a kunepa, -a kunyumbuka; *(of persons)* imara/ thabiti; epesi kujirekebisha/kurudia hali ya awali.

resin n utomvu vt tilia/pakaza utomvu. **~ated** -enye ladha ya utomvu; -liojaa utomvu. **~iferous** adj -enye kutoa utomvu. **~ous** adj -enye utomvu.

resist vt 1 pinga, kinza; bisha ~ *arrest* pinga kukamatwa. 2 stahamili, jizuia. 3 kataa kusalimu amri. **~er** n mpingaji, mkinzani. **~less adj** -sioweza kukinzika, -sioweza kukatalika. **~ance (to)** n 1 (uwezo wa) upinzani (k.m. dhidi ya adui) *they cannot overcome the enemy's ance* hawawezi kushinda nguvu ya upinzani wa adui. **~ance movement** n tapo/chama cha upinzani (dhidi ya maadui waliovamia nchi). 2 nguvu kinzi *the boat failed to overcome the ~ance of the wind* boti ilishindwa kukabili nguvu kinzi ya upepo. **line of least ~ance** uelekeo usio na nguvu kinzi kali; *(fig)* njia au mbinu rahisi zaidi. 3 uadui; uhasama. **~ant** adj kinzani, -enye upinzani, kinzi. **~or** n *(phys)* kikinzanishi: sehemu ya saketi inayopitisha umeme kwa shida.

resole vt tia soli mpya (kwenye kiatu).

resolute adj shupavu, imara, thabiti. **ly** adv. **ness** n. **resolution** n 1 hali ya kuwa shupavu/imara/ thabiti. 2 jambo lililoamuliwa, azimio. 3 utatuzi. 4 ahadi, nadhiri; nia, uamuzi (wa mtu, katika kufanya jambo). 5 mchanganuo, mgawo.

resolve vt 1 **~ to do something; ~ that...; ~ on/upon (doing) something** azimu, nuia, kusudia, amua. 2 *(of a committe, public meeting etc)* amua kwa kupiga kura, pitisha. 3 tatua, maliza, komesha (kwa kutoa jawabu). **~ something (into something)** vunja, gawa;

resonance

geuza, geuka kuwa *the Parliament ~d itself into a committee* Bunge liligeuka kuwa Kamati n azma, azimio, nia, kusudi, uthabiti, ushupavu. **~d** adj -lioamriwa, -liokatiwa shauri, -liaozimiwa, -lionuia. **resolvable** adj. **~dly** adv kwa uthabiti.

resonance n mvumo, mwangwi; *(phon)* sauti yenye kuendelea (kwa mtetemo). **resonant**

mfumo wa reli. **~wayman** n mfanyakazi wa reli. **~way-yard** n karakana ya reli. **~way-station** n stesheni ya garimoshi.

rail[2] vi **~(at/against)** *(lit.)* kosoa, karipia, laumu, shutumu. **~ing** n ukosoaji.

raillery n *(liter)* utani.

raiment n *(liter)* nguo, mavazi.

rain n 1 mvua. **long ~s** n masika. **lesser ~s** n vuli. **the ~s** n mvua za mwaka *~ or shine* inyeshe isinyeshe.

raison d'etre

~bow n upinde wa mvua. **~cloud** n ghubari. **~coat** n koti la mvua. **~ drop** n tone la mvua. **~fall** n mvua; kiasi cha mvua. **~ forest** n msitu wa mvua. **~-gauge** n kipimamvua. **~-maker** n mgimbi. **~-proof** adj -siopenya mvua. **~-shadow** n 1 ukame, demani. 2 *(fig)* **~check** tiketi/hundi rubuni; ahadi (ya kufanya tena). ~ vi,vt 1 nya, nyesha. **~ cats and dogs** nyesha kwa wingi. 2 **~ something on/ upon** toa kwa wingi. 3 tiririka *the tears ~ed down her cheek* machozi yalim-tiririka. **~y** adj -enye mvua nyingi. **save/provide/put away/keep something for a ~y day** weka akiba kwa siku za shida.

raise n nyongeza (ya mshahara n.k.). vt 1 inua, pandisha, kweza *~ in pay* pandisha mshahara. **~ glass to** kunywa (kwa afya ya), takia heri. **~ one's hand** jongea kama utakaye kumpiga mtu. **~ somebody's hopes** pa mtu tumaini. **~ a man to the peerage** teua kuwa lodi. **~ the temperature** ongeza joto; *(fig)* ongeza mvutano, ongeza hali ya wasiwasi (kwa kuhamaki, kugomba, n.k.). **~ one's voice** paaza/pandisha (sauti). 2 inua, nyanyua. **~ somebody from the dead** fufua. 3 sababisha, fanya kutokea. **~ dust/ commotion** *(sl)* sababisha fujo. **~ a laugh** fanya kitu cha kuchekesha. **~ cain/hell the devil/the roof** *(sl)* fanya/anzisha fujo. 4 leta mjadala/ dakizo. **~ a new point** leta mjadala mpya, dakiza. 5 *(crops)* otesha, lima; *(animals)* fuga; *(children)* lea. 6 *(money, loans etc)* pata, kopa, kusanya, changa. **~ an army** andaa jeshi. **~ funds for** changa pesa. 7 ongeza, kuza. **~ an embargo** ondoa vikwazo. **~a siege/blockade** acha uvamizi. 8 *(naut.)* **~ land**

adj 1 *(of voice)* fululizi (kwa mtetemo). 2 *(of room)* -a mwangwi, -a kuvuma. 3 (*of places*) -enye mvumo wa sauti. **resonate** vt,vi vuma, toa mwangwi.

je vi **~ to** 1 kimbilia, ishia, tumia

finally they ~ed to blows mwishowe waliishia kupigana makonde. 2 tembelea mara kwa mara n 1 msaada, kimbilio, tegemeo *the only ~* msaada pekee uliopo. **in the last ~**; **as a last ~** hapana budi; mambo yote mengine yakishindikana. 2 matembezi; mahali (maalum) pa kutembelea kutalii.

resound vt,vi ~ (**with**) 1 vuma na toa

mwangwi; paza sauti. 2 *(of fame)* enea pote, julikana pote; vuma *~ through the country* julikana pote nchini. **~ing** adj 1 -a mvuvumo, -a mwangwi. 2 kubwa sana *a ~ing victory* ushindi mkubwa sana. **~ingly** adv.

resource n 1 njia, nguvu, shauri, mali. 2 *(pl)* mali, rasilimali; uwezo. **natural ~s** mali asili; rasilimali. 3 zana, msaada, nyenzo; kimbilio, tegemeo *open new ~s* tafuta njia mpya. 4 werevu, akili, burudani. **~ful** adj -a akili, elekevu, -erevu, -a hekima. **~fully** adv.

respect n 1 **~** (**for**) heshima, staha,

taadhima. **have ~for somebody** heshimu. 2 ~ (**to**) heshima, kuzingatia, upendeleo. **pay ~ to** zingatia, fikiria; heshimu; (*for persons*) upendeleo. (unaoambatana na ukwasi/hadhi/nasaba). 3 kuhusu. **with ~ to** kuhusu/juu ya. **in this ~** kwa hili/haya *in all ~s* kwa jumla/hali zote. **without ~ to** bila

respond

kujali. 4 *(pl)* **~s** n salamu *my ~s to Joha* nisalimie Joha *pay one's ~s to somebody* zuru/tembelea (kama ishara ya heshima). 5 namna, jinsi ya. **in ~ of** kulingana na, kuhusu. **in some/any/ no ~s** kwa kiasi fulani; kwa namna yoyote, hata kidogo. vt heshimu, stahi, jali, pendelea. **~ oneself** jiheshimu. **~er** n *(only in)* **no ~er of persons** n mtu/kitu kisicho na ubaguzi wowote. **~ing prep** mintaarafu, kuhusu. **~able** adj 1 -a heshima, zuri, nyofu, stahiki. 2 (*moderate*) -a kiasi, -a kadiri. **~ably** adv. **~ability** n maadili, unyofu, heshima. 3 *(ironic use)* -a kushika/kufuata desturi/mila.

ona nchi kavu.

raisin n zabibu kavu.

raison d'etre n *(Fr)* sababu (ya kuwepo kwa kitu).

rake

rake[1] n reki: zana yenye meno itumiwayo kuokotea taka; chombo kitumikacho kuzolea fedha kutoka meza ya kamari. vt 1 sawazisha, palilia au vunjavunja ardhi (kwa reki). 2 pata/chukua ~ *together dead leaves* chakura na kukusanya majani yaliyorundikana ~ *out the fire* toa majivu mekoni. **~ off** n *(sl)* bakshishi, mgawanyo wa faida (usio halali). **~ something in** *(fig)* chuma, pata pesa nyingi. **~ something up** fichua; fufua. 3 ~ *(over/ through) something* tafuta sana katika makaratasi yako habari hiyo muhimu. **~ one's memory** jaribu kukumbuka sana. 4 piga kwa bunduki na mizinga kutoka upande mmoja hadi mwingine.

rake[2] n kijogoo, mfisadi, mwasherati. **rakish** adj 1 -a uasherati, zinifu. 2 kichale, -a madaha, kimadaha.

rake[3] n *(slope) (naut)* hanamu, mwinamo. vt vi enda hanamu. **rakish** adj *(of ship)* -a mjengeko mzuri/ malidadi na -a kuonekana; -enye kasi.

rally[1] vt,vi 1 ungana; unganika; kusanya; kusanyika; anza upya. 2 pata moyo/nguvu; tengenezesha; kusanya tena, rudisha ~ *one's wits* pata nguvu tena. n 1 (kitendo cha) kujikusanya tena; kupata nguvu upya; kupata afua ya ugonjwa. 2 *(in tennis)* kurudishiana mapigo ya mpira kwa muda mrefu (kabla ya mmoja kufunga mwenzake). 3 mkusanyiko mkubwa wa watu (hasa uliokusudia kuamsha nguvu mpya). 4 *(car)* mashindano ya motokaa.

rally[2] vt tania.

ram n 1 kondoo dume (asiyehasiwa). 2 mtambo wa kusukumia/kubomolea. 3 *(of warship)* mdomo wa manowari (uliochongoka na utumiwao kutobolea ubavu wa meli ya adui). vt 1 shindilia, shindika. **~ something down one's throat** gongomeza; mwambie jambo mara nyingi mpaka akubali. 2 *(of a*

~ful adj -stahifu, -a heshima, -a adabu. **~fully** adv.

respective adj 1 -a pekee, -a kulingana na, kuhusiana na. 2 *(relative)* kwa kadiri ya/kwa kila (mhusika) *they returned to their ~ homes* kila moja alirudi kwake. **~ly** adv mtawalia.

respire *(formal) vt,vi* pumua, tanafusi. **respiratory adj** -a pumzi *resperatory diseases* maradhi yanayohusiana na upumuaji. **respiration** n upumuaji, hali ya kutanafusi, mtweto. **respirator** n kipumulio.

respite n 1 **~** (**from**) nafasi ya kupumua, pumziko. 2 kukawiza, kuahirika katika adhabu vt ahirisha, -pa nafasi ~ *a condemned person* ahirisha kunyonga mhukumiwa kwa kitambo.

resplendent adj -zuri, -a kung'aa; -a

sherehe, -a fahari. **~ly** adv. **resplendence; resplendency** n.

respond vi 1 **~** (**to**) (*of church services*) itika; itikia. 2 jibu. 3 **~** (**to**) (*react to*) shawishika, athirika, vutika; ongezeka, kubali, pokea *he always ~s to kindness* kila mara avutika na upole *the plane ~s to the controls* ndege inaendesheka vizuri kwa vyombo vyake. **~ent** n *(leg)* mshitakiwa, mjibu mashtaka; mtetezi (wa tasnifu); mjibu (hojaji n.k.) adj -a kulingana; -a kujibia.

responsibility

response n 1 jibu, itiko *bring no response* toleta jibu lolote. 2 kiitikio, mkarara. **responsive** adj -a kujibu; -a kuitikia; -a kuvutika. **responsiveness** n.

responsibility n madaraka; jukumu; wajibu, dhima *undertake ~ of* chukua madaraka/dhima/wajibu *a position of ~* kazi yenye madaraka *be relieved of one's ~* pokewa/uzuliwa madaraka, vuliwa madaraka. **rensponsible** adj 1 -enye madaraka/wajibu/jukumu/dhima *a responsible office* kazi yenye madaraka mengi *make oneself responsible for* chukua dhamana. 2 *(trustworthy)* -aminifu; -ema. 3 be **responsible for something** wajibika, husika *he is responsible for this mess* ghasia hii

warship) ponda mbavu, piga kwa nguvu. **~rod** n mdeki.

rancid

Ramadan n *(rel)* Ramadhani: mwezi mtukufu (ambapo Waislamu hufunga).

ramble vt 1 enda kutembea/matembezi; *(fig)* semasema (bila mpango). 2 *(of plants)* tambaa. n matembezi, mizunguko *go for a ~* enda matembezini, randa. **~r** n mtu anayerandaranda; mmea mtambaa. **~r rose** n waridi tambaazi. **rambling** adj 1 *(of buildings)* siopangwa sawasawa, -liojengwa ovyo, si kwa taratibu. 2 *(of speech, essay)* -sio na mpangilio mzuri, -enye kuparaganywa paraganywa.

rambunctious adj tundu sana; -enye makelele, -enye fujo; -a maringo/ majivuno.

ramify vi 1 gawanyika katika matawi; zaa matawi. 2 fanya kimia; enea. **ramification** n kipengee (cha kitu kilicho tata).

ramp[1] n 1 mahali penye hanamu, mteremko wa kushukia au kupandia (k.m. hospitalini n.k.). 2 ngazi ya (kushukia au kuingilia) ndege. 3 tuta.

ramp[2] n 1 hila ya kupandisha bei. 2 *(swindle)* madanganyo, ulaghai.

ramp[3] vt ~ *about (usu joc.)* vamia, fanya vurumai; charuka.

rampage n ghasia; ukali. **be go/on the ~** fanya ghasia. vi hamaki, ghadhibika. **~ous** adj.

rampant adj 1 *(of disease, social evils, etc.)* -a kuenea pote, -liotapakaa. 2 *(of animals)* -enye kusimamia miguu ya nyuma tu. 3 *(of plants etc.)* -a kuenea kwa haraka na majani mengi. **rampancy** n.

rampart n 1 boma. 2 *(fig)* ngome; ulinzi.

ramshackle adj -liochakaa, bovubovu;

-a karibu kuvunjika/kuanguka.

ran *pt of* **run**.

ameileta mwenyewe.

rest[1] n 1 pumziko, utulivu, raha; (*sleep*) usingizi *take one's ~* pumzika; lala. **at ~** tulivu; -liokufa. **be laid to ~** zikwa. **come to ~** simama, tua. **set someone's mind/ fears to ~** tuliza mtu. **~-cure** n matibabu ya mapumziko. **~-day** n siku ya mapumziko. **~-home** n makazi ya wazee. **~-house** n nyumba ya mapumziko (kwa wasafiri). 2 **~-room** n (*US*) msala. 3 kiegemeo. 4 kituo. 5 **~ing-place** n mahali pa kupumzikia; kaburi. **~ful** adj -a kutulia/kutuliza, -a kuliwaza. **~fully** adv. **~fulness** n. **~less adj** -siotulia, -enye wahaka. **~lessly** adv. **~lessness** n. vi, *vt* 1 pumzika/ pumzisha, starehe/ starehesha. 2 tulia/tuliza *God ~ his soul in peace* Mwenyezi Mungu amweke mahali pema peponi. 3 **~ something on/upon/ against** egemeza; egemea. **~ on one's oars** acha kupiga makasia kwa muda; *(fig)* pumzika kwa muda. 4 **~ (something) on/upon** tandawaa; tegemea (mtu/kitu); *(of sight)* elekeza na kukazia macho sehemu moja.

rest[2] n **the ~** 1 baki, salio; mwisho. **and (all) the ~ (of it)** na mengine

resurgent

yote. 2 *(pl)* wengine, vingine, nyingine. **for the ~** kuhusu wengine/nyingine/vingine. vi 1 kaa, dumu ~ *assured that I will do what I can* usiwe na mashaka/kaa ukijua kuwa nitafanya kadiri niwezavyo. 2 **~ with** -wa mikononi mwa *it ~s with him* ni juu yake, hiari yake, iko mikononi mwake.

restate vt taja/tamka tena/upya. **~ment** n.

restaurant n mkahawa, hoteli *~-car*

behewa mkahawa.

restrain vt **~** (**from**) zuia, rudisha. **~ed** adj -liozuiwa. **~t** n 1 kizuizi; kuzuia. **be put under ~t** (*esp of a mentally ill person*) wekwa katika hospitali ya vichaa. **without ~t** kwa uhuru; bila kuzuizi. 2 *(of persons) self ~t* kujihini. 3 *(in art, literature)* kutokuwa na mbwembwe.

restrict vt ~ (**to**) zuia, wekea mipaka, tilia amri/sharti, finya *~ed within narrow limits* -liozuiwa katika mipaka finyu *~ed code* sheria finyu; lugha finyu. *~ed area* eneo marufuku

ranch ranchi: shamba la mifugo, (ng'ombe, kondoo, n.k.). vt fuga wanyama. **~er** n.

rancid adj -a mafutaozo, -liooza, kali,

-enye harufu au uonjo wa uozo,

rancour

-liovunda.

rancour n uchungu/machukio/chuki ya muda mrefu sana. **rancorous** adj.

rand n fedha/sarafu ya Afrika ya Kusini.

random n **at ~** bila taratibu maalumu, bila mpango maalumu; kwa kubahatisha adj -sio kuwa na taratibu maalumu, bila kufikiria; -a kubahatisha, -a nasibu, iwezavyo vyovyote.

randy adj 1 -enye ashiki nyingi. 2

(*Scot.*) -a nguvu, jeuri, -enye makelele ya maudhi. **randiness** n.

rang *pt of* **ring**.

range[1] n 1 safu (hasa ya milima); mlolongo wa vitu *~ of mountains* safu ya milima. 2 uwanja wa shabaha. 3 mfiko, mtupo (wa risasi ya mzinga, bunduki) *out of rifle ~* nje ya mtupo wa risasi ya bunduki *at short ~* kwa karibu *at long ~* kwa mbali, baidi *take the ~* piga shabaha. **~-finder** n kitafuta umbali/masafa. 4 umbali ambao mtu anaweza kuona au kusikia, au sauti inakoweza kufika. 5 eneo; kadiri *a wide ~ of prices* bei anuwai *a wide ~ of colours* rangi anuwai *the annual ~ of temperature* kadiri ya vipimo vya joto vya mwaka. 6 *(space)* nafasi. 7 jiko kubwa (lenye oveni, pleti, n.k.). 8 eneo la kuchungia au uwanda wa kuwindia.

range[2] vt,vi 1 *(arrange)* panga. 2 **~ (through/over)** tembea, zunguka, tangatanga, zurura; zungumzia. 3 *(extend)* fikia, enea. 4 *(of guns)* fikia umbali/masafa fulani. **~r** n 1 mhifadhi, mwangalizi wa hifadhi ya msitu na mbuga za wanyama. 2 *(US)* askari polisi mpanda farasi. 3 *(US)* komando.

rank[1] n 1 safu (ya watu au vitu). 2 safu ya askari. **keep/break the ~** -wa/toka katika msitari. 3 **the ~s; the ~ and file; other ~s** n kuingiwa. **~ion** n kizuio, sharti; amri, mipaka. **~ive** adj -zuivu, -a kuzuia. **~ive practices** n (*in industry*) vikwazo katika uzalishaji (k.m. matumizi mabaya ya wafanyakazi, mali ghafi, zana, n.k). **~ively** adv.

restructure vt unda/panga upya.

result n 1 matokeo, athari *the ~s of the war* matokeo ya vita *without ~* bila matokeo. 2 jibu, jawabu. vi 1 **~ (from)** tokana na, sababishwa na. 2 ~ **in** sababisha. 3 ishia. **~ant** adj -a kutokea (pande zote) *~ant vector (math)* vekta tokeo.

resume vt 1 endelea, anza tena, rudia tena *~ one's work* anza kazi tena. 2 twaa/chukua tena *~ one's seat* twaa/kalia kiti tena. **resemption** n.

resumé n ufupisho, muhtasari.

resurface vt 1 sakifu tena. 2 ibuka/tokeza tena.

resurgent adj -liofufuka, -liofufuka tena, -lioamka tena, -lioinuka tena.

resurrect

resurgence n.

resurrect vt,vi 1 fufuka; fufua. 2 ondoa kaburini, fukua, *(colloq)* chimbua. 3 rudisha, anzisha tena (jambo), tumia tena. **~ion** n 1 **the R ~ion** n Ufufuo wa Yesu Kristo. 2 Ufufuko (wa wafu) *the day of ~ion* siku ya kiyama, siku ya kubaathiwa. 3 kufufua, kurudisha (desturi).

resuscitate vt,vi pata fahamu, rudishia fahamu; amsha, chochea. **resuscitation** n.

ret vt lowanisha (ili kulainisha).

retail n rejareja; uchuuzaji adj -a rejareja. vt,vi 1 **~** (**at**) chuuza, uza rejareja. 2 *(circulate)* eneza (uvumi). **~er** n mwuuzaji rejareja.

retain vt 1 zuia; shika, weka. 2 *(hire)*ajiri (hasa wakili). 3 baki na, bakiza *~ somebody's services* bakiza huduma ya mtu. **~er** n 1 *(arch)* mtumishi (wa mtu mwenye cheo kikubwa/wa nyumbani) wa siku nyingi. 2

askari wa kawaida *he has risen from the ~s* amepandishwa cheo na kuwa ofisa. **be reduced to the ~s** fanywa askari

rap

wa kawaida. *(US)* **the ~ing officer** n ofisa mwenye cheo cha juu aliyepo. 4 cheo, kiwango, daraja, tabaka *high ~* cheo kikubwa, daraja bora *he was promoted to the ~ of sergeant* alipandishwa cheo cha usajini. **pull ~s on somebody** tumia cheo/madaraka (juu ya/ kumshinda mtu mwingine). vt,vi 1 weka (katika matabaka, safu, n.k). 2 -wa na cheo, wadhifa, n.k.

rank[2] adj 1 *(of plants)* -enye majani

mengi mno; *(of land)* -lio na magugu mengi. 2 *(strong smelling)* -a kuvunda, -a kunuka. 3 baya kabisa, -a kupita kiasi *a ~ idler* mvivu kabisa *a~ liar* mwongo sana. **~ly** adv. **~ ness** n.

rankle vi endelea kuchoma moyo, tia uchungu; kereketa *~ in somebody's mind* tia mtu uchungu.

ransack vt 1 **~ something (for something/to do something)** pekua, chakura. 2 **~ something (of something)** (*plunder*) nyang'anya, pora.

ransom n fidia/malipo ya kukomboa mateka. **hold one to ~** teka mtu na kudai malipo (ili kumwachia huru). **worth a king's ~** -enye bei/thamani kubwa sana. vt komboa mtu kwa kulipa fedha.

rant vt jigamba kwa maneno (kana kwamba unaigiza mchezo jukwaani), jitapa. n majitapo/majigambo yenye makelele. **~er** n.

rap[1] n 1 *(of sound)* kibao. **give somebody a ~ on the knuckles** *(fig)* karipia. 2 *(colloq)* lawama, madhara. **take the ~ (for something)** laumiwa; adhibiwa bila sababu. 3 *(US) (sl)* mazungumzo, majadiliano. vt,vi 1 bisha, gonga, piga kibao, gota. 2 **~ something out** sema kwa ghafla au kwa ukali. 3 *(US) (sl)* zungumza, jadili.

rap[2] n **not care/give a ~** kutojali kabisa sababu ya zamani isiyo na thamani *(phr) I*

(lawyers' fee) ada ya wakili, ada ya awali. **retention** n kuzuia; kufunga, kuweka; kubakiza. **retentive** adj **retentive** (**of**) -a kushika, -a kufahamu. **he has a retentive memory** ana kumbukumbu nzuri. **retentively** adv. **retentiveness** n.

retake vt chukua/twaa/teka tena; piga (picha) upya/tena. n *(esp. cinema, TV)* onyesho lililopigwa picha tena.

retaliate vi **~** (**against/ on/upon**) lipiza kisasi *~ upon one's enemy* lipiza kisasi kwa maadui. **retaliation** n. **retaliative; retaliatory adj** -a kisasi, -a kulipiza kisasi.

retard vt,vi 1 kawilisha, chelewesha. 2 vunja (punguza) mwendo, rudisha nyuma. 3 dumaa; dumaza, via; viza *mentally ~ed person* mtu aliyevia akili, -a akili taahira. **~ation** n ucheleweshaji, mtindio, udumavu, taahira.

retch vi kokomoa, gooka *the sight makes one ~* kuona kitu (fulani) kunaleta kugooka/kinyaa n ukokomoaji, ugookaji.

retouch

rethink vt,vi fikiri(a) tena/upya.

reticent adj nyamavu, -kimya, -a maneno machache *be ~ on something* -tosema mengi juu ya kitu. **reticence** n unyamavu, ukimya; hali ya kutosema maneno mengi.

reticulate vt gawa/gawanya katika miraba; fanya, panga/kama wavu/ kimia adj -a kimia, -a wavu; -a mtandao. **reticulation** n mpangilio/ mfumo unaofanana na wavu/kimia; mtandao.

reticule n *(arch)* kifuko, kipochi,

kibegi cha mwanamke.

retina n retina: sehemu inayopokea

nuru ndani ya jicho.

retinue n jumla ya watu (wanaoandamana na mkubwa), msafara.

retire vt,vi 1 **~ (from); (to)** jitoa, ondoka. 2 **~ (to bed)** (*formal*) enda kulala *she ~s at 10 o'clock* analala saa nne usiku. 3 *(of an army)*

don't care a ~ sijali kabisa.

rapacious

rapacious adj *(formal)* -enye tamaa

(hasa ya fedha). **~ly** adv. **rapacity** n tamaa ya mali.

rape[1] n 1 uporaji. 2 ubakaji. vt pora. 2 baka. **rapist** n mbakaji. **rapine** n *(liter or rhet)* uporaji.

rape[2] n rapa (aina ya mimea inayooteshwa kwa ajili ya chakula cha kondoo au nguruwe).

rapid adj 1 -epesi; -a kasi, -a haraka.

2 *(of a slope)* -a mteremko mkali. n *(of river)* maporomoko, mkondo wa nguvu. **~ly** adv. **~ity** n.

rapier n upanga mwembamba.

~-thrust *(fig)* jibu la mkato.

rapine n *see* **rape**[1]

rapport n maelewano, mapatano. ~ **(with)** sikilizana na.

rapporteur n mwandishi, katibu (wa

mikutano).

rapprochement n kurejesheana uhusiano/urafiki.

rapscallion n *(old use)* mhuni.

rapt adj 1 -liozama (katika mawazo,

mazungumzo, furaha n.k). 2 *(attention)* makini.

rapture n furaha nyingi kupita kiasi. *(pl)* **be in/go into/be sent into ~s (over/about)** -wa na furaha sana; -wa na shauku. **rapturous** adj -enye furaha (kupita kiasi).

rare[1] adj 1 *(scarce)* adimu. 2 zuri mno! -sio na kifani; -siyo ya kawaida. **~ly** adv 1 mara chache. 2 vizuri kabisa. **~ness** n. **rarity** n uadimifu; tunu *it is a great rarity* ni adimu

rudi; rudisha; jiondoa ~ *an imprest* rudisha masurufu; *(of an army)* rudi nyuma, jiondoa vitani. 4 staafu; ng'atuka; staafisha *the manager was ~d* meneja alistaafishwa. 5 **~ from the world** ingia utawa/usufii, jitenga na mambo ya kilimwengu. **~ into oneself** zama katika mawazo, ishi kipekee n *(army)* ishara ya kurudi nyuma. **~d** adj 1 (aliye) staafu *a ~d officer* ofisa mstaafu/aliyestaafu. 2 -enye kujitenga; pweke, kimya. **retiring** adj -a kujitenga. **~ment** n kustaafu; kujitenga *go into ~ment* staafu, ingia utawani.

retool vt weka vifaa vipya katika kiwanda.

retort[1] vt,vi 1 jibu vikali, rudisha maneno, itika kwa ukali ~ *an argument* jibu hoja. 2 *(rare)* lipiza kisasi, rudishia tendo. n jibu kali.

retort[2] n 1 kigida (chenye shingo ndefu), chombo cha kutoneshea. 2 chombo cha kutakasisha zebaki na kutengenezea gesi.

retouch vt *(of photograph, painting*

etc.) sahihisha; rekebisha kwa

retrace

burashi.

retrace vt 1 fuatilia/fuata nyuma; rudi ulikotoka *he ~d his steps* alifuatilia nyayo zake. 2 rudia mambo yaliyopita.

retract vt,vi 1 futa (usemi, kauli, wazo n.k.). 2 rudisha, rudi *a snail can ~ its horns* konokono anaweza kurudisha ndani pembe zake. **~able** adj -a kuweza kurudi ndani. **~ile** adj 1 -a kurudishika ndani. 2 -a kufumbatika, -a kuweza kurudishwa nyuma. **~ion** n hali ya kurudi nyuma/ndani.

retread vt tia tredi upya. n tairi lililotiwa tredi upya.

retreat vi **~ (from); (to)** kimbia; rudi nyuma. n 1 kurudi nyuma. 2 ishara ya kurudi nyuma *sound the ~* rudisha nyuma askari (kwa kutoa ishara). 3 utoaji wa ishara hiyo *beat a (hasty) ~ (fig)* jiondoa, kimbia, acha kufanya jambo. 4 *(refuge)* kimbilio; mahali pa raha/usalama/ faragha. 5 kujiondoa kwa muda; *(rel)* mfungo *go into ~* funga.

sana.

rare[2] adj bichibichi. **~meat** n nyama mbichimbichi, -sioiva sana.

rarefy vt,vi 1 punguza, (hewa, gesi, n.k). 2 takasa, chuja.

raring adj *(colloq)* -liojaa hamu/uchu.

rascal n mhuni. **~ly** adv.

rase vt *see* **raze**.

rash[1] n vipele; ukurutu.

rash[2] adj pupa, -tokuwa na subira;

-sio na simile. **~ly** adv. **~ness** n.

rasher n kipande cha nyama ya nguruwe cha kubanikwa au kukaangwa (au kilichokaushwa kwa chumvi).

rather

rasp vt,vi 1 **~ something** (**away/off**) kwaruza. 2 *(irritate)* kera, udhi. 3 toa sauti ya bezo n tupa (ya kukwaruzia); sauti ya mkwaruzo.

raspberry n 1 rasiberi: aina ya tunda. 2 *(sl)* sauti ya bezo *give somebody the* ~ beza.

rat n 1 panya. 2 **~ (on somebody)** msaliti. **smell a ~** shuku hila. (**look**) **like a drowned** ~ lowa na nyong'onyea. **the ~ race n** vita vya cheo, hadhi, n.k.. **R~s** n upuuzi!. vt 1 winda (saka) panya. 2 vunja ahadi, saliti. **~ter** n mtu, mbwa au paka akamataye panya. **~ty** adj *(colloq)* -a kuudhi.

ratan n *see* **rattan**.

rat-a-tat n *see* **rat-tat**.

ratchet n *(also* **ratch)** gurudumu la

menomeno. vt fanya menomeno.

rate n 1 **birth/marriage/death**, **etc**~ n kiasi, kima kiasi cha uzazi/ndoa/vifo **accident ~** n kiasi cha ajali. **~ of exchange** n kiasi cha kubadilishana. **the discount ~** n kiasi cha kipunguzi. **bank** ~ n kiasi/kiwango cha riba. 2 mwendo. 3 daraja. 4 **at this/that ~** mambo

retrench vt,vi punguza (gharama), bana matumizi. **~ment** n kubana matumizi.

retribution n rada, adhabu (anayostahili mtu), malipo. **retributive** adj -a kulipa, -a rada, -a kupatiliza, -a kuadhibu. **retributively** adv.

retrieve vt,vi 1 pata tena. 2 rekebisha, hidi. 3 **~ (from)** okoa, rudisha; stawisha. 4 *(of trained dogs)* tafuta na kurudisha. **retrievable** adj -enye kuweza kupatikana tena. **retrieval** n upatikanaji tena. **~r** n mbwa wa msasi.

retro- *pref.* kuelekea nyuma, kinyumenyume, -nyuma.

retroactive adj *(of laws,etc) see* **retrospective**.

retroflex adj 1 -liopindika/-lioelekea

nyuma, akisi. 2 -liobinuka, *(phon.)* -a kubinua ulimi.

retrograde vi rudi chini/nyuma; wa

baya zaidi adj -a kurudi nyuma/chini;

return

-lioelekezwa nyuma.

retrogress vi rudi nyuma; enda kinyumenyume. **~ion** n. **~ive** adj -a kurudi nyuma; -enye kuelekea kurudi nyuma.

retro-rocket n roketi saidizi (ya kupunguza mwendo au kurekebisha njia ya chombo au bomu angani).

retrospect n kuwazia/kukumbuka mambo ya zamani. **in** ~ ona/fikiria ya zamani n hali ya kutazama yaliyopita. **~ive** adj 1 -a kutazama nyuma, -a kuhusu mambo ya nyuma, -liotangulia, -liopita. 2 *(of laws, etc.)* -a kuanzia nyuma. **~ively adv.**

retrousse adj -lioelekezwa juu (hasa

pua), -lioinukia mwishoni.

retroversion n kugeuka nyuma; kuelekezwa nyuma.

yakiendelea hivyo/kwa kiwango hiki. **at any ~** kwa vyovyote vile. 5 **(the) ~s** n kodi, ushuru (wa serikali za mitaa). **~-payer** n mlipa kodi/ushuru. vt 1 **~ (at)** kadiria; tathmini; thamini. 2 **~ something (at)** tathmini kwa ajili ya kodi. 3 **~ somebody as** -pa daraja/cheo. **~able/ratable** adj 1 -liostahili kulipiwa kodi. 2 -enye kutathminika; **ratability/ ~ability n.** **rating** n 1 kukadiria thamani, kiwango cha kodi (ya ajira, ya cheo). 2 daraja. 3 *(navy)* baharia.

rather *adv* 1 *(moderately)* kidogo, kiasi *it is ~ hot* kuna joto kiasi! 2 *(preferably)* afadhali, heri *I would ~ die than be a slave* afadhali kufa kuliko kuwa mtumwa *she ought to have been chosen ~ than Juma*. alipaswa kuchaguliwa badala ya Juma *I would ~ not* nisingependa. 3

ratify

(*colloq GB*) hakika! kabisa! naam! 4 kwa usahihi zaidi.

ratify vt idhinisha; thibitisha; ridhia (kwa kutia sahihi au kutumia njia nyingine iliyo rasmi). **ratification** n idhini; uhakikisho, uthibitisho.

ratio n uwiano.

ratiocination mantiki. **ratiocinate** vi fikiria jambo kwa kutumia mantiki.

ration n 1 posho, mgawo. ~ **card** n kadi ya mgawo/posho. **be on short ~s** punguziwa posho/mgawo. vt 1 wekea kiwango cha mgawo. 2 **~ (out)** gawa kwa kiwango kilichodhibitiwa.

rational adj 1 razini, -a kirazini. 2

-enye kuweza kufikiri kirazini. 3 -a kimantiki. 4 *(maths)* -a uwiano ~ *expression* uonyesho wiano. ~ **number** n namba wiano. **~ly** adv. **~ity** n taamuli, busara, mantiki. **~e** n urazini, sababu ya msingi. **~ism** n falsafa mantiki. **~ist** n mrazini. **~istic** adj. **~ize** vt 1 tazama jambo kimantiki, razini(sha). **~ize ones's fears/behaviour** jipa moyo. 2 *(of industry etc)* panga upya (ili kuzuia ufujaji mali au kuepuka mambo). **~ization** n.

rat-line *(usu pl.) (also* **ratlin)** n kamba ndogo

return vt,vi 1 **~** (**to**); (**from**) rudi, rejea; rudisha. 2 **~ to** rudia (hali ya kwanza) ~ *to dust* rudi mavumbini, -wa mavumbi. 3 *(reply)* jibu, itika ~ *somebody's greeting* jibu salamu. 4 *(repay)* rudisha, lipa. **~ thanks** toa shukurani (k.m. kusali kabla ya kula). **~ed empties** n chupa, kreti, n.k. tupu zilizorudishwa. 5 *(give account of)* toa (hesabu, hukumu, faida, n.k.). 6 *(of constituency)* chagua mbunge/ mwakilishi. **~ing officer** n msimamizi (wa kura). **~able adj** -a kurudishika. n 1 kurudi au kurudishwa, kuja; kwenda; kutoa, kupeleka. **by ~** kwa posta inayofuata. **on sale or ~** kwa kurudishwa iwapo haitauzwa. **point of no ~** -sioweza kurejea au kurejeshwa nyuma tena. **many happy ~s** heri ya sikukuu (ya kuzaliwa). **in ~ (for)** kama malipo (ya). 2 hali ya kwenda au kurudi. **~ ticket** n tikiti ya safari kwenda na kurudi. **~ match** n mchezo wa marudiano. **~ fare** n nauli ya kwenda na kurudi. 3 *(often pl)* faida toka kitegauchumi au biashara. 4 taarifa rasmi (itolewayo kwa kufuata agizo maalumu) *annual ~s* ripoti ya

reunite

mwaka.

reunite vi,vt kutana/kutanisha tena; ungana/unganisha tena; patana/ patanisha, suluhisha. **reunion** n kurudiana, kupatana, kuunganika tena *a family reunion* kukutana kwa familia yote (katika siku maalumu).

rev *(abbr)* **revolution**. ~ *(colloq)* ongeza mwendo wa mzunguko (wa injini).

revalue vt thaminisha upya; ongeza

thamani ya fedha. **revaluation n.**

revamp vt piga jeki, fufua, inua; *(colloq)* tengeneza/fanya upya.

reveal vt **~ (to)** 1 funua, onyesha. 2

gundua (jambo jipya), fichua. **~ed religion** n dini iliyoletwa na Mungu. **revelation** n ufunuo. (*Bible*) *the Book of Revelation* Ufunuo. 2 hali ya kudhihirisha kitu kilichokuwa siri/fumbo; kitu kilichodhihirishwa.

reveille n kizinduzi, tarumbeta (ya kuamsha

za ngazi ya kupandia juu na kuteremkia chini merikebuni.

rattan n (*also* **ratan)** 1 (*of E India*) mhenzirani. 2 mkongojo wa henzirani. 3 ~ *stems (collectively)* chunga ya henzirani.

rat-rat (*also* **rata-tat**) n tata: sauti ya

kugonga.

rattle vt,vi 1 chacharisha, lia kama

kayamba; gongagonga *the wind ~d the windows* upepo uligongesha- gongesha madirisha. 2 **~ away; ~ something off** sema, zungumza kwa harakaharaka bila kufikiria au kwa kuonyesha furaha; bwabwaja. n 1 mgongano; mchachariko; mlio wa kugonganisha vitu (agh. chupa). 2 kayamba, manyanga. 3 mazungumzo ya upesi upesi, ubwataji. 4 ~ *snake* (*Am*) nyoka atoae sauti ya

raven

kuchacharika kwa mkia wake. 5 **(death)** ~ n mkoromo wa mtu anayekufa. 6 **~-brain; ~ pate** n bozibozi, mjinga; domo kaya. **~-trap** n mkweche. **~r** n mtu/kitu kinacho- chacharika (hasa agh. nyoka). **rattling** adj 1 *(sl)* -a haraka, -a kasi; -a hali ya juu, safi kabisa adv *(sl)* sana *a rattling good speech* hotuba safi sana.

raucous adj *(of sounds)* -a kukwaruza; kali ~ *laughter* kicheko cha kukwaruza. **~ly** adv.

ravage vt,vi 1 teketeza, haribu *a house ~d by fire* jumba lilililoteketezwa kwa moto. 2 *(of armies, etc.)* angamiza; nyang'anya mali kwa fujo na ghasia. *(pl)* **~s of** n 1 maangamizi, uharibifu. 2 *(pl)* athari (zinazoleta uharibifu/ madhara) *the ~s of heavy rains* athari/ madhara ya mvua kubwa. **~r** n mwangamizi, mharibifu.

rave vi 1 **~ (at/against/about something)** sema kwa hasira, payapaya. 2 ~ about **somebody/something** sifia sana (bila kufikiri); sema kwa furaha iliyokifu (hata ukaonekana mjinga) (juu ya kitu). 3 **~ it up** *(sl)* -la starehe. **~-up** n sherehe ya kusisimua n 1 *(colloq)* sifa nyingi. 2 *(sl)* sherehe, safari, dansi ya kusisimua. 3 shauku kuu **raving** adj -enye kupayuka, -enye kupayapaya adv

watu, hasa jeshini).

revel vi 1 furahia, shangilia. 2 **~ in**

sherehekea. n sherehe, tamasha, shangwe. **~ler** n mtu asherehekeaye. n shamrashamra; makelele na vifijo vya sherehe.

revenge vt 1 lipiza kisasi. 2 **be ~d on somebody**; **~ oneself on somebody** jilipiza kisasi. n 1 ulipizaji kisasi. **get/take one's** ~; **take ~ on somebody (for something); have/get one's ~ (on somebody) (for something); do something in/out of ~ (for something)** lipiza kisasi. 2 hali ya kulipiza kisasi. 3 *(in sports)* nafasi ya kulipiza kisasi. **give somebody his~; get/take one's ~** -pa mtu nafasi ya kurudia. **~ful** adj. **~fully adv.**

revenue n 1 mapato; maduhuli; *(public)* mapato ya serikali (kwa kodi), ushuru ~ *officer* afisa mapato/ ushuru. 2 vitu mbalimbali vya mapato vikiwa pamoja.

reverberate vt,vi *(of sound,)* 1 fanya mwangwi tena na tena, vumavuma, nguruma, rindima. 2 *(of light)* akisi. **reverberant** adj. **reverberation** n

review

(*pl*) miangwi; *(fig)* athari. r**everberator** n. **reverberatory** adj.

revere vt heshimu sana, stahi sana; -cha, tukuza. **~d** adj 1 mahashumu, -enye kustahili heshima. 2 **the R~nd** mchungaji, padri, mheshimiwa. **~nce** n 1 heshima kuu; uchaji; unyenyekevu. 2 *(arch)* ishara ya kuonyesha unyenyekevu mkubwa/kutoa heshima. **~nt** adj -a kustahi sana. **~ntial** -enye kusababishwa (na) heshima; -ingi -a heshima/staha. **~ntly** adv.

reverie n 1 njozi, ruya. 2 muziki wa

njozi/maliwazo.

revers n pinduo: sehemu ya mbele ya ukosi wa koti iliyo karibu na vifungo.

reverse vt,vi 1 pindua, geuza. **a ~d**

charge n gharama kwa mpigiwa (simu). ~ **arms** *(mil)* mtutu chini. 2 rudi/rudisha nyuma.

kiwendawazimu, kichakaramu. **ravings** n mazungumzo ya kiwendawazimu.

ravel vt,vi 1 *(of knitted or woven things)* fumua; chambua. ~ **out** fumua; chambua; tatua. 2 tatanisha; funganisha, sokota; *(fig)* leta/ sababisha kuchanganyikiwa.

raven[1] n mdege mkubwa mweusi (hufanana na kunguru) adj -enye weusi ung'aao. ~ **locks** n nywele nyeusi.

raven[2] vt 1 paparika ovyo kwa kutafuta chakula. 2 lafua. 3 pora. **~ing** adj -kali, kinyama (kwenye

ravine

chakula); lafi. **~ous** adj 1 -enye njaa kali. 2 -a kulafua, lafi; -enye pupa. **~ously** adv.

ravine n korongo.

ravish vt 1 jaza furaha, furahisha. 2 *(arch or poet)* pora. 3 *(arch)* najisi; baka. **~ing** adj -zuri mno. **~ment** n kupendezwa, kufurahishwa.

raw adj 1 bichi, -siopikwa. 2 ghafi ~ *materials* mali ghafi: vitu vya kufanyizia vitu vingine, k.m. pamba, katani, manyoya, mbata. **in the** ~ ghafi; -siyosafishwa/tengezwa; *(fig)* uchi. **~-hide** n (-liotengenezwa kwa) ngozi ghafi. 3 *(of persons)* -sio na ujuzi/uzoefu *a ~ recruit* askari mpya asiyefundishwa bado, kuruta. 4 *(of weather)* -enye unyevuunyevu; baridi. 5 *(of wounds)* bichi, -enye damu; *(of a place on the flesh)* -liochunika ngozi. **~-boned** adj -enye mfupa mkubwa na nyama kidogo; mifupa mitupu. 6 *(artistically crude)* changa *his literary style is still rather* ~ mtindo wa maandishi yake bado ni mchanga. 7 *(colloq)* kali, -onevu. **a ~ treatment; ~ deal** n uonevu ubichi katika ngozi (agh. ya farasi). **touch somebody on the ~** *(fig)* tonesha, umiza, tonesha hisia za mtu.

ray[1] n 1 mwali, mwonzi; *(fig)* matumaini. **not a ~ of hope** hakuna matumaini. 2 mstari wowote unaotoka kwenye kitovu cha kitu. vi, *vt* toa miali.

ray[2] n taa: aina ya samaki.

3 tangua, batilisha. **reversible** adj -a kupindulika, -a kutumika kuwili. **reversibility n. reversal** n 1 kupindua, upinduaji. 2 hali ya kupindua adj **~ reversal (to/of)** -a kinyume, -a nyuma. **in ~ order** kuanzia mwisho, nyuma mbele. **~ly** adv. n 1 **the ~ of** kinyume. 2 **the ~ (of)** nyuma. 3 kitu cha kurudishia nyuma (k.v. gia ya nyuma). 4 ushinde, mkosi.

revert vi 1 **~ (to)** rudi, rejea, rudia hali ya kwanza. 2 *(leg)* rudi (kwa mwenye mali wa kwanza). **~ible** adj. **reversion** n 1 hali ya kitu kurudi kwa mwenye mali. 2 haki ya kumiliki mali katika mazingira fulani maalumu; kitu kimilikiwacho katika mazingira hayo. 3 hali ya kitu kurejea katika hali yake ya awali (k.m. mimea). **reversionary** adj.

revetment n 1 safu (tabaka, utando) ya

mawe (ya kuzuia, kuimarisha) ukingo. 2 ukuta. **revet** vt imarisha/zuia kwa mawe.

review vt,vi 1 angalia/fikiri/tafakari/ pitia upya *come under* ~ chunguzwa/kaguliwa. 2 kagua rasmi

revile

(majeshi, n.k.). 3 pitia maandishi, chambua, hakiki n 1 kutafakari/ kuangalia upya. 2 ukaguzi (wa majeshi). 3 jarida/gazeti la mambo ya leo. 4 uhakiki; mapitio; muhtasari *the book under* ~ kitabu kinachohakikiwa, n.k. 5 kitendo cha kutafakari jambo (k.m. maisha ya mtu mwenyewe). **~er** n mhakiki.

revile *vt, vi* **~ at/against** tukana, shutumu, laani. **~r** n. **~ment** n.

revise vt 1 fikiria tena; pitia (ili kusahihisha na kufanya bora zaidi). **the R~d Version** nakala ya Biblia iliyofanywa 1870-84 ikiwa ni masahihisho ya tafsiri ya Biblia iliyofanywa 1611. n nakala iliyosahihishwa. 2 *(alter)* geuza, badili, tengeneza. **~r** n msahihishi. **revision** n kurudia masomo (k.m. kabla ya mtihani); masahihisho. **revisionist** n mbadilishaji wa itikadi ya siasa. **revisionism** n.

revive vt,vi 1 fufua; fufuka; huisha. 2 rudisha, anzisha, amsha; anza kutumika tena. **revival** n 1 ufufuaji. 2 uhuishaji, uamshaji, urudishaji (hali ya zamani). **revivalist** n. **revivify** vt

rayon n rayoni: aina ya nguo ya hariri

itengenezwayo kutokana na selulosi.

raze *(also* **rase**) vt bomoa; teketeza, haribu kabisa ~ *to the ground* teketeza.

razor n mashine ya kunyolea. **~ blade** n wembe. **~ back** n (aina ya) nyangumi. **~edge** n 1 makali ya wembe. 2 hali ya hatari. **~ backed adj** -enye mgongo mkali.

razzle *(also* **dazzle)** n **be/go on the ~** *(sl)* chachawa; enda kustarehe.

re[1] prep *(in legal style)* mintarafu; juu

ya; yahusu.

read

re[2] n *(mus)* noti ya pili.

re[3]- *pref*. 1 tena. 2 (fanya) kwa namna nyingine.

reach vt,vi 1 **~ (out) (for)** nyosha mkono *he ~ed (out) (for) the knife* alinyoosha mkono kuchukua kisu; *(fig) he ~ed out for help* aliomba msaada. 2 chukua, patia *please ~that book for me* tafadhali nipatie kitabu hicho. 3 fika, nenda hadi ~ *Tanga* fika Tanga. 4 enea, sambaa, fikia. **as far as the eye can ~** kwa upeo wa macho. 5 **~ me-downs** n *(pl) (sl)* mitumba. n 1 *(sing) (only)* kitendo cha kunyoosha (mkono au kitu); mfiko. 2 uwezo (wa kufikia). **within ~** karibu. **out of; beyond ~** -siyofikika; nje ya uwezo. 3 mwendeleo (hasa wa mto).

react vi 1 **~ to** jibu; onyesha hisia; pokea; furahia *~ed to the article* alijibu makala *the audience ~ed well to the play* hadhira iliufurahia mchezo. 2 **~ on/upon** athiri *acid ~s on metal* asidi huathiri metali. 3 **~ against** pinga, kataa, kacha; geukia. **~ion** n 1 jibu, mjibizo *what was his ~ ion to the news?* alizichukuliaje habari hizo. 2 athari. 3 upingaji mabadiliko/maendeleo; hali ya kurudi nyuma. **~ionary** adj -a kupinga maendeleo. n mpinga maendeleo/mabadiliko/mageuzi. **~ivate** vt fufua. **~or** n. **nuclear ~ or** n tanuri nyuklia; kinu kidhibiti nyuklia; mlundikano wa atomu.

rudishia nguvu/uzima, huisha; amsha. **revivification n.**

revoke vt,vi batilisha, tangua, futa,

kanusha. **revocable** adj -a kufutika, -a kutangulika, -a kubatilika. **revocation** n utanguo, batilisho.

revolt vi,vt 1 **~ (against)** asi. 2 **~ (against/at/from)** chukizwa, nyarafiwa, kirihishwa. 3 kirihi, chusha. n uasi, maasi. **~ing** adj -a kuchukiza, -a karaha. **~ingly** adv kwa namna ya kuchukiza.

revolution n 1 mapinduzi. **~ary** adj -a mapinduzi, -a kimapinduzi *~ary spirit* imani ya kimapinduzi *~ary movement* tapo la kimapinduzi. **~ist** n mwanamapinduzi. 2 mzunguko. **~ize** vt 1 fundisha kanuni za kimapinduzi, fanya mwanamapinduzi. 2 pindua, badili kabisa.

revolve vt,vi 1 **~ (about/ around)**

zunguka; zungusha. 2 *(consider)*

rhubarb

tafakari.

revolver n bastola.

revue n maonyesho (ya ngoma, nyimbo, vichekesho, n.k.).

revulsion n 1 mageuzi ya fikira. 2 ~

(against/from) *(disgust)* machukio, makuruhu.

reward n 1 thawabu, jaza; zawadi,

tuzo. 2 kiokosi, machorombozi, utotole, kiangaza macho. vt **~ somebody (for something)** -pa (mtu) zawadi (kwa..), zawadia, tuza; -pa thawabu *may God ~ you* Mungu akujaze heri.

rewire vt weka/suka/tandaza nyaya upya.

rewrite vt 1 andika upya. 2 ~ *as (ling)* andika/fasiri kama... . n *(colloq)* maandishi yaliyoandikwa tena *(attrb.) a ~ man* msanifu

read vt 1 soma ~ *a news paper* soma gazeti. 2 tamka; soma kwa sauti. 3 soma; jifunza *he is ~ing physics* anasoma fizikia *you had better ~ the subject up* inakubidi ujifunze somo hili. 4 fasili/fafanua ~ *a dream* fasiri/agua ndoto. 5 onekana, toa picha (kama ni zuri) inaposomwa *the play ~s better than it acts* mchezo ni mzuri zaidi kuusoma kuliko kuuona jukwaani. 6 chukulia kuwa ndivyo; fasili *silence mustn't be ~ as consent* kimya kisichukuliwe mara zote kama

readdress

makubaliano. ~ **into** tia chumvi. **~ between the lines** tafuta au gundua maana iliyojificha; fasiri. 7 *(of instruments)* onyesha *what does the clock ~* saa inaonyesha ni saa ngapi? 8 bembeleza usingizi kwa kusoma. 9 *(pp with an adv) well ~* msomi mno n nafasi iliyotumiwa kwa kusoma **~er** n 1 msomaji *he is not much of a ~er* yeye si msomaji sana. *publisher's ~er* msomaji/mpitiaji mswada. 2 *(GB)* profesa mshiriki; kitabu cha kusoma darasani; mfasiri. 3 kitabu cha kiada *supplementary ~er* kitabu cha ziada *he was having a quiet ~er* alikuwa anasoma kwa utulivu. **~ership** n 1 *(GB)* uprofesa-mshiriki. 2 *(of periodical)* wasomaji. **~ing** n 1 usomaji. **~ing glasses** n miwani ya kusomea. **~ing lamp n** taa ya kusomea. **~ing room/library** n chumba cha kusomea/ maktaba. 2 maarifa (hasa ya vitabu) *a man of wide ~ ing* mtu aliyesoma maarifa mengi. 3 kiasi *temperature ~ing was 40 degrees centigrade* hali ya joto ilikuwa nyuzi 40°C. 4 fasili/ufafanuzi *you are ~ing it wrongly* unaifasili vibaya. 5 usomaji wa kutumbuiza. **play-~ing** n ukariri kwa kikundi mchezo ulioandaliwa. 6 *(GB parliament)* mapitio ya mswada kabla ya kupitishwa. 7 maandishi. (*compounds*) **~ing book n** kitabu cha kujifunzia kusoma; kitabu cha kusoma. **~able** adj nayo someka, -enye kusomeka. **~ability** n.

readdress vt badili anwani ya barua.

readjust vt rekebisha tena/upya.

~ment n.

ready adj 1 **~ (for something/to do something)** tayari (kufanya kitu, kutumika) *be ~ to go* kuwa tayari kwenda. **make ~** tayarisha, andaa. 2 -enye haraka *don't be so ~*

maandishi.

rhapsody n 1 maneno ya kuonyesha

furaha/shauku, sifa/maneno ya nderemo. 2 *(music)* tungo isiyokuwa na ulinganifu/isiyofuata kanuni. **rhapsodize** (**about/over/on**) vi sema/andika kwa shauku/furaha, sifia sana, husudu.

rheostat n reostati: kidhibitiumeme.

rhesus n *(North India)* ngedere mdogo mwenye mkia mfupi.

rhetoric n 1 balagha: elimu ya usemaji. 2 *(eloquence)* ufasaha wa kusema. 3 chuku. **~al adj** 1 -enye balagha, -a usemaji, -a ufasaha. 2 *(not serious)* -a kutia madoido tu. **~al question** balagha, swali lisilodai jibu. **~ian** n mgambi, mbalagha.

rheum n *(arch)* majimaji yatokayo machoni au puani k.m. makamasi.

rheumatism n baridi yabisi, ongo, viungo. **rheumatic** adj.

rhinal adj -a pua.

rhinoceros (*abbr* **rhino**) n kifaru.

rhizome n *(bot)* rizomu: shina ukoka (k.m. tangawizi).

rhomb/rhombus n msambamba sawa. **rhomboid** adj.

rhubarb n 1 aina ya mmea ambao majani yake huliwa kama tunda. 2

rhyme; rime

(*colloq*) upuuzi. 3 mabishano.

rhyme; rime n 1 kina *without ~ or reason* bila maana, puuzi. 2 mashairi ya vina *nursery ~* mashairi/beti za watoto. 3 neno lifanyalo kina. 4 matumizi ya vina. *vt, vi* 1 fanya mashairi ya vina. 2 -wa na sauti sawa mwishoni. 3 weka pamoja ili kujenga vina. **~ster** n mshairichapwa.

rhythm n 1 wizani; mfuatano wiano wa mkazo mkali na hafifu wa lafudhi, sauti;

to rush to conclusions usiharakie kufanya mahitimisho; -epesi. 3 -enye kupatikana kwa urahisi *keep your weapon ~ for use* weka silaha yako tayari; karibu. ~ **money** n fedha

realm

(sarafu au noti) iliyotayari kwa matumizi. ~ **reckoner** n kitabu cha mikokotoo muhimu katika mambo kama biashara. 4 -liokwisha tayarishwa. **~made** adj 1 tayari kuvaliwa/kutumika; -a kutungua ~ *made clothes* nguo zilizo tayari kuvaliwa/nguo za kutungua, ntungulie ~ *made answers* majibu yaliyokwisha- tayarishwa; majibu ya papo kwa papo. 2 -siyo na upya. **readily** adv 1 bila kusita, bila wasiwasi. 2 bila shida. **readiness** n 1 hali ya kuwa tayari. 2 ukubalifu, ikibali. 3 wepesi, haraka.

reaffirm vt hakikishia tena, sisitiza tena, dhihirisha jambo.

reafforest *(also* **reforest)** vt panda miti upya, rudisha kuwa msitu. **~ation** n.

reagent n *(chem)* 1 kitendanishi: kitu cha kikemikali kisababishacho au kiletacho utendanaji wa kikemikali. 2 kitu kibainishacho kitu kingine.

real adj 1 halisi ~ *life* maisha halisi *the ~ thing* kitu halisi ~ *number* namba halisi. 2 *(leg)* **~ property/ estate** n mali isiyohamishika. 3 *(US colloq as adv)* sana *I'm ~ sorry* nasikitika sana. **~ly** adv (kwa) kweli. **~ism** n uhalisia. **~ist** n. **~istic** adj -enye uhalisi; -enye kuwezekana; -a kweli. **~istically adv. ~ity** n 1 uhalisi; hakika, hali ya kuwa kweli. **in ~ity** kwa kweli. 2 ukweli. **bring somebody to ~ity** fanya (mtu) aone hali halisi; fanya (mtu) aache ndoto.

realize vt 1 elewa, tambua. 2 fanikisha ~ *one's hopes* fanikisha matumaini. 3 pata (faida, bei). 4 badilisha mali/ hisa kwa fedha. **realizable** adj -a kupatikana; -a kufanyika; -a kuwezekana *it is ~* yaweza kufanyika. **realization** n 1 utambuzi. 2 matunda, matokeo. 3 kitendo cha kubadilisha mali kwa fedha.

realm n 1 *(poet)* ufalme, dola *the laws of the ~* sheria za dola *the persons who are out of the ~* watu walio nje ya milki. 2 uwanja, eneo

mahadhi n.k. (katika usemaji, muziki, dansi, n.k.). 2 mifuatano maalumu ya namna hiyo. **~ical** adj -enye mahadhi (mapigo, mdundo, mwendo) safi.

rib n 1 ubavu. **dig/poke somebody in the ~** tekenya. 2 (*of ship*) taruma. 3 *(of coconut leaf)* ujukuti. 4 *(of leaf)* mshipa, chelewa. vt 1 chana, nyambua. 2 *(US colloq)* kefyakefya, tania; tekenya.

ribald adj pujufu, safihi. n mpujufu,

mwenye mdomo mchafu. **~ry** n mizaha, maneno ya upujufu/usafihi.

riband n *(old use)* **ribbon**.

ribbon n 1 utepe, riboni *white ~* jandani. 2 ugwe matambara. 3 **~ development** n msururu wa majumba sambamba na barabaraba kuu.

rice n *(paddy/unhusk)* mpunga, sena, bungala; *(cooked)* wali; *(burnt layer at the bottom of the pot)* ukoko; *(burnt layer on top of cooked rice)* matandu; *(ground)* ubwabwa; (*husked*) mchele, mashendea. **~ paper** n *(Chinese)* karatasi la sanaa. **~-water** n maji ya mchele.

rich adj 1 tajiri, -kwasi, -enye mali. 2

-a gharama; -a fahari. 3 **~ in** -enye neema, -enye kutoa/kuzaa kwa wingi. 4 *(soil)* -enye rutuba nyingi. 5 *(of colours, sounds)* kali, -enye nguvu. 6 *(of food)* -enye mafuta mengi; -tamu sana, -enye ladha nzuri. 7 *(abundant)* -ingi, tele ~ *in minerals* -enye madini tele. 8 *(colloq)* -a kuanisi *that is ~!* yachekesha sana. **~ly** adv. **~ness** n utajiri. **~es** n *(pl)* 1 mali, utajiri, ukwasi. 2 wingi, neema *amass*

ride

great ~es kusanya mali nyingi.

rick[1] n lundo/kitita cha majani ya ng'ombe, farasi, mbuzi, n.k. (yaliyokatwa na kuhifadhiwa pamoja) ~ *of corn* lundo la mahindi ~ *of hay* kitita cha majani makavu. vt tita, fanya chungu, lundika.

rick[2] vt *see* **wrick**.

the ~s of poetry uwanja wa ushairi.

realtor n *(US)* wakala wa shamba.

ream n bunda la karatasi 480 (au 500 kwa Marekani) *~s and ~s* ingi sana, chungu nzima.

reanimate vt huisha; *(rally)* hamasisha.

reap vt vuna; chuma; *(obtain)* pata, pewa *~ where one has not sown* patafaida/sifa kwa kazi ya mwingine. **sow the wind and ~ the whirlwind** vuna (kibaya) ulichopanda. **~er** n mvunaji. **~ing-hook** n mundu wa kufyekea. **~ing -machine** n mashine ya kuvunia.

reappear vi tokea/tokeza tena. **~ance**

n.

reappraisal n tathmini mpya: kitendo cha kukitazama kitu upya na kukifanyia uamuzi. **reappraise vt** tathmini upya.

rear[1] n 1 nyuma. **bring up the ~** -wa mwisho *take the enemy in the ~* shambulia adui toka nyuma. 2 *(colloq)* matako. 3 **~ admiral** n ofisa wa jeshi la majini chini ya Makamu wa Mkuu wa jeshi la majini. **~ guard** n askari walindao nyuma ya jeshi. **a ~ guard action** n mapigano baina ya jeshi linalorudi nyuma na adui. **~ mirror** n kioo cha kutazamia nyuma (katika gari). **~ most adj** mwisho kabisa. **~wards** adv kwa nyuma, kuelekea nyuma.

rear[2] vt 1 lea, fuga. 2 simamisha,

inua. 3 *(of horse)* simama (kwa miguu ya nyuma). 4 *(of a monument)* jenga.

rearm vt -pa jeshi silaha tena/upya. **~ament** n

rearrange vt panga tena, panga upya. **~ment** n.

reason n 1 *(intellect)* akili; mantiki.

lose one's ~ pata kichaa/wazimu. 2 (*ground*) sababu, kisa; madhumuni. **by ~ of** kwa sababu/madhumuni ya. 3 *(sense)* maana; *(truth)* kweli; *(fairness)* haki; *(right)* adili; urazini. **bring somebody to ~** shawishi mtu

rebuff

rickets n matege, nyongea.

rickety adj dhaifu (hasa katika viungo) *~ old car* mkweche.

rickshaw n riksho.

rid vt **~ of** safisha, ondoa. **be/get ~ of** ondoa, toa; epuka. **~dance** n *(US)* **a good ~dance** afadhali *their departure was a good ~dance* afadhali wameondoka.

riddle[1] n 1 kitendawili; fumbo. 2 mtu/ kitu/jambo/hali ya kushangaza/ kutatanisha.

riddle[2] n *(sieve)* chekecheke, chungio, kung'uto. vt 1 chekecha, chunga; kung'uta. 2 **~ (with)** toboa (k.m. kwa kupiga risasi); chomachoma *~ with bullets* toboa kwa risasi. **be ~d with** jawa na.

ride n *(of a car, bicycle, horseback)* 1 kupanda; usafiri (wa kupanda) *~ a child on one's shoulders* beba mtoto mabegani. **take somebody for a ~** *(colloq)* danganya/laghai mtu. 2 njia ya farasi na watu (hasa ipitayo katika pori). ***vi,vi*** 1 panda/ enda/chukuliwa kwa (farasi, baiskeli, n.k.), endesha. **~ for a fall** endesha kwa fujo; *(fig)* omba maafa, fanya vitendo vinavyoweza kusababisha maafa au kushindwa. 2 shindana katika mbio za farasi/baiskeli. 3 **~ on** panda, kaa kwa kutagaa/kutenganisha miguu kama mpanda farasi. 4 beba mtu mabegani (kwa kuning'iniza miguu yake shingoni). 5 *(of a jockey or other person)* -wa na uzito (fulani wakati wa kupanda farasi). 6 fanya matembezi/mazoezi kwa farasi. **~ to hounds** enda kuwinda mbweha. 7 *(of ground, etc)* -wa katika hali fulani ya kuendesha farasi *the ground rode hard after the frost* uwanja ulikuwa mgumu baada ya jalidi. 8 elea baharini. **~ out a storm** *(of a ship)* toka salama/okoka katika dhoruba. *(fig)* salimika, okoka kutoka kwenye matatizo, shambulio, n.k. **let it ~** *(colloq)* acha jambo liende bila kulijali/kulishughulikia; acha mambo yalivyo. 9 **~ somebody down** fukuza mtu kwa farasi hadi kumfikia; angusha kwa farasi. 10 **~ up** (*of an article of clothing*) ruka. **~able adj**. **ridden** *(pp of* **ride)** *(esp. in compounds)* 1 -liojawa na *ridden by fears* jawa na hofu. 2 -liotawaliwa/sumbuliwa/ nyanyaswa na *priest ridden* wanaonyanyaswa na mapadri *police ridden* wanaonyanyaswa na polisi. **riding-**

aache mambo ya kijinga/kipuuzi. **it stands to ~** imebainika, ni wazi. **do anything within ~** fanya chochote chenye maana (cha kiasi); zindua *there is no ~ in what you say* usemayo hayana msingi/mashiko. **listen to/hear ~** sikiliza ushauri. **~ less** adj sio na akili. vi 1 tumia akili, fikiri, waza. 2 **~ with somebody** toa sababu/hoja (ili kumshawishi mtu). **~ out** fikiri kwa kutumia mantiki. 3 **~ that** toa hoja kwamba. 4 jenga hoja. **lose all ~** kosa akili kabisa. **~able** adj 1 -a akili, -a maana; tayari kusikia hoja. 2 -a kiasi, -a kutosha *beyond ~ able doubt* bila shaka yoyote *~ able excuse* udhuru wa maana. **~ing** n hoja; utoaji hoja; *(intellectual process)* uwazaji wa kimantiki; kufikiri; fikira adj -enye weledi.

reassure vt thibitisha, ondolea shaka/ hofu, -pa moyo, tuliza, poza. **reassurance** n. **reassuring** adj. **reassuringly** adv.

rebate n kipunguo cha bei (kwa sababu ya kulipa fedha tasilimu).

rebel n mwasi. **~lion** n uasi, maasi. vt asi, kataa. **~lious** adj asi, -kaidi. **~ liousness** n. **~liously** adv.

rebind vt jalidi upya.

rebirth n 1 *(rel)* kuzaliwa upya; kuongoka. 2 kufufuka ~ *of socialism* kufufuka kwa usoshalisti. **reborn** adj -liookoka.

rebound vi 1 **~ from** duta, rudi nyuma; rudishwa nyuma. 2 **~ on/upon** rudia *his words ~ed on him* maneno yake yalimrudia. ~ n tendo la kuduta/kurudi nyuma. **on the ~** wakati wa kuduta; *(fig)* mara baada ya kupata tatizo *she married Richard on the ~ (after being rejected by John)* aliolewa na Richard baada ya kukataliwa na John.

rebuff vt hakirisha, puuza; kataa kwa dharau. n ukataaji wa kitu kikatili na kwa dharau; kupuuza, kupuuzwa. **~ to** hakirisha, dhalilisha. **meet with/**

rebuild

suffer a ~ pata jibu kali na la dharau.

rebuild vt jenga tena/upya.

rebuke vt **~ somebody (for something)**

breeches n *pl* suruali za mpanda farasi. **riding-habit** n vazi la kike la kupandia farasi. **riding-light/lamp** n taa ya meli inapotia nanga. **riding master** n mwalimu wa wapandafarasi.

ridge n 1 mgongo, kigongo, utiko. **~ pole** n mtambaapanya wa hema. **~ tile** n kigae cha mgongo wa paa la nyumba. 2 *(of hills)* mgongo wa safu vilima/milima/sehemu ndefu iliyoinuka. 3 mstari wa sehemu iliyoinuka inayotenganisha mito. 4 *(of farming)* tuta.

ridicule vt dhihaki, fanyia mzaha;

kebehi, beza. bezo; mzaha; dhihaka. **hold up to ~** dhihaki. **lay oneself open to ~** jiaibisha, fanya vitendo vya kubezwa/kudharauliwa. **ridiculous** adj.

rife adj *(pred only)* 1 -liotapakaa/enea kote. **be ~** tapakaa. 2 **~ with** -liojawa na/enea.

riff n msemo unaotumika sana katika muziki.

riffle vt,vi 1 changa karata. 2 pindua karatasi upesiupesi. **~ through something** changa, geuza upesiupesi agh. kurasa.

riff-raff n **the ~** wahuni; makabwela; watu wasioheshimika (kutokana na

right

tabia mbaya).

rifle[1] vt chakura, pekua (ili kuiba).

rifle[2] n bunduki; bunduki kubwa

yenye mifuo; *(pl.)* kikosi cha askari wa bunduki. **~-range** n uwanja wa kujifunzia shabaha; mtupo wa risasi. **~-shot** n mtupo wa risasi; mpiga bunduki mwenye shabaha. **~ man** n askari wa kikosi cha bunduki.

rift n 1 ufa, mwatuko, mpasuko. **~-**

valley n bonde la ufa. 2 *(of friends)* ugomvi.

rig[1] vt fanya hila ~ *an election* pata

ushindi katika uchaguzi kwa hila ~ *the market* fanya hila katika ununuzi/uuzaji wa hisa (ili

karipia,

kemea; shutumu, laumu. n karipio, kemeo; onyo; lawama. **rebukingly** adv.

rebus n chemshabongo ya maneno na picha.

rebut vt jibu/pinga hoja; kanusha. **~tal** n.

recalcitrant adj kaidi, -siotii amri. n mkaidi, sugu, kiloo. **recalcitrance** n.

recall vt 1 ~ **somebody (from/to)** ita tena; rudisha. 2 kumbuka. 3 tangua, batilisha. 4 *(poetic) (revive)* fufua. n 1 amri ya kurudi. **beyond/past ~** -sioweza kurudi, -siofanyika tena; -siyobatilika. 2 *(military)* alama (filimbi n.k.); mbiu ya kurudi. 3 uwezo wa kukumbuka.

recant vt,vi acha (wazo/imani uliyokuwa nayo); futa maoni yako (kwa kuona kuwa ni makosa). **~ation** n.

recap[1] *vt,vi,n (colloq abbr)* **recapitulate**.

recap[2] vt *(US)* tengeneza tairi iwe mpya; tia tredi upya.

recapitulate vt rudia kwa muhtasari, eleza tena. **recapitulation** n muhtasari, ufupisho.

recapture vt 1 kamata tena, twaa tena, teka tena. 2 kumbuka (mambo/ uzoefu wa awali).

recast vt 1 mimina katika kalibu tena, subu tena. 2 *(alter)* fanya vingine, fanya upya. 3 *(theatre)* badili wachezaji (waliochaguliwa kucheza mchezo fulani). n kufanyiza upya.

recede vi 1 **(~ from)** rudi nyuma. ~

from view tokomea. 2 -enda hanamu ~ *into the background* fifia. 3 rejesha nyuma (wazo). 4 pungua (k.m. katika thamani).

receive vt 1 pokea, pata ~ *somebody into the Church* pokea mtu awe Mkristo ~ *a good education* pata elimu nzuri ~ *a letter* pata/pokea

rechauffe

barua. **receiving-set** n -redio. 2 pokea (wageni, wajumbe n.k.); kubali/ruhusu. **~d** adj kupata faida isiyo halali).

rig[2] vt,vi 1 ~ **(with) (a ship)** weka/patia (meli) mlingoti/tanga; -wa na vifaa hivyo; -andaa kwenda baharini na vifaa hivyo. 2 ~ **somebody out/in with something** -pa mtu nguo/vifaa vinavyotakiwa; *(colloq)* nguo, mavazi (ya mtu). ~ **something up** unganisha, rekebisha kitu; tengeneza. n 1 *(of a ship)* mpangilio wa mlingoti, tanga, n.k. 2 mtambo, vifaa vilivyowekwa pamoja kwa madhumuni maalumu. **test-~ n** mahali/mtambo wa kujaribia magari. 3 *(colloq)* mtindo wa mavazi; namna mtu aonekanavyo kutokana na mavazi yake. **~ging** n kamba za melini zinazoshikilia tanga na mlingoti. **~ger** n mfunga kamba melini; mwunda ndege.

right[1] adj *(contrasted with wrong)*

1 *(of conduct, etc)* nyofu, adilifu, -ema. 2 -a kweli, sawa, halisi, sahihi. **get something ~** elewa sawasawa. **put/set something ~** rekebisha, sahihisha. **R~ you are!/R~o! R~!** *int* (*colloq*) sawa!/ kabisa! **All ~/Al~** *int*. vema! vizuri sawa! ~ **minded** adj -enye mawazo mazuri/misingi mizuri, -enye akili timamu. 3 -a kufaa, -enye afadhali, -a heri *he is the ~ man for the job* anafaa kwa kazi hii *she is on the ~ side of 40* hajafika miaka arobaini.

right

get on the ~ side of fanya kupendwa/kupendelewa na. 4 **(all)** ~ zima. **not (quite) ~ in the/ one's head** -enye wazimu (kidogo), haziko sawa. **not in one's ~ mind** haziko sawa. ~ **as rain/as a trivet** *(colloq)* mzima, safi kabisa. 5 *(of an angle)* -a pembe mraba. **~ly** adv kwa kweli/ haki, kwa usawa, inavyotakiwa. **~ness**. *n*, *adv* 1 hasa; moja kwa moja. ~ **away/off** mara moja; moja kwa moja. ~ **now** kwa sasa; sasa hivi. ~ **on!** *int (colloq)* sawa! hasa! 2 kwa usahihi *if I remember ~* kama nakumbuka vizuri. **it serves him ~** ni haki yake; inamstahilia. 3 sana; kabisa. **~-down** adj,adv *(more usu* **down ~)** kabisa. n 1 haki, ukweli. **be in the ~** -wa mkweli na mwenye haki. 2 haki *she has no ~* hana haki. **by ~ of** kwa sababu ya, kutokana na. **in one's own ~** kwa haki/uwezo wake mwenyewe. ~ **of way** n haki ya kutumia njia (ya jumuia/umma) *(in road traffic)* haki ya kupita barabarani. **by ~ (s)** kwa kufuata haki.

-liokubaliwa ~ *pronounciation* matamshi yaliyokubaliwa. **receipt** n 1 stakabadhi, risiti. 2 kupokea; upokezi. 3 *(pl) (income)* mapato, uchumi; maduhuli vt andika stakabadhi. **~-book** n kitabu cha risiti, kitabu cha stakabadhi. **receipt -stamp** n muhuri wa stakabadhi. **receivable** adj -a kupokelewa. **~r** n 1 mkono wa simu. 2 mpokeaji **Official R~r** n Mfilisi. 3 mpokeaji *~r of stolen property* mpokeaji wa mali ya wizi. **reception** n 1 mapokezi; kitendo cha kupokea/ kupokewa. **reception desk** n sehemu ya mapokezi ya wageni. **reception clerk** **n** karani mpokea wageni. **receptionist** n mpokea wageni. **reception room** n chumba cha kupokelea wageni/habari. 2 tafrija, karamu. 3 makaribisho, kitendo cha kulaki; mlahaka. 4 upokeaji wa habari za redio; kusikika kwa (habari za) redio. **receptor** n kipokezi, mpokezi. **recipient** n mpokeaji; mwenye kupewa/kupata adj -a kupokea/ kupewa/ kupata.

receptacle n 1 chombo cha kuwekea vitu mf. mfuko, kikapu, kasha, n.k. 2 *(bot)* kikonyo. **receptive** adj sikivu; -epesi kupokea (mawazo, ushauri, n.k.). **receptivity** n.

recent adj -pya, -a siku hizi, -a karibuni. **~ly** adv.

recess n 1 kipindi cha mapumziko. 2 mafichoni, shubaka, kidaka. vt,vi 1 pumzika. 2 weka nyuma. **~ion** n 1 *(comm)* kupungua/kushuka kwa uchumi/mdororo (wa uchumi). 2 kitendo cha kutoweko; kurudi nyuma.**~ional** adj -a mapumziko (ya bunge). **~ional** n *(hymn)* wimbo wa mwisho. **~ive** adj 1 -a kupungua; -a kurudi nyuma; *(bio)* -a selipumbazi.

rechauffe n kiporo kilichopashwa

recherche

moto.

recherche adj *(of meals)* -lotayarishwa kwa uangalifu mno, -a mbwembwe mno.

recidivist n mhalifu sugu. **recidivism** n.

recipe n 1 mapishi; maelezo ya upishi. ~ **book** n kitabu cha mapishi; maelekezo ya kufanya jambo. 2 hati ya dawa. 3 mbinu (ya

human ~s n haki za binadamu. **women's ~s** n haki za wanawake. **stand on/assert one's ~s** tetea haki. 3 *(pl.)* hali halisi. **put/set things ~** rekebisha, nyoosha. **~s and wrongs** ukweli**.** vt tengeneza/ sahihisha/rekebisha kuwa sawa; simamisha (wima) *that fault will ~ itself* tatizo hili litajirekebisha lenyewe. **~ the helm (of ship)** weka katikati; elekeza mbele. **~eous adj** 1 adilifu, -a kutii amri. 2 -enye kukubalika kimaadili, -enye haki. **~ously** adv. **~ousness** n.

right[2] adj *(contrasted with left)* -a kulia; -a kuume. **one's ~ hand/arm** *(fig)* msaidizi mkuu, mwenzi. **~ hand** adj -a bidii/nguvu zote *put one's ~ hand to the work* fanya kazi kwa bidii/nguvu zote. **~-handed** adj *(of a blow, etc)* -a kulia. **~ hander** n anayetumia mkono wa kulia/kuume; *(of a blow, etc)* -a kulia; kofi la mkono wa kulia. **~ turn** geuka

ring

kulia. **~ about turn/face** geuka nyuma kwa kupitia mkono wa kulia adv kwa upande wa kulia. *(mil)* **Eyes ~!** macho kulia!. n 1 (upande wa) kulia, kuume. 2 (*politics, usu* **the**~) mrengo wa kulia: chama/vyama visivyopenda mabadiliko/ vinavyopinga mabadiliko. **~ist** n mwanachama wa chama cha mrengo wa kulia adj -a mrengo wa kulia.

rigid adj 1 -siopindika/kunjika, gumu, imara. 2 *(severe)* gumu; -siobadilika/ badilishwa, -isioshawishika. **~ness** n ugumu, ukavu, uimara; hali ya kutoshawishika vinginevyo. **~ly** adv.

rigmarole n 1 mapayo, upuuzi, porojo. 2 utaratibu wa kuchusha/kutatanisha.

rigour;rigor n 1 ukali/ugumu (wa)

kufuata sheria; msimamo. 2 hali ngumu. **~mortis** n ukakamaaji wa misuli (baada ya kufa). **~ous** adj kali. **~ously** adv.

rile vt *(colloq)* kasirisha, ghadhibisha, kera, udhi *it ~d me* ilinikasirisha.

rill n kijito.

rim n *(of wheel)* rimu; ukingo, mzingo; *(of spectacles)* fremu. **red ~med** adj -enye macho mekundu. vt tia/wekea ukingo/rimu; kuwa

kufanya jambo).

reciprocate vt,vi 1 rudisha, lipa, lipiza (k.m. fadhila, msaada, n.k.). 2 peana, tendeana. 3 *(of parts of machine)* enda mbele na nyuma. **reciprocation** n kutendeana sawa sawa. **reciprocal** adj 1 -a kukubaliana; -a kupeana; -a wao; kwa wao, -a kubadilishana *reciprocal affection*. n upendanaji *reciprocal ~* agreement mapatano ya kukubalina. 2 -a kukubaliana kinyume. 3 *(gram)* -a kutendana/kutendeana.**reciprocally** adv. **reciprocal** n *(maths)* kinyume katika kuzidisha. **reciprocity** n kutendana/kutendeana.

recite vt 1 tongoa; ghani. 2 *(repeat by heart)* kariri (sema kimoyomoyo); soma kwa ghaibu; *(narrate)* simulia; nena, toa habari ya; *(publically*) soma mbele ya watu. 3 orodhesha. **~r** n. **recital** n 1 kitendo cha kutongoa; kughani; maonyesho (agh ya muziki). 2 kisa, masimulizi. **recitation** n 1 utongoaji; kughani; mashairi yanayotongolewa. 2 masimulizi. **recitative** n *(mus)* mtindo wa muziki ambao ni mchanganyiko wa kusema na kuimba.

reckless adj -siojali, -zembe ~ *fellow* mtu wa kujiendea, asiyejali mtu ~ *driving* kuendesha bila hadhari. **~ ly** adv. **~ ness** n.

reckon vt,vi 1 hesabu. **~ up** jumlisha. **~ something in** ingiza katika jumla. 2 **~ on (upon)** tegemea. 3 **~ with somebody** shughulikia, lipiza; *(take into account)* zingatia, fikiria. 4 **~ somebody/something as/to be; ~ that** dhania; fikiria. **~er** n. **~ing** n

recommend

1 orodha ya madai (hasa ya hoteli). **day of ~ing** siku ya kulipa madeni (ya makosa); kiyama. 2 *(of ship)* kisa.

reclaim vt 1 rudisha katika hali nzuri (k.m. ardhi) *the desert was ~ed by hard work* jangwa lililimika baada ya kudhibitiwa kwa kazi kubwa. 2 dai kitu fulani kirudishwe. 3 *(reform)* ongoa, hidi. **~able** adj. **reclamation** n.

recline vi,vt *(lean on)* tandawaa, jinyoosha.

recluse n mtu peke (ajitengaye na wenzake); rimu ya kitu.

rime[1] jalidi vt gandisha. **rimy** adj.

rime[2] n *see* **rhyme.**

rind n ganda, gome, *(of squeezed fruit*) kaka. vt menya.

rinderpest n sotoka (maradhi ya ng'ombe).

ring[1] n 1 pete *nose*-~ hazama *ear*-~

hereni, kipuli *lip*-~ ndonya. **~ finger** n kidole cha pete. 2 kizingo, kipete, kishikizo *key* ~ kishikizo cha funguo ~ *mail*, ~ *armour* ngao ya pete, deraya. 3 duara. **run/ make ~s round somebody** zidi sana kwa kasi, ubora wa kufanya mambo. 4 jamii, kundi, genge la watu wafanyao kazi kwa pamoja kwa manufaa yao *a ~ of thieves* genge la wezi. 5 ulingo *boxing* ~ ulingo wa masumbwi. **~ master** n

ring

kiongozi wa kikundi cha wachezaji (hasa wa sarakasi). 6 uwanja (wa maonyesho ya mifugo). 7 *(compounds)* **~ road** n barabara (inayozunguka nje ya mji). **~-side** n kando ya ulingo. **~worm** n choa, baka, bato. **~-leader** n kiongozi wa waasi/maasi/jambo baya. vt,vi 1 zingira. 2 visha pete. 3 tupa shilingi. 4 *(of a hunted fox)* kimbia kwa kuzunguka. **~let** n 1 msokoto, songo la nywele. 2 pete ndogo. **~ed** adj.

ring[2] vt,vi 1 vuma; lia *the telephone rang* simu ililia. 2 ashiria, leta athari fulani baada ya kusikika, onyesha dalili. **~ true** ashiria ukweli. 3 piga kengele ya tahadhari. **~ (for)** ita kwa kengele. 4 piga/liza (kengele) ~ *the alarm* piga kamsa. **~ the bell** *(colloq)* faulu katika jambo. **~ a bell** leta kumbukumbu kwa mbali. 5 vuvumka, jaa. 6 baki (katika masikio/ kumbukumbu). 7 **~ (with)** *(of the ears)* wangwa *ears are ~ing* masikio yanawangwa. 8 **~ somebody (up)** pigia simu, wasiliana kwa simu. **~ off** maliza mazungumzo ya simu, kata simu. 9 *(of a chime of bells)* tangaza (saa, kipindi, n.k). 10 toa ishara (kwa kupiga kengele, n.k. 11 **~ the changes** *(of church bells)* piga kengele kwa namna mbalimbali; *(fig)* fanya/weka au panga vitu kwa namna mbalimbali. 12 tangaza au sherehekea kuanza au kwisha kwa jambo fulani (kwa kupiga

sufii adj -enye kuishi peke yake.

recognize vt 1 jua; tambua; fahamu, maizi *he ~d the danger of the journey* alitambua kuwa safari ilikuwa ya hatari ~ *a new government* tambua serikali mpya. 2 *(acknowledge)* ungama; kiri, kubali. **recognizably** adv. **recognition** n utambuzi. **alter/change beyond/out of (all) recognition** badilika kabisa mpaka kutotambulika. **recognizable** adj -a kutambulika, -a kufahamika, -a kujulikana *he is no longer recognizable* hatambuliki tena.

recognizance n 1 mdhamana. **enter into ~** (mahakani) dhaminiwa. **on his/her own ~** kwa udhamini wake mwenyewe. 2 dhamana.

recoil vi 1 **~ (from)** rudi nyuma, jivuta nyuma. 2 *(of a gun)* rejea nyuma baada ya kutoka risasi. 3 *(shrink)* nywea; ogopa sana; kwepa, kimbia, sita. 4 **~ on/ upon** rudi. n kurudi nyuma; kurejea.

recollect vt kumbuka *I couldn't ~ him* sikumkumbuka. **~ion** **n** 1 kumbu-kumbu *within my ~ion* kadri ya kumbukumbu zangu *it is outside my ~ion* sikumbuki. 2 jambo lililokumbukwa *have a dim ~ ion of something* kumbuka kwa mbali.

recommence vi anza tena.

recommend vt 1 **~ something (to somebody**) (for **something); ~ somebody; ~somebody (for**

recompense

something/as something) pendekeza, sifia. 2 *(advise)* shauri, nasihi *I have been ~ed to take cafenol* nimeshauriwa kutumia kafino. 3 pendeza *his behaviour does not ~ him* tabia yake haimpendezi. 4 **~ somebody to somebody** kabidhi mtu kwa mtu. **~able** adj. **~ation** n 1 sifa. 2 kupendekeza; pendekezo *on the ~ation of* kwa pendekezo la.

recompense vt jazi. n jaza; fidia.

reconcile vt 1 **somebody (with somebody)** patanisha; suluhisha. 2 **~ something** (**with something**) linganisha. 3 **be ~d to something** kubali kuvumilia; ridhi. **reconcilable** adj. **reconciliation** n upatanisho, suluhisho;

kengele). n 1 sauti au mlio wa kengele (au chuma) ipigwapo. 2 *(sing only)* sauti kubwa na yenye kusikika. 3 kitendo cha kutoa sauti kama kengele. **~er** n mpiga simu/kengele; ala ya kupigia kengele.

rink n kiwanja maalum cha barafu cha kutelezea.

rinse vt 1 **~ something (out)**; **~ something out of something** suuza, osha kwa maji safi; *(the mouth)* sukutua. 2 **~ something down** telemsha (kwa kinywaji). n 1 kusuuza. 2 rangimaji (ya kubadilishia

rise

rangi ya nywele). **rinsing** n.

riot n 1 ghasia, fujo. **the R~ Act** n sheria ya kuzuia fujo *read the R~ Act* soma sheria hii mbele ya wafanya fujo; *(joc)* kemea sana. **run ~** fanya fujo; *(of plants)* tanda haraka sana. 2 makelele, vurugu. 3 *(profusion)* **a ~ (of)** wingi; mvuvumko. 4 **a ~ (of)** kujiachia. 5 jambo linaloleta shauku kubwa, jazba, ghasia ~ *in* furaha. **~er** n mfanya fujo. vi fanyafujo/ghasia. **~ous** adj. **~ously** adv. **~ousness** n.

rip vt 1 pasua; pasuka; raruka; tatuka ~ *open* pasua. **~ something/ somebody off** iba; ibia, ghilibu, tapeli. **~off** n utapeli, wizi. **~-cord** n ugwe wa mwavuli wa kurukia (ambao ukivutwa mwavuli hufyatuka na kujaa hewa). 2 kata kwa msumeno (mti, n.k.) kwa kufuata uelekeo wa nyama zake. **~ saw** **n** msumeno wa kufanyia kazi hii. 3 *(of material)* chana/chanika. 4 endesha upesi; enda kwa kasi. **let things ~** acha kuvidhibiti; acha mambo yaende kwa namna yake. n mpasuko mrefu; mahali palipopasuka. **~-roaring** adj -a makelele, -a ghasia, -a vurumai.

ripe adj 1 *(of fruit)* -lioiva, bivu; *(of grain)* -liokomaa; *(of drink)* -lioiva. 2 -liokomaa/pevuka. 3 **~ for** tayari. **~ly** adv. **~n** vt,vi iva/ivisha; pevuka/pevusha; komaa/komaza. **~ness** n ubivu; upevu; *(perfection)* ukamilifu.

riposte n 1 jibu kali. 2 *(in fencing)* kukinga/kurudishia kwa haraka (baada ya kukwepa upanga). vi toa jibu kali/ hima.

suluhu. **reconciliatory** adj suluhishi, -a kupatanisha.

recondite adj *(of knowledge)* adimu;

gumu.

recondition *n*, vt rekebisha, tengeneza upya (kwa kutia vitu vipya), karabati.

reconnaissance n 1 *(mil)* upelelezi. ~

party n kikosi cha upelelezi. **~ planes** n ndege za upelelezi. 2 uchunguzi/ ukaguzi wa awali.

reconnoitre *(US* **reconnoiter)** *vt*, *vi* peleleza, jasisi, piga reki.

reconstruct vt jenga tena, tengeneza upya. **~ion** n.

record n 1 kumbukumbu, taarifa iliyoandikwa; ushahidi *it is on ~ that* kuna ushahidi kwamba. **put me on ~ as saying that** andika kuwa nimesema. **off the ~** *(colloq)* isiandikwe/isichapwe. 2 sahani ya santuri. **~player** n santuri *gramophone ~* sahani ya santuri. 3 *(of games etc.)* rekodi. **beat/break the** ~ vunja rekodi. ~ **holder** n mshikilia rekodi. 4 sifa *a man with a good ~* mtu mwenye sifa nzuri *his ~ is against him* ana sifa mbaya; sifa yake inamwangusha. **~er** n 1 *(GB)* jaji. 2 kinasa sauti. **tape ~er** n kinasauti. **video tape ~er n** video. 3 mwandishi wa kumbukumbu. 4 filimbi. vt 1 andika. 2 *(of music etc)* rekodi. 3 *(of instrument)* onyesha.

rectify

~ing n kipindi, muziki, harusi (iliyorekodiwa).

recount[1] vt hesabu tena. n kuhesabu

tena (hasa kura ili kuepuka makosa).

recount[2] hadithia, simulia.

recoup vt ~ (**for**) fidia ~ *one's losses* fidia hasara.

recourse n 1 njia (ya kupata msaada). **have ~**

ripple n 1 kiwimbi, lembelembe. 2 mlio wa wimbi. 3 *(of sound)* sauti/ kicheko cha kimawimbi. vt,vi 1 lia kama wimbi. 2 -wa na viwimbi, fanya viwimbi adj.

rip-tide n mkondo mkali.

rise vi **~ (up)** 1 *(of the sun, moon)*

chomoza, tokeza 2 inuka. 3 amka,

risible

toka kitandani. 4 *(from the dead)* fufuka. 5 panda, inukia, enda juu. **the rising generation** n kizazi kinachoinukia. **rising twelve** *(of a person's age)* karibia miaka kumi na miwili. **high ~** adj -enye maghorofa. 6 ongezeka (nguvu). 7 ibuka. 8 onekana juu ya uso wa nchi kwa mbali (k.m. vilima); tokeza. 9 panda cheo/hadhi n.k. 10 **~ to** weza kukabili. **~ to the occasion** weza kukabili hali. 11 *(of slope)* panda. 12 anzia. 13 **~ against** asi. **rising** n maasi. ~ n 1 mwinuko, kilima, kituta. 2 ongezeko (k.m. katika thamani, ukubwa, joto, n.k.). 3 *(lit)* kuchomoza, kutokeza (agh. kwa jua). 4 kuibuka kwa samaki, kuja juu ya maji. **get/take a ~ out of somebody** ginginiza/chokoza/fanyia mzaha hadi kumuudhi. 5 mwanzo, asili. **give ~**

to sababisha, -wa chanzo. **~r** n 1 mwamkaji. **an early ~r n** mwamkaji mapema. 2 sehemu ya wima ya ngazi (inayounganisha vidatu viwili).

risible adj -a kucheka; -a kuchekesha. **risibility** *n*

risk n 1 hatari, mashaka. **run/take ~s/ a ~** fanya mambo ya hatari; bahatisha; thubutu *to succeed you must take ~s* ili ufanikiwe sharti uthubutu. **run/take the ~ of doing something** -wa na dhima, chukua jukumu. **at ~** -enye mashaka. **at the owner's ~** juu ya mtu mwenye mali. **one's own ~** juu yake mwenyewe. 2 *(insurance)* kiasi/thamani ya bima; kiasi ambacho mtu/kitu kimelipiwa bima; mtu au kitu kilicholipiwa bima. vt hatarisha, bahatisha, jasiri *I will ~ it* hasara juu yangu. **~y** adj -enye hatari. **~iness** n hatari, jukumu. **~ily** adv.

to tafuta msaada. 2 msaada; kimbilio.

recover[1] *vt,vi* 1 pata tena (kitu kilichopotea) ~ *consciousness* pata fahamu tena baada ya kuzimia ~ *oneself* jikaza. 2 ~ **(from)** pona, pata nafuu/ashekali/ahueni. **~able** adj -enye kupatikana tena. **~y** n kupata tena; kupata nafuu tena.

recover[2] vt funika tena/upya.

recreant adj -oga; -saliti. n mwoga;

msaliti.

recreate vt buni; sanifu upya; kumbuka. **recreation** n burudani, mapumziko, burudiko. **recreation ground** n kiwanja cha burudani. **recreational** adj -a burudani.

recrimination n shitaka/lawama baada ya shitaka (lililokwishatolewa). **recriminate** vi toa shitaka kufuatia shitaka dhidi yako. ~ **against somebody** lipiza kisasi. **recriminatory** adj *indulge in recriminatories* baki kulaumiana.

recrudescence n kuanza tena, kuzuka tena (vita, matata, ugonjwa).

recruit n *(of army)* kuruta, askari mpya (anayejiunga); *(of a party)* mwanachama mpya. vt 1 *(of military, association, etc)* andikisha. 2 pata kiasi/nafasi ya kutosha. 3 rudisha katika hali ya kawaida. **~ment** n 1 uandikishaji wa askari au wanachama.

rectangle n mstatili. **rectangular** adj -a mstatili.

rectify vt 1 sahihisha; rekebisha. 2 *(chem)* takasa; safisha. 3 *(electr)* badili mkondo. **rectifier** n 1 mtu/kitu kinachorekebisha, sahihisha. **rectification** n *(phys)* kirekebishi.

rectilineal/rectilinear

rectilineal/rectilinear adj -a mstari

ulionyooka; -lio na mistari iliyonyooka.

rectitude n uadilifu; uaminifu; unyofu.

rector n 1 *(church of England)* paroko; mchungaji mkuu. 2 *(of a seminary)* mkuu wa

risque adj -nayoweza kuudhi/ kuaibisha.

rite n kanuni, kaida ya dini; ada, ibada *traditional* ~ tambiko *initiation* ~*s* jando, unyago. **ritual** n 1 kaida za dini, (taratibu za) ibada; tambiko. **rituals** n matambiko. 2 taratibu adj -a

road

kanuni kaida. **ritualism** n. **ritualist** n. **ritualistic** adj.

ritzy adj *(sl)* malidadi.

rival n mshindani; mpinzani adj shindani; pinzani. vt shindana, taka kupita (kushinda); jaribu kuwa sawa na. **~ry** n ushindani.

rive vt,vi chana, pasua, tatua.

river n 1 mto. **sell somebody down the ~** *(fig)* saliti mtu. 2 ~ *head* chanzo; chemchemi. **~-bed** n chini ya mto. ~ **basin** n bonde la mto. ~ **bank** n ukingo wa mto. ~ **side** n kando ya mto. ~ **horse** n kiboko. 3 gharika, mafuriko makubwa (k.m. ya lava ya volkeno); kububujika kwa wingi (k.m. damu), umwagaji mwingi wa damu katika vita. **~-borne** adj (*of trees*) -a mto. **rivulet** n kijito.

rivet n ribiti. vt 1 piga ribiti. 2 kaza. 3 vuta, vutiwa (na kitu). **~er** n mpiga ribiti.

roach; **cock~** n 1 mende, kombamwiko. 2 *(sl)* kishina/kipande cha sigara ya bangi.

road n 1 barabara; njia. **on the** ~ safarini, njiani. **take to the** ~ -wa mzururaji. **rule of the** ~ sheria/ kanuni za kupishana magari/meli, n.k. ~ **safety** n usalama barabarani. 2 *(compounds)* ~ **bed** n jumla ya vifaa k.v. mawe, kokoto, kifusi n.k. vinavyotandazwa katika ujenzi wa barabara. **~-block** n kizuizi barabarani. ~ **book** n kielelezo cha barabara za mji/nchi. **~-hog n** *(colloq)* dereva jahili/mbaya. **~house** n mgahawa wa barabarani, hoteli iliyopo kando ya baraba kuu. ~ **man/ mender** n mtengeneza barabara. ~ **metal** n kokoto za kutengenezea njia/ barabara. ~ **-sense** n akili ya udereva. ~ **show** n maonyesho (yaonyeshwayo na kikundi cha sanaa kinachozunguka sehemu mbalimbali) ~ **side** n pembeni mwa barabara, kando ya barabara. **~stead** n bandari, maelezi,

chuo/shule; gambera. **~y** n nyumba ya paroko/mchungaji mkuu.

rectum n *(bio)* rektamu. **rectal** adj -a rektamu.

recumbent adj *(esp of a person)*

-liolala, -a kulala. **recumbency** n.

recuperate *n, vt,vi* pata/rudisha nguvu tena (baada ya ugonjwa, kuchoka, n.k.). **recuperation** n. **recuperative** adj.

recur vi 1 rudia. 2 **~ to** rejea ~ *to what I said yesterday* rejea maneno niliyosema jana. 3 *(of ideas, events, etc.)* -jia akilini tena. **~rence** n kutokea tena (mara kwa mara); kurudiarudia. **~rent** adj (*of events, fevers, etc*) -a kutokea mara kwa mara, -a kurudiarudia. **~rent expenditure** n matumizi ya kawaida. *(maths)* **~rent series** n mfulululizo wa kurudiarudia.

recurve vt,vi pindia nyuma/chini. **recurvate** adj -liopindia nyuma/ chini.

recusant adj asi; kaidi (agh. Mkatoliki

aliyekataa kujiunga na Waanglikana). **recusancy** n ukaidi.

red adj 1 -ekundu. **see ~** shindwa kujizuia kwa sababu ya hasira au kuonewa. **paint the town ~** *(colloq)* enda kustarehe kwa shangwe na vifijo. **~ carpet** n zulia jekundu (kwa ajili ya wageni wa heshima) ~ *carpet welcome* mapokezi makubwa. 2 *(of Russia)* **R~ Army** n Jeshi la Urusi (wakati wa mapinduzi). 3 *(with compounds)* **R~ bricks n** *(UK)* vyuo vilivyoanzishwa karne ya 19 na baadaye. **~cap** n *(UK)* polisi wa jeshi; (US) mbeba mzigo katika kituo cha reli. **~coat** n askari wa Uingereza. **R~ Cresent** n *(in Muslim countries)* (mwezi mwekundu). **R~ cross** n Msalaba

redeem

Mwekundu: Chama cha Kimataifa cha kuwasaidia waliofikwa na maafa. **~deer** n aina ya swala wapatikanao Ulaya na Asia. **~ensign** (*or colloq* **~duster**) n bendera nyekundu yenye bendera ya Kiingereza pembeni mwake (itumiwayo na meli za wafanyibiashara wa Uingereza). **~flag** n

pa kutia nanga. **~way** n

roam

(sehemu ya) barabara (yanapopita magari); sehemu ya kati ya barabara. 3 njia (apitapo mtu). 4 **~ (to)** *(fig)* njia (ya kuelekea); namna *the ~ to success* njia ya kufanikiwa. **~ster** n gari ndogo iliyo wazi (agh ya watu wawili).

roam vi, *vt* tembeatembea; susurika, tangatanga, zururazurura *go ~ing about* zurura, kata mitaa n.

roan[1] adj *(of animals)* -enye rangi mchanganyiko hususan hudhurungi na nyeupe n farasi/ng'ombe wa rangi mchangayiko.

roan[2] ngozi ya kondoo (itumikayo kujalidia vitabu).

roar n 1 ngurumo, rindimo. vt,vi nguruma, rindima. 2 sema/imba kwa sauti kubwa. 3 ~ **oneself hoarse** pwelewa/kaukiwa na sauti (kwa kuimba au kutoa sauti kubwa/kali). ~ **somebody down** zima. **~ing** adj 1 -a kunguruma, -a kurindima. 2 -a dhoruba. 3 -enye kustawi adv sana. **~ingly** adv.

roast vt,vi 1 choma, banika, oka. 2

pasha joto/moto. 3 weka katika hali ya joto ya namna fulani ~ *oneself in the sun* jianika juani. 4 kemea sana. n 1 nyama iliyobanikwa/okwa; vipande vidogovidogo vilivyokatwa kutoka pande hili. 2 ubanikaji au uchomaji (nyama). **~er** n aina ya jiko la kubanikia nyama; chombo cha kuchomea kahawa/buni; aina ya chakula (k.m kuku) kinachoweza kubanikwa au kuchomwa. **~ed** adj -liyochomwa; -liobanikwa. **~ing** n. **give somebody a good ~ing** *(fig)* karipia/kemea vikali.

rob vt **~ somebody/something (of something)** 1 ibia, nyanganya, pora. 2 nyima/zuia mtu (haki yake/kilicho chake). **~ber n** mwizi, mnyang'anyi, jambazi, mporaji. **~bery** n wizi, unyang'anyi. **daylight ~ bery** n wizi wa kimachomacho, kupandisha bei mno.

robe n 1 joho. **bath ~** n joho la kuogea/bafuni; vazi rasmi (la kazi

bendera ya hatari; alama ya mapinduzi. ~ **handed** adv papohapo (penye kitendo) *catch ~ handed* fuma; adv fumania. ~ **hat** n kofia ya kadinali. ~**head** n mtu mwenye nywele nyekundu. ~**herring** n aina ya samaki wa maji ya chumvi aliyekaushwa kwa moshi; *(fig)* jambo la kupoteza lengo. **draw a ~ herring across the trail** poteza lengo (kwa kuleta mambo yasiyohusika). **neither fish, flesh, nor good ~ herring** -siyoeleweka. ~ **hot** adj *(of a metal)* -enye moto sana (hata kuwa nyekundu); *(fig)* -liohemkwa, -liochachafika; -lioghadhabika sana. ~ **Indian** n *(arch)* Mhindi Mwekundu, Mmarekani wa asili. ~**lead** n kipande cha risasi nyekundu. ~**-letter day** n sikukuu; siku ya kumbukumbu. ~ **light** n taa nyekundu; alama ya hatari. **see the ~ light** tambua hatari. ~**-light district** n mtaa wa makahaba, danguro. ~ **meat** n nyama ya ng'ombe, mbuzi, kondoo n.k. ~ **pepper** n pilipili hoho. ~ **rag** n. **like a ~ rag to a bull** kichocheo, hasira. ~ **tape** n *(fig)* urasimu. n 1 rangi nyekundu. 2 nguo nyekundu. 3 *(colloq)* mkomunisti, mfuasi wa ukomunisti. 4 *(comm)* upande wa madeni katika mahesabu. **be in the ~** ishiwa; -wa na madeni. ~**den** vt,vi tia wekundu; -wa -ekundu, iva usoni. ~**dish** adj -ekundu kidogo.

redact vt hariri. ~**ion** n.

redeem vt 1 ~ (**from**) komboa, okoa ~ *one's right* komboa haki ya mtu. 2 timiza ahadi. 3 komboa (kwa

redeploy

kulipa). 4 fidia. ~**able** adj -enye kuweza kukombolewa; -a kukomboleka. **the R~er** n Yesu Kristo; Mwokozi. **redemption** n wokovu; ukombozi, fidia *the equity of redemption* haki ya ukombozi *past/beyond redemption* -siokombo- leka tena; -siyorekebishika. **redemptive** adj -a kuokoa; -a kufidia.

redeploy vt ondoa/hamisha na kupanga

upya.

rediffusion n mfumo wa matangazo (ya redio, televisheni, n.k.) hadharani.

redo vt fanya/tengeneza upya.

rocket

k.m. la mapadri, majaji, n.k.). vt,vi vaa; visha.

robot n roboti: mashine ifanyayo kazi kama mtu/badala ya mtu; *(fig)* mtu afanyaye kazi kama mashine/bila kufikiri au kuuliza, n.k.

robust adj -enye afya/nguvu, imara. ~**ly** adv. ~**ness** n.

roc n ndege mkubwa wa ajabu wa hadithini katika sehemu za Uarabuni.

rock[1] n 1 mwamba, jabali. **as firm/ solid as a ~** isiotingishika, imara kabisa; *(of persons) (fig)* thabiti. **on the ~s** *(of a ship)* -liovunjika juu ya miamba; *(fig)* -liowamba; *(of a marriage)* -nayoelekea kuvunjika; *(US) (of whisky)* kwa barafu. **see ~s ahead** ona miamba/hatari mbele. **the R~ of Ages** Yesu. 2 jabali kubwa lijitokezalo juu ya ardhi au majini; *(of a person)* mtu aliyewamba. 3 genge la mwambajiwe, jiwe kubwa. 4 peremende ngumu. 5 *(used with compounds)* ~ **bottom n** kiwango cha chini kabisa. ~ **climbing** n upandaji miamba (kwa msaada wa vifaa fulanifulani k.v. kamba). ~**-crystal** n kwazi ya fuwele: namna ya jiwe gumu, jeupe la kung'aa. ~**garden** n tita kubwa la majabali na mawe na juu yake kukiwa kumeota mimea. ~ **plant** n aina ya mmea unaoota katika sehemu za majabali au mawe. ~ **salmon** n *see* **dogfish**. ~ **salt** n chumvi ya mawe. ~**ery** n *see* ~ **garden**. ~**y** adj 1 -enye miamba. 2 -sio imara.

rock[2] vt,vi 1 *(swing)* pembeza; pembea, chuchia. 2 *(shake)* tikisa, tingisha ~ *the boat (fig)* yumbisha/vuruga, jambo. ~**ing-chair** n kiti cha bembea. ~**ing-horse** n bembeafarasi: farasi bandia wa mbao wa kupandwa na watoto. ~**er** n mguu tao (wa kiti cha bembea au farasi bandia). **off one's ~** -enye wazimu.

rock[3] *also* ~**'n-roll n** roki: aina ya

dansi la kurukaruka. vi cheza roki.

rocket n 1 roketi. ~ **base** n kambi la

rococo

makombora ya roketi. 2 fataki; fashifashi. 3 *(colloq)* karipio *give someone a severe ~*

redolent adj **~ of** (*formal*) -enye harufu kali; -enye kunukia; *(fig)* -a kuleta kumbukumbu (za jambo fulani). **redolence** n.

redouble vt,vi 1 ongeza, zidisha *they ~d their efforts* walizidisha jitihada zao. 2 *(bridge)* fanya maradufu. n (*bridge*) kufanya maradufu; kurudufu.

redoubt n kituo muhimu (katika ngome).

redoubtable adj *(liter)* mashuhuri, -a

kuogofya ~ *person* gogo.

redound vi **~to** *(formal)* endeleza, kuza, letea, changia ~ *to his credit* inamletea heshima.

redress vt 1 rekebisha; fidia. 2 **~ the balance** sawazisha mambo tena. n fidia; jazi; marekebisho *seek* ~ tafuta haki.

reduce vt,vi **~ (to)** 1 *(lessen)* shusha; punguza; teremsha ~ *one's expenditure* punguza matumizi. 2 *(subdue)* lazimisha ~ *to silence* nyamazisha ~ *to submission* tiisha *be ~d to begging* lazimishwa kuombaomba. **~ to the rank** nyang'anya cheo. 3 *(change)* geuza umbile (kwa kuponda, kusaga,

kusindika) ~ *wood logs to pulp* sindika magogo. **reducible** adj. **reduction** n 1 kupunguza; kupunguka; upungufu *price reduction* upunguzaji wa bei. 2 *(maps, photograph, etc)* kupunguza (ukubwa). 3 nakala ndogo. **reductio ad absurdum** n 1 (*Latin*) kukanusha

re-entry

hoja kwa kubeza; kugeuza/ kuonyesha kuwa hitimisho fulani ni upuuzi.

redundant adj 1 -siohitajika; -a

kuzidi, -a ziada. **redundance, redundancy** n uziada; *(pl redundacies)* kufukuzwa kazi (kwa sababu ya kupunguza nafasi). **redundancy pay** n malipo ya mfanyakazi anayepunguzwa kazi.

reduplicate vt radidi, rudia; rudufu.

reduplication n uradidi, urudiaji; urudufu.

karipia vikali vi panda (kama roketi), paa *prices ~ed* bei zilipaa.

rococo adj -enye nakshi nyingi/kupita kiasi. n mtindo wa rokoko.

rod n 1 ufito. 2 kiboko, fimbo ya kuadhibia. **make a ~ for one's own back** karibisha matatizo/adha. **spare the ~ and spoil the child** *(prov)* mchelea mwana kulia hulia yeye. **have a ~ in pickle for somebody** wekea mtu adhabu yake. 3 kipimo cha urefu sawa na yadi 5½. 4 chuma chochote (chenye kipenyo kidogo) kirefu. 5 *(US sl)* bastola.

rodent n mnyama mgugunaji (k.m. panya, sungura, n.k.) adj -mnyama mgugunaji.

rodeo n 1 *(US)* kukusanya ng'ombe

(kuwatia alama). 2 maonyesho/ mashindano ya wachunga ng'ombe (kuhusu ufundi wao wa kufunza mifugo).

rodomontade n makeke, majivuno,

maringo, kujidai. vi jivuna.

roe[1] n ng'ofu: mayai ya samaki.

roe[2] n paa mdogo wa Ulaya na Asia. **~buck** n paa dume.

rogation n *(Rel.)* litania ya watakatifu. **R~ Days** siku za kuombea watakatifu, siku tatu kabla ya sikukuu ya kupaa.

roger *int (of radio communication)*

nimeelewa! imefika!

rogue n 1 ayari, laghai, mjanja. 2 jambazi, jangili, mhuni. **~'s gallery** n mkusanyiko wa picha za majambazi sugu/wahuni/wahalifu, n.k. 3 *(mischievous child)* mtundu. 4 mshari ~ *elephant* tembo mshari. **~ry** n 1 ujanja, hila, ulaghai. 2 *(fun)* mizaha, utundu, ucheshi. **roguish** adj 1 -a kilaghai, -a kihuni. 2 -a kitundu, -a kidhihaka.

roister vi piga makelele (ya furaha).

~er n mfanya ghasia.

reed n 1 tete, mafunjo. **a broken** ~*n (fig)* kitu/mtu asiyeweza kutumainiwa. 2 *(pipe)* filimbi, kilimi. **~y** adj 1 -a matete. 2 *(of sounds, voices)* -enye usiyahi.

reef[1] n mwamba.

reef[2] n tanga *take in a* ~ fupisha tanga; *(fig)* endelea kwa hadhari zaidi. **~-knot** n fundodufu, rifunoti. vt (*of a sail*) punguza ukubwa.

reefer n 1 kizibao cha mabaharia. 2 *(sl)* sigara yenye mariwana/bangi.

reek n 1 uvundo, rihi mbaya *the ~of tobacco* rihi mbaya ya tumbaku. 2 *(liter and Scot use)* moshi mzito, mvuke. vi 1 nuka vibaya; toa mvuke/ moshi. 2 ~ **with** jawa na, hanikiza.

reel[1] n kidonge, kigurudumu.

(straight) off the ~ *(colloq)* bila kupumzika, moja kwa moja; *(cinema)* ukanda, rili *a seven ~film* filamu ya rili saba. vt sokota uzi (katika kidonge). ~ **something off** fanya/sema upesi upesi.

reel[2] vi 1 *(physically or mentally)* shtuka; shtushwa. 2 pepesuka, sepetuka, sesereka, yumbayumba *he ~ed like a drunken man* alipepesuka kama mlevi. 3 onekana kuchezacheza *the street ~ed before his eyes* aliona kama mtaa unachezacheza.

reel[3] n muziki wa ngoma ya kiskoti vi cheza ngoma ya kiskoti.

re-entry n *(of space craft)* kuingia tena (kwenye anga ya dunia). *re enter vi*

reeve

ingia tena.

reeve n 1 *(hist)* hakimu wa wilaya (au mji). 2 (*Canada*) mwenyekiti wa kijiji au halmashauri ya mji.

re-face vt *(of building)* sawiri upya, -pa sura mpya.

refection n viburudisho vya chakula na vinywaji. **refectory** n chumba cha kulia,

role n 1 wajibu, dhima. 2 nafasi (ya

mwigizaji).

roll

roll vt,vi 1 bingirisha; bingirika *heads will* ~ *(colloq)* watu watafukuzwa/ umbuka. 2 **~ (up)** sokota; kunja, zongomeza ~ *a cigarette* sokota sigara. 3 enda, pita *the clouds ~ed away* mawingu yalitoweka *tears ~ed down his cheeks* machozi yalimtiririka. 4 geukageuka. 5 *(make flat)* tandaza; sukuma (k.m. chapati); futa; nyosha. **~ed gold** n tabaka nyembamba ya dhahabu (juu ya metali nyingine). 6 sukasuka, yumbayumba. 7 *(of surfaces)* tia mawimbi. 8 *(of waves)* panda na kushuka. 9 nguruma **~ one's r's** sema kimadende. 10 **~ at** *(of eyes)* geuzageuza, zungusha. 11 **~ing** n *(compounds)* **~ing mill** n kiwanda cha kusukuma metali. **~ing pin** n kijiti/ mpini/kipande cha kusukuma unga. **~ing stock** n mabehewa, mabogi ya reli. 12 *(with adv particles and prep)* **~ something back** rudisha nyuma (k.m. adui). **~ in** miminika, wasili/fika kwa wingi. **be ~ing in** jaa *they're ~ing in money* wamejaa. **~ on** pita; fika haraka. **time ~ed on** wakati ulipita. **~ on the weekend!** wikendi ifike haraka. **~ something on** vaa nguo kwa kuzungusha kwenye miguu. **~ something out** tandaza. **~ out the red carpet** *(fig)* -pa mgeni rasmi makaribisho makubwa; *(of pastry etc)* sukuma. **~ up** *(of a vehicle)* fika na kusimama. **R~ up! R~up!** Njoo! Njoo. **~ something up** *(mil)* rudisha nyuma. ~ n 1 kitu chenye umbo la mcheduara (kutokana na kuviringwa; *(of cloth)* jora *(of paper)* gombo; *(of film)* filamu; *(of tobacco)* bumba; *(of bread)* skonzi. **~ top desk** n deski lenye mfuniko unaokunjika. 2 ukingo uliogeuzwa (k.m. pindo la nguo lililogeuzwa). 3 mwendo wa kubingiria. 4 orodha rasmi (hasa ya majina). **~call n** kuita majina (ya wanafunzi, askari, n.k.) katika orodha. **~ of honour** n orodha ya

rollick

majina ya watu waliokufa kwa ajili ya nchi yao. **strike off the ~s** ondoa jina la mwanasheria katika orodha ya wale wanaoruhusiwa kufanya kazi ya uanasheira. 5 sauti ya mbingirio, ngurumo. **~er** n 1 chuma/mti/mpira - mcheduara (-a kukandamizia, n.k.). 2 rola: gurudumu aina ya

mesini.

refer vi 1 **~ somebody/something (back); ~ to somebody/something** *(send)* peleka; *(send back)* rejesha, rudisha ~ *a question to somebody* peleka swali kwa mtu ~ *a cheque to the drawer* rudisha hundi kwa mwenyewe. 2 **~ to** nena, taja. **the person ~red to** mtajwa. 3 husu *this word ~s only to persons* neno hili lahusu watu tu. 4 tumia ~ *to a dictionary* tumia kamusi. **~able** adj. **~ee** n 1 mwamuzi, refa vt chezesha. **~ence** n 1 kumbukumbu, marejeo *what is the* ~ kumbukumbu ni nini? **~ence books** n marejeo. **~ence library** n maktaba ya marejeo *make a ~ence to* fanya kumbukumbu, rejea. **terms of ~ ence** n hadidu za rejea. 2 udhamini. **give three ~ences** taja wadhamini watatu. 3 **in/with ~ ence to** kuhusu. **without ~ence to** bila kujali, bila kuhusisha. **~ential** adj. **~endum** n kura ya maoni.

refill vt jaza tena, tia tena. n ujazo; (kalamu) kijazi.

refine vt 1 takasa; safisha. 2 *(civilize)* adilisha; fanya ungwana; staarabisha. 3 **~ upon** fanya kuwa nzuri zaidi; rekebisha. **~d** *adj.* **~d sugar** n sukari safi. **~ment** n 1 utakaso; usafi; uhalisi *~ment of language* ufasaha wa lugha. 2 adabu, ustaarabu, uungwana, makini, malezi mazuri. **~r** n msafishaji; kinu cha kusafisha sukari, metali n.k. **~ry** n kiwanda cha kusafisha sukari, metali, n.k.

refit vt,vi *(of a ship)* tengeneza tena, karabati, unda upya. n uimarishaji meli.

refract

reflate vt rudisha uchumi/kiasi cha fedha katika hali yake ya awali.

reflect vt 1 akisi, rudisha (nuru, moto). **~ing telescope** n darubiniakisi. 2 *(consider)* fikiri, waza, tafakari. 3 **~ upon** (*disparage*) leta sifa nzuri/ mbaya *his action ~ed great credit upon him* tendo lake lilimpatia sifa kubwa. 4 *(express)* akisi *literature ~s society* fasihi huakisi jamii. **~ion** n 1 kuakisi, kurudisha (nuru). 2 *(thoughts)* fikira, mawazo. 3 *(censure)* shutuma, masuto. 4 *(visual image, likeness)* mfano; picha (sanamu, mfano) katika kioo (maji). 5 *(maths)* pindu. 6 kitu mcheduara. **~er skates** n rolasketi: magurudumu yanayofungwa chini ya kiatu/ubao kwa ajili ya kutelezea. 3 **~er bandage** n bandeji ya operesheni. 4 wimbi refu na kubwa.

rollick vi chachawa, cheza, dhihaki;

rukaruka kwa furaha. n kurukaruka kwa furaha, kucheza sana. **~ing** adj 1 -enye kelele/furaha/vifijo, -enye kuchachawa. 2 -a makelele.

roly-poly n 1 *(also* ~ **pudding)** pudini yenye utando wa unga wa jamu iliyotengenezewa katika umbo la mcheduara na kuchemshwa. 2 *(colloq)* mtoto mfupi na mnene.

Romaic adj -a Kigiriki cha kisasa. n Kigiriki cha kisasa.

Roman adj 1 -a Kirumi. ~ **alphabet** n alfabeti ya Kirumi. ~ **letters/type** n hati za Kirumi. ~ **numbers** n namba za Kirumi. 2 -a Kikatoliki. R~ **rite** n ibada ya Kikatoliki. ~ **Catholic** n Mkatoliki n 1 Mrumi. 2 Mkatoliki. **~ize** vt,vi fanya kuwa Urumi; tia tarakimu za Kirumi, fanya kuwa Katoliki; ongoa Kikatoliki.

Romance[1] adj -a Kirumi ~ *languages* lugha za Kirumi (k.m Kifaransa, Kitaliana, Kireno, Kihispania) n lugha za Kirumi.

romance[2] n 1 *(love story)* hadithi ya mahaba (hasa dhanifu); fasihi ya mahaba. 2 mapenzi. 3 hali ya kuvutia/kuvutiwa na hadithi na vitendo/vituko vya mapenzi. 4 uzushi, maelezo yaliyotiwa chumvi. vi (*usually* **romanticize**) piga chuku katika kuhadithia. **romantic** adj 1 (*of* persons) -enye mawazo/hisia/njozi za mapenzi; -enye kupenda mambo yaliyotiwa chumvi/ya ajabu. 2 -enye hali ya ajabu/mahaba. 3 -enye kubuni

rook

ya usoni. 4 *(lit,etc.)* -enye kusisitiza hisia kuliko mantiki/akili. n 1 mpenda mahaba. 2 mpendelea hisia na ubunifu. 3 mpiga chuku; mwota njozi. **romantically adv. romanticism** n tapo la sanaa linalosisitiza ubunifu na hisia. **romanticist** n mfuasi,mshiriki wa mwelekeo huo. ~ **r n** 1 mwandishi wa hadithi za mahaba. 2 kidhabi.

kiletacho sifa mbaya. **~ive** adj -a makini; -enye mawazo, -enye kuwaza. **~ively** adv. **~or** n kiakisi.

reflex adj 1 *(of action)* -a tendohiari, -a tendohisia (k.m. chafya); -a kujiendea. 2 ~ **camera** n kamera akisi. 3 *(maths)* ~ *angle* pembekuu. n tendohiari; tendohisia. **~ive** adj *(gram)* -a kujirejea.

reflexion n *see* **reflection**.

refloat vt fanya kuelea tena, ibua.

reflux n kupwa, kurudi.

reforest vt *see* **reafforest**.

reform vt,vi rekebisha; ongoka; ongoa, hidi. n kurekebisha; kuongoa; mageuzi ~ *school* shule ya kuadibisha. 2 kurekebisha sheria *law* ~ urekebishaji sheria. **~er** n mleta mabadiliko. **~ist** n mleta mabadiliko. **~tion** n 1 mageuzo, marekebisho. 2 **the R~** Mageuzo ya (mgawanyiko wa) Kanisa (la Kirumi karne ya 16). **~atory** n shule ya maadili; shule ya kuadibisha; -a kuadilisha. **~ed** adj -liotengenezwa, -lioongoka, -liogeuka kuwa -ema, -liotengemaa. **the R~ Church** n kanisa la Protestanti hasa la mafundisho ya Kalvin; mafundisho ya Kalvin.

refract *vt, vi (of water, air, glass, etc)* chepuka, pinda; pindisha. **~ion** n mchepuko, uchepukaji. **angle of ~ion** n pembe mchepuko. **~ed ray**

refrain

adj lenzi/ mwali mchepuko. **~or n. ~ory** adj 1 -kaidi. 2 *(of substance)* -gumu. **~oriness** n.

refrain[1] vi ~ **(from)** jizuia, epuka, acha (kufanya) *please ~ from smoking* tafadhali acha kuvuta sigara; usivute sigara *please ~ from spitting* tafadhali usiteme mate.

refrain[2] n kiitikio, kipokeo.

refresh vt 1 burudisha/fariji, changamsha. 2 leta nguvu mpya; fanya mpya. 3 kumbusha. ~ **one's memory** jikumbusha. 4 ~ **oneself** kula, kunywa. **~ing** adj -a kuburudisha, -zuri. **~ingly** adv. **~er** n 1 *(leg)* ada ya ziada (alipwayo wakili wakati kesi bado

Romanesque n mtindo wa uhandisi

majenzi wa Kirumi.

Romany n 1 Mjipsi. 2 lugha ya Wajipsi adj -a kijipsi.

Rome n Roma. *(with different phrases.)* **R~ was not built in a day** usione vyaelea vimeundwa. **when in R~ do as the Romans do** fuatia maadili ya wenyeji.

Romish adj -a Kanisa la Katoliki.

romp vi 1 cheza, randa, rukaruka, chachawa. 2 shinda haraka/bila shida. n 1 mchezo wa kurukaruka na kufanya makelele; kelele. 2 mtoto anayependa kuchezacheza na kurukaruka. **~er** n *(also* **a suit of ~ers)** ovaroli ya mtoto. **~ish** adj -a kuchezacheza.

Roneo n mashine ya kurudufu barua, nakala, n.k.. vt rudufu kwa mashini.

rood n 1 ~ **(-tree)** *(arch)* msalaba ambapo Yesu alisulubiwa. 2 sanamu ya Yesu msalabani. 3 robo eka.

roof n 1 paa: sehemu inayufanika juu (ya nyumba, basi, gari, treni, n.k.). **raise the ~** *(colloq)* piga makelele (ndani ya nyumba). ~ **garden** n bustani juu ya jengo. ~ **tree** n mti wa ulalo unaounganisha/unaoshikilia paa. 2 kilele, sehemu ya juu kabisa. 3 kaakaa. vt tia paa, tia dari, *(thatch)* ezeka, vimba. **~ing** n *(also* **~ing material)** vifaa vitumiwavyo kuezekea; maezeko, mavimbo. **~less** adj sio na paa *(of person)* -siyekuwa na makazi/ nyumba.

rook[1] n ndege mkubwa mweusi kama kunguru. **~ery** n 1 makazi ya ndege huyo. 2 jamii ya penguini.

rook[2] n ayari, laghai. vt danganya,

rook

ghilibu, laghai (katika kamari).

rook[3] n ngome katika sataranji.

rookie;rooky n *(sl)* askari mbichi/kuruta.

room n 1 chumba. **~ed** adj -enye vyumba *a*

inaendelea). 2 *(colloq)* kiburudisho, kinywaji. 3 kiamsha akili; kinoa ubongo *a ~er course* kozi ya kunoa ubongo, kozi ya kupiga msasa. **~ment** n 1 chakula, kinywaji, kiburudishacho *have some ~ment* pata kiburudisho. 2 hali ya kuburudika.

refrigerate vt fanya kuwa baridi; hifadhi chakula katika hali ya kutoharibika (kwa kukifanya kiwe katika baridi isiyobadilikabadilika); gandisha. **refrigerant** n kituliza joto, kipoza joto. **refrigeration** n utiaji kitu baridi. **refrigerator** n friji, jokofu, jorafu.

reft *v see* bereft.

refuel vt,vi jaza tena mafuta (petrol, diseli, n.k.).

refuge kukimbilia *seek* ~ omba/tafuta usalama *take ~ in silence* (jihami kwa) kunyamaza. **~e** n mkimbizi. **political ~e** mkimbizi wa kisiasa *~e camp* kambi ya wakimbizi.

refulgent adj *(formal)* -a kung'aa sana, -nayong'aa sana. **refulgence** n.

refund vt rudisha/rejesha fedha; lipa. n fedha zinazorudishwa.

refuse[1] vt,vi kataa; katalia, nyima;

gahamu, iza *I was ~d entry* nilikataliwa kuingia *the child is refusing to eat today* leo mtoto anakataa kula. **refusal** n 1 kitendo cha kukataa. 2 **(the) refusal** n (*with*

regent

definite article) haki/upendeleo wa kukubali au kukataa *if ever you decide to publish your manuscript please give me the first refusal of it* ukiamua kuchapisha muswada wako tafadhali nipe mimi fursa ya kwanza ya kufikiria kuuchapisha.

refuse[2] n takataka. ~ **dump/heap** n jalala, jaa (la takataka).

refute vt kanusha, thibitisha kuwa

uwongo. **refutable** adj. **refutation** n.

regain vt 1 pata tena ~ *health* pona

five ~ed house nyumba yenye vyumba vitano. 2 vyumba (vinavyokaliwa/tumiwa na mtu mmoja au familia moja). **~mate** n mkazi-mwenza (katika chumba/ nyumba). 3 ~ **(for somebody (something)**; ~ **(to do something)** nafasi *there is no ~ for doubt* hapana shaka yoyote. 4 mwanya, nafasi (ya kufanya jambo) vi panga chumba/vyumba/nyumba. **~ing house** n jengo lenye vyumba vingi vya kupanga (agh. wapangaji wakijihudumia wenyewe). **~er** n *(USA)* mpangaji. **~ful** n watu, samani, n.k. inayoweza kujaza chumba. **~y adj** -enye nafasi tele. **-ily** adv.

roost n kijiti cha kutulia; kituo cha

ndege; banda la kuku. **come home to** ~ *(of words)* rudia *his words came home to ~* maneno yake yalimrudia. **rule the** ~ tawala (agh. nyumbani); *(of birds)* jikalia kiotani usiku.

rooster n jogoo, jimbi.

root[1] n 1 mzizi. **pull up one's ~s** *(fig)* hama (ili kuanza maisha mapya mahali pengine). **put down new ~s** *(fig)* anza maisha mapya baada ya kuhama maskani ya zamani. **take/ strike ~s** *(of plants)* anza kuota mizizi, anza kukua; *(fig)* anza kustawi. ~ **and branch** *(fig)* kabisa. 2 **~s; ~ crop** n mazao yawekayo chakula katika mizizi (k.v. karoti). 3 *(of hair, tooth, nail)* kizizi. 4 *(fig)* asili, chanzo, kiini. **get at/to the ~ of something** fikia/kabili kiini cha jambo. 5 *(gram)* mzizi: sehemu ya neno ambayo ndiyo kiini/kijenzi cha neno zima (k.m. pik- katika pik-a, pik-i-a, n.k). 6 kipeo (katika hesabu). vt,vi 1 *(of plants etc)* toa mizizi, anza, kukua. 2 weka/simama imara, kaza, pigwa bumbuwazi. 3 (*of ideas*,

rose

principles) kuwa na mawazo/misingi thabiti. 4 **~ something out; ~ something up** ng'oa; ondoa kabisa (kitu kibaya); angamiza. **~less** adj bila mizizi, -sio na mashiko/asili.

root[2] vt,vi 1 ~ **about (for)** *(of pigs etc)* chimbua; *(of persons)* pekuapekua. ~ **something out** gundua/fuma kwa kutafuta. 2 ~ **(for)** *(US sl)* unga mkono, shangilia, shabikia. **~er** n. **~le** vi ~ **about for** (*of pigs*) chimbua chimbua.

~*possession of something* pata/miliki (kitu) tena. 2 rudia mahali.

regal adj -a mfalme, -a kustahili mfalme. **~ly** adv. **~ia** n 1 nembo/mapambo ya mfalme. 2 nembo/mapambano ya cheo fulani.

regale vt,vi **~ oneself/somebody** (**with something**) anisi, furahisha sana; burudisha.

regard vt 1 *(arch)* angalia, tazama kwa makini; kodoa macho. 2 *(consider as done)* fikiri/ona kuwa. 3 *(esteem)* stahi, jali, heshimu ~ *somebody with esteem* heshimu mtu. 4 husu. **as ~s/~ing** mintarafu ya, kuhusu. **~ful** adj -ingi wa heshima. n 1 *(arch lit.)* utazamaji wa kukodoa macho (kwa muda mrefu). 2 mazingatio. 3 heshima, staha, itibari *have little ~ for* -toheshimu. 4 salamu (za upendo) *my ~s to* unisalimie. 5 suala. **in this ~** kuhusu suala hili. **in/with ~ to** kuhusu. **~ful (of)** adj. **~less** adj. **~lessly** adv bila kujali, pasipo kutia maanani.

regatta n mashindano ya mashua (ya kuendeshwa kwa makasia au matanga).

regenerate vt,vi 1 ongoa, ongoka.

2 fufua (jambo/chama, n.k.). 3 *(biol)* ota tena adj -lioongoka. **regeneration** n wongofu, ufufuo. **regenerative adj.**

regent n 1 kaimu, mtawala wa muda (badala ya mfalme); mtawala mshikiliaji. 2 *(US)* mjumbe wa Halmashauri (ya Chuo Kikuu cha jimbo, n.k.). **regency n** utawala wa pahala pa mfalme mwenyewe; kushikilia.

raggae n rege: muziki maarufu wa Visiwa vya West Indies.

regicide n 1 mwuaji wa mfalme. 2 uuaji wa mfalme.

regime n utaratibu/mfumo wa

regimen

utawala.

regimen n kanuni za mlo, mazoezi, michezo n.k. kwa ajili ya kuleta afya.

regiment n 1 rejimenti: kikosi chini ya kanali.

rope n 1 kamba, ukamba, ugwe. **the ~** kitanzi (agh. kunyonga mtu). **the ~s** n kamba za ulingo/jukwaa (la ndondi, n.k.). **show somebody/ know/learn the ~s** onyesha/jifunza namna ya kufanya jambo. **give somebody (plenty of) ~** mpe uhuru wa kufanya jambo. **give somebody enough ~ and he `ll hang himself** mwana akililia wembe mpe. 2 *(with compounds)* **~-dancer; ~walker n** mchezaji juu ya kamba. **~-ladder** n ngazi ya kamba. **~-walk/yard** n sehemu ya ardhi inayotumika kusokota kamba. **~way** n reli ya kamba. **~-yarn** n uzi wa kamba. 3 vitu kadhaa vilivyosokotwa pamoja. vt 1 funga kwa kamba. 2 **~ something off** zungushia eneo kwa kamba. 3 **~ in** shawishi mtu ajiunge.

ropy adj *(sl)* hafifu, duni.

rosary n 1 rosari; tasomebodyihi. 2 bustani ya waridi. 3 *(RC)* sala ya rozari.

rose[1] n 1 waridi. **a bed of ~s** maisha ya raha. **it is not all ~s** ina matatizo yake. **no ~ without a thorn** hakuna kizuri kisicho ila, hakuna furaha bila tabu. **gather life's ~s** tafuta raha za maisha. 2 rangi nyekundu-nyeupe. **see things through ~ coloured tinted spectacles** ona/bashiria mema tu (labda bila sababu). 3 vitu vyenye umbo la waridi. 4 *(with compounds)* **~-bed** n tuta la waridi. **~ bud** n tumba la waridi. **~ leaf** n petali ya

rose

ua la waridi. **~red** n waridi, nyekundu ya waridi. **~-water** n marashi ya waridi. **~window** n dirisha la duara na mapambo. **~wood** n mwaridi (mti mwekundu na mgumu unaotumika kutengeneza fanicha) adj 1 -ekundu -eupe. 2 -a waridi. **~ate** adj -a waridi, -ekundu, -a rangi ya waridi. **rosy** adj 1 -a rangi nyekundu/nyeupe (hasa kwa shavu la uso) *turn rosy* geuka mwekundu. 2 *(fig)* -a kutia matumaini.

rose[2] *pt of* **rise**.

rosin n 1 ulimbo (wa baadhi ya miti

kama sandarusi). 2 resini. vt sugua kwa resini.

roster n rosta: orodha ya majina ya

watu na kazi wapaswazo kufanya kwa zamu

2 *(fig)* **~ of** jeshi ~ *of red ants* jeshi la siafu. vt shurutisha, amuru. **~ation** n hali ya kuwa chini ya uongozi au udhibiti wa mtu mwingine; nidhamu kali ya kisiasa; udhibiti mkali. **~al** adj -a kuhusu rejimenti. n *(pl)* mavazi ya askari wa rejimenti moja; mavazi ya kijeshi.

Regina n malkia anayetawala (hutumika wakati wa kutia sahihi tamko rasmi); (*leg*) dola ~ *vs Jones* dola dhidi ya Jones. **regnant** adj -enye kutawala. **King ~** n mfalme anayetawala.

region n 1 eneo, uwanja, sehemu. **the lower ~s** n jahanamu. 2 mkoa. **~al** adj. **~ally** adv.

register n 1 rejesta, daftari yenye rekodi. 2 kadiri ya sauti. 3 chombo (mashine) cha kuonyesha na kurekodi kasi, kani, namba. 4 kirekebishi (cha kupanua au kupunguza ukubwa wa tundu, uwazi, n.k.). 5 *(gram)* rejista: lugha itumikayo katika muktadha maalumu. 6 *see* **registry** n. **~ (something/oneself) (with something/somebody) (for something**) vt,vi 1 sajili, andikisha, rajisi ~ *voters* andikisha wapiga kura ~ *an association* sajili chama. 2 onyesha (hisia, kiasi cha joto, hali, n.k.) *his face ~ed anxiety* uso wake ulionyesha wasiwasi *the thermometer ~ed 40 degrees centigrade* pimajoto ilionyesha nyuzi 40 sentigredi. 3 tuma barua ya rejesta. **registrar** n 1 msajili, mrajisi *the registrar's office* ofisi ya msajili *registrar of companies* msajili wa makampuni *registrar of societies* mrajisi/msajili wa vyama. **registrar-general** n mrajisi mkuu. **registration** n 1 usajili, uandikishaji *registration of deaths* usajili wa vifo *registration plate* bamba la namba (ya kusajiliwa) ya gari. 2 ingizo; rekodi ya mambo. **registry** n 1 usajili

rehabilitate

central registry usajili mkuu. 2 ofisi ya msajili *marriage registry* ofisi ya msajili wa ndoa. 3 *(also* **register)** masijala.

regress vi rudi nyuma. **~ion** n kurudi nyuma. **~ive** adj -a kurudi nyuma.

regret n 1 majuto *have no ~s* usiwe na majuto *feel* ~ jutia. 2 (*pl.*) masikitiko *with many ~s* kwa masikitiko makubwa. **~ful** adj. **~fully**

(pia rota). **by ~** kwa zamu.

rostrum n mimbari; jukwaa.

rot vt,vi 1 oza. 2 *(of society, prisoners, etc)* dhoofika, chakaa. 3 ozesha. **~-gut** *n* gongo chafu lenye kudhuru tumbo.~ n 1 kioza; uoza/uozo. 2 *(US* **the ~)** ugonjwa wa ini wa kondoo. **(foot ~)** ugonjwa wa miguu wa kondoo. 3 *(sl) (nonsense)* upuuzi, mapiswa. 4 mfululizo wa kushindwa. **~ten** adj 1 bovu, viza; -liooza. **~ten eggs** n mayai viza. 2 -siyopendeza, baya sana *he is a ~ten singer* ni mwimbaji mbaya sana.

rota n *(GB)* orodha ya zamu; zamu.

rotary adj -a kuzunguka/-liozunguka sehemu maalumu ya kati. **R~ Club** n Klabu ya *R~* (ya wanabiashara). **Rotarian** n mwanachama wa **R~**.

rotate vt,vi 1 zunguka kitu; zungusha; fuatana kwa zamu. 2 badilisha ~ *the crops* badilisha mimea. **rotative** adj. **rotatory adj. rotation** n 1 mzunguko, mzingo. **rotation of the earth** mzunguko, mhimili (wa dunia). 2 **in rotation** kwa zamu.

rote n ghibu. **by ~** kwa ghibu, kwa moyo *learn by ~* jifunza kwa ghibu.

rotor n rafadha.

rotter n *(sl)* mkorofi, mwovu, mtu asiye na mwamana; mshenzi.

rough

rotund adj 1 *(of person, his face*; *of*

voice) nene; nzito; -a mviringo. 2 *(of speech, style)* -enye mbwembwe, -a majivuno. **~ly** adv. **~ity** n.

rotunda n jengo la duara (hasa lenye paa la duara).

rouble n rubo: sarafu ya Kirusi.

roue n fisadi, fasiki.

rouge n 1 poda nyekundu (ya kupaka kwenye mashavu). 2 poda ya kusafishia (fedha, kioo,

adv.~ *vt* 1 juta ~ *past actions* jutia vitendo vya nyuma. 2 *(feel sorry for).* sikitikia *it is to be ~ted that* imesikitisha kwamba. **~table** adj -a kusikitisha, -a kujutia. **~tably** adv.

regroup *vt,vi* kusanya/kusanyika tena;

kusanya/kusanyika upya.

regular adj 1 -a kawaida, -a mazoea; -a kila siku ~ *customer* mteja wa kila siku ~ *hours* saa za kawaida ~ *habits* mazoea. 2 -enye sifa zinazotambulika/ zinazokubalika; -liopata mafunzo. 3 -enye kukubalika ~ *procedure* utaratibu unaokubalika. 4 -enye kufuata mpango, -enye utaratibu unaooana. 5 -enye kulingana na viwango vilivyokubaliwa. 6 *(rel)* -enye kufuata sheria za dini. 7 *(colloq)* kamili, kabisa. 8 *(gram)* -enye minyambuliko na mabadiliko ya kawaida. 9 -a kutokea/kufanyika/ kufanya mara kwa mara. 10 linganifu. 11 *(colloq)* safi, nzuri. **~ize** vt rekebisha, halalisha, panga/fanya kulingana na kanuni. **~ization** n.

regulate vt 1 rekebisha. 2 dhibiti; tiisha. **regulator** n mrekebishaji, kirekebishaji. **regulation** n 1 urekebishaji. 2 taratibu, kanuni; *(attrib)* -enye kufuata taratibu/ kanuni.

regurgitate vt cheua; tapika. **regurgitation** n mcheuo; matapishi.

rehabilitate vt 1 *(of building)* karabati, tengeneza upya. 2 rudisha cheo/ heshima/sifa njema; safisha. 3 *(of a disabled person, etc)* wezesha kuishi

rehash

maisha ya kawaida. **rehabilitation** n.

rehash vt tumia tena kitu cha zamani. n kitu (cha zamani) kilichotumiwa tena.

rehearse vt 1. fanya mazoezi. 2 kariri, simulia. **rehearsal** n 1 mazoezi (ya maigizo). 2 masimulizi.

reign n utawala, enzi. vi **~ (over)** tawala, miliki *he ~ed over the country for twenty years* alitawala nchi kwa miaka ishirini *silence ~ed* kimya kilitawala.

n.k.). vt jipodoa (kwa kutumia rangi hiyo).

rough adj 1 *(of surfaces)* -a kukwaruza, -a kuparuza; *(of road)* -enye mashimoshimo; *(of sea)* -liochafuka. 2 kali, -enye fujo. **be ~ on somebody** onea mtu, -wa mkali. **give somebody the ~ side of one's tongue** karipia mtu. **give somebody/have a ~ time** -pa/pata matatizo. ~ **house** n *(colloq)* ugomvi, zahama, ghasia. 3 ghafi, -siokamilika, -a kukadiria. **~ and ready** adj -enye kufaa kutumia (lakini si makini sana). **a ~ diamond** n *(fig)* mtu wa thamani lakini asiyestaarabika. 4 *(of sounds)* nene na -enye kukwaruza. 5 *(with compounds)* **~-and-tumble** adj -a mkikimkiki; -enye vurumai, ovyo na gomvi. **~-neck** n *(US colloq)* mhuni, jambazi. **~-rider** n mfunza farasi (ili akubali kupandwa). **~shod** adj *(of horses)* -enye viatu vya njumu. **ride ~shod over somebody** puuza kabisa. **~spoken** adj mwenye mdomo mchafu, mpujufu. **~ly** adv 1 kwa ukali, kwa kuparuza. 2 takribani, mnamo ~ *ly speaking* kwa kukisia. **~ness** n fujo, ghasia, ukatili; mparuzo, mkwaruzo. n 1 jambazi, mhuni. 2 hali ya kutokamilika *in (the) ~ draft* drafti ya awali. 3 hali ya kukwaruza/ kutokuwa sawa; kitu kibaya. **take the ~ with the smooth** *(fig)* kubali mabaya yanayoandamana na mema. 4 *(golf)* **the ~** n sehemu ya majani marefu. vt,vi 1 **~ something (up)** vurugavuruga, timua timua. 2 ~

roughage

somebody up *(sl.)* tikisatikisa; pigapiga; fanyia fujo, sumbua. **~ something in** sawidi. 3 **~ it** ishi maisha ya taabu/shida adv kwa ugomvi/ukali/ukatili *play* ~ cheza kwa rafu. **cut up ~** *(colloq)* kasirika. **live ~** ishi kwa kubabia, ishi maisha ya ovyo. **sleep ~** lala majaani. **~en** vt,vi -wa/fanya rafu/fujo/vurugu.

roughage n chakula ghafi; vyakula

vigumu.

roulette n mchezo wa kamari (uchezwao kwa gololi na kigurudumu).

round adj 1 -a duara, -a mviringo, -a kuviringa(na). **a ~ game** n mchezo usio na timu au idadi maalumu ya wachezaji. 2 -enye kufanywa kwa kuzungukazunguka/kuzungu-shazungusha. **~ brackets** n mabano upinde. ~

reimburse vt rejeshea gharama (alizotumia mtu). ~ **somebody (for) something** rudishia, lipa. ~**ment** n.

rein n hatamu. **give free ~s to** pa uhuru, achia. **assume/drop the ~s of government** chukua/acha madaraka. **draw** ~ (*lit and fig*) punguza mwendo. **hold/take the ~s** (*lit and fig*) ongoza, shika hatamu. **keep a tight ~on** dhibiti vikali. vt ongoza, zuia (kwa hatamu) *~up/back a horse* zuia/simamisha farasi.

reincarnate vt -pa roho mwili mpya adj -a kuzaliwa upya (roho) katika mwili wa kiumbe mwingine. **reincarnation** n *(Rel)* imani kuwa roho ya marehemu huingia katika mwili wa mtu mwingine.

reindeer n kulungu wa nchi za baridi.

reinforce vt imarisha, ongeza nguvu. ~**d concrete** n saruji iliyoimarishwa (kwa kutumia chuma). ~**ment** n 1 uimarishaji; msaada, shime. 2 *(pl)* askari, manowari za kuongezea nguvu ya jeshi.

reinstate vt rejesha mahali pake, rudishia nafasi yake. ~**ment** n.

reinsure vt *(of insurance comp)* weka bima katika kampuni kubwa zaidi **reinsurance** n.

reissue vt toa mara ya pili, toa tena. n kitu kilichotolewa mara ya pili; chapa ya pili.

reiterate vt sema tena na tena, rudia kusema. **reiteration** n.

reject vt 1 kana; kataa. 2 tupa; ~ *food* tapika. ~**ion** n 1 mtu/kitu kilichokataliwa k.m. mali mbovu

relate

export ~ion bidhaa zilizokusudiwa kusafirishwa nje lakini zikakataliwa kutokana na kasoro/uhafifu au uduni wake. 2 kukatalia; kukataliwa.

rejig vt *(of factory, etc)* imarisha kwa kuongeza zana na vyombo vipya.

rejoice vt,vi 1 furahisha. 2 ~ **(over/at)** furahi, furahia, terema, shangilia. 3 ~ **in** -wa na *he ~s in the name of Kambare* jina lake ni Kambare.

dance n ngoma ya kucheza katika duara. ~ **robin** n barua ya maombi/malalamiko yenye sahihi zinazofanya mviringo (ili kuficha ni nani aliyeanza kutia sahihi). ~ **trip** n safari ya kwenda na kurudi. 3 kamili, -ote; nzima. **in ~ numbers/figures** namba za makumi 10, 100, 1000. 4 wazi, dhahiri, kamili. 5 *(with compounds)* ~ **arm** adj -a usawa wa bega. ~**backed** adj -a kibiongo. ~**eyed** adj kodozi; -enye macho makubwa. ~ **hand** n mwandiko wa herufi za kuumba. ~**-house** n *(hist)* gereza; *(naut)* chumba cha staha; karakana ya garimoshi. ~ **shouldered** adj -enye matao. vt,vi 1 fanya/-wa mviringo, viringisha. 2 zunguka. 3 ~ **something off** kamilisha jambo. ~ **out** viringisha. ~ **somebody/something up** leta pamoja, kusanya. ~ **up (a figure/ price)** fanya (idadi) kamili. **a ~ up** msako. ~ **on (upon)** geuka ghafla. ~ **upon somebody** geukia mtu na kumshambulia (kwa maneno au kwa vitendo). n 1 kitu kilicho na umbo la mviringo. 2 *(of sculpture)* umbo linalokiwezesha kitu kuonekana kutoka sehemu zote. **in the** ~ *(arts)*

round

-liotengenezwa/fanywa ili kuonekana pande zote. **theatre in the** ~ jukwaa linalozungukwa na watazamaji. 3 (*series*) mfululizo, mfuatano, mgawo, mzunguko. **make one's ~s** fanya raundi za kila siku/mara (k.m. kukagua). **go the ~ of; go the ~s** fikia (watu, mahali), sambaa, enea haraka *the news went the ~ of the school* habari zilisambaa haraka shuleni. 4 (*games contest, etc*) raundi *the third ~ of the super league* raundi ya tatu ya ligi kuu; duru. 5 mzunguko (wa kitu kinachogawiwa watu, k.m. kwenye unywaji wa pombe). 6 wimbo wa kupokezana. 7 mchezo wa dansi ambapo wachezaji hucheza katika mtindo wa duara prep 1 *(expressing movement)* kwa kuzunguka. **sleep/work ~ the clock** *(attrib)* lala/fanya usiku na mchana, saa zote. 2 *(expressing movement)* katika njia ambayo inabadili uelekeo kutoka upande mmoja wa kitu hadi upande mwingine. ~ **the bend** *(sl)* kichaa. 3 *(expressing position)* kuwa katika pande zote za kitu *they were sitting ~ the table* walikuwa wamekaa kwa kuzunguka meza. 4 katika sehemu mbalimbali/zote. **show** ~ tembeza. ~**go** tembelea; zunguka. 5 sehemu mbalimbali kutoka kituo maalumu. 6 ~ **(about)** *(fig)* takribani adv 1 katika duara; kwa kuzunguka.

rejoicing n furaha, shangwe, shangilio, nderemo.

rejoin[1] vt,vi jiunga tena, rudia tena; rudiana tena, ungana tena.

rejoin[2] vt,vi jibu; *(leg)* jibu mashtaka. **~der** n jibu.

rejuvenate vt,vi rudishia ujana, rudishia nguvu za ujana. **rejuvenation** n.

rekindle vt,vi washa tena; amsha tena. ~ **somebody's zeal** amsha juhudi/raghba ya mtu.

relapse vt,vi ~ **(into)** rudia hali fulani

tena (hasa uovu, mwendo mbaya, udhaifu, ugonjwa). n kuugua tena, kurudia hali mbaya, kurudiwa na ugonjwa. **relapsing fever** n homa ya vipindi.

relate vt,vi 1 ~ (**to**) simulia (hadithi, habari, n.k.). 2 ~ **to** toa maelezo ya kitu/jambo. 3 ~ **to/with** husisha; husika na. 4 **be ~d** (**to**) kuwa na mnasaba (na) *he is ~d to me* nina mnasaba naye. **relation** n 1 masimulizi, maelezo. 2 *(also* **relationship)** uhusiano *the relationship between husomebodyand and wife* uhusiano baina ya mume na mke *the oldman's death and Juma's disappearance have no relation(ship)* kifo cha mzee huyo na kutoweka kwa Juma havina uhusiano. **in/with relation to** kuhusu. 3 mahusiano *have business relations* kuwa na mahusiano ya kibiashara *we have broken off all relations with that company* tumevunja mahusiano yetu na kampuni ile. 4 udugu, mnasaba. **relative** n 1 ndugu, jamaa. 2 *(gram)* **relative pronoun** n kiwakilishi rejeshi adj 1 -a kuwiana na. 2 **relative to** -enye uhusiano na, -nayohusu. **relative motion** mwendo unaohusiana *with relative ease* kwa urahisi bila shida. **relatively** adv kiasi.

relativism n imani kwamba maarifa na maadili ni mambo ya mpito yanayotawaliwa na uwezo wa ubongo na wakati.

relativity n 1 nadharia ya Einstein isemayo kwamba vipimo vya mwendo, nafasi na wakati vinawiana/ kadiriana. 2 *(gram)* **linguistic** ~ n *(Sapir-Whorf hypothesis)* nadharia tete ya Sapir na Whorf isemayo

2 kwa kurudia mahali ulipoanzia. ~ **and** ~ kwa mizunguko kadhaa. **all ~; right** ~ kwa kuzunguka kabisa. **all the year** ~ kwa mwaka mzima. 3 kwa kuzunguka, katika mzingo. 4 ili kuwa katika duara. 5 kutoka sehemu/ eneo/mtu mmoja hadi mwingine. **hand** ~ gawia/mpe kila mmoja. **go** ~ tosheleza. **taking it all** ~ kwa kulitazama (k.m.) katika ujumla wake/pande zake zote. **look** ~ tembelea. 6 kwa kutumia njia ndefu zaidi. 7 kwenye sehemu alipo mtu/atakapokuwa mtu. 8 ~ **(about)** jirani/katika mazingira jirani. **~ly**

roundel

adv sana, wazi. **~about** adj -enye kuzunguka. **in a ~about way** kwa kuzungukazunguka. n 1 pembea. **you lose on the swings what you make on the ~abouts** *(prov.)* kata pua uunge wajihi. 2 kipulefti, kizingwa, kisiwa (cha trafiki).

roundel n 1 nishani. 2 nembo ya ndege.

roundelay n wimbo mfupi wenye kiitikio.

rounders n mchezo unaofanana na

baseball.

roundsman n mchuuzi (wa nyumba

hadi nyumba).

rouse vt,vi 1 amka/amsha, chochea. 2 ~ **somebody (from something to something)** zindua/ zinduka; sisimua; chachafya.

rout[1] vt shinda kabisa. n 1 kushindwa *put the enemy to* ~ shinda adui kabisa. 2 *(arch)* umati/halaiki yenye ghasia. 3 *(arch)* tafrija, sherehe.

rout[2] vt ~ **somebody out (of)** furusha; amsha (kitandani); winga, fukuza.

route n 1 njia. **en** ~ njiani. 2 *(mil)* **column of** ~ safu ya askari wanaotembea. **~-march** n *(mil)* safari ndefu ya miguu (ya mazoezi). vt peleka/tuma kwa njia fulani; panga njia ya safari.

routine n utaratibu, kawaida, desturi

business ~ utaratibu wa biashara/shughuli adj

kuwa lugha hutawala namna watu wanavyoufinyanga/wanavyouumba ulimwengu wao.

relax vt,vi 1 legeza, punguza. 2 *(relieve)* pumzika; pumzisha, burudisha; *(of bowels)* endesha, fungua ~ *the limbs* pumzisha/legeza viungo. **~ation** n ulegezaji; ulegevu; burudani.

relay[1] n 1 rilei : ubadilishanaji zamu wa wanyama, watu, n.k. kuchukua nafasi ya waliochoka. **~ race** n mbio za kupokezana *do by ~s* pokezana kazi. 2 *(telegraphy/broadcasting)* mtambo wa kupokea na kurushia habari. vt rushia habari ~ *a message* peleka ujumbe.

relay[2] vt tandika (kebo, zulia) upya.

release vt **~ (from)** 1 fungua, ruhusu kwenda, achia huru; ondoa ~*somebody of a debt* futa, samehe deni. 2 ruhusu kutolewa (kwa habari, filamu, n.k.). 3 *(leg)* achia mwingine haki/mali, n.k. n 1 ufunguliaji; ufunguliwaji, uachiaji huru. 2 kutolewa toleo (la filamu, n.k.) *the new ~s* filamu mpya. 3 wenzo unaoachilia au kufanya huru sehemu ya mashine.

relegate vt **~ (something/somebody to something)** 1 wakilisha. 2 teremsha, shusha ~ *a team to a third division* shusha timu kuwa daraja la tatu.

relent vi tulia, poa, punguza (hasira, ukali, n.k.). **~less** adj bila huruma ~ *less persecution* mateso yasiyo na huruma. **~lessly** adv.

relevant adj husika, -enye kuhusu (yajadiliwayo) *give him all the ~ books* mpatie vitabu vyote vinavyohusika. **~ly** adv. **relevance** n uhusiano.

relic n 1 *(of saints)* masalio. 2 ukumbusho, kumbukumbu. 3 *(pl)* maiti, mabaki ya binadamu.

relict n *(leg)* mjane, kizuka.

relief[1] n 1 *(of pain, distress, anxiety)* tulizo, shime, faraja, nafuu. 2 msaada (wa kuwapunguzia watu dhiki) *a ~ fund* mfuko wa msaada *be on ~* ishi kwa msaada wa serikali. 3 burudisho. 4 *(of a siege)* uimarishaji ngome; kukomboa. 5 *(taking turns)* mapokezano; mtu

-a kawaida.

rove vi,vt 1 tangatanga, zurura ~ *the streets* zurura barabarani. **a roving commission** n wajibu/kazi zinazohitaji kutembea/kuzunguka sana. 2 *(of affections)* badilibadili. 3 *(of eyes)* tazama huko na huko; -totulia. **~r** n 1 mzururaji, mtembezi. 2 *(arch)* **sea ~r** n haramia wa baharini. 3 skauti wa kiume mwandamizi.

row[1] n 1 makelele, ghasia, zahama.

kick up/make a ~ anza ugomvi/ mabishano. 2 ugomvi. 3 matata; karipio. vt,vi 1 karipia, kemea. 2 **~ with** gombana kwa makelele na mtu. **~dy n** makelele, zahama, vurugu;

rub

mtu mwenye vurugu, mhuni. **~dily** adv **~diness** n. **~dism** n.

row[2] n safu; mstari; msafa *be in ~s*

kuwa katika safu; *(colloq)* mfululizo two weeks in a ~ wiki mbili mfululizo. **a hard ~ to hoe** kazi ngumu sana; *(of things piled up)* rusu; *(of fish on a string)* mtungo, mtanda; *(of plants)* mpando.

row[3] vt,vi piga (vuta) makasia. n kwenda katika mtumbwi. **~boat; ~ing boat** n mtumbwi wa makasia; ngalawa. **~ing club** n klabu ya wapiga makasia. **~lock** n kileti, kishwara. **~ er** n mpiga kasia.

rowel n kikuna farasi (kisumari cha kumchochea farasi mbavuni).

royal adj -a kifalme ~ *charter* idhini ya kifalme ~ *prerogative* haki za mfalme (kwa mujibu wa katiba); -zuri sana. **~ road to success** njia rahisi/bora ya mafanikio *have a ~ time* starehe sana. n mmojawapo wa familia ya kifalme. **~ist** n mfuasi wa ufalme. **~ty** n 1 hadhi, cheo, mamlaka ya mfalme/jamaa wa mfalme. 2 watu wa jamaa/aila ya mfalme. 3 mrabaha: malipo ya mwandishi.

rub vt,vi 1 chua; fikicha ~ *hands together* fikicha viganja ~ *the ears of wheat* fikicha ngano; ~ *shoulders with (fig)* changamana na watu wa aina mbalimbali. 2 sugua. 3 *(with adverbial particles and prep)* **~ along** ishi. ~

wa zamu ijayo; *(attrib)* -a ziada ~ *bus* basi la ziada. **relieve** vt 1 fariji, punguza, tuliza *she was reliaved to get the news* alifarijika kupata habari zile. **reliave one's feelings** punguza mawazo/hisia. **reliave oneself** kojoa, tabawali. 2 -wa na zamu, pokea zamu. 3 **reliave somebody of something** mpokelee mtu kitu fulani, saidia; *(joc)* iba, ibia mtu; fukuza kazi, achisha kazi; vua madaraka. 4 dhihirisha, fanya ku(ji)tokeza.

relief[2] n 1 mbinu ya uchongaji/uumbaji inayofanya sanamu itokeze katika msingi wake. 2 sanamu iliyochongwa/iliyoumbwa kwa kutokeza katika msingi wake. 3 *(in drawing etc)* uchoraji unaofanya kitu kitokeze katika msingi wake kwa kutumia vitu kama rangi, n.k. ~ **map** ramani ionyeshayo milima, mabonde, n.k. kwa kutumia rangi ili kuvifanya vitu hivyo vitokeze. 4 *(lit or fig)* uwazi, sura ya kutokeza *be/stand out in ~ against* tofautiana na; -wa kinyume na *his behaviour stood out in ~ against his principles* tabia yake ilitofautiana na taratibu zake.

religion n 1 dini: imani katika kuwepo

reline

kwa Mungu/kiumbe mwenye nguvu zaidi ya binadamu, aliyeumba na anayeudhibiti ulimwengu. 2 dini: mojawapo ya mifumo kadhaa ya imani na ibada zake (k.m. Ukristo, Uislamu, Ubudha). 3 utawa. 4 imani: kitu ambacho mtu huamini na kushikilia sana *she makes a ~ of keeping her house clean* anang'ang'ania sana usafi wa nyumba yake. **religious** adj 1 -a dini. 2 -a mcha Mungu. 3 -a utawa 4 -a imani. 5 -a kushikilia sana jambo. n mtawa, mcha Mungu, mswalihina. **religiously adv. religiousness n.**

reline vt *(of garment)* tia bitana mpya.

relinquish vt acha, achilia ~ *a habit* acha tabia fulani. ~ **one's hold of/ over somebody/something** achilia mtu/jambo.

reliquary n sanduku/kibweta (cha kuwekea masalio).

relish n 1 ladha, utamu; mvuto, kivutio. 2 shauku; moyo *have no more ~ for something* - tofurahia kitu, kinai kitu. 3 *(seasoning)*

along (with somebody/together) ishi vizuri (pamoja), elewana. ~ **somebody/ oneself/a horse down** sugua vizuri na kwa nguvu (k.m. kwa taulo ili kukausha na kusafisha). ~ **something down** sugua. ~ **something in**; ~ **something into something** chua; sisitizia, tia mkazo. ~ **it in** kumbusha kila wakati. ~ **something off/out** ondoa kwa kufuta. ~ **somebody out** *(US sl)* ua. ~ **something up** piga polishi, ng'arisha; fanya kiwe kipya. ~ **somebody up the wrong way** udhi

rub-a-dub

mtu. n 1 usuguaji, (muda wa) kusugua. 2 *(esp in the phrase)* **(there's the ~)** tatizo, mahali ambapo ugumu unaanza kutokea. **~bing** n picha ya kusuguliwa.

rub-a-dub n mdundo.

rubber[1] n 1 mpira. ~ **stamp n** mhuri. **~-stamp** *(colloq)* *vt* pitisha kitu/jambo bila kulizingatia. ~ **neck** n (*US*) (*colloq*) mtalii anayegeuka kila upande (ili ajaribu kuona kila kitu). vi talii. 2 kifutio, raba. 3 viatu vya mpira, raba. 4 mtu afutaye/kitu kitumiwacho kufuta (k.m. sehemu ya mashine). vt funga/funika kwa mpira. **~ize** vt funga/funika kwa mpira. **~y** adj.

rubber[2] n *(in cards)* 1 seti: michezo mitatu mfululizo ya karata. 2 mchezo wa tatu wa kutafuta mshindi.

rubbish n 1 taka, takataka; kitu cha

kutupwa; kitu kisicho na faida/ thamani. 2 upuuzi; mawazo/fikra zisizokuwa na faida *(as expression)* mawe! **~-bin/can** n pipa la taka *a heap of ~* jalala, jaa; *(of demolished house)* kifusi. **~y** adj.

rubble n 1 kifusi. 2 kokoto.

rube n *(US colloq)* mshamba.

Rubicon n *(esp in)* **pass/cross the ~**

jiingiza katika mradi/jambo/uhusiano ambao haiwezekani kujitoa.

rubicund adj *(of person's face or complexion)* -ekundu.

kiungo; kitoweo. vt furahia, pendezwa na.

relive vt kumbukia, pitia tena, rudia.

relocate *vt, vi* hamisha; hamishwa; hamia makao mapya. **relocation** n kuhamia/kuhamishia makao mapya; (*of war*) kuhamishia wananchi katika makazi mapya.

reluctant adj **~ (to do something)** -totaka, sita, kaidi; -a kukalifu. **~ly** adv. **reluctance** n.

rely n **~ on/upon** tumaini; tegemea; tawakali *~ on oneself* jitegemea. **reliable** adj -a kutegemewa, -a kuaminika; -a kutumainiwa *reliable information* habari ya kuaminika. **reliably adv. reliability** n tegemeo; tumaini; uaminifu -a utawa. **reliance** n imani, tumaini; tegemeo *place reliance on* tumaini, aminia; tegemea. **self reliant** adj -enye kujitegemea *be self-reliant* jitegemee.

remain vi 1 baki, salia *nothing ~ed for us but* hatukuwa na la kufanya ila. 2 endelea kuwepo/ishi mahali fulani

remiss

au katika hali fulani, bakia. **~der** n baki, salio. **~s** n 1 masalio, mabaki *(of food)* makombo; *(of building)* gofu. 2 *(also* **relics)** maiti.

remand vt weka mahabusi, weka rumande. n rumande; mahabusi ~ *prison* mahabusi ~ *house/home* rumande ya watoto.

remark vt,vi 1 sema. 2 **~on/upon** toa maoni, zungumzia. 3 *(arch)* ona, tazama n 1 maoni, maneno *pass rude ~s about somebody* toa maneno mabaya kuhusu mtu fulani. 2 kutazamwa. **~able** adj -a ajabu, -a kusifika, -sio kifani. **~ably adv.**

remarry *vt, vi* oa/olewa tena.

remarriage n.

remedy n dawa; tiba *the ~ is worse than the disease* tiba yake ni mbaya kuliko ugonjwa wenyewe. vt tengeneza, rekebisha. **remedial** adj -a kuponya; -a marekebisho, -a kutuliza *remedial classes* masomo ya kujirekebisha. **remediable** adj -a kuponyeka; -a kutulizika.

remember vt,vi 1 kumbuka, dhukuru. 2 ~

ruble n *see* **rouble**.

rubric n 1 kichwa cha maandiko kilicho andikwa kwa rangi nyekundu. 2 utaratibu, maelezo. 3 utaratibu, mfumo.

ruby n 1 rubi: kito chekundu cha thamani. 2 rangi ya zambarau adj -ekundu.

ruck[1] n **the ~; the common ~** n kabwela; vitu vya kawaida.

ruck[2] n kunyanzi katika nguo. vt,vi ~

(up) kunjakunja, fanya kunyanzi.

rucksack n shanta.

ructions n maneno ya hasira au upinzani; ghasia, zahama; ugomvi wenye makelele.

rugger

rudder n usukani. **~less adj** bila usukani.

ruddy adj 1 -ekundu (na -enye afya). 2 *(of sky)* -ekundu (ekundu). **ruddiness** n wekundu (wa uso). **ruddily** adv.

rude adj 1 fidhuli, -juvi, -sio adabu. 2

-a kushtusha; -a fujo na ghasia; kali. **get a ~ awakening** tambua ghafla ukweli usiopendeza. 3 -a kishenzi. 4 ghafi. 5 -liofanywa kwa haraka- haraka; sahili. 6 -a nguvu. **~ness** n. **~ly** adv kishenzi.

rudiment n 1 *(beginning)* mwanzo,

asili, msingi, hatua za kwanza. 2 chipuko, chanzo. **~al** adj. **~ary** adj 1 -a mwanzo. 2 -sioendelezwa; katika hali isiyokamilika.

rue vt jutia, sikitikia *to ~ the day when....* kujutia siku ya .... **~ful** adj. **~fully** adv. **~fulness** n.

ruff[1] n 1 kikunjo shingo, kitambaa

chenye vikunjo cha kuvaa shingoni; matimutimu. 2 pete ya manyoya ya rangirangi shingoni mwa ndege au mnyama. **~ed** adj 1 -liokunjamana. 2 matimutimu.

somebody to somebody pa salamu, salimia *please ~ me to him* tafadhali mpe salamu zangu; unisalimie. 3 tunuka ~ *someone in a will* tunuka katika wasia. **remembrance** n 1 ukumbusho, kumbukumbu *escape somebody's remembrance* sahau. 2 salamu (zilizopelekwa kwa barua au kwa aliyetumwa).

remind vt **~ somebody (to do something/that..)**; **~ somebody of something/somebody** kumbusha *that ~s me!* hiyo inanikumbusha. **~er n** kumbusho.

reminisce vi **~ (about)** kumbuka ya

kale, (zingatia na zungumza juu ya mambo yaliyopita). **~nce** n 1 **~nce (of)** ukumbukaji mambo ya kale. 2 *(pl)* makumbusho. **~nt (of)** adj -a kukumbusha; -a kukumbuka mambo yaliyopita. **~ntly** adv.

remiss adj **~ in/of** -zembe; vivu, ajizi. **~ly** adv. **~ness** n.

remit

remit vt,vi 1. *(usu. of God)* ondolea

dhambi, samehe. 2 *(of debts, penalty)* samehe, achilia, futa. 3 *(money, etc)* peleka kwa posta, lipa. **~tee** n mpelekewaji malipo. **~ter** n mpelekaji malipo. 4 *(of pain, effort, etc)* punguza, legeza. 5 **~ something to somebody** tumia mtu kitu ~ *something to higher authority* peleka kwa mamlaka ya juu (kwa uamuzi). **~tance** n 1 fedha; malipo. 2 upelekaji fedha; kiasi cha pesa kilichopelekwa mahali pengine. **remissible** adj -lioweza kusamehewa, -a kusameheka; -a kuhurumiwa. **remission** n 1 msamaha (wa dhambi unaofanywa na Mungu). 2 kusabilia deni au adhabu. 3 kupungua (kwa maumivu, bidii). **remissive** adj.

remnant n mabaki, masazo; makombo ~ *sale* seli ya mabaki ya vitambaa.

remonstrate vi lalamika; pinga. **~ with somebody about something** pingana na mtu juu ya jambo fulani. **remonstrance** n ulalamikaji wa kupinga kitu/jambo.

remorse n 1 **~ (for)** majuto, toba. 2 huruma *without ~* bila huruma. **~ful** adj. **~fully** adv.

ruff[2] vt,vi shinda kwa turufu.

ruffian n katili, mgomvi, jambazi, mhuni. **~ism** n uhuni; ujambazi, ukatili. **~ly** adj -gomvi, huni, -katili.

ruffle 1 vt,vi ~ **(up)** chafua, timua,

vuruga ~ *its feathers* timua manyoya (kwa hasira au kutoa baridi). 2 kasirika; chafuka, timka *easily ~d* -a kukasirika, -a kuudhika upesi. n 1 vikunjo (vya nguo vya kuvaa shingoni; mwisho wa mikono ya vazi. 2 matatizo, shida. 3 kuchafuka, machafuko. **~d** adj.

rug n zulia dogo nene; blanketi nene la safari.

rugby n ragbi: mchezo wa mpira wa mikono.

rugged adj 1 -a mawemawe; -a kuparuza; -sionyooka. 2 -enye mikunjomikunjo; -a kunyanzi. 3 -sio laini/taratibu/pole. **~ness** n **~ly** adv.

rugger n *see* **rugby**.

ruin

ruin n 1 maangamizi; uharibifu; utilifu *the ~ of my hopes* kuharibika kwa matumaini yangu. 2 *(in sing. only)* sababu ya kuharibika. 3 *(of buildings)* hali ya kuwa katika maanguko/ magofu/mahame/mabaki *a ~ed house* gofu la nyumba, hame 4 *(business)* kufilisika. vt vunja; angamiza; haribu; tilifisha. **~ation** n kuangamia, kuharibika; uangamiaji. **~ous** adj 1 -enye kuharibu. 2 -liovunjika (na kuanguka). **~ously** adv.

rule n 1 *(regulation)* amri, kanuni, sharti; desturi, mila. **by/according to ~** kwa mujibu wa kanuni/sheria. **work to ~** timiza mradi, -wa na mgomo baridi (kwa kufuata sana sheria kwa makusudi) kwa kiasi cha kurudisha nyuma uzalishaji (mali). 2 desturi. **as a ~** kwa kawaida/desturi. 3 utawala; mamlaka; dola; serikali. **~ of law** n utawala wa sheria. 4 *(for measuring)*. rula vt,vi 1 **~ (over)** tawala; -wa na mamlaka. 2 *(usu passive) (control)* ongoza, athiri, tawala. 3 *(order)* amuru. 4 *(decide)* amua. **~ something out** futilia mbali. 5 piga mstari. **~d paper n** karatasi ya mistari mifuo. **~ something off** kata, ondoa. **~r** n 1 mtawala, mfalme, mkuu. **absolute ~r** n dikteta,

~less adj pasipo kujuta; katili. **~lessly** adv.

remote adj 1 -a zamani *the ~past*

zamani za kale. 2 -a mbali. ~ *control* -enye kuendeshwa/kufanywa toka mbali, -liotengwa (kwa maono, kwa moyo wa kupenda). 3 *(feelings, interests, etc)* liopishana sana, liotengana, mbalimbali. 4 *(not friendly)* baridi. 5 *(insignificant)* dogo *I haven't the ~st idea* sijui hata kidogo, sina habari. **~ly adv. ~ness** n.

remount vt,vi 1 panda tena. 2 *(of photographs, maps, etc)* weka katika fremu tena. 3 gawia mtu/wanajeshi farasi mpya. n farasi mpya; ugawiaji watu farasi mpya.

remove vt,vi 1 ~ **(from)** ondoa, ondosha. 2 ~ **(from)** hama; hamisha, hawilisha; hajiri. ~ **mountains** *(fig)* fanya miujiza. 3 *(of clothes)* vua; (*of*

renew

bark) ambua. 4 *(from office)* uzulu, fukuza. 5 *(erase)* futa. 6 *(of spell)* agua, eua, adua, tegua. 7 **~d** n (*of cousins*) mtoto wa binamu. n hatua *be one ~ from something* pakana, karibiana na. **removable** adj. **removal** n.

remunerate vt ~ **somebody (for something)** lipa, -pa ujira, tuza, -pa zawadi. **remuneration** n ujira, tunzo, zawadi. **remunerative** adj -a kuleta faida.

renaissance n (also **renascence) 1 the ~ (Europe)** kipindi mwamko-sanaa (katika karne ya 14, 15 na 16), kipindi cha kuchipuka upya. 2 mvuvumko.

renal adj -a mafigo.

rename vt pa jina jipya, batiza upya,

ita upya.

renascence n *see* **renaissance**.

rend vt,vi 1 tatua, pasua, rarua; penya ~ *one's hair (in grief)* timua nywele. 2 pokonya, pora.

render vt 1 ~ **something (to somebody)** toa, lipa, rudisha, onyesha (heshima) ~ *thanks* toa shukurani. 2 leta, peleka. ~ **an account of**

mtawala mmoja. 2 *(for measuring)* rula, chenezo, kigezo, futi. **ruling** adj -a kutawala, -a nguvu; -liopo. n amri; hukumu; uamuzi.

rum[1] n aina ya pombe kali. ~ **runner** n mlanguzi (wa pombe zisizoruhusiwa); *(US)* pombe.

rum[2] adj *(colloq)* kioja; -a kigeni; -sio

-a kawaida; ajabu. *also* ~**my adj.**

rumba adj rumba: dansi yenye asili ya Cuba.

rumble vt,vi 1 nguruma; vuma, tutuma; rindima. ~ **along** enda kwa kunguruma. 2 ~ **(out)** sema kwa sauti nzito. n 1 ngurumo, uvumi, tutumo, tetemo, mdundo, rindimo. 2 *(colloq US)* mapambano ya vikundi

run

vya wahuni mitaani.

rumbustious adj *(colloq)* -a ghasia,

-enye kelele, -a makeke.

ruminant adj 1 -a kucheua. 2 *(of person)* -liozama katika fikra, -liokaa na kushika tama. n mnyama anayecheua. ~**s** wacheuzi. **ruminate** vt,vi 1 cheua; tafuna. 2 waza, tafakari. ~ **over (a plan)** fikiria jambo/azimio. **rumination** n.

rummage vt,vi 1 ~ **(among, in, through)** geuzageuza vitu wakati unatafuta kitu, pekua, chakura. 2 ~ **through** pekua/chakura sana, chunguza, kagua. ~ **sale** n *see* **jumbo sale** n 1 upekuzi mkali. 2 vitu vilivopatikana katika upekuzi. 3 vitu vikuukuu.

rummy[1] adj *see* **rum**.

rummy[2] n *(of cards)* mchezo wa karata uchezwao na jozi mbili.

rumour n uvumi, mnong'ono, tetesi, udaku. vt vumisha; toa uvumi. ~ **monger n** mvumishaji, mzushi.

rump n 1 *(animal)* tako; *(bird)* mkiani. 2 *(derog)* mabaki, masazo (ya kundi kubwa la watu). ~ **steak** n steki ya tako.

oneself/one's behaviour elezea, jieleza *~ed account* ankara iliyotolewa (kwa kulipwa). 3 fanya, geuza kuwa katika hali fulani *the drink ~ed him speechless* ulevi ulimfanya kuwa bubu. 4 ~ **something (down**) yeyusha; safisha siagi/samli kwa kuyeyusha. 5 *(of building)* piga lipu. 6 tafsiri; fanya; igiza. **~ing** n 1 *(translation)* tafsiri, fasili. **rendition** n 1 utambaji. 2 ufasiri, ufafanuzi.

rendezvous n 1 mahali pa kukutanika; mahali pa miadi. 2 makutano. vi kutana (mahali palipochaguliwa).

renegade n 1 msaliti, haini; mwasi. 2*(rel)* muritadi. vi saliti; ritadi; asi.

renege; renegue vi 1 *(in card games)* kosa kucheza karata iliyochaguliwa hali unayo mkononi. 2 vunja ahadi au kauli.

renew vt 1 tengeneza/fanya upya, tia

renounce

nguvu, -pa moyo. 2 pata/toa tena. 3 anza, rudia tena ~ *one's youth* rudia ujana. **~able adj.** **~al** n.

renounce vt 1 *(refuse)* kataa, kanusha; kana. 2 burai (madai). 3 *(give up)* acha, jitoa katika jambo, achilia mamlaka ya mtu. **renunciation** n 1 kano, kanusho. 2 *(relinquishment)* kuacha, kujinyima, kujihini. **renunciatory** adj.

renovate vt rekebisha, fanyiza upya,

karabati. **renovation** n 1 urekebishaji. 2 ukarabati; matengenezo. **renovator** n mtengenezaji.

renown n sifa, utukufu, umashuhuri,

jina *a town of great* ~ mji wa sifa kuu. **~ed** adj -enye sifa, adhimu, tukufu, mashuhuri.

rent[1] *pp of* **rend**.

rent[2] n kodi. ~ **rebate** n kipunguo cha kodi ~ *restriction* usimamiaji wa kodi ~ *restriction board* halmashauri ya kusimamia kodi. ~ **collector** n mkusanya kodi. **~ier** n mpangishaji, mtu ambaye mapato yake hutokana na kupangisha nyumba. **~-free** adj -siolipiwa, -siotolewa kodi; wakfu. **~-roll n**

rumple vt kunjakunja; vuruga.

rumpus n zahama, ghasia, ugomvi

wenye makelele/makeke. **kick up/make a ~** fanya ghasia.

run[1] *vt, vi* 1 kimbia; kimbiza **take a ~ ning jump** kimbia na kuruka; *(sl)* ambaa; usiwe mpuuzi! 2 epuka, toroka, kimbia. **~ for it** kimbia (ili kukwepa jambo). **cut and ~***(sl)* toroka. **a ~ning fight** n mapambano ya manowari (kati ya wanaorudi nyuma na wanaowakimbiza). 3 shiriki katika mbio/mazoezi ya kukimbia. **also ran** n mshinde. 4 **~ for** gombea (uchaguzi, cheo, n.k.). 5 sababisha kukimbia/kushiriki (katika mashindano ya mbio); wasilisha/teua (kushika cheo). 6 sababisha kufikia hali fulani/mahali fulani (kutokana na kukimbia). **~ somebody clean off his feet/ legs** *(colloq)* shughulisha hadi kuchosha

run

kabisa. **~ oneself/somebody into the ground** jichosha/chosha (mtu) kwa kazi/mazoezi magumu. 7 enda haraka. **~ its course** kua, endelea kawaida; fuata mkondo wa kawaida. **~ the streets** *(of children)* cheza barabarani (bila usimamizi). 8 jiweka wazi; jihatarisha. **~ the danger/ chance of something** jiweka katika hali/hatari ya. 9 kimbiza; shindana na. **~ somebody/something to earth** fuatilia hadi kupata/kushika. **~ somebody/something close/hard** karibia sana (katika mashindano). 10 *(of ships, etc)* enda safari; *(of fish)* ogelea. 11 *(of machines)* fanya kazi. 12 enda mbele kwa mwendo wa kuteleza au kuendelea; enda kama kwamba uko kwenye magurudumu. 13 *(of public transport)* pita; enda na kurudi (kila mara). 14 chukua (mtu katika gari, basi, n.k. na kumpeleka mahali). 15 peleka, safirisha. **~ errands/messages** peleka ujumbe. **~ arms/guns** ingiza silaha nchini kwa siri, fanya magendo ya silaha. **~ liquor** fanya magendo ya vileo. 16 fanya kusogea au kupanuka kuelekea upande fulani. 17 *(of fire, news, emotions, etc)* enea haraka. 18 *(of liquids)* tiririka; churuzika; lowa. 19 fanya kumwagika/tiririka; fanya kuenea. 20 -wa/pitia katika hali fulani. **~ riot** fanya fujo na ghasia; *(of plants)* enea ovyo. **~ wild** kaa/kuwa bila mipango/nidhamu. **~ a temperature** -wa na homa. 21 endesha,

daftari ya upangishaji, orodha ya ukodishaji. vt,vi ~ **to** pangisha, kodisha. ~**from** panga, kodi. ~**able** adj a kupangishika. ~**al** n 1 kodi. 2 mapato ya kodi.

rent[3] n 1 mpasuko, mtatuko, ufa. 2 *(fig)* mfarakano, mtengano.

rep[1] n repu: kitambaa cha kufunikia

viti.

rep[2] *(colloq) (abbr.)* **repertory** *n*; **reputation** *n*; **representative** n.

repair[1] vt 1 karabati, fanya

matengenezo; *(of clothes)* shona, tia kiraka *a road under* ~ barabara inayofanyiwa matengenezo. 2 rekebisha, weka sawa. n matengenezo, *(state)* hali (nzuri au mbaya) *in good* ~ nzima *in bad* ~ bovu *keep in good* ~ tunza vizuri *put in* ~ fanya matengenezo. ~**er** n mtengenezaji. ~**ing** n utengenezaji,

repercussion

ushonaji wa kutia kiraka. **reparable** adj -enye kuweza kutengenezwa, -a kutengenezeka, -a kuweza kufidiwa, -a kulipika. **reparation** n 1 ulipaji fidia, kufidia (hasara, uharibifu). 2 fidia.

repair[2] vi ~*to* enda, zuru.

repartee n malumbano.

repast n *(formal)* mlo.

repatriate vt rudisha kwao, rejesha makwao ~*a fugitive* rudisha mkimbizi kwao. n ~*d person* mtu aliyerejeshwa kwao. **repatriation** n.

repay vt,vi 1 rejesha pesa, kitu, n.k. ulichochukua, lipa. 2 ~ **something; ~somebody (for something)** lipiza; lipizia. ~**able** adj -a kulipika. ~**ment** n malipo; kulipa; kulipiza, malipizo.

repeal vt tangua, batilisha; futa

(sheria). n mtanguo, kufuta; ubatilifu.

repeat vt 1 rudia. 2 kariri, soma/sema kwa

ongoza, simamia. ~ **a company** endesha kampuni. ~**ning costs** n gharama za uendeshaji. ~ **the show** kuwa bosi katika kadhia fulani. 22 *(of thoughts, feelings memories, the eyes, etc)* pitia/pitisha mara moja/kwa haraka. 23 endelea/ endelezwa katika mpango maalumu *a scar that ~s across his cheek* kovu linaloanzia upande mmoja hadi upande mwingine wa shavu lake. **the ~ning commentary** n tangazo mfululizo. 24 -wa na mwelekeo

run

fulani (wa kitabia), -wa na bei ya wastani; -wa na kiwango cha wastani. 25 *(of colour)* -sambaa toka sehemu yenye rangi hadi isiyo na rangi 26 andikwa, simuliwa au semwa *the story ~s that* hadithi imeandikwa/yasemwa kuwa ---. 27 *(of woven or knitted material)* fumuka. 28 *(in special uses)* ~ **about** kwenda huku na huko. ~**-about** n motokaa ndogo (k.m. ya watu wawili); mtu atangatangaye kutafuta mambo mageni, raha, n.k. (hatulii katika sehemu moja). ~ **away** kimbia; jaribu kutoroka. ~**away** n mtu/farasi atorokaye. ~ **away with** tumia; toroka; iba; shinda vibaya sana washindani wengine; kubali wazo harakaharaka, fikia hitimisho lisilo na msingi; enda kwa kasi kubwa isiyodhibitika. ~ **back** rejea nyuma (katika mawazo). ~ **down** *(of a clock or other mechanism of the like)* simama (kwa kukosa kulishwa); *(of a person's health)* nyong'onyea, zidi kuwa mbaya (kwa sababu ya kazi nyingi, fikra nyingi, n.k.); *(of a battery)* isha; gonga/gongana; sema vibaya (mtu au kitu); fukuza na kupita/kamata; punguza nguvu. ~**-down** n *(colloq)* upunguzaji orodha/maelezo kamili. ~ **in** tembelea (mtu mahala) kwa muda mfupi; *(colloq of the police)* kamata, bamba; endesha kwa uangalifu kwa mara ya kwanza (gari/mashine mpya) kwa muda/umbali fulani ili kuiweka katika hali nzuri ya matumizi. ~ **into** gongana; sababisha kuingia katika (deni, ugomvi, n.k.). ~ **off** toroka (na); churuzika/tiririka (kutoka sehemu hadi sehemu); fanya kuchuruzika/kutiririka; andika au soma kwa ghibu (moja kwa moja bila kusita/kwa ufasaha); chapa; toa (makala/kitabu); amua baada ya watu kufungana baada ya majaribio; anzisha (k.m. mbio). ~**-off** n

ghibu. 3 *(of numbers)* rudiarudia, tokea tena (mara nyingi). 4 *(of taste)* bakia mdomoni. 5 *(of commerce)* toa tena (bidhaa), rudia kutoa. n 1 marudio k.m. mchezo, kipindi cha redio. 2 *(music)* alama ya kuonyesha mahali pa kurudia katika muziki. **~edly** adv -liofanywa tena na tena. **~er** n 1 bunduki inayotema risasi. 2 *(E.A)* mtu anayerudia (darasa n.k.). **~ing** adj -a kurudiarudia *~ing decimal* desimali ya kurudiarudia. **repetition** n 1 kurudiarudia; urudiaji. 2 *(of poetry)* ukariri, usomaji wa ghibu. **repetitious; repetitive** adj -a kurudiarudia.

repel vt 1 fukuza. 2 kataa; zuia ~ *an*

enemy fukuza adui. 3 chukiza. **~lent** adj -a kuchukiza; -a kukirihi n kiwinga.

repent vt,vi ~(**of**) tubu; juta. **~ance** n toba. **~ant** adj -a kutubu; -a kujutia *he is ~ant of his wrongs* anajutia makosa yake n mjutaji. **~antly** adv.

repercussion n 1 mruko/mtupo nyuma, mwangwi. 2 *(usu pl)* athari, matokeo

repertoire

hasi *be followed by ~s* fuatiwa na matokeo hasi (yasiyokusudiwa).

repertoire n mkusanyiko wa maonyesho (nyimbo, tamthilia, n.k.) ya msanii mmoja au kikundi kimoja cha sanaa.

repertory n 1 hazina (ya habari, maarifa, n.k.). 2 *see* **repertoire** ~ *theatre company* (*abbr*. **rep**) kikundi cha sanaa (kinachobadilisha wachezaji/tamthilia mara kwa mara).

repine vi *(formal)* **~(at)** onea uchungu. ~ **against** lalamikia.

replace vt 1 rudishia mahali pake. 2 ~ **somebody/something by/with** chukua nafasi ya, ingia mahali pa, badilisha *~somebody with a machine* badilisha mtu na/kwa mashine. **~able** adj -enye kuweza kubadilishwa, -a kubadilishika, -enye kuweza kuchukuliwa nafasi. **~ment** n ubadili; badala.

replay n marudio ya mchezo. vt rudia

run

uamuzi mkata. **~ something on** unganisha/endeleza/ endelea; sema mfululizo; *(of time)* pita, isha *time ~s on* wakati unapita; *(of disease)* endelea kutokea/ kusumbua. **~ on/upon something** *(of thought etc)* husika na. **~ out** toweka; fikia mwisho, isha; *(of tide)* kupwa. **~ out of** *(of tide)* kupwa. **~ oneself out of breath** jichosha. **~ out on somebody** telekeza. **~ over** *(of a vessel or its contents)* furika; pitia (ili kuzingatia au kushika akilini barabara); soma harakaharaka; gonga/kanyaga mtu (kwa gari); tembelea kwa muda mfupi. **~ through** pitisha msitari (k.m. katika maneno yaliyoandikwa); choma kwa singe; tumia vibaya (bahati, fedha); chungua kwa haraka; shughulikia kwa haraka; *(of play)* fanya mazoezi. **~ to** fikia; tosha/tosheleza. **~ to fat** nenepa mno! **~ to ruin** haribika. **~ to waste** tumika vibaya. **~ up** inua, simamisha (k.m. bendera kwenye mlingoti); jenga/ tengeneza harakaharaka; fanya kuongezeka kwa haraka; fikia kiasi cha/pata/ongeza mwendo kimbia (kabla ya kutupa mpira, mkuki, n.k.).

run[2] n kukimbia. **~up** n 1 urefu (wa

kukimbia), masafa; kipindi kabla ya tukio kubwa. **a ~ for one's money** malipo ya kazi au juhudi za mtu; -pa ushindani mkubwa. 2 ziara, matembezi *a ~ to Mikumi* ziara ya Mikumi. 3 *(of a ship)* umbali (wa mwendo kwa kipindi maalumu). 4 njia (ya mashua, meli, n.k.). 5 mshuko wa ghafula *price came down in a ~* bei zilishuka kwa ghafla. 6 mfululizo wa maonyesho (k.m. ya muziki, tamthiliya, n.k.). 7 kipindi; mfuatano *a ~ of bad luck* kipindi cha mkosi. *a ~ on something*, kitu kinachohitajiwa ghafla na watu wengi. **in the long ~** hatimaye. 8 *(of domestic animals)* zizi, banda. 9 *(cricket and baseball)* pointi. 10 kawaida, mwelekeo, utaratibu *the*

rupture

common ~ of mankind watu wa kawaida. **~-of-the mill** kawaida, wastani. 11 kundi la samaki wakiwa katika mwendo. 12 *(colloq)* **give somebody/get the ~ of something** ruhusa ya mtu kutumia kitu bila kulipa. 13 mwelekeo. 14 *(music)* mfuatano wa nota zinazoimbwa/ zinazochezwa haraka na kufuata daraja mbalimbali. **~ ner n** 1 mkimbiaji. **~ner -up** n mshindi wa pili katika mashindano. 2

mchezo; *(colloq)* rudia kupiga kanda.

replenish vt **~ (with)** jaza tena,

sheheneza. **~ment** n ujazaji tena, ushehenezaji tena.

replete adj **~ (with)** *(formal)* tele, -liojaa ~ *with food* -lioshiba. **repletion** n *(formal)* shibe *to eat to* ~ kuvimbiwa *be full to* ~ shiba mno/kupita kiasi.

replica n nakala, nakala halisi; rupia/ shilingi kwa nyenziye. **~te** vt toa nakala; rudufu.

reply vi **~ (to)** jibu, itika; peleka/tuma jibu. n jibu, itikio. **~ paid** n jibu lililokwishalipiwa.

report vt,vi 1 toa ripoti, toa taarifa,

pasha habari; simulia mambo (uliyoona, uliyosikia, uliyofanya). *~progress* toa taarifa ya maendeleo. **~ something out** *(US)* rejesha pamoja na maoni. **~edly** kwa mujibu wa taarifa, inavyosemekana. **~ed speech** n kauli taarifa. 2 nakili, andika (kwa hatimkato). 3 **(oneself) (to somebody/something) (for something)** ripoti ~ *to the manager* piga ripoti kwa meneja ~ *to the*

represent

officer in charge piga ripoti kwa afisa mfawidhi. 4 **~ somebody/ something (to somebody) (for something)** shtaki, lalamika ~ *a child to his parents* shtaki mtoto kwa wazazi wake. **~age** n (mtindo wa) utoaji habari (wa magazeti). n 1 ripoti, taarifa *annual* ~ taarifa ya mwaka *law* ~ ripoti ya kesi. 2 mshindo *it burst with a* ~ ilipasuka kwa kishindo. 3 uvumi, tetesi *the* ~ *goes* inasemekana kwamba, kuna uvumi kwamba. 4 sifa nzuri/njema *people of good* ~ watu wenye sifa nzuri. **~er** n mtoa habari; mwandishi wa habari.

repose[1] vt,vi 1 pumzisha, egemeza, weka, laza. 2 **~ on** pumzika. n kupumzika; utulivu; raha; kimya. **~ful** adj tulivu, -nyamavu, -lio kimya.

repose[2] vt **something in something/ somebody** amini ~ *on his promises* amini ahadi zake.

(*messenger*) mjumbe, tarishi. 3 *(surface root)* kitawi cha mmea utambaao chini. 4 *(plant)* mtambaazi. 5 *(cloth)* kitambaa kirefu, kipambo cha meza. 6 *(in compounds)* mfanya biashara ya magendo. **gun ~ner** n mfanya biashara ya magendo ya bunduki. **~ning** adj 1 -a kukimbia. 2 *(successive)* moja kwa moja, -a mfululizo *~ning fire* mfululizo wa bunduki/wa mizinga. 3 *(after a pl n)* katika mfuatano *six days ~ning* siku sita mfululizo/moja kwa moja. 4 *(of water)* -a kuchuruzika. 5 *(discharging)* -a kutoka usaha. n 1 mbio, kukimbia, kwenda mbio. **make the ~ning** ongoza mbio. **take up the ~ning** ongoza (baadaye) katika mbio. **in/out of the ~ning** *(of competitions)* -enye/ pasipo nafasi ya kushinda. 2 **~ning-board** n *(old fashioned)* sehemu ya kukanyagia, kuingia garini. **~ning mate** farasi wa kuongoza mwendo; *(US)* mgombea umakamu wa rais.

rung[1] n 1 kidato (cha ngazi). 2 taruma la kiti.

rung[2] *pp of* **ring**[2].

runnel n 1 kijito, mlizamu, chururu. 2 mfereji wa wazi.

runt n *(colloq)* kibeti: mtu/mnyama aliyedumaa.

runway n 1 barabara ya ndege. 2 njia ya kusukumia miti iliyokatwa.

rupee n rupia.

rupture vt,vi 1 pasua;pasuka *be ~d* pasuliwa. 2 farakana. n 1 kupasuka.

rural

2 *(discord)* farakano. 3 *(of bowel)* henia.

rural adj -a vijijini, -a mashamba

~ *planning* mipango ya vijiji.

Ruritanian adj *(of a State, its politics)* -liojaa hila na fitina.

ruse n hila, ujanja, werevu, mtego.

rush[1] n tete. **~light** n mshumaa uliotengenezwa kwa utete. **~y** adj -enye

reposit vt weka (kitu) kwenye ghala (bohari). **~ory** n 1 hazina, mahali pa kuhifadhia vitu k.v. bohari, ghala, makumbusho n.k. 2 hazina, chemchemi ya habari *be ~ory of* -wa na hazina ya.

repot vt hamishia (mmea) katika chungu kingine.

reprehend vt karipia, kemea, shutumu. **reprehensible** adj -a kulaumika. **reprehension** n.

represent vt 1 ~ **something** (**to somebody**). 2 leta, toa, sawiri (picha, dalili) mfano wa *a picture that ~s the garden of Eden* picha iletayo mfano wa bustani ya Aden. 3 wakilisha; eleza. 4 fanya au sema kwa niaba ya. 5 igiza; iga. **~ation** n 1 picha, sanamu, mfano, taswira. 2 kuonyesha; onyesho. 3 uwakili; uwakilishi. **proportional ~ ation** idadi fulani ya viti katika bunge kulingana na idadi ya kura ambazo chama kimepata. 4 *(statement)* maelezo (ya malalamiko) *false ation* ghiliba. **~ative** adj. **~ative of** -

repress

wakilishi, -a uwakilishi, -a ujumbe ~ *ative government* serikali ya uwakilishi ~ *ative action* madai ya jumla. **ative** n 1 mfano. 2 mwakilishi *legal ~. ~ative* mwakilishi wa kisheria *permanent ~ative* mwakilishi wa kudumu.

repress vt zima, zuia, nyamazisha, komesha. **~ed** (*of emotions*) adj -liozimwa. **~ion n** 1 uzuiaji kwa nguvu; kunyamazisha, kuzima; uonevu. 2 *(psych)* mfadhaiko. **~ive** adj -a kuzuia, -a uonevu, -a kugandamiza, -a kukomesha *~ive government* serikali onevu.

reprieve vt ahirisha/chelewesha adhabu (agh. ya kunyonga mtu aliyeua); *(fig)* -pa, toa nafuu, achilia kwa muda ~ *a debtor* achilia mdeni kwa muda. n 1 *(leg)* uzuiaji kwa muda/ucheleweshaji wa kunyongwa mtu aliyehukumiwa. 2 achilio la muda; kuachiliwa kwa kitambo.

reprimand vt karipia, kemea. n karipio/kemeo rasmi.

reprint vt piga chapa tena, toa kitabu mara ya matete.

rush[2] vi,vt 1 ~ **(away/off/ out)** timua; kurupuka; kurupua *the workers ~ed out of the factory* wafanyakazi walikurupuka kutoka kiwandani. **~ to conclusions** amua bila kufikiria. **~ into print** chapisha bila kujali usahihi/ukweli. **~ something through** fanya jambo upesi sana. 2 shambulia, vamia ~ *the bus* vamia basi. 3 harakisha. **~ somebody off his feet** harakisha; chosha. 4 **~ (for something)** *(sl)* langua. n 1 mwendo wa kasi, kukurukakara, mkurupuko. 2 mahitaji makubwa ya ghafla *a ~ for rain-coats* mahitaji ya makoti ya mvua wakati wa mvua. **the ~-hour n** wakati wa msongamano wa kutoka na kwenda kazini agh. katika miji mikubwa. 3 *(cinema, often pl)* toleo la kwanza kabla ya kukaguliwa na kuhaririwa.

rusk n tosti.

Russia n Urusi. ~ **leather** n ngozi ya

kujalidi. **~n** adj -a Urusi. n 1 Mrusi. 2 Kirusi.

rust n 1 kutu. 2 *(on plants)* kizimwili.

vt,vi ingia/shika kutu. **~ preventive** adj -a kuzuia kutu; *(fig)* chakaa (kwa kutotumika); poteza thamani. **~less** adj. **~proof** adj -siopata kutu. **~y** adj. 1 -enye kutu. 2 -enye kuhitaji mazoezi, -liozeeka, -a zamani. 3 *(of blackcloth)* -liochujuka. **~ness** n.

rustic adj 1 -a kishamba *~speech* msemo wa kishamba. 2 -a ovyoovyo. n mshamba. **~ity** n ushamba.**~ate** vt,vi 1 ishi maisha ya kijijini. 2 *(GB)* fukuza (mwanafunzi kwa muda).

rustle vt,vi 1 chakacha. 2 *(US colloq)* iba (ng'ombe, farasi, n.k.). 3 ~

rye

something up fanya/tayarisha/tengeneza n mchakacho, mchakarisho. **~r** n *(US colloq)* mwizi wa ng'ombe/farasi. **rustling** n sauti ya mchakarisho, *(pl)* mrudiorudio wa sauti hii.

rut[1] n 1 alama za magurudumu ya magari (katika mchanga, tope, n.k.). 2 *(fig)* utaratibu wa kufanya jambo. **be in/get into a ~** fuata utaratibu ule ule siku zote bila kubadili wala

pili. n lopoo.

reprisal n 1 ulipizaji kisasi (kwa kufanya yale yale uliyotendewa). **take ~** lipiza kisasi. 2 *(pl)* vitendo vya kulipiza kisasi (hasa nchi kwa nchi) katika vita.

reprise n kibwagizo, mkarara, kiitikio.

reproach vt **~ somebody (for/with something)** laumu, suta, shutumu, kengemeka. **~ oneself** jilaumu. n 1 shutuma, lawama, kengemeko. 2 aibu, fedheheka. **above/beyond ~** -sio fedheheka/-laumika. **live in ~** ishi katika fedheha *heap ~es on somebody* fedhehesha sana mtu. 3 ~ (**to**) kitu cha aibu/fedheha. **~ful** adj -a kushutumu, -a kulaumu. **~fully** adv.

reprobate vt -tokubali, kataa, chukia. n baa, fisadi, fasiki, mpotovu adj -ovu, potovu. **reprobation** n.

reproduce *vt, vi* 1 nakili, fanya sura/

mfano/namna ya. 2 fuatisha; rudisha, toa tena, leta mara ya pili. 3 zaa. 4

kufikiria mwingine. vt fanya mifuo njiani.

rut[2] n nyege ya vipindi ya mnyama. vi

-wa na nyege ya vipindi.

ruthless adj pasipo huruma; -katili,

-korofi. **~ly** adv. **~ness** n.

rye n 1 shayiri. **~-bread** n mkate wa shayiri. 2 wiski ya shayiri.

S,s n 1 herufi ya kumi na tisa katika alfabeti ya Kiingereza. 2 *(pl) (suffix)* ishara ya wingi k.m. *boy-boys*. 3 *(tense suffix)* nafsi ya tatu katika umoja/ishara ya hali ya mazoea k.m. *she plays* anacheza. 4 *(possessive suffix)* ishara ya kumiliki k.m. *children's room* chumba cha watoto. 5 *(colloq - short form of) is, he's here* yuko hapa *she's gone* ameondoka *let's go* twende.

sabbatarian n 1 Msabato anayefuata sana sheria ya Jumamosi. 2 msabato; usabato. **sabbath** n 1 Sabato; siku ya saba ya juma (kuanzia Ijumaa jioni hadi Jumamosi jioni). **break the sabbath** vunja sabato *keep the sabbath* adhimisha sabato. **sabbatical** adj 1 -a sabato. 2 *sabbatical leave (of University teacher)* likizo ya kunoa ubongo.

saber n *see* **sabre**.

sable n 1 mbelele: mnyama mdogo mwenye

with him baadhi ya marafiki zake hawakubaliani naye. **~body/~one** n 1 mtu (fulani). 2 mtu maarufu *he is ~body* ni mtu maarufu/ wa maana. **~how** adv kwa namna fulani, kwa namna. **~-how or other** kwa namna moja au nyingine; vyovyote vile. **~place** adv *(US informal)* mahali fulani. **~thing** n 1 kitu, jambo (fulani). 2 **or ~ thing** *(colloq)* au kitu kama hicho Juma *is a doctor or ~ thing Juma* ni daktari au kitu kama hicho. 3 **~ thing of** kama, hivi. **she is ~ thing of a thief** yu mdokozidokozi/mwizimwizi. **~ thing like** kufanana kidogo, kadiri; kweli kweli; takriban *he is ~thing like his father* anafanana na baba yake; anamlanda babaye kwa namna *it must be ~thing like six o'oclock* haikosi inapata saa kumi na mbili. **~time** adv 1 siku moja, wakati/siku fulani. 2 *(also as adj)* aliyetangulia, aliyewahi kuwa. **~times** adv mara nyingine, wakati mwingine, pengine. **~way** adv kwa jinsi fulani. **~way or other** jinsi hii au nyingine. **~what** adv kidogo; kwa

ngozi ya thamani; ngozi ya mnyama huyo. 2 ~ **antelope** n palahala adj *(liter)* -eusi; -enye huzuni.

sabot n mtalawanda, magongo. **sabotage** n hujuma. vt hujumu. **saboteur** n mhujumu.

sabre (*US* **saber**) n kitara *a ~ cut* kukata kwa kitara; kovu. **~ -rattling** n vitisho vya kijeshi. **~ -toothed** adj -enye meno (hasa mawili) yanayofanana na kitara. vt shambulia/ jeruhi kwa kitara.

sac n 1 kifuko (cha maji au ute katika mwili wa mwanadamu/mnyama/ mmea). 2 uvimbe wa ngozi nyembamba (ya ndani ya mwili). **~cate** adj 1 -a kifuko, kama kifuko. 2 -a ndani ya kifuko.

saccharin n sakrani; unga mtamu.

saccharine adj -a kama sukari; tamu sana; tamu mno; -a sakrani.

sacerdotal adj -a kikasisi; -a kichungaji. **sacerdotism** n mfumo wa serikali ambamo makasisi wana madaraka makubwa.

sachet n 1 kikoba chenye uturi. 2 pakiti **sad**

ya uturi. 3 uturi, uvumba (wa nguo).

sack[1] n gunia, mfuko. **~ race** n mashindano ya kukimbia katika magunia. **~ cloth** **n** nguo ya gunia. **~ cloth and ashes** kujutia kosa, majuto; matanga, kilio; gauni fupi na pana.

sack[2] n **The** ~amri ya kufukuza kazi. **give somebody/get the ~** *(colloq)* fukuza mtu kazi, fukuza; fukuzwa kazi. vt fukuza kazi.

sack[3] vt *(of a victorius army)* teka nyara, nyang'anya, pora. n **the ~** kupora mali katika mji uliotekwa.

sack[4] n (*sl*) kitanda *hit the ~ (US)* enda kulala.

sacrament n sakaramenti (k.m. Ekaristi Takatifu; Ushirika Mtakatifu). **the Blessed/Holy S~** Komunyo Takatifu, Ekaristi. **~ al** adj -a kisakramenti, -a Fumbo Takatifu.

sacred adj 1 -a Mungu; -takatifu. 2 -a dhati *a ~ promise* ahadi ya dhati 3 tukufu, -a heshima sana; -kuu. **~ cow** n *(colloq)* kitu cha

kiasi fulani *this is ~what hazy* hii si dhahiri *he is ~what of an artist* yeye kidogo ni msanii. **~where** adv mahali fulani *she was ~where about* 70 alikuwa karibu miaka 70 *~where around (time)* mnamo.

somersault n kichwangomba vi pinduka; kichwangomba.

somnambulism n kutembea usingizini. **somnambulist** n.

somnolent adj -a usingizi, -a kusinzia, -a kutia usingizi. **somnolence** n

son n mtoto wa kiume *the ~of God; the ~of Man Yesu Kristo the ~ of men* wanadamu. **~-in law** n mkwe. 2 *(used as a form of address)* mwanangu *my ~* mwanangu! 3 *~ of bin a ~ of the soil* mkulima. **~ny** n kijana, bwana mdogo.

sonar n sona: chombo cha kugundua vitu vilivyomo ndani/chini ya maji

soon

kwa mawimbi ya sauti.

sonata n *(mus.)* sonata.

song n 1 wimbo. **~bird** n chiriku. 2

ushairi **~-book** n kitabu cha nyimbo. **buy something for a ~/an old ~; go for a ~** uzwa kwa bei ya chini. **nothing to make a ~and dance about** *(colloq)* isiyo na maana. **a ~ and dance** *(colloq)* usumbufu, makelele, maudhi. **~ster/stress** n mutribu, mwimbaji.

sonic adj -a kuhusu sauti, mawimbi sauti au mwendo/kasi ya mawimbi sauti.

sonometer n sonometa: kipima mawimbi ya sauti.

sonorous adj 1 -a sauti kubwa (nene), -a kuvuma sana. 2 *(of language, words)* -a kuvutia. **~ly** adv. **~ness** n. **sonority** n.

sonnet n soniti: utenzi wa mistari 14. **~eer** n *(usu derog)* mtunzi wa soniti.

sonsy adj *(scot)* tipwatipwa, (msichana)

kutukuzwa/ kuheshimika. **~ly** adv. ~ **ness** n.

sacrifice n 1 sadaka; dhabihu; kafara; kitu kitolewacho kwa tambiko. **offer an animal as** ~ toa mnyama awe kafara. 2 *(victim)* mhanga, dhabihu *make a*~ jitoa mhanga. vt,vi 1 **~ (something)(to)** dhabihu, toa sadaka/kafara. 2 toa/tolea kitu makusudi; jitolea mhanga. **sacrificial** adj -a sadaka/tambiko/mhanga.

sacrilege n kufuru; jambo au tendo la kumchukiza Mungu; matumizi mabaya ya kitu kilicho wakfu. **sacrilegious** adj -a kufuru.

sacristan n *(RC Church)* mtunzaji wa vifaa vya Kanisa. **sacristy** n *(RC Church)* sakristi: chumba cha kuvalia padre/kuhifadhia vyombo na nguo za kanisa.

sacrosanct adj 1 -takatifu sana, -tukufu; -lindwa kwa madhara yote (kwa sababu ya utakatifu). 2 *(fig)* -sioingilika.

sad adj 1 -a huzuni; -a kusikitisha; -enye majonzi; sio na furaha *look* ~ onekana -enye huzuni *make*

saddle

somebody ~ huzunisha. 2 -a aibu, -a kashfa. **~ly** adv. ~ **ness** n. **~den** vt,vi huzunisha; huzunika; sikitisha; sikitika; tia uchungu.

saddle n 1 tandiko (la farasi, punda, n.k.); shogi. **be in the** ~ wa juu ya farasi; *(fig)* wa madarakani. ~ **-sore** n jeraha la horji. ~ **of mutton/venison** n pande la nyama ya mgongo iliyoshikana na mbavu. 2 kiti (cha baiskeli, trekta n.k.). 3 safu au milima iliyoinuka mwanzoni na mwishoni. vt 1 weka tandiko (juu ya farasi). 2 ~ **somebody with** pa mtu jukumu kubwa; twisha mtu madaraka/mzigo n.k.. ~ **bag** n 1 shogi, horji. 2 mfuko wa vyombo vya kutengenezea baiskeli. **~r** n fundi/mshonaji matandiko ya farasi/punda. n 1 vitu vilivyotengenezwa na mshonaji matandiko ya farasi; ushonaji wa matandiko ya farasi.

sadhu n mtawa wa Kihindu.

sadism n 1 kupenda ukatili; unyama; utesaji. 2 kupata furaha/raha ya kimapenzi/kujamiiana kwa kufanya ukatili kwa mwenzio (wa jinsi nyingine). **sadist** n mtu katili; mpenda ukatili;

mcheshi.

soon adv 1 karibu, hivi punde ~ *after* baadaye kidogo, mara baada ya; hatimaye. 2 mapema, kabla ya *how*~? mapema kiasi gani *she was there ten minutes too* ~ alifika pale dakika kumi kabla ya wakati. 3 **as/so ~as** mara...po.. *as* ~ *as she came* mara alipofika, wakati uliotakiwa. **no ~er than** mara.. po.. mara moja; papo hapo. **no ~er said than done** fanyika mara moja. 4 *(in double comparative constructions)* **the ~er the better** mapema iwezekanavyo. **~er or later** hapana budi, siku moja; ipo siku. 5 *(suggesting comparison) (just)* **as ~ (as)** sawa *I would just as ~ walk as go by bus* ni sawa kutembea au kwenda kwa basi. **~er than** kulikoni *~er than cook he will skip his meal* atasamehe mlo kulikoni kupika *as ~ as not* mara moja; kwa moyo mkunjufu *I'd join the University as ~ as not* nitapenda

soot

sana kujiunga na Chuo Kikuu.

soot n masizi *he is as black as* ~ ni mweusi tititi. **~y** adj -a masizi, -eusi sana vt paka masizi.

sooth n *(archaic)* kweli *in* ~ kweli. ~ **sayer** mtabiri.

soothe vt 1 tuliza, bembeleza. 2 punguza/poza (maumivu). **soothingly** adv.

sop n 1 kitonge (cha mkate, n.k.) kilichochovywa ndani ya mchuzi n.k. 2 *a ~ to somebody* kitulizo, rushwa. **throw a ~ to Cerberus** honga/toa rushwa (kutuliza mtu) vt chovya/loweka katika mchuzi/maji n.k. ~ **something up** nyonya/fyonza uowevu. **~ping** adj -a kulowana, -a kutota.

sophism n hoja potofu **sophist** n mpotoshaji. **sophistry** n maneno ya hila, ghiliba, werevu, madanganyo.

sophisticated adj 1 staarabu. 2 -a kisasa 3 *(of mental activity)* changamano. **sophistication** n.

sophomore n *(US)* mwanafunzi wa

mwaka wa pili chuoni.

mtesaji. **sadistic** adj -a ukatili; -penda ukatili; -tesaji.

sadomasochism n kupenda ukatili na mateso. **sadomasochist** n mtu afanyaye hivyo.

sae n (*abbr*). 1 bahasha yenye anuani tayari. 2 bahasha yenye anuani na stampu tayari.

safari n msafara wa uwindaji/utalii (katika Afrika); safari.

safe[1] adj 1 **~ (from)** -a salama, salama; -siodhuriwa au kuharibiwa. **~ and sound** salama salimini *travel at a ~ speed* -enda kwa mwendo usio wa hatari. 2 -angalifu, -enye hadhari *a ~ statesman* mtawala mwadilifu. **be on the ~ side** chukua hadhari sana. 3 *(certain)* yakini, hakika, bila shaka, -sio na mashaka. **~ conduct** n hati, cheti cha usalama; kibali (cha kusafiri/kupita).

sail

~ guard n kinga; ulinzi. vt **~ guard (against)** linda; hifadhi; kinga *~ guard oneself* jilinda, jikinga. **~ -keeping** n ulinzi. ~**seat** n kiti cha uhakika. ~ **sex** n kujamiiana salama ambapo wahusika wanajikinga na baa la ukimwi na magonjwa ya ngono/zinaa. **~ly** adv salama; kwa salama *I'll see you ~ ly home* nitakusindikiza (kwa usalama) nyumbani. ~ **ness** **n.**

safe[2] n 1 sefu. 2 kabati ya chakula. ~ **deposit** n nyumba ya sefu ya kuhifadhia vitu vya thamani.~ **ty** n usalama *~ ty first* usalama kwanza *~ ty -belt* n mkanda wa usalama. **~ ty curtain n** pazia la usalama. **~ty-glass** n kioo kisichopasuka vipande. **~ ty -lamp** n kurunzi ya migodini, kurunzi. **~ ty-match** n kiberiti. ~ ty-pin n pini. **~ ty-razor** n wembe. **~ ty-valve** n vali ya usalama. *(fig)* **sit on the ~ ty-valve** n fuata siasa ya ukandamizaji. n **~ty bolt/ catch/lock** n kinga.

saffron n 1 zafarani. 2 rangi ya manjano adj -a zafarani; -enye rangi ya manjano. vt paka zarafani.

sag vi 1 inama; zama; bonyea. 2 legea, nyong'onyea n kubonyea, kulegea.

saga n *(Norwegian)* 1 ngano. 2 hadithi ndefu, au msururu wa vituko. 3 *(colloq)* maelezo

soporific adj -a kutia usingizi. **soporiferous** adj.

soppy adj 1 chepechepe, chapachapa, dabwadabwa. 2 *(colloq)* -a hisia za kipuuzi.

soprano n soprano. **~voice** sauti ya

kwanza (ya kike au mtoto mdogo).

sorbet n see **sherbert**.

sorcerer n mchawi, mlozi (wa kiume).

sorceress n mchawi wa kike. **sorcery** n uchawi, ulozi, usihiri.

sordid adj 1 *(of conditions)* duni, hafifu, dhalili *living in ~poverty* ishi maisha ya hawinde. 2 bahili, -a kujihini. **~ly** adv. **~ness** n.

sore adj 1 -a kuumwa *I am ~ all over* ninaumwa mwili mzima. **like a bear with a ~ head** -enye ghadhabu/ hasira, gomvi. **a sight for ~eyes** -a kuvutia macho, -a kuburudisha, -a kutuliza. 2 -a majonzi, -enye uchungu, sononi. 3 -a kutia uchungu, -a kero/maudhi. **a ~ point/subject** n jambo nyeti. 4 (*old use; also*

sort

adverbial) mno, sana, kubwa. **in ~ distress** kwa uchungu mkubwa. 5 -enye kukereka/kuudhika n 1 kidonda, jeraha. 2 *(fig)* donda *don't bring up old ~* usitoneshe donda. **~ly** adv sana, mno *~ly tempted* shawishika sana *military help is ~ly needed* msaada wa kijeshi unahitajika mno. **~ness** n.

sorghum n mtama.

sorority n 1 udada, ushoga. 2 chama/ klabu ya mashoga.

sorrel adj -a rangi ya kahawia -nyekundu; -a rangi ya hudhurungi -nyekundu.

sorrow n 1 huzuni, sikitiko, ghamu,

simanzi, sononeko *more in ~ than in anger* kwa huzuni zaidi kuliko hasira. **the Man of S ~s** Yesu vi **~ (at, for, over)** sononeka. **~ful** adj. **~fully** adv. **~-stricken** adj -a kufikwa na

marefu ya tukio fulani.

sage n mtu mwenye hekima adj -a hekima, -a busara nyingi. **sagacious** adj -a busara; -a akili, hodari. **~ly** adv. **sagacity** n busara, akili.

Sagittarius n Mshale: alama ya tisa ya zodiak.

sago n sago: moyo wa mti kama mtende; wanga wa moyo wa mtende utumikao kwenye chakula.

sahib n *(India)* bwana; mheshimiwa.

said 1 *pp of* **say**. 2 *attrib adj (leg)* -liotajwa.

sail n 1 tanga. **under** ~ ikitumia matanga yote. **set** ~ anza safari. **take in** ~ punguza tanga, vyombo

saint

(jahazi mashua n.k.) vya matanga; *(fig)* punguza midadi/nguvu. 2 safari ya chombo cha matanga. ~ **-arm** n mkono (wa kinu cha upepo). ~ **-boat** n mashua ya matanga. ~ **-cloth** n marudufu. 3 meli. 4 safari ya burdani melini. 5 *(of wind mill)* mabawa/ mapanga (ya kinu cha upepo). vi,vt 1 endesha kwa tanga; endesha (merikebu, meli, chombo). 2 safiri (merikebuni, chomboni); pita baharini. ~ **close to the wind** enda joshi; *(fig)* karibia kuvunja/kupinda sheria; *(start on a voyage)* tweka, funga safari chomboni. 3 mudu kuendesha chombo chenye tanga. 4 paa/elea polepole angani. **~ing-master** n nahodha. **~ing- ship** n merikebu ya matanga. **~ing vessel** n chombo cha matanga. ~ **in** anza, fanya jambo kwa bidii. ~ **into somebody** karipia, shambulia. **~er** n chombo (mashua) cha matanga *a fast ~er* mashua iendayo kasi sana. **~or** n 1 baharia; mwanamaji. 2 **a good/bad ~or** mtu asiye/anaye chafukwa na tumbo kiasi/sana awapo chomboni. **~or-suit** n vazi la mtoto linalofanana na la mwanamaji.

saint n 1 walii, sufii. 2 mtakatifu. **All ~s Day** Sikukuu ya Watakatifu Wote. 3 mtu mwema sana. **~ed** adj -liotangazwa kuwa takatifu, -lioheshimiwa kama takatifu. ~ **hood** n utakatifu, usufii. ~ **-like** adj kama mtakatifu. **~liness** n utakatifu. **~ly** adj -takatifu, kama takatifu. ~ **Vitu's dance** n kasoro katika neva.

majonzi, -a kuingiwa na huzuni.

sorry adj 1 -a huzuni, sikitiko, ghamu; -a majuto, toba. **be/feel ~ (about/ for something)** sikitika; tubu. 2 **be ~ for somebody** hurumia, sikitikia. 3 hafifu, nyonge, maskini. 4 *(used to express mild regret or apology)* samahani.

sort n 1 jinsi, namna, aina, mtindo;

what ~ of fellow is he? ni mtu wa namna gani? *of an African ~* -a Kiafrika *of a ~/of ~s -a* aina yake, -a namna fulani. 2 hali *I ~ of felt it* nilihisi hivyo. **a ~of** -nyangalika. *(colloq)* **after a ~, in a ~**, kwa kiasi fulani 3 **a good ~** mtu mzuri, mwungwana. 4 **out of ~s;** *(colloq)* hoi, gonjwa, ovyoovyo *(colloq) he is out of ~* hajiwezi, kidogo mgonjwa ~ vi,vt 1 **~something (out) ~ classify** tenga, chambua, ainisha, changanua, piga mafungu ~ *out the good soldiers from the bad ones* ainisha askari wazuri na wabaya. ~ **something out** *(colloq)* tatua, maliza *let developing nations ~out their own problems* ziache nchi zinazoendelea zitatue matatizo yao. 2 **~-well/ill with**

sortie

(*liter*)chukuana/achana na. **~er** n 1 mchaguaji, mtengaji (barua n.k.). 2 mashine ya kuchagulia/kuchambua. **~ing** n uchambuzi, kuchambua, uainishaji.

sortie n 1 shambulio la askari walio

-zingirwa (kwa waliowazingira). 2 shambulio moja la ndege ya vita.

SOS n 1 *(of ship, aerophane etc)* wito wa msaada. 2 yowe/kilio cha msaada. **so-so** adj -a hivi hivi, -a kuvumilika adv hivi hivi tu *he played marimba only ~* alipiga marimba hivyo hivyo tu.

sot n mlevi vt -lewa sana. **~tish** adj -levi; -jinga (kwa sababu za ulevi). ~ **tishly adv.** ~ **tishness** n.

sotto voce adv 1 kwa sauti ndogo, kwa kunong'ona, kwa sauti ya chini, kwa pembeni.

sou n (Fr) senti; *(fig)* ndururu *he hasn'ta ~* hana hata ndururu moja.

saith *(old form)* = **says**.

sake n **for the ~ of somebody/ something; for somebody's/ something's ~** kwa ajili ya *for my ~* kwa ajili yangu *talk for talking's ~* piga soga tu. **for goodness/God's ~** *(exclamation)* tafadhali sana/juu ya tafadhali.

salaam n salamu. vi salimu.

salacious adj *(of speech books, pictures etc)* chafu, pujufu; -a kutia ashiki. **~ly** adv. **~ ness** n. **salacity** n.

sallow

salad n 1 saladi; kachumbari. **~ days** n wakati wa ujana (wa kutojua mambo). **~ dressing** n kiungo (cha rojorojo) cha saladi. **~ oil** n mafuta ya kutia kwenye kachumbari. 2 **fruit ~** n saladi ya matunda, fruti.

salamander n 1 salamanda: namna ya mjusi ambaye zamani alisadikiwa kwamba anaweza kuishi motoni.

salami n salami: soseji ya Kitaliano.

salary n mshahara. **salaried adj** -enye mshahara *salaried posts* vyeo vinavyopewa mshahara.

sale n 1 kuuza; kuchuuza. **(up) for** ~ inauzwa. **on** ~ *(of goods in shops etc.)* inauzwa. **on ~ or return** zisiouzwa zirudishwe. **bill of ~** n waraka wa kiwakilishi. **a ~s clerk** n muuzaji, mhudumu dukani. **~ department** n idara ya mauzo. **~s resistance** n kusita kununua. **~s talk** *(colloq)*; **~s chat** n maneno ya kuvutia mnunuzi. 2 mauzo, uuzaji. **on** ~ -a kuuzwa. **it is not for** ~ haiuzwi. **cash** ~ n kuuza taslimu. **~ of goods** uuzaji wa bidhaa. **~ of credit** kuuza kwa muamana.**~s tax** n kodi ya mauzo. 3 seli: mauzo yaliyopunguzwa bei. 4 *(auction)* mnada. **put up for** ~ toa kwa mnada. *(compounds) ~s/girl/lady/woman/man* mwuzaji *~s room* chumba cha kunadia. **~sman ship** n ujuzi wa uuzaji. **~ able/salable** adj -a kuuzika.

salient adj 1 -a ku(ji)tokeza. 2 muhimu, -a maana, kubwa n ~ *angle* pembe ijitokezayo mbele (kuwapangua maadui). **saliency** n.

saline adj -a chumvi, -a munyu *a ~ solution*

sough vi vuma (upepo) n uvumi, mvumo.

sought pt, pp of **seek**.

soul n 1 roho, nafsi. **heart and ~** nguvu zote. 2 akili; zinduko; moyo; hisia. 3 mtu *there was not a ~ to be seen* hapakuwa na mtu hata mmoja. **poor** ~! maskini! *he is the ~ of bravery* yeye ni shujaa hasa. **a dull ~** n boza. 4 *the life and ~ of the party* tegemeo la kila mtu. 5 mfano bora, kielelezo. 6 *(US colloq)* sifa mwafaka; hisia za kidugu. **~ music** n muziki (wenye hisia za) kidugu. **~ brother/sister** n ndugu/ mwenzi katika hisia zinduzi. **~ful** adj -a kuzindua moyo; zinduzi, -a kuamsha (kuleta, kuingiza) maono mema. **~fully** adv. **~less** adj -enye roho ngumu, katili. **~lessly** adv. 7 *(compounds)* **~ destroying** adj dhalilishi; -a kuchusha. **~-stirring** adj -a kereketo; -a kuchangamsha -a kusisimua.

sound[1] n 1 sauti, mlio. 2 uvumi, mvumo. 3 maana (ya kichinichini). 4 *(compounds)* ~ **archive** n

soup

kumbukumbu za kanda. **~ barrier** n mapatano ya spidi ya sauti na ya ndege. **~-box** n santuri. **~ effects** n mapambo ya sauti. **~-film** n filamu yenye sauti/maneno. **~ proof** n -siopenya sauti. **~ recording** n ukanda wa sauti bila picha. **~-track** n kifereji cha sauti (katika sahani ya santuri au utepe wa filamu). **~-wave** n wimbi la sauti. **~less** adj sio na sauti, bila sauti. **~lessly** adv vt,vi 1 toa sauti, lia, liza, piga (chombo cha) muziki ~ *a trumpet* piga tarumbeta. 2 tangaza; tamka. **~ a note of alarm** tangaza hatari. **~ retreat** amuru kurudi. 3 tamka (herufi n.k.). 4 pima/chunguza kwa kugonga. 5 onekana, elekea, toa picha, sikika. **~ hollow** lia wazi. **~s queer** onekana kioja. 6 **~ing board** n kibao cha kupazia sauti; *(fig)* njia ya kuenezea maoni.

sound[2] adj 1 -zima, timamu, kamili. a **~ mind in a ~ body** akili timamu ndani ya mwili wenye afya. **~ in wind and limb** *(colloq)* mzima wa afya. **safe and** ~ salama salimini. **~ in health** -enye afya njema. 2 -a mantiki/busara; thabiti, imara. 3 angalifu, -a uwezo 4 kamili, barabara. **a ~ beating** n pigo barabara/la haja. **~ly** adv. fofofo. **~ness** n adv *fofofo be/fall ~ asleep* lala fofofo.

myeyusho wa chumvi na maji. n ziwa/chemchemi/machimbo ya chumvi/munyu. **salinity** n uchumvi, umunyu.

saliva n mate, ute, udende, uderere. **~ry** adj -a mate. **~ry glands** n matezi ya mate. **~te** vi tokwa mate. **~ tion** n.

sallow adj *(of skin)* -a rangi ya manjano. vt,vi geuza au geuka

sally

manjano.

sally n 1 shambulio, tukio, tokeo la ghafla (kutoka boma lililozingiwa na adui). 2 mzaha, masihara (agh. ya kumdhihaki mtu). vi tokea; shambulia ghafla nje ya boma linalozingiwa. ~ **out/forth** tembea; enda safarini.

salmon n samoni; samaki mkubwa mwenye mnofu mwekundu.

salon n 1 sebule/chumba cha mapokezi chenye kuvutia ~ *music* muziki laini (upigwao sebuleni). 2 **the ~** n maonyesho ya mwaka ya wachoraji katika mji wa Ufaransa. 3 mkusanyiko wa watu sebuleni mwa mtu mashuhuri. 4 mahali panapotoa huduma zinazohusiana na mitindo.

saloon n 1 sebule kubwa, chumba kikubwa cha shughuli fulani *hair dressing* ~ chumba cha kunyolea/ kutengenezea/kukatia nywele. 2 chumba cha kulia melini/garini. 3 (*US*) baa; kilabu ~ *keeper* mlinzi wa baa. 4 ~ *(car)* gari ndogo.

salt n 1 chumvi, munyu. **not/hardly worth one's** ~siostahili mshahara. **take somebody/something with a grain/pinch of** ~ amini nusunusu; -wa na shaka kuhusu... **the ~ of the earth** watu wema/wenye haki. **rub ~ into the wound** tia chumvi/tonesha donda. 2 *(chem)* mchanganyiko wa metali na asidi. 3 **a ~/ an old ~** baharia stadi. 4 haluli, *(sl)* kasi sana. 5 *(fig)* kikolezo. 6 *(compounds)* **~-cellar/ shaker** n kidau cha chumvi. **~-lick** n mwamba wa chumvi (kwa wanyama kuulamba). **~ -marsh** n matope ya chumvi. **~-mine** n mgodi wa chumvi. **~-pan** n shimo la chumvi. **~ water** n maji ya chumvi. **~ -water** adj -a bahari ~-*water fish* samaki wa baharini. **~ works** n kiwanda cha chumvi. vt tia

sound[3] n mlangobahari.

sound[4] vt 1 tia bildi, pima maji kwa

bildi. **~er** n saunda: chombo cha kupokea na kupeleka habari kwa sauti. 2 jaribia moyo, hakiki shauri, hoji, dadisi. **~somebody (out) (about/on something)** pata maoni ya; tikisa kibiriti usikie mlio wake. **~ings** n vipimo; maoni, hisia; eneo la upimaji.

soup n supu. **in the ~** *(colloq)* matatani. **be in the hot ~** patikana na janga, -wa matatani. **~-kitchen** n pa kuwapea supu maskini bila malipo. **~ladle** n upawa wa supu. **~-plate** n sahani ya supu. **~-tureen**

soupson

n bakuli la supu. vt ~ **something up** *(sl)* ingiza kifaa cha kuongezea injini nguvu/mwendo.

soupson n *(F)* (*usu* **a ~ of**) punje,

ukufi, mnuko. **a ~ of clove** harufu kidogo ya karafuu.

sour adj 1 -kali. 2 chachu. **~ milk** n mtindi. **turn ~** chachuka. 3 -a kisirani, -a chuki vt,vi chachua, chacha. **~ish** adj kalikali, si kali sana. **~ly** adv. **~ness** n. **~sweet** *adj*, tamukati si kali wala si tamu. **~ dough** n kinyunya, chachu.

source n 1 chanzo, asili. **river ~**

n chanzo cha mto. **~ of law** n asili ya sheria. 2 chemchemi, chimbuko, shina. 3 *(references)* kumbukumbu, rejeo. **~-book** n kitabu cha marejeo.

sour-sop n stafeli, topetope, tomoko.

souse vt,vi 1 chovya, mwagia maji mengi, suuza. 2 *(pickle)* loweka, weka katika maji ya chumvi, bambika n 1 kutengeneza achari. 2 *(sl)* ulevi; mlevi. **~d** adj *(sl)* levi, -liolewa, chakari.

soutane n suteni: kanzu ya kasisi.

south n kusini. **the S~** n upande wa kusini; nchi za kusini adj -a kusini, -a n upande wa kusini. **the ~ star n** ng'andu/zuhura. **~ winds**

chumvi, koleza kwa chumvi. ~ **something down** hifadhi kwa chumvi. ~ **away** *(colloq)* weka (agh fedha) akiba adj -enye chumvi, -a chumvi; -lioungwa chumvi. **~-free; ~ less** adj isiyo

same

na/bila chumvi. **~y** adj. ~ **ish** adj. ~ **iness** n.

saltpetre (*US saltpeter) n* shura.

salubrious adj *(of climate)* -a kuleta

afya; -a kutia uzima, -enye uhai. **salubrity** n.

salutary adj -a kufaa/kuburudisha mwili; -a kutia afya; -ema; -zuri.

salute n 1 saluti, mizinga (bunduki) ya salamu. 2 salamu. **take the ~** pokea saluti. vt,vi 1 piga saluti. 2 amkia; salimu. **salutation** n salamu; maamkizi.

salvage vt 1 okoa (agh baharini). n 1 ada (ujira) ya uokoaji, malipo ya kuokoa. 2 uokoaji; (k.m. kuokoa meli hatarini). 3 kitu kilichookolewa (k.m. meli).

salvation n 1 wokovu, wokozi. 2 uokoaji. ~ **Army** n Jeshi la Wokovu. **work out one's own ~** fanya jitihada za kujiokoa.

salve n 1 marhamu. 2 *(fig)* kitulizo cha hisia, dhamira n.k.. vt 1 paka marhamu. 2 tuliza ~ *one's conscience* ficha/tuliza dhamira mbaya.

salver n sinia, trei la vyombo.

salvo n 1 kupiga bunduki nyingi kwa pamoja kama saluti. 2 vifijo/ vigelegele vya pamoja.

salvolatile n shazasi.

Samaritan n Msamaria. **Good S~** n Msamaria Mwema.

samba n samba: aina ya dansi yenye asili ya Brazil.

same adj **the ~** -a moja; sawa. **at the ~ time** wakati huohuo /huu huu *they went to the ~ school* walisoma shule moja *in the ~ manner* kwa namna hiyo hiyo, hivyo hivyo, namna ile, kama. **all the ~** hata hivyo *at the ~ time*

n pepo za kusini.~ **Pole** n Ncha ya Kusini. **~erly**; **~ern** adj -a kusini, -a upande wa kusini. **~ern cross** n nyota nne za kusini mfano wa msalaba. **~bound** adj -a kuelekea kusini, -a kwenda kusini. **~ east** n kusini mashariki adj -a kusini mashariki. **~-easter** n pepo zivumazo kutoka kusini mashariki, pepo za kusi. **~easterly** adj -a kutoka kusini mashariki; -a kuelekea kusini mashariki. **~-eastern** adj -a kusini mashariki. **~ west** n kusini magharibi. **~-wester; sou-wester** n pepo za kusini magharibi. **~-westerly**; **~-western** adj -a kutoka/kuelekea kusini magharibi. **~ward** adj kuelekea kusini. **~ward(s)** adv -a kuelekea kusini, kwa kusini. adj -a kusini. n *~ern* mtu wa kusini. **~er** n. **~ern most** adj -a kusini kabisa; -a kusini nchani.

souvenir n ukumbusho, hedaya. **sovereign** adj 1 -kuu; -enye enzi, -a kifalme ~ *state* dola huru. 2 bora; -a nguvu n 1 sarafu ya dhahabu (ya zamani, Uingereza). 2 mwenye enzi; mwenye nchi; mfalme/malkia. **~ty** n 1 mamlaka; enzi. 2 hukumu, utawala.

Soviet n baraza la kirusi *the Union of S~ Socialist Republics* Jamhuri ya Mwungano wa Kisoshalisti ya Urusi. 2 raia wa Urusi, Mrusi adj -a kirusi, -a Urusi *the S~ Union* Urusi. **~ize** vt ingiza katika mfumo/siasa ya kisovieti.

sow[1] n nguruwe.

sow[2] vt panda; sia. 2 *(fig)* tapanya;

eneza *~terror* eneza hofu. **~er** n mpanzi; mpandaji. **he who ~s the wind must reap the whirlwind** anayepanda upepo huvuna tufani. **~ing** n kupanda. **~ing-machine** n kitemela, mashine ya kupandia.

soy/soya n **~bean** *(Far East)* soya (aina ya maharagwe meupe). **~sauce** n mchuzi wa soya.

sozzled adj *(GB.sl)* -liolewa chakari.

spa n 1 chemchemi ya maji ya

madini. 2 mahali penye chemchemi.

space n 1 anga. **~-capsule** n kibumba cha anga. **~craft/ship/vehicle** n chombo cha anga. **~-rocket** n roketi ya anga *~suit* suti/vazi la

pamoja; hata hivyo, pamoja na hayo. **be all/just the ~ to somebody** wa mamoja. **come/amount to the ~ thing** ina maana ile ile. **the very ~** hilo hilo/huyo huyo. **one and the ~** sawa kabisa. **~ness** n 1 umoja; usawa; mfano mmoja; yale yale; vile vile. 2 *(monotony)* kuchosha, mambo yale yale.

sample n 1 sampuli kielelezo. **~ space** n (Maths) sampuli uwazi. 2 sampuli fulani; kifani *sale by* ~ uza kwa kuonyesha sampuli. **up to ~** *(comm)* -nayofikia sampuli kwa ubora. vt 1 onja. 2 jaribu. **~r** n kielelezo cha darizi.

samurai n (*Japan*) samurai. **the ~** 1 askari wa tabaka la kijeshi lililokuwa chini ya koo bora (wakati wa ukabaila). 2 mtu wa tabaka la watawala wa kijeshi katika kipindi hicho.

sanatorium;sanatarium n 1 hospitali/ kituo cha afya kinachowapa wagonjwa tiba, chakula maalum na mazoezi. 2 hospitali ya magonjwa ya muda mrefu. 3 *(lab)* chumba cha wagonjwa katika shule ya bweni.

sanctify *vt* takasa; fanya takatifu. **sanctification** n. **sanctimonious** adj -a kujifanya takatifu; nafiki. **sanctimoniously** adv. **sanctity** n 1 utakatifu, usufii. 2 *(pl)* **sanctities** n majukumu/maono thabiti. **sanctuary** n 1 mahali patakatifu, (k.v. kanisa, msikiti, hekalu). 2 madhabahu. 3 *(refuge)* kimbilio *seek sanctuary* tafuta kimbilio *be offered sanctuary* pata kimbilio. 4 hifadhi (ya ndege, wanyama n.k.) *bird sanctuary* hifadhi (mbuga) ya ndege. **Sanctum** n 1 mahali patakatifu. 2 *(colloq)* faragha.

sanction n 1 ruhusa, idhini; kibali. 2 kikwazo *economic ~ s* vikwazo vya kiuchumi. 3 sababu ya kuheshimu kanuni. 4 adhabu. vt 1 kubali. 2 ruhusu.

sand n 1 mchanga. 2 **the ~s are running out** muda unakwisha. 3 *(compounds)* ~ **bag n** mfuko wa mchanga (hutumika kama kinga/ngao wakati wa vita). ~ **bank** n ukingo wa mchanga mtoni/baharini. **~bar** n fungu la mchanga. **~-blast** vt kwangura/safisha kwa msukumo wa mchanga. **~boy** n *(only in)* **as happy as a ~boy** -enye furaha kubwa. ~ **dune** n tuta la mchanga. **~-fly** n usubi. **~-glass** n shisha. **~paper** n msasa. vt piga msasa. **~piper n** chamchanga. **~pit** n shimo angani ~*station* kituo cha angani **~travel** n usafiri angani. 2 nafasi, kitambo, urefu kati ya *we were separated by a ~ of 5 feet* kulikuwa na nafasi ya futi tano kati yetu. 3 uwanda, sehemu *open*~ uwanda mtupu, nafasi iliyoachwa wazi. 4 uwazi ~ *vector* vekta uwazi ~ *between the lines* uwazi kati ya mistari ~*-bar* pao uwazi. 5 muda, kipindi *within the ~of ten minutes* mnamo dakika kumi vt **~ something (out)** panga kwa nafasi sawasawa. **spacing** n nafasi baina ya mistari, vitu n.k. *single/ double spacing* (kuacha) nafasi moja/mbili kati ya mistari. **child spacing** n uzazi wa majira. **spacious** adj kubwa, -pana,-enye nafasi kubwa. **spaciously** adv. **spaciousness n.**

spade n 1 sepeto. **~work** n *(fig)* kazi ngumu ya uanzishaji. **call a ~ a ~** sema waziwazi, 2 (karata) shupaza vt **~ something** (**up**) chimba/chimbua (kwa sepeto). **~ful** n kiasi cha sepeto.

spaghetti n spageti: aina ya tambi.

spake *(old or poet)* pt of **speak**.

spam n nyama ya nguruwe ya kopo.

span[1] n 1 shubiri, futuri. 2 muda, kitambo. 3 *(bridge)* umbali, upana (kati ya mihimili); tao. 4 *(of horses/oxen etc)* jozi, -wili. 5 ~ **roof** n mgongo wa tembo vt 1 pima kwa shubiri. 2 *(extend)* vuka a *bridge ~ned the river* daraja lilivuka mto. 3 dumu, ishi *his life ~ned almost 100 years* aliishi karibu miaka 100.

spangle n puleki vi,vt metameta,

metuka, metesha, pamba kwa puleki.

spank vt,vi chapa/tandika matakoni. **~along** piga mbio. n 1 kofi la matakoni.. **~ing** n kofi matakoni adj bora, safi sana.

spanner n spana. **throw a ~ into the**

works *(fig)* vuruga/korofisha mambo, kwamisha.

spar[1] n 1 boriti, kombamoyo, mhimili, nguzo. 2 *(naut)* mlingoti, makiri. **~buoy** n mlingoti wa boya. **~-deck** n rosheni ya juu ya meli.

spar[2] vi 1 pigana ngumi(kwa mazoezi). 2 *(fig)*

lililojazwa mchanga (kwa ajili ya watoto kuchezea). **~-shoes** n *(pl)* raba za kutembelea mchangani. **~-stone** n jiwe mchanga. **~-storm** n dhoruba ya mchanga (agh jangwani). **~y** adj 1 -a mchanga. 2 *(of hair etc.)* -a rangi ya lasi. n *(colloq)* jina la utani kwa mtu mwenye nywele za rangi ya lasi.

sandal *n* ndara; makubadhi, kandambili, malapa. **~led** adj liovaa ndara.

sandalwood n msandali.

sandwich 1 n sandwichi; vipande vya mkate vyenye nyama, jibini n.k. katikati. **~man** n mtangazaji anayebeba mabango ya kutangazia (moja kifuani na moja mgongoni). **~-board** n moja ya mabango hayo. **~course** n kozi ya nadharia (shuleni) na vitendo (kazini). vt **~ (between)** bana, tia mtu katikati.

sane adj 1 -a akili timamu, -sio kichaa. 2 -a busara, -enye akili sana. **~ views** n mawazo ya busara. **~ly** adv kwa akili timamu, kwa busara. **~ness** n. **sanity** n 1 akili timamu. 2 busara.

sanforized *adj* -sioruka. **~ fabric** n kitambaa kisichoruka wala kutoa rangi.

sang *(pt of)* **sing.**

sang froid (*F*) n utulivu, kutotishika, uimara (katika hatari au shida).

sanguinary adj *(formal old use)* 1 -a (kumwaga) damu nyingi; -uaji; -katili. 2 -a kupenda mauaji/ukatili. **~ ruler** n mtawala katili.

sanguine *adj* *(formal)* 1 -a tumaini, -tumainifu, -a matarajio mema *a man of ~ disposition* mtu mwenye tabia ya kutazamia mema tu *~ of success* -enye tumaini la ushindi. 2 -enye sura nyekundu. **~ ness** n 2 -enye sura nyekundu. **~ous** adj -enye rangi ya damu.

sanitarium n *(see)* **sanatorium**.

sanitary adj 1 safi, -a kutia afya. 2 -a kulinda afya *~ inspector* n mkaguzi wa afya. **~-towel/napkin** n sodo, mlembe. **sanitation** n usafi/udhibiti afya (kwa kuondoa, maji

shindana, bishana n shindano, bishano. **~ring** n. **~ring partner** n mpiga masumbwi wa mazoezi.

spare[1] adj 1 haba, -chache, kiasi *~of*

speech -enye maneno machache. 2 -a akiba *~ tyre* tairi la akiba. 3 -embamba *~ of build* -a kimbaombao *~ rib* mbavu (tupu) za nguruwe n ~ *(part)* kipuri, spea. **~ly** adv. **~ness** n.

spare[2] vi,vt 1 acha kuumiza/kuharibu, hurumia. **~ somebody's feelings** epuka kuudhi mtu. **~ the rod and spoil the child** mchelea mwana kulia hulia yeye. 2 **~something (for somebody/something)**; **~ somebody something** toa, pa (muda, fedha n.k) *can you ~me a minute*? naomba tuongee kidogo *if our lives are ~d we'll see each other again* tukijaliwa tutaonana. 3 bania, tumia kidogo kidogo. **no expense(s)/pains ~d** tumia mali/juhudi zote *she is very sparing of her food* anabania chakula chake. **sparing** adj banifu, nyimifu, angalifu. **sparingly** adv.

spark[1] n 1 cheche; kimota. 2 *(fig)* chembe, dalili ya uhai vi,vt toa cheche, tatarika. **~-gap** n pengo katika ncha za waya za umeme. **~-plug/~ing-plug** n plagi. **~ something off** anzisha, chochea. **~le** vi 1 metameta, memetuka, ng'ara. 2 *(effervesce)* chemka n 1 mng'ao, mmeto 2 *(of wines)* kuchemka. **~er** n 1 kimulimuli, mng'ao. 2 *(pl) (sl)* almasi. **~ling** adj *(esp wine)* -liochemka, -enye kutoa viputo vidogo vidogo.

spark[2] n *(colloq)* mbeja, mmalidadi.

sparrow n shorewanda; jurawa.

sparse adj -chache, kidogo; -a kutawanyika; -a kusambaa. **~ly** adv kwa uchache. **~ness**; **sparsity** n.

spartan adj 1 *(of person)* -vumilivu, stahamilivu. 2 *(of living conditions)* gumu, siopenda starehe.

spasm n 1 mshtuko/mkazo wa ghafula (wa msuli) 2 tukio la ghafla. 3 mpasuko (wa nishati). 4 *(convulsion)* mtukutiko. **~odic** adj -a (kutokea kwa) vipindi visivyo tabirika. 2 -a kushtushwa, ghafula; -a kubana, -a kusababishwa na mshtuko. **~ odically** adv.

machafu na takataka).

sank *v, vt (pt of)* **sink.**

sans *pref (colloq)* bila ~ *eyes* bila macho.

Sanskrit n Sanskriti: lugha ya Kihindi ya kale.

Santa Claus *n* Baba Krismasi; mtu

ambaye huzawadia watoto wakati wa usiku wa Krismas.

sap[1] vt dhoofisha; toa nguvu/uhai wa mtu.

sap[2] n handaki. **~-head** n kichwa cha handaki (sehemu ya mwisho wa handaki iliyo karibu kabisa na adui). vt,vi chimba handaki; tekua (ukuta) kwa kuchimba chini yake; *(fig)* vunja, dhoofisha matumaini/imani. **~ per** n askari mjenzi wa barabara/madaraja; mchimba mahandaki.

sap[3] n *(dated sl)* bwege, mpumbavu.

sap[4] n 1 maji (ya miti, majani); utomvu. ~ **wood** n safu laini za nje ya mti. 2 *(fig)* (chochote kitiacho) nguvu, hamasa. **~less** adj bila maji/utomvu; kavu; -sio na nguvu. ~ **ling** n mti mchanga, chipukizi la mti; kimelea; *(fig)* kijana. **~py** adj -enye maji mengi; -changa, -enye nguvu.

sapient *adj (liter)* -a busara. ~ **ly** adv.
sapience n *(often ironic)* busara.

sapphic *adj* 1 **S~ verse/stanza/ode (Prosody)** adj -enye mistari minne (mitatu iliyo sawa na mmoja mfupi). 2 mshairi (wa kike); msagaji wa Kigiriki *(Sappho)*.

sapphire n 1 johari (ya rangi ya samawati). 2 buluu ya kung'ara.

Saracen *n (name used by Europeans for)* Mwarabu na Mwislamu (wakati wa vita vitakatifu).

sarcasm n kejeli, kijembe. **sarcastic** adj -a kupiga kijembe, -a kejeli. **sarcastically** adv.

sarcophagus n jeneza la jiwe.

sardine n 1 sadini: samaki mdogo kama

spat[1] pt pp of **spit**.

spat[2] vi 1 gombana, korofishana. 2

piga kibao kidogo n 1 ugomvi mdogo na mfupi.

spat[3] n *(pl)* chaza wachanga.

spat[4] n **(a pair of) ~** kitambaa

spatchcock

kifunikacho kifundo cha miguu na sehemu ya juu ya viatu.

spatchcock n kuku aliyechinjwa na kupikwa mara moja vt **~ (in/into)** *(colloq)* chopeka (maneno).

spate n 1 furiko *the river is* ~ mto umefurika. 2 *(fig)* kufurika (kwa biashara, vitu n.k.).

spatial adj -a kuhusiana na anga. - **~ly** adv.

spatter vt,vi 1 **~ something (on/over something)**; **~something (with something)** tapanya, tapanyika, nyunyiza ~*mud over somebody* tapanyia matope; *(fig)* chafulia jina; -nya matone matone n kunyunyiza; mtapanyiko; manyunyu.

spatula n mwiko mpana.

spavin n ugonjwa wa farasi (wa kuvimba miguu). **~ned** adj -liolemazwa na ugonjwa wa uvimbe.

spawn n 1 mayai ya samaki au chura. 2 nyuzinyuzi za uyoga vt,vi zaa/taga mayai kwa wingi.

spay vt *(of female animals)* fanya tasa, toa viungo vya uzazi.

speak vi sema, nena ~ Kiswahili sema Kiswahili ~ *the truth* sema kweli. 2 ~ **(to/with somebody) (about something)** sema, zungumza na, ongea na. ~ **for oneself** toa maoni yako, jisemea. ~ **for yourself**! Jisemee mwenyewe. ~ **to somebody** karipia, kemea, sema. ~ **to something** thibitisha. ~ **of the devil**! una maisha marefu! hufi upesi! husemwi! hutetwi! ~ **with somebody** zungumza/ongea na mtu. **nothing to ~ of** kitu

dagaa upapa (hupikwa na kutiwa makoponi). 2 dagaa. **packed like ~s** -liosongamana sana, -a kubanana sana.

sardonic adj -a dhihaka, -a mabezo ~ *laughter* kicheko cha dhihaka. **~ally** adv.

sari n sari: vazi la wanawake wa Kihindi.

sarong n saruni.

sartorial adj -a (ushonaji) nguo (agh za wanaume).

sash[1] n mshipi.

sash[2] n **~ -window** n dirisha la kuinuka na kushuka.

sat *(pt of)* **sit**.

Satan n 1 shetani, ibilisi. **~ ic** adj 1 -a shetani. 2 bilisi.

satchel n mkoba, mfuko, shanta.

sate vt *see* **satiate**.

sated adj **~with something** liokinai liotosheka, lioshiba.

satellite n 1 setilaiti nyota inayozunguka sayari, mwezi n.k. 2 *(fig, often attrib)* mtu/kitu tegemezi, kibaraka. **~ town** n mji wa pambizoni.

satiate vt (formal) 1 shibisha, tosheleza. 2 kinaisha, chosha *be ~d with food* kinai chakula. **satiety** n *(formal)* shibe; kinaa *to satiety* (kushiba) mno hadi kukinai. **satiable** adj *(formal)* -a kukinai, -a kuweza kukinaishwa, -enye kuweza kutoshelezwa/kuridhishwa.

satin n hariri, atlasi adj -a kung'aa kama atlasi. **~ y** adj.

satinwood n mbao nyororo na ngumu ya kutengenezea samani (fanicha).

satire n 1 tashtiti. **satirical** adj. **satirically** adv. **satirist** n mwandishi wa tashtiti. **satirize** vt 1 andika tashtiti. 2 dhihaki.

satisfaction n 1 ridhaa, kuridhika; uradhi,

kidogo tu. **~ out/up** sema kwa sauti (zaidi);

toa mawazo/hoja bila woga/kusita. **not be on ~ ing terms with somebody** toongea na mtu kwa kutofahamiana; acha kuongea na mtu baada ya/kwa sababu ya ugomvi. **so to ~** yaani, kwa maneno mengine. **strictly ~ ing** kusema kweli. **~ing trumpet** n chombo cha kusaidia kusikia. **~ ing tube** n bomba la kupitisha sauti (k.m. katika meli). 3 toa ushahidi; onyesha dhahiri. **~ volumes for** wa ushahidi thabiti/wa kutosha. **~ well for** tetea

vizuri, toa ushahidi mzuri. 4 *(of language)* jua, (na mudu/weza kutumia). 5 hutubia. 6 sema, toa kauli. **~ one's mind** toa maoni yako ya dhati, sema bila kuficha. 7 *(naut)* wasiliana kwa ishara (k.m. kupungiana bendera). 8 *(of a gun, musical instrument etc)* toa sauti. 9 **~ easy** n *(US)* klabu/duka la pombe haramu. **~er** n 1 mzungumzaji, msemaji. 2 *(abbr for loud~er)* spika, kipaza sauti. 3 **the ~er** n Spika. **~ership** n uspika.

spear n 1 mkuki vt choma mkuki.

~head n *(usu fig)* 1 mtu au kikosi tangulizi kinachoongoza mashambulizi vt ongoza (mashambulizi). **~man** n 1 askari mtumia mkuki.

spearmint n ya mnanaa ambao haulevyi bali hutumika kama kiungo na kutengenezea ulimbo wa kutafuna.

spec *(colloq abbr for) speculation* **on ~** kwa kuwazia tu.

special adj 1 -a namna -a pekee;

(definite) maalumu. **~constable** n konstebo maalumu, mwanamgambo/ mgambo. **~ delivery** n upokeaji/ ufikishaji barua vifurushi n.k. kwa njia maalum. **~ licence** n liseni maalum ya kibali cha ndoa. **~ly** adv hasa. **~ist** n mtaalamu. **~ity** n 1 utaalam, kazi, shughuli maalum *this is his ity* huu ndio utaalam wake/hii ndiyo kazi yake hasa/hii ndiyo shughuli aiwezayo hasa/hapa ndipo mahali pake. 2 hulka/sifa maalum. **~ize** *vt, vi* 1 **~ize (in something)** wa mtaalamu, bobea, topea. 2 wekwa maalum *a hospital with ~ized wards* hospitali yenye wodi maalum. **~ization** n. **~ty** n *see* **~ity**.

raha mustarehe *it is a real ~ to see* inafurahisha kuona. 2 malipo, fidia, malipizi, kisasi. 3 *(atonement)* kipatanisho. **satisfactory** adj -a kuridhisha, -a kufaa, -a kutosha. **satisfactorily** adv. **satisfy** vt,vi ridhisha, tuliza, tosheleza, kidhi *that does not satisfy me* hiyo hainiridhishi *just to satisfy one's conscience* kwa kuridhisha dhamira yake tu. 2 lipiza kisasi. 3 **satisfy somebody (that .../of something)** ridhisha. **satisfying** adj. **satisfyingly** adv.

satrap *n* liwali wa Kiajemi (wa kale); akida. **~y** n.

satsuma n chenza, kangaja.

saturate vt 1 ~ **(with/in)** kifu, lowesha/koleza kabisa, shinikiza. 2 jaza kabisa. **~d adj** dabwadabwa. **saturation** n ukifish(w)aji; unywesh(wa)ji; ulowesh(w)aji. **saturation point** n kiwango cha kuloa/kujaa kabisa; kiwango kifu; *(fig)* kipeo cha juu, hatua ambayo hakuna linaloweza kuingia/ kukubalika/kupatiwa nafasi.

Saturday *n* Jumamosi.

Saturn *n* 1 Zohali. 2 *(myth)* Mungu wa kale wa kilimo wa Kirumi. ~ **alia** n *(pl)* 1 Satanalia: siku kuu ya Zohali, siku ya kufurahi/kucheza (na kufanya mengineyo yote). 2 wakati wa vurugu.

saturnine adj *(liter)* (kwa mtu) -zito, baridi, -enye kusononeka.

satyr n 1 *(Greek and Roman myth)* zimwi la mwitu (nusu mtu, nusu mnyama). 2 mwanaume mwenye nyege sana.

sauce n 1 sosi, mchuzi mzito, rojo. **what is ~ for the goose is ~ for the gander** *(prov)* sheria ni msumeno. ~ **-boat** n kibakuli. **~-pan** n. sufuria. 2 *(impudence)* mzaha. vt fanya ujeuri. **saucy** adj 1 -tundu; -jeuri. 2 tanashati. **saucily** adv kwa utundu. **sauciness** n ujuvi; utundu. **~r n** 1 kisahani. ~ **r eyed** -enye kutoa macho (kwa mshangao). 2 tufedishi lenye kupaa. 3 mbonyeo.

sauna n sauna: bafu ya mvuke.

saunter vi tembea polepole, tembeatembea. n

specie n sarafu (za shaba, fedha,

dhahabu). **in** ~ kwa sarafu.

species n 1 *(biol)* spishi (wanyama au mimea) *the origin of the ~* chimbuko la spishi. 2 aina, namna.

specific adj 1 dhahiri, bayana. 2

specimen

maalum, mahususi. **~gravity** n uzito linganifu mahususi. ~ **name** n jina maalum la spishi. ~ **remedy** n tiba maalum (kwa ugonjwa fulani). **~ally** adv. **~ation** n 1 ainisho; uonyeshaji uhalisi (wa kitu). 2 *(often pl)* vipimo kamili. **specify** vt taja, eleza bayana.

specimen n 1 kielelezo, sampuli. 2 *(med.)* sampuli ya choo, mkojo n.k. 3 mfano (wa kitabu n.k). 4 *(colloq)* kioja.

specious adj 1 -a hadaa, -enye uzuri wa juu juu tu, - enye kuonekana -zuri/ kweli (lakini siyo). 2 -a kughilibu, -a kujifanya. **~ness** n hadaa, ghiliba; kudanganya macho. **~ly** adv.

speck n alama/waa/doa dogo vt tia alama (doa, waa, kipakazo), chafua. **~ed** adj. **~less** adj.

speckle n doa. **~d** adj -a madoa madoa.

specs n *(pl) (colloq)* miwani.

spectacle n 1 tamasha, sherehe,

maonyesho. 2 shani, kioja, kichekesho. 3 **~s**; **a pair of ~s** miwani. **put on ~s** vaa miwani. **~-case** n kifuko cha miwani, kijaluba cha miwani. **see everything through rose-coloured ~s** ona mema tu **~d adj** -liovaa miwani. **spectacular** adj -a kustaajabisha; -a sherehe.

spectator n mtazamaji; mshangiliaji.

spectre n 1 kivuli, kioja; tishio. 2

spektra. **spectral** adj 1 -a kivuli; kama kivuli. 2 -a spektra. **spectroscope** n. spektraskopu: chombo cha kutoa, kuangalia na kupima spektra mbalimbali. **spectrum** n *(phys)* spektra, mpangilio maalum wa taswira

matembezi; kutembea polepole.

sausage n 1 soseji. ~ **-meat** n nyama ya soseji. **~-roll** n mkate wa nyama.

saute adj *(of food)* -liokaangwa upesi (kwa mafuta kidogo). vt chovya mafuta moto, kaanga haraka haraka/ upesi.

savage adj 1 -shenzi; -siostaarabika. 2 -kali; katili, -uaji, nduli. 3 *(colloq)* -enye hasira sana, -a ghadhabu, -a kiruu. n mshenzi. vt shambulia kikatili, ng'ata, uma, kanyagakanyaga. **~ly** adv. **~ness** n. **~ry** n.

savanna(h) n savana: uwanda mpana (wenye miti hapa na pale).

savant n mwanazuoni, mtaalam, bingwa.

save[1] vt,vi 1 ~ **(from)** okoa, nusuru. ~ **the situation** okoa jahazi/janga. 2 ~ **(up) (for something); ~ something (up) (for something)** weka akiba, dunduiza. 3 okoa; *(relieve)* punguzia adha *that will ~ you 5000 Shs a week* hiyo itakuokolea Shs 5000 kila juma. ~ **one's breath** nyamaza (maneno hayatasaidia chochote). 4 ~ **somebody (from something)** *(relig)* okoa katika dhambi. 5 weka hadhari/ kinga *n (in football etc)* (tendo la) kuzuia kufunga goli. **~r** n 1 mwokoa roho; mwokoaji. 2 mtu adundulizaye pesa. **saving** adj -a kuokoa. **saving grace** n sifa nzuri (yenye kufidia tabia mbaya). n 1 uwekaji akiba, udundulizaji, kuokoa (muda n.k.). 2 *(pl)* akiba. **savings bank** n benki ya akiba. **savings account** n akaunti ya akiba.

save[2] (*also* **saving**) prep isipokuwa *all ~ him* wote isipokuwa yeye.

saviour n 1 mwokozi. 2 mkombozi *The S~ , Our S~* Yesu Kristo.

savoir-faire n kukoga/kujichukua mbele ya watu.

savour (*US* **savor**) n 1 ~ **of** ladha. 2 *(arch)* harufu. *vt,vi* 1 *(lit or fig)* furahia, pendelea. 2 ~ **of** ashiria, onyesha dalili ya, -wa na dalili ya. **~y**; (**-vory**) adj yenye ladha kali, chakula chenye viungo vikali. n nyama, chumvi, n.k.

savoy *n* kabichi (yenye majani zinazotokana na miali ya mnunurisho.

speculate vi 1 *(consider)* otea, kisi,

wazia 2 langua, uza/nunua kwa kubahatisha. **speculator** n mlanguzi. **speculation** n 1 kisio, kuotea. 2 bahatisho; ulanguzi *buy on speculation* nunua kwa kubahatisha. **speculative** adj 1 -a kisio, -a kukisia. 2 -a kubahatisha. **speculatively** adv.

speech n 1 (uwezo/kipaji cha) kusema,

kunena *have the power of ~* weza kunena. **~therapy** n tiba ya matatizoya kunena (k.m. kigugumizi). 2 *(mode)* msemo, usemi; kauli. **figure of ~** n tamathali ya usemi. **direct ~** kauli halisi. **indirect/ reported/oblique ~** n kauli iliyotajwa *parts of ~* aina za maneno *slow of ~* kusema pole pole. 3 hotuba, waadhi *make a ~* toa hotuba. ~ **day** n *(school)* sikukuu ya wazazi. 4 lugha (ya taifa, kundi n.k.). **~less** adj -sioweza kunena (kwa sababu ya hasira, hofu n.k.) *be ~less* pumbaa, duwaa *be ~less with terror* pigwa na butaa. **~lessly** adv. **~ify** vi eleja.

speed n 1 mbio, kasi, haraka. **more haste less ~** *(prov)* haraka haraka haina baraka. 2 mwendo, spidi *at full ~* katika mwendo mkali. 3 *(sl)* dawa ya kusisimua. 4 *(compounds)* **~-boat** n mashua ya kasi. **~-cop** n *(sl)* askari wa usalama barabarani (agh. anayeangalia spidi za waendesha magari). ~-indicator/ **~ometer** n spidometa, kipima spidi. **~-limit** n kikomo rasmi cha spidi. **~merchant** *(sl)* n mwendesha gari kwa mwendo wa kasi. **~way** n uwanja wa mbio (agh. kwa ajili ya pikipiki), (US) *baraste vt, vi* 1 enda/endesha kasi, zidisha mwendo. 2 peleka haraka; *(arch)* fanikisha *God ~ you* mungu akupe heri. 4 ~ **(something) up** ongeza kasi. **~-up** *n* kuongeza kasi. **~ing** *(of motorist)* kuzidisha kasi. **~ily** adv kwa haraka. **~y** adj haraka, -epesi, -a kasi.

spelaeology n (*also* **spele**) taaluma ya mapango, elimu mapango. **spelaeologist** n.

spell[1] n 1 kipindi; muda *a ~ of bad*

luck kipindi cha bahati mbaya *wait a ~* ngoja kidogo. 2 zamu vt ~ **somebody (at something)** pokezana (zamu).

yaliyokunjamana sana).

savvy vi *(sl)* fahamu, elewa, jua *no* ~ sijui, sielewi. n *(sl)* werevu, ujuzi, akili.

saw[1] (*pt of*) **see**.

saw[2] n msumeno; jambeni. *(compounds)* **~-dust** n vumbi/unga wa mbao. **~ -horse** n farasi ya mbao. **~-mill** n kiwanda cha kupasulia mbao .**~ pit** n shimo la kupasulia mbao. vt,vi 1 pasua kwa msumeno, tumia msumeno. **~ something off** kata kitu (na kukiondoa) kwa msumeno. **~ something up** katakata kitu, pasua vipande vipande (kwa msumeno). 2 enda/peleka mbele na nyuma. 3 pasulika *this wood ~s easily* gogo hili linapasulika kwa urahisi. **~yer** n mpasua mbao.

saw[3] n *(maxim)* msemo; methali.

saxhorn n aina ya tarumbeta.

Saxon n 1 Msaksoni. 2 lugha ya Kisaksoni.

saxophone (*abbr* **sax**) saksafoni. **saxophonist** n mpiga saksafoni.

say vt,vi 1 **~ something (to somebody)** sema, nena. **~ to** ambia. **go without ~ing** -wa dhahiri/wazi. **have nothing to ~ for oneself** kosa neno la kujitetea. **~ the word** kubali. **~ a good word for** sifu, pongeza. **~ one's ~** maliza kusema unayotaka/kusudia kusema, hitimisha (maneno). **~ one's prayers** sali. **so to ~** kama vile *that is to* ~ yaani. **what do you ~** waonaje. **I ~** kumbe, ala/aisee! **they ~/it is said** yasemekana. **~ no** kataa, kana. 2 kadiria, sema, mathalan, huenda *I will run a mile in ~ three minutes* nitakimbia maili moja kwa dakika tatu hivi *let's ~ he agrees*

mathalan/tuseme anakubali *not to* ~ sembuse. n *(only in)* **have a ~ in** kuwa na neno/kauli/oni katika. **have no/not much ~ in the matter** -tokuwa na kauli, fursa nyingi katika jambo. **have one's ~** toa oni, sema. **~ ing** n neno, kauli; methali *as the ~ing goes* kama methali isemavyo.

scab n 1 kigaga. 2 *(colloq)* mfanyakazi msaliti wa mgomo. 3 **~ies n** upele, ukurutu. vi pata kigaga. **~ious** adj -enye gaga. **~ by** adj -a

spell

spell[2] n 1 laana/apizo *cast a ~ over somebody (fig)* duwaza. **~ bound** adj -enye kustaajabisha, -a kuteka usikivu. **~-binder** n msemaji hodari. 2 *(fascination)* mvuto, (kwa uzuri n.k.).

spell[3] vt 1 taja/andika (tahajia za neno). **~ing pronunciation** n matamshi ya tahajia. 2 ashiria *this weather ~s ruin to us* hali hii ya hewa inaashiria maangamizi kwetu *delay may ~ danger* kuchelewa kwaweza kuzaa hatari. 3 **~ something out** soma neno kwa neno kwa taabu; eleza kinagaubaga. **~er** n 1 kitabu cha tahajia. 2 mwendeleza maneno *be a good ~er* -wa mwendelezaji hodari *be a bad ~er* -wa mwendelezaji mbaya. **~ing** n tahajia.

spelt pt of **spell**.

spend *vt*, *vi* 1 tumia. **~ money (on something)** tumia pesa ~ *all his money on beer* tumia pesa zake zote kwenye bia. **~-thrift** n mfujaji wa mali, mbadhirifu. 2 **~ something (on something/ (in) doing something)** tumia (yote/sana) ~ *a lot of energy on a project* tumia nguvu nyingi kwenye mradi. *how do you ~ your spare time* unatumiaje muda wako wa ziada. **~er** n mtumiaji. **spent** adj 1 hoi, -liokwisha. 2 -liotumiwa.

sperm n 1 shahawa, manii. **~ atozoa** n manii: seli za gameti za kiume zilizokomaa. **~-whale** n nyangumi atoaye spemaseti.

spermaceti n spemaseti: nta/mafuta kichwani mwa aina ya nyangumi.

spew vt,vi tapika.

sphere n 1 tufe. 2 uwanja; fani. 3 eneo, mazingira ~ *of influence* eneo la mamlaka. **spherical** adj -a mviringo, -a tufe. **spheroid** n kitu kama tufe.

sphinx n 1 sanamu la jiwe huko Misri (lenye mwili wa simba na kichwa cha mwanamke). 2 msiri; mtu mgumu kueleweka mawazo na malengo yake.

spice n 1 kiungo, kikolezo; 2 *(fig)* mvuto, msisimko vt 1 tia kiungo, unga, koleza. 2 *(fig)* tia chumvi. **spicy** adj liotiwa kiungo; *(fig)* -

kigaga; -enye vigaga.

scabbard n ala, uo.

scabrous adj 1 *(of animals, plants, etc)* si -ororo; kwarukwaru. 2 *(of subjects)* -enye utata. 3 *(of language)* chafu.

scaffold n 1 jukwaa, dungu. 2 jukwaa (wanaponyongewa wahalifu). **go to the ~** nyongwa. **~ing** n 1 (vifaa vya kujengea) jukwaa. 2 dungu, jukwaa.

scald vt 1 babua. **~ing tears** n machozi ya uchungu. 2 safisha (kwa maji moto au mvuke). 3 pasha moto. n unguzo; lengelenge, kidonda cha kuungua moto.

scale[1] n 1 kitanga cha mizani. *(pl)*

(pair of) ~s n mizani. **hold the ~s even** amua sawasawa/kwa haki. **turn the ~(s)** kata neno na ondoa mashaka. **turn the ~(s) at** *(colloq)* wa na uzito wa. 2 mashine/mizani ya kupimia.

scale[2] *n* (*of fish*) gamba; (*of metal, mineral*) mavi; makoko; *(scurf)* mba, kigaga; *(of teeth)* ukoko. **remove the ~ s from somebody's eyes** *(fig)* fungua macho, gutusha; tambulisha mtu ukweli wa jambo. vt,vi paa magamba, kwangua; anguka, toka ~ *a fish* paa samaki. ~ **off** bambuka. **scaly** adj -enye magamba.

scale[3] n 1 kipimo, alama (za vipimo); *(instruments)* vifaa vya kupimia (k.m. rula, mita, n.k.), kipimio, kigezo, mizani. 2 *(music)* jamii ya sauti (hasa sauti nane) *practise ~s* jizoeza (kinanda). 3 *(Maths)* mfumo wa vipimo *the decimal* ~ kipimo cha desimali. 4 skeli: mlinganisho kati ya ukubwa wa kitu na ramani au mchoro. 5 ngazi. **salary ~ (s)** n ngazi za mshahara. 6 kiwango. **on a large** ~kwa kiwango kikubwa/wingi. **on a small** ~ kwa kiwango kidogo vt 1 panda, kwea ~ *a mountain* panda mlima. **scaling-ladder** n ngazi ya kupandia. ~ **up/down** pandisha/ punguza *all prices were ~d up ten per cent* bei zote zilipandishwa kwa asilimia kumi. 2 nakili kwa kulinganisha ramani.

scallop *n* 1 kombe ya pwani. 2 **~s** *n* marinda, vikunjo. vt kaanga katika kombe; pamba kitu kwa makombe.

enye kusisimua. **spicily** adv. **spiciness** n.

spick adj *(only in)* ~ **and span** nadhifu, safi.

spider n buibui. **~'s web** kimia/utando wa buibui. **~y** adj *(esp. of handwriting)* -refu na embamba.

spiel n 1 *(sl)* kupiga domo. 2 hadithi, maneno mengi vi, *vt* toa hotuba ndefu.

spigot n 1 mambo, kizibo. 2 bilula, mrija.

spike n 1 msumari; mwiba; uma; njumu. 2 kitu kilichochongoka. ~ **heel** n kiatu mchuchumio. 3 suke: (kanda) la mpunga (mtama, n.k.). 4 msuka. 5 **~s** n viatu vya njumu vt 1 choma/toboa (kwa msumari n.k.); haribu kwa kuchoma. 2 *(of cannon)* haribu kwa kutia msumari tunduni mwa fataki. ~ **somebody's guns** haribu mipango ya mtu. **spiky** adj -a kuchongoka; -enye ncha kali; -a miiba.

spill[1] vi,vt 1 mwaga, tapanya. **~-blood** mwaga damu, wa na kosa la kuua au kujeruhi mtu *it's no good crying over spilt milk* maji yaliyomwagika hayazoleki. 2 *(of horse, cart etc*) bwaga, angusha, dondosha n mwangusho; mbwago. **~-over** n *(often attrib)* ziada (ya watu n.k.). **~-way** n mfereji wa kupunguza maji ya mto/bwawa.

spill[2] n kibahaluli.

spilt pt, pp of **spill**.

spin *vt, vi* 1 **~(into, from)** pota, sokota. **~ning jenny** n mashine ya kusokota nyuzi (zaidi ya mmoja kwa wakati mmoja). **~ning-wheel** n gurudumu la kusokota nyuzi. 2 *(of a spider)* jenga kimia/utando. 3 *(fig)* tunga hadithi. ~ **a yarn** simulia hadithi. ~ **something out** bania, tumia kitu kwa muda mrefu. 4 zungusha, rusha. ~ **a coin** rusha sarafu. **~-drier** n mashine ya kukaushia. **~-dry** vt kausha nguo kwa mashine. **~-off** n faida ya ziada (isiyo tegemewa). 5 biringika, zunguka haraka; *(of bicycle etc)* enda kwa kasi. 6 **spun glass** n glasi iliyosokotwa nyuzi (kwa moto). **spun silk** n hariri duni (iliyochanganywa na pamba) n 1 mzunguko; kuzunguka. 2 matembezi (kwenye gari, baiskeli nk.). 3 *(of an aircraft)* mbiringiko/kugeuka ghafla. **be in a flat ~** wa

scallywag n (*US* **scalawag)** mhuni.

scalp n ngozi ya kichwa na nywele zake. vt chuna ngozi ya kichwa ikiwa na nywele. **out for ~** *(fig)* -enye kutafuta ushindi.

scalpel n kisu kidogo cha kupasulia.

scamp[1] n 1 mtundu, mtukutu. 2 mhuni.
scamp[2] vt lipua (kazi).

scamper vi enda mbio mbio; kimbia; puruka. n mbio fupi za haraka.

scampi n *(pl)* kamba wakubwa.

scan vt,vi 1 chungua, kagua. 2 pitia haraka. 3 *(poetic)* soma kwa mapigo, mdundo; pima mapigo ~ *well* fuata mapigo. 4 changanua picha, maandishi, michoro kwa mwale electroniki (kwa nia ya kunakili na kusafirisha). **~sion** n. **~ner** n skena: kisoma maandishi (kielektroniki). n *(poetic)* kufuata mapigo/mdundo wa kishairi.

scandal n 1 kashfa/hizaya. **~ mongering** n uenezaji kashfa. 2 umbeya, masengenyo. **~monger** n mweneza/mchuuza uvumi, mmbeya. **~ize** vt kashifu; shtua. **~ous** adj *(of reports etc)* -enye (maneno ya) kashfa; *(of persons)* mwanahizaya; mbeya. **~ously** adv.

Scandinavian *n/adj* mwenyeji wa Skandinavia (Denmark, Norway, Sweden, Iceland).

scant adj **~ (of)** -chache, haba, adimu *give* ~ *attention* -toangalia sana *with* **~ courtesy** kwa adabu kidogo sana. vt -bana, punguza. **~iness** n. **~ily** adv.

scantling n 1 boriti ndogo. 2 kipimo cha kukatiwa mbao, mti au jiwe.

scape vi *(arch) see* **escape**.

scapegoat n kisingizio; msingiziwa; bene.

scapegrace n baa.

scapula n 1 mtulinga, skapula. **~r** adj.

scar n kovu; baka. vt,vi tia kovu fanyika kovu; pona na fanyika kovu.

na wasiwasi/harara.

spinach n spinachi; mchicha.

spinal adj -a uti wa mgongo. **spinal cord /column** uti wa mgongo.

spindle n 1 *(in spinning)* pia; mkono wa kisokotea nyuzi. 2 **~-legged/shanked** adj -a miguu ya mironjo. **~-shanks** n njorinjori, mironjo. **spindly** adj -embamba na -ndefu.

spindrift n povu/manyunyu ya bahari.

spine n 1 uti. 2 *(of cactus, animals)* mwiba. 3 *(of a book)* mgongo. **~less** adj -sio na uti; *(fig)* oga. **spiny** adj -enye miiba.

spinney n kichaka.

spinster n *(usu official or leg)* (mwanamke) mseja. **~hood** n useja (wa kike).

spiral n mzunguko, pia adj -a mzunguko, -a pia vi zunguka, enda kwa mzunguko kama pia.

spire n 1 mnara-pia (agh wa kanisa).

spirit n 1 roho, nafsi. **the Holy ~** n Roho Mtakatifu *the ~ is willing but the flesh is weak* roho inataka lakini mwili ni dhaifu. 2 kivuli, mzimu, pepo. **~-rapper** n mtambikaji. **~-rapping** n kutambika kwa mizimu. 3 *(fairy)* mzuka, kizimwi zimwi 4 uzima (pasipo mwili); pumzi *God is pure* ~ Mungu ni pumzi ya uzima. 5 *(always with an adj)* mtu wa hekima, mwenye akili n.k. **moving ~** n mwanzilishi, mtakadamu, mwasisi. 6 ari, uchangamfu, moyo (wa bidii, juhudi n.k.). 7 *(sing only)* hali (ya kimawazo/tabia)/moyo wa kutenda, msimamo. 8 maana, kusudi, kiini *the ~ of his instructions* kiini cha maongozi yake. 9 *(pl) (state of mind)* hali/hisia za ubongo (k.m. madadi, hasira n.k.) ya mtu *in high ~s* -enye furaha,. 10 *(sing only)* mwelekeo; hali inayoleta maendeleo *the ~of the 90's* mwelekeo wa miaka ya tisini. 11 ~ **lamp/stove** n taa/jiko la spiriti. **~-level** n pima maji. 12 *(usu pl)* kinywaji kikali (k.m. brandi, wiski, gongo n.k.). 13 *(pl)* mmumunyo katika alkoholi vt **~ somebody/ something away/off** torosha. **~ed** adj. 1 jasiri; -enye ari. 2 *(in compounds)* **high ~ed** adj -enye uchangamfu mwingi. **low-~ed** adj -enye majonzi. **~less** adj

scaramouch n mtu mwenye majivuno.

scarce adj 1 haba. 2 -adimu, nadra. **be ~** adimika *food became ~* chakula kiliadimika. **make oneself ~** *(colloq)* potea, toweka, jifanya adimu ~ *goods/commodities* bidhaa haba/adimu. **scarcity n. ~ ly** adv kwa shida, si sana, kidogo sana, kwa nadra; si yamkini *I ~ly know what to say* hata sijui la kusema *he had ~ly arrived when* alifika tu mara.

scare *vt,vi* 1 ogofya, gutua, tisha; ogopa, gutuka, tishika *be ~d to death* tishika sana ~ *away* fukuza. 2 winga, gutusha, shtusha. **~ somebody to death/out of his wits/stiff** *(colloq)* gutusha/tisha sana. n hofu; fadhaa; kitishotisho *give a~* ogofya. ~ **-crow** n sanamu (la kuwingia ndege). ~ **headline** n kichwa cha habari za kutisha. ~ **monger** n mzushi wa vitisho/ mvumisha vitisho. **scary** adj.

scarf[1] n 1 skafu; shali. **~-pin** n pini ya skafu. ~ **-ring** n kishikizo cha skafu.

scarf[2] *vt* unganisha mbao, chuma (bila kupunguza au kuongeza unene). n kiungo.

scarify vt 1 *(in surgery)* chanja, piga mitai 2 *(fig)* chambua, chachafya/ shambulia (kwa maneno makali). 3 papura, parura. **scarification** n.

scarlet[1] n rangi nyekundu; wekundu adj -ekundu *turn* ~ geuka -ekundu. ~ **fever** n homa ya vipele vyekundu. ~ **hat** n kofia ya Kardinali. ~ **runner** n mmea wenye maua mekundu. ~ **woman** n *(old use)* malaya.

scarp n mtelemko mkali, genge; ngome. vt fanya mtelemko mkali.

scarper vi *(sl)* toroka.

scat *interj (sl)* ambaa.

scathe n *(arch)* 1 kuumiza (kwa dhihaka, kejeli, matusi); dhihaki. 2 jeraha. vt 1 jeruhi. 2 umiza, (kwa dhihaka) shambulia, sema mtu (vikali). **~less** adj. **scathing** adj *(of criticism etc)* -kali, -enye kuumiza.

scatter *vt, vi* tawanya, tapanya. ~ **-brain** n mtu wa wasiwasi/asiyetulia pamoja/asiye makini. ~ **brained** *adj, n* mtawanyo. **~ed** adj -sio na furaha, -liokata tamaa, -zito; sio jasiri.

spiritual adj 1 -a roho, - a kiroho. 2 -a pepo, -a mizimu. 3 -a kanisa; -a dini **lords** *~spiritual (GB)* maaskofu walioko katika bunge la malodi n *(Black American)* **spiritual** n wimbo wa dini. **~ually** adv. **~uality** n. mambo ya roho, kuthamini mambo ya roho. **~ualism** n. (imani katika) kuwasiliana na pepo (mizimu, mahoka n.k). **~ualist** n mwenye kuamini kuwasiliana na mizimu/pepo. **~ualistic** adj. **~ualize** vt takasa, fanya -a kiroho. **~ualization** n.

spirt see **spurt**.

spit[1] n 1 kijiti/chuma cha kubanika nyama *toast on a ~* banika. 2 musoma, sehemu nyembamba ya nchi kavu iliyoingia majini vt tunga (nyama) katika chuma/kijiti.

spit[2] vt,vi 1 **~ (at/on/upon somebody/something)** tema; temea *~blood* tema damu; *(of a cat)* toa ukali. 2 **~ something (out)** tema; *(fig)* foka ~ *out threats* tishia. 3 *(of a fire, candle)* alika; *(of a gun)* tema (risasi). **~-fire** n mwenye hasira nyingi. 4 *(of rain or snow)* nyunya, chonyota n 1 mate. 2 kutema **~ and polish** kusafisha na kung'arisha. 3 **the dead ~ of**; **the ~ and image of**; **the ~ting image** sura moja na *the ~ting image of his father* sura moja na baba yake. 4 mate-povu (ya wadudu). **~tle** n mate. **~toon** n chombo cha kutemea mate.

spit[3] n kina cha koleo/sepetu.

spite n chuki, ukorofi, mfundo *he has a ~ against me* ananichukia. 2 inda *he sacked her out of ~* alimfukuza kutokana na inda. 3 **in ~ of** ingawa, ijapokuwa; bila kujali *he went in ~of the rain* alikwenda bila kujali mvua vt chukiza, udhi. **cut off one's nose to ~ one's face** kata pua uunge wajihi. **~ful** adj -a chuki; enye inda. **~fully** adv kwa chuki/inda. **~fulness** *n*

spiv n *(dated GB sl)* tapeli.

splash *vt, vi* **~ something (about) (on/over something)**; **~ something/somebody (with something)** rushia, rashia (maji, matope n.k.) *the car ~ed mud over us* gari liliturushia matope. 2 *(of a liquid)* ruka; rukaruka. 3 tua, anguka (kwa kurushia maji). **~-board** n

liotengana sana; - a hapa na pale; -liotawanyika *~ed villages* vijiji vilivyotengana sana. **~ed trees** n miti iliyotawanyika. **~ ed showers** n mvua za hapa na pale.

scatty adj *(colloq)* 1 -punguani, a wazimu. 2 -puuzi,-a wasiwasi, sahaulifu.

scavenger n 1 *(GB)* msafisha mji. 2 ndege mla mizoga. 3 mwokotezaji. **scavenge for** vt,vi okoteza.

scenario n mpangilio wa maonyesho katika tamthilia; mpangilio wa matukio ya baadaye (yanayotabirika/ buniwa). **scenarist n** mratibu wa maonyesho katika tamthilia.

scene n 1 mandhari; sehemu ya matukio. **quit the ~** ondoka; *(fig)* fariki. 2 *(in plays)* onyesho. **behind the ~** nyuma ya jukwaa; (*fig, of person*) -enye kuathiri mambo kisirisiri; *(of an event)* siri, -siofahamika na watu *be behind the ~* -toonekana, wa nyuma ya jukwaa. **be/come on the ~** wa katika eneo fulani; *(fig)* tokea. 3 (maelezo ya) tukio. 4 vituko, ghasia. **make a ~** fanya vituko/ghasia. 5 eneo, uwanja. **be on/make the ~** *(colloq)* wa sehemu ya/kubalika. **~-painter** n mpamba jukwaa. **~-shifter** n mbadilisha mandhari katika jukwaa. **~ry** n 1 mandhari *a change of ~ry* mabadiliko ya mandhari (hasa safarini). 2 pambo la jukwaa (tamthilia). **scenic** adj -a mandhari nzuri, -a kupendeza macho. **scenically** adv.

scent n 1 harufu. 2 marashi, uturi, manukato. 3 udi, uvumba ~*-bottle* n chupa ya uturi. **~-spray** n kifukizio cha uturi. 4 mtara (wa windo), harufu ya mnyama. **on the ~** enye ishara/dalili/fununu. **off the ~** bila ishara/dalili/fununu. **be on the ~** fuatilia (jambo) kwa viashirio/vidokezo; *(track)* njia, wayo, dalili. **put somebody off the ~** *(fig)* potosha; poteza kwa taarifa vidokezo vya uwongo. vt 1 nusa, sikia harufu. 2 hisi *~ the air* sikia harufu hewani. 3 nukiza. **~less** adj -sioharufu.

sceptic (*US* **skeptic** n mwenye kushuku. **~al** (*US* **skeptical**) adj -a kushuku *be ~al about* shuku. **~ally** (*US* **skeptically**) adv. **~ ism** (*US* **skepticism**) n nadharia ya kushuku.

sceptre/*(US* **scepter**) 1 fimbo ya kifalme. 2 *(sovereignty)* enzi; ufalme *wield the ~* tawala.

(vehicle) bamba la kuzuia maji. **~-down** n kutua kwa chombo cha anga majini. 4 **~ one's money about** *(sl)* tapanya pesa (kwa kujionyesha) n 1 sauti ya kurashia maji/matope. 2 madoamadoa ya rangi. 3 *(colloq)* kiasi kidogo cha soda *a whisky and ~* wiski na soda kidogo. 4 *(colloq fig).* **make a ~** jionyesha kwa kutapanya fedha.

splay adj *(esp of feet)* -pana, bapa, liotanuka; -a kwenda upande vt vi tanua. **~-foot** n (wayo) batabata.

spleen n 1 wengu, bandama. 2 *(fig)*

chuki; hasira *vent one's ~ upon somebody* onyesha chuki; kasirikia. **splenetic adj** enye chuki/hasira.

splendid adj bora, -tukufu, -a fahari. **~ly** adv vizuri sana. **splendiferous** adj *(colloq often hum or ironic)* -zuri mno, -tukufu,-a fahari. **splendour** n 1 fahari, uzuri; wangavu; mng'ao. 2 ubora, utukufu.

splice vt 1 unganisha (kamba) kwa kusokota, fungamanisha *get ~d (sl)* oana. 2 *(tree)* ganga n mgango, mwungo, kiungio.

splinter n 1 kibanzi, kichane, . 2 *(of glass)* kigeregenza *vt, vi* vunjavunja, chanachana; vunjikavunjika, chanikachanika. **~-group** n *(political)* genge la waasi. **~-proof** adj isiyo pata ufa *vt; vi* **~ (off)** vunjika vipande vipande; toka kibanzi. **splint** n banzi, gango, kitata, kijiti vt ganga, funga kwa banzi.

split vt,vi 1 **~ (into)** pasua; pasuka; mamatua, (mamanua), chanja. 2 **~ (open)** pasuka, chanika. 3 **~ (up) into** gawa; gawanyika; *(of couple)* achana, tengana *let's ~ (mod colloq)* tuondoke. **~the difference** afikiana (juu ya bei n.k.). **~ting headache** kuwanga kwa kichwa. **~ hairs** *(in an argument)* bishana juu ya tofauti ndogondogo. **hair ~ting** adj. **~mind/personality** n akili/tabia iliyogawanyika. **~ peas** njegere kavu zilizopasuliwa. **~ ring** n kishika funguo. **a ~ second** n punde. **~ one's sides (with laughter)** pasuka/ vunjika mbavu. **side ~ ting** adj. 4 **~ (on somebody)** *(sl)* fichua; chongea; toboa siri n 1 mpasuko, ufa. 2 kugawanyika; mfarakano. 3 *(colloq)* nusu chupa ya soda.

splotch/splodge n waa, alama, doa *a ~ of rust*

~d adj -a fimbo ya kifalme.

schedule n ratiba; jedwali *to ~ time* kupanga wakati. **on ~** kwa wakati uliopangwa. **behind ~** kwa kuchelewa. **according to ~** kama ilivyopangwa. vt **~ (for)** panga, ratibu. **schema** *n (pl schemata)* kielelezo. **~ tic** adj 1 -a kielelezo. 2 -a mpango. **~tically** adv.

scheme n 1 mpango; taratibu. 2 hila, njama. vi,vt 1 **~ for something/to do something** fanya mpango/shauri. 2 *(fig)* fitini; pika majungu. 3 panga/fanya njama/ hila. **~r** n mwenye hila, mjanja. **scheming** adj.

schism n farakano, utengano (hasa kidini). **~atic** adj -a kufarakana n mtu wa ufarakano.

schist n jiwe gumu linaloweza kupasuka vipandevipande. **~ose, ~ous** adj -a kupasuka.

schizophrenia n *(med)* skizofrenia: kuchanganyikiwa (kiakili). **schizophrenic** adj mtu aliyechanganyikiwa.

scholar n 1 *(dated use)* mwanafunzi. 2 mwenye kupata msaada wa masomo. 3 mtaalamu, msomi, mwanazuoni. **~ ly** adj -a kitaalamu/kisomi. **~ship** n 1 utaalamu. 2 msaada wa masomo. **scholastic** adj 1 -a chuo, -a masomo, -a elimu *a scholastic institution* chuo. 2 *(abstruse)* -a fumbo, -enye utata. **scholasticism** n falsafa ya uwanazuoni (enzi za kati).

school[1] n 1 shule ~ *children* watoto wa shule *reform* ~ shule ya kuadibisha, shule ya kutia nidhamu *boarding* ~ shule ya bweni *day-* ~shule ya kutwa. **~ -board** n halmashauri/bodi ya shule. **~ -book** n kitabu cha shule. **~days** n wakati wa shule. **~house n** nyumba ya shule. **~man** n mwanachuoni wa kale, mwalimu katika chuo kikuu. **~master/ mistress** n mwalimu. **~mate n** mwenzi shuleni. **~ time** n saa za masomo. 2 kusoma. **~ age** n umri wa kwenda shule; darasa. 3 vipindi, masomo. 4 wanafunzi (watoto wa shule). 5 idara/kitengo (cha chuo kikuu cha kushughulikia somo fulani); *(followers)* wafuasi. 6 *(opinion)* tapo; madhehebu. 7 mafunzo *be in for one's* ~ wa katika mafunzo. vt 1 fundisha, adibu. 2 zoeza. **~ oneself to** jizoeza. **~ ing** n elimu, kisomo.

doa la kutu.

splurge n *(colloq)* mikogo *(colloq)* vi jivuna, koga, ringa, piga mbwembwe.

splutter vt,vi 1 tatarika babaika

(katika kusema). 2 **~ something (out)** bwata. 3 *(water)* foka, bubujika. 4 tematema n sauti ya kimadende.

spoil n 1 mateka, ngawira; mali iliyoibiwa. 2 *(pl)* marupurupu. 3 taka, fusi vt,vi 1 haribu, dhuru; haribika, oza ~ *the fun* haribu starehe. 2 vuruga *~t votes* kura zilizoharibika. **~ sport** n mvurugaji starehe; *(a child)* dekeza. 3 *(look after)* endekeza. 4 **~ somebody (of something)** teka nyara, nyang'anya. 5 **be ~ing for something** taka sana, -wa na shauku ya kitu, ashiki. **~age** n uharibifu; uozo. **~er** n mnyang'anyi, mtekaji; mharabu.

spoke[1] n njiti; tindi, njukuti. **put a ~ in somebody's wheel** zuia, tilia guu, vuruga mipango yake. 2 *(of a ladder)* kipago, kipandio.

spoke[2], **spoken** *pt and pp of* **speak**.

spokesman n msemaji mkuu; mwakilishi.

spoliation n unyang'anyi; utekaji nyara.

sponge n 1 sifongo, sponji. **throw up/in the ~** kubali kushindwa. **pass the ~over** futa, kubali kusahau *vt, vi* 1 **~ something (out)** safisha kwa sifongo. 2 **~ something up** fyonza kwa sifongo. **~ out** futa, tangua. 2 **~ on/upon (somebody)** *(colloq)* nyonya. **~ something (from somebody)** doya, doea, chomoa. **~r** n mdusi, mdoezi, mdumizi. **spongy** adj -a kama sifongo/sponji; yavuyavu; tipwatipwa. **sponginess** n uyavuyavu, wororo; utipwatipwa, usponji.

sponsor n 1 mfadhili; mlezi *stand ~ to a child* fadhili mtoto vt 1 fadhili. **~ship** n ufadhili.

spontaneous adj -enyewe; hiari, -a kujianzia. **~ combustion** n mwako utokanao na mabadiliko ya kikemikali. **spontaneity** n. **~ly** adv. **~ness** n.

spoof n *(sl)* hila, udanganyifu. 2 kichekesho,

school[2] n *(of fish)* kundi (kubwa la samaki).

schooner n 1 jahazi kubwa (lenye milingoti miwili au zaidi). 2 bilauri/ gilasi ndefu.

shwa n sauti au alama katika sayansi ya fonetiki.

sciatic adj -a nyonga. **the ~ nerve** n mshipa wa nyonga. **~a** n ugonjwa wa mshipa wa nyonga.

science n 1 sayansi. **the natural** ~ *n*

sayansi asili (k.m. biolojia, zuolojia). **the physical ~** n sayansi umbile (k.m. fizikia, kemia). **social sciences** n sayansi jamii (mf. saikolojia, siasa). **applied ~** n sayansi tumizi (k.m. uhandisi). **~ fiction** n riwaya ya kisayansi. 2 maarifa, ujuzi, ubingwa. **scientist** n mwanasayansi. **scientific** adj 1 -a kisayansi; -a kanuni za sayansi *scientific instruments* vyombo vya kisayansi *scientific socialism* usoshalisti wa kisayansi 2. -a ujuzi/maarifa. **scientifically adv.**

scimitar n jambia; hanjari.

scintilla n 1 cheche; chembe, atomi; mmeto *not a ~ of truth in his words* hakuna hata chembe ya ukweli katika maneno yake. **~ate** vi 1 metameta, memeteka. 2 *(fig)* vutia. **ing** nga'vu, a kuvutia **~tion** n 1 mmeto, mng'ao. 2 mvuto.

scion n 1 kibwana/kijana (katika familia bora). 2 kitawishina, kipanda.

scissors n *(pl)* **(pair of ~)** mkasi, makasi. **~ and paste** uandishi wa vitabu kwa kutumia sehemu za makala na vitabu vya watu mbalimbali.

sclerosis n ugonjwa wa kukacha kwa seli/tishu. **sclerotic** adj.

scoff[1] vi **~ (at)** dhihaki, kejeli. n neno la kejeli/dharau. **~er** n mfanya dhihaka. **~ingly** adv.

scoff[2] *vt (sl)* lafua, lapa. n ulafi; *(sl)*

chakula, maakuli.

scold vt,vi ~ (somebody) (for something)

mzaha vt danganya; punja. **~er** n.

spook n *(hum)* kivuli, pepo, mzuka. **~y** adj -a kuzindua, -a kutisha, -a mashetani/mizuka/pepo *the house is ~y* nyumba inatisha.

spool n kidonge/kigurudumu cha uzi/ filamu vt viringisha (uzi n.k).

spoon[1] n kijiko. **serving ~** n mkamshi, upawa vt **~ something up/out** chota, teka kitu kwa kijiko/upawa. **~ feed** vt lisha; *(fig)* endekeza, andalia kila kitu. **~ful** n (kiasi cha) kijiko kimoja, kijiko tele.

spoon[2] vi *(dated colloq)* fanya mapenzi. **spoonerism** n uspuna: kuchanganya

herufi za mwanzo za maneno (bila kukusudia).

spoor n nyayo za mnyama vt fuata nyayo za mnyama.

sporadic adj -a hapa na pale, a-

mtawanyiko, -a mara moja moja. **~ ally** adv.

spore n kiiniyoga, kijimbegu.

sport n 1 mzaha; burdani *make ~ of* fanyia mzaha, dhihaki. 2 mchezo *football is a ~* mpira ni mchezo. 3 *country ~* uwindaji (kwa kujiburudisha). 4 *(colloq)* muungwana. 5 *(pl)* mashindano ya riadha. 6 *(compounds etc)* **~s car** gari lililotengezwa kwenda kwa kasi. **~s coat/jacket** n koti (lisilo rasmi). **~s editor** mhariri wa michezo. **~ man** mpenda michezo; mchezaji; muungwana. **~smanship** n uungwana. **~smanlike** adj *vt, vi* chezacheza; jifurahisha. 2 *(colloq)* onyesha; koga, ringishia, ringia. **~ing** adj - chezaji; uungwana; jasiri. **~ ingly** adv. **~ ive** adj a kupenda mizaha, a kuchezacheza, a kuchangamka. **~ ively** adv. **~ iveness** n.

spot n 1 waa, doa, paku, baka *can the leopard change his ~s*? Chui aweza kubadili madoa yake? 2 *(pimple)* chunusi, kidundusi, kijiwe. 3 *(fig)* doa *a ~on somebody's reputation* doa katika sifa ya mtu. 4 mahali *the very ~* palepale. **radio ~** n mahali pa matangazo ya biashara (katika kipindi). 5 (kiasi) kidogo *a ~of leave* likizo fupi *a ~ of trouble* shida

karipia, kemea n mkaripiaji. **~ing** n ukaripiaji.

sconce n kiango, mwango.

scone n skonzi.

scoop n 1 upawa, ukasi, bambo, mkamshi. **~-net** n wavu wa kukombea chini ya mto. 2 *(fig)* mkupuo *he won pound 5000 at one ~* alipata pauni 5000 kwa mkupuo mmoja. 3 *(colloq)* habari inayotangazwa mara na gazeti moja kabla ya mengine; *(comm)* faida kubwa (inayotokana na kuwawahi wafanyabiashara wengine). vt 1 **~ something out/up** chota kitu kwa

scoot

kijiko/mkamshi. 2 **~ (out)** chimba/kata (shimo/mtaro) kwa bambo. 3 *(colloq)* pata (faida, habari) kwa wingi (kutokana na kuwahi). **~ful** n upawa/ukasi tele.

scoot vi *(colloq hum)* enda mbio, kimbia haraka, potea, toweka. **~er n** 1 *(motor ~er)* skuta. 2 kiwambo.

scope n 1 nafasi, mawanda. 2 eneo, uwezo. **within the ~ of authority** katika eneo la madaraka.

scorbutic adj -a kiseyeye, -a hijabu.

scorch vt,vi 1 unguza; choma, babua; *(of sun)* nyausha. **~ed earth policy** sera ya kuunguza mazao, majumba katika eneo la uvamizi. 2 pauka. 3 *(colloq of cyclists, motorists etc)* enda kasi sana, choma n *(of clothes)* baka hasa la kuungua. **~er** n 1 kitu/mtu anayeunguza. 2 *(colloq)* siku yenye joto kali. **~ing** adj -enye joto kali, jahanam. **~ingly** adv kwa joto kali.

score n 1 ishirini, korija, fungu la ishirini. 2 hesabu katika mabao (katika mchezo). **pay/settle/wipe off old** ~ *(fig)* lipiza kisasi. 3 mfuo, mchoro, mtai, chale. 4 karatasi za muziki (zinazoonyesha manoti, matumizi ya sauti na vyombo). 5 *(sl)* tamko/hoja ya ushindi katika majadiliano. 6 *(sports)* goli, bao, pointi. **keep the** ~ rekodi magoli. ~ **board/book/card** n ubao/kitabu/kadi ya kurekodia magoli. 7 sababu, ajili. **on the ~ of** minajili ya. **on more ~s than one** kwa sababu nyingi/zaidi ya moja. **on that** ~ kwa

kidogo. 6 *(comm)* ~ *cash* nakidi, fedha taslimu ~ *market* sokosawia ~ *prices* bei za papo. 7 tone *a few ~s of rain* matone ya mvua. 8 *(phrases).* **a ~ check** n ukaguzi wa ghafula. **a tender ~** n suala nyeti. **in a ~** *(colloq)* taabuni. **knock ~ of somebody** shinda/zidi kirahisi

spotlight

on the ~ pale pale, papo hapo; mara moja; *(sl)* katika matatizo *the person on the ~* mwenyeji; mhusika *put somebody on the ~* ingiza (mtu) matatizoni; *(of gangsters)* amua kumwua mtu *put ones finger on/find somebody's weak ~* tambua/ona kasoro ya mtu (kwa ajili ya kumshambulia) vt,vi 1 tia waa, pata madoa. 2 chafua, haribu/ haribika. 3 ona, tambua. **~ted** adj -a madoa madoa. **~less** adj pasipo waa,

-eupe, safi. **~lessly** adv. **~ty** adj -enye chunusi, -a wasiwasi (katika ubora). **~ter** n mchunguzi, mpelelezi (kwa ndege, n.k.).

spotlight n 1 mwangaza (wa) *be in*

the ~ -wa katika mwangaza; *(fig)* wa kivuta macho. 2 kiangaza vt angazia, mulika.

spouse n *(leg)* mume, mke.

spout n 1 mlizamu, mrizabu, neli.

2 bubujiko, mfoko wa maji. 3 mdomo wa birika *up the ~ (sl)* rahani; katika shida; mjamzito *vt, vi* 1 **~(out)** *(of liquids)* rusha/ruka, churuza; foka, bubujika; chirizika *the wound ~ed blood* kidonda kilitoa damu. 2 *(colloq)* piga domo, nena makuu; hubiri.

sprain vt tengua, tenguka n kutenguka.

sprang *pt of* **spring**.

sprat n sprati (namna ya samaki mdogo). **risk a ~ to catch a whale** toa kidogo upate kingi.

sprawl vi 1 jibwaga, tandawaa. 2

(be spread out) enea, tambaa, tapakaa, sambaa n kutandawaa, kuenea, kutapakaa; eneo pana lenye uchafu (hasa kwenye majengo).

spray[1] n 1 manyunyu; rasharasha. 2

hoja/sababu hiyo. vt,vi 1 tia bao, funga, hesabu. ~ **an advantage/a success** shinda, bahatika. 2 andika sehemu za muziki/ sauti za wimbo. 3 chora, tia pengo, kata. ~ **out** futa. ~ **under** piga msitari chini ya (neno). 4 ~ **off somebody** *(colloq) ~ a point against/off/over somebody* shinda; dhalilisha/aibisha mtu. 5 ~ **something up (against somebody)** weka kama kumbukumbu/rekodi dhidi ya mtu. 6 ~ **(up)** weka rekodi. **~r** n 1 mwandishi wa magoli/pointi

scout

(za mchezo). 2 mfungaji (magoli).

scorn n 1 dharau, bezo. **laugh somebody/something to ~** cheka kwa mabezo. 2 kitu cha dharau. *vt* dharau, beza *he ~s lying* anadharau uwongo. **~ful** adj -enye dharau. **~fully** adv kwa dharau.

scorpio n nge: alama ya nane ya unajimu.

scorpion n nge.

scot n *(only in)* **pay ~ and lot**

shirikiana katika kugharamia kitu. **get off/escape ~-free** vuka salama/bila madhara/bila adhabu; achiwa huru.

Scot n mtu wa **~land**, Mskoti.

Scotch[1] adj 1 -a kiskoti. n (lugha ya) kiskoti. 2 **the ~** n Waskoti. 3 ~ *whisky* wiski ya kiskoti.

scotch[2] vt 1 *(arch)* jeruhi. 2 haribu; ua; oza; vuruga; komesha. n chanjo, chale.

Scotland Yard n Makao Makuu ya idara ya upelelezi wa jinai Uingereza; Polisi wa London.

scoundrel n mwovu, baa. **~ly** adv kiovu, kwa ubaya.

scour[1] vt 1 sugua; ng'arisha/safisha

kwa kusugua/kupitishia maji au dawa ~ *the bowels* harisha, endesha sana. 2 ~ **something (away/off)** ondoa kutu, doa n.k. ~ *the rust away/off from something* toa kutu katika kitu. 3 safisha tundu/tanuri/ bomba (kwa kupitisha vioevu (vyenye kunyunyizwa, k.m. marashi, viua wadudu, n.k.). 3 kinyunyizio. ~ **gun** n kinyunyizio cha shinikizo vt ~ **something/somebody (with something); ~something (on something/somebody)** nyunyizia, pulizia. **~er** n 1 mnyunyizia/mpulizia (dawa, rangi, n.k.). 2 kinyunyizio.

spray[2] n kitawi; pambo (aghalabu la vito) lenye umbo la tawi.

spread vt,vi 1 ~ **something on/over something; ~ something with something; ~ something (out)** kunjua, tandika, tawanya/tawanyika. 2 **~something on something; ~something with something** pakaza, paka. 3 eneza; enea. ~ **oneself** tandawaa; andika /zungumza kwa upana juu ya kaifa fulani; toa bila kujizuia. 4 tandaa. 5 chukua muda, dumu. 6 **~eagle** n tai aliyejitandaza. ~ **eagle oneself** jitandaza. **~over** n upangaji wa saa za kazi kulingana na mahitaji; upangaji wa shifti n *(rarely pl)* 1 mweneo; upana. 2 kuenea; upanuzi. 3 *(colloq)* meza iliyojaa vyakula vingi. 4 kitu kinacho-tandikwa k.m. shuka. 5 jina la jumla la vipakaza vya chakula n kitandaza, kipakaza, mpakazaji, mtandazaji.

spree n shamrashamra. **be on the ~; go out on a** ~ wa na/enda katika shamrashamra. **a spending/ buying ~** n tukio la ufujaji wa fedha.

sprightly adj -epesi, -changamfu. **sprightliness** n.

spring[1] vi, *vt* ruka ghafla, chupa. **~upon** rukia. ~ **to one's feet** simama ghafula. 2 ~ **(up)** chipuka, tokeza. 3 ~ **from** tokea/tokezea. 4 **~something on somebody** toa ghafla. 5 anzisha/ fyatua/tegua mtambo/mtego. 6 pasuka, atuka. ~ **a leak** -anza kuvuja n 1 kichipukizi, kitawi. 2 *(derog)* chipukizi, kijana vt pamba kwa chipukizi n 1 mtambo, springi. 2 *(of a watch)* kamani, utumbo. 3 *(water)* chemchemi, jicho la maji. 4 ruko, mruko. 5 mnyambuko, kuduta. 6 asili, mwanzo, chimbuko. 7 kisa, sababu. 8 *(compounds)* **~-balance** n mizani ya springi. **~-board** n ubao wa kuchupia. **~chicken** n kuku mchanga; *(fig)* kisichana. **~gun** n bunduki ya kutega. ~ **mattress** n godoro la

maji). n 1 kusafisha 2. dawa ya kusafishia/ kusugulia. ~ **er** n 1 kisugulio; sifongo. 2 msafishaji. ~**ing** n kusugua/kung'arisha. ~**ing powder** n unga wa kusugulia.

scour[2] vt,vi 1 pitia haraka (katika kutafuta kitu); nenda haraka (hapa na pale). 2 ~ **about/after/for somebody/something** tafuta ~ *the country* pekua/saka nchini.

scourge n 1 mjeledi, kiboko. 2 *(punishment)* baa; njia ya kulipizia kisasi. vt 1 piga na mjeledi. 2 *(fig)* tesa, umiza.

scout[1] n 1 **(Boy) s ~** n skauti.

scout

~**master** n kiongozi wa maskauti. 2 msaidizi wa wenye magari barabarini. 3 mtu/chombo kinachotangulizwa kupeleleza habari za maadui (katika vita). 4 mtafuta wasanii/wachezaji. vi ~ **about/around (for somebody/ something)** peleleza, kagua. ~ **about/ around** tafutatafuta.

scout[2] vt kataa kabisa (kwa dharau).

scow n tishali.

scowl vi ~ **(at)** kunjia uso (kwa ghadhabu). ~ **at** tazama vikali. n uso mkali, uso mkunjamano; tazamo kali. ~**ingly** adv.

scrabble[1] vi ~ **about (for something)** papasa papasa; kwaruza; charaza/andika ovyo ovyo michoromichoro/makwarukwaru.

scrabble[2] n mchezo wa kujenga maneno.

scrag n 1 kiumbe (mtu, kitu, mti, au mnyama) hafifu/dhalili; gofu la mtu. 2 ~ **(-end)** sehemu ya mifupa ya shingo ya kondoo. vt songa, kaba koo; nyonga. ~**giness** n udhaifu, unyonge; ukondefu. ~**gy** adj -embamba; -liokonda; -a kimbaombao; -gofu; ng'onda.

scram vi *(sl)* ambaa! potea! ondoka!

scramble vt,vi 1 sombera, kwea. 2 ~**(for)** gombania, pigania, shindania, nyang'anyana. 3 ~ *(of eggs)* vuruga ~ *eggs* vuruga mayai ~*d eggs* mayai ya kuvuruga 4 paraganya ujumbe (kwa simu) makusudi. n 1 mchafuko, fujo, vurugu. 2 mashindano ya uparaganyo

springi. ~**less** adj. ~**y** adj.

spring[2] n majira ya kuchipua. ~**tide** n bamvua. ~**time** n majira ya kuchipua vt ~**clean** safisha (nyumba, chumba) vizuri. ~**like** adj

springbok

-a kama majira ya kuchipua.

springbok n paa wa Afrika Kusini.

sprinkle vt ~ **something (on/with something)** nyunyiza; tia kidogo huko na huko, rashia. **be ~d about** tapakaa n 1 mnyunyizo/unyunyizaji. 2 utiaji kidogo (k.v. chumvi, sukari n.k.) ~ *of salt* mnyunyizo wa chumvi. ~**r** n kinyunyizo; mrashi. **sprinkling** n kidogo, uchache, uhaba *there was only a sprinkling of people present* watu wachache tu walihudhuria. 2 marasharasha.

sprint vi enda mbio sana (masafa

mafupi), timka n mbio fupi. ~**er** n mwanariadha wa mbio fupi.

sprit n *(naut)* boriti ndogo pembeni

mwa tanga ~*sail* tanga lililoshikwa kwa boriti ndogo.

sprite n jini, zimwi, pepo, kivuli.

sprocket n jino (la gurudumu). ~ **wheel** n gurudumu lenye meno.

sprout vi,vt ~ **up** chipuka, chipua, anza kumea, anza kuota. 2 anza kukua. 3 otesha, ota (ndevu, pembe, n.k.) n chipuko, chipukizi, kimea.

spruce[1] n ~**(fir)** mti (jamii ya) msonobari. ~**-beer** n pombe iliyotengenezwa kwa majani ya msonobari.

spruce[2] adj nadhifu, -a malidadi *vt,*

vi ~ **somebody/oneself up** jifanya nadhifu, (ji) kwatua. ~**ly** adv. ~**ness** n.

sprung pp of **spring**.

spry adj -changamfu. **look ~** onekana

(mchanganyiko maalum). 3 kinyanganyiro. **~r** n chombo cha kuparaganyia ujumbe, kiparaganyio.

scrap[1] n 1 masalio, mabaki. 2 takataka, kipande *not a* ~ hata chembe. ~ **heap** n lundo la takataka, jaa. **~-iron** n vipande vya chuma. **throw something/somebody on the ~ heap** tupilia mbali, fukuzilia mbali, telekeza. 3 vikorokoro .4 makombo. 5 picha, makala (toka gazetini). **~ -book** n kitabu cha picha, maandishi. vt *(discard)* tupa;

scratch

samehe, acha makombo 1. -a vipandevipande, -siounganika. 2 shaghalabaghala, -sionadhifu takataka. **~py** adj. **~ily** adv. ~ **iness** n.

scrap[2] n *(colloq)* mapigano, mzozo. vi pigana, zozana.

scrape vt,vi 1 ~ **something (from/off something)**; ~ **something (away/off)** paa, kwangua, komba, kwaruza. 2 ~ **something (from/off something)** chubua, umiza. ~ **one's boots** kwangua (taka) viatu. 3 ~ **something (out)** chimba, toa. 4 pita, pitisha, pangusa. ~ **along** *(fig)* ishi kwa shida. ~ **through (something)** shinda (kwa shida). **bow and** ~ *(fig)* toa heshima iliyozidiana, nyenyekea mno. ~ **past** ambaa. 5 ~ **up an acquintance with** lazimisha urafiki, jipendekeza, jidukiza kwa fulani. 6 ~ **something/somebody together** kusanya kwa shida, pata kwa nguvu, pambanya, dunduliza ~ *the bow across the fiddle* piga fidla. ~ **a living** tarazaki, hemea (kwa shida), okoteza. n 1 paruzo, mkwaruzo, mparuzo; kukwaruza. **a ~ of pen** mwandiko, mchubuko; *(fig)* shida, mashaka, mkasa, matata. **be in a ~** -wa matatani, pata mkasa *get out of a* ~ ponea chupuchupu. 2 kisu; mbuzi; ukombo.

scratch vt,vi 1 parura, kwaruza. ~ **the surface** *(fig)* lipua, babia, fanya bila makini. 2 ~ **something out** chora; kata, futa. ~ **out** futa. 3 piga makucha. 4 toa katika shindano. 5 kuna. ~ **one's head** kuna kichwa, onyesha kuchanganyikiwa. ~ **my back and I'll ~ yours** nipe nikupe ~ *a hole* fukua. 6 ~ **something (out)** fukua ~ *out a hole* fukua shimo. 7 andika kwa haraka, paraza/charaza. ~ **pad** n karatasi/bunda la kuandikia. 8 toa sauti ya mkwaruzo. 9 ~ **about (for**

mchangamfu na mwepesi. **~ly** adv. **~ness** n.

spud n 1*(colloq)* kiazi. 2 kijisepeto cha kupalilia vt palilia; chimbua (kwa kutumia kijisepeto).

spue vi, *vt see* **spew**.

spume n povu vi toa povu. **spumy** adj. **spumous** adj.

spun *pp of* **spin**.

spunk n 1 *(colloq)* ujasiri, moyo wa ujasiri. 2 *(sl)* shahawa, manii *put ~into somebody* tia mtu moyo wa ujasiri. **~y** adj.

spur n 1 *(of bird)* kipi, kikwaru. 2

squall

kichokoo, mwiba, msumari. **win one's ~s** *(fig)* pata heshima na sifa. 3 tuta (ubavuni mwa kilima). 4 kichocheo. **on the ~ of the moment** mara moja, ghafula, hima vt,vi ~ **somebody/something (on)** 1 chochea, himiza, tia chonjo, chonjomoa ~ *a willing horse* tia chonjo farasi hodari. 2 piga mbio, pita kwa kasi.

spurious adj -a uwongo, -a kujifanya; si halisi, bandia. **~ness** n uigaji; uwongo; hali ya kujifanya. **~ly** adv.

spurn vt,vi sukumia mbali, piga teke. 2 kataa kwa dharau, dharau, beua n ukataaji jambo kwa dharau.

spurt vi 1 ~ **(out) (from)** bubujika, foka *the water ~ed out* maji yalibubujika. 2 kurupuka, timka n 1 mfoko, mbubujiko. 2 mkurupuko, mtimko.

sputnik n sputniki: setilaiti bandia ya kirusi isiyo na mwanaanga.

sputter vi, *vt* 1 bwabwajika. 2 tatarika. **sputum** n mate; kohozi (hasa liashirialo ugonjwa).

spy *vt*, *vi* ~ **(into/on/up on something); ~something out** 1 peleleza, jasisi, duhusi, doya. 2 ona; tambua, gundua n 1 jasusi. 2 mpelelezi. ~ **glass** n darubini ndogo. ~ **hole** n

something); ~ something up tifua/chakura (katika kutafuta kitu).

scrawl

n 1 mtai, mchoro, mfuo; *escape without ~ a* okoka vuka salama. **start from ~** anza upya; *(fig)* anza kwa shida; *(fig)* anza bila ya matayarisho. **be/come/bring somebody up to ~** *(fig)* wa tayari/tayarisha (mtu) kufanya linalotarajiwa/takiwa *covered with ~es* liojaa mitai. **a ~ of the, pen** sahihi (mcharazo wa maneno machache). 2 mkuno. 3 mstari wa kuanzia (mbio). 4 (*attrib*)bila dosari/kizuizi adj ovyo; -a watu wowote; -a bahati; -a kuokoteza. ~ **paper** n karatasi ya mazoezi. **~ wig** n wigi iliyofunika nusu ya kichwa. **~ -work** n mchoro (kama pambo). **~y** adj 1 -enye sauti ya kukwaruza. 2 -a kuwasha. 3 -a kuchorwa, -liochorwa ovyo.

scrawl vt,vi kwaruza; chora ovyoyovyo ~ *ll over a sheet of paper* chora chora katika karatasi. n makwarukwaru. **~er** n mwandishi mbovu.

scrawny adj -liokonda, -a kimbaombao.

scream vt,vi 1 **~ (out)** piga unyende; piga yowe, lalaika. **~ one's head off** lia kwa nguvu. 2 nguruma *(of wind machines etc)* vuma. n 1 yowe, unyende; ukemi. 2 kilio cha nguvu; mvumo, ngurumo. 3 *(colloq)* kigelegele *~s of laughter* vicheko, chereko; *(colloq)* mcheshi. **~ingly** adv *(colloq)* mno. n 1 mpiga yowe.

scree n changarawe (usena).

screech vi,vt **~ (out)** lia kwa/ukemi/ maumivu/tisho(kwa sauti nyembamba); chuna. n ukemi; kilio (cha sauti nyembamba, cha kukwaruza). **~-owl** n timvi, mkata-sanda. **~y** adv.

screed n 1 barua iliyopoa, maandiko

marefu yasiyokolea (yasiyovutia). 2 hotuba ndefu. 3 ufito (sehemu ya kupakwa rangi).

screen n 1 kisitiri, kinga, kificho. 2

chekecheke. 3 kiwambo cha nguo. 4 (*cinema*) skrini, kioo. 5 kiambaza. 6

kitundu cha kuchungulia (mlangoni).

squab n 1 kinda (hasa la njiwa). 2 kiti chenye takia laini. ~ **chick** n ndege asiyeweza kuruka.

squabble n ugomvi, mzozo, mabishano vi gombana, bishana, zozana. **~r** n mbishani, mgomvi.

squad n kikosi (agh cha jeshi) ~ *car*

(US) gari la doria. **~ron** n kikosi cha askari (hasa wapanda farasi au wahandisi); *(warship)* kundi dogo la manowari; *(aircraft)* kundi la ndege. **~ron-leader** n 1 mkuu wa kikosi. 2 mkuu wa jeshi la ndege.

squalid adj -chafu; -nyonge; -baya;

dhalili. **~ly**.

squall n 1 kilio kikali (cha maumivu). 2 dhoruba, upepo mkali (unaoambatana na mvua au theluji)

squalor

look out for ~s (often fig) jihadhari na hatari/tatizo. **~y** adj -a tufani, -a dhoruba.

squalor n uchafu; udhalili. **~ly** adv.

squander vt fuja, tapanya. **~er** n mfujaji mali, mtapanyaji, mbadhirufu.

square adj 1 -a mraba.**~dance/game** n mchezo ambapo wachezaji katika mraba huangalia ndani ya mraba. 2 kama pembe mraba. **~brackets** n mabano mraba. **~built** adj *(of a person)* -enye miraba minne, pande la mtu; pandikizi la mtu. ~ **rigged** adj *(of sails)* -enye matanga yaliyokuwa pembe mraba kutoka katika mlingoti. **~shouldered** adj -enye mabega yaliyo pembe mraba kutoka shingoni. **~toed** adj -enye kupenda mambo rasmi. 3 sambamba, sawa na, liosawazishwa. **be (all) ~** *(golf)* sare, enda suluhu; bila kudaiana. **get ~ with somebody** lipa fedha; *(fig)* lipa deni. 4 -a mraba. ~ **km**. km za mraba. ~ **root** n kipeo cha pili. 5 -a haki, a kweli. **~deal** n maafikiano ya haki. **get/give somebody a ~deal** mtendee mtu haki; mfanyie mambo mazuri. 6 kamili, -a kutosheleza kabisa. **a ~meal** n mlo kamili. **~ly** adv 1 kwa kuunda pembe mraba. 2 kwa

scrimmage

pazia *door/window-* ~ wavu wa mlango/dirisha. vt 1 sitiri. 2 linda, chekecha, chuja. 3 onyesha filamu *she ~s well (of films)* anatokea vizuri. **~ing** n *(pl)* masalia (baada ya kuchekecha).

screw n 1 parafujo/skurubu. **~driver** n bisibisi. **a ~ loose** hitilafu; *(fig)* kichaa, afkani. **~ball** n (*US sl*) wazimu. **~ topped** adj -enye kifuniko chenye hesi. 2 parafujo shinikizi: kitu kizungushwacho kama parafujo na kutumika kama shinikizi. **put the ~ on somebody/give somebody another turn of the ~** lazimisha, shurutisha; bana. 3 (kitendo cha) kuzungusha; mzungusho/mzunguko. 4 **~-propeller** n majembe, mapanga, rafadha. 5 *(in games, billiards etc)* mpindisho /mbetuo (wa mpira). 6 *(twist)* msokoto. 7 *(colloq)* bahili. 8 *(GB sl) (wages)* mshahara, ujira. 9 *(GB sl)* askari jela. 10 mwenzi katika kutiana kukazana. vt,vi 1 tia skrubu, kaza kwa skrubu. **have one's head ~ed on (the right way)** -wa na busara/akili, -wa na uamuzi wa busara. 2 (*squeeze)* sokota, songa; kaza (kwa kuzungusha), fanya imara, thabiti. **~ up one's courage** kaza moyo, piga moyo konde. **~ up one's eyes** kaza macho. 3 (*extort)* kama, kamua. 4 *(sl)* **be ~ed** lewa. 5 kaza, jamiiana na. 6 **~somebody up** vuruga adj (*sl) (GB, colloq)* kichaa; *(US colloq)* -a kijinga.

scribble vt,vi andika haraka, paruza, andika ovyo; chorachora. **scribbling block** karatasi za rafu n mwandiko wa mchorochoro. **~ r** n mtu aandikaye ovyo; mwandishi chapwa.

scribe n 1 mwandishi -mweledi wa barua. 2 mnakili wa maandishi (kabla ya kugunduliwa kwa uchapaji).

scrimmage n ghasia, msukosuko,

tandabelua. vi,vt vurumishana, gombana.

scrimp

scrimp vi,vt *see* **skimp**.

scrimshank vi *(mil. sl)* tega kazi; kwepa wajibu; toroka kazi. **~er** n.

scrip n hati ya muda (inayoonyesha haki ya kupewa cheti cha kumiliki baada ya

haki/uaminifu. **fair and ~** kwa haki kabisa. 3 kwa mkabala. 4 moja kwa moja. **~ness** n 1 mraba. **back to ~one** rudia mwanzo. 2 chochote kilicho mraba. 3 uwanja (wa pande nne). barrack ~ uwanja wa kikosi cha askari. **~ bashing** n *(sl)* gwaride la kijeshi (hasa la kutembea). 4 majengo na barabara zinazozunguka uwanja wa mraba. 5 majengo yaliyozungukwa na barabara nne. 6 *(maths)* kipeo. 7 filifili, rula ya T, kipima pembe. **out of ~** sio pembe mraba. 8 **on the ~** nyofu, adili. 9 kikosi cha askari wa miguu katika umbo la mraba. 10 *(sl)* mshikilia ukale, mtu asiyekubali mawazo mapya vt,vi 1 fanya mraba. **~ the**

squeamish

circle jaribu jambo lisilowezekana. 2 fanya pembe mraba katika mstari. 3 sawazisha, patanisha. 4 zidisha namba kwa yenyewe. 5 **~ something off** gawa katika miraba. 6 **~ (up) (with somebody)** lipa deni la mtu; *(fig)* lipiza kisasi. 7 honga, -pa rushwa. 8 **~(something) (with)** linganisha, oanisha. 9 **~up to somebody** -wa tayari kupigana, kabili.

squash[1] vt,vi 1 ponda/ pondeka; kamua. 2 bana, songa. 3 *(colloq)* nyamazisha mtu kwa kumkemea. 4 komesha (maasi) n 1 msongamano (wa watu), halaiki. 2 maji ya matunda. 3 mchezo wa skwoshi. **~(rackets)** n mchezo uchezwao kwa kutumia ubao na mpira.

squash[2] n boga.

squat vi 1 chuchumaa, chutama. 2 *(colloq)* kaa kitako. 3 kalia ardhi bila ruhusa adj -fupi, -nene. **~ter** n 1 mwingiliaji ardhi (pasipo ruhusa), mvamiaji nyumba. 2 *(Australia)* mfugaji kondoo.

squawk n 1 *(chiefly of birds)* kilio cha maumivu (au hofu). 2 *(colloq)* kulalamika vi 1 toa kilio, lia, lalama. 2 *(sl)* saliti. **~er** n.

squeak n 1 mwaliko; kilio chembamba. 2 **a narrow ~** kuponea chupuchupu vi 1 alika. 2 **~ something (out)** tamka/sema kwa sauti ya juu; *(colloq)* -wa mtoa habari, -wa shushushu. **~er** n *(colloq)* mtoa habari. **~y** adj *a ~y floor* sakafu inayoalika.

kukamilisha urasimu).

script n *(handwriting)* mwandiko wa hati ya mkono.2 *(short for)* mswada (wa mchezo/filamu n.k.). ~ **writer n** mwandishi wa mswada. **~ed** adj liosomwa kutoka kwenye mswada. 3 karatasi ya majibu ya mtihani.

scripture n 1 **(Holy) S~; the (Holy) S ~s** n Biblia, maandiko matakatifu. **scriptural** adj.

scrofula n mafindofindo. **scrofulous** adj.

scroll n 1 hati ya kukunja (kwa kuvingirisha); hati ndefu (hasa kama zile za zamani). 2 nakshi, mapambo ya kuchora/kuchonga yanayoonekana kama hati.

scrooge n bahili.

scrotum n *(pl)* korodani, mfuko wa pumbu.

scrounge vt *(colloq)* doea, randia. **~ a dinner** doea chakula. **~r** n.

scrub[1] vt,vi **~ (out)** 1 sugua sana

(hasa kwa brashi). 2 *(sl)* futa, tangua, batilisha n 1 *give a ~* safisha, sugua. **~bing-board** n ubao wa kusugulia. **~ bing-brush** n brashi ya kusugulia.

scrub[2] n 1 pori. 2 *(stunted)* kibeti. **~ by adj** 1 dogo; -liodumaa; -sio laini.

scruff n *(only in) the ~ of the neck* ngozi ya kikosi *take by the ~ of the neck* shika mtu kikosini (na kumsukuma). **~y** (**~ier**, **~iest**) adj *(colloq)* -a vigaga, chafu. **~ly** adv. **~iness** n.

scrummage *see* **scrimmage.**

scrumptious adj *(colloq)* (*esp. of food*) -tamu sana, -a kupendeza sana.

scrunch *n,v see* **crunch**.

scruple n 1 haya, aibu *a man of no ~s* mtu asiye na haya *have you no ~* huoni haya. 2 kipimio kidogo (uzani wa gramu 20). vt,vi ona haya. **scrupulous** adj 1-angalifu sana, -a hadhari sana. 2 adilifu. **scrupulosity**

squeal n unyende: kilio chembamba

kirefu (cha hofu au maumivu) vi 1 lia, toa sauti kali. 2 sema kwa sauti kali. 3 *(colloq)* -wa mtoa habari. **~er** n 1 mnyama mwenye sauti kali. 2 mtoa habari, shushushu.

squeamish adj 1 -jepesi kuugua, -gonjwa; epesi kutapika, -enye kichefuchefu. 2 -enye kuchukia haraka, enye kuchukizwa, -enye haya. 3 -a kichefuchefu *I feel ~* naona kichefuchefu. 4 -epesi kuona

squeeze

mashaka. **~ly** adv. **~ness** n.

squeeze vt 1 bana, minya; kaba *~ to*

death kaba mpaka kufa; songa. 2 **~ something (from/out of something); ~ something out** kamua. 3 penyeza; penya. 4 **~ something out of something/somebody** toza, lipiza. 5 vi bonyea. **squeezable** adj -a kuminyika, -a kupenyeka, -a kupunguka n 1 kuminya; msongamano *a ~of lemon* tone la limau. 2 **close/narrow/tight ~** n kuponea tundu la sindano/ chupuchupu. 3 *(colloq)* sera ya kubana matumizi kwa kuweka viwango vya juu vya kodi, riba, n.k.; fedha za ziada zinazotozwa watu. **~r** n kibanio/kiminyio; kikamulio; mminyaji, mkamuaji.

squelch vi fanya sauti ya mfyonzo (k.m. mtu akitembea kwenye matope) n mfyonzo.

squib n 1 fataki (ya karatasi yenye baruti kwa kuchezea). **damp ~** *n* jaribio lisilofanikiwa. 2 dhihaka (agh. iliyomo katika maandishi).

squid n ngisi.

squiffy adj *(sl)* -liolewa kidogo.

squiggle vt 1 n mcharazo, mstari mfupi/mdogo uliopindika. **squiggly** adj.

squint n 1 makengeza. **~-eyed adj** -enye makengeza; *(fig)* a kudhuru, -a kuchukia, -a kutoridhia/kubali. 2 *(colloq)* mtupio wa jicho vi 1 -wa na makengeza. 2 **~ at/through** tupia jicho; chungulia.

squire n *(GB-ancient)* msaidizi wa lodi

scurrilous

n. **scrupulousness** n. **scrupulously** adv.

scrutinize vt chunguza, angalia kwa makini. ~ **ssomebodys face** angalia mtu usoni kwa makini. **scrutineer** n msimamizi/mkaguzi wa kura (karatasi za kura). **scrutiny** n 1 uchunguzi makini. 2 uchunguzi rasmi wa kura.

scuba-diving n uzamiaji wa kutumia vifaa vya kuvutia hewa.

scud vi serereka, peperuka (kama jahazi, mawingu n.k.). n 1 kupeperuka, kuserereka; ukungu, (unaopeperushwa na upepo).

scuff vi,vt 1 buruza/buruta miguu tembea kwa kuburuza miguu. 2 chakaza viatu kwa kuburura miguu, umiza miguu.

scuffle vi vurumishana. n tandabelua; fujo, ugomvi.

scull n 1 kasia (mojawapo kati ya

makasia mawili yatumiwayo na mpiga kasia). 2 kasia, upondo. vt,vi endesha kwa kasia, piga/vuta kasia. ~**er** n mpiga kasia.

scullery n chumba cha kuoshea vyombo vya nyumbani; karo.

scullion n *(hist)* chokora wa jikoni.

sculpture n 1 sanaa ya uchongaji

(wa sanamu). 2 sanaa ya kuchongwa, kinyago. vt,vi chonga; tia nakshi. **sculptural** adj -a uchongaji nakshi. **sculptor** n mchongaji (wa sanamu katika mawe, mbao, shaba n.k.); mfinyanzi (sanamu). **sculptress** n mchongaji wa kike.

scum n 1 povu, fuo; taka za juu (ya maji). 2 **the ~ of** *(fig)* watu wasio na thamani/duni. **the ~ of the earth** watu duni kabisa; watu wabaya kabisa. vt,vi engua povu/taka za juu n.k. ~**my** adj.

scupper n nguruzi, nguzi. vt 1

zamisha meli. 2 *(colloq)* angamiza, lemaza.

(aliyembebea ngao na silaha zake). 2 mwinyi katika kijiji. 3 msindikizaji wanawake; mpenda kukaa na wanawake. 4 *(US)* mwanasheria. 5 Bwana. ~**archy** n mamwinyi, tabaka la mamwinyi vt *(of a man)* sindikiza/shughulikia bibi.

squirm vi 1 furukuta, jinyonganyonga mwili. 2 *(be embarrassed)* fadhaika, tahayari n mfurukuto.

squirrel n kuchakuro.

squirt vi,vt *(of liquid)* foka *n* 1

kibomba cha kurushia maji. 2 maji

stag

yatokayo kwa nguvu katika tundu. 3 *(colloq)* mjuvi.

St *abbr. `of street' and `saint.'*

stab *vt, vi* 1 ~ **(at)** choma (kwa kisu, upanga, mkuki). ~ **somebody to the heart** choma moyoni. 2 uma, pwita n 1 mchomo. **a ~ in the back** *(fig)* masengenyo; usaliti. 2 *(colloq)* jaribio. ~**ber** n.

stable [1] n zizi, chaa. ~**-boy/man** n

mtunza farasi. ~**-companion/mate** n *(fig)* farasi wenzi vi fuga farasi zizini. **stabling** n nafasi ya kulala farasi.

stable[2] adj 1 thabiti, imara, tulivu, liotulia. **stability** n 1 uthabiti, utengemano; kutengemaa. **stabilization** n. **stabilize** vt dhibiti, tengemeza, tuliza, imarisha. **stabilizer** n mtu/kitu kinachoimarisha; kidhibiti umeme.

staccato adv *(music)* kidono: kila sauti na kishindo chake halisi.

stack n 1 kitita, rundo la nyasi,

fito n.k. katika umbo la mviringo au mstatili. 2 bunduki zilizopangwa katika umbo la pembetatu. 3 *(brickwork or store work)* mabomba ya moshi; dohani. 4 rafu. 5 kundi la ndege zinazozunguka angani zikiwa zinasubiri zamu ya kutua. 6 rundo (la vitabu, kazi, n.k.); *(colloq)* idadi/kiasi kikubwa vt 1 ~**(up)** rundika. 2 *(US)* *(of playing cards)*

scurf n mbaza (kichwani); ukoga, ukoko. **~y** adj.

scurrilous adj -a kutukana, -a matusi,

scurry

-a kashfa. **scrurrility**. n ~**ly** adv.

scurry vi **~ (about) (for/through)** kimbia haraka, kurupuka, kimbia n 1 mwendo wa haraka. 2 ~ **(of)** manyunyu ya theluji; wingu la vumbi.

scurvy n kiseyeye, hijabu adj fidhuli. **scurvily** adv.

scut n mkia mfupi wa mnyama (kamawa sungura, mbuzi).

scuttle[1] n tundu/upenyo/dirisha ubavuni mwa meli. vt toboa meli ili kuizamisha. ~ **butt** n 1 pipa la maji matamu melini. 2 *(sl)* uvumi, umbeya.

scuttle[2] vi ~ **(off/away)** enda mbiombio. 2 kukwepa/kukimbia (shinda/matatizo/ hatari); kupiga chenga.

scuttle[3] n chombo cha kuwekea makaa ya mawe.

scythe n fyekeo. vt fyeka nyasi.

sea n 1 **the** ~ bahari. **go to** ~ safiri kwa meli; -wa safari ya chombo, anza kuondoka bandarini/pwani. **on the** ~ **(of a place)** pwani. **beyond/ over the ~s** ng'ambo. **the high ~s** bahari ya mbali. **the freedom of the ~s** haki ya kufanya biashara katika eneo lolote la bahari. **the Red S**~ Bahari ya Sham. **the Seven S ~s** n *(poet)* bahari zote. 2 *(various phrases without articles)* **at** ~ baharini; -sioelewa. **all/completely at** ~ liochanganyikiwa. **by** ~ kwa meli. 3 *(wave)* wimbi. **heavy** ~ n mawimbi makubwa. 4 **half ~s over** -levi, wingi wa. ~ **of troubles** shida nyingi. 5 *(attrib and in compounds)* ~ **air n** upepo wa bahari. ~ **animal** n mnyama wa baharini. ~ **bathing** n kuoga baharini/kuongelea baharini. ~ **bed n** chini ya bahari. ~ **bird** n ndege waishio karibu na bahari. ~ **board n** eneo la pwani; ufukwe. ~ **boat** n mashua. ~ **borne** adj -liobebwa na meli. ~ **breeze** n upepo wa bahari. ~**-coast** n

panga kwa hila, changia. **have the cards ~ed against one** *(fig)* wa matatani, wa katika hali ngumu. 3 panga ndege angani kufuatana na zamu ya kutua.

stadium n uwanja wa michezo (k.m. mpira, riadha n.k.).

staff n 1 fimbo, gongo; mkongojo ~*of*

life (fig) mkate. 2 fimbo rasmi. 3 nguzo. 4 wafanyakazi, watumishi. (*mil*) ~**office** ofisi ya utumishi. 5 Maafisa waandamizi wa jeshi. 6 *(mus)* mistari ya kuandika manota vt ajiri watumishi/wafanyakazi; wa mfanyakazi/mtumishi.

stag n 1 paa dume. **~-party** n

stage

(*colloq*) tafrija ya wanaume tu (agh. ya mkesha wa bwana harusi). 2 mhodhi, mlanguzi wa hisa.

stage n 1 jukwaa, dungu, ulingo. 2 *(in a theatre)* **the** ~ n (kazi ya) uigizaji; weledi wa kuigiza. **be/go on the** ~ wa mwigizaji. **~-craft** n ustadi wa sanaa za maonyesho. ~ **direction** n uongozi wa jukwaa. ~ **door** n mlango wa nyuma wa waigizaji. ~ **fright** n kiwewe cha jukwaani. ~ **manager** n msimamizi/kiongozi wa michezo (ya kuigiza). ~ **struck** adj -enye kupenda kuwa mwigizaji. **~-whisper** n mnong'ono wa jukwaani. 3 *(fig)* tukio; mahala pa tukio. 4 hatua, wakati, kipindi *the baby has reached the talking* ~ mtoto amefikia wakati wa kusema. 5 mwendo kati ya vituo viwili. ~ **(-coach)** n *(hist)* gari la abiria linalokokotwa na farasi. **fare-~** n sehemu yenye nauli isiyobadilika vt,vi 1 fanya tamthilia; onyesha mchezo jukwaani. ~ **a come-back** rudi ulingoni/ uwanjani (baada ya kuacha mchezo). 2 faa/-tofaa jukwaani. **staging** n 1 uonyeshaji wa tamthilia 2. jukwaa. **stagy** adj -a kuigiza, a kuigizaigiza. **stagily** adv. **staginess** n.

stager n *(only in)* **an old** ~ mtu mwenye ujuzi wa siku nyingi.

stagflation n *(fin)* kushuka kwa

thamani ya fedha bila ongezeko la uzalishaji

pwani, ukingo wa bahari. ~ **cow** n nguva. ~-**dog** n aina ya sili; baharia mkongwe.

seal

~ **eagle** n kwazi. ~ **farer** n baharia. ~ **faring** n safari baharini adj -a bahari; -enye kufanya kazi/kusafiri baharini. ~ **faring men** n wanamaji, mabaharia. ~ **fish** n samaki wa bahari/wa maji ya chumvi. ~ **food** n vyakula vya habarini. ~ **front** n upande wa mji uliokabiliana na bahari. ~-**girt adj** *(poet)* -liozungukwa na bahari. ~ **going adj** 1 *(of ships)* -a kuvukia bahari. 2 *(of person)* -a ubaharia. ~ **-green** n kijani bahari adj -enye rangi ya bahari. ~ **-lion** n sili mkubwa wa bahari. ~ **man** n baharia. ~ **manship** n ustadi wa ubaharia. ~ **mile** n maili ya majini (futi 6080). ~ **plane** n ndege ituayo baharini/ziwani. ~ **port** n (mji wenye) bandari. ~ **power** n nguvu (ya jeshi la maji) ya kutawala bahari. ~-**rover** n haramia; meli ya haramia. ~**s cape** n mandhari ya bahari. ~**shore** n ufuko. ~ **sick** adj -a kichefuchefu cha baharini. ~ **sickness** n kigegezi. ~**side** n pwani, ufukoni. ~**snake** n nyoka wa baharini. ~-**view** n mandhari ya bahari. ~**wall** n ukuta/boma la kuzuia bahari. ~**water** n maji ya bahari, maji ya chumvi. ~**way** n njia ya majini; mto unaopitika na meli za baharini. ~**worthy** adj *(of a ship)* -a kufaa kusafiri baharini.

seal[1] n sili: mnyama wa baharini mwenye manyoya mazuri. ~ **skin** n ngozi ya sili; vazi la manyonya ya sili. ~**er** n mwindaji wa sili; meli itumikayo kuwinda sili.

seal[2] n 1 muhuri, chapa, alama. **given under my hand and** ~ *(leg)* -liotiwa saini na kupigwa muhuri na mimi. **under** ~ **of secrecy** *(fig)* kwa masharti ya siri. ~ **ring n** pete yenye muhuri. 2 ~ **of** idhini. vt 1 ~ **(up)** tia (piga) muhuri. ~ (*close*) ziba, funga kabisa. 2 ~ **something in** fungia. 3 ~ **something off** zingia, zuia. **my lips are** ~**ed** sitasema. ~**ing-wax** n lakiri.

seam

seam n 1 mshono; *(hemmed)* upindo; *(tacked)* bandia; *(strong)* jongo. 2 tabaka ya madini (ya makaa ya mawe n.k.) 3 *(wrinkle)* kikunjo, kifinyo, kunyanzi. 4 kiungo, ufa (kati ya mbao) melini *(of sail)* mlete. vt viwandani.

stagger vt,vi 1 pepesuka, yumbayumba, pepa. 2 *(of blow or shock)* peperusha; *(of news)* duwaza, shangaza, tia bumbuazi, fadhaisha. 3 panga nyakati tofauti n 1 kupepesuka, kupepa. 2 *(pl) the ~s* kizunguzungu. ~**er** n.

stagnate vi 1 tuama. 2 *(fig)* dorora, doda. **stagnation** n. **stagnant** adj 1 (of water) -liotuama. 2 *(fig)* -a kudoda/ kudorora, -liokwama *the trade is stagnant* biashara imedoda/ imekwama.

staid adj -siopenda mabadiliko, tulivu na -liomakinika. ~**ly** adv. ~**ness** n.

stalemate

stain *vt, vi* 1 tia waa (doa, alama, uchafu); *(fig)* chafua, haribu. 2 tia rangi. ~**ed glass** n kioo kilichotiwa rangi za kuona. 3 *(of material)* chuja, chafuka n 1 waa, alama, taka, doa. 2 tone, rangi ~ *remover* kitoa madoa. ~**er** n kipaka rangi, mpakaji rangi. ~**less** adj. 1 pasipo waa, -eupe, safi. 2 -siopata kutu, -siopata alama. ~**less steel** n chuma cha pua.

stair n daraja, kipago. **up** ~**s** n orofani, juu. **down** ~**s** chini. **flight of** ~**s** n ngazi. **below the** ~**s** orofa ya chini ya nyumba. **at the foot/head of the** ~ **s** chini/juu ya ngazi *moving ~s* eskaleta: ngazi za umeme katika jengo. ~ **carpet** n zulia la ngazi. ~ **rod** n chuma/ubao wa kushikilia zulia ngazini. ~ **case;** ~ **way** n ngazi.

stake n 1 mambo, kiguzo, kigingi. 2 nguzo ya kuchomea watu moto. **go to the** ~ chomwa moto (kwa kufungwa kwenye nguzo); *(fig)* dhurika kwa kupata ushauri mbaya. 3 kitegauchumi. **at** ~ hatarini, kufa na kupona, pata potea; *(fig) his life is at ~* maisha yake yamo hatarini. 4 dau ~ *money* dau. ~-**holder** n mshika madau vt 1 shikilia kwa kiguzo/ mambo. 2 ~ **something (out/off)** weka mpaka wa eneo kwa mambo/viguzo. 3 ~ **something on something** bahatisha, cheza kamari.

stalactite n stalaktiti: chokaa iliyogeuka kuwa jiwe na kunig'inia juu pangoni.

stalagmite n stalagmiti: chokaa iliyogeuka kuwa jiwe na kuenea chini pangoni.

shonesha/tia/onyesha (vikunjo, kovu n.k.). **~less** adj -a bila mshono, -liofumwa kipande kimoja. **~stress** n mshonaji wa kike.

seamy adj *(chiefly fig, espec in)* **the ~ side of life** upande mbaya (wa maisha) (k.m. umaskini, uhalifu n.k.).

seance n mkusanyiko wa kutafuta

kuwasiliana na pepo n.k.

sear[1] vt 1 unguza (hasa kwa chuma cha moto). 2 kausha, nyausha; fanya kavu. **~ ing-iron** n chuma cha kuunguzia. 3 *(fig)* fanya (roho, moyo, dhamiri n.k.) kuwa sugu/gumu.

sear[2]**/sere** adj *(liter)* -liokauka; *(of flowers, leaves)* -lionyauka.

search vt,vi 1 **~ (somebody/ something) (for somebody/ something); ~ somebody/something out** tafuta; chunguza; pekua, chakura. **~ out** tafuta, saka. **~ one's heart/conscience** chunguza dhamira, tafakari. **S ~ me** *(colloq)* sijui kabisa. 2 *(lit)* penya; zama n kutafuta; upekuzi, mchakuro. **right of ~** n haki ya manowari za nchi kusimamisha na kupekua meli nyingine wakati wa vita. **~light** n kurunzi. **~-party** n kikundi cha watafutaji kinachotafuta mtu/kitu kilichopotea. **~-warrant** n hati ya upekuzi. **~er** n. **~ing** adj -a kuchunguza kwa undani; *(of a test)* -a mambo yote, kamilifu. **~ingly** adv.

season n 1 majira, msimu; muhula, kipindi. **wet/rain y~ n** masika, kusi **dry ~** n kiangazi, kaskazi. **cold ~ n** kipupwe. **the ~** pembe za mwaka. **closed ~** n msimuusio ruhusu (agh. uwindaji). **it is in ~** ni muhula wake/kipindi chake. **in (~) and out of ~** nyakati zote. **the ~'s greetings** salamu za krismasi na mwaka mpya. **in /out of ~** (*of goods*) a msimu/-sio msimu wake; -a msimu wa likizo, utalii/-sio na watalii. **a word in ~** ushauri wakati unaofaa. **~ (-ticket)** n tiketi ya msimu; tiketi ya kuingia katika sehemu za burudani kwa kipindi maalum. vt,vi 1 zoea; zoeshwa. 2 **~ (with)** unga, koleza. 3 *(lit)* punguza makali. **~ing** n viungo. **~nable adj** 1 *(of the weather)* -a wakati wake, -a majira. 2 *(of help, gift, advice)* -a wakati unaofaa. **~al** adj -a majira, -a msimu, -a muhula. **~ally** adv.

seat n 1 kikalio (benchi, kigoda, kiti n.k.) *the*

stale adj 1 *(of food)* liochina, -liochacha. 2 *(of athletes, pianists etc)* -a kulegea, -a kuchoka, -a kunyong'onyea. 3 baridi, -ovyo ~ *cheque* cheki iliyochina ~ *debt* deni chakavu vi chakaa, china. **~ness** n.

stalemate n mvutano, mkwamo; *(fig)*

kukwama, kufikia ukingoni vt shinda

stalk

mpinzani katika mchezo wa sataranji.

stalk[1] n shina; bua, ubua; kikonyo.

stalk[2] vt,vi 1 tagaa, magamaga. 2

nyatia, nyemelea, nyapa, nyendea. **~ing-horse** n farasi wa kujikingia; *(fig)* kisingizio; njia ya kuficha

ukweli n mnyemeleaji, mnyapiaji.

stall n 1 zizi. **~fed** adj -a kulishwa na kufungiwa ndani ya zizi. 2 genge. **~- keeper** n mchuuzi. 3 *(of a clergyman)* kiti maalum. 4 *(of an engine)* kusota. 5 *(usu. pl) (GB)* kiti cha mbele karibu na jukwaa vt,vi 1 fuga/weka zizini. 2 shindwa kuendelea kwa ukosefu wa kani. 3 *(of an aircraft)* shindwa kuwasiliana kwa ukosefu wa mwendo. 4 chelewesha jibu, kwepa jibu.

stallion n farasi dume (asiyehasiwa).

stalwart adj -a miraba minne, mwamba n 1 mfuasi mkereketwa/mwaminifu, muumini hodari.

stamen n stameni.

stamina n 1 bidii/nguvu/uthabiti/ ushupavu wa kufanya jambo kwa muda mrefu. 2 kutochoka upesi, ustahimilivu; *(fig)* moyo mkuu.

stammer vi,vt 1 gugumia. 2 **~something (out)** gugumiza maneno n kigugumizi. **~er** n mwenye kigugumizi. **~ingly** adv kwa kigugumizi.

stamp vt,vi 1 **~ something (on/with something)** piga chapa, piga muhuri. **~something (out)** ponda ponda, seta, vyoga,

back ~ of the car kiti cha nyuma cha gari. **keep one's ~** endelea kukaa (kitini). **take a ~** keti, kaa kitako. **take one's ~** kaa mahali pako. **~ belt** n mkanda wa usalama wa kiti (agh. katika ndege, gari). 2 makalio, kitako. 3 matako. 4 nafasi. **take one's ~** ingia Bungeni. **win/lose one's ~** shinda/ shindwa katika uchaguzi wa Bunge. 5 makao, makazi; mkao. 6 *(country)* ~ jumba kubwa la mashambani. 7 mkao, ukaaji (hasa juu ya farasi). vt 1 ~ **oneself; be ~ed!** *(formal)* kaa/kaeni. 2 -wa na nafasi ya watu kukaa. **~ ing-room** n sebule. 3 *(usu re ~)* tengeneza kitako/makalio (agh. ya kiti, suruali).

sebacious adj enye kutoa mafuta.

sec n *(sl abbr of)* **second**.

secateurs n *pl* mkasi wa bustani.

secede vi **~ (from)** jitenga, jiondoa; jitoa. **secession** n kujitenga; kujitoa. **secessionist** n mtetezi wa /mwenye kujitoa.

seclude vt **~ somebody/oneself (from)** tenga; jitenga. **~d** adj *(esp. of place)* kimya; pekee, faragha. **seclusion** n kutengwa, kutenga; upweke.

second 1 adj (*abbr 2nd)* -pili ~ *child* mtoto wa pili. **~-best** adj -a pili kwa ubora. *n, adv come off ~ best* shindwa, zidiwa. **~ class** adj -a daraja la pili; hafifu, duni. n daraja

secret

la pili adv kwa daraja la pili. **~-floor** n ghorofa ya pili; *(GB)* ghorofa mbili/*(US)* ghorofa moja kutoka chini. **~ -hand** n -liokwishatumika. **~hand bookshop n** duka la vitabu vilivyokwisha tumika. **second-hand clothes** n mitumba; *(of news, knowledge)* -liopatikana kwa kupitia wengine, -sio mpya. ~ **lieutenant** n luteni usu. **~rater** n mtu wa akili/ uwezo mdogo. **~-sight** n utabiri, uaguzi. **~ teeth** n meno ya utu uzima. ~ **to none** bora kabisa. 2 -a ziada, zaidi. 3 **~ advent/coming** n Ujio wa Pili (wa Yesu Kristu). **~ ballot** n mtindo wa kuwapigia kura washindi wawili endapo wa kwanza anashindwa kufikia nusu ya kura zinazohitajika. **~ nature** n desturi, silika. **~ thoughts** n kubadili mawazo (baada ya kufikiria upya). 4 -a kufuata, -a baadaye. ~ **childhood** n uzee unaoandamana na upungufu komesha. **~ing ground** n eneo maalum la wanyama fulani k.m. tembo; eneo maalum wanapokusanyika watu wa aina moja. 2 ~ **something (on/with something)** chora, tia nakshi za mchoro, bandika mhuri wa jina n.k. 3 tia stempu, bandika stempu. 4 **~ something (out)** -pa umbo, finyanga. 5 *(fig)* jitokeza, thibitisha, dhihirisha; kosha n 1 muhuri, alama, chapa. 2 *(US sing)* namna, tabia *men of that ~* watu wa aina ile ile. 3 kukanyaga, kuchapa mguu. 4 *(postage)* stempu *adhesive ~* stempu ya kubandika. **~album** n

stand

kitabu cha kuwekea stempu, kitabu cha kukusanyia stempu. **~-collecting** n ukusanyaji wa stempu (kwa kupenda au kwa shughuli maalum). **~-collector** n mkusanyaji wa stempu. **~-dealer** n mwuza stempu. **~-duty** n ushuru wa hati. 4 *(usu. sing)* alama, ishara *her face bears the ~of suffering* uso wake unaonyesha alama za mateso.

stampede n *(of animals)* kukimbia kwa haraka (kufanywako na mtu/mnyama), mkurupuko, mtimko vt,vi kimbia ghafula, kurupuka. 2 **~ somebody into something/doing something** harakisha/tishia mtu katika kufanya jambo; kurupusha.

stance n mkao, namna ya kujiweka katika mchezo; msimamo.

stanch vt zuia, komesha, (hasa damu isitoke).

stanchion n nguzo; kiguzo vt

funga kwenye nguzo; tia nguzo.

stand n 1 kusimama, kutuama *be brought to a ~ still* simamishwa. 2 **make a ~** zatiti. 3 nafasi; msimamo. **take one's ~** chukua/ tangaza msimamo. 4 kinara, kiweko, kimeza. 5 jukwaa. 6 kibanda. **news ~** n kibanda cha magazeti. 7 kituo, stendi. 8 kigono, kambi, ago. **one night ~** kujamiiana mara moja. 9 *(US)* kizimba *take the ~* -wa kizimbani. 10 *(of crops) a good ~of maize* mazao mazuri ya mahindi. 11 *(compounds)* **~-pipe** n bomba wima la maji. **~point** n msimamo, maoni, mtazamo, fikira. **~-still** n kusimama, kutua vt,vi 1 **~ (up)** simama, wa wima. 2 -wa na urefu wa *he ~s five feet* ana urefu wa futi tano. 3 tua, koma, tuama. 4 kaa, baki, dumu. ~

wa akili. **play ~ fiddle (to somebody)** -wa chini ya (mtu fulani). **~ly** adv baadaye; pili; zaidi; tena. n 1 kitu cha pili *the ~ of June* tarehe mbili Juni. **get a ~** pata daraja la pili. 2 mwingine, kingine. 3 *(pl)* bidhaa hafifu/duni. 4 (*pl*) nyongeza ya chakula. 5 msaidizi (katika ndondi n.k.). vt 1 saidia, unga mkono. **~er** n mwunga mkono azimio. **~ment** n kuzima/kuazimwa. **~ary** adj 1-a kufuata, -a baadaye, -a pili. **~ary education** n elimu ya sekondari/upili. 2 -a naibu, wakilishi. **~arily** adv.

secret adj 1 -a siri; -a faragha,

-liofichwa ~ *ballot* kura ya siri. **the ~ service** n idara ya ujasusi/ usalama. **~ agent** n jasusi/afisa usalama. 2 *(of places)* tulivu, kimya, fichika. 3 *(of persons)* siri. n 1 siri, jambo la siri *in ~* kwa siri, faraghani. **keep a ~** weka/ tunza siri *official ~s* siri za serikali. **in the ~** kati ya wasiri. **let somebody into the ~** ambia mtu siri. **(be) an open ~** siri iliyofichuka. 2 usiri. 3 mwujiza, ajabu. **the ~s of science**

secular

miujiza/maajabu ya sayansi. **~ly** adv. **secrecy** n usiri, ufichaji, uwezo wa/tabia ya kuweka siri *swear/bind somebody to secrecy* fanya mtu aahidi kuweka siri, apisha mtu (kuweka siri). **~e** vt 1 ficha, setiri. 2 nya, toa, nyunyiza. **~ion n** utoaji, unyaji; utemaji; mnyunyizo; kuficha kuficha, kusetiri. **~ ive** adj -siri, -fichaficha. **a ~ive person** (mtu) msiri. **~ively** adv. **~iveness** n.

secretary n 1 katibu, mwandishi. **executive ~** n katibu mtendaji. **principal ~** n katibu mkuu. **private ~** n katibu myeka. **publicity ~** katibu mwenezi. **S ~ General** n Katibu Mkuu. 2 mhazili. 3 Waziri wa Nchi. **~ of State** n waziri. **secretarial adj.**

sect n 1 madhehebu. 2 kikundi. **~ arian** adj -a kikundi; -a madhehebu n mtu wa madhehebu (kikundi) (agh mtu mwenye mtazamo/mawazo finyu); mlokoke wa madhehebu fulani. **~ arianism** n ufuasi wa madhehebu (au kikundi).

section n 1 sehemu, kipande *build in ~s* jenga kwa sehemu. 2 *(of book, paper)* fungu. **~ of the law** fungu la sheria; *(of place)* eneo.

firm/fast baki pale pale; shikilia msimamo. **~ clear (of something)** kaa mbali/pembeni *the dishes ~ there* vyombo hivyo vinakaa pale. 5 weka, simamisha *~ the ladder over there* simamisha ngazi pale. 6 vumilia, himili, kubali, chukua *he*

standard

cant ~ him hawezi kumvumilia/ kumstahamilia. **~one's ground** torudi nyuma; *(fig)* shikilia msimamo. **~ (one's) trial** shitakiwa. 7 **~ somebody something** hudumia; gharimia, kirimu *will he ~ us wine* atatukirimu kwa mvinyo? **~ treat** gharimia viburudishi vya wengine. 8 *(phrases)* **~ a good/poor chance** *to win/lose* -wa na nafasi nzuri/finyu ya kushinda/kushindwa. 9 *(adv. particles and preps) ~ aside* tojishughulisha; tojihusisha, kaa pembeni, sogea; jiuzulu, jitoa (katika orodha ya wagombeaji). **~ at** fikia *the children's fund ~ s at Shs.* 10,000 mfuko wa watoto sasa umefikia shilingi 10,000/ **~ back** rudi nyuma; -wa mbali na *the house ~s back from the road* nyumba iko mbali na barabara. **~ by** -wa mtazamaji; tazama tu; *(of troops etc)*

kaa tayari. **~ by somebody** unga mtu mkono, tetea, kaa upande wa fulani. *~ by something* timiza ahadi. **~by n** 1 kujizatiti, kujiandaa. 2 mtu/kitu cha kutegemewa/akiba *a ~ by player* mchezaji wa akiba. **~down** toka kizimbani; *(of a candidate)* jitoa (katika uchaguzi, n.k.). **~ for something** maanisha; unga mkono; tetea, gombea; *(colloq)* vumilia. **~ in (with somebody)** shiriki katika kugharimia. **~ in (for somebody)** shikilia nafasi ya mwingine. **~in** n mshikilia nafasi ya mwingine. **~off** kaa mbali; sogea nyuma. **~ off** achisha mtu kazi kwa muda. **~-offish** adj kimya; baridi na -a kujitenga. **~-offishly** adv. **~-offishness** n. **~ out** tokeza. **~out a mile** -wa dhahiri kabisa; endelea kupinga/ kukaidi. **~ over** ahirishwa. **~ over somebody** *something* simamia mtu/kitu, angalia kwa makini. **~ to** *(mil)* -wa macho/tayari. **~-to** n *(mil)* alama ya kuwa tayari. **~ -up** adj *(of collars)* -enye kusimama; *(of a meal)* -a kuliwa wima; *(of a fight)* -kali sana, -a kipigo kikubwa. **~ somebody up** *(colloq)*

staple

vunja miadi. **~up to something** *(of materials)* dumu, stahimili, -wa na maisha marefu. ~

shopping ~ n eneo la maduka. 3 *(departiment)* idara *(of soldiers)* kikosi. **~al** adj 1 -enye sehemu. 2 -a kupenda/ kupigania sehemu (ya jamii). **~alism** n ulokole; kujishughulisha na utengano.

sector n 1 kipindi. 2 sehemu ya medani; sekta; sehemu *public* ~ sekta ya umma *private* ~ sekta binafsi.

secular adj 1 -a kilimwengu; -a kidunia ~ *education* elimu isiyoendeshwa na dini (agh shule za serikali). 2 -a nje ya nyumba ya utawa *the ~ clergy* mapadre (wasio watawa). **~ism** n maoni kwamba dini isiwe msingi wa elimu na maadili. **~ist** n 1 mpinga dini. 2 mfuasi wa malimwengu (mlimwengu). **~ize** vt fanya -a kilimwengu; ondoa kwenye dini.

secure

~ization n 1 kufanya -a ulimwengu. 2 kuondoa kwenye dini.

secure adj 1 salama, pasi hofu. 2 -a hakika, -a kudumu. 3 **~ (against/from)** salama. 4 thabiti; yakini. vt 1 **~ something (against, from)** tunza, linda, hifadhi. 2 *(fasten)* funga, kaza. 3 pata, (ji)patia. 4 n (*leg*) dhamini. **~creditor** n mwia mwenye dhamana. **~debt** n deni lenye dhamana. **securable** adj.**~ly** adv. **security** n usalama. **Security Council** n Baraza la Usalama. **Security forces/police** n askari polisi/wa usalama. **security risk** n mtu wa hatari. 2 amana, rehani, dhamana. 3 *(bond)* hati, sharti.

securicor n *(Commercial)* kikosi cha usalama (agh. kwa vitu vya thamani).

sedan n 1 motokaa/gari ndogo. 2 **~-chair** n machela.

sedate adj -tulivu, -pole, -a makini. vt tuliza (na dawa). **~ly** adv. **~ness** n **sedative** adj *(med)* -a kutuliza. n kitulizo, kipozo.

sedentary adj 1 -a kukaa kitako, -a kukaakaa. 2 *(of persons)* a kukaa sana/tu.

sedge n *(bot)* mafunjo, kangaga, njaanjaa. **sedgy** adj.

sediment n masimbi, mashapo (takataka za chini); shinda, chenga. **~ary** adj -a mashapo.

(well) with somebody elewana na.

standard n 1 bendera. **raise the ~ of revolt** *(fig)* anzisha mapambano na omba msaada. **~bearer** n mshika bendera; kiongozi mashuhuri wa jambo fulani. 2 *(often attrib)* kipeo sanifu, kipimo, kiwango; *(fig)* matarajio *conform to the ~s of society* zingatia matarajio ya jamii. **be up to/below ~** -wa juu/chini ya kiwango kilichowekwa *the work is below the ~* kazi haikufikia kiwango ~ *Kiswahili* Kiswahili sanifu. 3 *(former)* darasa ~ *four* darasa la nne. 4 **monetary ~** *n* uwiano wa uzito wa metali na madini katika sarafu. **the gold ~** n mfumo wa kukadiria thamani ya fedha na dhahabu. **abandon/go off the gold ~** achana na mfumo huo. 5 *(often attrib)* mhimili, nguzo, mwimo. **~ lamp** n taa ya nguzo/mhimili. 6 chipukizi lililopandikizwa katika shina wima. **~ize** vt sanifisha; fanya kawaida, fanya wastani, fanya kuwa ya aina moja. **~ization** n kusanifisha; kufanya wastani, kufanya kawaida.

standing adj 1 -a kusimama. **~ crop**

mazao yaliyo shambani. 2 -a siku zote, a kudumu. **~ing orders** n taratibu kuu. 4 **~ing corn** n mahindi ambayo hayajavunwa. **~ing jump** n mvuko bila kukimbia. **~ing army** n wanajeshi wa kudumu n 1 nafasi, hadhi, cheo *a man of good ~* mtu mwenye cheo. 2 aushi, maisha; muda, wakati *of long* ~-a muda mrefu.

stank *pt of* **stink**.

stannary n *(GB)* mgodi wa madini ya bati.

stanniferous adj -enye madini ya bati.

stanza n ubeti/beti.

staple[1] n 1 tumbuu. 2 **stapling-machine; ~r** n machine ya kubana

staple

(karatasi), kibanio.

staple[2] n 1 bidhaa kuu ya mahali, zao kuu la mahali. 2 dhana, wazo kuu *sports forms the ~ of his conversation* michezo hutawala sana mazungumzo yake. 3 aina ya uzi wa pamba/sufu *cotton of long ~* pamba ya uzi

~ary rock n mwamba mashapo.

sedition n (uchochezi wa) maasi/uhaini. **seditious** adj chochezi, asi.

seduce vt **~ somebody (from/into something)** 1 shawishi; potoa. 2 tongoza. **~r** n. **seduction** n 1 kupotoa, upotofu, kupoteza, ushawishi. 2 utongozaji. 3 vivutio. **seductive** adj. **seductively** adv.

sedulous adj -tendaji kazi; *(fig)* -a bidii, -a jitihada, -a jududi. **~ly** adv. **~ness** n. **sedulity** n.

see[1] vi,vt 1 ona. **~ing is believing** kuona ni kuamini. **be ~ing things** ota (ndoto). 2 ona. **~ the back of somebody** ondokana na, ona kwa

see

mara ya mwisho. **~ the last of somebody/something** achana na; malizana na. **~ the sights** tembelea/zuru mandhari/sehemu maarufu. **~ stars** ona maluwiluwi. **~ visions** agua. **~ one's way (clear) to doing something** elewa namna ya kufanya jambo; jisikia. 3 *(imper)* tazama! angalia! 4 *(not in the progressive tenses)* elewa, tambua. **I don't ~ why** sielewi/ sioni kwa nini. **~ for oneself** jionea mwenyewe. **not ~ the use/good of doing something** -toona umuhimu. **you ~** unajua; kama ujuavyo. **~ing that** kwa kuwa, madhali, maadam. 5 pata habari (kutoka gazetini n.k.). 6 pitia (katika maisha), ona *he`ll never ~ forty again* ameshavuka miaka arobaini. **have ~n the day/time when** enzi zake. **it has ~n better days** wakati wake umepita. **~ somebody damned/ in hell first** -tokubali kitu, kamua. 7 onana na. **Be ~ ing you/S ~you soon** *(colloq)* kwa heri ya kuonana. 8 acha (bila kusaidia). 9 angalia, hakikisha. **~ that the door is locked** uhakikishe kwamba mlango umefungwa. 10 jiona, jifikiria. 11 *(with adv particles and preps)* **~ about something** shughulikia. **~ somebody about something** ona, pata ushauri. **~ somebody across something** elekeza/ongoza/saidia kuvuka. **~ (somebody) around (something)** tembeza, onyesha. **~ you around** *(sl)* tutaonana. **~ somebody back/home** sindikiza. **~ (somebody) off** aga, pa mkono wa buriani; sindikiza. **~ somebody off something** toa. **~ somebody out** toa, sindikiza. **~ something out** endelea hadi

mrefu. 4 *(attr)* kuu.

star n 1 nyota. **falling ~** n kimondo

lucky ~ nyota ya jaha. **~fish** n kiti cha pweza. **~light** n mwanga wa nyota. **~lit** adj -a kuangazwa kwa nyota. 2 umbo la nyota; kinyota. **see ~s** ona vimulimuli. **the S~-Spangled Banner** n Bendera ya Taifa ya Amerika; wimbo wa taifa wa Amerika. **the S~s and Stripes** n bendera ya taifa ya Amerika. **S~ Wars** n vita vya anga. 3 *(of a person's fortune)* nyota *born under a lucky ~* mtu mwenye bahati. **~-gazer** n *(hum)* mnajimu. 4 mashuhuri, maarufu, nyota *a film-~* mchezaji maarufu wa sinema vt,vi 1 pamba, tia alama ya nyota. 2 **~ (somebody) in** -wa nyota; tangaza mchezaji mchanga anayeelekea kwenye umaarufu. **~dom** n kuwa nyota; umashuhuri. **~let** n msichana mchezaji (anayeelekea kuwa nyota). **~less adj** bila nyota. **~ry** adj -enye nyota, -a kung'aa, -a kumetameta *~ry-night* usiku wa nyota. **~ry-eyed** adj *(colloq)* dhanifu; -a kufikirika tu.

starboard n (*of a ship*) chini, upande wa kulia wa mtazamaji vt elekea/elekeza kulia.

starch n 1 wanga, nisha. 2 kanji, uwanga; *(fig)* urasimu; baridi; *(of manner)* ushupavu vt tia wanga. *(fig)* **a ~ed manner** n tabia kakamiza. **~y food** n vyakula vya wanga.

stare vt,vi **~(at)** 1 kodoa/ kodolea/ kaza/kazia/tumbua/tumbulia macho. **make somebody ~** shtua mtu. 2 **~ somebody out (of countenance)** kodolea mtu macho kiasi cha kumtia kiwewe/wasiwasi. **~ somebody out/down** kodolea mtu macho kupita anavyoweza kukukodolea

start

wewe. **~ one in the face** kazia mtu macho; -wa mkabala na, -wa usoni mwa;-wa mbele ya n kukodoa kutumbua macho. **staring** adj *(of colours)* -kali, -a kuonekana adv *(only in)* **stark staring mad** kichaa kabisa.

stark adj 1 -gumu, -kavu, -siovunjika (hasa liokufa). 2 -tupu kabisa. **~ers** *pred adj (GB sl)* uchi wa mnyama, uchi kabisa. **~ness** n.

starling n kwezi.

mwisho. ~ **somebody over/around something** tembeza, onyesha. ~ **to** shughulikia. ~ **through somebody/something** ng'amua, baini, -todanganywa. ~ **through** adj -enye kuonyesha/kuona/ onyeshi. ~ **somebody through**

see

(**something**) auni. ~ **something through** piga moyo konde, shikilia; endelea hadi mwisho. **~r** n mtabiri, mwaguzi.

see[2] n jimbo la askofu, dayosisi.

seed n 1 mbegu, punje. **go/run to** ~ fika mwisho wa kuchanua na kuanza kutoa mbegu; *(fig)* acha kujitunza (mwili na mavazi). **~-bed** n kitalu. ~ **-cake** n keki ya kisibiti. ~ **corn** n shuke la mbegu za kupanda. **~sman n** mwuza mbegu. ~ **time** n msimu wa upandaji mbegu. 2 asili; mwanzo, chanzo, chimbuko. **sow the ~s of discord** chonganisha. 3 *(offspring)* uzao. 4 manii. 5 ~ **potato** n kiazi cha mbegu (kinachooteshwa kabla ya kupanda). ~ **pearls** n lulu ndogo. 6 *(sport)* mteule. **~ing-machine** n mashine ya kupandia (mbegu). **~less** adj -a bila mbegu . **~ling** n mche. vi,vt 1 toa mbegu. 2 panda, otesha. 3 ondoa mbegu. **~ed grapes** n mizababu isiyo na mbegu; teua, panga wachezaji bora ili wasikutane hadi sehemu za mwisho wa mashindano. **~y** adj 1 -enye mbegu nyingi. 2 -kuukuu, -liochakaa, -chakavu. 3 -gonjwa *be/ feel ~y* -wa mgonjwa. **~iness** n. **~ily** adv.

seek vi, *vt* 1 tafuta. ~ **the truth** tafuta ukweli *the reason for his failure is not hard to ~* sababu ya kushindwa kwake inaeleweka. 2 omba, taka *(much sought after)* -lio takiwa sana. 3 *(endeavour)* jaribu, jitahidi. 4 ~ **for** jaribu kupata. **~er** n.

seem vi onekana; elekea kuwa; -wa kama, fanana na *you ~* (*to be*) *unwell* unaonekana mgonjwa *I don't ~ to fancy that* sielekei kupendelea hayo. **~ing** adj -a kujifanya; -a uwongo; -a juujuu. **~ingly** adv inavyoonekana kwa nje. **~ly** adj (*formal*) 1 sahihi, -a kufaa, *it is not ~ly* haifai. 2 -a heshima/adabu. **~liness** n.

seen *pp of* **see**

start vi,vt 1 **~(out)** ondoka, anza

(safari). 2 anza. 3 ~ **(on) something** fanya mwanzo (wa) kitu. 4 ~ **(up)** shtuka; shtusha; gutuka; gutusha *his eyes were ~ing out of his head* macho yalimtoka. 5 jongea/inuka/ruka ghafla. 6 *(of timbers)* dondosha; legeza, legea.7 anzisha, fanya kuwepo; sababisha kuanza. 8 *(with adv. part)* ~ **-back** anza kurudi. ~ **in (on something/to do something** *(colloq)* anza kufanya kitu. ~ **off** anza kuondoka, anza kwenda/kujongea. **~out (to do something)** *(colloq)* anza, takadamu; chukua hatua za mwanzo. ~ **up** inuka ghafla; ruka; tokea ghafla/bila mategemeo. ~ **something up** *(an engine)* washa. 9 **to ~ with** kwanza kabisa, awali ya yote. 10 **~ing gate** n mstari/tepe/alama ambapo farasi huanzia mbio za mashindano. **~ing post; ~ing point** n mwanzo, mahali pa kuanzia. **~er** n 1 mshindanishi. (katika mbio) 2 mwanzishaji. **under ~er's orders** kusubiri amri ya mwanzishi. 3 *(tech)* stata. 4 *(colloq) (of meals)* kianzio n 1 *(fright)* shtuko, kushtuka, mshituko *you gave me a ~* umenishtua; *(shock)* kishindo. 2 mwanzo, awali, chimbuko; utangulizi *he gave his son a ~* alimtanguliza mwanawe *at the ~* mwanzoni *get a ~* tangulia, toka kwanza. **a head ~** n upendeleo, mwanzo mwema. 3 *(departure)* kushika njia, kuondoka *make an early ~* ondoka mapema. 4 *(pl)*

startle

~s n vipindi.

startle vt shtua, shtusha, gutusha.

startling adj -a kushtusha. **startlingly** adv.

starve vi,vt shinda/ shindisha na njaa;kosa/kosesha chakula; jinyima/nyima chakula, -fa kwa njaa. **be ~d of/ ~for** *(fig)* tamani; hitaji sana. **starvation** n 1 kukosa chakula, njaa, 2 *(colloq)* kuona njaa. **~ling** n ashindaye na njaa, afaye kwa njaa/utapiamlo.

stash vt ~ **something away** *(sl)* tumia; ficha.

state[1] n 1 hali ~ *of emergency* hali ya hatari. ~ **of play** *(fig)* hali ya mambo (katika mashindano). 2 cheo, daraja, hadhi. 3 fahari, heshima, enzi, sherehe *live in ~* ishi katika enzi. 4 dola; serikali, jimbo. **the United S~s** n

seep vi vuja, penya. **~age** n upenyaji, uvujaji, mchuruziko.

select

seesaw n bembea. vi bembea; *(fig)* sita kuamua (kati ya mambo mawili) adv pandashuka.

seethe vi,vt 1 ~ **(with)** chemka, sisimka, jaa (hasira, shauku n.k.) *africa was seething with excitement* Afrika ilikuwa ikisisimka. 2 *(old use)* pika kwa kuchemsha.

segment n 1 mkato, sehemu. 2 kipande, pingili *a ~ of an orange* kipande cha chungwa. **a ~ of sugar cane** pingili ya muwa. 3 *(tech)* kitengwa. vt,vi gawa katika sehemu. **~al; ~ary** adj -a pingili; -a sehemu, -a kipande. **~ation n** ugawaji katika pingili.

segregate vt,vi 1 tenga, tenganisha; bagua adj *(zool)* pekee. **segregation** n kutenga; *(racial)* ukabila, ubaguzi.

seigneur,seignior n mwinyi.

seine n juya. vt vua kwa juya.

seismic adj -a tetemeko (la nchi). **seismograph** n kipimatetemeko. **seismology** n elimu ya tetemeko. **seismologist** n mtaalamu wa tetemeko.

seize vi,vt 1 kamata, twaa *be ~d with* patwa, shikwa na *be ~d by a fit of rage* patwa na hasira kali. 2 teka, nyang'anya, pokonya. 3 ~ **on/upon** elewa na kutumia ~ *upon an idea* fahamu vizuri wazo na kulitumia ipasavyo. 4 ~ **(up)** kwama, shikamana, goma. **seizure** n 1 kukamata; kukamatwa, ukamataji, utekaji. 2 shtuko la moyo; kifafa. kukwama, kugoma.

seldom adv mara chache, kwa shida/ nadra ~ *or never* mara chache au hata kidogo.

select vt chagua, teua adj -liochaguliwa, -teule. ~ **committee** n Kamati ya Wabunge waliocha-guliwa kufanya kazi rasmi. ~ **man** n *(US)* diwani. **~or** n mchaguzi, mteuzi. **~ion** n 1 uchaguzi, uteuzi. **natural ~ion** n (nadharia ya Darwin ya) uteuzi asilia. 2 vitu teule. **~ive** adj -chaguzi; -enye uwezo wa kuchagua, teule. **~ivity** n

Marekani. **Head of S~** n Mkuu wa nchi. **the S~ Department** n *(US)* Wizara ya mambo ya nchi za nje. **S~ legislature** n bunge la jimbo. **~'s evidence** n shahidi wa serikali. **S~ House** n Ikulu. **lie in ~** pewa heshima ya mwisho (baada ya kufa). 6 *(compounds)* **~-room** n chumba cha binafsi (melini). **~ly** adj -adhimu bora; -a madaha. **~liness** n sherehe, fahari; madaha, madahiro. **~craft** n ujuzi wa uongozi. **~less** adj sio na uraia/utaifa *~less person* asiye na uraia wowote; **~sman** mtawala, mwanasiasa mweledi; kiongozi wa siasa. **~sman like** adj -a akili, -a kama mtawala mweledi, -a busara *in a ~smanlike manner* kiungwana. **~smanship** n ustadi katika utawala; akili katika utawala; weledi wa utawala.

state[2] vt nena, sema, eleza, aridhia. **~d** adj -liotajwa. **~ment** n 1 kauli, habari, maelezo. 2 taarifa *contradictory ~ment* maelezo yanayopingana.

static(al) adj tuli ~ *electricity* umeme tuli. **~s** n 1 elimu mituamo. 2 (*radio, TV*) mikwaruzo.

sterile

station n 1 kikosi, lindo. 2 stesheni/ kituo. ~ **master** n stesheni masta. **broadcasting ~** n kituo cha matangazo. **police~ n** kituo cha polisi. 3 **(Australia)** zizi, ranchi. 4 kikao, manzili. 5 cheo, daraja, kiwango. 6 *(mil)* ngome, kituo cha jeshi. 7 **~S of the cross** njia ya msalaba vt weka mahali pamoja, jikita, kalisha. **~ary** adj 1 -a kusimama pamoja. -liokazwa pamoja -sio hamishika. 2 -sioondoleka, -siogeuka, lio simama.

stationer n mwuza/vifaa. **~y** n vifaa vya kuandikia.

statistics n takwimu. **statistic(al)**

adj -a takwimu. **statistician** n mtakwimu. **statistically** adv.

statue n. sanamu, umbo (la kitu

katika mti, jiwe n.k.). **~sque** adj kama sanamu ya kuchonga. **~squeness** n. **~squely** adv. **~tte** n sanamu kijisanamu. **statuary** n sanamu adj -a kuchonga sanamu.

selenium

1 uteuzi. 2 *(esp, of radio)* uwezo wa kupata idhaa za redio mbalimbali (bila tatizo). **~ively** adv.

selenium n *(chem)* saliniamu.

self n 1 nafsi, tabia *one's better* ~ upande bora wa tabia/sifa za mtu. 2 mapendeleo (ya mtu binafsi) *she has no thought of* ~ hajifikirii/ hajipendelei. 3 uenyewe.

self- *pref* -enyewe, -ji-, automatiki. **~-abasement** n kujishushia hadhi; kujidhalilisha. **~-abnegation** n kujinyima, kujitoa mhanga. **~-absorbed** adj -liozamia (katika mawazo, shughuli, n.k.). **~-abuse** n kujitukanisha, kujidunisha, kujidhihaki. **~-accusation** n kujishtaki. **~-acting** adj -a kujifanyia -enyewe; -a kujituma. **~ -addressed** adj -lioandikwa anwani ya mwandikaji. **~ -activating** adj -a kujiendesha enyewe. **~- adjustable** adj -a kujirekebisha, -a kujirudi. **~ -admiration** n kujiona; kujisifu, kujishauwa. **~-advertisement** n kujionyesha, kujitangaza. **~-apparent** adj wazi, bayana. **~-appointed** adj -a kujiteua/ kujichagua. **~-assertion** n kujitanguliza, kujitokeza. **~-assertive** *adj* -a kujitanguliza, -a kujitokeza. **~-assurance** n kujiamini. **~-awareness** n kujitambua (utu, msimamo). **~-binder** n mashine ya kuvunia ya automatiki. **~-centred** adj -a kujifikiria mwenyewe tu, -a kimimi-mimi, -a kujipenda mno. **~-closing** adj -a kujifunga -enyewe. **~-collected** adj tulivu, -sio na harara. **~-coloured** adj -a rangi moja. **~-command** n kujitawala, kujiamuru. **~-communion** n kujifikiria, kujihoji, kujitafakuri. **~-complacent** adj -a kuridhika na jinsi ulivyo, -a kujiridhikia (tu). **~-complacency** n kuridhika na jinsi ulivyo. **~-conceited** adj -a kujipenda; -a kujiona, -a kujishauwa. **~-confidence** n kujiamini. **~-confident** adj -a hakika, -a kujiamini.

self-

~-conscious adj -a kujitambua (hali, tabia, msimamo); -enye kujibaini; *(colloq)* -a kuona haya, -enye aibu. **~- contained** adj 1 *(independent)* kinaifu. 2 -nyamavu, makini. 3 *(complete)* -a kujitosheleza, -a kujitosha, kamili; -enye yote ndani yake. **~-contradictory** adj -a kujipinga. **~-control** n

stature n 1 kimo, urefu (wa mtu) *of*

short ~ -fupi; *(fig)* tabia/msimamo. 2 akili.

status n hadhi, hali, cheo, manzili *immigration* ~ (hali ya) uraia *marital* ~ hali ya ndoa *national* ~ hali ya uraia. **~ symbol** n ishara/ alama ya ukubalifu/ hadhi.

status quo n hali kama ilivyo, **~ ante** n hali ilivyokuwa (kabla ya mabadiliko ya hivi karibuni).

statute n sheria; amri ya serikali,

sharti la chama. **~ law** n sheria za bunge. **~-book** n kitabu cha sheria za taifa. **statutory** adj -a sheria iliyoamriwa halali,-a sheria za bunge.

staunch[1]/**stanch** vt ziba, zuia umwagikaji (wa damu).

staunch[2] adj -aminifu, thabiti; imara, madhubuti.**~ly** adv. **~ness** n.

sterile adj 1 tasa, -a mgumba. 2 (*of*

land) kame. 3 -sio na matokeo. 4 matunda yasiyo na bakteria, safi kabisa. **sterility** n 1 utasa, ugumba;

sterling

ukame. 2 usafi kabisa. **sterilize** vt 1 hasi. 2 ondoa/fisha bakteria/vijidudu. **sterilization** n. **sterilizer** n kifisha vijidudu.

sterling n 1 adj *(of gold and silver)*

-enye thamani iliyokubaliwa. 2 *(fig)* halisi, bora n fedha za Uingereza. **the pound** ~ n pauni moja. **the** ~ **area** n kundi la nchi linaloweka akiba yao kwa fedha za Kiingereza.

stern[1] adj -kali, -gumu, yabisi, bila huruma. **~ly** adv kwa ukali, bila huruma. **~ness n** ukali, ugumu.

stern[2] n 1 shetri, tezi. **~wheeler** n stima yenye kasia la gurudumu. 2 nyuma matako, mkia. **~-sheets** n eneo la viti vya abiria.

kujidhibiti nafsi, kujiweza, kujitawala, kujizuia. **~-cooling** n kujipoza. **~-criticism** n kujihakiki, kujisahihisha, kujikosoa. **~-deceit** n kujidanyanga, kujikanganya. **~-deception** n *see* **self-deceit**. **~-defence n** kujitetea; kujilinda, kujihami, kujipigania. **~-delusion** n kujidanganya, kujihadaa. **~-denial** n kujihini, kujinyima, kujikana, kujizuia. **~-dependence** n kujitegemea. **~-desturction** n kujiangamiza, kujipoteza, kujifisha. **~-determination** n kujitawala, uhuru; kujiamulia (mambo). **~-display** n kujishaua, kujivuna, kujionyesha, kuranda. **~-discipline** n kujiongoza, kujiwekea nidhamu. **~-distrust** n kutojiamini, kujihisi. **-~educated** adj -a kujisomesha, -a kujielimisha *a ~educated teacher* mwalimu aliyejifunza mwenyewe. **~-effacing** adj -a kujificha, -enye soni. ~ **-employed** adj -a kujiajiri -a kujituma. **~-esteem** n kujistahi, kujitukuza; kujiona, kiburi. **~-evident adj** wazi, dhahiri, kinaganaga, bayana. **~-examination** n kujichunguza, kujijaribu, kujihoji. **~-explanatory** adj -enye kujieleza, -a waziwazi. **~-generating** adj -a kujiongeza, -a kujizaa. **~-governing adj** -a kujitawala. **~-help** n kujisaidia mwenyewe, kujiweza. **~-ignition** n kujiwasha. **~-importance** n kujikweza, kujigamba; majivuno, makuu, kiburi. **~-important** adj -a kujiona, -a kujikweza. **~-imposed** adj -a kujitwisha; -a kujielemeza. **~-improvement** n kujiendeleza. **~-induction** n (*elect.*) kujichochea.

self-

~-indulgence n -a kujiingiza/ kujishughulisha mno na mambo. **~-inflicted** adj -a kujiumiza, -a kujiadhibu, -a kujitaabisha. **~-interest** n umimi, uchoyo. **~-locking** adj *(tech)* -a kujifunga. **~-made adj** -liojiendeleza/-liojitajirisha enyewe. **~mutilation** n kujihasiri, kujiharibu, kujilemaza, kujikata. **~-opinionated** adj -kaidi, -bishi; shupavu. **~-perception** n kujitambua. **~-pity** n kujihurumia; kujionea uchungu. ~ **-portrait** n kujichora, kujichonga (kuwa katika picha/sanamu). **~-possessed** adj tulivu, a kujiamini. **~-praise** n majisifu; kutamba; kujigamba. ~ **-preservation** n kujilinda, kujihami, kujitunza, kujikimu. **~-propelled** adj -a kujiendesha (kwa rada, mapanga). **~-raising** adj *(of flour)* -enye hamira. **~-realization** n kujing'amua, kujibaini. **~-recording** adj -a kurekodi enyewe. **~-reliance** n kujitegemea. **~-reliant adj** -a kujitegemea.

sternum n mfupa wa kidari.

stertorous adj -a kukoroma, -a kukorota. **~ly** adv.

stet vi *(of print)* acha ilivyo, usifute, ibaki.

stethoscope n stetoskopu; (chombo cha kusikilizia mapafu/mapigo ya moyo.

stetson n pama.

stevedore n kuli.

stew[1] vt,vi chemsha pole pole. **~fruit** tokosa matunda. **let him ~his own juice** shauri yake. **~ in one's own juice** jipalia makaa. **~-pan** n sufuria yenye kina (ya kutokosea) n 1 mchuzi, nyama/samaki/mboga zilizotokoswa. 2 **be in/get into a ~ (about something)** *(colloq)* hamaki, wa na kiherehere; ingiwa na wasiwasi *in a great* ~ -enye kiherehere sana. **~ed** adj *(sl)* -liolewa

steward n 1 *(of aircraft, ship, train)* mtumishi, mhudumu (wa abiria). 2 mwandalizi (wa dansi, mikutano n.k). 3 mkadamu. 4 afisa ugavi (wa kilabu, chuo n.k). **~ess** n (*of aircraft, ship, train*) mtumishi wa kike. **~ship** n utumishi; usimamizi; ukadamu; kipindi cha kutumikia kazi hizo.

stick[1] n 1 fimbo, ufito, . 2 kiboko, kibarango *(walking)* bakora, mkongojo. **give somebody the** ~ chapa mtu fimbo/kiboko; *(fig)* adhibu mtu. **get**

stick

hold of the wrong end of the ~ changanyikiwa, toelewa kabisa. **the big ~ n** *(fig)* tishio la kutumia nguvu *a policy of the big ~* siasa ya mabavu. 3 *(colloq)* fala, mtu aliyezubaa na mnyamavu. 4 **the ~s** n *(colloq)* mashenzini. **out in the ~s** porini; mbali na kiini cha jambo. 5 *(of soap etc)* mchi, kinoo, mkuo vt shikilia kwa fito.

stick[2] *vt, vi* 1 ~ *something (in)* choma; chomekwa; chomeka. **~ a pig** *(in sport)* ua nguruwe kwa mkuki. 2 *(of something pointed)* ng'ang'ania, shikilia, nasa. 3 ganda, gandamana, gundika. **be/get stuck with somebody/something** *(colloq)* sukumiziwa, bebeshwa, fungwa na shindwa kuachana na

~-respect n kujistahi/kujiheshimu (nafsi). **~-restrained** adj -a kujikana, -a kujizuia; -a kujitawala. **~-restraint** n kujitawala; kujizuia. **~-righteous** adj -a kujidai; nyoofu. **~-sacrifice** n kujitoa mhanga; kujitolea. **~-same** adj -le -le; pacha. **~ -satisfaction** n kujiona, majisifu; ukinaifu; kujiridhisha. **~-satisfied** adj -a kujiona, kinaifu; -enye kiburi. **~-sealing** adj -enye kujifunga -enyewe. **~-seeker** n mtafuta/mtaka makuu; mwenye kujipendekeza. **~ -seeking** adj -a kujipendekeza, kutafuta/kutaka makuu. n kujipendekeza. **~-service** n kujitumikia, kujihudumia. **~-sown** adj kimelea (-siopandwa), maotea. **~-starter** n stata, kijianzishi. **~-styled** adj -enye kujiita. **~-sufficiency** n 1 utoshelevu. 2 kujitegemea. **~-supporting** adj -a kujikimu, -a kujitegemea. **~-taught** adj -liojielimisha; -liofunzwa na ulimwengu. **~-will** n ukaidi,

semi-

ushupavu. **~-winding** adj *(of watch, clock etc)* -a kujilisha, -a kujitia ufunguo. **~-hood** n ubinafsi, upeke. **~ish** adj -a choyo, -enye ubinafsi. **~ishness** n ubinafsi, uchoyo. **~ishly** adv.

sell vt,vi **~ something (to somebody); ~ somebody something** 1 uza; uzia. **~ something off** *(of stock of goods)* uza rahisi. **~ something out** uza sehemu au hisa zote; uza mali/vitu vyote. **~ (somebody) out** *(colloq)* saliti. **~ out** n kuuza tikiti zote; *(colloq)* usaliti. 2 *(of goods)* uzika. **~ing price** n bei ya kuuzia/uzika *His new book is ~ing well* kitabu chake kipya kinauzika vizuri. 3 *(fig. uses)* **~ the pass** *(prov.)* uza nchi; wa msaliti. 4 *(usu. pass)* danganya, tapeli. 5 **be sold on something** *(colloq)* tekwa bakunja, kubali. n *(colloq)* hila, ulaghai, ghiliba. **hard/soft ~** n mbinu kali/hafifu za kuuza. **~er** n 1 mwuzaji. **a ~ers' market** n *(comm)* wakati wa uhaba wa bidhaa. 2 bidhaa.

sellotape n selotepu: gundi ya karatasi.

selvage; **selvedge** n mtande.

semantic adj -a maana (katika lugha). **~s** n semantiki, elimu-maana.

semaphore n 1 kuashiria (kwa kutumia bendera/taa/mikono n.k). 2 selo, ishara. vt,vi

mtu/kitu. **~ing plaster** n plasta. 4 *(colloq)* futika, weka haraka au ovyo ovyo *he stuck the money in his pockets* alifutika fedha mfukoni mwake. 5 **~ (in)** ng'ang'ana, nasa, kwama *the key stuck in the lock* ufunguo ulinasa katika kufuli. **~ in one's throat** *(of proposals)* -tokubalika, wa ngumu kuelezeka. **~ -in-the-mud** *attr*. adj -a kung'ang'ania ya kale. 6 *(colloq)* vumilia. **~ to it** shikilia. 7 *(special uses)*. **~ around** *(sl) (of a person)* toenda mbali, kaa karibu. **~ around!** usiende mbali. **~ at something** sitasita; endelea na jambo (k.v. kazi) kwa kipindi kirefu. **~ something down** *(colloq)* weka chini; *(colloq)* andika; gundika; bandika. **~ on something** bakia, shikilia. **~ something on** bandika. **~ it on** *(sl)* langua sana. **~ something out** toa (kitu) nje *he stuck his head out of the window* alitoa kichwa chake nje ya dirisha. **~ out for something** ng'ang'ania. **~ to somebody/something** -wa mwaminifu; endelea hadi mwisho wa jambo. **~ together** *(colloq) (of persons)* chukuzana, bakia marafiki, shikamana. **~ up** jitokeza. **~ somebody/something up** *(sl)* tishia kumpiga mtu risasi ili kumwibia. **~ your hands up** mikono juu. **~ up for**

stiff

somebody/ oneself/ something unga mkono, tetea; jilinda. **~ with** *(sl)* shikamana na, shikilia n 1 kitu kinachong'ang'ania; mshikiliaji (wa jambo). 2 kibandiko, karatasi ya gundi. **~ler** n *(for something)* mrasimu, mtu anayesisitizia umuhimu wa kitu (k.m. ukamili, sheria, adabu, urasimi n.k.).**~y** adj 1 -a kunata; *(of earth)* -a mfinyanzi. **be on a ~y wicket** *(fig)* -wa katika hali ngumu. 2 *(sl)* baya, gumu. **come to a ~y end** kufa vibaya kwa mateso makali. 3 *(colloq)* gumu (kutoa n.k.). **~ily** adv. **~ness** n. **~pin** n *(US)* 1 pini ya tai, pete ya tai. 2 pini.

stiff adj 1 *(unyielding)* -gumu, -zito; *(of body)* -enye mavune; -enye kushupaa; *(rigid)* -kavu. **keep a ~ upper lip** kaa imara, stahamili. **~-necked** adj -enye kiburi, kaidi. 2 *(of manners, behaviour)* -si kunjufu, baridi rasimu *a ~ reception* mapokezi baridi. 3 -ingi a *~ drink* kinywaji kingi/kikavu; kali *~ wind* upepo mkali adv sana, mno, kabisa *it bore me ~* ilinichusha sana n *(sl)* 1 maiti. 2 *(sl)* mpumbavu. **~ly adv.** **~ness** n ugumu; mavune; uzito; *(of manners etc)* ukali. **~en** vi,vt 1 fanya -gumu, kausha, kaza; kauka.

ashiria.

semasiology n semasiolojia: elimu maana.

semblance n mfanano; sura, umbo; mfano.

semeiology; **semeiotics** n *see* **semiology, semiotics**.

semen n shahawa, manii. **seminal adj**

-a shahawa/manii, -a mbegu; *(fig)* -a msingi. **semination** n kupanda mbegu; utungaji mimba.

semester n muhula.

semi- prep 1 nusu. **a ~ -circle** n nusu duara. **~circular** adj -a nusu duara. **~ breve** n *(mus)* noti nzima. **~ quaver** n *(mus)* nusu kwiva. **~tone** n *(mus)* nusutoni. 2 -a upande

seminal

mmoja. **~-detached** adj *(of a house)* -a upande mmoja. 3 kidogo ~ *civilized* -liostaarabika kidogo. 4 **~ -colon** n nukta mkato (;). **~-conscious** adj -enye fahamu kidogo. **~ final** n nusu fainali . **~ official** adj rasmirasmi, si rasmi sana. **~ rigid** adj -a nusu yabisi. **~-tropical** adj -a nusu tropiki. **~ vowel** n nusu-irabu.

seminal adj *see* **semen**.

seminar n semina. **~y** n seminari. **~ist** n mseminari

semiology; semiotics n elimu ishara.

Semite n Msemiti. **Semitic** adj -a kisemiti.

semolina n semolina: punje/ngumu za ngano iliyosagwa.

sempstress n *see* **seamstress.**

senate n 1 *(France, US)* seneti; (sehemu moja ya bunge). 2 baraza la uongozi wa taaluma Chuo Kikuu. **senator** n seneta. **senatorial** adj -a seneti.

send 1 vt,vi **~ somebody/something; ~ something to somebody** peleka, tuma ~ *one's love to somebody* salimia mtu, peleka salamu.

~ening n kiimarishaji. **~ener** n kitu cha kuimarishia.

stifle vt,vi 1 songa; songwa, kaba; kabwa. 2 katiza, zimisha, komesha; zuia ~ *a flame* zima moto.

stigma n *(pl)* makovu (yanayofanana na

ya Yesu baada ya kusulubiwa); *(fig)* doa/alama (ya aibu/fedheha). 3 stigma. **~tize** vt 1 shutumu. 2 *(fig)* tia waa.

stiletto n 1 kisu chembamba kirefu. 2 **~heel** n stileto: kisigino cha kiatu kirefu.

still[1] n kikeneko: mtambo wa kukenekea vinywaji vikali (k.m. wiski, gongo, brandi n.k.). **~ room** n stoo ya mwangalizi wa nyumba (katika jumba kubwa).

still[2] adj,adv 1 -tulivu; kimya *be* ~

stink

tulia, nyamaza ~ *water* maji mafu, maji matulivu. **the ~ small voice** sauti ya dhamira. **~ -life** n michoro ya vitu visivyo hai (k.m. matunda). **~ birth** n mtoto asiye riziki. **~-born** adj *(of a child)* aliyezaliwa mfu. 2 *(of wines)* -sio na gesi n 1 *(poet)* kimya kabisa. 2 picha ya kawaida (iliyotofautishwa na sinema) vt nyamazisha; tuliza. **~y** adj *(poet)* tulivu, kimya. **~ness** n.

still[3] adv bado, hata sasa, hata hivyo

she ~ hopes to go bado anatarajia kwenda *he is sick but ~ he will do it* ni mgonjwa lakini hata hivyo atafanya.

stilt n *(often)* **(pair of ~s)** 1 mronjo. 2 nguzo. **~ed** adj rasmi mno, zito, sio changamka. **~edly** adv. **~ness** n.

stimulate vt changamsha, amsha, chachawisha, chechemua. **stimulating** adj. **stimulation** n mchangamsho; kiamsho; kichechemo; uchangamshaji. **stimulant** n kichangamsho, kichocheo; kiburudisho adj -a kuamsha, -a kuchangamsha; -a kuchochea. **stimulus** n kichangamsho; kichocheo; kiamshi, kichokoo.

sting n 1 mwiba (wa nyuki, ng'e, jani, miti

2 tupa, rusha, endesha, sukuma, jongeza ~ *somebody sprawling* angusha mtu. ~ **somebody packing/about his business** *(colloq)* fukuza, timua. 3 sababisha kuwa, tia *the girl ~s me crazy* msichana (huyu) ananitia wazimu. 4 *(of God)* jalia. 5 *(phrases)* ~ **somebody mad** tia fulani wazimu. ~ **somebody away** ondoa/fukuza chuo; funga. ~ **something down** teremsha, shusha (bei, n.k) ~ **for somebody (to do something)** ita. ~ **something forth**, *(formal)* toa. ~ **something in** tuma, peleka. ~ **one's name in** pendekeza jina. ~ **somebody off** sindikiza; *(of football)* toa uwanjani. ~ **something off** tuma. ~ **something on** tuma mapema; *(of letters)* tuma kwa anwani mpya. ~ **something out** tawanya, gawa; chipua, toa. ~ **somebody/something up** dhihaki. ~ **up** pandisha (bei,

sense

n.k.). **~er** n mpelekaji, mtumaji.

senescent adj -a kuzeeka, -a kukonga. **senescence** n.

senile adj dhaifu (kutokana na uzee). **senility** n udhaifu, (utokanao na uzee).

senior adj 1 -kubwa (kwa umri, daraja, cheo). ~ **citizen** n mzee; mstaafu. 2 andamizi ~ *magistrate* hakimu mwandamizi ~ *research fellow* mchunguzi mwandamizi. 3 *(after a person's name)* -a kwanza, -a kutangulia. n 1 mkubwa *he is my* ~ ni mkubwa wangu. 2 *(US)* mwanafunzi wa mwaka wa 3/4 (katika sekondari au chuo). **~ity** n 1 ukubwa (wa umri, cheo); ukuu. 2 kutangulia.

senna n sanamaki.

senor n *(spanish)* bwana. ~ **Lopez** Bw Lopezi. **~a** n bibi. **~ita** Bi.

sensation n 1 maono, hisi. kioja,

shani; mhemko. **~al** adj -a kushtua, -a ajabu. **~al** adj *(of news papers)* -a vioja, -a mihemko. **~alism** n 1 nadharia (ya kifalsafa) isemayo kuwa dhana zote zatokana na michomo ya hisi. 2 utumiaji/uchokozaji wa mihemko. **~alist** n mpiga chuku.

sense n 1 *(perception)* hisi, fasili ya dhana akilini. **~-organ** n mlango wa hisi/fahamu *the*

n.k.). 2 ukali, uchungu (unaotokana na kuumwa na mdudu). 3 kichomi *~s of remorse* majuto, kuona vibaya *vt*, *vi* 1 uma, choma. 2 chonyota, chenyeta. 3 **~somebody (to/into something/doing something)** tia uchungu, sononesha, kasirisha. 4 *(colloq)* **~somebody (for something)** ibia, langua, gonga n kinachouma; inayochonyota; mwiba. **~less** adj bila mwiba, sio choma.

stingy adj -a choyo, -nyimi, -a kunyima, bahili. **stingly** adv. **stinginess** n.

stink vi,vt 1 *~(of something)* nuka. 2 **cry ~ing fish** chukia bidhaa zako mwenyewe; *(sl)* jaa tele. **he ~s of money** ana fedha tele. 3 **~somebody/something out** ondoa/ fukuza kwa kutumia

stint

harufu mbaya (k.m. kutoa ushuzi); jaza harufu mbaya; fukiza/puliza n 1 uvundo, harufu mbaya, kunuka. 2 *(sl)* fujo, vurugu. **raise/kick up a ~ (about something)** *(colloq)* fanya fujo/vurugu. **~er** n *(sl)* 1 barua kali/chafu. 2 mwenye roho mbaya. 3 *(colloq)* kitu/jambo gumu *the exam was a ~er* mtihani ulikuwa mgumu.

stint vt,vi **~sl** *(of something)* nyima; toa kidogo; bana sana *she ~ed herself of food* alijinyima chakula. n 1 *(usu)* **without ~** bila mipaka, bila kujizuia. 2 ngwe. **~ingly** adv kinyiminyimi, kidogokidogo, kwa unyimivu.

stipend n mshahara, ujira (agh. wa kasisi). **~iary** adj -a kupokea mshahara, -a kulipwa n hakimu wa kulipwa.

stipple vt tona chora kwa kutona.

stipulate *vt, vi* 1 tamka/weka masharti. 2 **~for something** sisitiza (kitu kuwa sehemu ya mapatano/mkataba). **stipulation** n masharti; mapatano.

stipule n kikonyo, kijijani kiotacho kati

ya shina na jani.

stir[1] vt,vi 1 tingisha, tikisa. **not ~ an**

eyelid -tojishughulisha na jambo lolote, toonyesha wasiwasi juu ya kitu. **not ~ a**

~ *of smell, hearing, taste etc.* kunusa, kusikia, kuonja n.k. *pleasure of the ~s* anasa za mwili. 2 akili; busara *a man of good* ~ mtu mwenye busara/akili nyingi *be out of ones ~s; lose one ~s* potewa na akili, rukwa na akili, fadhaika; *(faint)* zimia, zirai. **bring somebody to her ~s** fanya mtu aache kufanya mabaya. **come to one's ~s** jirudi, acha kufanya upumbavu *recover one's ~s* jirudia, pata akili/fahamu tena. **have you taken leave of your ~s** una kichaa? 3 **(a/the) ~ (of)** kuthamini, kufahamu, kujua, kupambanua *he has moral ~* anapambanua mema na mabaya. 4 maana. **in a ~** kwa namna fulani. **in the ~ of** kwa

sensitive

maana ya kwamba *it has a bad* ~ ina maana mbaya *in the legal* ~ kisheria. **the figurative ~** -a tamathali. **make ~** fanya/leta maana, eleweka. **make ~ of something** elewa maana. **talk ~** sema yenye maana. 5 maoni ya watu wengi. vt hisi; tambua; fahamu, elewa. **~less** adj 1 pumbavu, -so akili; -sio na sababu. 2 -liozimia, -liozirai *he fell~ less* alizimia *become ~less* zimia, zirai *knock somebody ~less* piga mtu mpaka azirai. **~lessly** adv. **~lessness** n upumbavu, upuuzi. **sensibility** n wepesi wa kuhisi. **sensible** adj 1 -a akili, tendaji, -a busara/hekima. 2 **sensible of** *(arch.)* -tambuzi. 3 *(arch.)* -a kuhisika. **sensibly** adv.

sensitive adj 1 -epesi kuhisi (kuona, kusikia, kunusa, kugusa, kuonja); *(issue)* nyeti. **the ~ plant** n kifaurongo. 2 -epesi kuumia/ kuathirika. 3 *(of instruments, institutions)* -a kuweza kuonyesha mabadiliko madogomadogo. 4 *(of photographic film, paper)* -a kudhurika kwa mwanga. **~ly** adv. **sensitivity** n kiwango cha hisi. **sensitometer** n kipima hisi. **sensitize** vt hisisha.

sensory adj -a fahamu *sensory nerves* neva fahamu.

sensual adj -a kupenda anasa/raha; tamanifu, -a ashiki. **~ism** n upendaji anasa, utamanifu. **~ist** n mpenda anasa, mkware. **~ity** n kupenda anasa/matamanio, ashiki. **sensuous** adj -a hisi. **sensuously** adv. **sensuousness** n.

sent *pt*, pp of **send**.

sentence n 1 sentensi ~ *drill* jedwali (la

finger -toonyesha jitihada yoyote ya kufanya kitu, -tosaidia. **~ one's stumps** *(colloq)* fanya/tembea haraka. 2 ~ **something** *(up)* koroga; *(fig)* vuruga; chokonoa. **~ the fire** chochea moto. 3 **~somebody to something; ~something (up)** shtua, shtusha, amsha/ amka. **~ somebody's blood** sisimua. **~ heaven and earth** jaribu kila liwezekanalo n 1 kukoroga. 2 kuvuruga, vurumai. 3 msisimko. **~rig** adj -a kusisimua. **~ringly** adv.

stir[2] n *(sl)* gereza.

stirrup n 1 kikuku (cha kupandia farasi). 2 mfupa katika sikio. ~ **-cup** n 1 kinywaji cha kuagana.

stitch vt shona n mshono, kushona. **without a ~ on** uchi. **a~ in time saves nine** *(prov)* usipoziba ufa utajenga ukuta *he hasn't a dry ~ on*

stocking

him amelowa chepechepe. 2 kichomi.

stock n **take ~ of something/somebody**(fig) tathmini, pima, kadiria (hali, uwezo wa mtu n.k). ~ **-in trade** n mahitaji ya biashara/kazi. 2 *(attrib)* -enye kupatikana; *(fig)* nayotumika mno, -a kawaida mno. ~ **answers** n majibu yale yale. ~ **company** n kikundi cha sanaa chenye michezo fulani fulani tu. 3 akiba. **~piling** n kuweka akiba; kuhodhi bidhaa, mali. **make ~ of** faidi. **(be) in/out of stock** kuwepo/kutokuwepo kwa bidhaa (fulani). **~-list** n orodha ya bidhaa/mali (iliyopo). **~-room** n bohari, ghala/stoo ya bidhaa. **take ~** hesabu mali. **~-taking** n kuhesabu mali. 4 **(live) ~** mifugo. ~ **-breeder/farmer** n mfugaji wa wanyama. ~ **-car** n behewa la ng'ombe. ~ **yard** n zizi (la muda). **~car racing** n mashindano ya mbio za magari (ya kawaida). 5 rasilimali; hisa. ~ **broker** n dalali, mnadi (wa hisa). ~ **-exchange** n soko la hisa, mnada. ~ **holder** n mwenye hisa. **~-jobber** n mfanyabiashara wa hisa; mlimbikizaji katika mnada wa bidhaa. **~list** orodha ya bei za hisa. 6 shina nasaba, jadi, kizazi, ukoo. 7 ~ **s and ~stones** n vitu visivyokuwa na uhai. ~ **-still** adv kimya kabisa, tuli. **laughing -~** n kichekesho. 8 malighafi. 9 mchuzi, maji ya nyama/ mifupa, supu. **~pot** sufuria ya kuchemshia mchuzi. 10 *(of gun, etc)* tako, uti, mti. **lock, ~and barrel** kabisa. 11 shina. 12

mazoezi ya sentensi) ~ *patterns* sulubu/ruwaza za sentensi. 2 hukumu, fetwa. **pass/pronounce** ~ toa hukumu. 3 *(arch)* shauri, maoni. vt hukumu, toa hukumu *he was ~d to death* alihukumiwa kifo/ kunyongwa.

sententious adj 1 *(arch.)* -a/-enye

separate

maneno ya akili. 2 *(mod. use)* - a kujifanya mwenye hekima, -a kujivuna; -a kuchosha. **~ly** adv.

sentient adj -enye (uwezo wa) kuhisi.

sentiment n 1 mawazo, maono. 2 hisia za moyoni, pendo. 3 maoni, shauku *national* ~s maoni/hisia za taifa. **~al** adj 1 -epesi kuvutwa na upendo (huruma, ashiki), -a hisi za moyoni. 2 *(of things)* -a kuamsha/kuchochea hisi. **~ally** adv. **~alism** n 1 wepesi wa kuathiriwa na hisi za moyo. 2 kujitungia mawazo moyoni. **~alist** n mtu mwepesi kuathiriwa na hisi. **~alize** *vt*, *vi* athiri na hisi za moyoni. **~ality** n hali ya kuwa na/kuingiliwa na hisi vibaya.

sentinel n *see* **sentry** *stand ~ (over) (liter)* shika gadi.

sentry n askari wa zamu, gadi, mlinzi, mshika doria. **~-box** n kibanda cha mlinzi. **~-go** n wajibu wa mlinzi kutembea mbele na nyuma akilinda.

sepal n *(bot)* sepali.

separable adj -a kutengeka, -a kugawanyika. **separably** adv. **separability** n.

separate vt,vi 1 ~ **from** tenga, tenganisha. ~ **something (up) into** gawanya. 2 *(of a number of people)* achana, tengana, farakana. **separatist** n mpendelea ufarakano/utengano, mpenda kujitenga/utengano; mtenganishi mgawanyaji. **separator** n kigawaji; chombo cha kutenganisha (agh. krimu kutoka kwenye maziwa) adj 1 -liotengwa; -liogawanyika. 2 - liotengana, mbali mbali, -moja -moja. n *(trade use, pl)* mavazi yanayoweza kuvaliwa na mengine (agh. blauzi, shati n.k.). **~ly** adv. **separation** n 1 utengano, kuachana, mfarakano, utenganisho. **judicial separation** utenganisho wa kisheria/kimahakama

daraja la kutengenezea meli. **on the ~s** nayotengenezwa/ jengwa. 13 skafu vt jaza, wa na bidhaa (dukani). **~ist** n mwekaji bidhaa (dukani n.k.).

stockade n boma, ua vt weka ulinzi

kwa boma.

stocking n stokingi, soksi ndefu. **in**

one's ~feet enye soksi (bila viatu).

stocky

stocky adj -fupi, -nene. **stockily** adv.

stodge n *(sl)* chakula kizito mno. **stodgy** adj 1 *(of food)* -zito sana.

2 *(of books etc)* sio vutia; liojaa takwimu mno; *(of peersons)* baridi, siochangamka.

stoep n *(S. Africa)* baraza.

stoic n mvumilivu; mkakamavu. **~al**

adj. **~ally** adv. **~ism** n uvumilivu; ustahimilivu.

stoke vt chochea, chocheleza; tia makaa tanurini. ~ **hold/hole** n *(in a ship's furnaces)* mahali makaa yachochewapo; mdomo wa tanuri. **~r** n mchocheaji makaa; kifaa cha kuchochea makaa.

stole[1] n mharuma.

stole[2], **stolen** pt, pp of **steal**

stolid adj -zito; siyoonyesha hisia kwa urahisi. **~ly** adv. **~ness** n. **~ity** n.

stomach n 1 tumbo, fuko. 2 hamu,

shauku. **have no ~for something** -topenda/ topendelea kitu vt vumilia; stahamili ~ *an affront* vumilia mkingamo. 3 *(compounds)* **~ -ache** n msokoto wa tumbo, kuumwa tumbo. ~ **pump** n bomba/pampu ya tumbo. **~ful** n 1 shibe, kiasi cha kujaza tumbo.

stomp vi **~about** kanyaga (kanyaga).

stone n 1 jiwe. ~ **Age** n zama za zana za

separation agreement mapatano ya kutengana. 2 kipindi cha utengano /ufarakano. 3 *(maths)* utengano *separation by set* utengano wa seti. **separatism** n

sepia

utengano; ubaguzi; hali ya mgawanyo.

sepia n 1 sipia: rangi ya kahawa. 2 maji meusi ya pweza.

sept;septi n *(comb. forms)* saba. **~enary** adj -saba, -a kuhusika na saba. **~enary angle** n pembe saba. **~angular** adj -a pembe saba. **~ennial** adj -a miaka saba, -a kila mwaka wa saba. **~et** n kundi la waimbaji wa sauti saba/ala saba za muziki.

September n Septemba, mwezi wa tisa katika mwaka.

septic adj -lioambukizwa; -a kuoza ~ *poisoning* kuoza kwa kidonda kutokana na bakteria. ~ **tank** n tangi la maji machafu. **sepsis** n kuambukiza sumu ya kidonda kwenye damu. **~emia** n sumu katika damu.

septuagenarian n *(US)* mzee wa umri wa miaka kati ya sabini na sabini na tisa.

sepulchre n kaburi, (lililochongwa katika mwamba/lililotengenezwa kwa mawe). **The Holy** ~ n Kaburi la Yesu Kristo. **whited** ~ *n* mnafiki, mzandiki. **sepulchral** adj 1 -a kaburi (la mawe), -a mazishi. 2 -a huzuni kubwa, -a kuashiria mazishi.

sepulture n maziko.

sequel n 1 matokeo; mfuatano. **in the** ~ baadaye, hatimaye. 2 mambo/ matukio ya baadaye (katika hadithi, yakihusiana na matukio ya awali).

sequence n mwandamano, mfuatano, utaratibu, mfululizo. **~ of tenses** mfutano wa nyakati (katika vishazi) na kitenzi cha wakati. **sequent** adj *(formal)* -a kufuata, -a kuandama, -a kutokea; -a kutokana na. **sequential** adj -a kutokana na; -a kufuatana kwa wakati na mahala.

sequester vt,vi 1 *see* **sequestrate**. 2

mawe. **~-axe** n shoka la mawe. **~blind/cold/dead/-sober** adj -pofu/baridi/ziwi/fu/macho kabisa. ~ **breaker** n mvunja/kivunja mawe. **~-cutter** n mkata mawe. **~-hammer** n nyundo ya (kupondea) mawe; nyundo ya mwashi. **~-mason** n mwashi. **~-pit** n shimo la mawe. **~-quarry** n machimbo ya mawe; kiwanda cha mawe. ~ **wall** vt *(cricket)* cheza kwa hadhari sana; *(fig)* zorotesha mjadala bungeni (kwa hotuba ndefu). **~walling** n. ~ **waller** n uzoroteshaji/mzoroteshaji mjadala. **~ware** n vyombo vya udongo na mawe. **~-work** n uashi, mjengo wa mawe. 2 mawe; changarawe; kokoto. **leave no ~ unturned (to do something)** fanya kila

stop

linalowezekana; fanya kila jitihada/tumia kila njia (kufanya jambo). **throw ~ at** *(fig)* kashifu. **within a ~ 's throw (of)** pua na mdomo,karibu sana, hapa hapa. 3 **(precious)** ~ n kito, johari. 4 kilo 6.34 ratili 14. 5 kokwa. ~ **fruit** n matunda yenye kokwa. **hail** ~ n jiwe (la mvua ya mawe) vt 1 tupia mawe; rujumu. 2 toa kokwa, bujua. **~less** adj pasipo mawe; bila kokwa. **~d** adj *(colloq)* levi. **be ~d** lewa bangi/madawa. **stony** adj 1 -a mawe, -enye mawe. 2 -gumu; bila huruma. **a ~ stare** n kukazia macho. *(sl)* **~-broke** adj bila fedha kabisa; waya. **stony-hearted** adj katili, pasi huruma; -kaidi. 3 **stonily** adv bila huruma.

stood *pt, pp of stand*.

stooge n 1 *(colloq)* barakala, kibaraka. 2 mchekeshaji vi ~ **for somebody** wa kibaraka wa mtu.

stool n 1 stuli, kigoda, kiti kidogo. **fall between two ~s** poteza nafasi kwa kusita/ kuyumba kwenye uamuzi. 2 choo, mavi, kinyesi. 3 **(foot)** ~ n kibago. **~-pigeon** n njiwa chambo: njiwa wa kuvutia wenziwe tunduni; *(fig) (of person)* shushushu, chambo: mtu atumiwaye kukamatisha wahalifu.

stoop[1] vi,vt 1 inama. 2 ~ **to something** *(fig)* jishusha, jitweza n 1 kibiongo.

stoop[2] n *(in America)* kibaraza, baraza.

stop vt,vi 1 simamisha, komesha; zuia.

tenga ~ *oneself* jitenga. **~ed** adj *(of places)* kimya, -liotengwa.

sequestrate vt 1 twaa mali ya mdaiwa kwa muda. 2 pora, nyang'anya. **sequestration** n. **sequestrator** n.

sequin n 1 puleki. 2 *(hist)* sarafu ya

serious

dhahabu iliyotumika Venice.

seraglio n 1 nyumba ya harimu. 2 harimu; *(hist)* Ikulu ya kiongozi wa Uturuki yenye maofisi ya serikali.

seraph n *(biblical)* serafi: (malaika wa daraja ya juu) adj kimalaika; -enye furaha na nzuri kama serafi. **~ic** adj -a kiserafi, -a malaika.

sere adj *see* **sear**.

serenade n muziki upigwao nje usiku (hasa kumwimbia mpenzi) vt chombeza, liwaza kwa wimbo. **~r** n.

serendipity n (kipaji cha) kubahatisha ugunduzi.

serene adj 1 -eupe, safi, -liotakata, bila mawingu. 2 tulivu, shwari *all* ~ mambo yote shwari. **~ly** adv. **serenity** n.

serf n mtwana/kijakazi. **~age** n. **~dom** n utwana; ujakazi.

serge n kitambaa cha sufu kigumu.

sergeant n sajini. **~-major** n sajini

-meja.

sericulture n ufugaji wa nondo wa hariri; **sericultural** adj. **sericulturalist n** mfugaji wa nondo wa hariri.

series n mfuatano, mwandamano, mfululizo safu. **serial** adj -a sehemu ya; -a mfululizo (wa maandishi) *serial writer* mwandishi anayeandika mfululizo. n 1 maandiko/matangazo ya kufululiza. **serially** adv. **serialize** vt chapisha kwa sehemu/mfululizo. **seriated** adj -liopangwa katika mfululizo (kwa sehemu zinazofuatana).

2 **~somebody (from) (doing something)** zuia; sitisha 3 acha (kufanya jambo). ~ it! *(imper)* Acha! 4 **~ (at)** nyamaza, tulia; isha, katika *the rain ~ed early* mvua iliisha/katika mapema. 5 **~(at)** simama. **~ dead** simama ghafla. **~ short at something** ishia, komea. 6 **~ something (up)** jaza, ziba funga. **~ tooth** ziba jino. **~ one's ears** *(fig)* tosikiliza/kataa kusikiliza. 7 simamisha, zuia. **~ something out of something** punguza kitu toka kitu (k.m. mshahara n.k.). 8 *(colloq)* kaa, fikia.

store

~off (**at/in)** katiza safari, ahirisha; shinda mahala. **~off/over (at/in)** lala mahala. **~-over** n katizo la safari; mapumziko, kituo. **~up (late)** kesha. **~ing** n kiziba jino (k.m. risasi, dhahabu n.k.) n kituo; kikomo, mwisho, kusimamish(w)a; kukomesha. **put a ~ to something**, **bring something to a ~** simamisha/ komesha jambo. 3 *(music)* kizuio, kizuizi, kizibo. **pull out all the ~s** *(fig)* fanya kila juhudi/jitihada; bembeleza kwa kila hali. 4 *(in writing)* nukta, kituo. 5 *(phonetic)* konsonanti mpasuko (p,b,k,g,t,d.). 6 *(in a camera)* kidhibiti/kirekebisha mwanga. 7 *(compounds)* **~cock** n bilula. **~gap** n 1 badala; kuweka kwa muda. **~ light** n taa (ya kusimamisha). **~page** n kusimama kwa kazi (kutokana na mgomo); kipingamizi, kikwazo, kizuizi. **~per** n kizibo, kifuniko. **put a ~per/the ~pers on (something)** *(fig)* komesha kitu au jambo, zima. **~-press** n habari mpya/moto. **~-valve** n vali (izuiayo au kuruhusu maji n.k.). **~-watch** n saa ya michezo (ya kupima muda fulani).

store n 1 akiba. 2 **in ~** tayari *there is something in ~ for you* kuna akiba yako. 3 vifaa, zana. 4 *(US)* duka. 5 *(pl)* duka kubwa (la bidhaa anuai). 6 **set great/little/no/not much ~by** thamini sana/kidogo. **~ (house)** n bohari, ghala; *(fig)* hazina; bahari ya maarifa. **~keeper** n 1 mtunza ghala. 2 *(US)* mwenye duka; mwuuza duka. **~-room** n ghala, stoo vt 1 **~something (up)** weka, kusanya, dunduliza. 2 *(furnish)* patia, pa, jaliza; pamba. 3 *(furniture etc)* tunza, hifadhi.

storey *(US)* **story** n orofa, ghorofa.

third ~ n orofa ya tatu; *(fig) the upper ~* akili. **have something wrong in the upper~** -wa punguwani. **~ed** (*US* **storied**) adj -enye

seriatim adv mfululizo, kwenda sanjari, mojamoja, hatua kwa hatua, kaifa kwa kaifa.

seriocomic n *(of theatre arts)* mchezo wenye kuchekesha bila utani/mzaha.

serious adj 1 -zito, -siocheka. 2 -a maana -kubwa *a ~ offence* kosa kubwa. 3 -a kweli, -a kufikiria, -a dhati; makini *are you ~?* unasema kweli? 4 *(of illness)* -a hatari *a ~ illness* ugonjwa wa hatari. 5 *(of patient)* -enye hali mbaya, mahututi.

serjeant

~ly adv. **~ness** n. **in all ~ness** bila utani, kwa uzito kabisa.

serjeant n 1 wakili mkuu. **~-at-arms** n msimamizi wa mahakama/bunge. 2 *(of arrest)* mshikaji.

sermon n 1 hotuba. 2 mahubiri. **~ize** *vt, vi* 1 hutubu, hubiri. 2 sema kama mhubiri.

serpent n nyoka *the Old S~* Ibilisi; *(fig)* ayari. **~/snake charmer** n mcheza nyoka, mjiriri (Kikwaya). **~ine** adj -enye mapindi, -a kupindikapindika (kama nyoka).

serrate(d) adj -a kukerezekakerezeka;

-a menomeno; -liochongoka (kama msumeno).

serried adj -a kusongana, -a kusonganasongana, -a bega kwa bega.

serum n *(bio)* 1 majimaji ya damu. 2 chanjo ya dawa. **serous** adj.

serval n ngawa.

servant n mtumishi; hadimu. **domestic ~** n mtumishi wa nyumbani. **civil ~** n mtumishi wa serikali. **public ~** n mtumishi wa umma. **your humble ~** mtumishi wako mtiifu.

serve *vt, vi* 1 tumikia, hudumia. 2 -wa mtumishi wa. **~ on something** wa mjumbe wa. **~ under somebody** -wa jeshini chini ya. **~ two masters** -wa na mabwana wawili. 3 **~ something (to somebody)**; **~ somebody (with something)**; **~ something (out)** gawa, hudumia *dinner is ~d* chakula tayari. 4 ~

ghorofa.

stork n *(bird)* korongo *African Woolly ~* korongo shingo sufu *marabou ~*

stove

korongo mfuko-shingo *whale-headed ~* korongo nyangumi *white-bellied ~* korongo-samawati *yellow bellied ~* korongo uso-mwekundu/domo njano.

storm n 1 dhoruba, tufani, mvua kubwa. **a ~ in a teacup** makelele/ wasiwasi wa bure; wasiwasi mkubwa kwa kitu/jambo dogo. **~-beaten** adj -lioharibiwa kwa dhoruba. **~-bound** adj -lioshindwa kuendelea na safari kutokana na dhoruba. **~- centre** n kitovu cha dhoruba; *(fig)* kiini cha matatizo. **~-cloud** n wingu zito (la mvua linaloashiria dhoruba). **~-cone/ signal** n alama ya kuashiria dhoruba. **~-lantern** n kandili, fanusi. **~-proof** adj -siodhurika kwa dhoruba. **~-tossed** adj -lioharibiwa/ -liopeperushwa kwa dhoruba. 2 mlipuko, hisia za ghafla. **a ~ of cheering** vifijo. **bring a ~ about one's ears** anzisha zahama, chokoza nyuki. 3 **take by ~** vamia, teka/ twaa kwa nguvu. **~-trooper** n kikosi cha mashambulizi makali vt,vi 1 **~(at)** foka (kwa hamaki). 2 teka kwa kuvamia, ingia kwa nguvu. **~y** adj 1 -a tufani/dhoruba, -a mvua kubwa *a ~y wind* tufani. 2 -a hasira/ghadhabu. **~ly** adv.

story[1] n 1 hadithi, kisa, hekaya, masimulizi. **~-book** n kitabu cha hadithi. **~teller** n mtambaji, mhadithiaji. 2 uzushi, uwongo. 3 *(journalism)* makala; tukio *according to his own ~* kufuatana na maelezo yake. **storied** adj 1 -liohadithiwa sana. 2 *(of legends)* mashuhuri.

story[2] *see* **storey.**

stoup n 1 kombe, jagi. 2 chombo cha maji matakatifu.

stout adj 1 -nene, -a imara, thabiti, madhubuti. 2 jagina. **a ~ heart** n moyo hodari. **~ hearted** adj jasiri. 3 *(of a person)* -nenenene, -enye uelekeo wa kunenepa n stauti: (bia) nzito/kali sana. **~ly** adv. **~ness** n.

stove[1] *see* **stave**[2]

somebody (for/as something) faa. **~ for** faa mahali pa (badala ya) *this pen ~ me well* kalamu hii inanifaa. **~ somebody's needs/purpose** kidhi haja/matakwa yake. **as occassion ~s** mara ipatikanapo fursa/nafasi. 5 tendea. **it~s her right** inamstahilia. 6 maliza muda/kipindi (cha kufanya kazi). 7 **~ a sentence**; **~ time** fungwa; maliza kifungo. 8 **~ a summons/writ/ warrant on somebody** *(leg)* pa samansi/hati za kisheria. 9 *(sports)* anzisha; pigia mpira. 10 *(of animals)* panda. 11 saidia, auni. 12 *(rel)* hudumia Misa.

servo

~r n 1 *(at a table)* mwandalizi. 2 *(tennis, volleyball etc)* mwanzisha mchezo. 3 msaidizi kanisani. 4 trei ya vyombo. 5 vyombo vya chakula. **serving** n kiasi cha chakula apewacho mtu.

service n 1 (kazi ya) utumishi. **be in/go into/go out to ~** ajiriwa kama mfanyakazi wa nyumbani. 2 uwasilishaji *personal ~* kuwasilisha kwa mwenyewe *substitute ~* kuwasilisha kwa badala. 3 *(use, employment)* manufaa *can I be of~?* naweza kusaidia? 4 *(help)* fadhila, msaada. **do somebody a ~** saidia, auni. 5 huduma (za umma) *telephone ~* huduma za simu. **~ charge** n gharama za huduma. **~ road** n ujia. 6 ibada, sala *divine ~* ibada takatifu; fatiha, hitima. 7 *(sl) the ~s* uanajeshi. **on active ~** jeshini. **the three ~s** jeshi la nchi kavu, jeshi la maji, jeshi la anga *quit the ~* toka jeshini. **see ~ in something** -wa jeshini *have seen (good) ~* lisaidia, -litumikia. 8 *(of china etc)* seti ya vyombo vya chai. 9 uangalizi wa kitaalamu, ukaguzi. **~ station** n kituo cha petroli. **~-area** n kituo cha petroli, vinywaji n.k. katika barabara kuu. 10 *(leg)* kutoa samansi. 11 *(sport)* kuanzisha mchezo. vt 1 tengeneza na kutunza daima (baiskeli, meli, motokaa n.k.). 2 *(of animals)* panda. **~able** adj 1 -a kufaa, -enye manufaa. 2 -nayotumika, gumu na -a kudumu. **~-line** n msitari wa kusevu (katika michezo kama mpira wa nyavu, tenesi n.k.). **~-pipe** n bomba la kupitishia (maji, hewa katika nyumba).

serviette n kipangusia mdomo.

servile adj 1 *(arch)* -a kitumwa,

kinyonge. 2 nyonge, dhalili; barakala.

stove

stove[2] n 1 stovu, (jiko la mafuta/gesi; n.k.). **-pipe** n bomba la moshi wa stovu.

stow vt **~something (away); ~ something into/with something** weka, pakia, fungasha, hifadhi. **~ away** n mzamia/mdandia meli/ndege.

straddle vt,vi 1 tagaa, magamaga, panua miguu. **~ a chair** kaa kwa kutagaa. 2 simama kwa kutagaa.

strafe vt *(colloq)* 1 shambulia (kwa

mizinga), lipua. 2 adhibu; laumu, karipia.

straggle vi 1 tawanyika, tapakaa, enea. 2 baki nyuma; potea n mchelewaji, aliye nyuma; mpoteaji. **straggly** adj -liotawanyika, -liotapakaa.

straight adj 1 sawa, -nyoofu,siopinda. 2 sambamba na, -sawa. 3 safi, sawa, nadhifu. **put something ~** nyoosha, weka sawa. **put the records ~** toa maelezo sahihi. 4 *(of a person)* aminifu, -kweli, -nyoofu. 5 *(colloq) of a person*) -a kawaida, -a kupenda jinsi nyingine; -a kufuata taratibu. 6 *(phrases)* **a ~ fight** n *(in politics)* michuano ya wagombeaji kura wawili tu. **a ~ play** drama ya kawaida. **a ~ tip** n dokezo kutoka kwa mtu anayeaminika. **keep a ~ face** -toonyesha hisia, jizuia kucheka. 7 *(of alcoholic drinks)* kavu (isiyochanganywa na maji n.k.) *Two ~ whiskies please* naomba wiski mbili kavu n *(colloq)* mtu wa kawaida, mwaminifu, mkweli, mnyoofu. **~en** vt,vi **~en (out/up)** nyosha, fanya sawa, tengeneza *~en your dress* tengeneza gauni lako. **~ness** *n*, adv 1 moja kwa moja. **keep ~ on** nenda moja kwa moja. 2 bila kuchelewa; bila kupinda; bila kubadili njia. **come ~ to the point** sema waziwazi, acha utondoti. 3 **~ away/off** mara moja. **~ out** bila kusita. 4 **go ~** *(fig)* -wa mwaminifu (baada ya kuishi kilaghai), acha uhalifu n *(usu* **the ~)** usawa, moja kwa moja; sehemu iliyonyooka/ya

strand

mwisho. **~forward** adj 1 -nyofu, halisi, waziwazi. 2 rahisi, -epesi. **~forwardly** adv. **~way** adv *(arch)* mara moja, papo hapo, pale

servility n.

servitor n *(arch)* hadimu

servitude n utumwa.

servo *pref. (of machinery)* kidhibiti, sevo ~ *mechanism* mtambo-sevo ~-

sesame

motor sevomota.

sesame (also **simsim**) n 1 ufuta ~ *oil* mafuta ya uto. 2 **open ~ n** *(fig)* ufunguo *education is an open ~ to success* elimu ni ufunguo wa mafanikio.

sesquipedalian adj 1 -a silabi nyingi. 2 -a kuchosha; refu sana.

session n 1 kikao; baraza *be in ~* -wa katika kikao. 2 *(US) (University)* muhula wa masomo.

sestet n mistari sita ya mwisho ya shairi.
sestina n shairi la beti sita la mistari sita sita.

set[1] *vt,vi* 1 tua, weka *the sun ~* jua limetua *he ~ the load down* alitua mzigo *~ the plate on the table* weka sahani mezani. 2 **~ to/~ something to something** weka karibu, sogeza. **~ the axe to** *(a tree)* kata (mti); *(fig)* haribu. **~ fire/a match/(a) light-to** washa moto. **~ pen to paper** anza kuandika *the farmers ~ to cultivating cotton* wakulima walianza kulima pamba. **~ one's seal to something**; **~ the seal on something** idhinisha; thibitisha ~ *forth/out on a journey* anza safari. 3 **~ somebody at his ease** fanya mtu ajisikie yuko nyumbani, ajisikie huru. **not/never ~ the world/Thames on fire** - sifanye maajabu. **~ somebody free/at liberty** achia huru. **~ people at loggerheads/variance** gombanisha. **~ something in order** panga vizuri. **~ one's (own) house in order** *(fig)* jirekebisha kwanza kabla ya kukosoa. **~ somebody's mind at ease/rest**; **~ somebody's doubts/fears/mind at rest** tuliza. **~ somebody's teeth on edge** sumbua, udhi, kera. **~ somebody right** *(fig)* kosoa mtu, onyesha njia, weka sawa; tia nguvu. **~ something/right/to rights** sahihisha, rekebisha (makosa). **be all ~ (for**

pale, bila kukawia.

strain n 1 mkazo, kulazimishwa; kulazimika. 2 majaribu, mvuto. **the ~** of **modern life** majaribu/mvuto wa maisha ya kisasa. 3 uchovu, machofu, mavune. 4 kuteguka. 5 mtindo (wa kusema/kuandika). 6 mwelekeo, dalili *a ~ of insanity* dalili ya kiburi. 7 *(of animals, insects)* uzao, ukoo, safu, mbegu *a goat of a good ~* mbuzi wa uzao bora. 8 *(poet usu pl)* wimbo vt,vi 1 vuta kwa nguvu, kaza. 2 tumia ote vizuri (agh. uwezo, rasilimali), jitahidi, kakamka. 3 *(of muscles)* tegua; teguka, shtua; *(of eyes etc)* umiza. 4 **~ (at/on)** fanya kwa bidii sana. 5 *(fig)* geuza maana, lazimisha maana. 6 *(liter)* kumbatia, binya *she ~ed the child to her bosom* alimkumbatia mtoto kifuani. 7 **~ (off/out)** chuja. 8 **~ at something** chunguza sana, chagua, sita.9 (*esp. of feelings and behaviour*) -a kulazimishwa, -a shida, -a mashaka *a ~ed laughter* kicheko cha kulazimisha. **~ed relations** n uhusiano wa kulazimisha. **~er** n kung'uto, kifumba, chujio, kichujio *coconut ~er* kung'uto *a tea ~er* kichujio cha chai.

strait n 1 mlango bahari. 2 matatizo, shida, dhiki, mashaka, *be in dire ~s* pata mashaka, dhikika, kuwa shidani, taabika. 3 adj *(old use)* -embamba, -a mkazo. **~ jacket** n jaketi (la mikono mirefu) la kufungia mikono ya wendawazimu; *(fig)* kizuizi cha maendeleo. **~-laced** adj adilifu mno; -enye maadili finyu. **~en** vt songa, kaza, dhikisha, taabisha. **in ~ened circumstances** katika dhiki/mwambo.

strand[1] n 1 ncha, jino la kamba *a rope of three ~s* kamba ya meno matatu.

strange

2 *(fig) (in a story)* tazamo, mwelekeo.

strand[2] n *(poet or rhet)* pwani ya mchanga vt,vi 1 *(of a ship)* kwamisha, kwama. 2 **be (left) ~d** *(of a person)* kwama, -achwa katika shida *be ~ed in a railway station* kwama katika kituo cha reli.

strange adj 1 -geni; -a ajabu; -a kigeni. **~ to say**... ni ajabu kwamba... 2 *(pred)* **~ to something** -pya; jinga; -siozoea, geni. **be ~ to something** -tozoea jambo fulani. **~ly** adv 1 ajabu, kiajabuajabu, kwa jinsi isiyo ya kawaida; vingine kabisa. **~ness** n 1 ugeni. 2

something/to do something) -wa tayari. **be ~ on doing something** dhamiria kufanya jambo. **~ somebody on his way** sindikiza. 4 anzisha, sababisha *the*

set

shadow ~ the dog barking kivuli kilimsababisha mbwa kubweka *his joke ~ us laughing* masihara yake yalituchekesha. 5 weka, -pa *~ the plate on the table* weka sahani mezani *~ food before the guest* mpe mgeni chakula *~ myself the task* jipa kazi *~ eggs* weka mayai yaatamiwe. 6 **~ (for)** tunga *they ~a difficult examination* walitunga mtihani mgumu. **~ book** n kitabu cha kiada/kutahiniwa *~ (good) example* onyesha mfano mzuri. **~ the fashion** anzisha mtindo. **~ the pace/stroke** ratibu mwendo. **~ a thief to catch a thief** *(prov)* dawa ya moto ni moto. 7 *(with various grammatical objects)* **~ against something** pinga vikali. **~ one's heart/hopes/mind on something** pania kitu. **~ eyes on somebody** ona. **~ one's face against** pinga. **~ a price on something** panga bei. **~ a price on somebody's head** toa zawadi ili kuuliwa mtu fulani. **~much/great/little/no store by something** thamini/-tothamini kitu. 8 unganisha, rekebisha. **~-a watch** rekebisha saa. **~ a broken bone** unganisha mfupa. **~ a hen** weka ili aatamie. 9 **~ hair** tengeneza nywele. **~ a saw** noa msumeno. **~ the scene** eleza mandhari. **~ sail (from/to/for)** tweka tanga. **~ the table** tandika meza. **~ one's teeth** uma meno; *(fig)* dhamiria. **~ a trap (for something/somebody)** tega/tegea. 10 **~something in something**; **~ something with something** gongomea. 11 elekea, pata nguvu *the wind ~s eastward* upepo unaelekea matlai. 12 *(music)* **~ something (to something)** tunga sauti ya wimbo/shairi. 13 *(plants, seed)* auka, zaa matunda. 14 *(of clothes)* kaa vizuri *this coat ~s well* koti hili linakaa vizuri. 15 ganda *the cement is ~* saruji imeganda; *(of dog)* simama na kuashiria windo; *(of dancers)*

set

simama kuelekea mwenzi wakati wa kucheza; *(rare) (of body etc)* komaa; kakamaa. 16 -a kulazimisha *a ~ smile* tabasamu ya kujilazimisha *~ look* mtumbuo wa jicho *~ purpose* nia thabiti; -liokwisha pangwa *~ menu* menyu iliyokwisha pangwa; -upya; ajabu. **~r** n 1 mgeni *he is a ~r to me* simjui; mgeni kwangu *you are a ~r these days* umeadimika sana siku hizi *~r to proceedings* mgeni kwa mashauri *he is no ~r to poverty* -sio mgeni wa umaskini.

strangle vt 1 nyonga, songa kwa kamba, kaba roho. 2 komesha, zuia. **~ hold** n *(usu fig)* msongo, kukaba *have a ~ hold on something* kaba, bana kwa nguvu. **strangulate** vt 1 kaba roho. 2 gandamiza mshipa/(utumbo). **strangulation** n 1 msongo wa mshipa. 2 kunyonga, unyongaji.

strap n ukanda; ugwe; kigwe. **~ hanger** n wasafiri wasimamao na kushikilia ukanda vt 1 **~ something (on/ upon)** funga/ganga/kaza kwa ugwe. 2 piga kwa kanda. **~ping** adj -refu, -enye siha nzuri, bonge, kubwa. **~pado** n adhabu ya kumning'iniza mkosaji kwa kamba.

strata *pl. of* **stratum**.

strategy n mkakati, maarifa. **stratagem** *n* (utumiaji wa) hila, werevu. **strategic(al)** adj 1 kimkakati. 2 -a hila *strategic material* vifaa muhimu vya vita. **strategically** adv. **strategist** n mtu mwenye mikakati.

stratosphere n eneo la anga juu ya

hewa ya kawaida (kati ya kilomita 10 na 60 juu ya ardhi.

stratum n tabaka. **stratification** n

stream

utabakishaji, kufanyika kwa matabaka. **stratify** vt fanya tabaka, tabakisha, gawanya.

stratus n mawingu ng'amba.

straw n 1 majani makavu; *(of wheat,*

barley, rice) mabua. **make bricks without ~** fanya kitu bila maandalizi kamili/nyenzo. **a man of ~** mpinzani wa kubuni/wa kubuniwa /anayeshindwa kirahisi. **~ board** n karatasi nene kama ubao mwembamba uliotengenezwa kwa mabua. **~ coloured** adj njano njano. 2 mrija. **catch at a ~/clutch at ~s** tapatapa. **not care a ~** tojali hata kidogo. **not worth a ~** bure ghali. **a ~ in the wind** fununu. **a ~ vote** n kura ya maoni, (isiyorasmi). **the**

siobadilika *he has ~ ideas* ana mawazo yasiyobadilika; -a kawaida *~ prayers* sala za kawaida *~ speech* hotuba iliyotayarishwa. 17 *(with adv particles and preps)* ~ **about something** anza *we must ~ about solving the problems* lazima tuanze kutatua matatizo. ~ **about something** *(colloq)* vamia, shambulia. ~ **something about** eneza uvumi. ~ **one thing against another** oanisha. ~ **somebody against somebody** pambanisha. ~**something apart/aside** weka akiba; puuza; *(leg)* futa. ~ **something back** rudisha nyuma; wa mbali na. ~ **somebody/ something back** zuia; *(sl)* gharimu. **~-back** n kipingamizi; *(sl)* gharama. ~ **somebody down** shusha, teremsha abiria. ~ **something down** shusha, weka chini; weka kwenye maandishi, andika. ~ **somebody/oneself down as** elezea/jieleza kama. ~ **down to something** taja/eleza kuwa sababu ya. ~ **forth** anza safari. ~ **something forth** tangaza. ~ **in** anza na elekea kuendelea; anza kuelekea. ~ **off** anza (safari, mbio n.k). ~ **something off** lipua; tokea; fidia. ~ **somebody off (doing something)** chochea. ~ **on** songa mbele. ~ **on/upon somebody** shambulia. ~ **out** anza (safari n.k). ~ **out to do something** dhamiria, lenga, kusudia. ~ **something out** eleza kinagaubaga; onyesha. ~ **somebody over somebody** mpa mtu madaraka. ~ **to** anza kufanya kitu/ugomvi. ~ **something up** vt weka kitu mahala; asisi, jenga (chuo, shirika, hoja) ~ *up a statue* weka sanamu mahala. ~ **up an argument** jenga/andaa hoja. ~ **up** n *(colloq)* genge; njama,

settle

mpango *what is the ~ up here?* mambo yakoje, mnakaakaaje?; sababu *what has ~up this confusion* vurugu hili limesababishwa na nini; piga yowe; andaa kuchapa *~ up a book* andaa kitabu tayari kwa kuchapa. ~ **somebody up** ponya, pa ahueni *exercise has ~his physique up* mazoezi yamemrudishia mwili wake. ~ **(oneself) up as** jiingiza/jitangaza; taka kuwa; jidai *~ onself up as a freedom fighter* jitangaza kuwa mpigania uhuru; jidai *~ oneself up as* jidai kuwa. ~ **up house** anza kuishi nyumbani (badala ya kupanga). ~ **up house with somebody/together** anza kuishi pamoja. **be well ~ up** kaa vyema, jengeka, umbika *she has a well ~ up figure* ameumbika *be well ~* **last ~** pigo la mwisho vt tandaza majani/nyasi; funika na nyasi.

strawberry n stroberi *~colour* rangi ya stroberi. **~-mark** n alama/baka (kwenye ngozi).

stray vi potea, tangatanga; yugayuga, potewa na njia *(attrib)* 1 -liopotea. 2 -a bahati nasibu, chache n 1 mpotevu. 2 asiye na asili wala fasili. **waifs and ~s** watoto wasio (na) makwao.

streak n 1 mstari, mchirizi, mfuo, mlia. 2 dalili *he has a ~ of cruelty* ana dalili ya ukatili. 3 kipindi kifupi. **a ~ of good luck** kipindi cha bahati nzuri. **hit a winning ~** shinda mfululizo vt 1 piga milia, chiriza. 2 *(colloq)* kurupuka, kimbia kwa kasi sana. **~y** adj -enye milia, -a mistari mistari.

stream n 1 mto; kijito *navigable ~* mto unaosafirika. **go up ~** kata maji, enda dhidi ya mkondo (wa mto). **go down ~** fuata maji. 2 *(current)* mkondo; *(flow)* mfululizo; mmiminiko; msururu, mwelekeo; mvuto. *(fig)* **go with the ~** fuata mkondo. **~ of consciousness** n mtiririko wa mawazo; *(lit)* mtindo unaofuata mtiririko wa mawazo ~

streamline

of people msururu wa watu. 3 *(educ)* mkondo vi,vt 1 miminika, tiririka. 2 pepea. **~er** n 1 bendera nyembamba ndefu; utepe. **~ headline** n kichwa cha habari (chenye maandishi makubwa). 2 mwali. **~let** n kijito kidogo.

streamline vt nyoosha, leta ufanisi

(kwa kurahisisha). **~d** adj -lionyooka, sio na mizengwe/vikwazo. **street** n mtaa. **~-car** n *(US)* tramu. **~ door** n mlango wa mbele/nje (katika nyumba). **~-lighting** n taa za barabarani. the man in the ~mtu (wa kawaida); mwananchi. **not in the same ~ (as)** si -zuri kama, tolingana kabisa, tofauti kabisa. **~s ahead of** *(colloq)* mbali na; mbali sana; mbele kabisa (ya). **(right) up one's ~**

(colloq) -a kufahamika katika uwanja/utaalamu/eneo/ mapendeleo ya. **go on the ~** piga umalaya. ~ **girl/walker** n malaya. **~-sweeper** n mfagiaji barabarani.

up with books limbikiziwa/jawa na vitabu.

set[2] n 1 seti *number* ~ seti: (idadi ya) vitu vya aina moja. 2 kundi la (idadi ya) watu wanaoshirikiana/wenye mambo yanayofanana (k.m. vionjo, mapendeleo n.k.). 3 redio, televisheni n.k. 4 uelekeo; maelekeo/mwelekeo. 5 mkao: jinsi kitu/mtu anavyoonekana kiumbo; *(of clothes)* namna nguo zinavyomkaa/ zinavyomchukua. 6 machweo. 7 kuashiria windo ~ *at* shambulia; jipendekeza. 8 mandhari ya filamu/ mchezo. 9 chipukizi.

set-square n kiguni.

settee n kochi.

setter n 1 mbwa wa kuwindia. 2 *(in compounds)* mtu/kitu kinachounganisha kitu.

settle[1] n benchi ya kukalia, kiti

kirefu.

settle[2] vt,vi 1 fanya makazi/ koloni;

lowea. 2 fanya makazi/ishi. 3 ~ **(on something)** tua, tuama *the bird ~d on a branch* ndege alitua kwenye tawi. 4 *(decide)* hukumu, kata shauri (neno); amua, maliza *that ~s it*! tumeafikiana. 5 *(adjust)* patanisha, suluhisha ~ *out of court* patana nje

seven

ya mahakama. 6 sarifu ~ *property* sarifu mali. 7 *(of dust in the air)* tua, shuka; *(of a liquid)* tuama. 8 *(of the ground, foundation)* didimia. 9 *(with adverbial particles)*. ~ **down** pumzika/tulia. ~ **(somebody) down** tuliza. ~ **(down) to something** fanya kwa makini. **~down to married life; marry and ~ down** ishi maisha ya ndoa. **~for something** kubali (kwa shingo upande). ~ **(somebody) in** saidia mtu kuhamia kwenye nyumba, kazi mpya. **~-in** zoea. ~ **something on/upon somebody** *(leg)* pa mtu (mali n.k.) kwa ajili ya matumizi. ~ **on/upon something** chagua. ~ **up (with somebody)** lipa deni. **have an account to ~ with somebody** *(colloq)* -wa na kisa na fulani. **~d** adj 1 imara, thabiti, -tulivu, makini *a ~d country* nchi yenye amani; nchi iliyotengamana. 2 liokwisha lipwa. **~ment** n 1 makazi, mji mpya; ulowezi 2 *(inheritance)*

strength n 1 uwezo *by sheer* ~ kwa kudura. **on the ~ of** kwa kutegemea. 2 wingi *they came in great* ~ walimiminika kwa wingi. **bring something/be up to ~** timia/timiza. 3 nguvu; tegemeo. **~en** vt,vi tia nguvu; imarika/imarisha, wezesha, fanya thabiti.

strenuous adj -enye kutumia/kuhitaji

nguvu nyingi; -a kazi; -enye bidii sana. **~ly** adv. **~ness** n.

stress n *mfadhaiko utokanao na* shida/taabu, dhiki, matatizo, msongo (wa mambo); shinikizo *work* ~ dhiki ya kazi. 2 shada, mkazo. ~ **mark** n dhiki ya alama ya mkazo. 3 *(mech)* msongo, kani. 4 mkazo, uzito, msisitizo, himizo *lay* ~ *on* sisitiza, tia mkazo vt sisitiza, kazia.

stretch vt,vi nyosha/nyoka. ~ **one's legs** nyosha miguu. 2 eneza/enea. 3 ~ **(oneself) out (on)** jinyoosha, jitandaza. 4 pinda, panua, zidisha. **be fully ~ed** tumika zaidi ya kiasi. ~ **the law** pinda/panua sheria n 1

strike

kujinyoosha; kupinda. **by any/no ~ of imagination** vyovyote vile ifikiriwavyo; hata ufikirie nini. **at full ~** kwa nguvu zote. 2 kipindi, eneo mfululizo linaloendelea. **at a ~** bila kusita, mfululizo. 3 *(of race course)* upande ulionyooka. **~er** n 1 kitanda cha mgonjwa/machela. 2 taruma. 3 kiti cha mataruma. 4 kitu cha kunyosha. **~er-bearer** n mbeba machela. **~er party** kikosi cha kubeba machela.

strew vt **(on/over something); ~ something with something** tawanya, tapanya, tupatupa, nyunyiza, zagaza. ~ **the floor with sand** zagaza sakafu mchanga.

striated adj -a vifereji, -enye chanjo;

-a milia, -enye mifuo.

stricken (*pp of* **strike**) adj -liojeruhiwa; -lioathiriwa; liojaa huzuni; -liofikiwa; na maafa ~ *with grief* liojaa majonzi. ~ **in years** *(arch)* zee na dhaifu.

strict adj 1 -kali; -a shuruti, -enye kutiisha. ~ **discipline** n nidhamu kali. 2 halisi, hasahasa,

urithi; usia. 3 *(agreement)* mapatano, mwafaka, maafikiano, suluhu *amicable ~ment* mapatano ya hiari. 4 masarifu *family ~ment* masarifu ya familia *marriage ~ment* masarifu ya ndoa. **~r** n mlowezi,

seven n saba *a child of* ~ mtoto wa umri wa miaka saba adj saba ~ *children* watoto saba. **~fold** adj mara saba adv kwa mara saba. **~teen** n kumi na saba adj -a kumi na saba. **~teenth** adj -a kumi na saba. n kumi na saba. **~th** adj -a saba. **be in ~th heaven** jawa na furaha. **~th-Day** adj -a siku ya saba; -a Sabato/Jumamosi. **~thly** adv kwa saba. **~tieth** adj -a sabini n sehemu ya sabini. **~ty** n sabini adj -a sabini *she is ~ty* ana miaka sabini. **The ~ties n** *(pl)* miaka ya sabini.

sever vt,vi katika; *(fig)* kata; vunja; vunjika. **~ance** n kuvunjika; kutengana; kukatika. **~ancepay** malipo ya kukatiwa ajira/kazi.

several adj 1 kadhaa; baadhi ya ~ *of the people* baadhi ya watu ~ *boys*

sex

wavulana kadha wa kadha ~ *times* mara nyingi/kadha ~ *of us* baadhi yetu. 2 *(separable)* -moja -moja; kila -moja *each has his ~ points of view* kila mmoja ana maoni yake mbalimbali. **~ly** adv -moja -moja; kila mtu; *jointly and ~ly* kwa ubia na mbalimbali.

severe adj 1 -kali; sio na huruma; -kalifu. 2 *(of style)* -futo, -a mfuto, bila urembo/pambo. 3 *(of weather, disease etc)* kali, baya. 4 enye kuhitajia ustadi/uwezo/uvumilivu n.k. **~ly** adv kwa ukali. **be ~ly ill** -wa mgonjwa mahututi. **severity** n 1 ukali. 2 uzito, nguvu, ukalifu.

sew vi,vt shona. **~ in** kaza kwa uzi na sindano. **~ up (something)** funga kwa kushona; *(colloq)* panga, maliza *the deal is ~d up* mipango imemalizika. **~er** n mshoni. **~ing** n ushoni, mashono. **~ing machine** n cherahani. **~ing-press** n mashine ya kushonea vitabu.

sewage n maji machafu.**~ system** *n*utaratibu wa kuondoa maji machafu (kwa mfereji). **~-farm/works** n karakana ya kusafisha/kushughulikia maji machafu.

sewer n mfereji wa uchafu; *(pl)* mifereji ya uchafu. **~gas** n harufu chafu. **~rat** n

kamili, tupu; liotongolewa sawa sawa ~ *truth* kweli tupu. **~ly** adv hasa hasa, kabisa, kwa kweli; kwa akali. **~ness** n.

stricture n 1 shutuma; suto; karipio. 2 msongo wa mshipa.

stride vi,vt 1 tembea kwa hatua ndefu, piga hatua ndefu. **~ over/across something** chupa, ruka (kwa hatua moja). 3 panua/tanua miguu; tagaa n hatua ndefu. **take something in one's ~** fanya bila taabu. **make great ~s** endelea sana; fanya maendeleo ya haraka.

strident adj -a makelele, kali, -a kukwaruza. **stridence/stridency** n makelele, mkwaruzo. **~ly** adv.

stridulate vt fanya mlio kama kereng'ende. **stridulation** n.

strife n ugomvi, mabishano; migongano, vita.

strike vt *vt* 1 piga, gonga, bisha, chapa. **~ at the root of something** kata mzizi wa (fitina n.k.), ondoa kiini cha (tatizo n.k.). **~ while the iron is hot** *(prov)* samaki mkunje angali mbichi; tenda bila kuchelewa. **a ~/striking force** kikosi cha mashambulizi. **within striking distance** karibu vya kutosha kushambulia (kwa urahisi). **~ a blow** piga dafurao. 2 washa/ choma. **~a light** washa taa/kiberiti. 3 fikia, pata. **~ a balance** afikiana, patana. **~ a bargain (with somebody)** kubaliana na, barikiana. 5 *(coin)* piga chapa. 6 *(sail)* tua, shusha. **~ one's flag** shusha bendera, salimu amri. **~ tents/camp** vunja kambi. 7 *(on rock)* ingia/panda mwambani, kwama. 8 *(discover)* gundua. **~ oil** gundua/pata mafuta; *(fig)* pata nyota ya jaha, tajirika. **~ it rich** tajirika ghafla. 9 ~ **(for/against)** goma. 10 *(effect)* ingia moyoni, shtusha, choma, pata/toa picha; gonga *he was struck by fever* alipata homa. 11 *(clock)* gonga; toa gusia; **~ a note of** onyesha dalili ya, toa ishara ya; gusia *~a note of warning* toa tahadhari. 12 **~ (off/out)** ondoka, enda, elekea. 13 fanya kuwa **be struck dumb/blind** kuwa bubu/ pofu, pigwa bumbuazi. 14 panda. **~ a cutting** panda/ pandikiza kipande/ kitawi. **~ root** ota, toa mizizi. 15 kaa, nega. **~ as pious** kaa kisalihina. 16 **~ fear/terror/alarm into somebody** jaza/tia hofu/homa/wahka. 17 *(with adv. particles and prep)* **~ somebody down** angusha, bwaga; andama; *(of disease)*

panya/buku wa miferejini. **~age** n utaratibu wa kuweka mifereji ya maji machafu.

sewn *pp of* **sew**.

sex n 1 jinsia; uke/ume *male* ~ jinsia ya kiume *female* ~ jinsia ya kike. 2 mapenzi. **~-maniac** n mkware. **~-appeal** n kuvutia kijinsia. 3 kujamiiana *have* ~ *with* jamiiana na. **~ less** adj 1 -so na jinsia. 2 *(frigid)* baridi. **~ starved** adj *(colloq)* kutopata kujamiiana. **~y** adj *(colloq)* -a kuhusu mapenzi; a kuvutia kimapenzi. **~ism** n ubaguzi jinsia. **~ist** adj. **~ual** adj -a jinsia *~ual offences* makosa ya kinyumba *~ual pervert* asherati, kware. **~ual intercourse** n kuingiliana, ngono, kulalana, kujamiiana *~ual*

sexagenarian

passion nyege, ashiki; ngoa *~ual organs (male)* sehemu za siri, mboo, uume, dhakari; *(female)* kuma, uke. **~uality** n 1 ujinsia. 2 ashiki.

sexagenarian n adj mtu wa umri wa miaka kati ya 59 na 70.

sextet(te) n mchanganyiko wa sauti/

vyombo vya muziki/wachezaji sita.

sexton n mtunza kanisa pamoja na

kiwanja.

shabby adj 1 chakavu, -liovaa malapulapu/midabwada. 2 baya *-a* ~ *trick* hila mbaya. **~genteel** adj chakavu (lakini enye kujitahidi kuonyesha umalidadi). **shabbiness** n 1 ukuukuu; uchakavu. 2 ubaya. **~ shabbily** adv.

shack n banda. vi **~ up (with somebody/together)** *(sl)* ishi pamoja.

shackle n kiungo (cha pingu). *(pl)* **~s** pingu, silisili; *(fig)* kipingamizi. vt 1 funga, pinga. 2 zuia, wekea mipaka.

shaddock n *(fruit)* furungu, balungi, pomelo; *(tree)* mfurungu, mbalungi.

shade n 1 kivuli. **put somebody/ something in/into the** ~ zima; zika, dunisha. 2 giza; utusitusi. *(US)* ~ **tree** n mti wa kuvuli. 3

shambulia. ~ **something off** fyeka, chanja, kata; chapa. ~ **something off (something)** ondoa, futa. ~ **on/upon something** gundua, vumbua (kwa bahati). **~out** ogelea kwa nguvu (kwa mikono na miguu); tupa ngumi/ mikono; anza/fuata utaratibu mpya/wa pekee. ~ **something out/through** futa, kata. ~ **(something) up** anza, anzisha. ~ **up something (with somebody)** anza urafiki/uhusiano na n 1 ugomaji; mgomo. **be/go/on** ~; **be /come/go out on** ~ goma, anza mgomo. **a general** ~ n mgomo wa wafanyakazi wote. ~ **bound** *adj* lio athiriwa na mgomo; liofungwa/ simama kwa sababu ya mgomo. ~ **breaker** n mvunja mgomo mbadala wa mgomaji. ~ **fund** n mfuko wa mgomo. ~ **leader** *n* kiongozi wa mgomo. ~ **pay** n malipo ya mgomo. 2 *(of oil etc)* ugunduzi. **lucky ~** n ugunduzi wa bahati; kupata bahati. 3 mashambulizi ya ghafla ya ndege. 4 pigo. **~r** n 1 mgomaji. 2 *(football)* mshambuliaji. **striking** adj 1 -a kuvutia. **the effect was not striting** matokeo hayakuvutia. 2 -enye kugonga (k.m. kwa saa n.k.). **strikingly** adv.

string n 1 uzi; kamba; ugwe. 2 **have two ~s to one's bow** -wa na njia nyingine ya kutimiza lengo. **the first/second ~ n** tegemeo la kwanza/ pili (katika kufikia lengo). 3 uzi **keep harping on one ~/on the same ~** endelea kuzungumzia au kuandika juu ya mada moja/ ileile, rudia yale yale. **The ~s** n vyombo vya muziki vyenye nyuzi/ waya n.k. **~ orchestra/band** n bendi ya vinanda. **~ed** -a vinanda. 4 nyuzi zinazoendesha mwanasesere. **have somebody on a** ~tawala (mtu). **pull the ~s** dhibiti vitendo vya watu wengine (kana kwamba wao ni mwanasesere). **pull ~** tumia mbinu. **no ~s (attached); without ~** *(colloq)* bila masharti yoyote. 5 mtungo **a ~ of beads** n mtungo wa shanga. 6 ufumwele **~ bean** n harage bichi. **~y** adj -a nyuzinyuzi vt,vi 1 funga uzi/ugwe katika upinde/kinubi n.k. **~ed instrument** n ala ya muziki yenye nyuzi. 2 **strung up** *(of a person, his*

senses) chachawika. **highly strung** adj -liochachawika sana. 3 tunga (shanga) katika uzi. 4 **~(up)** funga/tunga/ tundika katika uzi. 5 **~ somebody along** potosha mtu kwa makusudi, laghai. **~ along with somebody**

stringent

mzimu, pepo *the ~s* makazi ya mizimu. 4 (kiasi cha) tofauti ndogo *a ~ of difference* tofauti ndogo *a~of doubt* mashaka kidogo *a ~ of colour* namna ya rangi. 6 *(of lamp)* chengeu. vt,vi 1 tia kivuli, tia giza. 2 kinga jua mwanga. 3 *(of colour)* tia kivuli (kwa penseli n.k.). **~ off (away)** ingiana, oana; badilika taratibu, fifia. **~d** adj 1 -liotiwa kivuli. 2 tiwa tabaka za rangi. **shading** n 1 kufanya kivuli. 2 utusitusi. 3 tofauti ndogo. **shady** adj 1 -a kivuli. 2 *(of action/ conduct)* -a hila; -si aminifu; -danganyifu; -erevu *shady business* biashara/ shughuli/ jambo la hila; *(colloq) a shady person* mtu laghai.

shadow n 1 kivuli. **coming events cast their ~s before them** dalili ya mvua ni mawingu. **be afraid of ones own ~** ogopa sana, -wa mwoga sana. 2 giza. 3 *(illusion)* ndoto; wazo, njozi.

shake

4 utusiutusi. **worn to a ~** amekonda sana. 5 mashaka, dalili *there is not a ~ of doubt* hakuna mashaka kabisa. 6 ingojeayo wakati wake ~ *factory* kiwanda kinachoweza kugeuzwa ili kutengeneza vifaa vya kivita inapobidi ~ *cabinet* baraza la mawaziri wa chama cha upinzani bungeni. 7 mwenzi. vt 1 tia kivuli (giza). 2 fuata kwa siri, vizia. **~-boxing** n kufanya mazoezi kwa kumpiga ngumi mpinzani wa kufikirika/hewa. **~y** adj 1 -a kivuli, -a kinyenyezi; sioonekana vizuri. 2 *(vague)* -siyo kiini, si hakika, si dhahiri.

shaft n 1 wano, mpini (wa mshale, mkuki); *(fig) ~s of envy/wit* kuonyesha husuda, kijicho. 2 gogo la kufungia punda, farasi n.k., nira. 3 shina. 4 shimo, dohani. **mine-~** n shimo la mgodi. **ventilation ~** n dohani ya hewa. 5 *(tech)* mtaimbo *propeller ~* mtaimbo endeshi. 6 mwale, mwanzi.

shag n tumbaku (iliyochambuliwa). **~gy** adj *(of hair)* -enye nywele za matimutimu. **~gily** adv. **~giness** n.

shake vt,vi 1 tikisa/tikisika, tetema/ tetemeka; tukuta, tingishika/tingisha. 2 tia shaka, dhoofisha, shtua ~ *somebody's confidence* katisha tamaa/vunja moyo. 3 *(of voice)* tetema/tetemeka. 4 *(with preps and adverbials)* **~ down** *(sl)* tapeli; *(colloq)* zoea (mazingira mapya); zoeana;

endeleza urafiki kukidhi haja pasipo na ahadi zozote. **~ out** tanda/ sambaa; tupatupa, tandaza, sambaza. **~ somebody up** *(sl)* nyonga mtu kwa kitanzi.

stringent adj 1 -kali, -liopasa kutiiwa, -a nguvu. 2 *(of the money-market)*, -a mwambo. **stringency** n ukali, mwambo. **~ly** adv.

strip vi,vt 1 **~ (off); ~ something/somebody (off); ~ something (from/off something); ~ something/somebody (of something)** *(of clothes)* vua/vulia *he ~ped his shirt off* alivua shati lake. **~something down**, *(of an engine)* pambua, kongoa. **~tease/~ show** n mchezo wa kujiambua ambapo mtu huvua vazi moja baada ya jingine. **~per** n mtu anayejiambua. **~poker** n poka ya kujiambua. 2 **~ somebody of something** nyima; nyanganya. 3 chukua, chomoa, safisha *the thieves ~ped the sitting room of all its furniture* wezi walisafisha fanicha zote sebuleni. 4 minya, kamua n 1 *(of land)* kishoroba *a ~ of garden* kishoroba cha shamba, chane, ubale, papi *~s of grass* miyaa. **~ lighting** n utumiaji taa ndefu za umeme. **~ cartoon n** mfululizo wa michoro ya katuni ~ *of bark (fibre)* utangule; *(plaited)* ukili; shupatu; nyiza. 2 *(colloq)* nguo za wachezaji.

stripe n 1 milia. 2 *(mil)* utepe (cheo cha askari/mwalamu), mstari. **the Stars and ~s** n Bendera ya taifa ya Marekani. 3 pigo, mchapo (wa kiboko). **~d** adj -liotiwa mistari, milia. **~y** -enye milia.

stripling n mvulana, mvuli.

strive vi 1 **~ (with/against something/somebody)** pambanana/dhidi. 2 **~ for something/to do something** jitahidi, hangaikia, pania ~ *with one another* pambana. **~r** n mtu anayejitahidi.

strobe also **~light** n taa kali za kimulimuli/fashifashi.

strode pt of **stride**.

stroke n 1 pigo. 2 mkambi; kasia, kafi; mpiga makasia. 3 kiongozi; jaribio

structure

moja, tokeo la jaribio hilo. **at a/one ~** kwa mkupuo (mmoja). 4 mlio wa saa/ kengele

pukusa/pukutisha. **~down** n tandiko (la kwenye sakafu). **~ something from/out of something** kung'uta kung'uta. **~ somebody off** kimbia/kwepa, poteza (mtu anayekufuata). **~ something off** ondoa, kung'uta; *(fig)* pona. **~ out** *(mil)* sambaza, tawanya; tawanyika, sambaa. n kupunguza wafanyakazi. **~ something out** tandaza kwa kukung'uta (k.m. kitambaa cha meza). **~ something up** changanya kwa kutikisa; rudisha

shakespearian

katika hali ya awali (kwa kutikisa). **~ somebody up** shtusha mtu; changamsha. **shaking** n mtikiso, mshtuko. **~r** n mtikisaji/mshitushaji; chombo cha kutikisia chumvi, sukari n.k.. n 1 mtikiso, msukosuko, tetemeko. 2 *(colloq)* muda. **in half a ~** sasa/hivi. 3 *(pl)* **no great ~s** *(sl)* siyo nzuri sana *he's no great ~s as a driver* siyodereva mzuri (yeye dereva mbaya). 4 **egg ~; milk ~** n sharubati ya mayai/maziwa. **shaky** adj 1 -a kutikisika, dhaifu, isoimara. 2 sioaminika, siosalama; tojiweza. **shakily** adv. **shakiness** n.

shakespearian adj -a kuhusiana na

Shakespeare.

shale n mwambatope ~*-oil* mafuta ya mwambatope.

shall; should *aux v* 1 *(to express future)* **I ~ go** -nitakwenda *you ~ go* utakwenda. 2 *(to express obligation)* lazima; lazimika *you~/should go* huna budi kwenda. 3 *(in questions)* **~ I go?** niende? 4 *(to express command) you ~/should not go there again* usiende kule tena; *(to express purpose/as a subjunctive equivalent)* weza. 5 *(to express expectation)* nadhani. 6 *(to express what is advisable)* -faa, -enye kufaa.

shallow adj 1 -a kina kifupi; *(fig)* -sio kweli, a juu juu, sio makini. n *(pl)* maanga *~water* maji maanga. vi punguka/punguza kina taratibu. **~ly** adv. **~ness** n.

shalt *see* **shall**.

sham vt,vi jifanya, jigeuza; iga; jisingizia *~ming dead* kufa uwongo *~ sickness* jisingizia ugonjwa adj -a kuiga, -a uwongo, -bandia ~

what a ~of luck bahati iliyoje. 5 alama ya kalamu, mstari. 6 kiharusi, upoozaji, ugonjwa wa ubongo (unaosababisha kupooza) vt singa, sugua; papasa. **~ up the wrong way** shusha, chukiza, kasirisha. **~ down** tuliza, poza n kupapasa; kusinga.

stroll n kutembea pole pole; matembezi vi tembea polepole, vinjari. **~er** n 1 mvinjari. 2 mtembezi.

strong 1 adj -a nguvu, hodari, thabiti, imara. **as ~ as a horse** enye nguvu sana. **one's ~ point** ustadi, jambo ambalo mtu analifanya vyema. **~-arm** adj -enye nguvu, mabavu. **~-box** n sefu, sanduku la chuma. **~-headed** adj -enye kiburi, -enye majivuno, kichwa ngumu. **~-headedness** n majivuno, kiburi; ushupavu. **~hold** n ngome, boma; *(fig)* chimbuko, kiini) **~minded** adj 1 -a ubongo wenye uwezo na mkali; -enye msimamo. **~willed** adj -enye msimamo wa nguvu. **~-room** n chumba cha hazina. 2 *(of smell, drink, flavour etc)* zito, kali. **a ~ tea** n chai nzito. 3 -a athari kubwa, -a kero, tusi. **~language** n lugha kali/ ya matusi. 4 **~ drink** n pombe kali, -enye alkoholi. 5 *(adverbial use)* **going ~** adj *(colloq)* buheri wa afya, -enye afya/siha njema. **come/go it (rather/a bit) ~** *(colloq)* kuza, tia chumvi. **~ly** adv. 6 *(comm) (of prices)* -enye kupanda kwa utaratibu, isiyoyumba.

strop n kinoo cha wembe vt noa wembe.

strophe n sehemu ya wimbo, ubeti.

strove *pt of* **strive**.

struck *pt, pp of* **strike.**

structure n 1 muundo, umbile *the ~ of the human body* muundo wa mwili wa binadamu *the ~ of a sentence* muundo wa sentensi. 2 jengo; kiunzi. **structural** adj. **structurally**

struggle

adv.

struggle vi **~ (against/with)** shindana, pambana; kakamka, jitahidi sana. **they ~d up the hill** walijitahidi kukwea mlima n 1 mapambano, harakati. 2 shindano *the class ~* harakati za kitabaka.

fight vita ya kuigiza/mchezo wa vita. n 1 mnafiki, mzandiki, laghai. 2 unafiki.

shamble vi enda kwa kukokoteza; jikokota. n kukokoteza miguu.

shambles n 1 *(arch)* machinjioni; mahali pa kuuana; vurumai, mchafukoge *be in* ~ -wa katika hali ya vurumai, wa shaghalabaghala.

shame n 1 haya, soni, fedheha,

shape

tahayuri *It is a* ~ ni aibu *without* ~ bila haya. **for ~** aibu! **~ faced** adj -enye haya nyingi. **~ facedly** adv. **~ making** adj *(colloq)* 1 -a kuaibisha wazee. 2 -a izara. **bring/heap ~ on someone** aibisha/fedhehesha/adhiri. 2 hizaya, fedheha, kujiaibisha. **cry ~ on somebody** tangaza mtu kuwa mwanahizaya. 3 utwezo, jambo la aibu. **put somebody to ~** aibisha, fedhehesha. **~ on you**! huna aibu, hebu ona aibu! mwana hizaya. vi,vt aibisha, tahayari(sha), tia haya, fedhehesha. **~ somebody into doing something** fanya mtu afanye kitu kwa kuogopa aibu. **~ful** adj -a aibu, -a kutahayarisha, -a kuaibisha. **~fully** adv. **~less** adj sio haya, -tovu wa haya, -kavu wa macho; pujufu *lead a ~less life* jipujua. **~lessly** adv kwa ukavu wa macho *act ~lessly* jipujua. **~lessness** n utovu wa haya; upujufu, uchafu.

shammy n **~ (leather)** see **chamois**.

shampoo vt osha kwa shampuu (nywele, zulia n.k.). n shampuu; sabuni ya nywele *give somebody a* ~ mwoshe mtu nywele.

shamrock n shamroki: mmea wenye vikonyo vya majani matatu; nembo ya Ireland.

shandy n shandi: mchanganyiko wa bia na soda.

shanghai vt 1 *(sl)* pora mtu kwa kumlevya ili kumfanya baharia. 2 laghai mtu (ili afanye kitu asicho penda).

shank n 1 muundi (wa mguu). **go on ~'s mare/pony** enda kwa miguu. 2 mpini, kipini.

shan't 'shall not'.

strum vi pigapiga (kinanda) ovyo ovyo.

strumpet n *(arch)* malaya, kahaba.

strung pt, pp of **string.**

strut[1] vi enda dalji/kwa mkogo *n*

mwendo wa mikogo; kwenda dalji.

strut[2] n taruma, gadi, kiegemeo.

strychnine n sumu kali (ya kusisimua neva).

stub n 1 *(of a tree)* kisiki, kigutu; *(of a cigerette)* kishungi; *(of a counterfoil)* kibutu/kipande vt 1 ~ **something out** zima; ng'oa. 2 gonga. **~ by** adj -fupi na -nene.

stubble n 1 mashina ya mabua/nyasi

yaliyokatika. 2 ndevu fupi ngumu. **stubbly** adj -a vishina vingi; -enye vishina.

stubborn adj 1 -kaidi, -shupavu, sugu. **as ~ as a mule** kaidi sana. **~ly** adj kwa ukaidi. **~ness** n ushupavu; ukaidi.

stucco n lipu, chokaa ya kukandikia vt piga lipu, kandika.

stuck pt, pp of **stick**.

stuck-up adj *(colloq)* -a kiburi, -enye majivuno, -a kutakabari.

stud[1] n farasi waliofugwa kwa madhumuni maalum.

stud[2] n 1 kishikizo; kifungo. 2 njumu, msumari vt pigilia njumu/ misumari. **~ded** adj -liopigiliwa njumu; -liotapakaa.

studio n 1 studio: chumba cha kurekodia na kutangazia vipindi vya redio, T.V. n.k. **~audience** n washangiliaji katika studio. 2 studio: chumba cha msanii, mpiga picha n.k. (chenye mwanga mzuri). **~ couch** n kochi kitanda. 3 chumba/ bwalo la kuigizia/kupigia filamu.

study n kujifunza, mtalaa/mtaala;

stultify

shanty[1] n kibanda (kwa kawaida cha mbao); kibanda cha muda tu. **~-town** n mtaa wa vibanda vibanda.

shanty[2] n *(U.S. Chantey) (naut)* hangamaji.

shape n 1 umbo, sura, tambo, muundo. **get/put something into ~** panga kitu vizuri. **give ~ to** eleza

shard; sherd

kinaganaga. **take ~ in** jionyesha, jitokeza. **take ~** onekana, pata umbo. 2 **knock something into/out of ~** weka kitu katika sura nzuri/ mbaya. 3 hali *his business is in good ~* biashara yake iko katika hali nzuri. 4 kivuli, kitu/umbo (lisiloonekana vizuri). 5 kalibu; *(of hat)* faruma. vt,vi 1 tengeneza, umba, unda; fanyiza. 2 pata umbo, kua, endelea. **~ up well** tumainiwa *things are shaping up well* mambo yanaendelea vizuri. **~less** adj sio na umbo/sura nzuri; sio nzuri. **~lessly** adv. **~lessness** n. **~ly** adj -zuri, -enye umbo la kupendeza.

shard; sherd n gae.

share[1] n 1 fungu, mgawo. **go ~s (with somebody) (in something)** gawana; kula bia, changa bia (na mtu fulani). 2 hisa. **deferred ~** n hisa ya rajua. **distributive ~** n hisa mgawanyo. **ordinary ~** n hisa ya kawaida. **preference ~** n hisa maalum. **~ certificate** n hati ya hisa. **~-cropper** n mkulima anayekodi shamba la mwinyi (na kutoa fungu la mazao yake kama kodi). **~ holder** n mhisa. **~ list** n orodha ya hisa. **~ index** dira (ya bei za hisa). **~ pusher** *(colloq)* n mchuuza hisa. vt,vi 1 gawa, gawana. **~ something (out) (among/between)** toa fungu kwa wengine; gawana. **~ something with somebody** gawana; gawia mtu. **~ out** n mgao. 2 **~ something (with somebody)** shirikiana, shiriki *~ a room with somebody* kaa na mtu chumba kimoja *~ in somebody's happiness* shiriki katika furaha ya mtu. **~ and ~ alike** gawana sawa.

share[2] n ulimi wa plau.

shark n papa. **~ oil** n mafuta ya papa. **~ skin** n 1 kitambaa laini. 2 ayari, laghai, mdanganyifu; mla riba.

sharp adj 1 -enye ncha kali, -liochongoka *a ~needle* sindano yenye ncha kali. 2 wazi,

masomo. 2 uchunguzi, utafiti. 3 chumba cha kusomea. 4 **be in a brown ~** potea/zama kimawazo *make a ~ of* chunguza. **~ group** n kikundi cha wasomi. 5 zoezi, mchoro wa mazoezi/ majaribio. 6 *(old use)* bidii vt,vi 1 soma, talii. **~ to be a doctor** somea udaktari. 2 tafiti, chunguza *~ the programme* chunguza mpango. 3 shughulikia, zingatia. **studied** adj -a kusudi, - liodhamiriwa, -enye makusudi. **student** n mwanafunzi. 2 mwanachuo. **studious** adj 1 -enye bidii ya mafunzo. 2 -angalifu. **studiously** adv. **studiousness** n bidii ya kusoma.

stuff n 1 vitu, vyombo, zana, vikorokoro *I can't carry all that ~* siwezi kubeba vikorokoro vyote vile

what ~ is he made of ni mtu wa namna gani? **~ and nonsense!** upuuzi mtupu! 2 *(sl uses)* **do your ~** onyesha uwezo. wako. **know one's ~** wa mtaalam, jua kazi yake. 3 *(old use)* kitambaa cha sufi vt,vi 1 **~ something with /into something; ~ something up** shindilia. **a ~ed shirt** *(colloq)* mshaufu, mtu mwenye maringo. 2 **~(with)** *(colloq)* jazia (uongo n.k.), dangaya. 3 jaza ndani ya ngozi (ya mnyama/ ndege aliyekufa ili kutoa umbo lake halisi). 4 jaza viungo ndani ya mbuzi/kuku (kabla ya kumpika). 5 lafua. 6 **~ it/something** *(sl)* fanyia upendavyo. 7 *(vulg sl)* kaza, tia, jamiiana na. **~ing** n 1 vijazio. **knock the ~ing out of a person** toa jeuri/komesha; maliza nguvu, dhoofisha. 2 viungo vinavyowekwa ndani ya nyama kabla ya kupika.

stuffy adj 1 *(of a room)* pasipokuwa

safi. 2 *(colloq)* nunaji, gomvi, -enye hasirahasira. 3 *(colloq of a person)* enye kuudhika haraka, siostahimili mambo. 4 rasimu; baridi. **stuffiness** n.

stultify vt 1 pumbaza. 2 onyesha

stum

upuuzi wa; vuruga. **stultification** n kupumbaza.

stum n (1) maji ya zabibu, divai isiyo chungu (isiyotiwa chachu) vt zuia kuchacha/kuchachuka.

stumble vi 1 jikwaa. **~ across/ upon/**

dhahiri. 3 *(of slopes, corners, sounds, feelings)* kali *a ~ corner* kona kali *a ~ slope*

shear

mteremko mkali *a ~ sound* sauti kali *a ~ pain* maumivu makali *~ words* maneno makali. 4 *(quick)* -epesi kuona, -elekevu, hodari *a ~ student* mwanafunzi hodari *he is as ~ as a needle* ana akili sana. **~ shooter** n mpiga shabaha hodari (kwa bunduki). 5 *(bitter)* -chungu, -kali. 6 -danganyifu, -laghai *a ~ businessman* mfanyabiashara laghai adv 1 kamili *at eight o'clock ~* saa mbili kamili. 2 ghafla *turn ~ to the left* geuka kushoto ghafla. 3 *(music)* juu (kuliko inayotakiwa). 4 **look ~** harakisha; tahadhari. 5 **~ set** adj -enye njaa. **~en** vt,vi noa,tia makali, chonga; amsha.**~ener** n cherehe; kichongeo. **~ly** adj. **~ness** n. **~er** n ayari, mjanja, laghai, danganyifu. **card ~er** n laghai wa mchezo wa karata.

shat pp of **shit**.

shatter vt,vi vunjavunja, pondaponda, haribu haribu; haribika kabisa.

shave *vi,vi* 1 **~(off)** nyoa *he does not ~ everyday* hanyoi kila siku *shaving brush* brashi ya kunyolea **shaving cream** n krimu ya kunyolea *shaving soap/stick* sabuni ya kunyolea. 2 **~ something off** engua. 3 ambaa. **a close ~** kuwa karibu, kuponea chupuchupu. 4 **~en** *pp as* adj -lionyolewa *well ~n* -lionyolewa vizuri. n kunyoa; unyoaji;kuwa karibu *he had a narrow ~* aliponea chupuchupu. **~r** n 1 **(dry ~r)** mashine ya kunyolea. 2 *(colloq)* kijana mdogo. **~ling** n *(arch)* mtu aliyenyolewa; mtawa. **shavings** n takataka za mbao.

shawl n shali, kashida, mharuma.

she *pron* 1 yeye (mwanamke) *is the baby he or ~* ni mtoto wa kiume au wa kike *there ~ is*! Huyo! *it is ~* ndiye. 2 *(as a pref)* -a kike, jike. **~ goat** mbuzi jike, mbarika.

sheaf n 1 tita. 2 mganda (wa mikuki n.k.).. vt,vi funga mganda. **~ binder** n kifungia mganda.

shear vt 1 kata manyoya, nyoa

kuta/pata kwa bahati. **stumbling-block** n kikwazo, pingamizi, kizuizi, kigingi. 2 **~about/ along/around** yumbayumba. 3 *(in speech)* babaika n 1 kujikwaa. 2 kosa. **stumblingly** adv.

stump n 1 *(tree)* kisiki, gutu. **~oratory/speeches** n hotuba za kuhamasisha. **on the ~** *(colloq)* -enye kushiriki katika siasa. 2 *(limb)* kigutu; *(arm)* kikono. **stir one's ~s** *(colloq)* kaza mwendo. 3 (*cricket)* kijiti. **draw ~s** *(in cricket)* maliza (mchezo) vt,vi 1 *(colloq*) fumba, tatiza, shinda **be completely ~ed** duwaa, shindwa kabisa. 2 zunguka na kuhutubia *stump a district* zunguka wilaya na kuhutubia. 3 **~(along, about)** tembea/enda kwa vishindo. 4 **~ money up** *(sl)* lipa/toa pesa. 5 *(cricket)* toa (kwa kugonga kijiti). **~er** n *(colloq)* swali/tatizo gumu. **~y** adj 1 -fupi na nene, kibonge.

stun vt 1 fanya kupoteza fahamu, ziraisha. 2 fadhaisha, tia bumbuazi; shtua. **~ning** adj *(colloq)* -zuri mno. **~ningly** adv. **~ner** n *(colloq)* mcheshi, mchangamfu; zuri mno.

stung *pt, pp of* **sting**.

stunk *pp* of **stink**.

stunt[1] n mkogo, tendo la madahiro/kuvutia. **~man** n mbadala wa mwingizaji, mtu achukuaye pahala pa mwigizaji katika senema wakati wa kuigiza/kufanya vitendo vya hatari.

stunt[2] 1 vt viza. **be ~ed** via, dumaa.

stupendous adj -kubwa sana, ajabu.

~ly adv.

stupid adj 1 -pumbavu, -zuzu. 2 -liochanganyikiwa, liopumbaa, -liofadhaika n *(colloq)* mpumbavu,

sub

baradhuli, zuzu. **~ity** n upumbavu, uzuzu *it's sheer ~ity*! upumbavu mtupu! **~ly** adv. **stupor** n mzubao *in a drunken ~* liolewa chakari. **stupefy** vt tia bumbuazi, duwaza, pumbaza, poteza akili *stupefy with drugs* pumbaza kwa madawa. **stupefaction** n fadhaa, bumbuazi, mpumbao. **sturdy** adj shupavu, enye nguvu,

sheath

(kondoo); *(fig)* nyima; vua. **shorn off** poteza kabisa, nyolewa kabisa. **~s** n **(pair of)** ~ mkasi mkubwa.

sheath n 1 ala, uo. ~ **knife n** kisu cha ala. 2 kifuko. **contraceptive** ~ n uo (wa kuzuia mimba), mpira, kondomu. 3 kibana mwili. **~e** vt 1 futika ~ *the sword* futika upanga. 2 funika, zungushia. **~ing** n bomba la metali, mbao n.k. la kufunikia au kubandikiza (nje ya kitu).

sheaves *pl of* **sheaf** n.

shebang n *(sl)* nyumba, banda; jambo. **the whole** ~ kila kitu, mambo yote.

shebeen n stoo bubu (hasa Ireland na Afrika ya Kusini); kilabu.

she'd she had; she would.

shed[1] n banda (la wanyama), zizi.

shed[2] vt 1 ambua, nyumbua *a snake ~ its skin* nyoka aliambua ngozi yake; pukusa *a tree ~ its* leaves mti ulipukusa majani yake. ~ **(one's) blood** jeruhiwa, uawa; mwaga damu. **blood** ~ n umwagikaji wa damu. ~ **tears** toa machozi. 2 toa, ondoa, vua. 3 eneza, tawanya ~ *some light (fig)* toa mwanga.

sheen n mng'ao, kung'aa. **~y** adj -a kung'aa.

sheep n kondoo. **separate the ~ from the goats** tenga watu wema na wabaya *follow like a* ~ fuata kama kondoo. **cast/make ~'s eyes at** kodoa/tumbua macho kimapenzi. **a wolf in ~'s clothing** chui aliyevaa ngozi ya kondoo. **one may/might as well be hanged for a ~ as a lamb** kama ni kula nguruwe basi chagua aliyenona. ~ **dog** n mbwa alindaye na kuchunga kondoo. **~-fold** n zizi la kondoo. ~ **hook** n bakora ya mchunga kondoo. ~ **run** n *(Australia)* malishoni. **~skin** n nguo iliyotengenezwa kwa ngozi ya kondoo; ngozi ya kujalidi; ngozi ya kuandikia mswada maalum; *(esp US)* diploma iliyoandikwa kwenye ngozi hiyo. **~-wash** n josho la kondoo. **~ish** adj 1 -enye haya. 2 -a kuona aibu, -a woga. **~ishly** adv. **~ishness**

imara. **sturdily** adv. **sturdiness** n.

stutter vt gugumiza, gogota maneno n kugugumiza; kigugumizi, kitata. **~er** n. **~ingly** adv.

sty(e)[1] n chekea.

sty[2] n *see* **pigsty.**

stygian adj *(fig)* -a giza.

style mtindo (katika maandishi/ usemaji). 2 ufahari. **in** ~ kifahari. 3 *(fashion)* mtindo (katika mavazi, vitu vya anasa n.k.) 4 cheo, jina. 5 kalamu (ya kuandikia) vt 1 ita, taja. 2 buni, sanifu. **stylish** adj -a mitindo; a fahari kupita. **stylishly** adv. **stylishness** n. **stylist** n mwenye mtindo bora (agh katika uandishi). 2 *(comm)* msanifu mitindo *hair stylist* msusi. **stylistic** adj -a mtindo. **stylistics** n elimu mitindo. **stylize** vt shikilia mtindo, igiza mtindo, weka katika mtindo fulani.

stylus n sindano ya santuri.

stymie n kizuizi, kipingamizi vt zuia.

styptic adj -a kuzuia damu n dutu ya kuzuia damu kutoka.

styx n *(Gk myth)* mto unaozunguka ahera *cross the ~* -fa, fariki dunia.

suasion n uasaji, ushawishi. **moral** ~*n* uasaji (usiotumia nguvu).

suave adj. 1 -a adabu/pole (lakini pengine kwa unafiki). **suavity** n. **~ly** adv.

sub *(pref)*. 1 -dogo, -a chini. **~committee** n kamati ndogo. 2 -a kukaribia. ~ **tropical** adj -a karibu na tropiki n 1 *(colloq) (abbr of.* **~marine** nyambizi. 2 (**of ~scription**) mchango. 3 (**of ~ lieutenant**) luteni -usu. 4 (*of~*

subaltern

editor mhariri msaidizi. ~ **(for somebody)** -wa mbadala wa (mtu). 2 *(colloq, abbr of vt)* **~edit** hariri, wa mhariri msaidizi.

subaltern n afisa jeshi mdogo (kuliko

shelter

n.

sheer[1] adj 1 -tupu,tu *out of ~ malice* kwa nia ya kudhuru tu. 2 *(of textile)* -epesi, nyororo, laini. 3 -a kwenda juu, wima adv kabisa, moja kwa moja.

sheer[2] vi 1 **~ away/off** *(esp of ship)*

kengeuka, enda upande; enda mrama. 2 **~ off** *(colloq)* ondoka, achana na.

sheet[1] n 1 shuka; shiti. 2 *(of paper)*

karatasi *as white as a ~* eupe kama karatasi; *(of ice, iron, glass)* bamba. 3 eneo la maji/mvua barafu nyingi *the rain came down in ~s* mvua ilinyesha kwa wingi. 4 *(compounds)* **~-erosion** n mmomonyoko tandavu. **~ -lightning** n umeme-tandavu. **~ing** n kitambaa cha kutengeneza mashuka.

sheet[2] n demani. **~-anchor** n *(usu fig)* kimbilio/tegemeo la mwisho.

sheik(h) n shehe, shekhe. **~ dom** n

ushehe.

shekel n 1 shekeli: sarafu ya kiyahudi ya zamani. 2 *(pl)* **~s** n utajiri.

shelf n 1 rafu *on the ~* lioachiwa,

-liowekwa pembeni; *(colloq) (of a woman)* liyepita umri wa kuolewa. 2 *(of a rock)* mwamba.

shell n 1 *(of fruit, nuts etc)* kaka, ganda. 2 *(of marine animals)* kombe, kauri, simbi, koa. **go/retire into one's** ~ -wa msiri/mkinga; wa na aibu, nyamaza. **come out of one's** ~ changamka; ondoa aibu. **~-fish** n samakigamba, samaki wa magome. 3 gofu,kiunzi, bupuru. 4 mashua yamashindano inayoendeshwa kwa makasia. 5 (*US* **cartridge**) risasi, kombora. **~-proof** adj -siopenya risasi. **~-shock** n kurukwa akili; wehu/kichaa kinachotokana na mshindo wa risasi. vt,vi 1 bambua, ambua, menya. 2 tupa/rusha kombora. 3 ~ **out** *(colloq)* gharamia, lipia, lipa.

kapteni).

subaqueous adj -a chini ya maji; -a

kutumika majini.

subconscious adj -a kufichika akilini *the ~ (self)* nafsi iliyofichika. **the ~** n akili iliyofichika. **~ly** adv. **~ness** n.

subcontinent *n* bara kubwa ndani ya

kontinenti k.m. India.

subontract n mkataba mdogo (uliotokana na mkataba mkubwa) vt toa/chukua mkataba mdogo. **~or** n mpokea mkataba mdogo, kandarasi msaidizi.

subcutaneous adj -a chini ya ngozi.

subdivide vt,vi gawa tena/zaidi, gawanyika. **subdivision** n kijisehemu; mgawo *plan of subdivision* ramani ya ugawanyaji.

subdue *vt.* 1 tiisha, shinda; dhibiti. 2 *(quiet)* tuliza, lainisha; punguza nguvu. **~d** adj polepole, taratibu.

sub-edit *vt*. hariri, wa mhariri msaidizi. **~or** n mhariri msaidizi.

subfusc adj *(colour)* -sio ng'ara -a kiwikiwi; *(fig)* -siovutia.

subheading n kichwa kidogo (cha habari).

subhuman adj 1 si -a utu, si -a binadamu, -katili, -a kinyama. 2 *(arch)* nusu mtu, -enye sifa (umbo la) mtu.

subjacent adj -a chini.

subject adj. 1 -sio huru, liotawaliwa na serikali ya kigeni. 2 **be ~ to** paswa kutii. 3 ~ **to** -enye uelekeo wa, -enye kupatwa mara kwa mara na *are you ~ to malaria* unapatwa na malaria mara kwa mara? 4 ~ **to** *(adj, adv)* kwa kutegemea, kwa sharti ya *this plan is ~t to approval* mpango huu unategemea kukubaliwa kwake. **~ to contract** *(leg)* kutegemea mkataba. **~ to prior sale** kutegemea kutotokea kwa mshitiri mwingine kabla ya siku ya mauzo/mnada n 1 raia, mwananchi. **Tanzanian ~** n raia wa Tanzania.

she'll *abbr* **she will**, **she shall**.

shellac n sandarusi. vt paka sandarusi.

shelter n 1 kimbilio, hifadhi. 2 kinga

shelve

mahali pa kujisetiri (agh banda). vt,vi **~ (from)** 1 funika, linda, hifadhi. 2 jificha, jilinda, jikinga *take ~ from rain* jificha mvua.

shelve[1] vt 1 panga/weka (agh vitabu) katika rafu. 2 *(fig) (of problems, plans)* ahirisha, weka kando. 3 uzulu, toa/achisha mtu kazi.

shelve[2] vi *(of land)* inamia, telemkia (kwa taratibu).

shepherd n mchunga kondoo *~'scrook* fimbo ya mchungaji. **~'s pie** n pai ya viazinyama. **the Good ~** Yesu Kristo. **~'s plaid** n kunguru wa rangi nyeusi na nyeupe. vt 1 chunga. 2 ongoza (safari n.k.). **~ess** n mchunga kondoo wa kike; mwanamke mchungaji.

sherbert; sherbet n sharubati.

sheriff n *(US)* liwali. **~dom** n 1 usharifu. 2 uliwali.

sherry n sheri *~ glass* gilasi ya sheri.

she's *abbr*. she is; she has

shibboleth n 1 neno/ishara/desturi ya uanachama wa kikundi. 2 mila iliyoachwa *the ~s of the past are no longer valid* ya kale hayapo.

shield n 1 ngao. 2 *(of person) (fig)* kinga, mlinzi. 3 *(of machinery)* ngao, kinga. vt linda, kinga *~ from* kingia, zuilia.

shift[1] vt,vi 1 **~ something (from/to)** hamisha, sogeza, hamia, sogea *~ to somewhere else* hamia mahali pengine. **~ one's ground** badilisha msimamo/mtazamo. 2 badili, ghairi; *(motoring)* badilisha gia. 3 **~ for oneself** jitegemea. **~y** adj -danganyifu, -a hila, -a kigeugeu *a ~y customer* mteja mwenye kigeugeu. **~ly** adv. **~iness** n.

shift[2] n 1 zamu, *shifti work in ~* fanya kazi kwa zamu. 2 kubadilisha nafasi; mabadiliko. 3

2 mada, suala, habari, mazungumzo. **change the ~** badilisha mazungumzo. **on the ~ of** kuhusu. **~ matter** n maudhui. 3 *(at school)* somo. 4 mhusika. 5 **~ for something** sababu/ chanzo. 6 mtu (mwenye mwelekeo fulani agh. mbaya) *an irritable ~* mtu mwenye hamaki. 7 *(gram)* kiima. 8 *(mus)* kiini vt 1 **~ to** tawala. 2 athiri; toa; jitoa *~somebody to torture* toa mhanga; tesa. **~ion** n 1 kugandamizwa. 2 kukomesha; kutawaliwa. **~ive** adj 1 *(of ideas, feelings, etc.)* -a nafsi, -a dhahania. 2 -a kiima. **~ivism** n udhanifu, udhahania, unafsi. **~tively** adv. **~ivist** n mdhanifu, mdhahania. **~ivity** n.

subjoin *vt*. *(formal)* ambatisha, ongeza mwishoni.

subjudice adj *(lat)* nayoshughulikiwa na mahakama.

subjugate vt tiisha; shinda; komesha. **subjugation** n kutiisha; kutumikisha. **subjugator** n.

subjunctive *(gram)* **~mood** dhamira tegemezi; dhamira ionyeshayo matarajio (ambayo agh hayapatikani).

sublease vt kodisha nyumba/shamba ulilokodishwa.

sublet vt,vi 1 pangisha nyumba/sehemu ya jengo uliyopanga. 2 toa sehemu ya mkataba kwa kontrakta mwingine.

sublime adj 1 -a hali ya juu sana, adhimu, -kuu, -tukufu. 2 -a shani, -a kioja n **the ~** adhama, fahari, utukufu. **(go) from the ~ to the ridiculous** toka kwenye utukufu/hadhi/mambo ya maana na kuingia kwenye uchwara/ upuuzi. **~ly** adv kwa ubora, kwa utukufu. **sublimity** n fahari, adhama. **sublimate** vt 1 *(chem)* safisha kwa kufanya mvuke/kuchemsha/kuweka juani n.k. na kurudisha katika hali

subliminal

yake ya awali. 2 *(psych)* takasa (hisia n.k.). **sublimation** n.

subliminal adj -isiyohisika, -a mbali na fahamu.

submarine adj -a chini ya bahari n sabmarini,

hila, ujanja maarifa (ya kuepa/kupata kitu). **make ~ (with something/to do something)** jitahidi, tumia maarifa, weza (kwa kila hali/njia). 4 shifti: gauni isiyo na marinda. 5 **(gear) ~ n** kibadilisha gia, mkono wa gia. **~less** adj

ship

-zembe, -vivu, siojimudu.

shilling n shilingi *take the queen's ~*

-jiandikisha kuwa askari.

shilly-shally vi sitasita,

yumbayumba adj - a kusitasita, a-kuyumbayumba adv kwa kusitasita. n kusitasita, kuyumbayumba.

shim n kipande chembamba cha kujazia nafasi/pengo.

shimmer vi meremeta mmeremeto. **~y** adj.

shin n muundi. **~guard** n kinga ya muundi. vi **~ up** panda, paramia.

shinding n 1 *(sl)* sherehe ya vifijo/ shamrashamra. 2 ghasia, vurumai.

shindy n *(colloq)* ghasia, tandabelua

kick up a ~ fanya ghasia.

shine vi 1 ng'aa, waka, angaza, mulika, waa; *(colloq)* ng'arisha (viatu n.k.). n *(sing only)* rangi ya viatu; mng'ao, uangavu *come rain or* ~ inyeshe isinyeshe; *(fig)* lolote liwalo na liwe. **shiny** adj -liong'arishwa, -a kung'aa.

shiner n ngeu ya jicho.

shingle[1] n mbwe. **shingly** adj -a mbwe.

shingle[2] n 1 kiezekeo (cha kibao). 2 *(US colloq)* ubao (wa tangazo). vt 1 ezeka kwa kiezekeo/kibao.

shingles n ugonjwa wa vipele (agh kiunoni).

shinto n Shinto: dini asili ya Wajapani.

ship[1] n meli, merikebu, chombo *take* ~ ingia nyambizi. **~r** n mwana nyambizi.

submerge vt,vi 1 zamisha, didimiza. 2 piga mbizi, zama. **~d** adj -a chini ya. **~nce/ submersion** n kuzamisha/ kuzama.

submit vt,vi **~ oneself to somebody/something** 1 tii, jiweka chini. 2 **~ somebody to something** lazimisha mtu afanye jambo. 3 **~ something (to somebody/something)** toa, wasilisha. 4 *(leg)* toa hoja. 5 **~ to somebody/something** jisalimisha, ridhia, vumilia *she ~ted to ill treatment* alivumilia maovu yote. **submission** n 1 kutii; kujisalimisha; kukubali. 2 utufu, unyenyekevu *with all due submission* kwa heshima na taadhima. 3 *(leg)* oni/wazo (lililowasilishwa kwa hakimu). 4 uwasilishaji. **submissive** adj tiifu, nyenyekevu; nyonge. **submissively** adv. **submissiveness** n.

subnormal adj -pungufu n punguani.

subordinate adj 1 **~(to)** -a chini, -dogo, saidizi, 2 *(gram)* tegemezi. **~ clause** n kishazi tegemezi vt **~ something (to)** weka chini n mdogo, msaidizi, mkadamu. **subordination** n. **subordinative** adj.

suborn vt shawishi (agh kwa hongo). **~ation** n.

subpoena n *(leg)* hati ya kuitwa mahakamani, kuitwa shaurini vt ita mahakamani.

subrogate vt hawilisha hati ya madai. **subrogation** n.

sub rosa adv *(lat) (of communication etc)* kwa siri kuu.

subscribe vt 1 **~ (something) (to/for)** changa, toa fedha, toa mchango. 2 **~to something** *(of magazine etc.)* lipia; *(of ideas)* unga mkono *~for a book* kubali kununua kitabu kabla ya kuchapishwa kwake. 3 tia sahihi, tia mkono. **~r** n mchanga fedha; mteja. **subscription**

substantiate

n 1 mchango, ada. 2 utiaji sahihi. **subscription concert** maonyesho ambapo tikiti zote zinauzwa kabla ya siku.

subsequent adj **~(to)** -a baadaye, -a kufuatia,

chomboni *merchant* ~ meli ya shehena. **war ~** n manowari. **passenger ~** n meli ya abiria. **when my ~ comes home** nitakapo-tunukiwa bahati/ nikitaajirika. **the ~ of the desert** ngamia. **on ~-board** chomboni/melini; *(colloq)* chombo cha angani; *(US colloq)* eropleni. *(compounds)* **~-breaker** n kontrakta anayenunua meli mbovu na kuzibomoa. **~broker** n wakala wa meli. **~-builder** n muunzi (wa meli). **~ -canal n** mfereji (wa kuweza kupitisha) meli. **~'s chandler** n mfanyabiashara wa vifaa vya meli. **~-load n** shehena/abiria

shire

wa kujaza meli. **~ mate** n baharia-mwenzi. **~-owner** n mwenye meli/tajiri wa meli. **~-shape** *adj*, sawasawa, barabara, taratibu, safi. **~-way** n eneo la kuingilia meli baharini. **~wreck** n maangamizi ya meli baharini. vi angamiza meli baharini. **~-wright** n *see* **~-builder**. **~-yard** n kiwanda cha meli. vt,vi 1 sheheni, peleka shehena; *(comm)* peleka mzigo kwa reli/barabara. **~ off** peleka ~ *off young men to war* peleka vijana vitani. 2 **~-oars** toa makasia majini na kuyaweka chomboni. **~ water; ~ a sea** jaa maji chomboni 3 ajiri baharia. **~ment** n upakiaji wa shehena melini; shehena. **~per** n msafirishaji shehena. **~ping** n meli zote za nchi. **~ping agent n** wakala wa meli. **~ping-office n** ofisi ya wakala wa meli; ofisi ya mabaharia.

shire n mkoa. **~ horse** n farasi wa kuvuta mkokoteni.

shirk vt kwepa, tega. **~ school** tega shule. **~er** n mtegaji.

shirt n shati. **in one's ~-sleeves** bila koti; -siovaa koti. **keep one's ~ on** *(sl)* jizuia, tokasirika, tuliza hasira. **put one's ~ on** *(a horse etc.) (sl)* pinga kwa chochote ulichonacho. **~-front** n upande wa mbele wa shati. **~-waist** n blauzi. **~ing** n kitambaa cha shati. **~y** adj *(sl)* -lioghadhibika.

shish kabab n mshikaki.

shit vt *(vulg)* nya. **~ on somebody** *(vulg sl)* tukana, chamba; ripoti (mtu) polisi. n *(not in polite use)* 1 kinyesi, mavi. 2 *(sl)* bangi. 3 upuuzi. 4 upumbavu, ubwege *I dont give a ~*

-a kutokea adv baadaye, kisha.

subserve vt faa, saidia, auni.

subservient adj 1 **~ to** nyenyekevu,

tiifu mno 2. -a kufaa, -a kutumikia. **~ly** adv. **subservience** n.

subside vi 1 *(of flood etc)* shuka, pungua. 2 *(land)* didimia, titia. 3 *(of buildings)* didimia. 4 *(of winds, emotion)* tulia; poa 5 *(hum) (of a person)* zama. **~nce** n kutitia; kudidimia; kushuka.

subsidiary adj. 1 **~(to)** saidizi, dogo, -a kusaidia. **~law** n sheria ndogo. 2 tanzu. **~ company** n kampuni tanzu n 1 msaidizi; kisaidizi. 2 (kitu) tanzu, (k.v. kampuni).

subsidy n ruzuku. **food ~** ruzuku ya chakula. **subsidize** vt toa ruzuku, saidia, toa fedha ya msaada. **subsidization** n.

subsist vi ~ (on) ponea/ishi kwa (kutumia), jikimu. **~ence** n 1 riziki. **~ence crops** *n* mazao ya chakula. **~ence allowance** n posho ya kujikimu. **~ence economy** n uchumi wa kijungujiko.

subsoil n. 1 udongo wa chini. 2 tabaka chini la udongo.

subspecies n spishi ndogo.

subsonic adj *(of speed)* -ndogo kuliko ya sauti.

substance n 1 dutu. 2 kiini. 3 *(strength)* nguvu, uthabiti. 4 mali, utajiri *a man of ~* tajiri *waste one's ~* ponda mali, fuja mali. **substantial** adj 1 imara, thabiti. 2 kubwa, maridhawa. 3 tajiri, kwasi. 4 hususa, -a msingi. 5 kweli, halisi. **substantially** adv.

substandard adj chini ya wastani, chini ya kiwango kinachotakiwa; hafifu, a kiwango cha chini.

substantiate vt thibitisha, hakikisha,

substantival

yakinisha. **substantiation** n.

sijali kabisa.

shiver[1] vt vunja vipande vipande, vunja kabisa. n 1 vipande vipande.

shiver[2] vi tetemeka, gwaya. n kitapo,

mtetemo *have the ~s* tetemeka *it gave me the ~s* ilinitetemesha, iliniogofya. 2 *(pl)* **get/have/give somebody the ~s** *(colloq)* tetemeka, ogopa; tetemesha, ogofya. **~y** adj.

shoe

shoal[1] n 1 *(of sea)* sehemu ya kina kifupi. 2 *(pl fig)* hatari zilizosetirika/ zilizofichama. vi pungua kina.

shoal[2] n kundi la samaki, usheha. vi fanya kundi.

shock[1] n 1 tita kubwa (la ngano).

shock[2] n vunga. **~-headed** adj -enye vunga/nywele matimtimu.

shock[3] n 1 shindo, tetemeko; shambulio kali. **~-absorber n** shokomzoba. **~-tactics** n mashambulizi ya askari/ nguvu nyingi (katika vita); *(fig)*matumizi ya nguvu/maneno makali ghafla (ili kufikia lengo). **~-troops** n kikosi cha mashambulio makali. **~-brigade; ~-workers** n *(USSR)* wafanyakazi wa mitulinga. **~ wave** n wimbi la kishindo/ kiatomiki. 2 *(of electricity)* mrusho, mshtuo. 3 mshtuko *I was ~ed to hear* nilishtuka kusikia. **~ treatment/therapy** n tiba ya kushtua neva kwa umeme (au dawa). vt shtua. **~er** n 1 mtu anayeshtua/ ogofya. 2 kitu kinachoshtu(sh)a/ ogofya. **~ing** adj 1 -a kuchukiza; -baya sana. 2 -a kushtua/ kutisha.**~ingly** adv 1 vibaya mno. 2 vibaya sana, kabisa.

shod *see* **shoe** *v*.

shoddy n 1 kitambaa cha nyuzi kukuu/ duni. 2 kitu hafifu/duni adj hafifu, duni, -a bandia. **shoddily** adv. **shoddiness** n.

shoe n *(often pair of ~s)* 1 kiatu. **dead man's ~** n mali ya urithi. **be in/put oneself in somebody's ~s** -wa kama/jifanya mtu fulani; chukua nafasi ya mtu mwingine; jifikiria/ fikiria kuwa katika nafasi ya mtu fulani. **the wearer knows where the ~ pinches** siri ya

substantival adj *(gram)* -a jina, -a nomino.

substantive n *(gram)* jina, nomino adj huru; halisi, -a kweli. **~ rank** n *(GB)* cheo (cha kudumu).

substation n stesheni ndogo, kistesheni.

substitute vt **~(something/somebody) (for)** badili, weka badala ya, chukua nafasi ya n badala. **substitution** n kibadala.

substratum n 1 tabaka chini, safu ya chini. 2 msingi, punje ~ *of truth* punje ya ukweli.

substructure n msingi.

subsume vt **~ (under)** ingiza, jumlisha.

subtend vt kingama, kabili, elekeana na ngoeka.

subterfuge n hila; werevu; kisingizio; ghiliba.

subterranean adj -a chini ya ardhi.

sub-title n. 1 kichwa kidogo

(cha habari). 2 *(pl) (of films)* tafsiri za mazungumzo.

subtle adj 1 -gumu kueleza/kutambua, -a kutatiza. 2 erevu, -a akili. 3 stadi, pambanuzi. **subtly** adv. **~ty** n.

subtract ~(from) vt 1 toa; ondoa. 2

punguza. **~ion** n.

suburb n kando ya kiunga cha mji, pambizoni mwa mji. **the ~s** n viunga, vitongoji. **~an** adj 1 -a kiungani, -a pambizoni, -a pembeni, -a kando ya mji. 2 *(derog)* -a kienyeji, -siostaarabu, -enye mawazo finyu. **~ia** n 1 vitongoji, kando ya mji, viunga. 2 *(derog)* maisha/ mtazamo wa wakazi wa viunga.

subvention n fedha ya msaada, ruzuku.

subvert vt pindua; angamiza; chochea. **subversion** n kupindua; maangamizi; mapinduzi; uchochezi. **subversive** adj -a kupindua, angamizi; chochezi.

subway n 1 njia ya chini kwa chini. 2 *(the*

mtungi aijuaye kata. **that's where the ~ pinches**! hapo ndipo penye matatizo. 2 **(horse)~** kiatu cha farasi. 3 *(compounds)* ~ **black** n mpiga viatu rangi. **~-buckle** n bizimu ya kiatu. **~horn** n kivalia viatu. **~ lace** n gidamu. **~-leather** n ngozi ya viatu. **~ maker** n fundi/mshona viatu. **~tring** n (*U.S)* gidamu. **do something on a ~ string** fanya jambo (k.m. kuwekeza) kwa mtaji mdogo. **~ tree** n kibao cha kiatu. **live on a ~ string** *(fig)* sukuma wiki, ishi kwa fedha chache tu. 4 kipande cha breki. vt valisha viatu. **~ with iron** tia njumu.

shone pp of **shine** *v.*

shoo *int* shi! shi! sauti ya kuwingia ndege. vt winga (ndege). **~ something/somebody away/off** fukuza.

shook[1] pt of **shake** *v.*

shook[2] n 1 sehemu za kitu (ambazo

hazijaunganishwa). 2 matita ya nafaka shambani.

shoot vi,vt 1 vurumisha, vurumuiza, tupa (kwa nguvu). **~a glance at somebody** tupia mtu jicho. **~ a bolt** funga komeo. **~ one's bolt** fanya jaribio la mwisho. **~ dice** rusha dadu. *(sl)* **~ rubbish** tupa/mwaga takataka. **~ing star** n kimwondo. 2 **~ up** panda sana, ruka *prices shot up last month* bei zimepanda mwezi uliopita. 3 *(of plants)* chipua, mea. 4 *(of pain)* choma, shambulia ghafla *pain shot up my leg* maumivu yamenipata mguuni. 5 *(of boats)* pita kasi *he shot by me on the road* alinipita kwa kasi barabarani. 6 piga risasi/mzinga/upinde *he shot an elephant* alipiga tembo risasi *he wash shot three times in the leg* alipigwa risasi tatu mguuni. **~ away** anza na kuendelea kupiga risasi/kutupa mishale n.k.; *(fig)* takadamu, anza.**~/get something away** tapanya, sambaza, ondosha; maliza. **~ something down** tungua *the soldiers shot down the plane* wanajeshi waliitungua ndege. **~ something off** kwata (kwa risasi). **~ a covert/ an estate** winda (shambani). **~ a line** *(US sl)* ongopa, danganya, tia chumvi. **~ one's mouth off** *(US sl)* payuka, ropoka. **~ a place up** *(US sl)* tisha; chachafya kwa risasi na mizinga. **~ing** n haki ya kuwinda; eneo la

subway) (US) treni ya chini kwa chini.

succeed vi,vt 1 fuata, andama. 2 **~(to)** rithi ~ *to property* rithi mali. 3 **~ (in)** fanikiwa, pata, faulu, fuzu.

such

success n mafanikio, ufanisi. **nothing ~s like success** *(prov)* ufanisi huzaa ufanisi *meet with success* faulu *without success* bila mafanikio. **successful** adj. **successfully** adv. **succession** n 1 kufuatana, mfuatano; maandamano. **in succession** mfululizo, mfuatano, moja baada ya nyingine. 2 mfululizo, msururu. 3 urithi *succession duty* ushuru wa mirathi. **the Apostolic Succession** n urithi wa upapa (kuanzia Mtakatifu Petro). **successive** adj -a kufuatana, chanjari, -a moja -moja mfululizo. **successively** adv. **successor** n mrithi.

succinct adj -a maneno machache ya wazi, mafupi na dhahiri. **~ly** adv. **~ness** n.

succour n msaada, muawana vt saidia/ auni (wakati wa dhiki/shida).

succubus n shetani/jini la kike (linaloingiliana na wanaume waliolala usingizini).

sucrose n sukari ya muwa na kiazi sukari.

succulent adj 1 tamu. 2 *(of stems, leaves)* -nene; *(of plants)* nene, -enye utomvu mwingi. **succulence** n.

succumb vi 1 **~to** shindwa. 2 -fa. **~ to one's injuries** - fa kwa sababu ya majeraha.

such adj 1 **~... as** ... kama ~ *politicians as Nyerere* wanasiasa kama Nyerere. 2 jinsi. **~ as it is** jinsi ilivyo. **~ as to** kiasi cha ~ *as to scare me* kiasi cha kunitisha. 3 **~ that; ~... that** kiasi kwamba *the work was ~ that he had no time for lunch* kazi ilikuwa kubwa kiasi kwamba hakuwa na muda wa kula mchana. 4 hivyo, hivi *don't be such a fool* usiwe mpumbavu hivyo. 5 *(intensive)* mno, hasa *she was ~ a good player* alikuwa mchezaji mzuri mno. 6 *(pred use)* hii, hiyo ~ *is life* hayo ndiyo maisha. **~ and ~** adj fulani. **~-like** adj *(colloq)* -a kama

shop

kuwind(i)a. **~ing-box** n banda la wawindaji. **~ing-gallery** n mahali pa mazoezi ya kupiga bunduki. **~ing-party** n kundi la wawindaji. **~ing-range** n upigaji shabaha. **~-stick** n kiti cha mwindaji: fimbo ya mwindaji ambayo pia hutumika kama kiti. **~ing war** n vita hasa. 7 toa maelekezo/utaratibu wa kupiga filamu (za senema). 8 piga filamu. 9 *(in sports)* piga shuti. n 1 chipukizi. 2 maporomoko ya mto. 3 mahala pa kuwindia; kundi la wawindaji. **~er** n *(in compounds)* bastola. **six-~ er** n bastola yenye risasi sita.

shop n *(US store)* 1 duka, **chemist's ~** n duka la madawa. **come/go to the wrong ~** *(colloq)* potea, topata mtu wa kutoa msaada uliotarajiwa; fika/enda mahali pasipofaa/kwa mtu asiyefaa (ili kupata msaada). **keep ~** uza duka, fanya kazi dukani. **keep a ~** wa na duka. **set up ~** anzisha/ fungua duka, biashara ya rejareja. **~ assistant** n mwuza duka. **~-bell** n kengele ya duka. **~-boy/girl** n msaidizi, kijana wa duka. **~ front** n mbele ya duka. **~-hours** n saa za mauzo. **~ keeper** n mwenye duka. **~-lift** vi,vt iba vitu dukani. **~-lifter** n mwizi wa vitu dukani. **~ lifting** n wizi wa/ kuiba vitu dukani. **~-soiled/ worn** adj liochakaa (kwa kukaa sana). **~ walker** n mwelekezaji (katika duka kubwa). **~-window** n dirisha la kuonyesha bidhaa. **put allone's goods in the ~window** *(fig)* toa/ onyesha kila ulichonacho/ujuacho; jionyesha. 2 kazi, weledi, utaalamu. **talk ~** zungumzia mambo ya kazi. **shut up ~** *(colloq)* acha kufanya jambo. 3 kiwanda, karakana. **~-steward** n mjumbe wa wafanyakazi kiwandani. **closed ~** n mfumo wa uanachama wa lazima kazini. 4 **all over the ~** *(sl)* shelabela, bila mpango, ovyoovyo, kila mahali, mahali pote. vi,vt 1 enda dukani, fanya ununuzi.

shore

~ around *(sl)* enda huku na huko kutafuta bei nafuu. 2 **~ on somebody** *(sl)* shtaki mtu. **~ping** n ununuzi dukani. **~ping-centre** n madukani, mahali penye maduka mengi. **window ~-ping** n kutazama vitu dukani (bila kununua). **~per** n mnunuzi, mteja.

shore[1] n pwani, ufuko *on (to, at, near) the ~* pwani *go on ~)* shuka pwani. **off ~** mbali na pwani *~ leave* ruhusa ya kushuka

suck

hiyo, -a jinsi hiyo, liofanana na hiyo; *(pron)* hiyo, hayo, huyu n.k. **as ~** kikwelikweli, hasa (hasa).

suck vi,vt 1 **~ something (in/out/up/through etc) from/out of etc)** fyonza *~ the juice from an orange* fyonza chungwa. 2 nyonya *~ the breast* nyonya ziwa. 3 mung'unya *~ sweet* mung'unya peremende. 4 **~ something up** nywa, sharabu *the fabric that ~s up water* kitambaa kinachokunywa maji. 5 vuta *the current ~ed the child (down)* mkondo ulimvuta mtoto. 6 **~up (to)** *(sl)* rairai, sifusifu, jipendekeza (kwa) n kufyonza; kumungunya. **give ~ to** nyonyesha, pa ziwa. **~er** n 1 mnyonyaji, mfyonzaji. 2 *(colloq)* baradhuli, mpumbavu, zuzu. 3 *(of plants)* chipukizi. 4 mpira wa kunata kwenye dutu. **~le vt,vi** nyonyesha; nyonya. **~ling** n mtoto mchanga. **babes and ~lings** n malaika. **suction** n 1 ufyonzaji; uvutaji na uondoaji (wa hewa, kioevu n.k.). 2 mvuto, mfyonzo. **suction-pipe** n bomba la kunyonyea. **suction-pump** n pampu fyonzaji/fyondaji. **suction-valve** n vali fyonzaji/fyondaji.

sudden adj -a ghafula, -a mara, -siotazamiwa n *(only in)* **all of a ~** ghafula, mara. **~ ly** adv ghafula, mara, papo hapo. **~ness** n ghafula, ughafula.

suds n *(pl)* mapovu.

sue vt,vi **~(for)** 1 shtaki, fungulia mashtaka. 2 sihi, omba.

suet n shahamu (izungukayo figo). **~y**

adj.

suffer vt,vi 1 **~ from** umwa, teseka,

sumbuliwa na. 2 patwa na, pitia *~ hardship* pitia mateso, teswa, shindwa. 3 kubali, ruhusu *I won't ~such conduct* sitakubali tabia kama hii. 4 ~ *(endure)* vumilia. **~ fools gladly** vumilia wapumbavu. **~er** n. **~able** adj. **ing n** 1 mateso, taabu. 2 *(pl)* maumivu. **~ance** n. **on ~ance** kwa ruhusa/kibali *he is here on ~*

suggest

pwani/kutoka melini. **~less** adj sio na pwani/ufuko. **~ward** adj -a kuelekea pwani adv kwa kuelekea pwani.

shore[2] n gadi, shikizo, makwa. vt **~ something up** gadimu, shikiza.

shore, shorn see **shear**.

short adj 1 *(opp of long, tall)* -fupi *a~ while ago* muda mfupi uliopita *~ steps* hatua fupi. **a ~ cut** n njia ya mkato. **~ circuit** n kosa/shoti/mkato wa umeme. vt,vi fupisha, pata shoti; *(fig)* fupisha, rahisisha (utaratibu). **~ list** n orodha (fupi) teule. vt *~ list* fupisha orodha (ya majina ya waombaji). **~lived** adj -liodumu/ishi muda mfupi. **a ~ range** adj *(of plans)* -a muda mfupi; *(of missiles)* -a masafa mafupi. **have a ~ temper** wa na harara, wa mwepesi kukasirika; kuwa na hasira za haraka. **~ tempered person** n mtu mwenye harara. **~term** adj -a muda mfupi *~term loan* mkopo wa (kulipwa kwa) muda mfupi. 2 chache, pungufu, adimu *sugar is in ~ supply these days* siku hizi sukari imeadimika *the workers are on ~ time* wafanyakazi wanafanya kazi kwa saa chache kwa siku. **~change** rudisha chenji pungufu. **~-change somebody** danganya mtu (kwa kumrudishia chenji pungufu). **be ~ of** pungukiwa na; -wa mbali na *the tyre burst when we were still ten km ~ of our home* gurudumu lilipasuka km kumi kutoka nyumbani. **little/nothing ~ of** kama *it was little ~of a miracle* ilikuwa kama mwujiza. **make ~ work of** shughulikia haraka, fanya chapuchapu. **~of breath** kuhema, kutapia hewa! **~coming** n kushindwa (kufikia lengo/kiwango kilichowekwa); dosari, kasoro. **~ drink** n *(or colloq)*; **a ~** pegi ya kinywaji kikali, wiski, jini n.k.. **~ handed** adj -enye wasaidizi wachache. **~sight** n kutoona mbali; *(fig)* ujinga, kutofikiria mambo ya wakati ujao. **~ sighted** adj -sioona mbali; *(fig)* -tofikiria mambo ya wakati ujao. **~ winded** adj -enye kuishiwa na pumzi haraka; -a kutweta. 3 *(in comm)* -enye kupevuka/kukomaa haraka. **~ dated** adj -enye kupevuka baada ya muda mfupi. **~term capital** n mtaji wa muda mfupi. 4 *(of a person)* msema maneno machache; kusema kwa ufupi *the answer was ~* jibu lilikuwa fupi/la mkato. **for ~** kwa kifupi *Joseph is called `Joe' for ~* Joseph huitwa Joe kwa kifupi. **in ~** kwa kifupi/muhtasari. **the long and the ~ of it** mambo yote yapaswayo

ance ameruhusiwa (lakini hatakiwi).

suffice vt 1 **~ (for)** tosha, kifu, kidhi

~it to say that inatosha kusema kwamba. 2 tosheleza. **sufficient** adj -a kutosha, -a kuridhisha, -a kukifu *it is sufficient* yatosha; basi n *(usu* **a sufficiency of something)** kiasi cha kutosha. **sufficiently** adv. **sufficiency** n utoshelevu.

suffix n kiambishi tamati vt ambisha

mwishoni.

suffocate vt,vi 1 songa, kaba roho,

nyonga. 2 kosa hewa. **suffocation** n kusonga roho, msongo wa pumzi, kukosa hewa.

suffragan n. **~ bishop, bishop~** askofu msaidizi.

suffrage n 1 kura, haki ya kupiga kura *universal ~* haki ya kupiga kura kwa wote. **~tte** n mwanamke aliyedai haki ya kupiga kura (mwanzoni mwa karne ya 20 (huko Uingereza). **suffragist** n mdai haki ya wanawake kupiga kura.

suffuse vt jaa, enea *her eyes ~ with tears* macho yake yalijaa machozi. **suffusion** n kujaza.

sugar n sukari. **unrefined ~** sukari n guru vt tia sukari. **~-beet** n kiazi sukari *~-bowl* n bakuli la sukari. **~-cane** n muwa. **~ coated** adj -liopakwa sukari; *(fig)* -a kuvutia, -a kudanganya. **~ daddy** n mzee kijana (atumiaye mali kutongozea wanawali) **~loaf** n bonge la sukari. **~ lump** n kibonge cha sukari. **~-refinery** n kiwanda cha sukari. **~-tongs** n kishikio cha sukari. **~y** adj -a sukari; kama sukari; -tamu; *(fig)* -a kupaka mafuta.

suggest vt 1 **~something (to somebody); ~ (to somebody)**

that...; ~ doing something toa rai, toa shauri, pendekeza. 2 ashiria, dokeza; maanisha. 3 *(reflex)* jia *an idea ~itself to me* wazo linanijia. **the tion** n rai maoni; ushauri; pendekezo. **~ion box** n sanduku la maoni. 2 dokezo, dalili. 3 kutia wazo akilini. **hypnotic**

kusemwa kwa jumla. 5 *(of cake, pastry)* -a kuvunjika kwa urahisi. ~ **pastry** n (kinyunya) chenye siagi nyingi. ~ **bread/cake** n mkate/ keki yenye siagi nyingi. 6 *(of vowels, syllables)* fupi ~*vowel* irabu fupi. 7 *(compounds)* ~ **fall** n pungufu. ~ **hand** n hati mkato. **by a ~ head** *(racing)* kwa kichwa /kitambo kisichozidi urefu wa kichwa cha farasi; *(fig)* kwa kiasi kidogo tu. ~ **horn** n ng'ombe wa pembe mzingo/pinde. ~ **wave** n (*radio, telegraphy*) masafa mafupi; (kati ya mita 10 na 100). **~ly** adv 1 mara moja; punde. 2 kwa ufupi, kwa mkato, kwa makali. **~ness** n adv 1 (kwa) ghafla, mara *stop* ~ simama ghafla. **bring/pull/take somebody up~** ingilia mtu ghafla. ~ **of** isipokuwa *they stole all the cattle ~ of the sick ones* waliwaiba ng'ombe wote isipokuwa wagonjwa tu. 2 kabla ya wakati wake (wa kawaida);

shorts

kinyume cha matarajio. **come/fall ~of** -wa pungufu ya (matarajio) *the production fell ~ of the manager's expectations* uzalishaji ulikuwa pungufu ya matarajio ya meneja. **cut something/somebody ~** ingilia kati, katiza, fupisha; punguza. **go ~ (of)** kosa, -tokuwa na, pungukiwa,wa bila *you will go ~ of school fees* utakosa karo. **run ~ (of)** ishiwa, kaukiwa *the school's provisions ran ~* shule iliishiwa chakula. **be taken ~** *(colloq)* harisha gafla. 3 **sell ~** *(comm)* uza (bidhaa hewa/ isiyokuwepo) mapema kwa matarajio ya kununua kwa bei nafuu baadaye. **sell somebody ~** saliti, danganya; dhalilisha. **~age** n upungufu, uhaba; uchache *there is a ~age of rice* kuna upungufu wa mchele. **~en** vt,vi punguza, fupisha, -wa fupi, punguka. **~ening** n mafuta ya kukaanga kinyunya.

shorts n *(pl)* **a pair of ~ n** kaptura, suruali kipande, bombo.

shot n 1 mlio, mwaliko (wa bunduki, mzinga, bastola). **(do something) like a ~** (fanya) mara bila kusita/kujali, haraka. **off like a ~** kwa mwendo mkali, haraka sana *he was off like ~* alichomoka mbio. 2 jaribio la kupiga kitu/kufanya jambo, kujaribu kujibu swali; *(in football)* shuti. **a ~ in the dark** kubahatisha; bahati. **have a ~ (at something)** jaribu kufanya jambo. **a long ~** jaribio la kufumbua jambo pasi kuwa na data/ushahidi wa kutosha. **not by a long ~** hata kama hali ingeruhusu;

~ion n

suicide

kuingiza mawazo akilini mwa mtu aliye usingizini. **~ive** adj 1 -a kushawishi, dokezi. 2 pujufu. **~ively** adv. **~ible** adj -a kushawishika; -a kushaurika; -a kupendekezeka.

suicide n 1 kujiua; mtu anayejiua *commit suicide* jiua. 2 kujiangamiza. **suicidal** adj -a kujiua, -a kujiangamiza.

suit[1] 1 n suti *a two/three piece* ~ sutiya vipande viwili/ vitatu *in one's birthday* ~ uchi. **~case** n sanduku (la nguo). 2 **law ~** n madai, daawa, mashtaka. **file ~** vt fungua madai /mashtaka. 3 haja, maombi. 4 *(lit or old use)* kuposa, poso. 5 jamii ya namna moja ya karata. **follow ~** vt fuata jamii ya karata; *(fig)* fuata mkumbo, iga, fuata. **~ing** n kitambaa cha suti. **~or** n 1 mchumba mtu anayechumbia. 2 mdai.

suit[2] vt 1 faa, juzu, stahili; stahilia *that car suits me* ile motakaa inanifaa. ~ **oneself** fanya anavyopenda. **~yourself** hiari/shauri yako, upendavyo. ~ **somebody down to the ground** faa sana/hasa. 2 *(espec of clothes etc)* kaa vyema, pendeza. 3 ~ **something to** linganisha, patanisha, oanisha. ~ **the action to the word** tekeleza kama ulivyonena. 4 **be ~ed (to/for)** faa. **~able** adj -a kufaa, -a kustahili, -stahiki *that would not be ~table* haifai. ~ **ably** adv. **~tability** n kufaa. **~tableness** n.

suite n 2 msafara wa mkuu. 2 *(series, set)* jamii (ya meza, viti, n.k.), seti ya vitu *a ~ of rooms* seti ya vyumba (vikiwemo chumba cha kulala, sebule na maliwato).

sulk vi nuna. **the ~** n kununa. **~iness** n kununa. **~y** adj nunaji, siopenda watu.

sullen adj 1 -chukivu, -enye kinyongo -a chuki, -enye kununa. 2 *(gloomy)* -zito, -a utusitusi. **~ly** adv. **~ness** n chuki, kinyongo.

sully vt *usu (fig)* chafua, vunjia hadhi, paka matope.

summer

sulpha (*US*)=sulfa) n *see sulphonamides*.

hata kidogo. 3 risasi, kombora. **~put** n tufe. 4 **lead ~** n marisau. **~gun** n bunduki ya marisau. **~ proof** n siopenya risasi. 5 mpigaji (wa bunduki, picha n.k.). 6 picha *long* ~ picha liyopigwa kutoka mbali. 7 *(US)* sindano ya dawa. **give/get/have somebody a ~in the arm** piga mtu sindano; pa mtu uwezo wa kufufua kitu mathalani uchumi. 8 **a big ~** n *(slang)* mkubwa, kizito aghalabu anayejivuna.

should *v see* **shall**.

shoulder n 1 bega, fuzi. **put one's ~ to the wheel** fanya kazi kwa bidii. **~ to ~** *(fig)* bega kwa bega. **stand head and ~ above (others)** zidi sana (kwa urefu, akili, uadilifu n.k.). **straight from the ~** *(fig, of rebukes, criticism)* bila kuficha, waziwazi. **~ blade** n jembe, mtulinga. 2 mabega, mgongo. **have broad ~s** weza kubeba mzigo mzito; *(fig)* weza kuchukua madaraka makubwa. **~-belt** n mkanda wa begani. **~-high** adj -a usawa wa bega. **the snow was ~-high** theluji ilifika mabegani. **~-strap** n ukanda wa bega, mikanda inayo shikilia vazi begani. vt 1 chukua mabegani ~ *a burden/the responsibility/*beba mzigo/madaraka. **~ arms** *(mil)* sogeza bunduki ikae wima mbele ya mkono wa kuume. 2 sukuma kwa bega, piga kikumbo.

shout n ukelele, yowe, unyende. vi,vt 1 **~ out** piga kelele. 2 paaza sauti. **~ at somebody** pigia mtu kelele. **~ with laughter** cheka kwa sauti kubwa. **~ somebody down** zomea, pigia kelele ili asisikike, zima. **~er** n mpiga kelele. **~ing** n kupiga kelele. **it's all over but/bar the ~ing** mapambano yote yamekwisha (kilichobaki ni maneno vifijo/hoihoi tu).

shove vt,vi *(colloq)* sukuma,kumba, piga kikumbo, bimbirisha. **~ off** anza kuondoka ufukoni (ukiwa ndani ya mashua); *(fig)* ondoka mahali (kwa fujo) *push and ~ each other* sukumana, buburushana. **~ aside** sukuma kando kwa nguvu. n kumbo, kikumbo.

shovel n sepetu, beleshi, koleo. vt 1 chota, beba kwa beleshi. 2 ondoa/ safisha kwa beleshi, pakua ~ *food into one's mouth* bwakia. **~ -ful** adj koleo tele.

show n 1 kuonyesha. 2 maonyesho. **on ~** -a maonyesho; maonyeshoni. 3 *(colloq)*

sulphate *(US)* = **sulfate**. n salfeti. **~ of magnesium** magnesi sulfeti, haluli ya chumvi.

sulphide *(US)* = **sulfide**) n salfaidi.

sulphonamides *(US)* = **sulfonamides** n salfonamaidi.

sulphur *(US)* **sulfur**) n salfa. **~etted** adj -enye salfa. **~ous**; (*US* **~eous**) enye salfa, -enye kufanana na salfa. **~ic** adj. **~ic acid** n asidi sulfuriki. **~-spring** n chemchemi ya maji yenye salfa.

sultan n 1 sultani. **~ate** n. usultani; himaya ya sultani. **~a** n mke, dada au binti ya sultani.

Sultana n zabibu kavu nyeupe.

sultry adj 1 *(of weather)* -a hari, -a joto kali na hewa nzito. 2 -enye ashiki nyingi, bembezi. **sultriness** n.

sum n 1 *(also* **~total)** jumla, majumlisho. 2 hesabu, fumbo la hesabu *do a ~ in one's head* fanya hesabu kichwani. 3 kiasi cha fedha *pay a large ~ of money* lipa kiasi kikubwa cha fedha, lipa fedha nyingi. 4 **in ~** kwa kifupi, kwa maneno machache vt,vi **~ (somebody/something) up** toa jumla ya; toa muhtasari; soma *she ~med up his character at once* alimsoma tabia yake mara moja. **~ming up** n muhtasari/ mapitio ya jaji kuhusu ushahidi katika kesi. **~mary** n muhtasari adj -a mara moja, -a papo hapo, bila kukawia; *(of law)* bila kufuata utaratibu, kienyeji. **~marily** adv. **~ marize** vt fanya muhtasari, fupisha. **~mation** n 1 kujumlisha;jumla. 2 muhtasari.

summat n *(sl and dial)* kitu.

summer n *(in countries outside the*

tropics) majira ya joto vi kaa/fanya makazi mahali wakati wa joto. **~-house** n banda la kukaa (bustanini n.k.). **~ school** n kozi agh za chuo kikuu wakati wa majira ya joto. **~ time** n majira ya joto/hari, kipindi

summersault

ambacho saa hurudishwa nyuma kwa saa moja katika nchi kadhaa. **~y** adj.

burudani, tamasha. ~ **business** *(colloq)* ~ **biz** n biashara/ shughuli ya burudani. 4 *(colloq)* jambo, kitendo *put up a good* ~ fanya jambo vizuri, jitahidi, anisi *a poor* ~ jambo lililoborongwa. **steal the** ~ vutia watu wote *good* ~*!*; safi! *(colloq)* shughuli; biashara; *Juma is running the* ~ Juma anaendesha biashara hii. **give the (whole)** ~ **away** fahamisha watu mambo yote yanayofanywa au yaliyopangwa kufanywa. 5 (*sing only; dated colloq use*) nafasi, fursa ya (kujitetea) *he was given a fair* ~ alipewa fursa ya kujitetea. 6 sura, hali, dalili *he did no toffer a* ~ *of resistance* hakuonyesha upinzani. 7 maringo, ushaufu, kujionyesha *He's fond of* ~ anapenda kujionyesha. *(compounds)* ~ **boat** n mashua/ merikebu ya tamthilia. **~-case** n sanduku la maonyesho; *(fig)* nafasi ya kuonyesha/kutangaza (agh. kitu kipya). **~-down** n kuonyesha/ kutangaza nguvu/dhamira ya mtu; kupeana ukweli. **~-girl** n mwanamke mchezaji. ~ **jumping** n onyesho la ustadi wa kuruka viunzi kwa farasi. ~ **man** n msimamizi wa/msimamia mipango (katika tamasha); mtafuta sifa (kwa kujitangaza). ~ **manship** n kujitangaza; uhodari wa kuvutia watu. ~ **place** n sehemu ya utalii. **~-room** n chumba cha maonyesho (ya biashara ambamo sampuli za bidhaa huwemo). **~-window** n dirisha la kuonyesha bidhaa. **~y** adj shaufu, -a fahari, limbwende, -enye kuvutia. **~ily** adv. ~ **iness** *n*, vt,vi 1 ~ **something (to somebody);** ~ **somebody something** onyesha. 2 -onekana *his delight ~ed in his face* furaha yake ilionekana usoni pake. 3 ~ **itself** jitokeza, onekana. **~oneself** hudhuria (mkutano sherehe n.k.). ~ **one's face** tokea hadharani/mbele za watu. ~ **fight** onyesha (dalili za) kuwa tayari kupigana. ~ **one's hand/cards** *(fig)* tangaza/dhihirisha nia ya mtu. ~ **a leg** *(colloq)* toka kitandani. ~ **one's teeth** *(fig)* onyesha hasira, ghadhibika. **have nothing to** ~ **for it/something** tokuwa na ushahidi wa kitu alichopata au alichojaribu kupata. ~ **mercy on somebody** onea huruma mtu. 4 elekeza. ~ **somebody in/ into something/out/out of something** elekeza mtu njia ya kuingia/ kutokea. ~ **somebody over/around/round, something** tembeza, zungusha mahala. ~ **somebody the door** amuru mtu aondoke na msindikize hadi mlangoni. ~ **somebody the way** eleza mtu njia ya kufuata; *(fig)* onyesha mfano. 5 fanya wazi; hakikisha; elewesha. 6 ~ **somebody/something off** onyesha kitu (ili uzuri wake utokeze vizuri). ~ **off**

summersault vt jipindua (kwa kuanza na kichwa na kuangukia mgongo).

summit n kilele; *(fig)* upeo. ~ **meeting/talk** n mkutano wa wakuu wa nchi.

summon vt 1 ~ **somebody (to something/to do something)** ita; ita kortini. 2 ~ **something up** kusanya ~ *up one's energy* kusanya nguvu. **~s** n 1 kuitwa shaurini. 2 amri ya kufika mahali/kufanya jambo fulani vt ita shaurini.

sump n sampu; shimo la viowevu.

sumpter n *(old use)* mnyama mpagazi/hamali (k.m. punda, ngamia) ~*-horse* n farasi wa mizigo.

sumptuary adj -a kudhibiti matumizi/anasa/binafsi.

sumptuous adj 1 -a anasa, -a gharama nyingi, -a thamani. ~ **clothes** n nguo za anasa. **~ly** adv. **~ness** n anasa.

sun n 1 **the** ~ n jua. **rise with the** ~ rauka, damka, jihimu. **the midnight** ~ jua kama linavyoonekana katika maeneo ya aktiki na antaktiki. 2 **(the)** ~ (mwanga/joto la) jua. **bask in the** ~ ota jua, kaa juani. **under the** ~ popote duniani. **give somebody/have a place in the** ~ *(fig)* -pa/wa na nafasi/hali inayoruhusu maendeleo. 3 nyota. 4 *(compounds)* ~ **baked** adj -a kuanikwa/kukaushwa juani. **~bathe** vi ota jua, jianika juani. ~ **beam** n mwale wa jua; *(colloq)* mtu mchangamfu, mcheshi. **~-blind** n kizuia jua (dirishani); pazia. **~-bonnet/hat** n kofia ya jua. **~burn** vi babuka kwa jua, badilika rangi kwa sababu ya kuungua na jua n mbabuko (unaotokana na jua). **~burnt/~burned** adj -liobabuka kwa jua. ~ **burst** n kutokeza ghafla kwa jua. ~ **dial** n saa ya kivuli. **~down** n 1 machweo, magharibi kuchwa (jua). ~ **downer** n *(collq)* kinywaji cha jioni; *(Australia)* mzururaji anayefika kwa watu jioni. **~- drenched** adj -enye kupata jua sana. **~dried** adj liokaushwa kwa jua. ~ **flower** n alizeti. **~glasses** n miwani ya jua. **~-god** n mungu jua. **~-helmet/hat** n pama. **~-lamp** n taa ya mionzi mikali kama ya jua. **~light** n mwanga wa jua, nuru ya jua. **~lit** adj -a kuangazwa na jua. **~lounge/porch/ parlour** n sebule (au chumba) chenye kuta za vioo kuruhusu mwanga wa jua. **~proof** *adj*;

onyesha/tangaza (utajiri, ubora); belenga; ringa; ringia n mtu anayeringa. ~ **somebody/something up** eleza ukweli waziwazi. ~ **up** onekana waziwazi; *(colloq)* onekana, hudhuria. ~ **wing** n hali; picha; uonyeshaji, kuonyesha. **on one's own ~ing** kwa kukiri mwenyewe.

shower n 1 manyunyu. ~ **(bath)** n bafu ya manyunyu. 2 wingi, vitu vingi vinavyokuja mfululizo *a ~ of stones* mawe mengi *a ~ of blessings* baraka nyingi. 3 *(US)* tafrija ya kumzawadia mwali kabla ya kuwa bi harusi. vt,vi 1 ~ **something upon somebody/~ somebody with something** -pelekea/ tumia/miminia mtu kitu kwa wingi. ~ **somebody with questions** miminia mtu maswali/uliza mtu maswali mengi. 2 anguka kwa wingi; nyunyizia. **~y** adj *(of weather)* -a manyunyu ya mara kwa mara, -a manyunyumanyunyu.

shown *pp of* **show**.

shrank *pt of* **shrink**

shrapnel n marisau ya kombora au risasi.

shred n uchane, kipande. **tear to ~s** *(lit or fig)* chanachana; chana

shrew

vipande vipande; haribu *there is not a ~ of evidence* hakuna hata chembe ya ushahidi *not a ~ of clothing on him* bila hata kipande cha nguo mwilini, uchi. vt chanachana, pasua vipande vipande.

shrew n 1 mwanamke mwenye gubu, mwanamke mwenye ulimi mkali. 2 ~ **(mouse)** panya mdogo. **~ish** adj -enye gubu/ulimi mkali. **~ishly** adv. **~ishness** n.

shrewd adj 1 -erevu. **~ly** adv. **~ness** n.

shriek vt,vi ~ **(out)** 1 piga unyende (kwa hasira, maumivu n.k.). 2 tamka, taja kwa unyende ~ *with laughter* angua kicheko, unyende, kikwakwa.

shrift n *(old use)* maungamo. **give somebody short ~** -pa mtu jibu la mkato; sikiliza shingo upande; toshughulikia ipasavyo; *(old use)* -pa mtu muda mfupi kati ya hukumu na

siopenya/penywa na jua. **~-ray** n mwonzi/mwali wa jua. **~rise** n macheo, mapambazuko. **~roof** n *(or less usu* **~shine roof)** paa la gari lenye sehemu ya kuruhusu mwanga jua/hewa. **~set** n magharibi, machweo, kuchwa. **from ~set to ~rise** usiku kucha. **from ~rise to ~set** mchana kutwa. **~shade** n mwavuli wa kukinga jua; kivuli. **~shine** n jua, mwanga wa jua; *(fig)* mchangamfu. **~-spot** n *(astron)* alama (doa) jeusi katika jua. **~stroke** n *(colloq)* mahali palipo na jua jingi; ugonjwa kutokana na jua kali. **~-tan** n mbabuko wa jua, kugeuka rangi ya ngozi kutokana na kubabuka. **~trap** n mahali penye joto na jua (bila upepo). **~-up** n *(colloq)* macheo, mapambazuko. **~-worship** n kuabudu jua; *(collq)* kupenda kuota jua/ kujianika juani. **~less** adj pasipo jua, -a giza. **~ny** adj 1 -a jua. **~ny side up** *(US) (of an egg)* -liokaangwa upande mmoja. 2 *(joyous)* -a furaha, changamfu. **~nily** adv.

sundae n krimu ya matunda na barafu.

Sunday n Jumapili. **one's ~ clothes/best** *(colloq, joc)* nguo za kutokea, nguo nzuri. ~ **school** n shule ya Jumapili (hufundisha dini kwa watoto). **a month of ~** kipindi kirefu.

sunder vt *(old use or liter)* tenganisha, pasua n *(only in)* **in ~** kutengana.

sundries n *(pl)* vikorokoro, vitu vidogovidogo kwa pamoja.

sundry *adj*, baadhi, kadha wa kadha; -ingine, anuwai. **all and ~** *(colloq)* kila mtu/kila kitu.

sung *pp of* **sing**

sunk *pt pp of* **sink**

sunken adj 1 -liozama. 2 -liodidimia. 3 -a dimbwi

sup vt,vi 1 **~(up)** *(esp Scot. and n.Eng)* nywa kidogo kidogo n kiasi kidogo (cha kioevu). 2 **~on/off** *(rare)* - la kidogo. **he that ~s with the devil must have a long spoon** *(prov)* jihadhari na mtu usiyejua tabia yake barabara.

super[1] adj *(colloq)* bora, -a kupendeza, safi sana; -a kukithiri n *(colloq)* mrakabu wa polisi; ziada.

kunyongwa.

shrike n kipwe.

shrill adj *(of sounds, voices)* kali, -a juu ~ *cries* ukelele, ukemi. **~y** adv. **~ness** n.

shrimp n uduvi, ushimba, duvi, kamba wadogo. vi vua uduvi.

shrine n 1 madhabahu, mahali patakatifu. 2 sanduku lenye mabaki matakatifu. 3 sehemu ya heshima. **worship at the ~ of mammon** abudu mali/fedha vt *see* **enshrine**.

shrink vi 1 *(of clothes, leaves etc)* ruka, nywea, rudi. 2 ~ **(back) (from)** jitanibu, -wa na haya, sita. **~age** n urukaji wa nguo, kiwango cha urukaji nguo. ~ **proof** adj sioruka/chupa.

shrive vt *(archaic of a priest)* ungamisha dhambi.

shrivel vt,vi ~ **(up)** kauka, nyauka, (kwa makunjokunjo) *he has a ~led face* ana uso wa makunyanzi.

shriven see **shrive**.

shroud n 1 sanda. 2 kifuniko, vazi. 3 ayari. vt 1 kafini. 2 funika, gubika, ficha *~ed in darkness* -liogubikwa gizani.

shrove *see* **shrive**.

Shrove Tuesday n Jumanne inayotangulia Kwaresima. **S~ tide** n siku tatu kabla ya Jumatano ya majivu.

shrub n kichaka. **~bery** n eneo

bustanini lililoota vichaka. **~bery** n *(pl)* vichaka. **~by** adj.

shrug vt pandisha/inua mabega (kwa

ishara ya kusitasita). ~ **something off** dharau. n kupandisha mabega (kutoa ishara ya kutojali).

shrunken *see shrink.*

shuck vt menya, koboa ~ *corn/peas* menya mahindi/kunde. n ganda *(fig)* kitu cha thamani

super[2] *(prefix)* zaidi ya, -a kupita kiasi,-a juu.

superable adj -a kuweza kuzuiwa/kuzimwa, -enye kushindika.

superabundant adj -ingi mno, maridhawa, tele. **superabundance** n. **superabound** vi zidi kiasi, kuwa maridhawa, kuwa tele.

superadd vt ongeza sana, zidisha, fanya ziada.

superannuate vt staafisha; -pa mfanyakazi kiinua mgongo chake. 2 **~d** adj -zee mno kwa kazi/matumizi; -a zamani; *(colloq)* -liopitwa na wakati. **superannuation** n.

superb adj -zuri sana, bora; -a daraja la kwanza. **~ly** adv.

supercargo n karani wa shehena.

supercharge vt chochea zaidi. **~r n** kiongeza oksijeni (ndani ya injini). **~d** adj -liotiliwa kiongeza oksijeni.

supercilious adj -juvi, sodai, -a kujivuna *a ~ look* macho ya kiburi. **~ness** n ujuvi, kiburi, dharau, majivuno, usodai. **~ly** adv.

supercool vt poza mno.

superego n. **(the)** ~ n *(psych)* dhamiri.

supererogation n kufanya zaidi ya

kiwango/mategemeo. **supererogatory** adj zaidi ya kiwango/mategemeo.

superfatted adj *(of soap)* -enye mafuta mengi/yaliyozidiana.

superficial adj 1 a juujuu *a ~ wound* jeraha la juu juu/dogo. 2 sio makini, -a wasiwasi, -a kubabiababia. **~ly** adv. **~ity** n upurukushani; ujuujuu.

superficies n *(pl)* sura ya juu/nje; eneo la juu juu/nje.

superfine adj -zuri sana, bora kabisa, iliyochujwa sana.

superfluous adj liozidi, -a kupita kiasi. **~ly**

ndogo. **S~**! *(int) (US)* oh! lo! afanaleki!

shudder vi tetema, tetemeka, gwaya. n kitapo, tetemeko, mtetemo. **~ingly** adv.

shuffle vt, vi 1 **~ one's feet** burura

kokoteza miguu. 2 *(of cards)* changa karata, geuzageuza, gugurusha. 3 boronga kazi; *(fig) ~ off responsibility upon others* sukumia wajibu wako kwa wengine. 4 taataa, tapatapa, furukuta. n 1 kusowera; kuchanga karata. 2 kutaataa, mabadiliko *a Cabinet ~* mabadiliko katika Baraza la mawaziri. 3 ulaghai, uongo. **~r** n.

shun vt 1 epukana na, jitanibu *~ temptation* epukana na kishawishi. 2 *(a blow)* epa *~everybody* jitenga na kila mtu.

shunt vt,vi 1 *(of railway wagons)* chepua/geuza njia. **~ing-yard** n uwanja wa kugeuzia gari moshi. 2 *(of a train)* peleka njia nyingine. 3 *(fig, colloq)* kwepa, ahirisha. 4 *(fig of a project)* weka pembeni. **~er** n mgeuzaji reli.

shush vt,vi nyamaza *~ him up*

mnyamazishe; shsh!

shut vt,vi 1 funga; fumba *~ the door* funga mlango *(sl) ~ ssomebodys mouth* nyamazisha mtu. **~ -eye** n *(colloq)* usingizi; kulala, kujipumzisha. 2 fungika, unga *the*

shuttle

window won't ~ dirisha halifungiki/halifungi. 3 bana *~ one's finger in the door* banwa kidole mlangoni. 4 *(special use with adverbial particles and preps)* **~ (something) down** funga *~down a factory* funga kiwanda *~ down an engine* zima injini. **~-down** n kufungwa kwa kiwanda n.k. **~ somebody in** fungia/zuia/zingira mtu mahali fulani. **~ something off** funga, zuia kitu kisiingie/kisipite mahali fulani. **~ somebody/ something out** zuia mtu/kitu, fungia nje *don't ~ him out* usimfungie nje. **~ something up** funga, bana, hifadhi; fungia *~up one's treasures* fungia/hifadhi vitu vya maana vya mtu. **~ (somebody) up** *(colloq)* nyamazisha mtu *~ him up* mnyamazishe. **~ter** n 1 kilango (cha mwanga katika kamera). 2 ubao wa

adv. **superfluity** n.

superheat n kiasi cha joto kupita maji yanayochemka, joto kali.

superhighway n barabara kuu.

superhuman adj -a mungu,-a kupita uwezo wa binadamu; -kubwa mno.

superimpose vt weka juu ya. **superintend** vt simamia, amuru kazi, ongoza, rakibu. **~ence** n usimamizi, uongozi, urakibu. **~ent** n mrakibu; msimamizi, mwangalizi, mwongozi, mkurugenzi.

superior adj 1 bora, aula, ema zaidi.

2 kubwa/ingi zaidi. 3 **~to** -a kupita -ingine, sioshindwa, -enye kuzidi; -a cheo cha juu. **~ to** sioshindwa na; sioshawishika na *he is ~ to bribes* hahongeki. 4 - enye usodai/kiburi n 1 mkuu. 2 mkuu wa jumuiya ya dini. **~ity** n ukubwa, ukuu; ubora (kuliko -ingine); kiburi. **~ity complex** n hisia za kujifanya bora (kwa sababu ya kujihisi kuwa unadunishwa), majikwezo, ubwana mkubwa.

superlative adj 1 bora kabisa; *(gram)*

sifa ya juu kabisa. **speak in ~s** tumia lugha yenye sifa zilizozidiana, tia chumvi.

superman n mtu mwenye uwezo kupita kiasi.

supermarket n duka kuu la kujihudumia la vyakula na vifaa.

supermundane adj takatifu, -a kiungu.

supernal adj -a kutoka juu, -a kutoka mbinguni, -a kiungu.

supernatural adj 1 si -a ulimwengu, -a kupita akili, si -a dunia hii. 2 -a rohoni. 3 -a mwujiza n *the ~* yasiyoonekana k.m. mashetani/ malaika/ majini. **~ly** adv.

supernormal adj -isiyo ya kawaida, kioja.

supernumerary adj -a zaidi kuliko ilivyopasa n ziada, zaidi ya matarajio; mtu afanyaye kazi ndogo ndogo; mtu aigizaye sehemu ndogondogo.

dirisha. **put up the ~ters** funga kazi (kwa siku moja au kabisa). vt tia/funga vilango.

shuttle n kipisha-uzi; kipisha-mshindo. **~ cock** n mpira wa vinyoya. **~ diplomacy** n ushauriano wa kidiplomasia (ambao mabalozi hutembelea vikundi vinavyohusika). **space ~** n sayari/roketi ya safari fupi za anga. **~ service** n safari fupi fupi za kwenda na kurudi. vt,vi enda -rudi/peleka na kurudi.

shy[1] adj 1 *(of persons)* -enye haya/soni. **fight ~ of** -epa. 2 *(of birds, animals, fish)* -epesi kutishwa, -siotaka kuonekana. 3 **~ of** -enye wasiwasi/ hofu/mashaka *she was ~ of telling him the problems* alikuwa na hofu kumweleza matatizo. **~ly** adv. **~ness** n.

shy[2] vi 1 **~ (at something)** *(of a horse)* geuka ghafla (kutokana na tishio). 2 **~(off, away)** epa vt *(colloq)* tupa, rusha ~ *a stone at something* tupia (kitu) jiwe. n 1 mtupo; mrusho *ten cents a ~* mtupo mmoja kwa senti kumi. 2 *(colloq)* jaribio *have a ~ at farming* jaribu kilimo.

shyster n *(US colloq)* mtu asiyeshika

miiko ya kazi yake, (agh mwanasheria) laghai.

Siamese adj -a Siam/Thai. **~twins** *n*-liounganika; mapacha waliounganika; *(national)* Msiam/Mthai; *(lang)* Kithai/Kisiam.

sibilant adj -a sauti kama nyoka; -enye sauti ya mluzi.*n* kifyonzo. **sibilance** n.

sibling n ndugu/umbu (wa baba mmoja mama mmoja).

sibyl n ajuza mtabiri, nabii wa kike wa zamani. **~-line** adj -a utabiri wa kimuujiza/ajabu.

sic adv *(lat)* vivyo hivyo (japo kwa

makosa).

sick adj 1 *(pred only)* **be ~** tapika. **feel ~** sikia kichefuchefu/jelezi. **air/car/sea ~ness** n kigegezi. 2 -gonjwa, -uguzi *she's been ~ for two days* amekuwa mgonjwa kwa siku mbili. **be off ~ (with something)** tokuwepo

superpose vt weka juu ya kitu kingine, pagaza. **superposition** n kuweka juu ya.

superpower *(US)* n taifa kubwa. **superscription** n andiko la juu. **superscribe** vt andika juu ya (kitu). **superscript** n *(math)* namba juu ya nyingine.

supersede vt chukua nafasi ya. **supersession** n.

supersonic adj *(of speeds)* -a zaidi ya mwendo wa sauti.

superstition n ushirikina; usihiri; imani ya uchawi, majini, mazimwi na itikadi za kidhana. **superstitious** adj -a ushirikina. **superstitiously** adv.

superstructure n jengo juu ya jengo

jingine, vikorombwezo.

supertax n kodi kabambe/kamambe (kwa matajiri sana).

supervene vi tukia baada, zuka, tokea; **supervention** n kuzuka/kutokea baadaye.

supervise vt,vi simamia, angalia, ongoza. **supervision** n usimamizi, uangalizi. **supervisor** n msimamizi, mwangalizi. **supervisory** adj -a uangalizi, -a usimamizi.

supine adj -chali, kimgongo. 2 *(slack)* -legevu, -zito, -zembe; vivu. **~ness** n ulegevu, uzito, uzembe. **~ly** adv.

supper n chajio; chakula cha jioni/usiku. **~less** adj pasipo chajio.

supplant vt 1 twaa mahali pa, chukua nafasi ya, badiliwa na. **~er** n.

supple adj. nyumbufu. **~ness** n unyumbufu.

supplement n nyongeza, ziada. 2 jalizo, kijalizo vt 1 ongeza. 2 jaliza. **~al** adj -a nyongeza, -a kama nyongeza, -a kuongezea. **~ary** adj 1 -a kuongeza; -a ziada; -a kutimiliza. 2 -a kujaliza *~ary examination* mtihani wa kurudia/ nyongeza.

suppliant (also **supplicant**) n adj -a kuomba,

kazini/shindwa kazi kutokana na ugonjwa. **fall ~** ugua. **go/report ~** *(mil)* enda kwa daktari (kwa matibabu). **the ~** n *(pl)* wagonjwa. **~-bay** n *(Navy)* zahanati ya melini, zahanati ya chuoni. **~ bed** n kitanda cha mgonjwa. **~-berth** n *see* **~-bay. ~-headache** n kuumwa kichwa kutokana na nyongo nyingi. **~-leave** n likizo ya ugonjwa *he is on ~-leave* ana likizo ya ugonjwa. **~-list** n orodha ya wagonjwa. **~-parade** n *(mil)* foleni ya wagonjwa. **~-pay** n malipo ya mfanyakazi mgonjwa. **~-room** n chumba cha wagonjwa. 3 **~ (and tired/to death) of** *(colloq)* choshwa na kasirishwa na *I am ~ and tired of her complaints* nimechoshwa na malalamiko yake. 4 **~ at heart** -enye majonzi makubwa. **~ at/about something** *(colloq)* -enye kusikitishwa na, enye kujutia jambo fulani. 5 **~ for** -enye kutamani/ kulilia/kukumbuka sana. 6 *(sl)* -enye mawazo machafu. vt **~ something up** *(colloq)* tapika. **~en** vt,vi 1 **~en (for something)** -wa katitka hatua za mwanzo (za kuugua). 2 chusha, kirihi, kasirisha. 3 **~en at something/to see something** chukizwa/kinaishwa/udhiwa kutokana na/kwa kuona jambo fulani. 4 **~of something** choka, choshwa na, kifu na. **~ening** adj -a kukifu, -a kuchosha. **~eningly adv. ~ish** adj -a kuugua, kuuguza, gonjwagonjwa *feel ~ish* -a kutojisikia vizuri. **~ly** adj 1 -a kuugua mara kwa mara, -sio na afya nzuri. 2 dhaifu, legevu, -sio changamfu. 3 -enye kuchefua; -enye kukirihi. **~ness** n 1 ugonjwa; magonjwa. **~ness benefit** n maslahi/ bima ya ugonjwa. 2 kichefuchefu; kutapika.

sickle n mundu ~ *shaped* -a umbo la mundu. **~-cell anaemia** n anemia selimundu.

side n 1 upande, janibu, pembeni. **other ~ of** upande wa pili wa; *(of river)* ng'ambo ya. **~ by ~** kwa pamoja, bega kwa bega. **by the ~ of**; **by one's ~** kandokando(ya); kwa kulinganishwa na. **on/from all ~s; on/from every ~** kutoka pande zote. **take somebody on one~** weka/ketisha pembeni. **on the right/wrong ~ of** chini/juu ya. **do something on the ~** fanya kazi/mradi wa ziada kisirisiri/ kimyakimya. **on the ~** pembeni. **on the cold ~** baridi kidogo. **lay on the ~** inika, laza kibavu. **put on/to one~; (set ~)** weka, tenga; *(postpone)* ahirisha. 2 ubavu. **split/ burst one's ~s (laughing)** vunja mbavu (kwa kucheka); angua kicheko. **~ splitting** adj -enye kuvunja mbavu (kwa kucheka). 3 kundi;

-ombaji n mwombaji.

supplicate vt,vi omba, sihi. **supplication** n maombi (ya unyenyekevu). **supplicant** n mwombaji.

supply vt **~ something to somebody; ~ somebody with something** 1 toa, leta, weka, pa. 2 kimu, ruzuku n 1 kutoa, kuleta, kuweka. 2 akiba, ugavi. **~ and demand** n ugavi na mahitaji. **~ curve** n mchirizo wa ugavi. **be in short ~** pungua; adimika. 3 *(pl)* **supplies** vifaa. 4 **supplies** n *(GB)* ruzuku ya bunge kwa serikali. 5 **be/go on supplies** shikiza (kazi); -wa mshikizio. **supplier** n mgawaji, mtoaji.

support vt 1 *(bear weight)* chukua, tegemeza, egemeza, himili. 2 *(endure)* vumilia, stahimili. *I can't ~ him* siwezi kumvumilia. 3 *(help)* unga mkono, saidia, auni, fadhili. 4 *(maintain)* lisha, ruzuku, kimu n 1 kuchukua, kutegemeza *in ~* (*of troops*) -a akiba. **(be) in ~ of somebody/something** pa msaada. 2 tegemeo, nguzo, mhimili. 3 kukimu. **means of ~** riziki, chakula. 4 msaada, muawana, shime. 5 kuunga mkono. 6 mtetezi. **price ~s** *(US)* ruzuku. **~able** adj. **~er** n 1 msaidizi, mfuasi, mwunga mkono, shabiki. 2 kitegemeo. **~ive** adj.

suppose vt 1 dhani, fikiri. kisia. 2 chukulia kwamba; tuseme ~ *they differ* tuseme wanaachana/ wanafarakana. 3 *(used as imper. or to make a suggestion)* *~we go* tuondoke, waonaje tukiondoka. 4 **be ~d to** tarajiwa, takiwa *(colloq) (in neg)*; totakiwa, topasa. **supposing** *conj* kama, iwapo. **~d** adj -a kudhaniwa. **~dly** adv kwa kudhani, kwa kuwazia. **supposition** n 1 kukisia. **on this supposition; on the supposition that** kwa kufikiria kwamba.

suppository n kidonge (cha kutiwa tupuni).

suppress vt 1 kandamiza, shinda, komesha ~ *a rebellion* komesha uasi. 2 ficha; zuia; zima. **~ion** n 1 ukandamizaji. 2 uzuiaji. **~ive** adj -a kukandamiza, -a kunyamazisha. **~or** n 1 mkandamizi, mkomeshaji; kizuiaji.

suppurate vi *(formal)* tunga usaha. **suppuration** n kutunga usaha. **suppurative** adj -enye usaha.

supra adv *(latin formal)* juu; mapema

timu, chama, n.k. *Tanzania has a strong ~* Tanzania ina timu nzuri. **be on somebody's ~** unga mkono, wa upande/mfuasi wa. **let the ~ down** fanya vibaya. **off ~** n kuotea. 4 *(descent)* nasaba, ukoo, upande *on the father's ~* upande wa baba. 5 kiburi, majisifu. **have no/be without ~** tojidai, tokuwa na maringo. **put on ~** jidai. 6 *(of animal)* ubavu. 7 *(compounds)* **~-arm** n silaha za kuvaa/kubeba ubavuni (k.m. upanga, jambia, bastola). **~-board** n kabati (la vyombo) **~-burns/boards** n *(pl)* sharafa. **~-car** n kigari cha pikipiki. **~-dish** n chakula cha ziada (k.m. saladi, matunda n.k.). **~-door** n mlango wa pembeni. **~-drum** n hanzua. **~ effect** n athari. **~ face** adv kwa upande. **~-glance** n mtazamo wa chati. **~-issue** n jambo dogo/lisilo muhimu. **~ light** n taa ya pembeni; *(fig)* kiangaza: jambo lisilofungamana hasa na jambo lenyewe lakini linaliangazia. **~ -line** n kazi ya ziada (isiyo ya kawaida); bidhaa za ziada; mstari wa pembeni. **on the ~ lines** *(fig)* pembeni, (kama) mtazamaji. vt zuia kushiriki mchezoni (kwa kuumia) *a sore shoulder has ~ lined him* maumivu ya bega lake yamemzuia kushiriki mchezoni. **~ long** adj -a upande; -a kwenda upande *~ long glance* tazamo la kitongotongo adv kwa kwenda upandeupande. **~ road** n barabara ndogo. **~ -saddle** n tandiko la farasi la mwanamke (ambalo humwezesha kuweka miguu yake upande mmoja) adv (panda) kike. **~-show** n onyesho dogo kwenye uwanja wa maonyesho, pambizo; shughuli/kazi ndogo. **~-slip** vi serereka *the car ~-slipped* gari lilisererekа. n kuteleza, kusererekа. **~sman** *(church)* n mtumishi/msimamizi. **~-step** n (hatua ya) kukwepa. vi 1 kwepea upande, epuka. **~-stroke** n kuogelea kiubavuubavu. **~track** n ujia, njia ndogo ya kando; (reli n.k.). 2 weka/pita kando; *(fig)* ahirisha/epa. **~-view** n mandhari ya pembeni. **~ walk** n *(US)* ujia, njia (ya miguu). **~ whiskers** sharafa. **~ ways/ wards** adv kwa upande. vi **~ with** chagua upande, unga mkono.

sidereal adj -a nyota.

siding n njia ya kando (ambapo treni

hupanguliwa na kupangwa).

sidle vi **~ along/off** enda kwa woga/ wasiwasi/aibu. **~ in** ingia kwa siri. **~up to (somebody)** sogelea kwa wasiwasi.

(kitabuni, n.k.). **supranational** adj juu ya mataifa.

supreme adj 1 -kubwa kabisa, -a juu kabisa. 2 -enye mamlaka/uwezo mkubwa kabisa. **the ~ Being** n Mungu. **supremacy** n mamlaka ya juu kabisa, uwezo wa juu kabisa. **supremacy over** kuwa na mamlaka ya juu dhidi ya. **~ly** adv sana, mno.

surcharge n 1 malipo ya ziada (k.m. adhabu). 2 mzigo wa ziada. 3 mhuri wa posta unaobadilisha thamani ya stampu vt 1 toza kodi ya ziada, chaji zaidi. 2 ongeza mzigo, zidisha uzito.

sure adj 1 -a hakika, -a yakini. **be/feel**

~ (about something) wa na hakika (juu ya jambo fulani). **be/feel ~of something/ that** wa na hakika/imani kwamba. **be/feel ~ of oneself** jiamini. **be ~ to do something**; *(colloq)* **be ~and do something** usiache/ usishindwe kufanya, hakikisha unafanya, usikose kufanya. **to be ~** kwa kweli. **make ~ that/of something** -wa na hakika, hakikisha *I made ~ that he finished the work* nilihakikisha kuwa anamaliza kazi yote. 2 -a kuaminika *a ~ messenger* tarishi anayeaminika. **~ footed** adj siyoteleza, siyo tetereka adv 1 **~ enough** kwa hakika, kwa kweli. **for ~** kwa hakika, hapana shaka. 2 **as ~ as** kwa hakika, kwa yakini; kweli tupu. 3 *(colloq) (US)* kwa hakika. **~ly** adv 1 kwa hakika, bila shaka; haikosi. 2 *(safely)* kwa salama. **~ness** n. uthabiti, uhakika, kweli.

surety n 1 dhamana, mdhamini, *stand ~ for somebody* dhamini mtu.

surf n povu la mawimbi ya maji; mawimbi ya kuumuka. **~ing/~riding** n mchezo wa kuteleza katika mawimbi meupe kwa ubao. **~ boat** n mashua ya kusafiria katika mawimbi meupe.

surface n uso *the ~ of the earth* uso wa dunia. 2 juu, sehemu ya juu ya kitu/maji. 3 **~ mail** n barua zinazotumwa kwa njia ya kawaida. **~to air missiles** n makombora ya kutungulia ndege yanayopigwa kutoka ardhini au manowarini. 4 sura/umbo la nje *on the ~* kijuujuu. 5 *(attrib.)* -a nje, -a juu *~ politeness* heshima ya kijuujuu vt,vi 1 -wa na/weka tabaka la juu *~ the road with tarmac* weka tabaka la lami katika barabara. 2 *(of*

siege n kuzingira (maji, boma n.k.).

lay ~ to *(a town etc)* zingira (kwa lengo la kutwaa). **raise a ~** komboa; -tozingira. vt zingia. **~ artillery/guns** n mizinga (ya kuzingira).

sienna n (aina ya) udongo utumiwao kama rangi.

sierra n mlolongo wa milima (agh katika Hispania na Marekani ya Kusini).

siesta n usingizi wa mchana (kwa kujipumzisha).

sieve n chekecheke, chungio, chekeche. **have a head/memory like a ~** wa msahaulifu sana. vt chekecha; chunga.

sift ~(out) (from)vt,vi 1 chunga, chekecha; tia/tenganisha kwa kupitisha katika chekeche. 2 pekua; *(fig)* chunguza kwa makini. 3 dondoka; vuja, pita kama kwamba inachujwa. **~er** n kichungio, chekecho/chekecheke.

sigh vi 1 tanafusi, shusha/vuta pumzi; hema (kwa majonzi au kwa kuliwaza). 2 **~ for something** tamani sana. **~ (out)** toa kwa kushusha pumzi. n kushusha pumzi, kutanafusi *a ~ of relief* kutanafusi.

sight n 1 kuona, kutazama; *(range)* peo, eneo; (upeo/ uwezo wa) kuona. **know somebody by~** fahamu kwa sura. **catch ~ of; have/get a ~ of** anza kuona, fanikiwa/weza kuona. **keep ~ of; keep somebody/something in ~** wa karibu ili kuweza kuona; kukumbuka, kuzingatia, kuweka akilini. **lose ~ of** toona; sahau. **at/on ~** papohapo. **at first ~** mwanzoni, kwa kuangalia

sign

mara ya kwanza. **at (the) ~of** kwa kuona. **in/within ~of** enye kuweza kuonekana. **out of ~** sioweza kuonekana. **come into ~** onekana, tokea. **go out of ~** toweka. **keep out of (somebody's) ~** jificha, kaa mbali. 2 maono, mtazamo *in the ~of God* mbele ya mungu. 3 mandhari, shani; *(pl)* sehemu maarufu (ya mahali). **~ seeing** n kutembelea, kutalii sehemu maarufu. **~ seer** n mtalii. **a ~for sore eyes** faraja. 4 **a ~** n *(colloq)* kioja, mtu wa ajabu. 5 *(often pl)* dira, shabaha. **take a ~**

submarine, skin diver) ibuka.

surfeit n **a ~of** wingi wa vitu hasa vyakula, vinywaji, n.k.; shibe; kinaya vt shibisha; kinaisha; jikinaisha. **~ somebody/oneself (with)** (ji) jazia, jawa na.

surge vt 1 enda mbele, bingirika, tapakaa, (kama mawimbi) *the floods ~d over the valley* mafuriko yalitapakaa bonde lote. 2 vimba, fura n mfuro wa mawimbi.

surgery n 1 ugangaji; upasuaji. 2 *(GB)* chumba/ofisi ya daktari (ambamo hutibia watu). **~ hours** n saa za kuganga/kupasua. **surgical** adj -a kuganga; -a kupasulia; -a upasuaji. **surgical instrument** n zana za kupasulia. **surgically** adv. **surgeon** n 1 daktari mpasuaji. **dental surgeon** daktari mpasuaji meno. **house surgeon** n daktari mpasuaji mkazi (wa hospitali fulani). 2 daktari wa jeshi la majini.

surly adj -kali, -gomvi. **surliness** n. **surlily** adv.

surmise vi 1 dhani, kisia, bahatisha, buni n dhana; kisio.

surmount vt shinda (matatizo); pita (vikwazo). 2 *(passive)* **be ~ed by/with something** -wa na kitu juu yako. **~able** adj -a kushindika.

surname n jina la ukoo vt -pa jina la ukoo.

surpass vt pita, shinda, zidi kiwango; kulula *he ~es John in power* ana nguvu kumshinda John. **~ing** adj -a kupita -ote, -a kushinda -ote, - sio na kifani. **~ingly** adv.

surplice n kanzu (ya kupwaya) ya kasisi. **~d** adj -liovaa kanzu, -enye joho.

surplus n ziada ~ *production* uzalishaji wa ziada ~ *labour* wafanyakazi *wa ziada ~value* thamani ya ziada.

surprise n 1 mshangao, mastaajabu, mzimbao *cause* ~ shangaza. **take somebody by ~** fumania; shutukiza tokea mtu kwa ghafla (pasi na yeye kutarajia). **take a town by ~** teka/shambulia mji (kwa ghafla), vamia kwa shambulio. 2 *(attrib.)* kitu/jambo la kushtukiza/ lisilotarajiwa vt 1 staajabisha,

lenga shabaha. **gun ~** n jicho la bunduki. 6 **a ~** n *(sl)* kiasi kikubwa sana, tele. **a ~ of money** pesa nyingi sana. **not by a long ~** kwa mbali, haikaribii. vt 1 ona, tazama, angalia 2. lenga/piga shabaha. **~ing** n kuonekana; *(of the moon)* kuandama, kuonekana. **~ed** adj. **~less** adj kipofu. **~lessness** n upofu. **~ly** adj -a kupendeza; -a kuvutia, murua, malidadi. **~liness** n.

sign n 1 dalili, ishara *~s of suffering are to be seen on his face* dalili za mateso zajionyesha usoni mwake *there is no ~ of* hakuna dalili ya. **~ and counter ~** maneno ya siri (ya kundi fulani); maneno ya ishara ya kutambulishana. 2 alama *multiplication ~* alama ya kuzidisha. **~ post** n kibao cha barabarani. 3 kionyo, dokezo, konyezo la (jicho/mkono); ishara *make no ~* toonyesha ishara. **~ language** n lugha ya bubu/kipofu *~ of the cross* ishara ya msalaba. 4 **~ (board)** n ubao (wenye picha/ jina/habari kibao. **~-painter** n mchoraji/mwandikaji vibao. vt,vi 1 weka/tia sahihi/saini, tia mkono. **~ something away** toa haki/mali kwa kutia sahihi *~ judgement* weka sahihi katika hukumu *~ed, sealed and delivered* imesainiwa, imepigwa muhuri na kuwasilishwa. **~er** n mweka saini. **~(somebody) in/out** andikisha jina kama kumbukumbu ya kufika /kuondoka. **~on** *(colloq)* jiandikisha ustawi wa jamii (kwa mtu asiye na kazi). **~ somebody on/up** andikisha, ajiri. **~ something over (to somebody)** thibitisha mauzo kisheria. 2 **~/for somebody (to do something)** ashiria. 3 ~ **on/off** *(radio)* anza/maliza. **~al** n 1 selo (ya meli, treni, garimoshi). 2 ishara, kichocheo, dalili, chanzo. 3 (*of radio, T.V. etc)* mawimbi. vi toa ishara, ashiria. **~aller** n mpelekaji/mpokeaji habari kwa ishara. **~al-box** n selo. **~al-light** n taa za selo, ishara. **~al man** n kandawala, mtoa ishara. **~atory** n mweka sahihi (katika mkataba, makubaliano, mapatano) *~atory to a convention* mweka sahihi katika mapatano. **~ature** n 1 sahihi, saini. 2 **key ~ature** *(mus)* n alama ya kuonyesha (kubadilishwa kwa) ufunguo. 3 ~ **ature tune** n wimbo wa kipindi/idhaa.

signal adj kubwa, a maana mashuhuri. **~ly** adv waziwazi. **~ize** vt tukuza, adhimisha, pa heshima.

signet n 1 muhuri. 2 *(hist)* muhuri wa mfalme. **Writer to the S~** n wakili wa *Scotland.* **~ring**

ajabisha, shangaza, shitusha, duwaza. 2 **be ~d** shangaa, ona ajabu. 3 shtukiza; fumania. 4 ~ **somebody into doing something** shtua, harakisha mtu afanye jambo fulani. **surprising** adj -a kushangaza. **~d** adj. **surprisingly** adv. **~dly** adv.

surrender vt,vi salimu amri, jisalimisha, kubali kushindwa *the rebels have ~ed* waasi wamesalimu amri. 2 acha. **~ one's rights** acha kupigania haki. **~ to justice** jitoa mbele ya sheria ili uhukumiwe. 3 **~ (oneself) to** jiachia n kusalimu amri, kujisalimisha, kujitoa, kuacha. **~ value** n thamani ya kufunga bima.

surreptitious adj -a hila, -a kichinichini, -a siri. **~ly** adv kwa hila, kwa siri.

surrogate n naibu, makamu, badala (hasa wa askofu anayeweza kutoa leseni ya ndoa bila matangazo mara tatu). **~ mother** n mama mwenye kuchukua mimba kwa ajili ya familia nyingine.

surround vt 1 zunguka, zingira, zingia, zinga. **~ing** adj -a mazingira, -a jirani. **~ings** *pl n* mazingira, mastakimu.

surtax n kodi ya ziada ya mapato vt toza kodi ya ziada ya mapato.

surveillance n upelelezi, uchunguzi *be under ~* pelelezwa/chunguzwa.

survey vt 1 aua, tazama, kagua. 2 pitia (kwa jumla). 3 pima ramani, pima kwa kuhesabu. 4 kagua jengo, shamba, n.k. n kutazama mandhari, uchunguzi, kupima; mapitio. **~ing** n upimaji wa ardhi. **quantity ~ing** n ukadiriaji majenzi. **~ or** n mkaguzi wa mizani na vipimo, barabara, n.k. mkadiriaji (majenzi, ardhi, n.k.).

survive vt,vi 1 endelea kuishi (baada ya maafa), okoka, ponea chupuchupu. **~ one's usefulness** endelea kuishi/ kushika nafasi bila manufaa; baki, salia. **survivor** n mwenye kuokoka, msaliaji. **survival** n 1 kusalia, kupona, (hali ya) kuendelea kuishi/kudumu. 2 *(remainder)* baki, masalio, masazo *survival of rights* kudumu kwa haki.

susceptible adj 1 -enye kuathirika kwa urahisi (na hisia). 2 -epesi kuhisi. 3 **~ of** -enye kuweza. **~ of truth** -enye kuweza kuaminika.

n pete yenye muhuri.

signify vt,vi *1* onyesha *what does this~*? hii inaonyesha nini? 2 wa na maana umuhimu. **significance** n maana, umuhimu *of no significance* bila maana. **significant** adj -enye maana; -enye umuhimu *the only significant event* tukio pekee la maana. **significantly** adv. **signification** n 1 maana. 2 kumaanisha, kuashiria. **significative** adj -a kumaanisha.

signor n (Italian) bwana. **~a** n bibi. **~ina** n binti.

silage n sileji: chakula cha mifugo. **silence** n kimya, unyamavu. ~ *gives consent* kimya ni dalili ya kukubali. **reduce somebody to ~** nyamazisha mtu. **in ~** kimya (kimya). vt nyamazisha; *(int)* kelele! nyamaza! **~r** n kizuia kelele, kinyamazishi. **silent** adj -a kimya; -nyamavu, taratibu *be silent* -wa/kaa kimya; nyamaza. **silent partner** n mtu asiyeshiriki waziwazi. 3 (*phon*) sio tamkika, siosikika. **silently** adv.

silhouette n taswira ya umbo, kivuli. vt piga taswira.

silica n silika. **~te** n mchanganyiko wa madini yenye silika.

silicon n silikoni; mchanganyiko wa silikoni (inatumika katika rangi n.k.).

silicosis n *silicosisi* ugonjwa usababishwao na kuvuta hewa ya vumbi la kwazi.

silk n 1 hariri; *(tussore)* lasi. 2 vazi la hariri. **~-screen** n *(printing)* uchapaji wa hariri. **~-worm** n nondo wa hariri. 3 *(GB)* mshauri (wa Malkia/Mfalme). **take ~** *(GB)* wa mshauri wa Malkia/Mfalme. **~en** adj 1 laini, -ororo. 2 *(old use or lit)*-a hariri, kama hariri. **~en voice** n sauti nyororo, sauti laini. **~y** adj -ororo, laini. **~iness** n.

sill n kizingiti.

silly adj -pumbavu, -puuzi. **a ~ thing** jambo la kipumbavu *the ~ season* msimu ambao magazeti hukosa habari za maana *(Aug & Sept)*. **knock somebody ~** bomoa mtu sana. *(colloq)* n mpumbavu. **silliness** n.

silo n 1 silo (la kuhifadhi chakula cha

susceptibility n 1 uathirikaji. 2 wepesi wa kuhisi.

suspect vt 1 shuku, tuhumu, tilia shaka. 2 dhani, kisi, waza. 3 **~ somebody (of something)** tilia shaka, tuhumu adj -a shaka, -a tuhuma n mtuhumiwa *pred adj* -enye/ -a kutilia shaka.

suspend vt 1 **~ something (from)** tundika, angika, ning'iniza. 2 elea. 3 ahirisha, weka kando; subirisha. 4 simamisha, (kwa muda), zuia *~a sitting* simamisha baraza. **~ judgement** ahirisha hukumu. **suspension** n 1 kutungika, kuangika; kuondoshwa kwa muda; kusima-mishwa; kuacha chuki *suspension of payment* kusimamisha malipo. 2 *(of motor vehicle)* viangiko (k.m. springi, shokamzoba n.k.). **suspension bridge** daraja linaloning'inia. **~er** n *(pl)* (**a pair of**) **~ers** n ukanda/vazi la kuzuia suruali/ soksi isidondoke.

suspense n 1 shaka, wasiwasi, hangaiko, taharuki. **keep somebody in ~** weka/tia/acha mtu katika hali ya wasiwasi.

suspicion n 1 shaka, wasiwasi, tuhuma. **above ~** sioweza kutiliwa shaka, -a kuaminika. 2 **a ~ (of)** dalili ya mbali. **suspicious** adj -enye shaka, -a kuleta shaka, -a kutuhumu, a wasiwasi. **be/become/feel suspicion about/of somebody)** tilia shaka. **suspiciously** adv.

suss vt **~ something out** *(colloq)* gundua. 2 fanya doria.

sustain vt 1 chukua, himili. 2 patwa na/pata (tatizo). 3 *(leg)* kubaliana na, toa idhini, idhinisha. 4 fululiza, endeleza. **sustenance** n 1 riziki. 2 mlo.

suture n mshono wa kidonda; uzi wa kushonea vidonda.

suzerain n mfalme, sultani, mtawala. **~ty** n.

svelte adj (F) *(of a person)* -embamba; -enye madaha.

swab vt pangusa, safisha (kwa pamba, kitambaa), piga deki n 1 pamba/ tambara la kupigia deki/kupangusia uchafu. 2

wanyama). 2 kituo (chini ya ardhi) cha kurushia makombora.

silt n mchangatope, mashapo ya mto. vt,vi **~(something) up** jaa/jaza mashapo, ziba.

silvan adj *see* **sylvan**.

silver n 1 fedha. ~ **plate** n vyombo vilivyopakwa/chovywa fedha. **be born with a ~ spoon in one's mouth** zaliwa adinasi. 2 vitu vya fedha. 3 sarafu. 4 *(attrib)* -a fedha, kama fedha, -a rangi ya fedha; *(of sounds)* wazi, laini. ~ **grey** adj -a rangi ya fedha inayong'aa. **the**

simian

~screen n senema, kitambaa, ubao wa kuonyeshea senema. 5 -a pili (bora), -a fedha. ~ **medal** n nishani ya fedha (kwa mshindi wa pili). *(compounds)*~ **birch** n mti wa rangi ya fedha. ~ **fish** n siridado. ~ **jubilee** n maadhimisho ya miaka 25. **~-paper** n jaribosi; fedha. ~ **side** n mnofu paja. ~ **smith** n mfua fedha; sonara (wa vitu vya fedha). **~-tongued** adj -enye ufasaha -enye kujua kuongea.**~-ware** n vyombo vya fedha (agh vijiko, uma, visu). ~ **wedding** n maadhimisho ya miaka 25 ya ndoa. vt,vi 1 paka rangi ya fedha, fanya kitu king'ae kama fedha. 2 geuka mvi. **~y** adj. **~n** adj *(arch)* fedha *speech is ~n but silence is golden* ni vyema kunyamaza kuliko kuongea.

simian adj -enye kufanana na nyani/ tumbili. n nyani, tumbili.

similar adj ~ **(to)** -a kufanana;-a hali moja ~ *in shape* enye kufanana kwa umbo. **~ity** n 1 kufanana; mfanano. 2 *(of features)* mlandano. **~ly** adv vile vile, vivyohivyo, hali kadhalika.

simile n tashbihi. **similitude** n mfanano, mlinganisho, tashbihi.

simmer vi 1 chemka polepole. 2 karibia kuwaka (kwa hasira n.k.). ~ **down** *(fig)* poa (baada ya kukasirika sana) ~ *with laughter* bana kufakwa kicheko. **keep something at a ~/on the** ~ chemsha polepole. n kuchemka polepole; kutokota.

simony n *(hist)* (kosa la) kutoa/ kupokea rushwa ili kupata cheo katika kanisa.

sifongo/sponji.

swaddle vt fungafunga (mtoto) katika vitambaa/kamba za vitambaa. **swaddling - clothes** n vitambaa vya kumfungia mtoto, nguo za mtoto mchanga *still in his swaddling clothes (fig)* -enye kubanwabanwa bado.

swag n 1 *(sl)* mali iliyoibiwa/ iliyoporwa, vitu vilivyopatikana kwa magendo/njia isiyo halali. 2 *(Australia)* virago.

swagger vt tamba, randa, enda kwa mikogo n majivuno, makuu, mikogo, jeuri adj *(sl)* -a mikogo. **~er** n.

swashbuckler

~ingly adv.

Swahili n 1 *(person)* Mswahili. 2 *(language)* Kiswahili adj -a kiswahili.

swain n *(arch)* mtu wa shamba; *(joc)* mpenzi/kipenzi (wa kiume).

swallow[1] n kijumbamshale, mbayuwayu. **one ~ doesn't make a summer** *(prov)* si busara kuamua jambo kutokana na tukio moja.

swallow[2] vt,vi 1 **(up)** meza, akia. 2 *(fig use)* mezea. 3 *(funds)* kausha, potea, toweka; jirudi n 1 kumeza. 2 funda.

swam *pt of* **swim**.

swamp n kinamasi vt 1 jaza maji, tapakaza maji, tosa majini. 2 **(with)** *(fig)* lemewa na, lemea, zidi, zidiwa na *I am ~ed with work* nimelemewa na kazi. **~y** adj -a majimaji, -a kinamasi, - a topetope.

swan n bata maji (wa shingo ndefu). ~

dive n mbizi ya mbayuwayu. ~ **song** n tendo/wimbo wa mwisho (kabla ya kustaafu/kufa). ~ **'s down n** manyoya mororo aina ya bata; kitambaa chenye manyamunyamu vi *(colloq)* ~ **off/around** enda matembezi, zurura, randaranda.

swank vi *(colloq)* tamba, jigamba n majigambo, makuu. **~y** adj maridadi sana, -a kutamb(i)a.

simonical adj.

simoom; simon n upepo mkavu wa joto sana (unaovuma Uarabuni na jangwa la Sahara).

simper vi tabasamu/chekacheka ovyo/kijinga/kipuuzi/kibembe n tabasamu ya kijinga/kipuuzi. **~ingly** adv.

simple adj 1 sahili. **~ interest** n riba sahili ~ *sentence* sentensi sahili. 2 rahisi, -epesi ~ *English* Kingereza rahisi. 3 -a kawaida, -siorembwa, -siopambwa *~food* chakula cha kawaida. 4 nyofu; wazi. **~ hearted** adj mkweli. **~ minded adj** msema kweli; punguani. 5 peke, tupu ~ *truth* ukweli mtupu (bila kutiwa chumvi). **pure and ~** *(colloq)* kabisa. 6 mshamba, -a kudanganyika kwa urahisi n *(old use)* mtishamba, dawa asili. **~ton** n punguani, juha. **simplicity** n urahisi, wepesi. **be simplicity itself** *(colloq)* -wa rahisi sana. **simplify** vi rahisisha, -fanya epesi. **simplification** n kurahisisha, kuondoa shida. **simply** adv 1 pasipo anasa, kawaida. 2 kabisa; hasa *we simply have to do it* hatuna budi kuifanya. 3 tu *this medicine consists simply of herbs* dawa hii ni mitishamba tu *it is simply a matter of being careful* ni suala tu la kujihadhari. **simsim** n see **sesame**.

simulacrum n sanamu/kielelezo cha mtu/kitu; mfanano, kielelezo cha picha.

simulate vt iga, igiza; jifanya, jidai, jisingizia. **simulation** n kujisingizia, uigaji. **simulator** n chombo kinachoonyesha hali bandia/kama ilivyo katika hali halisi.

simultaneous adj **~ (with)** -a wakati ule ule; pale pale, papo hapo, sawia. **~equation** n mlinganyo sawia. **~ness/simultaneity** n wakati huo huo. **~ly** adv sawia.

sin n 1 dhambi. **live in ~** (*dated*) ishi na kimada *confess* ~ ungama dhambi. **original ~** n dhambi ya asili. **mortal/deadly ~** n dhambi ya mauti. **the seven deadly sins** dhambi saba za mauti. **venial ~** dhambi nyepesi. 2 *(colloq)* kosa. vi ~ *(against)* 1 tenda dhambi, potoka. 2 kosa. **~ful** adj -enye dhambi. **~fulness** n. **~less** adj. **~ lessness** n. **~ner** n mwenye dhambi, mkosefu.

since adv 1 tangu wakati ule; tena *I have not seen him* ~ sijawahi kumwona tena. **ever ~**

swap vt,vi *see* **swop**.

sward n *(lit)* uwanda, mahali penye nyasi nzuri fupi.

swarm[1] n kundi kubwa la wadudu/ ndege n.k. *a ~of bees* bumba la nyuki vi *(of bees)* enda pamoja katika kundi. 2 **be ~ing with; ~ with** songamana, jawa na *the region ~s with locusts* eneo limejaa nzige. 3 wa kwa wingi, songamana, tembea katika kundi.

swarm[2] vt **~ (up)** paraga, sombea, paramia.

swarthy adj -eusieusi. **swarthiness** n weusi.

swashbuckler n mwonevu, mchokozi; mtu mwenye majigambo, mjeuri. **swashbuckling** n ugomvi, uchokozi; kugombana, kuchokoza.

swastika n swastika: nembo ya msalaba wa jua yenye kuashiria futahi au Unazi.

swat vt piga, chapa, ua (mdudu) n 1 mchapo. 2 kichapo.

swath n 1 fungu la nafaka, nyasi, lundo la nafaka iliyokatwa; kiduta cha nafaka iliyokatwa. 2 mkuza (nafasi iliyoachwa wazi baada ya kufyeka).

swathe vt zingia kitambaa, fungiafungia vitambaa, zungushia (zongomeza) kitambaa n *(bandage)* bendeji.

sway vt,vi 1 yumbisha, yumba, sukasuka, chuchia. 2 *(influence)* geuza, shawishi, vuta; tawala, n 1 kuyumba. 2 himaya, enzi, utawala, nguvu, mvuto *be under the ~of* tawaliwa na.

swear 1 vt,vi 1 apa, kula yamini. 2 apisha. **~ somebody in** apisha mtu, lisha kiapo. **~ somebody to secrecy** apisha kuweka siri. **~ a witness** apisha shahidi. **sworn enemies** n maadui wa jadi. **sworn friends** n masahibu. 3 **~ by something** apia kama shahidi; *(colloq)* tegemea; jetea. ~ **off** *(colloq)* apa kuacha. **~ to something** apa kabisa, sema kwa dhati. vt **~ (at somebody)** laani, apiza; tukana n kutukana. **~er** n mwapizaji; mtukanaji. **~-word** n (neno la) tusi.

sweat n 1 jasho. **~-band** n utepe (wa kofia wa kunyonya jasho). **~ shirt** n fulana ya jasho. 2 **a ~** n hali ya kutokwa jasho. **be in a cold ~**

adv tangu wakati huo. 2 liopita *I saw him*

sincere

many days ~ nilimwona siku nyingi zilizopita (*prep)* tangu *(conj)* 1 tangu *it is three days* ~ *he desappeared* ni siku tatu tangu atoweke. 2 kwa kuwa, maadam ~ *we have no food we must work hard* kwa kuwa hatuna chakula lazima tufanye kazi kwa bidii.

sincere adj -aminifu, -nyofu, -a kweli, -enye moyo safi. **~ly** adv kwa kweli, kwa moyo safi; kwa unyofu. **yours ~ ly** wako mwaminifu. **sincerity** n unyofu, uaminifu.

sinecure n upataji wa cheo/kazi ya dezo/faida bila kuifanyia kazi.

sine die adv *(lat)* hadi hapo itakapotangazwa tena.

sine qua non n sharti/jambo la lazima.

sinew n 1 kano, mshipa. 2 *(pl)* misuli, nguvu, uwezo; *(fig)* namna/njia ya kupata nguvu. **the ~s of war** pesa za kununulia mahitaji ya vita. **~y** adj -a nguvu, -shupavu; -enye misuli.

sing vi,vt 1 imba *you are always ~ing the same song* unaimba mambo hayohayo siku zote. ~ **another tune** badili mwenendo/usemi. ~ **small** *(colloq)* nyenyekea (baada ya kukemewa) ~ *a baby to sleep* bembeleza mtoto kwa wimbo ili alale. 2 vuma, lia *my ears are ~ing* masikio yangu yanavuma 3 ~ **(of) something** *(liter)* simulia kwa utenzi/ushairi, ghani. ~ **somebody's praises** sifia sana, tukuza. 4 ~ **out (for)** ita kwa nguvu. ~ **something out** tamka kwa sauti kubwa. ~ **up** imba kwa sauti/nguvu zaidi. **~er** n mwimbaji. **~ing** n uimbaji. **~able** adj -nayoimbika. **~song** n kuimba kwa pamoja (kwa kujifurahisha); *(attrib)* **in a ~ song voice/manner** kwa mahadhi ya kupanda na kushuka/kwa namna ya kuchosha.

singe vt,vi unguza, babua, choma. **be come ~d** ungua. n alama ya kuungua.

single adj 1 -moja (tu), peke yake,

pasipo mwenzi. **walk in ~ file** tembea katika safu/msitari mmoja *the most important ~event* kuwa katika hali ya woga na wasiwasi. **all of a ~** *(colloq)* wa/loa chepe kwa jasho; *(fig)* wa na woga na wasiwasi. 3 *(colloq)* kazi ngumu, sulubu. 4 **an old ~** n *(sl)* askari mkongwe wa kazi. 5 majimaji, unyevu vt,vi 1 toa/toka jasho. 2 toa kitu. ~ **blood** *(fig)* fanya kazi kama punda. ~ **out a cold** ondoa mafua. 3 toza jasho. 4 fanyisha kazi ngumu, himiza, nyonya. **~ed goods** n matunda ya jasho /kazi ngumu. **~ed labour** kazi ya malipo ya unyonyaji/dhuluma. **~y** adj -iliyojaa jasho; -enye kutoa jasho.

sweater n sweta.

sweep n ~ **(up/out)** kufagia.

make a clean ~ (of something) kumba, ondoa, zoa, fagilia mbali. 2 pigo la ghafula. 3 mkupuo. 4 mwendo wa nguvu, mkondo wa nguvu, mkondo. 5 *(range)* eneo, upeo. 6 **(chimney)** ~ n msafisha dohani. 7 kafi, kasia. 8 upondo. 9 ~ **(stake)** n bahati nasibu vt,vi 1 ~ **something (from something); ~ something (free) of something; ~ something up/away** etc. fagia, futa, pangusa; kokoa. 2 peperusha, zoa, safisha *the wind swept the pieces of paper away* upepo ulipeperusha karatasi *the currents swept the branches along* mawimbi yalizoa matawi. ~ **all before one** -wa na mafanikio mfululizo. ~ **the board** pata fedha yote iliyokuwa ikichezwa kamari; shinda zawadi zote. **be swept off one's feet** *(fig)* hemewa, jawa na jazba. **swept back** adj *(of aircraft wings)* liofungwa usawa wa pembekali kutoka katika muhimili wa ndege; *(of hair)* -liolazwa kuelekea nyuma. 3 kumba *the storm swept the coast* tufani ilikumba pwani. 4 enda kwa fahari. 5 enea, tanda. 6 angaza *his eyes swept the room* macho yake yaliangaza chumbani. 7 pita upesi *the fingers swept the keys of the* piano vidole vilipita haraka kwenye vipande vya kinanda. 8 inama, piga goti kwa madaha. **~er** n 1 mfagiaji, mfagizi; ufagio. 2 *(football)* mlinzi. **~ing** adj kubwa; -a jumla *~ing changes* mabadiliko makubwa *~ing statement* kauli ya jumla. **~ingly** adv. **~ings** n *pl* vumbi, takataka, uchafu. **~stake** n bahati nasibu ya fedha (katika shindano).

sweet adj 1 -tamu. **have a ~ tooth** penda vitu vitamu. **~wine** n mvinyo mtamu (wenye ladha ya matunda). 2 -a kupendeza, zuri, -a kuvutia.

jambo la

sink

maana kuliko yote. ~ **-barrelled** adj (bunduki) -a mwanzi/mtutu mmoja. **~-breasted** adj *(of a coat)* -enye mstari mmoja wa vifungo. ~ **handed** adj,adv peke yake; bila msaada, bila kusaidiwa. ~ **minded** n -enye lengo moja tu; thabiti. **~-seater** n gari ndege ya kiti kimoja. **~stick** n gongo/fimbo ya kupigania, mkwaju. **~-track** adj 1 *(railway)* -enye njia moja. 2 mseja, mhuni -a mtu mmoja. **~room** n chumba cha mtu mmoja. n 1 *(tennis and golf)* mchezo wa wachezaji mmoja mmoja. 2 *(short for a)* ~ **ticket** n tiketi ya kwenda tu 3. *(cricket)* pointi moja. vt ~ **somebody/something out** chagua, teua; bagua. **singly** adv. **~ness** n. **~ness of purpose** umakini katika lengo.

singlet *(GB)* fulana.

singular adj 1 *(liter)*-a ajabu, -sio -a kawaida. 2 *(fomal)* -a kipekee ~*matrix* solo shani. 3 *(gram) -a* umoja n umoja. **~ity** n. **~ly adv** kwa kipekee, hasa, ajabu. **~ize** *vt*.

sinister adj 1 *(liter)* baya, -ovu; -a kisirani, -a shari ~ *beginning* mwanzo mbaya. 2 -a husuda, - baya. **a ~ face** uso wa husuda. 3 *(on a shield)* -a kushoto. **bar ~** *n* alama katika ngao kuonyesha kizazi haramu.

sink[1] n 1 sinki, karo, beseni la kuoshea vyombo vya jikoni. 2 shimo la maji machafu. 3 *(fig)* eneo la uovu.

sink[2] vt,vi 1 zamisha; zama. ~ **or swim** (jitosa) kufa na kupona. 2 shuka, didimia; topeza, lemewa *the foundation has sunk* msingi umedidimia *his heart sank* alisononeka. 3 chimba/zamisha ~ *a well* chimba kisima ~*a post in the ground* chimbia/zamisha nguzo. 4 ~ **in; ~ into/to something** zama, topea, shuka ~ *into a deep sleep* topea katika usingizi mzito. 5 **~ in; ~ into something** *(of liquids, and fig)* zama. 6 pungua, angamia;

sink

punguza *he sank his voice* alipunguza sauti *let's ~ our differences* tusahau/ tuache tofauti zetu. 7 **~ (in)** tega uchumi/fedha. **~able** adj.

a ~

sweet-and-sour

voice n sauti ya kuvutia. 3 safi *keep a room ~* weka chumba katika hali ya usafi. 4 -a kunukia, -a kufiridi *(to) smell ~* (ku) nukia vizuri. ~ **scented** adj -enye kunukia. 5 *(phrases)* **at one's own ~ will** apendavyo mwenyewe. **be ~ on (somebody)** *(colloq)* penda sana. 6 *(compounds)* ~ **bread** n kongosho la ndama au kondoo. **~briar/brier** n waridi mwitu. ~ **corn** mahindi matamu. ~ **heart** n mpenzi. ~ **meat** n halua. ~ **potato** n kiazi kitamu. ~ **tempered** adj -tulivu, -pole n *(US)* peremende, lawalawa, tamutamu (chokoleti). 2 *(US ~ dessert)* chakula kitamu, agh pudini. 3 *(pl)* furaha, anasa, maraha. 4 mpenzi, kipenzi. **~ly** adv. **~ness** n. **~ish** adj. **~en** vt,vi tia utamu, tia sukari, koleza; -wa tamu; geuka kuwa -tamu. **~ening** n kikoleza utamu. **~ie** n 1 tamutamu, lawalawa. 2 mpenzi, kipenzi. **~y** n 1 peremende. 2 mpenzi.

sweet-and-sour adj tamchachu (siki yenye sukari).

swell vi,vt 1 **~(up) (with)** vimba, tuna, vimbisha, tunisha. 2 **have /suffer from a swollen head** jivuna; -wa na kiburi, vimba kichwa *swollen headed* -enye kiburi. 3 **~ (out)** tanuka, vimbisha n 1 mvuvumko. 2 *(sing only)* mawimbi makubwa (baada ya tufani). 3 *(dated colloq)* mlimbwende, mtanashati. **come the heavy ~ over somebody** *(sl)* jifanya maarufu ili kuweza kushawishi (mtu), jidai adj *(US colloq)* 1 -malidadi, -tanashati. 2 bora/sana, -a kiwango cha juu. **~ing** n 1 uvimbe. 2 nyongeza, ziada.

swelter vi ona hari, jisikia vibaya (kwa sababu ya joto).

swept pt, pp of **sweep**.[2]

swerve vt,vi chepuka, pinda ghafla, enda upande. 2 epa n mchepuko, kwenda upande; kupinda ghafla.

swift[1] adj -epesi, -a mbio, -a haraka, -a ghafula. **~ly** adv upesi, hima, kwa

swing

haraka. **~ness** n wepesi, mbio, kasi ~*-flowing*

~er n chubwi, bildi. **~ing** n 1 kuzama. 2 **a ~ing feeling** n hali ya kuona njaa/hofu. **~ing-fund** n mfuko wa (serikali au shirika) wa kulipia madeni.

Sinology n Sinolojia: utaalam wa lugha na utamaduni wa Kichina. **sinologist** n mwana sinolojia.

sinuous adj -enye mapindi; -enye konakona; -a mzingo, -a kuzingamana. **~ity** n mapindi, mizingo, kubetabeta.

sinus n uwazi katika mfupa (hasa ndani ya fuvu) unaowasiliana na mianzi ya pua. **~itis** n uvimbe katika uwazi huo.

sip vt,vi konga, -nywa kidogo kidogo, -onja (kitu cha maji) n.k.

siphon n mrija, neli, kifyonzaji. vt ~ **something off/out** fyonza, nyonya *who has ~ed off all the petrol from my tank?* nani amenyonya petroli yote kutoka katika tangi langu?

sir n bwana, mzee, maulana, *(in letters) Dear ~* Bwana, mheshimiwa, *(used before name of (knight)* hababi.

sire n 1 *(old use)* baba, babu 2 *(old use)* mtukufu (cheo kilichotumiwa kumtaja mfalme). 3 mzazi dume wa mnyama. vt *(esp of horses)* zaa *be the ~ of* kuwa mzazi wa.

siren n 1 *(hooter)* king'ora, honi. 2

mbembezi; mwanamke wa hatari; mwanamke mshawishi.

sirloin n sarara.

sirup n *see* **syrup**.

sisal n mkonge, katani.

sissy n *(colloq; derog)* joga.

sister n 1 dada. **half ~** n dada wa kambo. **~ in law** n *(of one's wife)* shemeji; *(of one's husomebodyand)* wifi. 2 sista; mtawa wa kike. 3 mwuguzi (mwenye cheo). 4 *(attrib)* mwenzi, pacha. **~hood** n utawa; udada/ushoga. **~ly** adj -a dada, kidada, kama

adj -a kutiririka/ kumiminika kwa kasi ~-*footed* -enye mbio, -a mbio, -a kasi. **~-handed** adj -enye mikono myepesi; -a haraka (katika kazi za mikono).

swift[2] n mbayuwayu, barawai.

swig vt,vi **~(down/off)** *(colloq)* -nywa, piga funda n funda *take a ~ at a bottle of beer* kunywa bia moja kwa moja kutoka kwenye chupa; piga tarumbeta.

swill vt,vi **~ something (out)** 1 osha, suuza. 2 *(colloq)* nywa kwa pupa n 1 kusuuza, msuuzo. 2 makombo, masazo hasa ya kiowevu. **~er** n.

swim vt,vi 1 ogelea. **~ with the tide/ the stream** fuata mkondo/ mkumbo. **~ming bath/pool** n bwawa la kuogelea. **~ming costume/suit** n vazi la kuogelea. **~ming trunks** n vazi la kiume la kuogelea. 2 vuka kwa kuogelea; shindana (na mtu) kuogelea. 3 **~ with; ~ in/on** jawa na.4 ona kizunguzungu, sulika, shikwa na gumbizi; zunguka (zunguka) n 1 kuogelea. 2 **the ~** n matukio ya wakati uliopo, mambo yanayotokea sasa. **be in/out of the ~** wamo ndani ya, shiriki/-toshiriki, fahamu /-tofahamu mambo yanayotokea sasa. **~mer** n mwogeleaji. **~imingly** adv bila matatizo; vizuri kabisa.

swindle vt **~ something out of somebody; ~ somebody of something** tapeli, ghilibu, danganya, laghai ~ *money out of somebody* tapeli; chukulia mtu fedha zake kwa ulaghai n ujanja, hila, ulaghai; kitu kilichouzwa ambacho hakina thamani iliyotajwa. **~r** n. ayari, dhalimu, laghai.

swine n 1 nguruwe. **~-herd** n mchungaji wa nguruwe. 2 *(derog)* mshenzi; mnyama, mpujufu. **~ry** n banda la nguruwe. **swinish** adj - a kinyama/kishenzi.

swing vt,vi 1 bembea, bembeza;

swinge

pembea. ~ **for somebody/something** *(colloq)* nyongwa (kwa kuua). **no room to ~ a cat in** *(of an enclosure)* nafasi ndogo sana. 2 tembea/kimbia kwa/ bila ukakamavu. 3 cheza/ chezesha dansi au ngoma *(sl)* changamka, fuata mambo ya kisasa. 4 geuka, geuza, enda upande. 5 pembea n 1 kubembea. 2 mdundo.

dada. **~liness** n udada.

sit

sit vt,vi 1 kaa; keti, jilisi. **~ to an artist/~ for one's portrait** kaa uchorwe (na msanii). **~ (for) an examination** fanya mtihani. 2 **~ tight** kaa imara; tulia tuli; *(fig)* shikilia jambo. **~ for (a constituency)** wakilisha Bungeni jimbo (la uchaguzi). **~ting member** n *(at election)* mbunge wa zamani. 3 kalisha. 4 kutana, fanya mkutano/ kikao. 5 *(of birds)* tua. **~ting duck** n kitu/mtu asiye na kinga. **~ting tenant** n mpangaji aliyepo. 6 *(on eggs)* atamia; *(on heels)* chuchumaa; *(astride)* tagaa. 7 *(of clothes)* kaa *the dress ~s well on her* gauni linamkaa. 8 kalia. 9 *(with adverbial particles and prepositions*) **~ back** starehe; *(fig)* pumzika; kaa (na kutoshughulika). **~ down** keti. **~-down strike** n mgomo katika eneo la kazi (ambapo wafanyakazi wanakataa kuondoka kiwandani hadi madai yao yanashughulikiwa. **~ down under** vumilia, kula uchungu na mshubiri mani, kufa kiofisa, teseka bila malalamiko. **~ in** goma kwa kuvamia makazi na kubakia papo hapo. **~ in** n mgomo. **~ in on something** hudhuria kama mtazamaji/msikilizaji. **~ on/upon something** -wa mjumbe; *(delay)* kwamisha; *(investegate)* chunguza, tafiti, peleleza. **~ on/upon somebody** *(colloq)* kalia, gandamiza; tojali. **~ out** kaa nje. **~ something out** kaa/vumilia hadi mwisho; *(of dance)* toshiriki. **~ up** kesha; kaa/kalisha vizuri. **~ (somebody) up** kalisha/kaa, keti(sha). **~ up straight**! kaa vizuri/sawasawa. **make somebody ~ up (and take notice)** *(colloq)* shtua. **~ter** n 1 mtu anayechorwa picha na msanii. 2 kuku anayeatamia. 3 ndege rahisi kupigwa risasi; *(fig)* kitu rahisi kufanywa. **~ting** n 1 kikao, baraza, mkutano *a long ~ing* kikao kirefu. 2 mkao *at one ~ing* kwa mkao mmoja *her portrait was finished in*

site

one ~ing picha yake ilichorwa kwa mkao mmoja. 3 mkupuo, awamu *be served at one ~ing* hudumiwa kwa awamu moja. 4 mayai ya kuatamiwa. 5 **~ing-room** n sebule, ukumbi.

site n mahali, eneo; *(for building)* kiwanja. vt weka mahali.

situate vt weka mahali. **~d** *pred* adj 1 *(of*

go with a ~ *(of music, poetry)* wa na mdundo mzuri; *(fig) (of an event, entertainment, etc.)* endelea vyema/ bila matatizo. **be in full ~** pamba moto. 3 bembea, pembea. **~ing** adj *(sl) (of persons)* -a kisasa, changamfu; *(of events, entertainment etc)* -a kuburudisha. **~-door** n

mlango wa kufungulia upande wowote.

swinge vt *(arch)* tandika, piga, chapa. **~ing** adj -kubwa sana, -a nguvu.

swipe vt *(colloq)* 1 piga kwa nguvu, twanga, kung'uta. 2 *(colloq)* iba n pigo la nguvu.

swirl vi zunguka upesi upesi, zungusha upesi upesi n kuzungushazungusha; kuzingia. **a ~ of dust** chamchela; kimbunga.

swish vt,vi 1 **~ something (off)** vurumisha. 2 chakarisha, piga (kwa mjeledi) n kuvurumisha; kuchakarisha; *(colloq)* adj malidadi; -a mtindo.

switch n 1 ufito, mchapo. 2 swichi. 3 mtambo wa kubadilisha njia za reli. **~-engine** n injini ya kuunga mabehewa. **~-man** n mbadilisha njia ya reli. 4 *(of hair)* kishungi bandia, mwengo, mgwisho. 5 **~-back** n *(of railway)* reli za mteremko mkali katika viwanja vya michezo; *(of roads)* barabara yenye vilima vingi. 6 badiliko, uhamisho vt 1 **~ on** washa, fungua. **~off** zima. 2 **~ somebody on** *(sl)* sisimua. 3 *(of railway)* geuza njia, hamisha njia. 4 **~(to); ~ over to** badili, hamia. 5 chapa kwa fito. 6 geuka ghafla; pokonya.

swivel n 1 pete yenye kuzunguka. 2

swot

ekseli vt,vi zunguka; zungusha.

swiz n *(sl)* uchungu mkubwa; ulaghai.

swob *see* **swab**.

swollen *pp of* **swell** esp. as adj. **~ glands** n hijabu. **(painful) ~ glands** n mtoki.

swoon *(arch)* *vi* zimia, zirai n kuzimia, kuzirai, kupoteza fahamu *she went off in a ~* alizirai.

swoop vt,vi 1 **~ (down) (on)** shuka kwa kasi

town, building etc) -liopo mahali *it is ~d in Egypt* iko Misri. 2 *(of a person)* -wa katika hali fulani *I am rather awkwardly ~d* nina matatizo kidogo. **situation** n 1 mahali. 2 hali. 3 kazi *situation vacant* nafasi za kazi *be in a situation* ajiriwa, wa na kazi.

six adj sita. **~ of one and half a dozen of the other** ni mamoja; si tofauti sana. **at ~es and sevens** liochanganyikiwa, liovurugikiwa. **in ~es** sitasita. **~-footer** n *(colloq)* kitu/mtu mwenye urefu wa futi sita. **~- shooter** n bastola ya risasi sita. **~fold** adj,adv mara sita. **~teen** *adj*, n kumi na sita. **~teenth** *n*, adj kumi na sita. **~th** n adj -a sita *~th form* kidato cha sita. **~th sense** n utambuzi wa moyoni. **~thly** adv ya sita. **~tieth** n adj -a sitini. **~ty** *n*, adj sitini *a man of ~ty* mtu wa umri wa miaka sitini. **~ties** n *(pl)* miaka ya sitini; miaka kati ya 60 - 69.

size[1] n 1 ukubwa *about the ~ of an orange* ukubwa wa chungwa. 2 kipimo, saizi *what ~ do you wear*? unavaa saizi/kipimo gani? **that is about the ~ of it** *(colloq)* ndivyo ilivyo, ndivyo ilivyokuwa, ndiyo hali yenyewe. 3 kiasi. *vt* panga kwa saizi/ukubwa. **~ somebody/ something up** *(colloq)* pima/tathmini mtu/kitu. **~d** n *(suff) (in compounds)* -enye ukubwa fulani *medium ~d* -enye ukubwa wa kati. **~able** adj kubwa kiasi.

size[2] n dondo, gundi ya kung'arisha

karatasi/plasta. vt tia dondo katika kitambaa, paka gundi katika karatasi/ plasta.

sizzle vi, n *(colloq)* chachatika; chata *(fig) a sizzling hot day* siku ya hari.

skewer

skate[1] n **ice ~** n reli za barafu, vyuma vifungwavyo kwenye viatu kutelezea kwenye barafu. vi teleza kwenye barafu/sakafu. *(fig)* **~ on thin ice** ongelea swala nyeti. **~-board** n ubao mtelezo. **~-boarder** n mtumiaji wa ubao wa kuteleza. **skating** n mchezo wa kuteleza. **skating-rink** n kiwanja cha kutelezea. **~r** n mtelezaji.

skate[2] n samaki wa bahari mkubwa na mpana kama taa.

kutoka angani (kama tai, kipanga), chupa, ruka chini. 2 **~ something up** pokonya, pora n kuchupa, kushuka kwa kasi (kama ndege, tai, kipanga atokapo angani); ruko la ghafula. **at one (fell)** ~ kwa dharuba moja.

swop vt *(also* **swap**) (colloq) badili mali kwa mali. **~market** n soko la mali kwa mali; mali kwa mali. **~ yarns** simuliana hadithi za matukio. **~ places with somebody** badilishana nafasi. **don't ~ horses in mid-stream** *(prov)* usifanye mabadiliko wakati wa msukosuko n ubadilishanaji (wa mali kwa mali).

sword n 1 upanga; kitara. **the ~of justice** upanga wa haki. **cross ~ with somebody** *(fig)* gombana na. **draw/sheath the ~** *(rhet)* anza/maliza vita. **put to the ~** *(rhet)* ua. **at the point of the ~** kwa kutishwa. **~-arm** *(usu) n* mkono wa kulia. **~-bearer** n *(hist)* mbeba upanga wa mfalme. **~-belt n** mkanda wa upanga. **~-cane/~ stick** n upanga wa ala/fimbo ya upanga. **~-cut** n jeraha la upanga; pigo la upanga. **~-dance** n hanzua, tari, mchezo wa sime. **~-fish** n chuchunge. **~-play** n mchezo wa kupigana kwa upanga; *(fig)* malumbano. **~sman** n askari/mtu hodari wa kutumia upanga. **~smanship** n ustadi wa kupigana kwa upanga.

swore, sworn see **swear**.

swot vi, *vt* 1 **~(for something)** bukua, soma/ somea sana; jiandaa kwa kusoma

swum

sana. ~ **something up** somea sana n 1 mbukuaji. 2 kazi nzito.

swum *pp* of **swim**.

swung *pp* of **swing**.

sybarite n mtu wa anasa nyingi, mpenda anasa. **sybaritic** adj. -a anasa, -a kupenda raha.

sycamore n mkuyu.

sycophant n mtu anayejikomba/ anayejipendekeza. **~ic** adj.

syllable n silabi. **syllabary** n orodha ya

skedaddle vi *(colloq)* kimbia, toweka.

skein n fundo/kibonge/donge (la uzi).

skeleton n 1 kiunzi cha mifupa *a mere* ~ gofu la mtu; mifupa mitupu. **reduced to a ~** liokonda sana (kutokana na njaa/ugonjwa), mifupa mitupu. **the ~ in the cupboard; the family ~** aibu iliyofichwa, jambo la kutia haya, siri ya ndani. 2 *(of plan, etc), (of building)* plani. 3 *(attrib)* ~ **key** n ufunguo malaya. ~ **staff/crew/service etc** n wafanyakazi wachache kuliko kawaida; wafanyakazi wa kazi za lazima.

skep n 1 pakacha, *(wicker bee-hive)* mzinga wa nyuki uliotengenezwa kwa makuti.

skeptic n *see* **sceptic**.

sketch n 1 mchoro wa haraka, picha ya haraka, kielelezo. ~ **book/block** n daftari ya kuchorea. **~-map** n ramani yenye maelezo machache. 2 muhtasari, madokezo. 3 kichekesho (maandishi, mchezo wa kuigiza). vt,vi 1 chora upesi. ~ **something out** andika, sema, eleza kwa juu juu, andika muhtasari. **~er** n. **~y** adj a haraka haraka, hafifu. 2 -sio kamilifu. **~ily** adv. **~iness** n.

skew adj -a kukingama, -a mshazari, -a upande, -a upogo ~*lines* mistari tengano. **~-eyed** adj *(colloq)* -enye makengeza. **on the ~** *(colloq)* -a upogoupogo.

skewbald adj *(of an animal)* -enye madoa meupe na ya hudhurungi.

skewer n kibaniko, mbano. vt tunga

(kama) katika kibaniko.

ski

ski n skii, relitheluji: ubao mrefu ufungwao kwenye kiatu kutelezea kwenye theluji. **~-bob** n baiskeli ya skii. **~-boots** n mabuti ya skii. **~jump** n mruko wa skii. **~-plane** n eropleni ya skii. **water-~** n skii ya majini. vi teleza katika theluji kwa skii. **~er** n mtelezaji wa skii. **~ing**.

skid vt teleza, *the car ~ded* gari liliteleza. n 1 kizuio mnyororo/ chuma cha kuzuia gurudumu lisiteleze. 2 nyenzogogo/bao (la

viwakilishi vya silabi (k.m. katika Kijapani). **syllabic** adj -a silabi. **syllabicate**; **syllabize, syllabify** vt taja neno kwa silabi moja moja, gawa katika silabi. **syllabification** n kugawa katika silabi.

syllabus n muhtasari (wa masomo au mafundisho).

syllogism n hitimisho linalotokana na hoja mbili (k.m. mtu ana miguu miwili, nyoka hana miguu; kwa hiyo mtu si nyoka). **syllogistic adj syllogize** vt hitimisha kwa mantiki.

sylph n hurulaini; *(fig)* mwanamwali mwembamba mzuri. **~-like** adj -embamba na -enye madaha.

silvan adj *(liter)* 1 -a mwitu/porini.

symbiosis n ufaano, hali ya utegemeanobaina ya viumbe wawili. **symbiotic** adj -a kutegemeana (japo si wa jamii moja).

symbol n alama, dalili, ishara. **~ic; ~ical** adj 1 -a ishara. 2 -enye maana. **~ics** n 1 taala za mifano (ishara) ya kale na sherehe. 2 theolojia ya kihistoria ya Kikristo. **~ize** vt 1 onyesha kwa ishara, ashiria, -wa ishara ya. 2 wakilisha dhana kwa ishara. **~ization** n. **~ism** n 1 kuashiria, uashiriaji. 2 mfumo wa alama fulani zitumiwazo kuwakilisha kundi fulani la mawazo.

symmetry n 1 ulinganifu (mzuri); mlingano, usawa; *(maths)* pacha. **symmetrical adj** -linganifu, -a pacha, -a sawa. **symmetrically** adv kwa ulinganifu (mzuri).

sympathy n huruma; upole; utu wema.

syndic

in ~with katika/ kwa kukubaliana na *letter of* ~ barua ya kuliwaza. **sympathetic** adj -a huruma, -pole, -a moyo mzuri. **sympathetic strike** n mgomo wa kuwaunga mkono wafanyakazi wenzi *sympathetic pregnancy (in man)* umito. **sympathetically** adv kwa huruma, kwa upole. **sympathize** vi 1 -pa makiwa, pa pole, -sikitikia. 2 onea huruma, hurumia, liwaza. **sympathizer** n anayeonea huruma (m) wenziye, mwenye kuwaunga

kubingirishia magogo). **~-row** n (*US*) maskani ya wasikwao. 3 kuteleza. **~-pan** n eneo la kuteleza. **put the~s under somebody** *(sl)* vurugu kwa papara. **~proof** adj -sioshikwa na utelezi; -sioteleza.

skies *pl of* **sky**.

skiff n skifu: mashua nyepesi ndogo tena nyembamba.

skiffle n mchanganyiko wa jazi na nyimbo za kienyeji.

skill n ustadi; ujuzi, umahiri, ufundi. **~ed** adj -stadi *~ed workman* fundi stadi/hodari. **~ful** adj stadi, -bingwa, mahiri, -enye ujuzi. **~fully** adv.

skillet n *(US) (frying-pan)*/ kikaango (cha mkono mrefu).

skilly n *(GB)* supu, uji mwepesi.

skim vt **~ (off/from)** 1 engua *~the cream off the milk* engua malai/ krimu. **~med milk** n machunda. 2 ambaa, pitia juujuu upesi. 3 **~ (through) something** soma kwa haraka; pitisha jicho, angalia juu juu. **~mer** n 1 mwiko, chujio. 2 kiparara.

skimp vt,vi 1 bania. 2 -wa bahili.

~y adj 1 banifu 2 *(of a dress etc)* dogo mno. **~ily** adv. **~iness** n uchache, uhaba, udogo. **~ing** n.

skin n 1 ngozi. **~ and bone** gofu la mtu; embamba sana, ng'onda. **escape by the ~ of one's teeth** ponea chupuchupu. **get under one's ~** *(fig)* kera, udhi; vutia sana mtu. **have a thin/thick ~** *(fig)* -wa wa kuumia haraka/wa sugu. **no ~ off my nose** (*colloq*) ni mamoja kwangu, haidhuru, fahuwa. **save one's ~** nusurika; jinusuru. **~-deep** adj -a juu juu tu; -enye unafiki. **~ -flint** n bahili, mchoyo. **~-game** n kamari; utapeli. **~-graft** n kirakangozi. **~-tight** adj -a kubanabana. 2 *(of fruit, plant)* ganda, gome. 3 *(wine, water)* kiriba. 4 utando (wa maziwa). vt,vi 1 chuna. **keep one's eyes ~ned** wa macho, kaa chonjo. 2 tapeli. **~ned over** adj funikwa. **~ner** n mchuuzi wa ngozi. **~ny** adj -kondefu, -gofu; -a kimbao mbao *(colloq)* bahili.

mkono wenzake.

symphony n 1 simfoni: aina ya muziki upigwao kwa kutumia ala nyingi kwa pamoja. **symphonic** adj -a simfoni.

symposium n 1 kongamano: mkutano wa majadiliano juu ya suala fulani. 2 mkusanyiko wa makala za aina moja, majadiliano ya pamoja.

symptom n ishara, dalili. **~atic** adj -a ishara, -a dalili. **~atically** adv. **~atology** n simptomatolojia: tanzu ya talaa za ishara katika udaktari.

synagogue n sinagogi: hekalu la kiyahudi.

synchronize vt patanisha, oanisha; **synchronization** n kupatanisha, kurekebisha, kuoanisha. **synchromesh** n utaratibu wa kubadili gia katika gari.

syncopate vt 1 *(of music)* badili mdundo. 2 geuza mdundo wa kawaida. **syncopation** n.

syncope n 1 *(med. term)* kuzimia, kuzirai, kupoteza fahamu. 2 udondoshajikati ; kudondoshwa kwa sauti katikati ya neno.

syndic n mjumbe (agh. wa chama/

taasisi fulani). **~alism** n nadharia inayodai kwamba madaraka ya kisiasa yanapaswa kuwa mikononi mwa vyama vya wafanyakazi. **~alist** n mfuasi wa nadharia hiyo. **~ate** n 1 ushirika wa mashirika yenye lengo moja. 2 ushirika wa wachapishaji makala/katuni katika

syndrome

magazeti vt chapisha (makala, katuni) katika magazeti mengi kupitia shirika fulani.

syndrome n *(med.)* dalili za ugonjwa; *(fig)* mkusanyiko wa vitendo/mawazo ya mtu yanayoweza kutokea/ kujitokeza kwa pamoja.

synod n 1 sinodi: eneo la majimbo ya kanisa. 2 mkutano wa majimbo ya kanisa kujadili na kutoa maamuzi juu ya sera, serikali, mahubiri n.k. **~al** adj -a sinodi.

synonym n kisawe: moja kati ya maneno

skint adj *(GB sl)* maskini, fukara.

skip vi 1 chachawa, rukaruka. 2 *(of games)* ruka kamba. **~ping rope** n kamba ya kurukia. 3 ruka (sehemu ya kazi, kitabu n.k). ~*it! (sl)* achilia!, acha!

skipper n 1 nahodha, rubani. 2 *(colloq)* kapteni wa timu ~*'s daughters* mawimbi makubwa yenye vishungi vyeupe. vt ongoza.

skirl n sauti kali. vi lia kwa sauti kali.

skirmish n mkwaruzano, mapigano madogo, vita vidogo, mabishano. vi kwaruzana, pigana; bishana. **~er** n doria, mpiganaji; mpigani.

skirt n 1 sketi. 2 *(pl)* mpaka, ukingo, pambizo. vi,vt 1 -wa mpakani, pakana na. 2 *(pass near)* pitia kando ~ *along the coast* ambaa pwani. 3 **~round something** epuka (suala n.k.). **~ing-board** n *(of a house)* kiuno sakafu (mfano wa kiuno cha nyumba), ubao unaozunguka chumba.

skit n kichekesho; igizo fupi la kuchekesha.

skittish adj *(of horses)* -enye makeke; -enye machachari *(of person)* -enye makeke, -bembe. **~ly** adv. **~ness** n.

skittle n 1 pini: vibao mfano wa chupa. *(pl)* **~s** n mchezo wa kudondosha pini kwa tufe. **(all beer) and ~s** furaha/shangwe tupu/pekee. vt **~out** *(cricket)* toa kwa urahisi, shinda kwa urahisi.

skive

skive vt 1 *(of skin leather)* parura; chuna; chana, *(sl)* zembea. **~r** n 1 kisu cha kuchuna ngozi. 2 mchuna ngozi. 3 mzembe.

skivvy n *(GB sl) (derog)* kijakazi.

skua n (aina ya) shakwe mkubwa. **skulk** vi jifichaficha kwa woga au kukwepa kazi. **~er** n.

skull n fuvu la kichwa, fuu, bupuru (la kichwa). **have a thick ~** wa mzito wa kuelewa. **~ and cross-bones** alama ya hatari. **~-cap** n kibaraghashia.

mawili au zaidi yanayokaribiana sana katika maana. **~ous** adj -enye maana (karibu) sawa, -a kuhusiana katika maana. **~y** n usawe, hali ya maneno kuwa na maana (karibu) sawa.

synopsis n ufupisho, muhtasari, kidokezo. **synoptic** adj -a vidokezo, -a muhtasari, -a ufupisho. **synoptist** n mwandishi wa vitabu vya Injili (Matayo, Marko na Luka).

syntax n sintaksi: tawi la isimu linaloshughulikia kupanga na kuhusisha vipashio na maneno kisarufi. **syntactical** adj -a sintaksi; -enye kuhusu sintaksi. **syntactically** adv.

synthesis n usanisi. **synthesize** vt sanisi; unganisha (maneno). **synthetical** adj 1 -a usanisi. **synthetic chemistry** kemia sanisi. 2 *(of language)* -a maneno ambatani. **synthetically** adv.

syphilis n kaswende, sekeneko. **syphilitic** adj -a kaswende, -a sekeneko.

syphon n *see* **siphon**.

syringe n sirinji vt tia kwa sirinji.

syrup n shira. **~y** adj -a (kama) shira, tamu mno.

system

system n 1 mfumo. **railway** ~ n mfumo wa reli. 2 utaratibu. **~atic** adj -a hatua kwa hatua; -a utaratibu, -a mfumo. **~atically** adv. **~atize** vt weka katika mfumo, -patia mfumo, utaratibu maalum, panga. **~atization** n.

skull-duggery (*also* **skulduggery**) n *(colloq)* ulaghai.

skunk n 1 *(bio)* kicheche. 2 mwovu, mshenzi.

sky n 1 mbingu, anga *clear* ~ kweupe; hakuna mawingu *cloudy* ~ anga lenye mawingu. **praise somebody to the skies** sifia sana *the ~ is the limit* hakuna kiwango/mpaka/kikomo. 2 *(often pl.)* hali ya hewa ~ *the ball* piga mnazi. **~ward (s)** adj adv (-a) kuelekea juu. 3 *(with compounds)* **~-blue** adj -samawi samawati. **~-high** adv juu; (sl) kasisi, padri, mchungaji (katika meli ya vita). **~rocket** vi *(of prices)* panda haraka, paa. n roketi. **~ scraper** n maghorofa. **~-way** n njia ya angani. **~-writing** n maandishi ya moshi (yafanywayo na ndege ya matangazo).

slab n 1 ubamba (wa jiwe, ubao); bamba, kibamba. 2 kipande (cha mkate).

slack adj 1 goigoi -zembe, -vivu;-siomakini. **keep a ~ rein on something** *(fig)* tawala kizembe/bila kujali. 2 -liolegea, -a kudorora, -a kudoda. 3 *(of water)* -a mwendo wa pole pole; -zito. vi 1 **~ off** zembea, legea. 2 **~ up** punguza mwendo. 3 **~ away** legeza (kamba, uzi n.k.). **~er** n *(colloq)* mvivu, mtegaji. **~ly** adv. **~ness**. **the ~ n** 1 sehemu ya kamba, mnyororo, n.k. inayoning'inia/iliyolegea. **take up the~** kaza kamba; *(fig)* dhibiti

slap

viwanda ili vifanye kazi kwa ufanisi. 2 *(pl)* suruali. 3 vumbi la mkaa wa mawe. **~en** vt,vi 1 pungua/punguza, legeza/legea, zembea *the gale is ~ening a little* dhoruba inapungua kidogo. **en~ away/off** legeza.

slag n mavi ya chuma/madini. **~-heap** n fungu la mavi ya chuma.

slain pp of **slay**.

slake vt 1 zima, tuliza, punguza; ridhisha. 2 *(of lime)* tia maji.

slalom n mbio mapindi (ya mashua

au skii).

slam *vt*, *vi* bamiza, funga (mlango, dirisha) kwa kishindo ~ *down* weka kwa kishindo,

fungika kwa kishindo. **~ (to)** fungwa; jifunga kwa kishindo. n mshindo, kishindo. **gland ~** kushinda yote.

slander vt kashifu. n kashfa. **~er** n.

~ous adj liojaa uzushi/ uongo/kashifa.

slang n misimu, simo, lugha ya mitaani. vt tukana. **a ~ing match** n kutukanana adj -a msimu. **~ily** adv. **~iness** n. **~y** adj 1 -a msimu. 2 -liopenda kutumia msimu.

slant vi,vt 1 enda/elekea upande; inama, inamisha, elekeza upande. 2 **~ the news** toa habari za upande mmoja tu n mwinamo. **on a/the ~** katika mwinamo. 3 *(colloq)* wazo, mtanzamo adj hanamu; (*maths) ~ height* kimo hanamu. **~ingly/ ~wise** adv.

slap n 1 kofi, kibao. **get a ~ in the face** *(fig)* kataliwa (kwa dharau); bezwa, dharauliwa. **give a ~in the face** kataa (kwa dharau); puuza, beza, tweza *give a~ on the back* pongeza mtu. vt piga/chapa/zaba kofi ~ *down* bamiza, weka kwa kishindo adv moja kwa moja. **hit ~ on** gonga, piga dango/shabaha. **run ~into somebody** gongana na (mtu) kwa ghafla. **~-bang** adv kwa nguvu, kwa kishindo, kwa vurumai. **~-dash** adj -zembe, a harara, -purukushani *in a ~dash manner* kwa uzembe *in a ~dash* adv juujuu.

slash

~-happy adj *(colloq)* -siojali. **~-stick** n *(fig)* futuhi. **~-up** adj *(sl)* bora.

slash vt 1 kata, tema. 2 chapa (kwa kiboko). 3 laani/pinga vikali; shutumu. 4 *(colloq)* punguza sana. 5 chanja, toja. n 1 mchanjo; mtemo; tojo. 2 *(vulg. sl)* kukojoa. **~er** n 1 kwanja, panga (la kufyekea nyasi), fyekeo. 2 kichanjio (kisu, wembe).

slat n 1 kibao, bamba. **~ed** adj -enyeubao, liotengenezwa kwa vibao.

slate n 1 grife. 2 sleti, kibao. **a clean~** n *(fig)* rekodi safi, jina zuri *start with a clean* ~ anza upya (baada ya kusamehewa/kusahau makosa ya nyuma). 3 rangi ya kijivu. 4 kigae. 5 jiwe jembamba. vt 1 ezeka kwa vigae. 2 *(US, colloq)* pendekeza mtu kwenye cheo/madaraka. 3 *(colloq)* lima. **~-club** n

chama cha kusaidiana. **~-pencil** n kalamu ya sleti/grife. **slaty** adj 1 -a sleti. 2 -a rangi ya kijivu. **~ing** n *(colloq)* karipio, kemeo, lawama.

slattern n mwanamke mchafu. **~ly** adj *(of dress)* -chafu, -sio nadhifu. **~liness** n.

slaughter vt chinja, ua kwa wingi n 1 kuchinja. **~ house** n machinjioni. 2 mauaji (ya watu). **~ er** n.

slave n 1 mtumwa; mtwana; kitwana; *(female)* kijakazi; *(concubine)* suria; *(home- born)* mzalia; *(house hold)* kijoli; *(war)* mateka *white* ~ msichana/mwanamke anayeuzwa/ anayelazimishwa kuwa malaya. 2 mtumwa wa jambo fulani *a ~ to drink* mlevi kupindukia. vi **~(away) at something)** fanya kazi kama punda/za kuchosha. **~-dealer** n mchuuzi wa watumwa. **~-driver** n 1 mnyapara wa watumwa. 2 msimamizi katili. **~-hunter** n msaka watumwa. **~-owner** n mwenye watumwa. **~-ship** n meli ya kubeba watumwa. **~-states** n *(hist)* majimbo ya kusini mwa Marekani (ambako kulikuwa na watumwa). **~-trade** n biashara ya watumwa. **slavish** adj -a

sleep

mtu asiye na uamuzi wa peke yake/huru, -enye mawazo ya kitumwa; sio na uasili; dhalili. **slavishness** n. **slavishly** adv. **~r** n meli ya watumwa, mfanyabiashara ya watumwa. **~ry** n 1 utumwa. 2 kazi za utumwa/ kushurutishwa. **~y** n *(sl)* kijana mtumishi.

slaver vi dolola,churuza (ute,udende, udelele, mate) n udende, mate.

Slavonic/slavic adj -a kislavoni. n lugha ya kislavoni (agh. Kirusi, Kipoli n.k.).

slaw n *(often* **cole** ~) saladi ya kabichi.

slay vt *(liter, or rhet)* chinja, ua (kwa kuchinja). **~er** n mwuaji ~ *with laughter (colloq)* vunja mbavu.

sleazy adj *(colloq)* -ovyo ovyo, chafu, -sio nadhifu *a ~ hotel* hoteli chafu.

sledge[1] n *(also sled)* sleji: kitoroli cha kuteleza juu ya theluji. vi teleza kwa sleji.

sledge[2] n ~ **hammer** nyundo kubwa

~*-hammer argument* mabishano makali.

sleek adj 1 *(of hair etc)* laini, -ororo; -a kung'aa. 2 *(of a person)* mtanashati, malidadi. 3 **as ~ as a cat** *(fig)* -a kurairai, -enye tabia ya kunyenyekea mno, laghai. vt 1 lainisha, fanya ororo. 2 ng'arisha. **~ly** adv. **~ness** n.

sleep n 1 usingizi; kulala. **get to ~** pata usingizi; lala. **go to ~** lala. **have one's ~ out** lala mpaka usingizi uishe. **put somebody to ~** laza, fanya mtu alale. **put (an animal) to ~** ua. 2 **a ~** kipindi cha usingizi. n mtu atembeaye singizini,mzindukaji. **~less** adj bila usingizi. **~lessly** adv. **~lessness** n. vi,vt 1 lala *be fit to ~ in* lalika *things to ~ on* malazi. **~like a top/log** lala fofofo. **~round the clock; ~ the clock round** lala kutwa kucha. 2 laza, -wa na vitanda *this hotel ~s 300 guests* hoteli hii inavyo vitanda 300. *(in compounds)* **~ing-bag** n fuko la kulalia. **~ing**

sleet

draught/pill n dawa ya usingizi. **~ing car** n behewa la kulala. **~ing partner** n *(US) (silent partner)* mbiamsiri. **~ing sickness** n malale. **~er** n 1 mchapa usingizi *be a light ~er* -wa mwepesi kuamka. 2 taruma (relini). 3 kitanda katika behewa la kulala. ~ **around** *(colloq)* wa mkware. **~in/out** lala kwenye/ mbali na sehemu ya kazi. ~ something off pona kwa kulala usingizi. **~ on** endelea kulala. **~ on something** fikiria (jambo) hadi kesho. **~ with somebody** jamiiana na. **~through** endelea kulala (licha ya makelele, n.k.). **~y** adj 1 -zito wa macho, -enye usingizi, -a kusinzia, -enye lepe. **~y head** n msinziaji; mzito. 2 *(places, etc.)* tulivu; liopooza *a ~y little town* mji mdogo uliopooza. 3 *(of some kinds of fruits)* -lioiva sana. **~ily** adv. **~iness** n.

sleet n mvua ya theluji vi *it ~s* inanyesha mvua ya theluji. **~y** adj.

sleeve n 1 mkono wa vazi (k.m. koti, shati). **laugh up one's ~** cheka kichinichini; cheka kwa siri. **roll up one's ~s** -wa tayari, jiandaa kupigana/kufanya kazi; jifunga kidete/ kibwebwe. **have something up one's ~** -wa na mpango/wazo (la baadaye) la siri. **wear one's heart on one's ~** onyesha mapenzi waziwazi. **~less** adj *(dress garment)* -

siomkono. 2 gamba la rekodi. 3 *(mechanics)* mwanzi. ~ **coupling** n *(mech.)* kiunganishi mwanzi. **~d** adj *(of cloth)* -a mikono; -enye mikono. **sleigh** n sleji inayokokotwa na farasi. **~-bell** n kengele ya sleji. vi,vt safiri katika sleji inayokokotwa na farasi; safirisha mizigo kwa sleji.

sleight n werevu *(usu in)* **~of hand** kiini macho, mazingaombwe.

slender adj 1 -embamba *a ~ waist* kiuno chembamba. 2 *(of persons)* -embamba; sio nene. 3 -dogo, -chache, -pungufu, haba *a ~ income* pato dogo. **~ly** adv. **~ness** n. **~ize** *vt, vi* fanya/wa embamba.

slime

slept *pt. pp of* **sleep**.

sleuth n *(colloq)* mpelelezi. **~-hound** n mbwa mpelelezi.

slew[1] *(US (slue)* vt,vi **~(something) round** geuka/geuza kwa nguvu.

slew[2] pt of **slay**.

slice n 1 ubale, kipande chembamba, cheche; *(of bread)* slesi. 2 *(share)* hisa, fungu, sehemu. 3 mwiko bapa. 4 *(in games)* mbetuo, pigo kombo. vt 1 checha; chanyata, lenga. 2 ~ **off** pangua. 3 betua, piga kombo. **slicing** n kulenga.

slick adj *(colloq)* 1 laini, telezi. 2 erevu, -a hila, janja, stadi adv moja kwa moja, barabara (sawasawa). vt lainisha. **~oil** n utando wa mafuta. **~er** n 1 *(colloq)* koti la mvua. 2 mwerevu, mjanja, alwatani.

slide n 1 kuteleza. 2 mtelezo. 3 *(photography, microscope etc)* slaidi. vi, *vt* 1 teleza, nyiririka. **let things** ~ acha mambo yalivyo, telekeza. ~ **over something** kwepa; gusia. 2 ~ **into** ingia polepole, angukia, jikuta katika ~ *into alcoholism* jikuta katika mazoea ya ulevi. 3 penyeza *(comp.)*. **~-rule** n kikokotoo telezi. **sliding-door** n mlango telezi. **sliding-scale** n mizani uwiano. **sliding seat** n kiti telezi (katika mashua ya mashindano).

slight[1] adj 1 -dogo, chembe, si muhimu. **not in the ~est** hata kidogo. 2 -embamba. **~ly** adv

kidogo *I am ~ly better today* sijambo kidogo leo. **~ness** n.

slight[2] vt dharau, tweza, puuza, beza. n bezo, dharau, twezo *put a ~ on* dharau. **~ingly** adv.

slim adj 1 -embamba. 2 *(colloq)* -dogo; haba *~ hopes of success* matumaini kidogo ya mafanikio. vi konda, punguza uzito *~ming exercises* mazoezi ya kujikondesha. **~line** adj dogo au nyembamba/-a ubapa kwa umbo. **~ly** adv. **~ness** n.

slime n 1 kinamasi, tope la mfinyanzi. 2 ute. **slimy** adj 1 -a kuteleza (kama kamasi), -a kinamasi. 2 *(fig)* -danganyifu;-enye unafiki; -erevu.

sling n 1 kombeo, kumbwewe, teo.

~shot n manati. 2 tanzi *have one's arm in a ~* kuwa na mkono uliofungwa tanzi. 3 kutupa kwa kombeo vt 1 tupa kwa nguvu, vurumisha. **~ one's hook** *(sl)* ondoka. **~ somebody out** tupa mtu nje. **~ mud at somebody**. *(fig)* tukana. 2 ning'iniza, tundika. **~ one's coat over one's shoulder** ning'iniza koti begani. **~er** n mwenye kombeo/teo.

slink[1] vi 1 nyapa, nyata; nyiririka. **~**

out ondoka kisirisiri/kimyakimya.

slink[2] n *(of animals)* kuzaa kabla ya

wakati; nyama ya mnyama huyo.

slip[1] n 1 utelezi; kuponyoka; kosa dogo, kujikwaa. *(fig)* **~ of the tongue/pen** kosa dogo katika kusema/kuandika. **give the ~ to somebody** ponyoka/toroka mtu. **there's many a ~ twixt (the) cup and (the) lip** *(prov)* binadamu hupanga Mungu akapangua. 2 *(of pillow)* foronya; *(underskirt)* gagulo. **gym-~** n vazi la msichana la kuchezea sarakasi. 3 karatasi nyembamba. 4 chipukizi. 5 kijana mwembamba. 6 *(usu pl also* **~-way**) bunta, jahabu. 7 *(pl)* jukwaa dogo pembeni mwa jukwaa kuu. 8 *(for earthen ware)* tope la majimaji vi 1 teleza, serereka, sepetuka. 2 nyiririka, nyapa, nyata. 3 ponyoka, agaa, churupuka *the cup ~ped from his hand* kikombe. **let something ~** achilia jambo/kitu bila kukusudia; toa/fichua siri. **~ through one's fingers** *(lit or fig)* ponyoka. **~ one's**

mind *(of a name, address, message)* potea (akilini). 4 vuta/sukuma/vua vuta upesi upesi; penyeza. 5 achia (makosa madogo, n.k.) kufanyika (hasa kutokana na uzembe). **~ up** *(colloq)* kosea. **~-up** n kosa dogo. 6 *(of ship, etc)* penya. 7 achia huru;

slop

funguka, toka ghafla; *(of a cow)* zaa kabla ya wakati wake. 8 *(compounds)* **~ carriage/ coach** n behewa la mwisho (linaloweza kuachanishwa bila kufanya treni isiende). **~-cover** n foronya; kitambaa cha kufunikia samani. **~-knot** n fundo la kitanzi; fundo linaloweza kufunguliwa kwa kuvuta ncha zake kwa urahisi. **~-road** n *(US) (access road)* barabara ndogo ya kuingia/kutoka baraste. **~-stream** n mkondo wa hewa kutoka katika rafadha au injini za ndege. **~per** n *(often Pairs of ~s)* sapatu, ndara,makubadhi, koshi. **~ed** adj -liovaa sapatu/ makubadhi. **~pery** adj 1 *(of surface)* telezi; *(fig) (of a subject)* nyeti, -enye kuhitaji uangalifu *be on a ~pery slope (fig)* elekea hatarini. 2 *(fig of persons)* -janja, -erevu, -laghai. **~periness** n 1 utelezi. 2 ujanja. **~py** adj *(colloq)* 1 telezi; -a kuponyoka (kwa urahisi), -a kuchurupuka. 2 *(dated)* haraka *look ~py* fanya haraka.

slipshod adj hobelahobela, ovyoovyo *-a ~-style* mtindo wa ovyoovyo.

slit vt pasua, chanja, chana n mpasuko, ufa mdogo, mfuo, mwatuko.

slither vi telezateleza, nyinyirika.

~ly adj -a kuteleza.

sliver 1 n kipande chembamba cha kitu; bamba la mbao *~of cheese* kipande cha jibini vi enga, chanja.

slob n *(sl)* fasiki, baradhuli.

slobber vi,vt 1 dorora; toa udenda.

~ over somebody penda mno. 2 lowesha/ lowanisha kwa mate n mate, udenda, ute. 2 mazungumzo ya mapenzi.

slog vt,vi **~ (at)** piga, charaza (hasa ndondi na kriketi); tembea kwa bidii; fanya kwa bidii.

~ger n mchapa kazi.

slogan n wito.

sloop n jahazi. ~ **of war** n manowari ndogo.

slop[1] vt,vi 1 *(of liquids)* mwagika

slop

pembeni. 2 ~ **over somebody** penda sana. 3 mwaga ~ *beer over the table* mwaga bia mezani. 4 ~ **out** mwaga maji machafu/mkojo. 5 chafua ~ *tea all over the table* chafua meza yote kwa chai. 6 chezea uchafu/matope. **~s** n 1 maji machafu; mkojo; mavi (yaliyo kwenye chombo). **~-basin** beseni la mabaki (mezani). **~-pail** n ndoo ya mkojo (chumbani). 2 vyakula vya majimaji; uji, mchuzi,maziwa; chakula cha nguruwe.

slop[2] n *(pl) (esp. of sailors)* magwanda; matandiko. ~ **room** n *(naut)* chumba cha nguo (melini). **~-shop** n duka la mtunguo.

slope n mteremko, mwinamo, hanamu vt,vi 1 fanya mteremko; inama, inamisha; teremka. 3 ~ **off** *(colloq)* jiondokea (ili kuepa...). 2 ~ **arms** *(mil)* wa na bunduki begani. ~ **ing** adj. **slopingly** adv.

sloppy adj 1 -a majimaji, -liolowa mvua/tope. 2 *(of food)* -enye chakula cha majimaji *(colloq) (of work)* hobelahobela. 3 *(colloq) (of sentiments)* -a kibwege. **sloppily** adv. **sloppiness** n.

slosh n 1 piga, chapa. 2 **~about**

garagara katika matope. 3 **~something about** rusha (maji, matope, n.k.). **~ed** adj *(sl)* liolowa.

slot n 1 mpenyo, tundu jembamba. ~ **machine** n mashine yenye kitobo (ya kuuzia vitu). 2 njia. 3 *(colloq)* nafasi (katika kipindi cha *TV*, redio, n.k.) vt,vi 1 fanya tundu. 2 kata njia. 3 pangilia/panga kati ya, penyeza.

sloth n uvivu, uzembe, ulegevu. **~ful** adj -vivu, -zembe, -legevu.

slouch vi enda/simama/kaa kivivu, jikokota. ~ **about** tangatanga n 1 mwendo wa kujikokota. 2 *(colloq)* mtu. **~ingly** adv mzito; mzembe.

~ing adj.

slough[1] n kinamasi.

slough[2] n ngozi kavu (ya kuambuka), gamba la nyoka vt,vi **~ off** acha; ondoa; ambua ~ *a habit* acha tabia.

slumber

sloven n mkoo. **~ly** *adj, adv.* **~liness** n.

slow adj 1 -a polepole *a ~journey* safari ya polepole. 2 -zito. **~ of wit** mzito. 3 (*of watches and clocks)* -a kuchelewa, -a nyuma *be ~ by 10 minutes* chelewa dakika kumi. 4 a kuchosha, siovutia. 5 *(compounds)* **~-coach** n mtu mzito, mwenda pole. **~ march** n *(mil.)* mwendo wa pole. **~-match** n utambi wa kuwaka polepole. **~motion** n *(films)* mwendopole. **~-witted** adj bozi. **~ly** adv. **~ness** n adv 1 polepole. **go** ~ enda polepole; *(of workers)* fanya mgomo baridi. 2 kwa upole vi,vt **~ (something) up/down** punguka, punguza mwendo, enda polepole. **~-down (strike)** n mgomo baridi.

sludge n 1 kinamasi. 2 uchafu (wa majimaji). 3 uchafu wa grisi/mafuta machafu. ~ **well** n banduru. **sludgy** adj.

slue *see slew*[1].

slug[1] n konokono (asiye na gamba).

slug[2] n marisau.

slug[3] vt,vi *(US)* **slog**.

sluggard n mtu goigoi, mtu mvivu.

sluggish adj -a polepole, -vivu, -zito, goigoi. **sluggishnness** n.

sluice n mlizamu vi,vt mwagia maji,

lowanisha; tenga (madini na mchanga kwa kutumia maji). ~ **(out)** jaza na/osha kwa maji. **~ out (of water)** toka kwa nguvu katika mlizamu. **~-gate** n mlango mlizamu. **~-valve** n vali mlizamu. **~-way** n njia ya mlizamu.

slum n 1 **the ~s** n maeneo ya ovyo, mtaa wa ovyo. 2 kibanda cha ovyo ovyo. ~ **clearance** n ubomoaji na usafishaji wa mtaa wa ovyo vi

1 tembelea wakazi wa mtaa na kuwakimu. 2 toa msaada kwa maskini. 3 *(colloq)* ishi maisha ya chini. ~**my** adj.

slumber vi, *vt* *(liter. and rhet)* lala,

sinzia, n usingizi. ~**er** n gonezi. ~**ous** adj.

slump

slump vi shuka/anguka ghafula, jibwaga; *(of prices, trade, business etc)* shuka ghafula, poromoka *the stock ~ed* hisa zimeshuka bei n mbwago, mshuko wa ghafula wa bei, kupungua/kuanguka kwa biashara, mporomoko.

slung pt pp of **sling**.

slunk pt pp of **slink**.

slur vt 1 kokoteza maneno (au sauti). 2 ~ **over something** pitia haraka (ili kuficha jambo) n 1 aibu, fedheha, hizaya, kashfa. **cast a ~ on somebody** fedhehesha mtu, kashifu, umbua.

slurry n tope laini (la majimaji) la

saruji, udongo n.k.

slush n 1 matope mepesi; theluji inayoyeyuka. 2 *(fig)* mhemko wa kipuuzi. ~ **fund** n *(comm)* fungu la fedha za kuhonga maofisa wa umma. ~**y** adj.

slut n 1 mwanamke mkoo; mwanamke mchafu. ~**tish** adj.

sly adj 1 -janja, -enye hila, -danganyifu, -laghai *on the* ~ kwa siri, kwa kificho *a ~ dog/~boot* ayari, mtu mwenye siri. 2 *(playful)* tundu, tukutu, -enye usumbi. ~**ly** adv. ~**ness** n.

smack[1] n 1 kibao, kofi. **get a ~ in the eye** *(colloq)* pata hasara/kipingamizi. **have a ~ at something** *(colloq)* jaribu kufanya jambo. 2 mwaliko, sauti vt 1 piga kofi, zaba kibao. 2 ~ **one's lips** rambitia adv ghafula; kwa kishindo *I hit him ~ in the nose* nilimpiga kibao puani. ~**er** n *(colloq)* busu kali; pauni *(pound)* au dola (ya kimarekani). ~**ing** n kupiga kofi; kualika.

smack[2] n mashua (ndogo) ya kuvulia samaki.

smack[3] n 1 *(taste)* mwonjo, ladha *have a ~ of* -wa na ladha/mwonjo wa vi -wa na ladha ya mwonjo wa; ashiria.

small adj 1 -dogo. **~ fry** n watu hohehahe; makabwela. 2 dogo, sio muhimu. **~ talk** n porojo, soga. **be thankful for ~ mercies** shukuru

smash

kwa kidogo ulichopata. 3 *(attrib) ~ eater* mtu anayekula kidogo. 4 finyu; bahili, choyo. **~ minded** adj enye akili finyu. 5 -a hali ya chini, nyofu. **great and ~** watu wa matabaka yote.6 *in a ~ way* kwa namna yake. 7 *(compounds)*. **~ arms** n silaha nyepesi (bastola, bunduki). **~ change** n sarafu ndogo; *(fig)* porojo. **~ holder** n mkulima mdogo. **~ holding** n shamba. **~ letters** n herufi ndogo. **~pox** n ndui. **~time** adj *(colloq)* duni, dogodogo. **on the ~ side** ndogo mno (kwa kiasi fulani). **look/feel ~** dhalilika. **~ness** n. **the ~ of** sehemu nyembamba. **the ~ of the back** kiuno. **~s** n *(colloq)* vitu vidogo vidogo vya kuvaa (k.m. chupi; mkanda). **the still, ~ voice** n dhamira.

smarmy adj *(colloq)* a kujipendekeza;

-a kupaka mtu mafuta na mgongo wa chupa.

smart[1] adj 1 nadhifu, maridadi, -tanashati *-a ~ young man/woman* mtanashati. 2 -erevu, stadi. 3 -a haraka, -a upesi *look ~!* chapuka, jikaze! 4 kali (*punishment*) adhabu kali. 5 -a kisasa, a mitindo. **~ly** adv. **~ness**. n **~ten** vt,vi **~en (oneself) (up)** (ji)nadhifisha.

smart[2] vt,vi 1 washa, cheneta, chonyota; uma *my eyes ~* macho yangu yanauma/ yanawasha. 2 ona uchungu *~ under an injustice* ona uchungu kwa uonevu. 3 *~for* adhibika *you shall ~for it* utaona! utakiona! utaona cha mtema kuni! n kichomi, mwasho, maumivu makali.

smash *~(up)* vt 1 vunja, ponda, seta.

~ and grab raid uporaji. 2 gonga. 3 vunja, shinda. 4 *(of a business firm)* filisika. 5 *(tennis)* piga kwa nguvu (mpira) n 1 mvunjiko. 2 kishindo. **go ~** angamia. 3 piga

mpira uanguke chini. **a ~ hit** n *(sl)* kitu (wimbo, mchezo) kilichotia fora. adv kwa nguvu. **go ~ into something**

smattering

gongana na; jibamiza, bamizana na n *(sl)* 1 pigo. 2 mtu/kitu kinachotia fora. **~ing** adj *(colloq)* -a kuvutia sana.

smattering n *(usu* **a ~(of))** fununu; ujuzi kidogo tu *I have a ~ of chemistry* ninafahamu kemia kidogo.

smear n doa; mpako; waa. **~ word** n neno la kashifa; neno la stihizai vt,vi 1 **~s th on/over/with** paka/ kidogo, paka/tia madoa (ya mafuta). 2 chafua (kwa grisi, mafuta); *(fig)* haribu jina la mtu, paka mtu matope. **a ~(ing) compaign** n kumpaka mtu matope. 3 funika, fifisha. **~y** adj.

smell n 1 (mlango wa fahamu wa) kunusa. 2 harufu; kunuka, kunukia. 3 unusaji, kunusa. *(bad)* uvundo. 4 *(body)* gugumu. 5 *(armpits)* kikwapa, kutuzi. 6 *(fish)* vumba. vi,vt 1 nusa, sikia harufu. **~ round/about** pita pita kupata habari. **~ something out** gundua, tafuta kwa kutumia hisi za mnuso au akili. 2 **~(of something)** toa harufu; nukia; nuka. 3 shuku. **~ of the lamp** *(of work)* -nayoelekea kuwa ilifanywa usiku sana kwa juhudi kubwa. **~ing salts** n *pl* shazasi. **~ing bottle** n chupa yenye shazasi. **~er** n 1 mnusaji; kinachohisi kwa kunusa (mbwa, paka). 2 *(sl)* pua. **~y** adj *(colloq)* -enye kunuka.

smelt[1] vt yeyusha madini.

smelt[2] n furu: samaki wadogo aina ya dagaa.

smelt[3] pp. pt of **smell**

smile vi,vt 1 ~*(at/on/upon)* tabasamu. **~ on** fadhili/bariki *John ~d his consent John* alitoa ridhaa yake. **~ at** kejeli, furahia *keep smiling* vumilia. 2 kubali kwa tabasamu n tabasamu. **be all ~s** bubujika kwa furaha. **smilingly** adv.

smirch vt 1 chafua. 2 *(fig)* haribu jina, toheshimu n *(fig)* aibu, doa.

smirk vi kenua n kukenua.

smite vt,vi *(arch)* 1 gonga; piga

(kwa nguvu). 2 angamiza *God will ~our enemies* Mungu ataangamiza

smooth

maadui wetu. 3 choma, pasua.

smith n *(of iron)* mhunzi,mfua(ji); *(of gold, diamond etc.)* sonara. **~y** n kiwanda cha mhunzi/sonara, karakana ya mfua chuma.

smithereens n vigereng'enza, vipandevidogovidogo *break a glass into ~* vunja kioo katika vipande vidogovidogo.

smitten pp of **smite**.

smock n gwanda vt remba (kwa kutia makunjo madogo madogo). **~ing** n kufuma, kuremba (kwa kufuma).

smog n mchanganyiko wa ukungu na moshi.

smoke n 1 moshi. **end up in ~** isha pasi mafanikio. **go up in ~** teketea (kwa moto); *(fig)* kuwa bure/bilashi, ishia hivihivi/bila mafanikio. **~ bomb** n bomu la moshi. **~-cured/dried** adj liokaushwa kwa moshi. **~-screen** n wingu la moshi (la kuficha manowari au ndege za vita); *(fig)* maelezo ya kuficha ukweli. **~-stack** n dohani; bomba la moshi. 2 kuvuta tumbaku; *(colloq)* sigara. **smoking** n *(in compounds)*. **smoking-car carriage**/ **smoking-compartment** n behewa la wavutaji. **smoking-jacket** n vazi jepesi (la kuvaliwa nyumbani tu). **smoking-room** n chumba cha wavutaji hotelini n.k. **~less** adj pasipo moshi. **smoky** *adj*- enye moshi mwingi. **smokiness** n hali ya moshimoshi vi,vt 1 toa moshi, fuka. 2 vuta sigara (tumbaku). 3 kausha (nyama, tumbaku, samaki n.k. kwa moshi). 4 fukiza moshi. **~ something out** fukuza kwa moshi; *(fig)* fichua siri. **~r** n 1 mvutaji (sigara/tumbaku) *are you a ~r?* wewe ni mvutaji? 2 behewa la wavutaji.

smooth adj 1 laini, -ororo,sawa, mfuto. **~ bore** n laini; (*of a gun)* -a mtutu laini, -a mtutu usio na mifereji. **~ faced** adj *(fig)* nafiki. 2 rahisi; taratibu, tulivu *I am in ~ water now* nimetulia baada ya kupita

vipingamizi vingi. **take the rough with the ~** chukulia mambo jinsi yalivyo/yanavyotokea. 3 *(of liquid mixture)* tamu; liopondwa/ kandwa vizuri; laini. 4 *(flattering)* -a kujipendekeza, -a kurairai. **~ faced/spoken** adj nafiki, -enye kurairai. 6 *(compounds)* **~ chinned** adj 1 -sio na ndevu. 2 -a kidevu mfuto vt 1 ~*something (down/ out/ away/over*), sawazisha, lainisha, rahisisha, ondoa shida. **~ somebody's path** *(fig)* rahisisha mwendo/maendeleo. 2 piga randa; piga pasi, piga msasa, siliba. 3 tulia; tuliza; punguza. 4 *(compounds)* **~ing-iron** n pasi. **~ing-plane** n randa. **~ly** adv 1 bila kukwaruza. 2 kwa urahisi, kwa wepesi; bila taabu. **~ness** n 1 ulaini, usawa. 2 upole, urahisi.

smorgasomebodyord n *(Swedish)* mlo wenye vyakula anuwai.

smote pt of **smite**.

smother vt 1 songa roho, kaba roho. 2~ **something/somebody with something** funika, gubika. 3 zima; punguza nguvu ya moto (kwa kufunika majivu). 4 zuia, ficha **one's anger** zuia hasira n (*usu*. **a smother**) wingu la moshi, mvuke, vumbi n.k.

smoulder vi 1 ungua polepole (bila

kutoa miali); *(fig) (of feelings)* endelea kuwepo kisirisiri. **~ in somebody's mind/heart** kera akilini/moyoni n kuungua taratibu.

smudge *vt*, *vi* tia doa/alama/waa, chafua/chafuka n 1 alama, waa, doa (chafu). 2 *(chiefly US)* moto wa nje (wenye moshi mkubwa) wa kuzuia wadudu. **smudgy** adj.

smug adj -a kujisikia, -a kuridhisha nafsi. **~ly** adv. **~ness** n.

smuggle *vt*, *vi* fanya magendo. **~r** n mfanya magendo. **smuggling** n magendo.

smut n 1 doa la masizi, waa, uchafu. 2 fugwe. 3 *(colloq)* upujufu vt chafua. **~ty** adj 1 liochafuka kwa masizi. 2 -enye lugha chafu. **~tily** adv. **~tiness** n.

snack n 1 kumbwe; asusa. **~ bar**

counter n mkahawa wa kumbwe.

snaffle[1] n lijamu.

snaffle[2] vt *(GB sl)* iba, kwepua; nyakua; dokoa.

snag n 1 kisiki/mwamba uliojificha

(unaoweza kusababisha hatari). 2 *(colloq)* kipingamizi (kilichofichika).

snail n konokono, koa. **at a~'s pace**

polepole sana.

snake n nyoka. *(fig)* **a ~ in the grass** laghai; mwovu, nyoka. **see ~s** weweseka **~charmer** n mcheza nyoka, mzwiriri vi pindapinda, jizongazonga. **snaky** adj. 1 -enye/ -a nyoka. 2 *(fig)* -enye hila, -enye mapindi.

snap *vt*, *vi* 1 **~ (at) (something)** ng'ata, ng'wafua, bana (kwa meno); *(fig)* chukua/kubali; nunua upesi. **~ something up** nunua kwa hamu, nunuliwa upesi upesi. 2 data; fungika/fungua kwa kelele, sema/zungumza kwa sauti kali; katika *the rope ~ped* kamba ilikatika. **~ at somebody** karipia mtu, sema mtu kwa hasira. **~ one's fingers at somebody/in somebody's face** alika vidole mbele ya mtu mwingine kwa dharau. **~ somebody's nose/head off** karipia; dakiza (mtu katika mazungumzo), rukia maneno. 3 piga picha. 4 *(sl)* **~ to it** anza kuondoka, ondoka upesi. **~ out of it** acha (tabia/hali fulani), zinduka n 1 mwaliko. 2 **a cold ~** n kipindi cha ghafula cha baridi. 3 *(colloq)* nguvu, ari, bidii. 4 keki ndogondogo. 5 *(usu in compounds)* **~-fasteners** n (*also* **presstuds**) vifungo/vishikizo vya kubana. 6 *(attrib)* -a ghafla, -a haraka *a ~ election* uchaguzi wa ghafla. **~-lock** n kufuli lijifungalo kwa mwaliko. **make it ~py! Look ~py** *(sl)* changamka; harakisha, changamkia. 7 *(compounds)* **~ shot** n picha iliyopigwa haraka (agh. na asiye fundi wa kupiga picha). **~py** *adj*; **~pish** adj -a hamaki, -enye harara. **~pishly** adv. **~pishness** n.

snare n 1 mtego,kitanzi. 2 *(fig)*

kishawishi, ghiliba. 3 ugwe ufungwao katika tako la ngoma ya pembeni. ~ **drum** n ngoma nyugwe vt nasa, kamata, tega.

snarl[1] vi *vt* **~(at)** *(of dogs)* bwekea; *(of persons)* karipia, ng'aka, kemea n kukemea, kemeo, karipio.

snarl[2] n 1 vurugu, msongamano (wa mambo). 2 msokotano wa nywele; *vt, vi* songamana. **~up** n msongamano wa magari.

snatch vt 1 nyakua, pokonya, kwapua, chopoa. 2 twaa upesi, chukua upesi. ~ **an opportunity** tumia fursa chukua n 1 kukwapua, kunyakua. *(attrib)* **a ~ decision** n uamuzi wa ghafla. 2 kipindi kifupi *short ~es of*

music vipindi vifupi vifupi vya muziki *work in ~es* fanya kazi kwa vipindi vifupi. **~er** n mkwapuaji, mnyakuaji.

sneak vt,vi 1 ~ (**on somebody**) nyemelea,

penyeza kimya kimya. 2 *(school sl)* chongea mwanafunzi mwenzio kisirisiri. 3 *(sl)* iba, kwapua n 1 mwoga, msaliti. 2 sakubimbi, mbukuzi. 3 *(school sl)* mbea, mchongezi. **~ing** adj -a kisirisiri. **~ers** n *(pl) (in US)* **a pair of ~ers** raba.

sneer vi **~(at)** kenua, cheka kwa dharau, dhihaki, beza n kukenua, dhihaka, dharau, bezo. **~ingly** adv kwa dhihaka, kwa dharau.

sneeze n chafya vi pigachafya, chemua. **not to be ~d at** *(colloq)* si mbaya; si haba *he is not to be ~d at* usimdharau. **sneezing** n kuchemua, kupiga chafya.

snick vt 1 chanja, kata kidogo. 2 *(of cricket)* betua kidogo; kata n pengo; mkato, mchanjo.

snicker vi 1 *(of a horse)* lialia. 2

cheka kichinichini; beza.

snide adj -a dhihaka, -a kejeli, -a kutweza.

sniff vt,vi 1 nusanusa, vuta kamasi. ~ **at**

dharau, beua. 3 **~(at) something; ~ something**

snore

up vuta puani n kunusa; kuvuta hewa. **~y** adj *(colloq)* 1 duni, bayabaya. 2 -enye kunuka.

sniffle vi see **snuffle**.

sniffer n *(dated sl)* pegi; toli: kiasi

kidogo cha pombe kali.

snigger vi cheka kidogo,cheka kichinichini; beua n kicheko cha chinichini au kebehi.

snip vt,vi **~ (at) something; ~ something off** kata

kwa mkasi. **~off** kata kipande n 1 mkato. 2 kipande. *(fig)* kitu kidogo; **~pet** n 1 kijipande. 2 (*pl*) dondoo la habari *(colloq)* jambo lipatikanalo kwa urahisi. **~ping** n.

snipe n 1 kichonge: aina ya ndege.

snipe vt 1 **~(at)** tungua, dungua/adui mmoja mmoja kutoka mafichoni kwa risasi. 2 shambulia kwa hila n shambulio. **~r** n askari doria, mdunguzi.

snitch vt,vi 1 *(sl)* dokoa. 2 *(sl)*

~ (on somebody) chongea, semea.

snivel vi 1 vutavuta kamasi, penga. 2 lialia kwa kujifanya n 1 kamasi. 2 kulia kwa manung'uniko. **~ler** n mpengaji (kamasi); mnung'unikaji.

snob n mpenda ukuu, mdharau wanyonge; mjivunia hadhi. **~bery** n kujiona, kupenda makuu. **~bish** adj -a kupenda makuu. **~bishly** adv. **~bishness** n.

snood n 1 wavu wa nywele. 2 kishipi (cha ndoana).

snook n **cock a ~ (at somebody)** onyesha dharau kwa mtu (kwa kuweka dole gumba katika pua).

snooker n snuka: mchezo wa kugonga tufe mezani. **be ~ at** *(colloq)* tegewa, wekwa

katika hali ngumu.

snoop *vt, vi (colloq)* ~ **(about/around)** peleleza, dadisi, dukiza ~ *into* jihusisha na mambo ya wengine. ~ **er** n.

snooty adj -a kujidai, -enye dharau.

snooze vi sinzia, lala usingizi kidogo mchana n usingizi wa muda mfupi mchana.

snore vi koroma, forota n kukoroma,

snorkel;schnorkel

kuforota; koromo. ~**r** n.

snorkel;schnorkel n neli ya hewa ya mzamia.

snort vi *(of animals)* koroma; toa pumzi puani vt ~ *defiance* tia shari, pandisha mori; *(colloq)* cheka kwa kikwakwa n kukoroma; kutoa pumzi puani. ~**er** n 1 mkoromaji. 2 *(sl)* kioja. 3 dhoruba. ~**y** adv.

snot n 1 kamasi. 2 mwenye kamasi. 3 *(sl)* kizabizabina. ~**-rag** n *(sl)* kitambaa cha kamasi, leso. ~**ty** adj 1 *(vulg)* -enye makamasi. 2 -epesi kwa hasira. 2 ~ **(nosed)** adj *(sl)* -a kujihisi, -a kujiona; mtu anayejidaidai; mwenye dharau.

snout n pua la nguruwe.

snow n 1 theluji vt,vi -nya theluji, anguka (kama) theluji; tupia theluji; vuvumka. **be ~ed in/up** kwamishwa na theluji. **be ~ed under (with)** elemewa, zidiwa. ~ **ball** n bonge la theluji; jambo/kitu kinachoongezeka kadiri kinavyokwenda; shindano la kutupiana tufe la theluji; kuongezeka haraka (kwa ukubwa, maana nk.). ~**-blind** adj -liokiwishwa na mng'ao wa theluji. ~ **blindness** n kukiwishwa na mng'ao wa theluji. ~**-bound** adj -a kufungiwa/kuzuiwa na theluji. ~**-cap** n kilele chenye theluji. ~**-capped/clad/covered** adj -liofunikwa na theluji. ~ **drift** n chungu ya theluji (iliyokumbwa na upepo). ~ **fall** n kuanguka kwa theluji. ~**-field** n mbuga ya theluji; upeo wa theluji. ~**flake** n kipande kidogo sana cha theluji; chembe. ~**-line** n mwanzo wa theluji isiyoyeyuka. ~**-man** n sanamu ya mtu ya theluji. ~**plough** **n** gari la kuondoshea theluji njiani. ~**-shoes** n viatu vya theluji. ~**-slide/ ~slip** n mmomonyoko wa/

maporomoko ya theluji. **~-storm** n dhoruba ya theluji. **~-white** *adj-* -weupe wa theluji, safi. **~y** adj -a theluji; -eupe sana. **~ily** adv.

snub[1] vt puuza, dharau, bera n dharau,

so

bezo.

snub[2] adj *(only in)* **a ~-nosed** adj -a pua fupi.

snuff[1] n ugoro, tumbaku ya kunusa.

up to ~ *(colloq)* erevu; zima vi nusanusa; vuta hewa/tumbako puani. **~ box** n kikopo/kijaluba cha ugoro. **~-coloured** adj -a rangi ya ugoro.

snuff[2] vt,vi 1 kata sehemu ya utambi (wa mshumaa) iliyoungua. *(extinguish)* **~ something out** *(lit or fig)* zima. 2 **~ out** *(sl)* fa, fariki n. utambi wa mshumaa ulioungua. **~ers** n (pl) mkasi wenye kisanduku cha kudakia utambi wa mshumaa ukishaungua.

snuffle vt 1 sinasina. 2 semea

puani n 1 king'ong'o. 2 kuvuta kamasi.

snug adj 1 buraha, -a raha mustarehe. 2 **as ~ as a bug in a rug** raha mustarehe. 2 nadhifu. 3 -a kubana *(of clothes);* -a kukaa. 4 -a kuridhisha. **~ly** adv. **~ness** n. **~gery** n mahali pa buraha.

snuggle vt vi 1 **~ (up) (to somebody)** sogelea (ili kupata joto, faraja n.k). 2 **~ somebody to somebody** vuta karibu, kumbatia.

so adv 1 *(of degree)* 1 kwa kiasi hicho *we didn't expect him to stay ~ long* hatukumtarajia kukaa kiasi hicho. 2 tafadhali *would you be ~ kind as to come tommorow* tafadhali njoo kesho. 3 kiasi kwamba *he was ~ tired that he could not walk the distance* alichoka kiasi kwamba alishindwa kutembea. 4 **~as** (kiasi) kama *it is not ~ good a book as his earlier one* si kitabu kizuri kama kile alichoandika mwanzo. 5 sana *it's ~easy* ni rahisi sana. 6 *(in phrases)* **~ far** hadi hapa. **~ far as** kwa kadiri. **~ far ~ good** mambo mazuri hadi hapa. **~ far from** badala ya, kinyume cha. **~ long as** ilimradi. **~ much/many** kiasi fulani. **not ~ much as** kama. **~much** tupu. **~ much ~ that** kiasi

kwamba *(of manner)* 1 hivyo,

soak

hivi, kwa namna hiyo; ~ *it was* ndivyo ilivyokuwa. 2 *(in phrases)* ~*called* -nayo daiwa kuwa ~ *that* ili, mpaka, kusudi; kwa hiyo ~... *that* kwa namna kwamba; kwa namna ambayo. **~ as to do something** ili kufanya kitu/jambo. 3 hivyo *I told you* ~ nilikwambia hivyo. 4 naam. 5 pia ~*did I* mimi pia. 6 *(various uses)* **or ~** kitu kama hicho. **and ~ on and ~forth** na kadhalika. **just ~** hivyo tu; safi. **~ to say/speak** kitu kama hicho. **~ and** ~ *n* *(colloq)* fulani; *(derog)* kisirani *conj*. 1 kwa hiyo; ndiyo maana. 2 *(exclamatory)* kumbe! alaa! **~ ever** adv *(usu as suffix to rel. prons, adv, adj*) -o ote -le, kwa vyovyote vile. **what end ~ ever** pamoja na mwisho wowote. **who ~ ever** *(rel. pron)* yeyote yule.

soak vt,vi 1 lowa, tota. 2 **~something (in something)** loweka/lowesha/lowanisha. **~oneself in something** *(fig)* zama; zamia. 3 **~something up** fyonza, nyonya. 4 *(of rain etc)* **~somebody (through)** lowanisha, lowesha. **be ~ ed to the skin** lowa chepe chepe. 5 **~through something** penya/penyeza. 6 *(sl)* chukulia mtu pesa kwa kulipiza/ lipisha zaidi. 7 *(colloq)* wa mlevi, kunywa pombe sana n 1 kulowana. **in ~** kulowanisha. **put in ~** lowanisha. 2 *(sl) (usu old soak)* mlevi. **~er** n 1 *(colloq)* mvua nyingi. 2 mlevi.

so-and-so n 1 fulani *Mr. so and so*

Bw. fulani. 2 hohehahe.

soap n sabuni. **~-berry** n mharita.

~-box n kikwezeo cha msemaji barabarani. **~bubble** n tufe la povu. **~ opera** n *(US)* mfululizo wa drama ya mivutano ya kijamii. **~suds** n mapovu ya sabuni. **~-works** n kiwanda cha sabuni vt 1 paka sabuni, tia sabuni. 2 *(colloq)* sifusifu; jipendekeza, visha

kilemba cha ukoka. **~y** adj.

soar vi 1 ruka juu kwa mabawa; puruka, paa angani. 2 *(of prices)* panda sana *prices are ~ing* bei zinapanda sana.

sob vi 1 mamia. ~**something out** sema kwa kikweukweu n kikweukweu; kikwifukwifu. ~-**story** n hadithi iliyotiwa chumvi ili kuhuzunisha. ~-**stuff** n maneno/maandishi yenye chumvi. ~**bingly** adv.

sober adj 1 tulivu, -enye busara, -a

makini, -taratibu. ~ **colours** n rangi zisizovutia/baridi. ~-**minded** adj -enye tafakuri, -a taratibu. ~-**sides** n *(dated colloq)* mtu makini. 2 -siolewa, si-levi. ~**ly** adv **as ~ as a judge** siolewa hata kidogo *vt, vi* ~**(somebody) down** 1 tuliza. 2 ~**(somebody) up** toa ulevi.

sobriety n 1 utulivu. 2 kunywa kiasi.

sobriquet n msimbo, lakabu.

soccer n soka, kandanda, mpira

wa miguu.

social adj 1 -a jamii, -a ushirikiano. ~**position** n hadhi. ~**interests** n matakwa ya jamii. ~**integration** n mwingiliano wa kijamii. ~**roles** wajibu wa kijamii, wajibu katika jamii. ~**services** n huduma za jamii. ~**system** n mfumo wa jamii. ~**status** n hadhi ya kijamii katika jamii. ~**stratification** n tabaka za kijamii. ~**order** *n* utangamano wa jamii. ~**security** n ruzuku ya serikali (kwa wasiojiweza na wasio na kazi). ~**democrat** n mjamaa (anayetaka kuleta ujamaa kwa njia ya mageuzi ya amani). ~**club** n chama. 2 bahasha, cheshi, changamfu. 3 (*of animals*) -a jumuiya/pamoja. ~**worker** n mfanyakazi wa huduma za jamii. **sociable** adj -changamvu, -kunjufu, bahasha. **sociably** adv. **sociability** n. ~**welfare** n ustawi wa jamii.

socialism n 1 ujamaa. **demagogic** ~ n ujamaa wa domo. **traditional** ~ n ujima. **socialist** n 1 mjamaa. 2 msoshalisti adj 1 -a kijamaa *a socialistic transfromation* mageuzi ya kijamaa.

socialite n (*US*) (*collog*) mtu mwenye hadhi ya juu (katika mfumo wa kibepari); tajiri; kizito. **socialize** vt ishi pamoja; endesha/fanya -a umma, juana. **socialization** n. **socially** adv pamoja.

society n 1 maisha ya kuishi pamoja; mfumo

wa jamii. 2 jamii. 3 shirika; umoja; chama. 4 tabaka la watu wa nasaba/koo bora.

socio *pref*. -a jamii ~*-economic problems* matatizo ya kijamii na kiuchumi ~linguistics isimu jamii. **~logy n** elimu-jamii, sosiolojia. **~logist** *n* mwana elimujamii, mwanasosiolojia. **~logical** *adj.* **~logically** *adv.*

sociable adj -changamfu, -kunjufu, bashasha. **sociably** adv. **sociability** n. 1 **social** adj. -a jamii, -a ushirikiano. **social position** hadhi. **social interests** matakwa ya jamii. **social integration** mwingiliano wa kijamii. **social roles** wajibu wa kijamii, wajibu katika jamii. **social services** huduma za jamii. **social system** mfumo wa jamii. **social status** hadhi ya kijamii katika jamii. **social stratification** tabaka za kijamii. **social order** utangamano wa jamii. **social security** ruzuku ya serikali (kwa wasiojiweza na wasio na kazi). **social Democrat** mjamaa (anayetaka kuleta ujamaa kwa njia ya mageuzi ya amani). 2 **social club** chama. 3 bashasha, cheshi, changamfu. 4 *(of animals)* -a jumuiya/pamoja. **ly** adv. pamoja. **social work n** huduma za jamii. **social worker** n mfanyakazi wa huduma za jamii. **social welfare** n ustawi wa jamii. **socialite** n *(US) (colloq)* mtu mwenye hadhi ya juu (katika mfumo wa kibepari); tajiri; kizito. **socialize** vt ishi pamoja; endesha/fanya -a umma, juana. **socialization** n. **socio** *pref*. -a jamii ~*-economic problems* matatizo ya kijamii na kiuchumi *sociolinguistics* isimu jamii. **~logy** n elimu-jamii, sosiolojia. **~logist** n mwana elimujamii, mwanasosiolojia. **~logical** adj. **~logically** adv.

sock[1] 1 *(often* **pairs of ~s***)* soksi. **pull one's ~s up** *(colloq)* fanya jitihada. **put a ~ in it**! *(sl)* kimya! kelele! nyamaza! 2 soli ya ndani ya kiatu.

sock[2] n *(sl)* kibao, pigo (la ngumi). **give ssomebodya ~ on the chin** piga mtu ngumi ya kidevuni vt piga mtu ngumi adv *(sl)* barabara.

socket n 1 tundu, shimo (kama la jicho). 2 soketi.

sod[1] n tabaka la juu la udongo (pamoja na majani au nyasi). **under the ~** kaburini.

sod[2] n *(vulgar) (sl)* 1 basha. 2 mshenzi. **s~it!**

shenzi. ~ **off** toka hapa, potea.

soda n 1 magadi. **baking** ~ n magadi ya kuumulia. 2 soda. ~**-fountain** n mgahawa. ~ **water** n maji ya gesi ya kaboni. ~**-pop** n soda.

sodden adj 1 chepechepe, majimaji. 2 -zito kama kinyunya kilicholowana. 2 levi sana, -liokunywa sana vt,vi lowesha, lowanisha; lowana.

sodium n sodiamu. ~ **carbonate** magadi. ~ **chloride** n chumvi.

sodomy n kufirana/ufiranaji; kulawiti/ ulawitianaji. **sodomite** n mfiraji, mlawiti, basha.

sofa n sofa; kochi. ~ **bed** n kitanda cha sofa.

soft adj 1 *(of surfaces, of sounds etc)* -ororo, laini *a ~ pillow* mto laini ~ *wind* upepo mworororo ~ *fur* manyoya mororo ~ *music* muziki mororo. ~ **mud** n kinamasi. ~ **landing** n utuaji salama. ~ **land** tua salama. 2 *(of colours)* -sio kali, -liofifia. 3 *(of outlines)* siokuwa wazi, -sio dhahiri. 4 *(of answers, words etc)* pole, -a kupendeza, tamu, laini. 5 *(of water)* -sio na chumvi. 6 *(orig US)* tamu, -si kileo. ~ **drinks** n vinywaji baridi. 7 -epesi, rahisi. ~ **work** n kazi nyepesi. ~**job** *(sl)* kazi nyepesi yenye malipo makubwa. 8 -nyonge, dhaifu. 9 -enye huruma *have a ~ spot for somebody*

soggy

penda; pendelea. 10 *(colloq)* -pumbavu; bwege. 11 *(compounds)* ~**-boiled** adj liochemshwa kidogo. ~**coal** n mkaa hafifu (wenye kutoa moshi). ~ **currency** n fedha zisizobadilishika kwa dhahabu au kwa fedha fulani fulani. ~**drug** n dawa baridi (k.m. bangi, kungumanga n.k.). ~**footed** adj *(of a person)* -a kunyata. ~ **headed** adj bozi, zuzu. **hearted** adj -enye huruma, -pole. ~ **option** n njia/uteuzi rahisi. ~ **palate** n kaakaa laini ~ *pedal (fig)* lainisha (aghlabu kwa maneno). ~ **soap** n sabuni ya maji; *(fig)* kilemba cha ukoka. ~ **spoken** adj -enye sauti nyorororo, -enye maneno mazuri. ~ **solder** n lehemu/risasi laini vt lehemu/chomea na risasi laini. ~ **ware** n data, programu ya kompyuta. ~**witted** adj pumbavu. ~**wood** n mbao laini. ~**ish** adj. ~**ly** **adv.** ~**ness** n. ~**y** n 1 (mtu) bozi, zuzu. 2 (mtu)

dhalili. **~en** vt,vi 1 lainisha, punguza (ukali), rahisisha; lainika. **~en somebody up** *(of enemy positions)* piga (kwa makombora n.k.) kabla ya kushambulia; *(of persons)* lainisha kwa kushawishi /kubembeleza. **~ener** n kilainishaji.

soggy adj chepechepe,chapachapa, dabwadabwa. **sogginess** n.

soil[1] n 1 udongo *heavy* ~ udongo mzito *light (sandy)* ~ udongo wa kichanga. **~erosion** n mmomonyoko wa udongo *~conservation* kuhifadhi ardhi. **~ pipe** n bomba la choo cha maji *~science* sayansi ya udongo ~ *survey* uchunguzi wa ardhi. 2 nchi *one's native* ~ nchi ya mtu fulani.

soil[2] n uchafu *vt, vi* chafua; chafuka.

~one's hands shiriki katika jambo baya.

soiree n tafrija ya jioni, tumbuizo la hisani (agh. kusaidia malengo ya jamii).

sojourn vi shinda; kaa kwa muda n

kushinda. **~ er** n mgeni; msafiri, mpita njia.

solemn

sol n *(hum) (often* **old s~***)* jua.

solace n faraja, tumbuizo, kitulizo;

liwazo. **derive ~ from something** pata faraja kutoka kitu fulani vt fariji, tuliza, tumbuiza, burudisha, liwaza. **~oneself with something** jifariji kwa kitu fulani.

solar adj -a jua, -a sola. **~ cell** n beteri/seli ya nishati ya jua; kifaa kinachogeuza mwanga/nishati ya jua kuwa umeme. **~energy** n nishati ya jua/sola. **~ calculator** n kikokotoo sola. **the ~ system** n mfumo wa jua na sayari zake. **~ plexus** n mishipa ya fahamu (nyuma ya tumbo) *the ~year* kipindi cha dunia kuzunguka jua. **~ium** n chumba/jengo la tiba/ burudani linaloruhusu mionzi ya jua kuingia.

sold pt,pp of **sell**

solder vt lehemu; unganisha kwa lehemu, n lehemu, risasi ya kulehemia. **~er** n mlehemi,

mlehani. **~ing iron** n nyundo ya kulehemia.

soldier n askari, mwanajeshi. **private ~** n askari wa kawaida. **~ of fortune** n mamluki, askari wa kukodiwa vi fanya kazi ya uaskari. **be tired of ~ing** choshwa na uaskari. **~ on** fanya kazi kwa ujasiri. **~ly; ~like** adj kama askari, kiaskari; kakamavu; jasiri. **~y** n.

sole[1] n 1 wayo. 2 soli vt weka soli.

sole[2] adj 1 pekee, -a peke yake. 2 -a

mtu/kampuni, n.k. moja tu. **~ trader** n mfanyabiashara pekee. **~ly** adv.

sole[3] n *(of fish)* wayo: samaki

bapa.

solecism n 1 kosa/kasoro (ndogo)

katika matumizi ya lugha. 2 utovu wa adabu. 3 kosa la uvunjaji kanuni za kundi.

solemn adj 1 -a kuandamana na ibada/ sherehe (agh. za dini). 2 -enye taadhima. 3 makini, -a dhati, zito. **~ declaration** n tamko la dhati/zito.

solicit

~ly adv. **~ ness** n **~ity** n 1 makini, uzito, umuhimu. 2 taadhima. **~ize** vt 1 tekeleza ibada itakiwavyo. 2 -pa taadhima. **~ization** n.

solicit vt,vi 1 **~somebody (for something)** omba, sihi. 2 *(of a prostitute)* tongoza. **~ation** n. **~or** n 1 mwanasheria; wakili. **~or and client costs** gharama za mwanasheria na mteja. **S~or General** Mwanasheria wa Serikali. 2 mshawishi, mbembeleza (biashara n.k.). **~ous** adj. **~ous (for/about/ something/somebody); ~ous (to something)** -enye kutaka kusaidia, -a kujihusisha (na mambo ya mtu mwingine); -enye kujali. **~ously** adv. **~ude** n kutaka kusaidia, kujihusisha (na mambo ya mtu mwingine); wasiwasi, mashaka.

solid adj 1 -a mango. **~fuel** n fueli

mango. **~state** adj *(of electronic devices)* - a transista tupu, sio na vali. 2 yabisi; nene. 3 -a mfululizo, -zima *two ~days* siku mbili

mfululizo 4. -liozibwa kabisa. ~*sphere* tufe. 5 thabiti, imara, gumu ~ *furniture* samani imara. **be on ~ ground** wa na hakika. 6 aminifu, -a kutegemewa *a man of ~ character* mtu mwaminifu/ mtegemewa. 7 tupu ~ *gold* dhahabu tupu. 8 -enye umoja, lioshikamana *we are ~ for our rights* tuna umoja juu ya haki zetu. **~arity** n umoja, mshikamano *workers ~rity* umoja/mshikamano wa wafanyakazi. 9 *(maths)* enye kina, urefu na upana/ujazo; -a mango *~ball* tufemango n 1 mango, kitu kigumu. 2 *(geom)* mango. **~ly** adv. **~ity** n . **~ness** n umango, uimara, uthabiti, madhubuti. **~ify** *vt, vi* 1 fanya gumu, gandamiza, ganda/ gandisha. 2 imarisha. **~ification** n.

soliloquy n mazungumzo ya nafsi, kusema na nafsi, kusema mwenyewe. **soliloquize** vi zungumza na nafsi.

solipsism n nadharia kwamba mtu anaweza kumudu ya nafsi tu.

solitaire n 1 *(of jewel)* kito kimoja. 2 *(of cards)* mchezo wa mtu mmoja.

some

solitary adj -a peke (yake), pweke, -moja tu, -a kujitenga, -kiwa. **~ confinement**, n kutengwa, kifungo cha upweke. **in ~** (wa) katika kifungo cha upweke. **solitude** n 1 upekee, upweke; faragha, ukiwa 2 mahali pa upweke.

solo n 1 solo, wimbo wa mtu mmoja. 2 jambo linalofanywa na mtu mmoja adj -a mtu mmoja tu, peke yake adv kwa pekee, -peke yake. **~ist** n mwenye kuimba/ tenda peke yake.

solstice n solistasi: wakati jua linapokuwa kaskazini/ kusini kabisa mwa Ikweta.

solution n 1 **~ (to/for/of)** jibu, ufumbuzi (wa tatizo), utatuzi. 2 myeyusho, uoevu, mmumunyo. 3 mchanganyiko. **soluble** adj mumunyifu, -a kuyeyuka, -a kuyeyushwa. **solubility** n umumunyifu. **solute** n *(chem)* kioevu, kimumunyishwaji.

solve vt 1 *(explain)* fumbua, tafuta jibu ~ *a difficulty* tatua tatizo. 2 **solvable** adj -a kutatulika. **~nt** adj 1 -a kuyeyusha; -a kumumunyisha. 2 *(comm)* -a kuweza kulipa (madeni) n kimumunyishaji, kiyeyushi. **~ncy**

n uwezo wa kulipa madeni.

somatic adj a mwili/maungo.

sombre *(US = somber*) adj 1 -a giza, -eusi, -zito 2 -a huzuni, -a majonzi. **~ly** adv. **~ness** n.

sombrero n pama.

some adj 1 kiasi (tu) *I want ~ food* nataka chakula (kiasi). 2 - ingine, baadhi ~ *children don't like school* watoto wengine hawapendi shule. 3 fulani *he works at ~ office in town* anafanya kazi katika ofisi fulani mjini. 4 kiasi kidogo/kikubwa *they spent ~ time looking for accomodation* walitumia muda mwingi wakitafuta malazi adv kama ~ *fifty students demonstrated* wanafunzi kama/wapatao hamsini waliandamana *pron* baadhi/sehemu ya ~ *of his friends do not agree*

somersault

T,t herufi ya ishirini katika alfabeti ya

Kiingereza; hutumika mbele ya jina la kitu chenye umbo la T (k.m. *T-shirt* vesti ya mikono mifupi, *T-joint* kiungio).

ta *int (colloq)* ahsante.

tab n 1 nembo (agh. kwenye nguo), kitanzi (kinachoshonewa kwenye nguo). 2 *(colloq)* mahesabu, usimamizi. **keep a ~ on something/somebody** simamia; weka kumbukumbu; chunguza.

tabard n *(hist)* jambakoti, kizibao.

tabby **adj** **~ (cat)** -a milia ya kahawia au kijivu.

tabernacle n *1 (rel)* tabenakulo: hema takatifu linalotumiwa na Wayahudi katika ibada zao. 2 kisanduku kinachotumiwa kuwekea hostia.

table n 1 meza *she is at* ~ anakula. **~-cloth** n

titbit n vipande vidogo vizuri (vya chakula/habari, n.k.).

tithe n 1 *(rel)* zaka, sehemu ya kumi ya mavuno iliyotolewa kwa kanisa. 2 sehemu ya kumi ya chochote *not a* ~ hata kidogo.

titillate vt tekenya, nyegeresha, amsha, sisimua. **titillation** n mnyeo, msisimko.

titivate vi,vt *(colloq)* kwatua, rembua. **~oneself** jiremba, jipamba.

title n 1 *(address)* anwani. 2 jina (la heshima), cheo. 3 kichwa (cha makala, n.k.). **~page** n ukurasa (wa kwanza) wenye jina la kitabu na mwandishi. **~role** n jina la mhusika ambalo pia ni jina la tamthilia (k.m. Kinjekitile, Hamlet). 4 *(claim, right)* haki, miliki. **~ to something/to do something** *(leg)* haki (ya kudai/kumiliki kitu). **~deed** n hati ya kumiliki. 5 **credit** ~*n (credits)* majina ya wasanii wa sinema/TV,

n.k. **~d** adj -enye cheo/jina/anwani. **~d** adj -

kitambaa cha meza. **~-knife** n kisu cha mezani. **~-linen** n vitambaa vya mezani. **~-spoon** n kijiko kikubwa cha kulia chakula. **~-talk** n mazungumzo ya wakati wa mlo. ~-**tennis** n mpira wa meza. **~-ware** n vyombo vya kulia chakula. 2 *(sing. only)* watu waliokaa mezani. 3 *(sing. only)* mlo ulioandaliwa mezani *he keeps a good ~* anaandaa mlo mzuri. 4 ~ *(-land)* uwanda wa juu. 5 orodha, jedwali, ratiba *a bus time ~* ratiba ya safari za basi. 6 *(phrases)* **lay something on the ~** weka mezani; *(in parliament)* ahirisha jambo (kwakipindi kisicho- julikana). **turn the ~on somebody** pindua mambo; unukia; shinda. 7 *(in the Bible)* jiwe; maandishi kwenye jiwe hilo. **the ~ of the law** amri kumi za Musa alizopewa na Mungu. vt 1 pendekeza. 2 orodhesha, andika/panga katika jedwali.

tableau n *(often* **~vivant***)* uwakilishaji (bila maneno au vitendo) wa picha/ mandhari fulani.

table-d'hote adj,adv *(F) (of a restaurant meal)* -a beimoja.

tablet n 1 kibao cha kuandikia. 2

ubamba wa madini wenye maandiko.

tact

3 padi, bunda la karatasi (zilizofungwa pembe moja). 4 kibonge cha sabuni; kidonge kidogo cha dawa (k.m. aspirini).

tabloid n gazeti dogo (lenye picha na vichekesho).

taboo n mwiko; haramu. vt haramisha adj haramu; -a mwiko ~ *words* maneno haramu/-a mwiko.

tabor n tari: ngoma ndogo.

tabulate vt orodhesha, pangilia, panga katika jedwali. **tabulator** n mashine ya kuorodhesha/kupangilia. **tabulation** n. **tabular** adj -lioorodheshwa, -a jedwali.

tachograph n *(of motor vehicle)* kirekodi mwendo na muda wa safari.

tacit adj -a kimya; lioeleweka pasipo kunena enye jina la heshima (k.m. **Sir**, Lord, etc).

titter vi jichekea, fanya kicheko, chekelea. n kicheko.

tittle n **not one jot or ~** hata kidogo/ punje/chembe.

tittle-tattle n udaku, umbeya, porojo, soga. vi piga porojo/soga.

titular adj 1 -a jina tu *the ~ ruler* mtawala wa jina tu. 2 -a cheo

tizzy n **be in a ~** *(colloq)* wa na wasiwasi.

T-junction n kiungo cha T (barabara mbili, bomba mbili, n.k.).

TNT n baruti kali.

to[1] prep 1 -ni *go ~ work* nenda kazini. 2 *(fig uses)* hadi, mpaka *drive somebody ~ surrender* chemsha mtu mpaka asalimu amri. 3 *(introducing an indirect object)* -i/-ea kwa *she threw it ~ me* alinitupia kitu. 4 *(of time) quarter ~ six* saa kumi na mbili kasorobo. 5 *(indicating comparison, ration, reference)* kuliko, kwa *I prefer walking ~ running* napenda kutembea kuliko kukimbia *we defeated them three goals ~ one* tuliwafunga mabao matatu kwa moja. 6 -a, ya, wa *key ~ the door* ufunguo wa mlango. 7 kwa heshima/ajili ya *we are drinking ~ your health* tunakunywa kwa ajili yako. 8 hadi *from Monday ~ Friday* Jumatatu hadi Ijumaa. 9 kwa (kila) 100 *cents ~ a shilling* senti 100 kwa (kila) shilingi.

to[2] adv 1 *(used after many vv)* ku- *I want ~ play* nataka kucheza. 2 *(with adverbial functions of purpose, result, outcome)* ili- *they came ~ help* wamekuja ili wasaidie. 3 *(used with an inf as a n)* ku-*it is wrong ~ steal* ni vibaya kuiba. 4 *(as a substitute for the inf)* -fanya hivyo *we didn't want ~ go but we had ~* hatukutaka kwenda lakini ilitubidi kufanya hivyo.

to[3] adv barabara, imara, kabisa kabisa.

toad n chura. **~ stool** n uyoga, kiyoga

toady

~agreement makubaliano ya kimya kimya *he gives a ~consent* anaridhia kimya kimya. **~ly** adv kwa kimya, bila kusema. **~urn** adj nyamavu, -a kimya, stirifu. **~urnity** n unyamavu, kimya.

tack vt,vi 1 *(of ship)* bisha, enda zigizaga. 2 *(in sewing)* shikiza, piga bandi. 3 *(nail)* bana kwa misumari midogo (yenye kichwa kipana). n 1 msumari mdogo mfupi. 2 (*of ship*) **~ing** n mbisho. **be on the right ~ing** (*fig*) fuata mwelekeo mzuri. 3 *hard* ~ biskuti ngumu (za melini). 4 mshikizo.

tackle n 1 (*of ship's sails*) kamba, ayari. 2 zana, vifaa, vyombo *fishing* ~ vyombo vya kuvulia samaki. 3 *(rugby or American football)* kumkamata na kumwangusha mpinzani; kumvaa. 4 *(soccer)* kunyang'anya mpira. vt,vi 1 shughulikia (jambo, kazi). **~somebody about/over something** zungumza waziwazi bila kuficha jambo. 2 kamata kwa nguvu (mwizi au mchezaji wa ragbi). 3 shambulia *he ~s fearlessly* anashambulia vikali.

tacky adj 1 -a kunata, siokauka. 2

(US) chafu.

tact n 1 busara, hekima. **~ful** adj -a busara/hekima. **~fully adv** kwa busara. **~less** bila busara. **~lessly**

tactic

adv. **~lessness** n.

tactic n 1 mbinu. 2 *(pl)* harakati za kivita; *(fig)* mpango/njia/mbinu za utekelezaji wa sera. **~al** adj 1 -a mpango au njia; -a namna maalum. 2 -a harakati. **~ally adv. ~ian** n stadi wa mbinu.

tactile/tactual adj -a kugusika; -a uwezo wa kugusa; -a fahamu ya kugusa.

tadpole n kiluwiluwi.

taffeta n tafeta: kitambaa chembamba, kigumu (chenye kumeta cha hariri).

taffrail n *(of ship)* kizuia chuma/reli katika shetri.

(aghalabu wenye sumu)

toady n mnafiki, mtu anayejipendekeza, barakala. vt,vi **~ (to somebody)** wa mnafiki ili kufanikiwa, jipendekeza kwa rairai, sifusifu mno; lamba miguu.

toast[1] vt choma (moto), banika; choma tosti/tosi ~ *one's hands* pasha moto mikono. n tosti/tosi, mkate uliochomwa. **~ rack n** kichaga (cha chuma) cha kuwekea tosti/tosi. **~er** n chombo (cha umeme) cha kuchomea tosti/tosi.

toast[2] vt pongeza, takia kheri/afya (kwa glasi ya kinywaji) ~ *the bride and bridegroom* nywa kwa afya ya bibi na bwana harusi n kupongeza, kutakia kheri *drink a* ~ nywa kwa kumpongeza (fulani). **~-master** n mtangazaji wa pongezi katika karamu.

tobacco n tumbaku. *(pl)* **~nist** n mwuza tumbaku/sigara. **~-pouch** n mkoba (mfuko) wa kutilia tumbaku.

toboggan n sileji (nyembamba ya kupinda mbele). vi teleza kwa sileji.

toby-jug n bilauri (yenye umbo la mwanadamu.

tocsin n kamsa.

tod[1] n *(Scot & n Eng)* mbweha

tod[2] n *(sl) on one's* ~ pekee, peke yake.

today *n*, adv 1 leo, leo hivi, siku hii

a week ~ baada ya wiki moja kuanzia leo. 2 *(the present time)* siku hizi *the young men of* ~ vijana wa siku hizi.

toddle vi nyatua, demadema; enda dede; *(colloq)* tembea ~ *off to see a neighbour* enda kumwona jirani. **~r** n mtoto anayeanza kutembea/kwenda dede.

toddy n 1 kileo (agh wiski) na maji ya moto. 2 tembo

to-do n matata; ghasia, tandabelua, fujo *don't make a ~ about such a small matter* usifanye matata juu ya jambo dogo hivi.

taffy n *(US)* 1 tofi (peremende). 2 sifaza ghiliba; kilemba cha ukoka.

tag n 1 kishikizo: kipande kidogo kilichofungiwa kitu kingine. 2 msemo unaonukuliwa mara nyingi na watu. 3 kibandiko cha bei. 4 (*gram*) **question ~s** n kirai shawishi. 5 mchezo (wa watoto) wa kukimbizana na kugusana. vt 1 bandika (bei, anwani, n.k. 2 **~ something on (to)** ambatisha, fungia. 3 **~ along/behind/after** fuata karibu sana. 4 unga, unganisha.

tail n 1 mkia; *(dry)* mgwisho, mwengo *put the ~between the legs* fyata mkia. **turn ~** kimbia *wag the ~* tikisa/ chezesha mkia. **~s up** *(of persons)* changamfu, -enye furaha. 2 kitu mfano wa mkia. **the ~-board/gate** n mlango wa nyuma wa lori, pikapu n.k. **the ~ end** (**of**) *n* mwisho. ~ **feather** n mleli, mlele. **~light** n taa za nyuma za gari/treni. ~ **piece** n *(in a book)* pambo inalochorwa/pangwa mwisho wa sura; nyongeza ya kitu mwisho. ~ **spin** n *(of aircraft)* kupiga mbizi ~ *of the eye* pembe ya jicho. 3 upande wa sarafu usio na kichwa cha mtu. 4 **tails** n *(colloq)* koti lenye mkia. 5 *(colloq)* mchunguzi anayemfuata mtuhumiwa. vt,vi 1 **~ after somebody** fuata mtu karibu sana. 2 **~a person** fuatia mtuhumiwa. ~ **off/away** pungua idadi/ukubwa; *(of remarks etc)* malizia kwa wasiwasi;

take

baki nyuma. **~ed** adj *(in compounds)* **long/short ~ed** adj -enye mkia/mfupi. **~less** adj sio na mkia.

tailor n mshoni wa nguo, mshonaji, fundi cherahani. vt 1 kata na kushona. 2 rekebisha kulingana na malengo/hadhira. **~-made** adj lioshonwa na fundi cherehani; -a kupimisha; *(fig)* inayostahiki/faa.

taint n *(blemish)* waa, doa; *(smell)* uvundo. *vt, vi* tia doa; ozesha; oza. **~less** adj isio waa, safi.

take vt,vi 1 twaa, shika. ~ **hold of something** shika, kamata. 2 teka; shinda; vamia *~a fortress* teka boma *the rat was ~n in a trap* panya alinaswa katika mtego. **~cold** shikwa na mafua. **be ~n ill** ugua, shikwa na ugonjwa. **~somebody'sfancy** furahisha, burudisha. **~somebody at a disadvantage** lalia, onea, endea/ shambulia mtu akiwa katika hali

toe n 1 kidole cha mguu. **from top to~** toka utosini hadi kidoleni;

toilet

kamilifu. **step/tread on somebody's ~** *(fig)* umbua mtu. **on one's ~** *(fig)* -wa macho. **~-cap** n sehemu ya juu ya kiatu inayofunika vidole (agh. buti). **~-hold** n kidato wasiwasi. ~ **nail** n ukucha wa kidole cha mguu. 2 sehemu ya mbele ya soksi/kiatu (inayofunika vidole) vi gusa kwa vidole. ~ **the line** *(of a race)* gusa mstari wa kuanzia mbio kwa vidole; *(fig)* fuata, tii masharti ya chama.

toff n *(slang)* mtu maridadi, mmbuji,

mlimbwende.

toffee; toffy n tofi; peremende iliyotengenezwa kwa sukari ya kuchemshwa na siagi.

tog n **~s** n *(colloq)* nguo. vt *(slang)* valia. **~neself up/out (in)** jipamba; valia kilimbwende/kitanashati.

toga n *(rome)* mgolole.

together adv 1 pamoja ote, *they went ~* walikwenda pamoja *fight ~* pigana *meet ~* kutana *talk ~* semezana. **~ with** pamoja na. **be ~** -wa pamoja. **get something/it ~** *(sl)* panga; (ji) kusanya, dhibiti. **put your/our etc, heads ~** shauriana; jadiliana. 2 kwa wakati mmoja *the troubles came ~* matatizo yalianza kwa wakati mmoja/mfululizo *he was absent for a week ~* hakuwepo kwa wiki mfululizo. **~ness** n umoja, udugu, mshikamano.

toggle n kibanio.

toil n kazi; kazi ya taabu, kazi ya sulubu. vi **~ at** fanya kazi kwa bidii/kwa taabu sana/muda mrefu; jikokota; *(go painfully)* enda kwa taabu, jikokota; *~ up a hill* jikongoja katika kilima. **~er** n mvuja jasho. **~some** adj -a sulubu.

toilet n 1 choo, msala. **~-paper; ~-rol** n karatasi (laini) ya chooni. 2 *(attrib) a ~ set* jumla ya vifaa vyote vya kujipambia. **~-powder** n poda. **~-table** n meza ya vipodozi yenye kioo. 3 kunawa na kuvaa (nguo, n.k.);

mbaya/ya kutojiandaa. ~**somebody unawares/by surprise** vamia; shtusha, shtukiza. 3 *(gain, obtain)* pata, jipatia; -la; nywa. ~ **a bath** oga. ~**a holiday** pumzika; enda likizo ~*a meal* -la ~ *a deep breath* pumua sana ~ *pride/an interest in one's work* fanya kazi kwa nia (moyo) ~ *a taxi* kodi teksi ~ *a small house* panga nyumba ndogo. 4 kubali, pata pokea *I will ~ 100000 shs for it* nakubali kuiuza kwa shilingi 100000 *which newspaper do you ~ each day?* unapata gazeti gani kila siku? ~*no nonsense* tokubali/to ruhusu upuuzi. ~ **one's chance** jaribu bahati yako. ~**a chance (on something)** kubali uwezekano wa kukosa. ~ **it from me**; ~**my word for it** niamini. **be able to ~it; can ~it** vumilia, himili. 5 ~ **(down)** weka kumbukumbu/andika, piga (picha) ~ *(down) notes of the lesson* andika kumbukumbu za mafundisho ~ *a photograph* piga picha. 6 (*of time*,

take

need) chukua; hitaji; tumia. ~ **one's time (over something)** jipa muda, fanya bila haraka; *(ironic)* tumia muda zaidi ya ule utakiwao/ kawaida. **it ~s two to make a quarrel** *(prov)* hakuna shari ya mtu mmoja. ~ **a lot of doing** hitaji jitihada/ufundi mwingi. 7 *(convey, conduct)* chukua; peleka ~ children to the movie peleka watoto sinema; ~ **home pay/wages** n *(colloq)* mshahara (baada ya makato). 8 pima ~ *temperature/measurements* pima joto/saizi. 9 *(use)* tumia; chukua bila idhini, iba. 10 *(remove)* toa, ondoa. 11 fanikiwa *the novel did not* ~ riwaya haikufanikiwa. 12 *(accept)* kubali. 13 ~**somebody/something for** ...; ~**somebody/something to be** ... dhani, fikiria *he was ~n for an Englishman* alidhaniwa kuwa Mwingereza. ~**it (from somebody) that** jichukulia kuwa/kwamba. 14 ~ **something as** + pp chukulia (kuwa). ~**something as read** chukulia kuwa hakuna sababu ya kusoma. ~**(it) as read that**.... chukulia kwamba. 15 *(with nouns)* ~**(a) delight/an interest/ (a) pleasure/-a pride in something** furahikia/jivunia. ~**an examination** fanya mtihani. ~ **fright (at something)** ogopa, tishika. ~ **a gamble (on something)** bahatisha. ~**somebody in hand** wajibika kwake, shughulikia. ~**heed** zingatia, angalia. ~ **a liking to** penda. ~ **the opportunity of doing/to do something** chukua nafasi/fursa kujikwatua *make one's* ~ vaa, valia.

token

token n 1 *(sign)* dalili, ishara, alama *a white flag is a ~ of surrender* bendera nyeupe ni alama ya ushinde. **in ~ of** kama ushahidi/ishara. **gift ~** n zawadi. 2 *(attrib)* kianzio, chanzo, chambele. ~ **payment** n malipo ya mwanzo/kianzio. ~ **strike** n mgomo wa kutishia/wa muda mfupi. ~ **vote** n kura ya bunge ya kukubali matumizi ya fedha za kianzio.

told *pt, pp of* **tell**

tolerate vt vumilia, stahimili. **tolerable** adj -a kuvumilika, -a kustahimilika, -a kuchukulika; zuri kiasi. **tolerably** adv kadiri, kiasi, wastani. **tolerance** n stahamala (ya mawazo, maoni, fikra, n.k. za wengine). **tolerant adj** - a kuvumilia, -a kuchukuana, stahimilivu *she is very tolerant* ni mvumilivu sana. **tolerantly adv.**

toll[1] *vt, vi* piga/lia polepole (kwa mapigo/sauti ya kurudiarudia) ~ *somebody's death* piga kengele kuashiria kifo cha fulani. n mlio wa kengele (inayopigwa pigo moja moja polepole).

toll[2] n 1 ushuru, kodi, ada (agh ya kivuko, barabara, bandari). ~**-bar** n mlangoni pa kulipia kodi; ada, n.k. ~**-house** n nyumba ya watoza kodi. 2 *(fig)* maafa, gharama/hasara ya vifo vingi. 3 ~ **call** n simu ya gharama kubwa kuliko simu za kawaida; simu ya mbali.

tomahawk n shoka: aina ya silaha ya Wamarekani wa asili. vt piga kwa shoka.

tomato n *(plant)* mnyanya, *(fruit)* nyanya, tungule ~*soup* supu ya nyanya.

tomb n kaburi. ~**stone** n jiwe la kaburi.

tombola n tombola: aina ya mchezo; bahati nasibu.

tom-boy n mtoto wa kike mwenye mwendo/tabia ya watoto wa kiume.

tom-cat n paka dume.

ya kufanya kitu. ~ **(holy) orders** wa kasisi, pata upadri. 16 ~ **after somebody** fanana na, shabihi, landa. ~ **something apart** bomoa, fungua; funua. ~ **(away) from** punguza; dhoofisha, fifiza. ~**something/ somebody away (from somebody/ something)** ondoa/ondosha. ~**away** n (kitu cha) kuondoka nacho/ kulia mbele ya safari. ~**something back** futa (kauli); kubali kupokea/ kurudishiwa (kilichokwishauzwa/

take

tolewa). ~**somebody back (to)** kumbusha/rejesha (mtu) katika mambo/kipindi cha zamani. ~ **something down** shusha, teremsha; bomoa; andika. ~ **somebody down a peg (or two)** dhalilisha, shushia hadhi; tiisha. ~**something in** pokea (kazi) ya kulipwa (ya kufanyia nyumbani; elewa, fahamu; ingiza, weka, -wa na.... ndani; punguza (nguo); miliki/twaa (ardhi, n.k.); chungulia, ng'amua, ona mara; sikiliza/angalia kwa msisimko; lipia na kupokea kila wakati (k.m. jarida). ~**somebody in** pa chumba/nyumba, pokea, laza, pangisha; ghilibu, danganya. ~ **off** anza kuruka; ruka. ~**off** n mahala pa kuanzia kuruka; *(of aircraft)* kuruka/kupaa. ~**something off** ondoa, vua; *(kettle)* ipua. ~**something off (something)** hamisha, ondosha; punguza. ~ **somebody off** peleka, ongoza (njia). ~ **somebody off something** okoa, ondoa; dhihaki (kwa kuiga), iga. ~ **off** n kichekesho; dhihaka. **not/never ~ one's eyes off something/somebody** kodolea macho, angalia kwa makini. ~ **on** *(colloq)* sisimkwa, hemkwa; *(colloq)* vuma, fahamika, -wa mashuhuri. ~ **something on** jitwisha; geuka kuwa, chukua. ~ **somebody on** shindana na, -wa mshindani; ajiri; *(of a bus, etc.)* pakia, ingiza; pitisha kituo. ~ **out something** ng'oa, kamua; pata, kata; toa, ondoa. ~ **out insurance** kata bima. *(escort)* ~**somebody out** sindikiza, toa, fuatana na, peleka; chukua dau kubwa zaidi. ~ **out a tooth** ng'oa jino. ~ **it out in something** kubali kuchukua (kitu) kama fidia. ~ **it out of** chosha; dhoofisha. ~ **it out on somebody** tolea mtu hasira zako zote. ~ **somebody over (to)** vusha. ~**something over (from somebody)** chukua/twaa madaraka ya kitu; rithi cheo/uongozi/miliki (ya shughuli); *(of Government)* taifisha. ~**over** n

tome n kitabu kikubwa/kizito, juzuu; buku.

tomfool *n* mpuuzi; mpumbavu; *(attrib)*

tone

-pumbavu ~ *speech* hotuba ya kipumbavu. ~**ery** n upumbavu; upuuzi.

tommy-gun n bunduki (nyepesi) ya

kutema risasi.

tommy-rot n *(colloq)* upuuzi kabisa *that's all* ~ huo ni upuuzi mtupu.

tomorrow *n, adv* kesho *day after* ~

kesho kutwa; *(third day after)* mtondo; *(fourth day after)* mtondogoo ~ *night* kesho usiku. ~ **week** n siku nane baadaye.

tomtom n ngoma (agh msondo, mrungura).

ton n 1 tani: kilo 1,000; *(of a ship)*

shehena ya ujazo futi 40 za mraba. 2 **the** ~ n *(sl)* kasi ya maili 100 kwa saa. vi ~ **up** endesha kwa kasi kubwa katika mashindano ya pikipiki. 3 *(colloq)* tele, chungu mzima *he is worth a ~s ~ of money* yeye ni tajiri kabisa *~s of* wingi wa ~ *s of people* watu chungu nzima. ~**nage** n 1 ukubwa wa ngama. 2 uwezo wa kusheheni. 3 jumla ya ukubwa wa ngama kwa meli za nchi moja. 4 gharama za usafirishaji kwa tani moja ya shehena.

tonne n tani moja ya metriki (kilo elfu moja).

tone n 1 *(sound)* sauti; toni: namna ya tabia ya sauti *in angry ~s* kwa sauti ya hasira. **~-deaf** adj sioweza kutofautisha toni. **~-poem** n muziki wa kuashiria wazo la kishairi au kisa fulani. 2 *(manner, style)* tabia, hali, mwelekeo *the ~ of the school is good* tabia ya shule ni nzuri. 3 kupanda na kushuka kwa sauti. 4 *(of colour)* kiwango cha rangi. 5 siha nzuri ya viungo vya mwili *good, muscular* ~ maungo mazuri. ~**d** adj -enye toni/sauti fulani. ~**less adj** -sio na rangi/moyo hai; baridi. ~**lessly** adv. **tonal** adj -a toni; -a sauti. **tonality** n *(mus)* mpangilio wa sauti/muziki kufuatana na ufunguo, n.k.. vt,vi 1 ~ **(something down)** pungua; tuliza, zimua *the crowd*

taking

badilisha uongozi/miliki ya shughuli/ kampuni. ~**over (from somebody)** twaa/kubali wajibu/kazi/madaraka. ~**to something** fanya mazoea, zoea (tabia/ mwenendo, n.k.); tumia kama njia ya kuepuka/ kutoroka; toroka, kimbia. **~ to something/somebody** penda, pata tabia ya kupendelea kitu. ~**something up (in the hand)** inua; *(of train, etc.)* simama kuchukua abiria; *(a liquid)* fyonza, sharabu; yeyusha; *(occupy)* -wa kazi ya, taka, jishughulisha; fuatilia; anza upya; *(time, space)* chukua, maliza, bana; shika imara. **~ - up spool** n kiroda cha kupokea filamu, ukanda. n.k. **~ something up (with somebody)** zungumza; andikia kuhusu.... ~**somebody up** fanya urafiki na; saidia. ~**somebody up on something** kubali mwaliko/ changamoto, mwito. **be ~n up with somebody/ something** penda; tekwa. **~ somebody up sharp/short** ingilia, katiza na kusahihisha. ~**up one's residence at** *(formal)* hamia. **~ something upon/on oneself** jitolea, kubali jukumu, chukua dhima. ~**n** adj liopatwa. **be ~n by somebody's behaviour** tekwa na vutiwa/zuzuliwa na tabia ya mtu fulani. ~**r** n mwenye kupinga, mpiga-dau.

taking adj -a kuvutia. n *(pl.)* mapato/ mauzo.

talcum n ulanga. ~**powder** n poda ya ulanga.

tale n 1 hadithi, kisa, ngano, hekaya.

2 taarifa, maelezo. **tell ~s of** sengenya, toa siri ya mtu, vua mtu mbeleko; *(relate)* hadithia, simulia, elezea. ~**bearer/teller** n mchongezi, mmbeya, dukizi, sakubimbi; msimulizi.

talent n 1 *(faculty, etc)* kipaji, kipawa. 2 watu wenye vipaji *the local* ~ wasanii wa ridhaa wa mahali wenye vipaji. ~**ed adj** -elekevu, -enye kipaji. ~**less adj** bila kipaji.

talisman n talasimu, hirizi, zindiko.

talk vi,vt 1 ~ **(to/with somebody)**

tall

(**about/of something**) sema; ongea; zungumza. ~**about** semea; nena; zungumzia. **be ~ed about** sengenywa, semwa. ~ **against**

tongs

soon ~d down umati wa watu ulitulia upesi. ~ **(something) up** zidisha rangi; ongeza nguvu; sisimua. 2 **~ in (with)** *(colours)* chukuana *the colour ~s well with the others* rangi hii inachukuana vizuri na nyingine. 3 toa/geuza toni/sauti; geuza rangi.

tongs n **(pair of) ~** koleo; kishikio *coal* ~ kishikio cha mkaa.

tongue n 1 ulimi. **find one's ~** wezakusema (baada ya kuondokana na aibu). **have/say something with/speak with one's ~ in one's cheek** geresha, fanya utani. **lose one's ~** kaukiwa; vuta ulimi; ona aibu kuzungumza. **have a ready ~** -wa fasaha, -mwepesi kujibu. **hold one's ~** nyamaza. **keep a civil ~ in one's head** -wa na adabu; tokuwa jasiri. **~-tied** adj nyamavu, bubu. **~-twister** n neno gumu (kutamka). 2 lugha. **one's mother ~** lugha asili (ya mtu); lugha ya kwanza. 3 nyama ya ulimi *ham and ~ sandwiches* sandiwichi ya hemu na nyama ya ulimi. 4 *(of land)* rasi. **~d** adj *(in compounds)* -enye ulimi *a sharp ~d women* mwanamke mwenye ulimi wa upanga.

tonic adj 1 -a kutia afya na nguvu. 2 -a sauti, -a mkazo. n dawa ya kuchangamsha mwili. **~ water** n toniki.

tonight *n,adv* usiku huu, usiku wa leo ~, *s concert* mchezo wa leo usiku.

tonsil n tukwa, findo. ~**litis** n mafindofindo.

tonsure n kipara cha utosini, kunyoa kipara cha utosini. vt nyoa kipara cha utosini. **tonsorial** adj -a kinyozi.

tontine n mgawanyo wa mapato (agh ya bima) ambayo huongezeka kila mbia anapofariki.

too adv 1 mno, kupita kiasi *that is* ~

small (hiyo) ni ndogo mno. 2 *(in addition)* pia, vilevile. 3 *(phrases)* **all ~ soon/quickly** epesi/haraka mno. **none ~ soon** kwa kuwahi kidogo **have one ~ many** kunywa zaidi ya

top

sema; pinga. ~ **at somebody** hubiri. ~ **away** piga porojo/gumzo. ~ **back (to somebody)** jibu, jibiza. ~ **big** jiona, ringa, piga makuu, taaradhi. ~ **somebody down** nyamazisha, zima; hinikiza. ~ **down an aircraft** elekeza rubani wakati wa kutua. ~ **down to somebody** sema kwa namna ya dharau. **~ing of** mintarafu, kuhusu; ama kuhusu (jambo/kitu n.k. hicho). ~ **in one's sleep** weweseka. ~ **nonsense** payuka, bwata, bwabwaja. ~ **round something** zungumzia jambo kwa kuzunguka au bila kufikia mwisho. ~ **something over** zungumzia, jadili. ~ **to somebody** *(colloq)* kemea karipia. **~ing to** n karipio. 2 weza kusema, sema. 3 mudu lugha, sema, tumia lugha. 4 jadili. ~ **ing point** n cha kuzungumzia, mada inayoelekea kuzua ubishi; wazo linaloelekea kushawishi mtu. 5 amba, nena; toboa. 6 shawishi. ~ **somebody into/out of doing something** shawishi/asa kufanya/kutofanya jambo. ~ **somebody round/over** shawishi (mtu) akubali. ~ **through the nose** semea puani, sema king'ong'o. **~to** sema na, ongea na. 7 piga porojo; toa taarifa; iga. **~ative** adj msemaji, domo kaya. n msemi/ mzungumzaji; mpiga domo. n 1 mjadala; mazungumzo. 2 hotuba, mhadhara (usio rasmi). 3 *(phrase)* **small** ~ n porojo, domo. **~of the town** jambo linalovuma *be all* ~ mazungumzo mengi yasiyo na matokeo.

talkie n *(dated colloq)* filamu yenye

sauti.

tall adj 1 *(of persons, objects, etc)*

-refu. ~ **boy** n *(GB)* kabati la nguo. 2 -a urefu maalum *he is six foot* ~ ana urefu wa futi sita. 3 muhali, -a

tallow

kuzidi. **a** ~ **order** n kazi ngumu sana kufanya; maombi yaliyo muhali kutekelezwa. **a** ~ **story** hadithi yenye shaka; hadithi ngumu kuaminika/isiyoaminika adv **talk** ~ jivuna. **walk** ~ jivunia. ~ **ish** adj **~ness** n urefu, kimo; tambo.

tallow n shahamu (agh. ya kutengenezea mishumaa). **~-chandler** n mwuza/mtengeneza mishumaa.

kipimo.

took *pt of* **take**.

tool n 1 chombo; kifaa, ala, zana *a badworkman always blames his ~s* mchagua jembe si mkulima. **~-bag** n mkoba wa vifaa (vya ufundi). **~-box** n kisanduku cha vifaa. **~-holder** n kipingo cha ala. 2 karagosi, kibaraka. vt 1 nakshi (ncha za jalada la kitabu) kwa kifaa cha moto. 2 **~up** weka vifaa vya kazi katika kiwanda.

toot vt piga honi; *(fig) ~ one's own horn* jivuna ~ *the whistle* piga mbinja. n mlio wa honi/ filimbi/ tarumbeta.

tooth n 1 jino; *(incisor)* jino la mbele; *(molar)* gego, chego. **eye** ~ n chonge. **false** ~. jino bandia *go to have a ~ out* enda kung'oa jino. **armed to the teeth** -enye silaha nyingi; -enye ulinzi mkali. **cast something in a person's teeth** karipia, gombeza mtu. **escape by the skin of one's teeth** ponea chupuchupu. **fight ~ and nail** pigana kufa na kupona. **get one's teeth into something** fanya kazi kwa bidii. **lie in one's teeth/throat** danganya bila aibu. **long in the** ~ zee. **show one's teeth** tishia, ogofya. **have a sweet** ~ penda vyakula vitamu. **in the teeth of** dhidi ya/kwa kukabiliana na. **~ache** n maumivu ya jino. **~-brush** n mswaki. ~ **paste/powder** n dawa ya meno. ~ **pick** n kimbaka, kichokoa meno. 2 kitu mfano wa jino. **fine-~ comb** n chanuo/kitana chenye meno ya karibukaribu. **go over/through something with a fine-~ comb** chambua kitu kwa makini. 3 *(pl coloq)* nguvu. **~ed** adj *(attrib)* -enye meno. **~less** adj kibogoyo, -sio na meno. **~some** adj *(liter) (of food)* tamu; -a kuchapukia.

tootle vi puliza (filimbi) taratibu au

kwa mfululizo.

top[1] n pia. **sleep like a** ~ lala kama

pono, lala fofofo.

top

top[2] n 1 *(usu* **the** ~ **(of)***)* kilele; upeo;

sehemu ya juu. **on** ~ juu. **on (the)** ~ **of** juu ya; zaidi ya hayo. ~ **to bottom** kabisa; juu mpaka

tally vi ~ **(with)** *(of stories, amount,*

etc) patana, lingana. n 1 hesabu, kuweka hesabu. 2 tiketi, kitambulisho, cheti chenye maelezo. ~ **clerk** n karani wa forodha (wa kukagua mizigo). ~**man** n guoguo, mwuza mali anayelipwa kwa wiki.

tally-ho *(int)* ukelele wa kuitana

wawindaji, yulee!

Talmud n buku la sheria na maadili ya

Kiyahudi.

talon n 1 kucha (la ndege), ukucha.

tamarind n *(tree)* mkwaju; *(fruit)* ukwaju.

tambourine n kigoma, tari.

tame adj *(of animals)* 1 -a kufuga, liofugwa; sio kali 2 *(of person)* nyonge, nyenyekevu/tiifu mno; *(mild, dull, feeble)* liopooza, -siochangamka, dhaifu, baridi. vt 1 fuga; tiisha, tawala. 2 *(reclaim)* ongoza, ondolea ushenzi. ~**r** n *(usu in compounds)* mfugaji. **tamable** adj -a kuweza kufugwa, -a kuweza kugeuzwa hali. ~**ly** adv bila ukaidi. ~**ness** n unyonge; utulivu; upole.

Tammany n ~ **(Hall)** Makao Makuu ya Chama cha Kidemokrasi, (New York).

tamp vi ~ **(with)** geuza; vuruga, chezea (kwa hila, fedha, uwongo, n.k.) ~ **with a lock** haribu/chezea kufuli.

tamper vt ~**something down** shindilia, pigapiga, gongagonga.

tampion n kizibo cha mti, metali, plastiki n.k.

tampon n kisodo kinachotiwa ndani ya tupu ya mwanamke kufyonza

tank

majimaji, damu, n.k.

tan n hudhurungi ~ *leather shoes* viatu vya ngozi ya hudhurungi. vt,vi 1 *(of an animal's skin)* tengeneza/tia rangi ya hudhurungi (kwa asidi). ~ **somebody's hide** *(sl)* chapa (mtu)

chini. **blow one's** ~ *(colloq)* hamaki. 2 sehemu ya juu ya kitu/upande wa juu. **bottle** ~ n kizibo, kifuniko. **go over the** ~ *(mil)* toka handakini na kumshambulia adui; *(fig)* tenda mara moja baada ya kusitasita. **on** ~ **of the world** *(colloq)* -enye furaha kupita kiasi. 3 (nafasi ya) juu/mbele. **come to the** ~ *(fig)* pata/heshima/ mafanikio. **reach/be at the** ~ **of the ladder** fikia/-wa katika ngazi ya juu. 4 kipeo, kikomo. 5 *(motoring)* **in** ~ **gear** katika gia ya juu. 6 majani (ya mmea ambao huliwa mizizi yake); kisamvu. 7 **the big** ~ hema kubwa la sarakasi. 8 *(compounds and attrib)* ~**-boot** n buti refu (la magotini). ~ **coat** n koti. ~ **dog** n *(sl)* mshindi. ~ **drawer** n tabaka la juu (katika jamii). ~**-dress** vt sambaza/tandaza mbolea ardhini. ~**-dressing** n kutandaza chokaa katika shamba. ~**-flight/~notch** adj *attrib* (*colloq*) bora, -a daraja la juu. ~**-gallant** *adj, n* tanga la tatu. ~**hat (also ~ per)** n kofia refu ya hariri. ~**-heavy** adj -liozidi uzito kwa juu. ~*-hole* adj *(dated sl)* zuri/safi sana. ~**knot** n shungi. ~ **mast** n cheleko, mstamu. ~**most** adj -a juu kupita zote. ~ **people** n watu wenye madaraka ya juu. ~**-ranking** adj -a daraja la juu. ~ **sail n** tanga la miaa. ~ **secret** n siri kuu/kubwa. ~**less** adj *(of a woman's dress)* -a kifua wazi; -a matiti nje. vt 1 funika, weka sehemu ya juu. 2 fikia kilele; -wa kileleni, wa juu. 3 ~ **(something) up** jazia, ongeza nguvu. ~ **(something) out** zindua jengo refu kwa sherehe. 4 vuka, zidi, tendesa, tia fora. **to** ~ **it all** juu ya yote; kana kwamba hayo yote hayatoshi. 5 kata ncha; chuma majani (ya mimea ya mizizi). ~**ping** adj *(colloq)* zuri sana, -a kupendeza sana. ~**pingly** adv. ~**s** n *(pl) (usu*

torpedo

the ~s*)* *(colloq)* nzuri kupita - ote, bora kabisa.

topaz n topazi: madini ya njano ya

kung'aa; kito cha madini haya.

tope vi, *vt* *(dated)* lewa; kunywa kila wakati; kuwa mlevi. ~**r** n mlevi (wa kila siku).

topi; topee n helmeti la jua.

topiary n ustadi wa kukata (majani,

uzio, miti midogo, n.k.).

sawasawa. 2 geuka hudhurungi kwa jua. **~ner** n mtengeneza ngozi. **~nery** n tasnia ya ngozi.

tandem n tandemu: baiskeli ya watu wawili; baiskeli mbili katika moja adv (**in**) **~** *(of horses in harness or two persons on a ~bicycle)* mmoja nyuma ya mwingine.

tang n ladha kali; harufu kali *there is a~ of fish out here* hapa kuna harufu kali/shombo. **~y** adj.

tangent n **~ line** mstari unaogusa duara bila kulikata, mstari mguso *at a~* kwenda upande. **go (fly) off at a ~** *(fig)* ghairi kwa ghafula; geuza mawazo ghafla. **ial** adj -enye uhusiano mdogo na. **ially** adv.

tangerine n chenza; kangaja.

tangible adj 1 -a kugusika. 2 wazi, dhahiri, halisi, hakika ~ *proof* thibitisho dhahiri. **tangibly** adv. **tangibility** n uwezo wa kuonekana.

tangle[1] n 1 mfungamano, msokotano (wa nyuzi, nywele, n.k.). 2 msongamano, mvurugano, mvurugiko, vurugu *get into a ~* ingia utata. *vt*, *vi* 1 vuruga; vurugika; sokotana; songamana ~ *hair* nywele timtimu. 2 **~ with somebody** *(colloq)* gombana na, zozana na; pigana na.

tangle[2] n aina ya mwani.

tango n tango: densi ya Amerika ya Kusini.

tank n 1 birika, hodhi, tangi (kubwa la kuhifadhi vimiminiko, gesi n.k.) *the petrol ~* tangi la petroli. **~-car** n behewa/gari la kubebea petroli, n.k. 2 *(in India and Pakistan)* bwawa; *(armoured car)* kifaru. **~trap** n kizuizi/mtego wa vifaru. vi **~ something up** jaza petroli kwenye gari. **be/get ~ ed up** *(sl)* elewa. **~er** n meli/ndege ya shehena ya

tannin

mafuta; lori/gari ya kubebea mafuta/ maziwa/kibuku, n.k. **~ard** n bilauri, kombe kubwa la kunywea (agh bia).

tannin n tanini: asidi ya magamba ya miti (fulani).

topic n mada ~*s of the day* mada za

siku. **~al adj** -a (manufaa/ mapendeleo) ya wakati uliopo, -a siku hizi *a ~al news/film* filamu ya matukio ya wakati huu.**~ally** adv.

topography n topografia: maelezo juu ya mandhari ya nchi. **topographical** adj -a mandhari/sura ya nchi; -a topografia. **topographically** adv.

topple vt,vi tikisa, pindua; anguka;

angusha *the dictator was ~d from power* dikteta alipinduliwa.

topsy-turvy adv *(colloq)* kichwa chini, kwa kupinduka, shaghalabaghala adj - a fujo, -liochafuka, -liovurugika. **~dom** n mchafuko, ghasia; fujo.

tor n kilima/kilele chenye majabali.

torch n tochi, mwenge; *(fig)* nuru *hand on the* ~ endeleza elimu. **carry a ~ for somebody** penda mtu asiyekupenda. **~ light** n mwanga wa kurunzi/tochi. **-race** n *(in ancient Greece)* mbio za mwenge. **~-singer** n mwanamke anayeimba nyimbo za mapenzi.

tore *pt of* **tear**.

torment n *(pain)* maumivu makali, mateso, uchungu; maudhi. vt 1 tesa, tia maumivu makali; tia uchungu, umiza vibaya, udhi *~ed with hunger* teseka kwa njaa. 2 *(worry)* sumbua, udhi, hangaisha, tia wasiwasi *don't ~ him with stupid questions* usimsumbue na maswali ya kipumbavu. **~or** n msumbufu.

torn *pp of* **tear**.

tornado n kimbunga, chamchela.

torpedo n topido, kombora. **~ -boat**

n manowari ya kurushia topido. vt piga kwa topido; *(fig)* shambulia

torpid

(sera, taasisi, n.k.) na kuizika. **~-plane** n ndege ya kurushia topido.**~-tube** n neli ya kurushia topido.

tannoy n (aina ya) kipaza sauti.

tantalize vt tia shauku, tamanisha bure.

tantamount adj **~ to** sawa na *it is ~ to saying `no'* ni sawa na kusema hapana.

tantrum n hamaki, ghadhabu.

TANU n *(abbr) Tanganyika African*

National Union.

Tanzania n Tanzania: Jamhuri ya Muungano wa Tanganyika na Zanzibar.

tanzanite n tanzanaiti: madini ya kibuluu yapatikanayo Tanzania tu.

tap[1] n 1 kugonga; kipigo chepesi. ~ **dance** n dansi ya kugongagonga miguu chini. 2 *(pl.)* **~s** n *(US armed forces)* ishara ya kuzima taa usiku. *vt, vi* gonga, bisha; babata, ng'ota.

tap[2] n 1 bilula, bomba, mfereji. **on** ~ *(of beer etc)* kwenye pipa lenye bilula; *(fig)* tayari kwa mhitaji. **~room** n *(in an inn)* chumba cha kuhifadhi mapipa ya bia. **~ster** n mwuza pombe, bia. ~ **root** n mzizi mkuu ~ *water* maji ya bomba/ mfereji. 2 kizibo. vt ~ **(off) something (from something)** 1 fungulia; fyonza; kinga; gema ~ *coconut trees* gema ~ *information from a child* pata habari kutoka kwa mtoto. 2 ingilia kati *the phone is being ~ped* simu inanaswa/ inaingiliwa/inasikilizwa na mtu baki. 3 wekea bilula/bomba/mfereji.

tape n 1 utepe, ugwe; kamba. **~-measure** n chenezo: kamba/utepe wa kupimia. ~ **worm** n tegu. 2 ~ **(ticker)** n karatasi nyembamba za mashine ya telegrafu. **insulating** ~ n tepu/gundi (ya kuunganisha nyaya za umeme). **magnetic** ~ n tepu ya kurekodi sauti. ~ **deck/~ recorder** n kinasasauti/ tepurekoda. 3 utepe (wa kumalizia mashindano ya mbio). vt 1 funga kwa ugwe/utepe. 2 rekodi

tart

(sauti) kwenye kinasasauti. 3 *(colloq)* **have something/somebody ~d** elewa kitu/mtu barabara.

taper[1] n mshumaa mwembamba sana;

torpid adj 1 legevu, goigoi 2 (*of animals that hibernate*) bila kusogea, tuli kabisa, bila hisi. **~ly** adv. **~ness; ~ity** n uzito, ugoigoi.

torpor n usingizi, uzito, ulegevu, unyogovu.

torque n 1 mkufu wa chuma. 2

nguvu ya kuzungusha kitu kama vile propela, msongonyo.

torrent n mvo, mfoko/mbubujiko wa nguvu (hasa wa maji). **a ~ of abuse** mbubujiko (wa matusi/maneno). **~ial** adj -ingi sana na -enye nguvu nyingi *~ial rain* mvua nyingi.

torrid adj *(of the weather, a country)* -a hari sana, -a joto jingi, -a tropiki ~ *zone* sehemu ya dunia iliyo katikati ya tropiki. ~ **ity** n hari, joto kali.

torsion n msokoto; kusokota, usokotaji. **~al** adj.

torso n 1 pingiti. 2 sanamu (bila kichwa, miguu, wala mikono).

tort n kosa la daawa; utesi. ~ **feasor** n mtenda kosa la kidaawa.

tortilla n kiwanda cha Mexico.

tortoise n kobe. **~-shell** n gamba la kobe.

tortuous adj -a vizingo vingi, -a kupindapinda, -a mapindi, -a minyongo; *(fig)* -enye hila, danganyifu, laghai. **~ly** adv.

torture n mateso, maumivu makali *an instrument of* ~ chombo cha kutesea (mtu) *put to the* ~ tesa ~ *of the damned* mateso ya kuzimu/motoni. vt tesa/umiza vibaya. **~r** n mtesaji.

tory *n see* **conservative**

tosh n *(sl)* upuuzi, upumbavu.

toss vt,vi 1 rusha (juu), tupa. ~ **something a side** tupa (kitu) pembeni. **~(up) a coin; toss (somebody) for something; ~ up** rusha sarafu hewani (kwa kupiga kura). ~ **-up** n urushaji wa sarafu (ili kupiga kura), bahati nasibu. 2 sukasuka, tikisika, gaagaa, furukuta

ugwe/utambi wa mshumaa.

taper[2] vt vi chonga; chongoka nchani. **~ing** adj -a kuchongoka, -a kupunguka unene taratibu (mpaka kufanya ncha).

tapestry n kitambaa kilichofumwa/ pambo la sufi, la ukutani; zulia la ukutani. **tapestried** adj.

tapioca n udaga, makopa ya mhogo.

tar n lami, bereu. vt paka/weka lami. **~ and feather somebody** adhibu mtu kwa kumpaka lami na kumpamba manyoya. **~red with the same brush** -enye makosa yaleyale. **~mac** n mchanganyiko wa lami na kokoto (kwa kusakafu barabara). **~ry** adj -a lami, -enye lami, kama lami.

taradiddle n *(US) (colloq)* uwongo.

tarantula n buibui mkubwa mwenye sumu.

tarboosh n tarbushi.

tardy adj -a kuchelewa, siri, -a kulimatia, ajizi. **tardily** adv. **tardiness** *n*

tare[1] n kigugu mwitu.

tare[2] n turuhani.

target n 1 dango, shabaha. 2 lengo, kusudio ~ *area* eneo la kupiga bom

tariff n 1 *(customs duties)* ushuru wa

forodha. 2 orodha ya bei (za vyakula, vyumba, n.k).

tarn n ziwa dogo la milimani.

tarnish vt,vi 1 fifisha mng'ao/nuru. 2 *(disgrace)* aibisha, haribu sifa. n 1 kufifia, kupoteza mng'ao. 2 *(disgrace)* aibu. 3 doa, waa.

taro n myugwa; *(root)* jimbi.

tarpaulin turuba(l)i.

tarry vi 1 *(arch. liter)* kawia, chelewa, limatia. 2*(wait)* ngoja, baki; ngojea, kaa

touch

the sick child ~ ed about in its sleep mtoto mgonjwa aligaagaa usingizini. 3 **~ something off** nywa -ote; toa/zalisha kitu harakaharaka bila taabu/juhudi. n 1 urushaji *a contemptuous ~ of the head* mdekuo *take a ~* tupwa na farasi. 2 **win/lose the ~** bahatisha/kosa mtupo. **~er** n mrushaji.

tot[1] n *1* (often tiny ~) kitoto kidogo. 2 *(colloq) (of liquor)* toti: kiasi kidogo cha kileo kikali.

tot[2] vt,vi ~ (*something*) *up (colloq)* jumlisha; fikia *expenses ~ ting up to $100* gharama zinazofikia $100.

total n jumla adj -ote; kamili; zima; tupu. **~war** n vita kamili. vt,vi jumlisha; fikia. **~ly** adv kabisa *~ly blind* kipofu kabisa. **~ity** n jumla; ukamilifu, utimilifu.

totalitarian adj *(of government)* -a imla, -a chama kimoja; isiyopingwa/ isiyo na upinzani. **~ism** n.

tote vt *(sl)* beba (bunduki).

totem n 1 mnyama; kizimu: kitu kiwakilishi cha uungu/mizimu. 2 sanamu/ishara za mungu/mzimu. **~ism** n imani ya tambiko, utambikaji; usira. **~pole** n mti wa mzimu.

totter vi 1 pepa, pepesuka, yumbayumba, jikongoja, jikokota. 2 tikisika, tetema, tetereka. **~y** adj.

touch n 1 kugusa; mguso. **at a ~** kwa kuguswa tu. 2 hisi ya kugusa *soft to the ~* laini, nyororo. **~stone** n kipimo, kigezo; kiwango. 3 rekebisho (la mwisho) *final ~ es of something* marekebisho ya mwisho mwisho ya jambo fulani. 4 **a ~ (of)** kiasi kidogo, dalili *there is a ~ of hatred in his speech* ipo dalili ya chuki katika hotuba yake. 5 mtindo, ufundi, namna ya kupiga/ kutengeneza kitu n.k. **~-type** vi piga mashine bila ya kutazama. 6 mawasiliano, mahusiano. **in/out of ~ (with)** -enye kuwasiliana/ kutowasiliana na, wa/tokuwa na habari kuhusu. **lose ~ (with)**

tough

potezana, towasiliana. 7 *(football and Rugby)* nje ya uwanja. **~lines** n pembe za chaki. 8 **a**

kungojea.

tart[1] adj chungu, kali; -a asidi. **~ly** adv. **~ness** n.

tart[2] n *(derog sl)* malaya. vt ~ **something/somebody up** *(colloq)*

tart

remba, pambapamba.

tart[3] n pai (ya) matunda.

tartar[1] n mkorofi, mkaidi. **catch a ~** pambana na mkorofi.

tartar[2] n *(of teeth)* ukoga, ugwagwa.

task n kazi (ya kufanya). **take somebody to ~** (**about/for something**) kemea, karipia, laumu, shutumu. **~ force** n kikosi maalum cha kijeshi; *(fig)* kikosi cha kazi. **(hard) ~ -master/mistress** n msimamizi (mkali). vt taabisha, chosha, kalifu.

tassel n manyamunyamu; shada. **~led** adj -enye shada.

taste[1] *vt, vi* 1 dhuku, chapukia, -wa na ladha ya. 2 **~** (**of**) hisi, pata ladha. 3 onja, twaa kidogo *he had not ~d food for several days* hajaonja chakula kwa muda mrefu. 4 *(fig)* pitia, ona. **~ of** pitia; jua ~ *the joys of freedom* furahia uhuru. **~r n** mwonjaji.

taste[2] n 1 **the ~** utamu, ladha. **~ bud** n kundi la seli onji. 2 kionjo, ladha. **leave a bad/nasty ~ in the mouth** *(fig)* chefua; -wa na kichefu *give a nice ~ to (food)* koleza, unga. 3 **a ~ (of)** (kionjo) kidogo. 4 **~ (for)** tamaa; upendo *have a ~for* penda, pendelea. 5 kipaji cha kufurahia uzuri, akili za kupambanua mazuri, ustaarabu; kipawa. **(be) in good/ bad/poor/excellent ~** vutia, pendeza/topendeza, tovutia *a man of ~* mtu wa akili, mchaguzi, mteuzi, mstaarabu. **~ful** adj -a akili; staarabu nzuri; fasihi. **~less** adj 1 bila ladha; sio staarabu. 2 *(dull, flat)* chapwa, baridi. **tasty adj** tamu, -a kukolea.

tat vt,vi fanya mafundo. **~ting** *n*

utengenezaji mafundo mazuri.

near ~ nusura, ponea chupuchupu. **~-and-go** adj (colloq) -a bahati nasibu, -a kubahatisha. 9 **a soft/easy ~** *(sl)* n mtu aliye rahisi kuombwa au kukopwa. vt,vi 1 gusa; gusana; gusanisha; *(lightly)* papasa; *(reach)* fikia kikomo cha huzuni, n.k. **~ wood** n pisha mbali. 2 *(concern)* pasa, husu. 3 *(affect)* athiri, sikitisha, huzunisha. ~ somebody on a tender place *(lit or fig)* gusa/umiza mtu. 4 *(usu neg)* -la, onja (chakula) *she hasn't ~ed food for three days* hajaonja chakula kwa siku tatu. 5 (*equal, rival in merit)* faa, shinda; lingana na; fikia *no one can ~ him as a novelist* hakuna anayelingana naye kwa uandishi wa riwaya. 6 (pp **~ed**) *(colloq)* punguani, -enye wazimu *he seems to be ~ed* kama punguani/ana kichaa. 7 weza, jaribu; shughulikia *she couldn't ~* the first two questions hakuweza kufanya hata maswali mawili ya mwanzo. 8 bonyeza, sukuma taratibu *he ~ed the bell* alipiga kengele (kwa kubonyeza swichi). 9 umiza/haribu kidogo, gusa. 10 *(special uses)* ~at *(of a ship)* tia nanga. **~ down** (*rugby*) funga goli; (*of aircraft*) tua. **~ somebody for something** *(sl)* pata fedha (agh kwa kuomba). **~ something off** lipua (mzinga; n.k.); *(fig)* anzisha; sababisha. **~ on/upon something** gusa, gusia, shughulikia jambo kwa muda mfupi. **~something up** rekebisha, remba. **~ able** adj -a kuweza kugusika. **~ing** adj huzunishi, -a kutia huruma prep kuhusu, kuhusiana na. **~ingly** adv. **~y** adj enye hamaki, -a/-enye harara. **~ily** adv. **~iness** n.

tough adj 1 *(of meat, material)* gumu. 2 *(of material/thing) siotatuka/ katika/zeeka kwa urahisi. 3 thabiti, stahamilivu. 4* (of persons) mbabe; mjeuri; katili. **~ customer** n *(colloq)*

toward(s)

fidhuli, mkorofi. 5 korofi; -enye kiburi; sugu. **be/get** ~ (with somebody) shupalia (jambo). 6 gumu kutekelezwa ~ *job* kazi ngumu. 7 **~luck** n *(colloq)* mkosi, bahati mbaya n *(also* **~ie**) *(colloq)* mjeuri; mbabe. **~ly** adj **~ness** n. **~en** vt,vi imarisha, shupaza; shupaa.

toupee n kibandiko cha nywele za bandia; kichungi.

tour 1 utalii, safari ya kutalii/ kutazama/kuona nchi. 2 matembezi. **on ~** safarini. 3 *(inspection)* ziara. 4 kipindi cha kazi ng'ambo. vt,vi talii; tembelea ~ *about a*

ta-ta *(baby language)* kwa heri.

tatter n matambara/marapurapu. **~-demalion** n mtu aliyevaa matambara machafumachafu. **~ed** adj *(clothes)* bovu bovu; liotatukatatuka.

tattle n mapayo, porojo, upuuzi, umbeya. vi, *vt* payapaya, tatarika, bwabwaja; piga domo/umbeya. **~r** n.

tattoo n chanjo, chale, mchoro. vt piga chale, chora. n 1 milio ya ngoma (kuita askari), mbiu. 2 *(US)* mdundo (n.k.) wa kuita askari; mipigo, midundo. 3 tamasha/tafrija (ya maaskari).

taught *pt, pp of* **teach**.

taunt vt **~somebody (with something)** suta, tusha; dhihaki, tiriri. n suto, tayo; dhihaka. **~ingly** adv.

Taurus n *(astrol)* ng'ombe.

taut adj *(of ropes, wires, etc.)* -a kukaza, liokazwa, -a kudinda; *(fig) (of nerves)* -epesi kushtuka, liokacha, kavu *a ~ smile* kicheko kikavu. **~ness** n. **~ly** adv.

tautology n marudiorudio, kutumia

maneno yayo kwa yayo, kusema yale yale tu. **tautological** adj.

tavern n kilabu ya pombe.

tawdry adj -shaufu, -a pambo duni;

shooshoo. **tawdrily** adv. **tawdriness** n.

tax n 1 kodi, ushuru. **poll ~** n kodi ya kichwa. **entertainment** ~ kodi ya starehe. **sales ~** n kodi ya mauzo. ~ **payer** n mlipa kodi. ~ **collector** n mtoza/mkusanyaji kodi/ushuru. ~ **free** adj -siolipiwa kodi; *(of dividends or interest)* liokwisha katwa kodi. 2 **a ~ on** mzigo *a ~ on my strength* mzigo kwangu. vt 1 toza kodi, lipisha ushuru. 2 *(put strain on)* elemea, kalifu; sumbua. ~ **somebody with something** shtaki, laumu. 3 *(leg)* chunguza na kutoa uamuzi (kuhusu gharama za daawa). **~able** adj -a kutoza/ kutozwa kodi/ushuru. **heavy ~ation** n kutoza kodi/ushuru mwingi. **indirect ~ation** n kodi isiyo dhahiri.

country zunguka nchi, safiri ~ *a country* tembelea nchi. **~ ing** *n, adj*, ~ *ing car* gari la utalii ~ *ing party* kikundi cha utalii. **~ ist** n mtalii (*attrib*) -a utalii *a ~ist agency* wakala wa utalii ~ *ist class (of liners, airliners)* daraja la pili. **~ism** n utalii.

tour de force n mashindano ya kupimana nguvu, ubabe/ubingwa.

tournament n 1 mashindano. 2 *(middle ages)* mashindano kati ya wapanda farasi wawili.

tourney n *see* **tournament**

torniquet n fundo (la kuzuia damu).

tousle vt chafua, vuruga; timua *~d hair* nywele timtimu.

tout vi,vt **~ (for)** tangaza/tangazisha (mali au huduma) ili inunuliwe na kutumiwa. n mwuza bahari (hasa kuhusu mashindano ya farasi) *ticket* ~ mlanguzi wa tiketi.

tout ensemble n yote kwa pamoja, jumla yote.

tow vt vuta (kwa kamba), fungasha. n 1 kamba/mnyororo wa kuvutia. 2 uvuto/uvutwaji kwa kamba, n.k. **have/take something in ~** vuta kitu **have a family in ~** *(colloq)* andamana na familia. **~/~ ing path** n njia pembezoni mwa mfereji au mto inayotumika kwa kuvutia chombo.

toward(s) prep 1 kuelekea *walking ~ the sea* tembea kuelekea baharini. 2

towel

juu ya, mintarafu ya, kuhusu/kuhusiana na *what is your stand ~ this plan* una msimamo gani mintarafu ya mpango huu. 3 kwa ajili ya (kusaidia) *save money ~ the children's education* weka fedha kwa ajili ya elimu ya watoto. 4 *(of time)* karibu ~ *the end of the year* karibu ya mwisho wa mwaka.

towel n taulo. **~rack/horse** n kining'inizia/kiangika taulo. ~ **rail** n chuma cha kuangikia taulo. vt 1 futa kwa taulo. **~ling** n *(US* **~ing**) kitambaa cha kutengenezea taulo.

tower n 1 mnara. 2 *(fig)* **a ~ of strength** mtu

taxi n teksi ~*-driver* dereva wa teksi. ~ **meter** n mita ya nauli (katika teksi). ~ **rank** n kituo cha teksi. vt,vi *(of aeroplane)* ambaa chini.

taxidermy n sanaa ya kurudisha sura ya mnyama kwa kujaza vitu ndani ya

taxonomy

ngozi yake.

taxonomy n (nadharia ya) uainishaji.

tea n 1 chai. **not my cup of** ~ *(fig)* sio jambo ninalolipendelea. ~ **bag** n kifuko cha majani ya chai. ~ **break** n mapumziko ya chai. ~-**caddy** n kopo la majani ya chai. ~ **chest** n sanduku (la mbao) la kusafirishia (majani ya) chai. ~ **cloth** n kitambaa cha meza/trei ya chai; kitambaa cha kukaushia vyombo. ~ **cup** n kikombe cha chai. **a storm in a** ~ **cup** kelele za bure. ~ **garden** mkahawa wa (chai) wa bustanini; shamba la majani ya chai. ~ **house** mkahawa wa chai. ~**-kettle** n birika la chai, buli. ~**-leaves** n majani ya chai. ~**-party** n sherehe/tafrija ya chai. ~**room** n mkahawa. ~ **service/-set** n vyombo vya chai. ~ **spoon** n kijiko cha chai. ~ **spoonful** n (ujazo wa) kijiko kimoja cha chai. ~**-strainer** n chujio la chai. ~**-table** n meza ya chai. ~ **things** n *(colloq)* vyombo, seti ya vifaa vya chai. ~-**time** n wakati wa chai, saa ya chai. ~ **towel** n taulo/kitambaa cha kufuatia/kukaushia vyombo. ~**-tray** n treya ya kuandikia chai. ~ **urn** n chombo cha kuchemsha maji ya chai. ~ **trolley/wagon** n toroli la kuandikia chai. 2 kipindi cha chai ya chajio. **high** ~ n chajio.

teach vt vi 1 *(knowledge)* funda, funza, fundisha. 2 *(manners)* tia adabu, adibisha. 3 *(generally)* ongoza, lea, onya, zoeza. ~ **somebody not to do something** onya mtu asifanye jambo fulani. ~ **in** (*colloq*) n malumbano juu ya mada fulani. ~**able** adj elekevu, sikivu, -a kufundishika. ~**er** n mwalimu, mfundishaji. ~**er's college** n chuo cha ualimu. ~**ing** n 1 kufundisha; ufundishaji. 2 mafundisho.

teak n msaji; *(East Africa)* mvule.

team n 1 farasi/ng'ombe wanaokokota gari n.k. 2 timu. ~ **work** n kazi ya kikoa/pamoja. ~ **spirit** n moyo wa ushirikiano. vi ~ **up (with** wa kutegemewa wakati wa matatizo. 3 **water** ~ n mnara wa tangi la maji. ~ **block** n jengo lenye ghorofa nyingi vi enda juu sana. ~**above somebody** *(fig, of eminent persons)* pita sana kwa uwezo, akili au maadili. ~ **ing** adj *(esp) in a ~ ing range* -enye hasira kali.

town n 1 mji. **be /go out on the** ~ enda kustarehe (mjini). 2 *(attrib)* -a mji. ~ **clerk n** karani wa Halma-shauri ya mji. ~ **councillor** n diwani (wa mji). ~ **hall** n (jengo la) Halmashauri ya mji. ~ **house** n nyumba ya mjini. ~ **planning** n mipango miji. 3 eneo/mahala pa biashara/maduka/majumba, n.k. go to ~ (sl) tembea/vinjari mjini (na kumwaga fedha). 4 **man about** ~ (mtu) mpenda starehe za mji, alwatani. 5 **the** ~ wakazi wa mji. 6 **the** ~ mji kwa ujumla, mjini. 7 ~ **folk** n *(pl)* watu wa mji fulani; watu waishio mijini. ~ people wana mji. ~ **s man n** mwana mji, alwatani, mzaliwa wa mjini. ~**ee** n (*derog)* mwanamji asiyejua mambo ya vijijini. ~**ship** n. 1 *(US, Canada)* mji na pambizo; eneo (lote) la mji. 2 (Australia) eneo lililotengwa kwa ajili ya mji. 3 (S. Africa) kitongoji: eneo wanamoishi watu wasio wazungu.

toxic adj -a sumu. ~**ity** n kiwango cha kusumisha. ~**ology** n elimu juu ya asili na athari za sumu. ~**ological**

track

adj -a kuhusu sumu au taaluma ya sumu **toxin** n sumu; toksini. **toxaemia** (*also* **tox-emia**) n kusumu damu.

toy n mwanasesere; kidude/kitu cha kuchezea watoto. ~**trade** n biashara ya vitu vya kuchezea watoto. vi chezea; chezacheza na. ~ **with something** chezacheza na kitu fulani.

trace[1] n dalili; alama; (*track*) nyayo; (*of thing crawling*) utambazi; (*of thing dragged*) mkokoto, maburuzo, mburuzo. 2 kiasi kidogo sana, chembe *without a ~ of pity* bila huruma hata kidogo. vt,vi 1 ~ **something (out)** chora, fuata nyayo/alama. 2 *(copy)* fuatisha, nakili (kwa kutumia karatasi angavu). ~ **a line** fuatisha mstari. 3 andika polepole/kwa shida. 4 fuata/gundua (mtu/kitu) kwa kutumia alama, nyayo na vidokezo vingine. ~ (**something/somebody**) **back to something**) tafuta/pata asili ya kitu kwa kuangalia miaka

somebody) *(colloq)* shirikiana na, ungana na. **~ster** n saisi; *(US)* dereva wa lori.

tear[1] vt vi 1 chana, pasua, rarua, tatua ~ *a piece off* kwangua, nyakua; *(of meat with the teeth)* ng'wafua. **~ off (skin)** ambua; *(clothes)* vua upesi; *(boughs)* kwanyua, konyoa, kongonyoa. 2 *(divide)* tenga; vuruga; gawanya. **~ oneself away (from)** acha, ondoka; jiondokea, achana na. 3 kanganya. **torn between** pata shida ya kuchagua kati ya mambo *the country was torn by civil war* nchi ilivurugwa kwa vita vya wenyewe kwa wenyewe. 4 *(move/go quickly)* puruka, kurupuka. **~ away** *adj, n* (*colloq*) mtu mwenye harara. 5 acha, zima, futa ~ *in stripes* chana ~ *in pieces*, chanachana, chambua; (*of person* chamba, onyesha udhaifu. n 1 mpasuo; mpasuko, mtatuko. 2 *(split)* ufa.

tear[2] n chozi *shed ~s; burst (break) into ~s* bubujika/toa/toka machozi. **in ~s** -kilia. **~-drop** n chozi. **~-gas** n gesi/ moshi wa machozi. **~ful** adj -enye machozi, -a kulia. **~ fully** adv. **~less** adj pasipo machozi, kavu *~less eyes* macho makavu.

tease vt 1 chokoza, sumbua, tashtiti,

sunza; tania. 2 chamvua, chambu n mtani. **~r** n 1 fumbo; tatizo. 2 mchokozi, mwudhi. 3 mcheshi. **teasingly** adv kwa utani/uchokozi.

teat n chuchu; titi.

tec n *(sl abbr for)* **detective**.

tech n *(colloq abbr for)* **technical college**.

technical adj -a ufundi; -a kifundi, stadi ~ **college** n chuo cha ufundi. **~ terms** n istilahi: maneno ya kiufundi *the ~ skill of a pianist* ustadi wa mpiga kinanda. **~ly** adv. **technics** n njia za ufundi, mbinu, tekniki. **~ity** n neno/ kifungu/jambo la kifundi. **technician** n fundisanifu.

Technicolor n *(photography)* ufundi rangi; njia ya kutengeneza filamu za rangi katika senema. **technique** n

technocracy

ya nyuma; tafuta asili ya kitu kwa kutumia ushahidi kutokana na. 5 gundua mahali au ukubwa wa kitu kutokana na mabaki yake. **~ able** adj -a kuonekana/kutafutika/kufuatilika. **~r** n 1 mfuatiliaji, mtafutaji. 2 mfuatishaji, mnakilishi. 3 chombo cha kunakilia. 4 (often ~ **r bullet/shell**) risasi/kombora linalosafiri kwa kuacha moto/moshi nyuma. **~r element** n elementi katiti. **tracing** kunakili. **tracing paper** n karatasi ya kunakilia.

trace[2] n hatamu. **kick over the ~s** *(fig)* goma; asi; kosa nidhamu.

tracery n pambo la mistari mistari (ya milia milia); pambo la mawe dirishani.

trachea n koo, bomba la pumzi.

trachoma n trakoma: mtoto wa jicho.

track n 1 alama (za nyayo, gari, n.k.); mkokoto, mburuzo uachwao na magari, watu, wanyama, n.k. **be on somebody's ~/on the ~ of somebody** fuata/saka mtu fulani.

tract

cover up one's ~ s ficha nyendo/shughuli zako. **have a one ~ mind** fuata/shikilia mtazamo mmoja. **keep/lose ~ of somebody/something** fuatia/shindwa kufuatia (mtu/kitu). **make ~** *(colloq)* ondoka; kimbia. **make ~ s for** *(colloq)* elekea, ongoza *in one's ~ (sl)* papo, mahali mtu asimamapo. **off the ~** *(fig)* mbali na makusudio, nje ya mada; (fuata) njia potovu. 2 reli za garimoshi *the train left the ~ s* garimoshi limeacha njia. **on/from the wrong side of the ~** (US) (toka) upande wa watu wa chini katika jamii. 3 uwanja wa mbio za miguu/ magari/baiskeli, n.k.. **~ suit** n suti ya ridhaa. 4 minyororo (ya matrekta au vifaru vya jeshi inayotumika badala ya magurudumu). vt 1 fuatia (njia, mkondo, nyayo, mkokoto). **~ing station** n kituo kinachoongoza vyombo vya angani. **~somebody/ something down** kamata, fuma. ~ **out** fuatilia. 2 (sinema, TV) zungusha kamera huko na huko ili kupiga picha. **~ and field adj** -enye njia za kupitia; -a aina zote za riadha. **~er** n mwindaji. **~erdog** n mbwa mfuatiaji/anayefuatilia wahalifu. **~layer** n mtandika reli. **~laying** n kazi ya kutandika reli. ~ **man** n mwanariadha/mbio. **~ way** n *(of*

mbinu: jinsi ya kufanya kazi.

technocracy n teknokrasia: mfumo wa serikali ya mabingwa. **technocrat** *n*

mfuasi wa teknokrasia.

technology n teknolojia: elimu ya ufundi. **technologic(al)** adj 1 -a teknolojia; -a maarifa ya ufundi. **technologist** n bingwa wa teknolojia, mwanateknolojia.

techy *see* **tetchy**.

teddy bear n mwanasesere wa dubu.

tedious adj -a kuchosha, chushi, -a taabu, -a kutaabisha. **~ness; tedium** n uchushi **~ly** adv.

tee n 1 *(golf)* kichungu kidogo, kichungu; kitii (cha mpira wa gofu). 2 herufi T; kitu chenye umbo la T. **T ~-shirt** n fulana ya mikono. **to a tee/T** barabara, sawasawa, kamili. vt,vi ~ **(the ball) up** wekea mpira (wa gofu) kitii. ~ **off** anza.

teem vt 1 wapo kwa wingi; jaa tele *the fish ~ in the river* samaki wamejaa tele mtoni. 2 ~ **with** jawa, jazana. ~ **(down) (with)** miminika, mwagika, nyesha sana.

teens n 1 ujana (kati ya miaka 13 na

19) *teen years* miaka ya ujana. 2 umri kati ya miaka kumi na tatu na ishirini. **teenage** adj -a ujana. **teenager** n kijana.

teeny adj *see* **tiny**.

teeter vi yumba, yumbayumba, pepesuka.

teeth n *pl of* **tooth** ~ vi ota meno. ~ **ing troubles** n maumivu ya kuota meno, *(fig)* matatizo ya kuanza/ya awali.

teetotal *(US) adj* -siyekunywa vileo vya namna yoyote. **~ler** n mtu asiyekunywa namna yoyote ya kileo, mpiga vita ulevi. **~ism** n kutokunywa namna yoyote ya kileo; kupiga vita ulevi/aina yoyote ya kileo.

teetotum n pia ya mraba yenye namba kila upande.

tegument n (more usu. **integument)** gamba

train) reli.

tract[1] n 1 eneo; nchi; jimbo. 2 mfumo wa viungo (vya mwili).

tract[2] n kijitabu kinachohusu mambo ya dini.

tractable adj elekevu, -a kutii, tiifu;

-sikivu. **tractability** n utii; usikivu, usikizi, welekevu.

traction n nguvu ya kuvutia. ~ **engine** n injini ya kuvutia mizigo mizito.

tractor n trekta; tingatinga.

trad n *(colloq) abbr of* **traditional**

trade 1 biashara. the ~ *(colloq)* watengenezaji na wauzaji wa bidhaa fulani; *(fig)* sifa bainifu. ~ **name** n jina la bidhaa. **~price** n bei ya jumla. ~ **(s) union** n chama cha

traffic

wafanyakazi. ~ **unionism** n mfumo wa vyama vya wafanyakazi. **~unionist** n mwanachama wa chama cha wafanyakazi. **~wind** n pepo kali zinazovuma daima dumu kuelekea ikweta zikitokea kusini mashariki na kaskazini mashariki. **the T~s** n pepo hizo. 2 kazi (agh. za ufundi), shughuli za uchumi. **~folk; ~ s people** n wafanya-biashara; wachuuzi; wauza duka; **~s man** n mwuza duka. vi,vt 1 ~ **(in) (with)** fanya biashara. **trading estate** n eneo la viwanda. **trading stamp** n kuponi za kupatia bidhaa au pesa. 2 ~ something for something badilishana; uza mali kwa mali. 3 ~ **something in** toa mali ya zamani kama sehemu ya manunuzi ya mali mpya. 4 **~on/upon** tumia (kitu) vibaya kunufaika. 5 nunua; jinufaisha. **~r** n mfanyabiashara; mchuuzi. **trading** n biashara adj -a biashara.

tradition n desturi; mila; mapokeo, mafundisho yaliyotokea zamani. **~al** adj -a mapokeo; -a desturi. ~ **ally** adv kimapokeo. ~ **alism** n imani juu ya mapokeo. ~ **alist n** mfuata mapokeo/desturi.

traduce vt *(formal)* chongea, singizia,

kashifu/zulia. n mchongezi, msingiziaji,

(la mnyama).

tele -*(pref)* -a mbali sana.

telephoto

telecast n kutangaza kwa televisheni.

telecommunication n mawasiliano (ya kutumia) simu, redio au televisheni.

telecottage n chumba au nyumba ndogo kijijini/mashambani kilichowekewa kompyuta na vyombo vya kisasa kwa matumizi ya pamoja ya wakazi.

telegram n telegramu.

telegraph n telegrafu: njia ya kupeleka ujumbe kwa mawimbi ya umeme kwa waya au kwa upepo; simu ya upepo ~ **post/pole** n mti wa simu. ~ **wire/line** n waya wa simu. **bush** ~ n kupeleka ujumbe kwa moshi/sauti/ngoma. vt,vi peleka habari/ujumbe kwa telegrafu. ~ **er n** mtaalamu wa kupeleka na kupokea telegrafu. **~ically** adv. **~ese** n mtindo (wa lugha) wa ishara ya telegrafu. **~y** n telegrafia: sayansi ya upelekaji na upokeaji simu (za upepo).

telemeter/telemetry n telemeta: ujipitishaji na ujipimaji wa data kutoka mbali (aghlabu kwa redio).

teleology n teleolojia: nadharia/

mafundisho/imani/fikra kwamba viumbe vyote viliumbwa na Mungu kwa kusudi maalum. **teleological** adj. **teleologist** n.

telepathy n telepathia: uwezo wa

kupashana mawazo/fikra bila kutumia njia za hisia za kawaida (kusema, kusikia, kuona, kugusa, kunusa); *(colloq)* kuweza kubaini mara moja nia za wengine, uwezo wa kuwasoma wengine. **telepathic** adj. **telepathis** n mtaalamu/ mwanatelepathia.

telephone n simu (ya mdomo). ~ **booth** n kibanda cha simu. ~ **directory** n anuani/orodha za simu, kitabu cha simu. ~ **exchange** n maungio ya simu. *vt, vi.* piga simu. **telephony** n telefonia: njia/taratibu za kupeleka na kupokea simu. **telephonic** adj -a mzushi.

traffic n 1 nyendo/wendaji wa watu/magari barabarani/ ndege angani; watu, magari yanayopitapita barabarani/ndege angani. ~ **circle** n kiplefti, panda, kizingwa. **~indicator/ ~ator** n indiketa ya gari, ishara, kiashiria. ~ **jam** n msongamano wa magari barabarani. ~ **light(s)** n taa zinazoongoza magari. 2 (biashara ya) usafirishaji watu/mizigo kwa barabara, meli, ndege na reli; mizigo, watu wanaosafirishwa kwa magari, meli, reli, ndege. 3 magendo, biashara haramu ya madawa ya kulevya. 4 wanunuzi wanaotembelea eneo la biashara. 5 mawasiliano/shughuli

tragedy

baina ya watu. vi ~ **in something (with somebody)** fanya biashara ya (na), chuuza, badilishana mali. **~er** n mfanyabiashara (hasa) ya magendo. **a drugs~er** n muuza madawa ya kulevya.

tragedy n 1 (mchezo wa) tanzia. 2 (*disaster*) msiba; sikitiko; tanzia; jambo liletalo huzuni. **tragedian** n 1 mwandishi wa (michezo ya) tanzia. 2 mchezo tanzia. **tragedienne** n mwanamke mcheza tanzia. **tragic** adj -a tanzia; -a msiba; -a huzuni, -a majonzi. **tragicomedy** n tanzia-ramsa. **tragicomic** (al) adj -a tanzia-ramsa. **tragically** adv.

trail n 1 alama, mabaki, nyayo, mchirizo ~ *of destruction* alama za ufisadi, mabaki ya maangamizi. 2 mkondo; utambao; harufu. **hot on the ~ (of)** *(lit or fig)* lio karibu karibu/nayofuata karibu. 3 *(path)* njia; ujia. vi,vt 1 vuta; burura, buruza. 2 andama, fuata alama/ mchirizi, n.k. 3 (*of plant*) tambaa; *(of person)* jikongoja; jikokota. **~er** n 1 *(of lorry)* tela; (*of cinema)* trela. 2 mtambaazi.

train[1] vt,vi 1 ~ (**for**) fundisha, funza; jifundisha. 2 jifunza, elekeza. 3 **~something on/upon something** lenga, elekeza. **~ee** n mkurufunzi. **~er** n mkufunzi; mazoezi. **in/out of ~ing** wa/tokuwa na afya (k.m. kwa mashindano). **go into ~ ing** fanya mazoezi. **~ing college n** chuo cha mafunzo. **~ing-ship** n meli ya kufunzia ubaharia.

train[2] n 1 *(locomotive)* garimoshi, treni. **~ferry** n kivuko cha treni. **~-man** n

simu. **telephonist** n opereta, mpiga/mhudumu wa simu.

telephoto n **~ lens** n lenzi ya kuona

teleprinter

mbali. **~graph** n picha iliyopigwa na lenzi ya aina hii; picha iliyotumwa au kupokelewa na lenzi ya mbali. **~graphy** n 1 telefotografia: kupiga picha mbali. 2 upelekaji na upokeaji wa picha za mbali.

teleprinter n teleprinta: printa ya taarifa za mbali.

telescope n darubini. vt,vi ingiana (kama sehemu za mtutu wa darubini); fupisha. **telescopic** adj -a darubini, -a kutazama mbali; -a kuonekana kwa darubini; -enye sehemu za mtutu (kama darubini.

teletype-writer **n** *see* **teleprinter**.

television n *(abbr* **TV** *or colloq* **telly**) **~ set** n televisheni. **televise** vt tangaza/peleka kwa televisheni.

telfer n *see* **telpher**.

telex n teleksi: mfumo wa mawasiliano kwa teleprinta.

tell vt,vi 1 **~ something (to somebody); ~ somebody something** ambia. **I told you so** nilikwambia. **you are ~ing me**! sawa/kweli kabisa, wacha Bwana; naafikiana nawe kabisa. **~ me another** sikuamini, wacha Bwana. **~`the world** *(colloq)* tangazia kila mtu. 2 *(relate)* sema, simulia. **~ the truth** sema kweli. **~ a story** simulia hadithi. **~ the tale** n *(colloq)* toa hadithi ya kusikitisha (ili kuhurumiwa). **~ tales about/on somebody** chongea, fitini. **~ tale** n mfitini; kidomodomo, mmbeya. 3 *(count)* hesabu. **all told** kwa jumla. **~ one's beads** vuta uradi/tasbihi. **~ somebody off (for something/to do something)** pangia kazi;

(colloq) simanga, karipia. 4 *(discover)* fahamu, jua, ng'amua, ona. **~ the time** jua majira. **you can never ~; you never can ~** huwezi kujua; ajuaye Mungu. **there is no ~ing** haijulikani, haiwezekani kutabiri. 5 *(order)* amuru, agiza *do as you are told* fanya

mfanyakazi wa garimoshi. 2 msafara, msururu. 3 mfuatano, mfululizo. 4 *(of dress)* mkia (sehemu ya vazi inayokokotezwa). **~bearer** n mshika mkia. 5 mstari wa baruti. **in ~** -nayoandaliwa.

traipse vi *(colloq)* jikongoja, jivuta.

trait n tabia, sifa pambanuzi/bainishi.

traitor n **~to one's party** saliti chama. **turn ~** wa msaliti. **~ ous**

transcend

adj haini. **traitress** n msaliti wa kike. **~ously** adv.

trajectory n tao la mtupo angani.

tram[1] n uzi wa hariri.

tram[2] n *(also* **~ car**) tramu: treni ya umeme ya abiria (mijini). **~ line** n reli ya tramu.

trammel n *(pl)* **~ s** n vipingamizi, vikwazo. vt kwaza.

tramp vi,vt 1 enda kwa miguu.

tembea kwa kishindo. n 1 **the ~ of** mshindo wa miguu. 2 mwendo mrefu. 3 mzururaji (agh. msokwao). 4 mashua sanyi.

trample vt,vi 1 **~ something (down)** kanyaga, vyoga, liwata. 2 **~ on** kandamiza. 3 **~ about** tembea kwa kishindo. n 1 mshindo wa miguu.

trampoline n turubali (la wanasarakasi).

trance n 1 kupagawa/mpagao. 2 kuzubaa/mzubao.

tranquil adj tulivu, -a raha, -anana; (*sea*) shwari. ~ ly adv. **~ity** n utulivu *political ~ity* amani. **~ lize** vt,vi poza, tuliza maumivu (mara nyingi kwa dawa); tulia, poa. **~ lizer** n kitulizaji/kitulizo, dawa ya kutuliza.

trans *pref* 1 -a kuvuka; -a ng'ambo/ ughaibu. 2 -a kupitia. 3 -a kubadili.

transact vt **~something (with somebody)** shughulika na, endesha (biashara/shughuli na

kama ulivyoamriwa. 6 ~ **(on/upon somebody)** athiri. **~ing** adj -a

tempest

nguvu. 7 **~somebody/something (from somebody/something)** baini tofautisha. 8 ~ **(on somebody)** *(colloq)* fichua, umbua, chongea.

teller n 1 *(counter)* mwenye kuhesabu. 2 mhesabu kura bungeni.

telly n *see* **television**.

telpher n usafirishaji wa mizigo (k.m. mawe) kwa kebu za juu.

Telstar n satelaiti ya mawasiliano ya simu na televisheni.

temerity n (ujasiri wa) harara; ujasiri wa kijuvi.

temper n *(disposition)* tabia, moyo, hali, mwenendo *good* ~ upole, ukunjufu *bad* ~ hasira, harara, hamaki. **get/fly into a ~** kasirika, hamaki, panda mori. **keep one's ~** tulia, poa, jiweza; jizuia. **lose one's ~** kasirika, hamaki. **out of ~(with)** liokasirikia. **~ed** adj. **~edly** adv. *vt,vi* 1 *(mitigate)* tuliza, punguza ukali/nguvu n.k. ~ *justice with mercy* wa na huruma wakati wa kutoa adhabu. 2 *(metal)* tia matiko, chovya; *(clay)* kanda; finyanga.

tempera n *see* **distemper**.

temperament n tabia, moyo, hali, mwenendo, silika (inayodhibiti ukali/upole/mhemko wa mtu). **~al** adj 1 -lioletwa na tabia, hali. 2 -epesi wa kubadili tabia/hali; epesi kukasirika/kuhamaki. **~ally adv.**

temperance n 1 kiasi; kadiri; kujiweza, kujirudi. 2 kutokunywa kileo cha namna yoyote ~ *society* jumuiya isiyokunywa vileo/ulevi; jumuiya inayopigania kupigwa marufuku kwa vileo.

temperate adj 1 -a kiasi, -a kadiri. 2 *(of climate)* -a wastani. ~ **zone** n ukanda (wa dunia) wenye halijoto wastani. **~ly** adv. **~ness** n.

temperature n 1 halijoto, hali ya kuwa na

fulani) **~ion** n 1 **the ~ion of** mapatano (ya kibiashara). 2 shughuli, amali. 3 *(pl)* **~ions** n *(record)* kumbukumbu.

transalpine n -a ng'ambo ya/kuvuka.

transatlantic adj -a ng'ambo ya bahari ya atlantiki, -a kuvuka atlantiki.

transcend vt vuka mipaka; pita/zidi sana (uwezo wa binadamu); fanya miujiza. **~ental** adj 1 -a kupita uwezo wa binadamu, a ruiya/njozi. 2 *(colloq)* vungivu. **~entally** adv. **~entalism** n unjozi: imani kwamba maarifa hutokana na kuchunguza shughuli ndani ya ubongo, licha ya tajriba, mazoea n.k.. ~ **entalist** n mruiya.

transcontinental

transcontinental adj -a kuvuka kontinenti.

transcribe vt nakili; nukuu. **transcript** n nakala, kitu kilichonakiliwa. **transcription** n kunakili; unukuzi.

transept n upande wa (kulia na kushoto wa) kanisa.

transfer[1] n uhamisho; hawilisho. ~

fee n ada ya uhawilisho. vt,vi ~ **(somebody/something) (from) (to)** 1 hawilisha; hama; hamisha. 2 kabidhi. 3 nakili, hamisha. 4 badili (treni, basi, n.k.). ~ **able** adj -a kuhamishika/ kubadilishika. ~ **ability** n uhamisho, uhawilishi.

transfigure vt geuza, badilisha (hasa kuwa zuri zaidi), remba. **transfiguration** n mabadiliko; kugeuza; kuremba.

transfix vt 1 choma (kwa mkuki, mshale, n.k.). 2 *(with terror)* duwaza, stusha, piga bumbuazi.

transform vt **~something (into something)** geuza/badili (umbo la kitu). **~somebody beyond recognition** sawiji. **~able** adj -enye kuweza kugeuzika. **~ation** n mgeuzo; kubadili; mbadiliko. **~er** n transfoma, kigeuzi.

transfuse vt -pa damu **transfusion** n kupa dau; upaji wa damu.

joto au baridi. **high ~** n halijoto kali. **low ~** n halijoto chini/kidogo. 2 homa. **have/run a ~** wa na homa.

tempest n tufani, dhoruba; *(fig)* ghadhabu. **~ -swept/tossed** adj *(liter)* liokumbwa na tufani. **~ous**

template; templet

adj -a tufani, -a dhoruba; *(sea)* -enye kuchafuka sana; *(debate)* -a ugomvi mwingi, -a kubishana.

template; templet n kiolezo; kigezo.

temple[1] n hekalu.

temple[2] n *(forehead)* panja.

tempo n mwendo.

temporal adj 1 -a maisha, -a dunia hii. 2 -a wakati. **~ity** n *(usu pl) (arch)* mali; rasilimali *~ties of the church* mali za kanisa. **~ ity** n ulei; walei.

temporary adj -a muda, -a wakati, -a kitambo (si -a siku zote) ~ *loss of memory* chechele ~ *employment* ajira ya muda. **temporarily** adv kwa muda. **temporariness** n muda mfupi, kitambo kidogo.

temporize vi chelewa, kawia;

pitisha muda (kwa makusudi). **temporization** n kusitasita, kukawia.

tempt vt 1 **~** (**to something/into doing something**) *(mislead)* shawishi/ vuta (kwa mabaya). 2 *(excite desire)* tamanisha. 3 *(old use) (test)* jaribu. **~ providence** jaribu Mungu, bahatisha. **~ingly** adv. **~er** n mshawishi. **the ~ er** n Shetani. **~ress** n mwanamke mshawishi. **~ation** n kishawishi, ushawishi, majaribu; matamanio.

ten n kumi. **~ to one** kumi kwa moja; bila shaka; yumkini adj (sehemu) -a kumi. **~old** adv mara kumi zaidi. **~thly** adv. **~pence** n *(GB)* sarafu ya thamani ya mapeni kumi. **~ner** n (*colloq*) (*GB*) pauni kumi; noti ya pauni kumi.

tenable adj 1 -a kushikika, -a kulindika; -a

transgenic (*bio*) adj -enye jeni kutoka mnyama au mmea mwingine

transgress vt 1 vuka mpaka. 2 vunja (sheria, mapatano). 3 kosa, vunja mwiko, tenda dhambi. **~ion** n 1 kosa. 2 dhambi. 3 uhalifu. **~or** n mkosaji; mhalifu, mvunja sheria; mtenda dhambi.

transient adj -a kupita, -a siodumu; -a mara moja tu; -a muda mfupi tu. **transience**/**transiency** n.

transistor n 1 transista: kidude cha

elektroniki (kitumikacho) badala ya vali. **~ized** adj -enye transista. 2 redio (ya transista).

transit n 1 kupita, kupeleka, kuchukua. **in ~** njiani, safarini. **goods in ~** bidhaa zinazosafirishwa. **~camp** n kambi ya wasafiri/wapita njia. ~

transoceanic

visa n visa ya kupita. 2 njia ya sayari ipitayo katika eneo la sayari nyingine. **~ion** n mabadiliko, mageuzi, mpito. **~ ion period** n muda wa mabadiliko/mageuzi. **~ional** adj -a mpito/kupita/ kubadilika/kuvuka, -a muda. **~ionally** adv. **~ory** adj -a kupita, -a kitambo, -a muda mfupi tu, siodumu.

transitive adj *(gram)* elekezi. **~ly** adv

translate vi,vt **~something (from) (into)** 1 tafsiri, fasiri; (*transfer*) weka pengine, hamisha sambamba. 2 hamisha (askofu); *(in the Bible)* paza (mbinguni). **translation** n 1 kufasiri, tafsiri, fasiri. 2 *(maths)* mhamisho sambamba. **translator** n mfasiri.

transliterate vt **~something (into)** nukuu kwa mfumo tafauti. **transliteration** n kunukuu; unukuzi.

translucent adj -a kupenya nuru, -enye kupenyeka nuru. **translucence** n upenywaji nuru.

transmigrate vt hama. **transmigration** n kuhama, mhamo. **transmigration of the soul** roho ya mtu kuingia katika mwili mwingine

kuweza kutetewa *the fortress is not ~* boma halilindiki *his argument was hardly ~* hoja yake haikuwa na utetezi. 2 *(of an office or position)* -a kudumu kwa muda fulani. **tenability** n.

tenacious adj 1 -enye kushika sana, -a kunata, -a kushikamana. 2 *(obstinate)* ng'ang'anifu; shupavu, gumu, -a kushikilia kauli yake *be ~ of one's rights* ng'ang'ania haki za binafsi. **tenacity** n 1 nguvu ya kung'ang'ania/

tenor

kushikama/kunata. 2 ushupavu, ugumu, uthabiti.

tenant n mpangaji ~ *farmer* mkulima wa mfumo wa nyarubanja; mpangaji ardhi ya kulima. vt *(usu passive)* panga. **tenancy** n 1 upangaji. 2 kipindi cha upangaji. **life tenancy** n upangaji wa maisha. **~ry** n *(collective sing)* wapangaji wenzi (wa shamba/nyumba).

tend[1] vt *(take care of)* tunza; chunga.

tend[2] vi elekea *prices are ~ing upward* bei zinaelekea kupanda. **~ency** n mwelekeo, uelekeo.

tendentious adj *(of speech, writing, etc)* -enye dhamira/ujumbe maalum, nayoelemea upande mmoja, -a propaganda. **~ly** adv. **~ness** n.

tender[1] *vt, vi* 1 toa *he ~ed his resignation* alitoa hati/barua ya kuacha kazi, alijiuzulu. 2 **~ for** zabuni, toa zabuni. n 1 zabuni. 2 **legal ~** n pesa halali ya kulipia deni.

tender[2] adj 1 *(soft, delicate)* -ororo, laini; -epesi kudhurika/kuharibika/ kuumia ~ *subject (fig)* suala nyeti *of ~ age/years* changa, -toto; siopevuka. **~foot** n mgeni katika mazingira magumu. **~ -hearted** adj -a huruma, -a upendo, -pole. 2 *(of meat)* laini. **~ loin** n sarara. 3 -ema ~*parents* wazazi wema. **~ly** adv. **~ness** *n*

tender[3] n 1 mtunzaji; mwangalizi, mlinzi. 2 melisaidizi. 3 behewa la mafuta na maji (nyuma ya gari moja).

tendon n kano.

mtu afapo.

transmit vt **~ something (to)** peleka; *(of disease)* ambukiza. **~ter** n transimita/kitu au chombo cha kupeleka ishara, sauti, n.k. 2 ruhusu, pitisha. **transmission** n 1 upelekaji, upitishaji; *(of disease)* uambukizaji; *(of programmes)* utangazaji. 2 klachi, gea na wenzo pamoja.

transmogrify vt geuza sura au tabia

kiajabuajabu au kwa kiinimacho. **transmogrification** n ubadilishaji sura/tabia kabisa (hasa kwa kiinimacho au miujiza).

transmute vt **~ something (into)** geuza, badili. **transmutable** adj -a kugeuka; -a kubadilika. **transmutation** n ugeuzi, badiliko, mgeuko.

transoceanic adj a kuvuka bahari ~ *flight* of birds msafara wa ndege

transom

kuvuka bahari.

transom n kizingiti cha juu.

transparent **adj** 1 -angavu; -a kuonya/ kuona. 2 *(clear, obvious)* wazi, bayana, dhahiri. 3 *(of person)* -nyofu. **~ly** adj. **transparence** n uangavu.

transpire vi 1 julikana, tangaa, bainika. 2 toa jasho/mvuke. 3 *(colloq)* tukia. **transpiration** n kutoa jasho/mvuke.

transplant vi,vt 1 atika, pandikiza. 2 hamisha kiungo cha mwili. 3 *(fig)* hama; hamisha (toka mahala hadi pengine). **~ ation** n 1 kuatika; mwatiko. 2 kuhamisha (kiungo cha mwili, ogani, tishu, n.k.).

transpolar adj -a kupitia ncha ya dunia.

transport vt 1 safirisha, peleka. 2 *(hist) (of criminals)* hamishia nchi nyingine. 3 **be ~ ed with** *(liter)* pata, ingiwa jazba, hemkwa, chomwa moyo *be ~ed with joy* jawa/tekwa na furaha *be ~ed with anger* chomwa/umwa moyo kwa ghadhabu. **~able** adj -a kuchukulika. n 1 uchukuzi; usafiri; upagazi. **~cafe** n mkahawa wa barabarani. 2 *(often pl)*

tendril n ukano, kikonyo (cha mmea).

tenement n 1 ~ **(house)** n nyumba ya vyumba vingi vya kupangisha kwa kodi nafuu. 2 *(leg)* nyumba, makao; mali yoyote ya kudumu.

tenet n imani, mafundisho, itikadi,

kanuni.

tennis n tenisi. **~-court** n kiwanja cha tenisi.

tenon n *(of wood)* ulimi.

tenor[1] n mwendo, mwelekeo, utaratibu

tenor

(wa maisha).

tenor[2] n 1 sauti ya tatu (nyembamba ya

mwanamume). 2 *(of instruments)* ala zenye sauti kama hiyo.

tense[1] n *(gram) n* njeo: kategoria ya

kisarufi ambayo huwakilisha muda au wakati ambapo tendo hufanyika.

tense[2] adj 1 *(lit or fig)* -a kukakamaa,liovutwa sana, liokazwa, -a kudinda. 2 -enye fadhaa/wasiwasi. 3 *(gram)* kaze: enye kutumia nguvu nyingi za musuli katika kutamkwa, -a kuonyesha fadhaa *their faces were ~with anxiety* nyuso zao zilionyesha fadhaa. vi,vt kaza, shupaza; kakamaa. **be/get ~d up** jawa na wasiwasi. **~ly** adv. **~ness** n fadhaa. **tensile** adj -a kutanuka; -a kunyosheka; -a mkazo. **tension** n 1 kunyosha; kutanuka; mkazo; *(tech)* mvuto. 2 *(excitement)* fadhaa, hangaiko, wasiwasi. 3 mgogoro ~ *relations* mvutano/mgogoro kati ya watu. 4 *(elec)* nguvu ya umeme. 5 fosi/nguvu za mtanuko wa gesi au mvuke. **tensity** n *see* **tenseness**.

tent hema. **oxygen** ~ n mfuniko wa kichwa kwa anayeongezewa oksijeni. **~cloth n** turubali. **~-peg** n kigingi. **~stitch n** mshono wa mshazari.

tentacle n mkono, mnyiri, mwinyo, mkia.

tentative adj -a kujaribia ~ *suggestion*

furaha kubwa. **in a ~/in ~s of** *(liter)* liojaa, liohemkwa/sisimkwa. **in ~s of delight** kwa furaha isiyosemeka. 3 **(troop)** ~ meli/ndege za kijeshi (za uchukuzi). **~ation** n 1 usafirishaji; kuchukua; uchukuzi; uhamali, upagazi. 2 uhamisho. **~er** n msafirishaji; mchukuzi; chombo cha uchukuzi.

transpose vt 1 badilishana nafasi (herufi, n.k.). 2 *(music)* badili ufunguo. **transposition** n 1 kubadilisha; kubadilika. 2 *(maths)* hitari, uchaguzi.

transsexual n *(Psych)* na hisia za jinsi nyingine; mtu aliyegeuzwa jinsi nyingine, mtu aliyegeuzwa jinsi kwa uganga/operesheni.

trans-ship vt badili meli; hamisha shehena; hawili, hawilisha. **~ment** n
transubstantiation n *(RC Church)* itikadi kwamba mkate na mvinyo

travel

hubadilika kuwa mwili na damu ya Yesu.

transverse adj kingamo, -a kukingama. **transversal** adj -a kukingama. n mstari wa kukingama, mkingamo. **~ly** adv.

transvestism n *(Psych)* tabia ya kuvaa nguo za jinsi tafauti. **transvestite** n mtu wa tabia hiyo.

trap n 1 mtego, *(spring)* mtambo; *(fig)* hila, njama. 2 (*bend in pipe)* pinda, kuruba (la bomba la kuwekea maji kidogo ili kuzuia harufu isirudi). 3 *(carriage)* toroli, gari lenye magurudumu mawili (la kukokotwa na farasi). 4 **~-door** n mlango wa sakafuni/darini (wa kuinuliwa juu au unaoning'inia). 5 *(sl)* kinywa/domo. vt tega; nasa. **~per** n mtega wanyama.

trapeze n pembea.

trapezium n tenga; msambamba tenge.

trappings n 1 matandiko (ya farasi,

n.k.); mapambo ya farasi. 2 *(fig)* mavazi rasmi, nishani, n.k.

trash n 1 *(US)* takataka. 2 upuuzi;

pendekezo la kujaribia. **~ly** adv kwa majaribio.

tenterhooks n *(pl only in)* **on** ~ -enye fazaa/wasiwasi.

tenuous adj 1 embamba. 2 dhaifu. **tenuity** n 1 wembamba. 2 udhaifu.

tenure n 1 kumiliki; wakati/muda wa kumiliki; *(conditions)* masharti ya kumiliki. 2 kushika cheo, wakati/ muda wa kushika cheo.

tepid adj 1 (-a u)vuguvugu, fufutende. 2 *(of feelings)* baridi, fufumavu. **be** ~ vuvuwaa. **~ly** adv. **~ness** n. **~ity n** uvuguvugu.

tercentenary n kumbukumbu ya miaka mia tatu; sherehe za kumbukumbu hiyo. **tercentennial** adj -a miaka mia

terminate

tatu.

tergiversate vi *(formal)* badili nia/msimamo; jipinga. **tergiversation** n.

term n *1 (period)* muda, kipindi. 2

(word) neno; istilahi, mtajo. 3 *(of school, etc)* muhula. 4 *(pl) (conditions)* sharti. **~s implied** masharti fahamivu. **make ~s; come to ~s (with somebody)** patana; kubaliana. **come to ~s with something** kubali. **do something on one's own ~s/somebody else's ~s** fanya jambo kwa kufuata matakwa yako/masharti ya mwingine. 5 *(pl)* uhusiano **be on good/ friendly/ bad~s (with somebody)** -wa na uhusiano mwema/mbaya; patana/ topatana na. **on equal ~s** kwa usawa, bila kubaguana, kwa kulingana. 6 *(leg)* wakati wa kazi wa mahakama. 7 *(pl)* jinsi/namna ya kueleza. **in flatttering/ abusive ~s** kwa kupaka mafuta/kutusi/matusi. **a contradiction in ~s** kauli inayojipinga. 8 *(maths)* sehemu, mafungu. vt taja, ita. **~inology** n istilahi. **~inolocal** adj *a ~inological inexactitude (hum)* uongo.

termagant n mwanamke mgomvi, mwenye gubu.

terminal n 1 kituo cha mwisho; (cha reli, basi, n.k.) kituo maalum cha basi (kwa ajili ya maandishi chapwa adj -a ovyo, sio na thamani, siofaa kitu; chapwa.

trauma n kiwewe. **~tic** adj.

travail n 1 *(arch)* uchungu wa kuzaa. 2 kazi ngumu. vi 1 shikwa na/ona uchungu wa kuzaa. 2 *(toil painfully)* taabika, lika.

travel vi,vt 1 safiri, abiri. ~ **agent** *n*

wakala wa safari. ~ **agency/bureau** n ofisi ya usafiri. **~ling fellowship** n ruzuku ya safari za taaluma. 2 **~(in something) (for somebody)** tembeza (mali). 3 *(of sound, moving objects)* enda, pita. 4 pitia, talii. n 1 kusafiri; usafiri. **~ling bag** n begi la safari. **~ling sickness** n kichefuchefu (wakati wa safari). ~ **ling expenses** n masurufu. 2 ziara, misafara. 3 mwendo. **~led** adj aliyesafiri sana. **~ler** n 1 msafiri, abiria. **~ler's cheque** n *(US* **~ler's check***)* hundi ya msafiri. 2 (*often* **commercial ~ler**) mtembeza bidhaa. **~ogue** n mhadhara/filamu

traverse

juu ya safari.

traverse vt (travel over) pita, pitia. n 1 kingamo. 2 kinzo.

travesty n mwigo, wigo bezi. vt dhihaki kwa kuiga.

trawl vt,vi vua samaki kwa kukokota wavu chini chini; kokoora. **~er** n kikokoozi, chombo cha kuvulia samaki kwa wavu chini chini; kokoozi. n 1 ~ **(net)** kokooro chini hini. 2 **~-line** n mvulio.

tray n chano; trei. **in/out** ~ trei ya majalada ya kuingia/kutoka.

treacherous adj 1 ongo, si aminifu, saliti. 2 danganyifu, si a kutegemea. **~ly** adv. **treachery** n udanganyifu; usaliti, *(pl)* vitendo vya udanganyifu.

treacle n asali ya miwa. **treacly** adj kama asali ya miwa; *(fig)* tamu mno; anisi.

tread vt,vi 1 ~ **(on something)** kanyaga, vyoga, liwata. ~ **on air** jawa na furaha. ~ **on somebody's corns/toes** *(fig)* udhi mtu. ~ **on**

abiria wa ndege, n.k.). 2 *(of battery)* kichwa/ncha za umeme/betri, temino adj 1 -a kipindi, -a muhula. 2 siyotibika/sikia dawa, -a kufa. **~ly** adv. **terminus** n kituo/stesheni ya mwisho (ya reli n.k.).

terminate vt *(formal)* koma, isha,

vunjika; komesha, vunja, toa, haribu ~ *a pregnancy* toa mimba. **termination** n 1 kikomo, mwisho, uvunjaji. 2 *(gram)* silabi au herufi ya mwisho wa neno. **terminable** adj -nayoweza kusimamishwa/komeshwa/ achishwa *the contract is terminable by both parties* mkataba unaweza

termite

kusimamishwa/kufutwa na wote wanaohusika.

termite n mchwa; *(winged)* kumbikumbi.

tern n membe.

terrace n 1 mahali palipoinuka pa kutembelea au penye nyumba. 2 *(on hill)* mfululizo wa ngazi pana. 3 matuta ya mkingamo. 4 mlolongo wa majumba katika kitalu. vt 1 fanya matuta ya mkingamo. 2 chimba na kusawazisha. **~d** adj.

terracotta n terakota: udongo

mwekundu mgumu wa ufinyazi.

terra-firma n *(lat)* nchi kavu.

terra incognita n *(lat)* eneo

lisilojulikana/lisilovumbuliwa.

terrain **n** mandhari, upeo (wa sehemu ya nchi).

terrapin n kasa.

terrestrial adj 1 -a dunia, -a mfano wa dunia. 2 -a nchi kavu.

territory n 1 eneo/nchi (chini ya himaya moja). 2 eneo (la wilaya). 3 *(US)* wilaya (kabla ya kuwa jimbo). **territorial** adj -a nchi/taifa (fulani) *territorial water* maji ya taifa *the Territorial Army (GB)* jeshi la

somebody's heels *(lit or fig)* fuata karibu. 2 ~ **(out/down)** kanyaga, ponda, kandamiza (kwa miguu). 3 tengeneza (njia) kwa kutembea kupitia. 4 kanyaga, pita; *(fig)* fuata. ~ **a dangerous path** fuata njia ya hatari. ~ **water** elea majini (kwa kupiga miguu). n 1 kishindo. 2 kidaraja cha ngazi; *(of tyre)* tredi (sehemu inayogusa chini). **~mill** n 1 kinu cha kuendesha kwa miguu. 2 kazi ya kuchusha.

treadle n mdoshi, kanyagio. vi endesha mdoshi.

treason n uhaini. **high** ~ n uhaini mkubwa. **~able** adj -a uhaini ~*able offence* kosa la uhaini. **~ous** adj. **~ably** adv.

treasure n 1 hazina. ~ **house** n hazina. **~-trove** n dafina. 2 tunu; kitu/mtu anayethaminiwa sana. 3 *(beloved)* mpenzi, kipenzi; mtu mwema sana. vt 1 **~something (up)** hifadhi, tunza. 2 thamini sana. **~r** n mhazini, mtunza/mweka hazina; bwana fedha. **treasury** n 1 hazina;

tree

(*public funds*) mali ya serikali. **the Treasury** Hazina. **First Lord of the Treasury** *(GB)* Waziri Mkuu. **treasury bill** **n** hawala za serikali. **treasury note** n noti. 2 hazina (ya habari, n.k).

treat vi, *vt* 1 **~(as)** tendea. ~ **somebody well** tendea fulani vyema. 2 **~as** chukulia kama ~*it as a joke* chukulia kama utani. 3 shughulikia; jadili, eleza. 4 ~ **(of)** *(formal)* husu, zingatia, shughulikia. 5 *(med)* tibu. 6 ~ **with (somebody)** fanya shauri (na). 7 ~ **somebody/oneself (to something)** karibisha; lipia gharama; (ji) patia. 8 **~with somebody** jadiliana (na), panga (na), fanya shauri (na). 9 tia, paka, chovya. n 1 *(feast)* karamu, sherehe. 2 fadhila. **stand~** *(colloq)* gharimia (takrima/sherehe). 3 *(pleasure)* jambo la furaha, mapendezi. **~ment** n utendeaji/ jinsi ya kutenda; utendewaji/jinsi ya kutendewa; *(med)* matibabu; utabibu *be under ~ment* alikwa, tibiwa.

treatise n **~(on/upon)** tasnifu; maandiko, makala (yenye kuhusu mada moja).

treaty n 1 mkataba. ~ **port** n bandari

mgambo *Territorial (US)* -a wilaya ya Marekani n (mwana) mgambo.

terror n 1 woga/hofu kuu. **strike ~ into somebody** tia hofu, tisha. **~ struck/stricken** adj liojawa na hofu. 2 (mtu) matata/ shetani msumbufu. **~ism** n ugaidi, matumizi ya vitisho na ukatili (hasa kwa sababu za kisiasa). **~ist** n gaidi. **terrify** vt ogofya, tisha. **~ize** vt tisha sana. **terrible** adj 1 -a kuogofya, -a kutisha. 2 *(excessive);* -a bughudha, sumbufu; baya. 3 *(colloq)* ovyo, baya sana. **terribly** adv sana, mno. **terrific** adj 1 -a kuogofya, -a kutisha. 2 *(colloq)* -kubwa mno, ingi mno. **terrifically** adv.

terse adj -a maneno machache/ya mkato. **~ly** adv. **~ness** n.

tertian adj *(of fever)* -a kila siku ya pili ~ *fever* homa ya kila siku ya pili.

tertiary **adj** -a tatu ~ *education* elimu

testy

ya juu.

terylene n *(GB)* terelini.

tessellated adj -a vijiwe vya rangirangi.

test vt jaribu, tahini; pima.

the ~ n jaribio, mtihani; kipimo; upimaji. **a ~-case** n *(leg)* kesi ya kupimia kanuni; kipimo. ~ **drive** n uendeshaji wa majaribio (wa gari la kununuliwa). ~ **pilot** n rubani wa majaribio (ya ndege mpya). **driving ~** n jaribio/mtihani wa udereva. **put something to the** ~ pima umadhubuti/thamani ya kitu. ~ **match** n mchezo wa kimataifa (wa kriketi au ragbi). ~ **tube** n neli ya majaribio. ~ **tube baby** n mtoto wa maabara: mtoto ambaye mimba yake ilitungiwa kwenye

maabara.

testament n 1 *(often* **last will and ~)** hati ya wasia, wosia. 2 **Old** ~*n* Agano la Kale. **New** ~ n Agano jipya. **~ary** adj -wa wasia. **testate** adj -enye kuachia wasia *testate succession* mrithi kwa wasia. **testator** n mwenye kuandika wasia, mwusia, muusia. **testatrix** n mwusia

inayoruhusu bidhaa za nje kwa mkataba ~ *of friendship* mkataba wa urafiki. 2 mapatano, maafikiano. **be in ~ with somebody for something** afikiana na mtu kwa kitu.

treble[1] vt,vi zidisha mara tatu; zidi mara tatu adj mara tatu ya. **~chance** n (aina ya) bahati nasibu (ya matokeo ya mpira). **trebly** adv.

treble[2] n *(mus)* sauti ya kwanza (ya

mtoto wa kiume); chombo chenye sauti nyembamba.

tree n 1 mti. **family ~** n nasaba, ukoo. **up a (gum)~** (colloq) liokwama/liobanwa. **at the top of the ~** upeo wa ubingwa/ weledi. 2 kipande *exle ~ ekseli*. **~less** adj pasipo miti. **~like** adj -enye kufanana na mti, kama mti. **~-top** n kilele cha mti. **~-trunk** n shina la

trefoil

mti. vt kimbizia mtini *the lion ~d the hunter* simba alimkimbizia mwindaji mtini.

trefoil n mimea ya majani matatu; pambo linalofanana na mmea wa majani matatu.

trek vi 1 enda safari ndefu. n safari ngumu na ndefu.

trellis n vijiti/fito za wima (agh za

kushikia mimea inayotambaa). *vt* weka/simika vijiti/fito. **~-work** n *(screen)* 1 kiambaza cha fito. 2 ua wa fito.

tremble vi 1 tetema, tetemeka; gwaya *my fate ~d in the balance* maisha yangu yalikuwa mashakani. 2 *(be anxious or perturbed)* wa na hofu/ wasiwasi sana *all of a ~(colloq)* -enye kuhamanika. **in fear and trembling** katika hofu na mashaka mengi. 3 *(of bridge etc)* yumba; tingishika, tikisika. n mtetemo, tetemeko, mtikisiko.

tremendous adj 1 -kubwa mno, -ingi,

-a nguvu sana *(colloq)* -a ajabu; zuri mno. **~ly** adv vizuri mno.

tremolo n *(music)* mdendego.

tremor n mtetemo, tetemeko, utukuto,

wa kike.

testicle n *(also* **testis***)* pumbu, korodani, kende.

testify *vt, vi* **~ that; ~ to something; ~ against/in favour of something** shuhudia; toa ushahidi, -thibitisha, wa ishara ya *your work testifies your ability* kazi yako inathibitisha uwezo wako. **testifier** n shahidi.

testimonial n hati/barua ya sifa (ya kushuhudia kazi njema); zawadi ya kusifu/shukrani**. testimony** n 1 ushahidi; ushuhuda *conflicting testimony* ushahidi wa uwongo *sworn testimony* ushahidi wa kiapo *bear testimony to something* shuhudia. 2 kauli, tamko, maoni (rasmi).

testis n *see* **testicle**.

testy adj -a harara/hamaki/hasira;

-epesi kukasirika, kali. **testily** adv kwa hasira, vikali. **testiness** n hamaki, hasira; wepesi wa hasira

tetanus

(n.k).

tetanus n pepopunda.

tetchy adj -a hasirahasira. **tetchiness** n.

tete-a-tete n maongezi ya faragha ya watu wawili tu.

tether vt funga (mnyama) kwa kambakatika kigingi. n kamba ya kufungia mnyama katika kigingi. **I am at the end of my ~** *(fig)* nimeishiwa nguvu (mali, uwezo, n.k.), nimefikia kikomo.

text n 1 maandiko, matini. 2 *(verse)* mlango/kifungu/aya (ya kuhubiria au kujadilia). 3 *(subject)* maneno halisi (ya mwandishi). 4 **~(book)** n kitabu cha kiada. **~ual** adj -a maandiko/ maandishi *~ual errors* makosa ya maandishi.

textile adj -a kutengeneza nguo/ vitambaa ~ *industries* viwanda vya nguo. n nguo; kitambaa; *(pl.)* nguo, vitambaa.

tukutiko. **tremulous** adj 1 tetemi, -a kuvinyavinya. 2 *(timid)* -oga, -enye hofu, -a kusitasita. **~ly** adv.

trench n 1 ufuo, mfereji; *(mil)* handaki *irrigation ~* mfereji wa umwagiliaji. 2 *(for foundation)* msingi. vt chimba handaki/mfereji/ufuo; zungusha mahandaki.

trenchant adj *(of language)* kali; -a mkato. **~ly** adv. **trenchancy** n ukali; mkato.

trencher n *(hist)* chano. **~man** n mlaji *a good ~man* mlaji sana. *a poor ~man* mlaji kidogo.

trend n mwelekeo *the ~ of opinion* mwelekeo wa maoni. **set the ~** anzisha mtindo. **~ setter** n mwanzisha mtindo. **~ setting** *n,adj (sl often derog)* -a kupenda mno mtindo/mamboleo/usasa. vi 1 elekea. 2 *(with prices) ~ upwards* panda.

trepan n 1 *see* **trephine**. 2 kitoboleo

triangle

(cha mgodi). *vt see* **trephine**. **~ation n.**

trephine n msumeno (mzingo) wa kutobolea fuvu. vt toboa fuvu (na kuondoa sehemu).

trepidation n hofu, kiherehere, wasiwasi.

trespass vi 1 **~ (on/upon)** ingia bila

ruhusa *No T~ing* usiingie bila ruhusa. 2 **~ on/upon** ingilia; tumia mno. 3 **~ (against)** *(arch) (sin, commit an offence)* kosa, kosea; tenda dhambi. n 1 kupita bila ruksa; mwingilio usio ruhusa. 2 *(old use biblical)* dhambi, kosa. n mwingiaji (bila halali).

tress n 1 *(pl) (poet or lit)* nywele, (agh za mwanamke). 2 msuko, msokoto (wa nywele).

trestle n egemeo (la meza, benchi, n.k. lenye matendegu matatu au manne). 2 panda/farasi ya kuwekea mbao. **~ bridge** n daraja la panda. **~ table** n meza panda.

tri *pref* tatu.

triad n seti ya watu/vitu vitatu vinavyohusiana sana.

texture n 1 msokotano (wa kitamba). 2 umbile asili, (k.m. laini, kukwaruza, -nene, -embamba, n.k.). 3 tishu *a skin of fine* ~ ngozi nyororo.

than *conj* 1 kuliko, zaidi ya, kupita, kushinda *this is better* ~ *that* hii ni bora kuliko ile. 2 *(in phrases)* **no other ~** sio mwingine bali, -enyewe. **nothing else ~** sio chochote kingine ila, tu *other* ~ ukiacha *somebody else other* ~ *Juma* mtu mwingine ukiacha Juma.

thank vt 1 **~ somebody (for something)**. **T~ you** asante, shukrani. **No ~ you** (Hapana) asante. 2 *(in peremptory requests, future tense)* tafadhali, ningekushukuru *I'll* ~ *you for that money* tafadhali nipe ile pesa n *(pl.)* shukrani; kushukuru. **T~s/No ~s** asante/(hapana) asante. **~s to** kwa msaada wako. **small ~s to** *(ironically)* bila msaada wako. **~-offering** n sadaka ya shukrani. **~s-giving** n (sala ya) shukrani; *(US* **T~s giving Day***)* n sikukuu ya kutoa shukrani: Alhamisi ya nne ya mwezi Novemba. **~fulness** n shukrani,

the

kushukuru. **~less** adj sio na shukrani; sio na faida.

that *adj, pron* 1 *(demonstrative)* -le (yule, ile, n.k.). 2 *(relative)* -(huo, n.k.) *I like* ~ *song* napenda wimbo huo/ule adv *(colloq)* kiasi hicho/kile, hivi/hivyo *its about* ~ *high* ni refu hivi *it isn't all* ~ *cold* sio baridi kiasi hicho *conj* 1 (ya) kwamba, ya kuwa *the problem is* ~ *he failed the exam* tatizo ni kwamba alishindwa mtihani. 2 **so** ~; **in order ~** ili. 3 *(introducing clauses of result)* (kiasi) kwamba *he was so tired* ~ *he fell asleep in the bus* alichoka kiasi kwamba alilala kwenye basi. 4 *introducing clauses of condition)* kama *supposing ~he comes* je akija/ kama akija *on condition* ~ ili mradi. 5 *(rhet) (in exclamations)* laiti *oh* ~ *I could see her again* laiti ningemwona; *(rel pron)* -e, -o, amba(ye, o, vyo, n.k.) *the letter ~came* barua iliyokuja *the boy* ~ *ran away* mvulana aliyekimbia/ mvulana ambaye alikimbia.

thatch vt ezeka/vimba nyumba kwa makuti/nyasi. n maezeko; *(coconut leaves)* makuti *strip off* ~ ezua, vimbua *put on* ~ ezeka, vimba. **~ed** adj -lioezekwa

trial n 1 kujaribu; majaribu; maonjo; jaribio *give somebody a* ~ jaribu mtu *on* ~ kwa majaribio; baada ya majaribio. **~ and error** -a kubahatisha. 2 *(attrib)* -a majaribio. 3 *(leg)* kesi, daawa. **be/go on ~ (for something)** shtakiwa. **bring somebody to ~; bring somebody up for ~; put somebody on ~** shtaki upya. **stand (one's) ~** shtakiwa. 4 *(trouble)* taabu, shida, usumbufu, udhia. **be a ~** kuwa matata/msumbufu. **~s and tribulations** adha/maudhi na kero.

triangle n 1 pembetatu. 2 alaya pembe tatu. 3 kundi la watatu. **the eternal ~** mapenzi ya wawili kwa mmoja. **triangular** adj 1 -enye pembetatu, mche pembetatu. 2 -a watu/ wagombea watatu. **triangulate** vt gawa katika pembetatu; pima kwa pembetatu; fanya pembetatu. **triangulation** n kupima (kwa

tribe

kutumia) pembetatu.

tribe n 1 kabila; mbari. 2 *(bot, zool)* kundi (la mimea na wanyama) (kati ya jenasi na ukoosafu). 3 genge. **tribal** adj -a kikabila/kimbari. **~sman** n jamaa katika kabila. **tribalism** n ukabila.

tribulation n (sababu ya) taabu, matata, majonzi.

tribunal n mahakama, baraza (la hukumu) *Military* ~ baraza la kijeshi.

tribune[1] n 1 ulingo, dungu; jukwaa.

tribune[2] n 1 afisa mteule wa watu katika Roma ya kale. 2 kiongozi mpendwa; *(fig) (demagogue)* msukumizi.

tributary adj 1 *(of a state, ruler, etc)*

-a kulipa kodi (kwa nchi nyingine). 2 *(of river)* -a kuingia mto mwingine. n 1 (mtawala wa) nchi inayolipa kodi kwa nchi nyingine. 2 *(stream)* kijito. **tribute** n 1 ushuru, kodi (kwa nchi nyingine). **pay tribute; lay a nation under tribute** lipisha/toza kodi kwa nchi. 2 jambo/neno/kitendo cha kuonyesha shukrani/kusifia *pay tribute to a person;* shukuru; tukuza.

makuti/majani, n.k. *~ed roof* paa la kuezeka. **~er** n mwezekaji.

thaw vt,vi 1 **~(out)** *(snow and ice)*

yeyusha; yeyuka. 2 *(of persons/ behaviour)* changamka, changamsha. n myeyuko, kuyeyuka kwa theluji.

the *(def art)* 1 (usu not translated, *expected when used as a less specific form of* **that**) (*particular*) -le, yule, wale, ile, n.k. *A boy and a girl live nearby. T~ boy is very naughty* mvulana na msichana wanaishi karibu *~boy is very naughty* mvulana yule ni mtundu sana. 2 (*generic*) *she went to the kitchen* alienda jikoni. 3 *(reference to something unique) T~ OAU* Umoja wa Nchi Huru za Afrika adv kwa kiasi/kiwango fulani ~ *sooner* ~ *better* mapema iwezekanavyo.

theatre/theater n 1 jumba/uwanja wa maonyesho/tamthilia. **~goer** n shabiki wa kuangalia tamthilia, mpenzi wa tamthilia. 2 *(scene of important events)* eneo (la tukio maalum). 3 thieta/ukumbi wa mhadhara, n.k. **operating ~** n chumba cha kupasulia. 4 (sanaa ya) maonyesho, tamthilia *be good* ~ -wa onyesho zuri. **theatrical** adj 1 -a maonyesho/tamthilia. 2 -a kujifanya; *(usu amateur)* maonyesho. **theatrically** adv.

thee *pron see* **thou**.

theft n wizi, wivi; kuiba.

their *poss pron*, adj -ao *they love ~ parents* wanapenda wazazi wao. **~s** *pron* -ao, -a kwao, n.k. *our house is smaller than ~s* nyumba yetu ni ndogo kuliko yao.

theism n imani kwamba Mungu yupo na ni muumba na mtawala wa dunia. **theist** n muumini wa imani hiyo. **theistic/theistical** adj.

them *pron see* **they**.

theme n 1 *(of writing, etc.)* dhamira, wazo. 2 *(US)* (mada ya) insha (ya wanafunzi); sauti mrejeo: sauti inayorudiwarudiwa. **~ song** n wimbo unaorudia mara kwa mara katika mchezo/senema. **thematic adj** -a kiini; -enye kisa.

trice[1] n 1 **in a ~** mara, kufumba na

kufumbua. 2 ukope wa juu na chini.

trice[2] vt **~ something up** *(naut)* vuta (tanga,

n.k.) kwa kamba.

trick n 1 hila, kitimbi, madanganyo, mbinu. **~s of the trade** mbinu za kazi. 2 shere, mzaha **she likes playing ~s on people** anapenda kuwacheza watu shere. **dirty ~** n mchezo mbaya, kitendo cha ufasiki/ ushenzi. 3 *(conjuring)* kiinimacho, mazingaombwe, mizungu, mauzauza. **do the ~** faa. **a ~ worth two of that** *(colloq)* njia bora ya kufanya jambo. **get/learn the ~ of it** elewa/jifunza mbinu zake. 4 *(habit)* mazoea, desturi *it's a ~ of his* ni desturi yake. 5 (*cards*) duru, mchezo. 6 (*naut*) zamu ya kushika usukani. *vt,vi* 1 ~ **somebody (into/ out of something)** dangaya, laghai, ghilibu,

trilateral

hadaa. 2 ~ **somebody/something out/up** pamba; remba. **~ery** n udanganyifu, ulaghai, uayari. **~ster** n mwerevu, langai, mghilibu, ayari. **~y** adj 1 danganyifu. 2 *(of work, etc)* gumu, tata.

trickle vi,vt churura, churuzika, chururika; churuza; chururisha. n chururu, mchuruziko, mchuruzo. ~ **charger** n chombo cha kuchajia.

tricolour n bendera ya rangi tatu. **The T~** n bendera ya Ufaransa adj -a rangi tatu.

tricycle n baiskeli ya magurudumu

matatu.

trident n 1 chusa chenye ncha tatu, mkuki wa vyembe vitatu. 2 alama ya nguvu ya bahari.

tried *pt, pp of* **try**.

triennial adj (-a kila) miaka mitatu.

trier n *see* **try**.

trifle n 1 jambo dogo/hafifu, kitu

kisicho cha thamani, takataka. **not stick at ~s** kutoruhusu mambo madogo kuingilia mpango

themselves *pron (reflex)* 1 wenyewe

they ate by ~ walikula wenyewe *they hurt ~* walijiumiza *they went ~* walikwenda wenyewe. 2 *(emphat) they ~ saw him* wao wenyewe walimwona.

then adv 1 *(time)* wakati ule/huo; zamani zile *the ~ Regional Commissioner* Mkuu wa Mkoa wa wakati huo/ule, toka wakati ule. 2 *(next, after)* baadaye, halafu, kisha. 4 **till ~** hadi hapo. 3 *(US at the end of a sentence)* basi, kwa hiyo. 5 *(furthermore)* aidha, tena, tena basi. 6 **Now ~** sasa basi. **~ce** adv *(formal)* toka huko; kwa sababu hiyo.

there

~ceforth; ~**ceforward** adv tokea hapo/pale/wakati huo/wakati ule.

theocracy n (nchi yenye) mfumo wa utawala/serikali ya makasisi. **theocratic** adj.

thedolite n *(surveyors)* kipimiapembe:

chombo cha kupima pembewima na pembemlazo.

theology n teolojia: elimu ya dini; nadharia ya madhehebu. **theologian** n mwanateolojia. **theological** adj -a teolojia. **theologically** *adv.*

theorem n 1 uhakiki wa kimantiki. 2 *(maths)* uhakiki.

theory n nadharia. **in ~** kinadharia *(guesswork)* makisio, wazo *my ~ is that* nakisia kwamba. **theorist** n mnadharia. **theoretic(al)** adj -a nadharia, si -a matendo. **theoretician** n mnadharia. **theoretics** n elimunadharia. **theorize** vi **theorize** (**about something**) toa nadharia, ongea kinadharia; kisia.

theosophy n teosofia: imani ya kuwa wanadamu wanaweza kumfahamu Mungu na kuwasiliana naye kwa kutulia kabisa na kutafakari elimu. **theosophist** n mwenye imani hii. **theosophic(al)** adj -a imani ya utakatifu.

therapy n matibabu, tiba. **radio~** n matibabu kwa eksirei/mionzi. **therapeuti(al)** adj -a kutibu/kuponya magonjwa, maradhi.

wa mtu. 2 kiasi kidogo, cha fedha *she paid only a ~* alilipa fedha kidogo sana. 3 **a ~** adv kidogo kiasi *a ~ tough* gumu kidogo. 4 tamutamu. vt,vi 1 **~with** chezea. 2 **~ something away** tupa/poteza (muda, nguvu, n.k.); fuja (fedha). **~r n** mpuuzi, kijoyojoyo. **trifling** adj dogo; hafifu, pumbavu *its no trifling matter* sio mchezo.

trigger n chombo cha kufyatulia

risasi. **be quick on the ~** -wa mwepesi kufyatua bunduki. **have one's finger on the ~** *(fig)* tawala, mudu (hali). **~-happy** adj *(sl)* tayari kufyatua bunduki (bila hata sababu); -enye kupenda kutumia mabavu. vt **~ something off** chokoza/chokonoa mambo.

trigonometry n trigonometria: elimu (ya hesabu) ya uhusiano kati ya pembe na pande tatu za pembetatu. **trigonometric** adj -a trigonometria.

trike n *(colloq)* **tricycle**.

trilateral adj -enye pande tatu.

trilby

trilby n 1 ~ *(hat)* kofia (ya mwanamume).

trill vt,vi tetemesha sauti katika kuimba, tia madoido (madende katika kuimba) n 1 mtetemo wa sauti. 2 *(mus)* madoido (katika kuimba). 3 *(of speech/sound)* kimadende.

trillion n trilioni; (*GB*) milioni milioni

milioni; (*US*) milioni milioni.

trilogy n tamthilia/riwaya/opera yenye sehemu tatu mfululizo zenye maudhui moja (ambamo kila sehemu hujitegemea).

trim vt 1 *(adjust balance)* chenga/punguza; puna. 2 punguza gharama; sawazisha, nadhifisha. 3 **~ something (with something)** *(decorate)* pamba, remba. 4 sawazisha, panga (shehena); kisi/badili matanga (kufuatana na upepo) adj nadhifu, safi, -enye utaratibu mzuri/kuwa tayari *get into ~ for the competition* jiweka/katika hali nzuri tayari kwa mashindano *in perfect ~* katika hali nzuri kabisa. **~mer** n msawazishaji, mpambaji; mpunaji. **~ming** n pambo. **~ly** adv. 5 *(politics)*

therapeutics n maarifa ya kutibu/kuponya magonjwa, utabibu. **therapist** n mtaalam wa matibabu.

there adv 1 *(place, direction)* pale/kule, hapo/huko *she works* ~ anafanya kazi pale. 2 *(for emphasis)* -le *T ~ goes!* Ileee! *T~ they come!* Walee. 3 *(in argument etc)* hapo, pale ~ *you are wrong* hapo umekosea. 4 *(in phrases)* **over ~** kule. **then and ~; ~and then** palepale, hapohapo. 5 *(colloq) you~!* Wewe!. 6 *(after prep and adv) in* ~ mle *under* ~ hapo

chini, chini pale. 7 *(to introduce sentence)* kuna, pana *T ~'s a new*

therm

teacher kuna mwalimu mpya. **~about(s)** adv karibu, kama hivi, kitu kama hicho. **~after** adv *(formal)* baadaye, halafu, kuanzia/kutokea hapo. **~fore** adv kwa hiyo, kwa sababu hiyo. **~in** adv humo, mle. **~inafter** adv -a (mahali) pale, -a hiyo. **~on** adv juu yake. **~to** adv pamoja na hayo, kuhusiana na hiyo/ile. **~under** adv chini ya. **~upon** adv kwa sababu hii, kwa hiyo; pale, papo; kuhusu hiyo. **~withal** adv *(archaic)* aidha, zaidi ya hayo.

therm n kipimo cha matumizi ya gesi. **~al** adj -a moto; -a joto *~al belt* ukanda wa joto *~al spring* chemchemi ya moto. **~al capacity** n *(phys)* ujazifu -joto: kiasi cha joto cha kupandisha halijoto digrii moja. **~ionic** adj -enye kushughulikia utoaji wa elektroni katika hali ya joto ya juu. **~ic valve** n vali ya electroni. **~o** adj *(in compounds)* -a joto. **~odynamic** adj -a mwendojoto. **~odynamics** n mwendojoto: sayansi ya uhusiano wa joto na kazi za mitambo. **~o electric** adj -a umemejoto. **~o nuclear** adj -a nukliajoto. **~o-plastic** *adj, n* (-a) kugeuka sandarusi/ plastiki kwa joto. **~o-setting** adj -enye (kupata) ugumu wa kudumu baada ya kuandaliwa kwa joto. **~ostat** n thermostati, kirekebisha joto. **~ostastic** adj. **~otheraphy** n tibajoto. **~ometer** n kipimajoto.

thermos n (*also* **~flask**) chupa ya chai, themosi.

thesaurus n 1 hazina, kusanyiko. 2

(dictionary) thesauri: kamusi ya maneno na mafungu yaliyokusanywa pamoja kwa vikoa fuata upepo; chukua msimamo wa kati/badili msimamo (ili kupendwa na watu).

trinitrotoluene n *(usu TNT)* baruti kali.

trinity n utatu. **The (Holy) T~** Utatu Mtakatifu. **T~ Sunday** Jumapili ya Utatu Mtakatifu.

trinket n kipambo kidogo kizuri cha thamani ndogo (agh kishaufu, pete, kipini).

trio n 1 watatu pamoja. 2 *(mus)* muziki wa kuimbwa/kupigwa na watu watatu.

trip vi,vt 1 tembea/kimbia/cheza dansikwa hatua nyepesi. 2 **~ (over) (something)** jikwaa. **~ (somebody) (up)** piga mweleka/ngwala/ngoe; *(fig)* babaisha mtu, kosesha. 3 **~ (out)** *(sl)* ota ndoto/njozi (zinazotokana na madawa ya kulevya). 4 **~ a measure** *(arch)* cheza dansi kwa hatua nyepesi za haraka. n 1 safari, matembezi. 2 kujikwaa; *(fig)* kosa. **~ wire** n mtego

trivial

wa waya ardhini. 3 *(sl)* njozi/ maluweluwe (yanayoto- kana na madawa ya kulevya). **~per** n mtalii. **~ping** adj -a kurukaruka. **~pingly** adv.

tripartite adj 1 -enye sehemu/pande

tatu. 2 -enye kuhusu watu/pande/ vikundi vitatu.

tripe n 1 *(of cow, ox, etc)* utumbo (unaoliwa). 2 *(sl)* upuuzi, maandishi, mazungumzo,mawazo ya kipuuzi.

tiple adj -a sehemu tatu vt,vi fanya, -wa mara tatu ya.. au zaidi. **~t** n 1 *(pl)* pacha (tatu). 2 seti ya vitu vitatu. **~x** adj -a tabaka tatu; -a mara tatu. **~x (glass)** n kioo cha tabaka tatu. **triplicate** vt fanya nakala tatu. **in triplicate** nakala tatu.

tripod n kiweko chenye miguu mitatu.

triptych n picha kwenye vibao vitatu vya pamoja (agh kanisani).

trisect vt kata katika vipande vitatu

vya maana.

these adj , *pron pl of* **this**.

thesis n 1 tasnifu. 2 hoja, wazo (linalotolewa kimantiki).

Thespian adj -a tamthilia n mwigizajitamthilia.

thews n *(pl)* maungo, misuli. ~ **and sinews** n nguvu ya mwili.

thin

they *pers pron* wao, wa ~ *came* (wao) walikuja ~ *say* watu wanasema/ inasemekana. **them** *pers pron (patient)* -wa *I saw them* niliwaona. **~'d** = ~ **had** wali ~ *would* wange, wata-. **~'ll**/ ~ *will* wata. **~'re** = ~ *are* wana.

thick adj 1 -nene, -enye maki kubwa. ~ **lipped** adj -enye midomo minene. ~ **skinned** adj *(fig)* -siyejali wengine; sugu. 2 *(crowded)* -ingi, -a kusongamana. **~-set** adj -fupi; -nene; a miraba minne; *(of hedge)* -liofungamana. 3 **~with** adj -enye -ingi, -enye kujaa. 4 *(of voice)* -enye mikwaruzo. 5 *(of liquids)* -zito. 6 *(colloq)* pumbavu, bozi. **~headed; ~skulled; ~witted** adj mpumbavu. 7 *(colloq)* sahibu, rafiki. **as ~ as thieves** marafiki sana. 8 *(various colloq uses)* **a bit** ~; **rather** ~ -enye kuzidi; enye kuvuka mpaka. **give somebody a ~ear** zaba kibao (mpaka sikio livimbe). **lay it on** ~ *(sl)* tapakaza sifa/heshima, sifia/shukuru mno, visha kilemba cha ukoka. n 1 sehemu iliyojaa/ songamana. **through ~ and thin** kwa heri na kwa shari, kwa vyovyote vile, katika hali yoyote. **in the ~of it** katikati. 2 sehemu nene zito adv kwa wingi. **~ly** adv kwa wingi; katika vipande vikubwa. vt -wa zito/nene zaidi gandamana *the plot ~ens* mambo yanaiva. **~ening** n dutu la kufanya kioevu kuwa kizito. **~ness** n 1 uzito, unene. 2 tabaka. **~ish** adj -nene kidogo.

thicket n kichaka, chaka; *(of mangroves)* koko.

thief n mwivi, mwizi, mkwepuzi. **thieve** vi,vt iba; ibia. **theivery** n wizi, uibaji. **thievish** adj kijivi, kiibaji, kidokozi. **thievishness** n tabia ya kuiba. **thievishly adv.**

thigh n paja, kiga, kiweo. **~ful-bone** n (agh sawa). **~ion** n kukata vipande vitatu.

trisyllable n neno lenye silabi tatu. **trisyllabic** adj -a silabi tatu.

trite adj *(of remarks, ideas, opinions)*

-a kawaida mno, -sio na upya wowote. **~ly** adv. **~ness** n.

triumph n 1 (furaha/shangwe ya) ushindi, shangwe. 2 *(in ancient Rome)* maandamano ya kusherehekea ushindi. vi ~ **(over)** shinda, pata ushindi; shangilia ushindi; adj -a ushindi. **~ant** adj. **~antly** adv.

triumvir n *(in ancent Rome)* mtawala mmoja (anayeshika madaraka sawa na watawala wawili au zaidi). **~ate** n utawala wa watu watatu.

triune adj nafsi tatu kwa moja.

trivet n kipande chenye miguu mitatu. **as right as a** ~ safi kabisa, murua, -a afya.

trivial adj 1 -a upuuzi, -sio na maana/ thamani, dogo. 2 -a kawaida, -a siku zote. 3 *(of a person)* mpurukushani. **~ly** adv. **~ity** n upuuzi, jambo dogo lisilo na maana. **~ize** vt puuza, dhalilisha, toa umuhimu.

trod

trivia n mambo madogomadogo, mambo ya kipuuzi.

trod; ~den *pt, pp of* **tread**.

troglodyte n *(ancient)* mkaa pangoni.

troika *(Russian)* n 1 troika: gari la

kirusi (likokotwalo na farasi watatu). 2 kikundi cha watu watatu (agh viongozi wa kisiasa).

Trojan n 1 mwenyeji wa Troy. **work like a** ~ fanya kazi kama punda. ~ **horse** n *(fig)* mwarabu na ngamia; kitu/mtu kutoka nje aingiaye katika maadui na kusababisha kuanguka/ kushindwa kwao.

troll[1] vi vua samaki kwa mshipi (kwa kuvuta

fundabeka.

thimble n kastabini, subana, tondoo. **~ful** n tone (la maji, pombe, n.k.).

thin adj 1 -embamba. **~-skinned** adj

thine

(*fig*) -epesi kuudhika/kuumia/ kukasirika; siopenda kukosolewa. 2 -epesi, -a kutokuonekana. ~ **air** katika hali ya kutokuonekana *vanish into ~ air* toweka kabisa. 3 *(opp of fat)* nyaufu, kondefu, embamba. 4 pungufu, haba, siojaa a ~ *audience* hadhira ndogo sana. 5 *(liquid)* -a majimaji; dhaifu, hafifu. 6 chapwa, -sio kamili *~humour* kichekesho chapwa. 7 *(colloq)* -a kubughudhi; ovyo. **have a ~ time** bughudhika, endewa mambo ovyo, pata tabu *adv* sana *so as to be ~* ili kuwa nyembamba sana. vt,vi punguza; punguza miche; -wa -embamba, punguka; konda, vyorora, dhoofu. **~ (out)** pungua/punguka ~ *down* zimua, tia maji. **~ly** adv. **~ness** n.

thine *pron see* **thy**

thing n 1 kitu. 2 *(pl)* vitu (vya mtu); vitu vijulikanavyo kutokana na muktadha. 3 njozi **be seeing ~s** pagawa, ona mambo, pata njozi. 4 suala. 5 hali, tukio *~s are getting worse* hali inakuwa mbaya. **for one ~** kwanza. **taking one ~ with another** kwa jumla/kuzingatia kila hali. 6 *(used of person or animal expressing an emotion) poor ~* masikini! *a silly ~* maskini ya mungu. 7 **the ~** kinachofaa (kwa mazingira maalumu) *say the right ~s* sema yanayofaa *quite the ~* naam, -a kisasa. 8 *(phrases)* **the ~** suala ni, tatizo ni, la muhimu/ msingi ni. **first ~** awali ya yote, kwanza. **the general/common/usual ~** kawaida, uzoefu. **a near ~** bahati, kuponea chupuchupu. **an understood ~** kilicho muwafaka; **do one's (own) ~** *(colloq)* fanya/upendavyo/ujuavyo/ uonavyo. **have a~ about** *(colloq)* penda/chukia sana. 9 *(pl)* mambo *~s Tanzanian* mambo Kitanzania. 10 *(leg)* **~s personal/real** mali ya mtu/ halisi. **thingummy/thing (u) mabob/ thing(u) majig** n *(colloq)* nanihino.

think vt,vi 1 *(reflect)* fikiri, tafakari, waza. ~ **aloud** toa mawazo yako

chambo nyuma ya mashua).

troll[2] n *(Scandinavian myth)* Zimwi.

trolley; trolly n 1 toroli. 2 kiberenge. 3 **~ bus**; *(US)* **~ car** n tramu. 4 meza ndogo ya magurudumu (ya kuandikia chakula). 5 kigurudumu (kinachogusisha tramu na waya wa umeme wa juu).

trollop n 1 *(colloq)* mkoo. 2 malaya, kahaba.

trombone n tromboni: **trombonist**

n mpiga tromboni.

troop n 1 kundi, jeshi. 2 *(pl)* wanajeshi, askari, kikosi cha wanajeshi. **~ carrier** n meli/ndege/gari la kubebea wanajeshi. **~ ship** n meli ya kubebea wanajeshi. 3 kikosi cha askari wa mizinga, vifaru au farasi. 4 kombania ya maskauti wa kiume. vt,vi 1 enda katika kundi. 2 **~ the colours** *(GB*

mil) onyesha/tembeza bendera katika kikosi. **~ing the colour** sherehe ya kuonyesha bendera za kikosi. **~er** n 1 askari wa farasi au vifaru. 2 *(US)* askari polisi wa jimbo. **swear like a ~er** tukana sana, toa matusi sana.

trope n tamathali.

trophy n 1 kikombe. 2 kumbukumbu ya ushindi. 3 nyara.

tropic n 1 tropiki. 2 **the ~s** n nchi za

joto/tropiki. **~al** adj 1 -a tropiki, -a joto jingi, -a hari nyingi. **~ally** adv.

trot vt,vi enda matiti. 2 enda shoti,

kimbia kwa hatua fupifupi; *(colloq)*

trouce

tembea. 3 **~ something out** *(colloq)* toa, onyesha. 4 tembeza mtu. n 1 *(sing only)* mwendo wa matiti. **on the ~** *(sl)* mfululizo, moja baada ya nyingine. **be on the ~; keep somebody on the ~** *(colloq)* shughulika; shughulisha; enda/peleka mbio; *(sl)* kimbia, toroka (jela) *be on the ~ ;(US) have the ~s (colloq)* harisha, endesha. 2 kipindi/wakati wa kutembea. **~ter** n 1 farasi aliyefunzwa kwenda

third

(kama yanavyokujia akilini) bila kupanga. ~ **tank** n jumuiya ya washauri mabingwa. 2 *(suppose)* dhani, fikiri. 3 *(neg with can/could)* fikiria/elewa/jua (katika fikira). 4 dhani, fikiri *I ~ I can drive well* nadhani naweza kuendesha vizuri. 5 tafakari, waza, piga bongo. 6 tegemea, tarajia, kusudia, nuia. **I thought as much** nilitegemea hivyo. 7 (*with adverbial particles and preps*) **~ about something** tafakari/chunguza (hasa kitu/jambo kuona uwezekano wake). **~of something** fikiria, zingatia; wazia (bila kufikia hitimisho); toa wazo, pendekeza; kumbuka; wa na/kubali wazo. **~highly/well/not much/ little, etc of somebody/ something** heshimu/penda/dharau/ tojali mtu/kitu. ~ **nothing of something/ doing something** chukulia kuwa (kitu/kufanya kitu) si kitu. ~ **nothing of it** usijali! **~ better of somebody** heshimu sana mtu. **~ better of something** achana na/tupilia mbali. **~ something out** fikiria kwa makini na kufanyia mpango. ~ **something over** fikiria tena jambo. ~ **something up** buni, vumbua. n *(colloq)* muda wa kutafakari. **~able** adj - a kuweza kufikirika; -a kuwazika *it is hardly ~able* haifikiriki. **~er** n mtu (wa fikara nyingi, wa akili) *be a slow ~ er* -wa mzito wa kufikiri. **~ing** n kufikiri, kutafakari; fikira, mawazo *do some hard ~ing* piga bongo adj -a kufikiri; -enye akili. **put one's ~ing cap on** *(colloq)* wazia, fikiria (tatizo/jambo).

third n theluthi, fungu la sehemu ya tatu adj -a tatu/upande wa tatu *~class* adj -a daraja la tatu; hafifu. ~ **party** n mtu wa tatu. ~ **degree n** usaili wenye mateso; kusaili sana. **~rate** *n, adj* - ovyo, duni. **~rater** n mtu duni. **the T~ World** n nchi zinazoendelea, ulimwengu wa tatu. **~ly** adv tatu.

thirst

thirst n 1 kiu. 2 *(fig) (desire, yearning)* shauku, tamaa. vt ~ **(for)** ona kiu, -wa na kiu. ~ **for** onea shauku, tamani, taka sana. **~y** adj 1 -enye kiu *I am ~y* nina kiu. 2 *(dry)* -kavu. **~ly** adv.

thirteen n kumi na tatu adj -a kumi na tatu. **~th** adj -a kumi na tatu. n fungu la sehemu ya matiti. 2 *(usu pl)* makongoro/kwato ya kondoo au nguruwe.

troth n *(arch)* **plight one's ~** ahidi

(agh kufunga ndoa).

troubadous n *(hist)* mshairi/mwimbaji mtembezi.

trouble vt,vi 1 taabisha, chokoza, sumbua. 2 **~ somebody to do something; ~ somebody for something** sumbua mtu *may I ~ you for a cigarette* naomba sigara. 3 jisumbua. 4 tia wasiwasi, hangaisha. **fish in ~d water** jaribu kunufaika kutokana na vurugu. n 1 hofu, fadhaa; taabu, shida. **in** ~ matatani; mashakani; -enye mateso. **ask/look for ~** *(colloq)* jitakia taabu/adha. **get into ~** jitia katika matatizo. **get somebody into ~** kalifisha; *(sl)* tia mimba (msichana asiyeolewa). 2 *(sing only)* msumbufu; usumbufu, taklifu, shida. 3 fujo/machafuko/ vurugu (la kijamii au kisiasa). 4 ugonjwa; tatizo (la afya). 5 *(compounds)* **~maker** n mchochezi; mkorofi. **~shooter** n msuluhishi. **~some adj** -a udhia, sumbufu, -a taabu, -chokozi. **~spot n** mahali pa fujo/machafuko (ya kisiasa au kijamii). **troublous** adj *(lit)* -a shida, -liochafuliwa.

trough n 1 kihori. 2 chombo cha

kukandia mikate. 3 bonde kati ya mawimbi baharini. 4 ukanda wa hewa nyepesi kati ya kanda mbili za hewa nzito.

trouce vt shinda sana, chapa sana;

karipia. **trouncing** n.

troupe

troupe n kundi (la wachezaji, waimbaji, n.k.). **~r** n mwanachama wa kundi la waigizaji *he is a good ~r* mchapa kazi bora.

trouser n **(pair of) ~s** suruali *(attrib)* - a suruali.

trousseau n marembo na mavazi (agh

ya bibi arusi).

kumi na tatu.

thirty adj -a thelathini. n thelathini *the thirties* miaka ya thelathini (30-39). **thirtieth** *adj*, n -a thelathini.

this *adj,pro* 1 huyu, hiki, hii, hili, n.k. 2 fulani adv *(colloq) to ~ degree* kwa kiasi/kiwango hicho; kwa hiyo.

thistle n mbaruti. **~-down** *n* mbegu ya mbaruti *as light as ~ down* -epesi kama mbegu za mbaruti.

thither adv *(arch)* huko; kule. **hither and ~** huku na kule, kote.

tho' *adv, conj* = **though**.

thole n *(also ~* **pin***)* pingu za makasia, kikuku.

thong n kigwe, ugwe, kikanda, mjeledi.

thorax n kifua; kidari.

thorn n mwiba *be on ~s* ona wasiwasi, hangaika, fadhaika sana, sumbuka mno. **a ~ in one's flesh/side** *(fig)* kero, usumbufu; maudhi. **~ bush** n mchongoma, mkwamba. **~y** adj 1 -enye miiba. 2 *(fig)* sumbufu sana, gumu, -enye kusababisha mzozo/ ubishi.

thorough adj kamili, kamilifu, -zima,

-a kweli *a ~ rascal* ayari wa kupindukia. **~-going** adj kamilifu, - a kwelikweli; hasa. **~ly** adv kabisa, kwa bidii sana, kamili, kwelikweli; kikamilifu. **~ness** n 1 ukamilifu. 2 bidii nyingi.

thorough-bred n adj mbegu njema,

-liofunzwa vema, -a asili bora. n *(esp. a horse)* mnyama wa mbegu/asili bora.

thoroughfare n mtaa, barabara, njia (iliyo wazi).

those *pl. of* **that**.

thou *pron (arch)* wewe *(sing)* **thee** wewe.

though *conj (also* **al**~*)* 1 ingawa, japo, ijapokuwa. 2 *(also* **al**~ *and* **even**~*)* hata kama.

trove n *see* **treasure**.

trowel n 1 mwiko wa mwashi. 2 kikoleo cha kupandia mimea.

troy n tola.

truant n mtoro (shuleni). **play ~** toroka (kazi, chuoni); *(attrib) (of persons their conduct, thoughts, etc)* -tegaji; -zururaji; -toro. **truancy** n utoro; utegaji; uzururaji.

truce n (makubaliano ya) kusimamisha vita kwa muda/kusitisha vita (k.m. kwa ajili ya kuondoa majeruhi).

truck[1] n 1 kubadilishana (bidhaa), mali kwa mali. **have no ~ with** -tokuwa na uhusiano na. 2 **garden ~** n *(US)* mazao ya bustani (matunda/mboga) ya kuuza sokoni. 3 ~ **(system)** n *(hist)* malipo ya ujira kwa bidhaa/vitu.

truck[2] n 1 *(GB)* behewa la mizigo. 2 *(US)* lori. 3 toroli, mkokoteni.

truckle[1] vi **~ to** kubali/salimu amri kwa woga.

truckle[2] n **~ bed** n kijitanda (hasa

chenye vigurudumu katika matendegu yake kinachoweza kusogezwa ndani ya kingine).

truculent adj gomvi; -a kutaka shari/

ugomvi. **truculence** n **truculency** n ugomvi, shari.

trudge vi burura miguu, jikokota, enda kwa taabu/uchovu. n mwendo mrefu wa kuchosha.

true adj 1 kweli. **come ~** tokea (kuwa) kweli. 2 **~ (to)** amini, aminifu. **~ blue** *n, adj* mwenye msimamo. **~ hearted** adj aminifu. **~ love** n mpenzi (wa dhati). 3 halali; halisi. 4 **~ to type** -enyewe hasa, -enye kufuatana na aina/jinsi yake. 5 imara, -liofungwa kwa usahihi. 6 sawa, sahihi; halisi *a ~ copy of*

trunk

document nakala halisi. n *(only in)* **out of ~** siyo halisi/isiohalisi; siyo sahihi adv *(with certain vv)* kweli, kwelikweli, hakika. vt ~

3 **what ~** *(liter)* hata kama. 4 *(also* **al~** *)* ingawa; hata hivyo adv lakini, hata hivyo *we won* ~ tulishinda hata hivyo.

thought[1] *pt, pp of* **think**.

thought[2] n 1 wazo, fikira **on second ~** baada ya kufikiri tena. **~-reader** n mtu anayejifanya kujua mawazo ya wengine. **~ transference** n uhawilishaji fikira. 2 ~ *(for) (caution)* hadhari, uangalifu. **take ~ for** angalia, zingatia. 3 kufikiri, kuwaza; mawazo *as quick as* ~ upesi sana. 4 **a ~** kidogo. **~ful** adj 1 -a kufikiri, -a mawazo. 2 *(careful)* -a hadhari, angalifu *that was ~ful of you* nashukuru kwa msaada wako/kwa kunifikiria. **~-fulness** n 1 uangalifu. **~less** adj 1-zembe, siyojali. 2 choyo, siyo fikiria wengine, -a haraka, -pumbavu *it was very ~less of you* hukutumia busara hata kidogo. **~lessly** adv. **~lessness** n uzembe, upurukushani, kutoangalia. **~less of others** -kutokujali/kutofikiria wengine.

thousand n elfu *two* ~ elfu mbili adj 1 -a elfu. 2 tele, elfuelfu *a~ thanks* shukrani nyingi mno. **a ~ to one (chance)** (uwezekano) mdogo sana. **one in a ~** nadra sana. **~fold** adj,adv elfu mara. **~th** adj -a elfu. *n* fungu la sehemu ya elfu.

thrall n mtumwa; utumwa *he is (in) ~ to his passions* ni mtumwa wa ashiki zake. **thraldom** n utumwa.

thrash vt,vi 1 piga (kwa mjeledi/ fimbo), charaza *he ~ed her with a whip* alimcharaza kwa mjeledi. 2 *(colloq) (in competition) (beat)* shinda. 3 **~ something out** *(colloq)* tatua tatizo kwa majadiliano; fikia maamuzi/ukweli kwa majadiliano. 4 shikashika, tikisa, tosa, tupatupa. 5 *see* **thresh**. **~ing** n 1 kupura; kupiga. 2 *(defeat)* ushinde *give somebody a ~ing* shinda mtu.

thread n 1 uzi. **hang by a ~** *(fig)* -wa

threat

katika hatari kubwa; wa mahututi. 2 kitu chembamba kama uzi. 3 mlolongo (unaounganisha sehemu za hadithi). 4 hesi. vt 1 tunga uzi (katika tundu la sindano); tungia. 2 *(pass through)* penya. **~ one's way** penya (kati ya kundi la watu). 3 *(of hair)* -wa na milia. **~bare** adj 1 kuukuu, bovu. 2 *(fig)*

something up fanya halisi; rekebisha, sawazisha. **truism** n kauli ya kweli/ya wazi mno (kiasi kwamba hakuna hata haja ya kuitoa). **truly** adv 1 kweli. 2 kwa hakika; kwa dhati. **truth** 1 ukweli. **moment of truth** kilele cha tatizo/majaribu; ufunuo. 2 (maneno ya) kweli. **tell the truth** sema kweli. **to tell the truth** *(when making a confession)* kusema kweli, kwa kweli. 3 imani. **truthful** adj 1 *(of persons)* kweli. 2 kweli. **truthfully** adv. **truthfulness** n ukweli.

truffle n aina ya uyoga (unayokua

chini ya ardhi).

trump[1] n 1 turufu. **play one's ~ card** *(fig)* jaribu kupiku, tumia silaha ya mwisho, tumia kitu bora ulicho nacho ili kushinda. **turn up ~s** *(colloq)* fanikiwa/pata matokeo mazuri kuliko ilivyotazamiwa; bahatika, wa na sudi. 2 *(colloq)* muungwana; rahimu, karimu. *vt, vi* 1 piku, cheza turufu. 2 (*usu passive)* **~ something up** tunga, zua.

trump[2] n *(lit)* (mkowa) tarumbeta/ parapanda. **the last ~; the ~ of doom** parapanda ya kiama.

trumpery n mambo ya kishaufu/ovyo; upuuzi adj shaufu, hafifu, -a ovyo.

trumpet n 1 tarumbeta; baragumu, parapanda. **blow one's own ~** *(fig)* jivuna, jisifu. 2 sauti ya tarumbeta. vt,vi 1 eneza, vumisha, tangaza (kwa kusifu). 2 *(esp of elephant)* piga makelele.

truncate vi kata, fupisha.

truncheon n kirungu, rungu, kibarango.

trundle vt,vi sukuma; vingirisha, bingirika. **~ bed n** *(US) see* **truckle bed**.

trunk n 1 shina. 2 pingiti, kiwiliwili

(bila kichwa, miguu wala mikono). 3 *(of elephant)* mkono, mkonga,

truss

mwiro. 4 sanduku, kasha. 5 *(pl)* kaptura. 6 *(US)* buti la gari. 7 *(attrib)* **~ call** n simu ya mbali. **~ line** n reli kuu; njia ya simu ya mbali.

(uninteresting) baridi, chapwa, -a kuchusha, sio na thamani. **~bareness** n 1 uchakavu. 2 ubaridi. ~like *adj* -a kama uzi; -a nyuzi nyuzi; embamba na refu**. ~worm** n mchangouzi.

threat n 1 tishio, kitisho *there is a ~ of rain* kuna tishio la mvua. 2 **a/the ~(to somebody/something) (of something)** dalili/ ishara (ya hatari). **~en** *vt,vi* 1 **~en something; ~en to do something** tisha, wa kitisho, ogofya. **~en somebody (with something)** ogofya, tisha mtu. 2 *(indicate)* toa onyo/ishara ya; onya. 3 elekea kuja/kutokea. **~ened with** tishwa na; elekea kupata. **~ening** *adj* 1 -a kutisha, -a kuogofya. 2 -enye dalili ya shida. **~eningly** adv.

three n tatu adj -a tatu ~ *times* ~ tatu mara tatu. **~ cornered** adj -a pembe tatu *~course meal* mlo wa hatua tatu. **~-decker** n sandwichi ya vipande vitatu vya mkate; chombo chenye sitaha tatu. **~ dimensional** adj *(abbr* **3-D***)* -a pande tatu.**~-figure** *adj* -enye tarakimu tatu (yaani namba kati ya 100 na 999). **~fold** adj -a mara tatu adv kwa mara tatu. **~ lane** adj (*of a roadway)* -enye njia tatu. **~-legged** adj -a miguu mitatu; mbio za miguu mitatu *~legged stool* kigoda. **~ pence** n peni tatu. **~ penny** adj -a peni tatu. **~-per cent n** asilimia tatu. **~-piece adj** -a vipande vitatu *a ~ piece suit* suti na kizibau; *(of a woman)* sketi/suruali, blauzi na koti. **~-ply adj** -enye tabaka/nyuzi, n.k. tatu. **~ quarters** adj robo tatu. **~score** *n, adj* sitini, korija tatu. **~-seater** adj -enye (kukaliwa na) watu watatu. **~some** n kundi la/mchezo

throb

wa watu watatu. **~-storied** adj -a ghorofa tatu. **~ wheel** adj -a magurudumu matatu.

threnody n wimbo wa maombolezo; wimbo wa mazishi.

thresh vt,vi pura, kafua, puta, pukuta;

pukuchua. **~ing-floor** n uga (wa kupuria nafaka). **~er** n 1 mpuraji; kipuraji. 2 papa mkubwa mwenye mkia mrefu. **~ing-machine** n mashine ya kukafulia.

threshold n 1 kizingiti (cha mlango) *cross the ~* ingia nyumbani. 2 *(fig)* lango, mwanzo; kitovu *a pain ~* kitovu cha maumivu. 3 kilele,

~- road n barabara kuu.

truss n 1 *(GB)* mzigo wa majani/nyasi/

chakula (cha ngombe, farasi, n.k.), robota, mtumba. 2 mhimili, farasi. 3 mkanda avaao mgonjwa wa henia. vt **~ something (up)** funga, fungasha. tegemeza, egemeza, himili.

trust[1] n 1 **~ (in)** imani. **on** ~ bila ushahidi/uchunguzi/ithibati; kwa itibari. 2 wajibu. 3 *(leg)* amana. **~ money; ~ fund** n mfuko wa dhamana, fedha ya amana. 4 ushirika wa wafanya biashara. vt,vi 1 amini, -wa na imani na. **~ in somebody** amini. 2 **~ to something** tegemea kitu. 3 **~ something to somebody** aminisha, kabidhi. 4 amini, ruhusu. 5 kopesha. 6 tegemea, tumaini. **~ful; ~ing** adj -enye kuamini, -enye imani. ~**fully**; **~ingly** adv. **~worthy** adj aminifu, -a kutegemewa. **~worthness** n. **~ee** n mdhamini. **~eeship** n 1 uamana. 2 udhamini *T~ eeship Territory* Nchi ya Udhamini (wa Uingereza) *Public T~ee* kabidhi wasii adj *(arch orhum)* -aminifu, tumainifu, -a kutegemewa. n mfungwa aliyepewa marupurupu jela kwa ajili ya maadili mema/ uaminifu wake kwa utawala wa jela.

try[1] *vt, vi* 1 jaribu, jitahidi, fanya bidii. 2 *(judge by law)* shtaki; sikiliza (kesi). 3 *(test, examine)* jaribu. **~ something on** jaribu (nguo, n.k.); *(colloq)* jaribu, thubutu. **~ something out** tumia kwa majaribio. **~-out** n jaribio la awali. 4 **~ for something** jaribu kupata/omba kitu, (k.m. kazi). 5 sumbua, chosha. **tried** adj -liojaribiwa, mjarabati; -a kutegemewa. **trier** n asiyechoka kujaribu/kujitahidi. **~ing** adj sumbufu, -a kusumbua; -a kuchosha n 1 jaribio. 2 *(rugby)* bao, goli.

tryst n *(arch)* (miadi ya) kuonana (agh ya wapenzi).

tuition

Tsar *n*; **Tsarina** *see* **czar; czarine**.

tsetse; ~fly n mbung'o, chafuo, ndorobo.

T-shaped adj -enye umbo la herufi T. **T-shirt** fulana ya mikono.

kiwango cha juu.

threw *pt of* **throw**.

thrice adv mara tatu ~*-blessed* adj

-enye kubarikiwa mara tatu.

thrift n uwekevu; iktisadi, uangalifu

katika kutumia fedha/mali. **~iness** n iktisadi, uwekevu. **~less** adj -tapanyaji mali, fujaji (wa mali), badhirifu. **~y** adj 1 -ekevu, -a iktisadi, -angalifu (kwa mambo ya mali). 2 -a fanaka, -enye mafanikio.

thrill vt,vi sisimua; sisimka. n msisimko. **~er** n tamthilia/filamu/ riwaya ya kusisimua. **~ing** adj -a kusisimua.

thrive vi (*arch)* **~ (on something)** neemeka, fanikiwa, sitawi, tononoka. **thriving** adj -enye ufanisi, liostawi.

thro' *(informal spelling of)* **through**.

throat n 1 koo. **cut ~** *(attrib)* adj *(of razor)* -enye wembe mrefu uliotiwa katika mpini; *(of competition)* kali na -a kikatili. **cut one's own ~** jiua (kwa kukata koo); *(fig)* jiharibia (nafasi/maisha/bahati). 2 umio. **force/thrust something down somebody's ~** *(fig)* jaribu kumfanya mtu akubali jambo/maoni yako. **stick in one's ~** *(fig)* tokubalika kwa urahisi. **~y** adj *(of voice)* -a kukwaruza, - a kooni.

throb *vi (of the heart, pulse)* puma,

pwita, tuta, gonga *his head ~bed* kichwa kilimgonga. n mapigo,

kututa *a ~ of pleasure* mpwitompwito. **~bing** adj -a kupwita, -a kugonga.

throe n **~s** maumivu makuu, uchungu. **in the ~s of something/of doing something** *(colloq)* katika jitihada za kufanya jambo; katika mapambano na.

thrombosis n mvilio moyoni/kwenye mshipa wa damu.

throne n 1 kiti cha enzi; uwalio. 2 **the ~** ufalme; enzi.

T-square n kipande chenye umbo la

herufi T kinachotumika katika kuchora picha, michoro, n.k.

tub n 1 beseni, hodhi, pipa. **~ thumper** n mhamasishaji (sana). 2 *(colloq)* bafu. 3 *(also* **~ful***)* n beseni/bafu tele. 4 *(colloq)* boti lililozeeka/kuukuu.

tubby adj nenenene.

tube n 1 neli, bomba. **~ well n** kisima cha neli. 2 kioo/taa ya TV. 3 *(London)* reli ya chini ya ardhi. 4 *(of toothpaste, etc)* tyubu. 5 *(med)*

(ki)fuko, neli. **tubing** n kifaa cha neli/bomba. **tubular** adj -enye umbo la neli. **~less** adj sio na tyubu.

tuber n kiazi, tunguu, mzizi unaohifadhi chakula cha mmea (agh huwa mnene).

tuberculosis *(abbr TB)* n kifua kikuu. **tuberculous** adj - a kifua kikuu. **tubercular** adj -loathiriwa na kifua kikuu.

tuck n 1 kunjo, pindo, kunyanzi. 2 *(GB)* chakula, (hasa keki, n.k.). **~-shop** n duka la vyakula vitamu (agh shuleni/chuoni). vt,vi 1 weka, chomekea, ingiza ~ *in a shirt* chomekea shati ~ *in a child* futika mtoto. 2 **~ in** -la kwa furaha/uchu. **~ into something** -la kwa furaha. **~ in** n mlo kamili.

tucker n mtandio. **one's best bib and ~** *(colloq)* nguo za kutokea.

Tuesday n Jumanne.

tuft n kishungi, kishada; bwenzi *a ~ of grass* kishungi cha majani adj -enye kishungi.

tug vt,vi **~ (at)** vuta kwa nguvu, vuta

ghafla. n 1 mvuto wa nguvu/ghafla; mchezo wa kuvuta jugwe, jugwe; mvutano, vuta nikuvute. 2 ~ (boat) n stima ya kuvuta meli kubwa.

tuition n 1 mafundisho binafsi. 2 *(tuition fee)* ada ya mafundisho.

throng n msongamano, halaiki, umati,

msukosuko. vi,vt songamana, songana, banana; songa, bana.

throttle vt songa roho, kaba, kwida. 2 *(machine)* **~ (back/down)** dhibiti mmiminiko wa mvuke/mvuke hewa wa petroli, n.k. katika injini. n ~*(valve)* kilango/vali (inayodhibiti mmiminiko wa mvuke wa petroli, n.k. katika injini).

through[1] *(US informal* **thru'***)* prep 1 *(of places)* toka upande hadi upande, kupitia *the road goes ~ Serengeti* barabara inapitia Serengeti. 2 *(fig uses) go ~ an experience* pata hisia/mwonjo wa jambo, pitia tukio *go ~ an examination* pasi/faulu mtihani. 3 *(because of/by means of)* kwa sababu ya, kwa njia ya, kwa kutumia. 4 -a moja kwa moja. 5 *(of time)* tangu mwanzo hadi mwisho, moja kwa moja *live ~ the night* ishi mpaka asubuhi. 6 *(US)* hadi.

through[2] adv 1 kuanzia mwisho hadi

mwisho/kuanzia mwanzo hadi mwisho, kuanzia upande mmoja hadi upande wa pili. **all** ~ muda/wakati wote. 2 hadi mwisho. **be ~ (with)** maliza, malizana(na); *(colloq)* choshwa na. **go ~ with something** endelea hadi kumaliza. **see something ~** wapo/saidia katika jambo hadi lifikie mwisho. **~and ~** kabisa. 3 moja kwa moja (hadi), mfululizo. 4 *(telephoning) (GB)* unganishwa, pewa, tayari *you are ~* umeunganishwa/umepata/ tayari; *(US)* isha (kuzungumza). 5 *(as modifier)* -a

throw

kupita *a ~train/ticket/passeger* treni/tikiti/abiria -a kupita. ~ **put** n matokeo, mazao. ~**way** n *(express way)* baraste.

throughout *prep* popote, kotekote adv kote, kabisa.

throve *pt see* **thrive**.

throw vt,vi 1 tupa, gea, rusha. 2 **~(on, over, off)** tupia, valia; vua haraka (haraka) *~off clothes* vua nguo haraka (haraka). 3 (*of a rider)* angusha, rusha; *(of animals)* zaa; *(of snake)* bambuka (ngozi). 4 **~(out, up, down, about)** tapanya. ~**away** tupa, poteza/tumia

tulle

tulle n hariri nyororo.

tumble vi,vt 1 anguka ghafla na kwa vurumai, poromoka. 2 gaagaa, enda juu na chini, huku na huko bila kutulia. 3 dhoofu, konga, chakaa. ~ **down** *(attrib)* adj -liochakaa, bovu. 4 **~ to something** *(colloq)* gundua, tambua, ng'amua (kitu). 5 chafua, fuja, vuruga. 6 angusha; mwaga; pindua. n 1 mwanguko, anguko. **a nasty ~** n anguko baya. 2 vurugu. ~ **weed** n *(US)* jani liotalo jangwani.

tumbler n 1 *(glass)* bilauri. 2 *(small

moving part)* ulimi/kipande (ndani ya kufuli au kitasa). 3 *(acrobat)* mwana sarakasi. 4 njiwa ajipinduaye wakati wa kuruka. **~ful** n bilauri tele.

tumbrel/tumbril n *(hist)* mkokoteni

(hasa uliotumiwa kubebea wafungwa kwenda kukatwa vichwa wakati wa mapinduzi ya Ufaransa).

tumid adj 1 *(of parts of the body)* -liovimba. 2 *(style)* liotiwa chumvi.*3 (fig of style of writing)* -enye mbwebwe/mikogo, -a maneno magumu. **~ity** n 1 uvimbe. **tumescent** adj -liovimba; -enye kuvimba. **tumescence** n.

tummy n *(colloq)* tumbo.

tumour/tumor n kivimbe, uvimbe.

~ous adj -enye uvimbe.

tumult n 1 ghasia; makelele, zahama, msukosuko. 2 mfadhaiko, kuchanga- nyikiwa. **~uous** adj - a makelele, -liochafuka, -enye fujo/ghasia, -a zahama. **~uously** adv.

tumulus n kichuguu (aghalabu juu ya kaburi la zamani)

tun n kasiki kubwa la bia/mvinyo

(galoni 252). vt weka katika kasiki.

tuna n tuna, jodari.

tundra n tundra: tambarare pana isiyokuwa

bure, fuja. **~back** rejeza, rudisha. **~out** toa. 5 *(pottery)* finyanga, umba 6. *(silk)* sokota. 7 *(colloq)* vuruga akili; sumbua, kera. 8 *(sl)* **~ a party** fanya sherehe/ karamu/tafrija. **~ a fit** shtuka/kasirika sana. 9 **~ something open (to)** shirikisha kila mtu; ruhusu kila mtu kushiriki. 10 *(with adv, particles and prep)* **~ something about** tapanya; *(fig)* tumia ovyo. **~ oneself at** vamia, angukia; jipendekeza. **~ something away** poteza (kitu) (kwa uzembe/ ujinga); tamka/sema kikawaida. **~away** n kitu kisicho na faida tena baada ya matumizi. **~ back** rejea uasili/kale. **~ somebody back on/upon something** lazimisha (mtu) kurudia kitu (kwa kukosa kingine). **~ down** angusha; angua; *(a load)* bwaga. **~ oneself down** jibwaga, jinyoosha chini. **~something in** changia, ongeza, tia nyongeza, tia bure; *(remark)* ng'aka, sema; *(football)* rusha/tupa. **a ~in** n mpira wa kurusha/kutupa. **~in one's hand** kata tamaa; kiri kwamba huwezi kufanya (kitu). **~ in one's lot with somebody** kula bia, fanya pamoja, jiunga. **~ in the towel/sponge** *(colloq)* shindwa; kubali kushindwa. **~ oneself into something** anza kufanya kazi kwa bidii. **~ somebody/something off** jikomboa, pata uhuru, ondokana na. ~

something off tunga/sanifu kwa urahisi. **~ oneself on/upon somebody/something** egemea, tegemea. **~ something out** tamka; *(reject)* kataa; *(construct)* ongeza/ panua, (jengo). **~ somebody out** fukuza; changanya/ vuruga akili. **~ somebody over** telekeza, tupa, acha, tenga. **~ something up**; (*resign*) acha, toka, jitoa; *(vomit)* tapika. **~ something up** tangaza, toa ilani. **~ something together** kutanisha; unganisha haraka; kusanya/tengeneza haraka. **~ people together** kutanisha watu. **~ up one's hands in horror** nyanyua mikono kwa woga mtupo/ mrusho. **within a stone's ~ (of)** karibu, machoni. **~er** n 1 mtupaji. 2 mtoaji.

thrown *pp of* **throw**.

thru *see* **through**.

thrum vi,vt **~(on) something** donoa nyuzi za zeze ~ *on a guitar* suka nyuzi za gita; pigapiga (ngoma).

thrush n ugonjwa wa kuvimba ndani kwa ndani mwilini.

na miti (katika Urusi na Siberia).

tune n 1 tuni, lahani. 2 mafuatano ya sauti, mlingano, ulinganifu wa sauti, utaratibu. 3 **in/out of ~** fuata/-tofuata mahadhi. 4 *(fig)* wiano, uelewano. 5 *(fig uses)* **change one's~**; **sing another ~** badili

turf

mwenendo/tabia/msimamo. **to the ~ of** *(colloq)* kiasi cha. vt,vi 1 rekebisha sauti/lahani. **~ up** anza kurekebisha sauti, lahani. **tuning fork** n uma ya tuni. 2 **~ in (to)** rekebisha ili kupokea sauti za angani; sikiliza; *(fig)* elewa/fahamu mambo yasemwayo na watu wengine. 3 rekebisha/tuni injini (ya gari, pikipiki, n.k.). **~r** n mrekebishaji sauti/injini; kipokea ishara, mawimbi (katika redio). **~ful** adj **~fulness** n.

tung-oil n mafuta/utomvu wa vanishi.

tungsten n madini ya kutengeneza chuma cha pua na filamenti za taa za umeme.

tunic n 1 gwanda. 2 blauzi. 3 koti refu; kanzu fupi.

tunnel n njia ya barabara/reli n.k. ya

chini kwa chini mwa mlima, mto, n.k.; shimo la kupenya ndani. vi,vt **~ (into/through)** chimba upenyo chini ya.

tup n kondoo dume.

tuppence n *(colloq)* peni mbili. **tuppeny; tupenny** adj - a kugharimu peni mbili; *(fig)* isiyo na thamani kubwa; bure ghali.

tu quo-que n *(lat) (used in retort)* hata

wewe!

turban n kilemba. **~ed** adj liovishwa kilemba, -enye kilemba.

turbid adj 1 *(of liquid)* liotibuliwa,

-enye matope, liochafuka. 2 *(fig)* liochanganyikiwa, liovurugika. **~ness. ~ity** n.

turbine n tabo: injini za maji/mvuke/ hewa/gesi. **turbogenerator** n tabo; jenereta;

thrust vt,vi kumba, sukuma, songa; *(with a sword)* choma (kwa nguvu). **~aside** deua, geuza. n 1 pigo, kumbo; chomo, maneno makali; shambulio. 2 nguvu, msukumo. **er** n mtu anayejitia kimbelembele.

thud n mshindo. vi piga/anguka kwa

mshindo.

thug n 1 jambazi; mwuaji. **~gery** n.

thumb n kidole (cha) gumba. **~(one's fingers); be all ~s; have ten ~s** -tokuwa stadi/hodari; wa mzito sana. **rule of ~** kanuni (zitokanazo na) mazoea, desturi. **under somebody's ~ of** chini ya, katika twaa ya. **~ up/down** hongera; pole/hiloo, zii. **~-latch** n kitasa cha kuminya kwa kidole. **~-mark** n alama ya dole gumba. **~ nail** n ukucha wa dole gumba. **~ nail sketch** n muhtasari, picha/mchoro mdogo. **~ screw** n skurubu inayoweza kufunguliwa kwa urahisi/kwa gumba; chombo cha zamani kilichotumika kutesea watu

tick

kilichominya magumba. **~-stall** n bandeji, kinga ya gumba jeruhi. **~-tack** n mshikizo mkubwa; *(US)* pini. *vt* chafua kwa kugeuzageuza; geuza (kurasa). **~ a lift** omba lifti barabarani. **~ one's nose at** beza.

thump n ngumi; pigo la ngumi; mshindo mzito. vt,vi gonga; twanga, piga, dunda. **~ing** adj *(colloq)* sana, mno.

thunder n radi. **~ bolt** n radi; *(fig)*

jambo la kushtusha sana. **~-clap** n radi, ngurumo; *(fig)* tukio/habari mbaya ya ghafla, habari mbaya. **~ cloud** n wingu la radi na ngurumo. **~ storm** n mvua ya radi. **~ struck** adj *(pred fig)* -enye kushangaa/ kuduwaa/kushikwa na bumbuwazi. **steal somebody's ~** kata bogi, wahi mtu (hivyo kumvurugia mpango). vi 1 piga radi, nguruma. 2 tia kishindo *it ~ed yesterday* jana kulipiga radi. **~ (out) against** foka, fokea, nguruma. **~ous** adj -a radi, -a mshindo, -a makeke. **~y adj** - enye radi, -a ngurumo.

thurible n chetezo.

jenereta la mvuke/gesi.

turbojet n tabo: jeti; ndege yenye injini ya mvuke/gesi.

turboprop n *see* **turbojet**.

turbulent adj -a ghasia, -siyodhibitika, -siotawalika. **turbulence** n fujo, ghasia, zahama; maasi. **~ly** adv.

turd n *(sl)* kimba, jivi.

tureen n bakuli la mchuzi/mboga.

turf n 1 majani mororo na udongo

wake. **the ~** n uwanja wa

turgid

mashindano/mbio za farasi; weledi/shughuli za mashindano ya farasi. **be on the ~** jishughulisha na mambo ya mashindano ya farasi. **~ accountant**; **~ commission agent** n *see* **book maker**. 2 pande la majani na udongo wake lililokatwa. vt 1 funika ardhi na pande la majani lenye udongo wake. 2 **~ out** *(GB sl)* tupa nje, fukuza.

turgid adj 1 -liovimba, -liotutuka,

-liotutumka. 2 *(of language)* -a kujivuna, -a kiburi, -a kutakabari; -a maneno makuu; -a kujishaua. **~ly** adv. **~ity** n 1 uvimbe; kuvimba. 2 kiburi, majivuno.

Turk n Mturuki. **~ish** *n*; adj -a Mturuki/Kituruki. **~ish bath** n josho la mvuke halafu kwa maji na mchuo; hamamu. **~ish delight** n halua. **~ish towel** n taulo (yenye nyuzinyuzi zenye kunywa maji).

turkey n 1 batamzinga. 2 *(US sl)* ushinde. **cold ~** n uachaji ghafla wa kula dawa za kulevya; zimbaa; kauli thabiti. **talk ~** *(US sl)* sema wazi bila kuficha.

turmeric n bizari, manjano.

turmoil n ghasia, zahama, machafuko, msukosuko.

turn n 1 mzunguko *three ~s of the wheel* mizunguko mitatu ya gurudumu. **~ of the**

Thursday n Alhamisi.

thus adv hivi, hivyo; vivi hivi; ndivyo. ~ **far** mpaka hapa.

thwack vt piga kwa nguvu, dunda,

twanga, gonga. n pigo la nguvu, kikumbo.

thwart vt zuia, wekea vipingamizi *be ~ed* zuiwa. n kiti cha mvuta kasia.

thy/thine adj *(arch*) -ako. **~self** adj

(wewe) mwenyewe, nafsi yako.

thyroid n kikoromeo, dundumio. ~

gland n tezi dundumio.

ti n *(also* **si***)* noti ya saba katika skeli ya muziki.

tiara n taji, tiara.

tibia n muundi goko.

tic n mtetemo wa kineva.

tick[1] n mfuko wa godoro/mto; kitambaa cha mfuko huo.

tick[2] n 1 ta: pigo jepesi (kama la saa).

2 alama ya vema (v) ya kuonyesha kuwa kitu ni sahihi; *(colloq)* muda, wakati. 3 nukta, punde. 4 **~tack**

tick

mfumo wa ishara za mawasiliano kati ya wapokea dau kwenye mashindano ya farasi. *vt, vt* 1 piga/enda ta-ta. **in two ~s** kwa mapigo mawili. **what makes somebody/something ~** *(colloq)* kitu gani kinamotisha. 2 tia alama. ~ **away** *(of a clock)* pita; pitisha. 3 ~ **over** *(of an engine)* waka; washa. ~ **something off** weka tiki. *(colloq)* ~ **somebody off** karipia, kemea.

tick[3] n 1 *(cattle)* kupe. 2 papasi.

tick[4] n *(colloq)* mkopo. **on** ~ kwa kukopa.

ticker n 1 *(colloq)* saa. 2 *(sl)* moyo. 3

century mwanzo wa karne mpya. **on the ~** karibu ya kugeuka. **done to a ~** *(of food)* iva/pikwa vizuri kabisa. 2 badiliko la uelekeo, kona, kuruba *sudden ~s in the road* kona za ghafla barabarani. **at every ~** *(fig)* mara kwa mara. 3 badiliko la hali *The sick man took a ~ for the better* mgonjwa alipata ahueni. 4 zamu (ya kufanya kitu). **(do something) ~ and ~ about** *(of two or more persons)* (fanya) mmoja baada ya mwingine, fanya jambo kwa zamu. **by ~s** *(of persons)* kwa mzunguko/duru; kwa zamu. **in ~** *(of two persons)* kwa zamu. **out of ~** kabla/baada ya zamu (yako). **take ~ (at something)**; **take**

turn

~s about fanya kwa zamu, fanya kwa kupokezana. 5 tendo, kitendo kinachoathiri mtu). **one good ~ deserves another** *(prov)* matendo mema sharti yalipwe. **do somebody a good/bad ~** tendea mtu wema/ ubaya; saidia/to saidia. 6 uelekeo asilia; kipaji *a boy with a mechanical ~* mtoto mwenye uelekeo wa kiufundi/kipaji cha ufundi. 7 nia, matakwa, haja. **serve one's ~** kidhi matakwa/haja ya mtu, faa. 8 kipindi, kifupi cha mishughuliko *I'll take a few ~s before I go for lunch* nitazunguka/ tembea kidogo kabla ya kwenda kula chakula cha mchana. 9 *(colloq)* mshituko, fadhaa, hofu *it gave me quite a ~* ilinishtusha/tia hofu. 10 igizo fupi. **star ~** n igizo linalopendwa sana, igizo maarufu (kwenye TV). vt,vi 1 zungusha; zunguka; pindua; pinduka; geuza; geuka *the earth ~s round the sun* dunia hulizunguka jua. **~ one's mind/thoughts/attention to something** elekeza mawazo yako, n.k. upande fulani. **~ one's hand to something** (weza ku)fanya jambo/kazi fulani. **~ a deaf ear to something** -tosikiliza, -tojali. **~ somebody's flank; ~ the flank of somebody** zingira ili kushambulia; *(fig)* shinda kwa akili; shinda katika malumbano. 2 ~ **(something) (into something)**, geuza; geuka, badilika; badilisha. **~ somebody's brain** vunga/rusha akili, tia wazimu. **~ somebody's head** vimbisha kichwa. 3 fikia (kiwango fulani) na kupita *he has ~ed four* amefikia miaka minne, ana miaka minne sasa. 4 kereza; *(fig)* -pa umbo la kupendeza *wood/metal that ~s* mbao/chuma kinachoweza kukerezwa. 5 *(of garment)* shona (kwa kupindua ndani nje). **~ coat** n mtu anayehama chama kimoja na kujiunga na kingine; msaliti. 6 *(compounds)* **~ cock** n

mashine ichapishayo habari yenyewe. **~tape reception** n mapokezi ya shangwe sana.

ticket 1 tiketi. **~-collector** n mkusanyaji tiketi. **~inspector** n mkaguzi wa tiketi. 2 kipande (cha karatasi) kilichotiwa kwenye kitu kuonyesha bei, n.k. 3 *(US)* orodha ya wagombea wa chama kimoja. 4 taarifa ya kosa la barabarani. 5 **the ~** *(sl)* jambo hasa/halisi la kufanya. 6 n **~ of-leave** n *(arch)* kifungo cha nje. 7 cheti chenye sifa za rubani. vt weka alama/kipande.

tickle vi, *vi* 1 tekenya, nyegeresha. 2 *(amuse)* chekesha, furahisha; *(colloq) be ~d to death at something* furahishwa sana. 3 washa. **~r** n *(colloq)* fumbo; kitendawili. **ticklish** adj 1 -a kutekenya. 2 gumu; tata.

tiddler n *(colloq)* 1 samaki mdogo sana. 2 mtoto mchanga.

tiddley adj *(colloq)* 1 dogo. 2 liolewa kidogo.

tide n 1 maji kujaa na kupwa. **high/flood ~ n** *(maximum)* bamvua. **low/neap~** n maji kupwa, maji mafu. **spring ~** n bamvua kubwa. **~ mark** n alama ya maji kupwa na kujaa. **~-way** n mkondo wa bahari. 2 mwelekeo, mkondo. 3 *(old use)* wakati/msimu *(in compound)* **Easter-~** n wakati wa Pasaka. vt ~ **somebody over (something)** vusha/ kwamua mtu kutokana na matatizo

fulani. **tidal** adj -a maji kupwa na kujaa; -enye maji kupwa na kujaa *tidal flats* jangwa *tidal movements* maji mkimbizi. **tidal wave** n kabobo.

tidings n *pl (arch)* habari, taarifa.

tidy adj 1 nadhifu, safi, liopangwa vizuri. 2 *(colloq)* kubwa/ingi kiasi ~ *sum of money* kiasi kikubwa cha fedha *cost a ~ penny* gharimu fedha nyingi n chombo/kibweta/kijaluba cha kuwekea mabaki ya jikoni/cha vikorokoro vya chumbani. vt,vi ~ **(up)** panga vizuri *I must ~ myself* sina budi kujinadhifisha. **tidily** adv. **tidiness** n unadhifu, utanashati, usafi, ufuauji.

tie vt, *vi* 1 funga, boba ~ *up a parcel*funga kifurushi. **~ somebody down** nyima mtu uhuru, bana, zuia. **~ somebody down to something** bana mtu kwa masharti. **~ oneself**

mtumishi anayefunga/

turn

fungulia maji. **~key** n bawabu; askari jela. **~ pike** n *(hist)* lango/kizuizi katika barabara inayolipiwa ushuru wa barabara; *(US)* barabara inayolipiwa ushuru. **~ spit** n *(hist)* mbwa/mtumishi anayegeuza kibanio cha nyama inayookwa. **~ table** n kikalio cha sahani za santuri. 7 *(special uses with adverbial particles and preps)* ~ (**somebody**) **about** geuza. **about ~** *(as a military command, in drills, etc)* nyuma geuka. **~ somebody adrift** telekeza, tupa. **~ (somebody) against somebody** chukiza, chochea uadui na. **~ (somebody) aside (from)** *(more usu ~* **away***)* geuza mtu (aelekee upande mwingine). **~ (somebody) away** geuka (upande) mtu asikuangalie; kataa (kuangalia/kukaribisha, n.k.). **~ (somebody/something) back** rudisha; rudi. **~ (something) down** kunja (k.m, ukosi n.k.); teremsha (k.m. utambi wa taa); punguza; pindua karata. **~ somebody/something down** katalia. **~ in** *(colloq)* enda kulala. **~ in on oneself/itself** jitenga. **~ somebody in** *(colloq)* peleka mtu polisi. **~ (something) in** kunja/ingiza ndani. **~ something in** *(colloq)* kabidhi/rudisha kwa mhusika; elekea/ elekeza ndani. **~ something off** unga (bomba) zima (mitambo, redio, taa). **~ somebody off** *(sl)* ondolea hamu/haja/nia; chusha. **~off** n kitu/mtu anayekatisha (watu) tamaa. **~ something on** fungua/washa. **~ the lights on** washa taa. **~ the tap on** fungua bomba. **~ (somebody) on** *(sl)* sisimua; sisimka; burudisha, furahisha. **~ on** n kitu/mtu anayeburudisha/furahisha. **~on something**, tegemea. **~ on somebody** shambulia, chukia mtu fulani. **~ out well** -wa bora mwishowe. **~ (something) out** chomoza nje. **~ something out;** zima/funga kung'uta (mifuko); safisha (chumba). **~ somebody/**

turnery

something out toa/zalisha *the school has ~ed out some first-rate scholars* shule imetoa wanazuoni bora. **~(somebody) out** fika (kazini, kwenye shughuli, n.k.); *(colloq)* amsha, toka kitandani. **~ somebody out (of/from something)** fukuza kwa nguvu/vitisho, n.k. **~ed out** adj *(of a person, equipment, etc)* liovalia; liovishwa. **~ out** n

down to something kubali mipaka ya uhuru wako, jibana. ~ **(something) in with something** unganisha, husisha. ~ **something up** *(of capital)* tenga, changia; wekea masharti; *be/get ~d up with something/somebody* banwa na kitu/mtu; husishwa, husiana. ~ **up** n mwungano, bia. 2 ~ *something (on)* fungia kwa. **~-on** *attrib* adj kipande (cha anwani). 3 piga fundo. 4 fungiwa *does this sash ~ infront or at the back?* mshipi huu unafungiwa mbele au nyuma? 5 ~ **(with) (for)** *(of players, teams, candidates in competitive exams)* fungana, enda sare/suluhu. n 1 kifungo, kiungo, fundo; *(US)* taruma *the ~ of friendship* mshikamano wa kirafiki. 2 *(necktie)* tai. 3 *(in games, etc)* sare; suluhu. 4 *(music)* tao (linalounganisha noti za sauti moja). 5 kizuizi, kipingamizi.

tier n safu; daraja, rusu.

tiff n ugomvi mdogo.

tiffany n bushashi.

tiffin n mlo mwepesi wa mchana.

tiger n 1 chui mkubwa mwenye milia.

tight

~ish adj katili, buka. **tigress** n chui jike.

tight adj 1 liokazwa, -liobana, -lio fungwa vizuri. **~-lipped** adj -a kubana midomo; kimya, -a maneno machache; *(fig)* -enye uso mkali. 2 liounganishwa vizuri. **water ~** adj siovuja maji. **air ~** adj siopitisha hewa. 3 lionyooshwa sana, liokaza sana, liowamba. 4 *(of money)* adimu, gumu kupata. 5 **~-fisted** adj -enye choyo, bahili, -nyimivu. **~wad** n *(sl)* bahili. 6 *(of clothing, etc)* -enye kubana, -a kufinya *a ~ corner* jambo lenye hatari (shida, dhiki) ~ *schedule* ratiba iliyojaa mishughuliko mingi ~*squeeze* msongamano mkubwa. 7 *(colloq)* liolewa, levi. **~ly** adv kikiki, kwa kukaza. **~ness** n kukaza, kubana. **~en** *vt,v* kaza, bana. **~en the rope** kaza kamba. **~en one's belt** bana matumizi, bania. **~s** n 1 soksi ndefu (za wanawake) za kubana. 2 taiti; nguo zinazobana mwili mzima (zinazovaliwa na wanasarakasi).

tike n *see* **tyke**.

mahudhurio; (kipindi cha) usafi; hali ya unadhifu; mali iliyozalishwa/tengenezwa. ~ **(somebody/something) over** pindua; pinduka. ~ **something over** pata; patia; hariji *his business ~s over sh 90000/= a week* biashara yake humpatia shs 90000/= kwa wiki. ~ **something over in one's mind** fikiria/fikiri (kabla ya uamuzi). ~ **something/somebody over (to somebody)** kabidhi kitu/mtu fulani kwa mtu mwingine. **~over** n mapato na matumizi; kiasi (cha watu, wanafunzi, wafanyakazi, n.k.) waliofika kujaza nafasi; pai yenye jamu, nyama, n.k. ndani. ~ **(something/somebody) round** geuza; geuka. ~ **round** n (*esp of a ship or aircraft*); kipindi cha kujiandaa na kuanza safari nyingine (baada ya kufika. ~ **to** fanya kazi. ~ **to somebody** endea au omba msaada kwa. ~ **up** fika, hudhuria; onekana hasa kwa bahati; *(of an opportunity, etc)* fika, wadia, patikana. ~ **(something) up** kunja (kuelekea juu). ~ **up your sleeves** kunja mikono yako; onyesha, weka wazi. ~ **somebody up** *(colloq)* tapisha; chafua roho. ~ **up one's nose at something** *(fig)* dharau, beza. ~ **up** n *(for a book)* tukio la kushangaza lisilotarajiwa; *(of trousers)* mkunjo (mguuni). ~ **upon** shambulia. **~ing** n 1 kona, njia panda. **~ingpoint** n 1 *(fig)* kipindi muhimu. 2 mahala pa kugeuka. 3 jambo kuu/muhimu.

turnery n 1 kiwanda cha kukereza. 2

vitu vilivyofanyiwa kerezo. **turner** n

turnip

mkereza.

turnip n ua la tanipu.

turpentine n terafini: mafuta yapatika- nayo kwenye miti fulani (agh. hutumika katika kuyeyushia na kuchanganyia rangi, vanishi, n.k.).

turpitude n uovu, ufisadi, upotovu.

turps n *(colloq abbr for)* **turpentine**.

turquoise n (rangi ya) feruzi.

turret n 1 mnara mdogo (hasa ulio kwenye kona ya jengo/ngome). 2 *(in man-of -war)*

tilde n tilde, kiwimbi *(~).*

tile n kigae (cha kuezekea, cha kubandikia ukutani au sakafuni). **be (out) on the ~s** *(sl)* shereheka. **have a ~ loose** *(sl)* ehuka. vt ezeka kwa vigae. **~r** n mwezekaji vigae. **~ry** n kiwanda cha vigae.

till[1] n kikasha/mtoto wa meza *he was caught with his hand in the* ~ alishikwa wizi.

till[2] *conj, prep* hata; mpaka, hadi *she waited ~ I came* alisubiri mpaka nilipofika.

till[3] vt lima. **~age n** ukulima, ulimaji, ukatuzi; ardhi iliyolimwa, ucheu. **~er** n mkulima, mlimaji. **~able** *adj*-a kulimika.

tiller n kana, mkombo. ~ **rope** mjarari, ujari.

tilt *vt, vi* 1 inamisha, laza upande; inama, lala upande *don't ~ the barrel* usiinamishe pipa/kasiki. 2 ~ **(at)** *(hist) (of men on horseback)*

time

pigana kwa farasi na mikuki mirefu;*(fig)* shambulia kwa maandishi/maneno. **~ at windmills** pigana na maadui wa kubuni/wa kufikirika. n 1 mwinamo. 2 kupigana kwa farasi na mikuki mirefu. **have a ~ at somebody** *(fig)* shambulia/lima (mtu) (kirafiki) katika majadiliano. **(at) full ~** kwa kasi; kwa nguvu nyingi. **~-yard** n kiwanja cha mazoezi ya kupigana kwa farasi.

tilth n ucheu, weu.

timber n 1 mbao ~ *merchants* wafanyabiashara wa mbao *dressed* ~ mbao zilizo tayari kwa matumizi. 2 *(also* **standing** *~)* miti *put fifty acres of land under* ~ panda miti (ya mbao) ekari hamsini. 3 boriti. 4 *(in fox hunting)* uzio na lango (la miti). **~ed** adj -liojengwa/ tengenezwa kwa mbao.

timbre n tabia/sifa ya sauti.

timbrel n kigoma, tari.

time n 1 wakati *past, present and future* ~ wakati uliopita, uliopo na ujao. 2 majira, muda. **~ waits for no man** *(prov)* muda haumngoji mtu. 3 *(also)* **a** + adj + ~ kipimo ngome, banda la chuma lenye mizinga.

turtle[1] *(usu)* **~-dove** n hua.

turtle[2] n kasa. **turn ~** *(of a ship)* pinduka. **~-neck(ed)** adj *(of a garment)* kaba-shingo. **~-shell** n gamba la kobe.

tusk n jino; *(elephant's)* pembe; (*middle-sized*) buri; *(small)* kalasha; *(of boar)* upamba; *(of rhinoceros)* kipusa. **~er** n ndovu/nguruwe mwitu aliyekomaa.

tussle vi ~ **(with)** (colloq) pambana vikali. n pambano.

tussock n kilima cha majani.

tut, tut-tut n ebo! tamko la kuonyesha dharau; karipio; kutokubali. vi onyesha kutokubali/dharau.

tutelage n *(formal)* ulezi; malezi. **tutelary** adj *(formal)* -a ulezi; -a mlezi.

tutor n 1 *(at colleges, etc)* mkufunzi. 2 mdarisi, mwalimu binafsi. 3 *(GB)* mwalimu wa chuo kikuu, mhadhiri. vt 1 fundisha, funda; darisi. 2 jizoeza, dhibiti, chunga. **~ial adj** -a ukufunzi. n semina ya ukufunzi.

tutti-frutti n aiskrimu ya matunda;

furuti.

tutu n sketi fupi ya wacheza baleyi.

tuxedo n koti (rasmi) la mlo wa jioni.

twaddle n upuuzi, mapiswa. vi payapaya, payuka, bwata.

twain n *(arch)* jozi; viwili. **cut in** ~

kata sehemu mbili adj -wili.

twang n 1 mlio wa uzi wa zeze au

upinde, n.k. ukipigwa. 2 *(nasal)* king'ong'o. *vt, vi* liza zeze/upinde, n.k. kwa kukwanyua, kuvuta nyuzi

twill

cha muda *six hours is a period of ~* saa sita ni kipindi cha muda *we have no ~ to lose* hatuna muda wa kupoteza. **behind ~** liochelewa *the bus is two hours behind ~* basi limechelewa saa mbili. **on ~** liowahi, katika/kwa wakati wake *she came on ~* aliwahi. **in no ~** mara moja, haraka sana. **(from/since) ~ immemorial; (from/since) ~ out of mind** zama za kale. **gain ~** vuta muda (kwa mbinu). **all the ~** kwa kipindi chote kile (kinachozungumziwa); wakati wote, muda wote. **half the ~** nusu ya wakati uliotolewa; kwa muda mrefu; mara nyingi, karibuni wakati wote. 4 saa *what is the ~?* ni saa ngapi? 5 kipindi (miaka, miezi, saa, dakika, n.k.), muda. **keep good/bad ~** *(of a clock or watch)* enda sawa/poteza

majira. **the ~ of the day** muda unaoonyeshwa kwenye saa. **pass the ~ of day (with...)** amkiana/ salimiana na mtu. 6 wakati *it is breakfast ~* ni wakati wa staftahi/kifungua kinywa *it is ~ to go* ni wakati wa kuondoka *~ is up* wakati umekwisha. **(work, etc) against ~** harakisha (kutokana na upungufu wa muda). **at the same ~** kwa pamoja, kwa wakati mmoja, sawia; hata hivyo; pamoja na hayo, lakini *he is poor at the same ~ he is generous* ni fukara hata hivyo ni mkarimu. **at ~s**; **from ~ to ~** mara nyingi, mara kwa mara. **at all ~s** wakati wote, mara zote. **at your ~ of life** katika umri wako. **in ~** mapema *she was in ~ for the lesson* alifika mapema kwa somo; baada ya muda fulani, hatimaye *you will succeed in ~* hatimaye utafanikiwa. **near her ~** *(of a woman)* karibia kujifungua. **do ~** *(coloq)* tumikia kifungo. **serve one's ~** -wa mwanagenzi kwa muda fulani; tumikia kifungo. **his ~ is drawing near** wakati wake unakaribia. 7 mara *for the last ~* kwa mara ya mwisho *he failed five ~s* alishindwa mara tano. **at one ~** wakati fulani *at one ~ she sent a nasty letter* wakati fulani alituma barua kali. **at other ~** wakati mwingine. **~ and again**; **~s without number** mara kwa mara; kila mara. **many a ~**; **many ~s** mara nyingi, mara kwa mara. **one at a ~** moja moja *take two tablets at a ~* meza vidonge viwili kwa kila wakati mmoja. 8 ~**s**(*pl*) *(maths)* mara *six ~ three* sita mara tatu. **her house is two ~ bigger than mine** nyumba yake ni kubwa mara mbili zaidi ya nyumba yangu. 9 *(often pl)* (hali ya) maisha; enzi *in the ~s of the chiefs* katika enzi ya watemi. **ahead of one's ~; born before one's ~** -wa mbele kimawazo; zaliwa kabla ya zake.

twas (*arch or poet*) **it was.** ilikuwa.

tweak vi binya, finya. n kufinya.

twee adj -a kujidaidai (kwa uzuri).

tweed n 1 nguo ya sufu. 2 *(pl)* **~s** n nguo za sufu.

tween *adv*, prep *(arch or poet)* katikati. **~ decks** n katikati ya sitaha.

tweet n mtwito: mlio mkali (agh wa

ndege). vi toa mlio mkali. **~er** n kipaaza sauti (chenye noti za juu).

tweezers n *(pl)* (*pair of)* kikoleo; kibanio.

twelve *n*, adj kumi na mbili, thenashara. **The T~** mitume thenashara wa Yesu Kristo. **~ month** n *(archaic)* mwaka. **twelfth** adj -a kumi na mbili. n kumi na mbili, sehemu ya kumi na mbili. **twelfth man** n *(in cricket)* mchezaji wa akiba. **Twelfth night** n mkesha wa Epifania.

twenty *n*, adj 1 ishirini *a young girl of ~* msichana wa miaka ishirini. 2 (*pl*) **twenties** miaka ya ishini. **twentieth** adj -a ishirini. n sehemu ya ishirini adj,adv mara ishirini.

twere *(arch or poet)* **it were** ilikuwa. **twerp** n *(sl)* kidumbwana, kinyangarika, bwege, fala.

twice adv mara mbili. **think ~ about doing something** fikiria mara mbili kabla ya kutenda. **a ~-told tale** hadithi inayofahamika vizuri.

twiddle *vt, vi* 1 sokotasokota (bila mpango). 2 **~ with something** chezeachezea kitu; chezacheza; chezesha chezesha. n kusokotasokota, kugeuzageuza. **twiddly** adj.

twig[1] n kitawi; kijiti. **~gy** adj.

twig[2] vt,vi *(GB colloq)* elewa, fahamu; tambua, gundua, ng'amua.

twilight n 1 utusiutusi wa asubuhi au jioni. 2 *(fig)* zama za kale (zisizofahamika). **twilit** adj

wakati wako. **(even) at the best of ~s** hata wakati wa

timid

neema. **behind the ~s** -wa na mawazo ya kizamani; liopitwa na wakati. **have a good ~** burudika, starehe. **have the ~ of one's life** *(colloq)* furahia kupita kiasi. 10 *(of music)* mdundo. **in /out of ~** inayofuata/isiyotuata mdundo. **double-quick ~** kwa kasi sana. **beat ~** onyesha mapigo ya mdundo kwa mkono au fimbo. **keep ~** cheza au imba kwa kufuata mdundo. 11 *(compounds)* **~-ball** n mpira wa kuashiria muda maalum. **~-bomb** n bomu lililotegeshwa kulipuka kwa muda maalum. **~ card/sheet** n kadi ya mahudhurio ya wafanyakazi. **~-expired** adj *(of soldiers and sailors)* waliostaafu. **~ exposure** n uachiaji wa mwanga kuingia kwenye filamu kwa zaidi ya nusu sekunde. **~-fuse** n fyuzi inayowaka kwa muda maalumu. **~-honoured** adj -a kuheshimiwa kutokana na ukale wake. **~-keeper** n mdhibiti/kidhibiti majira/muda; *(of a watch, etc)* saa inayokwenda vizuri/isiyopoteza majira. **~-lag** n kawio, muda kati ya matukio mawili. **~-limit** n muda maalumu; kiwango maalum cha muda. **~-piece** n saa. **~-server** n mnafiki, ajipendekezaye; barakala. **~-serving** adj geugeu. **~ signal** n kiashiria muda. **~-switch** n swichi ya wakati/majira. **~-table** n ratiba. **~ work n** kazi ya kibarua/ya kipande/kulipua **~-worker** n kibarua. **~ worn** adj kuukuu, -a zamani. **~ zone** n ukanda wa kijiografia unaotumia majira yanayofanana. vt 1 chagua/panga saa (ya kutenda jambo). 2 pima muda. 3 rekebisha ~ *one's steps to the music* rekebisha hatua zilingane na mdundo wa muziki. **timing** n mpangilio/urekebishaji wa muda. **~less adj** *(liter)* -a milele, -a aushi, siopimika. **~ly** adj -a wakati wa kufaa, -a kuja wakati mzuri. **~liness** n wakati mzuri/wa kufaa.

timid adj -oga, epesi kutishwa. **~ity** n

timorous

woga; haya. **~ness** n. **~ly** adv.

timorous adj -oga, -a kutishika. **~ly** adv. **~ness** n.

-enye mwanga hafifu.

twill[1] n aina ya kitambaa kigumu cha sufi.

twill[2] *(arch or poet)* = **it will** ita.

twin

twin n 1 pacha. 2 sawa, mwenzi, mfano mmoja ~ *houses* nyumba pacha adj -a mfano mmoja; -a pacha. vt ~ **(with)** ungana na; fanya jozi. **~ned** adj *(attrib)* **~ned (with)** -a jozi, -lioshikamana/ungana (na).

twine n 1 kitani, uzi. 2 songa, sokota; *(twist)* sokotasokota.

twinge n mchomo (wa maumivu); kichomi. **~ of conscience** n mchomo wa dhamira.

twinkle vi 1 metameta, meremeta. 2 *(of eyes)* ng'aa n kumetameta. 2 *(of eyes)* ung'avu. **twinkling** n *(sing only)* **in** *the twinkling of an eye*, kufumba na kufumbua, mara moja.

twirl vt zungusha; zunguka; zongomeza, songoa. n msokoto; kusongoa.

twist vt,vi 1 *(string, rope, etc)* zungusha nyuzi juu ya nyuzi nyingine. 2 suka; sokota. 3 geuza; pinda, songoa, popotoa. **~ something off** songonyoa. **~ somebody's arm** popotoa mkono wa mtu; *(fig)* *(colloq)* lazimisha (kwa upole/nguvu). **~ somebody round one's little finger** *(colloq)* fanya (mtu) afanye unalotaka. 4 geuza maana ya maelezo ya mwingine. 5 betabeta, pindapinda. 6 nengua. n 1 kusokota; usokotaji. 2 misokoto, mpopotoo. 3 *(of dance*). **the ~** n twisti, mnenguo. **~er** n 1 *(colloq)* laghai, mrubuni. 2 tatizo, jambo gumu. **tongue-~er** n neno/ sentensi inayotatiza katika matamshi. **~y** adj 1 -enye kubetabeta. 2 -sio nyofu, laghai.

twit[1] vt tania, sutasuta.

twit[2] n *(sl)* mpumbavu; punguani.

twitch n 1 mshtuko (aghalabu wa musuli); mtetemo wa uso. 2 kuvutwa (kwa ghafula); mpokonyo (wa ghafula). vt,vi 1 shtuka; shtusha *the dog ~ed its nose* mbwa alishtusha/ tikisa pua yake. 2 vuta/nyakua/ pokonya ghafla.

tin n 1 bati. ~ **plate** n chuma

-kilichobambikwa/ambikwa madini ya bati. **~-foil** n jaribosi (bati). **a (little)** ~ **god** n kijiungu (njaa). ~ **hat** n *(sl)* kofia la chuma. **~-pot** adj hafifu; ovyoovyo. ~ **man/~ smith** n mfua bati. 2 mkebe, kopo, debe. **~-opener** n kiboko/ kifungulia kopo. 3 hela adj -a bati. vt tia bati; ambika/ bambika madini ya bati *pack in ~s* tia katika makopo (mikebe). **~ny** adj -a kama bati; -a mlio wa bati. **~ker** n 1 mfua bati, mtengenezaji vyombo vya bati, mhanja. **I don't care/give a ~ker's damn/cuss** sijali kitu. 2 kukorokochoa. vi ~ **(at/with)** bambanya, babia, babaisha.

tincture n 1 dawa (iliyo ndani ya alkoholi). 2 **a** ~ **(of)** dalili (ishara), alama (ya), kiashirio (cha). vt tia rangi/ladha kidogo.

tinder n vitu (visivyo vioevu) vinavyoshika moto haraka. ~ **box n** sanduku la vifaa vya moto. **~y** adj -a kulipuka upesi.

tine n meno (ya msumeno au rato/uma n.k.) **~d** adj enye meno.

ting n ngoo!!: mlio wa kengele; kupiga kengele. vi,vt liza, piga kengele; lia.

tinge vi ~ **something (with)** tia rangi kidogo, athiri kidogo. n dalili/ ishara/athari/alama ndogo.

tingle vi ona mnyeo; hisi mchonyoto; washa, chachatika damu; *(fig)* sisimkwa. n mnyeo, msisimko.

tinkle vi lia kama njuga. n mlio wa

njuga.

tin pan alley n jamii ya watunzi/ waimbaji wa muzikipendwa.

tinsel n 1 zari, mapambo ya kumetameta. 2 jambo la bandia/ mikogo adj 1 -a zari; -a urembo. 2 *(unreal)* -a bandia. vt tarizi kwa zari.

tint n rangi ya kivulivuli. vt tia rangi

(kidogo) *~ed glasses* miwani iliyotiwa rangi.

twitter vi *(of birds)* lia (kwa sauti

nyororo), imba; *(of a person)*

tycoon

bubujika maneno, sema harakaharaka kwa sababu ya woga/msisimko fulani. n 1 mlio (wa sauti nyororo). 2 *(of persons) (colloq) (esp in)* **all of** ~ katika msisimko fulani, -enye kiherehere.

twixt prep *(arch or poet);* **betwixt** kati.

two *n,adj* mbili, -wili, pili. **break/cut**

something in ~ vunja/kata kitu katika sehemu mbili. **put ~ and ~ together** fahamu kitu kutokana na mtu anavyoona, sikia, jifunza, n.k. **by ~s and threes** wawili wawili au watatu watatu kwa mpigo. **T~ can play (at) that game** tutaonana, wee ngoja tu! utaona! *(compound)* **~-edged adj** *(of a sword, etc)* enye makali kuwili; *(fig) (of an argument, etc)* -enye maana mbili kinzani. **~-faced** adj *(fig)* nafiki, danganyifu. **~-fold** adj,adv -a mara mbili; mara dufu, mara mbili. **~-handed** adj *(of a sword)* -a mikono miwili; *(of a saw)* -a (kushikwa na) watu wawili. ~ **penny piece** n sarafu ya peni mbili. ~ **penny-half penny** adj -a peni mbili na nusu; *(colloq)* bure ghali, -sio na thamani. **~-a- penny** adj iliyo rahisi kupatikana, rahisi, -sio na thamani. ~ **piece** n seti ya vazi la aina moja k.m. suruali na koti lake, sketi na kikoti chake, n.k. **~-ply** adj ncha mbili/unene wa aina mbili tofauti, - a tabaka mbili za unene. **~-seater** n gari/ndege, n.k. yenye viti viwili tu. **~-sided** adj -a njia mbili, -a pande mbili. **~some** n mchezo wa watu wawili tu. ~ **stroke** adj *(of an engine)* -enye mapigo mawili, -a pistoni mbili. **~-timing** adj laghai, danganyifu. **~-tongued** kigeugeu. **~-way** *attrib* adj *(of a switch)* -enye pande mbili za kuwasha na kuzima; *(of a road)* njia yenye panda mbili, -a njia mbili; *(of a radio)* inayopokea na kupeleka habari.

twould *(arch or poet)* **it would** inge.

tycoon n *(colloq)* tajiri (mwenye biashara au viwanda) maarufu,

tying

tintinnabulation n mlio wa kengele.

tire

tiny adj -dogo sana.

tip[1] n 1 kionyo; kidokezi; shauri *take somebody's* ~ fuata shauri. 2 bahshishi. 3 kikofi. vi 1 gusa; gonga kidogo. ~ **and run** adj -a kupora na kukimbia. 2 pa zawadi/bahshishi. ~**somebody off** *(colloq)* asa, dokezea, tahadharisha. ~**off** n onyo, hadhari. ~**somebody the wink** *(colloq)* pa habari ya siri. ~**the winner** bahatisha/chagua mshindi kabla. ~**ster n** mtabiri (wa mashindano ya farasi).

tip[2] n 1 *(end)* ncha, mwisho. 2 (*of a*

mountain, hill) kilele, kileleta. 3 *(pointed part)* ncha, sehemu iliyochongoka, mchonge. 4 **(have something) on the ~ of one's tongue** karibia/taka/kukumbuka/ kusema kitu. 5 kichungi. vt tia ncha/kichungi. ~**top** adj *(colloq)* bora kabisa, safi.

tip[3] vt,vi 1 ~ **(something) (up)** inama; inamisha upande mmoja, weka upande. ~ **something (over)** pindua. ~ **the scale (at)** zidisha; *(fig)* amua; pima. ~**up seat** kiti cha kukunja. 2 ~ **something (out); ~ something (out of something)/(into something)** mwaga, tupa. n jalala, jalalani, dampo; *(colloq)* mchafukoge. ~**-lorry/truck**; ~**per** n tipa.

tipple vi,vt nywa sana; nywa kileo; lewa. n kileo; kinywaji chochote. ~**r** n mlevi.

tipsy adv *(colloq)* liolewa kidogo; levi kidogo. **tipsiness** n hali ya kulewalewa/kilevilevi/ulevilevi.

tip-toe adv **on** ~ kwa ncha za vidole, njongwanjongwa, mzofafa *stand on* ~ chuchumia *be on ~(of expectation)* tazamia kwa uchu sana. vi enda njongwanjongwa, nyatia, enda kwa kuchuchumia, enda mzofafa.

tirade n makaripio, msuto.

tire n *see* **tyre**.

tire vi,vt ~ **(somebody) (out); ~ of** chosha; nyong'onyea. ~ muki, bepari.

tying *pres p of* **tie**.

tyke, tike n 1 mbwa koko. 2 *(as a term of abuse)* mtu duni, bwege, mshenzi.

tympanum n 1 *(anat)* kiwambo cha sikio. 2 sikio la kati.

type n 1 *(printing)* herufi (za kupigia chapa. 2 *(of a person, thing, event, etc)* kielezo, mfano, kifani. 3 *(genus/specie)* aina, jinsi, jamii *men of his* ~ watu wa aina yake. **true to** ~ mwakilishi wa jamii yake. **typology** n taipolojia; uainishi. 4 *(compounds)* ~ **face** n aina ya chapa. ~**script** n kazi iliyopigwa chapa tayari kwa kuchapishwa. ~ **setter** n mtayarishaji/mpangaji wa chapa. ~**writer** mashine ya chapa. ~ **written adj** iliyopigwa chapa. *vt, vi* 1 piga taipu. 2 panga katika aina, jinsi, jamii. **typist** n mpiga taipu. **typify** vt -wa mfano wa, wakilisha kundi/jamii fulani. **typography** n taipografia: sanaa/taaluma ya kupiga chapa. **faults of typography** makosa ya kuchapa. **typographer** n. mchapaji. **typographic** adj. **typographically** adv.

type-cast vt *(theatre)* panga mtu kuchukua sehemu anayoiweza zaidi/ inayofanana na tabia zake.

typhoid n *(fever)* homa ya matumbo (kuhara damu).

typhoon n tufani, kimbunga.

typhus n homa kali iletwayo na chawa.

typical adj ~ **(of)** -a mfano mmoja, -a mfano hasa, -a kufanana sana na asili; -a namna ile ile; -a kuwakilisha (aina/tabia,n.k.). ~**ly** adv kwa kufanana hasa.

tzar, tzarina

tyranny n 1 uonevu, udhalimu. 2 (*despotism*) udikteta, utawala wa mtu mmoja peke yake; utawala wa mabavu. **tyrannical** adj dhalimu, -a kikatili, -a kidikteta. **tyrannize** vi ~ **(over)** onea, dhulumu, tawala kwa mabavu, kandamiza. **tyrannous** adj onevu.

tyre n *(US* = **tire***)* tairi, mpira.

tiro; tyro

(**somebody**) (out); **~ of** chosha mtu. **be ~d of** choshwa na *be ~d of each other* chokana. **~d** adj hoi, -liochoka, -liolegea kwa uchovu. **be ~d out** -wa hoi kabisa. **~dness** n uchovu; kuchoka, mavundevunde, unyong'onyevu. **~less** adj siochoka (kwa urahisi); siokwisha. **~some** adj -a kuchosha,-a kutaabisha, sumbufu, tukutu. **~lessly** adv bila kuchoka, pasi kuchoka. **tiring** adj -a kuchosha, - a kutaabisha.

tiro; tyro n mwanagenzi.

tissue n 1 kitambaa kilichofumwa. 2

(collection, series) jamii, mfuatano; a ~ of lies uwongo mtupu. 3 *(substance)* kitu, mkusanyiko wa seli mwilini, tishu. 4 **~ paper** n karatasi ya shashi *toilet* ~ karatasi ya chooni/ kuchambia.

tit[1] n mtama wa bibi (domo fupi).

tit[2] n *(only in)* **~for tat** nipe nikupe;

jicho kwa jicho.

tit[3]; **teat** (*vulg sl*) chuchu, ziwa.

titan n 1 *(GK)* moja ya majitu yaliyotawala dunia. 2 jitu, jitu maarufu. **~ic** adj kubwa mno.

tyro n *see* **tiro**.

tzar, tzarina n *see* **tsar**.

U,u n herufi ya ishirini na moja ya alfabeti ya Kiingereza. **~-boat** n nyambizi ya Kijerumani. ~ **bolt** n bolti ya **U.** **~turn** n mgeuko.

ubiquitous adj *(formal)* -a kuwapo kotekote (kwa wakati mmoja); -a kuenea kila mahali. **they are ~** wapo kila mahali. **ubiquity** n kuwapo mahali pote (mahali pengi sana); kuenea pote.

udder n kiwele.

udometer n udometa: chombo cha

unicorn n *(in old stories)* mnyama

kama farasi mwenye pembe moja.

unidentified adj -siotambuliwa. **~ flying object** *(abbr UFO) see* **flying saucer.**

uniform adj -a mfano mmoja, sawasawa, -a kulingana; sare *make* ~ fanya sare/ sawa, sawazisha. n yunifomu/ sare. **in ~** -liovaa

yunifomu/sare. **~ed** adj liovaa sare. **~ly** adv. **~ity** n kuwa sawa; umoja; ulinganifu.

kupimia kiasi cha mvua; kipimamvua.

ugh wai!: sauti ya kuonyesha kero/tisho.

ugly adj 1 baya, hunde. 2 -a kutisha, siovutia. **~customer** n *(colloq)* mtu wa hatari; mtu mgumu kushirikiana naye. **uglify** vt fanya -baya.

ukase n *(hist)* agizo la mfalme wa Urusi; amri isiyo kanuni.

ukulele n (*Hawaii*) kigita kidogo cha Hawaii (chenye nyuzi nne).

ulcer n donda; kidonda; *(fig)* athari/hali ya kupotosha. **~ous** adj -a kidonda. **~ate** vt,vi fanya/geuka kidonda. **~ation** n kidonda; kufanya kidonda.

ulna n (*anat*) mfupa wa mkono. **~r** adj. -a ulna.

ulster n joho lenye mkanda.

ulterior adj 1 -a baadaye, -a zaidi. 2 *(undisclosed)* -a siri, -a moyoni; -liofichika. ~ **motive** n nia iliyofichika.

ultimate adj -a mwisho; -a mbali sana; -a msingi ~ *cause* sababu ya msingi. **~ly** adv hatimaye, mwishowe.

ultimatum n sharti la mwisho, kauli ya mwisho; makataa *deliver an ~ to a government* kutoa makataa kwa serikali.

ultimo adj (*abbr* **ult**) -a mwezi uliopita; *the 30th ~* tarehe 30 mwezi uliopita.

ultra- *pref* -a kupita kiasi; -a kuzidi mno *(of person)* -enye mtazamo mkali.**~-fashionable** adj (kwa nguo) -a mtindo wa kisasa; -a kisiku hizi mno. **~ist** n mpinzani, mwenye mawazo makali. **~ism** n unazi.

unaccompanied

ultramarine n rangi ya samawi adj -a (rangi ya) samawi.

ultramontane adj *(RC church)* -a kuamini uwezo kamili wa Papa.

ultrasonic adj -a sauti isiyosikika kwa sikio la

unify vt 1 fanya kuwa -moja,

unganisha. 2 fanya sare. **unification** n kuunganisha.

unilateral adj -a kuhusu upande (mtu, taifa) moja tu; -a upande mmoja.

unimaginable adj -siofikirika; -sioeleweka; -siowazika.

unimpaired adj -sioharibika;

-siodhurika; -siodhoofika.

unimpeachable adj safi kabisa, -sio na shaka, -a kuaminika kabisa.

unimpeded adj -siozuiwa, -siopingwa. **unimportant** adj -sio muhimu.

unimpressed adj -siovutiwa; -sioingiwa.

uninfected adj -sio ambukizwa.

uninflammable adj 1 -sioshika moto, -gumu kushika moto. 2 si -a harara, gumu kukasirika.

uninfluenced adj -siovutwa, -sioshawishiwa, -siogeuzwa, -sioathiriwa. **uninfluential** adj -sio na nguvu ya kushawishi.

uninformed adj -siokuwa na taarifa, -siojua.

uninhabitable adj 1 -sipokalika. **uninhabited** adj -sipokaa watu. 2 -kiwa, mahame.

uninhibited adj huria,

-siobanwabanwa. **uninitiated** adj -siofundishwa, -siofundwa, -sioingizwa (katika chama, madhehebu n.k.); -siopitia jando/unyago.

uninspired adj -siovutia, chapwa; -a kuchusha, chushi.

uninstructed -siofundishwa,

-sioelekezwa.

uninsured adj -siowekewa bima, -siodhaminiwa.

binadamu.

ultra-violet adj -a urujuani, usioonekana kwa jicho la binadamu. **~ rays** n miali isiyoonekana kwa jicho.

ultra vires adj,adv *(Lat)* -a kupita uwezo wa kisheria.

ululate vi piga vigelegele, piga vifijo. **ululation** n upigaji vigelegele; vifijo.

umber n kijani kibichi/chanikiwiti. **burnt ~** n kahawia.

umbilical adj -a kitovu. **~ -cord** n kiunga mwana.

umbrage n **take/give ~ (at something)** *v* jihisi kudharauliwa.

umbrella n 1 mwavuli. 2 *(fig)*

kinga ya ndege za vita. 3 hifadhi; ufadhili; ulezi *under the ~ of the UNO* chini ya hifadhi ya Umoja wa Mataifa.

umlaut n *(in Germanic language)* umlati: utamkiaji mbele wa irabu za nyuma k.m. U ü.

umpire n mpatanishi; *(of games)* mwamuzi; *(of dispute)* msuluhishi. **be ~** amua. vi,vt patanisha; amua; suluhisha.

umpteen adj *(slang)* chungu nzima; -ingi sana. **~ th** adj *for the ~th time* sifahamu ni mara ngapi.

un *(pron) (colloq)* mtu; kitu *he is a good ~* ni mtu mwema *that's a good ~* ni mfano mzuri.

un- *(pref) (before adj. adv.)* 1 sio, hapana *~certain* si yakini. 2 *(before (v)* tenda kinyume. **~tie** fungua. 3 *(before n)* huonyesha kutokuwa na uhakika; kutokuwa yakini; kutotaka.

unabashed adj -sio ona haya; -sio ogopa. **unabated** adj *(of a storm, etc)* -a nguvu ileile, -sio pungua.

unable adj *(pred only)* **~ to do something** toweza/tokuwa na nguvu (za) kutenda *I am ~ to go* siwezi kwenda.

unintelligent adj -sio na

akili, -siotambuzi, zezeta.

unintelligible adj -sioeleweka, -siotambulikana.

unintended adj -siokusudiwa, -sionuiwa; -sioazimiwa, -siodhamiriwa. **unintentional** adj

uninterested

-siokusidiwa, si -a makusudi.

uninterested adj **~ (in)** -siovutwa,

-siopendezwa, -sio na hamu.

uninterrupted adj -siokatizwa, mfululizo; bila kuzuiwa/kuingiliwa.

unintimidated adj -siotishiwa, -siokamiwa.

unintoxicating adj -siolevya, -siorusha akili.

uninventive adj -sio vumbuzi, -sio bunifu; -sio elekevu.

uninvited adj -siokaribishwa, -sioalikwa *come ~* kuja bila kukaribishwa/kualikwa. **uninviting** adj si -a kutamanisha, si -a kuvutia.

union n 1 muungano, umoja. 2 *(colloq)* mapatano, maafikiano *a happy ~* ndoa yenye furaha. 3 *(society)* jamii, chama. **U~ Jack** n bendera ya Waingereza *~ of sets* mwungano wa seti. 4 *(tech)* kiungo. **~ism** n falsafa ya umoja. 5 **~ist** n mwanachama wa chama cha wafanyakazi; mtetezi wa vyama vya wafanyakazi. **U~ist** n *(GB Politics)* mpinzani wa kujitenga kwa Ireland; *(US)* mtetezi wa serikali ya muungano.

unique adj -a pekee, -sio na kifani *~ solution* ufumbuzi wa pekee. **~ly** adv. **~ness** n.

unisex adj *(of clothes)* mtindo utumiwao na jinsi zote; -a jinsi zote.

unison n **(in) ~** kwa mapatano/ maafikiano *act in ~* tenda/fanya kwa pamoja.

unissued adj -siotolewa.

unaccompanied adj 1 peke, -siosindikizwa *he was ~*

unaccontable

hakusindikizwa. 2 *(of mus)* -nayopigwa pekee.

unaccountable adj -sioelezeka. **unaccountably** adv kwa namna isivyoelezeka.

unaccustomed adj 1 **~ to** -siozoea; sio na mazoea ya. 2 -sio -a kawaida, -a ajabu *his ~ silence* kimya chake kisicho cha kawaida.

unadvised adj bila ushauri/ kushaurika; -enye kufanywa bila busara; -a harara, -a haraka. **~ly** adv. kwa haraka.

unaffected adj 1 -a kweli, nyofu. 2 *(unchanged)* **~ by** -siogeuzwa, -sio athiriwa/athirika *remain ~* tobadilika *~ by acid* -siodhuriwa na asidi.

unalienable adj -siofarakanishwa, -siotenganishwa na.

unalloyed adj safi, halisi, -sioghushiwa; -sio na mchanganyiko.

unalterably adv kwa kutobadilika, kwa uthabiti; kwa namna isiyobadilika.

unanimous adj -a kauli moja, -a pamoja, -siopingwa *the committee expressed the ~ opinion that* kamati ilikubaliana kwa kauli moja kwamba. **unanimity** n umoja *with unanimity* kwa umoja. **~ly** adv kwa kauli moja.

unannounced adj bila/pasipo kutangazwa *he walked into the room ~* aliingia pasipo watu kutangaziwa.

unanswerable adj -siokanika, -sioweza kukanushwa *the claim is ~* lile dai halikaniki. **unanswered** adj -siojibiwa *leave a letter unanswered* tojibu barua.

unapproachable adj -sioingilika; -a baridi/kali.

unarmed adj bila silaha.

unit n 1 kitu kimoja, jamii ya vitu/watu; kitengo. 2 kizio *~ square* kizio mraba. 3 namba nzima ndogo kuliko zote; namba 1 (moja). 4 *(compounds)* **kitchen ~** n vifaa vya jikoni. **~ furniture** n seti ya samani. **~ trust** n amana ya kikundi. **~ary** *n*, *adj* -a moja.

Unitarian n Mkristu asiyeamini utatu

Mtakatifu. **~ism** n.

unite *vt*, *vi* 1 unga, unganisha. 2 ungana, unganika, -wa shauri moja, patana. 3 **~ (in something/to do something)** fanya pamoja. **~d** adj 1

unleash

-lioungana (kiroho /kisiasa); -liounganishwa. 2 -a pamoja. **~dly** adv. **unity** n 1 umoja; mapatano; ulinganifu *unity is strength* umoja ni nguvu. **the dramatic unities; the unities of place, time and action** uwiano wa mahali, muda na vitendo katika mchezo wa kuigiza. 2 mwoano, makubaliano (ya hisia, malengo n.k.).

universal adj -a ote; -a watu wote; -a kuenea pote; -a wakati wote; -a mahali pote; -a kazi zote. **a ~ joint** n kiungo kinachoruhusu matumizi ya pande zote. **a ~ rule** n kanuni, faradhi. **~ suffrage** n kura kwa wote. **~ism** n falsafa ya kilimwengu; malimwengu. **~ity** n. **~ly** adv kilimwengu. **~ize** vt fanya kilimwengu. **universe** n 1 **the U~** n Ulimwengu, vitu vyote. 2 mifumo ya sayari.

university n chuo kikuu.

unjust adj -sio haki, -dhalimu, onevu; -siostahili. **~ifiable** adj -sioweza kutetewa; -siothibitika. **~ified** adj sio -a haki, -siothibitishwa. **~ly** adv bila haki, kwa udhalimu.

unkempt adj chafu; *(esp of hair)* timtimu, -siochanwa.

unkind adj -sio na huruma; -sio -ema.

~ly adv. **~ness** n ukosefu wa huruma.

unknowing adj -siofahamu; -sio na habari, -siojua. **~ly** adv bila kujua/kuwa na habari. **unknown** adj -siojulikana, -siobainika *~ to me*

unasked adj **~ (for)** bila kuombwa/kuulizwa/kualikwa/ kukaribishwa.

unassuming adj -siojitanguliza, -sioji tia; -enye haya. **~ly**. adv.

unattached adj 1 -siofungamana na, huru, sio husiana na. 2 -sioolewa, -sioposwa, sio chumbiwa ~ *young lady* msichana asiyeolewa.

unattended adj 1 bila ya watumishi,

unbend

sio sindikizwa. 2 -siohudumiwa.

unavailing adj bila jitihada, bila mafanikio, -a bure.

unavoidable adj -sioepukika ~ *accident* ajali isiyoepukika. **unavoidably** adv.

unaware adj *(pref)* **~ of something/ that** -tofahamu, -tojua, -totambua *he was ~ of my presence* hakufahamu kuwa nipo. **~ ness** n hali ya kutofahamu. **~s** adv 1 ghafula, bila kutazamiwa. **take somebody ~s** stusha mtu. 2 bila kutambua. **he dropped the money ~s** aliangusha fedha bila kutambua.

unbacked adj 1 *(of a proposal)* bila kuungwa mkono. 2 *(of horse in a race)* bila kuwekewa dau/kudhaminiwa.

unbalanced adj *(esp of a person, the mind)* kichaa, -enye wazimu, -liochanganyikiwa.

unbar vt 1 ondoa vyuma vya mlango; *(fig)* fungua/ondoa vikwazo. 2 achia wazi.

unbearable adj -siovumilika *his conduct is ~* tabia yake haivumiliki. **unbearably** adv kwa namna isiyovumilika.

unbeaten adj -sioshindwa, -siopitwa, sio shindika.

unbecoming adj 1 -siofaa *it is ~ of somebody to wear a short dress* haifai kuvaa gauni fupi. 2 **~ to/for** si -zuri, baya, sio faa. **~ly** adv.

unbeknown(st) adj *(colloq)* -siojulikana bila kujua ~ *to anyone* bila kujulikana kwa mtu yeyote.

nisilolijua.

unlabelled adj -siobandikwa/ tiwa/fungiwa kipande; -siowekwa alama.

unlace vt fungua (kamba).

unlawful adj kinyume cha sheria, haramu, isiyo halali ~ *assembly* mkutano haramu, mkutano bila idhini, mkutano usioidhinishwa.

unlearn vt *(ideas, habits etc)* ondoa/acha (mawazo, tabia n.k.), jisahaulisha.

unleash vt fungulia mnyororo, *(fig)*

unleavened

achia huru.

unleavened adj *(of bread)* -siotiwa chachu/hamira.

unless *conj* ila; isipokuwa

he cannot work ~ he drinks coffee in the morning hawezi kufanya kazi asipokunywa kahawa asubuhi.

unlettered adj -sio na elimu, -siosoma; -siojua kusoma.

unlicensed adj bila leseni,

-sio na leseni.

unlike adj si sawa, tofauti na, isiofanana, -enye kuachana. **~ly** adj -sioelekea (kutokea/ kuaminika); -sioyamkinika.

unlimited adj -sio na mpaka/ukomo ~*liability* dhima isiyo ukomo.

unlined adj 1 *(of paper)* pasipo mistari. 2 *(of clothes)* bila bitana.

unload *vt*, *vi* 1 shusha, tua, pakua shehena. 2 **~ (on to)** *(colloq)* ondolea, ondosha (mzigo/kitu kisichotakiwa), tua tatizo.

unlock vt fungua ~ *the door* fungua mlango.

unlooked-for adj -siotazamiwa, -siotarajiwa.

unbelief n 1 kutoamini. 2 kutokuwa na imani, ukafiri. **unbeliever** n asiyesadiki; mtu asiyemwamini Mungu. **unbelieving** adj -siyekuwa na imani; -sioamini. **unbelievingly** adv.

unbend vt,vi 1 kunjua; pindua; nyosha; legea. 2 tulia, changamka, burudika, legeza maungo. **~ing** adj 1 -siokunjika, -siopindika. 2 *(resolute)* -gumu; -shupavu; -siolegeza msimamo, siotetereka.

unbeseeming

unbeseeming adj *(arch & impersonal)* -siofaa, siostahili *it is ~ for you to do that* hustahili kufanya hivyo.

unbiased;unbiassed adj -a haki, -adilifu, -siopendelea.

unbidden adj *(formal)* -sioalikwa, -siokaribishwa, sioitwa; pasipo kuamriwa *do something ~* kufanya jambo pasipo kuamriwa.

unbind vt fungua; ondoa vifungo.

unblushing adj -sioona haya, -a/-enye kushupaa; -fidhuli, -pujufu *~ deeds* vitendo vya aibu.

unborn adj -siozaliwa bado, -a baadaye.

unbosom vt **~ oneself (to somebody)** ungama, fichua (siri) kwa mtu mwingine, toa siri.

unbounded adj pasipo kiasi; pasipo mpaka, bila kikomo.

unbowed adj -siokubali kushindwa, imara, thabiti.

unbrace vt fungua, legeza; tulia.

unbreakable adj -siovunjika.

unbridled adj *(esp fig)* -sio na nidhamu, -a jeuri, siodhibitiwa.

unbroken adj 1 -zima, kamili. 2 -siovunjika; sio batilika/tangulika *the ~law* sheria isiyo batilika/tangulika. 3 *(of horses)* -siofunzwa, siofugwa. 4 *(of soil)* -siolimwa. 5 *(of records)*

unloose vt fungua; fungulia, achilia huru.

unlucky adj -sio na bahati; -a kisirani,

-a ndege mbaya *be ~* -wa na bahati mbaya/mkosi. **unluckily** adv kwa bahati mbaya.

unman vt legeza moyo, katisha tamaa, dhoofisha. **~ly** adj 1 dhaifu, oga. 2 *(of a man)* -a kike.

unmanageable adj -sioweza kuongozwa; -sioongozeka, -sioweza kuzuiwa, -siodhibitika.

unmanned adj -sio na rubani.

unmannered;unmannerly adj -sio na adabu, -fidhuli, -safihi.

unmarked adj -sio na alama, -siotambuliwa, -siogundulika.

unmarketable adj -siouzika; -sionunulika.

unmarried adj kapera, -seja, -siooa/olewa.

unmask vt,vi 1 vua sanamu. 2 funua; fichua.

unoccupied

unmatchable adj -siofananishika, -sio linganishika; -sio na kifano. **unmatched** adj -sio na kifani.

unmentionable adj -siotajika, -siosemeka, -baya sana. **~s** n *(arch or hum)* chupi, nguo za ndani.

unmerciful adj -sio na huruma, -kali, katili.

unmindful adj **~ (of)** -siokumbuka, -sahaulifu; -siozingatia, -siojali.

unmistakable adj dhahiri, wazi, bayana. **unmistakably** adv.

unmitigated adj kamili, kabisa.

unmixed adj safi; -sioghushiwa; -sio changanywa.

unmodified adj -siorekebishwa, -siobadilishwa/geuzwa.

-siovunjwa. 6 mfululizo.

unbrotherly adj -sio kama ndugu; -siokuwa na upendo.

unbuckle vt fungua/legeza bakoli.

unburden vt **~ oneself/something (of something)** toa siri, funua siri/moyo; tua mzigo ~ *oneself/something (of something)* jiondolea hofu, ondosha mashaka ~ *one's heart* jiondolea mashaka.

unbutton vt fungua kifungo ~ *oneself* jifungua vifungo. ~**ed** adj 1 -liofunguliwa vifungo. 2 *(fig)* sio na kiherehere, sio na urasmi, huru.

uncalled adj siotakiwa, -sio -a lazima; sio -a haki; siohitajiwa.

uncanny adj -a ajabu, -si -a kawaida, -sio -a desturi, sio -a mazoea. **uncannily** adv.

unclassified

uncap vt,vi 1 vua kofia. 2 ondoa kifuniko.

uncared-for adj -siotunzwa vema, -sio lelewa vizuri; -liotupwa.

unceasing adj -a daima, -siokwisha, -a kuendelea bila kukoma. **~ly** adv daima, sikuzote, bila kukoma; mfululizo.

unceremonious adj -sio rasmi; -siofanywa kwa heshima, -liopuuzwa, -liodharauliwa. **~ ly** adv bila heshima. **~ ness** n.

uncertain adj 1 -sio (na) hakika. 2 -sio aminika; -a mashaka, geugeu; -a kubadilikabadilika *in no ~ terms* waziwazi, kwa kauli thabiti. **~ly** adv. **~ty** n 1 mashaka. 2 utovu wa hakika.

uncertified adj. -siohakikishwa, -siothibitishwa.

unchain vt fungua, fungulia minyororo.

unchallenged adj -siokanushwa, -siokaidiwa, -siopingwa.

unchangeable adj -siobadilika, thabiti, imara,

unmoved adj *(of person)* -sioathirika/ingiwa na hisi; -sioshtuka.

unnamed adj -siotajwa jina, bila jina, -sio jina.

unnatural adj si -a asili, sio -a kawaida; -a kikatili ~ *offence* kosa kinyume cha maumbile/la kikatili. **~ly** adv si kwa asili, si kwa urahisi, si kwa desturi, si kwa kawaida.

unnavigable adj si a kuendeka kwa

meli, -sio abirika.

unnecessary adj -siohitajika, si -a lazima *it is ~ to say that* si lazima kusema hivyo. **unnecessarily** adv.

unneighbourly adj -si ema, -sio fadhili.

unnerve vt ogofya, fadhaisha, legeza moyo, tia kiherehere.

unnoted adj -siofahamika, -siokumbukumbu, -sioandikwa.

unnoticed adj 1 bila kuonwa, -sioonwa, -siotambuliwa, -sioshughulikiwa, hivihivi.

unnumbered adj 1 bila namba/-siohesabika. 2 -ingi mno.

unobtainable adj -siopatikana, -lioadimika, adimu.

unobtrusive adj 1 -liofichama, -siojitokeza. 2 -siojitia, -siojitanguliza.

unoccupied adj -siyo na mkaaji/mkazi; -siotumika, tupu.

unofficial

unofficial adj si rasmi.

unopposed adj bila kupingwa *be returned ~* pita bila kupingwa.

unorganized adj 1 -siopangwa. 2 -sio na tabia za kiumbe hai. 3 -sio mwanachama wa chama cha wafanyakazi.

unoriginal adj -sio -a asili/-sio na uasili, -a

madhubuti.

uncharitable adj -gumu, -siohuruma, --kali. **~ness** n ugumu wa moyo; utovu wa huruma.

uncharted adj 1 -siochorwa/ onyeshwa kwenye ramani au chati. 2 *(lit or fig)* -siopimwa; -siopelelezwa.

unchecked adj 1 -siozuiwa; -siodhibitiwa *(untested)* -siotazamwa. 2 -siojaribiwa; -siopimwa *advance* ~ enda kimyakimya.

unchristened adj -siobatizwa. **unchristian** adj 1 -siyekuwa Mkristo, si -a kikristo, kinyume na maadili ya kikristo. 2 *(colloq)* -siofaa, -siostahili, -sio murua.

unchurch vt tenga/vua ukristo.

uncircumcised adj -siotahiriwa.

uncivil adj -siokuwa na adabu, -sio kuwa na uungwana/wema. **~ized** adj -siostaarabika, -shenzi.

unclaimed adj -siodaiwa na mwenyewe.

unclassified adj 1 -sioainishwa, -siopangwa taratibu. 2 -siosiri.

uncle

uncle n *(mother's brother)* mjomba; *(father's brother)* amu; *(older than father)* baba mkubwa; *(younger than father)* baba mdogo *U ~ Sam* Marekani.

unclean adj *(of animals)* -chafu,

-a najisi, haramu.

unclouded vt *(the sky)* safi; *(fig)* -angavu; -sio na matatizo.

unco *(Scot)* *adj* -geni, -sio -a kawaida,

-a ajabu adv ajabu.

uncoil vi nyoosha, kunjua; kunjuka.

uncoloured adj *(fig)* -siotiwa chumvi.

uncome-at table adj *(colloq)*

kufuata wengine.

unorthodox adj -sio -a desturi, tofauti na kawaida.

unpack vt fungua (mizigo); toa (kutoka mahali).

unpalatable adj -a kuchukiza, chapwa, -sio na ladha.

unparalleled adj -sio na kifani, -a pekee.

unpardoned adj -siosamehewa, -sioachiliwa. **unpardoning** adj -siosamehe; -a kisasi. **unpardonable** adj -siosameheka.

unparliamentary adj *(of language, conduct)* -siofaa kutumiwa bungeni.

unpatriotic adj -sio -a uzalendo; -siopenda nchi yake.

unperforated adj -siotobolewa.

unpersuaded adj -siosadikishwa; -siokubali ushauri, -sioshawishika. **unpersuasive** adj -siosadikisha, -sioshawishi.

unperturbed adj -tulivu, -sioshtuka. **unplaced** adj *(in competition)* -sio mmoja ya watatu wa kwanza.

unplastered adj -siopigwa lipu; -siochapiwa/kandikwa.

unplayable adj *(of a ball in game)* -siochezeka; *(of ground)* -siofaa kuchezea.

unpleasant adj -baya, -siopendeza, -a kuchukiza. **~ness** n ugomvi, chuki, maudhi, ubaya. **unpleasing** adj -siopendeza, -siofurahisha.

unpledged adj -siofungwa kwa ahadi, -sioahidiwa.

unploughed adj -siolimwa kwa plau, -siotifuliwa.

unplug vt zibua; toa kizibo, toa plagi.

unpoetic(al) adj si -a kishairi.

unpolished n adj 1 -siong'arishwa, -

-sioingilika, -siofikika.

uncomfortable adj -siotulia, -sio na raha; -siostarehesha; -a wasiwasi sana.

uncommitted adj ~ **(to)**

-siofungamana, -siojifunga; huru.

uncommon adj geni, ajabu, -sio

-a kawaida, si -a sikuzote. **~ly** adv.

uncomplimentary adj -sio -a adabu, -fidhuli, -safihi, -a kuchukiza.

uncompromising adj -gumu, -a kushikilia shauri, -sio badili msimamo.

unconcealed adj wazi.

unconcern n kutojali; kutokuwa na haya/hamu. **~ed** adj siojali. **~ed in something** siohusika na. **~ed with something/somebody** -sio na uhusiano na, -siojali, sio na mawazo. ~**edly** adv. kuwa pekee, kwa kutohusika.

unconditional adj -enye kutokuwa na/sio na masharti ~ *apology* radhi bila sharti. **~ly** adv. **unconditioned** adj 1 -sio (wekewa) masharti. 2 huru, -siotawaliwa *unconditioned reflex* mshtuko huru.

unconnected adj -a mbalimbali, -siohusiana, -siofungamana, -siounganika.

unconscionable adj -a kupita kiasi, mno, kabisa; -sio kuwa na busara.

unconscious adj bila kufahamu, bila kujijua; -sio na fahamu, liozimia/liopoteza fahamu. **the** ~ *n (psych)* sehemu ya ubongo isiyofikika

uncounted

(kiakili). **~ness** n. **~ly** adv bila kufahamu, bila kujua.

unconsidered adj 1 *(of words)* -siopimwa. 2 -siotiwa maanani, -enye kupuuzwa, -a kupuuzia.

unconstitutional adj -sio a kikatiba, kinyume cha katiba.

siosuguliwa. 2 -sio na adabu/staha.

unprovided

unpolitical adj -siopendelea siasa, -siojishughulisha na siasa.

unpolluted adj safi; -siochafuliwa,

-sionajisiwa.

unpopular adj -siopendwa (na wengi). **~ity** n kutopendwa na watu.

unpractical adj si -a amali, si

-tendaji.

unpractised adj -sio -zoevu, -siostadi.

unprecedented adj -siowahi kutokea, -sio na kifani; -a pekee.

unpredictable adj -siobashirika, -siotabirika, -sio na uhakika.

unprejudiced adj -siopendelea; -enye haki, -adilifu.

unpremeditated adj -siofikiriwa kabla. **unprepared** adj si tayari, bila kujitayarisha *be caught* ~ tekwa bakunja.

unpretending; **unpretentious** adj -siojifanya, -siojikuza, -siojidai.

unpreventable adj -siozuilika *it was* ~ haikuweza kuzuilika.

unprincipled adj -potovu; -a tabia mbaya; -sio aminifu, -sio na msimamo/maadili.

unprinted adj -siochapwa; -siopigwa

chapa. **unprintable** adj *(of words)* -siofaa kuchapa (kwa sababu ni chafu).

unprivileged adj -sio na haki; -sio na bahati; -lioonewa.

unprocurable adj -siopatikana, -sioweza kupatikana.

unproductive adj -siozaa, -sioleta faida, -a

unconstrained adj -siozuiwa, -sioshurutishwa; hiari, -siobanwa.

unconstricted adj -sio banwa.
uncontaminated adj -sio chafuka, -sio najisika, safi; -sio ambukizwa.

uncontemplated adj 1 -sio kusudiwa, -sionuiwa. 2 -sio tazamiwa, -siotarajiwa.

uncontested adj -siobishaniwa,

-sioshindaniwa, -siogombewa.

uncontrolled adj -siozuiwa,

-siotawaliwa, -siodhibitiwa, -sio ongozwa.
uncontrollable adj -siozuilika, -siotawalika, -sioongozeka, -siodhibitika.

unconventional adj -sio -a kawaida, -siofuata kaida. **~ity** n hali ya kutofuata desturi/kaida.

unconverted adj -siobadilishwa; -sioongoka; -siogeuzwa. **unconvertible** adj -sioweza kubadilika; -sioweza kuongoka, siogeuzika.

unconvicted adj -siotiwa hatiani.

unconvinced adj -sioshawishika; -siosadiki.
unconvincing adj -siohakikisha, -sio aminisha.

uncooked adj -siopikwa, bichi.

unco-ordinated adj -sioratibiwa, -sio kuwa na mpango.

uncork vt zibua.

uncorrected adj -siosahihishwa, -siotolewa makosa.

uncorroborated adj -sioshuhudiwa; -siothibitika.

uncorroded adj -sio liwa na kutu.

uncorrupted adj -siopotoka; -siopevuka; -sio kula rushwa, -siohongeka.

uncountable adj -siohesabika,

-siokuwa na idadi. ~ **noun** nomino isiyokuwa bure.

unprofessional adj *(esp of conduct)* -siofuata maadili ya weledi.

unprofitable n adj -sioleta faida;

-sio manufaa.

unprompted *adj* -sioongozwa, -siosukumwa, -siochochewa.

unpropitious adj -a ndege

mbaya, kisirani, -a bahati mbaya.

unprosperous adj -siositawi, -sioleta faida.

unprotected adj -siolindwa.

unproved adj -siothibitishwa, -sioshuhudiwa, -sio hakikishwa.

unprovided adj 1 ~ **for** bila msaada.

unprovoked

2 ~ **with** bila kupewa.

unprovoked adj -siochochewa; -siochokozwa.

unpublished adj -siotangazwa; -siochapishwa.

unpunished adj -sioadhibiwa, -sio adibishwa.

unpurified adj -siotakaswa/ -siosafishwa; -siochujwa.

unputdownable adj *(colloq) (of a book etc)* cha kuvutia kiasi cha msomaji kutoweza kukiweka chini, -sioachika.

unqualified adj 1 -sio na sifa kamili. 2 ~ **as something/to do something** -sio na uwezo/sifa za kufanya jambo.

unquenchable adj -siozimika, -siotulizika.

unquestionable adj pasipo shaka, -a hakika, -sio kanikana, -siokanushwa. **unquestionably** adv bila shaka. **unquestioned** adj -sioulizwa, -sioonewa mashaka; -siopingika.
unquestioning adj *(obedience)* bila

na wingi.

uncounted adj -siohesabiwa,

uncouple

-siofanyiwa hesabu.

uncouple vt fungulia, achanisha. **uncourteous** adj -sio na adabu/ heshima. ~ **ness** n utovu wa adabu/ heshima.

uncourtly adj -sio adabu.

uncouth adj *(of persons, their behaviour)* -mbovu, -shenzi, -baya; -a utovu wa adabu. **~ness** n utovu wa adabu, ushenzi. **~ly** adv.

uncover vt 1 funua, weka wazi; *(fig)* fichua, gubua. 2 gundua. 3 funua (ili kushambulia).

uncoveted adj -siotamanika; *(unrespected)* -sio heshimika.

uncredited adj -siotamanika; -sio tumainika.

uncritical adj -siohakiki, -sioweza

kupambanua, nayokubali bila kupima.

uncropped adj 1 *(hair)* -siopunguzwa, -siokatwa na kuwa fupi. 2 *(of land)* -siolimwa.

uncross vt *(legs, arms, knife)* -tokunjwa, -tofungwa. **~ed** adj *(of a cheque)* -sio fungwa.

uncrowded adj -enye watu wachache; -siosongamana.

uncrown vt ondoa kwenye ufalme. **~ed** adj 1 -siotiwa taji bado, siotawazwa. 2 -enye uwezo pasipo cheo cha ufalme. 3 **the ~ed king/ queen** mtu maarufu zaidi katika uwanja wake.

uncrushable adj -siopondeka, -sioangamizika; (*lit*) -siovunjika.

uncrystallized adj -sio dhahiri; -siofanywa fuwele.

unction n 1 kupaka mafuta **Extreme U ~** Mpako Mtakatifu. 2 udanganyifu.

unctuous adj 1 -a mafuta, laini,

kuuliza/kupinga.

unquiet adj *(formal)* -sio tulivu; -enye vurugu/msukosuko.

unquote vi (*imper only*) *(in a telegram, telephone message)* funga alama za msemaji; maliza unukuzi. n mwisho wa kunukuu. **unquotable** adj -siodondoleka; -sionukulika.

unratified adj -siotiwa idhini.

unravel vt,vi 1 fungua, fumua. 2 *(explain)* fumbua, tatua.

unreadable adj *(of a book, articles)* -siosomeka.

unreal adj -a ndoto, -a njozi, -sio -a kweli, -sio halisi.

unrealized adj -sioonwa kuwa kweli, -siong'amuliwa; -siotekelezwa.

unreasonable adj -sio na busara/ mantiki; -enye kuzidi, muhali. **unreasoning** adj -siotumia busara/ akili.

unrecognized adj -siotambuliwa, -siofahamika; -siong'amulika, -siohisiwa.

unrecorded adj -sioandikwa, -siorekodiwa.

unrecoverable adj si -a kupatikana

unrevealed

tena.

unrectified adj -siosahihishwa, -siorekebishwa.

unredeemable adj -siokombolewa; -siofidiwa; -siokomboleka.

unreel vt *(of thread)* kunjua.

unrefined adj 1 -siotakaswa, -siosafishwa. 2 -sioadilishwa, -siostaarabika, -shenzi.

unregistered adj -sioandikishwa, -siosajiliwa, -siorajisiwa.

unrelated adj -sio na uhusiano.

-ororo. 2 nafiki. **~ly** adv.

uncultivated adj 1 -siolimwa, -siotengenezwa. 2 *(mind)* -sio na elimu, -jinga, -sio na malezi mema.

uncultured adj -siolelewa vizuri,

-siokuwa na adabu, -siostaarabika.

uncurbed adj -siozuiwa, -siokinzwa.

uncured adj 1 -siopona. 2 *(meat)* -siokaushwa; *(of tobacco)* -sio kanzwa.

undemonstratable

uncurl vt,vi legeza; legea; *(straighten)* nyoosha, toa mapindi, nyooka. vi legea, nyooka, toka mapindi.

uncurtailed adj -siofupishwa. **uncushioned** adj -siokuwa na mto.

uncustomary adj -siokuwa na desturi, -siokuwa -a kawaida, -siokuwa -a mazoea.

uncut adj *(of a book or film)* -sio punguzwa, -sio fupishwa; -siokatwa; -siokaguliwa.

undamaged adj -sio haribiwa.

undated adj -siotiwa/-sioandikiwa tarehe.

undaunted adj pasipo hofu, -sio tishika, -jasiri.

undebatable adj -sio bishanika,

-sio jadilika, -sio na mjadala.

undeceive vt fumbua (mtu) macho, eleza, bainisha.

undecided adj -siokata shauri bado,

-a kusitasita.

undeclared adj 1 -sioonyeshwa (kwa afisa forodha). 2 siotangazwa, kimyakimya.

undefeated adj -sioshindwa. **undefended** adj -siolindwa, -siohifadhiwa, -siokingwa; *(of lawsuit)* siotetewa.

unrelenting adj -sioachilia, -siopunguza (ukali/ugumu), -siolegea. **unreliable** adj si -aminifu; -siotumainiwa; siotegemewa. **unreliability** n.

unremembered adj -siokumbu- kwa, -siodhukuriwa.

unremitting adj -siolegea/ pumzika/choka/simama; -a kufululiza, -a kudumu, -a kuendelea.

unremunerative adj -sioleta faida,

-a bure; -siolipa.

unrepentant; **unrepenting** adj -siotubu; -siojuta.

unreported adj -siosimuliwa, -siotolewa taarifa; -sioshitakiwa.

unrequested *n*, *adj* -siosihiwa; -sioombwa, -siotakiwa.

unrequited adj -siolipizwa; -siotuzwa. **unresented** adj -siochukizwa na. **unresentful** *adj*-siochukia, -sio na chuki.

unreserved adj 1 *(of a person, his character)* wazi, kunjufu. 2 kamili, -sio na kikomo. **~ly** adv.

unresolved adj -siofumbuliwa. **unresponsive** adj -sioitika, -sioshawishika, -siovutika.

unrest n vurugu, msukosuko.

unrestored adj 1 -siorudishwa; -siolipwa. 2 -siotengenezwa. 3 -sioponya.

unrestrained adj -siozuiwa; bila simile.

unrestricted adj -siozuiwa, -sio na mpaka, -sio na sharti, -siofungwa.

unrevealed adj -siofunuliwa; -siofichuliwa, -sioonyeshwa.

unrevenged

unrevenged adj -siolipizwa kisasi.

unrewarded adj -siopewa zawadi, -

undefiled adj -safi, -siochanganyika (na kitu duni), -sioghushiwa; -sio najisiwa.

undefined adj -sio wekwa dhahiri/wazi; -sioelezwa, -sio fasiliwa. **undefinable** adj -siodhihirika, -sioelezeka wazi wazi, -sioainishika.

undelayed adj -siokawizwa, -siocheleweshwa; -sioahirishwa.

undelivered adj -siokabidhiwa, -siotolewa, -sio fikishwa.

undemocratic adj kinyume na au -siotenda kwa misingi ya kidemokrasia; a kidikteta

undemonstrative adj -sio onyesha hisia.

undemonstratable adj -sioonyesheka; -siofafanulika; -siothibitika. **undemonstrated** adj -sioonyeshwa; -siothibitishwa.

undeniable

undeniable adj -siokanikana, -siokanushika; pasipo mashaka; -a wazi. **undeniably** adv.

undenominational adj -siohusu madhehebu yoyote, -siofungana na madhehebu.

undependable adj -siotegemewa, -siotumainika *he is* ~ hatumainiki.

under[1] adv 1 chini *the ship went* ~ meli imezama. 2 *(used to modify n)* -dogo; -enye cheo cha chini. ~ **secretary** n naibu katibu mkuu.

under[2] prep 1 chini ya *the dog is* ~ *the tree* mbwa yuko chini ya mti. 2 -wa ndani ya, kufunikwa na, chini *the pillow is* ~ *the bedsheet* mto uko chini ya/umefunikwa na shuka. 3 -pungufu/dogo kuliko, chini ya ~ *two acres* pungufu/chini ya eka mbili *children* ~ *twelve* watoto chini ya miaka kumi na mbili. 4 *(indicating various conditions)* ~ *fire* katika mashambulizi; ~ *repair* katika matengenezo; ~ *sentence* katika adhabu ya kifungo. 5 liolemewa *marching* ~ *a heavy load* lemewa na mzigo mkubwa k.m. kodi, ada n.k.

underact vt igiza bilamsisimko/mori/ shauku. **~ion** n kitendo kidogo, kitendo kisicho siotunzwa.

unrighteous adj -ovu, dhalimu,

-a dhambi; si -a haki. **~ly** adv. **~ness** n.

unripe adj -bichi, -changa.

unrivalled adj -sio na kifani, -a kupita -ote, -a kushinda -ote, -sio na mshindani.

unroll vt kunjua.

unruffled adj -tulivu.

unruled adj *(of paper)* -sio na mistari.

unruly adj -kaidi; -tundu;-tukutu; fidhuli.

unsaddle vt 1 tandua, ondoa matandiko (ya farasi n.k.). 2 *(of a person)* ondoa madarakani.

unsafe adj -a hatari.

unsaid adj -sionenwa, -siosemwa.

unsaleable adj -siouzika *it is* ~ haiuziki.

unsalted adj -siotiwa chumvi.

unsanctioned adj 1 -siopewa idhini, -sioidhinishwa, -sioruhusiwa, -sioridhiwa. 2 -siowekewa vikwazo.

unsatiated adj -sioshibishwa, -siokinaishwa, -siotoshelezwa. **unsatisfactory** adj -sioridhisha, -siofaa. **unsatisfactorily** adv. **unsatisfied** adj -siotosheka, -sioridhika. **unsatisfying** adj siotosha. **unsavoury/(US unsavory)** adj -siopendeza; fidhuli.

unsay vt *(lit)* futa/tangua usemi.

unscathed adj pasi kuumizwa, bila kuumia, -siodhurika, salama salimini.

unscholarly adj -sio -a kitaaluma.

unscientific adj si -a kisayansi.

unscramble vt *(of scrambled message)* weka upya ili ieleweke, paraganyua.

unscratched adj -siokunwa; -siokwaruzwa; -

kawaida au kisichotosheleza.

underarm *adj*; adv *(cricket, tennis)* chini ya usawa wa bega/kiwiko.

underbid vt toa bei ndogo kuliko wengine.

underbred adj -enye malezi mabaya, -siojua desturi, tovu wa adabu.

underbrush n *see* **undergrowth**.

undercarriage n *see* **landing gear.**

undercharge vt toza pungufu ya thamani halisi (ya kitu kuliko ilivyo kawaida). n bei ya chini.

underclothing; underclothes n *(pl)* nguo za ndani.

undercover adj -a siri, -a chinichini ~

agent jasusi, shushushu.

undercurrent n 1 mkondo wa chini. 2 hisia/fikra za kichinichini.

undercut vt uza au fanya kazi kwa bei ndogo dhidi ya mshindani. n nyama

underling

ya ng'ombe ya kiunoni, salala.

under-develop vt kwamisha/ zuia maendeleo; *(of muscles etc)* dumaza. **~ed** adj -sioendelea.

underdo vt tenda kwa upungufu kuliko ipasavyo.

underdog n 1 *(often* **the ~)** anayeonewa; mkandamizwaji, hohe hahe. 2 mtu anayedhalilishwa.

underdone adj *(esp of meat)*

-bichi, -siopikwa/-sioiva vizuri.

underdose n kiasi cha dawa kidogo

kuliko ilivyo pasa kuwa, pungufu.

underestimate vt kadiria pungufu, shindwa

siochanjwa.

unscreened adj -siosetiriwa, -siofunikwa; -siochunguzwa/ kaguliwa; -siofichwa.

unscrew vt 1 toa parafujo (msumari wa hesi, skrubu), kongoa. 2 fungua (chupa n.k.).

unscripted adj -sioandikwa (kabla);

unskilled

-siosawidiwa.

unscrupulous adj si-nyofu, -a tabia mbaya, -sio na maadili, fidhuli. **~ly** adv. **~ness** n.

unseal vt vunja lakiri.

unseasoned adj *(of wood)* -changa *(of food)* -sio tiwa viungo.

unseat vt 1 ondosha madarakani. 2

rusha kutoka juu ya farasi.

unseconded adj -siosaidiwa, -siotiwa moyo; -siopewa kazi maalumu; -sioungwa mkono.

unseemly adj *(of behaviour, etc)* -siofaa, si -a adabu; si -zuri, -chafu.

unseen adj -sioonekana. n 1 **the** ~ peponi. 2 matini ya kutafsiri (bila ya kujiandaa kwanza).

unselfish adj -sio -choyo, -a hisani, -siojipendelea, karimu. **~ly** adv. **~ness** n.

unserviceable adj -siofaa,

-siotengenezeka, -liochakaa kabisa.

unsettle vt vuruga, tia wasiwasi, fadhaisha, hangaisha. **~d** adj geugeu; -a kubadilikabadilika, -a wasiwasi, -a kuhangaika.

unsex vt ondosha jinsi. **~ed** adj -sio tengwa/ainishwa kijinsi.

unshackle vt 1 fungua pingu. 2 ondoa kizuizi.

unshaken adj thabiti, imara, -siotikiswa.
unshakable adj -siotikisika; -siodhoofika; -

kupima nguvu n.k.

underfed adj siolishwa vya kutosha.

underfloor adj *(of systems for heating)* chini ya sakafu.

underfoot adv chini ya miguu.
undergarment *n* nguo ya ndani k.m. gaguro n.k.

undergo vt pitia, fanya.

undergraduate n mwanafunzi wa Chuo Kikuu wa shahada ya kwanza.

underground adj chini n 1 chini ya ardhi. 2 *(fig)* siri *the ~ movement* chama cha siri *the ~ army* jeshi la siri. n 1 **(the) ~** reli ya chini ya ardhi. 2 tapo la chini chini.

undergrowth n magugu, vichaka; *(in mangrove swamp)* makoko.

underhand *adj;* adv -a hila, -danganyifu, -janja ~ *dealings* njama adv 1 kwa siri; kwa udanganyifu. **~ed** adj.

underhung adj *(attrib) (of the lower jaw)* -linalojitokeza kuzidi taya la juu.

underlay n mpira unaotandazwa chini ya zulia/godoro. **~er** n tabaka la chini.

underlet vt kadiria thamani kidogo kuliko ilivyopaswa, pangisha nusu; pangisha kwa kodi ya chini.

underlie vt -wa chini ya; -wa msingi wa (nadharia, tabia, imani n.k.).

underline vt chora/pigia mistari chini; *(fig)* sisitiza, kaza n mstari ulio chini ya maneno.

underling n *(usu contemptuous)* mdogo

undermanned

kwa cheo, kazi.

undermanned adj *(of a ship, factory etc)* siokuwa na wafanyakazi/ watumishi wa kutosha.

undermentioned adj -liyotajwa hapa chini;

siotetemesheka.

unshapely adj -baya, -enye umbo baya, -sio na umbo.

unshaved adj -sionyolewa; -siochegwa.
unsheltered adj -siofichwa; -siohifadhiwa, -siokingwa.

unship vt shusha kutoka melini.

unshod adj bila viatu.

unsightly adj -siopendeza macho, -a kuchukiza. **unsightness** n.

unsigned adj -siotiwa sahihi, -sioandikwa jina.

unskilled adj *(of work)* si stadi, -sio ujuzi/utaalamu. **~ labour** n kazi isiyo na ujuzi/utaalamu, kazi ya kibarua. **unskilful** adj si -bingwa, si -stadi, -siojua kazi.
unskilfulness n.

unskimmed

unskimmed adj *(of milk)* -sio enguliwa, -sioondolewa mafuta.

unsmiling adj -siotabasamu, -a kukunja uso.

unsociable adj -siopenda kukaa na watu.

unsold adj -siouzwa.

unsolicited adj 1 -sioombwa *he did it ~* alifanya bila kuombwa.

unsolved adj -siotatuliwa, -siofumbuliwa.

unsophisticated adj -sio na uzoefu;

-a kishamba.

unsought adj -siotafutwa, -sioombwa.

unsound adj si -zima, -pungufu,

-sioridhisha *person of ~ mind* mtu asiye na akili timamu.

unsparing adj -sio nyimi, -siojizuia;

ifuatayo (baadaye).

undermine vt 1 fukua chini (kwa makusudi ya kubomoa); ekua; dhoofisha kwa chini/ndani. 2 dhoofisha kidogo kidogo.

undermost adj -a chini kabisa.

underneath prep chini adv chini ya. n chini, sehemu ya chini ya kitu.

undernourished adj -siolishwa chakula cha kutosha. **undernourishment** n.

underpants *n* chupi.

underpaid vt *pt* of **underpay**

underpass n sehemu ya barabara inayopita chini ya barabara nyingine au reli.

underpay vt punja,lipa mshahara/ujirapungufu, lipa isivyo halali. **~ments** n.

underpin vt tegemeza, imarisha kwa miti (nguzo n.k.), gadimu; *(fig)* unga mkono, jenga hoja.

underpopulated adj *(of a country or area)* -enye idadi ndogo ya wakazi (kulingana na raslimali ya nchi).

underprivileged adj -lionyimwa haki za kimsingi za kijamii, lionyimwa nafasi ya kujiendeleza/kuishi vema.

underproduction n kuzalisha mazao pungufu (ya kiasi kilichotegemewa), uzalishaji pungufu (wa bidhaa, n.k.).

underquote vt weka/toa ndogo (kuliko ilivyo kawaida).

underrate vt toa thamani/makadirio madogo, dunisha, dharau, shindwa kubaini (nguvu, thamani n.k.).

underscore vt see **underline**.

under-secretary n katibu mkuu. **~ship** n ofisi ya (cheo cha) katibu mkuu.

undersell vt uza rahisi kuliko (mwuzaji -paji.

unspeakable adj -siosemeka, -sioelezeka; *(colloq)* -baya sana, -a kuchukiza kabisa. **unspeakably** adv. **unspecified** adj -siotajwa, -sioainishwa.

unspectacular adj -a kawaida, si -a tamasha, si -a sherehe.

unspent adj -siotumiwa.

unspoiled adj -sioharibiwa, -siodekezwa, -sioengwaengwa.

unspoken adj -siosemwa, -sionenwa; -siotangazwa.

unspotted adj pasipo mawaa/doa; *(fig)* -eupe, safi.

unstable adj si thabiti, si imara; geugeu.

unstained adj pasipo mawaa; -eupe, safi.

unstamped adj *(of letter)* -siobandikwa stempu; -siopigwa mhuri.

unsteady adj si thabiti, si imara, -a kutetereka; geugeu.

unstinted adj -ingi *give (somebody) ~ praise* -pa mtu sifa nyingi. **unstinting** adj karimu, -paji. **unstintingly** adv.

unstratified adj -siofanya safu, -siofanywa tabaka, -siotabakishwa.

unstressed adj -siokazwa, -siotiwa mkazo.

untalented

unstrung adj 1 *(mental)* -liochanganyikiwa. 2 -liofumuka.

unstuck adj siobandikwa. **come ~ (badly)** *(colloq)* vurugika, shindikana.

unstudied adj *(of behaviour)*

-sio makusudi, -siokusudiwa; -siolazimishwa, -a asili.

unsubstantial adj 1 -epesi; -embamba; hafifu.

mwingine).

undersexed adj -enye nyege/ hamu/matamanio kidogo (kuliko kawaida).

under-shirt n fulana.

undershoot vt *(of an aircraft)* tua kabla

undertake

ya kufikia kiwanja).

underside n chini, upande wa chini.

undersign vt tia sahihi; andika jina chini *the ~ed* wale wenye sahihi zao hapa chini/waliotia sahihi.

undersized adj -dogo, -liovia, -liodumaa.

underskirt n gaguro, kitema, rinda.

understaffed adj -enye watumishi pungufu, -enye ikama haba.

understand vt,vi 1 fahamu, elewa; sikia; maizi. **make oneself understood** jieleza wazi wazi. **(now) ~ me** tuelewane, nielewe. **~one another** *(of two person, parties)* elewana; elewa hisia, mawazo, makusudi ya mwingine. 2 fahamu (tokana na taarifa iliyopatikana); jua; (ji)chukulia. **give somebody to ~ (that....)** fanya mtu afahamu (kwamba), pa picha. 3 fahamu akilini. **~able** adj inayoeleweka.**~ably** adv. **~ing** adj -enye kuelewa hisia za wengine. n 1 uwezo safi wa akili, uwezo wa kuwaza vizuri, ufahamu. 2 huruma, kiwango cha kufahamu hisia za wengine. 3 *(often an understanding, but rarely pl)* mapatano, maafikiano, makubaliano. **on this ~ing** katika hali hii. **on the ~ing that....** kwa masharti kuwa....**~ingly** adv kwa kujua, kwa kuelewa, kwa kufahamu.

understate vt shindwa kueleza kikamilifu, toa maelezo pungufu; rahisi; jizuia katika kusema. **~ment** n kutoeleza kikamilifu; urahisishaji; maelezo pungufu; kutosema ukweli wote.

understock vt pungukiwa (bidhaa); weka wanyama pungufu (shambani).

2 -a kama ndoto.

unsubstantiated adj -siothibitika.

unsuccessful adj -siofanikiwa, -siositawi, -siofaulu *my attempt was ~* jaribio langu halikufanikiwa.

unsuitable adj -siofaa, -siostahili.
unsuitability n kutofaa; kutostahili.

unsung adj -sioimbiwa, -sioghaniwa, -siosifiwa/tambuliwa (kwa nyimbo, mashairi n.k.); -liosahaulika.

unsupervised adj -siosimamiwa, -sioangaliwa, -sioongozwa.

unsupported adj -siochukuliwa, -siotegemezwa; -siosaidiwa, -siovumiliwa; -sioungwa mkono. **unsupportable** adj -siochukulika, si -a kuvumilika, si -a kustahimilika.

unsure adj si -a hakika, -a kutojua sana.

unsuspected adj -sioshukiwa, -siotuhumiwa, -sioonewa mashaka. **unsuspecting** adj -siotuhumu/shuku. **unsuspicious** adj -siodhania uovu, -sio na mashaka, -sio shuku, si -a kutuhumu.

unswayed adj -siogeuzwa, -sioshawishiwa, -sioyumbishwa.

unswerving adj thabiti, imara.

unsworn adj -sioapishwa; -sioapiwa *~ statement* maelezo yasiyoapiwa *~ testimony* ushahidi bila kiapo, ushahidi usioapiwa.

unsyllabic adj -sio silabi, -sio -a silabi.
unsympathetic adj -sio na huruma.

unsystematic adj -sio na mpango/mfumo maalumu; -a bila taratibu.

untainted adj -siowaa; -sio aibu; -siooza, -siovunda.

untalented adj -siojaaliwa, -sioelekevu, -siokuwa na kipaji.

untamable

understood vt,vi *pt of* **understand**.

understudy n kujifunza kazi ya mtu mwingine; mtu mwenye kujifunza/ kuweza kufanya kazi ya mtu mwingine. vt jifunza kazi ya mtu mwingine (hasa mwigizaji).

undertake *vt* 1 **~ (to do) something,** kubali/jitolea/jiandaa kufanya jambo. 2 anza kazi. 3 thibitisha,

undertaker

ahidi. **undertaking** n 1 kazi/shughuli (aliyokubali/jitolea,/jiandaa kuifanya). 2 ahadi; dhamana.

undertaker n mwenye kutayarisha maziko/mazishi, mpambaji. **undertaking** n kazi ya kuzika.

undertenant n mpangaji mdogo. **undertone** n 1 sauti hafifu ya mnong'ono. 2 hali/dalili (isiyo dhahiri) *an ~ of discontent* manung'uniko. 3 rangi nyepesi, hafifu.

undertook vt *pt of* **undertake**

undertow n mkondo wa chini (kinzi). **undervalue** vt -pa thamani pungufu/ndogo, dunisha. **undervaluation** n.

underwater n chini ya usawa wa maji,chini ya maji.

underwear n nguo za ndani; chupi.

underwent vt *pt of* **undergo**.

underwood n magugu, vichaka.

underworld n 1 *(in GK myths)* jahanamu. 2 jamii ya wahalifu/watu waovu (wevi n.k.) wa mji. **underwrite** vt kubali jukumu, chukulia bima; dhamini; chukua jukumu la kununua hisa zote za kampuni zilizobaki, (hasa kwa meli ya shehena). **~r** n mdhamini; mwenye kukubali jukumu (hasa la meli ya shehena).

undeserving adj -siostahili, -siostahiki. **undesigned** adj -siokusudiwa; -siotabiriwa/bashiriwa.

undesirable adj -siotakiwa, -siofaa, -baya n ~

untamable adj *(of animals)* -sio fugika; -sio zuilika. **untamably** adv. **untameness** n. **untamed** adj *(of animals)* -siofugwa, -siozuiwa.

untangle vt tegua, rahisisha, achilia; weka wazi, fanya ieleweke.

untanned adj *(of skin)* -siotiwa dawa,-sio na rangi nyekundu.

untapped adj -siogemwa; -siotumiwa (bado).

untasted adj -sioonjwa/dhukiwa *the dish remained ~* chakula hakikuonjwa.

untaught adj -siofunzwa, -sioadibishwa; -sioongozwa.

untenable adj -siothibitika, -sioshikika; -siolindika; -sioweza kutetewa.

untested adj -siojaribiwa; -siothibitishwa.

unthankful adj -sioshukurani, -sio na shukrani.

unthatched adj -sioezekwa.

unthinkable adj -siowazika.

unthinking adj -a pupa, bila kufikiri *done in an ~ moment* fanywa bila kufikiri. ~**ly** adv.

unthought of adj -siofikiriwa; -siotarajiwa.

unthread vt 1 *(a needle)* fumua. 2 *(fig)* fumbua, funua.

untidy adj *(of a room, desk etc)* -siotengenezwa, chafu, -liofujika; *(of person)* chafu, -sio nadhifu/tanashati. **untidily** adv.

untie vt fungua; fundua.

until **prep** *conj see* **till**.

untimely adj -a wakati usiofaa, -sio wakati wake, -a mapema mno.

untiring adj -siochoka, -enye bidii; -siochosha.

unto prep *arch see* **to** (*prep*).

person mtu asiyetakiwa.

undetachable adj si -a kutenga, si -a kutoa, si -a kubandua; -sioweza kutenganishwa na.

undetected adj -siogunduliwa;

-siofahamika adv bila kugunduliwa.

undetermined adj -sioyakiniwa, -sioazimiwa, -siokusudiwa, -sio nuiwa.

undeterred adj -siozuiwa, -sioogopeshwa, -siotishwa.

undeveloped adj -sio stawishwa, -siostawi, viza.

undid vt *pt of* **undo**

undissolved

undies n *pl (colloq)* nguo za ndani za

mwanamke.

undifferentiated adj -siotofautishwa, -sopambanuliwa.

undigested adj *(of food)* 1 -siomeng'enywa. 2 *(of news)* -sioeleweka/fahamika. **undigestible** adj sio meng'enyeka.

undignified adj -sio adabu, -siofaa, -sio heshima.

undiluted adj -siozimuliwa, -siofifishwa.

undimmed adj -a wazi, -a kuonekana, -a kueleweka, dhahiri.

undiplomatic *adj* si suluhishi, si -a busara, si -a kidiplomasia; -enye kusema wazi/bila kuficha.

undirected adj -siyoelekezwa, -sio pangwa, -sioongozwa.

undiscerning adj -jinga, -siojuzi, -siotambuzi; -sioona.

undischarged adj *(of cargo)* -sio shushwa/pakuliwa, -sioachiliwa; *(of debt)* -siolipwa; *(of person)* ~ *bankrupt* mufilisi

untold adj 1 *(beyond counting)* kemkem, -siohesabika. 2 -siosimuliwa, -siohadithiwa.

untouchable adj -sioguswa. n *(pl)* **the ~s** n jamii ya Wahindi wa tabaka la chini kabisa.

untouched adj -sioguswa/ shughulikiwa; -siojadiliwa/elezwa;

unveil

bila kuonjwa/kubadilishwa; bila kuguswa/kuathiriwa.

untoward adj *(formal)* -siopendelewa, -a bahati mbaya, -siofaa, -sumbufu.

untraceable adj -siopatikana, -sioonekana.

untrained adj -siofundishwa, -jinga -siofundwa; -siofugwa; siofunzwa.

untrammelled adj -siozuiwa, -siopingwa, huru, -siodhibitiwa.

untransferable adj -siobadilishika, -siohamishika.

untranslatable adj -siofasirika, -siotafsirika. **untranslated** adj -siofasiriwa, -siotafsiriwa.

untravelled adj -siosafiriwa, -sioabiriwa; -siosafiri.

untried adj 1 -siojaribiwa, -sio mjarabu. 2 -siohukumiwa.

untrodden adj 1 -siokanyagwa, -siovyogwa. 2 -siotumiwa (bado).

untroubled adj -siotaabishwa, -siosumbuliwa.

untrue adj si kweli, si hakika, -a uwongo. **untruth** n uwongo. **untruthful** adj -a kusema uwongo; -ongo. **untruthfully** adv.

untrustworthy adj -sioaminika.

untutored adj -siofunzwa, jinga;

-a asili.

untwine vt sokotoa.

asiyeachiliwa.

undisciplined adj -siozoezwa kutii amri, -a ovyo; sio adibishwa, -sio na nidhamu.

undisclosed adj -siodhihirishwa, siotangazwa.

undiscouraged adj -siovunjika moyo; -siopingwa, -siozuiwa; -siokatishwa tamaa.

undiscovered adj -siogunduliwa.

undiscriminating adj -siopambanua, -siochagua, -sitofautisha. **~ly** adv bila tofauti.

undiscussed adj -siozungumziwa, -sioongelewa, -siojadiliwa.

undisguised adj 1 -siofichwa,

-siogeuzwa. 2 wazi, dhahiri, bayana. **~ly** adv.

undismayed adj -siotishwa; -siofadhaishwa; -siohofu; -sio fadhaa.

undisputed adj wazi, -sioubishi/ bishaniwa.

undissolved adj 1 *(parliament)* -siovunjwa, -siokomeshwa. 2 -sioyeyuka; -siotanguka; -sioamuliwa.

undistinguishable

undistinguishable adj -sioweza kupambanuliwa, -sioainishika.

undistracted adj -sio ingiliwa, -siovurugwa.

undistributed adj -siogawanywa, -siosambazwa.

undisturbed adj 1 -tulivu; bila usumbufu. **~ly** adv bila kusumbuliwa.

undivided adj -siogawanyika, -zima, -ote, kamili.

undo vt 1 tangua, fundua, futua. 2 *(stitches)* fumua, shonoa. 3 *(arch)* angamiza, haribu. **what is done cannot be ~ne** (*prov*) yaliyokwisha kumwagika hayazoleki. **~ing** n (sababu ya) kuangamia.

undone *pred adj* -siofanywa;

untwist vt fumua, tatanua, sokotoa.

unused adj 1 -siozoewa, -siozoelewa; -siotumika. 2 ~ **to** -siozoea.

unusual adj -sio -a kawaida, -sio -a desturi, -geni. **~ly** adv.

unutterable adj -sioneneka, -siosemeka; -sioelezeka.

unvalued adj -sio (na) thamani; -siotiwa thamani.

unvanquished adj -sioshindwa; -siopigwa, -siotiishwa.

unvariable adj -siogeuka, -siobadilika.
unvaried **adj** -a namna moja, ile ile, -siobadilishwa.

unvarnished adj 1 -siopakwa vanishi. 2 *(plain, simple)* -a kweli tupu, -siotiwa chumvi ~ *truth* kweli tupu.

unveil vt 1 funua; tandua, ondoa shela.

unventilated

2 onyesha (kwa mara ya kwanza).

unventilated adj -siopitisha/ruhusu hewa safi.

unverified adj -siohakikishwa, -siothibitishwa.

unversed adj -siojuzi, -sio (na)

maarifa ya; si zoevu.

unvisited adj -siotembelewa, -sioangaliwa, -siozuriwa.

unvoiced adj -siosemwa, -sionenwa,

-siotajwa.

unwanted adj -siotakiwa, -siohitajika.

unwarrantable adj -sioidhinishika, -sio tetewa; -sio kisingizio.

unwarranted adj bila sababu, -sio kisingizio; -siothibitishwa, -sioidhinishwa.

-sio kamilika.

undock vt *(of space craft)* achanisha/tenganisha sayari/vyombo vya anga.

undomesticated adj koko; -siyovutiwa na mambo ya nyumbani; -siyofugwa. -siokalishwa nyumbani.

undoubted adj -a hakika, halisi, bila shaka, -sio (na) walakini, -a kweli. **~ly** adv pasipo/bila shaka.

undreamed; undreamt adj *(usu)* **~ of** -siowazika; -siootwa, -siofikirika.

undress vt,vi vua nguo. *(of state)* 1 utupu, uchi; nusu uchi. 2 *(of clothing)* ya kawaida, sio rasmi.

undue adj -siyo stahili, -liokiuka mpaka. **unduly** adv mno.

undulate vi piga mapinde; inuka na kushuka. **undulant** adj. **undulation** n 1 mapinde, mwendo wa wimbi, kuinuka na kushuka kama mawimbi, vilima na mabonde. 2 *(rising ground)* kiduta, mwinuko. **undulatory** adj 1 -a kuinuka na kushuka; -a mapinde/mawimbi, -enye vilima na mabonde. 2 -a mwendo wa wimbi.

undying adj -siokufa; -sioisha, -a aushi, -a milele.

unearned adj 1 -siochumwa, bwerere ~ *income* mapato yasioyochumwa ~ *increment* nyongeza bwerere. 2 -siostahiki,

unengaging

-siohaki.

unearth vt gundua; fukua, zikua ~ *a buried treasure* zikua/fukua hazina iliyozikwa ~ *new facts about the life of someone* gundua mambo mapya juu ya maisha ya mtu fulani.

unearthly adj 1 -sio -a dunia hii, -a peponi, -a shetani. 2 -a ajabu, -a miujiza, -a kuogofya. 3 *(colloq)* bovu *at an ~ hour* saa mbovu.

uneasy adj -sio na raha/utulivu; -a mashaka, -a wasiwasi. **uneasiness;unease** n kutaradadi;

unwary adj si -enye hadhari, -zembe.

unwashed adj -siooshwa; -sioogeshwa.

unwatched adj -siolindwa.

unwavering adj bila kusita, thabiti, imara, sioyumba.

unweaned adj -sioachishwa ziwa, -sioachishwa, -siolikizwa.

unwearied adj si -legevu, -siochoka, -a kudumu, -enye bidii.

unweave vt fumua.

unwed(ded) adj -sio funga ndoa; *(of women)* -sioolewa.

unwelcome adj -siopendeza, -siotakiwa, -baya.

unwell adj -gonjwa, -sioweza, -siojiweza.

unwept adj -sioliliwa, -siotolewa machozi; -sio huzunikiwa.

unwholesome adj -a kudhuru afya, -a kuleta ugonjwa, -sio na afya, -baya. **unwieldy** adj -kubwa, -zito. **unwieldiness** n uzito. **unwieldly** adv.

unwilling adj -siotaka/ penda, -a kujikalifu/kujishurutisha. **~ly** adv. **~ness** n kutotaka, kutokubali.

unwind vt 1 fumua, fungua, sokotoa, zongoa. 2 *(colloq)* pumua, pumzika.

unwinking adj -sio pepesa; -angalifu, mahiri, hadhiri.

unwise adj -sio akili, -sio busara.

unwitnessed adj -sioonwa,

up

-sioshuhudiwa, -siotazamwa, -siothibitishwa.

unwitting adj pasipo kujua, -siokusudiwa, si -a kusudi. **~ly** adv bila kujua, bila kukusudia, kwa ujinga.

mashaka, wasiwasi, hangaiko. **uneasily** adv.

uneatable adj -siolika, -siofaa kwa chakula. **uneaten** adj -sioliwa.

uneconomic adj -a hasara, -siolipa, -sio na faida ya kutosha.**~cal** adj fujaji, tapanyi.

unedited adj -sio haririwa.

uneducated adj -siofundwa, -sio soma, -sioelimishwa, -sioelimika

unemployed adj -sio na kazi, -sioajiriwa n *the* ~ watu wasio na kazi. **unemployable** adj -sioajirika n *(person)* -siofaa (kwa kazi). **unemployment** n 1 kutokuwa na kazi. 2 nguvu ya kazi inayopotea bure. 3 *(attrib)* *unemployment insurance/benefit/pay* ruzuku kwa wasio na kazi.

unenclosed adj -siozungushiwa kabisa, -siozingirwa kabisa, -siotiwa/fungwa ndani (ya furushi/bahasha ua kasha).

unencumbered adj sio na

vipingamizi/vizuizi, huru kabisa. **unending** adj -sioisha, -sio na mwisho; -sio na mpaka; *(colloq)* -a mara kwa mara. **~ly** adv.

unendowed adj -siojaliwa, -siokipaji;

-siokabidhishwa mali.

unendurable adj -sio vumilika; -sio chukulika.

unengaged adj 1 -siochumbiwa; -sioposwa. 2 -sioajiriwa; -siotumwa/-sio na shughuli.

unengaging adj -a kuchukiza, -sio pendeza, -siovutia.

un-English

un-English adj (characteristic of) si -a Kiingereza.

unenlightened adj -sioelimishwa, -sio (na) habari, -jinga, -a gizani; -shirikina. **unenlightening** adj -sioeleza chochote, -sio elimisha, -siotoa mwanga/ fununu.

unenterprising adj -sio jasiri, -oga.

unwomanly adj si -a mwanamke, si kama mwanamke; kidumedume.

unworkable adj -sioweza kufanyika, -sio fanyika.

unworkmanlike adj -baya, -a kazi mbaya, -sio stadi, si -a ufundi.

unworldly adj 1 si -a ulimwengu. 2 -nyofu. **unworld liness** n.

unworthy adj -siostahili, -siofaa;

-siothamani.

unwrinkled adj -siokunjamana, pasipo vifinyo, -siosinyaa, -siojikunyata.

unwritten adj -sioandikwa, -a kufahamika kwa akili tu, -a mapokezi, simulizi, -a desturi. **an ~ law** sheria ya mila na desturi (isiyo andikwa).

unyielding adj -gumu, -sionyororo, -sio kubali kushindwa.

unyoke vt fungulia.

unzip vt fungua zipu.

up[1] adv 1 juu. **what's ~** *(colloq)* kuna nini, habari gani. **~ to you** juu yako. **~ and about** hapa na pale. 2 zaidi *two degrees* ~ nyuzi mbili zaidi. 3 hadi *travel ~ to Dodoma* safiri hadi Dodoma. 4 kabisa *we are hard ~* tumeishiwa kabisa. 5 sana, kwa sauti/nguvu zaidi *speak* ~ sema sana. 6 **~ against something** -enye kupambana/kukabiliwa na. **be ~ before somebody** shtakiwa. **~ and down** mbele na nyuma, huku na huko; juu chini. **~s and downs** *(fig)* majaliwa, pata potea, mema na mabaya. **on the ~(and up)** *(colloq)* inayoendelea/stawi. **~ for something** -enye kushtakiwa kwa jambo; pendekezwa/fikiriwa kwa jambo. **be well ~ in/on something** -wa bingwa/mahiri wa jambo. **~ to something** -enye mashughuli na; sawa sawa na. **~ to somebody** ni juu ya mtu, wajibu. **~ and coming**

up

adj (of person) shababu, makini. -enye kupanda. vi,vt *(hum or colloq)* amka, ruka;

unentertaining adj -siopendeza, -siofurahisha, -sioburudisha.

unentitled adj -sio na haki, -siostahiki.
unenviable adj -siotamanika, -sioonewa wivu, si -a kutaka.

unequal adj **~ (to something)** 1 -sio sawa. 2 -siolingana, -a kuhitilafiana. 3 dhaifu, -sioweza *be ~ to doing something* toweza kufanya kitu. **~ly** adv. **~led** adj -sio kifani, zuri kabisa.

unequipped adj -sioandaliwa, -siotengenezwa, -sio jiandaa.

unequivocal adj -a kauli/maana moja, dhahiri, -sio -a ndumila kuwili, -sio kauleni ~ *plea* ikirari isiyo kauleni.

unerring adj -siokosea, -a hakika. **~ly** adv.

UNESCO *(abbr)* Shirika la Elimu, Sayansi na Utamaduni la Umoja wa Mataifa.

unessential adj -sio -a lazima, si -a maana sana, -si -a muhimu. n *the ~s* mambo yasiyo maana.

uneven adj -sio sawa *(of numbers)* witiri, -sio shufwa. **~ness** n.

uneventful adj sio na matukio ya ajabu; -a vivi hivi, a matukio ya kawaida.

unexampled adj -sio na kifani, -a pekee, -sio fikiwa.

unexcelled adj -sioshindika, -siopitika, -siozidiwa.

unexceptionable adj -zuri, safi, -sio nadoa/lawama, kamili.

unexcited adj -sioamshwa,

-siochochewa, -siosisimka.

unexecuted adj -siofanyizwa, -siotekelezwa.

unexpected adj -siotazamiwa, -a ghafula. **~ly** adv bila kutazamiwa, ghafula.

unfinished

unexplained adj -sioelezwa; -siofasiriwa, -

(colloq) pandisha, ongeza.

up[2] *pref* (kuelekea) juu.

up-beat n *(mus)* pigo lisilo na mkazo; *(colloq)* uchangamfu.

upbraid vt **~ somebody (for doing something/with something)** karipia, kemea, laumu, shutumu. **~ing** adj -a kukaripia, -a lawama. **~ingly** adv.

upbringing n malezi.

up-country adv bara (mbali na pwani) *go ~* enda bara adj -a bara.

update vt fanya (kuwa) -a kisasa, tengeneza upya.

up-end vt 1 angusha chini. 2 shinda. 3 fanya kusimama pembe. 4 shtua.

up-grade n *(esp)* **on the ~** kusitawi, kupiga hatua. vt pandisha daraja/cheo.

upgrowth n usitawi; kumea, kukua (kwa kuelekea juu).

upheaval n mageuzi, mabadiliko (makubwa ya ghafla) *the country was in a state of ~* nchi ilikuwa katika hali ya mageuzi makubwa.

upheld vt *pt pp of* **uphold**.

uphill adj *(sloping)* -a mwinuko, -a kupanda; *(fig)* -a shida, -gumu, -zito, -a taabu. **an ~ task** n shughuli ngumu sana adv kwa kupanda (kilima).

uphold vt 1 tetea, unga mkono. 2 *(confirm)* thibitisha.

upholster vt *(of a room)* weka zulia/pazia na kochi; *(a chair)* tia matakia, funika kwa nguo/ngozi. **~er** n mwuza mapambo ya samani/ chumba. **~y** n vifaa vya kutengeneza makochi/matakia; biashara ya kutengeneza makochi/ matakia.

upkeep n harija, gharama (za matunzo).

upland n *(often pl)* sehemu za mwinuko, nyanda za juu.

siofafanuliwa, -siofumbuliwa.

unexploded adj -siolipuka, -siolipuliwa *an ~shell* bomu lisilolipuka (bado).

unfailing adj -a daima, -siokwisha, -siokwama. **~ly** adv.

unfair adj -siosawa, -sio haki.

~ly adv. **~ ness** n.

unfaithful adj 1 -sio -aminifu. 2 *(adulterous)* -zinifu, -zinzi. **~ly** adv. **~ness** n.

unfaltering adj imara, thabiti, -siosita, -siobabaika. **~ly** adv.

unfamiliar adj 1 **~ (to)** -siojulikana sana. 2 **~ with** -sio zoevu, geni *be ~ with something* -tozoea kitu.

unfashionable adj -sio -a siku hizi, -a zamani, lio pitwa na wakati.

unfasten vt fungua, komoa, fundua.

unfathomable adj 1 -siofikika chini; -a kina kirefu sana. 2 *(fig)* -gumu sana, sioweza kueleweka; geni mno. **unfathomed** adj *(of depth)* -siopimika; *(of person)* -sio eleweka; *(of crime)* -siofumbuliwa.

unfavourable adj siofaa.

unfeasible adj -siowezekana, -siotendeka.

unfed adj -siolishwa; -siochungwa;

(fire) -sio chochewa.

unfeeling adj -sio na huruma, -a moyo mgumu; -sioweza kuonea huruma. **~ly** adv.

unfeigned adj -a kweli, halisi. **~ly** adv.

unfermented adj -siochachuka,

-siochacha.

unfertile adj -sio na rutuba; tasa, gumba. **unfertilized** adj -siotiwa mbolea/samadi; -siotiwa mbegu/mimba.

unfetter vt fungua (pingu).**~ed** adj huru, -sio

uplift vt *(fig)* inua (moyo); tia moyo.

upmost adj *see* **uppermost**

upstairs

upon prep *(formal) see* **on**.

upper adj 1 -a juu, bora. **the ~ crust** n *(colloq)* waungwana. **the ~ storey** n *(fig colloq)* bongo, akili. **gain/ have/ get the ~ hand (of)** shinda, dhibiti. **the U~ House** n *(in parliament) (GB)* Bunge la Malodi. **~ cut** n *(boxing)* (m)chokonoo, (m)tunguo, ngumi ya kuchomeka. n sehemu ya juu ya kiatu. **be down on one's ~s** ishiwa, dhikika, -wa maskini, fukarika. **~most** adj -a juu kabisa; -kuu, enye kutawala adv juu *he said whatever came ~ most* alisema kile kilichomjia kwanza akilini.

uppish adj *(colloq)* -juvi; -a kujigamba; -enye kiburi. **~ness** n. **~ly** adv. **uppity** adj *(colloq)* -juvi.

upright adj 1 -a wima, -a kiwimawima. **~ piano n** piano yenye nyuzi za wima. 2 *(honest)* aminifu, -adilifu; -a kuheshimika, -enye heshima. n mhimili, mwimo, nguzo. **~ly** adv. **~ness** n 1 unyofu, uaminifu. 2 wima.

uprising n maasi, machafuko.

uproar n *(sing only)* vurumai, makelele, fujo, ghasia *the meeting ended in an ~* mkutano uliisha kwa ghasia; katika hali ya vurumai. **~ious** adj -a makelele (agh ya vikwakwa). **~iously** adv.

uproot vt ng'oa.

upset vt,vi 1 pindua; pinduka. 2 vuruga, tibua; fadhaisha *~ ones stomach* tibua tumbo. n 1 vurugu, mshtuo. 2 *(sport)* matokeo yasiyotarajiwa.

upshot n **the ~ (of something)** matokeo *what is the ~ of it going to be* matokeo yake yatakuwaje?

upside-down adj juu chini, pindu; *(fig)* shaghalabaghala, shelabela.

upstage adj *(colloq)* -a kujigamba/kujisifu, juvi adv (kuelekea) nyuma ya jukwaa. vt piku,

na vikwazo; *(of a prisoner)* -lio funguliwa mnyororo,lioachwa huru.

unfilled adj -siojazwa, -siojalizwa, -siofukiwa, -sioshibishwa.

unfinished adj -siokwisha, -siokamilika, -siomalizwa.

unfit

unfit adj **~ (for something/to do something)** -siofaa, -siostahili; dhaifu. vt **~somebody for something** dhoofisha, ondolea nguvu/ uwezo n.k. **~ness** n.

unflagging adj -siochoka; -siokatizwa.

unflappable adj *(colloq)* -sio yumba/yumbishwa.

unflavoured adj -siokolezwa, -siotiwa viungo, -sio ungwa.

unfledged adj 1 *(of a bird)* -sioweza kuruka bado. 2 *(fig) (of a person)* -sio komaa; -sio na uzoefu.

unflinching adj -sioogopa; -siosita,

-siolegea, thabiti.

unfold vt,vi 1 kunjua. 2 onyesha, tangaza; (ji)tokeza.

unforeseen adj -siotazamiwa, -a ghafula, -siofikiriwa. **unforeseeable** adj -sio fikirika; -siotabirika, -siobashirika.

unforgettable adj -siosahaulika. **unforgotten** adj -sio sahauliwa.

unforgiving adj -siosamehe.

unformed adj -changa, -siokomaa,

-siokuzwa.

unfortified adj -siojengewa ngome,

-sioimarishwa.

unfortunate adj -a bahati mbaya; -a kusikitisha. **~ly** adv kwa bahati mbaya.

vutia kwako/upande wako.

upstairs adv 1 ghorofani; juu. 2 *(attrib)* -a juu, -a ghorofani.

upstanding

upstanding adj kititi, wima; -enye siha, -enye nguvu, adilifu, imara.

upstart n *(person)* mtu aliyepanda cheo/hadhi ghafla na ambaye anajidaidai sana; fidhuli.

upstream adv kwa kukata maji;

-a kilimani, dhidi ya mkondo wa maji.

upsurge n mfoko wa wasiwasi/ ghadhabu.

upswing n ongezeko.

uptake n **quick/slow on the ~** *(colloq)* -epesi/zito kuelewa jambo (lililodokezwa).

uptight adj. **~ (about)** *(sl)* -enye fazaa/wahaka/kiherehere; -a upendeleo; -enye chuki; -a kuogofya.

up-to-date adj -a kisasa, -a siku hizi, mpya kabisa.

up-town adj *(US)*sehemu ya mji yenye makazi ya watu, kiungani.

upturn n unafuu.

upward adj -a kwenda juu,

-a kuelekea juu adv (*often* ~s) -a kuelekea sehemu ya juu; zaidi ya.

uranium n urani.

Uranus n *(astron)* Uranus: sayari ya saba kutoka jua.

urban adj -a mji, -a mjini, -a jiji, -a biladi ~ *planning* mipango miji. **~ization** n. **~ize** vt kuza/anzisha mji, fanya kuwa -a miji.

urbane adj ungwana; -a adabu sana, -enye malezi mazuri. **urbanity** n. Uungwana, adabu; utu wema. *(pl)* **urbanities** n adabu njema. **~ly** adv.

unfounded adj -siothibitishwa, -sio na msingi ~ *rumours* uvumi usio na msingi.

unfrequented adj -siopitiwa/tembelewa mara nyingi.

unfriendly adj -a kiadui, si -a rafiki, -kali. **unfriendliness** n uadui, ukatili. **unfrock** vt *(of a priest guilty of bad conduct)* fukuza upadre.

unfruitful adj 1 -siozaa, tasa. 2 -a bure, bila mafanikio.

unfulfilled adj -siotimizwa, -siotimilizwa.

unfurl *vt, vi* fungua, kunjua; funguka,kunjuka; *(of sail, flag* n.k.) tweka.

unfurnished adj *(house, apartments)* -sio na samani.

ungainly adj si -zuri; -zito,

-ovyo ovyo.

unheard

ungenerous adj -sio -karimu, -nyimivu, bahili.

un-get-at-able adj -siofikika; -sioambilika.

ungifted adj -siojaaliwa, si hodari, -sio (na) kipawa.

ungird vt vua mshipi/mkanda/ msombo n.k.

ungodly adj 1 si -cha Mungu, -ovu. 2 *(colloq)* -a maudhi/kero. 3 *(colloq)* -bovu, -siofaa.

ungovernable adj -siodhibitika, -siozuilika, -siotawalika *an ~ temper* hasira isiyozuilika.

ungraceful adj -sio -zuri, -sio -a madaha; -zito. **~ly** adv. **~ness** n.

ungracious adj 1 *(arch)* -ovu. 2 -sio -a adabu. 3 -sio pendeza. **~ly** adv. ~ **ness** n.

ungrammatical adj -sio -a kisarufi, -siosahihi (kisarufi). **~ly** adv. **~ity** n.

ungrateful adj 1 -sio na shukrani. 2 *(of a task)* siovutia. **~ness** n.

urchin n mtukutu, msumbi; *(often* **street ~)** mtoto wa kikopo/ mapipani/barabarani.

urge vt 1 **~ somebody (to something)** sihi sana, bembeleza, nyenga. 2 **~ somebody/something (on) onward/ forward** sukuma, sukumiza. 3 **~ something (on/upon somebody)** sisitiz(i)a kitu. n hamu kubwa, tamaa, uchu.

urgent adj 1 -a haraka, muhimu.

2 *(of person, his voice)* -a kusisitiza. **urgency** n haraka, umuhimu. **~ly** adv kwa haraka.

usher

urine n mkojo. **urinal** n 1 *(bed urinal)* chombo cha kukojolea kitandani. 2 *(public urinal)* msala, sehemu ya kutabawali. **urinary** adj -a mkojo. **the urinary system** n mfumo wa mkojo. **urinate** vi kojoa, tabawali. **uric** adj -a mkojo.

urn n 1 chombo kirefu cha udongo au madini (hasa cha kutilia majivu ya maiti aliyechomwa). 2 buli.

ursine adj -a dubu.

us *pron* sisi; -tu *she saw ~* alituona.

use n 1 matumizi; kutumia. **in ~**

-nayotumika. **out of ~** -siotumika (tena). **come in ~** anza kutumika. **go/fall out of ~** totumika tena. **make (good/the best) ~ of** tumia (vizuri). 2 kazi. 3 faida. 4 uwezo (wa kutumia). 5 ruhusa (ya kutumia). 6 mazoea. vt 1 **~ (for)** tumia *you ~ a knife to cut meat* unatumia kisu kukata nyama. 2 **~ something (up)** tumia yote *he has ~d up all his strength* ametumia nguvu zake zote. 3 tumia (watu), tendea, fanyia **~d** adj. -liotumika, -sio mpya *~d car* gari lili-lotumika.**usable** adj -a (kuweza) kutumika. **~r** n mtumiaji. **~ful** adj 1 -a manufaa, -a matokeo mazuri. 2 *(colloq)* -enye uwezo, -a ufanisi. **~fully** adv. **~fulness** n. **~less** adj 1 bure, -siofaa. 2 -sio na maana, -siosaidia/sio na manufaa. **~lessly** adv. **~lessness** n. **usage** n 1 matumizi. 2 desturi, mazoea.

used[1] *(anomalous finite) ~ to + inf* wa na desturi/mazoea huko nyuma I *~ to walk to*

ungrounded adj bila kisa/sababu/hoja; -siothibitishwa.

unguarded adj 1 *(esp of a person and what he says)* sio na hadhari, bila kufikiri; -sio -a busara. 2 -siolindwa. **~ly** adv.

unguent n mafuta (ya dawa).

unhallowed adj 1 -sio fanywa takatifu; -siowekwa wakfu. 2 -ovu, -baya, -a shetani, -a najisi.

unhampered adj -siozuiwa, -siotatanishwa.

unhand vi *(arch)* achilia; ondoa mikono.

unhandsome adj hunde.

unhandy adj -sioelekevu wa kazi, -siofaa; -zito, -gumu.

unhanged adj -sionyongwa.

unhappy adj 1 -a huzuni, -a majonzi, --sio na furaha, -a moyo mzito. 2 -siofaa/stahili. **unhappily** adv. **unhappiness** n.

unhealthy adj -sio na afya, dhaifu, -a kuleta magonjwa; *(colloq)* -a hatari. **unhealthily** adv.**unhealthiness** n.

unheard -siosikiwa, -siosikilizwa. go

unheeding

~ tosikilizwa; tokuwa na mtu wa kusikiliza. **~-of** adj -a ajabu, -geni, -sio na kifani, pya kabisa.

unheeding adj -sioangalia, -sioangalifu, si makini. **unheeded** adj -siosikilizwa, -sioangaliwa, -siofuatwa, -a kudharauliwa. **unheedful** adj -zembe, -siyeangalia, -siyejali.

unhelpful adj kimyakimya, -siosaidia.

unhesitating adj bila hofu/kusita. **~ly** adv bila kusitasita.

unhindered adj -siozuiwa, -siopingwa, -siocheleweshwa.

unhinge vt 1 ondoa (mlango n.k.) kwenye

work every day huko nyuma nilikuwa na desturi ya kutembea hadi kazini kila siku *there ~ to be* kulikuwepo na zamani *there ~ d to be lions in Kawe* zamani kulikuwa na simba huko Kawe.

used[2] adj **~ to** *I am ~ to hard work* nimezoea kazi ngumu.

usher n bawabu vt 1 peleka, ongoza, hadi ~ *somebody into the sitting-room* peleka mtu sebuleni. 2 **~ something in** ashiria, anzisha.

usual

usual adj -a kawaida, -a desturi. **as ~** kama kawaida. **~ly** adv kwa kawaida, aghalabu.

usurp vt,vi jitwalia bila haki, nyang'anya ~ *on somebody's rights* nyang'anya haki. **~ation** n kunyang'anya. **~er** n mnyang'anyi (ufalme, usultani, mamlaka n.k.).

usury n kula riba; kukopesha fedha kwa riba. **usurer** n mla riba. **usurious** adj -a riba, -a kula riba.

utensil n chombo; ala. (*pl*) **~s** n vyombo vya nyumbani.

uterus n *(anat)* mji wa mimba, uterasi. **uterine** adj 1 -a mama mmoja, -a tumbo moja (baba mbalimbali). 2 -a uterasi.

utility n 1 manufaa, matumizi. 2 *(public)* huduma za umma (k.v. umeme, usafiri n.k.). **utilize** vt tumia. **utilization** n kutumia; matumizi. **utilizeable** adj -a kuweza kutumika. **utilitarian** adj -a kutafuta faida, -a kufaa, -a kuzingatia matumizi/manufaa tu (badala ya uzuri, haki, uadilifu n.k.). **utilitarianism** n falsafa kwamba njia bora katika maisha ni kutafuta kuridhisha watu wengi iwezekanavyo na kupima vitendo vya watu kwa kigezo hicho; -enye mawazo ya kuleta faida.

utmost adj -a juu/kubwa sana *of the ~importance* muhimu sana. n **one's/the ~** kipeo *do one's ~* fanya kila linalowezekana.

Utopia n jamii kamili/ timilifu ya kufikirika. **~n** adj -a njozi, -a kufikirika.

utter[1] adj kabisa, kamili, -tupu ~ *darkness*

bawabu zake. 2 rusha akili, tia wazimu.

unholy adj 1 -ovu, -a shetani, -chafu, -a najisi. 2 bovu.

unhonoured adj -sioheshimiwa, -siojaliwa, -siotukuzwa.

unhook vt fungua, toa katika ndoana.

unhoped-for adj -siotegemewa kutokea, -siotarajiwa.

unhorse vt tupa, rusha, ondosha kutoka juu ya farasi.

unhurt adj bila kuumia, bila kuumizwa, bila kupata madhara, -siodhurika.

unhygienic adj si -a afya, -a kuleta madhara kiafya; -sio safi, -siofuata kanuni za usafi.

uni- *pref* moja.

uniaxial adj -enye ekseli moja.

unicameral adj *(of a parliament)* -enye chumba kimoja tu; -enye bunge moja.

unicellular adj -a seli moja, -enye mwili wenye seli moja tu.

unicolour adj -a rangi moja.

giza/kiza totoro. **~ly** adv kabisa (kabisa). **~ness** n.

utter[2] vt toa sauti/ tamka. 2 nena, sema ~ *a curse* laani, apiza. 3 eneza (agh pesa bandia). **~ance** n 1 usemi. 2 matamshi, maneno.

uxorious

uttermost *n; adj see* **utmost**.

uvula n kidakatonge, kimeo. **~r** adj -a kidakatonge, -a kimeo.

uxorious adj -a kupenda mno mke, -enye mapenzi sana na mkewe. **~ly** adv. **~ness** n.

V, v n 1 herufi ya ishirini na mbili ya alfabeti ya Kiingereza. 2 alama ya kirumi ya kuwakilisha 5 (tano). 3 alama ya ushindi.

vac n *(colloq) (abbr of* **vacation**),

likizo.

vacant adj 1 -tupu ~ *space* nafasi tupu, pasipo kitu/mtu. 2 wazi. **a ~ possession** n tangazo la kuwa nyumba wazi (isiyo na mpangaji). 3 *(of time)* -a kupumzika. 4 *(of mind)* -sio na wazo;

chukizo/chusho. 2 jambo la uchokozi; maudhi na chuki. **~atious** adj -chokozi; -a kuudhi, chushi.

via prep kupitia, kupita kwa njia ya.

viable adj -a kuweza kuwapo; -enye

uwezo wa kujitegemea. **viability** n kuwezekana; kujitosheleza.

viaduct n daraja refu linalovuka bonde au

(of the eyes) -sio na (dalili za) shauku/wazo.**~ly** adv. **vacancy** n 1 kuwa -tupu; uwazi; pasipo kazi. 2 kutotumika. 3 ujinga, ukosefu wa mawazo. 4 *(post unfilled)* nafasi wazi. **vacate** vt 1 hama, ondoka. 2 acha wazi, achilia mbali. 3 *(formal)* samehe. **vacation** n 1 *(formal)* kuacha, kuhama, kuondoka. 2 likizo, livu, muda wa kupumzika *court vacation* likizo ya mahakama. **on vacation** likizoni. vi **vacation at/in** *(US)* enda likizo. **vacationist** n *(US)* mtu aliye likizoni.

vaccinate vt **~ somebody (against something)** chanja. **vaccination** n chanjo; kuchanja. **vaccine** n dawa ya chanjo.

vacillate vi **~ (between)** yumba, babaika, kosa msimamo. **vacillation** n kutangatanga, kukosa msimamo, kubabaika; kuyumba.

vacuous adj -tupu, sio na akili. **~ly** adv. **vacuity** n.

vacuum n ombwe, tupu. **~ cleaner** *n*

kivuta vumbi. **~ flask/bottle** n themosi, chupa ya chai. **~ pump** n kivuta hewa; kivuta maji. **~ tube/valve** n neli/vali ombwe (ya kuchunguza mkondo wa umeme).

vade-mecum n kitabu (ambacho mtu anaweza kutembea nacho) cha kurejelea.

vagabond n msikwao; mzururaji,

mhuni adj -sio na kwao; zururaji. **~age** n uhuni; usokwao, uzururaji. **~ism** n uhuni, hali ya mtu kutokuwa na kwao.

vagary n tukio au wazo lisilo la

valour(US valor)

kawaida na lisilo na sababu.

vagina n kuma, uke. **~l** adj -a uke.

vagrant n mzururaji adj -zururaji, -a kutangatanga. **vagrancy** n uzururaji, kutangatanga.

vague adj 1 -sio dhahiri, -a mashaka,

sio wazi, si yakini *he was ~ on that subject* hakuwa wazi katika mada hiyo. 2 *(of persons,*

korongo.

vial n kichupa kidogo (hasa cha dawa ya maji).

via media *(lat)* njia/mrengu wa kati.

vibes n *(sl)* hali/upepo.

vibrate vt,vi 1 tikisa, tingisha;

tikisika, tingishika. 2 yumbayumba, wayawaya, taharuki. **vibrant** adj -a kutetemeka, -a kutikisika; -a kutaharukia,/kusisimua. **vibrancy** n. **vibration** n mtetemo; mtikisiko; **vibrator** n kitingishi.

vicar n (*Anglican*) kasisi/ padre wa

usharika; (*RC*) mwakilishi, naibu wa ~ *of Christ* wakili wa Kristu. **~age** n nyumba/ maskani ya padri/kasisi. **~ious** adj 1 -a kuwakilishwa. 2 -liofanywa kwa ajili ya wengine; -liotendwa kwa niaba ya. **~iously** adv.

vice[1] n 1. uovu. 2 *(in a horse)* tabia/ mazoea mabaya. **vicious** adj 1 -ovu, -enye makosa *a vicious argument* hoja potofu. 2 -a inda, -fisadi, fasiki. **vicious circle** n mzunguko/hali inayoashiria mkwamo. **vicious spiral** n upandaji wa bei unaotokana na upandaji bei ya kitu kingine. 3 *(animal)* -kali, -baya. **viciously** adv kwa ukali; kwa uovu; kwa makosa. **viciousness** n ubaya; ukali.

vice[2] n jiliwa ya seremala *as firm as a ~* imara sana *a ~ like grip* mbano imara sana.

vice[3] *(pref)* -dogo; naibu; makamu. **~-admiral** n makamu wa admirali. **~-chairperson** n makamu mwenyekiti. **~-chancellor** n makamu mkuu wa chuo kikuu. **~-premier** n naibu waziri mkuu. **~president** n makamu wa rais.

viceroy

~**-presidency** n umakamu wa rais.

viceroy n kaimu mfalme, mwakilishi wa mfalme/gavana mkuu. **viceregal** adj -a makamu mfalme. **vicereine** n mke wa

behaviour) -a wasiwasi; -sio na uhakika. **~ness** n. **~ly** adv.

vain adj 1 *(useless)* ovyo, -siofaa, bure. 2 **in ~** bure *their efforts were in ~* jitihada zao zilikuwa bure; -sio na heshima, -a kufuru *take the name of God in ~* kufuru. 3 -a kujishaua, -a majisifu. **~glory** n kiburi; kujiona; majivuno; majisifu, makuu. **~glorious** adj -a kujiona, -a kujisifu, -a kuona makuu. **~ly** adv *1* bure. 2 *(conceitedly)* kwa kiburi.

valance; valence n pazia fupi (la maridadi).

vale n *(lit except in place names)*bonde.
valediction n (maneno ya) kuaga, kuagana.
valedictory adj -a kuaga, -a kuagana a *valedictory speech* hotuba ya kuagana.

valence[1] n *(chem)* valensi. **valency** n kizio cha valensi.

valence[2] n see **valance**.

valentine n *(of letter, card etc)* barua inayotumwa kwa kipenzi/sahibu (bila jina la mwandishi) tarehe 14 Februari.

valet n mtumishi (wa kiume) afanyaye kazi za udobi. vt fanya kazi za udobi.

valetudinarian n mwele, mgonjwa adj -dhaifu; -gonjwa, nyong'onyevu.

valiant adj shujaa, jasiri, hodari.

~ly adv.

valid adj 1 *(leg)* halali; -enye sababu thabiti, -a nguvu, -a akili. 2 -a sheria halali. **~ly** adv. **~ity** n uhalali, uthabiti. **~ate** vt halalisha, thibitisha.

valise n mfuko, begi dogo la nguo (agh la safari); mkoba.

valley n bonde.

valour(US valor) n ujasiri (agh wa vitani), ushujaa. **valorous** adj jasiri,

value

shujaa.

makamu mfalme.

vice versa adv kinyume chake.

vicinity n 1 ujirani, kuwa karibu. 2

jirani.

vicissitude n mabadiliko, mageuko (hasa katika bahati ya mtu maishani).

victim n 1 kafara, mhanga. 2 mwathiriwa na janga (ambalo hakulisababisha yeye, mtu (au mnyama) anayesumbuka au kuuawa au kupatwa na mabaya asiyostahili, kwa ajili ya mwingine. **~ize** vt onea, sumbua. **~ization** n maonevu uonevu.

Victorian *n,adj (person)* (-a enzi ya) Malkia Victoria.

victory n ushindi. **victor** n mshindi, mshindaji. **victorious** adj -lioshinda, -liofaulu; -a shangwe, -a ushindi, (-shindi). **~victoriously** adv.

victual vt,vi 1 wekea akiba ya vyakula; -pa vyakula. 2 pakia vyakula (melini n.k.). n *(pl)* vyakula na vinywaji. **~ler** n 1 mfanya biashara ya vyakula. 2 **licensed ~ler** n *(GB)* mwenye leseni ya baa na hoteli.

vide vt *(lat)* tazama. ~ **infra** vi tazama chini. ~ **supra** vi tazama juu.

videlicet adv *(common abbr viz)* yaani.

video adj 1 -a video; -a (matangazo ya) televisheni. 2 -a kunasa sauti na picha. n 1 *(colloq)* video. 2 *(US)* televisheni. ~ **tape** n ukanda wa televisheni/video. vt piga picha za video.

vie vi **~ (with somebody) (for something)** shindana na/chuana.

view vt 1 tazama, angalia; kagua. **an order to ~** hati/madaraka ya kukagua nyumba n.k. 2 fikiria. **~er** n 1 mtazamaji televisheni. 2 kifaa cha kukuzia picha. **~less** adj 1 -sioonekana. 2 *(US)* bila maoni. n 1 kutazama, kuangalia; upeo wa macho. **in ~ of** kwa kuzingatia. **in full ~ of** -enye kuonekana waziwazi.

value n 1 thamani. ~ **added tax** n (*abbr* **VAT**) kodi ya nyongeza ya thamani ; thamani ya *set a ~ on* thamini. 2 faida, manufaa *this is of great ~* hii ina manufaa makubwa. 3 *(in painting)* uhusiano wa mwanga na kivuli; *(in language)* maana; athari; *(pl)* maadili. artistic **~s** viwango vya sanaa. vt 1 thamini/ tia thamani, kadiria. **~d** adj -liothaminiwa; -a thamani *a ~d friend* rafiki halisi. **~less** adj hafifu, -siofaa, bure, -sio na thamani. **~r** n mthamini. **valuable** adj -a thamani; -a tunu. *(pl)* **valuables** n vitu vya thamani (k.m. vito n.k.). **valuation** n kukadiria; ukadiriaji *draw up a valuation of something* kadiria thamani ya kitu. **valuator** n mkadiria thamani.

valve n kilango, vali. **valvular** adj -a vali za moyo/mishipa ya damu.

vamoose vi *(US sl)* ondoka haraka, potea, ambaa.

vamp[1] n kipande cha mbele cha kiatu/buti. vt,vi 1 tia kiatu kiraka. ~ **something up** *(fig)* ungaunga. 2 tunga tuni ya wimbo; fuatisha wimbo kwa ala ya muziki.

vamp[2] n kiberenge.

vampire n mnyonya damu. ~ **(bat)** n popo mnyonya damu. **vampiric** adj

van[1] n 1 gari la mizigo/ bidhaa 2 *(GB)* behewa la mizigo, bogi.

van[2] n *(of army)* kikosi cha mbele.

vandal n mharabu, mshenzi. **~ism** n uharabu (wa kishenzi).

vane n 1 kishale (kinachoonyesha

uelekeo wa upepo). 2 propela/tanga liendeshwalo kwa upepo/maji.

vanguard n kikosi cha mbele *(fig)* watangulizi, viongozi wa maandamano au wa chama; tapo.

vanilla n lavani, vanila.

vanish vi toweka, tokomea, yoyoma. ~ **into thin air** tokomea, yeyuka. **~ing cream** n krimu ya ngozi (inayofyonzwa haraka na

villain

on ~ -nayoonyeshwa. **come into ~** onekana, tokeza. **come in ~ of** weza kuona. 2 sura, mandhari; picha ya mandhari. 3 nafasi ya kuona; ukaguzi. 4 *(opinion)* maoni, rai, shauri. **fall in with/ meet somebody's ~s** kubaliana na. 5 nia, kusudio. **with a/the ~ to/of** kwa nia/matumaini ya. 6 *(compounds) ~ finder* kioo katika kamera cha kutafutia taswira.

vigil n 1 kukesha; ukeshaji (kwa ibada/ulinzi) *keep ~* kesha. 2 mkesha (wa shughuli za dini).

vigilance n hadhari, uangalifu, kuwa macho. ~ **committee** n kamati ya sungusungu/wazalendo ya kudumisha amani katika jamii au mahali ambapo hapana uongozi.**vigilant** adj macho, -angalifu, -enye hadhari. **vigilantly** adv. **vigilante** n memba wa kamati ya wazalendo.

vignette n 1 nakshi/sanamu/picha ndogo nzuri (hasa kwenye jalada la kitabu au mwanzo/mwisho wa sura). 2 picha ya kichwa na mabega (ya mtu). 3 muhtasari wa tabia ya mtu.

vigour (US = **vigor**) n 1 nguvu. 2

wepesi, bidii, juhudi. 3 makali (ya lugha). **vigorous** adj 1 -a nguvu. 2 -a juhudi, -epesi, hodari. **vigorously** adv.

Viking n mmoja wa maharamia wa

Scandinavia walioshambulia na kuteka nyara pwani ya Ulaya kati ya karne ya 8 na ya 10.

vile adj 1 -enye kutia aibu; -a kuchukiza; ovu. 2*(colloq)* -baya. 3 *(old use)* -a bure, -sio na thamani. **~ly** adv. **~ness** n uovu; upotovu; ubaya.

vilify vt tukana, singizia, kashifu; sengenya. **vilification** n masingizio, maovu, masengenyo

villa n nyumba ya shamba yenye bustani kubwa.

village n kijiji; kitongoji. **~r** n mwanakijiji.

villain n mhalifu, mwovu. **~ous** adj -baya

mwili). **~ing** n kutokomea, kufifia. **~ing**

vary

point n mahala mistari sambamba inapoelekea kukutana.

vanity n 1 majivuno, majisifu, kiburi. 2 upuuzi, kutoridhisha. ~ **bag/case** n kikoba cha vipodozi.

vanquish vt shinda, tiisha.

vantage n manufaa. ~ **point** n *(lit. or fig)* mahali pafaapo kutazamia jambo fulani.

vapid adj -chapwa, -dufu, baridi. **~ly** adv. **~ness n.** **~ity** n uchapwa, udufu, ubaridi.

vapour n 1 mvuke. ~ **bath** n mafusho, buhuri. 2 kitu cha udhanifu; kitu kisicho na maana, upuuzi. 3 **the ~s** n *(arch)* majonzi. **vaporize** vt,vi fusha, fanya mvuke. **vaporization** n kuvukisha, mvukisho. **vaporizer** n kivukisho. **vaporous** adj 1 -a mvuke. 2 *(fig)* -a njozi.

variable adj -a kugeuka, -a kubadilika, -geugeu. n kigeugeu. **variably** adv. **~ness** n. **variability** n ugeukaji- geukaji, ubadilikajibadilikaji.

variant n 1 tofauti. 2 kibadala adj -a tofauti, -ingineyo. **variance** n. **at ~(with)** kuhitilafiana, kutofautiana; *(maths)* achano. **variation** n 1 (kiwango cha) kubadilika; badiliko, mageuzo, tofauti. 2 *(of music)* lahani iliyorudiwa kwa utata zaidi. 3 mabadiliko ya mwili (yatokanayo na hali mpya). 4 *(maths)* muachano.

varicoloured adj -a rangirangi.

varicose adj *(esp.* ~ **vein)** (veni) -liovimba daima.

variegated adj -a rangi rangi, -a rangi mbalimbali, -a namna nyingi mbalimbali. **variegation** n.

variform adj -enye maumbo mbalimbali.

varlet n *(arch)* mshenzi, mwovu.

varnish n 1 vanishi. 2 mng'ao; *(fig)* sura/taswira danganyifu. vt 1 paka vanishi. 2 sana, ovu, halifu. **~y** n.

villein

villein n mtwana/kijakazi (wakati wa enzi za ukabaila). **~age** n.

vim n *(colloq)* nguvu, juhudi, *full of* ~ enye nguvu.

vinaigrette n achari (ya siki, mafuta naviungo).

vindicate vt thibitisha. **vindication** n uthibitisho.

vindictive adj -siosamehe; -a kutaka

kulipa kisasi. **~ly** adv kwa kulipiza kisasi. **~ness** n ulipizaji kisasi.

vine n mzabibu. **~-dresser** n mlimaji (mtunza) wa mizabibu. **~ry** n nyumba inamomea mizabibu. **~yard** n shamba la mizabibu.

vino n *(colloq)* divai, mvinyo. **~us** adj -a divai, kama divai.

vint tengeneza divai. **~age** n 1 msimu wa zabibu. 2 divai ya msimu fulani. 3 -a kipindi kilichopita/kilichosifika kwa ubora *~age car* motokaa iliyoundwa kati ya mwaka 1916 - 1930. **~ager** n mvunaji mizabibu. **~ner** n muuza divai **~nery** n ghala ya divai.

vinegar n siki. **~y** adj kama siki; *(fig)* -enye kughadhibika, -a hamakihamaki.

vinyl n ngozi ya plastiki (ya kutengenezea mikoba, masanduku, viatu, busati n.k.).

viola n fidla kubwa (la sauti nyembamba).

violate vt 1 kiuka (kiapo, mkataba n.k.). 2 ingilia (faragha ya mtu, sehemu iliyo wakfu) bila heshima. 3 baka, ingilia mtu kwa nguvu. **violation** n. **violator** n mvunja sheria.

violent adj 1 -a nguvu nyingi 2. -kali sana. **~ly** adv. **violence** n vurugu, nguvu *robbery with violence* wizi wa nguvu. **do violence to something** *(fig)* kuwa kinyume cha; kasirisha.

pamba, puna; *(fig)* ficha kosa au dosari fulani. **~er** n mpaka vanishi.

varsity n *(colloq)* chuo kikuu.

vary vt,vi geuza, badili, badilisha;

vascular

geuka, -wa mbalimbali. **varied** adj 1 mbalimbali, tofauti, -a namna nyingi. 2 -enye mabadiliko mengi; -enye tofauti nyingi. **various** adj *(usu attrib)* mbalimbali, anuwai, -a tofauti tofauti, aina aina. **variety** n 1 tofauti. 2 *(collection)* jamii (ya vitu mbalimbali) *a variety of reasons* sababu mbalimbali. 3 (*species*) namna; *(many kinds)* namna nyingi. 4 maonyesho (ya aina mbalimbali k.v. sarakasi, nyimbo, igizo n.k.).

vascular adj -enye mishipa ya damu/ utomvu.

vase n chombo (cha kuwekea maua), jagi.

vasectomy n kuhasi: operesheni ndogo ya kumhasi mwanaume.

vaseline n vaselini.

vassal n *(hist)* 1 mtwana, kijakazi;

(fig) kibaraka. 2 mtumwa; mtumishi. **~age** n 1 utwana; *(fig)* ubarakala. 2

utumwa.

vast adj -kubwa mno, -ingi mno. **~ness** n. **~ly** adv sana, mno.

vat n pipa kubwa.

VAT *abbr* **value added tax** (*see* **value**) **Vatican** n Makao ya Papa/Baba Mtakatifu, Vatikani; *(fig)* serikali ya Papa.

vaudeville n vichekesho, maonyesho (ya aina mbalimbali).

vault[1] vt,vi ruka; ruka juu (kwa kujitegemeza au kwa msaada wa upondo). **~ing-horse** n zana ya mazoezi ya kuruka n mruko. **~er** n mrukaji (wa upondo).

vault[2] n 1 kuba. 2 chumba cha chini kwa chini, ghala ya chini. 3 mfuniko wa kikuba *the*

violet *n* urujuani.

violin n fidla. **~ist** n mpiga fidla.

viper n kipiribao: nyoka mwenye sumu kali; *(fig)* mtu wa hila, inda na udanganyifu.

virago n mwanamke mgomvi, mwenye

virtuoso

makelele.

virescence n hali ya kuwa kijani kibichi. **virescent** adj -a kijani kibichi.

virgin n bikira, mwanamwali. **(the**

Blessed) V~ (Mary) Bikira Maria adj 1 -safi kabisa, -sioguswa ~ *snow* theluji safi isiyoguswa. 2 -liotakaswa. **the ~ birth** n uzao mtakatifu. 3 -a asili,-siotumika ~ *forest* msitu usioguswa bado ~ *soil* ardhi isiyolimwa bado. **~al** adj 1 -a mwanamali, -a bikira 2. -safi. **~ity** n ubikira.

virgo n mashuke.

virgule n mkwaju/mstari wa mshadhari wa kutenga maneno (kama katika na/ au).

viridescent adj -a kijani kibichi. **viridescence** n. **viridity** n 1 kijani kibichi. 2 ulimbukeni, ushamba.

virile adj 1 -a kidume, -enye nguvu na tabia za kidume, -a nguvu. 2 *(of man)* rijali, -enye nguvu za kiume. **virility** n urijali; nguvu za mwanamume za uzazi.

virtu n *(only in)* **articles/objects of ~** vitu vya kupendeza kutokana na usanifu wa sanaa yake/utunu wake n.k.

virtual adj -a kweli (lakini si bayana). **~ly** adv.

virtue n 1 wema, maadili. **make a ~ of necessity** fanya jambo la lazima na kujitia ni kutokana na wema. **~ is its own reward** *(prov)* tenda wema wende zako. **the cardinal ~s** n nyemi/nemsi za asili. **the theological ~s** n nyemi/nemsi za kidini. 2 utakatifu, usafi. 3 nguvu, uwezo. 4 ubora; manufaa. 5 **by/in ~ of** kwa sababu,kwa ajili ya. **virtuous** adj -

~ *of heaven (poet)* anga. **~ed** adj -enye kuba.

vaunt vt,vi *(liter)* jivuna, (ji)sifu, jigamba. **~er** n. **~ingly** adv.

veal n nyama ya ndama.

veer vi *(esp of the wind), (fig of opinion, talk)* badili welekeo.

vegetable n mboga ~ *soup* supu ya mboga (za majani) adj -a mboga, -a kuhusu mboga (za majani). **vegetarian** n mla mboga (za majani)

vend

adj -a kula mboga (za majani); **vegetarianism** n ulaji mboga.

vegetation n 1 uoto, uotaji. 2 mimea. **vegetate** vi *(be idle)* jikalia, -la na kulala tu, ishi kama mmea bila kutumia akili.

vehement adj 1 *(of feeling)* -kali, shupavu. 2 -a nguvu, -a juhudi, -a bidii. **vehemence** n 1 ukali, harara. 2 juhudi, bidii, nguvu. **~ly** adv.

vehicle n 1 gari. 2 *(instrument, means)* chombo. **vehicular** adj -a magari.

veil n utaji, shela, barakoa; *(fig)* utando. **draw a ~ over something** ficha. **take the ~** kuwa mtawa vt funika kwa shela; *(fig)* ficha, fanya siri. **~ed** adj 1 -enye kuvaa utaji/ shela/barakoa. 2 *(concealed)* -liofichwa, sio wazi. **~ing** n kitambaa cha shela, mtandio.

vein n 1 vena. 2 *(in leaf)* vishipajani. **venation** n vishipajani, mveneko. 3 *(in rock)* bamba la jiwe, ufa mwambani. 4 mwelekeo wa mwanzo; hali. **~ed** adj -enye nyuzinyuzi; -a vena, -a mshipa wa damu.

velar adj -a kaakaa laini.

veld n *(S. Africa)* mbuga, tambarare, uwanda.

vellum n karatasi ya ngozi.

velocipede n *(Hist)* baiskeli ya awali. *(US)* baiskeli ya watoto.

velocity n kasimwelekeo.

ema/adilifu; -enye huruma; -lio bora; -lio safi, takatifu. **virtuously** adv.

virtuoso n stadi wa elimu hasa ya muziki; mweledi, mtu mwenye maarifa/vionjo vya kazi za sanaa. **virtuosity** n ujuzi wa mwana sanaa. weledi.

virulent

virulent adj *(of poison)* -kali, -a kuua;*(of words)* kali sana; *(of diseases)* -enye sumu kali. **~ly** adv. **virulence** n.

virus n virusi: viumbe hai ambao kiumbile hawajafikia ngazi ya seli. **virology** n virolojia: elimuvirusi.

visa n viza. vt -pa viza.

visage n *(liter)* uso, sura (ya mtu). **~d** adj *(suff)* -enye uso.

vis-a-vis adv 1 uso kwa uso, -a kuelekeana. 2 *(fig)* kwa kulinganisha na, kwa kuhusiana na. n kitu kinachoelekeana na kingine; mwenzi.

viscera n viungo vya ndani (hasa matumbo). **~l** adj -a viungo vya ndani; -a hisia za ndani.

viscid/viscus adj -a kunata (kama ulimbo). **~ity** n 1 kunata; unato, mnato. 2 uzito. **viscosity** n.

vise n (US) jiliwa.

visible adj -a kuonekana wazi.

visibility n hali ya kuonekana wazi *visibility is bad* mwangaza hautoshi. **visibly** adv wazi.

vision n 1 kuona. 2 maono; kivuli,

ndoto. 3 *(insight)* uwezo wa kuona mbali/mbele, busara. 4 mwanga, nuru. **~ary** adj 1 -a kubuni tu, si hakika; -a njozi, -a ndoto. 2 *(of persons)* -enye fikra za kinjozi; -enye uwezo wa kuona mbali. n *ary person* mtu mwenye uwezo wa kuona mbali.

visit vt,vi 1 zuru, enda kuamkia, tembelea. 2 *(chiefly US)* kagua. 3 *(chiefly US)* ~ **with** tembelea, ongea na. 4 **~ something on somebody** *(biblical use)* patiliza, adhibu. ~ **the sins of the fathers upon the children**

velour n kitambaa kama mahameli.

velvet n mahameli, kiludhu. **an iron hand in a ~ glove** ukatili uliojificha adj laini (kama mahameli), -a mahameli/bahameli. **~een** n nguo kama mahameli. **~y** adj laini (kama mahameli).

venal adj 1 *(of persons)* -a kula rushwa, -a mrungura/hongo *~/ judges/politicians* mahakimu/wanasiasa wala rushwa. 2 *(of conduct)* -a kuhongwa. **~ity** n ulaji wa rushwa.

vend vt *(chiefly legal)* uza, chuuza. **~ing machine** n mashine sarafu (ya kuuzia bidhaa ndogondogo). **~ee** n

vendetta

mnunuzi. **~er**; **~or** n mchuuzi.

vendetta n kisasi cha kurithi cha mauaji baina ya jamaa na jamaa.

veneer n 1 ubao-vene: ubao safi mwembamba unaobandikwa juu ya ubao usio bora. 2 *(fig)* uzuri, upole wa kujifanya/bandia. vt bandika urembo.

venerable adj 1 -a kuheshimiwa (kwa

sababu ya uzee, n.k.); -a heshima, -a kustahiwa. 2 *(church of England)* Dikoni mkuu. **venerate** vt heshimu, stahi, tukuza, jali. **veneration** n.

venereal adj -a zinaa. **~ disease** n (*abbr* **VD**) ugonjwa wa zinaa.

vengeance n 1 kisasi *take* ~ lipiza kisasi. 2 **with a ~** *(colloq)* kwa nguvu, sana, kabisa. **vengeful** adj -a kisasi, -a kutaka kulipa kisasi. **~ness** n kutaka kulipa kisasi.

venial adj *(of a sin/error/ fault)* -a kusameheka, -dogo, -epesi. **~ity** n *(of sin)* udogo.

venison n nyama ya paa.

venom n sumu (ya nyoka, au mdudu); *(fig)* chuki, inda. **~ed** adj -a sumu; *(fig)* -a inda; chuki. **~ous** adj 1 -a sumu. 2 -a chuki, -a inda.

adhibu watoto kutokana na makosa ya wazazi. **~ant** *adj,n* 1 *(liter)* mgeni mashuhuri; mzuka. 2 ndege mhamaji. n kuzuru, kutembelea; ziara. **~ing** n kutembelea, kuzuru. **~ation** n 1 tume rasmi. 2 mapatilizo/adhabu ya kidini (agh baa). 3 *(of animals)* mkurupuko. **~or** n 1 mgeni *state ~or* mgeni wa serikali *~or`s book* kitabu cha wageni. 2 mkaguzi.

vivacious

visor n **(sun) ~** n kioo cha gari

kinachopunguza mwanga.

vista n 1 taswira, upeo unaoonekana

katika nafasi nyembamba; mandhari. 2 *(fig)* mfululizo wa taswira/ mandhari/matukio n.k.

visual adj -a kuona, -a macho. ~ **aids** n (*in teaching*) vielelezo (vya kufundishia). **~ly** adv. **~ize** vt pata sura, piga taswira kichwani. **~ization** n.

vital adj 1 -a uzima, -a uhai, -a lazima kwa uzima/kwa uhai. **the ~ force/principle** n roho/uhai. ~ **statistics** n takwimu muhimu (inayohusu urefu wa maisha na uzazi, ndoa na vifo); *(colloq)* vipimo vya mwanamke, vya kifua, kiuno na mapaja. 2 -kuu, -a kiini hasa. **~s** n *(pl)* viungo muhimu vya mwili hasa mapafu, moyo, ubongo. **~ly** adv. **~ism** n imani ya kuwa kuna nguvu katika viumbe inayotawala uhai/roho mbali na ile ya kikemia. **~ist** n. **~ity** n uzima, uhai, nguvu tendaji; uchangamfu. **~ize** vt jazwa na nguvu, ingiza nguvu, jipa tumaini, jadhubisha.

vitamin n vitamini.

vitiate vt haribu, punguza nguvu, rahisisha, dhoofisha. **vitiation** n 1 kuharibu; kuharibika. 2 upunguo/ upungufu, urahisisho.

vitrify vt,vi geuza kuwa kioo; geuka

kioo. **vitrification** n mageuzo (hasa kuwa kioo). **vitreous** adj -a kioo, kama kioo.

vitriol n mrututu, asidi ya salfa; *(fig)* kejeli. **~ic** adj *(fig of words feeling)* chungu, kali; -a kejeli. **~ize** *vt*.

~ously adv.

venous adj 1 -a ndani vena ~ *blood* damu ya vena. 2 *(bot)* -enye vena ~ *leaf* jani lenye vishipajani.

vent n 1 tundu, kitundu cha kutokea gesi/hewa/maji. **~ hole** n tundu la kutolea moshi, harufu, mvuke. 2 *(trade use)* mchano. 3 njia ya kutorokea/kupitia. 4 *(sing only)* liwazo. **give ~ to** *(fig)* toa mawazo bila woga. vt **~ something on somebody/something** toa nje. **~ilate** vt 1 pitisha hewa safi, burudisha kwa hewa. 2 *(fig)* eneza, tangaza, jadili. **~ilation** n. **~ilator** n tundu la (chombo cha) kupitisha hewa.

ventricle n ventrikali: uwazi (ndani ya mwili/ogani n.k.).

ventriloquism n kutoa sauti kama kwamba inatoka kwa mtu mwingine mbali kidogo. **ventriloquist** n.

venture n jambo la hatari ~ **scout**

verger

skauti n mwandamizi. *vt, vi* thubutu; jasirisha **nothing ~, nothing gain/ win/have** *(prov)* kujaribu si kushindwa adj 1 -a kujaribu *(of persons) 2* jasiri, hodari. 3 *(of acts, behaviour)* -a hatari; -a kubahatisha. **venturous** adj. **~some** adj -a ujasiri.

venue n mahali pa kukutanikia,

makutano.

Venus n 1 *(astron)* ng'andu, zuhura. 2 *(Roman myth)* mungu wa kike wa mapenzi/uzuri.

veracious adj *(formal)* -a kusema kweli, -a kweli, -nyofu. **~ly** adv. **veracity** n 1 kweli, ukweli. 2 unyofu.

veranda(h) n veranda, baraza; roshani. **verb** n kitenzi *auxiliary* ~ kitenzi

saidizi. **~al** adj 1 -a tendo; -a mdomo. 2 -a maneno tu. 3 *(literal)* sisisi. 4 -a kitenzi. **~ally** adv kwa maneno (si kwa maandishi), kwa kusema. **~alism** n 1 msemo. 2 msamiati. 3 maneno tu. **~alist** n msemaji ovyo, mropokaji.

vituperate vt tukana; laani.

vituperative adj -a kutukana. **vituperation** n matusi; laana, maneno ya kulaani.

viva n *(colloq) see* **viva voce interj**. idumu!

vivace adv *(music)* kwa kuchangamka/ uchangamfu.

vivacious adj -changamfu, kunjufu, -a furaha, cheshi, -enye bashasha.

viva-voce

~**ly** adv. **vivacity** n uchangamfu, ukunjufu, bashasha, ucheshi.

viva-voce adj -a mdomo ~*examination or test* mtihani wa mahojiano; jaribio la kuzungumza.

vivid adj 1 *(of colours etc)* -lioiva, nga'vu. 2 liochangamka. 3 wazi, dhahiri. **~ly** adv 1 kwa dhahiri, waziwazi. 2 kama kwamba ni kweli. **~ness** n udhahiri, ung'avu; kung'aa.

vivify vt *(esp fig)* 1 tia uhai, amsha, huisha. 2 chochea. **vivification** n.

viviparous adj *(zool)* -a kuzaa watoto.

vivisect vt pasua/fanya jaribio la kisayansi (kwa viumbe hai). **~ion** n. **~ionist** n.

vixen n 1 mbweha jike. 2 mwanamke mgomvi/mwenye gubu/hasira. **~ ish** adj -gomvi.

viz adv (*lat* **videlicet**, usu spoken) yaani, ndiyo kusema.

vizier n *(in some Muslim countries)* waziri *grand* ~ waziri mkuu.

vocable n neno (hasa muundo wake).

vocabulary n 1 msamiati. 2 maneno.

vocal adj 1 -a sauti *the* ~ *organs* ala za sauti (ulimi, midomo n.k.) ~ *music* muziki wa kuimbwa. **~ly** adv kwa sauti. **~ist** n mwimbaji. **~ic** adj 1 -a vokali, -a irabu. **~ism** n 1 utumiaji sauti (katika kusema/ kuimba). 2 mfumo wa irabu. **~ize** vt sema/imba kwa sauti, toa sauti

~alize vt sema, toa kauli. **~atim** *adv*, adj sisisi; kwa maneno yenyewe hasa, kwa kunukuu, kama ilivyosemwa.

~iage n *(use of)* domo, maneno mengi ya bure, maelezo ya mzunguko. **~ose** adj -a maneno mengi. **~osely** adv. **~oseness**. n **~osity** n.

verdict n 1 hukumu, uamuzi. 2 *(decision)* maoni, mkataa.

verdigris n kutu ya shaba.

verdure n *(lit)* majani, miti, mimea, majani ya chanikiwiti. **verdant** adj 1 *(lit) (esp of grass, vegetation field)* -a majani mabichi, -a chanikiwiti; -a kustawi. 2 *(fig)* jinga, siojua mambo, shamba. **verdancy** n.

verge n ukingo, kando; *(limit)*

mpaka, mwisho. **be on the ~ of. bring (somebody) to the ~ of** karibia; leta karibu karibu ya/katika ukingo. vi **~on/upon** pakana (na), karibia.

verger n 1 *(church of England)*

verify

msimamizi (awaonyeshaye watu mahali pa kukaa). 2 mbeba rungu (la askofu au makamu wa mkuu wa chuo).

verify vt 1 thibitisha, hakikisha. 2 dhihirisha. **verifiable** adj -a kuthibitika. **verification** n hakika, thibitisho.

verily adv *(arch)* kweli.

verisimilitude n kuonekana kama kwamba ni kweli. **verisimilar** adj kinachoelekea ukweli, -a kuaminika.

verity n 1 *(old use)* kweli. **the eternal verities** n sheria za Mungu. **veritable** adj -a kweli, -a hakika. 2 kanuni.

vermicelli n tambi.

vermicular adj -a funza, -a mchango, -a mnyoo. **vermiform** adj -enye umbo la mnyoo.

vermilion n rangi nyekundu kama damu adj -

ya kusikika; tia/andika irabu. vi toa sauti, piga kelele. **~ization** n. **vocative** *adj, n* kauli ya mneni.

vocation n 1 *(sing only) (of social or religious)* wito. 2 *(special attitude)* welekevu, moyo, uwezo. 3 kazi, shughuli, utaalamu; weledi. **~ al** adj -a kazi, -a utaalamu.

vociferate vi,vt piga makelele. **vociferation** n sauti kubwa, makelele. **vociferous** adj -a makelele. **vociferously** adv kwa makelele.

vodka n vodka: pombe kali ya Kirusi.

vogue n 1 mtindo wa sasa, fashini. 2 kupendelewa/kupendwa kwa jambo; -kupokelewa; kukubalika. **be in/come into ~; be/go out of ~** wa/tokuwa

volt

katika fashini, pendelewa/ -topendelewa. **all the ~** mtindo unaopendwa kote.

voice n 1 sauti, mlio. 2 (uwezo wa)

kutoa sauti. 3 sauti ya mtu *in a loud ~* kwa sauti kubwa. **lift up one's ~** *(old use)* toa sauti (imba, sema). **shout at the top of one's ~** toa usiyahi. **with one ~** *(liter)* kwa kauli moja. 4 **a/some/no etc ~ in something** haki/kutokuwa na haki ya kutoa maoni. 5 wito; hiari; maono; hisia *the ~ of God/Nature; the ~s of the night* dhamira. 6 *(in phonetics)* sauti irabu/konsonanti. 7 *(gram)* kauli (ya kutenda/kutendwa). vt 1 sema, eleza. 2 tamka irabu/ konsonanti. **~d** adj *(in compounds)* -a ghuna. **~less** adj -sioghuna (mfano p,f).

void adj 1 tupu, pasipo mtu, wazi. 2 **~ of** -siokuwa na, bila, bure. 3 **null and ~** *(leg)* batili, -siofaa. n uwazi, upweke. vt *(leg)* tangua, batilisha; futa. **~able** adj -a kufutika, -a kubatilika. **~ance** n.

voile n kitambaa chepesi cha gauni.

volatile adj 1 *(of a liquid)* fukivu/ fushi, -a kugeuka hewa (mvuke). **volatilize** vt,vi fukiza, geuza kuwa hewa/mvuke, fusha. **volatilization** n. 2 *(of a person)* cheshi, changamfu, -enye kuingilika, -a watu; epesi kubadilika. **volatility** n kugeuka hewa.

ekundu, -a rangi ya damu.

vermin n mnyama/mdudu mharibifu; *(of human) (fig)* doezi. **~ous** adj 1 haribifu, angamizi. 2 -enye kupe/ chawa/utitiri n.k. -liosababishwa na wadudu/wanyama waharibifu. **vermiverous** adj -enye kula wadudu.

vernacular n 1 lugha ya wenyeji. 2

lahaja *in the ~* kwa lahaja ya kienyeji adj -a lahaja.

vernal adj -a majira ya kuchipua/ kumea. **the ~ equinox** n tarehe 21 Machi.

verruca n dutu, sugu ya mguu.

versatile adj 1 hodari na -enye kupendelea mambo mbalimbali. 2 -enye akili nyepesi, elekevu sana. 3 *(changeful)* geugeu, -badilifu, si thabiti; -enye matumizi mbalimbali. **versatility** n.

verse n 1 ushairi. 2 *(of Bible/Koran)* aya. 3 ubeti. **give chapter and ~ for** toa kumbukumbu halisi; tongoa mstari wa shairi. **~-reading** n usomaji wa mashairi (beti na vipande). **versification** n 1 sanaa ya ushairi. 2 muundo wa shairi. **versifier** n mtunga mashairi (hasa ya ovyo). **versify** vt,vi tunga mashairi; geuza kuwa mashairi.

vessel

versed adj **~ (in)** -juzi, -enye maarifa ya *be ~ in something* topea katika jambo.

versicolour adj -enye rangi nyingi,

-a rangirangi.

version n 1 tafsiri. 2 *(account)* masimulizi, habari kama ilivyotolewa na mtu.

verso n ukurasa wa kushoto; upande wa pili wa sarafu.

verst n kipimo cha kirusi sawa na futi 3500.

versus prep (*often shortened to* **V** or **vs**) dhidi ya.

vertebra n *(pl)* 1 pingili la uti wa mgongo. 2

volcano n volkano. **volcanic** adj -a

volkano.

vole n buku.

volition n hiari, ridhaa; chaguo, moyo, akili *of one's own ~* kwa hiari. **~al** adj.

volley n 1 mshindo (wa makombora,

bunduki nyingi n.k. zikipigwa pamoja). 2 mfululizo (wa maapizo, matusi, maswali n.k). **~-ball** n mpira wa wavu. vt,vi *(of guns)* lia sawia; *(of tennis)* jibu pigo (kabla mpira kugonga chini).

volt n volti, kizio cha nguvu ya umeme. **~age** n volteji. **~aic** adj.

volte-face

volte-face n mgeuko, badiliko kamili;

ugeukaji kabisa.

voluble adj msemi, -semaji, -epesi/hodari wa kusema. **volubility** n usemaji. **volubly** adv.

volume n 1 juzuu. **speak ~s for** shuhudia sana, onyesha wazi. 2 nafasi, ujazo. 3 *(great quantity)* ukubwa, wingi, chungu *~ of production* wingi wa uzalishaji (bidhaa). 4 nguvu ya sauti, sauti kubwa. **voluminous** adj. -kubwa; -enye kuchukua nafasi kubwa; *(of an author)* -enye kuandika vitabu vingi.

voluntary adj 1 -a hiari, bila

kulazimishwa; -a kupenda mwenyewe. 2 -a bure, pasipo mshahara, -a kujitolea. 3 *(of muscle)* -nayodhibitiwa na utashi wa mtu. n 1 wimbo wa kinanda unaopigwa nje ya ibada. **voluntariness** n hiari. **voluntarily** adv.

volunteer n 1 mtu ajitoaye. 2 askari wa kujitolea. vi,vt *1* **~ something/to do something/for something** jitolea kitu/ kufanya kitu/kwa kitu (kwa kazi fulani) jiandika (kwa hiari). 2 *(offer freely)* toa kwa hiari.

voluptuous adj -a anasa nyingi, -a ashiki, -a kutia ashiki, nyegereshi. **voluptuary** n mpenda anasa/maraha, mwenye ashiki. **~ness**

(pl) wanyama wenye uti wa mgongo. **~l** adj -a uti wa mgongo. **~l column** n uti wa mgongo. **~te** adj -enye uti wa mgongo n mnyama mwenye uti wa mgongo.

vertex n kilele, kipeo.

vertical adj -a wima; *(overhead)* utosini. **~ly** adv.

vertigo n kisulisuli, kizunguzungu, kisunzi. **vertigious** adj.

verve n raghba, moyo, hamasa.

very adj 1 enyewe; kweli, hasa *in ~deed* hasa, bila shaka *in ~ truth* kwelikweli, kwa kweli. 2 -ileile *the ~ same* yule yule *in this ~ place* papa hapa *come here this ~ minute* njoo sasa hivi adv 1 sana, kabisa; *(with superlative adj) the ~ lowest* ile ya chini kabisa. 2 *(to emphasize/ sameness or difference) the ~ same colour* rangi ileile. 3 *(to intensify adj and adv) ~ good* nzuri sana. **~ well** vizuri sana; *(often indicating agreement)* haya! vema! 4 *(to emphasize possession) my ~ own* -angu mwenyewe.

Very; Verey adj **~ light** n fataki ya rangi (kama ishara ya matatizo baharini).

vesicle n kilengelenge. **vesicular** adj -a lengelenge.

vesper n 1 nyota ya jioni, zuhura. 2

(pl) **~s** n sala za jioni.

vessel n 1 chombo (kama kikombe,

vest

bakuli). 2 *(ship)* chombo, jahazi, meli, merikebu. 3 *(vein)* mshipa.

vest[1] n 1 fulana. 2 (*waistcoat*) kizibao.

vest[2] vt,vi 1 **~ something in somebody. ~ somebody with something** weka, wekea, kabidhi -pa. **have a ~ed interest in something** wa na maslahi. 2 **~ in** *(of property etc)* -wa na. kabidhiwa, pewa. 3 vaa, vika. **~ed** adj.

vestibule n 1 ukumbi. 2 ukumbi wa nje

n ashiki. **~ly** adv.

vomit vt,vi 1 tapika. 2 *(emit)* toa, foka, bubujisha. n matapiko, matapishi.

voodoo n uchawi, ulozi, vuudu ~ *doctor* mchawi.

voracious adj -lafi; -enye uroho. **~ly**

adv kwa uroho. ~**ness** n. **voracity** n ulafi, kula sana, uroho.

vortex n 1 kizingia (cha maji/hewa). 2 *(fig)* hekaheka, mvuto (katika shughuli fulani); mishughuliko. **vortical** adj -a kuzingia. **vortiginous** adj *(arch)* -liozingia.

votary n mfuasi (wa jambo fulani).

vote n 1 (haki ya kupiga) kura. **put something to the ~** pigia kura. 2 idadi ya kura. 3 kasma. vi, *vt* 1 **~ for/against somebody/something**

vulgar

pigia kura ya ndiyo/hapana. **~ on something** pigia kura. 2 **~ somebody/something (for something)** -pa/toa fedha kwa madhumuni fulani. 3 **~ something down** shinda kwa kura. **~ something through** pitisha, kubali, idhinisha (kwa kura). 4 *(colloq)* tangaza kwa kutumia maoni ya watu. 5 pendekeza, shauri. **~r** n mpiga kura. **~less** adj -sio na haki ya kupiga kura.

votive adj -liotolewa/wekwa wakfu ili kuondoa nadhiri.

vouch vi,vt **~ for somebody/something** dhamini, chukua dhima, amini/kiapo.

voucher n vocha, hati ya malipo. **gift ~** n vocha ya kupewa zawadi. **luncheon ~** n vocha ya kupewa chakula cha mchana hotelini.

vouchsafe vt *(formal)* kubali, toa/fanya kwa moyo.

vow n kiapo; nadhiri. vt weka

nadhiri.

(wenye lango la kanisa). 3 chumba maalum mwishoni mwa behewa.

vestige n 1 alama, dalili baki, sazo. **vestigial** adj -a alama, -a mabaki; -a kumbukizi. 2 *(anat)* (kiungo/sehemu) salio la kitu kilichokuwepo zamani adj liobaki kama salio.

vestment n vazi rasmi (hasa la kasisi).

vestry n 1 chumba cha kuvalia nguo kanisani. 2 *(parish council)* baraza la waumini. 3 chumba cha sala/ mafundisho ya dini/mikutano. ~ **clerk** n karani (wa baraza la waumini). ~**man** n mjumbe wa baraza la parokia.

vesture n mavazi. vt visha.

vet n *(colloq abbr for* **veterinary surgeon**) mganga wa mifugo. vt 1 *(colloq) (hum)* pima mtu (afya yake). 2 *(manuscript)* hakiki, chunguza kwa makini.

veteran n mkongwe;*(of cars)* -liotengenezwa kabla ya 1916; *(in US)* askari mstaafu adj -kongwe, aliyebobea. **V~s Day** n Siku ya kukumbuka mwisho wa vita ya Kwanza ya Dunia (Novemba 11).

veterinary adj -a kuhusu elimu ya

maradhi ya wanyama ~ **surgeon** n mganga wa wanyama ~ *service* huduma ya utabibu wa mifugo.

veto n kura ya turufu (ya kisheria) ya kukataza jambo lisifanyike. vt kataza, chelewesha, piga marufuku; tilia guu.

vex vt 1 chokoza; udhi, chukiza. ~**ed question n** suala tata lenye kuzua mabishano mengi (lakini lisilokatika). 2 *(poet, rhet)* chafua (bahari). ~**ation** n 1 uchokozi; maudhi;

vowel n irabu, vokali *back* ~ irabu

nyuma *front* ~ irabu mbele.

vox n *(Lat)* sauti. ~ **populi** n sauti ya

umma; maoni ya watu.

voyage n safari (baharini n.k.). vt safiri (kwa chombo, katika jahazi, meli), abiri. ~**r** n abiria, msafiri (melini, chomboni).

voyeur n mtu apataye burudani/ashiki kwa kuchungulia uchi wa mtu au watu wakijamiiana.

vulcanite n plastiki ngumu, vulkaniti. **vulcanize** vt vulkanisha; changanya mpira na salfa kutengeneza plastiki ngumu. **vulcanization** n.

vulgar adj 1 sio na adabu, -a kishenzi, -tovu wa adabu, pujufu. 2 -a kawaida, -a watu wote; -a wingi wa watu. ~ **fraction** n fraksheni ya kawaida. (*mf* 1/2). **the** ~ **herd** n makabwela. **the** ~ **tongue** n lugha ya kienyeji. ~**ly** adv. ~**ian** n mtu tajiri mwenye tabia ya kishenzi. ~**ism** n usemi (neno) wa kishamba. ~**ity** n ushenzi, ufidhuli, ujuvi,

vulnerable

usafihi, ukosefu wa adabu, utovu wa adabu; upujufu. ~**ize** vt tweza; rahisisha; eneza kwa watu wote, fanya -a watu wote. ~**ization** n.

vulnerable adj -enye kuweza kudhuriwa, sio salama; siolindwa. **vulnerability** n.

vulpine adj 1 kama mbweha. 2 *(cunning)* -erevu, -janja.

vulture n 1 tai. 2 mtu mchoyo anufaikae kutokana na mikosi ya wengine. **vulturous; vulturine; vulturish** adj -a tai, kama tai.

vulva n kuma.

vying vt *see* **vie**.

W,w n herufi ya ishirini na tatu ya abjadi ya Kiingereza.

wacky adj *(of people, ideas, behaviour) (sl)* -a kipuuzi; pumbavu.

wad n 1 fusho: matambara/takataka laini za kufungashia/tenganishia vitu. 2 *(of notes)* bulungutu: kibunda cha noti (fedha) vt 1 ziba/ jaza kwa pamba/matambara/ takataka laini n.k. ~ **ding** n kitu chororo (agh pamba) cha kushindilia na kuzuia vitu visicheze.

waddle vi tagaa n *(sing only)* mtagao.

wade vi,vt enda/pita/jivuta kwa shida (matopeni, n.k.). **wading bird** n ndege atembeaye majini kama kitwitwi. ~ **in** shambulia kwa nguvu. ~ **into sth** shambulia vikali. **~r** n 1 kitwitwi, kiulimazi. 2 *(pl)* **~rs** n gambuti: viatu virefu vya juu ya magoti.

wadi n *(in the middle East, Arabia, Northern Africa)* korongo kavu la mto.

wafer n 1 biskuti nyembamba. 2 mkate wa ushirika mtakatifu.

waffle[1] n keki ndogo ya rojo ya unga, maziwa na mayai iliyookwa kwenye kikaango.

waffle[2] vi *(GB colloq)* bwabwaja, bwata, payuka n mapayo.

waft vt,vi peperusha; peperuka, chukuliwa (na upepo, maji) n 1 pumzi; harufu nzuri (ya kunukia) n.k. 2 mwendo wa mawimbi.

wag[1] vt,vi tikisa ~ *one's finger at sb* onyesha kidole mtikiso, mtikisiko. ~ **tail** n kitwitwi.

wag[2] n mcheshi, bashasha. **~gery** n bashasha, ucheshi. **~gish** adj cheshi. bashasha. **~gishly** adv.

wage[1] vt endeleza, pigana, fanya

(vita, kampeni).

wage[2] n *(usu pl)* 1 ujira; ijara;

mshahara *a living* ~ mshahara wa kujikimu *minimum* ~ kima cha chini cha mshahara. ~ **claim** n dai la mshahara. **~earner** n mfanyakazi. 2 *(old use; pl in form with sing v)*

whippet n mbwa wa mashindano ya mbio.

whippy adj -a kunyumbuka, -a kunepa, -a kunesa.

whir n *see* **whirr.**

whirl vt,vi 1 zunguka/zungusha kwa kasi. 2 pita/pitisha kwa kasi, vurumisha. 3 *(of brain, the senses)* zunguka/vurugika; *(of thoughts)* changanyikiwa n 1 *(sing only)* mzunguko wa kasi; *(fig)* kuchanganyikiwa. 2 harakati, michakato, vuguvugu la maisha. 3 *(compounds)* ~ **pool** n kizingia cha maji, mzunguko wa maji. ~ **wind** n kimbunga, kinyamkela, chamchela. **sow the wind and reap the ~ wind** *(prov)* panda upepo uvune tufani. **~igig** n 1 pia. 2 mzunguko. **the ~ igig of life** mzunguko wa maisha.

whir(r) vi vumisha n *(sing only)* uvumi

white

(wa kitu kinachozunguka); mvumo.

whisk n 1 *(brush)* burashi (ya kupangusia nguo) *fly* ~ usinga, brashi ya nzi (iliyotengenezwa kutokana na manyoya). 2 mchapo (mayai). 3 pigo jepesi la upesi, panguso. *vt, vi* ~ **sth/sb off/away** pangusa upesi, 1 tingisha, punga mkia hewani. 2 chukua/twaa/ peleka kwa ghafla. 4 *(egg etc)* koroga, pigapiga, chapa.

whisker n **~(s)** 1 *(person)* sharafa,

ndevu za mashavuni. 2 *(animals)* sharubu. **cat's ~s** n *(sl)* kitu kizuri/mtu mzuri. **~ed** adj -enye sharafa.

whisky n wiski: pombe kali.

whisper vt,vi 1 ~ *to* nong'ona;

nong'oneza. **~ing gallery** n ukumbi wa kunong'ona. 2 vuma; vumisha, fanya nywinywila; eleza kwa siri/ faragha. **~ing campaign** n kampeni za sirisiri za uvumi (dhidi ya mtu). 3 *(of leaves)* chachatika n 1 mnong'ono, manong'onezo. 2 uvumi. **~er** n mnong'onezaji; mnong'onaji; mvumishaji.

whistle n 1 mluzi; mbinja, mlio. ~ **stop** n *(US)* kusimama kwa muda mfupi (ili kuzungumza

malipo.

wager n 1 dau. **lay a** ~ pinga vt,vi weka dau, pinga.

waggle vt,vi tikisatikisa.

wake

waggon (*US usu* **wagon**) n 1

mkokoteni; gari la kukokotwa na farasi maksai. **on the (water)** ~ *(colloq)* siye kunywa pombe. 2 (*US* **freight car**) chakara: behewa la wazi la mizigo. **station** ~ n (US) gari dogo la abiria na mizigo. ~**er** n mwangalizi wa gari la kukokotwa na farasi wake. ~**-lit** n behewa la kulala.

wagtail n *see* **wag**.

waif n 1 msokwao (hasa mtoto) ~*s*

and strays watoto wasokwao na waliotelekezwa.

wail vi,vt 1 omboleza, lia kwa huzuni; *(of the wind)* fanya sauti kama mtu anayelia n maombolezo; uliaji.

wain n *(old use or poet)* mkokoteni mkubwa wa shambani (wa kukokotwa na farasi).

wainscot n mbao za ukutani (ndani ya nyumba) agh kuanzia chini hadi kufikia nusu ya ukuta vt ~**ed** adj -liowekwa mbao za ukutani.

waist n 1 kiuno. ~**band** n mkanda wa nguo. ~**-cloth** n shuka; kikoi. ~ **deep** adj,adv -a kufika kiunoni. ~**high** adj -a kufika kiunoni. ~**line** n kiuno. 2 *(naut)* sehemu ya kati ya meli. ~ **coat** n kizibao.

wait n 1 (kitendo cha) kungoja, kusubiri. 2 **lie in** ~ **for**; *(less usu)* **lay** ~ **for** vizia, jificha ili kushambulia. 3 *(pl)* **the** ~**s** **n** waimbaji wa nyimbo za Noeli waendao nyumba hadi nyumba vi,vt 1 ~ **(for)** ngoja, ngojea, subiri. **keep sb** ~**ing** ngojesha mtu. ~ **up (for sb)** kesha. **No** ~**ing** usingoje ~ *and see* ngoja uone *this can* ~ hii inaweza kusubiri. 2 ~ **(for)** ahirisha. 3 ~ **on/upon sb** tumikia, -wa kama mtumishi wa kutumwa. ~ **on sb hand and foot** kidhia haja zote, tumikia kwa kila hali; na watu). 2 filimbi, kipenga. 3 **wet one's** ~ *(sl)* nywa, pata kinywaji vt,vi 1 piga mluzi/ mbinja/filimbi, lia. ~ **for sth** ahidiwa/tegemea/wa na ahadi ya uongo. ~ **down the wind** telekeza kitu. ~ **in the dark** fanya jambo la kujitoa woga. 2 ~**(up)** piga mbinja; toa ishara; ita kwa mbinja. 3 pita haraka, (na kutoa mlio wa mluzi).

whit n **not a** ~**. no** ~; hapana hata kidogo/chembe. **whit** *see* **whitsun**.

white[1] adj 1 -eupe. **bleed (sb/sth)** ~ *(fig)* kamua/nyonya mtu. 2 *(compounds)* ~ **alloy n** fedha ghushi. ~ **ant** n mchwa. ~ **bait** n dagaa. ~ **bear** n dubu mweupe. ~**caps** n mawimbi meupe. ~ **collar** n kazi isiyo ya sulubu. ~ **coffee** n kahawa yenye maziwa. ~

white

flag n ishara ya kusalimu amri. ~ **heat** n joto kali linalofanya chuma kuwa cheupe; *(fig)* hamaki, harara kali. ~ **hot** adj -a harara, -enye hamaki. **the W~ House** n Ikulu (ya Rais wa Marekani); sera ya serikali ya Marekani. **W ~hall** n mtaa wa London (ambapo kuna ofisi za serikali); sera ya serikali ya Uingereza. ~ **lead** n risasi nyeupe (yenye sumu inayotumiwa katika utengenezaji rangi). ~ **lie** n uongo mtakatifu, uongo usiodhuru, maneno ya kupoza/kuondosha njiani. ~ **lipped** adj -enye midomo myeupe (kwa woga). ~ **livered** adj oga, mwoga. ~ **man/woman** n mzungu. ~ **meat** n nyama ya kuku, ndama au nguruwe. ~ **metal** n *see* ~ **alloy**. ~ **paper** *(GB)* waraka/ripoti rasmi ya serikali ya habari maalum. ~**d sepulchre** n mnafiki. ~ **slave** n msichana mzungu anayelazimishwa kuwa malaya/ kahaba (hasa kwa kudanganywa kwenda ng'ambo kwa ahadi ya kuajiriwa). ~ **smith n** mfua bati; chokaa. ~ **thorn** n miti ya miiba inayotumiwa kujengea wigo. ~ **tie** n vazi rasmi la jioni; tai ndogo nyeupe. ~ **wash** n chokaa; *(fig)* mbinu ya kuficha makosa ya mtu vt *(fig)* ficha makosa ya mtu.

white[2] n 1 rangi nyeupe. 2 mzungu, mtu mweupe. 3 ute wa yai. 4 mtoto wa jicho. ~**ness** n weupe. ~**n** vt,vi fanya -eupe, paka/tia rangi nyeupe; geuka kuwa -eupe. ~**ning** n 1 chaki, chokaa. 2 dagaa.

whither adv *(old use)* -ko, wapi? kwenda wapi? *Let him go* ~ *he will* aende apendako.

(colloq) (old use) tembelea, zuru. 4 ~ **at/on** hudumia mezani. 5 **~ing list** n orodha ya wanaosubiri. **~ing-room** n chumba cha wanaosubiri. **~ern. ~ress** n mhudumu, mwandikaji.

waive vt 1 samehe, acha kudai (haki au dai). **~r** n *(leg) (written statement)* hati ya kusamehe madai.

wake[1] vi,vt 1 ~ **(up)** amka. 2 ~ **sb up** amsha, zindua. 3 ~ **sb (up)**

wake

chochea, changamsha. 4 sumbua kwa makelele. **waking** *adj*, -wa macho. **waken** vt,vi amsha; amka. **~ful** adj -a kukesha; a kukosa usingizi.

wake[2] n mkondo (wa chombo). **in the ~ of** baada ya *follow in sb's ~* fuata nyayo za mtu.

wale n *see* **weal, welt**.

walk[1] n 1 matembezi; kutembea kwa mguu. 2 namna ya kutembea. 3 njia. 4 ~ **of life** weledi, wito, kazi (katika maisha) vi,vt 1 *(of persons)* tembea, enda kwa miguu; *(of animals)* -enda. **~-about** n *(Australian sl of Aborigines in the desert)* safari; *(colloq)* kuzunguka kwa mgeni rasmi na kusalimu watu njiani. ~ **away from** shinda kwa urahisi/ bila taabu. ~ **away** n ushindi wa bure/rahisi. ~ **away with sth** shinda kwa urahisi.~ **off with sth** *(colloq)* chukua. ~ **into** *(sl)* kula kwa raha/buraha; shutumu, tukana; jipeleka. ~ **on** *(drama)* tokea jukwaani. **~-out** *(colloq)* goma. ~ **out** n mgomo. ~ **out on sb** *(sl)* acha, telekeza. ~ **out with sb** *(dated colloq)* chumbia; posa. ~ **over sb** shinda mtu kirahisi. ~ **over** n ushindi rahisi. ~ **up** pitia; panda juu; *(inviting people to)* karibisha ~ **up (to sb/sth)** karibia, endea, jia. 2 tembeza, fanya kutembea. ~ **sb off his feet/legs** chosha mtu kwa kumtembeza. 3 tembea/pita kwa miguu. 4 *(with various n)* ~ *the wards* -wa mganga mwanagenzi ~ *the streets* wa malaya. **~er** n mtembeaji. **~ing** n *(in compounds)* **~ing shoes** n viatu vya matembezi. **~ing-stick** n bakora, fimbo ya matembezi. **walkie-talkie** n *(colloq)* redio (ya mkononi) ya kupokea na kupeleka habari.

wall n ukuta, kiambaza. **with one's**

~soever adv *(old use)* popote; kokote.

whiting[1] n *see* **whitening**

whiting[2] n see **whitening**

whitlow n mdudu (katika kidole).

whittle vt,vi 1 ~ **(sth) away** chonga, kata vipande vyembamba; *(fig)* punguza. ~ **(away) at sth** chongachonga. ~ **sth down**

whop

chongachonga. 2 punguza vipande vidogo vidogo; *(fig)* punguza idadi/ kiasi. 3 chonga.

whiz n mvumo: mlio wa kitu kilichovu-rumishwa vi vuma.

whizz-kid n *(sl)* kijana mwerevu (anayefanikiwa haraka).

WHO Shirika la Afya Duniani.

who *inter pron (used as the subject and only of persons; object form whom)* 1 nani. **(know) ~'s who** fahamu watu vizuri (maisha yao, kazi yao n.k.). 2 yupi, nani; *(rel) pron* ambaye/o, -ye-, -o-. ~ **the gods love die young** wazuri hufa mapema; chema hakidumu. **~ever** *pron* yeyote; -o-ote *~ever he is* yeyote awaye.

whodun(n)it n *(=who done it (sl) for who did it)* riwaya ya upelelezi/ kusisimua/ujasusi.

whole adj 1 -zima, kamili, -timilifu,

ote. 2 -ote, zima. ~ **note** n *(US)* noti zima. ~ **number** n namba nzima. ~ **wheat meal** n unga wa ngano isiyokobolewa; unga ambao haukukobolewa. ~ **milk** n maziwa halisi. 3 **the/one's** ~ -ote, kamili. **do sth with one's ~heart** fanya kwa moyo mkunjufu/mmoja. 4 ~ **hearted** *adj, (attrib with pl n)* kamili, zima. 5 *(old use, biblical)* -enye afya njema, zima n uzima, kitu kizima. **on the** ~ kwa jumla; kwa kuzingatia yote. **(taken) as a** ~ kwa kujumuisha, kwa pamoja. **wholly** adv kabisa. **~some** adj -enye (kuleta) afya/siha.

wholesale n jumla; biashara ya jumla adj -a jumla. **~r** n mwuza jumla.

back to the ~ kwa kubanwa sana; kwa kuzingirwa. **be/go up the ~** *(sl)* hamaki, chukia; udhika sana. **bang/run one's head against a (brick) ~** jaribu kufanya jambo ambalo wazi haliwezekani; piga ngumi ukutani. **see through a brick ~** ona mambo yajayo, ona mbali.

wander

2 *(fig)* kizuizi, (kitu kinachofanana na) ukuta. 3 upenuni, kando *(chiefly fig)* **go to the ~** tupwa nje (katika mashindano), shindwa kabisa. **push/drive sb to the ~** shinda.4 *(compounds)* **~ flower** n aina ya maua ya bustani; mtu aliyekosa mwenzi katika dansi. **~ painting** n picha ya ukutani. **~ paper** n karatasi za rangi za kupamba ukutani vt 1 *(usu pp)* zungushia ukuta. 2 **~ sth up/ off** ziba (kwa matofali n.k.).

wallaby n kangaruu mdogo.

wallah n *(sl in India)* mtumishi (aliyeajiriwa kwa kazi maalumu).

wallet n (US **pocket book**) pochi, mkoba wa kuwekea karatasi/noti za benki.

wall-eyed adj -enye makengeza; -a kama makengeza.

wallop vt *(sl or hum)* piga sana, twanga, kung'uta; shinda sana/vibaya n konde zito; ushinde. **~ing** adj -kubwa sana.

wallow vi gaagaa, vingirika matopeni/ majini; *(fig)* zamia, jiachia. **be ~ing in money** *(colloq)* -wa mkwasi, tajirika sana n magaagao ya wanyama: mahali ambapo wanyama huenda kugaagaa.

Wall-Street n *(used for)* soko la fedha la Marekani.

walrus n sili wa bahari mwenye pembe.

waltz n *(music)* msowero: aina ya dansi ya watu wawili wawili kuzunguka pamoja vi sowera. **~ in/out/ into/ out of** ingia/ toka kwa mwendo wa furaha.

wampum n kauri; simbi (pambo au fedha).

wan adj *(of person, his look etc)* -liosawajika;

who'll *who will* nani ata-.

whoop n 1 ukelele (wa shangwe, furaha). 2 sauti ya kikohozi. **~ing cough** n kifaduro vt,vi piga ukelele wa shangwe/furaha. **~ it up** *(sl)* la starehe sana. **~ee** n. **make ~ee** *(sl)* sherehekea, fanya shamrashamra.

whop vt *(sl)* piga, shinda. **~per** n

who're

kitu/jambo kubwa (agh uongo

mkubwa); kitu kikubwa cha aina yake; kubwa sana. **~ ping** adj.

who're who are.

whore n *(derog)* kahaba, malaya. **~dom** n umalaya; uasherati. **~-master** n asherati.

whorl n mzingo (duara au kama duara). **~ed** adj -enye mzingo, -a mzingo, (kama alama zilizo katika ngozi ya ncha za vidole).

whose *poss pron (who, of whom; of*

which) 1 -a nani? **whose is that?** h-o ni -a nani? 2 *(in rel, defining clauses)* amba -ye/o/cho .... ke/ao *she is the woman ~ son went to University* yeye ni yule mwanamke ambaye mtoto wake alienda Chuo Kikuu.

whoso; whosoever *(old use) see* **whoever**.

why adv 1 *(interr)* kwa nini? mbona? kwa sababu gani. 2 *(rel adv)* sababu, (kwa nini) maana! *I will tell you ~* nitakuambia sababu *this is ~* ndiyo sababu/maana; *(int)* lo!; *(expressing surprise)* kumbe! *~ look at that!* kumbe! ona sasa!; *(expressing protest)* n sababu, kisa, hoja. **the ~s and the wherefores** kisa na mkasa.

wick n utambi, mjali, kope.

wicked adj 1 *(of person, his acts)* -ovu, habithi. 2 -enye inda, -a kuumiza. 3 tukutu; tundutundu. **~ly** adv kwa uovu. **~ness** n uovu; ufisadi.

wicker n fito (henzerani, matete) zilizosukwa. **~ work** n vitu vilivyotengezwa kwa fito.

-a /-enye huzuni, wasiwasi. 2 (*of light, the sky*) liofifia, -eupe, enye rangi kidogo isiyong'ara. **~ly** adv. **~ness** n.

wand n 1 kijifimbo cha mcheza mazingaombwe/kiongozi wa muziki, n.k. 2 fimbo rasmi ionyeshayo madaraka.

wander vi 1 zurura. 2 (*stray*) potea ~ *from the subject* tofuata suala

wane

linalozungumzwa. 3 changanyikiwa, weweseka. **~er** n 1 mhamaji, mzururaji. 2 mwenye kupotea njia. **~ings** n 1 mizunguko, safari ndefu. 2 *(mental)* upayukaji maneno (kutokana na ugonjwa hasa wakati wa homa kali). **~lust** n shauku ya kusafiri.

wane n 1 ufifiaji; kufifia. 2 vi pungua, fifia, dhoofu. **on the ~** katika kufifia; *(of moon)* kuingia ndani.

wangle vt *(sl)* pata/panga kwa hila/ mbinu n hila, mbinu.

wank vi *(GB vulg sl)* piga punyeto n punyeto. n.k.

want[1] vt,vi 1 taka, hitaji; *(be without)* kosa, -takiwa; -tafutwa. **~ed** *adj*, -a kutakiwa n *(colloq)* tangazo (gazetini) la kazi. 2 (*desire*) tamani, -wa na hamu, taka. 3 hitaji, paswa, dai. 4 *(progressive tense only)* **be ~ing** kosekana, wa pungufu. **be ~ing (in sth)** kosa/kosekana; pungua/ pungukiwa na. **be found ~ing** *(with human subject)* totosheleza, toridhisha. 5 *(impers)* pungua, baki *it ~s one hour to the class* imebaki saa moja kabla ya darasa. 6 wa katika dhiki. **~ for nothing** jitosheleza kwa kila kitu. **~ ing** *(prep)* bila; ikikosekana.

want[2] n 1 (*lack*) upungufu, ukosefu, uhaba. 2 *(felt need)* hitaji, haja; dhiki. 3 matamanio, uchu, matakwa.

wanton adj 1 *(lit)* -tundu, tukutu, -a kuchezacheza. 2 siozuilika; tele, -a kuzaa sana, -enye kustawi sana; korofi. 3 sio sababu; harabu. 4 *(arch)* asherati, kware, -a kikware, fasiki n kiberenge, mwasherati vi *(lit)* chezacheza. **~ly** adv. **~ness** n.

wicket n 1 ~ *(door or gate)* kilango. 2 kidirisha cha kuuzia tikiti. 3 *(cricket)* kilango cha vijiti vitatu kinacholindwa na mwenye kushika beti *take a ~* shinda mshika beti. **~-keeper** n *(cricket)* mdaka mpira aliye nyuma ya kilango.

wide adj 1 -pana, -liotanuka. 2 ingi,

kubwa, pana. 3 wazi kabisa. 4. nje ya, -a mbali. 5 *(sl)* janja, danganyifu; -enye uhodari wa biashara. **~ boy(s)**

wild

mtu mjanja/ mdanganyifu; mfanyabiashara hodari adv 1 mbali. 2 wazi kabisa. **~ awake** adj *(fig)* makini, -a macho. **be ~ awake** -wa macho/tayari. 3 kwa mapana. **~ spread** adj -liotapakaa, -lioenea pote, -a kusambaa. **~ly** adv 1 sana, kwa kiasi kikubwa *be ~ly read* somwa sana. 2 hapa na pale, kwa vipindi vipana. 3 kwa kuenea/kutapakaa. **~n** vt,vi tanua, panua, eneza.

widgeon n aina ya bata mwitu.

widow n mjane mwanamke. **~er** n mjane mwanamume. **~ed** adj. **~hood** n.

width n 1 upana; *(fig)* upana wa

mawazo, akili. 2 (kipimo cha) upana. 3 kitambaa cha upana fulani.

wield vt twaa/ shika na kutumia ~ *power* shika madaraka, tawala ~ *an axe* tumia shoka.

wife n 1 n mke *take a ~* oa *she will make a good ~* atakuwa mke mwema. **old wives' tale** n hadithi za kijinga/ kishirikina. **~like; ~ly** adj kama mke/ahali; -a mke, -a kuhusu mke. **~ly duties** n majukumu ya mke.

wig[1] n nywele bandia. **~ged** adj -liovaa nywele bandia.

wig[2] vt karipia, kemea. **~ging** n *(colloq)* karipio, kemeo *get/ give sb a good ~ging* kemewa, kemea mtu vikali.

wiggle vt,vi gaagaa; furukuta, jisombogoa; chezeshachezesha.

war n 1 vita, kondo, kitali. **at ~** katika hali ya vita. **carry the ~ into the enemy camp** shambulia (baada ya kuridhika na kujihami/kujilinda). **declare ~ (on)** tangaza vita. **go to ~ against** anza vita (dhidi ya). **have been in the ~s** *(colloq or hum)* umia (k.m. kutokana na ajali).

warden

make/wage~ on pigana na. 2 **~ baby** n mwanaharamu (wa vita) (ambaye baba yake ni askari). **~ bride** n mke wa askari (aliye vitani). **~ cloud(s)** n dalili za vita. **~-cry** n ukelele wa kutiana shime (vitani). **~ dance** n ngoma ya vita. **~ god** n mungu wa vita. **~-correspondent** n mwandishi wa habari za vita. **~-head** n kichwa cha kombora; bomu halisi (lenye baruti). **~ horse** n farasi wa vita. **~ lord** n *(rhet)* Jemadari wa vita. **~ monger** n mchochezi wa vita. **W~ office** n Idara ya vita. **~ paint** n rangi inayopakwa mwili mzima (kabla ya kwenda vitani); *(fig)* mavazi rasmi ya askari; *(sl)* vipodozi. **~ path** n *(only in)* **on the ~ path** tayari kupigana. **~ ship** n manowari, meli ya vita. **~ torn** adj ilioharibika na vita; -lioangamizwa na vita. **~ widow** n mjane wa mwanajeshi aliyefia vitani. 3 sayansi au sanaa ya vita/mapigano/ matumizi ya silaha. 4 *(fig)* mapambano ~ *against bribery* mapambano dhidi ya hongo ~ *of words* mizozo. **~fare** n vita, mapigano; mambo ya vita. **~ like** adj tayari kwa vita; nayoashiria vita; -enye kupenda vita. **~ time** n wakati wa vita. **~rior** n *(lit or rhet)* mpiganaji; askari wa vita.

warble vi,vt *(esp of birds)* imba (hasa kwa madende/ madoido) n wimbo/ kuimba (kwa sauti nyororo kama ya ndege). **~r** n (aina ya) ndege mwimbaji.

ward n 1 **keep watch and ~** linda. 2 *(guardian)* ulinzi, ulezi; mtu (hasa mtoto) aliye chini ya mamlaka ya mahakama. 3 *(of a government area)* kata. 4 *(of hospital)* wadi *isolation* ~ wadi iliyotengwa. 5 *(of lock, key)* mtoto, jino vt **~ sth off** kinga, epuka, kwepa kitu.

warden n 1 msimamizi, mwangalizi. **traffic ~** n msimamizi wa maegesho ya magari *the ~ of the*

wight n *(arch)* binadamu, mtu.

a luckless ~ mtu mwenye kisirani.

wigwam n hema (la ngozi au mkeka) (la Wamarekani wa asili).

wild adj 1 *(animals)* -a mwitu, -siofugwa ~ *animal* mnyama mwitu; *(plants)* -a gugu, -a kujiotea -enyewe, -a porini. **~ cat** n paka shume; (*attrib adj*) -a uenda wazimu, -siowezekana; siopangwa. **~ fowl** n *(esp)* ndege wa kuwindwa. **~ goose** n bata mwitu **~ goose chase** n

wildebeest

shughuli isiyo na manufaa. 2 *(of horses, game birds)* -a kukurupuka. 3 *(of persons, tribes etc)* -shenzi, -siostaarabika, kali. 4 *(of scenery, areas of land etc)* -a mahame, -a pori, -siokaliwa. 5 *(violent)* -a nguvu nyingi, -a dhoruba. 6 *(ungoverned)* -liohemkwa/vurugikiwa, -sio makini; -a kuchanganyikiwa ~ *with anger* liohamaki sana. 7 *(colloq)* -a kupenda sana, -a shauku/raghaba/ hamu. **be ~ about sb/sth** fia mtu/ kitu, -wa na hamu juu ya kitu. 8 ovyo, mchafukoge. **~ shooting n** kufyatua risasi ovyo. **run ~** tenda upendavyo (bila kudhibitiwa). **spread like ~ fire** *(of reports, rumours)* enea haraka sana. 9 *(of a playing card)* -enye thamani yoyote **the ~s** n mwitu, pori, nyika adv ovyo ovyo. **~ly** adv ovyo ovyo, bure, bila mpango. **~erness** n.

wildebeest n kongoni.

wile n hila, ujanja, werevu. **wily** adj -erevu, janja.

wilful adj 1 -kaidi, -gumu. 2 -a kusudi, -liokusudiwa ~ *damage* hasara ya kusudi. **~ly** adv makusudi; kwa kusudi, kwa kutaka. **~ness** n ukaidi, ugumu; ushupavu.

will[1] n 1 *the* ~ hiari, ridhaa *an iron* ~ nia thabiti *against sb's* ~ dhidi ya ridhaa ya mtu. 2 *(also* **~ power)** utashi, rada. 3 dhamira. **take the ~ for the deed** shukuru kwa nia njema ya mtu (japo hakutenda). **of one's own free ~** kwa hiari. **at ~** upendavyo. **tenant at ~** *(legal)* mpangaji anayeweza kuondolewa wakati wowote. 4 raghaba, hamasa; bidii, juhudi. 5 mapenzi, kudura. 6 **good/ill ~** n makusudi

warder

hall of residence mwangalizi wa bweni *game-~* bwana nyama. 2 *(old use except in a few cases)* mkuu (wa chuo n.k.). 3 *(US)* askari jela.

warder n *(GB)* (US **warden**) askari magereza/jela. **wardress** n askari magereza wa kike.

wardrobe n 1 kabati la nguo. 2 nguo, mavazi. 3 maleba: mavazi ya kundi la sanaa za maonyesho.

ward-room n vyumba vya maofisa wa manowari (isipokuwa nahodha).

ware[1] vt *(imper)* angalia! jihadhari! habedari!

ware[2] n 1 *(in compounds)* bidhaa; chombo *silver ~* bidhaa za fedha 2 *(pl)* bidhaa, vitu vya biashara. **~house** n ghala, bohari vt weka/ hifadhi ghalani.

warm adj 1 -a vuguvugu, -fufutende. **~ work** n kazi ya kusisimua mwili; kazi ya sulubu/hatari. **make things ~ for sb** letea matata, adhibu mtu. **~ blood** n damu ya mamalia na ndege. **~ blooded** adj -a damu moto; motomoto; -enye mihemko ya haraka. 2 *(hearty)* -a shauku. 3 *(angry)* -a hasira. 4 *(cordial)* kunjufu, -ema. **~-hearted** adj -ema, -kunjufu, -a huruma, -a upendo. **~-heartedness** n. 5 *(of scent)* bichi; *(of children games)* -a kukimbia. **~ly** adv -kwa ukunjufu/upendo; kwa kuzuia baridi. **~th** n 1 hasira. 2 uvuguvugu; ukunjufu; wema mwingi vt,vi **~ (sth) (up)** pasha/pata moto. **~ to one's work/task/sb** changamkia kazi./ mtu. **~ing-pan** n *(hist)* kipashi joto (cha kitanda). **~er** n kipashia joto.

warn vt onya; asa; hadharisha. **~ sb off** kataza mtu (asiingie/asikaribie). **~ing** n onyo, ilani *without a moment's ~ing* kwa ghafula *give a month's ~ing* toa notisi ya mwezi mmoja adj -a onyo, -a ilani.

warp[1] vt,vi 1 *(bend)* pinda, pindika. 2 potoka; potosha n kupinda.

warp[2] n **the ~** mtande.

mema/ mabaya, matlaba. 7 *(also* **last ~ and testament)** wosia.

will[2] vt *(pt would)* 1 taka, penda *what would you~?* ungetaka nini. 2 *(the subject is often omitted)* -nge *would it were otherwise* laiti ingekuwa vinginevyo. 3 chagua, tamani,

win

pendelea. **would be** *attrib* adj -naotarajiwa, -jao *the would -be authors* waandishi wanaotarajiwa; wanaoinukia vt,vi 1 fanya iwe; dhamiria, taka. 2 andika, jaalia. 3 athiri; taaradhi; tawala. 4 **~ sth to sb; ~ sb sth** rithisha.

will[3] 1 *(used as an auxiliary verb of the future tense) (to express willingness, consent, offer, promise etc)* -ta *tomorrow ~ come* kesho itafika *she ~ come* atakuja *all right I'll come* sawa, nitakuja. 2 *(used with the 2nd person in questions, making polite request)* tafadhali *give me the book, ~ you* tafadhali nipatie kitabu. 3 kazania, shikilia; wa lazima *he ~ go to the dance* anashikilia kwenda kwenye dansi. 4 wa na mazoea, tabia, desturi. 5 *(to indicate probability or likelihood)* majaliwa, labda, huenda. 6 *(conditional)* -nge-, -ngali, -kama *they would have seen the thief if they had arrived earlier* wangalimwona yule mwizi endapo wangefika mapema.

willies n *(pl) (sl)* wasiwasi, woga.

willing adj 1 tayari, radhi. 2 -sio swali, bila kusita, bila makeke. **~ly** adv. **~ness** *n.*

will-o'the-wisp n mwanga uonekanao katika kinamasi; *(fig)* kitu/mtu mgumu kufikiwa/kupatikana.

willow n mti umeao karibu na maji. **~y** adj mrefu mwembamba.

willy-nilly adv taka usitake, bila hiari au kwa hiari, vyovyote vile.

wilt[1] vi *(of plants, flowers)* nyauka, dhoofu; pungukiwa na nguvu/uzuri *(of persons)* nywea, ishiwa nguvu.

wilt[2] vt *(arch form of will 3).*

warrant n 1 haki, sababu. 2 hati (ya

wash

idhini ya kufanya kitu); kibali, waranti *search* ~ hati ya upekuzi. 3

(marine) hati ya kuteua askari asiye afisa vt 1 tetea; halalisha; wa na sababu. 2 thibitisha; *(colloq)* thibitishia, hakikishia. **~ee** n mtu anayepewa hati (ya kutengeneza/ kubadilisha bidhaa); mdhaminiwa. **~or; ~er** n mdhamini. **~- officer** n askari asiye afisa. **~y** n 1 hati (ya kutengeneza/kubadilisha bidhaa). 2 mamlaka.

warren n eneo lenye mashimo na sungura wengi; *(fig)* maskani yenye watu/mitaa mingi.

wart n chunjua, sugu, dutu. **~-hog** n ngiri. **~y** adj.

wary adj -a hadhari, -angalifu, -enye kuwa macho. **warily** adv kwa hadhari, kwa uangalifu. **wariness** n.

was vi *see* **be**.

wash vt,vi 1 osha; (*bathe*) oga,ogesha; (*hands*) nawa. ~ **one's hands of sth/sb** jitoa kabisa katika jambo, nawa mikono. **~clothes** fua nguo. ~ **sth down** safisha (hasa kwa mtiririko wa maji. ~ **sth away/off/out** ondoa kwa kuosha, safisha kwa maji. **be/look/feel ~ed out** *(fig colloq)* jisikia hoi, choka sana. ~ **up** (*GB)* osha vyombo (baada ya mlo); *(US)* nawa uso na mikono. **~ing up** n uoshaji vyombo. **(all) ~ed up** adj *(colloq)* -liokwisha. 2 *(of material)* fulika; *(fig)* kubalika. 3 *(of sea, river)* la; pita. 4 *(of moving liquid)* beba, tupa, chukua. ~ **sth down with** telemshia. ~ **ed out** adj *(of games)* -lioahirishwa, lioshindikana (kwa sababu ya mvua au mafuriko); *(of roads etc)* -siopitika. 5 chimba (mchanga) kwa maji. 6 *(ceremonially)* toharisha, eua ~ *sb of his sins* toharisha/takasa mtu dhambi zake. 7 mwagika. 8 (*in compounds often used as a substitute for* ~ **ing**) ~ **basin/ bowl/hand-basin** n beseni/bakuli la kunawia;

wasp

karai. ~ **board** n ubao wa kufulia. ~ **cloth** n kitambaa cha kunawia uso. ~ **-day** n siku ya kufua. ~ **drawing** n picha ya rangi za maji. ~ **house** n chumba/banda la kufulia nguo. ~-

wily adj *see* **wile**.

wimple n 1 ukaya/utaji/shela ya hariri yenye marinda vt weka marinda katika shela/utaji.

win vi,vt 1 shinda, pata, jipatia (kwa

jitihada); tia fora. ~ **the day/the field** shinda, pata ushindi. ~ **free/clear/out through**

wince

shinda/pita/jinasua/ ondokana na matatizo kwa jitihada. ~ **hands down** *(colloq)* shinda kwa urahisi. 2 ~ **sb over (to sth);** *(less usu)* ~ **sb to do sth** vuta, shawishi mtu (kufanya jambo). 3 fikia (mahali) (kwa jitihada) n kushinda, ushindi *we had four ~s* tulishinda mara nne. **~ner** n mshindi.

~ning adj 1 -enye kushinda. 2 -a kushawishi, -shawishi, -a kuvutia. **~nings** n *(pl) (esp)* fedha za ushindi. **~ning post** n kifundo: kiguzo cha kumalizia mbio, mwisho.

wince vi nywea; shtuka (kutokana na kuumia kama mtu aliyeumizwa sana kwa kitu au maneno) *he heard the news without wincing* alisikia habari bila kushtuka n mshtuko.

winceyette n kitambaa cha pamba au sufu.

winch n winchi, manjanika vt sogeza kwa winchi.

wind[1] n 1 *(often* **the** ~**)** upepo. **fling/ throw caution/prudence, etc to the ~s** acha kabisa, tahadhari. **get/have the ~ up** *(sl)* ogopa, tishika. **raise the** ~ *(sl)* pata fedha zinazotakiwa. **put the ~ up sb** *(sl)* tisha/ogopesha mtu. **see/find out how the ~ blows** tafuta/sikiliza watu wasemavyo. **take the ~ out of sb's sails** wahi mtu; tafuta mwelekeo wa mambo, zuia mtu kusema/kutenda jambo; katiza faida yake ghafla. **there is sth in the** ~ kuna njama/mpango wa siri (unaoandaliwa). 2 *(pl)* pande kuu nne za pepo *the papers were blown to the four ~s* karatasi zilipeperushwa pande zote. 3 pumzi. **get one's second** ~ pata pumzi tena; *(fig)* pata nguvu mpya kutekeleza jambo. **sound in ~ and limb** buheri wa afya, katika siha nzuri, mabusuti. 4 harufu, fununu. **get ~ of** *(fig)* nusa harufu ya, pata fununu ya. 5 maneno matupu, upuuzi. 6 upepo/gesi (ya

leather n ngozi laini ya kusafishia. ~ **out** n sehemu iliyobomolewa na mafuriko; *(fig)* mtu wa bure; kushindwa kabisa. ~ **room** n *(US)* msala. **~- hand stand** n meza ya kunawia. ~ **tub** n pipa la kufulia nguo. ~ **able** adj a kufulika n 1 kuosha; josho *have a ~ and brush up* koga na kujinadhifisha, jitakasa. 2 *(sing only)* nguo, za kufua; mahali pa kufulia/kufanyia udobi. 3 *the ~ (ed)* mkondo; sauti inayotokana na mtiririko wa maji; kitu cha maji (kilichotayarishwa kwa shughuli maalum. **white** ~ *n* chokaa, wangwa; *(sediment)* kitope. 4 majimaji. 5 mashata. **~er** n 1 washeli: pete bapa ya chuma/ plastiki/mpira au ngozi iliyotobolewa. 2 mashine ya kufulia/kuoshea vyombo. 3 **~erman/woman** n dobi. **~ing** n 1 kuosha/kuoshwa. 2 kufua; nguo zinazofuliwa au za kufua *~ing* **day** *see* **~ day** *~ing machine* mashine ya kufulia. **~ing soda** n magadi. **~y** adj *(of liquids)* -a majimaji; *(of feeling style)* dhaifu; *(of colours)* hafifu.

wasp n nyigu. ~ **waisted** adj -enye kiuno chembamba. **~ish** adj -a chukichuki; kali.

wassail n 1 *(arch)* tafrija/ sherehe ya vileo. 2 kileo kinachonywewa katika sherehe hiyo.

waste adj 1 -ovyo, -siofaa, -a takataka, -a bure. 2 *(of land)* -sio tumika; sio na rutuba. ~ **land** n kame, ardhi isiyotumika, mbaya; ardhi iliyoharibiwa na vita n.k. *(fig)* maisha/jamii iliyoharibika. **lay** ~ angamiza, haribu vt,vi 1 ~ **sth (on sth)** tumia vibaya, poteza, fuja, tapanya. ~ **one's breath** poteza nguvu bure. ~ **not, want not** *(prov)*

watch

atumiaye vyema hakosi kitu. 2 angamiza/haribu (ardhi). 3 dhoofika, lika, chakaa. 4 potea bure n 1 upotevu, uharibifu, ufujaji **go/run to** ~ potea bure *it is a ~ of time* ni kupoteza wakati. 2 *(of land)* jangwa; mbuga. 3 takataka. **~-basket /bin** n. ~ **paper basket** n jaa/kapu/pipa la taka. ~ **pipe** n bomba la kuondolea maji machafu. **~r** n mharibifu, mfujaji. ~ **ful** adj haribifu, fujaji, potevu. **~fully** adv. **wastage** n 1 hasara; uharibifu. 2 takataka. **wastrel** n mfujaji; mzembe; mhuni.

watch[1] n 1 *(timepiece)* saa (ya mfukoni au mkononi). ~ **glass** n kioo cha saa. ~ tumboni). **break** ~ jamba, shuta. 7 **the** ~ n ala za kupuliza (za muziki).

window

8 *(compounds)* ~ **bag** n *(colloq)* mpiga porojo, mwenye kupayapaya. ~ **break** n kikinga upepo. ~ **cheater** (*US* ~ **breaker**) n koti ya kukinga upepo. **~fall** n tunda lililoanguliwa na upepo; *(fig)* nyota ya jaha. **~-gauge** n kipimaupepo. ~ **instrument** n ala ya muziki ya kupuliza. **~-jammer** n *(colloq)* chombo (jahazi n.k.) cha mfanyabiashara. ~ **mill** n kinu cha upepo. **fight/tilt at ~mills** pigana na adui, maovu ya njozi/ kubuni. ~ **pipe** n koromeo. ~ **screen** *(US = shield)* n kioo cha mbele cha gari. **~-sock** n fuko la upepo. **~storm** n dhoruba (ya upepo mwingi na mvua kidogo). ~ **swept** adj wazi kutokana na upepo, liofagiliwa na upepo; -a kukabiliana na upepo. **~less** adj -sio na upepo. ~ **ward** adj -a upande wa upepo wa joshini n upande wa upepo. **get to the ~ward of sb** epa harufu ya mtu. **~y** adj 1 -a upepo mwingi. 2 -a maneno mengi. 3 *(sl)* -enye hofu. **~ly** adv. **~iness** n.

wind[2] vt 1 gundua kitu kwa

harufu. 2 kosa pumzi; kosesha pumzi. 3 pa nafasi ya kupumua.

wind[3] vi,vt 1 zunguka, pinda, nyonganyonga; zungusha, pindisha. 2 sokota (kitu) kwa mfano wa mpira. ~ **sth off** sokotoa; fumua. ~ **sb round one's (little) finger** fanya mtu atende kila utakalo. 3 ~ **sth round sb/sth; ~ sb/sth; ~ sth** funika vizuri, kumbatia. **~ing sheet** n sanda. 4 ~ **sth (up)** zungusha, nyonga; pandisha kwa kunyonga mpini. 5 jaza ufunguo, lisha saa. 6 **wound up (to)** sisimka, changamka; panda. 7 ~ **(sth) up** maliza; katisha, komesha. ~ **up a business/ company** kamilisha kila kitu kabla ya kufunga kampuni. ~ **up one's affairs** kamilisha na kufunga shughuli n mzunguko mmoja.

windlass n winchi.

window n dirisha. ~ **box** n sanduku la

kuoteshea maua dirishani. **~-display** n maonyesho ya bidhaa dirishani. **~-dressing** n 1 mpangilio wa bidhaa (dirishani). 2 *(fig)* (ustadi wa) kujionyesha vizuri/kujipendezesha, upendezeshaji. **~-ledge**

guard/chain n mnyororo wa kufungia saa nguoni. ~ **key** n ufunguo wa saa. ~ **maker** n fundi saa.

watch[2] n 1 ulinzi, lindo. **be on the ~ (for)** tazamia, weka hadhari, vizia. **keep ~ (on/ over)** linda, chunga, tunza. ~ **dog** n mbwa wa kulinda nyumba; *(fig)* mtu/kitu kinacholinda. ~ **tower** n mnara wa doria kuchunga moto n.k. 2 **the ~** *(hist)* n walinzi (hasa wa usiku). 3 *(in ships)* zamu (kipindi cha saa 2 au 4. **the first ~** n zamu ya saa 2 usiku hadi saa 6 usiku. **the middle ~** n zamu ya saa 6 usiku hadi saa 10 usiku. **the dog ~es** n nusu ya zamu. **keep ~** wa zamu. 4 *(old*

use) mkesha. ~ **night service** n ibada ya usiku/mkesha (wa kidini). **~er** n 1 mlinzi, mwangalizi. ~ **man** n mlinzi wa usiku. **~ful** adj -a hadhari, -angalifu, -chunguzi. **~fully** adv. **~fulness** n. **~word** n neno la siri la kulindia; wito/neno la shime/kutia hamasa vt,vi 1 tazama, angalia, chunga. ~ **one's step** -wa mwangalifu; fanya jambo kwa makini na tahadhari; -wa na hadhari. ~ **one's time** vuta subira, subiri wakati unaofaa. ~ **the time** jali wakati, angalia saa ili (usichelewe).

water

~ **(out) (for sth)** -wa macho, angalia. ~ **out** jihadhari. ~ **(over) sth** linda, hami; *(old use)* kaa macho, kesha.

water n 1 maji *salt* ~ maji chumvi *cold* ~ maji baridi *by* ~ kwa dau/meli/boti n.k. **in deep ~(s)** matatani. **in smooth ~** -enye kuendelea vizuri. **on the ~** katika dau, meli n.k. *under* ~ -lio jaa maji, -liofurika. **be in/get into hot ~** pata matatizo (kutokana na mwenendo mbaya). **cast/throw one's bread upon the ~(s)** tenda wema nenda zako (ingawa unaweza kulipiziwa baadaye). **drink the ~s** -nywa maji ya chemchemi kama dawa. **go through fire and ~ (for sb/sth)** pitia matatizo na majaribu makubwa (kwa ajili ya mtu/kitu). **hold ~** *(of theory etc)* thibitika inapojaribiwa. **keep one's head above ~** epuka matatizo ya kifedha. **make ~** kojoa; *(of a ship)* vuja. **spend money etc like ~** fuja mali, tumia, fedha kwa wingi. **throw cold ~ on** (**a plan etc**) tilia mashaka, pinga. **like a fish out of ~** -enye kujisikia/vibaya kutokana na mazingira asiyozoea; -enye kujihisi ugenini/upweke. **still ~s run deep** *(prov)* kimya kingi kina

n ukingo wa dirisha. ~ **envelop** n bahasha (enye kioo/ kidirisha). **~-pane** n kioo cha dirisha. **~-seat** n kiti cha dirishani. **~shopping** n kutia macho nuru, kuangalia bidhaa dirishani. **a ~ on the world** *(fig)* kifunua macho; njia yoyote ya kujua ulimwengu vizuri zaidi.

wine n divai, mvinyo. **new ~ in old bottles** mambo mapya yasiyoweza kuzuilika. ~ **glass** n bilauri ya divai. **~-grower** n mlimaji zabibu. **~-press** n kishinikizo cha zabibu. **~-skin** n mfuko (wa ngozi yote ya mbuzi) wa divai. **~-taster** n mwonja divai. 2 pombe (inayofanana na divai). **palm ~** n tembo vi,vt kunywa mvinyo. ~ **and dine sb** karibisha mtu chakula (na mvinyo). **~ry** n kiwanda cha mvinyo.

wing n bawa, ubawa. **clip the ~s of** zuia. **lend/add ~s to** fanya kuchapuka. **take (to itself) ~s** potea, toweka. **take sb under one's ~** linda, hami, engaenga. **~nut/screw** n nati. **~span; ~-spread** n kipimo cha ubawa toka ncha mpaka ncha. 2 *(of building. army)* upande, pembe; sehemu. 3 *(mil)* vikosi vya pembeni. 4 wakereketwa, wanazi; wenye msimamo mkali. 5 pembe za chaki. 6 **on the ~** nayoruka/puruka. **take ~** anza kuruka. 7 kitu kama ubawa. 8 *(football, hockey)* wingi. 9 *(GB)* vikosi viwili au zaidi vya jeshi la anga; *(pl)* beji ya rubani. ~

-commander n ofisa wa jeshi la anga. **~ed** adj 1 -enye mabawa. **~less** adj bila ubawa. **~er** n wingi.

wink 1 vi,vt **~ (at)** pesa, pepesa, kupia, konyeza. **as easy.... as ~ing** rahisi sana. ~ **at sth** achilia, samehe, fumbia macho, jidai huoni. 2 *(of star)* meta n 1 ukope, konyezo *give a ~ to* kupia, konyeza. **a ~ is as good as a nod** ishara ni sawa na kuitikia/ kukubali. 2 muda mfupi sana. **forty ~s** n usingizi kidogo. **tip sb the ~** pasha mtu habari (kwa siri), nong'oneza mtu.

winkle n konokono la pwani. vt **~sb/sth out** chokoa/chokonoa kitu (mpaka kukitoa).

winnow vt pepeta, pembua, puliza.

winsome adj a kuvutia, -a kupendeza. **~ly** adv. **~ness** n.

winter n majira ya baridi (kali) *a man of 50*

mshindo mkuu; simba mwenda kimya ndiye mla nyama. **written in ~** *(of a name, reputation, etc)* -epesi kusahaulika. **the ~s of forgetfulness** usahaulifu. **table/mineral ~s** n maji ya kunywa (yenye madini). 2 hali ya maji kupwa/kujaa. **in low ~s** *(fig)* -pungufu ya fedha, -enye fedha kidogo. 3 *(pl)* bahari. **Tanzania**. **~s** n bahari karibu ya Tanzania. 4 *(usu pl)* ziwa, mto *~s of the Nile* ziwa ambalo ndio chanzo cha mto Nile. 5 kimiminiko, maji. **rose ~** n maji ya waridi. 6 **of the first ~** bora sana *a diamond of the first ~* almasi bora sana. 7 *(in compounds)*. **~-bed** n godoro la mpira lililojazwa maji. **~-borne** adj 1 *(of goods)* -a

water

kuchukuliwa kwa meli, dau n.k.; *(of diseases)* -a kuenezwa na maji machafu. **~-bottle** n kiriba, chupa ya maji. ~ **buffalo** n nyati wa kufugwa. **~cannon** n bomba la maji (lenye kanieneo kubwa). **~-cart** n gari lenye tangi la maji ya (kunyunyizia barabarani au kuuza). **~-chute** n poromoko la maji; mfereji wa maji unaotelemka. **~-closet** n *(common abbr w.c.)* choo cha kuvuta, choo cha maji. **~-colour** n rangi za maji; picha ya rangi za maji; uchoraji wa rangi za maji. **~-colourist** n. **~-cooled** adj -enye kupozwa kwa maji. **~-cooler** n gudulia la maji baridi. **~-course** n kijito, mfereji wa maji, korongo. **~fall** n maporomoko ya maji. **~fowl** n ndege wa majini. ~ **front** n mwambao. ~ **glass** n ute mzito wa kukandia yai ili lisiharibike. **~-hole** n dimbwi, shimo la maji. **~-ice** n peremende barafu. **~jacket** n fuko la maji la kupozea. ~ **jump** n kikwazo chenye mfereji wa maji (katika mashindano ya farasi). **~less** adj -kavu kame, pasipo maji. **~-level** n kina cha maji. **~-lily n** yungiyungi. **~-line** n msitari maji: mstari ubavuni mwa meli panapofikiwa na maji. ~ **-logged** adj *(of boat, ship, wood, etc)* -liojaa maji. **~-main** n bomba kubwa la kuleta maji. **~man** n mwanamaji; mvushaji. **~-mark** n 1 kipimo cha kina. 2 *(on paper)* alama maalum ionekanayo kwa kuelekeza karatasi kwenye mwanga). ~ **melon** n tikiti maji. **~-meter** n kipimamaji. **~-mill** n kinu cha gurudumu maji; kinu kiendeshwacho kwa gurudumu linalozungushwa na maji. **~-pipe** n bomba la kupitishia maji. ~ **polo** n mchezo wa mpira wa mikono majini. **~-power** n nishati ya maji (ya kuendeshea mashine). **~-proof** 1 adj -siopenya maji *~proof coat* n koti (isiyopenya *~s* mwenye umri ya miaka 50. ~ **garden** n mimea ndani ya chumba cha glasi vi,vt kaa majira ya baridi ~ *in France* kaa Ufaransa majira ya baridi. ~ **tide** n kipindi cha baridi. **~of wintry** adj -a majira ya baridi, -a baridi kali; *(fig)* baridi, a uongo *-a ~y smile* tabasamu baridi.

wipe vt pangusa, safisha kwa kufuta, futa. ~ **the slate clean** anza upya. ~ **sth away** futa, pangusa. ~ **sth off** pangusa; ondosha, maliza, futa. ~ **sth out** pangusa (ndani ya), ondosha, futa, sahau; angamiza, teketeza kabisa. ~ **sth up** kausha n kufuta. **~r** n 1 kifuto. 2 waipa.

wire n 1 waya. **pull (the) ~s** *(fig)* tumia njia za siri kupata jambo; endesha kikaragosi. **live ~** n waya wenye umeme; (fig) mashughuli, mtu afanyae kazi kwa bidii. **~-cloth** n wavu wa nyuzi za chuma. **~-cutter** n chombo cha kukatia waya. **~-netting** n wavu wa nyuzi za chuma shaba. **~-puller** n mtu avutaye mambo kwa siri. **~-pulling** n 1 ushawishi. 2 shauri la siri. ~ **rope** n kebo, kamba ya waya. ~ **haired** adj -a kipilipili. ~ **wool** n kumbi la waya/chuma. 2 *(colloq esp US)* simu ya upepo vt,vi 1 funga, kaza kwa waya. 2 weka, tia (nyuzi za) umeme. 3 *(telegraph)* piga simu, arifu kwa simu. 4 tega/nasa kwa waya. **wiring** n (mfumo wa) waya za umeme. **wiry** adj embamba na shupavu. **~less** n simu ya upepo; redio vt peleka habari kwa redio adj -a redio, -a simu *~less station* stesheni ya simu ya upepo.

wise[1] n *(sing only old use)* namna, jinsi. **in no ~** sivyo kabisa, sivyo kwa jinsi yoyote.

wise[2] adj -a busara/hekima. **be none the ~r** tojua zaidi kuliko mwanzo. **be/get ~ to sb/sth** *(sl)* zinduka. **put sb ~ to sb/sth** pasha, letea fulani habari, eleza. **~acre** n mtu ajifanyaye mjuzi; mchushi. ~ **crack** n *(sl)* mzaha, msemo vi toa mizaha/ misemo. **~ly** adv kwa hekima vt,vi **~ up** (*US infml)* pata habari. **wisdom** n 1 busara, hekima; idili. **wisdom tooth** n gego la mwisho. 2 mawazo ya busara, methali, misemo.

wish n 1 matakwa, mapenzi, matamanio. **if ~s were horses, beggars might ride** *(prov)* atakalo mtu hapati hupata ajaliwalo. **the ~ is father to the thought** *(prov)* tunaamini tunalotaka kuamini. 2 kitakiwacho, matilaba. **~ful** adj tamanifu, -enye kutaka. ~ **ful**

maji) vt fanya maji

Waterloo

yasipenye. **~-rate** n *(GB)* malipo ya kutumia maji. ~ **-shed** n eneo la mwinuko linalogawa mito; *(fig)* eneo la mwachano wa mambo, matukio; njia panda. **~side** n ukingo. **~-skin** n kiriba cha maji. **~-softener** n dawa ya kulainisha maji. **~-spout** n 1 chamchela ya maji (hasa ya baharini); *(of a roof)* mlizamu. **~-supply** n ugavi wa maji. **~-table** n tabaka maji (chini ya ardhi). **~-tank** n tangi la maji. **~-tap** n bomba la maji. ~ **tight** adj -siovuja maji; siopitisha maji; *(of an agreement)* thabiti, -sio pindika. **~-tower** n mnara wa maji. **~-wagon** n gari la kubebea maji. **~way** n njia ya majini. **~-wheel** n gurudumumaji; gurudumu lizungushwalo na maji. **~-wings** n *(pl)* vyelezo vilivyojazwa hewa na kufungwa mabegani (ili kumsaidia ajifunzaye kuogelea). **~- works** n *(pl)* mfumo wa ugavi wa maji; chemchem za maji zilizopambwa; *(colloq)* (kazi za) kibofu; *(colloq)* machozi. **~y** adj -a majimaji; chepechepe vt,vi 1 mwagia /nyeshea/nyunyizia maji. **~ing can** n ndoo ya kunyweshea. **~ing cart** n gari la kumwagia maji barabarani (agh kuondoa vumbi). 2 patia maji. 3 *(of the eyes)* jaa machozi; *(of the mouth)*jaa mate/maji. **mouth ~ing** adj -a kutia hamu sana. 4 ~ **sth down** tia/ongeza maji; *(fig)* fanya hafifu. 5 *(fin)* ongeza deni au mtaji wa kampuni kwa kutoa hisa mpya bila kuongeza mali. 6 **~ed** adj *(pp as adj)* -liopatiwa maji, -lio na maji. **~ed silk** n hariri iliyotengenezwa na kuwa na mawimbi. 7 **~ing place** n dimbwi wanaponywea wanyama; *see* **spa;** mahali pa kupumzikia pwani.

Waterloo n **meet one's** ~ komeshwa, koma (baada ya mafanikio mengi).

watt n wati: kipimo cha umeme. **~age** n kipimo cha umeme kwa wati.

wattle[1] n 1 ufito. ~ **and daub hut** n nyumba ya mbavu za mbwa;

way

kibanda cha fito kilichokandikwa. 2 miwati. **~-bark** n magome ya miwati.

wattle[2] n *(of a bird etc)* upanga/ndevu.

thinking n ndoto za mchana. **~fully** adv vt,vi 1 ~ **(that)** taka; penda; tamani. 2 ~ **sb well/ill** takia mema/mabaya. 3 taka *she ~s to be alone* anataka faragha *I ~ you would be more careful* tafadhali kuwa mwangalifu zaidi. 4 ~ **for** wa na hamu, tamani, ombea jambo. ~ **bone** n mfupa wa kuku ulioko kati ya shingo na kifua. ~ **ing cap** n *(in fairy tales)* kofia ya kuombea. 5 ~ **sb/sth on sb** *(colloq)* takia baa/balaa. **~er** n mtakia bahati.

wishy-washy adj *(of soup, tea etc)*

-dufu, -rojorojo; *(of talk, person)* chapwa, sio na nguvu/msimamo, -a wasiwasi.

wisp n kichopa, kitita adj -a kitita,

kama kitita/kichopa.

wistful adj -enye kusononeka; -enye

kutamanitamani; -enye tamaa isiyoridhishwa. **~ly** adv.

with

wit[1] **to ~** *(leg)* maana yake, yaani, ndiyo *God ~s* Mungu anajua.

wit[2] n 1 akili. **be at one's ~'s end** taka kuchanganyikiwa, tojua la kufanya. **out of one's ~s** liochanganyikiwa, -enye wazimu, -enye fadhaa. **have a ready** ~ wa na majibu/vichekesho vya haraka. **have/ keep one's ~s about one** -wa mahiri, tayari kung'amua na kutenda. **live by one's ~s** ishi kwa ujanja. 2 mwerevu, mtu hodari na mcheshi. 3 werevu, ucheshi, mzaha, utani. **~ty** adj cheshi, chekeshi. **~ticism** n misemo/maneno ya akili/ kuchekesha. **~less** adj -pumbavu.

witch n 1 mchawi; mlozi mwanamke; *(fig)* mwanamke mwenye ucheshi, mvuto ajabu. **~craft** n ulozi, uchawi, usihiri *remove ~craft* adua, sua, zingua, tegua. **~doctor** n mlozi wa kiume, mganga, mchawi. ~ **hunt** n msako wa wachawi; *(fig)* msako na uonevu wa watu (k.m. wale wanaodhaniwa kuwa wasaliti). **~ery** n 1 uchawi. 2 *(fascination, charm)* ucheshi, ushawishi wa kushinda moyo, uzuri wa kupoteza akili, mvuto, maliwazo vt,vi fanya uchawi, loga. ~ **ing** adj.

wave vt,vi **~ (at/to/in)** peperusha, peperuka; punga; tikisika. **~ sth aside** *(fig)* tupilia mbali. 2 *(of a line or surface, of hair)* fanya mawimbi, mapindi n 1 wimbi. **the ~s n** *(poet)* bahari. **in ~s** kwa mawimbi. 2 mpepeo, mpungo, mtikisiko. 3 *(of hair)* msuko. 4 ongezeko *a crime* ~ ongezeko la uhalifu. 5 wimbi la joto, sauti, mwanga, sumaku. **long/ medium/ short ~** (**radio**) n mawimbi ya sauti ya masafa marefu/ kati/mafupi. **~ length** n masafa; urefu wa wimbi. **wavy** adj -enye mawimbi, -a kuinuka na kushuka, -enye mapindi *a wavy line* mstari mawimbi. **~er** vi 1 yumbayumba, pepesuka, tetereka. 2 -wa na shaka, sitasita. **~rer** n.

wax[1] n nta. **~-chandler** n mtengenezaji mishumaa; mchuuzi wa mishumaa. **~-paper** n karatasi nta: karatasi isiyosharabu maji kwa sababu ya tabaka la nta. **~ work** n sanamu ya nta. 3 *(pl)* **~ works** n maonyesho ya sanamu za nta vt tia nta. **~. ~en** adj -a nta; -a kama -a nta. **~y** adj -a kama nta; ororo na eupe.

wax[2] vi *(esp of moon)* pevuka. **~ and wane** pevuka na kupungua. 2 kua. **~merry** furahi, -wa na furaha.

wax[3] n *(sl)* hasira. **~y** adj -enye hasira.

way n 1 njia, barabara. **pave the ~ for** andalia, andaa. **The W~ of the Cross** Njia ya Msalaba. 2 mapito; njia (yakupitia/kutumia). **go one's ~(s)** ondoka. **go out of one's ~ to do sth** fanya bidii kubwa, fanya jitihada maalum. **lead the ~** ongoza njia, toa mfano. **make one's ~ in life** fanikiwa. **make the best of one's ~** fanya hima, enda haraka iwezekanavyo. **make one's ~ (to/**

way

fowards) enda, jiendea. **pay one's ~** epuka madeni; jilipia gharama. **the parting of the ~s** *(fig)* njia panda. **by ~ of** kupitia. **out of the ~** geni, tunu, sio -a kawaida, -a ajabu, miujiza. **out-of-the- ~** adj *(attrib)* -a mbali, siofikika kwa urahisi. 3 **by the ~** njiani; safarini; *(fig)* pamoja na hayo. **on the/one's ~** njiani. **on the ~ out** *(colloq)* -nayo karibia kupitwa na wakati, nayoelekea kupoteza umaarufu. 4 njia; mkakati, mbinu. **where there's a will there's a ~** *(prov)* penye nia pana njia. **~s and means** n mbinu, njia. **have/ get one's own ~** pata/tenda/ fanya mtu atakavyo; fuata njia

with prep 1 *(equivalent to constructions with have)* -enye, na, -a, kwa. **~ child** *(of woman)* mjamzito. **~ young** *(of an animal)* mwenye mimba. 2 *(to indicate what is used for filling, covering)* na, kwa *fill ~ sand* jaza na/kwa mchanga. 3 *(means or instrument)* kwa, na *write ~ a pen* andika kwa kalamu. 4 *(accompaniment or relationship)* na, pamoja na *discuss a problem ~* jadiliana tatizo na. **in ~** -enye kushirikiana na. 5 *(antagonistic, opposing)* -ana na *quarrel ~* gombana na *compete ~* shindana na. **fall out ~** gombana na. 6 *(causal)* kwa sababu ya, kwa *tremble ~ fear* tetemeka kwa (sababu ya) woga. 7 *(manner)* kwa *handle ~*

withal

care shughulikia kwa uangalifu. 8 sawa na, pamoja; wakati mmoja na *move ~ time* enda na wakati. 9 *(indicate care, charge or possession)* -wa na *had no money ~ him* hakuwa na fedha. 10 *(separation)* -ana na *break ~* achana na. 11 *(in agreement or sympathy)* -ana na *I am ~ you* naafikiana na wewe. **be/ get ~ it** *(sl)* enda na wakati. 12 licha ya *~ all our effort* licha ya juhudi yetu yote.

withal adv *(arch)* zaidi, tena, juu ya

hayo, aidha.

withdraw vt,vi 1 chukua. **~ sth/sb (from)** toa; jitoa; ondoa/ondoka; chukua. 2 futa, tangua ~ *a charge* futa mashtaka, ondoa mashataka. 3 rudi nyuma; rudisha nyuma; (ji) tenga. **~al** n kuondoa, kuondoka; kufuta, kuchukua. **~al symptoms** n kujitenga; hali (ya kimaumbile/ kiakili) itokeayo kutokana na kuachishwa kitu ulichozoea (agh madawa ya kulevya) adj pweke, kimya, -liojitenga; -enye mawazo ya mbali.

withe; **withy** n ufito, ubugu.

wither vi,vt 1 **~ (sth) up; ~ (away)**

chakaa, nyauka, -fa, fifisha, nyausha. 2 aibisha, fadhaisha *she gave him a ~ing glance* alimtupia jicho la kufadhaisha. **~ingly** adv.

withers n *(pl)* nundu (ya farasi n.k.).

yako. **go/take one's own ~** fuata matakwa yake mtu, fanya mtu aonavyo. 5 *(sing only)* masafa, hatua, umbali. 6 upande; welekeo *look this ~* tazama upande huu. **put sb in the ~ of (doing) sth** saidia mtu kuanza jambo. 7 *(colloq)* karibu na, upande wa. 8 maendeleo, kufuata uelekeo fulani. **be under~; have ~ on** *(of ship)* kata maji, enda. **gather/lose ~** kaza/legeza mwendo; ongeza/poteza kasi. **get under ~** anza kwenda, wa mbioni. **make ~** *(lit or fig)* piga hatua. 9 nafasi/mwanya wa

kusonga mbele, uhuru wa kuendelea. **be/put sth out of harm's ~** wa/weka katika hali ya usalama, salimisha. **get sth out of the ~** ondosha. **make ~ (for)** pisha. **put sb out of the ~** ondoa (kwa kufunga/kuua kisirisiri); fanya atoweke. **put sb in the ~ of (doing) sth** saidia kuanza/kupata. *see* **one's ~ (clear) to doing sth** ona jinsi/namna ya kufanya mambo; -wa na hakika ya kufanya jambo. 10 mwenendo, desturi *good old ~s* desturi njema za zamani. **to my ~ of thinking** kwa maoni yangu. **the ~** *(colloq adv)* kama, jinsi. **mend one's ~s** jirekebisha, jirudi. 11 namna. **no ~** *(sl)* katu, hasha *they are in no ~s*

weak

similar hawafanani hata kidogo kwa namna yoyote ile. 12 hali *in a bad ~* katika hali mbaya. **any ~** vyovyote vile iwavyo. **each ~/ both ~s** kote kote, kila upande. **have it both ~ s** taka kote kote. **be in the family ~** -wa mjamzito. **in a big/small ~** kikubwa/ kidogodogo. 13 mwendo, utaratibu *the law had its ~* sheria ilifuatwa. 14 **by ~ of** kwa kusudi ya; kwa namna ya. 15 *(pl)* **~s** n *see* **sleepway**. 16 *(compounds)* **~bill** n orodha ya mali ya abiria (shehena). **~farer** n msafiri (agh. kwa miguu). **~faring** adj -a kusafiri; -a kupenda kusafiri n safari. **~leave** n haki ya kupita njia. **~side** n kando ya njia adj kando ya njia adv mbali. **~ behind** adv nyuma; kwa mbali sana *~ back in my boyhood* zamani katika siku zangu za utotoni. **~ out** adj *(colloq)* -a ajabu. **~lay** vt vizia *we were ~laid* tuliviziwa. **~ward** adj kaidi; tundu; tukutu. **~wardness** n ukaidi; utukutu.

we *pron* 1 sisi. 2 *(by king, Pope etc)* mimi; ni-
.

weak adj 1 dhaifu, hafifu *~ in will* -enye moyo dhaifu. **~-kneed** adj *(fig)* 1 -nyonge, sio

withheld *pt,pp* **withhold**.

withhold vt **~ sth (from)** nyima, katalia; zuia *~ consent* kataa *~ the truth from sb* ficha mtu ukweli.

within *(prep)* ndani ya; karibu; chini ya *~ an hour* haipati saa *~ my power/ strength* chini ya uwezo wangu *~call* karibu adv *(lit)* ndani.

without *(prep)* 1 bila, pasipo.

~ fail bila kukosa *~ doubt* kwa hakika, bila shaka. 2 *(before gerunds)* bila, pasi *people can't live ~ eating* watu hawawezi kuishi bila ya kula. **go ~ saying** wa wazi mno, fahamika pasi kuelezwa. 3 *(old use)* nje adv *(lit or old use)* nje.

woman

withstand vt himili.

withstood *pt pp* **withstand**.

withy n see **withe** n *see* **wit**.

witness n 1 *(often* **eye ~**) shahidi.

~ box n *(US also* **~stand)** kizimba cha shahidi kortini. 2 ushuhuda, ushahidi. **bear ~to sb/sth** unga mkono; thibitisha sahihi. 3 shahidi, mtu anayethibitisha sahihi ya mtu mwingine. 4 kielezo cha ushahidi, kithibitisho vt,vi 1 shuhudia, ona -enyewe. 2 **~ to sth/ doing sth** toa ushahidi. 3 thibitisha sahihi ya mtu mwingine. 4 onyesha, thibitisha.

witticism n *see* **wit.**[2]

wittingly adv kwa makusudi; kwa kujua.

witty adj *see* **wit.**[2]

wive vt,vi *(arch)* oa.

wizard n 1 mchawi, mlozi. 2 mtu

mwenye uwezo wa ajabu adj *(sl)* safi sana; bora, -zuri sana. **~ry** n uchawi ulozi.

wizen adj -liosinyaa, -liokauka, -kavu.

wobble vi,vt 1 yumbayumba, wayawaya, sesereka. 2 *(fig)* sitasita, yumba; -to kuwa na

na dhamira, -enye moyo dhaifu. 2 *(of senses etc)* -pungufu; chini ya kiwango cha kawaida. **~-headed** adj -enye akili pungufu. **~ minded** adj -enye akili chache, -enye akili afkani. 3 *(of solutions, liquids)* majimaji; si -kali ~ *wine* divai isiyo kali. 4 baya, bovu ~ *in history* ni dhaifu katika historia. 5 *(gram)* hafifu. **~ verb** n kitenzi hafifu. **~ form n** maumbo yasiyotiwa mkazo. **~ling** n mnyonge/mdhaifu. **~ly** adv kwa udhaifu, kwa uhafifu, bila nguvu. **~ness** n 1 udhaifu. 2 ubovu. 3 kutojiweza. **have a ~ness for** penda mno (hadi kuonekana mjinga) vi,vt dhoofu, dhoofika, legea; dhoofisha, punguza nguvu.

weal

weal[1] n kovu: alama ya pigo katika

ngozi.

weal[2] n usitawi, neema *for the public general* ~ kwa ajili ya neema ya watu wote. **in ~ or woe** katika dhiki au faraja.

weald n *(GB)* mbuga.

wealth n 1 utajiri, ukwasi; mali nyingi *a man of* ~ tajiri, mwenye mali. 2 wingi wa mali, wingi wa neema. **~ of a/the** -ingi sana. **~y** adj -tajiri, -kwasi, -enye wingi wa neema. **~ily** adv kwa ukwasi.

wean vt 1 likiza: achisha mtoto ziwa. 2 **~ sb from sth** fanya kuacha (tabia, marafiki wabaya n.k.) ~ *sb of a habit* tengua tabia ya mtu ~ *sb from bad company* ondoa mtu kutoka kwenye kundi baya/marafiki wabaya.

weapon n silaha. **~less** adj bila silaha. **wear**[1] vt,vi 1 vaa; valia; paka ~ *a hat* vaa kofia ~ *red lipstick* paka rangi nyekundu. **~ the crown** tawazwa ufalme, -wa mfalme; wa shahidi. 2 chakaa; chakaza; -la; lika. **~ away** chakaa, potea. **~ sth away** chakaza. **~ down** konga, dhoofu, lika. **~ sth down** chakaza. **~ sth/sb down** dhoofisha kitu kwa kushambulia/ kusuta mara kwa mara. **~ off** pita, pungua, isha. **~ sth off** maliza (kidogo kidogo). **~ sth/sb out** chosha. **~ (sth) out** chakaza, chakaa. **worn out** chakavu. 3 toboa, tia alama, tengeneza. 4 stahimili, dumu. 5 **~ on/away** *(of time)* potea, pita pole pole. **~er** n mvaaji. **~able** adj -a kuvalika, -a kufaa kuvaliwa. **~ing**

uhakika n mtu/ kitu kinachoyumba. **wobbly** adj 1 -a kutikisika, legelege, -sio imara.

woe n 1 *(chiefly poet; sometimes hum)* huzuni, majonzi, masikitiko. 2 *(pl)* sababu za huzuni; matatizo; shida. **~ begone** adj **~ful** adj. -a huzuni. **~fully** adv -a huzuni nyingi, -a kuhuzunisha.

woke *pt* **wake**.

wold n pori, mbuga, nyika.

wolf n mbwa mwitu. **~ cry** n kilio cha uongo. **a ~ in sheep's clothing** chui aliyevaa ngozi ya kondoo. **keep the ~ from the door** weza kujikimu. **~-cub** n mtoto wa mbwa mwitu. **~-hound** n mbwa wa kuwindia mbwa mwitu. **~whistle** n mluzi wa ashiki vt lafua, la kwa pupa **~ ish adj** -a kama mbwa mwitu.

wolfram n *see* **tungsten.**

woman n 1 mwanamke; *(young,*

unmarried) msichana; mwanamwali;

womb

(*old*) (bi) kizee, ajuza; *(slave)* mjakazi, kijakazi. 2 *(without article)* jinsi ya kike. 3 tabia ya kike. **~ hood** n 1 *(collective)* uanamama; wanawake. 2 hali ya kuwa mwanamama. **~ish** adj -a kike; -a kikekike; -enye tabia ya kike. **~ize** vt,vi fuata wanawake sana. **~izer** n mfuata wanawake. **~kind** n akina mama, wanawake wote. **~like; ~ly adj** -a kike, kama mwanamke. **~folk** n akina mama; wanawake wa familia ya mtu.

womb n *(anat)* 1 uterasi: tumbo la

uzazi, mji wa mimba. 2 *(fig)* **it still lies in the ~of time** muda ndio utafichua yote.

won *pt, pp* **win**.

wonder n 1 mshangao. **no/little/ small** ~ si shani/ajabu. **~ land** n nchi ya neema; nchi ya kubuni/kufikirika lioduwaa/kinduwaa. **~ struck** adj -liopigwa na bumbuwazi, -a kustaajabu, lioshangaa mno. 2 ajabu, kioja, mzungu, shani. **signs and ~s** miujiza. **work ~s** fanya miujiza, fanya vizuri sana. **a nine days' ~** shani ya muda mfupi; kitu kinachovuma

adj *(exhausting)* -a kuchosha.

wear[2] n 1 vazi, kuvaa. 2 uchakavu. **~ and tear** uchakavu (kwa matumizi). 3 ustahamilivu. 4 *(as in compounds)* **under ~** n chupi. **foot~** n viatu. **~ily** adv kwa taabu, kwa hali ya kuchoka. **~iness** n kuchoka, kuchosha. **~isome** adj -a kuchosha, -a taabu, -sumbufu. **~y** adj 1 chofu. 2 choshi. 3 -a dalili ya kuchoka/uchovu vt,vi **~y sb (with**

wed

sth); **~y of sth** chosha/choka.

weasel n mnyama mdogo kama cheche. **~-faced** adj -enye sura ya panya.

weather[1] n 1 hali ya hewa. **be/feel under the ~** *(colloq)* umwa, jisikia vibaya. **keep a/ one's ~ eye open** -wa na hadhari, wa macho, kaa chonjo, jiandaa. **make good/bad ~** pambana na hali ya hewa nzuri/ mbaya. **make heavy ~ of sth** sumbuliwa, taabishwa. **under stress of ~** kwa sababu ya dhoruba n.k. 2. *(compounds)* **~ beaten** adj iloathiriwa na hali ya hewa. **~ boarding/boards** n mbao za kukinga mvua. **~ bound** adj liozuiwa safari kutokana na hali ya hewa mbaya. **~ bureau** n ofisi ya hali ya hewa. **~ cock** n kieleleza upepo (kifananacho na jogoo). **~ man** n mtabiri wa hali ya hewa. **~-glass** n barometa. **~proof** adj -sioathiriwa na upepo/ mvua/baridi. **~-ship** n meli ya hali ya hewa. **~-report** n ripoti ya hali ya hewa. **~-side** n upande wa joshi.

weather[2] vt,vi 1 pona, pita, epuka. 2

enda joshi. 3 acha nje. 4 kwajuka, nyauka.

weave *vt, vi* 1 **~ sth (up) into sth. ~**

sth (from sth) fuma kitu. 2 *(fig)* tunga, sanifu, buni. **get weaving (on sth)** tia/fanya shime, anza kwa nguvu. 3 nyonganyonga, pindapinda n mtindo wa ususi/ufumaji *plain* ~ mfumo wa kawaida. **~r** n mfumaji. **~r bird** n mnana.

web n 1 kilichofumwa; mfumo. 2 *(of spider)* utando; tandabui, kimia; *(of waterbird's feet)* utando wa ngozi kati ya vidole. **~bed** adj -enye utando (wa hila, njama, uongo n.k.). **~-footed/toed** adj -enye ngozi kati ya vidole vya miguu.

kwa muda mfupi. **for a ~** ni ajabu. **it is a ~ (that)** ni ajabu kwamba. **what a ~** ajabu ilioje! ~ vi,vt 1 **~ (at sth)** staajabu, shangaa, ona ajabu. 2 **~ (about sth)** fikiria, wazia. 3 jiuliza. **~ingly** adv kwa ajabu, kwa mshangao. **~ful** adj -a ajabu, -a shani, -a kustaajabisha, -zuri sana. **~fully** adv. **~ment** n ajabu, mshangao. **wondrous** adj *(arch, or liter)* -a ajabu/shani, -a kustaajabisha, -a kushangaza adv *(only with adj) he was wondrous kind* alikuwa mwema ajabu.

wonky adj 1 *(GB)* -a wasiwasi, goigoi, bovu. 2 -dhaifu. **feel ~** tojiweza, jisikia vibaya.

wont n *(arch or lit) (sing only)* mazoea, desturi. **use and ~** desturi/ada /tabia madhubuti. *pred adj* **be ~ to** zoea *he is ~ to travel* amezoea kusafiri,

wool

mara kwa mara husafiri. **~ed** *attrib adj* -a desturi; -a kawaida.

won't will not.

woo vt 1 *(old use)* chumbia, bembeleza (kwa nia ya kuoa). 2 tafuta, jaribu kupata (mafanikio, sifa, usingizi n.k.). 3 tafuta kuungwa mkono (na wapiga kura, wateja, wafanya biashara n.k.). **~er** n.

wood n 1 mbao, ubao. 2 *(often pl)* msitu mdogo, kituka, kichaka. **out of the ~s** *(fig)* liookoka, liopona toka hatarini/mashakani. **be unable to see the ~ for the trees** *(fig)* shindwa kuona vema kutokana na msongamano. 3 **in/from the ~** ndani/ kutoka kwenye kasiki. 4 *(compounds)* **~ alcohol** n spiriti ya mti. **~-block** n gogo la kuchongea vinyago. **~-carving** n kuchonga vinyago; uchongaji vinyago. **~-craft** n ujuzi wa misitu, uzoefu wa mambo ya misitu; ufundi wa kuchonga miti. **~cut** n muhuri wa mbao wa herufi au picha. **~ cutter** n mtema kuni. **~land** n eneo lenye miti, mwitu, msitu. **~man** n 1 bwana miti; mkata miti. **~sman** n 1 *(esp US)* bwana miti; mkata miti. **~-pecker** n gogonola, kigogota, gogota. **~ pile** n lundo la kuni. **~-pulp** n ubao uliosagwa (kwa ajili ya kutengeneza karatasi). **~ shed** n banda la kuwekea kuni. **~-wind** n filimbi ya mti. **~ -work** n 1 vitu vya mbao, sehemu ya jengo la miti/ mbao; useremala. **~worker** n

we'd *we had, we would, we should*.

wed vt,vi 1 oa; olewa, funga ndoa; *(lit)* ungana. **~ded to** adj -enye kushika sana; -enye kung'angania. **~ding** n arusi, ndoa. **golden ~ding** sikukuu ya 50 ya ukumbusho wa ndoa adj -a

wedge

arusi. **~ding-breakfast** n chakula cha maarusi, ndugu na jamaa baada ya harusi. **~ding garment** n nguo za harusi. **~ dingcake** n keki ya ndoa. **~ding-card** n kadi ya taarifa;

tangazo la ndoa (kwa marafiki); kadi (ya mwaliko) ya arusi. **~ding-ring** n pete ya ndoa. **~lock** n *(legal)* ndoa *in ~lock* katika ndoa, -a ndoa.

wedge n 1 chembeo, kabari. **the thin end of the ~** *(fig)* jambo dogo au badiliko dogo linaloelekea kuzaa jambo kubwa au badiliko kubwa. 2 kitu chenye umbo kama kabari vt tia chembeo, zuia kwa chembeo; bania. **~-shaped** adj -enye umbo la kabari, kama kabari.

Wednesday n Jumatano.

wee[1] adj dogo sana. **a ~ bit** *(adverbial)* kidogo. **the ~ folk** pepo, mazimwi n.k. **the ~ hours** *(US)* usiku wa manane, baada ya saa sita za usiku. **bide a ~** kaa kidogo.

wee[2]**wee-wee** n *(used by and to children)* mkojo vi kojoa.

weed n 1 gugu; majani. **~ killer n** kiua magugu. 2 mtu mwembamba dhaifu mtu hafifu. 3 *(dated sl)* sigara; biri; tumbaku; *(modern sl)* bangi vt palia magugu. **~ sth/sb out** ondoa vitu hafifu (visivyofaa kitu), pembua, chagua. adj 1 -enye magugu. 2 *(sl)* -refu-embamba na dhaifu.

weeds n *(pl)* **widow's ~** nguo (za nyasi) za mjane.

week n 1 juma, wiki. **~ in ~ out** endelea bila kukoma. **~-end** n wikiendi, Jumamosi na Jumapili *~-end ticket* ruhusa ya Jumapili vi enda wikiendi. **long ~-end** n wikiendi ndefu. 2 siku za juma za kazi. **~-day** n siku yo yote ya juma (isipokuwa Jumapili). **ly** adv kwa juma *three times a~* mara tatu kwa juma n

seremala.**~ed** adj -a mwitu, -a msitu, -enye miti. **~en** adj *(attrib)* -a mti; -a mbao; -a miti. **~ en headed** adj zito, -a akili ngumu, rasimu. **~y** adj 1 -enye miti. 2 -a mwitu, -a msitu.

woofer n kipaza sauti kinachotoa sauti ya chini chini.

wool n 1 manyoya; sufu. **dyed in the ~** -liotiwa rangi kabla ya kufumwa; *(fig)* barabara, kamilifu. **much cry and little ~** maneno mengi yenye

word

matokeo haba; pigia kelele kitu kisicho na maana. **pull the ~ over sb's eyes** danganya mtu. **~ gathering n** 1 usahaulifu, chechele adj -enye kusahausahau. 2 kitu kama sufu. 3 *(of a person)* nywele nene zilizosokotwa, nywele za kipilipili. **lose one's ~** *(colloq)* kasirika. 4 *(compounds)* **~-ball** n bonge la sufu. **~ -carder** n mchambuaji sufu. **~-carding** n utengenezaji wa sufu fupi na ndefu tayari kwa kufumwa. **~len** *(US woolen) attrib adj* -a sufu. **~lens** n *(pl)* nguo za sufu. **~ly** adj 1 -enye manyoya mengi, -a sufu; *(fig) (of the mind, ideas, arguments)* -liochanganyikiwa, siodhahiri n *(colloq)* nguo za sufu (agh sweta). **~-shears** n makasi ya sufu.

word n 1 neno. **a play on/upon**

~s ulimbuaji maneno. **be not the ~ for it** tokuwa maelezo yake; wa maelezo yasiyoridhisha. **(repeat sth) ~ for ~** (rudia) neno kwa neno (**translate sth**) **~ for ~** tafsiri sisisi/neno kwa neno. **in a/one ~** kwa kifupi. **by ~ of mouth** kwa mdomo. 2 taarifa, kauli, neno. **eat one's ~s** kiri kosa; futa kauli na kuomba radhi. **have a ~ with sb** zungumza na mtu. **have ~ (with sb)** gombana na. **have the last** ~ funga mjadala. **put in/say a good ~ (for sb)** tetea mtu. suit the action **to the** ~ timiza mara moja jambo ulilosema. **take sb at his ~** amini kauli yake. **big ~s** n majisifu, majigambo. **on/with the ~** mara tu baada ya kusema. **a ~ in/out of season** ushauri unaotolewa wakati unapohita jika/usipohitajika. **the last ~ on (a subject)** neno la mwisho. **the last ~ (in sth)** taarifa/ habari motomoto, -a kisasa, bora kabisa. 3 *(sing, without def art)* habari, taarifa. 4 *(sing only with a possessive)* ahadi, uthibitisho. **be as good as one's ~** timiza ahadi. **give sb one's**

gazeti litolewalo kila juma.

weeny adj *(colloq)* (often **teeny ~)**

-dogo sana.

weep vt,vi *(liter)* 1 lia, toa machozi ~ *for joy* tokwa na machozi kwa furaha.

welcome

2 *(drip)* tona. 3 omboleza. **~ing** adj 1 -nayolialia. 2 *(arch)* -a mvua, majimaji; *(of trees)* -enye matawi membamba ya kuinama. **~y** adj epesi kutoa machozi.

weevil n mdudu alaye nafaka.

weigh vt,vi 1 pima uzito. **~ sth out**

pima. **~ (oneself)** (in) *for a boxer etc*) pimwa uzito kabla ya mchezo. **~ in (with)** *(of arguments, facts etc)* toa hoja zenye nguvu/za maana. **~ bridge n** mizani ya kupimia uzito wa magari. **~ing machine** n mizani. 2 wa na uzani wa. 3 *(of a machine)* wa na uwezo wa kupima. 4 **~ sth (with/ against sth)** pima (ubora, umuhimu wa kitu) dhidi ya kingine. **~ sth (up)** fikiria kwa makini; hakiki. 5 **~ sth down** lemea, inamisha. **~ sb down** lemeza, chosha, sumbua. **~ on sb/sth** sumbua, shughulisha. **~ with sb** shawishi; athiri. 6 ~ *anchor* ng'oa nanga.

weight n uzito, uzani. **under/over ~** -enye uzito mdogo/mkubwa. **put on ~** nenepa: ongezeka uzito. **throw one's ~ about** *(colloq)* tamba, onyesha ukubwa/ubwana, onea. 2 **a/ the ~ (of)** uzito (wa kubebwa), mzigo. 3 umaarufu, maana. **carry ~** -wa na maana; -wa muhimu. 4 jiwe la mizani. **~ lifting** n mchezo wa kuinua vitu vizito. 5 mfumo wa vipimo vt 1 tia, ongeza uzito; -pa nguvu, lemeza. 2 **~ sb down** lemeza. 3 tumia madawa kufanya kitambaa kuwa kigumu. **~less** adj -sio na uzito. **~y** adj zito, -a maana. **~ily** adv. **~iness** n 1 uzito. 2 umuhimu, maana. **~lessness** n.

weir n 1 boma la kuzuia maji, kikinga mto. 2 mtego wa samaki.

weird adj 1 -a miujiza, sio -a

kawaida; -a kuogofya. 2 *(colloq)* -a ajabu. **~ly** adv. **~ness** n. **~ie** n *(sl)* mtu mwenye tabia ya

~ (that) ahidi. **keep/ break one's ~** timiza/

work

vunja ahadi. **take sb's ~ for it** amini mtu asemacho. **upon my ~** kweli kabisa; lo, lahaula. 5 *(sing only)* amri; ishara. 6 *(in the Christian religion)* **the W~** *(of God);* **God's W~** Neno (la Mungu) (agh Injili), (jina la) Yesu Kristo. 7 *(compounds)* **~ book** n kamusi ndogo; faharasa. **~ division** n kutenga neno katika sehemu. **~-formation** n uundaji wa maneno. **~ painter** n mtu hodari wa kujieleza kwa maneno. **~ -painting** n kueleza kwa maneno. **~-perfect** adj -enye kujua somo kwa moyo, hodari wa kusoma kwa ghibu; lokariri. **~-picture** n taswira ya maneno, maelezo (mafafanuzi) stadi (kwa maneno). **~-play** n mchezo wa maneno. **~-processor** n kichambua maneno, kompyuta. **~splitting** n 1 udanganyifu; utengaji maana za maneno vt eleza kwa maneno *(sing only)* jinsi jambo linavyoelezwa; uteuzi wa maneno katika kuelezea maana. **~less** adj kimya; bila maneno. **~y** adj -a maneno mengi (pasi lazima). **~ily** adv kwa maneno mengi. **~iness** n.

wore *pt* **wear.**

work n 1 kazi. **make hard ~ of sth**

fanya kitu kionekane kigumu kuliko kilivyo, taabika na. **make short ~ of sth** maliza (kazi) haraka. **set/ get to ~ (on sth/to do sth)** shika/anza kazi. **set/go about one's ~** anza kufanya kazi, shughulikia. **at ~ on (sth)** -wa kazini. **all in the day's ~** kawaida. 2 ajira, kazi ya kipato, kibarua. **at ~** kazini. **in/out of ~** enye/ sio na kazi. 3 shughuli (yoyote). 4 vifaa vya kazi. **~ bag/basket/box** n begi n.k. la kuwekea vifaa vya kazi (hasa vya ushonaji). 5 kazi; zao; kipande, kila kilichozalishwa kwa kazi. 6 kazi za akili (k.m. kitabu, muziki n.k.). 7 *(pl)* mashine (sehemu inayofanya kazi). **the ~s of a watch** mashine

work

ya saa. 8 *(pl with sing or pl v)* (jengo la) kiwanda. **brick ~s** n jengo la kiwanda; kiwanda cha matofali. **~s council/committee** n baraza/ kamati ya pamoja ya waajiri na waajiriwa. 9 **public ~s** n ujenzi (wa barabara, madaraja n.k. na idara ya serikali). 10 *(pl v)*

pekee.

welcome adj 1 -a kupokewa/ kukaribisha kwa furaha; -a

weld

kufurahia; -a furaha; -a kufurahisha. 2 -enye kuruhusiwa/ kuachiwa. **~ to do sth; ~ to sth** pewa ruhusa ya kutumia bure; pewa bure. **you are ~** karibu; usijali. 3 *(as an interj)* karibu n mapokezi, makaribisho vt karibisha vizuri; pokea kwa furaha *go out to* ~ laki.

weld vt unga, tia weko, unganisha (chuma, madini) kwa kufua n kiungo kilichofanywa kwa weko. **~er** n mtia weko.

welfare n 1 ustawi, hali njema, neema, afya *child* ~ ustawi wa watoto. **the W ~ State** nchi yenye (mpango wa) kutoa huduma za jamii bure; *(US)* Ustawi wa Jamii. **~ worker** n afisa ustawi.

welkin n *(poet)* mbingu; anga.

we'll *we will, we shall.*

well[1] n 1 kisima. **~ water** n maji ya kisima. **oil** ~ n kisima cha mafuta. 2 chemchemi; *(fig)* chanzo, chimbuko. **~ head** n chanzo cha mto /chemchemi. 3 chumba cha lifti au ngazi katika jengo. 4 *(GB)* ulingo wa mawakili katika mahakama. 5 **~ deck** n nafasi katika staha kuu ya meli iliofungiwa. **~ out (from/of)** bubujika. **~ over** furika. **~ up (in)** foka, chemka.

well[2] adv 1 -zima; vema, vizuri,barabara. **do** ~ fanya, endelea vizuri, sitawi. **be doing ~** *(progressive tense only)* pata nafuu/ahueni. **do oneself ~** jipatia mambo ya starehe au anasa. **do ~ by sb** fanyia mtu ukarimu. **wish sb ~** takia mtu heri. 2 *(with praise or approval)* vizuri, sifia au unga mkono. **stand ~ with sb** pendwa na. 3 kwa bahati njema. **be ~ out of sth** jitoa katika jambo bila matatizo/ hasara. **~ off** adj -enye mali, -enye neema, tajiri; -enye bahati. **~ off for** hajambo kwa; liojawa na *~off for food* hajambo kwa chakula; ana chakula kingi. **come off ~** *(of a person)* fanikiwa; *(of an event)* -liokuwa nzuri, wa na matokeo ya kuridhisha. **do ~ to** + *(inf)* fanya vizuri. 4 kwa haki. *you may ~ be surprised* una haki ya kushangaa. 5 **may (just) as** ~ hivyohivyo,

ngome. 11 *(compounds)* **~ bench** n benchi la makanika. **~ book** n kitabu cha mazoezi. **~-day** n siku ya kazi. **~ force** n wafanyakazi wote (wa mahali/ taasisi fulani). **~house** n *(GB hist)* nyumba ya serikali kwa wasio na makazi; *(US)* jela ya wahalifu wenye makosa madogo ambapo wanafanyakazi. **~man** n 1 kibarua, mtendaji, mfanyakazi, fundi (wa kazi fulani), msanii. **~-manlike** adj -stadi, -a ufundi. **~manship** n ustadi; usanii. **~-room** n chumba maalum cha kufanyia kazi. **~shop** n karakana; warsha. **~-shy** adj vivu, -zembe, goigoi. **~study** n utafiti wa utendajikazi. **~ table** n *(esp)* meza yenye saraka za kuwekea vifaa vya ushonaji vi,vt 1 fanya kazi. **~ in** n mgomo wa kuendelea kufanya kazi (kupinga amri ya kufukuzwa n.k.). 2 *(of a machine, apparatus, bodily organ, plan, method etc)* fanya, tenda kazi iliyokusudiwa; fanikiwa. 3 fanyisha kazi, tendesha kazi. 4 faulu, fanikiwa. **~ one's passage** pata nauli kutokana na kazi (kwenye chombo). **~ one's way (through college etc)** fanya kazi ili ulipe gharama za kusoma chuo. **~ one's will (on sb)** fanya mtu afanye utakavyo. **~ it** *(sl)* fanya mpango. 5 shughulikia, hudumia; dhibiti. 6 sogea, penya, fikia; sogeza, penyeza, fikisha. 7 umba, unda/ finyanga. **~ clay** finyanga udongo. ~ **dough** kanda unga. 8 umuka; vimba; chemka; shtukashtuka *the yeast began to* ~ unga ulianza kuumuka. 9 tarizi. 10 *(special uses with adverbial particles and preps)*. **~ away (at sth)** endelea kufanya/kuchapa kazi. **~ in;~ into**

world

(sth) penya, ingia. **~ sth in/into** ingiza, tia ~ *a few jokes into your story* ingiza/tia utani kidogo katika hadithi yako. **~ sth off** ondoa, achana na; shughulikia. **~ on/upon sb/sth** athiri, gusa; shughulikia. **~ out** toa ufumbuzi/ jawabu; tokea; fanya mazoea. **~ out** n (muda wa) mazoezi. **~ sth out** kisia, toa hesabu; pata jawabu, unda, buni, panga, fumbua; *(usu passive)* maliza -ote, tumia -ote. **~ up to sth** panda taratibu (hadi upeo), fanya kwa hatua, endeleza; sisimua, amsha, hamasisha. **~ sb/ oneself (into)** pandisha (furaha, huzuni n.k), endelea, jazibisha. **~ upon sb/sth** *see* **~ on.** **~ able adj** nayowezekana. **~er** n mfanyakazi. **~ing** n 1 machimbo (ya madini, mawe) n.k. 2 utendaji kazi. **in ~ing order** -enye kufanya kazi vizuri. *(attrib) (in various senses of the v)* **~ing clothes** n nguo za kazi. **~ing**

vilevile, pia. **be just as ~** (wa) afadhali. 6 *(end position)* sana, kabisa *shake the bottle ~* tikisa chupa sana. 7 kwa kiasi kikubwa. **~ away** -enye kuendelea vema; *(colloq)* -enye kukaribia (kulewa); -enye kuwaka. **leave/let ~ alone** usiingilie. 8 **as ~ (as)** pamoja na; vilevile. 9 *(with another adv)* **pretty ~** karibu. *pred adj* 1 -zima, -enye afya. **get ~** pona, pata nafuu *I am pretty ~* karibu sawa! si mbaya! sijambo. 2 sawa; -ema, -a hali njema, heri. **its all very ~** *(used ironically)* ni sawa. 3 -a bahati *it was ~ for you* ilikuwa bahati yako. 4 afadhali, bora *int* 1 *(expressing astonishment)* lo! **~ then** je, nini basi? 2 *(expressing relief)* haya! *~, here we are at last* haya, mwishowe tumefika hapa. 3 *(expressing resignation) ~, it cant be helped,* haya, hatuna la kufanya. **~-being** n ustawi; hali njema; afya, raha. **~-doing** n *(arch)* ufadhili, kutenda mema. **~-nigh** adv *(arch)* karibu *he was ~-nigh drowned* alikuwa karibu azame majini. **~-off** adj -tajiri, -enye neema. **~-to-do** adj tajiri, -enye neema **the ~ to do** n matajiri. **~ -wisher** n mtakia heri. ~ **doer** n mfadhili, mhisani. **~ advised** adj -a busara. **~ balanced** adj -enye busara. **~ appointed** adj -enye zana/vyombo vyote. **~ born** adj -a ukoo bora. **~-bred** adj -enye adabu, -enye malezi mazuri, -ungwana, -a kiungwana; *(of animals)* -liofugwa vizuri. **~-chosen** adj -lio chaguliwa vizuri. **~-conditioned** adj -enye hali njema; -a adabu, -enye malezi mazuri. **~-conducted** adj lioendeshwa/ pangwa/ongozwa vizuri. **~ connected** adj -enye

welsh

uhusiano na watu (wa nasaba) bora (kwa damu/ ndoa). **~ -disposed** adj *(towards)* -fadhili, -a hisani, -ema; -a kupendelea. **~-favoured** adj *(old use)* -zuri, -a kupendeza, -enye sura nzuri **~-fed** adj -liolishwa vizuri **~-found** adj -enye zana/vyombo vyote. **~-founded** adj -enye ukweli. **~-groomed** adj maridadi, safi. **~ -grounded** n -enye ukweli; -enye mafunzo bora; -enye misingi imara. **~ heeled** n *(sl)* kwasi, kizito. **~-informed** adj -enye kujua, kutambua *be ~-informed on a subject* jua vema somo fulani. **~-intentioned** adj -enye nia safi. **~-knit** adj kakamavu; -shupavu; kakawana. **~-known** adj maarufu, mashuhuri, nayo julikana sana. **~-lined** adj *(of a purse, colloq)* -liojaa fedha. **~-mannered** adj -enye tabia njema. **~-marked** adj -liodhahiri, bainifu. **~-meaning** adj -enye nia

breakfast/lunch/ dinner n kifunguakinywa/chakula cha mchana/jioni kinachoambatana na mazungumzo ya kikazi. **~ing capital** mtaji. **~ing day** n siku ya kazi; muda wa kazi (kwa siku moja). **~ing hypothesis** n dhanio. **~ing knowledge** n maarifa yanayotosheleza kusudio. **~ing out** upangaji, makisio (ya matokeo ya kazi); utekelezaji. **~ing party** n kamati teule (ya kazi/ shughuli fulani). **~ing part** adj -enye kuchapa kazi *a hard ~ing woman* mwanamke mchapa kazi. **the ~ing class** n tabaka la wafanyakazi (za mikono/ sulubu).

world n 1 **the ~** n dunia, nchi zake na watu wake. **the Old W ~** n Ulaya, Asia na Afrika. **the New W~** Marekani. **make a noise in the W~** vuma, -wa maarufu. **a citizen of the ~** raia wa dunia. **It's a small ~!** vilima havikutani. 2 *(as 1 above; used attrib)* -a dunia, -a ulimwengu

worm

a ~ language lugha ya ulimwengu. **the W ~ Bank n** Benki ya Dunia. **~ wide** adj -a duniani kote. 3 wakati, maisha *this ~ and the next* maisha ya sasa na baada ya kifo. **~ weary** adj -liochoka kuishi. 4 ulimwengu. **in the ~** ulimwenguni. **all the ~ like sb/sth** nayofanana kabisa na. **be all the ~ to sb** -wa pekee kwa mtu fulani. **not for the ~** kamwe, kabisa, asilani. **be/feel on top of the ~** jawa na furaha/ hamasa. **be out of the ~ (of sth)** *(sl)* -wa bora sana, wa -a ajabu. **carry the ~ before one** fanikiwa. **a ~ of sth** (-ingi/ kubwa) sana. **think the ~ of sb/sth** penda/husudu/ stahi sana mtu/kitu. 5 vitu/ shughuli za watu, mambo ya dunia. **the ~, the flesh, and the devil** majaribu. **the best of both ~s** mema kutoka pande zote (hata ya kikinzana). **forsake/ renounce the ~** fuata mambo ya kiroho, hama dunia. 6 mambo ya kibinadamu; maisha, malimwengu. **know the ~** pata uzoefu wa maisha. 7 ulimwengu, jamii *the ~ of sports* ulimwengu wa michezo. 8 **the ~** n watu, jumuia (pamoja na taasisi na kawaida zake) *what will the ~ say?* watu watasemaje? **~ly** adj -a dunia; -a malimwengu, -a kupenda anasa za dunia. **~ly wisdom** n akili/ hekima ya kuendeleza maisha. **~ liness** n.

worm n 1 (*in* **earth** ~) mnyoo; funza; *(in bowels)* mnyoo, mchango. **~ cast** n kichuguu cha mnyoo. **the ~ of conscience** majuto, toba.

safi. **~-meant** adj -liosemwa/fanywa kwa nia safi. **~-paid** adj -enye malipo (ujira, mshahara) mazuri. **~-read** adj -a maarifa (elimu) nyingi, liosoma sana. **~-rounded** adj -lio kamilifu na linganifu; -enye maarifa mengi. **~-set** adj shupavu, kakamavu. **~-spoken** adj -enye lugha fasaha, -enye kusema kwa adabu/heshima. **~-timed** adj -a wakati wa kufaa. **~-tried** adj *(of methods)* -liojaribiwa

mara nyingi (na kuonyesha kufaa kwake), mujarabu. **~-turned** adj *(of a compliment, phrase, verse)* fasaha, sanifu, -liotungwa vizuri. **~-worn** adj -liotumika mno, -liopoteza maana/ ladha (kwa sababu ya kutumika).

welsh vt,vi 1 ~ **on sth/sb** kwepa kulipa; toroka bila kulipa. 2 vunja kauli/ ahadi. **~er** n.

welt n 1 mshono (unaounganisha ngozi ya kiatu na unyayo wake). 2 alama ya pigo.

welter[1] vt gaagaa, vingirika; jinyo-

wet

nganyonga; tota katika damu n.k. n *(sing only)* vurugu, ghasia, machafuko *the ~ of the waves* msukosuko wa mawimbi.

welter[2] n ~ **weight** *(esp in boxing)* uzito wa wastani (agh kati ya kilo

61-66.6). ~ **race** n mbio za wapanda farasi (wenye uzito mkubwa).

wen n tezi, uvimbe wa kudumu (agh kwenye upara, n.k.); *(fig)* mji mkubwa uliopanuka mno.

wench n 1 *(arch)* msichana, mwanamwali. 2 malaya vi zini.

wend vt *(old use, only in)* ~ **one's (home)** -enda, elekea (nyumbani).

went *pt of* **go.**

wept *pt of* **weep.**

were *see* **be**.

we're *we* **are**.

2 *(in compounds)* **~-eaten** adj liotobolewa na funza; *(fig)* -liochakaa, -a zamani. ~ **hole** n tobo la funza katika tunda/ mti. 3 *(fig)* bwege, boza. **even a ~ will turn** *(prov)* uvumilivu una kikomo, hata bubu atasema, msalie mtume. 4 miduara/nyuzi za hesi vt 1 ~ **oneself/one's way in/into/ through** penya/pita (polepole au kwa shida). ~ **out (of sb)** pata habari (kwa kusaili sana). 2 toa minyoo. **~y**

worship

adj-enye minyoo; -kama minyoo; -lioharibiwa na minyoo.

worn *pp of* **wear**.[2]

worry *vt, vi* 1 udhi, sumbua, hangaisha. 2 ~ **(about/over sth)** kerwa na jambo fulani, ona wasiwasi juu ya jambo fulani. ~ **along** *(colloq)* jikongojakongoja. 3 *(esp of dogs)* kamata kwa meno na kutikisa, ng'ata. 4 ~ **a problem, etc out** shughulikia tatizo tena na tena hadi liishe, n 1 (hali ya kuwa na) wasiwasi/wahaka/ kiherehere. 2 *(usu pl)* masumbuko. **worried** adj -enye wasiwasi, wahaka. **~ing** adj. **~ingly** adv. **worrisome** adj sumbufu; -enye kutia wasiwasi.

worse adj -baya zaidi *make things* ~ tibua, fanya mambo yawe mabaya zaidi. **the ~ for wear** -liochakaa sana; *(fig)* hoi, -liochoka sana. 2 *(pred only)* dhaifu; duni; gonjwa. **be none the ~(for sth)** todhurika, toumizwa (nacho) adv 1 vibaya zaidi *he has been taken* ~ hali yake imekuwa mbaya zaidi. **none the ~** vilevile. 2 *(used to intensify)* zaidi n ubaya zaidi, mambo mabaya zaidi *a change for the ~* badiliko linaloleta matatizo zaidi. **~n** vi,vt ongeza/ongezeka (ubaya). **worst** adj -baya kuliko -ote, baya kabisa n sehemu/hali/tukio baya kuliko yote. **if the worst comes to the worst** mambo yakiwa mabaya kabisa. **get the worst of it** komolewa, shindwa kabisa. **the worst of it is that** baya zaidi ni kwamba. **at (the) worst** mambo yakiwa mabaya. **do your worst/let him do his worst** fanya upendalo/ afanye apendalo vt shinda. **worship** n 1 ibada. 2 heshima kubwa, pendo kuu. 3 **your/his W~**, *(GB)* Mheshimiwa, Mstahiki vt,vi abudu; sali. **~per** n *(US* **~er)** mwabudu. **the ~ers** n watu waabuduo. **~ful** adj *(in GB titles of respect)* -a kustahili heshima, mstahiki.

werewolf n *(myth)* mtu bweha.

west n magharibi, machweo ya jua. **The W ~** Ulaya na America; *(world of politics)* Ulaya Magharibi na Bara; *(US)* eneo la kati ya mto Mississippi na bahari ya Pasifiki; sehemu ya magharibi ya nchi yoyote. 2 *(attrib)* toka magharibi. **~ end** adj -a magharibi. **go ~** *(sl)* potea, dhurika. **~ of** magharibi zaidi ya. **~ward(s)** adv enda upande wa magharibi. **~erly** *adv*, adj -a magharibi, -a upande wa magharibi. **~ern** adj -a (toka) magharibi the **W~ern Hemisphere** n Amerika ya kaskazini na kusini n 1 filamu ya makauboi. 2 riwaya ya makauboi. **~erner** n mwenyeji wa magharibi. **~ernize** vt,vi fanya -a kimagharibi;leta utamaduni wa kimagharibi. **~ernization** n. **~ernmost** adj -a magharibi ya mbali.

wet adj 1 -a majimaji, chepechepe, -liolowa maji. **~ dock** n gati lenye maji. **~ nurse** n mwanamke aliyeajiriwa kunyonyesha mtoto wa mwingine. 2 -a chepechepe, -a mvua. **~ paint**. rangi ambayo

wether

haijakauka; rangi mbichi. 3 -enye kuhusu pombe. 4 *(sl) (of a person)* -oga, -a wasiwasi n 1 **the ~** mvua. 2 unyevu; vt tia maji, lowesha, nyunyiza maji. **~ting** n kulowanisha, kulowana.

wether n ndafu: kondoo maksai,

we've = **we have**.

whack vt piga kwa kishindo (mtu/kitu) n 1 *(sound of)* pigo. 2 *(sl)* mgawo, mgawanyo. **~ed** adj *(colloq) (of a person)* liochakaa, liochoka, hoi. **~ing** n kipigo; kuchapa (barabara). adj *(colloq)* kubwa ya aina yake/ sana. adv *(colloq)* sana. **~er** n kitu kikubwa cha aina yake.

whale n 1 nyangumi. **~ bone** n mfupa wa kinywani mwa baadhi ya aina za nyangumi. 2 *(colloq)* starehe. **a ~ of a time** starehe/furaha sana vi winda nyangumi. **~r** n 1 mwinda nyangumi. 2 chombo cha kuwindia nyangumi. **whaling -gun** n bunduki ya kuulia nyangumi.

whang vt *(colloq)* piga kwa nguvu/kishindo n pigo, mshindo adv *(colloq)* sahihi, hasa, hapo

worsted

worsted n uzi wa sufu; nguo za sufu

(iliyosokotwa) adj -a sufu.

worth *pred adj* 1 -enye thamani fulani. **for what it is ~** bila ahadi juu yake. **~ while** adj -a kufaa, -a maana. 2 -enye mali ya thamani fulani. **for all one is ~** *(colloq)* kwa bidii zote. 3 -ema, zuri, stahili *the book is ~ reading* kitabu ni kizuri kukisoma n 1 thamani. 2 kiasi chenye thamani fulani. **~less** adj bure ghali, siofaa kitu, sio na thamani. **~lessness** n. **~y** adj 1 **~ (of sth/to be sth)** -a kustahili. 2 *(often ironic or used with a patronizing effect)* -a kustahili heshima n 1 mtu mashuhuri (wa kipindi fulani). 2 *(hum or ironic)* mheshimiwa. **~ily** adv. **~iness** n. **wot God wot** *(arch or hum)* Mungu anajua, ajuaye Mungu, Allahu yaalamu.

wotcher *int (GB sl) (as a greeting)* halo!, mambo! vipi!

would *see* **will**.

wound[1] n 1 jeraha. 2 kidonda, mchubuko (katika mti n.k.). 3 *(of feelings)* uchungu, maumivu vt 1 jeruhi, umiza, tia jeraha. 2 udhi, choma moyo, tia uchungu.

wound[2] *pt, pp of* **wind**.

wove; woven *pt, pp* **weave**.

wow[1] n *(sl)* mafanikio makubwa; ushindi wa kustusha. *int* la-la-la-la,lo.

wow[2] sauti ya kupanda na kushuka inayotokana na kasoro katika kinasa sauti.

wrack n mwani (majani) wa baharini uliotupwa ufukoni.

wraith n mzuka, pepo.

wrangle vi 1 **~ (with sb) (about/oversth)** zozana, gombana n mzozo ugomvi. **~r** n mgomvi.

wrap vt,vi **~ (up) (in sth)** 1 fungia,

setiri, funika. **~ sth up** *(sl)* kamilisha. 2 **~ sth round sth** viringishia; zungushia. 3 **be ~ped**

hapo.

wharf n gati. **~age** n 1 ada, ushuru (hasa unaotozwa kwa kutumia gati). 2 gati. 3 kupakia pakua gatini. **~man** n kuli. **~-master** n mwenye gati; msimamizi wa gati.

what adj 1 *(interr)* ipi, gani. 2 (*exclamatory*) unasemaje! kweli! 3 chochote (ambacho); *(pron) (inter)* nini. **~ for** kwa kazi gani, kwa nini. **~ for n** *(colloq)* adhabu. **~ like** yukoje. **~ if** itakuwaje, itakuwa vipi **~ though** *(liter)* ijapokuwa, ingawa, hata kama. **~ about/of** kuhusu nini; kuna habari gani kuhusu. **~ of it?** *(or, mod colloq)* **So ~** kwa hiyo? sasa? **and ~ not** na kadhalika. **and/ or ~ have you** pamoja na hayo; kadha wa kadha, na kadhalika. **~ not** na vinginevyo; kibweta. **I know ~** nina wazo/pendekezo, najua. **I/I'll tell you ~** (hebu) sikiliza. **know ~'s~** tumia akili, elewa mambo.

when

~do you call him/her/it/them; ~'s his/ her its/their name ni nani hii, nani hino, *(rel) (pron)* kitu chacho. **~ with ... and (~ with)** kutokana na (sababu kadhaa). **~ever** adj 1 *(emphatic for what)* oote ile, iwayo yote. 2 *(placed after n in a negative contex, giving emphasis to the negative*) kabisa *do ~ ever you like* fanya upendalo *(pron)* 1 hata iweje. 2 chochote. 3 **~ever** *(colloq)* lolote lingine, -o ote -ingine. **~-so-e'er** *(poet for)* **~-so-ever** adv *(emphatic for)* **~ever, whate'er** *(US)* adj = **whatever**.

wheat n ngano ~ *crop* mavuno ya

ngano. **~en** adj -a ngano, -a unga wa ngano.

wheedle vt ~ **(into/out of)** bemba, bembejea, bembeleza, shawishi, rairai. **~r** n mbembelezaji.

wheel n 1 gurudumu. **~s within ~s** *(fig)* matata mengi; mchanganyiko wa mambo. **put one's shoulder to the** ~jitahidi; saidia **the man at the** ~ dereva, mwendeshaji. ~ **barrow** n toroli. ~ **base** n kitako cha gari. **~chair** n kiti cha magurudumu. ~ **house** n chumba cha nahodha katika meli. **~-man** n mpanda baiskeli.~ **wright** n fundi wa magurudumu. 2 **potter's** ~ n gurudumu la kufinyangia vyungu, kurugo. **paddle** ~ n makasia. 3

up in fungwa, fungashwa; *(fig)* fichwa; zamia, penda sana n vazi la

wrestle

nje kama skafu, vazi la kufunika au la kujitanda. **keep sth under ~s** ficha. **take off the ~s** onyesha (kwa mara ya kwanza). **~per** n 1 shali, nguo ya kujifunika. 2 karatasi ya kufungia kitu, k.m kifurushi. 3 kitambaa (kama khanga) cha Afrika Magharibi, vitu vya kufunikia/ kufungia. **~ping** n.

wrath n *(lit)* ghadhabu, hasira. **~ful** adj enye ghadhabu, enye hasira. **~fully** adv.

wreak vt **~ sth (on sb)** *(lit)* tolea, lipiza.

wreath n 1 shada la maua. 2 zingo (la moshi n.k.). ~ vt,vi *(esp in pp)* funika; zingira. 2 ~ **itself round** jizingia; zongomea/ viringisha. 3 ~ **sth into** fanya taji. 4 *(of smoke, mist etc)* fanya kuwa katika mzingo kama wa shada.

wreck n 1 kuvunjika (hasa chombo, merikebu, jahazi, meli), kupanda mwamba, *(fig)* kuvunjika kwa mipango, matarajio ya mtu. 2 meli iliyopata baa la kuvunjika. 3 gofu, chombo au jengo lililoharibiwa sana; mtu aliyetambarika vt haribu, bomoa; angamiza. **~age** n mabaki ya chombo (kilichovunjika). **~er** n 1 mtu anayelipwa kurudisha meli iliyoharibiwa. 2 mbomoaji majengo ya zamani. 3 *(hist)* msababisha kuvunjika kwa meli (ili apore).

wrench vt 1 sokota, vuta kwa ghafula. 2 umiza kwa kusokotoa/kutegua. 3 *(fig)* potosha, haribu maana n 1 kusokota/kuvuta kwa ghafla, uchungu mkali kutokana na kuachana/ kutengana na. 3 spana malaya, spana (inayorekebishwa).

wrest vt 1 ~ **sth from/out of** pokonya, nyang'anya. 2 ~ **sth from** pata kwa juhudi. 3 geuza, potosha maana.

wrestle vi ~ **(with sb)** piga mwereka; *(fig)* shindana (na vishawishi, majaribu n.k.) n shindano la mwereka, pambano. **~r** n *mpigaji*

wretch

mweleka.

mwendo wa gurudumu vt,vi 1 sukuma; vuta; beba, peleka. 2 enda; pinda, kata. ~ **and deal** vi fanya hila katika siasa/biashara.

wheeze vt,vi korota, forota, pumua kwa shida. ~ **sth out** sema kwa kukorota. n 1 mkoroto, mkoromo 2. hila, vitimbi. **wheezily** adv. **wheeziness** n.

whelk n aina ya konokono wa pwani.

whelp n 1 mtoto wa mbwa, simba, chui, mbweha, dubu n.k. 2 kijana fidhuli vi zaa.

when 1 *(an inter adv)* lini? wakati gani? hadi lini *since* ~ tangu lini

adv (with day, time, etc as antecedent) siku/ saa zipi? *(rel)* adv amba *conj* 1 -po, ambapo. 2 ingawaje, ingawa. 3 kama, endapo. 4 wakati ambapo. **~ce** adv *(form)* 1 *(in questions)* kuanzia kutoka wapi? *~ce does he come?* atoka wapi? 2 *(in statements)* ambapo/ ko/mo toka wapi. 3 kwenye sehemu atokako/aliko kuwa. **~ever** adv *(conj)* 1 wakati wowote. 2 kila. 3 **~ever** *(colloq)* wakati wowote.

where *inter adv* 1 wapi, mahali gani. 2 *(with a prep following the v)* mahali gani, wapi; *(rel)* adv ambapo/ -ko/-mo -po, alipo/ko/mo. **~abouts** adv wapi, sehemu gani n makazi *I don't know his ~abouts at present* sijui alipo sasa. **~as** *conj (esp leg)* kwa maana; kwa kuwa, lakini, wakati ambapo. **~at** adv *(old use)* na hapo, kwa hiyo, hivyo. **~fore** adv *(old use)* kwa nini? kwa sababu hii, sababu, kisa. **the whys and the~fores** kwa nini na kwa sababu gani? visa na mkasa. ~ **by**; **~in** adv katika hii; -ko -mo, -po; katika nini. **~of** adv *(formal)* ya kitu gani? **~through** adv ambacho kwacho. **~upon adv** hapo; baadaye; ndipo, kwa hiyo, katika. **~ver** adv kokote, po pote *~ver he likes* kokote/popote apendapo *~ever that may be* popote kiwapo. **~with** adv kwa hii, na hii, -enye hii, kwa (na). ~ **withal** adv *(old use)*; **~with**. **the ~withal** n *(colloq)* mali, uwezo, nafasi.

wherry n mashua ndogo nyepesi (kwa abiria). **~man** n mfanyakazi katika mashua ndogo nyepesi.

whet vt noa, tia makali; *(fig)* chochea, amsha, zidisha (tamaa ya chakula, kinywaji). **~stone**

wretch n 1 maskini, fukara, mtu

mnyonge. 2 fidhuli. 3 bazazi; mhuni. **~ed** adj 1 nyonge; -a huzuni; duni, dhalili. 2 -a kudhalilishwa. 3 -baya, -a ovyo. ~ **edly** adv. **~edness** n 1 ufukara, unyonge, umaskini. 2 aibu. 3 wasiwasi.

wrick; rick vt shtusha; tegua kidogo n shtuo; teguko.

wriggle vi,vt 1 jinyonganyonga,

(ji)pindapinda. ~ **out** okoka kwa hila/werevu. ~ **one's way into sth** jiingiza katika jambo. 2 chezesha n kujinyonganyonga, kugaagaa; mapindi. **~r** n buu la mbu.

wright n *(rare except in compounds)* fundi stadi.

wring vt 1 popotoa, songonyoa. ~ **one's hands** minya mikono. 2 ~ **sth out; ~ sth out of/from sth** kamua; *(fig)* lazimisha kutoa (habari). **~ing wet** adj *(of clothes)* liolowa chepechepe, liotota n kamuo, mpopotoo. **~er** n guruto.

wrinkle[1] n kunyanzi; mkunjo vt,vi ~

(up) fanya makunyanzi; kunyata, kunjakunja; kunjikakunjika. **wrinkly** adj.

wrinkle[2] n *(colloq)* kidokezi cha kufaa, shauri la manufaa.

wrist n kifundo (cha mkono). ~ **band** n sehemu ya shati ifikayo kwenye kifundo cha mkono. **~watch** n saa ya mkono. **~let** n utepe, pambo la mkononi.

writ n 1 hati *serve a ~ on* mpa mtu hati ya kumwita mbele ya mahakama. 2 **the Holy W~ n** Maandiko Matakatifu ya Biblia.

write vt,vi 1 andika. 2 ~ **sth down**

andika; punguza bei/ thamani. ~ **sb down as** mtu. ~ **in for sth** omba kwa barua. ~ **off (for sth)** agiza kwa barua. ~ **sth off** tunga haraka haraka; futa, maliza. ~ **off** n kitu kisicho na thamani tena, kitu kilichokwisha. ~ **sth out** andika kwa kirefu. ~ **sth up** andika vizuri,

n kinoo.

whether *conj* 1 *(introducing an indirect question)* kama. **~ or no** kwa vyovyote, ukipenda usipende. 2 *(introducing an infinitive phrase)* kama. **~ or not** kwa vyovyote vile.

whew *(often in joke)* loo!!

whip

whey n maji baada ya maziwa kuganda.

which adj 1 -ipi *(int adj/pron)* gani. 2 *(rel adj)* amba (-ye, -yo-, -zo-); kitu ambacho, -o ~ *story he believed* hadithi ambayo aliiamini; *(rel prons (of things) only not of persons)* -o: amba-o *the book* ~ kitabu ambacho/ kilicho. **~ever** adj *pron* 1 -o- -ote (yo yote, chochote) *~ever you wish* chochote utakacho. 2 ye yote, cho chote, yoyote. **~soever**; **~ever**.

whiff n 1 mpumuo wa ghafla, mpulizo wa ghafla. 2 kishindo cha ghafla cha upepo ~ *of fresh air* mpulizo wa hewa safi. 3 harufu vt,vi vuma; puliza hewa kidogo kidogo.

while n muda, wakai. **once in a** ~ mara moja moja vt *(only in)* **~ sth away** pitisha muda/wakati ~ *waiting* nilipokuwa nikingoja; wakati huo, papo hapo *conj* **whilst while**. wakati wa, wakati ule ule, huku, wakati -po/-ki. .

whim n haja; wazo la ghafla.

whimper vt,vi 1 lialia (kwa sauti ndogo), kama mtoto mgonjwa. 2 nung'unika, lalama n sauti ya kulalama.

whimsy; whimsey n 1 kinjozi, ruya. 2 kichekesho cha ajabu ajabu **whimsically** adv. **whimsicality** n. **whimsical** adj.

whine vi,vt lia (kama mbwa anayeogopa); *(of person)* nung'unika. **~r** n mlalamishi; mtu/mnyama anayetoa mlio huu n mlio (wa mbwa anayeogopa); mlio mkali wa kunung'unika (unaoendelea kwa muda mrefu). **whinny** vi *(of horse)* lialia n mlio wa farasi.

whip[1] n kiboko, mjeledi. **have the ~ hand (over sb)** tawala, dhibiti,-wa na madaraka juu ya mtu. **~cord** n kigwe cha nguvu; nguo

wrong

kamilisha; tia thamani kubwa kuliko; elezea, sifia. **~ up** n maandishi ya tukio. 3 *(of book etc)* andika, tunga. 4 **~ (to)** -andikia. 5 *(US pass)* onyesha wazi; dhihirisha. **written** (*also* **writ**) **large** adj dhahiri, wazi. **~r** n 1 mwandishi. **~r's cramp** n kibibi (cha mkono). 2 *(GB)* karani. 3 *(author)* mwandishi wa vitabu, mtunzi. **writing** n 1 mwandiko. 2 *(pl)* maandishi *give sth in ~ writing* eleza jambo kwa maandishi. **writing-desk** n dawati. **writing-ink** n wino (wa kuandikia). **writing-pad** n kitita cha karatasi za kuandika. **writing -paper** n karatasi ya kuandikia (agh barua).

writhe vi jinyonga, tapatapa, furukuta, gaagaa; *(fig)* sononeka, umia/teseka akilini. **~ with shame** jikunyata kwa aibu.

written *pp of* **write**.

wrong adj 1 -baya, -ovu; -a dhambi. 2 *(mistaken)* -enye (ma)kosa, si sawa, si sahihi. **~ side out** nje/ndani. **be caught on the ~ foot** fumaniwa, shtukizwa, fumwa, kutwa bila kujitayarisha. **get out of bed on the ~ side** amka vibaya; amka na hasira. **get hold of the ~ end of the stick** kosa kabisa kuelewa jambo fulani, kuwa na dhana tofauti ya jambo, elewa vingine. **in the ~ box** mahali pasipostahili/pasipofaa. **on the ~ side of fifty etc** zidi/vuka miaka hamsini n.k. **~headed** adj -kaidi; -potovu. **~ headedly** adv. 3 enye shida, hali mbaya adv vibaya; visivyo, kwa makosa. **get sth ~** -elewa/hesabu vibaya kitu. **go ~** potea njia/barabara; -shindwa, tofaulu; vurugika; *(colloq) (of a machine etc)* haribika n 1 ubaya, dhambi, uovu. **~ doer** n mwovu, mtenda mabaya/dhambi; mhalifu. **~ doing** n utendaji maovu, dhambi; uhalifu. 2 dhuluma, uonevu. 3 **in the ~** -enye makosa vt tendea ubaya; onea; dhulumu; hasiri. **~ful** adj si a

wrote

haki, si sawa, kinyume cha sheria. **~fully; ~ly** adv.

wrote *pt of* **write.**

wroth adj *(pred only, poet, biblical or*

in mod use, hum) -liokasirika/ ghadhibika, -

ngumu kuchanika. 2 *(also* **~per in)** msimamizi wa mbwa (katika kuwinda). 3 mratibu wa chama cha

siasa au shughuli za bunge (anayehakikisha wanachama wanahudhuria na kupiga kura bungeni); amri ya kuhudhuria na kupiga kura. **a three line ~** n amri kali ya (kuhudhuria na kupiga kura) kikao cha bunge. 4 kupigapiga mayai, malai n.k.; mpigaji mijeledi.

whip[2] vt,vi 1 chapa, piga (mjeledi). 2 **a sth (ups)(into sth)** piga, pigapiga, koroga. 3 *(colloq)* shinda sana, chapa. 4 chukua, chukulia; -ondoka, -ondoshwa, toa, toka (kwa haraka). 5 *(GB colloq)* iba. **~ round for money etc** changisha fedha kwa marafiki au wanachama (ili kununua zawadi). **~ round** n mchango huo. 6 shona pindo. **~ping** kuchapa kiboko/fimbo. **~ping -boy n** *(hist)* mtwana: kijana anayesoma na mtoto wa mfalme na kuadhibiwa badala yake; *(scapegoat)* msingiziwa. **~ping -post** n *(hist)* nguzo walipofungwa watu na kuchapwa viboko. **~ping-top** n *see* **top.**

whipper-snapper n mtu/kijana anayejidai/jikweza sana (pasipo kustahili).

X,x n 1 herufi ya ishirini na nne ya alfabeti ya Kiingereza. 2 (ishara ya Kirumi) kumi. 3 (*algebra*) idadi isiyojulikana; *(fig)* jambo lisilo na uhakika. 4 *(of film)* (hati ya kuonyesha) watu wazima tu.

Xeno- *(pref)* geni, -a nje. **~phobia** n chuki/hofu ya wageni (wa nchi).

Xerox vt see **photocopy**.

Xho'sa n *(person)* Mhosa; Mbantu wa Afrika ya Kusini mwenye nasaba wa Wazulu; *(language)* Kihosa.

X-mas

X-ray n eksirei ~ *examination* uchunguzi kwa eksirei. **~ picture** n picha ya eksirei vt piga picha ya eksirei.

enye hasira.

wrought 1 liyofuliwa (agh metali). **~ iron** n chuma mfuo. 2 *(arch or lit)* **~ on/upon sb/sth** hemsha; gusa. **~-up** adj -liohemkwa, -liohamanika.

wrung *pt of* **wring**.

wry adj -a upande; liojikunyata/ kunjika. **make a ~ face** (**mouth**) kunja/finya uso *a ~ smile* tabasamu ya kulazimisha. **~ly** adv.

xylem n tishu ngumu za mtu.

xylography n usanii wa kuchonga vinyago.
xylographer n msanii wa kuchonga vinyago.

xylophone n marimba.

X - mas n *see* **Christmas**.

Y,y n herufi ya ishirini na tano ya alfabeti ya Kiingereza.

yacht n 1 yoti:boti dogo/jepesi la mashindano vi tembea/ shindana katika yoti. **~-club** n klabu ya wenye yoti. **~ing** n mashindano ya yoti; kutembea na yoti. **~sman** n mwanariadha wa yoti. **~smanship** n ustadi wa kuimudu yoti.

yak n *(central Asia)* nzao wa manyoya marefu.

yam n 1 kiazi kikuu. 2 *(US)* kiazi kitamu.

yammer vi *(colloq)* 1 lalamalalama, nung'unika. 2 bwabwaja, bwata.

yank *(colloq)* vt vuta kwa nguvu/ ghafula n mvuto mkali.

Yankee n 1 *(colloq) (outside U.S.A) (sl)* mtu wa Amerika, Mmarekani. 2 *(US)* mwenyeji wa New England. 3 *(American Civil War)* mwenyeji wa Majimbo ya Kaskazini.

yap vi 1 *(of dogs)* bwekabweka kwa sauti kali. 2 *(sl)* bwata, payuka n mbweko.

yard[1] n 1 yadi, mita (=0.914). ~ **measure** n yadi, fimbo n.k. ya kupimia (ya yadi moja). **~-stick** n *(fig)* kigezo, kipimo. 2 *(naut)* foromali. **man the ~s** panga watu mstarini ili kutoa heshima. **~age** n 1 jumla/ idadi ya yadi.

yard[2] n 1 *(enclosure)* ua, uga, *(US)* kitalu; uwanja *school* ~ uwanja wa shule *railway* ~ yadi. **~-master** n bwana yadi. 3 *(usually in compounds)* **(work ~)** n kiwanda, karakana. **brick -~** n kiwanda cha matofali. 4 *the Y~ (colloq abbr for)* **New Scotland Y~** n Makao

Makuu ya Upelelezi ya Uingereza.

yarn n 1 kitani, nyuzi zilizosokotwa. 2 *(colloq)* hadithi, kisa, masimulizi. **spin a ~** simulia hadithi vi simulia hadithi.

yashmak n barakoa, ukaya.

yaw vi *(of ship or aircraft)* enda mrama n kwenda mrama.

yawn vi 1 piga miayo. 2 *(lie open)* fumbuka, -wa wazi (kama pango) n mwayo.

yaws n *(pl)* buba.

ye[1] *pron (old formal you)* ninyi.

yen

ye[2] *defart* (*old written form of*) **the**

yea adv *in (arch)* ndiyo, naam n

the ~s wasemao ndiyo, waunga mkono. **~h** adv *(sl)* ndiyo.

year n 1 mwaka; kipindi tangu Januari 1 hadi Desemba 31 (mwaka wa kalenda). **~ in ~ out** mwaka hadi mwaka, awamu baada ya awamu, mwaka baada ya mwaka. **all (the) ~ round** mwaka mzima. **~ of grace; ~ of Our Lord** mwaka (wowote uliobainishwa baada kuzaliwa Yesu), mwaka. **the ~ dot** *(colloq)* zama za kale. 2 mwaka, kipindi chochote cha siku 365 mfululizo. **~-book** n kitabu cha taarifa (ripoti, takwimu n.k.) za mwaka. **~ long** adj -a mwaka mzima mfululizo. **the academic ~** n mwaka wa masomo. **the financial/fiscal ~** n mwaka wa fedha. 3 *(pl)* umri. **~ly** adj -a kila mwaka adv (kwa) kila mwaka. **~ling** n mnyama wa umri kati ya mwaka mmoja na miwili.

yearn vi **~ (for sth/to do sth)** tamani sana, taka sana, onea shauku. **~ing** n tamaa, uchu, shauku, kiu adj -enye uchu/shauku. **~ingly** adv kwa shauku/uchu.

yeast n hamira, chachu. **~-powder** n unga wa hamira (chachu). **~y** adj -enye povu, lioumuka, kama chachu. **yell** vi,vt 1 piga yowe, piga kite. 2

~ sth (out) sema kwa sauti kubwa n ukelele

(wa hofu, mashindano, maumivu n.k.).

yellow adj 1 -njano, -a rangi ya manjano. ~ **flag** n bendera ya manjano (inayopeperusha na meli iliyopigwa karantini). ~ **press** *n* magazeti yenye lengo la kusisimua tu. ~ **fever** n homa ya manjano 2. -oga. **yellow bellied** adj oga, -enye hofu n 1 rangi ya manjano vt,vi geuka kuwa manjano, geuza manjano. ~**ish** adj -a njanonjano. ~**ness** n unjano.

yelp vi piga unyende, lia (kama mbwa akipigwa) n unyende, mlio mkali na mfupi.

yen[1] sarafu ya Kijapani.

yen[2] n ~ **for** *(colloq)* tamaa, uchu, shauku vi tamani sana, ona shauku (ya kufanya kitu).

yeoman

yeoman n 1 *(hist)* mkulima. ~ **service** n utumishi bora wa muda mrefu; msaada (wakati wa matatizo /dhiki). 2 ~ **of signals** *(GB)* mwanamaji ahusikaye na ishara (kwa kutumia bendera, taa n.k.) *(US)* afisa mdogo mwenye kazi za ukarani. 3 askari mkulima. ~**ry** n kundi la wakulima askari (wa kujitolea).

yes *particle* ndiyo, naam, vema, vyema n ndiyo, kibali. ~**-man** n barakala, bwana ndiyo.

yester- *pref* a kabla ya hivi. ~**day** n 1 jana *~day week* siku nane zilizopita ~ *morn(ing)* adv jana asubuhi. ~**night** adv jana usiku, usiku wa jana. ~**year** adv *n* mwaka jana.

yet adv 1 *(in neg and conditional contexts)* bado; -ja- *he has not ~ come* hajaja (bado) *they haven't ~ done anything* hawajafanya kitu bado. 2 *(in interr and neg contexts)* bado sasa *there is ~ time* bado kuna wakati *need you go ~* lazima uende sasa. 3 *(in affirm sentences)* bado -ngali *be thankful you are ~ alive* shukuru bado ungali hai. 4 tena, baadaye, bado *the enemy may strike again ~* adui huenda akashambulia tena baadaye. 5 **as** ~ hadi sasa *we have not discussed the matter as ~* hatujayajadili mambo hadi sasa. **nor** ~ *(lit)* wala *nor ~ beautiful* wala sio mzuri *conj* hata hivyo, lakini *he worked well ~ he failed* alifanya kazi vizuri lakini akashindwa.

yeti n mnyama afananaye na binadamu

ambaye yasemekana anaishi katika milima ya Himalaya.

Yiddish n Kiyahudi (kinachotumika hasa Ulaya ya Kati).

yield vt,vi 1 acha, jitoa, shindwa 2. toa matunda, zaa *the cow ~s 3 litres of milk* ng'ombe anatoa lita tatu za maziwa. 2 *(of material, objects)* topea, bonyea, nepa. 3 **~ (to sb/ sth)** kubali (kushindwa). **~ (up) sth (to sb)** salimu amri, ruhusu, acha upinzani, acha, achia. **~ up the**

you

ghost *(lit or rhet)* -fa n mazao, mavuno, chumo, mapato. **~ing** adj laini, teketeke, -a kubonyea; *(fig)* -tiifu, -epesi kushawishika. **~ingly** adv.

yippee *int* huree!

ylang-ylang n mlangilangi; langilangi. **yob yobbo yobo** n *(GB sl)* mhuni. **yodel** vi imba kwa madoido n wimbo (wa madoido).

yoga n 1 yoga, mfumo wa kihindu wa kutafakari na kujidhibiti. 2 mfumo wa mazoezi ya maungo na kudhibiti pumzi. yogi n mwalimu bingwa wa yoga.

yogurt; yoghurt; yoghourt n mtindi.

yo-heave-ho *int* halambe! harambee! hrrrrr - tii!.

yoke n 1 *(for cattle)* nira. 2 *(slave's)* kongwa, mkatale. 3 *(pair)* (la maksai) jozi. 4 (*bondage*) utumwa; *(authority, power)* mamlaka, himaya *the marriage* ~ pingu za maisha vt,vi 1 fungia nira, fungasha, vaa nira. 2 unganisha; oza. **yoke** n mshamba.

yolk n kiiniyai.

yon *(arch or dial)* adj -le/ko adv kule, huko. **~der** adj,adv *(liter)* kule, huko.

yore n **of ~** kale, hapo kale, zamani.

you *pron* 1 wewe; u-; -ku-; *(pl)* ninyi, m-, -wa- *between ~ and me* kati yako wewe na mimi. 2 *(colloq)* yeyote *~ can never tell* haijulikani, huwezi kujua. 3 *(preceding a n,*

esp. in vocatives) wee, *(pl)* nyie/nyinyi. **~ girls** nyie wasichana. **~r** adj -ako, *(pl)* -enu *give me ~r book* nipe kitabu chako *this is ~r room* hiki ni chumba chenu. **~rs** *pred adj, pron* 1 -ako; -enu *is this cup ~rs?* je, kikombe hiki chako? 2. *(at the end of a letter)* wako. **~rself** (*reflex pron)* mwenyewe, -ji- *did you make it ~rself?* umeitengeneza mwenyewe? *did you make it for ~rself?* umejitengenezea? *come by ~rselves* njooni peke yenu. **(all) by**

young

~rself peke yako; bila msaada. **~'re; ~are ~'d** ; **~ had; ~ would**. **~'ll; ~ will. ~'ve ; ~ have.**

young adj 1 changa. 2 -bichi *the night*

is still ~ usiku bado mbichi. 3 **the ~er** mdogo. **be sb's ~er** wa mdogo kuliko mwingine. 4 *(used to distinguish a son from his father)* kijana, mdogo ~ *Ali* kijana Ali, Ali mdogo. 5 *(as a familiar or condescending form of address)* ~ *man/woman* bwana mdogo/bi mdogo. 6 sio na uzoefu, chipukizi *he is* ~ *in crime* ni mhalifu chipukizi. 7 **~ and old** kila mtu, wazee na vijana. **the ~** watoto; vijana n mtoto; *(of birds)* kinda; *(of animals)* ndama. **with ~** *(of an animal)* -enye mimba, (m) jamzito. **~ish** adj -a ujana kiasi; kijana kijana. **~ster** n mtoto; kijana.

yule

youth n 1 ujana, ushababi. 2 vijana; shababi. 3 mvulana,ghulamu, kijana. **~ festival** n tamasha la vijana. **~ful** adj -a ujana, shababi. **~fully** adv. **~fulness** n.

yowl vi piga unyende/ukelele, piga yowe.

Y-shaped adj -enye umbo la Y, -a panda.

yule n (also **yule-tide**) *(arch)* sikukuu ya Krismasi; sikukuu ya kuzaliwa Yesu. **~log** n kigogo kinachochomwa mkesha wa Krismasi.

Z,z n herufi ya z: herufi ya mwisho katika alfabeti ya Kiingereza.

zany n mcheshi kidogo; mpumbavu; mpuuzi adj pumbavu; puuzi.

Zap *(sl)* piga; shambulia; shinda.

Zanzibar n *(town)* Unguja; (*Island*) Kisiwa cha Unguja; *(Country)* Visiwa vya Unguja na Pemba. **A Z~ Islander** n Muunguja, Mzanzibari. **Z~ dialect** n Kiunguja.

zeal n ari, raghba, moyo, ghera. **~ous** adj -enye raghba. **~ously** adv.

zealot n mlokole; mnazi; shabiki; mkereketwa. **~ism** n ulokole, unazi, ushabiki. **~ry** n.

zebra n punda milia. ~ **crossing** n alama (ya milia) ya kuvuka barabara kwa miguu.

zebu n *(in Asia and E. Africa)* zebu:

ng'ombe mwenye nundu.

zee n *(US)* jina la herufi Z.

zenith n anga; *(fig)* upeo (wa ustawi/ umashuhuri) wa watu/ mtu, ufanisi. **~al** adj -a juu sana, -a kiwango cha juu.

zephyr n pepo za magharibi; *(poet)* upepo mwanana.

Zeppelin n zepelini: puto kubwa lililotumiwa na Wajerumani katika vita kuu ya kwanza.

zero n 1 sifuri, ziro, alama 0. 2

nukta kati ya hasi na chanya. ~ **hour** n *(mil)* saa ya kuanza mashambulizi. ~ **in (on)** *(sl)* jizatiti, kaa tayari, -wa makini, elekeza mawazo kwenye.

zest n 1 bidii, shauku kubwa. 2

(often with indef art) ladha, kiungo cha kukoza.

zeta n herufi ya sita ya Kigiriki.

zigzag adj -a mshazari, zigizaga, -a

kupindapinda n zigizaga adv kwa zigizaga, pindapinda, mshazari.

zinc n zinki. ~ **plate** n bamba la

zinki, zinki ferasi adj -enye zinki.

zing n *(sl)* bidii, nguvu.

zion n Uyahudi: Israel **~ist** n.

zip n 1 sauti ya risasi hewani. 2 *(fig)* bidii *put a ~ into it* tia bidii katika jambo vt fungua. ~ **sth open** fungua kitu kwa zipu. ~ **sth up** funga kitu kwa zipu. **~fastener; ~per** n zipu.

zipcode n *(US) see* **postcode**.

zither n nanga; zitha: ala ya muziki.

zygote

~ist n mpiga zitha.

zodiac n 1 zodiaki: ukanda wa anga wenye njia za sayari zote kuu. **signs of the ~** nyota (za unajimu). 2 mchoro wa zodiaki.

zombi(e) n 1 dubwana; kizuu. 2 *(colloq)* zuzu; punguani, afkani.

zone n 1 ukanda, zoni *northern* ~ ukanda wa kaskazini *equatorial* ~ ukanda wa ikweta. 2 eneo maalum. **zonal adj** -a kanda, -a zoni vt gawa katika kanda. **zoning** n ugawanyaji wa maeneo mbalimbali.

zoo n *(zoo)* mahali wafugwapo wanyama pori; bustani ya wanyama. **~logy** n zuolojia: sayansi ya miundo, umbo na ugawanyikaji wa wanyama. **~logical** adj -a zuolojia. **~logical gardens** n bustani kubwa za wanyama. **~logist** n mwana zuolojia.

zoom vi 1 panda/ruka juu kwa kasi sana. 2 *(of a camera)* vuta picha. ~ **in/out** vuta karibu/mbali n 1 mlio wa eropleni inayopuruka kwa kasi. 2 ~ **lens** n *(of a camera)* lenzi ya kuvuta.

zoophyte n matumbawe zufiti: mnyama au mdudu kama mmea, yaani nusu mnyama nusu mmea.

zucchini n *see* **courgette**.

Zulu n 1 Mzulu: mwenyeji wa Afrika ya Kusini. 2 lugha ya Kizulu adj -a kizulu.

zygote n zaigoti: seli ya gameti mbili; kiumbe kichanga.